115666

An.IV, nr.1(29) 1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

Lovituri de stat

55192

Apare în 10 ale fiecărei luni

Sumar

nr. 1 (29) • 1999

Lovituri de stat

(Coups d'État)

Ion CRISTOIU

De la cum se prepară o ciorbă de pește la cum se pune la cale o lovitură de stat 1

From How to Prepare a Fish Soup to How to Prepare a Coup d'État

Mihail E. IONESCU

Lovitura de stat în epoca modernă.......5

The Coup d'État in Modern Ages

Acad. Dan BERINDEI

Două lovituri de stat contradictorii și complementare 10

Two Contradictory and Complementary Coups d'État

Actul de la 11/23 februarie 1866: Motivații și consecințe (Sorin DAMEAN) 12

The Act of the 11th/23rd of February 1866: Motivations and Consequences

Constantin BUCHET

Loviturile de stat împotriva „democrației fără democrați“............14

The Coups d'État Against the "Democracy without Democrats"

Nicolae CIOBANU

Lovituri de stat: cazul spaniol 17

Coups d'État: The Spanish Case

Gheorghe ZBUCHEA

Belgrad: Lovitura de stat din martie 1941 21

Belgrade: The Coup d'État in March 1941

Ioan SCURTU

Lovitura de stat din 10 februarie 1938....24

The 10th of February 1938 Coup d'État

Alina TUDOR

Rebeliune sau lovitură de stat?...........28

Rebellion or Coup d'État?

Ioan CHIPER

Englezii, petrolul românesc și loviturile de stat....32

The British, the Romanian Oil and the Coups d'État

Gheorghe BUZATU

23 august 1944: Metamorfozele unei lovituri de stat 35

The Metamorphoses of a Coup d'État: 23rd of August 1944

Theodora STANCIU

Lovitură de stat la poalele piramidelor 41

Coup d'État at the Pyramids

„Trăiască republica, moarte regelui!“ (Eugen STANCU)....43

"Long Live the Republic, Down with the King!"

Între puci de stînga și lovitură de stat militară (Eugen STANCU)......44

Between a Leftist Coup d'État and a Military Coup d'État

Petre OTU

Lovitura de stat a coloneilor..............46

The Colonels' Coup d'État

Regimul coloneilor, vîrful de lance al dreptei grecești (Adrian POP) 49

The Colonels' Regime, the Lance of the Greek Right–Side

Ovidiu BOZGAN

Generalul contra „Solidarității“.........51

The General vs. the "Solidarnosc"

Florin CONSTANTINIU

O lovitură de stat în decembrie '89? ..55

A Coup d'État in December '89?

Revoluție sau lovitură de stat? (Marian GHIȚEANU) 57

Revolution or Coup d'État?

Dincolo de „dosar“

1938: Cehoslovacia și „coridorul românesc“ (Vasile BUGA)...............63

1938: Czechoslovakia and "the Romanian Corridor"

DOSARELE ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor-șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE

Redactori
Mioara ANTON, Eugen STANCU

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Difuzare
Florentina CHIVU
(Tel.: 224.0067, int. 2020)

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp B–2, etaj 3, cam.344, 345,
București, sector 1, OP 33
Tel. și fax: (004) (01) 224.38.25
E-mail: suciu@cotidianul.ro

Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: RH Printing SRL
București, Calea Plevnei nr. 114, sector 6
Tel.: 637.74.95

Difuzare
Editura Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

0 - UCL 2014

De la cum se prepară o ciorbă de pește la cum se pune la cale o lovitură de stat

Ion CRISTOIU

În 1968, se tipărea la Harvard University Press, cartea *Coup d'Etat: A Practical Handbook.* Într-o traducere mai liberă, am putea-o intitula: *Lovitura de stat — ghid practic.* Francezii au tradus-o în 1969 și, mai apoi, în 1996, sub titlul: *Lovitura de stat. Teorie și practică* și *Lovitura de stat, mod de folosire.* Autorul e un american specialist în strategie, pe numele lui Edward N. Luttwak. Despre loviturile de stat existau, la ora tipăririi americanului, două lucrări celebre: *Considerații politice asupra loviturii de stat,* publicată de Gabriel Naudé la finele secolului al XVII-lea, și *Tehnica loviturii de stat,* semnată de Curzio Malaparte, din 1931 *(v. în acest număr, p. 6–7).* Dincolo de noile considerații, rod al acumulărilor dintre 1931 și 1938, cartea lui Edward N. Luttwak vine cu o idee năstrușnică: un manual despre cum se dă o lovitură de stat. Autorul își asumă ipostaza de Doctor Honoris Causa în cum se răstoarnă un guvern prin forță. Iată-l la tablă, explicînd militarilor din sală (generali, colonei, locotenenți chiar, depinde de nivelul de dezvoltare al țării) cum se prepară o lovitură de stat. Elevii sînt militari. Autorul crede că trebuie ținut cont de nivelul lor de inteligență. Drept urmare, manualul apelează și la scheme, desenate cît mai simplu, pentru ca penițele celor din bănci să nu se poticnească și să se strîmbe. Cronologia executării practice a loviturii de stat e transcrisă sub forma unui tabel (reprodus în pagina următoare).

În Prefața la ediția din 1969, autorul ne destăinuie că manualul său a fost găsit în biroul unui general care punea la cale o lovitură de stat. Deși o neagă, reclama miroase de la o poștă:

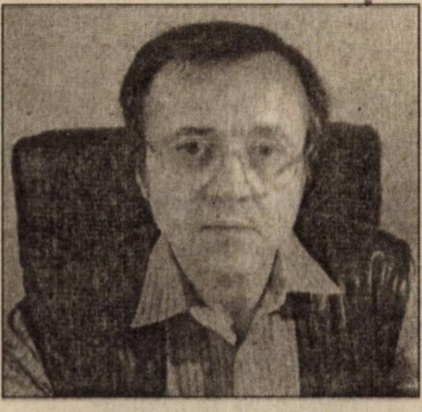

„De cînd această carte a fost publicată pentru prima dată, mi s-a spus de mai multe ori că a servit pentru a pregăti cutare sau cutare lovitură de stat. În realitate, nu dispunem de probe solide decît într-un singur caz — și totuși e o proastă publicitate: dacă lovitura de stat în chestiune a fost la început o reușită, ea a eșuat finalmente într-o baie de sînge. Protagonistul, un ministru al Apărării, care avea de altfel mari ambiții, a fost arestat și executat pe loc. La percheziționarea domiciliului, i s-a descoperit în birou un exemplar adnotat al ediției franceze a *«Loviturii de stat»*".

Pentru a fi mai convingător, autorul folosește persoana întîi. Ca în acest exemplu, vizînd contracararea unei tentative a militarilor implicați în conspirație de a da propria lor lovitură de stat după victoria primei:

„În cursul fazei preparatorii a loviturii de stat, partizanii pe care noi i-am recrutat din forțele armate sînt conștiente de faptul că succesul întreprinderii noastre — și al propriei lor securități — va depinde de perfecta coordonare a echipelor. Dar imediat după reușita loviturii de stat, unica manifestare vizibilă a eforturilor și a succesului nostru va fi forța pe care acești partizani o constituie. În atari împrejurări, ei ar putea să fie tentați de a da, la rîndul lor, o proprie lovitură de stat. Ei ar avea în acest sens posibilitatea de a lua contact cu alți șefi militari recrutați de noi, cu scopul de a se înțelege pentru a ne lua puterea".

Generali pe post de gospodine

Nu altfel procedează un autor de rețete culinare. Acesta evită pe cît posibil persoana a doua plural: luați un ou și scoateți-i gălbenușul! El zice: luăm un ou, îi scoatem gălbenușul și apoi îl frecăm pînă devine trandafiriu! Formula aparține unei subtile pedagogii. Una e să stai deoparte și să spui cuiva ce să facă, și alta e să trebăluiești împreună cu el. Condiția cărții, amintind-o izbitor pe cea a unei cărți de bucate, e lămurită de însuși Edward N. Luttwak, într-un soi de avertisment:

„Acesta este un ghid practic. Un asemenea manual n-are drept obiect analiza teoretică a loviturii de stat. El își propune mai degrabă să expună diversele tehnici care pot fi folosite pentru a prelua puterea într-un stat. Manualul poate fi comparat cu o carte de bucate în sensul că el permite oricărui profan, cu condiția ca el să dispună de un anume entuziasm — și de ingredientele convenabile — de a-și prepara propria-i lovitură. El n-are nevoie pentru aceasta decît de a cunoaște regulile jocului".

Ironic, autorul ține să-i prevină pe amatori că a pune în practică rețetele sale implică riscuri diferite de cele asumate de o gospodină abonată la o revistă culinară, gata să aplice în practica bucătăriei, rețeta tipărită:

55992

6. CRONOLOGIA OPERAȚIILOR

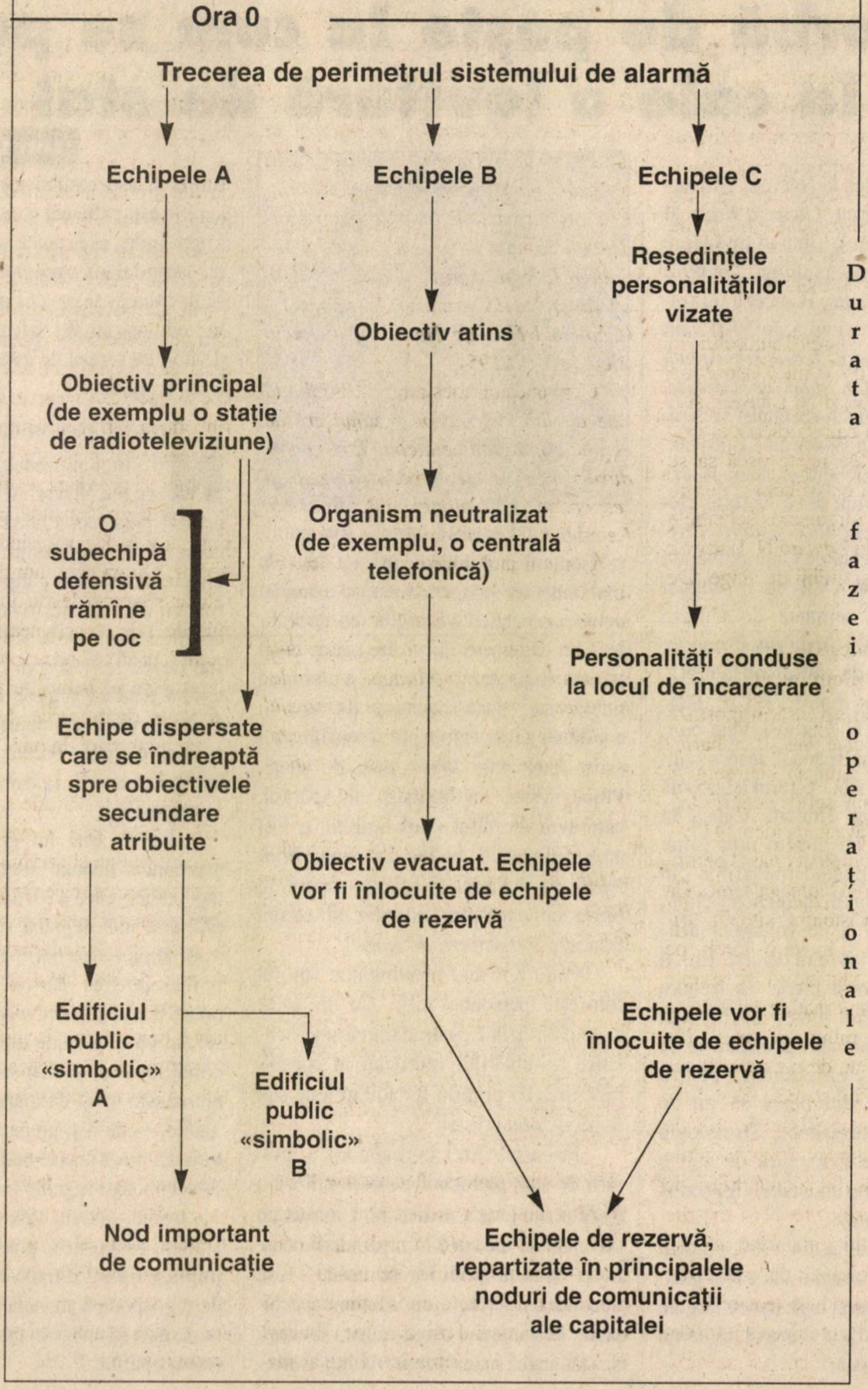
Ora 0
Trecerea de perimetrul sistemului de alarmă
Echipele A
Echipele B
Echipele C
Reședințele personalităților vizate
Obiectiv atins
Obiectiv principal (de exemplu o stație de radioteleviziune)
O subechipă defensivă rămîne pe loc
Organism neutralizat (de exemplu, o centrală telefonică)
Personalități conduse la locul de încarcerare
Echipe dispersate care se îndreaptă spre obiectivele secundare atribuite
Obiectiv evacuat. Echipele vor fi înlocuite de echipele de rezervă
Edificiul public «simbolic» A
Edificiul public «simbolic» B
Echipele vor fi înlocuite de echipele de rezervă
Nod important de comunicație
Echipele de rezervă, repartizate în principalele noduri de comunicații ale capitalei
Durata fazei operaționale

„În același timp, două avertismente prealabile se impun. În primul rînd, pentru a reuși o lovitură de stat, trebuie ca anumite condiții să fie reunite înainte de declanșarea operației, așa cum prepararea unei ciorbe de pește cere să ai la dispoziție genul de pește necesar. În al doilea rînd, trebuie să prevenim cititorul că, în caz de eșec, sancțiunea va fi mult mai severă decît cea care consistă în a înlocui ciorba de pește ratată cu o cutie de conservă. În schimb, avantajele pe care le procură succesul sînt infinit superioare".

Să reamintim spusele autorului în Avertisment. E totuși o mică deosebire între cartea lui Edward N. Luttwak și o carte de bucate. În caz de eșec, cel ce-l ascultă pe autorul de rețete riscă să se mînjească pe mîini cu gălbenuș. Pentru cel care urmărește sîrguincios schemele desenate pe tablă de Edward N. Luttwak există riscul de a se mînji de sînge. De propriul sînge.

Cum se alege textul primului Comunicat

Șarmul cărții nu stă însă în ipostaza sa de manual care, însușit cu hărnicie, te transformă dintr-un biet sergent major într-un ditamai șef de stat. Ea trebuie căutată în extravaganța ideii. O lovitură de stat e un eveniment crucial pentru o țară și chiar pentru întreaga lume. Ea schimbă destine, răstoarnă situații, trimite la zid pe unii și înalță în fotolii pe alții. Despre ea, clănțăne zi și noapte agențiile de presă internaționale. Televiziunile o foarfecă minut cu minut. Un asemenea eveniment, despre care de regulă se vorbește în șoaptă, face însă obiectul unui manual difuzat în mii de exemplare. Dovedind o minuțiozitate împinsă pînă acolo încît amatorilor de lovituri de stat le sînt oferite și diferite variante ale primului comunicat, adresat prin Radio și Televiziune, de către puciști națiunii aflate în așteptare înfrigurată. Rămîne la latitudinea cititorilor să descopere la care dintre aceste variante s-a apelat în după–amiaza lui 22 decembrie 1989:

„Tabelul nr. 15

Alegerea stilului primului comunicat

Comunicatul romantico–liric: *«Acesta nu este un comunicat. Este în același timp o mărturisire, o promisiune și un apel. Este o mărturisire a situației în care Armata și Poporul se găsesc prin greșeala unui pumn de răufăcători... Este promisiunea de a spăla pentru totdeauna Armata de rușinea și de dezonoarea la care a fost supusă... Este în sfîrșit apelul la arme și la onoare...» (Căpitanul Mustafa Hamdun, la Radio Alep, în 25.XI.1954).*

Comunicatul mesianic: *«Burghezia este abolită. Azi începe o nouă eră de egalitate între toți cetățenii. Toate acordurile încheiate cu statele străine vor fi respectate...» (Colonel J.B. Bokassa, Republica Centrafricană, 15.I.1966).*

Comunicatul improvizat: *«...Această rebeliune are drept obiect o Nigerie unită, prosperă, eliberată de corupție și de lupte intestine... Jafurile, incendiile voluntare, homosexualitatea, violul, deturnarea de fonduri, corupția, sabotajul și alertele false vor fi de acum încolo crime pasibile de pedeapsa cu moartea...» (Maior Nzeogwu, la Radio Kaduna, 15.I.1966).*

Comunicatul logico–administrativ: *«Mitul lui Kwame Nkrumah a fost distrus... El a guvernat țara de parcă ar fi fost moșia sa... Capricioasa gestionare a afacerilor economiei naționale... a dus țara la prăbușirea economică. Sperăm să anunțăm măsuri în stare să vindece țara de aceste rele în cîteva zile, cu scopul de a-i asigura un viitor definitiv strălucitor...» (Consiliul Național al Eliberării Ghanei, în februarie 1966)".*

Un manual pentru decembrie 1989

Volumul lui Edward N. Luttwak a apărut în 1968. Cu două decenii înaintea răsturnării lui Ceaușescu. A fost o lovitură de stat, cum susțin unii? Și dacă da, autorii l-au citit pe Edward N. Luttwark? La prima întrebare aș răspunde: Da. Pentru a doua, mi-aș îngădui o anume șovăială. Nu cred, totuși, că autorii s-au inspirat din vreo carte ascunsă într-o bibliotecă. Sînt convins c-au acționat din instinct. Cu toate acestea, cîteva din întîmplările momentului românesc din decembrie 1989 par a fi inspirate din manualul americanului.

Autorul sesizează astfel că o lovitură de stat e mult înlesnită de existența unei mașinării birocratice perfecte. Cu cît sistemul e mai rigid în piramidalitatea sa, cu atît e mai ușoară lovitura de stat. Țările democratice se definesc printr-o anume dispersie a puterii. Sistemul e alcătuit din părți care acționează separat. Ca să cucerești puterea, trebuie să iei la rînd fiecare nod al complicatei țesături. Sistemele totalitare sînt mult mai simple. Ajunge să pui mîna pe manetele închise în centrul de comandă, pentru ca, automat, să ai la dispoziție întreaga mașinărie a țării. Cu un uriaș huruit, fără a tresări măcar, sistemul de roți dințate, preluat de mîinile tale, funcționează mai departe. Puțin îi pasă că undeva, sus, s-a schimbat degetul de pe buton. Armata birocratică își vede de treburile sale. Cu aceeași osîrdie cu care huruia pentru stăpînii anteriori:

„În rotițele delicate și vitale ale organizării interioare a statului — forțele armate, poliția și serviciile de securitate — toate aceste reglementări sînt stabilite după principii mult mai stricte și aplicate cu o disciplină mult mai severă. Rezultă de aici că ansamblul serviciilor de stat constituie într-o anumită măsură o veritabilă mașină care, în mod normal, se va comporta după reguli aproape automatice, și, în consecință, ușor de prevăzut.

O lovitură de stat se va efectua, deci, profitînd de acest comportament aproape mecanic, în două faze: în timpul operației, deoarece lovitura de stat utilizează rotițele administrației de stat pentru a prelua principalele leviere de comandă, și după operație, pentru că valoarea acestor leviere ține în mod precis de faptul că statul este în realitate o mașină".

Să ne întoarcem la România lui decembrie 1989. Ce vom constata? O mașinărie birocratică, tipică sistemului totalitar, ușor de luat din mîinile unora și trecut în mîinile altora. S-a bătut monedă pe teza revoluției. Dacă ne gîndim însă bine, evenimentele decisive s-au petrecut la București. Restul țării s-a mulțumit să urmărească la televizor așa–zisa revoltă spontană.

Capitolul „Pregătirea loviturii de stat“ are un paragraf special dedicat „Edificiilor publice“ pe care trebuie să le ocupe noua putere. Sînt menționate mai întîi, clădirile cheie pentru controlul mașinăriei birocratice. Surprinzător însă, printre clădirile vizate se numără și cele în care nu se află nici o manetă. E vorba de edificiile simbol, cele ce trec în ochii populației ca întruchipînd puterea. Ceva în genul Palatului de Iarnă din Petrograd, în care a tras, pe cît de simbolic, pe atît de inutil, legendarul crucișător Aurora. Sau Bastilia, luată cu asalt de dragul unui spectacol holywoodian:

„Există totuși în țările vizate anumite edificii simbolice care pot juca un mare rol în faza de tranziție atît de crucială a loviturii noastre de stat: sînt cele a căror posedare de către o tabără sau alta va fi considerată ca un semnal pentru masele populare și pentru grosul birocrației, în perioada confuză cînd nu se știe cine este la putere. Devenind stăpînii acestor simboluri, ne vom asigura concursul nehotărîților. Pentru aceasta, oricît de inutile ar părea din punct de vedere material, aceste edificii trebuie neapărat cucerite datorită marii lor valori simbolice.

Astfel, în timpul loviturii de stat, care în 1966, a provocat în Ghana căderea regimului lui N'Krumah, conjurații, foarte eficace și dotați cu simț practic, au judecat necesar să ia cu asalt rezidența prezidențială — palatul Etendard — deși în el nu se aflau nici N'Krumah în persoană, nici material tehnic important. Ei au înțeles că posedarea acestui simbol, deși vid prin excelență, era esențial pentru a asigura susținerea maselor populare din Accra, căci acestea asociau strîns puterea politică cu acest edificiu în care președintele o exersase pînă atunci. Din fericire, prin natura acestor simboluri, nu există decît una sau două clădiri de acest gen a căror preluare este pentru noi de o obligativitate imperativă“.

Ce s-a întîmplat în România lui decembrie 1989? Au fost luate cu asalt nu atît edificiile puterii efective, ci edificiile puterii simbolice: sediile Comitetului Central și cele ale Comitetelor județene de partid. În multe dintre ele mulțimea n-a găsit decît pixuri, mape de birou goale, fișete pustii. Și cu toate acestea, cucerirea lor a jucat un rol esențial în realizarea loviturii. Populația a fost convinsă că vechea putere a fost răsturnată. Nu de alta, dar clădirile sale simbol erau acum în mîinile altora.

Lovitura de stat are multe momente pe muchie de cuțit. Printre acestea se numără și cele în care adversarii pot trece la contraatac. Autorul ia în considerare și această posibilitate. Sfaturile sînt date acum unor oameni deveniți deja proprietari ai puterii. De aceea, deși ar putea să pară bizar, ele sînt valabile și pentru cei ce vor să preîntîmpine o lovitură de stat. Pentru că era o lovitură de stat prin exploatarea unei revolte spontane, aceste sfaturi ar fi trebuit să le știe și Nicolae Ceaușescu în decembrie 1989. Edward N. Luttwak avertizează astfel puterea existentă, aflată în pragul unei lovituri de stat, de pericolul pe care-l reprezintă vărsarea de sînge:

„Fără îndoială va fi greu să evităm complet o confruntare sub o formă sau alta. Dar esențialul este să evităm orice vărsare de sînge, căci aceasta ar risca să aibă repercusiuni redutabile în rîndurile forțelor armate și ale poliției“.

Evitarea cu orice preț a vărsării de sînge

Ce trebuie să facă puterea cînd apar grupurile de revoltați mai mult sau mai puțin spontani? Cum va evita vărsarea de sînge, momentul ce poate radicaliza atît de tare mulțimea încît burzuluirea unui grup de tineri se transformă, prin contagiune amintind de o epidemie, în revoltă generalizată?

„Cum procedăm cînd ne găsim în prezența unor mulțimi ostile? E o chestiune de tehnică, și va fi esențial ca forțele noastre să fie foarte bine instruite în acest domeniu.

Notăm din acest punct de vedere că renașterea unui anumit activism politic în Anglia și în Statele Unite, în ultimii ani, a suscitat cercetări extrem de aprofundate asupra mijloacelor eficace de a stăpîni revoltele. Psihologia frustă a maselor și perfecționarea mijloacelor materiale care le poate fi opusă nu trebuie totuși să ne facă să uităm două principii fundamentale ale tacticii de folosit împotriva revoltelor: a) trebuie să menținem mulțimea într-un vast spațiu deschis, pentru a evita ca ea să nu se isterizeze ca urmare a claustrofobiei și presiunii psihice; b) trebuie să împiedicăm acțiunea anonimă a personajelor periculoase care se ascund în mulțime, procedînd la cîteva arestări de indivizi aleși cu mare grijă“.

De observat că aceste două reguli n-au fost respectate de Ceaușescu în decembrie 1989. Piața Universității, unde s-a strîns mulțimea din București, n-a avut vastitatea pieței Tien An Men din Pekin. De aceea, poate rezistența revoltaților a fost mult mai puternică la București decît în capitala Chinei. N-a putut fi împiedicată — sau nu s-a vrut asta — acțiunea persoanelor anonime. Atît din grupul aflat dincolo de baricadă, cît și dincoace. Nici azi, de exemplu, nu se știu temeiurile celor ce s-au agitat dincolo și identitatea celor ce au tras de dincoace de baricadă.

Cartea lui Edward N. Luttwak trebuie parcursă cu creionul în mînă atît de conspiratori, cît și de cei aflați la putere. ■

(Fragment din volumul de eseuri
Un pesimist la sfîrșit de mileniu,
București, Ed. Evenimentul
Românesc, 1999.)

„Contagiunea kaki" și deficitul de democrație

Lovitura de stat în epoca modernă

Mihail E. IONESCU

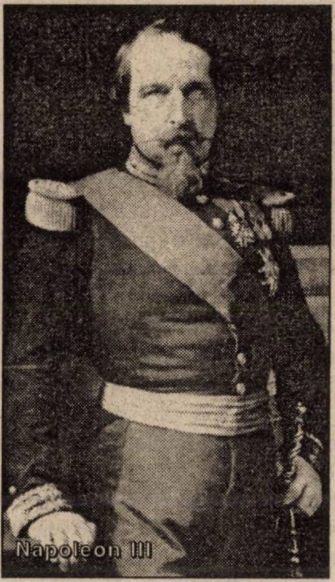
Napoleon III

Lovitura de stat din 2 decembrie 1851, întreprinsă de președintele Republicii a II-a, Ludovic Napoleon Bonaparte, a instaurat al „doilea imperiu" în Franța. „Insurecția" din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 a însemnat adjudecarea puterii în Rusia de către partidul bolșevic și instituirea regimului politic comunist. „Marșul asupra Romei" al fasciilor în frunte cu Mussolini l-a proiectat pe acesta, la 29 octombrie 1922, în fruntea guvernului italian. În Spania, în iulie 1936, o parte a armatei spaniole s-a revoltat contra guvernului de front popular al republicii și a declanșat unul dintre cele mai mediatizate războaie civile ale secolului. În perioada Războiului Rece, arena internațională este martora unei succesiuni de „insurecții" (lovituri de stat) comuniste în Europa de Est ori în Asia de Sud–Est și a unei adevărate „contagiuni kaki" în America Latină sau în Africa. Adică a preluării puterii politice de către militari și gestionarea acesteia conform mereu invocatului interes național.

Cele de mai sus sînt principale puncte de reper ale istoriei „loviturii de stat" („coup d'etat", „putsch", „pronunciamento", „lovitură de palat" etc.) în perioada ultimilor 150 de ani. Cum se poate lesne observa, lovitura de stat înlocuiește un regim politic cu altul, utilizînd bineînțeles violența armată, în folosul unei persoane, partid sau grupări. Fie că rezultatul este instalarea unui regim militar (ca în Turcia succesiv în 1960, 1971 și 1980 ori în multe din statele africane sau latino–americane în perioada Războiului Rece), fie a unei noi forme de guvernămînt (Napoleon al III-lea instituie imperiul în locul republicii) ori a unui regim autoritar sau totalitar (în Rusia bolșevică, în Spania post–război civil, în Praga anului 1948 etc.) ori, pur și simplu, a unui nou lider (militar, de cele mai multe ori, cum este cazul puciurilor/loviturilor de stat din Africa sau America Latină), astfel de atacuri la puterea politică existentă reprezintă un mod frecvent de schimbare a acesteia. După „tehnica" democratică — alternanța la putere ca urmare a rezultatelor alegerilor, deci a voinței electoratului — cea a loviturii de stat este cu siguranță cea mai frecvent aplicată pentru a asigura „împrospătarea" puterii politice și, într-un anume fel, circulația elitelor la cîrma statelor.

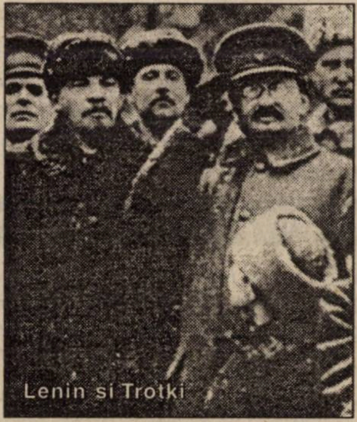
Lenin si Trotki

Mussolini

Care este „patul germinativ" al loviturilor de stat în epoca modernă? Care sînt fenomenele însoțitoare ale acestei „alegeri violente" a puterii supreme? Ce tipologie înfățișează acest fenomen niciodată absent în arena internațională în ultimele decade?

Pinochet

Subdezvoltarea și lovitura de stat

Veleitățile personale, tendințele autoritar/dictatoriale ale unui partid sau mișcări politice, apetitul de putere al organizației militare în ansamblu ori al unor sectoare ale acesteia, competiția între segmentele diverse ale unei elite politice, voința externă la schimbarea regimului politic dintr-o țară sau un grup de puteri sînt, în principal, motivațiile/stimulenții loviturilor de stat. Istoria abundă în exemplificări ale unui astfel de „pat germinativ“ al loviturii de stat.

Deopotrivă însă loviturile de stat dobîndesc relevanță și indice ridicat de iminență în condițiile unui acut și masiv „deficit de democrație“ în societățile respective. Atunci cînd instituțiile democratice sînt inexistente ori slabe și non–coezive, cînd societatea civilă se manifestă deficitar în acțiunea social–politică, iar tradițiile de exercitare a puterii supreme permit personalizarea acesteia și induc așteptări în consecință în opinia publică, atunci loviturile de stat devin cele mai probabile. Situația economică precară creează, probabil, mai mult decît orice altceva, un mediu propice loviturilor de stat. Îndeobște, statele noi, rezultate ale decolonizării, așa–numita „lume a treia“, constituie terenul unei înapoieri economice cronice. Pe acest fundal, inclusiv al eșecului democrației de a determina decolajul economic, proliferează tentativele de lovituri de stat din partea sectoarelor din elită dornice să gestioneze distribuția venitului insuficient — și ajutorului extern — în propriul folos. „Există — arată politologul american S. Huntington — o limită superioară a numărului de tentative de lovituri de stat și există o limită superioară a loviturilor de stat reușite, însă ambele limite pot fi judecate din perspectiva produsului intern brut pe cap de locuitor. Țări cu un venit pe cap de locuitor de 3.000 de dolari ori mai mult nu au înregistrat tentative de lovituri de stat. Țări cu un venit pe cap de locuitor între 1.000 și 3.000 de dolari sînt cele în care tentativele au eșuat, în timp ce lovituri de stat reușite s-au înregistrat în Niger, Sudan și Haiti, țări în care venitul pe cap de locuitor este sub 500 dolari“.

Desigur, loviturile de stat se pot produce și în condițiile unui sistem democratic consolidat, dar cînd opinia publică este adînc răscolită de mișcări politice care îi promit răspunsul imediat și pozitiv la așteptările ei cele mai fierbinți.

În prima categorie — a „beneficiarilor“ de deficit democratic și subdezvoltare — se înscriu, întîi de toate, loviturile de stat din țările africane, întreprinse de segmente ale armatei (formate pe afinități personale, dar mai ales de clan) sau din statele latino–americane în anii ’70 și ’80. Așa cum scria, de pildă, în septembrie 1996, „Le Monde Diplomatique“ (articolul „Dures épreuves pour les démocraties africaine“), lovitura de stat a maiorului Pierre Buyoya în Burundi (25 iulie 1996) a reînviat spectrul unei „contagiuni kaki pe un continent unde deficiențele democrației sînt pe fiecare zi tot mai numeroase“. Pentru că, în același an, în Niger, generalul Ibrahim Barré Mainassara a arestat președintele și premierul, ale căror neînțelegeri paralizau administrația. Este ceea ce tinde să se numească un „coup d’état“ bun (pozitiv), chiar președintele Franței adresînd felicitări generalului care, „organizînd“ rapid alegeri, a ajuns președintele statului în iulie. Tot în ianuarie 1996 a mai avut loc o lovitură de stat în Sierra Leone, unde generalul Julius Bio l-a înlăturat pe căpitanul Valentine Strasser aflat la putere din 1992. În februarie 1996, au izbucnit revolte militare în Guineea și în Congo, în aprilie, în Republica Centrafricană, în fiecare dintre acestea președinții fiind obli-

● tehnica loviturii de stat ● tehnica loviturii de stat ●

politica
CURZIO MALAPARTE
TEHNICA LOVITURII DE STAT

„În aproape toate țările, alături de partidele care se declară susținătoarele statului parlamentar și partizanele unei politici interne echilibrate, adică liberale și democratice (aceștia sînt conservatorii, indiferent din ce categorie fac parte, de la liberalii de dreapta pînă la socialiștii de stînga), există partide care văd soluționarea problemei statului pe cale revoluționară. Este vorba despre partidele de extremă dreaptă și de extremă stîngă, catilinarii, adică fasciștii și comuniștii. Catilinarii de dreapta se tem de pericolul pe care-l comportă dezordinea. Ei acuză guvernul de slăbiciune, de incapacitate și iresponsabilitate, susțin necesitatea unei organizații statale de fier și a unui control sever asupra întregii vieți politice, sociale și economice. Sînt idolatri ai statului, partizani ai absolutismului statal. Ei consideră că statul centralizat, autoritar, antiliberal și antidemocratic reprezintă unica garanție a ordinii și libertății, unica pavăză împotriva pericolului comunist. «Totul în cadrul statului, nimic în afara statului, nimic împotriva statului«, afirma Mussolini. Catilinarii de stînga urmăresc cucerirea statului pentru a putea instaura dictatura clasei proletare. «Unde există libertate, nu există stat», afirma Lenin.

Exemplul lui Mussolini și cel al lui Lenin exercită o mare influență asupra evoluției și formelor pe care le ia lupta dintre catilinarii de dreapta sau de stînga și apărătorii statului liberal și democratic. Există, fără îndoială, o tactică fascistă și una comunistă; însă trebuie să spunem, în legătură cu aceste tactici, că nici catilinarii, nici apărătorii statului nu au dovedit pînă în prezent că știu în ce constau acestea, nici dacă există vreo analogie între ele, sau care sînt caracteristicile lor definitorii. Tactica urmată de Béla Kun nu are nimic în comun cu cea bolșevică. Tentativa revoluționară a lui Kapp nu este o revoltă militară. Lovitura de stat a lui Primo de Rivera și cea a lui Pilsudski par concepute și realizate după regulile unei tactici tradiționale, care nu se aseamănă cu cea fascistă. Tactica lui Béla Kun poate părea o tactică mai modernă, mai tehnică și, de aceea, mai periculoasă, dar și el, punîndu-și problema cuceririi statului, nesocotește faptul că există nu numai o tactică insurecțională modernă, ci și o tehnică modernă a loviturii de stat. Béla Kun crede că-l imită pe Troțki și nu-și dă seama că a rămas la regulile stabilite de Marx avînd ca exemplu Comuna din Paris din 1871. Kapp se amăgește că poate repeta lovitura din 18 Brumar împotriva Adunării din Weimar. Primo de Rivera și Pilsudski își imaginează că pentru a prelua puterea într-un stat modern ajunge să răstorni cu armele un guvern constituțional.

Este evident că nici catilinarii, nici guvernele nu și-au pus încă problema dacă există o tehnică modernă a loviturii de stat și care sînt regulile ei fundamentale. Guvernele continuă să opună tacticii revoluționare a catilinarilor o tactică defensivă ce denotă ignorarea totală a principiilor elementare ale artei de a cuceri și apăra statul modern. Doar Bauer, cancelar al Reich-ului în martie 1920, a demonstrat că a înțeles: pentru a fi în măsură să aperi statul, trebuie mai întîi să cunoști arta cuceririi acestuia“.

gați, pentru a se menține la putere, să admită revendicările militarilor. În martie 1996, în Benin a fost ales președinte un fost militar, Mathieu Kérékou, care se înfruptase de altfel din deliciile puterii supreme încă din 1972, în urma unei lovituri de stat. Iar în Commore, în martie 1996, alegerile l-au proiectat în „fotoliul nr. 1“ al statului pe un fost mercenar al vestitului Bob Denard.

Un adevărat „vals al militarilor“ care a ridicat — și ridică încă — problema motivației reale. Este el oare un reflex al nemulțumirii opiniei publice față de faptul că tinerele democrații africane nu au reușit să gestioneze un proces convingător de creștere economică? Este sfîrșitul lozincii „democratizare=dezvoltare“, care a făcut carieră, nu doar în Africa, în epoca post–Război Rece? Sau, în fond, este un reflex al reculului economic în statele în cauză, al micșorării ajutorului țărilor dezvoltate? Mai ales că, în ultima vreme, se vorbește de o „recolonizare“ a „lumii a treia“. Americanul Paul Johnson a susținut că Occidentul trebuie să reia sub tutelă părțile „lumii a treia“ unde „bazele unei vieți civilizate s-au spulberat“. Cu alte cuvinte, sprijinul străin trebuie să ia o formă mult mai directă decît livrarea de fonduri financiare, cele mai multe risipite în „gaura neagră“ a corupției și fraudei din statele receptoare.

În America Latină, situația economică dificilă și nemulțumirea populară față de elitele conducătoare par să fie azi motivațiile principale ale unui anumit recul înregistrat în procesul democratic din unele state. El a luat forma revenirii în avanscenă vieții politice a unor foști inițiatori de lovituri militare. Este cazul colonelului Hugo Chavez din Venezuela, care a „ratat“ în 1992 o lovitură de stat (în fapt două) pentru ca astăzi să se situeze în frunte în sondajele privind alegerile prezidențiale. În Bolivia, președintele ales Hugo Banzer Suarez este fostul general, care a luat frîiele puterii în urma unei lovituri de stat în anii ’70. În alte state care au experimentul dictaturii militare instalate în urma unor lovituri de stat procesul democratic se consolidează. În Argentina, de pildă, recent a fost arestat un fost membru al juntei care a condus țara între 1976 și 1983, amiralul Emilio Eduardo Massera, acuzat de „dispariția“ unor persoane în acea perioadă (cînd au fost circa 15.000 de astfel de dispariții).

Pentru cea de-a doua categorie, care se referă la state cu instituții democratice consolidate, este ilustrativă modalitatea în care s-au instalat regimurile totalitare în Italia (marșul asupra Romei executat de fasciile lui Mussolini) și în Germania (cucerirea puterii politice de către Hitler prin alegeri, în ianuarie 1933, cînd partidul nazist a beneficiat de lipsa de unitate a stîngii și deopotrivă de sprijinul cercurilor financiare și industriale germane). În ambele cazuri, simptomatice pentru modalitatea de înlocuire a regimurilor democratice prin utilizarea instrumentelor proprii acestora, opinia publică a „simțit“ în promisiunile viitorilor dictatori posibilitatea realizării așteptărilor sale în urma unui bombardament mediatic extrem de bine orchestrat și sofisticat. De altfel, mișcările fascistă și nazistă sînt și primele expresii politice de înregimentare a societăților, utilizînd o plajă largă de tehnici și metode de manipulare a opiniei publice pe care era industrială le-a produs pe fondul unei revoluții în comunicații.

Dar, deși se afirmă că democrațiile consolidate sînt tot mai imune în fața fenomenului loviturilor de stat, un recent eseu a adresat multiple avertismente. Este vorba de elaboratul locotenent–colonelului Charles Dunlap, intitulat *Originile loviturii de stat militare din SUA din 2012*, în care sînt developate cauzele acestui fictiv eveniment din viitor. Eseul face o trecere în revistă a motivațiilor care au reliefat, în 2012, că

● tehnica loviturii de stat ● tehnica loviturii de stat ●

*

„Dacă strategul revoluției bolșevice este Lenin, Troțki este cel care a elaborat tactica loviturii de stat din octombrie 1917. (...)

În Europa modernă, pericolul comunist, împotriva căruia guvernele trebuie să se apere, nu îl reprezintă strategia lui Lenin, ci tactica lui Troțki. Strategia lui Lenin nu poate fi înțeleasă în afara contextului general al Rusiei din 1917. În schimb, tactica lui Troțki nu este legată de condițiile generale ale țării, aplicarea acesteia nu depinde de împrejurările care sînt indispensabile aplicării strategiei lui Lenin; tactica lui Troțki reprezintă pericolul permanent al unei lovituri de stat comuniste în orice țară din Europa. Cu alte cuvinte, strategia lui Lenin nu poate fi aplicată în orice țară din Europa occidentală decît pe un teren favorabil, cu ajutorul acelorași circumstanțe care au existat în Rusia în 1917. Lenin însuși observa, în *Boala copilăriei comunismului*, că originalitatea situației politice rusești, în 1917, consta în prezența a patru circumstanțe specifice, și adăuga că aceste circumstanțe specifice nu există în prezent în Europa occidentală, unde reproducerea unor condiții identice sau asemănătoare ar fi dificilă. Este inutil să expunem acum care erau circumstanțele specifice ce ar trebui să favorizeze aplicarea strategiei lui Lenin în Europa occidentală; se știe în ce consta originalitatea situației politice rusești în 1917, față de situația din celelalte țări. Strategia lui Lenin nu constituie deci un pericol imediat pentru guvernele Europei: pericolul actual, permanent, care amenință statele europene îl reprezintă tactica lui Troțki“.

*

Guvernele europene au demonstrat, pînă în prezent, că nu au tras nici o învățătură de pe urma evenimentelor din octombrie 1917; se dovedesc mai incapabile ca oricînd să asigure apărarea statului împotriva pericolului comunist. Sistemul măsurilor polițienești nu mai este suficient pentru a garanta securitatea statului împotriva tehnicii insurecționale moderne. Ar fi util ca acele guverne europene, care nu au învățat nimic din experiența lui Kerenski, să știe să profite de lecția oferită de evenimentele din anul 1917, adică de experiența lui Stalin. Tactica urmată de Stalin în 1927 reprezintă un model al artei de a apăra statul: este singura care se poate opune unei insurecții comuniste. Trebuie studiată tactica lui Stalin, singurul din Europa care a demonstrat că a știut să profite de pe urma lecției din octombrie 1917, dacă se dorește asigurarea apărării statului burghez împotriva pericolului comunist.

«Revoluțiile nu se fac în mod arbitrar», scrie Troțki, la începutul luptei sale cu Stalin, vorbind despre situația din Anglia. «Dacă s-ar putea trasa un itinerar rațional al acestora, poate ar fi posibil să fie evitate». Dar a fost chiar Troțki cel care a trasat un itinerar rațional tentativelor revoluționare, cel care a fixat principiile și regulile tacticii insurecționale moderne, iar Stalin a fost cel care, profitînd de lecția lui Troțki, a demonstrat guvernelor europene posibilitatea asigurării apărării statului burghez împotriva pericolului unei insurecții comuniste“. ■

(Fragmente din Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat*, București,
Ed. Nemira, 1996, p. 21–23; 82–83; 117.
Ediția princeps a apărut la Paris, în 1931.
În Italia, a fost publicată pentru prima dată în 1948.)

soluția militară este cea mai eficientă din punctul de vedere al costului implicat. Între aceste motivații se înscriu procentul ridicat de criminalitate, prăbușirea sistemului educațional, stagnarea economică și griparea sistemului politic care au creat percepția unei „societăți fără soluție" pentru militari.

Dar, dincolo de ambientul social — specific, cum am văzut, societăților „lumii a treia" astăzi —, un alt determinant este înfățișat de către autor a fi avut rol hotărîtor în plănuirea loviturii de stat. Anume îndepărtarea forțelor militare americane de la adevărata lor misiune, fenomen început încă din timpul „războiului din Golf" (1991). De atunci militarii americani au fost utilizați în lupta împotriva drogurilor, în educație, în misiuni umanitare (Bangladesh, Filipine, Irak) etc. În acest fel, spiritul războinic a dispărut din cadrul armatei americane astfel încît în 2010 aceasta a înregistrat o înfrîngere în fața celei iraniene care ar fi invadat statele din Golf. Practic această înfrîngere a precipitat declanșarea loviturii de stat. Ea a fost grăbită și de faptul că Pentagonul a unificat serviciile armatei într-o singură structură, astfel încît decizia se afla în mîini foarte puține.

Așadar, acest studiu-ficțiune pare să demonstreze că lovitura de stat este nu doar posibilă, ci și probabilă într-un stat cu democrație consolidată, atunci cînd condițiile sociale se înrăutățesc, crescînd, și cînd forțele militare se implică tot mai mult în politică, abandonează profesionalismul și misiunile fundamentale și-și asumă sarcini ale sectorului civil. Exegeți ai studiului Dunlap nu au întîrziat să găsească similitudini cu modelul de lovitură de stat imaginat de acesta în acțiunea desfășurată între 1910 și 1920 de generalul Leonard Wood, șeful de stat major al armatei terestre americane. Acesta a imaginat noi misiuni pentru armată, utilizînd-o inclusiv pentru reprimarea unor tulburări stradale în Omaha. Generalul Wood a ajuns chiar competitor la învestitura Partidului Republican în 1920 pentru președinție, eșuînd la o distanță mică (o zecime din voturi) în fața lui Warren G. Harding.

În SUA este o veritabilă modă a studiilor fiction. Dunlap nu este, bineînțeles, singurul care aplică plin de succes acest tip de excurs intelectual. În 1997, Caspar Wanberger și Peter Shweizer au publicat cartea *Următorul război mondial* unde, între altele, au descris atacul SUA împotriva Mexicului... din 2003. Scenariul în cauză a făcut carieră ocupînd, zile în șir, prima pagină a ziarelor mexicane.

„Dominoul" Pinochet

Ceea ce s-a întîmplat recent în cazul fostului dictator al statului Chile, generalul Augusto Pinochet, este ilustrativ pentru fenomenele însoțitoare ale acestei „alegeri violente" pe care o reprezintă lovitura de stat. Cum se știe, aflat în Anglia pentru motive de sănătate, bătrînul soldat, autor al loviturii de stat din 1973, a fost extrădat în Spania pentru a fi judecat pentru crimele comise în timpul dictaturii pe care a patronat-o. El a condus Chile pînă în martie 1990, cînd a cedat puterea președintelui ales, dar a menținut comanda supremă a armatei de uscat pînă în 1997. Așa cum a fost argumentat de cercetări efectuate oficial după 1997, sub directa comandă a generalului Pinochet, între 1973 și 1989, serviciile de informații și armata sînt responsabile pentru 2095 de execuții fără judecată (sau moarte sub tortură) și 1102 „dispariții" de persoane.

Importanța cazului Pinochet este covîrșitoare. Aducerea sa în fața justiției deschide calea ca liderii altor dictaturi militare din America de Sud (sau de aiurea) să fie ținuți responsabili pentru violarea drepturilor omului comisă repetat sub responsabilitatea lor. Între 1982 și 1989, în America de Sud în cinci state (Argentina, Bolivia, Brazilia, Paraguay și Uruguay) au fost eliminate dictaturile militare și declanșată tranziția către democrație. Noii lideri democrați au avut de făcut față dilemei justiție–stabilitate, optînd pentru cel de-al doilea termen. Opțiune firească întrucît acționarea în justiție a foștilor conducători militari ar fi radicalizat armata și ar fi creat pericolul unor noi lovituri de stat. Astfel că au recurs fie la ratificarea amnistiilor deja pronunțate de liderii militari sau au asigurat ei înșiși impunitate pentru crimele comise. În Argentina, de pildă, între 1976 și 1983, peste 30.000 de persoane au fost ucise. În Bolivia, dictatura militară a lui Hugo Banzer este responsabilă pentru uciderea a 200 de persoane în perioada 1971–1978. În Paraguay, sub mîna de fier a generalului Alfredo Stroessner, au fost ucise între 1954 și 1989 sute de persoane. Conducerea militară din Brazilia (1964–1985) poate fi apreciată ca moderată, fiind responsabilă doar pentru 200 de omucideri. În Uruguay, dictatura aflată la cîrma țării între 1973–1985 a ucis în jur de 250 de oameni utilizînd, de asemenea, tortura pe scară largă.

Îndeobște dictaturile militare sud-americane au avut a se confrunta cu o paletă largă de opozanți — de la sindicate la gherile de stînga și de la formațiuni civice la partide de stînga sau extrema stîngă — ceea ce a impus, pentru a se menține la putere, utilizarea unor mijloace condamnabile. Tortura, execuțiile sumare, deținerea de ostatici, bombardarea cu napalm a unor zone controlate de gherilele opozante au devenit instrumente de exercitare a puterii.

Conștiente de flagranta valoare a drepturilor omului pe care au comis-o, dictaturile în cauză, responsabilii lor au încercat să-și asigure impunitatea ca o condiție a acordului pentru tranziția la regimul civil și democrație. În Argentina, acest lucru nu a fost posibil pentru că junta conducătoare a fost înlăturată ca urmare a înfrîngerii în războiul Malvine/Falkland cu Marea Britanie și noii lideri democrați au încarcerat pe membrii acesteia. Revolta în cazărmi a impus însă legiferarea unei amnistii în 1989–1990. În Chile însă amnistia a fost legiferată încă din 1978, în Brazilia în 1979, iar în Uruguay, prin referendum, în 1989. În Bolivia conducătorul juntei din 1980–1981, colonelul Luis Arre Gomez, este în închisoare, dar pentru trafic de droguri.

Vom asista la aplicarea principiului „dominoului" ca urmare a cazului Pinochet? Cu alte cuvinte va urma o cascadă de acțiuni în justiție avînd ca obiect autorii loviturilor de stat militare din America de Sud în anii '70, '80? Indiferent de răspuns, un lucru este limpede. Dreptul internațional a înregistrat astăzi o evoluție — inclusiv apariția unor tribunale internaționale pentru judecarea crimelor de război în fosta Iugoslavie și în Ruanda — care nu va mai permite dictatorilor de mîine să fie la adăpost de lege în cazul violării drepturilor omului.

Stalin — ucis în urma unei lovituri de stat?

Tipologia loviturii de stat se oferă studiului prin chiar exemplificările istorice. „Insurecția" ca formă de lovitură de stat (revoluție) pentru înlăturarea vechiului regim și instalarea puterii bolșevice/comuniste a fost teoretizată de Marx, Engels și Lenin. Tipică pentru o astfel de insurecție este cucerirea puterii de către Lenin în 1917 în Rusia. Există, de altfel, și un model maoist al unui astfel de tip de insurecții, care a eșuat însă în Thailanda, Filipine, Peru și Sri Lanka.

Puciul militar (pronunciamento), care implică un segment al armatei sau totalitatea acesteia, reprezintă probabil forma cea mai des întîlnită de lovitură de stat. Armata deține monopolul violenței și, în consecință, este structura cea mai aptă să cucerească puterea prin anihilarea celor care i se împotrivesc. Puciul militar declanșat de Pinochet, la 11 septembrie 1973, în Chile contra guvernului de stînga al lui Salvador Allende, a instalat o juntă militară printr-un decret, generalul fiind proclamat „șeful suprem al națiunii", însărcinat cu puterea executivă.

„Lovitura de palat" este, în același perimetru al competiției pentru puterea supremă, înfruntarea între clici diferite ale elitei conducătoare și care se soldează cu schimbarea liderului (rege, dictator, secretar general etc.). Îndeobște o astfel de „lovitură de palat" are un impact minim asupra ansamblului societății, fiind expresia unei lupte acerbe pe culoarele puterii. În statele comuniste, de pildă, N.S. Hrușciov a fost înlăturat astfel în 1964 de către L.I. Brejnev, el însuși parvenind la Kremlin în postul cel mai înalt prin eliminarea lui L. Beria (1953), apoi a clicii Malenkov–Kaganovici–Molotov (1956). În alte părți, „loviturile de palat" au loc între clici militare sau în familiile regale între diverși pretendenți.

„Lovitura de stat" tipică începutului acestui fenomen este cea inițiată la 2 decembrie 1821, cînd președintele republicii, Louis Napoleon Bonaparte, a dizolvat Adunarea Legislativă, care refuza modificarea Constituției existente pentru a-i permite un nou mandat prezidențial. Lovitura de stat a fost minuțios pregătită, în Paris fiind dislocați cca 60.000 militari, iar poliția cîștigată de partea conspirației. În dimineața zilei au fost arestați principalii membri ai Adunării, iar către seară cei mai mulți dintre legislatori se aflau la închisoarea Mazas. Încercarea de a ridica cartierele muncitorești în apărarea republicii a avut rezultate nesemnificative. În ziua următoare baricadele ridicate au fost spulberate. În provincie, aceeași situație. Un plebiscit a aprobat la 21/22 decembrie 1851 dizolvarea Adunării Legislative, la 14 ianuarie 1852 Franța era dotată cu o nouă Constituție, iar la 21 noiembrie 1852, un al doilea plebiscit a creat „cel de-al doilea imperiu".

Un fel specific de lovitură de stat este periodica intervenție în politică a armatei turcești. În 1923, în Turcia a fost proclamată republica și primul ei președinte, Mustafa Kemal Atatürk, a procedat la secularizarea statului. În 1946 Turcia a trecut la sistemul multipartid. Prima lovitură de stat militară s-a înregistrat la 26 mai 1960, cînd guvernul a fost înlocuit de un Comitet de Unitate Națională prezidat de un general. Un an mai tîrziu au avut loc alegeri generale. La 12 martie 1971 a avut loc cea de a doua intervenție a militarilor ca urmare a unui val de dezordini interne. Armata a cerut demisia guvernului și a instituit starea de asediu. Alegerile generale, supravegheate de armată, care a vegheat reconstituirea partidelor seculariste, au avut loc în 1973. A treia intervenție militară s-a înregistrat la 12 septembrie 1980, cînd forțele armate, conduse de generalul Kennan Evren, au preluat puterea în stat. În 1982, în urma unui referendum K. Evren a devenit președinte.

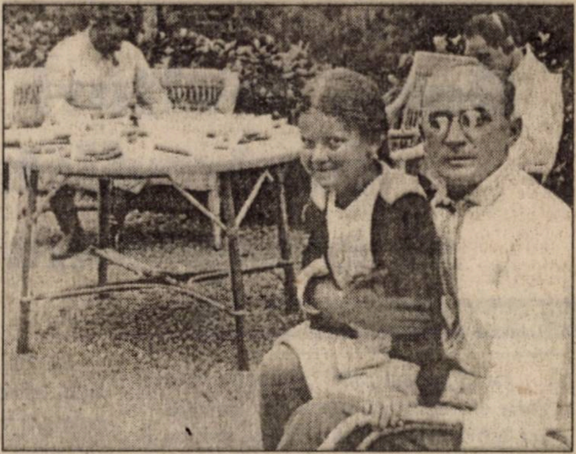

Lavrenti P. Beria (1899–1953), ținînd-o în brațe pe Svetlana, fiica lui Stalin (acesta din urmă, în planul doi, citind la masă)

Practic, loviturile de stat militare în Turcia sînt destinate, spre deosebire de alte tipuri, să elimine sau să diminueze drastic tulburările interne și să asigure continuitatea unui sistem de partide cu program secular, non–islamic.

Între formele „ascunse" de lovituri de stat figurează și unele... procedee democratice. În Senegal, unde în perioada independenței de peste trei decenii, nu s-a înregistrat nici o lovitură de stat militară, democrația este totuși amenințată. În septembrie 1998 Parlamentul a adoptat o lege care îl proclamă pe Abdou Diouf, președinte al republicii din 1981, președinte pe viață.

Istoria înregistrează și lovituri de stat... bănuite, însă niciodată definitiv probate. Este cazul, între altele, al morții lui Stalin la 5 martie 1953. Informații colaționate din diverse surse evidențiază că, luni bune înaintea morții dictatorului, întregul serviciu de securitate al acestuia a fost dezagregat. A. Proskrebișev, secretarul lui Stalin, care l-a servit loial încă din 1928, a fost pus sub arest la domiciliu sub vina de a fi manipulat greșit documente secrete. La 16 decembrie 1952, locotenent–colonelul N. Vlasik, șeful gărzii personale a lui Stalin vreme de 25 de ani, a fost arestat și după cîteva săptămîni a murit în condiții suspecte. Generalul-maior P. Kosinkin, comandantul adjunct al gărzii Kremlinului, a murit de atac de cord, la 17 februarie 1953.

Unii autori consideră aceste succesive „întîmplări" ca expresia unei veritabile lovituri de stat, al cărei organizator nu putea fi decît L. Beria, temutul șef al serviciilor secrete sovietice. De altfel, Beria a fost cel care, după moartea lui Stalin, a devenit pentru scurt timp urmașul acestuia la conducerea uriașului stat sovietic. În sprijinul acestei teorii intervine și împrejurarea că Stalin a primit ajutorul medical abia la 12 ore din momentul în care a fost descoperit, de gărzi, inconștient în biroul său. Faptul că relatările de atunci abundă în a înfățișa teama apocaliptică a tuturor — de la membrii Biroului Politic la gărzile obișnuite — de a se apropia de muribund contribuie la argumentarea tezei loviturii de stat. De asemenea, arestările efectuate după moartea lui Stalin de serviciile lui Beria sînt invocate în același scop.

Așadar, a fost moartea lui Stalin naturală sau elementul central al unei lovituri de stat *sui–generis?* ■

Din vremea domnului Unirii, Alexandru Ioan Cuza

Două lovituri de stat contradictorii și complementare

Acad. Dan BERINDEI

La 19 august 1858, Convenția de la Paris era semnată. Pe harta Europei era introdusă o nouă noțiune: Principatele Unite! Convenția urmărea să confere un statut internațional Moldovei și Țării Românești, cărora, într-o formă hibridă, puterile garante instituite prin tratatul de la Paris din 1856 le acordau o semiunire și totodată ea urma să reprezinte o lege fundamentală înlocuitoare a Regulamentului Organic. Convenția dădea Principatelor Unite o orînduire modernă, puterile în Stat fiind separate, iar privilegiile abolite, preconizîndu-se, totodată, un program de reforme și în primul rînd adoptarea unei reforme agrare favorabile țărănimii clăcașe. Dar, reprezentanții puterilor, situați pe poziții diferite și cu interese deosebite, ajunseseră la o soluție de compromis hibridă. Întocmiseră un statut fundamental modern, un program înnoitor ce urma a fi realizat, dar puterea legiuitoare era încredințată cîtorva mii de alegători, îndeobște legați de starea de fapt existentă și evident nu dintre cei mai înclinați a realiza reformele social–economice preconizate!

O izbîndă hotărîtoare

Națiunea română fusese însă lucidă, concentrîndu-se, prin reprezentanții ei, asupra obiectivului fundamental: **realizarea Unirii.** Din această cauză, se putuse și ajunge, la începutul anului 1859, la soluția ingenioasă a dublei alegeri, deși realizarea obiectivului chemării unui principe străin trebuise a fi amînată. Prin dubla alegere, „nodul gordian“ fusese tăiat, marile puteri fuseseră puse în fața unei situații ireversibile, un fapt împlinit de români a cărui recunoaștere nu putea fi evitată!

Românii repurtaseră o hotărîtoare izbîndă, însă drumul pe care ei trebuiseră să se angajeze era departe de a fi ușor de străbătut. Alexandru Ioan Cuza fusese cel asupra căruia căzuseră sorții de a fi mandatarul voinței naționale. Domnia sa personală a reprezentat, pînă în toamna anului 1861, cînd puterile garante aveau să recunoască, sub dibacea presiune a acțiunilor diplomatice ale iscusitei politici a domnitorului, unitatea politico–administrativă a noii Românii, realizată apoi efectiv la începutul anului 1862, **întruchiparea Unirii,** el fiind simbolul viu al biruinței națiunii.

Dar programul unionist, adoptat de Adunările ad–hoc, în 1857, ca și stipulațiile Convenției de la Paris din 1858 aveau în vedere nu doar înfăptuirea unei simple ștergeri de hotar, doar a secării Milcovului „dintr-o sorbire“, ci crearea unui **stat nou, modern,** prin adoptarea unui amplu program de reforme. Or, dacă cvasitotalitatea reprezentanților forțelor politice ale vremii, de la radicali la conservatori, susținuseră și susțineau cauza Unirii, nu același lucru putea fi constatat privind ansamblul reformelor. Este adevărat că un consens putuse fi realizat în ceea ce privea modernizarea Statului, divergențele apărînd mai mult în ceea ce privea **ritmul** realizării și mai ales **beneficiarii** politici, dar problema agrară reprezenta un izvor fundamental de contradicții. Ea împărțea clasa politică a vremii în tabere înverșunat opuse, de-o parte, partizanii eliberării și împroprietăririi clăcașilor, de cealaltă, cei care preconizau doar o eliberare de obligații a clăcașilor față de stăpînii de moșii și nu aveau în vedere decît o foarte slabă înzestrare a lor cu pămînt. În Adunarea ad–hoc a Moldovei divergențele în această chestiune reieșiseră limpede și totodată greutatea de a se ajunge la un compromis acceptabil părților în cauză. După Unire, conservatorii se străduiseră în Adunările Elective

Al. I. Cuza

de la Iași și București și în Comisia Centrală de la Focșani de a-și impune soluția, constrîngînd pînă la urmă pe domnitor, ca, prin refuzul sancționării, să blocheze, în vara 1862, legiuirea restrictivă preconizată.

Chestiunea rurală, a cărei soluționare fusese expres recomandată și de Convenție, se vedea amînată și cu slabe perspective de a putea fi realizată în sensul pe care-l doreau liberalii și domnitorul însuși și aceasta, datorită stipulațiilor electorale restrictive ale Convenției de la Paris, în temeiul cărora, în ciuda dizolvărilor, Adunările Elective se formau din nou, prin elecțiuni repetate, cu aceleași compoziții majoritar ostile unei reforme agrare cît de cît benefice țărănimii. Patru ani au fost astfel irosiți, în această privință, dar în parte și în ceea ce privea ritmul reformelor în ansamblul lor.

La 11/23 octombrie 1863, puterea a fost încredințată de domnitor lui Mihail Kogălniceanu, care de la început s-a arătat hotărît să realizeze mult întîrziata reformă agrară, grăbind, totodată, ritmul de realizare a reformelor. Pragmatic și dibaci, Kogălniceanu a început prin a rezolva chestiunea secularizării averilor mănăstirilor închinate, pentru care a obținut o largă susținere, stăpînii de moșii văzînd în dobîndirea moșiilor secularizate calea unei soluții a împroprietăririi țărănimii, fără ca ei să mai fie supuși exproprierii. Dar votul din 13/25 decembrie 1863, prin care Statul recupera aproximativ un sfert din teritoriul național, nu reprezenta pentru Kogălniceanu decît o etapă din ansamblul obiectivelor pe care și le fixase. Era departe de a fi renunțat la împroprietărirea clăcașilor pe moșiile pe care ei le locuiau.

Trei luni mai tîrziu, la 16/28 martie 1864, punînd capăt unui relativ calm politic, Kogălniceanu a depus în Adunare proiectul său de lege rurală, stîrnind o stare de agitație generală. „De trei zile, arăta «Românul», la 21 martie/2 aprilie, nu mai este în nici o casă, în nici o prăvălie altă convorbire, altă dezbatere decît aceea a legii rurale“. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în Adunare s-a dat o luptă înverșunată și totodată ambiguă, întrucît liberalii radicali, coalizați cu opoziția conservatoare, pe de-o parte erau partizani ai unei împroprietăriri în sensul propus de guvern, pe de altă parte, pentru a se demarca de acesta, au venit cu un proiect propriu, foarte apropiat de cel al lui Kogălniceanu. Împotrivindu-se tentativelor conservatoare de a se restrînge loturile la circa patru pogoane de fiecare familie de țăran, Kogălniceanu le strigase: „Nu intrați în ogorul țăranului!“. La rîndul său, deși aliat politic al dreptei, C.A. Rosetti nu putuse să nu îndemne pe deputații acesteia să dea „adevărata și dreapta soluțiune chestiunii clăcașilor“. Majoritatea era însă deținută de conservatori. Deși nesusținuți de opozanții de stînga, conservatorii au dat un vot de blam guvernului. Zarurile erau astfel aruncate. Pentru domnitor, ca și pentru primul său ministru, nu mai exista decît soluția loviturii de stat, deoarece o dizolvare a Adunării n-ar fi avut ca urmare decît o realegere de către corpul electoral restrîns a aceleiași majorități retrograde!

Anihilarea împotrivirii

La 2/14 mai 1864, Kogălniceanu s-a prezentat în fața Adunării, cerîndu-i să voteze proiectul de lege electoral pe care i-l propunea guvernul și prin care dreptul de alegător era acordat cu un sens restrîns, cei ce știau să scrie și să citească devenind alegători direcți. Față de stipulațiile electorale anexate Convenției, proiectul reprezenta un uriaș pas înainte. Dar majoritatea s-a împotrivit propunerii guvernului și atunci Kogălniceanu a depus pe masa biroului Adunării decretul de dizolvare. Prin intervenția forței armate, orice tentativă de împotrivire a fost anihilată.

Prin această **lovitură de stat,** Alexandru Ioan Cuza și primul său ministru au înlăturat, de fapt, forțele potrivnice conservatoare, care beneficiaseră, pînă atunci, de stipulațiile electorale anexate Convenției și putuseră împiedica o soluționare a problemei agrare în sensul indicat chiar de Convenție. Puterea conferită domnitorului, ca și noua lege electorală au dus la schimbarea reprezentării în cadrul Parlamentului — căci acum Adunării îi fusese adăugat un Corp ponderator — Senatul — și totodată nu numai la adoptarea legii rurale, cu urmări decisive asupra întregului proces de dezvoltare a României moderne, dar și la o evidentă accelerare a adoptării programului de reforme, lucru evident mai ales în a doua parte a anului 1864 și la începutul anului următor.

Dar urmărilor pozitive li s-au adăugat și cele negative. Regimul „bonapartist“ instaurat — paradoxal, tocmai atunci cînd în Franța celui de-al Doilea Imperiu evoluția era spre o liberalizare a regimului! — a generat o situație de dictatură, în condițiile în care în jurul integrului domnitor activa și o camarilă lipsită de același comportament onest. Dacă opoziția de stînga ar fi fost „cointeresată“, prin chemarea unor reprezentanți ai ei la opera de guvernare, neîndoielnic că baza politică a noului regim s-ar fi văzut astfel consolidată. Or, domnitorul a preferat să păstreze în continuare „monopolul“ puterii și astfel „monstruoasa coaliție“ a fost consolidată, în loc de a fi destrămată.

Mihail Kogălniceanu

Mandatar al națiunii, înfăptuitor al Unirii și cel care contribuise în mod esențial la desăvîrșirea ei politico–administrativă, în așa fel încît din 1862 România a fost un stat instituțional unitar, Alexandru Ioan Cuza se găsea spre sfîrșitul anului 1865 într-o situație dificilă. Dificultăților economico–financiare li se adăuga slaba bază politică pe care el se putea întemeia, în condițiile în care, mai ales după lovitura de stat din 2/14 mai 1864, forțele opoziției își strînseseră rîndurile, acționînd atît peste hotare, cît și în țară. În ultimele luni ale anului 1865, domnitorul însuși se arăta dispus de a se retrage și de a restitui astfel națiunii „depozitul sacru“ pe care îl deținuse timp de șapte ani. Lui Napoleon al III-lea îi va scrie chiar că avea „să reintre cu fericire în viața privată, abandonînd un tron la care nici n-a visat și pe care nici nu l-a căutat“. Mai adăugase că nu dorea a fi „un obstacol față de oricare eveniment susceptibil de a consolida edificiul politic la constituirea căruia fusese fericit a contribui“. Încă din primăvară, Drouyn de Lhuys, ministrul de Externe al Franței, comunicase ambasadorului Austriei că, potrivit unor „informații confidențiale“, Cuza dorea să ceară puterilor garante ca un prinț străin să fie desemnat ca moștenitor al său. Spre sfîrșitul anului, domnitorul mărturisise apoi lui Constantin Suțu „dorința sa de a aduce un prinț străin“. La începutul anului 1866, aceeași dorință era mărturisită de el consulilor generali ai Angliei și Franței, ca și celui al Austriei. Inaugurînd în decembrie 1865 activitatea Corpurilor legiuitoare, Alexandru Ioan Cuza a arătat și în mesajul său intenția sa de a se retrage în favoarea unui prinț străin. Dimitrie Bolintineanu, unul dintre apropiații săi, a arătat că după această declarație de intenții, „puțini nu îl trădară“. Pe de altă parte, prin suprimarea de periodice ale opoziției ori prin interzicerea unor cursuri publice de către guvern, care făcea cu greu față unei Adunări devenită ostilă, climatul politic era departe de a fi favorabil.

Răsturnarea din februarie 1866

Intenția lui Alexandru Ioan Cuza de a se retrage în favoarea unui prinț străin, în loc să slăbească activitatea ostilă a opoziției coalizate, a stimulat-o, deoarece nu se dorea ca domnitorul să fie **artizanul schimbării!** În realitate, coaliția opoziționistă reușise să se organizeze temeinic. Încă din primăvara 1864, societatea „Progresul“, dar apoi și loja „Înțelepții din Heliopolis“ oferiseră cadrul „instituțional“, opozanții făcîndu-se remarcați pînă și în conferințele publice organizate de „Ateneul Român“. Peste hotare, Eugen Carada și apoi chiar Ion C. Brătianu au desfășurat și ei o activitate de propagandă pe lîngă cercurile politice, dar și în presă și prin editarea unor broșuri de „demascare“ ale regimului lui Cuza. În „complot“ s-au adunat oameni diverși — fruntași politici, bancheri,

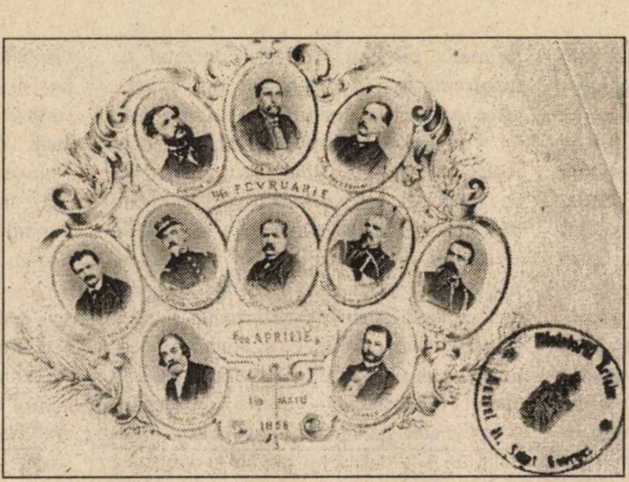

Locotenența domnească instituită după detronarea lui Al.I. Cuza *(imaginile din p. 10–12 provin de la Biblioteca Națională a României, Serviciul Colecții Speciale și ne-au fost puse la dispoziție de d-na Ana Pleșia, custodele Fototecii)*

tineri intelectuali și reprezentanți ai armatei —, camuflajul „masonic" mai înainte amintit dovedindu-se prielnic strîngerii lor la un loc și activității conspirative. Îi mai unea și deficiențele regimului. „La suprafața domniei lui Cuza Vodă — scria Alexandru Candiano Popescu, unul dintre ofițerii conspiratori — se vede Unirea, luarea mănăstirilor închinate, dare de pămînt sătenilor, în fund însă zăcea corupția, ilegalitatea, cinismul. Țara nu mai știa ce este respectul legii și începuse a-și pierde chiar încrederea în viitor".

Răsturnarea a avut loc în noaptea de 10/22 spre 11/23 februarie 1866. Conspiratorii au știut să înșele „vigilența" celor ce trebuiau să ferească pe domnitor de un astfel de eveniment. C. A. Rosetti a oferit un bal „spre a legitima intrarea și ieșirea deosebitelor persoane din conspirație", cum arată Candiano Popescu, dar și pentru a da iluzia că o trecere la acțiune nu era apropiată, în timp ce „alți conspiratori benchetuiau cu Alexandru Beldiman, prefectul poliției". În realitate domnitorul însuși a dovedit o superbă nepăsare, căci, deși anunțat de primejdie, n-a dat nici o urmare și astfel avea să fie surprins de conspiratori în cursul nopții împreună cu Maria Obrenovici.

Somat de grupul de ofițeri care pătrunseseră la el, domnitorul a semnat numaidecît abdicarea. Trei zile mai tîrziu, avea să fie pornit peste graniță. Plecînd, făcuse urarea patriotică: „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine decît cu mine" și strigase, descoperindu-se: „Trăiască România!". În locul său a fost instalată Locotenența domnească alcătuită din generalul Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu și colonelul Nicolae Haralamb. Totodată, a fost format un guvern de coaliție, avînd ca prim–ministru pe Ion Ghica și din care, pe lîngă alți cîțiva fruntași conservatori și moderați, făcea parte și radicalul C.A. Rosetti.

Prin această **nouă lovitură de stat,** desfășurată la mai puțin de doi ani, după cea efectuată de Cuza și Kogălniceanu, se creau premisele pentru realizarea dezideratului Adunărilor ad–hoc referitor la prințul străin și totodată, ceea ce a fost tot atît de important, pentru înzestrarea României cu o Constituție rezultată prin lucrarea unei Adunări Constituante, care avea să ia locul Convenției de la Paris impusă din afară.

Ambele lovituri de stat, și cea din 1864 ca și cea din 1866, deși aparent contradictorii, s-au completat și în același timp, au contribuit la afirmarea voinței naționale față de marile puteri ale vremii. În 1864 a fost înlăturat un impediment — sistemul electoral impus din afară — care stătea în calea desăvîrșirii procesului de reformă, iar în 1866, dezideratul prințului străin, neîmplinit de Conferința de la Paris din 1858, deși limpede exprimat de Adunările ad–hoc în 1857, a fost concretizat chiar de români, prin aducerea prințului Carol de Hohenzollern–Sigmaringen, ca urmare a actului de la 11/23 februarie 1866; totodată, datorită aceluiași act, România a putut fi înzestrată cu o Constituție, prin care s-a exprimat voința reprezentanților națiunii. Dacă cea dintîi lovitură de stat a fost urmată de instaurarea unui regim de dictatură, cea de-a doua a contribuit, dimpotrivă, la instaurarea în România a unui regim constituțional. Oricum, însemnătatea ambelor momente istorice este evidentă, ele făcînd parte din complicatul și complexul proces al constituirii și desăvîrșirii instituționale a statului modern român. ■

Actul de la 11/23 februarie 1866: Motivații și consecințe

La 11/23 februarie 1866, în urma unei conspirații politico–militare bine organizate, domnitorul Al. I. Cuza era constrîns să semneze actul de abdicare. La un astfel de deznodămînt concuraseră o serie de factori interni, printre care amintim: instituirea domniei personale și diminuarea atribuțiilor Parlamentului, instabilitatea guvernamentală, starea financiară mai mult decît precară, rolul nefast al „camarilei", legătura publică a Principelui cu Maria Obrenovici. La acestea se adaugă și contextul extern, Puterile garante și Curtea suzerană privind cu îngrijorare crescîndă acțiunile și demersurile diplomatice ale lui Cuza, socotite un real pericol pentru „ordinea europeană". Imediat după detronarea Domnitorului, avea să se instituie o Locotenență domnească și un guvern provizoriu sub președinția lui Ion Ghica. Rostul acestuia din urmă era acela de a oferi Tronul Principatelor–Unite unui Prinț străin și de a asigura recunoașterea internațională a noii dinastii ereditare. Departe de a reprezenta expresia anumitor interese personale sau de grup, ori o simplă „lovitură de Palat", actul de la 11/23 februarie 1866 a fost îndelung pregătit și determinat de rațiuni de stat, un pas important spre dobîndirea independenței și înfăptuirea unității depline.

Ceea ce nu au bănuit conspiratorii era faptul că însuși Cuza a întreprins demersuri în favoarea unui Prinț străin. „Mă voi întoarce cu fericire în viața privată — afirma Domnitorul într-o scrisoare adresată împăratului Napoleon al III-lea, la 1/13 octombrie 1865 —, părăsind un tron ce nu l-am visat, nu l-am căutat, pe care nu l-am datorat decît stimei compatrioților mei și pe care nu l-am primit din prima zi decît ca pe o sarcină dificilă. Nu-mi rămîne nimic de dorit, Sire, dacă retragerea mea poate întări independența României, poate da garanții reale de propășire și poate să-mi asigure stima Majestății Voastre". O atitudine asemănătoare poate fi surprinsă și din Mesajul de deschidere a noii sesiuni parlamentare (5/17 decembrie 1865), unde declarase că persoana sa nu va constitui un obstacol în calea consolidării edificiului politic, el primind coroana „ca expresie neîndoielnică și statornică a voinței naționale pentru Unire — însă numai ca un depozit sacru".

Un fapt împlinit

Abdicarea domnitorului nu se putea produce atunci cînd el ar fi dorit-o, dat fiind că Puterile garante nu doreau noi complicații în Orient, dar susțineau revenirea la situația anterioară anului 1859. De aici decurge necesitatea pregătirii îndelungate a momentului detronării și punerea garanților statului român în fața unui fapt împlinit.

Dînd dovadă de spirit de înțelegere și tărie de caracter, fostul domnitor avea să afirme, după abdicare, că: „Toți am avut același scop, fără altă deosebire decît **modul** și **alegerea momentului** *(subl.ns.)*. Națiunea a transformat, acum ca și la alegerea mea, voința ei, în fapt împlinit, și prin urmare, de acum încolo acel care nu va susține cu toate puterile sale acest mare act, este un trădător".

Oamenii politici care contribuiseră la detronarea lui Cuza, dincolo de interese personale sau de grup, au socotit necesară afirmarea imediată a succesiunii prințului străin, în persoana fratelui regelui Belgiei, contele Filip de Flandra, act care a întrunit acordul Parlamentului. Așadar, s-a afirmat clar intenția de excludere a unor prezumtivi pretendenți aparținînd imperiilor vecine.

Alegerea lui Filip de Flandra pare, la prima vedere, surprinzătoare dacă luăm în considerație experiența anterioară, din 1857, cînd autoritățile de la Bruxelles, sub presiunea cercurilor diplomatice europene, au refuzat orice implicare. Delegația română trimisă la Paris depunea eforturi susținute pentru a demonstra ministrului de Externe francez că alegerea candidatului (din familia de Orléans, pretendentă la tronul francez) nu s-a făcut cu intenția de a nemulțumi Franța, ci a reprezentat „o necesitate istorică pentru a menține ordinea și a tăia scurt orice intrigă"; din momentul în care s-a proclamat principiul prințului străin, „românii trebuiau în același timp să-l personifice, să facă din el o ființă reală și să se lege a-l face respectat chiar prin vocea jurămîntului".

Deși au bănuit că Filip de Flandra nu va accepta tronul, cercurile conducătoare de la București au decis, prin propulsarea candidaturii prințului belgian, să consacre un principiu. Urmau, apoi, să fie finalizate demersurile pentru găsirea unui prinț străin, care, prin sprijinul diplomatic al țării de origine, să întrunească acordul Puterilor garante. O asemenea acțiune îndrăzneață se dovedea, în egală măsură, și suficient de riscantă. „Întrucît un Prinț al Principatelor trebuie să fie un vasal care să plătească tribut Sultanului — observa cu imparțialitate ambasadorul american la Constantinopol — va fi greu de găsit vreun prinț dintr-o familie suverană care să accepte o asemenea poziție de subordonare".

Potrivit unor mărturii — neconfirmate documentar —, se vehiculase înainte de 11 februarie 1866 chiar candidatura Prințului Napoleon, dar Ion Ghica i-ar fi asigurat pe „conspiratori" de refuzul de ultim moment al acestuia. La rîndul său, I. C. Brătianu scria din Paris soției sale că: „Împăratul *(Napoleon al III-lea — n.n.)* este pentru noi și cred că ne va apăra drepturile". Interesant de remarcat este faptul că cercurile diplomatice europene discută acum din nou posibilitatea compensării Austriei la zona Dunării de Jos în schimbul cedării Veneției către Italia, proiect primit favorabil la Paris. Era luată în considerare și eventualitatea alegerii ducelui de Toscana (înrudit cu familia de Habsburg) la tronul Principatelor–Unite, propunere susținută de guvernul italian, dar privită cu rezerve de către Anglia și Austria.

Față de acțiunea de la 11/23 februarie 1866, Puterile garante nu au ezitat să reacționeze, socotind-o drept o gravă încălcare a Tratatului de la Paris (1856) și a Convenției din august 1858. Recunoașterea noii stări de lucruri ar fi reprezentat — în opinia cercurilor diplomatice europene — un precedent periculos, un pas important spre proclamarea imediată a independenței României și, totodată, ar fi provocat profunde tulburări în sud–estul Europei, inclusiv declanșarea unui conflict general.

Dificultățile realizării unui consens general se vor contura simțitor cu prilejul desfășurării lucrărilor Conferinței de la Paris (martie–iunie 1866). O astfel de întrunire era apreciată de Puterile garante drept modalitatea cea mai potrivită în vederea realizării propriilor interese, pronunțîndu-se cu fermitate pentru excluderea problemei prințului străin „sub orice formă și denumire". Între timp, conducerea provizorie de la București se confrunta cu două alternative: fie să aștepte și să se subordoneze deciziilor Conferinței de la Paris, fie să hotărască singură asupra succesiunii și a modului de organizare a statului. Printr-o politică fermă, speculînd tergiversările și neînțelegerile survenite la „masa verde" a tratativelor, oamenii noștri politici vor reuși să lase fără replică voința colectivă a garanților.

O altă candidatură

Conștient de riscurile prelungirii situației de provizorat, guvernul de la București impulsionează demersurile pentru fixarea unei alte candidaturi, în condițiile în care refuzul contelui Filip de Flandra fusese formulat oficial (la 18/30 martie 1866). Aflat la Paris, Ion Bălăceanu, agentul diplomatic al Principatelor–Unite, sondează poziția cercurilor politice, inclusiv cea a Împăratului, în privința desemnării unui candidat agreabil Franței. Pe aceeași linie se înscrie și demersul lui I. C. Brătianu, care comunica guvernului, la 14/26 martie 1866, atmosfera prielnică existentă la Paris și convingerea Angliei în posibilitatea alegerii unui prinț străin, cel mai agreabil fiind un Hohenzollern. La numai două zile, însuși, Ion Bălăceanu, beneficiarul unei audiențe la Palatul Tuilleries, solicita guvernului autorizația de a-l propune pe Carol de Hohenzollern–Sigmaringen, întrucît „ne-ar înfățișa sub un aspect favorabil în ochii lui Napoleon al III-lea".

Noua candidatură a fost bine cumpănită de oamenii politici români. În opinia acestora, posibilitatea alegerii unui prinț austriac sau rus era exclusă de la început, fiind binecunoscute intențiile anexioniste ale celor două imperii. O candidatură franceză, considerată benefică statului român, ar fi fost privită, însă, cu suspiciune de celelalte puteri și cu siguranță respinsă, existînd temerea modificării echilibrului european în favoarea Franței. În timp ce Anglia, susținătoare constantă a integrității Imperiului otoman, păstra o atitudine rezervată, Italia era absorbită de realizarea propriei unități. Prusia — putere în plină ascensiune și preocupată de înlăturarea concurenței Austriei în privința înfăptuirii unității germane — nu afișa, pentru moment, interese directe în această zonă a Europei. Privită într-o asemenea perspectivă, candidatura prusiană, în persoana lui Carol de Hohenzollern–Sigmaringen (înrudit atît cu familia imperială franceză cît și cu cea regală a Prusiei), părea a fi soluția cea mai avantajoasă. Aceasta, și datorită faptului că întrunea adeziunea Franței, putere ce deținea în continuare un rol predominant în „concertul european".

Departe de a fi intimidate de avertismentele Puterilor garante și încercînd să evite eventuale înțelegeri secrete la nivelul diplomației europene pe seama Principatelor, autoritățile române aveau să supună candidatura Prințului Carol de Hohenzollern–Sigmaringen la tronul României. Rezultatul oficial a fost de 685.969 voturi pentru și 224 voturi împotrivă.

Fără a insista aici asupra tratativelor care au precedat sosirea Principelui Carol la București (10 mai 1866), menționăm că potrivit noii Constituții (promulgată la 1 iulie 1866) era consacrată dinastia străină ereditară.

Judecat în perspectivă istorică, actul de la 11/23 februarie 1866 a avut efecte benefice. O confirmă etapele parcurse de societatea românească în perioada următoare: recunoașterea internațională a regimului monarhiei ereditare constituționale, cucerirea independenței, proclamarea Regatului, consolidarea poziției statului român pe plan european și aprecierea sa drept un factor de echilibru în zona balcanică, asigurarea unei stabilități politice interne prin alternarea la putere — în condițiile confruntării și consensului — a liberalilor și conservatorilor, progresele remarcabile înregistrate pe calea modernizării și înfăptuirea României Mari. Pe de altă parte, trebuie luat în considerație faptul că atît Carol I, cît și Ferdinand I, deși de neam german și descendenți din marea familie a Hohenzollernilor, s-au identificat cu aspirațiile națiunii, îndeplinindu-și cu succes rolul de monarhi constituționali. ■

Sorin DAMEAN

Agonia Republicii de la Weimar

Loviturile de stat împotriva „democrației fără democrați“

Constantin BUCHET

Colapsul Germaniei imperiale și eșecul politicii mondiale (Weltpolitik) a lui Wilhelm al II-lea au determinat apariția unui regim politic nou — Republica de la Weimar — în fapt, un „imperialism camuflat“ care trebuia să salveze Berlinul de ocupația militară a puterilor Antantei. De asemenea, primele guverne ale Weimarului au vrut să arate axei Londra–Paris că Germania este o putere capabilă să reziste loviturilor bolșevismului, lucru probat în timpul lui „noiembrie sîngeros“ al anului 1918 și de mișcarea pentru republica socialistă (ianuarie 1919). La rigoare, regimul Weimarului s-a fundamentat pe un compromis între „Vechiul Regim“ imperial și cel burghezo–democrat, reprezentat de conjuncția dintre o republică parlamentară și păstrarea titulaturii de imperiu (Reich). Duritatea condițiilor Tratatului de la Versailles și implozia internă au creat un climat favorabil forțelor de dreapta, național–conservatoare și cele de extrema stîngă active în Bavaria.

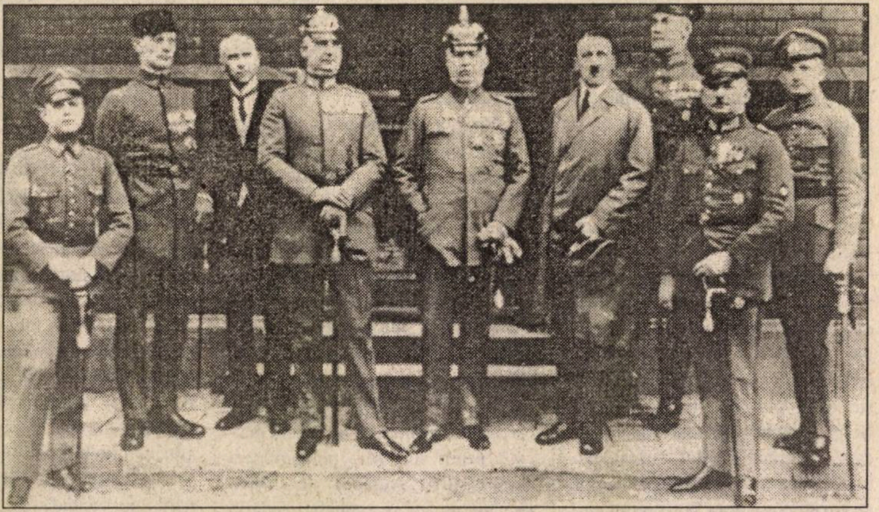

Liderii puciului național–socialist de la München: Ernst Röhm (al doilea), Adolf Hitler (al patrulea) și Erich Ludendorff (al cincilea; toți, din dreapta)

Weimarul și tehnica loviturii de stat

Spiritul parlamentar burghez al „coaliției de la Weimar“ reprezentată de Partidul Social–Democrat (SPD), Partidul Democrat (reprezentat de burghezia liberală și mica burghezie) și Partidul Catolic (Zentrum coagulant politic al forțelor catolice din Bavaria) a fost atacat de o multitudine de adversari.

Un prim factor reactiv la adresa agregării puterii pe perioada Germaniei de la Weimar (1919–1933) a fost desemnat de gruparea militaristă. Deși nu agreăm interpretarea unilaterală a istoriografiei revizioniste germane, reprezentată de Gerhard Ritter și Immanuel Geiss, potrivit căreia militarismul prusac a determinat rigid orientarea externă a Germaniei kaiseriene, weimariene și național–socialiste, factorul militar (grupat în noul **Reichswehr** sau reprezentat în formațiuni paramilitare ca **Stallhelm:** „Căștile de oțel“ sau „Liga Ofițerilor“) a fost agentul socio–politic cel mai refractar în relația cu noua putere „civilă“.

În raporturile militari–civili, înalți ofițeri superiori ca Hindenburg și Ludendorff nu puteau uita așa–numita legendă „a pumnalului înfipt în spate“ soldaților de către politicieni prin acceptarea armistițiului cu Antanta (Dolchstosslegende).

Din unghiul de vedere al Aliaților, președintele Woodrow Wilson insistase pe abolirea autocrației militare a Hohenzollernilor, deși lideri social–democrați, ca Friedrich Ebert (primul președinte al Weimarului, 1919–1925) sau Philipp Scheidemann doreau ca succesiunea să fie asigurată de Kronprinzul Friedrich August–Wilhelm („Auwi“), viitor simpatizant nazist. Există și o teză care are ca ipoteză de lucru transferul puterii de către Ludendorff și Hindenburg către social–democrați, unii dintre aceștia fiind partizanii unei monarhii constituționale de tip britanic, detestînd o revoluție socială violentă. Înainte de a preciza resorturile politico–juridice interne, specifice Germaniei weimariene, trebuie să remarcăm fenomenul prin care civilii (într-o primă fază, social–democrații) au vizat puterea absolută și instaurarea republicii, dar instrumentalizarea acestei opțiuni s-a făcut prin forțele fidele Reichului wilhelmian: **junkerii,** proprietari funciari cu mentalitate aristocratică, casta militară prusiană, magnații marilor cartele industriale și funcționarii administrativi imperiali.

De asemenea, Partidul Popular German, al cărui lider a fost cancelarul și liderul diplomației Weimarului, Gustav Stresemann, a fost favorabil monarhiei, iar tentația imperială era prezervată prin titulatura constituțională republicană a statului **Reich** (Imperiu). Deși Constituția de la Weimar adoptată la 31 iulie 1919 urmărea o „sinceră democrație“ (după expresia lui William Shirer) prin două elemente „puterea politică emană de la popor“ și „toți germanii sînt egali în fața legilor“, totuși prezidențialismul bine conturat prin art. 47 („președintele este comandantul suprem al **forțelor publice ale**

Imperiului") prefigurează coordonate de evoluție spre **autoritarism,** deoarece liderul Republicii putea constrînge armata sau „suspenda total sau parțial exercițiul drepturilor fundamentale" (art. 48). Într-o abordare politologică a regimului politic weimarian, pierderea unui pilon central al puterii — Împăratul — a atras după sine întărirea **nivelului executiv** reprezentat de șeful statului și cancelarului Reichului.

Regimul prezidențial **(Prösidialregime)** a avut o inspirație americană — după părerea unor istorici germani reprezentanți ai școlii național–conservative a Joachim Becker sau Klaus Hildebrand — și care datorită puterilor mari ale președintelui a fost numit „înlocuitor al puterii Kaiserului" **(Ersatzkaisers).**

În mentalul colectiv german s-a menținut o substanță beligenă, deoarece resentimentele aliaților s-au tradus prin asprimea Tratatului de la Versailles. Astfel, sentimentul național fusese lezat prin articolul 231 (numit Kriegsschuld Artikel) unde se stipula că Germania era singura țară culpabilă pentru declanșarea războiului și datorită absenței „egalității în drepturi" (statut diplomatic egal cu marile puteri, reintrare în „concertul european" de decizie, posibilitate „juridică de înarmare" și revenire în elita actorilor coloniali"), sintagmă folosită de la Ebert și Stresemann la Hindenburg și Hitler **(Gleichberechtigung).**

Proiecția hotărîrilor punice ale **factorului extern** (în speță, deciziile Antantei, unde Franța a fost „motorul" cvadruplei alianțe) a condus la o politectonică a centrelor de putere în interior, cele revizioniste și revanșarde (noua armată — **Reichswehrul,** concernele industriale, cercurile monarhiste) fiind deosebit de active și agresive.

Deși Germania nu are închiderea naturală a granițelor sale (după teza istoricului Leopold von Ranke), teritoriul său național s-a micșorat prin cedarea către Polonia a unor provincii pe care aceasta nu le stăpînise niciodată (Prusia Occidentală, Silezia de Nord, Dantzig) și transferul regiunii sudete (Sudetenland) și a Teschenului către tînăra republică cehoslovacă.

Trebuie să remarcăm faptul că dimensiunea **Weltpolitik**-ului prebelic („politica mondială" dezvoltată între 1890–1918 de Wilhelm al II-lea) a fost anulată temporar prin scăderea capacității vectorului naval (scufundarea flotei Scapa Flow în 1919 de către von Reuten) și pierderea coloniilor: Urundi, Ruanda, Camerun, Togo, Kianga și insulele din Pacific — Marshall, Caroline și Mariane.

Prin prisma intereselor grupurilor socio–politice pro–revizioniste **(junkeri,** monarhiști, militari și mari industriași) promotoare a unui naționalism revendicativ (momentul **völkisch)** față de statutul de putere al Germaniei, putem decela o orientare internă care considera că Republica de la Weimar dezvoltă o strategie organică, stadială pentru recuperarea calității de „mare putere".

Într-o sociologie a relațiilor internaționale promovate de republica weimariană putem plasa comandamentele interesului național și comportamentul diplomației de la Wilhelmstrasse pe o orientare constantă împotriva funcționării Tratatului de la Versailles.

După cum am amintit și cum vom arăta, o multitudine de forțe politico–militare interne au căutat să schimbe conținutul regimului politic intern prin răsturnări spectaculoase de putere — inclusiv lovituri de stat — care vor conduce la radicalizarea discursului în exterior, dezvoltarea unei spirale militariste și formarea de blocuri (bilaterale, trilaterale) interstatale antiversailleze.

Capturarea puterii

Liderii social–democrați prezenți în prim–planul evenimentelor revoluționare din noiembrie 1918 și care au decis nașterea Republicii de la Weimar s-au pronunțat împotriva revoluției violente bolșevice. Ebert spusese: „Socialismul este organizare. Dezorganizarea este inamicul numărul unu al socialismului". „Liga Spartakus", un grup bolșevic eterogen și dezorganizat, ramură a Partidului Comunist a developat teza unei lovituri de stat de tip sovietic. Conducătorii acestei formațiuni erau fascinați de ingineria socială leninistă și de modelul sovietic, motiv pentru care Rosa Luxemburg afirmase: „Rolul clasei muncitoare este revoluția armată", iar Karl Liebknecht clama: „Nu dorim pace civilă, ci **război civil!**".

Criticînd credința social–democrației kautzkyene în atotputernicia democrației parlamentare, spartakiștii vizau o bipolarizare ideologică sovieto–spartakistă care să elimine regimul „putred" burghez al Republicii de la Weimar: „Revoluția victorioasă rusă în alianță cu revoluția victorioasă germană va fi invincibilă!".

Karl Liebknecht urmărea instaurarea unei „republici sociale și a puterii poporului", uitînd că doctrina „monarhiei populare" (al cărei teoretician a fost părintele **„Mitteleuropei",** pastorul protestant, Friedrich Naumann) era încă bine ancorată în spiritul public, chiar și în absența Kaiserului. Această variabilă a mentalității colective germane a fost alterată de acrobația politică a **leadershipului** Weimarului care era „monarhist din sentimente și republican din rațiune".

Revenind la arheologia loviturii de stat spartakiste, congresul comunist de la Circul Busch (decembrie 1919) proclamase oportunitatea puciului de extremă stîngă. Spartakiștii bolșevici ceruseră îndepărtarea totală a lui Hindenburg, desființarea școlilor militare **(Kadettenhäuser),** „citadele ale germanismului", constituirea unor miliții populare, de fapt, o „Armată Roșie" germană **(Rotensoldaten).**

Astfel, s-a derulat o triadă pucistă comunistă prin insurecția spartakistă de la Berlin și Bremen (ianuarie 1919), proclamarea Republicii Bavareze a Sfaturilor (aprilie 1919) și tulburările cominterniste conduse de Ernest Thälmann care au fost localizate în Thuringia, Saxonia și Hamburg (1923).

Von Hindenburg, președintele Reichului (din 1925), și, în stînga, von Seeckt, șeful Reichswehrului

Grupurile roşii formate din soldaţii demobilizaţi au creat dezordine constantă la graniţa estică şi în **Baltikum**, dar succesorul lui Ludendorff, generalul von Gröner, un „Cavaignac burghez“ a înfrînt insurecţia armată spartakistă la Berlin (ianuarie 1919). Cînd brigada „Reinders“ i-a obligat pe spartakişti să capituleze în clădirea unde era redacţia periodicului comunist „Vorwärts“ (Înainte), revoluţia republicană germană a depăşit faza sa violentă, prin care bolşevismul a ieşit învins. Mişcările de stradă de la Kiel, Hamburg şi Berlin (octombrie–noiembrie 1918) nu au fost efectul unor acţiuni „spirituale“, doctrinare împotriva junkerilor, ele aveau ţeluri telurice, foametea şi mizeria agitînd psihologia mulţimilor.

Pe plan extern, Imperiul (Reichul), pentru care au luptat Frederic al II-lea şi Bismarck, a murit acolo unde cu 47 de ani în urmă a fost proclamat, iar la 28 iunie 1919, reprezentanţii germani la Versailles, Müller şi Bell, şi-au pus semnătura pe un tratat în care nu credeau şi nu-l acceptau.

Din perspectivă antantistă, aliaţii credeau că Hohenzollernii odată înlăturaţi, şi democraţia îşi va face intrarea în Germania, iar noul Reich va depăşi militarismul, visele imperiale, fiind dispus la o reconciliere cu Franţa. Criza internă era şi reflexul regimului extern al Germaniei, aspect subliniat şi de scriitorul George Bernard Shaw: „Tratatul de la Versailles era continuarea războiului cu alte mijloace. După ce s-au luat Germaniei 20% din cereale, 30% din cărbune, 70% din fier, ea nu mai poate vieţui şi plăti datoria ce i s-a impus. Germanii, înghesuiţi în spaţiul strîmt pentru desimea populaţiei, dotaţi cu o industrie ce întrecea capacitatea ţării, fără pieţe de desfacere, Germania se vede azvîrlită din paradisul antebelic în infernul postbelic“. Plasînd coordonatele renane ale relaţiei Berlin–Paris, generalul sud–african Smuts remarca faptul că trebuie realizate „eliberarea Germaniei de complexul inferiorităţii şi al Franţei de cel al fricii *(n.n., de a fi invadată)*. Totuşi, viaţa internă era circumscrisă ideii de război civil după ce republica burghezo–democratică se dovedise mai viabilă decît republica spartakistă, deşi cele două modele cel comunist — nu făcea aluzie la naţionalizare sau la reforma agrară în „Programul de şase puncte“ expus de gazeta „Paste Fahne“ — şi cel social–democrat — fundamentat pe „socialismul naţional şi pactizare cu militarii — erau contradictorii. Dar executivele Weimarului au avut şi un inamic care dorea să răstoarne spiritul parlamentarist–burghez fundamentat pe Constituţia din 1919. Astfel guvernul Wirth (Centrul Catolic) — Rothenau (Partidul Democrat) proclamase o „lege pentru apărarea Republicii“ (1922), cei doi lideri crezînd că pericolul loviturii de stat vine dinspre dreapta militaristă, agrară şi monarhistă.

Militarismul antiversaillez şi antiweimarian se baza pe o reţea tentaculară şi o reactivitate constantă la nivelul întregii Germanii a celebrelor **Freikorps** (formaţiuni paramilitare formate din foştii demobilizaţi).

În **Baltikum** acţionau corpurile libere rezultate din fosta armată a lui von Goltz care protejase republica letonă, iar aceste grupări vor sprijini puciul militarist al lui Kapp şi Luttwitz (1920). Structura organismelor paramilitare cuprinde şi garda civilă şi aşa–numitele Wehrverbände concentrate în Bavaria şi Prusia Orientală.

Trebuie să amintim că, în tehnica loviturilor de stat un element de substanţă l-a constituit şi viziunea separatistă. Constituţia de la Weimar arăta o cedare severă de suveranitate de la centru, pentru că ţările (Länder) şi nu **provinciile** aveau o constituţie, parlament şi guvernare proprie, iar articolul 18 legitima dreptul la separare: „Provinciile se pot desface dacă voinţa poporului o cere“.

Trecînd prin grila revizionistă puciurile antiweimariene ale anilor '20, observăm că puciul Kapp–Lüttwitz (1920) a vizat o autonomie crescută a Prusiei şi Mecklenburgului, în 1921, Bavaria s-a ridicat împotriva guvernului Wirth, iar Palatinatul şi Renania încercaseră să se transforme în republici (1923).

Fragilitatea Republicii de la Weimar a fost adîncită şi datorită componenţei teocratice provinciale, prin prisma profilului religios distingîndu-se mai multe Germanii. Astfel, blocul protestant care domină la Est şi Nord de Elba (Prusia Orientală, Pomerania, Schleswig, Meklenburg) a fost foarte naţionalist, iar Partidul Naţional–Popular (DNUP), ramura politică protestantă era fidel Imperiului, Bisericii, iar pastorii predicau contra republicii, socialiştilor şi pacifismului. Pe aceleaşi puncte de reper, putem încadra participarea clerului la viaţa politică, la alegerile din 1925, Hindenburg fiind apreciat ca un „nou Mesia“, iar catolicul Marx era anatemizat datorită faptului că „Roma sfîşie unitatea germană!“. Formaţiunea paramilitară „Căştile de Oţel“ condusă de von Solomon şi Erhardt era animată de o „renaştere luterană“.

Germania catolică conservatoare a fost nostalgică după Imperiul căzut („Imperium Sacru“, ca reflex ancestral al ideii imperiale **carolingiene)**, puterea temporală absolută şi care prin partidul catolic „centrist“ (Zentrum) critica pe „fracmasonii republicani“.

Catolicismul avea influenţă mare şi în mediul industriaşilor renani, ostili noului regim republican, bazat pe „compromisul de la Weimar“.

Puciul Kapp–Lüttwitz şi cel al lui Hitler (1923)

Dreapta militaristă care credea în „legenda pumnalului înfipt în spate“ a încercat răsturnarea Republicii de la Weimar, puciul de această factură avînd şi sprijinul **junkerilor** (aristocraţi funciari prusieni care furnizau „cadre“ pentru armată, diplomaţie şi administraţie). Relaţia militari–civili era tensionată, Ludendorff arătînd într-o lucrare a sa (1935) că războiul trebuie dus şi împotriva „civililor“ din interior (în primul rînd a social–democraţilor). Grupele concentrate de **Freikorps** şi fostele niveluri superioare de comandă ale armatei imperiale s-au reunit în vara anului 1919, într-o „Adunare Naţională“

Un marş al trupelor fidele g-ralului Kapp (13 martie 1920) care a hotărît ca principal obiectiv restaurarea monarhiei (cel mai fervent partizan al acestei direcții fiind generalul von Goltz).

În mod sistematic, această unitate a militarilor (grupați în „Liga Ofițerilor Germani“ sau „Liga Revizionistă) a încercat să eludeze și să neutralizeze activitatea de dezarmare întreprinsă de Comisia Interaliată de Control, condusă de generalul francez Noell.

Expresia reală a acestei opțiuni militariste și restaurator monarhice s-a materializat prin puciul organizat de generalul de Stat Major, Wolfgang von Kapp și generalul Lüttwitz. Centrele de acțiune ale acestei lovituri de stat (după cum semnala și șeful rețelei militare de *intelligence* din Germania, căpitanul Roman) au fost **regionale,** la Dresda și Stuttgart. Se pare că mișcarea condusă de Kapp a beneficiat și de susținerea așa-numitei „Germanii americane“, a concernelor lui Krupp, Thyssen, Kirdorf sau Vogler.

Reprimarea acestei lovituri de stat militare (care vizase aducerea la putere a armatei și a unui Hohenzollern) a fost făcută de generalul von Seeckt, șeful tînărului **Reichswehr** și loial „puterii civile“.

Rapoartele diplomatice trimise de la Berlin de către F. Nano remarcau tentația electoratului german spre autoritarismul militarist încarnat de feldmareșalul Paul von Hindenburg, „eroul de la Tannenberg“, ales președinte în 1925, după moartea social-democratului Fr. Ebert.

Puciul din 9 noiembrie 1923 organizat de Hitler și de formațiunea sa național-socialistă nu a realizat o conjunctură fericită între tînărul partid și obiectivele dreptei militariste și monarhice, reprezentate de Gustav Kahr (premierul Bavariei) și generalul Otto von Lossow (comandantul diviziunii bavareze a Reichswehrului).

Național-socialiștii asaltează puterea absolută: Göring (1), Hitler (2), von Blomberg (3) și Himmler (4)

Deși șansele unei revoluții împotriva guvernului de la Berlin erau reduse, la inițiativa — în principal — a lui Ludendorff s-a pornit „celebrul marș de la München spre capitală“, pe care hagiografia național-socialistă l-a mitizat datorită „băii de sînge“ din Piața Odeon.

Hitler nu a reușit să-și sincronizeze acțiunea cu factorul militarist și cel conservator-monarhist, deși rezultanta obiectivelor celor două nuclee antirepublicane era aceeași, eliminarea „Berlinului roșu“ care a trădat Germania, și a „civililor“ care prin Constituția de la Weimar importaseră democrația anglo-saxonă (negermană-undeutsch).

Însă paradoxul Germaniei de la Weimar a fost că partizanii dictaturii sau ai regimului autoritarist au protestat în numele Constituției și a respectării democrației parlamentare; finalmente, această tehnică a capturării puterii politice de către NSDAP a reușit datorită paralizării Centrului (Berlin) prin cucerirea puterii locale de către național-socialiști la finele anilor '20.

O autentică democrație în Germania nu se putea înfăptui decît printr-o reformă structurală a societății, ceea ce tocmai nu a dorit triada monarhiști-agrarieni-militari care erau adversarii de temut ai Republicii de la Weimar. ■

• De la teorie la practică

Lovituri de stat: cazul spaniol

Nicolae CIOBANU

Analiza situației din Spania deceniilor trei și patru ale secolului nostru evidențiază o stare politică deosebit de complexă, dacă nu de-a dreptul explozivă. O primă lovitură de stat (militară) s-a produs la 13 septembrie 1923, aceasta fiind organizată și condusă de generalul Primo de Rivera *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 11 (27), 1998, p. 31).* **De fapt, frecvența puciurilor militare, a revoltelor de mai mare sau mai mică amploare împotriva guvernelor a fost de-a lungul întregii istorii a statului spaniol un fenomen cvasipermanent. Faptul l-a determinat pe I. Ganea să considere următoarele: „Spania, din cele mai vechi timpuri, o țară a revoluțiilor“** *(Războiul civil spaniol,* f. a.).

O țară a revoluțiilor

În urma acestei lovituri de stat militare, Parlamentul țării (Cortesul) a fost dizolvat și apoi desființat, constituindu-se un guvern în frunte cu generalul Primo de Rivera; la conducerea provinciilor spaniole au fost numiți guvernatori militari (guvernatorii civili fiind îndepărtați din aceste funcții). Noul „guvern“ numit „Directorat“ (formă a dictaturii militare instaurată prin lovitura din 13 septembrie; primul directorat a fost între 13–17 septembrie 1923, al doilea directorat a ființat între 17 septembrie 1923 și 3 decembrie 1925) era format exclusiv din generali, devotați șefului guvernului. Exponent al intereselor „naționale spaniole“, șeful guvernului apelează în mod exagerat la o politică naționalistă, ridicînd la rangul de politică de stat naționalismul și tradiționalismul, apărînd monarhia în frunte cu regele Alfonso al XIII-lea (1886–1931). Pentru a-și crea un suport politic în cadrul societății spaniole, întrucît o dată cu reușita loviturii de stat partidele politice au fost dizolvate, noul șef al guvernului a inițiat și sprijinit pregătirea și constituirea unui partid „oficial“. Astfel, în anul 1925 (la doi ani după instaurarea dictaturii militare), a înființat un nou partid politic, „Uniunea Patriotică“. Prin noul organism politic se promova cu precădere o ideologie de tip naționalist și corporatist. Noul partid, dar mai ales inițiatorii constituirii și susținerii materiale a acestuia împărtășeau o admirație nedisimulată pentru politica și regimul lui Mussolini. Chiar regele Alfonso al XIII-lea îl numea pe generalul Primo de Rivera — șeful guvernului — „Mussolini al meu“. Cu toate eforturile făcute de noii guvernanți al căror regim politic se baza pe forțe politice conservatoare și de dreapta, de tip tradițional, dar și pe corpul ofițerilor, care în acel moment constituia o „castă“ sever structurată, Uniunea Patriotică a rămas un partid amorf, hibrid, nu un partid autoritar, de tip fascist. În timpul guvernării lui Primo de Rivera, colonelul Franco Francisco a fost avansat cu gradul de general în anul 1925, iar în anul 1928 a fost numit comandant al Academiei Militare înființată la Saragossa *(pentru personalitatea viitorului dictator v. „El Caudillo: Dictatorul care a pregătit democrația/Francisco Franco“, în „Dosarele Istoriei“, nr. 11/27, 1998, p. 32).*

Regimul politic al dictatorului Primo de Rivera, bazat mai ales pe teroare, era lipsit de un program ideologic nou, adecvat situației, care să contracareze politica și ideologia, dar mai ales propaganda partidelor revoluționare și republicane care agitau o parte importantă a populației împotriva guvernării sale. Guvernul s-a preocupat mai mult de latura economică și financiară a țării, reușind în mare măsură să asigure ordinea în țară, dar și o anume prosperitate în domeniul economic; a acordat o mare atenție înființării de noi locuri de muncă, în care scop a inaugurat un amplu program de construcții de drumuri. A încurajat ramurile de bază ale economiei și dezvoltarea serviciilor pentru valorificarea potențialului turistic al țării. Neputînd să-și combată adversarii printr-un program politic și ideologic viabil, Primo de Rivera a încercat, prin măsuri discreționare să suprime gîndirea adversarilor săi, măsuri care au avut ca rezultat îndepărtarea de către acesta în primul rînd, a intelectualilor țării, inclusiv a corpului de ofițeri și generali. Abandonat de cei care-l sprijiniseră în lovitura de stat militară, Primo de Rivera a fost nevoit să demisioneze la 28 ianuarie 1930.

Regele Alfonso al XIII-lea (1886–1931)

Încercarea suveranului Alfonso al XIII-lea de a reveni la monarhia constituțională a dat greș, iar la 14 aprilie 1931 a fost proclamată „Republica“. Aceasta era cea de-a doua Republică Spaniolă; prima fiind între 1873 și 1874 (M. D. Popa, C.C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983). S-a constituit apoi un guvern provizoriu, sub președinția lui Alcala Zamora (14 aprilie–14 octombrie 1931). O primă măsură luată de noul guvern republican a constat în desființarea Academiei Militare de la Saragossa, iar comandantul acesteia, generalul Franco Francisco, a fost practic retrogradat într-o funcție inferioară de comandant de divizie, apoi comandant de brigadă dintr-o provincie, pentru a-l îndepărta de Madrid, deși nu fusese amestecat, pînă la acea dată în nici un complot sau organizație politică.

Primo de Rivera (în uniformă)

Sanjurjo intră în scenă

După proclamarea Republicii spaniole, evenimentele politice și sociale au evoluat destul de repede, agravate și de efectele crizei economice din perioada anilor 1929–1933, către o confruntare violentă între diferitele grupări, partide politice și clase sociale. Adoptarea, la 9 decembrie 1931, de către Adunarea Constituantă, a Constituției celei de-a doua Republici spaniole ce prevedea o serie de drepturi, între care libertatea de asociere, drepturi politice, libertatea presei, separarea Bisericii de stat, o reformă agrară etc., a stimulat intensificarea activității diferitelor partide și organizații politice. Profitînd de lipsa de fermitate a guvernelor instaurate după proclamarea Republicii, cît și de tergiversarea transpunerii în practică a unor prevederi constituționale, ca și de pozițiile ce le dețineau în armată, sau în aparatul de stat, forțele ostile Republicii au organizat o nouă lovitură de stat militară. Condusă de fostul comandant al Gărzii civile din perioada premergătoare proclamării Republicii, generalul Sanjurjo, aceasta a fost declanșată la 10 august 1932, în garnizoana din Sevilla. Acțiunea, sprijinită doar de un număr neînsemnat de cadre militare, s-a soldat cu un eșec. A fost un prim semnal prin care elementele conservatoare, ostile Republicii și mai ales prevederilor noii Constituții, își făceau simțită atitudinea lor.

Are loc o regrupare a forțelor politice polarizînd spre două tabere distincte, una care susținea Republica, alta care reunea pe cele ostile acesteia. Partidul Muncitoresc Socialist Spaniol, în frunte cu Largo Caballero — „Lenin al Spaniei“, susținător al ideii Republicii, are o anume influență (la alegerile din iulie 1931 obținuse 116 mandate — din cele 422 — în Adunarea Constituantă, în timp ce Partidul Comunist Spaniol nu a obținut nici un loc). S-au constituit noi partide politice între care și Falanga Spaniolă (noiembrie

1933). În ajunul alegerilor din 1933, situația forțelor politice este cu totul alta, față de 1931. La noul scrutin, forțele conservatoare „constituite într-un bloc electoral“ sub denumirea de „Confederația Spaniolă a Drepturilor Autonome“ (C.E.D.A.) au obținut 264 mandate, în timp ce socialiștii ce trecuseră deja în opoziție au obținut doar 58, iar comuniștii n-au obținut nici de această dată nici un mandat, deși au primit un număr sporit de voturi față de 1931. Republicanii de stînga au pierdut majoritatea din cele 120 mandate obținute anterior — 1931. *(Guerra y revolucion en España,* 1936–1939, Madrid, f.a.)

Între 1933 și 1936 au loc numeroase greve între care cea mai amplă a fost „greva generală“ din luna octombrie 1934, cu ciocniri deschise ale greviștilor cu forțele de reprimare ale armatei la Madrid, Barcelona și îndeosebi în Asturia, unde greviștii își procuraseră din timp arme de foc. Aici greva a durat pînă la 18 octombrie 1934, represaliile armatei fiind deosebit de dure, soldîndu-se cu circa 4.000 de morți și arestarea a peste 30.000 dintre participanții la grevă, inclusiv numeroși lideri ai mișcării muncitorești. (Dolores Ibarruri, *Singura cale,* București, 1963)

În timpul grevelor din octombrie, în provincia Asturia, unde cele organizate de stînga comunistă amenințau să nu se mai termine, generalul Franco Francesco a fost numit de guvern să conducă măsurile represive împotriva greviștilor al căror rezultat l-am văzut. Aceasta a fost prima misiune politică a generalului Franco. După „pacificarea“ provinciei Asturia, generalul Franco a fost numit comandant–șef al forțelor armate din Marocul spaniol (februarie 1935), iar în mai același an, numit șef al Marelui Stat Major al armatei spaniole. (Poncins Léon, *Histoire secrete de la révolution espagnole,* Paris, 1938)

Trăgînd învățăminte din greșelile anterioare, pentru alegerile din 1936 forțele adepte ideii de susținere a Republicii ca formă de stat, cu precădere forțele de stînga, s-au prezentat la alegeri într-un „bloc unic“ sub forma „Frontului Popular“. Acesta, „pe baza unei platforme de compromis, în centrul căreia au rămas revendicările democratice și antifasciste, cele sociale fiind limitate“, a reușit să adune laolaltă: Partidul Socialist Muncitoresc Spaniol, Uniunea Republicană, Partidul Republican — de stînga, Partidul Sindicalist, Federația Tineretului Socialist, Partidul Muncitoresc al Unității Marxiste (P.O.U.M. — organizație de sorginte troțkistă), Partidul Comunist Spaniol, unele sectoare (secții) ale Partidului Radical Socialist. (Vladimir Zaharescu, „Spania“, în lucrarea *Regimurile fasciste și totalitariste din Europa,* București, 1979)

Victoria Frontului Popular

Ca urmare a acestei strategii politice, forțele însumate Frontului Popular au obținut victoria în alegerile din 16 februarie 1936, depășindu-și adversarii cu doar 700.000 de voturi. Pentru Front au votat 4.700.000 alegători, obținînd în noile Cortesuri 269 mandate, în timp ce pentru principalele partide de dreapta și centru, inclusiv Falanga Spaniolă au votat 4.000.000 de alegători, obținînd 211 mandate. De remarcat faptul că Partidului Comunist din Spania i-au revenit 16 mandate ceea ce, în comparație cu alegerile anterioare (1931, 1933), cînd nu obținuse nici un mandat, era un succes deosebit, reprezentanții săi pătrunzînd astfel în Parlamentul (Cortesul) Spaniei. (Vladimir Zaharescu, „Spania“, *op. cit.)* Numărul mandatelor obținute la acest scrutin diferă de la o sursă la alta: 269 pentru Frontul Popular, iar dreapta și centrul 205 *(Voina i revoluția v Ispanii, 1936–1939,* vol. 1, Moskva, 1968); 256 mandate pentru stînga, respectiv 217 pentru dreapta și centru („Storia del pensiero socialista“, vol. V, *Socialismo e fascismo 1931–1935,* Bari, 1968). Opțiunea electoratului, de altfel foarte strînsă (54% din alegători au votat pentru Frontul Popular iar 46% pentru forțele de dreapta și centru) a scindat practic societatea Spaniei în două tabere cu interese politice diferite.

Noul guvern s-a format la 19 februarie 1936, avînd ca președinte pe Manuel Azaña (președinte al Partidului Stînga Republicană — președinte al Frontului Popular) și s-a angajat să traducă în viață programul Frontului Popular. Vîrfurile armatei, nemulțumite de măsurile promovate de noul guvern, mai ales că șeful Marelui Stat Major al armatei — generalul Franco Francisco — fusese demis și trimis într-o garnizoană militară din insulele Canare, pun la cale o nouă lovitură de stat, care, nereușind, a degenerat într-un cumplit război civil ce va pustii frumoasa Spanie timp de aproape trei ani (18 iulie 1936–28 martie 1939). La declanșarea loviturii de stat militare a contribuit și interzicerea de către guvernul Manuel Azaña, la 14 martie 1936, a Falangei Spaniole (Falange Española), parte din conducerea acesteia aflată la Madrid, în frunte cu conducătorul său José Antonio a fost arestată.

Noua lovitură de stat a fost pregătită de vîrfurile cele mai conservatoare ale armatei, în frunte cu generalul Sanjurjo (aflat în emigrație); de problemele curente ale organizării noii lovituri în interiorul țării se ocupa nemijlocit generalul Mola, cu sediul la Pamplona. De remarcat faptul că și la această lovitură de stat militară, ca de altfel și la cele anterioare, generalul Franco Francisco s-a menținut, cu prudența-i recunoscută, în expectativă.

Pregătită pentru a fi declanșată la 18 iulie, lovitura de stat a izbucnit cu o zi mai devreme, prin răscoala garnizoanelor militare din Marocul spaniol contra guvernului republican, condus din 13 mai 1936 (după înlăturarea lui Manuel Azaña din fruntea guvernului) de Santiago Casares Quiroga. La 18 iulie, în timp ce generalul Franco ateriza în Marocul spaniol (venind din insulele Canare unde se găsea cu serviciul) o serie de garnizoane de pe teritoriul Spaniei au dezlănțuit rebeliunea. În aceste condiții, la Madrid s-a constituit „Guvernul Republican“ în frunte cu Diego Martinez Barrio (care de fapt a deținut sefia guvernului doar o singură zi — 19 iulie), în fruntea guvernului fiind desemnat Jose Giral Y Pereira (19 iulie–3 septembrie 1936). Cîteva zile mai tîrziu s-a constituit în teritoriile controlate de rebeli „Junta Apărării Naționale“ în frunte cu generalul Miguel Cabanellas Ferrer (24 iulie–1 octombrie), apoi în fruntea Juntei a fost numit Fidel Dávila Arrondo (1 octombrie 1936–30 ianuarie 1938). Junta Apărării Naționale cu sediul la Burgos a fost recunoscută de către guvernele Germaniei și Italiei în mod oficial, din 18 noiembrie 1936, drept guvern al Spaniei.

În scurt timp, forțele conduse de generalul Franco au debarcat pe teritoriul Spaniei, cu ajutorul aviației și marinei germane, reușind să realizeze joncțiunea cu forțele rebele. Conducerea acțiunilor militare și întreaga activitate a Juntei Apărării Naționale aflîndu-se de fapt sub autoritatea generalissimului Franco (fusese înaintat la acest înalt grad militar la 21 septembrie 1936, drept recunoaștere a contribuției sale în fruntea forțelor naționale, în confruntarea ce cele republicane), acesta devenind din 30 ianuarie șef al „guvernului“, apoi comandant și șef al armatei și, în final, șef al statului, între 1 octombrie 1936 și 30 octombrie 1975.

Confruntările armate în cursul războiului civil au aruncat țara în haos, ambele tabere beligerante primind sprijin din afară. Tabăra republicană a apelat în numele „democrației și libertății“ la ajutor internațional, primit sub formă de voluntari din numeroase țări (din peste 50, între care și România), în care activau partide comuniste și socialiste puternice, cît și la sprijin material (fonduri financiare, armament, mijloace de luptă). U.R.S.S. — patria „socialismului victorios“ — a sprijinit republicanii prin specialiști militari, ajutor financiar și armament. Tabăra lui Franco, al cărui program de orientare fascistă avea ca prim obiectiv lupta împotriva comunismului, a primit un substanțial ajutor militar din partea guvernelor nazist german și fascist italian. De asemenea, de partea forțelor național–fasciste conduse de Franco au luptat numeroși voluntari străini. De remarcat faptul că din România au participat voluntari în ambele tabere, unii căzînd în luptele de pe teritoriul Spaniei.

Studiul de față nu-și propune o analiză în sine a războiului civil din Spania, ci doar evidențierea urmărilor loviturii de stat. De remarcat că, după declanșarea războiului civil în Spania — conform unei aprecieri a lui Santiago Carrillo, lider al Partidului Comunist din Spania — „(...) a început în același timp și o revoluție ... răspunsul dat rebeliunii fasciste a fost preluarea fabricilor, a proprietăților, împărțirea pămînturilor, crearea unei noi armate, unei noi justiții ... Am păstrat Parlamentul — în care nu mai rămăseseră decît reprezentanții forțelor populare — am păstrat instituțiile Republicii, dar aveam un guvern popular, cu un socialist în frunte *(Francisco Largo Caballero, membru al Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol ce a condus guvernul republican între 4 septembrie 1936 și 15 mai 1937, n.n..).* Fabricile erau administrate de muncitori. Spania a fost țara în care a început să se înfăptuiască prima revoluție democrat–populară“ (Santiago Carrillo, *Mañana España,* Barcelona, 1977).

Lovituri militare în serie

La rîndul său, conducătorul forțelor naționaliste rebele în mijlocul cărora găsim în principal marea majoritate a unităților militare, proprietarii de pămînt, întreprinderi, instituții bancare și financiare, o mare parte a intelectualității, clerul catolic etc., considera că „este necesară asigurarea unei democrații efective, care să dea oamenilor ceea ce îi interesează cu adevărat — adică sentimentul de a fi guvernați de o justiție integrală, nu numai în ce privește legile și ordinea ci și în toate laturile sociale și economice — un sentiment de libertate morală și libertate economică, fără de care libertatea politică este numai o bătaie de joc“. Situîndu-se în fruntea unui front comun în lupta împotriva comunismului, Franco aprecia că „pericolul cel mai mare pentru țări (...) este bolșevismul distructiv, comunismul rus, o revoluție care înaintează — un dușman care, oriunde ajunge să-și consolideze pozițiile, este greu de înfrînt și (...) distruge civilizațiile“. („Regimurile fasciste și totalitariste din Europa“, *op. cit.)*

Războiul civil dezlănțuit printr-o lovitură de stat militară s-a încheiat practic tot printr-o lovitură de stat militară, organizată și condusă de către generalul Sigismundo Casado la 6 martie 1939. Guvernul republican de sub președinția lui Juan Negrin López (18 mai 1937–5 martie 1939), succesorul socialistului Francisco Largo Caballero, a fost înlăturat. O parte din membrii guvernului în frunte cu Juan Negrin López s-au refugiat în Franța, stabilindu-se la Paris, unde a fost reorganizat Guvernul Republican din exil.

La Madrid s-a constituit, după lovitura de stat militară, un „Consiliu al Apărării Naționale“ în frunte cu generalul José Miaja, care la 28 martie 1939 a predat capitala țării forțelor conduse de generalissimul Franco Francisco; aflat în fruntea Juntei Apărării Naționale, acesta și-a extins autoritatea asupra întregii țări, în calitate de șef al statului pe întreaga durată a vieții. Astfel a fost instaurat un regim de dictatură personală de nuanță fascistă.

Prin această ultimă lovitură de stat, Spania „pacificată“ a intrat într-un regim politic de dictatură. În închisori au fost aruncați zeci de mii dintre foștii republicani, adversari ai regimului franchist. (La un moment dat, după o apreciere italiană, în Spania erau închiși „200.000 de roșii“.) Alte mii și mii au părăsit țara într-un adevărat exod.

Printr-o politică fermă, chiar dură, noul regim politic bazat pe dictatura unipersonală a lui „El Caudillo“, începe o temerară acțiune de redresare a țării. Noul regim face față noilor presiuni pe plan extern, reușind să mențină țara în afara pîrjolului celui de-al doilea război mondial (trimițînd pe frontul din Uniunea Sovietică doar „Divizia Albastră“, pentru a lupta contra comunismului); exclusă din Organizația Națiunilor Unite în 1945 (reprimită în 1955), țara este condusă hotărît pe calea prosperității și dezvoltării.

Fără a exagera „virtuțile“ regimului dictatorial al lui Franco, rezultatele acestuia au început a ridica țara, încet dar sigur, propulsînd-o în rîndul statelor dezvoltate. Venitul pe locuitor a ajuns la 250 de dolari în 1953, apoi la 650 în 1968, ca în 1973 să atingă 1.250 de dolari, iar în 1988 circa 4.800 de dolari. Spania a devenit membru al N.A.T.O., cît și al Uniunii Europene Occidentale cu drepturi depline. După mai mulți ani de dictatură, regulile democrației sunt din ce în ce mai respectate, iar după moartea dictatorului Franco Francisco, țara devine un stat de drept, în care drepturile omului sunt respectate, democrația înfăptuită, legalitatea și legile respectate.

Se impune totuși o întrebare: cine a pierdut și cine a cîștigat în urma unor asemenea lovituri de stat? Răspunsul, departe de a fi mulțumitor, ar putea fi: a pierdut acest popor, prin zecile de mii de jertfe căzute în timpul loviturilor de stat și războiului civil; a cîștigat în final același popor, care și-a înfăptuit o țară înfloritoare, o economie prosperă, o democrație reală. ■

Generalul Franco (primul din stînga) intră în Burgos, iulie 1936

Sub presiunea strivitoare a Axei Berlin–Roma

Belgrad: Lovitura de stat din martie 1941

Gheorghe ZBUCHEA

În 1955, cu ocazia unei reuniuni a mișcării așa–numiților nealiniați, Tito, președintele de atunci al Iugoslaviei, enunța pe scurt cîteva dintre realitățile statului în fruntea căruia se afla: „Eu trebuie să rezolv șapte probleme: am un stat care folosește două alfabete: latin și chirilic, în care se vorbesc trei limbi: sîrbo–croata, slovena, macedoneană; în care se practică patru religii: creștinismul ortodox, catolicismul, islamismul și iudaismul; care grupează oameni de cinci naționalități: sloveni, croați, sîrbi, muntenegreni și macedoneni, formînd șase republici și avem șapte vecini". Astfel de realități au fost caracteristice în general și Iugoslaviei interbelice ce s-a născut în toamna anului 1918. O parte a slavilor de sud, în principal sîrbi, reușiseră treptat în urma unui proces istoric care a durat peste un secol, între 1804 și 1913, să se emancipeze de sub dominația otomană, formînd două state distincte, Serbia și Muntenegru. Caracteristic a fost în viața politică a Serbiei succesive a o serie de lovituri de stat ca urmarea cărora au alternat la conducere cele două dinastii naționale, Karagheorghevici și Obrenovici, regimuri politice mai mult sau mai puțin democratice cu altele autoritare sau chiar absolutiste, orientarea politică externă, fie alături de Viena, fie alături de Sankt Petersburg.

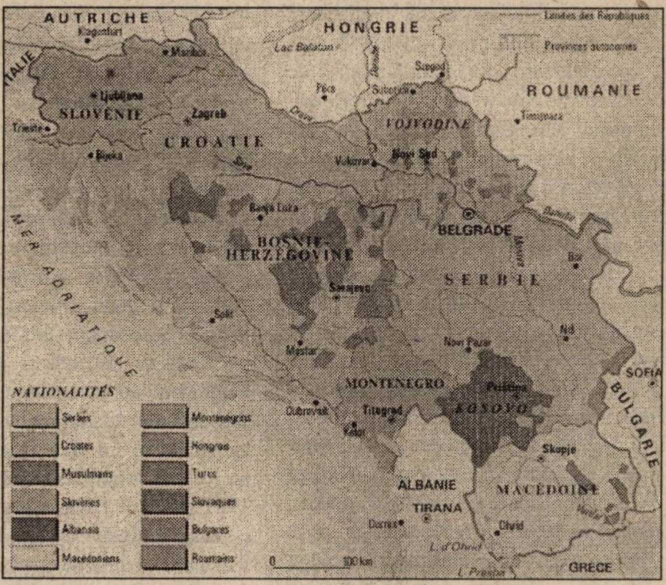
AUTRICHE
Klagenfurt
HONGRIE
Limites des Républiques
Provinces autonomes
ITALIE
Maribor
Lac Balaton
Szeged
Pécs
Subotica
ROUMANIE
Ljubljana
SLOVÉNIE
Zagreb
Trieste
Timișoara
VOJVODINE
CROATIE
Rijeka
Vukovar
Novi Sad
Banja Luka
BELGRADE
MER ADRIATIQUE
BOSNIE-HERZÉGOVINE
Bor
SERBIE
Sarajevo
Split
Niš
Mostar
Novi Pazar
SOFIA
MONTENEGRO
Pristina
NATIONALITÉS
Dubrovnik
Titograd
KOSOVO
BULGARIE
Serbes
Croates
Musulmans
Slovènes
Albanais
Macédoniens
Monténégrins
Hongrois
Turcs
Slovaques
Bulgares
Roumains
Kotor
Skopje
ALBANIE
MACÉDOINE
TIRANA
Durres
Ohrid
L. d'Ohrid
0
100 km
L. Prespa
GRECE

Harta etnică a Iugoslaviei (după „L'Histoire", nr. 147, 1991)

Modificare fundamentală a politicii externe

Sîngeroasa lovitură de stat din 23 mai 1903, organizată la fel ca și cea din primăvara anului 1941 de un grup de ofițeri sprijiniți și de unii politicieni, a dus la uciderea regelui Alexandru I și a soției acestuia, precum și la o modificare fundamentală a orientării politice externe a Belgradului.

În condițiile complexe ale primului război mondial s-a realizat eliberarea slavilor de sud stăpîniți pînă atunci de Dubla Monarhie și unirea lor cu Serbia și Muntenegru sub conducerea dinastiei Karagheorghevici. Solemnitatea proclamării noului stat s-a desfășurat la Belgrad, la 1 decembrie 1918. Noul stat apărut, denumit inițial Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor (pînă în 1929) și după aceea Iugoslavia, avea atunci un teritoriu de cca. 248.000 kmp, cu o populație de cca. 12 milioane locuitori. În noul stat erau incluse 9 foste provincii istorice sau state, respectiv Serbia, Croația, Slovenia, Muntenegru, Dalmația, Voevodina, Bosnia și Macedonia (parțial). Componența etnică era extrem de pestriță: sîrbii alcătuiau 39% din populație, croații — 24%, slovenii — 8,5%, muntenegrenii — 1,6% (considerați în unele statistici separat, în altele încorporați elementului sîrbesc), alături de care mai trăiau albanezi, maghiari, români, germani etc. Astfel Iugoslavia se adăuga unor state nou constituite sau întregite, precum România Mare, Polonia, Cehoslovacia etc., cu care s-a și asemănat din multe puncte de vedere în evoluția interbelică.

În timpul primului război mondial și cu ocazia hotărîrilor plebiscitare adoptate la sfîrșitul anului 1918, se preconizase organizarea unui stat plurietnic, descentralizat, constituțional și democratic. Astfel de decizii sau promisiuni nu au fost transpuse în practică. Prin Constituția din 1921, votată cu mare greutate doar de ceva mai mult de jumătate din membrii parlamentului de la Belgrad, s-a impus un regim puternic centralizat, sub autoritatea dinastiei Karagheorghevici, asigurîndu-se practic monopolul puterii politice în mîinile elementelor sîrbești, în dauna altor etnii și în primul rînd a croaților ce aveau pretenții în mare parte justificate, de a participa pe picior de egalitate la conducerea statului. Semnificativă este din acest punct de vedere următoarea statistică: între anii 1918 și 1941 s-au succedat la conducere un număr destul de mare de guverne. Din totalul celor 268 de luni ale guvernărilor respective, sîrbii au deținut șefia guvernului timp de 264 de luni; au avut în permanență ministerul Armatei, Externele timp de 257 luni, Internele — 240 luni, Finanțele — 216 luni, Educația — 236 luni, Justiția — 237 luni. Deci practic au avut controlul executivului, în afară, bineînțeles, de instituția monarhică, respectiv dinastia sîrbească. În anul 1938 din numărul total al generalilor activi, de 165, 161 erau sîrbi, 2 — croați și 2 — sloveni. Sîrbii controlau de asemenea și alte importante sectoare ale vieții publice, precum sistemul bancar, diplomația etc.

Împotriva acestei dominații sîrbești și a hegemoniei Belgradului a existat o permanentă nemulțumire, precum și forme din cele mai diverse de opoziție: parlamentară, republicană, teroristă etc., mai ales că unora dintre etniile existente acolo, precum albanezi sau macedoneni, nu li se recunoșteau nici un fel de minime drepturi etnice, negîndu-li-se chiar identitatea națională.

La 6 ianuarie 1929, regele Alexandru al II-lea a dat lovitura de stat, lichidînd regimul parlamentar existent pînă atunci și introducînd o monarhie autoritară, o dictatură personală, consfințită printr-o nouă Constituție, asemănătoare din multe puncte de vedere cu cea pe care a introdus-o în România cumnatul său, Carol al II-lea, în anul 1938. La 9 octombrie 1934, la Marsilia, regele Alexandru al II-lea a fost asasinat de către un grup terorist de sorginte croato–macedoneană, probabil cu implicarea unor cercuri din Berlin și Roma. A devenit monarh minorul Petru al II-lea, puterea fiind exercitată în următorii 7 ani efectiv de unchiul acestuia, regentul Pavle. Între 1934 și 1941 realitățile politice interne, în primul rînd cele naționale, nu s-au schimbat fundamental. A apărut un simulacru de viață parlamentară, s-a încercat trecerea la modelul partidului unic, asemenea cazurilor german sau italian. În 1939 s-a făcut chiar un prim pas spre o relativă federalizare a statului iugoslav, prin crearea așa–numitei Banovina Hrvatska, ce îngloba o parte din zonele central–vestice ale țării și aveau organe proprii, precum banul, saborul și guvernul cu sediul la Zagreb. Această soluție de guvernare, în fond un compromis între o parte a politicienilor sîrbi și omologii lor croați, nu a mulțumit nici pe extremiștii croați, ustașii din jurul lui Ante Pavelici *(v: „Dosarele Istoriei", an. III, nr. 11/27, 1998, p. 45–47)*, ce doreau independența deplină, nici pe adepții velicosîrbismului ce-și vedeau știrbită și în continuare amenințată hegemonia, nici pe ceilalți componenți ai conglomeratului etnic iugoslav. Existau puternice nemulțumiri și contradicții legate și de orientările politice diferite și înfruntările dintre adepții democrației clasice, cei ai simpatizanților fascismului sau nazismului, sau cei ce înclinau spre modelul comunist.

Presiune externă, contradicții interne

Fragilitatea și instabilitatea internă, determinate în primul rînd de contradicțiile naționale, erau dublate de presiunea externă a unor state revizioniste ce se învecinau. Hotarele statului iugoslav fuseseră confiscate prin tratatele de pace semnate în vremea Conferinței de pace de la Paris. Iugoslavia a devenit membră fondatoare a Societății Națiunilor, a Micii Înțelegeri, a Înțelegerii Balcanice, și-a bazat multă vreme sistemul de securitate pe strînsele legături cu blocul franco–englez. Asupra spațiului statului iugoslav în întreaga perioadă interbelică au emis statornic pretenții teritoriale Italia, Ungaria, Bulgaria, Albania, cărora li s-a adăugat după Anschluss (martie 1938) și Germania, ce se considera o continuatoare a Austriei. N-au lipsit nici pretenții teritoriale ale unor cercuri politice belgrădene în ceea ce-i privește pe unii vecini, vizîndu-se de exemplu zona Banatului românesc, părți ale litoralului Mării Adriatice, ținuturi ale Albaniei și chiar extindere pe valea Vardarului, prin Macedonia spre sud, pînă la Salonic.

Cam un deceniu și jumătate cercurile belgrădene au urmat o politică externă consecventă, de colaborare cu Franța și mai ales cu partenerii din Mica Înțelegere, ceea ce i-a asigurat o relativă securitate. Începînd din 1937 regentul Pavle și guvernele iugoslave conduse succesiv de Stojadinovici și Cvetkovici au început să se apropie de Italia și Bulgaria, iar mai tîrziu de Germania, semnînd cu acestea o serie de acorduri politice și înțelegeri economice. Guvernanții de la Belgrad au crezut că astfel își pot asigura o relativă securitate, mai ales că după semnarea Pactului Ribbentrop–Molotov, privind între altele sferele de influență (cunoscut în general chiar în epocă, fără a se ști exact textul ce a fost dezvăluit după război), Iugoslavia „revenea" lui Hitler, intrînd în „spațiul vital german". Chiar înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial situația Iugoslaviei a devenit dificilă, datorită ocupării, în aprilie 1939, a Albaniei de către Italia, Mussolini exprimîndu-și deschis în mai multe rînduri în perioada următoare pretenții asupra regiunii Kosovo, a Muntenegrului și a altor părți ale Iugoslaviei.

Ofensiva puterilor Axei în 1940, soldate cu cucerirea unor state europene, inclusiv a Franței, a făcut din ce în ce mai dificilă situația statului iugoslav. În octombrie 1940, fără a-și forma în prealabil aliatul, Mussolini, folosind ca bază de plecare teritoriul albanez, a atacat Grecia. Armatele italiene au suferit însă o usturătoare înfrîngere, fiind respinse de către trupele grecești ce au ocupat sudul Albaniei. În acea acțiune Atena a fost sprijinită de Londra. În acest context Hitler, care se decisese pentru declanșarea războiului său estic în cadrul planului Barbarossa, s-a decis să rezolve în prealabil situația din spațiul balcanic, deci și situația Iugoslaviei. În toamna anului 1940, pe rînd Ungaria, România și Bulgaria au aderat la Pactul tripartit, respectiv la Axă, ca urmare mai cu seamă a diverselor forme de presiune venite de la Berlin. În acest fel cele trei țări menționate și-au păstrat formal independența, devenind însă satelite și sperînd, cu ajutorul Berlinului, că își vor realiza chiar unele dintre deziderațele lor, de exemplu cele de ordin teritorial. În paralel au crescut și presiunile asupra Iugoslaviei și a guvernanților acesteia. Au fost astfel susținute în continuare diversele mișcări separatiste sau extremiste și în primul rînd Ante Pavelici și oamenii săi refugiați în Italia. Pe de altă parte, în decembrie Hitler a propus Iugoslaviei aderarea la Axă.

Dictatorul nazist semnase la 18 decembrie directiva nr. 21 privind operațiunea Barbarossa. El se temea ca britanicii să nu se întărească în Grecia, de unde ar fi putut amenința cîmpurile petroliere ale României. De asemenea, se temea de o masivă debarcare britanică în spațiul grecesc, ce ar fi putut duce la formarea unui nou front, asemănător cu cel de la Salonic din vremea primului război mondial. Dorea, de asemenea, extinderea noii ordini în întreg spațiul sud–est european. Complementar deci, operației Barbarossa a dat o nouă directivă pentru operațiunea Marița, conform căreia era planificat un atac prin Bulgaria, avînd drept obiectiv ocuparea întregii Grecii. Oricum, în decembrie 1940, Iugoslavia se afla într-o grea situație, fiind înconjurată aproape la toate frontierele de către țările ce făceau parte din Axă și fiind direct amenințată, în primul rînd de unități germane ce staționau la nord, precum și în România și Bulgaria. La mijlocul lunii februarie la Berghof, reședința de lîngă Viena a lui Hitler, au avut loc discuții între dictatorul german, șeful guvernului iugoslav D. Cvetkovici și ministrul său de Externe, A. Cincar–Markovici. Imperativ, Hitler a cerut ca Iugoslavia să se decidă pentru noua ordine, cerere transmisă la Belgrad și printr-o amenințătoare telegramă a lui B. Mussolini. În același timp Hitler a ordonat concentrarea trupelor germane trecute mai înainte prin România, la granița bulgaro–iugoslavă. Întîlnirea terminîndu-se fără rezul-

Ante Pavelici, liderul ustașillor croați

tat, Hitler l-a chemat tot la Berghof pe regentul Pavle. La 4 martie, într-o întîlnire ce a durat 5 ore, Hitler a insistat asupra imediatei aderări a Iugoslaviei la Axă, făcîndu-i și o serie de promisiuni de viitor. Prințul Pavle a amînat un răspuns definitiv, invocînd necesitatea convocării Consiliului de Coroană. Acesta, imediat după întoarcerea regentului în capitala iugoslavă, avînd în componență încă 8 membri, s-a pronunțat favorabil aderării la Axă, solicitîndu-se însă anumite garanții: neintrarea armatelor străine în spațiul iugoslav, neparticiparea efectivă a Iugoslaviei la război alături de Axă și eliminarea posibilității ca la sfîrșitul războiului Salonicul să fie trecut sub autoritatea Belgradului. În același timp au fost respinse intervențiile diplomației engleze și americane, contrare aderării la Axă. Hotărîrea finală luată la 20 martie a fost aprobată de membrii guvernului, cu excepția a trei miniștri ce și-au dat demisia. La 25 martie 1941, la Viena, delegații iugoslavi au semnat aderarea la Axă. În schimb, printr-o scrisoare comună semnată de von Ribbentrop și Ciano se garantau suveranitatea și integritatea teritorială a Iugoslaviei, se acceptau cererile iugoslavilor privind neaccesul trupelor străine în spațiul național și neparticiparea lor militară la acțiunile Axei. Astfel, în acel moment, Hitler și-a însușit punctul de vedere al celor care erau adepții păstrării integrității teritoriale a Iugoslaviei, chiar dacă în felul acesta nemulțumea aliații săi, Italia, Ungaria, Bulgaria, ale căror cereri teritoriale le sprijinise mai înainte. Prețul integrității Iugoslaviei urma a fi subordonarea politică completă în fața Axei.

Furia lui Hitler

Chiar înainte de aderarea oficială la puterile Axei, o parte a politicienilor iugoslavi, și mai cu seamă o parte a corpului ofițeresc, a început să acționeze împotriva orientării regentului și guvernului. Astfel, generalul Simovici, comandantul aviației, în cursul unei audiențe l-a informat pe regentul Pavle despre nemulțumirea armatei în legătură cu intenția guvernului de a lega soarta Iugoslaviei de cea a puterilor. Imediat după semnarea pactului un grup de ofițeri superiori au intrat în acțiune, mizînd și pe sprijinul unei mari părți a populației. Astfel, în primele ore ale dimineții de 27 martie a fost înfăptuită o lovitură de stat. Conducătorii militarilor în această acțiune au fost frații Radohe și Zivan Knezevici, g-ral B. Mirkovici și g-ral D. Simovici. Armata a ocupat toate ministerele și principalele instituții (radio, poșta, gările), a arestat membrii guvernului și prin radio a anunțat înlăturarea regenței și proclamarea ca rege efectiv a lui Petru al II-lea (mai avea cîteva luni pînă să împlinească 18 ani). Primul act al monarhului în noua sa calitate a fost numirea g-ral D. Simovici ca șef al guvernului. Prințul a încercat la Zagreb să își mențină puterea, nu a reușit, fiind nevoit să părăsească țara, stabilindu-se ulterior în Africa de Sud. La Belgrad, apoi și în alte așezări, au fost organizate demonstrații împotriva pactului, sub lozinci antifasciste, patriotice și uneori velicosîrbești. Cel mai adesea s-a strigat „Bolje rat, nego pact“ („Mai bine război decît pact“), „Bolje grob, nego rob“ („Mai bine în mormînt decît sclav“). La unele din aceste manifestații s-a implicat și partidul comuniștilor iugoslavi (ce însuma atunci în ilegalitate cca. 8.000 de membri, precum și alți cca. 30.000 membri în organizațiile de tineret). Ulterior, în vremea regimului titoist, Liga comuniștilor, asemeni comuniștilor români în cazul 23 august 1944, și-au apropiat în totalitate meritul evenimentelor de atunci în care contribuția lor reală a fost cu totul nesemnificativă.

G-ralul Simovici a încercat să salveze situația, trimițînd la Berlin un mesaj prin care dădea asigurări că ceea ce s-a petrecut la Belgrad era exclusiv o problemă internă și că noul guvern accepta documentul semnat privind aderarea Iugoslaviei la Axă. Totodată Simovici a propus conducătorului croaților, Macek, o strînsă colaborare, acesta devenind la 3 aprilie principalul său colaborator în guvern.

Lovitura de stat de la Belgrad a stîrnit furia deosebită a lui A. Hitler. Acesta a semnat directiva nr. 25 de invadare a Iugoslaviei. Factorii politici și militari germani au asigurat colaborarea forțelor armate ale Italiei, Ungariei și Bulgariei, cărora li s-au promis în schimb satisfacerea unor cereri teritoriale din spațiul iugoslav. Oferte în același sens au fost făcute și generalului Ion Antonescu, României urmînd a-i fi acordat Banatul sîrbesc. La 6 aprilie, fără declarație de război, trupele celor patru state, practic pe toate direcțiile, au invadat Iugoslavia. Belgradul, bombardat sălbatic încă de la început, a fost ocupat pe 11 aprilie. Deja pe 10 aprilie, la Zagreb, s-a proclamat statul independent Croația, după refuzul lui Macek, Hitler numind în fruntea acestuia pe fruntașul ustașilor, Ante Pavelici. Regele și guvernul au luat calea exilului la Cairo și apoi la londra. La 17 aprilie armata iugoslavă a capitulat, Iugoslavia ca stat încetînd să mai existe. Ea a fost împărțită în nouă zone cu regimuri diferite *(vezi tabelul de mai jos)*.

În paralel cu ocupația străină și cu noua situație politică, începea și o nouă pagină a istoriei popoarelor iugoslave, cea a luptei de eliberare și de reconstituire a Iugoslaviei. Aceasta s-a desfășurat în condiții complexe în decurs de 4 ani, în timpul cărora s-au impus treptat comuniștii conduși de către Iosip Broz Tito *(v. „Dosarele Istoriei“, an. III, nr. 3/19, 1998)*. Astfel, la sfîrșitul războiului, a apărut o nouă Iugoslavie care a făcut apoi implozie în anii 1990–1991, spațiul acesteia rămînînd și astăzi una din zonele „fierbinți“ ale continentului nostru. ■

1.	**Slovenia,** partea ocupată de Germania	9.600 kmp cu 775.000 locuitori
2.	**Slovenia,** partea ocupată de Italia	5.242 kmp cu 380.000 locuitori
3.	**Dalmația** anexată Italiei	5.381 kmp cu 380.000 locuitori
4.	**Muntenegru, Kosovo** etc., anexate „Albaniei“	28.000 kmp cu 1.230.000 locuitori
5.	**Macedonia** etc., anexate Bulgariei	28.250 kmp cu 1.260.000 locuitori
6.	**Serbia,** ocupată de Germania	51.100 kmp cu 3.810.000 locuitori
7.	**Banatul** administrat de Germania	9.776 kmp cu 640.000 locuitori
8.	**Regiuni** anexate de Ungaria	11.600 kmp cu 1.145.000 locuitori
9.	Statul independent **Croația**	98.572 kmp cu 6.300.000 locuitori

La originea regimului de autoritate monarhică a lui Carol al II-lea

Lovitura de stat din 10 februarie 1938

Ioan SCURTU

La sfîrșitul anului 1937 și începutul lui 1938, viața politică a cunoscut o evoluție extrem de complexă. În noiembrie 1937, expirau cei patru ani de guvernare liberală, astfel că trebuiau organizate noi alegeri parlamentare. În „buna tradiție românească“, guvernul care organiza alegerile ieșea învingător, constituindu-și și majoritățile parlamentare de care avea nevoie. De aceea, pentru liderii politici constituirea guvernului în vederea scrutinului electoral era o problemă esențială.

Carol al II-lea, rege al României

Manevre regale

În ziua de 9 noiembrie 1937, regele Carol al II-lea, fără a cere demisia guvernului Tătărescu, a început consultările politice. Șefii partidelor mici — Octavian Goga, Gheorghe Brătianu, Grigore Filipescu, Alexandru Vaida–Voevod, Grigore Iunian — s-au pronunțat pentru un guvern de alegeri, după care să se constituie un nou cabinet, pe baza rezultatelor electorale. Nicolae Iorga a optat pentru menținerea guvernului Tătărescu, iar Constantin Argetoianu, pentru preluarea puterii de către rege, printr-o lovitură de stat. Constantin (Dinu) I. C. Brătianu a pledat pentru un guvern național–țărănesc, deoarece Partidul Național–Liberal avea nevoie de o perioadă de refacere după patru ani cît s-a aflat la cîrma țării. Ion Mihalache, președintele Partidului Național–Țărănesc, s-a declarat gata să constituie noul guvern, afirmînd că dispune de un program cuprinzător și de cadre temeinic pregătite. Paleta atît de largă a opțiunilor politice i-a permis lui Carol al II-lea să manevreze pentru a-și impune propriul punct de vedere. După ce a cerut lui Ion Mihalache condiții pe care acesta nu le-a putut primi (colaborarea cu Vaida, numirea în fruntea Ministerului de Interne a unui membru al camarilei regale), regele l-a desemnat tot pe Gh. Tătărescu să formeze noul guvern. La ceremonia de depunere a jurămîntului, în ziua de 17 noiembrie, atît regele, cît și Tătărescu au vorbit despre programul de perspectivă ce urma să fie realizat după alegerile parlamentare, ceea ce arată că ei aveau în vedere cîștigarea acestora de către guvern. La sugestia lui Carol al II-lea, președintele Consiliului de Miniștri a încheiat, în numele Partidului Național–Liberal, carteluri electorale cu Partidul Naționalist–Democrat, Frontul Românesc și Partidul German.

Pe de altă parte, Ion Mihalache a demisionat din funcția de președinte al Partidului Național–Țărănesc, în favoarea lui Iuliu Maniu, cunoscut pentru atitudinea sa fermă împotriva camarilei regale și a tendințelor autoritare ale lui Carol al II-lea. Apreciind că trebuia împiedicată victoria guvernului Tătărescu în alegeri, Iuliu Maniu a încheiat, la 25 noiembrie, un pact de neagresiune între Partidul Național–Țărănesc, Mișcarea Legionară și Partidul Național–Liberal (Gheorghe Brătianu).

Campania electorală s-a desfășurat într-o atmosferă de mare confuzie, cu atacuri extrem de dure între cele două mari partide democratice — Partidul Național–Liberal și Partidul Național–Țărănesc, care se învinovățeau reciproc de toate relele de care suferea societatea românească. În acest timp, organizațiile de extremă dreaptă — partidul Totul pentru Țară (titulatură sub care candida Mișcarea Legionară) și Partidul Național–Creștin — se aflau într-o ofensivă generalizată, urmărind să cîștige cît mai multe voturi.

Alegerile din 20 decembrie 1937 au consemnat înfrîngerea guvernului, listele Partidului Național–Liberal obținînd 35,92% din voturi. La rîndul său, Partidul Național–Țărănesc a cîștigat 20,40% din totalul voturilor, astfel că Iuliu Maniu nu putea pretinde să i se încredințeze puterea. Un real succes au obținut organizațiile de extremă dreaptă: partidul Totul pentru Țară — 15,58%, Partidul Național–Creștin — 9,15%. Rezultatul alegerilor marca o înfrîngere pentru Gheorghe Tătărescu și politica sa de subordonare a Partidului Național–Liberal față de tendințele autoritare ale lui Carol al II-lea. Dar nici Iuliu Maniu nu a ieșit victorios, așa cum spera prin încheierea pactului de neagresiune; din contră, prin rezultatul slab obținut de Partidul Național–Țărănesc, a facilitat, în fond, manevrele regelui. După cîteva zile de reflecție, Carol al II-lea a acționat rapid, profitînd de confuzia politică în care se afla România. La 25 decembrie 1937, el l-a numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Octavian Goga, liderul Partidului Național–Creștin, punînd astfel clasa politică românească în fața faptului împlinit. Guvernul Goga nu a fost un cabinet al Partidului Național–Creștin, deoarece în fruntea principalelor ministere (Interne, Justiție, Externe, Armată) au fost numite persoane care nu aparțineau acestui partid. Nu a fost un guvern Goga–Cuza, întrucît A.C. Cuza nu avea un rol de decizie; în calitate de ministru secretar de stat nu controla nici un domeniu de activitate; de altfel, profund nemulțumit că guvernul nu acționa în spiritul programului și ideologiei Partidului Național–Creștin, A. C. Cuza s-a retras în ziua de 6 ianuarie 1938 la Iași, refuzînd să mai participe la ședințele Consiliului de Miniștri. Cel de-al doilea om în guvern, după Octavian Goga, era Armand Călinescu, ministru de Interne, care a părăsit Partidul Național–Țărănesc, punîndu-se deschis în slujba lui Carol al II-lea.

Prin decret regal, parlamentul ales la 20 decembrie 1937 a fost dizolvat înainte de a se întruni, anunțîndu-se un nou scrutin electoral pentru 2 martie 1938. În perspectiva alegerilor s-au înregistrat importante regrupări politice. Astfel, la 10 ianuarie 1938 s-a realizat fuziunea Partidului Național–Liberal (C. I. C. Brătianu) cu Partidul Național–Liberal (Gh. Brătianu). În urma acestei fuziuni, Gh. Brătianu a devenit vicepreședintele Partidului Național–Liberal, fapt ce marca diminuarea pozițiilor lui Gh. Tătărescu, rămas pe poziția a treia, în calitate de secretar general al partidului. Cum Tătărescu era considerat „omul regelui“, iar Gh. Brătianu un adversar al monarhului, era limpede că în Partidul Național–Liberal se realiza o schimbare de tactică politică. Din Partidul Național–Țărănesc au fost excluși cei care au aderat la guvernul Goga (Armand Călinescu, Virgil Potârcă, Dinu Simian, V. Rădulescu–Mehedinți), astfel că gruparea „intransigentă“ a lui Maniu, ostilă camarilei regale și politicii lui Carol al II-lea și-a întărit pozițiile. A apărut astfel perspectiva colaborării celor două mari partide democratice — PNȚ și PNL — pe o platformă anticarlistă.

Spectaculoase mutații politice

La rîndul său, Partidul Național–Creștin, aflat la putere, dorea să cîștige alegerile parlamentare, drept care a luat unele măsuri „populiste“ (ieftinirea gazului, chibriturilor, sării, tutunului), a schimbat semnele electorale cunoscute (înlocuindu-le cu puncte), și-a plasat oamenii săi în fruntea județelor, orașelor, comunelor etc. Pe de altă parte, măsurile antisemite luate (suspendarea ziarelor „Dimineața“, „Adevărul“, „Lupta“, anularea permiselor de liberă circulație pe CFR pentru ziariștii evrei), și cele anunțate (verificarea cetățeniei tuturor evreilor stabiliți în România după 1918) au generat un val de proteste în țară, dar mai ales în străinătate, din partea organizațiilor internaționale evreiești, urmate de retragerea unor importante sume de bani din băncile românești și depunerea lor în băncile occidentale. Regele Carol al II-lea nu putea privi cu ochi buni această situație, astfel că aștepta momentul potrivit pentru a demite guvernul Goga.

Dar factorul politic care a generat cele mai spectaculoase mutații politice din România a fost Mișcarea Legionară. Rezultatul obținut în alegerile parlamentare din decembrie 1937 era considerat ca o mare victorie, deoarece în precedentele scrutinuri la care au participat legionarii obținuseră doar 3–4% din totalul voturilor; în 1937 ei au fost singurii care au realizat un salt spectaculos, pe fondul unei crize tot mai accentuate a regimului democratic din România. Convins că în alegerile parlamentare din martie 1938, Mișcarea Legionară va cîștiga un număr mare de voturi, Corneliu Zelea Codreanu a anunțat constituirea unor școli de primari și prefecți legionari, înființarea comisiei pentru elaborarea „Constituției României legionare“, crearea „Corpului militar Moța–Marin“ și a „Corpului Legionar al foștilor militari“. Impactul psihologic al acestor măsuri a fost uriaș. S-a creat sentimentul că România era în pragul instaurării unei dictaturi legionare, de care se temeau atît partidele democratice, cît și regele. Asasinatele comise de legionari, cărora le-au căzut victimă Constantin Manciu (1924), I.G. Duca (1933), Mihail Stelescu (1936) erau readuse în memoria contemporanilor, care erau avertizați asupra spiritului răzbunător al Gărzii de Fier. De altfel, un cîntec fredonat de legionari în marșurile lor electorale avea următoarele versuri: „Dar vom plăti, dar vom plăti/ Dar vom plăti noi tuturor/ Și vouă liberalilor/ Și vouă țărăniștilor/ Și tuturor partidelor/ Nimeni nu va scăpa din mîini/ Vă vom ucide ca pe cîini“.

Paralel cu lichidarea regimului democratic, Corneliu Zelea Codreanu se pronunța pentru schimbarea orientării politice externe a României. La 30 noiembrie 1937, căpitanul declarase: „Eu sînt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sînt contra Micii Înțelegeri, eu sînt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor în care nu cred. Eu sînt pentru o politică externă a României alături de Roma și Berlin. În 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul“. Această declarație a generat reacția vehementă a partidelor democratice, care apreciau că numai prin colaborarea cu Franța și Marea Britanie, prin alianța cu statele din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, numai prin respectarea Cartei Ligii Națiunilor se putea asigura menținerea păcii și împiedica politica revizionistă promovată de Germania și Italia, se apărau granițele României confirmate prin tratatele de pace din 1919–1920. Declarația lui Codreanu a pus în alertă guvernele de la Paris și Londra, care nu puteau accepta ca România să-și schimbe orientarea politicii externe. Cele două mari puteri occidentale țineau sub o strictă observație politica Bucureștilor, fiind preocupate să-și mențină influența în zona sud–est europeană și balcanică, să împiedice o eventuală „infiltrare“ a Germaniei și Italiei, prin intermediul unor organizații de tip totalitar. Miniștrii Marii Britanii și Franței la București au primit instrucțiuni să comunice regelui Carol al II-lea că cele două state erau dispuse să sprijine un regim autoritar care să continue politica externă tradițională a României.

Deznodămîntul a fost precipitat de o manevră spectaculoasă a lui Octavian Goga, președintele Consiliului de Miniștri. Din dispoziția regelui, ministrul de Interne Armand Călinescu a luat măsuri pentru împiedicarea propagandei electorale a legionarilor, astfel că s-a ajuns la confruntări violente între aceștia și forțele de ordine. În timp ce un legionar ucis era depus la Casa Verde (sediul Mișcării Legionare), Mihai Sturdza s-a prezentat la Octavian Goga, întrebîndu-l dacă el este de acord cu măsurile vizînd distrugerea unei mișcări naționaliste. Șeful guvernului a afirmat că nu a dat asemenea dispoziții și a acceptat să aibă o discuție cu Corneliu Zelea Codreanu. Întîlnirea Goga—Codreanu s-a desfășurat în ziua de 9 februarie în casa inginerului Ion Gigurtu. Cu acel prilej, Codreanu a afirmat că regele și Călinescu au pornit „războiul" împotriva Mișcării Legionare, dar el nu vrea să meargă pe calea confruntării violente, drept care se va retrage din campania electorală. La sugestia lui Goga, căpitanul a promis că va cere legionarilor să voteze listele Partidului Național–Creștin. Alianța între Goga și Codreanu l-a determinat pe Carol al II-lea să acționeze rapid.

„Arma secretă"

În ziua de 10 februarie, regele a avut o discuție cu primul ministru. Ambii interlocutori aveau o „armă secretă" pe care o ascundeau cu grijă. Octavian Goga și-a exprimat convingerea că Partidul Național–Creștin va cîștiga alegerile din 2 martie 1938, după care i-a prezentat regelui pentru semnare diverse acte de stat. El a evitat să-l informeze pe suveran despre acordul pe care-l realizase cu Codreanu. La rîndul său, Carol al II-lea l-a ascultat în liniște și a iscălit documentele, dar la plecarea primului ministru a „aruncat" ideea că, dată fiind situația din țară, s-ar impune un guvern de uniune națională. Stupefiat, Goga a întrebat dacă aceasta era o propunere de demisie, la care regele a încuviințat.

Momentul ales de Carol pentru a recurge la mult dorita lovitură de stat era prielnic. Principalele partide democratice — Partidul Național–Țărănesc și Partidul Național–Liberal — se temeau de Mișcarea Legionară, de o eventuală dictatură a acesteia și de modificarea politicii externe a țării. O colaborare între național–țărăniști și liberali se conturase la orizont, mai ales după ce, la 6 februarie, avusese loc o întîlnire între Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu. Regele trebuia să acționeze rapid, înainte de a se realiza un acord de colaborare între cele două partide, care i-ar fi putut încuia planurile politice. Înțelegerea dintre Goga și Codreanu, deși secretă, a fost cunoscută de emisarii guvernelor de la Londra și Paris, care au informat că se contura perspectiva schimbărilor politicii externe a României; în consecință, Franța și Anglia au cerut ca regele Carol al II-lea să intervină imediat, pentru a torpila o asemenea eventualitate. Legionarii, confruntați cu forțele de ordine, se aflau în defensivă, iar Codreanu a hotărît să se retragă din campania electorală; în acel moment, regele nu se aștepta la o reacție de împotrivire din partea Mișcării Legionare. Partidele mici — Conservator, Naționalist–Democrat, Agrar, Radical–Țărănesc, Social–Democrat, Maghiar, German, Evreiesc, Comunist — nu contau în disputa politică, astfel că nu prezentau un obstacol în calea lui Carol al II-lea, unele dintre ele fiind chiar de acord cu creșterea rolului monarhiei în viața de stat. Opinia publică era obosită și chiar plictisită de disputele politice care nu mai încetau, de promisiunile făcute de partidele politice în campaniile electorale pe care apoi, cînd ajungeau la putere, le dădeau uitării. Oamenii nu mai aveau încredere în partidele politice, în regimul democratic, în parlament; ei doreau „să înceteze odată acest circ politic" ce se juca de aproape patru luni de campanie electorală. Ei considerau că o intervenție regală ar fi binevenită, pentru a pune capăt „dezmățului politic", care degenerase în acte de violență. Astfel, Carol apărea, pentru mulți, ca „salvatorul" României. Desigur, o lovitură de stat putea genera împotrivirea unor oameni politici intransigenți, convinși de necesitatea menținerii regimului parlamentar. Dar aceștia au fost anihilați printr-o manevră bine orchestrată. Constantin I. C. Brătianu își exprimase îngrijorarea față de cursul violent al campaniei electorale și de pericolul legionar, cerînd regelui să amîne alegerile și să constituie un guvern de uniune națională care să „pacifice spiritele". Iuliu Maniu trimisese lui Carol al II-lea un memoriu în care-i expunea situația dramatică din țară și-i cerea să „avizeze". Astfel, regele a înțeles că liderul național–țărănist nu se va opune unei intervenții decisive a suveranului.

Terenul fiind pregătit, în ziua de 10 februarie 1938, regele a chemat în audiență pe șefii partidelor politice, arătîndu-le necesitatea unei schimbări politice majore, el asumîndu-și răspunderea „gestului salvator". A obținut acceptul a șapte foști președinți ai Consiliului de Miniștri — Arthur Văitoianu, Alexandru Vaida–Voevod, dr. C. Angelescu, N. Iorga, Gh. Tătărescu, Alexandru Averescu, Gh. Gh. Mironescu — să facă parte din guvern, ca miniștri secretari de stat. De asemenea, Gh. Tătărescu și alți fruntași liberali, Armand Călinescu și cîțiva foști național–țărăniști s-au angajat să-l sprijine pe Carol al II-lea, primind funcții ministeriale. În fruntea guvernului a fost desemnat patriarhul Miron Cristea, ca expresie a dorinței de împăciuire politică și pacificare spirituală.

Cei rămași de „partea cealaltă a baricadei" nu s-au angajat într-o activitate ostilă. Dintre foștii prim–miniștri în viață, Barbu Știrbey nu a fost solicitat să intre în guvern, iar Iuliu Maniu și Octavian Goga nu au acceptat propunerea regelui, dar nu și-au manifestat activ împotrivirea față de lovitura ce se pregătea. Iuliu Maniu a declarat public că Partidul Național–Țărănesc era dispus să-și asume răspunderea guvernării, dar nu a întreprins nici o acțiune de salvare a regimului democratic, deși partidul său avea aproape două milioane de membri. Pe de altă parte, Corneliu Zelea Codreanu, neconvocat de rege, deși partidul său avea o aderență reală, fiind a treia forță politică din România, s-a menținut în espectativă, declarînd apoi că nu va ridica mănușa care i-a fost aruncată de noua guvernare.

Faptul împlinit

De regulă, o lovitură de stat se pregătește în secret și se realizează noaptea, opinia publică fiind pusă în fața faptului împlinit. În esență, lovitura de stat are un caracter anticonstituțional și vizează o schimbare la vîrf, a echipei și a metodelor de guvernare. Astfel s-a procedat și în România, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1938, cel care a recurs la această soluție fiind regele Carol al II-lea.

În dimineața zilei de 11 februarie 1938 opinia publică a luat cunoștință de faptul că în România s-a produs o schimbare de regim politic. În **Proclamația** sa, regele Carol al II-lea afirma că „România trebuie salvată și sînt hotărît s-o fac", că va păși „fără șovăire la o cît mai grabnică îndreptare" a stărilor de lucruri din țară, „va depolitiza viața administrativă și gospodărească a statului, va alcătui schimbările constituționale care să corespundă nevoilor noi ale țării și năzuințelor de astăzi ale unei Românii ce trebuie să se întărească"; suveranul preciza că a pășit pe noua cale „cu toată energia și convingerea", „mînat de dragostea fără margini pentru țara pe care am fost chemat s-o cîrmuiesc și s-o apăr", că în timpurile grele

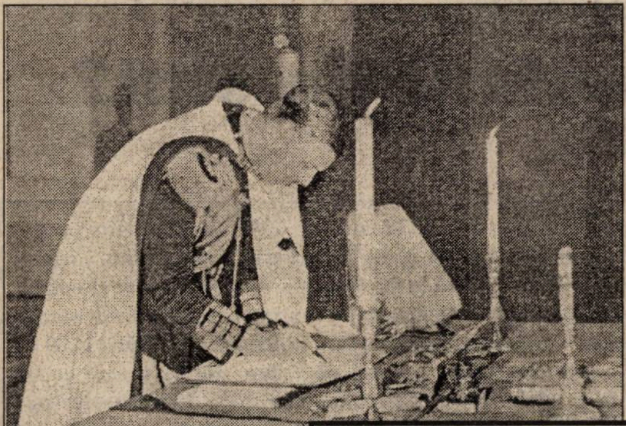

„singure mijloacele eroice sînt acelea care pot întări România". **Manifestul guvernului către țară** detalia afirmațiile din **Proclamația** regală, precizînd că obiectivul fundamental era: „Curmarea luptelor de dezbinare și a tuturor acțiunilor de ură și de ațîțare între frați". Constituția din 1923 a fost suspendată, în întreaga țară s-a introdus starea de asediu și cenzura, au fost numiți noi prefecți, din rîndul militarilor activi, s-a decis revocarea convocării corpului electoral, activitatea politică a fost practic interzisă; toate mijloacele de informare în masă (radio, presă) s-au năpustit asupra vechiului regim democratic, prezentat ca o pacoste pentru poporul român, și au început să ridice imnuri de slavă „regelui salvator".

La 10 februarie 1938, Carol al II-lea culegea roadele politicii pe care o promovase timp de opt ani, vizînd dezbinarea și compromiterea partidelor politice, constituirea unei camarile prin intermediul căreia să controleze viața publică, atragerea de partea sa a unor oameni cu suprafață politică, prezentarea instituției monarhiei ca singura ce putea salva țara, într-un moment de mare tensiune, care putea duce la haos și violențe generalizate.

Lovitura de stat a fost primită de opinia publică așa cum Carol și-a dorit: cu un sentiment de ușurare pentru că s-a pus capăt disputelor politice și s-a restabilit ordinea în țară. Expresia cea mai clară a acestei stări de spirit a fost rezultatul referendumului asupra Constituției, desfășurat la 24 februarie, cînd, potrivit datelor oficiale, din cei 4.303.064 cetățeni prezenți la vot 4.297.581 au votat pentru noua lege fundamentală. Chiar dacă cifrele au fost „ajustate" și mulți cetățeni nu s-au prezentat la vot, rămîne faptul real că nici o forță politică nu s-a opus activ noului regim. Potrivit noii Constituții promulgate la 27 martie 1938, regele devenea un factor activ de guvernare și principala forță politică în stat. La 30 martie 1938, partidele politice erau dizolvate prin decret regal, prilej cu care patriarhul Miron Cristea declara că „astăzi s-a distrus hidra cu 29 de capete electorale", care a învrăjbit pe români, punînd în pericol stabilitatea și liniștea țării.

Regimul de autoritate monarhică instaurat în România la 10 februarie 1938 se înscria în climatul politic european al timpului, cînd dreapta și extrema dreaptă se aflau în ofensivă. În aproape toate statele din zona centrală și sud-est europeană existau regimuri autoritare de diferite nuanțe, iar democrația dăduse faliment. Spre deosebire de alte țări, în care regimul autoritar s-a instalat în urma unei confruntări cu forțele democratice, în România acesta a fost acceptat sau chiar sprijinit de partidele politice și de liderii democrați, ca o replică la o eventuală dictatură legionară, de extremă dreaptă. ■

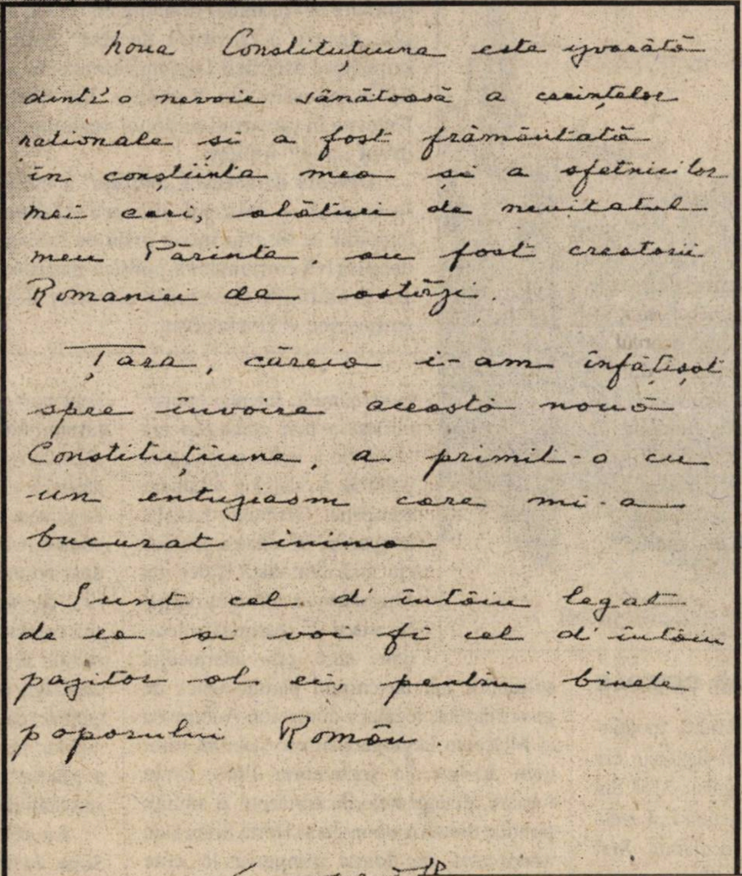

Noua Constituțiune este izvorâtă dintr'o nevoie sănătoasă a conștiinței naționale și a fost frământată în conștiința mea și a sfetnicilor mei cari, alături de neuitatul meu Părinte, au fost creatorii României de astăzi.

Țara, căreia i-am înfățișat spre învoire această nouă Constituțiune, a primit-o cu un entuziasm care mi-a bucurat inima.

Sunt cel d'întâiu legat de ea și voi fi cel d'întâiu păzitor al ei, pentru binele poporului Român.

Carol R

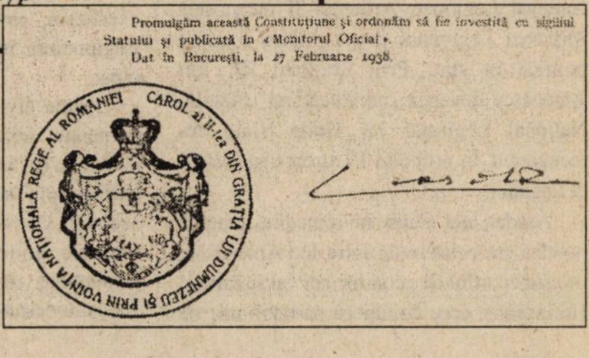

Promulgăm această Constituțiune și ordonăm să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în «Monitorul Oficial».
Dat în București, la 27 Februarie 1938.

CAROL al II-lea DIN GRAȚIA LUI DUMNEZEU ȘI PRIN VOINȚA NAȚIONALĂ REGE AL ROMÂNIEI

Carol R

***Sus:* sancționarea noii Constituții de către regele Carol al II-lea (27 februarie 1938); *jos:* sigiliul de învestire a aceleiași legi fundamentale**

Falimentul statului național–legionar

Rebeliune sau lovitură de stat?

Alina TUDOR

Peste evenimentele din 21–23 ianuarie 1941, fiecare dintre părțile implicate s-a grăbit să pună propria etichetă. Termenul de „rebeliune“ — care a făcut carieră în istoriografie — a fost pus în circulație de însuși Ion Antonescu, imediat după consumarea luptelor de stradă dintre armată și legionari. La rîndul lor, legionarii s-au arătat la fel de prompți în a-și face public punctul de vedere asupra a ceea ce s-a întîmplat în ianuarie 1941. Horia Sima consideră, în memoriile sale apărute în România în urmă cu câțiva ani, că a fost vorba, pur și simplu, despre o „lovitură de stat“ dată de generalul Ion Antonescu împotriva Mișcării Legionare, care, în acel moment, era singurul partid recunoscut din România. Iar Mihail Sturdza, fost ministru de Externe în guvernul național–legionar, califică acțiunea lui Antonescu drept „puci“ militar.

Dincolo de această „bătălie“ a interpretărilor — de altfel, destul de confuză — existența efemeră și falimentul experimentului național legionar se înscriu într-o grilă de interpretare complexă care implica deopotrivă conjunctura politică internă și externă, precum și psihologia și ambițiile divergente ale celor doi parteneri de guvernare: Ion Antonescu și Horia Sima.

Horia Sima, alături de camarazi

Corpul cu două capete

Din punct de vedere juridic, funcționarea statului național–legionar era reglementată prin Decretul regal nr. 3151 din 14 septembrie 1940. Prin articolul I al acestui decret, România era declarată Stat Național Legionar. Articolul II recunoștea Mișcarea Legionară drept singura mișcare politică în stat. Prin articolul III, Ion Antonescu devenea „conducătorul“ Statului Național Legionar iar Horia Sima era recunoscut, în articolul IV, drept conducător al Legiunii.

Așadar, cel puțin în principiu, puterea politică era echilibrată între Ion Antonescu, învestit cu titlul de „conducător“ al statului și Horia Sima, care conducea partidul unic de guvernămînt. Intenția nemărturisită a noii conduceri era aceea de a imita organizarea politică a statelor totalitare europene, Germania nazistă, în special. Realitatea practică era însă alta: dacă Hitler sau Mussolini se afirmase inițial ca lideri ai partidelor totalitare care, prin intermediul acțiunilor lor, deveniseră partide unice de guvernămînt, legătura dintre Ion Antonescu și Mișcarea Legionară fusese stabilită oarecum ad–hoc, în septembrie 1940. Drept urmare, divergențele de concepții și ambiții politice dintre Antonescu și Horia Sima s-au manifestat de foarte timpuriu la cote explozive, iar divorțul dintre general și Legiune era, în aceste condiții, ușor de anticipat.

Prima divergență manifestă era una de percepție: fiecare dintre părți se considera autoarea de fapt a „loviturii de stat“ anticarliste din septembrie 1940 și, în consecință, se vedea îndreptățită să-și aroge meritele principale și pîrghiile cele mai importante ale conducerii statului. Astfel, Ion Antonescu se plasa pe sine în postura de personaj–cheie al regimului, autor al răsturnării lui Carol al II-lea și principal garant al ordinii și funcționării statului român. El își atribuia, de asemenea, meritul de a fi adus Legiunea la conducerea statului român și considera că acest act trebuie să-i asigure nu doar recunoștința necondiționată a legionarilor dar și obediența fără rezerve a acestora și a conducătorului lor, Horia Sima. În fond, poziția lui Antonescu față de legionari era analoagă cu atitudinea sa față de rege: în ambele cazuri el invocă tinerețea protagoniștilor, lipsa de experiență și necesitatea de a „studia“ mai mult, înainte de a se lansa în activități de conducere propriu–zise.

La rîndul lor, legionarii — și Horia Sima, în mod special — se aflau în total dezacord cu punctul de vedere al generalului. Ei se simțeau siguri de poziția lor în stat și de sprijinul Germaniei naziste — pe care îl credeau total și aproape necondiționat. Mai mult, legionarii se considerau indispensabili ca sprijin politic pentru Antonescu. La 1 decembrie 1940, în ciuda avertismentelor că Germania nu-i sprijină total pe legionari și a divergențelor manifeste dintre el și general, Horia Sima îi declara lui Nistor Chioreanu: „(...) în ce-l privește pe Antonescu, nu cred să îndrăznească să facă ceva împotriva noastră. El trebuie să știe că nu se bucură de nici o simpatie în armată. Partid politic nu are, iar vechile partide sînt orientate toate spre Franța și Anglia, deci nu-i pot fi de nici un folos. Orice ar încerca, e singur. Noi sîntem puterea!".

Cele două mari iluzii ale lui Horia Sima erau sprijinul necondiționat al Germaniei și sprijinul armatei române pentru Legiune. Aceste două calcule greșite se vor dovedi fatale în momentul declanșării rebeliunii.

Totuși, disputa Antonescu–Legiune nu s-a dat pe tărîm ideologic. Dimpotrivă — cel puțin într-o primă fază a regimului național–legionar — constatăm în această direcție o asemănare de concepție și de discurs, care trimite permanent la scrierile legionare: numai în perioada 6–15 septembrie 1940, Antonescu lansează nu mai puțin de 12 apeluri și proclamații ai căror termeni–cheie sînt: muncă, ordine, dreptate, moralitate, jertfă, cinste.

Realitățile politice din „noul regim" — așa cum îi plăcea generalului să definească statul național–legionar — s-au dovedit, însă, de o cu totul altă natură. Iar divergențele de opinii între cei doi protagoniști principali ai scenei politice nu au întîrziat să apară, legate de chestiunile de ordin practic ale funcționării „mariajului" intervenit între cele două părți.

Astfel, pentru Antonescu — a cărui formație de ofițer îi permitea să aprecieze prioritățile politicii românești în contextul desfășurării războiului mondial — menținerea stabilității sociale, economice și politice a statului român reprezenta obiectivul principal. De aceea, în luările de poziție oficiale, el introducea ideea de „reconciliere națională" ca factor principal pentru realizarea stabilității. Decretul regal nr. 3151 din 14 septembrie 1940 stipula în ultimul său articol: „Cu începere de la data acestui Înalt Decret orice luptă dintre frați încetează". Anterior, în *Apelul către țară* din 6 septembrie 1940, Antonescu ceruse deja — cu adresă voalată la intențiile răzbunătoare ale legionarilor — să nu fie comisă „nici o violență în contra nimănui".

La rîndul ei, Mișcarea Legionară se găsea, în septembrie 1940, decimată și decapitată în urma persecuțiilor lui Carol al II-lea și trecea ea însăși, printr-o criză de autoritate, Horia Sima fiind puternic contestat din interior, de către familia Zelea Codreanu și grupul de adepți ai memoriei Căpitanului. Sima a încercat să surmonteze conflictul instituind un cult al lui Codreanu și al martirilor legionari pe care intenționa să-l folosească drept element de coeziune a mișcării. Această tactică s-a întors însă împotriva sa: grupul „vechilor legionari" îl acuza tocmai de nerespectarea „testamentului" Căpitanului și de incapacitatea sa personală de a conduce Legiunea în direcția indicată de acesta. În astfel de condiții, imediat după preluarea puterii politice, Legiunea se confruntă cu un aflux fără precedent de noi adepți, dornici să facă rapid carieră sau să obțină diverse avantaje, haosul din interiorul mișcării devine perfect explicabil. Odată devenită „partidul unic" al României național–legionare, Mișcarea își manifestă tendința de epurare radicală a vechilor elite, de înlăturare a evreilor din economie și de pedepsire a celor ce se făcuseră vinovați de persecutarea legionarilor în perioada anterioară.

Neînțelegerile dintre Antonescu și Legiune au pornit tocmai din cele două puncte relevate mai sus: ambiția fiecăreia dintre părți de a deține puterea absolută în stat și anarhia din cadrul Legiunii care a condus, în ultimă instanță, la asasinatele politice din 27 noiembrie 1940 (acesta a reprezentat, de altfel, punctul maxim de criză, în care Antonescu s-a simțit obligat să ia o atitudine fermă împotriva anarhiei legionare).

Prima manifestare a deosebirilor de opinie este schimbul de scrisori Sima–Antonescu din 16–21 octombrie 1940. La 16 octombrie, Horia Sima îi trimite generalului o scrisoare în care îl acuză — pe un ton încă voalat — de menținerea vechilor stări de lucruri și a vechilor elite. El cere ca „politica să primeze și în economie", motivînd că „un regim legionar nu poate să dăinuiască cu o structură economică liberală". Avansarea unei asemenea teorii dovedea din plin inadecvarea lui Sima la realitate, stabilitatea și eficiența economiei românești — care nu puteau fi asigurate decît prin menținerea continuității sistemului economic — fiind printre interesele primordiale, nu doar ale statului român, ci și ale Germaniei naziste, interesată în folosirea la maximum de capacitate a potențialului economic al României. De altfel, rațiunile de ordin economic au avut un rol cît se poate de mare în decizia liderilor naziști de a-l sprijini pe Ion Antonescu în defavoarea Legiunii.

În răspunsul său — sensibil mai dur — Antonescu îi făcea pe legionari direct responsabili pentru dezordinile sociale. El nu se sfia să aprecieze față de Sima că, deși legionarii au ajuns la conducere datorită încrederii pe care le-a acordat-o, au sfîrșit prin a-l sabota și concluziona fără nici un echivoc: „Eu îmi iau răspunderea să ridic un regim dacă sînt ascultat, nu pot însă consimți să fiu prizonierul lui și să mă prăbușesc o dată cu el, dacă nu mă urmează. (...) Cu două capete nu se poate duce un singur corp decît la dezastru".

Reacția lui Horia Sima este consemnată într-o altă scrisoare, din 28 octombrie 1940, în care îi declara lui Antonescu că răspunderea politică era divizată, în fapt, între el (Antonescu), legionari și guvern și cerea pentru Legiune „guvernare totalitară", adică „monopolul politic al unei mișcări, aceea care a biruit".

Dincolo de acest duel epistolar — în care nici una dintre părți nu înțelegea să cedeze, ba chiar se dovedea opacă față de opiniile celeilalte — exista o problemă mult mai serioasă, aceea a poliției legionare și a dezordinilor provocate de legionari.

Încă de la începutul guvernării, legionarii s-au dovedit interesați de preluarea controlului asupra Poliției și Siguranței. Ei au reușit să ocupe cîteva poziții–cheie în interiorul acestor instituții: Direcția Generală a Poliției, prin Alexandru Ghika și Prefectura Poliției Capitalei prin Ștefan Zăvoianu (5 octombrie–28 noiembrie 1940), apoi Radu Mironovici (28 noiembrie 1940–20 ianuarie 1941). De asemenea, în fruntea Ministerului de Interne s-a aflat generalul Petrovicescu despre ale cărui simpatii legionare Antonescu nu a aflat decît după ce l-a numit ministru, iar ca adjunct al Directorului general al Siguranței a funcționat legionarul Constantin Maimuca, executat de general după înfrîngerea rebeliunii dar care — potrivit relatării ulterioare a lui Traian Borcescu — era, de fapt, infiltrat în Legiune și a oferit informații prețioase Biroului II din Marele Stat Major al armatei (pentru această mărturie, v. Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești*, București, 1994, p. 244).

La inițiativa lui Horia Sima, Ministerul de Interne a hotărît înființarea Poliției legionare ca un corp auxiliar de poliție, avînd sediu propriu și o rețea de agenți separată de poliția statului. În principiu, poliția legionară îi era subordonată direct lui Horia Sima, dar situația de fapt era caracterizată de anarhia și haosul ce au marcat întreaga această perioadă din istoria Legiunii. Arestările și perchezițiile ilegale întreprinse de poliția legionară au fost, în mod repetat, incriminate, atît de Antonescu cît și de Alexandru Rioșanu, ministru subsecretar de stat la Interne și om de încredere al generalului. Acesta din urmă trimitea, la 4 octombrie 1940, o telegramă cifrată către prefecții de județe și șefii poliției locale în care sublinia că „legionarii, în orice ocazie vor asista și vor acorda ajutorul lor numai atunci cînd sînt solicitați de autoritatea de stat. Ei vor semnala numai acestei autorități orice nereguli vor constata, fără însă a lua măsuri din proprie inițiativă“. Firește că aceste indicații erau nesocotite de către legionarii „biruitori“.

Divorțul Conducător–Legiune

Atît Ion Antonescu, cît și liderii legionari s-au acuzat reciproc de a fi pregătit dinainte și cu bună știință evenimentele din 21–23 ianuarie 1941. În fapt, imposibilitatea unei colaborări a devenit, treptat, evidentă pentru ambele părți, astfel că, la aproximativ două luni după proclamarea statului național–legionar, se înregistrează, la fiecare dintre ei intenții — la început precaute, apoi tot mai evidente — de a-și elimina preopinentul.

Conflictul existent încă din primele zile, de ființare a regimului național–legionar, a rămas în stare latentă pînă la 27 noiembrie 1940 cînd — indignat de asasinatele de la Jilava, de uciderea lui Nicolae Iorga și a lui Virgil Madgearu de către echipe de legionari pe care Sima părea a le fi scăpat de sub control — Antonescu își exprimă pentru prima dată în mod deschis intenția de a rupe relațiile cu Legiunea. Reacționînd energic în fața argumentelor de ordin psihologic invocate de liderii legionari, generalul părăsește ședința Consiliului de Miniștri, declarînd că „nu are epoleți de închiriat și nu primește să ducă mai departe statul în alte condiții decît cele pe care le socotește la înălțimea străduințelor sale“.

Criza din 27 noiembrie 1940 s-a încheiat cu un compromis a cărui realizare a fost în bună măsură mediată de oficialii germani aflați la București. Între concesiile făcute de legionari se înscria și desființarea poliției legionare (ai cărei membri au fost însă încadrați imediat, din ordinul generalului Petroviceanu, în cadrele poliției de stat), schimbarea prefectului Poliției Capitalei Ștefan Zăvoianu (înlocuit tot cu un legionar, Radu Mironovici) și introducerea pedepsei cu moartea pentru cei care puneau în pericol ordinea și siguranța statului.

Presa legionară a păstrat o tăcere aproape completă, atît asupra asasinatelor de la Jilava cît și asupra crizei dintre Legiune și general. La 30 noiembrie 1940, ziarul oficial al mișcării, „Cuvîntul“, publica în ultima pagină, fără nici un comentariu, comunicatele guvernului, apelul lui Sima către legionari și jurămîntul de credință al legionarilor către Ion Antonescu. În paralel, ziarul publică periodic articole apologetice față de persoana generalului, menite să mascheze echilibrul din ce în ce mai fragil al relațiilor acestuia cu Legiunea.

În spatele unor atari efecte propagandistice, tatonările pentru înlăturarea adversarului sînt tot mai ferme de partea ambilor protagoniști ai conflictului. Ion Antonescu cîștigă detașat preliminariile tactice ale conflictului dintre el și Legiune, ajutat din plin de lipsa de tact a lui Sima și de totala inadecvare a acestuia la realitățile politice și militare ale momentului. Încurajat de atitudinea unora dintre oficialii naziști aflați la București — printre care se număra consilierul economic al Legației germane, Hermann Neubacher — el continua să creadă că Legiunea se bucura de sprijinul necondiționat al lui Hitler. Invitat de Führer împreună cu Antonescu — vizita trebuia să aibă loc la 14 ianuarie 1941 — Sima își permitea să refuze invitația pe motiv că i-a fost comunicată prea tîrziu. Generalul va profita de ocazie pentru a obține din partea lui Hitler acordul de a se dispensa de sprijinul Legiunii în conducerea statului român. Convorbirea de la Obersalzburg, din 14 ianuarie 1941, este un regal diplomatic al militarului Antonescu: adoptînd atitudinea părintelui înțelegător și conciliant, el îi prezintă pe legionari într-o manieră care reușește să-l îngrijoreze pe Führer. Arătînd că Legiunea resimte lipsa cadrelor ca urmare a persecuțiilor la care a supus-o Carol al II-lea, Antonescu subliniază că „disciplinarea“ acesteia a reprezentat, pînă în acel moment, un eșec și le cere germanilor ca orice contact între NSDAP și Mișcarea Legionară să se facă numai prin intermediul său. Tot acum el lansează o idee pe care o va dezvolta în mod deosebit după înfrîngerea rebeliunii: aceea a infiltrărilor comuniste în rîndul legionarilor. Convins de această expunere, Hitler îl asigura că, „colaborarea germano–română nu depinde de existența unei organizații române identice sau adaptate după Partidul Național–Socialist“.

La rîndul lui, paralel cu tatonările făcute de general pe lîngă Hitler, Horia Sima își începe propriile pregătiri la București unde îi convoca pe conducătorii legionari la 16 ianuarie pentru a se asigura că, în cazul declanșării unor ostilități deschise, aceștia vor putea mobiliza un număr cît mai mare de simpatizanți în regiunile unde activau.

Manifestație legionară în București, octombrie 1940)

În același timp, pentru a cîștiga bunăvoința germanilor, legionarii organizează la 19 ianuarie o serie de conferințe cu tema „Lupta Germaniei național–socialiste și a Italiei fasciste pentru instaurarea unei noi ordini europene“.

Ostilitățile

La 19 ianuarie 1941 — în aceeași zi în care Antonescu hotăra desființarea comisariatelor pentru romanizare — este asasinat la București maiorul german Doering. Autorul asasinatului — un grec intrat în România cu pașaport turcesc — pare a se fi aflat în legătură cu serviciile de spionaj engleze, fapt care a determinat autoritățile naziste să acorde o importanță destul de mare anchetării cazului.

Pentru Antonescu, acesta a fost pretextul pentru demiterea ministrului de Interne Petrovicescu, simpatizant legionar. La rîndul lor, legionarii folosesc aceeași ocazie pentru a-i ataca deschis pe colaboratorii generalului — erau nominalizați Eugen Cristescu și Alexandru Rioșanu — pe care manifestul editat de Viorel Trifa, președintele studenților legionari, îi considera „jidoviți“, masoni și „vînduți englezilor“. Legionarii trimiși în țară pentru a perfecta ultimele detalii ale rebeliunii aveau ordin din partea lui Sima „să nu se atingă de persoana generalului“. Ca atare, materialele propagandistice distribuite în timpul rebeliunii nu-l vor ataca niciodată direct pe acesta ci doar pe oamenii lui de încredere.

La 21 ianuarie, legionarii demiși din fruntea instituțiilor de stat refuză să-și părăsească posturile și se baricadează în instituțiile publice. La București sînt ocupate mai multe localuri ale ministerelor, Prefectura Poliției Capitalei, Primăria de Albastru, Casa Verde. Un punct strategic pentru legionari era cazarma gardienilor publici, aflată în spatele Președinției Consiliului de Miniștri. Aici legionarii aduc importante efective înarmate, printre armamentul din dotare aflîndu-se chiar și un tun.

Acțiuni de baricadare în instituțiile publice au loc în întreaga țară. În plus, legionarii controlau postul de radio Bod, obiectiv strategic important în condițiile în care alte căi de comunicație între conducătorii Legiunii nu puteau fi folosite.

După declanșarea ostilităților, Horia Sima se ascunde atît de bine încît nu mai poate fi găsit nici măcar de proprii săi camarazi. Aceasta a compromis definitiv unitatea de acțiune a rebelilor care nu mai puteau comunica cu propriul șef decît prin intermediul „împuterniciților“ desemnați de el. Confuzia ce se instaurează printre legionarii din provincie este descrisă sugestiv în memoriile lui Nistor Chioreanu, pe atunci comandant legionar al regiunii Ardeal. Zvonurile contradictorii alimentează o stare de spirit ce oscila între încredere și disperare. „Defecțiunea“ generalilor Coroamă și Dragalina — despre care Radio–Bod anunța că l-ar fi trădat pe general trecînd în tabăra legionară, s-a dovedit foarte repede a fi fost doar o știre falsă.

În timp ce Bucureștiul era paralizat de haos și teroare, emisarii trimiși de Sima la Antonescu avansau pretenții exagerate: „generalul să se retragă de la conducerea efectivă și de la controlul treburilor statului, ce are în calitate de prim–ministru, Horia Sima să fie prim–ministru“, guvern legionar și repunerea în funcții a tuturor legionarilor demiși.

Atitudinea lui Ion Antonescu în prima fază a evenimentelor — o expectativă menită să dea timp rebelilor să se compromită definitiv — a fost de natură să le încurajeze agresivitatea. Același efect l-a avut și poziția ambiguă a germanilor care nu și-au precizat decît în ultimul moment sprijinul tranșant pentru general.

Situația conflictuală din România a fost exploatată din plin de către serviciile secrete ale Aliaților. Poziția serviciilor secrete britanice era, mai înainte de declanșarea rebeliunii, de a încuraja cît mai mult posibil haosul produs de legionari. Într-o notă a Foreign Office-ului din 12 ianuarie 1941 se arăta: „Este în avantajul nostru net ca situația internă din România să se deterioreze, astfel încît România să poată fi mai greu exploatată de către Germania ca grînar, puț de petrol și piață de desfacere a armamentului“. Iar în zilele rebeliunii SOE își instruia astfel agenții de la București: „Avînd în vedere situația generală haotică din România instruiți urgent toate canalele care vă sînt deschise în România să îndeplinească toate planurile posibile pentru a cauza dezmembrarea și haos crescînd. Cheltuiți fără cruțare. Cele de mai sus au fost aprobate de guvernul Majestății Sale“.

La granița româno–sovietică, Armata Roșie își concentra trupele părînd a se pregăti pentru o eventuală invazie, în vreme ce unul dintre informatorii Departamentului de Stat al SUA, mai detașat, se mulțumea să releve „oportunismul nazist“ față de ceea ce el numea „războiul civil din România“: „Cînd lupta provocată de germani a izbucnit, aceștia nu au intervenit din primul moment așteptînd slăbirea forțelor ambilor adversari“. (Informarea lui C.F.J. Bohlen, inginer la Bell Telephone Co., din 1 aprilie 1941.)

La rîndul lor, unii agenți SD și SS, prezenți la București, s-au implicat direct în alcătuirea planurilor rebeliunii legionare. Faptul a fost demonstrat fără echivoc de ancheta declanșată de Manfred von Killinger — la cererea expresă a lui Hitler — după consumarea evenimentelor.

La 22 ianuarie 1941, după ce se asigurase încă o dată de sprijinul conducerii de la Berlin, Antonescu trece la lichidarea insurgenților. Acțiunile armatei care, contrar aprecierilor inițiale ale lui Horia Sima, s-au dovedit a fi de partea generalului, sînt dublate de demersurile oficialilor germani care le solicitau în mod expres legionarilor să predea armele și să părăsească clădirile în care se baricadaseră. Acționînd astfel, germanii dădeau prioritate propriilor interese în România, care necesitau restabilirea ordinii și existența unei conduceri politice stabile.

Pus în fața unei situații fără ieșire, Sima hotărăște „încetarea oricărei lupte“. Comunicatul apărut în ediția specială a „Curentului“ din 23 ianuarie 1941 le-a fost adus la cunoștință legionarilor din provincie de către șefii unităților militare germane.

Sfîrșitul fără glorie al statului național–legionar a fost consfințit de umilința liderilor legionari; unii au fost arestați de Antonescu și chiar executați pentru rolul lor în timpul rebeliunii (cazul lui Ștefan Zăvoianu și Constantin Maimuca), alții, cei ce au reușit să ajungă în Germania, internați în lagăre de concentrare și folosiți de Hitler ca element de șantaj în relațiile cu generalul rămas unic conducător al statului român. În ce-l privește pe Horia Sima, unele mărturii spun că a părăsit România ascuns în portbagajul mașinii consilierului economic Neubacher. Alte mărturii relatează că ar fi fugit din țară, împreună cu alți conducători legionari, într-un vagon german care purta inscripția „echipament de luptă trimis pentru reparații“. Un epilog care nu mai necesita nici un comentariu. ■

● documente inedite din arhive americane ● documente inedite din arhive americane ●

Englezii, petrolul românesc și loviturile de stat

Ioan CHIPER

Statele sud–est europene au fost înscrise de liderii celui de-al III-lea Reich în „Wirtschaftraum“ (spațiul economic german), fiindu-le destinat un rol deosebit de important în economia germană de război, jucînd implicit un rol important în planul strategiei militare. Exploatarea în bune condiții a resurselor naturale ale spațiului, de către Germania nazistă, necesita controlul politicii interne și externe prin regimuri și guverne dispuse să colaboreze sau cel puțin să țină seama fără opoziție de interesele germane și, în acest context, împiedicarea oricăror frămîntări majore social–politice sau a unor conflicte militare între statele sud–est europene, toate acestea fiind caracterizate sintetic în directiva: „Ruhe in Südost“ (liniște în sud–est) care a guvernat politica Berlinului după declanșarea celui de-al doilea război mondial. România deținea în acest sens, în primul rînd prin resursele sale de petrol, un rol central în întreaga politică sud–est europeană a lui Hitler.

În același timp, Marea Britanie a acordat, în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial, un rol deosebit economiei de război a adversarului în cadrul planurilor strategice generale pentru conducerea războiului și, în această privință, o atenție particulară României, în special statelor balcanice în general. Cheia de boltă a acestei politici balcanice a Marii Britanii a constituit-o petrolul românesc, mai exact interesul vital de a împiedica aprovizionarea cu petrol românesc a Germaniei.

După Anschluss, în Marea Britanie existau cîteva organisme nou create ale serviciilor secrete britanice, avînd ca obiectiv sabotarea economiei de război a inamicului: o secție D a Secret Intelligence Service (SIS) destinată să investigheze orice posibilități de atacare, prin mijloace nemilitare, a potențialului economic inamic; GS(R), cunoscută ulterior ca MI(R), creat spre sfîrșitul anului 1938, avînd ca obiectiv ducerea „războiului neconvențional“; Departamentul Propagandei sau EH, destinat „propagandei negre“ (propaganda al cărei „laborator“ nu putea fi identificat).

Încă în mai 1939, secția D a primit primele ordine de organizarea unor operații de sabotaj și acestea priveau petrolul românesc.

În 1939–1940, au fost planificate mai multe operații în care erau implicate serviciile secrete britanice privind sabotarea extracției, prelucrării și transportului petrolului românesc.

La 27 mai 1940, Cabinetul britanic de război a decis reorganizarea serviciilor secrete britanice și, în acest context, în iulie 1940 a fost aprobată constituirea și funcționarea Special Operations Executive (SOE) — Serviciul de Operațiuni Speciale — în fruntea căruia se va afla pînă în primăvara anului 1942 Hugh Dalton, ministrul Economiei de Război. În SOE au fost incluse secția D, EH și MI(R) — ultimul dintre servicii, de fapt din noiembrie 1940.

Declanșarea agresiunii Italiei contra Greciei, implicarea militară britanică în Balcani și, mai ales, începutul concentrării și înmulțirea trupelor germane în România la sfîrșitul anului 1940 au alarmat guvernul britanic. În aceste împrejurări, autoritățile competente de înalt nivel britanice au ajuns, în decembrie 1940, la concluzia că aprovizionarea cu petrol românesc constituia călcîiul lui Achile pentru economia de război a Germaniei.

Concepută ca vîrful de lance al celei de „a patra arme“ a Marii Britanii — cea destinată să ducă „războiul neconvențional“ în paralel cu acțiunea „clasică“ a armatelor terestre, navale și aeriene — și cu ordinul lui W. Churchill: „dați foc Europei“, SOE, prin secția sa balcanică sau SOE2 — cea mai importantă secție în acel moment — constituia instrumentul prin care trebuia atins obiectivul Marii Britanii de a distruge petrolul românesc.

SOE, a cărei cooperare în realizarea obiectivelor strategice britanice fusese decisă în noiembrie 1940, a elaborat planuri alternative avînd ca obiectiv final împiedicarea aprovizionării cu petrol românesc în primul rînd a Germaniei. În acest context au fost gîndite, între altele, planul declanșării unei revolte în România și s-a conturat mai clar soluția unei lovituri de stat în Iugoslavia — acțiune luată în considerare tot mai mult în perioada precedentă — care, și într-un caz și în altul, aveau în vedere în primul rînd sabotarea petrolului românesc, anume crearea condițiilor de acțiune în România pe fondul tulburărilor politico–militare provocate de revoltă în primul caz, aducerea la putere la Belgrad a unui guvern care să colaboreze la realizarea planului de blocare a navigației pe Dunăre la Cazane sau în zona Porțile de Fier.

Rebeliunea legionară, declanșată prematur față de interesele britanice și înăbușită rapid, nu a putut fi exploatată de SOE. În schimb aceasta a colaborat din plin la pregătirea loviturii de stat de la Belgrad din 27 martie 1941. La începutul lunii aprilie 1941, George Taylor, împuternicitul SOE pentru Balcani, era avertizat de la Londra că blocarea cu succes a Dunării, înainte de a fi prea tîrziu, „va fi un factor decisiv pentru Anglia în acest război“. Totul era pregătit pentru blocarea Dunării în momentul în care agresiunea Germaniei contra Iugoslaviei a împiedicat, practic, cu foarte puțin timp înainte ca acțiunea anglo–iugoslavă pe fluviu să se concretizeze.

Publicăm în continuare cîteva documente și extrase din documente privind planurile și acțiunile SOE în sensul celor arătate mai sus, cu regretul că spațiul nu ne-a permis să oferim cititorilor un număr mai mare de piese. Precizăm că documentele 1 și 2 au fost editate în anexele lucrării *Britain and European Resistance, 1940–1945. A Survey of the Special Operations Executive with Documents,* University of Toronto Press, Toronto and Buffalo, 1980, de unde le reproducem — iar celelalte sînt inedite, copiile lor aflîndu-se la Hoover Institutions Archives, Stanford, California.

● documente inedite din arhive americane ● documente inedite din arhive americane ●

1. „Activităţi subversive în conexiune cu strategia".

„Prima directivă generală primită de SOE de la Marele Stat Major, 25 noiembrie 1940.

„Memorandum

Acest document a fost pregătit pentru a ghida Special Operations Executive în privinţa direcţiei în care activităţile subversive pot ajuta cel mai bine strategia noastră. (...)

Priorităţi

Trebuie să fie scopul constant al operaţiilor subversive să împiedice comunicaţiile inamicului şi aprovizionările sale oriunde şi oricînd apar posibilităţi şi să scadă moralul trupelor inamice în toate teritoriile ocupate de inamic. În special, deoarece superioritatea numerică în aer a inamicului şi intensitatea campaniei sale submarine continuă să domine strategia noastră, trebuie făcut orice efort pentru a reduce capacitatea de a menţine această formă de atac.

Faţă de acest cadru, noi considerăm că următoarele necesităţi sînt toate de primă prioritate:

a) Atac asupra moralului italian.

b) Împiedicarea comunicaţiilor de-a lungul frontierelor italiene de nord în măsura în care aceasta nu periclitează neutralitatea Elveţiei.

c) Împiedicarea comunicaţiilor şi aprovizionărilor armatei şi forţelor aeriene ale inamicului în nordul Franţei, Belgia şi Olanda.

d) Împiedicarea transporturilor feroviare şi fluviale din România spre Germania şi Italia, în special a petrolului. (...)"

II. „Împiedicarea aprovizionărilor germane cu petrol".

Memorandum al Special Operations Executive, 8 ianuarie 1941.

„I. Acest document este bazat pe următoarele prezumţii privind ajutorul care trebuie acordat SOE de alte departamente ale guvernului Majestăţii Sale.

Ni se pare că direcţiile utile de atac pot fi reduse la:

A. Atac aerian asupra cîmpurilor [petrolifere] şi rafinăriilor. Aceasta nu face parte din sfera noastră [de activitate].

B. Atac aerian asupra depourilor şi alte ţinte feroviare. Aceasta nu face parte din sfera noastră.

C. Atac aerian asupra porturilor de iarnă şi instalaţiilor portuare etc. Aceasta nu face parte din sfera noastră.

D. Încercarea de a produce o revoltă internă în România „care ar avea ca rezultat provocarea prin sabotaj de pagube cîmpurilor [petrolifere] şi rafinăriilor, uzinelor, drumurilor, materialului rulant şi într-o prăbuşire generală a serviciilor. Aceasta este afacerea noastră şi noi credem că ar fi o şansă să o realizăm — acordînd facilităţile arătate mai înainte în paragraful 1 — la fel ca şi distrugerea podului de peste Ialomiţa.

E. Blocarea Dunării la Cazane şi posibil şi a Porţilor de Fier. Aceasta este afacerea noastră. Planuri detaliate au fost pregătite de SOE 2 dar cele pentru Cazane se află în mîinile Statului Major General iugoslav care evident nu va acţiona înainte de o invazie germană a Iugoslaviei. Va fi sarcina SOE 2 să asigure desăvîrşirea pregătirilor şi apoi, printr-o cheltuială mare şi judicioasă, să se asigure că, indiferent de dorinţa guvernului iugoslav, acţiunea se va declanşa în momentul convenabil nouă.

F. Atac asupra tancurilor italiene care transportă petrol rusesc pe Marea Neagră, a danelor de la Varna şi a instalaţiilor portuare de la Varna şi Constanţa."

IV. Concluzii

„SOE este pregătit, dacă va primi instrucţiuni, să facă tot ceea ce este posibil pentru a realiza schemele D, E şi F.

Dintre acestea, D poate sau poate să nu se producă, dar măsura în care va reduce aprovizionările germane cu petrol, dacă ea va reuşi, nu va fi foarte importantă, avînd în vedere că o revoltă românească va fi foarte repede înăbuşită de trupe suplimentare germane dintre care multe sînt încartiruite deja în zona cîmpurilor petrolifere.

F, deşi util, nu va avea efecte foarte importante.

Schema E este singura care, dacă reuşeşte, va provoca probabil germanilor o adevărată lovitură mutilantă. Din nefericire este, de asemenea, probabil să fie cel mai greu de realizat. Noi recomandăm totuşi ca nici un efort sau cheltuială să nu fie economisite pentru realizarea ei, mai ales că pregătirile solicitate vor fi mai puţin probabil să provoace o rupere a relaţiilor diplomatice decît acelea solicitate în conexiune ca schema D.

O anexă, oferind detalii în plus ale schemei D, E şi F este ataşată. [...]"

---

2. „Anexă

Schiţă a planurilor pentru D, E şi F de mai sus.

I. Revolta în România.

A. Avem deja anumite măsuri pregătite în acest sens, deşi planurile noastre pînă în prezent au vizat stîrnirea unor serioase tulburări în România doar în situaţia unei mai ample ocupări militare germane. Avem, totuşi, legăturile necesare cu diferite organizaţii din România, ca Partidul Ţărănesc, comuniştii şi anumite secţiuni ale Gărzii de Fier, care pot fi utilizate pentru a produce o răsturnare pe cît de repede posibil.

B. Vrem să cerem în acest scop fonduri foarte mari, care nu pot fi estimate mai precis.

C. Noi am cere, de asemenea, dreptul de a solicita din cînd în cînd, ministrului Majestăţii Sale [şeful legaţiei britanice] pentru acţiuni adecvate care să se încadreze în planurile noastre.

D. Ar trebui să fim capabili să oferim documente de călătorie britanice etc. liderilor diferitelor grupări care ne-au ajutat şi unele pentru partizanilor.

E. Ar fi, desigur, de dorit să se provoace întreruperea intenţionată a traficului feroviar în perioada în care Dunărea rămîne îngheţată, astfel încît, de fapt, să întrerupem furnizările de petrol din Balcani către Germania. Răscoala generală spre care trebuie să ţintim va necesita, totuşi, o bună activitate de pregătire şi ne îndoim că ar fi posibil să o declanşăm, în cel mai bun caz, mai devreme de două luni.

F. Este dificil să estimăm efectul probabil al propusei răscoale în termenii actualelor cantităţi, dar trebuie cel puţin să fie posibil [prin aceasta] să se împiedice, în orice caz, sporirea prezentului ritm de livrări efectuate pe calea ferată".

---

3. „Scrisoare din 28 martie 1941

Hugh Dalton

Către primul ministru Winston Churchill

Operaţii speciale în Balcani

Vă transmit alăturat copiile a trei telegrame de la reprezentantul nostru şef în Balcani, maiorul George Taylor privind rolul jucat de SOE în recentele schimbări dramatice de la Belgrad.

În ianuarie trecut am decis să trimit pe Taylor în afară, în Balcani, despre care are cunoştinţe speciale. El acţiona atunci ca numărul doi pe lîngă Sir Frank Nelson aici la Cartierul General, dar în faţa evidentei ameninţări germane am considerat că trebuie să acţionăm temporar, la faţa locului, cu unul dintre cei mai buni oameni ai noştri.

După o întîrziere enervantă datorată lipsei unui avion, el a ajuns la Istanbul la 20 februarie şi a vizitat imediat Sofia, Belgrad, Atena, revenind la Belgrad. Apoi el s-a apucat într-adevăr de treabă.

În ordinea importanţei, instrucţiunile lui Taylor au fost:

1. Să mute cerul şi pămîntul pentru a avea un proiect de blocare a Dunării alcătuit în final de către prietenii noştri din Marele Stat Major iugoslav.

2. Să desăvîrşească pregătirile pentru o revoltă în România.

3. Să organizeze grupuri de sabotori în Bulgaria, Iugoslavia, Grecia şi Albania pentru utilizarea în cazul că aceste ţări ar fi invadate.

4. Să continue activitatea, deja începută, de încurajare a partidelor de opoziţie iugoslave, să exercite presiuni asupra guvernului într-un sens favorabil nouă. Dintre acestea numărul patru ne interesează astăzi cel mai mult. De cînd am preluat SOE, noi am cheltuit în Iugoslavia nu mai puţin de 100.000 lire sterline. Acestea au fost în principal destinate finanţării Partidului Ţărănesc Sîrb şi mituirilor de diferite feluri, incluzînd plata pentru acte repetate de mic sabotaj.

Am reuşit, de asemenea, să creăm o rezervă de urgenţă de 16 milioane dinari pentru a fi utilizaţi dacă plățile de la Londra ar deveni imposibile. Cred că aceste cheltuieli au meritat să fie făcute.

Prin aceste mijloace agenții noștri au fost capabili să mențină prietenia principalilor iugoslavi anti–Axă (cum ar fi Tupanjanin din Partidul Țărănesc Sîrb și Trifunovich din Narodna Odbrana) și agențiile noastre secrete de propagandă au stimulat constant voința națională de rezistență. Veți vedea, de fapt, din cea de-a treia anexă a mea că însăși lovitura de stat a fost în mare măsură opera lui Trifunovich, în timp ce suportul politic real, fără de care cu greu ar fi fost înfăptuită, se află în afara vechiului cabinet dar și în Partidul Țărănesc Sîrb — principalul instrument al politicii noastre și (ca și Narodna Odbrana) în solda noastră. Sînt mîndru de rezultat și cred că un mare merit revine lui Taylor și principalilor săi locțiitori în Iugoslavia — Masterson și Bennet.

În ceea ce privește numărul 3, v-am raportat deja realizările grupurilor lui Dimitrov. El este încă în Belgrad și va avea posibilități și mai mari acum. Pe lîngă informațiile certe privind distrugerea mai multor trenuri cu petrol și stații de cale ferată, există zvonuri despre tăierea pe porțiuni întinse a liniilor de telegraf și aruncări în aer de poduri. Neîndoielnic s-a progresat mult în Bulgaria. În Iugoslavia și în Grecia s-au constituit acum detașamentele și care au fost aprovizionate cu explozivi și cu mijloacele necesare. În Albania căpetenii locale au fost subvenționate și ajutoare, atît în bani cît și în arme, au fost oferite tubarilor care așteaptă doar un semnal. Într-o incursiune asupra Tiranei în săptămîna trecută ele au capturat 500 de carabine italiene.

Numărul 2 a constituit o dezamăgire pînă acum dar aceasta probabil doar pentru că nu avem știri deocamdată, ca urmare a dificultăților de comunicare. Există rapoarte despre tulburări și am trmis un om pentru a încerca să afle ce se întîmplă. Noi încă sperăm că Maniu, liderul Partidului Țărănesc Român (de asemenea subvenționat de noi) va putea părăsi țara pentru a prelua Mișcarea Românilor Liberi.

Numărul 1 este cel mai important obiectiv dintre toate. Dacă fluviul ar putea fi blocat cu adevărat pînă în iarna următoare, germanii ar fi privați de aproximativ două milioane tone de petrol. Aceasta ar fi echivalent cu cîștigarea unei campanii majore și ar putea fi un factor decisiv în război. Sînt nevoit să spun că este un lucru pe care m-am străduit să-l realizez permanent de cînd mi-ați încredințat această funcție, dar pînă acum am întîmpinat numai dezamăgiri, una după alta. Vă amintiți că pînă și elocventul dumneavoastră apel către prințul Paul pentru completarea pregătirilor de dinamitare a stîncilor de la Cazane a eșuat datorită lipsei de voință a acestei mizerabile figuri. Din cauza prințului Paul [operațiunea privind] Cazanele nu mai poate fi, în nici un caz, realizată la timp, mai există însă o speranță, dar nu îndrăznesc să afirm că ea este mai ușor de realizat. Un plan alternativ pentru Cazane, care implică dinamitarea porțiunii cu cale ferată de la Greben și scufundarea șlepurilor încărcate cu beton armat în canal ar putea fi gata pentru executare la 26 martie, după cum, cel puțin, a comunicat Marele Stat Major Iugoslav lui Taylor. Aceasta s-a făcut doar în urma constantei sale presiuni. El a avut autorizația mea să cheltuie atît de mulți bani pe cît dorea pentru elementele anti–Axă din Marele Stat Major. Dacă se va declanșa de fapt acțiunea, va depinde probabil de evenimentele din următoarele cîteva zile. Abia ieri ni s-a spus de către înalta autoritate că germanii au aflat cîte ceva despre proiect și ei fac tot ce pot să saboteze sabotajul nostru. Tot ceea ce pot spune este că vă puteți baza pe noi, care vom face chiar imposibilul. De îndată ce am aflat știrile despre lovitura de stat i-am trimis o altă telegramă lui Taylor. Vreau să vă asigur că nimic din ceea ce este omenește posibil să fie făcut pentru realizarea scopului nostru nu va fi lăsat deoparte. Totuși lovitura de stat a fost un succes și noi trebuie să ne rugăm ca lovitura finală să fie, de asemenea, un succes deplin.

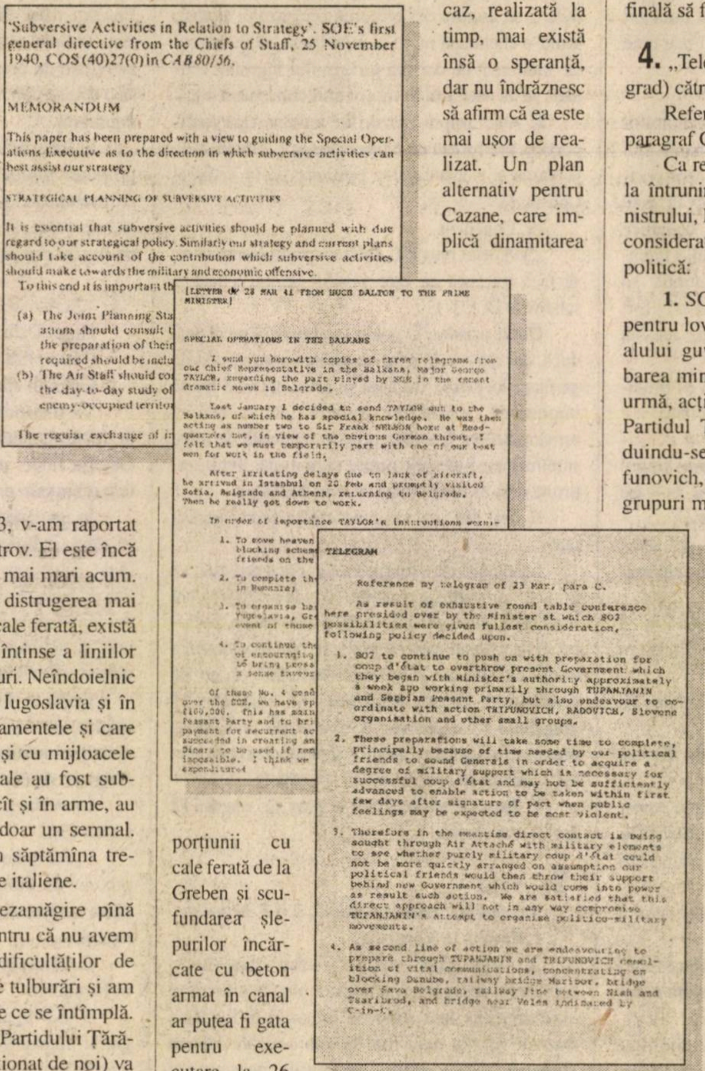
'Subversive Activities in Relation to Strategy'. SOE's first general directive from the Chiefs of Staff, 25 November 1940, COS (40)27(0) in *CAB 80/56*.

MEMORANDUM

This paper has been prepared with a view to guiding the Special Operations Executive as to the direction in which subversive activities can best assist our strategy.

STRATEGICAL PLANNING OF SUBVERSIVE ACTIVITIES

It is essential that subversive activities should be planned with due regard to our strategical policy. Similarly our strategy and current plans should take account of the contribution which subversive activities should make towards the military and economic offensive.

To this end it is important th

(a) The Joint Planning Sta
ations should consult t
the preparation of their
required should be inclu

(b) The Air Staff should co
the day-to-day study of
enemy-occupied territo

The regular exchange of in

[LETTER OF 28 MAR 41 FROM HUGH DALTON TO THE PRIME MINISTER]

SPECIAL OPERATIONS IN THE BALKANS

I send you herewith copies of three telegrams from our Chief Representative in the Balkans, Major George TAYLOR, regarding the part played by SOE in the recent dramatic moves in Belgrade.

Last January I decided to send TAYLOR out to the Balkans, of which he has special knowledge. He was then acting as number two to Sir Frank NELSON here at Headquarters but, in view of the obvious German threat, I felt that we must temporarily part with one of our best men for work in the field.

After irritating delays due to lack of aircraft, he arrived in Istanbul on 20 Feb and promptly visited Sofia, Belgrade and Athens, returning to Belgrade. Then he really got down to work.

In order of importance TAYLOR's instructions were:-

1. To move heaven
blocking scheme
friends on the

2. To complete th
in Rumania;

3. To organise ba
Yugoslavia, Gr
event of those

4. To continue the
of encouraging
to bring press
a sense favour

Of these No. 4 cond
over the SOE, we have sp
£100,000. This has main
Peasant Party and to bri
payment for recurrent ac
succeeded in creating an
Dinars to be used if rem
impossible. I think we
expenditure

TELEGRAM

Reference my telegram of 23 Mar, para C.

As result of exhaustive round table conference here presided over by the Minister at which SO2 possibilities were given fullest consideration, following policy decided upon.

1. SO2 to continue to push on with preparation for coup d'état to overthrow present Government which they began with Minister's authority approximately a week ago working primarily through TUPANJANIN and Serbian Peasant Party, but also endeavour to co-ordinate with action TRIFUNOVICH, RADOVICH, Slovene organisation and other small groups.

2. These preparations will take some time to complete, principally because of time needed by our political friends to sound Generals in order to acquire a degree of military support which is necessary for successful coup d'état and may not be sufficiently advanced to enable action to be taken within first few days after signature of pact when public feelings may be expected to be most violent.

3. Therefore in the meantime direct contact is being sought through Air Attaché with military elements to see whether purely military coup d'état could not be more quickly arranged on assumption our political friends would then throw their support behind new Government which would come into power as result such action. We are satisfied that this direct approach will not in any way compromise TUPANJANIN's attempt to organise politico-military movements.

4. As second line of action we are endeavouring to prepare through TUPANJANIN and TRIFUNOVICH demolition of vital communications, concentrating on blocking Danube, railway bridge Maribor, bridge over Sava Belgrade, railway line between Nish and Tsaribrod, and bridge near Veles indicated by C-in-C.

---

4. „Telegramă de la maiorul George Taylor (Belgrad) către Londra, 26 martie 1941

Referitor la telegrama mea din 23 martie, paragraf C.

Ca rezultat al unui schimb de vederi complet, la întrunirea care a avut loc sub președinția ministrului, la care posibilităților SO2 li s-a acordat o considerație deplină, a fost decisă următoarea politică:

1. SO2 să continue să preseze cu pregătirea pentru lovitura de stat în vederea răsturnării actualului guvern pe care ei au început-o cu aprobarea ministrului, aproximativ cu o săptămînă în urmă, acționînd în primul rînd prin Tupanjanin și Partidul Țărănesc Sîrb dar, de asemenea, străduindu-se să o coordoneze cu acțiunea Trifunovich, Radovich, organizația slovenă și alte grupuri mici.

2. Înfăptuirea acestor pregătiri va lua ceva timp pentru a fi complete, în principal din cauza timpului necesar prietenilor noștri politici pentru a sonda generalii în scopul de a obține sprijinul militar necesar pentru succesul loviturii de stat; aceste pregătiri pot să nu fie suficient de avansate pentru a permite ca acțiunea să fie realizată în primele cîteva zile după semnarea pactului, cînd sentimentele publice, este de așteptat, să fie cele mai violente.

3. De aceea, între timp s-au căutat contacte directe, prin atașatul Aerului, cu elementele militare pentru a vedea dacă o lovitură de stat pur militară nu ar putea fi mai repede aranjată, presupunînd că prietenii noștri politici ar acorda apoi sprijinul lor noului guvern care ar putea ajunge la putere ca rezultat al unei asemenea acțiuni. Sîntem satisfăcuți că această abordare directă nu va compromite în nici un fel efortul lui Tupanjanin de a organiza mișcările politico–militare.

4. O a doua linie de acțiune ne-am străduit să pregătim prin distrugerea comunicațiilor vitale cu ajutorul lui Tupanjanin și Trifunovich, centrată pe blocarea Dunării, a podului de cale ferată Maribor, podul peste Sava la Belgrad, calea ferată dintre Nish și Tsaribrod și podul de lîngă Veles indicat de comandantul șef". ■

„Eliberare", „insurecție armată", „revoluție antifascistă"...

23 august 1944: Metamorfozele unei lovituri de stat

Gheorghe BUZATU

În urmă cu mai multe decenii, un cunoscut gînditor politic aprecia, nu fără îndreptățire, că mult mai imprevizibil decît viitorul apropiat este trecutul recent! Era, mai mult decît o observație de bun simț, una de actualitate, oricînd, în nefericitul nostru veac XX. Nu numaidecît, desigur, sub regimurile totalitare, dar și în condițiile celor mai nobile democrații. Căci, în adevăr, după dispariția „eroilor" unor întîmplări majore ori mărunte cîte „istorii" n-au fost — nu numaidecît denaturate — ci rescrise, regîndite, redimensionate? A fost și cazul actului istoric de la 23 august 1944 care a prezentat, din prima clipă și pentru toată lumea, amprentele unei clasice lovituri de stat. Astfel s-au și pronunțat de îndată majoritatea celor care au înfăptuit-o... Mai apoi, cu începere de prin 1945–1946, lovitura de stat a fost pur și simplu... neglijată, pentru a se vorbi apoi, timp de mai mulți ani, de întoarcerea armelor, de cotitura din... și, mai ales, de eliberarea de la... 23 august 1944 și, evident, de către Armata Roșie. În 1955, în cuvîntarea jubiliară a lui Gheorghe Gheorghiu–Dej a apărut pentru prima dată sintagma insurecția armată, care avea să facă o frumoasă carieră în timp, peste două decenii, cînd avea să cedeze locul revoluției de eliberare națională, antifascistă și antiimperialistă. Cititorul nu bănuiește, dar cenzura a fost, de fiecare dată, neiertătoare în privința respectării terminologiei impuse prin documentele oficiale ale fostului PCR. S-au admis, nu o singură dată, răsturnări de scenarii în privința faptelor petrecute, deformări cronologice, inversări ale locurilor unor personaje etc., dar niciodată „abdicări" de la actele de partid, de la „spiritul" lor. După 1989, poate și prin similitudine cu cele întîmplate în acel Decembrie, actul din 23 august 1944 a redevenit brusc ceea ce a fost, adică lovitură de stat, insistîndu-se asupra rolului Regelui Mihai I și a anturajului său în pregătirea și înfăptuirea detașării României din alianța cu Germania lui Adolf Hitler prin arestarea mareșalului lui Ion Antonescu și a echipei sale în după–amiaza zilei respective, intrată de–atunci în istorie.

Ion Antonescu

Faptele, întîi de toate

În prezent, după ani și ani de studii consacrate evenimentelor din august 1944, pe măsura aprofundării perspectivei în timp și o dată cu descoperirea unor noi documente în arhivele române și străine ori concomitent cu apariția „ultimului val" de lucrări memorialistice (regele Mihai I, mareșalul Antonescu, generalul C. Sănătescu, Mircea Ionnițiu ș.a.), după dispariția cenzurii, mă văd obligat să renunț la multe din considerațiile expuse altcîndva... În modul cel mai curios cu putință, faptul nu privește lovitura de stat în sine, ci rostul ei, rolul și locul ei în determinarea destinului României în al doilea război mondial, consecințele ei interne și internaționale. Nu este, aici și acum, timpul și locul să mă opresc asupra acestor aspecte. Din atîtea motive însă este preferabil să avem în vedere faptele, numai în legătură cu deslușirea cărora se pot desprinde cele mai temeinice concluzii.

... Așadar, la 23 august 1944 **cel puțin 30 de persoane au fost angrenate, complotiști și victimele lor deopotrivă, în declanșarea loviturii de stat.** Să-i reamintim, mai întîi, pe cei aflați, la 23 august și în noaptea de 23/24 august 1944, chiar în zona epicentrului evenimentelor: București, în mod deosebit Palatul Regal din Calea Victoriei.

Majoritatea copleșitoare a celor în cauză, după arestarea lui Ion și Mihai Antonescu și a unora dintre colaboratorii lor principali, și-au consemnat impresiile pe marginea **Zilei Z** și **Orei H — 23 august 1944, ora 17,00.** Așa precum: colonelul Emilian Ionescu, adjutantul regal de serviciu; maiorul Anton Dumitrescu, adjunctul comandantului Batalionului de Gardă de la Palat și șeful echipei de militari destinată să-i aresteze pe Antonești; sergentul Dinu Cojocaru și plutonierii D. Bâlă și D. Rusu, cu toții membri ai „echipei" Dumitrescu; Mircea Ionnițiu și Ioan de Mocsonyi–Styrcea, secretarul particular al Regelui Mihai și, respectiv, fostul mareșal al Curții Regale, unul dintre intimii Suveranului; Grigore Niculescu–Buzești, șeful

Mihai I, rege al României

Direcției Cabinetului Ministrului și Cifrului din Ministerul Regal al Afacerilor Străine al României, și adjunctul său, Victor Rădulescu–Pogoneanu; căpitanul Gh. Teodorescu, comandantul companiei I a Batalionului de Gardă Regală; generalii Aurel Aldea și Gh. Mihail, din grupul militarilor apropiați Regelui și ostracizați sub Antonescu; colonelul D. Dămăceanu, șeful Statului Major al Comandamentului Militar al Capitalei (CMC); Gh. Ionescu–Bălăceanu, șeful Cancelariei Palatului; Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnăraș, reprezentanții conducerii PCR; Ilie Dinuț, membru al „echipei“ Bodnăraș, care i-a preluat pe Antonești de la Palat și a asigurat paza lor între 24 și 31 august 1944 în cartierul Vatra Luminoasă; lt. col. Ștefan Niculescu, cel care a plecat de la Palat în zorii zilei de 24 august 1944 cu destinația Turcia cu agenții britanici A.G.G. de Chastelain și Ivor Porter; și, desigur, Regele Mihai I, mareșalul Ion Antonescu, conducătorul statului și șeful guvernului, Mihai Antonescu, vicepreședintele guvernului și ministrul Afacerilor Străine, și generalul Constantin Sănătescu, Mareșalul Palatului, noul prim–ministru după înlăturarea Mareșalului, toți aceștia din urmă fiind aceiași care s-au înfruntat în așa–numitul „salon galben“ din Casa Nouă a Palatului din Calea Victoriei în minutele decisive care au prefațat Ora H. Nu au fost prezenți la Palat, dar, într-un fel sau altul, i-au „asistat“ pe actorii principali ori au devenit factori decizionali ce au condus la declanșarea loviturii de stat la 23 iar nu, așa cum se stabilise inițial, la 26 august 1944: fruntașii politici Iuliu Maniu, C.I.C. (Dinu) Brătianu, istoricul Gh. I. Brătianu și C. Titel Petrescu; Ion Hudiță și Corneliu Coposu; generalul Constantin D. Nicolescu și Eugen Cristescu, șeful în exercițiu al Serviciului Special de Informații (SSI); generalul C. Pantazi, ministru de Război în guvernul antonescian; George Magherescu, de la Cabinetul Militar al Mareșalului; C. Agiu și Bellu Zilber, de la comuniști, ori generalul Iosif Teodorescu, șeful CMC.

Epicentrul evenimentelor

Toți cei menționați s-au aflat, într-un fel sau altul, în epicentrul evenimentelor. Pe măsura desfășurării faptelor, după orele 20, o dată cu constituirea guvernului nou, apoi după orele 22,25 — adică după difuzarea Proclamației regale și a Declarației cabinetului C. Sănătescu — evenimentele au devenit cunoscute și au cuprins țara întreagă, în primul rînd armata, potrivit directivei operative nr. 1 a noii conduceri militare de la orele 23,00. De asemenea, în noaptea de 23–24 august 1944, despre evenimentele din România au luat cunoștință agențiile mari de presă, serviciile secrete și comandamentele beligeranților mari și mici, iar nu în ultimul rînd, liderii Marilor Puteri (Germania, URSS, Marea Britanie și SUA) angrenate în conflictul secolului, respectiv: Adolf Hitler, I.V. Stalin, Winston Churchill și F. D. Roosevelt. S-a apreciat de îndată și corect rostul gestului României pentru desfășurarea ultimei faze europene a conflagrației. Din nefericire, cotitura României în război — retragerea din tabăra germană și trecerea în rîndul Națiunilor Unite — s-a dovedit imediat folositoare doar Marilor Aliați — SUA, Marea Britanie și URSS; în ceea ce o privește, pentru România, consecințele neîntîrziate și directe s-au dovedit dezastruoase. Faptul pornea de la modul în care Marii Aliați au evaluat fapta României, iar aceasta numai în raport cu interesele și țelurile lor de război politico–diplomatice, strategico–militare, economice și, nu în ultimul rînd, ideologice. Conjurații de la București au lăsat să se înțeleagă că totul se desfășurase în deplin acord cu înțelegeri preliminare cu Aliații, pentru a se descoperi, în cavalcada evenimentelor, că în fond n-a existat așa ceva. Mai mult, Marii Aliați au fost luați, ca și Adolf Hitler, prin surpriză ori, dacă ei au fost înștiințați în vreun fel, totul a funcționat deficitar. Imensul mecanism se declanșase însă. Nici vorbă de a se mai opri ceva, dar nici măcar de a se mai corecta... Simptomatică s-a dovedit poziția lui V. M. Molotov, comisarul Externelor al URSS, care peste două săptămîni primindu-i la Moscova pe membrii delegației române pentru semnarea Convenției de Armistițiu cu Națiunile Unite și chestionat fiind de ce Kremlinul se arăta în pretenții mai puțin înțelegător decît fusese cu emisarii Mareșalului în lunile anterioare, a precizat fără nici o ezitare: — Pentru că Antonescu reprezenta poporul român, iar dvs. o aventură! Era indiscutabil că un capitol de istorie se încheiase: România încetase de-a mai fi satelitul Germaniei, dar fusese deja ocupată de către trupele Kremlinului.

Revenim însă la 23 august 1944. Coroborînd toate sursele provenind de la „actorii“ menționați (memorii și jurnale, diverse declarații și relatări etc.), specialiștii au stabilit cadrul și ordinea riguroasă a faptelor survenite la Palat în 23 august 1944. Este interesant de remarcat că, nu în toate cazurile, **memoria protagoniștilor** a funcționat corect. Intenționat ori nu? Rămîne să cercetăm ori rămîne să dovedim. Ceea ce ni se pare cel mai curios sînt variile tentative ale personajelor de-a se impune pe „locuri fruntașe“ cu ocazia marelui eveniment. Cu ce scop? — nu este greu de descifrat. Vom releva, tocmai de aceea, cîteva situații, care considerăm că au devenit **cazuri.** S-a încercat, de către unii memorialiști, să impună prezența lui Iuliu Maniu la Palat în ceasurile care au urmat arestării Antoneștilor și a colaboratorilor lor. O atare sugestie, care nu are nimic comun cu voința exprimată a fostului lider al PNȚ, este de natură politică indiscutabilă. În realitate, prezența sau absența lui Iuliu Maniu la Palat, la 23 august 1944, nici nu îngroașă, după cum nici nu subțiază meritele celui în discuție și este semnificativ faptul că, cel dintîi, Iuliu Maniu însuși și-a precizat rosturile și itinerariul la 23–24 august 1944. O probă indiscutabilă, descoperită relativ recent, atestă în ce măsură decisivă memoria documentelor pune în umbră probitatea memorialiștilor. Este în discuție registrul de audiențe la Palat, aflat în păstrare la Biblioteca Academiei Române, și în care s-au reținut cu precizie numele persoanelor importante care, între orele 13 și 24 din 23 august 1944, au pătruns în incintă. Documentul fixează audiența separată la Rege a lui Mihai Antonescu cu începere de la ora 15, iar cea comună a Antoneștilor între orele 16,15 și 17,30, după orele 18 fiind reținute numele colaboratorilor Mareșalului arestați (C.Z. Vasiliu, C. Pantazi și Mircea Elefterescu). Grație documentului amintit, dispunem de **lista completă** a oaspeților Palatului dintre orele 18 și 24, cînd, după declanșarea loviturii de stat, s-a constituit cabinetul C. Sănătescu și s-au întocmit primele decrete regale ori s-au imprimat și difuzat proclamații către Țară ale Regelui ori ale guvernului. „Iau parte la aceste lucrări — cităm din document — domnii: general de corp de armată adjutant Sănătescu Constantin, general Anton, general Dombrovschi, Mocsonyi–Styrcea, Niculescu–Buzești, D.D. Negel, V. Vasiliu, col. Ulea, Bălăceanu, Lucrețiu Pătrășcanu, Titel Petrescu, ing. Ceaușu [Emil Bodnăraș], V. Ionescu, directorul Radiodifuziunii, Pogoneanu, lt.col. Răuță, lt. col. Niculescu Ștefan, din Marele Stat Major, comandor Udrischi, căpitan comandor adjutant Gherghel, Camil Demetrescu și alți diferiți funcționari din Ministerul Afacerilor Externe, precum și adjutant de serviciu colonel adjutant Emilian Ionescu și maiorul Anton Dumitrescu, ajutor comandantul Batalion [de Gardă] regală“. Nu este ignorată, se înțelege, nici audiența lui Manfred von Killinger, ministrul de atunci al Germaniei la București.

Dintre toți cei care, în după–amiaza de 23 august 1944, s-au perindat la Palat cel mai persistent în **a-și impune prezența,** la momentul și în modul socotite de el cele mai convenabile, a fost colonelul (mai apoi, generalul) D. Dămăceanu. Acesta, pe atunci șef al Statului Major CMC, a dovedit o lipsă de caracter și o inconveniență zguduitoare. El a scos la iveală nu mai puțin de 10–11 variante ale „memoriilor“ sale și, pe deasupra, a fost la originea unor „mese rotunde“ cu participanții la evenimente în cursul cărora s-a răfuit cu toți cei care-i contestau meritele de la 23 august (în speță, Emilian Ionescu, Anton Dumitrescu și Gh. Ionescu–Bălăceanu). Cu un astfel de prilej, mai precis la discuțiile purtate la Institutul de istorie al CC al PCR în februarie 1968, Anton Dumitrescu a relatat că atît D. Dămăceanu, cît și Emilian Ionescu (ambii, generali la momentul respectiv) l-au abordat, imediat după ieșirea din închisoare, propunîndu-i un punct de vedere comun și convenabil asupra celor petrecute la 23 august. Convins însă că trebuia să spună adevărul, Dumitrescu a refuzat și, pentru a-și asigura protecția, a apelat la „arbitrajul“ unui general: C. Vasiliu–Rășcanu. În fond, atît Anton Dumitrescu, cît și Gh. Ionescu–Bălăceanu nu au acceptat versiunea lui D. Dămăceanu cum că el s-ar fi aflat la Palat în momentul audienței Antoneștilor, îngăduindu-și să-și aroge meritul de-a fi dat marja de siguranță necesară complotiștilor înainte de-a trece la acțiune, și anume prin asigurarea fermă că trupele CMC erau gata de luptă. În fapt, colonelul D. Dămăceanu a trecut pe la Palat **după** arestarea celor doi Antonești. În legătură cu acest episod, Ioan de Mocsony–Styrcea, pe ale cărui mărturii nu punem un deosebit temei, a relatat fapte interesante după vreo 20 de ani. Este cazul să reținem și dezinformările lui D. Dămăceanu în legătură cu acțiunea sa.

Procedeul la care recurgea Dămăceanu, pentru a-și pune în lumină o răspundere imensă pentru declanșarea loviturii de stat, și care nu a existat, era grosolan. Nu putem spune că, în epocă, prin anii ’60–’70, punctul de vedere expus de general nu și-a aflat audiență, chiar în studiile de specialitate. Mai puțin în rîndurile altor participanți la reuniunea amintită din februarie 1968 și care, ca Gh. Ionescu–Bălăceanu, a remarcat în „spiritul timpului“: „Nu putem noi, mic sau mare, să mințim PCR-ul; este interzis. Nu putem veni în fața unui institut care este menit să consemne adevărul și numai adevărul și să spunem lucruri fanteziste, care n-ar contribui cu nimic la valoarea, munca și contribuția celor care au participat la 23 august, fiecare în măsura în care se știe și se confirmă. Ceea ce pot să spun eu, ca simplu și mic în această contribuție, este că prea mare a fost contribuția Partidului (Comunist Român), ca să mai venim și să spunem și să pecetluim un neadevăr susținut de tovarășul general Dămăceanu. Nu sînt așa de cinic ca să pun Partidul în polemică cu persoane care cunosc adevărul, cu atît mai mult străinătatea [...]. De aceea, din multă stimă și respect față de tovarășul general Dămăceanu, care știu că la fel ca și noi toți și-a riscat viața, este devotat Partidului, de aceea eu, ca persoană, spun așa: nu trebuie să mergem pe calea neadevărului (...)“.

Disputa memorialiștilor

Disputa memorialiștilor privește și momentul însuși al arestării Antoneștilor. Detalii, care de regulă scapă atenției, capătă pentru foștii protagoniști semnificații exagerate, chiar aberante. Istoricul, oricum, este dator să le ia în considerație, descifrîndu-le. Pentru episodul în sine, am identificat mai multe dezacorduri:

- **Cine** a trimis „echipa“ lui Anton Dumitrescu (cuprinzînd pe subofițerii Dinu Cojocaru, D. Bâlă și D. Rusu) în „salonul galben“, unde tocmai se încheiase discuția între Antonești, pe de o parte, și Regele Mihai și Sănătescu, pe de altă parte, **după ce** Suveranul rostise formula de demitere a Mareșalului? Emilian Ionescu a pretins că el a făcut aceasta, în vreme ce Anton Dumitrescu — într-o primă relatare — i-a indicat pe „Emilian Ionescu **sau** Mircea Ionnițiu“ **(subl. ns.)**, revenind, finalmente, în favoarea lui Mircea Ionnițiu.
- **Cînd** au pătruns în „salonul galben“ Dumitrescu și oamenii săi Regele se mai afla acolo? Emilian Ionescu ne pune iar în dificultate, afirmînd într-un rînd: Regele părăsise încăperea, ba, mai mult, „a ieșit **pe lîngă mine** în sufragerie“ *(subl. ns.).* Acest „pe lîngă mine“ era un mod subtil, pentru memorialist, de-a se pune în evidență, ceea ce îl situează în conflict cu... el însuși, dat fiind că anterior, în 1979, dăduse o altă versiune, notînd: „Nu terminase bine Regele de vorbit, cînd am dat semnalul de intrare în salon a echipei de arestare. Maiorul Dumitrescu și subofițerii săi au intrat, l-au salutat pe Rege, care a părăsit aproape imediat *(deci, după aceea — n.ns.)* încăperea...“.

Desprindem că, finalmente, memorialistul a expus corect derularea faptelor: Regele nu părăsise „salonul galben“ pînă cînd echipa Dumitrescu nu se prezentase să-i aresteze pe Antonești. Scena reală a fost surprinsă de generalul A. Aldea, precum și de Anton Dumitrescu, din care reținem:

„Eu am intrat în sufragerie (în „salonul galben“, de fapt — n. ns.), **însoțit de cei trei subofițeri, am salutat pe Majestate: «Să trăiți, Majestate...», apoi m-am adresat Conducătorului: «Domnule Mareșal, din Înalt ordin, sînteți arestat...»,**

după care am ordonat celor trei subofiţeri: «Executarea...»".

Descrierea de mai sus atestă desfăşurările reale, dar ea a fost „tulburată" în 1991 de o declaraţie intempestivă a lui D. Bâlă, care a pretins că Regele, întrerupînd — după cum se ştie — discuţia cu Antoneştii, s-ar fi retras la un moment dat în biroul său (unde a expus conjuraţilor situaţia) şi, apoi, „a trecut şi **pe la mine** *(subl. ns.)* şi mi-a zis: «Gata»...". Potrivit acestei variante, Suveranul s-ar fi deplasat în continuare spre „salonul galben", a rostit formula de demitere a Conducătorului şi a ieşit imediat. D. Bâlă a adunat el — pretinde — întreaga echipă Dumitrescu şi a intrat în salon. Tot el — declară fără emoţie fostul plutonier — a fost acela care s-a adresat **direct** lui Antonescu: „Domnule Mareşal, vă rog să mă urmaţi!". Colegul lui D. Bâlă, D. Rusu, într-una din declaraţiile sale mai noi, ne ajută să restabilim adevărul: echipa Dumitrescu a fost chemată de la casa scărilor din Casa Nouă şi „am mers pe culoar pînă la salonul galben. **Plutonierul Bâlă a deschis uşa** (subl. ns.) Atunci, maiorul Anton Dumitrescu, adresîndu-se Mareşalului, i-a spus: «Domnule Mareşal, din Înalt Ordin, sînteţi arestat!» Regele a dispărut imediat după draperia care despărţea salonul galben de sufragerie...". Recunoaşterea lui D. Rusu nu numai că restabileşte situaţiile normale dar reprezintă un dezastru pentru pretenţiile lui D. Bâlă, căci una-i să deschizi uşa şi altceva este să-l declari arestat pe Mareşalul Antonescu! Propunem să se reţină însă că, şi în prima dintre relatările sale, din 17 februarie 1960, D. Bâlă „raportase" (sic!) PCR-ului acelaşi lucru: că el dictase arestarea Antoneştilor, conformîndu-se astfel dorinţei oficialităţilor comuniste ale timpului care preferau ca răsturnarea dictaturii antonesciene să fi survenit prin voinţa cadrelor militare inferioare, iar nu prin aceea a ofiţerilor superiori... În 1960, raţiunea unei atare versiuni apărea lesne de înţeles, şi D. Bâlă s-a conformat. De altfel, modest şi sincer, cel care peste ani şi ani avea să se considere un... monarhist înverşunat, în anul de graţie 1960 îşi încheia „raportul" într-un chip mai mult decît elocvent: „Trăiască Pacea!". Este straniu că sursa care trebuia să fie de cea mai mare încredere, ne referim la generalul Sănătescu, care a asistat la toată întrevederea ultimă a Antoneştilor cu Regele, se dovedeşte neconcludentă: generalul a reţinut în *Jurnalul* său, nu de mult tipărit, o variantă aparte, şi anume că Suveranul şi-a dat consimţămîntul pentru declanşarea loviturii de stat chiar în... cabinetul său, apoi a pătruns în „salonul galben" Anton Dumitrescu cu echipa sa, în care el a descoperit 4 şi nu 3 soldaţi.

În continuare a intervenit scena mult prea bine cunoscută în care Mareşalul s-a adresat lui Sănătescu şi în care, în urma unui ordin al acestuia, „echipa" Dumitrescu a fost pusă în dificultate, **atunci** producîndu-se **momentul Emilian Ionescu:** apariţia acestuia, din spatele draperiei ce separa „salonul galben" de sufrageria Casei Noi, cu ordinul categoric: „Maior Dumitrescu, executarea!" Rostul lui Emilian Ionescu, în respectivul moment decisiv, a fost recunoscut de către majoritatea memorialiştilor, iar noi îl consemnăm ca atare.

Ceea ce a urmat la 23 august 1944, după orele 17, deci după arestarea Antoneştilor, este, de asemenea, bine ştiut, deşi au rămas fragmente mai puţin comentate, iar noi documente pot aduce — după cum se va vedea — precizări deosebit de interesante. Am evocat, şi nu mai revenim, faptul că toţi conjuraţii de la 23 august şi-au dat seama, de la bun început, de însemnătatea istorică a zilei. Dintre ei, generalul Sănătescu a reţinut în chip miraculos (?) chiar în fruntea relatărilor trecute în *Jurnal* sub data respectivă:

„23 august 1944, miercuri. Zi memorabilă, care va rămîne în istoria poporului român" *(subl. ns.).*

Aşa stînd lucrurile, ni s-a părut şi ni se pare natural să fi asistat la tentativele personajelor principale ori secundare **de-a se fi raportat exclusiv,** încă din primele clipe şi chiar pe parcurs, vizavi de cele petrecute la Palatul Regal din Bucureşti. Singura surpriză ce-o exprimăm este doar aceea de-a nu fi aflat comentarii pe marginea următoarei „scene" în care-i aflăm pe doi dintre protagonişti confruntîndu-şi susţinerile şi punîndu-se tacticos de acord în privinţa relatărilor destinate posterităţii. Redăm, spre ilustrare, acest pasaj din declaraţiile lui Anton Dumitrescu din februarie 1968, care dezvăluie un episod dintr-una din serile sfîrşitului de august 1944. Naratorul se afla la Dobriţa, unde se retrăsese Regele Mihai I cu suita:

„La Dobriţa — stăruie cel împricinat — Regele a avut un răgaz de linişte. Seara mi-a spus: «Ia să ne punem la punct jurnalele». El avea o agendă de note zilnice, eu aveam o agendă a mea şi îmi spune mie, după ce am venit de la Sinaia şi i-am adus anumite ştiri, să scriem în agendă cum s-a desfăşurat ziua de 23 august. Eu am început să-i povestesc, el mi-a spus «De acord», pînă la un moment dat cînd îmi spune: «Stai, să scrii ce i-am spus eu lui Antonescu înainte de arestare». Şi am scris următoarele: «Domnule General, amîndoi avem de dat socoteală lui Dumnezeu şi istoriei de soarta acestui neam. Tăvălugul morţii apasă asupra Moldovei. Aceeaşi soartă aşteaptă şi restul ţării». După care a urmat formula de demitere şi intrarea mea. Asta am scris-o la Dobriţa, dictată de Rege în jurnalul de 23 august la capitolul meu. A doua chestiune pe care am scris-o a fost: Eu l-am întrebat pe Dămăceanu: «Eşti gata?» Acesta a răspuns: «Recruţii nu au decît două şedinţe de tragere». A treia chestiune a fost ce a spus Regele lui von Killinger, următoarele cuvinte: «Interesul ţării mele m-a obligat să iau toate măsurile pe care le-am luat. Înţeleg să fiu şi de această dată cavaler în sensul că am dat dispoziţii ca trupele germane să se retragă în ordine, în caz contrar vor suferi rigorile războiului». Acestea le-am scris în jurnalul în care era specificată activitatea mea de la 23 august. I-am făcut şi lui Sănătescu un jurnal (?!) în cinci exemplare cu desfăşurarea evenimentelor de la 23 august".

Mircea Ionniţiu

În temeiul acestor dezvăluiri se impune să constatăm că:

- Şi Regele şi Anton Dumitrescu ţineau cîte o agendă cu note zilnice, dar care — pînă în prezent — nu ştim să fi intrat în circuitul ştiinţific.
- Insistenţa Regelui pentru ca Anton Dumitrescu să-şi înscrie în agendă o **anume formulă** rostită de Suveran înainte de-a fi decis arestarea Antoneştilor.

Maiorul Dumitrescu a reţinut, după anii grei de detenţie în gulagul comunist, ca în prima sa relatare făcută la cererea oficialităţilor să insereze textul regal într-o formulă uşor alterată, mai precis:

„Domnule Mareşal, amîndoi avem de dat socoteală, istoriei şi lui Dumnezeu, tăvălugul morţii apasă asupra Moldovei — şi aceeaşi soartă aşteaptă şi restul ţării“.

Regele a avut în vedere alte două momente ale zilei: întîlnirea cu Dămăceanu (dar **după** arestarea Antoneştilor) şi primirea ministrului von Killinger.

- Anton Dumitrescu face o distincţie netă între ceea ce a reţinut pentru propria-i agendă şi ceea ce a îndeplinit pentru completarea/definitivarea (?!)... *Jurnalului* lui Sănătescu. Precizarea **„i-am făcut şi lui Sănătescu** un jurnal în cinci exemplare cu desfăşurarea evenimentelor de la 23 august“ îndeamnă, neîndoielnic, pe istoric la un examen mai riguros al textului apărut nu demult sub semnătura premierului care i-a succedat lui Antonescu, text în privinţa căruia s-au exprimat deja suficiente dubii.

Ion Mocsony–Stârcea

Tabăra învinşilor

Am stăruit, pînă acum, asupra modului în care se reflectă unele momente în memorialistica datorată **autorilor loviturii de stat din august 1944.** Reiese indubitabil că unii dintre protagonişti s-au preocupat de îndată **după** succesul acţiunii să nareze cele întîmplate, dar nu oricum, ci, de regulă, să se plaseze convenabil în miezul evenimentelor, pe care în unele situaţii, cum a fost aceea a suveranului, au putut şi eminamente au reuşit să le determine, să le coordoneze de la un capăt la altul. Nu dorim să lăsăm deoparte cealaltă categorie de participanţi la 23 august 1944 — **aceea a învinşilor, a celor eliminaţi prin lovitura de stat,** în speţă Antoneştii şi colaboratorii lor principali. Mai ales că, în ordine strict cronologică, unii dintre aceştia au fost cei **dintîi** care „au depus mărturie în faţa istoriei“ — vrem să zicem că au lăsat probe indubitabile — pe marginea celor întîmplate. Se ştie şi încă se apelează, de obicei, la probele reproduse cu ocazia aşa–zisului „proces al marii trădări naţionale“ din luna mai 1946, la care Antoneştii, ceilalţi acuzaţi ori unii dintre martori au avut în atenţie premisele şi desfăşurările de la 23 august 1944. Pentru elucidări urmează să apelăm la lucrările de temeinică recuperare a trecutului şi la documentele aflate în arhivele române şi străine. Din arhivele noastre, unele documente, din nefericire, cu „migrat“ deja peste hotare. Asupra **Procesului marii trădări naţionale,** apărut în 1946, nu mai este cazul să insistăm, ediţia devenind inutilizabilă după apariţia volumelor îngrijite de Marcel–Dumitru Ciucă. Se cunoaşte, de pildă, că, închişi în camera–seif de la etajul Casei Noi după orele 17, Antoneştii au solicitat şi au obţinut în seara de 23 august 1944 creioane şi hîrtie de scris. Paznicii celulei improvizate au făcut ca „mesajele“ prizonierilor să parvină Regelui, fapt de care unii sfetnici au luat act, mai ales că au trebuit să satisfacă cererile formulate. Mircea Ionniţiu a reţinut: **„Către miezul nopţii** *(de 23/24 august 1944 — n.ns.)* **aflăm că Ion Antonescu ceruse hîrtie pentru ca să-şi scrie testamentul şi că Mihai Antonescu dorea ca să vorbească cu Suveranul pentru a-i comunica detalii importante în legătură cu tratativele pe care le ducea cu ministrul Afacerilor Străine al Turciei, Menemencioglu. Ică scrisese un lung memoriu, dar pe care, recitindu-l, l-a distrus. Testamentul Mareşalului a fost păstrat şi este reprodus** *(de Mircea Ionniţiu — n.ns.)* **în anexă. Documentul se referă doar la avuţia Mareşalului şi stabileşte îndatoririle moştenitorilor“.** Gh. Ionescu–Bălăceanu se arată la fel de explicit ca sfătuitorul Regelui, observînd la rîndu-i: **„În camera–safe, unde au fost depuşi cei doi Antoneşti, s-au adus o masă şi două scaune. Ion Antonescu şi Ică Antonescu mi-au cerut hîrtie şi creion, pe care le-am dus în urma aprobării date de Rege. Ion Antonescu şi-a scris testamentul, în care arăta că lasă toată averea soţiei sale. Ică Antonescu s-a adresat Regelui, arătînd că el, peste capul Mareşalului** (inexact — n.ns.), **duce tratative cu Aliaţii prin emisari direct la Cairo. El cerea să fie chemat imediat de Mihai spre a-i spune şi alte chestiuni de mare importanţă. Atît testamentul lui Ion Antonescu, cît şi cele scrise de Ică Antonescu le-am predat Regelui şi acesta lui Mocsonyi–Styrcea. Cererea lui Ică a rămas fără răspuns, Mihai nevrînd să audă de acest lucru. După bombardament** *(efectuat de aviaţia germană în dimineaţa de 24 august 1944 — n.n.),* **am găsit pe jos fragmente rupte din notiţele făcute de Ion şi Ică Antonescu, fragmente pe care le-am păstrat un timp, apoi le-am aruncat“.** Alte fragmente şi documente aveau să fie descoperite de alţii, în speţă de Gh. Teodorescu, care în 1980 le-a prezentat lui N. Ceauşescu (v. Gh. Buzatu, Mircea Chiriţoiu, eds. *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete, 1944–1989,* vol. II, Bucureşti, 1998, p.150 şi urm.).

Destăinuirile unor complotişti (Ionniţoiu şi Bălăceanu) se dovedesc **parţial inexacte,** în sensul că:

- Nu se confirmă cum că de la mareşal s-ar fi păstrat **doar testamentul,** preluat şi valorificat de Mircea Ionniţiu, ci au ieşit la iveală şi alte documente, mult mai semnificative pentru specialiști și pentru istoric: **o scrisoare** destinată de Mareșal soției sale, precum și tulburătoarele **însemnări din celulă** despre evenimentele politice în care a fost implicat la 22 și 23 august 1944 (inclusiv ultima audiență la Rege și scena arestării) și care, sub semnătura-i inconfundabilă, poartă mențiunea: **„23.VIII.1944. Scris în celulă“.**

Documentul prezintă o valoare excepțională, iar Antonescu, intuind cu siguranță acest lucru, pentru a-l salva de la o posibilă „rătăcire“ ori o nedorită publicitate și interpretare în epocă, un uz politic sau științific neadecvat, nu l-a predat oamenilor regelui, ci i-a aflat o originală ascunzătoare. Decis să se adreseze istoriei, Mareșalul a preferat calea ce i s-a părut cea mai riscantă dar care s-a dovedit **cea mai sigură** în privința protecției: Mareșalul și-a ales dintre cărțile și imprimatele prăfuite răspîndite prin camera-safe o agendă ce aparținuse Regelui Carol al II-lea și, pe filele indicînd luna aprilie... 1930, și-a așternut gîndurile și impresiile, mesajul dorit să parvină viitorimii în stilul său lapidar, în formula ce-i era familiară și lesne de recunoscut, dar evident în mare grabă (unele cuvinte, mai ales numele proprii, au fost prescurtate). În cursul bombardamentelor germane asupra Capitalei de la 24 august 1944 au fost afectate, după cum se știe, părți importante ale Palatului din Calea Victoriei, inclusiv ori mai ales Casa Nouă, dar — printr-o adevărată minune — agenda cu pricina a scăpat intactă. Ea a fost descoperită printre dărîmături de generalul Gh. Teodorescu, căpitan și comandant al companiei I a Batalionului de Gardă al Palatului la 23 august 1944, și care, după cum am menționat, în 1980 a prezentat prețiosul document liderului PCR. Vom reține paragraful final ce cuprinde o evaluare a actului de la 23 august 1944 de către o personalitate care, natural, **nu putea și n-a voit să-l accepte:**

„... Istoria să judece.

Mă rog lui Dumnezeu să ferească Țara de consecințele unui act cu atît mai necugetat cu cît niciodată eu nu m-am cramponat de putere. De mai multe ori am spus Regelui în(tre) patru ochi în prezența domnului Mihai Antonescu că, dacă este un alt om în țară capabil să o servească mai bine ca mine, eu îi cedez locul, cu o singură condiție: să prezinte garanții și să nu fie un ambițios sau un aventurier.

Mareșal Antonescu“.

Propunem să revenim la neconcordanțele descoperite în textele lui Mircea Ionnițiu și Gh. Ionescu-Bălăceanu: ambii neglijează scrisoarea Mareșalului destinată soției și în care aflăm această destăinuire privind comportamentul său (în bună măsură, inexplicabil) cu prilejul ultimei întrevederi la Regele Mihai: **„o altă cale n-ar fi fost a mea“** *(subl. ns.)*. Avem în vedere faptul că, plecat la Palat să discute chiar problema semnării grabnice a armistițiului cu Marile Puteri ale Națiunilor Unite, Mareșalul Antonescu a sfîrșit prin a nu fi de acord cu solicitarea Regelui în acea direcție. Păstrăm convingerea că Mareșalul, dispus oricînd să rămînă **el însuși,** nu a împărtășit punctul de vedere exprimat de Suveran pur și simplu pentru că a considerat că opțiunea trebuia să-i aparțină, iar nu să-i fie sugerată ori chiar impusă!

După 55 de ani

Referitor la Mihai Antonescu, Mircea Ionnițiu îi atribuia un memoriu pe care l-ar fi distrus. Este posibil, mai cu seamă că documentul respectiv încă nu a ieșit la iveală. Gh. Ionescu-Bălăceanu admitea însă că s-ar fi predat Regelui și documentele subscrise de fostul vicepreședinte al guvernului și lider al diplomației române. Iarăși este posibil. Pînă acum, nu a apărut nici unul dintre documentele respective. Am descoperit în schimb, în faimoasele **Hoover Institution Archives,** din cadrul Stanford University, Palo Alto, California — USA, copia unui mesaj expediat din celulă de M. Antonescu generalului C. Sănătescu, despre care, cu certitudine, aflase că între timp devenise succesorul ex-Conducătorului, ca premier. Avem la dispoziție textul integral și l-am tipărit încă în 1990. M. Antonescu insista ca noul guvern să urmărească rezultatele tentativelor de armistițiu inițiate de cabinetul Antonescu la 22 și 23 august 1944, îndeosebi prin intermediul Turciei, Elveției și Suediei. Ar fi iluzoriu să conchidem că Aliații nu au luat act de respectivele demersuri antonesciene. Sursele descoperite de noi în arhivele din Washington și Londra indică, deopotrivă, că Foreign Office a fost prompt informat, în după-amiaza zilei de 23 august 1944, și că, fără întîrziere, a contactat Departamentul de Stat al SUA, Ankara și Kremlinul pentru sondaje și precizarea unei atitudini comune. Straniu a fost că, și după lovitura de stat de la București, marile capitale (în primul rînd Londra și Washingtonul) au continuat să examineze ofertele de ultimă oră ale lui Mihai Antonescu, pentru ca în stadiul imediat următor să se realizeze un schimb de vederi trilateral al „axei aliate“ Marea Britanie-SUA-URSS pe tema condițiilor de armistițiu ce aveau să fie impuse României în noua situație și, treptat, să se ia act de demersurile diplomatice inițiate de guvernul instalat la 23 august 1944 și care, într-o măsură importantă, a ținut seama de ofertele ce fuseseră avansate ori recepționate de cabinetul Antoneștilor.

Specificăm că mesajul pe care Mihai Antonescu i l-a trimis lui Sănătescu cuprindea, în final, o aluzie la modul în care fusese „primit“ la Palat în orele precedente: „Pentru ospitalitatea M.S. Regele, toată durerea unui român“.

Post-scriptum. Astăzi, la aproape 55 de ani după întîmplările de la 23 august 1944, cu o singură dar marcantă excepție, toți actorii principali ai dramei au trecut în lumea umbrelor. Majoritatea copleșitoare a lor au pierit ori au cunoscut îndeaproape experiența gulagului comunist. Regele Mihai I, singurul supraviețuitor și autorul loviturii de stat din 23 august 1944, la 30 decembrie 1947 a fost, după cum se știe prea bine, el însuși victima unui complot înfăptuit de comuniștii de la București cu complicitatea Moscovei. Tot de pe atunci, din decembrie 1947, Majestatea Sa a rămas un rege fără țară. Rămîne cititorul să stabilească cazuitățile și urmările în timp ale celor două lovituri de stat. Noi nu vom consemna decît că, la scurt timp după 23 august 1944, mai precis la 3 septembrie 1944, nimeni altcineva decît Iuliu Maniu a consemnat în cotidianul „Universul“ că **„lovitura de stat înfăptuită fusese «egală cu o mare revoluție»“...** Să se fi adeverit oare la scara istoriei că a fost inevitabil ca revoluția să-și înghită fiii? Ori, dimpotrivă, să se fi împlinit prezicerile și blestemul din **Ultimul cuvînt** la „procesul“ din 1946 al mareșalului Antonescu, luptătorul exemplar pentru Țară și Neam? ■

Strategia lui Nasser de preluare a puterii

Lovitură de stat la poalele piramidelor

Theodora STANCIU

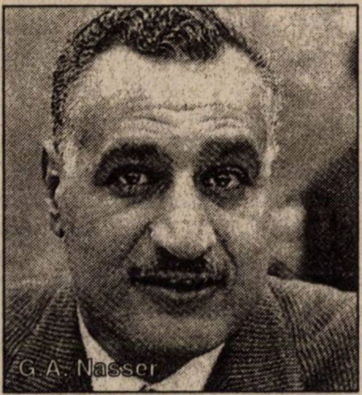
G. A. Nasser

O lovitură de stat înseamnă, în fond, materializarea unei nemulțumiri. Față de momentul respectiv, față de puterea respectivă, față de timpuri... O lovitură de stat înseamnă, în fond, un alt gen de căutare a unei lumi mai bune. A altei valori. Al unui alt model. Tocmai bun — considerat atunci — de urmat.

Evoluția politică a continentului african de după cea de-a doua conflagrație mondială va cunoaște un adevărat val de astfel de nemulțumiri sociale, mai mult sau mai puțin generale. Teoria „statului importat“, venită pe filiera Badie *(L'État importe,* Ed. de Seuil, 1989) își regăsește aici întreaga substanță. Mecanismele ce păreau frumoase, privite din exterior, nu se adaptează prea ușor condițiilor interne. De aici, o serie întreagă de lovituri de palat, de puciuri militare, „eliberări“ și revolte naționale... Un timp al militarilor de carieră, deloc favorabil oamenilor politici de cabinet. Un timp al luptei...

Timpul revoltei africane

Un întreg continent învață, din nou, dar la alți parametri, să lupte. Să se revolte. Două decenii și o bulversare socială continuă. Numeroase rupturi, fracturi ale societății de culoare ce-și găsesc debutul în experimentul egiptean al colonelului Nasser și al colegilor săi. 1952, 23 iulie va însemna doar începutul... Doar zece ani mai tîrziu, Africa va cunoaște generații întregi de „Liberadori“. 1963, ianuarie — lovitura încununată de succes din Togo; șase luni mai tîrziu va urma Brazaville. Peste două luni — Hubert Maga este debarcat de la cîrma statului Cotonou. Urmează Kenia, Uganda, Tanzania — în 1964, experimentul Leon Mba din Gabon. Lovitura de stat a lui Mobutu din Zair, noiembrie 1965, acompaniată de două succesive în Dahomey. Imediat, Republica Centrafricană, Volta Superioară și Ghana...

Pînă în 1968, se înregistrează impresionanta cifră de **64 de lovituri de stat și încercări,** în care principalii actanți vor fi oamenii armelor (v. K.W. Grundy, *Conflicting Images of the Military in Africa,* 1968). Un timp zbuciumat, dar mai ales o societate în continuă transformare. În căutare de noi lideri, de noi charisme...

Dar să revenim la începuturi. La materializarea primei fracturi. A primei reușite — lovitura de stat a grupării „Ofițerilor liberi“ într-un Egipt al anilor 1952...

O caniculară dimineață de iulie ce nu prevestea nimic nou pentru capitala egipteană. Doar strigătele obișnuite ale vînzătorilor de limonadă și imaginea devenită prea cunoscută a tancurilor și soldaților înarmați ce păzeau intersecțiile și clădirile publice... Și, deodată, calmul orașului Cairo va fi brusc întrerupt de un comunicat oficial. La ora 7 fix, generalul Mohammed Neguib se adresa conaționalilor săi: „Popor egiptean, ascultă-l pe generalul Neguib care-ți vorbește. Distrus de corupție, divizat de instabilitate, Egiptul traversează acum cea mai neagră perioadă din istoria sa. Acești factori de dezagregare au atins chiar și armata și au constituit una dintre cauzele înfrîngerii noastre din Palestina. Armata, comandată de ignoranți, de incapabili și de trădători nu mai este astăzi demnă să conducă țara. Iată de ce am curățat-o; ea este de acum în mîinile unor oameni capabili, integri și patrioți. Puteți să aveți în ei deplină încredere...“. (Hassan Riad, *L'Egypte nasserienne,* 1964)

Noua putere se impunea societății care o va primi cu aclamații. „Ya ich al Saourah“ (Trăiască Revoluția) și „Ya ich Naguib“ (Trăiască Neguib)... În timp ce majestatea sa regele Farouk se odihnea în palatul estival de la Alexandria.

Descendent al unui foarte cunoscut, mai ales prin isprăvile sale sîngeroase, aventurier albanez, pe numele său Mehmet Ali, regele Farouk al Egiptului va cunoaște un destin straniu și inexplicabil, la prima vedere. Sentimentele națiunii față de persoana regală vor traversa ambele extreme. Adulație maximă în momentul încoronării din 1936, dezgust și oprobriu public spre 1950. La 32 de ani suveranul egiptean nu mai reprezenta deloc o imagine frumoasă. Nici la figurat, dar nici la propriu... Obez, își petrecea timpul în țară în cele patru palate sofisticate, adevărate insulte vii la adresa simplilor felahi truditori. Dar cea mai mare parte a timpului se scurgea, ca și imensa avere personală (un hectar de pămînt arabil din cinci îi revenea direct, iar averea sa din Egipt, fără a lua în calcul plasa-

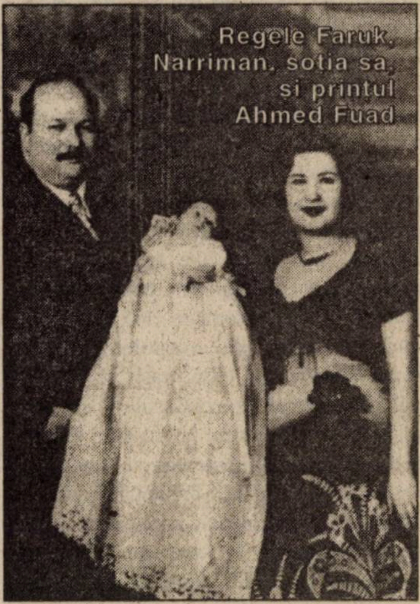
Regele Faruk, Narriman, soția sa, și prințul Ahmed Fuad

mentele considerabile din străinătate, a ajuns să fie estimată la aproximativ 600 milioane de dolari...) în cazinourile din Monte Carlo și Deauville.

Viața sa personală și aventurile amoroase nu mai constituiau secrete pentru nimeni. Își dorea soția unui înalt oficial, nu-i rămînea decît să-i trimită soțul în pușcărie. Repudierea popularei regine Farida, în ajunul înfrîngerii egiptene din Palestina, dar mai ales recăsătoria cu Narriman, în chiar ziua reîntoarcerii armatei învinse — au reprezentat aprige subiecte de dispută populară. O întreagă societate începuse să nu-l mai suporte. Se ridicau glasuri și se formau opinii...

Război și fraude

Războiul dezastruos din Palestina va conduce și la descoperirea unor adevărate fraude. Tinerii ofițeri, proaspăt reîntorși de pe front, nu se vor sfii în a le da la iveală — obuze de 61 mm livrate în locul celor de 81 mm, puști de proveniență spaniolă datînd din 1912, grenade italiene — recuperate din deșertul El-Alamein, ce explodau în mîinile manipulatorilor...

Acum, în acest context de frămîntări se va impune un tînăr locotenent colonel, pe numele său Gamal Abd al-Nasser. Fiul cel mai mic al unui felah analfabet, funcționar merituos al unei poște locale, Nasser va ieși în evidență în vîltoarea luptei. Curajul său îi va oferi o poreclă pe măsură — „Tigrul de la Fallouja“ (o localitate din deșertul Sinai, unde, în 1948, au avut loc bătălii sîngeroase între israelieni și egipteni). Șarmul personal și veridicitatea aprecierilor vor aduna în jurul său mai mulți foști camarazi de arme, ce vor forma „Zabat el Ahrar“, adică „Societatea Ofițerilor liberi“. La început, simple întîlniri amicale, apoi, din ce în ce mai evident, prinzînd coloratură politică... Din activitățile sale cele mai cunoscute se evidențiază atacurile de gherilă împotriva stabilimentelor britanice. La 6 octombrie 1951, Egiptul anunțase denunțarea tratatului-pact cu Marea Britanie din 1936, tratat ce asigura englezilor controlul zonei Canalului de Suez și dreptul de a interveni în afacerile interne ale țării. Manifestații puternice de stradă, dar și răspunsuri din partea britanicilor comandați de generalul Erskine, comandant șef al trupelor cantonate în zona canalului. Un început de an 1952 înecat în opresiune, bilanțuri extrem de dureroase: zeci de morți, răniți, peste 500 de familii rămase fără adăpost. Un Farouk ce se pare că a lăsat în mod deliberat trupele engleze să ocupe Cairo, pentru a-l proteja de valul subversiv ce începea să crească.

G-ralul Neguib

Acest „chipeș nou venit pe scena politică“ egipteană (P. Johnson — „Caliban's Kingdom“, în *The XX Century,* 1982) va reuși, cu o abilitate fantastică, demnă de cel mai renumit politician, să cîștige încrederea tuturor nemulțumiților. Chiar dacă nu direct, cel puțin prin intermediar... Iar acesta se va dovedi a fi generalul de 50 de ani Mohammed Neguib, figură onestă și patrioată, impusă de războiul cu Palestina. Generalul va accepta fără șovăială rolul de portdrapel pe care i-l vor oferi conjurații. Direcția era clară — se vor ridica împotriva colonialismului, imperialismului și monopolurilor economice, jucînd pe cartea mereu cîștigătoare a justiției sociale, a unei veritabile democrații, susținute de o... armată puternică... (G. Chaliand — *Mythes révolutionnaires du tiers monde. Guerillas et socialisme,* 1979). Modelele istorice ale lui Nasser vor începe să-i ofere și atuuri. Spre exemplu, figura lui Iulius Caesar, cel care a „trăit într-o societate decadentă“, care a „combătut tirania și răul, promulgînd legi împotriva corupților...“, trăgîndu-și seva forței din chiar slăbiciunea și apoi reînnoirea societății sale natale. (Gamal Abd al-Nasser, *Philosophie de la révolution)* Chiar dacă la început va naște neîncredere prin popularitatea sa foarte mare, generalul Neguib va deveni ușor manevrabil în mîinile „stăpînului“ Nasser...

Planul — o partidă de poker

Ziua H s-a dorit prima dată a fi 5 august. Cauze de două naturi — una strict materială — acordarea soldei pe luna iulie, iar cealaltă — militaro-tactică — întoarcerea din Sinai a regimentului 13 infanterie comandat de fidelul Chawki. Planul inițial, gîndit de cei trei conducători ai grupării militare — Gamal Abd al-Nasser, Abd el-Hakim Amer și Kamal Hussein, prevedea ca insurgenții să se întîlnească în sediul regimentului de cavalerie de la Koubeh, de unde blindatele, cu ajutorul trupelor de infanterie vor traversa orașul pentru a ocupa Cartierul General al Forțelor Armate. Alte detașamente, de dimensiuni mai reduse, vor ocupa celelalte puncte strategice ale capitalei. Dar condițiile efective vor bulversa total planul. Regimentul 13 nu va mai putea fi așteptat, iar întreaga forță armată a rebelilor va fi constituită doar de un simplu batalion... Succesul va depinde numai de perfecțiunea tacticii și de execuție. Se va ataca la prima oră a zilei de 23 iulie. Prima fază, cea a preluării puterii militare, dar și cea mai importantă (Anouar Abdel Malek, *L'Egypte, société militaire,* 1962) în derularea scenariului va comporta trei obiective simultane:

„**1.** Izolarea trupelor capitalei în cazarmele proprii.

2. Capturarea tuturor generalilor, adevărații noștri inamici.

După ora H și pînă la noi ordine, nici un militar cu un grad superior celui de colonel nu va trebui lăsat în libertate.

3. Preluarea Centrului de Comunicații al Armatei, pentru a putea bloca ordinele regelui și ale miniștrilor săi“. (V. Franco, *Coups d'État.)*

Marți, 22 iulie, ocuparea pozițiilor de către întreg dispozitivul are loc în condiții propice, desfășurîndu-se extrem de rapid. Cei nouă conducători ai Comitetului Executiv — Nasser, Kamal Edine Hussein, Abd el-Latif Boghdadi, Abd el-Hakim Amer, Hassan Ibrahim, Sarouat Okacha, Khaled el-Zakaria Mohieddine și Anouar el-Sadat se întîlnesc pentru un ultim consiliu de război. Cuvîntul de ordine — „Fermitate și Îndrăzneală“, parola — „Nasr“ — „Victorie“...

Seara zilei de 22 e hotărîtoare... El-Sadat absentează, la un prim apel, fiind plecat la cinematograf cu soția.... Apar și trădările, inevitabile, de altfel, iar planul este vizibil devansat în ceea ce privește orele desfășurării. Ora H fusese fixată la 1 dimineața, dar în jurul orelor 23 lucrurile încep să se precipite. Un tur al cazărmilor va demonstra încă o dată pregătirea. Colonelul Yousseff Mansour Sadik va deveni omul–cheie al puciului. Arzînd de nerăbdare să se vadă la lucru, va devansa fericit ora acțiunii. Cartierul general de la Koubeh este luat prin surprindere. Generalii fideli regimului ce concepeau planul de apărare împotriva bikbașiilor — colonei în limba arabă — sînt arestați. Nici unul nu încearcă să se opună. Își știau foarte bine, de acum, soarta... În jurul orelor 1 și 30 de minute, Nasser se poate instala efectiv în fotoliul șefului Statului Major General. Știrile sosesc una după alta. Și toate sînt de bun–augur pentru noua putere. Generalii, inclusiv șeful poliției politice sînt arestați; blindatele, comandate de Khaled Mohieddine, au ocupat poziția din jurul zonei–cheie Abassieh–Koubeh–El Bahri–Heliopolis, protejînd astfel insurgenții de un posibil contraatac. Houssein Chafei a ocupat, la rîndul său, pozițiile strategice ale capitalei: intersecții, poduri, centrale telefonice, posturi de radio.... În aproximativ 45 de minute noua putere se născuse...

„Marioneta“ Neguib dormea încă în apartamentul propriu. Va fi chemat și i se va înmîna șefia trupelor egiptene. Bineînțeles că o va accepta...

Primul ministru, încă în funcție, Hilali pașa, ia legătura cu noua putere pentru a i se pune la dispoziție. Remanierea nu mai este dorită. Bikbașii nu vor permite să li se fure revoluția. În aceeași dimineață, o delegație se va deplasa la ambasada Marii Britanii și-i va oferi însărcinatului cu afaceri britanic, sir Walter Smart, o notă în care comitetul executiv al „Ofițerilor liberi“ înștiințează guvernul Reginei Elisabeta că „acțiunea ce se derulează în aceste momente în Egipt este de ordin pur interior și orice tentativă de imixtiune din partea autorităților britanice va fi considerată ca un act de ostilitate“ (v. V. Franco, *Coups d'État)*.

La orele șapte, Cairo va fi deci trezit de cuvintele lui Neguib.

Nici o picătură de sînge

Monarhul constituia încă o piedică. Și una destul de serioasă. Pericolul intervenției engleze pîndea pretutindeni. Pentru a-l putea convinge definitiv, pe un Farouk destul de naiv — acesta credea că puține concesii vor opri furia ofițerilor stăpîni pe situație —, Nasser va apela la un vechi și recunoscut politician — Ali Maher pașa. Acestuia, pe 24 iulie, Farouk îi va încredința formarea unui nou cabinet. În acest timp, regele pregătea un contrapuci. O clauză secretă a tratatului cu englezii din 1936, care garanta protecția persoanei și familiei regale, va constitui portița de scăpare...

Dar planul nu va reuși. Pe 26 iulie, palatul din Alexandria este înconjurat de trupele revoluționare. Generalul Neguib va trimite regelui un ultimatum, forțîndu-l să-l accepte. Farouk va abdica, fără nici o încercare de apărare a tronului. Încearcă doar să tragă cît mai multe avantaje personale — va reuși să obțină o plecare cu iahtul personal Mahroussa, dar nu și înstrăinarea colecției deosebit de valoroase, de efecte poștale și monede antice, acestea din urmă vor fi vîndute cîteva luni mai tîrziu la licitație în beneficiul noii puteri instalate la Cairo. Un rege a plecat, trăiască noul Conducător...

Scena finală, a plecării efective a regelui de pe teritoriul egiptean, îi va oferi pentru ultima dată generalului Neguib ocazia de a-și saluta fostul suveran. Și de a-și clama fosta... fidelitate.

Iată cum lovitura de stat a bikbașiilor, a „ofițerilor liberi“, executată magistral de Nasser, fără a se scurge nici o picătură de sînge — va deveni exemplul clasic al „revoluției naționale“ (J. Bercque, *L'Égypte, imperialisme et révolution*, 1967) pe continentul african. Va deschide un drum. Va inaugura o epocă. Reamintind, în diverse note de teoria războiului popular al lui Clausewitz, dar și de slăbiciunile inerente ale „statului importat“ al lui Badie. ■

Consiliul revoluționar egiptean (Nasser, al doilea din stînga, așezat)

„Trăiască republica, moarte regelui!“

„Aici Republica Irak. Este ziua victoriei și a gloriei. Inamicul Domnului a fost omorît“. Prin această frază difuzată la radio, în dimineața zilei de 14 iulie 1958, irakienii și întreaga lume au aflat că revoluția tocmai a răsturnat monarhia. Mulțimea electrizată se îndrepta spre palatul regal strigînd „Trăiască republica, moarte regelui!“. Totuși, în momentul în care anunțul la radio a fost făcut pentru prima dată, familia regală nu era încă masacrată. Urma să fie, o oră mai tîrziu.

Liniște aparentă

În seara zilei de 13 iulie 1958, în palatul regal Rihab, situat în partea de sud–est a Bagdadului, totul părea în ordine. Tînărul rege Faisal al II-lea, în vîrstă de 23 de ani, logodit de curînd cu frumoasa prințesă Fazilek ce avea doar 16 ani, aștepta ca aceasta să-și termine studiile la Londra pentru a se căsători în următoarele săptămîni.

Adevăratul stăpîn al palatului era însă Abd Al Ilah, unchiul regelui, vechiul regent, rămas prinț moștenitor. La fel de detestat ca și prim–ministrul Nauri Said, supranumit „vulpoiul din Bagdad“, ei aveau marele păcat de a fi considerați „oamenii englezilor“ într-un Orient Apropiat în care Gamal Abdel

Nasser propovăduia arabismul şi naţionalismul, respingînd influenţele străine.

În 1958, atmosfera geopolitică în Orientul Apropiat era extrem de agitată. Atacul tripartit franco–anglo–israelian, ce a urmat naţionalizării Companiei Canalului de Suez, au determinat Egiptul şi Siria să se unească, la 1 februarie 1958 proclamîndu-se Republica Arabă Unită.

Două săptămîni mai tîrziu Irakul şi Iordania ripostaseră creînd Uniunea Arabă, prezidată de Fayçal. În acest context, în Irak se concretizează la nivelul armatei un pol de opoziţie, de orientare antibritanică — ce viza înlăturarea monarhiei şi proclamarea republicii.

Lovitura de stat, acţiune plănuită amănunţit de ofiţerii liberi irakieni, nu aştepta decît momentul favorabil pentru a se declanşa. În seara zilei de 13 iulie 1958, prinţul Abd Al Ilah a ordonat ca brigada a 19-a a generalului Abdel Karim Kassem, şi cea de a 20-a, comandată de generalul Haki, să se deplaseze chiar în cursul acelei nopţi spre Iordania pentru a întări trupele regelui Hussein, în eventualitatea unei intervenţii împotriva Siriei. Cele două brigăzi erau dotate cu o cantitate mare de muniţii, necesare de altfel, pentru a-şi duce misiunea la bun sfîrşit.

Lovitura decisivă

Ocazia oferită nu trebuia pierdută. Generalul Abdel Karim Kassem, creierul complotului, acţionase rapid. Informîndu-şi colaboratorii, generalul Kassem deturnează misiunea iniţială în favoarea răsturnării regimului monarhic. În zorii zilei de 14 iulie 1958 colonelul Abdel Salam Aref, în fruntea unui contingent militar format din maşini blindate se îndreaptă spre palatul regal Rihab.

Comandantul gărzii regale, Taha Al Barmani, nu opune nici o rezistenţă. Această atitudine oarecum nefirească poate fi explicată în două moduri. E posibil ca prinţul moştenitor să-i fi ordonat, nonrezistenţa, în speranţa cruţării familiei regale, însă la fel de bine această atitudine putea să-i asigure lui Taha Al Barmani salvarea personală, chiar cu preţul trădării.

În aceste condiţii regele şi prinţul moştenitor trimit asediatorilor, care pătrunseseră în palat, un mesager pentru a negocia predarea. Discuţia este violentă iar solul ucis. Ignorînd soarta mesagerului, prinţul, prinţesa şi Abd Al Ilah, coboară, convinşi că vor fi cruţaţi, însă vor avea aceeaşi soartă. Între timp Consiliul Revoluţionar format din ofiţeri liberi ia primele măsuri de organizare. Pentru început este constituit un Consiliu al Suveranităţii alcătuit din trei membri un sunit, generalul Nagib Roubaï, un şiit, Mohamed Mahdi Koubba şi un kurd, Khali Naqchabandi. Printr-un decret, regimul monarhic este abrogat fiind instaurată Republica. Un alt comunicat anunţa componenţa guvernului format din şapte militari şi şapte civili. Generalul Kassem cumulează funcţiile de prim–ministru şi de ministru al Apărării, fiind asistat de colonelul Aref, vicepreşedinte al consiliului şi ministru de Interne.

Cu toate aceste prime măsuri organizatorice, situaţia în Bagdad a rămas tensionată. Mesajele transmise la radio: „Astăzi trebuie să ucidem sau să fim ucişi“, „Lichidaţi trădătorii, agresorii şi valeţii imperialismului“ nu făceau decît să sporească agitaţia mulţimii. Aceasta devenise acum actorul principal. În acest context au fost distruse statuile generalului englez Maude, care în 1917 ocupase Bagdadul şi a regelui Fayçal I. De asemenea, ambasada britanică a fost incendiată, armata reuşind totuşi să protejeze corpul diplomatic aflat în clădire. Un ministru iordanian aflat în vizită a fost linşat şi decapitat — fusese confundat cu unul irakian. Fostul prim–ministru Nouri Said, pentru a scăpa de furia mulţimii, se sinucide.

Cu toate aceste excese situaţia avea să revină curînd la normalitate. La 27 iulie e promulgată o Constituţie provizorie ce urma să o înlocuiască pe cea din 1924, de inspiraţie britanică. Ea proclama: „Statul irakian e parte integrantă a naţiunii arabe“ (art. 2) şi de asemenea, inspirîndu-se din principiile revoluţiei franceze din 1789, se afirma că „poporul este sursa tuturor puterilor“.

Pe plan extern, măsurile imediate au fost: în 1959 retragerea din Pactul de la Bagdad, şi promovarea unei politici de neutralitate şi nealiniere.

Lovitura de stat sîngeroasă, în urma căreia monarhia irakiană a fost înlăturată, a reuşit în numai două săptămîni să schimbe înfăţişarea statului prin promulgarea unei noi Constituţii. ■

Eugen STANCU

Între puci de stînga şi lovitură de stat militară

După eşecul puciului de stînga al colonelului Untung (30 septembrie 1965), preşedintele Indoneziei, Sukarno, nu mai poate împiedica armata, în frunte cu Suharto, să preia puterea şi asistă neputincios la masacrul comuniştilor, pe care îi sprijinise în mod tacit. Din martie 1966, Suharto îl obligă să abandoneze cea mai mare parte a puterii, anul următor eliminîndu-l complet.

În noaptea de 30 septembrie 1965, în capitala Indoneziei, Jakarta, un grup de camioane militare se îndreptau spre zona rezidenţială. În cîteva minute, şase generali, membri ai marelui Stat Major al armatei, sînt arestaţi de comandouri aparţinînd gărzii prezidenţiale. Trei dintre ei încearcă să opună rezistenţă şi sînt ucişi. Supravieţuitorii vor avea aceeaşi soartă, fiind omorîţi nu peste mult timp, la baza aeriană din Halim, cartierul general al rebeliunii. Din acest măcel reuşeşte să scape doar generalul Nasution, ministru al Apărării, considerat în mediile politice drept un posibil succesor al lui Sukarno. În acelaşi timp, punctele strategice ale capitalei: palatul Independenţei, palatul prezidenţial, radioul şi telecomunicaţiile sînt ocupate de trupe aduse de curînd la Jakarta pentru celebrarea zilei forţelor armate — programată a avea loc pe 5 octombrie.

În dimineaţa zilei de 1 octombrie 1965, mişcarea din 30 septembrie este justificată printr-un prim comunicat, dat de şeful său, locotenent–colonel Untung, ofiţer al gărzii imperiale. El declară că acţiunea sa „strict în interiorul armatei“ este îndreptată contra „unui consiliu al generalilor“ ce plănuiau, cu ajutorul CIA, o lovitură de stat contra regimului preşedintelui Sukarno. Membrii mişcării se consideră „ofiţeri progresişti“, fideli politicii lui Sukarno. Anunţînd, de asemenea, constituirea unui Consiliu Revoluționar, ei denunță cu amărăciune corupția generalilor. Cu toate acestea mișcarea nu va reuși să obțină garanții decisive din partea președintelui Sukarno, și nici să se amplifice la nivel teritorial, ceea ce va duce la stingerea ei. În aceste condiții comandamentul armatei se reconstituie rapid sub autoritatea generalului Suharto, necunoscut marelui public, însă ierarhic plasat imediat după Nasution. Încă din seara de 1 octombrie Suharto îi izolează pe rebeli, restabilind situația.

Distrugerea echilibrului

Totul ar fi putut să se oprească aici. Însă, noaptea de 30 septembrie 1965 a reprezentat un turnant decisiv în istoria Indoneziei. Evenimentele petrecute acum aveau să ducă la eliminarea sîngeroasă a Partidului Comunist Indonezian (PKI) la evicțiunea președintelui Sukarno, și la preluarea puterii de către armată. Tentativa de puci eșuată a precipitat în fapt lupta de succesiune și a rupt echilibrul fragil pe care Sukarno reușise să-l mențină între forțele politice inamice: armata și comuniștii. În ciuda puternicelor eșecuri suferite în trecut, PKI se găsea în plină expansiune sub conducerea președintelui său, D.N. Aidit. Începînd din 1955, Partidul comunist se situează pe locul patru în ceea ce privește formațiunile politice, după naționaliști și partidele musulmane. Din acest moment partidul n-a încetat să progreseze ajungînd în 1965 la trei milioane de aderenți. Cu toate acestea, în fața unei armate puternic anticomuniste nu-și putea găsi adăpostul decît în spatele protecției prezidențiale.

Prezentarea exagerată a rolului comuniștilor în cadrul puciului din 30 septembrie 1965 a constituit pentru armată pretextul declanșării luptei finale. Din forță marginală, comuniștii devin pe nedrept principalii protagoniști, deci cei ce urmau să plătească moartea generalilor.

La 4 octombrie, într-o fîntînă abandonată din apropierea bazei militare de la Halim, sînt descoperite cadavrele generalilor uciși în urma puciului din septembrie. Ziua următoare, într-o atmosferă solemnă sînt organizate funeralii naționale, la care însă președintele Sukarno nu participă. Atmosfera devine din ce în ce mai tensionată.

Presa militară instiga la răzbunare împotriva comuniștilor. Cu ajutorul disimulat al armatei studenții musulmani și catolici (în Indonezia există o minoritate catolică influentă) se organizează într-o mișcare — KAMI — cerînd prin acțiuni de stradă interzicerea PKI, pe care Sukarno refuza întotdeauna să o pronunțe.

Două imagini inedite din timpul vizitei delegației de partid și de stat române în Indonezia lui Sukarno (octombrie 1962); jos: liderul de la Jakarta și Gheorghe Gheorghiu–Dej; sus: împreună cu Ion Gheorghe Maurer

Masacrul comuniștilor și noua ordine

O contraputere la puterea lui Sukarno devine din ce în ce mai evidentă în jurul generalului Suharto. La 14 octombrie 1965, pentru a evita o criză de proporții, Sukarno se vede constrîns să ofere oficial conducerea armatei. Imediat după numirea lui Suharto în această funcție un număr impresionant de parașutiști sînt trimiși în Jova, principalul bastion comunist, pentru o teribilă „vînătoare de vrăjitoare". Masacrarea comuniștilor atinge proporții uluitoare. S-au avansat cifre cuprinse între 500.000 și un milion de morți. Partidul Comunist Indonezian a fost, practic, anihilat pentru o lungă perioadă de timp. Supraviețuitorii, simpatizanții au fost aruncați în închisoare unde și-au găsit sfîrșitul fără a fi măcar judecați. Cu toate acestea, lupta nu se sfîrșise. Sukarno refuză să aprobe noua orientare politică dominată de armată încercînd să revină la vechile valori, însă era prea tîrziu. La 11 martie 1966 avea să se producă lovitura. Trupe „necunoscute", de fapt parașutiștii care acționaseră și în Jova, înconjoară palatul, unde Sukarno reunise noul guvern, a cărui compunere nemulțumea profund armata. În aceste condiții Sukarno se refugiază cu elicopterul la Bogor. În aceeași seară este obligat să cedeze o parte din prerogativele sale lui Suharto. În ziua următoare Partidul Comunist Indonezian este interzis în mod oficial.

Discreditat, ca urmare a dezvăluirii legăturii sale cu comuniștii, Sukarno pierde din ce în ce mai mult teren. În iulie 1966, Suharto devine premier. În anul următor, Congresul Consultativ îl numește, în unanimitate, în funcția de președinte provizoriu, pentru ca la 27 martie 1968 să fie ales președinte pe cinci ani. Obligat la domiciliu forțat, foarte bolnav, Sukarno avea să moară în 1970. ■

Eugen STANCU

Grecia: Un episod al unei lungi și zbuciumate istorii

Lovitura de stat a coloneilor

Petre OTU

În dimineața zilei de vineri 21 aprilie 1967, majoritatea grecilor s-au trezit fără să realizeze că în timp ce ei dormeau s-a trecut de la democrație la dictatură. Extraordinara rapiditate a loviturii de stat militare — au fost foarte puține împușcături — i-a permis să treacă aproape neobservată.

La radio, dimineața devreme, știrile au dezvăluit situația, prin comunicate transmise din jumătate în jumătate de oră, ce dădeau o serie de ordine și ofereau puține explicații. Nimeni nu avea voie să-și părăsească locuința, circulația era strict interzisă, orice „civil“ care hoinărea pe străzi putea fi împușcat. Comunicatele informau că regele Constantin al II-lea și guvernul Kanellopoulos au cerut armatei să intervină împotriva unui pericol ce părea că se „născuse“ în timpul nopții.

Grecia cunoștea o nouă lovitură de stat, eveniment ce se înscria într-o lungă tradiție a istoriei grecești.

Tărîm al pasiunilor și al zeilor războinici

Statul grec modern s-a născut în primele decenii ale secolului al XIX-lea, tratatul de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829) consfințindu-i independența, proclamată în 1822. Făcînd parte din Balcani, „butoiul de pulbere“ al Europei, Grecia a avut o istorie frămîntată, marcată de participarea la conflicte și de frecvente schimbări de regim.

Astfel, statul grec a luat parte la războaiele balcanice (1912–1913), în urma cărora a reușit să alipească insula Creta și părți ale Macedoniei și Epirului. În anii 1917–1918, Grecia a luptat alături de Antantă împotriva Puterilor Centrale, dar războiul purtat împotriva Turciei (1919–1922) s-a încheiat cu o severă înfrîngere militară, care a agravat situația internă. Viața politică s-a caracterizat prin instabilitate și prin intervenția permanentă a armatei. În perioada 1922–1935 au avut loc 19 schimbări de guvern, trei răsturnări de regim, șapte lovituri de stat și nenumărate acte mai mărunte de rebeliune datorate permanentelor intervenții ale juntelor militare în guvernarea țării.

Marcata instabilitate a vieții politice interbelice și-a găsit un deznodămînt în dictatura generalului Ioannis Metaxa, instituită la 4 august 1936. Acest nou Archidos (conducător) anunța pe concetățenii săi că actul său reînvia tradiția spartană, țara pășind în era celei „de-a treia civilizații grecești“ (primele două fiind Antichitatea și Bizanțul). Generalul Metaxa, mort în ianuarie 1941, a fost însă mai aproape de adevăr numai în ceea ce privește primul obiectiv. La 28 octombrie 1940, Italia a invadat Grecia, dar armata greacă a rezistat cu deosebit succes. La 6 aprilie 1941, Hitler, în cadrul operației „Marița“, a atacat, la rîndul său, statul grec, pe care l-a supus în circa trei săptămîni. După capitulare Grecia a fost împărțită între Germania, Italia și Bulgaria, iar din punct de vedere militar teritoriul grec a fost plasat sub controlul Înaltului comandament german al Europei de Sud–Est, ce-și avea sediul la Belgrad. În timpul ocupației germane s-au dezvoltat o serie de mișcări de eliberare, cu o orientare diferită — Frontul de Eliberare Națională (EAM), de orientare comunistă, Uniunea Națională Democratică Greacă (EDES) și Mișcarea de Eliberare Națională și Socială (EKKA) ultimele două de orientare republicană. EAM a creat, în 1942, Armata Populară Greacă de Eliberare (ELAS).

Soarta Greciei a fost decisă de celebrul acord al „procentajului“ intervenit între Stalin și Churchill la Moscova, în octombrie 1944, ea fiind plasată în sfera de influență engleză. După înlăturarea dominației germane (septembrie–octombrie 1944), grupările comuniste își sporesc influența, beneficiind de sprijinul masiv al Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, care nutreau, în plus, și unele ambiții teritoriale pe seama vecinului de la sud. În scurt timp contradicțiile vor irumpe într-un război civic, care se va prelungi pînă în august 1949 și va provoca mari daune materiale și traume morale ce se vor cicatriza greu. Terminarea războiului civic, în care au intervenit direct Anglia și SUA, ultima aplicînd politica de „indiguire“, lansată de președintele Truman, nu a eliminat instabilitatea din viața țării, care s-a resimțit după aproape un deceniu de conflict armat, în cea mai mare parte fratricid.

Evoluții politice postbelice

În primele decenii postbelice Grecia a fost o monarhie cu un regim parlamentar în care formațiunile de dreapta au avut întîietate. Astfel, „Uniunea Națională Radicală“, condusă de Constantin Karamanlis, a condus țara între 1955–1963. Acesta a știut să realizeze un anumit echilibru între rege, factorul constituțional, diferitele facțiuni ale propriei sale formațiuni și numeroasele forțe extraparlamentare, care formau un adevărat guvern paralel. Între acestea s-au situat armata, serviciile secrete (KYP), fondate după război cu ajutorul CIA, poliția, forțele paramilitare (Batalioanele Securității Naționale — TEA). Ajutorul lor a fost esențial pentru cîștigarea alegerilor în 1961.

În spiritul tradiției un rol important l-au avut societățile secrete militare, cea mai importantă fiind, se pare, IDEA (Organizația Secretă a Ofițerilor Greci), fondată cu ajutor american, în 1944, imediat după eliberarea țării de sub ocupația germană. În primii ani postbelici din ea au făcut parte aproape toți generalii–locotenenți (cel mai înalt grad militar din armata greacă). Scopurile acestei organizații erau anticomunismul, loialitatea față de rege, sprijinul pentru păstrarea politicii naționale a conducătorilor politici. La începutul anilor ’60 ea își diminuase activitatea, deși Constantin Karamanlis s-a putut sprijini pe ea.

Treptat, datorită prefacerilor în structura economică și socială a societății grecești, se întăresc curentele de stînga, din care făceau parte și comuniștii. În a doua jumătate a deceniului al șaselea se creează „Stînga Democratică Unificată“ (EDA), care a cuprins elemente comuniste și comunizante, socialiștii de stînga și o parte importantă a vechilor luptători ai EAM-ului. În 1961 s-a format „Uniunea de centru“ (EK), care grupa formațiuni ale vechii mișcări liberale, anumite elemente de dreapta și cîteva mișcări socialiste care făcuseră parte din EAM. Ascensiunea acestor forțe a adîncit frămîntările în viața politică, dreapta fiind incapabilă să mai asigure controlul total. Înfruntarea a devenit acerbă, nelipsind și violența, Grigori Lambrakis, deputat EDA, fiind asasinat în mai 1963 de o organizație de extremă dreaptă, cu ajutorul poliției. Formațiunile de opoziție au forțat alegerile, regele Paul (1947–1964) fiind nevoit să accepte această soluție. Desfășurate la 3 noiembrie 1963 și repetate la 16 februarie 1964, ele au dat cîștig de cauză coaliției de centru care a obținut 42% și respectiv 52,72%. Pe această bază, ea și-a asigurat majoritatea parlamentară (171 de locuri, față de 107 ale dreptei și 22 din partea EDA), Georgios Papandreu, liderul acesteia, formînd guvernul (19 februarie 1964–15 iulie 1965). Eșecul dreptei în aceste alegeri l-a determinat pe Constantin Karamanlis să plece în exil (1963), care se va prelungi pînă în 1974.

Guvernarea centralistă, în pofida unor succese economice, a dus o politică ezitantă aceasta și datorită lipsei de coeziune a formațiunilor membre ale EK. Forțele extraparlamentare rămîneau puternice iar tendința aripii de stînga a coaliției, spre o mai mare independență în politica externă, au nemulțumit SUA. S-a mai adăugat și complicata problemă a Ciprului, ceea ce a complicat situația guvernării centriste. (Prin Tratatul de pace de la Berlin, 1878, insula Cipru a revenit Angliei, care, după cel de-al doilea război mondial, a dorit să o mențină drept colonie a Coroanei, dotată cu o chartă constituțională. Ciprioții greci, reprezentînd 80% din populație, s-au pronunțat pentru unirea insulei cu Grecia, care însă, membră a NATO din 1952, a adoptat o atitudine prudentă. În fața ezitărilor Greciei EOKA (Organizația revoluționară cipriotă) a declanșat lupta armată, 1955, care s-a finalizat prin acordurile la Zürich și Londra, 1959, între Marea Britanie, Grecia și Turcia. La 16 iulie 1960, Cipru și-a proclamat independența, arhiepiscul Makarios devenind președinte).

În 1963, arhiepiscopul Makarios a decis să revizuiască Constituția, fapt ce a declanșat violente conflicte între comunitățile greacă și turcă din insulă, creînd perspectiva unui război între Grecia și Turcia, ambele țări membre NATO, care își vedea astfel amenințat flancul de sud–est. Arhiepiscopul Makarios a adoptat o atitudine intransigentă, solicitînd o soluție în cadrul ONU care să mențină integritatea teritorială a țării. Makarios, a cărui poziție a fost sprijinită de Georgios Papandreu, n-a ezitat să joace cartea sovietică. Acest fapt a trezit nemulțumirea Washingtonului, care putea constata că guvernarea centristă era mult mai puțin maleabilă decît formațiunile de dreapta.

„Regele domnește, dar poporul conduce“

În prima parte a anului 1965, viața politică a continuat să fie deosebit de tensionată, obiectul disputei fiind armata. S-a descoperit existența unei organizații militare secrete ASPIDA, care urmărea instalarea unei dictaturi militare de tipul celei din Egipt a lui Nasser, în care erau implicați Andreas Papandreu, fiul premierului și liderul aripii stîngi a coaliției centriste, ca și alți miniștri. Tînărul rege Constantin II (1964–1973), ce a succedat lui Paul, a intervenit în dispută, refuzînd cererile primului ministru Georgios Papandreu de demitere a ministrului Apărării Naționale și a șefului de stat major. De asemenea, nu a fost de acord nici cu intențiile premierului de a prelua departamentul apărării pentru a trece la epurarea armatei. La 15 iulie 1965, regele i-a cerut lui Papandreu să-și prezinte demisia. Întrucît recurgerea la alegerile anticipate nu reprezenta o soluție viabilă, deoarece putea duce la un rezultat incert, regele a recurs la o altă modalitate, folosită de Coroană și cu alte prilejuri — detașarea din rîndul coaliției centriste a unui număr de deputați, care împreună cu ERE să formeze un guvern „legal“. Operația s-a dovedit dificilă dar în cele din urmă a reușit, la 17 septembrie 1965 formîndu-se un guvern condus de Stephanos Stephanapoulos, susținut de opoziția de pînă atunci, condusă de Panaghiotis Kanellopoulos.

„Lovitura de stat“ regală, cum au fost denumite ulterior evenimentele de la mijlocul lui iulie 1965, a sporit considerabil tensiunea pe plan intern. Au avut loc demonstrații, întruniri, greve cu substrat politic și s-a declanșat o amplă dispută privind responsabilitatea celor doi, a regelui și a primului ministru, în declanșarea crizei. Formal, regele a încălcat prevederile constituționale care statuau dreptul liderului formațiunii cîștigătoare a alegerilor de a forma guverne sau, în caz contrar, de a dizolva parlamentul și a organiza un nou sufragiu. Față de aceste gesturi Georgios Papandreu a declarat că „Regele domnește, dar poporul conduce“, maximă pe care tînărul suveran și colaboratorii lui au uitat-o în timpul crizei. La rîndul său, liderul coaliției centriste a făcut numeroase greșeli, cea mai gravă fiind, după opinia noastră, încercarea de a implica masiv armata în politică.

Cum disputele continuau, în decembrie 1966 a intervenit un acord între dreapta și centru, girat de palat, pe baza căruia s-a format un nou guvern de „serviciu“, condus de Ioannis Paraskevopoulos. Sarcina acestuia era de a organiza noi alegeri, fixate pentru luna mai 1967. În perspectiva acestora a fost modificată legea electorală, iar Andreas Papandreu și grupul ASPIDA au fost trimiși în judecată. În aceste condiții, Georgios Papandreu a retras sprijinul guvernului care și-a prezentat demisia. La 3 aprilie 1967, regele a încredințat formarea noului guvern liderului ERE, Panaghiotis Kanellopoulos, care n-a reușit să obțină majoritatea în Cameră. Criza regimului parlamentar era cvasitotală și terenul pentru intervenția armatei pregătit.

Coloneii în acțiune

În condițiile frămîntărilor politice din țară organizația IDEA a fost reactivată de colonelul Georges Papadopoulos, care și-a atras sprijinul unui grup de colegi de generație. Rezolvarea crizei a stat și în atenția armatei, care era îngrijorată de perspectiva alegerilor. Oricine ar fi fost învingătorul, coaliția de centru sau Uniunea radicală, ar fi urmat confruntări violente între cele două tabere care ar fi compromis ordinea publică. Este greu de spus dacă această frică era justificată sau exagerată, dar în mod cert, șefii armatei au gîndit că este preferabil să fie luate măsuri. În consecință, dat fiind și blocajul politic, șeful Statului Major, generalul Spandidakis, a organizat o întîlnire a generalilor cu scopul de a discuta un plan preliminar pentru depășirea crizei. S-a căzut de acord ca înainte de a-l pune în practică, să fie obținut consimțămîntul regelui. La 24 de ore de la această întîlnire a avut loc lovitura de stat militară a „coloneilor". În mod cert, detalii ale acestui plan au fost comunicate de un general participat la întrunire, grupului de „colonei" care complota de cîțiva ani. Dubiile pentru această „trădare" au planat asupra generalului Spandidakis, dar cel mai probabil acesta a fost generalul Georgios Zoitakis, pe care junta militară l-a proclamat regent, la 13 decembrie 1967, cînd regele Constantin II a plecat în exil.

În aceste condiții grupul „coloneilor" a decis să acționeze, preluînd puterea, fără vărsare de sînge, în noaptea de 21 aprilie 1967. Ei au declarat că au acționat în numele regelui, care a trebuit să se încline temporar în fața faptului împlinit. În următoarele luni, junta militară a luat o serie de măsuri care au pus bazele unei dictaturi — au fost închise granițele, au fost dizolvate partidele politice și orice activitate politică a fost interzisă, a fost abolită Constituția, a fost introdusă cenzura asupra tuturor publicațiilor, s-a emis un index al cărților interzise (care includea și dicționarul grec–bulgar), iar muzica lui Mikis Teodorakis n-a mai fost difuzată din cauza conținutului său „antietnic". În urma loviturii de stat s-a format un guvern, condus de Constantin Kollias (21 aprilie–13 decembrie 1967), în care pozițiile principale au revenit grupului de „colonei". Aceștia și le-au păstrat și în guvernul condus de colonelul Georgios Papadopoulos, instituit la 13 decembrie 1967 și care a condus Grecia pînă la 8 octombrie 1973 *(v. tabelul de mai jos).*

Posturile de secretari generali au fost create de noul regim și aveau rangul de viceministru, controlînd de fapt activitatea ministerelor respective. Ministerul Coordonării era nou înființat și avea un rol important în exercitarea puterii, colonelul Nicolas Makarezos, fiind practic al doilea om în stat. El era licențiat în științe politice și economice, a fost profesor la Academia militară și a servit ca atașat militar la ambasada greacă de la Bonn.

„Nu mai rămîneau alte mijloace decît intervenția armatei noastre"

Cauzele loviturii de stat militare sînt, desigur, complexe și ele rezidă într-o anumită tradiție a istoriei elene, în sistemul politic, clientelar care a dominat viața internă și a dus la personalizarea structurilor și relațiilor de putere, la consecințele războiului civil. De asemenea, este de luat în seamă conflictul dintre facțiunile republicană și monarhistă din armată; existența unui vid de putere generat de instabilitatea politică cvasipermanentă; un aparent atașament al armatei față de principiile justiției sociale și a modernizării, percepția unei amenințări comuniste etc. De altfel, ultimele trei elemente au și fost des invocate de autorii loviturii de stat. Luările de poziție oficiale, „après coup", subliniau pericolele la care era supusă Grecia, curajul „mîntuitorilor", iresponsabilitatea guvernelor precedente, corupția generală a politicienilor. Pe această bază s-a avansat ideea „necesității istorice" a „revoluției", cum o numeau autorii ei. De altfel aceștia au ținut să precizeze că armata a preluat puterea pe o perioadă scurtă pentru a preveni o preluare a guvernului de către comuniști și de a încheia o perioadă de anarhie și haos în care politicienii au adus țara. Primul ministru Kollias a oferit un text care a fost pregătit înainte de conducătorii loviturii și care se remarcă prin caracterul lui „mesianic". Totodată, acest document a fixat coordonatele ideologice ale noului regim. Puciștii se arătau adepții clasicii formule a „naționalismului" și a „ordinii" atît de familiară regimurilor de dictaturi. Primul ministru declară că „de mult timp noi am fost martorii unor crime comise împotriva societății și ai nației noastre (...), a luptelor între partide (...), a atacurilor împotriva tuturor instituțiilor. Acest fapt a generat paralizarea activității statului, lipsa completă de înțelegere față de problemele arzătoare ale tineretului, declinul moral, confuzia și nesiguranța. Toate acestea „au distrus calmul în țară, au creat un climat de anarhie și haos, de ură ce conduceau spre o catastrofă națională.

„Noi nu aparținem nici unui partid politic — continua Kollias — și nu intenționăm să dăm avantaje vreunui grup politic în dauna altuia. Noi nu aparținem oligarhiei economice. Aparținem clasei de jos și stăm de partea fraților noștri săraci". Apartenența grupului de colonei la straturile de jos ale societății era o realitate, fapt care explică un asemenea limbaj, întîlnit des în discursurile conspiratorilor. Aceștia doreau abolirea corupției și crearea unei baze adevărate pentru întoarcerea țării la o viață parlamentară normală. „Din acest

Liderii loviturii de stat și pozițiile guvernamentale deținute în primii ani

Numele și prenumele	gradul (1967)	arma	poziția în guvern
G. Papadopoulos	colonel	artilerie	Prim ministru, ministrul Apărării și de Externe
K. Papadopoulos*	locotenent colonel	infanterie	ministru pe lîngă primul ministru
K. Karydas	colonel	blindate	secretar general la Ministerul Muncii
P. Kotselis	colonel	infanterie	secretar general la Ministerul Ordinii Publice
I. Ladas	colonel	infanterie	secretar general la Ministerul de Interne
N. Makarezos	colonel	artilerie	ministru al Coordonării
M. Balopoulos	locotenent colonel	artilerie	secretar general al Oficiului Național de Turism
D. Ioannidis	locotenent colonel	infanterie	comandantul Poliției militare
A. Lekkas	locotenent colonel	infanterie	secretar general la Ministerul Industriilor
A. Mexis	locotenent colonel	infanterie	secretar general, la Ministerul Bunăstării Sociale
M. Roufogalis	locotenent colonel	artilerie	șeful serviciilor secrete (KVP)
D. Stamatelopoulos	locotenent colonel	infanterie	secretar general la Ministerul Transporturilor

* G. Papadopoulos și K. Papadopoulos erau frați.

moment, subliniau noii conducători, nu există dreptiști, centriști sau stîngiști. Există doar greci care cred în Grecia. Cînd grecii sînt uniți ei dau naștere la miracole".

Documentul este important și din alte puncte de vedere. În primul rînd, nu face o referire explicită la un pericol iminent de preluare a puterii de către comuniști. În al doilea rînd, el oferă baza ideologică a unei orientări populiste a noului regim, care însă nu s-a regăsit prea mult în activitatea sa practică de-a lungul a celor șapte ani de exercitare a puterii.

În esență, bazele ideologice ale loviturii de stat a coloneilor au constat în naționalism, populism, antidemocratism, represiune, toate la un loc reprezentînd caracteristicile unui regim dictatorial. Nu intrăm în analiza evoluției acestuia, în perioada celor șapte ani de existență. Vom sublinia doar că în acest răstimp, Grecia și-a schimbat forma de guvernămînt, devenind republică la 1 iunie 1973, decizie confirmată de referendumul din 29 iulie/13 august 1973, premierul Giorgios Papadopoulos asumîndu-și, pînă în decembrie același an și funcția de șef al statului.

La capăt de drum

Dictatura militară din Grecia a luat sfîrșit în contextul evenimentelor din Cipru din vara anului 1974. Politica arhiepiscopului Makarios de întărire a independenței Ciprului nu a fost pe planul juntei militare de la Atena, care la 3 iunie 1974, prin glasul generalului Dimitrios Ioannides a declarat: dacă președintele cipriot va continua să „sfideze" Atena, aceasta dispune de mijloace pentru a-l înlătura. Pe 3 iulie, Makarios a cerut retragerea imediată a contingentului grec din Garda Națională cipriotă, decizie care a stîrnit mînia juntei. La 15 iulie printr-o lovitură de stat, pusă la cale de Atena, arhiepiscopul Makarios a fost răsturnat, funcția de președinte fiind asumată pentru circa o săptămînă de Nicos Sampson.

Invocînd statutul de putere garantă, Turcia a invadat, la 19 iulie, Cipru. După o perioadă de negocieri, la 14 august a avut loc o nouă invazie a armatei turcești soldată cu ocuparea unei treimi din insulă, în fapt la împărțirea ei. Invazia Turciei, inamic tradițional al Greciei, fără ca armata elenă să poată riposta, a dus la căderea juntei militare (22 iulie 1974). Cîteva zile mai tîrziu Constantin Karamanlis a revenit în țară și a preluat șefia guvernului. Organizatorii loviturii de stat din aprilie 1967 au fost arestați în octombrie 1974, judecați și condamnați în august 1975. În anii 1974–1975, Grecia a trecut la un regim civil. A fost reconfirmată republica drept forma de guvernămînt prin referendumul din 8 decembrie 1974 și a fost adoptată o nouă Constituție, la 16 iunie 1975. În perioada următoare, regimul parlamentar s-a consolidat în Grecia, fapt ce a permis un progres economic apreciabil, stimulat și de intrarea Greciei în Uniunea Europeană (1979).

Lovitura de stat din aprilie 1967 și regimul „coloneilor" reprezintă un capitol al zbuciumatei istorii a Eladei din a doua jumătate a acestui secol, istorie ce a stat, din păcate, prea mult sub semnul zeului Ares. ■

Regimul coloneilor, vîrful de lance al dreptei grecești

11 ani de guvernare

Îmbogățită prin adeziunea unor foști liberali și adepți ai lui Venizelos, întărită de atmosfera anticomunistă specifică Războiului Rece și de intrarea Greciei în NATO, în 1952, dreapta a dominat scena politică grecească, mai întîi sub conducerea mareșalului Alexander Papagos și, apoi, după moartea acestuia, în 1955, sub cea a lui Constantin Karamanlis. Cei 11 ani de guvernare neîntreruptă a dreptei (1952–1963) au însemnat, spre deosebire de modelul dictaturilor iberice (Spania, Portugalia) — caracterizate printr-o relativă izolare, dublată de o creștere economică înceată — ani de dezvoltare rapidă a capitalismului autohton și de integrare a acestuia în piața internațională. Inegalitățile sociale ce au rezultat de pe urma acestor procese și nemulțumirile socio–politice pe care acestea le-au generat s-au reflectat în victoria din 1963 a Partidului Uniunea de Centru. Ea a demonstrat că sistemul nu putea supraviețui fără schimbări. Puciul coloneilor din 1967 trebuie privit prin această prismă, ca o încercare a dreptei grecești de a-și salvgarda supremația prin împiedicarea unei liberalizări care ar fi permis sectoarelor recent mobilizate ale societății grecești să joace un rol autohton. Pe de altă parte, puciul a constituit dovada redistribuirii puterii în sînul triarhiei pe care s-a bazat puterea postbelică a dreptei, mai exact încercarea forțelor armate de a-și afirma autonomia deplină față de ceilalți doi parteneri — Coroana și parlamentul. Nu în ultimul rînd, el a însemnat scoaterea la lumină a „paraconstituției", ca principiu de guvernare al noului regim. Opoziția Coroanei, latentă la început, pe față în timpul încercării de contralovitură de stat din 13 decembrie 1967, a însemnat că o componentă de bază a establishment-ului politic a refuzat să acționeze ca instrument de legitimare a noului regim.

Slăbiciunea esențială a regimului coloneilor a fost eșecul său de a se consolida, instituționaliza și legitima.

Încercarea coloneilor de a resuscita anticomunismul militant ca liant al forțelor social–politice opuse deschiderii sistemului a acționat asemeni unui bumerang. Ea a fost catalizatorul declanșării conflictului latent din sînul dreptei grecești între partizanii guvernării extraparlamentare autoritare și adepții formulei constituționale de guvernare, fie ea și restrînsă prin diverse aranjamente paraconstituționale. La falia născută astfel în sînul dreptei grecești, s-a adăugat cea produsă în sînul forțelor armatei înseși, între majoritatea celor navale, căreia i s-a adăugat un segment din compunerea celor aeriene, rămase fidele Coroanei, pe de o parte, și restul forțelor, susținătoare ale noului regim, pe de altă parte.

Liberalizarea, ca strategie de legitimare, este reflectată de cele două Constituții elaborate în timpul regimului coloneilor. Cea din 1968 asigura instituției militare autonomia totală în raport cu guvernarea civilă și oferea mijloacele legale de intervenție pentru restabilirea ordinii social–politice în caz că aceasta ar fi fost amenințată, prin intermediul unei definiri laxe a „securității naționale“.

Ca o măsură de precauție față de pericolele reîntoarcerii la „normalitate“, chiar sever controlate, aplicarea noii Constituții, teoretic intrată în vigoare la 15 noiembrie 1968, a fost suspendată sine die.

Încercări zadarnice

În cei 5 ani ce au urmat, coloneii au încercat în zadar sprijinul Coroanei și al elitei parlamentare față de regim. Anunțarea, în noiembrie 1970, a trecerii la adoptarea unor „măsuri de liberalizare“ nu a fost urmată de pași hotărîți în această direcție. Închiderea a trei lagăre de concentrare a fost interpretată de opinia publică internațională nu ca un semn de liberalizare, ci ca o schimbare a metodelor de represiune utilizate de regim. Potrivit *Cărții Negre,* publicate în 1971 de către Comitetul Central al Frontului Patriotic Anti–Dictatorial, la acea dată în închisorile juntei militare se aflau sute (între 500 și 670) de opozanți politici (comuniști, socialiști, centriști, regaliști, independenți, lideri sindicali etc.), alți circa 100 de indezirabili avînd domiciliu forțat. Denunțarea în repetate rînduri a abolirii drepturilor civice a culminat cu protestul din martie 1971 a 133 de personalități politice și culturale. În cele din urmă, confruntat cu proteste studențești și o încercare de puci proregalist al forțelor navale în mai 1973, George Papadoupoulos, mîna forte a regimului, a recurs la o nouă formă de legitimare, prin intermediul unei noi Constituții, ce instituia „republica parlamentară prezidențială“. Constituția din 1973 oficializa divizarea afacerilor statale în „naționale“ și „ordinare“, prezentă, doar mascat, în precedenta Constituție. Președintele republicii, ales prin sufragiu universal pe 7 ani, era învestit cu largi competențe legislative și executive în domeniile securității și apărării naționale, ordinii publice și afacerilor externe prin acordarea dreptului de numire a miniștrilor, direct responsabili față de persoana sa.

A urmat ridicarea stării de asediu, eliberarea prizonierilor politici, intrarea în vigoare a garanțiilor constituționale pentru libertățile civice și anunțarea alegerilor parlamentare ce urmau a se desfășura nu mai tîrziu de sfîrșitul anului 1974. Spyros Markezinis, șef al Partidului Progresului, a fost însărcinat cu formarea guvernului. Tulburările studențești de la Politehnică, în noiembrie 1973, au generat intrarea regimului în defensivă, prin venirea la putere a adepților liniei dure din sînul juntei grecești. Revenirea la o politică represivă dură și, în ultimă instanță, colapsul regimului se explică tocmai prin incapacitatea acestuia de a depăși problemele create de liberalizarea combinată cu mobilizarea social–politică, înainte ca instituționalizarea și legitimarea acestuia să fi fost asigurate.

Elementul ce a desăvîrșit colapsul regimului a fost criza cipriotă din 20 iulie 1974, declanșată ca urmare a încercării Greciei de a provoca un puci militar menit să răstoarne guvernul arhiepiscopului Makarios. Proasta gestionare a crizei și reacția populară ce a generat-o au condus la delegitimarea și colapsul imediat al regimului. Cele 4 luni ce au urmat, pînă la alegerile parlamentare din 17 noiembrie 1974, au marcat tranziția propriu–zisă la democrație a Greciei. Constantin Karamanlis, întemeietorul și fostul lider al Uniunii Radicale Naționale s-a impus. Lider al dreptei anticomuniste, plecat în exil la Paris după o confruntare cu monarhia și înfrîngerea în alegerile din 1963, Karamanlis nu fusese implicat în evenimentele ce au condus la colapsul democrației parlamentare în 1967. Strategia sa timp de 116 zile, între 24 iulie, cînd a intrat în funcție și 17 noiembrie, cînd triumful electoral i-a furnizat legitimitate și independență față de foștii parteneri și suporteri, a fost una de gradualism prudent, care a combinat elementele schimbării, cu cele ale continuității. Prezența în cabinetul său a unor figuri proeminente de dreapta și centru dreapta a fost dublată de cea a unor persoane binecunoscute prin trecutul lor opoziționist față de juntă. La 1 august, Karamanlis a anunțat revenirea la Constituția din 1952, însă cu suspendarea articolelor referitoare la monarhie și menținerea generalului Ghizikis ca șef de stat interim. Eliberarea deținuților politici și legalizarea tuturor partidelor politice a îngăduit forțelor stîngii și, în special partidului comunist, să participe formal și legal la sistemul politic.

Numai după încercarea de puci din februarie 1975 Karamanlis a trecut la măsuri menite a elimina de pe scena politică aderenții și simpatizanții fostului regim, ce deveniseră sursa majoră de rezistență la schimbare. În mai puțin de 6 luni, protagoniștii puciurilor din 1967 și 1975, torționarii fostului regim și artizanii represiunilor ce au urmat manifestărilor studențești de la Politehnică au suferit rigorile legii. Acțiunea a fost dublată de repudierea simbolurilor fostului regim, interzicerea folosirii termenului de „revoluție“ pentru puciul din 1967 în manualele de școală, numirea unor persoane cu trecut antidictatorial recunoscut la Ministerul Educației și în întreg sistemul universitar.

Pentru a împiedica recent înființatul PASOK să-și articuleze o platformă electorală capabilă a mobiliza forțele sociale, Karamanlis a optat pentru desfășurarea timpurie a alegerilor. Referendumul din 8 decembrie 1974 a sancționat (62% din electorat) opțiunea grecilor pentru republică. Eliminarea monarhiei a fost dublată de subordonarea treptată a instituției militare controlului civil, favorizată de eșecul experimentului în conducerea autoritară și umilirea experimentată de armată în contextul crizei cipriote.

Au urmat ascensiunea treptată a stîngii în viața politică grecească, sfîrșită cu venirea PASOK, sub Andreas Papandreu, la guvernare, în 1981, după ce, în 1980, Karamanlis devenise președintele republicii. Se deschidea, astfel, un nou capitol al istoriei contemporane a Greciei. ■

Adrian POP

Ultima mare criză înainte de prăbușirea regimului comunist polonez

Generalul contra „Solidarității“

Ovidiu BOZGAN

Cu o memorie istorică insurecțională, cu solide sentimente rusofobe, cu o puternică Biserică Romano–Catolică ce reușise să salveze o parte din societatea civilă, Polonia avea toate șansele să devină zona nevralgică a blocului sovietic. Comparatiștii perioadei comuniste nu pot decît să constate istoria accidentată a regimului comunist polonez, probabil singurul pasionant pentru cercetători, în comparație cu monotonia și cenușiul celorlalte regimuri comuniste europene, unde lideri paranoici sau plictisitori erau contemplați de o nomenclatură placidă, predispusă la adorare și inconjurați de populații resemnate.

Înaintea furtunii

Majoritatea istoricilor comunismului est–european sînt dispuși să vadă în incidentele de la Poznan din iunie 1956 — în general în tulburările din acel an — originile gravei crize din 1980–1981. Desigur, aceasta are o preistorie care poate include anul 1956 ce a consacrat un anumit scenariu devenit clasic pentru conflictele sociale din Polonia (creșteri de prețuri — explozii sociale). Considerăm că este mai rațional să se ia în considerație anii 1970 care conțin, dens, toate elementele explicative ce conduc direct la criza de noi invocată.

Anul 1970 debutează cu sîngeroasele evenimente din decembrie 1970 de la Gdansk, cînd autoritățile au reprimat cu sălbăticie demonstrațiile muncitorești provocate de creșterile de prețuri introduse de guvern. Incidentele s-au soldat cu schimbări la vîrf în ierarhia Partidului Muncitoresc Unit Polonez — Gomulka fiind înlocuit cu mai „liberalul“ Gierek — cu unele concesii făcute muncitorilor și cu angajarea unui proces de reformă care a fost destul de repede ratat. Tot în 1970 își face apariția printre liderii greviști, tînărul electrician de la șantierele navale din Gdansk, Lech Walesa (născut în 1943). Spre deosebire de incidentele din 1956 care au fost urmate de o lungă perioadă de acalmie, grevele din 1970 au avut consecințe durabile asupra societății poloneze. Biserică poloneză, animată de cardinalui Stefan Wyszinski optează în anii 1974–1980 pentru o poziție critică față de autorități, lansîndu-se în acțiuni care vizau în primul rînd apărarea libertății religioase dar și în denunțarea represiunii pe motive politice, cum este cazul declarației episcopatului din mai 1980. Un eveniment care a contribuit decisiv la transformarea Bisericii poloneze într-un actor politic inevitabil pentru regimul comunist a fost alegerea lui Karol Woytila, arhiepiscop de Cracovia, pe scaunul Sfîntului Petru, în octombrie 1978. În prima sa vizită în Polonia, în iunie 1979, Papa Ioan Paul al II-lea a fost întîmpinat de mulțimi imense. Fervoarea cu care s-au manifestat polonezii cu această ocazie a demonstrat lipsa de atașament la un regim incapabil de a rezolva cele mai elementare necesități ale societății.

Lech Walesa

Agitațiile muncitorești n-au lipsit în acest deceniu. Cele mai importante s-au derulat în 1976 și, fapt extrem de important, au determinat o apropiere dintre mișcarea muncitorească disidentă și opoziția intelectualității care și-a creat propriul său organism, Comitetul de apărare muncitorească, ce își propunea inițial să asiste umanitar și juridic muncitorii arestați. După 1978 apar preocupări sistematice pentru organizarea unor sindicate libere, în opoziție cu sindicatele oficiale care vegetau, mișcare susținută de o eficientă rețea clandestină de presă. Toate aceste evenimente se desfășurau pe fundalul unei situații economice grave, rezultatul unei politici de investiții defectuoase (Polonia beneficiind atît din partea Occidentului cît și din partea URSS de împrumuturi generoase) și a unei penurii alimentare din ce în ce mai pronunțate.

Grevele care vor conduce la nașterea „Solidarității“ izbucnesc la 1 iulie 1980, se pare la uzina de tractoare Ursus de lîngă Varșovia. Imediat ele se extind în zonele tradiționale de protest, la Lublin, Lodz, în Uzinele de automobile „Zeran“ din Capitală, în porturile baltice Gdansk, Gdynia și Sopot. La 20 august 1980 greva este declanșată și în giganticele întreprinderi siderurgice de la Nowa Huta de lîngă Cracovia. Lipsa de organizare la nivel național, și uneori la nivel regional, putea oferi regimului șansa de a trata separat focarele de revoltă și de a le lichida treptat. Nevoia unei structuri sindicale la nivel național era evidentă și intelectualii, raliații protestelor muncitorești, au militat în această direcție. Procesul începe la Gdansk unde Lech Walesa reușește să creeze la 17 august un comitet inter–întreprinderi de grevă, deși muncitorii de la șantierele navale primiseră din partea autorităților satisfacție. Walesa, în eforturile sale de organizare, este deja secondat de Tadeusz Mazowiecki și Bronislaw Geremek. Modelul diseminează rapid, comitete inter–întreprinderi de grevă apar la Wroclaw, Nowa Huta etc. La 23 august 1980 comitetul din Gdansk lansează un buletin de informații, denumit „Solidaritatea“. Grație acestei organizări, la 31 august sînt semnate cu guvernul acordurile de la Gdansk care, între altele, prevăd principiul sindicatelor libere (deși autoritățile au dorit ca aceste acorduri să fie aplicate numai zonei baltice, la 15 septembrie s-a admis aplicarea lor la nivel național). În fine, ultima etapă este constituirea propriu–zisă a „Solidarității“ în cadrul unei reuniuni a reprezentanților greviștilor la Gdansk, la 17 septembrie 1980 (numele efectiv de „Solidaritatea“ a fost adoptat la 22 septembrie). Walesa este aclamat președinte al noii centrale sindicale.

Mișcarea grevistă și apariția sindicatelor libere au provocat o profundă criză politică la nivelul partidului și statului. Considerat responsabil pentru cedările de la Gdansk, la 6 septembrie 1980 Edward Gierek este înlocuit în funcția de prim–secretar cu Stanislaw Kania, mult timp protejatul primului. La nivel guvernamental se poate vorbi de instabilitate, destituirile fiind frecvente și însoțite de valuri de critici. Schimbările survenite n-au putut produce nici redresarea regimului de la Varșovia și nici temperarea opoziției sindicale. În toamna anului 1980 „Solidaritatea“, prin înregistrarea ei la tribunal, a devenit o organizație legală. Inițial, la 24 octombrie 1980 tribunalul a înregistrat sindicatul, după ce a modificat abuziv statutele acestuia. Patru zile mai tirziu „Solidaritatea“ a amenințat cu o grevă de avertisment dacă înregistrarea nu se va face pe baza statutelor originale. În cele din urmă justiția poloneză a cedat și la 10 noiembrie s-a recunoscut legal dreptul la existență a unei organizații care va însemna condamnarea la moarte a comunismului polonez.

Asupra perioadei scurse pînă la lovitura militară din 13 decembrie 1981 nu este locul aici să insistăm. În Polonia s-a creat un echilibru precar între un regim tot mai discreditat și o mișcare de opoziție care ezita prin activitatea sa să iasă din limitele sistemului comunist. Autoritățile au declanșat un adevărat război al nervilor la care frecvent contestatari au ripostat. Însăși „Solidaritatea“ era minată de curente interne care se combăteau și se anihilau reciproc. Simplificînd situația sindicatului liber existau în interiorul acestuia o tendință moderată condusă în principiu de Lech Walesa și o tendință radicală care urmărea distrugerea regimului. Acest fapt se poate observa cu claritate în timpul primului congres al „Solidarității“ din septembrie–octombrie 1981 și mai ales în textul programului adoptat la 7 octombrie, care se dorea un compromis între diversele grupări. Programul nu face nici o referire la socialism, fapt care va fi exploatat de propaganda regimului dar opțiunile politice rămîn în continuare vagi. Se propunea o republică autogestionară, cu alte cuvinte, extinderea la nivelul organizării politice a autogestiunii muncitorești. Chiar și în condițiile acestei ambiguități era limpede că „Solidaritatea“ suferise un puternic proces de politizare, fapt ce neliniștea în cel mai înalt grad puterea (existau voci care propuneau crearea unor partide politice ce urmau să combată monopolul P.M.U.P.). Mai grav pentru „Solidaritatea“ este faptul că mișcarea grevistă din cursul anului 1981 — așa–numitele greve sălbatice, spontane, unele provocate de autorități prin agenții infiltrați în rîndul liderilor sindicali — tinde să scape de sub controlul acesteia. Pericolul de a provoca nemulțumiri și agasare în societatea poloneză, care pînă atunci simpatizase masiv cu sindicatele libere, a fost intuit de Walesa care s-a lansat într-o cursă disperată la sfîrșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie pentru a determina pe greviști să-și înceteze protestele. În încercarea de a debloca acest echilibru precar a intervenit Biserica prin primatul acesteia, cardinalul Jozef Glemp care-i succedase în mai 1981 lui Wyszinski. Glemp era încă din 1967 secretarul lui Stefan Wyszinski și era implicat în acțiunea de rezistență a Bisericii față de comunism. Rolul pe care primatul și-l stabilise era acela de mediator între „Solidaritatea“ și putere. Au fost organizate mai multe serii de negocieri tripartite, ultima, la 4 noiembrie 1981, la care au participat Walesa, Jaruzelski și Glemp, dar care nu s-au soldat cu nici un rezultat. Mai mult, intransigența unor lideri ai „Solidarității“ începe să fie dezavuată de Biserică.

Atmosfera politică din Polonia în noiembrie–decembrie 1981 devenise extrem de tensionată și rumorile despre organizarea unei lovituri de forță din partea autorităților erau tot mai insistente. La 27 noiembrie 1981 Jaruzelski amenință cu instaurarea legii marțiale și chiar se redactase un proiect de lege privind conferirea de puteri excepționale guvernului, care urma să fie discutat de Seim. Drept replică, la 3 decembrie liderii „Solidarității“ se întrunesc la Radom pentru a analiza ultimele evenimente. În cursul unei ședințe incandescente Lech Walesa pronunță un dur discurs, neobișnuit pentru tonul echilibrat pe care îl folosise pînă atunci, amenințînd cu declanșarea unei greve generale în cazul în care Seimul ar fi adoptat această lege. De fapt, izbucnirea lui Walesa avea scopul de a nu se lăsa debordat de liderii radicali care îl acuzau de atitudine conciliantă și cuvintele liderului sindical nu erau destinate publicității. Din păcate, cuvîntarea lui Walesa a fost înregistrată de agenții infiltrați în sală și fragmente ale acesteia au fost ulterior difuzate de posturile oficiale de radio iar propaganda regimului a putut să gloseze în voie asupra unei iminente lovituri a „Solidarității“.

În realitate, cei care pregăteau o lovitură erau autoritățile. La 9 decembrie, Jaruzelski convoacă ierarhia militară care primește ultimele instrucțiuni în vederea declanșării loviturii militare a cărei dată este stabilită pentru sîmbătă, 12 decembrie.

Intervenția armatei

Intervenția armatei în viața politică a Poloniei nu este o noutate. Este suficient în acest sens să amintim rolul mareșalului Pilsudski și al armatei în anii interbelici. În perioada postbelică, armata poloneză era văzută ca o garanție a stabilității regimului comunist, ca una dintre cele mai fidele instituții față de noua ideologie. Lichidarea corpului ofițeresc polonez la începutul războiului (cazul masacrului de la Katyn), promovarea în funcțiile de comandă a membrilor diviziei Koszcziusko creată în 1943 pe teritoriul URSS, numirea de către sovietici a unor ofițeri din Armata Roșie la comanda armatei poloneze au dus la crearea unui instrument obedient și redutabil, aflat la dispoziția comuniștilor polonezi. De exemplu, în noiembrie 1949 a fost numit în funcția de ministru al Apărării mareșalul sovietic Konstanty Rokossovski (care avea unele ascendențe poloneze). Deși obligat să părăsească Polonia în 1956 la insistențele lui Gomulka, trecerea sa pe la Ministerul Apărării a lăsat urme durabile. În plus, la momentul 1981 armata poloneză era sub comanda celui care avea toate șansele să devină omul forte al Poloniei, în logica multor militari, salvatorul acesteia. Wojciech Jaruzelski — născut în 1923 — devenise în 1956 cel mai tînăr general al armatei poloneze. Ascensiunea sa a fost rapidă și semnificativă pentru evenimentele ulterioare: în 1962 este numit ministru adjunct al Apărării, în 1965 este șef al Marelui Stat Major iar din 1968 devine ministru al Apărării, însărcinat cu pregătirea unităților poloneze destinate intervenției în Cehoslovacia. Ascensiunea sa nu este doar de natură militară, fiind promovat în 1970 membru supleant al Biroului Politic și în 1971, membru plin. La o simplă privire a acestor repere biografice se poate remarca relația dintre momentele de criză prin care a trecut Polonia și blocul sovietic și propulsarea sa spre vîrful ierarhiilor militare și politice. Criza din 1980–1981 a fost o nouă ocazie pentru Jaruzelski de a ocupa, de această dată, principalele responsabilități în statul polonez. La 11 februarie 1981, este numit prim–ministru iar la 18 octombrie este ales cu o majoritate covîrșitoare de către CC prim–secretar al PMUP. Așadar, la momentul loviturii din 13 decembrie, Jaruzelski, ministru al Apărarii, prim–ministru și prim–secretar al partidului, concentra uriașe prerogative pe care nu a ezitat să le utilizeze.

Lovitura militară începe pe 12 decembrie, puțin înainte de miezul nopții, totuși data care a fost reținută convențional este 13 decembrie. Termenul de lovitură de stat pare a fi nepotrivit, avînd în vedere obiectivele urmărite. Lovitura nu urmărea eliminarea autorităților legale ci anihilarea opoziției, în primul rînd a „Solidarității". Este adevărat că libertățile prevăzute de Constituția din 1952 vor fi suspendate, așa cum se va întîmpla cu acordurile încheiate cu opoziția. PMUP, paralizat de criza politică și socială, marcat de o veritabilă hemoragie prin abandonarea lui de numeroși membri, este retras în rezervă de către propriul său prim–secretar, fără ca ideologia sa să fie înlocuită cu un discurs tehnocratic. Dimpotrivă, lovitura militară viza salvarea comunismului în Polonia. Autorii loviturii din 13 decembrie, Jaruzelski secondat de generalul Czeslaw Kiszczak, ministru de Interne și generalul Florian Siwicki, ministru adjunct al Apărării, au căutat să dea o aparență de legalitate evenimentelor, convocînd în primele ore Consiliul de stat ai cărui membri au semnat doar cu o singură excepție, decretele pregătite de puciști, prin care se proclama starea excepțională (în baza articolului 33 din Constituție) iar puterea era transferată armatei, de fapt unui Comitet militar de salvare națională prezidat de Jaruzelski.

După un plan prestabilit, armata și trupele Ministerului de Interne au efectuat un mare număr de arestări în rîndul militanților „Solidarității". Lech Walesa este arestat la Gdansk unde tocmai se terminase o reuniune a Comisiei naționale a „Solidarității" și transferat cu un avion special la Varșovia. În aceeași zi radioteleviziunea poloneză transmite discursul lui Jaruzelski consacrat evenimentelor. Generalul–prim–secretar prezintă circumstanțele care au motivat intervenția armatei într-o manieră apocaliptică: „Catastrofa națională nu mai este o chestiune de zile ci de ore". În continuare oratorul denunță „Solidaritatea" pentru refuzul de a continua dialogul cu autoritățile, cu toate că acestea erau responsabile de blocarea acestuia, și respinge posibilele acuzații că ar fi vorba de o lovitură de stat. Este interesant faptul că Jaruzelski anunță măsuri de internare nu numai împotriva opoziției dar și împotriva autorilor dezastrului economic și social, referire abia voalată la adresa echipei lui Gierek. Partidul practic este absent din discursul generalului care însă nu se privează de ocazia de a elogia socialismul. Propaganda regimului va prezenta pe larg motivele care au determinat implicarea armatei în viața politică, dezvoltînd teme care mergeau de la haosul care domnea în țară — indiscutabil real — pînă la nevoia implementării urgente a reformelor economice și în ultimă instanță, la conservarea socialismului și respectarea alianțelor în cadrul blocului sovietic. Neoficial, a fost lansată ideea că lovitura militară a preîntîmpinat o intervenție sovietică și ca atare societatea poloneză ar putea fi chiar recunoscătoare pentru acest act patriotic. Mai tîrziu Jaruzelski susține că această intervenție urma să aibă loc la 14 decembrie. Cercetări ulterioare au demonstrat că Uniunea Sovietică nu avea deloc intenția să invadeze statul vecin, în cursul unei reuniuni a Biroului Politic al PCUS desfășurată cu cîteva zile înainte de lovitura militară, Iuri Andropov pronunțîndu-se ferm contra oricărei intervenții, fiind aprobat de A. Gromîko și M. Suslov.

Tot pe 13 decembrie, este difuzat și afișat (formularul — s-a dovedit mai tîrziu — fusese imprimat în 1967!) decretul care instituia legea marțială. Erau interzise manifestațiile și reuniunile neautorizate, publicațiile neautorizate, era suspendat dreptul la grevă, portul actelor de identitate era obligatoriu, deplasările în străinătate erau restrînse (în realitate, frontierele au fost închise), erau suspendate organizațiile care prezentau o amenințare la adresa statului, era proclamată cenzura corespondenței și controlul comunicațiilor (în momentul convorbirilor se declanșa automat o bandă care avertiza interlocutorii că erau supravegheați). Armata era abilitată să facă uz de forță. Circulația a fost interzisă între orele 22–6 și vînzarea de carburant către particulari a fost oprită. S-a trecut imediat la militarizarea unor sectoare ale economiei naționale și a unor servicii publice cum ar fi uzinele de armament, minele, centralele electrice, căile ferate, radioteleviziunea, porturile, telecomunicațiile și transporturile urbane iar salariații acestor întreprinderi au fost rechiziționați. Se poate spune că a fost introdus un autentic regim de muncă forțată, autoritățile putînd prelungi săptămîna de lucru la 7 zile, ziua de muncă pînă la 12 ore și concediile erau drastic reduse. Cele mai severe modificări erau aduse justiției, care era înlocuită cu un sistem de justiție sumară, în care un rol important îl aveau tribunalele militare pe baza unui regim penal draconic care includea pedeapsa cu moartea. Toate aceste măsuri au fost aprobate de Seim abia la 25 ianuarie 1982.

Principala victimă a loviturii militare a fost „Solidaritatea". Raziile efectuate de trupele Ministerului de Interne au fost în general eficiente, majoritatea liderilor Sindicatului fiind capturați. Dacă ideea în sine a loviturii fusese relativ frecvent vehiculată, repetatele alarme au diminuat vigilența opoziției. După declarațiile generalului Kiszczak din 22 decembrie 1981 fuseseră internate 5000 de persoane iar alte 363 persoane au fost arestate. O statistică valabilă pentru toată perioada aplicării legii marțiale acreditează cifra de 10.131 de persoane internate. Tratamentul celor internați sau arestați a fost diferențiat, cei mai cunoscuți lideri au beneficiat de un regim de favoare (de pildă, Walesa a fost deținut în mai multe vile ale nomenclaturii) alții, necunoscuți Occidentului, au fost deseori maltratați.

În primele momente reacția populației, șocată de mijloacele masive folosite de Jaruzelski, a fost minoră. „Solidaritatea“ decisese ca în caz de lovitură militară să se riposteze cu greva generală. Dar lipsiți de liderii lor, muncitorii au declanșat mișcări necoordonate, rapid reprimate de forțele speciale ale Ministerului de Interne, care n-au ezitat să ucidă în unele cazuri. Mai tîrziu rezistența începe să se organizeze și la 22 aprilie 1982 se creează o Comisie provizorie de coordonare a „Solidarității“, formată din supraviețuitorii raziilor din decembrie. Rețeaua clandestină de edituri care scăpase demantelării a întreținut, prin publicațiile sale, spiritul de rezistență. În aceste condiții dramatice, salutară va fi intervenția Bisericii. Dacă inițial reacția lui Jozef Glemp fusese excesiv de prudentă, la 15 decembrie 1981 conferința episcopală condamnă în termeni viguroși legea marțială și cere relegalizarea „Solidarității“. Tot Biserica este cea care a organizat asistența celor arestați și internați, administrînd ajutoarele sosite cu generozitate din Occident, din partea asociațiilor de caritate și a sindicatelor necomuniste. Prelații au adresat numeroase cereri de eliberare a unor persoane, pe considerente umanitare, satisfăcute prompt de Jaruzelski care era conștient că nu poate înfrunta un adversar de talia Bisericii Catolice. De altfel, puterea asista deznădăjduită la radicalizarea pozițiilor Bisericii pe parcursul anului 1982, sub directa influență a Papei Ioan Paul al II-lea.

Pe plan extern, reacțiile occidentale au fost destul de ambigue. Guvernele vest–europene se aflau de mai mult timp sub psihoza unei intervenții sovietice. Lovitura din 13 decembrie, eminamente poloneză, a putut să calmeze o serie de politicieni occidentali iar reacția lor a fost anemică. Cancelarul social–democrat al RFG, Helmut Schmidt, aflat în vizită în RDG, nu era interesat de adoptarea unei poziții ferme de condamnare pentru a nu periclita Ostpolitik care se transformase într-o dogmă a politicii externe de la Bonn (pe termen lung, cu rezultate submediocre). Torpoarea occidentală este deranjată în cele din urmă de președintele Reagan care ia primele măsuri de represalii atît contra Poloniei cît și împotriva URSS, percepută ca autoarea morală a loviturii din 13 decembrie*.

Autorii loviturii din 13 decembrie 1981 contau pe un rapid recul al mișcării de contestare și pe o redresare a economiei. Calculele au fost însă fatal greșite. Sindicatele libere nu au putut fi suprimate iar combativitatea muncitorilor polonezi era departe de a dispărea. La 31 august 1982, pentru a marca 2 ani de la semnarea acordurilor de la Gdansk, s-au organizat în 66 de orașe demonstrații de protest, unele reprimate violent de forțele de represiune, soldate cu morți și răniți. Autoritățile nu au obținut nici o raliere semnificativă din partea opoziției. Intelectualitatea a boicotat regimul iar liderii „Solidarității“ au refuzat să primească responsabilități în noile sindicate organizate de autorități. În pofida presiunilor la care a fost supus, Lech Walesa nu și-a abjurat niciodată convingerile. Reacția occidentală a devenit tot mai dură, Jaruzelski fiind supus unei adevărate carantine diplomatice. Intransigența pe plan extern a fost bineînțeles imprimată de președintele Reagan care a răspuns cu vigoare la inițiativele tot mai dezordonate ale regimului de la Varșovia. Cînd prin legea sindicatelor din 8 octombrie 1982 „Solidaritatea“ a fost efectiv desființată, SUA au retras, la 9 octombrie, clauza națiunii celei mai favorizate de care beneficia Polonia de mulți ani. Biserica Romano–Catolică a fost coșmarul comuniștilor de pe malul Vistulei. În încercarea de a capta bunăvoința Bisericii Jaruzelski a acceptat vizita Papei în Polonia. Rezultatul obținut a fost acela că în cursul vizitei care a avut loc în iunie 1983, Sfîntul Părinte nu și-a temperat criticile la adresa regimului comunist. Probabil eșecul regimului legii marțiale este simbolizat de eliberarea lui Lech Walesa, la 14 noiembrie 1982. O lună mai tîrziu, la 12 decembrie 1982, generalul Jaruzelski, într-un mesaj radiotelevizat se pronunță pentru ridicarea legii marțiale, care va deveni efectivă de la 1 ianuarie 1983. Agonia în care se va zbate regimul comunist pînă în 1989 nu se putea sfîrși decît cu capitularea necondiționată în fața unei societăți care-l respinsese cu obstinație, eroism și fervoare creștină. ■

Vechii adversari față în față:
Prima întîlnire între Walesa și g-ralul Jaruzelski după legalizarea „Solidarității“ (18 aprilie 1989)

** Există un incident încă obscur în atitudinea administrației americane. Serviciile secrete americane reușiseră să infiltreze o „cîrtiță“ în grupul de planificare a loviturii din 13 decembrie, în persoana colonelului Kuklinski. În pericol să fie descoperit, serviciile americane l-au extras cu ajutorul ambasadei canadiene la Varșovia. La curent cu planurile lui Jaruzelski, totuși administrația americană nu le-a transmis conducerii „Solidarității“*

Sfîrșitul regimului comunist în România

O lovitură de stat în decembrie '89?

Florin CONSTANTINIU

Prezentarea evenimentelor din decembrie 1989 într-un număr al „Dosarelor Istoriei“ consacrat loviturilor de stat poate părea abuzivă. Nu dispunem de mărturii peremptorii care să arate că răsturnarea regimului Ceaușescu a fost înfăptuită printr-o lovitură de stat sau că „revoluția a fost confiscată“ printr-o lovitură de stat. Atunci de ce aceste pagini despre decembrie '89 într-o suită de evocări ale diverselor lovituri de stat din istoria contemporană? Pentru că, atît timp cît un șir de aspecte și momente capitale ale evenimentelor din decembrie 1989 sînt învăluite în obscuritate, există spațiu pentru ipoteza unei lovituri de stat, ipoteză ce poate oferi o explicație „misterelor“, atît de des amintite ale acestor evenimente.

O mare revoltă populară

Regimul Ceaușescu nu putea fi răsturnat decît printr-o mare revoltă populară. Forța aparatului de represiune și absența oricărei grupări opoziționiste în conducerea de partid făceau ca puterea lui Nicolae Ceaușescu să rămînă — în ciuda ostilității marii majorități a populației — greu de contestat, chiar dacă, pe plan internațional, el era complet izolat.

Marile privațiuni impuse populației — de la lipsa de alimente la frigul din casă — care nu mai puteau fi justificate nici măcar prin efortul de lichidare a datoriei externe, politici nesăbuite ca demolarea satelor sau a cartierelor bucureștene ori „alimentarea rațională“, formele grotești, respingătoare ale „cultului personalității“ cuplului prezidențial și altele sporeau exasperarea populației, ținută în frîu numai prin teama de represiune.

Seismul declanșat de politica de reforme, lansată de Mihail S. Gorbaciov în URSS, s-a repercutat în întreaga Europă de Est și România nu putea rămîne în afara lui. Ostil oricărei forme de liberalizare, Ceaușescu nu era receptiv la îndemnul lui Gorbaciov de a aplica și în România „perestroika“ (restructurarea) și „glasnost“ (transparența). Politica de independență față de Moscova, în care se angajase încă de la venirea lui la putere (1965) a devenit, după 1985, un alibi al refuzului de a urma cursul reformator, care venea acum de la Kremlin. Iritarea provocată de gesturile de independență ale lui Ceaușescu de cînd devenise liderul României (stabilirea de relații diplomatice cu RFG în 1967, bunele raporturi cu Israelul și China, condamnarea intervenției în Cehoslovacia în 1968, participarea la jocurile olimpice de la Los Angeles în 1984, în ciuda boicotului sovietic etc.) lăsa acum loc unei adversități abia contenite. Discuțiile dintre secretarii generali ai PCUS și PCR (ca, de pildă, cea din timpul vizitei lui Gorbaciov la București în 1987) deveneau furtunoase. Pentru Gorbaciov, interesat să impună politica de reforme în spațiul de hegemonie al URSS, căderea lui Ceaușescu devenea cum nu se poate mai oportună.

A grăbit liderul de la Kremlin dispariția — politică și fizică — a omologului său de la București? În memoriile sale, Vadim Medvedev, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Gorbaciov (a fost secretar al CC al PCUS și șeful secției CC pentru relațiile cu partidele comuniste și muncitorești) afirmă că, la solicitarea generalului Nicolae Militaru de a fi sprijinit în înlăturarea lui Ceaușescu, Gorbaciov a dat dispoziție să nu i se răspundă. Documentele publicate de Ministerul de Externe rus în 1994, privind evenimentele din decembrie 1989 din România, lasă să se întrevadă o surprinzătoare ignoranță în privința situației din România (tipărirea lor a avut rostul de a dezminți orice amestec sovietic în evenimentele din decembrie 1989).

Astăzi, însă, știm cu certitudine că, la originea „revoluției de catifea“ de la Praga s-a aflat un impuls sovietic (vicepreședintele KGB, Viktor Grușko, a venit la Praga pentru a purta discuții — evident secrete — cu generalul Alois Lorenc, șeful Securității cehoslovace!), dar un șir de „accidente“ au făcut să eșueze planul sovietic de a impune, în locul dogmaticului Milos Jakes, un reformator de tip gorbaciovist.

Aici și în p. 58–62, imagini din ziele fierbinți ale lui decembrie '89 surprinse în Capitală

Sovieticii și Ceaușescu

A existat un plan similar și pentru România? Deocamdată — în ciuda afirmațiilor lui Vadim Medvedev și a documentelor diplomatice sovietice — dispunem de informația lui Radu Portocală de la săptămînalul francez „Le Point“, că un agent al Direcției Generale a Securității Externe (DGSE) a Franței a afirmat că la începutul anului 1989, „Uniunea Sovietică aduce la cunoștință Franței și Italiei — probabil că și altor puteri din Vest — că a decis să se debaraseze de Ceaușescu. Nu este vorba neapărat de o solicitare de cooperare, ci, mai ales, de un mesaj de asigurare: evenimentele vor avea loc în România, dar situația va rămîne sub control“. (Radu Portocală, *România. Autopsia unei lovituri de stat*, Timișoara 1991, p. 23)

Potrivit lui Radu Portocală, la 24 noiembrie 1989, „«o sursă de încredere din Europa de Est» ne încredințează în particular și sub puterea tainei că «sovieticii s-au decis acum să se debaraseze de Nicolae Ceaușescu» mai adaugă două amănunte deosebit de interesante: «Operațiunea va începe cu manifestații de stradă și va cuprinde și o intervenție a regelui Mihai al României, pe posturile maghiare, cu destinația România». La întrebarea: «Cînd?» răspunsul a fost laconic: „Curînd». În ziua de 4 decembrie, aceeași sursă declară că evenimentele anunțate vor avea loc «foarte curînd» (...). Este vorba despre informația a cărei difuzare a fost interzisă de Radio Europa Liberă“. *(Ibidem*, p. 28) Mai departe, Radu Portocală arată că sursa care a transmis aceste informații — toate confirmate de fapte — era maghiară.

Dacă în privința pregătirii răsturnării lui Ceaușescu datele sînt puține și firave, în problema „teroriștilor“ misterul este total. Și aici explicația nu poate fi decît ipotetică.

Așa cum s-a spus mai spus, Ceaușescu nu putea fi doborît decît printr-un val de nemulțumire populară, capabil să mături aparatul represiv. Mulțimile care umpleau străzile Timișoarei, apoi ale Bucureștiului, apăreau ca un potop uman, greu de contenit. Confruntat cu marea de oameni din jurul clădirii Comitetului Central, lui Ceaușescu nu i-a mai rămas decît fuga cu elicopterul.

Din acele momente, oricare dintre cei aflați în stradă putea revendica participarea la putere. Ceaușescu fusese eliminat, era firesc ca la conducerea țării să acceadă cei care înfruntaseră forțele de represiune.

Dacă se admite că un grup se pregătise — sau fusese pregătit din exterior — să ia locul dictatorului răsturnat, atunci este limpede că el era puternic „concurat“ de cei care, după ce obținuseră victoria — adică prăbușirea regimului Ceaușescu — doreau acum — și, în fond, erau îndreptățiți — să alcătuiască noile structuri de putere.

În acest moment critic — adică, îndată după fuga din București a lui Ceaușescu — au apărut... „teroriștii“. Dacă cercetările întreprinse pînă acum ar fi utilizat normele de critică istorică a surselor, probabil că astăzi ne-am fi aflat mult mai departe în dezlegarea acestei enigme. Cea dintîi întrebare elementară ar fi fost: cine a vorbit prima dată despre teroriști și care era sursa sa de informație?

Cine au fost teroriștii?

După opinia noastră, singura explicație a dispariției totale a teroriștilor — nici un mort, nici un rănit, nici un prizonier (deși s-au publicat fotografii de teroriști arestați sau răniți) — ar putea fi existența unui grup restrîns de diversioniști, care a slujit interesul grupului care a luat puterea în zilele de 22–25 decembrie. Iată care ar putea fi scenariul acestei acțiuni:

Amintitul grup putea fi contestat de orice manifestant care își strigase — cu riscul vieții sau al libertății — ostilitate față de regimul Ceaușescu. Puteau revendica asocierea la exercitarea puterii și reprezentanții vechilor partide istorice — așa cum avea să se întîmple, la începutul anului 1990. Pentru a ține departe pe concurenți, grupul a dispus de o echipă restrînsă de diversioniști (aceștia sînt „teroriștii“!) care a deschis focul la lăsarea întunericului, în cîteva puncte ale Capitalei și în unele orașe de provincie. Televiziunea și Radioul au lansat apeluri „disperate“, cerînd să fie apărate împotriva „atacurilor“ dezlănțuite de teroriști. Nimeni nu și-a pus atunci întrebarea ce rost aveau astfel de apeluri? Mulțimea chemată în jurul Televiziunii și a Radioului era neînarmată, astfel că ea nu putea fi decît un „scut uman“ al celor două instituții, adică un fel de „țintă vie“ pentru teroriști. Această mulțime, care avea să fie cuprinsă curînd de isteria teroriștilor, a blocat străzile, împiedicînd astfel deplasările armatei, singura care putea proteja eficient cele două posturi naționale. În același timp, instituirea a tot felul de puncte de control de stradă și în metrou a sporit confuzia.

La Televiziune și la Radio se anunța mereu că teroriștii atacă, otrăvesc apa, sînt prezenți pretutindeni. Spaima s-a așternut asupra țării întregi („La Grande Puer“ ar fi spus Georges Lefebvre). Nimeni nu se mai gîndea la problema puterii, toți erau stăpîniți de un singur gînd: să supraviețuiască, să nu fie uciși de teroriști.

În timp ce panica și isteria bîntuiau țara, grupul hotărît — și pregătit — să ia puterea, s-a instalat la cîrma țării și a organizat procesul–parodie de la Tîrgoviște. Începînd din 26 decembrie, focurile de armă s-au rărit și „teroriștii“ s-au făcut nevăzuți. Dar nu pentru că Nicolae Ceaușescu fusese executat, ci pentru că, în sfîrșit, comanditarii lor se instalaseră la putere. Lovitura de stat se înfăptuise.

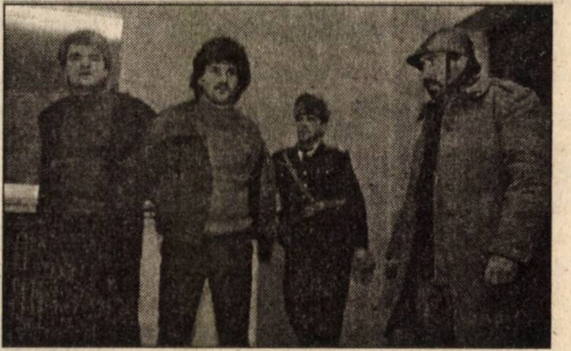

București, 26 decembrie 1989, ora 14,00: în sediul MAE, sînt prinși doi așa–ziși teroriști

Este, cum am spus, o ipoteză; ea va fi confirmată sau infirmată de viitoarele investigații. ■

O întrebare obsedantă pentru milioane de români

Revoluție sau lovitură de stat?

Chiar dacă au trecut peste nouă ani de la căderea comunismului în România, percepțiile asupra celor întîmplate în decembrie 1989 sînt diferite: revoltă populară, revoluție, lovitură de stat, revoluție confiscată de către neocomuniști etc. Senatorul Valentin Gabrielescu, președintele uneia dintre comisiile senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie ’89, mai în glumă mai în serios, a lansat și el o formulă originală: „A fost o *loviluție!*“. Trecînd peste glumă, termenul poate exprima, în fond, impasul în care și acum se află participanții la dezbaterea privind originea evenimentelor de la sfîrșitul anului 1989. La nouă ani, comemorarea victimelor de atunci a avut loc într-un cvasianonimat chiar dacă la ea au participat, fiecare în altă zi, pentru a nu se întîlni, fostul președinte al României, Ion Iliescu, și actualul șef al statului, Emil Constantinescu. Dacă sînt nesiguri, debusolați în privința viitorului, românii nu găsesc nici puterea de a-și clarifica și asuma trecutul recent, așa cum a fost el.

Revista „Dosarele Istoriei“ a adresat întrebarea din titlu cîtorva dintre participanții de marcă la evenimentele din decembrie 1989. Cum se va vedea, interlocutorii noștri sînt partizanii hotărîți ai tezei revoluției. Într-unul din numerele noastre viitoare vom da cuvîntul și acelora care se plasează pe o poziție cu totul contrară. Cui va da dreptate istoria? Și, mai ales, cînd vom afla adevărul?

Ion Iliescu:

„Sînt lovituri de stat care duc la revoluții“

„Întrebarea, în primul rînd, e stupidă, înainte de a fi diversiune. În primul rînd că nu se contrapun cei doi termeni — revoluție și lovitură de stat.

Revoluția, prin definiția ei, este un proces istoric care duce la transformarea structurii sociale, structurii statale și a societății respective. Revoluția poate fi declanșată în moduri diferite. Este, de exemplu, așa-numita *revoluție de catifea*, cum au definit-o cehii, cînd procesul declanșator al schimbării a aparținut inițiativei politice a fostelor conduceri politice. Cam la fel s-au petrecut lucrurile la bulgari, unde, într-o plenară, s-a decis înlocuirea lui Jivkov

Sînt lovituri de stat care duc la revoluții. În Portugalia, s-a trecut de la dictatură spre democrație printr-o lovitură militară. Inițiativa armatei s-a numit *revoluția garoafelor* care, deci, a fost o lovitură de stat inițiată de conducerea armatei și susținută de armată, fără nici o vărsare de sînge, dar n-a fost o acțiune populară. Sau poate fi declanșată revoluția printr-o mișcare de mase, cum a fost în România.

Pentru că în România, spre deosebire de toate țările din zonă, a fost imposibil măcar să se discute la nivelul vechilor structuri despre nevoia vreunei schimbări. Regimul foarte dur, de control, pe care îl instaurase Ceaușescu, făcea imposibil așa ceva.

Dacă noi am fi reușit, în condițiile respective, să fi organizat un complot, o lovitură de stat, cum se spune, ca să fi putut fi arestat, izolat Ceaușescu, am fi evitat vărsările de sînge din decembrie 1989. Din păcate, nu s-a putut așa ceva, deși încercări au fost. Și se fac referiri la asemenea chestiuni. Inclusiv eu am fost implicat în asemenea contacte, legături cu o serie de oameni și am scris în tot ce a apărut și au spus și alții.

Dar, din păcate, n-am putut să finalizăm așa ceva. Dacă am fi făcut-o, indiferent cine, ar fi fost un merit în fața istoriei pentru că se evitau jertfele.

În România însă se acumulau factorii de tensiune internă din societate, factorii conflictuali, care au dus pînă la urmă la explozia socială prin care s-a detașat procesul revoluționar din România de toate celelalte țări, adică printr-o mișcare populară, printr-o răbufnire populară, printr-o răscoală populară, la început în Timișoara, apoi în alte localități, inclusiv în Capitală, și la București s-a finalizat prin fuga lui Ceaușescu, determinată de actele de curaj civic și de eroism din 21 decembrie 1989, cu jertfe, cu tot ce a fost; însă ieșirea masivă, mai ales a platformelor industriale, a muncitorimii bucureștene, l-a determinat pe Ceaușescu să fugă și armata l-a părăsit. A fost al doilea factor favorizant.

Dar revoluția nu prin asta se caracterizează. Poate să fie și o mișcare populară care să nu ducă la nici o schimbare și să nu se producă revoluția. În fond, răscoala țăranilor din 1907 a fost o mare mișcare populară care exprima niște nemulțumiri fundamentale ale țărănimii; nu s-a schimbat sistemul, a fost înăbușită în sînge, Regele i-a decorat, după aceea, pe militarii care au tras în țărani. Au mai fost asemenea momente.

Deci, chiar și o mișcare populară nu-i suficientă ca să se producă schimbarea.

Deci, noi cînd vorbim despre revoluția din decembrie ne referim la un proces revoluționar care a schimbat din temelii structurile societății românești.

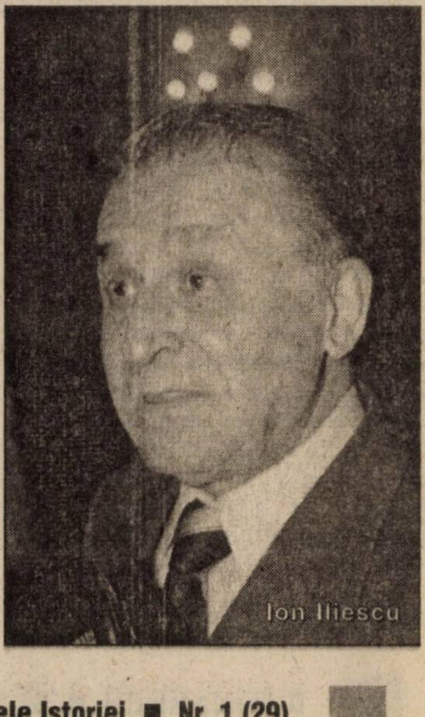
Ion Iliescu

În primul rînd, în 22 decembrie 1989, după fuga lui Ceaușescu, a avut loc o prăbușire a tuturor structurilor statale, singura instituție pe care ne-am sprijinit fiind armata. Și-n asta constă meritul armatei, pentru că a fost instituția care și-a păstrat structurile, pe care ne-am putut sprijini în menținerea stabilității țării și trecerii spre structurarea statului de drept.

S-a constituit CFSN, s-a prezentat, și ăștia sînt factori determinanți pentru o revoluție, s-a elaborat programul revoluției române, Proclamația în zece puncte, cu marile obiective, pentru deschiderea către democrație, către statul de drept, către economia de piață ș.a.m.d. Și, sprijinindu-ne pe armată, apoi am încercat să închegăm acele structuri care să ne ducă spre construirea noului stat. Deci, asta e a doua componentă: o revoluție trebuie să aibă și un program, trebuie să aibă niște vectori care să ducă spre această schimbare. Însă fundamental este dacă s-a produs sau nu, în societatea românească, o schimbare de esență: s-a produs, deci este vorba de revoluție și nu se contrapun cei doi termeni — lovitură de stat sau revoluție.

Mai sînt multe alte diversiuni de acest fel, din interesele unor cercuri care ar fi aspirat să fi venit la putere, dar nu aveau cu cine și cu ce să o facă. N-aveau nici un fel de legitimitate. Pentru că, la urma urmei, Iliescu pe ce s-a sprijinit cînd a căpătat recunoașterea și susținerea spontană și unanimă, atunci, a țării?! Avea în spatele lui vreo structură?! Astea sînt fabulații care se fac! Că a venit echipa lui. Care echipa lui?! Cine formează acea echipă care să fi pregătit dinainte?! Ar fi fost bine să fi avut așa ceva, să fi avut un comandament care să pregătească din timp, cu scenarii... N-am avut nimic pregătit.

Am fost aduși de val și acolo ne-am întîlnit. Cu unii pentru prima oară ne-am văzut cînd am intrat în structura de conducere a CFSN-ului, cu alții, chiar dacă ne cunoșteam, n-am avut nici un fel de comunicare de acest tip și ulterior ne-am și despărțit, drumurile s-au despărțit după aceea.

Încă din ianuarie '90, s-a văzut, au fost o serie de forțe care au venit cu ranchiună că n-au fost ele aduse de val în fruntea țării, aspirau spre așa ceva. Îmi pare rău, dar nimeni nu le acorda un asemenea credit în societatea românească. Dar de atunci a pornit un val de asemenea scenarii și care capătă tot felul de afirmații la fel de stupide.

Spre exemplu. E adevărat, a fost revoluție. Prin revoluție, unii din ei, în mod primitiv, înțelegînd o mișcare violentă — revoluția nu presupune neapărat mișcare violentă. Deci a fost revoluție, dar numai pînă la 12,30, în ziua de 22, cînd a plecat Ceaușescu. După care a fost confiscarea de către acești improvizați, acești emanați, cum s-a mai spus, și că după aceea a fost contrarevoluție sau nu mai știu ce-a fost.

Ideea cu confiscarea revoluției a fost inventată, de fapt, de Octavian Paler, în ianuarie 1990, cînd a apărut decizia de a constitui un partid. Deci, noi am luat decizia pe baza principiilor enunțate în programul revoluției noastre, în Proclamația din 22 noaptea, am scos Decretul–lege din 31 decembrie 1989 — formarea partidelor. Și imediat au apărut, ca ciupercile după ploaie, partide în tot cursul lunii ianuarie. Oamenii care erau implicați în noile structuri ale CFSN-ului la centru, dar mai ales în teritoriu s-au confruntat cu această presiune a celor care se constituiau și veneau să ceară sedii ș.a.m.d.

Și într-o reuniune a CFSN-ului, oamenii din teritoriu au ridicat problema: dar noi cu cine votăm, domnule? Ăștia vin, se constituie ca partide, ne pregătim pentru alegeri libere, ei încep campania electorală și noi rămînem ai cui?! Ai nimănui?! Și acolo a apărut în discuție să constituim un partid care să fie bazat pe platforma revoluției române. Luînd ca temei programatic chiar platforma revoluției române. Apoi a fost discuția asupra denumirii. Și s-a discutat să preluăm denumirea pentru partid a FSN-ului sau să păstrăm pentru structura de stat FSN și să dăm altă denumire partidului. Alexandru Bârlădeanu, spre exemplu, pleda pentru a doua formulă, ca FSN să rămînă denumirea pentru organul de stat, iar pentru partid să găsim altceva. Dar, supunîndu-se la vot, au fost doar opt care au susținut așa ceva, vreo trei abțineri și marea majoritate a votat pentru preluarea denumirii.

Atunci a apărut ideea că preluînd denumirea de Front al Salvării Naționale, cu care s-a afirmat platforma revoluției române prin proclamația CFSN-ului, asta ar fi însemnat confiscarea revoluției.

Probabil că, așa cum am mai spus, imediat a apărut această obiecție din partea PNȚCD-ului, a lui Corneliu Coposu, a dlor Cîmpeanu și Cunescu: cum de ne-am permis noi să adoptăm denumirea de FSN pentru partid?! Și le-am zis: adică cum, dar cine ne împiedică?! Dumneavoastră ați cerut voie cuiva cînd v-ați reluat titulatura vechilor partide, de unde pînă unde, și de ce să cerem dvs. aprobarea?! În fond, noi am gîndit această denumire pentru structura de stat și am crezut că e bine s-o adoptăm.

Atunci a fost momentul cînd a fost lansată această idee.

Eu mi-asum și bune și rele, și posibile gafe și omisiuni și greșeli, care sînt inevitabile în asemenea momente. Dar ele formează istoria".

*

Virgil Măgureanu:

„Nu putem judeca unilateral"

„Dacă vrem să fim obiectivi cu evenimentele din decembrie 1989, nu putem da o singură etichetare acelor evenimente.

Fără îndoială că prin consecința sa — desprinderea de comunism — și prin revolta generală a maselor putem spune că a existat o revoluție în '89. Prin consecințele sale și prin faptul că, pe această bază, s-a putut edifica statul de drept și România a putut reveni în rîndul statelor democratice.

Și să nu se uite că unul dintre factorii care au contribuit a fost această revoltă populară generalizată. Aproape nici o localitate din România n-a fost în afara acestui proces de transformare, pentru că regimul acela trebuia să piară.

Dar nu a fost vorba numai de revolta împotriva lui Ceaușescu ci de ceva mult mai adînc și anume respingerea de către poporul nostru a acestui tip de regim. Din acest punct de vedere, putem considera că a fost vorba de o revoluție.

Peste aceasta s-a suprapus ceea ce de atîtea ori a fost etichetat ca o lovitură de stat. Eu nu știu dacă ceea ce s-a petrecut cu adevărat în decembrie 1989 a fost o lovitură de stat. Faptul că un grup, mai mare sau mai restrîns, și-a asumat atunci, în numele unui organism înființat oarecum ad-hoc, destinele conducerii României în niște zile tulburi, nu poate fi echivalat cu o lovitură de stat. Mai ales că eticheta, aplicată lejer, «lovitură de stat», vine din partea unora care ar fi fost poate și tentați să ajungă să dețină frîiele statului. Să nu se uite că măcar o parte dintre persoanele care au preluat atunci puterea într-un organism provizoriu fie că avuseseră de suferit din partea regimului comunist și deci erau legitimi să o facă, fie că prin experiența și prin autoritatea avută, indiscutabil, atunci au putut gira preluarea puterii.

Pe urmă, lovitură de stat ar fi fost dacă s-ar fi interzis oricui dintre cei care făceau parte din alte formațiuni politice să participe la procesul de tranziție democratică care s-a derulat pînă la primele alegeri. Or, deși nu în mod liniar, acest lucru s-a petrecut — adică tranziția către un regim pluralist pe baze pluraliste, chiar dacă, pe parcursul lunii ianuarie 1990, așa ceva nu s-a manifestat.

Virgil Măgureanu

NOI SÎNTEM POPORUL
JOS CU DICTATORUL

Dar chiar acest CFSN cuprindea personalități de cele mai diferite orientări — de la Laszlo Tökes și Ana Blandiana pînă la cei din jurul domnilor Ion Iliescu și Petre Roman. Toate acestea însă s-au tranșat pe parcursul lunii ianuarie, astfel că la începutul lui februarie 1990 s-a ajuns la formula CPUN-ului și care includea multe formațiuni politice.

Dacă toate acestea dorim să le etichetăm neapărat ca fiind lovitură de stat putem să o facem, dar în orice caz eticheta nu este potrivită.

Toate acestea spun ceva despre un lucru pe care noi nu l-am dobîndit nici pînă în ziua de azi și anume faptul că atunci cînd este vorba de probleme fundamentale ale țării nu știm să realizăm un consens minimal pe cîteva chestiuni fundamentale.

Problemele legitimității, adică baza pe care stă și legătura de consens care există între o majoritate și cei care sînt desemnați la un moment dat să conducă, totdeauna sînt chestiuni cu multe semne de întrebare. Iar atunci cînd un regim se prăbușește și cînd îi ia locul, într-un mod oarecum spontan, un alt grup, care nu este cel mai radical, ținînd cont că unii din grupul conducător fuseseră și aveau o legătură cu fostul regim, mulți dintre ei, asta pune o problemă de legitimitate. Dar aceasta nu înseamnă că ei totuși au dat o lovitură de stat. Și această problemă de legitimitate ridică un semn de întrebare, fără însă a invalida ceea ce s-a petrecut atunci. Deci, nu putem pune o etichetă unică peste ceea ce s-a petrecut atunci. Mai cu seamă că astăzi, din tot ce s-a întîmplat pe parcursul acelor zile, între 16 și 25 decembrie 1989, s-au petrecut și scenarii care nu țineau de voința celor ieșiți în stradă. Scenarii care fuseseră puse la cale anterior. Unele dintre aceste scenarii țin de acțiunile individuale sau de grup restrîns ale unora care fuseseră special instruiți să facă și au făcut acțiuni armate care pot să fie etichetate, în cele din urmă, și drept terorism, acțiuni armate bine țintite, în locuri extrem de sensibile pentru puterea care se înfiripa atunci, cum ar fi sediul Televiziunii Române și al Radioului, în care s-a tras. Apoi să nu uităm de carnagiul care a fost lîngă sediul MApN, să nu uităm de carnagiul produs în jurul fostului CC. Toate acestea arată acțiunea deliberată a unor forțe. Noi trebuie să excludem din discuție acțiunile cu tembeli sau ale unor demenți care au pus mîna pe arme. Dacă vom reduce totul la acțiunile disparate și dezordonate ale unor iresponsabili, iarăși riscăm să nu înțelegem nimic.

A existat, în mod sigur, o coordonare, chiar dacă încă nelămurită, pentru că s-a pus multă ceață în jurul acestor acțiuni, extrem de bine puse la punct, care au țintit locuri precise din acele organisme ale puterii.

Și mai este ceva. Nu există loc pe lumea asta în care să se producă prăbușiri atît de spectaculoase ale unui regim și din care să lipsească scenarii puse la cale, de astă dată, nu dinăuntru ci din afara țării. Au existat, din această perspectivă, puncte de coordonare a unor acțiuni care s-au suprapus peste ceea ce discutam.

Iată de ce fenomenul decembrie 1989 este deosebit de complex și nu poate fi judecat unilateral".

*

Gelu Voican-Voiculescu:

„În decembrie '89, Dumnezeu a surîs la București..."

„Dacă, la peste nouă ani de la revoluție, cînd noi, cei care am participat direct, sîntem încă în viață, sînt posibile atîtea denaturări, culminînd chiar cu negarea revoluției, ca atare, la ce trebuie să ne așteptăm peste decenii?

Amestecul terminologic, grosolan în indistincția sa, demonstrează ignoranța autorilor, dacă nu totala lor rea–credință.

Dacă mai e necesar s-o repet, **revoluția** este o răsturnare bruscă, violentă, nu numai a unui regim, ci și a unui sistem politic. Ea antrenează pături largi ale populației, are o doctrină, un program, un nucleu central conducător și un comandant militar.

În schimb, **lovitura de stat** e acea schimbare a unui regim politic în care unul sau mai mulți membri din echipa aflată la putere îi înlătură pe ceilalți. Totul se întîmplă la nivelul statului, discret, în intimitatea instituțiilor centrale ale puterii, într-un interval scurt de timp, fără participarea populației, care e pusă în fața faptului împlinit.

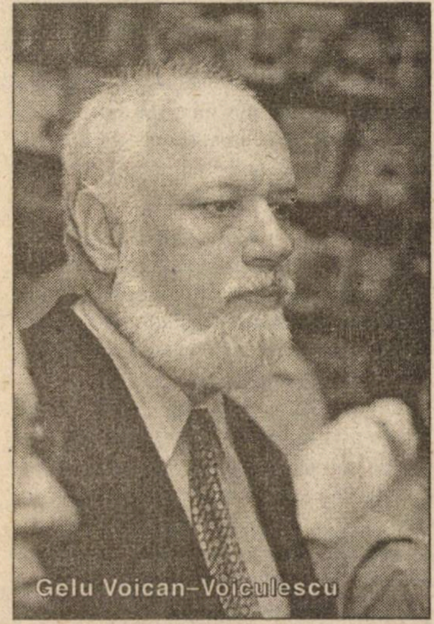

Gelu Voican-Voiculescu

Or, nimeni din structura puterii lui Ceaușescu n-a fost printre noi.

Legitimitatea actului nostru revoluționar a fost consfințită de sprijinul unanim al populației anonime, care, prin prezența ei în stradă și în piețele publice, a asigurat succesul nostru.

Nimeni n-a contestat componența echipei noastre, în frunte cu Ion Iliescu, nimeni n-a contestat programul nostru. Dimpotrivă, prezența lor masivă în locurile publice, în următoarele cinci zile și nopți, a încurcat manevrele celor care ar fi vrut să ne înlăture de la putere.

După fuga lui Ceaușescu, cu elicopterul, de pe acoperișul CC, în acele ore de vid de putere, mulțimea l-a huiduit pe Constantin Dăscălescu care a fost obligat să-și anunțe demisia, din balconul CC, iar mai apoi, l-a împiedicat pe Ilie Verdeț să anunțe constituirea unui comitet provizoriu, obligîndu-l să se retragă.

La apariția grupului nostru, format din revoluționari de pe stradă, cînd Ion Iliescu a anunțat, la ora 17,30, constituirea FSN și a proclamat abolirea vechilor instituții și înființarea unor noi structuri, opțiunea pentru sistemul democratic pluralist de guvernămînt, organizarea peste cîteva luni de alegeri libere etc. mulțimea ne-a aclamat și a recunoscut în noi reprezentanții populației revoltate ieșite pe străzi.

Acesta e izvorul legitimității noastre, încă dinainte de proclamarea **Comunicatului către Țară al CFSN,** care a avut loc în aceeași seară a zilei de 22 decembrie '89, pe postul de televiziune.

Mulțimea a fost solidară cu noi din acel moment și ne-a susținut pînă la capăt, asigurînd victoria acțiunii noastre.

Revoluția noastră a izbucnit inițial printr-o revoltă populară dezlănțuită la Timișoara și București.

Ceea ce a dus la revolta populară din decembrie 1989, transformată fulgerător într-o adevărată revoluție, este în primul rînd exasperarea poporului român, care de la tribuna celui de-al XIV-lea Congres al PCR a auzit că, după plata datoriilor, privațiunile vor continua, pentru că din 1990 trebuia începută retehnologizarea industriei. Spectrul perpetuării penuriei demențiale, pe care o cunoscusem și o suportasem aproape un deceniu, ne-a dus la o disperare ce ne-a anesteziat instinctul de conservare, făcîndu-ne disponibili pentru sacrificiul vieții. Pe acest fond de nemulțumire exacerbată, care depășise limita răbdării unei națiuni, s-a suprapus și acțiunea exterioară a puterilor interesate să termine cu Ceaușescu.

Așa cum am arătat, revoluția română n-a avut o pregătire prealabilă, revolta populară spontană din 21 decembrie și din dimineața zilei de 22 s-a transformat «din mers», pînă seara, într-o revoluție adevărată, cu un program coerent. Intervenția lui Ion Iliescu, care a polarizat în jurul său o serie de anonimi ce ieșiseră în stradă, angajîndu-se în acea revoltă populară, a fost esențială, în această devenire a evenimentelor. Dacă procesul acesta rapid nu ar fi avut loc s-ar fi alunecat într-o periculoasă anarhie, care, prin incontrolabilul ei, ar fi adus în țară un haos păgubitor.

Faptul că Ion Iliescu a trebuit să improvizeze o echipă a puterii cu niște oameni ca noi, care oricîte merite revoluționare am fi avut, nu eram, în mod normal, cei mai potriviți pentru funcții politice, dovedește că evenimentele l-au surprins singur și că nu pregătise nimic pentru această eventualitate, pe care, probabil, în 19 ani se săturase s-o mai aștepte. Acest argument elementar dărîmă tot eșafodul de minciuni și insinuări referitoare la «lovitura de stat», «confiscarea revoluției» etc.

Îmi dau perfect seama că această versiune pe care o susțin, conform căreia totul **s-a produs atunci, în 22 decembrie 1989,**

din mers și că nu fusese nicăieri prevăzut ca Ion Iliescu să ia puterea, este greu credibilă, dar acesta-i **purul adevăr,** oricîte prejudecăți vor trebui învinse. Mai întîi, pentru că, repet, nimeni nu se aștepta, ca atunci, în ziua aceea, Ceaușescu să cadă atît de curînd. În al doilea rînd, pentru că Ion Iliescu a acționat bazîndu-se, în principal, pe o mînă de necunoscuți, proveniți la întîmplare din rîndurile revoluționarilor care au luptat în diferite puncte ale Capitalei. Și mai mult, pentru că, după aceea, a continuat să se sprijine pe ei, introducîndu-i în funcțiile–cheie ale noilor structuri ale puterii. Faptul că a recurs la ei în guvernarea provizorie, mulți fiind și azi alături de el, demonstrează că nu se pregătise în nici un fel să ia puterea în decembrie 1989.

Este foarte adevărat că succesul nostru, al echipei agregate din mers în jurul lui Ion Iliescu, se datorează și faptului că, atunci, nimeni n-a putut presupune adevărul, iar, așa cum se crede și astăzi, noi am fost considerați o echipă coerentă, ieșită la lumină din noaptea unei subversiuni anterioare, bine organizată și puternic susținută. Da, atunci imaginarul public ne-a perceput ca pe niște temerari conspiratori, care acționau precis, conform unui scenariu preconceput.

Așa cum azi sînt unii care cred în teza conspiraționistă, cu atît mai mult atunci multă lume ne-a privit astfel. Și ăsta a fost norocul nostru, pentru că așa ne-au crezut și cei cărora trebuia să ne impunem și cei care ar fi putut să ne doboare. Atît anumite vîrfuri militare sau din Securitate, cît și fostul aparat de partid, surprinși de apariția noastră neașteptată, de aspectul nostru insolit, văzîndu-ne cum acționăm, ne-au perceput ca siguri pe noi, atribuindu-ne o puternică bază submersă pe care ei o ignorau, dar care, în realitate, ne lipsea. Imaginarul colectiv ne-a conferit o pondere pe care n-o aveam. Nimeni nu-și putea închipui că noi pluteam efectiv, ridicați pe creasta valului revoluționar, menținîndu-ne într-un echilibru extrem de labil. Nimeni nu putea crede că noi n-aveam nici o ierarhie și că nu dispuneam de o temeinică structură organizată, care să reprezinte sprijinul nevăzut al acelui vîrf vizibil, care-l păream.

A fost o sublimă impostură involuntară, care ține de o anumită ironie a sorții, căci pînă la urmă există și o componentă supralumească în toată desfășurarea evenimentelor istorice, ce nu sînt la cheremul exclusiv al oamenilor. Fără a invoca o doză de miraculos, dar și fără a o respinge, se poate spune că, într-un fel, am fost membrii unui mare complot ultrasecret, care ne-a selecționat și ne-a distribuit pe fiecare în rolurile respective, stabilindu-ne partitura și momentul cînd vom intra în scenă. Această vastă conjurație, atît de secretă, încît nici noi nu știam că facem parte din ea, este **conspirația destinului.**

Așa cum am mai spus, regizorul nevăzut și implacabil a avut humorul să-l aleagă chiar pe Nicolae Ceaușescu pentru rolul de inițiator al revoluției române, împingîndu-l să stăruie cu încăpățînare pentru convocarea fatalului miting din 21 decembrie 1989.

Din această perspectivă hieratică trebuie reflectat dacă Ceaușescu nu era **în mod necesar sortit pieirii,** iar noi n-am fost decît instrumentele omenești care au împlinit rînduieli implacabile...

Decît umilința decrepitudinii unei bătrîneți hărăzite pușcăriei, i-am oferit lui Ceaușescu șansa unui sfîrșit dramatic, nelipsit de o anumită măreție tragică, pe măsura staturii personajului politic care, totuși, a fost.

Tot ce se cîrtește acum n-are nici un temei.

Subliniez că revoluția ne aparține, împreună cu sutele de mii de anonimi, care ne-au stat alături, învingîndu-și temerile.

Chiar dacă au existat stimulări externe, care vor fi amorsat inițial revolta populară, controlul evenimentelor noi l-am avut, noi, cei care, în frunte cu Ion Iliescu, am preluat inițiativa.

De aceea, revoluția română diferă de toate «răsturnările catifelate» din celelalte țări, care au fost asistate de afară.

Recentele deliruri despre planificările lui Andropov sînt rizibile. Procesul a început în 1989, prin prăbușirea în serie a regimurilor socialiste din Europa Centrală, dar revoluția din România, de la sfîrșitul aceluiași an, a fost evenimentul decisiv, care a precipitat ireversibil falimentul comunismului. El a dobîndit o dimensiune mondială, dacă ținem cont că soarta, în ironia ei, a vrut ca însăși URSS să se contamineze de la noi. Gorbaciov, «ucenicul vrăjitor» de la Moscova, reeditînd încercarea hrușcioviană a reformării infernului socialist, a năruit imperiul sovietic, în 1991, desăvîrșind eșecul comunismului în Europa.

Istoria vizibilă e doar reziduală și «semnificată», evenimentele mari petrecîndu-se în planuri cauzate invizibile. În devenirea omenirii se restrîng doar consecințele, istoria ei nefiind decît repercutarea epifenomenelor.

În decembrie ’89, Dumnezeu a surîs la București...

Oricare ar fi fost «regia» umană din culisele politicii, oricare ar fi fost «scenariul» pus la cale de «mai–marii lumii» și de serviciile lor secrete, cei care au hotărît mersul evenimentelor am fost noi, românii, care nu ne-am lăsat mînuiți după scenariul de la Malta, ci am urmat marea regie a destinului nostru.

Nimeni n-a trebuit să ne dea mijloacele înfăptuirii revoluției, după cum nimeni n-ar

fi putut presupune că edificiul statal și politic, atît de diabolic urzit, se va nărui într-o clipă.

Revoluția română din decembrie 1989 s-a produs spontan, ca o imensă explozie, datorită exasperării unui popor ce se săturase să mai îndure teroarea unei perechi dictatoriale complet alienate. Chiar dacă vor fi existat unele stimulări externe, starea propice exploziei exista deja și nu mai contează dacă ea a fost provocată prin autoaprindere sau de o amorsă de inițiere. Ea a dat credibilitate, prin radicalismul ei anticomunist, întregului proces înnoitor, început în anul 1989.

Miracolul revoluției române constă în instantaneitatea erupției sale, în rapiditatea cu care o revoltă populară năprasnică s-a putut transforma, în cîteva ore, într-o adevărată revoluție, cu un program coerent. Asemenea momente excepționale selectează oamenii necesari, ba chiar îi creează, printr-o mutație majoră, ce se operează fulgerător, preschimbînd niște inși obișnuiți în lideri inspirați și lucizi.

Meritul succesului acestei singulare revoluții nu revine însă unor personalități, ci populației anonime din București care a răspuns apelurilor de a veni în număr cît mai mare la Televiziune, la Radio, în Piața CC-ului etc., și de a nu pleca acasă. Prezența în punctele–cheie a acestor mase imense de oameni, care au avut tăria să-și înfrîngă frica și să nu se lase intimidați de gloanțe, a garantat succesul nostru. Acești oameni, care au rămas zile și nopți pe stradă, ne-au acordat un sprijin esențial, dîndu-ne posibilitatea de a păstra controlul evenimentelor. Afluența lor masivă a încurcat și a zădărnicit planurile tuturor celor care ar fi vrut să ne înlăture și să bareze calea radicalismului nostru anticomunist. Dacă am cîștigat, o datorăm acestor sute de mii de bucureșteni neînfricați, care au fost solidari cu noi și ne-au susținut permanent, prin prezența lor efectivă pe străzi și în punctele fierbinți ale Capitalei, simțind cu toții cît de necesari ne erau ei, atunci.

La aceasta se adaugă și sacrificiul celor căzuți. Morții noștri de atunci sînt singurii eroi: timișorenii masacrați de torționari, cei maltratați la Jilava, cei striviți sub șenile, cei împușcați mișelește (inclusiv ostașii uciși de același inamic nevăzut și insidios...) etc.

Tragedia și jalea au umbrit, în acele zile, bucuria libertății, chiar dacă era întărită și de dimensiunea demnității redobîndite.

Amintirea atîtor jertfe și suferințe diminuează satisfacția izbînzii. Revoluția din decembrie 1989 n-a însemnat în acele zile doar triumful incontestabil al libertății, ci și o uriașă lacrimă prelinsă pe harta țării, copleșită de sfîșietoarea durere a unui popor ce nu merita atîta suferință, după calvarul îndurat în anii lungi ai dictaturii.

P.S. Recomand noilor factori politici ajunși la putere ca atunci cînd umoarea le e involburată de puseuri denigratoare, venite din adîncul neliniștii lor lăuntrice, să se ducă diminețile în Cimitirul Eroilor, pentru o plimbare printre crucile albe din marmură ale celor care și-au dat viața pentru ca dumnealor să se poată bucura azi de libertate...“.

*

Dan Iosif:

„Orice revoluție își devorează copiii“

„E stupid, cel puțin din punctul meu de vedere, să fiu întrebat dacă a fost o lovitură de stat sau a fost o revoluție. Însă, ținînd cont de mentalitatea românească, putem accepta ambele teorii. De ce spun acest lucru?! Pentru că, pentru noi, cei care am fost implicați efectiv în derularea evenimentelor începînd din 16 și pînă în 25 decembrie 1989, a fost o revoluție, indubitabil.

LIBERTATEA

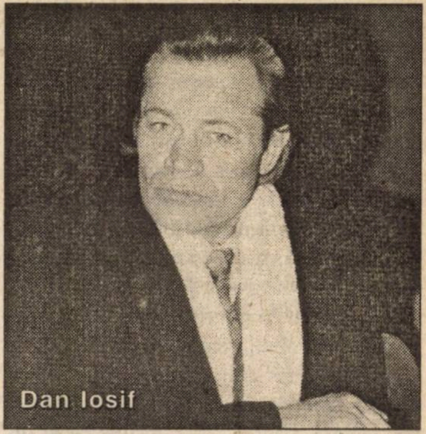
Dan Iosif

Sînt adeptul tezei, pe care am și lansat-o de altfel, că în faza primară a fost o revoltă populară. În momentul în care civilii au pus mîna pe arme și au început să tragă împotriva armatei, împotriva Miliției, împotriva Securității, împotriva teroriștilor, nu știu împotriva cui, cert a fost o revoluție.

Nu exclud nici versiunea manipulării, dar mi se pare totuși că este de domeniul științifico–fantasticului să existe o forță malefică care să reușească să inducă aceeași idee, aceleași lozinci la nivel de țară. În momentul în care această revoluție s-a extins pe mai mult de 2/3 din teritoriul României și la modul violent, normal că pentru noi va fi o revoluție.

Ideea loviturii de stat vine din partea celor care au participat la lovituri de stat sau le-au văzut la vremea lor și care acum sînt bătrîni. Mă refer la lovitura de stat a lui Carol al II-lea și la cea a mareșalului Antonescu împotriva lui Mihai de Hohenzollern. Dar să ne amintim că în urma acestor lovituri de palat nu a murit nimeni...

Acum, judecînd faptele la rece, putem asemăna revoluția română cu revoluția franceză. Că s-a desfășurat la aproape 200 de ani, asta poate că este chiar un indiciu care confirmă regula că orice revoluție își devorează copiii“. ■

Interviuri realizate de Marian GHIȚEANU („Cotidianul“)

1938: Cehoslovacia și „coridorul românesc"

Vasile BUGA

Grație distinsului diplomat Vasile Buga, aflat la post la Ambasada României din Praga, sîntem în măsură să semnalăm specialiștilor și publicului larg din țara noastră mărturiile documentare înmănuncheate de istoricul ceh Ivan Pfaff în volumul *Trădarea sovietică, 1938* (Sovetska ztrata, 1938), apărut în 1993, dar total neștiut în orizontul nostru. Lucrarea consacră un capitol special, intitulat „Despre trecerea prin România a Armatei Roșii" (p. 40–58), care este demn de a fi luat în seamă de cei ce urmăresc chestiunea negocierilor româno–sovietice și româno–cehoslovace din ajunul celei de-a doua conflagrații mondiale și avînd ca scop permiterea tranzitului trupelor sovietice în sprijinul Cehoslovaciei amenințate de Germania nazistă. Mulțumim colaboratorului nostru — excelent cunoscător al contextului politico–diplomatic central și est–european al anilor '30–'40 — și îl așteptăm cu noi și interesante semnalări privind istoria contemporană a României din actuala literatură de specialitate din Republica Cehă, prea puțin (din păcate!) cunoscută la noi.

Revenind la Ivan Pfaff, iată, pentru început, cîteva date bio–bibliografice privindu-l: s-a născut la 6 iunie 1925, la Praga. În perioada 1945–1951, a studiat istoria cehă și universală la Facultatea de Filosofie a Universității pragheze. După absolvire, a lucrat la diferite muzee regionale din țară. Pentru trimiterea de scrisori unor reviste din exil, a fost arestat și deținut timp de cinci luni, în perioada 1967–1968. În timpul „primăverii de la Praga", s-a angajat în Comitetul pentru înnoirea democrației sociale. În septembrie 1968, după invazia în Cehoslovacia a trupelor a cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia, a emigrat cu familia în Elveția; ulterior, în 1974, s-a stabilit în RFG, la Heidelberg, unde continuă activitatea de cercetare. Este cunoscut în cercurile științifice îndeosebi prin solidele sale studii consacrate problematicii Acordului cvadripartit de la München (septembrie 1938), veritabil dictat al puterilor fasciste, „binecuvîntat" de Londra și Paris, care avea să conducă la dezmembrarea statului cehoslovac.

„Triunghiul" româno–cehoslovaco–sovietic

Ivan Pfaffabordează una din problemele mai puțin tratate în istoriografia românească — negocierile purtate de România și Uniunea Sovietică, pe de o parte, și România și Cehoslovacia, pe de altă parte, în legătură cu posibilitatea acordării de către Uniunea Sovietică a unui ajutor militar Cehoslovaciei în cazul unei amenințări a acesteia din partea Germaniei naziste.

Autorul consemnează cu simpatie poziția guvernului român în problema permiterii tranzitării teritoriului românesc, înțelegînd că România nu-și putea da acordul privind trecerea trupelor sovietice fără obținerea unor garanții ferme din partea Uniunii Sovietice referitoare la respectarea integrității sale teritoriale.

Istoricul ceh notează că la București se exprima convingerea că, oricum, Armata Roșie va trece frontiera română, cu sau fără acordul guvernului român, însă acesta dorea cel puțin să fie sigur că la încheierea operațiunilor militare, în cazul declanșării agresiunii Germaniei fasciste, armata sovietică va părăsi România. Bucureștiul, scrie istoricul, se gîndea să axeze pactul cu Moscova pe trecerea armatei sovietice spre Cehoslovacia și, în schimbul acestei operațiuni, „sovietele se vor obliga că unitățile lor nu vor rămâne în Basarabia și Bucovina la încheierea războiului" (p. 44).

Autorul prezintă detaliat negocierile româno–sovietice și româno–cehoslovace pe parcursul anilor 1935–1938 în problema tranzitării de către Armata Roșie a teritoriului românesc, subliniind îndeosebi activitatea desfășurată în acest sens de ilustrul diplomat român Nicolae Titulescu.

Pentru cititorul român credem că prezintă interes faptele mai puțin cunoscute înfățișate de istoricul ceh referitoare la negocierile din primăvara și vara anului 1938, cînd în fruntea diplomației românești s-a aflat Nicolae Petrescu–Comnen. Cu Petrescu–Comnen, scrie I. Pfaff, Litvinov, Comisarul poporului pentru afaceri străine al URSS, a avut la Geneva cîteva discuții. Ministrul român de Externe a propus Moscovei să trimită la București un reprezentant politic sovietic, „întrucît pot apărea împrejurări în care România să se întoarcă spre Uniunea Sovietică" (p. 51). „Aceasta — continuă I. Pfaff — reprezenta un semn al viitoarei disponibilități române, dar care contrasta flagrant cu pasivitatea sovietică" *(ibidem).*

La puțin timp după aceasta, s-a ajuns, după cum se cunoaște, la criza din mai 1938, cînd, în urma concentrării de trupe de către Germania hitleristă la granița cu Cehoslovacia, aceasta a decretat mobilizare parțială. Noua situație a impus intensificarea negocierilor vizînd realizarea coridorului de trecere.

În fața pericolului izbucnirii unui conflict armat, nedorit de România, în cazul trecerii neautorizate a Armatei Roșii pe teritoriul românesc, la 30 mai 1938 Nicolae Petrescu–Comnen s-a simțit obligat să-i declare ambasadorului Arnost Heidrich, reprezentantul Cehoslovaciei la Liga Națiunilor, că „România nu poate să-și asume nici un fel de angajamente directe în sensul permiterii tranzitului Armatei Roșii în orice condiții" (p. 52). Pînă la urmă, Petrescu–Comnen i-a spus diplomatului ceh că ar dori ca „problema eventualei soluționări practice necesare să fie lăsată deschisă", pentru ca în viitor „să faciliteze calea spre un ajutor militar al URSS pentru Cehoslovacia" *(ibidem).*

Acțiunile ulterioare ale guvernului român au avut menirea de a convinge Cehoslovacia de intențiile sincere ale României. Astfel, notează I. Pfaff, la 1 iunie, șeful Statului Major General al Armatei Române și-a dat acordul privind survolul avioanelor cehoslovace cumpărate din Uniunea Sovietică. Survolul, scrie Pfaff, a funcționat, dar din cele 700 de aparate pe care Uniunea Sovietică trebuia să le livreze în baza acordului încheiat la 21 ianuarie, pînă la jumătatea lunii iunie au aterizat în Cehoslovacia doar 40 de avioane, pînă la 25 august — 85, iar pînă la 9 septembrie — 105, ceea ce dovedea, în opinia autorului ceh, strădania sovieticilor de a întîrzia livrările și a le reduce la minimum *(ibidem).*

În vara lui 1938, menționează totodată istoricul ceh, în Rusia Subcarpatică și în estul și centrul Slovaciei se reconstruiau căi de importanță strategică, în principal toate drumurile și căile ferate care uneau Cehoslovacia cu Polonia și România.

Momentul culminant

I. Pfaff dezvăluie, în continuare, momentul culminant al crizei din septembrie 1938, „care a produs o cotitură radicală" (p. 54) în negocierile româno–sovietice. Istoricul ceh se referă în mod expres la convorbirile purtate de Petrescu–Comnen și Litvinov la Geneva, la 11 și 12 septembrie, care „au arătat dezinteresul sovietic total în privința permiterii tranzitării: de fiecare dată Litvinov evita în mod ostentativ orice mențiune referitoare la tranzit" *(ibidem).*Din însemnările lui Comnen la aceste convorbiri, continuă autorul, „este pe deplin clar că, în general, Litvinov nu considera necesar să vorbească despre tranzit cu colegul român", deoarece era de părere că „cheia realizării acestei probleme nu se afla la București, ci la Paris sau Londra" *(ibidem).*

I. Pfaff menționează că abia la 13 septembrie 1938, ora 18, cei doi diplomați au capitulat, atunci cînd în cadrul unei întîlniri secrete desfășurate la o vilă conspirativă a serviciului cehoslovac de informații militare de la Crassier, la nord de Geneva, chiar la frontiera franceză, „au convenit verbal că imediat după declanșarea atacului german asupra Cehoslovaciei, România va permite trecerea a 100.000 de militari sovietici prin Bucovina, cu contingente limitate de artilerie și tancuri și va deschide spațiul aerian românesc pentru survolul unui număr nelimitat de avioane sovietice cu ostași și armament la bord" *(ibidem).*

Încercînd să găsească răspuns la întrebarea cum a fost posibilă o asemenea schimbare radicală în pozițiile miniștrilor român și sovietic de Externe în decurs de numai 24 ore și de ce întîlnirea nu a avut loc la Geneva, ci la un obiectiv al serviciului secret ceh, I. Pfaff scrie că explicația constă în faptul că cei doi diplomați au supraapreciat puciul sîngeros din miezul zilei de 13 septembrie, declanșat de membri ai Partidului German al Sudeților condus de Konrad Henlein, căruia i-au căzut victime 63 de funcționari de la puncte vamale, gări și oficii poștale, pe care l-au perceput ca semnalul unui atac german iminent împotriva Cehoslovaciei. „Kremlinul, scrie istoricul ceh, care căzuse pradă acestei false impresii, alarmat din Praga și din Paris i-a ordonat telegrafic lui Litvinov la ora 16 să accepte imediat un acord provizoriu cu Comnen, acord la care s-a ajuns în atmosfera extrem de agitată, cînd în fiecare moment se aștepta un atac german" *(ibidem).* Ulterior, scrie I. Pfaff, Uniunea Sovietică s-a distanțat de obligațiile sale față de Cehoslovacia. După ce a renunțat la acordul dat la 13 septembrie, în al doilea moment culminant al crizei, marcat de decretarea în seara zilei de 23 septembrie 1938 de către Cehoslovacia a mobilizării generale, Uniunea Sovietică „a respins o nouă inițiativă românească extraordinar de angajantă" (p. 55). Este vorba, după cum consemnează I. Pfaff, că în dimineața zilei de 24 septembrie, lui Litvinov la Geneva și lui Potiomkin la Moscova le-a fost transmisă o amplă notă din partea lui Comnen, cuprinzînd, la prima vedere, o ofertă extraordinară, care, în realitate, nu depășea însă acordul din 13 septembrie, la care se făcea referire directă. Sub pretextul mobilizării generale și al unei agresiuni germane iminente, scrie istoricul ceh, „nota românească propunea intrarea în vigoare a acestui acord, fără ca România să mai insiste în continuare asupra garanțiilor sovietice în problema Basarabiei" *(ibidem).*

Așa cum rezultă din prezentarea lui Pfaff, în prima parte a notei transmise înaltului demnitar sovietic se propunea realizarea transportului pe calea ferată al unor unități sovietice cu armament ușor și greu, cu muniție, materiale și carburant pe traseul Moghilev (URSS)–Cernăuți–Bistrița–Baia Mare–Negrești–Taciovo (Cehoslovacia)* cu un efectiv de 100.000 de militari cu 700 de piese de artilerie și 300 de tancuri. Nota prevedea că un transport tranzita România în 24 ore și stabilea că transporturile trebuiau sistate cel mai tîrziu la șase zile după izbucnirea războiului.

În cea de-a doua parte a notei se propunea stabilirea unui pod aerian între Ucraina de Sud–Vest, Rusia Transcarpatică și Slovacia Orientală la o înălțime de cel puțin 3500 metri. Podul aerian era definit în nota românească drept „un număr nelimitat de survoluri masive de avioane de transport, bombardament, de vînătoare și de asalt cu o încărcătură de personal, armament ușor și greu, precum și de autocamioane, stabilită la libera alegere" (p. 56). Ca și în cazul trupelor, survolurile urmau să fie sistate cel mai tîrziu la șase zile după declanșarea războiului, România deschizînd însă spațiul aerian în lățime de 80 km, începînd cu ora 15 a zilei de 23 septembrie.

În finalul notei, scrie I. Pfaff, se sublinia că Uniunea Sovietică avea posibilitatea de a transporta în Cehoslovacia, pe cale combinată, terestră și aeriană, un corp expediționar de elită perfect înarmat și echipat cu un efectiv de 250.000 pînă la 350.000 de militari.

Reține atenția sublinierea autorului ceh, potrivit căreia „era clar că nota nu a apărut în noaptea de 24 septembrie, așa cum, din motive tactice, se lăsa impresia, și că aceasta fusese elaborată undeva între 14 și 23 septembrie (pentru a fi propusă la momentul potrivit)" *(ibidem).*

În încheiere, istoricul ceh notează cu amărăciune că Sovietele, cărora li se deschidea calea liberă spre Cehoslovacia, au reacționat doar cu indiferență la inițiativa românească; acestea erau gata să accepte formularea românească privind frontiera, fără a pomeni un cuvînt despre permiterea tranzitului, și cu atît mai mult de a se folosi de acesta. „Era o dovadă — conchide Pfaff — care reflecta tactica sovietică de a păstra tăcerea în legătură cu propunerile făcute și a vorbi despre lucruri despre care, în general nu fusese vorba" *(ibidem).*

Istoricul ceh consemnează că românii și-au repetat oferta de două ori, la 26 și 27 septembrie, dar că „inițiativa lor a fost considerată de Moscova ca extrem de incomodă, deoarece submina subterfugiile sovietice. De aceea Sovietele au ignorat apelurile repetate ale lui Beneș din 26–28 septembrie, ca acestea să accepte și să se folosească de oferta românească" *(ibidem).* Autorul notează în continuare că, din punct de vedere militaro–tehnic, o exploatare eficientă a podului aerian era pe deplin reală, concluzionînd că „prin pasivitatea sa, politica sovietică a înăbușit în fașă propunerea românească" *(ibidem).*

Elementele cuprinse în nota trimisă de Nicolae Petrescu–Comnen lui Maxim Litvinov, la care se referă I. Pfaff, confirmă existența unei telegrame a ministrului român de Externe adresată Comisarului poporului pentru afaceri străine al URSS, reprodusă de istoricul ceh Jiri Hochman în lucrarea *The Soviet Union and the failure of Collective Security — 1934–1938*, Ithaca (SUA), 1984 (Anexa).

Inexplicabilă este inexistența acestei telegrame extrem de importantă în arhiva MAE român. Aceasta poartă, totuși, toate caracteristicile unui document secret elaborat în MAE. Este posibil ca ea să se găsească în arhiva MAE al Federației Ruse.

Elementele de fond ale notei guvernului român la care se referă istoricul Ivan Pfaff se regăsesc în telegrama reprodusă de J. Hochman, însă mențiunea lapidară a lui I. Pfaff privind Basarabia o întîlnim în telegrama lui Comnen cu un sens ușor modificat. Din telegrama reprodusă se înțelege că guvernul român ar fi renunțat la condițiile garantate de Uniunea Sovietică pentru permiterea survolului și a tranzitului trupelor sovietice prin România spre Cehoslovacia, în speță la „întregul acord sau altă garanție dată de țara dumneavoastră (URSS — n. n.) în privința inviolabilității teritoriale a Basarabiei ca parte integrantă a României". În relatarea lui I. Pfaff se face doar mențiunea, așa cum am notat mai înainte, că nota guvernului român propunea intrarea în vigoare a Acordului de tranzitare a teritoriului românesc „fără ca România să mai insiste în continuare asupra garanțiilor sovietice în problema Basarabiei" (p. 55).

Acceptînd existența acestei note a guvernului român, se poate pune, totuși, întrebarea dacă, într-adevăr, Uniunea Sovietică dăduse garanții României în legătură cu respectarea „inviolabilității teritoriale a Basarabiei ca parte integrantă a României", în schimbul acceptării tranzitării teritoriului românesc de către trupele sovietice în sprijinul Cehoslovaciei. Documentele de arhivă, identificate pînă în prezent, nu pomenesc despre vreun fel de garanții în acest sens din partea Uniunii Sovietice, cunoscută fiind poziția constant negativă a acesteia de a nu se împăca cu ideea renunțării la Basarabia, care în martie 1918 revenise prin hotărîrea Sfatului Țării la patria–mamă. ■

---

* Traseul fusese stabilit, de altfel, încă în anul 1936, prin acordul secret româno–cehoslovac, încheiat la 14 iulie, la București, în baza căruia Cehoslovacia a început să finanțeze construirea unor căi strategice pe ruta: Vatra Dornei–Borșa și Baia Mare–Negrești–Taciovo în Bucovina de Nord, care ar fi scurtat legătura pe calea ferată între URSS și Cehoslovacia, pe teritoriul românesc, de la 520 km la 160 km (cf. I. Pfaff, *op. cit.*, p. 46).

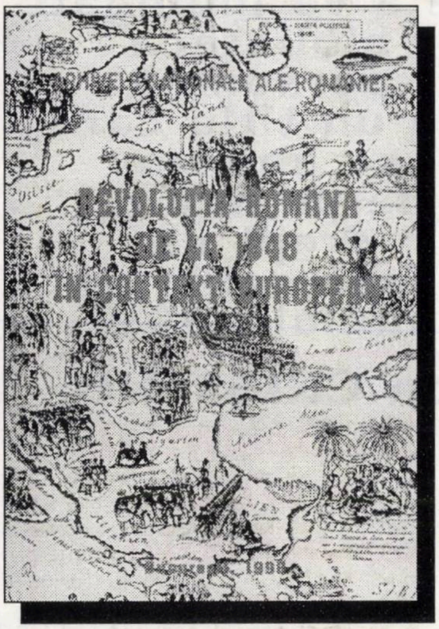
ARHIVELE NAŢIONALE ALE ROMÂNIEI
REVOLUŢIA ROMÂNĂ DE LA 1848 ÎN CONTEXT EUROPEAN
Bucureşti 1998

Arhivele Naţionale ale României,
Revoluţia română de la 1848
în context european, **Bucureşti,**
1998, 495 p.

Alexandru
MAMINA
Societate, instituţii, reprezentări sociale
editura enciclopedică

Alexandru Mamina,
Societate, instituţii, reprezentări
sociale. Studii de istoria
mentalităţilor şi a imaginarului,
Bucureşti, Ed. Enciclopedică,
1998, 154 p.

CARTEA LUNII

N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, ediţie îngrijită,
note şi comentarii
de Valeriu Râpeanu
şi Sanda Râpeanu,
Bucureşti, Ed. PRO,
1999, 608 p. (col. „Biblioteca naţională politică“)

BIBLIOTECA NAŢIONALĂ POLITICĂ
ROMÂNIA CONTEMPORANĂ
DE LA 1904 LA 1930
SUPT TREI REGI
ISTORIE A UNEI LUPTE PENTRU UN IDEAL MORAL ŞI NAŢIONAL
DE
N. IORGA
PRO

PROCESUL COMUNISMULUI
STELIAN TĂNASE
ELITE ŞI SOCIETATE
GUVERNAREA GHEORGHIU-DEJ
1948-1965
HUMANITAS

Stelian Tănase,
Elite şi societate. Guvernarea
Gheorghiu–Dej, 1948–1965, **Bucureşti,**
Ed. Nemira, 1998, 230 p.
(col. „Procesul comunismului“)

ARMATA ROMÂNĂ ÎN REVOLUŢIA DIN DECEMBRIE 1989
EDITURA MILITARĂ

Arhivele Militare Române,
Armata română în revoluţia
din decembrie 1989. Studiu
documentar, **ed. a II-a, revăzută**
şi completată, Bucureşti,
Ed. Militară, 1998, 484 p.

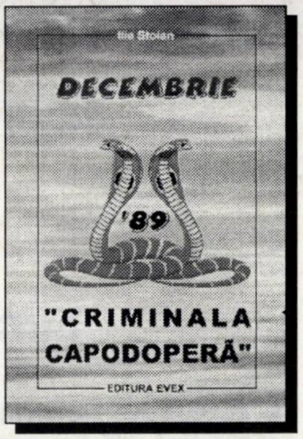
Ilie Stoian
DECEMBRIE
'89
"CRIMINALA CAPODOPERĂ"
EDITURA EVEX

Ilie Stoian,
Decembrie ’89. „Criminala
capodoperă“,
Bucureşti, Ed. EVEX,
1998, 142 p.

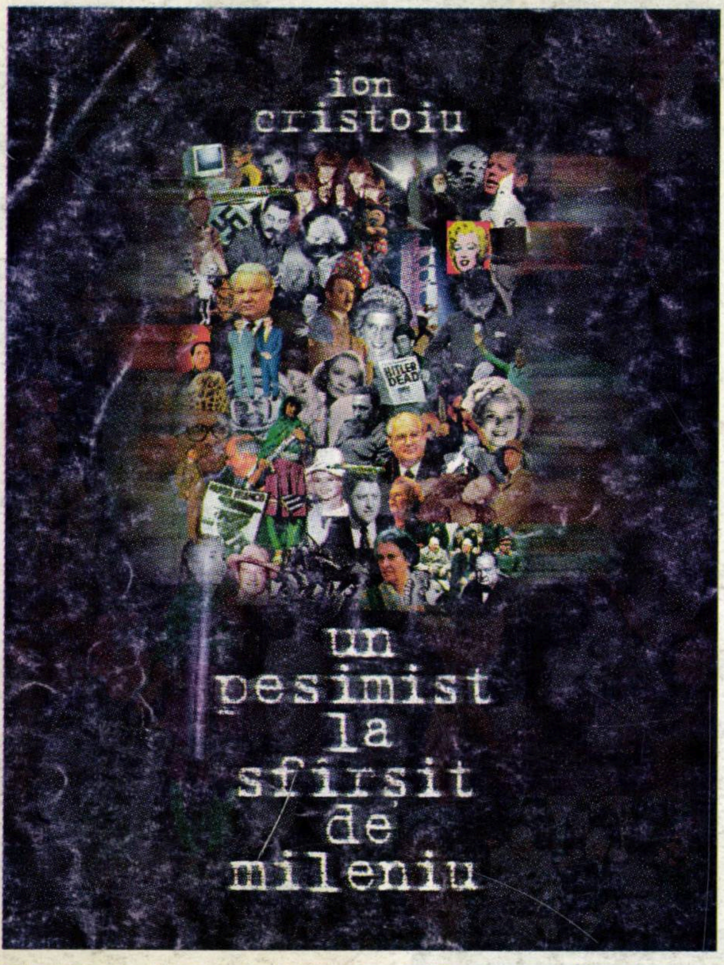

Nu ratați ocazia de a vă îmbogăți biblioteca personală cu un titlu care se anunță, de pe acum, drept un *best–seller* al anului 1999!

Ion CRISTOIU:
Un pesimist la sfîrșit de mileniu. Eseuri

De format mare și însumînd 704 pagini, cartea poate fi procurată și de la **Editura Evenimentul Românesc.** Comenzile, în scris sau telefonice, sînt așteptate pe adresa:
P-ța Presei Libere
nr. 1, corp B 2, et. 3,
cam. 344–345, sector 1,
București, tel./fax: 224.38.25

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

Secolul XX: Războaie și războinici

- Războaiele balcanice
- Primul și al doilea război mondial
- Războaiele din Orientul Mijlociu
- Războiul din Vietnam
- Războaiele din fosta Iugoslavie

- Joffre
- Hindenburg
- Foche
- Ludendorff
- Troțki
- Averescu
- Manstein
- Antonescu
- Rommel
- Jukov
- Montgomery
- Yamamoto
- Eisenhower
- MacArthur
- Vo Nguen Giap
- Moshe Dayan

ISSN 1224-4287

Preț 9.000 lei

11 5667

DOSARELE ISTORIEI

An.IV, nr.2(30),1999
Director: ION CRISTOIU

secolul XX

războaie și războinici

Apare în 10 ale fiecărei luni

55193

Sumar

nr. 2 (30) • 1999

Secolul XX: Războaie și războinici

(The Twentieth Century: Wars and Warriors)

Mihail E. IONESCU
De la insurgență la război mondial 1
From Insurgency to World War

Ioan MUNTEANU
Războaiele balcanice 4
The Balkan Wars

Nicolae CIOBANU
Primul război mondial 7
The First World War
Documentar: Războinici ai primului război mondial (Nicolae CIOBANU) 15
Documentary: Warriors of the First World War

Maria GEORGESCU
România și primul război mondial 19
Romania and the First World War
Mareșalul Alexandru Averescu (Petre OTU) 22
Marshal Alexandru Averescu

Costică PRODAN
Războiul româno–ungar (1919) 23
The Romanian–Hungarian War

Theodora STANCIU
Războiul din Manciuria 29
The War of Manchuria

Cristian SANDACHE
Războiul din Etiopia 31
The Ethiopian War

Petre OTU
Războiul de 30 de ani al sec. XX 33
The 30 Years War of the Twentieth Century

Gheorghe BUZATU
Despre război, altfel 38
About the War, in Different Way

Ioan CHIPER
Lupta lui Hitler, războiul lui Hitler 42
Hitler's Struggle, Hitler's War

Florin CONSTANTINIU
Rommel: „vulpea deșertului“ 45
Rommel: "The Desert Fox"

Alesandru D. DUȚU
Între Wehrmacht și Armata Roșie 47
Between Wehrmacht and the Red Army

Ion LOGHIN
De la război civil la război de apărare 52
From the Civil War to the Defense War

Iulian CHIFU
Războiul din Transnistria 54
The War of Transnistria

Mihai VELEA
Două războaie, o singură țintă: Saddam Hussein 59
Two Wars, a Single Target: Saddam Hussein

Ilie SCHIPOR
Sub sceptrul lui Marte 63
Under the Sceptre of Mars

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactori
Mioara ANTON, Eugen STANCU

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Difuzare
Florentina CHIVU
(Tel.: 224.0067, int. 2020)

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp B–2, etaj 3, cam.344, 345,
București, sector 1, OP 33
Tel. și fax: (004) (01) 224.38.25
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: **FED, Grupul DRAGO PRINT**
București, tel.: 335.93.18

Difuzare: SC Compres Six SRL
Tel.: 094.525.186, 094.525.342

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

0- ULL. 2014

În loc de prefață: Secolul XX, secolul conflictelor militare la scară planetară

De la insurgență la război mondial

Mihail E. IONESCU

Războiul a fost unul dintre fenomenele care au însoțit permanent evoluțiile multilaterale —politice, economice și sociale — în secolul XX. Practic, punctele de cotitură ale acestui secol sînt configurate de ceea ce se cheamă „războaiele hegemonice“ — înlocuirea dominației în sistem a unei mari puteri cu alta, urmare a unei teribile încleștări pe cîmpul de luptă, mai precis primul și cel de-al doilea conflict mondial, precum și de desfășurarea și deznodămîntul Războiului Rece. Ascensiunea Germaniei în sistemul internațional de state, de pildă, a determinat, pe de o parte, propensiunea acesteia către vîrful ierarhiei marilor puteri, iar, pe de altă parte, împotrivirea celorlalte state mari, dornice să-și conserve locul și rolul în sfera relațiilor internaționale ori pur și simplu să nu permită imperialismului teutonic să se instaleze în frunte. Ambele tendințe sînt răspunzătoare pentru cele două războaie mondiale care au brăzdat adînc istoria Europei și a lumii în acest veac. Pentru că, pe de o parte, ascensiunea Germaniei a fost oprită cu prețul unor distrugeri incalculabile ale patrimoniului material și spiritual european, iar, pe de altă parte, echilibrul sistemic nu a putut fi reconfigurat, în urma acestor războaie nimicitoare, decît cu prețul subordonării Europei forțelor superioare ale unor mari puteri extraeuropene, SUA și Rusia Sovietică. Așadar, cele două războaie mondiale, pornite din Europa, aveau să se încheie prin înfrîngerea bătrînului continent și ascensiunea unor mari puteri din afara acestuia, care aveau să-l supună și să-l domine după 1945 (continuînd și azi această supremație). Găsim aici unul din efectele neașteptate ale războiului secolului XX, care, bineînțeles, nu se rezumă doar la cele două confruntări mondiale (1914–1918, 1939–1945).

Statistici de sînge

Statisticile la dispoziție sînt grăitoare pentru o trăsătură specifică înfruntărilor armate ale secolului XX: letalitatea lor fără precedent în istoria umanității. Practic, cele 175 milioane de oameni uciși în secolul XX în război, ori în violențe asimilate acestuia, consemnează o cifră fără egal în istoria secolelor precedente ale istoriei înregistrate a umanității.

Dacă ne referim doar la numărul de militari uciși în cursul luptelor vom putea alcătui un „clasament“ de 14 războaie desfășurate în secolul XX cu mai mult de 100.000 de morți, fără asemănare în istoria militară. La loc de frunte se află, bineînțeles, cel de-al doilea război mondial, cu peste 20 milioane de morți, secondat de cea dintîi confruntare mondială (1914–1918) cu... numai 8,5 milioane. În ordine sînt apoi: războiul din Coreea (1950–1953) cu 1,7 milioane de morți, războiul civil din China (1945–1949), cu 1,2 milioane de victime în uniformă, războiul din Vietnam (1965–1973) cu mai mult de 1,2 milioane de victime, războiul dintre Iran și Irak (1980–1988), cu peste 1 milion de morți, războiul civil din Rusia (1918–1921), cu un milion de morți, războiul din Indochina (1945–1954) și primul război civil chinez (1927–1937), ambele cu 400.000 de pierderi, războiul din Afghanistan (1980–1989) cu 200.000 de morți. Așadar, dacă însumăm primele 6 războaie ale secolului — „primele“ prin numărul de militari uciși în luptă (peste un milion) — consemnăm 38 de ani de război cu peste 34.600.000 morți, adică peste 900.000 de victime în uniformă pentru fiecare an de conflict. Evident, această statistică nu își găsește perechea în nici unul din secolele precedente celui pe care îl încheiem.

Cu siguranță însă că „morții în uniformă“ nu dau măsura nici a magnitudinii și nici a intensității războiului. Sau, mai ales, în absența altor parametri, cum ar fi tehnologia utilizată, suprafața acoperită de operațiile militare, mediile de purtare a războiului (terestru sau aerian) sau a efectivelor implicate. Este un lucru evident că războaiele secolului XX, cele

55193

ale „erei industriale“, inclusiv ale epocii nucleare (așadar ale existenței armamentului atomic) au presupus un tribut ridicat de vieți umane din rîndurile „civililor“. La loc de frunte în acest nou „clasament“ — configurat prin însumarea numărului de victime, civili și militari, rezultat atît în urma operațiilor militare (inclusiv a bombardamentelor orașelor „prizoniere“ pentru a submina moralul „spatelui frontului“ inamic) ori a altor evenimente sîngeroase legate de acestea sau de ideologia conflictului (inclusiv holocaustul) se situează cel de-al doilea război mondial. Din 1937 pînă în 1945 (luînd în calcul deci preliminariile marii înfruntări pornite „oficial“ la 1 septembrie 1939), războiul mondial a secerat circa 50 de milioane de vieți (civili și militari). Acest carnagiu este urmat la mare distanță de primul război mondial (15 milioane de morți, cu sau fără uniformă), războiul civil din Rusia (1918–1921) cu 6 milioane de morți, din China cu peste 4 milioane, războiul din Coreea (peste 3 milioane), războiul din Vietnam (2,4 milioane) etc.

> **„Acest secol a fost marcat de război. A trăit și a gîndit în termenii războiului, chiar și atunci cînd tunurile tăceau și bombele nu explodau. Istoria lui și, mai exact, istoria epocii lui inițiale de prăbușire și catastrofă trebuie să înceapă cu războiul mondial de treizeci și unu de ani“.**
>
> (Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Ed. Lider, f. a., p. 36)

Este de observat că pierderile cele mai numeroase în război sînt înregistrate în „era industrială“ de națiunile cu potențial demografic cel mai ridicat. Indicatorul acesta este simptomatic pentru pierderile uriașe pe care le provoca războiul (fie interstatal, dar mai ales civil) națiunilor demografic bogate, rezultat al efectelor distrugătoare a tehnologiei industriale de omucidere aplicate marilor aglomerații umane (bombardamente) sau consecințelor malefice asupra lor aduse de privațiunile războiului (foamete, lipsă de igienă și epidemii etc.).

Războaiele nu au fost singurele evenimente sîngeroase ale secolului XX. În pofida a ceea ce se crede în mod obișnuit, în topul evenimentelor care au produs mari pierderi de vieți omenești se situează cele generate ideologic. „Marele salt înainte“, de pildă, declanșat în China în anii ’60, a consemnat multe milioane de morți, nici astăzi înregistrați cu exactitate; la fel perioada stalinistă în Rusia, marcată de victimele colectivizării forțate sau de „marea epurare“ din anii 1936–1939, a înregistrat, după unele aproximări, aproape 20 de milioane de morți.

Desigur, astfel de statistici au o marjă apreciabilă de eroare și nu rareori sînt rezultatul ideologizării evenimentelor și, în consecință, sînt supuse unei manipulări cu motivație politică. Este, de pildă, indiscutabil că teroarea instituită de Stalin în scopul colectivizării forțate a agriculturii și lansării industrializării accelerate ori pentru epurarea rîndurilor partidului bolșevic a provocat numeroase victime. În același chip trebuie apreciate și victimele regimului maoist, cifrate, conform unor statistici, pentru anii 1949–1976, la peste 42 milioane de oameni. Chiar în astfel de condiții trebuie luată în considerare realitatea că secolul XX a fost martorul unor veritabile războaie purtate de lideri (sau mișcări politice) împotriva propriului popor. Poate cel mai izbitor simbol al unei astfel de realități este genocidul practicat de regimul comunist condus de Pol Pot în Cambodgia, care între anii 1975 și 1978 a sortit morții 1.750.000 de oameni în numele unei ideologii funeste.

Tipologia războiului

Abordarea războiului în secolul XX permite identificarea unei tipologii diverse a acestuia în funcție de „unghiurile“ de apropiere de realitatea violenței organizate. Este evident că, din punct de vedere al extensiei (magnitudinii) războaiele acestui secol se pot clasifica în **mondiale** (1914–1918 și 1939–1945) sau **locale** (interstatale). Cele dintîi se desfășoară pe suprafețe (terestre, aeriene și acvatice) foarte întinse, cu tendința de acoperire a întregii planete și implică un număr apreciabil de state (neapărat toate ori aproape toate marile puteri ale momentului istoric). Războaiele **locale** sînt cele purtate între doi sau mai mulți beligeranți, operațiile militare avînd loc pe întinderi reduse, iar deznodămîntul lor avînd un impact redus asupra evoluției de ansamblu a situației internaționale. În rîndul acestora din urmă intră războaiele balcanice (1912–1913), cele din Orientul Mijlociu (1948, 1967, 1973) purtate între Israel și vecinii lui arabi, războiul dintre India și Pakistan (1971) etc. În general, fie mondiale, fie locale, războaiele erei industriale solicită la maximum potențialul beligeranților — economic, demografic, moral etc. — în scopul de a adjudeca victoria, astfel încît ele dobîndesc caracteristica de **totale.**

Din punct de vedere al intensității (vector pe care unii îl asociază dimensiunii forțelor implicate, iar alții cuantumului de pierderi în vieți omenești), războaiele se clasifică în cele de **„înaltă intensitate“** și cele de **„intensitate joasă“**. Războaiele de înaltă intensitate, desfășurate interstate, presupun atît un volum uriaș de forțe antrenate în lupte, cît și o marjă ridicată de pierderi umane: războiul ruso–japonez din 1904–1905, chino–indian (1962) ori cel din Vietnam (1965–1973). Între războaiele interstate se pot distinge cele desfășurate între mari puteri (primul și cel de-al doilea război mondial, războiul sovieto–japonez din 1939) ori dintre o mare putere și un stat din „periferie“ (așa–zisul conflict „centru–periferie“). Într-o listă de 119 războaie, desfășurate între 1495 și 1973 și în care au fost implicate marile puteri ale perioadei de referință, în 64 marile puteri au luptat între ele, iar în 55 acestea s-au înfruntat cu un stat de la „periferie“. În această listă, în secolul XX sînt consemnate 15 războaie, între care cinci sînt purtate între marile puteri (primul și al doilea război mondial, războiul sovieto–japonez din 1939, războiul civil din Rusia, din 1918–1921, și războiul din Coreea, din 1950–1953), nouă sînt purtate de o mare putere împotriva unui stat din periferie (războiul ruso–japonez din 1904–1905, italo–turc din 1911–1912, italo–etiopian din 1934–1936, sovieto–finlandez din 1939, sovieto–ungar din 1956, chino–indian din 1962 și cel din Vietnam).

Statistica prezentată mai sus este întemeiată pe anumiți vectori (participarea la război a uneia sau a mai multor mari puteri, pierderile înregistrate ori procentajul lor la un milion de locuitori ai Europei etc.). Alte asemenea „liste“ de războaie se întemeiază pe alți vectori și identifică un număr sporit de războaie. De pildă, o altă statistică identifica în intervalul 1480–1940 un număr de 278 de războaie, alta 300 în perioada 1820–1949, alta 862 între 1100 și 1925, iar alta 589 de la 1500 la 1990. În sfîrșit, o ambițioasă „listă“ de războaie înregistrează un număr de 14.500 în ultimii 5.600 de ani.

Războaiele de **„joasă intensitate“** reprezintă o categorie relativ nouă de operații militare, supusă analizei în ultimele decade ca urmare a măririi accentuate a spectrului înfruntărilor armate. Literatura de specialitate distinge, în principal, patru mari tipuri de operații în ansamblul conflictelor de mică intensitate: insurgența și contrainsurgența, combaterea terorismului, operațiile de menținere a păcii și cele de sprijin al păcii (de evitare sau management al crizelor). Fiecare din aceste categorii implică alte subdiviziuni: de pildă, regulamentul american FM 100–20 identifică nouă tipuri majore de operații de sprijin al păcii: etalarea și demonstrația de forță, aplicarea forței, impunerea păcii, căutare, salvare, recuperare etc.

Unghiurile de abordare tipologică a războiului se pot, indiscutabil, multiplica. Astfel, se pot identifica: războaie civile (intrastatale) și interstatale, dacă se aplică criteriul naturii beligeranților implicați (state sau facțiuni interne); războaie convenționale și nucleare, în funcție de natura armamentului utilizat (clasic sau atomic); războaie drepte sau nejuste, de agresiune ori de apărare, imperialiste ori de eliberare națională, abordînd tipologia lor din unghi ideologic, războaie **îndelungate** sau gen **„blitzkrieg“**, în funcție de durata ostilităților militare; războaie de tip **clasic**, sau **revoluționare** ori **subversive**, în funcție de modalitățile de ducere a luptelor etc. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că, indiferent de tipologia lor, războaiele în secolul XX au devenit extrem de costisitoare din perspectiva pierderilor de vieți umane. În primii 90 de ani ai acestui veac s-au înregistrat în războaie de patru ori mai multe pierderi de vieți decît în cei patru sute de ani precedenți.

Și încă o mențiune. După 1945 nu au mai fost războaie între marile puteri, ceea ce a îndreptățit pe unii istorici să numească perioada începută atunci „lunga pace postbelică“. În pofida acestei evidențe, războiul a continuat, din 1945 circa 18,2 milioane de vieți fiind jertfite pe altarul zeului Marte. Proporția civililor în aceste pierderi a sporit exponențial: 74 la sută din morții în război ai anilor ’80 și 90 la sută din cei ai anilor ’90. Cele 16 războaie, care se desfășurau în 1990, au ucis 2.632.000 civili.

Războiul viitorului

Există o vastă literatură privind cauzele războiului. Rînd pe rînd au dobîndit „drept de cetate“ în ierarhia cauzelor războiului natura umană — omul fiind una dintre puținele specii caracterizată prin agresivitate „intraspecie“ — trăsăturile beligeranților — dimensiuni, așezare geografică, interese etc. —, durata independenței statale — țările „tinere“ fiind socotite mai agresive — sărăcia, tranziția de putere în sistemul internațional de state, gradul de militarizare a societății, sistemul economic, tipul de organizare politică etc. Literatura abundă în argumente pro și contra în legătură cu validitatea fiecăreia dintre cauzele înfățișate. Astfel, se afirmă că, mai degrabă decît să fie o trăsătură instinctivă omului, războiul este o expresie a bagajului cultural moștenit de umanitate, că nu există națiuni războinice ori pașnice. Studii aprofundate relevă că, din 1500 pînă azi, unul din cinci state n-a experimentat deloc războiul. Practic, a afirmat cineva, „nu există popoare războinice, ci doar conducători războinici“. Legătura dintre sărăcie și război este mai puțin evidentă pentru că celor săraci le lipsesc mijloacele de a purta operații militare, ceea ce nu înseamnă că nu se vor lansa în aventuri războinice. În privința tranziției de putere în sistemul de state s-a observat că, chiar dacă în perioadele cînd diferențele între țări în termeni de putere se îngustează, sporește pericolul de război, șansele de a fi victorios nu mai aparțin, în majoritate, celui care declanșează ostilitățile. În anii ’80, de pildă, s-a observat că doar 18 la sută dintre cei care pornesc războiul îl sfîrșesc victorios. De asemenea, evidențele istorice demonstrează că, deși democrațiile sînt societățile cu probabilitatea cea mai scăzută de a declanșa război — ceea ce a dus la teza eliminării acestuia ca urmare a triumfului democrației la scară planetară — totuși n-au lipsit defel conflictele care au angajat state democratice (primul și al doilea război mondial). Sistemul economic colectivist/comunist a pretins că exclude războiul, ceea ce s-a vădit neadevărat o dată cu declanșarea conflictului sovieto–chinez și a ostilităților dintre China și Vietnam din 1979. Se pare, de asemenea, că evidențele istorice neagă și un truism ridicat la rang de principiu: anume că naționalismul este generator de război. Aceasta, întrucît 168 de state (95 la sută din total) sînt multinaționale și își exercită suveranitatea asupra a 3000–5000 de popoare, fără ca astfel să se fundamenteze un război cronic la scară planetară. Nu poate fi negată totuși înverșunarea desfășurării războiului pe baze etnice, așa cum s-a vădit mai ales după sfîrșitul Războiului Rece (vezi ex–Iugoslavia, în războiul dintre 1992 și 1995).

Vor mai exista războaie în viitor? Dacă democrația va fi extinsă la nivel global, dacă oamenii vor gestiona pașnic tranziția de putere, dacă forța naționalismului va fi domolită prin tehnici de „crisis management“ ori prin acțiunea instituțiilor internaționale de genul ONU, OSCE ori NATO?

Studii recente, care modelează evoluțiile în arena internațională în viitoarele cîteva decade, afirmă că războiul va rămîne o probabilitate. Pe de o parte, marile puteri vor continua să existe (clubul acestora se va mări, probabil, cu Brazilia și Indonezia, India fiind de asemenea prezentă, iar Uniunea Europeană constituind o mare putere de un fel deosebit, fără precedent), iar pe de altă parte rivalitățile dintre ele se vor accentua. Se prelimina că Asia va deveni terenul principal al confruntărilor viitoare, fără a fi de așteptat o polarizare a lumii între un Sud sărac și un Nord bogat. Străpungerile tehnologice cu aplicare militară se vor răspîndi masiv (circa 25 de state vor putea deveni posesoare de arme nucleare în următorii 20 de ani), ceea ce va face înfruntările din ce în ce mai scurte, iar distrugerile uriașe. Războiul erei informaționale, prefigurat de conflictul din Golf din 1991, se va generaliza pentru segmentul lumii dezvoltate, în timp ce în „lumea a treia“ se va reproduce războiul erei industriale.

Așadar, războiul ne va însoți, conform studiilor recente, în viitorul previzibil (pînă către anul 2025). Această realitate este demonstrată de însuși faptul că cele mai multe echipamente care intră astăzi în arsenalele statelor au o durată de folosință de 25–40 de ani (nave, elicoptere, tancuri etc.), preliminînd chiar în acest fel durata de viață a armatelor, instrumentele esențiale de purtare a războiului. ■

Deznodămîntul firesc al unei lungi evoluții zonale

Războaiele balcanice

Ioan MUNTEANU

Războaiele balcanice au constituit deznodămîntul firesc al unei îndelungi evoluții anterioare a situației din sud–estul Europei. Procesul eliberării popoarelor creștine de sub dominația otomană, marcat anterior de importante realizări, nu era încă terminat. Problema cea mai complicată rămînea aceea a Macedoniei, aflată încă în cadrul Imperiului otoman și a cărei populație constituise obiectul a numeroase represalii. Înlăturarea dominației otomane constituia astfel un obiectiv esențial în politica externă a statelor balcanice și anunța un iminent conflict între acestea și Turcia.

Interese comune, sprijin tacit

Izbucnirea ostilităților a fost precipitată de împrejurările de după 1908. Constrînsă să accepte anexarea Bosniei și Herțegovinei, Serbia și-a îndreptat atenția asupra regiunii Kosovo (Serbia veche) și a unei părți din Macedonia. La rîndul său, Bulgaria dorea să completeze succesul din 1908 (proclamarea independenței) vizînd întreaga Macedonie, Salonicul, Tracia și chiar Constantinopolul. Muntenegru revendica regiunea Scutari. În sfîrșit, Grecia ducea o politică externă deosebit de activă după ce conducerea guvernului fusese preluată de Venizelos, care se remarcase ca lider al mișcării naționale din Creta și viza încorporarea Epirului, Salonicului și a Kavalei.

Politica promovată de cabinetul otoman, instaurat în urma revoluției „junilor turci“ din 1908, ce viza perpetuarea sistemului de dominație instaurat cu secole în urmă în regiune, nu a făcut decît să precipite constituirea unei „alianțe balcanice“, realizată în cursul anului 1912 în urma unor tratate și acorduri secrete bilaterale între Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru, cu sprijinul tacit al Rusiei.

La 17/30 septembrie 1912, aliații au decretat mobilizarea generală, iar la 30 septembrie/13 octombrie, Bulgaria, Serbia și Grecia au înaintat Porții o notă ultimativă, cerînd: aplicarea unor reforme în favoarea conaționalilor lor aflați în teritoriile înglobate în Imperiul otoman; demobilizarea trupelor concentrate în septembrie în zona Adrianopolului. Între timp, la 25 septembrie/8 octombrie trupele muntenegrene, repartizate în trei grupări ofensive, trecuseră frontiera, avansînd în sangeacul Novi Pazar și în Albania.

Guvernul de la Istanbul s-a grăbit să semneze preliminariile păcii cu Italia (2/15 octombrie) — cu care se afla în război din septembrie 1911 — după care și-a rechemat miniștrii de la Sofia și Belgrad, declarînd succesiv război Serbiei și Bulgariei. Imediat, Grecia s-a alăturat aliaților ei (4/17 octombrie). A doua zi, forțele aliate au trecut la ofensivă.

Cele patru state balcanice — după expresia istoricului iugoslav D. Djordjevici — prin potențialul militar creau „o a șaptea putere europeană, care era în stare, într-o măsură oarecare, să contracareze marile puteri europene în sud–estul Europei“.

În vederea declanșării operațiilor militare, aliații balcanici au mobilizat efective de peste 1.200.000 de oameni, din care aproape 750.000 au intrat în compunerea armatelor de operații. Armata bulgară dispunea de circa 400.000 militari, din care 48 escadroane de cavalerie și 262 baterii (circa 1.000 de tunuri de diferite calibre, dar de tip vechi). Serbia mobilizase 175.000 de militari încadrați în 160 batalioane de infanterie, 46 baterii de artilerie (300 de tunuri) și 44 escadroane de cavalerie. Corpul ofițeresc al celor două armate era instruit, cu prioritate, în Rusia și în Franța. Armata greacă mobilizase 84 batalioane, 18 escadroane și dispunea de 244 tunuri; efectivele sale variau între 90.000–100.000 de militari. Muntenegrul dispunea de 40.000 de militari constituiți în unități de infanterie și cavalerie și 140 piese de artilerie.

Teatrul de operațiuni

La izbucnirea războiului, armata otomană mobilizase „mai mult cu resemnare decît cu entuziasm“, aproape 640.000 de oameni, fiind slab încadrată, dar beneficiind de un bogat armament modern, printre care celebrele tunuri Krupp, ca și de sprijinul instructorilor germani. În momentul încheierii războiului cu Italia, otomanii aveau sub arme circa 200.000 de militari repartizați în 4 armate; restul efectivelor provenea din resursele de mobilizare, constituindu-se — alături de structurile menționate — în 81 escadroane de cavalerie și circa 930 piese de artilerie.

Ostilitățile s-au desfășurat în trei zone principale: Tracia Orientală, Macedonia și Thessalia și trei secundare: sangeacul Novi Pazar, Albania și Epir. Luînd în calcul starea armatelor beligeranților, majoritatea cercurilor politico–militare oficiale din Europa apreciau ca sigură victoria forțelor otomane. Totuși, încă de la începutul ostilităților, s-a putut constata incapacitatea acestora de a opri energica ofensivă aliată. Într-un interval de numai șase săptămîni, armatele Alianței Balcanice au reușit să zdrobească principalele grupări de forțe otomane, eliberînd cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice, ajungîndu-se nu numai ca Adrianopolul să fie asediat, ci amenințat chiar și Constantinopolul, protejat doar de fortificațiile de la Ceatalgea.

Situația dezastruoasă în care se afla armata otomană a determinat pe marele vizir să propună, încă de la sfîrșitul lunii octombrie, încetarea ostilităților militare și începerea negocierilor de pace, prin intermediul marilor puteri. Dornică să-și extindă stăpînirea pînă la Constantinopol, deși cunoștea opoziția categorică în această problemă a Rusiei, Bulgaria a continuat ofensiva. Bătălia de la Ceatalgea din 3/16–6/19 noiembrie 1912 a consemnat eșecul ofensivei armatei bulgare. Pînă la încetarea ostilităților, luptele au continuat doar sub forma unor dueluri de artilerie. În același timp, marile puteri au hotărît să debarce trupe la Constantinopol, amestecîndu-se în conflictul balcanic, pretextul fiind securitatea cetăţenilor străini. Amiralul francez Dartige de Pournet, reprezentant al unităţilor navale ale marilor puteri şi marchizul Pallavicini, au obţinut consimţămîntul guvernului otoman pentru efectuarea acestei operaţiuni. La amintita debarcare au participat şi marinarii români de pe crucişătorul „Elisabeta“, aflaţi sub comanda căpitanului–comandor Negru.

Insuccesul militar de la Ceatalgea a determinat guvernul bulgar să accepte propunerile de armistiţiu ale Porţii otomane; acesta s-a semnat la 20 noiembrie/3 decembrie 1912, la el aderînd Serbia şi Muntenegru. Grecia a refuzat să semneze pentru a da flotei sale posibilitatea de a împiedica orice transport advers pe Marea Egee.

Pe fondul înfrîngerilor armatei otomane, la 28 noiembrie/10 decembrie 1912, la Vlorë, s-a proclamat independenţa Albaniei.

Tratativele de la Londra

La 30 noiembrie/12 decembrie, au început, la Londra, tratativele de pace între cele patru state balcanice şi Turcia, iar a doua zi s-a deschis Conferinţa ambasadorilor marilor puteri (Germania, Austro–Ungaria, Italia, Rusia, Franţa şi Anglia), sub preşedinţia iniţiatorului ei, lordul Edward Grey, ministrul de Externe al Marii Britanii.

Tratativele dintre statele balcanice şi Imperiul otoman au fost îndelungate, dar sterile, neajungîndu-se la nici un rezultat concret atît datorită poziţiei Porţii otomane, cît şi neînţelegerilor dintre aliaţi, dar, mai ales, din cauza intervenţiei directe a marilor puteri. Astfel, împotriva dorinţei Serbiei de a avea ieşire la Marea Adriatică, se opunea categoric Austro–Ungaria, sprijinită de Germania, aceasta încurajînd revendicările bulgare în privinţa Macedoniei, căutînd să subjuge — şi aşa şubreda — alianţă sîrbo–bulgară.

După lovitura de stat a „junilor turci“, din 10/23 ianuarie 1913, noul guvern de la Istanbul a refuzat condiţiile de pace ale aliaţilor balcanici. Armistiţiul a fost denunţat la 17/30 ianuarie, patru zile mai tîrziu fiind reluate operaţiile militare pe toate fronturile. În această a doua fază a războiului din Peninsula Balcanică, centrul de greutate al evenimentelor s-a mutat definitiv în culisele diplomaţiei secrete, imixtiunile marilor puteri devenind tot mai pronunţate.

Guvernul otoman, ca urmare a situaţiei militare defavorabile, a fost obligat să solicite un nou armistiţiu, încheiat la 14/27 aprilie 1913. În condiţiile unor fricţiuni tot mai deschise între aliaţi, datorate îndeosebi problemelor teritoriale, sub presiunea marilor puteri, au fost semnate la Londra, la 17/30 mai 1913, preliminariile tratatului de pace prin care noua frontieră a Imperiului otoman în Europa era stabilită la sud–est de linia Enos–Midia, în timp ce Macedonia, condominiul militar sîrbo–bulgaro–grec, deschidea calea unui viitor conflict; totodată, probleme importante, precum cea a frontierelor statului albanez, posesiunea insulelor din Marea Egee sau cele de ordin financiar din regiune, rămîneau să fie rezolvate ulterior. Poziţia României faţă de evenimentele din Balcani a interesat în mod deosebit părţile aflate în conflict, unele dintre acestea căutînd, dar fără succes, s-o atragă în război.

În noua conjunctură creată, Bucureştiul a intervenit pe lîngă marile puteri, solicitînd o rectificare de frontieră în sudul Dobrogei, după ce tratativele directe cu bulgarii eşuaseră. Marile puteri s-au declarat de acord, inclusiv guvernul rus care-i sprijinea pe bulgari. După 15 zile de discuţii, Conferinţa de la Petersburg (18/31 martie–2/15 aprilie) a admis ca Silistra să fie atribuită României, cu un teritoriu de 3 km în jurul său.

La orizont, un nou război

Evoluţia ulterioară a evenimentelor conducea către un nou conflict. Atît Serbia, cît şi Grecia au căutat, în acele împrejurări, sprijinul României. Faţă de propunerile lor de alianţă din aprilie–mai, Bucureştiul păstra însă rezerve. Încheierea acordului sîrbo–grec din 19 mai/1 iunie 1913 şi intensa activitate diplomatică din marile cancelarii europene au impus precizarea poziţiei României.

Eforturile diplomaţiei ruse de a modera atitudinea Bulgariei şi astfel de a opri dezagregarea Alianţei balcanice, au fost sortite eşecului.

Al doilea război balcanic a început în noaptea de 16/29 spre 17/30 iunie 1913 prin agresiunea armatelor bulgare asupra Serbiei şi Greciei. Armata 4 bulgară, sprijinită de importante forţe ale Armatei 3 (efectivele totale ajungînd la 120.000 de militari), a declanşat ofensiva pe un front larg, de la izvorul Bregalniţei pînă în valea Vardarului.

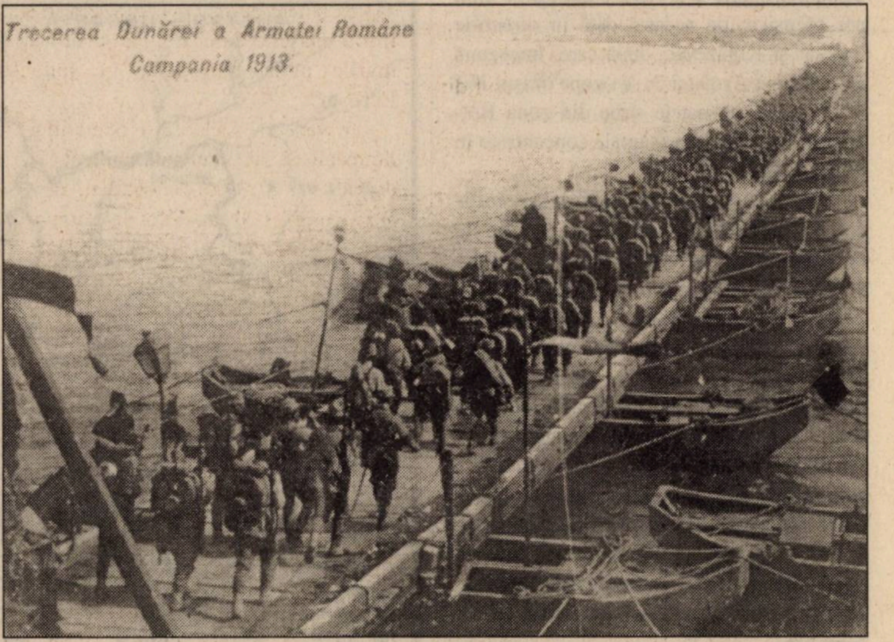
Trecerea Dunărei a Armatei Române
Campania 1913.

Trupe ale armatei române trec Dunărea în campania din 1913.
(Mulţumim pe această cale Muzeului Militar Naţional pentru sprijinul acordat la ilustrarea prezentului număr al revistei.)

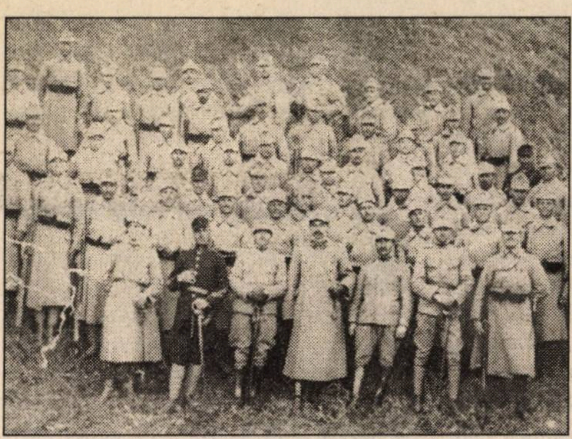

Militari români ai Reg. 40 infanterie în timpul campaniei din 1913

Planul strategic al Marelui Stat Major bulgar a prevăzut străpungerea aliniamentului Kumanovo, Veles (Köprülü), Krivolac și apoi ocuparea orașului Monastir, pentru a separa armatele sîrbe de cele grecești și a le înfrînge pe fiecare în parte. În același timp, Armata 2 bulgară, cu un efectiv de 60.000 de militari, a pornit ofensiva din valea Strumiței împotriva trupelor grecești care totalizau opt divizii (90.000 de militari).

De asemenea, prin concentrarea Armatei 1 în jurul orașului Belogradcik, comandamentul bulgar a urmărit declanșarea unei noi ofensive, de această dată în direcțiile Zajécar și Knjazevac, după care, împreună cu o parte a Armatei 3, să ocupe orașul Niš și să izoleze armatele sîrbe din zona Belgradului de forțele principale concentrate în Macedonia.

Cea mai importantă confruntare militară, cunoscută sub numele de „bătălia de la Bregalnița“, a fost angajată pe linia avanposturilor sîrbești, de-a lungul rîurilor Zletovska și Bregalnița și a durat opt zile, între 17/30 iunie–24 iunie/7 iulie. Pierderile suferite de cei doi combatanți au depășit cifra totală a pierderilor de pînă atunci din războiul balcanic, ridicîndu-se la aproximativ 1/5 din forțele fiecărei părți. După atacul, prin surprindere, al trupelor bulgare, care reușiseră temporar să rupă frontul, armata sîrbă s-a repliat și a trecut la o energică contraofensivă respingîndu-i pe atacatori pe aliniamentul vechii frontiere.

Înfrîngerile suferite de armatele bulgare și pe celelalte direcții operative au determinat comandamentul suprem să hotărască o defensivă strategică pe frontul sîrbesc și concentrarea unor însemnate forțe pentru a opri ofensiva armatei grecești și apoi a o respinge, urmînd ulterior să fie reîncepută ofensiva în Macedonia.

Urmare a noilor evoluții survenite în politica externă a României, precum și preocuparea pentru păstrarea echilibrului de putere la sud de Dunăre au motivat intervenția militară în conflict a armatei române.

La 20 iunie/3 iulie 1913, guvernul* român a decretat mobilizarea generală a forțelor armate. Acțiunea militară a României avea drept scop, în condițiile în care noile puteri au dat asigurări că nu vor interveni, localizarea și grabnica încheiere a conflictului.

Înaintarea trupelor române s-a desfășurat pe două direcții strategice: una principală spre Sofia, cea de-a doua, secundară, prin Dobrogea pînă pe aliniamentul Cadrilaterului. Marșul fără lupte al armatei române a pus Bulgaria în imposibilitatea de a continua operațiile împotriva vecinilor săi, ostilitățile încetînd la 17/30 iulie.

Pacea de la București

La 28 iulie/10 august 1913, a fost încheiat Tratatul de Pace de la București între România, Serbia, Grecia, Muntenegru, pe de o parte, și Bulgaria, pe de altă parte. Bulgaria ceda Serbiei o parte din Macedonia, Greciei sudul acesteia și o parte din Tracia Apuseană, o parte a Traciei Răsăritene cu Adrianopolul fiind retrocedată Turciei. România primea Dobrogea de Sud pînă la linia Turtucaia Ekrene.

Toate statele balcanice, cu excepția Bulgariei, au fost mulțumite de prevederile Păcii de la București. Dar, chiar și așa, războaiele balcanice luate în ansamblu le-au adus bulgarilor un surplus de populație de 1.200.000 locuitori, Greciei — 1.600.000, Muntenegrului — 150.000, Serbiei — 1.200.000 și României — 350.000 de locuitori.

Al doilea război balcanic a adus o nouă regrupare a forțelor, Bulgaria și Turcia începînd să graviteze către Puterile Centrale, Serbia, România, Muntenegru și Grecia spre Antantă, primul război mondial opunînd, din nou, statele din sud–estul Europei în tabere diferite. ■

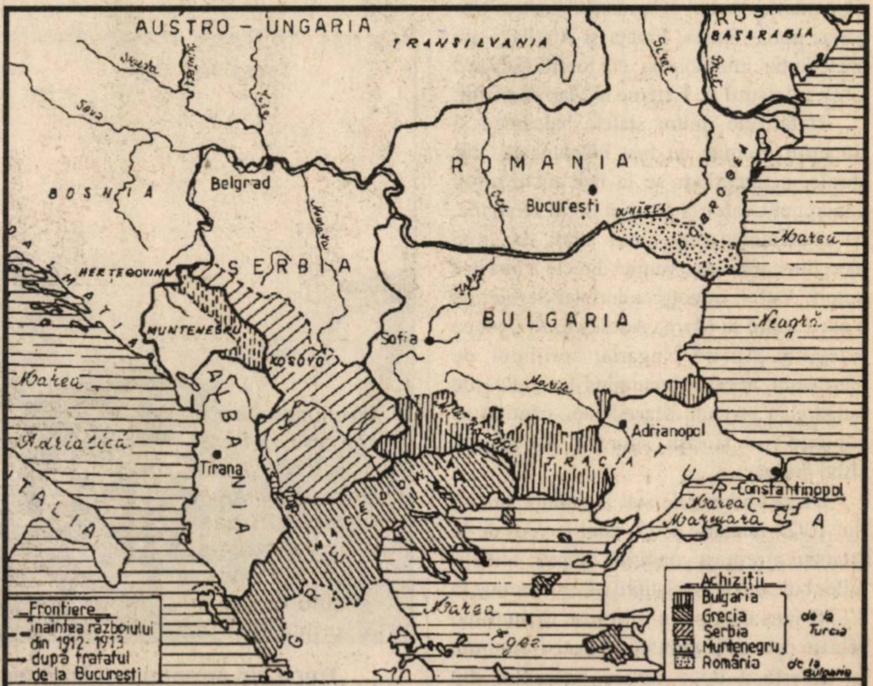
AUSTRO – UNGARIA
TRANSILVANIA
RUS
BASARABIA
Sava
Drava
Tisa
Siret
Prut
BOSNIA
Belgrad
SERBIA
ROMANIA
Bucuresti
DUNĂREA
DOBROGEA
Marea
HERTEGOVINA
DALMATIA
MUNTENEGRU
KOSOVO
BULGARIA
Sofia
Neagră
Marea
ALBANIA
Adriatică
Tirana
Marita
Adrianopol
TRACIA
TURCIA
Constantinopol
Marea
Marmara
ITALIA
MACEDONIA
GRECIA
Marea
Egee
Frontiere
înaintea războiului din 1912-1913
după tratatul de la București
Achiziții
Bulgaria
Grecia
Serbia
Muntenegru
România
de la Turcia
de la Bulgaria

STATELE BALCANICE DUPĂ RĂZBOAIELE DIN 1912-1913

52 de luni, 28 de state, 75 de milioane de mobilizați, 10 milioane de morți

Primul război mondial

Nicolae CIOBANU

Izbucnit în urmă cu 85 de ani, la 28 iulie 1914, avînd pretext atacul tinerilor naționaliști sîrbi în frunte cu Gavrilo Princip de 19 ani, Nedjalko Cabrinovic și Trifko Grabez (sub 20 de ani), împotriva arhiducelui Franz Ferdinand (moștenitorul tronului austriac) și a frumoasei sale soții Sofia, săvîrșit la Sarajevo, războiul a cuprins, în scurt timp, în vîlvătaia sa întreaga Europă, extinzîndu-se treptat și pe continentele Asiei și Africii, devenind astfel un conflict la nivel planetar.

10 condiții inacceptabile

După o serie de tatonări, privind atitudinea unor puteri europene în cazul unui conflict între Imperiul austro–ungar și Serbia, învinuită ca principal organizator al atentatului, guvernul imperial a dat, la 23 iulie, o notă ultimativă guvernului sîrb în care se puneau 10 condiții, pe care chiar guvernul habsburgic le considera ca inacceptabile *(Le livre rouge austro–hongrois,* Paris, 1915, doc. nr. 7). Între acestea amintim: Serbia să accepte pe teritoriul său, colaborarea organelor austro–ungare în acțiunea de anchetare a atentatului și înăbușirii mișcării antihabsburgice; să elimine din armată și din funcții publice toate persoanele care se fac vinovate de propagandă împotriva Austro–Ungariei; să scoată din învățămînt tot ce ar putea servi propagandei austro–ungare; să dizolve orice societăți (organizații) care se dedau la propagandă împotriva Monarhiei austro–ungare; guvernul sîrb să condamne public propaganda vătămătoare ce se ducea pe teritoriul său contra Austro–Ungariei. Deși guvernul sîrb a acceptat aproape în totalitate condițiile din ultimatum, guvernul austro–ungar — hotărît a declanșa războiul împotriva Serbiei, indiferent de răspunsul primit — a socotit, ca inacceptabil răspunsul obținut și la 28 iulie 1914, a transmis telegrafic declarația de război, iar în ziua următoare a început operațiile militare prin bombardarea Belgradului.

În scurt timp, „conflictul“ dintre Austro–Ungaria și Serbia se generalizează, marile puteri europene intrînd, rînd pe rînd, în război. Astfel, la 1 august Germania a declarat război Rusiei care s-a situat de partea Serbiei; apoi, două zile mai tîrziu (3 august), a declarat război Franței, iar la 4 august a declarat război Belgiei. La rîndul său, Marea Britanie a declarat, la 5 august, război Germaniei, iar la 12 august Austro–Ungariei și, pentru ca războiul să se generalizeze, la 6 august Austro–Ungaria a declarat război Rusiei, iar Franța, Austro–Ungariei, la 11 august 1914. *(Istoria Diplomației,* București, 1947, *passim)*

S-au creat astfel două tabere beligerante: Puterile Centrale (Quadrupla), avînd ca principale forțe Germania și Austro–Ungaria, la care pe parcursul războiului s-au alăturat noi state între care Turcia, Bulgaria etc. și, Antanta: Franța, Rusia, Marea Britanie, la care s-au alăturat Serbia, Belgia, Italia, România, SUA, Uniunea Sud–Africană, Japonia, Australia, Muntenegru ș.a.

Ce dorea fiecare din marile puteri angajate în această primă mare conflagrație a secolului XX? Marea Britanie dorea în fond să-și mențină marele imperiu colonial, „apărîndu-l“ de poftele hrăpărețe ale principalului său rival, Reichul german. Acesta, la rîndul său, urmărea crearea unei „Mitteleurope“ prin înglobarea unor teritorii din Europa și Asia și să-și făurească un imperiu colonial care să cuprindă o arie vastă pornind din Africa, prin bazinul Pacificului pînă în America de Sud — să pună capăt dominației engleze pe mările lumii și să desființeze pentru totdeauna Franța ca mare putere. Franța urmărea dezmembrarea Reichului german și lărgirea posesiunilor coloniale din Africa. Rusia își propunea atingerea mai vechilor sale obiective, prin instaurarea dominației sale în Balcani, la Constantinopol și în Iran. Austro–Ungaria se dorea „stăpînă“ în Balcani, avînd în subordine Serbia, Bulgaria și Albania ca state vasale. Italia avea și ea țelurile sale,

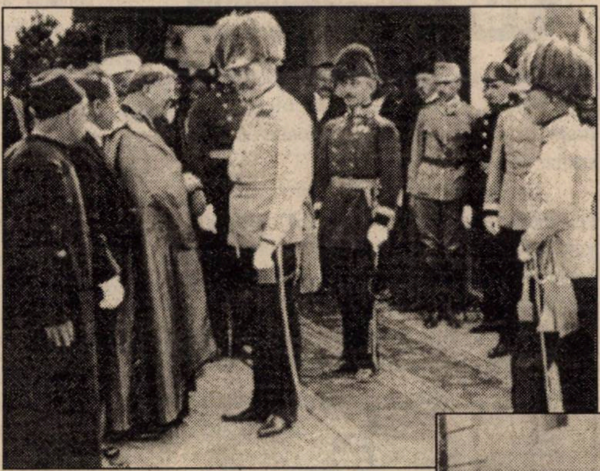

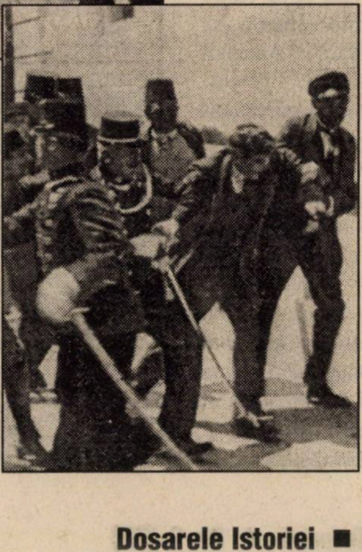

Arhiducele Franz Ferdinand, la Sarajevo, cu cîteva ore înainte de asasinat *(sus);* alături, capturat de poliție, Gavrilo Princip, autorul dublei crime care va deveni pretextul pentru declanșarea primului război mondial

este drept „ceva mai modeste“, ca anexarea Tirolului, Triestului, ținutului Trentino și Albaniei, să-și instaureze hegemonia în bazinul Mediteranei, în unele zone din Asia, dar și colonii în Africa.

Pentru a înțelege desfășurarea acestei ample conflagrații mondiale, se impune a cunoaște raportul de forțe sub varii aspecte ale acestuia, între cele două grupări beligerante în momentul angajării conflictului.

Potențialul uman, militar și economic al principalelor state angajate în război, la încheierea mobilizării din anul 1914

Detalii	Suprafața (în mile²)	Efective militare mobilizate	Producția totală (în tone) de			
			cărbuni	petrol	fontă	oțel
Marea Britanie	421.000.000	658.000	292.000.000	–	10.400.000	9.000.000
Franța	86.000.000	3.781.000	41.000.000	–	5.200.000	4.700.000
Rusia	167.000.000	5.338.000	36.000.000	9.200.000	4.600.000	4.900.000
Total Antanta	674.000.000	9.777.000	369.000.000	9.200.000	20.200.000	18.600.000
Germania	78.000.000	3.822.000	277.000.000	100.000	16.800.000	15.700.000
Austro–Ungaria	51.000.000	2.300.000	54.000.000	1.100.000	2.400.000	2.600.000
Total Puterile Centrale	129.000.000	6.122.000	331.000.000	1.200.000	19.200.000	18.300.000

În ceea ce privește numărul de divizii, efectivul acestora (în momentul încheierii mobilizării în 1914) se prezenta astfel: Antanta (Franța, Rusia, Marea Britanie, Serbia și Belgia) dispunea de 220 divizii de infanterie și 36 de cavalerie, în timp ce Puterile Centrale (Germania și Austro–Ungaria) aveau 143 divizii de infanterie și 22 de cavalerie. O dată cu începerea luptelor însă, numărul diviziilor a crescut considerabil, atingînd la finele anului 1914 cifra de 267 divizii de infanterie și 7.283 tunuri pentru Antantă, respectiv 212 divizii și 7.884 tunuri pentru Puterile Centrale.

Războiul s-a purtat însă și pe teatre de acțiuni maritime unde situația se prezenta astfel: flota militară a Antantei dispunea de 90 nave de linie și 129 crucișătoare, în timp ce flota comercială dispunea de nave cu un deplasament de 15.720.000 tdw. din care o bună parte putea fi transformată în nave de luptă. Puterile Centrale dispuneau de 49 nave de linie și 58 crucișătoare, iar potențialul flotei comerciale era de 5.159.000 tdw. În ce privește numărul de submarine, la începutul războiului, situația se prezenta astfel: Marea Britanie, Franța, Italia, Rusia și SUA aveau în total 128 submarine în funcțiune și 98 în construcție, în timp ce Germania și Austro–Ungaria dispuneau de 29, respectiv 22 submarine. (Mircea N. Popa, *Primul Război mondial 1914–1916*, București, 1979)

Întins pe durata a peste 4 ani, primul război mondial s-a desfășurat pe mai multe teatre de acțiuni militare (terestre și maritime) pe care s-au deschis fronturi de luptă. Pentru înțelegere, acest conflict armat trebuie analizat pe campanii.

1914 „Campania surprizelor“

Inițiativa strategică a aparținut Puterilor Centrale, care au declanșat ofensiva pe toate fronturile: de Vest, Oriental și Balcanic.

Pe Frontul de Vest (schema nr. 1 — campania germană în Vest, 1914), armatele germane au trecut la ofensivă, într-o fîșie largă de circa 500 km (între Marea Nordului și frontiera cu Elveția), la 2 august, invadînd teritoriile Luxemburgului și Belgiei, avînd ca obiectiv strategic cucerirea Parisului. În scurt timp armata Belgiei a fost înfrîntă (Bătălia de la Liège, 4–7 august), iar în urma bătăliilor de la Dinant, Namur și de pe Sambre, armata germană a pătruns adînc pe teritoriul Franței ajungînd, la 5 septembrie pe Marna, la 32 km de Paris, unde ofensiva germană a fost oprită. Pe acest aliniament între 5–12 septembrie s-a dat una dintre cele mai mari bătălii, în care au fost angajate de partea germană 75 divizii (circa 680.000 oameni), iar de cea franceză 79 divizii (842.000 oameni).

Trecînd la ofensivă la 5 septembrie (Marechal Faiolle, *Cahiers secrets de la Grande Guerre*, Paris, Ed. Plon, 1964), forțele franco–britanice au reușit cu Corpul Expediționar englez, să pătrundă pe un front de 50 km între armatele 1 și 2 germane, determinînd o retragere precipitată a acestora, frontul stabilindu-se pe rîul Aisne. Parisul fusese salvat, cu prețul jertfei celor 227.000 de militari aliați morți, răniți sau dispăruți. În această confruntare armata germană a pierdut circa 256.000 de oameni.

Bătălia a demonstrat superioritatea gîndirii generalului Joffre (șeful Marelui Cartier General francez) și eșecul acțiunilor generalului Moltke (șeful Marelui Cartier General german) cît și falimentul concepției lui von Schlieffen, conform căreia orice ofensivă contra Franței trebuia să aibă în vedere întoarcerea apărării Parisului prin nord–vest, în lungul litoralului. („Tot timpul ultimul soldat din flancul drept al grupării ofensive să țină mîneca mantalei brațului drept înmuiată în apele mării“ — von Schlieffen.) În același timp, succesul forțelor franco–britanice a pus capăt „războiului de mișcare“, primul război mondial devenind „război de poziție“ — „războiul tranșeelor“, de durată, pentru care Puterile Centrale nu erau pregătite. Generalul Moltke a fost înlocuit, în fruntea Marelui Cartier General german venind generalul Falkenhayn, care a reluat ideea manevrei concepută de Schlieffen, dar fără rezultat. Șirul de bătălii din 21 septembrie–12 octombrie, ofensiva germană spre mare (Schema nr. 2 — „Cursa spre mare“), contraofensiva aliaților în Picardia și Artois, Bătălia Flandrei (15 octombrie–12 noiembrie), Bătălia de pe Yser și Ypres au stopat „Cursa germanilor spre mare“ și au pecetluit ofensiva germană în vest, deși comandamentul german a intro-

Schema 1

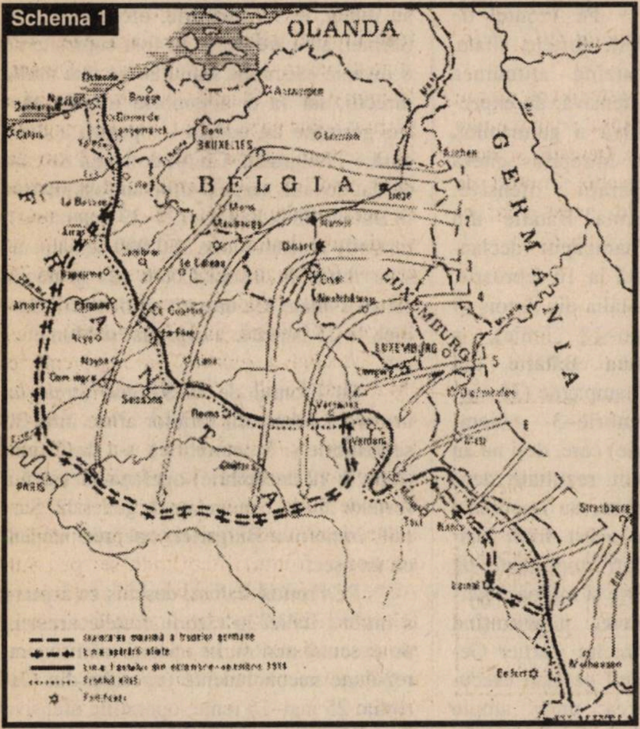

Frontul de vest: campania germană, 1914

dus noi forțe pe front, care, numai pînă în noiembrie 1914, se ridicau la 786.000 oameni. (General E. Ludendorff, *Conduite de la guerre et politique,* Paris, Ed. Payot, 1922, p. 235)

Pe Frontul Oriental (Schema nr. 3 — Operațiile militare pe Frontul de Est, 1914) ofensiva a fost declanșată de armata rusă, la 17 august, în Prusia Orientală, care, în bătăliile de la Gumbinneu și Goldap (9–10 august) înfrînge armatele austriece, dar pierde în bătălia de la Tannenberg (26–30 august), circa 100.000 de oameni căzuți prizonieri, în timp ce în bătălia de la Lacurile Mazuriene (6–15 septembrie) rușii pierd peste 110.000 de militari, fiind nevoiți a se retrage în Rusia. Mai la sud, ofensiva rusă amenința după bătăliile de la Lvov (29–31 august) și Przemysl (20–28 septembrie) să ocupe Galiția, respingînd armatele austro–ungare, salvate de la un dezastru de intervenția germană pe fluviul Vistula și în sectorul Varșovia–Ivangorod. Nemulțumit de capacitatea de luptă scăzută a aliatului, amiralul von Tirpitz nota: „Aliații noștri *(austro–ungari, n.n.)* nu strălucesc (...) în Galiția. Napoleon al III-lea avea dreptate: Nu te aliezi cu un cadavru". (A. von Tirpitz, *Mémoires,* Paris, Ed. Payot, 1922)

La sfîrșitul lunii decembrie luptele s-au stabilizat și pe Frontul Oriental, rușii păstrînd inițiativa, dar cu prețul a circa 1.200.000 de oameni scoși din luptă.

Pe Frontul din Balcani, ofensiva austriacă „de pedepsire a Serbiei" s-a soldat cu o înfrîngere în Bătălia de pe Jadar (17–19 august), reușind totuși, la 2 decembrie, să ocupe Belgradul, din care la 15 decembrie au fost alungați, pierzînd de la începutul campaniei circa 200.000 oameni.

În noiembrie 1914, Imperiul otoman a intrat în război de partea Puterilor Centrale, deschizînd noi fronturi în Caucaz, Mesopotamia și Palestina. Tot acum, în anul 1914, Japonia s-a alăturat Antantei, trecînd la 22 august la acțiuni de luptă contra Germaniei pentru a o deposeda de posesiunile coloniale din China.

Cu aceste acțiuni, „campania surprizelor" s-a încheiat. De ce „campania surprizelor"? Mai întîi pentru că Marea Britanie a „descumpănit" Germania prin alăturarea ei Antantei. Dezamăgire ce a stîrnit reacția violentă a nemților, materializată între altele și prin „opera" lui E. Lissauer, „Odă de ură împotriva Angliei", sintetizată de neamțul de rînd prin formula „Dumnezeu să pedepsească Anglia". Surpriză, pentru că Italia și România rămîn neutre, spre dezamăgirea Austro–Ungariei, iar Japonia declară război Germaniei. Surpriză, prin trecerea Rusiei la ofensivă, cu mobilizarea forțelor incompletă, dar și prin ofensiva „fulgerătoare" a armatelor germane care în trei săptămîni au ajuns în fața Parisului, în timp ce sîrbii băteau armatele austriece; surpriză, întrucît ofensiva germană a fost oprită brusc, pe Marna, apoi forțele germane au bătut în retragere. Dar cea mai mare surpriză consta în faptul că „războiul se metamorfozase", devenind un război de durată despre care nimeni nu știa cînd se va termina.

1915 „Campania strategiei epuizării"

Transformarea „războiului manevrier" în „război de poziție" a generat executarea unor ample lucrări de amenajare genistică: tranșee, platforme pentru tragere, poziții întărite, obstacole și baraje, lucrări de fortificație. Deosebit de prețuite devin mitralierele, grenadele, mortierele de tranșee, casca de oțel, lopata mică de infanterie. În acest an au intrat în război Bulgaria de partea Puterilor Centrale, iar Italia de partea Antantei.

În anul 1915, inițiativa strategică a aparținut în continuare Puterilor Centrale, al căror plan prevedea ofensiva decisivă pe Frontul de Est în scopul scoaterii Rusiei din război, aplicînd „strategia cu scopuri limitate", în timp ce Antanta a adoptat „strategia periferică", menținîndu-se în apărare pe Frontul din Vest, unde prin puternice reacții ofensive, armatele sale au fixat importante forțe ale puterilor centrale.

Conform concepției generalului Falkenhayn s-a trecut la ofensivă, prin executarea mai multor operații ofensive, astfel:

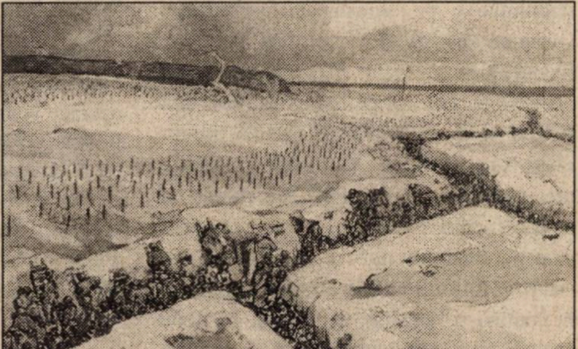

Schema 2

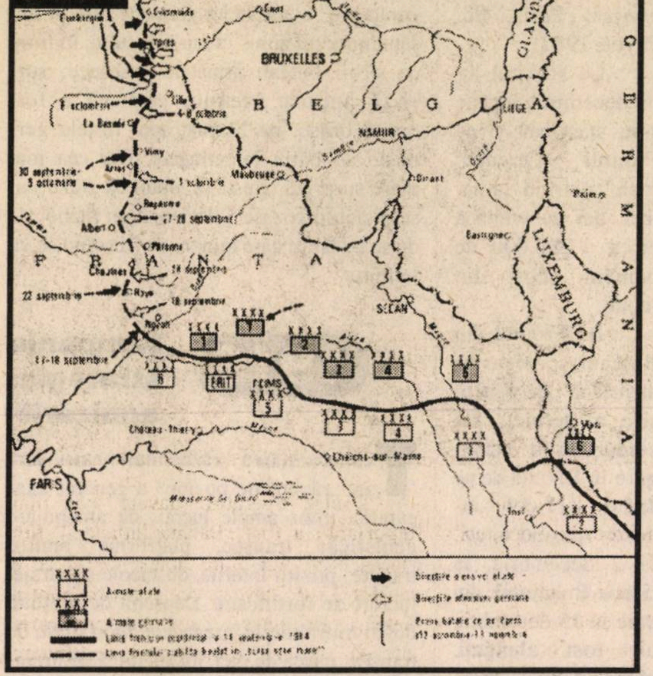

„Cursa spre mare"

la 4 aprilie s-a declanșat ofensiva în sectorul Gorlice–Tarnów, apoi la 2 mai ofensiva între Vistula și Carpați (sub comanda generalului A. von Mackensen) a forțat retragerea rușilor pe San și Nistru, aliniament ce a fost rupt de armatele austro–germane în iunie, cucerind întreaga Galiție. La 13 iulie s-a dezlănțuit ofensiva germană spre Varșovia și Ivangorod, care a determinat evacuarea de către armatele ruse a Poloniei. Campania pe Frontul de Est s-a încheiat prin ofensiva de pe Niemen (declanșată la 8 august), cînd au fost cucerite importantele poziții de la Kovno și Vilno și întreaga Lituanie, frontul stabilindu-se pe aliniamentul vest Riga, Dvina de Vest, lacul Naroci, vest Tarnopol, fluviul Nipru, Cernăuți. În timpul campaniei ofensive pe Frontul de Est armata țaristă a pierdut circa 1.750.000 de oameni, morți, răniți sau dispăruți. Cu toate pierderile provocate armatei ruse, Puterile Centrale nu au putut scoate Rusia din război, „rezultatul strategic rămînînd nul" (E. Ludendorff, *op. cit.*, p. 112). Germania și aliații săi rămîneau în continuare angajați în Europa, pe două fronturi diametral opuse și cu cît războiul se prelungea, șansele lor de victorie scădeau considerabil.

Pe Frontul de Vest, forțele aliate, sesizînd atitudinea defensivă, de expectativă a germanilor, au întreprins cîteva operații ofensive: prima Bătălie din Champagne declanșată la 16 februarie, Bătălia din Artois (9 mai–18 iunie), a doua Bătălie din Champagne (25 septembrie–3 noiembrie) care, deși nu au avut rezultate deosebite, au imobilizat pe acest front cantități importante de forțe și mijloace germane, nepermițînd Marelui Cartier General german executarea unor ample manevre de pe un front pe altul.

Pe Frontul din strîmtoarea Dardanele, deschis la 19 februarie de flota franco–britanică, după eforturi deosebite și pierderi notabile, aliații au reușit să debarce la 25 aprilie, 30.000 de militari pe litoralul din Dardanele care, cu toate eforturile făcute de flotă și debarcarea a încă 7–8 divizii, au reușit să se mențină cu greu în micul cap de pod realizat, pînă la 10 decembrie, apoi forțele franco–britanice au început retragerea din Dardanele, operație încheiată în 9 februarie 1916. Expediția aliată în Dardanele a angajat în total 450.000 de oameni, din care circa 145.000 au fost scoși din luptă. Ea s-a dovedit un eșec.

Pe Frontul din Balcani, forțele austro–ungare, germane și bulgare au reluat, la 9 octombrie, ofensiva contra Serbiei, ale cărei forțe au fost copleșite de o invazie executată simultan pe mai multe direcții, iar la 5 noiembrie trupele austro–germane au ocupat — pentru a doua oară — Belgradul. Cu tot eroismul de care au dat dovadă, trupele sîrbe au fost înfrînte în Bătălia de la Kosovo (24–29 noiembrie), resturile armatei (circa 150.000 de oameni) s-au retras în insula Corfu sub protecția forțelor aliate. Ca urmare a înfrîngerii Serbiei, la 25 ianuarie a capitulat și Muntenegru.

Pe Frontul de la Salonic (creat ca urmare a debarcării forțelor aliate între 30 septembrie și 5 octombrie), s-a desfășurat (între 9–12 decembrie) operația ofensivă a forțelor aliate, comandate de generalul Sarrail, împotriva Bulgariei, operație soldată cu un eșec.

Pe Frontul italian, deschis ca urmare a intrării Italiei în război, forțele acesteia au executat mai multe operații ofensive cu rezultate neconcludente (operația din Carintia: 25 mai–16 iunie; operațiile ofensive de pe Isonzo: prima, 23 iunie–5 iulie; a doua, 18 iulie–3 august; a treia, 18

Schema 3

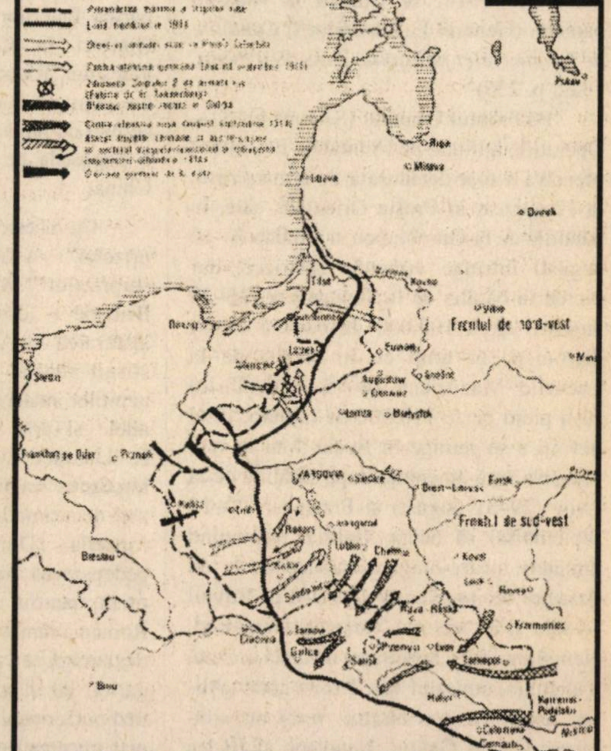

Frontul de Est: operațiuni militare, 1914 octombrie–4 noiembrie; a patra, 10 noiembrie–2 decembrie), pierzînd în schimb efective însemnate.

Cel de-al doilea an al războiului s-a încheiat cu forțele Centralilor angajate pe toate fronturile în smulgerea victoriei, fără însă a reuși nici măcar parțial acest lucru.

1916 „Campania epuizării reciproce“

Pentru 1916, Puterile Centrale au decis să mute efortul principal de pe Frontul de Est pe cel din Vest, în scopul de a încheia războiul. Antanta a hotărît să-și coordoneze eforturile pe toate fronturile, pentru executarea unei ofensive simultane, cu caracter decisiv.

Principalele operații și bătălii din anul 1916 s-au desfășurat astfel:

Pe Frontul de Vest efortul a fost făcut de către germani în sectorul Verdun, unde între 21 februarie–18 decembrie s-a desfășurat Bătălia de la Verdun, în care nemții și-au propus cucerirea acestui nod de comunicații feroviare (aici se intersectau 15 căi ferate și șosele), de unde se deschideau, peste fluviul Meuse, direcții de pătrundere în adîncimea dispozitivului francez. În cursul bătăliei au căzut rînd pe rînd forturile: Douaumont (25 februarie), Vaux (11 iunie), fiind amenințat de ofensiva germană (declanșată la 23 iunie), cu circa 20 de divizii, chiar Verdunul. Francezii conduși de generalul Pétain au rezistat. Ofensiva germană a eșuat. „Strategia epuizării“ preconizată de Falkenhayn a dat faliment. Apoi, între 15 și 18 decembrie forțele franceze au trecut la contraofensivă, reușind să cîștige pozițiile pierdute. În Bătălia de la Verdun armata franceză a pierdut 362.000 de oameni morți, răniți sau dispăruți, iar cea germană 336.000. În același an, pe Frontul de Vest s-a mai desfășurat Bătălia de pe Somme (1 iulie–18 noiembrie), în cursul căreia englezii au executat primul atac cu tancuri. În timpul acestei sîngeroase confruntări britanicii au pierdut 419.654 oameni morți, răniți sau dispăruți, francezii 194.451, iar germanii 650.000 (Lloyd George, *Mémoires de guerre*, vol. II, Paris, Ed. Fayard, 1935, p. 20).

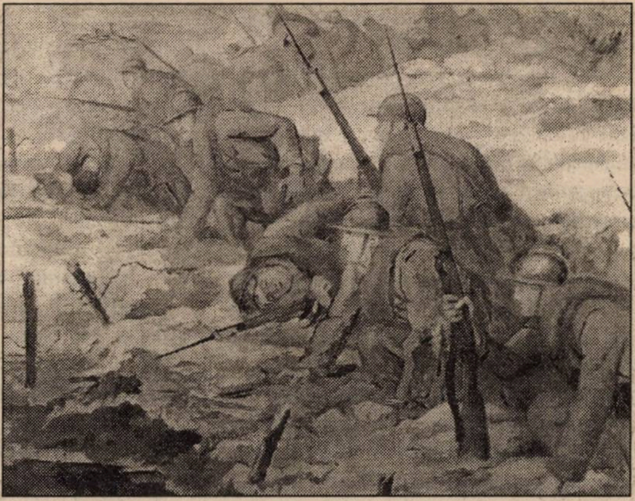

Pe Frontul Oriental. La 4 iulie s-a declanșat ofensiva „Brusilov“, reușind în mai multe bătălii (de pe rîul Strypa, de la Baranovici și Kovel) să producă armatelor austro–ungare pierderi de circa 1.500.000 de oameni morți, răniți sau dispăruți. Ofensiva „Brusilov s-a repercutat pozitiv pe celelalte fronturi, Puterile Centrale fiind obligate a scoate de pe Frontul de Vest 18 divizii, iar de pe Frontul de la Salonic 5, pentru a opri pe ruși“ (Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 227).

Pe Frontul de la Salonic, acțiunile au „încremenit“ în cazematele și alte fortificații din zona Salonicului, determinînd soldații români, care aflaseră că Antanta urma a trece la ofensivă la Salonic, (devansînd intrarea României în război), să cînte: „Vai Sarrail, Sarrail, Sarrail / Noi ne batem și tu stai!“.

Pe Frontul din Balcani, forțele armatei sîrbe, cu sprijin aliat, au desfășurat (între 5 octombrie și 11 decembrie), ofensiva de la Monastir (Bitolj), împotriva armatei bulgare, căreia i-a dat „o lovitură care o făcuse să se clatine“ (E. Ludendorff, *Souvenirs de guerre*, tom I, p. 347).

Pe Frontul din Sud, s-a declanșat la 15 mai, operația ofensivă a armatei austro–ungare între Adige și Valea Sugano, împotriva armatei italiene, producîndu-i mari pierderi (30.000 de prizonieri și 300 tunuri capturate). Au urmat apoi (13 martie–2 noiembrie) a 5-a, a 6-a, a 7-a, a 8-a și a 9-a de pe Isonzo, cu unele succese italiene (ocuparea Goriziei).

În anul 1916 România s-a alăturat Antantei, deschizînd un nou front în prelungirea celui Oriental, cu circa 1.600 km, acțiune care a avut un puternic impact asupra comandamentelor german și austro–ungar.

Pe alte fronturi sînt de menționat: ocuparea Camerunului (18 februarie), de către forțele anglo–franceze, începutul ofensivei ruse în Transcaucazia (16 ianuarie), reluarea ofensivei engleze în Mesopotamia (14 decembrie).

Dintre operațiile navale, cea mai importantă a fost „Bătălia Iutlandei“ din Marea Nordului, între flota engleză ce a pierdut 23 de nave și cea germană care a pierdut 11 nave. Cu toate pierderile suferite, englezii au menținut în continuare blocada Germaniei.

Sfîrșitul celui de-al treilea an de război, mai ales în urma Bătăliei de la Verdun, găsește o Germanie lipsită de speranța obținerii unei victorii militare decisive, în 1917. Noua conducere militară a Germaniei, în frunte cu Hindenburg și Ludendorff, își propune să realizeze mai întîi „un echilibru de forțe pe front, pentru a lua în final ofensiva“ (J. de Launay, *Istoria secretă. Mari controverse ale contemporaneității*, București, 1970).

Se conturează perspectiva luării inițiativei strategice de către Antantă, mai ales, ca urmare a unei mai judicioase coordonări a eforturilor forțelor aliate, impunîndu-și voința și obligînd adversarii să facă față unor operații ofensive declanșate simultan pe mai multe fronturi.

1917 „Campania marii crize“

Spectrul acțiunilor militare în anul 1917 a fost dominat de trei evenimente majore: revoluția rusă din octombrie și scoaterea Rusiei din război, „războiul submarin total“ și intrarea SUA în război alături de statele Antantei. Cele două fronturi de Vest și Est continuau să absoarbă principalele forțe ale celor două grupări beligerante. Cele mai importante operații s-au desfășurat astfel:

Pe Frontul de Vest principalele evenimente au fost Operația „Alberich“ — operația de retragere a armatelor germane spre aliniamentul de apărare „Linia Siegfried“, începută la 4 aprilie, acțiune în urma căreia armatele germane s-au retras pe o adîncime de maximum 40 km. În aceste condiții Aliații au executat Operația Ofensivă din Artois (9–28 aprilie), soldată cu un eșec, forțele franco–britanice nereușind să rupă apărarea în fîșia largă de 70 km, deși atacaseră cu circa 30 de divizii. În urma eșecului, generalul Nivelle și-a prezentat demisia, comanda forțelor franceze fiind preluată de generalul H. Ph. Pétain. Între 20 și 22 august, forțele franceze au declanșat ofensiva de pe Meuse, respingînd trupele germane și recucerind întreaga zonă pierdută în cursul Bătăliei de la Verdun. Ultimele bătălii pe Frontul de Vest au avut loc, prima între 20 și 30 noiembrie, prin ofensiva engleză din Chambrai vizînd distrugerea bazelor de submarine germane de la Zeebrugge; urmată imediat de contraofensiva germană (30 noiembrie–7 decembrie), în urma căreia nemții au cucerit întregul teritoriu pierdut în timpul ofensivei franceze din Chambrai. În cursul acestor bătălii, numărul militarilor din cele două tabere, morți pe cîmpul de luptă, a depășit 400.000 de oameni. A fost „una dintre cele mai sîngeroase și inutile bătălii din întreg războiul“ (M. Ferro, *La Grande Guerre, 1914–1918,* Paris, Ed. Gallimard, 1969).

Frontul de vest: coloană de prizonieri germani

Deși în anul 1917 inițiativa strategică a trecut de partea Antantei, Statul Major al armatei germane considera că pentru a declanșa ofensiva „decisivă“ în anul 1918 pe Frontul de Vest, trebuia „... mai întîi să batem Rusia și România“ (E. Ludendorff, *Souvenirs de guerre,* tome II, *op.cit.,* p. 90).

Pe Frontul de Est, prelungit spre sud cu Frontul Românesc, Centralii au rămas mult timp în expectativă, urmărind procesul de fraternizare a soldaților celor două tabere, de fapt se producea procesul de molipsire a trupei cu ideile bolșevice: „mai bine o Pace rea decît un război bun“, „Pace bordeielor, război palatelor“ etc. Totuși guvernul rus, spre a-și dovedi fidelitatea față de Antantă, a declanșat la 1 iulie ofensiva „Kerenski“, cu peste 30 de divizii pe direcția generală Lemberg, acțiune care în scurt timp este oprită (la 15 iulie), nu de forțele austro–germane ci de faptul că divizii întregi ale armatei ruse au refuzat să mai lupte. A urmat (între 19 iulie și 19 august) contraofensiva austro–germană, în urma căreia peste 160.000 de ruși au luat calea prizonieratului.

Pe Frontul Românesc s-au desfășurat, în anul 1917, marile bătălii din zona Mărăști, Mărășești, Oituz, în cursul cărora forțele române și ruse, în total 60 de divizii (dintre care 18 române) au stăvilit ofensiva celor 39 de divizii austro–ungare și germane (Lt. col. Alexandru Ioanițiu, *Războiul României, 1916–1917,* București, 1928, p. 296). Evitînd a recunoaște insuccesul pe Frontul Românesc, generalul E. Ludendorff nota totuși: „(...) Armata română se consolidase cu concursul Franței într-un asemenea grad, că ni se păru cu neputință să obținem un succes strategic (...)“ (E. Ludendorff, *Souvenirs de guerre,* p. 42).

Pe Frontul din Balcani ofensiva declanșată de generalul Sarrail la Monastir, în mai, „a bătut pasul pe loc“ pînă în toamnă.

Un eveniment „important“ — Grecia a proclamat starea de război cu Puterile Centrale.

Pe Frontul din Italia (între 14 mai și 31 octombrie) s-a declanșat cea de-a 10-a Bătălie de la Isonzo (14 mai). Au urmat apoi (între 15 iunie și 31 august) bătăliile a 11-a și a 12-a de pe Isonzo, încheiate cu dezastrul de la Caporetto, după care armatele austro–germane au ocupat Udine (28 octombrie), unde au capturat 80.000 de prizonieri. Generalul Cadorna a fost destituit, comanda armatei italiene fiind luată de generalul Diaz, care a reușit a stabiliza frontul pe Piave.

Pe Frontul din Orientul Apropiat s-a desfășurat (între 5 ianuarie–24 februarie) Bătălia de la Kut–el–Amara din Mesopotamia, la încheierea căreia forțele otomane au fost respinse spre Bagdad, la 11 martie englezii cucerind orașul, după care au înaintat spre regiunea petrolieră Mossul, misiunea Angliei fiind, conform aprecierii lui Lloyd George, de a „(...) zdrobi Imperiul otoman ca imperiu“ (M.S. Lazarev, *Politica imperialistă a Antantei în posesiunile arabe ale Turciei în anii 1914–1918,* „Analele româno–sovietice“, seria Istorie în anul XIII, nr. 2 (26), 1959, p. 50).

Pe Frontul din Sinai s-au desfășurat cele trei bătălii din Gaza (11 martie–6 noiembrie) între forțele britanice și otomane, armata engleză cucerind Jaffa (17 noiembrie), iar la 9 decembrie, Ierusalimul.

În ceea ce privește acțiunile de pe teatrul de operații militare din Africa, asistăm în 1917 la mai multe lupte cu caracter local (la nivel tactic) între forțele belgiene și germane în regiunea Mahenge (Africa de Est) încheiate cu capitularea germanilor (27 noiembrie) la Nevala.

Nici anul 1917 nu a produs înclinarea balanței victoriei spre vreuna din părțile beligerante. „Războiul submarin total“, deși a produs mari pierderi, mai ales flotei britanice, s-a dovedit ineficient, prin intrarea SUA în război cu uriașul său potențial financiar, material și uman.

1918 „Campania victoriei militare a Antantei“

La începutul lui 1918, comandamentele militare ale celor două tabere aveau atitudini diferite privind soarta războiului din anul ce începea. Centralii își manifestau unele speranțe și iluzii privind cîștigarea războiului. Antanta avea însă certitudini și șanse, date mai ales ca urmare a alăturării SUA forțelor aliate. Ieșirea Rusiei din război cu enormul său potențial uman

„Primul război mondial a implicat *toate* marile puteri și toate țările europene, cu excepția Spaniei, Olandei, a celor trei țări scandinave și a Elveției. Mai mult chiar, au fost trimise, adesea pentru prima oară, trupe de peste ocean, pentru a lupta în afara teritoriilor lor. Canadienii au luptat în Franța, australienii și neozeelandezii și-au făurit conștiința națională în Marea Egee — «Galliopoli» a devenit mitul lor național — și, ceea ce este și mai important, Statele Unite au ignorat avertismentul lui George Washington relativ la «complicațiile europene» și și-au trimis oamenii să lupte acolo, determinînd astfel istoria secolului XX. Indienii au fost trimiși în Europa și în Orientul Mijlociu. Batalioanele de muncă ale chinezilor au venit în Occident, africanii au luptat în rîndurile armatei franceze. Deși acțiunile militare din afara Europei nu au fost foarte semnificative, cu excepția Orientului Mijlociu, războiul naval a fost din nou global: prima luptă s-a dat în 1914 în Insulele Falkland, campaniile decisive au fost purtate de submarinele germane și de convoaiele aliaților, la suprafața și în adîncurile Mării Nordului și ale Oceanului Atlantic“.

(Eric Hobsbawm,
op. cit., p. 37–38.)

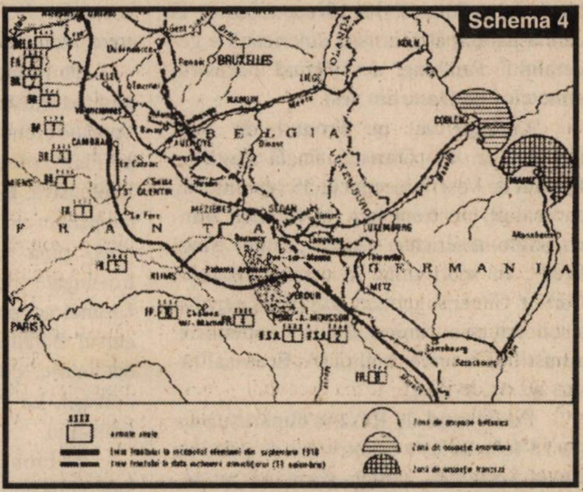

Frontul de Vest: ofensiva finală a Aliaților

(202 divizii în octombrie 1917) a descumpănit oarecum Antanta, dar iluziile Puterilor Centrale că războiul pe două fronturi a încetat și ele își vor putea concentra efortul pe Frontul de Vest pentru obținerea victoriei, au rămas doar iluzii, întrucît pentru ocuparea Ucrainei, Bielorusiei etc. au fost destinați inițial 500.000 de militari, efectiv care în scurt timp s-a dublat; 50 de divizii germane în vara anului 1918, deoarece „pîinea, ouăle, carnea și laptele nu puteau fi smulse decît cu forța“ (Mircea N. Popa, *op.cit.*, p. 395).

Situația Antantei prin pierderea potențialului uman rusesc s-a redresat în scurt timp, prin sosirea masivă de trupe americane al căror efectiv a crescut de la 329.000 în martie la 1.210.000 în iulie. A crescut mult gradul de înzestrare cu tunuri, tancuri, avioane etc. Spre exemplu, Franța avea în 1914, circa 140 avioane de luptă, nici un tanc, ci doar 8 în 1916, ca în toamna anului 1918 să dispună pe front de 3.609 avioane și 3.400 tancuri (M. Fero, *La Grande Guerre, 1914–1918, op.cit.* p. 212).

În 1918, în urma eșecului „războiului total submarin“, comandamentul german a hotărît să obțină victoria pe Frontul de Vest printr-o ofensivă decisivă declanșată înaintea sosirii forțelor principale americane. Ei însă nu au luat în seamă avertismentul generalului V. de Vernois conform căruia „în război 2 plus 2 nu fac întotdeauna 4“, planurile pentru ofensiva din vest fiind făcute pe baza „calculelor unor aventurieri“ (A. Eroussalimski, *L'Impérialisme allemand: Passe et present,* 1970, p. 104).

Trecînd la ofensivă, pe Frontul de Vest între 21 martie și 5 aprilie s-a desfășurat Bătălia de la Amiens, „Bătălia kaizerului“. Declanșată cu 65 divizii sprijinite de 36 escadrile (216 avioane) la joncțiunea dintre armatele franceze și engleze, forțele germane, deținînd supremația strategică (197 divizii față de 167 franceze), au ajuns din nou pe Marna de unde „Die Dike Bertha“ (Berta cea grasă) bombarda Parisul. Intervenind ferm generalul F. Foch a oprit ofensiva germană. În sectorul apărat de englezi ofensiva germană dintre 9 și 18 aprilie a fost, de asemenea, stopată. Succesul german de valoare tactică (ofensiva germană pătrunsese maxim pe o adîncime de 60 km) a fost însă plătit scump, peste 300.000 militari fiind scoși din luptă. A urmat apoi ofensiva germană de pe Aisne (27 mai–6 iunie) cînd forțele germane (30 divizii și 1.150 baterii de artilerie, contra 9 divizii franceze) au rupt apărarea franceză în sectorul Chemin–des–Dames, au forțat trei cursuri de apă (Aisne, Vesle, Ourca), ajungînd la 80 km de Paris.

După ample pregătiri, Foch a declanșat o puternică ofensivă, intrată în istoria militară sub numele de „A doua Bătălie de pe Marna“, care s-a desfășurat între 25 iulie–7 august. A urmat Bătălia violentă de la Montdidier (8–11 august) și cea din sec-

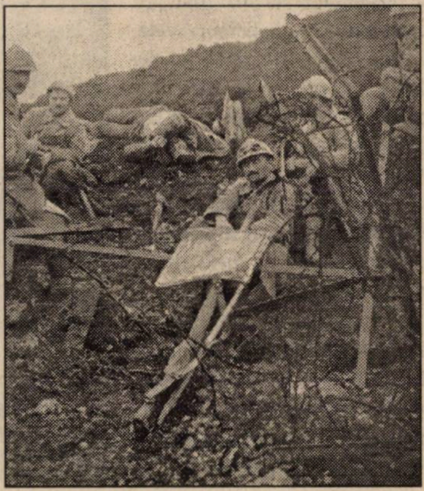

torul Saint–Mihiel (12–15 septembrie) la care a participat și armata americană a generalului Pershing, desăvîrșind dezastrul armatelor germane din vest.

Ultimul act pe Frontul de Vest (schema nr. 4 – Ofensiva finală aliată pe Frontul de Vest) a început la 25 septembrie, cu asaltul, pe front larg, al forțelor franco–anglo–americane asupra „Liniei Siegfried". În scurt timp, la cererea Marelui Cartier General german, guvernul german a solicitat prin trimisul său, la 7 noiembrie, armistițiul în orice condiții (A. Eroussalimski, *op.cit.*, p. 110).

Pe Frontul de Răsărit după eșuarea (la 18 februarie) a tratativelor de pace cu Rusia Sovietică, austro–germanii au reluat ofensiva, pe front larg, între Marea Neagră și Marea Baltică, au cucerit Kievul (1 martie), Odessa (13 martie), Harkovul (8 aprilie) etc. „Presat", guvernul sovietic a semnat, la 3 martie, la Brest–Litovsk, Tratatul de Pace, cu Germania, Austro–Ungaria, Bulgaria și Turcia, pe teritoriul Uniunii Sovietice rămînînd însemnate forțe germano–austriece.

Pe Frontul din Balcani forțele Antantei însumau 632.000 de oameni (195.000 francezi, 140.000 sîrbi, 135.000 greci, 120.000 englezi, 42.000 italieni). Bulgaria, nemulțumită de felul cum fusese tratată de aliații săi (germani, austro–unguri și turci) în urma „Păcii" de la București, 27 aprilie/7 mai, se prezenta ca un aliat pasiv, cu o armată obosită, demoralizată. La 12 septembrie, în sfîrșit, s-a declanșat ofensiva aliată sub comanda generalului F. d'Esperey. Apărarea bulgară a fost ruptă, forțele aliate au înaintat spre nord, iar la 29 septembrie, Bulgaria a semnat armistițiul. La 19 octombrie francezii au atins Dunărea.

În aceste condiții România a denunțat la 4 noiembrie Tratatul de Pace de la București, reluîndu-și locul alături de Antantă (Eliza Campus, *La Roumanie rentre en guerre — novembre 1918,* în „Revue roumaine d'histoire", tom X, nr. 6, 1971, p. 1065–1066).

Pe Frontul italian, forțele austro–ungare au executat, între 15 și 18 iunie, o operație ofensivă pentru ruperea apărării de pe Piave, ofensivă eșuată. Trecînd la contraofensivă, la 20 iunie, armata italiană, în cooperare cu forțe anglo–franceze, a respins, pînă la 24 iunie, trupele austro–ungare pe aliniamentul rîului Piave. Ultimul act pe acest front s-a consumat în cursul Bătăliei de la Vittorio–Veneto, 27 octombrie, cînd frontul austro–ungar s-a prăbușit. La 29 octombrie Austria a cerut armistițiu.

Pe Frontul din Orientul Apropiat și pe Teatrul de acțiuni militare din Africa, acțiunile militare au îmbrăcat un caracter local, unele continuînd și după ce Germania a semnat, la 11 noiembrie, Armistițiul în Pădurea de la Compiègne.

Bilanț tragic

Sfîrșitul acestei mari conflagrații a secolului nostru, după mai bine de 52 de luni de lupte, arată, făcînd un bilanț, tragedia prin care a trecut omenirea. Treptat, în orbita războiului au fost cuprinse 28 de state cu o populație de 1,5 miliarde de locuitori. Sub arme au fost mobilizați 75 de milioane de oameni, din care peste 36 de milioane au fost scoși din luptă (9.998.771 morți identificați, 6.295.512 grav răniți și mari mutilați, 14.002.039 alți răniți, 5.983.600 prizonieri sau dispăruți). La aceștia se mai adaugă: 3 milioane de militari presupuși morți, 13 milioane de civili morți și alte 20 de milioane răniți, 3 milioane de prizonieri, 9 milioane de orfani de război, 5 milioane de văduve, 10 milioane de refugiați (Apud, Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 468). Cheltuielile pentru scurtarea războiului au crescut de la an la an. Astfel, în 1914, pentru o singură zi de război, germanii au cheltuit 36 milioane mărci, în timp ce în anul 1918 au cheltuit 146 milioane. În perioada cît au participat la război (18 luni) S.U.A. au cheltuit pentru fiecare oră de război 1 milion de dolari.

Războiul a produs și mari distrugeri materiale. Numai în Franța, spre exemplu, au fost distruse total sau parțial 900.000 de imobile, 20.000 uzine, 5.000 km cale ferată etc.

După război a urmat calvarul suferințelor produse de o serie de tulburări sociale, revolte, ani întregi de trudă și suferințe pentru refacerea țărilor distruse. Și totuși omenirea, mai ales liderii politici nu au înțeles nimic, ori s-au făcut că nu au înțeles nimic, fiindcă, după circa 20 de ani, omenirea a fost tîrîtă într-un nou măcel mondial și mai pustiitor, cu consecințe și mai grave. ■

● documentar: războinici ai primului război mondial ●

Mareșalul Joseph–J.C. Joffre
(12.I.1852–3.I.1931)

Dovedind un înalt simț al datoriei față de patrie, întrerupînd studiile politehnice, s-a înrolat voluntar la doar 18 ani în armata franceză și a participat la războiul franco–prusian (1870–1871). După absolvirea Școlii Politehnice din Paris (1872), a fost avansat locotenent în arma geniu, înaintînd apoi, pînă la gradul de mareșal al Franței (1917). A comandat mari unități tactice și a fost șef al Marelui Stat Major francez (1911).

În timpul primului război mondial, a fost șeful Marelui Cartier General (1914–1916). Adept al ofensivei într-un viitor război, a aprobat planul de campanie al armatei franceze (Ipoteza XVII), bazat pe principiul „ofensivă pînă la ultima resursă umană“. Devansat inițial, la izbucnirea războiului din 1914, de ofensiva germană, a reușit printr-o încordare „la maximum“ a forțelor, în cursul primei Bătălii de apărare de pe Marna (5–12 septembrie 1914), să oprească ofensiva inamică și să stabilizeze frontul între Marea Nordului și frontiera de nord–vest a Elveției. A ordonat executarea operațiilor ofensive de la Champagne și Artois (1 ianuarie–30 martie; mai–iunie; 25 septembrie–15 noiembrie 1915). Executate prin lovituri frontale, acțiunile ofensive nu au reușit să străpungă liniile germane, armata franceză pierzînd numai în ofensiva de la Champagne peste 120.000 oameni morți și 260.000 răniți. A făcut eforturi deosebite pentru respingerea numeroaselor atacuri germane pe frontul de la Verdun (21 februarie–18 decembrie 1916).

S-a remarcat prin strădaniile făcute pentru realizarea unei înțelegeri de comandament cu forțele aliate: belgiene, britanice, italiene, române, sîrbe și ruse.

Cu toate că a repurtat unele succese în timpul Bătăliei de pe Somme (24 iunie–13 noiembrie 1916), nu i s-au iertat pierderile suferite, fiind înlocuit din fruntea Marelui Cartier General, de către generalul R.G. Nivelle. A îndeplinit apoi, funcția de șef al misiunilor militare franceze, în S.U.A. și Japonia (1917), apoi, a fost trecut în rezervă.

Generalul Mihail V. Alekseev
(15.XI.1857–8.X.1918)

General al armatei ruse în primul război mondial. S-a născut în orașul Tver. Și-a făcut studiile militare la Moscova, absolvind Școala de Ofițeri de Infanterie în anul 1876 și Academia Militară a Statului Major General în anul 1890. A fost avansat la gradul de general maior în anul 1904. A participat în calitate de comandant de subunitate în războiul ruso–româno–otoman din anii 1877–1878, cît și la războiul ruso–japonez din anii 1904–1905, ca adjunct al șefului statului major al Armatei 43.

În timpul primului război mondial a participat la elaborarea Planului de Campanie împotriva Puterilor Centrale pe frontul din Galiția. A comandat Grupul de armate de „Sud–Vest“ la intrarea Rusiei în război (1914) și apoi Grupul de armate de „Nord–Vest“ (1915). S-a remarcat în cursul ofensivei din Galiția împotriva Puterilor Centrale, dusă în scopul nimicirii forțelor inamice din zona Varșoviei și deschiderea căilor de pătrundere spre Europa de Mijloc. În cursul ofensivei „Alekseev“ din 1914 în Prusia Orientală, declanșată pe Frontul de Est, a suferit o primă mare înfrîngere, în urma pierderii bătăliilor de la Tannenberg și Lacurile Mazuriene (august–septembrie 1914).

În calitate de șef al Marelui Cartier General al armatei ruse și adjunct al comandantului suprem (țarul Nicolae al II-lea) din anul 1915, a ordonat o nouă și amplă ofensivă împotriva armatelor austro–ungare din Galiția, declanșată în toamna anului 1915. A executat, la solicitarea aliaților, operațiile ofensive din zona lacului Naroci (15–30 martie 1916) și Galiția (iunie–iulie 1916), pentru a atenua presiunea germană pe Frontul de Vest, în sectoarele Verdun și Isonzo.

S-a opus trimiterii armatei ruse în sprijinul armatei române, în luptele de pe Carpații Meridionali în toamna anului 1916, considerînd că „România trebuie să se apere pe aliniamentul Carpații Orientali, lunca Siretului, Dunărea maritimă“.

A fost demis din funcția de șef al Marelui Cartier General, de către țar (toamna lui 1916), contribuind la detronarea acestuia (martie 1917). La izbucnirea războiului civil în Rusia, s-a înrolat alături de alți generali ruși (Denikin, Kornilov, Iudenici ș.a.), în lupta împotriva puterii bolșevice. A murit la 8 octombrie 1918 în orașul Ekaterinodar din Siberia.

Feldmareșalul Paul L. Hindenburg
(2.X.1847–2.VIII.1934)

Absolvent al Școlii de Ofițeri (1866) și al Academiei Militare din Berlin (1875), a cunoscut consacrarea militară în 1866, cînd a fost avansat sublocotenent, ajungînd la apus de carieră feldmareșal (1914), reactivat în momentul crizei armatei germane pe Frontul de Vest.

A trecut prin funcții de comandă și stat major: comandant de companie, regiment, divizie (1878), corp de armată și armată (1914); lucrător în stat major — de divizie și în Marele Stat Major german, șef de stat major — într-un corp de armată, profesor la Academia Militară din Berlin. În timpul primului război mondial, a comandat armatele 8 și 9 (în 1914) și forțele germane de pe Frontul de Est (noiembrie 1914). A îndeplinit funcția de șef al Marelui Cartier General german (august 1916–1918).

În îndelungata sa carieră s-a remarcat în timpul războaielor italo–austro–prusian (1866) și franco–prusian (1870–1871). Trecut în rezervă (1911), a fost

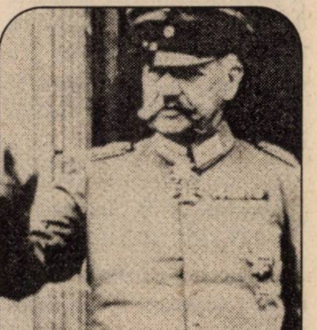

rechemat în anul 1914 și i s-a încredințat comanda Armatei 8 germane.

A preluat comanda forțelor de pe Frontul de Est, avînd un viguros șef de stat major (generalul Ludendorff), reușind a opri ofensiva rusă în Prusia Orientală în urma victoriilor de la Tannenberg (26–31 august 1914), Lacurile Mazuriene (9–14 septembrie 1914). În anul 1915 a condus o serie de operații ofensive cucerind, pînă la finele anului, Varșovia, Brest–Litovsk, Pinsk, Vilno, Kowno. În vara anului 1916 a oprit și respins „contraofensiva Brusilov“, din Galiția și Bucovina.

Eșecul lui Falkenhayn la Verdun și intrarea României în război au determinat o criză în cadrul Quadruplei, au dus la promovarea feldmareșalului Hindenburg ca șef al Marelui Cartier General german, avînd ca adjunct pe E. Ludendorff, calitate în care a mutat efortul de pe Frontul din Vest pe cel din Est, intenționînd a scoate Rusia din război, în scurt timp. Ulterior a revenit (1917) cu efortul principal pe Frontul de Vest, căutînd să scoată din luptă forțele franco–britanice, înaintea sosirii întăririlor din S.U.A., în care scop a declanșat, în martie 1918, „ofensiva păcii“, încercînd să rupă apărarea aliată în sectorul Marna (15–17 iulie 1918). Înfrîngerile suferite aici și reluarea inițiativei strategice de către Aliați s-au soldat cu capitularea armatei germane și o dată cu aceasta s-a „prăbușit“ și „cuplul“ Hindenburg–Ludendorff.

Generalul Erich Ludendorff

(9.IV.1865–20.XII.1937)

Fiu al căpitanului în rezervă, Ludendorff, a fost admis la Școala de cadeți a nobilimii prusace, în 1877, încheind cursurile în 1882, cînd a fost avansat sublocotenent. A absolvit apoi în 1895 Academia Militară din Berlin. A avut o bogată carieră militară atît la comanda unor unități și mari unități, dar și în munca de stat major. Izbucnirea primului război mondial l-a găsit la comanda Brigăzii 85 infanterie, în gradul de colonel (din 1911). Avansat general (1914), a fost numit șef de stat major al Armatei 8 germane, comandată de feldmareșalul Hindenburg, de care nu se va mai despărți pînă la finele războiului.

S-a remarcat din primele zile ale războiului, cînd la comanda Brigăzii 14 infanterie a cucerit fortificațiile de la Liège (august 1914). Transferat pe Frontul de Est, a reluat ofensiva, anihilînd succesele armatelor 1 și 2 ruse, prin victoriile de la Tannenberg (26–31 august 1914) și Lacurile Mazuriene (9–14 septembrie 1914). În primăvara anului 1915 a elaborat și condus operația ofensivă din Carpații Nordici, străpungînd apărarea rusă de la Gorlice–Tarnov (2 mai–27 iunie 1915).

Succesele pe Frontul de Est l-au propulsat în funcția de adjunct al șefului Marelui Cartier General (august 1916), poziție din care a luat măsuri drastice pentru oprirea ofensivei armatei române în Transilvania. A reușit pe Frontul de Est să respingă „ofensiva Kerenski“ (vara anului 1917), trecînd la contraofensivă și reușind, în primăvara anului 1918, la 3 martie, să încheie Pacea de la Brest–Litovsk cu Rusia. Și-a concentrat întreaga atenție pe Frontul de Vest, unde la 21 martie 1918, a trecut la ofensivă pe un front larg de 80 km (Arras–St. Quentin–La Fère), în scopul de a pătrunde la joncțiunea dintre Corpul expediționar britanic și Armata 3 franceză. Cu o enormă risipă de forțe, ofensiva germană a pătruns pe adîncimi nesemnificative, fiind oprită în Bătălia de pe Marna (15–17 iulie 1918). În urma insucceselor suferite pe Frontul de Vest în 1918, în luna octombrie a aceluiași an a demisionat din armată. A intrat apoi în viața politică, fiind deputat în mai multe rînduri, între 1924–1928.

Generalul Ludendorff a fost și un gînditor militar, lăsînd posterității mai multe lucrări despre „știința războiului“.

Mareșalul French, sir John Denton Pinkstone, conte de Ypres

(28.IX.1852–22.V.1925)

Și-a început cariera militară în anul 1866, ca mus al Marinei Imperiale, de unde în anul 1874 s-a transferat, după obținerea gradului de ofițer, în cavalerie, participînd la reprimarea răscoalei din Sudan împotriva coloniștilor englezi (1883–1889), cît și la războiul anglo–bur (1899–1902), prilej cu care s-a remarcat în fruntea diviziei ce o comanda în Bătălia de la Kimberley (15 februarie 1900).

A urcat „în pas alergător“ treptele ierarhiei militare: locotenent–colonel (1885), general de brigadă (1897), mareșal (1913), îndeplinind funcții de comandă: comandant de escadron și apoi de regiment de husari (1889) în Armata Indiei, inspector general al armatei (1907), șef al Marelui Stat Major imperial (1912–1914), comandant al forțelor britanice din Europa de Vest (1914–1915), comandant al forțelor de rezervă din Marea Britanie (1915). A pregătit, în calitate de șef al Marelui Stat Major imperial, planurile de campanie împotriva Germaniei și Austro–Ungariei. A contribuit la elaborarea politicii militare comune a Marii Britanii, Franței și Rusiei. În calitate de comandant al Corpului expediționar britanic în Europa de Vest, a sprijinit efortul forțelor franco–belgiene în timpul bătăliei din Flandra (aprilie 1915), unde forțele britanice au pierdut într-o singură zi, 190.000 de militari, morți mai ales ca urmare a întrebuințării de către germani, a substanțelor toxice de luptă în sectorul Ypres (22 aprilie — primul atac german cu substanțe asfixiante). S-a remarcat în bătăliile de pe Marna (5–12 septembrie 1914), unde a atacat pentru a mări breșa creată între armatele 1 și 2 germane, contribuind la stoparea ofensivei germane, ce-și propusese ca obiectiv cucerirea Parisului. A condus forțele britanice (28 de divizii) în prima, cît și în a doua ofensivă de la Champagne, februarie–martie 1915, respectiv, din septembrie–octombrie 1915. De asemenea, Corpul expediționar condus de French a participat la cea de-a doua bătălie (mai–iunie 1915) și a treia bătălie (septembrie–octombrie 1915) de la Artois. Făcut responsabil pentru dezastrul de la Ypres, a fost destituit și numit comandant al forțelor de rezervă britanice. A rămas în istoria artei militare ca fondatorul apărării pe fronturi largi, prin concentrarea forțelor în puncte de rezistență și „baterea“ intervalelor și flancurilor cu focul artileriei.

S-a stins din viață la 22 mai 1925, pe domeniul său din Deal Castle, Kent.

Mareșalul Ferdinand Foch

(2.X.1851–20.III.1929)

Atras de cariera militară s-a înrolat ca infanterist voluntar, în trupele franceze, participante la războiul franco–prusian (1870–1871), întrerupînd Școala Politehnică pe care a absolvit-o în anul 1872. S-a specializat ca artilerist, urcînd treptele ierarhiei militare de la gradul de sublocotenent la cel de general de brigadă (1907) și apoi de mareșal (1918). A urmat cursurile Școlii Superioare de Război din Paris, absolvite în 1887. A îndeplinit diferite funcții, de la comandant de subunitate, la comandant de regiment de artilerie (1903), șef de stat major de corp de armată (1905), profesor (1895) și apoi comandant al Școlii Superioare de Război (1907), comandant de divizie (1911), de corp de armată (1912–1913), și armată (1914), iar în perioada 1914–1916, a comandat Grupul de armate „Nord“, apoi i s-a încredințat, în 1918, funcția de comandant–șef interaliat al forțelor Antantei de pe Frontul de Vest.

A participat, comandînd Armata 9 franceză la prima Bătălie de la Marna (5–12 septembrie 1914), reușind să oprească ofensiva germană. A luat parte la oprirea ofensivei germane condusă de generalul german E. Falkenhayn, „Cursa spre mare“ (15 septembrie–24 noiembrie 1914). A rezistat atacurilor germane de pe Yser (13–30 octombrie) și Ypres (3–15 noiembrie). În 1915, a condus ofensivele franceze de la Artois (16 mai–30 iunie) și de la Vimy (25 septembrie–30 octombrie), iar în 1916, ampla ofensivă de pe Somme (24 iunie–13 noiembrie). S-a remarcat în anul 1918, în calitate de comandant suprem al forțelor Antantei în Europa, cînd a oprit ofensiva germană de la Noyon–Montdidier (9–13 iunie) și de pe Marna (15–17 iulie), năruind speranțele germane de a cîștiga războiul. A trecut apoi, succesiv, la o serie de ample operații ofensive la Aisne (18 iulie–5 august), la Amiens (8 august–4 septembrie), la Meuse–Argonne (26 septembrie–11 noiembrie), smulgînd în mod decisiv inițiativa strategică, obținînd apoi victorii decisive în cadrul „bătăliei“ pentru „Linia Hindenburg“ (27 septembrie–17 octombrie) și în operația strategică din Flandra (28 septembrie–14 octombrie). În urma acestor victorii Germania a fost nevoită să semneze la 11 noiembrie 1918, Armistițiul din Pădurea Compiègne.

Teoretician militar, strateg de prim rang, a fondat principiile ducerii „războiului de poziție“ și al „operațiilor ofensive limitate–succesive“. A scris mai multe lucrări teoretice între care și „Les principes de la guerre“ (1918), „De la conduite de la guerre“ (1929).

„Foch a gîndit temeinic asupra bătăliei, a interpretat factorii tactici și tehnici care duceau la cîștigarea ei“ (general A. Beaufre).

A încetat din viață la Paris, în anul 1929, fiind considerat salvatorul Franței.

Generalul John J. Pershing

(13.IX.1860–15.VII.1948)

„Americanul pur–sînge“, cum l-au numit ziariștii marilor cotidiane, a fost produsul Academiei Militare West Point, absolvită în 1886, cînd a fost avansat sublocotenent. Au urmat apoi gradele militare pînă la cel mai înalt grad al armatei SUA, general cu patru stele (1917), grad ce pînă la acea dată fusese acordat doar lui G. Washington. A fost instructor militar pe lîngă Universitatea Nebraska (1893) și Academia Militară West Point. A luat parte la războaiele cu indienii sioux (1886–1891), a comandat Corpul Expediționar al S.U.A. în Mexic (1916) și Corpul Expediționar american în Europa (1917–1919).

Sosit pe teatrul de operații din vestul Europei, s-a încadrat în scurt timp în concepția militară europeană, Corpul Expediționar american, participînd în bătăliile desfășurate pe frontul de la Chateau–Thierry (30 mai –17 iunie 1918), mai ales trupele diviziilor 2 și 3 infanterie. Forțele americane au sprijinit armata franceză participînd la contraofensiva de pe Aisne–Marna (18 iulie–5 august 1918). A declanșat operația ofensivă din sectorul Saint–Mihiel (12–16 septembrie 1918), cu o grupare de forțe de circa 216.000 militari, sprijinită de 270 tancuri și 600 avioane, apoi, între 26 septembrie și 11 noiembrie același an, a pătruns în zona Meuse–Argonne, capturînd circa 15.000 de prizonieri și 250 de tunuri. După încheierea primului război mondial, a îndeplinit mai multe funcții în comandamentele superioare ale armatei terestre americane, iar între 1921–1924 a fost șef al Statului Major General.

A publicat, după trecerea în rezervă, volumul *My Experiences in the World War* (1931).

Generalul Erich von Falkenhayn

(11.IX.1861–8.IV.1922)

Viitorul general, născut în localitatea prusiană Burg Belchau, s-a format ca ofițer în Școala de Cadeți și Academia Militară din Berlin (absolvită în 1890). A fost avansat general în anul 1912. A trecut printr-o serie de funcții, de la cea de comandant de batalion, la cea de comandant de armată, șef al Marelui Cartier General, titular al Ministerului de Război. S-a remarcat în calitate de consilier pentru modernizarea armatei chineze (1896–1901) și înfrîngerea răscoalei boxerilor; s-a specializat în tactica asediilor, a elaborat într-o primă formă strategia „războiului de uzură“ („războiul de poziție“), a sprijinit promotorii „războiului marin total". A pus la punct sub complexul sistem logistic al armatei germane și a adaptat economia germană la producția de război.

Numit șef al Marelui Cartier General german, în împrejurările înfrîngerii armatelor germane în Bătălia de la Marna (5–12 septembrie 1914) de către forțele franco–britanice, a elaborat concepția ofensivă „Cursa pentru mare" (15 septembrie–24 noiembrie 1914), în scopul ieșirii armatei germane pe litoralul Mării Nordului și Canalului Mînecii. După obținerea unor succese neconcludente pe Frontul de Vest, unde a fost silit să treacă la apărare, a mutat efortul militar (și la insistențele generalilor E. Ludendorff și von Hindenburg) pe Frontul de Est, obținînd, în urma ofensivei din Prusia Orientală (2 mai–27 iunie 1915) și a celei din Țările Baltice (septembrie 1915), succese importante împotriva armatei ruse, cucerind localitățile Brest–Litovsk (25 august), Grodno (2 septembrie) și Vilno (19 septembrie) 1915.

A dezlănțuit apoi Bătălia de la Verdun (21 februarie–18 decembrie 1916), considerînd că soarta războiului va fi decisă pe Frontul de Vest. Eșecul înregistrat în această bătălie și intrarea României în război i-au atras retrogradarea din funcția de șef al Marelui Cartier General german, numirea la comanda Armatei 9 germane și trimiterea, în fruntea acesteia pe frontul din Transilvania. A condus operațiile forțelor germane pentru străpungerea apărării române din Carpații Meridionali și acțiunile Puterilor Centrale în cursul Bătăliei de pe Argeș–Neajlov (29 noiembrie–3 decembrie 1918).

Specialiștii militari consideră că generalul Falkenhayn a avut un mare rol în pierderea războiului de către Germania. „(...) În întreaga istorie a omenirii nu existase un bărbat care să conducă forțe atît de mari, calitățile și limitele spiritului său determinînd — mai mult decît cele ale oricărui alt om — deznodămîntul celui mai mare dintre toate războaiele" (B.H. Liddell–Hart).

Uitat aproape complet de contemporani, s-a stins din viață la 8 aprilie 1922, în localitatea Lindstadt.

Generalul Luigi Cadorna
(4.IX.1850–21.XII.1928)

Atras de instituția militară, a absolvit Academia Militară din Torino în 1868, cînd a și fost avansat locotenent, a străbătut cariera militară fiind avansat colonel în anul 1892, iar general în anul 1898. Participant la primul război mondial, a fost avansat la cel mai înalt grad militar: mareșal, în anul 1924.

A îndeplinit funcții importante atît pe linie de comandă, fiind comandant de brigadă (1898), de divizie (1905), de corp de armată (1910), lucrînd în Marele Stat Major al armatei italiene timp îndelungat. Izbucnirea primului război mondial l-a găsit în postura de șef al Marelui Stat Major (1914–1917).

După intrarea Italiei în război, a comandat forțele armatei italiene de la Isonzo. S-a remarcat în bătălia pentru respingerea forțelor imperiale la Trentino (15 mai–3 iunie 1916), reușind apoi să ocupe poziția de importanță strategică de la Trentino (9 august 1916). În timpul marilor confruntări din anul 1917, a condus armatele 2 și 3 italiene în timpul operației de apărare de la Caporeto, cînd două armate austriece și una germană au rupt apărarea italiană, au ocupat Cividale (29 octombrie 1917), au forțat Tagliamento și au atins cursul rîului Piave (3 noiembrie 1917), unde au fost oprite, cu greu, de armatele italiene. Făcut răspunzător de înfrîngere, a fost destituit din funcție (la 7 noiembrie 1917), fiind înlocuit de către generalul A. Diaz. A rămas consilier militar și membru în comandamentul de coordonare strategică a operațiilor militare din Europa Centrală și de Vest.

A fost și un apreciat teoretician militar, publicînd mai multe lucrări, între care *La guerra alla fronte italiana* (1924); *Altre pagine sulla Grande Guerra* (1925).

Prin întreaga sa activitate a fost considerat „renovatorul armatei italiene" (după cum nota istoricul francez V. Duruy). ■

Documentar
de Nicolae CIOBANU

Sacrificii imense pentru un vechi ideal național

România și primul război mondial

Maria GEORGESCU

Participarea României la primul război mondial a fost determinată de voința poporului român de a se regăsi în frontierele statului național unitar. „A sosit ceasul — rostea în acele vremuri marele nostru istoric Nicolae Iorga — în care cerem și noi lumii, cinstit, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sînge pentru aceasta: Dreptul de a trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul ostenelilor noastre“.

Regele Ferdinand I decorînd ostași români, 1917

Momentul așteptat

Conducerea politică românească a considerat, în mod realist, că împrejurările războiului mondial constituie un moment propice eliberării teritoriilor românești aflate sub stăpînire străină. Dacă din acest punct de vedere a existat o unanimitate de apreciere, în privința soluției de ales s-a evidențiat o diversitate de opinii. Diversitate rezultată la rîndul ei, din complexitatea situației geopolitice dinaintea izbucnirii conflictului mondial, mai precis, din faptul că cele două mari imperii vecine care stăpîneau teritorii românești — Austro–Ungaria și Rusia — se aflau în blocuri politico–militare opuse, prima în blocul Puterilor Centrale, iar cealaltă în coaliția Antantei. Așadar, care era — pentru factorul politic de decizie supremă — prioritatea, eliberarea teritoriilor ocupate de Austro–Ungaria (Transilvania, Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș) sau a celor stăpînite de Rusia (Basarabia)? În funcție de răspunsul la această întrebare s-au conturat și orientările în conducerea politică românească, biruind în final cea mai puternică dintre ele, cea care s-a declarat pentru alianța cu coaliția Antantei. Această orientare era motivată de imperativul eliberării celei mai mari părți din teritoriul românesc ocupat, reprezentînd circa 85% din totalitatea suprafeței acestuia; totodată, ea s-a datorat atît puternicei presiuni a opiniei publice de pe ambele versante ale Carpaților, cît și faptului că revendicările României erau recunoscute de puterile acestei coaliții. Cealaltă orientare, definită prin promovarea alianței cu blocul Puterilor Centrale, era sprijinită doar de o mică parte a *establishment-ului* politic național. Pentru reprezentanții curentului pro–german, prioritatea o reprezenta eliberarea Basarabiei, aflată din 1812 sub dominație rusească, unde populația românească fusese supusă unui proces mult mai rapid și mai intens de deznaționalizare decît cea din provinciile aflate sub Coroana austro–ungară. Fără a neglija situația românilor din Transilvania și Bucovina, adepții acestui curent erau de părere că problema unirii lor trebuia abordată ulterior. Ei își motivau opțiunea și prin încrederea în invincibilitatea armatei germane, considerînd deopotrivă că o alianță cu Rusia — ceilalți aliați nemaicontînd în calculele lor privind soarta țării — ar fi avut drept consecință distrugerea statului român și pierderea definitivă a Basarabiei. Renunțarea la politica de alianță a României cu Puterile Centrale, parafată în 1883 și care mai bine de 30 de ani fusese garanție în fața tendinței de expansiune a Rusiei în Balcani, era considerată ca o greșeală fatală.

Așadar, a fost o dispută care s-a dat între două curente de opinii, două mentalități, ambele bazate pe convingeri — care tot românești erau —, ambele conștientizînd eternul și constantul pericol ce-l reprezenta pentru România politica de expansiune a Rusiei, dar abordîndu-l fiecare — în acea conjunctură — din unghiuri diferite.

Indiferent de atitudinea pe care oamenii politici români au adoptat-o față de cele două tabere beligerante, ei nu s-au abătut de la interesul național major din acel moment: apărarea și consolidarea entității statale și desăvîrșirea unității național–statale. Deosebirile interveneau doar în modul în care concepeau căile, mijloacele, formele și momentul ce trebuiau alese pentru reușita cu minimum de riscuri a unei acțiuni de asemenea anvergură și care presupunea o maximă responsabilitate. Faptul că au existat și alte păreri în dezacord cu unanimitatea opiniei publice și cu marea majoritate a factorilor politici a reprezentat un lucru pozitiv și normal într-o democrație.

Asumarea responsabilității unei decizii a fost într-adevăr dificilă și riscantă. Oricare variantă lăsa în urmă răni deschise, de aceea trebuia optat cu prudență pentru soluția cea mai viabilă și mai benefică pentru România.

Doi ani de neutralitate

Inițial s-a decis neutralitatea; timp de doi ani (1914–1916), primul ministru Ion I. C. Brătianu a pregătit intrarea țării în război, preocupat ca satisfacerea revendicărilor ei să facă obiectul angajamentului ferm al Aliaților, iar situația de pe fronturi să-i permită armatei române să intervină cu succes într-un război de asemenea proporții.

Așezată la o importantă confluență strategică, unde se întîlneau, interferîndu-se și ciocnindu-se, interesele celor două mari rivale — Rusia și Austro–Ungaria —, România evolua din punct de vedere politic într-un context complicat și primejdios. În mijlocul atîtor adversități, guvernul român nu putea să păstreze multă vreme neutralitatea. România a devenit obiectul solicitărilor presante din partea ambelor coaliții, nu numai din cauza poziției sale geostrategice, dar și a însemnatelor sale resurse economice. Față de tergiversările lui Brătianu și în condițiile agravării presiunii germane pe frontul din Franța, ca și a manifestării unor vizibile semne de istovire din partea Aliaților, în vara anului 1916, Antanta a pus România în fața alternativei „acum sau niciodată".

La 4/17 august 1916, la București, au fost semnate Tratatul de alianță și Convenția militară dintre România și Antanta. Prin cele două documente secrete, Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia garantau integritatea teritorială și dreptul statului român de a uni teritoriile din Austro–Ungaria, locuite în majoritate de conaționalii săi, fiind fixate precis și limitele teritoriale care reveneau României; în schimb guvernul român se obliga să declare război Dublei Monarhii, cel tîrziu pînă la 15/28 august 1916. Cele două părți se angajau să nu încheie pace separată, marile puteri aliate recunoscînd României un tratament egal la viitoarea conferință de pace. Prin stabilirea modalităților de cooperare militară se asigura armatei române independență de acțiune în cadrul acestui război de coaliție și, totodată, un serios sprijin în momentul intrării în război prin acțiuni ofensive aliate pe frontul rusesc și în Balcani.

„Paratrăsnetul din Carpați"

La 14/27 august 1916, Consiliul de Coroană al României a hotărît declanșarea stării de război cu Austro–Ungaria. Evidențiind cauzele care stăteau la baza acestei hotărîri istorice, președintele Consiliului de Miniștri al României, Ion I.C. Brătianu, preciza: „Într-o vîltoare ca aceea a actualului război, în care harta lumii se preface, o țară ca a noastră, o țară cu aspirațiuni naționale nu poate să rămână neutră pînă la capăt, fără să-și compromită definitiv tot viitorul. Pe de altă parte, avînd drept ideal unitatea națională, sîntem datori să urmărim realizarea lui [...]. Iată de ce nu putem merge decît alături de Aliați și în contra Puterilor Centrale [...]. De aceea, chiar de ar fi să fim bătuți, prin faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au sfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte mai mare și mai însemnat decît oricînd". Declarația de război din 14/27 august a fost adresată numai Austro–Ungariei, fără să vizeze pe aliații ei — Germania, Bulgaria și Turcia —, de la care statul român nu avea nimic de revendicat.

Intrarea României în război cu întregul ei potențial uman și militar a fost apreciată ca un mare succes al Antantei. „Paratrăsnetul din Carpați" — cum au denumit ziariștii francezi acțiunea trupelor române — avea să atragă peste 40 de unități adverse de pe celelalte fronturi, permițînd Aliaților să-și pregătească mai bine ripostele ofensive contra Puterilor Centrale. Ea a produs un impact deosebit în evoluția evenimentelor politico–militare, ca și în raporturile dintre partenerii ambelor tabere beligerante. Feldmareșalul Paul von Hindenburg, numit, după evenimentele de pe Frontul de Est din august 1916, șef al Marelui Cartier General german, nota în memoriile sale: „În adevăr niciodată o putere atît de mică ca România nu a avut ocazia de a juca în istoria lumii un rol de decizie atît de mare într-un moment atît de favorabil. Niciodată două state atît de puternice ca Germania și Austria nu fuseseră, ca în cazul de față, la cheremul desfășurării forțelor unei țări a cărei populație număra abia a 20-a parte din propria lui populație".

Ținînd seama de obiectivul fundamental al intrării României în război, planul de campanie întocmit de comandamentul suprem român a luat în considerare declanșarea unei operații ofensive în Transilvania și adoptarea unei atitudini defensive la frontiera sudică, cu Bulgaria.

În noaptea de 14/27–15/28 august 1916, trupele române au declanșat ofensiva strategică de străpungere a Carpaților Orientali și Meridionali, executată simultan pe întregul front. După eliminarea rapidă a rezistențelor austro–ungare de la frontieră de către trupele de acoperire dispuse din timp în trecătorile din Carpați, acțiunile militare au luat amploare pe măsura mobilizării și concentrării forțelor principale constituite din trei armate — 1, 2 și de Nord. Fructificînd superioritatea inițială de forțe și mijloace și efectele surprinderii, trupele române au rupt apărarea organizată de adversar, dezvoltînd o ofensivă pe un front larg de peste 950 km, în teren muntos și depresionar, accidentat și împădurit. Încheiată la jumătatea lunii septembrie, această ofensivă a dus la eliberarea unei zone ce a atins aliniamentul Mureșul și Oltul Superior.

În timp ce armata română înainta rapid în Transilvania, forțele bulgare și germane de la sud de Dunăre au declanșat la 19 august/1 septembrie agresiunea împotriva României, care s-a văzut astfel silită să poarte concomitent un război pe două fronturi a căror dezvoltare depășea 1500 km — în Transilvania și în Dobrogea — și în aceste condiții să sisteze ofensiva din Transilvania. Stoparea acestei ofensive s-a datorat și neîndeplinirii de către Aliați a obligațiilor înscrise în Convenția militară. Armata aliată de la Salonic n-a declanșat ofensiva, iar forțele rusești deplasate pe frontul din sud–estul României au fost insuficiente.

Concentrînd forțe militare puternice aduse rapid de pe alte teatre de operații europene și profitînd de deplasarea unui număr însemnat de unități române pe frontul din Dobrogea, comandamentul ger-

mano–austro–ungar a început la 13/26 septembrie 1916 contraofensiva, preluînd inițiativa strategică. Trecute în apărare, trupele române au angajat acțiuni crîncene, desfășurate în linii mari de la începutul lunii noiembrie și pînă la sfîrșitul anului 1916, pe aproape 100.000 km^2, însumînd un număr important de bătălii între care se detașează o acțiune contraofensivă de mare complexitate, operația Argeș–Neajlov, cunoscută și sub denumirea de „bătălia Bucureștilor“.

Mareșalul Constantin Prezan (1861–1943), comandant al Armatei IV de Nord (1916), șef al Marelui Cartier General (1916–1918), șef al Marelui Stat Major (1918–1920), coordonatorul planului campaniei din 1916 (Mărăști–Mărășești–Oituz)

Atacată din nord și din sud, confruntată simultan cu forțele armate aparținînd celor patru state ale Puterilor Centrale — Austro–Ungaria, Germania, Bulgaria și Turcia — ce și-au direcționat acțiunile ofensive concentric pe 3/4 din lungimea frontierelor țării, armata română slăbită, prost echipată, lipsită de angajarea marilor unități ruse în proximitatea spațiului bătăliei, nu a putut opri trupele inamice superioare numeric și în tehnică de luptă. Disproporția de forțe și-a spus cuvîntul. Oltenia, Muntenia și Dobrogea au trebuit să fie evacuate. Dar, deși au ocupat 2/3 din teritoriul de atunci al României (circa 100.000 km^2), Puterile Centrale nu și-au atins scopul politico–strategic fundamental: scoaterea României din război și nimicirea armatei române.

Iarna durerii

Începută cu succese promițătoare, campania anului 1916 s-a încheiat cu înfrîngerea forțelor noastre. Nerespectarea angajamentelor asumate de puterile Antantei în privința asistenței militare (operații de front și livrări de muniții) n-a fost singura cauză. Iresponsabilitatea și corupția la nivelul guvernanților din perioada premergătoare războiului au lipsit armata română de pregătirea necesară. Și totuși, campania din 1916 a jucat un rol important în viitoarea destrămare a Austro–Ungariei: „Intrarea României [în război] — scrie istoricul american Gleen Torrey — a adus liderilor Antantei constatarea amară că recrutarea de noi aliați îi obligase vrînd, nevrînd și fără un plan prestabilit la distrugerea Austro–Ungariei. Mai tîrziu, aceste angajamente *(față de Serbia, Italia și România, privind teritorii din Austro–Ungaria — n.n.)* au devenit o obligație cînd au început inițiativele de pace de la Viena [...]. Astfel campania României din 1916, deși terminată ca o înfrîngere, a pecetluit soarta Austro–Ungariei și a făcut posibilă unitatea națională a românilor“.

A urmat o iarnă a durerii, dar și a speranței. În condiții dramatice, în prima parte a anului 1917, în Moldova — unde au fost instalate guvernul și parlamentul — a început procesul de reconsolidare a potențialului militar pentru a se pregăti reluarea luptelor.

În vara lui 1917 armata română atinsese un efectiv de 800.000 de combatanți din care 460.000 formau armata de operații. Reorganizată și instruită după noile cerințe ale cîmpului de luptă cu sprijinul Misiunii militare franceze conduse de generalul H.M. Berthelot, armata română a fost capabilă să susțină operații ofensive și de apărare de amploare așa cum a dovedit-o în timpul marilor confruntări de la Mărăști, Mărășești, Oituz, desfășurate în iulie–august 1917. Aici, la „Porțile Moldovei“, oștirea română a dat o ripostă hotărîtă forțelor germano–austro–ungare, împiedicînd extinderea inamicului asupra spațiului românesc de la est de Carpații Orientali și a avut repercusiuni benefice asupra situației operative de ansamblu a Antantei.

Dar evenimentele din Rusia au creat un nou cadru militar și politic defavorabil țării noastre. După instaurarea regimului comunist–bolșevic (25 octombrie/7 noiembrie 1917), Lenin a anunțat intenția noii puteri de a încheia pacea cu Puterile Centrale, ceea ce s-a confirmat prin semnarea armistițiului (decembrie 1917) și apoi a păcii de la Brest–Litovsk (martie 1918). Dispozitivul mixt româno–rus pe front, dar mai ales poziția Moldovei prinsă între Rusia, Austro–Ungaria și teritoriile românești ocupate de Puterile Centrale și aliații lor, făceau, practic, imposibilă continuarea războiului. România a rămas izolată pe frontul oriental și a fost nevoită să admită sub presiune ultimativă Pacea de la București cu Puterile Centrale, semnată la 24 aprilie/7 mai 1918. Clauzele tratatului au fost cu adevărat draconice aruncînd România în situația de colonie germană. Primit cu ostilitate de întreaga clasă politică și neratificat de rege, acest adevărat dictat nu a fost pus în aplicare, el devenind caduc în momentul în care România a reintrat în război la 28 octombrie/10 noiembrie 1918 și a reluat lupta, restabilind integral legăturile cu Aliații.

Efortul militar al României în anii primului război mondial a fost imens în raport cu populația și resursele sale. România a angajat efective care au însumat aproximativ 1 milion de oameni, ceea ce reprezintă circa 13% din populația țării. Pierderile umane s-au ridicat la mai mult de 330.000 militari și 650.000 persoane civile.

Războiul și Marea Unire

Sacrificiile națiunii române în perioada războiului au fost răsplătite de izbînda idealului național al desăvîrșirii procesului de făurire a statului național unitar, în condițiile prăbușirii țarismului și a monarhiei austro–ungare. La 1 Decembrie 1918, în inima Transilvaniei, la Alba Iulia, votul Marii Adunări Naționale pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, aclamat de o impresionantă adunare populară, încununa celelalte acte de la Chișinău (27 martie/9 aprilie 1918) și Cernăuți (15/28 noiembrie 1918) prin care Basarabia și Bucovina reveneau în totalitate României. Marea Unire nu a fost

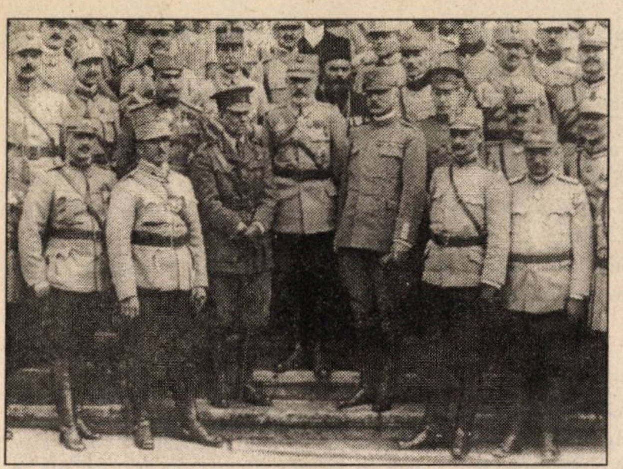

Iași, 1917: ofițeri ai Marelui Cartier General al armatei române (în mijloc, C. Prezan)

rezultatul participării României la război; nu o victorie militară a stat la temelia statului național român, ci actul de voință al națiunii române. Această Românie, în granițele sale firești, s-a făcut de la sine, peste îndoielile și erorile clasei politice, ajutată și de un „nemărginit noroc“ (destrămarea concomitentă a celor două imperii, rus și austro–ungar), cum scria unul dintre artizanii ei, generalul Radu R. Rosetti.

Apărarea edificiului ridicat la 1 Decembrie 1918 a continuat mai bine de un an în împrejurări externe complexe, dominate de conflictele de interese dintre marile puteri în opera de reconstrucție a noii ordini geopolitice și teritoriale mondiale. Amenințarea noilor frontiere, din Est și din Vest, de un atac conjugat sovieto–ungar, a constrîns armata română să riposteze în primăvara și vara anului 1919. Ea a reușit să respingă atacul forțelor bolșevice ungare ale regimului Béla Kun și, în legitimă apărare, să preia ofensiva, ocupînd Budapesta, la 4 august 1919. În acest timp, reprezentanții țării au avut de dat o altă bătălie, cea diplomatică, la fel de îndîrjită, pentru recunoașterea frontierelor statului român în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. În final, Tratatele de Pace din 1919–1920 au dat consacrarea juridică internațională actelor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia. ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Mareșalul Alexandru Averescu (1859-1938)

A. Averescu, flancat de ofițeri români

Mareșalul Alexandru Averescu este una dintre cele mai cunoscute personalități militare românești de la începutul secolului al XX-lea, deopotrivă comandant și teoretician, care își datorează renumele, în primul rînd, faptelor sale de arme pe cîmpul de luptă. S-a născut la 9 martie 1859, la Ismail, în sudul Basarabiei. A participat ca voluntar în războiul independenței (1877–1878), fiind încadrat în Regimentul 1 roșiori. În perioada 1879–1881 a urmat Școala divizionară de la Mănăstirea Dealu, obținînd gradul de sublocotenent, după care s-a specializat la Școala Superioară de Război din Torino (1884–1886), pe care a absolvit-o ca șef de promoție. În timpul cursurilor din Italia se căsătorește cu Clotilda Caligaris, care i-a fost pînă la sfîrșit o credincioasă soție. Alexandru Averescu s-a impus ca un comandant și un ofițer de stat major foarte capabil, avansînd rapid pe scara ierarhiei militare (general de brigadă la 10 mai 1906 și de divizie, la 1 aprilie 1912). A ocupat, de asemenea, funcții de înaltă răspundere — comandant al Școlii Superioare de Război (1894–1895), atașat militar la Berlin (1895–1898), comandant al Brigăzii 1 roșiori, ministru de Război (1907–1909), comandant al Diviziei 1 infanterie (1909–1911), șef al Marelui Stat Major (1911–1913). În această calitate a organizat campania armatei române în sudul Dunării, în cadrul celui de-al doilea război balcanic, acțiune ce a fost o utilă repetiție pentru marele război dar care a evidențiat și carențele de organizare și pregătire ale trupelor noastre. Alexandru Averescu nu a avut însă posibilitatea de a se ocupa, în continuare, de întărirea armatei, el fiind înlocuit din funcția de șef al Marelui Stat Major, o dată cu schimbarea echipei guvernamentale conservatoare.

În timpul războiului de reîntregire Alexandru Averescu s-a afirmat ca un mare comandant de oști, faptele sale de arme asigurîndu-i un prestigiu și o popularitate ieșită din comun în opinia publică românească.

După decretarea mobilizării generalul Averescu a fost numit comandant al Armatei 2 române, dispusă între Valea Oltului și izvoarele Argeșului. A exercitat puțin această comandă deoarece a primit conducerea Armatei 3, care suferise o gravă înfrîngere la Turtucaia. În aceste condiții Averescu a organizat manevra de la Flămînda (18–22 septembrie/1–5 octombrie). Operația, deosebit de ingenioasă sub raport strategic, preconiza nimicirea Armatei 3 bulgare, prin organizarea a două lovituri din Dobrogea și prin forțarea Dunării în zona localităților Flămînda–Prundu. Acțiunea a debutat cu succes, dar ploile torențiale, activitatea monitoarelor austriece de pe Dunăre și ofensiva germană pe axul văii Prahovei au dus la oprirea ei. Averescu a revenit la comanda Armatei 2, obținînd rezultate deosebite. Armata 2 nu a înregistrat nici o înfrîngere, ea retrăgîndu-se în ordine în Moldova ca urmare a pierderii bătăliei de pe Neajlov–Argeș (12–20 noiembrie/25 noiembrie–3 decembrie 1916), de către Grupul de armate constituit ad–hoc. În iarna dramatică a anului 1917, Armata 2 română a rămas în dispozitiv, Averescu reușind, grație măsurilor și abilității sale, să reorganizeze marile unități din subordine, să mențină spiritul combativ și să evite extinderea epidemiei de tifos exantematic. În memoriile sale Constantin Argetoianu scria că de la Bacău în jos, domnea spiritul frontului, spiritul de luptă și de încredere în comandantul armatei, iar continua grijă de soldat a reprezentat una din cauzele ulterioare ale popularității generalului Averescu. Acesta și-a demonstrat din nou capacitatea profesională în bătălia de la Mărăști (11–19 iulie/24 iulie–1 august). Operația din Munții Vrancei, singura acțiune ofensivă de amploare de pe frontul român din vara anului 1917, reprezintă un model de artă militară, prin concepția, alegerea direcțiilor de atac, organizarea sistemului de foc și flexibilitatea conducerii. Această mare victorie românească l-a așezat definitiv pe generalul Alexandru Averescu în rîndul marilor comandanți din istoria militară națională. Recunoscîndu-i meritele, regele Carol al II-lea l-a avansat la gradul de mareșal.

Alexandru Averescu nu a fost numai un talentat comandant ci și un teoretician militar de valoare, prin această dublă ipostază vrînd parcă să infirme ideea că un gînditor nu poate fi și comandant de înaltă ținută. Cele 12 lucrări mai extinse au abordat probleme de geografie militară, tactică, organizarea serviciului de stat major, mobilizare, istorie militară etc.

Succesele și popularitatea dobîndite pe cîmpul de luptă l-au determinat să intre în apele învolburate ale politicii, supunîndu-se meandrelor ei. S-a stins din viață în ziua de 2 octombrie 1938, în București. Dincolo de avatarurile omului politic rămîne dimensiunea militară a lui Alexandru Averescu, cea mai trainică și cea pe care istoria a validat-o pe deplin. ■

Petre OTU

Peste Tisa, în apărarea statului național unitar și împotriva bolșevismului

Războiul româno-ungar (1919)

Costică PRODAN

La 10 noiembrie 1918, a fost decretată cea de a doua mobilizare a armatei române. Prin acest act, România reintra în război alături de puterile Antantei, avînd drept obiectiv imediat eliberarea teritoriilor ocupate în cea mai mare parte de Puterile Centrale încă din decembrie 1916, iar ca obiectiv următor, eliberarea Transilvaniei.

A doua zi, 11 noiembrie 1918, a fost semnat armistițiul general, la Rethondes, care marca victoria Antantei și încheierea ostilităților militare din primul război mondial. Cu toate acestea, pentru România, calvarul războiului nu a luat sfîrșit. Armata română a fost nevoită să continue operațiile militare încă nouă luni, iar ultimele sale unități și subunități au revenit în întregime în țară, în granițele stabilite de Conferința de Pace de la Paris, abia după 16 luni de la semnarea armistițiului.

O decizie necesară

În momentul în care a fost anunțată semnarea armistițiului, deși acesta prevedea încetarea imediată a ostilităților, Marele Cartier General român — avînd în vedere situația nesigură de la frontiere (Rusia Sovietică denunțase Tratatul de la Brest–Litovsk și își îndrepta forțele sale pe linia Nistrului), necesitatea supravegherii evacuării de către germani a nord–estului Munteniei și preluării imediate a controlului asupra zonelor evacuate — a decis continuarea mobilizării pe întregul teritoriu al statului român. Decizia era necesară deoarece s-a observat că în retragerea sa fosta armată Mackensen evacua forțat de pe teritoriul românesc însemnate cantități de materiale și instalații. Generalul H. M. Berthelot, comandantul Armatei aliate de Dunăre, sugera Marelui Cartier General român ca o parte din marile unități române „să părăsească obiectivul Ploiești“ și să înainteze pe axa Oituz–Brașov pentru a intercepta convoaiele germane în evacuare. Elemente din diviziile 7 infanterie și 1 vînători s-au îndreptat spre trecătorile Carpaților Răsăriteni, pe la Ghimeș–Palanca și, respectiv, pe la Prisecani, Tulgheș, ajungînd pînă la 1 decembrie 1918 în aria marcată de localitățile Miercurea Ciuc, Reghin, Toplița, Ghimeș și Sîndominic.

La 13 noiembrie 1918, a avut loc semnarea Convenției de la Belgrad între comandamentul Armatei aliate de Orient și delegații guvernului ungar Károlyi (aceasta a mai fost semnată și de voievodul Zivojin Misici, din partea Serbiei). Prin convenție se fixa, printre altele, provizoriu și numai din rațiuni militare — așa cum avea să se exprime mai tîrziu generalul Franchet d'Esperey — și o linie de demarcație româno–ungară ce se întindea de-a lungul Mureșului. Chiar dacă nu aveau un statut definitiv, prevederile convenției au fost, totuși, în unele privințe, o sursă de tensiune între statele din regiune, în mod deosebit între România și Ungaria. Este vorba despre faptul că s-a oferit Ungariei, în plan diplomatic, posibilitatea de a se opune voinței românilor din Transilvania, exprimată clar de reprezentanții acestora în parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918, de a nu accepta sub nici o formă dreptul guvernului ungar de a-i reprezenta. Situația era corect prezentată de generalul H. M. Berthelot în telegrama sa, de la începutul anului 1919, adresată lui Clemenceau: „Am impresia că în acest moment Aliații nu vorbesc sincer României... În Banat, făcîndu-se *tabula rasa* din Tratatul din 1916 între România, Franța și Anglia, sîrbii au fost lăsați să ocupe Banatul, să brutalizeze, să jefuiască, să-i închidă pe locuitorii de națio-

Regele Ferdinand şi regina Maria la podul de peste Tisa

nalitate română şi să-i împiedice să-şi manifeste dorinţa de a se uni cu România. În Transilvania s-a fixat o limită a ocupaţiei române absolut arbitrară, exclusiv geografică, şi fără a ţine seama de situaţia etnografică".

Între timp, la hotărîrea de unire a Basarabiei cu România, din 27 martie/9 aprilie 1918, s-au adăugat şi cele de unire a Bucovinei, 28 noiembrie 1918, şi a Transilvaniei, 1 decembrie 1918, cu România.

Budapesta — refuz categoric

Răspunsul guvernului Károlyi la hotărîrea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, adusă oficial la cunoştinţă de şeful Misiunii Consiliului Naţional Român Central la Budapesta, dr. Ioan Erdelyi, a constat într-un refuz categoric de recunoaştere a acesteia. În plus, la Cluj a fost constituit un Comisariat guvernamental pentru aşa–numita „Ungarie de Răsărit" — un organism de putere opus celui românesc instituit de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia —, funcţionarii publici din Transilvania au fost obligaţi să presteze jurămînt de fidelitate faţă de guvernul ungar, gărzile înarmate ale ungurilor şi secuilor au fost întărite ca număr şi înzestrate cu armament şi muniţie de la unităţile germane în retragere, trupe regulate din armata ungară au fost concentrate la nord de linia Mureşului, acte teroriste şi dezarmări ale gărzilor naţionale române împînzeau partea Transilvaniei de dincolo de Mureş, iar pe plan internaţional a fost iniţiată o puternică campanie de propagandă împotriva României.

Prin astfel de măsuri, partea ungară respingea categoric dialogul, posibilitatea de rezolvare paşnică a problemei apărute în această parte a Europei. Ignorarea hotărîrii naţiunii române lovea în demnitatea naţională a poporului român, în credibilitatea pe plan internaţional a acţiunilor sale. În faţa României s-a profilat o situaţie limită. Voinţa de unire liber exprimată trebuia impusă — în faţa celui care o contesta atît de vehement — prin utilizarea instrumentului statal destinat să opereze în ultimă instanţă pentru păstrarea neştirbită a integrităţii teritoriale şi a demnităţii naţionale — respectiv armata. În consecinţă, pînă la mijlocul lunii decembrie, forţele principale ale diviziilor 7 infanterie şi 1 vînători au ajuns pe valea Mureşului, iar unităţile Diviziei 2 vînători, care au început în primele zile ale lunii decembrie înaintarea pe Valea Prahovei, au ajuns în zona localităţilor Sibiu, Sebeş, Simeria şi Petroşani.

La o lună de la fixarea sa prin Convenţia de la Belgrad, linia de demarcaţie româno–ungară era total depăşită de evoluţia evenimentelor. Situaţia dramatică creată în Transilvania — starea de provizorat din teritoriile româneşti de dincolo de Mureş, prigoana împotriva românilor, mai ales împotriva celor ce fuseseră la Marea Adunare de la Alba Iulia, nesiguranţa crescîndă în ceea ce privea ordinea, viaţa şi avutul locuitorilor — impunea o soluţie imediată, iar aceasta nu putea fi alta decît înaintarea armatei române pe întreg teritoriul recunoscut anterior de puterile Antantei ca fiind românesc. Pe cale diplomatică s-au întreprins demersuri la Comisia Ministerială de Armistiţiu, cerîndu-se acordul pentru depăşirea liniei de demarcaţie de către armata română şi impunerea retragerii armatei ungare. Lupta diplomatică pentru obţinerea acestui acord nu a fost uşoară, dar în cele din urmă, avîndu-se în vedere justeţea cererilor româneşti, acestea au fost parţial acceptate. Înaintarea armatei române urma să aibă loc numai pînă pe aliniamentul marcat de valea Mureşului (de la punctul de vărsare a Mureşului în Tisa pînă la Deva), linia continuîndu-se apoi spre nord pînă la Cluj inclusiv şi mai departe pînă la Radna Veche. Totodată, guvernului Károlyi i s-a impus retragerea trupelor ungare pentru evitarea ciocnirilor armate şi a vărsării de sînge.

În vederea conducerii optime a tuturor operaţiilor armatei române în Transilvania, Marele Cartier General a hotărît, la 10 decembrie, constituirea comandamentului Trupelor din Transilvania, cu sediul la Sibiu. Comandant a fost numit generalul Traian Moşoiu, iar şef de Stat Major, generalul Şte-

DESFĂŞURAREA OPERAŢIEI OFENSIVE A TRUPELOR ROMÂNE PÂNĂ LA TISA (16 aprilie–2 mai 1919)

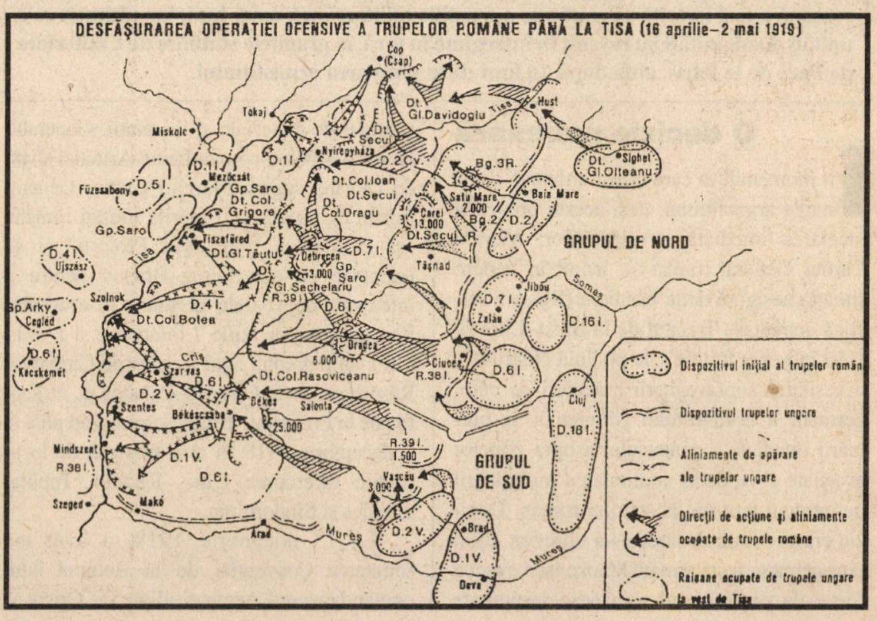

Čop (Csap)
Tokaj
Miskolc
Hust
Dt. Gl.Davidoglu
Tisa
Dt. Secui
Nyiregyháza
D.1 I.
D.2 Cv.
Dt. Sighet Gl.Olteanu
Bg.3R.
D.5 I.
Mezőcsát
Füzesabony
Gp.Saro
Dt. Col. Grigore
Dt.Col.Ioan
Dt.Secui
Dt. Col.Dragu
Satu Mare 2.000
Baia Mare
Carei 13.000
Bg.2 R.
D.2 Cv.
Dt.Secui
Tiszafüred
Dt.Gl.Tăutu
Debreţen
3.000
Gp. Şaro
D.7 I.
Tăşnad
GRUPUL DE NORD
D.4 I.
Ujszász
Dt. Gl.Sechelariu
R.39 I.
Szolnok
Gp.Arky
Cegléd
Dt.Col.Botea
D.6 I.
Jibou
Someş
D.7 I.
Zalău
D.16 I.
Oradea
5.000
Ciucea
R.38 I.
D.6 I.
D.6 I.
Kecskemét
Criş
Szarvas
Dt.Col.Rasoviceanu
D.2 V.
Szentes
Békéscsaba
Békés
Salonta
25.000
Cluj
D.18 I.
Mindszent
R.38 I.
D.1 V.
D.6 I.
R.39 I. / 1.500
GRUPUL DE SUD
Vaşcău
3.000
Szeged
Makó
Arad
Mureş
D.2 V.
Brad
D.1 V.
Deva
Mureş
Dispozitivul iniţial al trupelor române
Dispozitivul trupelor ungare
Aliniamente de apărare ale trupelor ungare
Direcţii de acţiune şi aliniamente ocupate de trupele române
Raioane ocupate de trupele ungare la vest de Tisa

fan Panaitescu. Armata română s-a pus în mișcare pentru ocuparea noului aliniament, intrînd pe 15 decembrie în Sighișoara, pe 16 decembrie în Blaj, Mediaș și Simeria, pe 17 decembrie în Beclean, pe 19 decembrie în Alba Iulia, Aiud și Teiuș, pe 21 decembrie în Agîrbiciu și Dej, pe 22 decembrie în Turda și Apahida, pe 23 decembrie în Gherla și pe 24 decembrie în Cluj.

Era numai o rezolvare parțială a problemei, deoarece, așa cum scria generalul C. Prezan, șeful Marelui Cartier General român, la 1 ianuarie 1919, generalului Franchet d'Esperey, comandantul Armatei aliate de Orient: „Este necesar să continuăm înaintarea trupelor noastre pentru a ocupa cel mai devreme posibil regiunea Arad, Oradea Mare, Careii Mari pentru următoarele motive: a) Populația românească din regiunea neocupată de noi nu mai este sigură de viața și averea sa. Bandele ungare înarmate sprijinite de gărzile lor naționale jefuiesc orașele și satele și omoară fără milă ... b) Ungurii seamănă prin toate mijloacele pe o scară întinsă bolșevismul". Dar drumul pînă la obținerea noului acord a fost anevoios datorită confruntărilor diplomatice. Mai întîi au fost întrevederile Berthelot – Apathy, de la începutul lunii ianuarie 1919, rămase fără vreun rezultat practic; a urmat după aceea misiunea locotenent–colonelului Vix, din ultima decadă a lunii martie, tot fără nici un rezultat practic; s-a continuat cu misiunea generalului Smuts, din prima decadă a lunii aprilie. Intenția guvernului ungar era — așa cum nota generalul Berthelot — de a opune rezistență pentru a demonstra Puterilor Aliate și Asociate „că nici nu poate fi pace dacă integritatea ungară nu este salvgardată".

Abia după trei săptămîni de la instaurarea regimului sovietelor la Budapesta — de altfel frica față de extinderea bolșevismului a determinat schimbări de conduită în rîndul acelor puteri aliate ce manifestau rezerve față de România — armata română a primit acordul pentru a înainta pe aliniamentul solicitat. Condițiile strategice în care urma să acționeze armata română la acea dată erau însă mult mai grave față de cele de la începutul anului, mai ales datorită concertării acțiunilor ofensive ale armatelor roșii ungară și sovietică împotriva României pentru a o prinde ca într-un clește dinspre est și dinspre vest. Contextul politico–militar a fost corect schițat în coloanele ziarului „Le Temps", din 30 martie 1919, în care se menționa că România era amenințată din trei părți deodată: „1. La est pe Nistru și la nord în Bucovina de bolșevicii care au strîns 10 divizii de infanterie în regiunea Lemberg și forțe considerabile, neevaluate încă, în cea a Odessei. Un dublu atac pe acest front este probabil de acum pînă la finele lui aprilie. 2. La vest, în Transilvania, de către unguri, care dispun de acum de 6 la 8 divizii și pot cu ușurință să sporească aceste forțe, sub pretextul de a crea armata roșie. Atacul ungar va coincide fără îndoială cu cel al bolșevicilor. 3. În sud, de-a lungul Dunării și în Dobrogea, de către bulgari".

De la stare de război, la războiul efectiv

La jumătatea lunii aprilie 1919, soarta unirii de la 1 decembrie 1918 depindea de armată și de forța sa de acțiune, de la starea de război existentă între România și Ungaria s-a trecut la războiul româno–ungar. Se aflau față în față 6 divizii de infanterie și 3 brigăzi de cavalerie, însumînd 64.000 de luptători, pentru armata română și 7 divizii de infanterie și o brigadă marină, reunind aproximativ 60.000 de oameni, pentru armata ungară. Ambii combatanți își aveau planurile de operații concepute pentru ofensivă, iar dispozitivele de luptă erau organizate astfel încît să corespundă ducerii acțiunilor ofensive. Comandamentul român planificase declanșarea ofensivei pentru ziua de 16 aprilie 1919, dar forțele ungare au atacat primele în dimineața zilei de 15 aprilie 1919. În urma unor încleștări îndîrjite, trupele române au stăvilit ofensiva inamică și au trecut la contraofensivă, reușind să atingă, după două săptămîni de lupte, respectiv pînă la 1 mai 1919, întreg cursul Tisei, după care s-au oprit.

În acest fel, națiunea română a demonstrat că știe și poate să-și împlinească idealurile în mod pașnic, prin forme civilizate și democratice, dar totodată a arătat că atunci cînd voința sa nu era respectată avea forța și mijloacele necesare pentru a impune adversarilor recunoașterea drepturilor sale.

Armata română a înaintat pînă pe Tisa fără intenții de cotropire sau anexiuni. S-a urmărit, în primul rînd, înlăturarea pericolului grav ce plana asupra țării noastre — sincronizarea eforturilor militare ale Rusiei sovietice și ale Republicii ungare a sfaturilor. În al doilea rînd, Înaltul Comandament român a considerat Tisa un obstacol natural destul de puternic în fața armatei roșii ungare astfel încît să descurajeze eventuale alte acțiuni agresive din partea acesteia.

Deși a fost dejucat planul de joncțiune a celor două armate roșii, totuși guvernul Garbai–Kun, după succesele militare de pe frontul cehoslovac din a doua jumătate a lunii mai și începutul lunii iunie 1919, a declanșat pregătirile în vederea unei ofensive de amploare împotriva armatei române. Preparativele militare ale Ungariei au stîrnit reacții din partea Consiliului Suprem Aliat de la Paris, care, între 11 și 17 iulie, a luat în discu-

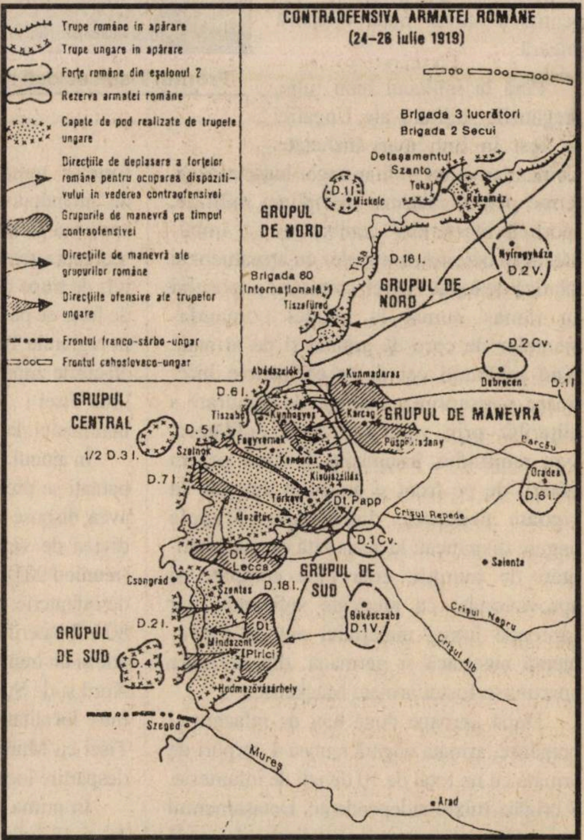
CONTRAOFENSIVA ARMATEI ROMÂNE
(24–28 iulie 1919)
Trupe române în apărare
Trupe ungare în apărare
Forțe române din eșalonul 2
Rezerva armatei române
Capete de pod realizate de trupele ungare
Direcțiile de deplasare a forțelor române pentru ocuparea dispozitivului în vederea contraofensivei
Grupurile de manevră pe timpul contraofensivei
Direcțiile de manevră ale grupurilor române
Direcțiile ofensive ale trupelor ungare
Frontul franco-sârbo-ungar
Frontul cehoslovaco-ungar
Brigada 3 lucrători
Brigada 2 Secui
Detașamentul Szanto
Tokaj
Rakamáz
D.1 I.
Miskolc
GRUPUL DE NORD
Tisa
D.16 I.
Nyíregyháza
D.2 V.
Brigada 80 Internațională
Tiszafüred
GRUPUL DE NORD
D.2 Cv.
Debrecen
D.1 I
Abádszalók
Kunmadaras
D.6 I.
GRUPUL CENTRAL
Tiszabő
Kunhegyes
Karcag
GRUPUL DE MANEVRĂ
D.5 I.
Fegyvernek
Püspökladány
Barcău
1/2 D.3 I.
Szolnok
Kenderes
D.7 I.
Kisújszállás
Oradea
D.6 I.
Túrkeve
Dt. Papp
Mezőtúr
Crișul Repede
D.1 Cv.
Dt. Lecca
Salonta
Csongrád
GRUPUL DE SUD
Szentes
D.18 I.
Békéscsaba
D.1 V.
Crișul Negru
D.2 I.
Dt. Pirici
Mindszent
GRUPUL DE SUD
D.4 I.
Hódmezővásárhely
Crișul Alb
Szeged
Mureș
Arad

ție posibilitatea unei acțiuni militare comune a aliaților împotriva armatei roșii ungare în scopul descurajării unei eventuale agresiuni din partea acesteia. Cu toate că pericolul ce se anunța dinspre Budapesta era evident și iminent, reprezentanții marilor puteri nu au reușit să ajungă la un consens în privința intervenției militare a aliaților în Ungaria. S-a considerat că forțele franco–româno–sîrbo–cehoslovace din zonă erau prea slabe pentru a se atinge scopul propus. În acest sens, în dimineața de 20 iulie — ziua cînd armata ungară a început forțarea Tisei —, la București sosea telegrama prin care guvernul român era înștiințat că după îndelungatul război marile puteri se aflau la capătul puterilor și „în consecință România și statele aliate să caute a-și rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudini ostile Antantei, care va fi mulțumită adesea să constate situații de fapt și să ia act de ele“. Guvernul român a înțeles clar că nu se putea sprijini decît pe propriile forțe pentru a stăvili noua ofensivă ungară.

Frontul Tisei: soldați români decorați de regele Ferdinand

Pînă la mijlocul lunii iulie, pregătirile militare ale Ungariei au fost în linii mari încheiate. Comandamentul militar ungar luase măsuri ferme pentru întărirea disciplinei militare, sporirea efectivelor combatante și îmbunătățirea înzestrării trupelor cu armament și tehnică de luptă. Astfel, comisarii poporului au rămas numai la nivelul comandamentelor de corp de armată și de armată, fiind înlăturați cei de la eșaloanele inferioare, s-a suprimat sistemul de încadrare a ofițerilor prin votul sovietului soldățesc, s-au reintrodus însemnele de grad pentru ofițerii de pe front și au intrat din nou în vigoare pedepsele disciplinare. Trupele ungare dispuneau la acea dată de mari cantități de muniții, erau bine echipate și aprovizionate cu alimente suficiente, iar „aproape întreg materialul era de proveniență austriacă și germană, din cel care aparținuse fostei armate Mackensen“.

După aproape două luni de refacere și pregătire, armata ungară reunea 4 corpuri de armată cu un total de 10 divizii de infanterie, 7 brigăzi mixte independente, Detașamentul mixt „Szanto“, o serie de batalioane de gardă roșie și cîte o escadrilă de aviație la fiecare corp, efectivele ridicîndu-se la aproximativ 90.000 de militari.

La 17 iulie 1919, forțele ungare își încheiaseră deja concentrarea pe Tisa. Numeroase informații despre acțiunile pregătitoare ale părții ungare s-au centralizat la nivelul Marelui Cartier General și al Comandamentului Trupelor din Transilvania. „Că ne vor ataca ungurii — nota generalul Gheorghe Mărdărescu, comandantul forțelor române din Transilvania —, nu ne-am îndoit nici o clipă. Credința aceasta se sprijinea pe activitatea guvernului comunist, reorganizarea armatei, numeroase transporturi de trupe din interior spre est, deplasările de forțe de pe celelalte fronturi și dirijarea lor în regiunile Tokaj și Szolnok, incursiunile și atacurile zilnice ale trupelor ungurești de pe linia Tisei (...); toate acestea trădau intenția inamicului de a ne ataca“.

În ajunul bătăliei, situația celor doi combatanți se prezenta astfel: Partea română își avea dispuse cele 6 divizii de infanterie, 2 divizii de vînători și 2 divizii de cavalerie (reunind 90.000 de militari, 92 de batalioane de infanterie, 58 de escadroane de cavalerie, 80 1/2 baterii de artilerie, 3 escadrile de aviație și un tren blindat) în două sectoare — de Nord și de Sud — de-a lungul a 300 de km, între localitatea Cop, la nord, și confluența Tisei cu Mureșul, la sud, avînd ca punct de despărțire localitatea Abádszalók.

În prima linie erau desfășurate diviziile 16 și 18 infanterie (ardelene), iar în linia a doua diviziile 1 și 2 vînători; în rezerva generală erau concentrate, în zona localităților Carei, Oradea și Debrecen, diviziile 1, 6, 20 și 21 infanterie (ultimele două ardelene) și diviziile 1 și 2 cavalerie, adică 3/5 din totalul forțelor. Modalitatea de structurare a dispozitivului de luptă românesc evidenția ce anume formă de luptă preconiza să desfășoare comandamentul român pe Tisa — apărarea strategică. O eventuală intenție ofensivă ar fi presupus întărirea cu precădere a unuia din cele două sectoare sau eventual a unui segment de front de unde urma să fie executată lovitura principală. „Dispozitivul trupelor inamice *(române — n.n.)* — scria istoricul ungur Liptai Ervin — atesta intenția comandamentului român de a menține apărarea pe o mare adîncime. E incontestabil că în felul acesta o însemnată parte a forțelor era concentrată drept rezervă a comandamentului armatei. Asemenea acestuia, comandamentele grupurilor tindeau și ele să-și organizeze apărarea în adîncime, atunci cînd își mențineau jumătate din forțele la dispoziție pe adîncimea apărării. Fără îndoială, acest dispozitiv de apărare era apt să lovească puternic flancurile trupelor ungare care ar fi înaintat și le-ar fi silit să bată în retragere“. De asemenea, dispunerea rezervei strategice într-o zonă centrală în adîncimea apărării oferea posibilitatea concentrării acesteia „prin marșuri pe jos în 2 zile la centru și în maximum 5 zile pe una din aripi“.

Partea ungară își avea dispuse majoritatea trupelor pe frontul de pe Tisa — 7 din cele 10 divizii de infanterie, 3 din cele 7 brigăzi independente, toate cele 3 escadrile de aviație și toate cele 9 trenuri blindate — ceea ce însemna 60.000 de luptători organizați în 107 batalioane, 9 escadroane de cavalerie, 60 de baterii de artilerie, 3 escadrile de aviație și 9 trenuri blindate. Dispozitivul de luptă era structurat pe trei sectoare. La nord, între localitățile Cop și Miskolc, se aflau brigăzile 2 secui și 3 muncitori, Detașamentul mixt „Szanto“, Regimentul 39 infanterie și, în adîncime, Divizia 1 infanterie.

La mijloc, în aria marcată de localitățile Nagykorü, Szolnok, Alpár, Ceglé și Jaszládány, erau dispuse diviziile 5, 6 și 7 infanterie, părți din diviziile 3 și 4 infanterie și un regiment de husari.

Între aceste două sectoare, la Poroszló, a fost amplasată Brigada 80 internațională.

La sud, în spațiul mărginit de localitățile Csongrád, Szeged, Kistelek și Kiskunfélegyháza, erau dislocate Divizia 2 infanterie și cea mai mare parte din Divizia 4 infanterie.

În rezerva generală a fost menținută jumătate din Divizia 3 infanterie și un regiment de husari. Organizarea dispozitivului de luptă ungar evidenția intențiile ofensive ale comandamentului inamic. Se putea intui că sectorul de rupere era în dreptul localității Szolnok, iar în sectoarele de la nord și sud urmau să se pronunțe numai acțiuni ofensive cu caracter limitat. În privința raportului de forțe general se observă o relativă superioritate a trupelor române, dar pe anumite segmente de front, respectiv în cele trei zone pe care le-am amintit mai sus, comandamentul ungar a reușit să-și creeze o superioritate evidentă.

Guvernul de la Budapesta, cunoscînd că Aliații nu aveau posibilitatea să acorde ajutor militar armatei române în cazul în care ar fi fost atacată pe Tisa, a decis declanșarea imediată a ofensivei. Comandamentul inamic a conceput operația ofensivă astfel: forțarea Tisei simultan cu cele trei grupări și aplicarea loviturii principale pe direcția Szolnok, Oradea. În acest fel, se preconiza lovirea trupelor române chiar la joncțiunea dintre cele două grupări — de Nord și de Sud — și la distanțe apreciabile față de trupele franco–sîrbe (peste 100 km) și cele cehoslovace (aproape 200 km).

Lovitura principală, în centru

Ofensiva armatei ungare a început în zorii zilei de 20 iulie 1919 cu o puternică pregătire de artilerie. În sectorul Szolnok, unde gruparea principală ungară își avea baza de plecare, au executat foc 210 tunuri, în mare parte artilerie grea, iar în sectorul Tokaj peste 50 de piese de diferite calibre. În primele zile de luptă, între 20 și 23 iulie, trupele ungare au reușit să obțină importante succese tactice pe cele 3 direcții de atac și să realizeze trei capete de pod la est de Tisa. La centru, în dreptul sectorului de rupere, capul de pod a atins dimensiuni considerabile, de 40 km lărgime și 25 km adîncime, la extremitățile de la nord și sud întinderile capetelor de pod fiind mai reduse, de 17 km lărgime și 12 km adîncime, respectiv 20 km lărgime și 8 km adîncime.

Comandamentul român, o dată cu dezvoltarea ofensivei trupelor ungare, a sesizat importanța diferită a acțiunilor celor trei grupări adverse; era evident că lovitura principală se pronunța la centru, pe cînd operațiile de la nord și sud aveau o importanță secundară, astfel că „planul acțiunii române — după cum scria Constantin Kirițescu — năștea și lua corp din aceste constatări".

Generalul Gheorghe Mărdărescu a trimis marilor unități din subordine, încă din seara zilei de 20 iulie, ordinul de operații prin care erau detaliate acțiunile pentru stăvilirea ofensivei ungare și trecerea la contraofensivă. Diviziile din primele eșaloane trebuiau să opună o rezistență cît mai activă pentru a încetini ritmul ofensivei inamice, a identifica gruparea forțelor adverse și a asigura timpul necesar concentrării marilor unități din rezerva generală (diviziile 1 și 6 infanterie și 2 cavalerie) într-un grup de manevră, pus sub comanda generalului Traian Moșoiu. Misiunea Grupului de Manevră era aceea de a lovi astfel inamicul încît să-i răstoarne dispozitivul de luptă și să-i taie liniile de legătură și de aprovizionare, ceea ce ar fi însemnat fie încercuirea forțelor principale ale adversarului și scoaterea lor din luptă, fie aruncarea armatei ungare înapoi peste Tisa.

„Am văzut în orașe pur maghiare ca Debrețin cum primarul și preotul au venit să-i mulțumească comandantului armatei române pentru că asigură ordinea în țară. Regele României, care a inspectat recent această regiune, a primit peste tot mulțumiri din partea tuturor claselor sociale, care i-au felicitat pe români că i-au păzit de anarhie. Ungariei nu i s-a dat suficient impresia că a fost învinsă. Dacă ar fi fost așa, am fi fost astăzi în relații de pace cu ea".

(Ion I.C. Brătianu, 10 iunie 1920;
apud Catherine Durandin,
Istoria românilor,
Iași, Institutul European, 1998, p. 178)

Contraofensiva forțelor române a fost declanșată în dimineața zilei de 24 iulie. Încă din prima zi inamicul a pierdut inițiativa pe care o deținuse pînă atunci. Sesizînd pericolul de a fi încercuite, trupele ungare, spre seara zilei de 25 iulie, au început retragerea generală, precipitîndu-se spre Tisa într-o debandadă totală, „aruncînd în drum armele și munițiile din căruțe... îmbulzindu-se spre pod și pe pod *(podul de la Szolnok — n.n.)* într-o învălmășeală de neînchipuit", după cum sugestiv descria Constantin Kirițescu. Pînă la 27 iulie, trupele atacatoare au fost respinse pe același aliniament de pe care plecaseră la atac cu opt zile mai înainte, dar cu moralul și efectivele substanțial diminuate. Prin comunicatul său din aceeași zi, Marele Cartier General român anunța că: „După lupte crîncene, inamicul a fost azvîrlit de pretutindeni peste Tisa; el se retrage în debandadă, urmărit de aproape de trupele noastre".

Succesul contraofensivei române s-a datorat funcționării perfecte a întregului mecanism al armatei române din Transilvania. Concepția și planul de operații au fost conforme cu realitățile cîmpului de luptă, sistemul logistic a răspuns corespunzător și la timp necesităților desfășurării operațiilor, cooperarea între arme și legătura dintre unități a funcționat ireproșabil, moralul trupei a fost ridicat.

Guvernul Garbai–Kun nu se aștepta ca armata română să-și continue ofensiva spre Budapesta. Se credea că, la fel ca în mai 1919, trupele române se vor opri și își vor reorganiza dispozitivul de luptă pe Tisa. Dar, atît timp cît cercurile politice conducătoare de la Budapesta refuzau să recunoască hotărîrea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, de unire a Transilvaniei cu România și recurgeau la forța armelor pentru a se opune împlinirii acestei decizii, oprirea trupelor române pe Tisa ar fi constituit o greșeală. Existența pericolului bolșevic la hotarele răsăritene și apusene ale țării, ambele vizînd amputări ale teritoriului românesc, „ne impunea, ca o datorie imperioasă — așa cum scria Constantin Kirițescu —, să căutăm să desființăm pentru totdeauna, cel puțin pe cel din fața noastră". În deplină cunoștință de cauză, Înaltul Comandament român a hotărît forțarea Tisei și urmărirea armatei ungare pînă la capitulare. La acel moment se considera că aceasta era singura cale pentru stingerea focarului de război ce amenința grav România și pacea în centrul Europei.

Importanța deosebită pe care cele mai înalte cercuri conducătoare ale României au acordat-o acțiunilor armatei române pentru forțarea Tisei și urmăririi trupelor ungare spre Budapesta a fost pusă în evidență de însuși faptul că regele Ferdinand, regina Maria, precum și președintele Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu, au fost prezenți în acele zile pe front, în locurile cele mai fierbinți, la Tiszabo și Kisköre, unde fuseseră stabilite sectoarele de forțare a Tisei.

După cîteva zile de pregătire, a urmat pe 30 iulie trecerea diviziilor 1 și 2 vînători și 6 infanterie pe malul drept al Tisei. În următoarele 2 zile s-a grăbit trecerea celorlalte unități și mari unități române la vest de rîu deoarece rezistența palidă opusă de armata ungară pe timpul forțării Tisei conducea la ideea că aceasta ar fi trecut deja la organizarea aliniamentelor de apărare a Budapestei. În aceste condiții, înaintarea armatei române spre capitala ungară trebuia grăbită pentru a nu lăsa adversarului răgazul necesar consolidării apărării. Înaintarea impetuoasă a forțelor române a surprins total inamicul, pînă la 3 august capitulînd în fața lor șase divizii de infanterie ungare — 1, 2, 4, 5, 6 și 7 — și cele trei brigăzi independente — de secui, muncitorească și internațională —, ceea ce însemna un efectiv de 1.235 de ofițeri și peste 10.000 de soldați. Totodată au fost capturate însemnate cantități de armament, muniții și alte materiale de război.

Românii, ținută impunătoare

Coloană de artileriști români în Budapesta

Primele subunități române care au intrat în Budapesta au fost trei escadroane din Brigada 4 roșiori, comandate de generalul Gheorghe Rusescu, ce aveau ca întăriri 2 grupe de mitraliere și o secție de artilerie compusă din două tunuri. A doua zi, la orele 18,00, generalul Gheorghe Mărdărescu primea pe bulevardul Andrássy defilarea detașamentului compus din Regimentul 4 vînători, un escadron din Regimentul 23 artilerie și un divizion din Regimentul 6 roșiori. Descriind momentul defilării trupelor române în Budapesta, generalul Gh. Mărdărescu nota: „Ținuta ofițerilor și a trupei era impunătoare, trupele au fost primite de public cu liniște, încredere și chiar cu simpatie". Pentru obiectivitatea necesară în astfel de ocazii prezintă interes însemnarea însărcinatului cu afaceri al Marii Britanii la București, Frank Rattigan, trimisă către Foreign Office: „Sunt informat că trupele române la intrarea în Budapesta au fost primite, dacă nu cu entuziasm, în orice caz, cu o aparentă satisfacție de populația ungară". Satisfacția se datora desigur căderii regimului comunist, deoarece, de la 1 august deja, la ședința Consiliului Muncitoresc din Budapesta, cabinetul Garbai–Kun a depus mandatul. În locul acestuia a fost format un guvern de nuanță social–democrată, condus de Peidl Gyula.

Ocupația română în Ungaria a durat pînă cînd s-au constituit nucleele armatei și jandarmeriei ungare și s-au creat condițiile necesare pentru o stabilitate politică internă. Plecarea trupelor române din Budapesta a început la 11 noiembrie 1919, retragerea spre granița României realizîndu-se pe etape, fiecare localitate fiind predată autorităților ungare. Ultimele efective române au părăsit teritoriul Ungariei la 30 martie 1920.

Din punct de vedere militar, campania anilor 1918–1919 ocupă un loc distinct în istoria militară modernă a României, în sensul că a fost unicul război în care armata română a luptat singură, fără aliați. Planurile de operații și execuția acestora au fost atributul exclusiv al Marelui Cartier General român.

Victoria repurtată de armata română în anii 1918–1919 a presupus numeroase jertfe. Pierderile suferite s-au ridicat la 188 de ofițeri și 11.478 de soldați, dintre care 69 de ofițeri și 3.556 de soldați au făcut supremul sacrificiu pe cîmpul de luptă. Cele mai mari pierderi s-au înregistrat în luptele din vara anului 1919, cînd numele a 123 ofițeri și 6.434 soldați au fost înscrise în dreptul celor morți, răniți sau dispăruți.

Aceasta a fost jertfa de sînge pe care armata română a adus-o după încheierea primului război mondial pe altarul consfințirii istoricei hotărîri din 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia. ■

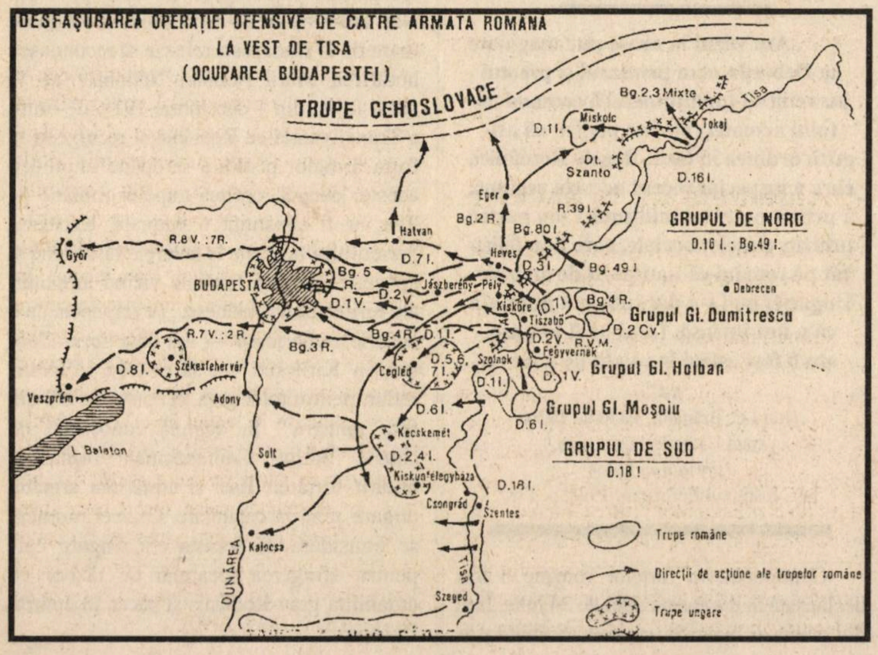
DESFAŞURAREA OPERAŢIEI OFENSIVE DE CATRE ARMATA ROMANA
LA VEST DE TISA
(OCUPAREA BUDAPESTEI)
TRUPE CEHOSLOVACE
Bg.2,3 Mixte
Tisa
Miskolc
Tokaj
D.11.
Dt. Szanto
D.16 I.
Eger
R.39 I.
Bg.2 R.
Bg.80 I.
GRUPUL DE NORD
D.16 I. ; Bg.49 I.
Hatvan
Heves
D.3 I.
Bg.49 I
R.8 V. : 7R.
Győr
D.7 I.
Bg.5 R.
BUDAPESTA
Jászberény
Pély
D.2 V.
D.1 V.
Kisköre
D.7 I.
Bg.4 R.
Debrecen
Tiszabő
Grupul Gl. Dumitrescu
D.2 Cv.
R.7 V. : 2 R.
Bg.4 R.
D.1 I.
D.2 V.
R.V.M.
Fegyvernek
Bg.3 R.
D.8 I.
Székesfehérvár
Cegléd
D.5,6, 7 I.
Szolnok
D.1 I.
D. 1 V.
Grupul Gl. Holban
Veszprém
Adony
D.6 I.
Grupul Gl. Moşoiu
D.6 I.
Kecskemét
L. Balaton
Solt
D.2,4 I.
GRUPUL DE SUD
D.18 !
Kiskunfélegyháza
D.18 I.
Csongrád
Szentes
Kalocsa
DUNĂREA
TISA
Szeged
Trupe române
Direcții de acțiune ale trupelor române
Trupe ungare

Prima mare criză a Societății Națiunilor

Războiul din Manciuria

Theodora STANCIU

„Continuarea politicii prin alte mijloace" — definiția războiului aparținînd lui von Clausewitz sfidează timpurile. Și conflictele. Poate, în primul rînd, chiar secolul XX... Perioadă a instabilității, a celor două războaie mondiale, perioadă a timpurilor „grele". Și însîngerate. Perioada reimpunerii pe scena politicului a altor lumi, considerate, pînă mai ieri, „periferice".

Rădăcinile conflictului

Lumea asiatică își începe „deschiderea", bătălia pentru cucerirea hegemoniei mondiale. Accesul în clubul supraputerilor pare, la prima vedere, imposibil, dar miracolul japonez se pare că îl va decoda...

Situația în Japonia împăratului Hirohito la începutul deceniului IV nu pare să se înscrie sub cele mai bune auspicii. Mai ales în ceea ce privește viața internă. Schimbări la vîrful staff-ului guvernamental — chiar permiterea accesului la frîiele Ministerului de Interne a unui personaj destul de dubios, pe numele său, Kenzo Adachi implicat prin organizația teroristă Genyosha în tentativa de asasinat a ministrului de Externe Okuma, în 1889 și a împărătesei Coreei, în 1895.

Economic vorbind, „crizei mătăsii" i se va adăuga, în urma recoltelor record din perioada 1927–1929, „criza orezului". Situația socială se degradează văzînd cu ochii. În regiunile din nord — cu precădere prefecturile Yamagata și Akita — se ajunge chiar la vînzarea de către părinți a fiicelor, pe post de gheișe sau chiar prostituate. Prețul unei tinere ajunsese deja la 400 de yeni... (cf. J. Laquiller, *Le Japon,* 1966).

Acestora li se vor adăuga și adevărate scurt–circuite politice. Îndemnul spre harakiri pentru amiralul Takarabe, negociatorul nipon la Conferința navală de la Londra, dar chiar și tentativa de asasinare a primului ministru — Hamaguchi, rănit grav la 14 noiembrie 1930 de către un membru al societății teroriste Aikokusha. Șeful guvernului, datorită agravării rănii ce nu mai putea fi tratată, va demisiona la 11 aprilie 1931, în favoarea unui alt membru al partidului Minseito — Reijiro Wakatsuki.

Extinderea teritorială, noile necesități, ivite rînd pe rînd în traiectoria „succesului" mondial, încep să se regăsească în declarațiile acestei noi puteri. Pentru că — „oricare ar fi sacrificiul, noi trebuie să apărăm drepturile și interesele ce avem în Manciuria și Mongolia" — consemna în discursul său baronul Wakatsuki, la 5 septembrie 1931.

„Un popor cu o supraabundență de populație ce nu-și mai găsește loc de trai în insulele sale este nevoit să-și caute, în mod echitabil, un drum pentru a trăi și a se dezvolta" — declara în aceeași linie, șeful partidului rival Seiyukai, Inukai Ki. Războiul începea să se facă simțit în aer...

Trupe japoneze trecînd prin Marele Zid chinezesc (1933)

Incidentele de la Mukden

Vara anului 1931 va oferi cîteva evenimente care vor prevesti furtuna ce avea să izbucnească în Orientul Îndepărtat.

Primul, mai mult cu efect propagandistic, a fost arestarea și executarea de către chinezi, la Suloun, în august, a unui ofițer japonez de informații — Nakamura Shintaro (v. și T. Takeuchi, *War and Diplomacy in the Japanese Empire,* 1935). Al doilea l-a constituit un conflict minor dintre țăranii chinezi și cei coreeni în problema folosirii irigațiilor. Poliția niponă a sprijinit partea coreeană, ajungîndu-se astfel, la încurajarea masacrării populației chineze din Coreea. Cercurile militare japoneze încep să-și facă din ce în ce mai auzit cuvîntul...

Semnalul declanșării agresiunii efective japoneze îl va constitui însă o explozie într-o localitate situată la nord de orașul Mukden, în noaptea de 18 spre 19 septembrie 1931. Considerată mai întîi ca o „manevră militară" (cf. *Military Tribunal for the Far East. Proceedings,* 1948), explozia de la Liutaogou a deschis conflictul manciurian. În numai cinci zile, cele mai importante centre economice și strategice din provinciile Jilin și Liaoning au fost ocupate de forțele nipone. Din a doua jumătate a lunii noiembrie va începe ofensiva în lungul liniei ferate Mukden–Shanghaiguan, avînd ca obiectiv principal ocuparea părții vestice a golfului Liaotung, ce deschidea calea spre China Interioară. Numai în trei luni, japonezii au cucerit cele trei provincii ale Chinei de Nord–Est (C-tin Bușe, Z. Zanfir, *Japonia. Un secol de istorie. 1853–1945,* 1990).

Era pentru prima oară cînd o putere, membră a Societății Națiunilor, violînd normele de drept internațional, desconsiderînd în totalitate sistemele de tratate, acorduri, pacte și convenții comitea un act de forță împotriva unui alt stat membru. Declarația secretarului general al Societății Națiunilor, sir Eric Drumond, conține în același timp simptomele fricii și ale duplicității — se va înființa o comisie „... pentru a se vedea dacă nu e vorba de un simplu act de banditism, împotriva căruia chinezii n-ar avea dreptul a se plînge la Societatea Națiunilor" (cf. G. Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică,* București, 1965).

Dar, „a presupune un moment că, pe această scenă mondială, conflictele ideologice ar putea înceta în favoarea negocierilor liniștite ține de o pioasă utopie" (P. Ansart, *Idéologies, conflicts et pouvoir,* 1977).

Comisia Lytton. Reînceperea conflictului

La 10 decembrie 1931 va lua ființă și Comisia de studiu a Societății Națiunilor în care intrau reprezentanți ai Marii Britanii, Franței, Italiei, Germaniei și SUA, conducerea fiind încredințată diplomatului englez Edward G. B. Lytton (M. Baumont, *La faillite de la paix,* 1967). După cîteva luni bune de cercetări, comisia va înainta guvernelor chinez și nipon un raport, dat publicității la 2 octombrie 1932. Analizele se pare că nu au condus la nici un rezultat amiabil pentru cele două părți implicate.

Alte incidente, la fel de „manipulate" dinspre partea niponă (T. Yoshihashi, *Conspiracy at Mukden. The Rise of the Japanese Military,* 1963) vor agrava situația, de altfel foarte instabilă. În septembrie 1932, Shanghaiul va fi scena unei impresionante adunări populare de protest față de intervenția japoneză în China de Nord–Est.

De astă dată vor riposta chiar și SUA. Administrația Hoover va dispune trimiterea în zonă a unui crucișător, „Huston", însoțit de 6 distrugătoare, ample manevre se vor efectua și în apele Insulelor Hawaii de către o puternică escadră americană — 9 cuirasate, 2 portavioane și 30 distrugătoare.

Conflictul asiatic va reizbucni în noaptea de 28/29 ianuarie 1932. Forțelor nipone li se vor opune acum, destul de îndîrjit, unități din corpul voluntarilor de la Shanghai. Tot acum își vor „manifesta" bravura și cei trei vestiți „eroi bombă–umană". Cei care, în ziua de 21 februarie 1932, purtînd o mare încărcătură de dinamită, se vor plasa în rețeaua de sîrmă ghimpată chineză pentru a crea, prin explozie, o breșă. Rămășițele celor trei subofițeri infanteriști, glorificate, au fost depuse în Muzeul militar din Tokio. Celebrarea sacrificiului lor — san youshi —, a cunoscut un adevărat ceremonial. Mamele eroilor, într-un tren special, au făcut turul țării pentru a primi omagiul poporului nipon.

În timp ce pe malul lacului Leman se deschidea, cu participarea Japoniei, Conferința internațională pentru dezarmare, ostilitățile nipono–chineze au fost redeschise de aviație, Shanghaiul cunoscînd un bombardament crîncen. Noi debarcări pentru a surprinde spatele armatei a XIX-a chineze. Dar și încrîncenări eroice din partea autohtonilor.

O nouă rezoluție în trei puncte a Societății Națiunilor, printr-o Adunare Generală Extraordinară, va încerca rezolvarea conflictului. Dar fără nici un rezultat...

Un nou stat apare pe scenă. Creație artificială — Manciuko — cu o regență provizorie încredințată lui Pu–Yi (Henry P'u-i; 1906–1967), fostul împărat chinez, răsturnat de pe tron în 1911 de revoluție.

Dar și alte atacuri... După ocuparea provinciilor Girin, Mukden și Heilang–Jiang, trupele japoneze au declanșat atacul asupra Chinei Apusene. Obiective clamate — China de Nord și Mongolia Interioară. În iulie începe ofensiva pentru ocuparea regiunii Jehol. După puternice presiuni exercitate asupra chinezilor, japonezii vor reuși să ocupe orașul Shanghaiguan, poarta de trecere spre China de Nord (ianuarie 1933). Pe 4 martie, orașul Jehol va cădea, iar în următoarele două săptămîni, japonezii vor pune stăpînire pe o parte a Marelui Zid, amenințînd, din această poziție, chiar Beijingul...

Pe plan diplomatic o ultimă zvîcnire de orgoliu a Societății Națiunilor prin Raportul final cu privire la diferendul chino–japonez, adoptat la 24 februarie 1933. O Manciurie autonomă, ce încălca flagrant integritatea teritorială și suveranitatea Chinei.

Japonia sesizează „slăbiciunile" și se retrage din forul internațional, datorită „erorilor serioase atît în ceea ce privește constatarea faptelor cît și în ce privește concluziile ce se trag din aceste fapte..." (A. Vianu, C. Bușe ș.a., *Relații internaționale în acte și documente,* vol. I).

Sfîrșitul conflictului se va înclina în favoarea celui mai puternic al momentului. Convenția de la Tangku din 31 mai 1933 va fi acceptată, în ciuda condițiilor deosebit de grele, de către delegația gomindanistă. Se creează o linie de demarcație a noilor puteri, linie ce nu poate fi încălcată de armatele chineze, pe cînd forțele nipone puteau să o survoleze oricînd, pentru păstrarea... controlului.

O Notă amicală, datată 1934, pare a încheia întreaga poveste a primului conflict ce a zguduit cercurile internaționale ale Societății Națiunilor. Ea este pomenită de președintele SUA în mesajul său către Congres, în decembrie 1934, F. D. Roosevelt fiind ferm convins că Japonia, în condițiile date, „nu are nici cea mai mică intenție de a crea complicații unei alte puteri, oricare ar fi ea"... Lumea era departe de realitatea decodării traiectoriei expansioniste nipone. Astăzi, „este bine cunoscut faptul că extinderea înspre est, începînd cu experimentul manciurian din 1931, cu pătrunderea mai accentuată din 1937 și cu încălcarea teritoriilor franceze indochineze sau a Indiilor de Est olandeze din 1941 a reprezentat un proiect extrem de bine ghidat de la Tokio...". (T. Yoshisashi). ■

Un „suspect" chinez capturat de trupele japoneze

Aventura africană a Italiei lui Mussolini

Războiul din Etiopia

Cristian SANDACHE

Prin tratatul de la Ucciali, din 1889, conform articolului 17 (interpretat însă într-un sens ceva mai flexibil), Italia deținea o bază juridică pentru a emite unele pretenții în ceea ce privește exercitarea unui veritabil protectorat asupra Etiopiei. Șeful guvernului italian din acea vreme — Crispi — l-a interpretat astfel, însă s-a „izbit“ de ostilitatea autohtonilor și nu în ultimul rînd a Marii Britanii. Englezii se temeau bunăoară, să vadă coloniștii italieni ai generalului Baratieri înaintînd în Eritreea către Sudan. La 1 martie 1896, trupele italiene, comandate de către generalul Baratieri, au suferit o drastică înfrîngere în localitatea Adoua, din partea combatanților etiopieni conduși de către negusul Menelik.

Un șoc național

Adoua a constituit un adevărat șoc național în Peninsulă, fiind pomenită multă vreme ca un exemplu rușinos despre ceea ce înseamnă umilirea pe plan militar a unei națiuni ce se mîndrea totuși cu faptul că strămoșii săi romani reprezentaseră cîndva un veritabil model sub aspectul organizării și tehnicii cazone. În consecință, printr-un Tratat semnat în chiar capitala Etiopiei — Addis Abeba — Italia a fost obligată să recunoască independența statului african (1896). E interesant de observat faptul că negusul Menelik fusese substanțial ajutat în obținerea puterii politice tocmai de către Italia. (Paradoxurile istoriei n-au fost niciodată puține!) În anul 1923, statul italian se prezenta drept avocatul cel mai ardent al accederii Etiopiei în Societatea Națiunilor, „confirmînd“ practic încă o dată imprevizibilitatea diplomației. Mai mult decît atît, în anul 1928 Italia și Etiopia au încheiat un tratat de amiciție și colaborare dîndu-se impresia că adversitățile anterioare încetaseră. Faptul că ulterior negusul a căutat să-și diversifice contactele economice internaționale orientîndu-se către Statele Unite ale Americii și Japonia a iritat în mod evident Italia. Susceptibilitatea aproape bolnăvicioasă a lui Benito Mussolini, orgoliile de mare putere militară și politică „în devenire“ nutrite de Roma fascistă vor conduce în mod aproape inexorabil către o stare de conflict între cele două state. Fascismul dorea nu numai răzbunarea umilitoarei înfrîngeri de la Adoua ci și anexarea propriu-zisă a Etiopiei, considerîndu-se că dinamica populației din Peninsulă recomanda aproape, strămutarea către noi spații a surplusului de italieni. Propaganda mussoliniană a alcătuit chiar un clișeu foarte răspîndit ulterior în epocă, o imagine potrivit căreia națiunea „săracă și preponderent proletară a Italiei“ are nevoie de un „loc sub soare“, iar națiunile engleză și franceză — „plutocratice și reacționare“ — se opun din egoism și îngustime de spirit acestei nobile intenții a Romei.

În fapt, dacă Italia putea avea preponderență în Etiopia obținea o poziție solidă pe flancul uneia dintre marile rute maritime din lume. Era vizat controlul în Marea Roșie. Prin aranjamentul cu Marea Britanie din decembrie 1925, Italia anunța că intenționează să construiască o cale ferată în zona etiopiană. Etiopia s-a împotrivit în fapt, chiar dacă la un moment dat se părea că asperitățile dintre Roma și Addis Abeba se estompaseră. Printr-un tratat comercial încheiat în 1930, Etiopia favoriza importul de mărfuri japoneze și americane, superioare în genere calitativ celor italiene. Din 1932 se poate aprecia că adversitatea latentă Italia–Etiopia era deja o realitate. Ministrul coloniilor, generalul De Bono, după o călătorie de studii a stabilit un plan de operațiuni militare și a început în Eritreea construcția unui sistem de drumuri și căi de debarcare necesare deplasării unui corp expediționar de aproximativ 120.000 de oameni. În toamna anului 1933, Benito Mussolini i-a cerut lui De Bono să „regleze“ chestiunea etiopiană în maximum 3 ani. Din septembrie 1923, Etiopia devenise membră a Societății Națiunilor. Sub aspect militar, Italia era o țară a contrastelor.

Ultimul cuvînt

În 1923, de pildă, flota de război italiană era inferioară atît Marii Britanii, cît și Franței. Construirea a cinci crucișătoare nu s-a finalizat decît în anul 1932. Proiectele de reorganizare a armatei (în ansamblu) n-au fost finalizate decît în 1926, demarînd în genere lent.

În preajma conflictului cu Etiopia, Italia beneficia de 67 divizii, dintre care doar 33 erau totuși apte de luptă. Două dintre ele erau blindate iar tehnologia în sine cuprindea preponderent care de luptă ușoare, inferioare ca tonaj Franței sau Germaniei. Artileria antiaeriană era aproape inexistentă iar numărul aparatelor de aviaţie se cifra la 1800. Ulterior, prin eforturi deosebite, Italia a reuşit să-şi creeze o flotă de război acceptabilă: opt crucişătoare şi opt cuirasate existau în 1937 şi se dovedeau mai rapide şi cu o putere de foc superioară bunăoară navelor britanice. Se poate afirma că în comparaţie cu 1915, armata italiană se prezenta mai bine, însă performanţele discutabile ale economiei de război grevau totuşi asupra eficienţei sale. În acest sens se pot explica şi ezitările iniţiale atît ale regelui, cît şi ale lui Badoglio — şeful Marelui Stat Major privind iniţierea unei acţiuni de forţă împotriva Etiopiei. În cele din urmă, Mussolini a avut ultimul cuvînt. S-a preconizat atacarea statului african din două direcţii, simultan: din nord, din Eritreea urmau să acţioneze armatele conduse de către De Bono, iar din Est, din Somalia Italiană ar fi intervenit trupele coordonate de către Graziani. În acel moment, efectivele pe care sconta Roma erau de 400.000 de combatanţi. În ceea ce-i privea pe etiopieni puteau opune un număr de aproximativ 350.000 de luptători, însă noţiunea de „armată etiopiană“ era foarte atipică, unităţile negusului fiind formate din cete de tip feudal conduse de către un şef intitulat în limbaj băştinaş — „ras“. Practic, etiopienii erau lipsiţi de arme moderne, în vreme ce trupele italiene erau motorizate, beneficiind atît de care de luptă cît şi de arme automate. La 6 octombrie 1935, primele unităţi italiene pătrundeau în localitatea Adoua, propaganda de la Roma anunţînd în acelaşi timp solemn şi entuziast că „umilinţa din 1896 a fost spălată cu sînge“. Pătrunderea armatei italiene în Etiopia se desfăşura într-un ritm debordant. Băştinaşii cedau kilometru după kilometru, în Peninsulă conturîndu-se o stare de spirit exaltantă. Pentru a intimida Italia, Marea Britanie a concentrat în faţa portului Alexandria majoritatea forţelor sale navale: 144 de nave cu un tonaj total de 800.000 tone, cu 300.000 tone mai mult decît tonajul flotei de război italiene. Se putea tăia calea Italiei spre Suez, fie prin închiderea Canalului, fie printr-o blocadă stabilită în Mediterana. La 7 octombrie 1935 (la cinci zile după declanşarea atacului italian asupra Etiopiei), Societatea Naţiunilor a votat interzicerea exportului de arme spre Italia, prohibirea tuturor mărfurilor italiene, însă măsuri prevăzute pentru a respecta toate acestea nu au fost în mod concret luate. Să precizăm că experţii militari anglo–francezi nu au anticipat rapida victorie a Italiei în Etiopia, ipoteza lor fiind sprijinită de următorul eveniment: după ce au cucerit localităţile Aksum (15 octombrie) şi Makalle (8 noiembrie), trupele italiene s-au lovit de o neobişnuită rezistenţă în nordul Etiopiei. Concentrarea atacurilor nu a dat vreun rezultat, autohtonii respingînd cu temeritate acţiune după acţiune. (În unele sectoare ale frontului, etiopienii luptau cu arcuri, săgeţi şi lănci, alţii posedînd şi puşti de calitate tehnică inferioară.) Generalul De Bono a fost schimbat cu talentatul Badoglio. În disperare de cauză, Badoglio a optat pentru utilizarea masivă a aviaţiei, un exemplu în acest sens reprezentîndu-l distrugerea aproape în întregime a localităţii Dessie, în ziua de 6 decembrie 1935. Trupele italiene au folosit şi gaze toxice, nefăcînd nici o deosebire între combatanţii etiopieni şi populaţia civilă. Zburînd în general la mică înălţime, avioanele italiene bombardau intens coloanele de civili etiopieni ce se retrăgeau în toate direcţiile asemenea unor „turme înnebunite de groază, ajunse la paroxism“, după cum observa un ziarist, mentor al derulării luptelor. La sfîrşitul lunii februarie 1936, Statul Major al armatei italiene a decis începutul ofensivei finale, vizînd cucerirea capitalei Etiopiei — Addis Abeba. Localnicii au mai rezistat totuşi, abia la 5 mai 1936, Addis Abeba fiind într-adevăr cucerită de către unităţile conduse de Pietro Badoglio.

Piazza Venezia: Il Duce îşi trece în revistă trupele proaspăt revenite din Abisinia

Războiul italian din Etiopia s-a bucurat în Peninsulă de o mare popularitate, semnificativ fiind faptul că pînă şi antifasciştii notorii precum Croce sau Labriola au sprijinit acţiunea. A existat, totodată, un număr important de voluntari care au cerut să participe la lupte. La 9 mai 1936, regele Italiei, Victor Emmanuel al III-lea a fost proclamat împărat al Etiopiei. Tot în anul 1936, autorităţile italiene au hotărît unirea cu Etiopia şi a Somaliei, creîndu-se astfel Imperiul italian al Africii Orientale.

> **„Simpatizant al conceptului de *Realpolitik*, Mussolini a tras concluzia că avea mînă liberă pentru acel tip de expansiune colonială care fusese un obicei des întîlnit înainte de primul război mondial. Prin urmare, el a început să-şi construiască un imperiu african în 1935, cucerind Abisinia, ultima naţiune independentă a Africii, şi totodată răzbunînd o umilinţă pe care o avuseseră de îndurat italienii din partea forţelor abisiniene chiar la începutul secolului. (...) Cucerirea de către Italia a Abisiniei s-a încheiat în mai 1936, cînd Mussolini l-a proclamat pe regele Italiei, Victor Emmanuel, drept împărat al nou–denumitei Etiopii“.**
>
> (Henry Kissinger, *Diplomaţia*, Bucureşti, Ed. ALL, f.a., p. 270, 272)

În perioada 1936–1941 (cît timp a deţinut Etiopia şi Somalia), Italia fascistă a investit masiv în această zonă, cu deosebire în domeniul echipamentului sanitar şi al reţelei rutiere. (Aproximativ două miliarde de lire.) Cu toate acestea, masa etiopienilor a rămas indiferentă. Între noiembrie 1940 şi primăvara anului 1941, armate franco–engleze au atacat Etiopia, apărată în acel moment de un corp condus de către ducele d'Aosta. După pierderea capitalei, resturile trupelor italiene s-au retras pe platoul Amba–Alaghi şi au rezistat pînă cînd d'Aosta a căzut prizonier. În 1942, fratele lui Victor Emmanuel al III-lea (ducele d'Aosta) încetează din viaţă în Kenya, într-un lagăr de muncă. La 5 mai 1941, împăratul etiopian Haile'Selassie I a reintrat în Addis Abeba, revenind din exil. ■

1914–1945: Istorie și geopolitică

Războiul de 30 de ani al sec. XX

Petre OTU

Secolul XX, acum pe sfîrșite, a adus cu sine, pe lîngă multe alte fenomene și pe acela al globalizării, concept ce a suscitat și suscită încă numeroase și vii discuții. Globalizarea activităților umane a determinat ca fenomenul război să cunoască atît o extindere deosebită, sub raport spațial și temporal, cît și un caracter din ce în ce mai distructiv, prin aplicarea prioritară, în domeniul militar, a descoperirilor științifice.

În prima jumătate a acestui veac, conflictele militare, limitate pînă atunci în timp și spațiu, au devenit războaie globale, care au cuprins întinse regiuni ale mapamondului, ele desfășurîndu-se pe pămînt, în aer și pe apă, cu participarea unor efective de zeci de milioane de oameni. Cele două conflagrații mondiale, din anii 1914–1918 și 1939–1945, pot fi considerate un adevărat „război de 30 de ani“ al acestui secol, prin analogie cu un alt conflict, desfășurat în prima jumătate a secolului al XVII-lea (1618–1648). În cele ce urmează voi face unele considerații, de natură geopolitică, geostrategică și militară asupra acestei problematici pe care o consider complexă și deschisă, în continuare, unei analize pluridisciplinare.

Puteri maritime, puteri continentale

Numeroase cercetări geopolitice au pus în evidență complexitatea raporturilor dintre mare și uscat în istoria omenirii, acreditîndu-se ideea unui conflict cvasipermanent între puterile maritime și cele terestre (continentale). George Modelski vorbea despre faptul că supremația politică mondială a revenit, de regulă, statelor maritime (așa–numitelor state hegemone), adversarii acestora recrutîndu-se din rîndul puterilor terestre (continentale). O putere este considerată maritimă atunci cînd ea dispune de o deschidere semnificativă către o mare deschisă sau către ocean, fapt ce îi asigură o libertate a comunicațiilor sale. Această libertate de mișcare este o sursă potențială de putere, care fructificată cu inteligență și coroborată cu alte elemente poate asigura forță de expansiune unei formațiuni statale. Exemplele istorice sînt desigur numeroase și în rîndul lor putem cita Portugalia, Spania, Olanda, Marea Britanie etc. Ultima, profitînd de poziția sa insulară, a reușit să-și asigure, după războaiele napoleoniene (1792–1815) hegemonia, devenind pentru tot veacul al XIX-lea, prima putere a lumii. Marea Britanie și-a format și un imens imperiu colonial, extins în Asia, Africa și Australia. Trebuie spus că insularitatea nu asigură automat coagularea unui centru semnificativ de putere, ci oferă doar anumite posibilități în acest sens. Acesta este cazul Madagascarului, Formosei, Indiei, Australiei etc.

Dimpotrivă, puterile continentale sau terestre sînt caracterizate, fie prin absența unei deschideri către mare sau ocean, fie printr-un acces limitat și insuficient. În principiu o putere continentală resimte această situație printr-un complex de încercuire care generează tendința de expansiune. În acest cadru întîlnim două cazuri, să le spunem clasice — Rusia și Germania. Prima, la origine, a fost o țară exclusiv continentală, un stat cu „nările înfundate“, după expresia plastică a lui Winston Churchill. Țarul Petru cel Mare (1682–1725) a fost cel care a înscris Rusia spre statutul de mare putere. De altfel, el a urmărit cu tenacitate accederea spre mările calde potrivit formulei „Eu nu caut pămînt, ci apă“. Deși cu o evoluție întrucîtva pulsatorie, Rusia a reușit să se extindă multidirecțional, ajungînd la Oceanul Pacific, Marea Baltică, Marea Neagră. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Imperiul rus a intrat în competiție cu imperiile britanic și nipon pentru controlul unor regiuni din Extremul Orient și Asia Centrală. Contradicțiile ruso–japoneze au și generat un război între cele două state (1904–1905), soldat cu victoria Mikadoului.

La rîndul ei, Germania și-a realizat unitatea prin forță, în urma unor războaie cu Danemarca (1864–1865), Austria (1866) și Franța (1870–1871), la 18 ianuarie 1871 Wilhem I, după victoria zdrobitoare obținută asupra adversarului secular de la sud de Rin, încoronîndu-se împărat.

Constituirea marilor coaliții

Pentru a-și consolida supremația pe continentul european, al doilea Reich,

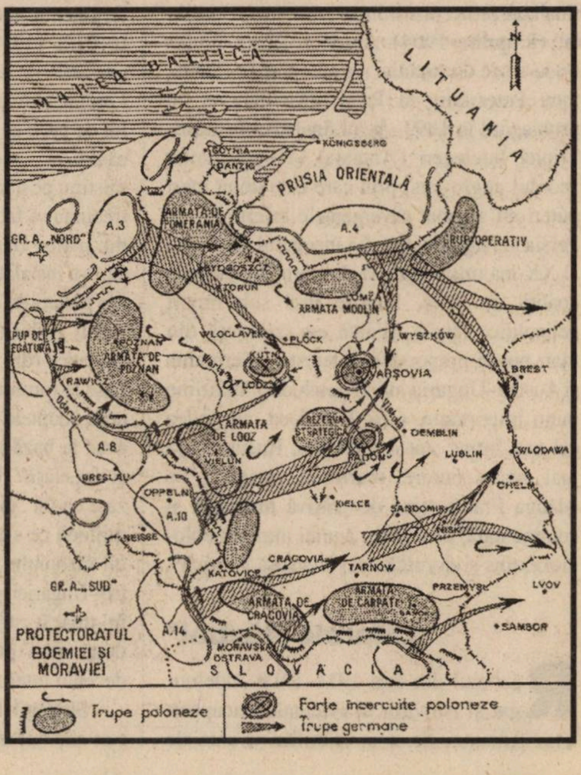
MAREA BALTICĂ
LITUANIA
KÖNIGSBERG
GDYNIA
DANZIG
PRUSIA ORIENTALĂ
A.3
A.4
GR. A. „NORD"
ARMATA DE POMERANIA
GRUP OPERATIV
BYDGOSZCZ
TORUN
LOMZA
ARMATA MODLIN
GRUP DE LEGĂTURĂ
POZNAN
ARMATA DE POZNAN
WLOCLAVEK
PLÖCK
WYSZKÓW
KUTNO
VARȘOVIA
BREST
Warta
LODZ
RAWICZ
Odera
ARMATA DE LODZ
REZERVA STRATEGICĂ
Vistula
DEMBLIN
A.8
VIELUN
RADOM
LUBLIN
WLODAWA
BRESLAU
OPPELN
KIELCE
CHELM
A.10
SANDOMIR
NISKO
NEISSE
CRACOVIA
TARNÓW
KATOVICE
GR. A. „SUD"
PRZEMYSL
LVOV
ARMATA DE CRACOVIA
ARMATA DE CARPAȚI
SANOK
SAMBOR
PROTECTORATUL BOEMIEI ȘI MORAVIEI
A.14
MORAVSKA OSTRAVA
SLOVACIA
Trupe poloneze
Forțe încercuite poloneze
Trupe germane

Invadarea Poloniei, 1939 (hărțile din aceste pagini sînt reproduse după *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, ed. a II-a, Buc., Ed. Politică, 1974)

sub conducerea cancelarului de fier, Otto von Bismarck, a inițiat un savant sistem de pacte, creînd Alianța celor trei împărați (1873) în care a atras Austro–Ungaria și Rusia. După războiul ruso–româno–otoman (1877–1878), ce a evidențiat contradicțiile dintre monarhia dualistă și Imperiul rus, dar și între Petersburg și Londra în regiunea balcanică, Germania a pus bazele Triplei Alianțe (1882), din care au mai făcut parte Austro–Ungaria, Italia și România (1883). O bună perioadă de timp, Berlinul a fost refractar unei politici expansioniste în afara granițelor Europei, pe care o considera drept o risipă de energie. După 1880, opțiunile s-au schimbat, astfel că Germania s-a preocupat de colonii. Ea a participat, în 1884–1885, la Congresul de la Berlin, consacrat împărțirii Africii, obținînd și unele posesiuni. Noua orientare cerea însă o flotă puternică în stare să concureze temuta putere navală britanică. În 1898, în toiul războiului anglo–bur, autoritățile germane au început construirea unei flote de război, programul naval fiind ulterior extins. Marea Britanie a considerat aceasta drept o adevărată provocare la adresa supremației sale navale, ce punea în discuție raportul de forțe existent. Adîncirea contradicțiilor germano–engleze a ușurat apropierea franco–britanică, ce s-a finalizat prin constituirea „Antantei Cordiale“ (8 aprilie 1904). Anterior, Rusia depărtîndu-se de Germania, s-a apropiat de Franța, între Petersburg și Paris, încheindu-se un prim acord în 1893. Actul final al constituirii Triplei Înțelegeri (Antanta) l-a reprezentat acordul anglo–rus, prin care cele două mari puteri au aplanat divergențele referitoare la Persia și Afghanistan. La începutul secolului al XX-lea marile puteri erau grupate în două coaliții de forțe, inegale însă sub raport geopolitic. Tripla Alianță era compusă din mari puteri preponderent terestre, Germania și Austro–Ungaria avînd deschideri maritime puțin importante. Cea de-a doua cuprindea cel mai întins stat de pe glob, Rusia și cea mai mare putere maritimă, Anglia. Se adăuga Franța, țară deopotrivă maritimă și continentală, posesoare a unui imperiu colonial extins și dornică de o „revanșă istorică“.

„Marele Război“

Războiul din anii 1914–1919, îndelungat și istovitor, a evidențiat incapacitatea Antantei de a-și valorifica avantajele geopolitice pe care le deținea, ea nereușind să tranșeze definitiv disputa. Rusia s-a dovedit un aliat „cu picioarele de lut“, gravele contradicții interne determinînd convulsii de amploare, care au dus la abdicarea țarului Nicolae al II-lea (2/15 martie 1917) și preluarea puterii de către bolșevici, conduși de V.I. Lenin (25 octombrie/7 noiembrie 1917). Sfîrșitul primului război mondial a adus cu sine fractura ideologică la nivelul continentului european, noul regim politic lansînd teza „revoluției comuniste mondiale“, un adevărat „djihad bolșevic“ la adresa restului lumii.

Elementul care a înclinat balanța victoriei ce s-a dovedit una „à la Phirus“ a fost intervenția SUA în război (24 martie/6 aprilie 1917). Inițiativele președintelui W. Wilson — programul de pace, în 14 puncte, crearea Societății Națiunilor — nu s-au bucurat de susținerea necesară din partea opiniei publice americane, astfel că SUA au adoptat o poziție izolaționistă, neimplicîndu-se în problemele europene.

Armistițiu sub semnul „revanșei“

La sfîrșitul conflagrației, ordinea politică internațională, ce a primit consacrarea juridică în hotărîrile Conferinței de pace de la Paris (1919–1920), nu lasă prea multe speranțe de trăinicie. De altfel, mareșalul Ferdinand Foch, auzind de semnarea tratatului de pace de la Versailles (28 iunie 1919) a exclamat: „Aceasta nu e o pace ci un armistițiu pe douăzeci de ani“. Anglia și Franța trebuiau să facă față singure sfidărilor venite din partea Germaniei, în care spiritul revanșei s-a instalat rapid, fapt ce a ușurat preluarea puterii de către partidul nazist condus de Adolf Hitler (30 ianuarie 1933) și a Rusiei sovietice (din 1922, URSS), care nu participase la forumul din capitala Franței. Ambele erau adeptele unei politici expansioniste, ce avea la bază principii de „rasă“ (Germania) și de „clasă“ (URSS). Între ele se găseau așezate ca un „tampon“ o serie de state mici și mijlocii ce s-au refăcut sau întregit la sfîrșitul războiului, ca urmare a destrămării Austro–Ungariei și Imperiului rus. Să remarcăm în treacăt strînsa colaborare dintre aceste două mari puteri, cu deosebire în primul deceniu interbelic.

Strategia Marii Britanii și Franței a constat din atragerea Germaniei și a Uniunii Sovietice pentru a slăbi colaborarea dintre ele și eventual a le contrapune. „Politica de conciliere“, dusă de Londra și Paris, ce a înlesnit întărirea celui de-al treilea Reich și care a culminat cu reuniunea de la München (29–30 septembrie 1938), unde Cehoslovacia a fost mutilată, în absența Moscovei, a urmărit tocmai acest obiectiv. De altfel, la procesul de la Nürnberg, mareșalul Keitel a declarat că: „Scopul Münchenului era de a elimina Rusia din Europa, de a cîștiga timp și de a desăvîrși înarmarea noastră“. Cum Hitler a trecut dincolo de înțelegerea de la München, ocupînd restul Cehoslovaciei (15 martie 1939), contradicțiile dintre Londra, Paris și Berlin s-au agravat considerabil. Polonia, România și Grecia au primit garanții din partea Angliei și Franței, dar era evident că doar prin asocierea Rusiei sovietice, ajutorul putea fi consistent. Cum și Hitler nu putea risca un război în vest, fără a se asigura de neutralitatea Moscovei, iată că acesta a devenit arbitru, fiind în postura să aleagă între o alianță cu Germania sau cu Anglia și Franța. Din considerente pragmatice, în care factorul geopolitic a jucat un rol important, Stalin a optat pentru o alianță cu Hitler semnată la 23 august 1939, de miniștrii de Externe Joachim von Ribbentrop și Viaceslav Molotov. Refuzînd alianța cu occidentalii, Stalin a amînat reconstituirea Antantei de la începutul secolului și a dat curs „direcției germane“ din politica externă rusă. Cele două mari puteri totalitare și-au împărțit sferele de influență în estul european de la Marea Baltică la Marea Neagră, iar războiul mondial a devenit fapt împlinit la 1 septembrie 1939, o dată cu atacul german asupra Poloniei.

Atracția marilor spații

Acordul cu Stalin i-a permis lui Hitler să aibă libertate de acțiune în vestul european, pe care l-a cucerit în urma unor campanii fulger (martie–iunie 1940). O impresie profundă a produs căderea rapidă a Franței, învinsă în doar cîteva săptămîni.

Deși Germania se afla în culmea puterii sale, din punct de vedere geostrategic situația nu era prea bună, ea găsindu-se prinsă între Marea Britanie, ajutată din ce în ce mai direct de SUA, rămase neutre și Uniunea Sovietică, a cărei presiune creștea permanent. Hitler se afla deci în postura de a alege între o „aventură maritimă“ (împotriva Marii

Britanii) și una „terestră“ (contra Rusiei sovietice); Germania a pregătit planul de invazie a insulelor britanice, dar pierzînd bătălia aeriană, s-a decis pentru un atac spre răsărit, materializînd cele scrise în *Mein Kampf* de Führer.

În același timp pactul germano–sovietic a stimulat preocupările pentru constituirea unui bloc euro–asiatic, ce urma să cuprindă Germania, URSS, Japonia. Acest proiect urmărea să depășească starea de inferioritate a Puterilor Centrale din primul război mondial și să pună sub semnul întrebării dominația anglo–saxonă asupra lumii. Generalul Karl Haushofer (1869–1945), liderul școlii geopolitice germane, scria că dacă flotele germane și japoneze cooperează cu armata terestră rusă, conflictul cu Anglia și în general cu lumea anglo–saxonă poate fi victorios. Un pas important l-a reprezentat în această privință semnarea Pactului Tripartit (27 septembrie 1940) de către Germania, Japonia și Italia. Încheiat pe o perioadă de zece ani, pactul prevedea că elementul principal al unei păci durabile era ca fiecare semnatar să primească spațiul care i se cuvine. Japonia recunoștea și respecta conducerea de către Germania și Italia a operei de creare a unei noi ordini în Europa, iar cele două puteri europene recunoșteau rolul de hegemon al Japoniei în marele spațiu răsăritean asiatic. Cei trei parteneri își asumau obligația de a colabora activ în cazul cînd una din părțile contractante era „supusă agresiunii din partea vreunei puteri, care în prezent nu participa la războiul european și în conflictul chino–japonez“. Tratatul avea evidente semnificații geopolitice. Germania, putere preponderent terestră, avea nevoie de ajutorul japonez mai ales în perspectiva unui atac în răsărit. La rîndul ei, Japonia era foarte interesată de ajutorul german în perspectiva conflictului cu SUA. În timpul vizitei ministrului de Externe sovietic Viaceslav Molotov, la Berlin (12–13 noiembrie 1940), Hitler a propus intrarea URSS în Pactul Tripartit dar Moscova a refuzat, fapt care a sporit încordarea dintre cei doi aliați. Ca și Napoleon în 1812, aflat în fața unei „dileme geopolitice“ Hitler a decis să atace Rusia, sperînd că stăpînirea noului spațiu răsăritean, acea „regiune–pivot“ (Heartland) în accepțiunea geopoliticianului englez Halford Mackinder (1861–1947), să dispună de resursele necesare pentru a putea învinge Imperiul britanic. Führerul a subevaluat însă valențele strategice ale teritoriului de cucerit, trăinicia sistemului sovietic și a supraapreciat propriile forțe. După o serie de mari succese, ofensiva germană s-a împotmolit în fața Moscovei (6 decembrie 1941–2 ianuarie 1942), falimentul blitzkrieg-ului lipsindu-l pe Hitler de singurul tip de război prin care ar fi putut obține victoria. Cauzele au fost desigur numeroase, dar bătălia Moscovei, ca și întreaga campanie din răsărit a evidențiat valoarea strategică a cîmpiei ruse. Pe de o parte era destul de lată, ceea ce facilita manevrele, iar pe de altă parte foarte adîncă, solicitînd enorme forțe pentru a o controla și stăpîni. Nici Carol al XII-lea, nici Napoleon, nici Hitler n-au găsit soluții pentru a rezolva această adevărată „ecuație“ strategică.

„Marea Alianță“

Conflictul germano–sovietic a grăbit formarea Coaliției Națiunilor Unite, ale cărei baze s-au pus la întîlnirea dintre președintele american F.D. Roosevelt și primul ministru britanic W. Churchill (8–11 august 1941, insulele Newfoundland din Oceanul Atlantic). „Carta Atlanticului“, adoptată cu acest prilej și dată publicității la 14 august, stabilea coordonatele cooperării anglo–americane și principiile de guvernare postbelice. La 24 septembrie 1941 guvernul sovietic a publicat declarația de aderare la acest document, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1942. Războiul a devenit planetar prin atacul japonez asupra bazei americane de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941), eveniment ce a determinat implicarea SUA în conflict. La 11 decembrie Hitler a declarat război SUA sperînd într-un gest asemănător al Japoniei față de URSS. Acest lucru nu s-a întîmplat, Japonia refuzînd să atace Uniunea Sovietică. Situația celor două coaliții aflate în luptă era diferită. În cadrul Axei cooperarea era deficitară, forțele și mijloacele nefiind concentrate împotriva unui adversar comun. În schimb Coaliția Națiunilor Unite a beneficiat de o anumită coordonare a eforturilor, fapt ce a înlesnit planificarea strategică, conferințele de la Teheran și Ialta fiind un exemplu semnificativ.

Comparînd grupările de forțe ce s-au înfruntat în anii 1914–1918 și 1939–1945, constatăm o situație relativ asemănătoare mai cu seamă în ceea ce privește marii actori.

1914–1918		1939–1945	
Antanta	**Tripla Alianță**	**Coaliția Națiunilor Unite**	**Axa**
Marea Britanie	Germania	Marea Britanie	Germania
Franța	Austro–Ungaria	SUA	Italia
Belgia	Imperiul otoman	URSS	Japonia
Italia (1915)	Bulgaria	China	Ungaria
Japonia		Australia	România
Rusia		Africa de Sud	Slovacia
SUA		etc.	
România (1916)			Croația
Grecia (1917)			Bulgaria
etc.		În total, 26 de state fondatoare	

Din Coaliția Națiunilor Unite lipsește Franța (învinsă în 1940), Italia (pînă în 1943), Japonia, România (pînă la 23 august 1944), Bulgaria (pînă la 9 septembrie 1944) sînt în alte coaliții față de 1914–1918. Turcia a fost neutră în anii 1939–1945. De asemenea, cauzele de natură geopolitică ale conflictului au fost, în mare măsură, aceleași. O mare putere, preponderent continentală, dorește să obțină un rol proeminent pe arena internațională, chiar pe acela de hegemon construindu-și pentru aceasta și mijloacele apreciate drept cele mai potrivite, inclusiv o flotă puternică. În raport de interesele specifice, în care un rol important l-a avut factorul geografic (geopolitic), a rezultat o anumită constelație a alianțelor. Cum marii actori ai Antantei și ai Coaliției Națiunilor Unite au fost puteri maritime ale căror poziții erau concurate de blocul german din centrul Europei, ele au reușit să-și asigure concursul celei mai mari puteri terestre de pe glob — Rusia (Uniunea Sovietică). Halfard Mackinder, într-o celebră conferință la Societatea Regală de Geografie (25 ianuarie 1904), intitulată „Pivotul geografic al istoriei“, releva faptul că „zonă pivot“ sau "țara inimă“, o constituie tocmai regiunea contro-

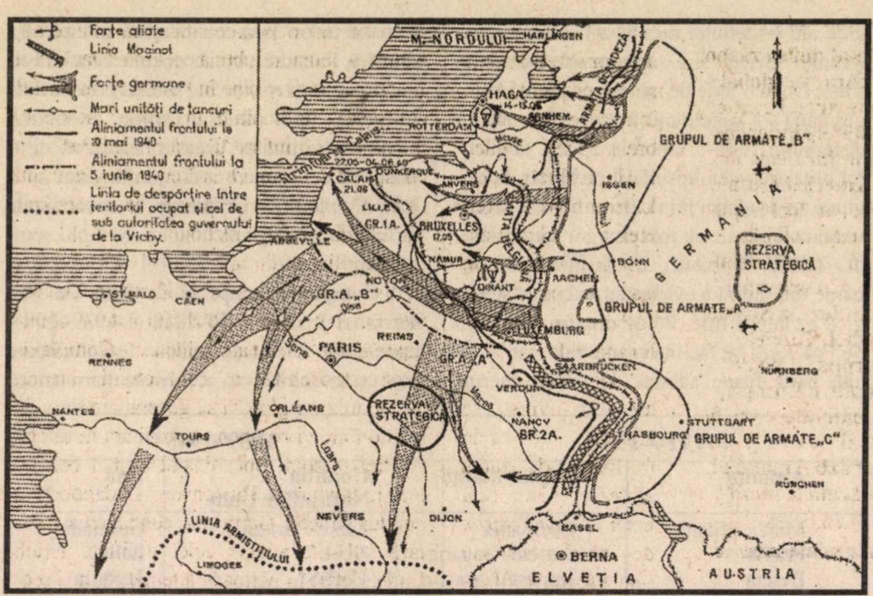
Forțe aliate
Linia Maginot
Forțe germane
Mari unități de tancuri
Aliniamentul frontului la 10 mai 1940
Aliniamentul frontului la 5 iunie 1940
Linia de despărțire între teritoriul ocupat și cel de sub autoritatea guvernului de la Vichy.
M. NORDULUI
HARLINGEN
HAGA 14-15.05
ARNHEM
ROTTERDAM
ARMATA OLANDEZĂ
GRUPUL DE ARMATE „B"
Strîmtoarea Calais
27.05–04.06.40
DUNKERQUE
CALAIS 21.05
ANVERS
LILLE
GR.1A.
BRUXELLES 17.05
ARMATA BELGIANĂ
ISGEN
Rhin
GERMANIA
REZERVA STRATEGICĂ
ABBEVILLE
NAMUR
DINANT
AACHEN
BONN
NOYON
GR.A. „B"
GRUPUL DE ARMATE „A"
ST. MALO
CAEN
LUXEMBURG
REIMS
PARIS
Sena
RENNES
GR.A. „A"
SAARBRÜCKEN
NÜRNBERG
VERDUN
NANTES
ORLÉANS
REZERVA STRATEGICĂ
NANCY
BR.2A.
STUTTGART
STRASBOURG
GRUPUL DE ARMATE „C"
TOURS
Loara
MÜNCHEN
NEVERS
DIJON
BASEL
LINIA ARMISTIȚIULUI
LIMOGES
BERNA
ELVEȚIA
AUSTRIA

Frontul de Vest: ofensiva germană

lată de ruși, în platoul euroasiatic și care fusese anterior stăpînită, între alții, de sciți, chazari și mongoli. Concluzia lui Mackinder a constat într-o formulă șoc: „Cine controlează Europa Răsăriteană, stăpînește inima lumii (Heartland), cine stăpînește insula lumii (World Island — într-o primă accepție, blocul euroasiatic), controlează lumea". Trebuie spus că ideile profesorului de geografie englez au avut un mare impact asupra guvernelor și elitei politice din multe țări.

Idei și proiecte ale planificării postbelice

Dacă în 1918 Rusia n-a putut valorifica avantajele victoriei Antantei, datorită marii implozii pe care a parcurs-o, în anii 1944–1945, după ce inițiativa strategică a trecut definitiv de partea Națiunilor Unite, regimul sovietic era pregătit să-și valorifice atuurile. Dacă primii ani ai războiului (1941–1943) au fost dominați de dimensiunea militară, victoriile și avansul trupelor aliate, în special cele sovietice, au adus în prim-plan problemele politice, ale construcției postbelice. Același Mackinder, la care ne-am referit mai sus, avertiza în studiul „The Round World and the Winning of the Peace" (1943): „Dacă Uniunea Sovietică iese din război cucerind Germania, ea se va clasa drept prima putere terestră a lumii. Ea va fi astfel și pentru că poziția sa defensivă este cea mai puternică. Heartland-ul reprezintă cea mai mare fortăreață naturală a lumii. Pentru prima dată în istorie, această fortăreață are o garnizoană suficientă ca efectiv și în ceea ce privește calitatea".

Savantul englez avansa și ideea constituirii comunității nord-atlantice, avînd ca nucleu binomul SUA–Marea Britanie, capabil să opună o forță credibilă creșterii puterii Uniunii Sovietice.

În acest context se înscrie și vizita lui Churchill la Moscova (9–20 octombrie 1944), al cărui rezultat principal l-a constituit celebrul „acord al procentajului". Acest partaj, prin care Estul european intra în sfera de influență a Moscovei, era compatibil cu interesele celor două mari puteri. Deciziile de la Moscova, la care SUA și-au dat ulterior acordul, reprezentau o percepție geopolitică a balanței de putere în raport cu un teritoriu aflat în dispută a două sau mai multe puteri. Marea Britanie era interesată de Grecia și de Marea Egee, al căror control asigura securitatea comunicațiilor imperiale britanice. Prin urmare, Churchill a trebuit să admită că golul lăsat de germani în Estul european, pe care americanii și englezii nu aveau nici capacitatea și nici interesul de a-l controla, să fie umplut de Uniunea Sovietică. În fapt, armata roșie îl și controla în bună parte, astfel că premierul englez n-a făcut decît să obțină maximum de foloase dintr-o situație rezultată în urma desfășurării operațiilor.

Ofensiva aliată a continuat pe toate teatrele de acțiuni militare, terestre și maritime, astfel că Germania și Japonia au capitulat la 8–9 mai și, respectiv, 2 septembrie 1945, după ce ultima a suportat bombardamentul atomic de la Hiroshima (6 august) și Nagasaki (9 august). Războiul a durat șase ani și o zi, el reprezentînd cea mai mare confruntare armată din istoria omenirii „Focarele" de război din centrul european și din Extremul Orient erau lichidate, iar relațiile internaționale au intrat într-o nouă etapă marcată de confruntarea bipolară SUA–URSS, în cadrul a ceea ce s-a numit Războiul Rece.

Evoluția practicii și gîndirii militare

În cei treizeci și unu de ani cît a durat conflictul, practica și teoria militară au evoluat pe coordonatele principiului „națiunii înarmate", asupra căreia și-au pus amprenta progresele științifice și tehnologice. Cele două etape „calde" (1914–1918; 1939–1945) au fost, cu alte cuvinte, un amestec de „război al națiunilor" cu unul tehnologic. Efectivele armatelor ce s-au confruntat au atins cifre de zeci și zeci de milioane de oameni, iar cantitatea și varietatea mijloacelor de luptă au fost impresionante. În anii 1914–1918 în cele 28 de state beligerante, cu o populație de circa 1,5 miliarde de locuitori, au fost mobilizați 75 milioane de oameni, iar cele 16 țări care au luptat efectiv au înregistrat aproape 37,5 milioane de victime (morți, răniți, dispăruți). În perioada 1939–1945, numărul celor mobilizați a crescut la 110 milioane, iar pierderile au fost evaluate la 40–50 milioane de persoane. Desigur, datele sînt aproximative, cele exacte probabil nu vor putea fi cunoscute niciodată.

Spațiul pe care s-au desfășurat operațiile a fost imens, în al doilea război însumînd teritoriile a 40 de state din Europa, Asia, Africa (peste 22.000.000 km^2), din cele 61 beligerante.

Mijloacele de luptă au cunoscut o perfecționare continuă, ceea ce a sporit violența confruntării desfășurată pe pămînt, pe (în) apă și în aer. În prima conflagrație armamentul automat s-a generalizat, iar artileria și-a îmbunătățit considerabil materialul. S-au folosit prima dată gazele de luptă, a apărut tancul (carul de luptă), iar motorul a tins să înlocuiască tracțiunea hipo. De asemenea,

> **„Faptul că cel de-al doilea război mondial a avut un caracter global nu mai trebuie demonstrat. Practic, au participat toate statele independente ale lumii, cu sau fără voia lor, deși republicile din America Latină, în cea mai mare parte, au fost implicate numai cu numele, coloniile imperiilor imperiale nu au avut de ales în această privință. Cu excepția viitoarei republici Irlandeze, a Suediei, Elveției, Portugaliei, Turciei și a Spaniei, în Europa, și poate Afghanistanului în afara Europei, practic întregul glob pămîntesc era fie beligerant, fie ocupat, fie și una și alta. (...) Cel de-al doilea război mondial a fost o lecție de geografie a lumii“.**
>
> (Eric Hobsbawn, *op.cit.*, p. 38)

aviația și-a îmbunătățit materialul volant și tactica de acțiune, pe lîngă misiunile de recunoaștere și legătură, impunîndu-se și cele de bombardament și vînătoare. La 14/27 decembrie 1914 s-a înregistrat prima operație aeronavală din istorie, forțele engleze atacînd cu un succes relativ portul Cuxhaven de pe coasta germană.

Aceste mijloace s-au perfecționat în perioada de armistițiu, disputele privind rolul lor în viitorul conflict fiind foarte vii. Iată, de exemplu, unii teoreticieni militari tradiționaliști au privit cu scepticism avionul, pe cînd alții i-au supraevaluat posibilitățile. În ultima categorie intră și generalul italian Giulio Douhet (1869–1930) care scria că: „Viitorul război se va decide în aer; înzestrarea și conducerea trebuie să se ghideze după principiul: pe pămînt să se opună rezistență, în aer să se realizeze atac în masă“. În formularea teoriei sale, Douhet a pornit de la considerentul că pe uscat apărarea nu va putea fi străpunsă, datorită perfecționării mijloacelor de luptă și atunci rolul decisiv trebuie să-l aibă aviația. El a supraevaluat rolul bombardierului strategic și al bombardamentului aviatic asupra populației civile, dar a intuit corect rolul supremației aeriene. În anii 1940–1945 forțele anglo–americane au efectuat pustiitoare raiduri asupra teritoriului german și japonez (a se vedea cazurile Dresda și Tokio) dar acest lucru nu a afectat hotărîtor moralul populației din țările respective. În schimb, Hitler pierzînd „bătălia aeriană“ împotriva Angliei a fost nevoit să renunțe la planul „Leul de mare“ (invadarea insulelor britanice). De asemenea, supremația aeriană pe care aliații au cîștigat-o treptat a reprezentat una dintre cauzele care au contribuit la victoria finală.

Ample discuții a generat și folosirea motorului pe cîmpul de luptă, în special a tancurilor, avansîndu-se mai multe opinii. Astfel, unii teoreticieni, în special francezi, au continuat să vadă tancul doar ca un însoțitor al infanteriei, refuzînd să ia în considerare posibilitatea acestora de a acționa și independent. Alții, între care nume celebre ca J.F.C. Fuller, B.H. Liddell Hart, L. Eimmans–Berger, Heinz Guderian, Charles de Gaulle ș.a., au fost adepții convinși ai războiului blindat.

De regulă, o armată învinsă se atașează de acele mijloace de luptă adverse care i-au inspirat un complex de inferioritate sau i-au provocat înfrîngeri. Așa s-a întîmplat și cu armata germană, care a fost surprinsă de carele de luptă aliate, iar după încheierea războiului s-au preocupat de dezvoltarea lor. Deși teoreticienii englezi, între care Fuller și Liddell Hart s-au pronunțat pentru dezvoltarea tancurilor, ideile lor n-au rodit pe pămînt britanic sau francez ci pe sol german. Adaptîndu-se mai bine realităților perioadei interbelice și fiind mai receptivi la ideile novatoare, germanii au dispus în debutul conflagrației de o evidentă superioritate în acest domeniu, binomul tanc–avion permițîndu-le să recurgă la „blitzkrig“, ce le-a adus mari succese în anii 1939–1941. Acesta a fost singurul tip de război care stătea la dispoziția Germaniei, țară cu resurse limitate și aflată într-o poziție strategică inferioară, pentru a reuși să obțină victoria. Dacă el a funcționat relativ bine în Polonia și în Vestul european, în schimb în spațiul sovietic, imens și cu o infrastructură rudimentară, i-a consacrat decesul. O dată cu înfrîngerea din fața Moscovei, Germania și-a epuizat șansele de a cîștiga războiul.

Conflictul din anii 1914–1945 a readus în discuție și concepția lui Karl von Clausevitz potrivit căreia „Războiul este o continuare a politicii cu alte mijloace“. Complexitatea deosebită a conflictului armat, amploarea lui globală au generat tendința de a autonomiza componenta militară în relația politică–război. Spre finalul primei conflagrații, tandemul Hindenburg–Ludendorff a condus practic Germania, conducerea militară substituindu-se celei politice. Erich Ludendorff, în perioada interbelică, a și teoretizat „războiul total“. El aprecia războiul

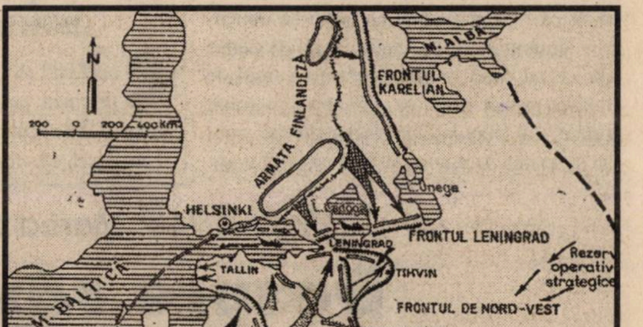
N
200 0 200 400 Km
M. ALBĂ
FRONTUL KARELIAN
ARMATA FINLANDEZĂ
L. Onega
L. Ladoga
HELSINKI
LENINGRAD
FRONTUL LENINGRAD
Rezerv operativ strategic
TALLIN
TIHVIN
M. BALTICĂ
FRONTUL DE NORD-VEST
STARAIA RUSSA
PSKOV
RIGA
FR. NORD-VEST
OSTAȘCOV
FRONTUL KALININ
VELIKIE LUKI
KALININ
DIMITROV
A.16
A.18
Gr.4Tc.
GR.A.„NORD“
KAUNAS
VILNIUS
VITEBSK
MOSCOVA
NAROFOMINSK
A.9
FR. VEST
ORȘA
SMOLENSK
FRONTUL DE VEST
Gr.3Tc.
GR.A.„CENTRU“
MOGHILEV
TULA
STALINOGORSK
Gr.2Tc.
A.4
VARȘOVIA
BREST
JLOBIN
BRIANSK
EFREMOV
Pripetul
OREL
A.6
Gr.1Tc.
A.17
TUROV
ELEȚ
FRONTUL DE SUD-VEST
VORONEJ
KIEV
BELGOROD
GR.A.„SUD“
SLOVACIA
HARKOV
Donul
FR. SUD-VEST
PROSCUROV
Nipru
CERNĂUȚI
Nistrul
UMAN
CRASNOGRAD
UNGARIA
A.3 (R)
FR. SUD
ZAPOROJIE
ROSTOV
A.11
MARIUPOL
A.4 (R)
ROMÂNIA
CHIȘINĂU
ODESSA
PEREKOP
BUCUREȘTI
KERCI
KRASNODAR
SEVASTOPOL
BULGARIA
M. NEAGRĂ
Trupe ale Germaniei și ale aliaților săi
Aliniamentul final prevăzut în planul Barbarossa
Trupe sovietice
Flota sovietică
Flota germană
Front. Dict. de la Viena

Ofensiva Germaniei și a aliaților ei pe Frontul de Est, 1941

drept factorul cel mai important în societățile moderne, iar politica, drept o continuare a acestuia cu alte mijloace. Cele susținute de Ludendorff urmăreau un obiectiv practic — mobilizarea națiunii germane în vederea „războiului revanșei“, care nu putea fi decît unul total. Victoria putea asigura Germaniei supremația mondială iar înfrîngerea putea să ducă la dispariția chiar a statului și națiunii.

După opinia mea, conducerea celui de-al treilea Reich în frunte cu Hitler a fost obsedată de victorie, dimensiunea militară prevalînd în dese cazuri.

Și tabăra Națiunilor Unite oferă un exemplu elocvent de autonomizare a segmentului război în relația amintită. Este vorba de Churchill și Roosevelt, care, așa cum spunea istoricul Florin Constantiniu, au dat întîietate înfrîngerii celui de-al treilea Reich, punînd în surdină politicul, respectiv configurația postbelică. Consecințele au fost dezastruoase, Uniunea Sovietică impunîndu-se ca o superputere, capabilă să concureze tandemul SUA–Anglia. Perfecționările tehnice au creat premise pentru ca tipul de conflict global bazat pe principiul „națiunii armate“, al populațiilor mobilizate pe front sau în spatele frontului, să fie depășit. De altfel, chiar noțiunile de „front“ și „spate“ și-au pierdut, în anii 1914–1918 și 1939–1945 (mai ales), semnificațiile de odinioară.

În toamna anului 1940, Marea Britanie a cîștigat bătălia aeriană împotriva Germaniei datorită avioanelor mai bune sub raport tehnic, radarului și cîtorva sute de piloți. Acest fapt l-a determinat pe Churchill să afirme că cei mulți datorează enorm celor atîți de puțini. Profesionalismul și specializarea începea să-și spună cuvîntul. Concomitent cu mobilizarea tuturor resurselor materiale, umane și voliționale s-a desfășurat în toată această perioadă și o cursă tehnologică, care a sporit caracterul distructiv al războiului. Așa s-a ajuns la arma atomică, care o dată lansată pe pămînt japonez, a schimbat radical coordonatele de evoluție ale conflictului armat.

Apusul supremației „bătrînului continent“

Conflictul din anii 1914–1945 și-a avut originea pe teritoriul european dar la final „bătrînul continent“ a trebuit să recunoască că vremea supremației sale a trecut. Locul hegemoniei europene fusese luat de SUA, ce intervenise în ambele conflicte, concurate de URSS care avea fapt semnificativ și un alt sistem politic.

Supremația europeană a luat sfîrșit în mod practic, la începutul lunii decembrie 1941, atunci cînd armata roșie reușea să provoace armatei germane o gravă înfrîngere, iar SUA intrau în război, ca urmare a atacului japonez de la Pearl Harbor. În 1945 în Europa Vestică sau Europa Peninsulară staționau trupele americane, iar în cea Estică se găsea armata roșie. De altfel, bomba atomică a fost lansată de o țară extraeuropeană împotriva altei țări din afara continentului, ceea ce sublinia o dată în plus locul subsidiar ce revenea Europei.

În fotoliul de lider s-au așezat SUA, care unind cele două țărmuri ale Atlanticului, s-au confruntat, timp de peste patruzeci de ani, cu Uniunea Sovietică, stat ce controla cea mai mare parte a spațiului euroasiatic. A fost un nou episod al lungului conflict dintre mare și uscat, dar acum, la sfîrșit de secol și de mileniu, este firesc să ne întrebăm dacă viitoarea mare confruntare nu se va muta în spațiu, în care omul a pătruns deja. ■

1939–1945: Marea conflagrație a secolului XX

Despre război, altfel...

Gheorghe BUZATU

Al doilea război mondial se înscrie în rîndul evenimentelor din acest secol care au prea puține șanse de a fi cumva depășite în viitor sub cele mai diverse aspecte... A rememora cîteva date esențiale este tot una cu a consemna atîtea lucruri, de-acum, comune ori a reține tot atîtea superlative: cel mai lung și cel mai devastator război din istorie; cele mai numeroase state (61), practic întreaga planetă, și cele mai mari și mai puternice armate implicate în ostilități; conflictul a cunoscut numeroase campanii fulger, dar, mai cu seamă, a fost total, ceea ce a însemnat angajarea tuturor forțelor și resurselor beligeranților pentru apropierea victoriei; războiul, deopotrivă, s-a purtat pe pămînt, pe pămînt și în aer, nu a cunoscut practic „linii ale fronturilor“, decisive dovedindu-se și acțiunile serviciilor secrete și propagandistice, toate sectoarele economiilor naționale; producția de război a atins cote greu de anticipat, în sensul că principalii beligeranți (SUA, Marea Britanie, Germania și URSS) au fost creditați laolaltă cu peste 650.000 de avioane, peste 285.000 de tancuri și cu mult peste... un milion de tunuri; s-au folosit cele mai distrugătoare arme și, în cele din urmă dar nu cel mai puțin important, s-a înregistrat cel mai mare număr de victime (aproximativ 50 milioane militari și civili).

Peste un milion de cărți

Să reținem, de asemenea, că Marele Război s-a impus istoricilor. El a beneficiat, de o manieră incredibilă. de atenția istoricilor din toate țările, astfel că, după atîtea decenii de la tăcerea armelor, faptele dintre 1939 și 1945 au oferit și oferă temeiul celei mai solide și mai vaste literaturi, însumînd de-acum peste un milion de titluri de cărți și studii pe întregul mapamond și reprezentînd sinteze și monografii, bibliografii, volume de documente și reportaje, lucrări memorialistice, ghiduri arhivistice și albume, articole speciale etc. etc.

Rîndurile precedente explică de ce mi-am propus să vorbesc altfel despre conflagrația din 1939–1945. Cred că avem toate motivele în acest sens și, mai ales, baza necesară. În acest cadru, voi apela la o lucrare ignorată în general de istorici, de către cei români în special. Este vorba de *Enciclopedia* tipărită în urmă cu peste 15 ani de americanii Don McCombs și Fred L. Worth. Cartea, intitulată *World War II Super Facts,* a apărut sub egida lui Warner Books din New York (1983, 659 pagini), în clasicul format al

„edițiilor de buzunar“. Cercetînd exemplarul din biblioteca proprie, am constatat că l-am cumpărat la Chicago, la 29 decembrie 1986, unde mă aflam pe-atunci ca invitat la Congresul anual al Asociației Istoricilor Americani (A.H.A.). Lucrarea lui McCombs și Worth își propune, în esență, să răspundă la peste o mie de întrebări privind faptele strașnice ori chiar cele mai strașnice *(Super Facts!?)* ale celui de-al doilea război mondial, precum de exemplu: ● Ce a fost Enigma? ● Cine a fost Herbert Hans Haupt? ● Care este numele vaselor de război nipone implicate în atacul de la Pearl Harbor?

Întrebările, și în consecință răspunsurile, sînt extrem de numeroase și diverse, urmînd ca, în limita spațiului disponibil, să revenim asupra unora dintre ele. Pe moment să răspund însă curiozității cititorului în privința celor trei chestiuni deja formulate. Enigma, lucru care se știe, a fost denumirea–cod a mașinii de cifrat utilizată de forțele armate germane în vremea războiului; britanicii au reușit să pătrundă misterele mașinii (inventată, în 1919, de olandezul Hugo Koch), ceea ce le-a permis să cunoască intențiile adversarului și să le anihileze în bună măsură (operațiunea Ultra, pentru Londra). Hans Herbert Haupt (1919–1942), nativ german care a viețuit la Chicago între 1932 și 1941, a fost numele spionului lansat la 17 iunie 1942 în Florida de pe submarinul U–584, în cadrul operațiunii Pastorius. El a fost supravegheat din start de FBI, apoi arestat, judecat ca spion german și executat la 8 august 1942. Relativ la forța de atac niponă la 7/8 decembrie 1941 la Pearl Harbour, ea a inclus: portavioane Akagi, Hiryu, Kaga, Shokaku, Soryu, Zuikaku, vasele de linie Hiei, Kirishima, cuirasatele Chikuma și Tone, trei submarine, nouă distrugătoare și opt tancuri.

Informații trăsnite

Enciclopedia lui McCombs și Worth cuprinde informații din cele mai trăsnite despre actorii mari și mici ai celui de-al doilea război mondial. Sînt informații care, trebuie să recunoaștem, nu se pot întîlni decît accidental în cărțile clasice de istorie. Pe cînd autorii americani se dovedesc interesați tocmai de lucrurile stranii, de curiozitățile care, și acestea, au compus „tabloul“ ce cuprinde istoria războiului. Nu am cunoștință, de exemplu, de existența vreunui studiu referitor la talia liderilor politici și militari ai războiului, mai cu seamă la... efectul acestui element asupra desfășurării evenimentelor?! Or, Don McCombs și Fred L. Worth stabilesc următoarea „scară“ a „actorilor“ conflictului: ● 152 cm — Joseph Goebbels ● 157 cm — Haile Selassie ● 160 cm — Francisco Franco, Isoruku Yamamoto, Victor Emmanuel III ● 162 cm — I. V. Stalin, H. Tojo ● 167 cm — Charlie Chaplin, Erich Raeder ● 170 cm — Benito Mussolini, Wilhelm Frick ● 172 cm — Jiang Jieshi, W. Churchill, Adolf Hitler, J. B. Tito, Regele George VI ● 174 cm — Alfred Jodl, Harry S. Truman ● 177 cm — D. D. Eisenhower, Hans Frank, Hermann Goering ● 179 cm — Alfred Rosenberg, Arthur Seyss–Inquart ● 182 cm — George C. Marshall, Joseph C. Grew ● 185 cm — Ronald Reagan, Joachim von Ribbentrop ● 187 cm — F. D. Roosevelt ● 190 cm — Henry Giraud, Albert Speer ● 193 cm — Charles de Gaulle, Ernst Kaltenbrunner, Wilhelm Keitel, Louis Mountbatten, Otto Skorzeny ● 199 cm — Richard Tregaski, corespondent american de război.

> **„Cel de-al doilea război mondial a fost dus în mai mare măsură decît primul pînă la lupta finală, fără nici un fel de intenții de compromis din partea nici uneia dintre țările combatante, cu excepția Italiei, care și-a schimbat regimul în 1943 și nu a mai fost privită ca un teritoriu ocupat, ci ca o țară ocupată cu un guvern recunoscut. (...) Această deosebită intransigență de ambele părți, neîntîlnită în primul război mondial, nu necesită o explicație specială. Era, pentru ambele părți, un război al religiilor, sau, în termeni mai moderni, al ideologiilor. A fost, de asemenea, pentru cele mai multe dintre țările implicate, o luptă pentru supraviețuire. (...) De aceea, acest război a fost dus fără nici un fel de limite. Cel de-al doilea război mondial a transformat războiul de masă într-un război total“.**
>
> (Eric Hobsbawn, *op.cit.*, p. 60)

Nu lipsite de semnificație sînt numele cîinilor, celebrul general britanic Montgomery, de exemplu, preferînd să-i țină în lesă pe adversarii săi direcți de pe front, „Hitler“ și „Rommel“ (p. 149): ● Blondie — Hitler ● Charlie — Mussolini ● Hitler — Bernard Montgomery ● Rommel — idem ● Negus — Eva Braun ● Tigar — Tito.

Extrem de numeroase știri le putem integra în categoria faptelor diverse. Așa, de exemplu, William Donovan (1883–1959), fondatorul și cel dintîi șef al OSS (Office of Strategic Services), cel mai mare serviciu de spionaj al Americii în război, a fost cel dintîi american care a primit toate cele patru mari decorații ale SUA — Medal of Honor, Distinguished Service Cross, Distinguished Service Medal și National Security Medal. Pe de altă parte, Arthur MacArthur (1845–1912) și Douglas MacArthur

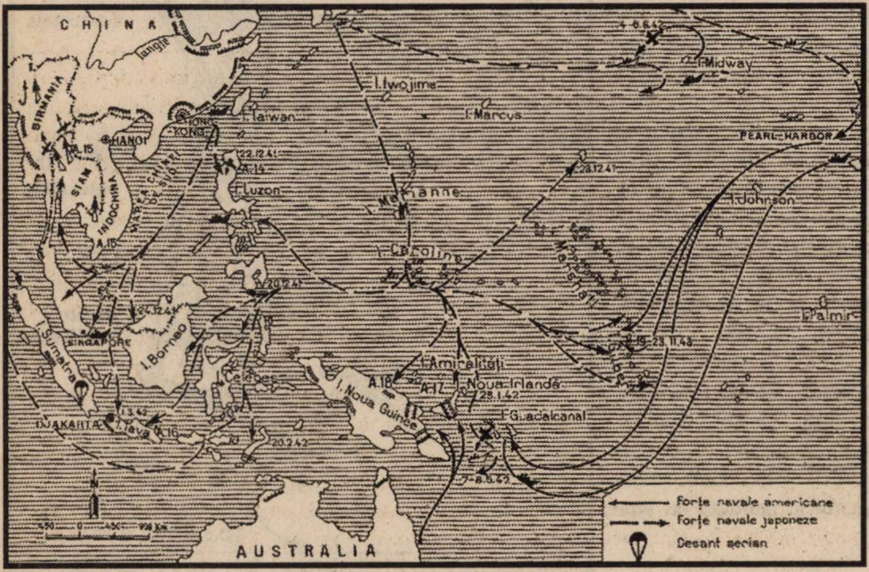

Operațiile militare din Oceanul Pacific, 1941–1943

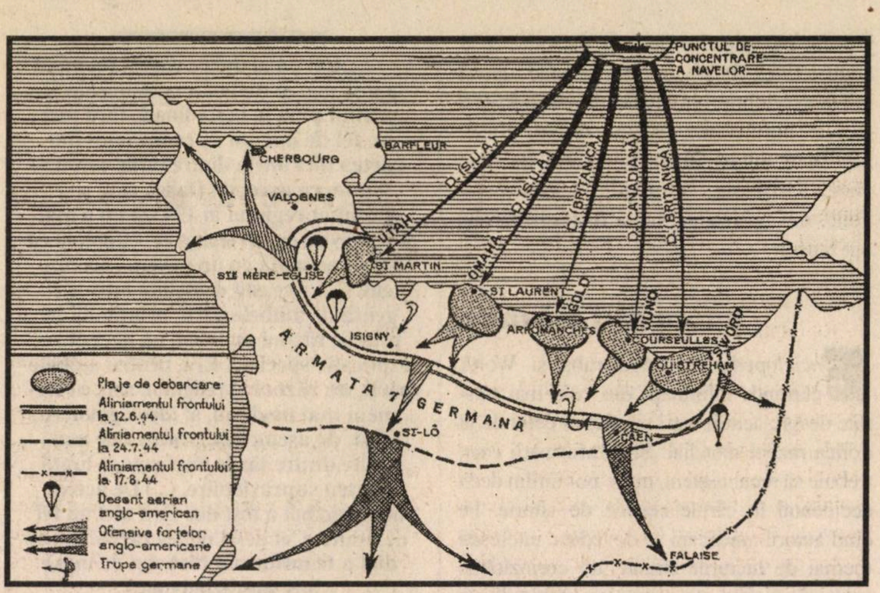
PUNCTUL DE CONCENTRARE A NAVELOR
CHERBOURG
BARFLEUR
VALOGNES
STE MÈRE-EGLISE
UTAH
ST MARTIN
OMAHA
ST LAURENT
GOLD
ARROMANCHES
JUNO
COURSEULLES
SWORD
OUISTREHAM
ISIGNY
ST-LÔ
CAEN
FALAISE
D. (S.U.A.)
D. (S.U.A.)
D. (BRITANICĂ)
D. (CANADIANĂ)
D. (BRITANICĂ)
ARMATA 7 GERMANĂ
Plaje de debarcare
Aliniamentul frontului la 12.6.44.
Aliniamentul frontului la 24.7.44
Aliniamentul frontului la 17.8.44
Desant aerian anglo-american
Ofensiva forțelor anglo-americane
Trupe germane

„Operațiunea Overlord“ (debarcarea aliată în Normandia, iunie 1944)

(1880–1964) s-au aflat între singurii americani, tatăl și fiul, care au fost distinși cu Medal of Honor. Cel dintîi, pentru faptele de arme din timpul războiului civil din 1861–1865, iar celălalt pentru succesele din Pacific din 1942–1945. După cum tot în cursul războiului, mai precis la 28 iulie 1945, un B-25 pilotat de locotenent–colonelul William F. Smith, Jr., a izbit... cel mai înalt „zgîrie nori“ al timpului: faimosul Empire State Building din New York City și aceasta în dreptul etajelor 78–79. Toate bune (vorba vine!), numai că pilotul fusese decorat cu Distinguished Flying Cross și nu mai puțin de patru Air Medals. În aceeași vreme însă, pe fronturi, s-au impus așii aerului din ambele tabere beligerante, clasamentul ținînd seama de numărul de aparate inamice doborîte, adică: **1) ruși:** Ivan Khozedub (62) ● Al. Pokrișkin (59) ● Dmitri Blinka (56) ● Nikolai Gulaev (56) **2) japonezi:** Hiroyoshi Nishizawa (102) ● Shoici Sugita (80) ● Saburo Sakai (64) **3) americani:** Richard Bong (40) ● Thomas B. McGuire (38) ● David S. McCampbell (34) **4) britanici:** St. John Pattle (40) ● James Johnson (38) ● Adolph G. Malan (35) **5) germani:** ● Eric Hartmann (352) ● Gerhard Barkforn (301) ● Gunther Rall (275).

După cum se vede, piloții Luftwaffe s-au impus de departe în topul așilor văzduhului. Tot astfel precum, din rîndurile comandanților de submarine, neînfricații lupi ai mărilor, și anume: ● Otto Kretschmer (U–23, U–99), care a scufundat 44 de vase aliate totalizînd 266.629 tone ● Wolfgang Luth (U–9, U–138, U–43, U–181), 43 de nave = 225.712 tone ● Erich Topp (U–57, U–552), 34 de nave = 193.684 tone ● Karl Merten (U–68), 29 de nave = 186.064 tone ● Victor Schultze (U–48), 34 de nave = 171.122 tone

Abia pe locul 20 s-a situat Reinhard Hardegan (U–147, U–123), cu „numai“ 23 de nave scufundate, însumînd 128.412 tone.

În bătăliile mărilor și oceanelor din 1939–1945 s-au remarcat prin fapte de arme ieșite din comun submarinele germane: U–29, U–30, U–32, U–39, U–47, U–48, U–73, U–81, U–85, U–99, U–100, U–110, U–156, U–168, U–183, U–202, U–352, U–435, U–505, U–511, U–537, U–556, U–584, U–656 și U–701. În total, submarinele germane au scufundat 2 828 de nave aliate de comerț și 145 de vase de război, iar pierderile proprii înregistrate au fost, și ele, pe măsură: 785 din 1.161 construite (pp. 599–602).

Hitler, o excepție marcantă

Este interesant de reținut că marii bonzi ai partidului nazist nu s-au recrutat dintre cei dintîi membri înscriși în NSDAP. O excepție marcantă a făcut, fără îndoială, Adolf Hitler. Iar pentru rest să parcurgem lista membrilor de partid după numerele de înscriere: ● 7 — Adolf Hitler ● 8.672 — Joseph Goebbels ● 14.303 — Heinrich Himmler ● 60.508 — Martin Bormann ● 300.179 — Ernst Kaltenbrunner ● 474.481 — Albert Speer ● 544.916 — Reinhard Heydrich.

Fiind la capitolul liderilor naziști, să reținem că, dintre toți, Hermann Goering (1893–1946), succesorul desemnat al lui Adolf Hitler, a deținut un indiscutabil record în privința numărului de funcții deținute: prim-ministru al Prusiei ● comandant al

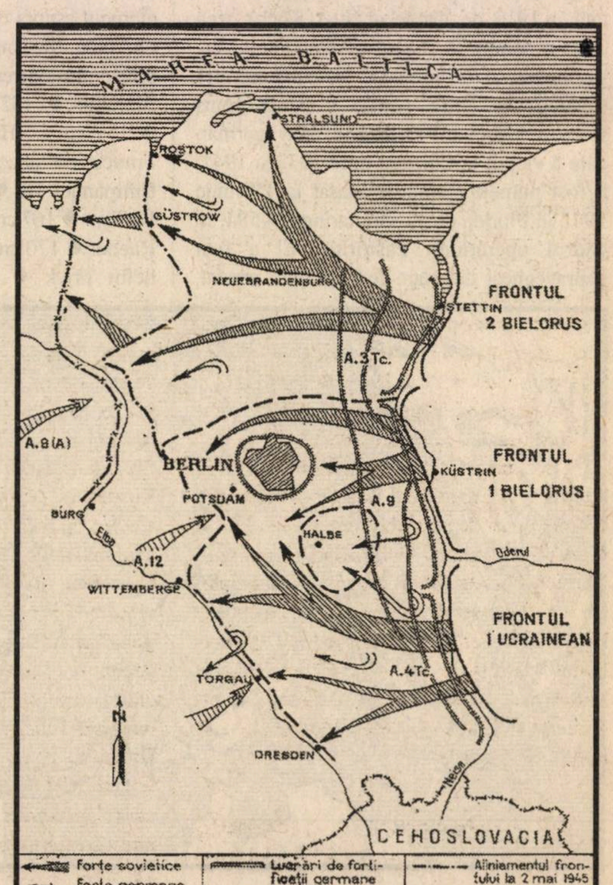
MAREA BALTICĂ
STRALSUND
ROSTOK
GÜSTROW
NEUBRANDENBURG
STETTIN
FRONTUL 2 BIELORUS
A.3Tc.
A.8(A)
BERLIN
POTSDAM
KÜSTRIN
FRONTUL 1 BIELORUS
A.9
HALBE
Oderul
BURG
Elba
A.12
WITTEMBERGE
FRONTUL I UCRAINEAN
A.4Tc.
TORGAU
DRESDEN
Neisse
CEHOSLOVACIA
Forțe sovietice
Forțe germane
Forțe anglo-americane
Lucrări de fortificații germane
Aliniamentul frontului la 25 aprilie 1945
Aliniamentul frontului la 2 mai 1945
Aliniamentul frontului la 9 mai 1945

Bătălia Berlinului, 1945

Poliției Prusiei Șef al Gestapo-ului (Poliția Secretă de Stat) ● președintele Reichstag-ului ● ministru al Aerului ● comandant al Luftwaffe ● comisar al Reich-ului pentru Planul de Patru Ani ● ministru de Interne al Prusiei ● Reichmareșal al Marelui Reich German etc. etc.

În aprilie 1945, cu numai cîteva zile înainte de prăbușirea celui de-al III-lea Reich, atunci cînd a aflat că Goering inițiase negocieri secrete cu Aliații, Adolf Hitler avea să-l suspende pe succesorul său din toate funcțiile și, totodată, să-l condamne la moarte. Ceea ce a fost prea tîrziu în cazul Reichmareșalului, care avea să fie capturat de trupele aliate, judecat la Nürnberg și condamnat la moarte prin spînzurătoare. Hermann Goering s-a sinucis în preziua execuției, la 15 octombrie 1946.

Revenind la tabăra Națiunilor Unite, se impune mai întîi să punem la dispoziția cititorului denumirile–cod ale conferințelor inter–aliate care în anii războiului au stabilit liniile esențiale de planificare și organizare a marilor încleștări militare și politico–diplomatice din 1942–1945: La toate conferințele în discuție au participat cu regularitate președinții SUA și premierii Marii Britanii, iar, în unele cazuri (*), liderul URSS — I.V. Stalin: ● Arcadia — Washington, DC (decembrie 1941–ianuarie 1942) ● Argonaut (*) — Malta și Yalta (ianuarie–februarie 1945) ● Evrika (*) — Teheran (noiembrie–decembrie 1943) ● Octagon — Quebec (septembrie 1944) ● Quadrant — Quebec (august 1943) ● Sextant — Cairo (noiembrie–decembrie 1943) ● Terminal (*) — Potsdam (iulie–august 1945) ● Trident — Washington, DC (mai 1943).

De-o parte și de alta a liniei frontului, liderii politici și militari au avut la dispoziție diverse tipuri de mașini, preferate fiind însă: ● Jeep — generalul Omar Bradley, amiralul Chester Nimitz ● Packard — generalul D.D. Eisenhower ● Mercedes — J. Goebbels, Hirohito, Robert Ley ● Mercedes 770–K — Hitler ● Rolls Royce — generalul Douglas MacArthur, feldmareșalul Bernard Montgomery ● Ford — lordul Mountbatten ● BMW — Albert Speer.

Personaje celebre, porecle celebre

De-o parte și de alta a liniei frontului au fost la mare trecere poreclele date principalelor personaje angajate pe scena istorică. Cum se întîmplă, poreclele au fost mai puțin întîmplătoare, ele surprinzînd de regulă trăsăturile de bază ale „eroului", calitățile și defectele sale, preferințele sale cunoscute ori ascunse etc. Să rememorăm cîteva dintre cele mai cunoscute: ● „Unchiul Joe" — Stalin ● „Rapidul Heinz" — generalul Heinz Guderian ● „Șoarecele maron" — Rudolph Hess ● „Lacheul" — Wilhelm Keitel.

De la 1 septembrie 1939, adică de la invadarea Poloniei de către Germania hitleristă, și pînă la 2 septembrie 1945, pînă la capitularea definitivă a Japoniei, războiul mondial a însumat peste 2.180 de zile. Cu o frecvență bănuitoare au revenit în atenția istoricilor duminicile negre ale războiului, mai precis: ● 3 septembrie 1939 — intervenția stării de război între Germania, pe de o parte, și Marea Britanie și Franța, pe de altă parte ● 7 decembrie 1941 — atacul japonez de la Pearl Harbour ● 22 iunie 1941 — Germania invadează URSS ● 9 noiembrie 1942 — invazia Aliaților în Africa de Nord ● 18 aprilie 1943 — asasinarea amiralului Yamamoto ● 1 aprilie 1945 — invazia Okinawei.

Interesant a fost în război destinul fiilor și nepoților liderilor celor două tabere beligerante. Dacă despre odraslele lui Stalin, Mussolini, Churchill sau Roosevelt se cunosc în genere mai multe detalii, în schimb Hitler și nepoții săi au rămas cu adevărat necunoscuți. Deși doi dintre nepoții Führerului (Hans Hitler și Heinz Hitler) au luptat la Stalingrad. Cel din urmă a căzut prizonier și a murit în captivitate. Un alt nepot de-al liderului nazist, William Patrick Hitler, a slujit în vremea războiului în... tabăra inamică, în US Navy și a trăit după 1945 sub nume de împrumut în zona New York City!

Portretul Mareșalului

Cititorul se va întreba, pe bună dreptate, dacă în *Enciclopedia* lui McComb și Worth nu lipsesc datele despre România și români? Fără a fi numeroase, ele nu sînt nici relevante. Într-un loc, de pildă, aflăm un clasament al marilor colecționari de timbre din epoca războiului. Care erau aceștia? Nimeni altcineva decît: ● Ernest Borgine ● Carol II, ex-rege al României ● Generalul Mark Clark ● Regele George VI al Angliei ● Herbert Hoover ● Harold Ickes ● Adolphe Menjou ● Regele Mihai I al României ● F.D. Roosevelt ● Simon Wiesenthal

Îmi face deosebită plăcere, în încheiere, să supun atenției cititorului „Dosarelor Istoriei" acest portret al lui Ion Antonescu (1882–1946), Conducător al statului român (1940–1944), după cum se știe personalitate pe nedrept atît de controversată a istoriei contemporane. După cum se poate vedea, nu și pentru Don McComb și Fred L. Worth, care s-au dovedit atît de inspirați și, mai ales, preciși în surprinderea liniilor de forță ale personalității celui din urmă Mareșal al României (p. 17–18):

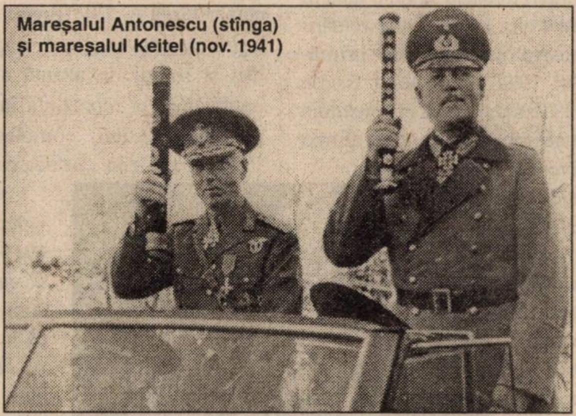

Mareșalul Antonescu (stînga) și mareșalul Keitel (nov. 1941)

> **„Mareșal român și dictator care s-a aliat cu forțele Axei în vremea celui de-al doilea război mondial. Actul său a fost motivat mai mult de ura sa împotriva Rusiei decît de dragostea sa pentru Germania. Antonescu a încercat să încheie un armistițiu cu Aliații Occidentali în 1944, dar a eșuat. El a fost judecat și condamnat la moarte în 1946. Membrii plutonului de execuție au fost aleși din trupele de șoc comunist, pentru că exista temerea că românii nu-l vor împușca. Plutonul de execuție nu a reușit să-l împuște din prima rafală. Astfel încît Antonescu, înălțîndu-se ușor în genunchi, a spus: «Voi chiar nu știți să trageți!...». El a supraviețuit și celei de a doua salve, fiind finalmente ucis cu un glonț tras în cap".** ■

„Atît timp cît trăiesc, nu se va vorbi despre capitulare"

Lupta lui Hitler, războiul lui Hitler

Ioan CHIPER

La 30 mai 1942, la Sportpalast din Berlin, Adolf Hitler a ținut în fața a 10.000 de tineri ofițeri (locotenenți) o cuvîntare nedestinată publicității cu tema: A fost evitabil al doilea război mondial pentru Germania? Führer-ul și-a început discursul prin a aminti că un „mare filosof militar" al Antichității (era vorba de Heraklit din Efes) afirmase că „lupta și prin aceasta războiul, este tatăl tuturor lucrurilor. Cine aruncă o privire asupra naturii, așa cum este ea acum — a continuat A. Hitler — va găsi valabilitatea acestei afirmații confirmată de toate formele de viață și toate fenomenele nu doar de pe acest pămînt, ci peste tot în afara acestuia". Întregul univers, remarca Führer-ul, demonstra că se producea o selecție prin care cel mai puternic dobîndește viața și dreptul de a trăi și cel mai slab dispare.

Idei, nu principii

S-ar putea afirma că referirile la luptă, război, selecție chiar în debutul acestei cuvîntări pragmatice erau condiționate de moment, temă, auditoriu. Neîndoielnic că miile de tineri ofițeri trebuiau să fie o dată în plus convinși, mai ales în condițiile reluării operațiilor ofensive germane din primăvara–vara anului 1942 că războiul fusese inevitabil pentru Germania și că el constituia singura modalitate prin care se puteau afirma și satisface interesele fundamentale ale națiunii germane. Dar, de fapt, cu acel prilej Hitler nu făcea decît să reafirme idei nu principii, convingeri expuse și anterior în public sau în cuvîntări și convorbiri cu caracter confidențial. Parcurgerea cuvîntărilor și scrierilor lui Adolf Hitler relevă insistentele reveniri, într-o formă sau alta, la ideea de luptă, de confruntare pînă la capăt, fără compromis, fără capitulare, ca formă de supraviețuire individuală sau colectivă. Hitler se referă, în mod repetat, la lupta sa, al cărei debut îl fixează nu întîmplător în anul 1918, adică în anul capitulării — pe care el nu o va accepta — Germaniei în primul război mondial. Lupta s-a situat în centrul gîndirii lui Hitler, a constituit motorul acțiunilor sale. *Lupta mea (Mein Kampf)* se intitulează principala scriere a fondatorului celui de-al Treilea Reich, scriere care nu poate fi redusă, așa cum o făcea A. J. P. Taylor, la o simplă culegere de conversații, la improvizații sau la idei și soluții de uzanță alternativă, după împrejurări, ci reprezintă în esența sa, programul autorului, completat, ulterior, în 1928, de așa–zisa „a doua carte a lui Hitler".

Hitler și-a dezvoltat în anii 1919–1928, de fapt un program — după cum susține, credem că în mod întemeiat, A. Hillgruber — pe care l-a urmărit și aplicat cu consecvență pînă la moartea sa, la 30 aprilie 1945.

Obiectivul central al programului nazist a fost cucerirea Lebensraum-ului, a spațiului vital pentru națiunea germană și acest spațiu se afla în estul continentului european. Hitler reafirmă aceasta chiar la doar cîteva zile după ce devine cancelar — deci de pe o poziție oficială și cu un caracter programatic la prima consfătuire cu comandanții Reichswehr-ului, la 3 februarie 1933, spațiul vital este prea mic pentru poporul german, iar puterea politică a Germaniei, după ce va fi redobîndită trebuia utilizată, cel mai bine, pentru „cucerirea unui spațiu vital în Est și germanizarea fără scrupule a acestuia".

Conform unor opinii, etapele de realizare a programului vizat de Hitler presupuneau: dotarea Germaniei cu mijloacele economice, politice și militare pentru a deveni principala putere a Europei Continentale; ținerea Marii Britanii în afara politicii continentale; cucerirea unui Lebensraum în Est, în Uniunea Sovietică; exterminarea populației evreiești din est, a elitei bolșevice și diminuarea și reducerea populațiilor slave la rolul de forță de muncă; crearea unei „Europe noi" și pregătirea acesteia în perspectivă, pentru o confruntare cu SUA.

Programarea sau planificarea cuceririi spațiului vital este evidențiat de documentul care a rămas cunoscut în literatura istorică drept „protocol Hossbach", adică de însemnările făcute de colonelul cu acest nume prezent la extrem de restrînsa și confidențiala consfătuire pe care Hitler a avut-o, la 5 noiembrie 1937, cu von Blomberg (ministru de Război), von Fritsch, Raeder, Göring (comandanții trupelor de uscat, marinei militare și, respectiv, aviației) și cu von Neuroth (ministru de Externe). Scopul politicii germane era, după cum sublinia Hitler cu acel prilej, asigurarea, păstrarea și înmulțirea „masei naționale" germane dar acest obiectiv care însemna „viitorul german“ era condiționat exclusiv de rezolvarea necesității de spațiu. Hitler aprecia că problema germană nu poate să fie soluționată „decît pe calea forței“, care oricum nu era „lipsită de riscuri“ și dacă se accepta că nu exista decît această soluție, nu rămînea să se răspundă decît la cînd și cum. Hitler a apreciat că perioada cea mai potrivită se înscria în intervalul anilor 1943–1945, el fiind nestrămutat în decizia sa, dacă era în viață, să rezolve problema spațiului prin forță în perioada menționată. O acțiune anterioară putea surveni doar în anumite împrejurări precizate iar o acțiune ulterioară trebuia exclusă, pentru că timpul ar fi lucrat, în privința înarmărilor, în favoarea viitorilor inamici și, mai ales, pentru Hitler se considera singurul în măsură — a afirmat-o și în alte împrejurări — să aibă voința și autoritatea necesare pentru realizarea programului și, în acest scop, el trebuia să se afle încă în deplinătatea forțelor sale vitale.

Intuiție și abilitate

Hitler și-a impus, nu fără opoziții sau rezerve ale adversarilor interni politici și militari, în anii 1933–1939, programul intern și a utilizat cu intuiție și abilitate situația internațională, divergențele sau interesele diferitelor puteri pentru a-și apropria o conjunctură internațională favorabilă promovării obiectivelor politicii sale externe. Pe măsura creșterii puterii politice și militare a Germaniei abilitatea diplomatică și bluff-ul au fost înlocuite de decizia de a folosi, alternativ, apoi cvasiexclusiv amenințarea cu forța sau nemijlocit forța.

De fapt, așa cum sublinia Allan Bullock *(Hitler. A Study in Tiranny)*, politica externă a lui Hitler implica obligatoriu războiul prin obiectivele sale. Pregătirea unei conjuncturi favorabile pentru declanșarea acțiunii de forță, militare era sarcina factorului politic — sublinia Hitler în consfătuirea secretă cu comandanții militari, din 23 mai 1939, încercînd să risipească îndoielile acestora în legătură cu agresiunea ordonată a fi pregătită contra Poloniei, dar, desigur, și cu gîndul la contactele secrete angajate cu Stalin și care vor fi concretizate în pactul din 23 august 1939. Un pact care a eliminat și posibilitatea antrenării României în conflict ca adversar al Axei — după cum sublinia Hitler de două ori în aceeași scrisoare către Mussolini, din 25 august 1939 — dar și riscul ca Stalin să ajungă în acea fază de început a celei de-a doua conflagrații mondiale, la petrolul românesc. („Dacă nu reușeam în acel moment, să ajungem să limităm la Basarabia marșul rușilor spre România și ei ar fi dobîndit cîmpurile petrolifere ale României, ei ne-ar fi sugrumat în privința combustibilului cel mai tîrziu în această primăvară“ — afirma Hitler la 18 mai 1942.)

Lider politic necontestat al Germaniei și șef al nou înființatului (în 1938) OKW, Hitler a fost cel care a decis pregătirea acțiunii militare contra Poloniei. El și-a asumat riscul de a declanșa prin aceasta un război conștient, după cum declara la consfătuirea din 23 mai 1939, că nu se va mai repeta cazul Cehoslovaciei.

Hitler se consideră, așa cum aprecia că trebuie să fie și ceilalți lideri politici germani, simultan și soldat. Un lider politic și militar, care merge conștient spre o confruntare militară. Este, așa cum a fost în întreaga sa carieră politică, un om al luptei, un om al războiului. Dar, după cum remarcă istorici consacrați, atacul contra Poloniei nu ar fi trebuit, în viziunea și intențiile lui Hitler, să provoace un război mondial și poate nici unul european. Programul lui Hitler prevedea, în aceste opinii, un război european, dacă nu chiar unul mondial dar aceasta nu trebuia să se întîmple atunci, în septembrie 1939. Cert este că în momentul declanșării războiului nu exista un plan strategic general german pentru un război european sau mondial. Oricum, războiul devenise posibil datorită pregătirilor economiei și armatei (planul de patru ani, lansat în 1936, stabilea că la capătul perioadei economia și armata Germaniei trebuiau să fie apte de război) — chiar dacă acestea nu erau încă pe deplin încheiate —, a constantei prelucrări, din 1933, politice și psihologice a armatei și populației. Războiul a fost ales ca mijloc al politicii externe, după opinia lui Martin Broszat *(Der Staat Hitlers)*, ca urmare a orientării nucleului dur al partidului nazist spre această formă de acțiune, din considerente de politică internă. A. Hillgruber *(Der 2. Weltkrieg. Kriegsziele und Strategie der grossen Mächte)* releva, în acest sens, presiunea subiectivă și obiectivă, exercitată de factorul timp asupra lui Hitler.

Din momentul declanșării războiului, Hitler a preluat conducerea efectivă a operațiilor militare pe care nu o va mai abandona. El și-a petrecut perioada războiului — îndeosebi după declanșarea atacului contra URSS — în fața hărților de operații între militari și în Führerhauptquartier (Cartierul general al Führer-ului), la Vinița (Ucraina) sau la „Wolfschanze“ („Bîrlogul lupului — în Prusia Orientală) pentru ca apoi, din noiembrie 1944, să se retragă în bunkerul de la Berlin. Hitler se va izola în cursul războiului de propriul său popor, acordînd maximă prioritate a tot ceea ce era legat de războiul în care angrenase, cu urmări atît de tragice și de grave pe termen lung, Germania, Europa, omenirea.

Războiul total

Războiul este total, fără precedent. Este nu doar un război pentru cucerire de teritorii, ci „spațiu vital“ pe care-l dorește Hitler pentru națiunea germană, are și o dimensiune rasială. „Selecția naturală“, „social–darwinism“-ul în concepția și practica nazistă înseamnă antisemitismul radical și universal, „soluția finală“ și Holocaustul căruia i-au căzut victime un număr uriaș de oameni nevinovați.

Devenit comandant suprem în condiții de război, Hitler adoptă pe de o parte ostentativ și moralizator un mod de viață cît mai apropiat de acel al militarului de pe front, pe de altă parte se implică în toate problemele privind conducerea operațiilor militare, de la planurile strategice, pînă la urmărirea în detalii, la nivel de batalioane — uneori și la subunități mai mici — a acțiunilor de luptă. Hitler care, în opinia lui Hugh Trevor–Roper, avea un creier dotat cu o „putere extraordinară“, acumulase cunoștințe militare în urma lecturii unui volum considerabil de lucrări de specialitate.

După cum demonstrează surse autorizate (vezi Henry Picker, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier, Hitler parle à ses generaux. Comptes rendus sténographiques des rapports jurnaliers du Q. G. du Führer 1942–1945* ș.a.), discuțiile privind situația militară („militärische Lagebesprechung“) au loc regulat în prezența, cu participarea și sub impactul deciziilor Führer-ului. Este evident că unele inițiative ale Führer-ului au avut consecințe decisive, pozitive sau negative, din perspectivă germană — pentru cursul războiului. Sînt des citate, în acest sens: opțiunea, mai mult intuitivă, a lui Hitler pentru planul strategic propus de Erich von Manstein privind atacarea Franței în 1940 — în locul celui elaborat de Marele Stat Major al Trupelor de uscat — decizia de a orienta diviziile blindate germane de la Dunkerque spre Sena și Paris, permițînd astfel îmbarcarea și salvarea corpului expediționar britanic; ordinul de a se rezista, din considerente mai mult politice și propagandistice, la Stalingrad, în locul unor operații care ar fi putut evita încercuirea și dezastrul de pe Volga etc.

În toamna anului 1939, Hitler a mai întîmpinat încă importante rezistențe din partea comandanților germani în privința planurilor de operații și a termenelor propuse. După victoriile germane din aprilie–iunie 1941 autoritatea lui Hitler a sporit considerabil, inclusiv în rîndul înalților funcționari sau militari, astfel încît, după cum sublinia A. Hillgruber, în perioada iunie 1940–iulie 1941, decisiv pentru cursul celui de-al doilea război mondial — Führer-ul va decide în mare măsură singur politica germană și conducerea războiului. În acest context a fixat și momentul declanșării războiului contra Uniunii Sovietice pentru a preveni un atac al lui Stalin (în mai 1942 Hitler declara că dacă ar fi ascultat pe „rău informații“ săi generali și ar fi așteptat, rușii, conform planurilor lor, „ne-ar fi luat-o înainte“, atacînd Germania) și pentru a slăbi rezistența britanică. Conjunctura în care a fost adoptată a făcut ca această decizie strategică să dobîndească o extraordinară importanță prin faptul că etapele programului conceput de Hitler în obținerea hegemoniei continentale și mondiale s-au interferat. SUA au devenit, de fapt, din acel moment, punctul central al strategiei generale a lui Hitler, soluțiile politice și militare (pactul tripartit, o eventuală împărțire „în cinci“ a lumii, Weltblitzkrieg-ul etc.) vizate de acesta pentru ieșirea din impas eșuînd în cele din urmă.

Hitler a fost conștient, după cum afirmă în cercuri restrînse, că războiul va fi foarte greu, poate chiar fără perspectivă. Dar el este decis să lupte — este lupta lui — pînă la capăt, hotărîre accentuată pe măsura prelungirii războiului și după lansarea formulei aliate, „capitulare fără condiții“. „Atît timp cît trăiesc nu se va vorbi despre capitulare“ — avea să declare Hitler. Și pentru a nu trăi capitularea sau a fi capturat, așa cum se știe, Führer-ul se va sinucide. ■

„A devenit obișnuită ridiculizarea geniului strategic al lui Hitler, care fără îndoială s-a dovedit dezastruos pentru Germania; dar și aici este necesar să ținem seama nu numai de rezultatul final, ci și de etapele care au dus la acest rezultat. Dincolo de snobismul militar al generalilor profesioniști și cu tot fumul de tămîie al servilismului oficial, putem să ne dăm seama că talentele militare ale lui Hitler nu erau o realitate de disprețuit. Multitudinea cunoștințelor sale în materie și capacitatea lui de sesizare a detaliilor au fost general admise, chiar dacă uneori în silă; puterea sa de voință, care în cele din urmă a pierdut Germania, a obținut uneori rezultate pe care generalii profesioniști le-au socotit imposibile din punct de vedere pur logistic; iar planurile sale de operații se bucură cel puțin de onoarea de a fi controversate. Dar gîndirea și metodele lui Hitler erau dezordonate. Intuiția, pe baza căreia în politică l-a ales și pe Speer, dar și pe Ribbentrop, l-a făcut să aleagă în domeniul militar și pe Guderian, dar și pe Keitel. Corectările determinate de critică, opoziția ideilor și faptelor sînt absolut necesare pentru un spirit atît de haotic; și dispariția spiritului critic, nu inerentele greșeli ale gîndirii sale este ceea ce a făcut pînă la urmă strategia lui Hitler la fel de catastrofală ca și politica lui“.

(H.R. Trevor–Roper, *Ultimele zile ale lui Hitler,* București, Ed. Humanitas, 1993, p. 278–279)

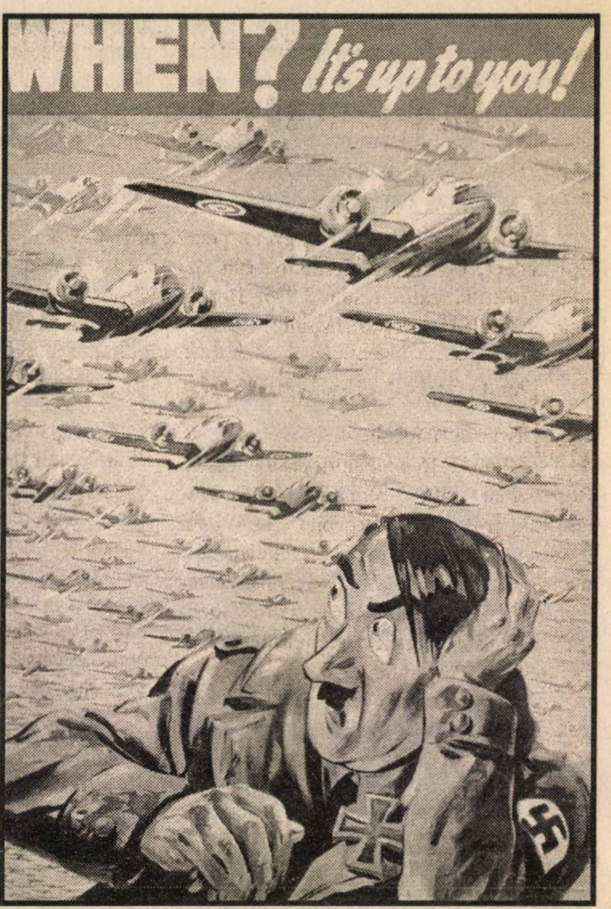
WHEN? It's up to you!

Afiș englezesc din 1943: „Cînd? Depinde de tine!“ (aluzie străvezie la faptul că bombardarea de către Aliați a Germaniei lui Hitler era o chestiune iminentă)

Un războinic atipic din anii ultimei conflagrații mondiale

Rommel: „vulpea deșertului“

Florin CONSTANTINIU

Într-un război în care disprețul pentru om — civil sau militar — a atins cote fără precedent, în care animalitatea din specia umană a țîșnit la suprafață cu o forță necunoscută, feldmareșalul Erwin Rommel rămâne o figură nobilă, atipică, s-ar spune, capabilă prin profesionalismul și cavalerismul său să forțeze admirația adversarului.

Pe frontul din România

Născut în Heidenheim, în apropiere de Ulm, la 15 noiembrie 1891, Erwin Rommel nu s-a făcut remarcat, pînă la adolescență, prin calități deosebite. Fiu al unui profesor de liceu, el a început, de îndată ce a trecut de copilărie, să-și cultive calitățile intelectuale (avea o remarcabilă înzestrare pentru matematică) și cele fizice (ciclism și schi).

Interesat de aviație, ar fi vrut să facă o carieră de inginer în acest domeniu, dacă voința fermă a tatălui său nu l-ar fi obligat să îmbrățișeze meseria armelor.

Încă de la începutul primului război mondial, tînărul ofițer s-a făcut remarcat pentru spiritul de inițiativă și pentru curajul personal. La 15 ianuarie 1915, a primit „Crucea de Fier“, clasa întîi, iar la 26 octombrie 1917, o altă înaltă distincție prusiană, „Pour le mérite“. A luptat pe fronturile din Franța, România și Italia.

Generalul englez Desmond Young, autorul celei mai bune biografii a lui Rommel, descrie astfel un episod de pe frontul român, caracteristic pentru impetuozitatea juvenilă a lui Rommel: „În ianuarie același an *(1917, n.n.)*, cucerise satul Găgești *(jud. Vrancea, n.n.)*, după ce rămăsese pînă la ora 10 din noapte, la o bătaie de pușcă de avanposturile românești, temperatura fiind de zece grade sub zero. Cînd a considerat, justificat, că românii s-au dus să se culce în cantonamentele lor, a ordonat mitraliorilor și la jumătate din pușcași să deschidă focul asupra satului, iar el, în fruntea restului oamenilor săi, a pornit la atac cu strigăte de nedescris. Cînd românii, treziți de asaltul neașteptat, s-au arătat în pragul caselor, Rommel nu a avut altceva de făcut decît să-i captureze. Pe scurt, patru sute de prizonieri s-au găsit închiși în biserica satului. Germanii suferiseră pierderi neînsemnate“ (Desmond Young, *Rommel, la volpe del deserto*, Milano, 1979, p. 34–35).

Faptele de arme ale lui Rommel nu i-au deschis drumul spre Statul Major, această „sfîntă a sfintelor“ a armatei germane, care aduce consacrarea ofițerilor de merit.

Înfrîngerea Germaniei în primul război mondial a fost și pentru Rommel, ca pentru milioane de compatrioți, un șoc dureros. A rămas în rîndurile armatei, redusă la efective scheletice prin Tratatul de la Versailles, și s-a integrat efortului dirijat de generalul Hans von Seeckt de a menține, în condițiile draconice ale păcii, un înalt nivel de pregătire militară. Numit în 1929 instructor la Școala de Infanterie din Dresda, Rommel și-a transformat cursul într-o valorificare critică a propriei experiențe de combatant și l-a publicat, sub titlul *Infanteria atacă* (armata elvețiană a preluat lucrarea ca manual de tactică a infanteriei).

Eminent tactician

După instaurarea regimului nazist (30 ianuarie 1933), Rommel, fără a deveni un partizan al lui Hitler, a urmărit cu satisfacție refacerea puterii militare a țării sale.

Izbucnirea războiului avea să-i ofere lui Rommel posibilitatea de a-și dovedi eminentele calități de tactician.

Numit comandant al Div. 7 blindate în februarie 1940, el a jucat un rol hotărîtor în ofensiva Wehrmacht-ului, lansată la 10 mai 1940 împotriva Franței. În fruntea diviziei sale, denumită „Fantoma“ pentru rapiditatea loviturilor și înaintării sale, Rommel a arătat, în chip strălucit, ce înseamnă „războiul–fulger“.

Faima de mare comandant i-a adus-o însă prezența sa pe teatrul de luptă din nordul Africii, unde, în fruntea lui „Afrika–Korps“, și-a căpătat porecla de „vulpea deșertului“ și a fost omagiat de însuși Churchill, în spiritul celui mai autentic *fair–play* britanic.

Rommel s-a adaptat rapid condițiilor specifice ale deșertului și a transformat înfrîngerea suferită de forțele italiene într-o

mare victorie, care l-a adus pînă la porțile Egiptului, acțiune pentru care a fost înaintat la gradul de feldmareșal (22 iunie 1942), bastonul distinctiv al acestui grad fiindu-i dat de Hitler personal.

Ceea ce l-a făcut pe Rommel foarte popular printre soldații săi a fost curajul personal, prezența lui alături de ei. În timpul atacurilor date de blindate, el le însoțea într-o mașină și, de fiecare dată cînd constata un tanc rămas în urmă, lovea în blindaj cu o rangă de fier pentru a-l dinamiza pe cel întîrziat.

Ajuns la apogeul gloriei sale, Rommel, care avea o sănătate șubredă (reumatism, tulburări ale aparatului digestiv), a fost constrîns să se îngrijească. În absența lui, adversarul său britanic, Bernard Montgomery, a dezlănțuit ofensiva (23 octombrie 1942) de la El–Alamein și, în scurt timp, a înfrînt trupele germane. Revenit, precipitat, din concediu, Rommel a trebuit să se plece în fața superiorității adversarului. Debarcarea anglo–americană în Africa de Nord (8 noiembrie 1942) a făcut ca forțele germano–italiene să fie prinse între două focuri. După o rezistență înverșunată, ele au capitulat la 13 mai 1943.

La acea dată, Rommel nu mai era comandant pe frontul african: el plecase bolnav în Germania, încă din martie. După diverse funcțiuni pe care nu le-a exercitat efectiv, lui Rommel i-au fost încredințate supravegherea și consolidarea „Zidului Atlanticului“, destinat să împiedice o debarcare anglo–americană.

Onoare și otravă

Partizan al zdrobirii adversarului chiar pe plajele unde ar fi debarcat, Rommel a intrat în divergență cu șeful său, feldmareșalul Gerd von Rundstedt, care ar fi dorit să păstreze o rezervă strategică în adîncime urmînd să o arunce asupra forțelor invadatoare, în faza de organizare a capului de pod.

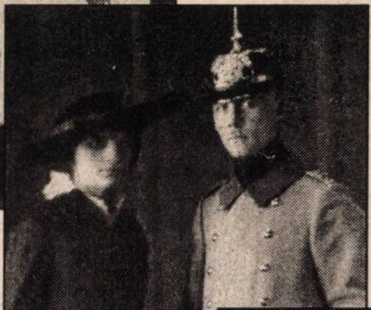

Convins că războiul este pierdut, Rommel a devenit receptiv la criticile tot mai severe aduse lui Hitler de militarii angajați în complotul care avea să ducă la atentatul împotriva Führerului, din 20 iulie 1944.

Rănit grav în urma unui atac aerian britanic, la 17 iulie, el se afla în spital cînd s-a produs atentatul. Ancheta ce a urmat a dezvăluit legăturile lui Rommel cu complotiștii (el nu era de acord cu asasinarea lui Hitler, considerînd că acesta trebuie arestat și judecat pentru faptele sale). Mărturisirile smulse sub tortură lui Caesar von Hofacker îl arătau pe Rommel spunînd complotiștilor că pot conta pe el.

La 14 octombrie 1944, generalii Burgdorf și Maisel au venit la locuința lui Rommel din Herrlingen cu un mesaj din partea lui Keitel: dacă declarațiile lui Hofacker erau false, Rommel trebuia să vină la Berlin să le spulbere; dacă erau adevărate, el trebuia să adopte o soluție compatibilă cu onoarea de militar. O cutie conținînd fiole cu otravă și asigurarea că va beneficia de funeralii naționale, iar familia lui (soția și fiul, Manfred) va fi la adăpost de orice represalii trebuiau să-l convingă pe feldmareșal să se sinucidă.

Rommel a acceptat sugestia lui Keitel: a plecat cu cei doi generali și, pe drum, a luat otrava. S-a anunțat că a murit în urma unei embolii cerebrale, provocată de rănile din 17 iulie.

La 17 octombrie, au avut loc, la Ulm, funeraliile lui Rommel; feldmareșalul von Rundstedt, în calitate de reprezentant al lui Hitler, a rostit necrologul, care exalta meritele celui dispărut.

O caracterizare sumară ar suna astfel: dacă feldmareșalul von Manstein a fost cel mai bun strateg al Wehrmacht-ului, Rommel a fost cel mai bun tactician al armatei germane. ■

Rommel, în patru ipostaze *(de sus în jos):* în 1912 (cu pălărie); în 1916, cu soția sa, Lucie; în 1938, cu fiul său, Manfred; în 1942, alături de Goebbels, la o întrunire publică organizată în Palatul Sporturilor din Berlin

Oștirea română în cel de-al doilea război mondial

Între Wehrmacht și Armata Roșie

Alesandru D. DUȚU

Toate cele trei mari conflicte militare la care a participat România după făurirea statului național modern, în 1859, au fost războaie de coaliție duse alături sau împotriva celor mai mari puteri europene la acea vreme: războiul de independență (1877/1878) alături de Imperiul țarist împotriva Imperiului otoman, primul război mondial (1916–1918) alături de Antantă împotriva Puterilor Centrale, al doilea război mondial (1941–1945), inițial alături de Germania împotriva Uniunii Sovietice (1941–1944), apoi alături de Uniunea Sovietică împotriva Germaniei (1944–1945), fostul aliat devenind adversar, iar fostul adversar, aliat. Toate acestea ridică o serie de întrebări firești privind mobilurile participării românești la asemenea conflicte armate, misiunile primite de armatele române și felul în care au fost îndeplinite, esența relațiilor de comandament cu aliații — întotdeauna mai puternici — modul în care armata română a corespuns cerințelor războiului de coaliție, cauzele care au determinat schimbările de alianță.

Interese române, interese germane

Cea mai spectaculoasă răsturnare de alianțe a avut loc la 23 august 1944, cînd România a trecut de partea Națiunilor Unite, într-un context și moment în care interesele române și germane nu au mai coincis. Semnificativă în acest sens este aprecierea feldmareșalului german von Moltke, după care „în toate coalițiile, interesele aliaților coincid numai pînă la un anumit punct". De altfel, interesele și mobilurile participării românești la război nu au coincis în totalitate cu cele ale Germaniei nici la începutul conflagrației României, angajarea în război, la 22 iunie 1941, urmărind în primul rînd refacerea integrității teritoriale grav afectată în vara și toamna anului 1940, cînd țara pierduse circa o treime din teritoriu și din populație în favoarea a trei dintre vecinii săi deveniți agresori: Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria.

Unitate de tancuri R 35, în 1941

Chiar și intrarea țării în sfera de influență a Reichului a avut loc din motive de supraviețuire, în condițiile în care statul român devenea tot mai izolat pe arena internațională, deși, în perioada interbelică, dusese o politică de pace și bună vecinătate. În acest context, aderarea la Pactul Tripartit, la 23 noiembrie 1940, din inițiativa personală a generalului Ion Antonescu — devenit conducător al statului român la 6 septembrie 1940, după abdicarea regelui Carol al II-lea —, a rămas, așa cum aprecia Ion Gheorghe, „un act oficial fără putere de convingere", relațiile dintre România și Germania fiind de la început pînă la sfîrșit un oportunism politic obișnuit". Întrebîndu-se dacă se putea vorbi de un interes al României față de o nouă ordine europeană, fostul ambasador român la Berlin răspundea categoric: „Nicidecum. Opinia publică românească se ocupa exclusiv de problemele române, mai ales de problemele redobîndirii teritoriilor pierdute. Ideea unei noi ordini europene era atît de străină opiniei publice românești, încît nu putea vedea în ea o necesitate și cu atît mai puțin credea în succesul acestei încercări".

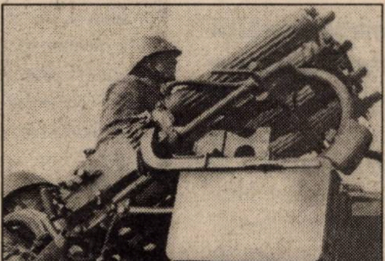

O mitralieră antiaeriană în acțiune

Analizînd noul context geostrategic și situația României după masivele rășluiri teritoriale la care fusese supusă țara în 1940, generalul Ion Antonescu s-a convins însă că refacerea integrității teritoriale a țării, principalul obiectiv al politicii sale, nu se putea realiza fără sprijin german. Prin urmare, în pofida tuturor nemulțumirilor apărute la diferite niveluri ale societății românești a promovat, fără reținere, o politică de apropiere față de Germania, începută, de altfel, de regele Carol al II-lea, în vara anului 1940. La rîndul său, Hitler, interesat de poziția strategică extrem de importantă pe care o deținea România în sud–estul Europei și de marile rezerve de petrol românesc, a garantat, la 30 august 1940, ceea ce mai rămăsese din statul român, după ce contribuise din plin la rășluirea sa teritorială. Anticipînd viitorul război cu sovieticii, înainte chiar ca Hitler să-l informeze despre aceasta, Ion Antonescu a declarat că va pune la dispoziția Germaniei „toate forțele auxiliare politice, militare și sociale ale României", că dorește să lupte activ împotriva sovieticilor, „din prima zi" și că va face „totul pentru a îndeplini cu succes misiunile ce-i revin".

În acest context, la 22 iunie 1941, atunci cînd Germania a atacat Uniunea Sovietică, conducătorul statului român și-a asumat singur responsabilitatea angajării țării în război și a cerut militarilor români, prin celebrul ordin „Ostași, vă ordon: treceți Prutul să dezrobească din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți" și să reîmplinească „în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei".

Angajată, sau mai precis angajîndu-se, în faza inițială, într-un război pe care nu l-a provocat, dar care i-a fost impus de brutalul ultimatum sovietic din iunie 1940, România nu a vizat țeluri anexioniste, de cotropire a unor teritorii care nu îi aparțineau. Scopul inițial al participării românești la conflagrație a fost total diferit de cel al Germaniei cu care se aliase, deși ambele țări doreau să și le înfăptuiască prin înfrîngerea Uniunii Sovietice. Majoritatea românilor vedeau în participarea la război alături de Germania, cea mai mare putere militară a continentului la acea dată, posibilitatea reîntregirii granițelor răsluite în 1940.

În aceasta au constat și interesele particulare românești, care au diferit însă esențial de cele germane. Ea a făcut ca România să se simtă „în cadrul războiului german ca într-o enclavă“, după cum aprecia același general Ion Gheorghe, care mai preciza că „ea nu s-a considerat niciodată cu adevărat angajată într-un război împotriva anglo–americanilor, fără a mai vorbi de celelalte țări ca Franța, Belgia, Olanda, Norvegia, Grecia, Iugoslavia etc., față de care nimeni nu se considera a fi în război, nici de formă, nici prin esența lucrurilor“. Toate acestea explică, în concepția sa, și nu numai „ușurința cu care România s-a desprins mai tîrziu de angajamentul său față de Germania“, la 23 august 1944, după ce trupele sovietice ocupaseră Basarabia și partea de nord a Bucovinei, atunci cînd germanii nu și-au mai putut îndeplini promisiunile privind asigurarea integrității statale românești.

Mareșalul Antonescu pe Frontul de Est

Caracteristici ale alianței militare

Diferența de putere dintre Germania și România a făcut ca între cele două state să nu se încheie tratate sau convenții de alianță bilaterale, care să consemneze îndatoririle și drepturile fiecărui partener. Semnificativă în acest sens este respingerea de către Germania, în septembrie 1942, a propunerii românești de a încheia „o alianță autentică și amplă cu Reichul“. La precizarea lui Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, că relațiile cu Germania depășiseră stadiul prevederilor din tratatele multilaterale reprezentate de Pactul Tripartit și Pactul Anticomintern, la care România aderase la 23 noiembrie 1940, respectiv 25 noiembrie 1941, Joachim von Ribbentrop, ministrul de Externe al Germaniei, a răspuns că sîngele vărsat împreună este mai puternic decît toate pactele. Aceasta dovedea clar că germanii „nu voiau să-și asume nici un fel de obligații față de partenerii minori ai Axei“, inclusiv față de România. Nedispunînd de mijloace care să determine acest lucru, conducerea statului român a acceptat tacit situația.

Asemănătoare a fost și conjunctura de după 23 august 1944, cînd, obiectivul principal al acțiunii politice și militare românești l-a reprezentat eliberarea părții de nord–vest a țării, ocupată de Ungaria prin dictatul de la Viena din 30 august 1940. După restabilirea graniței de vest a țării, la 25 octombrie 1944, cu un substanțial sprijin militar sovietic, România a participat în continuare la operațiile militare pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, așa cum făcuse și după trecerea Nistrului în timpul Campaniei din Est, în cadrul războiului de coaliție alături de Națiunile Unite și a obligațiilor asumate prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944.

De data aceasta, propunerea făcută de delegația română la Moscova, cu prilejul semnării Convenției de armistițiu cu Națiunile Unite din 12 septembrie 1944, de a se elabora un protocol militar special, care să reglementeze cooperarea de arme româno–sovietică a fost respinsă în mod categoric de V. M. Molotov, comisarul Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, care a declarat că acest lucru va fi realizat ulterior la București, numai cu participarea reprezentanților români și sovietici. În acest context, Protocolul militar româno–sovietic, semnat la 26 octombrie 1944, sub presiunea Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), a exprimat în primul rînd punctul de vedere al Moscovei și a constituit documentul ce a legitimat procesul de destructurare a armatei române care nu participa la operațiile militare, în dezacord total cu prevederile Convenției de armistițiu, care a reprezentat mai mult un tratat de pace impus unui stat considerat învins în război, decît o convenție de cooperare reciproc avantajoasă cu o țară care adusese deja importante avantaje strategice Națiunilor Unite.

Absența unor tratate sau convenții militare, încheiate în adevăratul sens al cuvîntului, a avut consecințe negative asupra relațiilor militare româno–germane, faptul fiind invocat chiar și de Ion Antonescu, cunoscut pentru felul în care și-a respectat promisiunile făcute, inclusiv cele verbale. La 9 decembrie 1942, la scurt timp după înfrîngerile înregistrate de trupele germane și române în Cotul Donului și în Stepa Kalmukă, în apropiere de Stalingrad, mareșalul român reamintea feldmareșalului Erich von Manstein, comandantul Grupului de armate „Don“, că între Germania și România nu exista pînă la acea dată „nici o convențiune, nici politică, nici militară“ și atenționa conducerea germană că „nimeni nu ne poate cere altceva decît ceea ce noi consimțim a da“.

Inexistența unor convenții inițiale, care să reglementeze participarea românească la război, a făcut ca relațiile bilaterale să fie stabilite periodic, în timpul întîlnirilor „la vîrf“ între Adolf Hitler și Ion Antonescu și prin scrisori trimise unul altuia. După 23 august 1944, sovieticii și-au impus punctele de vedere fără să mai informeze cel puțin conducerea statului român și a armatei despre ceea ce doreau să înfăptuiască.

Alianță fără convenție

Dacă în plan diplomatic Ion Antonescu s-a bucurat de largi posibilități de manevră, întreținînd relații externe atît cu statele Axei cît și cu statele neutre (Spania, Portugalia, Elveția, Suedia, Turcia, Vatican etc.), desfășurînd chiar negocieri de pace separată cu Națiunile Unite în anii 1943–1944, în plan militar, conducătorul statului român a trebuit să accepte ca armata română să acţioneze în conformitate cu concepţia germană, încadrată în dispozitivul de luptă german, fără a avea posibilităţi prea mari de manevră. În faza ofensivă a campaniei, atunci cînd s-au înregistrat, de regulă, numai succese, lipsa convenţiilor militare nu s-a resimţit prea mult.

Consecinţele negative au apărut însă în faza defensivă, în momente de criză militară, atunci cînd partenerul mai puternic a acordat importanţă, cu prioritate, satisfacerii propriilor interese. Reliefînd acest adevăr, generalul Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române, sublinia următoarele după înfrîngerea de la Stalingrad: „Noi am luptat alături de Germania fără a fi avut o convenţie militară — scrisă sau verbală — deci fără a avea stabilite condiţiile în care urma să luptăm, să sîngerăm şi să angajăm viitorul ţării noastre şi — în fine — fără să avem un reprezentant calificat pe lîngă O.K.H. *(abia la sfîrşitul lunii martie 1944 a fost trimis generalul Titus Gârbea — n. n.)*. Comandamentele de pe front — şi chiar M. C. G. (apoi M. St. M.) — nu au avut nici un temei în virtutea căruia să poată cere îmbunătăţirea condiţiilor de angajare a forţelor noastre, lăsîndu-se astfel completa libertate comandamentului german de a le utiliza după criterii proprii“.

Chiar şi în condiţiile inexistenţei unui tratat special româno–german, alianţa cu Germania a supravieţuit atîta timp cît interesele comune au prevalat asupra celor particulare, care au ajuns, în final, să separe partenerii, la 23 august 1944, într-un context dramatic pentru România, în care peste 1.000.000 de militari sovietici pătrunseseră pe teritoriul naţional şi în care Germania nu îşi mai putea respecta obligaţiile, asumate chiar şi verbal, de a asigura integritatea estică a României, pe Nistru. Bazîndu-se pe experienţa germană şi neavînd nici o încredere în promisiunile ruseşti, Ion Antonescu a încercat, în timpul preliminariilor de armistiţiu cu Naţiunile Unite, din anii 1943–1944, să obţină garanţii scrise, care să asigure apărarea intereselor naţionale în faţa anticipatelor abuzuri sovietice şi recunoaşterea graniţei estice a ţării, pe Nistru. Decizia Aliaţilor de a impune tuturor ţărilor care luptau alături de Axă capitularea necondiţionată a făcut ca demersurile conducătorului statului român şi ale „opoziţiei“ să nu beneficieze de înţelegerea necesară.

De un tratament asemănător s-au bucurat şi autorităţile statale şi politice de după 23 august 1944 atunci cînd au decis trecerea României de partea Naţiunilor Unite. De această dată situaţia României a fost mult mai gravă, noul aliat sovietic declanşînd la scurt timp amplul proces de schimbare a regimului politic din ţară, în pofida declaraţiilor făcute anterior.

În acest context, relaţiile militare româno–germane şi în special cele româno–sovietice nu au fost, în esenţa lor, idilice, deşi nu au lipsit nici momentele de înţelegere. În final, s-a ajuns, practic, la impunerea supremaţiei germane (acceptată de Ion Antonescu chiar dacă nu a recunoscut) şi la hegemonia şi dictatul sovietic, acceptate de noua conducere statală şi politică românească, în speranţa că situaţia avea să fie temporară. Cu toate acestea, analiza istorică obiectivă nu poate să nu releve diferenţele radicale în ceea ce priveşte statutul juridic internaţional al României în raporturile cu Germania, „care o excludea automat din categoria statelor ocupate de Reichul nazist“ şi în raporturile cu Uniunea Sovietică faţă de care ţara s-a aflat, după semnarea Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie 1944, sub „un regim de ocupaţie“ (aşa cum a relevat reputatul istoric Gheorghe Buzatu), sancţionat prin crearea Comisiei Aliate de Control a cărei parte sovietică a fost învestită cu prerogative ce anulau chiar în multe privinţe iniţiativa şi autoritatea guvernului român.

Inexistenţa unor tratate de alianţă şi a unor convenţii militare care să constituie baza juridică a participării României la război alături de Wehrmacht şi apoi alături de Armata Sovietică, au creat probleme atît în ceea ce priveşte acţiunea armatelor române pe front, cît şi în relaţiile politico–militare şi economice la nivel statal sau cu Misiunea Militară Germană în România, cu Comisia Aliată de Control, precum şi cu comandamentele germane sau sovietice.

Deşi în timpul Campaniei din Est subordonarea armatei române către eşaloane de comandament echivalente sau superioare germane se făcuse cu acordul, uneori verbal, al Înaltului comandament român, în Campania din Vest armatele române operative au fost subordonate, la 7 septembrie 1944, Frontului 2 ucrainean, fără să precizeze modalităţile de cooperare în luptă, de asigurare materială etc. Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944, care a statuat încetarea stării de beligeranţă dintre România şi Naţiunile Unite şi participarea la războiul de coaliţie „alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei şi Ungariei“, cu nu mai puţin de 12 divizii, a confirmat această subordonare, dar nu a consemnat dreptul noilor organisme aliate de a interveni în stabilirea cadrului general al armatei române sau pentru limitarea numărului de mari unităţi române, care nu participau nemijlocit la operaţii militare.

Natura relaţiilor politice şi militare cu Germania şi în special cu Uniunea Sovietică, care şi-au impus de la început punctele de vedere în majoritatea problemelor de importanţă strategică şi operativă, a influenţat în mod hotărîtor şi activitatea Marelui Cartier General (Marele Stat Major, cum s-a numit în anumite perioade), diminuîndu-i atributele de concepţie şi conducere a armatei române pe teatrele de acţiuni militare. Ca urmare, în cea mai mare parte a războiului, acesta nu a avut posibilitatea, în timpul Campaniei din Est, să conceapă în mod independent planuri de campanie şi nici să conducă efectiv armatele române pe front decît în perioada de început a războiului, în zone şi pe direcţii limitate spaţial, în sudul Basarabiei şi în bătălia de la Odessa, între 22 iunie şi 16 octombrie 1941, în fîşia Armatei 4, şi atunci cu notabile sugestii şi influenţe germane. Singura perioadă în care Marele Stat Major a

Artilerişti români pe Frontul de Est

condus forțele armate române în mod independent a fost între 23 august 1944, cînd România a trecut de partea Națiunilor Unite, și 7 septembrie 1944, cînd armata română operativă a fost subordonată Frontului 2 ucrainean.

Integrarea tot mai accentuată a marilor unități române în structurile de comandament germane și sovietice a anulat practic atributele de conducere strategică sau operațională ale Marelui Stat Major, care a rămas numai cu sarcini de organizare, dotare, instruire, aprovizionare etc., iar din septembrie 1944, și de execuție a ordinelor Comisiei Aliate de Control (partea sovietică) pentru unele probleme cu caracter militar. În pofida acestui fapt, pe Frontul din Est, șefii Marelui Cartier General român nu au ezitat să-și exprime poziția și punctele de vedere în ceea ce privește situația strategică și operativă în care erau puse să acționeze trupele române și să ceară îmbunătățirea condițiilor de luptă. În acest sens, generalul Ilie Șteflea, în special, dar și comandanții de armate și corpuri de armată au luat atitudine față de modul în care comandamentele germane și-au subordonat și au întrebuințat uneori marile unități române, arătînd că se leza prestigiul comandanților români și se diminua capacitatea de luptă a trupelor. Cu aceeași fermitate s-a acționat și pentru a se înlătura, sau cel puțin pentru a se limita, imixtiunile comandanților și ofițerilor de legătură germani în atribuțiile de comandă ale comandanților români.

O atitudine asemănătoare au avut-o și șefii Marelui Stat Major — generalii Gheorghe Mihail, Nicolae Rădescu și Constantin Sănătescu — după 23 august 1944 în relațiile cu comandamentele sovietice, chiar dacă intervențiile lor nu au avut întotdeauna rezultatele scontate. Cu toate acestea ei au protestat deseori verbal și în scris față de modul în care Înaltul comandament sovietic a înțeles să-și subordoneze și să trateze armata română, să aplice prevederile Convenției de armistițiu. Controlul exagerat la care au fost supuse comandamentele și trupele române, intervențiile brutale în actul de comandament, care au mers pînă la înlocuiri de comandanți și chiar la arestarea generalului Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei 4 române, la 2 martie 1945, în plină campanie militară, și alți factori perturbatori au reprezentat argumente concrete și concludente ale necesității conducerii forțelor armate de către propriul comandament național, deziderat relevat deseori în epocă de numeroși comandanți români.

Orice analiză corectă, oricît ar fi de critică la adresa aliaților, nu poate să nu recunoască importanta contribuție a acestora la realizarea, chiar și temporară, a unora dintre obiectivele naționale românești în timpul războiului. Din acest punct de vedere, așa cum Armata 11 germană contribuise, în 1941, la eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei și la anularea temporară a raptului teritorial sovietic din iunie 1940, în toamna anului 1944 armatele sovietice ale Frontului 2 ucrainean (27, 40, 53 de arme întrunite, 6 de tancuri și 7 de gardă) au contribuit la eliberarea părții de nord–vest a României și la anularea raptului teritorial ungar din august 1940, săvîrșit cu sprijinul Germaniei și Italiei. De asemenea, ar fi greșit să se creadă că relațiile de comandament româno–germane și româno–sovietice au fost tot timpul tensionate, că în permanență aliații au urmărit să-și impună cu orice preț punctele de vedere, că propriile comandamente nu au făcut nici o greșeală.

Gheorghe Alexianu, guvernatorul Transnistriei, decorînd-o pe aviatoarea Irina Brevaia (1942)

În ansamblul războiului însă, atît în cazul Germaniei, dar mai ales în cazul Uniunii Sovietice, s-a confirmat din nou practica supremației partenerului mai puternic, care a reușit să-și impună concepția de ducere a luptei, să exercite controlul asupra partenerului mai slab. S-a ajuns deseori la situația în care interesele românești au fost neglijate, ignorate și prejudiciate, producîndu-se nenumărate neînțelegeri, contradicții și chiar conflicte, soluționate de cele mai multe ori prin compromis datorită necesității satisfacerii intereselor reciproce. De cele mai multe ori compromisurile nu au avut efect pe termen lung, ele fiind simțite din plin, pe front, de către militari și nu numai.

Atunci însă cînd interesele au devenit ireconciliabile, s-a adeverit din nou aprecierea cunoscutului teoretician român Mircea Tomescu conform căreia „Într-un război de coaliție în care există necunoașteri și suspiciune reciprocă, fiecare țară își rezervă posibilități de a face față viitorului". Așa a procedat și România la 23 august 1944, în cazul Germaniei și cîteva decenii mai tîrziu, în cazul Uniunii Sovietice, reușind în final să se desprindă de fiecare dată din alianța cu cele două puteri totalitare, care urmăreau să-și asigure, în primul rînd, propriile lor interese.

Succint bilanț

Cu toate deficiențele intervenite în sistemul de alianțe, armata română a avut în ansamblul Campaniei din Est, între 22 iunie 1941 și 23 august 1944, o importantă contribuție în susținerea războiului la flancul de sud al frontului germano–sovietic, situîndu-se pe locul doi, după Germania, în ceea ce privește valoarea efortului militar. La operațiile militare au participat două armate române (3 și 4) cu 10 corpuri de armată (corpurile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11 armată, Corpul de munte și Corpul de cavalerie), 35 de divizii (diviziile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 24, 35 infanterie, 1 gardă, 1 grăniceri, 1 blindată, 1, 2, 3, 4 munte, 1, 5, 6, 7, 8, 9 cavalerie, 1 și 3 pază), două brigăzi de fortificații (1 și 2), patru comandamente de munte (101, 102, 103 și 104) și un comandament de infanterie (110). Trupelor terestre li s-au adăugat forțele Aeronauticii și Marinei militare. Efectivele medii angajate în luptă au fost de 911.193 militari (27.480 ofițeri, 21.824 subofițeri și 861.889 trupă). Cu excepția perioadei octombrie–decembrie 1942, ponderea efectivelor aflate la est de Nistru, pe front, a fost inferioară celor rămase în țară. În noiembrie

1942, din totalul de 1.437.657 militari mobilizabili, la est de Nistru se aflau 463.395 (32%), din care pe front 380.103 (165.512 în Cotul Donului, 82.183 în Stepa Kalmukă, 65.681 în Ucraina, la est de Bug) și 83.292 în Transnistria, cu misiune de pază, siguranță și ordine. În acel moment, în țară se aflau mobilizați 323.445 militari români (22%). În pofida faptului că statisticile făcute în epocă oferă date diferite în legătură cu efectivele angajate și pierderile înregistrate în bătăliile angajate, se poate totuși aprecia estimativ că procentul pierderilor față de efective oscilează între 10 și 50% (circa 23% în bătălia de la Odessa, 10% la nord de Marea de Azov, 24% în Crimeea, 22% la sud de Harkov, 17% în Caucaz, 50% în Cotul Donului și în Stepa Kalmukă).

Pe ansamblul războiului, după datele centralizatoare ale Marelui Stat Major român, armata română a pierdut în Campania din Est 624.740 militari (71.585 morți, 230.280 răniți și 297.821 dispăruți). În ceea ce privește pierderile materiale, o sinteză întocmită la 30 iunie 1944 de către Secția 4 a Marelui Stat Major pentru Cabinetul militar al mareșalului Ion Antonescu oferă următoarele cifre pentru armata de uscat: 348.579 arme cu baionetă, 11.590 pistoale–mitralieră, 5.049 mitraliere, 276 tunuri antiaeriene, 3.093 aruncătoare de mine, calibrele 50, 60, 81, 4 și 120 mm, 1.855 tunuri însoțire și anticar, calibrele 37–47 mm, 261 tunuri, calibrele 50–75 mm, 881 tunuri de cîmp și de munte, 73 tunuri lungi, 81 obuziere grele, 172 care de luptă, 639 autoturisme, 2.445 autocamioane, 909 motociclete etc. Acestor cantități impresionante de armament li se adaugă pierderile Aviației, Marinei militare, precum și cele înregistrate în timpul amplei ofensive sovietice pe frontul de la Iași–Chișinău, la 20 august 1944, care au fost considerabile.

Cu toate acestea, la 23 august 1944, România a pus la dispoziția Națiunilor Unite un potențial militar puternic, în stare să facă față necesităților războiului, armata română fiind încadrată cu peste 1.100.000 de militari mobilizați, repartizați astfel pe categorii: 39.697 ofițeri (17.086 activi și 22.611 de rezervă), 50.913 subofițeri (36.100 activi și 14.813 de rezervă), 1.059.579 trupă (742.026 concentrați, 172.708 contingente active și 144.845 recruți), 11.148 elevi în școlile militare de ofițeri (1.890 activi și 9.258 de rezervă), 16.631 elevi în școlile militare de subofițeri (5.840 activi și 10.791 de rezervă), precum și alte categorii de personal. Peste 700.000 de militari (63%) din totalul efectivelor mobilizate se aflau încadrați în comandamente, mari unități, unități și formațiuni dislocate înapoia dispozitivului de luptă din Moldova. Raportate la parametri demografici ai României (circa 14.000.000 de locuitori), efectivele angajate în luptă după 23 august 1944 (538.536 militari) au situat țara la valorile cele mai ridicate ale statelor care constituiau coaliția antihitleristă.

După eliminarea prezenței militare germane de pe teritoriul aflat în zona de competență a guvernului român, pînă la 31 august 1944, apoi și a părții de nord–vest a României, ocupată de Ungaria în 1940, pînă la 25 octombrie 1944, armata română a continuat să-și îndeplinească obligațiile asumate, așa cum procedase și în iulie 1941, după eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei, participînd la operațiile militare desfășurate pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, într-un spațiu european de maximă anvergură (pe direcția generală București–Budapesta–Viena–Praga), pînă la victoria finală din mai 1945.

Între cele mai importante avantaje strategice aduse Națiunilor Unite s-au situat: contribuția la prăbușirea defensivei germane la flancul sudic al frontului est–european și la pulverizarea dispozitivului de luptă al Wehrmachtului în Peninsula Balcanică; deschiderea „Porții Focșanilor“ și prin aceasta a „porților“ Europei Centrale (pe valea Dunării) și ale Europei de Sud–Est în calea înaintării armatelor sovietice, așa cum ceruseră insistent reprezentanții SUA și ai Marii Britanii înainte de 23 august 1944; realizarea într-un timp scurt a unei mari translații a frontului sud–est european, fără egal în istoria celui de-al doilea război mondial (între 200 și 700 km în numai 15 zile); modificarea importantă în balanța de forțe a celor două coaliții aflate în luptă prin punerea la dispoziția Națiunilor Unite a peste 1.100.000 de militari români mobilizați; impactul negativ asupra mașinii de război germane prin sistarea imediată a oricărei aprovizionări din România cu produse de bază pentru continuarea războiului (în special cu petrol și cereale); provocarea unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Axă; contribuția militară continuă și eficientă pînă la sfîrșitul războiului pe o direcție importantă de pătrundere spre centrul Europei; amplu efort economic, bazat exclusiv pe posibilitățile proprii ale țării și desfășurat concomitent cu îndeplinirea unor împovărătoare obligații asumate prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944.

Ostași români în Crimeea (1942)

Sugestivi pentru aprecierea locului important avut de armata română alături de Națiunile Unite, între 23 august 1944 și 12 mai 1945, la obținerea victoriei finale asupra fascismului sînt și următorii indicatori: 1.700 km străbătuți prin lupte de la țărmul Mării Negre pînă în apropiere de Praga, într-un ritm mediu de 6,5 km pe zi; înfrîngerea trupelor germane și ungare în 20 de masive muntoase; forțarea a 12 cursuri mari de apă; cucerirea a 3.831 localități, dintre care 53 de orașe; angajarea în luptă a 538.536 militari, din care au fost pierduți 169.822; pierderi provocate inamicului — 126.529 militari uciși sau luați prizonieri; efort economic de peste 1.200.000.000 dolari, valută 1938.

Momentul marii victorii de la 9 mai 1945 a găsit armata română pe front, alături de Aliați, cu un număr de 16 divizii, superior celui stabilit prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944. Cu toate acestea, la Conferința de pace de la Paris din 1946, România a fost tratată ca un stat învins în război, neprimind statutul binemeritat de țară cobeligerantă. Ca urmare, Tratatul de pace încheiat cu Națiunile Unite și Asociate, la 10 februarie 1947, a înscris clauze teritoriale, politice, economice, militare și de altă natură, necorespunzătoare, care au afectat evoluția ulterioară a poporului român. ■

Bătălia pentru Afghanistan (1978–1989)

De la război civil la război de apărare

Ion LOGHIN

Conflictul militar intern al Afghanistanului, marcat de intervenția armată directă a URSS, consumat acum 10 ani, alături de cel al Vietnamului, Angolei sau din Nicaragua, se înscrie în competiția pentru supremație dintre sovietici și americani în anumite regiuni ale globului și a constituit o înfruntare mai mult sau mai puțin directă dintre cei doi mari, care au constituit bipolarismul secolului XX. Chiar dacă propaganda oficială sovietică a stăruit să prezinte și să legitimeze intervenția propriilor trupe regulate în conflict ca fiind o „datorie sfîntă și internaționalistă“, menită să sprijine revoluția și poporul afghan întru construirea socialismului, geopolitic vorbind, URSS nu a întreprins decît fortificarea și salubrizarea propriului „cordon sanitar“ ce-i asigura securitatea și menținerea în zona ei de influență a anumitor părți din Asia Centrală.

Antifeudal și antioccidental

Aprilie 1978. În Afghanistan — unul dintre cele mai înapoiate state ale Asiei, Abdul Kadir, șeful Forțelor aeriene și de Grăniceri din acest stat reușește o lovitură de stat militară. Aceasta este întîmpinată cu entuziasm de o bună parte a maselor populare ale Afghanistanului și marchează debutul unor reforme social–politice în societatea afghană, accentul punîndu-se îndeosebi pe unele măsuri de un caracter antioccidental și antifeudal.

Implementarea schimbărilor preconizate de cei care au preluat puterea, imediat au întîmpinat împotrivirile liderilor de trib, clericali și ai adepților monarhiei. Înfruntarea cu „revoluționarii“ instaurați la Kabul capătă în cele din urmă caracterul unei lupte armate.

La acea oră Afghanistanul se găsea în stadiul tranziției de la feudalism la capitalism, cu adînci tradiții tribale și un puternic caracter comunitar–patriarhal al societății. Din aproximativ 16,6 milioane locuitori, circa 3 milioane duceau un mod de trai nomad sau seminomad. Mai bine de 80 la sută din aceștia sînt analfabeți. Nivelul de trai — unul dintre cele mai scăzute în lume. Stat multinațional, Afghanistanul suferea în urma asperităților etnice (etnia de bază — pustunii — 8,2 milioane locuitori sau 50 la sută din populație, tadjici — 3,3 milioane, uzbeci — în jur de 2 milioane, turcmeni —. 0,5 milioane etc.).

Partidul popular–democrat al Afghanistanului (PPDA), parvenit în fruntea statului, comporta practic toate amprentele subdezvoltării sociale și ale structurii etnice din societatea afghană. Baza membrilor săi o constituiau intelectualii (profesorii, studenții, ofițerii, funcționarii), în timp ce procentajul celor ce muncesc fizic este infim. Formal, PPDA părea a fi unitar, real, însă, acesta consta din două fracțiuni adverse: „Parciam“ — (Drapelul), în frunte cu Babrak Karmal și „Halk“, al cărui lider a fost Taraki.

Adevărata „schismă“ de partid survine, însă, după asasinatul lui Taraki și preluarea puterii, în septembrie 1979, de către unul din liderii „Halk“, H. Amin. Acesta, aventurier, conform unora, numește în posturile–cheie de partid și de stat adepți fideli lui, acțiuni ce reies din rațiuni de atașament personal și apartenență etnică. Survin primele arestări și execuții, în special cele din rîndul adversarilor de partid — parciamiștii.

Cele de mai sus, însă, nu împiedică realizarea pripită, uneori forțată a construirii socialismului (într-un stat în care relațiile capitaliste abia prindeau contur). Sînt desconsiderate tradițiile locale, preceptele de bază ale Islamului și capacitățile economice ale țării.

Toate acestea provoacă în scurt timp nemulțumirile unor pături largi ale societății. Apar primele formațiuni paramilitare hotărîte să înfrunte regimul de la Kabul, formate în mare parte din refugiați afghani, care, privați de orice surse de existență, luau drumul exilului, în special spre Pakistan și Iran.

Încă din mai 1978 pe teritoriul Pakistanului este constituit primul centru de pregătire al formațiunilor paramilitare destinate acțiunilor în interiorul Afghanistanului. Către primăvara lui 1980, numărul unor astfel de centre se ridică la circa 80. Aici, cu sprijinul unor specialiști militari din SUA, Pakistan și Egipt sînt instruiți și înarmați zeci de mii de „ostași“ ai armatei contrarevoluționare. Centre similare sînt create în Iran, Arabia Saudită și Egipt. Islamul devine în mîinile opoziției armate arma ideologică. Abordarea stîngistă de către Guvern a chestiunii religioase determină clerul islamic să facă apeluri la „djihad“ (război sfînt).

În octombrie 1978 încep operațiunile militare din Nuristan. În martie 1979 izbucnește rebeliunea din Herat, iar în aprilie–mai în Baglan, Uruzgan, Farah, Bagdis, Gure și Logar.

În primăvara lui 1979 este proclamat „Nuristanul liber“, iar în august Hazaradjatul islamic independent dotat cu forțe armate proprii — „Uniunea luptătorilor islamici“ — de circa 3000 de oameni.

Dacă în debutul luptei armate în 1978 și începutul lui 1979, opozanții PPDA acționau în grupuri mici și se limitau doar la acțiuni cu caracter diversionist–terorist, în scurt timp efectivele unor detașamente vor oscila între 500–1000 oameni. Mai multe regiuni ale țării vor intra sub controlul total al opoziției, care va reuși instaurarea propriilor organe ale puterii — comitetele islamice.

O dată cu revoluția din aprilie, PPDA întreprinde modernizarea vechii armate afghane. Între timp o bună parte a fostului comandament militar al acesteia fusese decimat o dată cu preluarea puterii de către întreprinzătorii loviturii de stat. O altă parte a luat drumul exilului. Procesul „democratizării“ armatei este întrerupt cu preluarea puterii de către gruparea condusă de Amin. Lupta de exterminare a parciamiștilor este întreprinsă și în cadrul armatei, în special atingînd corpul ofițeresc al acesteia. Ia amploare fenomenul dezertărilor masive.

„Îngroparea“ progresivă a armatei face să planeze iminența căderii republicii, în condițiile ofensivei generale a opoziției armate. Cuceririle revoluției din aprilie sînt amenințate. Pentru URSS, vecinul din miazănoapte al Afghanistanului și unul din cei doi actori de bază ai scenei internaționale, apariția la frontierele sale a unui stat ostil și pro–imperialist devine o amenințare dintre cele mai grave.

„Ajutorul" sovietic

În aceste circumstanțe extraordinare, între 25–28 decembrie 1979, URSS își introduce primele unități regulate ale armatei în Afghanistan. Astfel, războiul Afghanistanului intră într-o nouă fază a evoluției sale.

În baza acțiunii sovieticilor au stat „Acordul de prietenie, bună vecinătate și colaborare dintre URSS și Republica Democrată Afghanistan" din 1978, care stipulează măsuri „în scopul asigurării securității, independenței și integrității teritoriale ale ambelor state" (cereri pentru intervenția trupelor regulate ale URSS în teritoriul Afghanistanului sosiseră în repetate rînduri din partea guvernului de la Kabul, însă pînă în decembrie 1979 conducerea URSS considera că guvernul Afghanistanului este capabil de unul singur să-și mențină guvernarea).

Accesul la dosarele PCUS și ale KGB a scos în lumină mesajele unor convorbiri telefonice dintre liderii sovietici și afghani de la acea dată. În una din ele, dintre Kosîghin (la acea dată Președinte al Consiliului de miniștri al URSS) și Taraki, cel din urmă solicita insistent sprijin militar, în special, tehnică de luptă, cu personal format din cetățeni sovietici de origine tadjică, uzbecă și turcmenă, echipați după modelul armatei afghane, care erau preferabili celor locali de aceeași origine etnică, suspectați continuu de dezertări și care treceau adesea de partea inamicului, cu tot cu tehnică militară.

Introducerea forțelor regulate sovietice se face în două direcții: I. prin zona orășelului sovietic Kuska, avînd drept destinație orașele afghane Herat și Kandahar și II. dinspre orașul Termez, traversînd rîul Amudaria cu destinația Kabul.

La 27 decembrie 1979, unități ale armatei guvernului de la Kabul efectuează răsturnarea regimului lui Amin, considerat prea despotic. Dictatorul este arestat, judecat și executat. Președinte al Consiliului revoluționar, prim–ministru al republicii și secretar general al CC al PPDA devine Babrak Karmal. Printre primele măsuri ale noii puteri au fost amnistierea deținuților politici. Sînt eliberați din temnițe circa 15 mii de persoane. Se iau unele măsuri pentru repatrierea refugiaților. Toate acestea avînd ca scop ameliorarea climatului politic din țară și în particular, sporirea capacității de luptă a armatei afghane.

Dezorganizarea și slaba capacitate de luptă a armatei afghane fac din trupele sovietice principala forță de contracarare a acțiunilor opoziției armate de la începutul anilor '80. Grupări importante ale opoziției sînt distruse în regiunile Faizabad, Talikan, Tehor, Baglan, Djelallabad. Au fost lichidate formațiunile militare ale separatiștilor din Nuristan și Hazaradjat.

Tunuri sovietice în apropierea Kabulului

Suferind importante pierderi umane și materiale, liderii opoziției ajung la concluzia, că păstrarea contingentelor mari de armată va duce inevitabil la distrugerea lor. Aceștia întreprind dispersarea formațiunilor mari în grupulețe formate între 20 pînă la 100 oameni.

Încercările comandantului sovietc de organizare a ofensivelor contra detașamentelor contrarevoluționare, utilizînd mari unități ce acționau conform regulilor războiului clasic nu aduc rezultatele scontate. Experiența sovietică de luptă contra „bandelor" contrarevoluționare în Asia Centrală din anii războiului civil ai deceniului II a fost demult dată uitării. Atuurile cavaleriei nu mai puteau fi convingătoare în condițiile războiului modern.

Soldații, ofițerii și generalii sovietici trimiși în Afghanistan au fost nevoiți să învețe aplicarea acțiunilor militare doar în cadrul unor adevărate bătălii.

Iese la iveală un șir de neajunsuri ale tehnicii moderne de luptă în condițiile reliefului de munte, în special, cele legate de pregătirea materialului de artilerie destinat luptelor montane. Tancurile și mașinile de luptă ale infanteriei nu și-au găsit desfășurare, iar utilizarea lor devine inutilă. Inutilizabile se dovedesc și avioanele reactive moderne.

Elicopterele de luptă devin pentru opoziție cea mai temută armă. Însă, o dată cu apariția din dotarea contrarevoluționarilor a diverselor sisteme mobile de rachete antiaeriene, cum sînt cele americane STINGER sau engleze, BLOWPIPE, pierderile de elicoptere au devenit din ce în ce mai mari. Opoziția utilizează cu succes o serie de aruncătoare de mine manuale, în majoritate de producție chineză.

Însă cauzele principale ale eșecurilor militare sînt cele politice. Accederea la putere a parciamiștilor în frunte cu Babrak Karmal nu îndreptățește așteptările și speranțele maselor populare. Reabilitînd condamnații regimului lui Amin, guvernarea lui B. Karmal aplica tot mai larg teroarea și presiunile, în special, în rîndul adversarilor aripii Halk a PPDA. Criza cuprinsese întregul sector agricol ca rezultat al unor acțiuni precoce și negîndite ale guvernului. Armata guvernamentală rămîne în continuare inaptă de luptă în ciuda creșterii efectivelor ei, a înzestrărilor cu tehnică și armament modern.

În acest context, trupele sovietice prin logica circumstanțelor se implica din ce în ce mai mult în acest război civil, ceea ce generează consecințe politice negative.

Intervenind cu trupe în interiorul Afghanistanului, guvernul și comandamentul militar sovietic nu au luat în considerație factorii național–istorici ai acestei țări, istoria multiseculară a luptei acesteia cu diverși cuceritori. În conștiința afghanilor este întărită convingerea, că orice străin ce intra în țară cu arma în mînă, chiar dacă are cele mai bune intenții, este un ocupant.

Inițial, printre ostașii sovietici trimiși în Afghanistan, un mare procent îl constituiau reprezentanții popoarelor Asiei Centrale a URSS (uzbeci, tadjici, turcmeni). S-a contat mult pe înțelegerea și coeziunea acestora cu semenii lor de același sînge din Afghanistan. Efectul, însă, devine contrar așteptărilor. Triburile pustunilor, principalii opozanți ai guvernului de la Kabul, istoric se dușmăneau cu cele al minorităților din nordul țării. Apariția uzbecilor, tadjicilor și turcmenilor din altă țară a accentuat dușmănia, propagată de altfel cu insistență de agitatorii și propagandiștii opoziției. Forțele antiguvernamentale își sporesc din ce în ce mai mult efectivele. Dacă între 1981–83 în teritoriul Afghanistanului numărul formațiunilor active ale opoziției cuprindea circa 45 mii oameni, către 1986 numărul lor devine aproximativ de 150 mii. Chiar dacă forțele comune afghano–sovietice cuprindeau în total circa 400 mii oameni (din care numărul sovieticilor era de 100 mii soldați și ofițeri), aceștia nu controlau decît 26 la sută din teritoriul țării. Sub controlul guvernului rămîn doar orașele și autostrăzile principale. Marea parte a regiunilor țării sînt controlate de comitetele islamice.

Principalele forțe ale opoziției rămîneau grupările și detașamentele locale, iar modul de organizare și tactica acțiunilor militare era stabilită de autoritățile tribale și religioase. Acestea, de regulă, nu dispun de o componentă permanentă. Cu apariția pericolului, membrii lor se infiltrau ușor printre localnici, ceea ce făcea identificarea lor ca și imposibilă.

Componenta grupărilor și detașamentelor sub raport social și etnic este destul de omogenă — localnicii unui grup național–etnic. În majoritatea cazurilor comandanții lor nu dispuneau de relații directe și permanente cu organizațiile afghane contrarevoluționare din străinătate, principala susținere fiind populația locală.

Inițial formațiunile semiregulate ale opoziției erau constituite în taberele din Pakistan și Iran ale refugiaților afghani. Aceștia beneficiau de o bună pregătire militară, primeau însărcinări concrete, după care reveneau în tabere pentru reechipare și odihnă. Conform unor surse occidentale, numărul lor a constituit circa 5–8 la sută din numărul total al opoziției afghane.

Cinci milioane de refugiați

Lupta cu opoziția impunea guvernului privarea acesteia de sursele de completare care erau constituite din refugiați afghani, efectuarea repatrierii lor. Soluționarea acestei probleme era strîns legată de cursul politic al guvernării. În realitate, ca rezultat al unor grave erori comise de conducerea lui B. Karmal, numărul refugiaților în loc să scadă, a crescut pînă la circa cinci milioane oameni (circa trei milioane în Pakistan).

Începînd cu primăvara lui 1985 este observabilă tendința unei retrageri graduale a forțelor sovietice din acțiunile militare și transmiterea inițiativei către forțele guvernamentale armate afghane. Tot mai activ sînt aplicate metodele reglementării politice a problemei afghane, reconcilierea părților adverse. Finele anului 1986 marchează debutul procesului de reconciliere națională.

Pasul decisiv a fost acordul realizat cu guvernul afghan care pune bazele retragerii armatei sovietice din Afghanistan cu condiția sistării sprijinului către opoziție din partea Pakistanului și al altor state din zonă.

Actul final al chestiunii afghane a fost semnarea la Geneva, la 14 aprilie 1988, a Acordului asupra Afghanistanului de către miniștrii de Externe ai celor 4 state cointeresate (Afghanistan, Pakistan, URSS și SUA).

Guvernul lui Nadjibullah a încercat să realizeze politica reconcilierii naționale.

În politica externă a fost luat cursul nealinierii la alte blocuri.

Militar, s-a încercat transformarea armatei republicane într-o forță autonomă, capabilă să apere guvernul de la Kabul. În acest scop au fost luate măsuri de menținere a disciplinei, lupta cu dezertorii, asigurarea deplinei libertăți religioase (începînd cu 1985 în armată apar primii slujitori ai cultului islamic).

Rămînea nesoluționată problema relațiilor cu Iranul șiit. Iranul nu a recunoscut acordul celor 4 părți de la Geneva, refuzînd semnarea acestuia în calitate de parte cointeresată. Acesta continua să acorde în continuare sprijin pentru opoziția afghană.

După retragerea din Afghanistan a trupelor sovietice, în plan strict militar rămîneau a fi rezolvate trei chestiuni cardinale: **I.** Eficiența în plan organizatoric și politic al forțelor armate ale republicii; **II.** Poziția ce va fi luată de grupările locale ale opoziției conduse de comandanții de companie: **III.** Rezolvarea problemei repatrierii refugiaților.

Soluționarea tuturor acestor probleme va depinde, așa cum am subliniat mai sus, nu numai de mersul acțiunilor militare, ci de succesul politicii reconcilierii naționale. Soluționarea fără succes a acestei politici a determinat în bună parte continuarea conflictului intern din Afghanistan și la acest moment, ba mai mult, în toamna lui 1996, forțele islamist–fundamentaliste ale talibanilor (în majoritate pustuni) au preluat puterea, reușind între timp să supună controlului mare parte a țării. Shariatul islamic devine lege fundamentală. Arestările și condamnările sînt oriunde la ordinea zilei. Se constată incapacitatea organismelor abilitate internaționale de a găsi o soluție tragediei naționale a Afghanistanului. ■

Un sîngeros conflict, orchestrat de Moscova

Războiul din Transnistria

Iulian CHIFU

Prăbușirea Uniunii Sovietice a însemnat, dincolo de mult clamata desființare a imperiului comunist prin implozie, nașterea unor noi probleme esențiale pentru viața politică contemporană a actualelor state independente. Principala problemă, dincolo de succesiunea URSS, a organismelor uniunii, a rămas soarta armatei uriașe care s-a aflat pe teritoriul tuturor statelor foste sovietice. Astfel că noile state independente s-au trezit peste noapte, în ciuda independenței recunoscute, cu trupele unei formațiuni statale noi pe propriul teritoriu — căci CSI constituit de Rusia, Belarus și Ucraina a preluat succesiunea URSS — dar fără a avea vreun tratat referitor la aceste trupe pe care le îmbrăcaseră, le hrăniseră și plătiseră mai bine de 50 de ani.

Tiraspol, cap de pod

Această prezență străină nereglementată a fost cu atît mai nefastă în zonele unde au izbucnit conflicte orchestrate la Moscova, în special în statele neslave și care-și doreau părăsirea asocierii cu Federația Rusă. Astfel că, în plin război în Transnistria între forțe militare separatiste și cele legale, Moscova a decis trecerea Armatei a 14-a sub jurisdicția proprie ca armată rusă, implicînd-o ulterior direct în conflict. Prezența trupelor ruse pe propriul teritoriu și implicarea constantă în sprijinirea separatismului de la Tiraspol au făcut ca retragerea Armatei a 14-a să reprezinte o problemă la scară regională și mondială, în condițiile în care trupele ruse cantonate la Tiraspol împingeau controlul Moscovei la vest cu peste 1000 km față de limitele propriului teritoriu. Însă, în timp ce negocierile au curs oscilant, trupele Armatei a 14-a au trecut, cu arme și bagaje, în structurile paramilitare ale separatiștilor nistreni, creînd structurile de apărare ale „republicii moldovenești nistrene“ profund subordonată idealurilor de apărare a minorității ruse și de refacere a Uniunii Sovietice. Astfel că războiul din Transnistria a trecut de la forma clasică la o formă modernă și ciudată de război al secolului următor, un conflict încă în curs de desfășurare.

Soldați ai Chișinăului, luînd masa în linia întîi (Coșnița, 31 martie 1992)

Transnistria a constituit întotdeauna punctul de interes al Moscovei. Aici a fost creată, după anii perestroikăi, o oază de bunăstare, cu cheltuieli enorme. Toată economia Republicii Moldova a fost implantată pe malul stîng al Nistrului, ca și întreprinderile așa-numitului complex militaro-industrial, cuprinse în industria de armament sovietică. Moscova a avut în atenție trei centre — Tiraspol, Tighina și Rîbnița — acolo unde s-a concentrat 17% din populația Republicii Moldova și se realizează 37% din producția republicii. Întregul volum al producției de mașini electrice mari, transformatoare de forță, mașini de turnătorie, autoremorci, laminate, toate țesăturile din bumbac se realizează la Tiraspol. 87% din cantitatea de energie electrică a republicii se produce aici, în timp ce toate importurile Republicii Moldova — curent electric, gaz metan, cărbune, petrol — tranzitează Transnistria, aici fiind singura cale ferată est-vest ce tranzitează Republica Moldova.

Regiunea a fost marcată de numeroase reprize de schimbări artificiale ale structurii demografice a populației. Deportările au vizat în special familiile de români — 300.000 de oameni în Nordul Înghețat în 1941–1942, 250.000 de persoane în perioada 1944–1948, 11.342 familii deportate la 6 iulie 1949 în Siberia și 300.000 de persoane deportate în Rusia și Kazahstan în perioada 1954–1964. Dacă în urmă cu 30 de ani locuiau la Tiraspol 70.000 de locuitori, în 1992 locuiau acolo 210.000 de persoane, din care 70.000 de militari și familiile lor sosite în perioada 1989–1992. Pentru a face atractivă sosirea și stabilirea la Tiraspol a populației ruse, Moscova a dat aici cele mai mari lefuri — aici un soldat are între 2.300–2.500 de ruble lunar, cînd însuși ministrul Apărării are un salariu lunar de 7.300 ruble. Apoi, cea mai mare atracție erau casele puse la dispoziție de autoritățile locale în detrimentul populației autohtone deportate, autoexilate în zonele rurale sau mutate în dreapta Nistrului. Acest fapt a făcut ca populația Transnistriei să difere radical de cea a restului Republicii Moldova. În Transnistria trăiesc în prezent 153.300 ruși, adică mai bine de o treime din cei situați în întreaga Republică Moldova și un sfert din totalul populației nistrene. Ei sînt depășiți de populația română și ucraineană.

Programul de schimburi etnice „legale“ aplicat în Transnistria a fost însoțit de o regrupare a Armatei a 14-a — fostele trupe ale Grupului de Armate Sud-Vest ale Uniunii Sovietice — în special la Rîbnița, Tiraspol și Tighina, mutare realizată după proclamarea independenței Republicii Moldova, la 27 august 1991, fără știrea autorităților de la Chișinău. Situația a fost conjugată cu elemente de „discriminare pozitivă“ a populației neromânești de către autoritățile locale din stînga Nistrului. Astfel, potrivit datelor oficiale, la Rîbnița, deși există 1,7 români pentru fiecare rus, sînt de 11 ori mai puține școli românești decît cele ruse. Același lucru se petrece și la Tiraspol, Tighina sau Dubăsari, fără a mai pune la socoteală dimensiunile reduse și cifrele mici de școlarizare ale școlilor românești. Nivelul de trai în Transnistria este mult mai ridicat decît în restul republicii. De exemplu, numărul de automobile la mia de locuitori este cu mai bine de 60% în Transnistria decît în restul republicii iar investițiile pe cap de locuitor cu 20% mai mari în Transnistria și 50% mai mari la Tiraspol decît media pe republică. Prezența KGB în Transnistria era, la declararea independenței, de 5,2 ori mai mare la Tiraspol și de 2,6 ori mai mare la Tighina decît media pe republică, în detrimentul reprezentanților Ministerului de Interne sau de Justiție.

În ceea ce privește reprezentarea, la Tighina, la 30% populație românească existau doar 8,3% deputați români în sovietul local față de 58,3% deputați ruși pentru o treime din populație de etnie rusă. Dar poate cel mai relevant rămîne procentul populației sosite la Tiraspol după 1989 — 33% — cvasitotalitatea fiind de origine slavă din toate republicile foste sovietice, în special din Rusia și Kazahstan.

Sub oblăduirea Kremlinului

Încă din 1988, Biroul Politic al CC al PCUS a pus la punct programul de dezmembrare a Moldovei. Președintele Sovietului Suprem al URSS, Anatoli Lukianov, a dat dispoziții pentru crearea structurilor paramilitare, lucru recunoscut într-o întîlnire cu deputații poporului din RSS Moldovenească, de față cu Mihail Gorbaciov, în decembrie 1989. Structurile KGB au creat la Tiraspol „Mișcarea pentru Apărarea drepturilor populației rusofone din Moldova“, care are drept obiectiv statutar menținerea URSS. A mai apărut Consiliul directorilor de mari întreprinderi ale complexului militar–industrial, condus de Anatol Bolkașov, directorul uzinei Tocilitmas, care a primit fonduri unionale pentru activitatea sa. A urmat Asociația Interdvijenie — Interfrontul, transformat de liderul său, Vasili Iakovlev, în asociația „Edinstvo“–Unitate, precum și Consiliul Colectivelor de muncă — OSTK. În plan militar, aceste asociații au finanțat formațiuni paramilitare precum detașamentele muncitorești în ajutorul miliției — ROSM — sub controlul OSTK. În Transnistria au fost transferați reprezentanți de marcă ai KGB și conducători OMON — trupe speciale ale KGB, care au luptat în Letonia și Estonia la revolta armată împotriva parlamentelor celor două state baltice, unii primind însărcinări în noul aparat al republicii separatiste. Este vorba despre Vadim Șevțov–Antiufeev, numit Ministru al Securității Naționale al republicii nistrene și Ivan Goncearenko, numit ministru adjunct de Interne la Tiraspol, ambii fiind conducătorii represiunilor sîngeroase din Țările Baltice. Au mai fost detașate formațiunile de „cazaci“ — formațiuni paramilitare tradiționale rusești — detașamentele speciale „Alfa“ și „Delfin“ — forțele speciale de război ale KGB, respectiv grupurile ilegale de șoc pentru intervenții — toate fiind coordonate prin intermediul Armatei a 14-a. A fost de ajuns ca Boris Elțîn să declare în „Nezavisimaia Gazeta“ — că „Rusia va apăra drepturile rușilor din alte state ale CSI. Aceasta constituie o prioritate. Vom folosi, desigur, dacă va fi cazul, și metode bazate pe forță“ — pentru ca decretul semnat la 1 aprilie 1992, de trecere a Armatei a 14-a în subordinea directă a Ministerului rus al Apărării ca parte componentă a armatei ruse, să declanșeze sprijinirea fățișă, inclusiv cu arme, a separatismului tiraspolean. S-a concentrat astfel la Tiraspol o forță enormă: garda separatistă cu 8.000 de luptători, subordonați „direcției de apărare“ a Transnistriei, batalionul „Dnestr“ cu 5.000 de oameni subordonați „direcției de Interne“ a republicii, „detașamente locale de salvare“ cu 4.000 de oameni sub arme, regimentele înarmate de muncitori 4.000–5.000 de înrolați în subordinea OSTK, la care se adăugau 4.000 de cazaci cu statut de „voluntari“ mercenari pentru apărarea „republicii nistrene“, pe lîngă cei 6.500 de soldați oficiali ai Armatei a 14-a — o divizie de infanterie motorizată, cantonată la Tiraspol, două regimente de pontonieri, un regiment de rachete și o escadrilă de elicoptere. Întreaga industrie de război a CSI a fost pusă la dispoziția separatiștilor. De exemplu, Uzina metalurgică din Rîbnița — subordonată prin contract industriei militare a fostei URSS, al cărei succesor a rămas Federația Rusă — a produs armament pentru gardiști — aruncătoare de mine, rachete Alazan cu putere de distrugere sporită prin introducerea explozibilului din bombe de avion. Față de această uriașă mașină de război, Republica Moldova are 12.000 de militari convocați peste noapte de Chișinău în noua Armată Națională, cu organizare și dotare precară.

Arme rusești pentru separatiști

Transnistria a devenit — dincolo de „statul“ militarizat constituit prin importul de mercenari și specialiști în acțiuni subversive de gherilă și dezinformare — un adevărat tîrg de armament. S-a probat, fără drept de apel, aprovizionarea cu armament a separatiștilor din depozitele Armatei a 14-a, fie că a fost vorba despre furturi de armament la care soldații ruși au închis ochii, fie de transferuri de armament, fie chiar de vînzări directe de arme către separatiști. Astfel, după declarațiile lui Boris Elțîn și trecerea Armatei a 14-a în subordinea ministrului rus al Apărării, Igor Smirnov a declanșat o campanie de racolări directe în rîndul militarilor Armatei a 14-a. Aceștia au trecut cu arme și bagaje la trupele paramilitare. Igor Smirnov a oferit salarii similare, drept la pămînt și locuințe imediat după înrolarea în „armata națională“ a republicii separatiste, oferta fiind făcută în fața corpului de ofițeri a Armatei a 14-a, întîlnire înlesnită de conducerea trupelor ruse. Transferurile de armament au fost atît de clare încît negările venite ulterior din partea Ministerului Apărării de la Moscova au devenit rizibile. Astfel, la Tighina, de exemplu, în timpul războiului din Transnistria, trupele sociale OMON au găsit cu cale să trimită un transport de camioane militare „la reparat“. Gardiștii au atacat trenul și au capturat, de sub nasul trupelor de elită ale KGB, fără să se tragă nici un foc de armă, 44 de camioane, împreună cu 6 blindate luate direct din curtea unității OMON din Tighina. Tot aici, un grup de femei a cerut rezidenței KGB din oraș să părăsească clădirea, lucru acceptat imediat. Galina Andreevna, celebra lideră a asociației femeilor — o organizație de presiune — a reușit să pătrundă, la 14 martie 1992, în cazarma Parcani a trupelor ruse de unde amazoanele au luat nestingherite 1.321 automate Kalașnikov, 155 pistoale Makarov și TT, 1.200 grenade F1 și RDG 5, 15 aruncătoare de grenade RPG 7 cu întreg echipamentul de luptă, 30 de lansatoare de rachete sol–aer, 1,5 milioane de cartușe.

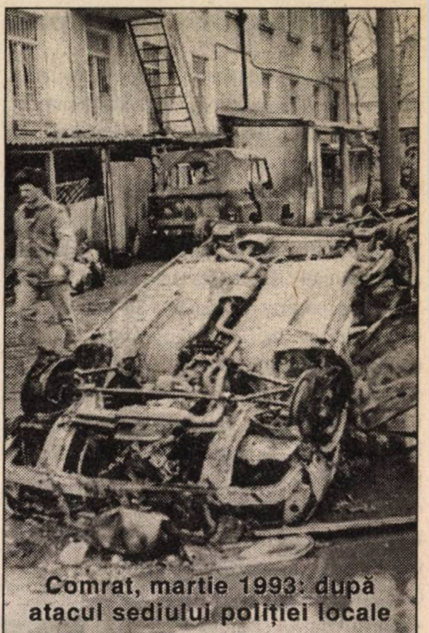
Comrat, martie 1993: după atacul sediului poliției locale

La 21 martie 1992, generalul rus Stolearov sosește la Tiraspol și anunță că „armata republicii nistrene reprezintă interesele geopolitice ale Rusiei în zonă“, după care Divizia 59 din Tiraspol trece imediat sub comanda separatiștilor, împreună cu depozitul de armament 1.411 din Colbasna conținînd 2.700 de vagoane de arme și muniții provenind din arsenalele trupelor fostei URSS retrase din Europa de Est. La 22 mai 1992, unitatea militară din Parcani trece sub jurisdicția rebelilor, în timp ce aeroportul militar Tiraspol dă în dotare separatiștilor 3 blindate și 4 stații radio mobile. Pînă la 10 iunie mai intră sub controlul trupelor separatiste paramilitare din aceeași sursă 10 tunuri de 100 mm. Mai mult, pentru a justifica dezertările la separatiști, Pavel Graciov, ministru al Apărării, îl informa pe președintele Elțîn într-un raport că de vină sînt salariile reduse ale militarilor ruși și lipsa de locuințe din Federație.

Armata a 14-a în război cu Chișinăul

În afara sprijinului în direct și a transferurilor de armament, s-au înregistrat și intervenții directe ale Armatei a 14-a în conflictul de pe Nistru, de partea separatiștilor. Astfel, la 19 mai 1992, Pavel Graciov a transmis comandantului de la acea vreme al Armatei a 14-a, Iuri Netkaciov, o telegramă în care îi ordonă completarea trupelor și deblocarea unităților pentru a face posibilă deplasarea tehnicii de luptă. Acest ordin a declanșat intervenția fățișă a Armatei a 14-a în război. Urmarea a fost eliminarea mecanismului cvadripartit de negociere a soluționării crizei din Transnistria — organism din care făcea parte și România — și încheierea păcii prin negocieri directe Chișinău – Moscova. Medierea soluționării conflictului nistrean de către Moscova, care s-a soldat cu solicitarea de acceptare de către Chișinău a statutului special al regiunii separatiste drept condiție prealabilă pentru retragerea Armatei a 14-a, a dat măsura implicării Federației Ruse în menținerea controlului la Tiraspol. Deși s-a semnat de mai bine de 5 ani statutul trupelor ruse și retragerea lor de la Tiraspol, Duma de Stat a Federației Ruse a respins orice ratificare, insistînd pe drepturile republicii autonome nistrene. Intervenționismul rus la Tiraspol a determinat ieșirea la tribună a ministrului Afacerilor Externe al Republicii Moldova, Nicolae Țîu, în plenul sesiunii ordinare a ONU, în 1993, acolo unde a cerut refuzarea, pentru trupele ruse, a statutului de forțe de menținere a păcii în spațiul fost sovietic, lucru acceptat de plen. În același timp și Madeleine Albright, pe atunci ambasador al SUA la ONU, a solicitat Moscovei retragerea Armatei a 14-a. Presiunile internaționale au fost zadarnice.

Iată însă că, în timp ce Federația Rusă anunță periodic, din motive propagandistice, cum un nou transport de armament a plecat de la Tiraspol, prioritatea Chișinăului s-a modificat. Nu este vorba acum doar de trupele ruse, care se retrag sau intră sub arme în armata nistreană, ci despre armament. În ultima sa vizită la Iași, Petru Lucinschi, președintele Republicii Moldova, deși a beneficiat de o promisiune fermă și publică a președintelui Boris Elțîn că va retrage Armata a 14-a imediat după solicitarea expresă a Chișinăului, a declarat: „Încetul cu încetul Armata a 14-a se reduce. De la 10.000 de persoane din 1993 pînă la venirea mea la Președinție a ajuns la 3.000 și va scădea sub 2.500 la sfîrșitul anului. Problema cea mare este că a apărut o nouă armată, a separatiștilor nistreni, în locul acesteia, care beneficiază de circa 400.000 de tone de armament de tot felul. Am convenit cu președintele Elțîn să retragem mai întîi armamentul și apoi trupele, din vînzarea părții ce revine Moldovei urmînd să achităm datoriile la gaz metan. Președintele rus a fost de acord dar mai avem probleme cu Duma de Stat".

În ciuda optimismului liderului de la Chișinău, trupele ruse ale Armatei a 14-a — trecute cu arme și bagaje la trupele paramilitare separatiste — tind să justifice afirmațiile lui Igor Smirnov, liderul separatist care susținea, încă din 1994, că „Armata a 14-a se va retrage de la Tiraspol doar cu comandantul și cu steagul de luptă", restul structurii urmînd să se integreze în trupele armatei separatiste.

Un război de falie

Este lesne de înțeles că, în conflictul de la Nistru, așa–numitul „război ciudat", recent–înființata Armată Națională a Republicii Moldova, chiar sprijinită de trupele de voluntari încercați în războiul din Afghanistan, nu a putut repurta victorii asupra mișcării separatiste susținută financiar, logistic și militar de la Moscova. Iar „pacea" de la Nistru a fost negociată prin „intermediul" trimișilor speciali ai președintelui rus Boris Elțîn. Însă cum pacea nu s-a statuat între beligeranți iar Republica Moldova are un guvern ce nu controlează o întreagă regiune a teritoriului său, chiar dacă războiul nu a fost declarat niciodată, trebuie să acceptăm că acesta continuă în fapt, absența confruntărilor directe și chiar anumite colaborări între beligeranți nefiind decît rezultatele depășirii războiului clasic, pe Nistru desfășurîndu-se deja un război de frontieră între două epoci, una marcînd finalul secolului XX iar alta începutul de secol XXI. Cu noi reguli și alte consecințe. Un război în care scopul este controlul nedeclarat asupra unui stat membru al comunității internaționale fără responsabilitățile și cheltuielile ce decurg din ocuparea, conducerea și gestionarea administrativă a unui teritoriu. O reliefare directă a rezultatelor practice a noii doctrine Gramsci–Troțki–Andropov ce domină tentativa de recuperare a pozițiilor din fosta Uniune Sovietică de către noile autorități democrate de la Moscova.

Cu puține zile înaintea sfîrșitului de an 1998, revista „Mesagerul" ce apare săptămînal la Chișinău a dat publicității conținutul unui acord secret care amenință să incendieze din nou relațiile de pe Nistru spre stupoarea întregii comunități mondiale: este vorba despre un acord secret semnat de Rusia și Transnistria prin care liderul separatist Igor Smirnov este abilitat oficial să producă și să vîndă armament rusesc din depozitele fostei Armate a 14-a. Articolul lasă să se înțeleagă că preocuparea vizînd acest acord a fost exprimată public de Javier Solana, secretarul general al NATO, în ultima sa vizită la Chișinău și că oficialii de prim rang din capitala Republicii Moldova nu sînt străini de acordul încheiat cu asentimentul lor, în spatele colegilor de coaliție cu opțiuni filoeuropene și nord–atlantice. Documentul are la bază declarația adoptată în urmă cu trei ani de Duma de Stat a Federației Ruse prin care Transnistria este declarată „zonă de interes special a Rusiei", fiind primul document al unui parlament rus postsovietic care formulează pretenții față de o regiune a altui stat — pe care l-a recunoscut alături de întreaga comunitate internațională — regiune pe care nu a deținut-o niciodată și care este situată la circa 1.000 de km de actualele granițe ale Federației Ruse.

Protocolul secret Smirnov–Cernomîrdin

Javier Solana este primul care a ridicat, la Chișinău, problema existenței unui acord militar secret între liderul separatist Igor Smirnov și premierul rus, Victor Cernomîrdin. Gazdele de la Chișinău au fost obligate să efectueze investigații pentru a-i putea răspunde Secretarului General al NATO, articolul publicat în „Mesagerul" prezentînd tocmai aceste rezultate. Cu două zile înaintea alegerilor parlamentare din Republica Moldova, din 22 martie 1998, la Odessa a avut loc întîlnirea dintre președinții Ucrainei și Republicii Moldova și premierul rus, Victor Cernomîrdin, pentru soluționarea conflictului nistrean. Cu această ocazie a intervenit acordul militar secret Smirnov–Cernomîrdin privind proprietatea asupra armamentului și a mijloacelor militare ale Armatei ruse dislocate în Transnistria. Pe acte nu apar ștampile aferente celor două instituții — Guvernul rus și autoproclamata Republică Moldovenească Nistreană, ci doar semnăturile private ale lui Smirnov și Cernomîrdin, ca și cum ar fi vorba despre un contact interpersonal. Acordul prevede divizarea armamentului rus din Transnistria în trei categorii: armele din dotare, munițiile și fondurile Armatei ruse cantonate la Tiraspol, surplusul de arme, muniții și proprietatea militară mobilă, care va fi evacuată în Rusia, și surplusul de arme, muniții și proprietatea imobiliară și de mijloace materiale care pot fi comercializate (utilizate) direct în Transnistria și în afara ei. Veniturile realizate din vînzarea ultimei categorii de arme și muniții vor fi împărțite frățește, 50% — Transnistria și 50% — Rusia. Scopul acordului secret nu este doar acoperirea juridică pentru vînzarea de arme în Transnistria, ci și extinderea sa asupra armelor ce se fabrică sau se asamblează de către Rusia în zona separatistă. Lista prezentată de documentul elaborat la Chișinău este extrem de lungă: lansator de grenade antitanc SHMEL, mașini de luptă VIHR, serviete POLICEMAN pentru transportarea secretă a pistoalelor–mitralieră, lansatorul de grenade SKORPION, pistolul KARATE (model MAKAROV), instalația portabilă de rachete DUGA, lansatorul de grenade GNOM, instalația KATRAN și altele. Ele sînt arme de proveniență rusească al căror nume a fost schimbat. Piața de desfacere este în zonele fierbinți ale Orientului Mijlociu (inclusiv Irak), în Balcani (Serbia, Cipru) și în Caucaz. Toate documentațiile însoțitoare ale armelor sînt în limba engleză. Pe lîngă vînzările masive de armament pe tot globul, raportul mai presupune că o parte din producția de armament este destinată să înlocuiască arsenalul uzat moral și fizic din depozitele Armatei ruse, acesta fiind, la rîndul său, vîndut. Dacă Transnistria era cunoscută drept cel mai mare tîrg ilicit de arme din lume, astăzi, regiunea separatistă a devenit producător și exportator de armament, fondurile obținute susținînd separatismul de la Tiraspol. Valeriu Catană, ministru de Interne al Republicii Moldova, declarase, în urmă cu șase luni, că lumea interlopă din România achiziționează armament din Transnistria, inclusiv rachete sol–aer, frontiera de pe Prut fiind și principalul canal pentru traficul de arme spre Balcani.

Dubăsari: mercenari cazaci care au luptat de partea separatiștilor transnistreni

Apărarea „rușilor de pretutindeni“

La 17 noiembrie 1995, Duma de Stat a Federației Ruse adopta Hotărîrea cu privire la unele aspecte ale cooperării dintre Federația Rusă și Transnistria, care notează: „Înțelegînd necesitatea intensificării proceselor integraționiste în interesul cetățenilor Federației Ruse și al compatrioților care trăiesc în afara granițelor ei, ținînd seama de tendința de extindere a NATO spre Est și de greaua situație economică din Transnistria, Duma de Stat a Federației Ruse hotărăște:

1. Să propună Guvernului Republicii Moldovenești Nistrene (RMN) un posibil ajutor economic, incluzînd acordarea unui credit pe termen lung și cantitățile necesare de cereale, sub formă de ajutor umanitar. Să se pregătească și să încheie cu Guvernul RMN un acord de colaborare economică, militară și culturală.

2. Declarînd Transnistria «zonă de interese strategice deosebite a Federației Ruse», să se propună Președintelui Federației Ruse și Consiliului Federației al Adunării Federale a Federației Ruse să analizeze problema dislocării permanente a unui contingent limitat al Forțelor Armate ale Federației Ruse pe teritoriul Transnistriei.

3. Să se adreseze din nou Ministerului de Externe al Federației Ruse în legătură cu problema deschiderii imediate a unei instituții consulare a Federației Ruse la Tiraspol“.

Expunerea de motive la prezenta hotărîre este semnată de A.V. Mitrofanov, președintele Comisiei Dumei de Stat pentru geopolitică, deputat al Partidului Liberal–Democrat. Ea atacă Guvernul de la Chișinău și justifică intervenția Moscovei prin „apărarea drepturilor rușilor și rusofonilor de pretutindeni“:

„**1.** Din vina conducerii Moldovei, pe teritoriul Republicii Moldovenești Nistrene (RMN) s-a creat o grea situație economică și, în particular, o mare problemă alimentară. Avînd în vedere că majoritatea absolută a populației RMN o formează rușii și rusofonii, Federația nu are dreptul să rămînă indiferentă față de nevoile acesteia. În același timp, acordarea de ajutor Transnistriei prin intermediul conducerii Moldovei înseamnă a trimite cea mai mare parte a ajutorului lîngă destinatar.

2. Fără nici o îndoială, Transnistria este o zonă de un deosebit interes strategic pentru Federația Rusă, iar, o dată cu posibila extindere a NATO, această problemă devine și mai acută. De aici pornește și propunerea referitoare la dislocarea permanentă a unui contingent limitat al Forțelor Armate ale Rusiei pe teritoriul Transnistriei. Guvernul RMN nu numai că nu are obiecții, dar chiar dorește ca trupele aflate acum în Transnistria să fie dislocate acolo și în continuare.

3. În legătură cu propunerea de deschidere a unei instituții consulare a Federației Ruse la Tiraspol, Duma de Stat s-a adresat deja MAE al Federației Ruse, dar, pînă acum, problema a rămas nerezolvată“.

În ciuda avizului Comisiei Juridice, ce sancționează prezența denumirii de „Republică Moldovenească Nistreană“ (RMN), în textul hotărîrii, Duma de Stat recunoaște direct existența noii „republici“ pe teritoriul Republicii Moldova, afirmîndu-și, totodată, interesul pentru controlul la Tiraspol.

Condamnată la Chișinău de autoritățile momentului, hotărîrea ce preconiza acordul militar a fost solicitată Dumei de Stat de vicepreședintele pseudorepublicii de pe Nistru, Aleksandr Karaman, care își dorește ca Transnistria să fie parte a Federației Ruse sau măcar a Uniunii Rusia–Belarus. Pentru comunitatea internațională, protocolul militar secret Smirnov–Cernomîrdin este o dovadă în plus că la Tiraspol continuă un război ciudat, un război al secolului următor. ■

De la „Furtună în deșert” la „Vulpea deșertului”

Două războaie, o singură țintă: Saddam Hussein

Mihai VELEA

Agresiunea irakiană împotriva Kuwaitului a evidențiat, în contextul geopolitic al perioadei începutului actualului deceniu, noi pericole pentru securitatea regională. Disputa Irak–Kuwait nu a afectat numai arena politică arabă, ci a avut și influențe semnificative asupra evoluției conflictului arabo–israelian și asupra disputei Irakului cu Iranul pentru hegemonie locală. Această criză a pus, totodată, problema priorităților strategice ale Statelor Unite în zonă. Interesul SUA este legat, în primul rînd, de petrol, de aici aprovizionîndu-se cu peste 90% din totalul importurilor. Exporturile americane în Orientul Mijlociu însumează peste 15 miliarde dolari anual, ceea ce reprezintă aproximativ 4% din totalul exporturilor, în timp ce importurile se ridică la aproximativ 17 miliarde dolari anual (3,7% din totalul importurilor).

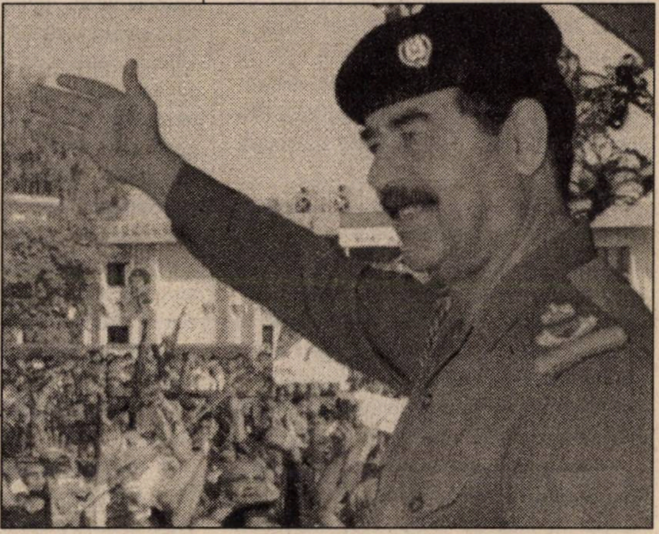

Se stîrnește furtuna...

Acțiunea declanșată de Saddam Hussein, la 2 august 1990, a urmărit, în principal, trei obiective: acces liber la mare, eliminarea unui creditor important și acapararea a peste 20% din rezervele mondiale de petrol. În acest fel, Irakul ar fi devenit singura putere locală, constituind o amenințare a intereselor strategice ale Occidentului și Japoniei în zonă. Acțiunea declanșată de coaliția multinațională condusă de Statele Unite, ca răspuns la agresiunea irakiană, a avut următoarele obiective: eliminarea amenințării asupra Arabiei Saudite (concretizarea ei ar fi permis lui Saddam Hussein să controleze peste 50% din rezervele mondiale de petrol); obligarea Irakului să se retragă din Kuwait; distrugerea potențialului militar al Irakului, în mod special a rachetelor, armelor bacteriologice și chimice; eliminarea riscului de dominație a Orientului Mijlociu de către Irak, eventual provocarea căderii lui Saddam Hussein; asigurarea aprovizionării cu petrol a țărilor industrializate.

Desfășurarea trupelor aliate în Arabia Saudită, la cererea regelui Fahd, ca răspuns la invazia irakiană în Kuwait la 02.08.1990, a început la 07.08.1990. Diviziile americane 82 și 101 aeropurtate, 24 mecanizată și 3 cavalerie blindată au sosit primele pentru a ocupa poziții de apărare înapoia dispozitivului de acoperire al trupelor saudite, ce se aflau față în față cu cei 200.000 militari irakieni aflați în Kuwait. În timp scurt, trupelor americane li s-a alăturat un mare număr de avioane. Pînă în luna noiembrie, irakienii și-au întărit dispozitivul din Kuwait, iar Marea Britanie, multe țări arabe și alte state au desfășurat forțe navale, terestre și aeriene pentru a crea și susține coaliția de forțe aliate.

Concomitent, au intrat în acțiune numeroase mijloace de cercetare și de război radioelectronic performante, care au fost îndreptate spre această zonă încă de la 02.08.1990. Costurile acestor sisteme s-au ridicat la 1.000 miliarde dolari, sateliții de informații întrebuințați cîntărind peste 17.000 kg și avînd posibilități de interceptare electronică, de descoperire și de dirijare.

Dispozitivul forțelor multinaționale deși a suferit unele modificări înainte de atac, în linii generale, era conceput de la început. De la est spre vest, acest dispozitiv avea următoarea structură *(v. schița alăturată):* ● în zona de coastă, infanteria marină (aproximativ două divizii); ● forța arabă multinațională, formată din egipteni, saudiți, kuwaitieni și sirieni ce se găsea pe o mare parte a frontierei Kuwaitului cu Arabia Saudită; ● corpurile 7 și 8 americane, Divizia 1 cavalerie și diviziile britanică și franceză (aceste forțe constituiau principalul element ofensiv al armatei aliate).

În ceea ce-i privește pe irakieni, dispozitivul lor a fost identificat chiar din primul moment. Ei au acoperit frontiera Kuwaitului, dispunînd în eșalonul întîi forțele avute la dispoziție și din cele mobilizate, protejate de baraje antitanc și antiinfanterie. În spatele acestora au fost dispuse rezervele (de slabă calitate) pentru a executa contraatacuri, iar diviziile de elită ale Gărzii Republicane erau păstrate în rezerva strategică. Un punct slab al dispozitivului irakian l-a constituit apărarea frontierei cu Arabia Saudită.

În total, forțele desfășurate pentru apărarea Kuwaitului însumau peste 550.000 militari. Dacă la această cifră se adaugă cel puțin trei divizii care erau dispuse la frontiera turcă și unitățile de apărare teritorială și antiaeriană, trupele de uscat irakiene se apropiau de un efectiv de un milion de militari. Dintre toate aceste forțe, numai cele din Garda Republicană (150.000 militari) erau capabile să facă față înfruntării cu armatele profesioniste care li se opuneau de către coaliția multinațională.

Bombardament devastator

În mod evident, așa cum anticipaseră și irakienii, comandamentul aliat, condus de generalul Schwarzkopf a desfășurat inițial majoritatea forțelor sale pe direcțiile principale de apropiere către orașul Kuwait, în fața pozițiilor de apărare principale irakiene. Forțele irakiene ocupau poziții pe două eșaloane, fiecare dispunînd de cîmpuri de mine, sîrmă ghimpată, valuri de nisip și șanțuri umplute cu țiței pregătite a li se da foc. Ambele eșaloane erau sprijinite de artileria grea. În plus, alte formațiuni erau dispuse în adîncime, în poziții bine amenajate genistic.

Înainte de a se trece la ofensiva pentru eliberarea Kuwaitului, aliații au constatat că nu dispuneau de un raport de forțe care să le asigure succesul, în cazul unei acțiuni clasice. De aceea situația trebuia schimbată în avantajul aliaților înaintea campaniei terestre, dacă se dorea eliberarea Kuwaitului cu pierderi minime, aceasta constituind o miză politică importantă în derularea ostilităților.

Răspunsul a fost dat prin executarea unui bombardament intensiv de către aliați, care a început în ziua de 17.01.1991, ora locală 02,00, avînd ca obiective: distrugerea capacității combative a armatei irakiene și de conducere a operațiilor din Kuwait; izolarea sudului Irakului și a teatrului de operații kuwaitian prin împiedicarea desfășurării oricărei forme de sprijin terestră sau aeriană; distrugerea și/sau neutralizarea forțelor aeriene irakiene, a aerodromurilor, depozitelor, căilor de comunicații și podurilor dintre partea nordică și sudică a Irakului; bombardarea pozițiilor de la granița irakiano–kuwaitiană ale Gărzii Republicane. Ulterior, obiectivul principal al campaniei aeriene aliate l-a constituit bombardarea puternică și continuă în vederea nimicirii trupelor irakiene aflate în Kuwait, precum și a Gărzii Republicane.

Succesul campaniei aeriene a fost evident. La 23.02.1991, experții militari stabileau că unitățile irakiene de pe linia frontului au capacitatea de luptă redusă cu 50%, iar cea a Gărzii Republicane cu 50-75%, în unele părți ea rămînînd totuși puternică. De asemenea, mijloacele de artilerie susceptibile a întrebuința muniție chimică au fost puternic lovite, concomitent cu distrugerea unui mare număr de vehicule blindate. Au mai fost distruse potențialul nuclear irakian, cea mai mare parte a întreprinderilor ce produceau armament chimic și biologic, principalele centrale electrice, comunicațiile și rezervoarele de combustibil. Unul dintre eforturile principale a fost îndreptat în direcția descoperirii și distrugerii rampelor de lansare fixe și mobile ale rachetelor SCUD.

Un rol deosebit de important l-au avut forțele speciale, care au realizat recunoașteri în adîncimea teritoriului irakian, misiuni de luptă pentru localizarea obiectivelor, iar ulterior, misiuni de cercetare–salvare, în spatele liniilor inamicului, însoțind unitățile arabe de asigurare a legăturii cu formațiunile aeriene etc.

În dimineața zilei de 24.02.1991 au fost executate primele atacuri terestre ale coaliției, concepute să întărească convingerile irakiene cu privire la desfășurarea operațiilor. Astfel, s-au realizat debarcări amfibii simulate și tiruri navale, iar la ora 04,00 diviziile 1 și 2 infanterie marină americană și o brigadă de tancuri (dotată cu tancuri „Tiger“) din D. 2 BI. americană pornind la atac prin pozițiile de apărare irakiene către Kuwait. Concomitent, două grupări operative saudite, incluzînd forțe din Kuwait și din Qatar, au atacat de-a lungul coastei. Divizia 6 blindată „Daguet“ franceză, cu o brigadă din D. 82 aeropurtată a trecut frontiera cu Irakul în vest și s-a îndreptat spre nord pentru a ocupa aerodromul de la Salman. Imediat, D. 101 aeropurtată americană a declanșat un atac cu 460 elicoptere pentru a stabili o bază înaintată, denumită „Cobra“, pe Eufrat, la sud de Nasirya. După stabilirea acestei baze, trupele de aici au executat presiuni spre Talil și mai departe în interiorul dispozitivului irakian.

În condițiile în care previziunile meteo pentru următoarele zile erau nefavorabile, s-a luat decizia de a se devansa acțiunile ce urmau a se desfășura conform planului inițial. De aceea, în după-amiaza aceleiași zile (24.02.) forța egipteano–siriano–arabă a atacat pe direcția Al Jahara și spre vest de orașul Kuwait, iar Divizia 24 Mc. americană a înaintat pe o direcție situată la est de D. 101 aeropurtată. La ora 16.00 C.7 A. american a pornit la atac în vest. D. 1 Mc. americană a realizat opt breșe în linia frontului și a realizat un gol în dispozitivul advers, prin care apoi D. 1 Bl. britanică, D. 1 Bl. și D.3 Bl americane au trecut cu mare viteză, pătrunzînd în adîncimea apărării irakiene, toate trei îndreptîndu-se spre est, folosind o ușoară mișcare de rotație în jurul diviziei britanice. Lor le-au urmat D.3 Cv.Bl și D.1 Mc. ame-

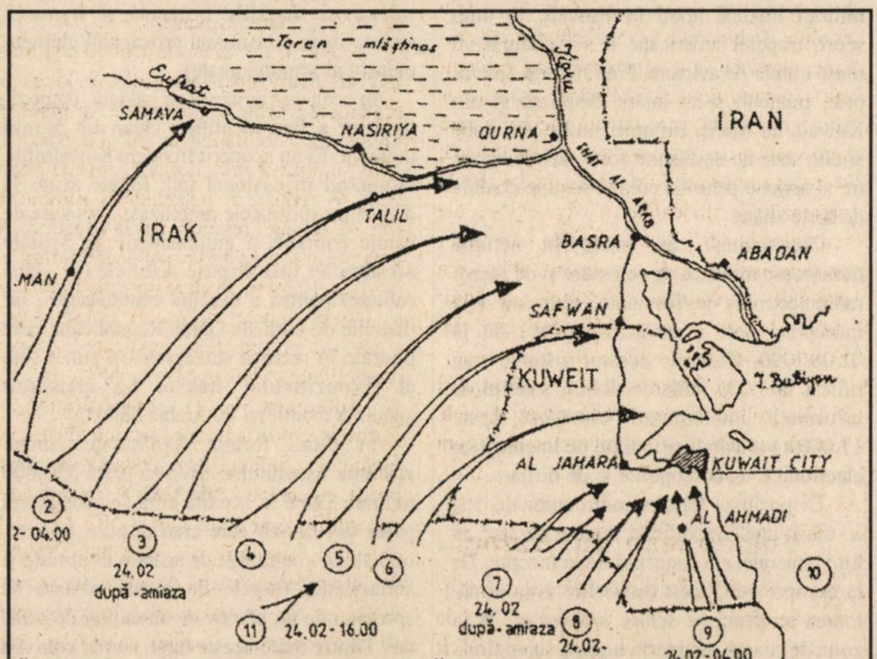

Acțiunea forțelor aliate (occidentale și arabe) în timpul operațiunii „Furtună în deșert“

ricane. Trupele din D.101 aeropurtată americană au atins rapid un punct la numai 150 mile de Bagdad.

În zilele următoare, pînă la încetarea focului, survenită pe 28.02.1991, ora locală 08.00, trupele franceze au stabilit un flanc puternic pentru a interzice pătrunderea forțelor irakiene către sud. Diviziile 24 și 101 americane stăpîneau valea dintre Eufrat și Tigru pentru a interzice retragerea forțelor irakiene ce erau masate la vest de Basra, ambele atacînd trupele adverse spre est și luînd mii de prizonieri. C.7 A. american a continuat să lovească o parte din trupele irakiene în centrul Kuwaitului și Garda Republicană de la nord de graniță, capturînd mai multe mii de prizonieri; diviziile de infanterie marină, după pătrunderea prin primele poziții irakiene, au desfășurat acțiuni de luptă pentru ocuparea aeroportului internațional din Kuwait, iar apoi au blocat ieșirile din oraș; forțele arabe au participat la realizarea unei pătrunderi dificile în orașul Kuwait.

Forțele navale aliate și-au asumat un rol deosebit de important, chiar dacă el a fost mai puțin evidențiat de către analiștii militari. La 15.01.1991 nave ale forțelor navale americane și britanice s-au deplasat către capul Golfului pentru a stabili o linie de apărare antiaeriană eșalonată pe paralela de 28°. Aceasta a fost creată de sistemul AEGIS de radiolocație și apărare cu rachete de pe crucișătorul american PRINCETON, împreună cu două distrugătoare britanice din clasa 42, iar toate navele aveau navigatori cu dirijarea aviației de vînătoare. Înapoia acestora și mult mai la est se găseau nave australiene și canadiene. În zonă mai acționau patru portavioane americane, ale căror patrule aeriene de luptă (CAPs) erau dirijate prin intermediul sistemului AEGIS și care au ajuns să zboare, pînă la încheierea războiului, chiar și deasupra Bagdadului. Acționînd în legătură cu avioanele de cercetare și alarmare înaintată AWACS, această linie de apărare antiaeriană a menținut sub un control strict zonele de sud și centrală ale Irakului. Celelalte nave ale țărilor participante au acționat mult mai la sud.

Navele aliate au lansat, în cursul campaniei, peste 200 rachete de croazieră TOMAHAWK asupra unor obiective importante din interiorul Irakului, inclusiv asupra Bagdadului. În timpul luptei terestre, navele de linie americane WISCONSIN și MISSOURI au executat foc cu tunurile cal. 405 mm asupra unor obiective de lîngă orașul Kuwait.

Victorie la pas

Desigur, acțiunile militare au fost mult mai diversificate decît au fost ele prezentate, dar, ceea ce este important de reținut este faptul că ele s-au desfășurat într-o conjunctură politico–militară specifică. Analiza modului de desfășurare a întregului conflict relevă o serie de concluzii de ordin strategic, dintre care cele mai importante sînt: ● războiul a fost cîștigat „la pas“ datorită superiorității aeriene zdrobitoare în rachete și tehnologie a coaliției; ● în planul luptei aeriene, s-a aplicat cu succes bombardamentul selectiv de interdicție în adîncime, preconizat deja după primul război mondial, dar aplicat cu scopuri teroriste în cel de-al doilea (Dresda, Coventry etc.); ● rachetele SCUD și-au evidențiat doar „valoarea teroristă“, redusă însă de intervenția rachetelor PATRIOT; ● ofensiva terestră a confirmat vulnerabilitatea trupelor de infanterie ușoară și a apărării în teren deschis, atunci cînd se luptă împotriva blindatelor;● obstacolele, apărate necorespunzător, au fost depășite ușor prin forțe pe anumite direcții sau prin ocolire; ● binomul tancuri–elicoptere antitanc, destinat să-l înlocuiască pe cel tancuri–avioane de atac la sol, a trecut cu succes „botezul focului“, dar într-un mediu în care se dispunea de superioritatea aeriană totală; ● nu au fost evidențiate noutăți în domeniile organizării și modalităților de acțiune ale unităților blindate și mecanizate, adevărații protagoniști ai ofensivei terestre; ● lupta a prilejuit o confirmare deplină a regulii: război de poziție — mulți căzuți în luptă, război manevrier — mulți prizonieri.

Consecințe importante s-au evidențiat și în plan politic, întreaga zonă suferind unele mutații semnificative, cu repercusiuni asupra politicii mondiale.

Vulpea iese din bîrlog...

Imediat după încetarea ostilităților, Națiunile Unite au impus Irakului o serie de sancțiuni în scopul exercitării unui control cît mai strict asupra dezarmării chimice și bacteriologice a armatei lui Saddam Hussein. În acest sens, a fost constituită o comisie specială, UNSCOM, cu scopul de a verifica și urmări punerea în practică a tuturor rezoluțiilor ONU cu privire la Irak.

În perioada 1991–1998 au existat numeroase divergențe de ordin procedural între ONU și UNSCOM, pe de o parte și Irak, pe de altă parte, cu amenințări reciproce de reacții violente la măsurile adversarului. Principalul cîștig al Irakului, în această perioadă, a fost punerea în practică a programului „petrol contra hrană“, ceea ce a constituit ridicarea parțială a embargoului impus de Națiunile Unite asupra acestei țări. Divergențele dintre cele două părți au culminat în decembrie 1998, cînd SUA și Marea Britanie au declanșat operația „Vulpea deșertului“.

Pe 14.12.1998, șeful comisiei UNSCOM, R. Butler, recunoscînd eșecul misiunii echipei sale în interceptarea locurilor suspectate că ar adăposti instalații de producere a unor arme de distrugere în masă, a înaintat un raport, în acest sens, președintelui SUA, W. Clinton. Ulterior, același raport a fost înaintat și Consiliului de Securitate al ONU. Atacul împotriva Irakului s-a declanșat pe 16.12.1998, fără o încuviințare expresă a Consiliului de Securitate. De altfel, unele țări membre ale acestui organism și-au manifestat dezacordul sau unele rezerve față de acțiunile militare întreprinse de SUA și Marea Britanie.

Scopurile declarate ale acțiunii pugnitive au fost: distrugerea instalațiilor irakiene de producere a armelor de nimicire în masă; ● limitarea posibilităților de folosire a acestor arme împotriva vecinilor și a propriei populații; ● reducerea potențialului militar de care dispunea regimul de la Bagdad; ● crearea unor condiții favorabile înlăturării lui Saddam Hussein de către opoziția internă.

Nu este exclus ca la acestea să se adauge și intenția președintelui american de a spori credibilitatea SUA pe plan mondial.

Atitudinea SUA și a Marii Britanii s-a justificat și prin acțiunile Irakului, dintre care menționez: refuzul de a coopera, necondiționat, cu echipa UNSCOM; ● împiedicarea accesului reprezentanților ONU la unele obiective sau sedii ale Partidului BAAS; ● interzicerea luării, de către inspectorii ONU, a unor dovezi materiale în zonele controlate (fotografii, imagini video, declarații etc.); ● refuzul de a pune la dispoziția echipelor de control a documentelor solicitate de către acestea; ● sustragerea sistematică de la activitățile de control a unor documente, echipamente, instalații prin mutarea sau ascunderea repetată a acestora.

La acțiunea militară declanșată pe 16.12.1998 au participat, din partea SUA și a Marii Britanii aproximativ 30.000 militari și alți 10.000 din afara zonelor de responsabilitate, ce aveau rolul de a alerta efective și tehnică din alte zone ale globului, în caz de necesitate. În operațiune au fost angajate aproximativ 300 aeronave de diverse tipuri și 40 nave de luptă și de sprijin. Dintre acestea, aproximativ 85% și-au lovit ținta, ceea ce constituie, în aprecierea analiștilor americani, un procent foarte bun. Operațiunile militare au încetat pe 20.12.1998, ora 01.00, ora Bucureștiului, în urma reuniunii Consiliului Securității Naționale al SUA.

Loviturile forțelor aliate s-au executat, în fiecare zi ale operației, în mai multe valuri succesive, cu întrebuințarea rachetelor de croazieră TOMAHAWK și CRUISE, rachetelor aer-sol de tip AGM–86 C, rachetelor antiradiolocație, bombelor de aviație. Principalele obiective lovite, în timpul acestor raiduri, au fost: ● palatele prezidențiale din Bagdad și Tikrit; ● componente ale sistemului de apărare antiaeriană (silozuri de rachete, centre de conducere, stații radar); ● cazărmi ale unor unități ce aparțin Gărzii Republicane; ● Ministerul Apărării; ● clădirea Serviciului de Informații; ● unele aeroporturi militare; ● sediul central al Gărzii Republicane; ● instituții guvernamentale și militare; ● rafinăria din Basra (aflată în sudul Irakului); ● unele laboratoare și instalații implicate în procesul de producere a armelor de nimicire în masă; ● reședințe ale liderului irakian.

În urma desfășurării acțiunilor militare, șeful executivului american a declarat că: misiunile propuse în cadrul operației „Vulpea deșertului" au fost îndeplinite; dispozitivul militar din jurul Irakului va fi menținut în continuare, gata să intervină dacă Saddam Hussein va relua programele de înarmare; sancțiunile împotriva Irakului vor fi menținute în continuare; opoziția irakiană va fi sprijinită tot mai mult în lupta împotriva actualului regim; monitorizarea activității militare a Irakului va continua.

Concomitent cu acțiunile militare s-a desfășurat și un război psihologic, în scopul discreditării conducerii irakiene în fața populației. În acest sens, aviația americană și britanică au căutat să evite producerea de victime în rîndul populației civile, a unităților mecanizate și de infanterie din compunerea trupelor de uscat, asupra lor fiind lansate manifeste prin care se incita la revoltă împotriva regimului.

În acțiunile executate, forțele americano–britanice au lovit un mare număr de obiective (peste 100), producînd în rîndul populației civile 73 morți și aproximativ 200 răniți. Numărul victimelor din rîndul armatei nu se cunoaște. În rîndul militarilor americani au fost 4 victime, piloți decedați în urma coliziunii a două avioane.

De cealaltă parte, Irakul a încercat să răspundă cît mai eficace atacurilor, luînd din timp măsuri corespunzătoare, în funcție de capacitățile de care dispunea. Înainte de începerea acțiunilor, principalele măsuri luate au fost: punerea în stare de alarmă a forțelor armate, inclusiv a Gărzii Republicane; reorganizarea militară a teritoriului național, pe 4 regiuni (de Nord, Eufratul Central, Centrală, de Sud) și numirea la conducerea lor a unor generali fideli liderului de la Bagdad. Prin această acțiune, erau puse sub o comandă unică forțele armate, de securitate, toate resursele umane și materiale dintr-o anumită regiune. Această măsură s-a luat în scopul ținerii sub control a oricărei revolte populare sau mișcări sociale. Concomitent, s-a realizat centralizarea forțelor de aviație și a sistemelor de rachete sub o comandă unică.

O dată cu începerea ostilităților, multe dintre măsurile luate din timp s-au dovedit viabile. În consecință, declanșarea alarmelor aeriene și a barajelor de foc s-a făcut în timp util, cu 5–10 minute înaintea începerii atacului, Comandamentul Militar irakian anunțînd că apărarea antiaeriană a doborît 77 rachete de croazieră americane. În schimb, pe măsura trecerii timpului, riposta apărării antiaeriene a scăzut continuu, eficacitatea ei fiind foarte slabă, nesemnalîndu-se nici un avion doborît. Datorită superiorității tehnologice americane, Irakul nu a avut posibilitatea să respingă atacurile aeriene, deoarece: sistemele radiotehnice au descoperit un număr mic de ținte, de cele mai multe ori cînd riposta nu mai era posibilă, zborul la înălțime mică al rachetelor de croazieră nu a permis folosirea rachetelor antiaeriene.

Alte măsuri luate de regimul de la Bagdad au fost: scoaterea unităților militare din trupele de uscat în raioanele de mobilizare; evacuarea personalului din toate obiectivele suspectate de UNSCOM; adăpostirea șefului statului și a conducătorilor politico–militari în locuri neutilizate în mod curent. Concomitent, s-au luat măsuri de cenzură asupra mass–media, de control și supraveghere a oricărei acțiuni de protest, pentru instalarea de patrule și posturi de supraveghere în principalele puncte populate etc.

Principalele concluzii rezultate în urma desfășurării operației „Vulpea deșertului" sînt: atacurile aeriene americano–britanice s-au succedat într-un ritm de 3–5 raiduri pe noapte, în cursul zilei făcîndu-se bilanțul acțiunii nocturne și fixarea misiunilor următoare; ● evitarea producerii de pierderi în rîndul populației civile, iar cînd aceasta nu a fost posibil, s-a căutat ca numărul de victime să fie cît mai mic posibil; ● sistemele de alimentare a populației cu apă, gaze și energie electrică nu au fost afectate; ● neutralizarea sistemului de cercetare prin radiolocație s-a realizat la un nivel maxim, irakienii nereușind, practic, să lanseze nici o rachetă antiaeriană sau să ridice măcar un avion în aer; ● acțiunile de război psihologic au avut ca efect unele revolte în rîndul cîtorva unități irakiene, ca și intensificarea activității antiguvernamentale a minorității kurde din nordul țării.

În același timp, operația „Vulpea deșertului" a generat importante modificări de atitudine și luări de poziție în plan internațional, asupra cărora nu insist. Acțiunea, în ansamblul ei, a constituit o demonstrație de forță care pune pe gînduri numeroase țări și popoare, care nu se simt în deplină securitate, în ciuda eforturilor conjugate spre destindere, dezarmare și cooperare internațională și cu toate că au trecut 10 ani de la încetarea Războiului Rece. ■

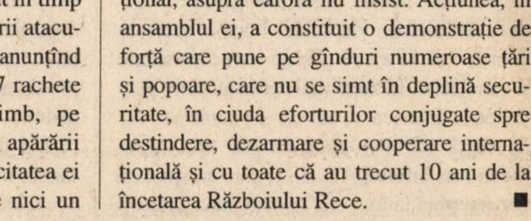
Prizonieri irakieni țintuiți la pămînt de trupele aliate (1991)

În loc de postfață: Conflictele armate ale sec. XX în viziune statistică

Sub sceptrul lui Marte

Ilie SCHIPOR

Ultimul secol al mileniului doi va rămîne în istorie ca una dintre cele mai convulsionate perioade de evoluție a omenirii. Debutînd sub semnul unei adevărate revoluții tehnologice, începută în ultimul sfert al secolului anterior, ultima sută de ani a înregistrat crize succesive și multiple, ce au ținut sub tensiune lumea fără încetare. Cel mai adesea, aceste crize s-au regăsit simultan atît în relațiile interstatale, cît și în viața economică, politică și socială a tuturor țărilor și continentelor lumii.

Cum, în mod frecvent, dezechilibrul planetei a stat sub semnul conflictelor militare — ce s-au derulat practic, fără încetare, în întregul secol — vă propunem, ca o încheiere a prezentului număr al revistei „Dosarele Istoriei“, o radiografie a acestora, realizată în viziune statistică. Tabloul pe care ni-l oferă o astfel de abordare — mai puțin utilizată de analiștii militari și istoricii români — ne permite să analizăm în profunzime și din mai multe unghiuri fenomenul războiului contemporan.

Două războaie mondiale

Mai întîi, se impun cîteva precizări. Fără a le scoate din context, voi prezenta separat și comparativ cele două războaie mondiale *(v. tabelul 1)*.

Celelalte 365 de conflicte armate au fost analizate și interpretate din punct de vedere tipologic, zonal și al urmărilor lor. Cu toate că am cuantificat parametrii războaielor inventariate în urma unui studiu profund și am confruntat — în fiecare caz — uneori zeci de surse bibliografice, adeseori între acestea sînt diferențe pe care unii cititori le vor remarca. Precizez, însă, că am utilizat informațiile cele mai pertinente, astfel încît, corelate cu regulile analizei statistice, să ajung la o interpretare mai mult decît acceptabilă.

Secolul XX este primul — și să sperăm ultimul — în care omenirea a cunoscut povara, tragismul și urmările a două războaie planetare. Însumate, acestea au durat un deceniu și patru luni. Fiecare din acestea au atras în campanie peste jumătate din statele existente în acel moment, în care trăiau trei sferturi din locuitorii lumii. Teatrele de acțiuni militare terestre s-au întins pe 15, respectiv 20 de milioane de km², la acestea adăugîndu-se cea mai mare parte a oceanului planetar cuprins de flăcările războiului.

Numărul celor mobilizați în cele două conflagrații totalizează aproape 200 milioane de bărbați și femei, tineri și vîrstnici. Pierderile înregistrate — morți, răniți, dispăruți — din rîndul militarilor și civililor s-au ridicat la 37,5–40, respectiv 45–50 de milioane de victime, altfel spus, la o cifră ce a atins circa jumătate din mobilizați în fiecare din cele două războaie.

1

Parametrii \ Războaie		Primul război mondial Aug. 1914 – 11 nov. 1918	Al doilea război mondial 1 sept. 1939 – 2 sept. 1945
DURATA (luni)		52	72
STATE ANGAJATE	**Implicate în conflict**	28	61
	Participante activ	16	40
Populația statelor implicate (mld.)		1,5	1,7
Suprafața teatrelor operațiunilor militare (Km²)		15.000.000	22.000.000
Mobilizați (milioane)		75	110
Pierderi umane totale (milioane)		37,5 - 40	45 - 50

Eforturile umane, materiale și financiare de campanie precum și costurile celor două conflagrații mondiale au fost aduse la cunoștința omenirii în amănunt. O prezentare chiar sintetică a lor ar epuiza — de cîteva ori — spațiul afectat acestui studiu. De aceea voi continua prin a analiza celelalte 365 de conflicte pe care le-a cunoscut omenirea în ultimii 100 de ani *(v. tabelul 2)*.

Secolul XX a debutat în forță, cu o medie de cinci conflicte pe an în primul deceniu, respectiv opt războaie pe an în perioadele 1910–1914 și 1918–1919. Între cele două războaie mondiale au avut loc alte aproape 100 conflicte, după care — datorită epuizării resurselor — apetitul pentru utilizarea soluțiilor militare în reglarea diferendelor interne și internaționale scade simțitor atît în anii 1945–1949 cît și în deceniul 1950–1959. În anii '60, în contextul acutizării crizei mondiale și a escaladării războiului rece, numărul conflictelor armate se dublează față de deceniul anterior și fenomenul se menține la aceleași cote încă 10 ani, pînă în 1979. În ultimele două decenii, s-a înregistrat o sensibilă diminuare a numărului, frecvenței și chiar intensității războaielor, fenomen ce poate fi explicat doar în dinamica disuadării fostului sistem socialist și a schimbării raportului de forțe, în plan strategic, începînd cu sfîrșitul anilor '80.

Am clasificat tipologic războaiele de după 1900 în patru categorii: interstatale — subdivizate în majore, minore și intervenții punctuale; de eliberare sau pentru obținerea independenței — îndreptate împotriva unei ocupații străine; secesioniste — pentru obținerea autonomiei în cadrul unor state constituite și recunoscute pe plan internațional; civile — prin care s-a urmărit schimbarea unui regim politic, respectiv s-au înregistrat revolte interne soldate cu pierderi de sute sau mii de vieți omenești.

2 Tipologie Perioada	RĂZBOAIE INTERSTATALE				De eliberare	Secesioniste	Civile	TOTAL
	Majore	Minore	Punctuale	TOTAL				
1900 – 1909	2	8	4	14	20	2	16	52
1910 – 1919	2	7	3	12	14	2	22	50
1920 – 1929	3	8	2	13	14	7	16	50
1930 – 1939	4	5	1	10	7	8	12	37
1940 – 1949	2	-	-	2	5	3	3	13
1950 – 1959	3	4	3	10	7	2	5	24
1960 – 1969	2	6	11	19	5	6	18	48
1970 – 1979	3	6	11	20	6	8	10	44
1980 – 1989	2	1	8	11	-	6	9	26
1990 – 1999	1	9	2	12	-	4	5	21
TOTAL 1900 – 1999	24	54	45	123	78	48	116	365

123 de conflicte armate

Cele 123 de conflicte armate interstatale, reprezentînd o treime din războaiele înregistrate în acest secol, au avut — în peste 80% dintre cazuri — caracteristicile unor desfășurări militare apreciate ca minore sau punctuale. În fiecare deceniu, doar unul pînă la patru dintre conflictele interstatale pot fi încadrate în categoria celor majore, cum ar fi — spre exemplu, între cele derulate după 1945 — războaiele dintre: Israel și statele arabe (1948–1949, 1956, 1967, 1973), India și Pakistan (1947–1949, 1965, 1971), Iran și Irak (1980–1988), respectiv războaiele din Coreea (1950–1953), Vietnam (1965–1973, 1979), Falkland (1982), Irak (1991) etc.

3 Continent Perioada	ASIA	AFRICA	AMERICA	EUROPA	TOTAL
1900 – 1909	24	13	7	8	52
1910 – 1919	14	6	16	14	50
1920 – 1929	27	4	8	11	50
1930 – 1939	22	3	5	7	37
1940 – 1949	12	-	-	1	13
1950 – 1959	18	1	3	2	24
1960 – 1969	16	21	8	3	48
1970 – 1979	21	16	4	3	44
1980 – 1989	11	8	6	1	26
1990 – 1999	11	5	52	3	21
TOTAL 1900 – 1999	176	77	59	53	365

Cele 54 de conflicte interstatale minore ori secundare s-au derulat în spațiul asiatic (27), America — mai ales cea de Sud — (11), Africa (8) și Europa (8). Cîteva dintre cele desfășurate în ultima jumătate de secol: China–Taiwan (1950), China–Tibet (1950–1951), Guatemala–Honduras (1954), India–China (1959–1962), Salvador–Honduras (1969), Grecia–Turcia, în Cipru (1974), Siria–Liban (1976), Somalia–Etiopia (1977–1978), Irak–Kuwait (1990), Azerbaidjan–Armenia (1990), Uganda–Rwanda (1990), Zair–Rwanda (1996) etc.

Intervenții de punctualitate au fost făcute, în principal, de către trupe: franceze (Suez — 1956, Mauritania — 1961, Bizerta — 1961, Gabon — 1964, Zair — 1977 și 1978, Djibuti — 1976, Ciad — 1968 etc.), americane (Liban — 1958, Cambodgia — 1970, Grenada — 1983, Libia — 1985, Panama — 1989, Irak — 1998), sovietice (Budapesta — 1956, Praga — 1968), engleze (Suez — 1956, Kenya — 1964, Irak — 1998) etc.

Războaiele de eliberare au scăzut de la 20 în primul deceniu al secolului la 5–7 pe deceniu în primii 25 de ani după încheierea celui de-al doilea război mondial și au dispărut la sfîrșitul anilor '70, urmare a obținerii independenței de către peste 50 de entități statale:

Conflictele armate secesioniste au o distribuție relativ egală în întregul secol; în fiecare deceniu s-au înregistrat între 2–8 astfel de războaie, prezente pe toate continentele inclusiv în Europa și în zilele noastre (spațiul fostei Iugoslavii, Irlanda de Nord, Țara Bascilor) sau în fosta URSS (Transnistria, Cecenia, Caucaz).

Războaiele civile au avut aproape aceeași pondere ca cele interstatale, cele mai multe dintre ele desfășurîndu-se în Asia (46) și America (36). Multe dintre acestea s-au întins pe parcursul mai multor ani: Columbia (1900–1903), Honduras (1909–1911), China (1906–1908, 1924–1927, 1933–1936, 1945–1949), Brazilia (1912–1915, 1924–1927), Filipine (1949–1952), Cuba (1956–1959), Laos (1960–1975), Nicaragua (1972–1979, 1980–1990), Afghanistan (1978–1979, 1988–1989, 1989–1999) *(v. tabelul 3).*

Din punct de vedere geografic, continentul cel mai frămîntat de războaie a fost Asia, în care s-au derulat jumătate din conflictele secolului (176), urmată de Africa (77), America (59) și Europa (53). Relația dintre tipul conflictelor și locul lor de desfășurare este prezentată în *tabelul 4.*

Lăsîndu-i pe cititori și pe specialiști să mediteze la cele cîteva dimensiuni sugerate despre starea conflictuală în care lumea a trăit între 1900 și 1999, nu ne rămîne decît să conchidem că secolul pe care-l încheiem a fost unul ce s-a derulat sub puterea sceptrului zeului Marte. Viitorul **trebuie** să fie altfel. ■

4 Continent Tipul conflictelor		ASIA	AFRICA	AMERICA	EUROPA	TOTAL
Interstatale	majore	21	-	-	3	24
	minore	27	8	11	8	54
	punctuale	7	26	6	6	45
	TOTAL	55	34	17	17	123
De eliberare		42	21	4	11	78
Secesioniste		33	8	1	6	48
Civile		46	14	36	20	116
TOTAL		176	77	59	53	365

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

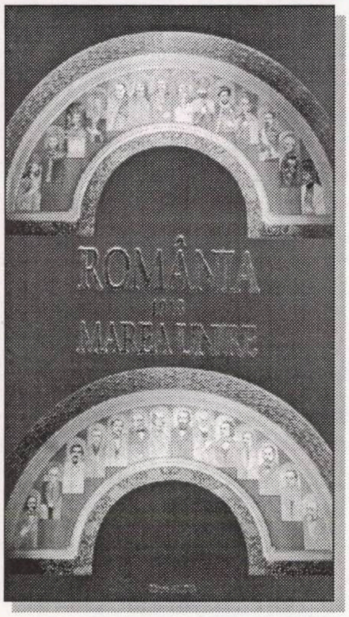
ROMÂNIA
1918
MAREA UNIRE

România. 1918, Marea Unire,
Cluj–Napoca, Ed. Studia,
1998, 86 p.

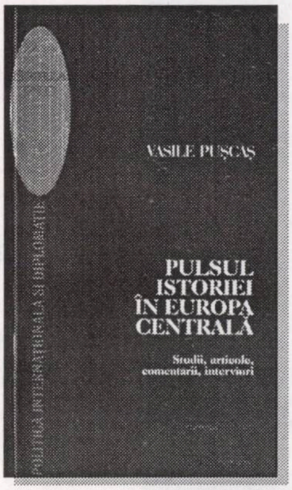
VASILE PUȘCAȘ
PULSUL ISTORIEI ÎN EUROPA CENTRALĂ
Studii, articole, comentarii, interviuri
POLITICA INTERNAȚIONALĂ ȘI DIPLOMAȚIE

Vasile Pușcaș,
Pulsul istoriei în Europa Centrală,
Cluj–Napoca,
Ed. Sincron,
1998, 219 p.
(col. „Politici internaționale și diplomație“)

CARTEA LUNII

Ioan–Aurel Pop, *Românii și România. O scurtă istorie,* București, Ed. Fundației Culturale Române, 1998, 106 p. + IX pl.

Ioan-Aurel Pop
Românii și
România
editura fundației
culturale române

Reputatul istoric clujean este autorul acestei mici bijuterii. O sinteză documentată, atrăgătoare și convingătoare. De pus în toate mîinile!

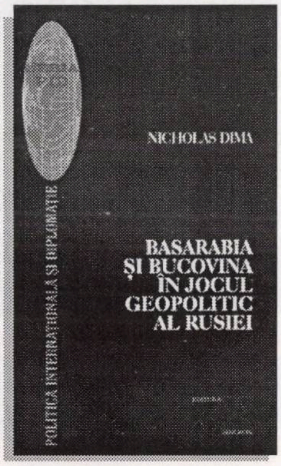
NICHOLAS DIMA
BASARABIA ȘI BUCOVINA ÎN JOCUL GEOPOLITIC AL RUSIEI
POLITICA INTERNAȚIONALĂ ȘI DIPLOMAȚIE

Nicholas Dima,
Basarabia și Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei,
Cluj–Napoca,
Ed. Sincron,
1998, 285 p.
(col. „Politici internaționale și diplomație“)

Ruxandra Cesereanu,
Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conștiința românească, **București, Ed. Fundației Culturale Române, 1998, 290 p.**

Călătorie spre
centrul infernului
Ruxandra Cesereanu
editura fundației
culturale române

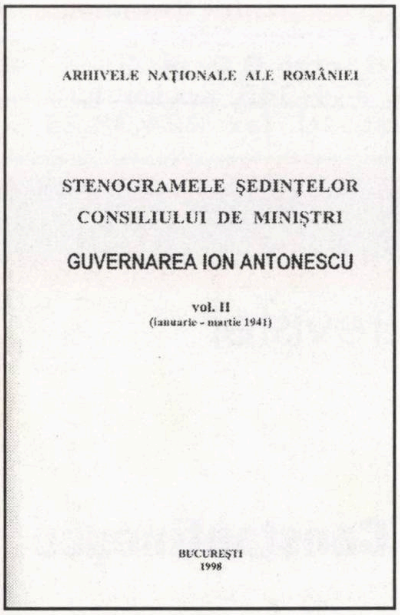

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

STENOGRAMELE ȘEDINȚELOR
CONSILIULUI DE MINIȘTRI
GUVERNAREA ION ANTONESCU

vol. II
(ianuarie - martie 1941)

BUCUREȘTI
1998

Arhivele Naționale ale României,
Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, **vol. II (ianuarie–martie 1941), București, 1998, 809 p. (ed. de M.–D. Ciucă, A. Teodorescu, B.Fl. Popovici)**

LEV TROȚKI
ROMÂNIA ȘI RĂZBOIUL BALCANIC
Cine a avut de câștigat de pe urma celui de-al doilea război balcanic ?
Din însemnările unui trimis special

Lev Troțki,
România și războiul balcanic,
Iași, Ed. Polirom,
1998, 163 p.
(col. „Hexagon“)

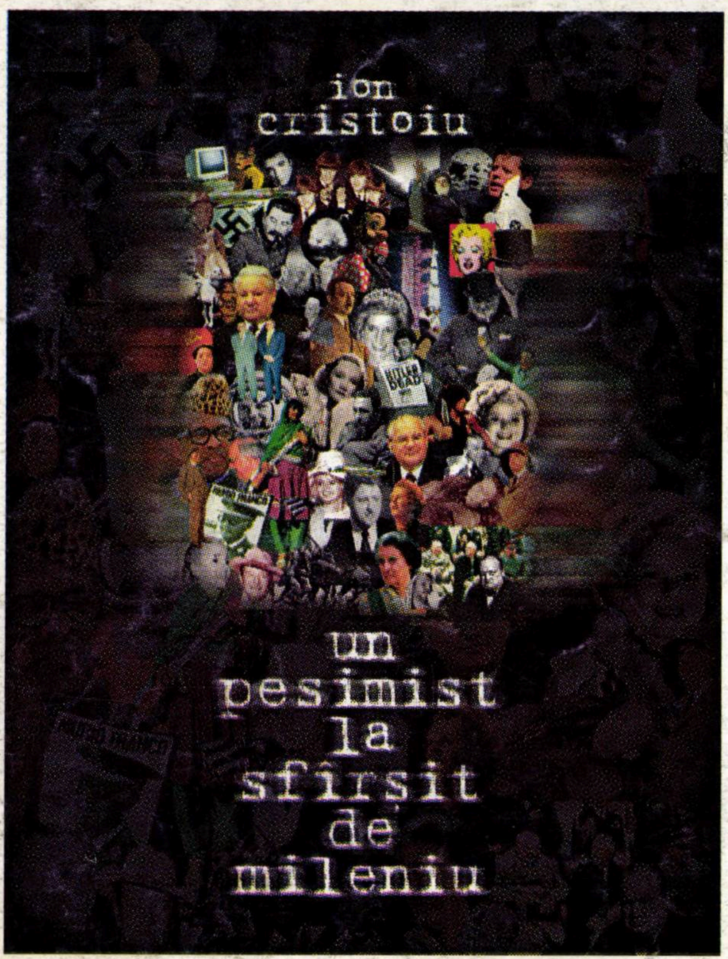

Ion CRISTOIU:
Un pesimist
la sfîrșit
de mileniu.
Eseuri

Trei lansări
de succes!

București
(Librăria „Mihail
Sadoveanu“, 20.I.1999)

Brașov
(Librăria „Șt.O. Iosif“,
28.I.1999)

Cluj–Napoca
(Librăria „Universității“,
29.I.1999)

Cartea poate fi procurată,
en–gros și en–detail,
și de la
Editura Evenimentul Românesc
P-ța Presei Libere,
nr. 1, corp B 2, et. 3,
cam. 344–345, sector 1,
București, tel./fax: 224.38.25

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE
ISTORIEI

Conducătorii României: De la Cuza la Constantinescu

- Alexandru Ioan Cuza (1859–1866)
- Carol I (1866–1914)
- Ferdinand I (1914–1927)
- Carol II (1930–1940)
- Ion Antonescu (1940–1944)
- Mihai I (1927–1930; 1940–1947)
- Gheorghe Gheorghiu–Dej (1948–1965)
- Nicolae Ceaușescu (1965–1989)
- Ion Iliescu (1989–1996)
- Emil Constantinescu (1996–...)

ISSN 1224-4287

Preț 9.000 lei

II 5668

An.IV, nr.3(31),1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

Conducătorii României

De la Cuza la Constantinescu

Apare în 10 ale fiecărei luni

55194

Sumar

nr. 3 (31) • 1999

Conducătorii României. De la Cuza la Constantinescu

(Romania's Leaders. From Cuza to Constantinescu)

Ion CRISTOIU

O carte de învățătură pentru toți președinții 1
A Handbook for Presidents

Acad. Dan BERINDEI

Vieți paralele:
Al.I. Cuza și Carol I........................4
Parallel Lives:
Al.I. Cuza and Carol I

Nicolae CIOBANU

Carol I Întemeietorul.......................8
Carol the Ist. The Founder
Genealogia regilor României 14
A Genealogy of Romania's Kings
10 Mai 15
10th of May

Nicolae CIOBANU

Ferdinand I Întregitorul................16
Ferdinand the Ist. The Unifier

Ioan SCURTU

Carol al II-lea,
conducător politic 24
Carol the IInd, Political Leader

Gheorghe BUZATU

Mareșalul Ion Antonescu 30
Marshal Ion Antonescu

Florin CONSTANTINIU

Mihai I..35

Adrian POP

Gheorghe Gheorghiu–Dej 40

Stelian TĂNASE

Nicolae Ceaușescu..........................45

Cristian SANDACHE

Ion Iliescu: Crochiu
mental–politic 51
Ion Iliescu: A Mental–Political Pattern

Liviu Marius BEJENARU

Emil Constantinescu.....................54

Petre OTU

Conducătorii statului, comandanți
supremi ai armatei........................57
State Leaders, Supreme Commanders of the Army

Cristian Popișteanu
a plecat spre stele.......................63
Cristian Popișteanu: In Memoriam

„Dosarele Istoriei“
în dialog cu cititorii.......................64
Dialogue with the Readers

Ca și cu alte prilejuri, am beneficiat, la realizarea acestui număr de revistă, de concursul colegial și entuziast al Serviciului Colecții Speciale de la Biblioteca Națională a României, care ne-a pus la dispoziție o parte din ilustrație. Redacția mulțumește și pe această cale d-nei **Ana PLEȘIA**, custodele fototecii, și d-lui **Ion MAMINA**, șeful serviciului.

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este cu 20% mai scăzut, adică 8.800 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 26.400 lei ■ **6 luni:** 52.800 lei ■ **12 luni:** 105.600 lei

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 45 USD / 67 DM ■ **6 luni:** 90 USD / 134 DM
■ **12 luni:** 180 USD / 268 DM

DOSARELE ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Difuzare
Florentina CHIVU
(Tel.: 224.0067, int. 2020)
Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp B–2, etaj 3, cam.344, 345,
București, sector 1, OP 33
Tel. și fax: (004) (01) 224.38.25
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT
București, tel.: 335.93.18

Difuzare: SC Conpress Six SRL
Tel.: 094.525.186, 094.525.342

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

O carte de învățătură pentru toți președinții

0- ucu 2014

Ion CRISTOIU

Cînd Iosif Boda mi-a telefonat c-ar avea un manuscris pentru Evenimentul Românesc, editura pe care o conduc, am acceptat lectura prealabilă cu un anume scepticism. Domnia sa fusese sfetnicul de taină al președintelui Ion Iliescu, și, mai ales, în campania electorală încheiată cu victoria lui Emil Constantinescu. Timp de cinci ani am urmărit, alături de alți jurnaliști, dar și de toți românii gesturile și declarațiile provenite de la Cotroceni. Ca analist mi-am dat zilnic cu părerea asupra unei decizii luate la nivelul Președinției, am avansat ipoteze despre întîmplările ascunse de zidurile Palatului privirilor noastre iscoditoare, m-am nedumerit asupra politicii duse de Ion Iliescu într-o chestiune sau alta. Prin poziția sa de prim–consilier al fostului președinte, Iosif Boda anunța un avantaj enorm pentru succesul de lectură al unei cărți intitulate *Cinci ani la Cotroceni.* Memoriile sale — pentru că volumul se dorea să fie și așa ceva — ne puteau lăsa să vedem culisele unui spațiu izolat la propriu și la figurat de noi, muritorii, dînd deoparte, preț de cîteva sute de pagini, o cortină de pluș pînă atunci bine păzită. În același timp însă, îl știam pe Iosif Boda drept un teoretician redutabil. De regulă, memoriile se împacă mai greu cu analiza, fie ea oricît de actuală. Mă gîndeam, înainte de a primi cartea, că voi avea în mînă un excelent studiu asupra politicii la nivel înalt de sub regimul Iliescu, lipsit însă de ceea ce dă forța de atracție unui volum de memorii: epicul.

Mai era un motiv temeinic pentru a primi propunerea cu scepticism. Iosif Boda mi-a mărturisit c-a scris cartea pe la începutul lui 1997. La vremea respectivă nici eu, nici alți foști adversari ai regimului Iliescu nu trăiserăm experiența uriașei dezamăgiri produse de schimbarea din noiembrie 1996. În 1997, eram pregătiți să citim cu sufletul la gură radiografia procesului prin care Ion Iliescu pierduse puterea în favoarea lui Emil Constantinescu. Eram cu toții convinși că noul regim n-avea cum să repete greșelile celui anterior, semnalate, printre alții, și de autorul acestor rînduri, timp de cinci ani, zi de zi, în editorialele publicate în ziarul pe care-l conduceam. Acum însă sentimentele noastre sînt altele. Regimul Constantinescu s-a dovedit deja catastrofal. Toate speranțele puse în schimbarea din noiembrie 1996 s-au prăbușit iremediabil. Era de presupus că o carte scrisă la începutul lui 1997 s-ar fi constituit într-o demonstrație a legității care a făcut ca locul lui Ion Iliescu să-l ia Emil Constantinescu. Noi însă, care avem deja imaginea marilor slăbiciuni ale regimului Constantinescu, sîntem acum mai puțin dispuși ca în 1997 să citim o carte despre fatalitatea alternanței din noiembrie 1996. Nu de alta, dar, privind în urmă, parcă ne pare rău că s-a petrecut așa. Greșelile regimului Iliescu, asupra cărora era de prevăzut că va insista cartea lui Iosif Boda, ne apar mai puțin interesante decît la începutul lui 1997. Am fi mult mai preocupați de a ști ce se întîmplă acum dincolo de zidurile Cotroceniului pentru a înțelege de ce lucrurile merg atît de rău în România de azi.

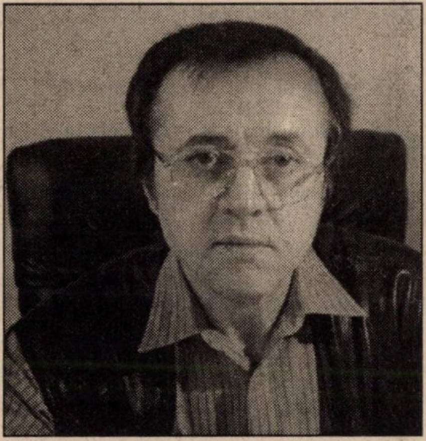

Pe măsura înaintării în lectură scepticismul meu a prins să se risipească. Nici una din slăbiciunile presupuse nu se confirma. Volumul lui Iosif Boda nu numai că reușește să evite uscăciunea teoretizării excesive și plictisul inactualității, dar, mai mult, oferă cititorului numeroase dezvăluiri de culise, narate cu talent și, mai ales, o sumă de adevăruri valabile și pentru președinția lui Emil Constantinescu, ba chiar pentru toate președințiile.

Ion Iliescu se temea că-i ascultat de forțe oculte pînă și la Cotroceni

La capitolul dezvăluiri, cartea contribuie decisiv la limpezirea unor enigme ale regimului Iliescu. Numeroase fapte de culise care au răzbătut pînă la noi, jurnaliștii și simpli cetățeni, cu mari dificultăți și rareori ca știri neconfirmate sînt acum dezvăluite copios. Aflăm astfel că în ianuarie 1994, la întîlnirea de la Cotroceni, dintre Ion Iliescu și o delegație a CDR, Emil Constantinescu a fost de acord cu formarea unei majorități parlamentare alcătuite din CDR și PDSR: „În ce privește condițiile, Emil Constantinescu a spus că nu pune nici una, în afară de cinste, corectitudine, înaintarea reformei și delimitarea de forțele extremiste". Din cîte se știe, această mare coaliție nu s-a realizat. PDSR a optat pînă la urmă pentru alianța cu PUNR, PSM și PRM. De ce nu s-a realizat această înțelegere? Iată o întrebare căreia nici Iosif Boda, consecvent combatant pentru un guvern de uniune națională, nu-i găsește răspunsul. Acceptînd explicația că PDSR a preferat dificultăților presupuse de pretențiile CDR ușurința cu care partide mai mici, precum PUNR, PSM și PRM s-au lăsat transformate, la început, în simple anexe ale PDSR, rămîne adevărul că, în ianuarie 1994, fosta Opoziție, conștientă că drumul pînă la putere se anunța lung, a fost de acord cu o posibilă participare la guvernare grație unei alianțe cu PDSR.

O altă dezvăluire interesantă e cea despre relația dintre Ion Iliescu și Ștefan Gușe. Iosif Boda s-a străduit din răsputeri

55194

să pună la cale o întîlnire între fostul președinte și regretatul general, deși, așa cum ne mărturisește domnia sa, pe cei doi îi despărțea o adversitate născută în zilele lui decembrie 1989. Senzaționale pentru istoria României contemporane sînt notațiile lui Iosif Boda despre motivele acestei adversități. În decembrie 1989, deși în virtutea funcției sale anterioare, de șef al Marelui Stat Major, generalul Ștefan Gușe ar fi urmat să devină ministrul Apărării Naționale, Ion Iliescu l-a preferat pe Nicolae Militaru. Dacă ne gîndim la pozițiile divergente ale celor doi, Ștefan Gușe și Nicolae Militaru, față de ruși, vom pricepe cîte ceva despre cine a stat în spatele evenimentelor din decembrie 1989. Oricum, rămîne ca o dezvăluire de prim rang mărturia lui Iosif Boda că Ștefan Gușe fusese trimis la Buzău ca într-un soi de exil, dar mai ales că generalul se bucura de un respect ieșit din comun din partea întregii Armate române. Ceea ce spune multe despre sentimentele oștirii față de măreața Uniune Sovietică.

Dezvăluiri palpitante face Iosif Boda și despre dizgrația în care a căzut la un moment dat Viorel Hrebenciuc, și despre senzația sa că PDSR parcă ar fi ținut să piardă alegerile din noiembrie 1996, și despre faimoasa echipă de consultanți americani, chemată de PDSR pentru campania electorală, echipă care, deși se mîndrea cu victoria lui Elțîn în alegeri, s-a dovedit incapabilă a se adapta la realitățile românești. Șocantă rămîne, printre altele, dezvăluirea că în chiar interiorul Palatului Cotroceni, Ion Iliescu bănuia că zidurile au urechi: „Venind, într-un rînd, la mine în birou să discutăm ceva, unul dintre aghiotanții președintelui m-a invitat să purtăm discuția afară, pe balcon, făcînd gesturi care îmi dădeau de înțeles că... «sîntem ascultați».

Problema, după mine, nu stă în faptul că se asculta. Aș pune-o astfel: ce se reținea din ascultare? Căci nu îmi închipui că se extrăgea de pe bandă totul, ci doar fragmente. Cum erau ele alese, înțelese, eventual scoase din context? Avem de-a face, de altfel, cu o obsesie care ne-a rămas de pe alte vremuri. Însuși președintele Iliescu își domolea vocea, aș zice aproape instinctiv, vorbea în șoaptă cînd vroia să comunice confidențial ceva. Sau dădea drumul la aparatul de radio sau televizor. Sînt gesturile noastre de dinainte de 1989, cînd credeam că putem bruia astfel benzile Securității. Iar dacă păstrăm încă asemenea automatisme înseamnă că mai avem și alte reacții reziduale, de care nici măcar nu ne dăm, poate, seama".

Deruta dinaintea celui de al doilea tur de scrutin

Dezvăluirile din carte beneficiază nu numai de credibilitatea martorului, dar și de talentul povestitorului. Contrar așteptărilor, Iosif Boda dovedește reale calități de narator. Întîmplări descrise beneficiază de o surprinzătoare siguranță a condeiului. Sînt multe pagini în care cartea își poate revendica orgoliul de excelent roman. Ca, de exemplu, în nararea atmosferei de maximă tensiune, atingînd dramatismul dinaintea celui de al doilea tur de scrutin, cînd înfrîngerea lui Ion Iliescu se prefigura ca o fatalitate: „Cu toată capacitatea mea de analiză, cu care îmi place adesea să mă laud, nu am fost capabil să-mi imaginez evenimentele uluitoare care s-au derulat între cele două tururi de scrutin. Pentru că, ceea ce a urmat a fost un coșmar pe care nu aș vrea să-l mai trăiesc vreodată. Toți cei din jurul lui Ion Iliescu — foarte puțini, precizez — am lucrat zi și noapte, cu motoarele la turație maximă. Și erau atîtea de făcut!

Scena politică românească era atunci în fierbere, și ea. La o temperatură care topește metalele și creează aliaje surprinzătoare, pe care nici savanții nu mai știu în ce categorie să le includă. E ușor să faci analize pe timp de pace, cînd ai în față un tabel politic precum cel al lui Mendeleev, din chimie. Dar pe timp de război, în toiul unei bătălii decisive, intervin momente cînd trebuie să iei decizii rapide, bazîndu-te pe intuiție. Evenimentele, informațiile, solicitările te îngroapă. Uneori nu ai la dispoziție pentru a cîntări alternativele nici măcar timpul cît fumezi o țigară. Telefoanele sună din toate părțile, te apuci de o treabă și nu ai timp să o duci pînă la jumătate că apare o urgență, vrei să o rezolvi, mobilizezi doi–trei colaboratori pe o direcție și apare altă urgență. Nu ai timp să mănînci și să dormi normal, ești un ghem de nervi, colaboratorii la fel, reproșurile curg din toate părțile, te apucă disperarea că nu pridideşti să faci față solicitărilor.

Cam aceasta este atmosfera unei campanii electorale. Dar, ceea ce te înnebunește și mai mult este mediul imprevizibil în care trebuie să lucrezi. Factorii nenumărați de care depinzi în mărunțișurile administrative și pe care nu-i poți controla. Dar mă refer și la factori politici, la atitudini și poziții care te lasă mască. Iar în campania din 1996, Ion Iliescu și echipa sa au avut parte, înainte de cel de al doilea tur de scrutin, de cîteva lovituri mortale.

Tudor Mohora, un lider respectat în tot spectrul stîngii, i-a îndemnat pe alegători să-l voteze pe Emil Constantinescu! Stupoarea a fost totală. Nu ne venea să credem. Îmi amintesc ce discuții aprinse am avut cu colegii din echipă. Ce jocuri face Mohora? Cum s-a ajuns aici? Ce s-a întîmplat? Cu atît mai mult cu cît — deși nu era treaba mea, ci a candidatului sau a președinților PDSR — cu o zi înainte de anunțul–trăsnet al lui Mohora, fusesem la acesta, la sediul PS, iar cele promise mie sunau cu totul altfel decît opțiunea pe față, categorică în favoarea lui Emil Constantinescu".

Am ținut să reproduc pasajul cu Tudor Mohora pentru că el rămîne semnificativ pentru deruta care cuprinsese echipa lui Ion Iliescu în preajma celui de al doilea tur de scrutin. O derută ivită din loviturile surprinzătoare pe care le primise fostul președinte din toate părțile. O derută ce ar fi putut lipsi dacă Ion Iliescu și echipa sa și-ar fi reamintit că trăiesc pe malurile Dîmboviței, într-un loc în care de secole cel bănuit c-ar putea fi învins e trădat rapid, mulți inși preferînd, în cel mai pur stil românesc, săritul în barca inevitabilului învingător.

Rolul istoric al lui Ion Iliescu

Personajul principal al cărții rămîne Ion Iliescu. Viața l-a despărțit pe Iosif Boda de fostul președinte, pentru care a trudit, în calitate de consilier principal, ani întregi. Deși scrise în 1997, cînd Iosif Boda se afla deja în gruparea plecată din PDSR, nemulțumită că partidul n-a învățat nimic din eșecul electoral, totuși, cartea se remarcă prin efortul autorului de a cîntări personalitatea fostului președinte fără ură și fără iubire. În radiografia personalității lui Ion Iliescu își spune cuvîntul atît analistul politic Iosif Boda, cît și naratorul cu același nume. Asumîndu-și riscul de a stîrni zvîrcolirea domnișorilor depilați și a domnișoarelor cu barbă, cele ce se pretind a fi, sub regimul Constantinescu, reprezentanții societății civile. Iosif Boda trage o concluzie categorică: Ion Iliescu a fost omul necesar al perioadei de început a tranziției. Pe drept cuvînt, Iosif Boda se întreabă retoric asupra dezastrului abătut asupra României dacă pîrghiile puterii nu s-ar fi aflat, mai ales în primele luni postdecembriste, în mîinile unui om de înțelepciunea politică, dar mai ales de prudența lui Ion Iliescu. Împărtășesc și eu teza lui Iosif Boda că-n haosul de după decembrie 1989, care a dat tranziției românești note net diferite de cele ale altor țări (beneficiare ale unei aripi liberale în partidul comunist) un alt om în fruntea țării decît Ion Iliescu ar fi făcut poate ca România să nu mai existe în prezent pe harta lumii. Mă despart de autor în ce privește lungimea acestei perioade. Rămîn la teza pe care i-am spus-o răspicat lui Ion Iliescu în 1992, că rolul său istoric s-a încheiat după primele alegeri libere. În 1992, dacă Ion Iliescu ar fi renunțat să mai candideze, electoratul nu și-ar mai fi pus atîtea speranțe iluzorii în contracandidatul său, Emil Constantinescu. Ales în 1992, prin retragerea lui Ion Iliescu din cursă, Emil Constantinescu de atunci și-ar fi dezvăluit toate tarele personalității: megalomania, lipsa de experiență politică, obsesia imaginii. Și după alegerile din 1996, nu numai c-am fi avut alt președinte, dar politicianul Emil Constantinescu ar fi fost o tristă amintire. Ion Iliescu a refuzat adevărul că gestionarea României postdecembriste îi asigura deja un loc de frunte în istoria contemporană a României. Și astfel, rămînînd președinte încă patru ani, ceea ce în perioada anterioară fusese un avantaj — prudența — s-a transformat într-un uriaș dezavantaj. După 1992, România avea nevoie de un președinte energic, înzestrat cu o excepțională capacitate de a reacționa rapid și tăios pînă la hotarele cele mai depărtate ale prerogativelor sale constituționale. Nu cred că acest președinte era Emil Constantinescu. În nici un caz însă Ion Iliescu. Aceasta, deoarece memoriile lui Iosif Boda confirmă, cu tăria dată aserțiunilor sale de ipostaza de consilier, ceea ce mulți analiști, între care se numără și autorul acestor rînduri, sesizaseră la personalitatea lui Ion Iliescu: „Aparent metodic, el nu organiza, ci lăsa lucrurile să curgă de la sine“. Dacă în perioada imediat postdecembristă, această indecizie cronică a președintelui a scutit România de un război civil, pe măsura înaintării în tranziție, a consolidării statului de drept, a așezării lucrurilor, faimoasele ezitări ale lui Ion Iliescu au devenit fatale nu numai capitalului său politic, dar și țării în ansamblu. Pe parcursul cărții, Iosif Boda reia, în numeroase rînduri, o metaforă îndrăgită: aceea a umbrelei pe care Ion Iliescu o deschidea după ce fusese plouat zdravăn. Această ezitare adăugată unui sentimentalism salutar omului, dar catastrofal politicianului, își pune și azi pecetea asupra felului în care fostul președinte conduce PDSR și Opoziția în general. Dacă după noiembrie 1996, Ion Iliescu s-ar fi retras în funcția de președinte de onoare al PDSR, lăsînd pîrghiile efective în mîinile unei personalități mai energice, principalul partid de opoziție din România ar fi fost deja perceput de majoritatea electoratului ca o alternativă viabilă la actuala guvernare.

Eternele intrigi balcanice

Deși avînd drept temă Cotroceniul din anii Iliescu, volumul lui Iosif Boda ne oferă multe date pentru a înțelege ce se întîmplă azi în celebrul palat din deal, avîndu-l drept chiriaș pe Emil Constantinescu. Timp de șase ani, cît am scris despre președintele Ion Iliescu, m-am lansat și eu în numeroase scenarii puse pe seama unor lovituri abile, coapte la Cotroceni. Memoriile lui Iosif Boda au calitatea de a ne readuce cu picioarele pe pămînt. Ceea ce eu și alții credeam că sînt diversiuni perfide nu erau în realitate decît rodul unui haos desăvîrșit la nivelul instituției prezidențiale. Nemilos pînă la cruzime în luciditatea sa, Iosif Boda realizează un tablou dezolant al unei instituții pe care noi, cei aflați departe de culisele ei, o credeam o fortăreață. Sînt trecute în revistă: rolul nefast al *yes–men*-ilor, disensiunile dintre consilieri, tragedia ruperii de realitate a lui Ion Iliescu grație grijii celor din jur de a-l ține într-un glob de sticlă. Dacă privim cu atenție semnalele care vin dinspre Cotroceniul lui Emil Constantinescu, putem bănui că situația rămîne neschimbată. Și noul președinte e victima aceleiași slăbiciuni ca și fostul președinte. Putem presupune, judecînd după harababura din politica dusă de Emil Constantinescu, că la bază stă existența *yes–men*-ilor, a ciorovăielilor dintre consilieri, a ruperii de realitate. Acceptînd ca inevitabile asemenea realități, Iosif Boda reproșează fostului președinte că n-a avut forța de a lua hotărîri pe cont propriu, sfidînd intrigile din jur, călcînd peste sfaturile date de tot soiul de nevolnici. În definitiv — subliniază Iosif Boda — cel răspunzător de politica Președinției e însuși președintele. Un lucru asemănător se poate spune și despre Emil Constantinescu. După noiembrie 1996, politicianul Emil Constantinescu a căzut pradă blestematei atmosfere de balcanism moștenite de pe vremea lui Ion Iliescu. Deși oamenii s-au schimbat, năravurile consilierilor au rămas aceleași. Drept urmare, și Emil Constantinescu e prizonierul globului de sticlă în care l-au închis cei din jur, care-și folosesc posturile nu pentru a-l ține în contact direct, brutal cu viața, ci pentru a-și rezolva interesele de țațe de mahala.

Soluția ar fi cea pe care i-a recomandat-o lui Ion Iliescu lucidul Iosif Boda. Și anume ca președintele Emil Constantinescu să-și ia destinul în mîini și să acționeze după cum îi dictează instinctul de politician. Cu o singură condiție: să fie un adevărat politician, un mare bărbat al României. Din acest punct de vedere, cartea lui Iosif Boda depășește granițele unui volum de memorii despre perioada petrecută la Cotroceni. Ea poate fi considerată un manual de învățătură pentru toți foștii și viitorii președinți ai României. ■

(Postfață la volumul lui Iosif Boda, **Cinci ani la Cotroceni,** *apărut recent* ***la Editura Evenimentul Românesc.****)*

La începuturile statului român modern

Vieți paralele: Al.I. Cuza și Carol I

Acad. Dan BERINDEI

Timp de 55 de ani, între 1859 și 1914, România a trăit una dintre cele mai rodnice etape ale devenirii ei, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza și apoi sub aceea a principelui și apoi regelui Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen. Îndeobște ne-am obișnuit să opunem cele două domnii, cînd, de fapt, ele se înscriu în cartea evoluției statului modern român într-o succesiune logică și apar într-o strînsă corelare. Dacă maiestuoasa statuie a regelui Carol, realizată de marele sculptor Mestrovici, a căzut pradă perioadei staliniste, în schimb, la Iași se înalță simbolic în centrul orașului, ca simbol al Unirii, monumentul consacrat domnitorului Cuza și sfetnicilor săi apropiați, ziditori, ca și el, ai României, monument ridicat în anii de domnie a celui care s-a urcat la cîrma statului în 1866, cîteva luni după răsturnarea predecesorului său. Bucureștii, capitala țării, atît lipsită de monumente, așteaptă încă statuia lui Cuza Vodă și pe cea refăcută a regelui Carol I! Le vor realiza oare românii mileniului următor?

Al.I. Cuza

Asemănări și deosebiri

Deși au lucrat amîndoi cu devotament la construcția statului român modern, erau diferiți, nu numai prin origine, unul descendent al unei însemnate familii boierești moldovene, iar celălalt al unei vechi case domnitoare germane, ci și prin educație, prin fire, prin temperament. Alexandru Ioan Cuza, născut la 20 martie 1820 la Bîrlad, învățînd la Iași și apoi în îndepărtata Franță, unde și-a petrecut o parte a anilor tinereții, avînd preocupări variate de studiu, pentru a reveni în țară și a sluji în magistratură, în administrație și în armată, a fi în primele rînduri ale luptătorilor de la 1848 și apoi printre conducătorii mișcării unioniste, înainte de a prelua răspunderea domniei.

Principele Carol, născut ca cel de-al doilea fiu al principelui Carol–Anton de Hohenzollern–Sigmaringen, aparținea unei case domnitoare, dar ramurii ei catolice, stăpînă a unui modest principat și recunoscîndu-se dependentă de ramura cealaltă, protestantă și regală — din veacul al XVIII-lea. El avea și sînge francez în vene prin bunica sa, marea ducesă Ștefania–Luisa de Baden, fiică adoptivă a lui Napoleon I și prin mama sa Iosefina–Frederica–Luisa, vară primară a împăratului Napoleon al III-lea. Născut la 8/20 aprilie 1839, deci cu aproape două decenii mai tînăr decît Cuza, s-a dedicat de la început carierei armelor, intrînd în 1857 în rîndurile armatei prusiene. În 1859 era sublocotenent într-un regiment de gardă, ajungînd pînă la gradul de căpitan, obținut în 1864, în urma participării sale la războiul împotriva Danemarcei. Dar tînărul ofițer a și călătorit în Franța, Anglia, Spania și chiar și în Africa și totodată a urmat și cursuri de istorie la Universitatea din Bonn.

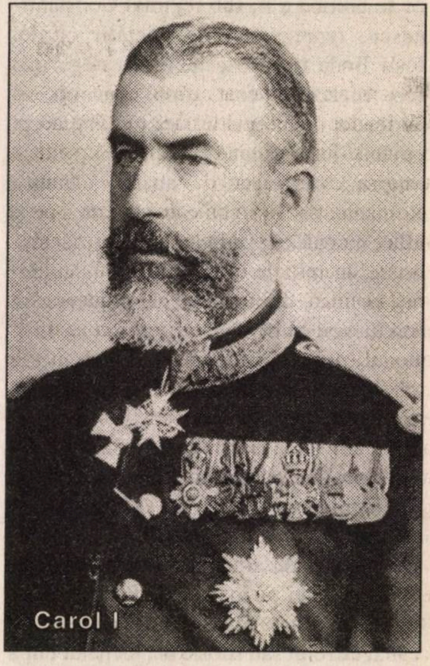
Carol I

Pentru amîndoi, domnia a fost un lucru neașteptat. Alexandru Ioan Cuza a fost desemnat pentru a ocupa domnia — pe care Adunările ad–hoc voiseră a o încredința unui domnitor străin, ceea ce puterile garante nu acceptaseră — și a fi depozitarul ei, un mandatar al națiunii, în așteptarea unor împrejurări favorizante împlinirii voinței naționale exprimate la Iași și la București în 1857. I s-a încredințat acest „depozit sacru“ tocmai pentru că nu era unul dintre aspiranții la domnie și el a fost cel mai surprins de marea onoare pe care i-o făcuseră ceilalți fruntași ai mișcării naționale. A fost ales, poate, înainte de toate, tocmai pentru că era dezinteresat și cinstit.

Principele Carol, la rîndul său, nu fusese destinat să domnească, ci carierei armelor, principe succesor la Sigmaringen urmînd să fie fratele său mai mare, Leopold. Ca și pentru Cuza, în ianuarie 1859, și pentru Carol de Hohenzollern tronul care i s-a oferit a însemnat un lucru neașteptat. Dar o trăsătură le este comună amîndurora: deși nu erau destinați inițial a domni, și-au onorat amîndoi cu cinste înalta misiune ce li s-a încredințat, Cuza însuflețit de un înalt patriotism și simț civic, iar Carol I, îndeplinind sarcina pe care un principe aparținînd unei case domnitoare trebuia s-o îndeplinească, cînd i se oferea, și aceasta cu un înalt simț de datorie și de responsabilitate.

Un om de lume

Cuza ales domn a apărut contemporanilor cu totul altfel decît ei îl știau, un om de lume, iubind plăcerile, femeile frumoase, chiar și jocul de cărți, o viață nu prea încordată. Din momentul în care, pe rînd, cele două Adunări elective, de la Iași și de la București, l-au ales, la 5/17 ianuarie și la 24 ianuarie/5 februarie 1859, cu unanimitatea voturilor deputaților prezenți, domn al Moldovei și apoi al Țării Românești, transformîndu-l în simbolul Unirii, realizată pe calea aceasta abilă și întruchipată, în prima ei fază, în domnia sa personală, Cuza a devenit domnitor, schimbîndu-și comportamentul și asumîndu-și sarcina cu cea mai înaltă responsabilitate.

Peste șapte ani, tînărul principe Carol de 27 de ani, a cărui viață devenise deodată alta, s-a adaptat noii situații, cu toată răspunderea și totodată s-a luptat să înțeleagă noua realitate cu care era confruntat, nu numai în ceea ce privea domnia, ci și mediul ambiant, cu totul altul, în care trebuia nu numai să se adapteze, dar să se afirme și să contribuie la modelarea sa. Avea să înceapă, în consecință, o lungă și fructuoasă domnie, el înțelegînd datoria sa de a sluji națiunea care-i încredințase soarta ei și căreia, la 10 mai 1866, i-a jurat nu numai credință, dar și de a deveni român!

Pentru Cuza a fost cu mult mai greu să se adapteze unei lumi căreia nu-i aparținea, să impună a fi respectat într-o Europă monarhică a marilor case domnitoare, dar a reușit această afirmare externă ca nimeni altul! „Cu fruntea ridicată“, cum remarca despre el un contemporan al său, el s-a comportat ca și cum ar fi fost suveranul unui stat neatîrnat. A știut să cucerească pînă și pe sultani, în vizitele sale la Constantinopol din 1860 și din 1864, dar a făcut-o cu demnitate rară, fără concesii și slugărnicie, purtîndu-se necontenit ca „de la egal la egal“, deși mai era încă un principe vasal! A înfruntat — în chestiunea armelor sîrbești din 1862 — marile puteri garante, a respins cu demnitate tentativele de amestec în problemele țării ale reprezentanților consulari străini și a respins cu dîrzenie chiar și un mesaj al marelui vizir, amintindu-i ferm drepturile de autonomie ale țării sale.

Pentru principele Carol lucrurile au fost și mai ușoare și mai grele; mai ușoare deoarece, odată acceptat de puterile Europei, el avea în spate apartenența sa la o mare casă domnitoare; mai grele, deoarece tocmai originea sa făcea mai umilitoare dependența de Poarta otomană. Nu întîmplător, cînd s-a înfățișat la palatul sultanului, ignorînd ce i se spusese, a trecut cu calul său prin poarta rezervată monarhilor neatîrnați! Situația aceasta de vasalitate l-a apăsat nespus și corespondența sa dezvăluie acest lucru și în consecință, n-a fost adept mai aprig al luptei pentru independență decît tînărul principe! Dar regele Carol I avea totuși o problemă care l-a apăsat întreaga domnie, grăbindu-i și sfîrșitul! Era născut german și, în mod firesc, această origine nu s-a putut vreodată șterge din mintea și mai ales din sufletul său. S-a străduit să strîngă într-un singur mănunchi cele două patrii ale sale, cea de naștere și cea de adopțiune, dar s-a văzut incapabil de a o face. Formal, în 1883, România a aderat la Tripla Alianță, dar niciodată românii n-au putut renunța la idealul întregirii lor naționale și principala aliată a Germaniei era Austro–Ungaria, deținătoare a atîtor teritorii locuite majoritar de români! De asemenea, deși avea sînge francez în vene, Carol I era înainte de toate german și ca atare l-a iritat și dragostea românilor pentru Franța, atît de puternic manifestată, chiar la începuturile domniei sale, în vremea războiului franco–german din 1870–1871 și necontenit vizibilă, printre altele și prin aderarea la cultura franceză a majorității clasei conducătoare. În întreaga sa domnie, contradicția aceasta fundamentală l-a apăsat și mai ales cînd, în 1914, marea înfruntare a devenit o tragică realitate și

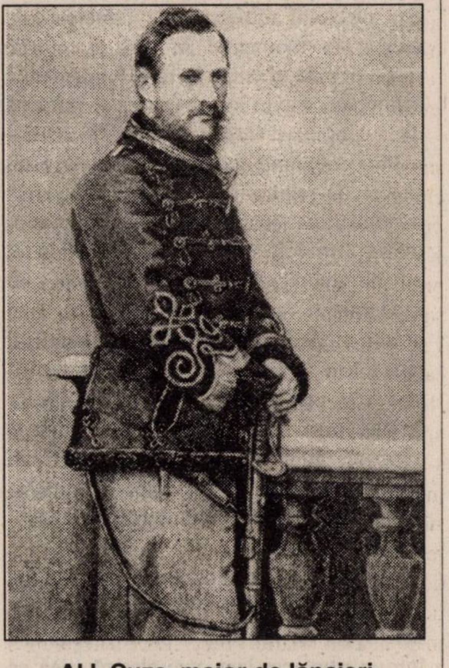

Al.I. Cuza, maior de lăncieri (cavalerie). Litografie contemporană de Pernet

„Judecata asupra lui Cuza Vodă se poate face azi «fără ură și fără părtinire», după vechiul cuvînt al lui Tacit. (...) În 1881, Zoe Sturdza, sora lui Costache Negri scria: «Principele Cuza va avea întotdeauna o pagină strălucitoare în istoria țării sale. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost totdeauna integru și pătruns de cel mai mare patriotism». (...) Cuza a fost, în fond, un mare revoluționar al poporului român; a urmărit statornic îndeplinirea programului revoluției de la 1848 și a contribuit în chip esențial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program. A binemeritat astfel de la Patrie; numele lui va rămîne înscris cu litere de aur în cartea istoriei poporului nostru, alături de numele marilor voievozi și domni ai lui“.

(Constantin C. Giurescu,
Alexandru Ioan Cuza,
București, Ed. Militară, 1973,
p. 150–151)

Domnitorul Carol, în uniformă de ofițer român

cînd națiunea a refuzat, prin reprezentanții ei cei mai autorizați, să-l urmeze în lupta nefirească în care el voia s-o antreneze, alături de aliați nefirești.

În cei 55 de ani, statul național român s-a constituit prin unificarea Moldovei și Țării Românești, în succesivele etape ale domniei personale și ale unirii depline politico–administrative, cînd România a devenit o realitate ireversibilă, trecînd, apoi, în 1866, la instituirea temeiurilor monarhiei constituționale sub o dinastie străină, pentru a dobîndi în 1877–1878 neatîrnarea, prin implicarea în luptă și vărsarea sîngelui fiilor ei și obținînd recunoașterea noului ei statut de către puterile lumii. De Unirea Principatelor și de desăvîrșirea ei politico–instituțională se leagă numele lui Cuza. El a fost domnul Unirii, cel care a simbolizat-o, dar a și realizat-o, printr-o implicare și stăruință neostenită. Lui îi revine meritul că de la începuturile sale, statul român a fost instituțional unitar, că nu s-a ales calea federală, care, în zona primejduită a continentului căruia îi aparținem, ar fi putut pune în primejdie stabilitatea și chiar ființarea statului național.

Sistemul dinastic

La rîndul său, o dată cu domnia principelui Carol s-a intrat într-un sistem dinastic, care, în ceea ce privește primii săi exponenți, s-a dovedit benefic și a contribuit la alinierea României Europei monarhice a veacului trecut. Carol I a fost simbolul acestei monarhii, în trăsăturile ei pozitive și favorabile dezvoltării statului român. El a fost, totodată, simbolul Independenței, pentru care n-a pregetat să participe, cu armele în mîini, în mijlocul armatei, la lupta de eliberare a celor care-l chemaseră în fruntea lor. Dacă de personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza se leagă marele moment al Unirii Principatelor, de cea a domnitorului și apoi a regelui Carol I se leagă marea clipă a cuceririi Independenței și a obținerii confirmării ei de către marile puteri.

Cuza a fost și domnul reformelor, meritele sale în această privință fiind uriașe. El constituie pînă astăzi un model de dîrzenie și dăruire către patria sa, în arzătoarea dorință de a o alinia unei lumi, căreia firesc îi aparținea, dar de care fusese despărțită timp de veacuri. În numai șapte ani, prin priveghearea și îndrumarea domnitorului, care a avut de înfruntat, aproape necontenit, marea piedică pe care puterile garante o instituiseră printr-un sistem electoral retrograd dat Principatelor, tocmai în momentul în care structurile instituționale trebuiau în mod fundamental schimbate, a avut loc un proces de reformă de o amploare fără precedent. Toate domeniile vieții publice au fost supuse acestui proces de reînnoire și de „europenizare": administrația, justiția, armata, învățămîntul, în primul rînd, ceea ce a contribuit la tot atît de grabnicul progres al procesului de modernizare a societății românești, mai ales în mediul urban. Un sfert din teritoriul țării a fost recuperat de stat din mîinile Bisericii și mai ales din mîinile călugărilor străini, prin secularizarea din decembrie 1863, iar țăranii clăcași au fost eliberați din cătușele dependenței, aproape o jumătate de milion de familii țărănești fiind împroprietărite.

Carol I a fost, în această privință, un continuator. Neîndoielnic, în lunga sa domnie, opera de reformă a putut fi realizată într-un ritm mai lent, mai ales că ceea ce fusese fundamental fusese înfăptuit în domnia predecesorului său, dar, ceea ce este important, este că direcția reformatoare inaugurată de Alexandru Ioan I n-a fost stăvilită și că România și-a continuat, pe toate planurile, procesele de modernizare și de aliniere europeană, avînd loc, totodată, o evidentă consolidare a instituțiilor și structurilor moderne realizate în cei șapte ani de domnie ai lui Cuza. N-a reușit însă Carol I, deși a încercat-o, să contribuie la o mai profundă consolidare a situației țărănimii eliberate de predecesorul său. Răscoalele din 1888 și mai ales din 1907 i-au întunecat, într-o măsură domnia, dar răspunderea a revenit mai ales forțelor politice, neîndestul de înțelegătoare ale necesității ameliorărilor neapărate, care nu puteau fi rezumate doar la încă un șir, destul de firav, de împroprietăriri, ci impuneau reforme fundamentale menite a ajuta la o reală modernizare — inclusiv tehnice — a țărănimii.

„Ideea care predomină pentru a defini domnia lui Carol este aceea a unei opere de civilizare. Se celebrează autoritatea regală și stabilitatea statală: regele a devenit proprietarul instituțiilor și el este cel care reglează succesiunea partidelor la guvernare. «Guvernul va fi stăpînul absolut al alegerilor, iar regele va fi stăpînul guvernului. Toate formele de libertate vor fi salvgardate. Conservatorii vor putea să se certe cu liberalii și liberalii cu conservatorii, dar și unii și ceilalți nu vor putea acapara scena ministerelor înainte ca un mic bobîrnac al regelui să fi declanșat acest cîntar perfecționat», scria ministrul Franței în 1901".

(Catherine Durandin,
Istoria românilor,
Iași, Institutul European, 1998, p. 126)

Ocrotitori ai culturii

Amîndoi, atît Alexandru Ioan I, cît și Carol I, au fost, cum se cuvine ade-

Efigia lui Al.I. Cuza pe o medalie de bronz, bătută cu prilejul Expoziției regionale de agricultură și industrie din București, 1864

văraților conducători de state și de națiuni, ocrotitori ai culturii. Este adevărat că și în această privință, Carol I este cel care desăvîrșește și consolidează lucrurile poate prea grabnic înfăptuite, dar efectiv realizate, în vremea lui Cuza. În 1860 și 1864 au fost create cele două Universități ale României dinainte de 1918: cea de la Iași și cea de la București și tot lui Cuza i s-a datorat prima lege modernă a instrucțiunii publice din 1864. Sub Carol I, viața universitară în cele două mari centre s-a consolidat și s-a dezvoltat, atît în ceea ce privește cadrele didactice, din ce în ce mai „europene“ și mai competitive, cît și numărul catedrelor și calitatea procesului de învățămînt. Spre sfîrșitul veacului al XIX-lea, o bună parte dintre cadrele necesare statului român puteau să fie pregătite în țară. Un rol important a revenit, în timpul domniei regelui Carol I și noilor legiuiri privind învățămîntul ale lui Spiru Haret, din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. În 1866, a fost constituită Societatea Literară, devenită în 1867 Societatea Academică și care, din 1879, va fi Academia Română, înalt for de știință și cultură, ale cărei proiecte fuseseră elaborate încă în vremea lui Alexandru Ioan I, dar care s-a bucurat de sprijinul și deosebita prețuire din partea regelui Carol I. Tot regele va fi creatorul importantei fundații, care i-a purtat numele și prin care a căutat să sprijine procesele de dezvoltare a culturii naționale.

Atît domnitorul Cuza, cît și principele și apoi regele Carol I au domnit, trebuind să se sprijine pe forțele politice, dar trebuind uneori să le și înfrunte — mai ales cel dintîi. Pentru Cuza a fost una din problemele dificile ale domniei sale. Înainte de toate, nu se produsese încă pe deplin o cristalizare în partide, care va avea loc abia la sfîrșitul primului deceniu de domnie a lui Carol I, ceea ce i-a impus un dialog multiform cu forțele politice, nu totdeauna lesnicios. În al doilea rînd, el s-a izbit de baza electorală retrogradă ce fusese impusă de puterile garante, prin stipulațiile electorale anexate Convenției de la Paris și pe care, pînă la urmă, le-a înlăturat, prin lovitura sa de stat din 1864. În al treilea rînd, a realizat cu greu funcția de arbitru al unor forțe politice destul de labile și pînă la urmă a căzut victimă „monstruoasei coaliții“, emanație a acestor forțe.

Carol I a reușit să stăpînească, respectînd Constituția din 1866, lumea politică. A fost un adevărat arbitru al ei, cu imensul merit al unei neimplicări personale. A avut o dificilă perioadă de adaptare, de nestatornicie guvernamentală, dar pînă la urmă, a reușit să „redreseze corabia“ și s-o stăpînească cu fermitate „constituțională“. A beneficiat și de posibilitatea unei alternative simple, liberală sau conservatoare și pragmatic a instituit sistemul rotativei constituționale. A contribuit la educarea clasei politice, acordînd oamenilor politici o prețuire diferențiată — o mînă întreagă, trei, două sau un singur deget! — și obișnuindu-i chiar și cu punctualitatea — prin dăruirea de... ceasuri! A rămas un model de comportament pentru un monarh constituțional și a avut și marea înțelepciune de a renunța la proiectul unei modificări a Constituției printr-o accentuare a puterilor pe care aceasta i le conferea.

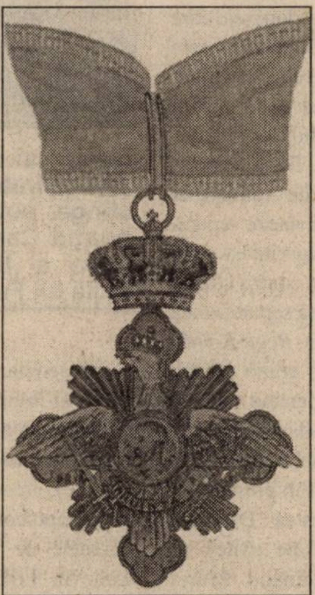

Ordinul „Carol I“, în grad de Comandor

În Panteonul națiunii

Sfîrșitul celor doi conducători ai României moderne ne oferă și el un subiect de meditație! Răsturnat în 1866, dar de fapt fiind el însuși de acord cu formula înlocuirii sale, Cuza și-a trăit ultimii ani ai vieții — de altfel scurtă — în exil. Cînd a vrut să se reîntoarcă, fără nici un fel de veleitate de redobîndire a domniei, principele Carol l-a rugat să mai zăbovească; apoi, chiar principele l-a invitat, mai ales că mai multe colegii electorale îl aleseseră ca deputat, dar Alexandru Ioan Cuza a refuzat, gîndindu-se a nu provoca dificultăți celui care era încă în curs de a se adapta în greaua sa misiune. Peste cîțiva ani, în 1873, a încetat din viață la Heidelberg. Atunci s-a reîntors, națiunea, mai ales prin țărănimea ce-i era profund recunoscătoare, acordîndu-i cea mai înaltă cinstire. Ultimul drum a fost un adevărat drum al triumfului postum!

Carol I a avut o lungă domnie, de aproape o jumătate de veac, timp în care s-a adaptat națiunii sale adoptive și românii au învățat să-l prețuiască. Nu trebuie să uităm, că a fost singurul prinț străin care a reușit să-și încheie o lungă domnie, bucurîndu-se de cinstire și respect, în timp ce în Grecia și Bulgaria s-au înregistrat, în această privință, succesiuni de eșecuri! Dar dacă Cuza a trăit chinurile unui exil, departe de țară, pentru Carol I, spre sfîrșitul domniei, a avut loc tragica sa „despărțire spirituală“ de națiunea asupra căreia domnise atîta vreme. Ultimele sale luni au fost chinuitoare și neîndoielnic, a murit de „inimă rea“, respectînd însă, așa cum o făcuse necontenit bătrînul monarh, Constituția țării și voința națională!

România modernă datorează mult celor doi conducători ai începuturilor ei, lui Cuza Vodă și lui Carol I. În perspectiva istoriei ei nu trebuie văzuți antinomic, ci succesiv, ca factori de seamă ai unui proces evolutiv, pozitiv și ascendent. Moartea i-a unit, așezîndu-i pe amîndoi acolo unde se cuvenea: în Penteonul națiunii asupra căreia au domnit cu cinste. ■

Un suveran sobru și inteligent, identificat cu țara de adopție

Carol I Întemeietorul

Nicolae CIOBANU

Primul monarh al României moderne a ocupat Tronul țării într-o situație politico–socială destul de complexă. În plan european cele șapte Puteri Garante ale actului Unirii Principatelor Române erau împărțite după opțiuni, cu privire la menținerea unității statale a celor două Principate după „abdicarea“ domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în noaptea de 10/11 februarie 1866. Imperiul otoman, Austria, dar și Rusia înclinau, fiecare din motive diferite, pentru „desfacerea“ Unirii, mai ales că Poarta recunoscuse Unirea doar pe perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Urcarea pe Tron

Urmare a acestei stări de lucruri, Conferința celor șapte Puteri Garante (Franța, Italia, Anglia, Prusia, Rusia, Austria și Imperiul otoman) au comunicat guvernului provizoriu din Principate (la 23 martie / 4 aprilie 1866), că: „Adunarea, care are să se întrunească la București, este chemată a proceda la alegerea domnului. Alegerea nu va putea cădea decît pe un pămîntean, în temeiul articolului 3 al Convenției din 19 august 1858. Dacă majoritatea deputaților moldoveni din Adunare ar cere, ei vor avea facultatea să voteze separat de munteni. În cazul cînd majoritatea moldovenească se va pronunța în contra Unirii, acest vot ar avea de consecință separațiunea ambelor principate“ (N. Iorga, *Regii României — O istorie adevărată,* ediția 1998). Totodată, în Europa era pe punctul de a se declanșa războiul dintre Prusia și Austria.

În aceste condiții, la 11 februarie 1866, Camera și Senatul, întrunite sub președinția Mitropolitului Primat, au ales ca „Domn al Principatelor Unite Române“ pe „Alteța sa regală Filip Eugeniu Ferdinand Maria Clement Balduin Leopold George, Comite de Flandra și Duce de Saxonia, sub numele de Filip I“ (N. Iorga, *op. cit.).*

Carol I și familia sa: primul din stînga, nepotul său de frate, viitorul rege Ferdinand I; a doua din stînga, soția sa, regina Elisabeta; în stînga ei, prințul Carol, fiul lui Ferdinand și viitorul rege Carol al II-lea; în dreapta suveranului, Maria, soția lui Ferdinand, viitoarea regină a României

Desemnarea contelui de Flandra ca domn al Principatelor Române a nemulțumit însă cercurile politice guvernante dintr-o serie de state (ce aveau statut de puteri garante), precum Prusia, Austria, Rusia dar și pe Napoleon al III-lea, împăratul Franței. (Contele de Flandra, fiind nepot al lui Ludovic Filip, era înrudit cu Casa de Orleans, pretendentă la tronul Franței, ori Napoleon al III-lea — care ocupase Tronul Franței printr-o lovitură de stat — îl privea cu suspiciune pe noul chemat ca domn în Principatele Române). Starea de tensiune s-a rezolvat prin comunicarea guvernului belgian, din 18 (30) martie 1866, făcută delegației guvernului provizoriu al Principatelor (Vasile Boerescu, Ludovic Steege și Scarlat Fălcoianu) că principele Filip refuză oferta făcută.

În aceste condiții Locotenența Domnească din Principatele Române a publicat o „proclamație către popor“, la 30 martie (11 aprilie) 1866 prin care recomanda alegerea prin plebiscit a principelui Carol–Ludovic de Hohenzollern ca domn al României, sub numele de Carol I, punînd astfel puterile europene în fața unui fapt împlinit *(Domnia regelui Carol I. Fapte. Cugetări. Documente.* Adunate de Dimitrie Sturdza, tom I, 1866–1876, București, 1906, p. 65–66).

Plebiscitul, desfășurat între 2 și 8 (14 și 20) aprilie 1866, s-a soldat cu un rezultat deosebit de „favorabil; oficial, s-a anunțat „unanimitatea participanților“ (689.969 pentru, 12.837 abțineri și 224 contra) pentru aducerea pe Tronul Principatelor Unite a principelui Carol (apud Ioan Scurtu, *Monarhia în România, 1866–1947).* În realitate, rezultatele nu reflectau situația de fapt, întrucît „voturile împotrivă s-au ridicat la multe zeci de mii“ (Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe,* Bucureşti, 1927). Aşa spre exemplu, sătenii din comunele judeţului Dîmboviţa se temeau să semneze plebiscitul sub motiv că domnitorul străin le va schimba religia şi le va lua înapoi „moşiile“ (Gh. Cristea, *Manifestări antimonarhice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie–mai 1866),* în „Studii. Revistă de Istorie“ nr. 6/1967), în timp ce ţăranii din Căiuţi (judeţul Bacău) declarau că ei nu au nici un temei de nemulţumire împotriva lui Cuza, care le-a dat pămînt şi nu vor să-l aleagă pe Hopînţol, un neamţ pe care nu-l cunoaşte nimeni (Radu Rosetti, *op.cit.),* ca să dăm doar două exemple.

Plebiscitul s-a încheiat în chiar ziua de naştere a principelui Carol (20 aprilie stil nou, dată la care împlinea 27 de ani).

În aceste condiţii Ion C. Brătianu s-a deplasat la Düsseldorf (unde tatăl principelui Carol — Carol–Anton de Hohenzollern — era guvernator al provinciei renane), în scopul obţinerii consimţămîntului principelui.

În vederea luării deciziei de acceptare a Tronului Principatelor Române, principele Carol a cerut părerea lui Otto von Bismarck (cancelarul Prusiei) care l-a sfătuit să accepte Tronul. De asemenea, Wilhelm I (regele Prusiei), şeful Casei de Hohenzollern, i-a recomandat — binecuvîntîndu-l — să fie prudent *(Memoriile regelui Carol I, de un martor ocular,* vol. I, Bucureşti, 1909).

Deplină conspirativitate

Deplasarea din Prusia şi sosirea în Principate s-a făcut în adîncă conspirativitate, întrucît itinerarul de deplasare trecea pe teritoriul Austriei, care se găsea într-o tensionată stare a relaţiilor sale politico–militare cu Prusia (de fapt, în vara aceluiaşi an, 1866, va izbucni şi războiul austro–prusian), iar găsirea unui ofiţer prusac pe teritoriul austriac ar fi fost socotită act de spionaj, care putea fi pedepsit prin împuşcare, pe de o parte; pe de alta, se urmărea punerea principalelor state garante în faţa faptului împlinit. La 29 aprilie (11 mai) principele Carol s-a deplasat la Zürich, unde a obţinut un paşaport pe numele lui Karl Hettinger „pentru a călători în afaceri la Odessa“. Din Elveţia a plecat la 3 (15) mai cu trenul pe ruta: Augsburg, München, Salzburg, Viena, Pesta, Timişoara pînă la Baziaş unde a ajuns la 6 (18) mai. La 8 (20) mai a luat vaporul, unde la clasa a II-a l-a întîlnit pe Ion C. Brătianu ce venea de la Paris, fără însă a „schimba vreo vorbă“, prefăcîndu-se că nu se cunosc (nava fiind austriacă). După transbordarea de la Orşova, în cursul aceleiaşi zile 8 (20) mai ora 16.00, principele a coborît la Turnu Severin (P.P. Panaitescu, *Urcarea pe scaun a Principelui Carol de Hohenzollern,* în

Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen

(n. 20 aprilie 1838 — m. 27 septembrie 1914)

Născut într-una din familiile princiare cele mai vechi din Europa, familia de Hohenzollern–Sigmaringen, principele Carol, viitorul domnitor (1866–1881) şi rege (1881–1914) al României, era fiul lui Carol–Anton (1811–1885), prinţ de Hohenzollern şi al ducesei Josephine (1813–1900). Tatăl viitorului domn român era fiul Mariei Antoneta şi al lui P. Murat — fratele mareşalului lui Napoleon I Bonaparte, Joachim Murat — regele Neapolului, iar mama Josephinei era fiica marelui duce Carol de Baden (N. Iorga şi colectiv, *op.cit.).* Viitorul Suveran al României a mai avut cinci fraţi şi două surori între care întîiul născut era Leopold, prinţ de Hohenzollern.

Principele Carol a îmbrăţişat cariera militară, conform tradiţiei înscriindu-se la Şcoala de cadeţi din Münster (1856), iar după absolvirea acesteia a urmat Şcoala de Artilerie şi Geniu din Berlin, la absolvirea căreia (în 1857) a fost înaintat la gradul de sublocotenent. A audiat o serie de cursuri cu privire la literatura franceză, la Universitatea din Bonn (1863). A făcut parte din Garda regală prusiană, participînd ca voluntar, la războiul dus de Prusia împotriva Danemarcei (1864), ulterior fiind avansat căpitan (1866).

După detronarea domnului Unirii, principele Alexandru Ioan Cuza a fost ales, prin plebiscit, domnitor al Principatelor Române Unite. Căsătorit în 3/15 noiembrie 1869 cu Elisabeta, prinţesă de Wied (pseudonim literar „Carmen Sylva“), căsătorie din care nu au rezultat moştenitori direcţi. Singura fiică, Maria, născută la 27 august / 8 septembrie 1870, decedată la 28 martie / 9 aprilie 1874 de scarlatină, a lăsat un mare gol în sufletele suveranilor României.

A implicat ţara în care domnea, în conflictul oriental din anii 1876–1878, în scopul obţinerii independenţei. A sancţionat, la 10 mai 1877, hotărîrea Parlamentului României de declarare a independenţei ţării (9 mai 1877). În urma războiului ruso–româno–otoman România şi-a dobîndit deplina independenţă de stat, recunoscută ulterior de Marile Puteri.

S-a remarcat în timpul războiului, conducînd efectiv operaţiile militare ale trupelor române şi ruse, din zona Plevnei.

A fost adeptul încheierii, în secret, a Tratatului politico–militar cu Austro–Ungaria din anul 1883, la care ulterior au aderat Germania şi Italia. În timpul războaielor balcanice a dus însă o politică contrară aşteptărilor Puterilor Centrale, încheind Pacea de la Bucureşti din 1913 *(Dicţionar enciclopedic,* vol. I, A–C, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1993).

S-a supus „cu durere în suflet“, hotărîrii Consiliului de Coroană, din 3 august 1914, care a respins aplicarea Tratatului secret din 1883 şi a decis neutralitatea armată a României. Suveran constituţional sobru, cvasidiscreţionar, sever, atît faţă de sine cît şi faţă de colaboratorii săi, şi-a legat numele de acte importante ale istoriei moderne a României. A contribuit la consolidarea instituţiilor democratice ale statului.

A hotărît să-i succeadă la Tron nepotul de frate, principele Ferdinand de Hohenzollern.

A murit la Sinaia, în castelul Peleş, fiind înmormîntat în incinta Mănăstirii Curtea de Argeş.

„Revista Fundațiilor Regale“, nr. 5/1939).

Sosirea principelui a fost pregătită cu mare pompă de către autorități. Nu același lucru s-a petrecut însă în straturile populației, mai ales cele sătești. Astfel, grănicerii de pe linia Dunării: Calafat, Dăbuleni etc. au refuzat să meargă pentru a întîmpina, la Turnu Severin, pe noul domn, motivînd că: „Nu mergem! că noi am jurat credință lui Cuza, cerem să ni se dea Ioan I și nu vrem pe Carol, pe care l-au pus ciocoii“ (C. Barbu, *Rolul țărănimii în istoria României (sec. XIX)*, București, 1982). În legătură cu primul contact al principelui Carol cu țara peste care urma să domnească, Cezar Petrescu spune că acesta ar fi afirmat: „În clipa în care am pus piciorul pe acest pămînt, cu sfințenie apărat, am devenit român. Cetățean astăzi, iar mîine soldat de va fi nevoie, eu voi împărtăși cu România și soarta cea bună și soarta cea rea ...“ *(Cei trei regi,* Fundația regală „Principele Carol“, București, 1935).

Carol I, regina Elisabeta și principesa Elisabeta

Sosit în București, noul domn a depus jurămîntul la 10 (22) mai în fața Parlamentului țării: „Jur a fi credincios legilor țării, a păzi religiunea românilor, precum și integritatea teritoriului ei, și a domni ca domn constituțional“ (apud Ioan Scurtu, *op. cit.).* Necunoscînd limba română jurămîntul a fost citit de locotenentul domnesc Nicolae Haralamb, principele Carol cu mîna pe Evanghelie a rostit, în românește „jur“. În scurta alocuțiune rostită în franceză, domnul și-a exprimat devotamentul fără margini față de noua sa patrie. (Din această scurtă cuvîntare și-a extras și Cezar Petrescu aprecierea.)

La scurt timp, a fost adoptată noua Constituție de către Parlamentul țării, domnitorul depunînd jurămîntul pe noua lege fundamentală a țării: „Jur a păzi Constituția și legile poporului român, a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului“ („Monitorul Oficial“, nr. 142 din 30 iunie 1866). Constituția din 1866 a reprezentat baza juridică a instaurării regimului monarhiei constituționale. Ea stabilea separația puterilor: legislativă, executivă și judecătorească în stat. În virtutea prevederilor noii Constituții „Persoana regelui este neviolabilă. Miniștrii lui sînt răspunzători. Nici un act al regelui nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de către un ministru, care prin acesta chiar devine răspunzător de acel act“ *(Constituția României* din 1866). Prin noua Constituție (una dintre cele mai avansate din Europa), se oferea o bază temeinică pentru dezvoltarea democratică a țării. De remarcat faptul că denumirea oficială de Principatele Unite a fost înlocuită cu cea de România, iar adoptarea noii Constituții s-a făcut fără aprobarea Puterilor Garante și nu menționa suzeranitatea Imperiului otoman, deși, pînă la cîștigarea deplinei independențe de stat, țara era tributară Porții.

Totodată prin prevederile articolului 83 s-a stabilit succesiunea la Tron: „Puterile constituționale ale domnului sînt ereditare, în linie coborîtoare directă și legitimă a măriei sale principelui Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordine de primogenitură și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborîtorilor lor. Coborîtorii măriei sale vor fi crescuți în religiunea ortodoxă a Răsăritului“ *(Constituția României* din 1866).

Firmanul de confirmare

Venirea pe Tron a principelui Carol și atitudinea sa demnă au dus treptat, treptat, la înlăturarea rezistenței unor state din rîndul Puterilor Garante. De o deosebită însemnătate în acest sens, a fost înmînarea la 12 (24) octombrie 1866, de către sultanul Abdul–Aziz, a firmanului de confirmare ca domn. Comportarea domnului român ca un adevărat „prinț de sînge“ (s-a așezat, nu pe scaunul pregătit ci lîngă sultan; la primirea firmanului nu-l desface ci îl așază pe masă; cere voie sultanului a-i prezenta pe miniștrii ce-l însoțeau dar care rămăseseră în anticameră și, fără a aștepta aprobarea, le-a deschis însuși ușa; după prezentare dă ordin ministrului său de Externe să ridice firmanul), a fost decorat cu înaltul Ordin „Osmanie“ — cu smaralde; a primit defilarea gărzii imperiale etc. Toate acestea nu fuseseră permise pînă atunci nici unui domnitor român. Era cert că apartenența domnului României la o casă domnitoare europeană „impunea Porții respectul cerut de uzanțele diplomatice în vigoare“ („Magazin istoric“, nr. 6/1978, articolul lui N. Copoiu).

În prima parte a domniei sale, Carol I s-a confruntat cu o instabilitate guvernamentală accentuată (10 guverne și circa 30 de remanieri au avut loc între 1866–1871), nemaivorbind de o serie de mișcări antimonarhice și republicane. Această instabilitate a fost generată mai ales de lupta de interese dintre conservatori și liberali, fiecare căutînd prin diferite mijloace să-l influențeze pe tînărul monarh și să-l atragă în sfera lor de interese. O primă manifestare antimonarhică, menită să-l detroneze pe Carol I, a izbucnit în 1870. Plănuită a se declanșa în mai multe orașe, între care: București, Ploiești, Craiova, Pitești, Buzău, revolta s-a produs doar la Ploiești în noaptea de 7/8 (19/20) mai, unde în fața mulțimii adunate Al. Candiano–Popescu a anunțat detronarea domnitorului. În acțiune au fost angrenați Ion C. Brătianu (ad–interim la Ministerul de Război) și M. Costache Epureanu (ministru de Interne). Acțiunea s-a soldat cu un eșec. Au fost arestați peste 40 de implicați în conspirație, între care și Eugeniu Carada, Ion C. Brătianu, general N. Golescu, B.P. Hasdeu, Al. Candiano–Popescu ș.a. care, însă, în urma deciziei Curții de jurați din Tîrgoviște din 17 (29) octombrie 1870 au fost achitați.

În anul următor, Carol, decis a-și impune punctul de vedere privind modificarea Constituției, considerată de el „atît de liberă încît nici un popor din Europa nu o are la fel“, a publicat faimoasa sa scrisoare „către un prieten“, prin care amenința cu abdicarea, intrînd în conflict cu Parlamentul care considera că scrisoarea aducea jigniri poporului român *(Memoriile regelui Carol I, op. cit.,* vol.VI).

Înfrîngerea Franței în războiul cu Prusia, capitularea Parisului, au avut efecte descurajante asupra republicanilor din România care, după ce au aflat că domnitorul României l-a felicitat pe împăratul Wilhelm I, dar mai ales, provocați de tupeul coloniei germane din București de a sărbători în plin centru al Capitalei ziua de naștere a împăratului german, au declanșat o nouă revoltă antidinastică în 10–11 (22–23) martie 1871. Carol I a mizat totul pe cartea abdicării, cîștigînd. Guvernul prezidat de Ion Ghica a demisionat, formîndu-se un nou guvern, avînd ca președinte al Consiliului de Miniștri pe Lascăr Catargiu, care s-a dovedit „bărbat curajos". Mulțimea a fost împrăștiată, mișcarea antidinastică și republicană înfrîntă. Acest lucru a fost posibil și datorită contextului politic internațional: Franța înfrîntă în războiul franco–prusian (1870–1871), Germania se proclamase imperiu (sub Wilhelm I la 6 (18) ianuarie 1871), Poarta amenința cu „năvălirea trupelor sale în caz că se vor produce tulburări"; imperiile țarist și habsburgic abia așteptau să ocupe noi părți din teritoriul românesc „urmărind în fond desființarea statului român" (Ioan Scurtu, *Monarhia în România ..., op. cit.).*

Autoritatea domnitorului crește, el își impune tot mai mult punctul de vedere în orientarea politicii atît interne, cît mai ales externe.

În contextul internațional al izbucnirii unui nou război oriental între Rusia și Imperiul otoman, preocupările diplomației românești, susținute de domnitor, pentru obținerea deplinei independențe s-au intensificat. La 4 (16) aprilie 1877 s-a semnat Convenția de la București privind trecerea armatelor ruse prin România spre teatrul de operații din Balcani; la 12 (24) aprilie a izbucnit războiul ruso–otoman, iar la 26 aprilie (8 mai), primul tun al artileriei române a deschis focul asupra cetății Vidin, făcîndu-l pe Suveranul român să exclame la auzirea acestei știri: „Asta-i muzica ce-mi place". Din lucrarea scriitorului Cezar Petrescu rezultă că domnitorul s-ar fi găsit la Calafat în poziția Bateriei de artilerie „Carol I". În scurt timp, la 9 (21) mai 1877 Parlamentul a proclamat independența absolută a României (M. Kogălniceanu, *Texte social–politice alese,* București, 1967).

Făuritorul Independenței

Intrarea țării în război alături de Rusia, refuzată inițial, s-a produs, efectiv, după înfrîngerile suferite de ruși la Plevna, domnitorului român încredințîndu-i-se comanda supremă a forțelor române și ruse din zona Plevnei. O dată cu cererea armistițiului de către Imperiul otoman la 10 (22) ianuarie 1878, României i-a fost refuzat dreptul de a participa la tratativele de pace, astfel că Tratatul de la San Stefano din 19 februarie (3 martie) 1878 s-a semnat fără participarea României. Ba mai mult, aliatul nostru rus ne-a mai amenințat că „România va fi dezarmată", atunci cînd regele și guvernul său au protestat pentru faptul că trupele ruse ocupaseră Capitala țării. Replica domnitorului român a fost categorică: „Armata română va putea fi nimicită, dar niciodată dezarmată".

Ca semn al afirmării independenței depline a României, Consiliul de Miniștri a decis la 9 (21) septembrie 1878, ca domnitorul Carol I să poarte titlul de „Alteță–regală", măsură ce consolida poziția lui Carol I și contribuia la creșterea prestigiului dinastiei de Hohenzollern în fața celorlalte monarhii din Europa.

Un pas important pentru asigurarea stabilității și continuității dinastiei în România s-a făcut prin modificarea articolului 83 din Constituție cu privire la succesiunea la Tron *(pe larg, în „Regele Ferdinand I Întregitorul", din acest număr al revistei).* De asemenea, tot în acest sens, trebuie privită și hotărîrea Parlamentului cu privire la proclamarea României ca Regat la 14 (26) martie 1881. Legea adoptată prevedea: „Articolul I. România ia titlul de Regat. Domnitorul ei, Carol I, ia pentru sine și pentru moștenitorii săi, titlul de rege al României. Articolul II. Moștenitorul Tronului va purta titlul de principe regal" („Monitorul Oficial", nr. 60 din 15 martie 1881). Prin aceasta nu sporeau în vreun fel prerogativele regale, ci era o titulatură nouă, mai în acord cu statutul de independență absolută a României.

Festivitățile pentru proclamarea regatului au fost stabilite pentru data de 10 mai (fiind amînate și ca urmare a doliului ce se impunea în urma decesului țarului Rusiei, Alexandru al II-lea, la 15(27) martie 1881), cînd tocmai se împlineau 15 ani de la urcarea pe tron a principelui Carol. Ceremonialul a început prin înmînarea regelui Carol și reginei Elisabeta a coroanelor făcute din oțelul unui tun, capturat de la trupele otomane în cursul războiului de independență (George Coșbuc, *Istoria unei coroane de oțel,* București, 1899). Primind coroana, regele Carol a spus că aceasta reprezintă „un simbol al independenței și puterii României".

Modificarea ulterioară (în 1884) a Constituției, stabilind regatul ca formă de guvernămînt, nu a atins în nici un fel prerogativele regale, acestea rămînînd cele din 1866, în schimb s-a modificat articolul 24, care asigura scoaterea instituției monarhice (a regelui Carol I și a familiei regale) de sub atacurile presei.

O preocupare a cercurilor politice conducătoare, dar și a lui Carol I, a fost aceea de a se crea o situație materială cît mai bună Coroanei, „legînd" și în acest fel dinastia de „țară". Bunurile acumulate au crescut an de an, la sfîrșitul domniei acumulîndu-se o avere fabuloasă: cîteva moșii, cîțiva munți, Palatul Regal din Capitală, o mare avere imobiliară — numai Galeria de tablouri cu cele 214 opere, ca proprietate a Coroanei României, era evaluată (în 1914) la 6.642.500 lei aur.

Drame personale

Domnia regelui Carol I nu a fost ferită de drame personale: mai întîi i-a murit fetița în vîrstă de doar 4 ani, apoi principele Ferdinand, îndrăgostit de frumoasa domnișoară Elena Văcărescu, ajuns în situația de a amenința că se sinucide — învingînd în cele din urmă rațiunea; regina Elisabeta exilată, într-o vreme, pe punctul de a divorța, desele conflicte cu principesa Maria (soția principelui Ferdinand) pe teme de comportament moral, pentru a aminti doar cîteva. Apoi rigiditatea sa manifestată și prin militarismul său de sorginte prusacă, „de care toată ființa lui era îmbibată" (I.G. Duca, *Amintiri politice,* vol. I); disprețul aproape total față de clasa politică românească: „obișnuia să întindă miniștrilor săi un singur deget, iar celor mai apropiați două degete" (C. Xeni, *Take Ionescu. 1852–1892,* București, 1933), l-au împins la o izolare și însingurare care se accentuau, din ce în ce, pe măsura scurgerii vieții. Educația sa rigidă, dorința de a face ca totul, de la viața de familie, pînă la treburile țării să funcționeze ca „un ceas bine pus la punct“, neținînd seamă de moravurile temeinic împămîntenite aici, au făcut din el, spre sfîrșitul vieții, un personaj atemporal.

A avut, de asemenea, de făcut față aproape permanent unor manifestări antimonarhice, nemaivorbind de atacurile (cu toate prevederile de protecție ale articolului 24 din Constituție), cvasipermanente ale presei, în fruntea cărora s-a situat ziarul „Lupta“, condus de Gh. Panu, liderul liberalior radicali, mai ales privind convenția comercială provizorie cu Austro–Ungaria, socotindu-l un adevărat „samsar al tuturor trădărilor naționale, sufletul blestemat al regimului care ne guvernează“ („Lupta“, nr. 218 din 1 aprilie 1887). În anii 1887–1888 a avut de înfruntat o serie de manifestații de stradă, antimonarhice, de amploare.

Nu puțină a fost literatura antimonarhică destul de dură la adresa regelui Carol I. Poetul Traian Demetrescu scria următoarea poezie „crez“ atribuită mentalității lui Carol: „Am fost german, voi fi german / și sînt / O, țară, vitreg mi-este al tău / Pămînt ! / Dacă pe tronu-ți stau cu-așa / Plăcere / E pentru că tu mi-ești izvor / De-avere“.

Înființarea Partidului Social–Democrat al Muncitorilor din România (1883) a dus la intensificarea manifestărilor antimonarhice și republicane, mergînd pînă la a propune împărțirea în parcele a celor 12 moșii ale Coroanei, și vînzarea lor, în conformitate cu legea vînzării bunurilor statului.

Eforturi mari s-au făcut în anul 1906, cu prilejul aniversării a 40 de ani de domnie a lui Carol I, pentru a se arăta binefacerile monarhiei. Adevărul este că o serie de realizări se înfăptuiseră, mai ales, după 1878, dar starea materială a majorității populației, în special, a locuitorilor satelor, era departe de a fi satisfăcătoare. Pelagra, tuberculoza, analfabetismul, lipsa condițiilor sanitare, dar mai cu seamă lipsa de pămînt a majorității țărănimii, făceau deosebit de grea viața, lucru ce a ieșit în evidență în chiar anul următor, 1907 cînd, înspăimîntat, alături de clasa politică conducătoare regele a promis o serie de măsuri pentru îmbunătățirea vieții țăranilor, măsuri rămase doar pe hîrtie, în schimb actele de reprimare au fost „cele mai crunte din întreaga istorie a României“ (Ioan Scurtu, *Monarhia în România, op. cit.).*

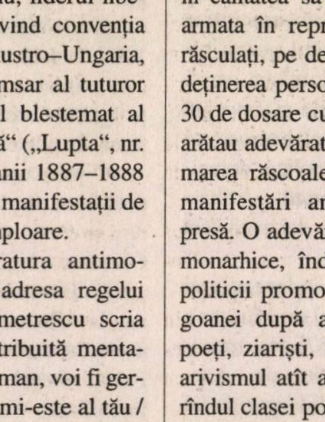

Principesa Maria (1870–1874), singurul copil al cuplului regal Carol I–Elisabeta

Amestecul „bătrînului monarh“ în procesul de reprimare este clar: pe de o parte, în calitatea sa de „cap al oștirii“, a scos armata în reprimarea țăranilor înfometați răsculați, pe de alta, vina sa decurge și din deținerea personală a unui număr de circa 30 de dosare cu mii și mii de documente ce arătau adevăratul carnagiu săvîrșit în reprimarea răscoalei. De aici, un nou val de manifestări antidinastice mai ales prin presă. O adevărată avalanșă de scrieri antimonarhice, îndreptate mai ales împotriva politicii promovate de monarhie în scopul goanei după avere. O serie de scriitori, poeți, ziariști, înfierează prin scrierile lor arivismul atît al regelui, cît și al celor din rîndul clasei politice conducătoare.

Pe plan extern, de asemenea, se pare că Suveranul român nu a reușit a depăși sentimentele și interesele personale în favoarea intereselor generale ale țării. Astfel, în anul 1883, la 18 (30) octombrie, a semnat la Viena, tratatul prin care România și Austro–Ungaria se angajau să-și vină în ajutor, în situația unui atac neprovocat, la care, în aceeași zi a aderat și Germania. Împrejurările în care s-a semnat acest act de mare importanță, în care era angajată România, au fost de-a dreptul curioase. Mai întîi că liniile generale ale acestui tratat au fost stabilite la Berlin cu prilejul unei întîlniri în familia dinastiei, și abia după aceea a fost pecetluit la Viena. Tratatul, în condițiile internaționale în care a fost semnat, a dus la consolidarea poziției României în spațiul sud–est european, evitînd încheierea unei înțelegeri între Rusia și Austro–Ungaria în dauna României. Totodată, el a dus la întărirea pozițiilor dinastiei de Hohenzollern. Cu toate acestea o alianță cu Austro–Ungaria nu a fost nicicînd bine văzută de marea majoritate a cetățenilor României, sub do-

„De statură mijlocie, de o ținută magistral stăpînită, sobru în gesturi, măsurat în cuvinte, capabil de a da demnitate și felului insuficient în care poseda limba română și care la un altul ar fi părut ridicul, pătrunzînd, scormonind pînă în suflet, cu ochii mici albaștri foarte mobili lîngă linia de imperială deciziune a nasului de vultur, omul care unea în el vechi datini de ev mediu renan, mîndria unei ușoare descendențe apropiate de Napoleon, prin bunica sa Ștefania Beauharnais, înfiată de genialul Împărat, și un fel de ruralism romantic venit de la Murații al căror sînge îl avea tatăl său, *(Carol I, n.n.)* era una din acele personalități, mai mult din voința lor decît prin largul dar al lui Dumnezeu, care pot să domine și o lume așa de deosebită de a sa cum era aceea a vechii Românii, căreia nu-i dădea decît ce voia, cînd voia și cît voia. Ajunsese a se cîntări spițerește o inflexiune de voce, un gest al lui, care știa cîte degete să dea la o audiență, cîte să le ridice la chipiu în răspunsul la un salut, cui și în ce împrejurare să-i facă neasămănata cinste de a-l pofti să șadă, atunci cînd, de obicei, el sta însuși în picioare, sprijinind doar, în anii de bătrîneță, pe un scaun genunchiul său obosit“.

(N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național,* ed. de Valeriu și Sanda Râpeanu, București, Ed. PRO, 1998, p. 5)

Familia regală la Peleș

minația austro–ungară aflîndu-se milioane de români din Bucovina și Transilvania, supuși unei crunte asupriri naționale. Acest ultim lucru îl știa prea bine regele Carol I, care a preferat să țină tratatul din 1883 într-un secret desăvîrșit, nefiind cunoscut decît de un număr strict limitat de persoane.

Bun cunoscător al situației românilor din Transilvania, regele Carol se pronunța pentru îmbunătățirea situației lor politice și „nutrea convingerea intimă că Transilvania se va uni într-o zi cu România" (apud Ion Scurtu, *Monarhia în România ..., op. cit.).* De remarcat faptul că regele Carol I primise în vizită, pe parcursul a 15 ani, de 22 de ori pe Theodor Mihali, fruntaș al Partidului Național Român din Transilvania.

Un rege constituțional

Este semnificativ echilibrul de care a dat dovadă Suveranul român în relațiile cu statele din zonă, dar și cu marile puteri vecine. Astfel, a refuzat oferta regentului bulgar Ștefan Stambolov care i-a propus (în 1885) tronul Bulgariei sub forma unei „uniuni personale", conștient fiind că atît Rusia cît și Austro–Ungaria nu ar fi fost de acord ca un Hohenzollern să domnească peste cele două țări. Era în fond o „reuniune" nefirească, ținînd seama de trăsăturile și particularitățile celor două popoare (N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală,* ediția 1985). A fost, de asemenea, distins cu bastonul de feldmareșal al armatei germane (aprilie 1909), și cu cel de mareșal al armatei ruse (decembrie 1912), drept recunoaștere a capacității sale politico–diplomatice de a menține relații amicale cu toate statele din zonă *(Cuvîntările regelui Carol I,* vol. II). A dovedit stăpînire de sine și maturitate politică intrînd în cel de-al doilea război balcanic (1913) împotriva Bulgariei, cît și în orientarea dezbaterilor pe timpul ducerii tratativelor în vederea încheierii păcii, finalizate în 28 iulie (10 august) la București, prin intrarea în componența statului român a Cadrilaterului.

Intervenția României în război a dus treptat la o răcire a relațiilor cu Austro–Ungaria, în schimb, afirmarea pe plan politic a lui Ion I.C. Brătianu, a determinat din ce în ce mai mult o apropiere de Antantă, concomitent cu îmbunătățirea relațiilor cu Rusia.

Spre sfîrșitul vieții, bătrînului Suveran i-a fost dat să golească pînă la ultima picătură cupa suferinței sale, întreaga sa operă de menținere a României în sfera de influență a Germaniei năruindu-se, la 21 iulie (3 august) 1914, cînd în Consiliul de Coroană a pierdut „bătălia" pentru ca țara să rămînă alături de Tripla Alianță. Intrînd în sala unde urmau să se desfășoare lucrările Consiliului de Coroană Suveranul a declarat: „... în acest război vor fi învingători și învinși. Dar e neîndoielnic că cei dintîi și irevocabil meniți să fie învinși vor fi neutrii. Așa fiind, după matură chibzuință, convingerea mea adîncă e că datoria României e să execute tratatele ce o leagă de Tripla Alianță" („Magazin istoric", nr. 1/1976). A scos apoi Tratatul semnat de el și de Ion Brătianu în 1883 (reînnoit sub guvernele lui Catargiu, Sturdza și Maiorescu). Dar, membrii Consiliului, cu excepția bătrînului P.P. Carp, s-au pronunțat contra, pe motiv că Austro–Ungaria era agresorul și nu victima unui atac neprovocat.

Puternic afectat de hotărîrea Consiliului, totuși demn, regele Carol I a avut tăria de a spune: „Ca rege constituțional mă supun voinței dumneavoastră. Mie frică însă că prestigiul țării va ieși micșorat din ședința de astăzi și mă tem că ați luat o hotărîre de care România se va căi în viitor" (apud Ioan Scurtu, *op. cit.).* A fost cîntecul de lebădă al bătrînului monarh. Puternic afectat de hotărîrea Consiliului de Coroană care decisese să primeze interesele țării față de cele ale monarhiei, regele României Carol I Întemeietorul, cel ce realizase multe pentru înscrierea României pe drumul modern pe care pășeau statele Europei, s-a stins din viață la scurtă vreme, în mod cert sfîrșitul fiindu-i agravat și de înfrîngerea suferită. A fost înmormîntat la biserica mănăstirii Curtea de Argeș. La dorința sa, pe piatra tombală scrie simplu — Carol I, rege al României. ■

Familia regală română și cea rusă, la întîlnirea lui Carol I cu țarul Nicolae II (Constanța, 1914)

Genealogia regilor României

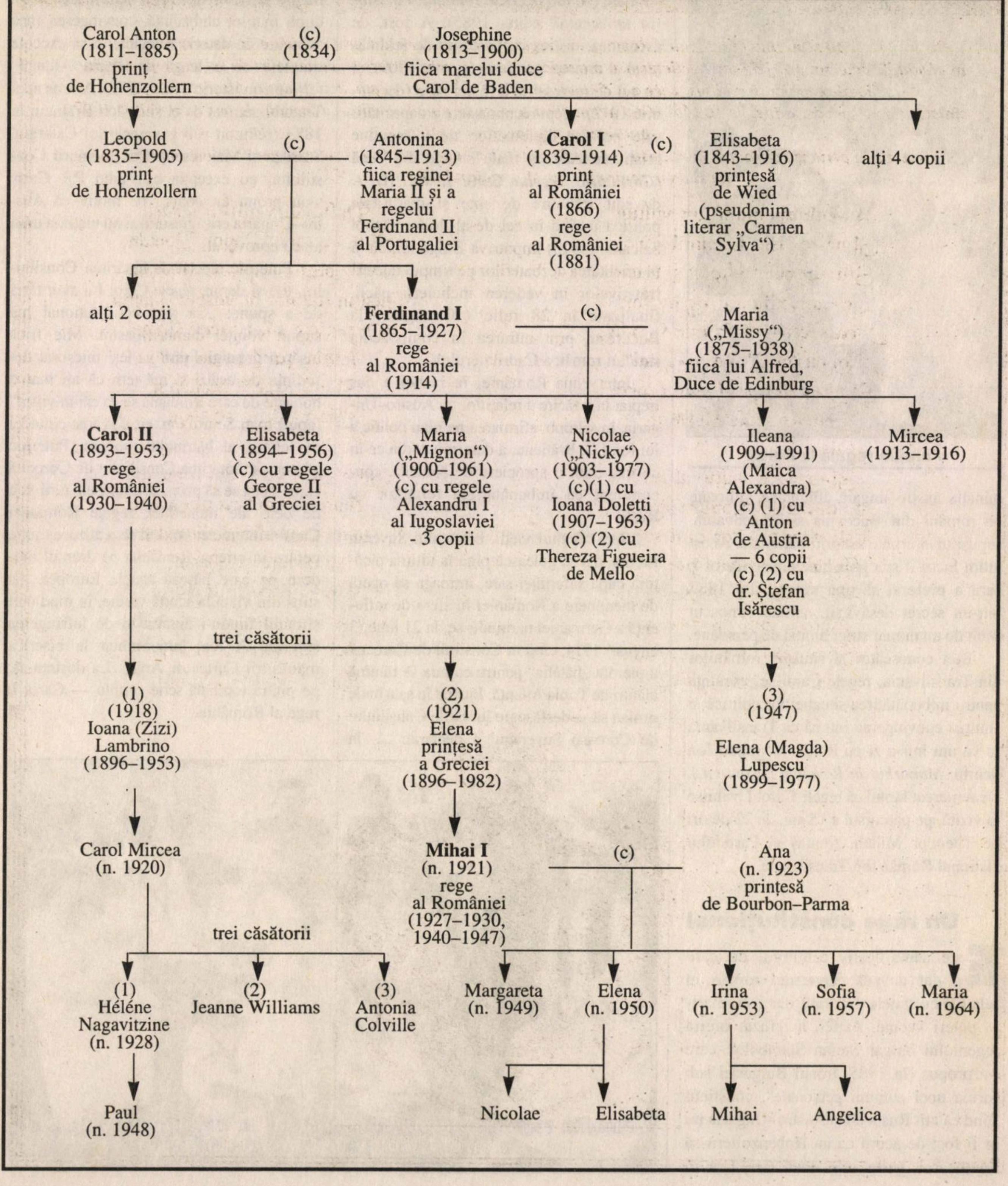
Carol Anton (1811–1885) prinț de Hohenzollern
(c) (1834)
Josephine (1813–1900) fiica marelui duce Carol de Baden
Leopold (1835–1905) prinț de Hohenzollern
(c)
Antonina (1845–1913) fiica reginei Maria II și a regelui Ferdinand II al Portugaliei
Carol I (1839–1914) prinț al României (1866) rege al României (1881)
(c)
Elisabeta (1843–1916) prințesă de Wied (pseudonim literar „Carmen Sylva“)
alți 4 copii
alți 2 copii
Ferdinand I (1865–1927) rege al României (1914)
(c)
Maria („Missy“) (1875–1938) fiica lui Alfred, Duce de Edinburg
Carol II (1893–1953) rege al României (1930–1940)
Elisabeta (1894–1956) (c) cu regele George II al Greciei
Maria („Mignon“) (1900–1961) (c) cu regele Alexandru I al Iugoslaviei - 3 copii
Nicolae („Nicky“) (1903–1977) (c)(1) cu Ioana Doletti (1907–1963) (c) (2) cu Thereza Figueira de Mello
Ileana (1909–1991) (Maica Alexandra) (c) (1) cu Anton de Austria — 6 copii (c) (2) cu dr. Ștefan Isărescu
Mircea (1913–1916)
trei căsătorii
(1) (1918) Ioana (Zizi) Lambrino (1896–1953)
(2) (1921) Elena prințesă a Greciei (1896–1982)
(3) (1947) Elena (Magda) Lupescu (1899–1977)
Carol Mircea (n. 1920)
Mihai I (n. 1921) rege al României (1927–1930, 1940–1947)
(c)
Ana (n. 1923) prințesă de Bourbon-Parma
trei căsătorii
(1) Héléne Nagavitzine (n. 1928)
(2) Jeanne Williams
(3) Antonia Colville
Margareta (n. 1949)
Elena (n. 1950)
Irina (n. 1953)
Sofia (n. 1957)
Maria (n. 1964)
Paul (n. 1948)
Nicolae
Elisabeta
Mihai
Angelica

10 Mai

10 Mai, ziua proclamării României ca regat și a domnitorului Carol I ca rege, a constituit, în condițiile date, un prilej de satisfacție pentru întreaga națiune. O manifestare a acestei stări de spirit a reprezentat-o și poezia reprodusă mai jos, care a încîntat și însuflețit zeci de generații, devenind un adevărat Imn, cîntat nu doar cu ocazia zilei de 10 Mai, Ziua națională a României pînă la abdicarea forțată, de la 30 decembrie 1947, a ultimului cap încoronat, Mihai I.

Interzis în perioada dictaturii comuniste, găsim de cuviință să supunem textul atenției generațiilor contemporane, fie și doar pentru frumusețea mesajului transmis. (N.C.)

A venit din munți un vultur
Și ne-a zis: "Români Eroi,
Știu un prinț viteaz și tînăr
Ce-ar veni cu drag la voi.
Dacă vreți vi-l dau ca Vodă".
Noi cu toții: "Să ni-l dai".
Și ne-a dat pe Vodă Carol
Într-o zi de 10 Mai.

Și-a venit vulturul iară
Și ne-a zis: "Popor Român,
Ești viteaz, de ce mai suferi
Jugul unui neam păgîn ?
Fă-te liber, dezrobește-ți
Mîndra țară care-o ai".
Și noi liberi ne făcurăm
Într-o zi de 10 Mai.

Vulturul venit-a iarăși
Și ne-a zis: "Popor Român,
Ați luptat cumplit la Plevna
Duși în foc de-al vostru Domn.
Vrednic e să-l faceți Rege,
Într-o țară ca un rai".
Și noi rege îl făcurăm
Tot în zi de 10 Mai.

Zece Mai va fi de-a pururi
Sfîntă zi, căci ea ne-a dat
Domn puternic țării noastre
Libertate și Regat.
Ridicați cu toții glasul
De prin șesuri, de prin plăi,
Să trăiască România
Ura ! pentru 10 Mai.

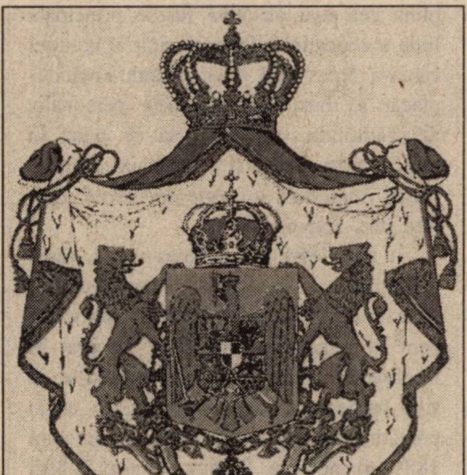

Coroana în slujba împlinirii idealului național: Unirea cea Mare

Ferdinand I Întregitorul

Realizările regelui Ferdinand I Întregitorul, de importanță majoră pentru destinele acestui popor, sînt bine cunoscute. Dintre monarhii ce au domnit în România, a fost Suveranul care a făcut, probabil, mult mai mult decît se așteptau cei ce l-au adus pe tronul acestei țări. Venit în România prima dată în anul 1881, cu prilejul încoronării ca rege al României, a unchiului său Carol I, a fost impresionat mai ales de amabilitatea celor din anturajul regal (V. Popescu, *Viața și opera regelui Ferdinand I*). Cu prilejul celei de a doua vizite în România, în anul 1884, de acum în vîrstă de 19 ani, tînărul principe, care „o rupea bine pe românește, iar, acolo unde se poticnea, făcea apel la cuvintele corespunzătoare din limbile franceză, engleză, germană, rusă sau chiar vechea latină și elină“, a rămas impresionat de frumusețile încîntătoarei naturi, a viitoarei sale patrii, dar și uimit de mizeria în care trăiau locuitorii satelor românești.

Ferdinand I

Moștenitorul Coroanei

Cum de s-a ajuns la venirea ca succesor a acestui tînăr principe, pe care locul ce-l ocupa în ierarhia Casei de Hohenzollern îl situa departe de acest țel ? Întrucît din mariajul Casei domnitoare a României (regele Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen — 1863–1914 și regina Elisabeta, prințesă de Wied — 1843–1916) nu au rezultat moștenitori direcți (unicul copil al familiei domnitoare a fost fiica lor Maria, născută în 1870, decedată în 1874, de scarlatină), în anul 1881 s-a reglementat, conform Constituției României, problema continuității dinastiei de Hohenzollern în România. Astfel, s-au aplicat prevederile articolului 83 din Constituție (adoptată în anul 1866, una dintre cele mai progresiste constituții europene), conform căruia: „În lipsă de coborîtori în linie bărbătească ai Măriei Sale Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen, succesiunea tronului se va cuveni celui mai în vîrstă dintre frații săi, sau coborîtorii acestuia“ *(Constituția României* din 1866, publicată în „Monitorul oficial“, nr. 142 din 1/13 iulie 1866). Deoarece fratele mai mare al regelui Carol I al României, prinț de Hohenzollern a comunicat că renunță la oferta făcută, lucru urmat și de către fiul său Wilhelm (care era nepotul cel mai în vîrstă al domnitorului Carol I), primul îndreptățit, dintre nepoți, de a fi urmașul la tronul României, cel de-al doilea nepot al regelui Carol I (prințul Ferdinand–Victor Albert–Meinard de Hohenzollern), dîndu-și consimțămîntul, a fost confirmat ca moștenitor al tronului României (Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand,* Editura Garamond).

Studiile gimnaziale temeinic făcute, pregătirea militară severă, cît și studiile universitare l-au pregătit, pe tînărul desemnat, doar la 16 ani, ca moștenitor al tronului României, pentru greaua misiune ce avea să-i apese firavii săi umeri, în viitor. O latură importantă a educației sale a fost cea a respectării unei severe discipline. „Disciplina cea mai absolută fusese principala linie a educației sale și un simț al datoriei care i-a rămas toată viața, ajutîndu-i neînduplecat să biruie sentimentele personale, neîngăduindu-i vreodată să se pună la mijloc între dînsul și ce trebuia să facă“ *(Regii României, o istorie adevărată,* Editura Tess–Expres, 1998).

În anul 1884, deși a rămas puțină vreme în România, i s-a acordat, pe baza studiilor militare de la Kassel, gradul de sublocotenent în armata română fiind încadrat în Regimentul 3 de linie. Considerîndu-se că și-a încheiat studiile universitare cu o pregătire de-a dreptul complexă, în anul 1889, principele Ferdinand s-a stabilit definitiv în țara al cărei domnitor va fi. O descriere fizică a viitorului rege al tuturor românilor ne-a lăsat profesorul său de limbă română V.D. Păun: „Bălai, năltuț și subțire la trup, cu ochi albaștri închiși, foarte blînzi, cu nasul arcat ... cu expresia gurii și feței așa de fină și curată ... cu chipul plăviț, gînditor și vesel ... este icoana vie a flăcăului desăvîrșit la chip și făptură“ (apud, Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand,* București, 1923). În legătură cu personalitatea viitorului rege se impune o analiză mai amplă, departe de patimile politice ale vremii ce au dominat în epocă. Adevărul este că principele Ferdinand era o fire timidă, cu o trăire interioară puternică, o fire mai închisă, predispusă spre meditație, se arăta mai rezervat în discuții, fie ele de natură științifică sau probleme privind treburile de stat, iar cînd intuia nepricepere sau atitudine tendențioasă la interlocutorii săi, prefera să tacă, fapt ce lăsa impresia, falsă, că este străin de subiectul în dezbatere. Timiditatea, cîteodată de-a dreptul bolnăvicioasă, l-a însoțit ca un blestem ancestral parcă, întreaga viață.

Două percepții opuse

În epocă, persoana principelui și apoi a regelui Ferdinand I a fost privită de către contemporani, în mod diferit, conturîndu-se două moduri diametral opuse, în aprecierea persoanei și personalității sale. Unii, adversari ai monarhiei, tindeau să exagereze aspectele negative ale modului de a fi și a se comporta ale viitorului monarh. La aceasta „contribuind" mai ales o anumită degradare fizică survenită după cumplita boală (febră tifoidă) din anul 1897, din ale cărei gheare s-a smuls cu greu, „aflîndu-se la un pas de moarte" (Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand, op. cit.*), dar, care a lăsat pe chipul său urme adînci. Aspectul tînărului zvelt, blond și plin de viață luîndu-l „un om îmbătrînit înainte de vreme, cu fruntea joasă, brăzdată de zbîrcituri premature; părul crescut de după boală nu mai era blond, ci de un castaniu spălăcit amestecat cu cenușiu, obrajii trași; ochii albaștri obosiți, pleoapele înroșite; mustățile îngălbenite de tutun atîrnau în jos; șoldurile prea mari, pentru un trunchi prea scurt; avea un trup scund și picioare lungi, ceea ce-l făcea să pară mai mic la stat cînd era așezat la masă, călare, în trăsură sau la teatru ... avea însă cele mai frumoase mîini de pe lume. Lungi, spirituale, prinse ca niște flori de tulpină ... mîinile acestea neprihănite erau făcute, mai degrabă, să ridice sfîntul potir decît să poarte armele. Împreunate, ele îți aminteau săgețile unei catedrale gotice; strînse primeau potirul, deschise, așteptau cuiele" (Martha Bibescu, *Două portrete, Ferdinand I al României și Anatol France,* București, Editura „Cultura Națională", 1930). Aceleași mîini expresive, singurul lucru rămas după ruina fizică a principelui Ferdinand, l-au impresionat profund și pe I.G. Duca. Acesta, într-un remarcabil eseu, considera că „mîinile lui Ferdinand erau făcute să țină sceptrul" (I.G. Duca, *Memorii,* vol. I, București, Editura Expres, 1992).

Starea fizică s-a repercutat negativ și asupra modului de comportare, devenind un însingurat, trăind practic izolat în vasta sa bibliotecă, familia regală, chiar și sub aspect confesional, fiind dezbinată: Ferdinand catolic convins (chiar unul din prenumele sale, Meinrad, era al unui pustnic, devenit apoi „Sfîntul Meinrad", aparținînd în secolul al IX-lea casei de Hohenzollern), soția protestantă, iar copiii botezați ortodocși, conform Constituției României. Acest din urmă fapt i-a atras din partea Papei de la Roma, excomunicarea din rîndul Bisericii Catolice și interzicerea Sfintei Împărtășanii, fapt ce l-a afectat profund. Măsura a fost ridicată abia în anul 1927 (ultimul an de viață al marelui rege), la 10 mai, cînd s-a semnat, în sfîrșit, concordatul cu Vaticanul, astfel că regele, grav bolnav, putea fi liniștit că fusese iertat și reprimit în rîndul Bisericii Catolice.

La impresia nefavorabilă asupra publicului contribuia și aspectul său fizic, „un mers de rață cu capul plecat, căutînd parcă ceva ce scăpase pe jos, priviri pierdute și urechi blegi" (Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici, Regele Ferdinand,* Editura „Cugetarea"). Neîndemînarea sa, mersul greoi, făceau ca aproape nimănui din mulțimea adunată la o paradă militară, să nu-i convină să vadă un prinț, viitorul moștenitor al Coroanei României, căzînd de pe cal. Pe nedrept era gratulat cu tot felul de calificative: urecheatul, chibițul, moș Teacă, leneș, afemeiat, aplecat spre alcoolism (apud Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand, op.cit.*).

Presa și grupările antidinastice au avut, de asemenea, rolul lor negativ în exagerarea defectelor principelui și apoi ale regelui Ferdinand I. În acest sens a excelat N.D. Cocea prin pamfletul său și suita de articole

Ferdinand I

(n. 24 august 1865 — m. 20 iulie 1927)

Personalitate complexă, ce și-a legat destinul de unele dintre momentele cruciale ale României moderne, principele Ferdinand–Victor Albert–Meinard s-a născut la Sigmaringen (Germania) în familia princiară a Hohenzollernilor din părinții: tatăl Leopold, prinț de Hohenzollern, mama Antonina (fiica reginei Maria a II-a și a regelui Ferdinand al II-lea al Portugaliei). Familia avea puternice rădăcini fiind atestată printre marii latifundiari ai bătrînei Europe, încă din secolul al XI-lea. Prin descendență se înrudea cu principalele case domnitoare din Europa.

Și-a început educația în castelul părintesc sub îndrumarea atentă a mamei, dar și a profesorului Gröbels, a urmat apoi, cinci ani, gimnaziul din orașul Düsseldorf și conform tradiției familiei a fost înscris cadet al Școlii Militare din Kassel, fiind încadrat ulterior în 1884, ca sublocotenent în armata română. În paralel, a urmat studii universitare la instituțiile de profil de mare prestigiu, ca Universitățile de la Tübingen și Lipsca (1887), audiind cursuri de istorie, drept roman, finanțe, economie politică, statistică, filozofie etc.

A fost confirmat prin „Pactul de familie" din 18 mai 1881 ca moștenitor al Tronului României (Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand,* Editura Garamond). A urmat cursuri de limba și literatura română cu eruditul profesor V.D. Păun, care i-a insuflat dragostea sa față de istoria și tradițiile poporului român. N. Iorga concludea „Știa foarte bine românește" *(O viață de om așa cum a fost,* București, 1976).

S-a căsătorit la 10 ianuarie 1893, cu principesa Maria de Edinburg, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii, mama principesei fiind Maria Alexandra, mare ducesă a Rusiei. Din căsătorie au rezultat șase copii: Carol (rege al României între 1930–1940, sub numele de Carol al II-lea), Elisabeta, Maria, Nicolae, Ileana și Mircea.

La 11 octombrie 1914, a devenit rege al României, iar la 15 octombrie 1922 s-a încoronat la Alba Iulia ca rege al tuturor românilor.

A trecut prin situații grele atît în timpul războiului de întregire, cît și ca urmare a unor momente de criză în familia dinastică. A supraviețuit cu stoicism acestor încercări, care și-au pus totuși amprenta asupra sănătății sale. Suferind de un necruțător cancer s-a stins din viață la doar 62 de ani, lăsînd în urma sa o realizare cu adevărat grandioasă: România Întregită ca un stat național unitar.

critice, unele chiar defăimătoare publicate în „Facla“, în acreditarea ideii că nu era conducătorul cel mai nimerit pentru țară *(Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani,* Antologie, București, 1957).

Chiar și anturajul regal și cercurile politice din „sferele cele mai înalte“ au contribuit la criticarea persoanei regelui, considerînd că acesta nu este în măsură să-și facă ordine în propria-i familie (aluzie la unele aventuri ale frumoasei regine Maria, care „nu a fost chiar ușă de biserică“; vezi legăturile amoroase cu Barbu Știrbey sau cu colonelul canadian Boyle și nu numai). Nu au lipsit nici epitetele de mediocru, persoană lipsită de inteligență, alcoolic, plin de vicii etc. Adevărul este că, îndepărtat de la treburile vieții politice ale țării de către regele Carol I, principele își petrecea o bună parte din vreme în cazarmă, uneori în lungi chefuri, iar în timpul manevrelor militare nu se prea da înapoi de a-și petrece cîte o noapte, friguroasă, „cu vreo țărăncuță plină de viață sau cu o țigăncușă focoasă“ (Sterie Diamandi, *op. cit.).*

„Noul rege al României *(Ferdinand I, n.n.)* fusese, din momentul intrării în țară ca Moștenitor prezumptiv, întîi un neînțeles. (...) Tînărul cu multe calități, inteligent, înzestrat cu un delicat simț de ironie, pasionat pentru lecturi, *(era)* un timid pînă la sfiala cuvîntului și la groaza relațiilor cu oamenii, cari, răpede, știură să uzeze și să abuzeze de calitățile ca și de lipsurile lui. (...) Pasiunea puternică pentru urmașa unui mai vechi neam boieresc, femeie de mari însușiri intelectuale și de un puternic talent de retorică poetică, d-ra Elena Văcărescu, căreia i-a păstrat totdeauna sentimente de înduioșată prietenie, pasiune pregătită și favorizată de sentimentalitatea reginei Elisabeta, admisă la urmă de regele Carol însuși, dar brutal contrariată cu trimeterea în exil a ambelor vinovate, nu atît de grija dinastiei, cît de vechea invidie între familiile nobile, întrupată în «aiasta nu se poate» a lui Lascăr Catargiu, servi iarăși pentru a-l scădea (...)“.
(N. Iorga, *op. cit.* p. 170–171)

Deseori, unele fapte, gesturi, considerații sau măsuri întreprinse de către viitorul rege erau interpretate eronat, unele pur și simplu din neștiință sau nepricepere, altele, nu puține, din rea–voință. Spre exemplu, la moartea unchiului său, Carol I, principele Ferdinand, profund marcat de durerea pricinuită de această grea pierdere, într-un context politico–militar deosebit de efervescent (izbucnirea primului război mondial), a fost etichetat de către o persoană, din chiar anturajul princiar, cu mult venin, că „durerea lui Ferdinand e durerea sclavului care și-a pierdut stăpînul și nu știe ce să facă cu libertatea“ (I.G. Duca, *Memorii,* vol. I, *op. cit.).*

Două ipostaze insolite, din tinerețea lor, a viitorului cuplu regal Ferdinand I–Maria

„Avem un rege cu adevărat mare“

O parte însă a clasei politice, mai ales cei care prezentau versiunea oficială a acestei complexe personalități evidențiau, cu precădere, calitățile deosebite ale regelui României Întregite. Pe prim–plan se situau înțelepciunea, cumpătarea, gîndirea matură, în chiar cele mai neînsemnate probleme, chibzuința în luarea unor hotărîri de importanță deosebită pentru țară, nemaiamintind însă nimic despre o serie de slăbiciuni ale sale cum ar fi timiditatea de-a dreptul bolnăvicioasă, îngăduința și toleranța mai ales față de membrii familiei princiare, atitudinea uneori vindicativă față de unele persoane, lipsa experienței în problemele conducerii țării.

Adevărata personalitate a regelui Ferdinand I cel Loial a ieșit în evidență însă cînd a scăpat de apăsătoarea dominare a regelui Carol I. Devenind rege, Ferdinand și-a dovedit întreaga capacitate de a cîrmui țara în momente deosebit de grele, cruciale pentru destinul său. Primul pas care a reținut atenția celor ce se pricepeau la treburile statului, care erau interesați în prosperitatea țării și în realizarea unității neamului, făcut imediat după învestirea sa ca domn al țării, a constat în atitudinea sa în Consiliul de Coroană ce a decis intrarea României în război alături de Antantă, dovedind astfel loialitatea și înaltul său patriotism, fapt ce l-a determinat pe severul Take Ionescu să declare: „Azi îmi dau seama că avem un rege cu adevărat mare“ (Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici, Regele Ferdinand, op. cit.).*

Loialitatea față de poporul și țara peste care va domni este clar pusă în evidență de o serie de fapte, anterioare urcării pe tronul țării. Astfel, efortul pentru însușirea corectă a limbii române, cunoașterea istoriei acestui popor, cunoașterea geografiei țării și a arealului acelei părți a poporului român ce nu făcea parte din țara peste care urma să domnească, dar mai ales încîntarea ce a simțit față de frumusețile naturii și cutumele poporului au dovedit, de la început, interesul și loialitatea sa față de noua patrie. A știut, ca nimeni altul, să treacă peste sentimentele sale cele mai intime cînd a fost pus în situația de a alege între dorințele personale și interesele țării. Așa, spre exemplu, a renunțat cu durere, exclamînd: „Sînt totuși doar un om !", atunci cînd s-a supus hotărîrii dictatoriale a păturii conducătoare de a nu se căsători cu frumoasa și nobila — de elevată cultură europeană — domnișoară Elena Văcărescu. Memorabilă a rămas în limbajul politic al vremii faimoasa propoziție rostită de boierul conservator Lascăr Catargiu, prin care exprima opoziția unei părți a clasei politice la căsătoria principelui cu aleasa domnișoară, care la întrebarea reginei Elisabeta, de ce se opune acestei căsătorii, răspunsul dat a fost: „Aiasta nu se poate Majestate" (Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată,* vol. II, f.a.).

Personalitate dominată de o superioară și distinsă discreție, ceea ce-l făcea „zgîrcit" în destăinuiri intelectuale, era un suflet ales, de o rară sensibilitate, lucru aproape nesesizat chiar de cei din anturajul său, nemaivorbind de curtenii și politicienii interesați doar de afacerile lor, care deseori rămîneau „bouche bé" la cîte o remarcă științifică sau la o aluzie filozofică a suveranului.

Faptul că se apropia cu gingășie, ba chiar cu duioșie, de o floare răsărită printre pietrele pavajului din fața palatului, reținînd atenția celor din jur, să nu o strivească pentru că este o rară reprezentantă a florei ce face parte din familia ... rostind automat denumirea în latină a respectivei flori și oprindu-se din explicațiile, de strictă specialitate, parcă rușinat, cînd observa uimirea celor din jur. Altădată, într-o vizită la vestita cetate a lumii antice Histria, în fața eruditului savant Vasile Pârvan, s-a apropiat de un sarcofag descifrînd, pe loc, inscripția bilingvă (în latină și vechea elină), lăsîndu-i pe cei din jur muți de uimire cînd, savantul, privindu-l cu admirație, a confirmat traducerea, discutînd apoi minute în șir în latină despre vestitul edificiu. La fel de impresionat a rămas și ambasadorul Franței, cînd, cu prilejul vizitei de adio, Suveranul român aflînd că noua misiune a diplomatului va fi în Japonia, s-a angajat într-o splendidă dizertație despre meritele și frumusețea poeziei lirice japoneze, în comparație cu lirica chineză. Aceeași uimire a manifestat și abatele Mugniere, cînd în discuția cu principele Ferdinand, acesta din urmă „a mutat dezbaterea în ebraică pentru a fi mai clar în explicații".

Din convingerile sale privind simțul datoriei de onoare de a fi slujbașul Țării în fruntea căreia urma a se afla, au rezultat faptele sale, săvîrșite în timp de pace dar și pe cîmpul de luptă.

Un asemenea Suveran merita, oricum, mult mai multă atenție și prețuirea celor din jur, dar și a presei care ar fi avut obligația, cel puțin morală, dacă nu și profesională, a-l cunoaște mai bine.

De fapt, atașamentul său față de Țară, s-a putut observa încă din momentul proclamării sale, în primăvara anului 1889, ca „Moștenitorul prezumtiv al Coroanei" cu titlul de „Alteță Regală, principe al României", devenind în același timp și senator (Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand, op. cit.),* atitudine păstrată cu mare fidelitate pînă la sfîrșitul vieții. Chiar cu prilejul prestării jurămîntului constituțional în fața Parlamentului României (la 11 octombrie 1914) noul rege spunea: „Chemat prin grația lui Dumnezeu și voința națională a fi urmașul Marelui întemeietor, care mi-a lăsat ca sfîntă moștenire simțămintele de iubire și credință ale unui întreg popor, găsesc în dragostea mea pentru neam puterea de a păși fără șovăire spre îndeplinirea marii dar grelei mele sarcini ... Dumnezeu, care după atîtea încercări a binecuvîntat munca acelora care s-au devotat binelui acestui neam, nu va lăsa să scadă ceea ce cu atîta trudă s-a clădit și va ocroti cu dragoste pentru acest popor, munca fără preget ce sînt hotărît ca bun român și rege să închin iubitei mele Țări" (Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand, op. cit.).*

Acest legămînt a fost respectat cu sfințenie în chiar situațiile cele mai dificile pentru Țară și Dinastie.

Piatra de încercare

Intrarea României în război, alături de statele membre ale Antantei, a constituit piatra de încercare a loialității monarhului față de angajamentul asumat în fața Parlamentului țării, de a fi un bun român.

Numai și doar pentru situația dramatică în care a fost pus de a alege între familia dinastică a Hohenzollernilor, mamă, tată, frați și prieteni, locul unde a copilărit și noua sa patrie care-i încredințase destinele, ar fi trebuit să se bucure de o mai lucidă apreciere. „Am simțit — spunea regele Ferdinand — o mare mîhnire căci am înțeles de ce avea să mă îndepărteze acea cale pentru totdeauna: de familia mea, de oamenii mei de odinioară, de afecțiunile din copilărie. A fost în mine o luptă a conștiinței și a inimii. Conștiința a învins. Atunci am putut păstra neclintită speranța de a învinge pe Mack-

Familia regală română și Kronprinz-ul german
(primul din dreapta — prințul Carol; al doilea — Ferdinand)

ensen, deoarece reușisem să înving în mine, un Hohenzollern“ (Sterie Diamandi, *op. cit.*).

De importanță covîrșitoare considerăm — pentru evidențierea caracterului său justițiar, pentru atașamentul și dragostea sa față de România — punerea cvasipermanent a intereselor Țării mai presus de cele ale Dinastiei. Semnificativ, în acest sens, este răspunsul regelui Ferdinand dat lui P.P. Carp, care, în dezbaterile din Consiliul de Coroană convocat pentru a „stabili“ intrarea țării în război acesta s-a opus alăturării României Antantei, declarînd: „Am trei fii, îi dau Majestății Voastre să se bată și să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută, căci numai așa România va putea fi scăpată“. Răspunzîndu-i, Suveranul a spus: „Ați greșit și adineaori cînd ați vorbit de interesele Dinastiei, nu cunosc decît interesele țării. În conștiința mea aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărît să fac acest pas grav, e fiindcă după matură chibzuință, eu am ajuns la convingerea adîncă și nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspirațiuni ale neamului a căror răspundere o port în ceasul de față. Dinastia va urma soarta țării, învingătoare cu ea sau învinsă cu ea. Deoarece, mai presus de toate, să știți, domnule Carp că Dinastia mea este română. Rău ați făcut cînd ați numit-o străină, germană. Nu, e românească ! Românii nu au adus aici pe unchiul meu regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la gurile Dunării, ci o dinastie națională, și revendic pentru casa mea cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredințat-o“ (apud Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român,* Univers Enciclopedic, București, 1997).

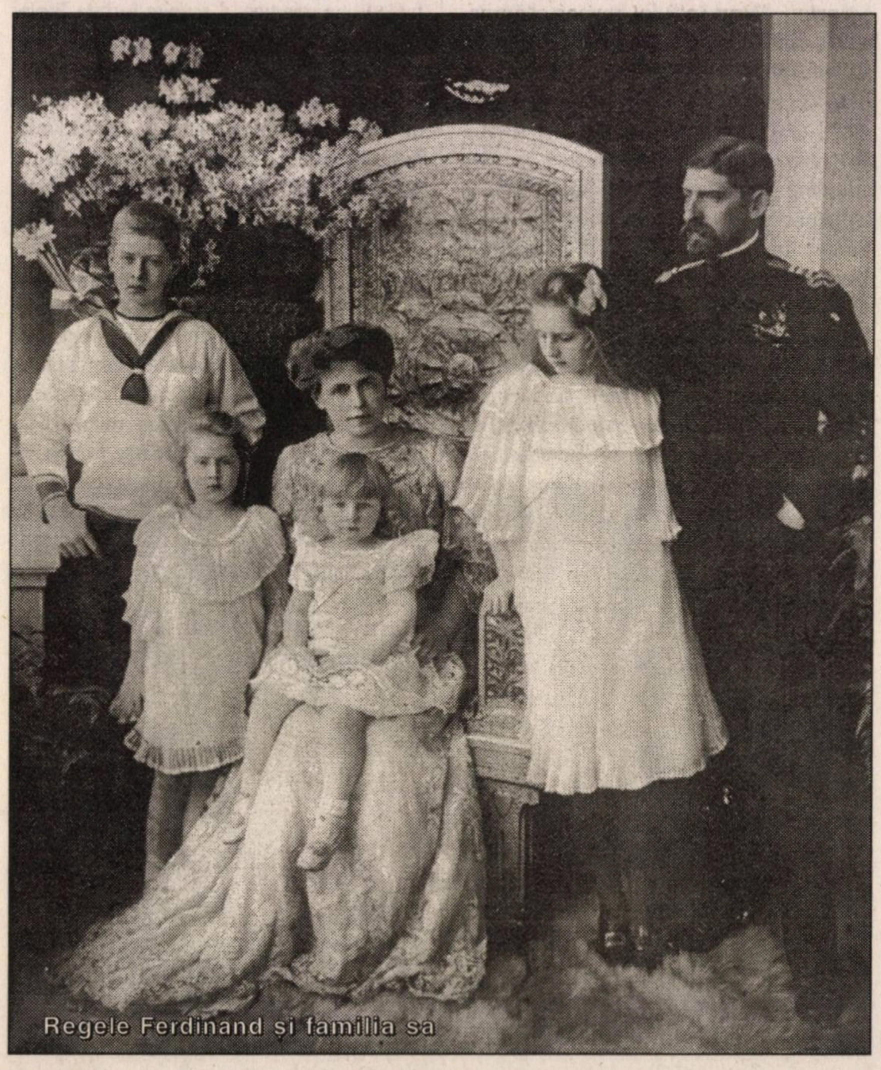
Regele Ferdinand și familia sa

Ce dovadă de loialitate, mai mare față de țara și poporul peste care domnea, poate fi decît hotărîrea de a se alătura într-un conflict armat de talie mondială, nu țării în care se găseau părinții, frații, prietenii săi, ci acelei grupări de forțe în care erau garantate satisfacerea unor cerințe stringente ale poporului său. Urmările măsurilor „familiei trădate“ nu s-au lăsat mult așteptate: numele său a fost șters din Cartea cea mare a Hohenzollernilor; la Sigmaringen, familia princiară a intrat în mare doliu; fratele său mai mare îl declară trădător; Wilhelm al II-lea, regele Prusiei și împăratul Germaniei, i-a retras Ordinul Casei sale — măsură ce echivala cu moartea civilă a Suveranului României.

Ura aceasta morbidă s-a manifestat pînă și în teritoriile României rămase temporar sub ocupație străină, cînd s-a interzis de către ocupant, ca la slujbele creștinești din biserici numele regelui să nu mai fie pomenit (Alexandru Marghiloman, *Note politice,* vol. II, 1916–1917), în timp ce la Consfătuirea conducătorilor politici germani din 17–18 (30–31) mai 1917, s-a hotărît detronarea Hohenzollernilor din România, chestiunea urmînd a fi rezolvată o dată cu împărțirea statului român (Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand, op. cit.).*

Atitudinea sa loială față de țara peste care domnea rezultă și dintr-o mărturisire făcută lui Robert de Flers: „De la început, mi-am impus această regulă de conștiință: să fac abstracție de mine însumi, să nu țin seama nici de originile mele, nici de familia mea. Să nu văd decît România, să nu cuget decît la Ea; să nu exist decît pentru Ea. Nu se domnește asupra unui popor pentru sine ci pentru acel popor. În aceasta constă onestitatea unui rege“ (Ferdinand I, *Amintiri,* București, 1922).

Toate aceste aspecte ale atitudinii principelui cît și a suveranului, îndreptățesc pe deplin denumirea de Ferdinand Întîi cel Loial, întrucît a lăsat, cu inima strînsă la o parte, sentimente, legături de sînge, a acceptat să fie chiar excomunicat de Biserica în ale cărei reguli sfinte crescuse, avînd un singur țel: Țării peste care domnea să-i fie bine.

Datoria mai presus de toate

Regele Ferdinand I a fost un om puternic, mai ales prin convingerile sale privind îndeplinirea pînă la capăt a datoriei față de țara peste care domnea. „Germanii zic — spunea regele Ferdinand — Germania mai presus de toate. Eu am zis datoria mea mai presus de toate“ (Sterie Diamandi, *op. cit.).* Nu era ușor lucru să ai un fiu princiar ca năbădăiosul de Carol — acesta a renunțat la 13 septembrie 1918 la calitatea de moștenitor al Tronului, după ce s-a căsătorit în taină, la Odessa, cu Maria Ioana Valentina (Zizi) Lambrino, — revenind asupra acestei decizii la 11 noiembrie același an; renunță pentru a doua oară, la prerogativele de moștenitor al Tronului, la 31 iulie 1919, ca la 20 februarie 1920 să revină asupra acestei hotărîri. Apoi, la 25 decembrie 1925, renunță pentru a treia oară la Tronul României. Ulterior, după moartea regelui Ferdinand I, Carol Caraiman (numele ce și l-a luat ca persoană civilă) avea să declare într-o scrisoare (31 iulie 1927), că este gata să răspundă „chemării poporului“. A fost adus pe Tronul țării la 8 iunie 1930, de către guvernul format de Partidul Național–Țărănesc în frunte cu G.G. Mironescu.

Ce a fost în sufletul său de tată, doar Ferdinand cel Loial și Înțelept a știut. Nu este simplu să-ți dezmoștenești urmașul la Tron, după ce de acest urmaș se legau atîtea speranțe și visuri nu doar ale Casei regale ci și ale Țării. Tocmai această măsură arată tăria credinței sale în a face totul pentru a se dovedi un Bun român.

Am insistat mai mult asupra lui Ferdinand — omul și personalitatea sa —, lucruri peste care deseori s-a trecut cu ușurință, poate cu prea mare ușurință, preferîndu-se a se accentua o latură sau alta a personalității și activității ilustrului domn, funcție de interesele analiștilor sau ale grupării social–politice ce reprezentau. Pentru a nu mai vorbi de faptul că în ultima jumătate de veac, monarhia a fost învinuită de tot ceea ce a mers rău în această țară, fără a se face o analiză lucidă a rolului predominant benefic al unor monarhi ai României.

Ca bărbat de stat și ca om politic, o trăsătură esențială a activității sale a constat în respectarea cu sfințenie a Constituției, considerînd că datoria sa este de a asculta punctele de vedere ale colaboratorilor săi și abia după aceea să se pronunțe. Era poate și un mod al său de a-și ascunde, deseori, înapoia prevederilor Constituției lipsa de inițiativă, fermitatea în a emite și promova măsuri hotărîtoare pentru bunul mers al țării. Și totuși, sub influența unor lideri politici, cu precădere a lui Ion I.C. Brătianu (timp de 9 ani din cei 13 ai domniei lui Ferdinand I, președinte al Consiliului de Miniștri), a avut momente cînd Constituția a fost încălcată. Edificator în acest sens, ca să dăm un singur exemplu, este decretul regal privind organizarea alegerilor pentru Adunarea Națională Constituantă, din anul 1922 (pe larg în lucrarea dr. Ioan Scurtu, *op. cit.).* De asemenea, deseori a abuzat de dreptul său privind dizolvarea Parlamentului; a demis guvernul fără existența unor conflicte — atestate constituțional — între cele două puteri: legislativă și executivă.

Maria („Mignon"), al treilea vlăstar al lui Ferdinand I, în brațele mamei sale, viitoarea regină Maria

Personalitatea sa a fost umbrită și de aceea a reginei Maria, soția sa, una dintre cele mai frumoase femei printre cele ale caselor domnitoare europene, deosebit de „curajoasă“ și perfect conștientă de puterea, frumusețea și influența sa, care, deseori, s-a amestecat în treburile statului, deși, nu avea în acest sens nici un fel de prerogative constituționale.

O mare influență asupra deciziilor sale au avut și unii oameni politici, mai ales Ion I.C. Brătianu și Barbu Știrbey — unul pe scena vieții politice, celălalt din culise — care fuseseră în timpul domniei regelui Ferdinand, adevărații stăpîni ai țării (Florin Constantiniu, *op. cit.),* ce de asemenea, au contribuit la estomparea imaginii sale. „Sfios dar însuflețit de o conștiință adîncă a răspunderii sale monarhice, stimulat de personalitatea puternică și fermecătoare a soției sale regina Maria, noul rege Ferdinand I trebuia să facă față, de îndată, unor împrejurări noi“ *(Enciclopedia României,* vol. I, București, 1938).

Suveranul, declara el, nu este — după Constituție — răspunzător pentru actele de guvernămînt; are însă pentru actele sale o răspundere morală foarte grea față de Dumnezeu, față de sine, față de țară și de istorie (Ferdinand I regele României, *Cuvîntări, 1889–1922).*

În cîrmuitorul statului român, între 1914–1927, trebuie văzut și comandantul „de căpetenie“ al oștirii române. El însuși ofițer de profesie, s-a aplecat cu atenție asupra acesteia, deși nu întotdeauna a avut curajul și tăria de a se impune și a împiedica jaful și corupția ce s-au făcut, mai ales în anii neutralității, privind asigurarea materială a armatei. Suveranul nu a sesizat, sau nu a avut tăria de a pune capăt unor greșeli ale primului–ministru Ion I.C. Brătianu, mai ales, prin numirea generalului Dumitru Iliescu ca subșef al Marelui Stat Major, un fanfaron, cu totul obedient față de primul–ministru, fapt repetat într-o măsură mai mare sau mai mică la toate nivelurile operativ–strategice ale armatei.

Deși timp de peste doi ani s-ar fi putut lua măsuri eficiente privind pregătirea și înzestrarea armatei, intrarea în război s-a făcut în condiții cu totul nesatisfăcătoare, cu tot apelul plin de încredere și simțăminte patriotice adresate oștirii în care, între altele, domnitorul spunea: „Ostași ! V-am chemat să purtați steagurile voastre peste hotarele unde frații noștri vă așteaptă cu nerăbdare și cu inima plină de nădejde. Umbrele marilor voievozi Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, ale căror oseminte zac în pămînturile ce veți dezrobi, vă îndeamnă la biruință ca vrednici urmași ai ostașilor care au învins la Războieni, Călugăreni și Plevna ... Arătați-vă deci demni de gloria străbună.

De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvînta și vă va slăvi" (Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand, op. cit.).*

Aflat permanent în contact cu oștirea, a preferat să conducă operațiile militare prin bunii specialiști ce armata îi avea, militari de prestigiu precum generalii Constantin Prezan, Alexandru Averescu, Eremia Grigorescu, Constantin Cristescu ș.a., rezervîndu-și dreptul de a analiza și aproba planurile de campanie și operațiile militare, fără a se amesteca în execuție. A depus un efort mare pentru stabilirea unor relații principiale între diferiți comandanți de armate, căutînd un echilibru, mai ales, între generalii Alexandru Averescu și Constantin Prezan. S-a găsit săptămîni întregi pe front, mergînd deseori pînă în prima linie.

Campania din 1916, deși pierdută „mai mult din cauza slăbiciunilor noastre interne decît din cauza tăriei inamicului", a adus un calvar întreg asupra poporului român. Totuși Puterile Centrale nu și-au atins scopul propus de a scoate România din război. Pe de altă parte, așa cum scrie și specialistul Glenn Torrey: „...Campania României din 1916, deși terminată cu o înfrîngere, a pecetluit soarta Austro–Ungariei și a făcut posibilă unitatea națională a românilor" (apud Florin Constantiniu, *op. cit.).*

A sesizat momentul promovării unor reforme de mult necesare și, în primăvara anului 1917 a anunțat înfăptuirea cît mai curînd, a reformelor agrară și electorală. Aceste măsuri inteligent propagate au stimulat puterea combativă a armatei „formată de fapt în marea sa majoritate din țărani în uniformă militară", armată care, în vara anului 1917, a reușit, în cooperare cu trupele ruse, să stăvilească ofensiva Puterilor Centrale pe frontul din Moldova, menținînd totodată oștirea română imună la ideile bolșevice.

Cuvîntul regelui

O însemnătate deosebită, în acest sens, a avut cuvîntarea ținută de rege la Răcăciuni (județul Bacău), în ziua de 23 aprilie 1917, ziua Marelui Mucenic Sf. Gheorghe, sărbătoarea hramului oștilor, cuvîntare rostită în dispozitivul trupelor Armatei 2 române. Locul acestei acțiuni nu a fost ales întîmplător. Curtea regală știa că generalul Alexandru Averescu (comandantul Armatei 2), pentru a-și satisface ambițiile politice ar putea întreprinde unele acțiuni care să-i sporească popularitatea în armată. Rostind această cuvîntare în fața trupei, considerată de către unii istorici ca o adevărată proclamație, „Proclamația de la Răcăciuni", regele le-a promis înfăptuirea reformei agrare și a votului universal: „Vouă, fiilor de țărani care ați apărat cu brațul vostru pămîntul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, că pe lîngă răsplata cea mare a izbîndei, care va asigura fiecăruia recunoștința neamului nostru întreg, ați cîștigat totodată dreptul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pe care v-ați luptat. Eu, regele vostru, voi fi întîiul de a da pildă. Vi se va da și o largă participare la treburile politice" (apud, Ioan Scurtu, *op. cit.).*

„Ultima romantica": regina Maria

Cuvîntul regelui s-a răspîndit repede în întreaga oștire avînd un efect deosebit asupra stării morale a trupei, hotărîtă la orice jertfă pentru a fi stăpînă pe glia ce muncea. Plecînd la luptă, făcîndu-și cruce, soldații rosteau: „Doamne ajută!". Și nu puțini murmurau: „Chiar de-ar fi să mor, ai mei vor avea pămînt !".

Pentru a dovedi că vorbele sale nu sînt simple promisiuni, Suveranul a reluat ideea în mai multe rînduri, angajîndu-se că „voi fi întîiul care va da pildă", trimițînd instrucțiuni administratorului Domeniilor Coroanei, în care se preciza: „... pînă ce noi legi vor putea permite împroprietărirea lor *(a țăranilor, n. a.)* definitivă, doresc ca pe aceste Domenii ei să fie deja ... puși de îndată în folosința pămînturilor ce li se vor cuveni" (Nicolae Iorga, *Regele Ferdinand, op. cit.).*

Nu doresc să adîncim aspectele privind înfăptuirea reformelor promulgate în timpul domniei înțeleptului rege, întrucît activitatea a cunoscut multiple fațete. Cert este însă că împroprietărirea s-a făcut, desigur cu o mare întîrziere — abia în 1921 — dar s-a făcut, fapt pentru care a fost denumit în mai multe județe „regele țăranilor".

Înțelepciune și cumpătare a dovedit Ferdinand I în complexa activitate a desăvîrșirii procesului de făurire a statului național unitar român, prin actele din anul 1918 de unire a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, fapt pentru care în istoria românilor este pomenit ca Ferdinand I Întregitorul.

Revenirea în capitala României Întregite la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 a marcat încheierea calvarului generat de război și intrarea Țării și a regelui său într-o nouă etapă de dezvoltare.

Nu au lipsit nici momentele dramatice cînd unități ale aceleiași oștiri ce-și vărsase sîngele pentru înfăptuirea idealului național au primit ordin să reprime demonstrații și greve ale fraților și camarazilor lor, care, nemaiputînd suporta mizeria în care se zbăteau după război, au ieșit în stradă la 13 decembrie 1918 și în timpul grevei generale din 1920. Înțelepciunea domnului Întregitor de Neam se manifestă și prin actul de amnistie, în urma procesului intentat participanților la Congresul de transformare a Partidului Socialist în Partidul Comunist din România, în urma căreia din cei 271 de acuzați, 213 au fost puși în libertate (M. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921–1924,* București, 1971).

La 15 octombrie 1922 suveranii României au fost încoronați în Catedrala din Alba Iulia. De-acum, visul pentru care luptase și suferise atît se înfăptuise. Ferdinand I Întregitorul, domn la urcarea pe tronul României peste o țară cu o suprafață de 137.000 kmp și circa 7,7 milioane de locuitori, domnea acum, peste o țară și un neam întregite cu o suprafață de peste două ori mare (295.048 kmp) și un număr de peste 17,1 milioane locuitori. Era o realizare datorată atît înțelepciunii conducătorului cît, mai ales, jertfei celor aproape un milion de cetățeni români morți, răniți sau dispăruți pe front sau în spatele frontului, loviți de boli sau reprimați de crudul ocupant.

„(...) Sănătatea Regelui Ferdinand era serios atinsă încă din 1925, cînd în urma operației de hernie a avut o groaznică criză de flebită cu emboliile succesive de care numai în chip misterios a scăpat. Durerea adîncă pe care în decembrie 1925–ianuarie 1926 a suferit-o prin plecarea fiului său *(viitorul Carol II, n.n.)*, a fost o lovitură fatală și pentru starea lui fizică. De atunci se poate spune că boala care trebuia să-l doboare un an și jumătate mai tîrziu era de fapt declarată. (...) După cîțiva ani, m-am dus odată la Curtea de Argeș să mă înclin în fața mormîntului aceluia pe care avusesem nepreţuita cinste să-i fiu ministru în toată epoca de înfăptuire a visului nostru secular. Peste cripta funerară se așezase o lespede prea strîmtă, prea groasă, într-un cuvînt nu piatra ce se cuvenea să acopere osemintele Regelui Întregirii. Inscripția redactată de Iorga corectează însă în parte sărăcia mormîntului. Regele Ferdinand ar fi meritat altceva, sau mai somptos, sau care să aibă măreția adevăratei simplicități. Dar la urma urmei nu lespedea mormîntului va statornici locul Regelui Ferdinand în istoria României. Înfăptuirile lui sînt menite să supraviețuiască cenușii lui. Nu este mai puțin adevărat însă că am plecat atunci de la Argeș cu impresia că și dincolo de mormînt rămîne adevărată și întemeiată deviza personală pe care și-o alesese Regele Ferdinand: «Per aspera ad astra»".

(I.G. Duca, *Amintiri politice*, München, Jon Dumitru–Verlag, 1982, vol. III, p. 203, 220)

O boală cumplită

Nu i-a fost dat însă Întregitorului să se bucure din plin de opera sa. La încoronarea de la Alba Iulia reprezentanții Partidului Național și ai Partidului Țărănesc au „strălucit" prin absența lor. „Partidul Național din Ardeal — spune Iorga — a avut față de încoronare cea mai proastă ținută patriotică. Atunci cînd reprezentanții naționalităților au participat, pînă și ungurii, iredentiști în fond, el a refuzat, în propria sa casă, să apară pentru a primi pe Suveran și pe membrii dinastiei ..." *(O viață de om, așa cum a fost,* Editura Minerva, București, 1976).

Un ultim act al marelui rege a fost cel referitor la promulgarea noii Constituții din martie 1923, care prevedea „libertatea cuvîntului, a întrunirilor, a presei, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor etc.", fiind una dintre cele mai avansate Constituții din Europa.

A rămas pînă la sfîrșitul vieții un om cinstit, urînd minciuna și necinstea. Acorda mare atenție semnării documentelor de stat, conștient de valoarea și urmările acestor acte. În legătură cu acest fapt, Suveranul se destăinuia unui ministru cu privire la cererea unui coleg de cabinet al acestuia, ce solicita regelui o aprobare. „Mai bine mi-ar fi cerut să-mi tai mîna, decît să semnez un asemenea decret. Întîmplător cunosc bine imobilul în cauză: nu face nici a patra parte din prețul la care este evaluat" (Sterie Diamandi, *op. cit.).*

Măcinat de o cumplită boală — cancer la intestine — a suferit mai multe intervenții chirurgicale, chinuindu-se îngrozitor în ultimii ani de viață.

Sensibilitatea sa pentru natură se observă și în faptul că în ultimele săptămîni din viață, petrecute la Pelișor, nemaiputînd merge în drumeții, a pus să i se construiască în curtea palatului un colț în miniatură, imitînd o stîncă îmbrăcată în flora alpină specifică zonei Carpaților. Aici, pe terasa de la Pelișor și-a petrecut ultimele zile din viață, privind cu nesaț florile montane, „aceste adevărate minuni ale naturii". A încetat din viață la 20 iulie, ora 2.15, în anul de grație 1927, obsedat parcă, pînă în ultimele clipe, de grija față de țară. „Ca creștin, sînt întotdeauna stăpînit de grija clipei cînd mă voi înfățișa înaintea Domnului. Ca român și rege mă gîndesc neîncetat la soarta țării căreia i-am jertfit viața mea pe pămînt" (Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici, op. cit.).*

I.I.C. Bratianu (primul din dreapta) și principesa Ileana la funeraliile regelui Ferdinand I

A fost înmormîntat „cu pompă vană și rece" — după aprecierea lui Nicolae Iorga — în biserica mănăstirii Curtea de Argeș. Pe epitaful încrustat pe placa albă de marmură ce acoperă mormîntul se poate citi: „Aici odihnește robul lui Dumnezeu Ferdinand I, regele României, născut la 24 august 1865 la Sigmaringen, răposat la 20 iulie 1927 la castelul Pelișor. Luînd cîrma țării la 11 octombrie 1914, a tras sabia la 15 august 1916 pentru dezrobirea românilor de peste vechile hotare, înfăptuind întregirea neamului și încoronîndu-se la 15 octombrie 1922 la Alba Iulia ca primul rege la tuturor românilor". ■

Nicolae CIOBANU

Una dintre cele mai controversate personalități ale istoriei noastre

Carol al II-lea, conducător politic

Ioan SCURTU

Carol al II-lea este una dintre cele mai controversate personalități din istoria României. Imaginea lui este, preponderent, negativă: și-a părăsit soția și copilul, trăind în „concubinaj“ cu o femeie de proastă calitate (Elena Lupescu); și-a încălcat angajamentul scris, din decembrie 1925, de a nu se întoarce în țară decît după 10 ani, dar a venit, cu un pașaport fals, în iunie 1930; a jurat să respecte Constituția (din 1923), dar a nesocotit-o și apoi a abrogat-o; a instaurat un regim dictatorial, în care a domnit arbitrariul și violența; a contribuit, prin politica sa, la pierderea unei treimi din teritoriul național (reprezentînd Basarabia, nordul Bucovinei, nord–estul Transilvaniei). Există și o altă imagine, pozitivă: un rege tînăr, energic, hotărît; iubitor de nou, în toate domeniile, mai ales în tehnică; a fost un „voievod al culturii“, care a sprijinit editarea operelor celor mai importanți scriitori români; a contribuit la sporirea prestigiului internațional al României; pierderile teritoriale din vara anului 1940 nu i se pot imputa, ele fiind rezultatul politicii de forță și dictat a marilor puteri (Uniunea Sovietică, Germania și Italia).

Epoca și omul

Desigur, fiecare conducător trebuie apreciat în contextul epocii în care a trăit, al aspirațiilor poporului în fruntea căruia s-a aflat, a posibilităților reale de manifestare a calităților sale de lider politic.

Copilăria și adolescența, mediul familial au un rol important în formarea oricărui om. Principele Carol a crescut în spiritul impus de unchiul său, regele Carol I, tuturor membrilor familiei domnitoare: ordine, disciplină, onoare, autoritate. Părinții săi — Ferdinand și Maria — au căutat să-l sustragă acestor exigențe și ori de cîte ori puteau îi lăsau deplină libertate: să se joace cu servitorii, să înjure, să nu respecte programul zilnic. În același timp, principelui Carol i se oferea exemplul reginei Elisabeta, care se ocupa de arte, literatură, opere caritabile, trăind în umbra regelui Carol I. Pe de altă parte, mama sa, principesa Maria, era o fire voluntară, amatoare de excursii, avea o viață sentimentală bogată. Principele Carol dorea să fie un om respectat și autoritar precum Carol I, dar în același timp să ducă o viață cît mai lejeră. El spunea adesea: „Am dreptul la iubire ca și lăptarul meu“. După moartea lui Carol I, în septembrie 1914, pe tron a urcat Ferdinand, care se deosebea fundamental de înaintașul său. La Curte nu mai domnea o atmosferă austeră, ci una foarte destinsă; regele nu ținea să fie „unicul“ conducător al României și a acceptat să se înconjoare de o camarilă, care-l domina adesea. Principele Carol — moștenitorul Coroanei — dorea o monarhie puternică, autoritară, dar și o viață personală eliberată de prejudecăți. Animat de asemenea idei, Carol și-a exprimat adeseori nemulțumirea pentru faptul că regele Ferdinand accepta prezența la Palat a lui Barbu Știrbey, amantul reginei Maria și cumnatul lui Ion I. C. Brătianu, că suveranul se lăsa prea mult influențat în acțiunile sale de acest „Iago“. Pe de altă parte, principele Carol ducea o viață personală extrem de agitată, punînd instituția monarhică în situații dificile. În 1918 s-a căsătorit cu Zizi Lambrino, apoi a acceptat divorțul; a revenit, recunoscînd copilul pe care aceasta l-a născut; în 1921 s-a căsătorit cu principesa Elena a Greciei, cu care a avut un băiat, pe principele Mihai; apoi și-a abandonat soția și copilul, rămînînd în străinătate împreună cu Elena Lupescu. Angrenat în asemenea complicații sentimentale, principele Carol a renunțat de trei ori, în 1918, 1919 și 1925, la calitatea de moștenitor al Tronului. Inițial, regele Ferdinand a evitat să ia o decizie, dar în decembrie 1925 a convocat Consiliul de Coroană căruia i-a comunicat hotărîrea sa de a accepta renunțarea lui Carol și a proclama ca succesor la domnie pe principele Mihai. Parlamentul, întrunit la 4 ianuarie 1926, a adoptat legile necesare reglementării problemelor succesiunii dinastice.

Carol a acceptat deciziile luate, devenind un simplu cetățean român, cu numele de Carol Caraiman. Dar, după moartea regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, Carol a început să ia în calcul eventualitatea revenirii în țară și a ocupării Tronului părintesc. O primă tentativă a făcut în mai 1928, dar ea a eșuat, ca urmare a intervenției guvernului român făcută la Londra, astfel că avionul care trebuia să-l aducă pe Carol în țară nu a primit avizul pentru decolare. Din acest eșec Carol a învățat că nu era bine să-și facă publică intenția (el dăduse un interviu presei britanice, prin care-și anunța hotărîrea de a veni în țară) și că nu era util să se sprijine pe un partid politic (urma să aterizeze la Alba Iulia, unde avea loc o mare adunare organizată de Partidul Național–Țărănesc).

Deteriorarea situației economice și sociale din România, în timpul guvernului prezidat de Iuliu Maniu, a avut ca efect creșterea curentului „carlist“, care acredita ideea că numai un rege tînăr, hotărît și energic putea scoate țara din situația în care se afla. Fiind la curent cu evoluțiile din România, Carol a decis să acționeze energic, punînd factorii politici în fața faptului împlinit. La 6 iunie a venit inopinat în țară, cu avionul, iar peste două zile a fost proclamat rege sub numele de Carol al II-lea.

„Peste partide“

Din acest moment a avut posibilitatea reală de a-și etala calitățile de conducător politic. Imediat după urcarea pe tron, noul rege era ferm hotărît să-și impună voința în fața partidelor politice, să asigure primatul monarhiei în viața de stat. Din acest punct de vedere el îl avea ca model pe Carol I. Dar, spre deosebire de acesta — care a instituit sistemul rotativei guvernamentale, prin alternarea la putere a liberalilor și conservatorilor —, Carol al II-lea a urmărit să conducă „peste partide“. El îi spunea lui N. Iorga la 8 iunie 1930: „Vreau un ministeriu [guvern] de concentrare supt o conducere care să nu fie a unui șef de partid [...] Vreau ca ministeriul să nu fie dat în arendă unui șef de guvern; miniștrii să mă reprezinte pe mine, eu să-i numesc“. Această idee era contrară Constituției din 1923, care stabilea că regele exercită puterea executivă prin guvern; în același timp era potrivnică Legii privind organizarea ministerială din 1929, care prevedea că regele numește președintele Consiliului de Miniștri, iar acesta alcătuiește lista guvernului, pe care o supune spre aprobare regelui, pentru a fi ratificată prin decret–lege.

Prima sa tentativă de a crea un guvern „peste partide“, în iunie 1930, nu a reușit, deoarece Iuliu Maniu a cerut menținerea Parlamentului în care național–țărăniștii aveau majoritatea și deci îl puteau răsturna printr-o moțiune de cenzură. Dar gîndul nu l-a părăsit pe Carol și după zece luni, în aprilie 1931, a izbutit. L-a numit în fruntea guvernului pe Nicolae Iorga căruia i-a înmînat și lista miniștrilor. Comentînd acest act — fără precedent în istoria României — Iorga avea să scrie: „Nu era vorba ca într-un guvern al meu, cu oamenii mei, care să mă cunoască, să mă stimeze și să mă iubească, de a avea o inițiativă în toate ministerele, ci numai de a încerca sfaturi prietenești, pe care le primește cine vrea“. Deși apărea ca „guvernul regelui“, cabinetul Iorga nu a avut o linie politică clară, iar Carol al II-lea s-a implicat puțin în activitatea concretă. Suveranul a lăsat miniștrilor o largă libertate de acțiune, bizuindu-se mai ales pe ministrul de Finanțe, Constantin Argetoianu. Dar exact acest compartiment a dus la eșuarea guvernului de „uniune națională“, pe fondul adîncirii crizei economice și al presiunilor exercitate de creditorii străini ca România să-și achite la termen „cuponul“ datoriei externe.

Eșecul guvernului Iorga a fost o înfrîngere politică pentru Carol al II-lea, care a înțeles că metoda sa nu a dat roadele scontate, deoarece avea nevoie de o perioadă de pregătire și mai ales de măcinarea forțelor adverse. A revenit în iunie 1932 la guvernarea prin partidele politice, dar în același timp a manevrat pentru slăbirea acestora și atragerea de partea sa a unor persoane cu experiență și influență politică. În acest spirit a acționat pentru „spargerea“ principalelor partide democratice. Încă de la venirea sa în țară a reușit să facă o breșă în Partidul Național–Liberal în iunie 1930, prin plecarea grupării lui Gheorghe Brătianu care a constituit un nou Partid Național–Liberal. În 1932 s-a produs o sciziune în Partidul Național–Țărănesc, provocată de Grigore Iunian, care a creat Partidul Radical–Țărănesc. Dacă în cazul acestei sciziuni se poate afirma că regele nu a avut un rol activ, ci a beneficiat de pe urma ei, prin slăbirea Partidului Național–Țărănesc, o altă ruptură s-a produs în acest partid în 1935, cu contribuția directă a camarilei regale; atunci, Alexandru Vaida–Voevod a plecat din Partidul Național–Țărănesc și a constituit Frontul Românesc. Regele a contribuit și la scindarea Partidului Poporului, în 1932, cînd gruparea lui Octavian Goga a alcătuit o nouă formațiune politică: Partidul Național–Agrar.

Un alt obiectiv al lui Carol al II-lea a fost atragerea de partea sa a tineretului. Inițial, a susținut Mișcarea Legionară, prin gesturi politice semnificative (primirea unor fruntași legionari, mai ales studenți, în audiență; acordarea unor sume de bani pentru organizarea unor activități legionare etc.). Dar încercarea sa de a-și subordona Mișcarea Legionară a eșuat, deoarece „căpitanul“ Corneliu Zelea Codreanu urmărea obiective proprii, diferite de cele ale regelui. În februarie 1937, în cadrul unei întîlniri secrete, Carol i-a propus lui Codreanu să-l învestească pe el cu calitatea de „căpitan“, în schimbul numirii acestuia în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Refuzul lui Codreanu l-a afectat profund pe Carol, care a declanșat acțiunea de lichidare a „căpitanului“. În același timp, Carol a utilizat o altă pîrghie de influențare a tineretului: Straja Țării, creată în 1937.

Intelectualii și propaganda

O altă direcție în care a acționat regele Carol al II-lea, în calitate de lider politic, a fost atragerea de partea sa a unor intelectuali de marcă și a mijloacelor de propagandă. El a înțeles rolul important al intelectualilor, al presei și radioului în

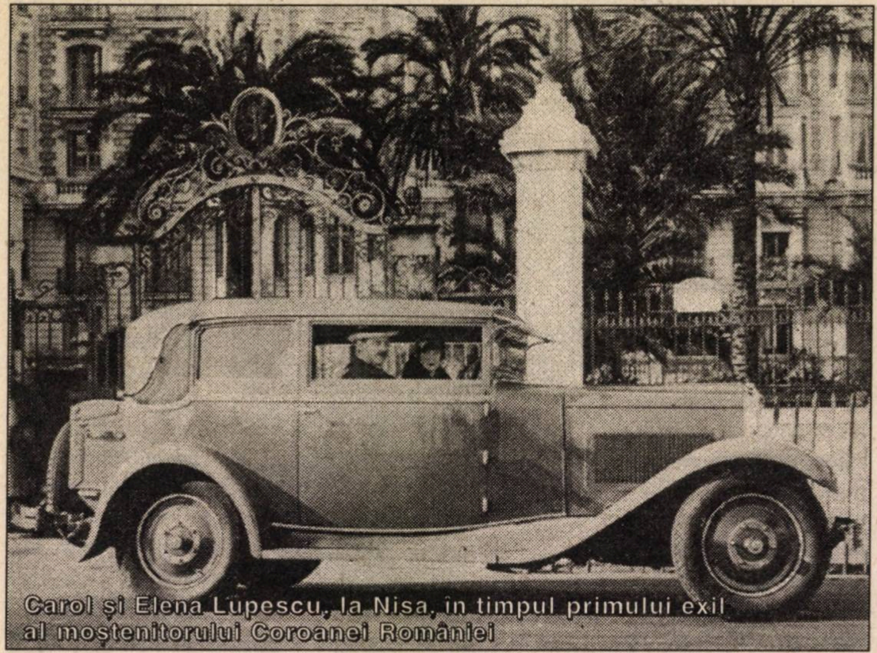

Carol și Elena Lupescu, la Nisa, în timpul primului exil al moștenitorului Coroanei României

influențarea opiniei publice. A atras de partea sa o seamă de intelectuali prestigioși, precum Cezar Petrescu, Alexandru Rosetti, Constantin C. Giurescu, Petre Andrei, George Enescu, Tudor Arghezi, care au scris articole elogioase despre suveran. În lucrarea *10 ani de domnie a M. S. regelui Carol al II-lea,* apărută în iunie 1940, semnau unele dintre cele mai ilustre personalități ale timpului. Prin „Fundațiile Regale“, suveranul a sprijinit editarea și reeditarea unor lucrări fundamentale pentru cultura și știința românească, iar aceste realizări erau larg popularizate, Carol al II-lea fiind prezentat ca „voievodul culturii“. O bună parte a presei a fost cîștigată de rege prin subvenții sau promisiuni de ascensiune politică făcută directorilor de ziare. De asemenea, Radioul — cel mai modern mijloc de comunicare din acea vreme — a avut o mare contribuție la cultivarea cultului personalității lui Carol al II-lea. Acesta era prezentat ca cel mai mare om politic al României, demn continuator al operei lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Carol I; el muncea din „zori și pînă-n noapte“ pentru țară; avea planuri mari vizînd ridicarea tuturor claselor sociale și mai ales a țărănimii; era „cel dintîi soldat al țării“, pe care o înconjurase cu un „brîu de fier și beton“, astfel încît orice agresor va fi înfrînt etc. Zilele de 10 mai (proclamarea Regatului), 8 iunie (Restaurația), 16 octombrie (nașterea lui Carol) au devenit adevărate serbări naționale, marcate prin presă, radio, broșuri de propagandă, parade militare, spectacole sportive pe stadioane etc.

Încă din 1930, Carol al II-lea și-a constituit o camarilă regală, în fruntea căreia se afla Elena Lupescu, cuprinzînd oameni politici, industriași, bancheri, ziariști etc. Deși nu îndeplineau funcții oficiale, oamenii camarilei au jucat un rol politic tot mai important în evoluția României. Casa din Aleea Vulpache, unde locuia Elena Lupescu, a devenit mai importantă decît clubul oricărui partid politic, deoarece aici se puneau la cale schimbări de guverne, remanieri ministeriale, alianțe și disidențe politice. Treptat, Carol al II-lea a reușit să atragă de partea sa prestigioși oameni politici și de cultură, precum Mihai Ralea, Petre Andrei, Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Mitiță Constantinescu, Victor Slăvescu, Silviu Dragomir, Victor Jinga, Mihail Șerban, care recunoșteau rolul politic al camarilei și se pronunțau pentru creșterea rolului monarhiei în viața de stat.

Regele a urmărit să coaguleze forțele politice care-l susțineau, pentru a crea un curent de opinie cît mai favorabil obiectivelor sale. Pe această linie se înscrie fuziunea Ligii Apărării Național–Creștine, condusă de A.C. Cuza cu Partidul Național–Agrar și crearea Partidului Național–Creștin în 1935. De acest partid s-a folosit Carol al II-lea în decembrie 1937, cînd nici o formațiune politică nu a cîștigat alegerile și deci nu putea pretinde guvernarea țării.

Regele a știut să speculeze oportunismul unor lideri politici și să-i atragă de partea sa. Cel mai semnificativ exemplu a fost oferit de Gheorghe Tătărescu. În ianuarie 1934, Carol al II-lea l-a numit pe Tătărescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, deși acesta nu era o persoană indicată de conducerea Partidului Național–Liberal, care cîștigase alegerile parlamentare din decembrie 1934. Tătărescu nu numai că a acceptat să formeze guvernul, dar a făcut „totul“ pentru a-i demonstra lui Carol că merita „încrederea acordată“. Se spunea că atunci cînd regele îi cerea ceva care se putea realiza, Tătărescu zicea: „S-a făcut, Majestate“, iar cînd îi solicita ceva care nu se putea înfăptui, primul ministru declara: „Se face, Majestate“ și acționa pentru a satisface dorința suveranului. Menținut timp de patru ani în fruntea guvernului, Tătărescu s-a depărtat tot mai mult de ideologia și programul Partidului Național–Liberal, lucrînd în principal, pe baza recomandărilor suveranului. În noiembrie 1937, la expirarea mandatului, președintele partidului, Constantin (Dinu)

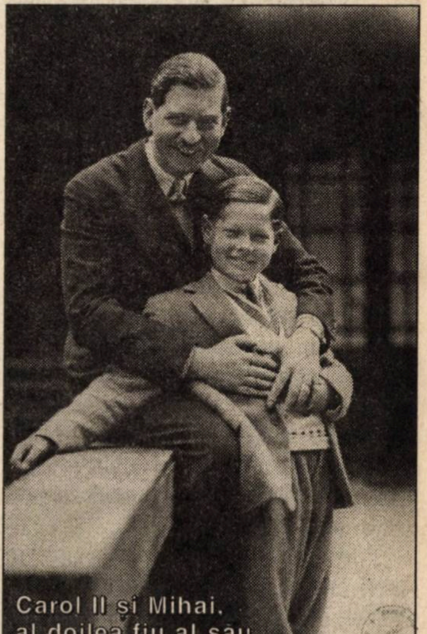

Carol II și Mihai, al doilea fiu al său

I. C. Brătianu a propus retragerea în opoziție, recomandînd regelui un cabinet național–țărănesc. Dar Gh. Tătărescu a acceptat solicitarea regelui de a prezida un nou guvern, care să organizeze alegerile parlamentare. Acest guvern nu mai era, în fond, expresia Partidului Național–Liberal, ci a voinței regale.

Faptul că guvernul Tătărescu nu a cîștigat alegerile parlamentare din decembrie l-a determinat pe Carol al II-lea să recurgă la o altă formulă, și a încredințat mandatul, la 28 decembrie 1937, lui O. Goga. De această dată, suveranul a declarat public: „Este guvernul meu și trebuie să aibă aprobarea mea. În ziua în care n-aș fi mulțumit de felul cum guvernează, voi cere o schimbare“. Cu alte cuvinte, nu era un cabinet rezultat din „voința națională“, ci unul personal, impus de suveran.

Cotitura din februarie ’38

La 10 februarie 1938, s-a produs „schimbarea“, regele îndeplinindu-și visul de a avea „mînă liberă“ în conducerea țării, fără a mai fi obligat să țină seama de partidele politice. Din inițiativa lui Carol al II-lea a fost adoptată o nouă Constituție, la 27 februarie, iar la 30 martie 1938 partidele politice au fost dizolvate. Opinia publică a primit cu satisfacție actul de la 10 februarie, deoarece permanentele lupte între partidele politice, agresivitatea Mișcării Legionare, demagogia cea mai deșănțată din timpul campaniilor electorale compromiseseră regimul democratic. Cînd se aflau în opoziție, partidele făceau promisiuni dintre cele mai atrăgătoare, pentru ca, odată ajunse la putere, să promoveze interese de grup, în favoarea clientelei politice. Caracterizînd această realitate, cu referire expresă la guvernul național–țărănesc condus de Iuliu Maniu (1928–1930), N. Iorga scria: „Un grup de materialiști urmase altuia, schimbîndu-se numai personalul, piesa era în fond aceeași, și aceeași căpătuială pe seama statului“. Cetățenii României se săturaseră de o asemenea politică, iar mulți dintre ei își puneau mari speranțe în Carol al II-lea.

În același timp, lovitura de stat de la 10 februarie 1938 a fost bine primită și chiar sugerată de guvernele de la Paris și Londra, care nu vedeau cu ochi buni ascensiunea legionarilor, mai ales că liderul acestora, Corneliu Zelea Codreanu, declarase că, „în 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul“. Franța și Anglia nu acceptau ca România să-și schimbe orientarea politicii externe și de aceea i-au cerut lui Carol al II-lea să acționeze energic. Aceasta este una dintre explicațiile faptului că, după 10 februarie 1938, regimul carlist a fost îndreptat cu precădere împotriva legionarilor; în aprilie 1938, Corneliu Zelea Codreanu a fost arestat, i s-au intentat două procese, iar în noiembrie 1938 a fost asasinat.

„Chiar dacă (Carol al II-lea) a fost un om înzestrat, partea lui vulnerabilă a făcut ca multe dintre calitățile lui să nu iasă suficient în relief, ba chiar să le și anuleze. Cred mai degrabă că era o natură slabă, care n-a fost în stare să-și domine pasiunile“.

*

„Din cîte știu, tatăl meu nu era nazist deloc. Încercînd însă să aranjeze lucrurile, treburile n-au mers bine și atunci tatăl meu a fost nevoit să-l numească prim–ministru pe Antonescu și acesta a preluat aproape toate prerogativele tatălui meu. Aceasta era exact situația pe care am moștenit-o eu în 1940“.

*

„În materie de dictatură, ce a început Regele Carol al II-lea a desăvîrșit Antonescu. Acesta cu adevărat a condus singur“.

(Mihai I al României, *Cuvinte către români,* Proclamații, interviuri, declarații selectate, comentate și editate de Gh. Buzatu, Iași, Ed. „Glasul Bucovinei“, 1992, p. 39)

Regimul carlist — de autoritate monarhică — a oscilat între vechile practici ale regimului democratic și măsurile impuse „de sus“. Constituția din februarie 1938 sporea prerogativele monarhului, dar menținea vechea prevedere potrivit căreia: „Persoana regelui este inviolabilă. Miniștrii săi sînt răspunzători. Actele de stat ale regelui vor fi contrasemnate de un ministru care, prin aceasta însăși, devine răspunzător de ele“. Unele prevederi ale Constituției puneau în acord normele legale cu realitățile românești. De exemplu, guvernul era răspunzător în fața regelui, nemaiprevăzîndu-se că Parlamentul îi putea da vot de blam. În fapt, deși Constituția din 1923 prevedea dreptul Parlamentului de a înlătura guvernul, practica a arătat că ea nu s-a aplicat și că, de fiecare dată, schimbarea cabinetului s-a realizat prin decizia suveranului. Constituția din 1938 stabilea că, în intervalul dintre sesiunile parlamentare, regele putea să facă decrete cu putere de lege; dar, în fapt, din 1934 guvernarea prin decrete–lege devenise o practică, rolul Parlamentului diminuîndu-se considerabil.

Pasiunea lui Carol al II-lea pentru fast, uniforme, mari adunări publice, dorința sa de a fi prezentat ca un mare conducător s-au manifestat plenar după 10 februarie 1938. Presa, supusă unei atente cenzuri, ca și radioul închinau imnuri de slavă pentru „marele cîrmaci“, pentru „salvatorul“ României. Straja Țării a fost reorganizată, „străjerii“ și „străjerițele“ purtînd uniforme după gustul lui Carol al II-lea. De asemenea, în decembrie 1938, s-a creat Frontul Renașterii Naționale — singura organizație politică recunoscută în stat; membrii acestuia purtau și ei, în timpul evenimentelor festive, uniforme. Pe stadioane se organizau demonstrații sportive, iar tinerii scriau cu trupul lor cuvintele „Carol II–România“, „8 iunie“ etc. Regele trăia momente de mare satisfacție, văzînd asemenea spectacole, dar, în realitate, ele nu erau expresia unei largi adeziuni populare la politica regimului, ci mai curînd forme fără fond, manifestări de suprafață, organizate de oficialități, cu bani de la bugetul statului.

Cu tot efortul propagandistic depus, Carol al II-lea n-a devenit, realmente, un conducător popular. Cauzele acestei situații sînt multiple. Românii nu acceptă, în fundul sufletului lor, conducători care caută să li se impună. Ei au un proverb: „Dragoste cu sila nu se face“. Și încă unul: „Tot ce-i prea mult, strică“. Această filosofie popu-

Carol II, în ultimul său exil

lară n-a înțeles-o Carol al II-lea și a căutat să se impună, ostentativ, în conștiința românească. Rezultatul a fost mai curînd invers, adică negativ, generînd chiar o stare de ostilitate. Pe de altă parte, românii sînt foarte receptivi la zvonuri; pe ei nu-i impresiona atît de mult ce scria presa sau ce transmitea radioul. Ei apreciau că de vreme ce s-a impus cenzura, înseamnă că regimul avea ceva de ascuns, ceva ce nu trebuia cunoscut. Iar acel „ceva“ erau afacerile în stil mare ale lui Carol al II-lea și ale camarilei sale pe seama avuției naționale. Bugetul statului, mai ales fondurile destinate apărării, au devenit o sursă de bază pentru vîrfurile regimului, chiar dacă opinia publică nu cunoștea foarte exact această realitate, o intuia sau o simțea prin viața de zi cu zi. În timp ce soldații nu aveau uniforme, fiind obligați să vină cu haine de acasă, Carol al II-lea și Elena Lupescu afișau un lux orbitor. Oamenii regimului își construiau vile luxoase, achiziționau mașini de ultimul tip, sfidau — prin eleganța și opulența lor — milioanele de români.

Războiul și loviturile lui

Deteriorarea situației internaționale, izbucnirea celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, au afectat și România, care a pierdut, succesiv, piețele de desfacere din Austria, Cehoslovacia, Polonia, apoi, din iunie 1940, din Franța. Economia românească a intrat în criză, situația materială a populației a început să se înrăutățească; rechizițiile, concentrările, sporirea impozitelor și taxelor au generat o stare de nemulțumire, pe care regimul căuta s-o acopere prin festivități grandioase.

Cea mai grea lovitură a primit-o Carol al II-lea prin destrămarea sistemului de alianțe a României și izolarea ei pe plan internațional. Întreaga politică externă românească din perioada interbelică se baza pe Societatea Națiunilor, pe prietenia cu Franța și Anglia, pe Mica Înțelegere și, din 1934, pe Înțelegerea Balcanică. Dar politica de cedare în fața agresiunii Germaniei, promovată de guvernele de la Paris și Londra, dispariția Cehoslovaciei și Poloniei, dar mai ales capitularea Franței la 22 iunie 1940, au constituit pentru Carol al II-lea, și de fapt, pentru întreaga clasă politică românească, lovituri dintre cele mai dureroase. Guvernul și colaboratorii săi și-au pierdut busola politică, sau — cum se exprima Alexandru Cretzeanu — „steaua polară“ după care se orienta politica externă a României. Încercarea regelui de a se „adapta la realități“, adică de a se orienta spre Germania, a fost primită cu ostilitate de Hitler, care aprecia că suveranul României era lipsit de sinceritate. Pentru a-l convinge pe Führer, Carol al II-lea a trecut la înlocuirea din posturile de conducere a oamenilor politici cu vederi filo–franceze și filo–engleze, a promovat politica de „reconciliere“ cu legionarii, mergînd pînă la includerea lui Horia Sima în guvern (iunie 1940); Frontul Renașterii Naționale a fost transformat în Partidul Națiunii — declarat „partid unic și totalitar“, au fost adoptate legi cu caracter antisemit; au fost promovați oameni cu vederi filo–germane și filo–italiene (Ion Gigurtu a fost numit, la 4 iulie 1940, președintele Consiliului de Miniștri, iar Mihail Manoilescu — ministru de Externe).

Dar totul a fost în zadar, întrucît Germania și URSS conveniseră încă de la 23 august 1939 destrămarea României. Prin notele ultimative din 26–27 iunie 1940, Uniunea Sovietică a cerut guvernului român să-i cedeze Basarabia și nordul Bucovinei, pe care le-a și ocupat; la 30 august, prin „arbitrajul“ de la Viena, miniștrii de Externe ai Germaniei și Italiei au impus României să cedeze Ungariei partea de nord–est a Transilvaniei; la cererea Berlinului, guvernul român a inițiat tratative cu cel bulgar, acceptînd cedarea Cadrilaterului.

Prăbușirea granițelor României a însemnat și sfîrșitul domniei lui Carol al II-lea, considerat principalul vinovat de acest dezastru național. La 5 septembrie el a încredințat puterea generalului Antonescu, iar a doua zi a semnat un apel către români prin care-și anunța hotărîrea de a trece „grelele sarcini ale domniei“ pe umerii fiului său Mihai. Era, în fond, un veritabil act de abdicare, deși nu fusese formulat ca atare. Cei care, timp de doi ani și jumătate fuseseră nevoiți să tacă, datorită

Fostul suveran român (al treilea din dreapta), alături de Magda Lupescu, la Lisabona

cenzurii sau să scrie articole elogioase la adresa „salvatorului“, s-au aruncat acum asupra fostului suveran cu o ură care atingea patologicul. Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul“, scria: „A abdicat acela care a fost Carol II. Acela de care generațiile viitoare își vor aduce aminte ca de cea mai mare pacoste căzută vreodată pe capul României. S-a sfîrșit azi, 6 septembrie 1940, o parte din calvarul pe care timp de zece ani îl îndură neamul acesta cu resemnare și bărbăție demnă de o cauză mai bună, în speranța că o cît de mică licărire de cumințenie se va ivi în capul degeneratului care a ajuns pe Tronul țării“.

Un produs al societății românești

În acea atmosferă de ură dezlănțuită, Nicolae Iorga publică la 6 septembrie 1940 în „Neamul românesc“, articolul „Vorbe cuvenite“, în care marele istoric adresa un apel la rațiune: „E o elementară datorie de onestitate să se recunoască, la plecarea regelui Carol II și iubirea cu care a fost chemat de întreaga țară, și lungile osteneli pe care le-a cheltuit pentru a lucra în fruntea tuturora la întărirea și la înălțarea ei. Dacă azi greutăți neprevăzute au putut face impopulară o domnie pe care n-avem încă perspectiva trebuitoare pentru a o judeca, nu ne putem purta față de acela înaintea căruia pînă ieri s-au descoperit toate frunțile ca acele nații înjosite, care înjosesc azi pentru a lovi cu pietre mîine. Nenorocirea are drepturile ei și față de cel din urmă om, cu atît mai mult față de cine a fost acestei țări un rege dorit și iubit atîția ani de zile și căruia numai asprimea vremurilor ne-a împiedicat, ieri încă, de a-i serba deceniul de muncă“.

În fond, Carol al II-lea era un produs al societății românești, fiind cel dintîi rege născut pe pămîntul României. A avut, în bună parte, calitățile și defectele specifice clasei politice a vremii. A fost, în mod cert, mai inteligent decît cei mai mulți oameni politici români, pe care a reușit să-i manevreze sau să-i aducă la tăcere. A condus țara într-o perioadă complexă, caracterizată prin criza economică, apoi prin avîntul din anii 1934–1938 și un nou început de criză, din 1939. Viața materială a oamenilor a cunoscut și ea oscilații: la începutul domniei, o situație dramatică, apoi după ieșirea din criza economică, pentru mulți români au fost ani de prosperitate. Domnia lui Carol al II-lea s-a caracterizat printr-un avînt al culturii și științei, românii au realizat performanțe cu totul remarcabile, impunîndu-se în multe domenii, pe plan european și chiar mondial. În deceniul 1930–1940 România a cunoscut o viață politică agitată, iar Carol al II-lea a fost cel ce a contribuit cel mai mult la „tulburarea apelor“, pînă în 1938 și apoi la „limpezirea“ lor, prin aducerea la tăcere a partidelor politice. Pe plan european a fost o perioadă complexă, caracterizată prin ascensiunea curentelor de extremă dreaptă, antidemocratice. În fond, regimul de la 10 februarie 1938 s-a înscris în acest flux general, care a făcut ca în marea majoritate a statelor europene să se instaureze regimuri dictatoriale și autoritare. Factorii externi au avut un rol determinant în prăbușirea României Mari, dar Carol al II-lea a trebuit să tragă consecințele, deoarece și-a asumat principala răspundere în stat.

În septembrie 1940, românii au aruncat toată vina asupra regelui Carol al II-lea pentru nenorocirea care s-a abătut asupra lor, astfel că vestea abdicării a fost primită cu un sentiment de ușurare și chiar de satisfacție. Nicolae Iorga a avut dreptate: atunci, în septembrie 1940, românii se comportau ca o „nație înjosită“, care punea în seama unui om o catastrofă națională, ceea ce era, desigur, o exagerare. Ei își puneau speranțe într-un om „providențial“: generalul Antonescu, de la care așteptau refacerea onoarei, reinstaurarea unui regim de cinste și morală creștină. Dar, peste patru ani, la 23 august 1944, românii au „lovit cu pietre“ în mareșalul Antonescu, salutînd demiterea și arestarea lui de către regele Mihai. Iar acest mod de comportare a continuat și în anii următori. ■

Conducătorul statului și disputa politico–istoriografică în jurul personalității sale

Mareșalul Ion Antonescu

Gheorghe BUZATU

La peste 50 de ani de la asasinarea sa, Mareșalul Ion Antonescu continuă să constituie ceea ce se numește un caz. Învingătorii de prin 1945–1946 — deopotrivă democrații occidentali și comuniștii de la Moscova, uneltele lor, români și neromâni, de la București ș.a. — numai legalitatea nu și-au propus-o, ci doar să se achite de o problemă, chiar dacă printr-un spectacol, la care Mareșalul și trei dintre colaboratorii săi principali (Mihai Antonescu, C. Piky Vasiliu și Gh. Alexianu) au „cooperat“ din plin, căci, cu toții, au dovedit că au știut să moară! Ceea ce jalnicii scenariști ai cvadruplului asasinat nici măcar n-au bănuit, după cum nici faptul că pelicula înregistrată, intrată pentru moment în posesia lor, fusese destinată Istoriei. De mai mulți ani se află în circulație pelicula românească a scenei „execuției“ de la Jilava din 1 iunie 1946, iar vizionarea ei provoacă involuntar admirația dar nu față de „justițiarii“ anului 1946, ci față de „criminalii de război“, cum au fost supranumiți condamnații, și, dimpotrivă, oroarea se revarsă asupra asasinilor propriu-ziși, care, nefiind în stare să realizeze o execuție, au înfăptuit pur și simplu un masacru... Pe deasupra, momentul ales nu era cel nimerit: cu sau fără ajutorul Occidentului (dar, în mod sigur, cu acordul său), Kremlinul se impusese la București și „Cortina de Fier“ fusese prin 1946 deja trasată mult dincolo de granițele apusene ale țării, astfel că cei uciși, al căror deznodământ fusese așteptat în mod sincer de către unii, apăreau inevitabil — în ciuda erorilor și limitelor lor — victime ale silniciei moscovite și a reprezentanților ei, întru totul și cu toții huliți de un întreg popor umilit. Sursele de care dispunem ne indică, de asemenea, cum mulți dintre cei care se prezentaseră la „procesul“ Mareșalului cu dosare inventate (înfeudarea țării Germaniei naziste, holocaust etc. etc.) au resimțit pe deplin insatisfacția sau au intuit posibilitatea „rejudecării postume“ a lui Antonescu. Cu observația că expresia respectivă nu reflectă nicidecum, mai ales pentru istorici, esența cazului Antonescu, vom menționa că excelentul diplomat care a fost Grigore Gafencu, aflat în exil în Elveția, a notat în seara de 1 iunie 1946 în voluminosul său *Jurnal* (rămas, în cea mai mare parte, inedit):

„Radio București anunță că azi, la orele șase seara, Mareșalul Antonescu, Ică [Mihai] Antonescu și alți patru [doi] demnitari au fost «executați». Grația regală nu a putut, deci, interveni. Rușii au cerut moartea lor [...] Păcatele Mareșalului au fost oarecum spălate prin abuzurile regimului de azi și prin primejdia de moarte pe care sovieticii o țin întinsă asupra țării. Întîmplările care au urmat prăbușirii sale au așternut uitarea peste campania nenorocită ce el a purtat-o în Rusia, ca și peste oarba înverșunare cu care s-a aruncat în brațele lui Hitler. Ieri încă vinovat, Mareșalul cade ca un martir al cauzei românești, pentru că România nu mai cunoaște decît o singură amenințare: Rusia. În jurul lui se va naște o legendă care va îndulci judecata istoriei. Moartea ce i se trage din mînia imperiului vecin îl apropie de sufletul unui popor care se simte, în întregime, amenințat de acea împărăție“.

Victimă a „terorii roșii“

În ultimii ani s-a afirmat și s-a scris pînă la saturație cum că începutul „reabilitării“ lui Antonescu ar trebui plasat în timpul epocii comuniste, iar desăvîrșirea ar fi legată de interesele Puterii din primii ani de după decembrie 1989. De asemenea, peste hotare, fenomenul a fost pus în seama lui I.C. Drăgan. Nimic mai neadevărat. Și aceasta, pentru că I. Antonescu, arestat și predat sovieticilor, „judecat“ la București și asasinat, devenind astfel una dintre cele dintîi victime marcante ale terorii roșii (cf. Cicerone Ionițoiu, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului,* I, 1995, p. 16–17), a fost după moarte și pînă în decembrie 1989 un personaj istoric interzis în țara sa, iar aceasta prin voința autorităților comuniste de la București, în deplin acord cu învingătorii din 1945, fie ei moscoviți ori occidentali; el nu are cum să fie „reabilitat“, ci, înainte de toate, trebuie să fie descoperit ori redescoperit. Realitatea crudă este că, în primul deceniu postbelic, în atare situație adevăratul Antonescu a fost descoperit în exil, în vreme ce, în România, el fost hulit printr-o campanie politică–științifică și cultural–polițistă bine orchestrată. Reținem sub acest aspect că, potrivit *Instrucțiunilor dintre 1945 și 1948 privind scoaterea din circulație a lucrărilor din perioada 1938-1944,* Mareșalul Ion Antonescu deschidea lunga listă a personalităților ce se încadrau punctului 6: „Orice lucrări datorite următorilor autori indiferent dacă sînt sau nu trecute în broșura de față sînt interzise din principiu“, în continuare fiind menționați între alții: Mihai Antonescu, A.C. Cuza, Nichifor Crainic, Armand Călinescu, Octavian Goga, Mihail Manoilescu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Al. Vaida–Voevod, Mircea Vulcănescu *(Ministerul Informațiilor, Publicațiile interzise pînă la 1 mai 1948,* București, 1948, p. 14; idem, *Publicațiile scoase din circulație pînă la 1 iunie 1946,* ed. II, Alba Iulia, Fronde, 1994). În consecință, după mulți ani și foarte greu s-a ajuns la revenirea în atenție a Mareșalului Antonescu, iar faptul a fost posibil nu pentru că vreo autoritate comunistă s-a preocupat ori a impus anume aceasta, ci totul s-a desfășurat natural, decurgînd din legitățile intime ale dezvoltării istoriografiei române, concomitent cu aprofundarea studiilor consacrate epocii 1939–1945 și punerea în circulație a unor noi și importante fonduri politice, diplomatice și militare în țară ori grație accesului cercetătorilor noștri în arhivele străine (cu prioritate în cele germane, franceze, americane și britanice). Într-un asemenea context au apărut, în țară ori în străinătate, lucrările semnate de Ion Gheorghe, generalul Platon Chirnoagă ori Aurică Simion. A fost și este un proces în continuă desfășurare și este indiscutabil că nimeni n-ar mai putea impune vreun arbitru, care să dicteze oprirea timpului și, deci, stopînd investigațiile viitoare în cazurile lui Antonescu sau Hitler, Stalin sau Churchill, Roosevelt sau Regele Mihai I!

Este de la sine înțeles că nici Antonescu nu a fost și nu putea să rămînă acela pe care, în 1946, s-au străduit să-l prezinte românității și străinătății „judecătorii“ delegați de autoritățile comuniste de la București și de cele „aliate“ de ocupație, iar aceasta în temeiul unor documente selectate pe sprînceană, trunchiate ori pur și simplu falsificate. Astăzi, de exemplu, cine mai poate afirma, după apariția a numeroase monografii și tomuri de documente, că Mareșalul Antonescu ar fi fost fascist ori că ar fi „împins“ România (sic!) fără nici un motiv în „războiul criminal“ contra URSS la 22 iunie 1941 (Mihail Roller). Deopotrivă, cine mai este luat în serios cu „argumente“ precum că Antonescu s-ar fi aliat cu Hitler din imbolduri/rațiuni rasiste ori în scopul extinderii Holocaustului nazist și pe teritoriul național?

„Nostalgici“ după regimul Antonescu

Revenind la momentul declanșator al pretinsei campanii de reabilitare a Mareșalului, vom observa că, deși pare straniu, dar el coincide cu însăși înfăptuirea loviturii de stat din 23 august 1944. Specificăm faptul că nu-i avem în vedere numaidecît pe unii dintre foștii colaboratori militari, diplomatici, economici etc. ai Mareșalului (generalii Ion Gheorghe și Platon Chirnoagă, colonelul Ion V. Emilian sau diplomatul Gh. Barbul), neimplicați defel în evenimente, ci chiar pe cei mai mulți dintre făptuitorii puciului care, imediat după aceea, confruntați fiind cu „realitățile“ crunte decurgînd din ocuparea României de către URSS, deveniseră ei înșiși „nostalgici“ după vechiul regim: Grigore Niculescu–Buzești, se pare, cel dintîi; Regele Mihai I, după el, iar Iuliu Maniu, mai apoi, într-o ședință de guvern din septembrie 1944, cînd a declarat că, dacă ar fi cunoscut condițiile armistițiului impus de Aliați României la Moscova în zilele precedente, nu l-ar mai fi încurajat pe Suveran să se decidă pentru acțiune, dictînd arestarea Mareșalului și a colaboratorilor săi! Tot Iuliu Maniu a fost acela care, la „procesul“ din mai 1946 înscenat lui Antonescu și echipei sale ministeriale, după încheierea depoziției sale ca martor, s-a apropiat de boxa acuzaților și a strîns mîna Mareșalului, în huiduielile publicului select adunat de comuniști pentru a reclama neîncetat „moartea trădătorilor“. În atmosfera creată, puțin a lipsit ca Iuliu Maniu să nu fie, el însuși, cuprins în echipa antonesciană, judecat și condamnat în consecință, dar faptul, posibil pe atunci, avea să fie înscenat în 1947. Ceea ce este intere-

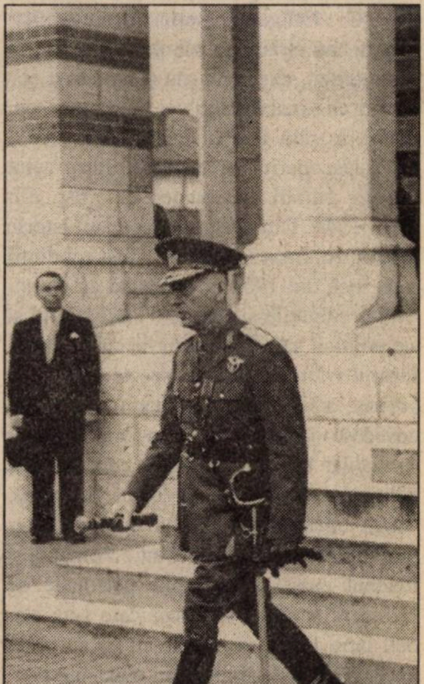

„Aș vrea să citesc o carte de istorie care să nu treacă peste nici un moment important al vieții politice și sociale românești din momentul intrării României în război (și) pînă la instalarea ilegală a regimului așa–zis democrat. O carte plină cu documente, și nu cu interpretări mai mult sau mai puțin partizane. Cei care se străduiesc să-l reabiliteze pe Antonescu fac o singură greșeală: că vor să-l reabiliteze, nu să se țină de adevăr și, cum se spune, vrînd să-l scoată basma curată, mai mult îl pîngăresc. Dacă s-ar ocupa de faptele lui și s-ar mulțumi să le descrie, personalitatea lui ar ieși mai bine în relief. Antonescu aparține Istoriei și faptelor lui nu le poți da interpretări care să-l disculpe sau, dimpotrivă, să-l acopere de vini. Istoria nu se ocupă de așa ceva. Antonescu, așa cum a fost, rămîne un mare personaj“.

(Mihai I al României, *op. cit.*, p. 39–40)

sant, din punctul nostru de vedere, este că obsedanta reabilitare a Mareșalului începuse deja, iar aceasta și printr-un gest al lui Iuliu Maniu, care, desigur, nu ar fi acționat necugetat în condițiile existente în 1946, dacă el, liderul PNȚ, ar fi fost convins că avea în fața sa un criminal și un trădător de țară, iar nu un militar și un fost șef de guvern, pe care l-a tratat — după cum s-a și exprimat — drept un mare patriot, deși, personal, îi era un adversar politic și nu un dușman ce trebuia eliminat!

Sub un alt aspect, cu ani și ani înaintea lui I.C. Drăgan, istorici profesioniști români sau străini au stăruit asupra figurii Mareșalului, dar ei nu sînt și n-au fost etichetați ca „reabilitatori“ ai lui Antonescu. Astfel, în plin Război Rece, Antonescu a fost „descoperit“, „remarcat“ pentru rolul său în cursul campaniei din Est din 1941–1944. Din cîte știm, reputatul istoric german Andreas Hillgruber a fost cel dintîi care, încă din 1954, a evidențiat cu obiectivitate calitățile și defectele Mareșalului și ale politicii sale în raporturile cu Berlinul. Ilustrul istoric a definit aspecte care și în prezent, adică după peste patru decenii, se dovedesc necunoscute și neclare atît unor specialiști improvizați, după cum și unor politicieni închipuiți. Precum, de pildă, aceste considerații privind esența raporturilor dintre 1940 și 1944 între România și Reichul nazist: „...Relațiile personale de încredere și stimă reciprocă care s-au stabilit între Hitler și Antonescu nu au putut trece dincolo de limita unei obișnuite coaliții în ducerea unui război [...] În fond, cele două țări au dus un «război paralel», asemănător celui dus de către Germania și Finlanda. Mareșalului Antonescu nu i-au fost niciodată dezvăluite intențiile politice reale și planurile militare ale lui Hitler. Pe de altă parte, cercurile conducătoare ale economiei românești care voiau să salveze rezervele economice ale României pentru viitoarele timpuri de pace se opuneau unei totale epuizări a forțelor economice ale țării în războiul comun“ (Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române, 1938–1944*, București, 1994). Iar în legătură cu așa–zisul Holocaust atribuit vehement lui Ion Antonescu, același istoric conchidea: „Politica guvernului român în problema evreiască, așa cum reiese dintr-o privire retrospectivă, s-a întemeiat, în tot timpul războiului, numai pe considerente tactice și comerciale. Ea nu a ținut seama nici de obligații morale față de cetățenii români, nici nu s-a inspirat din doctrina antisemită. Ea a urmat, mai degrabă, liniile mari ale politicii externe a României“.

Cam în aceeași vreme cu Andreas Hillgruber, Constantin I. Kirițescu, cunoscutul autor al trilogiei închinate războiului unității naționale a tuturor românilor din 1916–1919, trudea asupra manuscrisului lucrării *România în al doilea război mondial,* terminată în 1956, confiscată apoi, restituită familiei după 1990 și publicată abia în 1995.

Între timp au apărut numeroase „lucrări de serviciu“, cele mai multe în spiritul „modelului“ introdus din 1947 de edițiile succesive ale manualului unic de *Istoria RPR,* coordonată de Mihail Roller și potrivit căruia războiul lui Antonescu alături de Hitler împotriva URSS ar fi fost tot „criminal“, „sîngeros“, „imperialist“, „tîlhăresc“ ș.a.m.d. Mareșalul însuși ar fi fost un criminal, un rasist, un fascist, fiind ajutat nu numai de Germania și de aliații ei, ci și de partidele lui Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, de social–democrați, de cercurile reacționare politice și militare de la București, de trusturile anglo–americane în colaborare intimă cu fascismul german, de monarhie etc. (*Istoria RPR,* ediția 1952). Prin astfel de descoperiri grotești Istoria menționată a îndepărtat generațiile postbelice de adevăr, iar pentru numeroși specialiști a fost impusă drept etalon, „modelul“ rollerian nefiind abandonat integral nici pînă la 1989. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat și excepții, care trebuie reținute. Ne reîntoarcem, prin urmare, la Constantin I. Kirițescu (*România în al doilea război mondial,* I–II, București, 1995) ori facem referință la Platon Chirnoagă, cu *Istoria politică și militară a răsboiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941–23 august 1944* (patru ediții, Madrid, 1966–1986, Iași, 1997–1998), dar în mod special îl menționăm pe regretatul Aurică Simion, care, cu ale sale *Preliminarii politico–diplomatice ale insurecției române din august 1944* (Cluj–Napoca, 1979), a provocat o veritabilă furtună politică și istoriografică la București, încheiată, nici mai mult, nici mai puțin, cu retragerea cărții de pe piață. Monografia lui Aurică Simion însă a beneficiat de un ecou favora-

Ion Antonescu, examinînd automobilul dăruit de Hitler (1942) bil în rîndurile cititorilor, iar postul „Europa Liberă“ a elogiat-o în chip aparte. După ani și ani de tăcere, Aurică Simion descoperise un „alt Antonescu“, opus celui îngăduit de oficialitățile de la București.

Ne reîntoarcem la epoca comunistă, consemnînd drept inconsistentă afirmația potrivit căreia N. Ceaușescu ar fi preconizat exaltarea personalității Mareșalului Antonescu. Faptul poate fi probat cu numeroase exemple. În 1984, la împlinirea a 40 de ani de la actul din 23 august, Mihai Fătu a inițiat una dintre cele mai vehemente ofensive *post–factum* împotriva regimului antonescian, pe care l-a calificat drept „o mostră de crimă de înaltă trădare față de poporul român“(vezi *Contribuții la studierea regimului politic din România. Septembrie 1940–august 1944*, București, 1984). Ulterior, chiar în anul 1989, în trilogia coordonată de generalul Ilie Ceaușescu și intitulată *România în anii celui de–al doilea război mondial* (București, Editura Militară), se aflau pagini întregi despre persoana și regimul lui Antonescu dar care numai simpatie ori admirație față de Mareșal nu dovedeau *(România în anii celui de–al doilea război mondial*, vol. I; a se vedea și Ilie Ceaușescu, ed. *Istoria militară a poporului român*, VI, București, 1989). Despre Mareșal aflăm, de pildă, că „a lichidat ultimele vestigii ale democrației burgheze“ ori că ar fi statornicit un regim politic avînd „un caracter totalitar“, iar în anii 1940–1941, alături de legionari și deopotrivă cu ei, a practicat „un antisemitism și șovinism exacerbat“.

Mareșalul în enciclopedii

În realitate, perioada postbelică în ansamblu a conferit o largă circulație numelui Mareșalului Antonescu atît prin literatura extrem de bogată apărută pe plan mondial cu referire la istoria conflagrației din 1939–1945, cît și, mai cu seamă, datorită persistenței cu care toate faimoasele enciclopedii și dicționare din toată lumea au vehiculat „portretul robot“ al fostului conducător al statului român din 1940–1944. Cu precizarea că nu întotdeauna datele oferite excelau prin precizie, nicidecum printr-o falsă sau reală înțelegere, vom exemplifica cu trimiteri la *Chamber's Encyclopaedia, Bolșaia Sovetskaia Ențiklopediia, Malaia Sovetskaia Ențiklopediia, Encyclopaedia Britannica, Grand Larousse Encyclopédique en dix volumes, Sovetskaia Istoriceskaia Ențiklopediia, The Encyclopedia Americana, Nouveau Larousse Universel, Meyer Enzyklopädisches Lexikon, Encyclopaedia Judaica, Webster's Biographical Dictionary, The Simon and Schuster Encyclopedia of World War II, The New Encyclopaedia Britannica,* Marcel Baudot, ed., *The Historical Encyclopedia of World War II, Mic dicționar enciclopedic,* ed. a II-a, *A Dictionary of Twentieth Century History, 1914–1990,* Michel Mourre, *Dictionnaire Encyclopédique d'Histoire, Dicționar Enciclopedic* (ediția 1993) sau *The Hutchinson Dictionary of World History* (diverse ediții).

Sîntem, neîndoios, departe de-a fi epuizat lista lucrărilor enciclopedice care, în ultimele decenii, au mediatizat „portretul“ Mareșalului Antonescu. Stăruim asupra textului din *Dicționarul enciclopedic român* (1962), care a fost prelucrat aidoma după ediția a II-a a *Marii Enciclopedii Sovietice* și după manualul lui Roller; astfel, potrivit autorului (nesemnat) al articolului despre Ion Antonescu, acesta, „general, dictator militar fascist“ și participant activ la represiunea răscoalei din 1907, ar fi fost „adus la putere de cercurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii“; mai mult, el a „aservit“ țara Germaniei hitleriste și, „contra intereselor naționale ale poporului român, a tîrît țara în războiul criminal împotriva Uniunii Sovietice“ (p.146). Exact la polul opus se află textul inserat în volumul întîi al *Dicționarului enciclopedic* (1993) și pe care, considerîndu-l un model sub raportul conciziunii, al bogăției și preciziunii faptelor consemnate, al obiectivității observate și al nuanțărilor absolut necesare *(v. caseta alăturată).*

Anii '80 au fost marcați de apariția în Vest a noi lucrări memorialistice, colecții de documente etc. închinate lui Ion Antonescu ori acoperind perioada 1940–1944. S-au impus amintirile locotenent–colonelului George Magherescu *(În serviciul Mareșalului. Mareșalul Ion Antonescu văzut de un ofițer din Cabinetul său militar ca urmare a întrevederilor avute cu Larry Watts,* I–II, München, 1985), reeditate, într-o formă modificată, și de I.C. Drăgan

„Antonescu, Ion (1882–1946, n. Pitești), mareșal și om politic român. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent (1904) la general de brigadă (1931) și mareșal (1941). În timpul primului război mondial a fost colaborator de bază al generalului Prezan, contribuind la elaborarea planurilor de operații militare. Comandant al școlii de la Sibiu și al Școlii Superioare de Război (1927–1929, 1931–1933). Atașat militar al României la Paris (1922), Londra și Bruxelles (1923). Șef al Marelui Stat Major (1933–1934), ministru al Apărării Naționale (1937–1938) și ministru ad-interim al Aerului și Marinei (februarie–martie 1938). A protestat energic împotriva acceptării notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26–27 iunie 1940, cerînd apărarea teritoriului național; internat la mănăstirea Bistrița din dispoziția regelui Carol al II-lea. În urma Dictatului de la Viena, Antonescu a fost însărcinat, la 4 septembrie 1940, cu formarea guvernului, fiind învestit cu depline puteri. Antonescu a impus regelui Carol al II-lea să abdice (6 septembrie 1940), succesiunea tronului revenind lui Mihai I. În ianuarie 1941, Antonescu a înăbușit rebeliunea legionară. A condus țara prin decrete–legi. A promovat o politică externă alături de Germania și Italia. În iunie 1941 a decis intrarea României în război pentru recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei și a continuat operațiunile militare și dincolo de Nistru. După înfrîngerea de la Stalingrad a permis și a inițiat tratative secrete privind scoaterea țării din război. A fost înlăturat de la putere prin lovitura de stat de la 23 august 1944; preluat de Armata Roșie (septembrie 1944), a fost ținut pe teritoriul sovietic pînă în aprilie 1946; adus în țară, a fost judecat, în mai 1946, de „tribunalul poporului“ din București; a fost condamnat la moarte și executat la închisoarea Jilava (1 iunie 1946)“ *(Dicționarul enciclopedic,* vol. I, p. 85).

(Antonescu, Mareşalul României şi răsboaiele de reîntregire, I, Veneţia, 1986; Iaşi, 1990; recent publicat în limba engleză: *Antonescu, Marshal and Ruler of Romania (1940–1944),* Bucureşti, 1995) şi volumele de documente apărute în Italia *(Antonescu, Mareşalul României şi răsboaiele de reîntregire,* II-IV, Milano, 1988–1990).

Recuperări ştiinţifice necesare

De îndată după evenimentele din decembrie 1989 s-a purces la recuperarea ştiinţifică necesară nu numai a Mareşalului Ion Antonescu, ci a numeroşi lideri politici şi militari ţinuţi, cum s-a văzut, la index după 1945. A dispărut cenzura, s-au deschis arhivele interne şi externe (îndeosebi cele ale Kremlinului), iar „actorii“ scenei istorice din trecut au fost lăsaţi, în sfîrşit, să vorbească. Noul val istoriografic a fost în mod diferit receptat, chiar contradictoriu, precumpănitor în funcţie de raţiuni politice. Dintre contribuţiile aparte publicate în răstimp pe marginea personalităţii şi epocii lui I. Antonescu de istoricii români şi străini, le menţionăm pe cele datorate lui Florin Constantiniu şi Ioan Scurtu, M. Retegan şi Alesandru Duţu, Jipa Rotaru şi C. Botoran, Larry Watts şi I. Calafeteanu, Vasile Puşcaş şi M.D. Ciucă. Se impun, în acest cadru, numerele speciale ale „Magazinului Istoric“ şi ale „Revistei de Istorie Militară“, monumentalul album bilingv *Armata Română în al doilea război mondial / Romanian Army in World War II* (Bucureşti, 1995, editori — Jipa Rotaru, Alesandru Duţu şi Carol König), ediţia M.D. Ciucă a *Procesului Antonescu* (Bucureşti, 1995, 2 volume), studiul monografic al generalului Ioan Dan *(„Procesul“ Mareşalului Ion Antonescu,* Bucureşti, 1993) şi acela al lui Florin Constantiniu şi Ilie Schipor *(Trecerea Nistrului 1941. O decizie controversată,* Bucureşti, 1995), monografia lui Larry Watts *(O Casandră a României. Ion Antonescu şi lupta pentru reformă, 1916–1941,* Bucureşti, 1994, traducere după ediţia originală americană, 1993), ca şi volumele de documente: *Antonescu–Hitler,* I-II, Bucureşti, 1991 (editori Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ştefan Lache); *Emigrarea populaţiei evreieşti din România în anii 1940–1944,* Bucureşti, 1993 (editori I. Calafeteanu, N. Dinu şi Teodor Gheorghe); *Al doilea război mondial. Situaţia evreilor din România,* I/1, *1939–1941,* Cluj–Napoca, 1994 (editori coordonatori Alesandru Duţu şi C. Botoran), căreia Editura Fundaţiei Culturale Române i-a asigurat numai imprimarea, dar nu şi difuzarea pe piaţă! În ultima vreme, bibliografia Antonescu s-a îmbogăţit cu importante studii, găzduite de publicaţiile „Privirea“ ori „Lumea–Magazin“, acesteia din urmă datorîndu-i şi excelentul supliment *Mareşalul Antonescu,* realizat cu colaborările lui Şerban Papacostea, Ion Raţiu, Şerban Milcoveanu, Dan Amedeo Lăzărescu ş.a. Punctele de vedere expuse de aceştia sînt demne de toată atenţia, constituindu-se într-un bun cîştigat atît în privinţa informaţiilor noi comunicate, cît şi sub aspectul pur metodologic în abordarea şi aprofundarea în continuare a dosarului Antonescu. Autorii propun pe mai departe investigarea arhivelor române şi străine, neinstrumentarea politică a rolului Mareşalului şi abandonarea festivistă a cazului. Vom trimite la observaţia lui Ion Raţiu, în sensul că „Antonescu nu a fost un criminal de război, a fost un patriot“ ori la precizarea lui Dan Amedeo Lăzărescu, cum că: „Mareşalul Antonescu rămîne [...] în istoria României un erou ale cărui realizări au fost salvatoare pentru poporul român cu mai multe prilejuri“. Ambele aprecieri ne conduc la declaraţia binecunoscută a Regelui Mihai I, care, tocmai sesizînd riscul unei reabilitări în formă şi în fond a Mareşalului, adică cu scopul de „a-l scoate basma curată“ cu orice preţ, a concretizat:

Antoneştii — Ion (stînga) şi Mihai, în 1943

„Antonescu aparţine Istoriei şi faptelor lui nu le poţi da interpretări care să-l disculpe ori, dimpotrivă, să-l acopere de vini. Istoria nu se ocupă de aşa ceva. Antonescu, aşa cum a fost, rămîne un mare personaj“ *(Cuvinte către Români,* Iaşi, 1992).

În acest fel, Antonescu a devenit un caz, nu numai pentru istorici, dar şi pentru politicieni. Cu mult prea mare uşurinţă se afirmă că orice discuţie despre Mareşal ar tinde obligatoriu la reabilitare, deşi — după cum s-a arătat — Antonescu nu are nevoie de aşa ceva. El a fost un dictator al timpului său; el trebuie să fie cunoscut. ■

Soarta ingrată a unui suveran identificat cu interesul național

Mihai I

Florin CONSTANTINIU

La moartea regelui Ferdinand (20 iulie 1927), în urma renunțării la tron a prințului moștenitor, Carol (acceptată de Parlament, la 4 ianuarie 1926), a fost proclamat rege fiul său, Mihai, născut la 25 octombrie 1921 din căsătoria lui Carol cu principesa Elena a Greciei.

Noul suveran, în vîrstă, așadar, doar de șase ani, urma să domnească, pînă la majorat, sub o Înaltă Regență alcătuită din unchiul său, prințul Nicolae, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea, și președintele Curții de Casație, Gh. Buzdugan (în urma morții acestuia, locul său a fost ocupat de C. Sărățeanu).

Deși principesa Elena — femeie de mare inteligență, măsură și distincție — dăduse dispoziție ca personalul de serviciu de la Curte să se poarte cu micul rege la fel ca mai înainte, totuși cîte un valet a înlocuit formula de „Alteță regală“, de pînă atunci, cu „Majestate“. „Copilul — relatează I.G. Duca — a întrebat surprins de ce toată lumea îi zice deodată altfel ca înainte? Guvernanta engleză i-a explicat motivul, bunicul său murind, el a devenit regele țării, adăugînd că de aceea el trebuie să fie și mai cuminte ca în trecut. «Bine», a răspuns el, «voi fi cuminte dacă sînt rege, dar voi mai avea dreptul să mă joc, nu-i așa?»“.

I.G. Duca a lăsat, în amintirile sale politice, scrise cu un talent — fără exagerare — de Tacit, relatarea scenei din Parlament a depunerii jurămîntului de către membrii Regenței și a conduitei noului rege: „Scena a fost mișcătoare, toți senatorii și deputații au aclamat îndelung pe micul rege cînd a intrat împreună cu Principesa Elena și cu cei trei regenți, în afară de reprezentanții Partidului Național–Țărănesc, care s-au sculat în picioare cu toată adunarea, dar care au păstrat o tăcere semnificativă și confirmatoare a politicii de echivoc ce-și propuseseră să urmărească *(PNȚ considera că prințul Carol fusese înlăturat de la tron prin manevrele lui Ion I.C. Brătianu, liderul PNL — n.n.).* În fața acestor ovațiuni, copilul neobișnuit cu asemenea scene, s-a intimidat puțin și, instinctiv, s-a lipit de fustele mamei sale. A fost în sală un moment de intensă și legitimă emoție. După glorioasa domnie a regelui Ferdinand, ce era oare să fie domnia acestui copil care avea parcă intuiția pericolelor, ce soarta i le hărăzise? Gestul instinctiv fusese simbolic, de altminteri el nu a durat decît o clipă. Principesa Elena l-a împins ușor înainte, iar copilul, la care, desigur, pornirile atavice și-au reluat drepturile, a înaintat cu un pas ca și cum ar fi fost conștient de astă dată de situație, salutînd demn și stăpîn pe el, reprezentanții națiunii“.

Timiditate și curaj, defensivă și ofensivă

S-ar putea spune că scena din Parlament a fost emblematică pentru felul de a cîrmui (evident, în cea de a doua domnie) a noului suveran: pendulare între timiditate și curaj, amestec de defensivă și ofensivă. Împrejurările neobișnuitei sale vieți și-au imprimat din plin pecetea asupra fragedului suveran.

Fără a cădea în speculații psihanalitice, se cuvine totuși amintit faptul că, în urma despărțirii părinților săi, Mihai nu a crescut într-o ambianță normală de familie, avînd alături cînd pe tatăl dominator, cînd pe mama plină de afecțiune.

Atunci, în 1927, îngrijorările principesei Elena erau mari și întemeiate. Din nou I.G. Duca: „Principesa Elena și micul rege au sosit la Cotroceni. I-am ieșit întru întîmpinare cu Brătianu, era sărmana femeie foarte emoționată, se întreba ce soartă îl așteaptă pe copilul ei, chemat a se urca pe tron atît de tînăr și avînd peste hotare un tată pe care țara deocamdată nu-l dorea, dar ale cărui intenții în viitor constituiau pentru Coroana fiului o permanentă sabie a lui Damocles“.

Aprehensiunile principesei și observațiile omului politic erau deopotrivă de întemeiate. Cei trei ani ai primei domnii a lui Mihai au stat sub semnul discuțiilor, intrigilor, zvonurilor despre reîntoarcerea „fiului risipitor“, adică a lui Carol, care își petrecea exilul în compania amantei sale, Elena Lupescu (fostă Magda Wolf).

Revenit în țară, la 6 iunie 1930, Carol a fost proclamat rege, două zile mai tîrziu, iar Mihai, „retrogradat“ — am spune — de la suveran la prinț moștenitor, cu titlul de „Mare Voievod de Alba Iulia“, care l-a nemulțumit pe N. Iorga. Titlul a fost propus (desigur, la sugestia lui Carol) de Mihail Manoilescu, dar marele istoric l-a considerat ca lipsit de sens: „Un cuvînt slavon și încă un compliment la adresa romantismului ardelean“. Obiecția nu a fost luată în seamă.

La 9 ani, fostul rege nu va fi resimțit, cu siguranță, amarul detronării de către propriul tată. A redevenit un prinț moștenitor care, separat acum de mamă (o vizita timp de o lună în Italia), urma ascultător pe tatăl său.

Carol a susținut întotdeauna că a vrut să-i dea lui „Mihăiță“ (așa îi spunea fiului său) pregătirea necesară pentru clipa cînd va fi chemat din nou pe tron. Întrucît considera că părinții săi au greșit, dîndu-i ca profesori savanți de renume (între ei, N. Iorga), greu de înțeles de către un adolescent, Carol i-a ales lui Mihai o echipă de profesori din învățămîntul mediu (secundar, cum se spunea pe atunci), oameni de bună calitate profesională, și a alcătuit o clasă de elevi, recrutați din toate categoriile sociale ale populației, pentru ca Marele Voievod de Alba Iulia să se dezvolte firesc, ca orice tînăr de vîrsta lui, și în contact cu poporul asupra căruia avea să domnească.

Principii sănătoase pentru a învăța „meseria de rege“, dar se pare că regele Carol nutrea și gînduri ascunse față de fiul său. Carol știa că, dincolo de declarațiile oficiale care îi recunoscuseră calitatea de rege, actul de la 8 iunie 1930 rămînea o ilegalitate față de cel din 4 ianuarie 1926. Se temea că, într-o bună zi, cei nemulțumiți (și ei existaseră din chiar clipa cînd revenise în țară) îi vor contesta legitimitatea, îl vor înlătura și îl vor readuce pe tron pe fiul său. Carol își iubea — incontestabil — băiatul, dar îl privea și ca pe un posibil rival. Din această ambivalență de sentimente s-a născut o comportare contradictorie: pe de o parte, Marele Voievod de Alba Iulia era prezent la mai toate ceremoniile oficiale, pe de alta, Carol îi limita posibilitățile de informare și îl ținea sub un control sever.

Într-o conversație cu Raoul Bossy, ministrul României la Roma, Elena, care se reîntorcea în România pentru a deveni regina–mamă, i-a descris condițiile în care crescuse Mihai în cei zece ani de domnie a lui Carol: „(...) tatăl lui nu l-a lăsat niciodată să vorbească în particular cu cineva, nici măcar cu miniștrii lui. Mi-a spus că a trebuit chiar să mituiască servitorii ca să facă rost de ziare, într-atît îl împiedicau să afle ce se întîmplă“.

Situația a fost agravată de prezența și influența — copleșitoare — a Elenei Lupescu asupra regelui. Regina–Mamă Elena i-a relatat lui Bossy situații inacceptabile, nu la Curtea regală, dar în orice casă a unui om cu bun–simț: „Știți că ea *(Elena Lupescu — n.n.)* l-a învățat pe copil că, atunci cînd va fi mare, va putea să aibă o doamnă–prietenă, chiar dacă este căsătorit, căci așa se obișnuiește. Îi spunea: «Dacă vrei vreodată ceva de la tatăl tău, cere-i-o prin mine, pentru că pot să-l fac să facă orice vreau eu». Obișnuia să vină în camera lui, cînd era bolnav la pat și se așeza pe patul lui. Copilul o ura. Niciodată nu-l vedea pe tatăl său între patru ochi și cînd spunea ceva, Carol zicea: «Taci!»“.

Mihai a avut, așadar, o adolescență de neinvidiat. A fost lipsit de prezența mamei, umilit, mai grav chiar, mutilat sufletește.

„Trec puterea lui Mihăiță“

La 6 septembrie 1940, Mihai a redevenit rege. Deși s-a vorbit mereu de abdicarea lui Carol, acesta, în realitate, și-a redactat astfel textul renunțării la tron încît să poată reveni oricînd: „(...) am scris o proclamație — notează Carol în jurnalul său — prin care trec puterea lui Mihăiță, cerînd Țării să-i dee sprijinul pentru a trece acest hop. N-am făcut decît o delegație, fără a abdica în mod formal. Această formulă a fost indicată de Ernest *(Urdăreanu — n.n.)*, el, cu drept cuvînt, s-a opus la vorba abdicare“.

Mihai în brațele mamei sale (sus); alături, împreună cu bunica sa, regina Maria

De altfel, cînd și-a luat rămas bun de la valeți și servitori, unul (e drept, beat de supărare) i-a spus lui Carol: „Tot aici o să vă primesc la reîntoarcere“. Ce va fi gîndit Mihai? Avea să urmeze o altă detronare, provocată, iarăși, de tatăl său?

Cea de a doua domnie a lui Mihai a început sub cele mai negre auspicii. În țară, generalul Ion Antonescu, devenit „conducătorul statului“, adică deținătorul *de facto* al puterii, ar fi fost bucuros să abolească monarhia, dacă sentimentul dinastic nu ar fi fost atît de puternic în rîndurile populației. Era însă hotărît să reducă rolul regelui la o singură activitate: semnarea decretului de numire a primului ministru. Încă din primele zile ale accederii la putere, a interzis miniștrilor să discute cu regele probleme ale vieții de stat. Ar fi vrut să transforme Palatul regal într-un sediu al diverselor instituții, păstrînd doar o simplă sală a Tronului. Antonescu era hotărît ca, în cazul unei rezistențe din partea noului suveran, față de propria lui politică, să proclame republica, indiferent de simțămintele poporului.

Antonescu l-a ținut pe regele Mihai departe de viața politică; i-a impus — aș spune — un fel de „exil interior“, neîngăduindu-i să depășească funcția pur decorativă pe care i-o rezervase. Dacă sub influența căpitanului Mircea Tomescu — „cel mai deștept ofițer al armatei române“, cum am auzit pe cineva, copil fiind, exprimîndu-se pe seama lui, dar avînd simpatii legionare — Mihai va fi intenționat să medieze, în zilele rebeliunii, conflictul dintre general și Mișcarea legionară rămîne de cercetat. Dacă datele de pînă acum sînt corecte, automobilul regal, plecat de la Sinaia spre București, a fost întors din drum de jandarmi, din ordinul lui Antonescu (Mircea Tomescu era însărcinat să-i predea regelui cunoștințe militare).

Chiar așa marginalizat cum era, Mihai s-a pregătit pentru „meseria de rege“: a luat lecții de istorie cu Gheorghe I. Brătianu și de dicție cu marele actor Nicolae Soreanu (acesta a mărturisit, după prima lecție, că el, care interpretase rolurile atîtor regi pe scenă, s-a simțit intimidat, cînd s-a aflat în fața unui rege adevărat).

Neinformat de Antonescu despre politica internă și externă a guvernului, Mihai a aflat de la radio că România intrase în război, la 22 iunie 1941. S-a simțit, pe bună dreptate, umilit. Dacă scena relatată de lt.–col. Gheorghe Magherescu, potrivit căruia Antonescu l-ar fi admonestat public pe rege, în gara Cernăuți, pentru că ar fi întîrziat (regele venea să viziteze orașul recent eliberat), atunci umilința a devenit înjosire.

Antonescu a justificat marginalizarea regelui prin dorința de a avea o „soluție de schimb“, dacă politica lui — de strînsă cooperare cu Reichul lui Hitler — ar fi eșuat. Așa se explică de ce regele a fost o dată pe front (1941) și o dată la Sevastopol, după cucerirea orașului (1942). Indiferent dacă aceste explicații erau sincere (personal, mă îndoiesc), regele s-a simțit frustrat: să fii suveran, dar prerogativele fundamentale să fie exercitate de altul! Cine nu s-ar fi revoltat?

Pe măsura eșecurilor suferite de Wehrmacht pe frontul de est și a pierderilor considerabile, suferite de trupele române, așadar, pe măsură ce politica mareșalului se dovedea falimentară (oricît de bune i-ar fi fost intențiile!), Opoziția începea să vadă în rege pe autorul schimbării de regim — și, desigur, și de orientare a politicii externe — și să aștepte ca el să acționeze. Comuniștii, care, încă din 1941, aveau directive de la Moscova să colaboreze cu orice partid sau personalitate politică, ostile Germaniei naziste și regimurilor pro–Axă, erau dispuși, chiar bucuroși să colaboreze cu regele. Stalin voia să dovedească lui Roosevelt și lui Churchill că Marea Alianță dintre URSS, SUA și Marea Britanie avea, în fiecare țară, un echivalent în „fronturile patriotice antihitleriste“, care reuneau partide „burgheze“, social–democrați, comuniști etc.

Există mărturia lui C. Argetoianu (nu a putut fi confirmată deocamdată prin alte surse) că înainte de a accepta să colaboreze cu comuniștii, regele le-ar fi cerut ca sovieticii — adevărații lor patroni — să-i comunice intențiile lor: în privința menținerii monarhiei în România; a propriei sale situații ca monarh; a revenirii Transilvaniei de Nord la România și a fixării cuantumului despăgubirilor de război (pe care suveranul le dorea stabilite cu moderație). Potrivit lui Argetoianu, Moscova ar fi răspuns afirmativ la primele trei chestiuni, rămînînd în vag la cea din urmă.

Tatăl și fiul: Carol II și Mihai

Regele la 23 august 1944

Regele s-a angajat energic și îndrăzneț în planurile de răsturnare a regimului Antonescu. Dacă ar fi fost după suveran, mareșalul ar fi fost înlăturat încă din februarie–martie 1944. Iuliu Maniu, secondat de Dinu Brătianu și de comandanții militari, angajați în acțiune, au amînat însă mereu din rațiuni politice și militare.

După declanșarea ofensivei sovietice în nordul Moldovei (20 august 1944) nu mai era timp de pierdut.

Actul de la 23 august 1944 a servit deopotrivă interesul regelui și cel al națiunii. Suveranul a înțeles că este imperios necesar pentru supraviețuirea sa politică să se separe de mareșalul Ion Antonescu. Dacă acesta s-ar fi decis, în cele din urmă, să încheie armistițiul (Stalin îl prefera opoziției), atunci monarhul ar fi rămas în același con de umbră în care fusese ținut pînă atunci și, în ziua în care Antonescu ar fi fost înlăturat de învingători, regele l-ar fi urmat. Era, așadar, vital ca mareșalul să nu fie lăsat să încheie el armistițiul.

Cînd, în audiența din după–amiaza zilei de 23 august, s-a văzut că Antonescu voia să aibă consimțămîntul lui Hitler, înainte de a semna armistițiul (ceea ce era o naivitate, întrucît Führer-ul nu ar fi acceptat abandonarea spațiului românesc, atît de important pentru Reich), și că exista primejdia transformării țării într-un cîmp de bătălie între Wehrmacht și Armata Roșie, regele a servit interesul național, ordonînd arestarea mareșalului și punînd capăt cooperării cu Reichul.

În circumstanțele de atunci, suveranul a făcut dovada unui remarcabil curaj personal, pentru că, dacă germanii ar fi reacționat prompt (în cei 11 ani de prizonierat, generalul Gerstenberg i-a reproșat mereu această pasivitate generalului Hansen), este evident pentru oricine că suveranul și fidelii lui n-ar fi putut rezista nici măcar un ceas în Palatul regal!

(continuare în p. 39)

● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ● fotodocumente ●

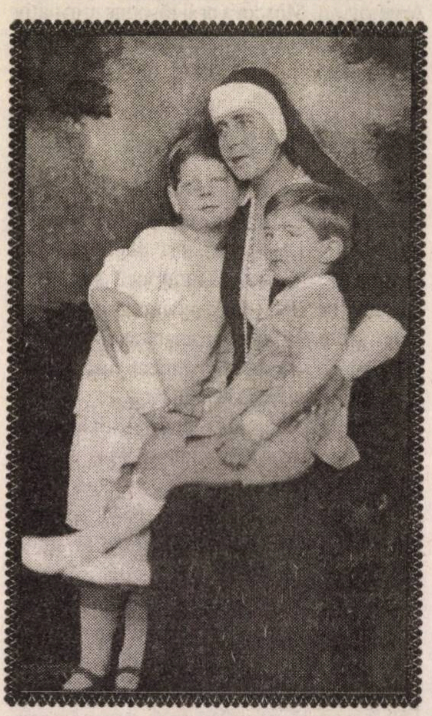

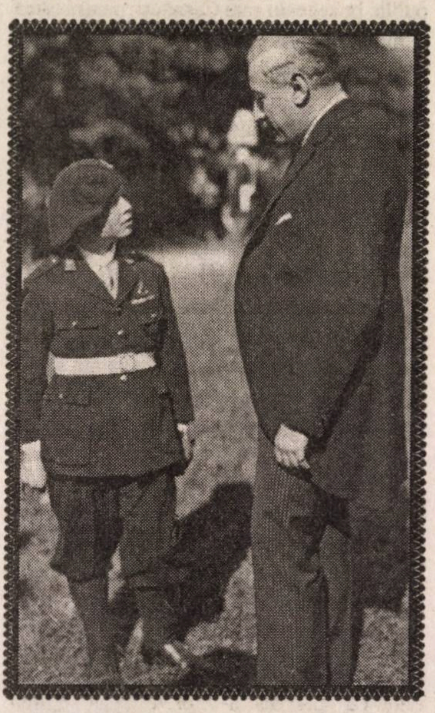

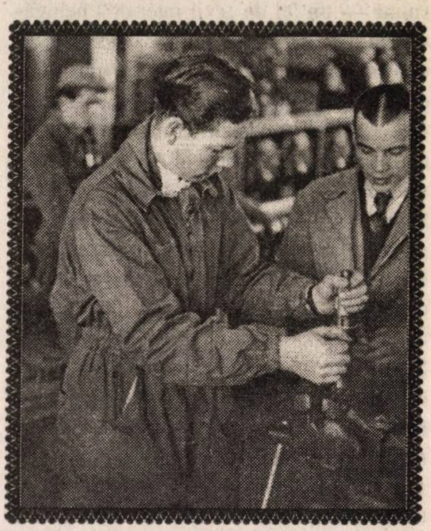

Viitorul Mihai I al României, în trei ipostaze ale copilăriei și adolescenței

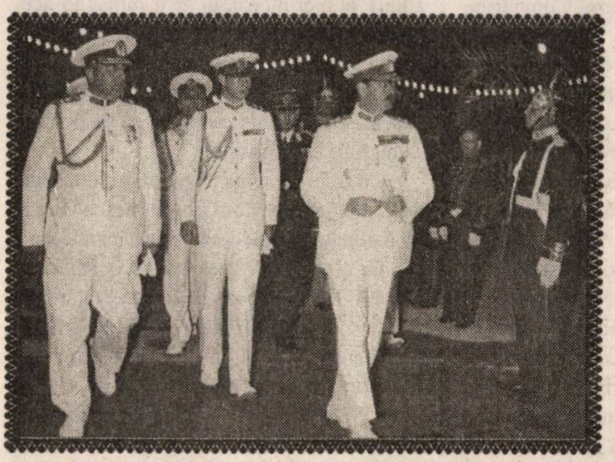

Carol II, Marele Voievod de Alba Iulia și g-ralul Dombrovschi

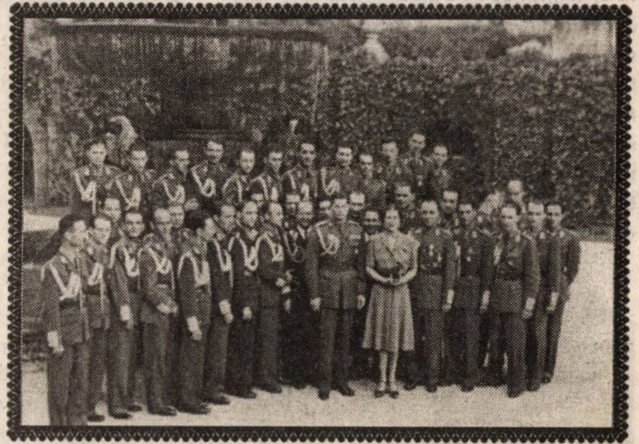

Regele Mihai și regina–mamă Elena în mijlocul ofițerilor Batalionului de gardă al Palatului Peleș

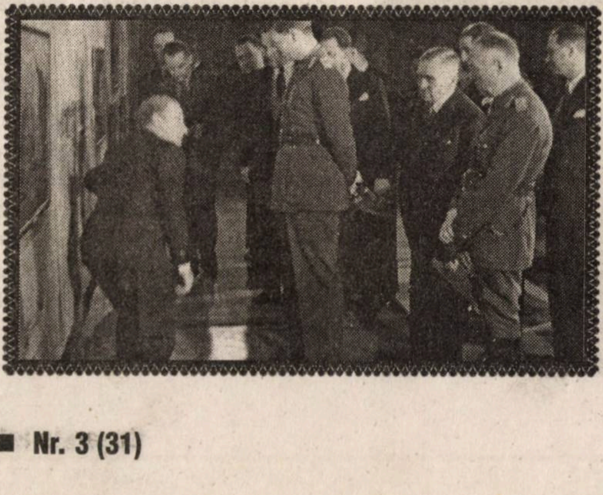

Regele Mihai și Ion Antonescu, la Cercul Militar (1942)

Fără nici un fel de exagerare, se poate spune că — așa cum a făcut-o și istoricul britanic John Erickson — „23 august 1944 s-a dovedit a fi una din zilele decisive ale întregului război". De ce? Pentru că, așa cum a caracterizat acțiunea regelui Mihai publicistul (pe atunci) vest–german Siegfried Kogelfranz, 23 august 1944 are un caracter unic, întrucît niciodată un singur eveniment nu a provocat pierderea, într-un timp atît de scurt, a unor teritorii atît de întinse și a unor efective atît de mari, ca acelea pierdute de Germania în sud–estul Europei. Prin dezagregarea întregului dispozitiv al Wehrmacht-ului din această parte a continentului, prin posibilitatea oferită Armatei Roșii de a înainta rapid prin spațiul românesc, actul de la 23 august 1944 a grăbit sfîrșitul războiului cu circa șase luni.

Contribuția regelui Mihai a fost recunoscută prin decorarea sa cu două înalte ordine: „Victoria" de către URSS și „Legiunea de merit" de către SUA.

Nici suveranul, nici oamenii politici care i-au fost sfătuitori și colaboratori, nici militarii care i-au executat ordinele, nu știau, la 23 august 1944, că, după conferința celor Trei Mari de la Teheran (28 noiembrie–1 decembrie 1943), România intrase de fapt în sfera de influență a Uniunii Sovietice, intrare care avea să fie confirmată, în octombrie 1944, prin acordul de procentaj Churchill–Stalin, în România ponderea intervenției sovietice în raport cu cea anglo–americană fiind de 90% la 10%. Nici regele, nici cei care l-au sprijinit în acțiunea de desprindere de Germania nu pot fi învinuiți de desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Credeau că Marea Britanie și SUA vor rămîne fidele principiilor generoase ale Cartei Atlanticului, că vor apăra regimurile democratice împotriva totalitarismului comunist, că nu vor abandona România în ghearele ursului sovietic. Au fost deopotrivă victimele brutalității lui Stalin și ale ipocriziei lui Churchill și Roosevelt.

În săptămînile următoare lui 23 august 1944 cota de prestigiu a regelui Mihai a crescut considerabil pe plan intern și mai ales internațional. Din suveranul–păpușă, ținut în umbră de Antonescu, regele a țîșnit literalmente pe scena istoriei, ca un actor cu rol principal.

Curînd, însă, efectele acordului de procentaj anglo–sovietic aveau să fie resimțite. La începutul anului 1945, la indicațiile Moscovei, comuniștii au declanșat ofensiva împotriva guvernului Rădescu. Provocarea organizată în Piața Palatului regal, la 24 februarie, cu prilejul unei manifestații a FND, a oferit pretextul pentru sosirea la București, trei zile mai tîrziu, a emisarului lui Stalin, A.I. Vîșinski.

Moscova: presiuni și amenințări

Supus presiunilor și amenințărilor trimisului sovietic și ale uneltelor Moscovei din țară, regele a vrut inițial să abdice. A fost sfătuit de patriarhul Nicodim, ca și de Maniu și Brătianu, să nu o facă. Regele a acceptat să-l numească pe Petru Groza ca prim–ministru, după ce a primit promisiunile că Transilvania de Nord (din care administrația românească fusese expulzată de sovietici în noiembrie 1944) va fi reintegrată statului român, iar „clauzele armistițiului" (se aveau în vedere furniturile către URSS) vor fi aplicate cu mai multă suplețe (doar prima făgăduială avea să fie onorată).

În vara anului 1945, la îndemnul americanilor, care, pentru o clipă, au vrut să le arate mușchii sovieticilor, regele a cerut, la 20 august demisia guvernului Groza, întrucît, nefiind reprezentativ, SUA și Marea Britanie refuzau să negocieze cu el tratatul de pace cu România. Acțiunea regelui a deconcertat pe sovietici și a provocat derută în rîndurile marionetelor Kremlinului de la București (se temeau că sovieticii îi vor sacrifica pentru a ajunge la un acord cu anglo–americanii). Confruntat cu refuzul lui Groza — sprijinit de sovietici — de a demisiona, Mihai a intrat în așa–numita „grevă regală", adică nu a mai semnat decretele–legi înaintate de cabinet.

Curajul Washingtonului a fost doar „visul unei nopți de vară", și regele s-a văzut lipsit de orice sprijin din partea celor două mari puteri occidentale (englezii au fost de la început ostili acțiunii suveranului).

Formula, adoptată, în cele din urmă, de miniștrii de Externe ai SUA, URSS și Marii Britanii de a da caracter reprezentativ guvernului Groza prin includerea cîte unui reprezentant al PNȚ și PNL (ca miniștri fără portofoliu) a fost o soluție, destinată să salveze fața Washingtonului și a Londrei și nu democrația în România.

O dată recunoscut de cele două mari puteri occidentale, guvernul Groza a putut continua — cu forță sporită — procesul de comunizare a României. Deși rămasă, practic, fără efect, „greva regală" a fost singura acțiune fățișă a unui șef de stat din sfera de influență a URSS, avînd drept obiectiv blocarea comunizării.

Anii 1946–1947, cu tot cortegiul de evenimente nefaste — alegerile trucate (1946), dizolvarea PNȚ, arestarea și condamnarea liderilor săi, în frunte cu Iuliu Maniu și Ion Mihalache (1947) etc. — au fost, în fapt, agonia celei de a doua domnii a lui Mihai. Abdicarea forțată, la 30 decembrie 1947, a însemnat decesul monarhiei, dar pentru fostul — acum — rege ea a fost o izbăvire, chiar dacă exilul — cu marile și penibilele sale lipsuri materiale — s-a dovedit, spre deosebire de al altor monarhi ce-și pierduseră tronurile, deosebit de anevoios.

Regele a manifestat o anumită reticență în a se angaja în diverse campanii anticomuniste ale emigrației române, fapt ce i-a fost reproșat de unii. Probabil că atitudinea de rezervă a fost determinată de dezbinările și conflictele, adesea meschine, din rîndurile exilului românesc. A vrut să rămînă deoparte, pentru a nu fi stropit cu noroiul aruncat între ei de „combatanți".

În ultimii ani (1990–1999), regele s-a convins — cred — că a procedat corect în perioada de dinainte de 1989. Partide și personalități politice care îl cultivau cu asiduitate cît au fost în opoziție, nu numai că l-au uitat, de îndată ce au ajuns la putere, dar au declarat public că nu vor îngădui punerea în discuție a formei de stat republicane, atît timp cît își vor exercita mandatul. Declarații cu scop electoral (alegerile se apropie), vizînd grosul opiniei publice — mai exact al electoratului — atașată formei de guvernămînt republicane.

Indiferent de opțiune — republican sau monarhist — oricine va regreta că un suveran identificat cu interesul național a avut o soartă atît de ingrată. ■

Obediența și disidența unui stalinist

Gheorghe Gheorghiu–Dej

Adrian POP

Nimic special nu părea a-l hărăzi pe fostul electrician și ilegalist comunist (a devenit membru al PC din România în 1930, și nu „de-abia în 1932, iar după unii doar în 1933“, cum s-a spus) unei cariere politice atît de strălucitoare în România postbelică. În fond, nu făcea parte nici dintre cei (Ana Pauker) ce-și consolidaseră, în emigrație, influente contacte politice la Kremlin, și nici nu se număra printre cei care reușiseră să-și cîștige, în țară (Ștefan Foriș), în preajma celui de-al doilea război mondial, încrederea deplină a Moscovei. La întîlnirea cu istoria, Gheorghe Gheorghiu–Dej venea cu bagajul a patru clase primare și trei industriale și „meritele“ — comune atîtor alți fruntași comuniști — implicării în mișcarea grevistă și sindicală interbelică și trecerii prin diverse închisori — între care prea mult mitologizata „școală revoluționară“ („universitatea comunistă“) de la Doftana. Așadar, cum a reușit fostul electrician să ajungă nr. 1 în partidul comunist și statul român?

(Pentru alte aspecte ale biografiei și activității lui Gheorghiu–Dej, v. „Dosarele Istoriei“ nr. 3/8, 1997.)

Neutralizarea și uciderea lui Ștefan Foriș

Cel dintîi obstacol în calea ascensiunii spre vîrfurile ierarhiei politice îl constituia secretarul general al partidului, Ștefan Foriș, cel care, în anii 1939–1940 reușise să devină nu doar liderul recunoscut al comuniștilor români, dar și persoana de încredere a Prezidiului Internaționalei a III-a Comuniste în România. Este interesant de observat că în jocul intrigilor țesute de grupul lui Gheorghiu–Dej pentru a-l discredita pe Foriș, centrul politic al emigrației condus de Ana Pauker s-a situat de partea celui dintîi, sprijinind delațiunile centrului din închisori, sosite prin filiera bulgară, la Prezidiul Cominternului. Treptat, s-a reușit acreditarea suspiciunii că Foriș trădase, colaborînd cu Siguranța. O serie de greșeli și imprudențe politice ale CC (precum cererea de a se întocmi o situație cu numele tuturor comuniștilor care făceau parte din organizația de partid din închisoare) soldate cu arestări ale unor militanți politici de frunte ai mișcării comuniste (între care secretarul organizației de partid pe Capitală, Petre Gheorghe), n-au făcut decît să întărească această suspiciune. În baza unor acuzații bine ticluite, la 4 aprilie 1944 Foriș e neutralizat politic, prin izolarea sa forțată într-o locuință conspirativă a PCR. După ce, la începutul anului 1945, a fost pus în libertate, la 9 iunie 1945, la indicația expresă a lui Gheorghiu–Dej, Foriș a fost ridicat de pe stradă de o echipă condusă de Gheorghe Pintilie și pus din nou sub pază. În cele din urmă, în vara lui 1946, secretariatul CC al PCR, compus din Gheorghiu–Dej, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, a decis suprimarea fizică a lui Ștefan Foriș. Execuția a fost dusă la îndeplinire de către Gheorghe Pintilie, ajutat de șoferul său, Dumitru Neciu, prin lovituri succesive aplicate cu o rangă de fier. Mama fostului secretar general avea să fie ucisă și ea, la începutul anului 1947, cadavrul fiind azvîrlit în rîul Crișul Repede, cu un pietroi legat de gît, în vreme ce soția acestuia, Victoria Sîrbu–Foriș, avea să ispășească ani grei de pușcărie.

Eliminarea „troicii“ Pauker–Luca–Georgescu

Confruntarea cu Ana Pauker, lidera „grupului exterior moscovit“ din partid, a început imediat după revenirea acesteia din urmă în țară, în septembrie 1944. Beneficiind de aura experienței politice dobîndite în patria socialismului real, precum și de atuul unor importante contacte politice la Kremlin, grupul moscovit își va impune preeminența în fața celui ce se constituise, în închisori și lagăre, sub condu-

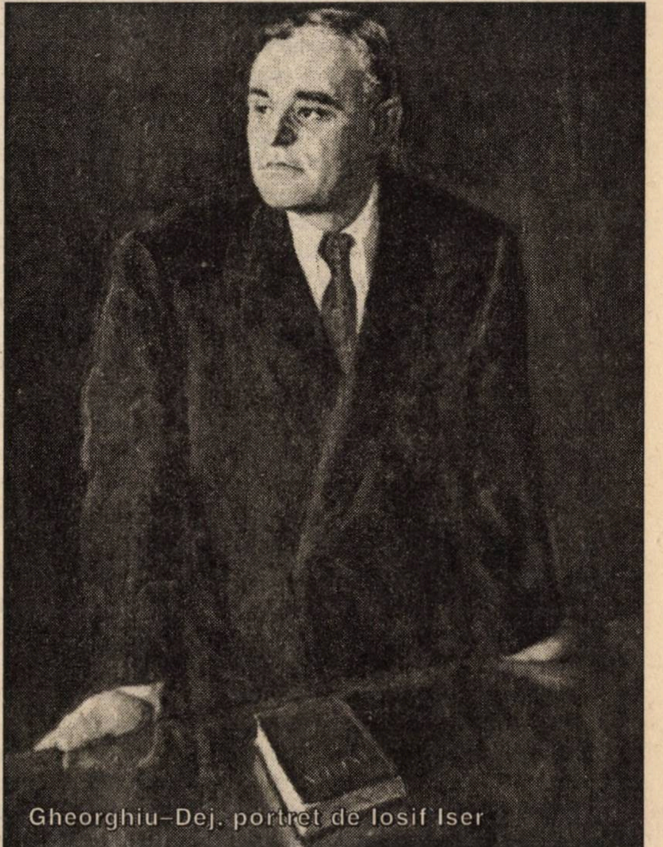
Gheorghiu–Dej, portret de Iosif Iser

cerea lui Gheorghiu–Dej. O primă cotitură importantă se va produce cu prilejul vizitei lui Gheorghiu–Dej, ca ministru al Comunicațiilor, în ianuarie 1945, la Moscova. Desfășurată sub pretextul oficial al rezolvării problemei transporturilor din România, vizita a însemnat tranșarea raporturilor de putere dintre liderii celor două grupări, în favoarea lui Gheorghiu–Dej. În desemnarea sa ca lider al partidului au prevalat rațiuni de ordin pragmatic. Spre deosebire de Ana Pauker, care era „evreică și de origine burgheză", Gheorghiu–Dej era „un conducător din rîndurile clasei muncitoare, un adevărat român". Alegerea lui Gheorghiu–Dej ca secretar general al partidului (22 octombrie 1945), de către noul CC al PCR reieșit din Conferința Națională a PCR (16–21 octombrie 1945), nu a însemnat decît încheierea inconcluzivă a unei prime etape a luptei pentru putere dintre cele două grupări. În Biroul Politic (patru contra trei) și Secretariat (trei contra unu), grupul moscovit continua să-și mențină preeminența. Dincolo de orgolii și ambiții, între cele două grupări persistau serioase divergențe de păreri, mai ales în privința strategiei colectivizării agriculturii. În timp ce Gheorghiu–Dej era în favoarea „întovărășirilor" ca formă de asociere tranzitorie spre colectivizare, Ana Pauker și Vasile Luca susțineau (la Plenara CC al PCR din 3–5 martie 1949) trecerea directă la realitatea colhoznică — gospodăria agricolă colectivă. În mod paradoxal, deși rezoluția Plenarei din martie 1949 exprima punctul de vedere stîngist al grupului exterior (care era, de fapt, cel al Cominformului), ulterior, promotorii săi vor fi acuzați, în numele purității doctrinare, de „deviere de dreapta" de la linia trasată de partid. Înainte însă de a trece la lichidarea grupării deviaționiste, Gheorghiu–Dej s-a asigurat de sprijinul și consimțămîntul Moscovei. Dacă e să dăm crezare *remember*-urilor sale din 1961, împărtășite membrilor Biroului Politic, ideea înlăturării Anei Pauker i-a fost sugerată lui Gheorghiu–Dej, încă din ianuarie 1946, de temutul A. I. Vîșinski. Peste încă un an, cu prilejul unei vizite la Moscova a lui Gheorghiu–Dej și Ana Pauker, Stalin, la curent cu tensiunea existentă între cei doi, s-ar fi exprimat în sensul că partidul comunist e „un partid de clasă, nu de rasă", iar dacă Dej întîmpină greutăți din partea Anei Pauker și a lui Vasile Luca, putea să-i „izgonească". În cele din urmă, „unda verde" ar fi fost obținută la începutul toamnei lui 1951 în cursul unei întrevederi pe care Gheorghiu–Dej și Iosif Chișinevschi au avut-o, la Moscova, cu Stalin. Însemnările autografe din carnetul ministerial personal al lui Teohari Georgescu atesta faptul că nici în august 1951, cînd între cele două grupări a avut loc o „discuție asupra fenomenelor nesănătoase" manifestate în viața economică și nici în cea din 21 septembrie cînd „pe baza analizei s-a[u] stabilit liniile directoare și obiectivele principale" în vederea combaterii acestora, nu au fost nominalizate nume de persoane și nu a fost rostit cuvîntul „deviere". Pronunțarea oficială a acestei sintagme s-a produs cu prilejul Plenarei din 29 februarie–1 martie 1952, promotorul devierii fiind arătat a fi Vasile Luca. După ședința Biroului Politic din 13 martie și, mai ales, după prelucrarea în organele și organizațiile de partid a Scrisorii a CC al PMR din 15 martie către organizațiile și membrii de partid, sintagma se oficializează. După cum se aprecia în acest din urmă document, „Devierea de la linia partidului s-a manifestat în domeniul financiar fiscal, al colectărilor și achizițiilor, al schimbului economic dintre oraș și sat". Concret, „deviatorilor" li se reproșa că „în loc de o politică de limitare și eliminare a elementelor capitaliste din orașe și sate, a rezult[illegible] o politică de avantajare a lor". Pîrghiile economice folosite în acest sens ar fi fost practicarea unor prețuri de achiziție continuu mărite la produsele agricole prin care a fost generată o disproporție între volumul superior de mărfuri industriale distribuite prin cooperația sătească și volumul inferior de mărfuri agro–alimentare achiziționate de cooperație și de organele statului", stabilirea impozitului agricol pe baza unor venituri subapreciate ale țărănimii și scutirea a circa un milion de gospodării țărănești de la plata acestuia, micșorarea artificială a numărului de gospodării chiaburești și neaplicarea fermă a politicii colectărilor agricole. Corolarul financiar al acestei politici agricole greșite era socotit a fi creșterea circulației bănești, ce a impus efectuarea reformei bănești, la sfîrșitul lui ianuarie 1952.

Acuzațiile erau suficiente pentru ca, la 9 martie 1952, Vasile Luca să fie eliberat din funcția de ministru de Finanțe. Au urmat atacurile din cadrul Plenarei CC al PMR din 26–27 mai 1952. S-a vorbit, atunci, de faptul că „Luca a putut desfășura această activitate antipartinică și antistatală pentru că a fost sprijinit și încurajat de unii tov.[arăși] cară a[u] (sic!) avut tot timpul o atitudine de împăciuitorism [...]. În primul rînd al acestor sprijinitori se afla T. Georgescu care chiar după reforma bănească în toate ședințele Bir.[oului] Politic a susținut activ devierea de dreapta și pe tov. V. Luca [...] a ascuns greșelile de dreapta", atitudine ce „ascundea propriile sale greșeli oportuniste de dreapta, lipsa de combativitate împotriva dușmanului de clasă și pierderea vigilenței revoluționare". La aceste acuzații se adaugă faptul că între Vasile Luca, Teohari Georgescu și Ana Pauker, „au avut loc întîlniri și discuții în vederea înțelegerii prealabile asupra problemelor politice, lucru pe care l-au ascuns partidului și care a devenit o regulă practicată timp îndelungat. Ei priveau sectoarele de activitate ce le fuseseră încredințate ca un fel de feude, de domenii personale, împiedicînd conducerea partidului să exercite un control sistematic asupra felului cum aceste sarcini

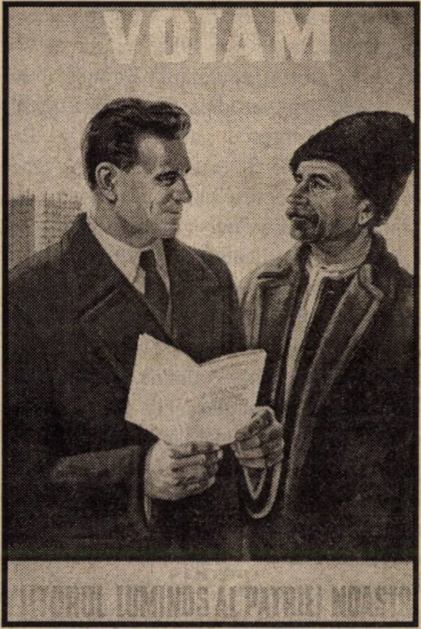
VOTAM
ITORUL LUMINOS AL PATRIEI NOASTR

O mostră de propagandă vizuală din anii lui Dej („Votăm pentru viitorul luminos al patriei noastre", afiș de Nazarie Pavlin

erau aduse la îndeplinire". Urmare a acestei Plenare, la 28 mai 1952, cei trei „deviaționiști" au fost epurați din Biroul Politic și Secretariatul partidului, iar Vasile Luca și Teohari Georgescu „desărcinați" și din funcțiile pe care le (mai) dețineau pe linie de stat — vicepreședinți ai Consiliului de Miniștri, respectiv ministru de Interne — în cazul lui Teohari Georgescu. Ulterior, la 10 iulie 1952, se va produce și înlocuirea Anei Pauker din funcția de ministru de Externe ce o deținuse pînă atunci. Din perspectiva luptei pentru putere rămîne simptomatic faptul că, la numai cîteva zile după Plenara de la sfîrșitul lunii mai, la 2 iunie 1952, la propunerea Prezidiului Marii Adunări Naționale, Gheorghiu–Dej adaugă funcției de secretar general al partidului și pe aceea de Președinte al Consiliului de Miniștri. Ulterior, la Plenara CC al PMR din 1961, abuzurile întregii perioade de colectivizare forțată vor fi puse de Gheorghiu–Dej în seama celor trei „deviaționiști".

Eliminarea lui Lucrețiu Pătrășcanu

La numai o zi (22 octombrie 1945) după ce fusese ales în primul CC al PCR postbelic, la Conferința Națională a partidului, Lucrețiu Pătrășcanu propunea membrilor acestuia să fie desărcinat de orice fel de funcție la nivel central și trimis la așa–numita „muncă de jos", anunțînd, totodată, disponibilitatea sa în a-și da demisia și din funcția de ministru de Justiție. Era aceasta o primă reacție de frondă a lui Pătrășcanu la criticile la care îl supuseseră Gheorghiu–Dej și Gheorghe Apostol, cu doar o zi înainte. Chiar dacă Plenara CC al PCR a respins propunerile de autodemitere ale lui Pătrășcanu, episodul rămîne nu mai puțin semnificativ pentru tensiunea ce caracterizează relațiile dintre Pătrășcanu și noul lider al partidului, Gheorghiu–Dej. A urmat apoi incidentul din iunie 1945, cînd Pătrășcanu a ținut un prim discurs la Cluj în problema Ardealului de Nord, catalogat ulterior ca naționalist. O și mai mare iritare a produs cel de-al doilea discurs al său în inima Ardealului, socotit însă și mai naționalist pentru faptul de a fi afirmat preeminența calității de român în fața celei de comunist, într-un Cluj în care covîrșitoarea majoritate a comuniștilor erau maghiari. Rostit într-un context politic marcat, pe de o parte de greva generală cu caracter anticomunist declanșată de studenții clujeni la 11 mai 1946 și de apropiata deschidere a Conferinței de Pace de la Paris, la 29 iulie 1946, cînd problema Ardealului de Nord se număra printre chestiunile fierbinți ale actualității imediate, discursul a desăvîrșit atmosfera ostilă creată în jurul său, pecetluindu-i destinul politic.

La 28 aprilie 1948, la solicitarea lui Gheorghiu–Dej și a sovieticilor, Pătrășcanu a fost „reținut" și condus într-o casă secretă a partidului de la Băneasa, unde a fost interogat de o comisie special instituită compusă din Teohari Georgescu, Iosif Ranghet, Alexandru Drăghici și Gheorghiu–Dej însuși. Interogatoriile nu au dus la nici un rezultat și, după cîteva luni, comisia a fost dizolvată. Însă la 24 august 1948, Parchetul Curții București a dispus arestarea lui Lucrețiu Pătrășcanu ca „agent al siguranței burghezo–moșierești și agent al serviciului de spionaj englez". Ținut în arest la domiciliu într-o vilă de la Snagov mai bine de un an de la data emiterii mandatului de arestare, cazul a continuat să fie investigat de partid. În octombrie 1949, la presiunile sovieticilor (care la Budapesta declanșaseră procesul omonim antititoist László Rajk), cazul a fost transferat mai întîi Serviciului Secret de Informații de pe lîngă Consiliul de Miniștri, iar după ce Pătrășcanu a recidivat în tentativa de a se sinucide, în martie 1950, Ministerului Afacerilor Interne. O dată cu reluarea anchetei de către Direcția de Investigații a acestuia din urmă, condusă de Mișu Dulgheru și Gheorghe Mazuru (februarie 1951) și arestarea inginerului Emil Calmanovici, în mai 1951, cazul va cunoaște o nouă escaladare. Intrată într-un oarecare impas în vara lui 1951, după ce Remus Koffler și Lena Constante, colaboratoarea și prietena lui Pătrășcanu, au retras declarațiile incriminante inițiale, smulse sub presiune de către securiști, ancheta va fi reluată cu și mai multă rîvnă după înlăturarea de la putere, la Plenara CC al PCR din mai 1952 a grupării Pauker–Luca–Georgescu și înlocuirea acestuia din urmă din funcția de ministru de Interne cu Alexandru Drăghici. După ce Kremlinul renunțase la orice insistențe în privința „sancționării" lui Pătrășcanu, abordînd chiar o anumită indiferență față de rezolvarea afacerii, lăsată exclusiv pe seama conducerii de la București, în aprilie 1954 Gheorghiu–Dej a ordonat declanșarea procesului ce avea să conducă la eliminarea fizică a celui care prin cultura, contactele politice și prestigiul său, reprezenta o barieră în calea consolidării edificiului puterii sale politice proprii.

1952: Chivu Stoica, Gheorghiu–Dej, Gh. Apostol și N. Ceaușescu (de la dreapta)

Reacția la destalinizare

Reîntors de la Moscova unde luase parte la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS, Dej a păstrat consemnul conspirativității sub care Raportul Hrușciov fusese prezentat Congresului și nu a suflat nici un cuvînt despre destalinizare. A așteptat pînă la 23 martie 1956 cînd și-a prezentat Raportul în fața Comitetului Central al partidului. Tezele dezvoltate în cuprinsul său erau două la număr: România ar fi realizat deja destalinizarea prin epurările din 1952 ale „deviaționiștilor de dreapta" Vasile Luca, Teohari Georgescu și Ana Pauker; respectiv faptul că Stalin „se îndepărtase" de la înțelegerea marxist–leninistă a rolului personalității. Rezoluția Plenarei CC al PMR din 12 iulie 1956, consacrată dării de seamă prezentate de delegația PMR la Congresul al XX-lea al PCUS, vine să întărească imaginea reacției de tip protocronist a liderilor Partidului Muncitoresc Român față de Congresul destalinizării. Ceea ce frapează la parcurgerea acestui text sînt, dincolo de exprimările în cea mai autentică tradiție a limbajului de lemn, tendința de a îmbina obediența față de linia trasată de Moscova, cu avansarea ideii abordării în avans și a soluționării parțiale de către PMR a unora dintre chestiunile ridicate de către Congresul al XX-lea al PCUS.

În acest sens, erau apreciate drept „pozitive“, deși nu mulțumitoare pe deplin, „rezultatele obținute în ultimii ani în aplicarea principiului leninist al muncii și conducerii colective a organelor conducătoare de partid, întărirea democrației interne de partid și a disciplinei de partid“. Pe această bază, Plenara CC al PMR indică faptul că „studierea și dezbaterea lucrărilor Congresului al XX-lea al PCUS și a hotărîrilor sale“ să fie organizată „în strînsă și indisolubilă legătură cu studiul hotărîrilor Congresului al II-lea al partidului nostru, cu activitatea practică de traducere în viață a acestor hotărîri“. Fie doar și din scurtele fragmente citate, afirmarea timidă, în plan doctrinar a germenilor comunismului național se poate desprinde cu ușurință. Ei se adăugau seriei de pași timizi, dar concreți, pe care Dej îi făcuse deja la acea dată, pe linia generării unui anume spațiu de manevră în relațiile cu Kremlinul. Însă mai toți acești pași rămîneau circumscriși aproape exclusiv sferei economicului. Din această împrejurare, ortodoxismul politic de sorginte stalinistă ieșea, paradoxal, întărit. Și el s-a manifestat din plin cu prilejul revoluției maghiare, cînd regimul de la București a avut o atitudine mai mult decît cooperantă față de Kremlin. Atunci Dej a realizat poate cel mai bine faptul că promovarea comunismului național se putea face doar între anumite limite fără a risca intervenția sovietică. Trăind cu spectrul temerii că sprijinirea de către sovietici a liderilor antistaliniști ar putea conduce la înlăturarea sa, Dej a folosit cu șiretenie prilejul destalinizării pentru a-și consolida puterea. Sub pretextul epurărilor dictate de destalinizare și aparent copiind modelul sovietic, Dej i-a eliminat din competiția pentru funcția supremă pe ultimii potențiali adversari. Așa se face că atunci cînd la Moscova, în iulie 1957, erau epurați staliniști notorii precum Lazăr Kaganovici, Gheorghi Malenkov, Viaceslav Molotov și Dmitri Sepilov, la București erau epurați Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, cei ce speraseră că vor putea accede la demnitatea supremă în partid, folosindu-se de pretextul debarasării de Dej–stalinistul. Numai că în acest joc al luptei pentru putere, zarurile sorții au vrut să cadă de partea lui Gheorghiu–Dej. De acum încolo, desprinderea de Moscova și întronarea în interior a unui regim neostalinist aveau să meargă, în România, mînă-n mînă.

1954, Predeal: Gheorghiu–Dej și ambasadorul bulgar la București (al doilea din dreapta)

La originile desatelizării

La distanțarea de Kremlin, Gheorghiu–Dej a început să reflecteze îndată după moartea „țarului roșu“ (martie 1953). Cînd a realizat că Hrușciov urmărește înlocuirea secretarilor generali ai partidelor comuniste din țările satelizate rămași pe funcții de pe vremea lui Stalin cu personaje noi, adepte ale „noului curs“, Gheorghiu–Dej a descoperit avantajul de „a fi independent“. Pentru a cîștiga bunăvoința anglo–americanilor și a iniția, pe această cale, linia politică de deschidere parțială către Occident, în 1954 Gheorghiu–Dej a solicitat începerea de negocieri cu guvernele Marii Britanii și SUA în vederea reglementării datoriilor contractate de România față de cetățenii celor două state. După desființarea SOVROM-urilor, între 1955 și 1957, Gheorghiu–Dej, secondat de primul ministru Chivu Stoica, a solicitat în mai multe rînduri Washingtonului, prin șeful legației americane la București, Robert H. Thayer, sprijinul și cooperarea economică a Statelor Unite, arătînd totodată disponibilitatea Bucureștiului de a purcede la o regîndire de ansamblu a relațiilor româno–americane. Aceste contacte nu puteau însă să aducă cu sine efectele scontate, atîta timp cît speranțele celor două părți implicate în dialog erau deopotrivă de nerealiste. România spera să-și edifice imaginea unei „țări puternice și active [...] complet liberă și acționînd independent față de orice influență venită din afară, mai ales din partea Uniunii Sovietice“. În vreme ce Washingtonul spera să folosească comerțul ca pe un instrument de exercitare a presiunii politice asupra *establishment*-ului politic românesc, folosindu-se în acest sens de acele elemente care manifestau simpatii pro–occidentale. Într-un singur an (noiembrie 1955–noiembrie 1956), relațiile bilaterale româno–americane s-au îmbunătățit considerabil, dovezi peremptorii în acest sens constituindu-le vizitele unor reprezentanți ai agriculturii, industriei chimice și comerțului exterior din România în SUA (finalizate prin tranzacții comerciale, contracte de producție și obținerea unor licențe de export) și reînnoirea relațiilor culturale, artistice și sportive. Linia de totală obediență față de Moscova urmată de guvernul de la București după reprimarea revoluției maghiare, precum și atacurile directe la adresa SUA, nu numai că au „înghețat“ pentru un timp cursul ascendent al relațiilor bilaterale româno–americane, dar au convins Washingtonul de caracterul iluzoriu al speranțelor pe care și le pusese în introducerea unui sistem mai liberal de guvernare la București. Din acel moment, în cadrul contactelor cu oficialitățile române, partea americană a pus accentul pe necesitatea ca guvernul român să ofere nu declarații, ci dovezi clare ale bunelor sale intenții.

După primii pași către „independența“ în plan economic, au urmat cei întreprinși în plan politic și militar. După 1955, Dej va face eforturi pentru ameliorarea relațiilor cu Tito. Ele se vor concretiza, în anul următor, în vizitele reciproce ale celor doi lideri de partid și de stat (a lui Tito la București în iunie și a lui Gheorghiu–Dej la Belgrad, în octombrie), pe parcursul cărora vor fi puse bazele viitoarei colaborări la proiectul comun „Porțile de Fier“, antamat la ulterioara întîlnire la vîrf, din 1963. Dacă în 1955, după încheierea tratatului cu Austria, Gheorghiu–Dej s-a sustras însărcinării încredințate de partid de a discuta cu Hrușciov retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României, pasîndu-i-o lui Emil Bodnăraș, ulterior, după ce acest deziderat avea să se înfăptuiască, trei ani mai tîrziu, liderul român va prezenta evenimentul ca pe o realizare personală, ignorînd considerentele geopolitice, strategice și de oportunitate politică vizate de Kremlin în acel moment.

Confruntată cu tendința tot mai vizibilă în cadrul CAER de transformare a României într-un hinterland agrar al „lagărului socialist“, echipa lui Dej a trecut la elaborarea unui ambițios plan de industrializare accelerată a României. Asistînd la prezentarea sa la cel de-al III-lea Congres al partidului, din iunie 1960, Hrușciov nu a formulat obiecții, fapt ce a fost interpretat de către București drept o acceptare a sa tacită. Însă la cea de a XV-a sesiune a CAER, liderul sovietic a determinat adoptarea unui document ce consacra principiul „diviziunii internațional–socialiste a muncii“, ce intra în vădită contradicție cu proiectul românesc. Conflictul a izbucnit pe față la următoarea reuniune a CAER de la Moscova (iunie 1962), cînd echipa lui Dej a respins orice plan de planificare și integrare supranațională.

În paralel, Bucureștiul și-a accentuat orientarea economică spre Occident, semnînd cu un consorțiu anglo–francez, în 1963, contractul pentru constituirea Combinatului siderurgic de la Galați. Totodată, deteriorarea gravă a relațiilor dintre China și Uniunea Sovietică a oferit Bucureștiului prilejul de a juca cartea medierii între cele două mari puteri, asigurîndu-și, implicit, o anume protecție față de virtualul apetit al Moscovei de a reacționa la politica sa de independență precum în cazul Ungariei. În mediile occidentale nu a trecut neobservat faptul că România a fost singura țară satelit în care au fost publicate, fără a se avea consimțămîntul Kremlinului, extrase din scrisoarea CC al PC Chinez (14 iunie 1963) privitoare la chestiunile divergente dintre Moscova și Beijing. Același tip de joc politic l-a adoptat Dej și în conflictul sovieto–albanez, România fiind prima țară a blocului sovietic ce a reluat, după înghețul dictat de la Kremlin, în 1961, relațiile cu Albania.

Poziția adoptată de guvernul de la București în timpul „crizei rachetelor“ din Cuba (1962), cînd Dej s-a disociat de acțiunea sovietică printr-o scrisoare adresată președintelui John Kennedy, declarîndu-și totodată, prin intermediul lui Corneliu Mănescu, disponibilitatea către neutralitate în cazul unui conflict între cele două superputeri, a convins Administrația americană de seriozitatea intențiilor de desatelizare ale României. Ca urmare, politica Washingtonului de a trata diferențiat țările comuniste, folosind „arma“ comerțului ca element de sprijinire a acțiunilor întreprinse în direcția desatelizării (testată anterior cu bune rezultate în Iugoslavia și Polonia), a început să fie aplicată și în România.

Dincolo de fetișizarea sa din unghi național–comunist (dar și a unor tentative de minimalizare a semnificației sale, de dată recentă) momentul de turnură în afirmarea publică a atitudinii de „independență“ a României față de Moscova rămîne, totuși, Declarația Plenarei lărgite a CC al PMR din 15–22 aprilie 1964. Întemeierea pe principiile enunțate în „Declarația din aprilie“ a oferit cadrul ideologic al respingerii (prin intermediul unui articol publicat în iunie 1964 de către economistul român Costin Murgescu, în revista „Viața Economică“) „planului Valev“, ce preconiza crearea unor „complexe economice interstatale“ ce ar fi urmat să unească sudul României, nordul Bulgariei și estul URSS. Și tot ele au stat la baza atitudinii de frondă adoptate de echipa lui Dej pe parcursul reuniunii Comitetului Consultativ al Tratatului de la Varșovia din 19–20 ianuarie 1965. Atunci delegația română s-a opus — pentru a nu-i indispune pe chinezi — menționării, în textul Declarației comune, a ideii opoziției față de proliferarea armelor nucleare. Și tot atunci a fost respins proiectul creării unui Consiliu al miniștrilor de Externe ai țărilor Tratatului, precum și ideea augmentării autorității Comandamentului General al Pactului de la Varșovia.

Există suficiente temeiuri pentru a presupune că acest curs al desatelizării ar fi fost continuat și chiar accentuat de către Dej în perioada imediat următoare, dacă maladia pulmonară cu complicații hepatice, de care suferea, nu ar fi pus capăt vieții sale, la 19 martie 1965. ■

Gheorghiu–Dej, în 1962, în timpul vizitei oficiale din Indonezia

România sub zodia stalinismului întîrziat

Nicolae Ceaușescu

Stelian TĂNASE

Regimul Ceaușescu cuprinde două perioade de cîte 12 ani. Anul 1977 împarte simetric perioada 1965–1989. Anul cel mai greu al guvernării lui Nicolae Ceaușescu a fost 1977. Pînă atunci, regimul avusese destule succese. În 1965, cînd Ceaușescu a preluat puterea de la Gheorghiu–Dej, România trăia sub efectul declarației din Aprilie 1964, cînd liderii din jurul lui Gheorghiu–Dej au formulat o politică externă emancipată de URSS. Declarația a stîrnit senzație în capitalele europene. La București, s-a produs apoi un pelerinaj de lideri politici necomuniști: Charles de Gaulle, Willy Brandt, Richard Nixon, Valéry Giscard d'Estaing. Cînd a preluat puterea, Ceaușescu era cel mai tînăr lider din Europa anilor '60 — 47 de ani. Trei ani mai tîrziu, în zilele invadării Cehoslovaciei *(v. „Dosarele Istoriei“, 8/24, 1998)*,, popularitatea sa a ajuns la apogeu. Refuzul de a participa la invazie, și mai ales discursul ținut din balconul CC al PCR, în 21 august 1968, l-au lansat pe scena mondială. El a folosit eficace momentul august 1968 pentru a acapara întreaga putere. În cîțiva ani, i-a înlăturat pe cei în care nu avea încredere și s-a înconjurat de fideli, mai ales de rude. Reformele declanșate la începutul anilor '60 se restrîng treptat. Ce-l interesează pe Ceaușescu nu este o schimbare, fie și parțială a sistemului, ci controlul complet asupra celorlalți. Retorica lui din primii ani ai puterii a fost pură demagogie. El milita pentru liberalizare cînd trebuia să lovească în oamenii lui Gheorghiu–Dej (Bârlădeanu, Gaston Marin, Drăghici, Maurer). Atunci le reproșa stalinismul predecesorului, abuzurile, procesele anilor '40–'50. Cînd trebuia să ducă la supunere pe cineva ataca liberalizarea ca pe o erezie, și impunea unitatea întregului popor în jurul lui și disciplină de partid. Pentru a se impune, el a aplicat modelul întîlnit, în 1971, în China lui Mao și în Coreea de Nord a lui Kim Ir Sen. Adorația de care erau înconjurați cei doi lideri asiatici a dorit să o aplice în România. Independența țării și „amenințarea“ granițelor de către sovietici au constituit puternice instrumente de presiune asupra societății românești. Cine contesta politica sa trebuia să fie, în viziunea lui Ceaușescu, un om al Moscovei sau vîndut altor puteri străine. Generalul Wojciech Jaruzelski, alt dictator comunist (considerat de Adam Michnik un liberal în comparație cu colegul dîmbovițean), scrie în memoriile sale: „(...) Românii și-au plătit independența față de Moscova instutuind la ei acasă un regim extrem de sever, un regim dictatorial. Ceaușescu, dorind să evite cu orice preț și cea mai mică critică ideologică din partea sovieticilor, și-a transformat țara într-un veritabil lagăr–model. Oricum, într-un lagăr“ *(Les chaines et le refuge,* p. 204).

După zece ani

Rînd pe rînd, oamenii lui Dej dispar din pozițiile de vîrf. Ultimii sînt Maurer și Bodnăraș. Primul îl propulsase pe Nicolae Ceaușescu ca șef al partidului, al doilea, pe Elena Ceaușescu. La mijlocul anilor '70, la zece ani de la preluarea puterii nu mai exista bici un rival în jurul său, toți membrii Biroului Politic i se supun. În urma sa, zece ani ezitanți, cu multe succese diplomatice. Doi președinți americani la București, Nixon șí Ford, admiterea României în GATT, Banca Mondială și FMI. Pe plan intern, Ceaușescu s-a lansat într-o cursă accelerată de dezvoltare. Rata acesteia atinge 12%, una dintre cele mai înalte din lume. Naționalismul comunist și cultul personalității sînt alte aspecte ale politicii sale interne. Liberalizarea anilor '60 ia sfîrșit în 1971. În 1974, I. Gh Maurer demisionează.

Puținele frîne în calea politicii sale dispar. Conflictul între activiștii de partid și

N. Ceaușescu și mama sa

ideologi, pe de o parte, și elitele profesionale, pe de alta, ia sfîrșit prin victoria primilor. Ceaușescu se autoproclama președinte și poza „monarhic“ cu un sceptru de aur. Salvador Dali îi trimite cu acel prilej un mesaj suprarealist, reprodus de „Scînteia“, ca elogiu!

Ceea ce se vede mai puțin este că în ciuda investițiilor masive în industrie, al eforturilor populației modernizarea întîrzie. Nivelul de trai continuă să fie printre cele mai reduse din Europa. Ineficacitatea economiei este tot mai mare. Opțiunile regimului — de a dezvolta o industrie chimică, siderurgică și constructoare de mașini mult prea mari pentru nevoile țării — încep să se simtă. Ceaușescu se încăpățînează în planurile lui utopice. El vrea să fabrice totul în țară. Pentru această industrie el face datorii mari și imprudente în anii ’70. Șocul petrolier lovește grav economia românească. Prețul energiei a crescut în 1973, 1975, 1978 de cîteva ori. URSS refuza să mai livreze petrol sub prețul pieței mondiale, ca răspuns la sfidările liderilor de la București, dar și din cauza propriilor dificultăți. Planurile lui Ceaușescu sînt ruinate. Dar el se încăpățînează să continue. Situația românilor se înrăutățește. Ceaușescu, simpatizat în virtutea inerției, în amintirea sfidării URSS din august 1968, este privit cu un ochi tot mai critic. O populație cu sentimente net antirusești și antisovietice pare să uite că are un nivel de trai sub nivelul aproape al intregii Europe, și că se bucura de tot atîtea libertăți. Naționalismul, frica de o invazie sovietică însă încep să nu mai țină de hrană și căldură.

În iarna anului 1977, scriitorul Paul Goma se alătură „Chartei 77“, abia lansată la Praga. Apoi îi scrie o scrisoare de protest lui Ceaușescu. Gestul este considerat o blasfemie, un gest de lezmaiestate. Nimeni nu i se mai adresase „dictatorului țăran“ în asemenea termeni. Manifestul lansat în februarie este semnat de zeci de persoane. Campania de strîngere de semnături pe care o lansează Goma îi aduc arestarea. El este deținut mai multe luni și anchetat. Presa occidentală relatează pe larg situația. Cum regimul ține la prestigiul său, Paul Goma este eliberat și la scurtă vreme, în toamna anului 1977, părăsește țara. În ciuda curajului cert al inițiatorului și a justeței cauzei pe care o apăra, el rămîne izolat în mediile culturale. Puțini dintre scriitori, artiști, oameni de știință, profesori îndrăznesc să i se alăture. Cu siguranță că dacă atunci cîteva zeci de persoane cu trecere în cultura română ar fi semnat protestul lui Paul Goma, România ar fi urmat alt curs, ar fi scăpat măcar parțial de formele aberante pe care dictatura le-a lùat în anii ’80. Un alt prilej ratat, în 1977, a fost greva din 1–3 august. Atunci, 30.000 de mineri din Valea Jiului au declarat grevă, au ocupat minele și au refuzat să discute cu autoritățile locale. Un înalt reprezentant al guvernului a venit să negocieze, dar a fost reținut de greviști. Ei cer să discute numai cu Ceaușescu. Întîlnirea are loc, Ceaușescu promite tot ce i se cere. Întors la București, el a dat ordin să fie arestați șefii greviștilor. Unii dintre ei au fost dați dispăruți. Alții au fost strămutați în alte localități. Valea Jiului devine obiectul unei masive supravegheri polițienești. Sînt muncitori aduși din alte zone ale țării. Ceaușescu, în fața dificultăților, speriat că protestele muncitorești se vor înmulți, lansează un nou program economic, în toamna aceluiași an. El va cădea însă, repede, în uitare. Aplicarea lui ar fi însemnat diminuarea puterii partidului, mai ales a clanului său.

„Mișcarea Goma“ și grevele minerilor au atras atenția asupra situației din România. Cancelariile occidentale au preferat însă să o ignore. Occidentul a continuat să-i acorde sprijin. Ceaușescu era privit ca omul din august 1968. El era încă folositor ca „spărgător al unității de monolit a blocului sovietic“. Exista și un alt motiv pentru a fi sprijinit de Occident. În politica sa externă, Ceaușescu juca rolul unui intermediar. El a ajutat la stabilirea contactelor dintre Egipt și Israel, la sfîrșitul anilor ’70, care s-au încheiat cu Acordurile de la Camp David. El a păstrat legăturile cu URSS și China, aflate în conflict.

Și-a oferit serviciile pentru încheierea războiului din Vietnam și a făcut contacte între Hanoi și Washington DC. A mediat legături între China și SUA, la începutul anilor ’70. Vestul a răspuns acestor poziții ale Bucureștiului. Charles de Gaulle vine în România în mai 1968, președintele Nixon vine în România în august 1969, președintele Gerald Ford, în august 1975. Ceaușescu vizitează oficial SUA în 1973, 1975 și 1978. Este primit de Valéry Giscard d’Estaing, Margaret Thatcher, Giulio Andreotti, Willy Brandt și Helmuth Schmidt. În 1983, George Bush, pe atunci vicepreședinte al SUA, vine la București.

Megalomanie și împrumuturi

În plin elan megaloman, la începutul anilor ’70, Ceaușescu face împrumuturi substanțiale pentru a-și finanța proiectele de industrializare forțată. Împrumuturile ajung la scadență la începutul anilor ’80. Șocul petrolier a micșorat spațiul de manevră al Bucureștiului. Cu o petrochimie supradimensionată, România trebuie să importe mari cantități de petrol pentru a asigura capacitățile de producție existente. Cum în 1979 șahul Iranului este răsturnat de revoluția fundamentalistă a ayatolahilor, economia românească se trezește brusc, la începutul anilor ’80, într-o situație critică.

Aventurismul lui Ceaușescu apare limpede. Eșecul politicilor duse în anii ’70 este evident. Nu și pentru Ceaușescu. Un alt lider comunist aflat în situație asemănătoare este Edward Gierek. Venit la putere în RP Polonă după căderea lui Gomulka, el a luat masiv credite externe, pe care nu a putut să le returneze. Grevele din august 1980, care propulsează „Solidaritatea“, îl determină pe Gierek să se retragă. Ceaușescu este convins, după evenimentele din Polonia, că de vină sînt creditorii străini. Ei l-au obligat pe liderul de la Varșovia să facă concesii de la principiile guvernării comuniste. Hotărîrea lui este să plătească în timp cît mai scurt cele 10 milioane de dolari datorii externe, pentru a nu permite amestecul străin în politica sa. Această decizie a dus la ruinarea industriei românești. Suma nu era mare, dar obsesia „independenței“, ca și refuzul de a introduce reformele în economie cerute de FMI și Banca Mondială l-au dus la amintita decizie. În anii ’80, populația este supusă la nenumărate sacrificii. Investițiile scad rapid, mai ales în segmente legate de consum și standardul de viață. Ceaușescu nu înțelege să renunțe la proiectele sale. El se lansează în două proiecte–gigant, mari consumatoare de fonduri: Canalul Dunăre–Marea Neagră și Casa Poporului. Anii ’80 au fost anii unei continue degradări a standardului de viață. Mortalitatea infantilă crește, durata medie a vieții scade. Asistența sanitară se depreciază rapid. În plan politic, regimul devine tot mai personal. Cultul lui Ceaușescu este tot mai amplu, asemănător cu al lui Kim Ir Sen, cu care împărtășește amibițiile unui comunist dinastic. Nicu Ceaușescu este pregătit să preia puterea. Formele cultului lui atinge forme ilare și sufocă societatea românească. Televiziunea, posturile de radio au zilnic programe de elogii la adresa sa. Ziarele au în fiecare zi fotografii și articole care preamăresc persoana dictatorului. Acestui cult i se adaugă ascensiunea politică a soției sale, Elena. Ea devine membră a CC al PCR, apoi viceprim–ministru. Ea este al doilea om în stat, iar influența ei pe culoarele puterii rivalizează cu aceea a soțului. Propaganda oficială nu încetează o zi să elogieze faptele celor doi. Fundalul acestui cult este un naționalism tot mai apăsat. Orice critică este înăbușită. Aparatul de securitate supravegheaza orice persoană care este bănuită că s-ar afla în dezacord cu regimul.

În 1979, „cultul personalității lui Ceaușescu“ este contestat chiar în partid. La Congresul XII al PCR, un vechi militant, Constantin Pârvulescu, în cuvîntarea sa îl atacă pe Ceaușescu. Cuvintele sale sînt repede acoperite de zgomotul produs de partizanii lui Ceaușescu. Jurnaliștii străini sînt prezenți, și agențiile de presă relatează incidentul. Este un gest singular. În PCR, spre deosebire de alte partide comuniste, nu a apărut clivajul între duri, staliniști, pe de o parte, și reformiști, pe de alta. Mai curînd în PCR a existat o anumită animozitate din partea vechii gărzi, epurată de oamenii lui Ceaușescu în deceniul 1965–1974. Ignorați de noua gardă, uneori privați de privilegiile de care se bucuraseră în anii ’50–’60, aceștia s-au manifestat cînd și cînd împotriva dictatorului. Vîrful de aisberg al acestei situații a fost „Scrisoarea celor șase“, din martie 1989. Fenomenul disidenței, deși redus în comparație cu alte țări din blocul sovietic, se dezvoltă: Mihai Botez, Vlad Georgescu, Dorin Tudoran, Radu Filipescu, Vasile Paraschiv, Gabriel Andreescu, Doina Cornea, Dan Petrescu sînt cîteva nume. România a cunoscut și o tentativă de creare a unui sindicat independent, SLOMR, în 1979 (dr. Ionel Cana), blocat de Securitate. Evenimentele din Polonia anilor 1980–1981 provoacă neliniște la București. Regimul se teme că exemplul muncitorilor polonezi va fi contagios. Cînd Jaruzelski instituie legea marțială, la 13 decembrie 1981, Ceaușescu răsuflă ușurat. Deși disidenții rămîn izolați, fără influență în societate, ei reușesc să se facă cunoscuți. Prin ei, pretenția regimului că ar fi unanim susținut de populație este definitiv compromisă.

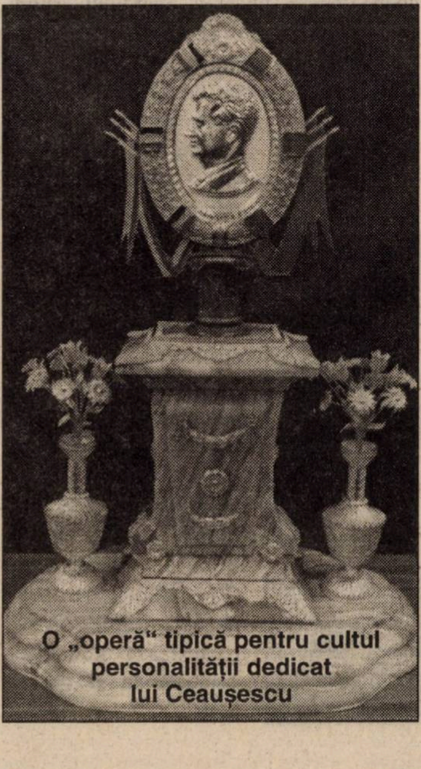

O „operă“ tipică pentru cultul personalității dedicat lui Ceaușescu

Anii destinderii

Anii ’70 sînt anii destinderii. Ceaușescu jucase rolul lui în pregătirile Conferinței de la Helsinki, organizată de altfel la inițiativa liderilor sovietici. La sfîrșitul anilor ’70 va avea un alt rol de jucat în apropierea egipteano–israeliană, cum jucase un rol în 1970–’72 în reluarea relațiilor americano–chineze. În decembrie 1979, acest rol este epuizat, o dată cu sfîrșitul destinderii. Moscova își trimite trupele în Afghanistan. Doi ani mai înainte, începe să desfășoare rachetele SS 20. La Washington, alegerile pentru Casa Albă sînt cîștigate de Ronald Reagan, care are o cu totul altă politică față de URSS. El preferă să declare marele său rival drept „imperiul răului“, și să instaleze rachetele Pershing și Cruise în Europa Occidentală. El declanșează, ca ripostă la programele intense de înarmare sovietică, din ultimii 20 de ani, care răsturnaseră echilibrul între supraputeri în favoarea URSS, Inițiativa de Apărare Strategică. Cu aceasta, perioada destinderii se încheie. Un nou război rece este declanșat. Ceaușescu urmărește atent noile evoluții. Dar cel mai atent era la ce se petrece la Moscova. Din octombrie 1965 pînă în noiembrie 1982, stăpînul Kremlinului a fost L.I. Brejnev. Ceaușescu a reușit să se acomodeze cu el. În ciuda cîtorva sfidări minore și a uneia de proporții, din august 1968, Brejnev și echipa lui (Kosîghin, Podgornîi, Suslov, Andropov) au înțeles că pericolul nu venea de la dogmaticul lider de la București. Mai mult, el servea de argument al toleranței sovieticilor față de țările Tratatului de la Varșovia. De altfel, în anii ’80, Ceaușescu a renunțat în plan economic mai ales la pretențiile sale de independență față de URSS. Structura comerțului exterior arăta o creștere constantă a URSS ca partener economic principal, și mai ales dependența de resursele de energie.

Ceaușescu, în noul context al crizei economice, își schimbă atitudinea față de CAER, pe care îl subminase continuu. El cere o mai strînsă conlucrare, integrarea piețelor, ajutor economic, piețe pentru produsele industriei românești. Apelurile sale au devenit tot mai insistente pe măsură ce situația se deteriora. El refolosește retorica internaționalismului, la care se renunțase la mijlocul anilor '50. Ce avea nevoie economia românească era o reformă, fie și în limitele sistemului, care să mai relaxeze tensiunile. Era exact ce nu dorea Ceaușescu. Dispariția lui Brejnev, apoi a lui Andropov și Cernenko și apariția lui Mihail S. Gorbaciov, hotărît să reformeze sistemul, au schimbat radical situația lui Ceaușescu, mai ales pe plan internațional. De vreme ce SUA, Occidentul, Japonia puteau de acum negocia direct cu Kremlinul, nu mai aveau nevoie de intermediari ca Ceaușescu și alții. Pe de altă parte, ideea că nu se fac reforme pentru a nu îi stîrni pe sovietici, cade. Moscova se lansează într-un program de schimbări — *glasnost* și *perestroika* – pentru a face față dificultăților și mai ales crizei de sistem, pe care vor să îl salveze. Ceaușescu nu vede în reforme decît o nouă amenințare pentru el și regimul său. Refuză categoric să treacă la schimbări, fie pretinzînd că România nu are nevoie de reforme, că sistemul românesc este perfect, fie că el a făcut deja reformele necesare în anii '60–'70, și că este deci un precursor al *glasnostului* și *perestroikăi*. Va spune aceste lucruri în mai 1987, cu ocazia vizitei la București a lui Gorbaciov.

Cîteva luni mai tîrziu, în noiembrie, demonstrația muncitorilor din Brașov este un avertisment. El marchează începutul agoniei regimului. De acum, numărătoarea inversă este declanșată și nimic nu o poate opri. Riposta lui Ceaușescu este cea obișnuită. Întîi represalii. Apoi, cîteva zile, magazinele sînt bine aprovizionate. Urmează un spectacol de propagandă prilejuit de aniversarea a 70 de ani de viață, în ianuarie 1988. În același timp, ca în Orwell, sînt anunțate „raționalizări la produsele alimentare", întreruperi ale energiei, simptome ale situației dramatice în care se afla economia. Triumfalismul aniversării nu poate ascunde trista realitate a penuriilor multiple, a cozilor nesfîrșite, a sărăciei, a orașelor aflate în întuneric. În februarie 1988, la inițiativa „Chartei 77", mai multe ambasade românești sînt pichetate în semn de protest pentru represiunea și austeritatea din România. În aprilie același an, Ceaușescu anunță planul de sistematizare a satelor. Din cele 12.000 de sate, 7.000 urmau să fie înlocuite de 550 așezări agroindustriale pînă în anul 2000. În iunie, România se opune formei finale a Acordului asupra Drepturilor Omului, acceptată de celelalte 35 de țări la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, de la Viena. Motivul era că acordul prevedea amestecul în treburile interne. În iulie, clauza națiunii celei mai favorizate expiră și România nu cere reînnoirea ei. Cu același motiv. Clauza prevedea amestecul în treburile interne. În august, presa de la București publică atacuri la adresa reformelor din Ungaria, după eșecul convorbirilor de la Arad cu Arpad Göncz.

În septembrie, regele Mihai cere din Elveția opoziție la politica lui Ceaușescu. Comunitatea europeană și Consiliul Europei protestează împotriva planului de sistematizare.

„Primul vînător al țării" — Ceaușescu

Politică anacronică

Politica lui Ceaușescu mergea împotriva a tot ce se întîmpla în lume în a doua jumătate a anilor '80. El devine un simbol al conservatorismului, al fanatismului ideologic, un personaj care nu trebuia frecventat. Epoca diplomației internaționale, a primirilor fastuoase, a vizitelor unor lideri occidentali la București s-a încheiat. Ceaușescu este complet izolat. Presa mondială nu întîrzie să-l catalogheze drept Ubu și să denumească capitala dictatorului „Ubucurești" sau „Ceaușima", din cauza distrugerii unei treimi din oraș, pentru a face loc unor construcții faraonice inspirate de arhitectul lui Hitler, Albert Speer, și de fantomaticul oraș Phenian. „Umbrela" sovietică dispare. Ghenadi Gherasimov, în 1987, purtător de cuvînt al Ministerului de Externe de la Moscova, a lansat formula înlocuirii „doctrinei Brejnev" cu „doctrina Sinatra". Asta însemna că liderii de la Kremlin nu se vor mai amesteca în treburile interne ale guvernelor comuniste și nici nu vor mai trimite Armata Roșie dacă vor fi contestate. Cînd Ceaușescu aterizează pentru o vizită de trei zile, la 4 octombrie 1988, pe aeroportul Vnukovo, Gorbaciov nu vine să-l întîmpine. Delegația română este primită rece. Gorbaciov, în discursul oficial din 5 octombrie, are un ton foarte critic. Cîteva zile mai tîrziu, în schimb, este primit cu mari onoruri în Berlinul de Est de un alt opozant al *perestroikăi,* Erich Honecker. Honecker, Husák, liderul cehoslovac, Jivkov, liderul bulgar, alcătuiesc tabăra conservatorilor. Întors acasă, într-un discurs ținut la 28 octombrie, Ceaușescu, reafirmă opoziția la reforme. El susține în continuare planul de sistematizarea satelor și anunță din nou reduceri de energie pentru populație și raționalizări la alimente. Demolările în București continuă. Dispar, unul după altul, cartiere istorice, biserici, mii de locuințe etc. Protestele externe, semnalele din partea presei străine și a unor grupuri create ad–hoc în Occident nu îl conving să se oprească. Mai mult, el accelerează toate aceste construcții și proiecte, în ciuda izolării tot mai acute și a unei imagini tot mai negative pe plan internațional. Ceaușescu încearcă să se sustragă evoluțiilor externe, care merg în direcția contrară imprimată de el politicii românești. La 5 ianuarie1989, delegația de la București cere insistent 17 amendamente proprii la Acordul de la Viena cu privire la Drepturile Omului. Conferința se blochează. România acceptă în final forma tratatului, la Viena, dar insistă ca o parte dintre articole să nu fie obligată să le respecte. Cere, de asemenea, să aplice după interpretări proprii, acordul. Ceilalți găsesc poziția „ilegală și inacceptabilă“. În februarie, Suedia propune Comisiei pentru Drepturile Omului a ONU să investigheze abuzurile privind drepturile omului în România. Mai multe proteste internaționale sancționează demolarea satelor, dărîmarea bisericilor, situația minorității maghiare etc.

La 10 martie, „Scrisoarea celor șase“, semnată de mai mulți foști demnitari comuniști, apare în „New York Times“. Scrisoarea provoacă senzație. Printre semnatari, doi foști șefi ai PCR — Constantin Pârvulescu, Gheorghe Apostol —, un fost ministru de Externe — Corneliu Mănescu, un membru al Biroului Politic, fostul ambasador al României la Washington și ONU. O săptămînă mai tîrziu, în cotidianul „Libération“ din Paris apare un interviu al poetului Mircea Dinescu îndreptat împotriva lui Ceaușescu, de asemenea cu mare ecou. Măsurilor punitive, mai mulți intelectuali le răspund cu o scrisoare de solidarizare (Mihai Șora, Al. Paleologu, Geo Bogza, Dan Hăulică). O altă scrisoare de solidarizare semnată de 23 tineri intelectuali este trimisă atunci cînd regimul ia măsura interzicerii primului protest (Magda Cârneci, Alin Teodorescu, Ion Buduca, semnatarul acestor rînduri etc.). La Bruxelles, se anunță că 1.000 de localități au adoptat 1.000 de sate din România, ca protest împotriva demolării lor. România întărește măsurile de pază la granița cu Ungaria, pe unde fug mii de români, peste 20.000 în prima parte a anului 1989. La 12 aprilie, Ceaușescu anunță încheierea plății datoriilor externe. 10 miliarde de dolari plătiți cu mari sacrificii din partea populației și cu prețul ruinării economiei. La 7–8 iulie 1989, în București are loc întîlnirea la vîrf a Tratatului de la Varșovia. Se discută situația internă din țările blocului și relațiile Est/Vest. Dezacordul între reformiști și conservatori este evident. Conflictul dintre Ungaria și România, pe mai multe chestiuni, devine deschis. Ungaria era într-un stadiu avansat al reformei. Erau deja permise partidele politice, companii private în comerț, producție și servicii. Toate acestea erau pentru Ceaușescu adevărate erezii, trădări ale comunismului. Presa de la Budapesta ataca realitățile politice românești și lua apărarea minorității maghiare. Situația din Polonia, unde, la 4 iunie, „Solidaritatea“ cîștigase alegerile, era o altă temă de nemulțumire pentru conservatorii din blocul sovietic. În acele zile, George Bush face o vizită în Polonia și Ungaria, prilej pentru presa românească de a publica articole negative pentru faptul că președintele american a refuzat să viziteze Bucureștiul. La 11 iulie Comunitatea Europeană întrerupe negocierile pentru tratatul comercial și cooperare, începute încă în aprilie 1987. La 1 august, un interviu cu regele Mihai este difuzat de televiziunea din Budapesta. Regele spune că oamenii sînt tratați în România ca animalele și sînt vînduți pentru dolari dacă doresc să emigreze. Bucureștiul își recheamă ambasadorul de la Budapesta în semn de protest. Tot în august, Nicolae Ceaușescu cere intervenția trupelor țărilor blocului sovietic împotriva primului guvern necomunist care se instala la Varșovia. După o buclă de 20 de ani, Ceaușescu cerea ceea ce refuzase categoric în 1968: intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia pentru blocarea evoluției politicii interne dintr-o țară comunistă. Între timp, multe lucruri se schimbaseră și în blocul sovietic și în lume. Ceaușescu era confruntat cu eșecul guvernării sale, într-un mediu politic internațional radical modificat, în care el era deja de mai multa vreme izolat.

Agonia comunismului

Regimurile comuniste europene intrau în ultima fază a agoniei lor. Est-germanii își începuseră, în vara acelui an, exodul spre Vest, ocupînd ambasadele lor din mai multe țări, după ce granița austro-ungară fusese deschisă. Lucrurile luaseră o întorsătură neașteptată, care vor duce în cîteva luni la dispariția tuturor acestor regimuri. Ceaușescu se apropia de propria sa catastrofă, fără să înțeleagă însă ce se petrece.

Cînd are loc Congresul al XIV-lea al PCR toată Europa trăia în revoluție. La Varșovia, se instituie primul guvern necomunist. La Budapesta, partidul comunist se autodizolvase. La Berlin, infamul zid căzuse. La Praga, străzile erau pline cu sute de mii de demonstranți. La Sofia, Todor Jivkov fusese înlăturat. Numai la București era liniște. Aveai impresia unei irealități. România trăia în alt ev. Ruptă de realitate. Un zid pînă la cer părea că înconjoară România.

Ambasadorii occidentali nu participau — în semn de protest pentru încălcarea drepturilor omului — la lucrările Congresului XIV. Sînt luate măsuri speciale de securitate. Multor ziariști occidentali li se refuză acreditarea. La București, armata patrula pe străzi împreună cu miliția, gărzile patriotice și civili. Yasser Arafat era singurul lider politic străin venit la București.

Congresul începe luni, 20 noiembrie. Unii se așteptau ca — în ultimul ceas — să se întîmple ceva. În 1979, Pârvulescu îl criticase pe Ceaușescu și ceruse să nu fie reales în fruntea PCR. Va avea cineva curaj acum să ceară același lucru? La Sofia, Todor Jivkov fusese răsturnat de membrii Biroului Politic cu doar o săptămînă înainte. Pentru a nu avea vreo surpriză, o campanie lansată cu multă vreme înainte de congres cere realegerea lui Ceaușescu. Cei 3.308 delegați la Congres sînt aleși cu atenție dintre cei mai supuși. Toți au mandat să îl aleagă pe Ceaușescu secretar general.

Ceaușescu ține un discurs de peste cinci ore. Delegații se ridică în picioare de 67 de ori pentru a scanda numele lui Ceaușescu. Ce aud ei? Întîi de toate, angajamentul lui Ceaușescu de a nu urma exemplul celorlalte partide comuniste din vecini. „Unele state socialiste — spune el — au adoptat măsuri pentru creșterea bogăției unora și creșterea sărăciei poporului. Această atitudine nu este socialistă și nu putem în nici un fel să o aprobăm“. Ceaușescu lasă foaia cu textul scris și spune la un moment dat: „Ce spunem acelora care vor să deschidă drumul spre capitalism? Ce făceau ei atunci cînd erau în poziții de conducere? Răspunsul este că și-au folosit funcțiile să blocheze socialismul și nu au servit poporul!“. „Capitalismul — a continuat el — se caracterizează astăzi prin șomaj, oameni fără locuințe și analfabetism tot mai răspîndit. La asta se adaugă crima și drogurile, care au devenit probleme naționale în multe țări". Aceasta era în viziunea dictatorului român imaginea capitalismului către care se îndreptau celelalte țări din jur.

Zidul de la Berlin căzuse, tot ce spune Ceaușescu este „că existența celor două Germanii trebuie să continue să fie o realitate în Europa astăzi și mîine!". Ceaușescu credea că dacă întoarce spatele realității se va salva. Cere anularea Pactului Stalin–Hitler și a consecințelor sale, ceea ce se voia o aluzie la Basarabia și Bucovina, ocupate de sovietici prin înțelegere cu Hitler. Ceaușescu atingea coarda naționalismului. Dar e greu de crezut că mai atingea pe cineva în condițiile de penurie și sărăcie acută din țară.

Cuplul dictatorial — Elena și Nicolae Ceaușescu la o festivitate de 23 August

Ceaușescu spune că „plata datoriilor externe *(făcute de el însuși, nu de altcineva, n.n.)* este un mare succes al politicii statului nostru și pune capăt unei lungi perioade de dependență de monopolurile străine și capitalul străin".

Nicolae Ceaușescu cheamă supraputerile (ale căror lideri, Gorbaciov și Bush, urmau să se întîlnească, peste zece zile, la Malta) să treacă la dezarmare. El cere denuclearizarea Europei pînă în 1995 și eliminarea armelor atomice pînă în 2000. Congresul este în plină ficțiune. Blocul sovietic se prăbușește, iar Ceaușescu ține discursuri utopice. El viza întîlnirea de la Malta care se pregătea. „Iată de ce, astăzi, omenirea este foarte sensibilă la un posibil nou acord între Statele Unite și URSS în detrimentul celorlalte popoare".

Partea din discurs în care se ocupă de problemele interne nu este decît un elogiu al „perioadei de înflorire pe care o cunoscuse România" de cînd era el la putere. În acest timp, populația trăia cu 100 grame de unt și 1/2 pui pe lună. Energia termică nu funcționa în apartamente, nici gazul pentru gătit, apa funcționa cîteva ore pe zi. Puținii corespondenți străini, admiși de el să relateze despre Congres, sînt halucinați de atmosfera Bucureștilor. Sînt mirați de acești stranii locuitori, cărora le este frică să converseze cu străinii, deși vorbesc bine limbi străine. Sînt mirați de puternica frică a locuitorilor pentru o misterioasă instituție, „Securitatea". Sînt perplecși în fața situației dezastruoase a aprovizionării cu alimente. Nu le vine să creadă cît de rele sînt condițiile de trăit. Ei, corespondenții străini, nu fac legătura între țara despre care vorbește Ceaușescu și țara reală. „Situația este mai proastă aici decît în orice altă țară din Europa!".

Cu toate astea, opoziția față de politica lui Ceaușescu nu se face simțită, remarcă jurnaliștii străini și diplomații de la București. Nu există grupuri organizate de intelectuali ca în Polonia și Ungaria, ca în Cehoslovacia. Securitatea și metodele ei par să fi îngenunchiat rezistența. Biserica Ortodoxă nu își apără enoriașii, nu face opoziție ca în Polonia, Cehoslovacia, ori RDG. Ea este complice cu regimul. În ultima vreme, a acceptat demolarea a 13 biserici, multe dintre ele monumente istorice, pentru a face loc proiectelor faraonice ale dictatorului. Abia în 1989 unii intelectuali și foști lideri comuniști au reacționat la politica lui Ceaușescu. Dar o opoziție nu este încă organizată.

Securitatea este principalul instrument al menținerii puterii. România este singura țară din Europa unde orice mașină de scris trebuie declarată la Miliție, cu probe de literă, pentru ca orice hîrtie scrisă la mașină care ar circula să fie identificată. Prin lege, orice discuție cu un străin trebuie raportată Securității. Populația este sfătuită insistent să nu aibă legături cu străinii. Circulă zvonul că, în proporție de 1/4, locuitorii sînt informatori ai Securității. Telefoanele sînt ascultate frecvent. Orice atitudine de opoziție la deciziile regimului duce la hărțuirea celui curajos, la concedierea lui, la ancheta Securității". Se semnalează cazuri de dispariție. Cînd cel în cauză este prea cunoscut, primește un pașaport și este silit să emigreze.

În 1989, Nicolae Ceaușescu se afla la putere de 24 de ani. La Congresul al XIV-lea, Nicolae Ceaușescu a fost reales — în unanimitate — șef al partidului. Multe dintre rudele sale se aflau în CC al PCR. Unul dintre fiii săi, Nicu, este membru supleant al Comitetului Executiv, iar soția sa, Elena, membru plin. Celălalt fiu, Valentin, este și el ales între cei 467 de membri ai CC al PCR. Aproape nici o schimbare la vîrf, totul pare nemișcat. În ciuda zvonurilor din oraș că se vor produce schimbări. Se apropie prăbușirea și Ceaușescu nu realizează că zilele regimului său sînt numărate. Nu schițează nici un gest de adaptare la noile împrejurări. România rămăsese, la data Congresului, singura dintre țările CAER în care regimul nu suferise transformări. Singurul apel al lui Ceaușescu este la ordine și disciplină. Imaginația lui politică era epuizată.

Mitingul din Piața Palatului, la terminarea Congresului, este transmis în direct de Televiziunea Română, singura transmisie în direct de multă vreme. O regie atentă a serviciilor de propagandă îl arăta pe Ceaușescu și fidelii lui înconjurați de entuziasmul popular. Mulțimea adusă din întreprinderi l-a așteptat patru ore, pentru a-l saluta pe ales timp de zece minute. Se striga, în cor, orchestrat de activiști: „Ceaușescu, eroism, România, Comunism!". Entuziasmul era, evident, artificial. Aceeași mulțime, peste o lună, îl va huidui, exact în același loc, în Piața Palatului, devenit unul dintre punctele fierbinți ale revoluției române. ■

Primul conducător al României postcomuniste

Ion Iliescu: Crochiu mental-politic

Cristian SANDACHE

A scrie despre personalitatea d-lui Ion Iliescu, actualul președinte al PDSR, comportă mari dificultăți, fie și pentru faptul că este vorba despre un om politic activ, iar perioada în care el a dominat practic viața publică românească ne este încă foarte aproape sub aspect temporal. Există și o multitudine de clișee, de reacții afectiv–eruptive (pro sau contra) care grevează încă asupra unei analize. Trecerea anilor va conferi un plus de claritate acestui portret, iar contribuția primului șef al statului român de după căderea comunismului va fi judecată de către istorici fără ură și fără părtinire. Observațiile noastre vor fi (inevitabil) sumare și vor viza mai ales dimensiunea intelectual–psihologică a *omului* Iliescu.

Fidel idealurilor stîngii

În ciuda acuzațiilor care i s-au adus (legate de experiența sa de fost activist PCR), Ion Iliescu s-a considerat întotdeauna un pragmatic, un observator atent al realității. Într-un interviu acordat, în 1990, lui Nicolae Manolescu, președintele de atunci al României opina că e foarte important „să ne putem debarasa de orice fel de ideologii, reprezentînd dogme sau modele mentale prestabilite". Vorbea mai curînd un tehnocrat, un scientist, decît un om politic. Cu toate acestea, afectiv, Iliescu a rămas fidel idealurilor stîngii și nu a făcut niciodată un secret din aceasta. Datele biografiei sale l-au indicat a fi un moderat de stînga, un reprezentant al inteligheнției care a admis și faptul că în ciuda finalităților adesea nefericite „utopiile au animat totdeauna gîndirile generoase".

Atuurile personalității iliesciene au fost remarcate încă de la începuturile carierei sale politice. Cei care l-au cunoscut direct admit, aproape în totalitate, că Ion Iliescu este inteligent, cult, cu o vie curiozitate față de ceea ce este nou — mai cu seamă în domeniul tehnico–științific. În plus (în comparație cu alți reprezentanți ai nomenclaturii comuniste), el posedă o mare deschidere către dialog. Alexandru Paleologu era de părere că principala calitate a omului Iliescu ar fi capacitatea de „a asculta", ceea ce denotă un spirit tolerant.

Același distins cărturar își amintea de elevul de liceu Ion Iliescu, capabil a purta o discuție în contradictoriu cu un soi de încăpățînare, însă întotdeauna într-o manieră civilizată. Mai tîrziu, popularitatea de care s-a bucurat constant în medii diferite a certificat faptul că poseda o charismă incontestabilă. Adversarii l-au acuzat de populism ieftin, demagogie, limbaj desuet. Se omitea (pe cît posibil) dimensiunea intelectuală a personalității sale, faptul că, în ciuda formației sale tehnice, Iliescu este un cunoscător destul de avizat în domenii precum literatura social–politică, artele plastice, teatrul etc.

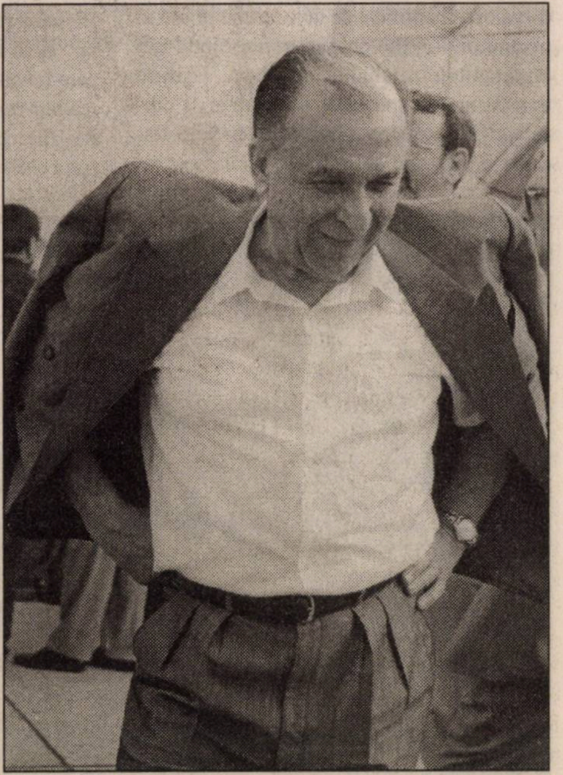

Nina și Ion Iliescu

Modelul prezidențial conturat de Iliescu a fost comentat în moduri diferite. J.F. Brown își explica succesele electorale din 1990 și 1992 ale acestuia prin aceea că „a fost aproximația cea mai apropiată de ceea ce voiau românii: o figură paternală“. În același timp, o analiză sociologică mai atentă ar demonstra, probabil, că majoritatea cetățenilor României aparține unui potențial electorat al stîngii fie și pentru faptul de a se fi format în timp într-un context istoric ce le-a influențat reflexele și sistemul de valori. Identificat de unii cu un simbol al trecutului, Ion Iliescu a adus în sprijinul său argumentele realității imediate. Evitînd transformările spectaculoase care ar fi presupus (în viziunea sa) costuri sociale riscante, a preferat să adopte o strategie graduală, prudentă. Adversarii au identificat aceasta cu o trăsătură de caracter a omului: ambiguitatea, ezitările în fața luării unor decizii rapide. Un observator neutru ar trebui însă a admite că reconstrucția instituțională a României (finalizată, în linii generale, între 1993–1994) recomanda mai curînd un model de acțiune de tipul celui încarnat de către președintele Iliescu. Stilul său avea mai degrabă motivații practice decît politice...

„Un om sentimental“

Părinte spiritual al PDSR (fondat în 1992), Ion Iliescu nu a mai putut suplini în 1996, prin imaginea sa, sentimentul general creat atunci, după care stînga românească este uzată, neatractivă, cantonată în stereotipuri. Adversarii i-au reproșat, din nou, faptul de a nu fi un bun cunoscător al colaboratorilor săi, alegîndu-i mai curînd pe temeiuri afective. Însuși Ion Iliescu a recunoscut că e „un om sentimental“ și că nu dorește să se schimbe, atribut care (deși onorant etic) riscă a se transforma într-un bumerang pe plan politic. Pentru Ion Iliescu, valorile social–democrației au (probabil) o poziționare mai „de stînga“

Ion Iliescu

Repere cronologice

Născut la Oltenița, la 3 martie 1930, în familia unui muncitor CFR-ist, militant socialist. Studii primare în orașul natal și în Capitală, studii gimnaziale și liceale în București („Industrial–Polizu“, „Spiru Haret“ și „Sf. Sava“)

- **1944: Se înscrie în UTC**
- **1949: Face parte din CC al UTM**
- **1950–1953: Studii superioare la Institutul Politehnic din București (Facultatea de Electrotehnică), apoi la Institutul de Energetică din Moscova. Prin formația profesională, specialist în domeniul gospodăriei apelor și al ecologiei**
- **1953: Devine membru al PMR**
- **1956: Secretar al CC al UTM**
- **1957: Deputat în MAN**
- **1957–1960: Președintele Uniunii Asociațiilor Studențești din România.**
- **1960–1965: Adjunct al șefului Secției Propagandă și Agitație al CC al PMR**
- **1967–1971: Prim–secretar al CC al UTC, ministru pentru problemele tineretului**
- **1969–1979: membru supleant al CPEx al CC al PCR**
- **1970: membru al Academiei de Științe Sociale și Politice**
- **1971: Secretar al CC al PCR cu probleme de propagandă și educație**
- **1971–1974: Secretar cu propaganda al CJ al PCR Timiș**
- **1974–1979: Prim–secretar al CJ al PCR Iași**
- **1979–1984: Președinte al Consiliului Național al Apelor**
- **1984–1989: Director al Editurii Tehnice**
- **22 decembrie 1989: Membru al Consiliului de conducere al FSN**
- **20 mai 1990: Președinte al României (ales cu 85,07% din voturi)**
- **11 noiembrie 1992: președinte al României, ales în al doilea tur de scrutin (61,43% din sufragii), învingîndu-l pe candidatul CDR, Emil Constantinescu (38,57%). În primul tur de scrutin (27 septembrie 1992), Ion Iliescu obținuse 47,34% din totalul voturilor, iar contracandidatul său 31,24%**
- **3 noiembrie 1996: Primul tur al noilor alegeri prezidențiale. Ion Iliescu obține 32,25% din voturi, fiind urmat de Emil Constantinescu (28,21%)**
- **17 noiembrie 1996: Al doilea tur al alegerilor prezidențiale. Cu 54,41% din voturi (față de 45,59% ale lui Ion Iliescu), Emil Constantinescu este ales președinte al României**

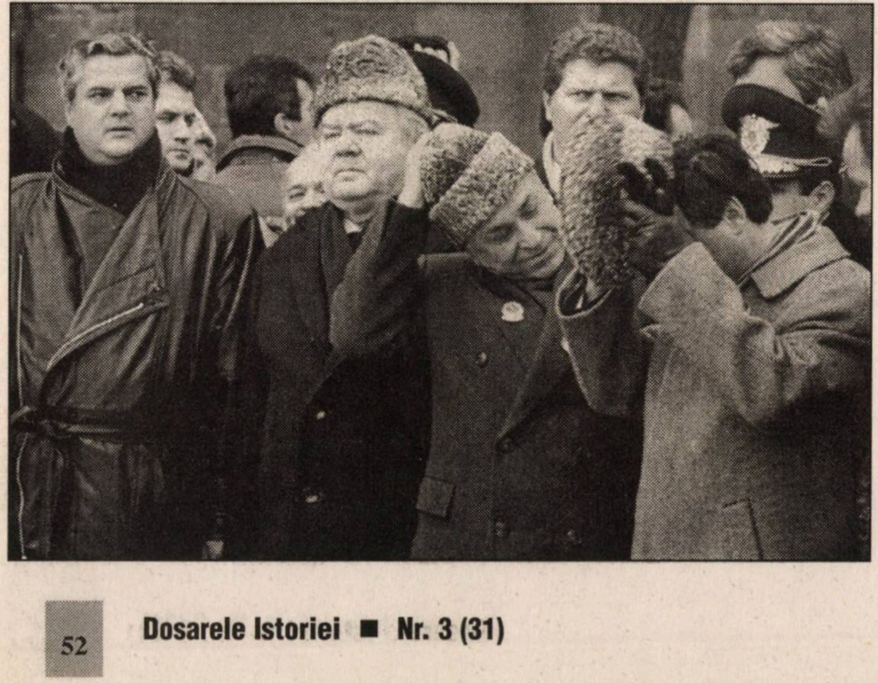

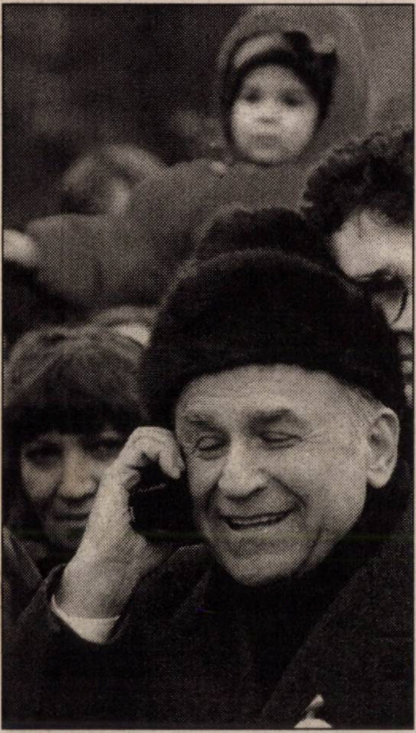

decît ale altor actori politici din România (cei ce se reclamă de la acestea). În 1994, Ion Iliescu scria: „Sistemul stalinist, de care ne-am descotorosit, a oferit României, în domeniul cultural, un alt tip de «cîştiguri sociale» pe care ar fi iresponsabil să le pierdem". Un sociolog a vorbit atunci despre un reflex al bunului simţ cotidian care ar caracteriza gîndirea politică a d-lui Ion Iliescu. Era un contrast evident, prin comparaţie cu discursul lui Petre Roman, sau al candidatului prezidenţial al FSN din 1992 (Caius Traian Dragomir) — ambii respingînd aproape în totalitate „plusurile" perioadei 1947–1989. „Neocomunismul" lui Ion Iliescu trebuie interpretat (credem) mai curînd ca o excesivă prudenţă în aplicarea efectivă a unor modele occidentale (în sensul operaţional al expresiei), prudenţă care poate fi nu numai un rezultat al ecourilor inerţiale inevitabile unei anumite experienţe ci şi a unei relative fragilităţi interioare. Pe plan diplomatic, Iliescu nu s-a remarcat prin iniţiative de amploare (exceptînd poate ideea reconcilierii istorice cu Ungaria, din 1996), preferînd tactica „paşilor mărunţi", a cuceririlor „pe etape", cu un grad mai ridicat de siguranţă. Instinctul său politic a fost însă aproape întotdeauna prompt, iar simţul tactic — o evidenţă. Tipic lider român pentru o perioadă istorică de o asemenea complexitate, Ion Iliescu a ştiut (în termeni sportivi) să joace mai bine în apărare decît în atac. (Expresia îi aparţine lui Paul Dobrescu.) Sub aspect strict doctrinar, preşedintele Iliescu a încercat să aplice conceptul de „convergenţă a sistemelor", în sensul realizării unei posibile simbioze capitalism–socialism, fiecare dintre sistemele amintite „contribuind" cu ceea ce ele au avut mai viabil. Preţuitor de dată veche al economistului Galbraith (un posibil model), Ion Iliescu a găsit în analizele acestuia un argument în favoarea conceptului în care continuă să creadă şi acum: „economie socială de piaţă". Sub aspectul receptării sale ca imagine publică, susţinătorii l-au considerat modest, sobru, apropiat de oameni, corect în viaţa privată, experimentat şi inteligent, în vreme ce adversarii săi l-au calificat cel mai frecvent drept adversar al capitalismului, ultrarigid, ranchiunos, fidel al Moscovei...

Dacă un om este suma faptelor sale, cu atît mai mult o personalitate publică trebuie judecată din acest unghi de vedere. La urma urmei, istoria se rescrie aproape în permanenţă... ■

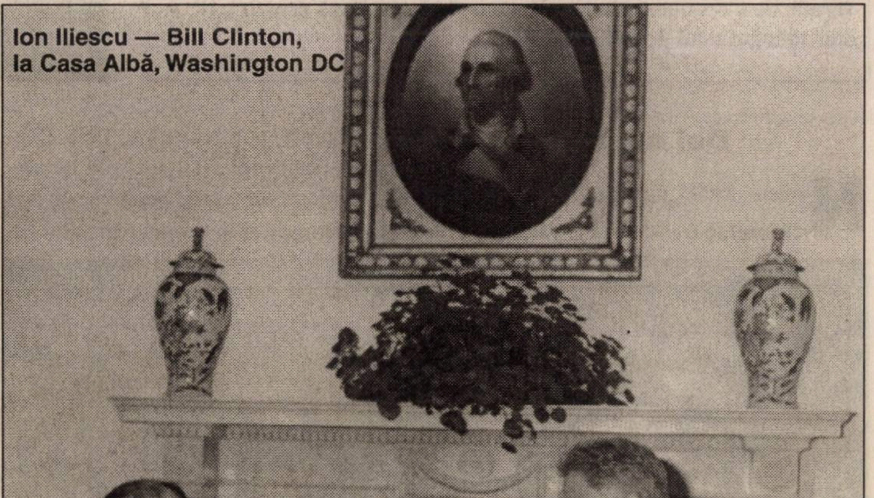

Ion Iliescu — Bill Clinton, la Casa Albă, Washington DC

Trecerea românilor de la speranță la dezamăgire

Emil Constantinescu

Liviu Marius BEJENARU

PRESEDINTIA•ROMANIEI

18 noiembrie 1996. Pentru prima dată după decembrie 1989, românii sînt iarăși fericiți. Candidatul Convenției Democrate la funcția de președinte al României, dl Emil Constantinescu, de care se legau în special speranțele tinerilor de rupere a țării de trecutul comunist și asigurarea unui trai decent, a ieșit victorios. În București, străzile sînt practic blocate, „ca la revoluție“, după cum remarcă cineva, iar mulțimea agită afișele electorale ale CDR. Oamenii care au reușit să intre în Primăria Capitalei se grăbesc să-l felicite pe președintele nou ales. O grămadă de „fripturiști“ stau la coadă pentru a săruta mîna doamnei Nadia Constantinescu. Într-un scurt discurs, dl Emil Constantinescu mulțumește electoratului care „i-a acordat încrederea“. „Știu prea bine că această victorie este doar în prea mică măsură o victorie a mea, ea este o victorie a milioanelor de cetățeni români care au înțeles că România are nevoie de o democrație adevărată, de o economie sănătoasă, de o viață mai bună pentru toți“, a mai adăugat noul președinte.

Doi ani mai tîrziu

Nimeni, astăzi, nu pare să-și mai aducă aminte de acele zile. Românii o duc mai prost ca în noiembrie 1996. Cancelariile occidentale și cercurile de afaceri manifestă tot atît de puțin interes față de România, ca și în timpul regimului Iliescu. În Capitală, se face simțită tot mai mult temerea că România ar putea intra în 1999 în incapacitate de plată.

Nadia și Emil Constantinescu

Președintele Emil Constantinescu a devenit între timp, dintr-o mare speranță, o mare dezamăgire. Românii îl privesc nu cu ostilitate, ci cu indiferență, care, la drept vorbind, reprezintă adevăratul coșmar al oricărui politician.

Explicația acestei atitudini trebuie căutată în prestația de pînă acum a președintelui. Spre deosebire de un veritabil șef de stat, care are o idee despre cum ar trebui să arate țara pe care o conduce, făcînd din această idee o adevărată obsesie (după expresia lui Philippe Moreau Defarges), președintele Constantinescu nu este obsedat decît de proiectarea în conștiința românilor a propriei personalități. Șeful statului manifestă mai multă preocupare pentru felul în care vor scrie despre el manualele de istorie.

De altfel, se poate observa cu ușurință că toate acțiunile prezidențiale, atît pe

Predarea ștafetei la Cotroceni: Constantinescu–Iliescu

plan intern, cît și extern au stat sub semnul exagerării de către Emil Constantinescu a propriei personalități. În consecință, ele au fost prezentate cu un tam–tam neobișnuit, ca o chestiune de viață și de moarte, la care nu există alternativă. Emil Constantinescu s-a visat în postura unui conducător de oști care intră victorios în Capitală, aclamat de populație și invidiat de adversari.

Realitatea a fost însă necruțătoare cu domnul președinte. Campania de aderare la NATO, de pildă, a ajuns să aibă momente de isterie, deși pentru mulți observatori era evident faptul că spațiul Baltica–Marea Neagră va rămîne multă vreme o zonă tampon pentru Rusia. Dorind să fie un fel de Winston Churchill, care să facă cu mîna semnul victoriei din balconul Universității, președintele a sfîrșit ca un Neville Chamberlain, stingherit și bătut cu condescendență pe umăr de Bill Clinton în scurta vizită a acestuia la București.

În acest timp însă, absorbit de asemenea acțiuni, dl Emil Constantinescu nu a sesizat un fapt: altele erau preocupările și așteptările populației. Nici integrarea în NATO, nici în UE, nici „drumul mătăsii“, ci niște realități mult mai concrete: creșterea prețurilor, degradarea nivelului de trai, nesiguranța zilei de mîine. Chiar și lupta împotriva corupției a lăsat indiferentă pînă la urmă opinia publică, președintele fiind perceput ca un Don Quijote în lupta cu morile de vînt. În consecință, între așteptările și speranțele prezidențiale și realitățile cotidiene nu putea apărea decît o prăpastie.

Dezamăgit de eșecurile suferite, dl Emil Constantinescu consideră, probabil, că România este o țară prea mică pentru aspirațiile sale. Vinovată de ce se întîmplă este „o anumită parte a presei“ care dis-

Maria Constantinescu. mama actualului presedinte

Emil Constantinescu

Repere cronologice

Născut la Tighina (astăzi, în Republica Moldova), la 19 noiembrie 1939, primul dintre cei trei copii ai unui inginer agronom, care fusese detașat din Vechiul Regat pentru a participat la dezvoltarea Basarabiei. Tatăl, Ion, provenea dintr-o familie din Oltenia și avea opt frați. Bunicii mamei, Maria, au fost mocani transilvăneni. După război, în condițiile în care Basarabia a fost anexată de URSS, familia Constantinescu se mută în actualul jud. Argeș. Acolo, în satul Brădet, Emil Constantinescu și-a petrecut copilăria. Studiile medii și le-a făcut la Liceul „N. Bălcescu“ din Pitești, iar cele superioare la Facultatea de Drept din București (absolvită în 1960), respectiv la Facultatea de Geologie și Geografie a Universității din Capitală (promoția 1966). Doctor în geologie, specialitatea mineralogie (1979). Căsătorit, din 1963, cu Nadia Ileana, jurist de profesie, care i-a fost colegă de facultate. Familia Constantinescu are doi copii, Dragoș și Norina.

- **1960–1961: Consultant juridic la Arbitrajul Pitești**
- **1966–1991: Carieră didactică (asistent, lector, conferențiar, profesor) la Universitatea din București, la Catedra de mineralogie, Secția inginerie geologică și geofizică**
- **1990–1992: Prorector al Universității București**
- **1992–1996: Rector al Universității din București și președinte al Consiliului Național al Rectorilor din România.**

Fost membru PCR, după decembrie 1989 a devenit membru fondator și lider al Solidarității Universitare și al Alianței Civice. La primul congres al AC a fost ales vicepreședinte, devenind apoi președinte al AC și al Fundației Române pentru Democrație. În noiembrie 1992, ales președinte CDR. La scrutinul electoral din septembrie 1992, a candidat din partea CDR la funcția de președinte al țării, situîndu-se pe locul doi (cu 31,24% din totalul voturilor exprimate la primul tur de scrutin, respectiv 38,57% la al doilea). Reales președinte al CDR, în martie 1995, a devenit candidatul unic al Convenției la alegerile prezidențiale. În decembrie 1995, aderă la PNȚCD. În urma celui de-al doilea tur de scrutin, din 17 noiembrie 1996, Emil Constantinescu cîștigă cursa electorală pentru funcția supremă în stat, preluînd, la începutul anului următor, de la contracandidatul său, Ion Iliescu, președinția României.

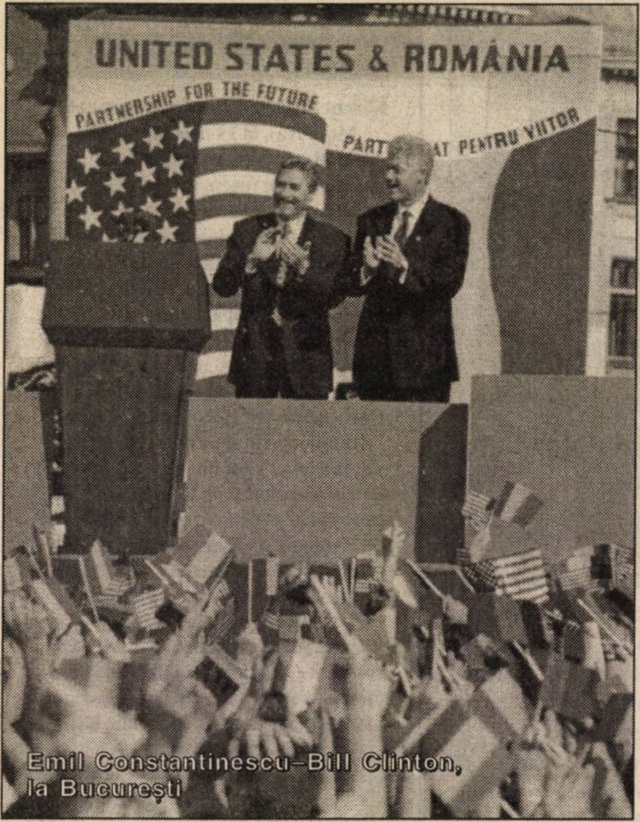

Emil Constantinescu–Bill Clinton, la București

Emil Constantinescu și Petru Lucinschi, președintele Republicii Moldova

torsionează realitatea și nu-i înțelege acțiunile, uitînd că aceeași presă i-a facilitat acum peste doi ani succesul. Vinovate sînt și țările occidentale care manifestă cinism și dezinteres față de România, deși, dacă ar avea răbdare să răsfoiască un manual de teoria relațiilor internaționale, domnul președinte ar constata că Occidentul este preocupat de acele țări unde interesele sale economice și politice sînt bine definite. Și garantate.

Un președinte rupt de realitate

Faptele enumerate mai sus conduc spre o singură concluzie: președintele Constantinescu este rupt de realitate. Omul care acum doi ani era aclamat și purtat pe brațe de către mulțime a ajuns un străin în propria țară. Cine mai avea îndoieli și le-a risipit recent urmărind emisiunea TVR1 „Ediție specială“, din 12 februarie a.c. Nimic nu pare să-l sperie pe domnul președinte Emil Constantinescu. Nici degradarea vieții populației, care este sfătuită „să aștepte constructiv“, nici erodarea autorității statale sau consecințele ultimelor „mineriade“. Nici măcar posibilitatea ca România să intre în incapacitate de plată nu este luată în calcul. „Un stat nu poate da faliment“, declară președintele, care repetă — culmea ironiei sau, poate, a cinismului — afirmația oficialilor comuniști români începînd cu mijlocul anilor '70 (Ion Rațiu, *România de astăzi,* București, Ed. Expres, p. 142).

Care va fi în continuare evoluția politică a președintelui Emil Constantinescu? Toate sondajele de opinie indică o scădere, încet dar sigur, a popularității sale. O parte a electoratului îl preferă, în continuare, ca pe o alternativă la acapararea puterii de către un lider extremist. Electoratul președintelui săvîrșește însă o mare eroare: în opinia noastră, tocmai rămînerea la putere a lui Emil Constantinescu pe durata a încă unui mandat va netezi cel mai bine calea României spre un nedorit regim autoritar. ■

O veche tradiție românească perpetuată pînă în zilele noastre

Conducătorii statului, comandanți supremi ai armatei

Petre OTU

În epoca medievală, conducătorii statelor românești au avut, pe lîngă calitatea de *domn,* și pe cea de *mare voievod.* Prima sublinia faptul că monarhul era conducător (stăpîn) al întregii țări, el fiind cunoscut în documentele slave sub numele de „gospodin“ (Țara Românească), „gospodar“ (Moldova), iar în cele latine de „dominus“, „princeps“ sau „palatinus“. A doua calitate a presupus o realitate foarte complexă, dar care a însemnat, în primul rînd, funcția de comandant militar suprem al țării. Tradiția ca domnul să asigure comanda supremă a forțelor armate ale țării s-a păstrat și în epoca modernă, acest lucru fiind stipulat în actele fundamentale care au stat la baza funcționării statului român, de la mijlocul secolului trecut pînă în prezent.

Prevederi constituționale

Reorganizarea pe baze moderne a forțelor militare ale țării, hotărîtă prin Tratatul de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), și-a găsit materializarea în Regulamentele Organice, intrate în vigoare la 1 iulie 1831, în Țara Românească, și la 1 ianuarie 1832, în Moldova. Ele cuprindeau cîte un capitol separat (al XI-lea, în Țara Românească, și al VII-lea, în Moldova) în care se detaliau misiunile, structura organizatorică, recrutarea, datarea, instruirea și conducerea a ceea ce s-a numit „miliția națională“ sau „straja pămîntească“.

Domnitorul era comandantul de căpetenie al forțelor armate din fiecare țară, dar comanda lor efectivă a fost încredințată **spătarului** în Muntenia și **hatmanului** în Moldova.

Convenția de la Paris (7/19 august 1858) prevedea ca forțele armate din cele două țări să primească o organizare identică. În caz de primejdie sau pentru necesități de instruire se puteau reuni, acțiune ce putea fi decisă de unul din domnitorii celor două țări. În acest caz, comandantul șef al oștilor reunite va fi desemnat alternativ de fiecare domnitor.

Regele Ferdinand I și principele Carol, în inspecție pe front (1917)

Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris, inițiat de Alexandru Ioan Cuza și aprobat prin plebiscit (10/22–14/26 mai 1864), nu făcea referiri la problemele conducerii armatei, dar legislația militară adoptată în anii următori stipula explicit rolul șefului statului. Astfel, Legea pentru organizarea puterii armate în România (27 noiembrie/9 decembrie 1864) prevedea că domnitorul țării era comandant suprem al oștirii, ministrul de război fiind „intermediarul domnitorului pentru comenduirea și administrarea armatei“.

Constituția promulgată de domnitorul Carol I, la 1/13 iulie 1866, stipula la art. 93 că regele este „capul puterii armate“, el conferind în această calitate gradele militare. Potrivit legislaturii militare ulterioare, șeful statului era ajutat să-și exercite prerogativele de Ministerul de Război, ca organ al administrației militare centrale, și de Marele Stat Major pentru pregătirea operativă a armatei și a țării.

Aceeași prevedere se regăsește și în Constituția din 1923 (art. 88), dar noul act normativ stipula la articolul 122 înființarea unui „Consiliu superior al apărării țării, care se va îngriji, în mod permanent, de măsurile necesare pentru organizarea apărării naționale“. Acest organism s-a înființat în martie 1924, el fiind compus din președintele Consiliului de Miniștri, ca președinte, nouă miniștri (de război, externe, interne, finanțe, agricultură, lucrărilor publice, sănătății publice, industriei și comerțului, comunicațiilor) și Consiliul Superior al Oștirii, cu vot consultativ. Consiliul, convocat de președintele său, se întrunea de cel puțin două ori pe an dar regele putea dispune întrunirea sa, ori de cîte ori găsea acest lucru necesar.

Constituția din 27 februarie 1938, care a pus bazele regimului de autoritate personală al regelui Carol al II-lea, menținea prevederea că monarhul este „capul oștirii“, dar acorda acestuia în plus „dreptul de a declara războiul și de a încheia pace“ (art. 46). La 5 septembrie 1940, după prăbușirea granițelor țării, Carol al II-lea a suspendat Constituția din 1938 și l-a învestit pe generalul Ion Antonescu cu depline puteri pentru conducerea statului român. A doua zi, Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său, Mihai I. Deși cu atribuțiile drastic diminuate, noul monarh și-a păstrat statutul de „cap al oștirii“, dar întreaga răspundere a guvernării a fost preluată de generalul Ion Antonescu, devenit „Conducător“ al statului român. Prin repunerea parțială în vigoare a Constituției din 1923 (31 august 1944), regele Mihai și-a păstrat calitatea de cap al oștirii pînă la 30 decembrie 1947.

Constituția din 13 aprilie 1948 lăsa nerezolvată problema comandantului suprem al armatei, declararea stării de război fiind atributul recent înființatei Marii Adunări Naționale (art. 39 al. 6; art. 44, al. 12). În schimb, cea din 24 septembrie 1952 stipula că Prezidiul Marii Adunări Naționale „numește și revocă pe comandantul suprem al forțelor armate ale Republicii Populare Române“, fără a se preciza persoana învestită cu această înaltă răspundere.

La 5 noiembrie 1952, s-a înființat Consiliul Militar Superior, avînd în frunte pe președintele Consiliului de Miniștri (la acea dată, Gheorghe Gheorghiu–Dej), iar ca locțiitor pe ministrul forțelor armate. Noul organism avea largi atribuții privind organizarea, conducerea, instruirea armatei, stabilind practic politica militară a statului român.

În martie 1969, a fost adoptată Legea nr. 5 prin care s-a înființat Consiliul Apărării, președinte fiind secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Art. 5 al actului normativ preciza că președintele Consiliului Apărării este comandantul suprem al forțelor armate. Aceste prevederi reflectau întărirea considerabilă a pozițiilor lui Nicolae Ceaușescu, care i-a succedat lui Gheorghe Gheorghiu–Dej, în 1965, ca lider al partidului comunist.

În luna martie 1974, prin modificarea Constituției din 1965, s-a instituit funcția de președinte al țării, deținută de Nicolae Ceaușescu. Art. 74 al legii fundamentale prevedea că „președintele Republicii Socialiste România este comandantul suprem al forțelor armate și președinte al Consiliului Apărării“.

În sfîrșit, Constituția din 8 decembrie 1991 stabilește că președintele României este comandantul forțelor armate, îndeplinind concomitent și funcția de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării (art. 92). Acest ultim organism a fost înființat prin Legea din 13 decembrie 1990, din el făcînd parte, între alții, miniștrii Apărării, de Interne, Industriei și Comerțului, șeful Marelui Stat Major, directorii Serviciului Român de Informații, Serviciului de Informații Externe etc.

În concluzie, începînd cu „domnul Unirii“, Alexandru Ioan Cuza, și pînă în prezent, șeful statului român a fost și comandantul forțelor armate, el avînd la dispoziție, din 1924, și un organism de specialitate în care se dezbăteau problemele militare ale țării.

Pregătire și calități militare

Învestiți cu marea răspundere de a conduce forțele militare ale țării, șefii statului nostru au beneficiat fie de o pregătire specifică, fie de o familiarizare cu problemele ostășești.

Astfel, Alexandru Ioan Cuza, după absolvirea studiilor din străinătate, a intrat, la 15/27 septembrie 1837, cadet (aspirant la gradul de ofițer) în cadrul armatei. În 1840, a părăsit oștirea, ocupînd diverse funcții în sistemul administrativ și judecătoresc al Moldovei. Reîntors în țară (1849), după exilul cauzat de participarea la revoluția din 1848, el a fost reîncadrat în oștire, la 16/28 martie 1857, cu gradul de sublocotenent. În numai două luni de zile, el a avansat pe scara ierarhiei ostășești pînă la gradul de maior. Gesturile sale politice, între care demisia din funcția de pîrcălab de Covurlui, ca semn de protest față de falsificarea alegerilor pentru Adunarea ad–hoc, i-au adus o mare popularitate în opinia publică românească. Caimacamul Nicolae Vogoride, încercînd să-l atragă de partea sa, l-a avansat la gradul de colonel (20 august/1 septembrie 1858) și l-a numit ca ajutor al hatmanului armatei Moldovei.

După cîteva luni, colonelul Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn atît în Moldova, cît și în Țara Românească, persoana lui devenind simbolul voinței de unitate a poporului român.

După șapte ani de mari realizări și reforme, Alexandru Ioan Cuza a fost silit să abdice (11/23 februarie 1866), în locul său fiind proclamat domn, la 10/22 mai 1866, Carol I de Hohenzollern. În conformitate cu tradiția acestei familii imperiale germane, Carol a fost destinat carierei militare. A absolvit școala de cadeți din Münster (1856) și Școala de artilerie și geniu din Berlin (1857), obținînd gradul de sublocotenent. Pînă la venirea sa în România (1866), Carol a dus, cu puține întreruperi, o viață de ofițer la Berlin, făcînd serviciul în Garda regală prusiană și în Regimentul al II-lea de dragoni. A participat, de asemenea, ca voluntar, la războiul purtat de Prusia împotriva Danemarcei.

După ce România s-a proclamat regat, la 14 martie 1881, prin „Pactul de familie“ (18 mai 1881) Ferdinand de Hohenzollern, nepotul de frate al regelui Carol I, a fost proclamat succesor la tron. Viitorul monarh s-a înscris la Școala militară din Kassel (1885), fiind înmatriculat în Regimentul 1 infanterie de gardă din Potsdam, unitate din care făcuseră parte bunicul și tatăl său. În anul următor (14 noiembrie1886), Ferdinand a fost înscris ca sublocotenent în controalele Regimentului 3 linie din țară, el continuîndu-și, însă, studiile în Germania. La sfîrșitul lunii aprilie 1889, s-a stabilit în România, pregătindu-se, sub îndrumarea autoritarului său unchi, pentru calitatea de viitor șef de stat. O latură importantă a acesteia a reprezentat-o parcurgerea carierei militare. La 19 martie 1889, a fost avansat locotenent, iar la 26 aprilie același an — căpitan. După trei ani, la 29 decembrie 1892, a fost avansat maior și numit comandant al Batalionului 2 vînători, unitate pe care a comandat-o pînă în noiembrie 1895. În același an, Ferdinand a fost avansat locotenent–colonel (ianuarie) și colonel (noiembrie). Cu acest grad a comandat cîțiva ani Regimentul 4 roșiori. La 8 aprilie 1898, a primit gradul de general de brigadă, la 10 mai 1904, general de divizie și la 7 aprilie 1911, pe cel de general de corp de armată. În calitatea sa de moștenitor al Tronului a condus, de multe ori, manevrele regale, ce se desfășurau anual și a exercitat diverse funcții militare cum ar fi inspector general al cavaleriei, inspector general de armată, președinte al comisiilor de acordare a gradului de general și de numire a comandanților de regimente etc. Activitățile militare desfășurate, experiența pe care a dobîndit-o la diverse eșaloane i-au fost de mare folos, așa cum vom vedea, în perioada 1913–1919. Fire timidă și rezervată, de o mare sensibilitate, cu o formație multilaterală, Ferdinand nu avea totuși calități militare deosebite în sensul clasic al cuvîntului, lipsindu-i, în special, voința, absolut necesară unui comandant de oşti. A reuşit să se impună, însă, prin cultura sa, prin superioara înţelegere a lucrurilor, prin ţinuta sa morală din timpul războiului.

Primul Hohenzollern născut pe pămînt românesc, Carol, viitorul rege Carol al II-lea, a beneficiat şi el de o pregătire militară, fiind trimis la Potsdam, la şcoala militară de aici, unde l-a prins izbucnirea primului război mondial. Revenind în ţară, el s-a ocupat un timp de cercetăşie, pe cale de organizare, şi a avut unele contacte cu armata.

Dar, prinţul moştenitor — calitate dobîndită după moartea regelui Carol I (27 septembrie/10 octombrie 1914) — nu avea vocaţie pentru cariera militară, singurele lucruri care îl atrăgeau fiind uniforma şi ceremonialurile. Îndatoririle ostăşeşti, ce presupuneau renunţări şi obligaţii de mare răspundere i-au fost străine prinţului, el preferînd viaţa plină de plăceri unui spirit eroic care ar fi sudat legătura sa cu armata, ce se manifestă pe cîmpul de luptă, în anii 1916–1919.

Împrejurările nu i-au permis lui Mihai I, următorul şef de stat, să capete pregătirea militară a înaintaşilor săi, el domnind mai întîi sub regenţă (1927–1930), apoi la o vîrstă fragedă. Totuşi, studiile liceale le-a făcut sub conducerea unor militari, dintre care reţinem pe colonelul Dumitru Dămăceanu şi pe căpitanul Mircea Tomescu. În perioada 1940–1944, adevăratul şef de stat a fost Ion Antonescu, proclamat „Conducător“, la începutul lunii septembrie 1940. Ion Antonescu era militar de carieră, absolvind Şcoala de infanterie şi cavalerie (1902–1904) şi Şcoala Superioară de Război (1911–1913). A fost, pe rînd, comandant de subunitate, şef al Biroului Operaţii al Armatei de Nord şi al noului Cartier General român, în anii 1917–1919. După primul război mondial, a fost comandant al Şcolii Speciale de cavalerie, ataşat militar la Paris, Londra şi Bruxelles (1922–1926), comandant al Şcolii Superioare de Război (1927–1928), subşef al Marelui Stat Major (1933–1934), instituţie pe care practic a condus-o, comandant al Diviziei 3 infanterie, dislocată la Piteşti, ministru de Război în guvernele conduse de Octavian Goga şi Miron Cristea (28 decembrie 1937–29 martie 1938). Intrat în conflict cu regele Carol al II-lea şi cu premierul Armand Călinescu, a demisionat din această funcţie. Personalitate complexă şi controversată, Ion Antonescu s-a impus prin caracterul integru, seriozitate, competenţă, cinste, dar şi printr-o exagerată încredere în sine şi în steaua sa. El a fost adeptul modernizării armatei, dar planurile sale din perioada interbelică n-au putut fi aplicate, ceea ce a avut consecinţe negative pentru ţară.

Şefii de stat din perioada comunistă au avut o pregătire militară sumară. După unele informaţii, Gheorghe Gheorghiu–Dej a efectuat serviciul militar (1923–1925), avînd gradul de sergent, dar Nicolae Ceauşescu, ocupat cu activitatea „revoluţionară“, nu şi-a îndeplinit această obligaţie cetăţenească. Pentru intensificarea comunizării armatei, Partidul Comunist Român a trimis în rîndurile cadrelor militare, în martie 1950, un grup de activişti ai săi, printre care şi pe Nicolae Ceauşescu, avansat general–maior şi numit şeful Direcţiei Politice Superioare a Armatei. A rămas în această funcţie, primind şi gradul de general–locotenent, pînă în aprilie 1954, cînd a fost ales membru supleant al Biroului Politic. Experienţa căpătată în aceşti ani i-a fost de folos în asigurarea controlului asupra armatei în perioada dictaturii sale.

Armata — întîia grijă a domnului „Unirii“

În ultimul secol şi jumătate, România, aşezată într-o zonă sensibilă a continentului european, s-a confruntat cu numeroase probleme (războaie, conflicte interne, lovituri de stat etc.) care au implicat participarea forţelor sale armate, şefii de stat fiind chemaţi să-şi îndeplinească atribuţiunile constituţionale.

În cadrul procesului de unificare şi modernizare, iniţiat de Alexandru Ioan Cuza, forţele armate au avut un rol important. Într-un timp scurt au fost unificate comandamentele, statele majore, regulamentele, instrucţia, echipamentul, învăţămîntul etc. De asemenea, s-au demarat programe de modernizare care au cuprins toate domeniile vieţii ostăşeşti — legislaţie, structuri organizatorice, instruire, dotare etc. S-a făcut apel şi la concursul Franţei, în România activînd o comisie militară condusă de locotenent–colonelul Eugène Lamy. În pofida neajunsurilor şi greutăţilor, progresele erau evidente. Făcînd bilanţul acestor preocupări, într-o scrisoare trimisă împăratului Napoleon al III-lea (1 octombrie 1865), Cuza arată că dacă la încoronare găsise o armată de circa trei mii de oameni, rău instruită şi dotată, „azi am două mii de grăniceri, opt mii de dorobanţi pedeştri şi o armată regulată de douăzeci de mii de oameni, recrutată dintre toate clasele societăţii, bine înarmată, bine echipată, capabilă de a fi sporită prin rezervele noastre duble la întreitul efectivului său normal şi formată la marea şcoală a principiilor militare ale Franţei“.

O lungă şi rodnică domnie

Reformele au fost continuate de domnitorul Carol I, astfel că în momentul redeschiderii „crizei orientale“ (1875–1876), România putea să conteze pe o forţă militară corespunzătoare. Iniţial neutră faţă de conflictele din sudul Dunării, România a decis, apoi, intrarea în acţiune împotriva Imperiului otoman, după ce a semnat Convenţia cu Rusia (4/16 aprilie 1877), prin care armata rusă căpăta permisiunea să se deplaseze prin teritoriul românesc, spre teatrul de război balcanic.

La 9 mai 1877, Parlamentul a proclamat independenţa României, consfinţită apoi de armata română prin faptele sale de arme de la sudul Dunării. Domnitorul Carol I, sprijinit de oameni politici, cum ar fi Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, s-a pus în fruntea trupelor. În cadrul negocierilor cu ţarul Alexandru al II-lea, cancelarul Gorceakov, marele duce Nicolae şi alţi conducători ruşi, Carol a cerut pentru armata română sector de front separat şi comandă proprie. De asemenea, el a declarat că nu poate fi subordonatul unui general rus. În consecinţă, domnitorul Carol a fost învestit comandant suprem al forţelor româno–ruse de la Plevna (Armata de Vest), cartierul general fiind stabilit în localitatea Poradim (în prezent Pordim, în Bulgaria). Merită subliniată, de asemenea, poziţia tranşantă adoptată de şeful statului român în timpul crizei din primăvara şi vara anului 1878, cînd Imperiul ţarist a manifestat intenţii anexioniste la adresa

României. Carol a concentrat armata în Oltenia și vestul Munteniei, declarînd că o armată care a luptat la Plevna nu se va lăsa dezarmată fără luptă. Atitudinea dîrză a României, precum și disputele dintre marile puteri au obligat Rusia să bată în retragere.

Prezența lui Carol I pe front, în mijlocul și în fruntea trupelor, atitudinea sa demnă față de aliatul rus au contribuit la consolidarea instituției monarhice, la creșterea prestigiului ei.

După Războiul de independență însă, Carol, devenit rege la 14 martie 1881, nu s-a mai interesat cu aceeași consecvență de armată, motivul fiind, așa cum arată I.G. Duca, faptul că România, devenind membră a Triplei Alianțe (1883), putea conta pe sprijinul Germaniei. De altfel, regele Carol I a trăit o adevărată dramă, la debutul primei conflagrații mondiale, cînd a trebuit să se supună voinței țării de a nu intra în acțiune alături de Puterile Centrale, respectiv alături de țara sa de origine.

„M-am învins pe mine“

Ferdinand, ca prinț moștenitor, a fost comandantul suprem al armatei în timpul campaniei din sudul Dunării (1913) iar ca rege s-a identificat deplin cu interesele României, acceptînd intrarea în război alături de Antantă (15/28 august 1916). În timpul războiului, el a fost comandantul de căpetenie al armatei române, dar, spre deosebire de predecesorul său, a încredințat comanda efectivă unor generali (Dumitru Iliescu, Constantin Prezan). Rolul său nu a fost însă minor, suveranul participînd direct la luarea deciziilor, armonizînd deosebirile de vederi și chiar adversitățile dintre o serie de comandanți de rang înalt. De asemenea, prezența sa în fruntea armatei a avut un rol stabilizator în relațiile cu aliatul rus, prea puțin interesat de soarta României. Ferdinand a fost mereu în mijlocul ostașilor, i-a încurajat, i-a îmbărbătat, le-a conferit decorații și, în primăvara anului 1917, a promis ostașilor țărani pămînt. A fost o inițiativă de mare importanță, care a contribuit la întărirea coeziunii și a capacității combative.

Carol al II-lea — între două abdicări morale

Nu același lucru se poate spune despre prințul moștenitor Carol, care n-a dovedit tragere de inimă pentru îndeplinirea sarcinilor sale militare. Însăși regina Maria era revoltată că fiul ei nu se găsea în mijlocul ostașilor ci se ținea de chefuri și petreceri. Atitudinea sa a culminat cu părăsirea unității, Regimentul 8 vînători, pe care îl comanda onorific, aflat la Tîrgu Neamț, la 27 august/9 septembrie 1918. A plecat la Odessa unde, în ziua de 31 august/3 septembrie 1918, s-a căsătorit cu Ioana Maria Valentina (Zizi) Lambrino. Gestul lui Carol conținea două abateri grave — părăsirea unității, practic o dezertare, și căsătoria cu o pămînteancă, lucru interzis membrilor Casei Regale. Un consiliu al generalilor a discutat problema părăsirii unității de către Carol, regele Ferdinand, în urma acestor discuții, pedepsindu-l cu 75 de zile arest la mănăstirea Horaița (județul Neamț).

Carol II

Așa cum se cunoaște, la sfîrșitul anului 1925 Carol a renunțat din nou la tron, dar a revenit, cu sprijinul unor oameni politici și ofițeri, la începutul lunii iunie 1930. În cei zece ani de domnie ai lui Carol al II-lea, armata a înregistrat, fără îndoială, progrese însemnate, sub raport organizatoric, al instruirii, al pregătirii cadrelor, al dotării. Este de remarcat faptul că s-au pus bazele industriei naționale de apărare. Dar, în acest domeniu s-a lucrat, fără un plan bine chibzuit, haotic. Consecința a fost amplificarea birocrației, dar mai ales a corupției, o parte din fonduri luînd drumul buzunarelor regelui și ale camarilei sale.

Astfel că și în al doilea război mondial, ca și în primul, armata română s-a găsit insuficient dotată și instruită, încercînd să compenseze prin bravură lipsurile materiale. În vara anului 1940, România s-a confruntat cu o situație excepțional de grea, trebuind să facă față unor grave primejdii din partea vecinilor revizioniști, în condițiile completei izolări politice și militare. Regele Carol al II-lea, prevalîndu-se de hotărîrile unor Consilii de Coroană, a refuzat „soluția eroică“, a rezistenței armate, cedînd presiunilor și amenințărilor. Prăbușirea României Mari *(v. „Dosarele Istoriei“, nr.12/28, 1998)* este o problemă amplu dezbătută în istoriografia română, dar nu putem să nu observăm legătura dintre abdicarea morală de la datorie din 1918 a lui Carol, și decizia luată în vara anului 1940, e adevărat, într-o situație extrem de complicată.

Mihai — în umbra Conducătorului și a comuniștilor

În prima parte a domniei sale, regele Mihai a avut un rol modest, protocolar, pe scena politică a României, conducătorul statului fiind mareșalul Ion Antonescu.

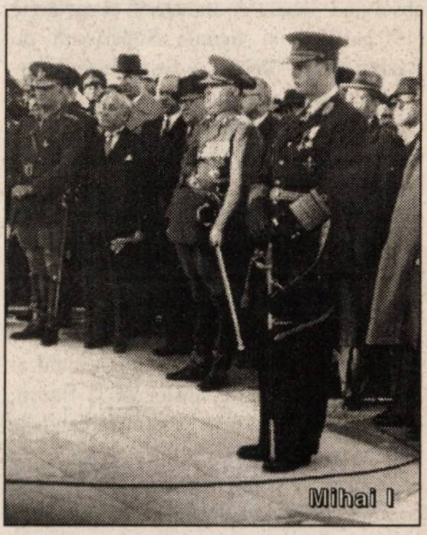
Mihai I

Semnificativ este faptul că regele Mihai nu a fost informat despre intrarea țării în război, la 22 iunie 1941. În anii 1940–1944, suveranul a vizitat de cîteva ori frontul, a participat la ceremonialuri militare, a înmînat personal decorații, dar marile decizii militare au fost luate de mareșalul Ion Antonescu. Cea mai importantă hotărîre luată de Mihai a fost înlăturarea lui Ion Antonescu, eveniment istoric care a determinat schimbarea de alianță a României — respectiv trecerea ei de partea Națiunilor Unite. În ultimii ani ai domniei, regele Mihai a fost „prizonier" al sovieticilor, iar eforturile sale de a împiedica comunizarea țării nu au putut avea succes, România fiind plasată în sfera de influență a URSS.

Dej și Ceaușescu — lideri staliniști autohtoni

Liderul comunist Gheorghe Gheorghiu–Dej s-a remarcat, în prima perioadă, ca un fidel adept al liniei Moscovei în România, principala preocupare pe tărîm militar fiind distrugerea vechii armate, considerată reacționară, și constituirea uneia noi, populare. Odată atins acest obiectiv, către jumătatea deceniului al șaselea, Dej a manevrat cu abilitate, reușind să determine plecarea trupelor sovietice de pe teritoriul național în anul 1958. În prima jumătate a deceniului al șaptelea, el a dobîndit o anumită autonomie față de Moscova, linie politică continuată și de Nicolae Ceaușescu. Sub impulsul evenimentelor, din 1968, din Cehoslovacia, Nicolae Ceaușescu a inițiat constituirea unei doctrine militare proprii, consfințită din punct de vedere legislativ în Legea nr. 14/1972. Ea avea la bază principiul luptei întregului popor pentru apărarea țării, creîndu-se și structurile organizatorice adecvate.

Noua doctrină, ce funcționa paralel cu cea de bloc — România fiind membră a Tratatului de la Varșovia —, trebuia să constituie un factor de descurajare a eventualelor intenții agresive sovietice.

1966. Ziua Marinei: St. Voitec, E. Bodnăraș, I. Ioniță, Nicolae și Elena Ceaușescu. Chivu Stoica

Orientările pe plan militar au constituit însă și o bază pentru creșterea puterii dictatoriale a lui Nicolae Ceaușescu, el controlînd toate pîrghiile conducerii forțelor armate. Întrucît o armată puternică putea constitui un pericol pentru dominația sa personală, Nicolae Ceaușescu i-a fixat sarcini ce au îndepărtat-o de la misiunea sa esențială. Astfel, armata a fost masiv implicată în agricultură, în exploatările miniere, în construcția unor obiective industriale, edilitare, în irigații etc. Astfel, numai în intervalul 1986–1989, media anuală a numărului de militari folosiți în construcția economică a fost de aproape 100.000, din care 80.000 militari în termen și 20.000 cadre și personal civil. Concomitent, în cadrul sistemului de „economii" și sub masca politicii de „dezvoltare", dimensiunile bugetului militar au fost permanent restrînse. În intervalul 1982–1989, cheltuielile pentru apărare din bugetul de stat au scăzut de la 4,92% la 2,77%.

La acestea s-au adăugat luarea unor măsuri care au afectat statutul cadrelor militare, știrbindu-le grav prestigiul și onoarea. Începînd cu anul 1981, 1.400 de cadre nu-și mai primeau gradul anual, pe baza unor restricții impuse de regim, iar în anul 1989, 2.152 de ofițeri nu au fost înaintați la gradul următor, la care erau îndreptățiți. Toate aceste măsuri au creat o falie adîncă între armată și regimul politic, astfel că, în decembrie 1989, armata a fost

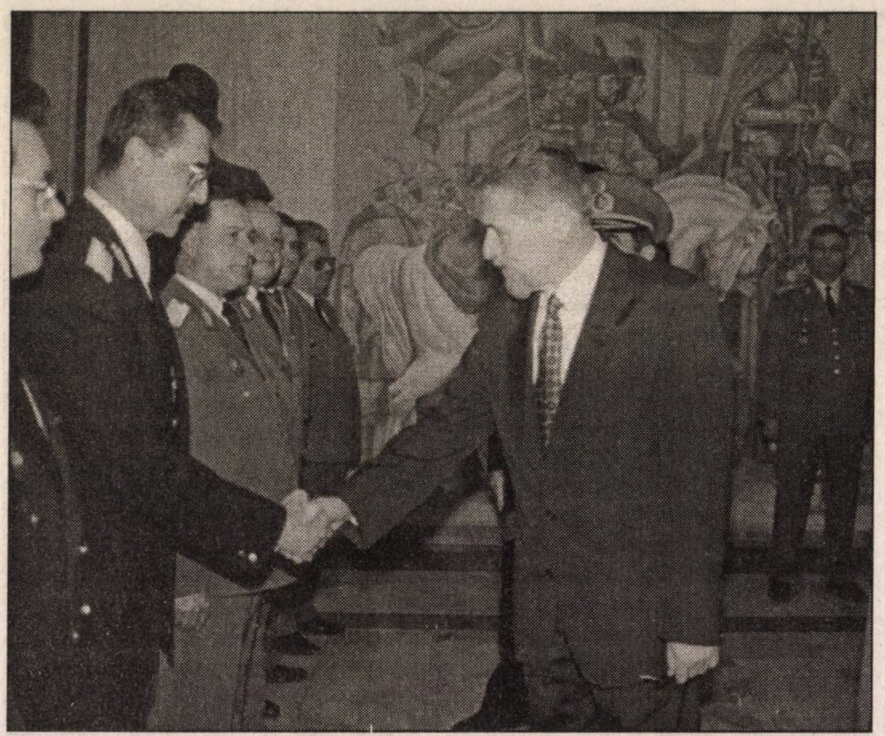

reazemul principal al revoluției, în jurul ei constituindu-se noile structuri de putere.

Armata română sub semnul reformei

După decembrie 1989, armata a fost una din acele instituții care a fost preocupată de reforme structurale, care să o facă aptă pentru obiectivul fixat de conducerea statului — integrarea în structurile europene și euroatlantice de securitate. Fără a face un inventar complet al mutațiilor suferite de armată în ultimii ani, vom reține: introducerea controlului civil asupra organismului militar; scoaterea ei de sub incidența politicului; perfecționarea sistemului de învățămînt; participarea la misiuni internaționale umanitare și de menținere a păcii; la activități în cadrul Parteneriatului pentru Pace; crearea unor structuri care să asigure interoperabilitatea cu organismele unde România dorește să se integreze etc.

După cum se cunoaște, România nu a fost admisă încă în NATO, dar acest lucru s-a datorat unor cauze mai complexe, pe care nu ne propunem să le dezvoltăm aici. Oricum, continuarea reformelor în domeniul militar este o necesitate, dar pentru ca acest lucru să fie eficient și în favoarea intereselor României, este imperios necesar să existe o strategie coerentă, voință politică și, nu în ultimul rînd, resurse suficiente.

Armata și statul

De la mijlocul secolului trecut, șefii de stat ai României, indiferent de forma de guvernămînt și de regimul politic, au exercitat comanda supremă a forțelor armate. Din 1924, ei au dispus de un organism colectiv de conducere în domeniul militar, care a purtat diverse denumiri. În această perioadă, s-au adoptat mai multe programe de modernizare a armatei, pentru a o transforma într-un instrument eficient de prezervare a intereselor naționale, dar rezultatele au fost, de regulă, departe de proiecția inițială. România a participat la patru războaie (1877–1878; 1913; 1916–1919; 1941–1945) din care trei au fost de coaliție. În aceste conflicte, șefii de stat au făcut eforturi pentru a apăra individualitatea forțelor armate, lucru reușit în mai mare măsură în anii 1877–1878 și 1916–1919. Unii dintre ei au comandat efectiv armata (Carol I, Ferdinand — în 1913) alții au transferat această responsabilitate unor generali, cum ar fi Dumitru Iliescu, Constantin Prezan (în anii 1916–1917), Ion Antonescu (1941), Gheorghe Mihail (23 august–25 octombrie 1944). Aceste războaie au avut drept obiective esențiale independența, unitatea statală, reîntregirea teritorială, apărarea în fața unor agresiuni. De remarcat este faptul că armata, deși nu a fost niciodată instruită și dotată la cel mai înalt nivel, a contribuit la Unirea din 1859, la obținerea Independenței (1877–1878), la realizarea și apărarea Marii Uniri din 1918, la încercările de reîntregire statală din anii 1941–1945, parțial încununate de succes. Cu toate acestea, unii șefi de stat au folosit-o și pe plan intern (cazul lui Carol I, în 1907). De asemenea, militarii au participat, mai mult sau mai puțin direct, atît la impunerea sau alegerea unor șefi de stat, cît și la răsturnarea lor (Alexandru Ioan Cuza, în 1859 și 1866, Carol I, în 1866, Carol al II-lea, în 1930 și 1940; Ion Antonescu, în 1940 și 1944; Nicolae Ceaușescu, în 1989).

Dar, fără îndoială, una din cele mai importante concluzii ce se pot desprinde din această succintă trecere în revistă este că Armata a fost și este una din instituțiile fundamentale ale statului, de pregătirea căreia a depins și depinde stabilitatea și existența statului român. ■

Cristian Popișteanu a plecat spre stele...

Vineri, 26 februarie a.c., s-a stins din viață Cristian Popișteanu, istoric și gazetar de excepție, cel care, vreme de peste trei decenii, a condus cu nețărmurit devotament revista „Magazin istoric“, publicație de cultură istorică adresată celor mai largi categorii de cititori și care — absolut meritat — a intrat demult în conștiința publică. S-a stins, din păcate, înainte de a ne fi dat, în volum, însemnările personale de care pomenea în noua prefață a ultimei sale cărți tipărite, *Istoria clipei* (ediție adăugită, 1998).

În finalul textului din cartea abia amintită, Cristian Popișteanu nota următoarele: „Cei zece oameni mari din paginile ce urmează, mi-au salvat multe clipe de viață și-mi luminează și astăzi drumul spre stele“. Drum pe care, ne permitem să adăugăm, Cristian Popișteanu a plecat mult mai devreme decît ar fi meritat și decît ne-am fi așteptat noi, toți aceia care l-am cunoscut și l-am stimat pentru înaltele sale calități morale și intelectuale.

În numele conducerii, redacției și al tuturor colaboratorilor săi, revista „Dosarele Istoriei“ deplînge încă o dată prematura dispariție a celui care a fost Cristian Popișteanu

Dumnezeu
să-l odihnească.

Cristian Popișteanu s-a născut la 25 decembrie 1932, în București. A urmat studii secundare și universitare în Capitală. Doctor în istorie al Universității din București (1968). Comentator de politică externă la Radiodifuziunea Română, apoi analist — șef de rubrică („Istorie diplomatică“) la revista „Lumea“ (1963–1968), iar din 1968 pînă la trecerea în neființă redactor–șef (din 1969, ulterior — director) la revista „Magazin istoric“ (înființată în aprilie 1967, în al cărui colegiu de redacție a fost membru încă de la început). Publicist, politolog și istoric al relațiilor diplomatice în epoca contemporană. Contribuții în analiza situației internaționale a României în ajunul celui de-al doilea război mondial. Și-a tipărit, în țară și în străinătate, într-o serie de publicații de prestigiu, numeroase studii și articole de specialitate, precum și peste 1.000 de interviuri cu proeminente personalități ale istoriografiei, politicii și diplomației naționale și universale.

Președinte al Fundației Culturale „Magazin istoric“, membru în conducerea Fundației Internaționale „Constantin Brâncuși“, a Fundației „Ateneul Român“, a Fundației Europene „Nicolae Titulescu, a Fundației „Episcop Grigore Leu“, a Fundației Bibliotecii Naționale Române, ADIRI, Comisiei de Integrare Europeană. De asemenea, a fost membru al conducerilor mai multor consilii și asociații naționale și internaționale. În 1984, a fost distins cu premiul Academiei Române.

Din bibliografia sa, amintim: *Mic ghid al ONU și instituțiilor specializate* (1965), *România și Antanta Balcanică* (1968), *Istoria clipei* (1984 și 1998), *Accente* (1997), *C.C. Giurescu and the Mass–Media* (în vol. *Romania between East and West,* 1982); coautor la: *Europa încotro* (1970, 1971), *Dicționar diplomatic* (1984), *Politica externă a României* (1986), *Sturdzeștii. Din cronica unei familii istorice* (1995); editor la: *Martha Bibescu. Jurnal politic, 1930–1941* (1979), *23 August 1944. Documente* (1984), *Radu Rossetti. Pagini de jurnal* (1994). ■

„Dosarele Istoriei“ în dialog cu cititorii

Chiar dacă știm foarte bine că cine se scuză... se acuză, apelăm la înțelegerea numeroșilor noștri cititori din țară și de peste hotare — care, în scris sau telefonic, ne-au solicitat permanentizarea rubricii de față —, reamintindu-le că numai spațiul tipografic limitat ne-a împiedicat să ținem, lună de lună, acest necesar dialog cu domniile lor. Îl reluăm acum și vom încerca să-l întreținem cît mai des cu putință. Oricum, îi asigurăm pe toți aceia care ne transmit opinii, laude, critici și propuneri că fiecare dintre acestea este receptată și analizată la redacție cu maximum de seriozitate. Drept pentru care, mulțumim tuturor cititorilor ce ne-au făcut onoarea de a comunica, într-un fel sau altul, cu revista noastră.

● **Viorel Cruceanu,** *Bacău.* Realmente, critica dvs. este constructivă. Iar noi ne asumăm obligația morală de a reveni asupra „dosarului“ care vă interesează. Și pentru a vă convinge că nu ducem o politică editorială de „castă“ — așa cum scrieți dvs. —, cu prima ocazie cînd vom aborda subiectul în speță vom insera în paginile noastre substanțialul și interesantul material pe care ați avut bunăvoința să ni-l trimiteți. Onoarea va fi de partea noastră. Așteptăm în continuare să ne scrieți și, de ce nu?, dacă treceți prin Capitală, să ne treceți pragul redacției pentru o mai bună cunoaștere reciprocă.

● **Prof. dr. Dan Ciubotariu,** *Timișoara.* Vă mulțumim mult pentru considerațiile făcute pe marginea lecturii numărului nostru din decembrie anul trecut, dedicat constituirii și mai ales dezagregării României Mari. Cităm din interesantul dvs. mesaj: „Dacă nu mă înșel, în unanimitate este înfierat *(în amintitul număr al publicației, n.n.)* gestul politicienilor timpului de a ceda, fără luptă, Basarabia și nordul Bucovinei Rusiei sovietice. Acest lucru este firesc: drepturile se cuceresc prin luptă iar demnitatea unei națiuni se afirmă în același mod“. Vom ține cont de propunerea pe care ne-o faceți de a analiza, grație distinșilor noștri colaboratori, și alte aspecte care vin în prelungirea firească a tematicii abordate în nr. 12/28, 1998.

● **Călin–Florin Fliță,** *Beiuș, jud. Bihor.* „Sînt elev în clasa a X-a A, Matematică–Fizică în cadrul Colegiului Național «Samuil Vulcan», Beiuș (...) și sînt un pasionat al istoriei. Din întîmplare, mi-a ajuns în mînă unul din numerele revistei «Dosarele Istoriei“ și după cum vă mărturiseam, fiind un mare «îndrăgostit» de istorie, am fost foarte impresionat de calitatea informațiilor și a felului cum sînt prezentate (...)“. Dragă Călin–Florin, scurta ta scrisoare ne-a mers drept la inimă (motiv pentru care am și reprodus puțin din ea)! Am fi foarte bucuroși dacă revista noastră — la care te poți abona scriindu-ne pe adresa redacției — îți va întreține pasiunea pentru știința patronată de muza Clio. Așteptăm să ne mai scrii și, în măsura posibilităților noastre, vom încerca să te ajutăm să îți dezvolți nobila aspirație.

● **Victor Tara,** *București.* Trebuie să vă mărturisim că de multă vreme nu ne-a fost dat să cunoaștem, în scris, un cititor mai atent al revistei noastre. De altfel, ne mărturisiți că sînteți un veritabil „mîncător“ de istorie și că revista „Dosarele Istoriei“ este pentru dvs. „un izvor de noi cunoștințe și date, inclusiv interpretări asupra evenimentelor și meandrelor istoriei umanității“. Observațiile și întregirile pe care le faceți pe marginea respectivului număr al revistei sînt cît se poate de întemeiate. Le-am transmis autorilor articolelor, precum și... serviciului nostru de corectură. Vă mulțumim și sperăm să ne citiți în continuare cu aceeași atenție.

● **Ilie Apăvăloaie,** *președinte al Societății Numismatice Române, Secția Suceava.* Vă mulțumim pentru gestul de a ne fi trimis lucrarea *Ordinul Victoria,* semnată de colegul dvs., Nicolae Lelescu. Cînd vom avea prilejul, vom utiliza valoroasele informații cuprinse între copertele acestei mici, dar merituoase scrieri.

● **Teodor Atanasiu,** *București.* „Fiind unul dintre pasionații cititori ai revistei «Dosarele Istoriei», încă de la prima apariție a acesteia, urmăresc cu plăcere evoluția în bine a acestei publicații“ — scrieți dvs. în primele rînduri ale epistolei trimise la redacție. Vă încredințăm că, nici pe departe, nu ne-ați răpit timpul dialogînd cu noi și, mai ales, că imperfecțiunile tipografice pe care ni le-ați semnalat le-am analizat cu toată atenția și le-am transmis partenerului nostru responsabil de înfățișarea grafică a publicației. Dacă nu ați rezolvat cumva chestiunea între timp, la redacție vă așteaptă un număr al revistei fără nici un fel de imperfecțiune tipografică. Contactați-ne!

● **Tiberiu Onuțu,** *București, Aleea Zorelelor nr. 8A, bl. 8A, sc. 2, et. 5, ap. 99, sector 6/tel. 430.36.30,* solicită spre cumpărare următoarele numere ale revistei „Dosarele Istoriei“: **2, 4**/1996; 1(**6**) 3(**8**), 5(**10**), 6(**11**) și 7(**12**)/1997. Rugăm cititorii care au disponibile numerele respective să-l ajute să-și completeze colecția.

Pe curînd! ■

RADU PĂIUŞAN IONEL CIONCHIN
O ISTORIE A ROMÂNILOR DIN NORD-ESTUL SERBIEI
Editura ANDO TOURS
Timişoara, 1998

Radu Păiuşan, Ionel Cionchin,
O istorie a românilor
din nord–estul Serbiei,
Timişoara, Ed. Ando Tours,
1998, 146 p. + 6 pl.

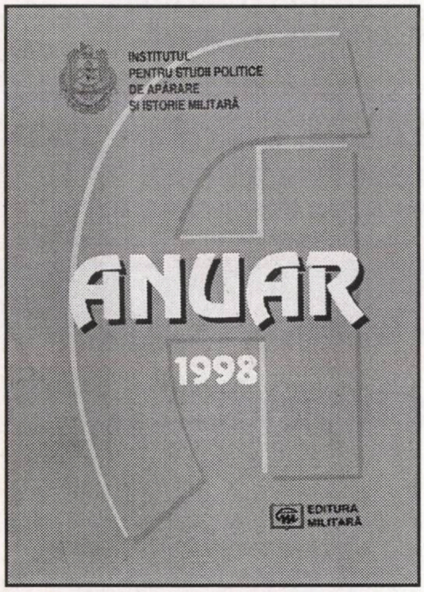
INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ŞI ISTORIE MILITARĂ
ANUAR
1998
EDITURA MILITARĂ

Institutul pentru Studii Politice
de Apărare şi Istorie Militară,
Anuar. Studii de securitate, apărare
naţională şi istorie militară. 1998,
Bucureşti, Ed. Militară,
1998, 294 p.
(Dintre colaboratorii revistei noastre,
semnează studii Nicolae Ciobanu,
Ion Alexandrescu, Alesandru Duţu
şi Petre Otu.)

Ioan Ambrosă Dumitru Nicodim
CAVALER al ORDINULUI
MIHAI VITEAZUL

Ioan Ambrosă, Dumitru Nicodim,
Cavaler al Ordinului Mihai Viteazul,
Bucureşti, Ed. Fiat Lux,
1999, 183 p.

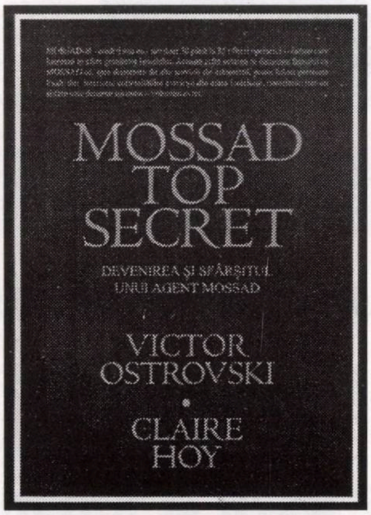
MOSSAD
TOP
SECRET
DEVENIREA ŞI SFÂRŞITUL UNUI AGENT MOSSAD
VICTOR OSTROVSKI
CLAIRE HOY

Victor Ostrovsky, Claire Hoy,
Mossad top secret. Devenirea şi
sfîrşitul unui agent al Mossad-ului,
Bucureşti, Ed. Globus,
1998, 432 p.

CARTEA LUNII

Evenimentele din ianuarie
1941 în arhivele germane
şi române, **vol. II,**
studiu introductiv
de dr. Gheorghe Buzatu,
Bucureşti, Ed. Majadahonda,
1999, 249 p.
(col. „Românii în istoria
universală", vol. 63)

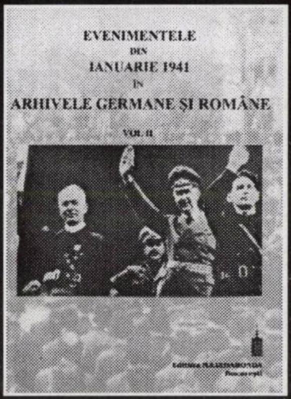
EVENIMENTELE
DIN
IANUARIE 1941
IN
ARHIVELE GERMANE ŞI ROMÂNE
VOL. II

Continuare a vol. I, apărut
anul trecut, lucrarea
cuprinde 135 de documente
de primă mînă, din perioada
3 septembrie 1940–1946,
selectate
de Cezar Ardeleanu, Dana
Beldiman, Cornel Beldiman,
Iulian P. Lică, Gheorghe
Neacşu şi Radu–Dan Vlad.

CLIO
O FENOMENOLOGIE A GÂNDIRII ISTORICE ROMÂNEŞTI
EDITURA ALL

Adrian Pop,
O fenomenologie a gîndirii istorice
româneşti, **Bucureşti, Ed. ALL,**
1999, 350 p. (col. „Clio")

IOSIF BODA
CINCI ANI LA COTROCENI

Iosif Boda,
Cinci ani la Cotroceni

Lansată cu mare succes (pe 2 martie, la București, și pe 5 martie a.c., la Ploiești), cartea fostului prim-consilier al președintelui Ion Iliescu a fost salutată ca reprezentînd o cronică *sui-generis,* documentată și pasionantă, a celor mai importante evenimente politice din România anilor 1990-1996. O carte fără de care reconstituirea cît mai exactă a trecutului nostru foarte recent ar fi aproape imposibilă.

Cartea poate fi procurată,
en-gros și en-detail,
și de la
Editura Evenimentul Românesc
P-ța Presei Libere,
nr. 1, corp B 2, et. 3,
cam. 344-345, sector 1,
București, tel./fax: 224.38.25

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

Lumea bipolară: NATO și Tratatul de la Varșovia

- **Anii postbelici și sfîrșitul marii alianțe**
- **Est–Vest: „ascuțirea săbiilor“**
- **Înființarea și evoluția Alianței Nord–Atlantice**
- **Blocul sovietic reacționează — Varșovia, 1955**
- **Tensiuni, crize și conflicte deschise pe toate continentele**
- **O lume a spionajului total**
- **„Rebelii“ — România și Franța**
- **NATO înainte și după prăbușirea comunismului**

ISSN 1224-4287

Preț 11.000 lei

Biblioteca „ASTRA"
- SIBIU -
115669

An.IV, nr.4(32),1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

NATO și Tratatul de la Varșovia

Apare în 10 ale fiecărei luni

11191

Sumar

nr. 4 (32) • 1999

Lumea bipolară: NATO și Tratatul de la Varșovia

(The Bipolar World: NATO and the Warsaw Pact)

Ion CRISTOIU

Primejdia unei iluzii deșarte................1
The Danger of a Vain Illusion

Ioan CHIPER

De la disperarea lui Churchill la nemulțumirea lui Stalin.....................3
From Churchil's Despair to Stalin's Discontent

Mihail E. IONESCU

„Pace improbabilă, război imposibil“.....................................8
“Improbable Peace, Impossible War”

Cronologie (Laurențiu CONSTANTINIU)..............9
Chronology

Ilie SCHIPOR

NATO *versus* Tratatul de la Varșovia 13
NATO versus the Warsaw Pact

Constantin BUCHET

NATO: Viziune strategică, diplomație și problema securității.......19
NATO : Strategic Vision, Diplomacy and the Security Issue

Theodora STANCIU

Flăcări în „insula Afroditei“...............25
Fire in Aphrodite's Island

Ovidiu BOZGAN

Disidența atlantică a Franței 28
France's Atlantic Dissidence

Petre OTU

De la 12 la 19.......................................34
From 12 Members to 19

Vasile PUȘCAȘ

„Un nou NATO“...................................38
“A New NATO”

Olivia TODEREAN

Campania României pentru integrarea în NATO 41
Romania's Campaign for NATO Accession

Război în Balcani: NATO *vs* Iugoslavia 45
War in the Balkans: NATO vs Jugoslavia

Nicolae CIOBANU

Ce a fost Tratatul de la Varșovia? 46
What was the Warsaw Pact?

„Tratatul de la Varșovia este un tratat cu adevărat pașnic și defensiv“ 52
“The Warsaw Pact is a Truly Defensive Non–Aggression Treaty”

Florin CONSTANTINIU

România, aliatul rebel 58
Romania, the Rebel Ally

„Calea de realizare a unității nu trebuie să fie un organ suprastatal“....61
“The Way to Achieve Unity Should Not Be a Supranational Body”

„Dosarele Istoriei“ în dialog cu cititorii.............................64
Dialogue with Our Readers

Un manual, dar ce manual! (Jacqueline ENACHE).........................64
A Handbook, but what a Handbook!

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este cu 20% mai scăzut, adică 8.800 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 26.400 lei ■ **6 luni:** 52.800 lei ■ **12 luni:** 105.600 lei

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 45 USD / 67 DM ■ **6 luni:** 90 USD / 134 DM
■ **12 luni:** 180 USD / 268 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Difuzare
Florentina CHIVU
(Tel.: 224.0067, int. 2020)
Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp B–2, etaj 3, cam.344, 345,
București, sector 1, OP 33
Tel. și fax: (004) (01) 224.38.25
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT
București, tel.: 335.93.18

Difuzare: SC Conpress Six SRL
Tel.: 094.525.186, 094.525.342

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

0- [illegible] 2014

Primejdia unei iluzii deșarte

Ion CRISTOIU

La sediul NATO de la Bruxelles a avut loc ieri *(16 martie, n.n.)* ceremonia primirii oficiale a celor trei noi membri : Polonia, Cehia și Ungaria. Momentul e punctul culminant al unui proces care a început la *summit*-ul de la Madrid, din iulie 1997, cînd dintre statele candidate — România, Slovenia, Ungaria, Cehia, Polonia, Estonia și Lituania — au fost preferate doar cele trei țări ale Europei Centrale. În perioada premergătoare reuniunii, România a dus o campanie furibundă, atît în plan intern, cît și în plan extern, pentru a se număra printre favorite. Admiterea țării noastre în primul val a fost transformată într-un țel pentru care actuala putere, instalată în noiembrie 1996, a risipit o energie uriașă. Cu toții ne amintim de isteria colectivă de pînă la momentul Madrid denumită de jurnaliștii și politicienii lucizi: **NATO-mania.** Ea a cuprins forme care ne fac azi să zîmbim dacă luăm în calcul nota lor de carnaval : de la succesiunea de declarații hiperoptimiste ale unor politicieni ai puterii, în frunte cu Emil Constantinescu, pînă la loteria națională născocită de un post particular de televiziune. Cu toate eforturile depuse de marile puteri pentru a ne consola (trecerea României într-un paragraf de complezență, împreună cu toate celelalte candidate respinse, printre țările apreciate pentru progresele făcute în vederea admiterii; vizita lui Bill Clinton la București; lansarea de către occidentali a refrenului flașnetar: Porțile Alianței rămîn deschise), decizia de la Madrid a produs o uriașă dezamăgire tuturor românilor. Această stare de spirit și-a găsit expresia în numeroase fapte politice și sociale. S-au ivit și s-au afirmat tezele complotului internațional împotriva României. S-au produs multe declarații politice, păreri jurnalistice, ba chiar și materiale cu pretenție de studiu științific privind noua împărțire a Europei, care ar aminti-o pe cea de la Ialta. Opoziția n-a scăpat prilejul de a acuza puterea c-a înregistrat un eșec de proporții. La rîndu-i, puterea, trecînd la contraofensivă, a bătut monedă pe teza că responsabilitatea aparține fostei puteri. Care putere, întîrziind reforma, lăsîndu-se suspectată de orientare neocomunistă, ba chiar fiind reprezentată de un agent KGB, precum președintele Ion Iliescu, a făcut ca România să rateze admiterea. Mai mult sau mai puțin brutal, actuala putere a lăsat să se înțeleagă că România s-ar fi numărat printre preafericitele admise în valul doi dacă ar fi cîștigat alegerile nu în 1996, ci în 1992. Pe acest fond, actuala putere a lansat în 1997 teza potrivit căreia peste doi ani, la *summit*-ul de la Washington din aprilie 1999, grație osîrdiei pe care o va depune în procesul de democratizare și instalare a economiei de piață, dar mai ales, grație amiciției care se va întări între președintele Emil Constantinescu și liderii marilor state occidentale, România va fi admisă în al doilea val.

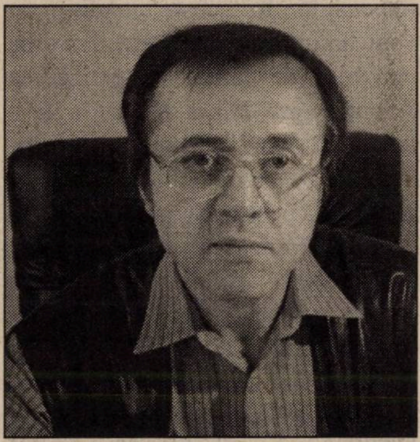

Aderarea oficială a celor trei state la NATO, petrecută în 12 martie 1999, a dat presei din întreaga lume posibilitatea de a publica o imensă cantitate de comentarii despre decizia luată la Madrid în urmă cu doi ani. Parcurse cu atenție, toate comentariile evidențiază un adevăr: decizia de admitere în NATO a doar trei țări dintre candidate n-a fost rezultatul unei bătălii duse pînă în ultimul moment, ci transpunerea în plan oficial, public a unei hotărîri pritocite în cancelariile occidentale cu mult înainte, încă din clipa cînd s-a pus chestiunea unei lărgiri a NATO spre Est. Din acest punct de vedere, neincluderea României în primul val era un fapt fatal, depinzînd de o serie de cauze fără nici o legătură cu situația din România și, mai ales, fără nici o legătură cu o posibilă atitudine ostilă a marilor puteri occidentale, a Americii îndeosebi, față de țara noastră. Așa cum arată toate articolele dedicate în aceste zile de presa internațională aderării celor trei țări la NATO, lărgirea Alianței spre Est a stat, chiar din clipa cînd s-a lansat

55195

ideea, sub semnul rațiunilor politice și nu strategice. Judecînd din punct de vedere militar, NATO n-avea nevoie, pentru a deveni mai puternică, de includerea unor noi țări din Est. În primul rînd, pentru că, spre deosebire de răposatul Tratat de la Varșovia, forța NATO n-a constat în mărimea teritoriului pe care se aflau trupe ale Alianței, ci în continuă perfecționare a tehnologiei militare. Din acest punct de vedere, dacă NATO și-ar fi propus să devină mai puternică după 1989, mai mult ca sigur efortul nu s-ar fi orientat către mărimea numărului de state membre, ci către perfecționarea potențialului său militar din punct de vedere tehnologic. În al doilea rînd, după căderea comunismului, NATO n-avea nevoie de nici o sporire a forței sale. Dispariția Tratatului de la Varșovia a făcut ca NATO să rămînă singura alianță militară coerentă de pe glob. Dacă s-ar fi pus problema unei logici, atunci normal ar fi fost ca odată dispărut dușmanul pentru care a fost creat în 1949 NATO, să intre în lichidare. În al treilea rînd, includerea în NATO a unor noi state, provenind din fostul lagăr comunist, conturează riscul unei slăbiri și nu a unei întăriri militare a Alianței. Articolele consacrate situației în care se află armatele Poloniei, Cehiei și Ungariei insistă pe starea mai mult decît dezastruoasă în materie de înzestrare materială, de prezență a tehnicilor de vîrf, de pregătire a militarilor. E limpede nu numai că în perioada următoare aceste țări vor trebui să depună un efort bugetar mare pentru a se adapta la standardele NATO, dar și că Alianța va avea mai mari bătăi de cap pînă cînd Polonia, Cehia și Ungaria se vor integra efectiv, din punct de vedere militar, în structurile Alianței.

Excluzînd raționamentele strategice ale admiterii celor trei țări, rămîn de iscodit raționamentele politice. O epuizare a acestora în spațiul limitat al unui editorial e imposibilă. În aceste condiții, ne vom limita doar la cîteva. E vorba mai ales de faptul că extinderea Alianței spre Est s-a dorit a fi o decizie simbolică. Toate comentariile dedicate ceremoniilor din aceste zile insistă pe teza că, prin includerea celor trei foste state comuniste, abia acum putem vorbi de o modificare a ordinii europene stabilite după încheierea celui de al doilea război mondial. Din acest punct de vedere, ar fi fost suficientă și includerea în NATO — adversarul de 50 de ani al blocului sovietic — a unei singure țări din fostul lagăr comunist. E drept, divizării Europei i s-a pus capăt o dată cu prăbușirea zidului care împărțea Berlinul. Rămăsese, totuși, chiar dacă toate țările foste socialiste au luat-o pe drumul democrației, un zid invizibil al Berlinului. Extinderea spre Est a alianței militare occidentale care e NATO a avut astfel semnificația depășirii unui prag psihologic. Din acest moment, chiar și țările care n-au fost admise în primul val, precum România, pot răsufla liniștite. Continentul e sub stăpînirea Occidentului. Indiferent dacă vor fi sau nu admise în NATO, în viitorul apropiat, și alte foste state comuniste. Important, decisiv rămîne faptul — cum subliniază toate comentariile — că Occidentul s-a mișcat spre Est. Din acest moment, extinderea nu mai are nici o importanță.

Admiterea a doar trei dintre fostele țări comuniste e, cel puțin în plan simbolic, trecerea tuturor țărilor foste comuniste în sfera de influență a Occidentului. Fiind vorba de un gest simbolic, era normal ca numărul țărilor admise să fie cît mai restrîns. De ce însă Polonia, Cehia, Ungaria și nu, să zicem, Polonia, Ungaria și România? Răspunsul îl dă un articol apărut în numărul din 15 martie 1999 al cotidianului „International Herald Tribune". Titlul spune totul despre conținut: „O dată cu expansiunea NATO, Germania a ajuns, pentru prima oară, înconjurată de aliați". Autorul, Roger Cohen, arată că din 1871, din momentul reunificării într-un stat, obsesia Germaniei a fost de a nu avea vecini dușmani efectiv sau dușmani potențiali. Prin includerea în NATO a Cehiei, Poloniei și Ungariei în fine, după mai mult de un secol, mai precis de la unificarea din 1871, Germania își îndeplinește visul de a fi plantată în mijlocul unui teritoriu european protector. Așadar, decizia de a include Polonia, Cehia și Ungaria a fost influențată decisiv de Germania, țară care de altfel a și investit masiv în aceste foste state comuniste înainte de *summit*-ul din 1997.

Existau, așadar, cu mult înaintea lui iulie 1997, toate datele că România nu va face parte din primul val de aderare. Atunci, de ce s-a creat și s-a întreținut de către actuala putere isteria națională poreclită **NATO-mania?** Să nu fi avut aceste date *staff*-ul de la Cotroceni? Dacă da, atunci înseamnă că președintele Emil Constantinescu e un plutitor în materie de cunoaștere a situației internaționale. Dacă președintele a deținut aceste date, înseamnă că el a întreținut cu bună știință o iluzie deșartă. Ceea ce e la fel de primejdios ca și necunoașterea conjuncturii internaționale. ■

(Din „Cotidianul", an. IX, nr. 261/2.306, 17 martie 1999)

Anii postbelici: sfîrșitul „marii alianțe" și geneza Pactului Nord-Atlantic

De la disperarea lui Churchill la nemulțumirea lui Stalin

Ioan CHIPER

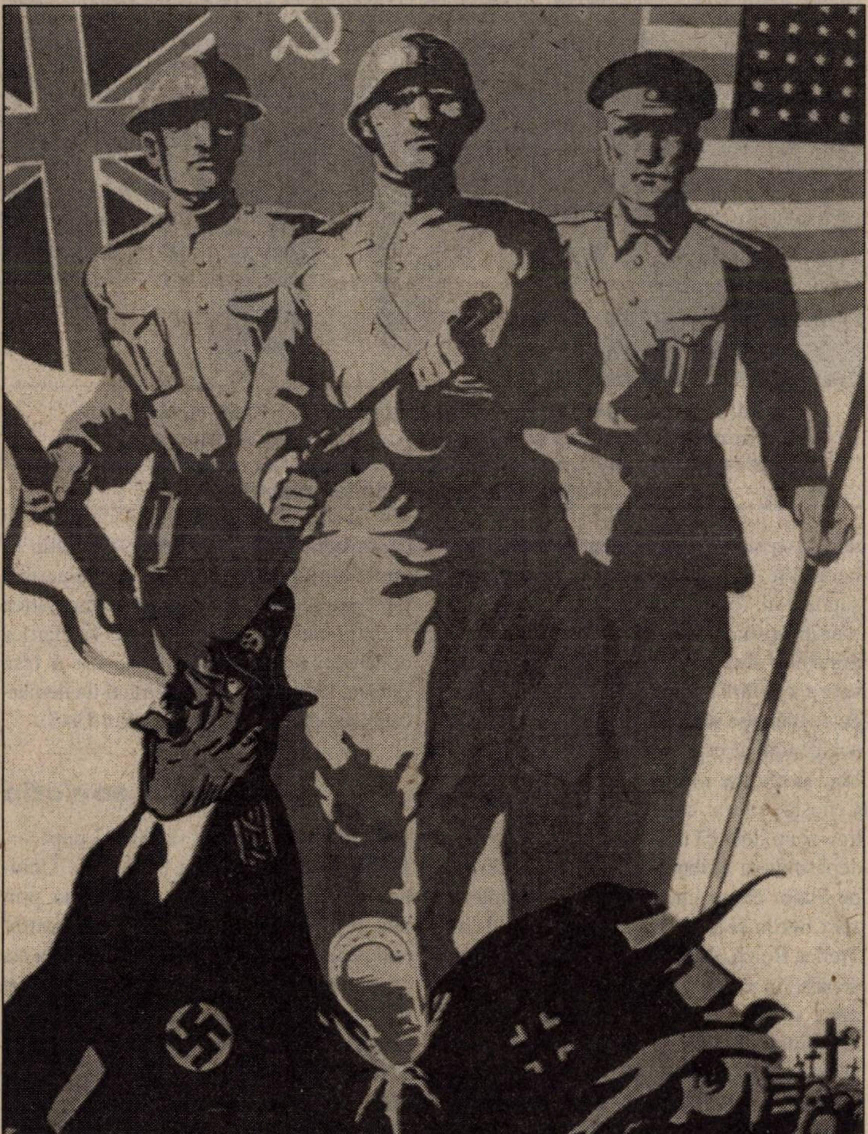

Mai 1945. Operațiile militare — care provocaseră enorme distrugeri materiale și mari pierderi umane — încetau pe vechiul continent. Bucuria victoriei Aliaților asupra Germaniei naziste și a Axei (biruință simbolizată și de afișul de mai sus) era însă umbrită, în cazul mai multor națiuni europene și a unor lideri politici, de justificate preocupări în legătură cu apăsătoare realități imediate și perspective îngrijorătoare sau, cel puțin, dificil de descifrat...

Un catastrofal dezechilibru de forțe

La doar cîteva zile după capitularea Germaniei naziste, W. Churchill transmitea președintelui H. Truman un mesaj disperat în care își manifesta profunda preocupare în legătură cu situația europeană. În percepția premierului britanic, în Europa începuse — și urma să se realizeze rapid dacă nu se întreprindea nimic — un catastrofal dezechilibru de forță. Churchill menționa că deja o jumătate din forțele aeriene americane începuse să fie deplasată spre teatrul de operații din Pacific, că debuta retragerea trupelor americane din Europa — urmate de cele canadiene —, că armata britanică va fi desigur supusă reducerii, în timp ce Franța era încă prea slabă militar pentru a se conta pe ea. Față de această situație, Churchill mărturisea că se simțea „profund neliniștit" de politica și forța Uniunii Sovietice, de modul în care fuseseră interpretate de Kremlin deciziile de la Ialta, de atitudinea lui Stalin față de Polonia, de influența sovietică covîrșitoare în Balcani, cu excepția Greciei, de situația Vienei, de combinația dintre forța Rusiei — în teritoriile aflate sub controlul sau ocupația Armatei Roșii — și acțiunile comuniste din aceste teritorii și din alte țări și, mai ales, de capacitatea Uniunii Sovietice de a menține 2–300 de divizii mobilizate în fața cărora se vor afla doar o mînă de divizii franceze. „O cortină de fier a căzut peste frontul lor" — aprecia versatul om politic britanic. „Noi nu știm ce se întîmplă în spatele ei. Există puține îndoieli că toate regiunile de la est de linia Lübeck–Triest–Corfu vor fi în curînd complet în mîna lor" *(a sovieticilor, n.n.)*. La acestea urmau să se adauge zonele dintre Eisenach și Elba, pe care americanii urmau să le evacueze. Cu forța de care dispuneau, rușii puteau înainta în foarte scurt timp, dacă doreau, pînă la Marea Nordului sau la Atlantic. Analiza

Londra, 8 mai 1945: A. Eden, W. Churchill, C. Attlee, H. Morrison, W. Shepherd Morrison şi A. Bevan (de la stînga) se îndreaptă spre Westminster Abbey, unde a fost celebrată slujba religioasă dedicată victoriei Aliaţilor în cel de-al doilea război mondial

situaţiei politico–militare imediate şi de perspectivă a Europei făcută de Churchill era nu doar corectă, ci şi extrem de alarmantă. Importanţa mesajului este relevată şi de faptul că însuşi Churchill ţinea să precizeze ulterior: „Dintre toate documentele publice pe care le-am scris în legătură cu această problemă, aş dori să fiu judecat mai degrabă pe baza acestuia".

Mesajul lui W. Churchill era destinat să alarmeze Washingtonul. Descifrat, el marca concluzia că Statele Unite aveau interesul să sprijine Marea Britanie, iar aceasta avea interesul de a dispune de un baraj pe continent pentru a ţine la cît mai mare distanţă colosul sovietic. Aceasta însemna forţă şi spaţiu, combinate cu demersuri politico–diplomatice. Premierul britanic făcea, de fapt, un bilanţ care consemna nu doar ameninţătorul avans sovietic în inima Europei, ci şi eşecul repetatelor sale tentative de a preveni un asemenea dezechilibru strategic pe continent.

Într-adevăr, Churchill căutase, mai ales în 1943, să convingă partenerul american că după eliminarea Axei din Africa, debarcării în Sicilia şi apoi în „cizma" italiană să-i succeadă operaţii militare anglo–americane — sau doar britanice, cu sprijin logistic şi aerian american — în Balcani, în Grecia sau, mai ales, în Dalmaţia, în ultimul caz pe direcţia principală Budapesta–Viena. Aceste operaţii nu erau destinate să se substituie „Overlord"-ului (debarcarea în Normandia) ci, prezentate ca operaţii complementare, vizau, în realitate, împiedicarea înaintării trupelor sovietice în inima Balcanilor şi în Europa Centrală. Kremlinul şi Washingtonul, din considerente diferite, s-au opus însă acestor iniţiative strategice ale Londrei. Ca urmare, pentru a proteja interesele sale în Mediterana Orientală şi a limita revărsarea sovietică în Balcani — facilitată de evenimentele, de la 23 august 1944, din România — Churchill a propus disperat şi cinic lui Stalin, în octombrie 1944, cunoscutul acord de procentaj. Avansul Armatei Roşii în Europa Centrală în primăvara anului 1945 — în condiţiile creării unui vid de putere prin prăbuşirea Germaniei şi slăbiciunea Franţei şi cu perspectiva intenţiilor, devenite cunoscute la Ialta, ca în maximum doi ani trupele americane să fie retrase din Europa — a provocat alarmarea justificată a premierului britanic. Acesta a cerut insistent şi repetat generalului D. Eisenhower (comandantul suprem al forţelor aliate din Europa), în martie–aprilie 1945, să ordone înaintarea armatelor din subordinea sa cît mai mult spre est şi fără a ţine cont de viitoarea linie de demarcaţie stabilită între trupele aliaţilor occidentali şi cele sovietice, să ocupe Berlinul şi cît mai mult posibil din Germania, Cehoslovacia şi chiar din Polonia. Eisenhower nu doar că nu a acceptat aceasta dar, depăşindu-şi atribuţiile, l-a informat direct pe Stalin că nu intenţionează să înainteze spre Berlin şi să ocupe capitala celui de-al Treilea Reich. Armatele americane, deşi au depăşit în unele zone linia stabilită, s-au oprit şi au aşteptat, în ultimele zile ale războiului, întîlnirea cu Armata Roşie. Demersurile furioase ale premierului britanic nu au găsit ecou la Washington, generalul american fiind sprijinit de George Marshall şi de F.D. Roosevelt şi nefiind blamat nici de noul preşedinte — începînd cu 12 aprilie — Harry Truman. Cu numai o săptămînă înainte de mesajul premierului britanic, asupra căruia am insistat mai sus, A. Eden era însărcinat de W. Churchill, la 14 mai 1945, să-l convingă pe H. Truman că armatele aliate occidentale cel puţin să nu fie retrase din zonele în care înaintaseră pînă nu se primeau asigurări din partea Kremlinului în privinţa Poloniei şi a ţărilor dunărene. Armatele americane vor fi însă retrase, în iunie, în spatele liniei de demarcaţie stabilite la începutul anului 1945.

Controlul sovietic

Astfel, în primele săptămîni după încetarea războiului în Europa, Uniunea Sovietică exercita — direct sau prin interpuşi (cazul Iugoslaviei) — un control real pe un vast spaţiu european, situat la est de linia dintre Baltica şi Adriatica şi la nord de Grecia, deţinînd totodată pîrghii de influenţare a situaţiei Franţei, Italiei, Greciei, Turciei ş.a. şi urmărind să promoveze o formulă pentru problema germană capabilă să-i asigure o pondere şi mai mare în balanţa strategică de putere în Europa postbelică.

Stalin putea fi, în acel moment, mulţumit. El a urmărit de atunci înainte să-şi regleze ritmul şi să-şi aleagă metodele de subordonare totală a ţărilor din spaţiul european controlat de Uniunea Sovietică nu doar în funcţie de raportul de forţe, ci şi prin prisma intereselor Moscovei de a extinde controlul sau influența sovietică în restul Europei.

Deosebirea de gîndire între liderii britanici și cei americani devenise tot mai evidentă în ultima parte a războiului pe frontul european, după ce, din 1943, Statele Unite au decis că Marea Britanie trebuia să simtă că ele constituie seniorul în parteneriatul politico–militar anglo–american. În acest context, în disputele strategice militare s-au impus soluțiile americane. Dar, în timp ce Churchill considera războiul și raportul militar de forță prin prisma consecințelor politice și a obiectivelor politice finale și preponderente ca importanță — apropiindu-se, din acest punct de vedere, de concepția lui Stalin —, la Washington binecunoscuta eficiență americană s-a concretizat în căutarea atingerii obiectivului principal propus — anume, cîștigarea războiului — cît mai repede și cu un preț cît mai scăzut. Din acest punct de vedere, interesele sau consecințele politice postbelice au fost subordonate — cînd nu au fost neglijate — rezultatelor militare, încheierii războiului și aducerii cît mai repede a „băieților“ (i.e. — militarii americani) acasă.

Lumea postbelică a fost văzută de F.D. Roosevelt ca o lume a păcii menținută cu forța, dacă era necesar, de cei „patru polițiști“. Conceptul s-a modificat, concretizîndu-se în cele din urmă în crearea Organizației Națiunilor Unite, cei „patru polițiști“ devenind „cele cinci mari puteri“ membre permanente ale Consiliului de Securitate și cu dreptul — foarte democratic, nu? — de veto. Pentru crearea sistemului, esențială era menținerea unor relații cel puțin cordiale și de colaborare. Or, mulți lideri de la Washington și segmente largi ale societății americane s-au legănat în iluzii cu privire la evoluția statului sovietic și ale intervențiilor postbelice ale dictatorului de la Kremlin, au sperat sincer, dar naiv, într-o cooperare americano–sovietică, benefică pentru pace. Statele Unite au admis, după cum sublinia S. Ambrose, ca Stalin să aibă „major say“ (cuvîntul decisiv) în politica est–europeană și că securitatea Uniunii Sovietice ar fi făcut necesare „guverne prietenoase“, legănîndu-se însă în iluzia că ar fi fost posibil să existe guverne care să fie acceptate ca prietenoase de Moscova, dar să fie și democratice în înțelesul american.

Vicepreședintele Truman — propulsat, pe neașteptate, în postul de președinte prin decesul lui F.D. Roosevelt la doar trei luni după preluarea oficială a mandatului — fusese interesat pînă atunci de probleme ale politicii interne și nu era pregătit nici psihologic pentru noua funcție și nici în substanță pentru politica externă. Apelul la consilierii președintelui abia decedat s-a impus. Or, între aceștia se aflau Harry Hopkins, trimis, curînd, din nou la Stalin — cu care a încheiat rapid un aranjament privind formula de guvern din Polonia — sau J.E. Davies care, trimis la Londra și ascultînd temerile lui Churchill privind politica lui Stalin în Europa Centrală, întreba caustic dacă omul politic britanic nu greșise atunci cînd se angajase în război contra lui Hitler?!

G.F. Kennan remarca, în anii '80, că evenimentele europene din ultimele săptămîni ale războiului și primele săptămîni postbelice au contribuit la spulberarea visului ireal american privind cooperarea cu Uniunea Sovietică în perioada respectivă. Trebuie să acordăm credit celui care a jucat un rol atît de important în formularea „politicii de îndiguire“ a expansiunii sovietice și comuniste. Ne simțim, în ceea ce ne privește, mai aproape de aprecierile făcute, încă din septembrie 1948, într-o amplă, importantă și, din păcate, uitată analiză publicată, sub titlul *Cum am cîștigat războiul și am pierdut pacea,* de William C. Bullitt, fost ambasador al SUA la Moscova înainte de război, care considera că: „Președintele Truman a moștenit o politică externă americană falimentară. Dar el nu știa că ea se afla în faliment“ și că „este firesc că i-au luat doi ani președintelui Truman ca să învețe că el, ca și Roosevelt, nu putea îmblînzi ceea ce era de neîmblînzit („could not appease the unappeasable“).

„Leul britanic“ (Churchill) și „tătucul“ (Stalin)

Moda procentajelor

Trebuie să reținem că elemente de iritare față de atitudinea lui Stalin se pot remarca și în ultimele săptămîni de viață a lui F.D. Roosevelt — legate, între altele, de modul în care Stalin a înțeles să interpreteze Declarația de la Ialta, inclusiv în cazul României — și de la începutul mandatului lui H. Truman. Noul președinte a ținut să marcheze nemulțumirea americană în convorbirile cu V.M. Molotov, din 22–23 aprilie 1945, în legătură cu evoluția situației din Polonia. Era o eră în care se „purtau“ pe ambele țărmuri ale Atlanticului „procentajele“, întrucît H. Truman era decis să impună interlocutorului său sovietic 85% din dorințele americane! Molotov, ca și stăpînul său, Stalin, juca tare și președintele american a fost departe de a-și atinge obiectivul. Particularitățile personalității noului președinte, ca și opțiuni clare pentru unele soluții noi în abordarea problemelor europene și a raporturilor cu Uniunea Sovietică aveau însă să se reliefeze tot mai evident.

Ele s-au exprimat prin franchețea și fermitatea lui Truman — Stalin trebuind să constate, încă de la Potsdam și apoi tot mai mult, că avea în față un alt interlocutor decît F. D. Roosevelt sau consilierii acestuia — prin ideea sprijinirii unității europene, a „politicii de îndiguire“ a expansiunii sovietice care au condus treptat spre o nouă înțelegere a intereselor strategice, dar și a obligațiilor Statelor Unite spre globalism. Acest proces, care a început în aprilie 1945, se încheia, în linii mari, în martie 1947, prin lansarea „doctrinei Truman“. Perioada celor doi ani la care se referea W. Bullitt a fost marcată de mai multe atitudini și evenimente, pe care le enumerăm fără a putea zăbovi asupra lor: inaugurarea erei armamentului nuclear și incapacitatea Washingtonului de a exploata politic perioada în care a dispus de monopolul bombei atomice; prezentarea în front comun, în general, a anglo–americanilor la Conferința de la Potsdam (17 iulie–2 august 1945) și începutul împărțirii Europei în două sfere de influență; discursul lui Churchill, de la Fulton, din 5 martie 1946; începutul manifestării „politicii de îndiguire“ promovate de SUA față de expansiunea politică, ideologică, teritorială și militară sovietică în cazul Iranului și Turciei.

Totuși, în anii 1945–1946, în cazul unui aparent *statu–quo* politic, SUA nu erau încă decise să se implice mai mult și pe termen lung în Europa postbelică, deși preocupările pentru evoluția situației europene erau permanente și în măsură crescîndă în atenția factorilor de decizie de la Washington. Pentru Europa Occidentală, problemele complexe economice, sociale și politice se asociau insecurității militare. Marea Britanie, a doua putere a lumii democrate, nu mai era capabilă să-și promoveze propriile interese. Europa Occidentală se profila tot mai mult a fi un fruct copt, gata să cadă la prima încruntare mai pronunțată a lui Stalin.

În acest context internațional, tîrziu în după–amiaza zilei de vineri, 21 februarie 1947, ambasadorul britanic în SUA, Lordul Inverchapel, se prezenta la Departamentul de Stat pentru a depune oficial două note ce urmau a fi prezentate luni, 24 februarie, secretarului de Stat, George Marshall, prin care Washingtonul era informat că, începînd de la 1 aprilie 1947, Marea Britanie nu mai putea să-și îndeplinească responsabilitățile asumate față de Grecia și Turcia.

Cele două note încheiau un capitol de istorie britanică, dar și europeană: Imperiul britanic nu mai era capabil să promoveze o politică substanțială și eficace nu doar la nivel global, dar nici chiar la nivel continental în zone extrem de sensibile pentru interesele strategice britanice și pentru balanța de forțe în Mediterana Orientală și, implicit, la întretăierea a trei continente. În același timp, decizia ce urma a fi luată la Washington urma să fixeze un moment de răscruce în istoria SUA, dar și a celei universale: fie că luau la cunoștință de impasul britanic fără a întreprinde nimic și, atunci, Statele Unite puteau cel mult în perioada următoare să încerce, în condiții mai dificile și cu pierdere de prestigiu, să se mențină în Europa occidentală sau chiar să fie nevoite să se retragă, în varianta cea mai rea, din nou la adăpostul celor două oceane, adică să revină la politica mioapă și naivă care a costat atît de mult, din perioada interbelică; fie să preia obligațiile Marii Britanii față de Grecia și Turcia și funcția strategică britanică în Mediterana Orientală și, odată cu aceasta, să facă saltul spre globalism.

Experiența acumulată de SUA și de Truman personal în relațiile cu URSS și cu politica lui Stalin, începînd din primăvara lui 1945, a condus la neîncrederea sporită și la decizia de a stopa expansionismul sovietic.

Anul 1947 va marca, printr-o serie de decizii și evenimente, declanșarea efectivă a Războiului Rece *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 1(6)/1997).*

Primul dintre acestea a fost ceea ce a intrat în istorie sub denumirea de „doctrina Truman“. Este vorba, după cum se știe, despre discursul rostit, la 12 martie 1947, de președintele SUA în fața Congresului prin care Truman a motivat necesitatea ca Statele Unite să se implice în susținerea Greciei și Turciei. Fraza–cheie, mult citată, din acest mesaj prezidențial cuprindea un principiu care nu privea doar cele două țări. Politica SUA, sublinia președintele Truman, trebuie să fie aceea „de a acorda sprijin popoarelor libere care se opun unor grupuri minoritare înarmate sau unor presiuni externe, menite a le subjuga“. Era un principiu care va deveni fundamental pentru politica americană timp de patru decenii și care va genera angajamente economico–militare enorme destinate să oprească avansul sovietic și comunist.

Potsdam, iulie 1945: Churchill, Truman și Stalin (de la dreapta)

„Politica de indiguire“ căpăta, „prin doctrina Truman“, și motivația teoretică și prima concretizare coerentă.

Așa cum s-a remarcat în istoriografia problemei, „doctrina Truman“ marca o importantă îndepărtare de politica externă americană tradițională și era o orientare pe termen lung. Nici un președinte american nu mai ceruse ca SUA să sprijine deschis, în timp de pace, și să apere țări din afara emisferei vestice. Era o considerabilă extindere a responsabilității americane în lume. S-a insistat puțin, în acest context, asupra faptului că în atitudinea adoptată prevalau interesele strategice în dauna unor principii ale politicii americane (a se vedea referirile la regimul din Grecia) și foarte puțin, dacă nu chiar s-a trecut cu vederea **că „doctrina Truman“ era o doctrină a salvării restului lumii, neaflat încă sub dominația sovietică sau necomunizat încă.** Este, repetăm, o doctrină a salvării și nu a eliberării, o doctrină care, prin aceasta, consfințea divizarea lumii. Din acest punct de vedere, este replica democrațiilor occidentale la ceea ce, încă în 1946, Stalin și, apoi, Jdanov schițaseră a fi cele două „lagăre“ în care se împărțea lumea postbelică. **Era baza ideologică și politică a constituirii celor două blocuri militare opuse.**

Confruntare sau eșec

Aparent, Stalin nu a reacționat neliniștit față de „doctrina Truman“ care însemna cert ori confruntare directă, ori înregistrarea eșecului politicii Moscovei față de Turcia și Grecia în anii 1945–1947. G. Marshall, în convorbirile cu Stalin, la Moscova, din aprilie 1947, sublinia decizia SUA de a face tot ceea ce depindeau de ele pentru a asista — desigur economic, dar implicațiile erau sociale, politice și militare — țările europene aflate în dificultate. Stalin a încercat să minimalizeze importanța divergențelor apărute între foștii mari aliați și credea că era posibil un compromis în toate chestiunile principale. Dar, așa cum subliniază H. Kissinger, Stalin nu cunoștea psihologia occidentală și mai ales pe aceea americană și, o dată ce distrusese încrederea partenerului, nu mai putea face nimic.

La 28 aprilie 1947, Marshall anunță, într-un discurs radiodifuzat, că Occidentul depășise punctul de unde se mai putea întoarce. Compromisul propus de Stalin era respins. De fapt, decizia SUA de a stopa, de a îndigui expansionismul URSS era fermă. Încă la 5 martie 1947, Truman sublinia, într-un discurs la Baylon University, că relațiile internaționale și interesele politice și economice ale SUA sînt indivizibile. Dat fiind că președintele era cîștigat de ideea unității europene și a importanței dimensiunii economice în acest sens, calea spre ceea ce va fi „planul Marshall" avea lumină verde.

Tot la 5 martie 1947, subsecretarul de la Departamentul de Stat a dat instrucțiuni SWNCC (State–War–Navy Coordinating Comittee), un precursor al NSC (National Security Committee — Comitetul Securității Naționale, constituit în iulie 1947), de a lărgi analiza întreprinsă în legătură cu Grecia și Turcia „la alte situații din lume susceptibile de a solicita asistența similară financiară, tehnică sau militară" din partea SUA. Un comitet special restrîns a fost constituit în acest sens, la 11 martie 1947, care a lucrat în cel mai strict–secret. Un raport interimar, din aprilie, al acestui comitet sublinia că „un program planificat de asistența pentru țările străine trebuia să permită Statelor Unite să întreprindă o acțiune pozitivă, anticipată și preventivă pentru apărarea intereselor naționale americane, dezvoltînd ajutorul pe baza unui sistem de prioritate cel mai bine adoptat pentru promovarea securității și a altor interese naționale ale Statelor Unite". La 8 mai 1947, la Cleveland, Dean Acheson, subsecretarul de Stat, lansa, cu acordul președintelui Truman, în discursul său un balon de încercare în legătură cu programul american de sprijin economic destinat țărilor europene. Programul american a devenit cunoscut prin celebrul discurs din 5 iunie 1947, de la Universitatea Harvard, al secretarului de Stat, George Marshall. „Planul Marshall", o prelungire a „doctrinei Truman", a adăugat dimensiunea economică politicii de „îndiguire". Dacă Stalin se manifestase cu prudență și își stăpînise nemulțumirile în legătură cu „doctrina Truman", acestea s-au dezvăluit în toată dimensiunea lor după lansarea „planului Marshall". Stalin nu a fost preocupat doar de posibila subminare economică, cu toate consecințele politice și de altă natură, a controlului sovietic asupra zonei sale de dominație dacă țările din această zonă ar fi aderat la programul preconizat prin „planul Marshall". Nemulțumirea lui Stalin avea la bază, poate în primul rînd sau oricum în egală măsură, faptul că prin „planul Marshall" se profila rezolvarea problemelor grave economice și sociale din restul Europei și era asanat terenul pe care Kremlinul căuta să-l exploateze pentru a asigura ascensiunea comunistă în vestul și sudul continentului. Stalin nu mai avea de ce să păstreze masca, iar controlul asupra țărilor „democrat–populare" trebuia întărit iar implantarea instituțiilor și măsurilor de tip sovietic trebuia egalizată și accelerată. În acest context, s-au înscris crearea Cominformului *(v., în acest sens, „Dosarele Istoriei", nr. 10/26, 1998)*, înlăturarea monarhiei în România, „lovitura de la Praga" și încheierea seriei de tratate bilaterale de asistență mutuală (în prima parte a anului 1948, numărul acestor tratate care legau Uniunea Sovietică de țările satelizate de ea și pe acestea între ele a ajuns la 24).

Ultimul pas: crearea NATO

În mod inevitabil, față de potențialul armat și expansionismul Uniunii Sovietice, trebuia să se ajungă la militarizarea politicii de „îndiguire". Dimensiunea internațională trebuia să fie și a fost precedată de reorganizări instituționate în SUA. Aceasta s-a concretizat în adoptarea Legii Securității Naționale (National Security Act), la 26 iulie 1947, crearea Departamentului Apărării — care reunea, pentru prima dată, cele trei arme principale —, a Consiliului Național pentru Securitate (NSC), a Organizației Centrale de Informații (CIA). Aceasta din urmă a fost angajată chiar de la început și în acțiuni clandestine împotriva comuniștilor în țările occidentale — mergîndu-se pînă la substanțiale influențări a jocurilor electorale —, ca și în acțiuni de spionaj și sabotaj dincolo de „cortina de fier".

Ultimul pas, cel militar, în crearea blocului occidental, euro–atlantic, avea condiții pregătite pentru a fi făcut. El a fost precipitat de manifestările brutale ale dictatorului de la Kremlin, în expresii ale nemulțumirilor acumulate de Stalin pentru înăsprirea și generalizarea controlului în zona dominată de URSS și în acțiuni de testare a Occidentului, de măsurare a fermității politicii de „îndiguire".

„Lovitura de la Praga" (instaurarea controlului comunist într-o țară fostă aliată și de tradiție democratică, „sinuciderea" lui Jan Masaryk și demisia lui E. Beneș din funcția de președinte al Cehoslovaciei) a influențat considerabil liderii politici și opinia publică din țările democrate și a accelerat procesul de coeziune politică, economică și militară în Occident.

În acest context, s-a produs aprobarea finanțării „planului Marshall" de către Congresul american și au fost înaintate de președintele Truman proiectele de lege prin modificarea regimului instituirii și componenței armatei americane. În același sens, și cu mai multă greutate sub raport psihologic, ideologic și militar au acționat asupra Occidentului măsurile puternic restrictive, din aprilie 1948, adoptate de autoritățile sovietice privind accesul în Berlinul Occidental și apoi, la 24 iunie 1948, instituirea, pentru aproape un an, a „blocadei Berlinului".

Temerile țărilor occidentale față de puterea și expansiunea sovietică nu rămaseră fără efect. La 4 martie 1947, la Dunkerque, fusese semnată o alianță militară franco–britanică iar un an mai tîrziu se încheiase, într-un timp record, o alianță multilaterală — Uniunea Occidentală — prin tratatul din 17 martie 1947, de la Bruxelles, semnat de Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg (din 1954 — Uniunea Europei Occidentale). Dar, era evident că această alianță nu avea capacitatea de a rezista, în caz de agresiune, forței Uniunii Sovietice. Perceperea corectă a acestei realități, deși nu imediată, de către liderii politici și militari americani a condus la angajarea, începînd cu vara anului 1948, a unor convorbiri exploratorii, ulterior a unor negocieri de substanță care se vor concretiza cu semnarea solemnă, la 4 aprilie 1949, la Washington, a Pactului NATO. ■

Lumea bipolară sau cum a trăit Planeta mai mult de 40 de ani

„Pace improbabilă, război imposibil“

Mihail E. IONESCU

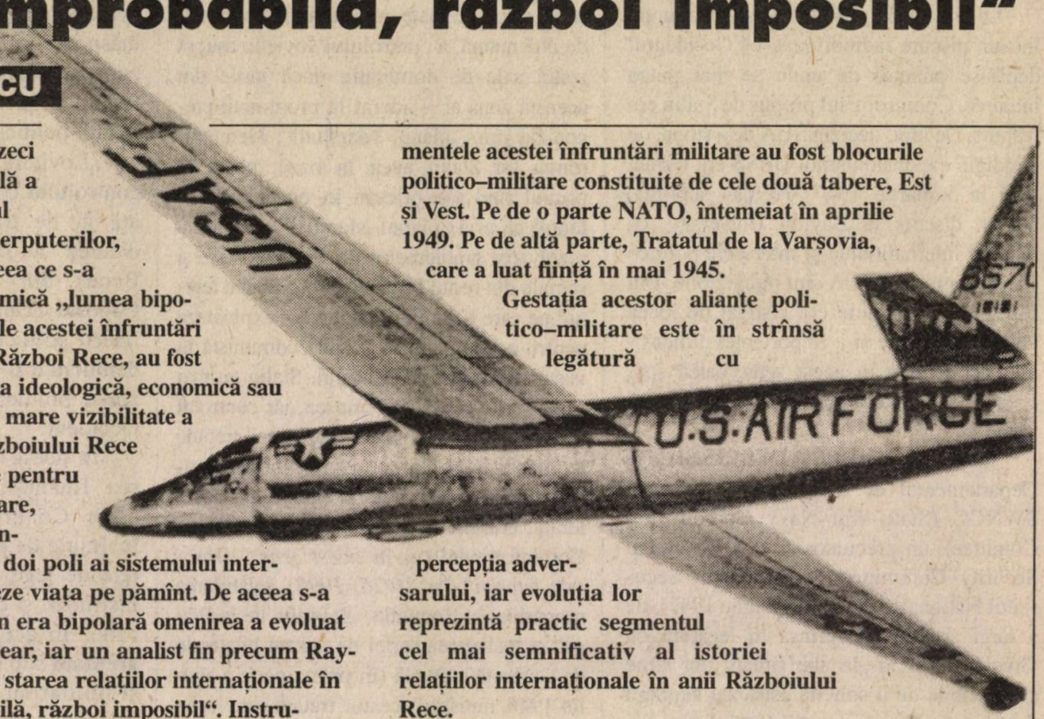

Vreme de peste patruzeci de ani, scena internațională a fost dominată de conflictul Est–Vest. Înfruntarea superputerilor, SUA și URSS, a marcat ceea ce s-a numit, ca organizare sistemică „lumea bipolară“. Vîrfurile de lance ale acestei înfruntări necontenite, un veritabil Război Rece, au fost poate mai puțin competiția ideologică, economică sau chiar politică. Cu cea mai mare vizibilitate a fost prezentă în epoca Războiului Rece competiția militară. Poate pentru că, în condițiile erei nucleare, care a debutat în 1945, confruntarea militară a celor doi poli ai sistemului internațional putea să neantizeze viața pe pămînt. De aceea s-a spus, pe drept cuvînt, că în era bipolară omenirea a evoluat pe marginea abisului nuclear, iar un analist fin precum Raymond Aron a caracterizat starea relațiilor internaționale în sintagma „pace improbabilă, război imposibil“. Instrumentele acestei înfruntări militare au fost blocurile politico–militare constituite de cele două tabere, Est și Vest. Pe de o parte NATO, întemeiat în aprilie 1949. Pe de altă parte, Tratatul de la Varșovia, care a luat ființă în mai 1945.

Gestația acestor alianțe politico–militare este în strînsă legătură cu percepția adversarului, iar evoluția lor reprezintă practic segmentul cel mai semnificativ al istoriei relațiilor internaționale în anii Războiului Rece.

Rădăcinile NATO

Nașterea NATO — privită din perspectivă istorică — este ultimul dintr-o serie de evenimente care, în accepțiunea Occidentului, a fost destinată să pună la adăpost „lumea liberă“ confruntată cu o iminentă agresiune a URSS. Cum a fost posibilă o astfel de percepție și acțiunea în consecință în anii imediat următori sfîrșitului celui de al doilea război mondial, știut fiind că atît URSS, cît și principalele state occidentale erau aliați? Mai mult decît atît, această alianță va rămîne valabilă formal vreme îndelungată, practic întreaga perioadă a Războiului Rece, unificarea Germaniei, de pildă, în 1990, fiind sancționată într-un tratat în care adversarii se intitulau legal „Puterile Aliate“.

Motivația percepției unei Uniuni Sovietice ostile, a armatelor ei cărora le „lipseau doar bocancii pentru a mărșălui nestingherite spre Canalul Mînecii“ sălășluiește în comportamentul Moscovei în arena internațională în acea perioadă. Pe de o parte, Armata Roșie se afla în Germania și în Europa de Est și Sud–Est, iar sub oblăduirea baionetelor acesteia în statele de aici se contura o rapidă modificare a sistemului politico–economico–social conform standardelor comuniste sovietice. Acțiunea Moscovei, în această privință, era corespunzătoare imaginii lui Stalin despre natura războiului abia încheiat, total deosebit de cele anterioare. Conform aprecierii liderului sovietic, de această dată armatele învingătoare aveau să exporte pe teritoriul cucerit propriul sistem politic. Pe de altă parte, Europa Occidentală, abia ieșită din război, dezvăluia o fragilitate economică și politică în măsură să o facă o pradă relativ ușoară pentru destabilizarea comunistă și deci bascularea în tabăra URSS. Ipoteza devenea verosimilă o dată ce s-ar fi pronunțat retragerea trupelor americane a căror prezență pe continentul european determinase înfrîngerea Germaniei în abia încheiatul conflict.

Dacă Europa era teritoriul preferat al acțiunii URSS, percepută în Occident din ce în ce mai puțin cooperantă și practic ostilă, astfel de simptome nu lipseau nici în alte regiuni ale Planetei. În China continentală se profila victoria taberei comuniste în războiul civil, cu sprijin masiv din partea URSS, ceea ce proiecta în viitorul apropiat constituirea unui bloc sovieto–chinez, a cărui greutate geopolitică nu putea să scape Occidentului. Acesta devenea cuplul de forțe dominant în Eurasia și rezerva Europei Occidentale un rol subordonat, iar SUA un viitor cel mult regional. De asemenea, Moscova evidenția veleități expansioniste în Asia Centrală, militînd pentru adjudecarea unor capete de pod în Turcia și în Afghanistan.

Astfel de percepții, diagnosticînd o situație mai mult ori mai puțin reală, a stat la baza unor decizii majore ale Occidentului. Mai întîi, se punea problema ca printr-o acțiune energică de recuperare economică a statelor–țintă să fie înlăturat terenul propice destabilizării comuniste și, în consecință, al căderii acestor țări în sfera de influență a URSS. De asemenea, era imperios necesară sprijinirea imediată și masivă a statelor în care subversiunea comunistă dobîndise o amplitudine periculoasă. În sfîrșit, era imperativă o politică coerentă și de perspectivă pentru contracararea a ceea ce era perceput tot mai evident ca pericolul sovietic (comunist). La Washington, această ecuație cu mai multe necunoscute prezentă în arena internațională a dobîndit treptat soluționarea. Analiștii politici, sprijiniți pe documente gen „telegrama cea lungă“ de la Moscova, în care era descifrată natura expansionistă a regimului comunist și invocat imperativul stopării agresivității sovietice, au demonstrat, mai întîi, necesitatea menținerii forțelor militare americane în Europa. Principalul argument a fost că retragerea acestor trupe, așa cum se întîmplase în 1919, la sfîrșitul primului război mondial, va face Europa Occidentală o pradă ușoară pentru Armata Roșie, iar o Europă sovietizată este o amenințare extremă pentru SUA. De asemenea, s-a luat în considerare adoptarea unor măsuri rapide pentru a contracara ascensiunea sovietică în regiuni ale Europei și Asiei Centrale și, deopotrivă, pentru îngrădirea acesteia la scară planetară.

Seria de evenimente care a constituit patul germinativ al NATO a fost tocmai concretizarea acestor măsuri luate în considerare la Washington. Primul dintre ele a fost adoptarea „doctrinei Truman“, în martie 1947, cînd SUA au exprimat public sprijinul multilateral pentru Turcia și Grecia, amenințate de subversiunea comunistă și s-au angajat să acorde asistență oricărei națiuni care va hotărî să reziste acesteia. Cel de al doilea a fost adoptarea „planului Marshall“, prin care SUA au lansat un uriaș program de recuperare economică a statelor europene (deschis și statelor din zona de ocupație a armatelor sovietice), astfel încît acestea să poată rezista „cîntecelor de sirenă“ comuniste. Pînă în 1952, SUA au investit în Europa Occidentală aproape 14 miliarde de dolari (circa 80 miliarde la cursul actual). În sfîrșit, cel de al treilea a fost constituit de lansarea doctrinei „containement“-ului, a „îngrădirii“ geopolitice a URSS, a perimetrizării stricte a zonei de acțiune a acesteia. Doctrina „containement“-ului a fost lansată public în iulie 1947, într-un articol publicat în revista „Foreign Affairs“, sub titlul „Sursele comportamentului sovietic“ și semnat **„X“** (ulterior, s-a aflat că autorul era diplomatul George F. Kennan, cel care redactase, în 1946, și „telegrama cea lungă“. „Principalul element al politicii SUA față de Uniunea Sovietică — scria **„X“** — trebuie să fie aceea a unei îngrădiri răbdătoare, pe termen lung, ferme și vigilente a tendințelor expansioniste ale Rusiei“. „Îngrădirea“ URSS reclama o politică la nivel global, în care zăgăzuirea ascensiunii comuniste în Europa era doar o parte, esențial fiind să se interzică acesteia, și ulterior blocului sovieto–chinez, saltul dincolo de perimetrul geopolitic deja posedat.

Nașterea NATO era doar o formalitate o dată ce această serie de evenimente avusese loc. Închegarea alianței a fost grăbită de mișcări agresive ale URSS, care au indus în Occident percepția unei primejdii iminente. Astfel, în februarie 1948, Moscova a recurs la o lovitură de stat în Cehoslovacia pentru a grăbi comunizarea acestui stat cu o poziție importantă în centrul Europei. Iar în martie 1948, Moscova a interzis accesul occidental în propriile zone de ocupație ale Berlinului (aflată în mijlocul zonei deținute de Armata Roșie, capitala germană era, de asemenea, împărțită în sectoare de responsabilitate între cele patru mari puteri învingătoare). Pentru a face față acestei prime crize de anvergură a Războiului Rece, care amenința să se transforme în conflict sîngeros, occidentalii au organizat un uriaș pod aerian prin intermediul căruia au transportat în zonele proprii din Berlin cele necesare supraviețuirii celor două milioane de locuitori. Această operație aeriană de avengură, care a durat din iunie 1948 pînă în mai 1949, a demonstrat voința Occidentului de a se opune oricărei încercări agresive sovietice. Formarea NATO, ca expresie a acestei voințe comune, nu mai putea întîrzia. La 4 aprilie 1949, la Washington, era încheiat tratatul de constituire a alianței.

Pactul de la Varșovia — NATO „în oglindă“

NATO „în oglindă“, sau „NATO-ul din Est“, cum a fost numit în epoca de început Tratatul de la Varșovia, își are, de asemenea, rațiunile întemeierii în percepția Moscovei asupra comportamentului Occidentului în arena internațională. Practic, o dată ce statele est–europene fuseseră comunizate, URSS nu mai avea nevoie de o suprastructură de tip alianță militară care să

● cronologie ● cronologie ●

4 aprilie 1949: Reprezentanții a 12 state occidentale au semnat, la Washington, tratatul de constituire al Alianței Nord–Atlantice (NATO)

5 mai 1955: Republica Federală Germania devine stat suveran. „Sînteți liberi printre liberi“, va declara cancelarul Konrad Adenauer. La 9 mai, RFG devine al 14-lea membru al Organizației Atlanticului de Nord

14 mai 1955: Reprezentanți ai statelor aflate în sfera de influență sovietică au semnat un Tratat de alianță militară, cunoscut sub numele de Tratatul de la Varșovia

18–23 iulie 1955: La Geneva, are loc întîlnirea la nivel înalt la care au participat președintele SUA, D. Eisenhower, primul ministru al Franței, Edgar Faure, primul ministru al Marii Britanii, Anthony Eden, și președintele Consiliului de Miniștri al URSS, Bulganin. În timpul întîlnirii, președintele SUA a propus cercetarea aeriană reciprocă („open skies“), însă URSS a respins planul

4 august 1955: Avionul militar de recunoaștere de tipul U–2 efectuează primul zbor *(v. foto din p. 8)*

1 noiembrie 1956: În timpul evenimentelor de la Budapesta, cerîndu-le sovieticilor să-și retragă trupele pe care le trimiseseră în Ungaria, primul ministru Imre Nagy denunță Tratatul de la Varșovia și declară Ungaria stat neutru

4 noiembrie 1956: Decizînd că evenimentele din Ungaria au scăpat de sub control, autoritățile sovietice au trimis tancuri la Budapesta, aceasta marcînd începutul luptelor

12 decembrie 1956: Adunarea Generală a ONU a condamnat acțiunea sovietică în Ungaria, cu 55 de voturi la 8

5 ianuarie 1957: Președintele Eisenhower cere aprobarea Congresului pentru acțiunile de ajutorare a statelor din Orientul Mijlociu amenințate de agresiunea comunistă — „doctrina Eisenhower“

● cronologie ● cronologie ●

17 ianuarie 1957: Părînd că în această privinţă sînt aliate, URSS şi RP Chineză au emis o declaraţie comună prin care condamnau „doctrina Eisenhower“

4 octombrie 1957: Lansat de URSS, primul satelit artificial din lume, Sputnik I, a creat un şoc, ce a condus la creşterea cheltuielilor americane în domeniul cercetărilor ştiinţifice. Sputnik I va fi urmat de Sputnik II

21 ianuarie 1958: Cancelarul vest–german Konrad Adenauer a respins propunerea sovietică de stabilire a unei zone nucleare libere în Europa Centrală. Problema mai fusese luată în discuţie, anterior, de ministrul de Externe al Poloniei, Adam Rapacki

10 noiembrie 1958: N.S. Hruşciov declară că guvernul sovietic intenţionează să treacă responsabilităţile sale asupra Berlinului guvernului est–german

27 noiembrie 1958: Noua criză a Berlinului este escaladată de propunerea lui Hruşciov ca Berlinul de Vest să devină un oraş independent în mijlocul Germaniei

14 decembrie 1958: Aliaţii occidentali au respins cererea lui Hruşciov de retragere a trupelor din Berlin. Ultima propunere a Aliaţilor a fost aceea de a organiza o întîlnire a celor patru puteri în cadrul căreia să se discute situaţia generală germană

11 martie 1959: URSS şi RDG fac publică intenţia lor de a încheia un tratat de pace german cît mai curînd

4 aprilie 1959: Consiliul NATO sprijină hotărîrea Aliaţilor de menţinere a Berlinului de Vest şi a drepturilor puterilor de ocupaţie

5 mai 1960: N.S. Hruşciov anunţă doborîrea, la 1 mai, de către forţele militare sovietice a unui avion american de recunoaştere, de tipul U–2, deasupra teritoriului sovietic, lîngă Sverdlovsk

formalizeze relaţiile deja existente, în acest domeniu, între metropolă şi sateliţi. Cum se ştie, încă de la sfîrşitul anilor '40 şi începutul deceniului următor, URSS a recurs la înarmarea statelor–satelit conform propriilor strategii în domeniul relaţiilor internaţionale şi declanşase inclusiv o acţiune de integrare la nivel militar. Deţinătoare unică a armei nucleare şi stăpîn incontestabil al zonei Europei de Est, Moscova se putea dispensa de o astfel de alianţă militară, care putea în perspectivă să-i creeze neajunsuri prin eventuala nesupunere a „aliaţilor“. Atunci, de ce recurgerea la pasul semnării unui tratat de alianţă militară, practic o copie cvasifidelă a celui de la Washington, care a sancţionat formarea NATO?

Mai multe elemente par să explice motivaţia Moscovei de a lansa o nouă organizaţie tip alianţă la 14 mai 1955. Între acestea, desigur, se afla faptul că o dată încheiat Tratatul cu Austria, la 15 mai 1955, URSS nu mai avea dreptul legal de a menţine forţe militare de ocupaţie în România şi Ungaria (prin Tratatul de pace, încheiat în 1947, prin aceste state treceau liniile de comunicaţie şi aprovizionare ale trupelor sovietice staţionate în Austria, retrase acum la semnarea acordului). O dată încheiat tratatul de alianţă a statelor comuniste europene, URSS putea să-şi conserve, prin chiar stipulaţiile lui, forţe de ocupaţie în aceste state, inclusiv în Cehoslovacia. Dar, neîndoielenic, aceasta este o explicaţie incompletă.

Un răspuns mult mai amplu şi convingător îl găsim în investigarea împrejurărilor în care acest eveniment a avut loc. Astfel, este evident că acceptarea Republicii Federale a Germaniei în NATO (la 9 mai 1955), cu cîteva zile înainte de semnarea Tratatului de la Varşovia, a avut un loc deloc neglijabil în decizia Moscovei. În opinia Kremlinului, un asemenea act majora tendinţele militariste şi revanşarde ale RFG şi deschidea calea pentru contestarea de către aceasta a statutului politic şi teritorial stabilit în estul Europei la sfîrşitul celui de al doilea război mondial. Nu trebuie subestimat faptul că o astfel de opinie putea să fie împărtăşită şi la nivelul conducerilor politice ale Poloniei şi Cehoslovaciei, ştiut fiind că RFG nu recunoştea frontierele vestice ale acestora. Iar pentru RDG, statul comunist german, statura internaţională dobîndită de Germania Federală era o primejdie mortală. De asemenea, la Moscova s-a apreciat că printr-o astfel de reacţie la accederea în NATO a Germaniei Federale se întăreau tendinţele centrifuge în cadrul Alianţei Nord–Atlantice, cu deosebire în Franţa, dar şi în Anglia pentru care o armată germană renăscută, chiar în „chingi“ atlantice, nu putea să nu trezească amintiri dureroase şi să hrănească temeri de viitor.

Trei cupluri sovieto–americane care au jalonat istoria lumii bipolare: Stalin şi Truman...

Uniunea Sovietică a mai urmărit, prin formalizarea alianţei asimetrice forjate în anii precedenţi cu statele–satelit, să-şi îmbunătăţească standardul internaţional. În vara anului 1955, urma să se deschidă, la Geneva, negocierile Est–Vest privind chestiunile de securitate în Europa, iar existenţa unei astfel de alianţe optimiza neîndoielnic situaţia diplomatică a Moscovei. În condiţiile existenţei Tratatului de la Varşovia, se putea invoca efectul de „oglindă“ şi reclama desfiinţarea concomitentă a celor două blocuri politico–militare (ceea ce s-a avansat politic pînă la sfîrşitul Războiului Rece), iar aliaţii minori putea fi „împinşi în faţă“ ca „sonde“ pentru iniţiative sensibile (vezi propunerea premierului polonez Rapacki privind dezarmarea convenţională). De altfel, cum se ştie, Tratatul pentru reducerea forţelor şi armamentelor convenţionale în Europa (CFE), semnat în noiembrie 1990, aflat şi azi în vigoare, consacra realitatea distribuţiei forţelor militare pe continent pe baza principiului parităţii între cele două blocuri.

Deopotrivă, URSS a obţinut, prin înfiinţarea Tratatului de la Varşovia, o pîrghie de acţiune în scopul promovării unei mai puternice integrări politice a statelor–satelit, alianța militară devenind un auxiliar important în efortul de menținere sub ascultare a acestora. Cu deosebire după intervenția militară în Ungaria (1956), cînd forțele sovietice au acționat în nume propriu, o astfel de misiune a revenit Tratatului, cum s-a întîmplat în Cehoslovacia (1968), cînd trupele aliaților (mai puțin România) au intervenit pentru a pune capăt „primăverii de la Praga“ *(v., pentru Ungaria '56, „Dosarele Istoriei“, nr. 1/1996, iar pentru Cehoslovacia '68 „Dosarele Istoriei“, nr. 8(24)/1998)*. Retrospectiv, se poate afirma ca URSS a obținut — chiar dacă nu a scontat premeditat — prin înființarea alianței militare un instrument de integrare politică extrem de util, de pildă, pentru promovarea, după 1968, a doctrinei „suveranității limitate“.

Totodată, se pare că un rol însemnat în decizia de întemeiere a Tratatului de la Varșovia l-a jucat și înfruntarea de pe culoarele Kremlinului între diverse segmente ale elitei sovietice. Cum se știe, în februarie 1955, a fost înlăturat din vîrful nomenclaturii premierul G. Malenkov, care propusese mutarea accentului pe arsenalul nuclear în domeniul înfruntării militare cu adversarul, așadar trecerea în planul secund a componenței convenționale. N.S. Hrușciov, sprijinit de segmente importante ale armatei și ale complexului militar–industrial, a refuzat o astfel de orientare, iar expresia acestui refuz a fost tocmai încheierea alianței, care semnifică o majorare sensibilă a forțelor convenționale.

Dincolo de multitudinea de motive care a determinat decizia Kremlinului de înființare a Tratatului de la Varșovia, perspectiva istorică evidențiază faptul că acesta a devenit de-a lungul anilor o prezență notabilă în plan internațional, practic un actor distinct, în conduita căruia și-au putut găsi loc și atitudini diferite ale aliaților minori. Așadar, nu numai că Tratatul de la Varșovia a slujit interesele artizanului de la Kremlin, dar deopotrivă a creat „scena“ pentru afirmarea vocii „celor mici“, în ultimă instanță pentru influențarea comportamentului URSS în plan internațional. De pildă, cererea acestora de participare în organismele de decizie ale alianței, avansată cu deosebire de România, nu era, în fond, decît o contestare a hegemonului sovietic.

... Hrușciov și Kennedy

Perestroika și abandonarea „imperiului exterior“

Evoluția celor două alianțe militare, pînă la sfîrșitul Războiului Rece, urmează întocmai dezvoltarea relațiilor politice între cei doi supergrei ai sistemului internațional de state. Cu deosebire, strategiile militare ale acestora sînt limpezi pentru standardul și gradul de risc al situației internaționale în ansamblu. Competiția globală dintre cele două superputeri își află epicentrul în Europa, unde armatele taberelor opuse stăteau față în față în Germania. Doctrina nucleară a „represaliilor masive“ — asumată în anii '50 și abandonată în 1967 în favoarea celei a „ripostei gradate“ — a măsurat gradul de pericol pe care au înțeles să și-l asume în înfruntare oponenții în condițiile erei nucleare. Mai mult decît raportul standard de forțe între cele două tabere — contabilizarea numărului de soldați, tancuri, avioane, mașini de luptă etc. —, paritatea în domeniul nuclear a jucat rolul esențial în descurajarea declanșării unui război general cu urmări imprevizibile, dar deopotrivă a creat condiții pentru multiplicarea conflictelor la periferie desfășurate „prin mandat“.

În martie 1985, la Kremlin s-a instalat M.S. Gorbaciov. Cu scopul de a reformula sistemul sovietic, intrat într-o ireversibilă stagnare, noul lider moscovit a lansat o acțiune transformatoare fără precedent, care a inclus și domeniul politicii externe a URSS. Cuplată cu acțiunea de schimbare a

● cronologie ● cronologie ●

16 mai 1960: Răspunzînd cu întîrziere președintelui Eisenhower, care a admis că știuse de misiunea de recunoaștere a avionului U–2, din data de 1 mai, Hrușciov a părăsit întîlnirea la nivel înalt de la Paris. A doua zi, conferința a fost suspendată

3–4 iunie 1961: Întîlnirea dintre Kennedy și Hrușciov, la Viena. Hotărîrea liderului URSS de a semna un tratat de pace separat cu Republica Democrată Germană a subminat-o

24 iulie 1961: Administrația Kennedy îi avertizează pe sovietici să nu intervină în problema accesului occidentalilor în Berlinul de Vest

12 august 1961: RDG închide granița dintre Berlinul de Est și Berlinul de Vest și începe construirea Zidului Berlinului

26–27 octombrie 1961: Tancurile sovietice și americane s-au aflat „față în față“ la punctul de frontieră „Charlie“, în Berlin

3 noiembrie 1961: Reîntorși dintr-o călătorie de constatare în Vietnam, generalul Maxwell Taylor și consilierul Walt Rostow au recomandat, în cadrul „Raportului Taylor“, expedierea unei „forțe cu misiune de ordin logistic“ (8.000 de militari) pentru a sprijini Vietnamul de Sud

14 octombrie 1962: În urma unui zbor de recunoaștere efectuat de un avion U–2, SUA au descoperit construirea, de către sovietici, a bazelor pentru rachete în Cuba

22 octombrie 1962: Adresîndu-se națiunii americane, președintele Kennedy a anunțat descoperirea bazelor pentru rachete și a declarat că Statele Unite vor introduce „carantina“ asupra expedierii de arme ofensive către Cuba

23 octombrie 1962: Fidel Castro a catalogat blocada Statelor Unite ca un act de piraterie și a negat că ar fi primit rachete ofensive. Uniunea Sovietică a avertizat Statele Unite că există riscul unui război nuclear

● cronologie ● cronologie ●

24 octombrie 1962: Secretarul general al ONU, U Thant, s-a oferit să acționeze ca mediator în criza cubaneză și a cerut SUA și URSS să-și suspende acțiunile

25 octombrie 1962: Conducătorii SUA și URSS au considerat binevenită oferta de mediere a secretarului general, dar Kennedy a declarat că blocada Cubei va continua

26 octombrie 1962: La întrebările ambasadorului american la ONU, Stevenson, omologul său sovietic, Zorin, refuză să dezmintă că rachetele sînt ofensive. Într-o scrisoare către președintele Kennedy, Hrușciov s-a oferit să retragă rachetele în schimbul garanției dată de SUA că nu vor invada Cuba

27 octombrie 1962: Într-un mesaj difuzat de Radio Moscova, Hrușciov cere retragerea rachetelor din Turcia în schimbul retragerii celor sovietice din Cuba. Kennedy respinge orice discuție în legătură cu rachetele din Turcia și acceptă scrisoarea lui Hrușciov, din 26 octombrie, ca bază de soluționare a crizei

28 octombrie 1962: Hrușciov anunță hotărîrea de a retrage rachetele sovietice din Cuba, în timp ce Kennedy consimte să ridice blocada și să nu invadeze Cuba

8 noiembrie 1962: Statele Unite anunță că toate bazele cunoscute, unde se aflau rachete ofensive, au fost dezafectate

16 noiembrie 1962: Administrația americană a declarat că zborurile de supraveghere vor continua pînă cînd va fi de acord cu inspecțiile ONU

20 noiembrie 1962: Kennedy anunță ridicarea blocadei cubaneze, dar declară că garanția de neintervenție nu va fi îndeplinită pînă cînd garanțiile sovietice nu vor fi duse la bun sfîrșit

(continuare în p. 14)

garniturilor de lideri moșteniți din vremea predecesorilor în statele Europei de Est, Gorbaciov a lansat și „noua politică“ de apropiere de Vest. În acei ani, s-a vorbit chiar de o „mare Antantă“ între cei doi supergrei ai sistemului de state, care a dobîndit expresia concretă în sfărîmarea zidului Berlinului, în noiembrie 1989. În acest fel, simbolul divizării Europei a dispărut, iar alianțele militare opuse și-au pierdut rațiunea de a fi. Uniunea Sovietică a lansat „doctrina Sinatra“ față de statele–satelit („fiecare își poate urma propriul drum“), ceea ce a determinat, alături de unificarea celor două state germane (octombrie 1990), accesul spre independență al țărilor–satelit ale Europei de Est. Este dificil de evaluat dacă aceasta a fost intenția conducerii sovietice ori, practic, „noua politică“ a fost scăpată de sub control. Chiar dacă unii planificatori sovietici au gîndit că abandonînd Europa de Est („imperiul exterior“) și desființînd Tratatul de la Varșovia (martie–iulie 1991) vor determina și dezagregarea NATO, ca reflex în „oglindă“, și slăbirea pînă la dispariție a prezenței fizice a SUA pe continentul european, se pare că au făcut calcule greșite. NATO a supraviețuit dispariției pericolului major pentru care fusese întemeiat — agresiunea sovietică asupra Europei de Vest — și a intrat într-o etapă accelerată de transformare. Alianța atlantică se află, acum, într-un proces de adaptare la noile riscuri și amenințări și, prin pronunțarea lărgirii către estul continentului (Polonia, Ungaria și Republica Cehia au fost admise în Alianță la 12 martie 1999), extinde stabilitatea și securitatea într-o arie continentală aflată sub greutățile tranziției către un nou sistem social–politic. Practic, NATO a devenit pilonul principal al noii arhitecturi de securitate în Europa. Păstrînd misiunea inițială principală — apărarea reciprocă a membrilor în cazul unui atac —, NATO și-a asumat, în ultimii ani, rolul de gestionare a crizelor intervenite în spațiul european, dincolo de teritoriul propriilor membri (Bosnia, din 1996, cu operațiile IFOR și SFOR). Totodată, prin lansarea (ianuarie 1994) a programului Parteneriatului pentru Pace, NATO a creat o rețea densă și eficientă de cooperare în domeniul militar destinată atît să asigure consultări privind stabilitatea și securitatea componenților, cît și participarea în comun la misiuni de gestionare a crizelor în spațiul euro–atlantic.

Evoluția diferită a celor două alianțe ale Războiului Rece la sfîrșitul acestuia este deopotrivă expresia longevității lor congenitale (întemeietorul Tratatului de la Varșovia, Uniunea Sovietică, s-a prăbușit în decembrie 1991), a gestației și evoluției particulare a fiecăreia dintre ele și a raporturilor dezvoltate între componenții lor. Practic, a legimității lor istorice. ■

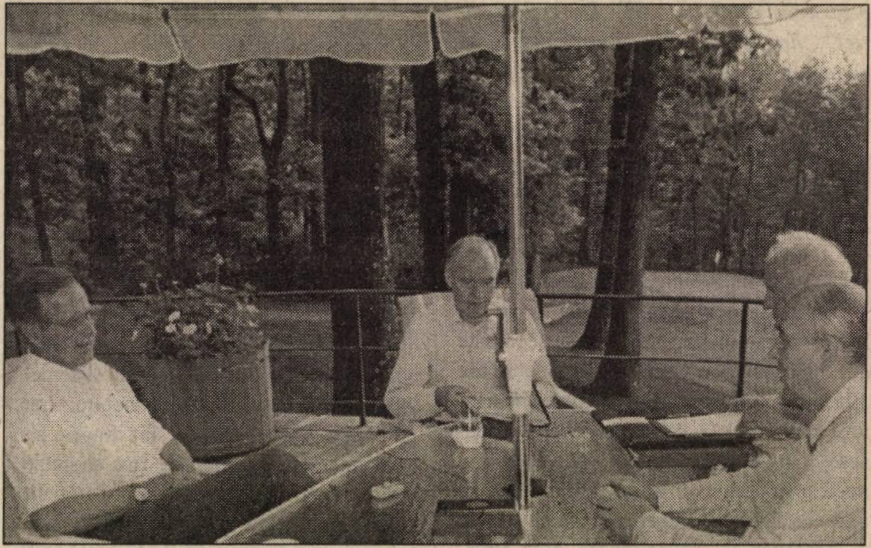

... Gorbaciov și Bush (primul, în dreapta; al doilea, în stînga)

Alianțele militare suprastatale, expresie a concurenței pentru supremație mondială

NATO *versus* Tratatul de la Varșovia

Ilie SCHIPOR

Cînd, în urmă cu 50 de ani, a fost creată Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, această primă structură militară integrată multinațională reunea 12 state: Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia și SUA. Lor li s-au alăturat, ulterior, Grecia și Turcia (18 februarie 1952), RF Germania (5 mai 1955) și Spania (30 mai 1982).

La 14 mai 1955, a luat naștere a doua mare alianță militară postbelică — Organizația Tratatului de la Varșovia — ce reunea opt state socialiste: RP Albania (care a părăsit pactul în 1968), RP Bulgaria, R Cehoslovacă, RD Germană, RP Polonă, RP Română, RP Ungară și URSS.

Din acel moment, cele două organisme militare suprastatale vor evolua sub semnul bipolarității puterii militare mondiale și a concurenței promovate — de fiecare parte — cu scopul final de a domina partea adversă.

În felul acesta, s-a declanșat fenomenul galopant de exacerbare a militarismului postbelic. Pînă la dizolvarea — în 1991 — a alianței militare și a sistemului integrat al statelor socialiste, lumea în ansamblul ei a fost marcată de o inegalabilă cursă a înarmărilor și a dezvoltării generale a structurilor militare în interiorul celor două tabere și în raporturile de forțe dintre acestea.

Goana pentru supremație

În această goană continuă pentru supremație, cei doi megagiganți nu au neglijat nici o posibilitate — convențională sau mai puțin ortodoxă — de dominare a adversarului: ● dirijarea, pînă la limita suportabilității, a propriilor resurse către susținerea financiară a efortului militar, individual și de grup; ● generarea de conflicte militare indirecte: Indochina, Coreea, Vietnam, Afghanistan, Orientul Mijlociu, Africa, America de Sud etc.; ● orientarea cercetării tehnologice și fundamentale spre marile teme ale înzestrării și utilizării forțelor armate; ● perfecționarea și utilizarea mijloacelor războiului psihologic și de destabilizare a celeilalte părți; ● amplificarea acțiunilor de spionare, defăimare și discreditare a adversarului; ● crearea de crize artificiale în lume; ● utilizarea șantajului economic și a presiunilor politice; ● deturnarea scopurilor și acțiunilor unor organisme internaționale, cum ar fi ONU, UNESCO, FAO, FMI, BIRD etc.

O radiografie comparativă a celor două organisme multistatale este edificatoare pentru corecta înțelegere a stării de echilibru — de potențial permanent și progresiv ajustat — în care a evoluat bipolaritatea strategico–militară a lumii după anul 1955.

La sfîrșitul anilor '80, deci înainte de autodizolvarea Tratatului de la Varșovia, cele două organizații militare internaționale se găseau încă într-o relativă stare de echilibru în ceea ce privește principalii indicatori de potențial. În 1989, înainte de unificarea celor două Germanii, NATO reunea 16 state, dintre care 14 țări europene și două nord–americane. Acestea însumau 22.241.600 km^2 și aveau o populație de aproape 670 milioane de locuitori.

Cele mai dens populate țări erau situate în Europa Centrală și Occidentală — Olanda, Belgia, RF Germania, Marea Britanie, Italia, Portugalia, Franța —, la polul opus situîndu-se Canada, Islanda, Norvegia și SUA, fiecare cu mai puțin de 30 loc./km^2. NATO reunea și unele dintre cele mai bogate țări ale lumii, mai mult de 75% dintre acestea avînd un venit mediu pe locuitor mai mare de 15.000 de dolari **(v. tabelul 1).**

Statele membre ale Tratatului de la Varșovia aveau, în 1989, o suprafață însumată de 23.392.400 km^2 (dintre care 17.281 km^2 în partea asiatică a URSS) și o populație de 405 milioane de locuitori (ce se ridica la mai puțin de 2/3 din populația însumată a statelor membre ale NATO). Acest deficit aparent de potențial demografic era compensat atît prin faptul că — strict în zona europeană — cele două organizații militare dispuneau de un potențial aproape egal, cît și prin ponderea mai mare de utilizare în cadrul Tratatului de la Varșovia a resurselor umane în scop militar. Și densitatea medie a populației pe ansamblul statelor membre ale blocului socialist era mai mică (17,3 loc./km^2), doar trei țări (RD Germană, Cehoslovacia și Ungaria) depășind 100 loc./km^2. De asemenea, venitul mediu pe locuitor era

● cronologie ● cronologie ●

7 ianuarie 1963: Statele Unite și Uniunea Sovietică îl informează pe secretarul general al ONU, U Thant, că „criza rachetelor din Cuba“ a luat sfîrșit

11 mai 1963: Tribunalul sovietic îl condamnă la moarte pe colonelul Oleg Penkovsky, o „cîrtiță“ infiltrată în KGB, considerat a fi unul dintre cei mai mari agenți occidentali ai Războiului Rece

20 iunie 1963: Reprezentanții ai SUA și URSS au semnat un acord de instalare a „liniei fierbinți“ — telefonice — între Washington și Moscova. Ea va deveni operațională în luna august

26 iunie 1963: Exprimînd sprijinul Statelor Unite pentru locuitorii Berlinului, Kennedy vizitează orașul la doi ani după construirea Zidului Berlinului. Adresîndu-se unei mulțimi uriașe, el va spune: „Astăzi, într-o lume a libertății, cea mai mare mîndrie este să spun: «Ich bin ein Berliner!»“

5 august 1963: La Moscova, Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică semnează Tratatul de interzicere a testelor nucleare

4 octombrie 1963: Întrevederea particulară dintre ministrul de Externe al României, Corneliu Mănescu, și secretarul de stat, Dean Rusk. Partea română își declara neutralitatea în cazul unui conflict declanșat de partenerul sovietic, fără consultarea prealabilă a României și în dezacord cu interesele sale. Este, de fapt, prima fisură în Tratatul de la Varșovia *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 5(21)/1998)*

6 februarie 1965: Arătînd mai mult interes decît N.S. Hrușciov pentru Vietnam, Alexei Kosîghin sosește la Hanoi pentru convorbiri cu liderii nord–vietnamezi

26 iulie 1965: Escaladarea situației din Vietnam continuă. Președintele Johnson declară că SUA vor avea în zonă, în curînd, 125.000 de militari

(continuare în p. 16)

❶ Principalii indicatori de potențial ai N.A.T.O.

Țara	Suprafața (mii Km^2)	Populația (mil. loc.)	Densitatea populației (loc / Km^2)	Venitul național ($ / loc.)
Belgia	30,5	10,0	327	15.540
Canada	9.976,1	27,4	3,0	20.470
Danemarca	43,1	5,2	120,0	22.080
Franța	55,0	57,2	104,0	19.490
Germania	248,1	62,0	249,9	24.000
Grecia	131,9	10,3	78,0	5.340
Islanda	102,8	0,3	3,3	22.800
Italia	301,2	58,4	192,0	18.920
Luxemburg	2,6	0,4	153,8	23.340
Marea Britanie	244,1	57,5	235,0	17.160
Norvegia	324,2	4,3	13,0	26.380
Olanda	40,8	15,1	370	17.320
Portugalia	92,1	10,6	115,0	5.630
Spania	504,8	39,4	78	12.510
S.U.A.	9.363,7	253,9	27,0	21.530
Turcia	780,6	57,3	74,0	1.630
TOTAL	**22.241,6**	**669,3**	**29,4**	**1.630 – 26.380**

mult mai mic în acest caz, doar fostele RD Germană și URSS depășind 5.000 de dolari/loc. **(v. tabelul 2).**

Totalul forțelor armate ale celor 16 state membre NATO se ridica — înainte de începerea negocierii Tratatului pentru reducerea efectivelor militare și armamentelor în Europa — la peste 5 milioane de militari, ceea ce reprezenta 0,751% din totalul populației acestora.

Dintre aceștia, 2.736.000 făceau parte din trupele de uscat, aproximativ un milion din marină și aviație, diferența constituind-o forțe specializate, cum ar fi, în cazul SUA: aviația forțelor maritime — 120.000, forțele de comando (FORSCOM) — 245.000, garda de coastă — 18.000, corpul marin — 195.700 etc.

Disponibilul de mobilizare — rezerviști pregătiți în acest scop — totaliza 12.195.100 de oameni, adică aproape încă 2% din populația țărilor membre NATO. De remarcat și ponderea relativ mică a militarilor în totalul populației, urmare a profesionalizării forțelor armate. Doar Grecia și Turcia mențineau sub arme peste 1% din populație, situație aproape omniprezentă în statele membre ale Tratatului de la Varșovia **(v. tabelul 3).**

De partea cealaltă, statele membre ale Tratatului de la Varșovia aveau sub arme aproape 4,5 milioane de militari, repartizați astfel: 2.110.000 în trupele de uscat, 539.700 în marină, 679.800 în aviație și diferența — în cazul fostei URSS — în: forțele strategice — 280.000, forțele strategice de rachete — 164.000, aviația strategică — 100.000, infanteria marină — 14.000, artileria de coastă — 7.500 etc.

Cea mai mare parte a militarilor acestor state proveneau dintre cei ce îndeplineau serviciul militar obligatoriu

❷ Principalii indicatori de potențial ai Tratatului de la Varșovia

Țara	Suprafața (mii Km^2)	Populația (mil. loc.)	Densitatea populației (loc / Km^2)	Venitul național ($ / loc.)
Bulgaria	110,9	8,9	81	2.250
Cehoslovacia	127,9	15,6	121	3.140
R.D.Germană	108,2	17,9	165	8.600
Polonia	312,7	38,4	122	1.600
România	237,5	23,4	96,0	1.640
Ungaria	93,0	10,4	111	2.330
U.R.S.S.	22.402,2	290,5	11,8	5.810
TOTAL	**23.392,4**	**405,1**	**17,3**	**1.600 – 8.600**

(cu o durată de 1,2 — 3,0 ani), a căror pondere se situa la: 65 % — Bulgaria, 56,5 % — Cehoslovacia, 55,0 % — RD Germană, 62,7 % — Polonia, 63,3 % — România, 53,1 % — Ungaria și 59,0 % — URSS.

Rezerviștii însumau aproape 9 milioane de oameni, adică 2,22 % din populația celor șapte state membre ale Tratatului de la Varșovia (**v. tabelul 4**).

③

Țara	Total forțe armate	Din care :			Rezerviști	Ponderea F.A. din totalul populației
		Trupe de uscat	Marină	Aviație		
Belgia	85.450	62.700	4.550	18.200	234.000	0,867 %
Canada	86.600	35.800	17.400	23.000	93.700	0,323 %
Danemarca	29.400	17.900	5.000	6.500	72.700	0,570 %
Franța	453.100	280.300	65.300	65.300	838.500	0,800 %
R.F.Germania	482.700	340.700	36.000	106.000	820.000	0,779 %
Grecia	158.500	113.000	19.500	26.000	406.000	1,558 %
Islanda	2.000	2.900	-	-	8.000	0,666 %
Italia	361.400	234.200	49.000	78.200	584.000	0,631 %
Luxemburg	3.000	3.000	-	-	9.000	0,750 %
Marea Britanie	300.100	149.600	61.800	88.700	347.200	0,530 %
Norvegia	32.700	15.900	7.300	9.500	285.000	0,777 %
Olanda	101.400	64.100	16.600	16.000	152.400	0,685 %
Portugalia	61.800	33.100	15.300	13.400	190.000	0,585 %
Spania	257.400	182.000	39.800	35.600	2.400.000	0,642 %
S.U.A.	2.029.600	731.700	584.800	517.400	4.648.100	0,812 %
Turcia	579.200	70.000	52.000	57.200	1.107.000	1,017 %
TOTAL	**5.024.350**	**2.736.900**	**974.350**	**1.061.000**	**12.195.600**	**0,751 %**

Paritatea de potențial a fost urmărită cu obstinență și sub toate aspectele de către planificatori, analiști, factorii de coordonare și decizie ai celor două blocuri militare. Aparent, în unele cazuri s-au înregistrat decalaje, însă acestea trebuie înțelese corect nu doar sub aspect cantitativ ci și din punct de vedere al caracteristicilor tactico–tehnice ale armamentelor; dislocării lor pe teatre de acțiuni militare; relației dintre posibilitățile de utilizare a mijloacelor de luptă și calitatea personalului de deservire etc.

Un tablou sintetic general al capacităților de luptă de care dispuneau cele două tabere este prezentat în **tabelul 5.**

Se remarcă cu ușurință superioritatea cantitativă a Tratatului de la Varșovia în domeniul tancurilor, blindatelor și pieselor de artilerie, realitate ce trebuie înțeleasă — în afara contextului invocat mai înainte — și prin maniera diferită a planificatorilor acestui bloc militar de a concepe acțiunile militare de la nivelul tactic pînă la cel operativ–strategic.

De altfel, analiști — adeseori independenți — ai evoluției fenomenului militar contemporan au studiat — comparativ și pînă la detaliu — diferite aspecte ale competiției tehnologice și militare în care s-au găsit cele două blocuri militare în deceniile de coexistență a lor. În urma analizei nivelurilor de dezvoltare tehnologică a fost întocmită sinteza prezentată mai jos, în care se poate remarca ascendentul american asupra celui sovietic în cîteva domenii importante ale cercetării și producției de tehnică militară (**v. tabelul 6**).

Din cele 31 de domenii analizate, SUA — ca lider al NATO — dețineau superioritatea în 15 situații, starea de echivalență era prezentă în 10 cazuri iar URSS — ca principal producător și furnizor de tehnologie militară în cadrul Tratatului de la Varșovia — avea întîietate mondială în doar șase domenii (dintre care trei la nivel strategic).

Cel mai adesea, însă, cele două superputeri au ajuns — prin efort de cercetare propriu, dar și prin mijloace specifice de spionaj — să producă mijloace de luptă cu

● cronologie ● cronologie ●

9 martie 1966: Franța își declară intenția de a ieși din structurile militare ale NATO, ceea ce semnifica faptul că atît Cartierul General al Alianței, cît și celelalte birouri trebuiau să fie mutate. Astfel, organizația își va muta sediul în Belgia

31 august 1966: Președintele Franței, Charles de Gaulle, cere Statelor Unite să consimtă la retragerea forțelor americane din Vietnam

1 octombrie 1966: În cadrul procesului de desprindere din structurile militare ale NATO, Franța încetează să mai fie membru al Comitetului Militar al organizației

6 decembrie 1966: Discuțiile de pace, anticipate și secrete, dintre negociatorii americani și cei nord–vietnamezi n-au mai avut loc, prin neprezentarea ultimilor

17 iunie 1967: RP Chineză detonează prima ei bombă cu hidrogen

13 iulie 1967: Secretarul de stat al Apărării, Robert McNamara, și comandanții militari cer creșterea numărului trupelor trimise în Vietnamul de Sud la 525.000. Președintele Johnson aprobă

30 ianuarie 1968: Nord–vietnamezii și Vietcong-ul lansează puternica „ofensivă Tet", în Vietnamul de Sud

8 martie 1968: La Praga, studenții își declară sprijinul față de mișcarea de liberalizare cunoscută sub numele de „primăvara de la Praga"

23 martie 1968: În încercarea de a calma neliniștile statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, Aleksandr Dubcek, la întîlnirea de la Dresda, a dat asigurări secretarului general al PCUS, L.I. Brejnev, președintelui Consiliului de Miniștri al URSS, A. Kosîghin, altor lideri ai țărilor membre, că mișcarea „primăvara de la Praga" nu va modifica poziția Cehoslovaciei în blocul estic

(continuare în p. 20)

④

Țara	Total forțe armate	Din care :			Rezerviști	Ponderea F.A. din totalul populației
		Trupe de uscat	Marină	Aviație		
Bulgaria	107.000	75.000	10.000	22.000	472.500	1,178 %
Cehoslovacia	154.000	87.300	-	44.800	495.000	0,978 %
R.D.Germană	173.100	120.000	16.000	37.100	420.000	0,967 %
Polonia	305.000	199.500	19.500	86.000	507.000	0,802 %
România	200.800	161.800	19.200	19.800	626.000	0,858 %
Ungaria	86.500	66.400	-	20.100	210.000	0,820 %
U.R.S.S.	3.400.000	1.400.000	475.000	450.000	5.239.000	1,170 %
TOTAL	**4.426.400**	**2.110.000**	**539.700**	**679.800**	**7.969.500**	**0,915 %**

caracteristici tactico–tehnice și performanțe de luptă identice sau foarte apropiate.

Această cursă strînsă a înarmărilor este ilustrată — credem convingător — de prezentarea caracteristicilor constructive ale cîtorva nave de luptă sovietice și americane (**v. tabelul 7).**

Situații identice se regăsesc și în producția specifică celorlalte categorii de forțe armate. Avioanele de interceptare utilizate în armatele celor două blocuri militare reprezintă un astfel de caz (**v. tabelul 8).**

Eforturi de înzestrare

Și în producția de avioane de transport — domeniu în care statele fostului Tratat de la Varșovia nu au excelat, mai ales în domeniul cantitativ — industria sovietică a făcut eforturi deosebite de înzestrare ajungînd să realizeze aparate de mare capacitate destinate transportării la mari distanțe a trupelor aeropurtate și parașutate (**v. tabelul 9).**

Ca urmare a înțelegerilor la care s-a ajuns în urma negocierii Tratatelor SALT–1 și SALT–2, principalele mijloace nucleare de care dispuneau cele două blocuri militare au fost plafonate la valori cantitative foarte apropiate. Astfel, forțele nucleare navale se ridicau:

a) În cazul NATO, la 234 mijloace nucleare purtătoare de rachete balistice, din care: ● SUA, cu 180 submarine, cu un deplasament cuprins între 7.000 și 18.700 tdw; ● nouă portavioane, fiecare cu un deplasament de 91.000 tdw și nouă crucișătoare de 10.000 tdw; ● Marea Britanie, cu 22 submarine, cu un deplasament de 7.000, respectiv 18.700 tdw; ● Franța, cu 14 submarine, între 2.700 și 15.000 tdw;

b) URSS, singura țară din fostul Tratat de la Varșovia ce deținea astfel de mijloace, avea 219 mijloace navale nucleare, între care: 213 submarine (de 25.000 tdw), două portavioane (de 75.000 tdw) și patru crucișătoare (de 28.000 tdw)

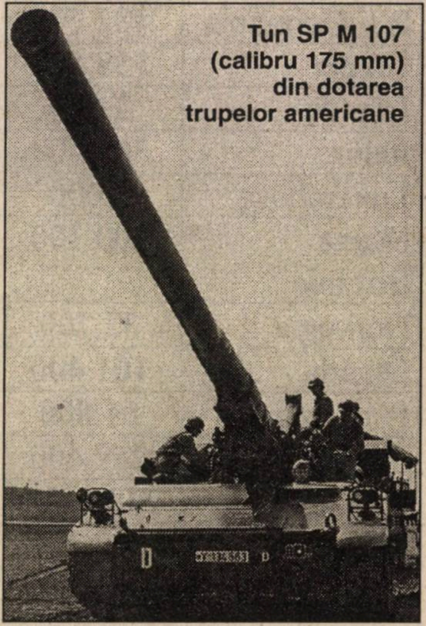
Tun SP M 107 (calibru 175 mm) din dotarea trupelor americane

Numărul rachetelor balistice intercontinentale ale NATO se ridica la 1.11

(continuare în p. 18)

Mijloace de luptă	N.A.T.O.	Tratatul de la Varșovia	Raport de forțe
Tancuri	23.557	55.485	1 / 2,36
Transportoare blindate	35.120	62.715	1 / 1,79
Piese de artilerie	35.759	57.480	1 / 1,61
Avioane de luptă	5.554	8.063	1 / 1,45
Elicoptere	3.845	3.243	1 / 0,86

⑤

Nivel	Tipuri de echipamente complexe și armamente		Superioritate S.U.A.	Echivalență	Superioritate U.R.S.S
STRATEGIC	Rachete balistice intercontinentale			X	
	Submarine cu propulsie nucleară		X		
	Submarine lansatoare de rachete balistice		X		
	Bombardiere strategice		X		
	Rachete sol-aer				X
	Sisteme de apărare anti-rachete				X
	Sisteme anti-satelit				X
	Rachete de croazieră			X	
TACTIC	TRUPE DE USCAT	Rachete sol-aer		X	
		Tancuri		X	
		Artilerie		X	
		Vehicule de luptă ale infanteriei		X	
		Rachete antitanc dirijate		X	
		Elicoptere de atac	X		
		Mijloace chimice de luptă			X
		Mijloace biologice de luptă			X
	FORȚE AERIENE	Avioane de atac și de interceptare	X		
		Rachete aer-aer	X		
		Muniție pentru bombardament	X		
		Avioane de transport	X		
	FORȚE NAVALE	Submarine de atac (cu propulsie nucleară)	X		
		Torpiloare		X	
		Avioane bazate pe nave	X		
		Nave de suprafață	X		
		Rachete navale de croazieră		X	
		Mine			X
CONDUCERE COMUNICAȚII	Comunicații			X	
	Mijloace de luptă electronică		X		
	Mijloace de avertizare		X		
	Mijloace pentru supraveghere și cercetare (recunoaștere)		X		
	Simulatoare pentru instrucție		X		

❻

⑦

Clasa navelor	U.R.S.S.			S.U.A.		
	Tipul navei	Caracteristici		Tipul navei	Caracteristici	
		Lung.	Deplas.		Lung.	Deplas.
Portavioane	**TBILISI**	304	65.000	**NIMITZ**	333	91.400
Crucişător (portavion)	**KIEV**	273	40.000	**TARAWA**	250	39.300
Crucişător	**KIROV**	248	28.000	**IOWA**	270	58.000
Purtător de rachete de croazieră	**SLAVA**	187	12.000	**VIRGINIA**	175	11.000
Distrugător (purtător de rachete dirijate)	**UDALOV**	162	8.200	**TICONDEROGA**	170	9.600
Distrugător (purtător de rachete dirijate)	**SOVREMENÎI**	156	7.300	**ARLEIGH BURKE**	142	8.300

echipamente, din care: ● SUA — 1.000 complexe (450 tip Minuteman II, 500 Minuteman III şi 50 Peacekeeper); ● Marea Britanie — 48 rachete tip Polaris A–3TK; ● Franţa — 64 rachete bazate pe instalaţii de lansare tip L'Inflexible şi Le Redoutable.

URSS dispunea de 1.388 rachete balistice intercontinentale, din care: 300 SS–11; 40 SS–13 (RS–12); 50 SS–17 (RS–16); 308 SS–18 (RS–20); 300 SS–19 (RS–18); 90 SS–24 şi 300 SS–25 (RS–RM).

⑧

BLOC MILITAR	Tratatul de la Varşovia					N.A.T.O.			
Tipul / Caracteristici	MIG-25	SU-15	SU-27	MIG-23	MIG-31	F-15A	F-15C	F-16	CF-18
Viteza (mach)	2,8	2,0	2,0	2,3	2,5	2,5	2,5	2,0	1,8
Raza de acţiune (Km)	1.450	1.000	1.500	1.150	1.700	1.200	1.770	1.240	1.170
Rachete aer–aer	4	4	6	6	8	8	8	4	6
Lungime aparat (m)	23	22	18	20	23	19	19	16	18
Anvergura (m)	14	9	14	8	14	13	13	10	12

Coexistenţa temporară a celor două tratate politico–militare aparţine deja istoriei. În pragul mileniului trei şi la jumătate de secol de la crearea NATO, ne punem întrebarea: Ce destine au avut statele membre ale fostului Tratat de la Varşovia?

Patru dintre ele sînt deja în interiorul NATO — RD Germană, Cehia, Polonia, Ungaria —, URSS s-a dezintegrat, iar România, Slovacia şi Bulgaria aşteaptă — încă şi cu speranţe — în faţa „uşilor deschise ale alianţei“. Din păcate, aceste uşi se deschid doar din interiorul „casei“ nord–atlantice... ■

⑨

PRODUCATOR		U.R.S.S.				S.U.A.			
Tipul / Caracteristici		AN-124	AN-22	IL-76	AN-12	C-58 Galaxy	C-17	C-141B Starlifter	C-130 Hercules
Lungime		68	58	45	33	75	52	50	32
Tonaj		150	80	48	20	125	78,3	40	21
Capacitate transport trupe	**Aeropurtate**	415	175	140	90	340	102	200	90
	Paraşutate	320	175	125	60	0	0	155	60
Autonomie		4.200	4.200	5.000	1.400	4.200	3.860	3.950	1.850

La începuturile Războiului Rece (1949–1952)

NATO: Viziune strategică, diplomație și problema securității

Constantin BUCHET

Cristalizarea bipolarității ideologice și politico–militare generate de sfîrșitul „marii alianțe“ (triunghiul de putere interaliat — Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Uniunea Sovietică) a impulsionat dezvoltarea pe baze antagonice, de către Washington și Moscova, a unor sisteme de alianță și mecanisme de apărare colectivă în contextul strategic și geopolitic postbelic.

Pactul Nord–Atlantic (dimensionat de Tratatul de la Washington) a apărut nu atît pe rezultanta politicii de bloc, cît s-a fundamentat pe ideea securizării spațiului occidental (cu dimensiunile sale europene și transatlantice) și apărarea comunităților societale din acest areal care împărtășeau aceleași valori.

(În imagine, momentul semnării actului de naștere al NATO, 4.IV.1949).

„Down“ și „out“

Semnele „calde“ ale Războiului Rece (instituirea unor guverne (pro)comuniste clientelare Kremlinului de factura „regimului FND“ din România, conflicte interaliate, care au debutat cu crize de tipul „blocadei Berlinului“, în 1948) au determinat proiecția și reacția strategică occidentală la o eventuală agresiune sovietică. Relația dintre cele două axe geopolitice, dar și ideologice constituite de URSS și SUA s-a circumscris unei percepții reciproce a influenței, în care fiecare supraputere a încercat să speculeze incoerența politicilor externe ale statelor din structura „lagărului“ advers. În viziunea noastră, sistemele de alianță — NATO sau Tratatul de la Varșovia — trebuie receptate și din considerente strategice, nu exclusiv din perspectivă ideologică, morală sau culturală. Această polarizare de alianțe — Pactul Nord–Atlantic *versus* Tratatul de la Varșovia — a făcut sistemul internațional în epoca Războiului Rece mai predictibil, servind atît controlului partenerilor, dar și unei eficiențe a proiectării puterii (care conține un element nou acum: dimensiunea nucleară).

Astfel, după remarca plastică a Lordului Ismay, Alianța Nord–Atlantică a ținut Germania „down“ (jos, la pămînt), iar pe sovietici „out“ (în afară).

Prezervarea intereselor de securitate vest–europene s-a făcut, într-o primă fază, fără implicarea partenerului transatlantic, statele occidentale europene urmărind să dezvolte o autonomie strategică în relația de putere cu Washingtonul. Astfel, la 17 martie 1948, prin reuniunea de la Bruxelles a cinci state — Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg — s-a încheiat un Tratat de apărare, economic, social și cultural care s-a coagulat sub forma unei alianțe militare, economice și culturale sub denumirea de Uniunea Occidentală. Cu o durată de aplicare circumscrisă unei perioade de 50 de ani, Tratatul asupra Uniunii Occidentale prevedea crearea unui Consiliu consultativ, asistență automată în caz de agresiune contra unuia dintre semnatarii europeni, consultări în caz de agresiune în afara Europei sau de amenințare din partea Germaniei (în continuare, resurgența instinctului de expansiune și a militarismului german era apreciată ca principal factor de agresiune în Europa Occidentală).

Conturarea unui bloc de putere autonom vest–european și declarația Departamentului de Stat al SUA, intitulată „Securitatea colectivă în regiunea Atlanticului de Nord“, au determinat reactivitatea diplomației sovietice care a considerat că (proiectatul) Tratat Nord–Atlantic constituie un „instrument principal al cercurilor conducătoare din SUA și din Marea Britanie, de ambele părți ale Atlanticului“. Memorandumul sovietic a fost înaintat și componentelor „concernului european“ de putere (la 31 martie 1949): Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg, dar și guvernelor Italiei, Norvegiei, Danemarcei și Islandei.

Un strateg militar al Kremlinului, mareșalul Sokolovski, arătase că principalul set de contradicții al „ordinii mondiale“ postbelice se axase pe „conflicte între societăți economice și ideologii antagoniste“. După semnarea de către Anglia, Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia și SUA a Tratatului Atlanticului de Nord (Washington, 4 aprilie 1949) care crease structura de securitate și apărare colectivă — NATO —, Moscova a încercat să provoace „schisme“ în blocul occidental speculînd inegalitatea „de rang“ între puterea americană și statele vest–europene.

Astfel, Marea Britanie a fost prinsă, după 1950, în dilema provocată de problema „factorului nuclear independent“, iar Parisul a fost dominat de tentația unei identități atomice („force de frappe“).

Diplomația atomică și nivelul *leadership*-ului american au reacționat la aceste poziții, deoarece în viziunea acestora capacitățile nucleare limitate și independente erau ineficace și primejdioase, Washingtonul amintind, în virtutea Tratatului Nord–Atlantic, de indivizibilitate a securității aliaților reuniți în structura NATO.

După anunțarea de către URSS a deținerii armei nucleare (25 septembrie 1949), „triunghiul" Washington–Londra–Paris a încercat să reintegreze „perturbatorul" german în sistemul de alianțe și valori occidentale.

Preliminarii la aderarea Germaniei la structurile NATO (RFG va fi primită în Pactul Nord–Atlantic la 6 mai 1955) s-au constituit prin acordurile de la Petersberger (22 noiembrie 1949), prin care puterile occidentale învingătoare au decis ca Bonnul să fie integrat în sistemul Alianței Nord–Atlantice, să aibă dreptul de a avea flotă comercială și independență în materie diplomatică.

Trebuie să precizăm că, inițial, conceptul strategic al NATO, în prima decadă de la apariția sa, s-a fundamentat pe „raționalizarea" războiului (termo)nuclear, element corelat cu eficientizarea „umbrelei nucleare" americane pentru prezervarea unui spațiu de securitate comun, european și transatlantic. În acest context al antagonizării relației strategice americano–sovietice, președintele Harry S Truman a anunțat, la 31 ianuarie 1949, că a dat instrucțiuni „Comisiei pentru energie atomică" a SUA să continue activitățile asupra tuturor tipurilor de arme atomice, inclusiv a bombei cu hidrogen.

În paralel cu developarea crizei coreene, planificatorii de la Departamentul de Stat — în frunte cu Paul Nitze — au recomandat (după expresia analistului John Prados) ca NATO „să fructifice și să sprijine potențialul revoluționar *(antisovietic și anticomunist, n.n.)* din Europa de Est".

Alte segmente de decizie în politica externă și evaluările strategice, ca, de pildă, cele ale National Security Council, au recomandat președintelui SUA ca „batalioanele libere", formate din est–europeni, să fie considerate forțe adiționale ale NATO, iar

Harry S Truman (aici, în februarie 1945, cu o celebritate a Hollywood-ului, Lauren Bacall), președintele american (1945–1953) în timpul căruia s-a înființat NATO

● cronologie ● cronologie ●

10 mai 1968: Convorbirile preliminare de pace în problema vietnameză se deschid la Paris

1 iulie 1968: Statele Unite, Uniunea Sovietică și Marea Britanie semnează Tratatul de neproliferare a armelor nucleare. RFG îl va semna în 1969. Președintele Johnson anunță planul discuțiilor sovieto–americane, care vor fi cunoscute sub numele de SALT (Convorbirile pentru limitarea armamentului strategic)

14–15 iulie 1968: Lideri sovietici și a patru alte state membre ale Tratatului de la Varșovia discută problema mișcării de liberalizare din Cehoslovacia. A. Dubcek a refuzat să ia parte la convorbiri

23 iulie 1968: Exercitînd presiuni asupra guvernului liberal cehoslovac, sovieticii anunță desfășurarea, la scară largă, de manevre militare în apropiere de Cehoslovacia

20–21 august 1968: Trupe a cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia (22 de divizii) invadează Cehoslovacia pentru a pune capăt mișcării de liberalizare și pentru a forța Cehoslovacia să urmeze linia socialistă sovietică

12 septembrie 1968: În conformitate cu orientarea sa maoistă, Albania părăsește Tratatul de la Varșovia

25 ianuarie 1969: O nouă Conferință de pace în Vietnam își începe lucrările la Paris

2 martie 1969: Declanșarea luptelor dintre sovietici și chinezi, pe rîul Ussuri, lîngă Vladivostok

14 mai 1969: Președintele Nixon propune retragerea reciprocă de trupe din Vietnamul de Sud

8 iunie 1969: După întîlnirea din Insula Midway, dintre președintele Nixon și cel al Vietnamului de Sud, Thieu, partea americană a anunțat retragerea a 25.000 de militari din Vietnam

25 iulie 1969: Într-un interviu, Nixon declară că, în cazul unor viitoare con-

„războiul de gherilă" să se încadreze organic în concepția militară a mecanismului Nord–Atlantic (v. și lucrarea Francescăi Gusi, *The Soviet Union and Europa in the Cold War,* New York, 1996.) La nivel diplomatic, Războiul Rece timpuriu („The Early Cold War", cum a fost denumit de către clasicii confruntării bipolare, printre care și John Lewis Gaddis) a fost sedimentat de „conflicte prin procură", de regulă între SUA și noii actori „democrați–populari" care traversau ritmurile alerte ale procesului de sovietizare/comunizare.

Astfel, *Cartea Albă a Serviciilor Speciale Ruse* ne arată presiunile concertate ale guvernului sovietic, ale structurilor de *intelligence* și ale factorului militar ca Bulgaria să rupă relațiile diplomatice cu SUA (la 21 februarie 1950). Guvernul bulgar a acuzat ministrul american acreditat la Sofia de activități subversive și spionaj militar în favoarea SUA, dar și a „organizației imperialiste" care era, în opinia ei, NATO.

O altă problemă legată de fundamentele conceptului strategic în primii ani de funcționare ai Alianței Nord–Atlantice se referă la dimensiunea integraționistă fundamentată pe capacitatea NATO de a dezvolta un proces de adiție în structurile sale a unor state, al căror regim politic intern și metode de politică externă erau identificabile cu grila axiologică (democrație, economie de piață, suveranitate în afacerile externe etc.) promovată de blocul occidental.

Pe coordonatele acestor abordări politico–militare, reuniunea miniștrilor Apărării ai țărilor membre ale NATO, desfășurată la Haga (10 aprilie 1950), a aprobat planul privind apărarea militară integrată a acestei alianțe. Piatra unghiulară a acestui tip de teorie a alianțelor (model pe care s-a construit și structura NATO) o reprezintă „rezoluția (senatorului) Vandenberg", din 11 iunie 1948, care autoriza executivul american să construiască alianțe în afara continentului. Materializarea acestor opțiuni de securitate inițiate de SUA a determinat un „self–containment" al Kremlinului în privința extinderii „perdelei" sovietizării asupra întregii Germanii. Asertiunea aceasta poate fi probată prin Acordul cvadripartit (din 1 martie 1948) cu privire la ridicarea blocadei la Berlin. Prin acest act s-a stabilit ca toate restricțiile impuse cu referire la comunicații, transporturi și comerț între Berlin și zonele occidentale ale Germaniei să fie abolite. În acest context de concertare interaliată, simultan, la 29 iunie 1949, la Washington, Londra și Paris a fost făcută publică Charta prin care se înființa „Înalta Comisie Aliată" care să exercite deciziile aliate (occidentale) după crearea RF Germania.

La nivelul interoperabilității și al standardizării forțelor armate vest–europene, cinci miniștri ai Apărării din țări membre ale NATO și Uniunii Occidentale (Marea Britanie, Belgia, Franța, Luxemburg și Olanda) au anunțat încheierea unui acord prin care s-a convenit unificarea producției de armament și a serviciilor militare de aprovizionare.

Trebuie să subliniem că, într-o posibilă relație integraționistă cu NATO, unele state occidentale au preferat opțiunea de securitate bazată pe așa–numitul model al „finlandizării", care semnifica neîncadrarea în nici un bloc politico–militar, soluție bazată pe neutralitatea actorului național respectiv.

Relativ la această problematică, la 22 martie 1950, Suedia a declarat că va rămîne în afara structurii NATO, Stockholmul fiind fidel politicii sale tradiționale de neutralitate.

Securitatea „fluidă"

După conferința de la Londra (18 mai 1950), cînd miniștrii de Externe ai statelor NATO au adoptat planul pentru crearea unor forțe armate colective în cadrul Alianței, putem afirma că Pactul Nord–Atlantic a dezvoltat o „strategie a așteptării strategice" — caracterizată prin prevenire defensivă a unor posibile atacuri din partea blocului prosovietic.

NATO a conceput soluționarea problemei germane prin încadrarea RFG în structura sa de securitate și apărare colectivă. Astfel, în urma Consiliului miniștrilor de Externe ai statelor NATO (19 septembrie 1950, New York), Germania Occidentală a devenit un „spațiu strategic de interes" pentru Alianță.

După acest act, statele occidentale au încetat starea de război cu Germania de Vest ca „stat succesoral integral al fostului stat nazist".

● cronologie ● cronologie ●

flicte în Asia, asiaticii, mai mult decît americanii, trebuie să aibă responsabilități mai mari. Acest punct de vedere este denumit „doctrina Nixon"

17 noiembrie 1969: Reprezentanți ai URSS și SUA se întîlnesc la Helsinki, unde încep convorbirile care vor avea ca finalitate Acordul SALT I

27 februarie 1970: Aliații occidentali acceptă propunerea sovieticilor de a negocia viitorul statut al Berlinului. Prima întîlnire va avea loc la 26 martie același an

30 aprilie 1970: Președintele Nixon anunță că forțele Statelor Unite și ale Vietnamului de Sud vor invada Cambodgia pentru atacarea „templelor" folosite de forțele comuniste

12 august 1970: Ca parte a politicii sale, de promovare a bunelor relații cu țările din estul Europei (Ostpolitik), cancelarul vest–german, Willy Brandt, și președintele Consiliului de Miniștri al URSS, A. Kosîghin, semnează Tratatul de renunțare la amenințarea cu forța. Un document asemănător va fi semnat de RFG cu Polonia, în același an

8 februarie 1971: Cu aprobarea și sprijinul SUA, forțele sud–vietnameze invadează Laosul pentru a întrerupe liniile de aprovizionare nord–vietnameze

6 aprilie 1971: În cadrul „diplomației ping-pong"-ului, echipa de tenis de masă a SUA este invitată să viziteze RP Chineză, episod care marchează apariția unui moment nou în relațiile sino–americane

3 septembrie 1971: Cele patru puteri de ocupație semnează o înțelegere în privința Berlinului

17 decembrie 1971: Reprezentanți ai RFG și RDG semnează un acord prin care este garantat accesul liber către Berlinul de Vest prin intermediul unei autostrăzi, a unei căi ferate și a unui canal

22 mai 1972: Întîlnirea,la Moscova, dintre președintele SUA, R. Nixon, și secre-

• cronologie • cronologie •

tarul general al PCUS, L. Brejnev. La 26 mai, președintele american și președintele Consiliului de Miniștri al URSS, A. Kosîghin, vor semna Tratatul SALT I

12 august 1972: Nixon anunță retragerea ultimelor forțe terestre americane din Vietnam

23 octombrie: Raidurile aeriene americane împotriva Vietnamului de Nord sînt suspendate

27 ianuarie 1973: La Paris, SUA, Vietnamul de Nord, Vietnamul de Sud și Frontul de Eliberare Națională semnează un acord de pace care pune capăt războiului din Vietnam

29 martie 1973: Ultimul contingent al trupelor americane părăsește Vietnamul de Sud

11mai 1973: Expresie a politicii promovate (Ostpolitik), Bundestagul (Parlamentul vest–german) ratifică tratatul prin care erau stabilite relațiile între cele două Germanii

16 iunie 1973: L. Brejnev sosește la Washington pentru o vizită de o săptămînă, în cadrul căreia vor fi semnate un tratat de prevenire a războiului nuclear și un acord vizînd accelerarea negocierilor privind Tratatul SALT II

18 septembrie 1973: Adunarea Generală a ONU recunoaște existența celor două Germanii

28 iunie–3 iulie 1974: Întîlnirea la nivel înalt dintre Nixon și Brejnev, la Moscova

4 septembrie 1974: Statele Unite stabilesc relații diplomatice cu RDG

23–24 noiembrie 1974: Întîlnirea de la Vladivostok dintre președintele SUA, Gerald Ford, și L. Brejnev. Cu acest prilej, a fost aprobat un plan de limitare a armelor nucleare ofensive — SALT II

2 iulie 1976: Fostele state Vietnamul de Nord și Vietnamul de Sud se reunesc oficial, cu capitala la Hanoi

1 ianuarie 1977: Disidenții cehoslovaci publică manifestul vizînd drepturile și libertățile omului („Charta '77“)

Pe moment, din cauza rezervelor exprimate de Franța, nu s-a adoptat proiectul american de integrare imediată a unor forțe militare vest–germane în sistemul forțelor militare atlantice din Europa Occidentală. Pentru a elimina „securitatea fluidă“ a Vestului european, SUA și-au asumat un rol transatlantic, la 9 septembrie 1950 președintele Truman anunțînd o sporire substanțială a forțelor armate americane din Europa Occidentală, măsură operaționalizată în februarie 1951 prin trimiterea unei forțe continentale de 100.000 de militari.

Nivelurile reactivității americane din modelul de conduită europeană externă a NATO au cuprins Legea Lodge (după numele senatorului Henry Cobot Lodge), adoptată în aprilie 1951, prin care Congresul — la sugestiile Pentagonului — a agreat integrarea unor voluntari est–europeni în structurile militare ale Alianței. În succesiunea acestei legi, amendamentul congressman-ului Charles Kersten (din Wisconsin) la „Mutual Security Program“ (octombrie 1951) a urmărit sprijinirea financiară — 100 milioane de dolari — a activităților subversive ale rezistenței anticomuniste și antisovietice est–europene.

Considerăm interesantă o subliniere asupra sintagmei de „diplomație nucleară“ (atomică), utilizată de istorici ai Războiului Rece — Daniel Yergin, Gabriel Kolko, Melvyn Leffler — în contextul antagonismului strategic și ideologic sovieto–american.

Diplomația superputerilor, dar și nivelul de planificare politică al NATO nu au putut eluda rolul armelor nucleare ca factor de disuasiune, iar pînă în 1961 în bipolarismul sistemului internațional ne confruntăm cu perioada „inocenței nucleare“ (după expresia lui Raymond Aron). NATO avea semnificația „scutului nuclear“ american pentru Europa Occidentală, fiindcă, în interesul imediat postbelic, țările vest–europene din structura Pactului Nord–Atlantic erau nenucleare. În primii ani postbelici, relațiile de putere au fost măsurate prin proiecția militară și, în special, cea nucleară, iar opțiunea strategică a NATO s-a circumscris „păcii armate“ din relația cu „lagărul“ condus de sovietici.

Cu două zile înainte de a fi numit comandant suprem al forțelor NATO, generalul Dwight Eisenhower a insistat pe lîngă președintele Truman să promulge legea cu privire la serviciul militar obligatoriu pentru tinerii avînd vîrsta de peste 18 ani.

Recent înființată, Alianța Nord–Atlantică a fost dominată de polarizarea

Portavionul american „Nimitz“ (CVN 68). Pe punte, avioane de diferite tipuri („Phantom“, „Corsair“, „Hawkeye“ și „Intruder“)

anglo–saxonă, bine articulată pînă în 1956 (la criza Suezului). Bazele acestei relații de securitate s-au pus prin întîlnirea dintre președintele american H. Truman, și premierul britanic, Clement Atlee, desfășurată la Washington, între 3–8 decembrie 1950.

Cei doi lideri au convenit un acord asupra strategiei în războiul din Coreea, asupra politicii față de URSS și a reînarmării Europei Occidentale.

Pentru a asigura consistența Alianței, consiliul miniștrilor de Externe și ai Apărării din statele NATO a aprobat un plan privind integrarea unor brigăzi vest–germane în sistemul militar al Pactului Nord–Atlantic, deși Parisul s-a opus inițial acestui proiect. A existat chiar o „școală de gîndire" care susținea că, acceptată în NATO, Germania nu s-ar confrunta cu o resurecție a militarismului și revizionismului asupra ordinii postbelice.

Chiar în acest context, în care denazificarea era o realitate, factorii de decizie aliați au respins acordarea pentru RFG a unui statut egal în cadrul Alianței atlantice, precum și a permisiunii pentru această țară de a-și constitui un minister de Război.

Pentru a compensa ritmurile acestei integrări a Bonnului în structurile Pactului Nord–Atlantic, SUA au încercat să obțină un avantaj strategic prin instituirea unei rețele de baze în Europa, prin acordul asupra Insulelor Spitzbergen cu Norvegia (19 ianuarie 1951), sau prin acordul militar americano–islandez, semnat la Reykjavik (5 mai 1951). În aceeași notă, pe baza acor-

> **„Dacă acordurile de la Bretton Woods (SMI, FMI, BM), planul Marshall și acordurile internaționale cum ar fi GATT au permis, încetul cu încetul, Statelor Unite să-și instituie dominația economică asupra întregii lumi, aspectul militar nu putea fi nici el neglijat.**
>
> **Tentativa lor de a instaura un control militar asupra Europei datează încă din 1944, cînd Roosevelt a hotărît că generalul de Gaulle nu era reprezentantul autorităților franceze și că în Franța trebuia să fie instalat AMGOT: «Guvernul militar aliat pentru teritoriile ocupate», sub comandă americană. Rapiditatea de acțiune a lui de Gaulle a permis Franței să scape. Încă din acea epocă, el concepuse o viitoare Europă puternică, suverană, care să poată juca pe picior de egalitate cu Statele Unite și URSS.**
>
> **El se gîndise să creeze o axă franco–britanică, dar Anglia, considerînd că vocația sa o purta spre marele văr american, a refuzat oferta.**
>
> **Din 1946, mai cu voie, mai fără voie, națiunile europene au simțit nevoia să-și consolideze legăturile militare între ele. De asemenea, între 1947 și 1948, americanii au manevrat de așa manieră încît acestea să fie aduse să considere indispensabilă crearea unei alianțe ai cărei garanți și totodată ordonatori să fie Statele Unite. Ele și-au manifestat dorința de a include cele trei zone de ocupație militară occidentală a Berlinului într-una singură, trezind neîncrederea apoi teama rușilor, care au replicat prin blocarea orașului. Neliniștite, unsprezece țări europene s-au grăbit, pe 4 aprilie 1949, să semneze Pactul Atlantic care le angaja de acum înainte într-o logică mondială bipolară dorită de cei doi mari. Cartierul general al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord se instalează la Fontainebleau. El este însărcinat să coordoneze obiectivele militare, politice, strategice și structurale ale alianței, care la început, este o alianță militară clasică ai cărei membri sînt egali între ei. Scopul declarat este punerea în comun a mijloacelor de apărare, fără alienarea independențelor naționale respective. Cu toate acestea, Statele Unite, furnizînd ajutorul militar indispensabil și deținînd monopolul nuclear, se impuneau de fapt ca singura conducătoare a alianței".**
>
> (Michel Bugnon–Mordant,
> *America totalitară. Armele secrete pentru stăpînirea lumii,*
> București, Ed. Lucman, 1999, p. 110–111)

• cronologie • cronologie •

17 martie 1977: Într-un discurs ținut la ONU, președintele american Jimmy Carter, manifestîndu-și interesul pentru problema drepturilor omului, a declarat că aceasta va avea un rol important în formularea politicii externe americane

7 aprilie 1978: Președintele Carter ordonă stoparea proiectului de dezvoltare a bombei cu neutroni, care nu găsise susținători în rîndul țărilor NATO

16 octombrie 1978: Colegiul Cardinalilor romano–catolici îl alege pe cardinalul polonez Karel Wojtyla succesor al papei Ioan Paul I. Noul papă, care-și va lua numele de Ioan Paul al II-lea, este primul neitalian, din sec. XVI, care deține această demnitate

18 iunie 1979: În cadrul întîlnirii de la Viena, președinții SUA și URSS semnează Tratatul SALT II

6 octombrie 1979: Într-un discurs ținut în Berlinul de Est, Brejnev face cunoscut planul sovietic care prevedea retragerea a circa 20.000 de soldați sovietici din RDG în cursul anului următor

12 decembrie 1979: În cadrul uneia dintre cele intense dezbateri cu privire la sistemul defensiv occidental, Franța și Grecia refuză să accepte instalarea rachetelor de croazieră americane, în timp ce alți membri NATO sînt de acord cu instalarea lor

27 decembrie 1979: Președintele Afghanistanului, Hafizullah Amin, este răsturnat de la putere și ucis, în urma unei lovituri de stat. Trupele sovietice invadează Afghanistanul pentru a sprijini noul guvern. Aceasta marchează sfîrșitul destinderii dintre SUA și URSS. Beijingul cere sovieticilor să se retragă din Afghanistan

4 ianuarie 1980: Ca răspuns la invazia sovietică în Afghanistan, președintele Carter suspendă vînzările de tehnologie și grîne către URSS, iar cîteva zile mai tîrziu cere Congresului să amîne ratificarea Tratatului SALT II

● cronologie ● cronologie ●

24 ianuarie 1980: Tot ca răspuns la invazia sovietică în Afghanistan, președintele SUA și-a exprimat interesul de a vinde arme Chinei comuniste

22 aprilie 1980: La cererea președintelui Carter (din 20 ianuarie), Comitetul Olimpic al SUA a boicotat Jocurile Olimpice de la Moscova. Alte 61 de state s-au alăturat boicotului

14 august 1980: Greva muncitorilor polonezi de la Șantierele Navale din Gdansk. Apariția sindicatului „Solidaritatea“

20 octombrie 1980: După șase ani de ședere în afara structurilor militare ale NATO, Grecia revine în Alianță

14 decembrie 1980: Membrii NATO au avertizat guvernul sovietic că o intervenție în Polonia ar putea „deteriora fundamental întreaga situație internațională“

8 august 1981: Președintele Regan ordonă producerea bombei cu neutroni, armele urmînd a fi stocate în SUA

18 septembrie 1981: Moscova avertizează guvernul RP Polone să ia măsuri pentru descurajarea sindicatului „Solidaritatea“, care reprezintă, în viziunea sa, o campanie antisovietică

10 octombrie 1981: La Bonn, aproape 250.000 de cetățeni protestează împotriva planului de desfășurare a rachetelor de coazieră americane în Europa

13 decembrie 1981: În Polonia, generalul Jaruzelski instituie legea marțială și arestează membrii ai sindicatului „Solidaritatea“. Cîțiva lucrători de la minele de cărbune din Silezia sînt uciși. În cadrul Administrației Regan sînt persoane care declară că Jaruzelski are „sprijinul Uniunii Sovietice“, însă alți observatori afirmă că el a acționat astfel pentru a împiedica o intervenție sovietică

11 ianuarie 1982: NATO condamnă URSS pentru sprijinul acordat generalu-

(continuare în p. 26)

Bell AH–1 „Huey Cobra“, din dotarea aviației americane

dului americano–lusitan, încheiat la 6 septembrie 1951, Portugalia a pus la dispoziția NATO baze militare în Insulele Azore.

La Ottawa, între 15–20 septembrie 1951, s-a desfășurat reuniunea Consiliului NATO, prin care s-a declanșat procesul de extindere a Alianței prin invitarea Greciei și Turciei și extinderea garanțiilor („umbrelei“) de securitate și în bazinul mediteranean (nu numai asupra „zonelor de coastă“ ale membrilor pactului). Într-o notă adresată Turciei, guvernul sovietic arăta că „nu poate rămîne indiferent față de intențiile Turciei de a adera la NATO“, atrăgînd atenția că Ankara, prin situarea geografică, nu are nici o legătură cu Pactul Nord–Atlantic. Prin hotărîrile Consiliului miniștrilor de Externe, ai Apărării și Finanțelor din țările NATO (desfășurat la Lisabona, între 20–25 februarie 1952) se încheie o perioadă de definire preliminară a conceptului strategic al Alianței.

Prin funcționarea unui agrement trilateral prealabil, convenit la Londra (17–19 februarie 1952) între SUA, Anglia și Franța, s-a aprobat crearea unei „forțe europene de apărare“ (Comunitatea Defensivă Europeană) care să conțină și o „contribuție vest–germană“, permițîndu-se, astfel, înarmarea RFG. S-a decis și primirea a doi noi membri — Grecia și Turcia —, ridicarea forțelor armate ale Alianței la 50 de divizii și a numărului de avioane la 4.000. La nivelul structurilor instituționale, s-a preconizat înființarea unui Consiliu permanent și a funcției de secretar general care să coordoneze între sesiunile militare, programele militare ale pactului (primul secretar general al NATO a fost generalul englez Hastings Lionel Ismay). ■

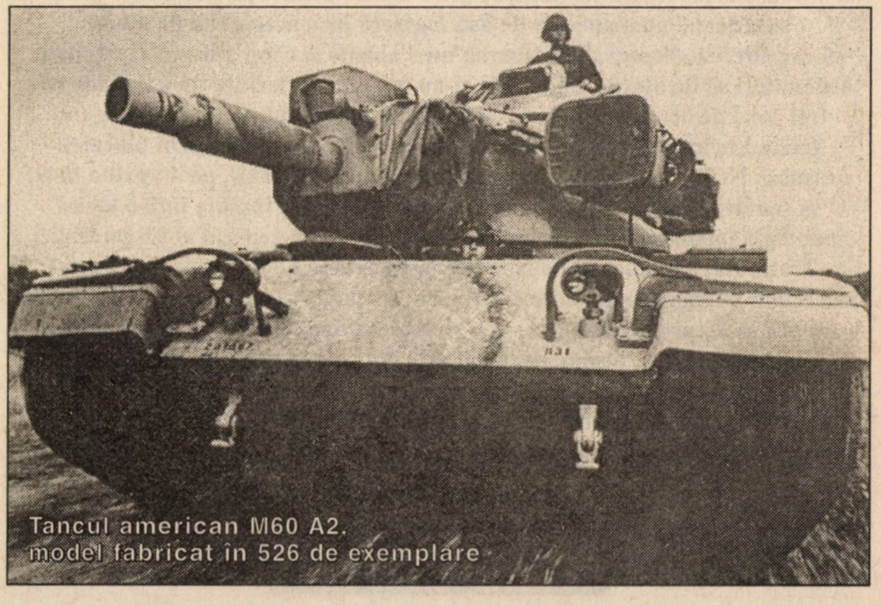

Tancul american M60 A2, model fabricat în 526 de exemplare

Cipru: un prim și dificil test pentru NATO

Flăcări în „insula Afroditei"

Theodora STANCIU

Într-o lucrare dedicată decriptării modelului teoretic al politicii internaționale, analistul american K. Waltz considera comportamentul statelor ca o consecință a anarhiei, pe care, printr-un proces de *feed–back*, o alimentează, sistemul ideal al menținerii echilibrului devenind, în această idee, cel bipolar. NATO nu se va substitui vechiului concert de națiuni, formalizat, spre exemplu, de Consiliul de Securitate al ONU, ci va fi folosit ca instrument al acestuia; și de aici marea deosebire (v. Fr. de Rose, *Al treilea război mondial nu a avut loc*, 1998). Una dintre misiunile esențiale ale Alianței va fi, conform raportului Harmel (decembrie 1967), „menținerea unui potențial militar suficient pentru a asigura echilibrul de forțe și pentru a crea astfel un climat de stabilitate, de securitate și de încredere". Pentru că timpul crizelor nu avea cum să treacă. Iar acest lucru va căpăta contur destul de repede.

Problema cipriotă și politica internațională

Debutul deceniului șase va aduce în arena europeană o nouă problemă, ce va deveni, încetul cu încetul, litigiu interstatal, implicînd două țări proaspăt admise în cadrul Organizației Atlanticului de Nord: problema Ciprului.

Caracterizată în 1951, cu ocazia unui dineu la Palatul Buckingham, de către însuși regele George al VI-lea al Marii Britanii, ca „o problemă a securității colective", problema cipriotă va fi, la propriu, lansată în arena internațională a dezbaterilor politice de abia spre mijlocul anului 1954, fundalul fiind asigurat de rezultatele plebiscitului din insulă în favoarea „Enosis"-ului, respectiv unirii Ciprului cu Grecia. Dacă, în vara lui 1954, guvernul grec lansase deja campania sa cipriotă, pînă în 1955 factorul turc este aproape de neluat în calcul. Nu există reacții, sau, cel puțin, nu există reacții la nivel înalt. Din 1955, însă, Turcia începe să reamintească opiniei publice internaționale clauzele Tratatului de la Lausanne, în fapt „legal–ireproșabile, politic vorbind, însă, născătoare de întrebări" (D.S. Bitsios, *Cyprus — The Vulnerable Republic*, 1975).

Ca urmare, A. Eden, prim–ministrul Marii Britanii, își va invita, la 30 iunie 1955, omologii greci și turci la Londra spre examinarea în comun a problemei astfel apărute. Situația populației de naționalitate greacă din Turcia începe a se înrăutăți. La Istanbul și Izmir au loc nu numai manifestații de protest, ci și devastări de sedii și chiar molestări de persoane. La Izmir, devin ținte ale nemulțumirii populare sediile consulatului Greciei, dar și reședința NATO.

Tulburătorul și prea plinul de evenimente an 1956 va aduce crearea unui nou sistem în rezolvarea unor astfel de crize. Pe fundalul războiului din Coreea, a revoluției ungare și pe fundalul problemei Canalului de Suez, NATO va însărcina trei experți să elaboreze o nouă analiză a situației internaționale.

Și iată cum cei trei experți — Gaetano Martino, din partea Italiei, Harlward Lange, Norvegia, și Lester Pearsons, Canada vor pune bazele unui nou sistem de rezolvare a diferendelor. Analiza pe care o vor supune dezbaterilor Organizației va conține un pasaj consacrat în întregime rezolvării pașnice a diferendelor între țările membre. Orice diferend — se stipula aici — care nu se poate rezolva pe cale directă, va fi supus unui procedeu de bune oficii în cadrul NATO. O responsabilitate deosebită îi va reveni, în aceste circumstanțe, secretarului general, ce poate fi asistat de trei dintre reprezentanții permanenți din cadrul Consiliului. Acesta va fi sistemul ce va fi aplicat în cazul problemei cipriote. Mai tîrziu, el se va aplica și în cazul așa–numitei „crize a pescuitului", din 1974, ce implica Marea Britanie și Islanda, diferend aplanat atunci de secretarul general, Joseph Luns.

În acest timp, la sesiunea ONU din 1956/1957, delegatul grec Evangelos Av-eroff–Tossizza, ministru de Externe și membru marcant al guvernului condus de Constantin Karamanlis, va apăra, pentru prima dată într-un for internațional, drepturile populației grecești din Cipru. Rezoluția 1.013, adoptată cu două treimi din voturi, va fi, în linii mari, satisfăcătoare pentru partea greacă implicată în litigiu, încercîndu-se ajungerea la o „soluție pacifistă, democratică și justă".

Pe fondul unei oferte din partea NATO de mediere a conflictului prin persoana secretarului general, Lordul Ismay, din martie 1957, situația începe să se complice, mai ales în ceea ce privește tabăra turcă. Aceasta va exclude, de acum, orice procedeu ce ar conduce la unirea Ciprului cu Grecia.

În fața unui pahar cu uzo, în atmosfera jovială a unei tipice taverne ateniene, ambasadorul Marii Britanii din acel moment, sir Roger Allen, îi va declara lui Dimitri S. Bitsios — cunoștința sa mai veche, membru marcant al guvernului grec — neliniștea în legătură cu o posibilă acutizare a problemei cipriote, dar și încrederea în rezolvarea pașnică a problemei.

În scenă: secretarul general

Pe 4 august 1957, se înregistrează o nouă încercare de rezolvare a problemei cipriote. Secretarul general al NATO, H. Spaak, va propune o înțelegere temporară pe șapte ani. Se va alege un Consiliu de Miniștri, cu o majoritate greacă, dar și cu participare a reprezentanților turci, în număr de 18% la scruti-

● cronologie ● cronologie ●

lui Jaruzelski în acțiunile de descurajare a manifestațiilor de protest din Polonia

8 martie 1982: Statele Unite acuză URSS de folosirea gazelor toxice în Afghanistan. Se afirmă că aproape 3.000 de persoane au fost astfel ucise

15 iunie 1982: Oficialii sovietici de la ONU declară că URSS, în cazul unui conflict, nu se va angaja în folosirea „primei lovituri“ nucleare

9 decembrie 1982: Miniștrii de Externe ai statelor membre ale NATO au votat pentru sprijinirea acțiunii de instalare a rachetelor de croazieră „Pershing“ în Europa. Decizia putea fi revocată dacă se ajungea la un acord cu statele membre ale Tratatului de la Varșovia

23 martie 1983: Președintele Regan și-a anunțat sprijinul pentru un nou proiect de apărare, Inițiativa de Apărare Strategică, cunoscută sub numele de „Războiul stelelor“

30 martie 1983: Regan face cunoscută propunerea adresată sovieticilor, potrivit căreia Statele Unite și-ar limita instalarea de rachete de croazieră „Pershing“ dacă URSS ar face o mișcare asemănătoare

2 aprilie 1983: Ministerul de Externe sovietic, A. Gromîko, respinge propunerea președintelui american

20 iulie 1983: În urma unui vot în Camera Reprezentanților, aceasta autorizează alocarea a 2,5 miliarde de dolari pentru dezvoltarea rachetei balistice intercontinentale MX. Șase zile mai tîrziu, Senatul își va da și el acordul

1 septembrie 1983: Un avion de interceptare sovietic doboară un avion de pasageri al companiei aeriene civile sud–coreene, în spațiul aerian sovietic, în largul Mării Japoniei

8 mai 1984: Răzbunîndu-se pentru acțiunea de boicotare a Jocurilor Olimpice de la Moscova, din 1980, URSS anunță retragerea de la Jocurile olimpice de vară, care urmau să se desfășoare la Los Angeles. În următoarele săptămîni, alte state est–europene — nu și România lui Ceaușescu — s-au alăturat boicotului

nul anterior; după expirarea celor șapte ani, soluția finală va fi luată doar în consens cu cele trei guverne implicate: grec, turc și cipriot. Nu se face nici o mențiune, însă, la dreptul poporului cipriot la autodeterminare. „Planul Spaak“ va fi lăsat în umbră, poate chiar voit (D.S. Bitsios, *op.cit.)*, de anunțul vizitei oficiale a primului ministru britanic la Atena și Ankara.

Macmillan va strînge multe mîini, dar, nu a reușit să rezolve atunci prea mare lucru. Karamanlis îi va declara, în preajma plecării spre Ankara: „Problema cipriotă e simplă, devine complicată doar cînd intervin alții“.

Luna iunie 1958 va acutiza situația. Pe 8, sînt înregistrate numeroase incidente, soldate cu victime în ambele tabere. Pe 15, guvernul grec va hotărî retragerea personalului său de pe lîngă Comandamentul NATO pentru Europa de Sud–Est, avînd sediul la Izmir (Turcia). Primii pași în conturarea unei noi crize se fac.

Consiliul NATO se va întîlni, în regim de urgență, la 19 iunie, pentru a dezbate problema cipriotă. El va cere guvernelor Marii Britanii, Greciei și Turciei să facă un efort suprem de conciliere pentru a evita o „criză serioasă care ar putea slăbi NATO“.

În septembrie, guvernul Greciei va trimite o notă cu conținut similar tuturor guvernelor statelor semnatare ale Tratatului de pace cu Turcia, de la Lausanne, în care va consemna ca pe o violare hotărîrea Marii Britanii de aplicare în Cipru a unui nou sistem administrativ. Guvernul român va lua și el o poziție oficială, prin declarația din 11 octombrie 1958, prin care recunoștea dreptul inalienabil al tuturor popoarelor la autodeterminare, înfierînd „planul Macmillan“ ca pe o hotărîre a stăpînului colonial ce încalcă principiile de bază ale dreptului internațional.

Explozia

Sfîrșitul lui 1963 va aduce după sine explodarea crizei cipriote. În noaptea de 20 spre 21 decembrie, un incident, la prima vedere, nesemnificativ, va „aprinde“ Nicosia. O patrulă a poliției cipriote, de naționalitate greacă, și un grup de cetățeni ciprioți turci vor fi protagoniștii episodului. Care trebuie corelat, însă, cu realitatea din ultimii patru ani a insulei, devenită independentă în 1959 (F. Gilbert, *The End of the European Era,* 1970). Următorul pas fiind marcat prin alegerea arhiepiscopului Makarios — figura legendară a rezistenței grecești cipriote, fost exilat în Insulele Seychelles — ca președinte al viitoarei republici Cipru și a dr. Kuciuk, reprezentantul

Infanteriști marini turci, dotați cu puști–mitraliere „Hecker & Koch“ G3 (7,62 mm), la un exercițiu militar din cadrul manevrelor NATO

taberei turce, ca vicepreşedinte. Incidentele din decembrie 1963 au survenit tocmai pe fundalul nemulţumirii populaţiei turce faţă de preconizatele schimbări constituţionale ale lui Makarios (crearea de municipalităţi separate). Turcia va răspunde prin masarea de trupe militare în apropiere de insulă, pe 26 decembrie fiind înregistrate raiduri aeriene turceşti deasupra Nicosiei, iar pe 27 flota turcă fiind pe poziţii. Situaţia îl va face pe ataşatul militar al Marii Britanii în Cipru să declare că invazia devenea iminentă. Dar, la sediul ONU, reprezentanţii Turciei, declarau oficial că nu au asemenea intenţii.

La Conferinţa de la Lancaster House, din ianuarie 1964, problema cipriotă va deveni efectiv problemă a NATO. Miniştrii de Externe ai statelor implicate vor cădea de acord asupra unui plan de dislocare a unor forţe NATO pentru menţinerea ordinii. Propunerea Marii Britanii va mai conţine — pe lîngă staţionare în Cipru a unei forţe de menţinere a păcii, compusă din contingente ale ţărilor membre NATO, sub conducerea engleză — şi oferta de trimitere a unor mediatori spre a rezolva efectiv problema în litigiu. Vor fi selectaţi fie Sakari-Tuomioja, fie Galo Lasso Plaza, fiecare arătînd în raportul său contradicţia evidentă dintre poziţiile celor două părţi, greacă şi turcă, implicate în problema cipriotă.

Partea sovietică nu se va sfii să riposteze la hotărîrea NATO. Agenţia TASS va da un comunicat, la 30 ianuarie 1964, prin care arată că intenţia de a trimite forţe militare internaţionale care, în realitate, aparţin grupului militar NATO, este deosebit de periculoasă pentru pacea mondială. România, prin vocea lui Gheorghiu–Dej, va lua o poziţie similară, militînd pentru o rezolvare pe calea negocierilor, fără nici o imixtiune din afară (13 august 1964).

Turcia: răspuns dur şi expulzări în masă

Răspunsul Turciei începe a fi din ce în ce mai dur. Mai întîi, bombe incendiare şi cu napalm aruncate asupra insulei, apoi ultimatumuri. Cum este şi cel consemnat la 1 august 1964, prin declaraţia purtătorului de cuvînt al guvernului turc, Ismail Soysal, în care se stipula: „Dacă guvernul grec nu-şi schimbă atitudinea în ceea ce priveşte Ciprul, vor fi expulzaţi toţi cetăţenii de origine greacă din Istanbul“ (atunci, aproximativ 12.500). Un adevărat val de refugiaţi se îndreaptă dinspre Turcia spre Grecia. În perioada ianuarie–februarie 1964, se înregistrează doar 16 cazuri de deportare, ele urcînd însă, în mai, la 36, în iunie, la 333, pentru a atinge maximum în iulie — 613 persoane.

Acutizarea situaţiei îl va face pe Dean Acheson, ex–secretarul de Stat american (1945–1947; ulterior, succesorul în funcţie al lui Marshall, 1949–1953), să se gîndească la un sistem de „dublu Enosis“, Turcia primind, printr-o uniune compensatoare, teritoriul cu populaţie majoritar de origine turcă.

Un alt pas în încercarea de rezolvare pe cale diplomatică a problemei se va face în februarie 1969, la Zürich, unde se vor purta discuţii între primii miniştri ai Greciei şi ai Turciei, partea greacă acordînd garanţii celei turce cu privire la renunţarea definitivă a alipirii Ciprului la Grecia. În ciuda dificultăţilor considerabile ivite, se va ajunge la un compromis, Grecia admiţînd prezenţa trupelor militare turceşti în insulă.

Ciprul a reprezentat un adevărat laborator de testare al sistemului de rezolvare a crizelor internaţionale (după opinia lui J. P. Vogels, *Un demisiècle de relations internationalles,* 1987). Raporturile dintre Grecia şi Turcia au rămas constant sub supravegherea secretariatului general al NATO pe tot parcursul ultimei jumătăţi de secol. De abia în 1980, relaţiile dintre cele două state s-au ameliorat într-atît încît Atena să hotărască reîntoarcerea forţelor sale armate în structurile militare integrate NATO, pe care le-a părăsit în 1974. Pe fundalul războiului din Bosnia, problemele greco–turce au început să prindă, din nou, contur îngrijorător.

Parafrazînd titlul lucrării lui G. Baer *(Test Case: Italy, Ethiopia and the League of Nation,* 1976), se poate considera problema cipriotă ca unul dintre primele teste, trecute cu succes, de Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord. ■

● cronologie ● cronologie ●

11 martie 1985: Comitetul Central al PCUS îl alege pe Mihail S. Gorbaciov în funcţia de secretar general. Cel mai tînăr lider sovietic de la Stalin încoace, contrasta puternic cu predecesorii săi. Alegerea sa marchează începutul destinderii Est–Vest

8 aprilie 1985: Gorbaciov anunţă că URSS va suspenda instalarea rachetelor cu rază medie de acţiune (SS–20) în Europa şi a cerut Statelor Unite să facă acelaşi lucru

19 noiembrie 1985: Preşedinţii Reagan şi Gorbaciov se întîlnesc, la Geneva, la primul *summit* sovieto–american de după 1979. Discuţiile s-au axat pe problema limitării armamentului

21 septembrie 1986: Reprezentanţi ai NATO şi Tratatului de la Varşovia ajung la un acord potrivit căruia ambele părţi urmau să se informeze reciproc despre manevrele militare importante ce urmau să le desfăşoare

10–12 octombrie 1986: Întîlnirea de la Reykjavik, dintre Reagan şi Gorbaciov, deşi a trezit un mare interes, nu a adus încheierea nici unui acord în privinţa armamentului

22 iulie 1987: Gorbaciov face cunoscută disponibilitatea URSS de a distruge toate rachetele cu rază medie de acţiune

23 noiembrie 1987: Negociatorii sovietici şi americani stabilesc un acord cu privire la Tratatul de eliminare a rachetelor nucleare cu rază medie de acţiune

7–10 decembrie 1987: R. Reagan şi M. Gorbaciov semnează, în cadrul întîlnirii la nivel înalt de la Washington, Tratatul de eliminare a rachetelor nucleare cu rază medie de acţiune. Popularitatea atît de mare a liderului sovietic contribuie la declanşarea fenomenului cunoscut sub numele de „Gorbymania“

8 februarie 1988: M. Gorbaciov anunţă că planul de retragere a trupelor

(continuare în p. 29)

„Cocoșul galic" în „ograda" NATO

Disidența atlantică a Franței

Ovidiu BOZGAN

După strălucitoarea victorie din 1989/1991 asupra blocului rival, care, avînd în vedere predicțiile analiștilor, ține mai curînd de domeniul miracolului, turbulențele vieții internaționale și, mai cu seamă, dezintegrarea sîngeroasă a Iugoslaviei, au consacrat Organizația Tratatului Atlanticului de Nord în postura de instituție esențială pentru securitatea europeană. În aceste condiții, nu apare surprinzătoare decizia Franței de a reveni în instanțele nord–atlantice. Participînd, după o lungă absență, în aprilie 1993, la reuniunea Comitetului militar al NATO — care dezbătea participarea alianței la misiuni pentru menținerea păcii — decizia franceză din 5 decembrie 1995, prin care autoritățile de la Paris anunțau reluarea participării permanente la lucrările Comitetului Militar, este un demers normal și fără o miză sentimentală deosebită. În realitate, este începutul unui proces care poate duce la abandonarea unui întreg sistem de planificare a politicii externe care și-a stabilit parametrii în anii tumultoasei decade gaulliste.

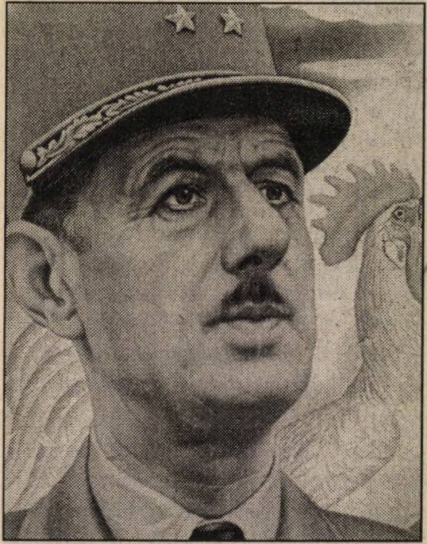

Imperative și interese

S-ar putea spune că asperitățile dintre Franța și Alianța atlantică erau inevitabile și rezultau dintr-o situație imposibilă, creată de incomptatibilitatea dintre imperativele Pactului atlantic și interesele naționale ale Franței. Șef al executivului în momentul eliberării, generalul de Gaulle, cu o formație intelectuală în care tradiția transgresa realismul politic, și-a propus refacerea puterii franceze în toate componentele sale. Obiectivele generalului erau securitatea națională, revenirea la hegemonia franceză pe continent și gestionarea unei politici mondiale care avea ca scop imediat conservarea imperiului. Primul act major de politică externă a fost încheierea Tratatului cu Uniunea Sovietică, la 10 decembrie 1944, care lua în considerație obsesia franceză a pericolului german. Inabilitatea responsabililor francezi de a surprinde noul sistem de relații internaționale este probat de un alt act de politică externă, semnarea Tratatului cu Marea Britanie, la 4 martie 1947, și acesta îndreptat împotriva unui pericol german, extrem de iluzoriu la acea dată. Conștientizarea sau acceptarea Războiului Rece este consacrată abia prin semnarea Tratatului de la Bruxelles, la 17 martie 1948, cînd se pun bazele Uniunii Europei Occidentale, care lua în considerare și amenințarea sovietică .

În pofida acestor inițiative, era clar că securitatea Franței era departe de a fi asigurată. În plus, guvernul de la Paris trebuia să facă față conflictului din Indochina, care greva dacă nu asupra armatei regulate — care nu a fost niciodată utilizată acolo — asupra bugetului apărării și desigur asupra modernizării mai mult decît necesară a organismului militar. Așa încît, paradoxal, deși intuia dificultățile ulterioare, Franța a devenit o entuziastă susținătoare a negocierii protecției americane asupra Europei. Convingerea politicienilor francezi era că se va reuși amenajarea unui statut privilegiat pentru Franța în interiorul Alianței atlantice și că, dezvoltînd această poziție, Franța va putea să suscite apariția unui pol european de apărare, aflat desigur sub controlul său. De asemenea, se spera că NATO va accepta să-și extindă aria de competență și asupra acelor zone în care erau implicați membrii Alianței, scontîndu-se pe o asistență a pactului în conflictele din imperiu. Din nefericire pentru ambele părți, Franța a eșuat în tentativa sa de a modela pactul potrivit propriilor obiective și din concesiile acceptate de partea franceză vor rezulta insatisfacțiile și procesele de intenție reciproce care vor conduce la dezangajarea franceză în perioada gaullistă.

Deși integrarea militară nu era prevăzută în tratat, aceasta s-a realizat într-un ritm rapid sub efectul războiului din Coreea. S-a creat funcția de comandant suprem aliat din Europa (SACEUR) , post ocupat de generalul Eisenhower, apoi, în aprilie 1951, s-a înființat SHAPE (Marele Cartier General al Puterilor Aliate în Europa), al cărui sediu a fost stabilit la Rocquencourt, iar în 1952 s-au organizat comandamentele aliate din Atlantic (SACLANT) și zona Mării Mînecii (CHINCHAN). Pe moment, Franța a primit cu simpatie procesul de integrare militară, dar a fost cel puțin iritată de propunerea americană de reînarmare a Germaniei, lansată în septembrie 1950. Replica franceză a fost „planul Pleven" (în realitate, el aparține lui Jean Monnet), cunoscut în mod curent sub numele de Comunitatea Europeană de Apărare (CED). În esență, prin acest proiect francezii încercau să evite renașterea armatei germane sau cel puțin să limiteze și să încadreze restabilirea, aparent inevitabilă, a puterii militare germane. Prin acordurile de la Paris, din 27 mai 1952, se puneau bazele unei armatei comune la care participau Franța, Italia, RFG și Benelux. Franța însă ocupa un loc privilegiat prin menținerea controlului național asupra armatei sale, invocîndu-se exigențele imperiale. Prin CED, Franța părea să se apropie de intenția sa de creare a unui pol european de apărare, aflat în raporturi ambigue cu NATO. Totuși, această inițiativă a fost, numai peste doi ani, sabordată tot de Franța printr-un vot negativ al Adunării Naționale, din 30 august 1954. Insidioasa subordonare a CED de către americani, dezvoltarea armatei germane peste limitele pe care le concedaseră inițial francezii, pericolul ca armata franceză să se dilueze în armata imaginată de CED au condus, inexorabil, la abandonarea unei idei născute totuși pe malurile Senei.

Consecința directă a decesului Comunității Europene de Apărare au fost Acordurile de la Paris, din 22 octombrie 1954, prin care se permitea reînarmarea germană și RFG era invitată să adere la NATO. Pe de altă parte, integrarea militară a prins contur definitiv și Statele Unite se angajau ferm în apărarea Europei Occidentale.

Resentimentele franceze față de Alianță, în pofida unor momente de acalmie, s-au alimentat permanent din eșecul Franței de a i se recunoaște specificitatea în cadrul NATO. Pretențiile franceze însă nu erau susținute de realitatea unei contribuții decisive la securitatea occidentală. Putere militară minoră la sfîrșitul celui de al doilea război mondial, armată franceză a fost masiv asistată de americani în perioada 1951–1954. Contribuția financiară americană la efortul de modernizare a armatei franceze în anii respectivi a fost de aproape patru miliarde de dolari. Munificența americană nu si-a produs însă efectul scontat datorită implicării Franței în conflictele pentru apărarea imperiului, care presupuneau un anumit tip de armament și tactici diferite de ducere a operațiunilor militare. Astfel, discrepanța dintre revendicările franceze și ponderea efectivă a Franței în potențialul de luptă al NATO avea tendința de a se accentua. În 1951, contribuția militară a Franței era fixată la 12 divizii iar în 1952 la 20 divizii, obiective fanteziste care au fost ajustate mai realist, ajungîndu-se ca, în 1961, Franța să pună la dispoziția SACEUR numai patru divizii. Declanșarea războiului din Algeria, în 1954, a impus responsabililor francezi retragerea din Germania a celor mai bune unități. La sfîrșitul anilor 1950, armata franceză din Germania număra 50.000 de militari în vreme ce trupele din Algeria atinseseră cifra de 40.0000 iar cei 200.000 de soldați rămași în metropolă erau în principiu afectați tot conflictului algerian. Această situație paradoxală era foarte departe de a conforta Franța în pretențiile sale. Se poate spune că incapacitatea Franței de a respecta anagajamentele contractate și

---

„Pe 7 martie 1966, el *(Charles de Gaulle, n.n.)* anunță că Franța părăsește NATO și că americanii trebuie să-și retragă din teritoriu bazele, depozitele de material și trupele. Căutînd, cîțiva ani mai tîrziu, să minimalizeze decizia lui de Gaulle, Henry Kissinger va atrage atenția că retragerea din NATO neînsemnînd retragerea din Alianță, gestul generalului nu fusese decît simbolic. Cu toate acestea, Franța va continua să-și semnaleze hotărîrea de a se delimita de politica impusă de Washington. De Gaulle se ridică împotriva dominării sistemului monetar internațional de către dolar, încurajînd zadarnic adoptarea unui nou etalon. De pe 20 iunie pînă pe 1 iulie 1966, el se va afla în URSS cu ocazia unei vizite de prietenie. În iunie 1967, în urma războiului fulger al Israelului (sprijinit de americani) contra țărilor arabe, Franța va decreta un embargou asupra avioanelor comandate și deja plătite de statul evreu. Cît despre discursul lui de Gaulle în Canada și al său «Trăiască Québec-ul liber!», acesta aduce la culme furia americană.

Însă intervenția cea mai hotărîtoare rămîne discursul de la Phnom Penh, pe 1 septembrie 1966, în toiul războiului din Vietnam, cu ocazia căruia generalul va preciza că pentru Franța, un asemenea conflict, întreținut de o putere venită «din cealaltă parte a Pacificului», n-ar putea avea o «soluție militară»“.

(Michel Bugnon–Mordant, *op. cit.*, p. 117–118)

● cronologie ● cronologie ●

sovietice din Afghanistan va începe la 15 mai 1988

17 martie 1988: Statele Unite și Uniunea Sovietică pun bazele unui grup de monitorizare a incidentelor pentru a preveni escaladarea lor

10 aprilie 1988: M. Gorbaciov propune limitarea armelor nucleare tactice și oferă garanții potrivit cărora Uniunea Sovietică își va distruge tot arsenalul chimic

15 mai 1988: Trupele sovietice își încep retragerea din Afghanistan, în conformitate cu acordul semnat la Geneva

27 mai 1988: Senatul Statelor Unite aprobă Tratatul de interzicere a armelor nucleare cu rază medie de acțiune

29 mai 1988: Întîlnirea la nivel înalt, de la Moscova, dintre M. Gorbaciov și R. Regan; cu acest prilej este confirmată ratificarea Tratatului de interzicere a armelor nucleare cu rază medie de acțiune

16 iulie 1988: Liderii statelor membre ale Tratatului de la Varșovia se pronunță pentru reducerea forțelor convenționale în Europa, acțiune care ar urma să se desfășoare în trei etape

7 decembrie 1988: Într-un discurs ținut în cadrul Adunării Generale a ONU, M. Gorbaciov anunță intenția URSS de reducea forțelor armate cu 500.000 de militari și a numărului armelor convenționale sovietice

3 februarie 1989: Guvernul de la Praga anunță că trupele sovietice urmează să părăsească RS Cehoslovacă

15 februarie 1989: Ultimele trupe sovietice părăsesc Afghanistanul, punînd astfel capăt „Vietnamului Uniunii Sovietice“

6 martie 1989: Urmînd cursul evenimentelor, purtătorul de cuvînt al Ministerului de Externe sovietic anunță abolirea „doctrinei Brejnev“, afirmînd că viitorul fiecărei țări est–europene se află „în propriile ei mîini“

25 aprilie 1989: Printr-un gest simbolic, URSS începe aplicarea planului

● cronologie ● cronologie ●

de reducere a prezenței sale militare în estul Europei, retrăgîndu-și un grup de tancuri din Ungaria

15 iunie 1989: Aflat în vizită în RF Germania, M. Gorbaciov va declara, într-un discurs despre Zidul Berlinului, că „nimic nu este etern în această lume“

7 iulie 1989: Cu prilejul reuniunii statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, care a avut loc la București, M. Gorbaciov a declarat că membrii organizației au libertatea de a-și alege propria lor cale către socialism

25 octombrie 1989: Un celebru interpret muzical și un cunoscut cîntec („My Way“) au intrat în vocabularul politico–diplomatic, cînd un purtător de cuvînt a parafrazat o declarație a lui Gorbaciov cu privire la statele–satelit, care își puteau elabora „coctrina Sinatra“ — conform acesteia ele vor putea „să-și urmeze drumul lor“

27 octombrie 1989: Statele membre ale Tratatului de la Varșovia au declarat că fiecare țară are dreptul să-și aleagă propriul drum, iar amestecul în afacerile interne proprii este interzis

9–10 noiembrie 1989: Căderea Zidului Berlinului

2 decembrie 1989: Întîlnirea la nivel înalt de la Malta, dintre G. Bush și M. Gorbaciov

4 decembrie 1989: Întîlnirea reprezentanților statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, în cadrul căreia a fost condamnată invazia, din 1968, în Cehoslovacia și s-au oferit garanții cu privire la neamestecul în afacerile interne

19 noiembrie 1990: Cele două alianțe militare, NATO și Tratatul de la Varșovia, au semnat Tratatul privind forțele convenționale în Europa

31 martie 1991: Tratatul de la Varșovia își încetează oficial existența. ■

Laurențiu CONSTANTINIU

(Adaptare după Thomas Parrish, *The Cold War Encyclopedia*, New York, Henry Holt and Co., 1996)

ca atare imposibilitatea de a revendica un statut privilegiat în cadrul NATO a dus la dezafectarea autorităților franceze față de alianță.

Poziția marginală în care era cantonată Franța la nivelul organismelor NATO nu putea scăpa nici celui mai superficial analist. Din cele 13 comandamente aliate principale ale NATO, șapte reveneau americanilor, cinci britanicilor și doar unul francezilor, respectiv comanda forțelor aliate din centrul Europei (AFCENT), cu sediul la Fontainebleau. În cadrul acestor comandamente, hegemonia aparținea indiscutabil ofițerilor anglo–saxoni iar, mai grav pentru oficialitățile franceze, organismele integrate ale Alianței atlantice dispuneau de propria lor autonomie în raport cu organismele politice care nu mai erau capabile să-și impună controlul asupra planificării militare. Importanța în acest sens a SACEUR, dominat autoritar de americani, era în măsură să irite partea franceză. Nuclearizarea forțelor aliate din Europa în anii 1953–1954 a diminuat și mai mult influența Franței asupra opțiunilor strategice cu atît mai mult cu cît, sub imperiul „legii MacMahon“, din 1946, nu putea spera la un previzibil acces la armele nucleare. Acest din urmă fapt explică obstinația cu care francezii au căutat să-și creeze propriul arsenal nuclear. Îngrijorător pentru francezi era rolul tot mai important pe care începeau să-l aibă unitățile armatei germane, după 1956 contribuția franceză la apărarea teatrului de operațiuni din Europa Centrală fiind mai curînd secundară. Inventarul motivelor pentru care Franța putea să devină tot mai critică la adresa Alianței nord–atlantice este deja respectabil. La acesta se adaugă un eveniment punctual a cărui importanță nu a fost reliefată suficient: atitudinea americană în timpul crizei Suezului. Reacția administrației Eisenhower a șocat profund responsabilii militari și politici ai Franței și a stimulat o reflecție politică și militară de amploare care va avea efecte vizibile după revenirea lui de Gaulle la putere. În momentul 1958, bilanțul participării Franței la Alianța atlantică era potrivit percepției și analizei franceze negativ. Compromiterea suveranității asupra apărării naționale, eșuarea reinstaurării hegemoniei în Europa prin intermediul unui pol european militar, ruinarea speranțelor că Franța va putea tutela renașterea militară a Germaniei federale, contrarierea pretențiilor mondiale prin atitudinile cel puțin rezervate ale anglo–saxonilor în problemele imperiale (refuzul aliaților de a identifica, în conflictul algerian, un episod al luptei pentru apărarea Occidentului a ulcerat guvernul de la Paris), blocarea accesului la tehnologia nucleară reprezentau tot atîtea capete de acuzare pe care francezii le repetau tot mai frecvent la adresa Alianței. Or, un guvern stabil dispunînd de arma nucleară ar fi putut să corecteze cu succes poziția Franței în interiorul NATO, pentru ca obiectivele franceze să devină în mod real compatibile cu cele ale Alianței și astfel, paradoxal, contribuția franceză la securitatea europeană să fie eficace și performantă.

Umori antiamericane

Sentimentele antiatlantiste ale lui de Gaulle nu constituiau pentru nimeni un secret. Aflat în opoziție, generalul criticase vehement integrarea militară a Franței

Vehiculul blindat francez AML, dotat cu un tun de 90 mm, a fost fabricat în 700 de exemplare și pledase pentru o politică suverană de apărare bazată pe un instrument militar puternic. La puțin timp după revenirea sa la putere, anglo–americanii utilizează, în iulie 1958, bazele NATO din Franța pentru organizarea intervenției în Liban și Iordania, fără consultarea prealabilă a guvernului francez. Evenimentul era de natură să exacerbeze umorile antiamericane ale generalului care a înțeles să reacționeze fără întîrziere.

Primul act al campaniei anti–NATO a fost memorandumul, din 17 septembrie 1958, prin care, în esență, generalul propunea constituirea unui directorat format din SUA, Marea Britanie și Franța care să exercite o conducere colectivă a NATO, în toate domeniile, inclusiv în cel nuclear. Franța solicita și extinderea atribuțiilor NATO la zonele unde membrii Alianței aveau interese majore, aluzia la conflictul algerian fiind cît se poate de clară. Cum era de așteptat, răspunsul lui Eisenhower, survenit la 20 octombrie 1958, era un refuz diplomatic. Pentru de Gaulle, incapabil să determine restructurarea Alianței, singura soluție rămînea retragerea din organismele militare intergrate și recuperarea suveranității în materie de apărare națională.

Uvertura dezangajării Franței din structurile integrate ale NATO, are loc la 7 mai 1959, cînd flota franceză din Mediterana revine sub comandă națională. Decizia era valoroasă pentru francezi din cel puțin două puncte de vedere. Pe de o parte, demonstra fermitatea poziției franceze de a trece de la discurs la acțiunea concretă iar pe de altă parte nu compromitea dispozitivul Alianței în bazinul mediteranean și ca atare nu putea trezi reacții disproporționate ale acesteia. De mai mult timp Alianța recunoscuse dreptul Franței de a dispune de flota din Mediterana în vederea sprijinirii dispozitivului din Algeria. În același an, Franța a făcut public refuzul său de a primi arme nucleare pe teritoriul național atîta vreme cît nu putea controla utilizarea lor. Mai serioasă a fost decizia lui de Gaulle, din 1960, prin care se respingea apărarea aeriană integrată.

Strategia de dezangajare a Franței din structurile militare atlantice, în pofida impetuozității sale, nu a fost lipsită de suplețe. De Gaulle nu excludea posibilitatea de a reforma alianța potrivit concepției franceze. În iunie 1961, cu prilejul vizitei președintelui Kennedy în Franța, de Gaulle reia ideea directoratului tripartit, care nu este respinsă categoric de oaspetele său. Cu toate acestea, „Marele Proiect" al lui Kennedy — bazat pe tripticul parteneriat atlantic, disuasiune unificată și integrare europeană — se opune în prea multe din componentele sale concepțiilor lui de Gaulle pentru ca Franța și SUA să ajungă la vreun acord. În 1961, Franța revine la mai vechea idee a unui pol european de apărare care, în subtext, presupunea o hegemonie franceză. „Planul Fouchet" oferea realizarea unei confederații vest–europene care să coordoneze politicile economice, culturale și de apărare (apărarea se baza pe recentul arsenal nuclear francez; în 1960, Franța reușise detonarea primei bombe atomice în poligonul de la Regganne). „Planul Fouchet" a fost dezbătut în octombrie 1961–aprilie 1962 și abandonat în fața reticențelor Belgiei și Olandei care nu își asumau riscurile renunțării la garanția americană în favoarea unei încă nesigure „force de frappe" (forță de lovire).

„Mirage" IIIE, echipat cu o rachetă antiradar AS.37 Martel

Eșecul „planului Fouchet" l-a condus pe generalul de Gaulle să ia în considerație o soluție îndrăzneață: suscitarea unui parteneriat franco–german care să constituie nucleul dur al unei politici de apărare exclusiv europeană. După o vizită reușită în RFG, generalul propune, în septembrie 1962, negocierea unui parteneriat între Franța și RFG care urma să aibă chiar și o componentă nucleară. Cancelarul Adenauer, iritat de comportarea americană cu ocazia crizei Berlinului din august 1961, cînd președintele Kennedy părea să favorizeze un dialog cu URSS, neliniștit de abandonarea efectivă a doctrinei represaliilor masive în favoarea doctrinei ripostei flexibile, care lăsa să planeze spectrul unui război convențional pe teritoriul vest–german, a supralicitat și a propus încheierea unui tratat care să formalizeze propunerile franceze. În acest mod, s-a ajuns la Tratatul de la Elysée, din 22 ianuarie 1963, care reproducea la scară mică „planul Fouchet". Tratatul prevedea consultări politice și militare periodice, concertarea militară și lăsa să se înțeleagă că Republica Federală va fi într-o formă sau alta asociată arsenalului nuclear francez. Ambiguitatea deliberat cultivată în această ultimă problemă va duce și la eșuarea tratatului. Doctrina militară franceză lua în considerație utilizarea armei nucleare în momentul cînd teritoriul Franței era direct amenințat de oagresiune sovietică. Formularea se preta la interpretări asupra momentului cînd responsabilii francezi considerau iminentă folosirea armei atomice: atacul direct asupra teritoriului francez sau/și apropierea agresorului de Rin într-o alură care nu lăsa îndoieli asupra intențiilor. Iluziile lui de Gaulle asupra eficacității tratatului a durat cîteva luni. În mai 1963, cînd Parlamentul vest–german a ratificat tratatul, partizanii Alianței Nord–Atlantice au impus adoptarea unui preambul care declara că tratatul nu poate periclita raporturile RFG cu NATO sau cu SUA. În iulie 1964, de Gaulle declara lui Adenauer, care părăsise postul de cancelar federal, că RFG poate conta pe arsenalul nuclear francez care însă va rămîne sub control francez. În fond, RFG nu era în fața unei veritabile dileme. Între arsenalul francez, sub controlul guvernului de la Paris, și arsenalul american, controlat de Washington, opțiunea nu putea să constituie un mister. În plus, americanii au exercitat numeroase presiuni asupra guvernului de la Bonn pentru ca acesta să abandoneze combinația propusă de general.

Tratatul franco–german a eșuat, în principal, grație contradicțiilor poziției franceze. La acestea se adaugă asperitățile induse în relațiile franco–germane de chestiunea forței multilaterale (MLF). Propusă de americani, în 1960, forța multilaterală nucleară trebuia să permită accesul aliaților europeni la arsenalul atomic american, dar în condițiile în care partea americană păstra în ultimă instanță decizia folosirii lui. Poziția franceză a fost permanent ostilă acestei idei, care anula independența nucleară a Franței. Nici cel mai sigur aliat al SUA, Marea Britanie, nu-și ascundea adversitatea față de un asemenea plan. Britanicii favorizau o forță multinațională care presupunea, pe de o parte, alocarea forțelor nucleare ale membrilor Alianței SACEUR, iar pe de altă parte, posibilitatea de a se utiliza acest armament în funcție de interesele fiecărui stat component NATO, fără implicarea Alianței. În replică, RFG a devenit un lăudător al ideii, în primul rînd pentru a dovedi fidelitatea față de Alianță, întrucîtva obnubilată de Tratatul de la Elysée, dar și pentru a angaja SUA în apărarea nucleară a statului vest–german. Tratată cu dezinteres crescînd de administrația Kennedy, ideea forței multilaterale este abandonată, în decembrie 1964, de președintele Johnson.

Pe acest fundal, escaladarea dezangajării Franței din Alianță continuă. La 1 ianuarie 1963, flota franceză din Atlantic este retrasă din structurile militare integrate iar generalul refuză constant participarea la discutarea reevaluării strategiei NATO pe baza doctrinei ripostei flexibile, care punea accent pe armele convenționale și eventual tactice și desigur punea sub semnul întrebării „force de frappe" franceză. Analiștii acestor evenimente au descifrat o triplă logică în gestionarea de către general a procesului de retragere a Franței din structurile militare atlantice. Logica politică rezulta din analiza personală a generalului asupra vieții internaționale și din atașamentul său la virtuțile destinderii. De Gaulle considera că aventurismul lui Hrușciov luase sfîrșit cu ocazia crizei rachetelor, din 1962, și că URSS (în special după venirea la putere a echipei condusă de Brejnev) a devenit un partener fiabil de dialog. O diminuare a preponderenței americane în Europa, o organizare mai puțin monolitică a Alianței ar putea să suscite evoluții similare în Europa de Est, și să se creeze astfel premise pentru depășirea blocurilor. Semnificativ, de Gaulle lansează și propagă, în 1963–1964, propriul său triptic „destindere, înțelegere, cooperare" *(détente, entente, coopération).* Logica strategică rezultă din incompatibilitatea dintre doctrina efectivă, dar nu încă oficială a NATO, riposta flexibilă, cu strategia franceză a disuasiunii. Doctrina ripostei flexibile presupunea un control strict al utilizării armamentului nuclear de către SUA. Logica militară pornea de la axioma suveranității naționale asupra forțelor armate franceze. În iulie 1963, de Gaulle a luat decizia ca toate unitățile franceze să revină treptat sub comandă națională. În plus, din același an NATO a optat pentru apărarea avansată, respectiv pe un aliniament care corespundea „cortinei de fier". Apărarea urma să fie asigurată de trei corpuri de armată germane, două americane, unul britanic, unul belgian și unul olandez. Franța a fost invitată, la rîndul ei, să ocupe un dispozitiv pe acest aliniament, dar alianța a fost ferm refuzată. Prezența franceză în prima linie ar fi atras, în caz de criză, antrenarea automată a Franței în conflict , or guvernul de la Paris dorea să-și rezerve decizia în aceasta problemă. Toate aceste elemente au convers către deznodămîntul din 1966. Istoricul Frédéric Bozo, cel mai bun analist al raporturilor Franței cu Alianța atlantică, caracterizează succint aceste evoluții: „Deciziile din 1966 se înscriau într-o logică politică, strategică și militară afirmată din anul 1962. La terminarea conflictului algerian, evoluția politică a comunității atlantice, a Europei Occidentale și a raporturilor Est–Vest și evoluția militară a NATO în Europa, evoluții convergente și interdependente, plasau Franța la o răscruce. Momentul era favorabil pentru a reconcilia în sfîrșit marea sa strategie națională, europeană și mondială cu apartenența la alianța atlantică".

La 7 martie 1966, de Gaulle adresează președintelui SUA o scrisoare prin care anunța decizia Franței de a părăsi comandamentele militare integrate. La 29 martie, Franța solicita retragerea, pînă la 1 aprilie, a tuturor trupelor străine, bazelor și instalațiilor NATO de pe teritoriul francez. Forțele franceze din Germania urmau să intre, cu începere din 1 iulie 1966, sub comandă națională. Se abrogau cinci acorduri franco–americane care vizau instalațiile din Franța. Totuși ruptura nu era completă. De Gaulle declară că Franța nu va denunța tratatul propriu–zis și invită partea americană la negocieri privind acordarea de facilități pe teritoriul național. Acest din urmă document lasă deschisă posibilitatea unei viitoare cooperări cu Alianța. Reacția aliaților, deși ostilă, a fost reținută. Președintele Johnson a căutat să evite polemicile pentru a nu provoca radicalizarea poziției franceze. Trupele străine, aproape 26.000 de militari, în principal americani (dar și cîteva unități canadiene), au început retragerea, care s-a încheiat la 14 martie 1967. Comandamentele aliate AFCENT, CENTAG *(Central Army Group)* și NORTAG *(Northern Army Group)* au fost relocalizate în Olanda iar sediul Consiliului Atlantic a fost mutat de la Paris (Porte Dauphine) la Evère, lîngă Bruxelles. În privința forțelor franceze din Germania, printr-un acord amiabil cu guvernul de la Bonn s-a decis transformarea lor în rezervă a forțelor NATO de aici. „Rebeliunea" franceză a avut repercusiuni și asupra cadrului instituțional al NATO. Consiliul Atlantic, practic, s-a divizat într-un consiliu politic, la care era admisă participarea franceză, și un *Defense Planning Committee* care urma să discute problemele militare fără prezența Franței.

Normalizare parțială

Retragerea Franței din structurile militare ale NATO corespundea intereselor naționale franceze și a facilitat consolidarea potențialului militar și capacității de disuasiune. În anii următori, Franța a putut dispune de o armată redutabilă și de un respectabil arsenal nuclear. Deciziile franceze, din martie 1966, nu echivalează cu detașarea completă a Franței de Alianță. Atît diplomația franceză, cît și responsabilii militari doreau să diminueze amploarea retragerii franceze, dar și efectul supărător pe care deciziile unilaterale ale Franței putea să-l aibă asupra aliaților. O evaluare indulgentă a situației după 1966 ar putea să rețină formula „continuitate operațională, discontinuitate logistică". Într-adevăr, în anii 1966–1967 s-au pus bazele unui nou model de participare la Alianța Nord–Atlantică. Franța participa selectiv la instanțele NATO și accepta acordarea unor facilități, inclusiv folosirea în continuare a spațiului aerian și a conductei de carburant Donges–Metz (dar autoritățile franceze au refuzat constant concedarea de baze aeriene și navale pe teritoriul național). Acordurile semnate de șeful statului major francez „Ailleret" cu generalul american Lemnitzer (SACEUR), la 22 august 1967, au consacrat trecerea de la integrare la cooperare și au conciliat independența națională cu solidaritatea atlantică. Acordurile vizau trupele franceze staționate în Germania care, în caz de criză, urmau să acționeze sub control operațional aliat, dar sub comandament operațional național. În perioada următoare, au mai fost semnate acorduri asemănătoare. În fond, de Gaulle nu a înțeles să meargă pînă la ultimele consecințe ale deciziilor din martie 1966. Deși anumite bravade în politica internațională puteau să trezească suspiciunile aliaților, în realitate solidaritatea occidentală nu a fost niciodată recuzată zgomotos. Ultima decizie de politică externă a generalului de Gaulle pledează în favoarea acestei aserțiuni. La festivitățile de la Washington, din 4 aprilie 1969, care au marcat 20 de ani de existență a Alianței, Franța a fost reprezentată de ministrul de Externe(nu și de cel al Apărării), gest prin care se reconfirma continuitatea în sensul solidarității occidentale.

Disidența franceză, teoretic, nu putea decît să perturbe funcționarea Alianței. Planificatorii Alianței au fost obligați să elaboreze proiecte care luau în considerație fie participarea, fie neparticiparea franceză la un conflict cu blocul sovietic. Dar, principalul pericol pentru Alianță era nuclearizarea precoce a unui conflict Est–Vest, care ar fi contrariat fundamental strategia NATO. Totuși, beneficiile rezultate în urma retragerii franceze au fost mult mai importante. Alianța și-a redobîndit coerența după eliminarea ipotecii franceze iar SUA a putut să-și reafirme preponderența necontestată de aliații, care apreciau valoarea garanțiilor americane. Totodată, s-a pus capăt blocajului doctrinar prin adoptarea *Military Committee Document 14*, la 3 în ianuarie 1968, prin care riposta flexibilă devenea oficial crezul strategic al Alianței. Interesant de remarcat că, din 1969, NATO a început să se reorienteze spre disuasiunea nucleară, unul din motivele conflictului cu de Gaulle din anii anteriori, tinzînd să dispară. NATO nu a rămas insensibil la evoluția climatului internațional și reflecțiile atlantice au început să vizeze cu insistență procesul destinderii. Originea ar putea fi căutată în raportul ministrului de Externe belgian, Pierre Harmel, care pleda pentru implicarea NATO în căutarea unor soluții politice la tensiunile epocii. Desigur, politica de destindere dusă de generalul de Gaulle, dincolo de logica blocurilor, a avut o influența notabilă asupra inflexiunilor politice ale alianței. În iunie 1966, generalul vizitează URSS și pledează cu temperamentul său inconfundabil în favoarea detensionării relațiilor Est–Vest. Mutații substanțiale au loc și în politica externă a RFG. După o îndelungată perioadă de supremație democrat–creștină, în decembrie 1966 se formează guvernul „marii coaliții“ în care postul de ministru de Externe este deținut de social–democratul Willy Brandt, care nu ezită să se debaraseze de „doctrina Hallstein“ ce interzicea RFG să stabilească relații cu statele care au recunoscut RDG. La rîndul său, președintele Johnson era interesat să persevereze în sensul destinderii pentru a se limita cursa înarmărilor. În 1968, debutează laborioasele negocieri SALT *(Strategic Arms Limitations Talks)*.

De Gaulle, un președinte care a ținut cu dinții de interesele fundamentale ale națiunii sale

Global, retragerea franceză din structurile militare NATO, chiar cu accentele sale dramatice, a avut efecte pozitive. Franța a reușit să-și recupereze în bună măsură statutul de putere europeană, să activeze pe scena mondială conform propriei ei vocații și să-și creeze o armată solidă, care este previzibil că s-ar fi aflat în momentele de criză în tabăra occidentală în timp ce Alianța Nord–Atlantică și-a recîștigat unitatea, în paralel cu angajarea ireversibilă ale SUA în garantarea securității europene.

Ostilitate sistematică

Decizia retragerii franceze din structurile militare integrate aparține, în exclusivitate, generalului de Gaulle. Dincolo de voluntarismul liderului francez, de Gaulle a putut să beneficieze de concursul opiniei publice franceze, astfel încît se poate spune că deciziile din martie 1966 au avut suport popular. Respingerea prezenței americane în Franța de către opinia publică se alimentează în principal din două surse: pacifismul și antiamericanismul. Ostilitatea sistematică față de prezența militarilor americani în Franța a fost cultivată de Partidul Comunist Francez și de nebuloasa de organizații și simpatizanți care gravitau în jurul său. Intelectualitatea de stînga, care se exprimă în publicații influente („Le Monde“, „L'Observateur“, „Esprit“, „Temps Modernes“ etc.), urmează analiza PCF după care prezența americană în Franța echivalează cu o ocupație iar SUA sînt principalele vinovate de declanșarea Războiului Rece și vor fi necesarmente vinovate de declanșarea unui posibil nou război. Hotărîrile generalului, din 1966, sînt constant sprijinite de PCF și de intelectualii de stînga (așadar, înainte de șocul invaziei din Cehoslovacia), după cum presa sovietică exultă în fața acestei defecțiuni majore a alianței atlantice. Partizanii NATO sînt oricum minoritari: Partidul Socialist condus de Guy Mollet, stînga independentă, federată de François Mitterrand, și democrat–creștinii lui Jean Lecanuet. Un sondaj de opinie, realizat în 1966, în legătură cu preferințele francezilor în caz de conflict Est–Vest, pune în evidență conjunctura favorabilă de care a beneficiat de Gaulle în politica sa antiatlantistă: 19% din francezi erau pentru participarea Franței alături de SUA, 9% pentru participarea alături de URSS iar 57% optau pentru neutralitate! ■

Cele patru extinderi ale Alianței Nord–Atlantice

De la 12 la 19

Petre OTU

În decursul existenței sale de o jumătate de secol, NATO a cunoscut patru extinderi, numărul membrilor săi crescînd de la 12 (în 1949) la 19 (în 1999). Procesul de expansiune a Alianței Nord–Atlantice s-a realizat în baza art. 10 din Tratat care prevede: „Părțile pot, prin acord unanim, să invite a adera la Tratat orice alt stat european, susceptibil să favorizeze dezvoltarea principiilor prezentului Tratat și să contribuie la securitatea regiunii Atlanticului de Nord. Orice stat astfel invitat poate deveni Parte la Tratat prin depunerea instrumentelor sale de aderare la Guvernul Statelor Unite ale Americii. Acesta va informa pe fiecare din Părți despre depunerea fiecărui instrument de aderare“.

Consolidarea flancului sudic

Prima extindere a Alianței Nord–Atlantice a avut loc la începutul Războiului Rece și s-a concretizat prin aderarea Greciei și Turciei, două țări care au o poziție strategică deosebită în sud–estul Europei și în Orientul Apropiat. În timpul celui de-al doilea război mondial, situația lor a fost diferită. În timp ce Turcia a rămas neutră pe toată durata conflictului, Grecia a fost atacată și cucerită, în primăvara anului 1941, de Germania, secondată de Italia. La sfîrșitul conflagrației mondiale, Grecia a fost plasată, potrivit celebrului „acord de procentaj“ dintre W. Churchill și I.V. Stalin (9 octombrie 1944), la care s-au raliat apoi și SUA, în sfera de influență a puterilor occidentale. Între anii 1945–1949, ea a trăit însă un devastator război civil, grupările comuniste (Armata Democrată Greacă, constituită în octombrie 1944) încercînd să preia puterea. Stalin a respectat „acordul de procentaj“, neajutîndu-i pe comuniștii greci, care, în cele din urmă, au fost învinși (august 1949) cu ajutorul regimului susținut de britanici și americani.

La rîndul ei, Turcia s-a confruntat cu mari presiuni din partea Uniunii Sovietice, care, în august 1946, a cerut revizuirea Convenției strîmtorilor de la Montreux, precum și anexarea Karsu-lui și Ardahanu-lui. Una din solicitări preconiza ca apărarea celor două strîmtori să se realizeze în comun doar de Turcia și Uniunea Sovietică, accesul neriveranilor fiind interzis în Marea Neagră. SUA au replicat dur, evocînd chiar riscul unui conflict armat în cazul în care Moscova nu va ceda. Pentru a întări protestul diplomatic, americanii au trimis în Mediterana Orientală crucișătorul „Missouri“, urmat de portavionul „Franklin Roosevelt“, secondat de patru crucișătoare și alte nave mai mici.

„Criza turcă“ și războiul civil din Grecia au avut un rol important în cristalizarea „doctrinei Truman“, care a stat la baza creării Pactului Nord–Atlantic.

Avînd în vedere amenințările la care erau supuse, cele două țări au simțit un sentiment de frustrare cînd n-au fost incluse în noua alianță. În consecință, ele și-au amplificat acțiunile pentru a fi admise în cadrul NATO, demersurile lor venind în întîmpinarea intereselor unor membri ai noii organizații — SUA, Marea Britanie, Franța, Italia.

La reuniunea de la Ottawa (15–20 septembrie 1951), Consiliul ministerial, format din miniștrii de Externe, dar la care au participat și cei ai Economiei și de Finanțe, a făcut recomandarea de a invita Grecia și Turcia să facă parte din Alianță. Protocolul de aderare a celor două state a fost semnat la 22 octombrie 1951, iar instrumentele oficiale au fost depuse la 18 februarie 1952.

Includerea Greciei și Turciei în NATO a avut la bază, în primul rînd, interesele strategice ale Alianței, respectiv consolidarea flancului sudic. Turcia stăpînea strîmtorile, avea o poziție strategică–cheie în Orientul Apropiat și, în plus, era vecină cu Uniunea Sovietică. Grecia se învecina cu două țări socialiste, Bulgaria și Iugoslavia (ultima aflată în conflict atunci cu sovieticii), și controla comunicațiile din Mediterana Orientală. Împreună, ele asigurau securitatea Italiei, iar prin aceasta flancul sudic era considerabil întărit. Apartenența celor două țări la Alianța Nord–Atlantică n-a eliminat disputele dintre ele, rela-

țiile bilaterale cunoscînd momente de maximă tensiune (a se vedea criza cipriotă, din anul 1974).

Apelul la fostul adversar

A doua extindere a Alianței Nord–Atlantice a fost un proces mult mai dificil, deoarece a fost vorba de integrarea Germaniei Occidentale, adversarul din anii 1939–1945. După formarea Republicii Federale Germania (7 septembrie 1949), au existat mai multe propuneri privind refacerea puterii sale militare și participarea la activitățile Alianței. În septembrie 1950, în contextul războiului din Coreea (1950–1953), SUA, Franța și Marea Britanie au solicitat ca Bonnul să contribuie cu militari în cadrul structurilor NATO, pentru a contribui la realizarea apărării Europei Occidentale. Primul ministru francez, René Pleven, a elaborat un plan de înființare a unei armate europene, în care urmau să intre și contingente germane. Consiliul miniștrilor de Externe, ai Apărării și de Finanțe din țările membre NATO, întrunit la Lisabona (20–25 februarie 1952), a decis crearea unei „forțe europene de autoapărare“ (Comunitatea Defensivă Europeană), care să includă și militari germani. Este debutul remilitarizării Germaniei de Vest, dar procesul admiterii ei în NATO va fi anevoios trebuind depășite reticențele unor adversari de ieri, cum ar fi Franța. Semnat la 27 mai 1952, la Paris, de șase țări europene, Tratatul privind crearea Comunității Defensive Europene va fi în cele din urmă abandonat, Parlamentul francez refuzînd ratificarea lui. A urmat o perioadă de negocieri intense, care au dus la găsirea unei soluții. În perioada 28 septembrie–2 octombrie 1952 s-a desfășurat, la Londra, Conferința miniștrilor de Externe din Belgia, Canada, Italia, Franța, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, SUA și RFG. Au fost adoptate șase documente, între care se remarcă declarația SUA, Marii Britanii și Franței prin care se angajau să pună capăt regimului de ocupație în Germania de Vest și cea privind accesul acesteia în NATO. De asemenea, Republica Federală Germania și-a luat obligația de a duce o politică externă conformă cu principiile Cartei ONU. Potrivit acordurilor de la Londra, Germania de Vest urma să furnizeze comandamentului militar integrat aliat 12 divizii și 1.000 de avioane.

În perioada 19–23 octombrie 1954, la Paris, s-au semnat o serie de acorduri ce materializau cele convenite la Londra. Astfel, SUA, Marea Britanie și Franța erau de acord cu încetarea regimului de ocupație și cu restabilirea suveranității Germaniei de Vest, iar cele 14 state membre ale Pactului Nord–Atlantic acceptau integrarea ei în acel bloc. De asemenea, s-a ajuns la un aranjament franco–vest–german privind regiunea Saar, problemă ce a generat ample dispute în perioada anterioară.

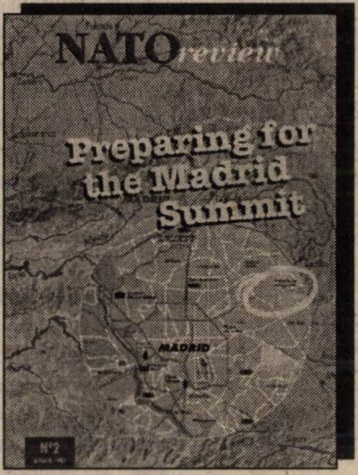

Nr. 2/1977 al publicației oficiale a NATO, dedicat pregătirilor pentru *summit*-ul de la Madrid

Față de această situație, Uniunea Sovietică a reacționat vehement, respingînd acordurile de la Londra și Paris ce înlesneau reînarmarea Germaniei de Vest și integrarea ei în NATO. Guvernul sovietic a propus convocarea unei conferințe asupra organizării securității colective, inițiativă căreia puterile occidentale nu i-au dat curs. Reuniunea a avut totuși loc la sfîrșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1954, cu participarea doar a țărilor din blocul răsăritean, mai puțin Iugoslavia. Documentul adoptat atrăgea atenția că, în cazul ratificării acordurilor de la Londra și Paris, țările din estul european vor trece la luarea unor măsuri adecvate pentru întărirea colaborării lor militare.

Republica Federală Germania a devenit membru activ al Pactului Nord–Atlantic la 5 mai 1955. Două zile mai tîrziu, Uniunea Sovietică a renunțat la tratatele semnate în timpul războiului cu Franța și Marea Britanie, materializînd amenințările sale din lunile octombrie–noiembrie 1954. Ba mai mult, în perioada 11–14 mai 1955 a avut loc, la Varșovia, o Conferință a primilor miniștri, a miniștrilor de Externe și ai Apărării din URSS, Ungaria, Polonia, Bulgaria, Albania, Cehoslovacia, România și Germania de Est, unde s-au pus bazele Tratatului de la Varșovia. Moscova a perceput deci intrarea Germaniei Federale în NATO drept o gravă amenințare asupra intereselor sale, replicînd cu înființarea unui bloc militar prezentat drept o contrapondere la Alianța Nord–Atlantică. De altfel, în ultimul deceniu unii cercetători ai fenomenelor politice și militare internaționale au apreciat integrarea Germaniei de Vest în NATO drept o greșeală strategică, deoarece acest fapt a condus la amplificarea cursei înarmărilor, a confruntării dintre Est și Vest, prelungind Războiul Rece.

Alți analiști consideră că măsura a fost un gest înțelept al celor 14, în primul rînd al SUA, Marii Britanii și Franței, de a face din inamicul de ieri un aliat pentru edificarea unui sistem de securitate viabil în vestul continentului. Tratarea cu generozitate a învinșilor este, de altfel, un principiu al strategiei și, desigur, nu întîmplător Winston Churchill, protagonist al celor două războaie mondiale, cerea ca în victorie să se manifeste mărinimie, iar în construcția păcii, bunăvoință.

Prezența Germaniei de Vest în NATO semnifică, însă, și posibilitatea exercitării unui control asupra acesteia, în așa fel ca situația din anii 1914–1918 și 1939–1945 să nu se mai repete. De altfel, Lordul Ismay, primul secretar general al NATO (1952–1957), a și dat o definiție celebră Alianței. După opinia sa, NATO a fost creat pentru a-i ține pe americani în Europa, pe ruși în afară și pe germani sub control.

Indiferent însă de percepția analiștilor și istoricilor despre evenimentele de la începutul lunii mai 1955, intrarea Germaniei în NATO a reprezentat un moment important atît în evoluția acestei organizații, cît și în procesul construcției europene, baza acesteia constituind-o reconcilierea istorică franco–germană.

Cea de-a treia extindere a Pactului Nord–Atlantic — și ultima din timpul Războiului Rece — aderarea Spaniei, s-a realizat la capătul unui proces îndelungat, generat de situația concretă în care s-a aflat acest stat iberic. În a doua jumătate a deceniului al patrulea, Spania a trăit un sîngeros război civil (1936–1939), cîștigat de tabăra „naționalistă“, condusă de generalul Francisco Franco, a cărui dictatură s-a prelungit pînă în 1975.

Posibilitatea aderării Spaniei la NATO a fost solicitată de Portugalia, în 1952, în contextul primirii Greciei și Turciei, fapt ce ar fi întărit flancul sudic al Alianței, dar ea n-a avut un prea mare ecou, deoarece Washingtonul, printr-un tratat bilateral cu Madridul, putea folosi spațiul aerian și bazele militare spaniole.

Discuția a fost reluată la mijlocul deceniului opt, pe fondul tranziției Spaniei spre democrație. În 1975, a avut loc un referendum pe tema intrării Spaniei în NATO, în favoarea căreia s-au pronunțat 57%, un procent de 24% din populația țării fiind împotrivă. Opțiunea spre NATO a fost întărită și de situația internă, forțele de dreapta încercînd o lovitură de stat (23 februarie 1981). De asemenea, Spania a sperat că integrarea în NATO îi va ușura admiterea în Uniunea Europeană, obstrucționată de Franța.

În toamna anului 1981, Parlamentul spaniol a aprobat cererea de aderare la NATO, care a fost depusă oficial la 3 decembrie. În perioada 10–11 decembrie, s-a semnat protocolul de aderare, iar la 30 mai 1982, o dată cu depunerea instrumentelor necesare, Spania a devenit al șaisprezecelea membru al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord. A fost deopotrivă un succes al Alianței care și-a întărit flancul sudic, cît și al Spaniei, ce și-a văzut astfel recunoscute eforturile sale pentru consolidarea structurilor democratice și a reformelor economice.

NATO rămîne fără inamic

Sfîrșitul deceniului al nouălea a adus cu sine schimbări fundamentale în evoluția relațiilor internaționale, care s-au răsfrînt și asupra situației și perspectivelor NATO ca organizație politică și militară. Regimurile comuniste din centrul și estul continentului s-au prăbușit, țările din această regiune trecînd la sistemul democratic și la economia de piață. Forțat de aceste schimbări, care au avut loc cu aprobarea Uniunii Sovietice ce parcurgea, sub conducerea lui M.S. Gorbaciov, un amplu proces de reforme, NATO a fost nevoit să-și schimbe strategia. Un moment foarte important l-a constituit reuniunea la nivel înalt a Alianței Nord–Atlantice din capitala britanică (5–6 iulie 1990). Cu această ocazie, s-a adoptat „Declarația de la Londra“, care stipula că NATO și Tratatul de la Varșovia nu se mai consideră adversare. De asemenea, a fost adoptată și noua strategie care a eliminat conceptele „Apărării înaintate“ și „Ripostei flexibile“, ce au oferit, pînă atunci, cadrul pregătirilor militare în eventualitatea unui conflict militar cu Pactul de la Varșovia. În continuare, evenimentele s-au succedat cu repeziciune. La 3 octombrie 1990, a avut loc reunificarea Germaniei, fapt care a dus la extinderea Organizației Nord–Atlantice deoarece fosta Republică Democrată Germană a fost integrată, prin absorbție, în Alianță. Trupele sovietice aflate pe teritoriul fostelor state membre ale Tratatului de la Varșovia (mai puțin din România, care din 1958 nu avea forțe sovietice pe teritoriul său) au fost retrase, iar la 31 martie 1991 a fost dizolvată oficial structura militară a acestui bloc. La 1 iulie același an, își înceta existența Tratatul de la Varșovia, conform unui protocol ce preconiza trecerea la structuri pan–europene de securitate. La 19 august 1991, are loc o tentativă de lovitură de stat în URSS, care a accelerat procesul dezintegrării sale. Momentul final s-a consumat la sfîrșitul lunii decembrie 1991, cînd unsprezece țări ce alcătuiau fosta Uniune Sovietică au semnat, la Alma–Ata, acordurile de înființare a Comunității Statelor Independente.

Dispariția „inamicului tradițional“ a generat numeroase frămîntări și dezbateri în jurul perspectivelor Organizației Nord–Atlantice. Unii politicieni, cum a fost François Mitterrand, dar și analiști politici, nu au ezitat să afirme posibilitatea desființării Alianței. NATO însă a rezistat și nu ne permitem să facem referiri la acest subiect ce merită o analiză aparte. Oricum, în anii 1991–1993, ideea extinderii Organizației Nord–Atlantice nu a apărut ca un obiectiv prioritar. O situație internațională fluidă, cu numeroase conflicte militare în diverse regiuni ale globului, inclusiv în Europa (cazul dureros al fostei Iugoslavii), opoziția fermă a Rusiei, reformele interne inițiate pentru reformarea Alianței, percepțiile diferite ale statelor membre asupra viitorului organizației au constituit elemente care au determinat ca extinderea NATO să fie reluată în seamă. Totuși, au fost luate numeroase inițiative privind extinderea dialogului cu foștii adversari, din care unii și-au exprimat dorința de a intra în Alianță. Din rîndul lor, reținem înființarea Consiliului Cooperării Atlanticului de Nord, apreciat ca oferind un cadru optim pentru dezbateri, consultații și cooperare între NATO și Europa de Est.

Ideea a revenit puternic în 1993 și, după opinia unor analiști americani (James Goldgeier, John Louis Gaddis), trei personalități de peste Ocean au promovat insistent extinderea — președintele Bill Clinton, care,

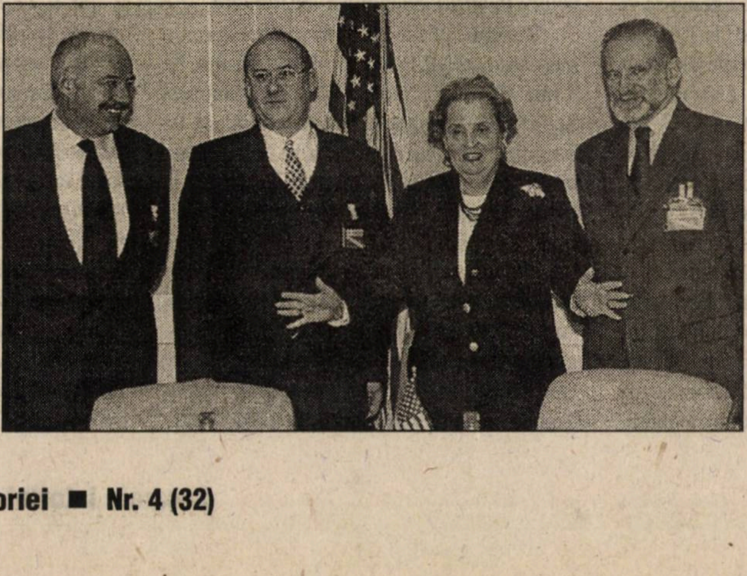

Bruxelles, decembrie 1998: Madeleine Albright, secretarul de Stat al SUA, alături de miniștrii de externe ai statelor central–europene admise, în martie 1999, în NATO (Janos Martonyi — Ungaria, Jan Kavan — Cehia, și Bronislaw Geremek — Polonia)

în aprilie 1993, la Muzeul Holocaustului, a avut o discuție neoficială cu Vaclav Havel, președintele ceh, și Lech Walesa, șeful statului polonez; Anthony Lake, fost consilier pentru securitate națională, și Richard Holbrooke, adjunct al secretarului de Stat pentru problemele europene. De altfel, președintele american a și declarat că extinderea Organizației Nord–Atlantice este neîndoielnică, eventualele discuții putînd avea loc doar pe tema **cum** și **cînd**. Un moment important s-a consumat la reuniunea de la Bruxelles (10–11 ianuarie 1994), unde șefii de guvern și de stat ai NATO s-au pronunțat în favoarea extinderii Organizației, lansînd și inițiativa Parteneriatului pentru Pace (PfP), menită să creeze un cadru de cooperare cu state din Europa de Est.

50ème ANNIVERSAIRE - 50th ANNIVERSARY
NATO 1949 - 1999 OTAN

Ca urmare a acestei decizii, în decembrie 1994 miniștrii de Externe ai Alianței au stabilit să se treacă la elaborarea unui studiu intern care să analizeze modul cum ar trebui realizată extinderea NATO, principiile care vor călăuzi acest proces și consecințele includerii de noi membri. Acest studiu a fost finalizat, în septembrie 1995, și a fost adus la cunoștință, în mod individual, statelor care au aderat la Parteneriatul pentru Pace. Miniștrii de Externe s-au întîlnit, în decembrie 1995, la Bruxelles și au hotărît ca în 1996 să se consolideze Parteneriatul pentru Pace, intensificînd dialogul cu statele membre ale acestui organism, prezentat inițial ca o etapă premergătoare aderării.

Studiul mai sus amintit, dar și alte documente emanînd de la diferite foruri ale Alianței au subliniat faptul că extinderea NATO are drept scop să contribuie la materializarea obiectivului de bază al Alianței, acela de a spori securitatea și stabilitatea în întreaga zonă euro–atlantică. Includerea de noi membri nu este îndreptată împotriva nimănui și nu creează noi falii pe continentul european. Extinderea nu este un proces izolat ci unul integrat unei concepții mai largi de edificare a unei largi arhitecturi de securitate europene. Primind noi membri, Alianța va trebui să-și mențină capacitatea de a-și îndeplini funcțiile de bază privind apărarea colectivă, precum și cele rezultate din gestionarea și soluționarea crizelor. Documentul sublinia, de asemenea, faptul că noii membri nu trebuie să fie doar simpli consumatori de securitate ci au obligația de a contribui efectiv la materializarea obiectivelor Alianței.

Modalitățile de extindere derivau din art. 10 al Tratatului de la Washington, dreptul de a lansa invitații de aderare aparținînd statelor membre. Deși extinderea a fost concepută ca un proces nediscriminatoriu, era evident că ea nu putea cuprinde prea mulți membri. În jurul statelor care trebuiau incluse în Alianță, s-au purtat ample discuții în rîndul membrilor NATO și, fără a putea cunoaște avatarurile ce au conturat decizia de extindere, se poate aprecia că a prevalat punctul de vedere al SUA, singura superputere a lumii.

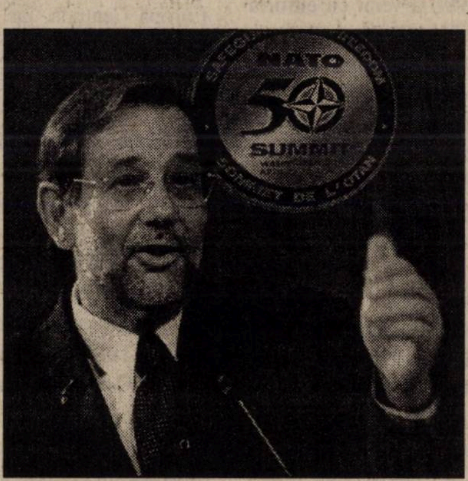

Javier Solana, actualul secretar general al NATO; sus, emblema aniversară a Alianței Nord–Atlantice

După o perioadă de peste trei ani de tatonări și dispute în cadrul și în afara Alianței, reuniunea la nivel înalt din capitala Spaniei (8–9 iulie 1997) a decis să fie invitate Republica Cehă, Ungaria și Polonia pentru a începe convorbirile de aderare. Parcurgerea etapelor de ratificare și admitere a fost proiectată încît acțiunea să fie finalizată în primăvara acestui an, cînd NATO împlinește 50 de ani de existență. Termenul prevăzut a fost respectat. La 2 martie 1999, în orașul Independence (Missouri), în Biblioteca „Harry Truman", președinte al SUA în momentul creării NATO — s-a desfășurat ceremonia de primire oficială în Alianță a Cehiei, Ungariei și Poloniei. Trei zile mai tîrziu, drapelele celor trei țări au fost ridicate la sediul NATO din Bruxelles.

Extinderea a fost vehement contestată de către Federația Rusă, care a considerat că aceasta îi afectează direct interesele și este în contradicție cu angajamentele asumate de Alianță în anii anteriori. Alexandr Lebed a declarat că expansiunea NATO spre Est reprezintă un fapt nemilitar pentru Rusia, similar cu Tratatul de la Versailles pentru Germania. La rîndul său, fostul președinte sovietic, Gorbaciov, s-a considerat trădat de aliații occidentali care au renunțat la un sistem european de securitate, convenit la sfîrșitul Războiului Rece, optînd pentru o extindere ce constituie o primejdie pentru pacea lumii.

În acest cadru, trebuie relevat faptul că Alianța Nord–Atlantică a procedat, în problema extinderii, cu o oarecare prudență, luîndu-și angajamentul prin „Actul fondator asupra Relațiilor Mutuale, Cooperare și Securitate dintre NATO și Federația Rusă" (Paris, 27 mai 1997) să nu introducă arme nucleare pe teritoriile noilor state membre.

Și peste Ocean, decizia de extindere a întîmpinat destule reticențe și a suportat critici, bazate pe considerente economico–financiare, dar și strategice (menajarea susceptibilităților Rusiei de așa natură încît să nu se ajungă la un nou Război Rece).

Extinderea a fost apreciată de oficialii Alianței ca fiind un proces deschis și pentru alte state europene, inclusiv pentru România, dar este puțin probabil ca acest lucru să aibă loc pe termen scurt. ■

La orizont: *summit*-ul aniversar de la Washington (24–25 aprilie 1999)

„Un nou NATO“

Vasile PUŞCAŞ

„Copiii Războiului Rece“ consideră anul 1989 drept *annus mirabilis* din cauza dominoului care a dărîmat Zidul Berlinului şi regimurile comuniste din Europa Central–Răsăriteană. Fiecare din anii care au urmat şi pînă la data comunicării deciziei de extindere a NATO (ianuarie 1994) a înregistrat evenimente care încorporau un trecut foarte dens şi grav şi degajau semnale de energizare extraordinară a viitorului.

(N. red.: Articolul de faţă şi cel imediat următor au fost elaborate în cadrul Centrului de Analize Strategice şi de Risc al Institutului de Studii Internaţionale de la Universitatea „Babeş Bolyai“ din Cluj–Napoca, tînără şi deja merituoasă instituţie de cercetare, racordată la cele mai moderne curente şi metode de investigaţie ştiinţifică, condusă de prof. univ. dr. Vasile Puşcaş.)

Reîntoarcerea în Europa

De exemplu, 1990 a venit cu euforia rezultată din schimbările anului precedent şi optimismul crezului „reîntoarcerii la Europa“, care s-a exprimat şi prin dorinţa asocierii unor state central–europene la NATO şi Comunitatea Europeană. Dar, 1990 este şi anul reunificării Germaniei şi extinderii NATO pînă la graniţa Poloniei. Tot în acel an, începea colapsul Tratatului de la Varşovia.

Anul următor — 1991 — iradiază, de asemenea, semnificaţii cu intensităţi formidabile care decurg din dezintegrarea Pactului de la Varşovia, retragerea trupelor sovietice din Cehoslovacia, puciul de la Moscova şi capotarea „Imperiului roşu“. Şi tot în 1991, NATO a decis să dezvolte relaţii militare cu Estul (iunie, Copenhaga), elaborarea unui nou concept strategic şi crearea Consiliului Cooperării Nord Atlantice (noiembrie, Roma) care să angajeze raporturile cu Estul. Spre sfîrşitul lui 1991 şi în 1992, au apărut noi surse de instabilitate în Europa şi Orientul Mijlociu, la care s-a adăugat fenomenul destrămării statale nu doar a URSS ci şi a Iugoslaviei şi Cehoslovaciei, ceea ce a readus în atenţia liderilor europeni ordinea statală versailleză. Aceste fenomene au infuzat o doză mai pronunţată de realism în optimismul post–1989 atît în Vest, cît şi în Europa Centrală, mai ales că Rusia agita foarte vocal teza „vecinătăţii apropiate“ şi dădea semne că oscilează între autocraţie şi democraţie... rusească. Deşi trupele ruseşti s-au retras din întreaga Europă Centrală, iar Boris Elţîn părea să agreeze opţiunile exprimate la Praga, Varşovia şi Budapesta, din a doua parte a anului 1993 liderul de la Kremlin a afişat o mai vizibilă iritare faţă de întîmplările din vestul Rusiei, iar după tentativa de lovitură de stat contra regimului Elţîn, în toamna 1993, Rusia începea să fie percepută iarăşi ca o posibilă ameninţare pentru democraţia şi securitatea zonei central–europene. NATO şi Federaţia Rusă s-au manifestat ezitant faţă de dezideratele statelor din Europa Centrală, în prima parte a lui 1993, deşi Consiliul Cooperării Nord–Atlantice a anunţat (iunie, Atena), voinţa susţinerii participării Alianţei la operaţiuni de menţinere a păcii, sub mandat ONU sau CSCE. În acest context, în ianuarie 1994 NATO a anunţat decizia de extindere/lărgire a Alianţei spre Est şi crearea Parteneriatului pentru Pace.

Lărgirea NATO este un act prevăzut în art. X al Tratatului de la Washington (4 aprilie 1949), indicîndu-se şi metoda: invitarea unui stat de a se asocia Alianţei. În timpul Războiului Rece, au existat trei etape de extindere a NATO *(v., în acest număr al revistei, p. 34–37)*. În fiecare din aceste cazuri a fost semnat un protocol *pro forma*, care preciza că părţile la Tratatul de la Washington erau mulţumite că securitatea Nord–Atlantică se îmbunătăţeşte şi agreau punerea în aplicare a protocolului de invitare a unui stat de a accede la Alianţă. De remarcat faptul că pentru cele trei cazuri se recunoştea că admiterea în NATO a respectivelor ţări contribuia la amplificarea greutăţii strategice a Alianţei împotriva URSS. Cînd au fost admise în NATO Grecia, Turcia şi Germania, URSS a obiectat şi a condamnat acele demersuri, iar în 1981 a transmis un mesaj prin care sugera să nu se admită intrarea Spaniei în NATO, ceea ce însemna că, la începutul deceniului trecut, Moscova acorda o atenţie şi mai sporită

Militari participanţi la exerciţiul din cadrul Parteneriatului pentru Pace „Cooperative Best Effort“ (Macedonia, septembrie 1998) posibilității extinderii NATO. Ca fapt divers, putem nota și protestul Bulgariei și României față de accesul Turciei în Alianță.

NATO după '89

Dezintegrarea Tratatului de la Varșovia (1990–1991) și degringolada permanentă din ultimii ani ai URSS și primii ani ai Rusiei postsovietice au generat un puternic sentiment de insecuritate în Europa Central–Răsăriteană. Se vorbea chiar de existența unui *vacuum* de securitate în Europa Centrală, fiecare stat din această zonă căutînd variante de diminuare sau eliminare a insecurității pe care o percepeau. Cum NATO era considerată o organizație de securitate, care tocmai își savura succesul deplin prin dispariția Tratatului de la Varșovia și a URSS, unele state central–europene și-au exprimat deschis opțiunea pentru a fi incluse sub „umbrela de securitate“ a NATO, solicitîndu-se declanșarea unei noi etape în procesul lărgirii NATO. „Grupul Vișegrad“ s-a dovedit a fi cel mai insistent și mai vocal în exprimarea acestei dorințe.

Statele membre ale NATO celebrau succesul Alianței și prin nedumerirea majoră referitoare la viitorul organizației. Căci inamicul precizat de Tratatul de la Washington aproape nu mai exista. În acest context al primilor ani după 1989, NATO și statele membre nu se aflau în postura de a răspunde prioritar la solicitările unor state central–europene de a proceda la lărgirea Alianței, ci mai degrabă de a găsi alte obiective, misiuni. Și întrucît SUA aveau de purtat anumite acțiuni militaro–politico–diplomatice în Orientul Mijlociu și erau îngrijorate de soarta arsenalului nuclear din spațiul ex–sovietic, iar 1992 a fost an electoral, Washingtonul a lăsat partenerilor europeni predominanța răspunsurilor la dilemele securității europene. Trei elemente în ecuația securității europene au revigorat, în 1992–1993, tema „dublei extinderi“ a NATO: **1)** evenimentele din Rusia; **2)** interesul securității Germaniei; **3)** Bosnia. Presiunile cancelarului Kohl și ale *establishment*-ului militar german au convins și pe noul președinte american (1993) și Pentagonul să accepte demararea, în sfîrșit, a unei noi etape a procesului extinderii NATO. Călătorind în Europa, în ianuarie 1994, președintele Clinton a intenționat să demonstreze că SUA rămîneau implicate în reconstrucția noii Europe, dar exprimînd acordul pentru lărgirea NATO și propunînd Parteneriatul pentru Pace — ca subsidiar organizațional menit a testa și evalua abilitatea cooperării pentru securitate a potențialilor aspiranți la statutul de membru NATO — liderul celui mai puternic stat din lume a sfătuit să se țină cont și de sensibilitățile Rusiei. Îndeosebi la Varșovia și Praga, dar și la Budapesta soluția Parteneriatului pentru Pace nu a fost primită cu entuziasm, diplomația americană făcînd eforturi apreciabile pentru a convinge cele trei capitale central–europene că importantă era decizia NATO de a redemara procesul extinderii, de data aceasta spre Est.

O brigada poloneza din cadrul IFOR

Noua opțiune a NATO a generat o vastă dezbatere politică și strategică, avînd tonalități *pro* și *contra* îndeosebi în SUA, Europa, Rusia și chiar în Asia. A fost o surpriză însă asocierea rapidă a președintelui american la impulsurile europene (a se citi germane) de lărgire a NATO înainte chiar de a fi precizate clar noile misiuni ale Alianței în epoca post–Războiul Rece. Rezumînd concluziile unor analize și ale unor discursuri politice din SUA și NATO, credem că vom răspunde la nedumerirea în cauză și, totodată, vom esențializa și conținutul multor dezbateri asupra subiectului: ● trecerea administrației Clinton de la indiferență și chiar scepticism la susținerea deciziei de extindere a NATO este efectul unor evenimente semnificative și presiuni; ● insistența *lobby*-ului polono–american și al altor americani originari din Europa Centrală a fost amplu, convingător și eficient; ● *lobby*-ul de interese — cariere, contracte, consultanță etc. — desfășurat de *establishment*-ul NATO; ● presiunea „morală“ exercitată de liderii statelor central–est europene, dintre care Walesa și Havel au fost exemple notabile, precum și conducătorii Ungariei; ● insistența unor state occidentale de a se oferi statut de membru NATO anumitor țări central–europene, ca un fel de premiu pentru ele, pentru a le ține în afară sau să fie amînată intrarea lor în Uniunea Europeană; ● pretenția Germaniei de a nu mai fi granița răsăriteană a NATO, în apropierea unor arii cu potențial de instabilitate acută cînd se dorea concentrarea întregului efort asupra procesului reunificării; ● evoluțiile din Rusia și teama reînvierii autocrației și imperialismului rus în zona ex–sovietică; ● entuziasmul anumitor cercuri intelectuale și politice din SUA și Europa Vestică de a „finaliza“ ceea ce ei numeau „cruciada democratică“ în Europa Central–Răsăriteană; ● o presiune enormă asupra administrației Clinton a venit și dinspre o problemă gravă în Europa: Bosnia.

Firește, acestor explicații privind atitudinea administrației Clinton față de subiectul extinderii NATO ar putea fi adăugate și altele care, împreună cu motivațiile europenilor, pot oferi baza înțelegerii deciziei NATO din ianuarie 1994. Am insistat însă asupra fenomenului american deoarece rolul SUA în formularea acelei decizii a fost esențial. Totodată, amintim faptul că SUA au atașat acestei atitudini și o pronunțată conduită politică internă, dar și de prestigiu atît referitor la relația cu Europa, cît și la statutul ei în sistemul internațional.

Extinderea: '94–'99

Odată comunicată decizia de extindere a NATO, procesul s-a derulat în mai multe faze, iar prin schimbul instrumentelor de ratificare între cele trei state din Europa Centrală și NATO (12 martie 1999), practic s-a formalizat lărgirea Alianței.

Pasul următor anunțului deciziei din ianuarie 1994 a fost analiza, studiul și strategizarea procesului în sine de extindere a NATO. În septembrie 1995, a fost elaborat „Studiul extinderii NATO“ sau, altfel spus, planul–program de realizare efectivă a extinderii. Urmare a acestui studiu s-au intensificat acțiunile de pregătire a potențialilor candidați, discursul NATO afirmînd că aceștia se aflau în rîndul membrilor Parteneriatului pentru Pace (PpP). Abia la reuniunea ministerială NATO, din 1996, s-a emis recomandarea ca statele membre NATO să propună invitarea „unuia sau mai multor“ candidați, desemnarea acestuia/acestora urmînd a se realiza la reuniunea șefilor de guverne ai statelor NATO, în iulie 1997. Tot atunci s-a mai precizat că admiterea unor noi membri în NATO se va produce cu prilejul celei de-a 50-a aniversări a NATO, în aprilie 1999.

Militari olandezi din trupele SFOR (decembrie 1997)

Competiția pretendenților la statutul de nou membru NATO s-a desfășurat acerb chiar și înainte de 1994, dar după 1994–1995 autoevaluările și evaluările prin raportările la „criteriile aderării“ (formulate în studiul din 1995) au luat uneori chiar forme disperate. În această competiție pentru aderarea la NATO s-au înscris 12 state, toate membre ale PpP: Albania, Bulgaria, Cehia, Estonia, Macedonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, Ungaria.

Politica „diferențierii“ statelor din Europa Central–Răsăriteană, practicată de SUA și Europa Occidentală încă din 1989/1990, a fost intensificată din 1994, frecvent afirmîndu-se preferințele pentru „Grupul Vișegrad“. Această politică a „diferențierii“ poate fi analizată ușor pentru domeniul economic (investiții, comerț etc.), instituțional–politic (atît intern, cît și în relațiile bilaterale sau în organizațiile internaționale), dar și în acele compartimente conexe atribuțiilor securității colective pe care le profesează NATO. O scurtă privire asupra programelor destinate de SUA și alte state NATO pentru îmbunătățirea performanțelor specifice ale membrilor PpP demonstrează că resursele îndreptate către Cehia, Ungaria și Polonia reprezentau 50% și uneori chiar mai mult din totalul afectat membrilor PpP (vezi programele FMF, IMET). Această politică a fost inaugurată prin „Inițiativa Varșovia“ de către președintele Clinton (iulie 1994) și s-a intensificat din 1996. Din 1997, a intrat în execuție încă un program special, numit „NATO Security Investment Program“ (NSIP), care este un fond multilateral destinat asigurării elementelor infrastructurale care să faciliteze desfășurarea operațională a Forțelor de Reacție Rapidă ale NATO și PpP.

Una dintre problemele majore ale procesului extinderii NATO a fost mereu frustranta atitudine a Rusiei, la care s-a adăugat cea ucraineană. Strategii extinderii NATO au prevăzut ca aceste ecuații să-și afle o rezolvare înainte de iulie 1997. Și sub impulsul Franței, în 1996, SUA au acceptat ca NATO să încheie un document bilateral cu Rusia, procedură extinsă și la Ucraina. Rezultatele negocierilor extrem de dificile între NATO și Rusia au fost decise tot printr-o întîlnire la vîrf Clinton–Elțîn, conducînd la semnarea unei „Carte NATO–Rusia“ (27 mai 1997) și mai apoi a unui document NATO–Ucraina.

Fiind deja pregătit un asemenea cadru politico–diplomatic și instituțional, reuniunea de la Madrid putea să înceapă. Dar, cu aproape o lună înaintea preconizatei întruniri NATO, președintele Clinton a anunțat, la 12 iunie 1997, că SUA vor susține candidatura Poloniei, Cehiei și Ungariei pentru admiterea în NATO. Argumentul administrației americane a fost acela că s-a constatat că cele trei state au realizat progresele cele mai substanțiale în reforma sistemului militar, în dezvoltarea instituțiilor democratice și a pieței libere. În felul acesta, SUA exprimau opțiunea pentru „extinderea mai mică“, respingînd „extinderea mai largă“ care era susținută de cîteva state NATO.

Reuniunea NATO de la Madrid (iulie 1997) a invitat oficial Polonia, Cehia și Ungaria să adere la Alianță. *Lobby*-ul în favoarea României și Sloveniei nu a avut cîștig de cauză, cele două state fiind desemnate doar „fruntașe“ în... sud–estul Europei pentru momentul cînd se va derula o altă etapă în extinderea NATO. Dar, iată care au fost opțiunile celor 16 aliați, la Madrid: ● **Belgia:** Polonia, Cehia, Ungaria; ● **Canada:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Slovenia; ● **Danemarca:** Polonia, Cehia, Ungaria, Lituania, Letonia, Estonia; ● **Franța:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Slovenia; ● **Germania:** Polonia, Cehia, Ungaria; ● **Grecia:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Bulgaria, Slovenia; ● **Islanda:** Polonia, Cehia, Ungaria; ● **Italia:** Polonia, Cehia, Ungaria, Slovenia, România; ● **Luxemburg:** Polonia, Cehia, Ungaria, Slovenia, România; ● **Marea Britanie:** Polonia, Cehia, Ungaria; ● **Norvegia:** Polonia, Cehia, Ungaria; ● **Olanda:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Slovenia; ● **Portugalia:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Slovenia; ● **Spania:** Polonia, Cehia, Ungaria, România, Slovenia; ● **Turcia:** România, Slovenia, Bulgaria și alte state a căror candidatură urma.

Militari estonieni dintr-o companie a trupelor de menținere a păcii

Din această enumerare este ușor de constatat că Polonia, Cehia și Ungaria au fost susținute, la Madrid, practic de toți aliații, pe cînd și în favoarea României și Sloveniei s-au exprimat doar șase. Statele NATO care au dat suport României și Sloveniei au exprimat anumite interese strategice legate de securitatea sub–regională (flancul sudic al Alianței).

După iulie 1997 și pînă la sfîrșitul aceluiași an, s-a derulat faza negocierilor pentru accederea Poloniei, Cehiei, Ungariei în NATO. Instrumentul accederii a fost un Protocol la Tratatul Nord–Atlantic. Cu prilejul acestor negocieri s-a perfectat procesul de integrare propriu–zis în structurile de comandă ale NATO, dar și unele chestiuni de natură politică, precum relațiile noilor membri ai Alianței cu statele învecinate și cu ceilalți pretendenți la accederea în NATO.

Anul 1998 a fost programat pentru ratificarea documentelor de aderare la NATO, proces care s-a încheiat prin schimbul instrumentelor de ratificare. Cele mai interesante dezbateri prilejuite de ratificare au fost, așa cum se estimase, în Senatul SUA. Elita politică rusă continuă să privească procesul extinderii NATO spre Est ca o pătrundere a Alianței în sfera de influență „tradițională“ a Rusiei. Ca răspuns și la aceste obiecții, dar mai ales pentru a realiza și cea de-a „doua extindere“, sesiunea miniștrilor Apărării ai Consiliului Nord–Atlantic a elaborat, în decembrie 1998, noul concept strategic al NATO. Conform acestei viziuni, zona sud–est europeană (Balcanii) reprezintă spațiul celor mai grave amenințări și riscuri la adresa securității europene pe care NATO și alte instituții de securitate de pe continent își propun să îl vegheze. *(N. red.: Declanșarea, la 24 martie a.c., a devastatoarelor atacuri aeriene ale forțelor NATO asupra teritoriului RF Iugoslavia, stat suveran, membru al ONU — acțiune de forță menită a impune soluția occidentală în chestiunea Kosovo —, nu face decît să confirme considerațiile anterioare ale colaboratorului nostru, scrise cu puțin timp înainte de începutul actualului conflict balcanic în care s-a angajat Alianța Nord–Atlantică.)* Propriu–zis, prin conceptul „out of area“ și tipurile de amenințări viitoare la adresa securității europene, NATO se autodefinește, în 1999, ca un „nou NATO“. În fapt, în 24–25 aprilie 1999, la Washington DC, cu prilejul celebrării celor 50 de ani ai NATO, Alianța și-a propus ca principal obiectiv să lanseze această nouă concepție de securitate care va ghida activitatea ei în secolul XXI. ■

Opinia publică între cognitiv și afectiv

Campania României pentru integrarea în NATO

Olivia TODEREAN

Fără a mai relua întreaga istorie a apariției noțiunii de opinie publică și a dezvoltării cercetării în domeniu, vom aminti totuși că au existat două tendințe majore de abordare a conceptului. Prima, pe care Holsti a numit-o „consensul Almond–Lippmann“, caracterizează opinia publică prin volatilitate foarte ridicată, atitudini incoerente și nestructurate — non–atitudini — și lipsă aproape totală de impact asupra politicii externe — și chiar a oricărei politici publice. Acestor trei asumpții li s-au adus demonstrații în cercetările anilor ’50–’70. În anii ’80, interesul pentru cercetarea asupra opiniei publice se intensifică și apare o nouă orientare care în esență aduce argumente, bazate pe cercetări ample, împotriva fiecărei asumpții a „consensului Almond–Lippmann“. Aceste cercetări se referă toate la perioade mari de timp și la impactul general al opiniei publice asupra politicii externe. Cum însă noi studiem aici un caz particular, cercetările pot să ofere argumente pentru abordarea cazului din perspectiva opiniei publice.

Concepte și ipoteze

1. Prima ipoteză afirmă că una dintre consecințele discursului și acțiunii oficiale legate de problema NATO a fost o creștere a procentajului populației în favoarea intrării României în NATO încă din primul val.

2. A doua ipoteză se referă la faptul că această creștere în procentaje nu s-a datorat unei creșteri a informației cu privire la problema NATO și unei opțiuni subsecvente, ci unei mobilizări a publicului în termeni simbolici și emoționali. Mobilizarea de acest tip a fost rezultatul unui discurs predominant simbolic și foarte sărac în informație, discurs care a aparținut atît oficialilor, cît și presei.

3. A treia ipoteză afirmă că discursul oficial pe tema NATO a avut și o altă con-

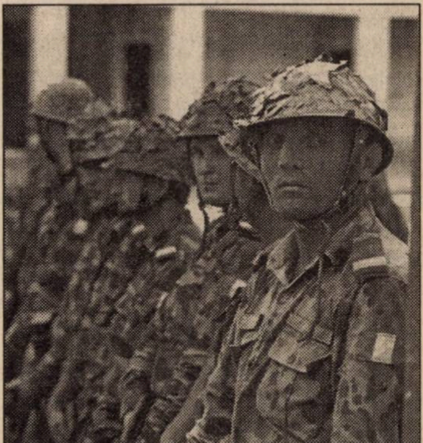

Militari români, participanți la un exercițiu din cadrul Parteneriatului pentru Pace desfășurat în SUA secință, în sensul că a transformat chestiunea integrării României în NATO dintr-o problemă periferică a opiniei publice într-o problemă de interes central. Acțiunea aceasta de translatare a avut loc ca urmare a deplasării similare la nivelul agendei oficialilor și presei. Ipoteza 3 poate oferi indicii cu privire la coerența răspunsurilor din sondaje pe tema NATO. Dacă, într-adevăr, chestiunea integrării în NATO a dobîndit o poziție prioritară pe agenda publicului există o probabilitate sporită ca acesta să-și formeze atitudini autentice — „true attitudes“ — cu privire la ea, în măsura în care interesul este însoțit de un nivel ridicat al informației cu privire la problema în cauză — ceea ce se leagă de ipoteza precedentă.

4. A patra ipoteză vine tot ca o explicație a procentajelor înalte favorabile integrării, vehiculate de oficiali și de presă. Procentajele ridicate s-au datorat, în parte, absenței unui discurs politic care să propună alternative la discursul oficial.

5. Ultima ipoteză se leagă de rolul mass–media în această relație oficiali–opinie publică, se referă la plasarea opiniei publice, în termeni de procentaje favorabile și în termeni de interes — incluzînd aici implicare cognitivă și afectivă — sub nivelul prezentat în presă.

Acestea sînt, deci, ipotezele specifice rolului pe care opinia publică l-a jucat în cazul campaniei României pentru integrarea în NATO. Ipotezele sînt interdependente, astfel că, dincolo de cîteva date specifice, argumentele trebuie privite în ansamblul lor ca susținînd sau infirmînd aspecte ale ipotezelor de mai sus.

Prezentare și susținere

Ipoteza 1 presupune, așadar, o creștere în procentajele favorabile integrării României în NATO, ca o consecință a discursului oficial. Dacă examinăm **tabelul** alăturat rezultă că a existat într-adevăr o creștere în procentaje, însă ea a fost mult mai redusă decît creșterea în intensitate a discursului oficial și a tratării temei în mass–media. Datele arată că în toamna lui 1996 avem 76% „pentru“, iar la sfîrșitul lui martie 1997 putem spune cu o probabilitate foarte mare că avem 80% din public „pentru“. Această creștere implică, așadar, o co–variație de natură directă între intensitatea discursului oficial și mediatic și procentajele publicului favorabile integrării. Am constatat absența unui discurs specific presei și, deci, preluarea discursului oficial elimină discursul presei ca și cauză directă a acestei creșteri.

Pe de altă parte însă, creșterea în procentaje se poate datora discursului oficial — intermediat de presă, dar nu campaniei oficiale. Se observă în ansamblul ultimilor ani o tendință de creștere a procentajelor favorabile integrării în NATO a României, care poate fi datorată unei tendințe mai îndelungate la nivelul presei și a oficialilor de a trata problema; acestor factori interni li se adaugă impunerea pe agenda internațională a problemei extinderii NATO și reflectarea ei inerentă în mass–media. Cum creșterea în procentaje este redusă, ea poate fi atribuită impunerii problemei pe agenda oficială. Această explicație s-ar adăuga unor posturi generale pro–occidentale ale opiniei publice din România. Nu putem, așadar, afirma cu certitudine dacă creșterea produsă este rezultatul discursului oficial cu caracteristicile sale — intensitate și încărcătură simbolică —, deci campaniei oficiale în sine, sau se încadrează într-o tendință mai generală de creștere datorată impunerii obiective a problemei pe agenda internă și internațională — extinderea NATO și apropierea momentului deciziei peste un fond general pro–occidental al publicului românesc.

Ipoteza 2 se referă la tipul de mobilizare a publicului, care nu a fost una cognitivă, ci una afectivă. Ipoteza aceasta este foarte greu de demonstrat în absența unor sondaje specializate dedicate exclusiv acestui subiect. Indirect însă, putem demonstra lipsa implicării cognitive — deci a informației politice cu privire la chestiunea NATO — prin alte întrebări ale sondajelor **(v. tabelul).**

Astfel, în sondajul CURS, din martie 1997, se pune întrebarea: Integrarea în NATO presupune cheltuirea a circa 3–4 miliarde dolari pentru modernizarea armatei. Considerați că se justifică un asemenea efort din partea populației? Răspunsurile sînt: 58% da, 21% nu, 21% nu pot aprecia. Numărul mare de răspunsuri împotrivă și de asemenea creșterea semnificativă a procentelor acelora care nu pot aprecia — de la cei

Procentajele indicate de sondaje în chestiunea aderării României la NATO

Sondajul și întrebarea	Data	Pro	Contra	NS/NR
Eurobarometru *„When, if ever, do you think your country should become a member of NATO?“*	noiembrie 1995	64%	3%	34%
Eurobarometru *„If there were a referendum tomorrow on the question of NATO membership, would you vote for or against?“*	martie 1996	95%	5%	-
Eurobarometru *„If there were a referendum tomorrow on the question of NATO membership, would you vote for or against?“*	noiembrie 1996	76%	3%	24%
Barometrul de opinie publică (Metro Media Transilvania) *„Sînteți pentru sau împotrivă ca România să devină membră a NATO?“*	martie 1997	82%	6%	12%
Sondaj CURS, comandat de Asociația „Manfred Woerner“ *„Doriți ca România să devină membră NATO încă din primul val?“*	martie 1997	77%	8%	15%

12% NS/NR în problema integrării în general — indică faptul că această informație nu era cunoscută înainte, deși este o informație esențială legată de integrarea României în NATO.

Ipoteza 2 poate fi mai degrabă infirmată, în sensul că nu a existat o mobilizare reală a publicului, de nici un tip. Dacă am adus mai sus un exemplu pentru lipsa informației cu privire la integrare, un alt sondaj, efectuat de IRSOP, în perioada 26 mai–2 iunie 1997, ne oferă indicii cu privire la implicare afectiv–emoțională. La întrebarea: Ce s-ar putea întîmpla dacă România nu va intra în NATO în primul val?, răspunsurile se clasifică astfel: 30% nimic, 39% nu știu — ceea ce dovedește, din nou, lipsa unei implicări cognitive —, 11% consideră că se va întîmpla ceva rău — fără a spune ce, 22% identifică anumite cauze precise, de factură negativă.

Un fost secretar general al NATO, Manfred Woerner, împreună cu un fost președinte al României, Ion Iliescu, respectiv cu un fost prim–ministru, Petre Roman

Un alt argument atît pentru lipsa informației politice, cît și pentru predominarea mobilizării de factură simbolică, în ansamblul unei mobilizări reduse rezultă din datele Barometrului de opinie publică, din martie 1997. La întrebarea: Dacă țara noastră nu devine membru NATO în următorii 5 ani, credeți că aceasta se datorește faptului că...?, 33% dintre respondenți se încadrează în categoria NS/NR, 38% în categoria România nu satisface cerințele NATO pentru calitatea de membru, iar 29% dintre respondenți se încadrează în categoria pentru că Occidentul dorește să ne țină departe de NATO.

Cele două sondaje pot fi, desigur, un argument pentru mobilizarea emoțională în detrimentul celei cognitive — regăsim în identificarea cauzelor simboluri ale discursului mediatic și oficial —, însă identificarea oricărui tip de efecte este redusă de procentajele care nu știu să răspundă sau califică problema ca neavînd nici un fel de consecințe. Indiferent de cum se interpretează datele celor două sondaje din perspectiva opiniei publice, considerăm că ele infirmă în mare ipoteza cu privire la existența oricărui tip de mobilizare relevantă a opiniei publice cu privire la integrarea României în NATO. Lipsa implicării cognitive înlătură și ideea existenței unor „true attitudes“ ale publicului cu privire la integrarea României în NATO, fapt ce aruncă o umbră generală asupra fidelității sondajelor — a se vedea prezentarea ipotezei 2.

Ipoteza 3 afirmă că discursul oficial, secondat de cel mediatic, a avut și o altă consecință în afara creșterii procentajelor favorabile integrării, și anume a transformat problema dintr-una de interes periferic pentru public într-o problemă de interes central. Faptul că acest lucru s-a petrecut la nivelul discursului oficial și la nivelul discursului mediatic poate fi invocat ca singura măsură a interesului pentru problemă pe care o putem deduce din procentele de Nu știu/Nu răspund. Or, este firesc ca în cazul unei creșteri în procente a celor favorabili integrării, să se reducă din procentele NS/NR în primul rînd. Preluînd procentajele NS/NR ca o măsură a interesului pentru problemă, se observă o tendință de creștere a acestuia în ansamblul datelor prezentate în **tabelul** din pagina 42. De la 24% NS/NR, în toamna lui 1996 — înainte de începerea campaniei propriu–zise, deoarece noua Putere abia se instalase —, se ajunge la sfîrșitul lui martie 1997 la aproximativ 12%.

Acest procentaj de 12% — cel mai mic înregistrat în toate sondajele pe care le-am cercetat — indică însă o infirmare a ipotezei 2. Măsurile utilizate în alte cercetări ale opiniei publice arată că un indicator al interesului maxim al publicului într-o anumită problemă este plasarea NS/NR sub 5%. Utilizînd delimitările unuia dintre cercetătorii care folosesc această măsură, vom spune că între 6–14% problema este de interes moderat, iar peste 15% este de interes periferic. Folosind deci această măsură, se poate observa că interesul public pentru problema integrării în NATO este la limita de jos a categoriei „moderate“. Așadar, deși chestiunea a reprezentat prioritatea absolută a oficialilor și a presei, opinia publică nu a urmat această tendință. Procentele ridicate de NS/NR indică, la un nivel minim, că, așa cum a fost pusă problema la nivelul celor două discursuri, ea nu a reușit să antreneze suficient interesul public deși la nivelul discursurilor atît mass–media, cît și oficialii au fost convinși că se bucură de acest interes.

Din perspectiva celor susținute pînă acum, **ipoteza 4** — explicarea procentajelor prin lipsa alternativei — nu-și mai păstrează relevanța. Mai întîi, pentru că procentajele înalte vehiculate de presă și oficialități s-au dovedit a fi un artificiu. În al doilea rînd, pentru că însăși intensitatea campaniei sau chiar o tendință generală de creștere a procentajelor favorabile integrării în NATO datorată unei impuneri a problemei pe agenda obișnuită a mass–media și, indirect, pe agenda publicului — impunere care s-ar adresa unor orientări generale pro–occidentale ale publicului — ar fi suficiente pentru a explica creșterea redusă în procentaje, între toamna 1996 și primăvara 1997. Lipsa alternativei determină opinia publică să se ralieze curentului dominant și, deci, să înregistreze procentaje ridicate în favoarea politicii oficiale. Ea ar fi putut constitui o explicație suplimentară a unor procentaje foarte înalte sau a unor procentaje reduse de NS/NR, însă, după cum reiese din sondaje, nu este cazul. Lipsa alternativei ar putea constitui una dintre explicațiile faptului pentru care s-a ajuns la acest 76% „pentru“, în toamna lui 1996. Aceasta este însă o ipoteză și nu vizează campania pentru integrarea în NATO, ci perioada dinaintea ei, care nu constituie nucleul analizei de față.

Ipoteza 5 se referă la plasarea opiniei publice, din punctul de vedere al interesului și mobilizării, sub nivelul raportat de presă. Raportarea unui nivel foarte ridicat al procentajelor în favoarea integrării în NATO și invocarea sa frecventă se susținea în cazul „României libere“ și mai ales al „Adevărului“. Cele două cotidiane raportau de obicei procente „peste 90%“ sau chiar 95%, singurele breșe fiind reprezentate de prezentarea sondajelor efectuate. Să remarcăm, totodată, că nu toate cele trei cotidiane au prezentat toate rezultatele sondajelor pe tema NATO. Astfel, „Evenimentul zilei“ nu menționează sondajul Metro Media, „România liberă“ nu menționează sondajul CURS din aceeași perioadă, iar „Adevărul“ nu menționează nici sondajul CURS, nici cel Metro Media.

Invocărilor de procente înalte li se adaugă alte invocări ale opiniei publice în sine, fie ca un argument de convingere a celor care trebuie să decidă cîte țări vor intra în primul val, fie mai ales ca un punct de îngrijorare pentru oficialii români, în cazul eșecului. Astfel, în mai și în iunie 1997, Octavian Paler consacra două editoriale nu atît problemei integrării, cît temerilor sale puternice față de reacția antioccidentală a opiniei publice, în cazul unui eșec. Tot în „România liberă“, apărea un articol în care se argumenta raționalitatea și coerența opiniei publice în problema integrării în NATO. În toate cel trei cotidiane menționate întîlnim invocări generice ale opiniei publice pe această problemă.

Aceeași percepție a unei opinii publice foarte mobilizate și foarte interesate se regăsește și la nivelul discursului oficial. Nu putem afirma cu certitudine direcția primordială a relației dintre discursul oficial și cel mediatic, pe tema strictă a opiniei publice și procentajelor favorabile integrării României în NATO. Cert este că ambele discursuri s-au alimentat reciproc, alcătuind un cerc de comunicare complet detașat de rezultatele sondajelor. Astfel, mass–media conține numeroasele invocări de procente peste 90% sau chiar 95% aparținînd oficialilor. Mai mult, într-un interviu acordat unui ziar olandez, președintele Emil Constantinescu afirma că 95% dintre români susțin integrarea României în NATO deși știu că aceasta îi va costa trei miliarde de dolari. Tot președintele român declara în străinătate că NATO a devenit „aproape o obsesie“ pentru populația României. Vicepreședintele PNȚCD, Radu Vasile (devenit ulterior prim–ministru al guvernului de la București) atrăgea și el atenția asupra pericolului de „isterizare“ a populației și de creare a unui „complex național“ în chestiunea integrării în NATO.

Este, așadar, întemeiat să considerăm că la nivelul discursului oficial și al celui mediatic, opinia publică a fost percepută la parametrii de mobilizare și interes maxim. Sondajele efectuate în perioada analizată indică o cu totul altă stare a lucrurilor. După cum am arătat, procentajele favorabile integrării în NATO erau mai joase decît acest „peste 90%“, fiind vorba de maximum 80% din public favorabil. Procentajele de răspunsuri NS/NR — între 12–15% — indică o situare a problemei pe agenda publicului la limita de jos a unui „interes moderat“. Cele 30% procentaje care răspund că în cazul neintrării în NATO în primul val nu se va întîmpla nimic și cele 39% NS/NR ale aceluiași sondaj indică, la rîndul lor, pasivitatea opiniei publice față de această problemă și mai ales față de interpretarea ei în discursul oficial și mediatic.

Nu avem sondaje naționale pe tema integrării țării în NATO care să dateze de la sfîrșitul campaniei respective. Susținerea sau infirmarea ipotezelor noastre ar fi putut suferi modificări majore dacă în cadrul opiniei publice procentajele favorabile integrării ar fi crescut brusc în ultimele luni ale campaniei. Sondajul IRSOP, efectuat la sfîrșitul lui mai și începutul lui iunie 1997, oferă indicii cu privire la dinamica opiniei publice. Considerăm așadar, fără însă a da afirmației o valoare mai mare decît cea a unei ipoteze pe mai departe, că nu au existat modificări semnificative în cadrul publicului în ultima perioadă a campaniei mai–iulie 1997. De aceea, extindem susținerea, respectiv infirmarea ipotezelor acestui capitol asupra întregii durate a campaniei.

Concluzii

Cea mai importantă concluzie care se impune este că în campania României pentru integrarea în NATO opinia publică nu a jucat rolul pe care i l-am atribuit în ipoteze, acela de a se modifica sub impactul discursului oficial și convergent cu acesta. Se poate chiar spune că opinia publică, așa cum a fost ea în realitate, nu a contat. Ceea ce a contat — într-o anumită măsură — a fost imaginea opiniei publice, vehiculată de oficiali și mass–media.

Cercetînd, așadar, care au fost caracteristicile publicului pe durata campaniei, am ajuns la concluzia că nu a existat o creștere importantă în procentajele favorabile intrării în NATO (ipoteza 1). De asemenea, nu se poate afirma că a existat o mobilizare majoră a publicului în problema integrării (ipoteza 2). Atît cît s-a produs — datele ne permit doar să facem anumite inferențe — este foarte probabil ca mobilizarea să se fi produs în termeni emoționali. Argumentul pentru această stare a lucrurilor vine dinspre identificarea unor cauze de factură negativ–simbolică în sondajul IRSOP, din luna iunie 1997, și în sondajul Metro Media. Un argument indirect este oferit de scăderea considerabilă a procentajelor favorabile atunci cînd întrebarea se referă la cele trei–patru miliarde de dolari care ar trebui cheltuiți pentru integrarea în NATO — de la 77% pentru NATO, general, la 58% pentru cheltuirea justificată a acestei sume; la aceeași întrebare, procentajul de NS/NR crește la 21%. Implicarea cognitivă a fost deci foarte redusă — limitîndu-se probabil la nivelul publicului atent.

Ipoteza 3, cu privire la transformarea problemei integrării în NATO dintr-una de interes periferic într-una de interes central pentru opinia publică, se infirmă la rîndul său. Deși există, în ansamblul perioadei, o tendință de descreștere a acelora care nu știu să răspundă sau nu răspund, această tendință nu este atît de accentuată pe durata campaniei pentru a impune problema ca fiind prioritară pentru public, în pofida cantității impresionante de „acoperire“ („coverage“) a subiectului din mass–media. Interesul publicului în această chestiune rămîne la limita inferioară a interesului moderat, dacă folosim categoriile stabilite de Joel Brooks, pe urma măsurilor lui B. Page și R. Shapiro. Astfel, cel mai mic procentaj de NS/NR care se înregistrează pe durata campaniei este cel de 12%, din sondajul Metro Media.

Ipoteza 4 devine irelevantă în urma infirmării parțiale a ipotezei 1. Ipoteza 4 ar fi contribuit la explicarea unor niveluri spectaculoase ale susținerii ideii de integrare, prin absența vreunei alternative politice la discursul dominant. Cum însă procentajele nu au crescut semnificativ, ipoteza 4 ridică doar semnul întrebării cu privire la absența acestei creșteri. Cu alte cuvinte, în contextul unui discurs oficial și mediatic atît de intens, a unei acțiuni atît de convergente și a prezentării lipsei de alternativă cum de nu s-au înregistrat totuși procentaje mai mari?

Ipoteza 5 se susține în întregime. Așa cum rezultă din argumentele aduse în cadrul fiecărei ipoteze examinate, opinia publică — aceea care reiese din sondaje — a fost mult mai puțin mobilizată și mult mai puțin interesată în problema integrării României în NATO decît reieșea din presă și din discursul oficial.

Dacă nu putem afirma cu certitudine care dintre cele două discursuri analizate în capitolele precedente a fost inițiatorul acestei perspective false asupra publicului, cu siguranță că în timpul campaniei cele două discursuri s-au alimentat reciproc în ceea ce privește acest aspect. De asemenea, nu putem afirma cu certitudine în ce măsură oficialii au crezut, de la început, în aceste procentaje spectaculoase — peste 90%. Cu siguranță însă că au ajuns la un moment dat să fie convinși de realitatea lor. Efectul acesta s-a produs, probabil, pe două căi. Mai întîi, în virtutea repetiției și a vehiculării în sfera politică a acestor procentaje este posibil să fi produs un proces de autoconvingere. În al doilea rînd, presa a vehiculat și ea aceleași procentaje și a invocat publicul ca o prezență activă în această problemă. Cum există cercetări care demonstrează că mass–media este o sursă majoră de configurare a opiniei publice în percepția oficialilor, este foarte plauzibil ca oficialii să fi ajuns la o percepție a publicului hipermobilizat și pe această cale.

Infirmarea ipotezelor 1–3 cu privire la opinia publică se constituie însă ca un argument suplimentar al concluziei la analiza discursului oficial, care afirma că punctul inițial și direcția majoră a relației opinie publică–politică externă a fost, în campania României pentru integrarea în NATO, oficiali–mass–media–public. Într-adevăr, opinia publică fiind pasivă și dezinteresată în acest subiect — Eurobarometrul din noiembrie indica 24% NS/NR —, ea nu avea cum să influențeze politica externă în cauză.

În mod paradoxal, singura modalitate în care opinia publică a influențat oficialii a fost prin această imagine falsă asupra ei, vehiculată într-un cerc vicios între oficiali și mass–media. Dacă parcurgem din nou fragmentele și discursurile oficiale avute la dispoziție, se poate observa că oficialii români utilizează adesea acest argument cînd se află în străinătate. Atașamentul și mobilizarea opiniei publice se doreau a fi un corolar al argumentației în favoarea integrării României în NATO. Ca atare, oficialii puteau să se bucure de un spor de legitimitate. Cîștigurile eventuale — nu este scopul acestei analize să le demonstrăm sau să le infirmăm — se realizau în termeni de imagine. Este însă foarte probabil ca, în urma atîtor invocări ale opiniei publice, oficialii să fi ajuns să creadă în veridicitatea și realitatea acesteia. Este de asemenea posibil ca, într-un anumit moment al campaniei, în percepția oficialilor rolurile să se fi schimbat, în sensul că ei deveneau aceia care urmează dorința „unanimă“ a publicului. Ceea ce ar reprezenta un cerc desăvîrșit al unei comunicări schizoide dintre oficiali–mass–media și o opinie publică produsă numai de propriile percepții și, deci, total iluzorie. ■

● la închiderea ediției ● la închiderea ediției ● la închiderea ediției ●

Război în Balcani: NATO *vs* Iugoslavia

În momentul în care prezentul număr al revistei pleacă la tipar (31.III. a.c.), a trecut deja o săptămînă de la declanșarea atacurilor aeriene ale forțelor NATO asupra teritoriului Republicii Federative Iugoslavia — stat independent și suveran (proclamat la 27.IV.1992, compus din două republici — Serbia și Muntenegru — și două provincii autonome incluse în Serbia — Kosovo și Vojvodina), membru al ONU și al comunității europene. Nu vom relua aici, nici măcar în rezumat, șuvoiul de informații care a inundat mass–media de la noi și de aiurea referitoare la tragediile de pînă acum ale războiului abătut năpraznic — în numele „apărării“ drepturilor omului și al recunoașterii de către Belgrad a normelor internaționale în materie — asupra țării de lîngă granița sud–vestică a României. După cum nici nu ne permitem să judecăm argumentele *pro* și *contra* invocate de susținătorii și adversarii măsurii de forță adoptate de NATO. În loc de toate acestea, reluăm *ad litteram* art. 1 din Tratatul Atlanticului de Nord, semnat la 4 aprilie 1949, și le lăsăm cititorilor toată libertatea de a judeca ei înșiși în ce măsură respectiva prevedere a documentului a fost sau nu respectată de Alianța care își pregătește aniversarea cu fast a celor 50 de ani de la înființare:

„Părțile se angajează ca, așa cum se stipulează în Carta ONU, să reglementeze prin mijloace pașnice toate diferendele internaționale în care ele ar putea fi implicate, în așa fel ca pacea și securitatea internațională precum și justiția să nu fie puse în pericol și să se abțină, în relațiile lor internaționale, de a recurge la forță sau la amenințarea cu folosirea forței, în orice modalitate incompatibilă cu scopurile Națiunilor Unite“ (subl. ns.).

Iar în final, sperăm că ambele tabere aflate în conflict își vor reaminti dictonul latin, valabil acum mai mult ca oricînd:

CEDANT ARMA TOGAE! ■

„Dosarele Istoriei“

Mai 1955: Efectul de „oglindă" și escaladarea Războiului Rece

Ce a fost Tratatul de la Varșovia?

Nicolae CIOBANU

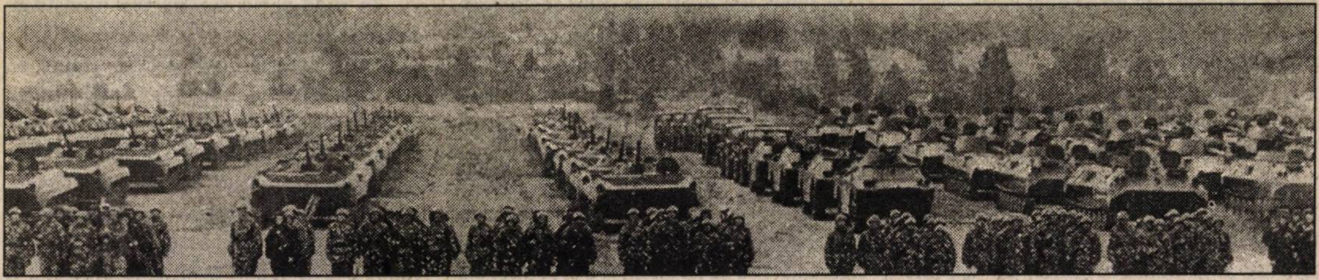

Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală între statele socialiste europene, mai puțin Republica Populară Federativă Iugoslavia, a fost semnat, la Varșovia, la 14 mai 1955, de către împuterniciții, la cel mai înalt nivel, ai Albaniei, Bulgariei, Cehoslovaciei, RD Germane, Poloniei, României, Ungariei și URSS. Inițiativa constituirii unui asemenea organism politico–militar a fost de inspirație sovietică. Lucrările pentru crearea unui nou organism politico–militar au fost pregătite din timp, un rol important avîndu-l ideile, propunerile și „liniile directoare" trasate de Moscova. Lucrările propriu–zise s-au desfășurat între 11 și 14 mai 1955, la Varșovia. În cursul acestora au fost elaborate și adoptate documentele oficiale comune ale statelor participante la Conferința de la Varșovia, care au pus bazele noului organism politico–militar european: „Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală între Republica Populară Albania, Republica Populară Bulgaria, Republica Cehoslovacă, Republica Democrată Germană, Republica Populară Polonă, Republica Populară Română, Republica Populară Ungară și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste"; „Cu privire la crearea Comandamentului unit al forțelor armate ale statelor semnatare ale Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală de la Varșovia"; „Comunicatul final al Conferinței de la Varșovia a statelor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa". Toate documentele au fost adoptate în ziua de 14 mai 1955.

Două sisteme, două blocuri militare

Tratatul de la Varșovia a fost, în parte, un răspuns la crearea, cu șase ani în urmă, a Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), dar și o expresie a escaladării Războiului Rece, mai ales pe continentul european, clar divizat în cele două sisteme social–politice și economice (capitalist și socialist) și, nu în cele din urmă, din interesele Uniunii Sovietice de a-și înregimenta și sub aspect militar armatele statelor semnatare a Tratatului, fie și numai parțial. „Crearea acestei organizații a avut loc în urma înființării NATO și ca o replică la această organizație. Organizația a fost ca un organism de securitate cu caracter strict defensiv, aria lui fiind circumscrisă la Europa" (*Dicționar diplomatic,* București, 1979).

De asemenea, extinderea continuă a numărului statelor membre ale Pactului Nord–Atlantic, prin intrarea, alături de cele 12 state „membre fondatoare", a Greciei și Turciei (în 1952), creînd astfel o frontieră a URSS comună (terestră și maritimă), cu flancul sudic al NATO, prin frontiera cu Turcia, a stîrnit neliniște în rîndul cercurilor militariste sovietice interesate în creșterea importanței instituției militare. Un alt factor care a concurat la accelerarea preocupărilor pentru crearea noului bloc militar l-a constituit suprimarea statutului de ocupație (al SUA, Marii Britanii și Franței, în 1952), asupra teritoriului statului Republica Federală Germană (creată în 1949) și admiterea acesteia în NATO (în octombrie 1954) ca stat cu drepturi depline, măsură urmată de revitalizarea organismului armatei germane.

La acestea s-a adăugat îngrijorarea conducerii politico–militare a Uniunii Sovietice față de reglementarea situației Austriei, în urma semnării, în cursul lunii mai 1955, la Viena, de către Anglia, Franța și URSS, a Tratatului de stat pentru restabilirea statutului unei Austrii libere și independente. Ca urmare a acestei măsuri, armatele sovietice existente pe teritoriul Austriei urmau să fie retrase. Această situație făcea ca guvernul sovietic să renunțe la „vîrful de lance" din centrul Europei, singurele forțe ale Armatei Roșii menținute în „avangarda" lagărului socialist în zona vest–europeană fiind diviziile staționate pe teritoriul Republicii Democrate Germane.

În același timp, în analiza contextului politico–militar internațional, cu precădere european, cu privire la condițiile în care s-au pus bazele Tratatului de la Varșovia, se impune a se ține seama și de propunerile guvernului sovietic, făcute în Nota sa din 31 martie 1954, guvernelor Statelor Unite, Marii Britanii și Franței cu privire la examinarea problemei privind participarea Uniunii Sovietice la Pactul Atlanticului de Nord. Propunerea guvernului sovietic — sinceră sau doar formală — ca statul sovietic să devină membru al NATO, ar fi avut, probabil, unele repercusiuni asupra situației politico–militare din Europa. Cert este că propunerea respectivă nu a primit răspuns favorabil. Această stare de fapt a întărit convingerea liderilor de la Kremlin, conştienţi de unele slăbiciuni ale sistemului militar sovietic, mai ales în ceea ce priveşte înzestrarea cu armament atomo–nuclear, că NATO constituie un pericol, în primul rînd pentru sistemul sovietic instaurat în ţările europene aflate în „lagărul socialist“.

O asemenea situaţie — ca admiterea statului sovietic în NATO — ar fi schimbat fundamental datele problemei securităţii europene. Bunăoară, art. 4 din Pactul Nord–Atlantic care prevedea acţiuni comune, în caz de ameninţare a independenţei politice a vreuneia din ţările membre, şi-ar fi pierdut obiectul, întrucît cea mai „puternică“ ţară socialistă, nu doar sub aspect militar, ar fi fost obligată să respecte statutul de membru al NATO.

Din cele cîteva consideraţii privind condiţiile politico–militare în care s-a constituit ca organism de sine stătător Tratatul de la Varşovia, rezultă că acesta a fost creat, cu precădere, din interesele Kremlinului, în condiţiile intensificării cursei înarmării, escaladării sub toate aspectele a Războiului Rece, a izbucnirii unor războaie locale, în care direct sau indirect erau angajaţi cei doi coloşi militari: SUA şi URSS.

Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală, semnat la Varşovia de către cele opt state, avea un preambul şi un număr de 11 articole. Astfel, în chiar primul articol se prevedea că: „Părţile contractante se obligă ca, în conformitate cu Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite, să se abţină în relaţiile lor internaţionale de la ameninţarea cu forţa sau la folosirea ei şi să rezolve litigiile lor internaţionale prin mijloace paşnice, în aşa fel încît să nu pericliteze pacea şi securitatea internaţională“. Prevedere deosebită, angajantă, care aşeza la baza rezolvării diferendelor survenite între state mijloacele paşnice: tratativele, buna înţelegere, respectul reciproc, în ultimă instanţă concesii reciproce, fără a se întrebuinţa forţa sau presiunile de orice natură. Or, tocmai prevederile acestui articol au fost grosolan încălcate, mai ales în relaţiile stabilite în cadrul blocului politico–militar creat. Evenimentele din Ungaria, din anul 1956, sau cele din Cehoslovacia, din 1968, numai de respectarea acestor cerinţe nu au ţinut seama.

„Parteneri egali în drepturi şi obligaţii“

Conceput ca o alianţă între state suverane, independente şi egale în drepturi, Tratatul semnat la Varşovia a prevăzut că statele semnatare vor dezvolta relaţii reciproce în spiritul prieteniei şi colaborării, în conformitate cu principiile respectării independenţei şi suveranităţii statelor, ale neamestecului în treburile interne. Prevederi importante, numai că în aplicarea lor **cuvîntul decisiv revenea părţii sovietice,** care de cele mai multe ori nu-şi consulta partenerii de coaliţie sau obţinea doar asentimentul celor de care era sigură că împărtăşesc punctul de vedere sovietic. O asemenea stare de lucruri instaurată între „parteneri egali în drepturi şi obligaţii“ a dus treptat la răcirea relaţiilor dintre statele membre, la suspiciuni, la reţinerea de a participa la o serie de activităţi specifice unui asemenea organism politico–militar. Astfel, începînd cu luna martie 1961, Albania a încetat să mai participe la activităţile Tratatului, iar după invazia din Cehoslovacia (august 1968) guvernul de la Tirana şi-a făcut cunoscută poziţia — la 13 septembrie acelaşi an — de a se retrage din Tratat.

De asemenea, statele semnatare s-au angajat să participe la toate acţiunile internaţionale vizînd asigurarea păcii şi securităţii şi să adopte măsuri eficiente „în vederea reducerii generale a armamentelor şi a interzicerii armelor atomice, cu hidrogen şi a celorlalte arme de distrugere în masă“ (art. 2 din Tratat). Această prevedere — în condiţiile Războiului Rece — a fost practic ignorată, cursa înarmărilor accelerîndu-se, mai ales în perioada imediat următoare (deceniile şase şi şapte ale secolului nostru).

În ce priveşte valabilitatea în timp, Tratatul semnat la Varşovia avea o durată temporară, fiind conceput pe 20 de ani. În situaţia că părţile contractante nu vor prezenta o declaraţie de denunţare a Tratatului guvernului RP Polone cu un an înaintea expirării acestui termen, el va rămîne în vigoare şi în următorii 10 ani. În situaţia realizării unui sistem general–european de securitate, el urma să-şi înceteze activitatea. În concepţia reprezentanţilor statelor semnatare, noul organism politico–militar era considerat ca un „Tratat deschis şi altor state, indiferent de orînduirea lor socială, care vor declara că sunt gata, ca participînd la prezentul Tratat, să contribuie la unirea eforturilor statelor iubitoare de pace, în scopul asigurării păcii şi securităţii popoarelor“ (art. 9). Este evident însă, că în cei aproape 36 de ani ai existenţei sale, nici un stat european nu şi-a manifestat opţiunea de a deveni membru al Tratatului de la Varşovia.

Încă de la constituire, părţile semnatare au declarat că noul organism are un caracter politico–militar. Mecanismul de funcţionare al acestui pact „de asistenţă reciprocă“ era prevăzut în art. 4 din Tratat, care defineşte *casus foederis* astfel: „În cazul unui atac armat în Europa, din partea vreunui stat sau grup de state, împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale Tratatului, fiecare stat semnatar, în cadrul exercitării

Armata Roşie, coloana vertebrală a Tratatului de la Varşovia

dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, în conformitate cu articolul 51 al Cartei Organizației Națiunilor Unite, va acorda statului sau statelor care au fost supuse unui asemenea atac ajutor imediat, în mod individual, în înțelegere cu celelalte state semnatare ale Tratatului, prin toate mijloacele care i se par necesare, inclusiv folosirea forțelor armate. Statele semnatare ale Tratatului se vor consulta imediat asupra măsurilor ce trebuie luate în comun în scopul restabilirii și menținerii păcii și securității internaționale. În conformitate cu prevederile Cartei Organizației Națiunilor Unite, Consiliul de Securitate va fi informat asupra măsurilor luate. (...) Aceste măsuri vor fi sistate îndată ce Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale".

Prevederi corecte și utile, cu o singură condiție: să fie aplicate și respectate de către toate statele semnatare, în deplină egalitate și perfectă cunoaștere a stării de fapt.

O prevedere strict limitativă era cea înscrisă în art. 7 al Tratatului, care stipula: „Părțile contractante se obligă să nu ia parte la nici un fel de coaliții sau alianțe și să nu încheie nici un fel de acorduri ale căror scopuri ar fi în contradicție cu scopurile prezentului Tratat. Părțile contractante declară că obligațiile lor, decurgînd din tratativele internaționale în vigoare, nu sînt în contradicție cu prevederile prezentului Tratat".

Se pare că, totuși, prevederea restrictivă avea menirea de a menține sub influența Moscovei statele membre, ale căror drepturi de a încheia sau a intra în alte alianțe sau organisme cu caracter politico–militar europene erau practic inexistente prin semnarea Tratatului.

Organe de conducere

Odată cu semnarea Tratatului de la Varșovia (de partea română a fost semnat de către Gheorghe Gheorghiu–Dej, președinte al Consiliului de Miniștri) s-a convenit și asupra constituirii organelor de conducere ale Organizației Tratatului de la Varșovia. Astfel, s-a decis crearea: **1.** Comitetului Politic Consultativ; **2.** Comandamentului unit al forțelor armate; **3.** Comitetului miniștrilor Apărării. Totodată, s-a creat funcția de **4.** Comandant suprem al forțelor armate unite. „Pe lîngă Comandantul suprem al forțelor armate unite — se precizează în Comunicatul cu privire la crearea Comandamentului unit al forțelor armate — se creează un **5.** Stat major al forțelor armate unite" *(Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955–1975,* București, 1976).

Ulterior, în 1976, au mai fost constituite: **6.** Comitetul miniștrilor Afacerilor Externe și **7.** Secretariatul unit, ca organe ale Comitetului Politic Consultativ *(Comunicatul Consfătuirii Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia, București, 26 noiembrie 1976,* în „Scînteia", din 27 noiembrie 1976). În Comunicatul respectiv, se precizează: „În scopul perfecționării continue a mecanismului colaborării politice în cadrul Tratatului, a fost adoptată hotărîrea privind crearea Comitetului miniștrilor Afacerilor Externe și a Secretariatului unit".

1. **Comitetul Politic Consultativ** a fost creat în scopul înfăptuirii consultărilor prevăzute în Tratatul adoptat între statele semnatare și pentru examinarea problemelor ce se vor ivi în legătură cu aplicarea Tratatului. În Comitetul Politic Consultativ (CPC), fiecare stat semnatar va fi reprezentat printr-un membru al guvernului sau printr-un alt reprezentant, numit în mod special. Conform art. 6 din Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală (cunoscut, mai frecvent, sub denumirea de Tratatul de la Varșovia sau Organizația Tratatului de la Varșovia), CPC poate crea organele auxiliare care s-ar dovedi necesare.

După cum rezultă dintr-un studiu făcut pentru o perioadă de 25 de ani (din materialele ce se pot consulta în prezent), CPC se întrunea periodic, în cadrul unor consfătuiri ce se țineau, prin rotație, în capitalele țărilor participante la Tratat, lucrările fiind conduse de către șefii delegațiilor respective, tot prin rotație.

Cît de democratic au fost convocate aceste consfătuiri ale CPC se poate deduce din următorul exemplu. În perioada 1955–1980, s-au ținut 20 de consfătuiri ale CPC (dintre care una a fost o Consfătuire a primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din țările participante la Tratat — Moscova, 5 august 1961, iar alta, a primilor secretari și a șefilor de guverne ale statelor participante la Tratat — Moscova, 25 iulie 1963). Lucrările celorlalte 18 consfătuiri s-au desfășurat: șapte la Moscova, patru la Varșovia, cîte două la Praga și București și cîte una la Berlin, Budapesta și Sofia. Aproape jumătate din Consfătuirile Comitetului Politic Consultativ, ținute în cei 25 de ani luați în calcul, au avut loc la Moscova, fiind prezidate de către reprezentanții părții sovietice. Despre rezultatele acestor consfătuiri se dădeau comunicate într-un „limbaj de lemn" care, efectiv, nu spunea cititorului, fie el și inițiat în problemă, mare lucru. Stereotip, aceste comunicate se încheiau astfel: „Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ s-a desfășurat într-o atmosferă de deplină înțelegere reciprocă și de prietenie trainică. Schimbul de păreri a arătat deplina unanimitate, atît în aprecierea situației internaționale, cît și în ce privește problemele concrete ce s-au discutat. Comitetul Politic Consultativ a adoptat Declarația statelor participante la Tratatul de la Varșovia, care se publică" *(op. cit.).*

Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, din ianuarie 1956, a stabilit ca acesta să se „întrunească atunci cînd va fi necesar, dar nu mai rar de două ori pe an" („Scînteia", din 29.I.1956), prevedere ce a fost practic încălcată permanent. Din cele 50 de asemenea întruniri cîte ar fi trebuit să se țină în perioada 1955–1980, s-au ținut doar 18.

Tot la această consfătuire, s-a hotărît: „Pe lîngă Comitetul Politic Consultativ se creează următoarele organe auxiliare cu sediul la Moscova: a. O Comisie permanentă, avînd ca sarcină să elaboreze recomandări în probleme de politică externă; b. un Secretariat unit, din care fac parte reprezentanți ai tuturor statelor participante la Tratatul de la Varșovia".

Pesemne că ultima prevedere nu a fost tradusă în practică, întrucît în anul 1976, la Consfătuirea de la București, s-a hotărît înființarea unui „Secretariat unic ca organ al Comitetului Politic Consultativ" („Scînteia", din 28.XI.1976).

2. **Comandamentul unit al forțelor armate semnatare ale Tratatului de la Varșovia** a fost creat prin același document de înființare a Tratatului. Totodată, a fost numit comandantul suprem al forțelor armate unite puse la dispoziție de către statele Tratatului, în persoana mareșalului Uniunii Sovietice, I.S. Konev. Deci, exista un Co-

mandament Unit al Forțelor Armate și un Comandament suprem al acestor forțe. Documentul nu precizează expres că mareșalul I.S. Konev, Comandantul suprem, este și comandantul Comandamentului Unit al Forțelor Armate ale Tratatului. Este însă clar prevăzut că „locțiitorii Comandantului suprem al forțelor armate unite sunt numiți miniștrii Apărării sau alți conducători militari din statele semnatare ale Tratatului, în atribuția cărora intră și comanda forțelor armate puse la dispoziție de către fiecare stat semnatar pentru a face parte din forțele armate unite“ *(op. cit.)*.

Varșovia la... Moscova

Așadar, în Organizația Tratatului de la Varșovia intrau părți din armatele naționale, în funcție de înțelegerile stabilite de către reprezentanții statelor membre. Pe lîngă Comandantul suprem (nu la dispoziția Comandamentului unit ale forțelor armate ale statelor semnatare ale Tratatului), a fost creat un Stat Major al forțelor armate unite. Din acest Stat Major urmau să facă parte reprezentanții permanenți ai Marilor State majore ale armatelor statelor semnatare ale Tratatului.

Sediul Statului major al Comandamentului suprem a fost stabilit la Moscova.

3. **Comitetul miniștrilor Apărării** s-a instituit ca organism ce funcționa prin convocarea unor consfătuiri periodice, la care participau, de regulă, miniștrii Apărării statelor participante la Tratat și șefii Marilor State Majore. O primă consfătuire a miniștrilor Apărării s-a ținut la Varșovia (9.IX.1961). Pînă la sfîrșitul lui 1980, s-au desfășurat 15 asemenea consfătuiri, dintre care la București s-au desfășurat lucrările unei singure consfătuiri (în februarie 1974). Din comunicatul apărut în ziarul „Scînteia“, din 8 februarie 1974, efectiv nu se poate deduce absolut nimic în legătură cu problemele dezbătute. Este o mostră clară de „păstrare a secretului militar“ (documentele vor putea fi văzute cel mai devreme, probabil, prin anul 2004), dar și de un limbaj de-a dreptul „înghețat“, stereotip: „În zilele de 6 și 7 februarie 1974, în capitala Republicii Socialiste România, București, a avut loc ședința ordinară a Comitetului miniștrilor Apărării statelor participante la Tratatul de la Varșovia.

La lucrările comitetului au luat parte miniștrii Apărării ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia, Comandantul suprem al forțelor armate unite și șeful Statului Major al forțelor armate unite.

La ședință au fost examinate probleme privind activitatea curentă a organelor militare ale Organizației Tratatului de la Varșovia.

Ședința Comitetului miniștrilor Apărării s-a desfășurat într-o atmosferă prietenească, în spiritul înțelegerii reciproce a tuturor participanților. Asupra problemelor discutate au fost adoptate hotărîri puse de acord. Ședința a fost prezidată de ministrul Apărării naționale al Republicii Socialiste România (...)“. În mod cert, timp de două zile, ceva au dezbătut totuși cei șapte miniștri, comandantul suprem și șeful său de Stat Major angajați direct în conducerea treburilor principale ale Organizației Tratatului de la Varșovia, dar ce anume nu se poate deduce din comunicatul dat.

În asemenea întruniri s-au precizat limitele teatrului de acțiuni militare pe aria căruia vor acționa forțele militare, principiile instruirii în comun a trupelor, antrenamentele de stat major, aplicațiile executate în comun, probleme de înzestrare etc. care, în final, erau supuse spre analiză Comitetului Politic Consultativ.

Eforturi deosebite au făcut țările membre pe linia înzestrării cu armament și tehnică de luptă. Astfel, la aproximativ 15 ani de la înființare, situația celor două blocuri militare din Europa se prezenta după cum înfățișează **tabelul** din p. 50.

Datele din acest tabel comparativ duc la concluzia că Tratatul de la Varșovia, o organizație politico–militară constituită mult mai tîrziu decît NATO (după mai mult de șase ani), a reușit, printr-o furibundă cursă a înarmării, să-și asigure practic pe Teatrul de acțiuni militare de Sud–Vest o superioritate categorică în mari unități și armament existente în timp de pace, astfel: ● în mari unități de tip brigadă (de toate genurile: blindate, de infanterie, mecanizate, aeropurtate) — 280 față de 142 ale NATO; ● în tancuri grele și mijlocii — 15.800 față de 5.600 ale NATO; ● avioane de luptă — 8.130 față de 3.750 ale NATO.

O problemă ce se impune este aceea a calității mijloacelor de luptă. Spre exemplu, în înzestrarea armatei române a existat, pînă în 1990, tancul T 34 care participase la cel de-al doilea război mondial, fiind considerat atunci cel mai bun tanc din lume la categoria tanc mijlociu.

Se poate, de asemenea, observa că ponderea cea mai mare a marilor unități (echivalent brigadă) sau cantități de tehnică și mijloace de luptă în cadrul Tratatului de la Varșovia revenea Uniunii Sovietice, aceasta deținînd peste 50% din marile unități, cantitățile de tancuri și avioane de luptă.

4. În ce privește funcția de **Comandant suprem al forțelor armate unite,** ea a fost deținută permanent de către o personalitate militară a armatei sovietice, de regulă cu gradul de mareșal. Sediul Comandamentului unit al forțelor armate, al Comandantului suprem și Statului Major al Comandantului suprem era la Moscova. În marea sa majoritate, personalul auxiliar acestor organisme era sovietic. De asemenea, limba oficială în care se lucra în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia era limba rusă, deși documentul oficial (Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală), încheiat la Varșovia, a fost întocmit în limbile rusă, poloneză, cehă și germană.

5. **Statul major al forțelor armate unite:** „din acest stat major urmînd a face parte reprezentanții permanenți ai marilor state majore ale statelor semnatare ale Tratatului *(era dominat de cadre militare sovietice, n.n.)*. Sediul statului major este la Moscova“ *(Cu privire la crearea Comandamentului unit al forțelor armate ale statelor semnatare ale Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală de la Varșovia,* în „Scînteia“, din 15.V.1955).

6. **Comitetul miniștrilor Afacerilor Externe,** constituit mai tîrziu ca organism de sine stătător (noiembrie 1976). Pînă la constituirea Comitetului miniștrilor Afacerilor Externe, s-au ținut Consfătuiri ale miniștrilor Afacerilor Externe, cît și unele consfătuiri ale adjuncților miniștrilor de externe ai țărilor participante la Tratat. Prima întrunire a miniștrilor Afacerilor Externe, privind problemele stricte ale statelor semnatare ale Tratatului, a avut loc în luna aprilie 1959, la Varșovia, sub forma unei „Conferințe a miniștrilor Afacerilor Externe“ ai țărilor participante la Tratat. După această dată, miniștrii Afacerilor Externe au ținut Consfătuiri (șapte la

Categorii de forțe în diferite stadii		Total forțe		În Europa Centrală și de Nord		În Europa Meridională	
		NATO	Tratatul de la Varșovia	NATO	Tratatul de la Varșovia	NATO	Tratatul de la Varșovia
Forțe disponibile la pace	*Brigăzi:* Blindate	41	100	26	70 (44)	15	30 (15)
	Infanterie Mecanizate Aeropurtate	101	180	46	100 (50)	55	80 (42)
Forțe la mobilizare	*Brigăzi:* Blindate	45	138	27	96 (55)	18	42 (18)
	Infanterie Mecanizate Aeropurtate	135	240	55	150 (72)	80	90 (46)
Efective la pace		8.750.000	9.900.000	4.500.000	6.000.000	4.250.000	3.900.000
Tancuri grele și mijlocii	În timp de pace	5.600	15.800 (7.100)	4.000	11.500 (6.000)	1.600	4.300 (1.100)
	În timp de război	7.900	20.100	6.100	14.600 (6.750)	1.800	5.500 (2.600)
Aviație tactică–operativă		3.750	8.130	-	-	-	-
● Bombardiere		50	650	50	450 (400)	-	200 (200)
● Avioane asalt-vînătoare		2.040	2.630	1.500	1.650 (1.120)	540	980 (740)
● Interceptare		1.000	4.360	720	3.000 (2.000)	280	1.360 (1.000)
● Recunoaștere		660	490	530	280 (200)	130	210 (160)

(După R. J. Dupuy, M. Bettati, *Le Pacte de Varsovie,* Paris, Ed. Armand Colin, 1969. Cifrele din paranteze reprezintă cantitățile de forțe și mijloace sovietice.)

număr), dintre care cîte două la Moscova și Varșovia și cîte una la Praga, Budapesta și București. De asemenea, s-au ținut, între 1968 și 1976, consfătuiri, reuniuni și întîlniri ale adjuncților miniștrilor de Externe din țările participante la Tratat, în total patru la număr. După 1976, o dată cu instituirea Comitetului miniștrilor, s-au desfășurat numai ședințe ale Comitetului. Atît în consfătuirile miniștrilor Afacerilor Externe, cît și în ședințele Comitetului miniștrilor Afacerilor Externe ai țărilor membre ale Tratatului se făcea un schimb de păreri și consultări privind problemele păcii, securității și colaborării în Europa, aprecieri asupra situației politico–militare internaționale etc. În final, considerațiile Comitetului se înaintau pentru analiză Comitetului Politic Consultativ. De remarcat că, după instituirea Comitetului miniștrilor Afacerilor Externe (1976), nu s-au mai ținut reuniuni ale adjuncților miniștrilor Afacerilor Externe.

7. **Secretariatul unit,** ca organ al Comitetului Politic Consultativ, reprezenta aparatul central care se îngrijea de întreaga muncă de planificare, organizare, desfășurare și evidență a acțiunilor desfășurate de către organele de conducere a activității Organizației Tratatului de la Varșovia.

În ceea ce privește modul de funcționare a acestui organism politico–militar, să reținem obligația fiecărui stat de a pune o anumită cantitate de forțe și mijloace la dispoziția Comandamentului unic, forțe care se antrenau în desfășurarea unor acțiuni în comun, pe diferite direcții de operații (strategice și operative) de pe Teatrul de acțiuni militare de Sud–Vest. De remarcat că statele membre ale Tratatului puneau la dispoziția acestuia o serie de elemente de suprastructură: baze militare, aerodromuri, puncte de comandă, sisteme de transmisiuni.

„Entuziasmul“ românesc

Concret, structurile organizatorice și repartiția forțelor pe diferite direcții de operații, structurile intime ale forțelor destinate a acționa în cadrul acestei organizații nu ne sunt cunoscute. Documentele respective se găsesc la dispoziția Direcțiilor de operații și, respectiv, a celei foste de informații ale organelor militare de resort din fiecare țară, fondul de bază al documentelor respective fiind deținute încă de arhivele Moscovei.

România a constituit un participant activ al acestui organism militar, pînă în anii 1960–1964, dată după care „entuziasmul“ față de acest organism s-a diminuat simțitor, reprezentanții săi fiind cvasiizolați în organismele de lucru ale structurilor politico–militare de decizie ale Tratatului. Practic, cînd s-a pus problema invaziei în Cehoslovacia, partea română nu numai că nu a fost consultată, dar a fost înștiințată de acest lucru după intrarea armatelor celor cinci state (URSS, Polonia, Ungaria, RD Germană și Bulgaria) pe teritoirul Cehoslovaciei.

Treptat, aportul României s-a limitat doar la participarea la unele lucrări ale Tratatului, armata română neparticipînd la aplicații în afara teritoriului național, iar guvernul român nepermițînd desfășurarea unor aplicații cu trupe pe teritoriul României.

Mai 1955: trei imagini inedite de la întîlnirea delegațiilor română (condusă de Gheorghiu–Dej), ungară (condusă de Mátyás Rákosi) și bulgară (condusă de Vîlko Cervenkov), prezente în capitala Poloniei la înființarea Tratatului de la Varșovia *(Fototeca Arhivelor Militare Române, București)*

Efectul cursei furibunde a înarmării statelor participante la Tratat s-a manifestat negativ asupra nivelului de trai al populației, nu doar în România ci și în rîndul altor țări membre sau nu ale Tratatului de la Varșovia. Treptat, producția de bunuri din majoritatea țărilor socialiste europene a început să se sufoce în propriile-i prețuri de cost, devenind necompetitive pe plan internațional, uzate moral din start, ceea ce a avut grave repercusiuni asupra nivelului de trai a majorității covîrșitoare a locuitorilor acestor țări. La această cauză fundamentală au contribuit și alți factori fie ei de natură obiectivă sau subiectivă, care, în final au dus la prăbușirea sistemului economic și politico–militar al lagărului socialist din Europa.

Aceste condiții și intensa propagandă politică desfășurată în rîndul statelor membre ale Tratatului de la Varșovia a determinat factorii de decizie de la Kremlin să anunțe, la 12 februarie 1991 (deci, în afara întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Organizației Tratatului de la Varșovia), că acest organism politico–militar își va desființa structurile sale în aprilie 1991, ceea ce s-a și întîmplat.

Tratatul de la Varșovia s-a autodesființat ca urmare a unor slăbiciuni interne ale economiei socialiste, dar și din cauza intereselor unor state, unele mari puteri militare ale lumii, rămase acum în poziția de „arbitru“ al situației conflictuale de pe mapamond, un fel de „jandarm al lumii contemporane“.

Prevederea art. 11 din „Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală“ — „În cazul cînd în Europa va fi creat un sistem de securitate colectivă și va fi încheiat în acest scop un tratat general–european de securitate colectivă, lucru spre care părțile contractante vor tinde neîncetat, prezentul tratat își va pierde valabilitatea în ziua intrării în vigoare a Tratatului general–european“ — a devenit caducă. ■

● documente ● documente ● documente ● documente ● documente ● documente ●

Gheorghiu–Dej raportează partidului, guvernului și Marii Adunări Naționale

„Tratatul de la Varșovia este un tratat cu adevărat pașnic și defensiv“

Alături de alte șapte „țări frățești“ ale „lagărului socialist“, România a participat la reuniunea de la Varșovia, din 11–14 mai 1955, în urma căreia, la inițiativa „marelui frate“ de la Kremlin, s-a consființit înființarea blocului militar al statelor comuniste, răspuns la manifestările din perioada precedentă ale Pactului Atlanticului de Nord (NATO). Delegația română, prezentă la „Consfătuirea statelor socialiste europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa“ (titulatura oficială a *summit*-ului varșovian), a fost condusă de Gheorghiu–Dej, președintele Consiliului de Miniștri al RPR și liderul PMR (formal, în funcția de prim–secretar al partidului se afla atunci Gheorghiu Apostol). Delegația română a fost compusă din: Gheorghe Gheorghiu–Dej, președintele Consiliului de Miniștri, șeful delegației; Emil Bodnăraș, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, ministrul Forțelor Armate; Simion Bughici, ministrul Afacerilor Externe; g-ral lt. Ion Tutoveanu, șeful Marelui Stat Major; Grigore Preoteasa, prim–locțiitor al ministrului Afacerilor Externe; Marin Florea Ionescu, ambasadorul RPR la Varșovia. Componența delegației a fost aprobată în ședința Consiliului de Miniștri, la 7 mai 1955, propunerile fiind făcute de Simion Bughici. Imediat după revenirea în țară, la 18 mai, Gheorghiu–Dej a făcut, într-o ședință a Biroului Politic al CC al PMR, o informare asupra felului în care s-au desfășurat lucrările conferinței, a poziției adoptate de delegația română, precum și a rezultatelor reuniunii. Apoi, același lucru s-a întîmplat (la 20 mai) și în plenul guvernului, pentru ca, zece zile mai tîrziu, la 30 mai, Marea Adunare Națională a RPR să se întrunească și să ratifice Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală, semnat la Varșovia, prilej pentru același Gheorghiu–Dej de a rosti o nouă cuvîntare.

Din cele trei documente menționate — păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale — reproducem largi extrase, grație concursului dat de apropiații noștri colaboratori Mircea CHIRIȚOIU, Cezar MÂȚĂ, Teofil OROIAN (toți trei de la Arhivele Militare Române) și Petre OTU (de la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară).

1. „Stenograma ședinței Biroului Politic, din ziua de 18 mai 1955

Participă: Gh. Gheorghiu–Dej, Gh. Apostol, I. Chișinevschi, Chivu Stoica, Al. Moghioroș, Miron Constantinescu, Emil Bodnăraș, Petre Borilă, C. Pîrvulescu, Dumitru Călin, Al. Drăghici, N. Ceaușescu, Breghici Simion și Grigore Preoteasa. Ședința s-a deschis la orele 13.00. (...)

Tov. Gh. Gheorghiu–Dej: A fost desemnată o delegație care a participat la Conferința de la Varșovia, în legătură cu măsurile de apărare necesare ce trebuie luate față de situația nou creată în Europa, prin ratificarea Acordului de la Paris de reînviere a militarismului german.

Componența delegației noastre cunoaște Biroul Politic și cunoaște și ordinea de zi, cunoaște și declarația delegației la Conferința și declarațiile făcute de fiecare delegație a celor opt state semnatare ale acordurilor de la Varșovia.

Presa a informat și opinia publică din țara noastră, din țările prietene, ca și cea din țările capitaliste despre felul cum s-au desfășurat lucrările Conferinței și despre rezultatele acestei Conferințe, Tratatul, fiind publicate comunicate după fiecare ședință despre cele ce s-au produs acolo.

Trebuie să informez Biroul Politic, în primul rînd, în legătură cu atmosfera care a domnit la această consfătuire s-a simțit tot timpul o atmosferă tovărășească de caldă prietenie, de înțelegere reciprocă și ce este foarte important orientarea tuturor țărilor participante a dat impresia unui monolit, unei unități de nezdruncinat în probleme de politică internațională. Conferința s-a desfășurat la un nivel înalt, corespunzător problemelor internaționale la ordinea zilei.

Despre importanța acestei conferințe. Pornind de la analiza situației internaționale, cunoscute și larg prezentate în propunerile Uniunii Sovietice, în declarația făcută de Guvernul sovietic înaintea Conferinței chiar în problema dezarmării, a reducerii armamentului și tot ce scria în declarația guvernului sovietic, această orientare de acolo a străbătut și conferința noastră de la Varșovia, cu deosebire că aici, la Varșovia, ne-am adunat nu numai să analizăm și să recunoaștem existența unei accentuări, unei încordări a situației internaționale, datorită măsurilor luate de blocul imperialist, de țările imperialiste, de înarmare a guvernelor occidentale, de accentuare a cursei înarmărilor, de afirmare în continuare a politicii de forță, ne-am adunat acolo să analizăm măsurile organizatorice necesare pentru asigurarea apărării păcii în Europa, pentru apărarea țărilor participante la Conferință.

Despre măsurile militare, presa nu a comunicat decît a adus la cunoștință că este vorba de a se alcătui un comandament unificat, numindu-se și comandantul suprem, însă protocolul este separat de Tratat, acesta nu a fost publicat, este un document secret. Despre forțele și mijloacele care vor fi puse în acțiune în baza acestui Tratat, de asemeni nu s-a vorbit în presă.

Întîi, cu privire la Tratat. Delegația noastră, în baza indicațiilor conducerii partidului și propunerilor făcute de conducerea partidului față de proiectul de Tratat, a făcut unele observații.

Trebuie să spunem că noi, adică conducerea delegației, în baza publicării hotărîrilor conducerii partidului, a luat parte activă la această Consfătuire. De observațiile noastre s-a ținut cont, de altfel singura sau aproape singura delegație din cele opt state a avut observații de făcut la textul Tratatului, care observații au fost socotite juste. Au fost socotite juste de însăși delegația sovietică. Tovarășul Molotov, la ordinea zilei, cînd a fost analizarea Tratatului, a adus la cunoștința Conferinței că delegația română are de făcut observații, arătînd motivele pentru care se face aceste observații și acordul delegației sovietice care consideră juste aceste observații și care au fost supuse spre aprobare Conferinței.

În relațiile cu reprezentanții celorlalte țări, de asemenea delegația noastră a fost activă. A avut cîteva întrevederi cu delegația sovietică, la care au luat parte șefii delegațiilor, de asemeni față de problemele care au fost puse s-a făcut o scurtă apreciere asupra situației interne de către tovarășul Bulgarin, la care, de asemeni, am luat cuvîntul și ce am spus acolo a fost considerat de asemeni just.

Delegația noastră a fost privită cu simpatie, cu atenție, de toate delegațiile în frunte cu delegația sovietică.

Au fost alcătuite două comisii, una care studia textul Tratatului și alta care studia problemele în problema comandamentului unificat a forțelor armate, despre care o să informeze tovarășul Bodnăraș, unde iarăși delegația noastră a luat parte activă și s-a simțit prezența ei.

La discuțiile care au avut loc în jurul unei mese date pentru șefii delegației de către șefii unor delegații. Au avut loc două mese. Prima, a avut un caracter tovărășesc, prietenesc, s-a toastat, nu s-au discutat probleme de politică internă sau internațională. A doua masă a fost mai interesantă.

La a doua, înainte de a ne invita la masă, tov. Bulganin a spus următoarele: că în înțelegere cu delegația poloneză (cu) tovarășul Beirut, delegația sovietică socotește necesar să aibă loc un schimb de păreri între șefii delegațiilor în legătură cu cîteva probleme, întîi problema internă, iar a doua problema externă.

În problema internă, o scurtă analizare a situației economice a Uniunii Sovietice, succesele realizate de Uniunea Sovietică în ultimii ani de după război, totodată s-a referit la unele aspecte negative din activitatea gospodărească în Uniunea Sovietică. Amintim sarcinile puse de tovarășul Stalin la Congresul al XIII-lea de a ajunge și întrece statele capitaliste în industrie, s-a spus că acest lucru s-a realizat, într-o măsură, în 1939, dar după aceea, datorită războiului, cu toate rezultatele obținute în munca de refacere și dezvoltare a industriei, din păcate a trebuit să recunoaștem în ultima vreme o rămînere serioasă în urmă față de principalele state capitaliste și în special față de SUA.

A avut loc o ședință cu conducătorii unui șir de întreprinderi industriale, de ingineri, economiști, care au adus la cunoștința conducerii statului sovietic că frînează dezvoltarea progresului în diferitele ramuri ale economiei naționale a Uniunii Sovietice și, în primul rînd, a industriei, arătînd exemple concrete că introducerea tehnicii moderne, tehnicii noi în industrie, nu a constituit o preocupare sistematică și că această stare de lucruri fără îndoială că nu este caracteristică numai Uniunii Sovietice, că aceasta are loc și în țările de democrație populară. În timp ce SUA au făcut investiții mari, au introdus tehnică modernă, au obținut progrese în ceea ce privește introducerea tehnicii noi în întreprinderi, noi ne-am mărginit la tipurile cunoscute de mașini și instalații, am rămas în urmă cu tehnica nouă, ceea ce nu numai că menținem un ritm scăzut, dar în unele privințe chiar batem pasul pe loc în ceea ce privește nivelul producției globale, în ceea ce privește calitatea, sortimentele și prețul de cost.

Din comentariile făcute și din discuțiile avute cu specialiștii și cu conducătorii industriei a reieșit că nu a existat preocuparea de a introduce tehnica nouă, nu s-au luat măsuri corespunzătoare organizatorice de a fi în pas cu progresul fără întrerupere și cu tehnică nouă. (...)

Or, măsurile care se prevăd în Tratatul de la Varșovia au o importanță foarte mare, că pînă acum deși măsurile, într-o măsură mai mare sau mai mică în direcția întăririi țărilor din lagărul socialismului erau mai mult sau mai puțin coordonate și aveau cu toții ajutorul Uniunii Sovietice, de astă dată se pun la punct și instrumentele organizatorice care să asigure o mai puternică colaborare pentru a da mai multă coeziune forțelor și mijloacelor care se pun la dispoziția comandamentului unificat al forțelor armate ale celor opt state semnatare a Tratatului de la Varșovia.

Deci, importanța însemnată a acestor măsuri create de acordul de la Varșovia va trebui să fie înțeleasă, dar să determinăm cursul unor atmosfere serioase, de a se face ca fiecare om al muncii pe locul și prin munca sa să contribuie la realizarea sarcinilor ce se vor pune pe linia întăririi forțelor armate.

Deci, continuînd cu perseverență munca și lupta pe linia destinderii internaționale, de găsire a soluțiilor pașnice în reglementarea diferendelor internaționale, de realizare a propunerilor făcute în declarația Uniunii Sovietice, care au fost aprobate de toate țările și care găsesc aprobarea întregii omeniri pașnice și a celor mai largi cercuri politice, de dezarmare, de înlăturarea armelor nucleare și de distrugere în masă, de încheiere a unui tratat de securitate colectivă în Europa pentru înlăturarea definitivă a primejdiei unui nou război, pe linia coexistenței pașnice, indiferent de sistemul social, continuînd munca și activitatea de demascare a scopurilor Pactului Atlanticului de Nord, și a sistemului agresiv creat în Europa prin ratificarea acordurilor de la Paris, a militarismului german care este principala forță de șoc în Europa, împotriva aplicării în practică a acestor acorduri de la Paris, avînd încredere în capacitatea forței politice și influenței lagărului nostru asupra restului lumii, încrederea în forțele populare din țările unde guvernanții respectivi au ratificat aceste rînduri. Să nu uităm că imperialismul în frunte cu SUA continuă politica de forță, mențin bazele militare în jurul țărilor lagărului nostru și intensifică cursa înarmărilor. Față de această stare de lucruri să nu permită să se strecoare iluzia că de vreme ce luptau pentru ele, spunem înainte, nu e nevoie să facem eforturi pentru asigurarea păcii.

Deci, să fie păstrată o cumpănă în activitatea noastră, astfel încît să se înțeleagă toate aspectele politicii și măsurile pe care le ia lagărul nostru în vederea preîntîmpinării și a respingerii politicii de forță și a eventualelor aventuri, pentru a putea face față acestora și de a nu fi surprinși. (...)

Delegația care a fost la Varșovia propune următoarele: **1.** Să se țină ședința Comitetului Central împreună cu prim–secretarii din regiuni, unde să se dezbată hotărîrile de la Conferința de la Varșovia și să ne concentrăm asupra celor ce avem de făcut. **2.** Prim–secretarii comitetelor regionale la nivel regional să aibă ședințe la care să participe comitetul regional, comitetul orășenesc cu activul, unde prim–secretarii să prezinte măsurile preconizate de Comitetul Central și care vor fi aprobate. La fel, la aceste ședințe ale comitetului regional, ar putea să fie invitați secretarii comitetelor raionale. Pe măsură ce merge mai jos să fie mai larg. (...)".

2. *Din stenograma ședinței Consiliului de Miniștri, 20 mai 1955*

„**Tov. Gheorghiu–Dej:** Tovarăși, la ordinea de zi avem un singur punct: o scurtă dare de seamă asupra rezultatelor Conferinței de la Varșovia și propuneri în legătură cu aceasta.

Componența delegației o cunoașteți. Obiectul dezbaterilor la Conferință de asemenea îl cunoașteți, întrucît presa noastră și cea străină au publicat Declarațiile făcute de delegațiile celor 8 state participante la Conferința de la Varșovia cu privire la poziția guvernelor respective față de primejdia crescîndă a unui nou război în Europa prin ratificarea acordurilor de la Paris, care după cum se știe creează primejdia de război, prin aceea că se urmărește refacerea militarismului german, folosirea acestuia ca forță de șoc în provocarea unui nou război în Europa.

Față de această situație nou creată în Europa, statele care au luat parte la Conferința de la Moscova — conform hotărîrilor de acolo — s-au întrunit la Varșovia — avînd la ordinea de zi a Conferinței dezbateri asupra situației nou create și luarea de măsuri corespunzătoare în legătură cu această situație.

Cunoașteți și textul Tratatului. Este interesant de subliniat că acest tratat este conform cu principiile Chartei Organizației Națiunilor Unite și este deschis și altor state care vor considera necesar să se alăture. El este redactat pe baza principiului coexistenței pașnice între statele cu regim social diferit, tocmai pentru a ușura acelor state care vor considera că este mai bine să se alăture grupului de state doritoare de pace; de asemenea este subliniat în Tratat și principiul de respectare a independenței, suveranității, neamestecului în treburile interne. Se asigură prin acest Tratat o cooperare mai strînsă a mijloacelor și forțelor de care dispun aceste 8 state și se prevede crearea unui Comandament unificat al forțelor armate care vor fi puse la dispoziția acestui Comandament unificat, care va acționa atunci cînd împrejurările o vor cere.

De la început pînă la sfîrșit acest Tratat este pătruns de dorința de a găsi soluții pașnice pentru reglementarea diferendelor internaționale. Se subliniază că nu se renunță, ci dimpotrivă toate statele vor continua și în viitor, cu mai mare perseverență pentru a se ajunge la o înțelegere cu toate statele din Europa, pentru a se încheia un Tratat de securitate colectivă și în cazul cînd acesta va fi realizat, însăși *(sic!)* acest Tratat nu mai are valabilitate, pentru că va dispare *(sic!)* atunci și teama care determină crearea acestor instrumente, acestor mijloace.

Trebuie să spun că tot timpul la Conferință a domnit o atmosferă prietenească, un spirit de înțelegere și colaborare. Conferința a constituit un prilej de schimb de vederi asupra situației internaționale și asupra perspectivelor desfășurării situației internaționale în viitor, considerîndu-se că forțele păcii nu numai că sînt în continuă creștere, dar au și obținut un șir de succese în acțiunea întreprinsă pentru pace, pentru soluționarea pașnică a diverselor divergențe care există, enumerîndu-se printre toate acestea Coreea, Vietnamul, nu de mult înțelegerea cu privire la Austria, un eveniment de importanță deosebită.

Acordul Uniunii Sovietice de a se pregăti o întîlnire la un nivel înalt între șefii guvernelor celor patru mari puteri, inițiativa Guvernului Uniunii Sovietice și înțelegerea între Guvernul Sovietic și Guvernul Iugoslav pentru a avea loc în curînd o întîlnire la Belgrad între conducătorii Uniunii Sovietice și conducătorii Republicii Populare Federative Iugoslave, spre a găsi căile de îmbunătățire a relațiilor între Uniunea Sovietică și Republica Populară Federativă Iugoslavia și între Iugoslavia și celelalte țări din lagărul socialismului, toate acestea sînt în vederea destinderii internaționale.

Condițiile sînt favorabile pentru a se obține unele rezultate; ghidîndu-ne după anumite păreri exprimate în această privință, se pare că conducătorii guvernului iugoslav au arătat în repetate rînduri că sînt dispuși să se găsească soluții pentru îndepărtarea acelor elemente de neîncredere care au tulburat relațiile normale dintre Iugoslavia și celelalte state ale lagărului socialist.

Este posibil să se ajungă la anumite acorduri cu Iugoslavia; astfel am avea o centură — Iugoslavia–Austria–Elveția, îmbunătățirea considerabilă a relațiilor cu Iugoslavia, paralizînd încercarea cercurilor agresive de a transforma bazinul acesta într-un focar balcanic de război. Există încredere, sînt condiții pentru a se ajunge la o înțelegere. Desigur că nu a fost tocmai pe placul anumitor cercuri încheierea acordului cu Austria, a cărui importanță a fost bine înțeleasă de toate țările, de toate popoarele lumii. Însă la urma urmei nu întotdeauna pot să fie pe plac cele ce se petrec pe arena internațională. Ar fi fost pe placul acestor cercuri dacă nu s-ar fi ajuns la o înțelegere cu Austria. Inițiativa a fost aici a Uniunii Sovietice, tratativele cu Austria au decurs în mod cît se poate de favorabil; s-a ajuns la un acord, urmînd ca și celelalte state interesate Anglia, America, Franța, să se pronunțe așa cum s-au pronunțat. Nu au avut altă alternativă. A se opune, a face obstrucție sau a încerca să zădărnicească încheierea Acordului ar fi avut consecințe foarte proaste pentru Statele Unite ale Americii. Și așa s-au demascat în ultimii ani, mai cu seamă în cursul anului 1954 s-au demascat foarte puternic în fața popoarelor lumii în ceea ce privește politica de pe poziții de forță. Au pierdut mult din prestigiu, chiar în rîndurile acelor aliați care urmează Statele Unite cît de cît.

Austria a devenit o țară independentă, suverană, avînd o situație de țară neutră asemănătoare cu situația Elveției. Aceasta nu se poate să nu se răsfrîngă asupra situației din Germania Apuseană, din Italia, Franța, nu se poate să nu întărească acțiunile maselor populare pentru destinderea internațională, mai cu seamă în Germania Apuseană — cu toată graba guvernului de la Bonn, de a ratifica acordurile de la Paris — a Americii și a celor care au ratificat aceste acorduri — cu toată proclamația dată de Adenauer, prin care încearcă să provoace entuziasmul în Germania Occidentală, cum că Germania ar fi obținut independența și ar fi devenit stat suveran; dar ce fel de suveranitate poate fi aceasta cînd în Germania Occidentală vin să staționeze puteri străine, iar Germaniei îi este rezervat rolul de instrument principal în planurile imperialismului american în scopul dominației mondiale.

În locul entuziasmului, în locul unei sărbători naționale în Germania Occidentală — după părerea multor comentatori și observatori politici — ratificarea a lăsat impresia unei zile de doliu național, iar masele au răspuns cu o mare răceală, cu rezervă și teamă. Nu numai masele dar și cercuri politice care nu pot fi bănuite de comunism, privesc spre Austria și înțeleg din ce în ce mai mult că politica acordurilor de la Paris înseamnă îndepărtarea Germaniei Occidentale de la calea unificării pașnice a Germaniei într-un stat unit, democrat și iubitor de pace.

De asemenea, Tratatul încheiat la Conferința de la Varșovia, acordul intervenit în chestiunea Austriei, declarația guvernului sovietic, întîlnirea care va avea loc între conducătorii iugoslavi și conducătorii sovietici, la cel mai înalt nivel, acordul cu privire la întîlnirea la cel mai înalt nivel a șefilor guvernelor celor patru mari puteri, corespund stării de spirit generale, încrederii din ce în ce mai mari a popoarelor în scopul destinderii încordării internaționale. Prin ratificarea acordurilor de la Paris, situația în Europa s-a agravat și această stare se va menține dacă nu se va reuși să se zădărnicească aplicarea în practică a acestor acorduri.

Tratatul încheiat la Conferința de la Varșovia este foarte viu comentat în întreaga lume. El este un avertisment pentru ca eventualii agresori să știe că în viață și mai cu seamă în lumea de astăzi se ține seama de cei tari. Dacă ești slab nu te respectă nimeni. Ori acest Tratat tocmai aceasta urmărește să întărească capacitatea de apărare a țărilor lagărului nostru pentru a zădărnici eventualele aventuri din partea unor anumite forțe.

Pe plan mondial se va continua cu mai multă perseverență acțiunea pentru soluționarea pașnică a diferendelor internaționale, pentru un Tratat de asistență mutuală, de securitate colectivă în Europa, pentru dezarmare, pentru interzicerea armelor atomice și a celorlalte arme de exterminare în masă și asta rămîne linia generală, linia centrală a acțiunii.

În ceea ce privește măsurile corespunzătoare, Tratatul de la Varșovia vine să asigure statele participante la această Conferință de a nu fi puse în fața unei surprize, a unor lucruri nedorite. De aici decurg un șir de probleme, de sarcini. Primul grup de sarcini este legat de continuarea luptei pentru pace; al doilea grup este legat de măsurile privind întărirea și apărarea țărilor noastre. În această privință, punctul de vedere al delegației guvernului nostru a fost arătat în Declarația făcută care urmează să fie aprobată de Consiliul de Miniștri.

În sfîrșit, în interior va trebui să supunem acest Tratat în vederea ratificării într-o sesiune a Marii Adunări Naționale; să-i dăm amploarea cuvenită acestei sesiuni, să mobilizăm deputații Marii Adunări Naționale, organizațiile obștești, deputații sfaturilor populare, pentru a face ca situația internațională să fie cunoscută de fiecare țăran, muncitor și intelectual, să fie înțeleasă ca fiecare să devină un partener activ; să creștem nivelul conștiinței cetățenești și simțul de răspundere cetățenesc față de problemele actuale la ordinea de zi. Să mobilizăm intelectualitatea, să o orientăm just, să orientăm organizațiile obștești, oamenii muncii din fabrici, instituții și din sate, astfel încît să nu fie cetățean al RPR care să nu fie cuprins în acest angrenaj, în această mare acțiune de lămurire a opiniei publice, a maselor, cu privire la situația internațională, ca problemelor internaționale la ordinea de zi să le dăm interpretarea corespunzătoare, justă. Să combatem diferite tendințe care pot avea loc în rîndurile diferitelor categorii sociale și în primul rînd a acelor categorii sociale mai susceptibile de a cădea sub influența acțiunilor elementelor dușmane.

Desigur că dușmanul nu doarme, va căuta să minimalizeze rezultatele Conferinței de la Varșovia și rezultatele acțiunilor pe plan internațional al forțelor lagărului nostru, să întunece perspectivele arătate de noi, să slăbească încrederea în forțele lagărului nostru, în regimul nostru și chiar dacă obține numai atitudine de indiferență și atunci ar avea anumite succese, chiar la o anumită parte a populației mai înapoiată din punct de vedere politic și cultural.

Dimpotrivă, prevăzînd cam ce manevre pot întreprinde adversarii noștri putem să preîntîmpinăm, să-i demascăm, în orice caz să luăm poziție activă, curajoasă, deschisă, oriunde, oricînd.

Aceasta este datoria fiecărui om conștient, a fiecărui membru de partid.

Pe linia ministerelor, de asemenea, cadrele cele mai bune din ministere să ia parte activă în acțiunea aceasta de lămurire, de prelucrare a problemelor politicii internaționale, pregătindu-se bine, luînd parte activă, nelăsînd aceasta numai pe seama organizațiilor de partid și sindicale din instituțiile respective. Miniștrii, locțiitorii de miniștri să nu spună «aceasta este treabă de sindicat», să privească puțin mai de sus, întrucît ei cunosc bine problemele internaționale. Este vorba ca cel care activează în domeniul politic, pe linie de partid sau pe linie sindicală, obștească, să se considere un militant, să ia parte, să contribuie activ, să se pregătească bine, temeinic, să-și însușească complet documentele care abundă astăzi; Declarația guvernului sovietic, temele de acolo, mai cu seamă prima parte și concluziile politice ale Declarației guvernului sovietic, sînt de foarte mare importanță. De asemenea, Declarațiile diverselor delegații care au luat parte la Conferința de la Varșovia sînt materiale. Avem un material bogat din care putem să extragem esențialul, orientarea, care să constituie tot atîtea teme pentru conferințe, pentru a lua cuvîntul în adunări alături de activiști pe tărîm social.

Concret, fiecare dintre dvs. va trebui, împreună cu locțiitorii, cu activul ministerului, să aveți ca preocupare toate acestea.

Desigur că aveți în primul rînd sarcinile caracteristice activității ministerului respectiv, dar aceasta nu ne scutește de obligația, ca oameni politici, de a lua parte activă în problemele internaționale, fără să se stînjenească activitatea de conducere, îndrumare și control a ministerelor față de instituțiile în subordine.

Asemenea sarcini se pun tuturor instituțiilor, tuturor organizațiilor obștești, în frunte cu partidul.

Trebuie să arăt că delegațiile au fost foarte bine primite de varșovieni, întîmpinate cu căldură, cu entuziasm.

Cam acestea sînt de spus, în linii mari, despre Conferința de la Varșovia.

Recent Seimul a ratificat Tratatul, urmează și noi să-l supunem spre aprobare Marii Adunări Naționale.

Se propune ca Marea Adunare Națională să fie convocată la 30 mai. Pînă atunci vor fi necesare o serie de măsuri pregătitoare pentru a desfășura, a declanșa o acțiune foarte puternică, prelungită, sistematică, dusă cu perseverență crescîndă, pînă la adunări ale oamenilor muncii în fabrici, uzine, în ministere, adunări ale femeilor, tineretului, ale cetățenilor, convorbiri ș.a.m.d.

Probabil că și unii din dvs. veți fi solicitați să vă pregătiți să luați cuvîntul .

Deci la 30 mai va trebui să aibă loc sesiunea Marii Adunări Naționale, care să ratifice acest Tratat. Probabil că va mai fi și un alt punct la ordinea de zi, bugetul. Aceasta va fi o sesiune de foarte mare importanță.

Cam acestea sînt cele ce vroiam să raportez Consiliului de Miniștri.

Dacă sînt întrebări, eventuale nelămuriri? Ați citit presa, cunoașteți cred pe dinafară tot materialul acesta politic, dar totuși poate că există vreo neînțelegere; pentru clarificare sînt gata să dau răspuns.

Supun aprobării Consiliului de Miniștri, Declarația delegației guvernului român, făcută la Conferința de la Varșovia. *(Consiliul de Miniștri aprobă în unanimitate.)*

Supun la vot propunerea convocării sesiunii Marii Adunări Naționale pentru data de 30 mai 1955, cu ordinea de zi: bugetul RPR și ratificarea Tratatului. *(Consiliul de Miniștri aprobă în unanimitate.)*

Ședința se ridică la orele 19".

3. „Cuvîntarea tovarășului Gh. Gheorghiu–Dej la Marea Adunare Națională

Tovarăși deputați,

Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române supune spre ratificare Marii Adunări Naționale Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre Republica Populară Albania, Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungară, Republica Democrată Germană, Republica Populară Polonă, Republica Populară Română, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și Republica Cehoslovacia, semnat la Varșovia, la 14 mai 1955.

Conferința de la Varșovia a devenit necesară în urma faptului că parlamentele țărilor vest–europene, încălcînd voința și interesele naționale ale popoarelor lor, au ratificat acordurile de la Paris care prevăd refacerea militarismului german și încadrarea Germaniei Occidentale în blocul Atlanticului de Nord. În felul acesta, Germania occidentală se transformă, cu ajutorul SUA, Angliei și Franței, în principalul focar al primejdiei de război în Europa, în forța de șoc a sistemului agresiv al blocului Atlanticului de Nord, dominat de SUA.

În același timp, are loc intensificarea activității forțelor agresive și în alte regiuni ale lumii. În extremul orient continuă provocările SUA în regiunea Taiwanului, în Orientul apropiat și mijlociu se exercită presiuni asupra țărilor arabe în vederea înjghebării unor blocuri militare.

Intrarea în vigoare a Acordurilor de la Paris, îndreptate în mod vădit împotriva statelor iubitoare de pace din Europa, a devenit un fapt de care aceste state nu puteau să nu țină seama.

Poporul român, ca și celelalte popoare reprezentate la Varșovia știe prea bine ce înseamnă renașterea militarismului german care a pricinuit omenirii atîtea pierderi și suferințe.

Conferința de la Varșovia s-a caracterizat tocmai prin preocuparea adîncă și plină de răspundere a tuturor participanților de a stabili măsurile necesare pentru a garanta securitatea statelor iubitoare de pace, a apăra munca pașnică a popoarelor lor și a bara calea agresorului în Europa.

Încă din preambulul Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală semnat la Varșovia, cele opt state europene și-au reafirmat năzuința de a crea un sistem de securitate colectivă în Europa, bazat pe participarea tuturor statelor europene, indiferent de orînduirea lor socială și de stat.

Pentru a înlesni atingerea acestui țel spre care tind toate popoarele Europei, se prevede că în cazul în care în Europa va fi creat un sistem general de securitate colectivă, Tratatul celor opt state europene își pierde valabilitatea.

În Tratat își găsește de asemenea expresia grija și preocuparea pe care o manifestă și pe mai departe statele participante pentru reglementarea problemei germane.

Înfăptuind remilitarizarea Germaniei Occidentale și incluzînd-o în grupări militare agresive, puterile occidentale nesocotesc cu desăvîrșire atît interesele securității popoarelor din Europa cît și interesele naționale ale poporului german, dreptul lui inalienabil la unificare în cadrul unui stat democrat unit. În opoziție cu această tendință, Tratatul celor opt state corespunde întru totul sarcinii unificării cît mai grabnice a Germaniei pe baze pașnice și democratice.

Trebuie subliniat în această ordine de idei declarația făcută la semnarea Tratatului de Otto Grotewohl, președintele Consiliului de Miniștri al RD Germane, prin care se arată că «Guvernul RD Germane pornește de la premiza că Germania reunificată nu va fi legată de obligațiile asumate de o parte sau alta a Germaniei prin diferite tratate și acorduri militaro–politice încheiate înainte de unificare».

De o însemnătate deosebită este articolul 9, prin care se arată că «Tratatul este deschis și altor state, indiferent de orînduirea lor socială și de stat, care sînt gata să contribuie la unirea eforturilor statelor iubitoare de pace în scopul asigurării păcii și securității popoarelor». Și în această privință Tratatul de la Varșovia se deosebește în mod fundamental de alianțele militare din Occident care se izolează de alte țări prin bariere ideologice, economice și de altă natură.

Tratatul de la Varșovia este un tratat cu adevărat pașnic și defensiv, scopurile lui servind în cel mai înalt grad interesele păcii și securității în Europa. Acest Tratat nu amenință pe nimeni, nu este îndreptat împotriva niciunei puteri și a nici unui grup de puteri străine.

În fața popoarelor Europei apar astăzi distinct două tipuri de tratate, corespunzătoare celor două orientări care se afirmă pe arena internațională. De o parte, Tratatul de la Varșovia menit a servi cauza păcii și securității de altă parte, Tratatul Nord–Atlantic al cărui caracter agresiv s-a accentuat și mai mult prin atragerea Germaniei occidentale. Este grăitor în această privință că în zilele conferinței de la Varșovia avea loc la Paris sesiunea Consiliului blocului Atlanticului de Nord. Fiecare sesiune a acestui Consiliu înseamnă noi jaloane pe calea pregătirii războiului. Penultima sesiune a adoptat o hotărîre cu privire la folosirea armei atomice în război, ultima sesiune a consfințit hotărîrea cu privire la reînvierea militarismului german. Nu este oare clar, chiar dacă ne limităm la aceste două fapte, că blocul Atlanticului de Nord este o grupare agresivă?

Conferința de la Varșovia a scos din nou la iveală unitatea desăvîrșită a țărilor lagărului socialist, prietenia și frăția de nezdruncinat ce leagă popoarele acestui lagăr. Unitatea deplină de vederi cu privire la necesitatea încheierii Tratatului și la principiile ce stau la baza lui pe care au manifestat-o participanții la Conferință în tot cursul lucrărilor ei constituie o expresie vie a relațiilor noi fără precedent în istorie ce s-au creat între statele lagărului socialist, relații bazate pe comunitatea de scopuri și interese, pe principiile egalității în drepturi, respectării suveranității de stat și neamestecului în treburile interne.

Tratatul de la Varșovia este un tratat încheiat între state care doresc în mod sincer să se ajute unul pe altul, este un tratat care întruchipează mărețele idei ale prieteniei frățești între popoare libere și egale în drepturi. (...)

Tratatul prevede crearea unui Comandament unificat al forțelor armate care vor fi puse de statele semnatare, potrivit înțelegerii dintre ele, sub comanda acestui comandament.

Conform hotărîrii luate în comun de participanții la Conferința de la Varșovia, în funcția de Comandant suprem al forțelor armate unificate a fost numit Mareșalul Uniunii Sovietice, Konev, bine cunoscut poporului român și celorlalte popoare care își amintesc de importantul său aport la lupta împotriva hitlerismului *(Aplauze)*.

Tratatul de la Varșovia se bucură de sprijinul puternic și hotărît al marelui popor chinez. «Pacea este indivizibilă — a spus la Varșovia reprezentantul Chinei populare, generalul Pîn De–Huai, locțiitor al premierului Consiliului de Stat și ministrul Apărării al

RP Chineze. Dacă pacea va fi încălcată în Europa, dacă agresorii imperialişti vor declara războiul împotriva ţărilor europene iubitoare de pace, guvernul nostru şi eroicul nostru popor de 600 de milioane, împreună cu guvernele şi popoarele ţărilor noastre frăţeşti vor duce lupta împotriva agresiunii pînă la victoria finală». *(Aplauze puternice).*

După cum se vede, Tratatul de la Varşovia are o însemnătate deosebită pentru preîntîmpinarea războiului, pentru apărarea păcii şi securităţii popoarelor. Nu se poate să nu se constate că politica «de pe poziţii de forţă» a fost şi este ineficace în relaţiile cu ţările lagărului socialist.

Tratatul de la Varşovia corespunde în întregime scopurilor şi principiilor Cartei Organizaţiei Naţiunilor Unite. După cum se ştie art. 1 al Cartei proclamă ca ţel primordial «Menţinerea păcii şi securităţii internaţionale şi în acest scop luarea măsurilor colective eficace pentru a preveni şi îndepărta ameninţările împotriva păcii, a reprima orice act de agresiune şi orice încălcare a păcii, şi a realiza, prin mijloace paşnice conform principiilor justiţiei şi a dreptului internaţional îndreptarea sau reglementarea litigiilor sau situaţiilor cu caracter internaţional, care pot duce la o încălcare a păcii». (...)

Tovarăşi deputaţi,

Influenţa pe care hotărîrile Conferinţei de la Varşovia o exercită asupra desfăşurării evenimentelor internaţionale este cu atît mai puternică cu cît în această perioadă în viaţa internaţională s-au impus atenţiei generale o serie de importante iniţiative sovietice care au determinat un puternic curent în favoarea destinderii încordării şi a rezolvării problemelor litigioase pe calea tratativelor.

Opinia publică internaţională a apreciat noile propuneri ale Uniunii Sovietice în problemele reducerii armamentelor, interzicerii armei atomice şi înlăturării primejdiei unui nou război ca o contribuţie din cele mai importante la cauza păcii şi destinderii internaţionale. Corespunzînd intereselor vitale ale popoarelor, aceste propuneri sînt aprobate cu însufleţire de toţi oamenii iubitori de pace de pe întreg globul pămîntesc.

Rezolvarea problemei austriece, realizată din iniţiativa Uniunii Sovietice, este incontestabil un nou şi important succes al politicii de pace şi destindere internaţională. Semnarea la 15 mai de către cele patru mari puteri a Tratatului de stat cu Austria, recunoaşterea deplinei ei suveranităţi, constituie unul dintre cele mai însemnate evenimente internaţionale din ultima vreme. Republica Austriacă devine un stat neutru care nu va participa la nici un fel de blocuri şi nu va permite crearea de baze militare străine pe teritoriul ei.

Exemplul austriac demonstrează cît de falsă şi de tendenţioasă este teza cercurilor agresive din occident cum că pentru statele vest–germane ar exista o singură orientare externă: aderarea la blocul agresiv al Atlanticului de Nord. Exemplul austriac arată că în noile condiţii din Europa aceste state pot evita subjugarea lor politică, economică şi militară de către Statele Unite, că ele pot să se dezvolte în mod independent şi să-şi apere securitatea tocmai prin neparticiparea lor la blocurile agresive iniţiate de imperialiştii americani. De aceea «atracţia irezistibilă» — cum o numeşte presa americană — pe care exemplul austriac o exercită în tot mai multe state din Europa apuseană stîrneşte adînca nelinişte a noilor pretendenţi la dominaţia mondială.

Toate acestea sînt roade incontestabile ale politicii consecvente de pace a Uniunii Sovietice şi a celorlalte state iubitoare de pace. Mai mult ca oricînd ele au un uriaş răsunet în lumea întreagă. Ca rezultat năzuinţa spre pace a popoarelor a devenit atît de generală şi de puternică, cererea lor ca marile puteri să treacă la rezolvarea problemelor internaţionale pe calea tratativelor a devenit atît de insistentă, încît nu mai poate fi ignorată. Tocmai această împrejurare a determinat cercurile guvernante ale SUA care pînă nu de mult au avut o atitudine cu totul nefavorabilă ideii unei conferinţe a şefilor guvernelor marilor puteri să-şi schimbe poziţia şi să declare că sînt de acord cu o asemenea conferinţă.

Dar în loc să tragă concluziile cuvenite de pe urma ultimelor evenimente din Europa şi Asia, şi să vadă că ele au constituit tot atîtea eşecuri ale politicii «de pe poziţii de forţă», aceste cercuri încearcă să prezinte lucrurile ca şi cum ne-am găsi în faţa unor «succese» ale acestei politici. Nu se poate să nu recunoşti că, conducătorii diplomaţiei americane, care şi-au stabilit de mult reputaţia unor oameni care nu se sinchisesc de realitate, de astă dată au întrecut cu mult performanţele lor anterioare. A pretinde că semnarea Tratatului de stat cu Austria este o «victorie» a politicii «de pe poziţii de forţă» într-un moment cînd în urma tratativelor dintre guvernul sovietic şi guvernul austriac şi sub presiunea forţelor sociale din Austria şi a opiniei publice mondiale eşti nevoit să te împaci cu ideea unei Austrii independente şi neutre şi să renunţi la «fortăreaţa alpină» pe care strategii americani contau atît de mult în planurile lor, înseamnă să te pui într-o situaţie de-a dreptul ridicolă.

După cum a reieşit, născocirea despre pretinsa victorie a politicii «de forţă» în Austria a fost necesară inspiratorilor acestei politici pentru a formula pretenţia nu mai puţin ridicolă ca pe ordinea de zi a conferinţei şefilor celor patru guverne să fie trecută problema restabilirii vechilor regimuri în ţările de democraţie populară.

Aceasta constituie o grosolană manifestare a politicii de amestec în treburile interne ale statelor democrat–populare pe care o promovează de peste zece ani cu o încăpăţînare demnă de o cauză mai bună, cercurile guvernante din Statele Unite.

Poporul român, liber şi stăpîn pe soarta sa respinge în mod hotărît această nouă încercare imperialistă a SUA de imixtiune în treburile sale interne. *(Aplauze puternice)*

Chestiunea regimului de stat al României a fost hotărîtă odată pentru totdeauna de poporul român conform voinţei şi intereselor sale şi nici un fel de putere străină nu are căderea să o pună în discuţie.

După cît se pare însă, unele personalităţi oficiale din SUA au pierdut nu numai simţul realităţii, dar şi simţul măsurii. Aceasta o dovedesc între altele, discursurile privind ţara noastră rostite nu demult în incinta parlamentului Statelor Unite demai mulţi deputaţi şi senatori americani. Vorbitorii, străduindu-se să fie în notă cu conducătorii politicii externe a SUA, au mers atît de departe încît au încercat să fixeze şi data la care poporul român ar trebui să aniverseze independenţa de stat, cucerită la 9 mai 1877. Onorabilii congresmeni ar dori să impună o astfel de dată a aniversării independenţei încît ea să coincidă cu o dată care se aniversează astăzi numai în Statele Unite — data urcării pe tron a primului Hohenzollern în România. (...)

Supun Marii Adunări Naţionale spre ratificare Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală între cele 8 state europene, tratat care constituie un important instrument de garantare a securităţii acestor state, de apărare a păcii şi securităţii în Europa. *(Aplauze prelungite. Toţi se ridică în picioare)*“. ■

Ceaușescă sfidează Moscova, hegemonul Tratatului de la Varșovia

România, aliatul rebel

Florin CONSTANTINIU

Constituirea Tratatului de la Varșovia (14 mai 1955) a fost primită de echipa conducătoare din România cu sentimente amestecate. Pe de o parte, ea vedea în noua structură politico–militară un mijloc de consolidare a regimurilor comuniste din Europa de Est, în condițiile incerte, create de moartea lui Stalin și de noul curs — acela al „destinderii“ — lansat de succesorii dictatorului dispărut; pe de altă parte, echipa conducătoare de la București înțelegea să profite de lupta surdă pentru putere de la Kremlin pentru a dobîndi o anumită autonomie în cadrul blocului sovietic.

Marile speranțe

Condițiile păreau să favorizeze această din urmă dorință. Conferința la vîrf, de la Geneva, a celor Patru Mari — URSS, SUA, Marea Britanie și Franța —, desfășurată în zilele de 18–23 iulie 1955, dăduse naștere unor mari speranțe în privința încheierii Războiului Rece. Încheierea cu puțin timp înainte a Tratatului de stat cu Austria (15 mai 1955) era considerată ca o dovadă a posibilității reglementării prin negocieri a tuturor problemelor care despărțeau Estul și Vestul. *Summit*-ul de la Geneva fusese perceput ca un pas înainte în implementarea „politicii de coexistență pașnică a celor două sisteme“ (socialist și capitalist), devenită principala temă a propagandei sovietice. Pentru a dovedi „sinceritatea“ atașamentului ei față de politica de destindere, Moscova a decis reduceri ale efectivelor militare atît ale celor proprii, cît și ale sateliților ei.

În contextul creat de discuțiile privind aceste reduceri, conducerea de la București a hotărît să ridice problema retragerii trupelor sovietice staționate în România. Prezența lor își pierduse orice justificare după încheierea Tratatului de stat cu Austria, întrucît, așa cum se stabilise încă din septembrie 1945, la propunerea Angliei, ele urmau să garanteze securitatea căilor de comunicații cu unitățile militare sovietice, dislocate în Austria, ca forțe de ocupație.

În urma discuțiilor purtate în Biroul Politic al CC al PMR s-a hotărît ca problema retragerii trupelor sovietice din România să fie ridicată de Gheorghiu–Dej cu prilejul vizitei lui N.S. Hrușciov în România, din august 1955. Liderul român (pe atunci, el renunțase la postul de prim–secretar al CC al PMR, trecut lui Gheorghe Apostol, și îl păstrase pe cel de președinte al Consiliului de Miniștri, întrucît la Moscova se hotărîse ca cele două funcții să nu mai fie cumulate de aceeași persoană) s-a eschivat de la sarcina dată de colegii săi și, la rîndul său, i-a încredințat-o lui Emil Bodnăraș.

Deocamdată, nu cunoaștem dacă acest gest a fost determinat de teama lui Dej de a nu-și periclita propria poziție (nu se știa cum va reacționa Hrușciov) sau dacă el a crezut că Emil Bodnăraș, foarte stimat de sovietici pentru vechile sale legături cu Moscova, avea mai multe șanse de a reuși în demersul său.

Precauția lui Gheorghiu–Dej a fost justificată. Hrușciov — după propria mărturie — și-a ieșit din fire la auzul propunerii de a retrage trupele sovietice din România, astfel că propunerea a fost abandonată. (În aprilie 1956,cînd, în urma Congresului al XX-lea al PCUS, Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi au încercat răsturnarea lui Gheorghiu–Dej, cererea de retragere a trupelor sovietice din România a fost apreciată de Biroul Politic al CC al PMR ca fiind greșită!).

Teama lui Dej

Revoluția ungară (23 octombrie–4 noiembrie 1956; v. *„Dosarele Istoriei“, nr. 1, 1996*) a dat, pe de o parte, prilejul lui Gheorghiu–Dej de a-și arăta zelul față de hotărîrea Kremlinului de a reprima cu forța militară lupta pentru libertate a poporului ungar, dar, pe de altă parte, liderul de la București a înțeles că brațul lung al Moscovei îl putea înlătura tot atît de ușor cum îi înlăturase pe Rákosi, Gerö și Nagy, dacă interesul ei o cereau.

Plecarea trupelor sovietice din România era condiția indispensabilă pentru garantarea în funcția de lider suprem a lui Gheorghiu–Dej în România, cu atît mai mult cu cît el era ostil curentului de destalinizare promovat de Hrușciov.

Atingerea acestui obiectiv nu a fost rezultatul unei abilități diplomatice a lui Gheorghiu–Dej; șansa lui a constat în interesul lui Hrușciov de a relua politica de destindere cu Occidentul — întreruptă de intervenția militară a URSS în Ungaria — și de a restructura cheltuielile militare prin alocarea de fonduri masive pentru construcția de rachete. Retragerea trupelor sovietice din România răspundea acestor două cerințe ale politicii lui Hrușciov. Încetarea prezenței militare sovietice în România putea să apară drept o măsură în direcția destinderii Est–Vest, fără să afecteze interesele strategice ale URSS (România nu avea frontiere cu vreo țară capitalistă; în același timp, readucerea unităților dislocate în România în interiorul frontierelor sovietice atrăgea după sine o reducere a cheltuielilor reclamate de întreținerea lor, ceea ce elibera fonduri pentru dezvoltarea arsenalului de rachete).

Plecarea militarilor sovietici din România, în mai–iunie 1958, a creat premisa de bază pentru distanțarea de Moscova a echipei de la București. La originea acestei politici nu s-a aflat percepția corectă a interesului național, ci percepția corectă a interesului *leadership*-lui de la București de a restrînge sau chiar de a elimina mijloacele de care dispunea Moscova pentru a-l înlocui. Pe măsură însă ce noua elită politică s-a consolidat, ea a început să-și identifice interesele cu cele ale țării asupra căreia își exercita puterea și, astfel, efortul de emancipare de sub autoritatea Kremlinului a căpătat un sens național.

Criza provocată de instalarea rachetelor sovietice în Cuba, în toamna anului 1962, a arătat conducerii de la București că România putea fi antrenată în confruntarea militară dintre cele două superputeri, fără ca măcar să fi fost consultată sau chiar informată. Iată de ce, la 4 octombrie 1963, Corneliu Mănescu, ministrul de Externe al României, l-a informat confidențial pe secretarul de Stat al SUA, Dean Rusk, că, în cazul unei confruntări militare între URSS și SUA ca urmare a unei crize de tip cubanez, România era hotărîtă să păstreze neutralitatea *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 1/6, 1997)*. Se producea, astfel, o gravă fisură în Tratatul de la Varșovia.

Conducerea de la București a utilizat cu maximă abilitate ruptura dintre cei doi coloși ai lumii comuniste: URSS și China. Prezentîndu-se ca mediatori „imparțiali", liderii români au avut discuții cu cei chinezi în cursul cărora ambele părți s-au plîns de practicile „hegemoniste" ale Kremlinului.

„Declarația din aprilie" 1964 a fost o adevărată cartă a autonomiei pe care PMR și România o dobîndiseră în cadrul Tratatului de la Varșovia. Ecoul internațional al acestui document a fost foarte puternic. Ambasadorul Franței la Varșovia, Pierre Charpentier, a declarat: „Am savurat, pur și simplu, Declarația. E formidabilă ca document și, dacă nu i-ar lua puțin în răspăr pe capitaliști, ar merita să fie editată în Occident într-un tiraj mare. Consider că fiecare cuvînt din acest document are o greutate deosebită".

Poziția specifică a României în Tratatul de la Varșovia — caracterizată în țările anglofone ca fiind aceea de „maverick" (persoană neînregimentată politic sau care nu urmează consemnele politicii ale partidului din care face parte) — a atras atenția generalului de Gaulle, el însuși un „maverick" în NATO. De Gaulle ar fi vrut să încurajeze Polonia și România pentru a se angaja pe calea afirmării propriei identități în blocul sovietic, un fel de acțiune simetrică a politicii Franței în blocul american. El nu intenționa însă — în ciuda celor afirmate de generalul–defector ceh Jan Sejna — să încurajeze o deprindere a celor două țări de URSS; în ultimă instanță, adversar al hegemoniei americane, generalul de Gaulle voia o „Europă de la Atlantic la Urali", a cărei realizare depindea de bunele relații dintre Paris și Moscova. În timp ce polonezii s-au grăbit să-i informeze pe sovietici de avansurile

Buçurie de fațadă: N. Ceaușescu — înfățișat aici și în p. 58 și 60 alături de alți reprezentanți ai conducerii de partid și de stat, printre care I.Gh. Maurer, în stînga, și A. Drăghici, în dreapta — la o întrunire publică organizată, la București, în onoarea șefului de Stat Major al Tratatului de la Varșovia aflat în vizită în RSR

generalului, românii au păstrat secretul (spionajul sovietic şi cel cehoslovac au obţinut însă informaţii despre conţinutul discuţiilor franco–române). Comportarea Bucureştiului era în vădit contrast cu atitudinea obedientă faţă de Kremlin a celorlalţi membri ai Tratatului de la Varşovia.

O politică a îndrăznelii

Cursul independent al politicii României s-a consolidat şi amplificat după ce lui Gheorghiu–Dej i-a succedat Nicolae Ceauşescu, în 1965. Imediat, în anul următor, România a cerut o modificare radicală a structurilor de comandă ale Tratatului de la Varşovia, afirmînd — arată generalul Jan Sejna — că pactul „nu era o organizaţie de egali, ci un fief al Uniunii Sovietice" şi că „aşa–numitul «Comandament Unit» al pactului nu exista, el fiind pur şi simplu Marele Stat Major sovietic". România cerea separarea Comandamentului Unit al pactului de Înaltul Comandament Sovietic; prezenţa cîte unei echipe de ofiţeri din fiecare stat membru în Comandamentul Unit, subordonarea comandantului–şef şi a şefului Statului–Major ai trupelor Tratatului de la Varşovia faţă de Comitetul Politic Consultativ al alianţei şi dreptul fiecărui stat membru de a menţine forţe militare proprii, în afara sferei de comandă a pactului.

Puşi în dificultate de propunerile româneşti, sovieticii au cerut — potrivit generalului Jan Sejna — cehoslovacilor şi ungurilor să prezinte contrapropuneri pentru a le bloca pe cele ale Bucureştiului. În stadiul actual al documentării, nu cunoaştem desfăşurarea ulterioară a discuţiilor. „Aliatul disident", cum a fost numită România, şi-a marcat individualitatea politică printr-un şir de gesturi spectaculoase (menţinerea raporturilor diplomatice cu Israelul, după „Războiul de şase zile", cînd celelalte ţări ale Tratatului de la Varşovia le-au rupt; recunoaşterea RFG şi stabilirea de relaţii diplomatice cu Bonn-ul, spre marea iritare a Moscovei şi a sateliţilor ei) care au culminat cu condamnarea curajoasă a invadării Cehoslovaciei de către URSS, Polonia, RDG, Bulgaria şi Ungaria (1968). Vizita preşedintelui SUA, Richard Nixon, în România în anul următor — prima vizită a unui preşedinte american într-o ţară comunistă — a consacrat poziţia distinctă a României în cadrul blocului sovietic. Hélène Carrère d'Encausse, mare specialistă în problemele URSS, considera, în 1983, că România este singurul stat din zona de influenţă a URSS care s-a ridicat de la situaţia de satelit la aceea de stat independent.

După lansarea politicii de reformă de către M. S. Gorbaciov, Nicolae Ceauşescu, incapabil de o gîndire imaginativă, înnoitoare, s-a opus cu înverşunare noii orientări a Kremlinului, ajungînd să-şi renege propriile-i poziţii şi să ceară o intervenţie a Tratatului de la Varşovia în Polonia cînd, în fruntea guvernului, a ajuns un necomunist. La reuniunea pactului din 4 decembrie 1989, el a cerut URSS să-şi exercite influenţa în ţările socialiste cuprinse de febra schimbărilor.

Regimurile comuniste din Europa şi Tratatul de la Varşovia erau însă condamnate şi nimic nu le mai putea salva. Nu este exclus însă ca sfîrşitul sîngeros al lui Ceauşescu să se explice prin faptul că a cutezat să sfideze Moscova. ■

„Decalajul dintre răspîndirea noului umanism care promite *perestroika* şi înverşunarea ideologică a lui Ceauşescu este atît de mare încît, în toamna lui 1989, nimeni nu mai ascultă ce spune tiranul ajuns de rîsul lumii. Dar mesajul este limpede: Bucureştiul ia locul Moscovei slăbite şi acest crez românesc convine, desigur, elementelor conducătoare din Rusia. Salvarea internaţionalismului socialist trece printr-o întărire a Pactului de la Varşovia. Această cerinţă este avansată de fratele lui Ceauşescu, Ilie Ceauşescu, vice–ministru al Apărării. Mesajul are o dublă destinaţie: el este adresat Moscovei şi armatei române care trebuie să se simtă răsplătită. Ilie Ceauşescu declară: «În ciuda unor progrese înregistrate în domeniul dezarmării, Blocul NATO îşi modernizează tehnica de luptă şi armamentele, ceea ce constituie un pericol permanent pentru socialism şi securitatea popoarelor». Şi continuă: «Armata va avea întotdeauna un rol de cea mai mare importanţă în apărarea cuceririlor revoluţionare ale popoarelor, a independenţei şi suveranităţii naţionale a societăţii noastre socialiste»".

(Catherine Durandin, *Istoria românilor,*
Iaşi, Institutul European, 1998, p. 361–362)

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

„Calea de realizare a unității nu trebuie să fie un organ suprastatal”

„Stenograma ședinței Prezidiului Permanent al CC al PCR, din ziua de 16 februarie 1966

La ședință participă tovarășii: Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici. Au fost invitați tovarășii: Paul Niculescu–Mizil, Gogu Rădulescu, Mihai Dalea, Corneliu Mănescu, Vasile Vlad, Mircea Malița. Ședința a început la ora 10,30.

Tov. Mircea Malița: Consfătuirea adjuncților miniștrilor Afacerilor Externe, din țările participante la Tratatul de la Varșovia, care a avut loc la Berlin, a ținut trei zile: 10, 11 și 12 februarie *(1966, n.n.)*.

Consfătuirea a început printr-o expunere mai largă a ministrului Afacerilor Externe al RD Germane, Winzer, care a arătat că actuala situație internațională determină necesitatea unei intensificări a unității țărilor socialiste; a citat pe larg situația din Vietnam; a descris acțiunile RFG; într-o frază, a amintit și despre Republica Populară Chineză — aceasta a fost singura referitoare la RP Chineză în cursul întrunirii —, menționînd că politica acesteia nu duce la o întărire a unității țărilor socialiste. Aceasta a fost introducerea care a jucat rolul unui moment politic general, după care au început discuțiile.

Joi, 10 februarie, s-a făcut expunerea punctelor de vedere scrise, pregătite înainte de întrunire. Discuțiile au început prin cuvîntarea lui Iliciov, care a afirmat, revenind și insistînd asupra acestei idei că «situația este coaptă» pentru a se face pași importanți în direcția elaborării unor măsuri concrete de perfecționare a mecanismului și structurii Tratatului de la Varșovia.

Încă de la formularea ordinii de zi, care prevedea că întîlnirea are rolul de a elabora măsuri de perfecționare a mecanismului și structurii organizației Tratatului de la Varșovia, delegația noastră a spus că, în înțelesul pe care îl dă acestei reuniuni, ceea ce este primordial este schimbul de vederi, iar dezbaterea mecanismului și structurii nu trebuie să însemne o restrîngere a unei chestiuni mai largi, aceea a îmbunătățirii activității în cadrul Tratatului. Altfel, cum era propusă ordinea de zi, întrunirea era orientată spre crearea de organe în cadrul Tratatului de la Varșovia. A fost acceptată formularea delegației noastre, privind precizarea că obiectivul ședinței este un schimb de vederi.

Iliciov a spus că nu prezintă un document precis, scris, însă în linii mari va descrie felul cum vede guvernul sovietic metodele și măsurile ce trebuiesc luate.

În primul rînd, elaborarea unui statut, care să fixeze componența și funcțiunile Comitetului Politic Consultativ. Ar urma să fie prevăzute problemele de aplicare a Tratatului de la Varșovia, cele legate de capacitatea de apărare și forțele unite, numirea Comandantului Suprem și a Secretariatului General, organizarea de comisii permanente și alte organisme care să se ocupe de probleme specifice. A insistat ca nivelul de reprezentare la sesiunile Comitetului Politic Consultativ să fie cel încetățenit în ultimii 10 ani, la nivelul cel mai înalt, adică primii–secretari ai partidelor și șefii de guverne. A spus că la întrunirile Comitetului trebuie să participe și Comandantul Suprem, șeful Statului Major și Secretarul General. Ședințele ordinare s-ar ține o dată pe an, iar cele extraordinare la cererea guvernelor, adică fiecare țară să aibă dreptul să ceară convocarea Comitetului, în probleme de interes comun. Problema unanimității a fost tratată de Iliciov succint, în sensul recunoașterii ei și anume ca hotărîrile să se ia prim punerea de acord a statelor. Comisia permanentă pentru politica externă a fost considerată ca un lucru hotărît în 1956. Aici ne putem face autocritica — a spus el — că nu am adus la îndeplinire cele hotărîte atunci. Comisia ar urma să realizeze consultări din sarcina Comitetului Politic Consultativ sau la cererea statelor. Iliciov propune ca întrunirile obișnuite, cu periodicitate fixă, să aibă loc de două ori pe an. În sarcinile Comisiei permanente intră și urmărirea și aplicarea măsurilor luate de Comitetul Politic Consultativ. Ea are posibilitatea să-și creeze organe temporare, auxiliare.

Iliciov a vorbit apoi despre Secretariat, în sarcinile căruia a enumerat și funcția de reprezentare față de alte organisme internaționale și state nemembre ale Tratatului, precum și aceea de depozitar al acordurilor internaționale care se încheie de către statele membre.

În cuvîntările care au urmat, au fost foarte mici variațiuni față de schița prezentată de Iliciov. Delegația ungară a mai adăugat propunerea ca ședințele Comitetului Politic Consultativ să se țină în luna ianuarie. Delegația cehoslovacă a spus că pentru buna funcționare a organizației și a Secretariatului, este necesar un acord cu privire la imunitățile personalului, precum și un acord între organizație și țara ce găzduiește Secretariatul. Polonezii au cerut ca ședințele Comitetului Politic Consultativ să nu aibă loc o dată pe an, ci de două ori pe an.

Sediul a fost propus la Moscova, urmînd să existe cîte un reprezentant al fiecărui stat pe lîngă secretarul general.

Toți ceilalți participanți au arătat că înțeleg îmbunătățirea metodelor de muncă prin intrarea în funcțiune a unui organism cu o schemă foarte mare, cuprinzînd un Secretariat cu aproape 100 de persoane, un secretar general cu atribuții largi, care să poată convoca din inițiativă proprie pe miniștrii Afacerilor Externe sau Comitetul Politic Consultativ. Delegația bulgară a avut rezerve în privința regulei unanimității, pentru că, după părerea ei, trebuiesc luate unele măsuri și fără acordul fiecărei țări.

În prima zi, în care s-au ținut două ședințe, intervenția făcută de delegația noastră, constînd din textul bine pregătit de acasă, a avut meritul de a răspunde la toate problemele puse, în sensul că a prezentat argumentele pe care se întemeiază poziția noastră față de secretariatul unit, comisia permanentă și statutul care nu se justifică. De asemenea, textul sublinia inutilitatea acestor organisme, neconformitatea lor cu prevederile Tratatului de la Varșovia, neconformitatea lor cu sistemul de principii care stau la baza relațiilor între țările socialiste. În felul acesta, a fost expus punctul nostru de vedere, așa cum a fost formulat în cuvîntarea elaborată și aprobată de partid.

În ziua de 10 februarie, seara, reprezentanții la consfătuire au fost invitați la un cocteil la ambasada sovietică, urmat de un film, unde a participat și Ulbricht. Gazdele și sovieticii au vrut să prezinte cît mai public întîlnirea aceasta. Remarc acest lucru pentru că și masa pe care a dat-o Winzer a avut loc la un restaurant public. Se putea vedea bine că există o întîlnire. Am auzit că au apărut știri în presa occidentală în legătură cu întîlnirea din cadrul Tratatului de la Varșovia.

Într-o întrevedere cu Iliciov, în aceeași zi, acesta mi-a spus că intervenția română se deosebește de punctul de vedere al celorlalți. Altfel au înțeles sovieticii punctul de plecare la aceste lucrări, premisa fiind acordul de a redacta documente de bază ale noilor organisme. Ei înțeleseseră că această sarcină este în asentimentul partidelor și guvernelor țărilor participante la Tratatul de la Varșovia. În ceea ce privește partea română — a menționat el —, spune de trei ori nu: nu la Secretariatul unit, nu la Comisia permanentă, nu la Statut.

Am răspuns că cele trei chestiuni la care se referă el nu sînt decît trei formule din cuprinsul unor probleme mai mari: îmbunătățirea contactelor, a consultărilor și pregătirea mai bună a ședințelor Comitetului, probleme la care spunem de trei ori da.

Iliciov a spus că propunerile române dau înapoi chiar față de ceea ce s-a acceptat în 1956. Dacă vrem să prezentăm propuneri ar trebui să le dezvoltăm, odată ce ei au înfățișat mai larg pe ale lor. Am fost de acord să întreprindem împreună dezvoltarea acestor idei, odată ce propunerile noastre sînt luate ca puncte de plecare. Iliciov a afirmat că mandatul său nu este decît acela de a lucra la Statut și la regulile noilor organisme.

Partea sovietică — a spus Iliciov — s-a așteptat să existe discuții cu noi, dar numai în chestiunea redactării prevederilor Statutului sau cu prilejul enumerării diferitelor sarcini ale Secretariatului, dar nu la chestiunea în sine.

A spus că un pas însemnat a fost făcut în acceptarea regulii unanimității, dar nu toți reprezentanții sînt încă de acord în această privință, ca de exemplu delegația bulgară.

În aceeași discuție cu Iliciov, el a afirmat că s-ar putea eventual renunța la unele chestiuni care întîmpină obiecții: să nu zicem Secretariat Unit, dar nici «vagabond» să nu fie; comisiei să nu-i zicem Comisie, dacă ne supără termenul, iar Statutului să-i spunem reguli. În legătură cu sediul, dacă nu vreți Moscova, să fie București, a sugerat el. Am înțeles că ceea ce consideră esențial partea sovietică este faptul că dacă regula acordului unanim se menține pentru hotărîrile Comitetului Politic, consultările în schimb să poată fi convocate și ținute cu un anumit automatism, să existe consfătuiri precise la anumite date, iar pentru cele extraordinare să se convină că la cererea unui stat, celelalte să participe, fără obiecții. Am văzut că această cerere formează ceea ce este mai important din întregul sistem al schiței prezentate.

Într-o discuție neoficială cu Naskovski, acesta a spus că nimeni nu ține mai mult la democrație și independență ca Polonia, dar ei se gîndesc la toată această schemă de organizare dintre țările socialiste ca un mijloc de întărire a democrației. Acum nu avem un loc unde să ne întîlnim și unul nu știe de acțiunile celuilalt. Dacă am avea o formă mai bună de contacte, ne-am putea asculta unii pe alții și acțiunile ar fi rezultatul unor deliberări comune. Naskovski a arătat în conversația din afara ședinței înțelegerea chiar pentru ideea ca Secretariatul să fie asigurat prin rotație de țările membre, cu condiția să aibă o arhivă a sa, o anumită permanență și un corp de funcționari internaționali, lăsînd să se înțeleagă că s-ar putea renunța la unele din atribuțiile propuse inițial. Bineînțeles, acesta era numai un schimb de vederi, în care vroia să se indice că dacă ideea permanenței și continuității este acceptată, propunerile noastre ar putea fi luate în considerație. (...)

Cînd s-a discutat protocolul, delegația noastră a susținut că acesta trebuie să redea fidel ceea ce fiecare delegație consideră că este esențial pentru poziția ei și a dat un text, cerînd să fie inclus în protocol. Acest text cuprindea un rezumat corespunzător al poziției noastre. Trei pasaje însă au făcut obiectul unor vii discuții în comisia de redactare și, apoi, în ședința plenară. Cele trei puncte care au provocat obiecții au fost referirile la excluderea Albaniei, la principiul elaborării politicii externe de către fiecare stat și la neconformitatea propunerilor celorlalte delegații cu Tratatul de la Varșovia. S-a susținut că chestiunea albaneză nu se leagă de ordinea de zi. Dacă insistăm, pentru pasajul nostru, ei propun un text mai larg, cu poziția celorlalte șase delegații și care să cuprindă eforturile făcute pentru a atrage Albania la lucrările Comitetului. Noi am spus, din nou, că se discută despre nivelul de participare și că o eroare comisă în acest domeniu trebuie îndreptată.

La chestiunea elaborării politicii externe de către fiecare stat, s-a spus că de ce să se treacă acest principiu, cînd s-a afirmat la începutul protocolului că totul decurge pe baza suveranității, că este un lucru de care nu mai este nevoie și o repetiție inutilă. Delegatul german a spus că insistența asupra acestui principiu ar putea să jignească unele guverne, care ar putea-o considera ca o aluzie la faptul că ele nu ar acționa în baza acestui principiu. Iliciov a spus că dacă această idee ar apare *(sic!)* numai la redarea poziției delegației noastre, ar însemna să se considere că ceilalți n-au fost de acord cu ea. Noi am propus ca ea să fie scoasă de la poziția română și să fie trecută ca o idee de bază, valabilă pentru toți. Nu s-a dat curs acestei propuneri.

A treia obiecție s-a referit la afirmația noastră că propunerile privind Statutul, Secretariatul Unit și Comisia politică permanentă nu sînt în conformitate cu Tratatul de la Varșovia. Noi am spus că nu numai că nu sînt în conformitate cu Tratatul de la Varșovia, dar ele înlocuiesc prevederile sale, creînd structura unei noi organizații. Acestea constituie un fel de părăsire a Tratatului de la Varșovia. Unii reprezentanți afirmaseră că Tratatul de la Varșovia a corespuns unei anumite etape a colaborării între țările socialiste. De atunci s-a adîncit colaborarea economică și militară, însă pe linie politică am rămas în urmă și acum este copt momentul pentru un pas în această direcție. Ca răspuns la poziția noastră, s-a întocmit un text din care reieșea că propunerile celor șase delegații sînt în conformitate cu Tratatul de la Varșovia și respectă suveranitatea. Cu toate acestea, nu au insistat asupra textelor lor, ci au spus că nu sînt în măsură să semneze protocolul cuprinzînd poziția noastră în cele trei puncte de mai sus.

Fischer, pentru a «ușura» ședințele, a prezentat un al doilea protocol, pus de acord cu ceilalți. Acesta era scurt, de o pagină, care avea următoarele patru idei: ședințele s-au ținut asupra mecanismului și structurii Tratatului; schimbul de păreri a fost util, iar ca alternative au fost propuse cîteva adjective: constructiv, semnificativ etc.; că *(sic!)* comisia însărcinează delegațiile să raporteze guvernelor lor în privința lucrurilor care s-au petrecut și, în sfîrșit, că este necesară o nouă întîlnire.

Noi am spus că nu vedem necesitatea acestui protocol, dar dacă totuși vrem să înregistrăm că această întrunire a avut loc, să facem un protocol strict faptic. De asemenea, tema întîlnirii nu este elaborarea mecanismului și structurii Tratatului de la Varșovia, ci îmbunătățirea activității acestuia, iar raportarea către guverne nu decurge din hotărîrea luată aici, ci este o sarcină a fiecăruia dintre noi. În privința unei noi întruniri, am spus că este o chestiune pentru care nu avem mandat și nu o putem deci include în protocol.

Atunci, a rămas ca textul să înregistreze că schimbul de păreri a avut loc asupra îmbunătățirii activității Organizației Tratatului de la Varșovia (a Comitetului Politic Consultativ), deci nu asupra tuturor problemelor și delegațiile vor raporta conducerilor de partid și de stat, nu ca o sarcină dată de întrunire, ci ca o constatare. Cu acestea lucrările s-au terminat.

Din discuțiile care au avut loc, în special sîmbătă, am văzut că a predominat teama că partea română n-ar vrea să continue aceste discuții. În privința aceasta, am crezut că nu ține de atribuțiunile delegației să facă nici un fel de avans pentru viitor. Cu cît lăsăm mai multă incertitudine în privința a ceea ce se va întîmpla în viitor, cu atît apărea la celelalte delegații ideea că ar trebui să vină cu o nouă bază de discuții, care să țină seama și de părerea noastră.

Am simțit uneori tendința ca poziția noastră să fie tratată ca obstrucționistă, izolată. Proiectul de protocol trata pe deoparte pe cei șase și separat România. De multe ori au vrut să spună că ei au venit cu lucruri pozitive și noi am introdus polemici. Aceasta a afirmat-o Naskovski. În răspunsul nostru, am spus că divergențele de păreri nu înseamnă polemică și că părerile trebuie respectate ca atare. Am încercat prin toate mijloacele ca această izolare să nu fie fundamentată. În realitate, schimbul de vederi nu s-a terminat din pricina noastră. Noi eram gata să continuăm; în fond, ceilalți reprezentanți nu s-au pronunțat asupra propunerilor noastre. Protocolul noi eram pregătiți să-l semnăm, dar celelalte delegații nu au vrut să-l semneze. La sfîrșitul reuniunii, ei au spus că, eventual în 10 zile, ar fi indicat ca pe o bază nouă care ar rezulta din acest prim schimb de vederi să continue contactele și discuțiile. Aceasta este, în linii mari, desfășurarea.

Protocolul strict faptic a consemnat cine s-a întîlnit la Berlin pentru schimb de vederi în problema îmbunătățirii activității din cadrul Tratatului și faptul că vor raporta conducerilor lor. Protocolul a fost semnat de președintele Comisiei — Fischer.

Tov. Emil Bodnăraș: Au circulat acolo alte documente?

Tov. Mircea Malița: Nu, în afara proiectelor de protocoale. Aș vrea să adaug că au fost trei întruniri organizate, în fiecare zi cîte una. Prima a fost la ambasada sovietică, unde s-a dat un film cu caracter antifascist, un documentar despre Hitler; a doua, masa lui Winzer; și a treia, un cocteil tot la ambasada sovietică, unde s-a dat un film tot pe tema războiului antifascist. Ulbricht a vorbit cu reprezentanții care au participat la primul film dat la ambasada sovietică. El s-a întreținut cu fiecare reprezentant al delegației și astfel a avut o conversație și cu mine. A spus că își aduce aminte cu plăcere de vizita făcută la București. S-a interesat de tovarășul Ceaușescu, i-a transmis salutările sale. El s-a referit și la discuțiile care au avut loc în timpul congresului *(al IX-lea al PCR, din iulie 1965 — n.n.)*. Pe urmă, a venit vorba de Berlin, spunînd: aici se trage cu pușca; aici este un loc critic, frontul este încă deschis. După ce a arătat situația deosebit de grea în care se găsește, a spus că noi sîntem în inferioritate față de occidentali. RF Germană folosește NATO, ne rîde în nas, în timp ce noi nu putem organiza nici consultări. El spunea că trebuie să avem un loc unde să știm să ne adresăm imediat, un punct unic. Să avem un secretar general și cînd se ivește o problemă să știm toți unde să mergem. A mai spus: acum, noi ne înțelegem cu sovieticii în privința unor chestiuni urgente, sînt lucruri care rezultă din mișcările de trupe care au loc; România și Bulgaria, de exemplu, pot să rămînă în afara acestor informații, dacă nu avem un loc comun. I-am răspuns scurt, cu politețea necesară.

Tov. Chivu Stoica: Totuși, cum s-a numit întrunirea aceasta?

Tov. Mircea Malița: Consfătuire și noi am acceptat ca Fischer să fie președinte. Noi am spus tot timpul că este o reuniune consultativă. Și la alte întruniri s-a procedat în același fel.

Tov. Chivu Stoica: Ulbricht pleda pentru aceeași teză cu Iliciov?

Tov. Mircea Malița: Într-un sens, chiar mai mult. În fond, nu erau decît variațiuni minime, de mică însemnătate față de Iliciov.

Tov. Chivu Stoica: Înseamnă că au discutat și se pusese de acord.

Tov. I. Gh. Maurer: Eu cred că activitatea desfășurată la Berlin de către tovarășul Malița este o activitate foarte bună. Punctul de vedere exprimat acolo este punctul de vedere stabilit aici, dar ceea ce a făcut foarte bine este modul cum a putut să înfățișeze punctul acesta de vedere în cadrul dezbaterilor, care totuși, după părerea mea, a fost destul de delicat, destul de dificil pentru că acesta se contrapunea punctului de vedere ale *(sic!)* celorlalte delegații. Mie mi se pare că noi trebuie s-o socotim bună și să aprobăm activitatea delegației noastre la această consfătuire.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Eu sînt de acord că tovarășii s-au achitat bine de sarcini și cred că trebuie subliniat, îndeosebi, accentul pus de tovarăși pe latura constructivă a problemelor, ceea ce este de altfel o realitate. Acest lucru se pare că a pus celelalte delegații în situația de a cere să meargă acasă să se consulte și să avanseze părerea că asupra problemelor acestea trebuie discutat, ceea ce este un lucru bun. Așa că, din acest punct de vedere, și eu consider că s-a lucrat bine. Preocuparea noastră pentru viitor trebuie să fie de a acționa în așa fel încît să reușim să convingem că calea de realizare a unității nu trebuie să fie cu un organ suprastatal, ci sînt alte căi pentru aceasta. (...)". ■

(Document comunicat
de Constantin MORARU,
Arhivele Naționale Istorice Centrale)

„Dosarele Istoriei“ în dialog cu cititorii

● **Florin Danciu,** Bucureşti. Aveţi perfectă dreptate! În articolul respectiv, publicat în nr. 2(30)/1999, în fotografia cu pricina este înfăţişată, într-adevăr, **românca** Irina Burnaia, cea despre care ne furnizaţi o serie de date deosebit de importante, reluate din volumul *Amazoanele cerului*, datorat comandorului de aviaţie V. Firoiu şi apărut, în 1980, la Ed. Albatros. Mulţumim pentru precizări şi sperăm ca şi în continuare — aşa cum dumneavoastră ne scrieţi — să fiţi la fel de satisfăcut de modul cum sînt înfăţişate chestiunile de istorie în revista noastră.

● **Florian Olteanu,** Constanţa. Ne scrieţi că vă interesează „problemele referitoare la istoria Balcanilor, îndeosebi a fenomenelor care stau în spatele evenimentelor istorice“ şi că, de asemenea, vă preocupă „problematica romanităţii orientale“. Mergînd pe firul acestor preocupări, onorabile din toate unghiurile de vedere, aţi întreprins — cum o dovedeşte şi documentarul remis redacţiei noastre — o cercetare a literaturii de specialitate demnă de profesioniştii genului. Felicitările noastre şi ţineţi-o tot aşa! Aşteptăm şi pe viitor să ne ţineţi la curent cu rezultatele propriului efort depus în descifrarea tainelor trecutului.

● **Dan Prodan,** Botoşani. Rîndurile dumneavoastră ne-au mers drept la inimă. Sîntem onoraţi de faptul că avem în dvs. — care sînteţi „profesor de istorie şi doctorand în ultima etapă (a susţinerii publice a tezei de doctorat), în specializarea istorie medie şi modernă universală, turcologie, la Universitatea din Bucureşti“ —, după cum singur menţionaţi, „un cititor pasionat al «Dosarelor Istoriei»“ şi care, în plus, are colecţia completă a publicaţiei noastre. Propunerea pe care ne-o faceţi de a anunţa tematicile viitoarelor numere este binevenită şi ea, evident, nu constituie nici un „secret de serviciu“. În privinţa viitoarei colaborări cu noi, aşteptăm să ne contactaţi la redacţie. În acest fel, vă vom putea pune în legătură şi cu apropiatul nostru colaborator despre care vă interesaţi.

● **Nicolae Silagi,** Timişoara. Redacţia vă va expedia, în cel mai scurt timp, pe adresa personală nr. 5(21)/1998 al revistei. Din motive care ne scapă, nu am primit plicul expediat de dvs. şi în care menţionaţi că aţi pus contravaloarea numărului respectiv de revistă. Consolarea pentru mica pierdere va fi primirea gratuită a exemplarului solicitat.

● **Nicolae Spântulescu,** com. Dumbrăveni, jud. Vrancea. Cităm din mişcătoarea dvs. scrisoare: „Sînt profesor pensionar şi posed întreaga colecţie a revistei «Dosarele Istoriei», revistă care m-a făcut să pătrund în adevăratele taine ale istoriei neamului nostru şi să mă scutur de zgura minciunilor pe care le învăţasem în şcoală. Am legat colecţia pînă acum în două volume, pe care le împrumut spre lecturare unor săteni serioşi şi îndrăgostiţi de istorie“. Ne rugaţi să vă expediem nr. 2(30), 1999, în posesia căruia n-aţi mai putut intra. Pentru noi, rugămintea dvs. este ordin — veţi primi gratuit numărul respectiv.

● **Raluca Biscărean,** Hunedoara. Sînteţi norocoasă! Mai avem cîteva exemplare disponibile din nr. 2(30), 1999, aşa încît unul dintre acestea vă va fi expediat. Lectură plăcută, dumneavoastră şi întregii familii, în numele căreia ne scrieţi.

● **Corneliu Cozoroc,** Hunedoara. Am primit ambele scrisori. Pentru nr. 2(30), 1999 — nici o problemă, o să vi-l expediem. Totodată, solicitaţi nr. 1 la 7 inclusiv. Probabil, vă referiţi la numerele din 1996. Acestea sînt demult epuizate. Singura soluţie rămîne, aşadar, să le procuraţi de la un alt cititor care le are disponibile şi care vă poate contacta la adresa : B-dul Dacia, nr. 7, bl. A 2-1, sc. B, et. 3, ap. 42, Hunedoara 2750, jud. Hunedoara. În altă ordine de idei, am reţinut propunerea dvs. privitoare la un „dosar“ despre guvernele şi partidele politice ale României din perioada 1859–1916. ■

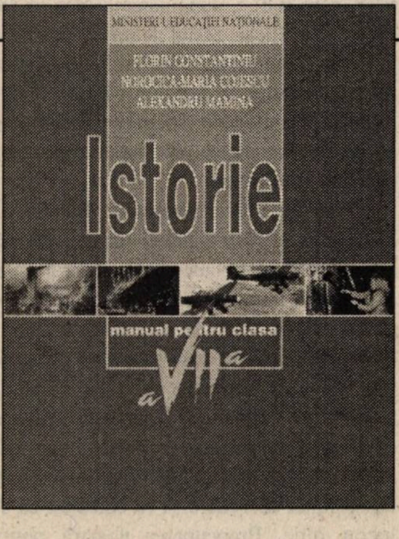

**Florin Constantiniu,
Norocica–Maria Cojescu,
Alexandru Mamina,
Istorie. Manual pentru clasa a VII-a, Bucureşti,
Ed. Corint, 1999, 120 p.**

În atenţia profesorilor şi a elevilor

Un manual, dar ce manual !

A apărut primul din cele trei manuale alternative de istorie pentru clasa a VII-a: cel tipărit de Editura Corint şi avîndu-i drept autori pe Florin Constantiniu, Norocica–Maria Cojescu şi Alexandru Mamina — primul, membru corespondent al Academiei Române; a doua — o personalitate distinsă a învăţămîntului bucureştean, cu o bogată experienţă didactică; cel de al treilea — un tînăr cercetător de la Institutul de Istorie „N. Iorga“, de pe acum autor al unui volum de studii, prezentat de „Dosarele Istoriei“.

Manualul expune istoria universală de la încheierea epopeii napoleoniene (1815) pînă în zilele noastre. Autorii au folosit cele mai noi rezultate ale istoriografiei române şi străine; ei au înfăţişat evoluţia diverselor ţări şi popoare dintr-o largă perspectivă, care îmbrăţişează aspectele cele mai variate de la istoria politică şi diplomatică la cultură şi moravuri (există „studii de caz“ consacrate lui Brâncuşi şi Picasso, precum şi muzicii noi — Elvis Presley, Beatles, Rolling Stones etc. — şi mişcării *hippie*).

O mare mulţime de evenimente şi personalităţi au fost condensate într-o prezentare solidă sub aspect ştiinţific, de perfectă claritate a stilului şi într-o foarte atrăgătoare şi modernă formă grafică.

Volumul prezentat aici nu este numai un excelent manual, dar şi o lectură atractivă şi instructivă pentru oricine este interesat de istorie. Vi-l recomandăm cu toată căldura! ■

Jacqueline ENACHE

GH. BUZATU
O istorie a petrolului românesc
editura enciclopedică

Gh. Buzatu,
O istorie a petrolului românesc,
Bucureşti, Ed. Enciclopedică,
1998, 572 p.
(col. „Românii în istoria universală")

A.J.P. Taylor
ORIGINILE celui de-al doilea război mondial
HISTORIA

A.J.P. Taylor,
Originile celui de-al doilea război mondial,
Iaşi,
Ed. Polirom,
1999, 247 p.
(col. „Hstoria")

CARTEA LUNII

LUCIAN BOIA
O istorie fără sfîrşit
HUMANITAS

Lucian Boia,
Sfîrşitul lumii.
O istorie fără sfîrşit,
Bucureşti, Ed. Humanitas,
1999, 263 p.
(seria „Istorie")

Radu Tinu
TIMIŞOARA...
no comment!

Radu Tinu,
Timişoara...
no comment,
Bucureşti,
Ed. PACO,
f.a. (1999), 306 p.

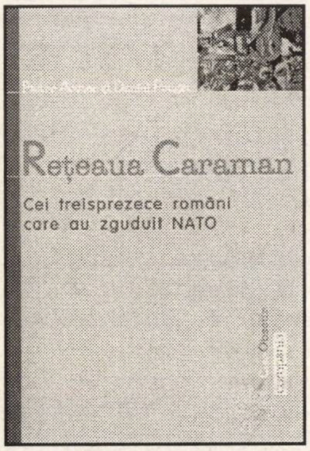
Pierre Accoce & Daniel Pouget
Reţeaua Caraman
Cei treisprezece români care au zguduit NATO

Pierre Accoce, Daniel Pouget,
Reţeaua Caraman.
Cei treisprezece români care au zguduit NATO,
Bucureşti, Ed. Compania,
1999, 224 p.
(seria „ClarObscur")

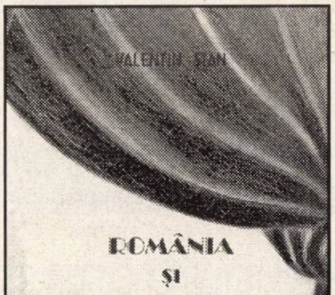
VALENTIN STAN
ROMÂNIA ŞI EŞECUL CAMPANIEI PENTRU VEST
EDITURA UNIVERSITĂŢII DIN BUCUREŞTI

Valentin Stan,
România şi eşecul campaniei pentru Vest,
Bucureşti,
Ed. Universităţii,
1999, 316 p.

AMERICA TOTALITARĂ
Armele secrete pentru stăpânirea lumii
Michel Bugnon-Mordant

Michel Bugnon–Mordant,
America totalitară. Armele secrete pentru stăpînirea lumii, **Bucureşti,**
Ed. Lucman,
1999, 221 p.

De Sfintele Sărbători, colaboratorii și redacția revistei urează tuturor cititorilor, din țară și din străinătate, un **Paște fericit** !

Christos a înviat !

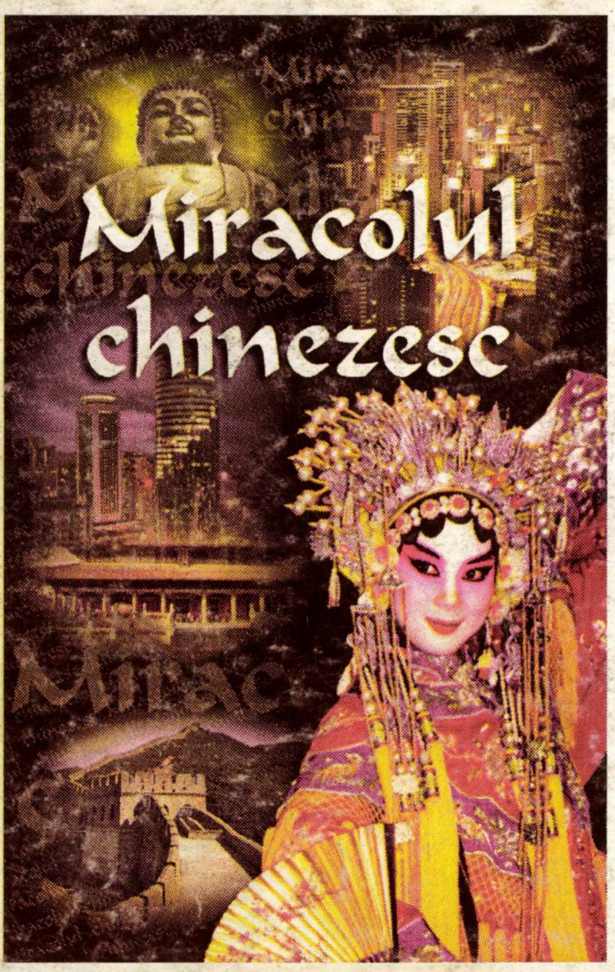

O nouă apariție
la
Editura Evenimentul Românesc:

23 de personalități ale vieții publice
din România despre
Miracolul chinezesc

Interviurile din această carte sînt substanțiale și nu de circumstanță. Strînse într-un volum, ele depășesc hotarele unei cărți despre ce-au văzut și ce-au înțeles românii după vizitele întreprinse în China. Interviurile alcătuiesc un studiu *sui–generis* despre realitățile Chinei de azi, capabile să concureze, prin acuitatea observațiilor, cărți faimoase scrise și tipărite în Occident de către specialiști în trecutul, prezentul și viitorul Chinei.

Cartea poate fi procurată,
en–gros și en–detail,
și de la
Editura Evenimentul Românesc
P-ța Presei Libere,
nr. 1, corp B 2, et. 3,
cam. 344–345, sector 1, București,
tel./fax: 224.38.25

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

Un „Lucifer“ al politicii românești: Nae Ionescu

ISSN 1224–4287

Preț 11.000 lei

115670

An.IV, nr.5(33),1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

Un „Lucifer" al politicii românești

NAE IONESCU

Apare în 10 ale fiecărei luni

Sumar
nr. 5 (33) • 1999

Un „Lucifer" al politicii românești: Nae Ionescu
(A "Lucifer" of the Romanian politics)

Nae Ionescu și drama lucidității 1
Nae Ionescu and the Drama of Consciousness

Grigore Traian POP

O viață vegheată de legendă 3
A Life Watched by Legend
O moarte, mai multe întrebări (G.T.P.) 10
A Death, Several Questions
„Trăirismul" sau strategia mîntuirii (G.T.P.) 12
"Trăirismul" (Philosophical Theory Proclaiming the Pre–eminence of "Life" upon Reason) or the Strategy of Salvation
Discipoli sau detractori? (G.T.P.) 15
Disciples or Detractors?

Ioan SCURTU

Nae Ionescu: opțiuni și atitudini politice 18
Nae Ionescu: Options and Political Attitudes
Sfetnic și ideolog al Legiunii? (G.T.P.) 27
Adviser and Ideologist of the Iron Guard?
„Filiera Culianu" (G.T.P.) 29
"The Culianu Connection"
Nae Ionescu, erou de roman (G.T.P.) 31
Nae Ionescu, a Novel Hero
Generația lui Nae Ionescu (G.T.P.) . .34
Nae Ionescu's Generation
Socrate și Mefistofeles (G.T.P.) 37
Socrate and Mephistopheles
Un Rosenberg al românilor? (G.T.P.) 39
A Rosenberg of the Romanians?

Acad. Alexandru SURDU

Intelect, rațiune și speculațiune la Nae Ionescu 41
Intellect, Reason and Speculation to Nae Ionescu
Opera lui Nae Ionescu: o posibilă serie 44
Nae Ionescu's Work: a Possible Series

Gheorghe BUZATU

Nae Ionescu în evocări 45
Nae Ionescu in Recollections

Șerban MILCOVEANU

Împrejurările în care l-am cunoscut pe Nae Ionescu 49
The Circumstances in which I Met Nae Ionescu

Dincolo de „dosar"

O misiune diplomatică secretă: Mesajul regentului Horthy către Iuliu Maniu (1) (Raoul ȘORBAN) 54
A Secret Diplomatic Mission: Horthy's Message for Iuliu Maniu (1)
Noul rol al NATO și credibilitatea mesajului american (Liviu Marius BEJENARU) 59
The New Role of NATO and the Credibility of the American Message
Memoriile veteranilor de război (Mioara ANTON) 62
Veterans' Recollections
Colegii noștri, studenții de la Istorie 63
Our colleagues, the students in History
Domnului Profesor, cu dragoste (Mircea SUCIU) 64
To Sir, with Love

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

• IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este cu 20% mai scăzut, adică 8.800 lei

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 26.400 lei ■ **6 luni:** 52.800 lei ■ **12 luni:** 105.600 lei

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga", București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp B–2, etaj 3, cam.344, 345,
București, sector 1, OP 33
Tel. și fax: (004) (01) 224.38.25
E-mail: suciu@cotidianul.ro

Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT
București, tel.: 335.93.18

Difuzare: SC Conpress Six SRL
Tel.: 094.525.186, 094.525.342

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

0- [illegible] 2014

Prolegomene: Cînd a avut dreptate Cioran?

Nae Ionescu și drama lucidității

Apărut în 1937, în „Vremea", acest articol revine în memoria lui Emil Cioran într-o convorbire purtată cu Gabriel Liiceanu în 1990, la Paris: „Am scris atunci despre el un articol (...) care nu prea i-a plăcut. Spuneam că la gradul lui de inteligență și de luciditate este imposibil să te identifici cu ceva și să crezi în ceva. Pentru un personaj atît de subtil, viața era un joc prea complex, care nu putea fi simplificat la nivelul unei singure idei". Cu timpul însă Cioran adîncește această perspectivă, ajungînd la încheierea că Nae Ionescu „era omul care, în fond, nu credea în nimic".

În 1937, Cioran îi face lui Nae Ionescu obiecția că „a găsit în lumea asta ceva în care să creadă", iar în 1990, că ar fi fost un nihilist radical și-un sceptic incorigibil. Cînd a avut dreptate marele gînditor? Este o întrebare retorică pe care o lansăm în chip de prolegomene la „dosarul" închinat lui Nae Ionescu.

„Am început să descifrez turburarea ce o inspiră prezența profesorului Nae Ionescu cînd mi-am dat seama că există în anumiți oameni iradieri personale cărora ai vrea să le cazi victimă, să nu mai fii tu, să mori în viața altcuiva altuia, infinitul de vrajă personală te face să abandonezi orgoliul individuației și încerci să devii totul în altul. Așa ceva va fi simțit Nietzsche în prezența lui Wagner, pe care l-a atacat mai tîrziu nu din gelozie, ci din instinct de conservare. Pentru ceea ce trebuie să devenim fiecare, oamenii cei mai primejdioși sînt aceia pe care-i iubim mai mult.

De cîte ori, în vibrante accente de afecțiune, Nae Ionescu mi-a părut singurul om pentru care se poate renunța! Tentația, adică, de a-i trăi viața lui. Și aș fi nesincer dacă n-aș spune că sînt atîția între tineri care trăiesc în el. Lumea care nu-l cunoaște decît superficial vorbește de «demonie», ca și cum Nae Ionescu s-ar sili să ne cîștige admirația pentru a ne anula. Și ce ușor i-ar fi fost! N-avea decît să dea «drum slobod» îndoielilor și chinurilor sale. Dar de cîte ori n-a consimțit la eroare numai din slăbiciune pentru viață și poate și din faptul că n-a existat pînă acum nici un profesor de îndoieli.

Farmecul existenței își are însă un temei adînc și mai paradoxal. Căci alături de tendința aceasta de a te pierde în el, de a luneca pe toate conflictele lui — n-am cunoscut alt om care să te oblige mai mult a fi tu însuți. O alternanță stranie de tendințe, care explică de ce fără el nu mai putem trăi. Cîți dintre noi am fi avut curajul atîtor negații și singurătăți, dacă nu ne-ar fi precedat în relele cunoașterii și n-ar fi fost învechit în ele!

Scîrbit de istorie și de cunoaștere, mă gîndeam odată la Berlin să scriu o teză de doctorat despre lacrimi. Și am fost de acord cu atîția prieteni, că singurul profesor din Univers care ar primi-o, ar fi Nae Ionescu. Din paradox? Din tragedie și luciditate.

Am auzit spunîndu-se: bine, dar nu crede în nimic. Ce naivitate! El știe că a crede nu e totul. Și oamenii vorbesc de nihilism. Obiecția care i-aș face-o eu este că a găsit în lumea asta ceva în ce să creadă. Să nu fi tras ultimele concluzii? Ce n-aș da să pot și eu crede că nu crede în nimic!

Nae Ionescu
(n. 16.VI.1890, Brăila —
m. 15.III.1940, București)

Omul care a scris: «Simon Petru doarme. Și noi toți — ca el. Și de aceea pînă și iubirea e suferință. Lumea se răsucește în durere ca o rîmă pe jăratic. Și Dumnezeu o dată cu ea» (*Roza vînturilor*, p. 420) — nu poate fi însă în nici un caz acuzat de iluzii. Pînă unde a fost condamnat la luciditate? Nimeni n-a insistat mai mult ca el asupra dramei de a ști. Este singurul profesor de la care am învățat ce pierdere mare e cunoașterea. Ruperea echilibrului originar prin spirit și dezintegrarea din ființă prin conștiință sînt fructe ale tentației demiurgice.

Dar demiurgia umană este un avînt spre catastrofă. Atîta vreme cît rămînem în cadrele condiției umane, salvare nu există. Orice om, din moment ce știe că există, nu se mai poate mîntui, decît negîndu-și principiul individuației sale. Și astfel, Nae Ionescu găsește în individuație sursa răului, a căderii, a naufragiului existenței. Că prin iubire depășim conflictele legate de subiectivitatea noastră ca atare sau că prin acțiune ieșim din noi înșine intrînd în sfera obiectivității — ce contează aceste soluții în fața tragicului uman, a chinului conștiinței, a răului esențial de a ști cît trăiești și prin asta de a nu mai putea trăi!

Nae Ionescu și-a dat seama că pentru a trăi trebuie să-ți înșeli luciditatea cu diverse «formule de echilibru»: Dumnezeu, națiune etc... Și astfel, unul din cei mai lucizi oameni care au existat pe aceste meleaguri, a reușit să se integreze în istorie, să «adere»,

55196

umbrindu-și voluntar și dramatic luciditatea. Participarea la luptă prin hotărîre, iar nu prin instinct, explică de ce a stat în ultimii zece ani în centrul vieții noastre politice, fiindcă totdeauna a fost mai mult decît atîta.

Istoria este făcută de plutonieri inspirați. Iată de ce Nae Ionescu nu se va putea realiza direct niciodată în istorie. Turma are instinct și ea simte că unele sînt căile vieții și altele ale spiritului. Și că pentru orice om lucid, lumea există prin concesie...

Una este a crede și alta de a avea voința de a crede. În primul caz trăiești fericit în Dumnezeu; în al doilea te gîndești la el. Conștiința a transformat absolutul într-o funcție a disperării. Prea puțini muritori pot trăi în pace și bunăvoie cu Dumnezeu. Și atunci se naște dintr-un conflict insolubil o decepție metafizică, a cărei consecință imediată este: **pasiunea în imanență**. Numai așa pot să-mi explic dorința de putere a lui Nae Ionescu și echivocul straniu al pasiunii sale politice. Orientarea spre concret, spre realități istorice, obsesia României, nu sînt la el fructul instinctului.

Unii din prietenii mei greșesc cînd explică prin această aderență organică la neam și sol, pasiunea lui pentru România. În realitate, Nae Ionescu este mult mai interesant, pentru a putea vedea în el numai un patriot instinctiv. Un metafizician care face politică, iată un fenomen care nu e atît de simplu. Ce te face să te degradezi «în lume», ce te scoboară în imanență? O sensibilitate metafizică este un dispreț continuu al temporalului. Atunci cum se naște la un metafizician tentația timpului, adică bucuria căderii, participarea voioasă la păcatul de a fi, la imediat și la devenire? Eșecul în experiența absolutului este izvorul pasiunii în imanență.

Cînd Dumnezeu nu te-a luat în brațe, te consolezi cu dezmățul temporalității. Tăcerea divină duce pe oamenii torturați în politică.

Răspunsurile transcendente la chinurile și întrebările noastre, întîrziind, ne pierdem răbdarea și ne hotărîm pentru lucrurile trecătoare. Decepția metafizică ne face ziariști, oameni politici, naționaliști etc... Să nu fie aici cheia sorții lui Nae Ionescu? El însuși pare a fi afirmat cîndva ce mort este metafizicește de cînd face politică.

Dorința de putere la astfel de oameni nu este atît de afirmare, cît de distrugere. Vreau să zic de autodistrugere. Toți adversarii lui Nae Ionescu susțin același lucru: este un om inteligent, dar destructiv. Aceștia nu înțeleg nimic din farmecul turburător, din straniul lui irezistibil. Căci el nu vrea să distrugă pe nimeni și nimic, ci doar să-i consume căderea în timp, într-o cumplită aderență și inaderență la lume.

Greu aș întîlni un al doilea om, care să nu-și fi pus destinul în problemă mai mult decît el. Un creștin Nae Ionescu? Îi iubesc prea mult orgoliul pentru a-l crede numai atît. Și apoi în toate prelegerile lui, Paradisul n-a fost niciodată o realitate, ci numai Judecata de apoi. Iar eu eram un elev modest care se prezenta cu maestrul pentru a ne primi condamnarea sigură... Răscumpărare? Dar luciditatea este o crimă împotriva Paradisului și nu există sentință mai gravă la marea judecată... Toate luciditățile sînt criminale...

Dacă Nae Ionescu ar fi un temperament nervos și exploziv, drama care o trăiește ar fi prea evidentă și prea accesibilă. Calmul aparent îi dă însă gravitate și ireparabil. Cînd vorbește de condiția umană ca: naufragiu, catastrofă, păcat — cuvintele au patetic reținut și parcă s-a rătăcit un plîns de clopote într-un tratat de logică...

Gestul inspirat al lui Mircea Eliade, de-a întruni într-un volum o parte din articolele profesorului, care conturează nu un moment, ci o epocă, a venit chiar la răscrucea României. În acești ani se va decide tot. Cînd aproape toți intelectualii s-au așezat de-a curmezișul, Nae Ionescu a fost prezent în centrul României. Că România nu este deloc un mijloc de a nu mai fi tu însuți, de renunțare la tine sau că ea este dimpotrivă o pradă «șarpelui demiurgiei», este o altă socoteală. Nu-l cred pe Nae Ionescu atît de puțin pesimist, încît să considere pe oameni altceva decît pretexte și cu ei toată istoria. De la el am învățat că existența-i cădere și cine m-ar putea opri să trag concluzia că scopul vieții este chinul, autotortura, voluptatea satanică. Este drept însă că nu toți am fost meniți unei autodistrugeri frumoase și pasionante".

(„Vremea", an. X, nr. 490, 6 iunie 1937) ■

În împărăția lui Scaraoțchi

Atacat aproape sistematic în ziarul „Cuvîntul" — atît pentru implicarea sa în politică, dar și întrucît ortodoxia cunoscutului prelat Miron Cristea n-ar fi fost tocmai conformă cu doctrina Bisericii răsăritene — patriarhul îi dă lui Nae Ionescu o replică cu totul insolită. Chibzuind probabil că îndrăzneala profesorului se cuvine să fie sancționată cu flăcările iadului, Miron Cristea găsește modalitatea de a-l trimite în împărăția lui Scaraoțchi cu mult înainte de soroc. Drept urmare, cheamă la el pe cunoscutul pictor de biserici Belizarie, îi arată o fotografie a lui Nae Ionescu, explicîndu-i artistului că-i poruncă dumnezeiască să fie zugrăvit în ceata dracilor din tinda Bisericii Patriarhiei în fresca ce tocmai se restaura. Convins, probabil, cu o sumă de bani nu tocmai neînsemnată să-și asume dublul păcat — cel estetic, care presupunea înlocuirea cel puțin a capului unui încornorat din ceata Nerostitului cu chipul profesorului, și cel împotriva cuvenitei smerenii pe care trebuie s-o avem în raporturile noastre pămîntești — Belizarie se așterne pe treabă, fixînd, pentru cît va dura fresca și memoria noastră despre ea, locul lui Nae Ionescu în lumea veșnicelor cazne și pătimiri.

Dintre cei doi–trei autori care se referă la această stranie pictură ce poate fi admirată pe fresca bătrînei zidiri din Dealul Patriarhiei (ctitorie a lui vodă Constantin Șerban și tîrnosită, în 1658, de temerarul său urmaș Mihnea al III-lea, cel care s-a închipuit un nou Mihai Viteazul), doar Șerban Cioculescu a contemplat-o, alții descriind-o doar din auzite, adăugînd deci originalului detalii care existau numai în propria lor imaginație. Oricum, ea este reprodusă, pentru prima oară, pe coperta I a revistei de față *(Fotografiile din acest număr care înfățișează fresca, dar și vila de la Băneasa a lui Nae Ionescu, de la p. 7, au fost realizate de colegul nostru de la „Cotidianul", **Ștefan DADAY,** căruia îi mulțumim și pe această cale pentru prețiosul concurs. Alte cîteva valoroase imagini ne-au fost puse la dispoziție de Biblioteca Națională a României, Serviciul Colecții Speciale, redacția exprimîndu-le gratitudinea pentru colaborare d-nei **Ana PLEȘIA,** custodele Fototecii, și d-lui **Ion MAMINA,** șeful SCS.)* ■

Nae Ionescu: Dincolo de simpatii și antipatii

O viață vegheată de legendă

Grigore Traian POP

Indiferent de idiosincrasii, de ispitirile hagiografice, de simbolistica epocii și presiunea istoriei (Mircea Eliade o numea „teroare“) despre Nae Ionescu — logician și metafizician — se vorbește, de cele mai multe ori, în strictă asociere cu oameni, evenimente politice sau cu întîmplări ale spiritului din vremea sa. E și din cauză că viața profesorului, stimulată mult de coincidențe, pare a fi lipsită de finalitate iar opera de început. Poate de aceea e văzut în ipostaze nu doar diferite ci și riguros contrare. Despre cel considerat „o șansă istorică a spiritualității românești“ (Mircea Eliade), se poate scrie și așa: a fost „un sceptic și mizantrop neîncrezător în sine și în nimenea din jurul său, necredincios în toate ale vieții și mai ales în cele ce adăugăm și atribuim în plus acestei vieți, nesigur și plin de îndoielile unei frumoase inteligenți speculative, rău servită însă și, de aceea, negativist și nihilist al bunurilor morale și intelectuale, asexual sau androgin ignorant al chinurilor și bucuriilor marilor creații; personagiu improvizat din paradoxe și butade de passe–partout, gata la orice ocazii cu minimul său de conștiință, cu acea umbră de schimonoseală a unei conștiințe absente și în locul căreia descopereai turpitudinea, cinismul, amoralitatea, pe lîngă obișnuitele noastre, ale tuturora, de faconda sa ambiguă și totuși familiară, insinuantă, persuasivă...“(Constantin Beldie).

Indiferent pe care dintre aceste perspective le-am accepta, am putea admite că viața îi e curmată tocmai pentru a-l scuti de umilința supraviețuirii (postura „mortului în viață“, de care vorbea, comună tantrismului și ortodoxiei), de aglomerarea unor coincidențe tragice. Moartea lui Nae Ionescu deschide larg porțile legendei conturate încă în timpul vieții. Chiar și-n varianta asasinatului, moartea sa e o reabilitare a miracolului.

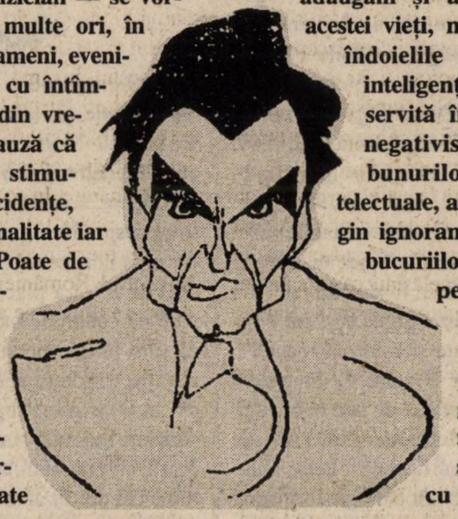

(Alăturat, Nae Ionescu, într-o viziune grafică de epocă a lui C. Ross.)

Stigmatizarea alogenului

Ca și lui Eminescu, lui Nae Ionescu i se atribuie origini dintre cele mai felurite. Dar, ca și lui Corneliu Zelea Codreanu, nu pentru celebrarea unei existențe fabuloase, exemplare, ci întrucît se urmărește stigmatizarea alogenului, fapt deloc neobișnuit în stilistica epocii și cu urmări destul de riguros previzibile.

E țigan — o spune chiar preafericitul patriarh Miron Cristea, fost prim–ministru carlist. Dar pentru că vine dintr-o Brăilă orientă și multinațională, s-a mai spus că-i grec (Nichifor Crainic și Emil Cioran) sau turc (Maruca Cantacuzino, cînd metafizicianul ei o dezamăgește). După ce opțiunea lui legionară e în afara oricărei îndoieli, se spune că-i bulgar, cu adresă directă la crimele comitagiilor. Se merge cu insinuarea că ar fi chiar rus, dovada fiind aceea că, în cronicile sale ortodoxe din „Cuvîntul“, îi citează uneori pe misticii ruși (O fac și filosofii nemți ai momentului, dar ei rămîn nemți...)

Se pare însă că originile pierdute ale lui Nae Ionescu sînt aromâne. (Prin 1929, ține o conferință la Sala Dalles despre rolul macedonenilor în Balcani, intitulată „Imperialismul românesc“.) Ai săi vin la Dunăre, în ținutul Brăilei, după căderea orașului albanez Moscopole, deosebit de înfloritor centru spiritual și economic al aromânilor, dar aproape de nelocuit după jafurile și desele incursiuni ale turcilor întîmplate în secolul XVIII. Dacă au venit direct ori cu popasuri mai îndelungi aici, la Dunăre, iarăși nu se poate ști. În veacul trecut însă sînt ferm stabiliți în pustia Bărăganului, dar aproape de bunăstarea Brăilei.

Dar se pot oare pierde, cu adevărat, originile?

Dacă admitem că „bolnav de România“ nu-i cel mai mare cusur al său, atunci aceste origini se reatestă.

Un bunic se numea Stroe Ivașcu — nume cu rezonanțe turcești. Fusese țăran în Bărăgan. Dar nu unul oarecare, ci legat de transhumanța oierilor sibieni, cărora, e de presupus, că nu le oferea doar loc de popas și, eventual, de pășunat, ci și informații utile despre zonele ce urmau să le străbată. Transhumanța nu-i o continuă sărbătoare și-o frățietate a spiritului românesc ci, mai întîi, o teribilă caznă de upravietuire. E sigur că nu transhumanța aceasta a generat defetismul mioritic. Ca să străbați, cu sutele de mii de oi, pînă dincolo de marginile Turciei și pînă prin Lituania trebuie să ai cel puțin îndrăzneală.

Cu astfel de oameni se asociase Stroe Ivașcu, despre care am vrea să credem că era un om aprig.

Știind nu mai mult decît că în 1890, la 16 iunie, se naște, la Brăila, Nicolae C. Ionescu, puținilor săi biografi li se pare firesc să afirme că a văzut lumina zilei într-o familie modestă. Desigur, logica cea de toate zilele așa ne îndeamnă să presupunem. Familiile înstărite, într-un oraș nu foarte mare, pestriț și cu multă pleavă socială, sînt notorii. Dar despre aromâni se știe că nu-și etalează ostentativ bunăstarea. Aromânii sînt prudenți, nu vor să stîrnească invidii și ostilitate. Altfel cum să ne explicăm că Alexandru Apostol, unchiul lui Nae Ionescu, se căsătorește cu o boieroaică din familia Bălenilor, că are veri școliți? O familie modestă rareori putea să ofere instrucție mai înaltă odraslelor. Școala implică un efort material destul de consistent.

Că Nae Ionescu nu prea dă amănunte despre stirpea sa, este oarecum explicabil. Pătrunzînd în cercurile aristocrației muntenești cu ascendență fanariotă și a arogantei burghezii financiare, fiind un membru important al camarilei regale, nu găsește cu cale să-și etaleze originile. Oricum, cu nimic comparabile cu cele ale lumii în care se mișcă.

Dar să nu anticipăm.

Liceul „Nicolae Bălcescu" din Brăila, pe care-l urmează, are profesori excelenți. Și, se va vedea, elevi pe măsură: aici învață carte Mihai Polihroniade, Mihail Sebastian, Perpessicius și Nicolae Carandino.

Profesorul Brătescu e un maiorescian deosebit de învățat, care știe să cultive pasiunea elevilor pentru filosofie. Dar, poate mai mult decît lecțiile sale, importante sînt cărțile de filosofie clasică și modernă pe care le adună în biblioteca școlii îndemnîndu-și elevii să le citească. Așa ia Nae Ionescu cunoștință de existența lui Pascal. De la același profesor va învăța și valoarea lecturilor directe din anumiți filosofi și abia apoi, sau chiar deloc, a „exegezelor".

Cînd Mihail Sebastian își dă bacalaureatul, în 1927, președinte al comisiei e Nae Ionescu. Evocînd acest moment, Sebastian afirmă că „prezența lui în acest liceu, de unde cu vreo 15 ani înainte fusese eliminat pentru **republicanism național,** producea acum printre profesori și elevi un val de rumoare", în sensul că mai ales elevii văd în asta un triumf al nonconformismului. Aritmetica lui Sebastian nu-i însă tocmai exactă, în 1912, adică cu 15 ani înainte, Nae Ionescu fiind în ultimul an la Facultatea de litere și filosofie a Universității din București și coleg cu prințul Carol.

Tot în acel an, Balcanii sînt în război cu turcii, iar în urma conflictului cu bulgarii, din 1913, România dă primul semn că are vocația să devină „Mare". E aproape sigur că cei doi — principele Carol și Nae Ionescu — nu comunică în nici un fel. De altminteri, în 1913, viitorul rege e trimis la Academia militară din Potsdam unde, printre soldați, se simte mult mai bine decît între „umaniștii" bucureșteni.

Importanți însă pentru evoluția de mai tîrziu a lui Nae Ionescu — deși faptul că-l avusese coleg pe prinț va fi fost un factor subiectiv al campaniei sale pentru restaurație — sînt profesorii pe care-i audiază: Constantin Rădulescu–Motru și P.P. Negulescu — ambii maiorescieni în literă și-n spirit — Nicolae Iorga și Vasile Pârvan. Rădulescu–Motru nu e doar profesor, ci și întemeietorul publicisticii filosofice românești, „Studii filosofice", apărută între 1897 și 1914, ca și „Revista de filosofie", continuatoarea „Studiilor" chiar din 1914, contribuind la închegarea unei veritabile mișcări de idei autohtone în spirit european. (Am descoperit cîteva însemnări ale lui Nae Ionescu în aceste publicații, ca și în „Arhiva pentru știința și reforma socială", unele semnate chiar Nicolae C. Ionescu.) Dar Nae Ionescu e atașat de alte publicații ale lui Rădulescu–Motru, de „Noua revistă română" și „Ideea europeană". Petre Pandrea explică și de ce: „Sociologia formației adolescenței și tinereții studioase a lui Nae Ionescu ar avea de consemnat etapa nihilistă brăileană *(aluzie la republicanismul său — n.n.)* cînd gîndea și comenta pe Stirner, făcîndu-și concomitent exercițiile spirituale ale lui Ignațiu de Loyola, pauperismul pitoresc și jemanfișist cu rezolvarea de om de port a acestor dificultăți. La București: cercul de poeți simboliști și vaga tutelă spirituală a cercului Noua Revistă Română fondată de europenizantul C. Rădulescu–Motru, care va fi reluată după 1920 prin „Ideea europeană".

400 de lei bursă

În toamna anului 1912, își ia licența în filosofie și, la recomandarea aceluiași Rădulescu–Motru, în 1913 primește o bursă a Fundației Carol I pentru pregătirea, în Germania, la München, a unei teze de doctorat despre Kant. Între timp, se și însurase, iar soția îl urmează la München. Bursa e de 400 de lei. La plecare, P. P. Negulescu îi face un cadou de încă o mie, amintindu-și că și el fusese ajutat în același fel, în bună tradiție maioresciană. E de presupus deci că nu doar acești bani vor fi fost singura sursă de trai a lui Nae Ionescu, mai ales că, foarte curînd, familia se mărește, venind pe lume cei doi fii ai săi, Radu și Răzvan.

E o mare aventură, un „vagabondaj de studii" care-l determină să trăiască modest,

Nae Ionescu (al doilea din stînga) alături de membrii ai grupului „Ideea europeană" (1918)

„ascetic" — dacă unele performanțe ale mizeriei pot duce la asceză — rotunjindu-și veniturile din diverse slujbe mai mult sau mai puțin pasagere: secretar și corector la o editură catolică, uneori ziarist de eveniment politic.

Își botează copiii în religia catolică, dînd mai tîrziu adversarilor ocazia să-l acuze de nesinceritate, de cinism, chiar de ateism. În memoriile sale, Nicolae Carandino afirmă că cel care-l ajutase pe Nae Ionescu în Germania, la Röcklin, fusese armatorul de mai tîrziu Bibi Daniel, care — scrie el — „deși evreu, i-a botezat copiii!".

După același Pandrea, contactul cu catolicii îl salvează pe Nae Ionescu scoțînd din taverna müncheneză „un anarhist cu vechime", un filosof stirnerian, care s-ar fi îndreptat spre Sorel, poate chiar spre Marx, dîndu-i apoi posibilitatea să revină la biserica străbună. A intrat „în grădina bisericii răsăritene", pe „poarta catolică". E singurul om de dreapta căruia cel contaminat de „materialismul istoric vulgar" (l-am numit pe Petre Pandrea) nu-i aplică criterii dogmatice. Din mare admirație intelectuală, dar și avînd încredințarea că, din anumite puncte de vedere, Nae Ionescu n-ar fi fost decît un „strălucit tactician al anarhiei", al stîngii veșnic protestatare, dînd și-o explicație sociologică fenomenului. Credibilă, în termenii lui: „Intelectualii autentici ieșiți din țărănime sau cu legături de rubedenie cu țăranii au preferat, atunci cînd idealurile lor intime au venit în conflict cu normele occidentale burgheze, unde au trăit anii lor de studiu și de formație, **să fugă din lumea burgheză** *(s.n.)* în care erau obligați să trăiască profesionalmente pentru a ancora curajos în străvechile valori metafizice și morale ale țărănimii. Lumea patriarhală desprinsă de centrii motori și organici este o lume anarhică. Reîntoarcerea în fantomele trecutului țărănesc echivalează cu anarhism pur".

Poate-i adevărat. Atîta doar că Nae Ionescu, ori de cîte ori instinctul îl îndeamnă, „fuge" fie într-un automobil Mercedes–Benz, cu un milion de lei în buzunar, fie pe un iaht luxos, unde-l întîmpină nu femei din clasa țărănească, ci aristocrate mai mult sau mai puțin atinse de spleen. Afirm asta doar pentru a se putea înțelege mai ușor că refugiul lui Nae Ionescu în patriarhalitate e unul moral, nicidecum social. Anarhia lui e mai mult teamă de fixare. Nu-și asumă și riscurile materiale ale **străvechimii.** Nu-i nici sfînt și nici, cum afirmă cineva, „pensionarul unui ideal".

Să ne întoarcem în Germania. Intrarea României în război, în 1916, de partea Antantei, îl aruncă pe Nae Ionescu în tabăra inamicilor Germaniei. Ca atare, este trimis în lagărul de la Rögling. Familia îi rămîne pe drumuri, dar, după cum ne încredințează Marta Petreu, într-o cronologie la volumul *Prelegeri de filosofie a religiei,* îngrijit de ea, „în absența capului de familie, aceasta și copiii săi sînt ajutați de un evreu neamț, ulterior naturalizat în România sub numele de Vișan". (Fiul acestui Vișan, Raoul, va fi, mai tîrziu, studentul lui Nae Ionescu și traducător al *Criticii rațiunii practice,* împreună cu C.D. Amzăr.)

Aici, în lagăr, cunoaște doctrinari de marcă ai catolicismului, profesori de la Universitatea catolică din Louvain, pe profesorul Jacques Rivier. Îndelungile dezbateri despre catolicism și protestantism, despre creștinismul răsăritean, îi uimesc pe interlocutori. Tînărul din Balcani e un mare erudit și-un dialectician desăvîrșit. (Nicolae Carandino, țărănistul, crede că în aceste dezbateri Nae Ionescu vorbește de pe poziții atee...)

După terminarea războiului, în aprilie 1919, își dă doctoratul în filosofie nu cu o teză despre Kant, ci despre logica matematică, sub conducerea profesorului Clemens Bäumeker („Die Logistik als Versukh liner neuer Begründung der Matematik"), după care se întoarce în țară fiind imediat numit director de studii la Liceul militar Mănăstirea Dealu, unde îl cunoaște pe Octavian Onicescu, cu care va lega o trainică prietenie.

La Mănăstirea Dealu predă, pentru scurt timp, matematica, filosofia (istoria filosofiei?) și limba germană, după care C. Rădulescu–Motru îl cheamă la București la Catedra de logică și teoria cunoașterii unde Nae Ionescu ține celebra lecție inaugurală „Funcția epistemologică a iubirii". Cei mai surprinși de acest demers sînt, firește, maiorescienii.

Tot începînd cu acest an, lucrează efectiv în redacția revistei „Ideea europeană", împreună cu Octav Onicescu, Emanoil Bucuța, C. Beldie, Perpessicius, Ștefan Nenițescu ș.a. Editorul volumului *Prelegeri de filosofia religiei* (Cluj, 1994) afirmă că Nae Ionescu semnează la „Ideea europeană" cu pseudonim, întrucît articolele fuseseră „scrise în colaborare". Poate gîndite, dezbătute, discutate împreună cu ceilalți redactori, în nici un caz scrise. Oricum, va trebui să se elimine orice echivoc în acest sens întrucît, în ultimul timp, au apărut culegeri de articole care le includ și pe cele din „Ideea europeană", semnate Nae Ionescu.

Triumful lui Nae Ionescu la Universitatea din București se consolidează, în anul 1924, fără a cunoaște vreun declin, ci dim-

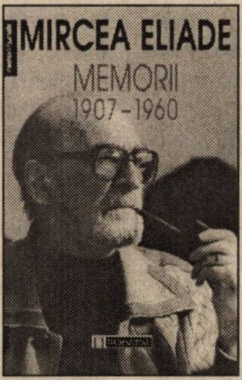

„Nae Ionescu nu vorbea ca un profesor, nu ținea o lecție, nici o conferință. Începuse o convorbire și ni se adresa direct, fiecăruia în parte, parcă ar fi povestit ceva, ar fi prezentat o serie de fapte, propunîndu-ne o interpretare și așteptînd apoi comentariile noastre. Aveai impresia că lecția întreagă e doar o parte dintr-un dialog, că fiecare din noi era invitat să ia parte la discuție, să-și mărturisească părerile la sfîrșitul orei. Simțeai că ce spune Nae Ionescu nu se găsea în nici o parte. Era ceva nou, proaspăt gîndit și organizat acolo, în fața ta, pe catedră. Era o gîndire personală și, dacă te interesa acest fel de gîndire, știai că nu o puteai întîlni altundeva, că trebuie să vii aici s-o primești de la un izvor. Omul de pe catedră ți se adresa direct, îți deschidea probleme și te învăța să le rezolvi, te silea să gîndești".

(Mircea Eliade, *Memorii (1907–1960),* București, Ed. Humanitas, 1997, p. 107)

potrivă. Pînă atunci, mai întîi de pe poziția de asistent la catedra lui Rădulescu–Motru, ține cîteva cursuri și conferințe care permit studenților, și nu numai lor, să se convingă că tînărul profesor aduce ceva cu totul nou în mediul universitar românesc. (Era „o figură non–universitară", afirmă, mai tîrziu, Emil Cioran.) Acum se schițează cursurile de logică și filosofia religiei („Problema filosofică a dumnezeirii"). Ele reprezintă și o ofensivă, tot mai explicită, împotriva maiorescianismului.

În 1922, suplinește postul de conferențiar, vorbind despre „Psihologia gîndirii". Nonconformismul său se manifestă pe un fond de mare receptivitate. E epoca revoltelor studențești susținute, între alții, de Octavian Goga (*Mustul care fierbe,* culegerea sa de articole din această perioadă, explică destul de coerent și convingător, mobilurile, temeiurile respectivelor revolte), Nichifor Crainic (cît pe ce să rateze o bursă în Austria din pricina implicării), A.C. Cuza (protectorul protolegionarilor), ieșeanul I. Găvănescul, N.C. Paulescu, Traian Brăileanu, Sextil Pușcariu. Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, neputînd intui ce sens va lua mișcarea studențească, se mențin într-o oarecare rezervă. Liga Apărării Național–Creștine, organizație patronată, într-o primă fază, de A.C. Cuza, cel mai consecvent antisemit „nominal" nu are, în București, prea mare influență.

Un model pentru tineri

Tinerii au nevoie de un model. Iar acesta se conturează, tot mai ferm, în Nae Ionescu. Nu-i vorba încă de un model politic, ci de unul intelectual și moral. De altfel, în timpul respectivelor mișcări, el se solidarizează cu studenții, refuzînd să se prezinte în amfiteatru pe timpul grevelor și riscînd astfel, în baza unui ordin al ministerului de resort, să fie îndepărtat din Universitate. Dar se consideră că adoptase un mod pasiv de solidarizare...

Nae Ionescu și generația care-i va purta numele își vin reciproc în întîmpinare. *(Vezi, în acest număr, „Generația lui Nae Ionescu", p. 34–36.)* În 1924, faima sa depășise cu mult granițele Universității. Vin să-i audieze cursurile, în sălile întotdeauna arhipline, atît cucoane din lumea bună și politicieni, cît și elevi de liceu. Mulți adolescenți bucureșteni, și nu numai bucureșteni, aleg Literele și Filosofia numai pentru a-l avea profesor pe Nae Ionescu. („Eram elev de liceu la Craiova, cînd numele lui Nae Ionescu începea să fluture pe diferite buze și în orașul nostru" — scrie istoricul Ion Zamfirescu.) Notorietatea sa crește cînd la Universitatea bucureșteană încă mai predau Nicolae Iorga și Vasile Pârvan! Spiritul lui Iorga, definit și de naționalismul său militant, și orfismul lui Pârvan sînt încă vii. E drept, și la ei sălile continuă să fie arhipline, dar tot mai mulți dintre „năiști" au convingerea că duhul tutelar al Universității și al generației lor e Nae Ionescu.

Ofensiva împotriva spiritului maiorescian, al raționalismului reprezentat de acesta, împotriva filosofiei de catedră, a construcțiilor metafizice care maimuțăresc sistemul nu-i îndreptată doar împotriva marelui profesor (Nae Ionescu face haz, împreună cu studenții, de cursul de logică al autorului *Criticelor)* ci și a elevilor săi. Nu va scăpa nici Rădulescu–Motru, dar „disecțiile" care se vor face mai cu seamă pe Mircea Florian și P.P. Negulescu, au loc, de cele mai multe ori, în amfiteatrul... Titu Maiorescu.

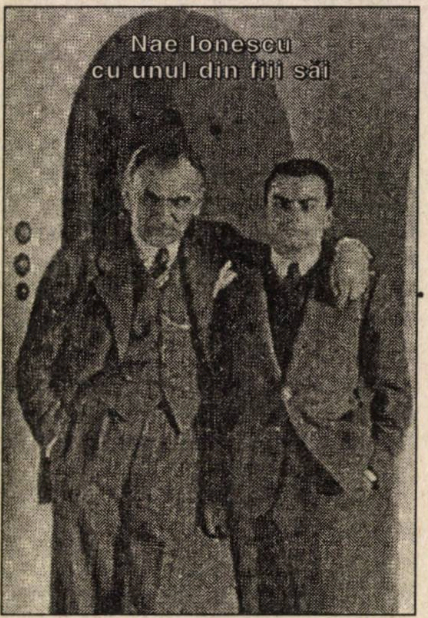

Nae Ionescu cu unul din fiii săi

Tot acum, ca o contrareacție explicabilă, se pun în circulație primele insinuări că Nae Ionescu se **inspiră** din belșug, fără să citeze deloc, din Max Scheler, Spengler, Iacobson ș.a., că nu și-ar fi susținut doctoratul în Germania.

Ceva vine totuși să mai potolească dezamăgirea și furia celor contestați de Nae Ionescu în cursurile sale libere: el aplică aproape aceleași exigențe și criterii exegetice lui Mircea Florian, Descartes, Spinoza (despre care afirmă că nu poate fi înțeles decît de evrei) sau Kant.

Ca nici faima sa de profesor nonuniversitar să nu fie deplină, după conferința „Sindicalismul", ținută la Fundația Carol I, în cadrul ciclului organizat de Institutul Social Român al lui Dimitrie Gusti (la 11 martie 1923), va reveni la catedră cu un curs de filosofia gramaticii și-un seminar despre scepticismul grecesc și Sextus Empiricus.

Desigur, în 1924, nimeni nu evoca ceea ce se întîmplase în 1923, cînd Nae Ionescu este adus (de Vasile Pârvan?) la Centrala Cărții, o societate de difuzare a Editurii Cultura Națională, înființată de Aristide Blank. Mai precis, înființată și **finanțată** de marele bancher. E un eveniment ce poate fi considerat rutinier, deși semnificația lui e imensă, explicînd, măcar în parte, pîrghiile înfloririi culturii românești în perioada interbelică. (Cultura Națională avea un buget anual de zece ori mai mare decît al Ministerului Culturii de după 1989!)

Se vor fi cunoscut, bancherul și profesorul, înainte de această dată? Nu se știe. Cert este însă că se împrietenesc. Iar într-o prietenie fiecare oferă ce are, ce-i prisosește: Nae Ionescu inteligență, iar Aristide Blank... bani. Chiar în acel an, profesorul își mobilează casa boierește și începe să trăiască la nivelul lumii pe care o frecventează. Se va spune, ceva mai tîrziu, c-a fraudat banca sustrăgînd fonduri chiar de la Centrala Cărții — peste un milion! Dacă a făcut-o pentru un prieten, aflat în mare încurcătură, împrumutîndu-se doar, dacă a fost o înscenare a unor funcționari ai băncii pentru a scăpa de intrus (e tot mai insistent zvonul că Blank e hotărît să-l ia în conducerea băncii), dacă, în cele din urmă, Nae Ionescu s-ar fi angajat să restituie milionul în rate — recunoscîndu-și, implicit, vinovăția — n-are prea mare importanță. Cu acest scandal, profesorul pare a scăpa de erezia transcendenței și-a se abandona

pasiunii în imanență, de care vorbește un elev al său.

Doar aparent ca într-o dramă bulevardieră (bani, interese, lovituri de teatru, decepții existențiale, ambiții și orgolii), tot în această perioadă se ivește, la orizontul vieții sale, politica. Primul semn și cel mai sigur de implicare, pentru un dialectician de talia lui, este însă tocmai respingerea politicii. Și-aici nu-i vorba neapărat de crezul său fluid, cum s-a spus, ci de dezavuarea politicianismului, după el, componentă organică a democrației. De altminteri, Nae Ionescu face politică cu destul de mult timp înainte de a fi evident, pentru cei din jur, că-i implicat efectiv.

Indiferent însă cum tratăm această implicare — „greșeală față de propria-i viziune“ (Arșavir Acterian), răzbunare personală pentru anumite frustrări sociale (Emil Cioran), incapacitate de a vedea un echilibru între „absolutism și monarhie“ (Grigore Gafencu), efort de „metamorfozare a politicianismului în politic, a demagogiei în noimă, a ideologiei în idee, a personajelor în persoane“ (Virgil Ierunca) —, nu putem să nu conchidem, împreună cu Nicolae Iorga, că Nae Ionescu e animat, de fiecare dată, de-un „sincer crez“, rămînînd de-abia apoi să constatăm că tocmai prea marea sinceritate a crezului în politică poate genera erori dintre cele mai regretabile.

Pînă în 1926, despre Nae Ionescu se poate spune că-i antiliberal de cafenea, obligat să fie astfel de chiar filosofia pe care o profesează, mult mai legată de tradiție și credință, de elanuri și idealuri colective, decît de un anumit soi de individualism. După această dată, ideile ocazionale, mai mult sau mai puțin întîmplătoare, pot fi exprimate coerent, la zi, prin ziarul „Cuvîntul“ a cărui orientare și-o asumă.

Strict biografic, e interesant cum ajunge să fie directorul și, apoi, proprietarul „Cuvîntului“, ziar de care își legase numele, pînă atunci, Nichifor Crainic.

De fapt, chiar Nichifor Crainic îl aduce pe Nae Ionescu, la „Cuvîntul“ pentru a-l suplini la rubrica religioasă „Duminica“ întrucît, numit secretar general la Culte și Arte, în guvernul Averescu, el nu mai are răgaz pentru gazetăria curentă. (În tot acest timp, va rămîne legat însă de revista „Gîndirea“.) În varianta lui Crainic, Nae Ionescu primește să continue nu doar ideile religioase ale „binefăcătorului“ său ci și carlismul acestuia. Așa ar fi devenit Nae Ionescu susținător aprig al cauzei prințului, traficînd o cauză!

Dacă am accepta cu prea mare ușurință această explicație, ne-ar fi extrem de greu să găsim, ulterior, o noimă abandonării cauzei regelui, în 1933, de către Nae Ionescu. Dar, pentru început, avem totuși un reper: înainte de a veni la „Cuvîntul“, Nae Ionescu nu se manifestase, în nici un fel, în favoarea prințului.

O luptă aprigă

Cînd, după ce pleacă de la minister, în iunie 1927, Nichifor Crainic vrea să se întoarcă la „Cuvîntul“, îl găsește instalat definitiv pe Nae Ionescu. Ba, între timp, plecaseră atît Pamfil Șeicaru cît și Cezar Petrescu.

Cercetînd memorialistica legată de acest eveniment, constatăm că, într-adevăr, pentru „Cuvîntul“ se dă o veritabilă bătălie.

Orice publicație care își propune o carieră strălucită se lansează greu. E dificil să construiești, în România deceniilor trei–patru, într-un timp scurt, o gazetă sau un ziar de mare influență. De aceea, lupta pentru „Cuvîntul“ e aprigă. De aceea, Nichifor Crainic e atît de afectat de pierderea „Cuvîntului“ iar Nae Ionescu atît de mulțumit că are ziarul. Ar fi putut încerca Nichifor Crainic să pună pe picioare o altă publicație. Și chiar încearcă. Dar „Crai Nou“ e moartă înainte de a se naște. În afară de asta, la români „cuvîntul“ înseamnă gazetă, ziar. Publicații cu acest nume apar în România încă din secolul trecut. Mai tîrziu, aproape toate partidele și grupările independente tind să aibă „Cuvîntul“ lor. Prima publicație cu acest nume apare, în 1869, la București: „Cuvîntu'lu“. Între 1891 și 1892, se tipărește, la Roman, un „organ al partidului național liberal“ tot astfel intitulat.

Dar, mai ales după 1900, apar, în București și în provincie, ziare și gazete de cele mai diverse orientări, purtînd acest titlu.

Rubrica de care Nae Ionescu se simte legat în continuare rămîne „Duminica“, dar publică, mai ales cu pseudonim, și articole politice. Încă nu-i carlist. N-are cum. Campania pentru revenirea prințului se declanșează, cu adevărat, în 1929, adică la trei ani după ce, la 4 iunie 1926, acesta abdicase, între tron și Elena Lupescu alegînd-o pe aceasta din urmă.

Încă își ține cu regularitate cursurile. (În 1926/1927, cele de „Logică, cu privire specială asupra științelor exacte“ și „Filosofia protestantismului“, iar în anul didactic următor tot un curs de logică și unul despre Aristotel.)

În 1928, cînd moare Titus Enacovici, finanțatorul „Cuvîntului“, încep dificultățile. Marta Petreu: „Scrie ziarul singur, imitînd stilul redactorilor titulari (al lui Perpessicius, de pildă, dar cum acesta adeverește că Nae Ionescu «cunoștea mult prea bine literatura românească și ne potriveam prea adesea în gusturi și judecată» contrafacerea rămîne neobservată)“. Dar, cum spuneam, înainte de a deveni carlist, e țărănist, iar venirea la guvernare a lui Maniu, pentru prima dată la 10 noiembrie 1928, e considerată și-o victorie a lui Nae Ionescu. De care acesta nu profită direct refuzînd

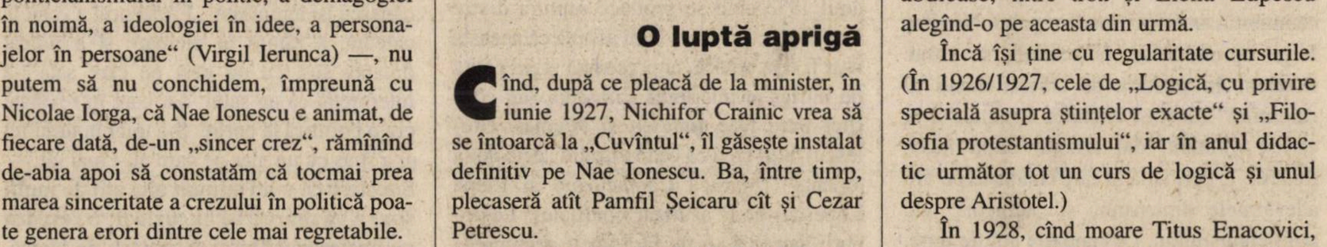

portofoliul de ministru al Cultelor și Artelor pe care șeful țărănist i-l oferă. Ziarul și universitatea îi consumă aproape tot timpul. (În afară de cursul de „Metafizică — Cunoașterea imediată" începe și unul de „Filosofia catolicismului".)

Nichifor Crainic, și nu numai el, relevă modul deloc ortodox al carlismului de a aduce profit: „Carlismul ajunsese un mijloc de arivism. Voia cineva să pună mîna pe o demnitate? Se declara carlist și a doua zi era cumpărat de guvern ca să nu mai fie!". Nae Ionescu nu vrea demnități, ci bani. Pe care pare a-i obține tocmai în perioadele de tăcere.

Nici după întoarcerea lui Carol care, la 8 iunie 1930, urcă pe tron, Nae Ionescu nu aleargă după demnități la vedere. Se pare că nu-i o anecdotă refuzul său de a accepta postul de șef al Siguranței. De altfel, tot așa va proceda și în 1931 cînd va refuza postul de ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor deși, în acest caz, se mai spune că intenția ar fi fost doar a regelui, Nicolae Iorga opunîndu-se. În schimb, se simte excelent în postura de „metafizician al camarilei" (același Nichifor Crainic, și el carlist militant, dar ignorat după încoronare). E perioada în care cunoaște pe viu adevăratele dimensiuni și „adîncuri" ale politicianismului. Le cunoaște atît de bine, se implică atît de tare încît, păstrînd doar pentru el vina păcatului, încearcă și reușește, o bună perioadă, să-și țină studenții departe de mizeria lui, **mizerie** care-i dă totuși posibilitatea să aibă iaht la Balcic.

Uneori, în biografiile pe care le alcătuim, nu încape tocmai esențialul. E firesc să ne intereseze cursurile ținute de Nae Ionescu la Universitate, constituirea marelui bloc al discipolilor (Mircea Eliade, Constantin Noica, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu ș.a.), articolele politice, politica pe care o face efectiv, mai mult sau mai puțin la vedere. Dar se pare că un rol important în viața sa l-au jucat femeile. Și nu studentele care-l divinizau, ci femeile influente, ambițioase, atotputernice. La urma urmelor, nu-și cumpărase automobil de lux ultimul tip și iaht ca să-și plimbe discipolii...

Inteligența și modestia

O credință adînc sedimentată ne îndeamnă să considerăm că inteligența superioară, marea inteligență trebuie să se asocieze fatal cu modestia, viața exemplară, sau chiar cu un soi de asceză. Nae Ionescu vine să ne clatine serios această prejudecată prin viața pe care o duce în perioada la care ne referim.

Își cam neglijează cursurile, abandonîndu-se vieții mondene. Maruca Cantacuzino, soția lui George Enescu, ține să facă din el un om de lume și reușește în bună măsură. Extracția lui modestă îi încurajează mimetismul aristocratic. (Între timp, îl ajutase pe Mircea Eliade să plece în India, pe Mihail Sebastian în Franța, iar pe C.D. Amzăr în Germania.) Înființarea Societății „Criterion", unde se adună cei mai mulți dintre elevii săi, de orientări diferite, e un eveniment pe care-l patronează discret.

Sîntem îndemnați să ne grăbim spre anul 1933 cînd se produce ruptura dintre Nae Ionescu și rege. Unii afirmă că aceasta n-ar fi fost bruscă, ci precedată și pregătită de intrigi în interiorul camarilei (un conflict între Nae Ionescu și Nicolae Titulescu), alții cred că cearta dintre „cele două amante" (Maruca Cantacuzino și Elena Lupescu) ar fi acutizat conflictul. Legionarii încearcă — nu fără unele argumente — să acrediteze ideea că trecerea lui Nae Ionescu în tabăra lor s-ar fi făcut brusc, după o întîlnire (considerată de ei providențială) cu Corneliu Zelea Codreanu.

Pînă mai ieri, acest episod era evocat cam vag, întîlnirea dintre cei doi fiind localizată diferit în timp și spațiu: ba la Casa Verde (sediul legionar în construcție), ba în tabăra legionară de pe litoral (atunci Carmen Sylva, acum Eforie Sud), ba la „Cuvîntul" sau, pur și simplu, la Capșa! Șerban Milcoveanu pune însă în circulație o altă variantă. După aceasta, Nae Ionescu e trimis chiar de rege la legionari, pentru a afla ce-i cu ei și, în final, a-i pune să aplaude carlismul. După o discuție de-o noapte, profesorul se întoarce la rege notificîndu-i că legionarii nu-s „hahalere să-i punem să bată din palme la comanda noastră", ci „însăși națiunea".

Riguros exact e că, în vara lui 1933, „Cuvîntul" încetează a mai fi carlist, devenind legionar, iar toamna Nae Ionescu face o vizită în Germania unde admiră „schimbările revoluționare". *(Vezi, în acest număr, „Sfetnic și ideolog al Legiunii?", p. 27–28.)*

Progardismul lui Nae Ionescu e considerat atît de mare, încît unii îl acuză pe profesor că ar fi autorul moral al împușcării premierului liberal I.G. Duca, la 29 decembrie 1933, pe peronul gării din Sinaia, de o echipă de legionari. Ca atare, la 2 ianuarie Nae Ionescu este arestat (chiar la Sinaia), iar „Cuvîntul" suspendat. (Va reapărea abia în 1938, pentru o scurtă perioadă.) Pentru instigare la crimă, Nae Ionescu stă închis la Malmaison și în arestul Consiliului de Război de la Cotroceni pînă la 15 martie 1934. (I se dăduse drumul la 7 martie, dar fusese rearestat în seara aceleiași zile.)

Imediat își reîncepe cursurile la Universitate. Sala e arhiplină. „Agitație, cîntece, forfotă mare", chiar „delir", ne asigură memoralistica. Prezent acolo, Mircea Vulcănescu își amintește: „Profesorul a venit la catedră, a rămas în picioare și a ridicat dreapta sus, cu un gest pe care sala l-a interpretat ca un salut; dar care în realitate era o poruncă la oprire. S-a uitat în jurul lui și a spus cu un glas pe care nu-l mai uit: — **Socotesc că v-ați adunat aici atît de mulți spre a vă mărturisi bucuria de a revedea pe profesorul Dumneavoastră de logică.** A apăsat pe acest cuvînt și a continuat schimbînd tonul: — **Ne rămăsese din prelegerea trecută să vă arăt deosebirea existentă între structura spațiului nostru și structura spațiului matematicienilor".**

Un nou eveniment îl aduce însă în prim–plan. Prefața la cartea lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, stîrnește o colosală polemică, Nae Ionescu fiind considerat, în baza afirmației „Iuda se chinuiește pentru că e ... Iuda", antisemit incorigibil.

De altfel, și despre Mihail Sebastian (pe numele lui adevărat Josef Hechter) ai lui afirmă că „s-a dat cu Regele, Christos și Națiunea" că, prin romanul său, ar fi comis o „crimă". „Deși evreu — scrie „Adevărul literar" — a dat buzna în lagărul reacțiunii românești". Mihail Sebastian încearcă să se disculpe scriind, în replică, eseul *Cum am devenit huligan* în care-l acuză pe Nae Ionescu de abuz de încredere. Oricum, profesorul — considerat, pînă atunci, ușor filosemit — își cîștigă faima, acceptată și de-o tabără și de alta, de antisemit. Fără deplin temei însă, cred, întrucît spusele sale din menționata prefață sînt adînc răstălmăcite, interpretate exclusiv în cheie politică.

Legăturile lui Nae Ionescu cu Garda de Fier sînt notorii, reale, și după încarcerarea sa. Își neglijează, în continuare, cursurile universitare, în schimb ține prelegeri la biserica Sfîntu Anton, frecventată mai ales de studențimea legionară. (E drept, vorbește despre „Știință și credință", dar cu multe trimiteri la actualitatea politică.)

În 1937, are cîteva întîlniri cu filosoful italian Julius Evola. La unele dintre acestea participă și Mircea Eliade dar, se spune, filosoful italian venise în România să vadă în ce măsură extrema dreaptă italiană se poate baza pe Căpitan. Tot în acest an, profesorul devine... profesor. Apelat și omagiat cu acest titlu de studenți, pînă acum el nu-i, de fapt, decît un „biet conferențiar". Decretul regal îi acordă titlul retroactiv, din 1932, cum tot retroactiv va fi exclus din Universitate, iar Catedra de logică și metafizică desființată, pe 4 noiembrie 1938.

Reapărînd, după patru ani de interdicție, în ianuarie 1938, „Cuvîntul" e tot prolegionar. Dar va fi suspendat din nou, la 13 aprilie, împreună cu „Buna Vestire". Se declanșase din nou o campanie antilegionară, deși, la 21 februarie, Căpitanul hotărîse autosuspendarea partidului „Totul pentru Țară". Zelea Codreanu rămîne însă pe o poziție intransigentă, acuzînd guvernul Miron Cristea, printr-o scrisoare datată 22 februarie, că pregătește atît o lovitură de stat, cît și asasinarea tineretului.

Mai mare și mai neașteptat efect va avea însă scrisoarea pe care Căpitanul o va trimite, la 30 martie, lui Nicolae Iorga. Zelea Codreanu îl acuză pe consilierul regal de necinste sufletească. În baza acestei epistole, se declanșează procesul de ultraj împotriva Căpitanului care, la 19 aprilie, este arestat. După doar două zile, este condamnat la șase luni de închisoare. Între timp, au loc și alte procese antilegionare iar Zelea Codreanu este acuzat, de astă dată, de trădare și subminarea ordinii de stat. Început la 23 mai, la Consiliul de Război al Corpului II de armată, procesul se termină peste trei zile, la 26 mai, cu condamnarea Căpitanului la zece ani muncă silnică.

În aceste împrejurări, în noaptea de 7 spre 8 mai 1938 este arestat și Nae Ionescu. Destinația — lagărul pentru legionari de la Miercurea Ciuc. Bolnav, la 16 noiembrie este transferat la Spitalul militar din Brașov unde va afla că în noaptea de 29 spre 30 noiembrie Corneliu Zelea Codreanu fusese asasinat.

Perioada de detenție de la Miercurea Ciuc este amplu și contradictoriu comentată. Camarazii, inclusiv Mircea Eliade, și el închis, relevă demnitatea exemplară cu care Nae Ionescu suportă încarcerarea. Alții evocă tot felul de încercări ale profesorului de a-l îndupleca pe Carol al II-lea să-l elibereze, nedemne și cînd se umilește și cînd încearcă șantajul.

Cursuri în lagăr

Dar ceea ce se știe exact e că, în lagăr, ține cursuri universitare de metafizică precum și cîteva lecții despre „fenomenul legionar", rezumate și publicate, ulterior, de preotul Ștefan Palaghiță.

Nu se știe precis cînd e eliberat (în decembrie e văzut într-o librărie), dar la 12 ianuarie 1939 e arestat din nou, din nou eliberat și arestat, pentru ultima oară, la 9 martie 1939. După eliberare, la 24 iunie, i se stabilește domiciliu forțat în București, pînă pe 14 ianuarie 1940.

După cum reiese din scrisoarea lui Nae Ionescu trimisă lui Armand Călinescu (publicată de Gh. Buzatu fără a indica sursa; *v., în acest nr., p. 48)*, pe 23 ianuarie 1939, între cei doi avusese loc o discuție asupra unei dictaturi regale rezonabile: „putința absolută pentru Rege de a hotărî El singur emanată de la adeziunea activă a nației dinamizate". Din tonul scrisorii putem deduce că-i puțin probabil ca Nae Ionescu să se fi aruncat la picioarele premierului, implorînd iertare. *(Vezi, în acest număr, și „Discipoli sau detractori?", p. 15–17.)* Dimpotrivă, pare chiar arogant: „Eu știu mai bine decît oricare altul în țara românească ce înseamnează regim totalitar, și sînt în măsură să realizez mișcarea pe care să se sprijine acțiunea regală".

După cum se știe, în ziua de 21 septembrie 1939 fusese împușcat premierul Armand Călinescu. Sute și sute de legionari sînt arestați, cîteva sute asasinați. Nae Ionescu nu pățește însă nimic în această perioadă. E oare o confirmare că încarcerarea sa fusese hotărîtă doar de dispărutul Armand Călinescu? Putem bănui, în lipsa unor dovezi concrete, că, în bună parte, cel care hotărîse asasinarea lui Zelea Codreanu avusese motive să-l izoleze, să-l neutralizeze și pe Nae Ionescu.

La 15 martie 1940, Nae Ionescu se stinge din viață, în vîrstă de numai 49 de ani. *(Pentru împrejurările decesului său, v. articolul următor.)* Moartea potențează legenda vieții sau, cum afirma un discipol al său, din acest moment „legenda capătă statut ontologic". ■

„Ce m-a deprimat puțin pentru Nae a fost tonul cu care povestea totul. Combinard, șmecher, «teribil». Ce i-a spus el lui Averescu, cum l-a tras pe sfoară George Brătianu, cum s-a răfuit la Brașov cu Vaida...

— I-am pus cu curul pe gheață.

Hotărît, îl prefer în sala de curs.

Impresia, numai vag jenată, s-a transformat la întoarcerea în compartiment într-un sentiment penibil. Cît poate fi de cabotin omul ăsta! (...)

Mă întreb dacă Nae nu-și pierde complect controlul de sine. Acces de megalomanie, orgoliu exasperat de înfrîngeri sau pur și simplu o fază de miticism acut? Îl găseam altădată, în asemenea ocazii, pitoresc; începe însă să fie îngrijorător".

**(Mihail Sebastian, *Jurnal 1935–1944*,
București, Ed. Humanitas, 1996,
p. 21, 105)**

Cînd serviciile secrete provoacă infarctul miocardic

O moarte, mai multe întrebări

Cel puțin doi oameni par a nu fi surprinși de moartea lui Nae Ionescu: Martha Bibescu, fostă prietenă, probabil fostă amantă, și Carol al II-lea. Așa ne lasă să credem ceea ce citim în jurnalele lor intime, pentru că, atunci, în martie 1940, exprimă, public, surprindere, compasiune și omenească părere de rău. Însă gîndurile ferite de orice indiscreție, din jurnale, sînt de-un evident cinism sanguinar la Carol al II-lea și de o detestabilă ipocrizie muierească la Martha Bibescu. Regele e convins că dispariția lui Nae Ionescu salvează, pur și simplu, țara, iar fosta amantă — reeditînd atitudini obișnuite străbunilor ei fanarioți — că e o scadență a marilor și urîtelor lui compromisuri.

Zvonul și „ordinul“

Cînd se pusese în circulație zvonul că suveranul ar fi dat ordinul suprimării lui Nae Ionescu iar Martha Bibescu ar fi vegheat să fie executat, implicîndu-se mai mult sau mai puțin direct (oricum, nu e în țară în martie 1940), nu se știuse încă ce gînduri intime avuseseră cei doi la moartea profesorului. Și, probabil, nimeni nu va ști vreodată cu adevărat. Pentru că, oricît de intime, jurnalele sînt totuși ținute pentru a fi odată și odată răsfoite și de alții.

Oricum, ceea ce scriu, pe 30 martie 1940, la Paris, Martha Bibescu (asemuind moartea unui „porc“, precum generalul Zizi Cantacuzino, „omul de paie al lui Codreanu“, cu cea a lui Nae Ionescu și sugerînd că amîndoi ar fi urmărit să-și spele multele păcate, „porcia“, slujindu-se de ethosul și eroismul legionar), și, pe 15 martie Carol al II-lea („moartea lui aduce azi un mare serviciu țării“) poate realimenta legenda dar, în aceeași măsură, poate stimula cercetări obiective asupra felului în care regele aduce servicii țării.

Survenită brusc, la 15 martie 1940, moartea profesorului Nae Ionescu pare, din multe puncte de vedere, continuarea firească, inexorabilă, a legendei, dar și o împlinire a ethosului creștin pe care-l împărtășesc profesorul și cîțiva dintre apropiații lui, unii legionari: moartea e temeiul Învierii! Dar „la liziera criminalisticii“ (Petre Pandrea), evenimentele capătă cu totul altă înfățișare și, se înțelege, alte conotații, eventual politice. Pentru că cel puțin trei servicii secrete vor fi evocate pentru a explica ceea ce se întîmplase pe 15 martie 1940: Intelligence Service, Abwerul și S. S. I-ul nostru condus de Mihail Moruzov.

După alte interpretări, dispariția lui Nae Ionescu e una care încearcă să închidă acolada unor morți violente, a unor asasinate politice absorbite de evenimentele epocii.

Pentru că, după asasinarea, la 21 septembrie 1939, a premierului Armand Călinescu (pedepsit pentru uciderea Căpitanului, afirmă legionarii), represiunea împotriva Gărzii de Fier se intensifică. La 22 septembrie 1939 sînt uciși, în lagăre și închisori sau în stradă 252 de legionari. Nu sînt vizați doar cei nominal periculoși, execuțiile, uneori sumare, avînd scopul de a descuraja orice împotrivire, orice contrareacție.

În afară de aceasta, atît înainte cît și după teribilul eveniment (nu atipic în viața politică europeană a timpului, e drept) se produc, după încredințarea legionarilor, crime misterioase în care sînt implicate autoritățile (guvernul, serviciile secrete, suveranul), dar și Horia Sima, uzurpatorul.

La 26 iunie 1939, este asasinat profesorul Vasile Cristescu, posibil succesor al Căpitanului, în casa din str. Aviator Iliescu nr.15, locuința sculptorului Iacob. O fac agenții Poliției, dar trădarea îi este atribuită de codreniști lui Horia Sima.

După doar trei zile, legionara Lucia Grecu este arestată și, pentru a scăpa de torturile la care e supusă în sediul Prefecturii Poliției din București, se aruncă de la etaj. După unele versiuni, este aruncată.

În februarie, sînt uciși și arși în crematoriu — la ordinele și sub privirile primului ministru Armand Călinescu — cinci legionari, alți șase pierind în împrejurări nicicînd elucidate.

Vara, la 10 iunie 1939, cade victimă, împușcată de polițiști, Nicoleta Niculescu.

Moartea lui Nae Ionescu survine însă în plină destindere, cînd legionarii — cîți mai rămăseseră pentru a putea afirma că reprezintă Legiunea — tratează pacea și colaborarea cu Carol al II-lea. Imediat se instalează însă zvonul că ar fi vorba de un nou asasinat.

Preotul Ștefan Palaghiță, lider al orientării codreniste, cel care nu va conteni să-l satanizeze pe Horia Sima, e convins, peste timp, că-i vorba de o crimă. „Dușmanii — afirmă el — au pus pe agentul de Poliție, care-l păzea, să-i schimbe prafurile ce le avea pe masă și le lua contra durerilor de inimă, cu prafuri otrăvite. Schimbul s-a făcut la aceeași farmacie „Chihăescu“, unde fuseseră cumpărate și medicamentele contra bolii de inimă, folosind același ambalaj. Aceasta rezultă din ancheta făcută de preotul Dumitrescu–Borșa. Ca să înțelegem otrăvirea profesorului Nae Ionescu, amintesc și de faptul că dr. Noveanu, care ducea tratative de destindere *(cu Carol al II-lea — n. n.)* mergea des pe la el și-l consulta“.

Variante ale asasinatului sînt mai multe: în locul doctorului personal, bolnavul se pomenește cu un alt doctor care-i face „o injecție fatală“ (Arșavir Acterian), însuși regele, prietenul său de odinioară, ar fi decis, în acea zi, să-i „frîngă inima“, la propriu! (Emanoil Bucuța, fost coleg cu Nae Ionescu la redacția revistei „Ideea europeană“.) Alții afirmă că-i „o moarte controlată“ (Eugen Popescu), „suspect de suspectă“ (Nicolae Tatu, fost student, simpatizant legionar), ori „cu dedesubturi politice și implicații de sus“ (scriitorul Pericle Martinescu).

Un zvon destul de insistent comsemnat ici și colo (îl reține și Mircea Eliade) e că în spatele asasinării lui Nae Ionescu ar sta Intelligence Service. Motivul, relațiile profesorului în anturajul autorităților de la Berlin.

O ultimă și îndrăzneață ipoteză formulează dr. Șerban Milcoveanu. Potrivit acesteia, cel care pune la cale asasinarea lui Nae Ionescu este Mihail Moruzov, bineînțeles cu consimțămîntul lui Carol al II-lea. Criminalul este un oarecare Terianu, agent sub acoperire de gazetar.

Se știa că Nae Ionescu e bolnav de inimă. O primă criză se produsese la Spitalul militar din Brașov, în iunie 1939, chiar sub privirile doctorului Șerban Milcoveau aflat, și el, în detenție. Diagnosticul pus de medicii spitalului (dr. Petre Irimescu și dr. colonel Savel Gîrniceanu) este confirmat, ulterior, de cei mai „competenți și umani medici ai Bucureștiului" (dr. Sergiu Stoicescu și George Băltăceanu): sindrom coronarian intermediar, adică preinfarct.

Cum s-au derulat concret evenimentele în continuare, cum a fost asasinat de fapt Nae Ionescu, Șerban Milcoveanu știe de la Titus De Vechi, prieten și devotat al profesorului, ca și de la Caterina Mugur, secretara industriașului Nicolae Malaxa.

Mobilul „crimei"

Așadar, invitat, împreună cu Cella Delavrancea, la un mic dejun la Nicolae Malaxa, Nae Ionescu face imprudența, ce-i va fi fatală, de a-l lua cu el și pe acest Terianu pentru a-i furniza, pe drum, informații de care profesorul se arată irezistibil interesat.

Dejun bogat și variat: paisprezece feluri, între care curcan cu garnitură de caise. La cafea, în salon, în toiul unor discuții aprinse, „Nae Ionescu face cu mîna dreaptă gestul automat al ducerii țigării la gură; Terianu, mereu la pîndă, scoate un pachet de țigări străine și le oferă cu voce mieroasă: Sînt complet denicotinizate. N-au efect nociv pe coronare. Au numai plăcerea de a le fuma". Dar țigările sînt, dimpotrivă, „hipernicotinizate". La a doua, Nae Ionescu face „infarct miocardic cu colaps circular central de la debut".

Tot la sugestia lui Terianu, gazdele, cuprinse de panică, „fac exact contrariul celor utile", chemînd un taxi și suindu-l pe profesor în mașină „exact în poziția cea mai contrară necesității". Dr. Șerban Milcoveanu: „După De Vechi, decesul s-a produs în taxi pe parcursul deplasării. După dna Cella Delavrancea, s-a produs la intrarea în locuință, în brațele ei".

Nu vom analiza în amănunt ipoteza doctorului Milcoveanu, insistînd, mai cu seamă, asupra mobilului crimei.

Dacă Intelligence Service ar fi avut motive să-l lichideze, Abwer-ul nu prea (Mihail Moruzov e colaborator al acestui serviciu și prieten al amiralului Canaris), Nae Ionescu fiind un cunoscut germanofil, cu legături în cercurile hitleriste.Dar șeful direct al lui Moruzov nu-i Canaris, ci Carol al II-lea. Iar regele are destule motive să scape de Nae Ionescu: „Era clar că, în martie 1940, el vedea în Nae Ionescu un concurent la șefia Mișcării Legionare, deci un dușman personal care trebuie îndepărtat așa cum la 30 noiembrie 1939 a fost îndepărtat, adică lichidat, Corneliu Zelea Codreanu și așa cum la 22 septembrie 1939 a fost îndepărtat, adică lichidat, ing. Gh. Clime".

Ca și alți cercetători, dr. Șerban Milcoveanu nu se poate abține să nu amintească de-acum celebra însemnare din *Jurnalul* lui Carol al II-lea la moartea profesorului: „Azi dimineață a murit Nae Ionescu. Ca om îmi pare rău, căci cu toate defectele lui a fost o personalitate interesantă și în zilele cînd ținea la mine mi-a fost de mare folos. Însă pe zi ce trecea s-a stricat și defectele caracterului său au ieșit tot mai mult la iveală. Logician strîns, dar cu o logică care-l ducea la ilogică, în loc de a fi un spirit constructiv devenise unul disecător, destructiv, avea în toată firea lui ceva machiavellic. Devenise foarte interesat, iar în ultimii ani de cînd se legase de Garda de Fier, cu gîndul tăcut de a fi singurul ei conducător, devenise din ce în ce mai rău și mai dușmănos. Moartea lui aduce azi un mare serviciu țării, căci era una din marile piedici la ralierea legionarilor".

Fără îndoială, nu această însemnare alimenta atunci, în 1940, bănuiala că Nae Ionescu ar fi fost asasinat. Sînt alte coincidențe care trezesc suspiciuni.

Mai întîi, e vorba de precedente. Carol al II-lea nu ezitase să procedeze radical, dur, „la liziera criminalisticii", în multe alte cazuri. Apoi, moartea profesorului e sub inexplicabil embargou de presă. Nu se scrie imediat aproape nimic. Doar „Curentul", „Universul" și „Ordinea" inserează anunțuri deosebit de discrete, de fapt divers.

Dar suspiciunile cele mai serioase le trezește refuzul autorităților de a aproba autopsia cerută de familie. În plus, ceremonia înmormîntării este dublată de măsuri polițienești extrem de severe. La vila sa de la Băneasa, „poliția și jandarmii se aflau la datorie, cu ochii ațintiți împrejurul incintei" (Pericle Martinescu), iar la cimitir, la capelă, de asemenea, poliția și jandarmii supraveghează mulțimea. **(G.T.P.)** ■

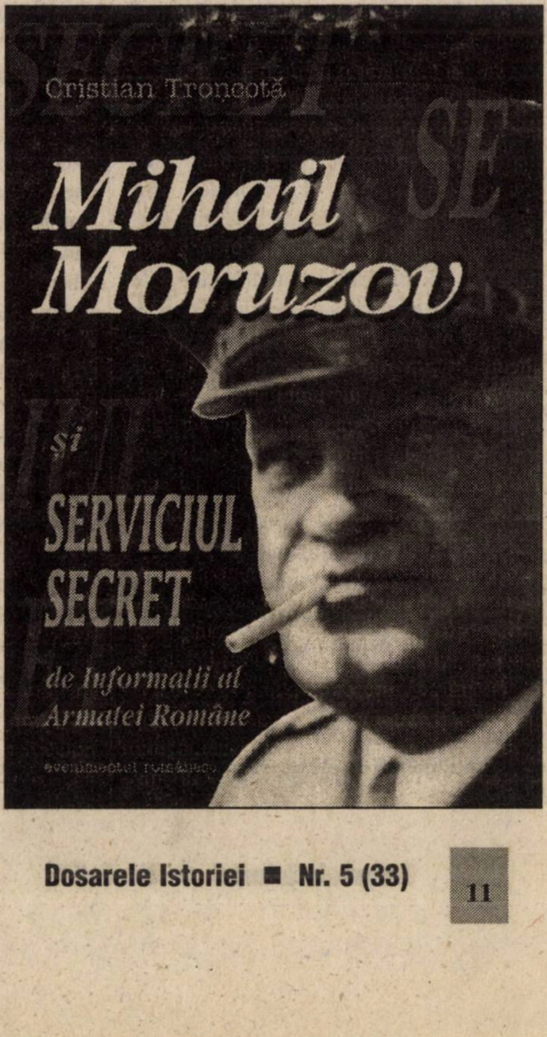

Cea mai completă și cea mai bună monografie închinată controversatului Mihail Moruzov rămîne volumul lui Cristian Troncotă, apărut la Editura Evenimentul Românesc, în 1997

Termenul generic pentru o întreagă gîndire filosofică, ideologică și politică

Trăirismul sau strategia mîntuirii

În afară de „obscurantist", „spiritualist", „mistic", „neaoșist", „agnostic", „ortodoxist", „naționalist agresiv", „antirationalist", „ignorant", „antiștiințific", „șovin", „huligan", „creaționist", „antidemocratic", „promotor al cultului morții", „antisemit", „idealist" (eventual „idealist obiectiv"), „fascist", studentul deceniilor cinci–opt trebuia — cînd, la examenele de istorie, socialism ori istoria literaturii venea vorba de Nae Ionescu — să mai țină minte că retrogradul gînditor a fost și „trăirist".

Mare lucru nu trebuia să adauge. Poate doar unele propoziții și fraze care se potriveau aproape oriunde, făcînd astfel din trăirism „o formă de reacționarism ostil filosofiei marxiste", ori „o diversiune burgheză menită să impună teza culturii unice care neagă cultura și ideologia proletariatului".

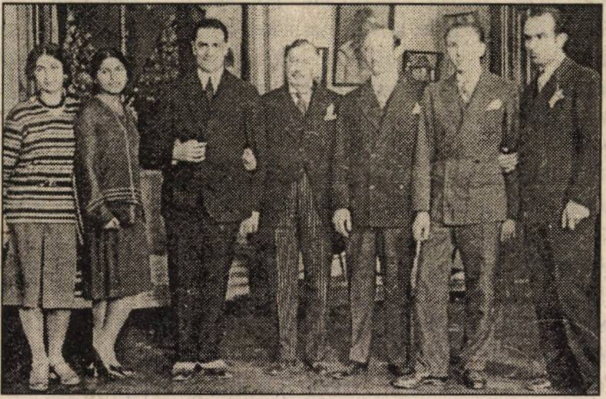

Dar studentul care, neputînd ține minte formulări complexe și cît de cît nuanțate, avea posibilitatea, dacă dorea să fie considerat eminent, să copieze de prin studii și tratate academice, aprecieri ca aceasta: „Ducînd cu ajutorul celor mai diverse mijloace o susținută campanie împotriva realelor valori, trăirismul, doctrina antiraționalismului și a forței sîngelui, s-a afirmat în gradul cel mai înalt ca expresie a societății muribunde, a unor forme de viață perimate a unei culturi intrate în descompunere. Filosofie de inspirație creștină, potrivnică nedisimulat științei și materialismului și corelată unei doctrine politice de extremă dreaptă, trăirismul a însemnat în perioada interbelică, în gîndirea filosofică și socială din România, una din pozițiile ideologice cu cea mai nefastă finalitate atît pe plan cultural, cît și politic". (Vezi, Academia RSR, Institutul de Filosofie: *Curente și orientări în istoria filosofiei românești,* București, Ed. Academiei, 1967).

Metafizica, o disciplină inventată!

Ca orice filosofie, și cea a lui Nae Ionescu poate fi respinsă, fără îndoială, parțial sau total. I se pot găsi cusururi fundamentale, logice și istorice, stilistice și retorice, metodologice, de abordare în general a obiectului. Poate fi acuzată de lipsă de perspectivă și sens, de-o diluare în absolut al unui mod de a pune problema, de lipsă de rigoare, de șubrezimea eșafodajului categorial. I se pot găsi nenumărate contradicții interne.

O făcuseră, în parte, C. Rădulescu–Motru (veștejind intruziunea misticismului și iraționalismului), Lucian Blaga (un adversar al trăirismului prin refracție existențialistă. (Vezi, „Existențialism sau neputința de a crea?", în „Saeculum", an. I, nr. 2, 1943), Camil Petrescu sau Mihai Ralea (acesta, de pe poziția stîngii moderate, dar cu inflexiuni care anticipează marele dezastru proletcultist).

Fostul său profesor, Rădulescu–Motru, îi reproșează lui Nae Ionescu faptul că, din punct de vedere strict didactic, dar și filosofic, el predă o disciplină inexistentă, metafizica. Chiar și din interior e uneori combătut, elevi ai săi (printre ei, Emil Cioran și Mircea Eliade!), înțelegînd corect libertatea de spirit pe care le-o acordă, delimitîndu-se de unele idei ale profesorului, considerînd incomplete sau de-a dreptul false unele demonstrații ale sale.

Toți aceștia o fac cu mai multă sau mai puțină bună–credință, cu sau fără deplină întemeiere, dar niciodată de pe poziții dogmatice, de clasă. În polemica de idei e important să nu confunzi punctele de vedere.

Primul care analizează ideile și teoriile lui Nae Ionescu din perspectiva dogmatismului marxist e Lucrețiu Pătrășcanu și, după el — cu neînsemnate nuanțe — toți slujitorii proletcultismului, aproape fără excepție.

Conceptul de **trăire** nu-i chiar neaoșist, precum s-a spus, el regăsindu-se, într-o formulare modernă, coerentă, în Wilhelm Dilthey, filosof, psiholog și istoric german care a trăit pînă în 1911. E dezarmant de simplu ce afirmă filosoful neamț, cu nimic împotriva bunului simț (dacă admitem totuși că bunul simț nu intră în conflict epistemologic cu filosofia). El crede că în științele spiritului putem folosi metode mai la îndemînă, cum ar fi „înțelegerea" și **intuirea** sensului lor mai mult sau mai puțin ascuns. Iar intuiția presupune o comunicare directă între ceea ce cercetăm și experiența proprie. Deci, trăire, nici măcar empatie.

Dar, încă în deceniul trei, trăirismul este receptat peiorativ de cei care nu-s în cercul profesorului. „Nae Ionescu își trăia ideile, de unde și calificativul oarecum depreciator (nu știu de ce) de **trăirist** ce i s-a decernat" — scrie, în 1991, Arșavir Acterian, unul dintre elevii săi din cercul „Criterion". Sau Horia Stamatu (după rebeliunea legionară rezident în lagărele de la Rostok și Buchenwald), cu amărăciune: „Nae Ionescu nu este nici azi iertat că a ajutat mulți tineri să vadă că în fiecare persoană este un **absolut,** în ființa ei spirituală, și că tocmai dorul de absolut al acestei ființe spirituale o face să tindă către originile ei, care sînt deasupra istoriei, de mai înainte și de după ea; și în ele trăiește ființa noastră spirituală. Este ceea ce Nae Ionescu spune prin termenul batjocorit, de toți funcționarii, **trăire**“ (Pittsburg, 1978).

Cei din cercul profesorului — existențialiști sînt considerați Eliade, Cioran, Ernest Bernea *(ultimul, înfățișat în imaginea din p. 12, primul din dreapta, într-un grup de „monografiști“ în centrul căruia apare prof. D. Gusti)* ș.a. — nu-s extrem de preocupați să definească trăirismul.

Emil Cioran, în tinerețe

În memoriile sale (apărute la noi în două ediții — în 1991 și 1997) Mircea Eliade, deși își intitulează un capitol „După exemplul lui Kirkegaard“ (**trăirist** danez!), nu face deloc caz de teoria în sine, considerînd că trăirea este un atribut (poate apanaj) al tinereții, inclusiv a celei spirituale. Trăiriste sînt, deopotrivă, **demonia** cunoașterii și orfismul.

Nici în *Încercarea labirintului* — o carte cu interviuri ale lui Claude–Henri Rocquet cu Mircea Eliade, apărută în Franța, în 1978, iar în România, în 1990 — fostul elev al lui Nae Ionescu nu-și mai amintește de trăirism. Pentru el nu există decît existențialismul, fără vreo legătură cu felul în care își ținea Nae Ionescu lecțiile, cu tensiunea ideilor pe care acesta le elabora și formula *de visu.*

E într-adevăr greu de crezut că o mișcare de idei — dacă ăsta-i trăirismul — poate fi definită prin cantitatea de energie care se consumă în formularea și răspîndirea lor. Trăirismul nu-i deci o însușire temperamentală a unui individ sau a unui grup de oameni.

A fost cultivată, însă, această viziune, întrucît **trăirea** se asociază **faptei,** iar fapta, nevegheată de bună–cuviință, poate oricînd degenera în huliganism politic. Trăirea prea intensă se mai numește și violență.

Aceasta-i accepția vulgară a trăirismului, „procesată“, apoi, ultradogmatic.

Dar, pentru a te manifesta astfel ca **trăirist,** nu trebuie să fii neapărat intelectual. Și, cu atît mai puțin, unul strălucit. Ca trăirismul să poată fi considerat o doctrină aptă a se opune valorilor progresiste, trebuia să aibă o identitate culturală. Din această pricină, în considerațiile asupra filosofiei lui Nae Ionescu și a unora dintre elevii săi, fenomenul apare cînd ca existențialism de uz balcanic, cînd ca zaveră locală ce folosește prefabricate ideologice din exterior, cum ar fi filosofia vieții ori existențialismul.

Filosofia, o atitudine

Trăirismul devine însă termenul generic pentru întreaga gîndire filosofică, ideologică și politică a lui Nae Ionescu, pentru orice atitudine a sa. Așa se face că prima scriere **trăiristă** este considerat articolul „Descartes — părinte al democratismului modern“, apărut în 1921, în revista „Ideea europeană“ pentru că, într-adevăr, ceea ce în titlu poate părea un omagiu, în demers e o critică a bazei democratismului modern. În dezacord cu Descartes, Nae Ionescu consideră filosofia o **atitudine.** În acest articol apar — se afirmă într-un studiu de prin anii '70 din „Revista de filosofie“ — „cele două laitmotive ale viitoarei sale concepții și atitudini politice: antiraționalismul și antidemocratismul; treptat, ele vor primi contururi din ce în ce mai precise și o finalitate antiștiințifică și antisocială mereu mai ascuțită și li se vor adăuga alte motive de natură similară, misticismul și agnosticismul, naționalismul agresiv și anticomunismul fățiș“.

Decenii la rînd, calea acestei demonstrații va fi bătătorită pentru a se ajunge la încheierea că Nae Ionescu a pus în circulație o „ideologie care s-a făcut ecoul intereselor politice ale unor cercuri burgheze de extremă dreaptă“.

Dar un curent de gîndire nu-i curent dacă promotorului său nu i se alătură și alți cugetători. Ciracii sînt coada cometei, adică partea ei strălucitoare, vizibilă. De aceea, trăiriștii sînt considerați și Mircea Eliade, Emil Cioran, M. Polihroniade, E. Bernea pentru că și aceștia își elaborează ideile sub sloganul noii spiritualității românești. Ei dezlănțuie — potrivit interpretării oficiale a trecutelor decenii — „o largă cruciadă de suprimare a valorilor pozitiv–umane, pentru înlocuirea acestora cu ignoranța și amoralismul, cu **huliganismul** și cultul morții, cu mistica și iraționalismul“.

Ca doctrină coerentă, trăirismul se încheagă — se afirmă în studiile consacrate acestuia — la sfîrșitul deceniului al treilea, cînd se constituie ca „fundament teoretic al mișcării fasciste“.

Deși Nae Ionescu și Nichifor Crainic nu trudesc pentru edificarea aceleiași filosofii, istoriografia marxistă îi consideră, pînă la un moment și pe o anumită direcție, trăiriști, iar „gîndirismul“ (Nichifor Crainic e colaborator și, apoi, director al revistei „Gîndirea“) o doctrină paralelă cu a lui Nae

Nae Ionescu

Ionescu. Aceasta pentru că, într-adevăr, Nae Ionescu și Nichifor Crainic explorează același filon: ortodoxia. Dar numai trăirismul — decide istoriografia marxistă — se încheagă într-o filosofie. E drept, eclectică („în conținutul său, cu ușurință se mai poate depista influența considerabilă a existențialismului, a filosofiei vieții sau a ideologiei corporatiste și totalitariste"), dar filosofie.

Deși bine coordonate, uneori aceste cercetări sînt obligate — prin natura metodei pe care o folosesc și a contradicției funciare a punctului de vedere de la care pornesc — să se bifurce, susținînd atît caracterul **trăit** și deci neelaborat în vreun scop anume, cît și unitatea doctrinară „cruciată", a filosofiei girate de Nae Ionescu. E o consecință firească a mersului de-a-ndaratelea dar și-o stranie implozie culturală.

Desigur, acum cînd **cortina de fier** dintre materialism și idealism a căzut, cînd „existențialist", „spiritualist", „creștin", „anticomunist" nu mai sînt considerate, cu tot dinadinsul, dovezi ale eșecului gîndirii — rămînînd, de pildă, să se precizeze doar măsura în care iraționalismul e apt a acoperi și descoperi tărîmuri ale cunoașterii — putem schița, cu adevărat, atît limitele cît și performanțele filosofiei lui Nae Ionescu. Chiar și în contextul **trăirismului,** avînd însă grijă să nu cădem în păcatul absolutizării nonconformismului său.

Fără prejudecăți și amputări dogmatice, se poate afirma — iar cercetări mai noi acceptă această perspectivă (vezi Ioan Petru Culianu, Dan Zamfirescu, Marin Diaconu, acad. Al. Surdu ș.a.) că trăirismul este unul dintre cele dintîi curente europene ale filosofiei vieții elaborat în spirit creștin, cu consecințe notabile în plan ontologic, dacă se admite, o dată cu filosoful român, că „principiul fundamental al existenței este Dumnezeu". Paradoxul e, însă, că unele dintre acuzele fundamentale aduse gîndirii lui Nae Ionescu („admiterea **existenței «realiter» transcendenței,** ar putea pune realismul, spre deosebire de materialism și idealism, în posesia acelei întemeieri logice pentru care filosofia atîta vreme în cursul dramaticei sale istorii s-a zbătut" — vezi, G. Vlăduțescu, în *Curente și orientări în istoria filosofiei românești,* ediția citată) pot fi considerate azi premise reale, moderne, ale acceptării ei creative.

Dacă prin trăirism Nae Ionescu și elevii săi nu pot fi considerați chiar precursori ai existențialismului decît pe direcții limitate, încadrarea lor timpurie în acest curent larg este o realitate. Trăiriștii români nu sînt doar exegeți ai lui Kierkegaard, Heidegger, Gabriel Marcel ori Berdiaev și Șestov, ci promotori, alături de aceștia, ai unei noi soterilogii. (De altfel, filosofia vieții, existențialismul românesc, cunosc o dezvoltare și pe direcția Unamuno prin D. D. Roșca, cu a sa *Existență tragică,* ori prin Sorin Pavel.)

Asta nu înseamnă că noua exegeză trebuie să preia direcțiile celei vechi și a le întoarce, pur și simplu, cu capul în jos. Există suficiente temeiuri pentru a pune în valoare resursele trăirismului „năist" (cîte sînt!) mai ales că acum el subzistă și prin dezvoltările — de indiscutabilă notorietate universală — ale elevilor săi.

Ar mai trebui adăugat, poate, că potrivit interpretării unor discipoli ai săi, ulterior și exegeți ai lui Eliade și Cioran, între „existențialismul ateu și nihilist și esențialismul organologic și profund creștin *(o posibilă definiție a trăirismului — n. n.)* al lui Nae Ionescu nu există nici o afinitate de structură" (D. C. Amzăr).

Chiar dacă, în bună măsură, acest punct de vedere este adevărat, el are și un sens polemic, așa încît mai importante rămîn aderențele dintre trăirism și existențialism.

(G. T. P.) ■

Mircea Vulcanescu

„Fresca din tinda Patriarhiei. **Astfel, punînd Patriarhul Miron să se zugrăvească din nou Biserica Sfintei Patriarhii și, cedînd ispitei obișnuite în Renașterea italiană — potrivit căreia un Tizian se zugrăvea pe sine, în nunta de la Cana, la masă, printre nuntași, în vreme ce dușmanii lui erau închipuiți ștergînd vasele, pe de lături —, Patriarhul Miron a pus de i s-a zugrăvit în dreapta chipul propriu, deasupra stranelor domnești, sub trăsăturile Sfîntului Mare Mucenic Miron, și chipurile părinților săi, în stînga, sub trăsăturile Sfinților Mari Împărați Constantin și Elena. (...)**

Pe zidul din afară al Bisericii, lîngă ușa de intrare, din tindă, acolo unde e zugrăvită Judecata de Apoi, cu raiul în stînga ușii și cu focul Gheenei în dreapta ei, un diavol mare negru, așezat vizibil în centrul de greutate al compoziției, în picioare, cu aripile desfăcute, atrage prostimea și tineretul la pierzanie, îndrumînd-o spre focul de veci.

Sub trăsăturile luciferice ale duhului întunecat, într-o zi în care mă aflam, ca subsecretar de stat, la o defilare în urma unui *te deum,* am tresărit recunoscînd —fără putință de înșelare — chipul zugrăvit al Profesorului Nae Ionescu. Nu-i lipsește nici privirea ageră și chinuită, nici fruntea lată în margini, pe care nu izbutesc s-o acopere coarnele late; nu lipsesc nici sprîncenele stufoase, nici forma specifică a bărbiei și nici nasul cel cu trei cocoașe, caracteristic oamenilor din Renaștere, de care Profesorul vorbea deseori cînd încerca să-și situeze-nfățișarea fizică într-o anumită epocă!".

(Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu.*
Așa cum l-am cunoscut,
București, Ed. Humanitas,
1992, p. 76)

De la idolatrie la anatemizare

Discipoli sau detractori?

Nimeni nu l-a acuzat vreodată pe Nae Ionescu, în perioada interbelică, nici măcar cei mai înverșunați adversari, că ar fi făcut presiuni asupra elevilor săi pentru a-i lega de vreo filosofie anume, a le impune o ideologie ori o atitudine politică. Uneori, însă, i s-a relevat darul persuasiunii.

Discipolii, emulii, elevii — și cred că acesta-i cel mai nimerit termen pentru a defini generația care-și revendică identitatea de la el — îl urmează cu instinct sigur, fără grave probleme de conștiință.

„Ursit să fie trădat"

Nu chiar toți. Ion Zamfirescu, de pildă, afirmă, dintru început, într-o carte de memorialistică: „Dintre profesorii mei, atît în vremea studenției cît și mai tîrziu, de Nae Ionescu m-am apropiat mai puțin". Explicația, amestec de umilință și demnitate, e cît se poate de simplă. Nu mărturisirea că Nae Ionescu „era altceva, destul de altceva față de ce se construise pînă atunci în sinea și așteptarea mea", șochează la Ion Zamfirescu ci recunoașterea faptului că el venise să învețe filosofia didactic, tradițional didactic, „pentru o carieră didactică", iar profesorul îl contrariază prin nonconformism. Venise din liceu, de la Craiova, cu cîteva idei formate, cum ar fi aceea a atotputerniciei principiului cauzalității, iar Nae Ionescu afirmă că acesta e doar manifestarea unei „corelații între evenimente".

Nu numai lui Ion Zamfirescu, în 1926, îi par lecțiile lui Nae Ionescu strălucite „causerii" ci și celor care-l admiră fără rezerve, pentru că aceștia din urmă asta își doresc. Dar e în afara oricărei îndoieli că Ion Zamfirescu greșise nu doar amfiteatrul și profesorul, ci și veacul. La cursurile de logică și de istorie a filosofiei, ținute în secolul trecut de Titu Maiorescu, s-ar fi simțit mult mai bine. Cum excelent se va fi simțit la cele ale elevilor direcți ai lui Maiorescu ori a celor din școala lui C. Rădulescu–Motru, P. P. Negulescu, Mircea Florian ș.a.

Peste cîțiva ani, în perioada 1928–1931, Ionel Jianu va avea același sentiment de neaderență: „Împreună cu Petre Comarnescu am fost singurii din tînăra generație care nu ne-am lăsat cuceriți de tezele lui Nae Ionescu și în discuțiile avute cu el i-am replicat de pe pozițiile noastre".

Ca și la Ion Zamfirescu, pare a fi vorba de impenetrabilitatea fondului aperceptiv: „Rezistența mea la farmecul inteligenței sclipitoare a lui Nae Ionescu era datorată în bună parte faptului că în seminariile lui Célestine Bouglé sau ale lui Capitant, la Paris, îmi însușisem o disciplină a gîndirii filosofice temeinică...".

Cei de mai sus sînt, fără îndoială, intelectuali cu totul stimabili, cu idei și intuiții sclipitoare, dar practicînd un fel de ratare deliberată, întrucît nu se grăbesc să ivească opere în tradiția raționalistă, sistematică, de care se simt atașați. Refuză marea frondă, eșuînd în fronda de cafenea.

Doi dintre elevii lui Nae Ionescu, Mihail Sebastian (într-un jurnal apărut postum, abia acum vreo doi ani) și Emil Cioran încearcă **ulterior** să evadeze, fiecare în felul său, din cercul magic al lui Nae Ionescu. Emil Cioran refuză structural idolatria, cel puțin pe termen lung, fără a deveni, totuși, detractor. Are, cum se știe, un exces de luciditate care, explicînd atitudinea față de Nae Ionescu, o și justifică în parte. Fiind, mai tot timpul, în contradicție cu sine, ar fi fost aproape nefiresc să se mențină în acord etern cu profesorul.

Cu Mihail Sebastian se întîmplă însă cu totul altceva. El aplică criterii politice — uneori de-un inexplicabil dogmatism — unei relații clădite pe afinități spirituale, nutrită de elanuri intelectuale autentice și mari idealuri cărturărești, pe trăiri și certitudini morale.

Jurnalul lui Sebastian este un document care, prin fragmentele publicate în străinătate, mult înainte de apariția sa integrală în românește și-n România, a contribuit la conturarea unor opinii despre ideologia lui Nae Ionescu și a elevilor săi.

Marți, 12 februarie 1935 (jurnalul cuprinde perioada 1935–1944), Sebastian consemnează că lui Nae Ionescu i se interzisese să conferențieze la Fundație despre „Solidaritatea națională", ceea ce declanșează o demonstrație de simpatie a studenților cu profesorul în fața Palatului regal și la Ateneu, unde Nae Ionescu, ridicat pe umeri, ovaționat, rostește o scurtă cuvîntare, în ciuda încăierărilor cu poliția, a petardelor și a focurilor de avertisment. Apoi, sec: „Dezgustător numărul pe care l-a închinat **Credința** lui Nae. Petru Manoliu, Sandu Tudor și Zaharia Stancu despre Nae Ionescu! O trăii și pe asta!"

Ce-i dezgustător?

E drept, în 1934, „Credința" scrie sistematic împotriva lui Nae Ionescu, pentru ca, în numărul său din 10 februarie 1935,

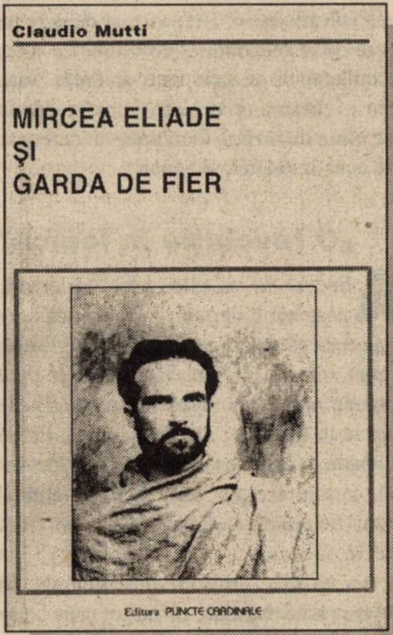

Claudio Mutti

MIRCEA ELIADE
ȘI
GARDA DE FIER

Editura PUNCTE CARDINALE

Lucrarea italianului Claudio Mutti este apreciată drept „cea mai pertinentă și mai documentată cu privire la relațiile pe care Mircea Eliade (...) le-a avut cu Mișcarea Legionară"

cei amintiți să-i fie deosebit de favorabili, evocînd nu doar profesorul, filosoful, ci și omul politic, sfetnicul politic. Zaharia Stancu, de pildă, scrie că profesorul ar fi „ursit să fie trădat", considerîndu-i trădători pe Iuliu Maniu și pe Ion Mihalache, dar lăsînd să se înțeleagă și ingratitudinea lui Carol al II-lea pe care Nae Ionescu îl ajutase substanțial, decisiv, să realizeze restaurația. Dezgustătoare e trecerea, fără avertisment, fără o motivație publică a celor de la „Credința" de partea lui Nae Ionescu, „oportunismul" lor? Nu, mai degrabă Sebastian e dezgustat de orice cuvînt bun despre Nae Ionescu. Pentru că, iată, după nici o săptămînă, intenția lui Istrate Micescu de a aplica în Baroul avocaților (din care face parte și Sebastian) „numerus clausus", i se pare inspirată tot de profesor. Fără nici un temei, cum se va dovedi mai tîrziu.

Sîntem în 17 martie. Pe 30 martie, însă, nu-l mai suportă nici în sala de curs: „Lecția de ieri a lui Nae a fost sufocantă. Gardism de Fier pur și simplu — fără menajamente, fără complicații, fără scuze". Rezumă ceea ce i se pare gardism și deopotrivă hitlerism în expunerea profesorului: „Politică se cheamă o stare de luptă. Un partid închide în chiar ființa sa obligația de a le suprima pe toate celelalte. În concluzie ultimă, **politică internă** e o absurditate. Nu poate exista decît o cucerire a puterii, o confiscare a ei și confundarea partidului cu toată colectivitatea. De aici mai departe nu există decît gospodărie, de vreme ce orice posibilitate de reacție este anulată. Națiunea se cheamă un colectiv care închide în sine ideea de război. O națiune se definește prin ecuația prieten–dușman".

„O revoluție în logică"

A vedea în aceste idei hitlerism, neapărat hitlerism, s-ar justifica doar prin aceea că atunci nazismul nu-și trecuse în cont crime, agresiuni, fărădelegi de tipul celor de mai tîrziu și nu era chiar atît de grav să te înrudești ideologic cu el. Pe de altă parte, Nae Ionescu scrisese, în „Cuvîntul", cam în același spirit. Dar, pe–atunci, Mihai Sebastian colabora, oarecum fără rezerve, la revistă.

Ar exista, desigur, justificarea, în favoarea lui Sebastian, că nu tot ceea ce se scrie prin gazete trebuie să-și facă loc în sălile de curs, mai ales în cursurile de metafizică și logică. Dar chiar Sebastian afirmase, în polemica stîrnită de apariția romanului său prefațat de profesor, că Nae Ionescu trebuie receptat cu egală libertate de interpretare, fără prejudecăți, în toate manifestările sale. Afirmase, însă, așa cum îl acceptase total atunci, îl refuză integral acum, deși un rest de afectivitate și admirație îl face să aibă încă nostalgii și efluvii lirice: „L-am văzut vineri pe Nae. Întrevedere cu totul nepolitică. Mi-a vorbit despre ultima lui lecție de la care am lipsit și care pare să fi fost extraordinară. O revoluție în logică, o revizuire completă a disciplinei. Ceva epocal... Logica colectivelor devine față de logica formală ceea ce fizica lui Einstein este față de Newton! Mi-a vorbit mai bine de un ceas, refăcîndu-mi întreaga lecție, cu acel zîmbet amuzat și de neglijență ușor simulată, care îi stă așa de bine. A fost o după–masă frumoasă și în orice caz m-am bucurat că cel puțin în partea finală a părăsit politica și gardismul de fier. Este fără îndoială cel mai interesant și mai complex om pe care l-am cunoscut".

Constată însă un divorț între morala și marea inteligență ale lui Nae Ionescu.

Mai tîrziu îl va acuza de monstruozitate sufletească, cinism, sete de putere pe orice căi: șantaj, bani, „importanță", ceea ce, în traducere liberă, ar însemna valorificarea charismei sale pentru atingerea scopurilor. Cel mai mult îl revoltă că profesorul („bietul Nae", exclamă) e de dreapta, că deturnează spiritualitatea celor care îl mandataseră director de conștiințe spre politica de dreapta. Spune Sebastian despre lecția de deschidere a cursului de logică din toamna anului 1935: „Deocamdată, introducerea a fost o mică profesiune de credință gardistă. Și-a măgulit studenții cu o insistență electorală. A făcut elogiul **generațiilor politice** și le-a justificat față de **generațiile cărturărești** care, zicea el, au un mare păcat: sînt cărturărești. Politica înseamnă acțiune, viață, realitate, contact cu existența. Cartea e abstractă. Deci bine faceți ce faceți, adevărul e cu voi".

E aproape de neexplicat cum Sebastian, care admira socratismul lui Nae Ionescu, filosofia vieții, acest existențialism avant la lettre, cum îl numeam, care se entuziasma de disprețul profesorului pentru filosofia stearpă, de catedră, care chiar teoretizase vitalismul, trăirea, aproape în termenii profesorului, printr-un brusc transfer psihologic, intens colorat politic, să fie primul său detractor sistematic în ordine istorică.

E de ajuns doar o jumătate de an ca Sebastian să nu-l mai suporte pe Nae Ionescu în nici una dintre manifestările sale. O lecție a profesorului despre Calvin i se pare doar corectă, întrucît n-are aluzii politice, dar cursul de logică îl plictisește. Aflase de la Tudor Vianu că profesorul e lipsit de „orice originalitate", un plagiator din Spengler. Sîmbătă, 21 martie 1936, Nae Ionescu îi apare chiar în vis, ca nu peste mult timp profesorul să-l invite la masă, unde Sebastian îi face obiecții curajoase. La care Nae Ionescu, în loc să argumenteze, se justifică: „Nu înțelegi (...) că teoria mea a colectivismelor este o fugă de singurătate, o încercare tragică de a ieși din însingurare!".

Din acest moment, diabolicul Nae Ionescu e o sursă de teribilă anxietate pentru Sebastian. După care totul se justifică. Îl verifică în ceea ce afirmase despre el Tudor Vianu: „Citesc — nu știu de ce cu atîta întîrziere, căci o aveam de mult în bibliotecă — *Années décisives*, de Oswald Spengler. Surpriza de a găsi fraze întregi, formule, idei, paradoxe din cursul lui Nae. Tot cursul lui de anul trecut (politică internă și externă, pace, război, definiția națiunii), toate **loviturile** lui (Singapore, Franța care moare, Rusia putere asiatică, Anglia în lichidare) totul e din Spengler cu o înmărmuritoare asemănare în termeni" (14 mai 1936).

Nu-l interesează că un atît de evident, pentru el, plagiator al lui Spengler, în niște cursuri la care nici n-a prea asistat, nu poate fi, în același timp, gardist inflexibil. Doar dacă vedem în Spengler un precursor al gardismului. Cheia acestor pînă la urmă aproape tragice încordări și dileme ale lui Sebastian e în însemnarea din 26 mai 1936: „Nae și-a închis cursul vineri după–masă. Am fost. Lecție sobră (cu un singur moment de cabotinaj — și încă nu exagerat), lecție foarte frumoasă, strînsă, abilă, cu o sumă de fericite formule (...) Lecția a fost într-adevăr remarcabilă — iar soluția lui pentru problema individ–societate este, nici vorbă, interesantă (deși simt sofismul, fără să-l pot pentru moment preciza). Dar toate astea nu-l împiedică pe Nae să fie gardist de fier“.

Nu poate recunoaște nici un merit intelectual și moral unuia care simpatizează cu gardismul. Sau, ca să cuprindem întreaga suprafață a revoltei lui Sebastian, să-i determinăm adîncimea, nu-i recunoaște mai ales lui dreptul de a fi și una și alta.

„S-a ars cu nemții“

Se bucură cînd Nae Ionescu intră în încurcături. „S-a ars cu nemții“ — scrie el, în iunie 1936. Deși nu cu nemții se arsese, ci cu Carol al II-lea *(v. foto)*. Nu-i refuză însă profesorului invitațiile la masă. Nici lui Mircea Eliade, pe care, de asemenea, îl consideră pierdut.

La începutul lui ianuarie 1937, Sebastian întocmește un adevărat pamflet, vrînd parcă să transmită viitorimii că Nae Ionescu e aproape dement, că inventează aranjamente externe cu totul fanteziste: un Imperiu româno–bulgar, o înțelegere cu polonezii pentru a-i acorda lui Carol al II-lea coroana, o apropiere franco–germană mijlocită de Nae Ionescu în momentul în care Leon Blum va veni la putere. Comentariul: „Mă întreb dacă Nae nu-și pierde complet controlul de sine. Acces de megalomanie, orgoliu exasperat de înfrîngeri sau pur și simplu o fază de misticism acut?“.

Și-n ce-i spun alții (Mircea Eliade, de pildă) descoperă nu doar atitudinea lui Nae Ionescu ci și cuvintele (aprilie 1937). Dar continuă să-l viziteze, din cînd în cînd, invitat la masă. În astfel de situații, e mai puțin vehement: „M-am ferit să scriu despre vizita mea de alaltăieri, la Nae. Am plecat de acolo cu sentimente împărțite: simpatie, iritare, îndoială, dezgust“.

„M-am ferit“! De cine?

Nu-i poate ierta lui Nae Ionescu prefața la romanul său, *De două mii de ani.* Cînd profesorul, într-o discuție particulară (7 iunie 1938) se revoltă împotriva măsurilor antisemite ale lui Octavian Goga, devenit prim–ministru, lui Sebastian i se pare nesincer, replicîndu-i că Garda de Fier ar face la fel dacă ar fi la putere.

Tot ce spune profesorul (ceva despre imposibilitatea criteriului libertății individuale la români) i se pare „reacționar“ și-n contradicție cu modul său de viață: „Cînd spui asta de pe terasa unei magnifice vile la Balcic, sau din balconul unui somptuos palat la Băneasa, cînd te așteaptă afară un Mercedes Benz, cînd hainele ți le aduci de la Londra, rufele de la Viena, mobilele de la Florența, articolele de toaletă de la Paris, toată teoria asta este teribil de reacționară. Nu cumva este un inconștient act de apărare?“ (30 aprilie 1938).

Neputîndu-l învinui de antisemitism, îi aplică cele mai banale criterii propagandistice de clasă.

Brusc, află că Nae Ionescu este arestat împreună cu Mircea Eliade (11 mai 1938). Apoi, tăcere, pînă în august 1938, cînd profesorul îi apare, din nou, în vis! Încercase și încearcă, în continuare, să uite ce li se întîmplă, în lagăre, celor pe care-i consideră apropiați, dar o întîlnire cu soția lui Mircea Eliade îi reactivează, cît de cît, conștiința: „Deplor desigur tot ce se întîmplă, sînt dezolat de Nae, sînt dezolat de Mircea, aș vrea să-i știu liberi — dar nu pot să cred că acțiunea lor a fost altceva decît o socoteală greșită pentru Nae și o penibilă copilărie pentru Mircea. Jumătate farsă, jumătate ambiție. Mai departe nu văd nimic“.

Nu vede nimic nici măcar în momentul în care e clar că Nae Ionescu și majoritatea celor întemnițați, omorîți ori amenințați cu exterminarea, își asumaseră, fără nici un fel de cabotinaj ori oportunism, o conduită politică sinceră, fermă, coerentă. De aceea, evidența se clatină printr-un simplu zvon: „Suchianu îmi povestește încă de acum vreo două săptămîni că Nae Ionescu l-a implorat pe Armand Călinescu să-i acorde o **audiență** și că la această audiență **s-a aruncat în genunchi,** cerîndu-i iertare pentru tot ce a făcut“ (21 iunie 1939). Nu crede, dar ar fi vrut să fie așa decît să ia act că Nae Ionescu avusese totuși o atitudine verticală. Și asta, cu riscuri enorme, deoarece moartea îl pîndește din două direcții: poate fi executat sau poate pieri datorită condițiilor de detenție și a bolii de care suferă.

Nu-și poate reprima însă o exclamație de compasiune și admirație: „Teribil destinul omului ăstuia — și nu mă pot opri să nu mă gîndesc la el“.

Dar se gîndește rar, mai ales cînd sînt semne c-ar putea fi lichidat. E însă viu chiar și după masacrul din septembrie 1939, cînd sînt mitraliați sute de legionari și simpatizanți, în închisori și în lagăre. Viu, dar foarte bolnav. Îl va mai vedea o singură dată, la un concert, la Ateneu (24 ianuarie 1940), după care îi va plînge „nervos“ moartea. Sîmbătă, 16 martie 1940, compune un fel de necrolog, amestec de mustrări și regrete: „Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, nerealizat, învins și — dacă nu mi-ar fi greu s-o spun — ratat“.

Îi va mai apărea în vis, după rebeliunea legionară, strîngîndu-i mîna la liceul din Brăila. Simbolul oniric e cît se poate de semnificativ, despărțirea rituală dintre cei doi redîndu-i lui Sebastian echilibrul interior. Pentru că, de fapt, elevul nu-și poate înțelege maestrul decît în umoare politică și-n termeni de cafenea: „M-am amuzat să le spun *(lui Mihai Ralea și Tudor Vianu — n. n.)* că pentru mine Nae Ionescu era diavolul“.

Jurnalul lui Mihail Sebastian care, înainte de apariția în volum, în 1996 — după încredințarea noastră, uneori contrafăcut prin omisiuni și poate chiar prin adăugiri de Leon Volovici — a constituit, pentru revista „Toladot“ („Origini“), din Israel, o dovadă a antisemitismului generației elevilor lui Nae Ionescu, mai ales a lui Mircea Eliade, nu conține nici o afirmație directă despre antisemitismul profesorului. O sfială interioară îl face pe Sebastian să se mențină în limitele evidenței. (Nu fusese acuzat, chiar el, Sebastian, de partida filosemită, că ar fi trecut în tabăra ortodoxiei ionesciene?...)

Cu toate acestea, Nae Ionescu e acuzat de antisemitism chiar cu ocazia apariției fragmentelor de jurnal în revista amintită, printr-un deductivism mecanic, nici măcar sofism: cine-i legionar ori simpatizant legionar e, cu necesitate, antisemit. Ori, într-adevăr, Nae Ionescu fusese legionar sau, într-o variantă tot mai des amintită, simpatizant legionar. **(G. T. P.)** ■

Partizanatul omului fără de partid

Nae Ionescu: opțiuni și atitudini politice

Ioan SCURTU

„Profesorul"

Opțiunile și mai ales atitudinile politice ale lui Nae Ionescu a suscitat, încă din timpul vieții sale, numeroase controverse, care continuă și astăzi. Mircea Eliade scria: „Pretutindeni unde se vorbește de Nae Ionescu, e prezentă legenda sau ura". Admiratorii săi îi spuneau „Profesorul", deși el nu a îndeplinit niciodată această funcție, gradul său didactic fiind cel de conferențiar universitar. Lucrările științifice semnate de Nae Ionescu sînt puține și alcătuite mai ales din cursuri pe care le-a ținut la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. Acest fapt nu a împiedicat pe unii să-l considere un mare filosof, un creator de școală românească în acest domeniu. Aproape toți cei ce s-au referit la Nae Ionescu nu i-au contestat calitățile excepționale de dascăl, prelegerile sale fiind urmărite de un număr considerabil de studenți, dar și de persoane din afara Universității, fascinate de personalitatea profesorului. A avut un talent deosebit în a cultiva relații apropiate cu studenții, de a participa, ca un partener egal la discuții pe teme filosofice sau de actualitate.

Invidii și răutăți

Timp de un deceniu și jumătate, Nae Ionescu a fost considerat „îndrumătorul spiritual" al tinerei generații, atît prin lecțiile pe care le preda, începînd din 1922, cît și prin articolele publicate — în revista „Ideea europeană", dar mai ales în ziarul „Cuvîntul", al cărui director a fost —, prin conferințele pe care le-a ținut, în București și în diferite orașe din țară, prin discuțiile pe care le avea cu studenții și colaboratorii săi.

Nae Ionescu nu a făcut parte din nici un partid politic, dar influența sa asupra opiniei publice, mai ales a tineretului, a depășit-o pe cea a multor lideri politici, trezind astfel invidii și răutăți. Chiar și felul lui de a fi a constituit obiectul unor controverse. De exemplu, că umbla întotdeauna îmbrăcat elegant, că era iubit de femei iar el nu rezista „ispitelor", că își construise o vilă la Băneasa, proiectată de arhitectul G.M. Cantacuzino, că avea un splendid automobil, marca „Maybach", cu dublu compresor pe care-l adusese din Germania, că era finanțat de grupul „I.G. Farben Industrie". Este semnificativ faptul că, la sugestia patriarhului Miron Cristea, s-a realizat fresca din tinda bisericii Patriarhiei. Lîngă ușa de la intrare a fost zugrăvită „Judecata de Apoi", unde, în focul Gheenei, se află un diavol mare și negru, cu aripile desfăcute, care îl reprezintă pe Nae Ionescu *(v. p. 19).*

Opțiunile și atitudinile politice adoptate de Nae Ionescu au fost prezentate într-o manieră lineară: ca „ideolog" și propagandist al Mișcării Legionare. Realitatea este mult mai complexă și adesea contradictorie. Ele rezultau dintr-o anumită convingere, dar și dintr-un real oportunism, din dorința de a fi mereu „pe creasta valului", de a atrage atenția asupra persoanei sale. Și-a pus speranțe, succesiv, în Iuliu Maniu, Carol al II-lea, Corneliu Zelea Codreanu, personalități politice de prim rang, pe care a sperat să le poată „îndruma". A eșuat aproape de fiecare dată, nu atît datorită ideilor, cît a inteligenței lui — socotită de mulți „diabolică" — de care respectivii lideri politici se temeau, suspectîndu-l că vrea să le întindă vreo capcană.

Susținător și critic al lui Maniu

În 1927–1928, Nae Ionescu a fost unul dintre cei mai fervenți susținători ai Partidului Național Țărănesc și îndeosebi ai lui Iuliu Maniu, președintele acestui partid. Ca și mulți alți gazetari, Nae Ionescu era convins că Iuliu Maniu va asigura un nou curs politicii românești, în sensul aplicării drepturilor și libertăților cetățenești, al punerii în prim–plan a valorilor naționale, în primul rînd a celor privind țărănimea. În august 1928, Nae Ionescu scria: „Politica nu e o îndeletnicire culturală, ci una tehnică; cel mai eficace instrument al acestei tehnici este legea. Iată de ce, față de arbitrariul actualului regim și față de sentimentalismul cultural al d-lui Iorga, legalismul domnului Maniu e azi, în politica noastră, singura formulă în concordanță cu ideea de stat modern".

Ziarul „Cuvîntul" a desfășurat o susținută campanie împotriva guvernului liberal și s-a pronunțat ferm pentru aducerea Partidului Național Țărănesc la putere prin formarea unui cabinet prezidat de Iuliu Maniu. Tot ce iniția Iuliu Maniu era demn de toată lauda: organizarea unor mari adunări de protest în toată țara, a unei „mari adunări naționale" la Alba Iulia în ziua de 6 mai 1928, proclamarea „rezistenței cetățenești" prin care locuitorii erau îndemnați să nu mai plătească impozitele și taxele către guvern (stat), prezentarea în presa internațională a unei imagini sumbre privind situația din România (care, datorită „dictaturii liberale", se afla în preajma unui război civil, ce putea destabiliza întreaga zonă de sud–est a Europei), „pertractări" secrete cu principele Carol în vederea aducerii lui în țară și a ocupării Tronului părintesc, retragerea deputaților și senatorilor național–țărăniști din Corpurile legiuitoare și constituirea unui Parlament paralel cu cel „liberal“ etc.

După o campanie opoziționistă desfășurată aproape fără întrerupere timp de un an, Iuliu Maniu și-a atins obiectivul urmărit. Nae Ionescu a salutat cu entuziasm venirea Partidului Național Țărănesc la putere și formarea guvernului Iuliu Maniu, în noiembrie 1928. Dar „era nouă“ promisă de național–țărăniști s-a dovedit o simplă iluzie, deoarece, în fond, aceștia au continuat vechea politică de folosire a statului pentru căpătuirea propriilor partizani, iar măsurile adoptate nu au „revoluționat“ societatea românească. Declanșarea crizei economice a dus la acutizarea conflictelor sociale, în timp ce Maniu se ocupa de alte probleme sau „arbitra“ conflictele între diferiți fruntași național–țărăniști. Nae Ionescu a fost unul dintre primii ziariști care și-a revizuit atitudinea față de Partidul Național Țărănesc și față de Iuliu Maniu. În iulie 1930, el scria: „A fi «susținut» o dată pe cineva nu-ți crează obligația permanentă de a-l susține. Atitudinea ta față de el e condiționată de măsura în care el răspunde țelurilor pe care și le-a pus; căci țelurile sînt cele care contează și nu oamenii“. Nae Ionescu, analizînd activitatea concretă a guvernului Maniu, ajungea la concluzia că politica economică s-a dovedit „lipsită de unitate, bătută de toate vînturile“, legea administrativă adoptată în 1929 era „o însăilare hibridă, lipsită de orice unitate și de orice principiu directiv“. El conchidea pe un ton categoric: „Viața publică de după război nu a cunoscut o mai penibilă guvernare ca cea a d-lui Maniu (...) Guvernarea d-lui Maniu trebuia să fie un început de regim. «Noul curs», pe care toată țara îl dorea și pentru care atîția ne înhămaserăm la carul d-lui Maniu. Și în loc de noul curs, am avut o guvernare care s-a tîrît de pe o zi pe alta, izbită la fiecare cotitură de drum, amenințînd la fiecare pas să sucombe sub o nouă dificultate. Au fost vremurile grele? Desigur. Nu însă sub marile probleme a suferit regimul Maniu. Ci sub cele mărunte, pe care și le crea singur; sau pe care, neîndemînatic, i le creau adversarii“.

Iuliu Maniu se mulțumea să „prezideze“, să facă „poză“, evitînd să se implice în rezolvarea problemelor concrete care interesau milioane de oameni. Intervenea însă foarte hotărît atunci cînd urmărea să-și consolideze propria-i poziție politică. Nae Ionescu amintea că, în anii de opoziție, Partidul Național Țărănesc a folosit propaganda carlistă (în favoarea venirii în țară a principelui Carol și urcării lui pe Tron) pentru a lovi în guvernul liberal și a cîștiga un număr cît mai mare de aderenți. Dar, odată ajuns la putere, liderul său „uitase cu totul de chestiunea dinastică“. Moartea regentului Gheorghe Buzdugan, în octombrie 1929, a oferit lui Iuliu Maniu prilejul de a-și plasa „omul său“ în Regență (pe Constantin Sărățeanu), încercînd astfel să-și subordoneze această instituție. În iunie 1930, cînd Carol a sosit pe neașteptate în țară, Iuliu Maniu a adoptat metoda „pertractărilor“, sugerînd alegerea principelui în Regență și apoi, într-o altă etapă, urcarea

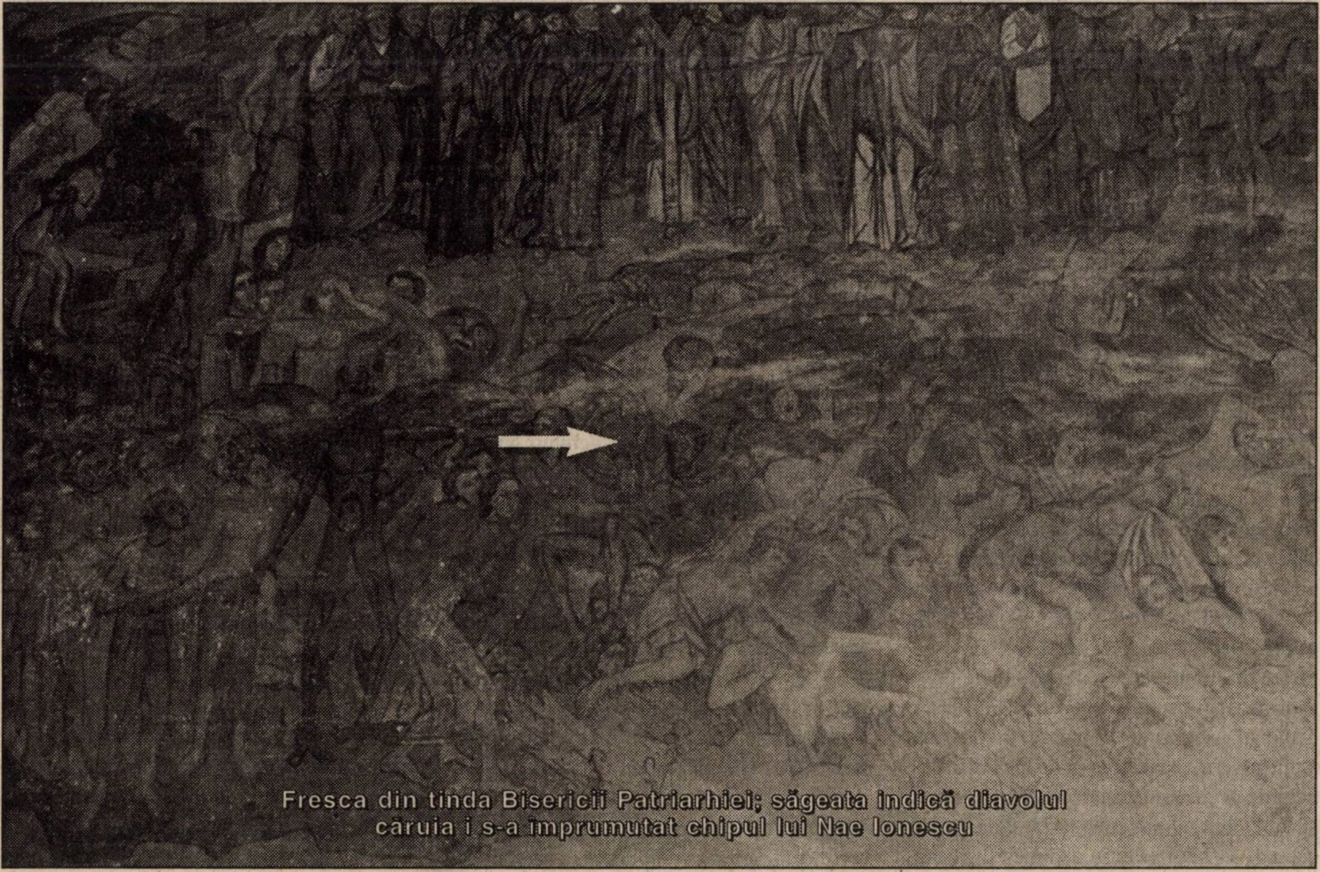
Fresca din tinda Bisericii Patriarhiei; săgeata indică diavolul căruia i s-a împrumutat chipul lui Nae Ionescu

Iuliu Maniu

lui pe Tron. Cînd a constatat că sugestia sa nu avea șanse de izbîndă, Iuliu Maniu și-a prezentat demisia, plasînd altora răspunderea pentru actul „restaurației". Apoi a revenit la putere, căutînd să zădărnicească planurile regelui Carol al II-lea vizînd creșterea rolului monarhiei în viața de stat. În acest context, de la adulația pentru Iuliu Maniu, Nae Ionescu a ajuns la contestarea vehementă a calităților politice ale liderului național–țărănist. În iulie 1930, Nae Ionescu scria: „I. Maniu a mers în chip constant spre dictatura personală (...) persoana domnului Maniu însăși este o ocnă de ambiții neputincioase, o pungă care distilează venin, amorțind, paralizînd, dezagregînd totul în juru-i — singura formă prin care poate stăpîni. Aici stă de altfel nodul tragic al acestei stranii și, cîtăva vreme, enigmatice figuri a vieții noastre publice: conștient de neputința sa creatoare, dl Maniu este biciuit totuși de o ambiție bolnăvicioasă; care îi depășește cu mult posibilitățile și care îl obligă să recurgă la orice — fie chiar și la sugrumarea vieții — numai ca să-și ostoiască setea de stăpînire personală. Este, într-adevăr, o tragedie". Iar concluzia i se pare lui Nae Ionescu una singură: „Așezarea unei vieți publice românești sănătoase și rodnice nu va fi cu putință decît după eliminarea politică a domnului Maniu".

Pe parcursul a numai doi ani, Nae Ionescu a trecut de la admirația pentru liderul național–țărănist la cererea de înlăturare a acestuia de pe scena politică a României. De fapt, Nae Ionescu, atunci cînd s-a angajat în susținerea fără rezerve a lui Iuliu Maniu, se înscrisese pe o direcție concordantă cu spiritul public. Foarte mulți români își puneau, în 1927–1928, speranțele în Iuliu Maniu. Aproape toată presa românească cerea înlăturarea Partidului Național Liberal de la putere și formarea unui guvern condus de Iuliu Maniu. Participînd la această campanie, Nae Ionescu spera ca liderul național–țărănist să-l aprecieze și să-l consulte în acțiunea de înfăptuire a „revoluției" inaugurată prin „era nouă", anunțată în noiembrie 1928. Dar Iuliu Maniu a evitat să apeleze la Nae Ionescu, deoarece avea în propriul partid numeroase personalități de marcă și pentru că nu-i plăcea maniera incisivă, adesea agresivă a directorului ziarului „Cuvîntul". Nae Ionescu nu a înțeles ceea ce Nicolae Iorga observase de mai mult timp, și anume că Iuliu Maniu era convins că „nu se născuse omul care să-l prezideze pe domnia sa". Pentru Maniu libertatea de mișcare în plan politic era vitală, și ca atare nu putea accepta să fie „îngrădit" de Nae Ionescu.

„Amic personal" și adversar al regelui

Dezamăgit de politica promovată de Iuliu Maniu și de Partidul Național Țărănesc, Nae Ionescu și-a îndreptat speranțele spre principele și apoi regele Carol al II-lea. Geneza acestei atitudini poate fi descifrată încă din anii 1925–1926, cînd principele Carol a renunțat la prerogativele sale de moștenitor al Coroanei, iar regele Ferdinand, Consiliul de Coroană și Parlamentul au decis să proclame ca moștenitor pe Mihai, fiul lui Carol; la 4 ianuarie 1926 s-a hotărît instituirea unei Regențe, pentru eventualitatea că Mihai (atunci în vîrstă de 5 ani) ar ajunge rege înainte de vîrsta majoratului. Nae Ionescu a apreciat că înlăturarea lui Carol s-a datorat acțiunii lui Ion I.C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal și al Consiliului de Miniștri, care urmărea să-și instaureze propria-i dictatură. Aprecierea lui Nae Ionescu era cel puțin exagerată. Principele Carol nu era la prima sa renunțare la prerogativele de moștenitor al Coroanei (o mai făcuse în 1918 și 1919); în decembrie 1925 și-a părăsit familia (soția și copilul), rămînînd în străinătate cu o femeie de o moralitate îndoielnică (Elena Lupescu); Ion I.C. Brătianu avea o vastă experiență politică și nu avea nevoie să recurgă la înlăturarea principelui pentru a-și asigura dominația politică. Nae Ionescu știa, desigur, aceste fapte, dar în același timp a simțit că opinia publică era tot mai ostilă față de guvernarea liberală (începută în ianuarie 1922) și a văzut în susținerea lui Carol o formă eficientă de a lovi în Ion I.C. Brătianu. Prin ziarul „Cuvîntul", Nae Ionescu a militat pentru revenirea lui Carol în țară și urcarea lui pe Tron. Acest fapt a atras confiscarea unor numere ale ziarului (în februarie 1927, martie și mai 1926). Interesant este că ziarul a fost confiscat în ianuarie 1930, de guvernul național–țărănesc, deoarece tipărise declarațiile făcute de Iuliu Maniu la 4 ianuarie 1926. În februarie 1930, prin „anumiți prieteni", lui Nae Ionescu i se ofereau cinci milioane lei, „bani pe masă", cu condiția să nu mai scrie nimic în problema Carol. Evident, nu a acceptat, ci și-a intensificat propaganda carlistă. El a salutat cu entuziasm sosirea lui Carol în România, la 6 iunie 1930. De altfel, s-a aflat printre personalitățile primite de Carol la Palatul Cotroceni în noaptea de 6/7 iunie; cu acest prilej, Nae Ionescu s-a declarat ferm pentru anularea actului de la 4 ianuarie 1926 și proclamarea lui Carol ca rege al României. Acest act nu trebuia realizat de Parlament, ci într-o formulă care să amintească de modul în care a urcat pe tron Carol I. El a propus ca deputații și senatorii să devină „delegația ad–hoc a nației, să facă act de supunere și să capete de la rege dreptul de a funcționa mai departe ca Parlament". Cei mai mulți lideri politici s-au pronunțat pentru convocarea Parlamentului, care să anuleze legile din 4 ianuarie 1926, astfel încît succesiunea să revină de drept fiului mai mare al regelui Ferdinand. În ziua de 8 iunie a avut loc actul „restaurației", Carol al II-lea depunînd jurămîntul în calitate de rege al României.

După „restaurație", Nae Ionescu a devenit o prezență activă la Palatul Regal. El era văzut adesea servind cafeaua împreună cu Carol al II-lea și discutînd, într-o atmosferă destinsă, diverse probleme politice. Regele i se adresa cu „nenea Nae", fapt ce atesta o anumită intimitate, de care nu se bucura decît un număr foarte mic de români. În august 1930 — odată cu venirea Elenei Lupescu în țară —, s-a constituit camarila regală. Nae Ionescu nu a făcut parte dintre „trepădușii Palatului", dar se afla în bune relații cu aceștia, inclusiv cu

Elena Lupescu. El nu numai că nu a criticat constituirea unui pol de putere fără nici o legitimitate politică, dar a și acționat pentru întărirea lui, și pentru eliminarea structurilor democratice, constituționale, în primul rînd a partidelor politice.

Nae Ionescu se dorea „mentorul spiritual" al noului regim patronat de Carol al II-lea, în care rolul decisiv trebuia să revină monarhiei. În consecință, el a declanșat, prin ziarul „Cuvîntul" un puternic atac împotriva partidelor politice, socotind că acestea erau vinovate de situația dificilă în care se afla România, grav afectată de criza economică. El argumenta că „partidele noastre politice trăiesc într-o anarhie programatică de nedescris", iar ajungerea lor la putere nu se datora indicației electoratului, ci invers, guvernul era cel care „făcea" parlamentul. Cu alte cuvinte, în România, regimul parlamentar era o „ficțiune". După opinia lui Nae Ionescu „suspendarea existenței partidelor politice poate să fie, la un moment dat, un fenomen cu totul normal — din punctul de vedere al procesului istoric — decurgînd din însăși natura dialectică a partidului politic". Potrivit Constituției, ordinea de succesiune la guvern era stabilită de rege. El nu trebuia îngrădit în exercitarea acestei prerogative; suveranul putea să se adreseze cui credea că va conduce mai bine țara, deci nu neapărat partidelor politice. În acest fel se rupea definitiv cu trecutul, cu formele vechi, constituționale, realizîndu-se o revoluție de sus în jos.

O asemenea formulă, peste partide, părea a fi guvernul de „uniune națională" pus sub președinția lui Nicolae Iorga, în aprilie 1931. Nae Ionescu scria: „Nu vom contesta d-lui prof. Iorga acest drept. Cu atît mai mult cu cît — așa cum am spus-o repetat — drepturile d-sale la conducerea țării decurg în chip firesc din înțelegerea d-sale, singura justă, a realităților românești. Vom observa totuși că dorința domnului profesor de a prelua acum răspunderea guvernării ne surprinde". Formula pe care Nicolae Iorga voia să o realizeze nu era — după opinia lui Nae Ionescu — pregătită. Timpul i-a dat dreptate, astfel că, în ianuarie 1932, Nae Ionescu conchidea: „profesorul Iorga nu ne-a dat marea guvernare revoluționară la care noi, uneori, timid nădăjduiam; așa că politica noastră, a revoluției de sus în jos, rămîne mai departe un lucru pe care oamenii politici nu consimt și nici nu vor consimți a-l accepta și înfăptui, deși el e singurul firesc". În iunie 1932, regele Carol al II-lea a decis să apeleze din nou la un partid politic — respectiv la Partidul Național Țărănesc.

Din eșecul guvernului de „uniune națională", Nae Ionescu a desprins concluzia că se impunea o muncă intensă și tenace pentru crearea unei stări de spirit, în rîndul populației, care să sprijine acțiunea politică a regelui, astfel încît să se confere un caracter plesbicitar domniei. În acest fel regimul autoritar nu avea un caracter personal, ci era dorit și susținut de opinia publică. Noul regim urma să se bazeze pe intervenția directă și masivă a statului în dirijarea economiei, a vieții sociale, culturale etc. Nae Ionescu devenise extrem de pasionat de jocurile politice de culise și era convins că va găsi soluția pentru realizarea acestei „revoluții". Deoarece o mișcare de susținere a regelui era greu de creat, Nae Ionescu s-a gîndit la folosirea uneia deja existente. El însuși avea să noteze că, în mai 1933, Corneliu Zelea Codreanu i-a cerut o întrevedere. Cu acel prilej, Codreanu i-a prezentat acțiunea lui politică și faptul că Mișcarea Legionară nu urmărea cucerirea puterii, ci transformarea sufletească a românilor, crearea „omului nou". Nae Ionescu avea să scrie că „într-o formă ocolită, dar suficient de clară, mă făcea să înțeleg că pune mișcarea lui la dispoziția regelui". Profesorul l-a informat pe Carol al II-lea, care s-a arătat interesat de idee, dar nu a mers pe calea materializării ei.

„Opțiunea extremistă a magistrului era chiar mai veche (încă din 1926); adevărat, direcția ei — dreapta sau stînga — nu era încă tranșată, trăgînd cîteodată și spre stînga, dar negarea îndîrjită a democrației de pe poziții totalitare era atunci un exercițiu cotidian al lui Nae Ionescu.

Iată, bunăoară, ce scria «Profesorul» în 1930: «Așa fiind însă, în momentul în care o organizație politică și-a distrus adversarul și a rămas definitiv stăpînă pe situație, ea — încetînd a mai fi un partid politic — se identifică cu însăși țara. Iată deci că viața politică normală ne poate duce la un moment dat, principial cel puțin, la înlăturarea partidelor politice. Considerațiile acestea nu sînt numai teoretice. Atît bolșevismul în Rusia, cît și — în altfel — fascismul în Italia, nu sînt altceva decît regimuri instituite după mecanismul schițat mai sus. Noi înșine trebuia să ajungem într-o situație analoagă; dacă partidul național–țărănesc era în adevăr un partid și d. Iuliu Maniu un om politic. Acesta este sensul istoric al acțiunii noastre, cînd recomandam transformarea partidului național–țărănesc într-o organizație de masse și instituirea dictaturii masselor»".

**(George Voicu, „Mitul Nae Ionescu",
I, în „Sfera Politicii, an.VI, nr. 65, 1998, p. 59)**

În 1933, situația din România era dificilă, Partidul Național Țărănesc se uzase în anii de guvernare și nu se mai bucura de încrederea electoratului. Pe de altă parte, Partidul Național Liberal, condus de I.G. Duca, pretindea puterea, susținînd că avea soluțiile pregătite pentru rezolvarea tuturor problemelor cu care se confrunta țara. Conform tradiției românești, campania de răsturnare a guvernului a început în străinătate, I.G. Duca prezentînd o imagine catastrofică asupra guvernării național–țărănești, dînd asigurări că liberalii vor achita datoriile contractate de statul român și va urma cu energie politica externă alături de Franța și Marea Britanie. Nae Ionescu s-a arătat extrem de nemulțumit de această campanie desfășurată de liberali în străinătate, deși, în 1927–1928, aprobase o acțiune similară promovată de național–țărăniști.

„Psihologia de slugă"

Pe un plan mai larg, de-a lungul timpului, Nae Ionescu a militat pentru o politică externă demnă și a combătut maniera în care mulți lideri români înțelegeau să se raporteze la valorile Occidentului, cu deosebire ale Franței. Pe linia școlii

„Junimiste" și a mentorului său Titu Maiorescu, Nae Ionescu a combătut politica de imitație practicată de liderii politici români. În 1931, Nae Ionescu scria: „Cam de la 1840 pînă astăzi noi nu am făcut decît să ne întrebăm ce zice «Europa» și ne-am forțat să ne potrivim pasul după «ea». Aproape un veac, în care un popor tînăr și sănătos, face politica eroilor lui Caragiale (...) Politica se face cu realitate. Cine vrea în adevăr să rezolve ceva în așezarea noastră, trebuie să se lămurească odată că activitatea noastră politică trebuie să pornească de la realitățile românești. Este, de altfel — oricît de paradoxal s-ar părea — singura cale pe care se poate, eventual, ajunge la sprijinul «Europei»". Nae Ionescu sublinia de fiecare dată, valoarea creațiilor naționale, autohtone, mai ales în domeniul spiritual, care, din păcate erau prea puțin cunoscute în „Europa". El era nemulțumit mai ales de Franța, „sora noastră latină". În articolul „O legătură de dragoste ... unilaterală", Nae Ionescu se referea la atitudinea oamenilor politici români față de Franța. În timp ce ei credeau în mod sincer în sprijinul Franței, aceasta și-a văzut întotdeauna de propriile-i interese: „sprijinul a fost mai adesea negustoresc". Spre exemplu, în 1931 presa din România comenta pe larg și elogios împrumutul pe care Franța, de fapt băncile din această țară, l-a acordat României. Nae Ionescu ținea să tempereze entuziasmul ziariștilor și al liderilor politici: „Ni s-au dat bani cu împrumut. Este adevărat. Sînt însă banii cei mai scumpi pe care i-a împrumutat vreodată cuiva Franța". Adică în schimbul acceptării unei dobînzi uriașe de către statul român, băncile au acordat un împrumut din care aveau cîștiguri serioase. Profesorul conchidea: „raporturile noastre sînt clare: noi îi iubim (pe francezi); ei — cel mult se lasă să fie iubiți".

Nae Ionescu a combătut preocuparea excesivă a liderilor politici români de a face pe plac Occidentului și a luat atitudine împotriva celor care susțineau că în politica sa externă România trebuia să se orienteze într-o singură direcție: spre Apus. „Nu ne-am gîndit un singur moment că a nu fi occidental nu e o rușine. Pentru că nu există pentru un popor civilizații sau culturi superioare și inferioare, ci numai o singură formă de cultură, aceea de care el e capabil, în virtutea componentelor lui istorice. A pune însă, peste aceste imperative ale realității, în cumpăna valorificării, formula structurală a Apusului și a Răsăritului, și a decide fără nici un fel de discuție prealabilă în favoarea celei dintîi, iată ce nu poate face decît cineva care nu numai că ignorează primele elemente ale culturii și civilizației Răsăritene, dar e străin și de dureroasa îndoială în care se frămîntă de un sfert de veac metafizica Apuseană".

Era vorba nu numai de prețuirea tuturor valorilor, inclusiv a celor create în Răsărit, mai ales în Bizanț, dar și de o necesară demnitate națională, care lipsea la mulți dintre fruntașii politici români. Nae Ionescu dădea un exemplu concret, petrecut în aprilie 1932, cînd francezul Charles Rist, expertul financiar al Societății Națiunilor, a publicat un raport extrem de critic privind politica economică a guvernului Iorga. În raport era denunțată legea pentru conversiunea datoriilor agricole, prin care se preconiza scoaterea țăranilor de sub povara datoriilor, care urmau să fie preluate de stat. Acest fapt, micșora șansele României de a plăti în termen „cuponul" datoriei externe, ceea ce bancherii francezi nu puteau admite. Presa partidelor din opoziție a declanșat campania împotriva guvernului Iorga, susținînd că, deoarece a pierdut încrederea Parisului, trebuia să-și prezinte demisia. Nae Ionescu era împotriva acestei opinii scriind: „E neîncredere la Paris! Ei, și? Pentru asta trebuie să plece un guvern în țara românească? Adică cum? Ceea ce alaltăieri era «neîncredere în Stambul», ieri «neîncredere la Berlin» să fi devenit astăzi pur și simplu «neîncredere la Paris»? Nimic, adică, să nu se fi schimbat între hotarele noastre? Unirea tuturor românilor să nu fi adus decît deplasarea stăpînirii noastre de la Berlin la Paris, așa după cum unirea Principatelor adusese mutarea ei de la Constantinopole la Berlin? Prin urmare, tot sub regimul capitulațiilor trăim?". Revolta lui Nae Ionescu a avut un ecou redus în rîndul clasei politice. El găsea explicația acestei atitudini, care era de natură sufletească: „în psihologia de slugă a oamenilor noștri politici în genere, care după patrusprezece ani de la Unire nu realizează încă ceea ce reprezintă statul nostru; după șase sute de ani de cultură autentică și autohtonă nu realizează încă ce reprezintă țara și rasa noastră; și care, incapabili de a se ridica pînă la solidaritatea de ethos, reeditează procesul de cucerire a puterii, vechile lupte pentru domnie purtate aici cu ajutorul Sultanului, dincolo cu ajutorul Papei".

Aceasta era starea de spirit a lui Nae Ionescu în vara anului 1933, cînd președintele Partidului Național Liberal s-a dus în Franța spre a-și pregăti terenul pentru obținerea puterii în România. Cu acest prilej el a declarat că va lua măsuri drastice împotriva celor care cereau ca România să se orienteze spre Germania și Italia. Cei vizați erau legionarii, deoarece Garda de Fier făcuse repetate declarații prin care susținea că alianța cu marile democrații occidentale era ineficientă și că România trebuia să-și amelioreze relațiile cu Germania și Italia. După întoarcerea lui Duca în țară, presa liberală a dezlănțuit o masivă campanie împotriva Gărzii de Fier, considerată o organizație teroristă și antinațională. În acest context, Nae Ionescu s-a pronunțat categoric împotriva aducerii la putere a lui I.G. Duca, apreciind că acesta avea misiunea din partea cercurilor evreiești și masonice să distrugă mișcarea națională, reprezentată de Garda de Fier.

Totuși, la 14 noiembrie 1933 s-a constituit guvernul liberal prezidat de I.G. Duca. Hotărîrea regelui l-a afectat profund pe Nae Ionescu. Comentînd această situație, Grigore Filipescu publica în ziarul „Epoca" articolul intitulat „Bietul Nae", în care scria: „A fost și cu greu se resemnează a nu mai fi. De o ambiție nemăsurată trebuia să-și încerce norocul în politică. (...) Regele avea încredere într-însul. Cum să nu aibă. Un om care s-a arătat atît de devotat în momente grele. Ceea ce părea să fie un caracter, nu era însă decît o savantă socoteală, pusă în serviciul unei deșănțate ambiții. Nae este un ambițios în stil mare. (...) De cîteva luni, însă, Nae nu mai are nici o trecere, nici informațiile pe care le avea. Ziarul său nu mai joacă la sigur. Știrile le are de la mîna a treia". Formarea guvernului Duca s-a realizat împotriva voinței lui Nae Ionescu; de aici expresia lui Grigore Filipescu: „Bietul Nae".

Conform tradiției, după formarea noului guvern, Parlamentul a fost dizolvat și s-au anunțat noi alegeri generale. I.G. Duca a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a împiedica propaganda electorală a legionarilor, iar aceștia au ripostat la violențele forțelor de ordine. Aflînd că un student legionar a fost împușcat de poliția din Constanța, Nae Ionescu aprecia că „viața noastră publică a ajuns la un grad de disoluție revoluționară așa de înaintat, încît a intrat în era asasinatelor", conchizînd: „a crede că represiunea sălbatică poate ajuta cu ceva e o iresponsabilă și primejdioasă copilărie".

La 9 decembrie 1933, Legiunea Arhanghelul Mihail/Garda de Fier a fost scoasă în afara legii printr-un Jurnal al Consiliului de Miniștri. Aproape toți oamenii politici din opoziție au condamnat acest act, considerîndu-l abuziv. Nae Ionescu a publicat mai multe articole în care a subliniat primejdia pe care-o reprezenta dizolvarea Mișcării Legionare, prevăzînd că „vom avea o răbufnire violentă". El nu a ezitat să amintească de asasinarea lui Barbu Catargiu și nici de uciderea pruncilor din ordinul lui Irod, iar I.G. Duca era înfățișat ca un dușman al tineretului, al „revoluției naționale", singura care putea scoate România din impasul în care fusese adusă de partidele politice și de un regim democratic profund viciat.

În dimineața zilei de 29 decembrie 1933, Nae Ionescu a scris un articol în care aprecia: „Măsura brutală și absolut nejustificată a dizolvării Gărzii de Fier e de natură a ridica tot felul de aprehensiuni; iar legea «pentru apărarea statului», despre care se vorbește din cercuri oficiale așa de stăruitor, agravează încă neliniștea celor care își mai pot face o imagine obiectivă de cele ce se întîmplă. După presiunea inițiată de I. Duca ne putem aștepta la orice". Într-adevăr, peste cîteva ore, președintele Consiliului de Miniștri era asasinat de legionari în gara Sinaia.

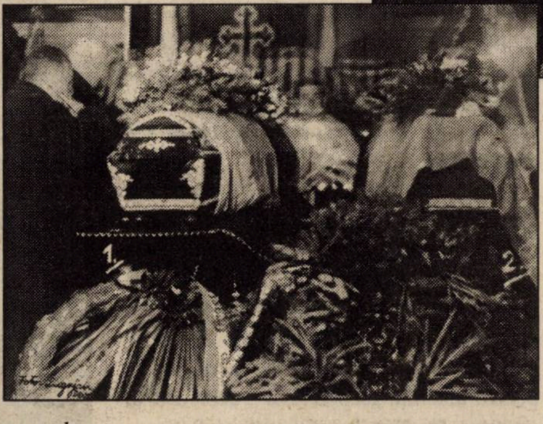

V. Marin și I. Moța ***(v. p. 22).*** **Căzuți în luptă în Spania, la 13.I.1937, au fost aduși în țară și înmormîntați o lună mai tîrziu.** ***Sus:*** **Nae Ionescu și Zizi Cantacuzino în Gara de Nord, la sosirea sicrielor celor doi „martiri legionari".**

În aceeași zi, dr. C. Angelescu, noul președinte al Consiliului de Miniștri, a propus introducerea stării de asediu și cenzurii, iar regele Carol al II-lea, aflat în panică, a aprobat decizia guvernului. A urmat un val de arestări. Între cei arestați s-a aflat și Nae Ionescu, în ziua de 1 ianuarie 1934, iar ziarul său „Cuvîntul" a fost suspendat. O soartă similară a avut și un alt profesor universitar: Nichifor Crainic. Evident, cei doi nu puteau fi reținuți fără încuviințarea suveranului. Motivul invocat a fost acela că, prin articolele publicate, au incitat la asasinarea lui I.G. Duca.

Nae Ionescu a fost reținut în localul Consiliului de Război, unde i s-a asigurat o cameră, primea mîncare din partea familiei, era vizitat de prieteni. Arestarea profesorului Nae Ionescu a suscitat vii comentarii. Grigore Gafencu avea să noteze: „Arestarea lui Nae provoacă stupoare și indignare. Dacă e unul pe care regele e dator să-l acopere e Nae — teoreticianul fanatic al restaurării, carlistul de zile rele, apologistul de vremi trandafirii". Între cei care au intervenit pentru eliberarea lui Nae Ionescu s-a numărat și Nicolae Iorga, care a publicat un articol special în „Neamul românesc", cu elogii la adresa celui care i-a fost „elev, și coleg, și prieten", „plin de talent la vorbă și unul dintre marii maeștri ai scrisului gazetăresc". La 4 ianuarie 1934, în chiar ziua cînd se anunța formarea unui nou guvern liberal sub președinția lui Gheorghe Tătărăscu, N. Iorga telegrafia regelui: „Cînd Tătărăscu e prim–ministru, Nae Ionescu merită măcar libertatea". După aproape trei luni, Nae Ionescu a fost eliberat, dar el nu a mai putut edita ziarul „Cuvîntul", în care timp de șase ani, număr de număr, a publicat articole de larg interes (politic, religios, cultural, filosofic).

„Ideolog" al Legiunii

După ieșirea din închisoare, Nae Ionescu s-a apropiat de Corneliu Zelea Codreanu, „căpitanul" Mișcării Legionare. Aceasta era considerată o mișcare a tineretului, capabilă să regenereze societatea românească. Premisele colaborării cu Codreanu erau mai vechi. Încă din 1927, Nae Ionescu susținea că dificultățile cu care se confrunta România se datorau faptului că la conducere s-au menținut „bătrînii", adică generația de dinainte de război. El aprecia că după 1918 situația concretă cerea promovarea tineretului: „Alt spirit pulsează în arterele țării, alte raporturi s-au stabilit între forțe. La locurile de răspundere, de inițiativă și de creație au rămas însă pretutindeni tot bătrînii; cu vechile lor apucături și obiceiuri, cu rutina lor în judecată, cu incapacitatea lor organică de a se adapta unor împrejurări nouă (...) La toate răscrucile care comandă drepturile activității s-au instalat bătrînii; sterpi, neputincioși, cu mentalitate de vagmistru, umil cu cei mari, tiranic cu cei mici; invidioși, lipsiți de generozitate, neștiind ce înseamnează bucuria de a avea un elev; alegîndu-și creaturile dintre toți cei lipsiți de demnitate și de libertate de spirit". Primenirea clasei politice era, desigur, o necesitate și ea se realiza „din mers", printr-o împletire a experienței bătrînilor cu elanul tineretului. Dar Nae Ionescu era extrem de categoric, cerînd soluții radicale, o ruptură definitivă. „Nu există astăzi — decît un disparent de rare excepții — în țara românească au trecut de 50 de ani, care să nu ocupe locul unuia mai tînăr și mai capabil. (...) Alte neamuri au avut norocul ca în război să le moară și bătrînii. Nouă ne-au murit numai tinerii". Tînăra generație era reprezentată, în concepția lui Nae Ionescu, de Mișcarea Legionară.

O altă premisă a aderării sale la organizația condusă de Corneliu Zelea Codreanu a fost ortodoxismul și naționalismul, care au constituit constantele concepției sale. Nae Ionescu a fost un admirator al culturii bizantine și un promotor consecvent al ortodoxismului, care „răspundea geniului nației și spiritului vremii". În același timp, el afirma: „Naționalismul este atitudinea care trage toate consecințele îngăduite din constatarea faptului firesc și necesar că orice om aparține — fără putință de sustragere — unei națiuni. Dacă, deci, aparența la o națiune e un fapt firesc, naționalismul trebuie să fie și el o atitudine firească și nicidecum o grea cădere în păcat".

Apropierea de Codreanu s-a produs treptat, pe fondul deteriorării relațiilor dintre Nae Ionescu și regele Carol al II-lea. El a participat, în calitate de martor, propus de Corneliu Zelea Codreanu, la procesul asasinilor lui I.G. Duca, desfășurat în aprilie 1934. Cu acel prilej, fiind întrebat ce crede despre Mișcarea Legionară, Nae Ionescu a răspuns: „Cred că este o mișcare națională cu scopuri în primul rînd, pentru moment, educative. Îmi place să-mi măsor cuvintele și pot să adaug doar ceea ce cunosc din broșurile de propagandă ale Gărzii de Fier, fără nici un fel de exagerare, nu cunosc un mai puternic instrument educativ cu o mai puternică metodă educativă, decît încercarea Gărzii de Fier".

În urma procesului au fost condamnați numai cei trei legionari care participaseră la asasinarea lui I.G. Duca, toți ceilalți — inclusiv Corneliu Zelea Codreanu — fiind scoși din cauză. După proces Codreanu și Nae Ionescu s-au întîlnit de mai multe ori, convenindu-se asupra unei acțiuni comune. Colaborarea dintre Nae Ionescu și Codreanu s-a realizat în anumite limite, generate de personalitatea celor doi. Nae Ionescu era „Profesorul", un om cu o vastă cultură, în timp ce Codreanu era „căpitanul", conducătorul unic, ce nu admitea concurenți. Mircea Vulcănescu scria: „Codreanu avea un fel de neîncredere instinctivă față de tot ce venea din trecutul politic apropiat, și Nae Ionescu se scăldase-n multe ape, cu motive nu întotdeauna limpede vizibile. Apoi, Codreanu, om de instinct, cu reacțiuni simple, se temea de prea marea inteligență și de iscodirile ei, pe care le socotea drăcești".

Nae Ionescu a căutat să menajeze suspiciunile „căpitanului" prin gesturi și declarații categorice. Mircea Eliade a lansat ideea că „Profesorul" avea tot timpul asupra sa fotografia lui Codreanu, și că ar fi cerut să fie îngropat cu ea. Mai curînd se poate aprecia că aceasta era o declarație pentru urechile „căpitanului", deoarece, la moartea lui Nae Ionescu fotografia nu a fost găsită, Eliade susținea că ea fusese confiscată de Parchet, dar în realitate, Parchetul nu a făcut nici o percheziție în casa lui Nae Ionescu.

Prin declarații publice și prin articole în presă, Nae Ionescu și-a exprimat admirația față de Corneliu Zelea Codreanu, pe care-l considera un om predestinat să conducă România pe linia „revoluției naționale". Într-un articol, referindu-se la lipsa unei doctrine legionare, Nae Ionescu scria: „Doctrina se creează numai prin fapta de zi cu zi a Legiunii, așa cum se desprinde ea din hotărîrile celui așezat de Dumnezeu în locul în care se poruncește", adică ale lui Corneliu Zelea Codreanu. Cu un alt prilej, în iunie 1937, Nae Ionescu critica energic partidele politice și susținea că „destinul" a hărăzit căpitanului un rol „demiurgic". În opinia sa, partidele „mari" și cu experiență „bogată" și-au „ratat micimea lor revoluționară și s-au împotmolit repede în apele stătute care nu dau decît cel mult o perspectivă de broască trebuie să începi a înțelege că gestul rodnic al tînărului, dar pentru asta nu mai puțin al bărbatului lor căpitan, trece dincolo de îndemînare sau talent și devine răsfrîngerea singulară a unui destin". El susținea că „mișcarea aceasta nu a greșit niciodată", deși aceasta avea la „activ" asasinarea primului ministru I.G. Duca și a lui Mihail Stelescu, fost colaborator al lui Corneliu Zelea Codreanu. Nae Ionescu conchidea sentențios: „Victoria legionară înaintează ca o necesitate de destin, iar a te împotrivi ei însemnează a lua istoria în răspăr".

Între Nae Ionescu și Codreanu existau și unele deosebiri de vederi. Nae Ionescu era un naționalist, dar nu era un antisemit

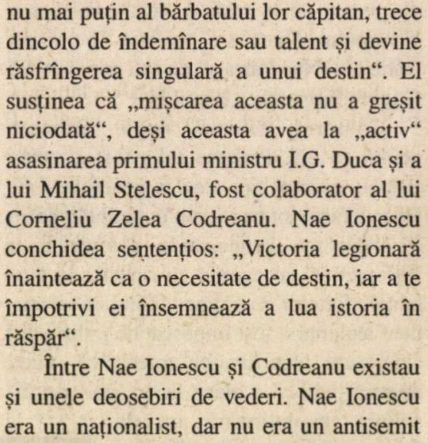

„Căpitanul" la o procesiune legionară

militant, nu viza alungarea evreilor din România și nu-i acuza de toate relele de care sufereau românii. El a angajat în redacția ziarului „Cuvîntul" mai mulți evrei, cu care avea relații amicale. În 1934, a prefațat cartea lui Mihail Sebastian (evreu), intitulată *De două mii de ani. Cum am devenit huligan,* în care autorul dezbate problema iudaismului. O problemă complicată, care, în contextul politic din România, născuse multe controverse. Nae Ionescu a încercat în „prefața" lui să clarifice situația dramatică a tuturor evreilor care trăiau în mediul unei lumi creștine. Chiar dacă ideile lui Nae Ionescu veneau în contradicție cu mesajul lui Mihail Sebastian, faptul în sine, de a prefața cartea unui evreu, rămîne semnificativ.

În 1937, Nae Ionescu scria prefața la volumul *Crez de generație,* semnat de Vasile Marin, tînărul legionar care a murit — alături de Ion Moța — la Majadahonda, în Spania, luptînd în tabăra lui Franco. Îl elogia, ca pe un erou, dar și ca pe un doctrinar, demn de cel mai desăvîrșit respect: „un om crescut în adîncime și în siguranță personală — așa ancorat cum se găsea în mișcarea revoluției naționale a lui Corneliu Codreanu".

După ce în anii 1930–1933 își pusese toate speranțele în regele Carol al II-lea, neprecupețind nici o laudă la adresa acestuia, după 1934 Nae Ionescu socotea că suveranul era nevolnic, iar „revoluția" trebuia înfăptuită de „căpitan": „Cînd regele e nevolnic, Dumnezeu scoală din mijlocul norodului un căpitan". De această dată Nae Ionescu s-a angajat direct în viața politică, acceptînd propunerea lui Codreanu de a candida pe listele partidului „Totul pentru Țară" în alegerile parlamentare din decembrie 1937. După o suspendare de patru ani, a obținut avizul pentru reeditarea ziarului „Cuvîntul", care a devenit o adevărată tribună legionară. Replicînd unui articol publicat de Nicolae Iorga în „Neamul românesc" — prin care acesta se ridica împotriva teoriilor privind „plecarea capului înaintea unui om și abdicarea gîndului înaintea unei simple formule", aluzia vizîndu-l pe Corneliu Zelea Codreanu — Nae Ionescu susținea că „democrația degenerată" a murit, iar lumea se îndrepta spre „Omul pe care și le-au găsit masele", nu prin voturile pe care le obținea, ci prin cele care i se dădeau. „Dar dincolo de voturi, actul de credință — de credință nu de încredere — care leagă pe oameni de el și care, după intensitatea însăși a momentului istoric, poate lua chiar forma fanatică de exaltare".

Alegerile parlamentare din decembrie 1937 au reprezentat un succes pentru Mișcarea Legionară, partidul „Totul pentru Țară" clasîndu-se pe locul al treilea, cu aproape 16% din totalul voturilor. Legionarii căutau să speculeze starea de confuzie și de nemulțumire a electoratului, lansînd diferite lozinci generale, dar fără a anunța un program de guvernare, pe baza căruia să se poată cunoaște ce urmărea, concret, partidul „Totul pentru Țară". Nae Ionescu considera că lipsa unui program era un fapt firesc, deoarece acesta constituia un instrument de propagandă. „Spui oamenilor ce ai de gînd să faci, ca doar–doar să le cîștigi adeziunile. Eu știu însă că n-am văzut încă un guvern care să se țină de programul anunțat de opoziție; și mai știu că, azi, nu mai există nici o deosebire programatică între diferite partide politice. Așa fiind, eu anunț un program, dacă am nevoie de un mijloc de propagandă, dar dacă nu am? Dacă mijloacele mele de propagandă sînt altele? Renunț pur și simplu la program, ca la o minciună oarecare. Pe de altă parte, un program este o invenție democratică. Faptul de a avea un program e semn de democrație. De ce? Pentru că așa e!". În maniera-i caracteristică, Nae Ionescu întreba: „Ce program are bobul de grîu care încolțește, ce program are ploaia care cade? Naționaliștii sînt gospodari, iar gospodăria este o stare naturală. Mă rog — plugarul care ară și seamănă are program? Nu. El are pur și simplu, rost la treabă; și la fiecare soroc face ce trebuie. Asta e".

„Nae Ionescu se consacră îmbinării dureroasei conștiințe de sine cu salvarea colectivă. Reflecția sa se constituie într-un angajament care pune în discuție toată tradiția liberală, democratică și occidentalistă. Ea conduce la restaurarea valorilor tradiției, a valorilor ortodoxiei, răspunzînd însă și neliniștilor în fața modernității, în măsura în care aceasta pornește de la fractura tragică a existențialului personal și desemnează o cale de salvare colectivă".

(Catherine Durandin, *Istoria românilor,* Iași, Institutul European, 1998, p. 205)

După alegerile parlamentare din decembrie 1937, Mișcarea Legionară se afla într-o spectaculoasă ascensiune. Armand Călinescu, ministrul de Interne în guvernul Goga (constituit la 28 decembrie) a luat măsuri energice împotriva legionarilor. Nae Ionescu a protestat contra acestor acte abuzive, trecînd sub tăcere agresiunile la care recurgeau legionarii. În această atmosferă tensionată, guvernele de la Londra și Paris au intervenit pe lîngă regele Carol al II-lea, cerîndu-i să pună capăt pericolului legionar, care, prin Corneliu Zelea Codreanu, declarase în noiembrie 1937 că „în 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul". Profitînd de conjunctura politică internă, Carol al II-lea a recurs la lovitura de stat din 10 februarie 1938, prin care Constituția din 1923 a fost suspendată, s-a instituit starea de asediu și cenzura pe întreg cuprinsul țării, alegerile parlamentare anunțate pentru începutul lunii martie au fost revocate.

În viața lui Nae Ionescu începea un nou capitol, de această dată el aflîndu-se de cealaltă parte a „baricadei".

„Ofer regelui munca mea"

Lovitura de stat de la 10 februarie 1938 a fost îndreptată în principal contra Mișcării Legionare, iar toate măsurile adoptate au vizat lichidarea acestei organizații. Deși Codreanu a anunțat, la 21 februarie, încetarea activității politice a partidului „Totul pentru Țară", membrii acestuia au continuat să fie urmăriți de organele de siguranță și de poliție. În martie 1938, „căpitanul" a adresat o scrisoare lui Nicolae Iorga, prin care-l acuza de „necinste sufletească", acesta — la îndemnul lui Armand Călinescu — s-a adresat Justiției, iar Codreanu a fost condamnat la 6 luni; apoi, în mai 1938, i s-a intentat un nou proces, în care a fost acuzat de complot împotriva statului și condamnat la 10 ani închisoare. În timpul procesului, numeroși legionari au fost arestați și trimiși în lagăre. Nae Ionescu a fost arestat în noaptea de 7/8 mai 1938 și internat în lagărul de lîngă Miercurea Ciuc, amenajat în localul fostei Școli de Agricultură. În același timp, a fost exclus din Universitate sub motiv că nu avea activitate științifică. În lagăr, Nae Ionescu și-a păstrat aplombul obișnuit, îmbrăcîndu-se elegant și ținînd conferințe la care asistau discipolii săi. Radu Gyr aprecia că Nae Ionescu, împreună cu Mihail Polihroniade „au dăruit lagărului o înaltă ținută intelectuală, făcînd adeseori din el o Universitate legionară. (...) Păzitorii lagărului erau exasperați de liniștea solemnă cu care prof. Nae Ionescu își ținea lecțiile universitare în fața noastră, transformînd lagărul în elită intelectuală și zidurile triste ale dormitorului sever, în academie". Ca de obicei, Nae Ionescu exagera, ascuzînd suferința morală, dar și pe cea fizică. Boala de inimă de care suferea s-a agravat, astfel că în noiembrie–decembrie 1938 a fost internat în Spitalul militar din Brașov, după care a fost retrimis în lagăr.

La cererea sa, în ziua de 23 ianuarie 1939, Nae Ionescu a fost adus cu mașina în București, unde a avut o discuție cu ministrul de interne Armand Călinescu. Discuția a fost lungă, contradictorie, dar lămuritoare. La 27 ianuarie, Nae Ionescu îi trimitea lui Călinescu o scrisoare, în care consemna cele discutate: „E pentru mine un prilej de a-mi lua răspunderea afirmațiilor făcute, iar pentru d-ta un mod de a putea gîndi asupra lor pe chiar textul formulat de mine". Așa cum rezultă din scrisoare, cei doi s-au înțeles asupra faptului că „orice act politic are un caracter obligat", că „eficacitatea și rodnicia unei acțiuni politice este condiționată de încadrarea ei în forma istoriei care definește structural momentul politic respectiv". De asemenea, au convenit că forma istorică „în drum spre realizare astăzi" era cea comunitară, adică una în care „colectivitatea precumpănește asupra individului". Trecînd la analiza realităților din România, Călinescu și Nae Ionescu au fost de acord că „forma de organizare a nației — și impusă de împrejurări, potrivită structurii spirituale a neamului nostru — este aceea a unei domnii reale, cu tot ce implică ea astăzi: putința absolută pentru rege de a hotărî el singur, emanată de la adeziunea activă a nației dinamizate". Nae Ionescu nu a ezitat să critice politica urmată după 1930 și mai ales atitudinea ostilă față de Mișcarea Legionară, care ar fi putut constitui un adevărat sprijin pentru coroană; de asemenea, a apreciat că „revoluția" din februarie 1938 (de fapt, lovitura de stat a lui Carol al II-lea) a fost realizată într-un moment nepotrivit, cu oameni bătrîni (animați de vechile mentalități), că prin măsurile dure luate împotriva Mișcării Legionare a fost distrus „comandamentul" acesteia, dar și posibilitatea de disciplinare și de acțiune unitară: „au rămas cuiburi de fanatici, nedisciplinați și iresponsabili care cred că orice inițiativă le e permisă". Și îl întreba pe Armand Călinescu: „Asta nu te îngrijorează de loc ? Sau poate crezi că îi vei distruge și pe aceștia?". Întrebări care, dovedeau o anumită premoniție, deoarece peste cîteva luni, la 21 septembrie 1939, Armand Călinescu avea să cadă ucis de legionari. Nae Ionescu a criticat Frontul Renașterii Naționale, în care oamenii, înscriși din oficiu, aveau o atitudine pasivă, iar nu una activă de sprijinire a regimului. Nae Ionescu a criticat și orientarea politicii externe, considerînd că liderii politici trebuia să fie îngrijorați de perspectiva ca România să devină „o a doua Cehoslovacie", adică să fie împărțită și ocupată, iar nu de problema „înrobirii economice" de către Germania. Soluția propusă de Nae Ionescu era una singură: „statul totalitar", cu o „bază populară activă, dinamizată fanatizată pentru orice gest de inițiativă regală". El pretindea că știe „mai bine decît oricare altul în țara românească ce înseamnează regim totalitar, și sînt în măsură să realizez mișcarea pe care să se sprijine acțiunea regală. Ofer, deci, regelui meu, cu devotamentul deja încercat, cu certitudinea ieșită dintr-o îndelungată cumpănire a lucrurilor, munca mea — pentru a-i pune la picioare o țară tînără, onestă, vitează și harnică, cîștigată pînă la jertfa vieții pentru nația noastră și domnul ei".

Dar Nae Ionescu își supraevalua posibilitățile. Boala de inimă îi provoca crize tot mai dese, fapt ce a îngrijorat și conducerea lagărului de la Miercurea Ciuc. Din dispoziția lui Armand Călinescu, la 24 iunie 1939 Nae Ionescu a fost eliberat din lagăr și i s-a stabilit domiciliu obligatoriu în locuința sa din București. La începutul lunii ianuarie 1940, în contextul deteriorării situației internaționale a României, regele Carol al II-lea a pornit pe calea „reconcilierii" cu Mișcarea Legionară, în speranța că astfel va cîștiga încrederea lui Hitler. Mai mulți fruntași legionari au răspuns apelului lansat de suveran; între aceștia Corneliu Georgescu, Radu Mironovici, Vasile Noveanu, Horațiu Comaniciu. Scrisoarea — intitulată „Mărturisire de credință" — a fost publicată în ziua de 15 martie 1940. Exact în acea zi a murit Nae Ionescu. Peste trei luni ar fi împlinit 50 de ani. În *Însemnările zilnice,* Carol al II-lea nota: „Fapt important, azi dimineață a murit Nae Ionescu. Ca om, îmi pare rău, căci, cu toate defectele lui, a fost o personalitate interesantă, și, în zilele cînd ținea la mine, mi-a fost de mare folos. Însă, pe zi ce trecea, s-a stricat,și defectele caracterului său au ieșit tot mai mult la iveală. Logician strîns, dar de o logică care îl ducea la ilogică, în loc de a fi un spirit constructiv, devenise un disecător, distructiv. Avea în firea lui ceva machiavelic. Devenise foarte interesat, în ultimii ani, de cînd se legase de Garda de Fier, cu gîndul tăcut de a fi singurul ei conducător, devenise din ce în ce mai rău și mai dușmănos. Moartea lui aduce azi un mare serviciu țării, căci era una dintre marile piedici la ralierea legionarilor. Moartea lui a fost subită, inima nu l-a mai ținut. Suferea de multă vreme, avînd o leziune pe cord, încît pentru acei care erau la curent cu starea lui n-a fost nici o surpriză".

Imediat ce s-a aflat că Nae Ionescu, legionarii au lansat zvonul că el ar fi fost otrăvit la sugestia regelui și a camarilei sale. Pentru a pune capăt acestor zvonuri, Carol al II-lea a dispus ca Ministerul de Justiție să clarifice situația. Un procuror și un medic legist s-au deplasat la locuința profesorului și, după constatarea decesului, au încheiat un proces–verbal în care se arăta că Nae Ionescu a murit de inimă. Copiii lui Nae Ionescu au refuzat autopsia, declarînd că nu au nici o bănuială. ■

Glandele filosofiei secretă politică...

Sfetnic și ideolog al Legiunii?

După ce-i arestat pentru legionarism, după ce-i internat în lagăr împreună cu legionarii cărora le ține conferințe despre „fenomenul legionar“, după ce, prin ziarul „Cuvîntul“, face o vie propagandă legionară, după ce ipoteza că-i asasinat, datorită gardismului său, la ordinul lui Carol al II-lea, devine tot mai credibilă a ne întreba dacă Nae Ionescu este sau nu ideologul legionarilor, pare o inutilă pedanterie. Că istoriografia marxistă, dogmatică, îl proclamă „ideolog legionar“, e de înțeles. El fusese considerat șef de școală filosofică, iar, în duh marxist, filosofia, ideologia și politica sînt, cu necesitate, într-o solidaritate organică. Glandele filosofiei secretă politică...
Dar, trebuie să recunoaștem, istoriografia noastră marxistă preia, în bună parte, imaginea de ideolog legionar a lui Nae Ionescu chiar de la unii legionari, ca și de la alți lideri ai extremei drepte românești.

C. Z. Codreanu (șezînd) cu doi camarazi

„Metafizician al camarilei“

Referindu-se la locul și rolul lui Nae Ionescu în Legiune, Horia Sima scria în *Antologie legionară:* „Cînd s-a întîlnit cu Mișcarea, el a descoperit în ea instrumentul de expresiune a acelor structuri pe plan politic și istoric, structuri pe care el le elaborase cu anticipație în interiorul său. Mediul legionar i s-a părut familiar, pentru că nu reprezenta altceva decît proiecția în domeniul acțiunii practice a propriei filosofii“.

Cu toate astea, ideolog legionar, în sensul deplin al cuvîntului, e mai degrabă profesorul Traian Brăileanu. În revista sa de la Cernăuți, „Însemnări sociologice“, Traian Brăileanu construiește o doctrină. Liderii legionari, în primul rînd Corneliu Zelea Codreanu, afirmaseră, nu o dată, că ei nu vor puterea, ci **țara,** că schimbarea radicală pe care o preconizează e una spirituală. Brăileanu merge ceva mai departe, analizînd și trasînd funcțiile statului într-o posibilă guvernare legionară, echilibrul puterilor (în ciuda sîngeroaselor conflicte cu regele Carol al II-lea, legionarii au fost, fără excepție, monarhiști), relațiile dintre clase și bresle (meserii), structura economică și, bineînțeles, rolul Bisericii naționale.

Dar, într-o organizație de tip piramidal, conducătorul are un mare rol în trasarea ideologiei, învățații, filosofii, tălmăcind ulterior înțelesul, sensul și coerența spuselor sale. Nu degeaba cartea lui Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari* (Sibiu, 1936), este considerată „cartea de căpătîi a Mișcării“.

Și totuși, trebuie să luăm în considerare argumentele celor care l-au considerat și-l consideră încă pe Nae Ionescu ideolog al gardismului.

Așadar, de ce, cum și cînd se transformă Nae Ionescu din „metafizician al camarilei“ (Nichifor Crainic) în ideolog a Legiunii?

Cînd, putem preciza cu relativă exactitate, răsfoind paginile ziarului „Cuvîntul“, întrucît, într-adevăr, aproape brusc și „cu însuflețire subită“ ziarul îmbrățișează o altă cauză, cea legionară. Evenimentul se produce în vara anului 1933.

Dacă ar fi să acceptăm spusele lui Nichifor Crainic, după ce-i fură ortodoxia (ideile) și ziarul, după ce devine vioara întîi în concertul camarilei, Nae Ionescu îl înlocuiește și de-a dreapta Căpitanului: „Aproape doi ani, Codreanu nu întreprinsese nimic fără să-mi ceară sfatul, declarase public că, neavînd doctrină și program, ceea ce scriam eu era doctrina și programul lor. Canalizasem un izvor și izvorul ajunsese fluviu. Mișcarea nu săvîrșise o violență și se bucura de un admirabil prestigiu. Putea s-o distrugă intrînd în aventura diabolică a lui Nae Ionescu. Codreanu, din nenorocire, nu m-a crezut“.

În „Cuvîntul“, din octombrie 1940, cînd legionarii sînt la guvernare, la cîteva luni de la moartea lui Nae Ionescu, Octav Onicescu scrie că pînă și amintirea profesorului este „un steag de raliere a armatelor legionare“. De asemeni, Constantin Papanace, comandant legionar, crede că ideile lui Nae Ionescu, mai ales cele expuse în conferințele din lagăr, ar putea servi, în mare măsură, ca bază pentru „o doctrină legionară sistematizată“. În memoriile sale, sociologul H. H. Stahl, din școala gustiană, apreciază că „temele pe care le punea în

„(...) Influența sa spirituală a fost atît de ponderoasă încît mai toți tinerii intelectuali care au manifestat simpatii nedezvăluite public, le-au mărturisit sau s-au înregimentat efectiv în mișcarea legionară, au fost studenții lui Nae Ionescu, unii urmîndu-l chiar imediat ce profesorul a trecut (toamna lui 1933) de partea Gărzii de Fier, iar alții cîțiva ani mai tîrziu. Educația neliniștirii, a aventurii, a ortodoxiei, a profetismului, a deznădejdii și a disperării a sfîrșit, într-un climat socio–economic și politic propice, prin a-și fi dat roade. (...) În cursul toamnei, Nae Ionescu îl cunoscuse pe Codreanu și se dusese să-l vadă la Casa Verde. Îl impresionase faptul că *se făcuse ceva,* în cazul acesta o casă. (...) Despre întîlnirea Codreanu–Profesor, devenită legendară în cercurile legionare, a povestit, în 1940, și P.P. Panaitescu: «Într-o zi, figura mîndră a Căpitanului a urcat scările redacției Cuvîntul **ca să strîngă mîna lui Nae Ionescu. A fost o întîlnire între doi oameni care nu s-au căutat ci s-au întîlnit pentru că drumurile vieții lor se întîlneau... Și Căpitanul a fost acela care a cucerit pe profesor. Cine ar fi crezut că gînditorul delicat, omul catedrei, al vieții sociale alese va suferi alături de toți luptătorii cei tineri, va izbuti să stea neclintit în suferință, devenind una din cele mai nobile figuri de jertfă pentru o credință?»".**

(Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească,* București, Ed. Fundației Culturale Române, 1995, p. 224, 230)

discuție *(Nae Ionescu — n. n.)* aveau, toate, un iz de actualitate **politică**, de nuanță din ce în ce mai clar legionară".

Profesorul de slavistică și istoria slavilor, P. P. Panaitescu, rector al Universității din București în perioada guvernării legionare, crede — referindu-se la momentul aderării — că apropierea lui Nae Ionescu de mișcare legionară se face „încetul cu încetul", datorită spiritualismului său, dar că hotărîtoare e întîlnirea dintre profesor și Zelea Codreanu: „Căpitanul a fost acela care a cucerit pe profesor".

Exagerînd puțin, putem afirma că, după amintirile entuziaste și hagiografice ale unor legionari, Corneliu Zelea Codreanu ar fi fost ideologul lui Nae Ionescu!

Sînt însă și printre legionari unii care-i contestă lui Nae Ionescu calitatea de ideolog al Legiunii, cum ar fi Horia Stamatu (poet și publicist, cunoscutul autor al poemului „Acatistul Moța–Marin") care scrie, în 1971, într-o revistă românească din Pittsburg: „Nae Ionescu n-a fost nici un fel de **ideolog** și nici teoretician, și atît ideologia cît și teoria erau primejdii ale gîndirii de care îi învăța pe tineri cum să se ferească".

Și Mircea Vulcănescu (într-o carte despre Nae Ionescu) găsește argumente împotriva încadrării profesorului în mișcarea legionară: „Încadrarea desăvîrșită, cu rezonanțe etice, unei mișcări sociale nu se potrivește stilului lui Nae Ionescu. Întrebarea dacă acesta își va fi păstrat independența de judecată, ori dacă s-a legat definitiv, rămîne discutabilă". Și mai departe, după ce Mircea Vulcănescu afirmă despre Căpitan că privea cu suspiciune tot ce venea din sfera tradiției politice: „Codreanu, om de instinct, cu reacții simple, se temea de prea marea inteligență și de iscodirile ei, pe care le socotea drăcești".

Mai aproape de adevăr, pare a fi fostul său student Nicolae Tatu: „A fost unul dintre sfetnicii lui Codreanu".

Pentru istoriografia marxistă din deceniile cinci–nouă postura de ideolog gardist a lui Nae Ionescu este, cum am afirmat, o axiomă. Prin „Cuvîntul" său, Nae Ionescu își răspîndește otrava: „Avea să ajungă — în a doua jumătate a deceniului al patrulea — ideologul celei mai sinistre organizații politice din istoria țării noastre, iar «Cuvîntul», acum ziarul său, avea să devină în cea de a doua serie a lui (1938–1940) organ al mișcării legionare". Sînt vorbele unui cărturar obișnuit să scotocească prin biblioteci, Dumitru Micu, dar pentru care, în cazul de față, e mai puțin important că exact între 1938 și 1940 „Cuvîntul" este interzis, el reapărînd abia cîteva luni mai tîrziu, oricum după moartea lui Nae Ionescu.

În ce ne privește, credem că Nae Ionescu ar fi putut deveni, din **sfetnic,** ideolog al mișcării legionare abia după moartea lui Corneliu Zelea Codreanu. Dar conferințele lui din lagăr despre „fenomenul legionar", reconstituite din amintirile celor care le-au ascultat și, în consecință, cu multe idei apocrife, nu sînt suficiente pentru a-l recomanda ca atare. **(G. T. P.)** ■

„Văcăreștenii" (în costum popular — C.Z. Codreanu)

Nae Ionescu, un „Socrate“ al României interbelice

„Filiera Culianu“

Discipol al lui Mircea Eliade și autor, în Occident, al unei importante cărți și a multor studii despre maestrul său, Ioan Petru Culianu face efortul — explicabil, dar inutil și, în bună parte, incorect — de a acredita ideea că marele istoric al religiilor n-a fost de dreapta, n-a fost legionar, ba chiar dimpotrivă (!). În acest fel, antrenează și spre Nae Ionescu judecăți vizibil confecționate, false, în cel puțin două direcții. În prima, vrînd să atenueze influența profesorului asupra elevului, exagerează mult erorile lui Nae Ionescu putînd apoi constata că astfel de excese ar fi funciarmente incompatibile cu Eliade. Pe de altă parte, Culianu procedează și la îmblînzirea fiarei, ignorînd, voit, implicarea profesorului lui Eliade în evenimente considerate tradițional reprobabile, dar evident influențate de Nae Ionescu.

Nae Ionescu

Autoexcluderea dintre învingători

Să nu ne grăbim însă prea tare a-i face lui Culianu grave procese de intenție. El este atît de pasionat de personalitatea lui Mircea Eliade încît n-are nevoie de nici un pretext, de vreo conjunctură specială pentru a comite unele erori. De aceea, a stabili natura și amploarea acestora, este cu atît mai necesar, ele explicînd, la rîndul lor, și falsa lumină în care îl prezintă pe Nae Ionescu.

I. P. Culianu e conștient de influența covîrșitoare a lui Nae Ionescu asupra lui Mircea Eliade, dar nu și-o poate explica întotdeauna, creînd, de aceea, unele căi secundare de acces spre marele istoric al religiilor. Culianu, ca mulți alții, e, uneori, prizonierul unor prejudecăți. Venit în Occident dintr-un spațiu în care o idee afirmată cu prea mare sinceritate poate însemna un imens risc, e nevoit să constate că lumea liberă cultivă, în schimb, o riguroasă ipocrizie. Și aici trebuie să te raportezi, mai ales ideologic și politic, la unele adevăruri oficializate. În consecință, libertatea pentru cel ce nu gîndește și mai ales nu reacționează în grila **idola specus,** e mai degrabă de a se autoexclude din comunitatea „învingătorilor“.

Dar, în afară de aceste dificultăți de adaptare, Culianu nu poate înțelege relația dintre maestru și elev decît în plan psihologic, atitudinea politică a lui Eliade fiind considerată un derivat al acesteia, un fenomen de coruptibilitate.

Destinul lui Nae Ionescu, considerat un Socrate interbelic, e de altfel foarte asemănător, în exegeza românească în general, cu al omului Socrate, cel istoric. Nae Ionescu își bea cucuta vinovăției încă înainte de a se da verdictul definitiv. În literatura proletcultistă și istoriografia rolleriană, cu puternice încrengături pînă azi, e considerat un corupător cinic care și-ar fi tîrît în mocirlă învățăceii. Pocalul cu otravă trebuie golit pînă la fund!

Să procedăm însă sistematic, pentru a nu se înțelege că Ioan Petru Culianu ar fi un ultradogmatic de tipul lui Mihail Roller, Ov. S. Crohmălniceanu, I. C. Gulian ori Z. Ornea. Nici pomeneală de așa ceva. Dar, pentru a comite o eroare, nu trebuie să fii neapărat rău intenționat sau ultradogmatic. E drept că, pînă la urmă, e vorba de același culoar de interpretare. Cu deosebirea că acolo unde eroarea e folosită intenționat în campanii politice, efectele pot fi devastatoare.

O primă premisă comună ambelor părți ar fi aceea a recunoașterii influenței lui Nae Ionescu asupra lui Eliade. În variantă dogmatică, intolerantă, ea e cu necesitate malefică, adînc și iremediabil corupătoare. În cea a lui Culianu, nu poate fi decît formativă, asta incluzînd, desigur, și zone organice de contact, impulsuri și revelații pozitive. Vrînd nevrînd, Nae Ionescu e o etapă și-un reper în devenirea spirituală a lui Eliade. Culianu are încredințarea că, în ascensiunea sa, tînărul Eliade „s-a lovit“ de marile prezențe ale epocii: „Mai întîi, au fost Nicolae Iorga și Nae Ionescu, a căror influență asupra adolescentului pasionat rînd pe rînd de etnologie, Balzac, alchimie, a fost hotărîtoare“.

Să înțelegem că impactul („s-a lovit“!) ar fi fost un rău necesar, o dură experiență inițiatică?

Vom pricepe mai ușor, aflînd ce știe și ce crede exegetul lui Eliade despre Nae Ionescu, imaginea pe care o înfățișează el fiind, de altfel, importantă și pentru receptarea profesorului în Occident.

Crede, mai întîi, că-i contradictoriu, el însuși cultivînd contradicția și „zăpăcind pe toată lumea“, că are o inteligență mefistofelică. (Pornind de la acest poncif, de care aproape nici un cercetător nu poate scăpa, unii spuseseră, înaintea lui Culianu, că și înfățișarea ionesciană ar fi mefistofelică, ca și cum, prin el, li s-ar fi înfățișat, în carne și oase, chiar Diavolul.) Apoi, că-i, în același timp, filosemit și antisemit, ortodoxist și ateu, partizan și adversar al metafizicii ori concomitent de stînga și de dreapta, încarnînd o viguroasă „coincidentia oppositorum“.

Încercînd un portret cît de cît coerent, Culianu îl compune mai ales din ceea ce se spusese înainte despre el, un colaj deci: „Nae Ionescu joacă față de înaintașii săi rolul unui reformator, al unui Socrate. Pentru el, problema unui Kulturseele nu este istorică, ci ontologică. Spre a înțelege ce este o ființă particulară — și mai ales **ființa românească** — filosoful este mai întîi chemat să înțeleagă ființa în general. Nae Ionescu a transferat dezbaterea națională din cîmpul istoric în cîmpul ontologic. Acesta era țelul mesajului său socratic".

E o observație profundă, interesantă. Ca și aceasta: „Propovăduia ideea unei reforme cu caracter religios, pe care o numea revoluție mistică și al cărei ideal era distrugerea protestantismului și a raționalismului". Nu și cea după care respectiva reformă „se slujea **inconștient** *(subl. ns.)* de un fond de idei slavofile și chiar panslaviste". Pentru că niciodată Nae Ionescu n-a confundat ortodoxia originară, creștinismul originar, cu mistica rusă. Culianu e derutat de ceea ce Nae Ionescu numește creștinismul răsăritean, crezînd că-i vorba de Biserica slavă. Cu alte cuvinte, confundă panslavismul cu creștinismul oriental, bizantin. Greșeală de amator, dar oarecum scuzabilă, el neavînd, în Occident, posibilitatea să reia anumite lecturi din Nae Ionescu, fie și a articolelor de presă din *Roza vînturilor.*

Deși desfide comunismul și marxismul, Culianu scrie cam în diapazonul disidenților marxiști: „Reforma lui Nae Ionescu, ce-și avu mișcarea-i puritană în rîndurile Gărzii de Fier, n-avea nici o șansă de supraviețuire, de vreme ce etica pe care o propovăduia n-avea cum să concureze, în cele din urmă, etica adversă a capitalismului".

Relația dintre profesor (maestru) și elev e surprinsă de Culianu cu ușoară aprehensiune: „Nae Ionescu acceptă să joace discret rolul de mentor al lui Eliade, lăsîndu-i toată libertatea de opinie și acțiune. Poate în mod inconștient, Eliade se face purtătorul de cuvînt pe lîngă noua generație a numeroaselor idei ale lui Nae Ionescu". Sau, în același sens, dar mai nuanțat: „În Eliade, Nae Ionescu găsește un instrument genial și suplu ce-i expune ideile, fără a înceta totuși să fie spontan și original. E un miracol, mai ales că totul se oprește la nivelul discursului ideal, fără să coboare la acela al politicii. Ionescu avusese de altminteri grijă ca discipolului său să nu-i fie niciodată încredințate subiecte politice: nu voia să facă din el un ziarist și, într-adevăr, Eliade n-a fost niciodată așa ceva. Tot ce scrie, scrie sub imperiul propriei lui conștiințe și sub propria-i răspundere, fără să se fi legat de vreun ziar anume, de vreun grup, de vreo mișcare și, cu atît mai puțin, de vreun partid politic".

Peste tot, Culianu încearcă să-l scoată pe Eliade din ceea ce, în interpretarea curentă, dogmatică și lipsită de inteligență, poate fi culpabil. Undeva Culianu afirmă că Eliade nici nu poate fi considerat un om de dreapta, nicidecum de extremă dreaptă. Pînă la urmă, relația Nae Ionescu–Eliade e înfățișată în penumbră romantică, „paterul", conștient de păcătoșenia și viciile sale, protejîndu-l, ferindu-l cu strictețe pe tînărul ce ar putea să-i calce pe urme, de mocirla politicii. A celei de dreapta și de extremă dreaptă, se înțelege.

Maestrul și elevul

Culianu nu-i deloc pregătit să afirme că da, atît maestrul cît și elevul, uneori pe căi proprii, ajunseseră în tabăra legionară, că, mai departe, legionarismul nu-i chiar în toate coordonatele sale ceea ce se spune că este. N-ar fi putut. În Occident e stipendiat, trăiește din burse și danii culturale care-i pot fi retrase la instalarea suspiciunii că pune în discuție valorile curente. Asta îl face să se și contrazică destul de evident. Pentru că, deși Eliade este considerat purtătorul de cuvînt al lui Nae Ionescu „pe lîngă noua generație" și nu mai puțin „instrumentul genial și suplu ce-i expune ideile", cînd vine vorba de aceste idei, mai importantă e metoda: „aceasta este cu siguranță mai actuală și mai interesantă decît tentativele sale, adesea fastidioase, de a defini ființa românească".

Chiar nu există nici o direcție comună a celor doi, nici o idee pe care Eliade s-o preia de la Nae Ionescu? Întrebarea e cu atît mai întemeiată cu cît, după cum am văzut, Culianu se grăbește să ne încredințeze că, dimpotrivă, Nae Ionescu ar fi fost influențat de Eliade: în chestiunea alchimiei, de pildă...

Dar, oricîte rezerve am avea față de Culianu, nu-l putem acuza de rea–credință, iar de opacitate cu atît mai puțin. Este, dacă nu mă înșel, primul care încearcă să judece un concept al filosofiei școlii ionesciene în context european, chiar dacă, și aici, creează unele zone de penumbră: „În concepția lui Eliade, **autenticitatea** joacă un rol de prim ordin, ca și la Nae Ionescu. Ea nu are nimic de-a face cu acea **Eigentlichkeit** a lui Martin Heidegger, a cărui filosofie se află în contrast absolut cu vitalismul mistic al lui Nae Ionescu și cu voluntarismul existențial al lui Eliade. Am arătat în altă parte (...) că în vreme ce Eliade afirmă că înțelegerea Dasein-ului s-ar îmbogăți prin asimilarea unei experiențe ecumenice, chiar și **exotice,** Heidegger este categoric în declararea inutilității unei asemenea tentative. La rigoare, cei cărora Ionescu și Eliade le sînt cel mai aproape sînt reprezentanții Școlii de la Frankfurt: un Horkheimer, un Adorno, un Benjamin".

Există totuși o direcție ionesciană — crede Culianu — pe care Eliade o continuă: „Una din învățăturile fundamentale ale lui Nae Ionescu era că omul, ființă aflată în căutarea mîntuirii, ceea ce înseamnă viețuire anistorică, **scăpare din istorie** (...) poate ajunge la o stare de **viață fără de viață.** Prin urmare, Eliade se familiarizase cu această tematică înainte de a întîlni în tantrism existența acelui jivam mukta, **mort în viață".**

Nae Ionescu și, cu el sau după el, mulți alți interbelici, inclusiv legionarii sau mai ales ei, vorbesc de necesitatea unei revoluții spirituale românești pe direcție creștină. Și pentru că românii sînt ortodocși, prin **origine și vocație** — crede Nae Ionescu — renașterea, mîntuirea românească de la ortodoxie trebuie și poate să vină. „Nae Ionescu concepea ortodoxia în termeni de fatalitate" — scrie Culianu. Tot în acești termeni, sîntem îndreptățiți să credem, concepea și „reforma", revoluția spirituală românească.

Ei bine, toate aproximările și erorile lui Culianu, semnalate pînă acum, par a trece în subsidiar, dacă urmărim raționamentul acestuia referitor la omplicațiile ideologice și politice ale teoriei revoluției spirituale a lui Nae Ionescu: „Reforma *(spirituală — n. n.)* este imperios necesară și, pentru că nici Partidul Național Țărănesc, nici regele, cărora Nae Ionescu le fusese, pe rînd, partizan, nu erau capabili s-o realizeze, rămînea recursul la o singură forță disponibilă, cel puțin teoretic față de schimbări: conștiința creștină (...) Din nefericire, forțele democratice cărora li s-a adresat mai întîi n-au fost în stare să-l urmeze. De aceea, s-a văzut silit să caute în altă parte". Și a găsit ceea ce căuta: mișcarea lui Corneliu Zelea Codreanu...

Din nefericire, preocupat, iar și iar, să demonstreze că Mircea Eliade nu-i nici ortodoxist, nici de extremă dreaptă și nici măcar de dreapta, aproape uită această ipoteză rezonabilă, prin care se poate explica, în mod coerent, credibil, nu doar așa–zisa deviere a lui Nae Ionescu spre dreapta ci și ascensiunea dreptei în general, pe fondul crizei democrației românești, a tendințelor „cotropitoare" ale lui Carol al II-lea.

E drept că, prin forța lucrurilor, în scrierile lui Ioan Petru Culianu despre Mircea Eliade, Nae Ionescu e personaj de planul al doilea. Dar nici Eliade și nici perioada deceniilor trei și patru nu pot fi explicate integral și coerent fără înțelegerea personalității lui Nae Ionescu, a influenței lui în epocă.

E în afara oricărei îndoieli că interesul Occidentului pentru Nae Ionescu n-ar fi fost atît de viu și insistent fără notorietatea unor elevi ai săi, mai ales a lui Mircea Eliade. Ca „ideolog al legionarilor", el n-ar fi depășit, probabil, foarte mult cota de interes pe care o are, de pildă, un Traian Brăileanu.

„Misteriosul personaj"

Exilul legionar a încercat, e drept, să facă cunoscut „misteriosul personaj" (vezi, ceva mai recent, Eugen Popescu: *Nae Ionescu,* San Diego, 1990) dar, în cele din urmă, interesul pentru el e resuscitat tot prin Mircea Eliade. Și mai ales după apariția scrierilor lui Ioan Petru Culianu despre marele scriitor și istoric al religiilor.

În Italia, țara din care, prin Furio Jesi, Di Nola și alții, porniseră furibunde atacuri împotriva lui Mircea Eliade și, implicit, împotriva lui Nae Ionescu, acuzați de fascism, antisemitism, rasism și chiar hitlerism (vezi, Grigore Traian Pop: *Mircea Eliade și Nobelul interzis,* Ed. Eurasia, 1998), Claudio Mutti, autor al unor importante cărți despre Garda de Fier și simpatizanții ei intelectuali, remarcă și ei ardoarea lui Culianu — uneori nejustificată, aproape gratuită — de a-și apăra maestrul de calomnii.

Claudio Mutti relevă, în ce-l privește pe Nae Ionescu, forța morală pe care acesta o opune persecuțiilor și silniciilor autorităților, fiind și-n lagăr — unde sînt internați sute de legionari, mulți dintre ei masacrați — de o exemplară ținută morală. Tot el ține să remarce — referindu-se la afirmația lui Culianu după care nici măcar Nae Ionescu n-ar fi fost legionar — că aderarea la mișcare nu se face prin tradiționale mecanisme de partid, dar opțiunea lui gardistă e deplină, ca și a lui Eliade.

Din multe puncte de vedere, eforturile lui Culianu de a nega legionarismul celor doi nu-s tocmai bine–venite. Mutti constată, pe bună dreptate, că Ioan Petru Culianu nu face nici măcar un necesar efort de a înțelege epoca și pe cei de care se ocupă. Culianu nu pricepe aproape deloc, sau nu vrea să priceapă, mobilurile și mecanismele aderenței, temeiurile morale și politice ale acesteia. Cu alte cuvinte, în loc să se întrebe ce-i cu adevărat legionarismul, el e preocupat mai mult să-i „decontamineze" postum de gardism pe intelectualii din jurul lui Nae Ionescu.

Așa stînd lucrurile, chiar dacă Occidentul știe mai multe amănunte despre Nae Ionescu și generația pe care o „girează", nimic esențial nou nu intervine acolo prin demersul lui Culianu. **(G. T. P.)** ■

„Omul cel mai calomniat din istoria noastră"

Nae Ionescu, erou de roman

În prefața din 1940 a cursului de „Istoria logicii", ținut de Nae Ionescu în anul universitar 1929–1930, eseistul Vasile Băncilă afirmă că „destinul lui Nae Ionescu s-ar vădi cel mai apropiat nu într-o expunere pur abstractă, ci într-o viață, într-un roman, într-o istorie", convins că o asemenea operă „n-ar avea nevoie de nici o romanțare și de nici un element adăugat", că „ar fi destul să arate adecvat ceea ce a fost".

Cabotin inteligent

Dacă ar fi să judecăm în absolut spusele lui Băncilă, am fi nevoiți să constatăm că ceea ce vrea el este imposibil, romanul **adecvîndu-se** realității tocmai prin ficțiune, adică, printre altele, și prin omisiuni, prin adăugiri. E însă o contrazicere pur formală, discipolul lui Nae Ionescu vrînd să afirme doar că în înțelegerea sensului vieții profesorului ar trebui să ne folosim și de instrumente „iraționale", cum ar fi intuiția și tot arsenalul imaginativ al construcției romanești.

Mai important însă e că atît înainte de îndemnul din 1940 al lui Băncilă, cît și ulterior, asemenea încercări se fac. Din cele identificate se pot cita mai ales romanul lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani* (apărut în 1934), ca și *Cronică de familie* (1950) a lui Petru Dumitriu. În 1984, în nuvela Georgetei Mircea Cancicov, Nae Ionescu e caricaturizat în portretul profesorului Castroni. Uneori poate fi întrezărit și în romanele din tinerețe ale lui Mircea Eliade, *Lumina ce se stinge* (1934), *Întoarcerea în rai* (1934) și *Huliganii* (1935). Analizînd, în volumul *Mircea Eliade și*

Nobelul interzis, unele teme legionare din beletristica marelui istoric al religiilor, am identificat, în cîteva rînduri, „umbra" lui Nae Ionescu în romanele *Noaptea de Sînziene* și *Nouăsprezece trandafiri* ca și în unele nuvele.

În romanul lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani,* Nae Ionescu apare în dublă ipostază: prefațator și personaj. Nu încape nici o îndoială că se și recunoaște, fără dificultate, în Ghiță Blidaru. O spune în prefață: „Să-i îngăduie Mihail Sebastian lui Ghiță Blidaru să spună aici ceea ce nu i-a spus lui Iosef Hechter" (numele real al romancierului). Avertizat de autor că va scrie un „roman evreiesc", Nae Ionescu îi promite prefața într-un moment de relaxare antisemită, Sebastian subînțelegînd că va avea poziția de pînă atunci, adică a unui om cu simpatii iudaice. Nu se întîmplă însă tocmai așa...

Pe de altă parte, profesorul își învățase elevii să fie atît cu ei înșiși, cît și cu el, de o necruțătoare sinceritate. Poate și din această pricină, Ghiță Blidaru nu-i, în roman, cel evocat, cu nelimitată admirație în public, în articole de gazetă, de elevii săi, inclusiv de Sebastian.

De două mii de ani e o construcție hibridă: un șir de portrete în situații de viață artificiale, forțate (ceva mai vii sînt ale rudelor sale directe), puțină atmosferă și multă eseistică. Un roman gidean ratat. Dacă n-ar fi fost scandalul prefeței, ar fi trecut probabil neobservat ori ar fi fost redescoperit mai tîrziu.

Cînd povestitorul îl întîlnește pe Ghiță Blidaru, profesorul de economie politică, acesta „nu e nici student nici asistent", pare „mai bătrîn decît arată și mai tînăr decît este: 35 de ani". Asemănare vagă cu Nae Ionescu: „are un obraz tras, lung, nesimetric, ceva timid în surîs și o îmbinare poruncitoare a sprîncenelor".

Vorbește în aparență despre doctrinele economice, în esență făcînd filosofie, logică și metafizică, chiar el, profesorul, recunoscînd că „parantezele sînt mai mari decît tratarea propriu-zisă a problemelor". Produce efecte de „cabotin inteligent". Îi place să schimbe „ierarhiile cele mai liniștite", amintind în doar cîteva cuvinte „despre ceea ce în manuale este sacrosant și, dimpotrivă, [ținînd] zece prelegeri despre ceea ce manualul disprețuiește cu mai multă furie".

Primele contacte între cei doi, în afara cursurilor, au loc în perioada mișcărilor antisemite de la mijlocul deceniului trei. În cursurile și-n atitudinea lui Ghiță Blidaru își pune studentul în drept toate speranțele. Dar de la curs e alungat (de cuziști?), iar cînd, în sfîrșit, îi vorbește profesorului despre teribilul incident, e întîmpinat cu cinică indiferență: „Ei, și ce vrei să-ți fac eu?". Cu toate astea, mai tîrziu, îl invită pe la el. E, fără îndoială, interiorul casei de la Șosea a lui Nae Ionescu: „Are trei camere pline cu cărți și o a patra goală, în care stă el: un pat simplu, **aproape pat de campanie** — și nimic mai mult. Pe peretele dinspre ușă, o reproducere mică și exactă după o iarnă de Breughel". (Reproducerea e evocată și de alții, în articole de gazetă, dar ca **original** care trebuie să dovedească bunăstarea suspectă a profesorului răsplătit de bancheri și de rege pentru servicii obscure și obediență.)

Îl urmărește și la conferințele de la Fundație. Aceeași impresie covîrșitoare: „Ce miraj și ce simplitate la omul ăsta. Vorbește noduros, cu colțuri, cu asperități, cu ocolișuri. Aruncă aici un cuvînt, deschide dincolo o poartă secretă, lovește dincoace o piatră găsită în drum. Totul la întîmplare, oarecum în voia hazardului. Și pe urmă, pe la sfîrșitul ceasului, cînd te uiți cu dezolare la cîmpul de gîndire pe care l-a devastat în halul ăsta, deodată lucrurile încep să se ordoneze, nu știu cum, nu știu prin ce întoarcere de resort. Ideile aruncate în trei sferturi de oră în dreapta și în stînga, fără legătură, se întorc în ultimul sfert clare, necesare, într-o stringență uluitoare, încheind un ciclu de cugetare cum ar încheia o construcție simfonică".

Deși disociază cu rafinament valorile culturii, deși e fin șlefuit de acestea, la intersecția dintre urban și rural Ghiță Blidaru nu-i mai mult decît „un seminarist, un teolog". **Contrazicerile** sale au profunzimi tragice: „Trăiește (...) într-un cadru pe care gîndirea lui îl refuză, trăiește cu valori de care se dezice, se bucură de victorii pe care le contestă". Sau: „Inteligența aceasta, care are atîtea flăcări cîte trebuie pentru un început de revoluție, pare decisă a le opri mereu sub cenușă, pentru a muri într-o zi cu simplitatea unei minți de țăran."

Din cînd în cînd, autorul transcrie fragmente din cursurile profesorului, reținînd unele aforisme și triumfuri retorice, în sine mediocre („Mă întreb dacă cineva are dreptul de a avea geniu împotriva necesităților pămîntului în care trăiește"), ca să constate, fără temei în economia și logica romanului, că prelegerile lui Ghiță Blidaru au devenit probleme de stat iar cariera sa, „ultimul refugiu al antiliberalismului". Autorul nu motivează, în nici un fel, ipostazele în care își prezintă personajul. Din această pricină decupăm din context schițe de portret în care romancierul eșuează în documentarism schematic: „Lemnar să fi fost, tăietor de piatră, barcagiu pe Dunăre, plugar în Vlașca, n-ar fi gîndit altfel decît cum gîndește astăzi. E singurul om pe care îl cunosc și împotriva căruia simt că soarta nu poate nimic, fiindcă e singurul care să primească această soartă, supunîndu-i-se bucuros, oricare ar fi ea".

Nu-i înțelege pasiunea pentru politică. Afirmația-i însă goală întrucît nici nu „ilustrează" respectiva pasiune.

Impresia cea mai pregnantă e că introducerea personajului în roman e dictată mai mult de dorința autorului de-a contraria și de-a omagia „modelul": „Am impresia uneori la cursul profesorului că sîntem adunați într-un mic cartier general ideologic al unui imens război mondial și că așteptăm din ceas în ceas telegramele catastrofelor, pe cenușa cărora visăm un nou pămînt. Pentru moment, în adînc, straturi vechi se desprind insensibil. Ghiță Blidaru are auzul fin".

„Fănică Niculescu"

Cronică de familie îl înfățișează pe Nae Ionescu (Fănică Niculescu) în penumbră renascentistă, de asasin adînc inițiat în misterele lumii, ale ființei: cinic pînă la cruzime, amoral, folosind logosul (citește: intriga, manipularea, cultura chiar) ca pe cea mai de temut armă. E, concomitent, consilierul secret al lui Vodă și sfetnicul tinerilor răzvrătiți. Un nihilist, o jivină a istoriei...

Cine-l citește pe Petru Dumitriu nu poate să nu-i dea dreptate lui Vasile Băncilă care afirmase că destinul lui Nae Ionescu s-ar „vădi" cel mai bine, într-un roman. Desigur, Băncilă avea în vedere un portret intuitiv, dar cît de cît obiectiv. Lui Petru Dumitriu i-a ieșit însă, cum spuneam, o jivină. Talentul romancierului covîrșește, prin personaj, personalitatea celui evocat. Că personajul e apăsat negativ, de vină pare a fi — dacă asta-i o vină — vremea în care apare romanul, în 1956, în plin proletcultism.

Și așa însă, pentru fragmentele care apar înainte de această dată, unele ca nuvele independente, Petre Dumitriu e aspru admonestat (de Ion Vitner și de alții) că nu-i suficient de aspru cu putreziciunea burgheză, cu mentalitatea retrogradă a celor sortiți de istorie să piară.

Putea oare romancierul, în aceste condiții, să-l prezinte altfel pe Nae Ionescu? Nici pomeneală. Oricum, forța epică a lui Petru Dumitriu — chiar dacă ne referim acum doar la profesorul Fănică Niculescu — nu-i una obișnuită.

Trecem peste portretul titularului catedrei de metafizică, Fănică Niculescu — remarcabil și el — pentru a ilustra teribilul simțămînt ce-l cuprinde pe Șerban Romano (un posibil discipol) cînd trece pragul locuinței profesorului: „Găoacea era atît de cumsecade și [de] mediocră, iar animalul din ea atît de neliniștitor și de ciudat, încît nu putea fi vorba decît de un monstru, cum se naște în cîte o familie de treabă un copil cu coadă sau cu gheare de pasăre spre a muri curînd".

Dezamăgirea discipolului — îndemnat să înceapă cu exercițiile spirituale ale lui Ignatio de Loyola (Nae Ionescu ucenicise încă din liceu pe *Exercitiorum Spiritualium)* cînd află că i s-a întins o cursă (profesorul fiind convins că viața e ancorată doar în putere și plăcerea de a o avea), echivalează cu eșecul unei întregi generații de intelectuali. În realitate, Fănică Niculescu e un apologet al iraționalismului și-al crimei în vederea procurării plăcerii supreme, puterea. În aceste circumstanțe, nimeni nu se mai miră că el e „îndărătul" asasinilor lui Valdara (I. G. Duca, după locul în care are loc crima; Armand Călinescu, după perioada comiterii ei). Oricum, demența puterii îl cuprinde cu totul: „De la o vreme, părea că neîncetat rîde de propriile sale cuvinte, rîde de cel cu care vorbește și rîde de sine însuși. Devenea vesel și ușuratic, ca amețit de o beție, pe măsură ce simțea că începe șirul de asasinate pe care avea, pe rînd, să le inspire". Discipolii, tinerii sînt unelte docile: „Nu gîndesc, cred orbește, execută ordinele. Le-am explicat că instinctul lor e mai presus de cunoașterea rațională, de științe și arte; cu astea i-am descătușat".

Așa stînd lucrurile, e firesc ca Petru Dumitriu să prelungească viața personajului pînă la rebeliunea legionară, alt eveniment pe care Fănică Niculescu îl conduce din umbră. Spre dezastru și spre moarte. Spre propria lui moarte.

Cel care va încerca să urmărească șirul evenimentelor istorice ca și decupajul literar al celor care participă la ele, influențîndu-le direct sau nu, va fi în vădită dificultate. Romanul lui Petru Dumitriu nu-i reconstituire istorică riguroasă, nici romanțare, ci operă literară, în substanța ei ficțiune. Nu-i, deci, nici un fel de abuz că asasinarea premierului I. G. Duca, pe peronul gării din Sinaia, e mult „amînată", ea suprapunîndu-se aproape peste cea a lui Armand Călinescu. Apoi, asasinii acestuia, nicadorii, trei la număr, pot fi oricînd confundați cu legionarii Moța și Marin, morți pe frontul spaniol pentru „cauza crucii". Chiar Nae Ionescu supraviețuiește, prin personajul Fănică Niculescu, pînă la rebeliunea legionară, dispărînd apoi în condiții misterioase: mort de inimă ori fugar în Germania. **(G. T. P.)** ■

MANUSCRIPTUM
3-4 1998
(112-113) ANUL XXIX
M
NUMĂR SPECIAL
VASILE BĂNCILĂ

„Istoria îi va face dreptate lui Nae Ionescu, dar, cine știe? Nici Catilina nu e perfect reabilitat: a rămas ca o obsesie tot Catilina al lui Cicerone? S-au îngrămădit asupra lui Nae Ionescu (și a altora) prea multe calomnii (făcute de diverși carliști, de comuniști etc.), încît au format un strat geologic, un strat atît de gros, încît riscă să nu mai treacă nici razele cosmice. Omul cel mai calomniat din istoria noastră, «tricoloriștii» se pricep la asta...

Istoria îi va face dreptate (căci a fost una din cele mai mari inteligențe românești, *cea mai originală,* cea mai originală figură românească din istoria noastră contemporană), sau poate că va fi iar nedreaptă. Istoria nu face întotdeauna dreptate, cum se spune, în privința asta, ea seamănă cu prezentul. Căci ea este doar o *succesiune de prezenturi.* (...)

Nae Ionescu avea și farmec personal, atît față de elevii săi, cît și față de lumea feminină, (un Casanova prin inteligență și sentimentul creșterii pe care-l inspira). Și era devotat prietenilor și elevilor săi: lucra pentru ei și era *plin de sugestii.* De aceea a făcut școală, a creat curent, a creat discipoli (și în afara universității): analogie cu Pârvan, dar în alt stil. (...)

Nae Ionescu trebuia să trăiască în Evul Mediu (care era caracterizat tocmai prin dialectică și credință: una din antinomiile structurale ale lui Nae Ionescu), ori în Renaștere, cum era plin de viață și de sugestii filozofice: *condotierul.* Un condotier în viață și în filozofie? Un pirat al gîndirii (...)".

(Vasile Băncilă, „Efemeride naeionesciene", în „Manuscriptum, nr. 3–4 (112–113), 1998, p. 192, 193)

„El și numai el îi tîrăște pe tineri în mocirla politicii"

Generația lui Nae Ionescu

Influența lui Nae Ionescu asupra elevilor săi are un „înveliș" axiomatic: „El și numai el îi tîrăște pe tineri în mocirla politicii. Procedînd cu cinism, uzînd de cele mai nepermise mijloace de corupere, îi îmbrîncește în brațele legionarilor. Răul cu el începe". În această monotonă și sterilă constatare se strecoară și o discretă disculpare a marilor intelectuali seduși de legionarism. Discretă, cînd nu-i polemică. Și, aș mai spune, oarecum firească, de un pragmatism politic indiscutabil, uzitat. Pentru că în mentalitatea intens politizată nu-i deloc scandalos, infernal, să sacrifici ceva ori pe cineva pentru a salva ceea ce consideri că se mai poate salva. Astfel de poncife par a mulțumi aproape pe toată lumea, mai puțin și deloc pe cei care vor să afle adevărul. Și, bineînțeles, să-l formuleze nu în funcție de umoarea politică a unor orientări sau grupări ideologice.

Rollerismul întîrziat

Mulțumiți cu poncifele la care mă refer, unii istorici par chiar deranjați cînd sînt solicitați să explice fenomenul în profunzimea lui, să-i stabilească geneza și întemeierea. Pentru ei, Nae Ionescu e pur și simplu ideologul legionarilor, mișcare care trebuie, în aceeași interpretare, să adiționeze și alte așa–zise păcate naționale, precum neaoșismul, obscurantismul, ortodoxia, cu derivatul ei, misticismul, ba chiar și național–socialismul.

Nu-i interesează defel că profesorul vorbește de legionari la persoana a treia, considerîndu-l ipocrit și farsor, cinic, incapabil să-și recunoască responsabilitățile politice. Trec cu vederea faptul că, anterior, fusese țărănist (manist) și carlist. Nu prea vor să stăruie asupra inconsecvenței politice a profesorului, întrucît ar fi obligați să constate că, în demersurile sale, Nae Ionescu nu se livrează ci caută zone de spiritualitate apte să vindece maladia politicianismului.

E drept că, nici polemizînd la nesfîrșit cu acest rollerism întîrziat și, chipurile, emancipat, nu vom ajunge la o explicație cît mai larg acceptată.

Nae Ionescu este o **creație** a școlii maioresciene. Vorbim de o descendență intelectuală și nu de una explicată ori determinată sociologic. Că această descendență poate fi tulburată de un nihilism nietzscheian, e cu totul altceva. Dar profesorii săi — chiar și cel din liceu — sînt maiorescieni, iar el frecventează, un timp destul de lung, raționalismul. Și de aceea, va avea respect pentru performanțele rațiunii, ale logosului.

Editînd prelegerile de filosofie ale lui Titu Maiorescu, ținute, începînd cu anul 1884, la Universitatea bucureșteană, m-am putut convinge că mediul filosofic maiorescian reproduce, atît în intensiune cît și-n extensiune, concepția sistematică profesată de Maiorescu lăsînd impresia stranie a unui mare profesor lipsit de elevi. În realitate, meritul său este, într-adevăr, excepțional. A fost profesorul unei epoci și în această calitate nu numai că nu ar fi avut cine să-l înlocuiască dar, apariția sa, personalitatea cu totul excepțională, trebuie să le considerăm circumstanțe cu totul excepționale ale culturii noastre. În acest sens, este cît se poate de elocvent faptul că nici unul dintre maiorescieni, izolați în domenii dacă nu opuse, cel puțin eterogene, nu a reușit să creeze un climat filosofic de amploare, să schițeze coordonatele unui sistem filosofic tradițional.

Vom releva în alt context, mai pe larg, libertatea deplină pe care o acordă Nae Ionescu elevilor săi, trebuind să recunoaștem că, în modul în care își înțelege menirea didactică, e pe de-a-ntregul maiorescian. Căci iată ce afirmă Maiorescu: „Datoria unui profesor nu este de a vă impune sistemul unui filosof oricare ar fi el. *Jurare in vorba magistri* a fost pururea o piedică în dezvoltarea inteligenței studenților. A da metoda sigură în căutarea adevărului și nimic mai mult, aceasta este datoria unui profesor — căci esențialul stă tocmai în libera argumentare lăsată studenților". E exact ce laudă mai mult la Nae Ionescu exegeții săi.

La 1 iunie 1920, Nae Ionescu este numit asistent la Catedra de logică și teoria cunoașterii a Universității bucureștene, condusă de cel mai proeminent maiorescian, în afara lui P. P. Negulescu, adică de C. Rădulescu–Motru. Ceea ce scriam anterior, anume că Nae Ionescu „descinde avizat, desigur, dintr-un mediu deloc favorabil ideilor pe care și le formase despre filosofie și menirea acesteia, despre limba-

Manifestație legionară pe Calea Victoriei din Capitală

jul şi posibilităţile metafizicii, despre religie şi metafizică" trebuie puţin nuanţat.

Nae Ionescu pleacă în Germania să-l studieze pe Kant. Teza de doctorat cu care se întoarce în ţară e de logică matematică, cu vagi sugestii din Kant. Mediul filosofic german, münchenez, n-ar fi de natură să-l îndrepte împotriva raţionalismului, indiferent cît de profunde ar fi fost lecturile sale din Nietzsche şi Spengler. Influenţa catolică este însă covîrşitoare, mai ales după experienţa de lagăr. Oricum, indiferent de toate acestea, are o neobişnuită capacitate de a se converti şi reconverti fără a intra în conflict tragic cu valorile şi ideile pe care le lasă în urmă.

Mason şi, după propria mărturisire, antisemit, Maiorescu nu poate decît să ia act de limitele raţionalismului. Într-o însemnare rătăcită printre prelegerile sale de filosofie, îşi motivează ateismul fără eleganţă intelectuală, prin refuzul de a se închina „la trei evrei: Iisus, Maria şi Iosif". Dacă ar fi receptat fie şi doar aceste laturi ale personalităţii lui Maiorescu, altfel bine temperate public, probabil că Nae Ionescu ar fi îndreptat insurecţia antimaioresciană într-o altă direcţie. El porneşte însă, firesc, de la ceea ce ştie, de la ceea ce-i oferă moştenirea maioresciană: scrierile şi climatul.

Pe de altă parte, raţionalismul, fie el şi idealist, nu poate deveni, nici în ipostază psihologistă, nici logicistă sau pozitivistă şi nici în ipoteza estetismului, fundament teoretic al religiei. Pe această linie, maiorescienii urmează tradiţia filosofiei bazate pe instanţa raţiunii. Nici unul dintre aceştia nu a avut înclinaţie pentru mistica orientală, la modă în acea vreme.

Structural, un creştin

Dar chiar bazat pe tradiţia maioresciană, Nae Ionescu ar fi putut ţine un curs de filosofia religiei. El preţuieşte deopotrivă valorile raţiunii — desigur, nu aşa cum sînt ele formulate în teoriile pozitivist–raţionaliste — şi deschiderile misticismului, iraţionalismului. Este, structural, un creştin, deşi se afirmă că ar fi avut o perioadă atee. (Tinereţea **nihilistă** ar fi putut clătina, probabil, şi credinţa lui Nae Ionescu.) După docenţă, cursurile pe care le ţine tratează despre problema filosofică a dumnezeirii şi fenomenologia actului religios, despre metafizică şi religie ori despre realitatea vieţii spirituale.

Nu-i tocmai uşor. Eliade afirmă că a vorbi, în acea vreme, la Universitatea din Bucureşti, despre filosofia creştină, reprezenta „o neîndoielnică revoluţie", ba chiar „o erezie". Una filosofică, se înţelege.

Cum ereziile au tendinţa să iradieze, să creeze zone conflictuale generalizate, nici ofensiva spiritualistă a lui Nae Ionescu — de-acum susţinută nu doar cu entuziasm ci şi cu talent, cu argumente solide de strălucitii săi elevi — nu rămîne în plan esoteric. Mircea Vulcănescu îşi aminteşte: „O polemică de ordin cultural s-a iscat în ultimul timp în Universitate, de cînd profesorul Rădulescu–Motru a deschis cursul său de psihologie, în acest an, printr-un atac direct împotriva curentelor mistice, obscurantiste, manifestate în cultura românească şi adăpostite chiar în Universitate. Vizat, dl Nae Ionescu a replicat în lecţia sa de deschidere, precizîndu-şi atitudinea faţă de atacul de mai sus şi arătînd semnificaţia şi sorţii de neizbîndă a poziţiei bătrînilor faţă de succesul crescînd al orientărilor spiritualiste în tînăra generaţie".

Dar, paradox şi nu prea, Nae Ionescu procedează, dintr-un anumit punct de vedere, exact ca Maiorescu: nu limitează orizontul filosofic al discipolilor săi. El declară că nu se simte solidar „nici cu actuala criză anti–intelectualistă a filosofiei", dar „nici cu actuala prefacere sau reînnoire religioasă a omenirii". (Cu atît mai mult cu cît „prefacerea" sau „reînnoirea", cînd e vorba de creştinism, au loc pe coordonate catolice şi mai ales protestante.) Sau: „Singurul instrument propriu–zis al filosofiei este şi rămîne pentru totdeauna raţiunea omenească". Cu toate astea, raţionalismul (nu raţiunea!), raţionalismul osificat în direcţii şi curente dogmatice i se pare depăşit: „Vremea filosofiei româneşti va veni, iar semnul ei e sigur: cînd unul dintre ai noştri — într-un fel sau altul — va avea curajul să se uite în ochii lui Descartes şi să-i spuie pe nume. Fie chiar şi ţigăneşte. Dar pentru totdeauna" — scrie Nae Ionescu încă în 1921. Desigur, nu era probabil nevoie de un astfel de imbold pentru a declanşa polemici aprinse, „ţigăneşti", dar cinci ani mai tîrziu, el crede că generaţia tînără nu se mai regăseşte, în nici un fel, în raţionalismul cartezian: „Nu mă aştept la nici o reînviere a raţionalismului pe care nici nu o doresc. Ar fi în adevăr să desperăm de generaţia noastră care — orice s-ar spune — nu se mai simte solidară cu Descartes". E tot atît de convins că, pe de altă parte, campaniile împotriva misticismului nu pot avea finalitate: „Misticismul presupune o disciplină tot atît de strînsă şi de aspră, ca aceea a logicii formale, pe de o parte; iar pe de alta, misticismul este o formă de viaţă spirituală care se realizează numai în planul religios al existenţei; şi, ca atare, nu are nimic comun cu filosofia propriu–zisă". E convins că atacurile împotriva misticismului vor înceta de la sine: „Foarte curînd separaţia filosofiei de religie va fi un punct cîştigat şi nu pot crede, prin urmare, că reacţiunea împotriva misticismului — care se agită pe alocurea ca un program — va putea să caracterizeze filosofia viitorului apropiat". Şi, ca să continuăm raţionamentul lui Nae Ionescu, cine să fie scandalizat de componenta mistică a credinţei, a religiei?

Oricît de legitimă ar părea însă întrebarea de mai sus, în realitate chestiunea e altfel. Cel puţin în ce-l priveşte pe Nae Ionescu. Pentru că, majoritatea celor care, cercetînd puţinele lui scrieri, cursurile tipărite de elevii săi, îşi vor da seama că profesorul nu reuşeşte să separe cu totul metafizica de credinţă. Mai mult, de cîte ori i se iveşte ocazia, le tratează din perspectiva unei concepţii organice, integratoare.

Cititorul cît de cît avizat îşi va da seama că cercetătorul evită, în mod firesc, să preia contradicţiile lui Nae Ionescu, filosoful care nu-şi abandonează explicit niciodată programul acestei veritabile reconstrucţii. Iar unde nu reuşeşte el, o fac elevii săi. Nu-i locul să amănunţim modul în care un Constantin Noica, de pildă, îl priveşte în ochi pe Descartes, spunîndu-i pe nume (e drept, deloc ţigăneşte, ci cu o erudiţie şi o convingătoare retorică), efortul pe care acesta îl face pentru a separa, la Sfîntul Augustin, filonul mistic de întemeierea filosofică, obsesia aceluiaşi Noica de a releva „cum e cu putinţă ceva nou" în filosofie, într-o carte apărută în 1940. (E de neînţeles cum acest formidabil volum n-a suscitat încă interesul pe care-l merită.)

Apoi, cel care se va apleca asupra cercetărilor lui Mircea Eliade în domeniul credințelor religioase va avea, cu siguranță, surpriza să constate că marele savant dezvoltă cîteva mari idei din prelegerile de filosofie ale lui Nae Ionescu.

Chiar și așa–zisul nihilism al lui Cioran are o origine „năistă“, deși temperamentul, firea, împrejurările vieții ca și demonul protector ale lui Cioran sînt determinările unei gîndiri strălucitoare în expresie și originale în fondul de idei. Dar se poate pune în evidență cum Cioran prelungește, cu inflexiuni geniale, e drept, o polemică asupra certitudinilor carteziene, asupra mortificărilor pozitiviste ale raționalismului și a neputinței rațiunii de a-și asuma chiar și propriile sfidări.

Aproape toți elevii lui Nae Ionescu încetează să se mai întrebe, în primul rînd, cum e filosofia în realitate, considerînd mai important drumul și posibilitățile acesteia. Iar mulți dintre aceștia n-au pregetat să afirme că, deși filosofia are elemente de cultură obiectivă, filosofarea este un act subiectiv, individual, irepetabil.

Solidaritatea de spirit a elevilor cu profesorul lor, destul de greu de pus în evidență dacă vrem să depășim memorialistica, aducerile aminte din aduceri aminte, e o realitate chiar și la cei care, din considerente conjuncturale, politice mai ales, ar fi preferat să se spună despre ei că-s antiionescieni. Solidaritatea de spirit dintre el și elevi va fi mai evidentă după editarea cît mai multor cursuri ale profesorului (însuși mareșalul Antonescu decisese interzicerea tipăririi cărților de logică și metafizică ale lui Nae Ionescu!) și introducerea masivă în circuitul public românesc a operei elevilor, și aceștia interziși în mare parte în perioada celor trei **dictaturi.** Va fi atunci clar pentru oricine, că Nae Ionescu nu-i un simplu guru pentru cîțiva inițiați și, cu atît mai puțin, un farsor care-și atrage admiratorii — profitînd de charisma sa și de presupusa lor inocență — în lumea tenebrelor.

Nae Ionescu deschide, în filosofia românească — pornind desigur și de la semnele venite dinspre marile dezbateri europene de idei — noi orizonturi. O face — și aici se identifică nu doar în gesticulație cu Maiorescu ci și în cîteva concepte metodologice fundamentale — preocupat mai mult de ceea ce va fi prin el, după el, decît de ceea ce e el...

Biserica Sf. Ilie–Gorgani din București: manifestație legionară

Prăpastia: politica

Încercînd să descifrăm complexele legături intelectuale și sufletești dintre profesor și elevii săi tot în diapazon politic, ideologic, nu vom afla mai nimic. Pentru că nu politica îi unește. Iar dacă ne propunem să demonstrăm că politica e prăpastia care-i desparte, că Nae Ionescu îi momește metafizic pentru a-i escroca politic, avem toate șansele să punem în ecuație o eroare voită cu una, iată, inocentă, involuntară, dar de ultim moment.

Dacă în ce-l privește pe Maiorescu, impresia stranie e aceea a unui strălucit profesor fără elevi, la Nae Ionescu se conturează iluzia străluciților elevi care trudesc să urce pe piedestalul nemuririi un histrion. Ceea ce nu-i adevărat, nici de o parte, nici de alta. Elevii lui Maiorescu lasă adînci urme... „maioresciene“ în cultura română, iar profesorul lui Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu și a multor altora (între ei, Cioran) este un strălucit patron spiritual.

Dar, tot atît de incorect ar fi ca, pornind de la demonstrația de pînă acum, să dăm posibilitatea instalării unei alte erori: aceea că ascendentul filosofic al profesorului i-ar fi făcut pe „ciraci“ să-și piardă cu totul discernămîntul în oferta politică pe care acesta le-o face. Pentru că, oricît ar părea de șocant, Nae Ionescu nu face elevilor săi nici un fel de ofertă politică.

Dacă, însă, prin opțiune politică se înțelege o apropiere a lui Nae Ionescu de legionari (fusese anarhist, cu vederi de stînga, țărănist — partid considerat, și el, de centru–stînga, carlist) și, o dată cu el, ori în alte momente și pe alte căi (C. Noica, de pildă, aderă la legionarism de la Paris, la aflarea veștii asasinării lui Corneliu Zelea Codreanu) a unora dintre elevii săi, chestiunea se complică. În sensul că nu mai putem merge pe vechile scheme de interpretare.

Trebuie să ne întrebăm, mai întîi, dacă Legiunea a fost sau nu o organizație politică. Iar întrebarea, flancată de vechile poncife, pare absurdă, întrucît nu-i un secret pentru nimeni că Garda de Fier și partidul „Totul pentru Țară“ sînt instituții politice ale Legiunii. Da, dar create *ad hoc,* sub presiune. Legiunea e obligată să accepte forme instituționalizate de manifestare, democratice — pe care, de altminteri, nici nu le agreează — pentru a se putea manifesta, pentru a putea exista legal.

Înainte de toate, legionarismul este o mișcare spirituală. O religie — spusese Julius Evola și, cu el, mulți alții. Noua, tînăra generație de intelectuali (Mircea Eliade e cu opt ani mai tînăr decît Corneliu Zelea Codreanu, iar Nae Ionescu cu opt mai în vîrstă decît Căpitanul) vine spre Legiune aproape în aceeași cadență în care îi întîmpină Legiunea.

S-ar fi produs aderarea și fără Nae Ionescu?

Este o întrebare care merită un răspuns lucid. Iar el nu poate fi decît afirmativ, întrucît unii dintre elevii lui Nae Ionescu aderă înaintea sa, iar alții o fac fără să-i ceară încuviințarea, din motive ale lor, în primul rînd.

Dar, cînd e vorba de generația „năistă“, cei mai mulți subînțeleg prin ea doar grupul de intelectuali a căror notorietate și valoare sînt indiscutabile. Așa stînd lucrurile, credem că-i mai potrivit să ne referim la ei într-un context aparte, mai larg. **(G. T. P.)** ■

Un mic exercițiu eseistic

Socrate și Mefistofeles

Multiplele ipostaze în care e înfățișat Nae Ionescu se polarizează, în cele din urmă, în două entități arhetipale: Socrate și Mefistofeles. Asta mai ales pentru a descalifica, în cele din urmă, componenta morală a personalității sale. Socrate nu-i decît o tehnică performantă de a trece dincolo de adevăr, iar Mefisto în amoralitate, nicidecum pentru descinderea în lumea echilibrului existențial. Varietatea resurselor lui Nae Ionescu contrariază. Contradictoriu pare însă și modul în care le folosește. De aceea, Socrate și Mefistofeles pot deveni intersecția etică a unei vieți suspectate de amoralism.

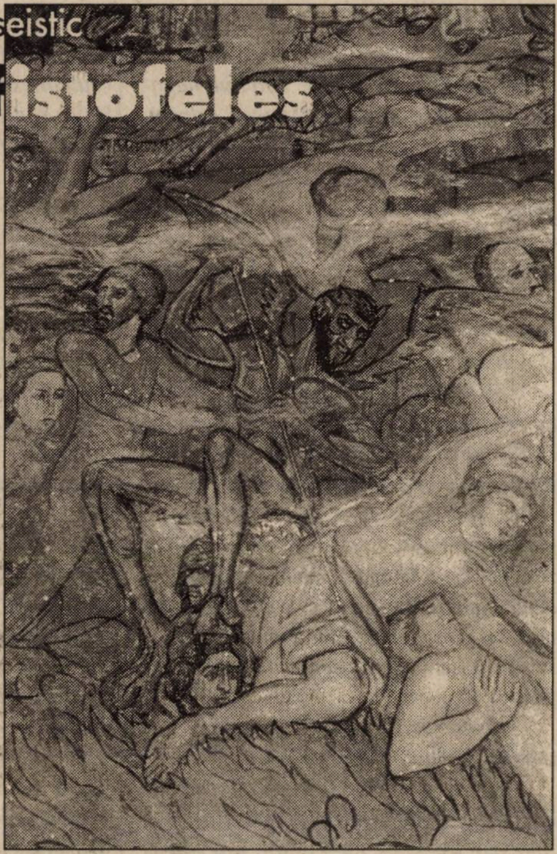

„Voluptatea dialectică“ ce i se atribuie lui Nae Ionescu — fără îndoială cu totul altceva decît vesela mobilitate bizantină — i-a făcut pe unii contemporani să-i atribuie „daruri“ mefistofelice. Alegoria, pusă în circulație, dacă nu mă înșel, de Nichifor Crainic, devine repede componentă a portretului psihologic, unii găsind chiar că și înfățișarea sa ar aduce cu cea a duhului rău din legenda medievală. Dar, dacă la început, cognomenul se adresează mai ales neobișnuitei sale inteligențe, strălucirii retoricii, mai tîrziu definește postura sa de corupător de suflete, de conștiințe.

Evocînd primul curs de metafizică pe care-l audiază, Mircea Eliade remarcă, și el, chipul drăcesc al lui Nae Ionescu: „Un bărbat brun, palid, cu tîmplele descoperite, cu sprîncenele negre, stufoase, ***arcuite mefistofelic*** *(s. n.), cu ochii mari de un albastru sumbru, neobișnuit de sclipitori; cînd își repezea privirile neașteptate dintr-un perete într-altul, parcă ar fi fulgerat în amfiteatru...“. Aerul mefistofelic al profesorului putuse să-i fie însă sugerat și de prelegere („Faust și problema salvării“), deși perspectiva mesianică pe care o deschide Nae Ionescu în acest curs e una pur creștină, axată pe conceptul christic al iubirii.*

Șerban Cioculescu îl descoperă pe Nae Ionescu zugrăvit în tinda bisericii Patriarhiei în chip de drac „cu profil tăios și cu bărbuță“ (Valeriu Anania), într-o frescă restaurdtă de pictorul Belizarie. Ceea ce se voia însă o răzbunare, o reglare de conturi, poate politice, Belizarie fiind doar unealtă mai mult sau mai puțin inocentă — se spune că însuși patriarhul Miron Cristea, atacat în „Cuvîntul“, dăduse dispoziția imortalizării — devine involuntar omagiu. Nae Ionescu se străduiește, tot mai mult, să nu dezamăgească, afișînd un diabolism histrionic. Se amuză superior. Dar, zugrăvit în ceata dracilor, în frescă, el devine, încă în viață, dar mai ales postum, prin sîrguința unor istoriografi și a detractorilor naturali, un Daimon de grad inferior, o forță malefică ce, la marea judecată a istoriei, trebuie să dea seama de toate strîmbătățile lumii.

De altfel, în perioada de liberă și nelimitată exhibare a dogmatismului comunist, „misticismul“, „iraționalismul“, „trăirea“ (în formularea depreciativă de „trăirism“) și „mîntuirea“ sînt considerate capcane drăcești, unelte ale Diavolului. Iar cel care le folosește mai bine e șarlatanul Nae Ionescu, jivina Întunericului care ia nenumărate înfățișări pentru a înșela și a seduce.

Dar dacă-i să ne referim la „adevăratul“ Mefistofeles, el nu întruchipează, chiar cu strictă necesitate, principiul răului. Cel puțin la Goethe, în „Faust“, el e „diavol nevoit să creeze“ (vezi „Prologul“). Nu înainte de a nega. Negația pune și mai mult în lumină creația divină. Prin tot ceea ce face, Mefistofeles ***contrariază****. Iar în planul spiritului contradicția nu-i în sine neproductivă. El ar reuni, de fapt, și contrarii care nu intră în coliziune. Pînă la urmă,* ***există*** *ca Dumnezeu să aibă un reper, un adversar pe măsură.*

Bineînțeles că nu toți cei care văd în Nae Ionescu pe Mefistofeles pornesc de la faptul că el ar reuni „contradictia oppositorum“, ci mai degrabă de la cît reușește să contrarieze. În variantă valahă, cea mai mare vină a Veșnicului Nedorit e că-i nepermis de inteligent. El ***confiscă logosul*** *și asta-i face pe cei din jur să se simtă frustrați. Apoi, e de o luciditate și ea de nesuportat.*

Într-un spațiu de cultură occidentală totuși, dar înrămat în prejudecăți ale unei tradiții în bună parte fol-

clorice, luciditatea creează mari suspiciuni. Şi-un teribil disconfort, nespusă stingherească. De aceea, spiritul negator în absolut nu prea poate fi tolerat. Cînd Dumnezeu i-l dă omului pe Mefistofeles drept partener, o face şi pentru a-l încerca, a-l „monitoriza", ca să întrebuinţăm un cuvînt în mare vogă. Aşa stînd lucrurile, nu-i prea liniştitor să ai în preajmă, în acelaşi timp, în aceeaşi întruchipare, şi ispita şi cenzura.

Spiritul balcanic, extrem de iubitor de confort, de reverie, îl priveşte pe cel ce contrariază în absolut cu suspiciune, fără însă a-l respinge cu totul...

În ce-l priveşte pe Nae Ionescu, legenda are multe faţete. Unii jură că l-au zărit în el pe Ucigă-l Toaca, dar puşi să dea seamă de viziunea lor, vin tot cu imagini comune. Pentru toţi însă Mefistofeles e un rău necesar şi deci ***stimulator****.*

Spiritul său socratic îl evocă şi-l relevă mai mulţi, direct sau indirect.

A fost, zice G. Călinescu (considerat de unii detractor al lui Nae Ionescu, ceea ce nu-i deloc adevărat) „un Socrate al României". Îşi argumentează afirmaţia, pe cît poate, recunoscînd însă că preia şi din ceea ce ***spun*** *elevii lui Nae Ionescu despre profesorul lor. Va fi asistat însă şi G. Călinescu la vreunul din cursurile sale, din moment ce evocă atît de viu* ***tehnica*** *socratică a lui Nae Ionescu: „El vorbeşte fără nici un sistem în vedere, în scopul de a produce în ascultător neliniştea metafizică, urmărind să provoace înaintea oricărei organizaţiuni filosofice,* ***trăirea*** *problemelor,* ***experienţa, aventura****. Cînd ceva i se pare nelămurit, profesorul îşi mărturiseşte nedumerirea, aşteaptă ca problema să rodească singură, să se dezlege de la sine. Învăţătorul porneşte de la conceptul de viaţă, socotită ca o dramă istorică a umanităţii, ca suferinţă, şi-i scrutează finalitatea pe care o descoperă în mîntuire (soteria). Viaţa este faptul primar privit ca un ce organic, direcţiunea ei fiind destinul".*

Că Nae Ionescu acţionează socratic o spuseseră, e drept, şi elevii săi. Mircea Vulcănescu îşi aminteşte: „Proceda mai întîi socratic, iscodind lumea vastă a posibilităţilor, combinîndu-le cu mintea lui ageră şi opunîndu-le perechi. Căuta apoi între ipoteze, pe cea mai potrivită împrejurărilor, mediului, ambianţei (...) Ca ziarist, Nae Ionescu proceda la fel, iscodind întocmai ca la curs lumea vastă a posibilităţilor, pe care le trecea prin ascuţişul de foarfecă al întrebării. Întrebarea lui punea deci mai întîi ordine în cîmpul posibilităţilor, pe care le rînduia perechi. Nici o deosebire, din acest punct de vedere, între cursurile lui şi articolele de ziar." La fel, Mircea Eliade, în prefaţa volumului Roza vînturilor, alcătuită de el, cu articolele publicate de Nae Ionescu după 1936: „Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile; venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară — Nae Ionescu nu se putea contrazice publicînd cărţi de filosofie, texte moarte pe care ei să gîndească şi pe care să şi le însuşească". Un alt elev al său, George Racoveanu, scrie în prefaţa la culegerea amintită, editată în 1951, în exil, împreună cu Eliade: „Nae Ionescu ne-a învăţat să gîndim. Geniul lui era, în primul rînd, de structură socratică; ne ajuta să căutăm şi să scoatem singuri la iveală adevărul. Nu ni-l dădea de-a gata; nu ni-l impunea. Ne obliga să judecăm, noi, cu mijloacele noastre, să tragem singuri concluzia propriilor noastre eforturi".

Tot astfel afirmase şi Arşavir Acterian: „Nu ştiu cît preţ dădea Nae Ionescu ***originalităţii*** *în materie de filosofie, dar ce pot eu spune este că acest om reuşea să trăiască ideile pe care le comenta maieutic, asemenea lui Socrate, punîndu-şi însă întrebări şi răspunzînd tot el."*

Mai tîrziu, adică în scrierile exilului şi după 1989, în ţară, socratismul lui Nae Ionescu este tratat cam în aceiaşi termeni de Ioan Petru Culianu („Nae Ionescu joacă faţă de înaintaşii săi rolul unui reformator, al unui Socrate"), Gabriel Stănescu („socratismul lui Nae Ionescu s-a vădit în principal în încercarea de-a crea o atmosferă spirituală, un climat al dialogului"), Mihai Şora („a fost Socrate tocmai pentru că nu i-a maimuţărit — aceluia — procedeele"), Petre Ţuţea („e cam greu să spui despre un Nae, în ţara lui Caragiale, că-i Socrate, dar şi mai greu e să negi asta după ce l-ai cunoscut".)

Socrate şi Mefistofeles sînt, cum se ştie, „entităţi" antinomice. Scopul care-i animă, calea pe care o aleg spre acesta şi ethosul sub care se manifestă sînt esenţial diferite.

Socrate vrea desăvîrşirea în triada adevărului, binelui şi frumosului, pe cînd Mefisto nu urmăreşte decît puterea prin anexarea fiinţei. Socrate moşeşte adevărul la lumina zilei. Mefisto practică presiunea, intriga, foloseşte momeala pentru scopurile sale.

Două ar fi însă zonele în care Socrate (legenda Socrate) şi Mefisto se întîlnesc. Amîndoi asediază tinereţea pentru a-şi realiza performanţele şi binecuvîntările. Se ***joacă*** *cu sufletele încercînd să le modeleze, să le stimuleze trăirea. Ştiu să preţuiască clipa.*

Vitalismul existenţial al lui Nae Ionescu, trăirea spirituală, acel existenţialism avant la lettre, atît de ironizat şi de hulit de detractori, are, fără îndoială, în manifestarea exterioară, o componentă mefistofelică.

În legenda medievală germană, Mefistofeles oferă tinereţea celor care preţuiesc mai mult decît orice plenitudinea, vitalismul şi exuberanţa. O face prin momeli, capcane, şantaj, dacă-i nevoie, prin constrîngere.

Dar ar mai fi ceva: Socrate şi Mefistofeles, de asemenea, gestionează cunoaşterea şi iubirea. Fiecare în felul său.

Datorită mai ales metodei profesorului Nae Ionescu, acesta e perceput ca un Socrate al filosofiei româneşti. După care e livrat legendei, fiind considerat un corupător al tineretului. Transformînd generaţia cărturărească în una politică, el e acuzat că-şi tîrăşte elevii în ***mocirla*** *politicii, că şi-i anexează mefistofelic* **(G. T. P.).** ■

Nae Ionescu în viziunea cosmetizată a proletcultismului

Un Rosenberg al românilor?

În scrierile despre dreapta românească și mișcarea legionară, apărute în străinătate, mai ales în ultimul timp, e tot mai des citat numele lui Nae Ionescu. Recunoaștem, printre autori, și foști cetățeni români. Faptul că, și-n acest fel, istoriografia românească mai cîștigă teren, trebuie salutat. Din nefericire, nu toți cei plecați fac un bun serviciu cunoașterii obiective a istoriei românești în străinătate, pe deasupra semănînd, și la noi, serioase confuzii. Pentru că, în loc să facă cunoscute evenimentele de interes mai larg în spirit de obiectivitate — nu-i citez, pentru a ne menține în hotarele polemicii de idei — presați probabil de viteza și densitatea fluxului informațional în care cine nu vine cu ceva nou riscă să dispară, confecționează **așa–zise puncte de vedere și perspective de interpretare** noi.

În legătură cu Nae Ionescu aș remarca un calificativ care, într-adevăr, nu poate să nu atragă atenția: „un Rosenberg al românilor".

„Proletcultism și național–socialism"

Alegoria prin care Nae Ionescu este învestit, în România, cu atribuțiile lui Rosenberg în Germania, nu-i însă nici măcar nouă. În 1946, fruntașul comunist Lucrețiu Pătrășcanu publica un volum intitulat *Curente și tendințe în filosofia românească,* declanșînd coșmarul proletcultismului și al dogmatismului marxist în interpretarea cugetării noastre filosofice.

Considerînd idealismul și misticismul aliate naturale ale nazismului, chiar vinovate de ascensiunea acestuia, Lucrețiu Pătrășcanu decide: „Apelul la mistic străbate ca un fir conducător nu numai opera de propagandă sau literatura menită să slujească ca mijloc de agitație a maselor, dar chiar producția ideologică propriu–zisă. Această producție a utilizat toate formele iraționalului pentru a funda puterea și autoritatea Führer-ului. De aceeași factură, de altfel, este și încercarea lui Alfred Rosenberg de a crea o filosofie proprie național–socialismului printr-o sinteză mistică, în care **iraționalitatea vieții** să se împletească cu afirmarea rasei și a sîngelui. Căutînd puncte de sprijin la existențialiștii moderni, Alfred Rosenberg a trebuit să ajungă și la misticismul german, reprezentat de Eckhart, pentru a da cît mai mult temei noilor concepții filosofice ale național–socialismului". Și, referindu-se la filosoful român: „La o încheiere similară, de puternică afirmare a sentimentului religios, ajunge și purtătorul de cuvînt al noii mistici românești, Nae Ionescu, atunci cînd susține că stăm în fața unor noi forme de viață spirituală, de orientare metafizică, care se împletesc cu o **reviviscență a fenomenelor religioase,** întrucît între cele două fenomene subzistă o strînsă legătură".

Desigur, pornind de aici, aproape orice citat din Nae Ionescu poate avea conotații național–socialiste, în sensul filosofiei lui Rosenberg. Uimește însă cum cei alungați peste granița de totalitarismul comunist, posibile victime ale acestuia — expatrierea, dezrădăcinarea, fiind doar componente ale suferințelor lor — reiau aproape neschimbate formulări ale propagandei totalitare.

Să nu facem însă vreo eroare. Cercetarea istorică a momentului beneficiază, cel puțin metodologic, și de marele aport al altor discipline. Putem, deci, presupune că personalitatea celor doi va fi fost explorată mai complex. N-am găsit însă în demersurile celor evocați decît grila de interpretare a primului nostru mare dogmatic marxist, prezentată însă ca „efort ambițios de descifrare cu mijloacele filosofiei istoriei, sociologiei și psihologiei" a unor evenimente din istoria României. N-am găsit, pentru că, în realitate, ele nu există, pentru că între Nae Ionescu și Rosenberg nu pot fi decît asemănări aparente. De filiații și înrudiri

Hitler et Co. la forumul partidului nazist (Nürnberg, 12 septembrie 1938)

Tinere legionare defilînd în București

ideologice iarăși nu poate fi vorba, decît dacă pretinsul antisemitism al lui Nae Ionescu e pus în ecuație cu rasismul și **virulent antisemitism** ale lui Rosenberg.

Faptul că, de pildă, amîndoi sînt preocupați de filosofia istoriei, de iudaism, de filosofia religiei, nu înseamnă, pe direcția acestei interpretări, mai nimic. Orientarea e și a epocii. Putem însă găsi, dacă vrem cu tot dinadinsul, asemănări care, forțînd lucrurile, să slujească logica cercetătorilor evocați. Astfel, Alfred Rosenberg ține, în tinerețe, conferințe despre marxism și chestiunea evreiască, iar Nae Ionescu despre socialism și chestiunea evreiască. Nu ajung însă deloc la aceleași concluzii, românul considerînd o aberație alăturarea socialismului la năzuințele istorice, religioase și metafizice ale iudaismului. (Oare-i mai demnă de luat în seamă o ipoteză psihanalitică, aceea că amîndoi avînd prieteni, protectori și protejați evrei, ar fi lăsat mai tot timpul deschisă supapa iudaică a subconștientului?!)

Pe cîtă vreme Rosenberg cere dregătorii politice, și le obține, Nae Ionescu le refuză sistematic. Emigrantul rus în Germania se pune necondiționat în slujba lui Hitler (care se amuză de înfățișarea semită a descendentului din negustori estoni cu naționalitate obscură ori amestecată), avînd o contribuție decisivă la șlefuirea național–socialismului. Nae Ionescu are, și el, o perioadă, Napoleonul său, în persoana lui Carol al II-lea, dar carlismul nu-i, nici pe departe, o doctrină ci mai mult un scandal politic de-un deceniu și mai bine.

Dacă ținem, cu tot dinadinsul, să găsim apropieri între Rosenberg și Nae Ionescu, am putea să ne amintim că amîndoi sînt atrași de bolșevism, unul slujindu-l cînd crede că, prin el, se poate realiza, măcar în parte, „mitul secolului", celălalt, românul, cercetîndu-l ca pe un experiment istoric, crezînd că acesta are mobiluri și resurse de spiritualitate. Și înșelîndu-se, bineînțeles. La aflarea faptului că bolșevicii transformă bisericile în magazii de cereale, Nae Ionescu are un teribil șoc, încercînd totuși să se sugestioneze că așa ceva nu-i posibil.

Mercenariat ideologic

Pe cîtă vreme Rosenberg e un mercenar ideologic de cea mai pură speță („a învățat, silitor, de la huliganii ruși", trecînd apoi la „propaganda omorului ritual" și la „filosofia superiorității rasei nordice" — Petre Pandrea), Nae Ionescu poate fi considerat, mai degrabă, un soteriolog, în sens profund creștin. (Asupra ortodoxiei sale, în alt context.)

Ar fi, iată, cîteva repere speculative care să servească la compararea celor doi, dar nici măcar aceste poncife nu sînt evocate în mecanicist superficialele considerații despre Rosenbergul românilor.

Decupajul interpretativ al unei istoriografii sieși suficiente e mult mai comod. Se potrivește de minune cu rețetele unor cercetări ficționiste care adapă mentalități mediocre, oricînd apte a deveni manual școlar, operă literară și cinematografică ori manifest politic.

E necesar, măcar în acest context, să lămurim, fie și în parte, ce-i cu național–socialismul care i se atribuie lui Nae Ionescu.

Are, fără îndoială, prieteni în Germania. Din mai multe surse aflăm că unii dintre aceștia fac parte din înalte cercuri național–socialiste. Mihail Sebastian crede că-i cuprins de delir de grandoare cînd povestește ce și cum le spusese el nemților încercînd să-i împace cu francezii. Dar Mircea Vulcănescu îl ia în serios, îl ascultă cu atenție, e interesat de ceea ce crede profesorul despre național–socialism. În principiu — rezumă Vulcănescu o discuție cu Nae Ionescu — profesorul credea că doctrina național–socialismului poate fi o „formă politică (...) cu totul corespunzătoare încercării de refacere a **comunității** spirituale, prin care alunecarea timpurilor părea că ar vrea să substituie (...) societatea aritmetizată a perioadei democratice, în agonie". Și, în continuare: „Realizarea deplină a acestei comunități nu o vedea însă posibilă în Germania, unde scindarea individului de societate s-a făcut pe tipul apusean și unde opoziția Nordului protestant cu Sudul catolic creează stavile în calea deplinei comunități spirituale. I se părea că singură comunitatea spirituală, religioasă, poate justifica comunitatea politică de destin".

E drept, așa crezuse inițial și Rosenberg, dar asta fusese demult, în tinerețe, cînd încă se afla în Rusia și încerca să dea un sens politic misticismului pravoslavnicilor. Dar cînd Nae Ionescu năzuiește să așeze spiritualitatea pe temeiuri creștine, național–socialismul e demult axat pe conceptul de rasă, pe mistica rasei.

Cînd, în continuare, Nae Ionescu afirmă că locul unde vede el posibilă „realizarea naționalismului socialist *(să nu uităm că acestea sînt totuși cuvintele lui Vulcănescu — n. n.)* e mai ales Răsăritul și Sud–Estul european și mai ales România", avem doar dovada că, din păcate, nu prea știe pe ce căi apucase național–socialismul german.

Așadar, noul duh istoriografic nu reprezintă decît reatestarea perspectivei dogmatic–marxiste în interpretarea ideologiei lui Nae Ionescu, adică, o cosmetizare a proletcultismului. **(G. T. P.)** ■

Un punct de vedere surprinzător

Intelect, rațiune și speculațiune la Nae Ionescu

Acad. Alexandru SURDU

Se părea că, în logică, Nae Ionescu n-a avut decît auditoriu, iar nu „urmași", deși atestarea **profesorului era de metafizician și logician, dar mai ales de logician, dacă luăm în considerare că teza de doctorat e una de logistică, iar disciplinele pe care le predă constant, timp de peste un deceniu și jumătate, sînt logica și istoria logicii. În** logică **însă nimeni nu se revendică de la Nae Ionescu. Iată însă că acad. Alexandru Surdu, reputat logician, vine cu un punct de vedere surprinzător. Excelent cunoscător al orientării intuiționiste — cu o temeinică specializare în Olanda —, Alexandru Surdu formulează un punct de vedere nou și avizat, conform căruia Nae Ionescu este un precursor european al intuiționismului. Mai mult, la noi, orientarea lui Nae Ionescu este continuată (nedeclarat, e drept, din motive de conjunctură politică) de Octav Onicescu, Grigore C. Moisil și, într-o oarecare măsură, prin filiera C. Noica, de chiar autorul rîndurilor de mai jos.** (N. red.)

„Direcția Maiorescu"

Studiind filosofia la București, Nae Ionescu a suferit, în mod firesc, influența maiorescienilor, mai ales a lui Constantin Rădulescu–Motru la catedra căruia a fost asistent. Maiorescienii (Ion Petrovici, P. P. Negulescu, Mircea Florian ș. a.) au fost cu toții interesați de istoria filosofiei și de logică. Cele două discipline făceau parte din planul „direcției Maiorescu" de familiarizare a filosofilor români cu doctrinele și gîndirea occidentală, pe plan filosofic pozitivistă, pe plan logic raționalistă. Acesta este motivul pentru care Maiorescu și discipolii săi au fost interesați în mod special de logica rațiunii, ***Ratio*** *(logos) fiind caracteristica formelor clasic–tradiționale aplicabile la studiul științelor pozitive. Așa se explică dimensiunile, uneori exagerate, pe care le-a luat* ***metodologia,*** *adică partea aplicativă a logicii clasic–tradiționale. Tot pe linia „direcției Maiorescu" se observă un interes crescut pentru fizică — știința cu cele mai multe aplicații în tehnica mecanicistă a epocii, și mai puțin pentru matematici. În ciuda tendinței de curățire a logicii de elementele psihologiste, Maiorescu a fost interesat de psihologie și chiar a ținut conferințe pe această temă. L-a urmat Constantin Rădulescu–Motru care, sub influența lui Wundt, a fondat primul laborator de psihologie experimentală de la noi, el fiind adeptul logicii psihologiste, dezvoltată ulterior de francezul J. Piaget. Maiorescienii au fost mai puțin interesați de matematici și de logica matematică, cu atît mai puțin, de logica dialectic–speculativă. În cele cinci ediții succesive ale logicii lui Maiorescu, baza istorică se reduce adesea la Aristotel. Mircea Florian va traduce ulterior Organonul, ca fundament pentru studiul logicii clasico–tradiționale.*

Rădulescu–Motru este cel care îl orientează pe Nae Ionescu spre studiul logicii, tot în spiritul „direcției Maiorescu". Numai că Nae Ionescu n-a urmat nici linia psihologistă, nici linia aristotelico–tradiționalistă. El a rămas „maiorescian" doar prin lipsa totală de interes pentru Hegel și pentru logica dialectico–speculativă. Situație pentru care va plăti un greu tribut; atît el, cît și Mircea Eliade care i-a rămas fidel.

O notă aparte o constituie interesul lui Nae Ionescu pentru ***istoria logicii*** *— notă de asemenea maioresciană. Și nu este vorba numai de istoria veche a logicii, ci mai ales de cea contemporană pe care o cunoaște foarte bine.*

A nutrit de tînăr un interes deosebit pentru ***matematici.*** *Matematicile sînt muzele intelectului și era firesc ca Nae Ionescu să acorde importanță logicii intelectului, respectiv logicii matematice, numită pe atunci logistică. Teza sa de doctorat se numește Logistica — încercarea unei noi fundamentări a matematicii. Ea nu este și nici nu putea fi, ca teză de doctorat, o simplă expunere de manual asupra logicii matematice.*

Autorul încearcă aici să aducă argumente, de tip intuiționist, în favoarea respingerii poziției, la modă pe atunci, a logicismului inaugurat de Frege, Russell și Couturat, după care logica se identifică cu matematica, fie prin reducerea primei la ultima, fie invers. Este interesant faptul că Nae Ionescu adoptă, în 1916, o poziție care va deveni uzuală abia după 1930, prin lucrările lui A. Heyting, primele studii intuiționiste scrise în olandeză, fiind necunoscute savanților francezi, germani și englezi.

S-a tot vorbit despre discipolii lui Nae Ionescu din diferite domenii ale filosofiei și religiei. Se părea însă că în domeniul logicii intelectului n-a fost urmat de nimeni. Încercările repetate ale lui Constantin Noica de a se apuca de matematici au eșuat lamentabil, Noica fiind un tip speculativ, cu interes pentru Kant și Hegel, care a și criticat toată viața intelectul și pe reprezentanții acestuia. A fost ignorat însă Octav Onicescu, cel care, în 1943, publica lucrarea Prin-

cipii de cunoaștere științifică, în care adoptă poziția de tip intuiționist a lui Nae Ionescu, pe care o va susține pînă la sfîrșitul vieții sale, dar pe care n-a denumit-o astfel din cauza adversității postbelice a comuniștilor pentru „legionarul“ Nae Ionescu. Cu toate acestea, Onicescu a suferit persecuțiile epocii, fiind reabilitat abia în 1965.

Pentru Octav Onicescu, logica matematică, de care ține și istoria mulțimilor, se referea la un ansamblu de propoziții ale unei doctrine matematice constituite deja. Ei nu înglobează teoria mulțimilor în matematica propriu–zisă, în procesul constituirii acesteia, cum o fac logiciștii, ci îi conferă doar rolul de sistematizare logică a acestei construcții, așa cum se găsește ea într-o anumită carte sau lucrare de matematică. Din această cauză, ca și la alți reprezentanți ai intuiționismului, logica în discuție nu poate să trateze decît despre enunțuri adevărate, demonstrate deja sau construite intuitiv. Este vorba de așa–numita **logică cu o singură valoare,** respectiv **adevărul,** căreia îi corespunde, la intuiționiști, ceva analog, dar diferit totuși, adică logica pozitivă sau logica fără negație.

Interesul lui Nae Ionescu pentru logica matematică nu se reduce însă la teza de doctorat, care poate fi considerată doar un punct de plecare. El revine asupra acestor probleme în Cursul de istoria logicii și în cele două cursuri (doar parțial păstrate), de Logica colectivelor. Și în această direcție a fost urmat de Octav Onicescu.

Nae Ionescu era nemulțumit de faptul că noțiunea de „clasă“, sinonimă cu cea de „mulțime“, nu are o definiție corespunzătoare pretenției de exactitate a logicii matematice. În plus, el ridică problema elementelor componente ale mulțimii care, în această calitate, își pierd individualitatea și „independența pentru sine“, ceea ce nu se poate întîmpla cînd elementele sînt numere.

Onicescu revine, în 1971, în lucrarea Principii de logică și filosofie matematică (publicată în limba franceză) asupra legăturii dintre logică și teoria mulțimilor. În măsura în care logica și implicit, teoria mulțimilor se aplică la matematici, elementele la care se referă propozițiile sau pe care le conțin mulțimile trebuie să fie **obiecte matematice.** Construcția acestor obiecte matematice se realizează, după Octav Onicescu, în maniera intuiționistă adoptată de Nae Ionescu, adică printr-o „experiență mentală“. Operațiile care conduc la formarea obiectelor matematice sînt de natură intuitivă.

Mulțimea ca obiect matematic

Obiectele în genere, consideră Onicescu, și cele matematice în special, nu numai că își au individualitatea lor, dar au și o anumită structură. Aceasta reprezintă un **sistem** total sau parțial de proprietăți ale acestui obiect. În măsura în care o mulțime, ca și un element se referă la obiecte determinate cu structuri de tip sistematic, însăși mulțimea poate fi acceptată ca obiect matematic. În această viziune, ca și la Nae Ionescu, se inversează tabloul clasic al raportului element–mulțime. Liderii „colectivelor“ sînt uneori mai reprezentativi decît mulțimea membrilor. În genere — consideră Onicescu — în calitate de obiect, elementul devine determinant pentru mulțime. Mulțimea însăși fiind un caz particular de obiect, iar nu invers, cum se afirmă în teoria mulțimilor, că elementul singular este un caz particular de mulțime, respectiv o mulțime cu un singur element. Și Octav Onicescu va folosi, pentru astfel de cazuri, denumirea de „colectiv“.

Fără să folosească aceeași denumire, Constantin Noica vorbește, tot în maniera lui Nae Ionescu, despre așa–numitul **synalethism,** adică un fel de teorie a mulțimilor în care partea poate să devină întreg și întregul parte în formarea unui ansamblu sintetic.

Nemărturisirea acestei filiații era firească. Cine ar fi îndrăznit, în România, să se declare urmaș al lui Nae Ionescu?

Influențele de tip logico–intuiționist nedeclarate nu se reduc însă la acestea. Încă din 1938, Grigore C. Moisil se interesează de problemele logicii intuiționiste, inclusiv ale logicii pozitive și fără negație, cunoscînd incontestabil cel puțin lucrările lui Onicescu. Moisil a fost citat ca atare de intuiționistul olandez A. Heyting în 1955. În fine, eu însumi, cunoscînd încă din 1964, de la C. Noica, teza de doctorat a lui Nae Ionescu, pe care am tradus-o și publicat-o în Neliniștea metafizică (Editura Fundației Culturale Române), ce-i drept abia în 1993, citîndu-i însă expres pe Octav Onicescu și pe Gr. C. Moisil, am publicat două monografii, una de logică intuiționistă (Elemente de logică intuiționistă, Editura Academiei, 1976) și alta (Neointuiționismul, Editura Academiei, 1977) asupra întregii filosofii intuiționiste din toate timpurile. Nu este niciodată prea tîrziu să recunoaștem meritele lui Nae Ionescu în această direcție.

Concepția lui despre logică a avut însă și influențe mai puțin favorabile. Iată tot ce a crezut de cuviință să spună despre Hegel în Istoria logicii: „Și așa s-a ajuns, tot din kantianism, la așa-numita logică absolută, la hegelianism, de pildă, în care logica nu mai este o știință de constatare sau de cercetare a legilor gîndirii formulate, cum era înainte și cum este pentru noi astăzi, ci se confundă, într-un oarecare fel, cu cosmologica, pentru că logica era istoria spiritului, iar istoria spiritului era însăși realitatea ca atare“. Ceea ce nu este nici corect, nici suficient. Dar Hegel nu intra în preocupările lui Nae Ionescu, deși ar fi avut un domeniu comun de preocupări — filosofia religiei. Hegel însă operase un fel de raționalizare dialectico–speculativă a religiei, explicînd totul cu argumente logice. Pentru el, istoria religiei este un proces natural, ca oricare altul, evolutiv, în conformitate cu schema sa triadică. Ceea ce înseamnă că are etape depășite, că religia însăși, cum observă și Nae Ionescu, este „dacă nu o pregătire, un fel de fază premergătoare a filosofiei“, un fel de „anticameră a filosofiei“, deci „o treaptă“ inferioară a acesteia.

Urmîndu-l pe Rudolf Otto, Nae Ionescu desparte religia de filosofie, de logică și de rațiune. „Există — zice el — o viață religioasă de sine stătătoare care nu are nimic comun cu viața noastră rațională, logico–obiectivă". Această viață religioasă „se sprijină pe altceva în structura intimă decît pe cunoașterea logică". Este un punct de vedere surprinzător pentru un logician și istoric al logicii, de la care ne-am fi așteptat să fie un **logicist,** adică o persoană care încearcă să justifice totul pe cale logică.

Atitudinea sa nehegeliană i-a permis să aibă o altă concepție despre istoria religiilor și despre diversitatea acestora. Nu există etape, faze și treceri de la o religie la alta întrucît, în aceste cazuri, n-ar fi vorba de religii, de convingeri, de credințe, de „religiozitatea" proprie fiecăreia dintre ele. Este cu totul altceva că unele religii au pierit o dată cu cei care credeau în ele, că au suferit unele transformări, fiind adaptate la alte populații. Dar, în genere, între ele nu există ierarhizări pe care să le găsească istoricii și interpreții bazîndu-se pe criterii logice. Religiile sînt la fel de îndreptățite, și cele mai vechi și cele mai noi. Nu se poate spune despre nici una că ar deține „adevărul logic", adică „în domeniul revelațiunii nu există grade de adevăr, ci adevăr pur și simplu, adevăr absolut". Același lucru este valabil pentru Nae Ionescu și în legătură cu diversitatea religiilor actuale. „Nu putem — zice el — să negăm egala îndreptățire de conviețuire a diferitelor religiuni, a diferitelor fenomene de viață religioasă".

Aceasta a fost poziția adoptată de Mircea Eliade, care i-a permis să devină nu un critic sau un apologet, ci un **istoric obiectiv** al religiilor. Lucru pentru care i-a și rămas recunoscător toată viața lui Nae Ionescu.

Aici mai trebuie adăugat însă un lucru important. Nae Ionescu își numește concepția „fenomenologică", fără legătură cu fenomenologia lui Husserl. Este vorba de considerarea religiozității ca fenomen, ca stare de fapt care trebuie studiată ca atare, obiectiv, indiferent de părerea sau atitudinea celui care o studiază. Nu ne interesează în maniera rațiunii ce este respectiv esența, ci în maniera intelectului, **cum este,** cum se manifestă, ne interesează descrierea fenomenologică a religiozității.

În ciuda avantajelor pe care le-a avut Mircea Eliade prin adoptarea poziției fenomenologice de principiu (proprie lui Nae Ionescu), poziție care l-a condus la **morfologia religiilor,** adică al studiului **structural,** el n-a reușit, din cauza mărginirii intelective a metodei, să-și aducă vreo contribuție apreciabilă la ceea ce numim astăzi **logica religiei.** Cu toate că a surprins aspecte dialectico–speculative ale raportului sacru–profan. A vorbit despre „dialectica simbolului religios", despre „dialectica hierofaniilor", despre **coincidentia oppositorum,** dar toate acestea încălcau principiile logicii intelectiv–raționale și deveneau ca atare de domeniul iraționalului.

În realitate, domeniul religiei nu ține de irațional, ci de **nerațional,** de ceea ce se numește „speculativ" și pe care Hegel însuși îl considera apropiat de **mistic,** de ceea ce este contradictoriu și paradoxal, de ceea ce pare absurd (irațional) pentru gîndirea obișnuită, de ceea ce este straniu și misterios. Dar aceasta nu înseamnă că nu poate fi gîndit, că nu are o coerență a sa.

Mister și irațional

Or, Nae Ionescu și Mircea Eliade (cu mărturisiri mai ales literare), erau atrași tocmai de această parte ascunsă a religiilor, de misterele acestora, de fantasticul lor aparent, uitînd că de cînd e lumea și religia persoana religioasă consideră starea în care se găsește ca pe cel mai firesc lucru posibil. Mai mult, i se pare cu totul ciudat că unii pot trăi altfel, că pot gîndi altfel.

Tot predilecția pentru mister și irațional l-a îndemnat pe Nae Ionescu să scotocească prin „laboratorul de creație al lui Goethe". El chiar a ținut, în 1925, un curs („Problema salvării în Faust al lui Goethe"), încercînd să găsească „cheia dramei" în Cabala iudaică, în vrăjitorie și magie, culte satanice și francmasonerie, cum o va mărturisi mai tîrziu (în „Cuvîntul", VIII, nr. 2486, 1932). Dar pe Nae Ionescu îl interesa și persoana lui Goethe, care era prin excelență un reprezentant al intelectului, o persoană descurcăreață în viață și în politică, dar nu o ducea prea bine cu rațiunea, în special cu cea morală, ocupîndu-se mai mult de sine și de plăcerile sale decît de soarta altora.

Pe urmele lui Nae Ionescu a mers, de data aceasta, Constantin Noica, dedicîndu-și, după propria sa mărturisire, ani grei pentru a lămuri misterul. Dar Noica nu era un reprezentant al intelectului, el nu s-a descurcat nici în viață, nici în politică. A rămas un mare admirator al lui Goethe, dar a sfîrșit prin a proiecta un Anti–Goethe și a scrie o carte intitulată Despărțirea de Goethe. Așa cum s-a **despărțit** și de Nae Ionescu, intelectualistul mai puțin rațional și reprezentativ căruia nu-i plăceau sistemele filosofice.

Oricum, chiar prin acceptarea iraționalului, Nae Ionescu a rămas cu calificativul de „logician". Un logician deosebit însă, cu orizont filosofic extins, cu numeroase influențe benefice asupra continuatorilor săi. A intervenit aici, firește, și destinul, întrucît el s-a stins înainte de a împlini cinci decenii. Poate că ar fi avut încă multe de spus și de făcut. „Ajuns în partea din urmă a vieții — zicea Vasile Băncilă — se gîndea la datoria de a-și consemna în chip definitiv ideile. Ceea ce pînă atunci nu-i apărea ca justificat, acum în fața inevitabilului, putea fi luat în considerație. Întocmise planul cărților lui, începuse tratatul de logică".

Dacă este însă adevărat că moartea lui n-a fost întîmplătoare, dacă se ține seama și de nereușitele lui și chiar de persecuțiile la care a fost supus, atunci se poate spune și despre el că, în ciuda intelectului excepțional, avea carențe în rațiune. Cum spuneau și scolasticii: **intelectus sine officios rationis.** ■

Opera lui Nae Ionescu: o posibilă serie

La puțin timp după moartea lui Nae Ionescu, cîțiva elevi ai săi, în frunte cu Octav Onicescu, formează un comitet de editare a operei profesorului. Ei stabilesc o listă provizorie, organizată tematic care, cu unele adăugiri, nu foarte mari, reprezintă tot ceea ce a scris și a rostit la cursuri ori în conferințe Nae Ionescu. Iat-o:

Istoria logicii

1. „Istoria logicii“, 1924–1925 (curs litografiat); **2.** „Istoria logicii“, 1929–1930 (curs litografiat);

Filosofia gramaticii și logica

3. „Filosofia gramaticii“ — considerată ca introducere la *Logică*, 1923–1924 (însemnări după curs); **4.** „Logică, cu specială privire asupra științelor exacte“, 1926–1927 (curs litografiat); **5.** „Logica formală“, 1927–1928 (curs litografiat); **6.** „Logica generală“, 1934–1935 (curs litografiat); **7.** „Logica colectivelor“ 1934–1935 (stenograma cîtorva prelegeri); **8.** „Logica colectivelor“, 1935–1936 (stenograma cîtorva prelegeri); **9.** „Manual de logică“, 1940 (fragmente, în manuscris); **10.** „Notă asupra unei clase de judecăți“, publicată în „Revista de filosofie“, vol. IX, nr. 2, 1923.

Teoria cunoașterii matematice

11. „Die Logistik, Versuch einer neuen Bergründung der Mathematik“, 1919 (teză de doctorat la Universitatea din München, cu prof. Bäumker — în manuscris); **12.** „Comentarii la un caz de intransiență a conceptelor matematice“, în „Gazeta matematică“, 1922.

Teoria cunoașterii metafizice

13. „Cunoașterea imediată“, 1928–1929 (curs litografiat); **14.** „Cunoașterea mediată“, 1929–1930 (curs litografiat);

Metafizica

15. „Istoria metafizicii ca tipologie a culturii“, 1930–1931 (curs litografiat); **16.** „Metafizica“, 1936–1937 (stenograma cîtorva prelegeri); **17.** „Metafizica“, 1937–1938 (stenograma cîtorva prelegeri);

Filosofia religiei

18. „Filosofia religiei. Problema dumnezeirii“, 1920–1921 (însemnări după cursul în care e și lecția inaugurală despre „Dragoste ca mijloc de cunoaștere“); **19.** „Filosofia religiei. Metafizică și religie“, 1923–1924 (însemnări după curs); **20.** „Filosofia religiei. Fenomenologia actului religios“, 1924–1925 (curs litografiat); **21.** „Filosofia protestantismului, 1927–1928 (stenograma cîtorva prelegeri); **22.** „Filosofia catolicismului“, 1928–1929 (însemnări după curs); **23.** „Problema salvării în *Faust* de Goethe“, 1926–1927 (curs litografiat); **24.** „Păcat și creație“ (stenograma conferinței ținută în ciclul Ligii culturale, 1928); **25.** „Juxta Cruceum“ (publicat în „Gîndirea“, 1927); **26.** „Ce este Predania“ (publicat în „Predania“, 1927); **27.** „Inactualitatea catolicismului“ (în „Predania“, 1938); **28.** „Științificii și teologia“ (în „Predania“, 1938); **29.** „Naționalism și ortodoxie“ (în „Predania“, 1938); **30.** „Dragostea ca instrument de cunoaștere“ (în „Predania“, 1938); **31.** Căderea în Cosmos“, 1938–1939 (scrisori).

Filosofia culturii

32. Walter Rathenau“ (conferință în ciclul Ideii europene, 1932–1933; **33.** „Charles Péguy“, conferință în ciclul Poesis, 1927–1928; **34.** „Spinoza“, conferință în ciclul Societății de Filosofie, 1932; **35.** „Calvin“, conferință în ciclul Institutului Francez, 1937; **36.** „Virgiliu“, conferință în ciclul Academiei Comerciale, 1936; **37.** „Filosofia romantismului“, conferință în ciclul Societății de Filosofie, 1936; **38.** „Națiune și naționalism“, conferință în ciclul U.N.S.C., 1937.

Filosofia morală și politică

39. „Descartes, părintele democrației moderne“, în „Ideea europeană“, 1923; **40.** „Sindicalismul“, conferință în ciclul Institutului Social Român consacrat doctrinelor partidelor politice, publicată în volumul colectiv al I.S.R., 1924; **41.** *Individualismul englez*, prefață la traducerea *Individul contra statului* de Herbert Spencer, publicată la Cultura Națională și reprodusă în revista „Gîndirea“ din 1924; **42.** „Notă asupra rațiunii practice“, prefață la traducerea cărții lui Kant *Critica rațiunii practice* efectuată de C. D. Amzăr și R. Vișan, în 1931; **43.** „Prefață“ la *Conducerea coalițiunilor* de Budiș; **44.** „Prefață“ la *De două mii de ani* de Mihail Sebastian; **45.** „Prefață“ la *Crez de generație* de Vasile Marin.

Psihologie

46. „Psihologia gîndirii“, 1921–1922 (însemnări de la cursuri și seminarii, printre care o lecție foarte importantă despre „Realitatea vieții sufletești“. **47.** Schopenhauer — „Despre împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente“, 1922–1923 (însemnări); **48.** „John Locke — Încercări asupra intelectului omenesc“, Cartea a IV-a, 1922–1923 (însemnări); **49.** Aristotel — *Metafizica* — Cartea I“, 1927–1928; **50.** „Descartes — Regulae ad directionen ingenii“, 1925–1926 (însemnări); **51.** „Sextus Empiricus — Scurtă expunere a filosofiei sceptice“, 1923–1924; **52.** „Aristotel — *Fizica*, Cartea I“, 1928–1930 (însemnări) **53.** „Dicționar filosofic românesc“, 1924–1925 (însemnări).

Alcătuitorii bibliografiei nu includ articolele semnate cu pseudonim în „Noua Revistă Română“, „Ideea europeană“, cele nesemnate, publicate în „Vestitorii“, ori semnate dar publicate în „Buna Vestire“, „Cuvîntul studențesc“ și „Est–Vest“. Se editează, astfel, între 1941–1944, *Istoria logicii. Al doilea curs*, ținut în 1929–1930; *Metafizica. Teoria cunoștinței metafizice — Cunoașterea imediată*, ținut în 1928–1929; *Logica. I Logica generală — ultimul curs*, ținut în 1934–1935; *Metafizica II Teoria cunoștinței metafizice. Cunoașterea imediată*, ținut în 1929–1930. Toate acestea vor fi editate și reeditate în exil.

După 1989 se editează o serie de culegeri de articole ca și unele cursuri universitare. Amintim cîteva:

Neliniștea metafizică, ediție de Marin Diaconu, cuprinzînd și traducerea din limba germană, de acad. Alexandru Surdu, a tezei de doctorat *Logistica — încercare a unei noi fundamentări a matematicii*, precum și articole publicate în „Gazeta matematică“, „Izvoare de filosofie“, „Ideea europeană“, „Almanahul România Jună“, „Revista de filosofie“, „Gîndirea“, „Cuvîntul“, între 1921 și 1942.

Suferința rasei albe, ediție și prefață („Începuturile unei noi posterități“) de Dan Ciachir, cuprinzînd articolele din „Ideea europeană“, „Est–Vest“, „Predania“, publicate între 1919 și 1937. (E locul să amintim că în aceste ediții trebuie procedat cu multă prudență mai ales atunci cînd i se atribuie lui Nae Ionescu unele articole semnate cu pseudonim. Pentru că, iată, Verax, pseudonimul din „Ideea europeană“, sub care Nae Ionescu **s-ar fi ascuns** în 1919–1921, 1924–1925 și chiar în 1929, reapare în 1930, dar în calitate de „parte“ într-o polemică chiar cu Nae Ionescu. În articolul „Eroarea inițială“, din ciclul „Iuliu Maniu — om politic“, publicat în „Cuvîntul“, din 16 iulie 1930, Nae Ionescu se răfuiește chiar cu așa–zisul său pseudonim: „Dl Verax este unul dintre vitejii cari cînd se cred în obligația de a te insulta, iscălesc... anonim. Verax-ul de ieri mă ține de rău...“).

Prelegeri de filosofia religiei, ediție îngrijită, cronologie, notă asupra ediției și indice de Marta Petreu, reeditează stenograma cursului ținut în 1925. E realizată cu seriozitate și competență. ■

„Consecventă pînă la moarte cu itinerarul rău interior"

Nae Ionescu în evocări

Gheorghe BUZATU

Pregătind pentru tipar, prin 1994–1995, *Radiografia dreptei românești (1927–1941),* editată în colaborare cu mai tinerii mei colegi Corneliu Ciucanu și Cristian Sandache, ne-am decis să includem și *Un Who's Who al Mișcării Legionare.* Volumul, după cum se știe, a apărut în bune condiții grafice sub egida Editurii FF Press (București, 1996, 425 p.), iar compartimentul menționat a ocupat un spațiu important și semnificativ în economia cărții (p. 65–164). Am acordat, în context, spațiul cuvenit lui Nae Ionescu (p. 157–158), mai precis: scurte date biografice, mențiuni bibliografice, lucrări despre și relatări ale lui G. Călinescu și Horia Sima, iar, în anexă, remarcabila epistolă expediată de filosof la 27 ianuarie 1939 lui Armand Călinescu (p. 304–314). Desemnîndu-l „un Socrate al României", G. Călinescu i-a rezervat reputatului filosof comentarii pertinente în celebra-i de-acum *Istorie a literaturii române* (1941), reținînd, de pildă, că fără genialul personaj „nu se poate explica viața civilă a României moderne" ori că „vreme de 15 ani noi am fost contemporani Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu". Preparînd, așadar, *Radiografia dreptei românești,* editorii au trebuit să investigheze o bogată bibliografie de și despre Nae Ionescu, impunîndu-se atenției cîteva portrete care au rămas în genere mai puțin cunoscute cititorului român. Voi aminti, în acest sens, coloana dedicată lui Nae Ionescu de Șerban N. Ionescu (subliniez că nu este nici o legătură directă de rudenie) în amplul său dicționar de biografii tipărit în SUA (cf. *Who Was Who in Twentieth Century Romania,* Boulder/New York, Columbia University Press, 1994, p. 150) ori rîndurile inserate de Lucian Predescu în *Enciclopedia „Cugetarea"* (București, 1940, p. 432). Cu totul recent, un publicist, l-am numit pe dl Paul Al. Georgescu, s-a oprit asupra lui Nae Ionescu în *Cartea întrupărilor. 33 de bărbați iluștri văzuți de aproape și altfel* (București, Ed. Paideia, 1998, p. 294–298, subcapitolul intitulat „Un virtuos enigmatic"). Este neîndoielnic însă că, în raport cu textele comentate, cititorilor din țară le este practic inaccesibil eseul publicat de Horia Sima la împlinirea a 25 de ani de la moartea filosofului. Student al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București în perioada 1926–1930 (cf. Faust Brădescu, *Horia Sima. Un destin ... O misiune...,* Paris, 1991, p. 18), Horia Sima l-a avut profesor pe Nae Ionescu la metafizică și logică. Articolul „Nae Ionescu", pe care-l reproducem în continuare, a apărut inițial în 1965 în buletinul legionar din Spania „Țara și Exilul", de unde mai apoi a fost preluat și inclus într-unul dintre volumele cuprinzînd opera publicistică a lui Horia Sima (cf. Horia Sima, *Antologie legionară. Opera publicistică în șapte volume. 1950–1992,* vol. V, ediție Victor Corbuț și Traian Golea, Miami Beach/Florida, USA, 1994, p. 5–10). Socotim că, din multiple puncte de vedere, considerațiile lui Horia Sima despre profesorul și maestrul său într-ale filosofiei (vezi și alte referiri, în *Antologie legionară,* I, Miami Beach, p. 390; *Antologie legionară,* II, Miami Beach, 1994, p. 43, 166, 173, 182) prezintă interes astăzi, cînd studiul doctrinei și istoriei Mișcării Legionare este cu adevărat posibil, în condițiile absenței oricărei forme de cenzură ori după dispariția partidului unic al clasei muncitoare aflat însă la discreția unei protipendade internaționaliste dirijată de „centrul" din Moscova.

„Nae Ionescu

De la Nae Ionescu a rămas faimoasa declarație că în istoria mai nouă a Europei nu cunoaște decît trei îndreptare care au determinat transformări profunde în societate:

— Exercițiile spirituale ale Sf. Ignațiu

— Regulamentul prusac al Regelui Sergent și

— Cărticica șefului de cuib a lui Corneliu Zelea Codreanu.

Nae Ionescu a fost cea mai ascuțită inteligență a poporului român de la Eminescu încoace. Apropierea lui de Mișcare este greu de explicat pe plan uman. Era un om căruia îi plăceau comoditățile vieții și căuta să și le satisfacă. Nu părea a avea înclinații spre privațiuni și sacrificii, deși era cunoscut pentru generozitatea lui proverbială față de prieteni și față de orice student care-i cerea ajutorul. Nu avea nevoie nici de publicitate sau de aplauzele generației naționaliste, căci stăpînea fără rival aria universitară. Cursurile și conferințele lui se țineau în fața unor săli arhipline, iar lumea asculta cu respirația tăiată tot ce ieșea din gura maestrului. Se formase un mit Nae Ionescu în lumea intelectuală, paralel cu prestigiul Căpitanului. Acești doi oameni, pe planuri diferite, polarizau aspirațiile noilor generații. Orice partid i-ar fi deschis larg porțile lui Nae Ionescu și l-ar fi copleșit de onoruri. Și, totuși, acest om fin, elegant, acest aristocrat în toate manifestările vieții lui, această superbă inteligență, care se mișca cu cea mai mare ușurință prin toate sistemele filosofice ale lumii, și-a sfîrșit existența pămînteană printre martirii Legiunii.

Nae Ionescu s-a alipit de Mișcare într-o perioadă din cele mai critice

pentru existența ei. Se dezlănțuise prigoana liberală din 1933. În cursul campaniei electorale, teroarea luase proporții, culminînd cu actul de dizolvarea de la 10 decembrie 1933 și arestarea a 11.000 de legionari. Profund afectat de suferințele tineretului, Nae Ionescu pune la dispoziția celor prigoniți coloanele ziarului său. Dispărînd și puținele gazete legionare, «Cuvîntul» s-a convertit în tribuna principală de denunțare a samavolniciilor guvernamentale. După împușcarea lui Duca, a fost arestat și încarcerat la Jilava ca instigator la crimă. A depus ca martor al apărării în procesul care a urmat, făcînd impresionanta declarație că are doi copii și, ca părinte, le dorește să aibă parte de educația patriotică și creștină ce se face tineretului legionar.

Acest episod încheiat, profesorul urmărește pas cu pas dezvoltarea Mișcării și se bucura de toate succesele ei. Fără a căuta să bată monedă din atitudinea lui anterioară, intră și el în luptă cu ceea ce poate da, cu mintea lui sclipitoare, ori de cîte ori e solicitat de Căpitan. Ține conferințe în diverse orașe ale țării, al căror efect se observă imediat. După orice conferință a lui Nae Ionescu, organizațiile înregistrau o bogată recoltă de adeziuni între profesori, medici și avocați. În ajunul plecării lui în Spania, Ion Moța încredințează profesorului scrisorile lui testamentare, semn de marea stimă și afecțiunea ce i-o purta acela care peste două luni avea să cadă la Majadahonda pentru apărarea lui Hristos. După înmormîntarea celor doi eroi, Nae Ionescu scrie prefața colecției postume de articole și studii a lui Vasile Marin, *Crez de generație*. Concluziile profesorului sînt întunecate. Dacă căderea lui Moța intră oarecum în ordinea firească a lucrurilor, pentru că sufletul îi cerea să-și dea viața pentru Hristos, moartea lui Vasile Marin a interpretat-o ca un avertisment divin: «Dumnezeu a voit să ne certe». Poporul român, voia să tălmăcească profesorul, dacă nu se va reculege în grabă și nu va apuca drumul unei noi vieți, va avea de suferit încercări teribile.

Horia Sima
(cu cămașă și diagonală)

În cursul prigoanei carliste devine una din victimele predilecte ale regimului. Este ridicat din prima zi a arestărilor și internat în lagărul de la Miercurea–Ciuc. Camarila nu putea să-i ierte influența ce-a exercitat-o asupra marii majorități a intelectualilor din țară, determinîndu-i să se înroleze sub drapelul Legiunii. În lagăr are o ținută impecabilă. Nu își pierde o clipă echilibrul sufletesc și nu caută să se strecoare printre evenimente. Suportă cu resemnare creștină orice suferință. Văzînd că prigoana se întețește, ar fi putut face și el ca atîția alții ca, printr-o intervenție la Palat, printr-o declarație oportună sau numai printr-o atitudine rezervată în lagăr, să evite prelungirea detențiunii, mai ales că starea sănătății lui nu era bună. A preferat însă să împărtășească soarta celor mulți. Nu numai că n-a retractat nimic din convingerile lui, dar s-a transformat într-o forță de rezistență în lagăr. Legionarii din lagăr alergau ca la un oracol la profesor ca să-i asculte sfaturile și interpretările ce le da situației interne și externe. Conferințele ce le-a ținut în lagărul de la Miercurea–Ciuc, tratînd între altele și problema fenomenului legionar (vezi Nae Ionescu, *Fenomenul legionar,* ediție C. Papanace, Roma, 1963; reeditare: București, Antet XX Press, 1993), au transformat acest loc de osîndă într-o Academie. Cei slabi se simțeau întăriți, cei descurajați prindeau noi puteri, cînd vedeau certitudinea și fermitatea profesorului. Contrariat în planurile lui de enorma influență ce-o exercita Nae Ionescu asupra întregului lagăr, Armand Călinescu a dat dispoziții să-l scoată din masa legionarilor și să-l izoleze. Profesorului i se răpise și bucuria de a împărtăși altora comoara lui de gîndire și simțire. Un atentat care nu dăuna numai legionarilor din lagăr, sănătății celui lovit de această măsură, ci întregii culturi românești.

După asasinarea Căpitanului, profesorul Nae Ionescu este eliberat din lagăr împreună cu un grup mai numeros de legionari, considerați mai puțin primejdioși. Dar nu pentru multă vreme. La 13 ianuarie 1939 este din nou ridicat și dus în lagăr. Ce se întîmplase? Ajuns în libertate, profesorul continua să se agite. Lua contact cu legionarii din clandestinătate, își exprima liber părerile asupra regimului, susținea că Mișcarea va supraviețui asasinatului întemeietorului ei, pentru că este instrumentul de expresia a unor realități organice. Cuvintele lui rostite în orice împrejurare făcea circuitul Capitalei; treceau din gură în gură, pătrunzînd în saloane, în birouri, în cafenele, în cluburi politice. Legionarii le înregistrau cu religiozitate și nu puțin au contribuit la întărirea spiritului lor de rezistență. «Acțiunea» lui Nae Ionescu neliniștea guvernul. Eliberat în cursul iernii, la 9 martie 1939 este din nou înhățat de poliție și internat. Fiind bolnav, e dus la spitalul din Brașov, unde stă pînă la 24 iunie. În cursul verii, a fost lăsat în pace, dar după căderea lui Armand Călinescu a avut de suferit o nouă detențiune, care s-a prelungit pînă în iarnă. De patru ori i s-au pus nervii la încercare și, cu mici întreruperi, a făcut doi ani de lagăr, suferind mult și din lipsa unei alimentații adecvate. Dar profesorul n-a lăsat o iotă din convingerile lui, pe care le împărtășea cu egală sinceritate atît temnicerilor lui cît și tuturor celor care îl întrebau, între care se găseau, bineînțeles, și multe iscoade. Ca un miel le-a îndurat toate, fără a-și renega atitudinea și fără a încerca să-și ușureze soarta printr-o acțiune independentă de Mișcare. Soldat disciplinat, el a lăsat altora, pe care îi credea mai chemați decît el, grija să hotărască de soarta Legiunii.

Eliberat din lagăr, a murit de inimă la 15 martie 1940. A decedat de această boală sau a fost otrăvit, cum se zvonise pe atunci? Această versiune nu trebuie exclusă: Nae Ionescu se convertise pe atunci într-un personagiu principal al evenimentelor. În primăvara anului 1940, se apropia ora socotelilor pentru regim, iar Nae Ionescu, prin legăturile ce le avea în Germania și marele prestigiu de care se bucura în țară, ar fi fost chemat să joace un rol politic important. Regimul optase în acele momente pentru soluția destinderii, dar nu-i convenea să se înfrunte cu un om de talia lui Nae Ionescu, încît nu este exclus ca să fi recurs la această soluție extremă. Constantin Stoicănescu, care l-a vizitat pe profesor cu o zi înainte de a muri, ne spunea, cînd a venit la Berlin, că profesorul era suferind, era în pat, dar nu arăta ca un om sfîrșit. L-a pus în curent cu tratativele de destindere și a fost surprins de vioiciunea lui spirituală. La despărțire, i-a spus lui Stoicănescu: «Nu vă îngrijorați, lasă că o să fie bine». Dar chiar dacă această presupunere nu ar fi adevărată, Nae Ionescu tot asasinat a murit, căci acest mecanaism intelectual de o finețe extremă și de o putere de concentrare uriașă nu putea rezista multă vreme la o detențiune prelungită. Moartea lui ar fi putut fi evitată dacă Regele și-ar fi adus aminte de campania lui Nae Ionescu în favoarea Restaurării. Dar Regele era prea abrutizat de vicii, de Elena Lupescu și de întreg anturajul său de aventurieri, ca să-și manifeste recunoștința față de acest om de mare calitate, care nu se lăsa nici ademenit și nici neutralizat.

Salut pe cei ce merg
spre marea biruință
legionară. Corneliu Z. Codreanu
1938

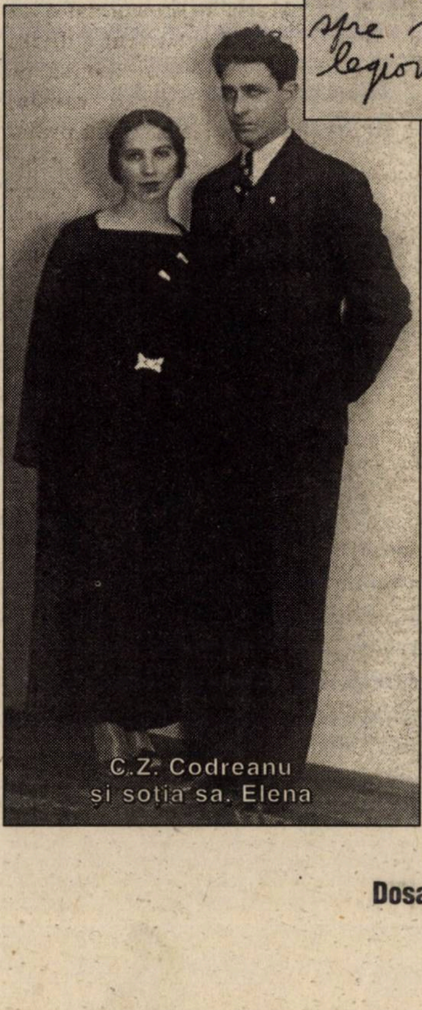

C.Z. Codreanu
și soția sa, Elena

Ce s-a întîmplat cu profesorul Nae Ionescu în acești ultimi doi ani din viața lui? Ce prefaceri interioare a suferit? De unde îi venea dîrzenia supra–omenească ce-a arătat-o în lagăr, ridicîndu-se deasupra multor legionari? Ce l-a detrminat să refuze orice gest de apropiere de regim? De ce a mai crezut pînă în ultima clipă într-o Legiune decapitată și decimată?

L-a zguduit oare sacrificiul lui Moța, care îl alesese pe el confident al ultimelor lui gînduri, și voia să-și răscumpere și el sufletul printr-o totală desprindere de viață? I s-a părut indecent și inteligent să lovească și el în Mișcare, după ce se făcuse crainicul idealurilor ei pe întreg cuprinsul țării? Simțea el că poporul românesc avea nevoie de tributul lui de lealitate față de singura organizație care apăra cu adevărat interesele lui, în timp ce groparii viitorului românesc roiau în jurul Palatului? Sau descoperise că Legiunea reprezenta în viața neamului românesc «ceva cum n-a mai fost» și această intuiție nu-i oferea altă ieșire decît să-și mărturisească pînă la capăt și cu orice risc crezul?

Noi credem că atitudinea lui Nae Ionescu din ultimii doi ani nu era de dată recentă. Hotărîrea lui fusese luată încă de cînd a pășit pragul Legiunii. În prigoana din 1933–1934, nu s-a arătat mai prejos nici în curajul de a-și mărturisi convingerile și nici în acceptarea senină a suferințelor. Îndrăznim să credem că finalul vieții lui decurge din strigențele propriei lui cugetări. El învățase șirurile de studenți să gîndească realitatea pe structuri. Nu materialul care intra în componența realității este esențialul, cu structura ce-l fixează sub o anumită înfățișare, sistemul de relații în care se găsește încadrat, formula care îl definește. Urmînd acest drum, cercetările lui l-au dus să cunoască și structura neamului nostru, structura ființei românești, precum și structura creștinismului. Cînd s-a întîlnit cu Mișcarea, el a descoperit în ea instrumentul de expansiune a acestor structuri pe plan politic și istoric, structuri pe care el le elaborase cu anticipație în interiorul său. Mediul legionar i s-a părut familiar, pentru că nu reprezenta altceva decît proiecția în domeniul acțiunii practice a propriei lui filosofii. Alipirea de Mișcare s-a făcut printr-un proces natural. Titanul gîndirii creatoare, care pătrunde pînă în inima realităților, s-a întîlnit cu titanul acțiunii creatoare, Corneliu Codreanu. Aceeași viziune de măreție românească și de autentică spiritualitate creștină i-a călăuzit pe amîndoi în viață și i-a unit într-un destin comun.

„Planul d-tale a fost precis, și s-a văzut din capul locului: mai întîiu, distrug mișcarea legionară; pe urmă, încerc polarizarea maselor în jurul Regelui. A fost bine așa?

Las la o parte chestiunea dacă, în cadrul istoric în care ne aflăm, e posibil să faci întîi revoluția și apoi să capeți adesiunea; dacă cu alte cuvinte nu aveam de a face cu o revoluție à rebours. Vreau să discut numai etapele planului D-tale. «Distrug legiunea».

Era nevoie să o distrugi? De ce?

Legiunea era singura mișcare totalitară. Odată distrusă, ea mai putea crea așa de curînd o altă mișcare la fel? Se poate crea o mișcare totalitară de sus în jos? Nu. Atunci?

Legiunea era o mișcare violentă? Toate mișcările totalitare sînt violente în faza revoluționară. Fascismul și Nazismul au tras sute de mii de gloanțe și au avut mii de măști (slavă Domnului, la noi nu a fost chiar așa de grav!). De caracterul violent al mișcării se putea alarma poliția, care e ținută să păstreze ordinea, dar nu d-ta, care gîndești istoric și care ești convins de necesitatea revoluției totalitare.

Codreanu era un «tip inferior»? Aș fi vrut să-l vezi pe Hitler în 1919 și pe Goebbels în 1929, așa cum i-am văzut eu, și pe urmă să vorbești de inferioritatea lui Codreanu! Stalin e prost — spune Troțki, care e desigur foarte deștept. Ei și? Să credem oare că valoarea unui om politic se măsoară pe inteligența dialectică?

Legiunea era împotriva Regelui? Atunci îmi dai voe să protestez. Eu am fost prieten al legiunii, și eu am fost constant preocupat de legătură dintre legiune și Rege. Și atunci, sau eu am fost un prost, care m-am lăsat tras pe sfoară de Codreanu, sau eu am cunoscut intențiile legiunii și le-am aprobat! Adevărul este că, în anumite momente, iritată de neîncetata sîcîială, persecuții și atacuri, legiunea a făcut greșeala de a întrebuința tactica «șah la rege». Dar este asta așa de important în fond? Cum a putut fi sfetnic al Regelui Duca cel cu «mîna tăiată», a putut fi Tătărescu, cel care se obliga să împuște el pe Prințul Carol dacă s-ar prezenta la graniță — și care a dat chiar ordine în acest sens —, și Codreanu trebuia distrus pentru că era antidinastic?

În fond, Codreanu era monarhic și dinastic. Orice totalitar e monarhic. (Și Hitler e!). Din conversațiile noastre, Codreanu a înțeles lucrurile acestea, pe cari altfel numai le simțea. Dar să nu insist!

Ți-ai spus, deci, «distrug Garda».

Poți s-o distrugi?".

(Din scrisoarea lui Nae Ionescu către Armand Călinescu, din 27 martie 1939, din lagărul de la Miercurea Ciuc; apud, Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927–1941)*, București, Ed. FF PRESS, 1996, p. 310–311)

Dar, o dată ce cineva a ajuns să contempleze feerica viziune a structurilor spirituale ale lumii, drumul este fără întoarcere. Căci gîndirea vie angajează viața individului, o vehiculează în spațiile nesfîrșite pe care ea le străbate și o absoarbe, formînd împreună cu ea un tot indestructibil. Nae Ionescu rămînînd ferm pe poziția legionară, urma de fapt elanul propriei lui gîndiri. Numai așa puteau să se împlinească și să rămînă credincios lui însuși. Martiriul și moartea lui erau înscrise de la începutul începutului în setea lui după absolut, în concluziile la care a ajuns în procesul de lămurire cu sine însuși. Metafizica trăită obligă să rămîi consecvent pînă la moarte cu itinerarul rău interior". ■

„Cîţiva oameni inteligenţi sînt mai de temut decît cea mai mare mulţime de proşti"

Împrejurările în care l-am cunoscut pe Nae Ionescu

Şerban MILCOVEANU

Şerban Milcoveanu (n. la 23 decembrie 1911, la Slatina) se încadrează încă din timpul studenţiei în mişcarea legionară fiind, timp de mai mulţi ani (noiembrie 1936–septembrie 1940) preşedinte al Uniunii Naţionale a Studenţilor Creştini Români şi editor al revistei „Cuvîntul studenţesc". (Scrie şi la „Cuvîntul" lui Nae Ionescu articole pe teme medicale.) Îi cunoaşte pe aproape toţi liderii marcanţi ai mişcării, inclusiv pe Corneliu Zelea Codreanu. Este arestat şi încarcerat, în cîteva rînduri, atît în regimurile carlist şi antonescian, cît şi în cel comunist. După 1989, are iniţiativa înfiinţării partidului Democraţia Socială a Naţiunii. Este antisimist militant (vezi *Corneliu Zelea Codreanu altceva decît Horia Sima,* în două volume, apărute în 1996) şi editorul publicaţiei periodice „Învierea". Autor a numeroase studii, articole şi cărţi despre mişcarea legionară care, deşi scrise de pe o poziţie partizană, au o reală valoare documentară.

Rîndurile de mai jos (puse sub semnul unui mare adevăr formulat de Platon) au fost scrise în 1990, atunci cînd se împlineau 100 de ani de la naşterea, respectiv 50 de ani de la moartea lui Nae Ionescu şi ele reprezintă fragmente din volumul proaspăt apărut al dr. Şerban Milcoveanu, intitulat *Profesor Nae Ionescu. În dilema Democraţie–Dictatură a anilor 1930–1940,* Bucureşti, Ed. Crater, 1999, 112 p. Mulţumim atît autorului, cît şi editurii pentru permisiunea de a reproduce această selecţie, cu subtitlurile noastre. (N. red.)

dr. Milcoveanu Şerban
Profesor
Nae Ionescu
În dilema
Democraţie-
Dictatură
a anilor
1930-1940
CRATER

În intimitatea profesorului

Împrejurările social–politice din anii 1934–1939 m-au adus întîi în **apropierea** şi apoi în **intimitatea** prof. Nae Ionescu. De aici, posibilitatea noastră materială în plus de elanul nostru sufletesc de a aduce o contribuţie informativă la cunoaşterea vieţii profesorului şi la precizarea relaţiilor sale cu epoca şi cu societatea. Mă limitez la ce am cunoscut personal şi la ce poate fi depoziţie de martor.

Toamna lui 1934

Calea Victoriei, pe trotuarul din faţa Fundaţiei Universitare Regele Carol I.

Eram student în anul V la Facultatea de Medicină şi intern la serviciul medical din Spitalul Colentina.

La data aceea nu făceam parte din Mişcarea Legionară, dar activam la Societatea Studenţilor în Medicină şi participam la Centrul Studenţesc Bucureşti. Cele trei ilegalizări şi întemniţări din martie 1931, martie 1932 şi decembrie 1933 determinaseră o imensă popularitate a Gărzii de Fier şi creaseră în jurul lui Corneliu Zelea Codreanu legenda martirajului.

La 29 decembrie 1933 are loc, după cum se ştie, atentatul împotriva primului ministru I. Gh. Duca pe peronul gării Sinaia.

La 30 decembrie 1933 se instituie starea de asediu şi cenzura militară, care înseamnă semidictatura regelui Carol al II-lea şi care interzic apariţia ziarelor „Calendarul" şi „Cuvîntul".

În aprilie 1934 are loc procesul Gărzii de Fier la Tribunalul Militar Bucureşti, care: a) condamnă la muncă silnică pe viaţă pe cei trei atentatori: Nicolae Constantinescu, Iancu Caranica şi Doru Belimace şi b) achită de orice vinovăţie pe Corneliu Zelea Codreanu, generalul Gh. Cantacuzino Grănicerul, Ionel I. Moţa, ing. Gh. Clime şi ceilalţi 56 comandanţi legionari.

Sîntem în toamna lui 1934 cînd s-a pus problema reconstituirii Gărzii de Fier sub numele de partidul „Totul pentru Ţară".

Centrul Studenţesc Bucureşti, condus de George Furdui şi Uniunea Naţională a Studenţilor Creştini Români, condusă de Traian Cotigă sprijineau cu putere şi insistenţă această reorganizare.

În acest context, delegaţi ai CSB şi ai UNSCR au mobilizat Universitatea Bucureşti pentru a audia conferinţa cu subiect rezervat a prof. Nae Ionescu, în aula Fundaţiei Universitare Regele Carol I.

Cînd am ajuns eu la Fundaţie, bătălia era în toi, între studenţii care vroiau să ocupe aula și polițiștii dublați de jandarmi care vroiau să evacueze și să închidă aula.

Cînd prof. Nae Ionescu a coborît dintr-un automobil a fost luat între studenții care vroiau să-l introducă în aulă. Polițiștii vroiau să-l alunge cît mai departe.

Bătălia fizică s-a terminat cu victoria polițiștilor. Moral, însă, bătălia a fost o mare victorie a organizațiilor studențești.

Anii 1935, 1936 și 1937

În 1943, pe Frontul de Est, am cunoscut pe Eugen Titeanu, care în 1935–1936 fusese ministrul Ordinii Publice. Între multe alte confidențe și mărturii, dînsul mi-a spus că la sfîrșitul lui 1935 ministrul de Interne Ion Inculeț a raportat regelui Carol al II-lea evenimentul că Zelea Codreanu capătă o enormă influență în tineretul universitar și că totalitatea organizațiilor studențești se afiliază mișcării legionare. După cele relatate de Eugen Titeanu, regele Carol al II-lea a răspuns lui Ion Inculeț: „Laissez-le-faire. Il nous fait des dupes" („Lăsați-l în pace. Ne face niște înșelați".)

Aceste cuvinte auzite de mine ocazional, în 1943, au lămurit perfect evenimentele anilor 1935–1937 din politica internă a României.

Revenim la activitatea mișcării legionare și a prof. Nae Ionescu.

Nemaiavînd tribuna ziarului „Cuvîntul", dînsul și-a continuat activitatea prin **conferințe publice** cu subiecte de cultură generală, avînd toate contingență cu mișcarea ideilor în Europa și cu mișcarea legionară în România.

În anii aceia, 1935–1937, cea mai dinamică activitate au avut-o cele șase Corpuri Studențești Legionare de la Universitățile București, Iași, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Oradea și Timișoara. La ședințele societăților pe facultăți și la congresele pe provincii și pe țară erau invitați să conferențieze profesori universitari, între care cei mai solicitați erau: Nae Ionescu, Mihail Manoilescu, Traian Brăileanu, Dimitrie Gerota, Dumitru Găzdaru, Ion Găvănescul și Grigore Forțu.

Prof. Nae Ionescu nu ne transmitea cunoștințe, ci ne învăța: a) să gîndim independent, b) să înaintăm prin efort propriu și c) să ne adunăm singuri capitalul de cunoaștere. De aici învățămîntul logicii, care e metoda de cunoaștere a realului existent și învățămîntul metafizicii, care e exercițiul rațiunii în abstract pentru eficiența ei în concret.

Să mi se îngăduie a evoca împrejurarea în care prof. Nae Ionescu a reținut figura și numele meu.

La începutul lui aprilie 1936, a avut loc la Tîrgu Mureș Congresul Național Studențesc sub președinția lui George Furdui (1910–1939). În unanimitate, congresul a votat o moțiune de avertizare generală a guvernului și a partidelor că, dacă se încearcă o a patra dizolvare și ilegalizare a mișcării legionare, noi, cei 8.000 de studenți participanți ne transformăm în tot atîția susținători ai ei și dușmani ai Elenei Lupescu și ai regelui Carol al II-lea.

Această moțiune, pregătită de discursurile lui Viorel Trifa, Virgil Rădulescu, Iosif Bozîntan și Emil Bulbuc, propusă de dr. Paul Craja, susținută de principele Alex. Cantacuzino, însușită de președintele nostru, George Furdui și votată în unanimitate de Congres, a stîrnit furia de moarte a aparatului represiv. Ca urmare, s-au înscenat două procese: a) procesul cel mare al conducătorilor UNSCR și b) procesul cel mic al conducătorilor de societăți studențești.

Eu am figurat în acest al doilea proces. Ne-a judecat Tribunalul Militar Brașov.

Martorii apărării: dr. Alex. Vaida–Voevod, prof. Nae Ionescu, prof. ing. Mihail Manoilescu, prof. dr. Dimitrie Gerota și prof. dr. Iancu Jianu. Aceștia din urmă au venit pentru a depune mărturie asupra persoanei mele.

Inamici și adversari

În prezentul text mă refer numai la depoziția de martor a prof. Nae Ionescu.

Dînsul a început cu diferența dintre noțiunea de *hostes,* care sînt dușmanii cetății, recte ai țării, și noțiunea de *inimici,* care sînt adversarii personali. Ca atare, legile nu-s la fel; iar a lovi în *hostes* este altceva, dacă nu chiar inversul lui a lovi în *inimici.*

Apoi dînsul a invocat Istoria Universală de trei milenii și a avertizat Tribunalul Militar asupra semnului de egalitate între tineretul universitar și viitorul țării. Ca atare, cei care decid în treburile mari ale statului să nu distrugă viitorul țării, distrugînd tineretul universitar din prezent.

Terminîndu-și depoziția cu fața spre tribunal, prof. Nae Ionescu s-a întors cu fața spre noi, acuzații, și a spus cu voce

Gheorghe (Zizi) Cantacuzino–Grănicerul (1869–1937). Descendent al ilustrei familii, combatant în campaniile din 1913 și 1916–1918 (cînd a fost distins cu ordinul „Mihai Viteazul"), s-a alăturat după război de extrema dreaptă, ajungînd să fie desemnat de C.Z. Codreanu președinte al partidului „Totul pentru Țară" (1935–1937), funcție îndeplinită pînă la moarte.
(În pagina alăturată, legionari de gardă la mausoleul familiei Cantacuzino, din Cimitirul Bellu.)

tare: „Văd aici în boxă eroii națiunii și le strîng mîna în chip de admirație și respect“. Sala a izbucnit în aplauze.

Președintele tribunalului, colonelul Radu Gherghel, a început să agite clopoțelul și a strigat: „Tăcere că evacuez sala cu patul puștilor“.

Prof. Nae Ionescu nu s-a lăsat intimidat și a dat mîna cu noi, cei zece acuzați în calitate de președinți de societăți studențești din Universitatea București.

Sentința a fost deliberată de tribunal timp de opt ore și pentru achitarea noastră a votat căpitanul Jantea și căpitanul Anghel.

Cîteva luni mai tîrziu.

Biserica Sfîntul Anton din Piața cu Flori, în centrul vechi al Bucureștiului.

Duminica, după slujba religioasă de dimineață, aveau loc în interiorul bisericii conferințe pe teme de cultură generală.

În septembrie 1936 a conferențiat prof. Nae Ionescu despre Biserica Ortodoxă, Catolică și Reformată, concluzionînd că Biserica Ortodoxă a pus accentul pe calitate și pe apărarea națiunilor, Biserica Catolică pe universalitate și pe solidarizarea națiunilor, iar Biserica Reformată pe observarea critică și pe optimizarea credinței.

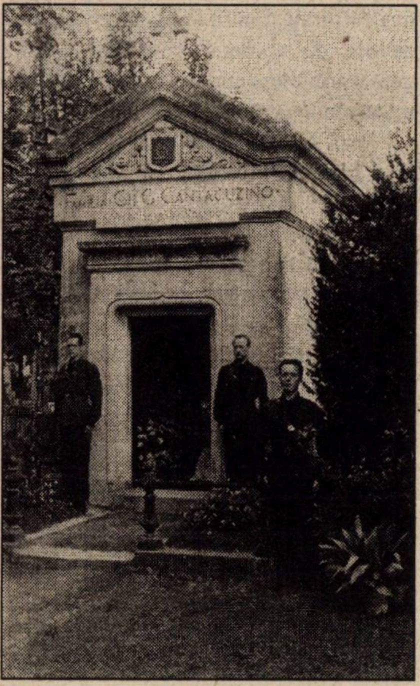

În calitate de fost președinte al Societății Studenților în medicină și de director al internelor din Uniunea Națională a Studenților Creștini Români, eu mă găseam alături de președintele nostru George Furdui. După conferință, prof. Nae Ionescu s-a îndreptat spre grupul nostru, al conducătorilor, și dînd mîna cu noi, fiecare ne-am spus numele. Auzindu-l pe-al meu, a întrebat: „De la rîul Milcov?“. „Nu, am răspuns, de la comuna Milcov, județul Olt“.

Să mi se îngăduie încă o evocare.

Primăvara 1937, Tribunalul Militar București.

Procesul Decemvirilor (echipa Ion Caratănase din București și echipa Iosif Bozîntan din Cluj) care au pedepsit pe Mihail Stelescu pentru complicitate cu Siguranța Generală a Statului și pentru: a) încercare neizbutită de asasinare a lui Corneliu Zelea Codreanu cu cianură de potasiu în paharul de țuică și b) încercare, tot neizbutită, de a distruge mișcarea legionară prin diversiunea partidului și ziarului „Cruciada Românismului“, ambele finanțate de Poliție.

În sala de așteptare ne găseam martorii citați de apărare. Eu, ca președinte al UNSCR, Viorel Trifa, ca președinte al CSB, chimistul Cristian Leu care, la cererea Siguranței Generale a Statului furnizase lui Mihail Stelescu cianura de potasiu pentru asasinarea la masă a lui Corneliu Zelea Codreanu, Mihail Manoilescu, Grigore Forțu, Nae Ionescu și alți martori de care nu-mi aduc aminte. Mi se pare a fi fost citați avocatul Nicolae Totu, preotul Dumitrescu–Borșa, scriitorul Virgil Rădulescu, Constantin Dumitrescu–Zăpadă și Victor Medrea. Acesta din urmă avea informații prețioase din culisele Ministerului de Justiție și Prefecturii Poliției.

În cele cinci ore de așteptare, prof. ing. Mihail Manoilescu și prof. Nae Ionescu au păstrat totală tăcere. Ulterior s-a aflat că atunci, în primăvara 1937, au fost inaugurate de Mihail Moruzov **urechile electrice implantate** în tencuiala pereților și în lămpile din tavan.

După cum se știe, la 28 decembrie 1937 este numit guvernul Octavian Goga și prof. A. C. Cuza. Ei erau lucrați în culise de propriul lor ministru de Interne, pus să provoace la anarhie mișcarea legionară și de propriul lor ministru de Război, pus să aducă armata în politică.

Rațiune *vs* instinct

Într-o audiență, chiar în dimineața de 29 decembrie 1937, Nae Ionescu obține de la primul ministru Octavian Goga autorizația de reapariție a ziarului „Cuvîntul“.

Nu interesul și nu rațiunea, ci instinctul, adică sentimentul, m-a dus la profesor care, chiar din acea zi de 29 decembrie 1937, își instalase redacția ziarului pe Calea Victoriei, peste drum de Palatul Telefoanelor, la etajul I.

Recunoscîndu-mă, prof. Nae Ionescu mă cheamă din mulțime să intru în biroul său.

Prof. Nae Ionescu: „Ești student în medicină. Cum te numești?“

Eu: „Sînt deja medic. Mă numesc Milcoveanu Șerban“.

Prof. Nae Ionescu: „Cu atît mai bine. În fiecare zi îmi redactezi un articol de medicină practică. Nu mai mult de o treime de coloană și fiecare text cu o singură idee sau cu un singur fapt“.

Pentru a fi mai explicit și pentru ca eu să înțeleg, dînsul își depărtează indexul și policele de la mîna dreaptă și îmi precizează: „Atît în fiecare zi“.

În cele două luni de apariție a ziarului „Cuvîntul“ seria II (ianuarie–martie 1938) nimeni nu a cenzurat articolele mele.

În paranteză, amintesc că această a doua serie a ziarului „Cuvîntul“ a avut o popularitate explozivă și tirajul a depășit „Curentul“ lui Pamfil Șeicaru, apropiindu-se de „Universul“ lui Stelian Popescu. Editorialele lui Nae Ionescu atacau cu abilitate problemele interzise și comunicau înțelesuri mai multe decît cuvintele și frazele scrise.

Cineva a făcut remarca: editorialele sînt prea abstracte, publicul preferă concretul. Iată ce a răspuns profesorul Nae

Ionescu: „Cine vrea să citească articolele mele, trebuie mai întîi să se ridice pe vîrful degetelor. Și cine vrea să înțeleagă articolele mele, trebuie mai întîi să-și spele mușița de pe creier".

Pe la începutul lui ianuarie 1938 a sosit la București o delegație de opt președinți de organizații studențești din cele șapte Universități din Polonia.

Eu fiind președintele organizațiilor studențești române, delegația poloneză mi-a cerut să-i organizez întrevederi de cîte 1–2 ore cu cele mai de seamă personalități politice și culturale ale României de atunci.

La cea cu Nae Ionescu acesta le-a spus că este pentru îmbogățirea și împrospătarea clasei conducătoare prin curentul de ascensiune socială și selecționarea cadrelor după criteriile de devotament, curaj și eficiență, cu care în 1540 Ignațiu de Loyola a organizat Compania lui Iisus.

La întrebarea polonezilor dacă așa ceva e posibil după patru secole, în 1938, prof. Nae Ionescu a răspuns: „Perfect posibil și dovadă e Legiunea Arhanghelului Mihail fondată și condusă de domnul Corneliu Zelea Codreanu".

Tot pe la jumătatea lui ianuarie 1938 am asistat fără să vreau la întrevederea cu tăcere în loc de vorbe între Corneliu Zelea Codreanu și prof. Nae Ionescu.

Mă găseam în biroul prof. Nae Ionescu, la „Cuvîntul".

Un secretar anunță că în anticameră se găsește Corneliu Zelea Codreanu și solicită a fi primit. Acesta intră în birou cu un mare trandafir roșu în mînă și îl oferă prof. Nae Ionescu: „E simbolul dragostei noastre fără sfîrșit pentru Dumneavoastră, domnule Profesor".

Nae Ionescu a stat tot timpul în picioare și n-a pronunțat nici un cuvînt. Trandafirul roșu a fost depus pe birou și după două minute de bilaterală tăcere, Corneliu Zelea Codreanu a salutat respectuos și a părăsit camera.

Revenim la evenimentele generale.

La 17 aprilie 1938 ministrul de Interne, Armand Călinescu, ministrul de Justiție, Victor Iamandi, ministrul de Război, general Gh. Argeșanu, și Poliția secretă, Mihail Moruzov — Niki Ștefănescu (mason, căsătorit cu o evreică) operează arestarea mișcării legionare din întreaga țară și internarea noastră în lagărele de la Mănăstirea Tismana, Mănăstirea Dragomirna, Mircurea–Ciuc și, ulterior, Vaslui. Pe la jumătatea lui mai 1938 noi, prizonierii de la Mănăstirea Tismana, sîntem transferați în lagărul de la Miercurea–Ciuc.

Aici găsim internați pe prof. Nae Ionescu și pe asistentul său, Mircea Eliade. Armand Călinescu, Victor Iamandi și Mihail Moruzov preconizau aplicarea pedepsei cu moartea pentru acte negîndite determinate reflex de politica voită provocatoare a autorităților de stat. Scopul arestării și izolării prof. Nae Ionescu era să nu dezvăluie legionarilor rămași în libertate adevăratul plan al dictaturii și să nu le dea sfatul de a nu se lăsa provocați și antrenați în cercul vicios al violenței și contraviolenței. Iar Mircea Eliade a fost arestat și izolat pentru a nu transmite legionarilor liberi ideile și sfaturile profesorului său.

Lagărul, a doua universitate

În memoria mea am păstrat, din această perioadă, două lucruri.

Primo: sfatul pe care dînsul ni-l dădea de a transforma prizonieratul din lagăr într-o a doua universitate. În acest scop, sub președinția domnului inginer Gheorghe Clime a organizat un ciclu de conferințe și un cerc de referate, toate urmate de întrebări și discuții. Din conferința sa despre Immanuel Kant (1724–1804) eu mi-am făcut opinia că metafizica este completarea necesară a logicii și că scopurile ei sînt dezvoltarea imaginației și exersarea rațiunii pentru a rezolva încă mai mult din problemele deschise ale existenței reale, concrete.

Secundo: interesul și preocuparea prof. Nae Ionescu de a înțelege cît mai adînc și cît mai complet ceea ce dînsul a numit fenomenul legionar. În scopul de a descifra legionarismul, prof. Nae Ionescu punea pe legionarii deținuți să-i cînte în surdină cele 22 cîntece și imnuri ale mișcării legionare.

Februarie 1939

Este adus de jandarmi și claustrat cu noi prof. Nae Ionescu.

Privitor la arestarea și claustrarea dînsului circulă mai multe versiuni. Eseistul Dan Zamfirescu se referă la o scenă petrecută la restaurantul Continental, scenă în cursul căreia prof. Nae Ionescu n-ar fi acceptat să se retragă în fața lui Armand Călinescu și s-ar fi ajuns la grava ofensă de a-i spune adevărul direct în față.

Nu cunosc nimic despre această „coliziune" dar, în calitate de martor al epocii și de participant la evenimente, am o explicație de strategie politică și nu de conflict personal.

Pentru a obține încrederea forțelor oculte și pentru a se face omul politic indispensabil, strategia lui Armand Călinescu a fost să aducă prin provocări camuflate și prin lovituri sub centură mișcarea legionară la acte de răspuns, dacă se poate de dezesperare, care să fie luate drept anarhie și pericole la ordinea publică și la securitatea Statului. Pentru a obține aceste acte de răspuns negîndit și de dezesperare necontrolată, Armand Călinescu: a) lucra prin agenți provocatori infiltrați printre legionari și b) avea nevoie de absența prevederii, inteligenței, înțelepciunii și experienței în mișcarea legionară.

Prof. Nae Ionescu, în aprilie 1938, a fost internat în lagărul de la Miercurea–Ciuc și în februarie 1939, internat în secția penitenciară a Spitalului Militar Brașov, tocmai pentru a lipsi pe legionarii liberi, de afară, de raționamentele excepționalei sale inteligențe și de consiliile bogatei sale experiențe.

Atît la claustrarea din aprilie 1938, în lagărul de la Miercurea–Ciuc, cît și la claustrarea din februarie sau martie 1939, în spitalul Militar Brașov, nouă, legionarilor, ni s-a părut a fi firesc și inevitabil întrucît: prof. Nae Ionescu era al mișcării legionare și mișcarea legionară era a prof. Nae Ionescu.

Timp de cinci luni am stat claustrați laolaltă: 18 ore din cele 24. Tot timpul:

analize politice, **ipoteze** politice și **prognoze** politice.

Eu îi puneam atîtea întrebări încît ing. Virgil Ionescu m-a admonestat: „Mai lasă-l pe profesor în pace și nu-l mai sufoca cu întrebări".

Prof. Nae Ionescu a intervenit: „Lăsați-l să întrebe că mie îmi plac studenții sugativă".

Răzbunarea morții Căpitanului

În rîndurile care urmează încerc să scot din memorie și să transmit viitorului: ce ne-a povestit atunci prof. Nae Ionescu și ce s-a discutat colectiv în celulă sau în curte.

Privitor la arestarea și claustrarea sa din 1939, dînsul ne-a dezvăluit că ar fi trimis către guvernul țării un memoriu, în care arăta ce imensă greșeală politică și ce imensă crimă națională a fost asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu, la 30 noiembrie 1938. Memoria mea n-a înregistrat cu precizie dacă acest memoriu a fost înainte sau a fost după arestarea prof. Nae Ionescu, la începutul lui 1939. În schimb, am memorat precis că, arestat, prof. Nae Ionescu a fost adus în fața lui Armand Călinescu pentru a da explicații suplimentare asupra conținutului memoriului. Întrevederea s-a terminat cu următoarele cuvinte ale prof. Nae Ionescu către Armand Călinescu: „Ai reușit exact ce nu trebuie pentru prezentul și viitorul țării. Ai reușit ca o întreagă generație de tineri idealiști să iasă din serviciul patriei și să-și îndrepte ochii și atenția spre dumneata pentru a răzbuna moartea Căpitanului".

La întrebarea noastră cum a reacționat Armand Călinescu, prof. Nae Ionescu ne-a spus: „A rînjit perfect satisfăcut și a ordonat polițiștilor să mă scoată din birou".

Prof. Nae Ionescu ne-a dezvăluit, în aprilie 1939, în Spitalul Militar Brașov, cum, în septembrie 1933, este chemat la Palat, și îndemnat să ia legătura cu Zelea Codreanu.

Regele Carol II: „Ce știi, tată Noe, de legionari și de această Gardă de Fier?"

Prof. Nae Ionescu: „Nu știu decît ce scriu ziarele. N-am nici o informație personală".

Regele Carol II: „Am nevoie de ei. Ne pot fi de folos. Cînd vom institui dictatura, va trebui o mulțime care să defileze pe străzi și care să ovaționeze noul regim".

Nae Ionescu rămîne mut.

Regele Carol II: „În consecință, bagă-te printre ei și să mi-i aduci la Palat pentru ca să le spun ce trebuie să facă în continuare".

Fin de citation.

Prof. Nae Ionescu continuă relatarea: „De la Palatul Regal m-am dus cu automobilul în Bucureștii Noi. Am văzut și eu pe legionari cum făceau cărămizi și ridicau ziduri. Am depus la cancelarie o carte de vizită cu invitația ca dl. Corneliu Z. Codreanu să mă viziteze la domiciliu a doua zi ora 5 după amiaza. (...)

Crucea ridicată de legionari la Tîncăbești, în apropierea locului în care în noaptea de 29/30 noiembrie 1938, C.Z. Codreanu și alți 13 camarazi („Nicadorii" și „Decemvirii") au fost asasinați din ordinul lui Carol al II-lea

Îmi programasem ca întrevederea să dureze o oră, maximum două ore pentru că la ora 8 seara eram invitat la un banchet la d-na Mariuca Cantacuzino. (...)

Întrevederea cu Corneliu Z. Codreanu a fost atît de bogată și atît de interesantă încît am renunțat la banchet și am discutat împreună toată seara și toată noaptea pînă a doua zi dimineața. (...)

M-am dus la Palat și am raportat Regelui: Sire! ăștia nu-s hahalere să-i punem să bată din palme la comanda noastră. Legionarii aceștia sînt însăși Națiunea și eu propun nu să-i utilizăm, ci să ne înțelegem cu ei. (...)

Regele m-a ascultat. N-a făcut nici un comentariu. După cîteva minute de gîndire, mi-a spus: Totuși, bagă-te în rîndurile lor și vom vedea ce-o să facem cu ei. (...)

Așa încît acum, după 6 ani, eu mă consider mai departe în misiune din partea Regelui Țării și aștept să mă cheme a-i prezenta raportul meu".

După cele ce prof. Nae Ionescu ne-a povestit s-a așternut o lungă tăcere în celulă. Apoi, a urmat o discuție.

Ing. Virgil Ionescu: „S-ar putea ca regele să fi uitat a vă fi dat o misiune de îndeplinit".

Economistul Grigore Pihu: „E chiar obligatoriu să uite pentru că specificul lui e să avanseze promisiuni și să nu se țină de cuvînt".

Prof. Nae Ionescu n-a comentat în nici un fel. Scriind aceste rînduri, după 50 de ani îmi amintesc **a nu-l fi auzit niciodată cu aprecieri negative la adresa regelui Carol II.** Cînd în celulă cineva spunea ceva rău, și invectivele nu erau deloc rare, prof. Nae Ionescu se făcea a nu fi auzit și a nu fi înregistrat.

Iată cum a ajuns prof. Nae Ionescu în mișcarea legionară, alături de Corneliu Zelea Codreanu. În conferințele sale despre „Fenomenul Legionar", prof. Nae Ionescu spunea și repeta: „Adevărul pe care eu îl găsesc cu Rațiunea, Căpitanul îl spune cu Intuiția și dacă adevărul Rațiunii e mai precis, adevărul Intuiției e mai amplu". ■

Memorii în serial

O misiune diplomatică secretă: Mesajul regentului Horthy către Iuliu Maniu

(1)

Raoul ȘORBAN

Distinsul om de cultură Raoul Șorban, director onorific al săptămînalului „Timpul“ — personalitate cunoscută și apreciată pentru neobosita sa pledoarie în favoarea toleranței și înțelegerii între majoritatea națională din România și neamurile (mai mult sau mai puțin semnificative sub raport numeric) ce viețuiesc aici de secole — ne-a făcut plăcuta surprinză de a ne încredința spre publicare un substanțial articol memorialistic. Cum acesta privește o împrejurare încă foarte puțin cunoscută din istoria noastră contemporană, și încă dintr-un moment dramatic din anii celui de-al doilea război mondial, sîntem de-a dreptul onorați de a pune în circuitul public prețioasele informații și considerații pe care le conține. Din rațiuni de spațiu tipografic, o vom face serializînd importanta contribuție a autorului la deslușirea unui episod al trecutului nostru încărcat de semnificații. Subtitlurile ne aparțin. (N. red.)

Iuliu Maniu

Înțeles și motivații

Cînd ne amintim de întîmplări petrecute cu mulți ani în urmă, nu avem intenția de a actualiza vreo experiență, nici de a o recrea într-un univers verbal. Dar cel ce-și îndreaptă fața spre trecut vede oare altceva decît niște umbre, a căror substanță se poate descoperi doar înlăuntrul ființei noastre?

Întîlnirea dintre Iuliu Maniu și contele Miklós Bánffy (1874–1950) a avut loc din inițiativa acestuia din urmă, prin mijlocirea și în prezența mea, în iunie 1943, la București. Încă de atunci știam că înțelesul și motivațiile acestei întîlniri nu se finalizează în sensuri contemporane asociate unor procese politice și interstatale în căutare de soluții — ori măcar de răspunsuri — la solicitări stringente. Într-adevăr, argumentul central al convorbirii nu viza găsirea modalității de armonizare a prezentului, ci o mai „potrivită“ înțelegere a unei idei aparținînd „viitorului“: ideea de model imuabil și etern al Ungariei și al „națiunii politice ungare multinaționale“.

Contele Miklós Bánffy îmi ceruse solemn să păstrez o absolută tăcere asupra celor discutate la întîlnirea sa cu Iuliu Maniu, dar nu și asupra întîlnirii în sine. Fiindcă despre această întîlnire aveau cunoștință — cel puțin — Emil Hațieganu, col. M. Gurgu, primul ministru Miklós Kállay, contele István Bethlen ș.a. Cum se va vedea, Bánffy, de fapt, era emisarul regentului Miklós (Nicolae) Horthy, calitate perfect camuflată atît față de sistemele de informații din Ungaria și România, cît și față de agenturile de spionaj naziste. Strategia și tactica camuflării fusese destul de complexă și complicată. Bánffy dispunea însă de o mare experiență conspirativă. El se afla, încă de prin 1910–1912, în fruntea unei conjurații care, prevăzînd prăbușirea Imperiului austro–ungar, urmărea salvarea integrității Ungariei (Mari) ca stat autonom, independent, suveran și multinațional.

Bánffy a avut grijă, după cîțiva ani, să desconspire „taina“ misiunii sale la București. Nu a destăinuit însă argumentul principal al acestei misiuni: mesajul regentului Horthy către Iuliu Maniu. Dimpotrivă. Pentru a bruia acest argument, el a pus în circulație (cel puțin) două versiuni ce favorizau alcătuirea unor interpretări plauzibile: 1) o luare de contact cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, printr-un mandatar al acestuia; 2) o posibilă întîlnire cu „opoziția“ din România. Despre aceste misiuni a și redactat în ultimii ani ai vieții cîteva note, lăsate pentru informare posterității în custodia Arhivei Ráday (Ungaria). Întîlnirea cu „opoziția“, chiar și cu Iulia Maniu, aparent îl implica pe Bánffy într-o acțiune a contelui István Bethlen, șeful opoziției antinaziste din Ungaria. Or, în realitate, Bánffy — cum s-a mai spus — avea misiunea să trateze cu Iuliu Maniu în numele regentului Horthy. Cînd Bánffy propune pentru posteritate o altă versiune, în concepţia sa faptul trebuia să aibă o semnificaţie tactică de dezinformare, mai puţin una politică, despre care, de altfel, în memoriile lui Horthy, nu se pomeneşte nimic.

Mi s-ar putea reproşa că, ignorînd promisiunea de a uita cuprinsul convorbirii Maniu–Bánffy, am nesocotit o asigurare solemnă cînd, trecînd la realitatea unor fapte, mi-am permis o libertate ce nu mi se cuvine: anume, de a dezvălui cuprinsul misiunii lui Bánffy în realizarea căreia rolul meu era de simplu intermediar, deci un rol „tehnic“. Reproşul este cu atît mai îndreptăţit cu cît cel care era stăpînul unei taine refuză de a o destăinui în faţa posterităţii, chiar şi după dispariţia sa. Nevrînd să dea la iveală adevăratul scop al călătoriei sale în Bucureşti, Bánffy continuă să rămînă şi după moarte acelaşi conspirator care fusese o viaţă întreagă. Din acest motiv, el se situează mereu în raport cu ceea ce este cunoscut şi nicicînd cu ceea ce este adevărat, dar necunoscut. Într-un sistem închis al unor asemenea metode nu se tolerează nici o defecţiune în jocul tensiunilor ce-şi asociază în permanenţă diversiunea „limbajului elastic“. Comportamentul verbal postum al contelui Bánffy încearcă să remodeleze — oare în ce scop? — sensul profund al unor fapte. Astfel, el se complace în situaţia de a confirma tocmai neadevărul — ori învelişul — unei acţiuni, îndreptînd-o spre o interpretare istorică, în aşa fel încît sîntem tentaţi a crede că sensul real ar putea contorsiona imaginea modernă a relaţiilor româno–ungare. Nu înseamnă aceasta o recunoaştere a faptului că tăcerea — ori cuvîntul strîmb — generează confuzii nu numai în domeniul unor idei, dar şi în cel al întîmplărilor concrete?

Memoria în „priză“

Încerc să-mi scuz indiscreţia cu precizarea că, atunci cînd mi-a fost admisă prezenţa la convorbirea Maniu–Bánffy, s-a acceptat implicit menţinerea „în priză“ a memoriei, substanţă a meditaţiei selective, generatoare a unui dinamism specific de durată, uneori cu funcţii jurisdicţionale, cu raportări ce pot conduce un mesaj către adevărul naturii sale. Cu alte cuvinte, pasiv ori activ — n-are importanţă — am fost cooptat în ansamblul unui proces relaţional, cu consecinţe succesive pînă în ziua de azi, pînă la o situaţie nouă în care mi se pun — şi-mi pun — întrebări; iar făgăduinţele — solemne ori nu, dar reciproce — au devenit dependente de nişte condiţionări actuale. De aceea, cînd am citit pentru prima oară despre textele postum publicate ale contelui Miklós Bánffy, în cartea lui Daniel Csatári *(Forgószélben; În vîltoarea vîntului)*, m-am considerat eliberat din gradul zero al tăcerii şi din sechestrarea propriei memorii. Cînd l-am întîlnit apoi pe Csatári, la Bucureşti, i-am dezvăluit „secretul“ meu, atît de mulţi ani ascuns în adîncurile tăcerii. Dar comunicarea mea nu a contribuit la modificarea schemei folosite, nici în cartea citată (retipărită ulterior în versiunea franceză), nici în alte scrieri istorice din Ungaria, nefiind sesizate nici măcar aspectele plurivalente ale misiunii contelui. Va rămîne oare valabilă pentru istorie consemnarea acestei întîlniri după care apare în textele din Arhiva Ráday, în nestrămutata dependenţă de disimulările lui Bánffy, incapabile să finalizeze onest datele unui adevăr? Aceasta să fie oare replica la verbalismul memorialistului? (Uneori mă gîndesc că poliţiei secrete din vremea lui Ion Antonescu i-a scăpat oare neobservată întîlnirea Maniu–Bánffy; dar literaturii noastre istorice?).

Miklós Horthy

Orizont îngust

Despre misiunea lui Bánffy la Bucureşti a apărut o carte (deja citată) şi un studiu. Înainte de a detrona această întîmplare de pe piedestalul imaginarului, vom relata, cît mai succint posibil, cuprinsurile acestor tipărituri.

„Misiunea politică în România a lui Miklós Bánffy“, apărută sub semnătura lui Kerekes Lajos, în revista „Történelmi Szemle“ („Revista de istorie, Budapesta, 1962, nr. 2) începe relatarea astfel:

„Zdrobirea armatei II a Regatului Ungar, în ianuarie 1943, la Voronej, şi cotitura militară care a avut loc după bătălia de la Stalingrad, au determinat, în rîndurile celor mai mulţi politicieni maghiari, formarea convingerii că puterile Axei au pierdut războiul. Din recunoaşterea acestui fapt s-a tras concluzia logică, în interesul regimului existent *(în Ungaria, n.n.)*, că guvernul ungar trebuie să caute fără întîrziere posibilităţile ieşirii din război. În acest scop, au fost trimişi în ţările neutre diplomaţi şi personalităţi ale vieţii publice, pentru a înjgheba cu ajutorul lor legături cu puterile anglo–saxone şi pentru a pregăti desprinderea de Axă ca şi ocuparea Ungariei de forţele anglo–americane. (Despre aceste acţiuni, în spatele cărora se afla primul ministru Miklós Kállay, istoriografia maghiară a fost în măsură să ofere o imagine relativ coerentă).

Încercările guvernului Kállay de desprindere din război şi de obţinere a unei păci separate erau însoțite de două aspecte caracteristice, ambele demonstrînd incapacitatea cercurilor conducătoare maghiare de a vedea dincolo de orizontul îngust al intereselor sistemului politic antidemocratic și de a întări, în mod realist, raportul internațional măcar în pragul înfrîngerii inevitabile. Tentativele pentru obținerea unei păci separate au eșuat pe de o parte fiindcă guvernul Kállay, chiar și în anul 1943, trăia cu iluzia spiritului istoric depășit al Pactului de la München (...)".

„La istoria încercărilor de a ieși din război se adaugă date noi, datorită însemnărilor și fragmentelor din jurnale lăsate de Miklós Bánffy, fost ministru de Externe al Ungariei (1921–1922), în Arhiva Ráday).

„Miklós Bánffy, din 1926, trăia în Transilvania. Și-a desfășurat activitatea de scriitor la revista «Erdélyi Helikon», iar activitatea socială în cadrul conducerii bisericii reformate. În 1939, se afla în fruntea Comunității Maghiare din România, care urmărea țeluri revizioniste; dar după cel de al doilea Dictat de la Viena s-a retras din nou din viața politică, din cauza faptului că se afla în dezacord și în opoziție cu politica plină de ură față de naționalitățile ardelene a primului ministru, Pál Teleki. (...) În primele zile din iunie 1943, contele István Bethlen *(fost prim–ministru, n.n.)* i-a relatat contelui Miklós Bánffy, în mare taină — cei doi fiind rude —, că Iuliu Maniu, care avea aceeași concepție despre desfășurarea războiului *(ca și marea majoritate a membrilor Senatului ungar, n.n.)* prin mijlocirea unui director de bancă i-a trimis vorbă că ar dori să intre în legătură cu el, considerîndu-l *(pe contele Bethlen, n.n.)* drept personalitatea cea mai de frunte a păturii conducătoare din Ungaria. În mesajul său, *(Maniu)* i-a comunicat fără echivoc lui Bethlen că ar dori să se sfătuiască împreună despre posibilitatea de a ieși în comun *(Ungaria și România, n.n.)* din război. Betheln ar fi fost dispus la această călătorie, dar persoana sa nu putea fi luată în considerare, întrucît o călătorie la București ar fi atras în mod cert atenția Gestapo-ului asupra lui, aflîndu-se sub o foarte atentă supraveghere. De aceea, l-a rugat pe Miklós Bánffy să facă această călătorie, mai ales pentru că, fiind ardelean, el putea să-și asume rolul de mijlocitor fără a stîrni senzație. În plus, atitudinea de opoziție a lui Bánffy, nici primul ministru Kállay, nici guvernul României nu aveau cunoștință despre adevăratul scop al acestei călătorii, în realizarea căreia pretextul oficial era oferit de propunerea lui Mihai Antonescu, făcută în ianuarie 1943, de a reglementa problemele *(economice)* litigioase între cele două țări. După pregătirea diplomatică a acestei călătorii, Bánffy a sosit în București, la 17 iunie 1943. În prealabil, pentru a induce în eroare Gestapo-ul, Bánffy a relatat cu lux de amănunte consulului german din Cluj, Von der Dammerad, despre misiunea ce i-a fost încredințată de primul ministru Kállay, bineînțeles nescoțînd nici o vorbă despre scopul adevărat al călătoriei: întîlnirea cu Iuliu Maniu".

O imagine din centrul Bucureștilor anilor '40

Despre convorbirile sale oficiale avute cu împuternicitul guvernului român, Bánffy a notat: „Este inutil să pierd timpul cu relatarea schimburilor de opinii cu Antoneștii. Fostul prim–ministru și ministru de Externe, Mironescu, a fost desemnat ca partener de discuție. Din nu știu ce motive, ne-am întîlnit de două ori la Sinaia. Convorbirile au fost fără rezultate, ceea ce de altfel era previzibil. Înainte de a ne despărți, am redactat un mic text, din care rezulta că în cel mai scurt timp urmează să se întrunească specialiștii în probleme economice pentru a clarifica lucrurile în discuție. Acest «cel mai scurt timp» nu a mai avut loc niciodată (...)".

Înainte de a încheia aceste relatări introductive privind adevărata misiune a contelui Miklós Bánffy pe lîngă Iuliu Maniu, ne luăm îngăduința de a atrage atenția cititorului asupra organizării acelui cadru fictiv ce avea să servească ca dublură cadrului real. Vom vedea că schemele după care a fost condusă această acțiune către realizarea ei erau menite să camufleze o inițiativă ca și finalizarea ei, ambele deturnabile în cazul unui eșec. Dacă se cumpănesc cu luare–aminte demersurile regentului Horthy, înregistrate în biografia politică a lui Bánffy , acestea vor apare ca modalități de justificare, în strânsă legătură cu niște forme împietrite de conservatorism, incapabile la modificări concludente.

Dincolo de aparențe

Un cercetător neprevenit va osteni în zadar ca să afle sensul adevărat al documentelor păstrate în arhive despre misiunea contelui Miklós Bánffy în România. Motivul este simplu. El aparține unei constatări deja enunțate: cititorii acestor documente greu vor observa vreo urmă de ambiguitate în cuprinsul lor. Noi știm însă că, dincolo de aparențe, se află intercalate între aceste texte și misiunea lui Bánffy în înlănțuiri complexe, pe care cercetătorul de bună credință nu le poate sesiza, fiindcă toate informațiile oferite de ele nu sînt raportabile decît acelei singure formule, care îi aparține lui Bánffy.

Și nici un element de infirmație nu înlesnește pătrunderea în adevărata schemă de organizare a misiunii, pe care n-avem cum s-o dibuim dacă nu sîntem inițiați în mecanismele nivelului conspirativ al acțiunii. Pentru că sensul real al acestei misiuni a fost camuflat sub motivații false. Astfel, efortul de regizare a misiunii secrete încredințată contelui Bánffy a eliminat din scenariu procesele de corezonanță și de compoziție multiplă, care ar fi putut pune sub semnul întrebării schema directă, relația previzibilă și continuitatea orizontală a desfășurării. Ca atare, în aparență nu există nici o posibilitate de a dispune de o cheie pentru a descoperi în cuprinsul documentelor altceva decît absența unei realități. Limbajul textelor nu pare să opereze nici un schimb de sensuri și nici nu devine generator de sensuri.

Mareșalul Ion Antonescu

Astfel avertizați, să urmărim relatarea lui Dániel Csatári (din volumul *Dans la tourmente*, Budapesta,. 1974, p. 214–224) despre misiunea lui Bánffy în România:

I. La 17 februarie 1943, ambasadorul Ungariei la București, József Nagy, sugerează lui Mihai Antonescu „schimbarea fundamentală a relațiilor ungaro–române", o „amicală colaborare de încredere, ceea ce ar permite celor două state să fie pregătite a exercita o influență decisivă asupra viitorului Europei de Sud–Est (...)".

Poziția primului ministru Kállay se formulează la 25 februarie: „Guvernul ungar împărtășește întru totul neliniștea lui Antonescu. Și simte necesitatea de a rezolva în mod definitiv relațiile între cele două țări". Guvernul ungar face propuneri pentru o discuție în doi timpi la care va acredita „un om politic de mare greutate, nefăcînd parte din nici un partid și perfect cunoscător al problemelor", urmînd ca partea română să delege un partener echivalent de același calibru.

La 2 martie, ambasadorul Nagy se prezintă din nou la Mihai Antonescu, promițîndu-i că în decurs de o săptămînă îi va înmîna o listă cu acele probleme pe care guvernul ungar dorește să le rezolve de urgență. Mihai Antonescu, prin ambasadorul României la Budapesta, Eugen Filotti, va remite, de asemenea, guvernului ungar o listă cuprinzînd problemele ce urmează a fi rezolvate de Ungaria. Totodată, M. Antonescu acceptă propunerea ca discuțiile să decurgă într-un cadru extraguvernamental și cerea cea mai severă discreție.

Primul ministru Miklós Kállay îi aduce la cunoștință lui M. Antonescu, la 17 martie 1943, că din partea Ungariei este desemnat contele Miklós Bánffy, fost ministru de Externe, pentru a discuta cu delegatul României la București. Zece zile mai tîrziu, M. Antonescu transmite oral ambasadorului Nagy numele delegatului român, care nu era altul decît fostul prim–ministru și ministru de Externe Mironescu, urmînd ca întîlnirea să aibă loc în jurul datei de 15 aprilie.

În această fază, cele două guverne au încheiat prima etapă a unei tatonări diplomatice romîno–ungare: „Noi dorim relații de bună vecinătate între cele două țări (...), colaborarea noastră poate fi decisivă pentru pregătirea viitorului"; românii răspund: „Simțim necesitatea de a normaliza, într-o formulă durabilă, relațiile noastre. (...) Să nu mai pierdem nici un minut". Ambele părți solicită „încredere reciprocă și o absolută discreție".

Pretext pentru călătorie

Referirea la „discreția totală" îl face pe Csatári să ia în considerare posibilitatea unei orientări a celor două țări spre poriectele imaginate de diplomația anglo–saxonă.

II. Paralel cu această acțiune, aflăm din cartea citată că Iuliu Maniu, contînd pe „posibilitatea ieșirii din alianța cu germanii, ca și pe o eventuală parașutare de trupe anglo–americane, era interesat să afle dacă în mediile ungare politicienii din opoziție gîndesc la fel și, în caz afirmativ, dacă n-ar fi posibilă elaborarea unor planuri concordante". În acest scop ar fi fost trimisă la Budapesta o persoană de încredere din anturajul său, directorul unei bănci importante din București (Emil Ghilezan?), ca să se intereseze la contele István Bethlen (șeful opoziției din Ungaira) de posibilitatea organizării unei întîlniri „secrete și confidențiale".

Bethlen n-ar fi vrut să cape o asemenea ocazie, dar era de părere că o întîlnire între el și Maniu este imposibilă din cauza vigilenței germanilor. A hotărît deci să trimită la Maniu, ca emisar al său, pe contele Bánffy, care a și acceptat misiunea. Acestei călătorii trebuia însă să i se confere un caracter legal. Invitat la o convorbire de către Kállay, pentru a discuta propunerile lui Mihai Antonescu, Bethlen îl recomandă pe Miklós Bánffy, spunîndu-i mai tîrziu acestuia: „În sfîrșit am găsit pretextul pentru călătoria ta la București, fără ca germanii să devină bănuitori în legătură cu scopul real al acestei călătorii".

În legătură cu această călătorie, Bánffy a notat următoarele: „Misiunea mea oficială era de a mă informa asupra poziției guvernului Antonescu, de a afla pe ce bază s-ar putea iniția discuții oficiale privind rezolvarea unor probleme rămase în suspensie după arbitrajul de la Viena. Misiunea mea avea ca bază un apel confidențial al guvernului român. (...) Scopul adevărat era însă acela de a discuta cu cercurile care doreau să rupă alianța cu Germania, ca și acela de a încerca realizarea unei înțelegeri, care să rămînă valabilă pînă la încheierea tratatului general de pace privind aranjamentele dintre România și Ungaria pornind de la desfacerea alianței cu germanii. (...)“ etc.

III. Ajuns la București *(17 iunie 1943, n.n),* Bánffy aștepta în camera sa de hotel, conform înțelegerii prealabile, pe „românii care urmau să discute cu el“. S-a prezentat lectorul universitar Șerban Ivănceanu. Au stabilit împreună modalitățile de organizare a convorbirii ce urma să aibă loc în 19 iunie, la Sinaia, în vila lui Ivănceanu, unde pe Bánffy îl aștepta „o mare surpriză“ și anume „Mironescu care, după opinia lui Maniu, nu avea nici o influență și nici o relație; nici măcar nu cunoștea problema legăturilor ungaro-române. Acesta, după salutațiile de rigoare, începu să vorbească de probleme teritoriale, spunînd că în conformitate cu directivele primite nu poate aborda decît aceste chestiuni adăugînd că faptul se explică prin declarația făcută de Ion Antonescu în fața reprezentanților puterilor Axei, conform căreia România consideră deciziile arbitrajului de la Viena ca nule și neavenite“. Bánffy a încercat în zadar să întoarcă discuția pe tărîmul prealabil stabilit. În continuare, el a notat următoarele despre această convorbire: „Mironescu repetă afirmația că el nu este obligat să discute nimic altceva decît chestiuni teritoriale, și adăuga: dacă eu nu sînt de acord, el consideră că nu mai are de abordat nici un alt subiect. I-am răspuns cît sînt de mirat că în pofida comunicării făcute oficial prin ambasadorul nostru *(al Ungariei, n.n.)* privind poziția țării mele, am fost chemat aici fără nici un rost (...)“. Bánffy a completat insistent: „Mi-a făcut impresia că Mihai Antonescu a antamat aceste discuții pentru a înrăutăți relațiile dintre cele două țări. Și acesta a survenit chiar din vina vicepreședintelui Antonescu“.

A doua întîlnire Mironescu–Bánffy a avut loc tot la Sinaia, în ziua de 23 iunie. Autorizat de M. Antonescu, Mironescu face o nouă declarație, oarecum modificată față de cea anterioară: „România nu renunță la Transilvania de Nord, dar e dispusă să înceapă discuții despre chestiunile rămase în suspensie în octombrie 1940“. Bánffy s-a arătat dispus să accepte această propunere, ca un prim pas, ceea ce l-a dezorientat pe Mironescu, care părea convins că partenerul maghiar va pune capăt tratativelor datorită comunicării sale. În urma unor convorbiri telefonice cu M. Antonescu, Mironescu l-a anunțat pe Bánffy, „în mod categoric, că România de mai multă vreme a denunțat concluziile arbitrajului de la Viena, drept care nu dorește să discute probleme minoritare, ci aspiră la reglementarea fundamentală și nu superficială a chestiunii“. ■

(continuarea în numărul următor al revistei)

Touring
EUROPABUS
eurolines

vă oferă servicii de calitate:
➢Transport intern și internațional de persoane cu autocarul
➢Turism

Pentru informații și rezervări, sunați la agențiile
Touring
din
BUCUREȘTI
Str. Sofia 26: tel. 01/230.36.61;
E-mail: touring.rez@eurolines.ro fax 01/312.85.43
Str. Ankara 6: tel./fax 230.03.70
Calea Dorobanților 134: tel./fax 230.59.25
Calea Dorobanților 35-37: tel. 211.71.93
E-mail: tourism@touring.ro
PLOIEȘTI
Bd. Republicii, bl. CDEF: tel./fax 044/11.47.68
BRAȘOV
Piața Sfatului 25: tel./fax 068/15.04.02
CONSTANȚA
Str. Ștefan cel Mare 71: tel./fax 041/66.27.04
SIBIU
Str. Frații Grachi 20: 069/21.22.48
ARAD
Str. Unirii 5-7 (Magazin Artexin) tel./fax 057/28.14.03
Bd. Revoluției 39-41 tel. 057/25.03.97
(Magazin Ziridava, parter): tel. mobil 092.21.24.64

„Ce e bun pentru SUA, e bun pentru întreaga lume"

Noul rol al NATO și credibilitatea mesajului american

Cum prea bine știu cititorii noștri, numărul trecut al revistei noastre a fost consacrat în întregime celor două alianțe politico–militare — NATO și Tratatul de la Varșovia — care s-au aflat față în față pe o bună parte a Războiului Rece. În preajma înaintării la tipar a „dosarului“ respectiv, ne-a parvenit la redacție textul de față, care, prin forța împrejurărilor, nu și-a mai găsit locul meritat în paginile publicației. Îl aducem acum la lumină, considerînd că barbarul război căruia RF Iugoslavia îi face față cu eroism și demnitate de la 24 martie a.c. (noi și atîtea alte minți lucide, din România, dar și din alte orizonturi geografice, împărtășind credința că NATO a comis și persistă într-o gravă eroare, declanșată în numele unui periculos principiu care se aude tot mai răspicat dinspre cancelariile occidentale: război pentru a pune capăt războiului) îl face deosebit de actual. Este momentul, totodată, să aducem la cunoștința cititorilor noștri intenția revistei „Dosarele Istoriei“ — întrucît, nu-i așa, istoricii nu se pot sustrage avatarurilor celui mai strict prezent, prezent care, mîine, va deveni istorie — de a pregăti pentru vara/toamna acestui an un număr special dedicat originilor și desfășurării conflictului declanșat în numele apărării drepturilor omului în Kosovo. Sperăm din toată inima ca pînă atunci „cîinii războiului“ să nu se mai audă în mult prea încercata Iugoslavie. (N. red.)

După Războiul Rece

Percepută în primul rînd ca o reacție de apărare față de pericolul militar sovietic, NATO a îndeplinit în timpul Războiului Rece și alte funcții conform expresiei lansate de lordul Ismey, primul secretar general al Alianței: „Americans in, Germans down, Russians out“, ceea ce însemna angajarea americană în Europa, controlul Germaniei și îngrădirea expansiunii comuniste.

După sfîrșitul Războiului Rece (1991), factorii de decizie americani, susținuți și de unii europeni, au demarat o campanie de consolidare a Alianței (în special prin extindere), angajîndu-se într-un proces de schimbare de rol de la componența defensivă la preponderența componentei active.

NATO este singura alianță militară din istorie care nu s-a dezintegrat după obținerea victoriei asupra inamicului. Inițial, s-a crezut că destrămarea URSS, a Tratatului de la Varșovia și a CAER, va duce și la desființarea NATO, impresie întărită și de faptul că Washingtonul a anunțat masive retrageri de trupe din Europa și că a lăsat inițial în seama Europei rezolvarea conflictului iugoslav. A intervenit însă reformularea graduală a NATO, mai ales pentru faptul că Alianța nu mai are un inamic tradițional cu care să se confrunte. Noile inovații, apărute după 1989, sînt crearea Consiliului de Cooperare al Atlanticului de Nord (NACC), în care au intrat fostele republici sovietice, Parteneriatul pentru Pace și recenta hotărîre de extindere a Alianței.

Dispariția amenințării unui atac imediat și masiv din partea URSS/Rusia i-a făcut pe strategii americani să redefinească noile tipuri de amenințări, fie ele reale sau fictive: instabilitatea politică, recrudescența naționalismului etnic, disputele teritoriale, migrațiile etc. Evident că toate aceste amenințări se găsesc numai în Europa Centrală și de Est. Existența acestor amenințări a determinat NATO ca la reuniunea de la Roma, din noiembrie 1991, să elaboreze un nou concept strategic care permitea desfășurarea operațiunilor militare în afara granițelor NATO („out of area“). Conceptul strategic din 1991 a pus accentul pe misiunile de menținere a păcii și gestionare a crizelor, Bosnia fiind primul teatru de operații unde s-au exersat noile misiuni. În cadrul dezbaterilor de la acea vreme, privind rolul NATO, în condițiile post–Război Rece, mulți analiști au remarcat că desfășurarea a reprezentat „un mijloc de a salva mai degrabă NATO decît Bosnia“.

Înaintea summit-ului de la Washington (23–25 aprilie a.c.), NATO se afla într-o criză de identitate care provine îndeosebi de la așteptările diferite ale protagoniștilor față de obiectivele și rațiunea de a exista a Alianței.

O afacere exclusiv americană?

Foarte mulți analiști ai vieții internaționale au remarcat faptul că procesul de transformare a Alianței are loc în mare măsură conform politicii și obiectivelor americane. Aceste obiective exprimate atît în mediile academice, cît și în cele politice, provin din statutul de unică putere globală a SUA și vizează dorința americanilor de a prelungi oricît de mult în timp poziția lor dominantă. Estimările experților americani conduc la concluzia că dominația globală americană nu poate fi pusă la îndoială în următorii 30 de ani (Z. Brzezinski, *O geostrategie pentru Euroasia,* în „Foreign Affairs“, sept.–oct. 1997), dar dincolo de acest interval pronosticurile sînt mai rezervate. Iată de ce, principala preocupare strategică americană este la ora actuală edificarea unui nou sistem internațional care să confere posibilitatea ca SUA să rămînă unica superputere mondială, prin prevenirea oricărei sfidări, încă din faza incipientă.

Pentru aceasta, sînt necesare trei condiții majore: **1)** păstrarea și consolidarea potențialului economic și militar al SUA; **2)** prevenirea creării unor coaliții antiamericane în jurul unui alt actor cu pretenții globale; **3)** păstrarea autorității morale a SUA în relațiile internaționale.

În menţinerea şi proiecţia hegemoniei americane, NATO pare să joace un rol principal. În special, crearea unui sistem internaţional de securitate — bazat pe mai multe blocuri de state, care să formeze subsisteme de securitate, destinate, în final, să se unească, iar în fiecare din subsisteme SUA să joace rolul de lider — este varianta considerată a fi cea mai adecvată. Alianţa SUA — Europa devenită actor geopolitic mondial pe arena internaţională, cu NATO ca principal pilon de securitate, reprezintă o dimensiune–cheie a planului american.

O altă idee care prinde tot mai mult contur şi care a fost discutată la *summit*-ul de la Roma a fost sistemul de securitate prin cooperare. Acţiunile militare din Irak („Vulpea Deşertului“) au sugerat analiştilor să prevadă un viitor în care cooperarea în domeniul securităţii va deveni mai importantă decît alianţele formale şi în care coaliţiile formate ad–hoc (recentele raiduri americano–britanice în Irak) sau chiar acţiuni unilaterale (atacurile americane din Sudan) să joace un rol tot mai important.

Totuşi, aceste acţiuni unilaterale sau în coaliţii mici sînt nepopulare, putînd trezi sentimente antiamericane, în plus, ele fiind şi foarte costisitoare. Intervenţii viitoare, avînd NATO drept nucleu şi la care să participe ţări partenere, de la caz la caz, sînt considerate cele mai potrivite. Mai mult, se pot imagina şi intervenţii la care să participe doar o parte a ţărilor NATO, împreună cu ţări partenere interesate. Securitatea prin cooperare poate îmbunătăţi sau complementa, după caz, securitatea colectivă.

O altă problemă aflată pe agenda întîlnirii celor 19 de la Washington a fost baza juridică a intervenţiilor viitoare ale NATO. Statele Unite şi Marea Britanie nu vor să lege neapărat acţiunile NATO de aprobările Consiliului de Securitate, adică de posibilul veto din partea Rusiei, RP Chineze şi eventual al Franţei. Formula propusă spune că este recomandabil ca acţiunea NATO să aibă girul Consiliului de Securitate, dar dacă nu este posibil aşa ceva, Alianţa trebuie să acţioneze pe baza propriei voinţe, considerîndu-se că dorinţa unui grup de state democratice de a acţiona este ea însăşi izvorul de drept pe care s-ar sprijini o posibilă intervenţie militară. Formula Madeleinei Albright este sugestivă în acest sens: „Noi trebuie să fim capabili să acţionăm cînd este necesar şi să încercăm să obţinem sprijinul ONU cînd este posibil“.

Se cunoaşte deja cum a fost discutată, la Washington, perspectiva primirii de noi membri în NATO (chestiune care interesează şi România). Lărgirea Alianţei a apărut ca o consecinţă logică a proiectării hegemoniei americane în Europa. În ciuda

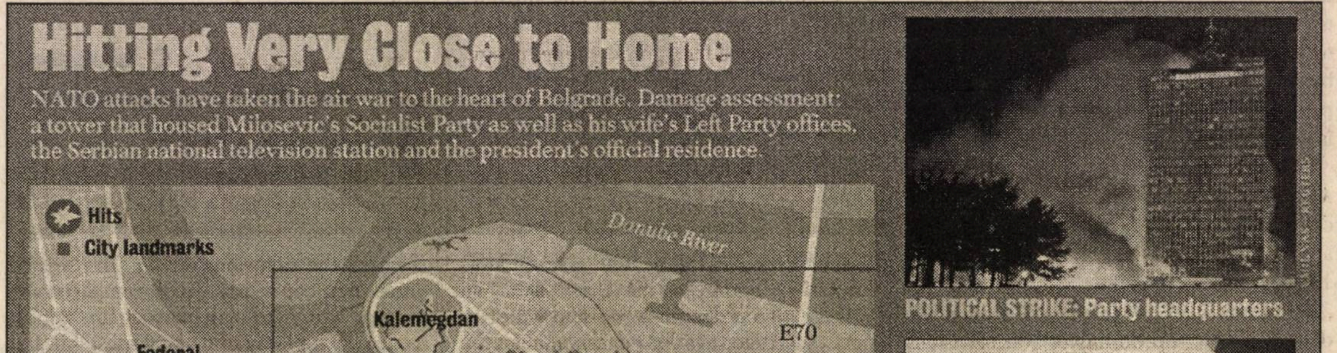
Hitting Very Close to Home
NATO attacks have taken the air war to the heart of Belgrade. Damage assessment: a tower that housed Milosevic's Socialist Party as well as his wife's Left Party offices, the Serbian national television station and the president's official residence.
Hits
City landmarks
Danube River
Kalemegdan
E70
Stari Grad
Federal Gov't Bldg.
Novi Beograd
Hyatt hotel
Republic Square
Palilula
E70
Bridges sites of recent protests
Railway
Ministry of Foreign Affairs
Ministry of Defense
Army HQ
BELGRADE
Federal Ministry of Internal Affairs
Serbian Ministry of Internal Affairs
Cubura
Vracar
Sava River
Savski Venac
Lekino Brdo
Dedinje
Milosevic's private residence
E75
Sumice
RESEARCH BY ELIZABETH ANGELL
TARGET BELGRADE: Some of the high-profile hits in the Yugoslav capital
POLITICAL STRIKE: Party headquarters
SERVICE INTERRUPTED: Serb TV
ABANDONED: The presidential residence

Belgradul, ţintă a rachetelor supersofisticate ale forţelor NATO (din „Newsweek“, nr. 18, 3 mai 1999, p. 25)

unor previziuni sumbre la acea dată, Parteneriatul pentru Pace nu a fost conceput ca un substitut pentru NATO, ci ca un mijloc în vederea aderării, chiar dacă unele țări nu vor primi niciodată statutul de membru cu drepturi depline al Alianței. Ideea centrală a extinderii rămîne faptul că NATO reprezintă în primul rînd un club politic fidel principiilor democrației și economiei de piață și abia mai apoi o alianță militară. De aici provine, paradoxal pentru statele aflate într-o „zonă gri“, și amenințarea unui atac din partea NATO. În cazul instalării într-una din țările din zona menționată a unui regim perceput de SUA ca nerespectînd valorile americane, chiar dacă este ales în mod liber și democrat, amenințarea cu o intervenție armată poate deveni reală. Exemplul Iugoslaviei lui Miloșevici este elocvent (după cum au recunoscut înalți demnitari americani, Kosovo este în bună parte doar pretextul, problema este chiar liderul iugoslav), iar apariția, prin alegeri libere, a unui conducător anti–NATO, deși puțin probabilă, nu trebuie exclusă din calcule, oferind un motiv pentru integrarea în NATO: protecția de însuși NATO.

„Vechea Alianță a murit, trăiască noua Alianță!“, acesta ar fi mesajul aniversării celor 50 de ani de existență ai angajării americane pe bătrînul continent. Dacă, în 1949, esența NATO era exprimată prin „Americans in, Germans down, Russians out“, astăzi, prin noile inovații, ea ar putea suna: „Americans in, all others down“ (angajarea americană pretutindeni și limitarea gradelor de libertate pentru toți ceilalți în politica externă și de securitate). Pentru aceasta, există, bineînțeles, opinii pro și contra. Cea mai cunoscută opinie este cea a cunoscutului analist Zbigniew Brzezinski, intitulată *O geostrategie pentru Euroasia* și dezvoltată ulterior în cartea *Marea tablă de șah*. Viziunea lui Brzezinski este următoarea: „Euroasia este supracontinentul axial al lumii, iar o putere care ar domina Euroasia ar exercita o influență decisivă asupra a două din cele trei regiuni ale lumii cele mai productive din punct de vedere economic, și anume Europa Occidentală și Asia de Est, iar prin extensie, asigurarea controlului în Orientul Mijlociu și Asia“.

Pentru realizarea acestei strategii, Europa este avanpostul geopolitic esențial al Americii în Euroasia. Spre deosebire de legăturile SUA cu Japonia, NATO consolidează influența politică și puterea americană în Euroasia, prin menținerea dependenței țărilor aliate de protecția americană. Orice extindere a sferei de influență politică a Europei este automat o extindere a influenței SUA, iar capacitatea SUA de a-și proiecta influența și puterea în Euroasia se bazează pe legături transatlantice strînse, subliniază autorul.

Pornind de la ideea fundamentală a prevenirii formării unei coaliții ostile care să pună în pericol dominația americană — în fond, reeditarea „Dictatului Kissinger“, formulat de Bismarck în iunie 1877 (Josef Joffe, *Cum procedează americanii*, în „Foreign Affairs“, sept.–oct. 1997) — concepția lui Brzezinski prevede cultivarea pluralismului geopolitic preponderent pe harta Euroasiei, neutralizarea Rusiei prin confederalizarea acesteia, dezvoltarea relației cu Turcia și reluarea legăturilor cu Iranul.

Concluzia articolului este una singură: autorul este convins că ceea ce este bun pentru SUA este bun, prin definiție, pentru toată lumea, țările europene fiind considerate un fel de „vasali“ ai SUA, iar ambițiile lor de unitate putînd fi îndeplinite numai printr-o dezvoltare a legăturilor transatlantice.

Există însă și voci care se îndoiesc că o reformare a NATO va fi benefică pentru viitorul relației SUA–Europa. În articolul „Extinderea NATO și ideea de Occident“, apărut în revista „Orbis“, în toamna anului 1997, autorul, James Kurth, consideră că extinderea proiecției occidentale în Europa Centrală ar putea interveni exact în momentul în care conceptul însuși de civilizație occidentală a fost abandonat de statul care reprezintă puterea centrală și esențială a NATO și anume SUA. Și dacă așa stau lucrurile, subliniază autorul, atunci ideea de Occident nu va fi împlinită, ci abandonată.

Înființarea NATO, afirmă James Kurth, s-a făcut cu scopul de a apăra civilizația occidentală de tirania și înapoierea Estului. Ideea de apărare și păstrare a civilizației occidentale de către SUA a fost subminată de două mari schimbări. Prima a fost creșterea intereselor americane, în special economice, în afara frontierelor Vestului, ceea ce a dus la înlocuirea ideii de civilizație occidentală cu cea a drepturilor omului. A doua a fost creșterea continuă a diversității culturale, îndeosebi a ideologiei multiculturale, în chiar Statele Unite, ceea ce a dus, subliniază autorul, la eliminarea cu totul a ideii de Occident. Și care pune sub semnul întrebării — așa cum constată Samuel P. Huntington — un element central al Crezului american prin substituirea drepturilor indivizilor cu drepturile grupurilor, definite, în general, în funcție de rasă, etnicitate, sex și preferințe sexuale (Samuel P. Huntington, *Erodarea intereselor naționale americane*, în „Foreign Affairs“, sept.–oct. 1997). Noua Alianță — conchide James Kurth — așa cum este condusă de noile State Unite ale Americii, nu va fi împlinirea măreței viziuni a celei din 1949, ci mai degrabă o contradicție a acelei viziuni prin expunerea popoarelor baltice la risc, prin acordarea popoarelor centrale a unei calități de membru, golită în sens și prin deschiderea unei noi prăpăstii între politica externă a elitei americane și convingerile internaționale ale poporului american.

Persistența unei dileme

După încheierea Războiului Rece, între SUA și țările vest–europene a continuat și mai continuă și astăzi un dialog dur referitor la viitorul NATO. Acest dialog este centrat pe trei mari probleme: direcția de extindere a Alianței, costul acestei extinderi și interesele strategice ale NATO. În privința costului extinderii, în mass–media americane au fost avansate o serie de cifre, de la astronomica cifră de 100 miliarde de dolari (vehiculată de cei care se opun extinderii) și pînă la rezonabilele 1,9 miliarde din partea SUA și 3,7 miliarde din partea aliaților europeni pe o durată de cîțiva ani (Dinu Popa, „Alianța Nord–Atlantică, schimbare de rol: de la confruntare la cooperare“, în „Arena Politicii“, nr. 11–12/'97).

În ceea ce privește direcția de extindere, părerile aliaților europeni sînt împărțite. Franța și Italia de pildă, sînt de părere că flancul sudic trebuie în principal întărit prin primirea de noi membri, iar comanda să fie încredințată unei țări europene. Pe de altă parte, Germania și țările nordice sînt mai interesate în crearea unei zone tampon între ele și Rusia în nordul Europei. În acest scop, ele au susținut integrarea Poloniei în Alianță și pledează pentru o rapidă integrare a țărilor baltice *(ibidem)*.

Problema cea mai delicată și care suscită îndelungi polemici între SUA și Europa o reprezintă direcția strategică a Alianței. Opinia americană exprimată la audierile din Comisia de politică externă, cu ocazia procesului de ratificare a primirii Cehiei, Ungariei și Poloniei în NATO, a fost aceea că există două opțiuni strategice care pot determina scopul principal al Alianței: **1.** NATO ca garant al securității europene, în acest caz misiunea Alianței fiind identificată cu o misiune europeană și cu pericolele cu care se confruntă Europa, pentru această opțiune geografia fiind criteriul principal; **2.** NATO ca instrument prin care americanii și europenii își protejează interesele comune, oriunde ar apărea sfidările. Deși această opțiune o include și pe prima, ea sugerează că Alianța ar trebui să facă față unor amenințări în creștere dincolo de Europa, pentru această opțiune interesele reprezentînd criteriul principal.

Cu excepția cîtorva lideri politici, elitele politice și militare europene nu sînt sincronizate cu planurile americane privind noile misiuni NATO. Europenii consideră că apărarea colectivă teritorială rămîne singurul obiectiv major, iar intervențiile în afara zonei NATO (Bosnia și Kosovo) sînt privite ca acțiuni în imediata apropiere a spațiului euro–atlantic care, oricum, urmează să fie integrat în NATO și UE. Divergențele de opinie s-au făcut auzite și în cadrul întîlnirii miniștrilor de Externe NATO (8–9 decembrie 1998), unde ministrul de Externe spaniol, Abel Matutes, a afirmat că nu percepe ca o amenințare la adresa Europei ceea ce se întîmplă la 5.000 mile depărtare, iar omologul său francez a remarcat cu malițiozitate că se pregătește conceptul strategic al Alianței Atlanticului de Nord și nu cel al Pacificului de Nord.

Totul a culminat cu „Forumul pe probleme de apărare“, care a avut loc la München (5–6 februarie 1999), cancelarul german Gerhard Schröder declarînd cu acest prilej că: „NATO nu trebuie să lanseze la *summit*-ul de la Washington noi invitații de aderare către țările Europei de Est“. Importanța reuniunii de la München constă însă în faptul că Europa Occidentală — prin vocea cancelarului german — declară că se va angaja ferm în crearea propriilor structuri de apărare.

„Ce e bun pentru America, e bun pentru întreaga lume“, acesta ar fi mesajul american pentru mileniul următor. Dacă în timpul Războiului Rece, Occidentul nu a contestat hegemonia americană, astăzi, o dată cu prăbușirea comunismului, cu retragerea armatei ruse și cu apariția monedei unice europene, bătrînul continent pare hotărît să-și ia soarta în propriile mîini. Dorința americanilor de a-și păstra hegemonia și cea a europenilor de afirmare vor da naștere pe termen lung, în opinia noastră, unei rivalități și nu unui parteneriat. La acest fapt, vor trebui să reflecteze și factorii de decizie din România. ■

Liviu Marius BEJENARU

Memoriile veteranilor de război

ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ A VETERANILOR DE RĂZBOI
VETERANII
PE DRUMUL ONOAREI ȘI JERTFEI
1941–1945

Însemnătatea surselor memorialistice pentru cercetarea istorică este prea bine știută pentru a mai stărui asupra ei. Este suficient de amintit că, în bibliografia celor două mari conflagrații ale secolului nostru — pentru a da numai aceste exemple —, memoriile au o pondere ridicată și ele au furnizat specialiștilor informații de mare valoare, dintre care unele nu se mai întîlnesc în alte izvoare.

La noi, în anii de după cel de-al doilea război mondial, Editura Militară a inițiat o colecție intitulată „Memorii de război“, în care au apărut numeroase volume de amintiri de pe frontul războiului antihitlerist. Mărturii prețioase, evident, dar grevate de imperativele politice ale regimului: omisiuni impuse, exagerarea rolului unor forțe sau personalități politice etc. Ceea ce se cuvine însă reproșat acestei colecții este că ea a trecut cu totul sub tăcere campania din Est. Conjunctura politică — mai exact, relațiile cu URSS — și-a spus apăsătorul cuvînt, și o pagină de care avem toate temeiurile să ne mîndrim a fost smulsă din istoria militară a poporului român.

Asociația Națională a Veteranilor de Război și-a asumat nobila misiune de a culege și publica amintiri ale participanților la campaniile din Est și Vest ale armatei române în anii 1941–1944. Din strădanii ce nu pot fi lăudate îndeajuns au fost tipărite trei volume privind operațiile din Răsărit (*Spre cetățile Nistrului, De la Nistru la Marea de Azov* și *De la Stalingrad la Bătălia Moldovei)* și alte două volume, consacrate campaniei din Vest (*Avînt peste Carpați* și *De la Carei în Podișul Boemiei).*

Un volum — i-am spune sinteză — a văzut de curînd lumina tiparului, *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei (1941–1945)*, București, Ed. „Vasile Cârlova“, 1998 (712 p., cu numeroase ilustrații și hărți). Noua apariție editorială reunește ample și documentate expuneri de istorie militară, urmate de mărturii ilustrative ale participanților la diverse eșaloane. Realizată de o echipă valoroasă, avîndu-i în frunte pe inimoșii și competenții general de corp de armată (r) Vasile Bărboi și general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, secondați de col. dr. Alesandru Duțu, un specialist recunoscut, lucrarea este de interes capital pentru istorici și o lectură de mare interes pentru publicul larg.

Revista „Dosarele Istoriei“ își propune să publice pe viitor mărturii ale participanților la cel de al doilea război mondial, pentru a lărgi baza de informație a cercetărilor consacrate acestui mare eveniment al secolului ce se încheie.

Avem convingerea că mai sînt încă multe de aflat de la veteranii noștri. De amintit un singur exemplu: memoriile inedite ale d-lui Dumitru Marinescu, participant la prima încercare de scoatere a României de sub ocupația sovietică, în iarna 1944–1945, capturat de sovietici, anchetat și deținut mulți ani în Gulagul din URSS. O tentativă puțin cunoscută, contestată de unii, dar care — după opinia noastră — merită tot interesul.

Asociația Națională a Veteranilor de Război merită, deopotrivă, lauda și recunoștința noastră. ■

Mioara ANTON

Colegii noștri, studenții de la Istorie

Am mai avut ocazia de a o spune: revista „Dosarele Istoriei“ manifestă cel mai viu interes pentru felul în care este receptată în lumea universitară, în rîndurile profesorilor și studenților de la facultățile de istorie din întreaga țară. De altfel, știm și ne bucură enorm faptul că publicația noastră (dincolo de inerentele erori și imperfecțiuni, care, oricum, nu umbresc ansamblul) este urmărită cu real interes atît de oamenii de la catedră (care includ în bibliografiile recomandate studenților nu puține studii și articole apărute de-a lungul anilor în „Dosarele Istoriei“), cît și de cei din băncile sălilor de seminar și ale amfiteatrelor. Acestora din urmă le este adresată pagina de față și tot pe aceștia redacția și valoroșii ei colaboratori (fiindcă oare cine poate uita anii de studenție?) îi îndeamnă, pentru a relua un cunoscut slogan de tv, să țină aproape!

Și pentru a nu rămîne doar la nivelul vorbelor, iată, în cele ce urmează, o invitație pe care o adresează tuturor celor interesați Societatea Științifică Studențească „Erasmus“ din cadrul Facultății de Istorie a Universității București, precum și cîteva rînduri foarte inspirate aparținînd unui student al aceleiași facultăți care, în urma unei incitante discuții purtate la redacție, s-a încumetat să ne încredințeze un mic eseu care, cum se va vedea parcurgîndu-i inspiratele rînduri, este, totodată, și o sinceră pledoarie în favoarea interesului pentru perioadele mai vechi decît cea îndeobște numită contemporană.

Cu alte cuvinte, un mic debut.

Să fie într-un ceas bun și dorim să facem același lucru și pentru alți studenți.

În definitiv, ei — ca viitori istorici profesioniști — sînt colegii noștri.

INVITAȚIE LA DEZBATERE

Societatea Științifică Studențească „Erasmus“, Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice, Cercurile Studențești din cadrul Facultății de Istorie a Universității București și Muzeul Național Cotroceni au plăcerea de a vă face cunoscut că în zilele de **13–14 mai 1999,** în Sala „Cerkez“ a muzeului amintit va avea loc colocviul pluridisciplinar: „Realități comune și interpretări individuale“. Această manifestare științifică își propune să abordeze următoarea tematică: **1.** Impactul ideologiilor asupra discursului istoriografic; **2.** „Bunul“ și „Răul“: Discurs despre alteritate; **3.** Autoritate și propagandă.

Sînt invitați să participe profesori, studenți și specialiști în domeniile istoriei, filosofiei, psiho–sociologiei, dreptului, științelor politice etc. care ar dori să cunoască punctele de vedere aduse de tînăra generație în ceea ce privește temele de dezbatere.

Pentru relații suplimentare: Facultatea de Istorie, Universitatea București, B-dul Elisabeta, nr. 4–12, tel. **314.53.89** (Secretariat — Facultatea de Istorie), sau **314.35.08, int. 165,** sediul Centrului de Istorie Comparată a Civilizațiilor Antice, E–MAIL: **cdt@art.ro.**

Vă așteptăm!

Istorie și istorici în vremuri de tranziție

Nu avem nevoie de rezultatele unui anume sondaj pentru a demonstra că numărul pasionaților de istorie a crescut foarte mult după 1989. Lucrări de specialitate, semnate de nume ce prezintă credit în domeniu, apar tot mai des pe piața românească, reușind să satisfacă pretențiile cererilor, atingînd diverse subiecte ce duc la îmbogățirea bagajului istoric. Putem vorbi chiar de o ofensivă a cărții de specialitate după 1989, cînd în istoriografia românească apare un concept preluat din Occident, și anume acela de „istorie adevărată“ sau „istorie sinceră“, și care își propune regîndirea istoriei românilor și punerea într-o nouă lumină a trecutului unor țări, eliminarea barierei doctrinare impuse odinioară de conservatorii conducători comuniști. Îmi permit, totuși, o remarcă, și asta cu timiditaea ultimului sosit în breaslă, că autorii noștri, de altfel nume consacrate, vrînd să depășească ștacheta impusă înainte de 1989, își fixează, probabil inconștient, un șablon, cu scopul, ce-i drept nedeclarat, de a polemiza pe evenimentele unei perioade istorice în defavoarea alteia.

Să fiu mai explicit: mulți din specialiștii perioadelor mai îndepărtate ale istoriei noastre și-au dovedit capacitatea de adaptare, chiar de individiat, la evenimentele prezentului. Un fenomen vizibil este monopolizarea pieței cu lucrări de specialitate ce au ca obiect de studiu evenimente istorice imediate și, în general, istorie contemporană. Involuntar, se naște o concurență între istoria contemporană, pe de o parte, și istoria antică, medievală și modernă, pe de altă parte, în care cea dintîi reușește să-și asigure primatul.

Nu trebuie să fii un avizat al domeniului pentru a distinge discrepanța. Se pare că istoria contemporană e un izvor de subiecte și, implicit, de polemici. Este mai ușor să concepi o lucrare cu privire la sec. XX. Temele atinse în lucrările istoricilor contemporan sînt variate. Îmi permit să amintesc doar cîteva dintre acestea : corupție, procese celebre, revoluții, lideri cominiști, personalități politice etc. (...)

Istoria contemporană se bucură de folosirea de către istorici a ceea ce se cheamă element picant. Contemporaneiștii oferă cititorilor titluri incitatoare, îndemnîndu-i astfel spre lectură. Nu vreau să laud sau să fiu nepoliticos, dar noi, românii, sîntem nostalgici, sentimentali, uneori profunzi, dar și naivi. Stărilor emoționale enumerate li se adaugă și cea a „țapului ispășitor“, valorificată de contemporaneiști prin stabilirea unei paradigme ce are în centru o temă generatoare de nenumărate polemici, și anume comunismul. Se face apel la fosta elită comunistă din țară sau de peste hotare. Istoria comunismului devine un domeniu extrem de atrăgător. Se pun întrebări, se caută răspunsuri, se trag învățăminte. Istoricii sînt tot mai mult căutați de mass–media, punînd în aplicare ceea ce spunea Bacon, și anume că istoria te face înțelept în probleme de politică, morală și știință militară. Avem de-a face cu o metamorfoză a istoricului care poate fi compromițătoare, istoricul devenind analist politic și „sfetnic“ militar. Cotemporaneiștii se impun tot mai mult în spațiul mediatic.

Medieviștii și moderniștii trec printr-o etapă de tranziție. Numărul celor care se ocupă de studierea celor două perioade este destul de mic. Specialiștii noștri, se pare, nu au reușit să se impună, nu din lipsă de profesionalism, ci din cauza unui public mai puțin pasionat. Astfel, unele lucrări ce ating teme precum naționalism, românism etc. sînt excelente, dar ele sînt destinate unui număr restrîns de inițiați. Interesante sînt de urmărit avatarurile prin care trec medieviștii. În fața ofensivei contemporaneiștilor, specialiștilor medieviști le rămîn trei opțiuni: munca de cercetător (în speranța publicării unui articol într-o revistă de specialitate), adaptarea la noua situație sau pur și simplu resemnarea. În așteptarea unor vremuri mai bune, asistăm neputincioși la spectacolul dat de contemporaneiști. Istoria medievală devine un teren riscant, fapt care explică absența temerarilor. Se pare că timpul prezent este atuul istoricilor contemporani. Îmi îngădui însă să amintesc că trecutul nu este un domeniu epuizat, cum mulți se grăbesc să afirme. Probabil nici nu bănuim ce resurse ni se ascund și pe care nu sîntem capabili să le distingem. Nu e drept ca o dată ce înaintăm în timp să abandonăm încet, dar sigur studiul perioadelor istorice mai vechi. ■

Doru PARASCAN
(an II, Facultatea de Istorie,
Universitatea București)

Acad. Ștefan Ștefănescu la 70 de ani

Domnului Profesor, cu dragoste

Luna aceasta, mai precis pe 24, în comunitatea istoricilor din România zilelor noastre este sărbătoare: academicianul Ștefan Ștefănescu, profesor al Facultății de Istorie a Universității București, împlinește 70 de ani de viață.

S-a născut în com. Goicea, jud. Dolj, și-a făcut studiile secundare la Colegiul militar „N. Filipescu" (Predeal), cele universitare la Alma Mater al cărui prețuit dascăl este de mult timp. Este doctor în istorie, fiind unul dintre cei mai valoroși medieviști pe care îi avem. A dat și dă strălucire domeniului — în care, la noi și aiurea, în acest secol, s-au ilustrat nume imense ale istoriografiei naționale și universale (și îi cităm aici doar pe Iorga și Braudel) — atît prin articole, studii și cărți de profundă interpretare, cît și ca editor al colecției de documente medievale interne **„Documenta Romaniae Historica"** (seria B., Țara Românească). Lista sa bibliografică este mult prea întinsă pentru a ne putea permite, aici și acum, să cităm la întîmplare. Opera i-o cunosc studenții — din atîtea și atîtea generații pe care le-a educat și cărora le-a insuflat, cu marea delicatețe sufletească care îl caracterizează în primul rînd, dragostea de carte și pasiunea pentru cercetare —, dascălii acestora (el însuși considerîndu-se nimic altceva decît un DASCĂL), cercetătorii din toate zările. Omul de catedră și omul din laboratorul medievisticii care e profesorul Ștefănescu a fost (din nefericire pentru breasla căreia îi aparține prin toate fibrele nobilei sale ființe, **nu mai este**, și aceasta „grație" unor spirite meschine de care nici lumea istoricilor, fie ei chiar și cu înalte însușiri profesionale, nu duce lipsă!) și un foarte înzestrat și iubit director — și încă timp de aproape două decenii, din 1970 pînă la începutul lui 1990 — al Institutului de Istorie „N. Iorga", creație a marelui cărturar al cărui bust, dezvelit în timpul mandatului prof. Ștefănescu, străjuiește strălucita instituție din B-dul Aviatorilor nr. 1. Institut care, pentru sărbătoritul din această lună și pentru cercetătorii din toate generațiile care și-au desfășurat acolo activitatea cu devotament (în unele ilustre cazuri, o viață întreagă), nu a fost altceva decît — pentru a relua o vorbă dragă inimii Profesorului — „casa noastră". Nu are nici un sens ca, în acest ceas aniversar (mult mai important și mai apropiat de sufletele noastre decît orice umbră de ricanare) , să ne întrebăm dacă, în ultimii 10 ani, la fel or fi stat lucrurile și din perspectiva valoroșilor susținători ai stindardului istoriografiei naționale ce-și desfășoară activitatea în acel lăcaș de înaltă cultură. Mai bine este (și sperăm ca Profesorul să ne primească sincera ofrandă) ca din această pagină a revistei „Dosarele Istoriei" — născută, la urma urmei, și grație dobîndirii profesiei de istoric de cel ce scrie aceste modeste rînduri la seminariile și cursurile Domniei Sale, la mijlocul anilor '70, la Universitatea bucureșteană, apoi, timp de aproape un deceniu, la Sectorul de istorie medievală al amintitului Institut — să-i urăm viață lungă, sănătate și putere de muncă.

Domnului Profesor,
cu neclintită recunoștință.
Și, mai ales, cu dragoste...

Mircea SUCIU

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

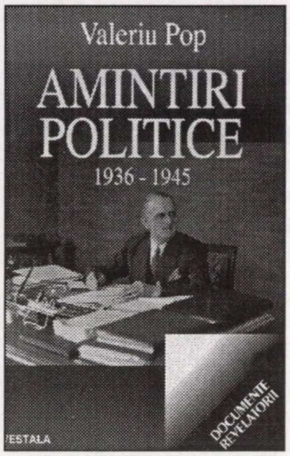
Valeriu Pop
AMINTIRI POLITICE
1936 - 1945
DOCUMENTE REVELATORII
VESTALA

Valeriu Pop,
Amintiri politice,
ediţie de Sanda Pop,
cuvînt înainte
Florin Constantiniu,
Bucureşti,
Ed. Vestala,
1999, 238 p.

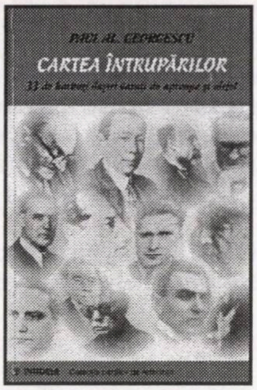
PAUL AL. GEORGESCU
CARTEA ÎNTRUPĂRILOR

Paul Alexadru Georgescu,
Cartea întrupărilor. 33 de bărbaţi
iluştri de aproape şi altfel,
Bucureşti, Ed. Paideia
1999, 457 p.
(col. „Cărţi de referinţă“)

CARTEA LUNII

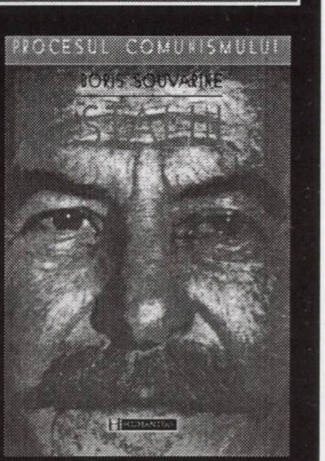
PROCESUL COMUNISMULUI
BORIS SOUVARINE
HUMANITAS

Boris Souvarine, *Stalin.*
Studiu istoric al bolşevismului,
Bucureşti, Ed. Humanitas,
1999, 615 p. (col. „Procesul
comunismului“)

Gheorghe
Buzatu, *Faust*
Brădescu. Viaţa
şi opera,
Bucureşti,
Ed. Majadahonda, 1999,
205 p.
(col. „Românii
în istoria
universală“,
vol. 69)

Gheorghe Buzatu
Faust Brădescu
Viaţa şi opera

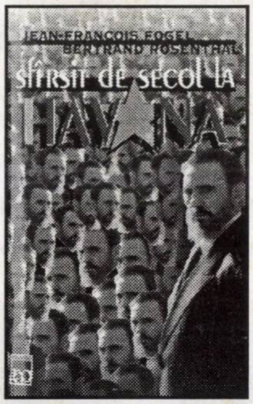
JEAN-FRANÇOIS FOGEL
BERTRAND ROSENTHAL
Sfîrşit de secol la HAVANA

Jean–François Fogel,
Bertrand Rosenthal,
Sfîrşit de secol la Havana.
Secretele puterii cubaneze,
Bucureşti, Ed. Rao,
1999, 699 p.

Media
Marian Petcu
PUTEREA ŞI CULTURA
O istorie a cenzurii
Collegium
POLIROM

Marian Petcu,
Puterea şi cultura.
O istorie a cenzurii,
Iaşi, Ed. Polirom,
1999, 213 p.
(col. „Collegium“)

Vasile PUŞCAŞ
RELAŢII INTERNAŢIONALE CONTEMPORANE

Vasile Puşcaş,
Relaţii internaţionale
contemporane.
Note de curs,
Cluj–Napoca,
Ed. Sincron,
1999, 170 p.

Col. Mihai Floca,
Forţele de elită
ale lumii,
Bucureşti,
Ed. Militară,
1999, 264 p.

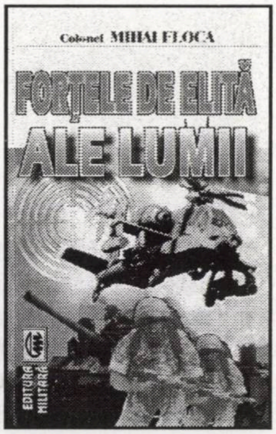
Colonel MIHAI FLOCA
FORŢELE DE ELITĂ ALE LUMII
EDITURA MILITARĂ

Atenție cititori, atenție librari, atenție difuzori!

Din luna iunie 1999, o nouă editură românească va apărea în orizontul de specialitate. Beneficiind de colaborarea unor autori de prestigiu, români și străini, și orientîndu-se către subiecte de cel mai larg interes (din domenii ca: istorie contemporană, memorialistică, documente inedite, politologie, filosofia culturii etc.), editura — al cărui nume este, deocamdată, strict secret! — își va face debutul la Tîrgul de Carte București (2–6 iunie 1999), cea mai mare manifestare de gen a anului din România, unde va lansa următoarele trei cărți, fiecare dintre acestea cu șanse mari de a deveni *best–seller*-uri:

Viorel Domenico, *Ceaușescu la Tîrgoviște (22–25 decembrie 1989)*

*

Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*

*

Mihail Vasile–Ozunu, Petre Otu, *Înfrînți și uitați: Românii în bătălia de la Stalingrad*

Rețineți!

Cele trei lansări de la Tîrgul de Carte București (la Teatrul Național) vor constitui, fiecare, tot atîtea evenimente–surpriză, mai ales prin participarea unor personalități de cea mai largă notorietate din lumea politicii, culturii și presei.
Informații suplimentare vor fi publicate în presa centrală, la timpul potrivit.

Păstrăm legătura!

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

Crime politice în secolul XX

din sumar:

● Stolîpin (1911) ● Franz Ferdinand (1914) ● I.G. Duca (1933) ● Aleksandru I și Loius Barthou (1934) ● Ernst Röhm (1934) ● Kirov (1934) ● Mihail Stelescu (1936) ● C.Z. Codreanu (1938) ● Armand Călinescu (1939) ● Leon Troțki (1940) ● Nicolae Iorga și Virgil Madgearu (1940) ● Gandhi (1948) ● John F. Kennedy (1963) ● Martin Luther King (1968) ● Robert F. Kennedy (1968) ● Luis Carrero Blanco (1973) ● Aldo Moro (1978) ● Anwar el Sadat (1981) ● Indira Gandhi (1984) ● Olof Palme (1986) ● Rajiv Gandhi (1991) ● Iitzak Rabin (1995)

ISSN 1224-4287

Preț **11.000** lei
5 DM

II 56712

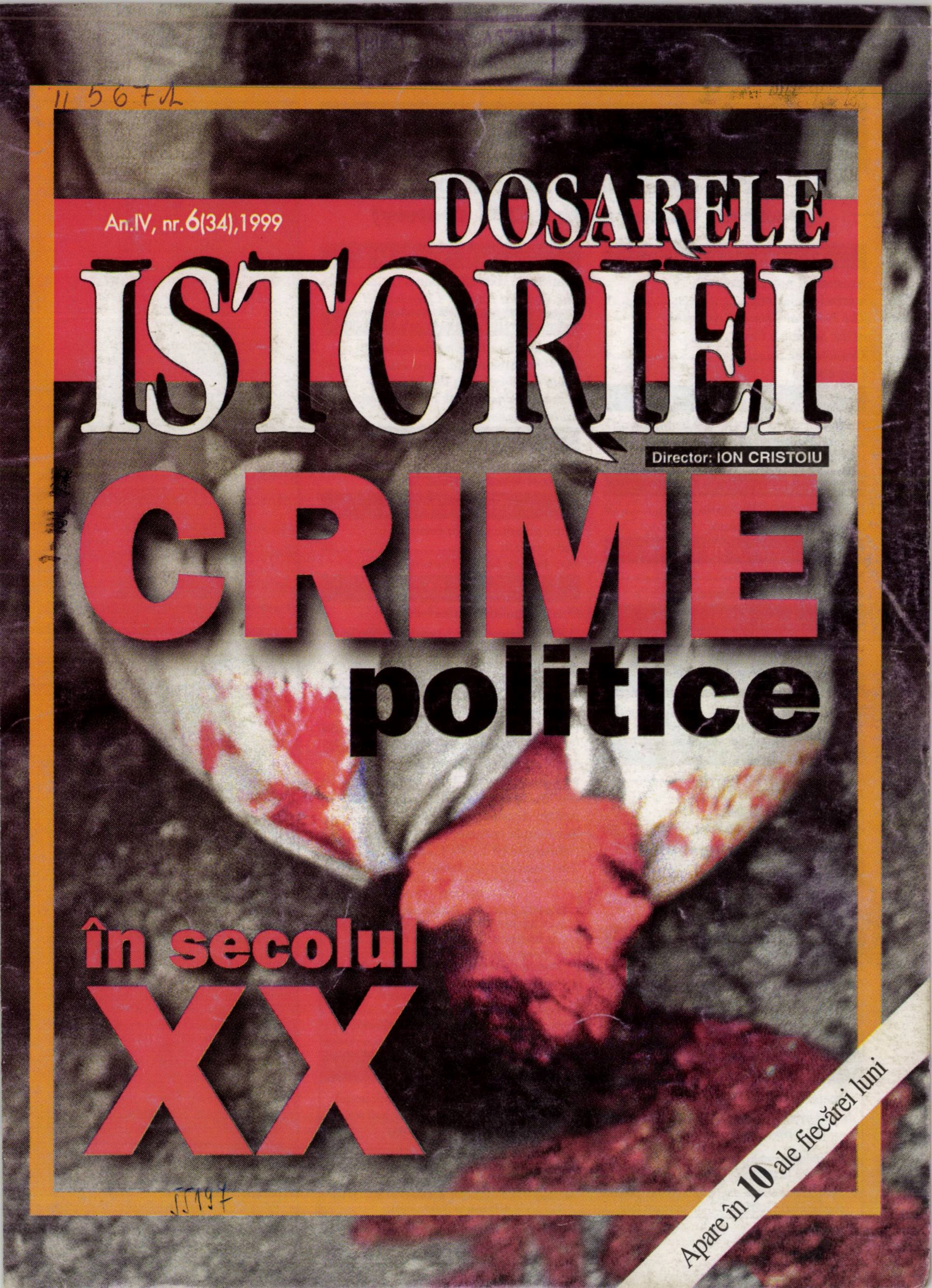

An.IV, nr.6(34),1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

CRIME politice în secolul XX

55147

Apare în 10 ale fiecărei luni

Sumar

nr. 6 (34) • 1999

Crime politice în secolul XX
(Political Crimes in the XXth Century)

Mihail E. IONESCU

Asasinatul politic, expresie a crizei societății 1
The Political Crime, Expression of the Society's Crisis
Cronologie 4
Chronology

Cristian TRONCOTĂ

Atentatul de la Sarajevo și România 7
The Assassinaton of Sarajevo and Romania

Mioara ANTON

O lungă agonie: Rasputin 9
A Long Agony: Rasputin

Constantin BUCHET

Monopolul violenței 11
The Monopoly of Violence

Ioan CHIPER

„Röhm, fiul haosului“ 13
"Röhm, the Chaos' Son"

Petre OTU

Conjurația asasinilor 17
The Conspiracy of the Murderers

Florin CONSTANTINIU

Crimă politică sau pasională? 22
Political or Jealousy Crime?
Nonviolența înfrîntă de violență (Mioara ANTON) 25
Non–violence Defeated by Violence

Cristian SANDACHE

O (dublă) tragedie americană 27
An American (Double) Tragedy

Theodora STANCIU

Ché Guevara, eternul rebel 31
Ché Guevara, Eternal rebel
Carrero Blanco: explozia fatală (Mioara ANTON) 34
Carrero Blanco: the Fatal Outburst

Teșu SOLOMOVICI

Numele de cod: „Șampania“ 36
The Codified Name: "Champagne"

Ioan SCURTU

De la bomba din Senat la atentatul din Gara Sinaia 40
From the Bomb into the Senate to the Criminal Attack in the Sinaia Railway Station

Grigore Traian POP

Un asasinat ritual: Mihail Stelescu 44
A Ritual Murder: Mihail Stelescu

Almira ENUȚĂ

Două gloanțe pentru rectorul Universității 48
Two Bullets for the University Rector

Gheorghe BUZATU

O crimă politică imperfectă și inutilă 51
A Political Imperfect and Unnecessary Crime

Nicolae CIOBANU

„Omul de oțel“ împotriva Gărzii de Fier 54
"The Iron Man" against the Iron Guard
Maltratarea și batjocorirea lui Iorga (Grigore Traian POP) 61
The Ill–treatment and the Trample of Iorga
Sarabanda crimelor? (Gheorghe BUZATU) 62
The Saraband of Crimes?

Dincolo de „dosar“

Erudiția și simțirea românească în slujba istoriei (Mircea SUCIU) 63
The Erudition and Romanian Feeling in History's Service
„Dosarele Istoriei“ în dialog cu cititorii ...64
Dialogue with Our Readers
Sora noastră din Milano: „Storia e Dossier“ 64
Our Sister from Milan: "Storia e Dossier"

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este cu 20% mai scăzut, adică 8.800 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 26.400 lei ■ **6 luni:** 52.800 lei ■ **12 luni:** 105.600 lei

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Adrian POP (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C 2, et. 1, cam. 9,
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53

E-mail: suciu@cotidianul.ro

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: **FED, Grupul DRAGO PRINT**
București, tel.: 335.93.18
Difuzare: SC Conpress Six SRL
Tel.: 094.525.186, 094.525.342

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

0- [illegible] 2014

De la o sectă șiită medievală la terorismul contemporan

Asasinatul politic, expresie a crizei societății

Mihail E. IONESCU

În secolul al XII-lea, o minusculă sectă șiită din nordul Siriei, a „asasinilor“, avea să înspăimînte, prin moravurile ei religioase și prin mijloacele utilizate pentru a pedepsi pe „necredincioși“, atît Orientul musulman, cît și Occidentul creștin. Cel mai cunoscut dintre liderii acestei secte, Sinan, care a condus-o la apogeu între 1162 și 1193, a proiectat uciderea liderului musulman Saladin, a vizirului din Alep, apoi în 1192 a lui Conrad de Montferrat, regele Ierusalimului, practicînd asasinatul ca metodă principală a întăririi credinței. Etimologia cuvîntului „asasin“, utilizat încă din secolul XII de către autorii europeni, derivă din arabul „hashishiyya“, care înseamnă „fumătorul de hașiș“. Acest nume generic a fost atribuit sectei șiite a lui Sinan în semn de dispreț și ură, pentru a stigmatiza comportamentul ei excesiv, asemănător celui determinat de consumul de droguri. Autorii arabi i-au numit, cel mai adesea, pe acești sectanți „ismailieni“, renumiți, între altele, prin renunțarea voluntară la viață în numele credinței religioase.

Așadar, încă de acum opt secole terorismul politic și-a diferențiat una dintre principalele metode — uciderea adversarului — încetățenind-o în practica istorică sub numele unei secte musulmane. Este un punct de referință relativ, pentru că asasinatul ca metodă de luptă politică este foarte vechi, exemplul uciderii lui Caesar în martie 44 î.Ch., sub motivația salvării Republicii la Roma, fiind doar unul dintre cele mai elocvente. Asasinatul politic este un însoțitor constant al evoluției istorice. Ultima jumătate de secol este, de pildă, definită și prin asasinatele anilor ’60 în SUA — președintele John F. Kennedy, fratele acestuia, Robert, sau luptătorul pentru drepturi civile, Martin Luther King, ori a președintelui Egiptului, Anwar el-Sadat, în 1981, sau a premierului israelian, Yitzhak Rabin, în 1995. Prin investigarea cauzelor acestor „accidente de parcurs“ în istoria ultimilor 50 de ani se pot releva nuanțele unui anume echilibru al tabloului politic din SUA într-o perioadă de tensiune socială și politică impusă de războiul din Vietnam sau descoperite dificultățile procesului de încheiere a unui conflict prelungit într-una din cele mai importante zone ale planetei, Orientul Mijlociu. Așadar, asasinatele politice sînt semne ale unei societăți în criză, expresie a culturii politice a acesteia și semnalmente ale probabilităților ei de evoluție.

Țări cu risc înalt de asasinat politic

Cît este de actual asasinatul ca armă politică o dovedește o simplă enumerare a unor astfel de evenimente consumate recent. La 23 martie 1999, automobilul în care se afla vicepreședintele ales al Paraguayului, Luis Maria Argana, a fost atacat de un grup de oameni îmbrăcați în uniformă militară, în capitala statului, Assuncion. Politicianul și garda lui de corp au fost uciși, la fel și șoferul. Asasinatul era un vîrf al luptei care opunea pe Argana președintelui statului, Raul Cubas, și fostului șef al forțelor militare terestre, Lino Oviedo. Ca urmare, Paraguay a intrat într-o criză acută, Parlamentul declanșînd procedura de destituire a președintelui. La 16 februarie 1999, în capitala Uzbekistanului, Tașkent, au explodat șase bombe, care au ucis 15 oameni, rănind alți 150. Este dificil de apreciat dacă acest val de teroare politică a avut ca țintă uciderea președintelui statului, Islam Karimov. Oricum, Karimov pretinde că acesta a fost scopul detonării bombelor și se pare că astfel motivează declanșarea unui val de represalii împotriva adversarilor politici. La 20 februarie 1999, un grup de circa 100 de rebeli ruandezi *hutu* au trecut din Congo în Uganda și au ucis opt turiști occidentali. În nota lăsată la locul masacrului, rebelii anunțau că nu doresc americani și britanici pe pămîntul propriu, întrucît aceștia sprijină pe inamicul lor declarat, președintele Ugandei, Yoweri Museveni.

Episodul din Uganda aparține unui dosar mult mai amplu, deschis printr-un asasinat politic notoriu. În octombrie 1993, primul președinte ales al statului Burundi, Melchior Ndadaye, de origine etnică hutu, a fost asasinat de radicali aparținînd etniei *tutzi*. Asasinatul a declanșat un genocid fără precedent în care au pierit circa 200.000 de oameni. În anul următor, masacrele s-au întins în Rwanda, unde prețul înfruntării etnico–politice l-au plătit aproape 800.000 de oameni. Atît în Rwanda, cît și în Burundi etnia *hutu* atinge cam 80 la sută din populație, restul fiind *tutzi*, care dețin practic frîiele guvernării și comanda armatei. Teroarea politică a cuprins treptat întreaga

55197

regiune a „marilor lacuri“, afectînd mai întîi Congo (fost Zair), unde o insurecție condusă de Laurent Kabila a răsturnat regimul lui Mobutu Sese Seko, apoi Uganda, unde acționează trei mișcări rebele, și tinzînd să înglobeze în instabilitate și alte state vecine (Tanzania, Zambia), unele deja pradă unui cronic război civil (Angola, Sudan). Grupul de rebeli *hutu* care au executat masacrul recent al turiștilor occidentali din Uganda, este o rămășiță a milițiilor *hutu* responsabile de masacrul din Rwanda din 1994. Una din principalele ținte ale extremismului *hutu* în această perioadă este președintele Ugandei, Museveni, bănuit a intenționa să creeze un imperiu *tutzi* în centrul Africii, cu sprijinul SUA și al Marii Britanii. Ceea ce se știe, indiferent de alegațiile rebelilor *hutu*, este faptul că Museveni sprijină insurecția din sudul Sudanului și menține trupe în Congo încercînd să răstoarne regimul din această țară.

Lesne de observat cum, avînd ca punct de pornire un asasinat politic — înlăturarea președintelui statului Burundi —, în regiunea „marilor lacuri“ din centrul Africii s-a declanșat din 1993–1994 o uriașă mutație geopolitică, nici astăzi sfîrșită, în care sînt implicate mari puteri, precum Franța (bănuită a fi sprijinit, prin livrarea de arme, genocidul din Rwanda din 1994) sau SUA (la originea schimbării lui Mobutu în Congo). Un asasinat politic la „vîrf“, care a fost semnalul unei ample confruntări interetnice în care *tutzi* și *hutu* sînt poate doar pionii unui „joc“ de mari dimensiuni cu un rezultat încă indecis pe harta geopolitică a Planetei.

Enumerarea unor astfel de evenimente ar putea continua. La 28 februarie, în capitala Zambiei, Lusaka, un lanț de explozii a deteriorat sistemele de aprovizionare cu energie electrică și apă, fiind suspectată „mîna“ Angolei, nemulțumită de sprijinul dat de președintele zambian, F. Chiluba, rebelilor UNITA. În ianuarie 1999, o revistă mexicană a publicat un document al „Armatei Revoluționare Populare“, unul din cele 17 grupuri de rebeli identificate în Mexic, în care se afirma că în 30 de luni de existență a ucis 41 de oameni (pierzînd doar 17). În India, în statul Bihar, cel mai puțin dezvoltat economic și unul dintre cele mai populate (peste 100 milioane de locuitori), la 10 februarie a.c., o unitate a unei armate „particulare“ a ucis 12 membri ai castei „dalits“ (cel de neatins) într-un val de teroare care a motivat acțiunea guvernului central indian de restabilire prin forță a ordinii.

Care sînt explicațiile principale ale asasinatelor ca „vîrfuri“ ale terorii politice?

Mai întîi, trebuie observat că teroarea politică, așadar patul germinativ al asasinatelor, este însoțitoarea conflictelor interne desfășurate de grupuri violente care își dispută întîietatea. După căderea Zidului Berlinului, în noiembrie 1989, au apărut (sau au fost reactivate) 23 de astfel de conflicte. Grupuri violente sînt active în Algeria, Senegal, Angola, Burundi, Congo–Brazaville, Liberia, Guineea–Bissau, Rwanda, Congo (fost Zair), Sierra Leone, Somalia, Sudan, Liban, Turcia, Columbia, Mexic, Peru, Afghanistan, India, Sri Lanka, Birmania, Cambodgia, Filipine, Indonezia, ex–Iugoslavia, Caucaz, Tadjikistan etc. etc. Politologii vorbesc deja de apariția unui fenomen mondial recent, anume „entități haotice neguvernamentale“ (EHN), care se disting prin incapacitatea statului respectiv de a menține sub control teritoriul național și propria populație. Se apreciază că astfel de EHN sînt practic expresia non–viabilității naționale a diferitelor state apărute în urma decolonizării sau cu o stabilitate aparentă sub „înghețul“ Războiului Rece.

Continentul „vedetă“ în privința EHN este Africa, prăbușită în ultimii ani de la rangul de „sediu al renașterii“ economice prin extensia democrației la stadiul în care „războiul este o alternativă la o economie de pace care nu mai poate hrăni: kalașnikovul este cel mai bun mod de producție“ (Stephen Smith, *L'Afrique aux Africains „en armes“*, în „Libération“, 29 noiembrie 1998). Mercenariatul, pînă de curînd un „privilegiu“ francez, belgian ori anglo–saxon sau chiar est–european, se africanizează, foști sau actuali combatanți ai armatelor continentului negru oferindu-se să lupte oriunde sînt bine plătiți. Cauzele înfruntărilor violente sînt multiple și pe acest sol fertil înflorește și asasinatul politic: centralizarea excesivă a puterii economice și politice; corupția și nepotismul; refuzul alternanței pașnice la putere; monopolul puterii deținut de clanuri sau grupuri distincte; discriminarea minorităților; dispute teritoriale; bugete militare supradimensionate; absența unor programe de conversie la viața civilă a combatanților din războaiele încheiate; insuficiența controlului armelor ușoare etc.

Neîndoielnic, coșmarul african nu este etern. Practic, din 53 de state africane un număr de 40 cunosc pacea, iar în cele pradă violenței sînt întinse regiuni în afara conflictelor propriu–zise. Contează, afirmă unii sociologi, această „Africă industrioasă“, care va putea să slăbească „patul germinativ“ al violenței politice și, deci, al asasinatului ca armă în înfruntarea de putere.

Asasinatul a dobîndit astăzi înfățișări dintre cele mai neașteptate. Un regim precum cel de la Teheran condamna la moarte un autor britanic pentru o carte socotită ca blasfemiind Islamul (*Versetele satanice* ale lui S. Rushdie) și chema mahomedanii din întreaga lume la executarea sentinței. Pentru a lovi „cel mai mare dușman“ al Islamului — SUA — teroriștii islamici execută atacuri asupra ambasadelor americane din Africa (1998), iar Washingtonul ripostează bombardînd cu rachete presupusul loc de refugiu și instrucție al liderului acestora din Afghanistan. Practic, în epoca actuală, statele, inclusiv cele democratice, pentru a contracara noile amenințări la adresa securității proprii (secesiuni, trafic de droguri, acte de terorism etc.) au lărgit arsenalul de răspuns la terorismul individual sau de stat, apelînd inclusiv la asasinatul politic. Liderul cecen, D. Dudaev, inițiatorul și conducătorul secesiunii Ceceniei, a fost depistat și ucis printr-o acțiune care a utilizat cele mai recente străpungeri tehnologice, în speranța rezolvării „dintr-o lovitură“ a unei ecuații extrem de complexe din Caucazul post–sovietic. De asemenea, în 1986, confruntate cu terorismul de stat libian, SUA au recurs la bombardarea reședinței liderului M. Geddafi, în scopul de a pune capăt unei politici care avea în aceasta pe inițiatorul și furnizorul de resurse.

Metodele moderne de cuantificare a riscurilor și nuanțelor acestora au îngăduit chiar alcătuirea, de către institute specializate, a unor veritabile „clasamente“ privind statele lumii cele mai expuse terorismului politic și asasinatelor însoțitoare. Astfel, într-unul din aceste „clasamente“, între regiunile de „risc înalt“ sînt enumerate: Abhazia (Rusia), Afghanistan, Algeria, Burundi, Cecenia (Rusia), Columbia, Ingusetia (Rusia), Irak, Kurdistan (Iran, Irak, Turcia), Libia, Liberia, Nigeria, Pakistan (Kashmir), Papua–Noua Guinee, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Yemen, Etiopia, Guineea–Bissau, Chiapas (Mexic), Kosovo (Iugoslavia). Cele mai „fertile“ regiuni pentru asasinate politice — „crime necontrolabile și terorism politic“ — sînt Afghanistan, Algeria, Cecenia, Liberia, Nigeria, Papua–Noua Guinee, Sierra Leone, Somalia, Sri Lanka, Sudan. La același palier, al probabilității apariției asasinatului politic, dar între regiunile cu „risc moderat“, se situează Republica Centrafricană, Congo–Brazaville, Congo (Zair), Daghestan (Rusia), Georgia, Kazahstan, Turkmenistan, Mexico City. Iar între regiunile cu „risc scăzut“, El Salvador, Guatemala, India (Kashmir, Assam), Mozambic, Africa de Sud. Se cere menționat că, la alt vector luat în considerare de analizele întreprinse, anume „statut politic înalt imprevizibil“, Afghanistan, Algeria, Cecenia, Chiapas (Mexic), Columbia, Guineea Bissau, Ingusetia, Irak, Kosovo, Liban, Liberia, Nigeria, Pakistan, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Yemen alcătuiesc un „clasament“, în ordine alfabetică, al probabilității incidenței asasinatului.

Tehnica asasinatului

Ca orice altă acțiune umană în epoca pe care o trăim — a coincidenței între era industrială și cea informațională, precum și a predominanței în vaste regiuni planetare a trăsăturilor perioadei „agricole“ din istoria umanității —, asasinatul politic a constituit obiectul unui atent studiu, precum și al unei formalizări teoretice. Rezultatele acestei atente investigări a fenomenului sînt „manualele“ privind tehnica asasinatului, care reprezintă ore de curs obligatorii în diverse școli ale serviciilor secrete de pe mapamond. Astfel, în asemenea manuale, se apreciază că asasinatul este o măsură extremă, care nu este folosită în mod normal în operațiile clandestine. Decizia trebuie mărginită la un număr cît mai restrîns de persoane, iar execuția în mod ideal cantonată la una singură. Justificarea asasinatului — deși moral nu poate fi găsită nici una — se află în „autoapărare“ (victima are informații care divulgate pot duce la distrugerea unei rețele/organizații) sau în proiectele de viitor (cariera victimei poate fi o piedică în calea intereselor organizatorilor asasinatului). Tehnica de utilizat trebuie să fie concordantă: dacă victima este conștientă de pericolul de a fi asasinată, dar nepăzită, asasinatul va fi numit „vînat“, iar dacă are gărzi de pază denumirea este „păzită“; dacă victima este inconștientă de pericol, asasinatul va fi „simplu“; dacă asasinul va muri o dată cu victima, asasinatul va fi numit „pierdut“, dacă asasinul va scăpa, adjectivul va fi „sigur“; dacă trebuie ascuns că victima a fost obiectul unui asasinat, atunci denumirea este „secret“, iar dacă acțiunea este destinată să fie perfect camuflată, capătă numele de „deschisă“. Asasinatul care trebuie să dobîndească o largă publicitate este denumit „terorist“. Conform definițiilor de mai sus, asasinarea lui Caesar a fost „sigură“, „simplă“ și „teroristă“. Asasinarea „vînat“ în mod obișnuit implică agenți secreți sau membri ai organizațiilor criminale.

Cum trebuie să fie asasinul? Desigur, curajos, hotărît, inteligent, activ fizic, priceput în utilizarea diverselor arme sau soluții (otravă etc.) de ucis. El trebuie să fie cît mai puțin cunoscut în zona de acțiune și să aibă un contact minim cu organizația care îl folosește. Evacuarea lui este esențială o dată ce acțiunea a fost efectuată. În asasinatele „pierdute“ este recomandabil de utilizat fanaticii, dar datorită faptului că aceștia sînt psihologic vulnerabili, ei trebuie conduși cu mare grijă și evitate contactele largi cu ei. Planificarea asasinatului implică tactici corespunzătoare scopurilor urmărite. Ca și în pregătirea unei operații militare trebuie efectuată, mai întîi, o evaluare a situației, care va arăta și echipamentul care trebuie procurat, precum și datele care sînt necesare pentru elaborarea unui plan tactic. Orice planificare trebuie să fie mentală, nici un document nu trebuie să conțină informații relevante pentru investigații ulterioare. Tehnica de folosit urmează să aibă în vedere un lucru esențial, anume că victima trebuie neapărat să moară (se speculează că atentatele împotriva lui Hitler au eșuat datorită neglijării acestui factor). Fie „manual“ (ca în cazul asasinării lui Troțki), fie prin „accident“, fie asasinat

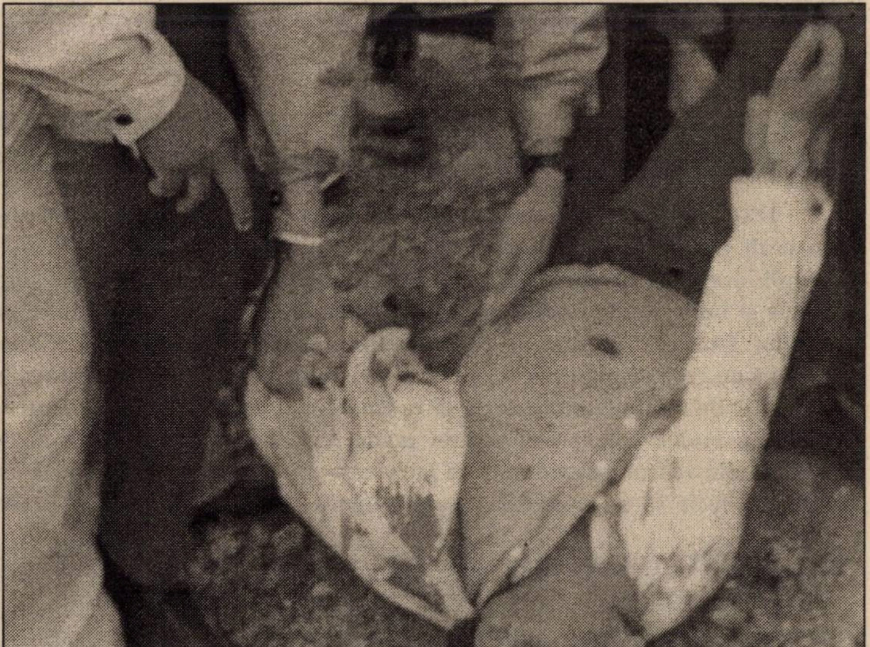

Secolul XX: politica face să curgă prea mult sînge...

„secret“, fie „simplu“ sau „vînat“, fie prin utilizarea drogurilor, a armelor contondente, a armelor de foc sau a explozivilor. Manualele de acest gen evidențiază că cel mai eficient „accident“ este căderea victimei de la o înălțime de circa 20 de metri pe o suprafață dură sau aruncarea victimei în apă (mare sau rîu) dacă nu știe să înoate.

Astfel de „manuale“ formalizează, într-o manieră adecvată „pedagogic“, ceea ce evidențiază în domeniu asasinatele înregistrate istoric. Cele mai „urmărite“ pentru detalii, din această perspectivă, sînt asasinatele cărora le-a căzut victimă revoluționarul francez Marat (1793), președintele american A. Lincoln, arhiducele Franz Ferdinand, călugărul Rasputin, S.M. Kirov, liderul bolșevic presupus a fi fost asasinat la ordinul lui Stalin în 1934, regele Alexandru al Iugoslaviei, ucis de extremiștii croați în 1934, fostul camarad al lui Lenin, ulterior adversar de moarte al lui Stalin, L. Troțki, liderul nazist Heydrich (1942), B. Mussolini, „ducele“ Italiei în timpul celui de-al doilea război mondial (o recentă carte îl prezintă ca victima unui asasinat comandat de premierul britanic W. Churchill), Rajiv Gandhi, premierul Indiei, asasinat de separatiștii *tamili*, Anwar el–Sadat, Yitzhak Rabin. Sînt investigate, de asemenea, pentru a se depista defecțiunile și a putea fi evitate în situații similare, încercările de asasinare împotriva lui Hitler, președinților americani F. D. Roosevelt, H. Truman, R. Reagan etc.

Observația atentă a fenomenului terorist, în legătură strînsă cu asasinatul politic, a permis desprinderea unei concluzii surprinzătoare. Astfel, teroristul de acum 30 de ani, definit ca „un intelectual violent, pregătit să utilizeze forța pentru a-și atinge scopurile“ și care era gata să provoace și să exploateze teama pentru a declanșa schimbarea politică dorită, vroia „ca o mulțime de oameni să-l urmărească și să-l asculte și cît mai puțini oameni uciși“. El se afla sub controlul unei organizații, cu un aparat bine ierarhizat, țintele lui erau selecționate cu extremă atenție. Astăzi, teroristului contemporan tradițional i s-au alăturat nou–veniți, cu motivații mistice, aproape transcendentale, nesupuși controlului și cu scopuri amorfe, nedefinite. Expresia acestui nou „val“ sînt atentatele de la New York World Center (1993), răspîndirea gazului otrăvitor în metroul din Tokyo de secta Aum Shinrikyo (1995) sau explozia de la clădirea federală din Oklahoma City efectuată de rasiști albi (1996).

În secolul XII, cînd discipolii lui Sinan acționau pentru „gloria“ propriei secte, asasinatul avea ca țintă dușmanii credinței — deopotrivă musulmani sau creștini —, iar tehnica era rudimentară, asasinii fiind fanatici, kamikaze *avant la lettre*. Astăzi, asasinii sînt pregătiți după manuale care esențializează istoria acestui fenomen, vechi de cînd lumea și probabil cu o carieră îndelungată în viitor. Departe de a fi o invenție contemporană, cum ar lăsa să se creadă frecvența cu care are loc în zilele noastre, asasinatul se vădește un instrument străvechi de tranșare a disputelor politice. De la Caesar la Kennedy și Rabin, asasinatul politic a urmărit scopuri precise, a declanșat mari evoluții — de multe ori fără nici o legătură cu cele urmărite de inițiatori — și, cel mai frecvent, planificatorii și executanții au rămas necunoscuți în istorie. El a devenit însă în zilele noastre — expresie a trăsăturilor specifice vieții politice moderne, în care comunicațiile în masă au un rol predominant — un însoțitor al terorismului politic, întreținînd instabilitate și insecuritate la nivelul comunităților umane, făcîndu-le vulnerabile și manipulabile. ■

● cronologie ● cronologie ● cronologie ● cronologie ●

Din nefericire, lista asasinatelor politice comise în mult prea încercatul nostru secol este mult mai amplă decît cea pe care abia dacă o schițează articolele și informațiile reunite în acest număr al „Dosarelor Istoriei“. Se înțelege că în spațiul tipografic limitat de care dispune, deocamdată, revista de față — oricît de mult ne-am fi dorit să prezentăm cititorilor un tablou complet al acestei crude realități a istoriei din veacul pe cale de a se încheia — nu face altceva decît să se oprească asupra unora dintre crimele politice de notorietate comise în diverse regiuni ale lumii după începutul „secolului extremelor“. Alte sîngeroase evenimente de acest gen vor face obiectul unor materiale viitoare, grupate sau nu în numere speciale ale publicației. Totuși, pentru a le facilita cititorilor noștri formarea unei imagini globale a fenomenului discutat prezentăm, în continuare, o cronologie (selectivă) a asasinatelor cărora, în perioada 1900–1995, le-au căzut victime capete încoronate, președinți, șefi de guverne, miniștri etc.

- **29 iulie 1900: Umberto I, rege al Italiei**
- **6 septembrie 1901: William McKinley, președinte al SUA (moare pe 14 septembrie)**
- **15 aprilie 1902: D.S. Sipiagin, ministru de Interne al Rusiei**
- **11 iunie 1903: Alexandru I, rege al Serbiei (ucis împreună cu soția sa, Draga)**
- **16 iunie 1904: N.I. Bobrikov, guvernator general rus al Finlandei**
- **23 iulie 1904: V.K. Pleve, ministru de Interne al Rusiei**
- **1 februarie 1908: Carlos I, regele Portugaliei, și Louis Felipe, moștenitorul tronului portughez**
- **28 februarie 1908: Muhamad Ali, șahul Persiei**
- **14 septembrie 1911: P.A. Stolîpin, prim–ministru al Rusiei**

- 19 februarie 1913: Francisco I. Madero, președinte al Mexicului (asasinat împreună cu vicepreședintele Suarez)
- 5 martie 1913: George I, regele Greciei
- 28 iunie 1914: Franz Ferdinand, arhiduce al Austro–Ungariei (asasinat împreună cu soția sa)
- 30 decembrie 1916: Grigori Rasputin
- 12 iulie 1918: Mihail, Mare Duce al Rusiei
- 16 iulie 1918: Nicolae II, fostul țar al Rusiei (asasinat împreună cu țarina Alexandra, copiii lor și patru membri ai suitei)
- 14 decembrie 1918: Sidoniu Paes, prim–ministru al Portugaliei
- 10 aprilie 1919: Emiliano Zapata, revoluționar mexican
- 20 mai 1920: Venustiano Carranza, președinte al Mexicului
- 8 martie 1921: Eduardo Dato e Iradier, prim–ministru al Spaniei
- 15 martie 1921: Talaat Pașa Mehmet, prim–ministru al Turciei
- 26 august 1921: Mathias Erzberger, ministru german
- 2 iunie 1922: Sir Henry Wilson, mareșal britanic
- 22 august 1922: Micael Collins, revoluționar irlandez
- 6 decembrie 1922: Gabriel Narutowicz, președinte al Poloniei
- 5 ianuarie 1923: Alois Rašin, ministru de Finanțe al Cehoslovaciei
- 20 iulie 1923: Francisco (Pancho) Villa, general mexican
- 10 iunie 1924: Giacomo Matteotti, ziarist și om politic italian antifascist (cadavrul i s-a găsit la 6 august)
- 17 iulie 1928: Alvaro Obregon, președinte al Mexicului
- 15 iunie 1932: Inukal, prim–ministru al Japoniei
- 15 februarie 1933: Anton J. Cermak, primar al Chicago-ului (rănit într-un atentat împotriva președintelui F.D. Roosevelt, moare la 6 martie)
- 29 decembrie 1933: I.G. Duca, prim–ministru al României
- 1 iulie 1934: Ernst Röhm, șeful SA
- 25 iulie 1934: Engelbert Dollfuss, cancelar al Austriei
- 9 octombrie 1934: Alexandru I, rege al Iugoslaviei, și Louis Barthou, ministru de Externe al Franței
- 1 decembrie 1934: S.M. Kirov, prim–secretar al organizației de partid din Leningrad
- 8 septembrie 1935: Huey P. Long, senator american
- 14 februarie 1936: Wilhelm Gustloff, activist nazist în Elveția
- 13 iunie 1936: Calvo Sotelo, ofițer de poliție și deputat monarhist din Spania
- 19 februarie 1937: Mareșalul Graziani, vice–rege al Italiei, conducătorul fascist al Etiopiei ocupate
- 21 septembrie 1939: Armand Călinescu, prim–ministru al României
- 20 august 1940: Lev Troțki
- 27 noiembrie 1940: Virgil N. Madgearu
- 27/28 noiembrie 1940: Nicolae Iorga
- 24 decembrie 1942: François Darlan, amiral și om politic francez
- 30 ianuarie 1948: Mahatma Gandhi
- 17 septembrie 1948: Folke Bernadotte, conte, președinte al Crucii Roșii din Suedia și mediator al ONU în Orientul Mijlociu
- 20 iulie 1951: Abdullah Ibn Hussein, rege al Iordaniei
- 5 decembrie 1952: Ferhad Hachet, lider sindicalist tunisian
- 21 septembrie 1956: Anastasio Somoza, președinte al Nicaraguei (moare la 29 septembrie)
- 26 iulie 1957: Carlos Castillo Armas, președinte al Guatemalei
- 14 iulie 1958: Feisal II, rege al Irakului (asasinat împreună cu prințul de coroană Abdul Illah și primul ministru Nuri as–Said)
- 25 septembrie 1959: Solomon Bandaranaike, prim–ministru al Ceylonului (azi, Sri Lanka)
- 12 octombrie 1960: Inadjiro Asanuma, liderul Partidului Socialist din Japonia
- 17 ianuarie 1961: Patrice Lumumba, fost prim–ministru al Republicii Congo
- 30 mai 1961: Rafael Leonidas Trijilo Molina, președinte al Republicii Dominicane
- 13 ianuarie 1963: Silvanus Olympio, prim–ministru, apoi președinte al Republicii Togo
- 22 mai 1963: Grigorios Lambrakis, fruntaș al Partidului Comunist din Grecia
- 12 iunie 1963: M.W. Evers, om politic din SUA
- 2 noiembrie 1963: Ngo Dinh Diem, președinte al Vietnamului (asasinat împreună cu fratele său, Ngo Dinh Nhu)

- 23 noiembrie 1963: J.F. Kennedy
- 21 ianuarie 1965: Hasan Ali Mansur, prim–ministru al Iranului
- 13 februarie 1965: Humberto Delgado, general și om politic portughez
- 21 februarie 1965: Malcom X, lider al populației de culoare din SUA
- 6 septembrie 1966: Henrik F. Verwoerd, prim–ministru al Africii de Sud
- 9 octombrie 1967: Che Guevara, revoluționar născut în Argentina, devenit ulterior cetățean cubanez
- 4 aprilie 1968: Martin Luther King Jr., pastor, lider al populației de culoare din SUA, deținător al Premiului Nobel pentru Pace
- 5 iunie 1968: Robert F. Kennedy, senator american, fratele fostului președinte J.F. Kennedy
- 31 decembrie 1969: J.A. Yablonski, membru al conducerii Uniunii Sindicatelor Miniere din SUA (ucis împreună cu soția și fiica lui)
- 6 martie 1970: Theodore Gold, student, membru al Organizației pentru Democratizarea Societății din SUA, conducător al grevei de la Universitatea Columbia, din 1968
- 9 martie 1970: R.E. Faetherstone și W.H. (Che) Payne, extremiști de culoare din SUA
- 17 octombrie 1970: Pierre Laporte, ministru al Muncii din Canada
- 20 octombrie 1970: Kerim Belkasen, fost viceprim–ministru și ministru de Externe în guvernul provizoriu al Republicii Algeriene
- 1 noiembrie 1970: Zygfryd Wolniak, adjunct al ministrului de Externe din Polonia
- 7 aprilie 1971: Vladimir Rolovici, ambasadorul iugoslav la Stockholm (moare la 15 aprilie)
- 28 noiembrie 1971: Wasfi Tal, prim–ministru al Iordaniei
- 2 martie 1973: Cleo A. Noel Jr., ambasador al SUA în Sudan (asasinat împreună cu G.C. Moore, însărcinat cu afaceri la aceeași ambasadă, și cu omologul belgian al acestuia, Guy Eid)
- 20 decembrie 1973: Luis Carrero Blanco, prim–ministru al Spaniei
- 15 august 1974: soția președintelui sud–coreean Park Chung Hee (ucisă de un glonț care era destinat soțului ei)
- 19 august 1974: Rodger P. Davies, ambasador al SUA în Cipru
- 11 februarie 1975: Richard Ratsimandrava, președintele Republicii Madagascar
- 25 martie 1975: Feisal, rege al Arabiei Saudite
- 15 august 1975: Mujibur Rahman, președinte Bangladesh
- 13 februarie 1976: Murtala Ramat Mohammed, șeful statului Nigeria
- 17 iunie 1976: Francis Meloy, ambasadorul SUA în Liban
- 16 martie 1977: Kamal Jumblat, fruntaș politic libanez
- 18 martie 1977: Marien Ngouabi, președintele Republicii Congo
- 15 martie 1978: Aldo Moro, fost prim–ministru al Italiei
- 9 iulie 1978: Abdul Razak Al–Naif, fost prim–ministru al Irakului
- 14 februarie 1979: Adolph Dubs, ambasador al SUA în Afghanistan
- 30 martie 1979: Airey Neave, parlamentar conservator din Marea Britanie
- 27 august 1979: Lord Mountbatten, erou britanic al celui de-al doilea război mondial
- 26 octombrie 1979: Park Chung Hee, președinte al Coreei de Sud
- 12 aprilie 1980: William R. Tolbert, președinte al Republicii Liberia
- 17 septembrie 1980: Anastasio Somoza Debayle, fostul președinte al Nicaraguei
- 28 iunie 1981: Ayatollah Beheshti, lider al Partidului Islamic Republican din Iran
- 30 august 1981: Mohammed Ali Raji, președinte al Iranului (asasinat împreună cu Mohammed Jad Bahonar, prim–ministru)
- 6 octombrie 1981: Anwar el–Saddat, președinte al Egiptului
- 14 septembrie 1982: Bishir Gemayel, președinte al Libanului
- 10 aprilie 1983: Dr. Isann Sartawi, reprezentant al OEP în Portugalia
- 21 august 1983: Benigno Aquino, senator și lider al opoziției din Filipine
- 6 iunie 1984: Indira Gandhi, prim–ministru al Indiei
- 28 februarie 1986: Olof Palme, prim–ministru al Suediei
- 18 august 1988: Mohammad Zia ul–Haq, președinte al Pakistanului
- 21 mai 1991: Rajiv Gandhi, prim–ministru al Indiei
- 4 noiembrie 1995: Yitzhak Rabin, prim–ministru al Israelului

Pretextul primului măcel mondial

Atentatul de la Sarajevo și România

Cristian TRONCOTĂ

Rîndurile care urmează reprezintă un scurt și edificator fragment din cea mai recentă carte a apropiatului nostru colaborator, Cristian Troncotă, intitulată *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu* (București, Ed. „Ion Cristoiu“, 1999, 504 p.).
Subtitlurile aparțin redacției.

Interese și forțe ostile

Pretextul izbucnirii primului război mondial l-a constituit, după cum se știe, atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, cînd arhiducele Franz Ferdinand de Habsburg — moștenitorul tronului Austro–Ungariei — și soția sa, Sofia, au fost victimele unui asasinat. Scopul prezenței lor în Bosnia era de a asista la manevrele de vară ale armatei austro–ungare. Interesant este însă substratul acestui asasinat, precum și acțiunile oculte ale celor care l-au dirijat din umbră.

Pe arhiducele Franz Ferdinand nu-l agreau cercurile conducătoare din Austro–Ungaria. Clasa politică ungară îl dușmănea din cauza planurilor federaliste prin care urmărea să atragă România de bună voie în Imperiul habsburgic cu motivația că era „singura cale de a ajunge la unitate națională“. Dar pe moștenitorul tronului Austro–Ungariei nu-l agreau nici membrii casei de Habsburg din cauza căsătoriei sale morganatice. Francmasoneria din Austro–Ungaria și din sfera imperiului îl socotea un bigot catolic. Slavii de sud, îndeosebi sîrbii, îl dușmăneau și ei, considerîndu-l potrivnic unirii lor într-un stat independent, principele moștenitor urmărind să creeze un stat iugoslav sub hegemonia Casei de Habsburg.

În acest context de concentrare a unor interese și forțe ostile s-a produs atentatul executat de studenții bosniaci Gavrilo Prinčip, din Grabov, și Nedjelko Cabrinoviț, din Trebinje. Cei doi atentatori făceau parte din organizația teroristă secretă „Mîna Neagră“, mai cunoscută și sub denumirea de „Unire sau Moarte“.

Serviciile secrete de contraspionaj austriece au reușit să descopere destul de repede că asasinarea arhiducelui fusese pusă la cale de cercurile oculte de la Belgrad, de o asociație iredentistă pan–sîrbească. Din această cauză, „Viena cerea deci satisfacție, iar amenințările ei luau formă netăgăduit de gravă. Berlinul susținea atitudinea Ballplatz-ului, iar la Petersburg se ridicau glasuri în favoarea Serbiei. Vădit, situația internațională se încurca“ — spunea I.G. Duca. Ulterior, după izbucnirea războiului s-a aflat de implicarea serviciilor secrete în acest atentat. Din documentele vremii, și avem în vedere scrisoarea confidențială trimisă de primul ministru sîrb, Pašici, șefului Marelui Stat Major — Voievodul Putnik —, atentatul din 28 iunie 1914 ar fi fost inspirat de colonelul Dragutin Dimitrievici, șeful Biroului de informații din Marele Stat Major al armatei sîrbe. Acesta ar fi fost chiar organizatorul grupării teroriste „Mîna Neagră“, purta numele conspirativ „Apis“ și întreținea strînse relații cu studenții revoluționari bosniaci. După cum avea să declare la procesul care i s-a intentat trei ani mai tîrziu, în 1917, colonelul Dimitrievici a presupus de la bun început că moartea violentă a lui Franz Ferdinand va avea urmări politice foarte grave, dar nici prin cap nu i-a trecut posibilitatea declanșării unui război mondial. Din alte documente rezultă că șeful Serviciului de informații al Serbiei a avut înainte de atentat o întrevedere secretă cu Viktor Alexeevici Artamanov, atașatul militar al Rusiei la Belgrad, care i-ar fi dat acordul tacit asupra atentatului. Artamanov, promovînd politica guvernului său, a avut în vedere că Rusia era interesată în acel moment în crearea unei Iugoslavii Mari, independente, ceea ce ar fi putut să diminueze hegemonia Austro–Ungariei în Peninsula Balcanică. Prin urmare, dispariția arhiducelui Franz Ferdinand însemna pentru Rusia eliminarea „arhitectului“ politicii federaliste a Balcanilor sub hegemonia austro–ungară.

Ultima ceremonie oficială din viața principelui Franz Ferdinand: primirea la Sarajevo

Autoritățile de la București au recepționat diferit semnificația atentatului de la Sarajevo. Chiar și la vîrful Partidului Liberal, aflat la guvernare, opiniile erau împărțite. Ionel Brătianu, care îl întîlnise pe arhiduce în iulie 1909, la Sinaia, se pare că fusese sedus de declarațiile pe care le auzise în privința românilor din Transilvania. Franz Ferdinand îi promisese cu acea ocazie că, după ce se va urca pe tron, va reduce mult influența ungurilor. Drama de la Sarajevo i-a năruit primului ministru român toate speranțele și proiectele. În schimb, I.G. Duca, devenit la 4 ianuarie 1914 ministru la Instrucția Publică și Culte în guvernul liberal, era de părere că „de la viața arhiducelui românii n-ar fi cîștigat nimic, prin moartea lui se putea cîștiga totul". În acest context, I.G. Duca, unul din marii bărbați de stat ai României interbelice, și-a exprimat opinia conform căreia „unitatea națională a românilor a pornit de la gloanțele ucigașului din Sarajevo".

Probabil că nu întîmplător, I.G. Duca mai nota în *Memoriile* sale că „trei state sînt vinovate în aceeași măsură de izbucnirea războiului mondial: Germania, Austria și Rusia". Într-adevăr, statele europene, în special Germania și Franța, s-au înarmat în deceniul premergător primului război mondial, folosind toate tehnicile militare pe care le oferea știința modernă. Mai ales Germania, gîndindu-se la repeziciunea mișcărilor pentru a-l surprinde pe inamic, era dispusă să utilizeze ultimele invenții tehnice. Toți oamenii de știință, ca și întreaga populație, erau subordonați obiectivelor urmărite de statele–majore: ruperea frontului, uzura inamicului, diversiunea, sabotajul, șantajul diplomatic, spionajul — deci principiile lui Machiavelli —, pentru scoaterea inamicului din luptă.

Organizații oculte, diplomație secretă

Germania își încheiase pregătirile militare cu mult înainte de atentatul de la Sarajevo. Armata imperială nu aștepta, în vara anului 1914, decît ordinul de atac. Germania era superioară în ceea ce privește pregătirea militară atît față de Rusia, cît și față de Franța și Anglia. Generalul Ludwig von Molkte, șeful Marelui Stat Major al armatei germane, chiar declarase în fața Kaiserului, Wilhelm al II-lea, că „planul de mobilizare era terminat încă din 31 martie 1914". Același general german i-a spus, în luna mai 1914, omologului său austriac, aflat în vizită la Berlin — Conrad von Hertzerdorf —, că „orice amînare va avea ca efect diminuarea șanselor noastre de succes. La 1 iunie, von Moltke a mai făcut o declarație în fața baronului H. von Eckhamstein: „Sîntem gata și cu cît mai curînd, cu atît mai bine pentru noi". Pe toată durata primăverii anului 1914, Germania și-a încurajat aliata sa, Austro–Ungaria, să procedeze identic, adică să se grăbească să-și finalizeze pregătirile militare. Colonelul Walter Nicolai, ofițer de stat major care a condus Biroul de informații al armatei imperiale, a dezvăluit în lucrarea sa memorialistică un aspect interesant: „Războiul era considerat ca o chestiune pur militară și de aceea el a fost pregătit și discutat la direcțiunea serviciului secret militar".

Arestarea lui Gavrilo Prinčip

Serbia, stat independent, era în acel moment secătuită economic și militar datorită participării la războaiele balcanice (1912–1913). Pentru a profita de această situație, Austro–Ungaria a adresat un ultimatum Serbiei, în condiții imposibil de admis. Serbia a acceptat 9 din cele 10 condiții, mai puțin cea referitoare la suportarea cheltuielilor unei ocupații militare austro–ungare, ceea ce ar fi dus la știrbirea suveranității statale, dar guvernul imperial de la Viena nu s-a declarat mulțumit, astfel că la 28 iulie 1914 i-a declarat război Serbiei. Dîndu-și seama de inevitabilitatea războiului, Rusia a decretat mobilizarea generală. De aceea, Germania a declarat război Rusiei și Franței. La 5 august, Anglia a declarat război Germaniei. Astfel, Marile Puteri europene, aflate într-o acerbă concurență pentru piețele de desfacere și reîmpărțirea sferelor de influență, coalizate în blocuri militare — Antanta și Puterile Centrale —, au declanșat primul război mondial.

După cum se poate constata, prima mare conflagrație mondială a avut la origine cauze obiective (lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență între Marile Puteri, aspect demonstrat de întreaga evoluție a relațiilor internaționale la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor), dar și cauze subiective (asasinatul de la Sarajevo) în care au fost implicate serviciile de informații, organizațiile oculte și diplomația secretă. Acesta din urmă este un adevăr incontestabil explicat tranșant de I.G. Duca în felul următor: „Putem crede oare că sîrbii, a doua zi după încheierea războiului balcanic, ar fi cutezat să provoace Austria dacă n-ar fi fost îndemnați și dacă nu s-ar fi știut susținuți? Să punem în legătură atitudinea semeață a sîrbilor cu declarațiile țarului Nicolae al II-lea și ale lui Sazonov la Constanța și vom vedea ce limpede va apărea toată urzeala conspirației. Trebuie recunoscut că la Petersburg, sau mai bine zis la Ambasada rusească din Paris, s-a lucrat mai bine, s-a mascat jocul mai cu dibăcie decît la Viena și la Berlin...". Prin urmare, din rațiuni de stat și din ordine superioare, serviciile secrete ale Marilor Puteri interesate n-au făcut altceva decît să producă scînteia ce a aprins focul războiului, urgie pregătită cu mult timp în urmă.

Se deschidea astfel în istoria contemporană nu numai un șir de războaie — ceea ce i-a făcut pe unii istorici să denumească secolul XX ca un secol al violențelor, al războaielor și al masacrelor —, ci și o adevărată „epocă de aur" a spionajului și contraspionajului ce avea să demonstreze că superioritatea militară pe cîmpul de luptă nu era suficientă pentru obținerea deciziei finale. Mai era nevoie și de o superioritate pe frontul secret, în acțiunile de spionaj, contraspionaj, diversiune, influență, propagandă, contrapropagandă etc., adică în acele domenii în care sînt antrenate de regulă serviciile și organizațiile secrete de informații. ■

Geniul malign al unui imperiu decadent

O lungă agonie: Rasputin

Mioara ANTON

Rusia începutului de secol a cunoscut o adevărată criză a autorității imperiale. Regresul economic din 1901-1902, la care s-a adăugat înfrîngerea din războiul cu Japonia (1904-1905), au constituit doar începutul unei perioade de instabilitate. Atentatele teroriste, soldate cu victime în rîndul miniștrilor țarului, atestă radicalizarea mișcărilor revoluționare. Grevele muncitorești, manifestațiile studenților, răscoalele țăranilor au culminat cu criza din 1905, transformată într-o adevărată revoluție. Sub presiunea străzii, ultimul Romanov s-a văzut obligat să recurgă la o liberalizare a regimului. Promisiunile au fost însă încălcate prin aplicarea unei politici represive și autoritare. Asupra imperiului era aruncat un nou val de teroare. Pentru această politică nefastă, atît contemporanii, cît și urmașii au acuzat un singur om: Grigori Rasputin.

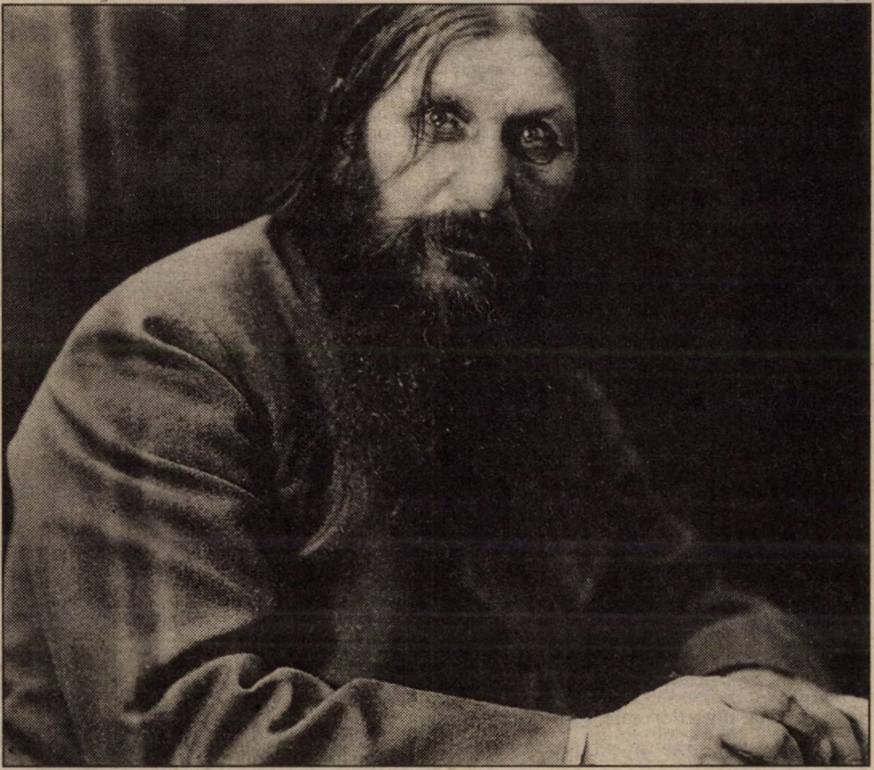

Zarathustra din Tobolsk

Profetul, tămăduitorul, confesorul, geniul rău al Rusiei, diavolul sfînt, Zarathustra din Tobolsk — iată doar o parte dintre denumirile date celui mai controversat și mai enigmatic personaj din istoria Rusiei. Prezența sa în cercul de intimi ai familiei imperiale a dat naștere la numeroase semne de întrebare. Mujic aproape analfabet, a exercitat o influență fără precedent asupra casei imperiale și, în special, asupra țarinei Alexandra Fedorovna.

Fascinați au fost nu numai membrii familiei imperiale și elita rusească ci și poporul de rînd, Rasputin fiind subiect pentru numeroase balade și cîntece populare. Un nou sfînt urma să salveze Rusia de mizerie.

Grigori Rasputin s-a născut la 10 ianuarie 1869, într-o familie de țărani la Pokrovskoie, sat siberian din districtul Tiumen, provincia Tobolsk. În 1887, se căsătorește cu Praskovaja Dubrovina cu care va avea cinci copii. Căsătoria nu-l va opri să aibă o viață liberă, preferînd vagabondajul în locul unei existențe sedentare. Cu timpul a dobîndit o solidă reputație de bețiv, fiind unul dintre vizitatorii permanenți ai mănăstirilor din regiune. Pentru a-și completa biografia de ortodox vizionar, el pretindea că ar fi făcut un pelerinaj chiar și la Muntele Athos. În timpul peregrinărilor și-a descoperit talente de prezicător. Tot în această perioadă a gravitat și în jurul unei secte religioase (foarte numeroase în Rusia după schisma din sec. XVII), asemănătoare cu cea a flagelaților, și de la care Rasputin a preluat elementele necesare pentru cariera sa de prezicător.

Data precisă la care Rasputin a ajuns stareț al Curții imperiale nu a fost stabilită cu exactitate. Probabil că între 1905-1906 a fost prezentat țarinei de una dintre doamnele sale de companie, Anna Virubova. Înclinațiile mistice ale țarinei sînt bine cunoscute în epocă. Primele întîlniri dintre Rasputin și membrii familiei imperiale au fost, într-o primă etapă, relativ rare. Ele au devenit frecvente din momentul în care împărăteasa a început să creadă în talentele de prezicător și de vindecător ale lui Rasputin. Vindecarea parțială a moștenitorului tronului, care suferea de hemofilie, a marcat intrarea definitivă a starețului la curtea imperială. În scurt timp a reușit să-și creeze un important cerc de adepți, printre ei numărîndu-se arhiepiscopul Vassiliev, profesorul de teologie al copiilor țarului, generalul Voiekov, comandantul gărzii palatului, mitropolitul Pitirim, marea ducesă

Tarul Nicolae al II-lea, țarina Alexandra Fedorovna și Alexei, fiul lor; mai jos, un desen satiric de epocă, intitulat „Casa imperială a Rusiei" (autor: Ivanov)

Anastasia. Această popularitate poate fi explicată prin interesul pe care o parte din elita rusă îl manifesta față de fenomenele oculte și practicile superstițioase. Rasputin a organizat la Sankt–Petersburg și la reședința de vară a țarilor, de la Țarskoie Selo, numeroase reuniuni în cadrul cărora a făcut demonstrația puterilor sale supranaturale. O puternică impresie au produs ședințele de exorcism.

Un seducător de curte

Protejat și confesor al țarinei, Rasputin a devenit unul dintre personajele des implicate în scandalurile amoroase de la curtea imperială. În urma unei astfel de atitudini nu au întîrziat să apară și adversarii. Fascinația pe care a exercitat-o cu deosebire asupra femeilor din înalta societate, zvonurile că ar fi întreținut relații intime cu împărăteasa l-au determinat pe Piotr Stolîpin să ordone o anchetă. Poliția secretă s-a pus în mișcare și i-a înmînat țarului un prim raport, ignorat însă, de acesta. Ele s-au înmulțit, cele mai multe avînd ca obiect comportamentul scandalos al doamnelor din înalta societate în prezența lui Rasputin. În jurul lui se țese treptat o adevărată legendă neagră, legendă susținută de însuși Rasputin. Adversarii lui l-au acuzat că face și desface cariere politice, ridică generali, mitropoliți și miniștri. Rusia părea că se îndreaptă către o catastrofă sub influența malefică a starețului. Consilierii politici au căutat să-l convingă pe țar de necesitatea înlăturării unui astfel de personaj de la curtea imperială. Nicolae al II-lea refuză să-l îndepărteze, ultimul Romanov accentuînd și mai mult izolarea sa politică.

Izbucnirea primului război mondial i-a adus lui Rasputin și rolul de sfetnic militar al țarului. Deși proiecte de asasinare au existat încă din 1912, războiul transformă în imperativ acțiunea de înlăturare a celui ce părea că distruge destinul Rusiei. În noiembrie 1916, reprezentanții marii aristocrații ruse se decid să pună planul în aplicare.Toți cei care organizează asasinatul sînt monarhiști convinși: prințul Iussupov, marele duce Dimitri, vărul primar al țarului, deputatul Vladimir Purișkevici, reprezentantul extremei drepte în Dumă, locotenentul Sukhotin, intimul lui Iussupov, și dr. Lazovert, prietenul apropiat al lui Purișkevici. Acțiunea au motivat-o prin dorința de a restaura credibilitatea și autoritatea dinastică a Romanovilor.

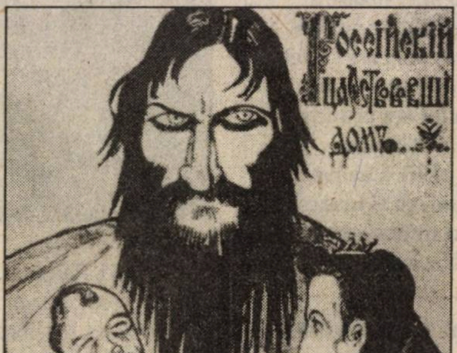

Rasputin a fost asasinat în noaptea de 16 spre 17 noiembrie 1916, în casa prințului Iussupov. Agonia a durat aproape toată noaptea. Invitat să o cunoască pe soția prințului, vestită prin frumusețea ei, lui Rasputin i s-a întins de fapt o cursă. „Diavolului sfînt" i-a fost administrată o ultimă cină stropită din belșug cu cianură. Prințul nu a avut răbdare să aștepte rezultatul și a vrut să grăbească moartea lui Rasputin prin împușcare. Cadavrul a fost aruncat în Neva, fiind descoperit cîteva ore mai tîrziu. Autopsia a demonstrat însă că starețul a murit în cele din urmă înecat. Lunga agonie și rezistența în fața morții au confirmat încă o dată că acest individ a aparținut unei categorii aparte a genului uman.

Evenimentul a produs stupoare la Curte. Împărăteasa a fost cea care s-a ocupat personal de funeralii. Chiar și după moarte, Rasputin s-a bucurat de o poziție privilegiată, fiind înmormîntat, la 24 decembrie, la Țarskoie Selo.

Măsurile luate împotriva celor care au organizat asasinatul nu au fost chiar atît de drastice, dat fiind apartenența lor la casa imperială. Prințului Iussupov i s-a ordonat retragerea la țară, iar marelui duce Dimitri i-a fost recomandată o plimbare în afara granițelor imperiului.

Moartea lui Rasputin nu a pus capăt legendei negre create în jurul lui. Dimpotrivă, ea pare să se amplifice. Asasinarea sa ar fi fost, potrivit zvonurilor, nu numai rezultatul unui simplu complot de palat, ci încercarea unei părți din marea aristocrație rusă de a-și apăra reputația compromisă de personajul în cauză. Apetitul sexual ieșit din comun nu l-ar fi oprit să facă vreo diferențiere, moartea sa constituind din această perspectivă mai mult rodul unei crime pasionale. În epocă a circulat zvonul potrivit căruia atît prințul Iussupov, cît și marele duce Dimitri ar fi fost homosexuali. Asasinarea lui Rasputin ar fi echivalat cu debarasarea de propria lor homosexualitate.

Indiferent de rațiunile care au stat la baza acestui asasinat, este incontestabil faptul că Rasputin a reprezentat, în ultimă instanță, scleroza instituției imperiale din vremea ultimului țar. Revoluția bolșevică nu avea decît să confirme această stare de lucruri. ■

Asasinatele politice și tehnica loviturilor de stat în Germania Republicii de la Weimar

Monopolul violenței

Constantin BUCHET

Instaurarea Republicii de la Weimar, ca o formulă de regim politic alternativă la ocuparea Germaniei de către trupele Antantei, a generat reacții ostile, în special ale componentei politico–militare a „vechiului regim" imperial.

Astfel, noii planificatori ai deciziei politice germane — în fapt, vechi lideri politici din perioada Kaiserului, care se convertiseră de circumstanță la canoanele Ligii Națiunilor — au fost atacați de către elita conservatoare, militaristă a Reich-ului care purtase războiul cu Antanta.

Regimul și sistemul politic al Republicii de la Weimar (1919–1933) au suferit o violență structurală dimensionată de o serie de acte politico–militare care ar putea fi încadrabile în tehnica unor lovituri de stat *(v. „Dosarele Istoriei", nr.1(29), 1999).* Germania de la Weimar a cunoscut și asasinate politice care au încercat să modifice cursul politicii interne, dar și orientarea de politică externă a unui actor care decăzuse de la rangul de mare putere prin perturbarea balanței de putere continentale și globale.

„Chirurgii de la Versailles"

Prin „opera chirurgilor de la Versailles", Germania a suferit impunerile unei *păci punice,* astfel încît, cancelarul social–democrat Phillip Scheidemann afirmase sever: „Să se usuce mîna celui ce ar semna un asemenea tratat." Reich-ul (Imperiul) pentru care luptaseră Frederic al II-lea și Bismarck murise acolo unde, cu 47 de ani înainte, fusese proclamat, iar Antanta sperase că, înlăturînd pe Hohenzollerni, democrația își va face intrarea în Germania, noul regim politic depășind militarismul, visele imperiale, Republica de la Weimar fiind dispusă să colaboreze cu Franța. George Bernard Shaw — parafrazîndu-l pe von Clausewitz — arătase într-un articol intitulat „Tratatul de la Versailles": „Este în fapt continuarea războiului cu alte mijloace. După ce s-au luat Germaniei 20% din cereale, 30% din cărbune, 70% din fier, ea nu mai poate viețui și plăti datoria ce i s-a impus".

În acest context socio–politic, în perioada 1918–1920 Germania a cunoscut o tentație a totalitarismului de stînga sub formula unor explozii societale care vizau împămîntenirea bolșevismului pe solul fostului „vultur negru" imperial și a marii „curți nordice" a Hohenzollernilor. Pentru prima dată, revoluția împotriva Republicii de la Weimar a fost declanșată de forțele stîngii roșii — Partidul Comunist (KPD) —, născute de o „revoluție avortată", cum a fost numită „săptămîna sîngeroasă" a lunii noiembrie 1918. Fundamentat pe gruparea (liga) „Spartakus", Partidul Comunist German, de tip leninist, a făcut o opoziție fără compromis Republicii de la Weimar. Unii analiști ai regimului politic weimarian (ca istoricul francez George Castellan) arătau că Partidul Comunist German a fost dominat de o „maladie infantilă" prin lupta între „oportuniștii" fideli tehnicii loviturii de stat bolșevice (exponenți: Leo Jorgisches, F. Brandller, Ernest Meyer) și linia „moderată", polarizată de personalitatea Rosei Luxemburg, care se pronunța împotriva acțiunilor revoluționare și violente după tiparul leninist.

Deși exista o nuanțare accentuată în ceea ce privește obiectivele politice și modalitățile de acțiune între Rosa Luxemburg (partizana ideii de integrare a maselor populare în societatea capitalistă prin reforme democrate și evaluarea dură a capacității revoluționare a soldaților și țăranilor) și Karl Liebknecht (pacifist convins în timpul războiului, dar adept al republicii bolșevice), cele două personalități au fost receptate de elita conservatoare–militaristă a „vechii ordini" ca exponenți marcanți ai factorului politic care încercau „virusarea" bolșevică a Germaniei.

Ascensiunea comunismului în zone ca Schleswig, Ruhr, Merseburg, Silezia Superioară, Saxonia, unde erau înrădăcinate „conservatismul wilhelmian", dar și „germanismul de sînge" și „antisemitismul biologic" (Oswald Spengler), a generat reacția competenței militaro–conservative, puternică în aceste regiuni.

Analiști reputați ai orientării politice a castei militare (și a Reichswehr-ului), ca Francis L. Karsten și Thilo Vorgelsang, arătau că întărirea organizațiilor de dreapta cu un caracter paramilitar s-a dezvoltat în zonele precizate mai sus. Astfel, rețeaua *Freikorps* (cu ramurile sale „Divizia de Fier", „Milițiile Baltice", „Wehrwolf", „Wiking") și marea organizație naționalistă „Stalhelm" și-au făcut un țel de căpătîi în suprimarea comuniștilor. De asemenea, cercurile militare oficiale, concentrate în noua armată *(Reichswehr),* s-au pronunțat

„Puciul Kapp": militari germani ocupa sediul guvernului din Berlin

prin von Seeckt împotriva „național–bolșevismului“ și a grupurilor soldaților „roșii“ *(Rotensoldaten).* Activizarea raporturilor cu Rusia Sovietică (ambasadorul sovietic fusese expulzat la 4 noiembrie 1918) a fost, de asemenea, un element pe care atît militarii, dar și civilii — atît socialiștii, ca Scheidemann, cît și „naționaliștii“ — l-au imputat lui Karl Liebknecht, mentorul de la „Rote Fahne“, periodicul spartakist.

Astfel, în acest context, asasinatul politic al lui Karl Liebknecht și al Rosei Luxemburg, din 15 ianuarie 1919 (dintre care doar primul a fost un promotor ferm al „sovietizării“ totale a Germaniei), apare ca o reacție naturală a extremei conservative, fidele „Imperiului“, după cum arătau autori români interbelici (Maximilian Hacman, Radu Tudoran).

O țară învinsă

Într-o broșură apărută în 1922 și intitulată *Încotro merge Germania de azi? Scrieri dintr-o țară învinsă,* marele cărturar Constantin Rădulescu–Motru arăta „devierea“ spre Est (relația apropiată cu Sovietele, ca alternativă de politică externă) fundamentată pe „politica răsăriteană“ a echipei Wirth–Rathenau. În excelenta monografie consacrată raporturilor dintre partidul catolic și Hitler, profesorul Detlef Junker (de la Universitatea din Heidelberg) arăta acrobația politică a oamenilor politici ai Republicii de la Weimar, „monarhiști din sentiment și republicani din rațiune“.

Ministrul de Externe aparținînd Partidului Democrat (DVP), Walther Rathenau, a încercat să scoată Germania din izolarea impusă de sistemul versaillez prin activizarea „politicii răsăritene“ *(Ostpolitik),* unde Moscova era un actor central.

Dar mediul politic imperial nu putea recepta această apropiere de Kremlinul roșu în parametrii tradiționalei „amiciții“ cu Rusia (o contrapondere și încercuire la tentațiile hegemonice ale republicii „imperiale“ franceze) care se sedimentase cu precădere pe ceea ce secolul XIX a cunoscut ca „alianța celor trei împărați“ dintre factorii imperiali conservatori: Sankt–Petersburgul, Berlinul și Viena.

Rathenau a impulsionat dimensiunea politico–diplomatică a relațiilor cu Rusia Sovietică tradusă prin spiritul de la Rapallo (1922) — cu posibilitatea unui condominium hegemonic asupra Europei de Est —, dar și *nivelul* militar al raporturilor militare. Pe aceste coordonate, în septembrie 1921, la Berlin, Karl Radek și Krosin, comisarul poporului pentru Comerț Exterior, purtau negocieri cu generalul von Haase și cu maiorul Kurt von Schleicher (viitor premier, el însuși victimă a „Kristalnacht“ național–socialiste) care puseseră bazele GEFU (Societatea pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Militare). Dar agenții sociali fideli Imperiului (junkerii potrivnici bolșevismului, formațiunile paramilitare, cu precădere acele *Freikorps,* nemulțumite de deznodămîntul războiului) nu au acceptat *Realpolitik*-ul factorului diplomatic de la Wilhelmstrasse circumscris unei relații speciale cu Rusia bolșevică.

Aceasta a fost principala motivație pentru care Rathenau a fost asasinat de doi ofițeri conservatori, printre care Evon Solomon, unul din apropiații liderului „Căștilor de Oțel“, Ehrhardt. La suprimarea lui Rathenau a contribuit și originea sa evreiască, antisemitismul formațiunilor paramilitare *(Freikorps)* fiind notoriu. Vom menționa că aceste cercuri militare au încercat să îl asasineze și pe artizanul Constituției de la Weimar, profesorul Hugo Preuss (evreu ca descendență etnică). Pentru a menaja susceptibilitățile acestor medii politice, unul dintre cei mai mari diplomați ai Republicii de la Weimar, Gustav Stresemann, afirmase că „Germania nu este mercenara Angliei, iar alianța cu Rusia este o ficțiune“.

Un alt asasinat politic care a marcat viața politică germană în perioada imediat postbelică a fost suprimarea lui Matthias Erzberger.

Lider al fracțiunii catolice *(Zentrum)* din Reichstag, Erzberger a criticat anexionismul, războiul submarin și a sprijinit „Rezoluția asupra Păcii“ inițiată de Papa Benedict al XV-lea, care a fost discutată în Parlamentul german. Reprezentant al civililor în delegația care a semnat armistițiul cu Antanta, la 11 noiembrie 1918, în pădurea Compiègne, Erzberger nu a fost iertat de înalții ofițeri germani — în special, Erich von Ludendorff — fiind considerat printre principalii artizani ai conspirației civililor asupra militarilor, în fapt, cunoscutul mit al „cuțitului înfipt în spate“.

Avînd relații strînse cu secretarul de Stat american Robert Lansing (titular al Departamentului Afacerilor Externe în perioada 1915–1920), Matthias Erzberger a considerat armistițiul ca fiind „blînd“, arătînd aliaților rolul Germaniei de „bloc defensiv împotriva bolșevismului“.

Asasinarea omului politic Matthias Erzberger apare și ca un reflex al anatemizării catolicilor care au trădat dinastia de Hohenzollern și Imperiul, iar prin fidelitatea lor față de Vatican sfîșiau „unitatea germană“ (G. Castellan). Unul din reprezentanții autorizați ai castei militare imperiale, protestantul von Hindenburg (președinte al *Reich-ului* de la Weimar, între 1925–1934), văzut ca un „nou Luther“, îl acuzase vehement pe Erzberger pentru „pacea rușinoasă“ cu Antanta. Unele informații ale rețelei românești de *intelligence* aflată în Germania anilor 1920–1922 — îndeosebi prin informările căpitanului Roman, reprezentant al Biroului I Informații al Secției a 5-a Informații și Contrainformații din structura Diviziei a II-a de la M.St.M. — ne arată că, asasinările lui Rathenau și Erzberger, de către exponenți ai formațiunilor paramilitare, s-au săvîrșit sub oblăduirea lui Ludendorff.

De asemenea, surse documentare sovietice (v. colecția de documente coordonată de I.L. Diakov și T.S. Bușueva și intitulată *Sabia fascistă s-a făurit în URSS. Armata Roșie și Reichswehrul — Colaborare secretă. Documente necunoscute,* Moscova, 1993) conturează imaginea unor adînci resentimente ale unor înalți ofițeri imperiali (von Hoffmann, von Goltz) față de politica răsăriteană a lui Rathenau.

În rapoartele sale diplomatice, din 1921–1922, și după întîlniri cu lideri de decizie ca președintele social–democrat Fr. Ebert, premierul H. Müller sau șeful diplomației, Köster, Frederic C. Nano, șeful Legației române la Berlin, semnala reticența și agresivitatea foștilor militari care doreau revanșa asupra civililor ce acceptaseră „dictatul de la Versailles“.

Teza asasinatului politic în Germania weimariană a înflorit pe fondul dezvoltării grupurilor de presiune paramilitare (cu precădere *Freikorps,* dar și nucleele emergente de SA și SS), dar și a tentației bonapartiste a fostului corp imperial, evoluție politică care a determinat șubrezirea spiritului și „compromisului“ de la Weimar. ■

Noaptea cuțitelor lungi și sfîrșitul sîngeros al comandantului SA

„Röhm, fiul haosului“

Ioan CHIPER

În după-amiaza zilei de 1 iulie 1934, după orele 17.30, ușa celulei nr. 474 a penitenciarului Stadelheim (München) se deschidea. Șeful grupului de trei membri ai SS sosiți puțin timp mai înainte de la Berlin, SS–Brigadenführer-ul Theodor Eicke, i-a propus „locatarului“ celulei, Ernst Röhm — șeful de Stat Major al SA, arestat cu o zi înainte, împreună cu numeroși alți conducători ai SA — să se sinucidă, punîndu-i la dispoziție un pistol și 10 minute. E. Röhm, care declarase la arestare: „ar trebui totuși ca Adolf să mă împuște el însuși“, nu a dat curs „invitației“ lui Eicke. După circa 15 minute, ușa celulei lui Röhm era din nou deschisă. Unul dintre membrii comandoului, cu mîna tremurîndă, a tras de două ori în Röhm. Acesta s-a prăbușit, murmurînd: „Führer-ul meu, Führer-ul meu...“. Un al treilea glonte provoca moartea lui Röhm. Erau orele 18...

Execuție la ordin

Împușcarea lui Röhm fusese executată din ordin, în absența vreunei sentințe judecătorești. Comandorul SS plecase din Berlin cu ordinul precis, dar verbal, de a-l lichida pe șeful SA. Directorul penitenciarului, Robert Koch, refuzase să satisfacă imediat cererea lui Eicke de a-i pune la dispoziție deținutul din celula 474 și a anunțat telefonic pe ministrul bavarez de Justiție, Hans Frank. Acesta, solicitînd explicații, a fost avertizat scurt și amenințător de către Eicke să nu se amestece, fiind vorba de un ordin al lui Hitler.

Împușcarea lui Röhm declanșa un nou și ultim val de arestare și asasinate în Germania care înceta, la 2 iulie 1934, orele 4, în urma ordinului expres dat de Hitler (care își onora astfel promisiunea făcută președintelui Hindenburg). De la primele arestări, în noaptea de 29 spre 30 iunie și pînă la primele execuții fără nici un temei juridic legal trecuseră cam 48 ore. În acest interval, au fost asasinate 83 de personalități, șefi ai SA, dar și alți oameni politici germani. Printre aceștia s-au aflat Gregor Strasser, generalul Kurt von Schleicher, fost cancelar ș.a.

Cum se ajunsese la aceste evenimente care și-au pus puternic amprenta asupra destinului celui de-al III-lea Reich, al regimului nazist și al principalilor săi lideri?

„Afacerea Röhm“ a fost expresia cumulării unor considerabile divergențe de ordin programatic–ideologic, pragmatic, delimitarea competențelor instituționale și în relațiile personale ale unor personalități din cel de-al III-lea Reich la începuturile sale. Divergențele cu premise sau manifestări mai vechi s-au accentuat considerabil după instaurarea regimului nazist în Germania, în a doua parte a anului 1933 și primele luni ale anului 1934.

Hitler a conceput și a dorit să mențină „batalioanele de asalt“ (SA) ca trupe de luptă ideologică și a respins, în 1923 și 1930, tentativele lui E. Röhm sau Franz Pfeffer von Salomon de a le transforma în unități militare.

Or, din primăvara anului 1933, E. Röhm acționează sistematic pentru a constitui din SA o armată propriu–zisă, spre îngrijorarea și apoi nemulțumirea tot mai manifestă și decisă spre ripostă a armatei profesioniste, Reichswehr-ul. În primăvara anului 1933, formațiile SA numărau aproape două milioane de membri, iar Röhm începe să asigure în școli speciale instrucția militară a cadrelor. La 3 iulie 1933, în SA este absorbită și organizația „Stahlhelm“ („Căștile de oțel“, care grupa foști combatanți, deci oameni cu o temeinică pregătire și experiență militară).

Comandanții Reichswehr-ului au sperat că aceasta va ajunge la un control al armatei asupra SA, dar Röhm a dejucat această posibilitate împărțind SA în trei mari secțiuni din care în cea mai importantă, așa–zisa SA activă, se aflau circa de 500.000 membri și doar 314.000 de persoane provenite din „Stahlhelm“.

Spre sfîrșitul anului 1933, Röhm pretindea că formațiunile SA însumau 4,5 milioane persoane și începe să pretindă tot mai insistent dotarea cu armament a formațiunilor sale. Numit ministru fără portofoliu de la 1 decembrie 1934, Röhm își continuă și mai insistent demersurile în sensul menționat; la începutul lunii februarie 1934, el va prezenta chiar într-o formă scrisă și radicală cererea de înarmare a formațiilor sale. Reichswehr-ul s-a situat pe poziția fermă că doar această instituție a statului era cea autorizată să poarte arme.

Hitler și adepții săi intră în Bad-Harzburg (al doilea din stînga, Ernst Röhm)

Ministrul de resort, generalul Werner von Blomberg, a precizat că putea fi de acord cu asigurarea unei instruiri militare a formațiunilor SA — în fond aceasta putea servi intereselor Germaniei de eludare a clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles —, dar în nici un caz cu înarmarea SA și s-a adresat în acest sens lui Hitler, pentru a interveni. Or, Hitler — care încă la 3 februarie 1933 convocase comandanții armatei germane pentru a le expune, într-o consfătuire secretă, programul său care viza refacerea puterii militare germane și expansiunea pentru „Lebensraum" — avea vitală nevoie de sprijinul și controlul armatei. Pe de altă parte, nu dorea și nici nu putea, din mai multe considerente, să acționeze contra SA și a lui Röhm personal. Ca urmare, într-o întîlnire — pe care Hitler o convoacă la 28 februarie 1934 — a șefilor Reichswehr-ului și SA presează și determină semnarea unui acord de către von Blomberg și Röhm prin care, în esență, se stabilea că Reichswehr-ul era singurul purtător de arme, iar SA avea monopolul instrucției pre– și post–serviciul militar. Röhm era însă decis să nu respecte acordul, declarînd în aceeași zi: „Hitler ar trebui cel puțin să-și ia concediu" și că, dacă Hitler nu dorea, atunci va rezolva problema fără acesta.

Alarmat de astfel de declarații, unul dintre șefii SA, Viktor Lutze, considerînd că există pericol de înaltă trădare, va căuta să transmită spre vîrful ierarhiei naziste informațiile și preocupările sale, ajungînd chiar pînă la Hitler. Acesta ar fi afirmat că va trebui să lase „să se coacă afacerea" și nu va lua nici o măsură imediată. V. Lutze va deveni, după „puciul lui Röhm", șeful de stat major al SA!

Creșterea numerică spectaculoasă a SA a accentuat tendințele radicale, caracteristice și anterior ale șefilor „batalioanelor de asalt". Aceasta exprima și opțiuni programatice, ideologice și năzuința de a-și fixa un loc mai precis și cît mai important printre instituții și în distribuirea puterii în cadrul regimului nazist.

Un propagandist decăzut

La doar patru luni după ianuarie 1933, E. Röhm, într-o circulară către șefii

„Batalioanele de asalt", o adevărată armată comandată de un... homosexual

Născut în 1887, în familia unui feroviar din Bavaria, Ernst Röhm participă la primul război mondial ajungînd la gradul de căpitan. După război, acționează în cadrul forțelor care eliberează, în 1919, München-ul de sub regimul comunist al sfaturilor și devine, în același an, șef al Secției pentru aprovizionare și înarmare al Comandamentului München al Reichswehr-ului. Apropiat de mișcarea națională din Bavaria, intră în Partidul Muncitorilor Germani (DAP), apoi în Partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP), contribuind la aprovizionarea acestor formațiuni politice cu mijloace militare. Din cauza activității politice, în 1923, a fost nevoit să se retragă din funcția deținută. În același an, participă la puciul organizat de Adolf Hitler și este arestat împreună cu Dietrich Eckart, Julius Streicher, Gregor Strasser ș.a., dar eliberat după o scurtă detenție.

După ce în anul 1924 este unul dintre liderii Frontbahn-ului — organizație sub care activează temporar SA (Sturmabteilungen — Batalioanele de asalt) — se separă, în 1925, de A. Hitler ca urmare a dezacordului cu decizia acestuia din urmă ca SA să fie o instituție de partid, cu funcții în domeniul propagandei și nu ca organizație militară. În același an, pleacă în Bolivia, fiind angajat ca expert militar cu gradul de locotenent–colonel. Revine în Germania, în 1930, la solicitarea telegrafică a lui A. Hitler (care preluase personal, de la 2 septembrie 1930, comanda SA și SS) și este numit, de la 1 ianuarie 1931, „șef de Stat Major" al SA. Din decembrie 1933, este ministru fără portofoliu în guvernul german. După instaurarea regimului nazist, în Germania, în ianuarie 1933, Ernst Röhm a acționat organizat pentru instruirea militară, în școli de ofițeri și subofițeri, a cadrelor de conducere a SA iar din 1934 pentru înarmarea sistematică a SA cu intenția de a crea o „armată populară", în prima fază egală Reichswehr-ului, ulterior destinată să absoarbă armata profesionistă. Totodată, E. Röhm și alți conducători SA au cultivat ideea unei „noi revoluții", a unei revoluții permanente. E. Röhm, care conducea, de fapt, SA — devenită o adevărată armată, depășind numeric de mai multe ori Reichswehr-ul — a ajuns să provoace nemulțumirea comandanților militari, teama sau invidia altor importanți lideri naziști, nemulțumirea chiar a unor cadre SA (inclusiv pentru faptul că E. Röhm era un homosexual notoriu). Așa–zisul „puci" pe care-l pregătea Röhm a fost, de fapt, o acțiune conjugată a adversarilor lui Röhm și ai SA în care Hitler a fost antrenat. Hitler a utilizat cu abilitate împrejurările, pentru a-și consolida controlul asupra partidului nazist și al societății germane, acceptînd, în cele din urmă, să-și sacrifice nu doar pe cel mai bun prieten, ci și pe singurul pe care-l avusese, și, totodată, să-și lichideze unii adversari politici sau personali. Röhm a fost împușcat, fără judecată, în închisoarea Stadelheim din München, la 1 iulie 1934.

SA, își exprima îngrijorarea că „revoluția“ va cădea în stagnare, iar SA vor decădea la „rangul de propagandist“ și le cerea să nu accepte sau să renunțe la funcțiile de conducere sau onorifice, consacrîndu-se rolului lor în SA, singura forță „care va obține și va păstra victoria naționalismului și socialismului nefalsificat“. În iunie 1933, E. Röhm se pronunța contra celor care considerau că „liniștea“ era prima obligație cetățenească și care, în fond, trădau „revoluția“ și amenința că, indiferent dacă ar conveni sau nu cuiva, SA va continua lupta cu, fără sau contra celorlalți! Liderii SA cereau să fie menținut sus steagul revoluției și Röhm a înființat, de la 1 septembrie 1933, funcțiile de „împuterniciți“ și „însărcinați special“, cu menirea de a veghea ca întreaga evoluție de stat „să se desfășoare în sensul mișcării național–socialiste și revoluției“. Era, de fapt, o tentativă de cenzurare — dar și o imixtiune generatoare de anarhie administrativă și nu numai — a activității instituțiilor de stat, dar și a partidului nazist.

În aceste împrejurări, încă din vara anului 1933 (cuvîntarea din 6 iulie 1933, la Berlin, apoi circulare etc.), Hitler a admonestat asemenea tendințe, subliniind că revoluția era încheiată, că aceasta nu era o stare permanentă și că sarcina NSDAP era de a se concentra spre „educarea internă“ a oamenilor. R. Göbbels (care făcea referiri și la penetrarea și exprimarea opiniilor unor „elemente bolșevice“ în cadrul SA), W. Frick, alți lideri ai partidului nazist participă la întruniri, trimit circulare, adoptă măsuri în domeniul lor de atribuții pentru a stabiliza situația internă.

Pentru reușita programului său, Hitler avea nevoie de controlul riguros al societății germane, dar și de stabilizarea situației interne, de canalizarea tuturor energiilor într-o singură direcție. Teoria revoluției continue crea anarhie, teamă, și chiar riscul unor puternice convulsii interne. În acest sens, Göbbels, inspirat, avea să-l caracterizeze mai tîrziu pe șeful de stat major al SA: „Röhm, fiul haosului“.

În acest context, se stîrnește o acerbă concurență pentru competență și putere între SS și SA.

La sfîrșitul anului 1933 și începutul anului 1934, H. Himmler și eminența cenușie care a fost R. Heydrich instaurează în Bavaria și extind treptat în toate landurile controlul SS asupra poliției politice. Reichsführer-ul SS — deci al unui organ de partid — devine șeful poliției politice, Himmler reunind în persoana sa comanda mai multor poliții regionale în condițiile în care, pînă în 1936, nu a existat un organ pe întreaga Germanie al poliției politice. Aceasta a permis extinderea și întărirea considerabilă a rolului SS și al lui Himmler în stat și în partid. Nu înainte de a contribui decisiv la lovitura contra SA și la lichidarea lui Röhm.

În această privință s-au interferat interesele comune în acel moment între Himmler–Heydrich–Göring–Göbbels, pe de o parte, și între SS și Reichswehr, pe de altă parte.

Heydrich a depus eforturi importante pentru a-l convinge pe Himmler — un vechi apropiat al lui Röhm — de necesitatea unei lovituri contra SA. Himmler s-a decis, în cele din urmă, din motive oportuniste, pentru o alianță cu Göring.

În același timp, între generalul Walter von Reichenau — comandantul trupelor de uscat — și Heydrich au fost stabilite, din martie 1934, cele mai strînse contacte destinate să controleze și să lovească SA. Această fortuită și temporară alianță dintre Reichswehr și SS a funcționat perfect, companiile SS care au acționat la sfîrșitul lunii iunie 1934 contra SA fiind înarmate de armata germană și transportate cu mijloace ale acesteia în unele localități.

De la sfîrșitul lunii aprilie 1934, Heydrich a inițiat o acțiune sistematică pentru eliminarea lui Röhm. Din luna mai, desfășoară o intensă activitate pentru culegerea de date care să demonstreze că Röhm se angajase pe calea înaltei trădări. Începe, totodată, pregătirea unei acțiuni destinate să-l elimine pe generalul Kurt von Schleicher, fost prim–ministru în 1932, nemulțumit de regim, cu intenția premeditată de a demonstra o „cooperare“ a acestuia cu Röhm.

După opinia unor autori, E. Röhm și SA nu au avut intenția de a organiza un puci și nici să nu se subordoneze lui Hitler, dar s-au angajat într-o tactică periculoasă, destinată să-l facă pe acesta să le accepte revendicările. Röhm a organizat „manevre“ ale formațiunilor SA, a continuat să țină cuvîntări incendiare prin care „anunța“ a doua revoluție național–socialistă.

În acest context, de la începutul lunii iunie 1934, formațiuni SS au demarat exerciții în legătură cu o intervenție contra SA. Au început, totodată, întocmirea a numeroase liste cu persoane indezirabile — la început doar lideri SA, apoi alte personalități, inclusiv inamici personali — întocmite de SS, SD, Gestapo, Göring etc., în fond liste cu candidați la moarte.

Dar se produce un eveniment care deconcertează pe cei mai interesați în lovitura contra SA. La 4 iunie 1934, Hitler se întîlnește cu Röhm și se convine ca membrii formațiilor SA să intre în concediu, pentru o lună, începînd cu 1 iulie 1934 și, totodată, se anunță că, la recomandarea medicilor, E. Röhm va urma o cură balneară de mai multe săptămîni, la Bad Wiessee, după care urma să-și reia funcțiile. Greu de precizat dacă Hitler a evitat o confruntare directă cu SA din slăbiciune sau din alte considerente tactice.

În acest stadiu al situației — aparent dezamorsată —, Franz von Papen a ținut, la 17 iunie 1934, o cuvîntare la Universitatea din Marburg — în care, între altele, a remarcat substituirea vitalității prin brutalitate și introducerea metodelor teroriste în domeniul dreptului — care a avut un larg ecou în cercurile conservatoare și burgheze din Germania. La 21 iunie 1934, Hitler s-a întîlnit cu generalul von Blomberg după ce acesta din urmă fusese convocat de bătrînul și bolnavul președinte Hindenburg. Blomberg a cerut restabilirea urgentă a păcii interne în Reich, subliniind că nu mai era loc în noua Germanie pentru „radicalii de stînga“. De altfel, în cercurile militare și-au accentuat presiunile amenințînd că vor determina pe Hindenburg să proclame starea excepțională și Reichswehr-ul va interveni, înlăturîndu-l pe Hitler și va prelua „puterea deplină pentru asigurarea Reich-ului contra pericolelor interne“. Hindenburg însuși l-a avertizat pe Hitler — după cum își amintea acesta în 1942 — spunîndu-i: „Politica este problema dumneavoastră, Wehrmacht-ul este (problema) a mea. Wehrmacht-ul trebuie să fie marele garant al Reich-ului“.

După întîlnirea cu generalul von Blomberg, Hitler s-a decis să acționeze; un istoric avea să aprecieze că este o ironie că ceea ce istoria a reținut ca „puciul lui

Röhm" a fost puciul regimului lui Hitler contra lui Röhm.

Încă la 27 iunie 1934, comandantul SS Sepp Dietrich se prezenta la o direcție militară pentru a solicita arme „în vederea îndeplinirii unei sarcini foarte importante și secrete", trasată de Führer.

La 28 iunie 1934, Hitler a plecat în Westfalia împreună cu Göring ș.a. pentru a participa la căsătoria unui lider nazist local. În aceeași seară, Himmler, aflat la Berlin, l-a informat telefonic despre „planurile" lui Röhm. După o lungă și încordată consfătuire, Hitler l-a trimis pe Göring la Berlin, cu instrucțiunea de a acționa atît contra SA, cît și contra adversarilor burghezi ai regimului.

Chemat la Hitler, Sepp Dietrich a fost trimis la München, în noaptea de 29 iunie, urmînd să primească acolo instrucțiuni. Aflat în Westfalia, se pare că Hitler a fost cel puțin în parte manipulat de informațiile pe care i le-au furnizat, la 28–29 iunie, Himmler și alții. Cu totul pe neașteptate, Hitler a convocat o consfătuire a șefilor SA pentru 30 iunie, la Bad Wiessee.

În noaptea de 29 spre 30 iunie 1934, Hitler ia decizia de a zbura la München; la orele 2, se îmbarca la Bonn și două ore mai tîrziu Hitler se afla deja în fața unor lideri SA la München cărora le aducea la cunoștință: „Sînteți arestați și veți fi împușcați!".

Hitler s-a îndreptat apoi spre Bad Wiessee împreună cu V. Lutze ș.a. La 6.30, se afla deja în fața lui Röhm căruia, după ce acesta, sculat din somn, deschisese ușa, îi declară, cu pistolul în mînă, că este un trădător (ceea ce Röhm a contestat energic), aducîndu-i la cunoștință că va fi arestat. Revenit la München, Hitler a început o nouă și lungă consfătuire. Aproximativ la orele 10.00, Hitler i-a șoptit ceva lui Göbbels, care s-a îndreptat spre telefon și i-a transmis lui Göring: „Colibri!". Era parola pe care Hitler o convenise încă în Westfalia pentru declanșarea acțiunilor contra SA la Berlin și în alte landuri ale Germaniei.

Crime în cascadă

Asasinatele în serie, fără nici o judecată, începuseră. Cei arestați la Bad Wiessee și alții din München fuseseră închiși în penitenciarul Statelheim. Uitîndu-se pe lista celor închiși, Hitler a notat cu un asterix șase persoane, liderii SA, care trebuiau să fie (și au și fost) executate prin împușcare. Röhm nu se afla printre ele. Hitler a declarat în zborul spre Berlin, din aceeași seară, că a decis să nu-l execute pe Röhm datorită meritelor sale. El s-a menținut pe această poziție pînă spre amiaza zilei de 1 iulie, cînd în urma intrigilor și presiunilor lui Himmler și Göring și din alte considerente și-a dat acordul.

Între marii beneficiari ai lichidării lui E. Röhm și ai loviturii puternice primite de SA au fost SS și liderii săi, H. Himmler și R. Heydrich. Dar, aceleași evenimente declanșate la 30 iunie 1934 în Germania nazistă au stîrnit, pe termen lung, o dușmănie de moarte între SA și SS, cu numeroase implicații în politica internă și chiar cea externă a celui de-al III-lea Reich, inclusiv cu interferențe în raporturile româno–germane. Menționăm, în acest sens, că în lupta surdă pentru putere, dintre principalii lideri naziști din preajma lui Hitler, Joachim von Ribbentrop s-a protejat împotriva tentativelor lui Himmler și Heydrich de a-i știrbi zona de competență, între altele, prin numirea în fruntea misiunilor diplomatice germane din țările sud–est europene a unor foști lideri SA. Între aceștia s-a aflat și Manfred von Killinger, ministrul german la București (ianuarie 1941–august 1944) care se număra printre cei arestați de SS la 30 iunie 1934.

Lichidarea lui E. Röhm și a altor șefi ai SA și, în general, lovitura primită de Sturmabteilungen a fost primită cu cea mai vie satisfacție de comandanți și, în general, de ofițerii Reichswehr-ului.

Aceleași evenimente au contribuit într-o însemnată măsură la facilitarea preluării de către Hitler, la 2 august 1934, după moartea președintelui Hindenburg, a conducerii celui de-al treilea Reich. Adolf Hitler devenea „conducătorul și cancelarul Reich-ului". O dată cu aceasta a fost modificat jurămîntul militar care nu mai era prestat către statul sau națiunea germană, ci către Hitler: „Depun în fața lui Dumnezeu acest sfînt jurămînt *că voi da ascultare Führer-ului, Reich-ului și poporului german, Adolf Hitler,* comandant suprem al armatei și ca brav soldat voi fi gata în orice moment să-mi pun viața în joc pentru acest jurămînt" *(subl. ns.).* Este semnificativ faptul că jurămîntul a fost conceput de generalul Werner von Blomberg, ministru de Război, drept mulțumire pentru soluția dată în „afacerea Röhm".

Hitler și-a lărgit, în acest context, influența în armata germană. El a lăsat mai departe să se creadă — într-o măsură poate și el credea — că fusese vorba de pregătirea unui puci pe care-l lichidase. Peste ani, la 22 iunie 1942, rememorînd evenimentele din 1934, Hitler declara: „Tentativa de puci am înăbușit-o ca pe o flacără plăpîndă pentru că puciștii nu controlau încă pe deplin SA". Este însă cert că indiferent de oscilațiile manifestate și de faptul dacă și în ce măsură a fost indus în eroare, Hitler a vizat, prin decizia sa finală, consolidarea poziției personale în calitate de conducător și asigurarea condițiilor interne — apropierea și controlul armatei fiind un factor esențial — pentru ca societatea germană să fie aptă să execute programul pe care-l fixase Führer-ul. ■

Defilare a trupelor SA, la Bad Harzburg (1931)

Atentatul de la Marsilia (9 octombrie 1934)

Conjurația asasinilor

Petre OTU

La finele primului război mondial, pe fondul destrămării Imperiului austro–ungar slavii de sud s-au unit într-un singur stat. La sfîrșitul lunii octombrie 1918, regiunile locuite de slavi din monarhia dualistă au format Statul slovenilor, croaților și sîrbilor. La 24 noiembrie, Vecea (Adunarea), întrunită la Zagreb, a decis unirea noului stat cu regatul Serbiei și Muntenegrului. O zi mai tîrziu, la 25 noiembrie, Skupșina populară a Voievodinei a adoptat o hotărîre similară.

Momentul final s-a consumat la 1 decembrie 1918, cînd prințul regent Alexandru Karagheorghe *(foto)* a proclamat crearea Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor.

Între federalism și centralizare

De la începutul existenței sale, noul stat multinațional s-a confruntat cu dificultăți majore, mai ales în ceea ce privește organizarea sa internă. Cercurile politice sîrbe au promovat o politică de centralizare, care nu a convenit unor partide și grupări croate, opoziția cea mai puternică venind din partea Partidului Republican Țărănesc Croat, condus de Stepan Radici, ce avea o mare influență în Croația.

Un moment important l-a reprezentat adoptarea, la 29 iunie 1921, a primei Constituții iugoslave, denumită în mod obișnuit Constituția din Vidovdan (din ziua Sf. Vid). Legea fundamentală statua existența Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor în frunte cu dinastia Karagheorghe, organizat pe baza principiilor unitariste și centraliste.

Regele, în calitate de șef al statului, avea numeroase atribuții: numea primul ministru, proclama starea de asediu, sancționa legile votate de Parlament, suspenda Constituția, era comandant suprem al armatei, se bucura de imunitate etc.

Puterea legislativă a fost încredințată unui parlament (Skupștina) ales pe baza votului universal, dar atribuțiile sale au fost ciuntite, primul ministru fiind răspunzător și în fața regelui.

Pe baza actului normativ, la 17 august 1921, Alexandru s-a încoronat ca rege al Regatului sîrbo–croato–sloven.

Evenimentele din anul 1921 au constituit un pas important în unificarea noului stat, dar viața politică internă a continuat să fie deosebit de agitată, federaliștii conduși de Radici desfășurînd o opoziție activă și agresivă. În fapt, aceștia vor recunoaște Constituția abia la 27 martie 1925. În acest an, s-a realizat o anumită destindere, deputații croați din partidul lui Radici intrînd în Skupștină, iar particula republican din denumirea sa fiind scoasă. Acalmia s-a dovedit de scurtă durată, Partidul Țărănesc Croat trecînd din nou în opoziție. Concomitent s-a produs o apropiere de Partidul Democrat Independent al sîrbilor din Croația, condus de Svetozar Pribicevici. În urma fuziunii a rezultat Coaliția Țărănească Democrată, care se pronunța pentru federalizare, pentru o Croație cu o autonomie foarte largă.

La 20 iulie 1928, s-a produs însă un fapt deosebit de grav care a destabilizat și mai mult viața politică. În plină sesiune parlamentară, deputatul naționalist sîrb, Punisa Rasici, enervat de provocările deputaților croați, a deschis focul. Au fost omorîți doi parlamentari, între care Pavel Radici, nepotul liderului Partidului Țărănesc Croat. Au fost răniți alți cinci deputați, între care Stepan Radici, ce va muri cîteva săptămîni mai tîrziu, la 8 august același an.

Acest incident deosebit de grav a sporit tensiunea dintre croați și sîrbi, reconcilierea dintre cele două importante grupări etnice fiind compromisă.

Alexandru I „Unificatorul“

Omorîrea celor doi lideri croați de marcă a mutat conflictul din Parlament în stradă. Au avut loc mari întruniri și manifestații în care croații au cerut drepturi sporite și chiar secesiunea. Dintre ele se remarcă demonstrația de la 1 decembrie 1928, cînd se împlineau zece ani de la unire. Mulțimea adunată în Piața Ielacici, (după numele unui lider al revoluției de la 1848), stimulată de noul lider, Vladimir Macek, mai naționalist decît Radici, s-a ridicat împotriva „hegemonismului“ sîrb și a regelui. Poliția a intervenit cu brutalitate, fiind înregistrați cîțiva morți și numeroși răniți.

Pentru redresarea situației, regele Alexandru a instituit, la 6 februarie 1929, dictatura sa personală. Proclamația regală adresată poporului la această dată anunța lichidarea ordinii constituționale și preluarea întregii puteri de către monarh. Scopul principal al noului regim era menținerea unității de stat, grav amenințată de convulsiile interne. Bazele politico–juridice au fost puse de o serie de legi publicate în aceeași zi — legea privind puterea regală și administrația supremă în stat; legea privind apărarea securității și ordinii politice în stat; legea privind modificarea și completarea Legii consiliilor de autoadministrare comunală și regională etc. La 4 octombrie 1929, pe baza unei legi adoptate în ajun s-a înlocuit denumirea de Regat al sîrbilor, croaților și slovenilor cu Iugoslavia.

S-a format un guvern condus de generalul Petăr Zivkovici, ce fusese anterior comandant al gărzii regale și aghiotant al regelui.

Una dintre cele mai importante măsuri adoptate de noul regim a fost modificarea împărțirii teritoriale. Potrivit legii din 4 octombrie 1929, s-a renunțat la cele 33 de districte de pînă atunci și s-au creat nouă provincii denumite „banovine", scopul urmărit fiind întărirea puterii centrale. Delimitarea pe teren a noilor provincii a creat însă fricțiuni. Dorind să atenueze opoziția croată regele Alexandru a oferit Croației o parte din coasta dalmată și alte teritorii locuite de sîrbi, măsură care va spori tensiunea dintre cele două etnii.

După mai puțin de trei ani de la instaurarea dictaturii regele Alexandru a luat unele măsuri ce atenuau caracterul regimului său. La 3 septembrie 1931 el a promulgat o Constituție potrivit căreia monarhul devenea principalul reprezentant al poporului și organ suprem al statului, cumulînd atribuțiile puterii legislative, executive și judecătorești. Regele rămînea, în continuare, inviolabil, potrivit principiului „regele domnește, dar nu guvernează", răspunderea fiind asumată de guvern. S-a creat un parlament bicameral, compus din Adunare și Senat; jumătate din membrii Camerei Superioare erau numiți de rege iar jumătate erau aleși. Pentru a da o bază de masă regimului în decembrie 1931 s-a creat un partid unic, denumit Democrația Radical–Țărănească iugoslavă, devenit, în iulie 1933, Partidul Național Iugoslav.

Pe plan extern, regele Alexandru a continuat colaborarea în cadrul Micii Înțelegeri, acceptînd reorganizarea acestei alianțe regionale în februarie 1933. De asemenea, a preconizat întărirea alianței cu Franța, țară care își asumase un rol important în asigurarea stabilității în zona central și est europeană. Conștient de schimbarea raportului de forțe în Europa, intervenită în deceniul patru, regele Alexandru s-a orientat și spre o colaborare mai strînsă cu Germania, cu deosebire în domeniul economic.

Cu toate aceste eforturi, situația internațională a Iugoslaviei era foarte complicată ea avînd și dușmani implacabili, cum ar fi Italia, Ungaria, Bulgaria, care vor avea un rol însemnat în drama de la Marsilia.

Jaf și terorism

Regimul instituit de regele Alexandru, la 6 februarie 1929, numit și „dictatura însănătoșirii", dincolo de succesele imediate în stabilizarea situației politice, a sporit numărul dușmanilor interni și externi ai Iugoslaviei. Dintre adversarii interni ai statului și regelui (comuniștii, grupările socialiste și liberale, grupările naționaliste etc.), două grupuri s-au remarcat prin utilizarea pe scară largă a terorismului, a asasinatului. Este vorba de „Organizația Revoluționară a Ustașilor Croați", cunoscută sub numele de „USTAȘA" și „Organizația Revoluționară Internă Macedoneană" (VMRO — în bulgară; IMRO — în engleză; ORIM — în franceză).

Organizația Revoluționară Internă Macedoneană s-a constituit către sfîrșitul secolului trecut, ea beneficiind de sprijinul Germaniei și Bulgariei. Ținta ei a fost lupta împotriva Porții Otomane și crearea unei Macedonii independente. În anii primului război mondial teroriștii macedoneni au organizat numeroase incursiuni de jaf și acțiuni teroriste împotriva sîrbilor. După război, ei au trecut în slujba cercurilor revizioniste bulgare, avînd un rol destul de mare în revolta care a dus la răsturnarea, în 1923, a regimului Stambolijski și uciderea acestui lider. În următorii ani organizația a traversat o perioadă de frămîntări interne, dar a rămas activă, organizînd atentate și provocări în Balcani.

În ceea ce privește Ustașa, originile ei nu sînt prea bine cunoscute, dar se pare că s-a creat în 1929, la Viena, din inițiativa lui Ante Pavelici și a altor lideri croați din exil. În același an, cele două organizații VMRO și Ustașa au încheiat la Sofia un acord de colaborare, punînd bazele unei asociații — „Propaganda Faptei", scopul fiind lupta împotriva regimului de la Belgrad și obținerea independenței Macedoniei și Croației.

Ustașa s-a bucurat de sprijinul Italiei (unde erau cele mai importante centre de recrutare și baze de pregătire), Ungariei (o tabără de pregătire a funcționat la Iankapuszta), Austriei, Germaniei etc.

În 1932, Ustașa a încercat să provoace o rebeliune în regiunea Lika, dar armata și forțele de securitate iugoslave au lichidat-o cu ușurință, mai ales că ea nu a avut un sprijin popular semnificativ. Cu toate că au urmat și alte eșecuri, ustașii n-au renunțat la gîndul asasinării regelui Alexandru. Un asemenea plan a fost definitivat în toamna anului 1933, cu sprijinul serviciilor italiene, ungare și germane. Ocazia s-a ivit la mijlocul lunii decembrie 1933, cînd regele Alexandru a făcut o vizită la Zagreb, cu scopul de a discuta cu opoziția croată, detensionarea situației. La 16 decembrie, două echipe de atentatori, compuse fiecare din doi membri, se găseau în piața centrală a Zagrebului, pe unde trebuia să treacă alaiul regal. Potrivit planului, doi dintre ei, Begovici și Herencici, trebuiau să arunce schiurile în fața coloanei pentru ca aceasta să încetinească. Un al treilea, Paul Oreb, ar fi trebuit să arunce grenadele sau să tragă asupra lui Alexandru.

Atentatul pregătit cu minuțiozitate nu a mai avut loc, motivul cel mai plauzibil fiind, după unele opinii, trădarea lui Paul Oreb care a anunțat poliția. Alertate, forțele de securitate au arestat doi complici, Oreb fiind reținut întîmplător, cîteva zile mai tîrziu, în timp ce se îndrepta spre Ungaria.

Ancheta declanșată a demonstrat că firele complotului duceau atît către Ustașa dar și spre Roma, Budapesta, Viena.

Cercul se strînge

Climatul internațional din anii 1933–1934 era deosebit de complex, iar Iugoslavia reprezenta, prin poziția sa, un factor deosebit de important. După venirea lui Hitler la putere în Germania, aceasta va pune deschis problema revizuirii ordinii politice interbelice. În fața ascensiunii celui de al treilea Reich, Franța a căutat noi aliați, orientîndu-se spre Italia și Uniunea Sovietică (Parisul va încheia cu Moscova un tratat de asistență mutuală, la 3 mai 1935). În schimbul apropierii italo–franceze, Roma a cerut mînă liberă în Iugoslavia, ceea ce Parisul părea să accepte. Pentru a diminua rezistența Iugoslaviei, Mussolini sprijinea pe croați, care doreau independența. Italia se afla însă în dispută cu Germania în privința Austriei, Berlinul acționînd pentru realizarea Anschluss-ului. Pentru a contracara intențiile lui Hitler, Mussolini a pus bazele unei trilaterale italo–austro–ungare.

Presiunea italiană și oscilațiile Franței au determinat ca Belgradul să opereze o deschidere importantă față de Germania, care în acel moment avea nevoie de unitatea statului iugoslav. Această nouă orientare pe plan extern era rezultatul unui calcul politic realist, Belgradul fiind conștient că Franța nu putea neutraliza atitudinea ostilă a Italiei și consecințele negative ale trilateralei italo–austro–ungare, care, după opinia diplomației iugoslave, avea scopul de a încercui țara. În aceste condiții un sprijin important nu putea veni decît din partea Berlinului. De altfel, Belgradul și-a redeschis granițele pentru realizatorii puciului nereușit din Austria, ce s-a soldat, totuși, cu asasinarea cancelarului austriac Dolfuss.

Totuși, pe termen lung, Germania considera Iugoslavia drept un obstacol în expansiunea spre Mediterana de Est, ea fiind dispusă să ia în considerare o alianță cu Slovenia și Croația. Acesta pare a fi fost și motivul pentru care unii istorici au afirmat că asasinarea regelui Alexandru conține și o contribuție germană. Implicarea Berlinului în odioasa crimă a fost însă dezmințită chiar de Vladeta Milicevici, unul din șefii contraspionajului iugoslav. Cu toate acestea, dubiile privind implicarea Berlinului în moartea regelui Alexandru persistă.

În acest context internațional, sumar schițat, vizita regelui Alexandru în Franța avea o importanță deosebită, ea urmînd să aducă o serie de clarificări de ambele părți. Dar asupra regelui planau numeroase amenințări, unele dintre ele făcute public. Alexandru a fost condamnat la moarte de „Uniunea Croată", hotărîre publicată în ziarul „Nezavisna Hrvatska Drzava" din 16 aprilie 1934. Ustașii își rezervau dreptul de a îndeplini sentința în cel mai scurt timp, cerînd lui Ante Pavelici, liderul lor, să decidă momentul. A urmat o scrisoare a liderului croat și, din nou, un avertisment, la 6 august 1934, prin care erau amenințate cu moartea o serie de personalități ce preconizau un sistem de securitate colectivă — Louis Barthou, Nicolae Titulescu, Eduard Beneș etc. De asemenea, evaluările serviciilor secrete iugoslave arătau că ustașii pregăteau o lovitură serioasă.

Asasinatul și consecințele lui

Era după–amiaza zilei de 9 octombrie 1934, către ora 16,00, cînd crucișătorul iugoslav „Dubrovnik" în care călătorea regele Alexandru și suita sa (regina Maria, fiica perechii regale române Ferdinand și Maria, a preferat să călătorească cu trenul) a ancorat în rada portului Marsilia.

CUVAJTE MI JUGOSLAVIJU

Funeraliile regelui Alexandru I

Înainte de a coborî pe țărm regele a primit un mesaj de la serviciile secrete iugoslave prin care era înștiințat de pregătirea unei tentative de asasinat, fiind rugat să rămînă pe vas. Alexandru n-a ținut seama de avertisment și a coborît pe chei, unde a fost salutat mai întîi de Pietri, ministrul Forțelor Navale, care în numele președintelui francez i-a urat înaltului oaspete bun venit și apoi de ministrul de Externe, Louis Barthou. Fanfara a intonat marșuri, regele a salutat compania de onoare, după care a luat loc într-un automobil. Lîngă el stătea Louis Barthou iar lîngă șofer, generalul Georges. În față se găsea o mașină de escortă, iar în spate se găsea amiralul Pietri și ministrul de Externe iugoslav, Jeftici.

Străzile Marsiliei erau înguste, iar măsurile de pază destul de precare. Coloana oficială ce se îndrepta spre primăria din Marsilia, unde trebuia să aibă loc o primire oficială, înainta cu greu prin mulțimea venită să aclame pe regele iugoslav.

În momentul cînd automobilul a ajuns în piața Bursei, nu departe de port, un bărbat necunoscut și-a croit drum prin asistență, a sărit pe scara mașinii și a tras în regele Alexandru cîteva gloanțe dintr-un pistol automat de calibru greu (Mauser). Imediat a început să tragă în jurul său. După unele mărturii, s-a mai auzit o împușcătură, ținta vizată fiind tocmai atentatorul. Așa cum a rezultat în urma anchetei, cel care a tras se numea Mio Kralj, uciderea asasinului făcînd parte din plan.

A urmat o stare de confuzie a poliției, care a început să tragă în mulțime. Primul care și-a revenit a fost colonelul Piolet care l-a lovit cu sabia pe atentator, doborîndu-l. Regele Alexandru a fost dus la Prefectură, unde medicii, sosiți destul de tîrziu, n-au avut altă sarcină decît să constate decesul. Louis Barthou, rănit, a părăsit mașina și a fost dus de un taxi la Hotel De Dieu. Aici medicii l-au consultat, ajungînd la concluzia că rana nu era mortală. Dar ministrul de Externe francez era un om de 72 de ani, pierduse mult sînge și, probabil, datorită unui atac de cord a decedat. Celălalt ocupant al mașinii, generalul Georges, singurul care a fost dus la spital, a reușit să scape. În atentat au mai murit două femei, iar celelalte persoane rănite s-au însănătoșit.

Unii autori au pus în circulație ideea că ultimele cuvinte ale regelui Alexandru ar fi fost „Salvați, Iugoslavia mea", dar aceasta pare o legendă duioasă, deoarece, imediat după primele împușcături, el ar fi căzut într-o stare de inconștiență. Asasinatul de la Marsilia a fost posibil datorită slăbiciunii poliției franceze, a Ministerului de Interne condus de mediocrul Albert Sarraut. Consecințele lui au fost deosebit de grele. Dispariția regelui Alexandru a însemnat o grea lovitură pentru Iugoslavia și pentru Mica Înțelegere. Cu toate că statul iugoslav nu s-a dezintegrat imediat, așa cum se așteptau cei care au comandat, pregătit și desfășurat atentatul, el a fost slăbit în fața atacurilor revizioniste. De asemenea, dispariția lui Barthou, unul din puținii supraviețuitori ai generației care a dus Franța la victorie în timpul primului război mondial, a dat, așa cum scria Winston Churchill — o lovitură grea pentru politica externă franceză „care, sub el, începuse să capete o formă coerentă“. Lui Barthou, i-a urmat la Ministerul de Externe, nimeni altul decît Pierre Laval, personalitate de trist renume.

Crima de la Marsilia a avut consecințe importante și pe malurile Dîmboviței, stingînd conflictul dintre Gheorghe Tătărescu, primul ministru și Nicolae Titulescu, ministrul de Externe. Sub impresia morții regelui Alexandru, Nicolae Titulescu a acceptat să rămînă în guvern, renunțînd la condițiile puse anterior. Cu stilul său inimitabil, Constantin Argetoianu notează în amintirile sale: „A trebuit să moară un rege pentru ca acești doi caraghioși să se înțeleagă“...

O anchetă dubioasă

Poliția franceză a efectuat o anchetă urmărind să descopere atît eventualii complici cît și firele complotului. Asupra ei însă planează numeroase dubii, ea nereușind să aducă la lumină pe principalii vinovați, care au avut parte de înaltă protecție. De altfel, parlamentul francez l-a desemnat să conducă cercetările pe André Lémery, un senator cu simpatii vădit de dreapta.

Prima chestiune rămasă neclarificată total se referă la identitatea atentatorului. Asupra lui s-a găsit un pașaport cehoslovac pe numele de Kelemen, ce s-a dovedit a fi fals, iar pe antebrațul drept un tatuaj ce reprezenta un cap de mort cu două oase încrucișate și cu inscripția „Libertate sau moarte“, semn sigur de apartenență la organizația macedoneană VMRO

În primele zile, s-a emis ipoteza că atentatorul ar fi Georgiev Cernozemski, macedonean din Bulgaria. Poliția bulgară, solicitată de organele de specialitate franceze, a stabilit că numele real este Veliciko Dimitri Kerin, un ucigaș cu multe crime la activ, condamnat la moarte în contumacie.

Ancheta a mai stabilit că atentatorul a avut mai mulți complici care au venit de la Budapesta, Zürich și Paris. Aceștia au fost: Eugenio Kvaternik (Kramer), Zvonimir Pospisil (Beneș), Mio Kralj (Malny), Ivan Raici (Novak). Se pare că a existat și o femeie, pe nume Maria Vondrașkova, dar rolul ei nu este prea clar. Primul a reușit să scape, deplasîndu-se la Torino, unde, după unele informații, s-ar fi întîlnit cu Ante Pavelici, căruia i-a adus la cunoștință îndeplinirea misiunii. Ceilalți trei au fost prinși, judecați și condamnați la detenție pe viață. Pavelici și Kvaternik au fost condamnați la moarte în contumacie, sentința nefiind pusă în aplicare.

După unele surse și mărturii, poliția franceză n-a acționat consecvent pentru descoperirea tuturor aspectelor crimei. Ea i-a căutat pe toți cei care au filmat sau fotografiat atentatul, confiscîndu-le materialul. Un film a putut fi reținut, el urmînd a fi proiectat în fața judecătorilor. Dar imediat ce a început proiecția, din motive necunoscute, a luat foc.

Interesantă este și soarta celor trei condamnați. După înfrîngerea Franței și instalarea regimului patronat de mareșalul Pétain, Ante Pavelici, conducătorul Croației „independente“, a cerut eliberarea lor. Doar Raici s-a întors pe pămînt croat, ceilalți doi, Kralj și Pospisil, fiind lichidați de Gestapo, după cum afirmă unii autori .

În sfîrșit, atentatul de la Marsilia a făcut obiectul unei plîngeri adresată Societății Națiunilor de Iugoslavia împotriva Ungariei, un vinovat totuși relativ mic. Discuțiile au fost însă sterile și au avut drept rezultat un comunicat ambiguu, Budapesta ieșind prea puțin șifonată din această afacere.

Statul iugoslav nu s-a încumetat să pună în discuție implicarea Italiei (în special) și a Germaniei, din dorința de a nu-i provoca pe cei mari.

Prin urmare, multe aspecte au rămas nelămurite și poate cel mai important este: cine a fost ținta asasinatului, regele Alexandru sau ministrul de Externe francez, Louis Barthou? ■

• document inedit • document inedit • document inedit • document inedit •

*Consecințele atentatului de la Marsilia asupra situației politice interne și a relațiilor externe ale Franței, inclusiv asupra celor cu România sînt atent examinate de către locotenent–colonelul Radu Miclescu, ajutorul atașatului militar român la Paris, în raportul informativ pentru luna octombrie 1934. În același timp, acesta face o radiografie amănunțită asupra împrejurărilor ce au favorizat reușita atentatului. El a dus la dispariția a „doi oameni de stat, pe a căror puternică personalitate și influență se baza în mare parte politica Franței în Europa Orientală și Centrală“ și a blocat încheierea unor convenții internaționale care urmau să stea la baza relațiilor dintre Franța, România și Serbia. Redăm în continuare, cu subtitlurile redacției, cele mai sugestive pasaje din raport, menționînd că acest document inedit ne-a fost pus la dispoziție de **Gheorghe NICOLESCU,** de la Arhivele Militare Române, Pitești.*

Împrejurările atentatului

„A. Franța

I. Situația politică internă

Conducerea politicii interne în cursul lunii octombrie a fost influențată de următoarele evenimente principale:

I.1. Asasinarea MS Regelui Alexandru I al Serbiei și a domnului Barthou; împrejurările și felul cum s-au petrecut evenimentele sînt cunoscute, le voi aminti pe scurt:

În după–amiaza din ziua de marți, 9 octombrie, pe cînd automobilul regal, în care se aflau MS Regele Alexandru, ministrul de Externe dl. Barthou și generalul Georges, trecea pe piața Bursei din Marsilia, asasinul s-a repezit din mijlocul publicului care staționa pe străzi, strigînd «Vive le Roi». Cordonul de protecție așezat în lungul drumului urmat de cortegiul regal fiind slab, individul nu a putut fi împiedicat să-l depășească, apoi să se repeadă asupra automobilului și urcîndu-se pe scara mașinii să-și descarce pistolul automat asupra ocupanților.

Reacțiunea autorității împreună cu a publicului s-a produs cu întîrziere, adică după ce criminalul rănise mortal pe Regele Alexandru și pe dl. Barthou și mai puțin grav pe generalul Georges, acesta din urmă a putut fi salvat cu viață în urma îngrijirilor primite.

Împrejurările care au înlesnit atentatul sînt, după mine, următoarele:

1. O insuficientă cunoștință din partea organelor superioare de conducere din Siguranța Statului asupra dificultăților de conducere ce le întîmpina domnia M.S. Regelui Alexandru, în interiorul țării sale și a luptelor interne cărora trebuia să facă față, ținînd în șah unele din elementele croate care căutau să destrame pe orice cale statul unitar iugoslav. Nu se știa suficient că numeroase din aceste elemente, nu numai că erau capabile de oricare încercare pentru a-și atinge scopul, dar aveau sarcina lor ușurată prin faptul că au putut găsi, în mai multe rînduri un refugiu binevoitor în anumite state europene, care în loc să le expulzeze, le adăposteau. Din această cauză Siguranța Franceză nu și-a dat destul de bine seama de pericolele care înconjurau călătoria regelui iugoslav, și a fost neprevăzătoare.

2. Ca urmare, în preajma vizitei Regelui Alexandru în Franța, nu s-a făcut o verificare destul de serioasă a locuitorilor și călătorilor străini suspecți de pe teritoriul francez și nu s-au luat măsurile dictate de împrejurări pentru expulzarea unora peste graniță, sau supravegherea de aproape, eventual arestarea vremelnică a altora.

3. Serviciul de Siguranță în Marsilia a fost organizat cu forțe insuficiente: trupele, formațiunile de Gardes republicaines și cele polițienești înșirate pe străzi au fost cu intervale mari între oameni (circa 5 metri); trăsura regală nu a fost escortată și în spate de un detașament călare care să fie gata să intervină instantaneu împotriva oricărui individ care s-ar fi repezit asupra automobilului; intervenția colonelului F. Piolet nu a putut fi eficace la timp.

4. Împrejurarea că mașina avea o scară largă și comodă pe care atentatorul a putut să urce ușor la viteza de 8 km/oră cu care circula, a fost încă o împrejurare care a înlesnit indirect criminalului să nimerească în plin, atunci cînd și-a descărcat pistolul.

Organizarea atentatului era astfel făcută încît, dacă nu reușea la Marsilia, complotiștii trebuiau să-l încerce din nou pe calea ferată Marsilia–Lyon–Paris, provocînd o deraiere de tren, iar în ultimă instanță la Paris, întrebuințînd după caz bomba și revolverul. Nu se poate ști dacă aceste porniri ar fi reușit, sau ar fi dat greș, în cazul cînd nu s-ar fi produs asasinatul de la Marsilia.

Consternarea și indignarea produsă în Franța după urma acestui atentat este bineînțeles foarte mare. În afară de faptul că erau suprimate două personalități pe care se baza temeinic politica externă a Franței, în afară de marea simpatie personală de care se bucurau ambii bărbați de stat întrupați în personalitățile regelui iugoslav și a ministrului de externe francez, în afară de tragicul împrejurărilor în care s-au petrecut faptele, era crunt jignit amorul propriu național francez, prin lipsa de pregătire de care dăduse dovadă una din instituțiile de stat importante, Siguranța, pentru a apăra și proteja eficace un oaspete ilustru, prieten al Franței, venit pe teritoriul francez ca invitat oficial de guvern.

Din acest punct de vedere sancțiunile au fost imediate: de îndată ce din rapoartele siguranței și din ancheta făcută s-au dovedit măsurile de pază insuficiente ce fuseseră luate, ministrul de interne, dl. Sarraut, a demisionat joi 11 octombrie, iar dl. Berthoin, directorul Siguranței Generale și Jouhanaud, prefectul județului Bouches du Rhone, au fost scoși din funcție.

Au mai fost revocați numeroși alți funcționari mai mici în grad, cum ar fi directorul Siguranței la Marsilia, un controlor general al Siguranței Statului și alții.

Între 11 și 15 octombrie s-a vorbit insistent în numeroase cercuri de căderea întregului guvern după urma împrejurărilor în care s-a produs atentatul și eventualitatea a fost serios examinată în Consiliile de Miniștri, care au urmat. Totuși față de nevoia de liniște internă actuală, și față de încrederea pe care Președintele de Republică și opinia generală o păstrează și actualmente în Ministerul Doumergue, s-a putut înlătura criza completă, procedîndu-se la o remaniere a ministerelor rămase fără titulari.

Reforma Constituției și poziția stîngii

I.2. Reforma Constituției, prin convocarea unei Adunări Naționale de dl. Doumergue, Președintele Consiliului de Miniștri și care consta în dreptul ce s-ar da Președintelui de Republică să dizolve Corpurile Legiuitoare în anumite cazuri de obstrucție sistematică făcută guvernului, a creat în cursul lunii octombrie vii discuțiuni în sînul organizațiilor partidelor politice.

Bineînțeles, partidele care se opun mai dîrz acestei reforme sînt cele de stînga și extrema stîngă. Se poate însă spune că în general proiectul este primit de opinia publică fără entuziasm; pînă și partidele care acceptă în principiu reforma cum sînt radicalii și partidele republicane de dreapta au convenit la sacrificiul unei părți din ceea ce numesc „libertățile republicane" numai ținînd seama de dificultățile de ordin economic și politic prin care trece Franța astăzi și care cer neapărat să fie liniște în interiorul țării și să se evite posibilitatea unei crize de guvern.

Se pare deci că guvernul Doumergue va reuși să schimbe organizarea puterii în stat în sensul arătat mai sus; împrejurările considerate critice, de către șefii de partide, în care se află actualmente Franța, îi fac să sacrifice opiniunile lor personale pe care le-ar susține dîrz în alte ocaziuni, intereselor superioare ale statului. Se pare deci că în jurul datei lui 15 noiembrie va fi convocată Adunarea Națională pentru a discuta reforma propusă.

Rezultatele alegerilor Consiliilor generale cantonale care au avut loc în cursul primei jumătăți a lunii octombrie au arătat că opinia publică rămîne în majoritate credincioasă guvernului.

Partidul socialist și comunist deși s-au cartelat pentru a lupta în aceste alegeri au avut un număr relativ mic de locuri, majoritatea votanților au susținut partidele moderate.

În definitiv rezultatele acestor alegeri au dovedit că populația vrea liniște și ordine și că pentru a o avea este dispusă să continue „treva“ în politica internă.

II. Situația politică externă

În cursul lunii octombrie, politica externă a Franței a fost dominată de următoarele evenimente principale:

1. Consecințele în legătură cu politica franceză în Europa occidentală a atentatului de la Marsilia din 9 octombrie: dublul asasinat, în afară de consternarea generală ce a produs, a avut ca urmare ca doi oameni de stat, pe a căror puternică personalitate și influență se baza în mare parte politica Franței în Europa orientală și centrală, M.S. Regele Alexandru și dl. Barthou au fost suprimați în mod brusc și neașteptat. O serie de convențiuni internaționale care erau pe punctul de a se încheia de pe urma vizitelor d-lui Barthou în România și Serbia de astă-vară, a vizitei în curs a Regelui Serbiei în Franța și apoi aceea ce urma să o facă dl. Barthou în Italia și a căror tratative nu erau încă pe deplin terminate, deși ajunse la un punct înaintat au fost astfel întrerupte, iar unele rezultate importante din ele amînate pentru un timp nedeterminat (cum ar fi de pildă tratativele italo–sîrbești). La un moment dat au fost îngrijorări cu privire la reacțiunile pe care atentatul putea să le provoace în Serbia împotriva supușilor străini a unora din statele limitrofe și la urmările cu caracter internațional ce le-ar fi avut.

Acțiunea cumpătată a diplomaților statelor interesate a produs o impresie liniștitoare.

În cursul anchetei asupra crimei mai multe ziare au atacat violent Ungaria care ar fi permis să se adăpostească pe teritoriul ei Societăți teroriste și chiar le-ar fi ajutat întrucîtva acțiunea.

Alte jurnale au povățuit însă cu sînge rece în formularea unor acuzări ce s-ar aduce pe nedrept dacă ar fi insuficient de controlate, lucru care nu este menit să provoace destinderea dorită de toți în Europa.

Se pare însă că în această chestiune Franța este hotărîtă să împingă cercetările pînă la descoperirea tuturor influențelor, atît particulare cît și cele de stat, în urma cărora au căzut victime regele Serbiei și ministrul de externe francez gloanțelor de la Marsilia.

Atașatul militar ajutor în Franța,
Paris, lt. colonel Miclescu R.,
Buletin Informativ nr. 10,
octombrie 1934“

1 decembrie 1934: Asasinarea lui Kirov

Crimă politică sau pasională?

Florin CONSTANTINIU

La 1 decembrie 1934, Serghei Mironovici Kirov, membru al Biroului Politic, membru al Biroului Organizatoric și secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al URSS, a fost asasinat la Leningrad, în clădirea Smolnîi, de către Leonid Vladimirovici Nikolaev cu un foc de revolver, tras pe la spate, în cap, asasinul încercînd să se sinucidă imediat, dar fără a izbuti.

Născut la 15/27 martie 1886, în satul Urjuma din gubernia Viatka, Serghei Mironovici Kirov — pe adevăratul nume Kostrikov — a absolvit Școala mecanico–tehnică din Kazan, în 1904. Intrat în mișcarea revoluționară, a luat parte la insurecția din Petrograd (Revoluția din Octombrie), organizată de bolșevici și, apoi, la acțiunile de instaurare a puterii sovietice în Caucazul de Nord. În timpul războiului civil, a activat în aparatul politic al Armatei Roșii (1919), apoi, în anul următor, a fost trimis ca reprezentant plenipotențiar al RSFSR în Gruzia. În perioada 1921–1926, a ocupat funcția de prim–secretar al CC al PC(b) din Azerbaidjan, pentru ca, după aceea, să fie numit prim–secretar al organizației de partid din Leningrad, funcție pe care a deținut-o pînă cu puțin timp înainte de asasinarea sa. Din 1923, S.M. Kirov devenise membru al CC al PC(b) al URSS, iar din 1925, membru supleant al Biroului Politic, apoi membru titular, din 1930.

Cariera lui S.M. Kirov este tipică pentru traiectoria unui nomenclaturist sovietic. Partizan al lui Stalin în lupta pentru putere, declanșată după moartea lui Lenin (1924), el a urcat, cu concursul secretarului general *(gensek)* al partidului, I.V. Stalin, treptele ierarhiei, dar a știut, în același timp, prin conduita sa să-și cîștige popularitate în partid și, mai ales, la Leningrad.

Asasinarea lui Kirov a generat multiple scenarii și explicații, reductibile la două versiuni.

Dosarele Istoriei

Responsabilitatea lui Stalin

Raportul secret al lui N.S. Hruşciov la Congresul al XX-lea al PCUS (1956) şi dezvăluirile despre crimele lui Stalin, făcute la Congresul al XXII-lea al PCUS (1961), precum şi lucrările comisiei, create de Hruşciov în cadrul campaniei de destalinizare, pentru a elucida împrejurările asasinării lui Kirov au acreditat ideea că suprimarea liderului de la Leningrad a fost dorită şi pregătită de Stalin.

Acesta ar fi fost tot mai îngrijorat de popularitatea crescîndă a lui Kirov şi, potrivit unor informaţii, de ofertele ce-i fuseseră făcute de unii activişti de a deveni el secretar general al partidului, Stalin urmînd să fie numit preşedinte al Consiliului comisarilor poporului (guvernul sovietic). Fidel lui Stalin, Kirov a refuzat propunerea şi l-a avertizat pe *gensek,* reproşîndu-i că, prin procedeele sale brutale, devenise impopular.

După această versiune, Stalin a fost alarmat de rezultatele votului secret pentru alegerea membrilor Comitetului Central, la sfîrşitul lucrărilor Congresului al XVII-lea al PC(b), ţinut în ianuarie 1934. Propaganda de partid a lansat formula de „congres al învingătorilor“, pentru a sublinia că industrializarea se înfăptuia cu succes, iar colectivizarea agriculturii era practic încheiată. Foştii conducători ai opoziţiei de stînga — Zinoviev şi Kamenev — şi de dreapta — Buharin, Rîkov şi Tomski — au luat cuvîntul la congres pentru a-şi face din nou „autocritica“ şi a-l elogia pe Stalin.

Deşi se luaseră măsuri pentru a-i face pe delegaţi să simtă că votul, deşi secret, putea fi cunoscut, totuşi, la numărătoare s-au găsit 292 de voturi (cifrele diferă în alte versiuni) împotriva lui Stalin, care fusese furtunos aclamat în timpul congresului. Preşedintele comisiei de numărătoare a voturilor, Vladimir P. Zatonski, l-a informat pe Lazar M. Kaganovici, unul dintre apropiaţii lui Stalin, care, după ce a discutat, probabil, cu acesta, a cerut ca secretarului general să i se treacă acelaşi număr de voturi contra ca şi ale lui Kirov (trei), iar celelalte 289 să fie distruse.

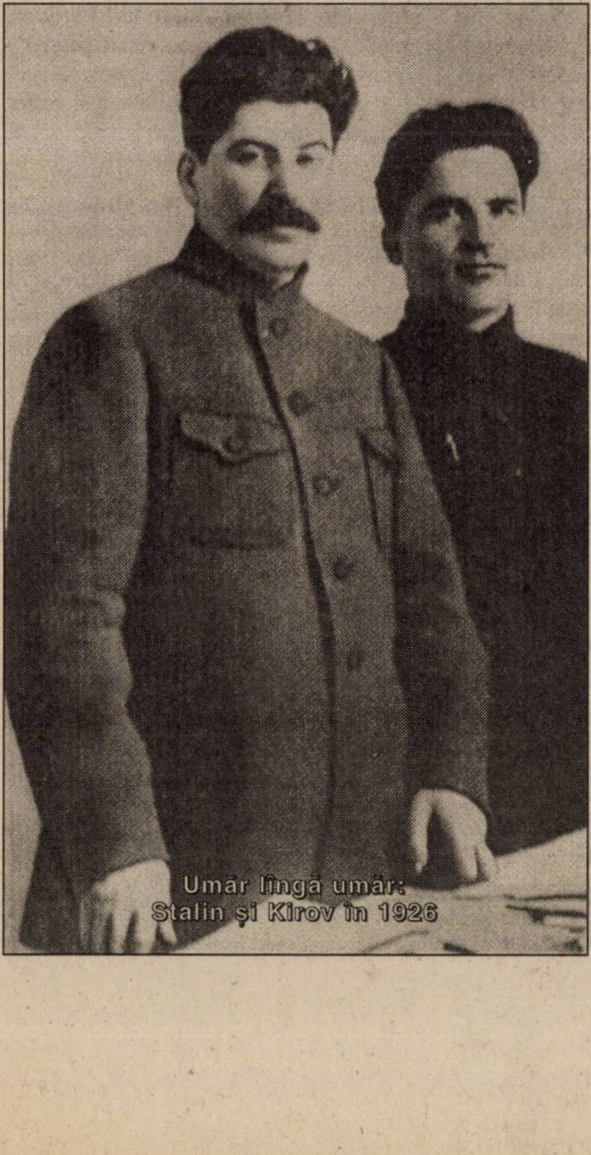
Umăr lîngă umăr: Stalin şi Kirov în 1926

Stalin dorea să-l separe pe Kirov de baza sa de la Leningrad şi a făcut să fie ales secretar al CC, cerîndu-i să vină imediat la Moscova. Kirov amîna sosirea în Capitală. Temporizarea i-a fost fatală.

Asasinul lui Kirov era un tînăr, Leonid Nikolaev (născut în 1904), fiul unui alcoolic şi el însuşi cu tare fizice. După o versiune, soţia sa ar fi devenit amanta lui Kirov; după alta, Nikolaev, exclus din partid pentru refuzul de a îndeplini sarcina trasată, îl considera pe Kirov responsabil de avatarurile lui. Sentimentul de ură faţă de primul secretar de la Leningrad i-ar fi fost cultivat de un agent secret al Securităţii, care se împrietenise cu el special în acest scop.

Deşi el încercase de două ori să se apropie de Kirov, fiind înarmat, şi fusese arestat de gărzile de corp ale acestuia, a fost pus de fiecare dată în libertate. „Să nu te atingi de acest om“, ar fi spus Ivan V. Zaporojeţ — numit de curînd locţiitorul şefului Securităţii din Leningrad, Filip D. Medved — lui Borisov, şeful gărzii lui Kirov.

La aflarea veştii că S.M. Kirov a fost asasinat, Stalin a decis să conducă el ancheta. Nikolaev, adus în faţa lui, a declarat că ofiţerii Securităţii (NKVD) îl împinseseră la crimă. A fost scos imediat din încăpere, lovit cu tocurile revolverelor. Avea să fie executat în urma unui proces secret.

Un alt eveniment straniu a fost moartea lui Borisov în timp ce era condus de la închisoare la anchetă, la 3 decembrie 1934. El era transportat într-o camionetă şi se afla în spate, păzit de doi agenţi. Un al treilea, care era lîngă şofer, l-a lovit pe acesta peste mînă. Şoferul a scăpat volanul pentru cîteva clipe şi maşina a urcat pe trotuar şi s-a lovit uşor de un zid. Cînd au ajuns la destinaţie, s-a anunţat că Borisov murise în timpul „accidentului“ (în realitate, el fusese ucis de cei doi agenţi care îl păzeau).

Soţia lui Borisov a fost internată cu forţa într-un azil de nebuni, apoi, după ce a izbutit să fugă şi a cerut să fie protejată, a fost din nou internată — de astă dată în spitalul orăşenesc, unde a murit, pare-se, otrăvită.

Anton Antonov–Ovseenko, autorul cunoscutei cărţi *Timpul lui Stalin* şi partizan al teoriei care vede în Stalin pe autorul asasinatului, rezumă astfel beneficiile trase de dictator de pe urma acestei crime: „El a înlăturat un rival. A discreditat şi, mai tîrziu, executat alţi lideri de seamă *(acuzaţi de a fi fost complici la asasinarea lui Kirov — n.n.).* A intimidat populaţia prin intensificarea «luptei de clasă» şi, în vacarmul creat, a început nimicirea vechii gărzi leniniste. În sîngele lui Kirov, el şi-a scris singur permisiunea pentru ucidere în masă“.

„Uciderea *(lui Kirov, n.n.)* putea pe drept cuvînt fi numită crima secolului. În următorii patru ani, sute de cetățeni sovietici, inclusiv cele mai proeminente figuri de conducători politici, au fost împușcați sub acuzația de responsabilitate directă pentru acest asasinat și literalmente alte milioane și-au aflat moartea pentru complicitate într-unul sau altul dintre momentele vastei conspirații presupuse a se fi aflat în spatele lui. Moartea lui Kirov a reprezentat, de fapt, piatra de temelie a întregului edificiu al terorii și suferinței prin care Stalin și-a asigurat dominația asupra popoarelor sovietice“.

(Robert Conquest,
Marea teroare. O reevaluare,
București, Ed. Humanitas, 1998, p. 54)

O altă perspectivă

Teoria responsabilității lui Stalin în uciderea lui Kirov, sugerată de Hrușciov (după răsturnarea lui de la putere]n 1964, comisia înființată de el pentru elucidarea asasinării lui Kirov a dispărut) și susținută de Roy Medvedev, Anton Antonov–Ovseenko și alții, a început să fie pusă la îndoială. Unii dintre criticii acestei teorii a fost profesorul american John Archibald Getty, care a atras atenția că dacă Stalin dorea să folosească asasinarea lui Kirov ca pretext pentru lichidarea vechii gărzi leniniste (Zinoviev, Kamenev, Buharin, Rîkov etc.) ar fi început imediat Marea Teroare, cînd opinia publică se afla sub șocul asasinatului de la Smolnîi, or, procesele care au jalonat-o se plasează în perioada 1936–1938. Este adevărat că în ianuarie 1935, în urma unui proces, Zinoviev a fost condamnat la 10 ani închisoare, iar Kamenev la cinci ani, ca inspiratori ai „grupului contrarevoluționar zinovievist“ din Leningrad, căruia i-ar fi aparținut și Nikolaev, dar represiunea în masă s-a declanșat în vara anului următor.

Cercetările întreprinse de istoricul rus Oleg Hlevniuk, un reprezentant strălucit al „noului val“ din istoriografia rusă, au arătat că documentele Biroului Politic nu indică în nici un chip un Kirov moderat, gata să-i țină piept lui Stalin. Liderul de la Leningrad apare ca un stalinist perfect. După cum arată Oleg Hlevniuk, în ziua de 1 decembrie 1934, Kirov urma să facă la Leningrad o expunere despre hotărîrile ultimei plenare a CC. Însemnările păstrate „dezvăluie că acesta se mărginea să reia concluziile lui Stalin“.

De ce a fost omorît Kirov? S-a răzbunat un soț înșelat? Stalin a eliminat un rival și a găsit pretextul de a-i suprima pe toți foștii săi adversari, acuzîndu-i de complicitate la crimă?

Oleg Hlevniuk are dreptate cînd scrie: „Pînă astăzi, partizanii celor două puncte de vedere extreme — cei care sînt convinși că Stalin însuși a fost organizatorul acestei crime și cei care o neagă — nu dispun de documente care să rezolve definitiv problema. De altminteri, probabil că aceste documente nu există. Asasinatele politice se pregătesc în cel mai adînc secret și ordinele nu se transmit pe hîrtie cu antet și ștampilă. Un lucru e sigur: Stalin a utilizat pînă la capăt focul de revolver de la Smolnîi pentru scopurile sale politice; asasinarea lui Kirov i-a servit, mai întîi, ca pretext pentru a lichida definitiv pe foștii săi adversari politici, conducătorii și membrii grupurilor de opoziție din anii ’20 și de la începutul anilor ’30“.

Chiar dacă între moartea lui Kirov și începutul Marii Terori s-a scurs un an și jumătate, 1 decembrie 1934 i-a fost semnul înaintemergător. Cu numai cîteva luni înainte, Hitler — în „noaptea cuțitelor lungi“ (29/30 iunie) — își suprimase adversarii. „Uite la Hitler! Bravo lui! Uite cum trebuie să te răfuiești cu adversarii politici“, a comentat Stalin „noaptea cuțitelor lungi“ și a urmat, pe o scară infinit mai mare, exemplul Führer-ului. ■

Bibliografie sumară: Roy Medvedev, *Le stalinisme,* Paris, 1972; Anton Antonov–Ovseyenko, *The Time of Stalin,* New York, 1983; J. Arch. Getty, *Origins of the Great Purges,* Cambridge, 1985; Michael Voslensky, *Les maîtres de la Nomenklatura,* Paris, 1989; Oleg Khlevniouk, *Le cercle du Kremlin,* Paris, 1996

Leningrad: Institutul Smolnîi (construit în 1806–1808, de Quarenghi), sediul local al partidului bolșevic și locul crimei din decembrie ’34

Sfîrșitul lui Mahatma Gandhi, părintele Indiei independente

Nonviolența înfrîntă de violență

Evoluția politică a Indiei din prima jumătate a secolului XX a fost puternic marcată de personalitatea lui Mahatma Gandhi. Artizan al independenței, dobîndită la 15 august 1947, a militat pentru aplanarea tensiunilor interetnice și interconfesionale. Împărțirea pe criterii religioase, Uniunea Indiană (cu o populație hindusă) și Pakistan (cu o populație musulmană), a dus la declanșarea unor puternice conflicte, soldate cu confruntări armate (1947–1948, 1965, 1971). Pe acest fond, Mahatma și-a lansat principiile sacre ale nonviolenței, ca unic mijloc de împăcare a celor două comunități și de instaurare a unui climat de ordine.

Experiența sud–africană

Mohandas Karamchand Gandhi, supranumit Mahatma (Marele Suflet), s-a născut la 2 octombrie 1869, la Porbandar. A aparținut unei familii din casta negustorilor, tatăl său ocupînd funcția de prim–ministru în micul stat princiar al Gurajatului, situat în vestul Indiei. Educația religioasă a fost realizată în spiritul școlii jaïn a hinduismului, școală care avea la bază principiul fundamental Ahimsî (Dragostea). Principiile școlii jaïniste au dat sensul luptei politice nonviolente, promovate de Mahatma Gandhi. Și-a început studiile universitare la Ahmedabad. Pleacă între 1888 și 1891, la Londra unde s-a axat în special pe studii de drept internațional. A revenit în India, stabilindu-se pentru o scurtă perioadă de timp, ca avocat, la Bombay. Acum lansează primele apeluri pentru apărarea compatrioților săi, destul de numeroși, din Africa de Sud. Colonia indiană număra la sfîrșitul secolului XIX, peste 150.000 de oameni, și era în special compusă din muncitori folosiți în exploatările miniere.

Legislația rasială, tratamentul dur la care erau supuși muncitorii asiatici, l-au determinat pe Mahatma să se stabilească în Africa de Sud, la Natal. A rămas pentru o perioadă de aproape 20 de ani. Experiența sud–africană a marcat în mod hotărîtor destinul politic al omului care avea să lupte nu numai pentru soarta coloniei indiene, ci pentru întreg viitorul Indiei.

În calitate de jurist internațional, a demonstrat caracterul nedrept al legislației rasiale, aplicată de autoritățile sud–africane asupra muncitorilor indieni. Acțiunile sale au avut un dublu scop: educarea comunității indiene și convingerea autorităților de justețea cererilor sale.

A pus un mare accent în formarea unei conștiințe politice a conaționalilor săi, prin promovarea unui adevărat program educațional. Au fost constituite primele asociații de educație indiană, punînd totodată și bazele primului jurnal de informare, „Opinia Indiană" („Indian Opinion"), publicat în limba engleză și în trei dialecte indiene.

S-a implicat în evenimentele care au zguduit istoria politică a Africii de Sud, la cumpăna dintre cele două secole: războiul burilor și revoltele repetate ale indigenilor. S-a remarcat în special prin organizarea primelor spitale de campanie. Deși conduita sa a constituit obiectul unor obstrucții sistematice, autoritățile sud–africane și-au exprimat în mod public gratitudinea pentru organizarea acțiunilor umanitare.

Drumul spre moarte

Spirit deschis, a devenit unul din promotorii curentului de schimbare tot mai pronunțat în India după primul război mondial. Mișcările pentru obținerea independenței au stat întotdeauna sub semnul violenței. Problema partajului a fost dublată de disensiunile existente în sînul comunității hinduse. Două mari zone au rămas insensibile la mesajul pacifist lansat de Gandhi: Maharashtra (provincie din vestul Indiei, cu capitala la Bombay), și Bengal. Naționaliștii hinduși au manifestat o atitudine dezaprobatoare față de politica promovată de Gandhi. Ei se pronunțau pentru o politică violentă, ca unic mijloc de eliberare a Indiei atît de musulmani cît și de britanici. Opoziția de vederi este în bună parte explicată și de interpretarea dată textelor religioase de conducătorii hindușilor. Adept al nonviolenței. Gandhi intră în opoziție cu unul din conducătorii Congresului indian, Bal Gangadhar Tilak. În concepția lui Tilak, violența reprezenta un mijloc sacru și prin urmare, utilizarea ei în realizarea dezideratelor comunității indiene era pe deplin întemeiată. „Tilakismul" a contribuit la limitarea influenței lui Gandhi în Maharashtra. Moștenirea acestuia a fost preluată de V. D. Savarkar, unul din ideologii de bază ai mișcării naționaliste hinduse. Zona a devenit unul din fiefurile organizațiilor cu vocație teroristă. În 1923, în *Hindutva (Ce este hindu?),* el a prezentat cultura hindusă ca pe un rezultat al unei identități indiene, indicînd minoritățile, în special pe musulmani, ca principale pericole pentru aceasta. Ideile lui Savarkar își vor face repede adepți. Printre ei se vor număra și viitorii asasini ai lui Mahatma, Nathuram Godse, Naroyan Apte, Madanlal Pahwa.

Nathuram Godse se înrolează în 1937 în rîndurile Partidului naționalist hindus. În 1941, Godse îl cooptează pe Naroyan Apte. Cei doi lansează în 1944, un cotidian, în parte finanțat de Savarkar, „Agrani“ (Precursorul), prin intermediul căruia au atacat politica lui Gandhi. Au contestat în special concesiile făcute de autoritățile indiene părții musulmane. Pe toată durata celui de-al doilea război mondial, au cerut hindușilor să se înroleze, pentru ca aceștia să se poată deprinde cu arta militară. Instruirea lor ar fi fost necesară în vederea organizării luptei împotriva separatiștilor musulmani. Tot ei au elaborat și un plan de eliminare fizică a membrilor Adunării Constituante a Pakistanului. Pozițiile lor radicale anunțau trecerea din sfera acțiunii clandestine în aria acțiunilor publice. Mahatma Gandhi a devenit ținta perfectă a grupului. El a fost acuzat de promovarea unei politici de „appeasement“ față de Pakistan, și de privarea hindușilor de capacitatea lor de luptă.

Partajul dintre India și Pakistan a constituit obiectul a numeroase revolte pornite atît de musulmani cît și de hinduși. La 16 august 1946, Muhammad Ali Jinnah, șeful Ligii musulmane, a lansat apelul către coreligionarii săi, de a revendica crearea Pakistanului prin acțiuni de stradă. Ca urmare, un nou val de violențe îndreptate împotriva hindușilor s-au declanșat în numeroase localități, și în special la Calcutta și Noakhali, district din Bengal, unde musulmanii erau majoritari. Pentru liniștirea spiritelor, Gandhi pleacă în zonele de conflict. În octombrie 1946 el se afla la Noakhali, unde rămîne pînă în martie 1947. Trece apoi în Bihar, dar prezența sa nu-i oprește pe hinduși de la represalii asupra musulmanilor minoritari în zonă. Răspunsul acestora din zonele unde erau majoritari nu se lasă așteptat. Din nou Calcutta și Bengalul devin teatre de război.

Evenimentele se întorc împotriva lui Gandhi. Politica nonviolentă nu pare destul de convingătoare pentru a instaura pacea intercomunitară. Problemele ridicate de zona Punjab, cu o populație majoritar musulmană, se complică pe parcursul lunii septembrie 1947. Foarte mulți refugiați hinduși iau cu asalt capitala indiană. Ei vor refuza să se întoarcă în Punjab, argumentînd că revenirea lor acolo ar echivala cu o sinucidere în masă.

Relațiile dintre India și Pakistan devin extrem de tensionate în luna octombrie. Pakistanul revendică zona Cașmirului trecută prin voința maharajahului la India. Un nou război avea să marcheze relațiile dintre cele două părți. Drept represalii, India decide înghețarea plății fondurilor către Pakistan, fonduri care se ridicau la 550 milioane rupii.

Ca mijloc de presiune, la 12 ianuarie 1948, Mahatma Gandhi a declarat greva foamei. Atitudinea lui Mahatma l-a determinat pe primul ministru, Nehru, să cedeze, plățile fiind reluate. Totodată, Mahatma a propus și semnarea unui plan de pace, prin care să fie garantată stabilitatea în zonă. Documentul a fost parafat la 18 ianuarie 1948, moment în care acesta a renunțat la greva foamei.

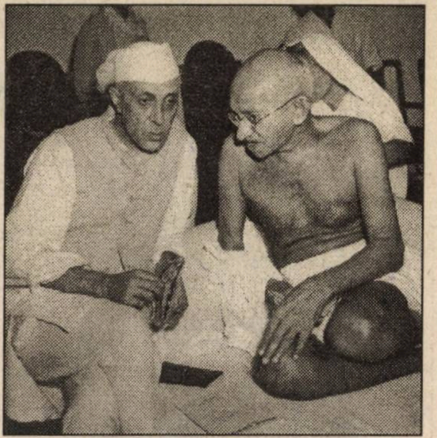

Victoria lui Gandhi a dat semnalul organizării atentatului. Naționaliștii hinduși considerau că și-a trădat propria comunitate și prin urmare el trebuie să moară. Godse și Apte cooptează un al treilea membru, V. Karkare, proprietarul unui mic hotel, devenit loc de întîlnire pentru naționaliștii hinduși. Acesta îi va pune în legătură cu cel care avea să devină artificierul grupului, Madanlal Pahwa. Un prim atentat cu bombe este declanșat la 20 ianuarie 1948, în timpul desfășurării rugăciunii publice. Amatorismul atentatorilor a dus la eșecul acțiunii. Madanlal Pahwa a fost arestat, ceilalți membri ai grupului fiind nevoiți să se ascundă. Godse nu va renunța însă la ideea asasinării lui Mahatma. La 30 ianuarie, pătrunde în casa unde era găzduit acesta și trage asupra sa trei focuri de armă. Godse și-a explicat gestul ca rezultat al trădării pe care Mahatma ar fi comis-o față de propria-i comunitate. În concepția asasinului, Gandhi constituia principalul obstacol pentru renașterea națiunii hinduse. Reacția guvernului a fost deosebit de dură. S-au ordonat represalii împotriva milițiilor naționaliste. Godse și Apte au fost condamnați la spînzurătoare și executați, iar complicii lor la închisoare pe viață.

Asasinatul din 30 ianuarie 1948 nu a constituit rezultatul unui act nesăbuit, el s-a situat pe linia unei tradiții politice „maharashtriene“, care a ridicat la rang de cult violența. ■

(Mioara ANTON)

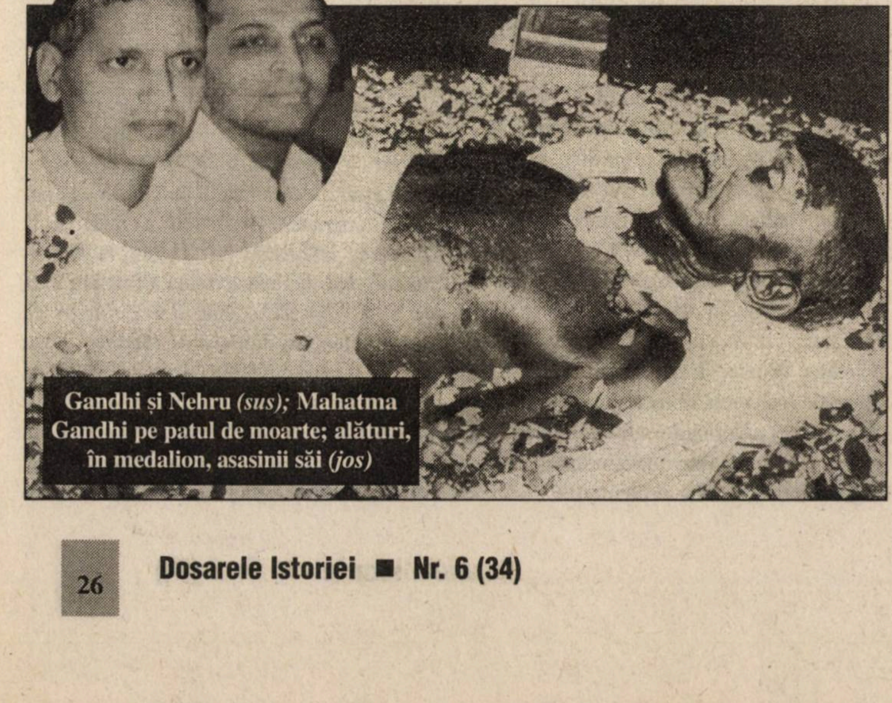

Gandhi și Nehru *(sus)*; Mahatma Gandhi pe patul de moarte; alături, în medalion, asasinii săi *(jos)*

John F. Kennedy (Dallas '63) și Robert F. Kennedy (Los Angeles '68)

O (dublă) tragedie americană

Cristian SANDACHE

Anul acesta, pe 5 ale lunii curente, s-au împlinit 31 de ani de la asasinarea senatorului Robert F. Kennedy. Apoi, în noiembrie, vor fi trecut 36 de ani de la asasinatul de la Dallas în care și-a pierdut viața președintele SUA, John F. Kennedy. Ambele crime — însoțite de alte tragedii petrecute în sînul celebrei familii — au făcut să se vorbească despre un veritabil blestem abătut asupra „clanului Kennedy“. Dar nimic nu egalează controversele iscate în jurul morții violente a celui mai celebru șef al Casei Albe din a doua parte a secolului nostru. Tragicul subiect pasionează și astăzi, la peste trei decenii și jumătate de la consumarea sa, opinia publică din întreaga lume.

„Clanul Kennedy“ în zilele lui bune...

Mitul JFK

John Fitzgerald Kennedy s-a născut la Boston, la 29 mai 1917, ca fiu al lui Joseph și Rose Kennedy. Familia Kennedy a avut patru băieți și cinci fete. Prin străbunicul Patrick Kennedy, viitorul președinte al SUA avea ascendențe irlandeze (localitatea New Ross).

Bunicul patern (Patrick J. Kennedy) s-a lansat către sfîrșitul secolului al XIX-lea în comerțul cu băuturi, a deschis un „saloon“, a înființat o bancă și a pătruns în viața politică a Bostonului, ca membru al Partidului Democrat. În 1937, tatăl viitorului președinte (Joseph Kennedy) a fost numit ambasador al SUA în Marea Britanie. În 1935, John Kennedy se înscrie la Universitatea Princeton, însă o va părăsi ulterior, optînd pentru Universitatea Harvard, pe care o absolvă în 1940, obținînd distincția „cum laude“. Aici s-a arătat preocupat în special de istorie și științe politice. În 1940, debutează editorial cu volumul *Why England Slept,* obținînd un notabil succes de librărie. Vreme de cîteva luni (1940–1941), se va afla înscris la Universitatea Stanford, unde audiază cursurile de economie, cu gîndul de a-și pregăti doctoratul. Între anii 1941–1943, John Kennedy participă la cel de-al doilea război mondial în cadrul marinei Statelor Unite. Devine locotenent, comandant de torpilor. Rănit, bolnav de malarie, e internat în spital, în decembrie 1943, și ulterior demobilizat. În 1945, J.F. Kennedy este ziarist la agenția International News Service. Între anii 1946–1953, reprezintă ca membru al Partidului Democrat statul Massachussetts în cadrul Camerei Reprezentanților a SUA. În perioada 1953–1960, va fi senator, reprezentînd același stat. Între timp, la 2 septembrie 1953, J.F. Kennedy se căsătorise cu Jacqueline Bouvier, cu care va avea trei copii. (Primul moare la naștere.) În 1956, Kennedy publică volumul *Profiles in Courage,* care în anul următor va fi distins cu cel mai reprezentativ premiu literar american, Pulitzer. La 8 octombrie 1960, candidat la președinția SUA din partea Partidului Democrat, John Kennedy îl învinge pe candidatul republican, Richard M. Nixon. Kennedy înregistrează 34.221.349 de voturi (50,1%) și 303 electori, iar rivalul său — 34.108.647 voturi și 219 electori (49,9%). Diferența dintre cei doi a fost cea mai mică înregistrată vreodată cu ocazia vreunui scrutin prezidențial: 112.702 voturi.

În ciuda victoriei sale, Kennedy s-a impus doar în 23 de state, în vreme ce Nixon a cîștigat în 26. „Scorul“ a fost continuu strîns, dezbaterile televizate aducîndu-i (se pare), candidatului democrat — triumful. În statul Illinois (de exemplu), J.F. Kennedy a cîștigat in extremis, avînd cu doar 8.858 de voturi mai multe decît candidatul republican. O analiză posterioară scrutinului prezidențial din 1960 ne arată că reprezentantul Partidului Democrat a fost preferat de 66% dintre cetățenii de culoare, 57% din totalul muncitorilor calificați, 52% dintre electorii cu studii superioare, 54% din totalul celor cu studii medii, 33% din numărul fermierilor, 44% dintre oamenii de afaceri, 48% dintre funcționari, 47% dintre locuitorii zonelor rurale, 57% dintre locuitorii zonelor metropolitane, 36% din totalul protestanților, 82% dintre catolici, 89% din numărul evreilor cu drept de vot. Pe grupe de vîrstă, pentru Kennedy au votat 52% dintre cei aflați între 18 și 34 de ani; 50% dintre cei aflați între 35 și 44 de ani; 54% dintre cei aflați între 45 și 54 de ani; 43% dintre cei aflați între 55 și 64 de ani și 37% dintre cei aflați în vîrstă de peste 65 de ani. În ceea ce privește simpatiile ideologice ale americanilor cu drept de vot, un sondaj Gallup, tot din 1960, arăta că 46% dintre ei se declarau a avea simpatii pentru Partidul Democrat, 30% pentru Partidul Republican, iar 23% se declarau independenți.

Grupurile–țintă vizate de *staff*-ul lui Kennedy au fost mai cu seamă masele din centrele urbane aflate în nordul SUA, negrii, fermierii, intelectualii. Lozinca „Noii Frontiere“ — adoptată în acest sens, a avut scopul de a solicita imaginația alegătorilor dornici de schimbare. Ea trebuia să amintească de expansiunea precursorilor din epoca pionieratului care înaintau spre Vestul Sălbatic.

„Noi urmărim pătrunderea în spațiile necercetate ale științei și cosmosului, în problemele nesoluționate ale păcii și războiului, în locurile ascunse ale ignoranței și prejudecăților, în problemele rămase pînă acum fără răspuns în legătură cu sărăcia și surplusurile“.

Cu ocazia cuvîntării sale inaugurale (de învestitură), din 20 ianuarie 1961, președintele John F. Kennedy a făcut apel la tradiția americană afirmînd, printre altele: „Să plece acum vestea din acest loc, ca să audă prietenii și dușmanii deopotrivă că făclia a trecut în mîinile unei noi generații de americani, născuți în secolul nostru, căliți în război, disciplinați într-o pace aspră și amară, mîndri de moștenirea noastră veche. Acum goarna răsună din nou, nu cu sunet de a purta arme, deși avem nevoie de arme“.

John F. Kennedy a dorit să apară drept alesul tuturor cetățenilor americani, poate și din dorința de a uita acea diferență totuși minimă cu care se impusese în fața lui Richard Nixon. Cele 25 de mesaje trimise de către Kennedy primei sesiuni a celui de-al 87-lea Congres sintetizează oarecum coordonatele preocupărilor sale prioritare vizavi de societatea americană: redresarea și expansiunea economică; asistența medicală pentru persoanele în vîrstă; ajutoare federale destinate instituțiilor de învățămînt; conservarea și folosirea resurselor naturale; dezvoltarea construcțiilor de drumuri; inițierea unei politici mai active vizînd construcția de locuințe; sporirea cheltuielilor militare. În primele luni ale anului 1961, SUA înregistrau șase milioane de șomeri. Au existat unele comparații făcute de către diferiți observatori ai fenomenului economic, comparații potrivit cărora anii 1960–1963 se asemănau perioadei 1933–1938, Kennedy însuși putînd fi apropiat ca stil de F.D. Roosevelt. Evident, gradul de speculație a fost destul de ridicat, din acest punct de vedere. Membrii cabinetului Kennedy erau în general personalități competente din varii domenii: L.B. Johnson, Dean Rusk, Robert S. McNamara, C. Douglas Dillon, Stewart L. Udall, Orville L. Freeman, Luther H. Hodges, Arthur J. Goldberg, Abraham A. Ribicoff, J. Edward Day, Robert F. Kennedy.

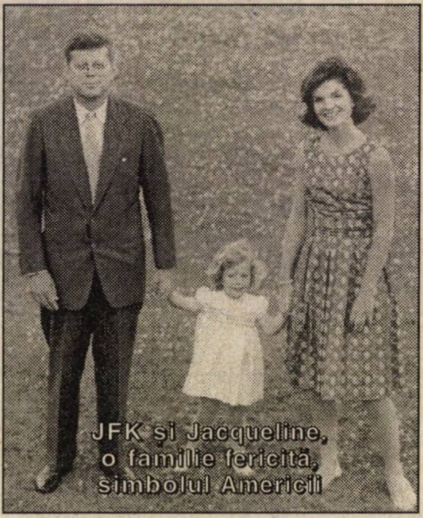
JFK și Jacqueline, o familie fericită, simbolul Americii

Congresul SUA nu a acceptat însă decît un mic număr din reformele propuse de către președintele Kennedy. Exact ca în perioada lui Harry S Truman, parlamentarii s-au opus reformelor sociale și acelora care vizau acordarea de drepturi negrilor. Au acceptat totuși legiferarea salariului minimal, acordarea de asistență federală pentru regiunile aflate în dificultate, un program de credite pe termen lung destinat construcțiilor, subvenții de stat pentru reconstruirea și modernizarea unor zone urbane. Unii analiști au definit ideile președintelui Kennedy ca fiind un amestec de generozitate și intervenționism. În cele din urmă Kennedy a reușit să suprime segregaționismul în cadrul mijloacelor de transport la nivelul statelor, a numit o serie de negri în funcții administrative importante și nu în ultimul rînd, a impus (uzînd chiar de forță) admiterea cîtorva studenți de culoare în Universitățile Mississippi și Alabama. În ceea ce privește politica externă, John F. Kennedy a avut o preocupare specială în acest sens. Progresele înregistrate de Comunitatea Economică Europeană amenințau la un moment dat interesele comerciale ale SUA și din această cauză s-a recurs la negocieri privind reducerea mutuală a tarifelor, sperîndu-se a se deschide piața europeană exporturilor americane.

Ultima călătorie

Principala preocupare a președintelui Kennedy a vizat însă relațiile SUA cu URSS și cu Republica Populară Chineză care, în opinia liderului de la Casa Albă „n-aveau de gînd să renunțe la ambițiile lor de dominație mondială“. Convins de faptul că menținerea păcii n-ar putea fi obținută decît prin intermediul unei „mașinării“ militare puternice, Kennedy a sporit bugetul destinat apărării și s-a arătat ferm față de sovietici în cazul Berlinului și a „afacerii“ rachetelor sovietice amplasate în Cuba. Exemplul Cubei l-a convins pe Kennedy de faptul că o economie și o societate sărace pot favoriza extinderea ideologiei comuniste și, pentru a evita apariția unui nou Fidel Castro în emisfera occidentală, a înființat „Alianța pentru progres“, destinată a veni în ajutorul statelor din America Latină. Gîndind identic, în scopul de a opri extinderea comunismului în peninsula Indochina, s-a ambiționat a transforma Vietnamul de Sud într-un veritabil semiprotectorat american. Numărul consilierilor și trupelor americane trimise în această zonă a precedat sîngerosul război de mai tîrziu. În 1960, existau 800 de consilieri militari americani în Vietnam, în anul 1961–2.000; în 1962–11.000, iar în 1963–16.000.

Ultima călătorie a președintelui Kennedy a început în ziua de joi, 21 noiembrie 1963. În dimineața aceea, înainte de micul dejun, liderul de la Casa Albă „își înfășură brîul medical, își încălță pantofii, dintre care stîngul avea un branț ortopedic de 6 mm, își îmbrăcă la repezeală costumul pe care i-l scosese valetul, fixă în cravata-i discretă un ac strălucitor ce reprezenta o insignă a marinei militare și-și vîrî în buzunar un portofel din piele neagră care conținea 26 de dolari în monedă–hîrtie, un medalion al Sfîntului Cristofor în aur prins de portofel și permisul de conducere auto eliberat de statul Massachussetts. Acesta din urmă dădea semnalmentele titularului: înălțimea 1,83 metri, părul castaniu, ochii cenușii.

Călătoria spre Dallas nu era altceva decît o călătorie electorală cu un scop destul de limpede. În 1960, Kennedy cîștigase „prezidențialele“ și în statul Texas, însă avînd doar cu 46.233 de voturi mai mult decît Richard Nixon. În schimb, la nivelul orașului Dallas, Kennedy fusese învins. Cu 28 de zile înainte de data fixată pentru călătoria lui Kennedy la Dallas, Adlai Stevenson — o cunoscută personalitate democrată și fost candidat la Președinția SUA — se dusese în capitala texană ca să participe la o întrunire cu ocazia Zilei Națiunilor Unite. În Dallas și în împrejurimi fuseseră răspîndite afișe avînd pe ele cîte două fotografii ale lui Kennedy, din față și din profil, cu următorul text: „Urmărit pentru trădare. Omul acesta este urmărit pentru acte de trădare comise împotriva Statelor Unite“. I se reproșa lui Kennedy — în niște termeni duri — atît activitatea sa în domeniul rasial, cît și politica sa de destindere internațională.

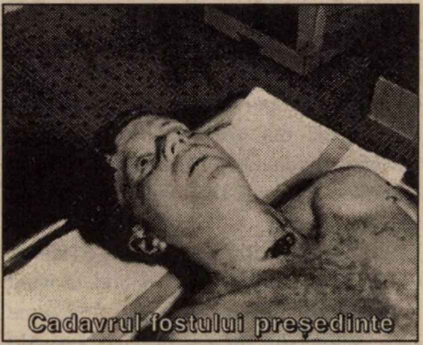
Cadavrul fostului președinte

La ora locală 12,30 a avut loc tragedia. Nellie Connaly (soția guvernatorului statului Texas) avea să declare ulterior în fața Comisiei Warren: „Am auzit... un zgomot îngrozitor, care venea din dreapta... M-am întors și am privit peste umărul drept... și am văzut că președintele își dusese ambele mîini la gît... n-a scos nici un cuvînt, nici un țipăt...“. Soția președintelui a văzut cum se desprinsese o așchie din țeasta lui Kennedy. Un val de sînge țîșni, „un val halucinant de sînge și de materie cervicală“. Mașina președintelui a ajuns la spitalul Parkland la orele 12,35.

Medicul Charles J. Carrico a remarcat două răni pe corpul liderului de la Casa Albă: una mică la baza gîtului, orificiul unui proiectil care a trecut prin nodul de la cravată și una enormă, la cap. Circulația

Un asasinat, șase ipoteze

Zeci de teze au fost avansate pentru a explica asasinarea președintelui JFK. Șase dintre cele mai frecvente și mai de luat în serios au fost sintetizate de revista franceză „Historia“ (nr. 624, decembrie 1998), de unde le preluăm și noi, într-o formă sintetizată și adaptată.

1. „Amprenta“ KGB

Serviciile secrete sovietice, interesate în a se debarasa de omul care i s-a opus lui Hrușciov în timpul „crizei rachetelor“ din Cuba (octombrie–noiembrie 1962) sînt responsabile de asasinarea lui JFK. Versiunea se sprijină pe periplul lui Lee Harvey Oswald în URSS. Numai publicarea dosarelor secrete ale KGB — inclusiv a documentelor privind atentatul împotriva Papei Ioan Paul al II-lea (Dallas '63 fiind pus, astăzi, de unii cercetători în relație cu Roma '81) — se apreciază că va permite confirmarea sau infirmarea ipotezei.

2. „Amprenta“ lui Castro

El însuși în vizorul CIA, Fidel Castro avea „suficiente motive“ de a dori să-l lichideze pe JFK. Mai ales că dictatorul din Havana încerca să-și demonstreze lipsa de responsabilitate în „criza rachetelor“, cînd i-a cerut în zadar lui Hrușciov să declanșeze atacul nuclear împotriva SUA ca ripostă la blocada Cubei de către USNavy. La fel, ipoteza va fi sau nu confirmată de secretele deținute în arhivele cubaneze, momentul pentru a ajunge la ele fiind evident determinat de existența regimului lui Castro.

3. „Amprenta“ Mafiei

Organizația nord–americană a crimei organizate se simțea „persecutată“ de ministrul de Justiție, nimeni altul decît fratele lui JFK, Robert. Pentru a-și arăta puterea, Mafia ar fi dorit să lovească la vîrf, apoi să-l elimine pe L.H. Oswald prin intermediul lui Jack Ruby, „patriotul“ și dubiosul patron de bar din Dallas.

4. Complot al aparatului de stat, al CIA în special (cea din urmă acuzată, din principiu, de toate afacerile dubioase începînd cu anii '70).

5. Răzbunare a cercurilor anticastriste refugiate în SUA împotriva lui JFK, considerat de acestea mult prea moale față de dictatura de la Havana, mai ales după tentativa eșuată de invadare a Cubei (operațiunea din Golful Porcilor, 17–20.IV.1961).

6. Asasinat avînd un singur și exaltat autor *(Lee Harvey Oswald, foto)*, ajutat de unul sau doi complici.

Jacqueline ENACHE

periferică a lui Kennedy se menținea, deși pulsul îi era imperceptibil. S-a încercat să se aplice asupra președintelui drene toracice, în scopul drenării sîngelui și aerului. În cele din urmă, amiralul Burkley, medicul personal al lui Kennedy dă verdictul: nici o speranță. Doctorul Clark va constata decesul, în jurul orei 13. În aceeași zi, la orele 16, principalul suspect, Lee Harvey Oswald e reținut. La 24 noiembrie, Oswald va fi ucis prin împușcare de către un anume Jack Ruby. În momentul cînd Oswald murea, rămășițele pămîntești ale lui John F. Kennedy erau expuse la Washington, în rotonda Capitoliului. Peste 250.000 de persoane aveau să defileze, timp de 18 ore, prin fața trupului neînsuflețit. Aproape 25.000 de persoane au fost mai mult sau mai puțin implicate în anchetele legate de asasinarea lui John F. Kennedy. O certitudine: de la fereastra depozitului arhicunoscut, Oswald n-a tras decît trei gloanțe. Au fost găsite pe jos cartușele lor. În graba ei de a demonstra că nu există nici un alt vinovat în afară de Oswald, Comisia Warren a concluzionat: unul din gloanțe — fără îndoială primul — nu și-a nimerit ținta. Cele două prime rapoarte întocmite de FBI imediat după crimă, precum și primele constatări ale medicilor exclud posibilitatea ca un același glonte să-l fi putut atinge și pe Kennedy și pe guvernatorul Texasului în același timp. Admiterea prezenței unui al doilea țintaș care l-ar fi împușcat pe președinte ne îngăduie să înlăturăm una din cele mai mari dificultăți ale acestei anchete. Faptul că un țintaș mediocru precum Oswald a putut să nimerească o țintă mobilă cu o asemenea precizie pare cu totul uluitor. Dacă au existat doi țintași se intră în așa–numitul domeniu al posibilului. Cu ocazia reconstituirii atentatului, cîțiva campioni de tir n-au izbutit să nimerească decît cel mult două gloanțe din trei în ținta mobilă. Oricum, le-a trebuit mai mult timp decît i-a fost necesar lui Oswald ca să tragă cele trei focuri ale lui. Lee Harvey Oswald avusese o existență banală și era (cu siguranță) măcinat de secrete frustrări. Tip de inadaptat social, fusese poreclit „iepurele“ de către cunoscuți. Trăitor o vreme în URSS, cochetase la un moment dat cu marxismul, mai mult din teribilism decît din convingere. Va reveni în SUA, căsătorit cu o rusoaică (Marina) și va declara că visul vieții sale este acela de a fi iubit și admirat. Singurele servicii pe care le-a putut obține bizarul Oswald au fost acelea de muncitor metalurgist, stagiar la un atelier fotografic și magaziner la un depozit de cărți.

Moartea cu nume de iordanian

Robert Francis Kennedy s-a născut la Boston, la 20 noiembrie 1925. Era considerat de către clan drept prototipul seriozității. La 25 de ani, s-a căsătorit cu Ethel Skakel, iar după un deceniu de mariaj cei doi aveau șapte copii. A susținut deosebit de activ campania prezidențială a fratelui său, John F. Kennedy, iar după ce acesta a devenit președintele SUA, Robert Kennedy a făcut parte din cabinetul Kennedy ca ministru al Justiției. În 1964, cînd Robert Kennedy a candidat pentru Senat din partea statului New York, republicanii au publicat o broșură intitulată *Ciudata moarte a lui Marilyn Monroe,* în care-l acuzau pe fratele defunctului președinte că ar fi ucis-o pe actriță prin intermediul unor agenți comuniști aflați sub controlul lui, după ce ea l-a amenințat că va demasca relația dintre ei. (Monroe murise la 4 august 1962.) Robert Kennedy avusese o relație intimă cu actrița, ca și John F. Kennedy, însă o astfel de acuzație împotriva sa nu a putut fi probată. După depășirea acestui impas el s-a hotărît (avînd și asentimentul familiei) de a candida la Președinția SUA. Momentul părea favorabil revenirii unui Kennedy la Casa Albă, întrucît Lyndon Baines Johnson (președintele în funcție) dezamăgise mai ales prin încăpățînarea sa de a accelera implicarea SUA în Vietnam. În martie 1968, Robert Kennedy își anunță intenția de a obține învestitura Partidului Democrat pentru a candida la cea mai înaltă funcție a statului. Sondajele de opinie îi erau favorabile iar charisma sa amintea în unele privințe de fascinația pe care John F. Kennedy o exercita, în genere, asupra cetățenilor americani. Soarta i-a jucat însă o festă tragică, astfel încît mulți au vorbit ulterior despre un presupus blestem abătut asupra familiei Kennedy. În 1964, fusese ales senator de New York iar în iunie 1968 cîștigase alegerile preliminare derulate în statul California. Baza sa electorală era la acel moment reprezentată de către păturile dezmoștenite și îndeosebi de populația neagră. Fratele fostului președinte se făcuse cunoscut încă din perioada 1960–1963 ca un campion al luptei pentru acordarea de drepturi civile populației de culoare. În ziua de 5 iunie 1968, Robert Kennedy a fost împușcat în Los Angeles de către un imigrant iordanian (Shirham B. Shirham) care îi reproșa atitudinea pro–israeliană, îndreptată (în optica sa) de fapt, împotriva lumii arabe. În ziua de 6 iunie 1968, Robert Kennedy a încetat din viață. Educat la Harvard și la Universitatea din Virginia, Robert Kennedy activase în marina SUA în perioada 1944–1946. În 1950, se făcuse cunoscut ca jurist prin inițierea unor măsuri dure împotriva unor lideri sindicali pe care-i bănuia a fi avut legături cu filiere mafiote. Istoricii și observatorii vieții politice americane l-au considerat pe cel asasinat în 1968 drept singura alternativă viabilă (din cadrul clanului Kennedy) la personalitatea lui „J.F.K.“. Robert Kennedy nu a depășit, în fapt, stadiul unei frumoase promisiuni politice, deși avea atuuri numeroase de partea sa. Destinul a vrut altfel... ■

Casa Albă, Biroul Oval: președintele, JFK, și ministrul de Justiție, Robert Kennedy

Mitul care sfidează moartea

Ché Guevara, eternul rebel

Theodora STANCIU

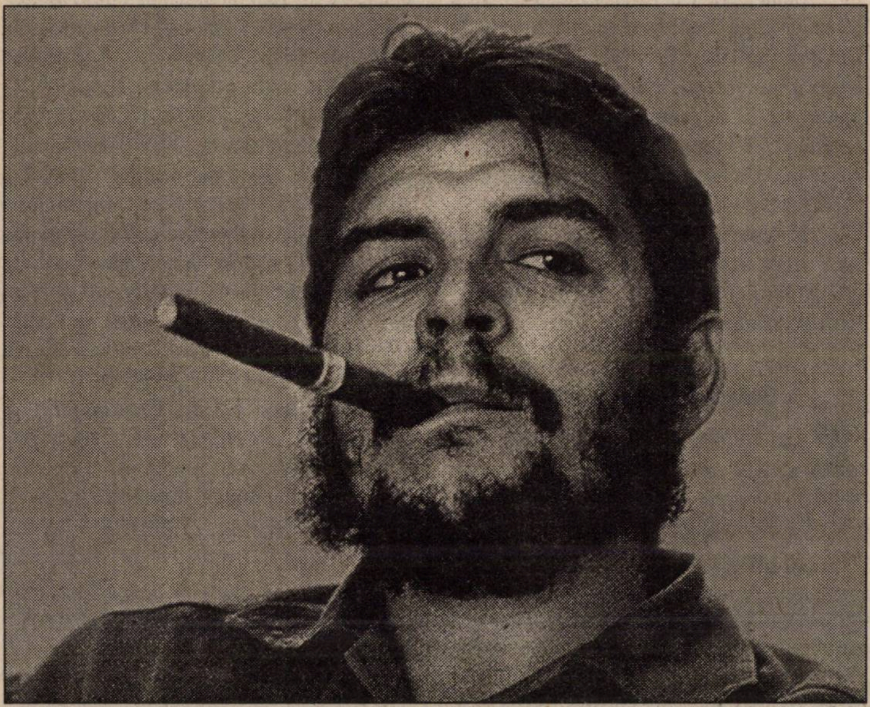

La 14 iunie 1926, în orășelul Rosario, în apropiere de Buenos Aires, într-o familie mixtă, jumătate spaniolă, din partea mamei, Celia de la Serna, jumătate irlandeză, tatăl, constructorul civil Ernesto Guevara Lynch, se va naște cel care, pentru o bucată bună de timp, va reprezenta speranța tuturor deziluzionaților, va însemna însăși Revoluția: Ernesto Guevara.

Viață de revoluționar

Cu o sănătate extrem de șubredă, Ernesto, foarte des victima unor puternice accese de astm, își va petrece copilăria pe plantația familiei, la Misiones, alături de cei patru frați ai săi: Celia, Roberto, Ana Maria și Juan Martin. Doar în perioada liceului va „beneficia“ de prezența unor noi colegi, pînă atunci fiind obligat, medical, să învețe acasă. Un coleg din acea perioadă își amintește chiar că „Ché nu avea nici o idee despre muzică. Nu cunoștea nici imnul...“, dar era foarte încîntat de paginile lui Jules Verne, Baudelaire, Pablo Neruda, dar și... de Freud.

Tînărul Guevara își va îndrepta atenția către medicină, obținînd diploma la începutul anilor '50, în 1954 plecînd să profeseze în Guatemala. Aici, i se va naște și porecla ce va rămîne adînc întipărită în memoria lumii întregi: **Ché.** Cubanezii cu care se va întîlni pe aceste meleaguri, îl vor striga astfel, folosind un fel de americanism menit să reproducă o interjecție ce servea în exprimarea bucuriei, admirației, dar și a durerii. „Pentru mine — va mărturisi Ernesto Guevara în memoriile sale — «Ché» înseamnă cel mai important lucru, cel mai prețios dar al vieții mele“.

Ascendența argentiniană nu-l va împiedica, însă, în dorința de a participa la revoluția cubaneză. „M-am născut în Argentina — va declara el în discursul ținut la Națiunile Unite, în decembrie 1964 — (...). Dar sînt în același timp și cubanez și argentinian...“. Pe teritoriul Mexicului îl va cunoaște, prin intermediul lui Raul Castro, fratele revoluționarului cubanez, pe Fidel, de aici înfiripîndu-se o alianță de mai bine de 10 ani. Se va îmbarca împreună cu acesta la bordul iahtului „Granma“, care va mai aduce pe teritoriul Cubei încă 80 de luptători la sfîrșitul lunii noiembrie 1956. Va participa la primele lupte de gherilă, distingîndu-se ca un bun organizator. La primirea ordinului din partea lui Fidel Castro de a invada provincia Las Villas, Ché va deveni adevăratul strateg al bătăliei de la Santa Clara, capitala provinciei avute în obiectiv.

Triumful revoluționar îi va aduce poziția de comandant militar al fortăreței La Cabaña; mai tîrziu, Ché va fi numit Președinte al Băncii Naționale a Cubei și ministrul Industriilor. În 1964, va deveni chiar reprezentantul Cubei la Națiunile Unite.

Începutul lui 1965 nu prevestea însă nimic deosebit. În primăvară, Ernesto Guevara va vizita Cairo. Se va preocupa din ce în ce mai mult de soarta altor popoare asuprite. De popoarele africane, de vecinii săi sud–americani...

Și, deodată, la 14 martie 1965, Ernesto Ché Guevara, eroul de la Santa Clara, comandant de frunte al revoluției cubaneze, doctor al Universității din Buenos Aires, ministru de Industrie în cabinetul Castro, va părăsi Havana, lăsînd în urma sa un val imens de tăcere.

De-abia la 2 octombrie, într-o lectură publică a scrisorii de „adio“, la Teatrul Chaplin din Havana, Fidel Castro va oferi cubanezilor uimiți explicația oficială a lui Ché: „Am renunțat în mod formal la toate drepturile și sarcinile pe linie de partid, am renunțat la postul meu de ministru, la gradul meu de comandant, la condiția mea cubaneză. Nimic legal nu mă mai leagă de Cuba...“. Revoluția trebuia continuată în altă parte.

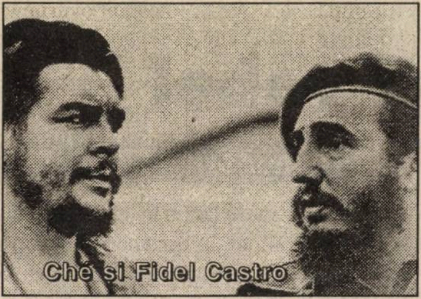

Ché și Fidel Castro

Unde? La început, s-a zvonit că în Congo. Dar, a fost Bolivia. Chiar dacă țelurile sale rămîn aceleași, imaginea se transformă radical. Barba și pușca de tip M-2 devin inseparabile. Va fi însoțit chiar și de o femeie: Laura Gutierez. Lumea întreagă își va îndrepta ochii spre tărîmul bolivian. „New York Times" își va începe seria de reportaje din zonă. Un anume conducător local, pe nume Marcos, va fi cauza înfrîngerii unor lupte de gherilă, prematur declanșate (16 martie 1967). Guevara se pare că nu este deloc mulțumit de rezultate. Sperase mult. Situația însă era mult schimbată decît și-o imaginase. Bolivia cunoscuse o serie de reforme parțiale în urma revoluției din 1952 și era de-a dreptul improbabil ca populația locală să urmeze în masă un străin, alb, de limbă spaniolă.

Luna august îl va găsi într-o tabără a rebelilor lîngă Camini. Aici, la Arroyo de la Piedras, se va descoperi — conform „Times" — și o parte a jurnalului lui Ché, alături de 21 de pașapoarte falsificate. În revista „Life" s-au publicat două fotografii de pe aceste pașapoarte, ambele extrem de asemănătoare lui Ché.

În septembrie, cercul din jurul rebelilor aflați sub comanda sa începe să se strîngă încetul cu încetul. Sfîrșitul era, deja, extrem de aproape.

Șapte urme de glonț

Ziua de 29 septembrie 1967 îl va găsi pe Ché urmărit de aproape 1.500 de soldați bolivieni, care-l vor obliga să se refugieze în interiorul unui mic canion sălbatic. Presa nu scapă ocazia de a vorbi încă o dată de abilitatea trupelor naționale. „Cele două extremități ale văii (...) au fost ocupate de combatanți ai forței boliviene, specializați în astfel de lupte. Mulți dintre ei au fost instruiți de specialiști nord–americani, unii dintre ei prestînd chiar servicii în timpul conflictului vietnamez...". Prestînd, atunci ca și acum, cu succes „servicii".

Comunicatele de la începutul lunii octombrie, preluate de „New York Times", încearcă să redea întru totul atmosfera extrem de tensionată. „Ché, împreună cu 16 combatanți, a încercat să forțeze ieșirea din vale. Conform unui raport militar, comandantul cubanez și 10 tovarăși ai săi au fost prinși într-un cerc strîns. (...) Militarii bolivieni sînt convinși că Ché nu va mai scăpa viu" (7 octombrie 1967).

De partea cealaltă, Ché încearcă să reziste. Să mai înfrunte încă o dată pericolul, moartea. Se aruncă în ultima sa bătălie și-și notează: „Orele 12,20 — o

Economist sau... comunist?!

În cartea *Guerrero en la sombra* (Războinicul din umbră), Félix Rodríguez, disident cubanez stabilit în SUA, cu o îndelungată activitate anticastristă, fost agent CIA, relatează că însuși El Ché i-a povestit, puțin înainte de a muri, anecdota șăgalnică referitoare la cum a ajuns el președintele Băncii Naționale din Cuba: „Eram într-o zi la o ședință și Fidel Castro a solicitat un economist (*„un economista"*) devotat. Eu n-am auzit bine, credeam că e vorba de un comunist (*„un comunista"*), așa încît am ridicat mîna. S-a uitat la mine, a ridicat din umeri și m-a numit. Apoi, mi-a spus: «Băiete, habar n-aveam că ești economist». Și eu i-am răspuns: «Economist ați spus?»". (...)

Istoria conține multe versiuni ale morții lui El Ché Guevara și totul depinde de autor, punctează Félix Rodríguez. „Dacă le scrie unul din extrema dreaptă, spune că lui El Ché i-a fost frică, că a murit cerșind iertarea în genunchi. Însă, dacă scrie unul de stînga, ți-l arată ca pe un supererou, care a scuipat oficialitățile care încercau să trateze cu el. În realitate, n-a fost așa. El s-a purtat cu demnitate pînă la sfîrșit. Susțin aceasta: el e demn de tot respectul. Era învins, o știa, era distrus. Dar cînd l-am întrebat dacă dorea să trimită vreun mesaj familiei, mi-a răspuns: «Să-i spuneți lui Fidel că în curînd va vedea revoluția triumfătoare în America». Pentru mine, aceasta a fost o ironie disprețuitoare adresată dictatorului care îl abandonase în pădurea boliviană.

Și apoi, El Ché a adăugat: «Și spuneți-i nevestii mele să se recăsătorească și să încerce să fie fericită». Apoi, ne-am îmbrățișat. A fost un moment de o colosală emoție pentru mine. Deja nu-l mai uram. Se purta ca un adevărat bărbat. Înfrunta moartea cu demnitate și curaj. M-am uitat la ceas. Era ora 13. Am ieșit. Acolo se găseau sergentul Mario Terán și locotenentul Pérez. L-am primit pe Terán, care avea o figură de bețiv, și i-am cerut să nu-l împuște pe El Ché în față, ci în corp. Apoi am urcat povîrnișul și am început să scriu. Am auzit focurile de armă la 13,10. Murise El Ché".

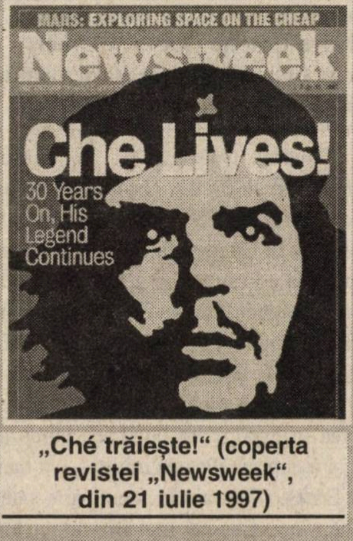
MARS: EXPLORING SPACE ON THE CHEAP
Newsweek
Che Lives!
30 Years On, His Legend Continues

„Ché trăiește!" (coperta revistei „Newsweek", din 21 iulie 1997)

(Fragmente din Rodrigo Alonso, „Pe urmele lui Ché Guevara. După 29 de ani", în „Caretas", din 19 septembrie 1996)

bătrînă a trecut cu oile sale pe lîngă noi, prin canion; femeia nu ne-a dat nici o informaţie cu privire la soldaţii ce ne înconjoară, spunînd că nu ştie nimic din ceea ce se întîmplă în afară (...); ne-a oferit doar informaţii cu privire la drumuri".

Duminica lui 8 octombrie 1967 va atrage toate privirile asupra pînă atunci necunoscutului departament Santa Cruz. Valle Grande devine vedeta mediei internaţionale. Aici se va da „bătălia definitivă, teribilă, anihilantă" (A. Sorel, *Vida y obra de Ernesto Guevara. Ché*, Coleccion Ebro, 1968). Ché, eroul rezistenţei, al revoluţiei, va cădea prizonier. Eforturile colegilor săi de a-l salva sînt zadarnice. Hotărîrea oficialităţilor izbeşte rapid. Corespondentul Juan de Onis transmite sec: „Guevara a fost executat în dimineaţa zilei de 9 octombrie, după ordinele trimise prin radio de Statul Major în exerciţiu din La Paz". Căpitanul Gray Prado, infanterist, va confisca lucrurile personale ale celui care fusese Ché Guevara — „documentele personale, plus un jurnal de campanie". Cadavrul va fi lăsat afară, model exemplar nu numai pentru locuitorii micuţei localităţi Higueras, ci şi pentru lumea întreagă. Un erou se stingea, pentru ca liniile mitului să crească.

Un elicopter îl va transporta apoi la Valle Grande, la spitalul din localitate. Un grup de medici va stabili aici că decesul avusese loc cu o zi în urmă, la Higueras, la orele 13,15. Dr. Jose Martinez Casas va declara în raport unei opinii publice bulversate: „Corpul prezintă şapte urme de glonţ (...) ultima — în pectoral, traversînd inima şi plămînul — a fost şi cea mortală".

Noi elucubraţii încep să se nască în minţile celor încă neîncrezători. Steaua comandantului nu putea să apună astfel. Interzicerea vederii şi preluării cadavrului de către fratele lui Ché, Roberto Guevara, naşte valuri de confuzie. Ché se hotărăşte a fi incinerat. Nimeni nu mai apucă să-i aducă un ultim omagiu. Nimeni nu-l vede în adevăratul sens al cuvîntului. Nimeni dintre cei apropiaţi. Pentru cubanezi urmează cîteva zile de incertitudini. Nimeni nu crede, nu vrea să creadă. Dar iată că ştirea devine oficială. Ca în urmă cu doi ani, cu prilejul anunţării oficiale a plecării din Cuba a lui Ché, Fidel Castro, fostul său tovarăş revoluţionar, apare în faţa camerelor Televiziunii cubaneze. Este ziua de 15 octombrie 1967, trecuse deci aproape o săptămînă de la comunicatul bolivian. Castro certifică astfel, prin propria poziţie, moartea celui care crezuse întotdeauna în „valoarea umană şi în valoarea nepieritoare a exemplului personal".

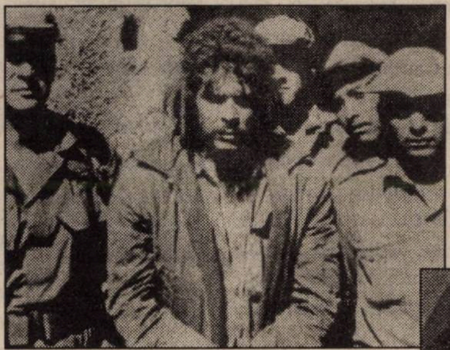

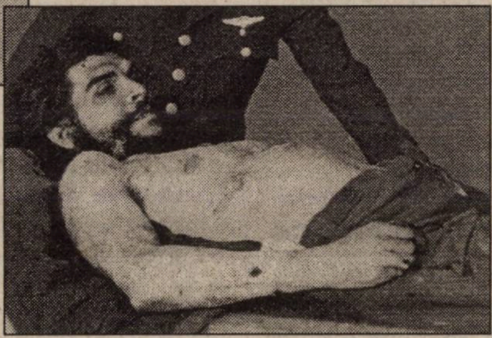

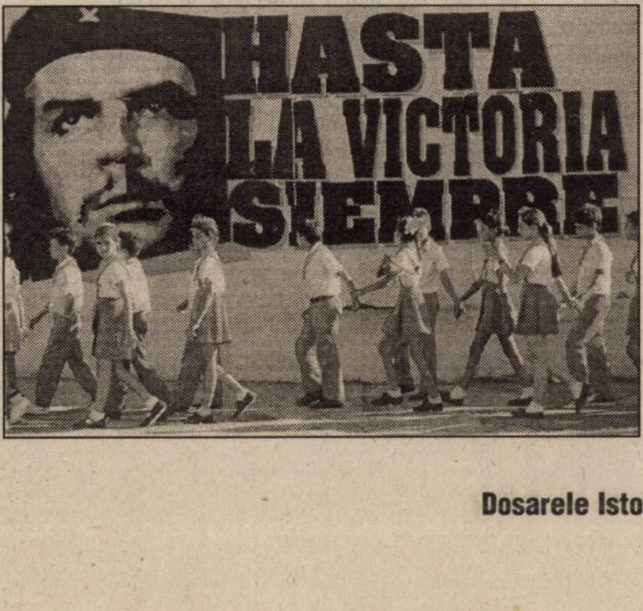

Ché Guevara în ultima imagine surprinsă în viaţă *(sus)*, şi după execuţie, în spălătoria spitalului *(dreapta)*. Pe străzile Havanei, efigia lui Ché însoţeşte sloganurile care exaltă şi astăzi „victoria" comunismului...

Mitul prinde puteri nebănuite. „În tăcere. Cu pumnii strînşi. În speranţă. (...) Comandantul Ché Guevara a intrat în istorie" (A. Sorel). Poeţii încep să-i cinstească memoria. Încep să-l idolatrizeze. Devine, firesc, „Comandantul", „Prietenul" (Guillen).

Figura sa revoluţionară începe să traverseze paginile de istorie. Exemplul în care crezuse toată viaţa prinde în sfîrşit contur, chiar dacă născut din eroare. Bolivia va însemna „dezastru", dar şi „intrare în legendă" (W.F. Sater, *Nazionalismo e mitti collettivi*, 1979). Va pieri pentru o cauză şi într-o cultură în care valoarea istorică supremă este reprezentată de dedicarea unei cauze, mai mult decît succesului simplu (P. Valdes, E. Lieuwen, *The Cuban Revolution. A research Study Guide 1959–1969*, Albuquerque, 1971).

„Episoadele" revoluţionare cubaneze, dar mai ales „aventura" boliviană finală, învăluită în mister şi intens mediatizată, îl vor impune în galeria eroilor latino–americani. Pentru că America de Sud e un continent al eroilor — „Părinţi ai patriei", ca Bolivar; romantici, ca chilianul Prat, bolivianul Abaroa sau cei nouă eroi mexicani sau contemporani. America de Sud trăieşte împreună cu visul şi cu sfidarea, trăieşte în şi pentru memorie. Iar Ché se confundă cu spiritul rebel, cu însăşi istoria ei. Iar dispariţia sa fizică, prin acţiunea trupelor boliviene, va reprezenta una dintre primele adevărate lovituri de presă ale concernelor americane. Comunicatele lor vor pune bazele unui mit care transcende pînă în zilele noastre: mitul revoluţionarului Ché. Mitul care sfidează atentatul. Care sfidează moartea. ■

Madrid, 20 decembrie 1973: Operațiunea „Căpcăunul"

Carrero Blanco: explozia fatală

Regimul dictatorial instaurat de Francisco Bahamonde Franco în Spania, la sfîrșitul războiului civil (1939), cunoaște — o dată cu începutul anilor '60 — semne tot mai accentuate de criză. Mișcările contestatare își mută progresiv centrul de greutate din planul extern al acțiunii în cel intern. Au loc numeroase manifestații, pe fondul unui regres economic tot mai evident, revolte studențești, care au culminat cu asaltul rectoratului din Barcelona și cu moartea unui student. Tot acum sînt declanșate și primele atentate, soldate cu victime, organizate de ETA *(Euskadi Ta Askatasuna —* Mișcarea de eliberare bască), ca răspuns la politica dură, de supraviețuire a regimului franchist.

„Delfinul" lui Franco

Imaginea lui Franco, care în 1966 avea 74 de ani, suferind de boala Parkinson, este asemănată în epocă cu scleroza regimului de dictatură și a instituțiilor de care acesta s-a folosit. Omul desemnat să salveze construcția politică franchistă și care să-i asigure și continuitatea, a fost Luis Carrero Blanco. Pe fondul mișcărilor tot mai violente din cursul anului 1969, Franco se vede obligat să procedeze la o remaniere guvernamentală, măsură care a avut însă mai mult caracterul unei epurări. Au fost numiți 13 miniștri noi, dintr-un total de 18. Printr-un guvern forte s-a încercat promovarea unei politici care să aibă ca rezultat, aplanarea nemulțumirilor, impunerea ordinii și nu în ultimul rînd elaborarea unor noi planuri de redresare economică. Preluarea responsabilității guvernării într-o perioadă atît de dificilă și loialitatea manifestată față de generalul Franco au constituit factorii care au dus la desemnarea sa ca unic moștenitor al regimului franchist.

„Delfinul", eminența cenușie a regimului de dictatură, a fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Caudillo. Din 1941, ocupă cu mici întreruperi, timp de 32 de ani, funcții de conducere în aparatul puterii. Acest lucru îl determină să afirme, cu puțin timp înaintea asasinării sale că, „sînt un om totalmente identificat cu opera politică construită de Caudillo".

Apropierea celor doi s-a realizat, în 1925, în timpul primei debarcări în Maroc. Carrero Blanco, pe atunci sublocotenent, cîștigă încrederea colonelului Franco, care-l ia sub protecția sa. Carrero Blanco s-a născut în Cantabria, în 1903. La vîrsta de 15 ani, era intrat deja la Academia Navală, pe care a absolvit-o cu gradul de sublocotenent.

Izbucnirea războiului civil (1936) îl determină să se refugieze într-o primă etapă în ambasada mexicană. Trece în Franța, de unde revine în Spania pentru a se înrola în rîndurile armatei lui Franco. Din 1938 a fost desemnat să preia comanda diviziilor de crucișătoare a flotei naționaliste.

Devotat cauzei spaniole, se opune intrării țării sale în cel de-al doilea război mondial, ducînd o politică care-l punea într-o vădită opoziție cu planurile țărilor Axei. Atitudinea sa a fost încurajată și de încrederea necondiționată pe care Franco i-o acorda. Rolul de prim sfetnic i-a permis și ascensiunea rapidă în structurile puterii. În 1940, este numit subsecretar în cadrul Președinției și președinte al Consiliului de administrație al patrimoniului național, funcție pe care o păstrează pînă în momentul asasinării sale. Anii de criză ai regimului duc la propulsarea sa în funcția de vicepreședinte al guvernului, în 1967, și președinte, în 1973. Carrero Blanco a devenit indispensabil regimului, fiind practic „mîna forte" care a dirijat guvernul, ocupîndu-se de gestionarea întregului aparat al puterii. Încă din 1969, principala sa preocupare a fost restaurarea autorității și credibilității guvernului, fiind lansat un nou slogan, prin care franchismul căuta să-și acopere alunecarea în criză: „O bună funcționare asigură unitatea puterii". Prin măsurile luate, Carrero Blanco căuta să îndrepte Spania spre tranziția iminentă a postfranchismului. Dificultatea nu era dată atît de schimbarea unor structuri anchilozate, cît de ceea ce mai însemna franchismul pentru societatea spaniolă. Credibilitatea regimului a cunoscut cote tot mai scăzute pentru această perioadă, iar măsurile de redresare luate nu au adus nici un fel de schimbare. Climatul politic a devenit din ce în ce mai nesigur. Violența devine una din constantele vieții politice spaniole. ETA își intensifică acțiunile, fapt care nu va rămîne fără răspuns din partea autorităților.

Amiralul Carrero Blanco

Începutul sfîrșitului

În decembrie 1970, s-a desfășurat, la Burgas, unul dintre cele mai importante procese intentate organizației teroriste ETA. Instanța a hotărît ca 16 membri ai ETA să fie condamnați la moarte. Inițiativa autorităților de a decapita mișcarea a avut în cele din urmă rezultatul unei lovituri de bumerang. Opinia publică internațională a protestat împotriva măsurilor represive dure inițiate de guvernul spaniol. Franco, în urma presiunilor, s-a văzut silit să comute pedeapsa cu moartea la închisoare pe viață. Regimul se afla într-o stare de izolare completă, condamnat în exterior și contestat în interior. Scena politică internă este dominată de conflictul deschis între reprezentanții curentului de deschidere și ultraconservatori, fideli franchismului.

Speranțele de destindere, promise de Franco în 1972, au fost definitiv îngropate, în ziua de 1 mai, cînd un grup aparținînd FRAP (Frontul Revoluționar Antifascist și Patriotic) asasinează la Madrid un polițist. Atentatul a hotărît soarta ultimului guvern prezidat de Franco. Tratativele purtate de Carrero Blanco au constituit un adevărat tur de forță pentru menținerea, cu ultimele forțe a autorității regimului. Cuvîntul de ordine dat, în urma acestor evenimente, a fost bazat pe ideea continuității și a menținerii regimului de dictatură. Reacția adversarilor a fost promptă. În dimineața zilei de 20 decembrie 1973, organizația teroristă ETA dă undă verde operațiunii „Ogro“ („Căpcăunul“). Luis Carrero Blanco a fost asasinat în urma unui atentat cu bombă în elegantul cartier Salazuca, din Madrid.

Încă de la primele comunicate, ETA revendică atentatul. „Organizația revoluționară socialistă bască de eliberare națională, *Euskadi Ta Askatasuna,* revendică responsabilitatea atentatului din dimineața zilei de 20 decembrie 1973, care a provocat moartea lui Luis Carrero Blanco, președintele actualului guvern spaniol (...). Operațiunea pe care ETA a realizat-o a fost îndreptată împotriva oligarhiei spaniole, reprezentată de Carrero Blanco, și poate fi interpretată ca o justă ripostă revoluționară a poporului spaniol oprimat (...). Luis Carrero Blanco — omul dur, violent prin politica sa represivă — constituia cheia de boltă a regimului franchist, garanția continuității și stabilității sale“.

Obiectivul atentatorului a fost foarte clar: eliminarea omului care timp de un deceniu a ținut în mîinile sale frîiele guvernării, el întruchipînd garanția sigură a continuității construcției politice a lui Franco. Echilibrul intern al regimului lui Franco depindea numai de persoana lui Carrero Blanco. Asasinarea sa a dat naștere la mai multe ipoteze, privind implicarea serviciilor secrete străine. Agenția TASS a lansat ipoteza că atentatul împotriva lui Carrero ar fi fost organizat de CIA, ca răspuns pentru opoziția pe care amiralul a avut-o în privința integrării Spaniei în structurile NATO.

Versiunea cea mai plauzibilă este oferită de însăși poliția spaniolă care a neglijat să asigure protecția celui mai important personaj al guvernului. Neglijență care s-a combinat cu creșterea capacității operative a ETA.

Moartea lui Carrero Blanco a constituit una din loviturile de grație date regimului lui Franco. Amiralul întruchipa însăși esența acestui regim. Dispariția sa ridică multe semne de întrebare asupra stabilității și continuității practicilor dictatoriale. Agonia dictaturii spaniole se încheia o dată cu moartea lui El Caudillo, la 20 noiembrie 1975. Înceta existența celui mai lung regim dictatorial din toată istoria Europei. ■

(Mioara ANTON)

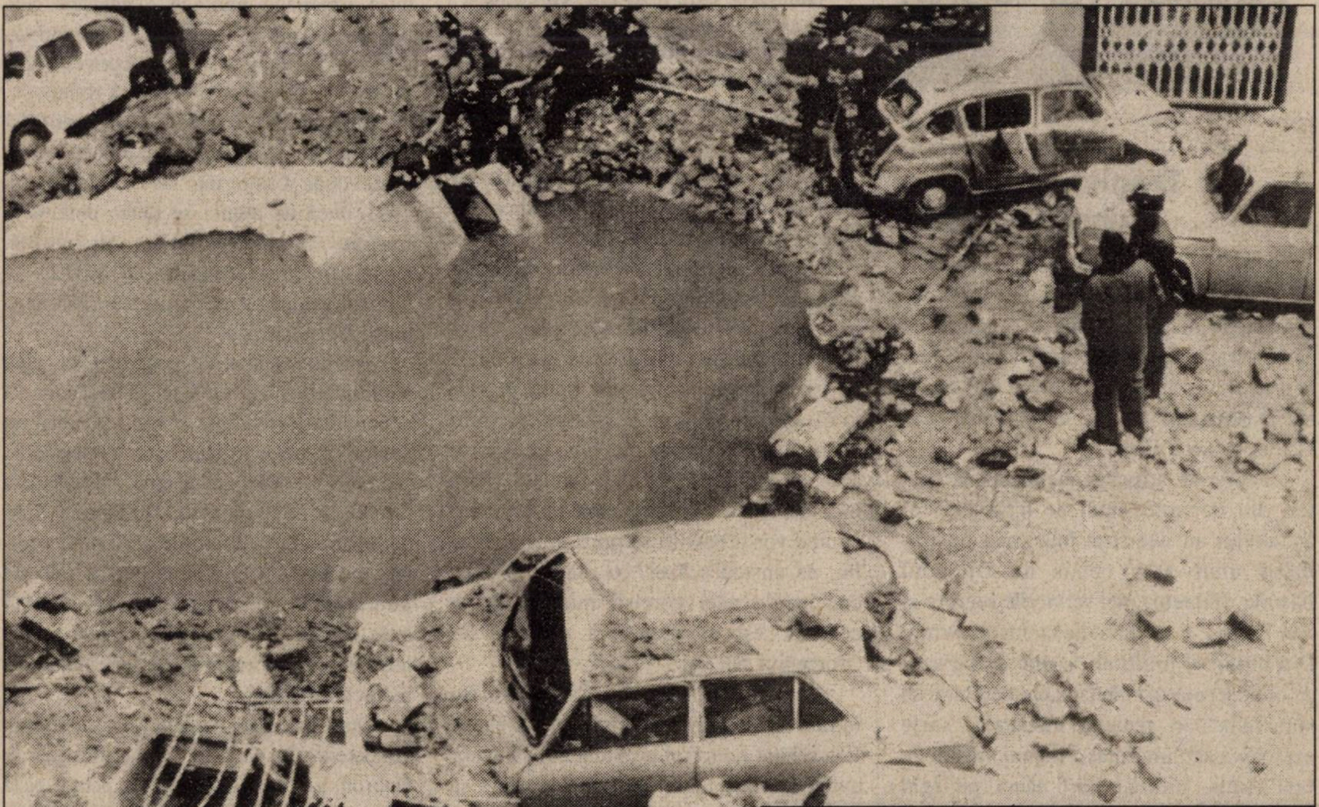

Madrid, 20 decembrie 1973: După atentatul ETA

Asasinarea lui Yitzhak Rabin

Numele de cod: „Șampania”

Teșu SOLOMOVICI

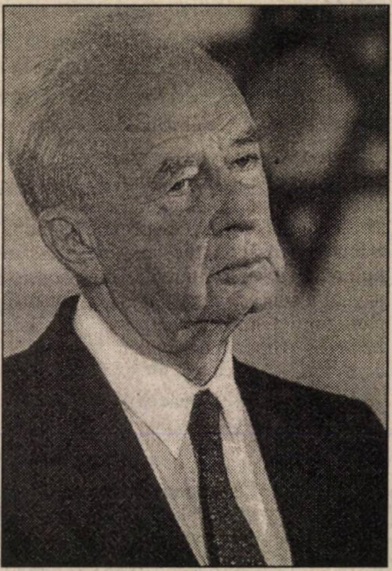

Mossad-ul și Șabak-ul (securitatea internă) încă mai cercetează cazul asasinării primului ministru Yitzhak Rabin *(foto)*. Va mai trece multă vreme pînă ce șocul acestui atentat care a cutremurat viața israeliană se va atenua. Șeful Mossad-ului a demisionat, un alt comandant a fost adus în fruntea Mossad-ului, dar pe multe planuri organizatorice, „cazul“ a rămas deschis. Cutremurul care a lovit Mossad-ul e profund, așa că nu-i de mirare că o unitate specială a fost constituită pentru a studia în continuare această crimă. Marea greșeală a Mossad-ului a constat în faptul că nimeni n-a luat în considerație „pericolul evreiesc“.

(Rîndurile care urmează reprezintă o formă adaptată a unui capitol din lucrarea colaboratorului nostru, intitulată *Războaiele Mossad-ului. 50 de ani de spionaj evreiesc*, București, Ed. TESS EXPRES, 1999.)

Tragica prăbușire a unei concepții

Posibilitatea „atentatorului evreu izolat“ nu a fost amintită în nici un document, la nici o întîlnire în legătură cu demonstrația din Piața Malhei Israel și nici la instructajul ținut joi, cu două zile înaintea asasinatului la care au participat toți factorii de securitate.

Înainte de a începe manifestația, factori din departamentul de informații al Șabakului au avertizat împotriva posibilității unui atac comis de Djihadul Islamic. Nimeni, nici serviciile secrete și nici Poliția, n-a căutat un atentator evreu. Din mijlocul mulțimii, o mie de perechi de ochi scrutători căutau „elementul arab sinucigaș“, o mașină infernală, șarje explozive sau un țintaș. Nimeni nu știa de Igal Amir, nimeni nu-l căuta pe Igal Amir. Nimeni nu căuta un atentator evreu.

Ce s-a întîmplat în Piața Malhei Israel n-a fost un eșec „local“, ci prăbușirea tragică a unei întregi concepții.

Odiosul asasinat a dovedit că Mossad-ul nu și-a îndeplinit sarcina. Și culmea ironiei e că șeful Mossad-ului, Dani Iatom, declarase că se pricepe „prea bine“ în sectorul evreiesc și mai puțin în sectorul arab. În schimb, Zwi Ayalon, șeful Șabakului se pricepea mai bine în sectorul arab și mai puțin în cel evreiesc. Fără îndoială că nu și-au închipuit că va veni o zi cînd vor fi nevoiți să prezinte guvernului, pe un ton scăzut, cu durere în glas, concluziile unei comisii interne care a cercetat eșecul nepermis petrecut în „domeniul său“.

La sfîrșitul lunii august, Zwi Ayalon s-a întîlnit cu un grup de ziariști. Printre altele, le-a schițat portretul eventualului atentator evreu la viața lui Yitzhak Rabin. Fără să știe, el l-a descris de fapt, cu exactitate, pe Igal Amir.

„Nu e o persoană care locuiește în colonii — a spus șeful serviciilor de securitate interne —, nu e un activist cunoscut într-una din grupările extremiste; este o persoană care reprezintă produsul atmosferei create.“

Aproape o profeție. Cu orice ocazie — chiar cînd era acuzat de politizarea Șabakului — Ayalon vorbea despre pericolul instigării de pe stradă, care va da o justificare „atentatorului evreu izolat“. El cunoștea perfect, de ani de zile, tot felul de „Igal Amir“. În lucrarea sa de diplomă în științe politice pe tema „Încălcarea legii din motive ideologice în dreapta extremistă din Israel“, prezentată în ianuarie 1990, șeful serviciilor secrete interne spunea printre altele: „Procesul de radicalizare în societatea israeliană împinge elementele cele mai extremiste la excese tot mai mari — atît ideologice, cît și în ceea ce privește sentimentul personal de a-și asuma riscuri...“.

Mossad-ul și Șabakul au început să-și concentreze atenția asupra dreptei extremiste după Conferința de la Madrid, în 1991. Încă de atunci se putea observa o frustrare crescîndă în tabăra extremiștilor. După semnarea acordului de la Oslo, la sfîrșitul anului 1993, frustrarea a luat proporții îngrijorătoare.

Spre deosebire de concepția de pînă atunci, care susține că se va găsi cine să denunțe un evreu care ar voi să comită un atentat împotriva altui evreu, serviciile secrete israeliene au început să aibă de-a face cu un nou fenomen: ostilitatea și lipsa de colaborare în rîndurile sectorului evreiesc extremist. Ca urmare, pentru a obține informații trebuia procedat ca și în sectorul arab. Unitățile secrete care se ocupă de sectorul evreiesc extremist au fost întărite în mod considerabil.

După masacrul dement comis de Baruh Goldstein, în Cripta Patriarhilor de la Hebron, s-a întărit și unitatea pentru paza personalităților de vază. Șeful secției de protecție, care și-a dat demisia acum jumătate de an, o dată cu schimbarea șefului cel mare, a reușit să-l convingă pe Rabin să călătorească într-un Cadillac blindat. În ultimele luni, cînd atmosfera de ostilitate a atins noi culmi, Șabakul a început să discute insistent despre profilul „atentatorului necunoscut".

Nr. 1 al serviciilor secrete a convocat o conferință de presă neobișnuită — pentru care a fost criticat —, a avut întrevederi cu liderii opoziției și i-a rugat să „reducă profilul", în speranța că profeția sa din vremea studenției nu se va adeveri.

El a știut, a văzut, a avertizat — dar nimeni nu s-a pregătit într-adevăr pentru eventualitatea „asasinului evreu necunoscut".

Cum s-a petrecut acest scurtcircuit între cap și picioare, între teorie și practică? Cum se face că oamenii nu s-au pregătit pentru transpunerea în viață a ceea ce de fapt știau cu toții, de la șeful Mossad-ului pînă la ultimul agent de pe teren? La aceste întrebări nu va putea da răspunsuri, pe cît se pare, comisia internă a Șabakului.

De vorbă cu „gorilele"

După cum s-a dovedit, Igal Amir a lucrat la biroul de legătură al cancelariei primului ministru și a fost „șaliah" (reprezentant al Agenției de emigrare) în Letonia, unde a predat ebraica. El a apucat să cunoască bine munca agenților de securitate la ambasada din Riga, felul lor de a gîndi și a acționa. Această experiență i-a folosit fără îndoială în sîmbăta aceea fatală, în parkingul primăriei din Tel Aviv.

La anchetă a spus că a reușit să se apropie de șoferii miniștrilor, să stea de vorbă cu „gorilele", cu polițiștii. Apoi s-a făcut că vorbește la telefon, că așteaptă o convorbire, s-a învîrtit printre picioarele tuturor pînă cînd a devenit o figură familiară. Nimeni nu l-a întrebat ce face acolo, nu i-a cerut să se identifice și nimeni nu l-a alungat. Cei însărcinați cu asigurarea „terenului steril" căutau de fapt numai arabi.

După cum arată primul raport intern al Mossad-ului, șeful departamentului de pază a depistat deficiențe în locurile destinate intrării și ieșirii primului ministru încă înainte de atentat, și a cerut corijarea lor. Dar, după cum susține raportul, directivele sale au ajuns tîrziu și, ceea ce e și mai grav, n-au fost executate în întregime.

Potrivit unor martori oculari, Yitzhak Rabin s-a urcat pe podium cu patru agenți de pază și a coborît cu numai doi sau trei. Conform planului, Rabin și Peres urmau să părăsească podiumul împreună. În acest stadiu, polițiștii trebuiau să întărească forțele de pază. Cei doi au început să pășească împreună spre scările de coborîre. Prin radio li s-a anunțat agenților că „șefii" coboară.

Regulamentul prevede că în acest moment șoferii trebuie să se urce la volan, agentul trebuie să deschidă portiera și vigilența paznicilor trebuie să fie maximă. Deplasarea personalităților pînă la vehicul este considerată momentul cel mai problematic.

Deodată, cineva i-a amintit lui Rabin că n-a mulțumit organizatorilor întrunirii — Jean Friedmann și Șlomo Lahat. Rabin s-a întors spre fundul scenei, i-a îmbrățișat pe cei doi, l-a întîlnit pe cîntărețul Ghidi Gov cu familia și a stat de vorbă cu ei cîteva minute.

Peres a coborît singur de pe estradă, cu paznicii săi. Menahem Damti, șoferul lui Rabin, a povestit că s-a îndreptat spre Peres, a vorbit cu el și abia după aceea s-a întors la Cadillac. El e și cel care a deschis portiera pentru Lea Rabin. Rabin a început să coboare. Vehiculul său nu era păzit din toate unghiurile. Martori oculari au susținut categoric că nu au observat nici un „inel", nici în jurul lui Rabin și nici în jurul mașinii.

Nici unul dintre agenți n-a întors capul să vadă vreo mișcare neobișnuită. De fapt, comandantul grupului de paznici urma să înainteze împreună cu Rabin, iar restul, în jurul primului ministru, cu spatele la el. Mașina trebuia și ea păzită din toate direcțiile. Doi–trei oameni nu pot îndeplini toate aceste acțiuni.

La anchetă, Igal Amir a pretins că a văzut numai spatele lui Rabin și al paznicilor și a trebuit numai să se strecoare printre ei ca să tragă în primul ministru de la mică distanță.

Pentru cei aflați acolo, împușcăturile au răsunat ca niște pocnituri. Trei străfulgerări de lumină în stînga lui Rabin. Și tocmai în aceste momente critice agenții au rămas încremeniți. Atentatorul a fost doborît la pămînt de un polițist.

Ioram Rubin (30 de ani), comandantul grupului de agenți de securitate, care a fost rănit, a fost elogiat în raportul comisiei pentru hotărîrile pe care le-a luat. El face parte din unitate de șase ani și este considerat unul din cei mai buni. Dacă cu el s-a întîmplat ceea ce comisia numește „eșec operativ", ce se întîmplă cu alții?

După ce Cadillacul blindat a pornit în viteză spre spitalul Ihilov, au trecut cîteva minute bune pînă cînd un agent a văzut-o pe Lea Rabin, așteptînd pe trotuar, înconjurată de mulțime.

Planul de asigurare al unui eveniment cuprinde, printre altele, și pregătirea traseelor de circulație și anunțarea spitalelor în caz de atentat, mai ales cînd e vorba de o manifestație de mari proporții. Toate aceste elemente figurează în ordinul de asigurare al demonstrației din Piața Malhei Israel, inclusiv legătura cu „Maghen David Adom" (Salvarea) și codul pentru spitale.

Din dramatica mărturisire a șoferului lui Rabin, care l-a slujit o viață întreagă, reiese că nimic n-a fost respectat. Menahem Damti nu era la curent cu nici unul din traseele spre Ihilov în caz de urgență. Nu era nici cine să-l îndrume. El a condus mașina cu primul ministru grav rănit pe bancheta din spate, s-a oprit la barierele poliției și s-au pierdut minute prețioase. La fața locului n-a fost trimisă imediat o ambulanță de tratament intensiv, la Ihilov nu s-a știut de cazul grav care e pe drum — nimeni n-a transmis codul stabilit.

Primul ministru al Israelului zăcea grav rănit într-o mașină, însoțit numai de un agent de pază, rănit și el, și șoferul își croia cu greu drum pe străzile aglomerate, printre bariere. Cele zece minute din piața Primăriei pînă la Ihilov sînt o veșnicie în cazuri atît de grele, cu atîta pierdere de sînge. Nici un medic pe drum, nici un infirmier, și nimeni nu aștepta la poarta spitalului. Și asta se poate numi „eșec local"?

B., comandantul departamentului de protecție a personalităților, și-a dat demisia încă de a doua zi. Șeful Mossad-ului s-a întors imediat în țară și a pornit o dezbatere maratonică cu subalternii săi. Demisia lui B. a fost respinsă temporar.

B. este unul din veteranii departamentului. În acele momente grele, el a primit o nouă misiune, paza sutelor de personalități de prim rang, din lumea întreagă, venite la înmormîntare. A dus-o la capăt cu bine, dar, ca și ceilalți trei camarazi și prieteni ai săi — șeful secției de pază, șeful operațional al unității și comandantul acțiunii din seara respectivă — va plăti prețul celui mai îngrozitor eșec din istoria serviciilor de securitate israeliene.

Dar lucrurile nu s-au oprit în acest punct. Yitzhak Rabin a fost înmormîntat cu funeralii naționale, iar asasinul a fost adus pe banca judecății.

Igal Amir surîdea fotogenic și părea fericit. Surîsul său obraznic enerva pe toată lumea.

La una din înfățișări la tribunal, Igal Amir a lansat bomba: Avișai Raviv, unul din șefii organizației de dreapta „Eyal“ cunoștea planul de asasinare a lui Yitzhak Rabin și l-a încurajat pe Igal Amir în această acțiune criminală.

Or, se dovedea că Avișai Raviv era un om al „Mossad-ului“.

Rabinul Beni Alon, unul din conducătorii mișcării de dreapta „Zo Arțeinu“ (Aceasta-i țara noastră), și om influent în Partidul extremist „Moledet“, declara:

„Avișai Raviv și organizația «Eyal» sînt invenția Mossad-ului și aceasta este rădăcina eșecului informativ legat de asasinarea primului ministru“.

Rabinul Alon n-a fost dispus să dezvăluie sursele acestor informații, dar a promis că toate documentele le va preda comisiei de anchetă conduse de judecătorul Șamgar.

Avișai Raviv, cercetat sub bănuiala de a fi implicat în asasinarea lui Yitzhak Rabin, se afla în domiciliu forțat, la locuința părinților săi din Holon. Deși poliția i-a interzis să stea de vorbă cu ziariștii în timpul anchetei, el s-a referit într-o discuție cu Doron Meiri și Zvi Singer de la „Iediot Aharonot“ la învinuirile rabinului Alon: „Prostii, nu iau în considerare vorbele unui om mărunt ca Beni Alon, care e tare numai în vorbe“.

Banii, ideologia, aventura?

Cîteva zile mai tîrziu ziaristul Amnon Abramovici a dezvăluit la televiziune numele de cod al lui Raviv în Mossad: „Șampania“. Oare „Șampania“ este un agent care a greșit și nu și-a anunțat legătura despre atentatul la viața primului ministru, sau un agent care a trecut de cealaltă parte?

Yitzhak Rabin și Bill Clinton

Un lucru e cert: Avișai Raviv l-a cunoscut pe asasinul Igal Amir, și încă foarte bine. Cercetînd trecutul lui Raviv, aflăm că a fost arestat de cîteva ori sub diverse învinuiri, dar a fost eliberat din lipsă de probe.

Secțiile din Mossad și Șabak pentru combaterea terorismului și a mișcărilor subversive evreiești culeg informații — ca și celelalte secții — mai ales prin intermediul agenților. Așa a ajuns și Avișai Raviv agent.

Avișai a învățat istoria și filozofia evreiască la Universitatea Tel Aviv. Pe vremea studenției a fost conducătorul celulei „Banai“ (Uniunea Credincioșilor Eretz Israel) și a dus o luptă înverșunată în presă împotriva alegerii studentului druz Masad Kadur în funcția de președinte al Asociației Studenților.

De-a lungul anilor săi de activitate, Raviv a petrecut multe săptămîni în camerele de anchetă ale Mossad-ului și ale poliției. El a fost principalul suspect în cazul asasinării a doi bătrîni arabi din Șomron, atentate comise de mișcarea extremistă a sikariților și a fost bănuit de atacarea deputatei comuniste Tamar Gojanski.

A activat în aproape toate mișcările extremiste de dreapta, cum ar fi: „Spada lui Ghideon“, „Spada lui David“ și „Poliția din Iehuda“, care se ocupă cu înființarea unor miliții înarmate în Iehuda și Șomron. După venirea la putere a Partidului Muncii, a înființat organizația „Eyal“ (Organizația Evreiască Națională), care cuprinde mai ales tineri din familii bune. „Șampania“ a acceptat să fie informator. Pentru bani, din ideologie sau din spirit de aventură?

Activitatea de informator în organizațiile ideologice fundamentaliste este grea și complicată. Agentul se poate „molipsi de microb“, schimbîndu-și apartenența; pe de altă parte e vorba de grupări care se știu urmărite și membrii lor se suspectează reciproc. Ei pot alunga un agent divulgat, dar se pot și folosi de el pentru scopurile lor, transformîndu-l în agent dublu.

Mobilizarea conducătorului mișcării „Eyal“ în rîndurile Șabakului poate explica lipsa de vigilență cu care serviciile de securitate s-au ocupat de această organizație: Mossad-ul era sigur că știe tot, dar de fapt știa mult mai puțin decît trebuie.

De ce n-a raportat Raviv despre intențiile lui Igal Amir de a-l ucide pe Yitzhak Rabin? Ca să putem răspunde la această întrebare ar trebui să știm ce fel de agent–secret era Avișai Raviv.

Poate că era un agent fidel, dar nu era la curent cu planurile fraților Amir; sau poate că nu a povestit „patronilor“ săi de la Mossad tot ce știa. S-ar putea și ca Avișai Raviv să fi fost agent dublu — adică acceptase să colaboreze cu Mossad-ul numai de formă, dar de fapt, era credincios organizației extremiste „Eyal“.

Activitatea lui Avișai s-a intensificat pe măsură ce acordul de la Oslo avansa și dreapta devenea din ce în ce mai extremistă. Începînd din 1992, el a fost solicitat din ce în ce mai des. Dar s-a dovedit a fi un agent problematic, instabil, neîmpăcat cu sine și foarte tensionat în relațiile cu superiorii. Nu o dată legătura cu el a fost întreruptă, dar, nu se știe de ce, se relua.

La sfîrșitul lui iulie 1995, cu patru luni înaintea asasinării lui Yitzhak Rabin, a avut loc între Raviv și superiorii săi ceea ce aceștia denumesc „o discuție de descojire“. A recunoscut că a inițiat de mai multe ori acțiuni violente împotriva arabilor, că nu a raportat despre asta la timp, dar a negat că ar fi luat parte la ele. Raportul Șamgar conchide: „Imposibilitatea de a stăpîni agentul și încrederea totală ce i s-a acordat au creat o imagine privitoare la identitatea de interese dintre el și superiorii săi.“

Cel căruia i s-a încredințat sarcina de a-l comanda pe Raviv era un băiat tînăr și autoritar pe care acesta îl vedea ca pe un părinte. S-a creat între ei o legătură strînsă și agentul i-a făcut cunoștință lui Raviv chiar și cu prietena lui. Superiorul știa cînd să intensifice presiunile asupra lui Raviv și cînd să fie mai lejer, cînd să nu-l mai țină în chingi, și cînd să-l țină sub presiune.

„– Nu-l umflați peste măsură. Raviv nu-i bun și nu-i rău. Pur și simplu nu este destul de important. E un zero care a trecut la un moment dat pe unde s-au petrecut niște lucruri și s-a transformat în erou. Nu ne-am pierdut controlul asupra lui. Am avut nevoie de el la marginea, dar și în miezul evenimentelor“, a spus despre Raviv unul din agenții superiori ai Șabak-ului.

La o întîlnire pe care a avut-o cu Raviv într-o cameră de hotel, după o masă bună, superiorul său și-a notat punctele principale ale convorbirii dintre ei pe hîrtia de scrisori a hotelului. Din cînd în cînd scotea un plic cu fotografii pe care Raviv trebuia să le identifice. „Mi-a făcut o hartă a incitatorilor și a activiștilor într-un moment cînd noi orbecăiam în întuneric. Raviv a știut să facă asta foarte bine“, a reluat ulterior agentul.

Uneori, i se cerea lui Raviv să imprime surse de pe teren. I se cereau întotdeauna dovezi clare privitor la atentatele plănuite împotriva arabilor. A fost echipat cu aparate sofisticate de interceptat: „Principala misiune a lui Raviv era să ajungă la nucleul cel mai dur din Kiriat Arba, să încerce să pătrundă în rîndurile lui, să manifeste entuziasm și să participe la acțiuni, chiar dacă era vorba de încălcări ale legilor“, a relatat un fost informator.

Un agent care a fost implantat la Kiriat Arba în același timp cu Avișai Raviv spunea: „Șabak-ul îl plasa pe Raviv, ca pe o jucărie, oriunde avea nevoie de el. În ochii activiștilor de pe teren era considerat un om foarte activ. A căpătat faima unui individ dispus la orice acțiune ilegală. Dar nu este capabil să conducă, nu e charismatic. Se bîlbîie, nu poate lucra în vîrful piramidei, numai la margini. E conducător de pleavă. Apare și dispare. Niciodată nu rămîne mult timp într-un singur loc“.

Scenarii și scenarii

O fostă personalitate superioară din Șabak: „Igal Amir îl disprețuia pe Raviv, nici nu se uita la el. Nu încape îndoială că nu-l putea considera un tip cu care să împărtășească secrete. Ultimul om căruia i-ar fi împărtășit Amir planul lui de a-l ucide pe Yitzhak Rabin este Avișai Raviv. Singurul căruia i-a mărturisit intenția sa este fratele său, Hagai. Raviv nu a fost în stare să ne aducă informația asta. N-a știut nimic despre crimă și de aceea nu ne-a putut avertiza. Raviv este un tip extrovert și agresiv. Amir e introvert și tăcut, un tip care se consuma în interior“.

Din nou din raportul Șamgar: „În perioada activității sale definită drept utilă, Raviv s-a dedat și la multe acte la limita încălcării legilor, printre care și acte de violență. În pofida avertismentelor superiorilor că se va întrerupe orice legătură cu el, nu a încetat“.

Între 1988 și 1995, poliția a închis 11 dosare penale împotriva lui Raviv. Era vorba de acuzații precum: comportament sălbatic în locuri publice, atacarea unui polițist în exercițiul funcțiunii, incitare la rasism, amenințări și instrucție militară ilegală. În vara lui 1995 a fost condamnat la nouă luni închisoare cu suspendare, sub învinuirea că a atacat-o pe deputata Tamar Gojanski. „Este posibil că dosarele împotriva lui Raviv au fost închise la cererea serviciului secret“, spune un superior al său.

O fostă personalitate din Șabak: „Avișai Raviv este un om nenorocit. E o ființă hăituită care nu avea niciodată o viață normală. Îi va fi veșnic teamă că va fi lichidat. Șansele lui să moară de bătrînețe, în patul lui, sînt foarte mici“.

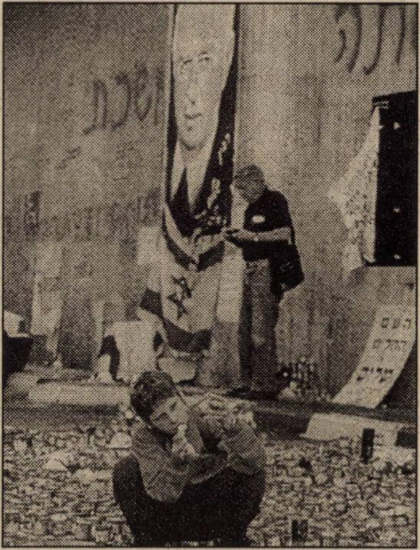

Locul atentatului, loc de pelerinaj

După o versiune lansată de ziarul „Vesti“, care apare în limba rusă la Tel Aviv, primul ministru Yitzhak Rabin nu a fost asasinat de Igal Amir, ci de o altă persoană, scurt timp după ce a intrat în mașină, în drum spre spitalul „Ichilov“.

„Vesti“ pretinde că „adevăratul asasin“ a acționat la dispoziția unor factori din tabăra de stînga, care au vrut să exploateze crima pentru a crea o stare de confuzie în rîndul activiștilor din mișcările de stînga și pentru a continua procesul de pace „fără nici o piedică“.

„Igal Amir nu a putut să-l omoare pe Yitzhak Rabin“, se afirmă în articolul publicat pe două pagini în ziarul „Vesti“. „Igal Amir a putut fi foarte ușor acuzat de asasinat, căci el reprezintă profilul oponenților procesului de pace: el este religios, susținător al dreptei și de origine orientală. Tabăra de dreapta a fost acuzată de asasinarea lui Rabin, deși cei care sînt responsabili pentru asasinarea primului ministru fac parte din tabăra păcii“.

În articolul menționat se explică, de asemenea, că asasinatul făcea parte dintr-un plan secret al factorilor de stînga în colaborare cu Șabak-ul. Agentul Șabak-ului, Avișai Raviv, l-a convins pe Igal Amir să atenteze la viața lui Rabin și i-a înmînat gloanțe oarbe. Mulți dintre paznicii Șabak-ului, dacă nu toți, și probabil cîțiva dintre polițiștii plasați în piața Primăriei, la 4 noiembrie 1995, au fost informați dinainte despre acest plan. Imediat după asasinat, Amir urma să fie arestat, iar guvernul trebuia să înceapă o vastă campanie împotriva oponenților procesului de pace“.

Ziarul „Vesti“ susține că „Igal Amir a tras într-adevăr gloanțe oarbe. Rabin a fost adus în mașină nevătămat și acolo, pe bancheta din spate, l-a așteptat adevăratul asasin“. Ziarul pretinde că Rabin, care era la curent cu planul Șabak-ului de a se comite un atentat contra lui, nu știa însă ce urma să se întîmple mai tîrziu, în mașina care-l aștepta. „Această altă persoană care se afla pe bancheta din spate l-a împușcat pe primul ministru în abdomen și rănile suferite i-au provocat moartea. Înainte de a ajunge la spitalul Ichilov, asasinul a ieșit din mașină“.

Scenariu posibil într-un oraș pîngărit de o mare fărădelege, cum ar spune bătrînul Josephus Flavius... ■

• asasinate şi procese politice în România interbelică •

De la bomba din Senat la atentatul din Gara Sinaia

Ioan SCURTU

Nici România interbelică nu a fost scutită de această veritabilă plagă a secolului nostru, care a fost şi (încă) este atentatul politic. Din raţiuni pe care le-am expus în primele pagini ale numărului de faţă, nu putem stărui asupra tuturor evenimentelor sîngeroase care se încadrează în această categorie. Grupajul de articole privind istoria României din anii '20–'40 se deschide cu cel al prof. univ. dr. Ioan Scurtu, şeful Catedrei de Istoria Românilor de la Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti. *(N.red.)*

Atentatul de la Senat

Sîntem în 8 decembrie 1920. La ora 14,45, cînd generalul Constantin Coandă, preşedintele Senatului, se pregătea să deschidă şedinţa acestui corp legiuitor, o explozie puternică a zguduit sala. Fum, praf de la plafonul atins de schije, bănci şi scaune sfărîmate, vaiete şi strigăte de durere. După cîteva minute, în faţa ochilor a apărut un spectacol devastator: Dimitrie Greceanu, ministrul Justiţiei, zăcea într-un lac de sînge la picioarele băncii ministeriale; generalul Constantin Coandă era căzut lîngă estrada prezidenţială, cu mai multe răni; în stînga tribunei zăcea episcopul Ciorogariu cu un braţ zdrobit, iar alături de el episcopul Nifon rănit la picior; rănit era şi secretarul Senatului, Virgil Budescu; lîngă balustrada stenografelor zăcea rănit senatorul Spiru Gheorghiu, iar lîngă tribuna oratorilor se afla un alt rănit: Barbu Cernea. Cei răniţi sînt scoşi pe braţe din sală şi trimişi la spitalul Colţea. Cînd operaţiunea de evacuare s-a încheiat, senatorii au descoperit, îngroziţi, pe episcopul Dimitrie Radu, care zăcea în partea stîngă a estradei prezidenţiale, într-un lac de sînge, cu obrazul stîng smuls şi cu o rană adîncă în piept; era deja mort.

După puţină vreme a venit ştirea că Dimitrie Greceanu şi Spiru Gheorghiu au murit la spital. Aşadar, un bilanţ tragic: trei morţi şi cinci răniţi grav.

Din primele cercetări s-a constatat că explodase o bombă ce fusese amplasată după o draperie care acoperea fundul estradei pe care se afla scaunul preşedintelui Senatului. Autorul acestui atentat era Max Goldstein, un anarhist, adept al lui Bakunin, care susţinea că, prin lichidarea vîrfurilor clasei dominante, societatea burgheză se va prăbuşi, iar în locul ei se va putea construi o lume nouă, fără exploatare şi asuprire. El pusese la cale mai multe atentate, dar nu a reuşit să-şi atingă obiectivul, deoarece Siguranţa a intervenit la timp. Max Goldstein îşi pierduse o mînă în timp ce manevra materiale explozive; în locul braţului i se făcuse o proteză din metal, care avea la capăt, în loc de degete, un cîrlig. De aceea, era cunoscut şi ca „omul cu cangea“ sau „omul cu cîrlig“.

După ce a amplasat bomba la Senat, Max Goldstein a fugit din ţară, în Bulgaria, pentru a nu i se da de urmă. Dar, după cîteva luni, a revenit în România, pentru a pune la cale alte atentate. A fost prins la Giurgiu şi arestat, după care a fost implicat în „procesul din Dealul Spirii“, intentat comuniştilor care în mai 1921 votaseră pentru afilierea fără rezerve a Partidului Socialist la Internaţionala a III-a Comunistă. La proces, fruntaşii comunişti au protestat energic împotriva includerii teroristului Max Goldstein în procesul lor, susţinînd că Partidul Comunist ducea lupta pe teren politic şi respingea asasinatele. Pînă la urmă, completul de judecată a acceptat disjungerea, iar Max Goldstein a fost implicat într-un proces separat. A fost condamnat la muncă silnică pe viaţă şi a murit la Doftana, după o lungă grevă a foamei.

Bucureşti: colţul Universităţii şi monumentul lui I.C. Brătianu (azi, Piaţa Universităţii)

Iaşi
Str. Ştefan cel Mare
Imagine din Iaşiul interbelic

Asasinarea lui Constantin Manciu

La Judecătoria de Ocol din Iaşi are loc, la 25 octombrie 1924, procesul intentat de un tînăr student prefectului Poliţiei din Iaşi, Constantin Manciu. Avocat al apărării este Corneliu Zelea Codreanu. Între acuzat şi apărător are loc un schimb dur de replici. Codreanu părăseşte sala de judecată, îl aşteaptă pe Manciu la ieşirea din tribunal, cu revolverul în mînă. Cînd Manciu apare în capul scărilor, Codreanu descarcă asupra sa revolverul. Prefectul Poliţiei se prăbuşeşte pe scări; în cîteva minute a decedat.

Era deznodămîntul unui conflict ce dura de mai bine de un an. În septembrie 1923, în fruntea Prefecturii Poliţiei din Iaşi a fost numit Constantin Manciu, cu misiunea de a restabili ordinea în acest oraş, după repetatele mişcări ale tinerilor naţionalişti, agitaţi de Corneliu Zelea Codreanu. De cîteva luni, Codreanu înfiinţase o tabără de muncă la Ungheni, unde se făcea cărămidă, se cultiva zarzavat, dar mai ales se făcea propagandă împotriva partidelor existente, a evreilor şi a unor lideri politici. Manciu operează arestări, desfăşoară anchete, maltratează pe cei chemaţi la Prefectura Poliţiei. Unul dintre cei schingiuiţi, studentul Comârzan, îl dă în judecată pe Manciu. Ziua fatală se apropia.

Încă de la 28 iunie, un Raport al Serviciului Special de Siguranţă menţiona că un grup de studenţi, în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu, a discutat despre activitatea lui Constantin Manciu şi „a hotărît asasinarea sa". Un tînăr din acest grup avea să menţioneze că în luna august s-a întîlnit cu Codreanu în oraşul Roman: „Cu acea ocazie Corneliu Codreanu mi-a spus că a trecut pe lista neagră pe duşmanul lui de moarte — acestea erau vorbele lui — prefectul Manciu de la Iaşi şi că s-a hotărît să-l omoare chiar în ziua procesului, adică la 25 octombrie a.c.".

În cartea sa, *Pentru Legionari*, publicată în 1936, Codreanu dă o variantă destul de confuză: „M-am prezentat la Judecătoria Ocolului 2 Iaşi sîmbătă dimineaţa, ca avocat alături de colegul Dumbravă, în procesul studentului Comârzan, schingiuit de Manciu. Prefectul s-a prezentat cu întreaga poliţie şi în plină şedinţă, în faţa avocaţilor şi a judecătorului Spiridoneanu, care prezida, s-a năpustit asupra noastră. În aceste împrejurări, cu riscul de a mă pierde, strivit de cei douăzeci de poliţişti înarmaţi, am scos revolverul şi am tras. Am ţintit în cine se apropia de mine. Primul a căzut Manciu. Al doilea a căzut inspectorul Clos, al treilea, un om cu mult mai puţin vinovat, comisarul Huşanu. Ceilalţi au dispărut". O opinie similară exprimă Horia Sima în lucrarea *Istoria Mişcării Legionare:* „Abia începuseră dezbaterile, cînd Manciu, cu grupa sa de poliţişti, în prezenţa judecătorului, se precipită asupra lui Codreanu şi a persoanelor chemate să depună [mărturie] ca martori. Corneliu Codreanu, în faţa numeroaselor atacuri şi intenţii agresive ale lui Manciu, se consideră în stare de legitimă apărare. Scoate revolverul şi trage. Manciu cade, lovit mortal; doi comisari sînt grav răniţi". Este de observat că Horia Sima scrie despre „atacuri şi intenţii agresive", iar nu de faptul că C.Z. Codreanu ar fi fost efectiv lovit.

Expertiza medico–legală, efectuată în ziua de 25 octombrie 1925 la Morga din Iaşi, a constatat că „proiectilul a străbătut complet creierul de la stînga la dreapta", şi că „după orificiul de intrare a proiectilului, se vede că victima, în momentul cînd ucigaşul a declanşat focul de armă, nu se găsea cu faţa spre acesta, ci lovitura a fost dată pe la spate". Imediat după asasinat, Codreanu s-a predat organelor de Justiţie, care au decis reţinerea sa la închisoarea Galata, sub acuzaţia de „omucidere cu voinţă şi intenţie".

Asasinarea lui Manciu a avut un puternic ecou în opinia publică. Profesorul Paul Bujor — fruntaş al Partidului Ţărănesc — a adresat o interpelare în Senat, la 28 octombrie, în legătură cu cele petrecute la Iaşi. A răspuns Ion I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri: „Constat că nu poate fi decît unanimitate întru înfierarea unor asemenea atentate odioase, crime care constituie chiar o crimă în contra societăţii şi statului român". El a precizat că, „întrucît legile actuale nu ar fi suficiente, guvernul este hotărît să ceară Parlamentului încuviinţarea măsurilor legale ca răspunderile să fie efective". Într-adevăr, peste cîteva zile guvernul a depus în Parlament, proiectul legii pentru combaterea unor infracţiuni contra liniştii publice („Legea Mârzescu"), care a fost votată şi promulgată la 19 decembrie 1924. Legea prevedea pedepse grele pentru cei care puneau în pericol ordinea socială existentă; se pedepseau atît persoane, cît şi asociaţii (organizaţii, partide) care aveau ca scop „de a prepara sau de a executa crime în contra persoanelor sau proprietăţilor".

În articolul „Politica de asasinate", publicat în „Neamul românesc" din 1 noiembrie 1924, N. Iorga condamna „scîrbosul fapt de la Iaşi" şi aprecia că el cădea „în sarcina unei odioase tagme de corupători ai tineretului", aluzia vizîndu-l, în special, pe profesorul A.C. Cuza, fost decan al Facultăţii de Drept din Iaşi. De altfel, în Consiliul Universităţii din Iaşi, desfăşurat cu o zi înainte, la 31 octombrie 1924, profesorul Petre Andrei l-a acuzat deschis pe A.C. Cuza: „Criminalul de azi nu-i vinovat de ceea ce a făptuit, ci e vinovat autorul moral, cel care nu l-a oprit de la faptă. Mă simt dator a spune: dl Cuza a ţintit şi Codreanu a tras". Cuza a respins categoric asemenea acuzaţii, afirmînd că el desfăşura activitate pe tărîm ştiinţific, iar vinovat era cel care a incitat şi brutalizat pe studenţi, adică prefectul de Poliţie. A.C. Cuza a conchis: „Corneliu Zelea Codreanu a fost în legitimă apărare".

Foarte curînd, centrul de greutate al discuţiilor s-a mutat de la actul uciderii unei persoane publice, spre brutalităţile la care au fost supuşi tinerii de către prefectul

Manciu. În „Cuvîntul Iașului“ din 27 octombrie 1924, avocatul Nelu Ionescu, fost președinte al Societății Studenților în Drept, scria: „Corneliu Zelea Codreanu a fost în legitimă apărare. Răspunderea morții prefectului Manciu o are în primul rînd acela care l-a pus și l-a susținut în fruntea Poliției: ministrul Justiției G.G. Mârzescu“.

Avînd în vedere atmosfera din Iași, Ministerul Justiției a hotărît ca procesul lui Codreanu să se judece la Focșani. Dar organizațiile studenților național–creștini din întreaga țară au trimis la Focșani delegați, care manifestau în favoarea lui Codreanu, recurgînd la acte de violență împotriva evreilor din localitate. În fața acestei situații, guvernul a decis ca procesul să fie mutat în celălalt capăt al țării (față de Iași) și anume în Oltenia, la Turnu Severin, unde nu existau evrei. Aici procesul, care a început la 20 mai 1925, s-a desfășurat sub puternica presiune a străzii. S-au înscris peste 1.900 de martori ai apărării, din toată țara, s-au difuzat cărți poștale cu chipul lui Codreanu, s-au împărțit manifeste în care era elogiată fapta lui Codreanu. Sala a fost ocupată de tineri naționaliști, care-și manifestau deschis și adesea zgomotos, sprijinul pentru Codreanu. Martorii au făcut declarații nu numai în nume personal, dar și al organizațiilor pe care le reprezentau, susținînd că acuzatul era nevinovat, întrucît el s-a aflat în legitimă apărare. În ultimul său cuvînt, Codreanu a spus: „Domnilor jurați, noi am luptat și tot ce am făcut, am făcut numai din credință și dragoste pentru țară. Ne luăm angajamentul de a lupta pînă la capăt. Acesta este ultimul meu cuvînt“.

Apoi completul de judecată s-a retras. După o deliberare de cinci minute jurații au reapărut, pentru a anunța sentința. Referindu-se la acest moment, ziarul „Universul“ scria: „Jurații purtau zvastica [semnul Ligii Apărării Național–Creștine și al Uniunii Naționale a Studenților Creștini din România] cu tricolorul pe piept, iar Codreanu a primit jerbe de flori din partea juraților din Putna și a negustorilor din Focșani, precum și a publicului“. În această atmosferă: „Primul jurat se ridică grav, profund emoționat și începe să dea citire verdictului. Cînd pronunță sacramentala formulă «Pe onoare și pe conștiință, în fața lui Dumnezeu și a oamenilor» și cînd zice primul «Nu», sala izbucnește în ropote de aplauze și aruncă flori peste jurați și magistrați. Entuziasmul durează cîteva minute. Președintele restabilește din nou liniștea. Primul jurat dă citire, emoționat, întregului verdict, prin care comisia de jurați răspunde «Nu» la toate întrebările. Președintele dă apoi ordin să fie introduși acuzații. Codreanu e adus pe brațe în sala de ședințe. Președintele citește sentința de achitare. Codreanu este ridicat pe brațe în sala de ședințe de colegii lui, îmbrăcat cu lentă tricoloră. În sală izbucnesc din nou ropote de aplauze“. După proces, a urmat o mare manifestație de simpatie pentru Codreanu, desfășurată în parcul central al orașului Turnu Severin.

Întoarcerea lui Codreanu la Iași s-a desfășurat într-un adevărat triumf, în numeroase gări fiind salutat de simpatizanții săi. Una dintre cele mai mari manifestații de acest fel a avut loc la Craiova. Corneliu Zelea Codreanu avea să scrie: „Cînd trenul, împodobit cu verdeață, a intrat în Craiova, peronul gării era plin de peste zece mii de oameni, care ne-au ridicat pe sus și ne-am dus în dosul gării, unde cineva ne-a urat bun venit și biruință. A vorbit prof. Cuza și am vorbit și eu cîteva cuvinte“.

Așadar, cel care a ucis, nu numai că nu a fost pedepsit, dar a fost tratat ca un erou, chiar de către jurați.

Gloanțe la Sinaia

La 29 decembrie 1933, I.G. Duca, președintele Consiliului de Miniștri, este asasinat pe peronul gării din Sinaia. În după–amiaza acelei zile, el fusese la castelul Peleș, unde a avut o discuție cu regele Carol al II-lea. Cu acest prilej i-a prezentat suveranului rezultatul alegerilor parlamentare din 20 decembrie, cîștigate de guvernul liberal și propunerea de a fi numit noul guvernator al Băncii Naționale a României. Apoi, I.G. Duca a făcut o vizită colegului său de partid, Ion Costinescu, după care a venit împreună cu acesta la gară. Aici, cei doi au parcurs holul gării și au ieșit pe peron, îndreptîndu-se spre vagonul ministerial. Amedeu Bădescu, martor al scenei, nota: „În mulțimea pestriță de oameni de pe peronul gării Sinaia, victima pășea gînditoare, făcîndu-și cu greu drum prin mulțime, iar asasinii urmărindu-l pas cu pas, cu revolverele în mînă, pregătindu-se ca, în momentul favorabil, s-o prindă pe victimă, prin surprindere, s-o imobilizeze și apoi s-o împuște în ceafă. În jurul primului ministru nici un om al ordinii publice, decît doar, la o distanță de aproape o sută de metri, un agent de poliție beat și inconștient“. La un moment dat, Duca a fost recunoscut de un grup de tineri liberali, în frunte cu Mihai Berceanu. În timp ce președintele Consiliului de Miniștri dădea mîna cu acesta, legionarii Ion Caranica și Doru Belimace au aruncat petarde, care au umplut cu fum întregul peron, creînd panică în rîndul cetățenilor. În acel moment, legionarul Nicolae Constantinescu s-a apropiat de I.G. Duca și cu o mînă l-a prins de umăr, iar cu cealaltă i-a lipit de ceafă gura pistolului, trăgînd cinci gloanțe, unul după altul. Victima s-a prăbușit pe loc, fără viață.

Cei trei asasini au fost prinși și arestați. Guvernul a anunțat introducerea stării de asediu și a cenzurii, a procedat la arestarea unui mare număr de legionari și simpatizanți, precum și a altor persoane care ar fi incitat la uciderea primului ministru.

Vestea asasinării lui Duca a produs stupoare și indignare în opinia publică. Ziarul „Viitorul“, oficiosul Partidului Național–Liberal, scria: „Răspunderea acestui act de demență se răsfrînge asupra acelora care într-o țară liniștită și în mijlocul unui popor cuminte, cu oroare de crimă, au introdus asasinatul și ura sălbatică în lupta de idei,

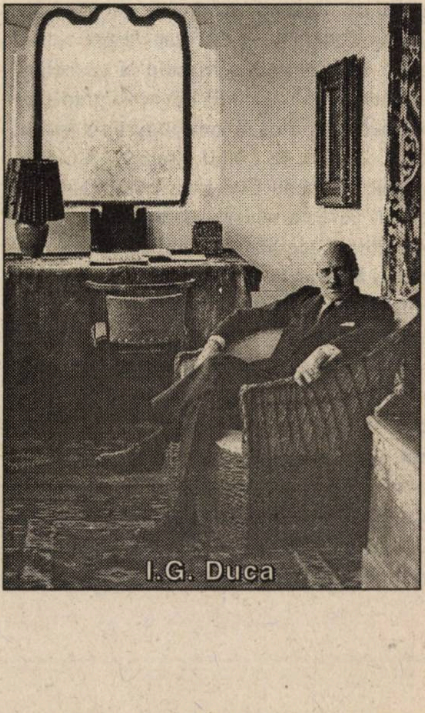

I.G. Duca

cum trebuie să fie orice luptă politică". Nicolae Iorga aprecia că președintele Consiliului de Miniștri a fost asasinat de „un mizerabil ignorant și stupid", pe care-l cunoștea de la Academia de Înalte Studii Comerciale din București. În comunicatul difuzat de guvern se arăta: „Președintele I.G. Duca a căzut victimă unui vast complot din care fac parte toți conducătorii grupării anarhice ce se intitulează Garda de Fier. Aceștia au înarmat mîna ucigașilor și le-a dat ordin de asasinat". Ziarul „Viitorul" scria la 4 ianuarie 1934: „Dacă asasinul Corneliu Zelea Codreanu ar fi fost condamnat pentru omorul comis asupra prefectului Manciu, azi era la ocnă și nu mai avea putința unui nou asasinat mai odios". Așadar, era vorba de un asasinat politic, comis de Mișcarea Legionară (Garda de Fier), condusă de C.Z. Codreanu.

Se cuvine menționat faptul că C.Z. Codreanu nu s-a dezis niciodată de actul celor trei asasini, ci a căutat să-l explice: „Fenomenul cauzal al morții lui Duca nu este complotul, ci provocările, nedreptățile și încălcările de legi ale acestuia ca șef al guvernului. În aceasta stă valoarea istorică morală a gestului de la Sinaia din care conducătorii au de învățat că, dacă îndrăznesc să sfarme legile și să-și iasă din minți, se înșală imaginîndu-și că prin situația pe care o dețin sînt la adăpost de orice răspundere; se înșală pentru că se poate găsi un nebun care să-i culce la pămînt". Cei trei asasini au devenit eroi ai Mișcării Legionare, lor dedicîndu-li-se „Cîntecul Nicadorilor", care conținea și următoarele versuri: „Și ne-am legat prin jurămînt/ Pe camarazi să-i răzbunăm/ Și țara s-o salvăm./ Arhanghelul ne-a ajutat/ Să pedepsim pe vinovat".

În fapt, asasinatul de la Sinaia își afla originea în decizia guvernului, din 9 decembrie 1933, de a dizolva Mișcarea Legionară (Garda de Fier). Iar acest act fusese determinat de guvernele de la Paris și Londra, care nu puteau accepta o organizație care cerea schimbarea politicii externe a României. În repetate rînduri, legionarii criticaseră politica externă promovată de guvernele de la București, cerînd orientarea spre Germania și Italia, care puteau garanta cu mai mult succes integritatea teritorială a României. De altfel, însuși I.G. Duca era conștient de pericolul la care se expunea prin dizolvarea Gărzii de Fier. Într-o discuție avută cu Constantin Argetoianu, la puțin timp după 9 decembrie, Duca a spus: „Știu Argetoianu că-mi risc viața, dar nu pot să fac altfel. Mi s-a pus această condiție *sine–qua non* — și e singura care mi s-a pus. Am primit-o. Acum e prea tîrziu, trebuie să merg pînă la capăt, orice s-ar întîmpla".

Procesul asasinilor lui I.G. Duca a început în ziua de 19 martie 1934 în fața Consiliului de Război al Corpului II Armată. Faptul că printre acuzați se afla și generalul Gheorghe Cantacuzino–Grănicerul a impus ca în completul de judecată să fie incluși numai generali (Ignat, Costandache, Comănescu, Dona, Filip, Petrovicescu). În proces erau judecate 53 de persoane, între care și Corneliu Zelea Codreanu, „căpitanul" Mișcării Legionare. Apărarea a propus 809 martori, între care numeroși lideri politici. Aproape toți martorii au susținut că dizolvarea Gărzii de Fier a fost ilegală, iar unii dintre ei au făcut declarații favorabile acesteia. Astfel, Alexandru Vaida–Voevod, fost președinte al Consiliului de Miniștri, a spus: „Cînd a apărut mișcarea Arhanghelul Mihail, Garda de Fier de mai tîrziu, nu m-am speriat, ci am căutat să-mi aliez acest tineret în mișcarea pe care am hotărît să aduc pentru pacificarea spiritelor și exterminarea curentelor extremiste și dizolvante". În consecință, Vaida se considera „părintele spiritual al Gărzii de Fier, ba mai mult, ca naș al acestei organizații. De aceea locul meu n-ar fi aici, între martori, ci pe banca acuzării". Pe de altă parte, Armand Călinescu, fost subsecretar de stat la Ministerul de Interne în guvernul Vaida, a susținut că Mișcarea Legionară era „periculoasă", iar dizolvarea ei s-a impus ca o necesitate. El a constatat că atmosfera la proces era „favorabilă acuzaților". La 30 martie, Călinescu nota: „Văd pe Xeni [fruntaș al Partidului Național–Liberal]. El, Xeni, a fost întrebat de rege dacă cunoaște programul Gărzii de Fier. A enumerat [regele] într-un spirit aprobativ cîteva puncte ca: desființarea partidelor, desființarea parlamentului etc. apoi a spus că Codreanu are un admirabil spirit organizatoric. Xeni a plecat alarmat". Comisarul regal, generalul Petrovicescu, a declarat în timpul procesului că renunță la acuzațiile aduse generalului Cantacuzino, lui Corneliu Zelea Codreanu, celorlalți fruntași ai Gărzii de Fier, cerînd achitarea lor, deoarece a ajuns la concluzia că singurii vinovați erau cei trei autori ai atentatului: Nicolae Constantinescu, Doru Belimace și Ion Caranica. Procesul s-a încheiat la 5 aprilie 1934. Generalul Gh. Moruzzi, cunoscut ca un prieten intim al regelui, a intrat și el în camera de deliberare, iar la ieșire i s-a adresat generalului Cantacuzino: „Dragă Zizi, vei face Paștele acasă".

Sicriul lui I.G. Duca în trenul mortuar

Într-adevăr, completul de judecată a decis condamnarea celor trei asasini la muncă silnică pe viață, toți ceilalți acuzați fiind declarați nevinovați. Horia Sima avea să scrie: „Legiunea a ieșit din închisoare încoronată cu laurii victoriei". Unul dintre fruntașii Gărzii de Fier, Gheorghe Furdui, mărturisea: „Noi, gardiștii, sîntem profund recunoscători regelui că a supravegheat ca cercetările justiției militare să se facă în cea mai strictă legalitate. A ieșit din închisoare cu două sentimente întărite: adînc devotament pentru rege și încrederea deplină în armată. Am vrea ca Majestatea Sa să știe că tineretul din întreaga țară, care ascultă de lozinca Gărzii, îi stă necondiționat la dispoziție. Mai mult încă, noi toți sîntem de părere să punem forța națională a tineretului la dispoziția suveranului, care s-o utilizeze cum crede de cuviință".

Familia îndoliată, la funeraliile fostului premier I.G. Duca

În ziua de 29 aprilie 1934, a avut loc o manifestație „studențească“ în fața Palatului Regal din București, la care s-a scandat: „Trăiască Garda!“, „Trăiască Codreanu!“, „Trăiască regele!“. Carol al II-lea a ieșit în balcon și a salutat pe „studenți“ cu brațul ridicat. Apoi manifestanții — cu muzica Prefecturii Poliției în frunte (prefect al Poliției Capitalei era colonelul Gabriel Marinescu, membru de bază al camarilei regale) — au mers la locuința lui Nae Ionescu și la cea a lui Gh. Cantacuzino–Grănicerul, unde se afla și Corneliu Zelea Codreanu, aclamîndu-i.

Asemenea fapte demonstrează limpede implicarea regelui în actul de justiție și faptul că verdictul s-a dat în conformitate cu sugestiile suveranului. După ce guvernul susținuse că asasinarea lui I.G. Duca era rezultatul unui vast complot, din care făceau parte toți fruntașii Gărzii de Fier, în urma procesului au fost condamnați numai făptașii.

Sub imperiul fricii

S-a vorbit și s-a scris mult în perioada interbelică despre independența Justiției, despre neinfluențarea ei de către factorii politici. Exemplele citate pun sub semnul întrebării asemenea aprecieri.

În 1925, sentința în procesul asasinării lui Constantin Manciu s-a pronunțat sub presiunea „străzii“, respectiv a simpatizanților lui Corneliu Zelea Codreanu. În 1934 decizia a fost luată în conformitate cu sugestiile regelui Carol al II-lea, care n-a dorit să fie implicate căpeteniile legionare. În 1936 verdictul s-a dat sub imperiul fricii, în condițiile în care presiunile și amenințările legionarilor deveniseră tot mai amenințătoare. În 1938, Codreanu a fost condamnat pe baza unui rechizitoriu scris de ministrul de Interne. Neexistînd pedeapsa cu moartea, Codreanu a fost asasinat peste cîteva luni, în noiembrie 1938.

Ceea ce a urmat s-a înscris, în fond, pe aceeași linie. Dintre procesele cu sentința stabilită înainte de începerea procesului amintim pe cele intentate lui Ion Antonescu (mai 1946) și Nicolae Ceaușescu (decembrie 1989). Poate și mai semnificativ este faptul că, de fiecare dată, juriștii implicați în asemenea procese au fost avansați, binemeritînd de la regimul în slujba căruia s-au pus. Cu toate acestea, ei nu au încetat să vorbească despre independența justiției și despre respectul, absolut, pe care cetățenii trebuie să-l manifeste față de această instituție fundamentală a statului român. ■

Cînd disidența se pedepsește cu moartea

Un asasinat ritual: Mihail Stelescu

Grigore Traian POP

Mihail Stelescu reprezintă, atît cît se poate el manifesta, mai ales în timp, o direcție a naționalismului românesc la confluența cu tribulațiile lui Panait Istrati și legionarismul lui Corneliu Zelea Codreanu. Lider de vocație totuși, el folosește, stimulat de conjunctură, atît iacobinismul balcanic al lui Istrati, cît și mesianismul codrenist. N-are însă mai nimic din charisma nici unuia dintre aceștia și nici intuiții politice excepționale. Ar fi putut supraviețui politicește — iar asta i-ar fi salvat și viața — ca om de planul al doilea, dacă un temperament nefericit și o irepresibilă grabă de a se face ascultat nu i-ar fi pecetluit soarta. De aceea, așa–zisa lui disidență legionară nu-i decît un mod de a-și urma nefericitul destin.

Cel mai tînăr parlamentar

Gălățean de origine (născut în 1906), își consumă adolescența cu aspirația de a-l cunoaște pe Corneliu Zelea Codreanu. Își exersează la început autoritatea și putința de a conduce oamenii într-o asociație sportivă. Pentru un tînăr, e mediul în care camaraderia și performanțele individuale se pot menține într-un relativ echilibru. Nu și pentru unul care urmărește altfel de performanțe, care, asemeni spartachiștilor epocii, vede în echipieri soldați ai unor formațiuni ale bărbăției politice.

Ceea ce face însă Stelescu la Galați nu anticipează mai deloc ceea ce va realiza în județul Covurlui în perioada în care, legionar activ, apoi comandant legionar, e în ochii lui Zelea Codreanu una dintre speranțele Legiunii.

Fostul gazetar de la „Cruciada Românismului“, Al. Talex, își amintește, prin 1975, că Stelescu îi admira pe Troțki și pe Rosenberg, ba chiar că ar fi intenționat să plece în Germania pentru a-l întîlni pe „metafizicianul“ național–socialismului. Neplecînd totuși, devine peste noapte extrem de rezervat față de național–socialism. Mai importantă însă, în contextul de față, e mărturisirea pe care i-o face lui Talex marele scriitor și vagabond politic despre „prietenul Mihail“, care ar fi omul

„celor care mă supraveghează". Adică al Serviciului Secret.

În 1935, la 29 de ani, Mihail Stelescu e conducătorul Asociației „Cruciada Românismului" (organizație naționalistă, apăsat anticomunistă, antisemită în nota timpului) și directorul revistei cu același nume. Făcuse parte, cum am văzut, din mișcarea legionară, fusese numit de Corneliu Zelea Codreanu comandant legionar (grad pe care-l acordă, fără a da nimănui seamă, doar Căpitanul), iar după participarea Gărzii de Fier la alegerile din iulie 1932, decisă de Zelea Codreanu peste noapte, pentru a nu da autorităților răgaz să-l împiedice, Stelescu devine cel mai tînăr parlamentar român.

Aproape în orice împrejurare, nu contenește să afirme despre C.Z. Codreanu că-i personalitatea providențială a României, descălecător, făuritorul destinului românilor.

Cu toate acestea, la 25 septembrie 1934, la doar doi ani după ce intrase în Parlament ca reprezentant al Gărzii de Fier, un juriu de onoare format doar din comandanți legionari și condus de generalul Cantacuzino–Grănicerul (iar nu de Ion Banea, cum se afirmă în unele scrieri) decide că-i vinovat de înaltă trădare. E exclus din Legiune. (Excluderea fusese, practic, precedată de autoexcluderea celui care se grăbise să întemeieze gruparea „Vulturul alb".) Mai mult, Căpitanul desființează sectorul III albastru legionar, unde activase Stelescu, argumentînd că „mediul care permite măcar prin neatenție ridicarea unui trădător din mijlocul său este răspunzător și trebuie desființat". O dată cu Stelescu, sînt eliminați din Legiune încă patru camarazi, pe o perioadă determinată, numai pentru faptul că fuseseră sub comanda lui Stelescu. Peste doi ani, revista „Cruciada Românismului" din 19 iulie dă un comunicat în care anunță că, la 16 iulie 1936, Mihail Stelescu fusese „asasinat mișelește", la Spitalul Brâncovenesc „de-o bandă de zece derbedei". Intrați în istorie sub numele de Decemviri, derbedeii, mai toți studenți în teologie, făcuseră parte din același cuib cu Stelescu.

Un dublu și grav păcat

Societățile secrete, organizațiile oculte au îndeobște jurisdicție proprie, un cod de reguli de alcătuire și existență mai mult sau mai puțin riguroasă, dar extrem de severă mai ales în ce privește umbra și penumbra în care acționează. Trădarea reprezintă cel mai grav păcat, ea afectînd însăși existența respectivelor instituții și securitatea membrilor lor. Sancțiunea trădării e, de cele mai multe ori, drastică. Pentru a nu ne referi decît la societățile cu caracter politic, să amintim, cu totul în treacăt, cît de cumplită e în jurămîntul carbonarilor trădarea, ea antrenînd deopotrivă mînia lui Dumnezeu și blestemul oamenilor. Iar ca să nu ne îndepărtăm prea mult de spațiul nostru, vom aminti că Eteria, „uniune amicală", urmărind renașterea glorioasei Elade, sancționa pînă și bănuiala trădării. „Măciuca lui Hercule" (semnul „heraldic" al Eteriilor e mînuit fără șovăire, capul trădătorilor prăbușindu-se degrabă în țărînă). (De altfel, și alcătuirile sociale și politice mult mai complexe și emancipate, statele, pedepsesc trădarea în modul cel mai sever, elaborînd și menționînd legi în spiritul instinctului lor de conservare.)

Deși Legiunea Arhanghelul Mihail nu-i o organizație secretă, nici măcar discretă, de existența ei se leagă taine mai mult sau mai puțin protejate. La intrarea în Legiune, dar și după aceea, cu prilejul acordării gradelor legionare, aspiranții se leagă să apere, în primul rînd, valorile creștine și ale neamului. În acest fel, trădarea devine păcat față de Dumnezeu și neam. Însă în nici un document cunoscut, în nici o circulară a Căpitanului trădarea nu se sancționează altfel decît cu disprețul camarazilor, cu excluderea din Legiune. Cu toate acestea, Ion Moța nu ezită să pedepsească, în 1924, trădarea lui Vernichescu, cu cîteva focuri de revolver. Dar asta se întîmplă înainte de înființarea, în 1927, a Legiunii Arhanghelul Mihail. În 1936, Legiunea nu-i doar o organizație de tineri exaltați, ci o formațiune parlamentară, așa încît asasinarea lui Mihail Stelescu trebuie să aibă o motivație adîncă.

Probabil și pentru a găsi un suport politic mai temeinic conflictului dintre Zelea Codreanu și Stelescu, oribilei crime, se afirmă (Gh. Costea, M. Fătu, Mihai Spălățelu, J. Tharaud, Francisco Veiga ș.a.) că *disidentul* ar fi fost pro–fascist, realizînd astfel „o linie de ruptură" cu filogermanismul lui Zelea Codreanu. Desigur, o astfel de împrejurare ar fi putut justifica și explica mai ușor apariția și evoluția conflictelor cele mai serioase, iar încadrarea asasinării lui Stelescu între crimele cu adînc mobil politic ar fi fost cu totul justificată. Mai mult, s-ar fi demonstrat și cîinioșenia dogmatică a ideologiei lui Zelea Codreanu.

C. Z. Codreanu, „arhanghelul" legionarismului

„Nu-ți scriu, d-le Codreanu, această scrisoare ca unui particular și nici ca unui «dizident» sau ca un om care are de răfuit o nemulțumire cu d-ta. Îți scriu în numele unui tineret, care te-a crezut mai mare decît ești și de care ți-ai bătut joc, deși el se ridicase pe umerii și mormintele lui. Îți scriu ca un om care a crezut 10 ani în vorbele-ți mincinoase, dar care n-am înțeles să mă înham la carul d-tale de sînge, pentru a promova un criminal. Am stat alături atîta timp cît ai reușit să ascunzi micimea sufletului d-tale (...)".

(Din scrisoarea lui M. Stelescu către C.Z. Codreanu, aprilie 1935, apud Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918–1940*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1996, p. 221)

Dar lucrurile nu stau deloc așa. Mihail Stelescu exclude programatic (și aici e evidentă influența lui Panait Istrati) atît fascismul cît și hitlerismul. Iată un text al lui Stelescu de care va trebui să ținem seama atunci cînd vrem să-i atribuim, cu tot dinadinsul, o ideologie lineară: „Fascismul e mînat azi de un imperialism colonial și de o mare nevoie de expansiune, iar național–socialismul se va confunda mîine cu linia istorică a imperialismului german: «Deutschland über ales». Deci aceste două concluzii ale celor două curente asemănătoare ne fac să credem că principiile inițiale nu au fost decît mijloace cît mai atrăgătoare pentru aderenți, ca la urmă să fie puși în slujba adevăratelor tendințe".

Trebuie observat că ori cu cîte prejudecăți am veni în întîmpinarea mișcării legionare în demersurile noastre istoriografice, nu vom putea afirma, dacă vrem să fim crezuți, că o astfel de poziție ar fi putut stîrni setea de sînge a liderilor legionari, a lui Zelea Codreanu mai ales, iar neacceptarea ei ar fi declanșat hotărîrea lui Stelescu de a pune la cale, neîntîrziat, asasinarea lui Zelea Codreanu. Pentru că, în cele din urmă, de asta-i acuzat Stelescu: de denigrarea Legiunii, a lui Zelea Codreanu mai ales, și de încercarea de a-l otrăvi pe Căpitan.

După legionari, tentativa lui Stelescu de a-l suprima pe Căpitan ar fi de inspirație carlistă. Poate fi luată în calcul o astfel de supoziție și întrucît e greu de presupus totuși că Stelescu ar fi crezut vreo clipă că, înlăturîndu-l pe Zelea Codreanu, și-ar fi putut apropia șefia Legiunii. Să ne întrebăm, atunci, cine altul și-ar fi dorit mai cu ardoare, în acea perioadă, să preia Legiunea, bineînțeles fără Zelea Codreanu? Răspunsul nu poate fi decît Carol al II-lea.

E neîndoielnic că acceptarea unei atare explicații n-ar justifica deloc imensul scandal al denigrării sistematice, din ce în ce mai neînduplecate, a lui Zelea Codreanu, de către fostul comandant legionar Mihail Stelescu. Ce om întreg la minte, înainte de a pune la cale un asasinat, face tot ce-i stă în putință pentru a trezi bănuielile că el și numai el ar fi autorul crimei?

Pentru că nici măcar după septembrie 1934, cînd Stelescu e sancționat de tribunalul legionar constituit ad–hoc, nu ostenește să-l atace pe Zelea Codreanu. Dimpotrivă, cu fiecare număr al revistei „Cruciada Românismului", începînd din noiembrie 1934, produce, potrivit susținerii legionare, noi și noi dovezi de vinovăție, extrem de grave, insuportabile atît pentru Căpitan cît și pentru cei care cred în el. Dînd o formă doctrinară aversiunii lui față de Zelea Codreanu, Stelescu nu-l atacă doar pe el ci și instituția căpităniei, atitudinea idolatră a legionarilor față de liderul lor, susținînd primatul concepției și nu al omului. Zelea Codreanu nu este, pentru Stelescu, decît un răstignit pe „Golgota neputințelor", un cinic și ridicol Mesia care profită din plin de credulitatea naivilor, a exaltaților, a celor care cred, fără să judece, a celor care se supun fără cîrtire unei false instanțe morale.

Nu rămîn fără ecou nici amenințările legionarilor. Teama pune stăpînire pe Stelescu, iar în decembrie 1934 nu ezită s-o facă publică: „Am fost urmărit să fiu omorît de unul din cei ce au urzit, aranjat, încercat și, la urmă, divulgat complotul (împotriva lui Zelea Codreanu, *n.n.)* pentru ca apoi să spună că eu aș fi fost amestecat". Face însă din teamă, din amenințările nevoalate pe care le primește, un element propagandistic subtil: „Poate voi muri, dar te vei prăbuși o dată cu mine... Vino, te aștept".

Sfidare, inconștiență, siguranța celui care se știe protejat? În desele lui atacuri împotriva lui Zelea Codreanu, Stelescu pune excluderea lui din Legiune pe seama faptului că, în ochii Căpitanului, el ar fi reprezentat un „pericol pentru șefie". Zelea Codreanu nu se exprimase însă niciodată în acest sens, afirmînd doar că Stelescu e atît de dement încît își poate închipui că ar putea ajunge vreodată șeful Legiunii.

Disputa pentru căpitănie e deci un fals conflict. Pentru că, în ochii majorității legionarilor, Zelea Codreanu reprezintă însăși rațiunea de a fi a Legiunii Arhanghelul Mihail. Așa stînd lucrurile, din acest punct de vedere, atacurile lui Stelescu sînt aproape fără mobil și justifică, în mare măsură, bănuiala că el e susținut din umbră de Carol al II-lea.

Dar, vorbind de o tentativă de crimă, cea a lui Stelescu împotriva lui Codreanu și de o crimă — uciderea lui Stelescu de un grup de zece legionari — să nu uităm *determinarea* lor politică. Din orice direcție am privi nefericitele evenimente, ele au adînci conotații politice. Și, cum vom vedea, mobiluri. Dacă în spatele lui Stelescu e regele, acesta acționează nu întrucît l-ar urî pe Zelea Codreanu, ci pentru că dorește să-și anexeze mișcarea legionară, iar Căpitanul reprezintă un obstacol de netrecut. (Regele îi oferise lui Zelea Codreanu chiar postul de prim–ministru în schimbul cedării căpităniei, dar acesta îl refuzase ferm.) Pe de altă parte, chiar dacă între disident și Căpitan e o dușmănie personală, ea e alimentată aproape exclusiv politic. La un moment dat, Stelescu evocă un chiolhan al lui Zelea Codreanu care ar fi avut loc la mănăstirea Agapia, cu măicuțe la așternut atît pentru Căpitan cît și pentru cei care-l însoțesc. Dacă luăm în calcul cu cîtă grijă își compune și-și conservă Zelea Codreanu imaginea, atacul e cumplit. Cum la fel de cumplit va fi fost și ecoul lui în conștiința celor gata să moară pentru Căpitan. Dar, cum se va vedea, să și omoare: pentru Căpitan și Legiune. Chiar fără a fi îndemnați cu tot dinadinsul.

Atît de grave sînt acuzațiile lui Stelescu (Zelea Codreanu e farsor, criminal, profitor și imoral, plagiator și incult, necreștin și nepăsător la adevăratele aspirații ale neamului), atît de teribil ecoul lor în conștiința legionarilor, atît de evident pericolul compromiterii Legiunii încît — pentru cine cunoaște cît de cît psihismul legionar — crima e o rezolvare aproape inevitabilă a conflictului.

Trădarea lui Stelescu e o rană aproape nevindecabilă pentru Căpitan și Legiune. „Cu această pată (a trădării, *n.n.)* vom rămîne și vom intra cu ea în mormîntul istoriei" — exclamă Zelea Codreanu — fără să știe atunci, că pentru mormîntul istoriei soarta le va hărăzi multe alte încercări.

Legiunea e în pragul defetismului. De aceea, Zelea Codreanu e nevoit să dea, la sfîrșitul anului 1935, o insolită circulară: „Trăim. Nu ne e teamă nici de Dracu. Mișcarea n-a murit și nu se sperie nimeni că va muri. Eu sînt aici și răspund de victorie. Dar vreau să nu se miște nimeni fără ordinul meu".

Cu sau fără ordinul lui, cineva se mișcă. Iar urmările ei sînt cumplite. Să revenim la comunicatul din 19 iulie 1936 al gazetei „Cruciada Românismului": „Joi, 16 iulie 1936, orele șapte seara, Mihail Stelescu, conducătorul Cruciadei Românismului, a fost asasinat mișelește — într-una din clinicile Spitalului Brâncovenesc — de-o bandă compusă din zece derbedei. Atentatorii, terorizînd personalul de serviciu cu revolverele în mînă, au pătruns în camera în care Mihail Stelescu era internat în urma unei intervenții chirurgicale. S-au tras asupra victimei 38 de gloanțe care l-au nimerit în plin omorîndu-l pe loc. După ce au comis crima, atentatorii au măcelărit corpul neînsuflețit al lui Mihail Stelescu cu o secure, dovedindu-și, cu prisosință, instinctele bestiale". După o săptămînă, Al. Talex, probabil cel care redactase și primul comunicat, vine cu precizări: „După acest act de bravură și patriotism față de neam, adică de șeful organizației care-i trimisese să execute ordinul — asasinii s-au îmbrățișat, și-au lins sîngele după mîini și, ca niște bestii din era primitivă, au tulit-o într-un automobil" *(sic!).*

„Universul", „Adevărul", „Dimineața" scriau cam în același ton, imediat pîrghiile folclorice ale evenimentului fiind puse în mișcare, astfel că ritualul canibalic e prezentat cu amănunte incredibile dar care, preluate fără discernămînt, devin totuși, din păcate, date de manual. Astfel, de la 38 de gloanțe descărcate în bietul Mihail Stelescu se plusează la 160 iar apoi, la 2.005. Trase cu *revolverul,* foc cu foc!

Dar nu asta-i important. Crima-i oribilă, oricum am aprecia circumstanțele. Așa cum afirmam însă și cu un alt prilej, ea-i aproape rituală. Stelescu pare împăcat cu soarta și grăbit s-o sfîrșească mai repede: „Eu vreau să urc Golgota cu Cruciada *(sic!)* în spinare. Cui îi e frică, să stea pe loc: eu nu pot fi intimidat de moarte".

Dacă Stelescu fusese manipulat, dacă fusese instrument carlist și dăduse greș în otrăvirea lui Zelea Codreanu, moartea lui trebuia folosită însă în același scop. Și putea fi folosită. Dar ucigașii (Decemvirii) se predau recunoscîndu-și în exclusivitate vina, negînd orice incitare, astfel că toate eforturile de a-i acuza pe Zelea Codreanu și pe alți lideri legionari (ba chiar și pe Constantinescu–Grănicerul și pe Nae Ionescu) de complicitate, rămîn fără efect. Opt dintre ucigași (Ion Caratănase, Iosif Botânzan, Ștefan Curcă, Ion Atanasiu, Bogdan Gavrilă, Ion Grigore State, Ion Pele, Radu Vlad) sînt condamnați la muncă silnică pe viață iar doi (I. Trandafir și Ștefan Georgescu) la opt ani. Vor fi ridicați, ulterior, la gradul de comandant legionar și decorați cu Crucea albă, dar, în 1938, vor sfîrși, cu toții, uciși de Carol al II-lea.

Înainte de a se întîlni în ceruri, Zelea Codreanu și Stelescu se întîlnesc însă într-o posibilă istorie a literaturii. Tudor Arghezi îl transferă pe Zelea Codreanu în mit, în poemul „Făt Frumos", iar un poet ocazional îl slăvește pe Stelescu în lipsitul de har „Făt Frumos din cer". Încă o dovadă că „la liziera criminalisticii" (după expresia unui mare sociolog român) politica și ficțiunea (am numit literatura) pot deveni, din scopuri, mijloace. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

„Campania dusă în ultimul timp de către Mihail Stelescu prin «Cruciada Românismului» împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu a enervat cercurile conducătoare legionare. Conducerea partidului Totul pentru Țară a sugerat fruntașilor studențimii legionare ideea că ar fi nimerit ca planul de suprimare al lui Stelescu să fie executat în cel mai scurt timp, dacă este posibil chiar într-o săptămînă.

În urma acestei sugestii, emanate de la conducerea legionară, Victor Dragomirescu, conducătorul centrului studențesc legionar din București, caută a organiza personal planul de suprimare. În acest scop a stat de vorbă cu Ștefan Georgescu, student la Teologie, implicat în procesul de la Tîrgu-Mureș, Jean Atanasiu zis Turbatu, de la Teologie, Vasile Buhai, casierul UNSCR, fost condamnat la Brașov, Stoica Gheorghe, student la medicină, Toboc Constantin, student la fizico-chimice, fost arestat cu ocazia boicotului presei din Sărindar, Ștefănescu Gheorghe implicat în agresiunea contra lui Blumenfeld și Iulian Enescu de la Academia de Agronomie, implicat în agresiunea Störfer — cărora în mod separat și confidențial, sub garanția cuvîntului de legionar că nu vor divulga nimic, le-a arătat necesitatea suprimării lui Mihail Stelescu, întrebîndu-i în același timp dacă sînt deciși să treacă la fapte. Fiecare dintre cei întrebați au răspuns afirmativ. În cercurile legionare, care au pus deja în supraveghere pe Mihail Stelescu, s-a ajuns la convingerea că acesta nu mai locuiește la domiciliul său în mod permanent, ci este găzduit și ocrotit de deputatul Radu Polizu Micșunești. Această ocrotire este speculată de către conducătorii studențimii legionare, în sensul de a se afirma legăturile dintre Mihail Stelescu și cercurile din jurul d-nei L. (știute fiind de către legionari legăturile deputatului Polizu Micșunești cu Aristide Blank și alte cercuri din anturajul d-nei L.).

S-a comunicat Prefecturii Poliției Capitalei pentru luare de măsuri".

Raport confidențial, 19 iunie 1936, Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, diverse, dosar 7/ 1936, f. 111-112.

(Document comunicat de Mioara ANTON)

Cluj, noiembrie 1938: Atentat politic sau răzbunare?

Două gloanțe pentru rectorul Universității

Almira ENUȚĂ

În deceniul al patrulea, discursul naționalist devine deja un element central al vieții publice din România, depășind spațiul politic. Mediul universitar — ne referim în special la studenți, nu la cadrele universitare — este foarte permeabil la mesajul promovat de Mișcarea Legionară, cea mai radicală organizație de dreapta, în mesaj și practică politică. Se înregistrează un aflux de înscrieri în structurile specifice legionare (Frățiile de Cruce, pentru elevi; organizațiile studențești), dovedind percutanța ideilor naționaliste chiar dacă există și un anumit romantism care însuflețește răzvrătirea tineretului studios împotriva „politicianismului decadent", fundamentat pe lecturi filosofice „la modă"; o sinceritate a înrolării în rîndurile unei mișcări impetuoase, aureolată de revendicarea de la cel mai pur și ardent ortodoxism.

„Pericol" și reacție

În spatele ideologiei care a atras tînăra inteligheнție se află însă și motive concrete care vor alimenta radicalizarea exprimării nemulțumirilor sociale, pe un fond politic general destul de confuz. Elementul central al doctrinei legionare, pericolul evreiesc, pare să aibă, în mediul universitar, o anumită acoperire procentuală, ceea ce va face ca reacția studențească să fie mult mai „aplicată". Ponderea destul de mare a evreilor în aparatul funcționăresc și economic își găsește corolar în procentul crescut de tineri evrei intrați în centrele universitare. Concurența este resimțită destul de acut de studenții români proveniți din clasa mijlocie sau din mediul rural, care își fac loc în societate destul de greu. Astfel, în opinia multora dintre ei, treptele ierarhiei le sînt blocate de colegii evrei, cu bani și poziție socială, susținuți financiar de o comunitate prosperă și cu relații în lumea politică. Resentimentele de acest gen, potențate și de mesajele antisemite legionare, își vor găsi exprimare în numeroase altercații, care vor duce la o tensionare a vieții universitare, ce o va îndepărta de spiritul academic și științific, preschimbînd-o treptat într-o adevărată arenă politică. Senatele universitare încearcă, însă, să păstreze viața universitară departe de frămîntările politice printr-o cît mai strictă supraveghere a organizațiilor și societăților studențești care, în acea vreme, aveau o destul de mare influență printre studenți. Din deceniul trei, societățile studențești din toate centrele universitare vor intra în orbita mișcării legionare, conducerea acestora fiind preluată treptat de studenți înscriși în structurile ierarhice legionare.

În Cluj, primele mișcări mai ample cu caracter antisemit vor avea loc în anul 1923. Motivul invocat inițial fusese acela al refuzului studenților mediciniști evrei de a face disecții pe cadavre evreiești și refuzul celor români de a le permite disecții pe cele creștine. Excluderea și arestarea unor studenți legionari din Universitate pentru manifestări antisemite și agresiv naționaliste vor împărți opinia publică, o parte a ei pledînd pentru eliberarea acestora. Mediatizarea acestui scandal, subscripțiile publice pentru ajutorarea studenților închiși etc. vor crea mitul „văcăreștenilor", aceștia constituind nucleul dur din jurul lui Corneliu Zelea Codreanu. Ion Moța, student al Facultății de Drept, fiu de preot naționalist, șef al Societății studențești „Petru Maior", îl va urma pe Zelea Codreanu la Iași, devenind ulterior unul dintre martirii Legiunii. Actele sale, marcate de un dramatism al gesticulației propriu anilor eroici ai Mișcării, vor deveni model de acțiune pentru studenții legionari clujeni.

Tensiunile studențești vor continua cu intensitate diferită și în deceniul următor, cunoscînd o radicalizare în timpul rectoratului prof. Florian Ștefănescu–Goangă (membru al PNL). Acesta preia conducerea Rectoratului, în 12 octombrie 1932, și este reales în aceeași funcție pe 20 octombrie 1937. În timpul rectoratului său, se iau mai multe decizii care au dus la un conflict deschis cu organizațiile studențești legionare. În urma hotărîrilor Congreselor interuniversitare și ale noilor regulamente privind învățămîntul universitar, se asigură un mai mare control asupra acțiunilor studențești de orice natură. În 1934, se aprobă și la Cluj statutele revizuite de funcționare a societăților studențești, pe 21 februarie, Senatul autorizînd funcționarea noului Centru Studențesc „Petru Maior".

Invocînd autonomia universitară și reglementările mai sus pomenite, rectorul Ștefănescu–Goangă se va împotrivi ținerii unor congrese studențești organizate de „Uniunea națională a studenților creștini români" (aparținînd studenților legionari), societate nelegal constituită și nerecunoscută de nici un for universitar. La data de 26 martie 1934, rectorul clujean trimite Ministerului Instrucțiunii Publice și Președinției Consiliului de Miniștri o telegramă de protest împotriva autorizării date ținerii unui congres studențesc fără acordul prealabil al Senatelor universitare. Guvernul Tătărescu punea chiar la dispoziția studenților un tren special pentru călătorie gratuită. Ajuns la București pentru a clarifica situația, Ștefănescu–Goangă urmează exemplul rectorului ieșean, Traian Bratu și, împreună cu cel al Universității București, își prezintă demisia. Demisia celor trei rectori este însă respinsă și guvernul acceptă rezoluția redactată de aceștia prin care li se acordă deplină satisfacție. Cu toate acestea, anul următor, „Uniunea națională a studenților creștini români" reia demersurile pentru ținerea unui nou congres, care vor atrage protestele Universităților București și Iași, prin glasul celor doi rectori. Ministerul Instrucțiunii Publice și cel de Interne (prin subsecretarul de stat Victor Iamandi, care dăduse autorizație și în 1934) aprobă însă întrunirea studențească care va avea loc, în perioada 3–5 aprilie 1936, la Tîrgu Mureș. Considerat congres al studenților legionari, acesta va provoca, în special, reacția partidelor democratice din opoziție, țărăniștii protestînd împotriva sprijinului material consistent acordat de guvernul liberal unei manifestări ultranaționaliste și șovine. Deși în protocolul semnat de conducerea UNSCR se specifica faptul că lucrările vor avea un caracter strict studențesc, dezbătînd probleme specifice cadrului universitar, acestea vor căpăta în cele trei zile ale congresului o nuanță pronunțat politică, susținută de un discurs agresiv și instigator la violență. Critica sistemului politic anacronic și a demagogiei partidelor tradiționale va atinge o notă paroxistă prin exacerbarea „spiritului de jertfă“ și constituirea celebrelor „echipe ale morții“, menite să purifice viața politică românească. Se alcătuiește o listă cu adversarii Legiunii, printre aceștia numărîndu-se oameni politici influenți și personalități publice de marcă. La congres, participă și 300 studenți clujeni, în special mediciniști, care se vor solidariza cu atitudinea radicală a celorlalți delegați. Reveniți la Cluj, vor participa la o întrunire neautorizată a grupului studențesc medicinist, cu o componentă majoritar legionară, în urma căreia Societatea studențească a Facultății de Medicină își va pierde dreptul de funcționare, în conformitate cu regulamentele universitare, pînă în 1937. În conducerea Societății se afla și studentul legionar Laurențiu Vereș, al cărui frate, Tiberiu Vereș, student la Drept, va fi trimis în fața Comisiei disciplinare universitare pentru insulte în presă aduse rectorului Ștefănescu–Goangă, în numele Centrului Studențesc „Petru Maior“, devenit fief legionar și ca urmare, funcționînd fără autorizație universitară.

Prăpastie de netrecut

Toate aceste decizii luate de conducerea Universității, avînd la bază atitudinea hotărît antilegionară a rectorului Ștefănescu–Goangă, coroborate cu acțiunile și, în general, atitudinea studenților legionari, vor crea o prăpastie de netrecut între cele două părți, tensiunea existentă crescînd în perioada premergătoare alegerilor din decembrie 1937. Campania electorală va genera conflicte care se vor solda cu exmatriculări și suspendări temporare ale unor studenți învinuiți de propagandă naționalistă. Printre cei exmatriculați se află și șeful societății „Petru Maior“, Tiberiu Vereș. De asemenea, sînt suspendați 23 de studenți, inclusiv Laurențiu Vereș și Vasile Andrei (pe care îi menționăm deoarece au fost implicați în scenariul atentatului împotriva rectorului Ștefănescu–Goangă).

În paralel cu ofensiva electorală dusă de legionari la nivel național, în centrele universitare se trece la o reglare de conturi cu cei care și-au demonstrat inflexibilitatea în raporturile cu extremiștii de dreapta. La 1 martie 1937, are loc atentatul împotriva rectorului Universității din Iași, Traian Bratu, nereușit, care va atrage, la Cluj, luarea unor măsuri drastice pentru asigurarea desfășurării normale a vieții universitare, inclusiv semnarea de către studenți, a unui „Angajament de onoare“, prin care renunțau la orice activități politice extrauniversitare. Procentul de 15,58% obținut în alegeri de Partidul „Totul pentru Țară“ va reprezenta o victorie, mai ales de imagine, a legionarilor, care devin mai motivați în ofensiva lor politică. Agitațiile studențești, în loc să scadă după alegeri, sporesc și una dintre personalitățile expuse pericolului rămîne rectorul clujean, așa cum o demonstrase atentatul nereușit împotriva lui Traian Bratu. În noiembrie 1938, Parchetul General Cluj trimite Senatului universitar o adresă prin care se sugerează amînarea festivității de deschidere a noului an universitar, însă Ștefănescu–Goangă refuză. Încă din luna octombrie, Legiunea de Jandarmi Cluj cerea completarea personalului polițienesc „pentru a putea face față împrejurărilor ce aveau să vină“. Sînt puse la cale mai multe atentate cu bombe, în organizarea acestora implicîndu-se și studenți legionari. La 5 noiembrie, sînt aruncate două petarde la Uzina de gaz și una la Departamentul de benzină „Distribuția“, rapoartele Poliției consemnînd printre participanți și pe studenții Dumitru Uță și Gheorghe Atofanei. Patru zile mai tîrziu au loc tulburări la Facultatea de Litere, impunînd sporirea măsurilor de supraveghere. La insistențele personale ale comandantului Legiunii de Jandarmi Cluj, lt.col. Anibal Panaitescu, Ștefănescu–Goangă acceptă pază la domiciliu și un agent pentru pază apropiată, Enache Gruia. Continuă atentatele cu bombe: pe 25 noiembrie este aruncată una în cantina evreiască (care, însă, nu explodează) iar pe 27, încă una în subsolul Cafenelei „Regale“. În urma noilor descinderi ale jandarmilor sînt arestați 40–50 de studenți legionari.

Urmare oarecum „firească“ a acestor agitații, la 28 noiembrie 1938 are loc prevăzutul atentat împotriva rectorului. La ora 17.30, atentatorii, cunoscînd traseul rectorului, îl așteaptă pe strada Avram Iancu și deschid focul asupra lui și a agentului însoțitor, care va fi rănit mortal. Rectorul este împușcat cu două gloanțe în piept, însă transportat de urgență la clinică este salvat. A doua zi, cursurile se suspendă, se deschide o subscripție publică pentru aju-

Universitatea din Cluj în anii '30

torarea familiei agentului Gruia și este demarată ancheta. Bănuiala cade, după cum era de așteptat, asupra studenților legionari și, în urma denunțului unei prostituate, care se declară martor ocular, sînt arestați doi legionari, dovediți ulterior nevinovați. În paralel, sînt arestați mai mulți studenți legionari, printre care șînt identificați ca autori morali Laurențiu Vereș, Gh. Atofanei și Dumitru Uță, toți studenți la Medicină. În urma interogatoriilor, se stabilesc vinovățiile și sînt deferiți Justiției atentatorii Ioan Pop (cel care a tras împotriva rectorului) și Aurel Lăscăianu (cel care l-a împușcat mortal pe agentul Gruia). La 10 februarie 1939, Tribunalul Militar al Corpului 6 Armată Cluj, după dezbateri de șapte zile pronunță sentința. Sînt condamnați la moarte, prin împușcare, cei doi atentatori, Ioan Pop și Aurel Lăscăianu; la muncă silnică pe viață și 10 ani degradare civilă Gh. Atofanei; la închisoare între 8 luni și o lună, 19 inculpați și la amendă cu sume între cinci și două mii, 10 inculpați. Dosarele cîtorva dintre acuzați vor fi transferate unui alt complet de judecată la București. Printre cei condamnați la Cluj mai enumerăm pe: Dumitru Uță, Vasile Andrei, Dionisie Dudur, Gr. Anghelescu, Gh. Andrițoiu ș.a. În iunie 1939, este convocat și Senatul Universității Cluj pentru a stabili sancțiunile pe linie universitară. Acestea variază între exmatriculări din facultățile Universității Cluj pînă la eliminarea din toate școlile de învățămînt superior din țară.

Inamic declarat al Mișcării Legionare

Din informațiile de arhivă și presă, așa se configurează acest atentat care pare să se înscrie în tipicul acțiunilor legionare de pedepsire a adversarilor politici, rectorul Ștefănescu–Goangă, prin atitudinea tranșant antilegionară înscriindu-se printre inamicii declarați ai Mișcării. Cu toate că logica faptelor îl confirmă în datele esențiale (disensiunile autorități universitare / studenți legionari; refuzul aprobării congreselor studențești legionare — retragerea dreptului de funcționare a unor societăți studențești de nuanță legionară; atentatul similar asupra rectorului ieșean, Traian Bratu — atentatele cu bombe din Cluj la începutul noului an universitar etc.) există surse, mai mult sau mai puțin oficiale (documente din arhiva Jandarmeriei Cluj, cu mențiunea „strict secret"; informații de la martorii contemporani cu evenimentele, presa pro–legionară) care aduc anumite nuanțe ce întregesc tabloul acestui atentat. Profesorul Ștefănescu–Goangă trecea în epocă drept un „bărbat bine", înalt, cu ținută și charismă, cu o situație materială bună, trăsături care impresionau, deopotrivă cu calitățile profesionale, reprezentantele sexului frumos din anturajul său, inclusiv studentele Facultății de Psihologie, la care ținea cursuri ca profesor titular și director al Institutului de Psihologie. Fiind, în același timp, un dascăl sever cu studenții săi, care-l antipatizau și din motive politice, învinuirile din partea acestora că ar fi întreținut relații extraprofesionale cu unele dintre colegele lor erau destul de frecvente și comentate în mediul studențesc. Mai mult, numele său a fost asociat și cu o celebră, în acea vreme, dramă conjugală în care a fost implicată o profesoară de la Institutul de Psihologie, Viorica Pintiliescu, căsătorită Burtică. În seara zilei de 10 octombrie 1936, Vasile Burtică, funcționar superior la Curtea de Scont și Schimb, este găsit împușcat în baie de către soția sa. Ziarele vremii titrau: „O misterioasă dramă conjugală la Cluj. Sinucidere, crimă sau omor prin imprudență?". În timpul anchetei, este descoperită o scrisoare către un prieten de afaceri prin care Burtică își anunța intenția de a se sinucide datorită unor probleme sociale și familiale (erau căsătoriți doar de trei luni). Cu toate acestea, expertiza balistică demonstrează că direcția glonțului infirmă teza sinuciderii, cea bănuită de a-l fi împușcat fiind chiar soția sa. Este acceptată formula uciderii prin imprudență și la 28 iunie 1937, în recursul procesului intentat Vioricăi Pintiliescu, aceasta este achitată, anulînd pedeapsa de un an închisoare corecțională dată anterior de Tribunal. În urma scandalului, dna Pintiliescu părăsește Clujul, mult înainte însă de a se stinge comentariile răuvoitoare la adresa directorului Institutului.

În ceea ce privește atentatul, Ioan Pop, cel care a tras asupra prof. Ștefănescu–Goangă, era motivat nu numai politic, alegerea sa nefiind complet întîmplătoare. Din mărturiile celorlalți studenți anchetați reiese că, în urma luării hotărîrii de înlăturare fizică a rectorului, s-a decis cooptarea lui Ioan Pop, întrucît acesta avea motive personale ca să ducă la bun sfîrșit o astfel de însărcinare. Cităm din fișa personală a lui Ioan Pop, întocmită de comandantul Legiunii de Jandarmi Cluj: „Tip în aparență blînd, temerar în acțiuni de teroare, un psihopat. Executant hotărît al ordinelor legionare. Un răzvrătit împotriva societății și membrilor ei conducători. (...) Tip posedat de ideea răzbunării." În schimb Lăscăianu, ucigașul agentului Gruia, era „un tip șters, fără voință, putea să execute orice", cu alte cuvinte, o unealtă docilă pentru cei care pun la cale atentatul, spre deosebire de colegul său care era impulsionat de dorința de răzbunare. De fapt, Lăscăianu fusese chemat de Pop pentru a-l sprijini, cei doi cunoscîndu-se din perioada studiilor liceale urmate la Dej, în timpul cărora făcuseră parte amîndoi din Frățiile de Cruce. Faptul că cel din urmă nu a fost desemnat de către comitetul legionar și nici nu era unul dintre cei mai activi studenți legionari, fiind fără poziție în societățile studențești, dă și mai mult aerul unei afaceri personale, suprapusă peste o sarcină pe linie de organizație. Lăscăianu era student la Agronomie, iar Ioan Pop (poate nu lipsit de importanță!) la Psihologie, în anul III. Resentimentele personale par să fie legate de reputația unei domnișoare, studentă tot la Psihologie, anul II, Gina Costea, față de care Ioan Pop nutrea sentimente deosebite. Aceasta nu rămăsese însă insensibilă la charisma prof. Ștefănescu–Goangă, pe care îl va prefera mai tînărului său coleg. Considerînd că profesorul era pe deplin responsabil de decăderea morală a tinerei fete și probabil dintr-un acut sentiment de frustrare, Ioan Pop nu va ezita să recurgă la crimă pentru a „spăla onoarea" iubitei sale, atunci cînd i se va propune. Unul dintre cunoscuții lui Ioan Pop, care l-a întîlnit în acea perioadă și care ne-a povestit anumite aspecte inedite ale acestui atentat, ne-a relatat că Ioan Pop a luat singur decizia să îl asasineze pe Ștefănescu–Goangă. Convins de necesitatea jertfei sale și indiferent la virtualele urmări penale, Ioan Pop se va și preda în următoarele zile Poliției, recunoscîndu-și fapta. ■

Noiembrie 1938: moartea violentă a lui C.Z. Codreanu

O crimă politică imperfectă și inutilă

Gheorghe BUZATU

S-au împlinit, deja, 60 de ani de atunci... De la uciderea, din ordin regal prostesc, transmis și împlinit pe cale polițienească, a lui Corneliu Zelea Codreanu, fondatorul și liderul de necontestat al Legiunii Arhanghelul Mihail (f. în 1927). De-a lungul anilor, se cunoaște prea bine acest lucru, Legiunea a fost reprezentată pe plan politic de diverse formațiuni — Garda de Fier, Gruparea C. Zelea Codreanu, Partidul „Totul pentru Țară“, acesta din urmă reușind, la alegerile parlamentare generale din 20 decembrie 1937, să întrunească peste 15% din opțiunile electoratului român, clasîndu-se pe locul al treilea, după PNL și PNȚ, în rîndul forțelor politice din țară. Este mai mult decît sigur ca succesul să-i fi determinat destinul lui C. Z. Codreanu...

C.Z. Codreanu la proces

„Fugă de sub escortă“

De îndată după 10 februarie 1938, adică după instalarea dictaturii regelui Carol al II-lea și desființarea partidelor politice, în aprilie 1938, C.Z. Codreanu, Căpitanul legionarilor, a fost arestat, judecat neîntîrziat și condamnat la șase luni de închisoare. După o lună de zile, între 23 și 26 mai 1938, Căpitanul a fost iarăși judecat, de această dată pentru crimele de trădare națională, deținere și reproducere în public a unor acte interesînd siguranța statului român, uneltire contra ordinii sociale și răzvrătire, drept pentru care fu condamnat la 10 ani muncă silnică, 6 ani degradare civică și plata unei amenzi de 5.000 lei, plus 2.000 lei cheltuieli de judecată (cf. Kurt W. Treptow, Gh. Buzatu, eds., *„Procesul“ lui C. Zelea Codreanu. Mai 1938*, Iași, 1994, passim; Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, eds., *Radiografia dreptei românești, 1927–1941*, București, 1996, p. 85–86). La proces au compărut ca martori numeroase și prestigioase personalități ale timpului, precum Iuliu Maniu, liderul PNȚ, care nu a admis că acuzatul putea fi bănuit de răzvrătire (Kurt W. Treptow, Gh. Buzatu, eds., *op. cit.*, pp. 108–111), iar generalul Ion Antonescu *(ibidem*, pp. 98–100) a declarat categoric: „... Din elementele pe care le-am avut și le am, pot spune că nu poate (C.Z. Codreanu) fi acuzat de trădare. Generalul Antonescu nu stă de vorbă cu trădătorii!“. Condamnatul a fost depus inițial la Jilava, apoi la Doftana și, finalmente, la închisoarea din R. Sărat, de unde, la 29/30 noiembrie 1938 (noaptea Sfîntului Andrei), a fost scos, împreună cu alți 13 legionari, pentru a fi transportați la Jilava. În apropiere de București, în dreptul pădurii Tîncăbești, toți deținuții, sub pretextul de a fi încercat să „fugă de sub escortă“, au fost strangulați de către polițiști anume plătiți și instruiți din „înalt ordin“, care pornise, în fond, de la însuși regele Carol al II-lea și se transmisese prin membrii camarilei și ai guvernului Armand Călinescu. Crima a provocat puternice emoții în țară și a avut implicații externe, mai cu seamă pe planul raporturilor României cu Germania lui Adolf Hitler. Pe plan intern, crima, de asemenea, a avut grave consecințe, întrucît, departe de a se solda cu rezultatul scontat de rege și oamenii săi, a dezbinat forțele politice, iar țara fu surprinsă ca atare și de un val de violență o dată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial și de anul fatidic 1940, care s-a concretizat în pierderea unor provincii istorice și prăbușirea României Mari. Mai ales că, între timp, crima din noaptea Sfîntului Andrei a fost succedată, de-o parte și de cealaltă, de atîtea altele. regele Carol al II-lea ori succesorii săi nu au explicat mobilul asasinatului ori, dacă au făcut-o, au exceptat din *Jurnalul* suveranului paginile acoperind sfîrșitul anului 1938?! Deci exact perioada în care, prin uciderea lui C.Z. Codreanu, se adeverise, dacă mai era nevoie, crima naște crimă. Teroarea regală s-a prelungit după noiembrie 1938, în septembrie 1939 a fost sacrificat însuși premierul Armand Călinescu, el fiind răpus de legionari, iar „în replică“ autoritățile carliste executară zeci și sute de gardiști. După eforturi reciproce de „reconciliere istorică“, în primăvara–vara anului 1940, toamna anului respectiv aduse abdicarea regelui Carol al II-lea și instaurarea unui cabinet legionaro–antonescian. În context, la 27 noiembrie 1940, „procesul“ din mai 1938 al lui C. Zelea Codreanu avea să fie revizuit și sentința de condamnare a Căpitanului — anulată.

În felul acesta, se poate aprecia că asasinatul din 29/30 noiembrie 1938 — comis în împrejurări descrise de varii surse, dar cu prioritate chiar de către făptași (maior Dinulescu și jandarmul Sîrbu) în declarațiile lor consimțite în fața Comisiei de anchetă a Înaltei Curți de Casație din București (noiembrie 1940) și pe care le publicăm în anexă — atestă că nu a existat și nu poate exista crimă politică mare ori mică, motivată ori impusă de niscaiva necesități superioare de stat. Oriunde și oricînd crima rămîne CRIMĂ, iar, în cazul în speță, după cum s-a relevat, ea n-a pus capăt altora, ci pur și simplu le-a inaugurat, punînd în joc situația unei țări și destinul unui popor.

Ecourile literare ale crimei

M-am referit la ecourile crimei din noaptea Sfîntului Andrei. Nu voi insista asupra replicilor politice și politicianiste. Voi sublinia că mari poeți ai veacului au surprins faptele și, mai cu seamă, semnificația lor, astfel precum:

„De–aci'nainte, Vremea se măsoară / cu trudnicele tale oseminte, / și Veacul care curge peste țară / începe din cenușa ta fierbinte“ (Radu Gyr, „Mormîntul Căpitanului“).

„Am pierdut, vai, ce-am pierdut? / Vatră caldă, drum bătut. / Am pierdut soare și lună, / Golul cine mi-l răzbună?“ (Lucian Blaga, „Noemvrie“).

Pe de altă parte, Lucian Predescu, binecunoscut cititorului român, în Anexa cu care și-a îmbogățit *Enciclopedia* imediat după abdicarea lui Carol al II-lea, a inserat următorul „portret“ al Căpitanului: **„CODREANU, Corneliu Zelea** — avocat, martirul românismului, «căpitanul» legionarilor, primul fiu al profesorului Ion Zelea Codreanu, n. 13 septembrie 1899 în Iași. Școala primară în Huși, liceul militar la Mănăstirea Dealului (1912–16), întrerupt, voluntar pe front. La 1 septembrie 1917 face clasele V și VI la Școala Militară de la Botoșani, iar clasele VII și VIII la Huși. În 1919 se înscrie la Facultatea de Drept Iași. În mai 1919 intră în organizația «Garda conștiinței naționale», izbutind să înlăture comunismul din sînul Universității Iași. În 1922 înființează «Asociația studenților creștini». În iunie același an obține la Iași licența în Drept, iar în septembrie 1922 pleacă la Berlin, Jena și Grenoble, obținînd doctoratul în economia politică. Ia parte la fondarea «Ligii Apărării Național–Creștine» (1923) a profesorului Cuza. La 29 martie 1923 e arestat la Iași prima dată, stînd închis șapte luni. Implicat în «complotul de la București», împreună cu alții, stă închis la Văcărești de la 9 octombrie 1923–martie 1924, cînd e achitat. Răzbunătorul studenților ieșeni maltratați de Manciu, a stat închis 25 octombrie 1924–25 mai 1925 la Galata, Focșani și Severin; dar, după un epocal proces (cazul Manciu), a fost achitat. La 24 iunie 1927 înființează legiunea «Arhanghelul Mihail», la Iași, iar la 1930 «Garda de Fier», care la primele alegeri (1932) obține 5 mandate, după ce în 1931 ambele organizații fuseseră dizolvate pentru prima dată de către național–țărăniști. Dizolvată («Garda de Fier») în 1933 în urma presiunilor exercitate de Franța, urmează asasinarea lui I.G. Duca. Apoi fondează partidul «Totul pentru Țară», format din elementele «Gărzii de Fier». Între timp, a mai stat arestat: două zile (1926) la Focșani; 17 zile în aprilie 1928 la Galata; de la 26 iulie 1930–30 august 1930 la Văcărești; de la 12 ianuarie–1 aprilie 1931 tot la Văcărești. În cele din urmă, înscenîndu-i-se un odios proces de «trădare de patrie», este condamnat la 10 ani închisoare, pentru ca apoi, sub pretextul unei fugi de sub escortă, să fie asasinat mișelește. Om integru, cumpătat, clarvăzător, disprețuitor de moarte, perseverent, «căpitanul» Corneliu Codreanu rămîne simbolul luptătorului și martirajului românismului, iar, pentru tineret, idolul lor. În cartea istoriei neamului nostru, va ocupa locul de frunte“ (v. *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri,* București, Editura Cugetarea–Georgescu Delafras, 1940, Anexa A–Z, p. 940. Nu insistăm asupra unor erori evidente).

☐ **Declarația maiorului Dinulescu**

„Într-o zi am fost chemat de către fostul Președinte de Consiliu, Călinescu. În cabinetul lui de lucru se găsea și Generalul Bengliu, comandantul Jandarmeriei. Călinescu mi-a declarat atunci că, pentru motive politice, Codreanu și 13 adepți ai lui trebuiau să fie uciși; aceasta ar fi fost și dorința Regelui. În ziua de 29 noiembrie 1938, la orele 10 seara, Codreanu și camarazii lui au fost scoși din închisoarea de la Rîmnicu Sărat, unde erau închiși și au fost puși într-un camion. Legionarii au fost puși în așa fel ca să poată vedea numai înainte, fiind în același timp legați cu brațele la spate. Ei nu puteau face nici cea mai mică mișcare; erau chiar constrînși să stea continuu cu capul în sus.

Înapoia fiecăruia din ei stătea cîte un jandarm. Eu m-am așezat lîngă șofer. Se călătorea pe șoseaua dintre Ploiești și București, cînd în zorii zilei de 30 noiembrie, după ce am dat semnalul fixat, cu lanterna, jandarmii au scos din buzunare o sfoară (frînghie), pe care au strîns-o în jurul gîtului legionarului ce stătea în fața fiecăruia dintre ei. În felul acesta, Codreanu și cei 13 camarazi ai lui au fost sugrumați, în timp ce mașina își continua drumul în plină viteză. Puțin timp după aceea, am ajuns la București, de unde ne-am îndreptat către fortul de la Jilava, în interiorul căruia era săpată, deja de trei zile, o groapă mare. După ce camionul a intrat în fort, asupra cadavrelor strangulaților s-a tras — în urma ordinului primit de la prim–procu-

N. Iorga (la tribună) și Carol al II-lea rorul militar, col. Zeciu — cîte un foc de revolver sau de pușcă; apoi un medic militar constată moartea tuturor legionarilor transportați de noi. Cadavrele au fost aruncate în groapă. Eu imediat am declarat celor 14 jandarmi că ceea ce făcuseră fusese dispus de către Curtea Marțială și că a fost o datorie patriotică importantă.

Certificatele de moarte se confecționaseră la Jilava de către colonelul de la Curtea militară Zeciu, Locotenent–Colonel Dumitru și de primul comisar regal, colonel Pascu.

S-a aruncat pămînt în groapă; însă a doua zi cadavrele au fost dezgropate și purtate într-o altă groapă. Asupra lor s-au vărsat multe sticle de acid sulfuric, apoi au fost acoperite cu pămînt, iar deasupra s-a turnat o placă grea de ciment. Jandarmii, deși involuntar, au trebuit să iscălească actele de deces, în care se spunea că cei 14 legionari au fost împușcați pentru că încercaseră să fugă de sub escortă. Fiecare jandarm a fost răsplătit cu 20.000 lei. Eu am primit 200.000 de lei".

☐ Declarația jandarmului Sîrbu

„Am plecat în noaptea aceea din București, cu două mașini dube de la Prefectura de Poliție. Eram însoțiți de maiorii de jandarmi Dinulescu și Macoveanu.

Ajunși la Rîmnicu Sărat, am tras la Legiunea de Jandarmi. Aici maiorii Dinulescu și Macoveanu au luat contact cu maiorul de origine evreu, Scarlat Roșianu, Comandantul Legiunii de Jandarmi din Rîmnicu Sărat.

Imediat ne-am întors spre București.

În lipsa unui ordin precis (sau poate că intervenise vreo modificare) jandarmii n-au mai luat pe legionari.

Ajunși la închisoare, am fost băgați toți jandarmii în mașini, dar în același timp sosește din urmă maiorul Dinulescu care ne-a dat ordin răstit: înapoi la Rîmnicu Sărat.

Ne-am întors dar ne-am oprit în comuna Bălțați la cîțiva km de R. Sărat, unde am fost cantonați pe timpul nopții. Aici ni s-a dat vin de băut, țigări scumpe și gustări alese.

În zorii zilei am pornit spre Rîmnicu Sărat. Ajunși la închisoare, am fost băgați toți jandarmii într-o celulă, unde maiorii Dinulescu și Macoveanu ne-au dat instrucțiuni asupra modului cum aveam să executăm pe legionari.

Punînd în genunchi pe șoferul mașinii, i-a aruncat un ștreang după gît pe la spate, arătînd cît de ușor se poate executa astfel.

Totul a fost gata în cîteva minute. Jandarmii au ieșit apoi cîte unul afară, în curtea închisorii, și fiecăruia i s-a dat în seamă un legionar.

Mie mi-a dat pe unul mai voinic, mai înalt. Am aflat mai tîrziu că acesta era Căpitanul, Corneliu Zelea Codreanu.

I-am dus apoi la mașini. Aici, legionarul era legat cu mîinile de bancă la spate, iar cu picioarele de partea de jos a băncii din față, în așa fel ca să nu se poată mișca nici într-o parte, nici într-alta.

Așa au fost legați zece legionari într-o mașină și patru în cealaltă.

Eu am fost în prima mașină, în cea cu zece legionari, în spatele Căpitanului și fiecare jandarm era așezat în spatele legionarului ce-i fusese încredințat.

În mîini aveam ștreangurile.

Am pornit. În mașina mea era maiorul Dinulescu, iar în cealaltă maiorul Macoveanu.

Era o tăcere de mormînt, căci n-aveam voie să vorbim nici noi între noi jandarmii, și nici legionarii, între ei.

Ajunși prin dreptul pădurii Tîncăbești, maiorul Dinulescu, care stabilise cu noi, printr-un cod de semnale, momentul execuției, a aprins la un moment dat lanterna, stingînd-o și aprinzînd-o iarăși de trei ori.

Era momentul execuției, dar nu știu de ce n-am executat nici unul. Atunci maiorul Dinulescu a oprit mașina, s-a dat jos și s-a dus la mașina din spate. Maiorul Macoveanu fusese mai autoritar, legionarii erau executați.

Căpitanul și-a întors capul puțin către mine, și mi-a șoptit: «Camarade, dă-mi voie să le vorbesc camarazilor mei...».

Dar în aceeași clipă, mai înainte ca el să-și fi terminat această rugăminte, maiorul Dinulescu a pus piciorul pe scara mașinii și pășind înăuntru cu revolverul în mînă a rostit printre dinți: executarea!

La aceasta noi am aruncat ștreangurile. Ultimul lor cuvînt le-a fost strivit în gîtlej.

Ștreangurile îi sugrumaseră.

A fost un muget și un horcăit, apoi o liniște de mormînt.

Cu perdelele trase, mașinile și-au continuat drumul pînă la Jilava.

Cînd am ajuns erau orele 7 dimineața. Aici ne așteptau: Colonelul Zeciu, Dan Pascu, Comandantul închisorii, Colonelul Gherovici, Medicul legist Lt. colonel Ionescu și alții.

Groapa era făcută.

Trași din mașină, legionarii au fost așezați apoi cu fața în jos și împușcați în spate, pentru a se simula astfel împușcarea pe la spate, în timpul evadării de sub escortă.

După aceasta au fost aruncați în groapa comună.

La cîteva săptămîni însă, aceiași jandarmi, tot noi, am fost aduși din nou la Jilava și desfăcînd groapa, am aruncat peste ei o soluție dizolvantă și arzătoare, 15 damigene de vitriol.

După aceasta jandarmii am fost puși să dăm declarații, cum că legionarii fugind de sub escortă, au fost împușcați.

Era o declarație pe care colonelul Zeciu ne-o dăduse spre model.

Apoi, am fost adunați într-o încăpere a închisorii Jilava, unde colonelul Zeciu ne-a ținut un discurs spunîndu-ne: V-ați făcut doar datoria, voi nu sînteți asasini de rînd.

La cîteva zile după aceasta, am fost chemat în cabinetul Colonelului Gherovici, care mi-a spus:

Tu ești voinic, ai fi putut omorî trei deodată...

Mi-a întins apoi o hîrtie pe care să o semnez, spunînd că am primit suma de lei 20.000 drept ajutor de boală.

Eu am răspuns:

Nu sînt bolnav, domnule colonel.

Mă Sîrbule, nu vezi cît arăți de rău și să-ți păzești gura, căci altfel ți-o astup cu pămînt, arătînd cu mîna un revolver «Mauser» de pe birou.

Apoi am fost trimis ca și ceilalți jandarmi în concediu". ■

Armand Călinescu: Jertfă pentru liniștea și independența țării

„Omul de oțel“ împotriva Gărzii de Fier

Nicolae CIOBANU

Unul dintre cei patru prim–miniștri ai României (I.G. Duca, Armand Călinescu, generalul Gh. Argeșanu, Nicolae Iorga) victime ale odioaselor crime înfăptuite de către Mișcarea legionară, cu sprijinul substanțial al Germaniei naziste, a fost eminentul om politic și bărbat de stat Armand Călinescu, luptător consecvent pentru apărarea integrității României Întregite și a ordinii de drept în stat.

Enciclopedie ambulantă

Intrat în viața politică a României încă din anul 1919 ca membru al Partidului Țărănist, în urma refuzului șefului Partidului Național–Liberal de a-l primi ca membru al acestui partid, tînărul avocat dotat cu o elocință deosebit de atrăgătoare, rod al bogatelor și temeinicelor cunoștințe în domenii ca: științe economice, drept, istorie, dar și o amplă cultură generală, „fiind o adevărată enciclopedie ambulantă“, s-a afirmat, în scurt timp, printre personalitățile de vază ale partidului. Influențat și de faptele liderului Partidului Țărănist, Ion Mihalache, „argeșan de-al meu“, cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul“ și al „Legiunii de onoare a Franței“ (Nicolae Chivulescu, *Armand Călinescu, omul de oțel al României,* București, Ed. Ministerului de Interne, 1995), tînărul „politician“ a devenit curînd, după o susținută activitate în înfăptuirea politicii partidului, deputat sub guvernul condus de generalul Alexandru Averescu, simbol al luptei eroice pentru Întregirea țării (este vorba de guvernul din 30 martie–4 iunie 1927, al cărui președinte al Consiliului de Miniștri era generalul Averescu). Partidul Național (Partidul Național–Democrat), în cartel cu Partidul Țărănesc, a obținut 69 de locuri în Camera Deputaților. Dintre cei 69 deputați, 31 erau ai Partidului Național, iar 38 ai Partidului Țărănesc, fapt ce atestă aprecierea de care tînărul politician se bucura în rîndurile partidului în care activa.

Crearea Partidului Național–Țărănesc (10 octombrie 1926), prin fuziunea Partidului Național–Român și a Partidului Țărănesc, i-a încredințat lui Armand Călinescu conducerea organizației județene Argeș, acesta devenind apoi prefect al județului.

La scurt timp, în 1929, ministrul Agriculturii și Domeniilor i-a încredințat funcția de secretar general al acestui minister, fiind de fapt un „adevărat factotum“ în respectivul minister.

Cariera sa politică s-a remarcat, de la început, printr-o activitate dusă pentru apărarea ordinii în interiorul țării și asigurarea liniștii, pentru propășirea acesteia, în timp ce pe plan extern nu a pregetat să militeze permanent pentru garantarea integrității României Întregite și asigurarea independenței sale.

Om politic de aleasă probitate, a militat neobosit pentru consolidarea și respectarea jocului democrației, pentru consolidarea structurilor statului și asanarea democrației parlamentare prin extirparea politicianismului și corupției. A dovedit o exigență deosebită față de orice leza bazele statului de drept, prin acțiuni provocatoare sau de forță.

A îndeplinit, rînd pe rînd, funcții deosebite, începînd cu 1930 cînd a fost numit subsecretar de stat la Ministerul de Interne. A fost o permanență efervescentă în cadrul acestui minister în nenumărate rînduri (noiembrie 1930–aprilie 1931; iunie–octombrie 1932; octombrie 1932–noiembrie 1933), cînd nu s-a sfiit să reprime acțiunile unor organizații extremiste de inspirație străină intereselor României, declarînd șefului guvernului (din perioada 14 ianuarie–9 noiembrie 1933), Alexandru Vaida–Voevod și ministrului de Interne Gheorghe Gh. Mironescu (șeful său direct): „Opinez să luăm atitudine fermă contra Gărzii de Fier și a comuniștilor“ (Armand Călinescu, *Însemnări politice,* București, 1990). Și, într-adevăr, a fost de acord cu reprimarea greviștilor din zona văii Prahovei, ordonînd măsuri severe, inclusiv arestarea de către organele de ordine a circa 80 de persoane; la fel a reprimat greva de la Atelierele „Grivița“, unde, conform *Însemnărilor politice,* armata a tras, făcînd victime în rîndul muncitorilor (trei morți și peste 40 de răniți).

Acțiunile destabilizatoare au fost provocate de comuniști cu sprijinul direct al Internaționalei Comuniste, care cu prilejul ținerii lucrărilor celui de-al V-lea Congres al Partidului Comunist din România (decembrie 1931, lîngă Moscova), stabilise, ca una din sarcinile comuniștilor ce activau în România, „înlocuirea social–democraților din sindicate, infiltrarea și instigațiile de stat, antrenarea muncitorilor «în acțiuni de luptă», greve“ (Armand Călinescu, *op.cit.).* Propaganda comunistă, folosind unele revendicări reale ale muncitorilor, a reușit să deturneze întreaga acțiune într-o direcție ce leza statul de drept și ordinea internă.

„Noi ne găseam — afirma Armand Călinescu, în Camera Deputaților, cu prilejul dezbaterii Legii pentru autorizarea stării de asediu, la 19 martie 1934 — în fața unei insurecții comuniste care se pregătea... Noi am izbutit să oprim mișcarea, înainte de a fi luat formele definitive ale grevei generale“ (Armand Călinescu, *Discursuri parlamentare. 1934–1937,* vol. II, București, 1938).

Desființare repetată

Aceeași atitudine fermă, intransigentă, a dovedit și față de Garda de Fier. Astfel, pe baza datelor oferite de Subsecretariatul de Stat al Ministerului de Interne, subsecretariat condus de Armand Călinescu, Garda de Fier a fost „desființată“ în mai multe rînduri: 1931, 1932 și 1933. Ea reapărînd de fiecare dată cu sprijinul interesat al reprezentanților diferitelor partide politice, ahtiați după putere în stat, din dorința de a guverna fără a ține seama de interesele țării, pe prim–plan fiind îngustele și meschinele lor interese personale și de partid. Astfel, Garda de Fier, deși a fost desființată pentru prima dată în ianuarie 1931, iar o serie dintre liderii ei, în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu, au fost arestați sub învinuirea de complot împotriva statului și deferiți Justiției, după căderea guvernului PNȚ (în luna aprilie 1931), tribunalul i-a achitat, punîndu-i în libertate.

Indignat, Armand Călinescu veștejea „toleranța“ manifestată de autorități față de legionari: „Toate instanțele judecătorești au achitat Garda de Fier... Absolvirea în fața instanțelor de judecată, a unei mișcări subversive a avut de rezultat încurajarea ei. În fața impunității, membrii Gărzii de Fier au devenit mai îndrăzneți și cînd ne-am întors noi la guvern, în iunie 1932, am găsit Garda de Fier deja transformată în partid politic; participase la alegeri... sub domnul Argetoianu și înregistrase un număr însemnat de voturi. Pentru prima oară reprezentanții Gărzii de Fier intraseră în Parlament“ (Al. Gh. Savu, *Armand Călinescu contra Gărzii de Fier,* în „Magazin Istoric“, nr. 7, din octombrie 1967).

Aceeași luptă plină de abnegație a dus Armand Călinescu în Parlament pentru asigurarea bunului mers al țării, fiind prezent în toate legislațiile (1926–1928, 1931, 1932, 1933 și cea din 1937), de cînd devenise parlamentar, pînă la uciderea sa în mod mișelesc.

O intensificare a luptei pentru apărarea democrației și ordinii de drept a desfășurat aprigul combatant pentru drepturile și libertățile democratice, din poziția sa de titular al Ministerului de Interne în mai multe guverne din perioada decembrie 1937–februarie 1939, dar și ca ministru al Educației Naționale, ad–interim (iulie–decembrie 1938), sau ca ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, ad–interim (martie–aprilie 1938).

Ca o lovitură de măciucă a primit Armand Călinescu „pactul de neagresiune electorală“ dintre Iuliu Maniu și Corneliu Zelea Codreanu, conducătorii Partidului Național–Țărănesc, respectiv al Gărzii de Fier. El, dușmanul feroce al acestei organizații teroriste, era pus de către liderii PNȚ în postura de aliat al acesteia. A rămas un timp în expectativă, parcă derutat de năstrușnica hotărîre. În noua situație politică, brusc modificată, Armand Călinescu a fost supus unor dramatice încercări. Asasinii lui Manciu și Duca, care fluturau liste negre pe care figurau numele lui Madgearu, Titulescu, Iorga și probabil numele său, erau transformați, peste noapte, în amici! Iuliu Maniu, adeptul sistemului parlamentar și al alianțelor tradiționale, devenea aliat al „Căpitanului“, adeptul dictaturii, al terorii și orientării spre Reich-ul german. De fapt, din disputa vechilor partide, Garda de Fier ieșea în cîștig, cel puțin pentru moment.

Apărătorul legii și al ordinii

Una dintre personalitățile remarcabile ale vieții politice românești, în perioada interbelică, a fost și omul politic Armand Călinescu.

Născut pe meleaguri argeșene, la Pitești, la data de 22 mai (4 iunie pe stil nou) 1893, într-o familie de intelectuali (tatăl, Mihai Călinescu, colonel în armata română — medic veterinar, mama Ecaterina — născută Gherasim — cu aleasă cultură), a urmat în orașul natal Liceul „Ion C. Brătianu“ al cărui „premiant a fost în toți anii de studii“ (Armand Călinescu, *Însemnări politice 1916–1939,* București, 1990). Absolvent al liceului cu rezultate strălucitoare, s-a înscris începînd cu anul de studii 1912–1913, la cursurile Facultății de Drept și în paralel a frecventat și pe cele ale Facultății de Filosofie. A obținut apoi doctoratul în Drept și Științe Economice la Universitățile din București și Paris, la ultima Alma Mater susținînd teza cu tema: *Le change Roumain. Sa dépréciation depui la guerre et son retablissement.*

Revenit în țară, s-a angajat în avocatură, activitate considerată necesară pentru a-și asigura nu doar existența, dar și o modestă și relativă independență materială.

A. Călinescu *(dreapta)* și I. Metaxas, premierul grec (1936–1941)

S-a căsătorit, avînd un singur copil, Barbu.

A intrat în viața politică relativ de tînăr, cam pe la 26 de ani, intenționînd inițial, să facă parte din Partidul Național Liberal, dar din motive mai puțin cunoscute, șeful „clanului“, Ion I.C. Brătianu, i-a respins oferta, spre paguba acestui partid.

A fost un apărător ferm al respectării legii și un luptător neînfricat împotriva dezordinii și haosului provocat atît de Partidul Comunist din România, aflat sub influența Comintemului și a puterii Sovietelor, cît și de Mișcarea Legionară, mai ales de către Garda de Fier, dirijată de nazism și încurajată de autoritatea germană.

Pe umerii săi firavi, au căzut grelele treburi ale conducerii țării în calitate de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în lunile de cumpănă ale istoriei Europei (februarie–martie 1939, perioadă în care premierul țării, patriarhul Miron Cristea, practic nu mai putea să-și îndeplinească îndatoririle, fiind bolnav), deținînd simultan portofoliul Ministerului de Interne și pe cel al Ministerului Apărării Naționale, în calitate de ministru–interimar.

Trecerea în neființă a patriarhului Miron Cristea a dus la numirea lui Armand Călinescu, la 7 martie 1939, în fruntea guvernului țării în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri.

A acceptat propunerea regelui Carol al II-lea de a intra în guvernul creat după instaurarea dictaturii regale, 10 februarie 1938, sperînd a găsi o formă adecvată de apărare a intereselor țării împotriva acțiunilor extremiste ale „desființatei“ (pentru a patra oară) Gărzi de Fier, dar și împotriva pericolului extern generat de expansiunea Germaniei naziste și sprijinirea de către aceasta, aproape fățiș, a legionarilor din România, de fapt, o „Coloană a cincea“ a intereselor naziste în România.

Reprimarea conducătorilor legionari prin arestarea acestora, în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu, la 16 aprilie 1938 și apoi exterminarea lor, fără judecată, în noaptea de 29/30 noiembrie 1938, a generat la rîndul său o escaladare a violenței. Legionarii, cu sprijinul susținătorilor lor din afara țării, au declanșat o adevărată vînătoare împotriva liderilor organelor de stat, organizațiilor democratice, organizațiilor evreiești și evreilor în general, „vinovați pentru toate relele din România“, împotriva liderilor partidelor și grupărilor adverse, ziariștilor, oamenilor de știință și cultură, într-un cuvînt, împotriva tuturor celor ce nu împărtășeau punctul lor de vedere.

Așa stînd lucrurile, Armand Călinescu a devenit „cap de listă“ cu cei care, în planul gardiștilor și patronilor lor de la Berlin, urmau a fi eliminați cu prioritate.

„Sentința“ legionară

Încercări eșuate pentru asasinarea „omului de oțel“ al României, făcute de diferite organizații legionare, au fost numeroase. Unele au fost cunoscute și anihilate de către organele de Poliție, altele au rămas doar în stadiu de plan. Astfel, la 6 februarie 1938, organizația legionară condusă de Bănică Dobre, întrunită într-o ședință secretă, a dat o „sentință“ pentru asasinarea ministrului de Interne Armand Călinescu, a lui Dinu Brătianu, Nicolae Titulescu și a generalului Gabriel Marinescu (fusese subsecretar de stat la Ministerul de Interne, în guvernul prezidat de Gheorghe Tătărescu, în februarie–decembrie 1937).

Pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrii, luate în numele Gărzii de Fier, s-a desemnat cîte un legionar care, în aceeași zi, a depus jurămîntul prin care se lega că-i va lichida pe cei condamnați de organizația legionară. Pentru asasinarea lui Armand Călinescu a fost desemnat legionarul Gălbeoru din comuna Gălešești–Argeș, chemat special la București în acest scop (Barbu A. Călinescu, *Cine a fost Armand Călinescu — mărturii*, în lucrarea *Fundația Culturală Magazin Istoric*, București, 1992).

Această decizie legionară nu a fost însă singulară. Astfel, Jandarmeria din Turda semnala Direcției Generale a Poliției Capitalei că, în ziua de 19 februarie 1938 a plecat spre București funcționarul Nicolae Dobrotă, angajat la întreprinderea „Industria Sîrmei“, legionar fanatic, spre a-l asasina pe Armand Călinescu; o „echipă a morții“ de la organizația legionară din Sibiu, condusă de legionarul D. Banea, s-a deplasat la București, oferindu-se să-i asasineze fie pe Armand Călinescu, fie pe Micescu (Istrate Micescu deținătorul portofoliului Ministerului Afacerilor Externe în guvernul prezidat de Octavian Goga). Zelul lor a fost „temperat“ de Corneliu Zelea Codreanu, care le-a recomandat să aștepte pentru că va veni vremea „să se tragă în mai mulți“.

De asemenea, Inspectoratul General al Jandarmeriei deținea informații despre discuțiile ce au avut loc într-o cîrciumă între legionarii Dima, zis Constantinescu, proprietar al unei prăvălii din București și Orațiu Stelescu, mecanic la Teatrul Național, în care s-a făcut afirmația că Armand Călinescu va avea același sfîrșit ca și I.G. Duca „deoarece toate neplăcerile Gărzii de Fier pornesc de la domnul ministru de Interne“, iar legionarul Dima a declarat că în cazul că el ar fi sortit să facă parte din echipa de lichidare, „își va pune planul în aplicare cu cea mai mare sete“ (Nicolae Chivulescu, *op. cit.*).

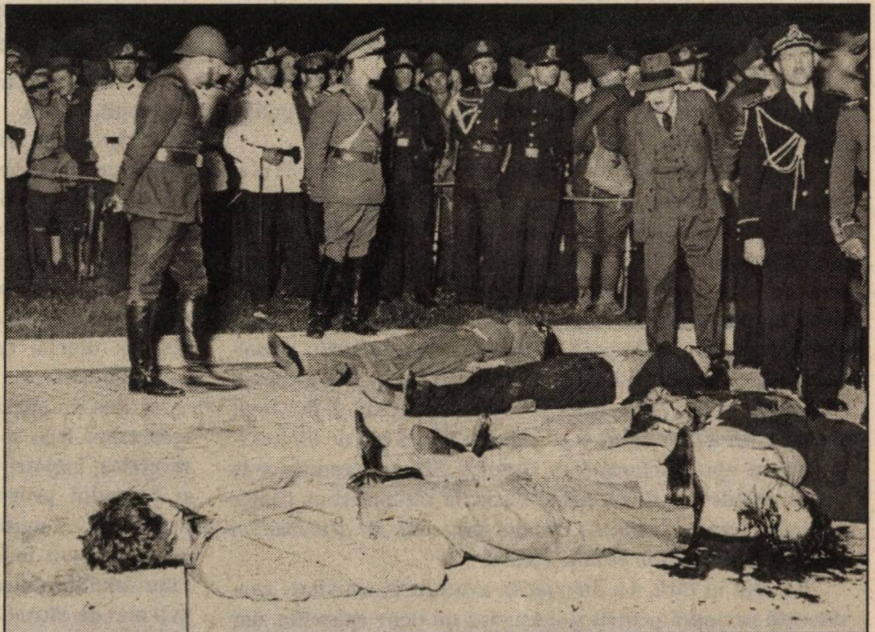

Aici și în p. 57, două imagini cu cadavrele asasinilor lui A. Călinescu

Pregătirea eliminării primului ministru al României a devenit principala preocupare, mai ales a căpeteniilor legionare aflate sub protecția patronilor lor din Germania (căpetenii ale Partidului Nazist german și ale Gestapo-ului).

Bine protejat, un grup de membri ai Mișcării legionare din România în frunte cu Horia Sima — care a ;„plecat“ din țară la 8 februrarie 1939, cînd conducerea Mișcării legionare a fost încredințată lui Mihail Vîrfureanu, rămas în România (Florea Nedelcu, *De la restaurație la dictatura regală,* Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1981) — Papanace ș.a. (locuind pe strada Poschinger nr. 5 din cartierul Steglitz al Berlinului) au fost cei care au elaborat planul de măsuri privind asasinarea unor oameni politici din România, cel dintîi fiind premierul român Armand Călinescu. Planul criminal viza în continuare personalități, între acestea figurînd generalul Gabriel Marinescu, comandantul Poliției și nu în ultimul rînd suveranul României, regele Carol al II-lea, împotriva căruia s-a încercat un atentat, eșuat, cu prilejul festivităților religioase de Bobotează, 6 ianuarie 1939 („Timpul“, nr. 623, din 26 ianuarie 1939). De asemenea, a fost „planificată“ de către Garda de Fier, asasinarea lui Armand Călinescu și a regelui Carol al II-lea, pentru data de 6 iunie 1939 (Cristian Popișteanu, „România își apără independența“, în „Magazin Istoric“, nr. 2 (203), februarie 1984).

Inspirație nazistă

Asasinarea acestor personalități era de inspirație nazistă, Himmler și Canaris aflați în strînsă legătură cu Horia Sima, căruia îi „furnizau regulat mari sume de bani“, vedeau în activitatea personalităților politice române un pericol, atît pentru interesele Reich-ului în România, cît și pentru existența Mișcării legionare.

În cursul lunii mai 1939, „sentința“ pornită de la Berlin, transmisă de Horia Sima prin Ioana (Ivone) Cantacuzino (agentă de legătură între liderii legiunii adăpostiți la Berlin și cei aflați în România), privind asasinarea premierului român, a ajuns la legionarul Mihai Vîrfureanu. Spre sfîrșitul aceleiași luni, legionarului român i-a fost reconfirmată hotărîrea de la Berlin prin inginerul Ioan Nicolau, acesta primind instrucțiuni precise cu privire la ducerea la îndeplinire a odioasei misiuni. În scurt timp (la circa două luni de la confirmarea adusă de inginerul I. Nicolau), Vîrfureanu a fost convocat de un alt emisar al grupului de la Berlin, Ilie Vlad Sturza (era fiul ambasadorului României M.R. Sturza, în Danemarca), care i-a confirmat ordinele primite anterior prin cei doi agenți („Magazin Istoric“, an. I, nr. 7 din octombrie 1967, articolul semnat de P. Ignat și Gh. Matei).

Mihai Vîrfureanu a luat legătura cu conducătorul grupării legionare a „Răzleților“, cît și cu legionarii Cezar Popescu și Ion Moldoveanu din Ploiești (care aveau asupra lor armamentul necesar atentatului), comunicîndu-le misiunea primită, privind asasinarea primului ministru.

S-a ținut apoi o ședință conspirativă, la care au participat M. Vîrfureanu, ing. I. Nicolau și I.V. Sturza, în care s-au stabilit măsurile concrete privind asasinarea nu doar a primului ministru, ci și a generalului Gabriel Marinescu, a altor personalități, inclusiv a regelui Carol al II-lea.

Perioada de timp scursă, din luna mai pînă în luna septembrie 1939, s-a caracterizat printr-o serie de amenințări adresate primului ministru atît la cabinetul său, cît și la domiciliu, redactate într-un limbaj trivial, de-a dreptul suburban; „comunicate“ ale Mișcării legionare prin care aceasta l-a condamnat la moarte; încercarea nereușită de a-i răpi unicul fiu în vîrstă de 16 ani, și mai multe planuri de atentat la viața lui Armand Călinescu, dejucate de către organele de ordine.

O primă încercare viza un atentat asupra trenului regal în care s-ar fi găsit regele și apropiații săi (inclusiv primul ministru) în trecerea sa pe axul feroviar Valea Prahovei (Florea Nedelcu, *op. cit.).* Atentatul pregătit de o echipă legionară din Ploiești, descoperit la timp, a fost evitat. O altă încercare a vizat depozitarea sub podul de peste rîul Dîmbovița, peste care trecea mașina premierului în drumul către casă, a unei importante cantități de explozibil. Descoperită de către Poliție, intenția criminală a eșuat. Alte „echipe ale morții“ au fost plasate în sala Ateneului Român cu misiunea de a-l asasina pe primul ministru în timpul ținerii unei conferințe, cît și în grădina restaurantului „Continental“ în scopul asasinării premierului în timpul unei cine cu cîțiva dintre apropiații săi. Păzit temeinic, lucru sesizat de către membrii „echipelor morții“, aceștia au ezitat în ambele cazuri să treacă la atac.

Toate aceste eșecuri și întîrzieri în executarea „Ordinului de la Berlin“ au stîrnit nemulțumiri în rîndurile căpeteniilor legionare adăpostite și întreținute în capitala germană, dar şi în rîndurile „mai–marilor căpetenii naziste“ din Berlin, care pregăteau febril agresiunea împotriva Poloniei şi aveau nevoie de un teren „sigur“ în România, nu de ostilitatea conducerii politice a statului român. Astfel că s-a renunţat la „serviciile“ lui Vîrfureanu şi compania, trimiţîndu-se legionarul Dumitru (Miti) Dumitrescu, special instruit de Gestapo, în vederea îndeplinirii ordinului în timpul cel mai scurt. Mai mult, probabil sub presiunea patronilor săi din Berlin, Horia Sima a fost depistat, la 19 august 1939, că a trecut ilegal graniţa română. Ulterior, s-a stabilit că acesta conducea de fapt, din umbră, întreaga acţiune criminală („Magazin Istoric“, nr. 7, din octombrie 1967, *loc. cit.)*. Alte surse arată însă că Horia Sima ar fi părăsit Berlinul la 19 septembrie 1939, în fruntea unui grup de terorişti, îndreptîndu-se spre România (Horia Brestoiu, *Acţiuni secrete în România*, Bucureşti, 1973).

Înclinăm să considerăm ca reală data de 19 august 1939, întrucît în drumul său spre ţară, grupul terorist s-a oprit în Ungaria, la Szeged (aici se găsea centrul terorismului horthyst), pentru a-şi perfecţiona planul privind înlăturarea de pe tronul României a regelui Carol al II-lea şi asasinarea primului ministru Armand Călinescu. Liniile directoare ale acestui plan au fost elaborate şi s-au „desfăşurat la sugestia şi sub directa îndrumare a organelor naziste de spionaj“ (Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, *Garda de Fier, organizaţie teroristă de tip fascist*, Bucureşti, 1980). Planul iniţial prevedea asasinarea simultană a celor două personalităţi ale României. Sesizînd că şansele unei asemenea acţiuni sunt reduse, Horia Sima a organizat cu febrilitate asasinarea, în primul rînd a premierului român, pentru a dovedi astfel stăpînilor săi de la Berlin „forţa“ Gărzii de Fier.

La 1 septembrie 1939, la Copenhaga, în sediul ambasadei române, a avut loc o întîlnire la care au luat parte ambasadorul României în Danemarca (M.R. Sturza), un reprezentant al grupului din conducerea legionară adăpostită la Berlin, ambasadorii Germaniei naziste şi Italiei fasciste acreditaţi în capitala daneză. Principala problemă discutată nu a fost, aşa cum s-ar crede, consecinţele invaziei armatei Wehrmacht-ului în Polonia, ci modul cum să se procedeze la înfăptuirea unor noi asasinate în rîndul personalităţilor politice din România, în prim–plan găsindu-se persoana primului ministru român. După consfătuire, fiul ambasadorului Sturza, legionarul Ilie Vlad Sturza, a plecat la Bucureşti cu noi instrucţiuni care au fost aduse la cunoştinţa complotiştilor, la 3 septembrie 1939 (Petru Ignat, Gh. Matei, „Asasinarea lui Armand Călinescu“, în „Magazin Istoric“, nr. 7, din octombrie 1967).

În scurt timp, Miti Dumitrescu (avocat din Ploieşti), dirijat din umbră de Horia Sima, a constituit „echipa morţii“ formată din 6 persoane (D. Miti Dumitrescu, fraţii Cezar, student în anul IV la Medicină, şi Traian Popescu, Ion R. Ionescu, ambii studenţi la Drept în anul IV, Ion Moldoveanu, student la Politehnică anul IV, şi Ion Vasiliu, desenator. În atentat mai sînt angrenaţi şi alţi membri ai legiunii între care şi Marin Stănculescu (lăcătuş), ce avea misiunea de a recunoaşte, pentru ultima dată, locul unde urma a se produce atentatul (Nicolae Chivulescu, *op.cit.)*.

Detaliile privind organizarea şi data asasinării premierului român au fost stabilite în ziua de 18 septembrie 1939, cînd în faţa bisericii Sfîntul Constantin din Ploieşti, Miti Dumitrescu şi studentul Cezar Popescu au definitivat ultimele amănunte ale atentatului, care prevedea „un atac direct cu grenade şi pistoale“. Totodată Miti Dumitrescu s-a încredinţat că Cezar păstrează la loc sigur cele 20 de grenade şi 25 de pistoale tip Bereta şi Steyer cu muniţia aferentă, ce i le lăsase în păstrare cînd a fost nevoit să fugă, în februarie 1939, în Cehoslovacia („Timpul“, nr. 860, din 23 septembrie 1939).

S-a stabilit ca fratele lui Cezar Popescu, Traian, să cumpere un automobil, în care scop Miti Dumitrescu a şi avansat suma de circa 34.000 lei. Automobilul a fost cumpărat de către I. Moldoveanu şi T. Popescu de la şoferul Lazăr Ureche din Urlaţi („Timpul“, nr. 860). După perfectarea acestor detalii, M. Dumitrescu s-a ascuns la o cabană, aflată pe valea Coştilei, în munţii Bucegi, pînă în preziua atentatului.

La 20 septembrie, conform unei înţelegeri prealabile, Miti Dumitrescu s-a întîlnit la Buşteni cu Traian Popescu şi cu Ion Moldoveanu, de unde au pornit cu autoturismul cumpărat spre Ploieşti. De teamă să nu fie urmăriţi nu au intrat în oraş, petrecînd restul nopţii pe cîmp, în maşină. În zorii zilei de 21 septembrie, către ora 5.00, s-au deplasat la locuinţa lui Cezar Popescu, de unde au luat armamentul, muniţia, inclusiv un număr de grenade şi apoi toţi patru au pornit în grabă spre Bucureşti. În drum, li s-a alăturat Ion Vasiliu şi Ion R. Ionescu, care, conform unor înţelegeri anterioare, aşteptau în locuri dinainte fixate.

Ora 13,35

Ajunşi în Capitală, cei şase s-au tot plimbat cu autoturismul prin cartierele mărginaşe ale oraşului, aşteptînd ora 13.00, cînd premierul român trecea spre palatul de la Cotroceni. La locul hotărît pentru declanşarea atentatului se găsea, spre a supraveghea zona, legionarul Marin Stănculescu. Cum maşina premierului întîrzia, cei şase atentatori sunt pe punctul de a fi cuprinşi de panică, crezînd că acţiunea a fost deconspirată şi aşteptîndu-se la ceea ce era mai rău.

Deşi primul ministru român avea la dispoziţie un automobil blindat marca „Lincoln“, de această dată el se găsea într-un „Cadillac“ cu număr de înmatriculare 221 B, automobilul blindat fiind cedat regelui Carol al II-lea, care era de asemenea vizat de atentatele legionare, mai ales după ce, în noaptea de 29/30 noiembrie 1938, fusese eliminat prin strangulare Corneliu Zelea Codreanu, Căpitanul Legiunii şi alţi 13 legionari, din ordinul direct al regelui Carol al II-lea şi al ministrului său de Interne, Armand Călinescu, vinovaţi de o serie de crime, care mai de care mai odioase. Între cei strangulaţi de către echipa maiorului Dinulescu şi cei 14 plutonieri ai săi găsindu-se şi asasinii lui I.G. Duca, Mihail Stelescu, prefectului Manciu, şi a altor zeci şi zeci de persoane căzute victime Gărzii de Fier. În legătură cu aceste asasinate, *Raportul Inspectoratului General al Jandarmeriei către Ministerul de Interne* prezintă situaţia morţii celor 14 legionari ca fiind cauzată de încercarea lor de a fugi de sub escortă, variantă prea puţin credibilă (pe larg, în Nicolae Chivulescu, *op. cit.)*.

Cînd, în sfîrşit, către ora 13.35 apare limuzina premierului, rulînd cu o viteză destul de mică, automobilul „echipei morții" avîndu-l la volan pe Miti Dumitrescu țîșnește din locul de staționare (intersecția străzilor Făgăraș–Virgiliu) și urmărește în viteză Cadillacul. Neatent, agentul de pază Radu Androne nu a observat urmăritorii. De asemenea, șoferul premierului nu a sesizat automobilul criminalilor, apropiindu-se cu mare viteză din spate. Probabil ar fi fost suficientă accelerarea vitezei pentru a dejuca planul criminal. Dar nu a fost să fie așa. Mașina condusă de Miti Dumitrescu a izbit puternic dreapta–spate automobilul premierului, în apropierea intersecției Bulevardului Eroilor cu Bulevardul Eroilor Sanitari (denumirile actuale ale străzilor). În același timp, din față a apărut o căruță pe care Lincoln-ul a izbit-o puternic, apoi a deviat spre marginea din stînga a Bulevardului Eroilor și s-a oprit. Din automobilul primului ministru a coborît agentul de pază, îndreptîndu-se spre șoferul autoturismului ce lovise mașina premierului, cu intenția de a admonesta șoferul vinovat. În momentul cînd se îndrepta spre autoturismul agresorilor, gardianul a sesizat faptul că nu este vorba de un accident întîmplător, ci de un atentat și a încercat să scoată pistolul din port–pistol. Nu a mai apucat însă a-l folosi, căzînd sub rafalele concentrate ale „echipei morții". Înspăimîntat, șoferul premierului a fugit spre Arenele Venus, urmărit de gloanțele trase de legionarul Traian Popescu în direcția sa, scăpînd însă nevătămat.

Premierul a încercat să coboare din limuzină de pe bancheta din spate, dar a fost împiedicat și de servieta plină cu diferite documente (Armand Călinescu tocmai participase la o ședință de lucru a Marelui Stat Major, în calitatea sa de premier și de ministru al Apărării Naționale ad–interim). Asasinii au tras din toate pozițiile prin geamurile automobilului. Premierul a murit aproape instantaneu, sub ploaia de gloanțe abătută asupra sa, dar asasinii nu s-au mulțumit cu aceasta. Au deschis portiera mașinii și au continuat să tragă în corpul inert, prăbușit de pe canapeaua automobilului pe asfalt. Aproape 20 de gloanțe au ciuruit pur și simplu corpul marelui bărbat de stat, zdrobind organele vitale, capul (în cutia craniană fiind identificate trei gloanțe), plămînii, inima și ficatul (Nicolae Chivulescu *op. cit.).*

Travestit în femeie, Horia Sima a supravegheat direct, din imediata apropiere, oribila crimă al cărei inspirator a fost (Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *op. cit.).*

„Victorioși" și mîndri de oribila crimă, legionarii asasini s-au îndreptat apoi spre Radiodifuziune, după ce în prealabil, sub amenințarea armelor au oprit un automobilist imprudent care, trecînd pe Bulevardul Eroilor Sanitari (actual), a încetinit viteza. Șoferul a fost aruncat din mașină și „echipa morții" a ajuns în strada general Berthelot, la sediul Societății de Radiodifuziune, unde au forțat intrarea și, după imobilizarea santinelelor, s-au îndreptat spre studioul de emisie (P. Ignat, Gh. Matei, *Asasinarea lui Armand Călinescu).* Trăgînd încontinuu cu pistoalele, au făcut inofensiv intendentul Societății de Radiodifuziune, au alungat prin focuri de armă o altă funcționară și au pătruns sălbatic în studioul de emisie, unde orchestra Radiodifuziunii tocmai executa un vals de Strauss. Martori oculari ai actului barbar, membrii orchestrei, au văzut niște „oameni" în stare de excitare vecină cu nebunia: fețe congestionate, cu venele de la gît umflate, mîinile încleștate pe arme, ochii aproape ieșiți din orbite, îndreptîndu-se surescitați spre microfonul stației de emisie. Aici, Traian Popescu (același asasin care oprise sub amenințarea armei pe șoferul imprudent căruia i-a luat mașina) s-a apropiat de microfon răcnind: „Primul ministru Armand Călinescu a fost omorît. El a fost executat astăzi de o echipă de legionari...". Strigătul său de om dement, care probabil ar fi generat noi crime înfăptuite de alte „echipe ale morții", nu a fost însă transmis în eter, nefiind auzit decît de cei din studio, întrucît un om curajos din personalul Radiodifuziunii a întrerupt emisia. În scurt timp, odioșii criminali au fost arestați de garda instituției și trimiși la Prefectura Poliției Capitalei, unde s-a și desfășurat ancheta („Timpul", an. III, nr. 860, din 23 septembrie 1939).

Oribila crimă fusese înfăptuită; „l'homme d'acier" („omul de oțel") al României, vajnicul luptător pentru ordine și democrație în interiorul țării, pentru apărarea independenței și integrității României, nu mai era.

Confirmarea zvonului

Zvonul — la început — privind asasinarea premierului român a fost confirmat spre seara zilei de 21 septembrie 1939, cînd s-a aflat că „special șeful legionarilor, Horia Sima, venise direct din Germania pentru înfăptuirea actului criminal". Referindu-se la această știre, încă neconfirmată de oficialitățile române, publicistul și pamfletarul de renume, N.D. Cocea, nota: „N-am întîlnit un om care să nu fie convins că asasinatul a fost pus la cale de nemți" (Nicolae Chivulescu, *op. cit.).*

La scurt timp, întîmplător, la locul crimei a ajuns Ernest Urdăreanu, mareșalul Palatului, care l-a încunoștiințat pe suveranul României, Carol al II-lea, despre cumplita faptă. Informat despre oribila crimă, Grigore Gafencu, ministrul de Externe, a sosit în grabă la locul atentatului, unde „corpul neînsuflețit al premierului zăcea în praful însîngerat al șoselei" (Grigore Gafencu, *Însemnări politice, 1929–1939,* București, 1991). Și tot el a luat măsura ca trupul ciuruit de gloanțe al lui Armand Călinescu să fie transportat cu o salvare la Spitalul Militar Central din apropiere (actualul edificiu al Spitalului Municipal nu era construit).

Asasinarea primului ministru Armand Călinescu a stîrnit o puternică emoție în interiorul țării, în toate straturile societății românești, acesta fiind al doilea prim–ministru al României asasinat de legionari.

Referindu-se la starea de spirit a populației țării, ziarul „Timpul" scria: „Fapta aceasta de trădare mișelească și moartea omului care cîrmuia apărarea națională românească par de necrezut. Nu este român pe fața căruia să nu vezi o dureroasă înmărmurire... N-a fost în istoria României, de mai bine de un veac de la uciderea lui Tudor Vladimirescu, un asasinat politic mai grozav și un fapt de trădare mai primejdios ca acesta... Jalea de a fi secerat un om ce-și cinstea Țara este înzecită de faptul că asasinarea primului ministru, săvîrșită în cele mai tulburi momente, izbește de-a dreptul în siguranța și liniștea statului, lipsindu-l totodată de un genial cîrmuitor politic și militar" („Timpul", an. III, nr. 860, din 23 septembrie 1939).

De asemenea, presa străină, numeroase personalităţi politice din afara graniţelor României, au evidenţiat personalitatea marelui dispărut, greaua pierdere a statului român prin asasinarea premierului său într-un moment de restrişte pentru destinele Europei, cu toţii fiind de acord că în umbra criminalilor se găsea mîna nazismului german.

În cursul aceleiaşi zile de doliu naţional, la ora 22.00 seara, guvernul a fost remaniat. Din nou, în momente de restrişte, în clipe grele de cumpănă pentru Ţară, s-a apelat la corpul cadrelor militare. În locul vajnicului luptător asasinat, au fost numiţi: ca prim–ministru, generalul Gh. Argeşanu, la Interne, generalul Gabriel Marinescu, în timp ce portofoliul Ministerului Apărării Naţionale a fost încredinţat generalului Ioan Ilcuş. Dintre cei trei demnitari nou–numiţi în funcţii de stat, doi vor cădea iarăşi victime răzbunării legionare, pentru că orice crimă generează crime.

Suveranul României, regele Carol al II-lea, a fost de asemenea puternic afectat de oribila crimă împotriva celui mai important om politic al statului, lucru ce rezultă şi din *Memoriile* sale: „Pierderea... [lui] Armand Călinescu este ireparabilă... Pentru mine este o pierdere de neînlocuit, puteam să fiu liniştit cu el, era energic, capabil, spirit politic clar care vedea departe şi lua măsuri bine potrivite situaţiilor... Este aşa de neromânească această faptă, se vede clar că este de vădită inspiraţie străină... Această stare de lucruri nu se poate tolera, vor trebui luate nişte măsuri drastice... Lupta s-a deschis din nou, e o luptă pe viaţă şi pe moarte, iată momentul de a se hotărî cine pe cine...". Şi într-adevăr reprimarea a fost cumplită. La oribila crimă s-a răspuns îngrozitor, printr-o serie de alte crime abominabile. Membrii „echipei morţii", care l-au asasinat pe Armand Călinescu, au fost executaţi fără a mai fi judecaţi, iar cadavrele lor au fost expuse în stradă la locul crimei (Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire,* vol. II, partea a II-a, noiembrie 1933–septembrie 1940, Bucureşti, 1988).

În toate centrele de judeţ, dar şi în alte localităţi, prefecţii, din ordinul guvernului au desemnat cîte trei căpetenii legionare care au fost împuşcate, iar cadavrele le-au fost expuse în pieţe publice; de asemenea, au fost executaţi un număr mare de legionari din diferite lagăre şi închisori (32 din lagărul de la Vaslui, 20 din cel de la Miercurea Ciuc, 10 din închisoarea de la Rîmnicu Sărat, şase dintr-un spital din Braşov şi exemplele ar putea continua. În total au fost executaţi în întreaga ţară peste 250 de legionari *(Dicţionar enciclopedic,* vol. II, D–G, Bucureşti, 1996).

La crimă s-a răspuns cu crimă, semn că societatea românească era bîntuită de o cumplită boală, crimele de reprimare au generat la rîndul lor noi victime. Alţi doi premieri români au căzut victimă răzbunării „ciumei verzi", pentru a nu mai vorbi de adevăratul măcel din noaptea de 29/30 noiembrie 1940 din închisoarea Jilava.

Înmormîntare şi profanare

Înmormîntarea marelui om politic şi bărbat de stat a avut loc cîteva zile mai tîrziu, în cavoul familiei Călinescu, din oraşul fostă cetate de scaun Curtea de Argeş, plîns de întreaga suflare românească, mai ales de acei oameni simpli, pentru care s-a străduit să le asigure liniştea şi pacea în ţară.

N-a fost însă dat, să-şi găsească liniştea nici în mormînt. O dată cu ascensiunea la putere a Gărzii de Fier, în septembrie 1940, mormîntul său a fost profanat (ca şi cel al lui I.G. Duca, primul premier român victimă a răzbunării legionare), osemintele lui fiindu-i împrăştiate sau arse. Apoi, în chip de batjocură, un bust din bronz ce urma să împodobească (în semn de omagiu şi veşnică amintire ce se cuvenea marelui bărbat de stat) una din pieţele oraşului Piteşti, a fost legat cu lanţuri şi tîrît pe străzile oraşului natal, al celui ce a fost Armand Călinescu.

Omagiind personalitatea marelui dispărut, prim–preşedintele Curţii de Casaţie spunea la 23 septembrie, în adunarea de doliu consacrată tristului eveniment: „Gloanţele care l-au ucis pe Armand Călinescu n-au lovit numai în el, ci au atins inima ţării, de aceea doliul familiei sale este şi un doliu naţional, întregul popor românesc, înmărmurit de durere, îngenunchind la căpătîiul celui care nu şi-a cruţat viaţa pentru binele şi liniştea ţării" („Timpul", nr. 861, din 24 septembrie 1939).

Azi, pe locul unde în urmă cu aproape şase decenii s-a petrecut oribila crimă, străjuieşte, santinelă veşnică şi însingurată, o modestă bornă din beton *(v. foto de mai jos),* placată cu marmură, pe care sînt înscrise spre aducere aminte generaţiilor ce trec în grabă şi, de multe ori nepăsătoare pe lîngă acest loc, că: **„Aici a căzut la datorie / la 21 septembrie 1939, / primul ministru / ARMAND CĂLINESCU".**

Iar mai jos, cuvintele marelui savant, istoric de renume mondial Nicolae Iorga: **„Un om s-a jertfit pentru liniştea Ţării sale înăuntru şi pentru independenţa ei politică în afară".**

Savantul, fost prim–ministru, avea să sfîrşească la rîndul său — o, brad bătrîn! — în noiembrie 1940, sub gloanţele trase de membrii aceleiaşi organizaţii extremiste.

Ar fi bine ca — trecînd în goana noastră zilnică prin viaţă, pe lîngă acest loc, unde niciodată nu am văzut pe cineva aprinzînd o lumînare, rareori punînd o floare sau oprindu-se o clipă, spre a citi ce scrie pe mica placă înconjurată de verdeaţă — să ne oprim, din cînd în cînd, amintindu-ne că Ţara aceasta are înaintaşi de care poate fi mîndră, că noi le datorăm mult, nemăsurat de mult! ■

AICI A CAZUT LA DATORIE
LA 21 SEPTEMBRIE 1939
PRIMUL MINISTRU
ARMAND CALINESCU
"Un om s-a jertfit pentru
linistea tarii sale inauntru si
pentru independenta ei politica
in afara"
NICOLAE IORGA

Foto: Ştefan DADAY

O crimă oribilă. Dar şi un neadevăr istoric...

Maltratarea şi batjocorirea lui Iorga

Cînd, în 1938, este suprimat Corneliu Zelea Codreanu, Constantin Noica, aflat la Paris, cere să fie considerat legionar, iar în 1940, după asasinatele de la Jilava şi apoi a lui Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu, Liviu Rebreanu, pînă atunci simpatizant legionar, e nevoit să constate că-şi pusese speranţa în nişte dezaxaţi şi criminali. „Eu îi credeam cinstiţi, corecţi şi drepţi. S-a arătat treptat că sînt mai răi decît toţi care i-au precedat“ — scrie la data de 23 ianuarie 1941, în *Jurnalul* editat de Niculae Gheran. Şi mai departe: „Baremi după omorîrea celor închişi la Jilava şi în condiţiile oribile şi mai ales a lui Iorga şi Madgearu, nici un român nu mai putea crede într-înşii“. După înăbuşirea rebeliunii, mai notează, la 5 martie 1941: „Mişcarea Legionară, marea speranţă a neamului acesta oropsit, s-a prăbuşit în ruşine, necinste şi crimă. Cît eram de naiv [crezînd] că regimul legionar e corectitudinea şi cinstea însăşi“.

N. Iorga (1871–1940)

Campanie propagandistică

Dezicerea atît de categorică a lui Rebreanu, şi nu numai a lui, se datorează, înainte de toate, evenimentului în sine dar şi unei bine orchestrate campanii propagandistice.

Ar fi fost probabil suficient să se afle doar despre asasinarea lui Iorga şi Madgearu pentru ca mulţi români, mai ales o bună parte a intelectualităţii, să dezaprobe, în modul cel mai vehement, crimele legionare. Dar, pentru a declanşa oroarea, pentru a valorifica din plin componenta emoţională a tristului eveniment, propaganda antonesciană — de după rebeliune, se înţelege — relevă şi alte fapte reprobabile ale ucigaşilor, cum ar fi batjocorirea lui Iorga înainte de a i se aplica lovitura de graţie dar şi după aceea. Se spune că, înainte a fi împuşcat ca un cîine, fără judecată şi fără să i se permită să-şi facă rugăciunea creştinească, marele învăţător al neamului ar fi fost nu doar batjocorit şi umilit, ci şi schingiuit de asasini.

Castelul Peleş: N. Iorga, Carol al II-lea, Marele Voevod Mihai, A. Călinescu ş.a.

Însuşi Liviu Rebreanu, la care ne-am referit, află de la Nicolae Titulescu cum că „Iorga a fost maltratat înainte de a fi ucis, că i s-a smuls barba şi că ucigaşii i-ar fi umplut gura cu excremente“.

Fără a contesta în vreun fel absurditatea crimei şi neomenia criminalilor, se cuvine ca măcar un fapt obiectiv — expunerea cadavrului lui Nicolae Iorga cu barba smulsă — să fie corectat.

Informaţie reconfirmată

În unele discuţii avute în perioada 1970–1975 cu Barbu Theodorescu, secretar şi şef de cabinet al lui Iorga (care găsea în orice context prilejul să-şi amintească întîmplări şi atitudini ale marelui savant, împrejurări ale vieţii sale), acesta a ţinut să se refere şi la moartea savantului. Printre altele (mîna dreaptă înţepenită, cu degetele strînse în poziţia semnului crucii), el neagă faptul că barba lui Iorga ar fi fost smulsă de asasini iar cadavrul batjocorit. Incidentul s-a produs după moarte, la luarea măştii mortuare. Întrucît cei care se pricepeau s-o facă refuză — speriaţi de posibilele reacţii ale legionarilor —, soţia lui Iorga solicită un student în arte plastice. Plin de bunăvoinţă şi pietate, acesta acceptă dar, fără să cunoască efectiv tehnica, la luarea mulajului smulge şi barba mortului.

Informaţia este reconfirmată şi de Niculae Gheran, editorul şi exegetul lui Rebreanu, într-o notă la volumul 17 al seriei de *Opere*, cuprinzînd *Jurnalul* acestuia: „Smulgerea bărbii s-a produs mai tîrziu, cînd ilustrului dispărut i s-a luat masca mortuară“. Cu toate că maltratarea lui Nicolae Iorga, înainte de a fi ucis şi batjocorirea cadavrului nu se confirmă, crima nu e mai puţin oribilă. Istoriografia este însă obligată să renunţe la aglomerarea unor fapte neverificate, adăugate numai şi numai în folosul unei retorici exaltate. ■

(Grigore Traian POP)

În loc de încheiere

Sarabanda crimelor?

Nu am de gînd să propun un microstudiu comparativ Antonescu–Ceaușescu. Nu numai distanța în timp și, deci, perspectiva noastră asupra epocilor dominate de personajele în discuție s-ar dovedi totalmente nesatisfăcătoare. Însă, cu o singură și marcantă excepție, totul, dar absolut totul, i-a despărțit pe cei doi foști conducători ai statului român: origini și educație, dotare intelectuală și calități individuale, concepțiile social–politice, nu diverse, ci total adverse, cariera profesională și politică, contextul și finalitatea acțiunilor politice etc. etc. De aceea, nu este nevoie de eforturi aparte pentru a dovedi că, în cele mai multe privințe, Antonescu și Ceaușescu s-au impus pe scena istorică ca două personalități complet opuse una celeilalte. Astfel că, cu maximă îngăduință, o investigație comparativă se poate încheia cel mult cu un studiu paralel, iar afinitățile ce ar fi consimțite ar fi în cel mai bun caz forțate. Atît și nimic mai mult.

Singurul lucru în privința căruia s-ar identifica unele similitudini privește sfîrșitul celor două personaje. Al lui Antonescu și al lui Ceaușescu. În adevăr, nu numai că amîndoi au dispărut de pe scena politică în urma unor lovituri de stat, îndelung și minuțios pregătite, cu ample rădăcini și ramificații interne și mai ales internaționale, fulgerătoare și decisive, deși făurite în condiții cu totul deosebite, la 23 august 1944 și, respectiv, la 22 decembrie 1989. Atît Antonescu, cît și Ceaușescu au pierit în condiții identice. Adică în fața unor plutoane de execuție improvizate, care îndeplineau sentințele unor false tribunale, organizate în mare pripeală și confuzie de către cei care s-au recomandat, de fiecare dată, ca reprezentînd „noua putere“ de la București... Era vorba, în fond, de niște trepăduși politici, grăbiți să preia puterea, pentru care erau complet nepregătiți, dar gata să dea satisfacție pretențiilor interne și externe de tot felul. Inclusiv pedepsirea victimelor. Execuțiile, stabilite a se desfășura în cele mai mici amănunte, au reprezentat din toate punctele de vedere eșecuri evidente, motive pentru care Istoria va consemna orișicînd că atît Antonescu, cît și Ceaușescu au fost — în fapt — asasinați dacă nu de-a dreptul măcelăriți. În pragurile sfîrșitului lor inevitabil, și unul, și celălalt ajunseseră — prin politica promovată, or prin erorile și ororile proprii — personaje complet dezagreabile poporului lor, însă, prin însuși faptul că execuțiile lor au fost „ratate“ iar succesorii ilegitimi nu s-au dovedit la înălțimea așteptărilor, amîndoi aveau să fie regretați de către ai lor și între ai lor... S-a adăugat la acestea, mai cu seamă în cazul Mareșalului Antonescu, considerentul că puterile străine care au luat în grija lor România au deziluzionat, astfel că acei secerați de gloanțe recîștigară rapid din simpatiile celor mulți.

Situația a fost explicată pilduitor pentru Mareșalul Antonescu de către excelentul diplomat Grigore Gafencu, care, în seara execuției fiind în exil în Elveția și aflînd de la Radio București trista veste, a consemnat de îndată în monumentalul său *Jurnal,* destinat deopotrivă Istoriei și istoricilor: „1 iunie 1946 — Radio București anunță că azi, la orele șase seara, Mareșalul Antonescu, Ică [Mihai] Antonescu și alți patru [numai doi] demnitari au fost «executați». Grația regală nu a putut, deci, interveni. Rușii au cerut moartea lor. [...] Păcatele Mareșalului au fost oarecum spălate prin abuzurile regimului de azi și prin primejdia de moarte pe care sovieticii o țin întinsă asupra țării. Întîmplările care au urmat prăbușirii sale au așternut uitarea peste campania nenorocită ce el a purtat-o în Rusia, ca și peste oarba înverșunare cu care s-a aruncat în brațele lui Hitler. Ieri încă vinovat, Mareșalul cade ca un martir al cauzei românești, pentru că România nu mai cunoaște decît o singură amenințare: Rusia. În jurul lui se va naște o legendă care va îndulci judecata Istoriei. Moartea ce i se trage din mînia imperiului vecin îl apropie de sufletul unui popor care se simte, în întregime, amenințat de acea împărăție“. Este interesant de reținut că, de fiecare dată, „noua putere“ a încercat să explice crimele dictate prin efortul de a „rupe complet cu trecutul“. Practic, însă, tocmai acest obiectiv nu a fost atins în nici un rînd și în nici un fel. Asta, pentru că, în fiecare caz, amintirea celor uciși la întîmplare s-a dovedit tot atît de stăruitoare precum și amploarea și nonsensul crimei comise. Iar, în ordinea cea mai firească a lucrurilor, execuțiile de la București și Tîrgoviște din 1 iunie 1946 și, respectiv, 25 decembrie 1989 au venit să completeze dosarul crimelor făptuite ori admise de români împotriva foștilor lor conducători politici.

Și, în privința crimei, se știe prea bine, nimeni pe lume nu poate să acorde prescrieri. Faptele fiind consumate, Istoria însăși nu mai poate fi rescrisă. Astfel că singurii „beneficiari“ nu rămîn decît istoricii! ■

Gheorghe BUZATU

Prof.univ.dr. Gheorghe Buzatu la 60 de ani

Erudiția și simțirea românească în slujba istoriei

Dacă lăsăm de-o parte multe alte capitole ale trecutului național și universal din epoca zisă contemporană, atunci cînd vine vorba fie de istoria petrolului, fie de cea a extremei drepte românești interbelice și postbelice, în sfîrșit, de cea a ultimei mari conflagrații mondiale (inclusiv a participării României lui Antonescu la războiul încheiat în 1945) un nume al istoriografiei noastre actuale răsare imediat în minte: prof. univ. dr. **Gheorghe Buzatu.** Absolut firesc, întrucît ilustrul istoric ieșean (n. 6 iunie 1939, în com. Sihlea, jud. Vrancea, cu studii universitare în capitala moldavă, doctor în istorie din 1971 și tot de atunci, pînă în 1989, cercetător științific principal la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol", astăzi director al Centrului de Istorie și Civilizație Europeană al Academiei Române, Filiala Iași) s-a identificat — prin tot ce a scris, a comunicat la reuniuni științifice din țară și de peste hotare și a publicat — cu domeniile amintite mai sus, opera de pînă acum așezîndu-l temeinic între cei mai importanți istorici români ai ultimelor decenii. Erudiție, capacitate remarcabilă de pătrundere a unor fenomene sau procese istorice de mare complexitate, explorare neostoită a fondurilor arhivistice de la noi sau de aiurea — iată, foarte pe scurt, calitățile științifice evidențiate de o bibliografie impresionantă a profesorului Buzatu, din care amintim aici cîteva titluri care, de-a lungul anilor, i-au forjat și i-au consolidat reputația de veritabil șef de școală istoriografică: *România și trusturile petroliere internaționale pînă la 1929* (1981, Premiul Academiei Române); *Dosare ale războiului mondial, 1939–1945* (1978); *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. I–II (1988, 1995); *România și războiul mondial din 1939–1945* (1995); *Al doilea război mondial și România. O bibliografie* (1981, în colab.); *Românii în arhivele Kremlinului* (1996); *„Procesul" lui C.Z. Codreanu* (1994, în colab.); *Radiografia dreptei românești (1927–1941)* (1996, în colab.); *Actul de la 23 august 1944 în context internațional. Studii și documente* (1984); *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I–III (1990–1992, în colab.); *Românii în arhivele Americii*, vol. I (1992).

Pentru o imagine cît mai apropiată de realitate, neapărat trebuie adăugat și faptul că prof. Buzatu este cunoscut și apreciat — în mediile științifice de la noi și internaționale, dar și printre cititorii pasionați de istorie — și datorită unei indiscutabile capacități de a împărtăși vasta știință acumulată printr-un discurs convingător și accesibil, fără pedanterie și savantlîcuri păguboase. În acest fel, istoricul Gheorghe Buzatu face o excelentă popularizare profesiei care i s-a dedicat de o viață și tot de aici vine, cu siguranță, atenția acordată lucrărilor sale de toți cei preocupați de investigarea trecutului. Altfel spus, opera sa face cinste breslei și, în egală măsură, contribuie indiscutabil la informarea și instruirea opiniei publice în spiritul adevărului istoric, nealterat de partizanat sau de idei preconcepute.

În sfîrșit, se impune a fi subliniată autentica simțire românească ce se degajă din studiile și cărțile profesorului Buzatu, perspectivă din care Domnia Sa nu face altceva decît să dea noi dimensiuni unui filon istoriografic național explorat, cu mijloace specifice și cantonat în alte zări ale cercetării de specialitate, de la Bălcescu și Kogălniceanu la David Prodan.

Pentru toate acestea și pentru multe altele, profesorul Buzatu are asigurat un loc proeminent în știința istorică românească. Cu astfel de slujitori, viitorul ei este pe deplin asigurat. „Dosarele Istoriei", revistă care are cinstea să-l numere între consilierii redacționali și apropiații colaboratori, îi urează zile senine și liniștite și un călduros „La mulți ani!". ■

Mircea SUCIU

Ioan Scurtu Gheorghe Buzatu
ISTORIA ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XX
PAIDEIA

Foarte recent, în colaborare cu prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu a publicat sinteza:
***Istoria românilor în secolul XX*, vol. II, București, Ed. Paideia, 1999, 688 p.**
O carte de pus în toate mîinile!

„Dosarele Istoriei" în dialog cu cititorii

● **Amelia Șuțu,** Craiova. „Vă scriu din dorința de a vă felicita pentru minunata revistă «Dosarele Istoriei». Sînt una din fidelele dumneavoastră cititoare, ca studentă și viitoare profesoară". Vă mulțumim și pentru scrisoare și pentru caldele cuvinte adresate publicației și vă dorim să vă isprăviți cu cele mai bune rezultate studiile la Facultatea de Litere și Istorie, Secția Istorie–Engleză, la Universitatea craioveană. În altă ordine de idei — și acest fapt este valabil pentru toți ceilalți cititori ai revistei —, vă înștiințăm cu regret că nu avem cum să expediem cărțile pe care le prezentăm în revistă (cu excepția acelora aparținînd Editurii Evenimentul Românesc sau, mai nou, Editurii „Ion Cristoiu"), întrucît titlurile respective sînt exemplare primite sau procurate de redacție pentru propria informare. De această dată însă aveți noroc: grație înțelegerii autorului, prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, conducătorul Centrului de Analize Strategice și de Risc al Institutului de Studii Internaționale de la Universitatea „Babeș–Bolyai", din Cluj–Napoca, dumneavoastră și alți patru cititori (din partea cărora așteptăm solicitările!) veți primi din partea redacției noastre lucrarea care vă interesează, adică *Relații internaționale contemporane. Note de curs.*

● **Mircea Dăncescu,** Cluj–Napoca. Ca de obicei, vă dovediți nu numai un cititor atent și apropiat al revistei noastre, ci și un veritabil prieten al „Dosarelor Istoriei", poziție din care ne faceți o serie de propuneri de tot interesul privind atît conținutul, cît și veșmîntul grafic al publicației. Cele 11 subiecte de „dosar" pe care ni le sugerați vor fi discutate cu toată atenția în cadrul colegiului de redacție. Sperăm ca, măcar unora dintre acestea, să le dăm curs într-un viitor apropiat. Evident, așteptăm în continuare propunerile dumneavoastră.

● **Florian Danciu,** București. Am reținut rugămintea dumneavoastră privind limbajul pe care doriți să-l întîlniți în articolele publicate în revista noastră. Vom transmite observația cu pricina colaboratorilor noștri. Pe de altă parte, am citit cu reală plăcere micul eseu conținut de misiva dumneavoastră și în scrierea căruia ați fost stîrnit de opiniile din nr. 5(33), 1999 aparținînd unui tînăr colaborator.

● **Mihai Cristali,** Timișoara. Putem oare refuza un — așa după cum dumneavoastră vă autodefiniți — „colecționar și un cititor pasionat al revistei «Dosarele Istoriei»"? Se înțelege că nu, drept pentru care vă vom expedia numerele apărute anul acesta, din ianuarie pînă în mai.

Sora noastră din Milano:

„Storia e Dossier"

Semnalăm celor interesați o parte a articolelor de istorie contemporană publicate în numere recente ale excelentei reviste lunare din Milano — despre care am mai avut ocazia să scriem în publicația noastră — care este „Storia e Dossier" (director: Guido CLEMENTE, co–director: Jacques LE GOFF).

nr. 136, martie 1999

STORIA
ROBERTO FARINACCI
LA GUERRA RUSSO-GIAPPONESE

din cuprins:

- **Roberto Farinacci, cel mai fascist dintre fasciști**
- **Războiul ruso–japonez**
- **„Erorile uitate" ale regelui Hussein**

nr. 137, aprilie 1999

STORIA
CRIMINALITÀ ORGANIZZATA
LA MAFIA RUSSA
SEXYGATE IN ROMAGNA
FRANCO ALLE NAZIONI UNITE

din cuprins:

- **Mafia rusă, mafia care vine de la Răsărit**
- **Franco și Aliații: a doua victorie**

nr. 138, mai 1999

STORIA
ITALIANI E AFRIKAKORPS IN LIBIA
CAMERATI TRA LE DUNE
VERSAILLES 1919 LA PACE PERDUTA
L'ESERCITO FIORENTINO
STATI UNITI 1862 LA BATTAGLIA DI HAMPTON ROADS

din cuprins:

- **1919: pacea pierdută**
- **Horthy și „Crucile cu săgeți" ungare**
- **1941–1943: germanii și italienii în Africa**

CARTEA LUNII

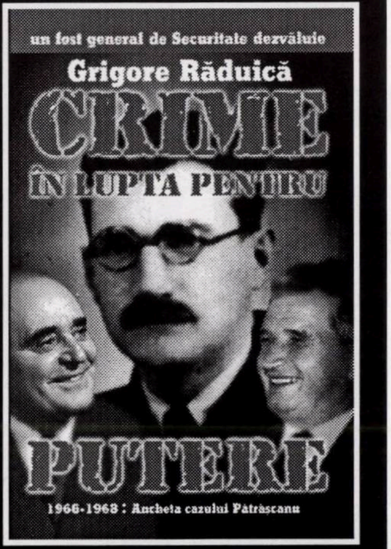
un fost general de Securitate dezvăluie
Grigore Răduică
CRIME
ÎN LUPTA PENTRU
PUTERE
1966-1968 : Ancheta cazului Pătrăşcanu

Grigore Răduică,

Crime în lupta pentru putere. 1966–1968: Ancheta cazului Pătrăşcanu

(Bucureşti, Ed. Evenimentul Românesc, 1999, 219 p.)

Mărturia completă a fostului prim–vicepreşedinte al Consiliului Securităţii Statului şi prim–adjunct al ministrului de Interne, cel care în 1966 a condus colectivul instituit de Ceauşescu în vederea reanalizării împrejurărilor în care Lucreţiu Pătrăşcanu a fost arestat, închis, condamnat (după un simulacru de proces) şi executat (în 1954), cu largul concurs al lui Gheorghiu–Dej, primul dictator comunist din istoria noastră.

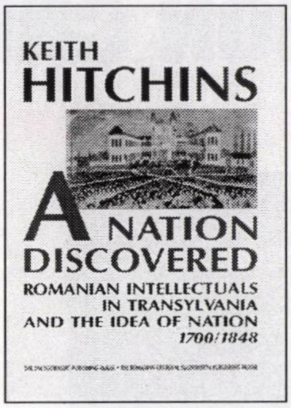
KEITH
HITCHINS
A NATION
DISCOVERED
ROMANIAN INTELLECTUALS
IN TRANSYLVANIA
AND THE IDEA OF NATION
1700/1848

Keith Hitchins, ***A Nation Discovered: Romanian Intellectuals in Transylvania and the Idea of Nation, 1700–1848,*** **Bucureşti, Ed. Enciclopedică–Fundaţia Culturală Română, 1999, 229 p.**

Valeriu Florin Dobrinescu
Ion Pătroiu
Gheorghe Nicolescu
RELAŢII
POLITICO - DIPLOMATICE
ŞI
MILITARE
ROMÂNO - ITALIENE
(1914 - 1947)

V.Fl. Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gh. Nicolescu, ***Relaţii politico–diplomatice şi militare româno–italiene (1914–1947),*** **f.l., Ed. Intact, 1999, 448 p.**

L'ARMEE ROUMAINE
DANS LA
DEUXIEME GUERRE
MONDIALE
1941 - 1945

Institut d'Etudes Politiques de Défense et D'Histoire Militaire, ***L'Armée roumaine dans la deuxième guerre mondiale (1941–1945),*** **Bucureşti, Ed. Militară, 1999 , 259 p. (coord. Alesandru Duţu)**

THE ROMANIAN ACADEMY
THE NATIONAL INSTITUTE FOR THE STUDY OF TOTALITARIANISM
THE IMPRISONED CHURCH
ROMANIA, 1944-1989
D
DICTIONARIES
1999

The Romanian Academy, The National Institute for the Study of Totalitarianism, ***The Imprisoned Church Romania, 1944–1989,*** **Bucureşti, 1999, 416 p.**

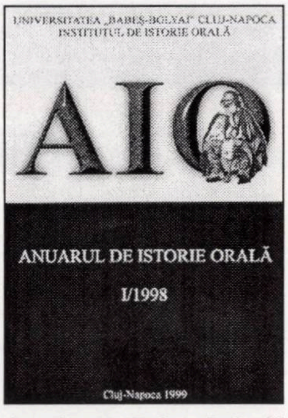
UNIVERSITATEA „BABEŞ-BOLYAI" CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE ISTORIE ORALĂ
AIO
ANUARUL DE ISTORIE ORALĂ
I/1998
Cluj-Napoca 1999

Universitatea „Babeş–Bolyai" Cluj–Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Catedra de Istorie Medie şi Istoriografie, Institutul de Istorie Orală, ***Anuarul Institutului de Istorie Orală. I (1998),*** **Cluj–Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, 479 p.**

EDITURA „ION CRISTOIU“

Apariții de excepție la o editură de excepție

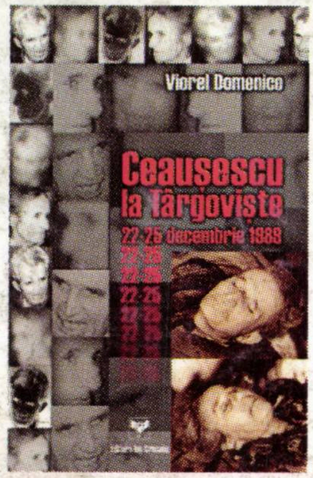

Viorel Domenico

Ceaușescu la Târgoviște. 22–25 decembrie 1989,
București, 1999, 219 p.

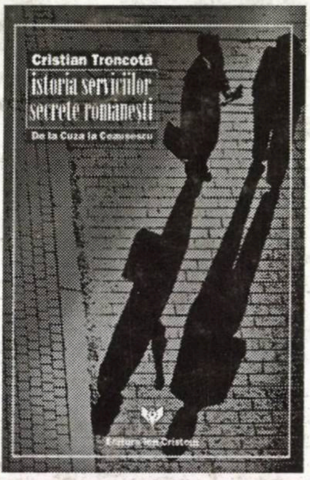

Cristian Troncotă

Istoria serviciilor secrete . românești. De la Cuza la Ceaușescu,
București, 1999, 503 p.

Mihail Vasile–Ozunu
Petre Otu

Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad,
București, 1999, 299 p.

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

România în război: Campania din Est, 1941–1944

- **Război de eliberare sau război împotriva comunismului?**
- **România în planurile operativ–strategice ale Armatei Roșii**
- **Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord**
- **Peste Nistru, pînă la Volga**
- **Serviciile secrete în campania din Est**
- **Legionarii pe frontul antisovietic**
- **Opoziția politică și deciziile lui Antonescu**
- **Ofensiva sovietică și ocuparea României**
- **Preliminarii la un armistițiu înrobitor**
- **Bibliografia esențială a campaniei din Est**

ISSN 1224-4287

BIBL [illegible]

Preț **11.000** lei
5 DM

II 5672
SIBIU

Director: ION CRISTOIU
An.IV, nr.7(35),1999

DOSARELE ISTORIEI

România în război:

Campania din Est 1941-1944

Apare în 10 ale fiecărei luni

Sumar
nr. 7 (35) • 1999

România în război: Campania din Est, 1941–1944
(Romania in the War: the Eastern Campaign)

Ioan SCURTU

Războiul, momentul adevărului 1
The War, the Moment of Truth

Adrian PANDEA

Aliații Reich-ului pe Frontul de Est......6
The Reich's Allies on the Eastern Front

Ion ALEXANDRESCU

România în planurile Armatei Roșii...11
Romania in the Red Army's Plans
22 iunie 1941: Ordinea de bătaie a principalelor structuri și comandamente (Florica DOBRE)......................15
22nd June 1941: The Battle Order of the Main Structures and Headquarters

Petre OTU

„Ostași, vă ordon: treceți Prutul!“......16
“Soldiers, I command to You, pass the Prut!”

Vasile BĂRBOI

Eliberarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța 20
The Liberation of Bessarabia, Northern Bukovine and Hertza Region

Mihai CHIRIAC

Cercetarea trupelor la începutul Campaniei din Est 26
Reconnaissance of the Troops at the Beginning of Eastern Campaign

Alesandru D. DUȚU

De la Nistru spre Volga și Caucaz.......29
From the Dnestr to Volga and Caucasus

Cristian TRONCOTĂ

Dezastrul de la Stalingrad în versiunea SSI 37
The Stalingrad Disaster in the SSI version

Maria GEORGESCU

În vizorul organelor de informații: Opoziția...40
In the Sight of Intelligence Services: The Opposition

Grigore Traian POP

Legionarii pe frontul antisovietic........47
The Iron Guard's Members on the Antisovietic Front

Cornel SCAFEȘ

Luptele pentru apărarea Moldovei.....49
The Battles for Moldova's Defense

Gheorghe BUZATU

Mareșalul Antonescu și războiul din Est 53
Marshal Antonescu and the Eastern War
„Trupele germane și-au legat pentru totdeauna numele de eliberarea ținuturilor românești cotropite vremelnic de bolșevici“...56
“The name of the German Troops Shall Be for Ever Attached to the Liberation of Romanian Territories Invaded by the Bolsheviks”

Alesandru D. DUȚU, Florica DOBRE

Comandanți și eroi români în Campania din Est............................57
Romanian Commanders and Heroes in the Eastern Campaign
Armata română pe Frontul de Est (1941–1944). Repere bibliografice (Aurel PENTELESCU) 63
The Romanian Army on the Eastern Front (1941–1944). Bibliographical Landmarks

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 10.500 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei ■ **12 luni:** 126.000 lei

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Institutul de Istorie „N. Iorga“, București, membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris),
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C 2, et. 1, cam. 9,
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE

Tipar: **Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi“ SA — București**
Difuzare:
S.C. CURENTUL S.A.
Tel./fax: 223.10.31
Tel.: 202.13.29

Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

2014

Armată și societate în România, la începutul ultimei conflagrații mondiale

Războiul, momentul adevărului

Ioan SCURTU

Armata este o componentă a societății, iar uneori apare ca o vitrină a ei. În România perioadei interbelice, nu a existat mesaj regal sau program al unui partid politic de guvernămînt în care să nu se evidențieze „prețuirea“ de care se bucura armata și „grija“ pentru buna ei dotare și instruire, astfel încît să apere cu hotărîre fiecare „palmă de pămînt“. Numai că, între declarații și fapte a existat o diferență considerabilă, care poate fi sesizată din analiza datelor concrete și, mai ales, din atitudinea adoptată în vara anului 1940, cînd s-a pus cu adevărat problema apărării integrității teritoriale a patriei.

În momentul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, rege al României era, de la 8 iunie 1930, Carol al II-lea (aici, primul din stînga)...

Automulțumire după Marea Unire

După primul război mondial, în România, ca și în celelalte state învingătoare, s-a instalat o stare de automulțumire. Elita politică românească aprecia că Unirea din 1918 s-a realizat prin voința națională și a fost confirmată prin tratate internaționale, astfel că ea nu putea fi pusă, cu adevărat, sub semnul întrebării. Alianțele încheiate — cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța, Italia — aveau menirea să descurajeze orice tendință revizionistă, iar Societatea Națiunilor era privită ca un mare forum al păcii și cooperării internaționale.

Animați de asemenea idei, liderii politici români nu au acordat o reală atenție dotării și instruirii armatei. Datele concrete arată că, după un deceniu de la Marea Unire din 1918, armata română dispunea „de aceleași mijloace de luptă cu care terminase războiul, bineînțeles aflate într-un grad înaintat de uzură fizică și morală“. Deși se adoptaseră mai multe legi privind înființarea unor industrii producătoare de armament, în fapt, România nu dispunea, la începutul deceniului al patrulea, de o asemenea industrie.

Alocațiile bugetare pentru Armată erau cu totul insuficiente, iar repartizarea acestora era cu totul defectuoasă: circa 85% se consumau pentru plata soldelor și întreținerea trupelor și doar 15% pentru achiziționarea de armament. Dotarea cu echipament era cu totul deficitară, astfel încît „soldatul lipsit de încălțăminte și cu hainele rupte era o prezență reală în viața cotidiană a României în anii marii crize economice“. Nici ofițerii nu erau scutiți de situații neplăcute. Ministrul de război, Henry Cihoschi, menționa în darea de seamă pe anul 1931 că neachitarea soldei „îi pune (pe mulți ofițeri) în situația neplăcută de a nu-și putea ține angajamentele față de proprietari pentru plata chiriei și față de diferiți negustori care le furnizaseră alimente și îmbrăcăminte“.

România era, după Polonia, cea mai mare țară din spațiul european cuprins între Marea Baltică și Marea Egee, avea importante resurse materiale și o populație de circa 18 milioane de locuitori. Nu exista, deci, o motivație obiectivă a situației precare în care se găseau Armata și slujitorii ei. Cauza reală se afla în politica promovată de factorii de decizie, de guvern, monarhie și Parlament.

Deteriorarea situației internaționale în anii crizei economice (1929–1933) a dus la o anumită sensibilizare a acestor factori, dar calea aleasă — aceea a obținerii de împrumuturi externe și a concesionării unor importante bunuri ale statului — s-a dovedit falimentară. Economistul liberal Mitiță Constantinescu scria: „Ofertele de împrumuturi, de concesiuni, de orientări a forțelor productive ale țării nu mai conteneau. Unii cereau petrolul românesc pe 90 de ani, pentru a ne împrumuta în schimb o

55198

mînă de bani; alții cereau regia drumurilor și a căilor ferate; alții monopolurile statului, alții minele de cărbuni; alții bălțile și pescăriile statului etc., ca și cum țara era scoasă la mezat, pentru incapacitatea incurabilă de a se administra și lecui de criza economică".

Toate împrumuturile din anii 1919–1932 s-au contractat în condiții oneroase pentru România, cu dobînzi care depășeau cu mult nivelul practicat pe plan european. De asemenea, consecințele și convențiile semnate s-au încheiat în condițiile în care creditorii ofereau comisioane substanțiale negociatorilor români, care s-au dovedit preocupați mai mult de propriile lor interese financiare decît de cele ale statului român. Contractul cu firma Skoda, încheiat în martie 1930, este unul dintre exemplele cele mai semnificative și care au făcut multă vîlvă în epocă. Dar „afacerea Skoda" *(vezi „Dosarele Istoriei" nr. 7/23, 1998)* a fost numai vîrful aisbergului, deoarece în perioada interbelică s-au derulat zeci de asemenea afaceri în care au fost implicați oameni politici și militari corupți. Presa a sesizat multe dintre aceste afaceri și le-a dezvăluit opiniei publice. S-au constituit comisii de anchetă parlamentară, s-au instrumentat procese, s-au rostit rechizitorii, dar în absolut toate cazurile nu s-a mers pînă la capăt, iar afacerile au rămas învăluite în mister. În asemenea afaceri s-au implicat și membrii familiei regale. De exemplu, în 1931 s-a ajuns la un acord între regele Carol al II-lea și fosta sa soție, principesa Elena, mama voievodului Mihai. Principesa a cerut pentru vila pe care o avea la Mamaia suma de 30 milioane de lei; neavînd bani, guvernul a decis să o cumpere luînd 27 milioane de la Fondul timbrului pentru aviație și trei milioane de la Fondul pentru încurajarea agriculturii. Astfel, banii pe care cetățenii îi plăteau pentru dotarea armatei române cu avioane au ajuns în mîinile principesei Elena.

În iunie 1934, generalul Ion Antonescu — numit, de cîteva luni, șeful Marelui Stat Major — ajungea la o constatare stupefiantă: „Țara este astăzi într-o totală imposibilitate de a se apăra dacă va fi atacată. Armata ei este complet dezarmată, pseudoinstruită și demoralizată". El a elaborat un plan de reorganizare a armatei, aprobat de rege și de guvern, dar care n-a putut fi aplicat, deoarece: „A doua zi toate forțele oculte, toți beneficiarii incorecți a[i] unor situații preponderente, toți invidioșii, toți acei care făcuseră dovada injuriei, nepriceperii și neputinței lor în redresarea statului și a armatei s-au coalizat" împotriva celui ce încerca să introducă un climat de ordine, disciplină și corectitudine. În decembrie 1934, generalul a fost nevoit să-și dea demisia, scriind primului ministru Gheorghe Tătărescu: „Putregaiul este așa de mare, încît a rămîne în mijlocul lui înseamnă a-mi lega și eu numele de un dezastru care este inevitabil, dacă continuăm sistemul și metodele de lucru actuale. Acei care au adus oștirea în halul actual nu pot s-o îndrepte și împiedică și pe alții s-o facă".

...iar președinte al Consiliului de Miniștri era (de la 7 martie 1939) Armand Călinescu (aici, primind onoruri militare)

Hotărîre corectă, aplicare dezastruoasă

În anii 1934–1939, au fost adoptate unele măsuri menite să ducă la îmbunătățirea dotării și instruirii armatei, la întărirea capacității de apărare a țării. La 14 octombrie 1938, s-a înființat Ministerul Înzestrării Armatei, în fruntea căruia a fost numit economistul Victor Slăvescu. Acesta a făcut mai multe inspecții în unități militare și întreprinderi producătoare de armament. Impresiile au fost dintre cele mai proaste. Astfel, la 6 aprilie 1939 a vizitat Divizia călăreață din Arad, după care a notat: „Multe lipsuri. Nici o armă nouă la trupe". La 13 aprilie, a vizitat Fortul Bragadiru, plin cu muniții: „Halul în care se găsesc aceste muniții mă umple de jale". La 28 aprilie, a vizitat Atelierul Central de Confecții al Armatei: „O impresie de jale. (...) Mașini vechi, murdare, lipsa totală de organizare". După asemenea constatări, era normal să se ia unele măsuri, să fie sancționați cei vinovați, dar, în fapt, ele nu s-au luat. Fenomenul era prea răspîndit, iar șansele de eradicare erau minime.

Apreciindu-se că dotarea armatei române nu trebuia să depindă prea mult de importul din străinătate, mai ales în condițiile tot mai tulburi ale situației internaționale, s-a decis dezvoltarea unei industrii naționale de apărare. Hotărîrea în sine a fost corectă, numai că aplicarea ei a oferit o importantă sursă de îmbogățire pentru anumite persoane din sfera puterii politice. Potrivit Legii din 10 iunie 1937, se acorda un avans de 40% din prețul total al materialelor destinate înzestrării armatei. Statul era principalul finanțator și principalul client al industriei producătoare de armament. În această acțiune s-au implicat masiv camarila regală și susținătorii ei, Nicolae Malaxa și Max Auschnitt, care au preluat marea majoritate a comenzilor, obținînd profituri uriașe pe seama statului. Adeseori, organele guvernamentale contractante, mituite de Nicolae Malaxa, au comandat întreprinderilor conduse de acesta armament și muniții, deși cunoșteau dinainte că ele nu dispuneau de utilajele necesare, de cadre și de experiență pentru a le produce; în multe cazuri, munițiile și tehnica de luptă pentru care se încheiaseră contracte erau importate de la diferite uzine de armament din străinătate, Malaxa jucînd doar rolul de intermediar între statul român și societățile străine.

Regele Carol al II-lea cunoștea aceste ilegalități, dar le tolera, fiind și el „cointeresat“ prin importante sume de bani. Sub regimul de autoritate monarhică, instaurat la 10 februarie 1938, cenzura nu admitea nici un articol de ziar care ar fi pus sub semnul întrebării „onorabilitatea“ instituției monarhice, iar cuvintele „camarilă regală“ erau interzise.

Dar momentul adevărului se apropia. Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, declara la 20 martie 1939: „Noi avem un patrimoniu sfînt pe care înaintașii noștri l-au creat; sîntem datori să-l păstrăm cu orice sacrificiu“. Discursuri asemănătoare țineau Carol al II-lea, Grigore Gafencu și alți lideri politici. Dar, în fapt, apărarea țării, dotarea armatei, erau mai mult decît precare. În ziua de 17 martie 1939, la două zile după desființarea Cehoslovaciei ca stat, avusese loc un Consiliu de Coroană. Regele Carol al II-lea nota că discuțiile s-au desfășurat „într-o înălțătoare armosferă patriotică, din partea oamenilor politici“, dar că militarii au fost „slabi“. La rîndul său, Victor Slăvescu scria: „General Țenescu și general Florescu. Fac expuneri militare tehnice. Slabi. Fără curaj“. În *Comunicatul* dat publicității se afirma: „După discuțiuni amănunțite, Consiliul de Coroană, în unanimitate, a aprobat acțiunea diplomatică și măsurile militare luate și a hotărît desăvîrșirea lor pentru apărarea intereselor naționale“.

Guvernul a decis chemarea sub arme a unor rezerviști, prilej cu care s-a putut observa starea de spirit a populației. Președintele Consiliului de Miniștri aprecia: „Țara a răspuns cu un entuziasm impresionant la chemare. Oamenii au alergat în cazărmi din primele zile. Au venit de trei și patru ori mai mulți decît cei ce erau concentrați. Această manifestare a poporului și, îndeosebi, a țărănimii a constituit cea mai relevantă dovadă a sentimentelor de mîndrie națională și a forței reale de care dispunem“. O opinie similară formula și Nicolae Iorga, subliniind că în rîndul populației domnea un „spirit sănătos“: „Cei care au alergat la regiment duc în sufletele lor una din acele voințe care sînt în stare să frîneze orice dușmănie. Ei s-ar bate pe viață și pe moarte pentru oricine sigur. E în noi unul din acele rari suflete care nu-și arată întreaga valoare decît atunci cînd simt asupra lor amenințarea. Nu e bine să aibă a face cu dînșii nimeni. Și astfel, de sus pînă jos, cincisprezece milioane de oameni stau drept înaintea soartei“.

Jertfe pentru armată

Peste cîteva luni, la 1 septembrie 1939, a izbucnit cel de-al doilea război mondial. Consiliul de Coroană, întrunit în ziua de 6 septembrie 1939, a hotărît ca România să observe strict „regulile neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict“. În cuvîntul său, primul ministru Armand Călinescu a menționat că una dintre direcțiile de acțiune ale guvernului a fost: „Să se întărească prin toate jertfele și cu toată stăruința armata“.

În perioada care a urmat au fost alocate importante fonduri bugetare pentru armată, au fost mobilizate alte contingente de rezerviști, s-au instituit noi impozite, taxe și timbre asupra populației, care credea că, prin efortul ei financiar, se întăreau granițele statului. Dar, chiar și în această atmosferă — cînd flăcările războiului cuprinseseră Europa — afacerile au continuat în stil mare. Nemulțumit de „comisionul“ pe care-l primea de la Max Auschnitt, regele Carol al II-lea a pus să i se însceneze un proces, în februarie 1940. Ioan Hudiță nota la 18 februarie 1940: „Toată lumea știe că procesul are loc pentru simplul motiv că Auschnitt a refuzat să se lase jefuit de Carol și de camarila lui“. Așa cum era de așteptat, în martie 1940, Auschnitt a fost condamnat la 6 ani închisoare, iar locul său în fruntea Societății „Reșița“ a fost luat de Ernest Urdăreanu, membru de bază al camarilei regale...

La 26 iunie 1940 — după numai patru zile de la capitularea Franței, principalul aliat al României —, guvernul sovietic a adresat o notă ultimativă guvernului român prin care-i cerea ca în 24 de ore „să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice, Basarabia“ și să „transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei“. Regele Carol al II-lea a participat mai întîi, în dimineața zilei de 27 iunie, la „bacalaureatul lui Mihăiță“, prilej cu care a constatat că „copiii au răspuns foarte frumos. Ședința este solemnă, toți băieții în frac“. Apoi, a convocat Consiliul de Coroană. Aici generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, „a expus situația militară a cărei concluzie era că, dacă sîntem obligați să luptăm pe trei fronturi, mergem la dezastru sigur, că chiar și așa ne va fi greu, fără nici un ajutor de nicăierea de a rezista. S-a mai pus chestiunea — nota regele Carol al II-lea — că este important de a ne păstra armata intactă pentru zile poate și mai negre“. Potrivit lui Gheorghe Tătărescu, generalul Țenescu, după ce a spus că „armata își va face datoria, a stăruit asupra inegalității forțelor ce aveau să se înfrunte. El a pus în lumină capacitatea de luptă, instrucție și utilaj a armatei sovietice și a conchis că armata noastră ar putea rezista cîtăva vreme retrăgîndu-se pe Siret, numai dacă ar putea conta pe sprijinul ulterior al unei mari armate aliate, pusă în mișcare de crearea unui front politic, care ar crea un nou front militar. Fără acest sprijin, șeful Marelui Stat Major este de părere să acceptăm ultimatumul, pentru a nu fi obligați să cedăm mîine mai mult decît ni se cere azi“. Gheorghe Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri, s-a pronunțat și el împotriva rezistenței, propunînd menținerea intactă a forțelor militare „pînă în ceasul final al războiului“. Petre Andrei a menționat în jurnalul său că și ministrul de Război, generalul Ioan Ilcuș, „e de părere să nu ne batem decît acolo unde avem șanse de victorie“.

În fruntea celor care s-au pronunțat pentru rezistență a fost Nicolae Iorga — care a cerut „să ne batem ca Finlanda“. După cele consemnate de Victor Slăvescu, Iorga s-ar fi arătat „înmărmurit de ceea ce spune generalul Țenescu. El credea armata tare. [...] Dacă nu sîntem în stare să ne apărăm, să nu mai încurcăm lumea cu statul român; să lăsăm guvernului și armatei grija lichidării statului român“.

În fond, N. Iorga ridicase o problemă esențială: dacă în balanță se punea chestiunea raportului de forțe, atunci orice șansă de existență a statului român era nulă. Aceeași problemă s-a pus de-a lungul istoriei pentru toate statele mici. Dacă liderii lor politici și militari s-ar fi condus după raportul de forțe, asemenea state n-ar mai fi existat pe harta lumii. Dar, mai era o pro-

Iunie '40: „Poporul și armata au fost dezarmați fără luptă“

blemă: Uniunea Sovietică n-a recunoscut niciodată unirea Basarabiei cu România; din contra, și-a afirmat, în repetate rînduri, hotărîrea de a redobîndi acest teritoriu. Liderii politici și militari români cunoșteau, încă din 1918, această poziție a guvernului sovietic, astfel încît pretenția acesteia din 1940 nu putea fi o surpriză. Conducătorii României au afirmat, de-a lungul perioadei interbelice, pînă la obsesie, că vor lupta pentru apărarea integrității teritoriale a țării și că armata era pregătită să-și îndeplinească această misiune sacră. Cu numai cîteva luni în urmă, la 6 ianuarie 1940, regele Carol al II-lea, aflat la Chișinău, a dat asigurări că va apăra „acest ținut moldovenesc“.

În iunie 1940, conducătorii României au judecat numai prin prisma raportului de forțe, apreciind că „nu exista altă alternativă“ decît cedarea. În realitate, întotdeauna există mai multe soluții. De exemplu, aceea de a lua în calcul dinamica relațiilor dintre marile puteri și de a analiza pînă unde merge colaborarea dintre ele. În cazul de față, exista un pact (acord), din 23 august 1939, între Uniunea Sovietică și Germania privind Basarabia, dar deja apăruseră divergențe de opinii în legătură cu Bucovina. Evident, ele nu erau cunoscute de liderii de la București, dar oamenii politici adevărați trebuie să aibă intuiție, viziune prospectivă, adică exact ceea ce le-a lipsit celor din iunie 1940. Sau, de a lua în calcul problema petrolului românesc care, după aprecierea lui Gheorghe I. Brătianu, căpătase deja „o importanță cu adevărat mondială“. Sau chiar de a ține seama de starea de spirit a poporului român, care era hotărît să-și apere patrimoniul național.

Cedarea, singura soluție?

În fapt, cei care au luat decizia de a se ceda — inclusiv militarii — și-au făcut iluzia că vor urma vremuri mai bune și teritoriile Basarabiei și ale nordului Bucovinei vor reveni la România. Ele au fost reintegrate pentru scurtă vreme (1941–1944), nu de cei care au adoptat tactica plecării capului în fața forței superioare, ci tocmai de adversarii acestei tactici. Dar, în 1944, Uniunea Sovietică a reanexat teritoriile respective, obținînd și acordul Națiunilor Unite prin Convenția de armistițiu, din septembrie 1944, și prin Tratatul de pace, din 10 februarie 1947.

Consecințele morale ale cedării din iunie 1940 au fost devastatoare. Generalul Antonescu îi scria lui Carol al II-lea, la 1 iulie 1940: „Poporul și armata au fost dezarmați fără luptă. Demoralizarea lor este fără limite. Lipsa lor de încredere în conducători este totală. Ura lor contra vinovaților, a tuturor vinovaților, de ieri și de azi, crește. Consiliul de Coroană v-a hotărît să cedați. Decizia a dezlănțuit haosul. Consecințele lui, anarhia și anarhizarea sînt numai la începutul lor“.

După cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, pretențiile teritoriale ale Ungariei și Bulgariei asupra României nu au mai putut fi stăvilite. Sub presiunea Germaniei, guvernul român a trebuit să înceapă tratative cu cele de la Budapesta și Sofia, pe baza cedărilor de teritorii, așa cum ceruse Hitler în scrisoarea pe care i-o adresase regelui Carol al II-lea, la 15 iulie 1940.

Luînd act de întreruperea tratativelor româno–maghiare de la Turnu Severin, ca urmare a intransigenței delegației ungare, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, comunica, la 25 august 1940, lui Ion Gigurtu, președintele Consiliului de Miniștri: „Marele Stat Major ține să vă facă cunoscut că în susținerea tezei românești politica se poate bizui pe armată fără nici o reticență, găsind totodată și un sprijin necondiționat în populația Transilvaniei. Armata este bine pregătită, cu moralul nezdruncinat și dornică de acțiune, așa încît ea este gata nu numai să apere teritoriul național, dar chiar să atace“.

Peste numai o zi, în studiul întocmit de Secția Operații din Marele Stat Major asupra situației politico–militare în care se afla România se aprecia: „**1.** Ne considerăm complet izolați și lipsiți de sprijinul material și politic al oricărei puteri străine; **2.** Ne considerăm în situația de a fi atacați: cu certitudine, simultan, de ruși și unguri, deci la frontierele de Est, Nord și Vest; cu oarecare probabilitate, de către bulgari și iugoslavi care vor căuta să speculeze situația noastră grea. **3.** Ne considerăm, din punct de vedere politic, înșelați și de către germani, și de către ruși, și de către bulgari atît în tratativele existente, cît și în promisiunile vagi care ne-au fost făcute“.

Soluția preconizată era: „Apărarea Ardealului cu totalitatea forțelor, consimțind la nevoie la o simplă acoperire a restului frontierelor și deci la pierderea eventuală a Moldovei, Dobrogei și chiar la pierderea Moldovei și Banatului“.

Fără nici o speranță

La 27 august, Hitler a decis să intervină direct în rezolvarea „diferendumului“ româno–maghiar, fixînd noua graniță între cele două țări, după care miniștrii de Externe ai României și Ungariei au fost convocați la Viena pentru a primi hotărîrea „arbitrilor“, adică a lui von Ribbentrop și Ciano.

Regele Carol al II-lea a convocat, în noaptea de 29/30 august, Consiliul de Coroană pentru a discuta problema acceptării „arbitrajului“ Germaniei și Italiei, și apoi, în noaptea de 30/31 august, pentru a accepta hotărîrea luată de „arbitri“. Ca și la Consiliile de Coroană din iunie 1940, cel mai greu a cîntărit, în luarea deciziei, cuvîntul militarilor. Contraamiralul adjutant Nicolae Păiș, ministrul Aerului și Marinei, a spus: „Sire, pentru existența unei națiuni trebuiesc patru elemente: un teritoriu, o armată, un guvern și un rege. Prin acceptarea arbitrajului avem posibilitatea să menținem națiunea română mai departe, ca să găsim locul unde să menținem aceste patru elemente, unde să ne dezvoltăm, pentru ca în viitor să putem să ne refacem. Sînt pentru primirea arbitrajului". Generalul David Popescu, ministrul de Interne, a fost mai lapidar: „Sire, sînt pentru arbitraj". La rîndul său, generalul adjutant Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, a declarat: „Sire, spiritul oștirii este pentru a se bate. Acest spirit însă trebuie stăpînit, față de situația materială a oștirii și față de numărul celor cu care vom avea de luptat, ungurii și rușii. Pe unguri îi putem bate; pe ruși îi putem stăpîni cîtva timp, pe urmă sîntem dați înapoi. În concluzie, sînt pentru a primi acest arbitraj și de a stăpîni spiritul așa de agresiv al oștirii noastre, în interesul păstrării ființei statului român". Generalul adjutant Ernest Ballif a spus: „Majestate, armata română nu se poate bate cu ungurii și cu rușii. Cu ungurii ne-am lupta, dar nu ne putem bate cu germanii. Este hotărîrea Germaniei ca să creeze o situație pe care momentan n-o cunosc. Cu profundă durere sînt pentru arbitraj, dacă ni se respectă granițele, care ne vor rămîne".

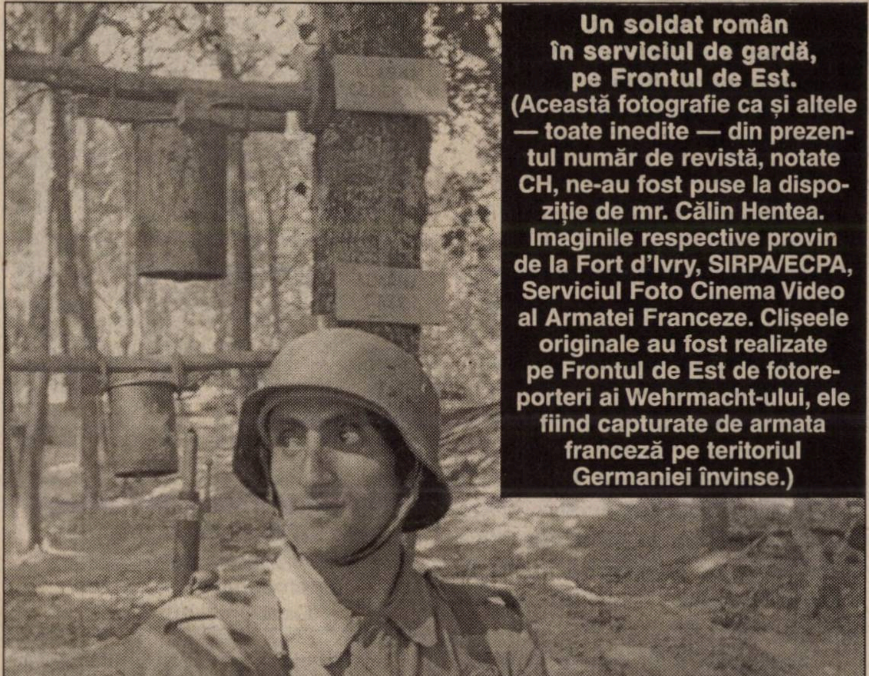
Un soldat român în serviciul de gardă, pe Frontul de Est. (Această fotografie ca și altele — toate inedite — din prezentul număr de revistă, notate CH, ne-au fost puse la dispoziție de mr. Călin Hentea. Imaginile respective provin de la Fort d'Ivry, SIRPA/ECPA, Serviciul Foto Cinema Video al Armatei Franceze. Clișeele originale au fost realizate pe Frontul de Est de fotoreporteri ai Wehrmacht-ului, ele fiind capturate de armata franceză pe teritoriul Germaniei învinse.)

Nichifor Crainic, participant la Consiliul de Coroană, menționa că generalul Mihail ar fi spus: „Sire, sosesc de la Marele Stat Major, unde am avut o consfătuire cu ofițerii superiori. Toți sînt de acord că, în caz de conflict armat, n-am putea rezista decît maximum două săptămîni". Pornind de la aprecierile generalului Mihail și ale generalului Niculescu, ministrul de Război, Nichifor Crainic a spus: „Declarațiile reprezentanților armatei ne taie orice speranță de rezistență militară. Sîntem constrînși să primim arbitrajul ca să nu ruinăm țara".

Așadar, în momentul de cumpănă, cînd în joc era însăși soarta României, militarii s-au pronunțat pentru acceptarea sfărîmării statului, fără luptă. Din nou, ei au luat în calcul numai „balanța forțelor". Aprecierile făcute de șeful Marelui Stat Major cu numai cinci zile în urmă — potrivit cărora armata era bine pregătită și gata să-și apere teritoriul național — s-au modificat radical, el pledînd, în Consiliul de Coroană, pentru acceptarea „arbitrajului" în urma căruia România a cedat silit Ungariei 43.492 km^2 și 2.667.000 de locuitori, dintre care 50,2% erau români. În numai două luni, statul național unitar român, făurit prin munca și prin lupta mai multor generații, inclusiv de militari, devenea o amintire istorică. Și este și astăzi, în anul de grație 1999. Problemele de fond însă rămîn: acelea privind raportul dintre armată și societate, dintre comandamente și conducerea politică, dintre forța dreptului și dreptul forței, dintre datoria sacră de a apăra patria și „balanța forțelor" existente la un moment dat, dintre menirea istorică a unui popor și atitudinea politică a liderilor lui.

Dacă totul depinde de „balanța forțelor", atunci eforturile materiale pentru întreținerea și dotarea armatei, declarațiile privind apărarea pămîntului strămoșesc nu mai au nici o valoare. Nici măcar Constituția, care prevede că România „este un stat național unitar și indivizibil" (art.1). Totul rămîne o formă fără fond, o manieră de a cîștiga popularitate în rîndul cetățenilor naivi, sau o cale ilicită de sporire a veniturilor personale. ■

Loialitate față de Hitler sau cruciada anticomunistă?

Aliații Reich-ului pe Frontul de Est

Adrian PANDEA

Pentru Germania lui Hitler, eliminarea URSS din ecuația de forțe a celui de-al doilea război mondial a devenit un obiectiv de perspectivă imediată în vara anului 1940. Calculul politico–militar al Führer-ului pornea, în primul rînd, de la interesele strategice ale celui de-al treilea Reich și nu avea în vedere incompatibilitatea ideologică a regimurilor de la Berlin și Moscova. De altfel, la acea dată, cei doi adversari ireductibili se găseau într-o „lună de miere“ prelungită după „mariajul“ din 23 august 1939 (Pactul Molotov–Ribbentrop), act care deschisese calea spre cea de-a doua conflagrație mondială.

În alianță sau alături de Germania?

În iulie 1940, data la care Hitler a ordonat elaborarea unei ipoteze de război cu URSS, Pactul Molotov–Ribbentrop își epuizase punctele de interes pentru cei doi parteneri în sensul că nu mai rămăsese nimic de împărțit. Polonia, Finlanda și România căzuseră victime „contractului prenupțial“ (citește: protocolul adițional secret) încheiat, între Hitler și Stalin, la 23 august 1939.

Nu putea fi decît o nouă înțelegere sau un divorț previzibil. Cum invazia Marii Britanii avea să fie ratată de Wehrmacht, pentru Berlin s-a deschis perspectiva deloc îmbietoare a unui război de uzură pe două fronturi. Concluzia a fost că URSS trebuia eliminată în cel mai scurt timp posibil, înainte de a atinge un nivel de organizare și înzestrare a forțelor sale armate care să-i permită să amenințe cel de-al treilea Reich și înainte ca între Kremlin, Londra și, foarte probabil, Washington (la acea dată, SUA erau neutre) să se coaguleze o alianță.

Ultimele tentative de reconciliere între cele două mari puteri totalitare europene au eșuat la Berlin, în noiembrie 1940, cu prilejul negocierilor sovieto–germane privind aderarea URSS la Pactul Tripartit. Cererile lui Molotov l-au vitriolat pur și simplu pe Führer, convingîndu-l că „abuzurile“ comise de Moscova în aplicarea Pactului din august 1939 nu erau deloc întîmplătoare. Confruntarea nu mai putea fi amînată, timpul nefiind un aliat al celui de-al treilea Reich.

În consecință, la 18 decembrie 1940, Hitler a semnat Directiva nr. 21 (ipoteza „Barbarossa“) privind invazia în primăvara anului 1941. Documentul prevedea că în campania preconizată se putea conta pe participarea activă a României și a Finlandei. Înfrîngerea unui colos ca URSS ar fi îndemnat pe oricine să se gîndească la formarea unei coaliții ample care să ducă la îndeplinire această misiune. Italia și, mai ales, Japonia păreau a fi, la prima vedere, cei mai îndreptățiți aliați ai celui de-al treilea Reich. De asemenea, Ungaria sau Bulgaria, beneficiare ale politicii germane din anii 1938–1940, ar fi fost poate mai firesc să-și găsească locul în rîndul participanților la o campanie în Est.

Realitatea a fost cu totul alta.

Planificatorii de marcă ai Wehrmacht-ului (Halder, Paulus, Marcks), detașați oarecum de rațiunile politice, nu credeau că pot exista aliați militari ai Germaniei pe frontul din Rusia. Chiar Hitler, care a conferit războiului cu URSS o semnificație ideologică (comunismul era cel mai mare adversar și el trebuia eliminat definitiv; în consecință, comuniștii trebuiau lichidați fizic!), a declarat, la 17 martie 1940, că în preconizatul *blietzkrieg* din Rusia nu se poate conta decît pe forțele germane.

Motivele pentru care nici Führer-ul, nici planificatorii săi nu au luat în considerare posibilitatea unui război de coaliție împotriva URSS sînt de găsit în conjunctura politico–militară a vremii și în caracterul operațiilor militare prevăzute a se derula în Est.

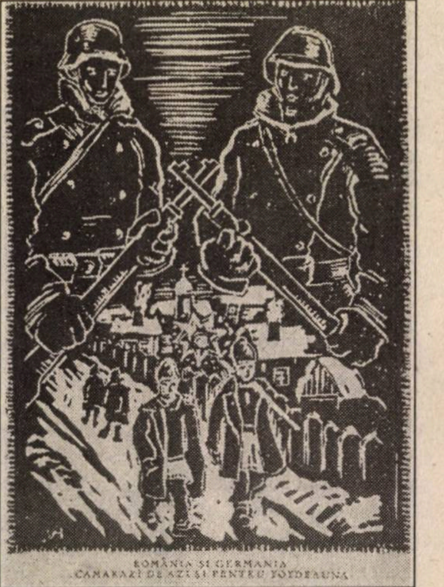
ROMÂNIA ȘI GERMANIA
CAMARAZI DE AZI ȘI PENTRU TOTDEAUNA

„România și Germania/Camarazi de azi și pentru totdeauna“ (carte poștală românească de propagandă în timpul Campaniei din Est)

Germania spera să determine prăbușirea URSS printr-o campanie–fulger susținută de mari unități puternice și rapide, accentul căzînd pe tancuri și pe aviație. Într-un asemenea gen de operații nu puteau fi asamblate decît mari unități, avînd o valoare combativă cel puțin apropiată de cele ale Wehrmacht-ului. Fundamental nu era, înainte de debutul ofensivei, numărul, ci calitatea forțelor. Or, din acest punct de vedere, țările europene aflate în orbita Germaniei erau neputincioase. Exemplul cel mai semnificativ îl constituia Italia, a cărei armată, a doua în Europa ca efectiv și experiență de luptă, nu trezea nici un interes Wehrmacht-ului în perspectiva aplicării Planului „Barbarossa“.

Voluntari pentru cauza luptei împotriva comunismului se găseau peste tot în Europa, dovadă stînd succesul de care s-au bucurat birourile de recrutare ale Waffen SS (peste 120.000 de soldați numai din vestul și nordul Europei, începînd din vara lui 1940). Aceștia au fost însă înzestrați, instruiți și comandați de germani.

Armatele naționale — aflate, teoretic, la dispoziția lui Hitler pentru campania în URSS — nu prezentau, înainte de iunie 1941, un interes militar pentru Wehrmacht. Potențialul economic al acestor țări, poziția lor geografică — da. În aceste condiții, deși a pornit campania sub stindardul luptei anticomuniste, Hitler a avut în vedere drept criteriu decisiv de selecție a viitorilor „tovarăși de luptă“ interesele lor naționale. La amintita analiză din 17 martie 1941, Hitler îi excludea din combinație pe unguri, care nu aveau un motiv real de a ataca Rusia, și pe slovaci, care erau slavi.

Așa stînd lucrurile, Germania nu și-a construit un sistem de alianțe politico–militare care să-i confere sprijinul unei coaliții a Axei. Dincolo de interesul extrem de limitat în potențialul militar al presupușilor aliați, Hitler nu a admis niciodată să cedeze sau să limiteze comanda unică a forțelor care au acționat în URSS, nici la debutul campaniei, nici mai tîrziu. Această decizie, aparent motivată și care își avea rădăcinile în experiența primului război mondial, avea să aibă consecințe nefaste la sfîrșitul războiului. De altfel, trebuie să spunem că dacă Germania, atacînd URSS, a determinat închegarea coaliției care, în final, i-a adus înfrîngerea, tocmai aliații occidentali, datorită poziției adoptate față de țările–satelit ale celui de-al treilea Reich, au conferit o oarecare consistență „coaliției“ Axei.

O „alianță“ care nu a avut la bază înțelegeri scrise, politice sau militare, și care a fost mai curînd rodul conjuncturii decît al unui proiect închegat.

Finlanda, victimă a agresiunii URSS

Finlanda, care a ocupat probabil locul întîi în atenția germanilor în perioada preparativelor pentru Planul „Barbarossa“, s-a alăturat Germaniei din poziția de victimă a agresiunii URSS, din toamna lui 1939, și a indiferenței occidentalilor. Recuperarea teritoriilor pierdute în Războiul de iarnă (noiembrie 1939–martie 1940) reprezenta țelul politico–militar imediat al celor de la Helsinki care, în condițiile date, nu putea fi îndeplinit decît alături de Germania. În ciuda unei aparente atitudini filogermane (majoritatea corpului de comandă se instruise în Germania), armata finlandeză era condusă de nucleul pro–occidental, în frunte cu mareșalul Mannerheim *(vezi „Dosarele Istoriei“ nr. 11/27, 1998)*, puțin dispus la concesii prea mari față de Berlin. Tatonările în privința participării Finlandei la Planul „Barbarossa“ au început încă de la sfîrșitul anului 1940 și s-au intensificat în primăvara lui 1941.

La 31 mai 1941, ministrul Finlandei la Berlin, T.M. Kivimakei, a solicitat în schimbul participării la război garantarea independenței, asigurarea aprovizionării cu hrană și materiale de război și recuperarea frontierei din 1939. Răspunsul a fost afirmativ, dar neoficial.

În conformitate cu dispozițiile lui Hitler, din rațiuni de păstrare a secretului, nici unul din aliații probabili nu a fost înștiințat despre planurile reale ale Wehrmacht-ului, decît în ultimul moment. Astfel, la 3–6 iunie, au avut loc consultări fino–germane, la Helsinki, în cadrul cărora s-au stabilit ultimele detalii privind etapele mobilizării, iar la 15 iunie Berlinul, prin feldmareșalul Wilhelm Keitel, i-a înștiințat pe finlandezi despre data începerii operațiilor.

La 22 iunie 1941, pe teritoriul Finlandei se găseau în dispozitiv de luptă: la nord, Armata „Norvegia“, sub comanda generalului german Nikolaus von Falkenhorst, avînd în subordine un corp de munte german condus de generalul Dietl (supranumit „Rommel al Nordului“), Corpul 36 armată german și un corp de armată finlandez (două divizii); la sud, Armatele Karelia și de Sud–Est, aflate sub comandament național (mareșal C.G. Mannerheim). Obiectivele imediate ale acestor forțe erau, la nord, cucerirea Murmanskului și întreruperea căii de aprovizionare a URSS prin porturile de la Oceanul Înghețat, precum și protecția zăcămintelor de nichel de la Petsamo, iar la sud, recuperarea frontierei din 1939.

Finlanda a declarat război URSS la 25 iunie 1941, iar la 28 iunie forțele germane au pornit la atac cu obiectivul Murmansk, acțiune rămasă fără rezultat. În sud, progresia armatelor finlandeze a început la 10 iulie, concomitent cu declanșarea de către Grupul de Armate Nord german a fazei a doua a ofensivei către Stalingrad, și a dus la recuperarea teritoriilor pierdute în războiul de iarnă și, apoi, a Kareliei de Est. Mannerheim, care totdeauna a fost de părere că Finlanda avea obiective diferite de ale Germaniei, a declinat însă cererea germană ca forțele finlandeze să ia parte la asediul Leningradului. Pentru a-i momi pe finlandezi, Hitler s-a gîndit chiar să le ofere marele oraș–port, propunere pe care Helsinki a privit-o ca pe un măr otrăvit. Ordinul de oprire dat de Mannerheim forțelor din sud a creat de-a lungul timpului mari confuzii, fiind asimilat cu oprirea trupelor finlandeze pe granița din 1939. Or, în realitate, în Est Armata Karelia a depășit acest obiectiv inițial, acțiune motivată de Mannerheim cu rațiuni militare. Tocmai această pătrundere pe teritoriul sovietic a constituit pretextul de la care a plecat ultimatumul britanic din 21 noiembrie 1940. Pentru a îndulci efectul acestui act intempestiv, Churchill i-a scris o scrisoare lui Mannerheim în care sugera ca retragerea Finlandei din război să nu constituie obiectivul unei declarații oficiale, ci să aibă loc *de facto*. Răspunzîndu-i lui Churchill, mareșalul finlandez s-a arătat mîhnit de faptul că atingerea unor poziții care asigurau securitatea militară a Finlandei l-a obligat pe premierul englez la declarația de război. Oricum, la 6 decembrie 1940, ca răspuns la ultimatumul Londrei, teritoriile cucerite au fost puse oficial sub administrație militară finlandeză. Spre deosebire de România însă, Finlanda a reușit să preîntîmpine o declarație de război a SUA care nu se va produce decît tîrziu, în vara lui 1944, într-o conjunctură aparte, despre care va fi vorba ceva mai încolo.

România și Ungaria: rivale pe același front

România, la celălalt capăt al frontului, s-a angajat și ea alături de Germania, avînd drept obiectiv recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, teritorii pierdute în urma notelor ultimative sovietice din 26–27 iunie 1940. Încă de la preluarea puterii, în septembrie 1940, g-ralul Ion Antonescu și-a făcut cunoscută intenția de a lupta pentru eliberarea acestor teritorii în cazul unui conflict previzibil între Germania și URSS, lucru pe care de altfel l-a transmis și lui

Hitler încă de la prima lor întîlnire din noiembrie 1940.

În conformitate cu versiunea lui Andreas Hillgruber, Antonescu a avut cunoștință de intențiile germane în privința URSS, încă din decembrie 1940, deci la puțin timp după ce Führer-ul semnase Directiva nr. 21, intermediar fiind generalul Erik Hausen, șeful Misiunii Militare Germane (MMG) în România. Cu toată simpatia de care se bucura din partea lui Hitler, Antonescu nu i-a putut convinge pe planificatorii germani că armata română era capabilă de un efort ofensiv împotriva URSS. O contribuție esențială la formarea acestei păreri a avut-o generalul Arthur Hauffe, șeful Statului Major al MMG, care, într-un raport adresat OKH, în februarie 1941, considera capabile pentru misiuni ofensive „mai ușoare“ doar diviziile instruite de germani (5, 6, 13 Infanterie și 1 Blindată).

Pregătirile s-au intensificat începînd din luna mai 1941, cînd a fost transferat în România comandamentul Armatei 11 germane (general Eugen Rittler von Schobert). În decursul contactelor cu partea germană, Antonescu a solicitat să fie anunțat de data declanșării operațiilor cu cel puțin două săptămîni înainte, pentru a avea răgazul necesar mobilizării. Acest lucru s-a întîmplat, la vila mareșalului de la Predeal, la 9 iunie 1940, atunci cînd ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger, i-a înmînat un petic de hîrtie pe care era înscrisă cifra 22.

La 12 iunie, în cadrul întrevederii cu Hitler, de la München, și la 18 iunie, prin scrisoarea primită de Führer, Antonescu a luat cunoștință despre coordonatele precise ale participării armatei române la campania împotriva URSS. Astfel, forțele române (două armate, 3 și 4, avînd în compunere 23 de mari unități), împreună cu Armata 11 germană alcătuiau un grup de armate a cărui comandă era atribuită — formal și din rațiuni politice — generalului Ion Antonescu. Cunoscută sub denumirile de „Grupul de Armate general Antonescu“ sau „Frontul românesc“, această structură se subordona, în viziunea germană, Corpului de Armate „Sud“ (feldmareșal Gerd von Rundstedt). Operațiile ofensive peste Prut au fost declanșate la 2 iulie 1941, efortul principal fiind susținut de Armata 11 germană, întărită cu diviziile românești considerate „de elită“ de către partea germană. Concomitent, Armata 3 română a eliberat nordul Bucovinei, iar Armata 4, Basarabia, recuperarea teritoriilor pierdute în iunie 1940 fiind încheiată la 26 iulie 1941.

De la mijlocul lunii iulie, o parte a trupelor române a intrat direct sub comandament german, participînd la acțiunile de peste Nistru ale Armatei 11 germane. Sub comandament național a rămas Armata 4 care, din 8 august 1941, a declanșat bătălia pentru cucerirea Odessei. Asediul s-a încheiat la 16 octombrie 1941, aducînd armatei române prestigiul singurului mare oraș sovietic cucerit de o armată „aliată“, fără suport german, dar în același timp, pierderi umane și materiale foarte mari. Inițial, germanii au crezut că Odessa poate fi luată „din mișcare“, capcană în care a căzut și comandamentul român, pentru ca mai apoi Wehrmacht-ul, angajat la flancul sudic în bătălia pentru Kiev, să se găsească în imposibilitatea de a sprijini semnificativ și la timp ofensiva trupelor române.

După încheierea bătăliei pentru Odessa, mare parte din forțele române au fost retrase în țară pentru refacere și reorganizare. Pe front au rămas marile unități subordonate Armatei 11 germane, precum și trupele de ocupație. În general, atît la București, cît și la Berlin se considera că rolul armatei române în războiul contra URSS era încheiat, această prognoză fiind legată intrinsec de optimismul în legătură cu finalul campaniei Wehrmachtului.

Decizia, extrem de controversată atunci, în epocă, dar mai ales acum, a trecerii Nistrului și a pătrunderii în adîncimea teritoriului sovietic, a aparținut lui Ion Antonescu și se încadra în limitele unui raționament de bun–simț care excludea oprirea operațiilor militare pînă în momentul înfrîngerii sau capitulării adversarului. Legitimă din punct de vedere militar, decizia nu reprezenta o abatere de la interesele naționale, ci o măsură de protecție pentru apărarea lor.

La fel cum procedase în cazul Finlandei, Marea Britanie a adresat un ultimatum României, invocînd tocmai depășirea granițelor dinainte de iunie 1940. Argumentele britanicilor dovedeau însă mai curînd dorința de a răspunde cererilor noului lor aliat, URSS, decît de a conferi o șansă reală României sau Finlandei.

Ungaria, neluată în seamă de Hitler atunci cînd s-au făcut calculele pentru „Barbarossa“, nu a dorit să rămînă în expectativă, deși avea argumente și, mai presus de toate, înțelegerea Germaniei. Promotorul principal al angajării armatei ungare în acest război a fost, se pare, șeful Statului Major General, generalul Werth Henrik. Elanul belicos al armatei ungare era cunoscut din martie 1939, atunci cînd ocupase Ucraina Subcarpatică în dauna Slovaciei, sau din aprilie 1941, cînd luase parte la sfîrtecarea Iugoslaviei.

Probabil că argumentul cel mai important care a determinat Budapesta să solicite angajarea de forțe pe frontul din Rusia a fost ca nu cumva România să obțină vreun atu la Berlin pentru retrocedarea nord–estului Transilvaniei.

Se zice că în momentul în care a fost anunțat despre declanșarea campaniei în URSS, Horthy ar fi exclamat: „Mi-ar arde fața de rușine dacă nu aș participa la acest război“. Ceea ce gîndea Horthy și ceea ce dorea armata a realizat pînă la urmă primul ministru, Laszlo Bardossy, cel care a declarat război URSS la 27 iunie 1941, sub pretextul unui pretins bombardament sovietic asupra orașului Kosice (aflat atunci sub stăpînire ungară). În acest caz este vorba

Generalul Antonescu pe frontul Basarabiei (iulie 1941)

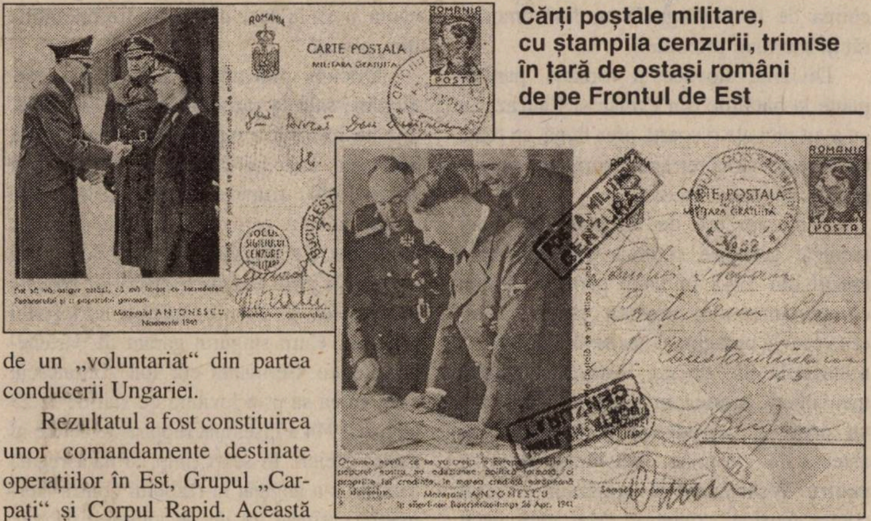
ROMÂNIA
CARTE POSTALA
CARTE POSTALA
ROMÂNIA
POSTA
Mareșalul ANTONESCU

Cărți poștale militare, cu ștampila cenzurii, trimise în țară de ostași români de pe Frontul de Est

de un „voluntariat" din partea conducerii Ungariei.

Rezultatul a fost constituirea unor comandamente destinate operațiilor în Est, Grupul „Carpați" și Corpul Rapid. Această din urmă mare unitate motomecanizată a fost încadrată în subordinea Armatei 17 (general von Stülpnagel) din Grupul de armate „Sud" și, sub comanda generalului Bela Miklos–Dálnoki, au pătruns adînc în teritoriul sovietic, ajungînd în octombrie 1941 la Izium, pe Doneț, cu prețul pierderii a 1/3 din efective și a 9/10 din blindate. A fost retrasă de pe front în noiembrie 1941.

Sub tutela Berlinului

Slovacia monseniorului Josef Tiso *(vezi „Dosarele Istoriei" nr. 11/27, 1998)*, cu forțe armate reduse, provenind din fosta armată națională cehoslovacă, a cercetat oarecum modelul ungar, oferindu-și serviciile pentru „Barbarossa", deși a existat și o solicitare formală din partea Germaniei. Pentru operațiile din Rusia, Slovacia a trimis mai întîi o Brigadă rapidă (motorizată), comandată de colonelul de origine sudetă Rudolf Pielfonsek, care a fost încadrată tot în Armata 17 germană. Mai apoi, s-a constituit un corp de armată format din două divizii, a cărui comandă a revenit însuși ministrului de Război slovac, generalul Ferdinand Čatloë.

Croația, condusă de poglavnik-ul Ante Pavelič (v. *ibidem)*, a angajat pe frontul din URSS (de la sfîrșitul lunii august) așa–numitul Regiment întărit 396, figurînd în compunerea Diviziei 100 Infanterie ușoară germană.

Italia lui Mussolini nu a fost invitată de Berlin să ia parte la campania din URSS, în pofida faptului că era, în fond, celălalt capăt al Axei. Răzbunare sau nu pentru modul în care Il Duce declanșase, în toamna lui 1940, campania împotriva Greciei, decizia lui Hitler avea în vedere, în primul rînd, valoarea armatei italiene pe care nu o considera capabilă de rigorile unui război în stepa rusească. Faimosul epitaf, înscris de italieni mai tîrziu, în 1942, la El–Alamein: „Manco la fortuna, non il valore" („Ne-a lipsit norocul, nu valoarea") nu l-a impresionat deloc pe Hitler, sătul ca Wehrmacht-ul să compenseze cu forțe proprii insuccesele aliaților săi. La o jumătate de oră după declanșarea ofensivei împotriva URSS, Mussolini a primit notificarea acesteia, împreună cu o lungă misivă din partea Führer-ului în care erau explicate pe larg rațiunile Berlinului pentru o asemenea decizie.

În pofida acestui tratament cel puțin ciudat, dictatorul italian nu a ezitat nici măcar o clipă să declare război URSS și să ofere Wehrmacht-ului un corp expediționar. Nu a fost abătut de la decizia sa nici de refuzul prea puțin voalat al lui Hitler, care i-a cerut ca mai curînd să întărească forțele din Africa de Nord, nici de avertismentul acestuia, din 30 iunie, că războiul din URSS este unul extrem de dur. În cele din urmă, Führer-ul a fost nevoit să cedeze și „Corpo di Spedizione Italiano in Russia" (CSIR), compus din trei divizii și pus sub comanda generalului Giovanni Messe (care, în 1939, comandase corpul expediționar din Albania) a fost trimis pe front, în iulie 1941, figurînd inițial ca rezervă mobilă a Armatei 11 germane (în subordinea căreia se găsea și Armata 3 română). A continuat apoi progresia spre Est în subordinea Armatei 1 Blindate (von Kleist), participînd, în noiembrie 1941, la ocuparea orașului Stalino.

Alături de aceste trupe, pe Frontul de Est s-a mai găsit, începînd din 1941, și un număr important de voluntari. „Divizia albastră" spaniolă, reprezentînd ofranda generalului Franco pentru cauza anticomunistă, a fost dislocată spre sfîrșitul anului la Grupul de Armate „Nord" și a luat parte la asediul Leningradului. Oferta spaniolă nu l-a entuziasmat prea mult pe Führer care așteptase de la Franco să intre în război și să contribuie la ocuparea Gibraltarului. Franța regimului de la Vichy a produs și ea un corp de voluntari, intitulat pompos „Légion des voluntaires français contre le bolshevisme" (LFV), dislocat la sfîrșitul anului 1941 în Polonia și apoi la Grupul de Armate „Centru" pe direcția Moscova.

Mult mai semnificative au fost însă trupele Waffen SS, constituite din voluntari din afara Germaniei. Una dintre cele mai cunoscute divizii de acest gen a fost 5–SS „Viking", comandată de generalul SS Felix Steiner și alcătuită din nordici și baltici.

Principii spulberate de realitate

Principiile afișate de Hitler la debutul ofensivei împotriva URSS cu privire la participarea „aliaților" săi au fost spulberate de realitatea cîmpului de luptă la sfîrșitul anului 1941. Pierderea bătăliei pentru Moscova și contraofensiva sovietică din iarna 1941/1942 au determinat o reevaluare de substanță asupra aportului unor state ca România, Ungaria sau Italia la cauza înfrîngerii URSS. Pregătind ofensiva din primăvara–vara lui 1942, planificatorii germani au fost obligați să compenseze prin număr ceea ce nu obținuseră, din varii motive, prin campania din 1941. Era o dovadă în plus că aventura din stepele rusești necesita o pregătire mult mai atentă și o concentrare a tuturor forțelor disponibile. Desigur, concepția Înaltului Comandament german nu se schimbase în ceea ce privea genul de operații în care puteau fi angajate trupele „aliate", dar lungimea excesivă a frontului obligase la concesii nici măcar gîndite înainte de iunie 1941.

În decembrie–ianuarie 1941, prin intermediul scrisorilor adresate lui Antonescu, Horthy și Mussolini, precum și al unor emisari de rang înalt — Keitel, von Ribbentrop, Göring – Hitler a reușit să convingă Bucureștii, Budapesta și Roma despre necesitatea trimiterii unor contingente extrem de importante în URSS pentru ofensiva din 1942. În cazul Ungariei și al României, suspiciunea celor două state că nu cumva o participare mai redusă să le diminueze șansele în privința nord–estului Transilvaniei. De asemenea, Ungaria și România sperau ca în acest fel să-și doteze forțele la standarde apropiate de cele germane, pregătindu-se astfel pentru o „răfuială“ pe care o considerau inevitabilă.

Asupra Finlandei, extrem de reticentă în privința angajării forțelor sale în misiuni pe care nu le apreciau drept benefice, s-au exercitat anumite presiuni pentru o acțiune vizînd comunicația cu Arhanghelsk și Murmansk, dar încă o dată Mannerheim și-a impus punctul de vedere.

Fapt este că, în vara anului 1942, la flancul sudic al frontului, în compunerea Grupului de Armate „Sud“ se găseau nu mai puțin de 28 de divizii „aliate“. O forță apreciabilă ca număr, dar, după standardele germane, o divizie aliată însemna 1/2 de divizie germană în defensivă și 1/3 în ofensivă.

Armata 2 ungară (comandant: Gusztaw Jány), alcătuită din 9 divizii de infanterie și 1 blindată, Armata 8 italiană (comandant: mareșal Italo Garibaldi), formată din 10 divizii, Armatele 3 (comandant: general Petre Dumitrescu) și 4 (comandant: general Constantin Constantinescu–Klaps) române, cu un total de 18 divizii, s-au alăturat Armatelor 2, 6 și 4 Blindată germane în Grupul de Armate „B“ (feldmareșal von Weichs), cu misiunea de a cuceri aliniamentul Donului și al Volgăi în zona Voronej–Stalingrad. Urmarea este, în general, cunoscută: contraofensiva sovietică, din 19 noiembrie 1942, a spulberat pur și simplu această concentrare de forțe, provocînd pierderi extrem de mari Wehrmacht-ului. Trupele „aliate“ au avut și ele de suferit: cel puțin 300.000 de români, italieni, unguri și croați (Regimentul 396 a rămas în încercuirea de la Stalingrad) au fost omorîți, răniți sau luați prizonieri.

Diviziile slovace și române, participante la bătăliile din Cuban și Caucaz, nu au avut nici ele o soartă prea bună, cu toate că au reușit să se retragă la timp în Crimeea și să scape astfel încercuirii.

Așa cum era de așteptat, comandamentele germane și chiar Hitler au pus eșecul din 1942 în mare parte pe seama comportamentului trupelor țărilor–satelit, ceea ce e și nedrept, și neadevărat. Cu toate minusurile din dotare, instrucție și chiar mentalitate, acestea au avut o prestație care nu poate fi considerată mai slabă decît așteptările germane. Adevărata surpriză pentru Wehrmacht a constituit-o forța contraofensivei sovietice. Mai mult decît pierderile dureroase de pe cîmpul de luptă, înfrîngerea de la cumpăna anilor 1942–1943 a provocat, practic, o ruptură iremediabilă în relațiile dintre Germania și partenerii săi de luptă. Amestecul brutal al comandamentelor germane în conducerea operațiilor, subordonarea trupelor aliate sub pretextul „încorsetării“ lor cu „balene“ germane, acuzațiile nefondate, toate la un loc au avertizat guvernele satelite Berlinului despre limitele încrederii lor în cel de-al treilea Reich și în victoria sa asupra URSS. La rîndul lor, germanii au început să fie tot mai atenți la mișcările partenerilor lor, înțelegînd faptul că, într-o situație de criză, ar fi rămas singuri. Mitul luptei comune împotriva comunismului primea astfel o lovitură mortală. Cel puțin pentru România și Finlanda se potrivea foarte bine afirmația lui Ion Antonescu conform căreia acestea fuseseră chemate să îndeplinească un rol european (zdrobirea bolșevismului) foarte depărtat de modestele lor idealuri naționale.

Forța nu e suficientă

În toamna lui 1943, Italia a părăsit Axa, avertizînd Germania despre iminența destrămării „coaliției“. Așa se face că mixtarea comandamentelor a fost considerată la un moment dat o măsură mult prea evazivă și a fost înlocuită cu ocupația militară, așa cum s-a întîmplat în Ungaria, la 19 martie 1944. După cum este cunoscut, inițial și României îi era destinată aceeași soartă, dar Ion Antonescu a reușit să-l convingă pe Hitler de loialitatea sa, deși căuta și el, la acea dată, o ieșire onorabilă din „alianță“.

Oricum, prin nivelul și constanța participării sale la războiul împotriva URSS, armata română a reprezentat a doua forță armată a Axei pe Frontul de Est. În anii 1943–1944, trupele române aflate sub comandament german au continuat lupta, eforturile Bucureștilor concentrîndu-se în special în jurul evacuării diviziilor blocate în Crimeea și, ulterior, apărării teritoriului național. Cum singurul garant al parteneriatului cu Germania era Ion Antonescu, eliminarea sa prin lovitura de stat de la 23 august 1944 a însemnat ruptura de cel de-al treilea Reich. În scurt timp, armata regală română s-a angajat în războiul contra Germaniei, mînată tot de un interes național: recuperarea nord–estului Transilvaniei. Și-a asumat încă o dată un „rol european“ și a mai plătit un tribut de sînge pentru a obține ceea ce îi revenea de drept. „Schimbarea de alianțe“ era un rău necesar, admis chiar de mareșalul Antonescu, momentul ales și mai ales modalitatea de punere în practică ridică în continuare serioase semne de întrebare.

Finlanda, de exemplu, a știut să joace mult mai bine atu-ul legăturilor personale care constituiau baza apartenenței sale la Axă. Ca și Ion Antonescu, Mannerheim a respins, în aprilie 1944, o propunere de armistițiu aliată, formulată în aproape aceiași termeni, capitulare, dezarmarea trupelor germane etc. — și Finlanda a căutat să cîștige timp în speranța ivirii unei soluții mai bune. La 10 iunie 1944, însă, sovieticii au declanșat ofensiva în Karelia și au provocat retragerea trupelor finlandeze. La 23 iunie, sovieticii au cerut celor de la Helsinki să capituleze. Cu o zi mai înainte, von Ribbentrop în persoană sosise în capitala Finlandei cu un ultimatum: dacă guvernul finlandez nu se angajează clar să încheie o pace separată, atunci Germania va întrerupe aprovizionarea și susținerea cu trupe. În fața acestei alternative de neinvidiat, sub presiunea lui Mannerheim, primul ministru, Risto Heikki Ryti, a trimis o scrisoare lui Hitler în care promitea solemn că, atît timp cît este președinte, Finlanda nu va încheia pace decît cu consimțămîntul Germaniei. Manevra a avut succes, în sensul că trupele sovietice au fost oprite. După stabilizarea frontului, s-a trecut la actul doi al

„reprezentației“ finice: Ryti (șef al statului de la 19 decembrie 1940) a demisionat, președinte al Finlandei devenind, la 4 august, Mannerheim. Acesta a denunțat imediat acordul cu Germania ca fiind o înțelegere personală și a așteptat riposta Wehrmacht-ului. Cum acesta nu a venit, la 2 septembrie a rupt relațiile cu Germania și a inițiat negocierile cu Moscova, în vederea încheierii armistițiului. Deși tratamentul la care au fost supuși delegații finlandezi nu a fost mult diferit de cel aplicat emisarilor români, totuși reprezentanții de la Helsinki aveau avantajul că vorbeau în numele unei țări neocupate militar.

Slovacia și Ungaria au trăit experiențe dureroase, părți importante din armatele acestora luptînd pînă la ultima extremitate alături de Wehrmacht, în timp ce tot din aceste forțe armate naționale, o dată cu apropierea trupelor sovietice, s-au format și așa-numitele „armate de eliberare“.

Lupta împotriva comunismului a fost pentru Germania și pentru partenerii săi de luptă mai puțin un suport ideologic și mai mult un punct de coagulare a intereselor naționale sau conjuncturale care au animat pe fiecare din participanții la campania împotriva URSS. Esențială a fost și concepția Berlinului despre caracterul operațiunilor militare în Est, cît și despre comanda unică. Prestația armatelor naționale a fost pe măsura intereselor pe care le urmăreau în Campania din Est. Cele mai multe succese de prestigiu au fost trecute în contul armatelor română și finlandeză, singurele, de altfel, care au avut trupe sub comandament național.

În pofida reticențelor corpului de comandă german cu privire la valoarea combativă a partenerilor de luptă, sub presiunea conjuncturii militare Hitler a solicitat și a obținut o participare masivă a României, Ungariei și Italiei la campania din anul 1942. Experiența s-a soldat cu un eșec militar și politic de proporții, dezvăluind cu o clipă mai devreme neajunsurile „alianței“.

Cu toate evaluările făcute atît în timpul războiului, cît și după este greu de stabilit o ierarhie a „fidelității“ țărilor participante, fiindcă, în acest caz, este vorba mai mult de loialitatea față de Germania lui Hitler decît de menținerea pe linia luptei anticomuniste. În acest sens o importanță deosebită a avut și faptul că, declarînd război URSS, țările participante la Campania din Est s-au trezit fără voia lor (exceptînd Italia) angrenate într-o confruntare nedorită cu Marea Britanie și SUA.

Insuccesele militare din anii 1943–1944 și apropierea frontului au făcut ca interesele naționale să devină dominante în raport cu interesele „alianței“, producînd destrămarea acesteia, cu toate intervențiile în forță ale Berlinului. O dovadă în plus că forța nu poate suplini o înțelegere fundamentată pe interese comune reale. ■

Ipoteze de război și desfășurări strategice

România în planurile Armatei Roșii

Ion ALEXANDRESCU

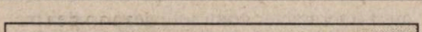

„Patria–mamă te cheamă!“ (afiș sovietic, 1941)

Uniunea Sovietică — cu marele său potențial militar, continuatoare a tradiției expansiunilor teritoriale ale Rusiei, slujită după primul război mondial și de doctrina revoluției mondiale îmbrățișată de Internaționala a III-a Comunistă, care devenise un instrument al politicii externe sovietice — s-a situat între promotorii politicii de revizuire care avea să conducă la declanșarea celui de-al doilea război mondial. Planurile sovietice privind desfășurarea strategică a forțelor Armatei Roșii în vederea unor posibile operații militare, publicate în anii din urmă, permit și îndeamnă la abordarea într-o manieră nouă a situației militare și politice a Uniunii Sovietice în perioada care a premers declanșarea ostilităților militare sovieto–germane în vara anului 1941, precum și a poziției României în strategia politico–militară a URSS.

Consecințele Pactului din '39

La 24 martie 1938, după numai cîteva zile de la invadarea Austriei de către Germania, șeful Statului Major General, generalul B.M. Șapoșnikov, a înaintat comisarului poporului pentru Apărare, K.E. Voroșilov, planul intitulat „Despre bazele desfășurării strategice a Armatei Roșii“ (PKKA), care conținea două variante de acțiuni ale forțelor principale sovietice: la nord și la sud de Polesie. După doi ani, în 1940, în conjunctura internațională rezultată prin punerea în aplicare a prevederilor anexei secrete a Pactului Molotov–Ribbentrop, precum și a succeselor militare ale Germaniei împotriva statelor din vestul Europei, a fost elaborată și analizată o nouă variantă a bazelor desfășurării strategice a Armatei Roșii (PKKA). Considerațiile privind desfășurarea strategică a Forțelor Armate ale URSS, în vest și est, definitivate la 18 septembrie 1940, au fost prezentate lui I.V. Stalin și V.M. Molotov, purtînd semnăturile comisarului poporului pentru Apărare, S.K. Timoșenko și a șefului Statului Major General, K.A. Marețkov. Această variantă finală concretiza amplu punctul V, cu privire la planul desfășurării strategice în vest, conturînd mai clar acțiunile ofensive ale forțelor de bază ale armatei sovietice. În ceea ce privește inamicii cei mai probabili, documentul preciza că „noua situație politică din Europa creează posibilitatea unei confruntări armate la frontierele noastre vestice“, fără a fi exclusă și „posibilitatea unui atac din partea Japoniei la frontierele noastre din Orientul Îndepărtat“. Cel mai probabil inamic la granițele de vest rămînea, în continuare, Germania. Se sublinia, în același timp, că „o confruntare militară între URSS și Germania poate atrage în conflictul militar cu noi Ungaria și de asemenea, **în scop de revanșă, Finlanda și România**“ *(subl. ns.)*.

Concepția operației ofensive strategice era clar precizată: „Forțele de bază din vest ale Armatei Roșii, în funcție de situație, pot fi desfășurate fie la sud de Brest–Litovsk, pentru ca printr-o lovitură puternică în direcțiile Lublin și Cracovia și mai departe spre Breslau (Wroclaw — *n.n.*) să izoleze încă din prima etapă Germania de țările balcanice, să o lipsească de resursele economice cele mai importante și să acționeze în mod hotărîtor asupra țărilor amintite în legătură cu problema participării lor la război, fie la nord de Brest–Litovsk, cu misiunea de a provoca înfrîngerea principalelor forțe ale armatei germane pe teritoriul Prusiei Orientale și ocuparea acesteia“.

În prima ipoteză, armata sovietică realiza trei grupări strategice de forțe: de Nord–Vest, de Vest și Sud–Vest. Frontul de Sud–Vest (armatele 5, 19, 6, 12, 18 și 9), desfășurat la sud de Brest–Litovsk, avea misiunea de bază ca, **acoperind ferm granițele Basarabiei și Bucovinei de nord** (în documentele sovietice se folosea, de regulă, formula Bucovina de Nord pentru a defini jumătatea nordică a acestei provincii românești, răpită de URSS în iunie 1940) să zdrobească, în cooperare cu Armata 4 aparținînd Frontului de Vest, gruparea Lublin–Sandomirsk a inamicului și să iasă la rîul Vistula. În vederea îndeplinirii misiunilor ce-i reveneau, comandamentul frontului a desfășurat Armata 9 — una din cele șase armate care intrau în alcătuirea sa — avînd în componență opt divizii de infanterie și trei divizii de cavalerie, pe aliniamentul Lipcani, de-a lungul rîului Prut, pînă la litoralul Mării Negre.

Noua configurație politico–militară a Europei, rezultată în urma victoriilor rapide obținute de armata germană în Vest și a aplicării prevederilor anexelor secrete ale Pactului Molotov–Ribbentrop, a accentuat iminența conflictului armat sovieto–german. Uniunea Sovietică a început realizarea unor planuri de creștere rapidă și în proporții neîntîlnite a numărului diviziilor și corpurilor de armată, însoțite de restructurarea radicală a ponderii categoriilor de arme în sensul sporirii spectaculoase a trupelor blindate și aviației. Dacă în anul 1940 au fost constituite nouă corpuri mecanizate, în februarie–martie 1941 a început formarea a încă 20 asemenea mari unități operative. Au fost elaborate, totodată, noi planuri privind desfășurarea strategică a armatei sovietice. Direcția Operații a definitivat concepția acțiunii pe Frontul de Vest, mutînd centrul de greutate al ofensivei pe direcția Varșovia și spre Prusia Orientală. Concomitent, s-a desfășurat o adevărată pregătire psihologică a războiului.

Potrivit noilor precizări și concretizări ale planului de desfășurare strategică a Armatei Roșii, făcută la 15 mai 1941, concepția de acțiune era ca „în nici un caz să nu dăm inițiativa acțiunilor comandamentului german, să surprindem inamicul în desfășurare și să atacăm armata germană în momentul în care ea va fi în stadiul de desfășurare și nu va reuși să-și organizeze frontul și conexiunile cu alte tipuri de trupe“. Așadar, conducerea sovietică își fixase ca obiectiv politico–strategic esențial devansarea atacului german, „nimicirea forțelor principale ale armatei germane desfășurate la sud de Brest–Demblin și ieșirea la nord de aliniamentul Ostrolenko, rîul Narev, Lovici, Lodz, Kreisburg, Opeln (Opole), Olmouc, în 30 de zile“.

Cele mai urgente misiuni ale Frontului de Sud–Vest — a cărui aripă sudică se desfășura de-a lungul liniei de demarcație dintre România și Uniunea Sovietică, stabilită în urma ultimatumurilor sovietice din 26 și 28 iunie 1940, pe brațul Chilia, Dunărea Maritimă, Prut și linia convențională ce desparte în două Bucovina istorică — vizau: o lovitură concentrică executată cu armatele din flancul drept al frontului pentru încercuirea și nimicirea grupării de bază de la est de rîul Visla (Vistula) în raionul Lublin, concomitent cu o altă lovitură executată de pe aliniamentul Senova, Peremișli, Liubavneha pentru nimicirea forțelor inamicului din raionul Saudomirsk–Kielce și cucerirea raioanelor Cracovia, Katowice, Kielce, urmate de executarea unei ample ofensive pentru nimicirea puternicelor forțe de la flancul stîng al dispozitivului german și ocuparea teritoriului fostei Polonii și al Prusiei Orientale. Planul prevedea, de asemenea, „apărarea fermă a graniței de stat cu Ungaria și **România și pregătirea unor puternice lovituri împotriva României, din raioanele Cernăuți și Chișinău, cu misiunea cea mai urgentă de a nimici aripa de nord a armatei române și ieșirea pe aliniamentul rîul Moldova, Iași...**“ *(subl. ns.)*.

Wehrmacht-ul, mai rapid

Și Armata Roșie și Wehrmacht-ul se pregăteau pentru ofensivă, planurile sovietice de desfășurare strategică relevînd că nu era planificată o apărare strategică. „Planul respingerii agresiunii fasciste a avut un caracter contraofensiv — sublinia, în 1991, mareșalul Iazov. La baza pregătirii operațiilor inițiale a stat ideea loviturii puternice de răspuns cu trecerea ulterioară la o ofensivă hotărîtoare pe întregul front. Acestei concepții i s-a subordonat și întregul sistem de desfășurare strategică a forțelor armate. „Modul de executare a apărării strategice și al altor variante ale acțiunilor practice nu a fost, nu s-a elaborat“, conchidea ultimul ministru al Apărării al fostei URSS.

Astfel, dacă în ceea ce privește planificarea conducerea sovietică o devansase pe cea germană, în domeniul desfășurării forțelor, situația stătea invers: Wehrmacht-ul ocupase pozițiile pentru ofensivă mai rapid decît Armata Roșie.

La jumătatea lunii mai, au început deplasarea spre aliniamentul de contact sovieto–german armatele 16, 19, 21 și 22 din regiunile militare Baikal, Caucazul de Nord, Volga și Ural. Două dintre acestea trebuiau să intre în componența Regiunii Militare Speciale Kiev, iar celelalte două în componența Regiunii Militare Vest. Desfășurarea strategică a căpătat o mai mare amploare în a doua jumătate a lunii iunie, cînd 32 de divizii de infanterie din rezerva districtelor de la frontiera de vest s-au deplasat, într-un marș cu 5–10 etape de noapte, pentru ca, la 1 iulie, să se concentreze la 20–80 km de granița de stat.

În pofida tuturor măsurilor luate de Înaltul Comandament sovietic în ajunul declanșării războiului, dispozitivul de la noile frontiere vestice nu era încă închegat.

Concentrarea marilor unități sovietice ale Frontului de Sud pentru ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei a început la 11 iunie 1940. Pentru realizarea acestei misiuni, generalul Jukov, comandantul frontului, a elaborat două variante. Prima, pentru cazul în care trupele române vor depune rezistență, prevedea a se executa „o lovitură concentrată cu forțele unităților Armatei 12 de-a lungul Prutului, spre Iași și cu forțele Armatei 9 la sud de Chișinău, spre Huși“. Scopul acestei lovituri era încercuirea trupelor române în raionul Bălți–Iași.

A doua variantă, ce urma a se executa în cazul că trupele române se vor retrage, fără luptă, prevedea „ieșirea cît mai rapidă a eșaloanelor mobile la Prut, pentru a controla retragerea românilor. Unitățile de infanterie se deplasau în eșalonul doi și aveau misiunea să sprijine la timp primul eșalon, dacă va fi nevoie“.

Directivele date de Comandamentul Frontului de Sud în vederea executării acțiunii de ocupare a Basarabiei și a nordului Bucovinei atribuia Armatei 9 un front de circa 300 km, ceea ce echivala cu 2/3 din lungimea liniei Frontului de Sud.

La 28 iunie 1940, ora 14.00, trupele Frontului de Sud au trecut frontiera, aplicînd cea de-a doua variantă a planului de operații pentru ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei. Au fost ocupate în acea zi orașele Cernăuți, Hotin, Bălți, Chișinău și Cetatea Albă.

Forțarea Nistrului de către Armata 9, în cinci locuri, s-a realizat cu mari greutăți, dovedind insuficienta pregătire în vederea forțării cursurilor de apă. Unitățile militare sovietice au înaintat pe urma coloanelor de retragere ale armatei române, iar pe unele direcții au depășit trupele române și au ieșit înaintea acestora la Prut. În sudul Basarabiei, la Bolgrad și Ismail au fost lansate, la 29 și respectiv 30 iunie, două batalioane de desant aerian cu un efectiv de 2.115 de oameni.

Misiunea de bază

În zilele de 29 și 30 iunie, 1 și 2 iulie, trupele Frontului de Sud s-au deplasat rapid și la 3 iulie, ora 14.00 nu au mai permis trecerea la vest de linia de demarcație cu România. Unitățile introduse în nordul Bucovinei și în Basarabia (armatele 5, 12 și 9) totalizau, la 2 iulie, 23 divizii și brigăzi, dintre care 11 divizii de infanterie, o divizie de infanterie moto, 4 divizii de cavalerie, 5 brigăzi de tancuri și două brigăzi de desant aerian. Dintre acestea urmau să rămînă în nordul Bucovinei și în Basarabia, potrivit unor estimări făcute la 2 iulie 1940, 15 divizii și brigăzi dintre care: 10 divizii de infanterie, o divizie de infanterie moto, două divizii de cavalerie, o brigadă de tancuri și o brigadă de desant aerian.

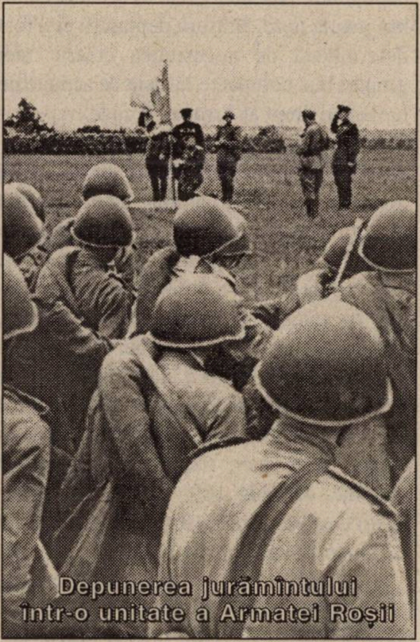
Depunerea jurămîntului într-o unitate a Armatei Roșii

După două luni și jumătate, avînd în vedere noile raporturi politico–militare stabilite în Europa, conducerea militară sovietică a elaborat și prezentat lui Stalin proiectul unui nou plan privitor la desfășurarea strategică a Armatei Roșii. În document se aprecia că noua situație creată în Europa creează posibilitatea unei confruntări la frontierele vestice ale Uniunii Sovietice, iar „o confruntare cu Germania poate atrage în conflict Ungaria și, de asemenea, așa cum am menționat mai sus, în scop de revanșă, Finlanda și România“. Documentul stabilea ca misiune de bază a Frontului de Sud–Vest — unul din cele trei fronturi desfășurate la frontiera vestică a Uniunii Sovietice — **„acoperirea fermă a granițelor Basarabiei și Bucovinei de Nord“** *(subl. ns.)* și desfășurarea unei acțiuni ofensive pentru ieșirea la rîul Visla și pe cursul superior al Oderului. Trei dintre cele șase armate care intrau în componența Frontului de Sud–Vest — Armatele 5, 12 și 9 — urmau a se desfășura, cu efective sporite față de cele cu care ocupaseră Basarabia și nordul Bucovinei, pe noi aliniamente: Armata 12 care ocupase Bucovina, își va desfășura efectivele (15 divizii infanterie, două brigăzi de tancuri și o divizie de infanterie moto) la nord–vest de pozițiile ocupate la începutul lunii iulie 1940; Armata 5 (ocupase nordul Basarabiei) urma să-și desfășoare efectivele (12 divizii de infanterie, o divizie de tancuri și o brigadă de tancuri) pe un aliniament situat la nord de cel destinat Armatei 12. Armata 9, care se instalase în jumătatea de sud a Basarabiei, își va desfășura cele opt divizii de infanterie (dintre care una era destinată apărării litoralului Mării Negre, între Odessa și Kerci) și trei divizii de cavalerie pe un front larg: Lipcani (pe Prutul Inferior), Prutul Mijlociu și Inferior, Dunărea maritimă, brațul Chilia, litoralul Mării Negre pînă la Limanul Nistrului.

La nord de Lipcani, între Armatele 12 și 9, în nordul Basarabiei urma a fi introdusă, conform planului din 18 septembrie 1940, Armata 18, avînd în compunerea sa 12 divizii infanterie.

Desfășurarea strategică stabilită în septembrie 1940 a fost menținută și în considerațiile privind desfășurarea forțelor Armatei Roșii din 15 mai 1941, potrivit cărora pentru realizarea obiectivului strategic al acțiunilor trupelor sovietice era necesar: „(...) c) **să se ducă o apărare activă împotriva Finlandei, Prusiei Orientale, Ungariei și României și să fim gata a da o lovitură împotriva României cînd condițiile vor fi favorabile“** *(subl. ns.)*. Misiunea forțelor de la flancul drept sovietic consta în apărarea fermă a graniţei de stat cu Ungaria şi România, pregătirea unor puternice lovituri împotriva României din raioanele Cernăuţi şi Chişinău cu misiunea cea mai urgentă de a nimici aripa de sud a armatei române şi ieşirea pe aliniamentul rîul Moldova–Iaşi.

Organizarea desfăşurării trupelor a continuat şi după declanşarea ostilităţilor. Potrivit Directivei nr. 3 a Consiliului Militar General, a fost constituit, în chiar ziua de 22 iunie 1941, cel de-al patrulea front la graniţa vestică a Uniunii Sovietice — Frontul de Sud —, alcătuit din armatele 9 şi 18, a cărui dispunere depăşea, cu puţin la flancul său drept, graniţa de nord a României. Flancul sudic al Frontului de Sud urma linia Dunării maritime, braţul Chilia, litoralul Mării Negre pînă la Odessa.

Zona de acţiune a Armatei 18 se învecina la sud cu Armata 9 (linia de despărţire Paşcani, Bălţi, Gaisin), iar la est era delimitată de Bugul de Sud.

În zona acţiunilor militare ale Armatei 18 intra partea de nord a Basarabiei şi partea de nord–est a României (Bucovina şi Moldova).

Partea de nord a Moldovei, între rîurile Prut şi Siret, accesibilă tuturor tipurilor de arme, reprezenta, în estimările serviciului de cercetare sovietic, locul de concentrare şi desfăşurare a trupelor germano–române. Nordul Basarabiei, traversat de numeroase rîpe adînci şi abrupte, putea îngreuna acţiunile trupelor moto–mecanizate, apreciau aceleaşi servicii, fără a exclude folosirea acestora.

De-a lungul malului nord–estic al Nistrului, pe sectorul Armatei 18 erau dispuse raioanele fortificate Kameneţ–Podolsk şi Moghilev–Podolsk. Tot în acea zonă, canalele betonate de irigaţii reprezentau un serios obstacol antitanc. Slab apărat era însă sectorul Nistrului cuprins între Hotin şi Kalius, care nu dispunea de raion fortificat. În schimb, valea mlăştinoasă a cursului superior şi malurile abrupte şi stîncoase ale Bugului de Sud făceau din acesta un aliniament propice pentru apărare operativă.

Armata 9, care ocupa deja poziţii la linia de demarcaţie româno–sovietică de-a lungul Prutului, încă de la sfîrşitul lunii iunie 1940, avea ca zonă de acţiune un teritoriu delimitat astfel: la nord: — linia de demarcaţie cu Armata 18 ce unea, potrivit Directivei nr. 0016 din 29 iunie 1941, Umani, Vapniarka, Iampol, Corpaci, Paşcani, totul inclus Armatei 9: la vest — Carpaţii Orientali; la sud — Dunărea maritimă, braţul Chilia, litoralul Mării Negre pînă la Odessa; la est — Bugul.

Iniţial, la 22 iunie 1941, linia de demarcaţie dintre Armatele 9 şi 18 se situa cu 40 km mai la nord. Măsura deplasării ei a fost determinată de necesitatea creării unei grupări mai compacte în fîşia de acţiune de la flancul drept al Armatei 9 unde erau concentrate puternice forţe româno–germane.

Cele două armate ale Frontului de Sud aveau la începutul ostilităţilor următoarea alcătuire: **a)** Armata 18, cu trei corpuri de armată (16, 17 mecanizat şi 55) dispuse astfel: corpul 17 (cu diviziile 96 şi 60 vînători de munte şi divizia 164 infanterie), desfăşurat pe circa jumătate din graniţa convenţională de nord a României şi pe Prutul Superior; Corpul 16 Mecanizat (diviziile 39, 24 şi 15 tancuri) desfăşurat în nordul Bucovinei; Corpul 55 (brigada 4 antitanc, diviziile 169, 130 şi 189 infanterie) desfăşurat în zona fortificată de la est de Nistrul Superior; **b)** Armata 9, cu cinci corpuri de armată (35, 2 cavalerie, 14, 2 şi 18 mecanizate) dispuse astfel: Corpul 35 (diviziile 176, 95 şi 30 infanterie), desfăşurat cu o parte a forţelor pe Prutul Superior şi Mijlociu; Corpul 2 cavalerie (diviziile 5 şi 9 cavalerie), desfăşurat pe Prutul Mijlociu şi în interiorul Basarabiei; Corpul 14 (diviziile 25 şi 51 infanterie), desfăşurat pe Prutul Inferior şi în sudul Basarabiei; Corpul 2 mecanizat (diviziile 16 şi 11 tancuri şi divizia 15 infanterie moto), desfăşurat în zona Orhei; Corpul 18 Mecanizat (diviziile 47 şi 44 tancuri şi Divizia 318 mecanizată), desfăşurat în sudul Basarabiei).

Prizonieri ruşi ai armatelor germano–române

Pînă la 2 iulie, în momentul declanşării ofensivei trupelor române şi germane, organizarea de comandament şi desfăşurarea trupelor sovietice au cunoscut modificări semnificative doar în zona centrală a Frontului de Sud. După începerea ofensivei, conform Directivei 00120, cele două divizii — 169 şi 130 — s-au retras pentru a ocupa aliniamentele de apărare în intervalele dintre raioanele fortificate de pe malul estic al Nistrului. Armata 18 însăşi se pregătea, la aceeaşi dată, să se transfere pe calea ferată la Jmerinka.

În eşalonul doi, în perioada 22 iunie–2 iulie, singura modificare a dispunerii trupelor a constat în deplasarea Corpului 2 mecanizat din zona Orhei, unde se afla la 22 iunie 1941, spre nord, astfel că la 2 iulie cele trei divizii ale sale ocupau poziţii în judeţul Soroca.

La 28 iunie 1941, apare menţionat în documentele sovietice de stat major Corpul 48 armată, aparţinînd Armatei 9, cu statul major la Bălţi, avînd în componenţă diviziile de infanterie 176 (încorporată pînă atunci Corpului 35 armată) şi 74 (care se afla în iulie 1940 la Sărata, în Bugeac), ambele avînd misiunea „să păstreze cu fermitate frontiera de stat în sectorul Corpaci–Petreşti“, şi să acopere direcţia Bălţi. Numărul corpurilor de armată ce aparţineau Armatei 9 a crescut astfel de la cinci la şase.

În pofida unei desfăşurări strategice mai lente în alte sectoare ale viitorului front, comandamentul sovietic realizase, în ajunul declanşării războiului, o puternică grupare de forţe în nordul Bucovinei şi mai ales în Basarabia, unde, într-un dispozitiv pe două eşaloane, se aflau şase divizii de infanterie, două divizii de munte, două divizii de cavalerie, o divizie infanterie moto, patru divizii de tancuri şi o divizie mecanizată. Lor li se adăuga o rezervă compusă din 4 mari unităţi ce puteau interveni fie în sprijinul ofensivei, fie pe direcţiile de interzis. ■

22 iunie 1941: Ordinea de bătaie a principalelor structuri și comandamente

Denumirea	*Comandant*
1. Armata de uscat	
Ministerul Apărării Naționale	g-ral Iacobici Iosif
Marele Cartier General	g-ral Ioanițiu Alexandru
Armata 1	g-ral Paraschiv Dobre
Armata 3	g-ral Dumitrescu Petre
Armata 4	g-ral Ciupercă Nicolae
Corpul 1 armată	g-ral Ionescu Teodor
Corpul 2 armată	g-ral Macici Nicolae
Corpul 3 armată	g-ral Atanasiu Vasile
Corpul 4 armată	g-ral Sănătescu Constantin
Corpul 5 armată	g-ral Leventi Gheorghe
Corpul 6 armată	g-ral Dragalina Corneliu
Corpul 7 armată	g-ral Mitrănescu Florea
Corpul 11 armată	g-ral Son Aurelian
Corpul de cavalerie	g-ral Racoviță Mihail
Corpul de munte	g-ral Avramescu Gheorghe
Corpul de grăniceri	g-ral Negulescu Ion
Divizia 1 infanterie	g-ral Bîrzotescu Emanoil
Divizia 2 infanterie	g-ral Popovici Ion
Divizia 3 infanterie	g-ral Șteflea Ilie
Divizia 4 infanterie	g-ral Cialîk Gheorghe
Divizia 5 infanterie	g-ral Vlădescu Petre
Divizia 6 infanterie	g-ral Ioanovici Romulus
Divizia 7 infanterie	g-ral Stavrat Olimpiu
Divizia 8 infanterie	g-ral Orășanu Alexandru
Divizia 9 infanterie	g-ral Schwab Hugo
Divizia 10 infanterie	g-ral Glogojanu Ion
Divizia 11 infanterie	g-ral Popescu David
Divizia 13 infanterie	g-ral Rozin Gheorghe
Divizia 14 infanterie	g-ral Stavrescu Gheorghe
Divizia 15 infanterie	g-ral Popescu C. Marin
Divizia 18 infanterie	g-ral Teodorescu Iosif
Divizia 19 infanterie	g-ral Schmidt Carol
Divizia 20 infanterie	g-ral Dăscălescu Nicolae
Divizia 21 infanterie	g-ral Popescu Cristache
Divizia 35 infanterie	g-ral Procopiescu Emil
Divizia 1 grăniceri	g-ral Potopeanu Gheorghe
Divizia 1 blindată	g-ral Sion Ioan
Divizia de gardă	g-ral Șova Nicolae
Brigada 2 mixtă gardă	g-ral Ionescu-Sinaia Gheorghe
Brigada 1 fortificații	g-ral Ghineraru Nicolae
Brigada 2 fortificații	g-ral Arbore Ioan
Brigada 1 mixtă munte	g-ral Lascăr Mihail
Brigada 2 mixtă munte	g-ral Dumitrache Ioan
Brigada 3 mixtă munte	g-ral Filfănescu Radu
Brigada 4 mixtă munte	g-ral Manoliu Gheorghe
Brigada 1 cavalerie	g-ral Manafu Marin
Brigada 5 cavalerie	g-ral Măinescu Vasile
Brigada 6 cavalerie	g-ral Racoviță Aurel
Brigada 7 cavalerie	g-ral Săvoiu Gheorghe
Brigada 8 cavalerie	g-ral Dănescu Ion
Brigada 9 cavalerie	g-ral Cocorăscu Traian
2. Aeronautica	
Subsecretariatul de stat al Aerului	g-ral Jienescu Gheorghe
Regiunea 1 aeriană	g-ral Argeșanu Constantin
Regiunea 2 aeriană	g-ral Gheorghiu Ermil
Regiunea 3 aeriană	g-ral Vasiliu Gheorghe
Comandamentul aero al Armatei 3	comandor Popovici Lucian
Comandamentul aero al Armatei 4	g-ral Ionescu Emanoil
Comandamentul aero Dobrogea	cpt. comandor Georgescu C-tin
3. Marina	
Subsecretariatul de stat al Marinei	contraamiral Păiș Nicolae
Divizia de Mare	contraamiral Georgescu Ioan
Divizia de Dunăre	contraamiral Gheorghiu Alex.

Florica DOBRE

Mitraliori români în cîmpia ucraineană

Tun anticar român în poziție de tragere, la Marea de Azov

O misiune istorică îndeplinită cu mijloace militare precare

„Ostași, vă ordon: treceți Prutul!”

Petre OTU

La 22 iunie 1941, Ion Antonescu a cerut armatei, printr-un ordin de zi devenit apoi celebru: „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!“, să declanșeze operațiile pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, răpite cu un an în urmă de sovietici. Statul român s-a aflat într-un moment de cumpănă al existenței sale, viitorul urmînd să depindă, în mare măsură — ca și în august 1916 — de capacitatea armatei române de a face față unui război, care, prin mijloacele utilizate, amploarea operațiilor și a distrugerilor provocate, prin efectivele mobilizate, era pe cale să depășească pe cel din anii 1914–1918.

Și, din nou ca și în 1916, s-a ridicat problema crucială — era armata română suficient de pregătită, dotată și instruită pentru acest nou conflict mondial? Rîndurile ce urmează vor încerca să răspundă la această triplă întrebare, ce stătea pe buzele tuturor românilor în acel fierbinte iunie 1941.

Rapturile teritoriale

Ultimatumurile și dictatele din vara anului 1940, care au dus la dezmembrarea României *(v. „Dosarele Istoriei“, nr.12/1998)*, au reprezentat un eșec al politicii militare românești. În pofida eforturilor întreprinse în ultimii ani ai deceniului al patrulea și a asigurărilor repetate date de cele mai înalte autorități ale statului că hotarele țării vor fi apărate cu orice sacrificii în momentele hotărîtoare s-a preferat alternativa cedării. Această soluție, extrem de controversată în epocă și în istoriografie, a pus armata română într-o situație umilitoare, ea trebuind să se retragă fără luptă din Basarabia, nordul Bucovinei, nord–estul Transilvaniei și Cadrilater. Situația creată a echivalat în mod practic cu o înfrîngere militară care a avut însemnate consecințe asupra capacității de apărare a țării.

În primul rînd, statul român a fost deposedat de importante aliniamente defensive care asigurau trăinicia sistemului militar național — rîul Nistru, Carpații Orientali, „porțile“ Someșului și Mureșului, Munții Apuseni. Sovieticii au ajuns la circa 200 km de perimetrul petrolifer și au interceptat cursurile superioare ale Prutului și Siretului, de unde aveau posibilitatea să întoarcă întregul dispozitiv de apărare din Moldova.

În al doilea rînd, forma bizară a teritoriului ocupat de Ungaria în urma Dictatului de la Viena a răspuns, în primul rînd, necesităților strategice ale celui de-al treilea Reich, care se găsea la aceeași distanță, circa 200 km, ca și sovieticii, de regiunea petroliferă. În plus, stăpînind o parte din Carpații Orientali, armata germană putea controla, la nevoie, spațiul de la est de acest lanț muntos.

În al treilea rînd, rapturile teritoriale au afectat potențialul demografic–militar al țării. Populația din teritoriile ce au intrat în componența statelor revizioniste s-a cifrat la peste 6.800.000 de locuitori. Acest fapt a micșorat disponibilul de mobilizare cu peste 1/3 de la 3,5 milioane de persoane în 1937 la 2,2 milioane în 1941. Au scăzut în mod corespunzător efectivele contingentelor anuale ce se încorporau. Astfel, contingentul 1941 s-a cifrat la 97.615 de recruți, față de 152.734 cu un an în urmă.

În al patrulea rînd, se cuvin menționate pierderile pe care le-a înregistrat armata prin lăsarea în teritoriile cedate a terenurilor, clădirilor, instalațiilor, fortificațiilor, a unor cantități de materii prime, echipament, armamentele.

După unele date statistice, întocmite de Direcția Inventarului Public, valoarea acestor pierderi se prezintă astfel:

Teritoriul	*Lei (valoarea 1940)*
Basarabia	851.159.571
Bucovina de Nord	168.200.981
Transilvania de Nord–Est	5.904.234.105
Cadrilater	335.130.090
Total	7.258.724.747

În al cincilea rînd, marea configurație teritorială a afectat și poziția geopolitică și geostrategică a statului român pe continentul european. De exemplu, pînă în 1938, raportul dintre România și Ungaria, în ceea ce privește suprafața și populația, era de 3 la 1 și respectiv 2 la 1. După seria de anexiuni teritoriale realizate în anii 1938–1939 pe seama fostului stat cehoslovac dar mai ales ca urmare a Dictatului de la Viena, Ungaria și-a sporit suprafața și populația, astfel că raportul mai sus citat s-a redus la circa 1,3 la 1 în favoarea statului român atît în ceea ce privește suprafața cît și populația. Să mai adăugăm și faptul că lungimea frontierelor de apărat a crescut de la 3.400 km la peste 4.000 km, în condițiile în care suprafața și populația s-au diminuat cu circa 1/3.

În al șaselea rînd, starea morală era deosebit de afectată, mulți ofițeri dar și simpli soldați punîndu-și întrebarea de ce nu au fost lăsați să lupte pentru apărarea hotarelor și ce rost au avut asigurările repetate venite de la cel mai înalt nivel că armata se va bate la cea mai mică atingere a integrității teritoriale. La acest examen greu, clasa politică, dar și unii lideri militari s-au dovedit nepregătiți, fiind lipsiți de responsabilitate și curaj. Se confirmau, din păcate, spusele lui Grigore Gafencu în parlamentul țării că „trebuie să avem și o țară demnă de o armată bună. O țară care să aibă necontenit grijă materială pentru armament, grijă morală pentru ostași. O țară în care interesele personale să nu înăbușe devotamentul pentru cauza publică și în care avîntul să nu pară nefolositor, entuziasmul inoportun și vitejia demodată. Vrem o armată vitează într-o țară vitează". (Grigore Gafencu, *Ideea de ordine. Discursuri parlamentare,* București, Ed. Argus, p. 44.)

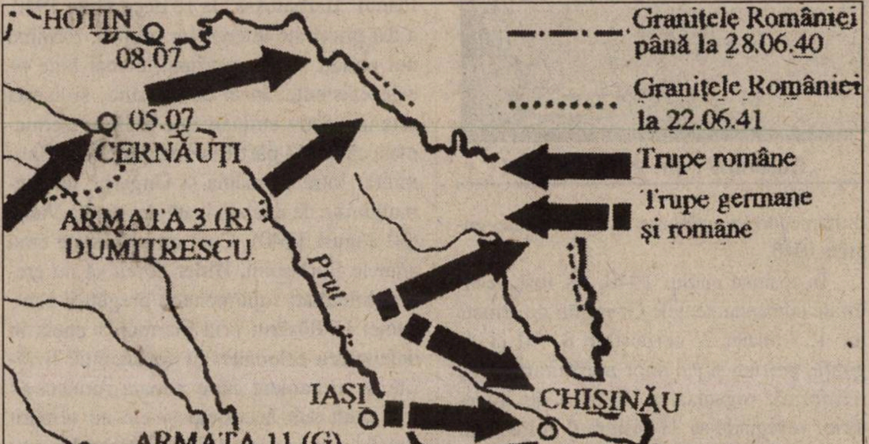

Acțiunile trupelor româno–germane pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, iunie–iulie 1941 (după lucrarea colectivă *Armata română. 1941–1945,* București, Ed. RAI, 1996, p. 19)

Rapturile teritoriale din vara anului 1940 au dus, prin urmare, la destrămarea sistemului militar românesc, edificat în perioada dintre cele două războaie mondiale. Statul român a fost deposedat de poziții geostrategice esențiale, care au impus o redimensionare a dispozitivului strategic național, afectînd, în plus, și poziția sa militară pe continentul european. S-au realizat masive dizlocări de unități și mari unități, potențialul demografic și economic s-a restrîns, s-au înregistrat însemnate pierderi de oameni, armament și tehnică de luptă, starea morală a militarilor de toate gradele a avut de suferit ca urmare a abandonării fără luptă a unor părți din teritoriul național.

Toate acestea impuneau o reorganizare profundă a organismului militar național, care trebuia să fie capabil să asigure atît individualitatea statului român, cît și aspirațiile sale legitime de reîntregire.

„O armată mică, dar puternică"

Venit la putere, la 6 septembrie 1940, pe valul nemulțumirii populare față de cedările teritoriale și în contextul crizei profunde a regimului lui Carol al II-lea, considerat vinovat de destrămarea granițelor țării, Ion Antonescu, proclamat „conducător" al statului român, și-a propus un ambițios program militar. El s-a concretizat în formula „o armată mică, dar puternică", cu o perfectă încadrare, disciplină și instrucție, care să fie adecvată „realităților românești și condițiunilor tehnice moderne".

Planul de reorganizare a armatei a avut la bază studiul elaborat de Ion Antonescu în anul 1934, cînd exercită conducerea Marelui Stat Major, experiența rezultată din campaniile desfășurate în anii 1939; diminuarea teritoriului și a potențialului militar al țării ca urmare a rapturilor teritoriale din vara anului 1940; încadrarea statului român în sistemul puterilor Axei etc.

Programul stabilit de Ion Antonescu, în primele săptămîni de guvernare era foarte amplu și, între altele, prevedea: reducerea cadrului de pace și de mobilizare la resursele demografice și materiale după rapturile teritoriale, adecvarea structurilor organizatorice la resursele financiare ale statului („armata posibilităților bugetare"; dotarea marilor unități cu mijloace moderne de luptă (blindate, armament antitanc și antiaerian, motorizate etc.); desființarea tuturor comandamentelor care nu au întrebuințare la război; crearea unor mari unități omogene care să dispună de o bună mobilitate în cîmpul tactic; perfecționarea programului de formare a cadrelor și instruire a trupelor în acord cu doctrina germană etc.

Ion Antonescu nu a fixat un calendar foarte precis pentru aplicarea acestor măsuri structurale, dar l-a circumscris unei perioade relativ scurte, deoarece, așa cum declara el, trebuia să ne pregătim „pentru eventualități destul de grave", România „nerenunțînd" la drepturile ei.

Întrucît Germania și Italia garantaseră prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, noul statut teritorial al României iar finanțele țării se confruntau cu o situație grea, Ion Antonescu a procedat la desconcentrarea trupelor și la înapoierea rechizițiilor. Dacă la 6 septembrie 1940 forțele militare însumau 1.014.315 militari (ofițeri, subofițeri și soldați), la începutul lunii decembrie, cînd s-a încheiat oficial operațiunea, mai erau sub arme 377.957 militari.

Concomitent cu desconcentrarea și demobilizarea s-a desfășurat și procesul propriu–zis de restructurare și modernizare a armatei. Un prim pas l-a constituit reorganizarea administrației militare centrale. La 16 octombrie 1940, s-au desființat Ministerul Aerului și Marinei și Ministerul Înzestrării Armatei, create în 1936 și, respectiv, 1938. S-a constituit un singur minister, Ministerul Apărării Naționale, cu patru subsecretariate de stat — al Armatei de Uscat, al Aerului, al Marinei și al Înzestrării Armatei.

De asemenea, în ședința de colaborare, din 25 septembrie 1940, s-a decis ca Marele Stat Major să fie degrevat de sarcinile administrative și să se ocupe de pregătirea operativ–strategică a armatei, elaborarea planurilor de operații, pregătirea cadrelor și instruirea trupei.

Ion Antonescu l-a demis din funcția de șef al M.St.M. pe g-ralul Florea Țenescu, pe care îl considera vinovat de rușinoasele cedări și l-a numit în locul lui pe g-ralul Alexandru Ioanițiu. Pe lîngă Florea Țenescu, Ion Antonescu a mai trecut în rezervă alți zece generali, cărora le-a imputat o conduită necorespunzătoare în lunile iunie–august 1940.

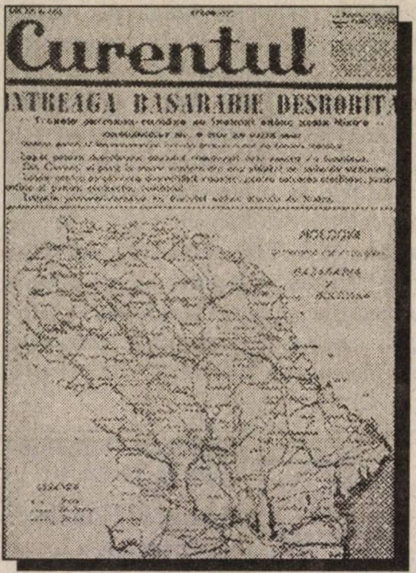
Curentul
NTREAGA BASARABIE DESROBIT

„Curentul", din 27 iulie 1941

În toamna anului 1940, au fost desființate comandamentele Grupului de armată nr. 1, Armatei 2, corpurilor 8, 10 și de gardă, precum și ale unor mari unități! S-a reinformat organizarea diviziei de infanterie, revenindu-se la sistemul ternar, iar diviziile de cavalerie, greoaie și slab înarmate, au fost transformate în brigăzi, structuri mai suple și mai ușor de condus.

Brigada 1 motomecanizată, singura mare unitate de acest tip, a fost transformată la 19 ianuarie 1941, în Divizia 1 blindată, dar ea avea în compunere doar un regiment de tancuri.

Cea mai dificilă problemă cu care s-a confruntat armata română a fost cea a înzestrării. Conștient de rămînerea în urmă, Ion Antonescu a căutat să sporească sumele alocate dotării. Astfel, în perioada septembrie–mai 1941, armata a primit fonduri în valoare de 20.504.999.906 lei, din care pentru înzestrare s-au alocat 13.225.289.954 lei.

Ilustrativă este și situația comenzilor, livrărilor și plăților efectuate în perioada septembrie 1940–iunie 1941:

Comenzi date (mld. lei)	*Livrări de materiale (mld. lei)*	*Plăți efectuate (mld. lei)*
36,454	26,773	21,196

Pentru comparație, evidențiem faptul că în anii 1939/1940 volumul comenzilor s-a cifrat la 29 miliarde lei, iar cel al livrărilor efective la 9,3 miliarde lei.

Dificultatea cea mai mare nu a fost, deci, găsirea sumelor de bani, cît mai ales a surselor de aprovizionare. Din septembrie 1940, principalul furnizor de armament și tehnică de luptă a devenit Germania, dar ea a adoptat o atitudine reticentă față de solicitările românești. Această poziție are la bază o serie de cauze. În primul rînd, Reich-ul, pregătind campania împotriva Uniunii Sovietice, Adolf Hitler a semnat Planul „Barbarossa" la 18 decembrie 1940, a dat prioritate intereselor proprii, formînd noi unități sau înzestrîndu-le mai bine pe cele existente. În al doilea rînd, și acesta este un motiv eminamente politic, Germania a căutat să păstreze un anumit echilibru militar între România și Ungaria, țări nemulțumite de decizia luată de Axă la Viena (30 august 1940). Cum ambele state erau aliatele Berlinului, Hitler dorea să nu creeze dificultăți suplimentare pregătirii campaniei în Răsărit, prin înarmarea uneia în defavoarea celeilalte. În consecință, livrările de armament către armata română au fost mult sub necesități și ele au urmărit satisfacerea în primul rînd a intereselor germane de asigurare a securității regiunilor petrolifere.

România a primit, între altele, 39 de avioane „Messerschmitt 109", 124 tunuri antiaeriene Rheinmetall calibru 37 mm și 59 de 40 mm Bofors, alt material antiaerian de 20 mm Gustoff și Oerlikon. În schimb, nu s-a primit nici un tanc, nici un autocamion, deși fuseseră comandate numeroase cantități.

Cooperarea româno–germană s-a extins și în domeniul pregătirii cadrelor și instruirii trupelor. După sosirea Misiunii militare germane în țară (octombrie 1940) s-au constituit centre de instrucție pe arme, cu scopul de a forma „după procedeele germane instructori și comandanți de subunități și unități pînă la batalion inclusiv". De asemenea, trei mari unități de infanterie (5, 6, 13 infanterie) și Divizia blindată s-au instruit în comun cu unități germane, ele fiind considerate „divizii model".

Pentru familiarizarea cu exigențele cîmpului de luptă a viitorilor ofițeri de stat major, la Școala Superioară de Război au fost detaşaţi consilieri germani, care au ţinut prelegeri, au elaborat aplicaţii tactice, au prezentat unele exerciţii demonstrative.

Capacitatea combativă

Deşi ceva mai intensă decît în perioadele anterioare, activitatea de modernizare a armatei române, sub aspectul structurilor organizatorice, dotării şi instruirii nu a dat rezultate prea bune, fapt reflectat de forţă sa combativă.

În primăvara anului 1941, conform recensămîntului din 6 aprilie, România avea o populaţie de 13.535.757 de locuitori, din care partea masculină reprezenta 49,3%, respectiv 6.674.248 persoane. Potrivit calculelor analiştilor militari, potenţialul mobilizabil se cifra la circa 2.200.000 persoane, ceea ce reprezenta 32,9% din populaţia bărbătească şi 16,2% din total.

În planul de mobilizare pe 1941, în vigoare la 22 iunie, efectivul total de militari se ridica la 1.139.604 de militari, din care 39.476 ofiţeri, 57.002 subofiţeri şi 1.043.126 trupă.

Planul de mobilizare a armatei cuprindea Marele Cartier General, trei comandamente de armată, unsprezece de corp de armată, 214 formaţiuni operative, 24 formaţiuni servicii operative, 41 de comandamente, unităţi şi formaţiuni de zonă interioară.

Armata de uscat cuprindea patru brigăzi de vînători de munte, 33 de mari unităţi active (20 divizii de infanterie, şase brigăzi de cavalerie, două brigăzi de fortificaţii, o divizie blindată) şi opt mari unităţi de rezervă (şapte divizii de infanterie şi o brigadă mixtă litoral), deci un total de 41 mari unităţi.

Forţa combativă a armatei de uscat, la 22 iunie, însuma 191 batalioane de infanterie, 11 batalioane mitraliere, 4 batalioane de tancuri, 197 baterii tunuri de cîmp, 87 baterii obuziere de cîmp, 36 baterii obuziere grele, 44 baterii tunuri lungi, 60 escadroane de cavalerie, 9 escadroane de mitraliere, 25 batalioane de pionieri, 34 companii antitanc, 20 companii AA, 54 companii de armament greu.

Marile unităţi române aveau însă o capacitate de luptă cu mult inferioară celor din armata germană, fapt ce rezultă din următoarea situaţie comparativă:

Categorii de materiale	*Divizia română*	*Divizia germană*
Personal	22.042	17.500
Cai	11.405	1.500
Trăsuri	2.449	1.040
Autocamioane	83	780
Turisme	9	72
Motociclete	42	270
Puşti mitraliere	303	387
Mitraliere	158	133
Aruncătoare de 60 mm	18	84
Tunuri antitanc	20	75
Mitraliere antiaeriene	8	54
Obuziere 105 mm	16	36
Obuziere 150 mm	–	12

După cum se poate observa, dotarea diviziei germane era cu mult mai bună, la fel stînd lucrurile şi în privinţa mijloacelor mecanizate. Diferenţa era şi mai mare dacă ţinem cont de deficienţele însemnate existente la unele categorii.

La 22 iunie 1941, ora zero, întreaga armată a fost mobilizată, însă decretul s-a materializat doar la forţele din Moldova (armatele 3 şi 4), şi ale Corpului 2 armată (dispus în Dobrogea). Armata 1, dislocată în vestul ţării şi la sud de linia de demarcaţie din Podişul transilvan, rămînînd cu efective de pace. Personalul aflat sub arme la declanşarea ostilităţilor se ridica la 27.500 ofiţeri, 35.390 subofiţeri şi 623.524 soldaţi. Din acestea, armatele 3 şi 4 şi Corpul 2 aveau 10.361 ofiţeri, 15.990 subofiţeri şi 354.005 soldaţi.

Aeronautica (aviaţia şi artileria antiaeriană) dispunea de 50 escadrile, dintre care 17 de vînătoare, 15 de bombardament, 7 de observaţie, 6 de legătură etc. Totalul avioanelor era de 1.061, din care 440 erau pentru şcoală şi instrucţie.

Principala forţă a aeronauticii române care a acţionat în campania din anul 1941 a fost Gruparea aeriană de luptă ce avea 253 avioane, dintre care 205 erau operative. Aviaţia română se remarca printr-o mare diversitate de tipuri de avioane, ceea ce afecta într-o măsură importantă capacitatea de luptă. Astfel, erau în dotare avioane româneşti (IAR 37, IAR 38, IAR 39 etc.), germane (Heinkel He 111, 112 B, Hesserschmidt 109 E etc.), poloneze (P Z L 11F, 24E, 11C etc.).

Artileria antiaeriană dispunea de un total de 119 baterii grele, uşoare şi de mitraliere, dispuse pe întreg teritoriul ţării, dar mai ales în regiunile sensibile — podul de la Cernavodă, portul Constanţa, regiunea petroliferă etc.

Totalul efectivelor aeronauticii, la 22 iunie 1941, era de 3.247 ofiţeri, 2.864 subofiţeri, 2.363 maiştri şi 52.074 soldaţi.

La declanşarea războiului, marina militară avea în compunere Divizia de Mare şi Divizia de Dunăre. Divizia de Mare avea în compunere Forţa Navală Maritimă; Gruparea de artilerie de coastă; Comandamentul portului şi al zonei Constanţa (CPZC), Flotila de hidroaviaţie; Secţia arme sub apă etc. Divizia de Dunăre, care avea responsabilitatea apărării frontierei fluviale, era compusă din Forţa Navală Fluvială, Gruparea tactică „Tulcea“, secţia arme sub apă. Subordonat Diviziei 10 infanterie, Detaşamentul maritim „Sulina“ asigura securitatea Deltei Dunării.

La 22 iunie 1941, existau 39 nave de luptă mai importante, dintre care 22 maritime şi 17 fluviale. Între ele, amintim: patru distrugătoare; submarinul Delfinul; trei vedete torpiloare; trei puitoare de mine; două crucişătoare auxiliare; şapte monitoare; opt vedete fluviale, două pontoane de minare etc. Efectivul total al marinarilor se ridica la 15.113 militari, din care 1002 ofiţeri, 780 maiştri, 257 subofiţeri şi 13.074 soldaţi.

Prin structura, dotarea şi caracteristicile tehnico–tactice ale navelor şi armamentului marina română era capabilă să îndeplinească în primul rînd misiuni defensive, de apărare a hotarului maritim şi fluvial.

Bravura, insuficientă

Capacitatea operativă a armatei române în iunie 1941 se resimțea de pe urma rapturilor teritoriale din vara anului 1940, mai ales în ce privește aspectele legate de potențialul demografic, industrial, agricol etc. În unele privințe, starea combativă și de operativitate a marilor unități de diferite arme la declanșarea războiului era superioară celei cu un an în urmă, un grad mai mare de instruire, o mai bună dotare cu unele categorii de armament, în special, de infanterie.

Persistau însă foarte multe neajunsuri în privința pregătirii cadrelor, îndeosebi a celor de rezervă, a instruirii multor contingente, datorită restricțiilor bugetare din anii anteriori, a dotării cu armament modern (tancuri și mijloace antitanc, artilerie antiaeriană și grea, avioane și nave performante).

De asemenea, serviciile armatei se confruntau cu mari neajunsuri mai ales în ceea ce privește transporturile care foloseau, aproape în exclusivitate, mijloacele hipo.

Din acest punct de vedere, Ion Antonescu a realizat puține lucruri din ambițiosul său program militar stabilit la începutul guvernării. În mod practic, ca și la începutul primului război mondial, armata română avea grave carențe în ceea ce privește structura organizatorică, dotarea și instruirea, iar numeroasele proiecte și planuri elaborate în anii interbelici nu au fost finalizate din varii cauze — încrederea prea mare în alianțele politice și militare și în aranjamentele de securitate inițiate de Societatea Națiunilor; inconsecvența în aplicarea măsurilor stabilite; corupția clasei conducătoare legată de înzestrarea armatei; lipsa unei puternice industrii de apărare etc.

Toate aceste neajunsuri au ieșit în evidență încă din primele săptămîni de război, iar măsurile luate pentru redresarea situației s-au soldat cu rezultate parțiale. Acest lucru a scos în evidență valoarea principiului potrivit căruia o armată pregătită corespunzător în timp de pace realizează o importantă economie de vieți omenești în timp de război.

Nici în primul și nici în al doilea război mondial, armata română nu s-a conformat acestui principiu, suplinind prin bravură, atît cît se putea, lipsa de dotare tehnică. ■

Un veteran evocă acțiunile trupelor române din perioada 22 iunie–26 iulie 1941

Eliberarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța

G-ral de corp de armată (r) Vasile BĂRBOI

La operațiile pentru eliberarea Basarabiei, nordului Bucovinei și a Ținutului Herța a participat Grupul de armate „General Antonescu“, compus din armatele 3 și 4 române și Armata 11 germană, avînd în subordine 10 comandamente de corp de armată (7 române și 3 germane), cu 24 de divizii (16 române și 8 germane), 3 brigăzi de munte române, 4 brigăzi de cavalerie române, 2 brigăzi de fortificații române și alte unități de diferite arme. Acțiunile de luptă au fost sprijinite de Flota 4 aeriană germană și de gruparea Aeriană de Luptă română, care avea 3 flotile de aviație de bombardament, 1 flotilă de aviație de vînătoare, 1 flotilă de hidroaviație, escadrile de recunoaștere, legătură, observație etc. În zona de operații s-au aflat 4 grupuri de artilerie antiaeriană cu 12 divizioane. Marina militară română dispunea de 39 nave de luptă mai importante, din care 22 la Marea Neagră și 17 pe Dunăre. Efectivele totale ale armatei române angajate în luptă însumau 473.103 militari (armata de uscat — 402.747, aeronautica — 56.176, marina — 14.180).

În fața grupului de armate „General Antonescu“ se afla Frontul de Sud sovietic, constituit din armatele 9 (la sud) și 18 (la nord), avînd 8 corpuri de armată (din care 3 corpuri mecanizate și un corp de cavalerie, cu circa 20–24 de mari unități. Forțele sovietice erau dispuse cu eșalonul întîi de-a lungul liniei de demarcație româno–sovietică, de la Seletin, pe malul de est al Prutului, pe Dunăre, Brațul Chilia și apoi pe litoralul Mării Negre pînă la Limanul Nistrului. În adîncime, între Prut și Nistru, sovieticii realizaseră o puternică grupare de forțe, în eșalonul doi. Existau informații, de altfel justificate de cantitatea de forțe existente, că intenția conducerii militare sovietice era de a exe-

Regele Mihai I și g-ralul Antonescu vizitează un spital de pe front (iulie 1941)

Imagine idilică realizată de propaganda germană și destinată românilor

cuta acțiuni ofensive spre „Poarta Focșanilor“ pentru deschiderea direcției spre cîmpurile petrolifere din estul Carpaților Orientali, spre Cîmpia Română și Dunăre. Desfășurarea acțiunilor după 22 iunie 1941, cu deosebire la nord de spațiul românesc, a anulat definitiv intențiile ofensive sovietice. Mai mult, circa 3 mari unități au fost retrase între 22 iunie și 4 iulie și deplasate către nord, pentru a face față ofensivei germane din Galiția.

Concepția operației trupelor pe frontul român era condiționată de concepția generală a Înaltului Comandament german privind desfășurarea acțiunilor la flancul sudic al frontului sovieto–german. În sudul Galiției, pe direcția Ivov Kiev, urma să treacă la ofensivă Grupul de armate „Sud“ al feldmareșalului Gerd von Rundstedt, de pe un aliniament de plecare mult mai spre vest (cu circa 100 km) față de cel de pe Prut. Ca atare, pentru Grupul de armată „General Antonescu“ s-a prevăzut, inițial, o scurtă perioadă de așteptare strategică activă (între 22 iunie și 1 iulie — 10 zile), pentru a fixa forțele sovietice din față și a crea capete de pod la est de rîul Prut. Ulterior, pe măsura progresiunii forțelor germane, urmau să treacă la ofensivă și trupele de pe frontul român. Străpungerea apărării inamice urma să se facă cu efortul Armatei 11 germane pe direcția generală Iași, Moghilev, distanța cea mai scurtă spre Nistru, despicînd astfel dispozitivul forțelor sovietice. La stînga acesteia, în Bucovina, urma să treacă la ofensivă Armata 3 română, iar la dreapta, în centrul și sudul Basarabiei, Armata 4 română. Teatrul de operații avea o lărgime de circa 480 km (de la Seletin la Galați) și o adîncime variabilă de 30–70 km în Bucovina, 80–120 km în partea centrală a Basarabiei și 120–180 km în sudul acesteia.

Operația ofensivă a durat 35 de zile și a avut trei etape distincte ca timp și spațiu: 2–7 iulie — eliberarea părții de nord a Bucovinei și a Ținutului Herța; 8–16 iulie — eliberarea nordului și centrului Basarabiei; 17–26 iulie — forțarea Nistrului în zona Moghilev și străpungerea aliniamentului fortificat „Stalin“, eliberarea sudului Basarabiei.

Acțiunile Armatei 3 române (2–20 iulie 1941)

Armata 3 română comandată de generalul Petre Dumitrescu se afla la aripa stîngă a Grupului de armate „General Antonescu“ și avea misiunea de a acționa ofensiv pentru eliberarea nordului Bucovinei, a Ținutului Herța și a părții de nord a Basarabiei; la dreapta acționa Armata 11 germană, iar la stînga, forțe din Armata 17 germană.

Pentru îndeplinirea misiunii Armata 3 română avea la dispoziție următoarele forțe: Corpul de munte cu Brigăzile 1, 2 și 4 mixtă munte, cu un total de 18 batalioane de vînători de munte, Divizia 7 infanterie, Brigada 8 cavalerie; trei batalioane mitraliere divizioane, două divizioane de artilerie grea și alte subunități de arme, printre care și trei escadrile de aviație de recunoaștere și observare.

În zona de acțiune a Armatei 3 română se aflau forțe inamice aparținînd Armatei 18 sovietică, fiind identificate diviziile 60 și 96 vînători de munte, 44, 164 și 74 (părți) infanterie, raportul de forțe fiind sensibil egal. Linia de contact urma traseul liniei de demarcație (Seletin, Brodina, nord–vest Dorohoi, sud Herța, 25 km sud Noua Suliță, Lipcani.

Concepția operației ofensivei prevedea o lovitură principală cu Divizia 7 infanterie, Brigada 2 mixtă munte și Brigada 8 cavalerie pe direcția Mihăileni, Noua Suliță, Hotin și o latură secundară cu brigăzile 1 și 4 mixtă munte și Detașamentul „Colonel Albustin“ pe direcția Vicovul de Jos, Storojineț, Cernăuți, Hotin.

Duse în condițiuni foarte grele, într-un teren variat și avînd un caracter complex acțiunile de luptă s-au desfășurat în trei faze: operația ofensivă pe direcția generală Rădăuți, Cernăuți, Hotin între 3 și 8 iulie; regruparea forțelor din zona nord–est Cernăuți la vest de Moghilev între 7 și 12 iulie; forțarea fluviului Nistru și străpungerea liniei fortificate „Stalin“ între 17 și 20 iulie 1941.

În perioada așteptării strategice (22 iunie–1 iulie 1941) trupele au desfășurat acțiuni cu caracter local, incursiuni și recunoașteri în dispozitivul inamic, îndeosebi în zona localității Bahrinești efectuate de Divizia 7 infanterie. În sectorul brigăzilor 1 și 4 mixtă munte acestea au avut caracter limitat din cauza focului intens și chiar a unor contraatacuri ale inamicului.

Ofensiva s-a declanșat la 3 iulie 1941: după lupte îndîrjite, la 5 iulie a fost eliberat orașul Cernăuți printr-o manevră dublu învăluitoare a brigăzilor 1 și 4 mixtă munte. Primele unități care au intrat în oraș au *fost batalioanele 3 și 23 vînători munte. Continuînd impetuos acțiunile de luptă, la 8 iulie ostașii Brigăzii 2 munte au eliberat orașul Hotin cu vechea cetate strămoșească. Astfel a luat sfîrșit operația Armatei 3 română care a eliberat nordul Bucovinei și Ținutul Herța. Operația s-a desfășurat într-o zonă largă de circa 130 km și adîncă de aproximativ 70 km, avînd durata de 6 zile și un ritm mediu de 12 km în 24 de ore. Terenul frămîntat, cunoscutele Obcine ale Bucovinei și precipitațiile abundente, care au mărit debitele de apă, au constituit obstacole solicitînd trupelor de vînători, cavalerie și unităților de infanterie eforturi deosebite. Ca urmare, în cursul operației s-au dus acțiuni variate și complexe: atacuri frontale (cu Divizia 7 infanterie), manevre dublu învăluitoare (cu brigăzile 1 și 4 mixtă munte) sau manevră de întoarcere (cu Detașamentul „Colonel Albustin"), forțarea sau trecerea cursurilor de apă (Siret, Prut) etc.*

Concomitent cu ducerea acțiunilor ofensive pentru eliberarea Hotinului, forțele principale ale Armatei 3 au primit ordin să se deplaseze cît mai repede spre est, paralel cu fluviul, pentru a ajunge pe Nistru în zona Moghilev.

Regruparea trupelor armatei s-a făcut între 7 și 12 iulie 1941 în condiții extrem de grele; din cauza comunicațiilor puține, devenite impracticabile în urma ploilor abundente s-a realizat un ritm de deplasare de numai 20 km pe zi.

După ajungerea la Nistru, Armata 3 a primit misiunea să forțeze apărarea inamicului pe fluviu între Serebria și Bermozievka și să străpungă zona fortificată „Stalin". Misiunea era justificată, întrucît la 8 iulie 1941, luptele pentru eliberarea Basarabiei erau departe de a fi încheiate. În același timp realizarea unor capete de pod la est de cursul de apă era necesară pentru consolidarea misiunii îndeplinite și pentru dezvoltarea ulterioară a ofensivei.

Pentru îndeplinirea misiunii s-a subordonat armatei Corpul de cavalerie (cu brigăzile 5, 6 și 8) începînd cu 13 iulie, iar Divizia 7 infanterie a ieșit din subordinele Armatei 3 română trecînd la Armata 4. Ca urmare, Armata 3 continuă ofensiva cu Corpul de munte și Corpul de cavalerie, fiecare cu cîte 3 brigăzi (de munte și respectiv, de cavalerie) precum și întăririle anterioare. În fîșia respectivă, Nistrul avea o lățime de circa 300 m, malul propriu dominîndu-l pe cel de la inamic care însă urca spre adîncime și era întărit cu cazemate pe trei linii, constituind zona fortificată „Stalin" pe o adîncime de pînă la 10–12 km de cursul de apă.

Potrivit hotărîrii comandantului armatei, comandantul Corpului de cavalerie, generalul Mihail Racoviță, a organizat forțarea pe front larg între Serebria și Liesevți cu detașamente din brigăzile 5 și 6 cavalerie din primul eșalon iar Brigada 8 cavalerie, în eșalonul doi. Comandantul Corpului de munte, g-ral Gheorghe Avramescu, a hotărît să forțeze Nistrul între Kozlov și Bermozievka cu Brigăzile 1 și 4 mixte munte, Brigada 2 fiind dispusă în eșalonul doi.

Declanșînd acțiunile de forțare în dimineața de 17 iulie 1941, unitățile au realizat capete de pod pe care în zilele următoare, prin lupte crîncene, pînă la 20 iulie, le-au consolidat; în zona de acțiune a Corpului de munte și a Corpului de cavalerie s-a realizat cîte un cap de pod cu o dezvoltare de 8–15 km și adîncime 7–8 km. Din aceste capete de pod, la 21 iulie Armata 3 română a trecut la ofensivă spre Vosnesensk pe Bug.

În așteptarea inamicului

Ofensiva Armatei 11 germană (22 iunie–24 iulie 1941)

Armata 11 germană, comandată de generalul Ritter von Schobert, se afla la 21 iunie 1941 dislocată în nord–vestul Moldovei, dispusă în apărare pe rîul Prut, între Comarna și nord–vest Ripiceni. Ea avea în compunere corpurile 11, 30 și 54 armată germană cu 8 divizii de infanterie germană (22, 46, 50, 76, 170, 198, 239 — ulterior și Divizia 72 infanterie). În compunerea armatei s-au aflat pe timpul ofensivei următoarele forțe române: comandamentul Corpului 4 armată, Corpul de cavalerie cu brigăzile 5 și 6 cavalerie (pînă la 15 iulie), 5 divizii de infanterie (5, 6, 8, 13, 14) și Divizia 1 blindată.

În perioada de așteptare strategică (22 iunie–1 iulie 1941) s-au desfășurat acțiuni cu caracter local, pe un front larg: recunoașteri, incursiuni, bombardamente de artilerie și aviație, precum și încercări de a realiza capete de pod la est de Prut. În zona de acțiune a Armatei 11 germană s-au realizat cinci capete de pod, care au fost menținute pînă la începerea ofensivei: Stînca și Lingurari, în zona Ștefănești (diviziile 22 și 76 infanterie germană), Bădărăi (Divizia 8 infanterie română), Sculeni (Divizia 198 infanterie germană), Țuțora (Divizia 170 infanterie germană). Scopul acestor acțiuni executate timp de 10 zile era de a fixa forțele sovietice din față, de a identifica tăria pozițiilor de apărare ale inamicului și dispozitivul lor de luptă, îndeosebi dispunerea mijloacelor de foc (armamentul automat, bateriile de artilerie etc.).

Pentru ofensivă, Armata 11 germană a primit misiunea să forțeze Prutul între Comarna și Bădragi, după care să dezvolte acțiunile pe direcția generală Iași, Moghilev, pentru a ajunge în timp scurt pe Nistru și a realiza capete de pod la est de fluviu. Ulterior, armata trebuia să acționeze către Vinița, pentru a înfrînge forțele sovietice din Galiția în cooperare cu trupele germane de la flancul drept al Grupului de armate „Sud". Acțiunile armatei erau sprijinite de Flota 4 aeriană germană și Gruparea Aeriană de Luptă română. În fața Armatei 11 germană se aflau în apărare forțe din Armata 9 sovietică: 7 divizii (5 de infanterie, 1 de infanterie–moto, 1 de tancuri), din care 4 divizii în eșalonul întîi în apărare pe rîul Prut. Rezulta un raport de forțe în mari unități de 2,3:1 în favoarea Armatei 11 germană. Terenul în zona de acțiune a armatei reprezenta o regiune deluroasă, cu înălțimi de 200–350 m, cu creste orientate nord–vest către sud–est, străbătute de cîteva cursuri de apă (Prut, Bîc, Răuț, Nistru), perpendiculare pe direcția de ofensivă. Cea mai puternică zonă de apărare o constituia masivul Cornești, o veritabilă redută în calea acțiunilor ofensive către Chișinău. Zona de acți-

une a armatei avea o extindere frontală de circa 120 km și o adîncime de 80–120 km.

Concepția operației ofensive a Armatei 11 germană prevedea în prima etapă executarea a două lovituri, pe direcțiile Ștefănești, Moghilev și, respectiv, Iași, Soroca, pentru a ajunge cît mai repede pe Nistru, a forța fluviul și a pătrunde în pozițiile aliniamentului fortificat de pe malul stîng al cursului de apă. În a doua etapă, se prevedea înaintarea trupelor armatei către Vinița pentru a întoarce aliniamentul fortificat orientat de la Moghilev spre nord–vest. Dispozitiv operativ pe două eșaloane și o rezervă, astfel (de la nord la sud): — Corpul de cavalerie român, cu brigăzile 6 și 5 cavalerie în zona Mihăilești, Zăhăreni; — Corpul 11 armată german cu diviziile 76 și 22 infanterie germane în eșalonul întîi în zona Ștefănești și Divizia 1 blindată română în eșalonul doi în zona Trușești, Șoldănești, Vînători; —Corpul 30 armată german, cu toate diviziile în eșalonul întîi, între Bădărăi și Țuțora, în ordinea: Divizia 8 infanterie română, Divizia 198 infanterie germană, diviziile 13, 14 infanterie română, Divizia 170 infanterie germană; — În eșalonul doi, Corpul 54 armată german cu diviziile 50 infanterie germană și 5 infanterie română, în zona sud–est Iași; — În rezerva armatei: Comandamentul Corpului 4 armată român; Divizia 6 infanterie română (inițial în apărare pe aliniamentul Movila Ruptă, Dumeni (13,5 km nord–est Dorohoi); diviziile 46, 72, 239 infanterie germane în zone situate la 30–75 km vest de Prut.

La dreapta Armatei 11 germană acționa Armata 4 română, iar la stînga, Armata 3 română.

În dimineața zilei de 2 iulie, la ora 3, trupele Armatei 11 germană au declanșat ofensiva, fiind puternic sprijinite de artilerie și aviație. Corpurile de armată din eșalonul întîi au trecut simultan la forțarea Prutului, lărgind capetele de pod cucerite anterior și realizînd altele. Pînă la sfîrșitul zilei, pe frontul armatei existau 5 capete de pod cu extinderi frontale de 5–15 km și cu adîncimi de 4–10 km; iar pînă în seara zilei de 3 iulie, capetele de pod realizate de corpurile 11 și 30 armată aveau adîncimi de 15–20 km. În zilele următoare ofensiva armatei a continuat către fluviul Nistru. Corpul de cavalerie român, cu cele două brigăzi din subordine, a înaintat spre Lipnic, iar la 13 iulie a fost subordonat Armatei 3 română.

Coloana română în marș (Basarabia, iulie 1941)

Corpul 11 armată german a înaintat rapid cu diviziile 22 și 76 infanterie spre Brătușeni și după ce a respins, la 4 iulie, un puternic contraatac al inamicului în flancul stîng, împreună cu un batalion de tancuri din Divizia 1 blindată română, a continuat ofensiva spre Nistru. În dimineața zilei de 7 iulie un detașament înaintat al corpului de armată a pus stăpînire, prin surprindere, pe podul de peste Nistru de la Otaci–Moghilev. Primind în subordine Divizia 239 infanterie germană și Divizia 6 infanterie română, Corpul 11 armată a forțat Nistrul la 17 iulie la sud–est de Moghilev și a dus lupte grele pentru cucerirea cazematelor de pe malul stîng al fluviului, respingînd toate contraatacurile inamicului care vizau lichidarea capului de pod.

Corpul 30 armată german a continuat înaintarea pe direcția Bălți și a eliberat orașul la 7 iulie cu Divizia 170 germană și Divizia 14 infanterie română. Lupte grele au dus diviziile 8, 13 și 14 infanterie română pe valea Răutului. Către 12–15 iulie diviziile corpului de armată au ajuns la Nistru, după ce Divizia 13 infanterie română eliberase orașul și cetatea Soroca (12 iulie). La 18 iulie, Corpul 30 armată a forțat Nistrul în zona Soroca cu diviziile 170 și 198 infanterie germane, realizînd un cap de pod, care în seara zilei avea o dezvoltare frontală de circa 17 km și o adîncime de 4–6 km. Pe podul de pontoane de la Iampol a fost introdus în capul de pod de la 20 iulie și Divizia 13 infanterie română.

Corpul 54 armată german, din eșalonul doi al armatei, a trecut Prutul în capul de pod de la Țuțora, Ungheni și a început deplasarea spre nord cu Divizia 50 infanterie germană și Divizia 5 infanterie română. Ca urmare a înfrîngerii suferite de Divizia 35 infanterie română în masivul Gornești la 8 iulie, Corpul 54 armată german — luînd în subordine și diviziile 72 infanterie germană și Divizia 1 blindată română — a primit misiunea să manevreze pe la nord rezistențele inamice din masivul Cornești (circa trei mari unități), în cooperare cu Divizia 15 infanterie (Corpul 3 armată din Armata 4 română) care trebuia să acționeze pe la sud. Luptele declanșate în dimineața zilei de 14 iulie s-au desfășurat cu succes, astfel că pînă în seara zilei de 16 iulie masivul a fost cucerit și orașul Chișinău eliberat (de Divizia 1 blindată română și Divizia 72 infanterie germană). La 21 iulie, Corpul 54 armată german a forțat Nistrul în zona Dubăsari cu diviziile 50 și 72 infanterie germană și a realizat (pînă la 25 iulie) un cap de pod cu o dezvoltare frontală de 25 km și o adîncime de 4,6 km.

În spațiul dintre Corpurile 54 și 30 armată germane, între Văscăuți (20 km nord Dubăsari) și Stoicani (15 km sud–est

Soroca), au ajuns pe Nistru la 22 iulie diviziile din subordinea Corpului 4 armată română (5, 8, 14 infanterie), după ce la 15 iulie, diviziile 5 infanterie română și 50 infanterie germană eliberaseră orașul și cetatea Orhei.

Din capetele de pod realizate la est de Nistru, Armata 11 germană a dezvoltat ofensiva cu Corpurile 11 și 30 armată pe direcția Moghilev, Balta, iar cu Corpul 54 armată pe direcția Dubăsari, Nikolaev (la gurile Bugului), avînd la stînga Armata 3 română. Diviziile române care au fost în subordinea Armatei 11 germană au trecut apoi în subordinea Armatei 4 română și au participat la operația ofensivă de la Odessa.

Un act legitim, de necontestat

La 21 iunie 1941, Armata 4 română, comandată de generalul Nicolae Ciupercă, avînd în compunere corpurile 3, 5, 11 armată, se afla desfășurată pe malul Prutului, între Comarna, sud–est de Iași și confluența Siretului cu Dunărea. Pe malul drept al fluviului, între sud Galați și sud Ismail, Corpul 2 armată avea desfășurată Divizia 10 infanterie, iar pe Brațul Chilia și în Deltă se afla detașamentul maritim nr. 1 (batalioanele 15, 16, 17 infanterie marină). În perioada așteptării strategice (22 iunie–1 iulie 1941), în zona de acțiune a Armatei 4 s-au realizat mici capete de pod la Albița, Fălciu, Bogdănești, Rînzești și Cotu Morii. Apoi, subunitățile din capetele de pod au fost retrase la vest de Prut, cu excepția celor de la Fălciu și Bogdănești. În același timp, s-au executat numeroase incursiuni și trageri de artilerie.

Pentru trecerea la ofensivă Armata 4 română (subordonată Grupului de armate „General Antonescu“ — a primit misiunea ca în prima fază a ofensivei Armatei 11 germană să desfășoare „o acțiune intensă de fixare, prin atacuri demonstrative și foc pe tot frontul, în zonele cele mai favorabile, creîndu-se, în același timp, condiții favorabile pentru înaintare. Ulterior, după ce atacul Armatei 11 germană ar fi progresat, Armata 4 va trece și ea la ofensivă cu aripa stîngă și centrul armatei pentru a bate inamicul din față, a curăța și ocupa Basarabia. În dezvoltarea manevrei sale Armata 4 va acoperi pe dreapta și operațiunile Armatei 11 germană“. Pentru îndeplinirea acestei misiuni armata a avut la dispoziție: 3 comandamente de corp de armată (3, 5, 11), 10 divizii (1 — Numai Regimentul 17 infanterie —, 3 și 7 — Diviziile 3 și 7 infanterie au fost primite pe timpul ducerii operației. Divizia 10 infanterie făcea parte din Corpul 2 armată, subordonat MCG, și a acționat în sudul Basarabiei pe direcția Ismail, Tatar–Bunar —, 11, 15, 21, 35 infanterie, 1 gardă, 1 grăniceri), 1 brigadă de cavalerie (7), 2 brigăzi de fortificații (1, 2) și alte unități de diferite arme, formațiuni tehnice și medicale. Armata urma să beneficieze de sprijinul aviației de vînătoare și de bombardament din compunerea Grupării Aeriene de Luptă; avea la dispoziție o escadrilă de recunoaștere și o escadrilă de legătură. Pentru protecția antiaeriană a marilor unități, aerodromurilor și posturilor de comandă, armatei i s-a subordonat Gruparea 6 artilerie antiaeriană. În zona de ofensivă a Armatei 4, sovieticii dispuneau de forțe apreciabile din Armata 9, dispuse cu 4 mari unități în eșalonul întîi și 5 mari unități în eșalonul doi și în rezervă.

Concepția comandamentului armatei consta în esență în următoarele: concentrîndu-și majoritatea forțelor la nord de gura Elanului (15 km sud de Fălciu), armata urma să forțeze Prutul cu începere de la 2 iulie 1941, inițial cu cîte o mare unitate în sectoarele Costuleni, Cotu Morii și Țiganca; ulterior, să dezvolte capetele de pod create la est de rîu și să continue înaintarea spre Nistru pe direcțiile: Costuleni, Călărași, Chișinău (manevrînd pe la sud rezistențele din masivul Cornești); Albița, Hîncești, Tighina, Fălciu, Tarutino, Cetatea Albă. Dispozitiv operativ pe un singur eșalon: Divizia 35 infanterie, dispusă între Comarna și Bohotin, urma să forțeze Prutul în zona Costuleni și să treacă la ofensivă pe direcția Costuleni, Vărzărești, Chișinău, asigurînd legătura între Armata 4 română și Armata 11 germană; Corpul 3 armată (cu diviziile 11, 15 infanterie, 1 grăniceri) urma să forțeze Prutul în sectorul Nemțești, Leușeni și apoi să dezvolte ofensiva pe direcția Lăpușna, Ialoveni, Tighina; Corpul 5 armată (cu diviziile 1 gardă și 21 infanterie) trebuia să forțeze Prutul în sectorul Țiganca, Cania și apoi să dezvolte ofensiva pe direcția Fălciu, Cetatea Albă; Corpul 11 armată (cu brigăzile 1, 2 fortificații, Regimentul 17 infanterie, batalioanele 13, 21 mitraliere divizionare) în apărare între gura Elanului și Galați; în rezerva armatei Brigada 7 cavalerie, înapoia Corpului 5 armată (inițial și Divizia 1 grăniceri înapoia Corpului 3 armată).

Operația ofensivă a armatei 4 române s-a desfășurat într-o zonă de acțiune largă de circa 200 km și adîncă de 120–180 km, timp de 18–23 zile, cu un ritm mediu de înaintare de 5–7 km în 24 ore. În cele 23 de zile de lupte active (4–26 iulie), armata a eliberat aproape jumătate din teritoriul cotropit de Uniunea Sovietică în anul 1940. Ostașii armatei au eliberat trei din cele șase cetăți voevodale de pe Nistru și Dunăre: Tighina (la 21 iulie), Chilia (la 21 iulie), Cetatea Albă (la 26 iulie).

Forțarea Prutului s-a făcut succesiv: cu Divizia 35 infanterie la 2 iulie în zona Costuleni; cu Divizia 15 infanterie (Corpul 3 armată) la Cotu Morii, la 4 iulie și în aceeași zi cu Divizia 1 gardă (Corpul 5 armată) la Țiganca, Cania. Pînă la 7 iulie capetele de pod au fost lărgite, fiind introduse în luptă Divizia 11 infanterie spre Sărata Galbenă și Divizia 21 infanterie spre Baimachia. La 8 iulie Divizia 35 infanterie a suferit o grea înfrîngere în masivul Cornești, iar a doua zi ofensiva Corpului 3 armată a fost oprită. În zilele de 10–12 iulie corpul de armată a dus lupte grele în apărare cu diviziile 1 grăniceri, 11 infanterie și 15 infanterie pe aliniamentul

Ostași români într-un sat basarabean eliberat

Mingir, Lăpușna, Nemțeni. La 9 iulie, corpul de armată a primit ca întărire și Brigada 7 cavalerie. Reluarea ofensivei s-a făcut în ziua de 14 iulie printr-o manevră dublu învăluitoare a masivului Cornești, cu Corpul 54 armată german pe la nord și Corpul 3 armată român pe la sud. Pînă la 16 iulie (cînd a fost eliberat orașul Chișinău de diviziile 1 blindată română și 72 infanterie germană) trupele Corpului 3 armată au ajuns pînă la aliniamentul Băcioiu (sud Chișinău), Zîmbreni, Melești.

La Corpul 5 armată, cele două divizii (1 gardă și 21 infanterie) au dezvoltat capul de pod ajungînd pînă la 12 iulie pe aliniamentul Țiganca, Epureni, Cania, Leca. În zilele de 13 și 14 iulie diviziile au dus lupte grele pentru respingerea contraatacurilor puternice ale inamicului, iar la 15 iulie trupele sovietice au început retragerea. Marile unități ale Corpului 5 armată au trecut la urmărire, ajungînd pînă în seara zilei de 18 iulie pe aliniamentul Flămînda, Alexandreni, Lărguța, Hănășeni, vest Tigheci.

Ca urmare a restructurării de comandament din noaptea de 17 spre 18 iulie, în locul Grupului de armate „General Antonescu" s-au constituit Frontul de „Nord" și Frontul de „Sud". Acesta din urmă, sub comanda generalului Ion Antonescu, avea în compunere: Gruparea „General Mattenkloth" (diviziile române 5, 15 infanterie, 1 blindată și Divizia 72 infanterie germană); Armata 4 română cu Corpul 3 armată (diviziile 11, 35 infanterie și 1 grăniceri), Corpul 5 armată (diviziile 1 gardă, 21 infanterie, regimentul 17 infanterie) și Corpul 11 armată (cu aceeași compunere, mai puțin Regimentul 17 infanterie). În rezerva armatei — Divizia 7 infanterie, iar în rezerva Frontului de „Sud" Divizia 3 infanterie și Brigada 7 cavalerie.

Corpul 3 armată a trecut la urmărirea inamicului pe direcția generală Sărata Galbenă, Basarabeasca, Cetatea Albă. La 26 iulie Divizia 1 grăniceri a eliberat Cetatea Albă, iar Divizia 11 infanterie a ajuns pe Nistru în zona Crocmaz, Răscăeți (nord–vest de Cetatea Albă). Corpul 5 armată a acționat pe două direcții: cu Divizia 1 gardă pe direcția Chiriet–Lunga, Ciuleni, apoi către nord pe direcția Tarutino, Lepzig, ajungînd în seara zilei de 25 iulie în zona Cantemir, Vădeni și la 27 iulie la sud Tighina; cu Divizia 21 infanterie pe direcția Ciadîr–Lunga, Cerchez, iar la 27 iulie în Cetatea Albă. Corpul 11 armată a forțat Prutul la Oancea și la 21 iulie a intrat în Cahul. Divizia 10 infanterie (Corpul 2 armată) cu subunități de infanterie marină a trecut Dunărea la Ismail la 21 iulie, înaintînd apoi spre Cetatea Albă.

Militari români și germani în fața unui adăpost botezat „Vila Cornelia"

Astfel, la 26 iulie 1941, întreaga Basarabie era eliberată!

În comunicatul Marelui Cartier General român se anunța: „Lupta pentru dezrobirea brazdei românești din răsărit s-a terminat. Din Carpați pînă la Mare sîntem din nou stăpîni pe hotarele străbune". În cele 35 de zile de luptă trupele române au pierdut 24.396 ostași (5.011 morți; 14.898 răniți și 4.487 dispăruți). O remarcă tulburătoare scoate în evidență că media zilnică a pierderilor (697 ostași) a fost mai mare decît cea din întreaga Campanie din Est (540 în fiecare din cele 1.159 zile) și din Vest (648 în fiecare din cele 262 zile) luate separat, precum și pe durata întregului război (1.421 zile), 559 militari zilnic. Principala cauză poate fi experiența redusă de război a unităților române, o înzestrare precară cu tehnică de luptă, dar și rezistența deosebit de dîrză a inamicului.

Documentele de arhivă și mărturiile veteranilor de război elogiază faptele de eroism ale ostașilor români de toate gradele. Eroii noștri au înroșit apele Prutului, Bîcului, Răutului și Nistrului și au albit cu oasele lor tărîmurile Basarabiei și Bucovinei. La Cernăuți și Hotin, la Țiganca și Lăpușna, la Soroca și Orhei, la Chișinău și Tighina, la Chilia și Cetatea Albă ostașul român a luptat pentru familia, vatra și ogorul care-i fuseseră cotropite prin viclenie și forță.

Istorica poruncă „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!" a fost receptată de poporul român și armată ca un act curajos de dreptate și patriotism. Generalul Antonescu, care a pornit la realizarea năzuinței de restabilire a hotarelor firești ale României, contestat sau aprobat, va rămîne în istoria țării ca un militar de excepție și un mare patriot.

Deși tînăr, regele Mihai I s-a identificat cu idealurile poporului român iar în vizitele sale pe front a încurajat pe ostași, sădindu-le în suflete încredere și speranță. Nimeni și niciodată nu a putut zdruncina temeinicia credinței în dreptatea noastră, credință împărtășită de la ultimul om al țării, de la soldat la suveran!

Istoria consemnează adevărul că participarea armatei române alături de trupele germane la bătălia pentru eliberarea Basarabiei, a părții de nord a Bucovinei și a Ținutului Herța, între 22 iunie și 26 iulie 1941, a fost un act legitim și de necontestat. Teritoriile străvechi românești din nordul și răsăritul țării, cu o suprafață de 50.762 km² și o populație de 3.776.000 de locuitori, în majoritate români, răpite prin forță și dictat, au fost readuse la Patria–mamă. ■

Cu ochii pe inamic

Cercetarea trupelor la începutul Campaniei din Est

G-ral de brigadă (r) Mihai CHIRIAC

În perioada premergătoare declanşării ostilităţilor pe frontul germano–sovietic, documentele elaborate de Marele Stat Major român, inclusiv Directiva operativă nr. 35, din 15 iunie 1941, atestau că marile unităţi române dispuse între Carpaţi şi rîul Prut erau învestite, în exclusivitate, ca misiuni de apărare. Dar, potrivit înţelegerii survenite între Hitler şi Antonescu, la 18 iunie 1941, s-au adoptat planuri ofensive în ipoteza „München“, care prevedeau pentru trupele române forţarea Prutului, ruperea apărării sovietice şi pătrunderea în spaţiul dintre Prut şi Nistru. ***(N. red.: Rîndurile care urmează reprezintă un fragment din lucrarea g-ralului de brigadă (r) Mihai Chiriac, intitulată*** **Cercetarea trupelor — factor de putere militară.)**

Post de observaţie al vînătorilor de munte

Timp scurt la dispoziţie

La dispoziţia Armatelor 3 şi 4 română a fost un timp destul de scurt pentru a-şi completa şi actualiza informaţiile despre structura apărării sovietice şi, mai ales, despre posibilităţile de a executa reacţii ofensive. Datele, culese din momentul intrării în dispozitivul din Moldova şi pînă la primirea noii misiuni ofensive, trebuiau confirmate şi actualizate, sarcini ce au fost realizate datorită competenţei cadrelor din comandamentele româneşti — Marele Cartier General, cele de armată, corpuri de armată, divizii, brigăzi şi regimente.

Marele Stat Major român a întreprins intense acţiuni pentru culegerea de informaţii referitoare la dispunerea, compunerea şi capacitatea combativă a forţelor sovietice introduse pe timpul invaziei din septembrie 1940 în Basarabia şi Bucovina, respectiv Armatele 5, 12 şi 9, toate din compunerea Frontului de sud sovietic. S-au anunţat schimbarea raioanelor de dispunere şi realizarea unor dispozitive de apărare, astfel: Armata 12 din Bucovina (cu 15 divizii de infanterie, 2 brigăzi de tancuri şi 1 divizie de infanterie moto) între localităţile Surokov şi Peremslî; Armata 5 din nordul Basarabiei (cu 12 divizii de infanterie, 1 divizie de tancuri şi 1 brigadă de tancuri) între localităţile Sank şi Vladimir–Volinski (deci, la nord de cel ocupat de A–12), iar cu A–9 din sudul Basarabiei, pe front larg, între Lipcani (pe rîul Prut) şi Dunăre, în continuare pe litoral pînă la limanul Nistrului.

În dimineaţa zilei de 21 iunie 1941, cînd Marele Stat Major a transmis Ordinul nr. 109, care preciza că: „22 iunie ora 0.00 va începe starea de război între România şi URSS“, Armata 4, potrivit Directivei operative nr. 35, a primit misiunea de „a apăra rîul Prut între Comarna şi gura Siretului“, adoptînd o atitudine agresivă care să lase inamicului impresia de forţă“.

Printre acţiunile principale ordonate de comandantul Armatei 4, generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă, a se executa cu prioritate, au fost nominalizate „incursiunile în punctele favorabile de trecere peste cursul de apă, în scopul de a lua prizonieri şi a identifica forţele inamicului aflate în faţă“.

La toate eşaloanele, de la armată pînă la subunitatea luptătoare, acţiunile de cercetare s-au intensificat datorită şi precizărilor făcute de şeful Marelui Cartier General, generalul Alexandru Ioaniţiu care, la 25 iunie 1941, referindu-se la obiectivele principale ale misiunilor forţelor române, arăta că acestea sînt „de a stabili cît mai precis valoarea şi dispunerea forţelor sovietice şi de a crea condiţii favorabile trecerii la ofensivă, atunci cînd situaţia generală o va cere“.

Procedeele de cercetare folosite mai frecvent au fost: observarea terestră şi aeriană, incursiunea pentru capturarea de prizonieri şi descoperirea dispozitivului ocupat de inamic, patrulare pe spații neocupate de trupele proprii sau de inamic, atacarea unor obiective inamice pentru a determina dispozitivul de luptă și capacitatea de reacție, gradul de amenajare genistică, precum și starea de spirit a populației și a luptătorilor sovietici.

Așa de exemplu, în nordul Bucovinei, în zona Corpului de munte, aflat în dispozitiv de luptă între văile rîurilor Cîrlibaba și Siret, s-au executat incursiuni de către: B 2/Bg. 4 mixtă munte la Sarato, Șipotele Sucevei și dealul Chicera; B 1 și 24/Bg. 1 mixtă munte la Putna, Vicovul de Sus, Pătrăuți și Mîneciu.

În vederea menținerii contactului cu forțele sovietice, care făceau dese schimbări în dispozitiv, unele patrule de cercetare au executat recunoașteri spre localitățile Petriceni, Suceveni și Cupca, controlate de inamic. S-au identificat cazemate pe malul de nord al rîului Siret, poziții de artilerie și de infanterie în pădurea de la est de localitatea Cupca. Pe timpul recunoașterilor, pe liziera de nord a masivului împădurit de la nord de localitatea Cupca, a fost salvat echipajul unui avion german doborît de artileria antiaeriană sovietică.

Divizia 6 infanterie, din subordinea Corpului 11 armată german, a întreprins multe acțiuni de cercetare între localitățile Dumeni și Lehnești, iar Divizia 18 infanterie, între localitățile Ștefănești și Santa Mare. De menționat că între marile unități românești și cele germane nu s-a stabilit și nici nu s-a practicat un sistem de informare reciprocă, cu datele culese de cercetare. Astfel că, de cele mai multe ori, comandamentele românești consumau timp, forțe și mijloace, uneori cu pierderi de vieți omenești, pentru procurarea unor informații despre trupele sovietice, cunoscute de comandamentele germane, dar netransmise în timp util celor române.

Analizînd modul cum s-au pregătit și, mai ales, cum s-au desfășurat acțiunile de cercetare, reiese că au fost și cazuri de insucces și, uneori, chiar de eșec. De exemplu, Regimentul 7 vînători munte a încercat o incursiune în zona localității Avrămeni. Aceasta a eșuat pentru că nu s-au luat suficiente măsuri de mascarea acțiunii pentru surprinderea inamicului. Cercetașii au fost descoperiți și mitraliați la lumina reflectoarelor, fiind nevoiți să revină în dispozitivul propriu cu unele pierderi.

În noaptea de 22/23 iunie 1941, după ce forțe din Bg. 6 cavalerie au ocupat podul de la Bădărăi, Regimentul 29 infanterie a introdus unele subunități în capul de pod, iar compania de cercetare a executat o incursiune spre satul Cuhnești. Dar, și incursiunea, și apărarea din capul de pod nu au rezistat contraatacului executat prin surprindere de blindatele sovietice.

Acțiunile de cercetare întreprinse în nopțile următoare de către Regimentul 8 vînători munte între satele Lehnești și Ștefănești și de către Regimentul 7 vînători munte între Românești și Santa Mare, s-au desfășurat cu succes, ambele aducînd prizonieri sovietici și date despre locul de dispunere a unor poziții de artilerie.

În momentul cînd s-a descoperit că între localitățile Santa Mare și Probota, pe malul de est al Prutului, se aflau puține forțe sovietice, s-a executat un atac curajos, pe timp de noapte, care a dus la cucerirea unui cap de pod și respingerea inamicului. La succesul acțiunii au contribuit hotărîtor informațiile culese de către grupul de recunoaștere trimis de Bg. 6 cavalerie.

În cadrul unor mari unități s-au constituit și au acționat detașamente înaintate, de tăria a două–trei companii de infanterie (vînători de munte), o companie de cercetare și subunitate de artilerie (aruncătoare de mine). Asemenea detașamente pătrundeau la est de cursul de apă, în dispozitivul inamicului, pentru a culege date despre lucrările de amenajare genistică, locul principalelor mijloace de foc și al punctelor de comandă, rezervele de blindate existente la inamic. Cu mult succes a acționat un detașament înaintat în zona localității Sculeni, constituit din compania 6 cercetare și escadronul 14 cavalerie.

În zona centrală și de sud a Basarabiei, în cadrul Armatei 4 s-au desfășurat multe acțiuni de cercetare, prin incursiuni, atacuri cu obiectiv limitat și infiltrări în dispozitivul sovietic. De asemenea, un volum important de informații a fost asigurat de către aviația din escadrilele de observare aeriană.

În cadrul Corpului 3 armată, Detașamentul „Cozia“, constituit din forțe aparținînd Regimentului 67 Infanterie și Regimentului 64 artilerie, a întreprins un atac cu obiectiv limitat între localitățile Comana și Bohotin. Cucerirea capului de pod de la Albița a fost precedată de acțiuni de cercetare. Ca și în alte locuri, și aici lipsa sprijinului pentru forțele din capul de pod a dus la retragerea grupării tactice constituită de către Divizia 15 infanterie.

Recunoașterile trimise de către Divizia 1 gardă spre localitățile Ghelitosu, Flămânda și I.G. Duca au pătruns pînă la dealurile de la est de rîul Prut unde au întîmpinat rezistențe puternice. La revenirea în dispozitivul propriu, aceste elemente de cercetare au prezentat date importante despre aliniamentul de apărare pregătit de sovietici, mai în adîncime.

O inundație artificială

Prin acțiunile de cercetare s-au cules multe date referitoare la detaliile de teren și de planimetrie, care au asigurat completarea și actualizarea celor despre cursul de apă și acoperirile existente. S-au descoperit lucrări de amenajare genistică pe aliniamentul pîrîului Balacea, precum și existența unei „bălți“, neobișnuit de întinsă care, de fapt era o inundație artificială realizată pe căile de acces spre localitatea Stoenești, pregătită pentru apărare.

Pe aliniamentul rîului Prut, între localitățile Vădeni și Foltești, cercetarea Diviziei 21 infanterie a stabilit că forțele sovietice erau de valoarea aproximativă a trei regimente de infanterie, patru divizioane de artilerie de cîmp, un regiment de artilerie grea, 80 care de luptă și două–trei divizioane de cavalerie.

În dimineața zilei de 22 iunie, începînd cu orele 03.00, în zona podului de la Oancea s-a executat un atac cu obiectiv limitat, condus de comandantul Batalionului 3 din Regimentul 11 dorobanți, maiorul Ciprian Ursuleac, și supravegheat de însuși comandantul regimentului, colonelul Petre Mantu. Atacul a decurs conform planului și inamicul a fost nevoit să-și părăsească poziția. Au fost distruse trei cazemate, un tanc și s-au capturat prizonieri de la care s-au obținut informații importante despre dispozitivul inamicului și starea de spirit a populației de pe malul de est al rîului Prut, hotărîtă să sprijine armata română. Dar succesul obținut inițial a fost anulat de contraatacul puternic executat cu o unitate de tancuri sovietică, despre care, comandamentul român avea date că era dispusă într-un raion mai îndepărtat. Mai trebuie spus că succesul acestui contraatac a fost determinat de infiltrarea în dispozitivul românesc a unei subunități sovietice cu militari în uniformă românească și cunoscători ai limbii române. Acțiunea acestora și apoi asaltul blindatelor au obligat forțele românești să se retragă la vest de Prut, bineînțeles, cu unele pierderi. După ce s-au luat măsuri de punere în ordine a subunităților repliate din capul de pod, cercetarea a semnalat că unitatea de blindate a fost dirijată pe altă direcție, iar militarii rămași în raionul de apărare nu constituiau o forță care să împiedice repetarea trecerii rîului Prut și recucerirea capului de pod. Ceea ce s-a realizat în bune condiții, prin surprindere și cu pierderi minime. De data aceasta cercetarea a vizat și adîncimea apărării inamicului, astfel că încercările sovieticilor de a reface apărarea pe rîul Prut au fost zădărnicite.

Pentru reluarea ofensivei din 3 iulie 1941, comandamentul Armatei 4 și cele ale corpurilor 3 și 5 armate dispuneau de un volum important de informații despre forțele Armatei 9 sovietică, despre structura apărării, începînd cu aliniamentul pozițiilor principale de pe rîul Prut și apoi, pozițiile și aliniamentele de apărare din adîncime, despre gradul de amenajare genistică, locurile și raioanele de dispunere ale principalelor mijloace de foc și ale rezervelor.

O contribuție importantă la obținerea informațiilor ce priveau adîncimea dispozitivului sovietic, au adus elementele de cercetare infiltrate la inamic, cercetarea aeriană și interogarea prizonierilor, mai ales a celor din rîndurile ofițerilor sovietici. Populația românească din Basarabia a sprijinit elementele de cercetare infiltrate și le-a furnizat date despre activitățile desfășurate de unitățile sovietice și despre locurile de dispunere a depozitelor de alimente și carburanți. Au fost multe cazuri de trecere a rîului Prut de către basarabeni, cu scopul de a aduce informații utile armatei române.

Cu un asemenea volum de informații, numeros cantitativ și valoros prin veridicitate, comandantul Armatei 4 a stabilit corect și just direcțiile loviturilor principale pentru Corpul 3 armată — Albița, Tighina, iar pentru Corpul 5 armată — Fălciu, Cetatea Albă. La rîndul lor, comandamentele de corp de armată au stabilit direcțiile loviturilor principale pentru marile unități din eșalonul întîi, precum și manevra preconizată pentru pătrunderea în dispozitivul de apărare sovietic, în vederea ieșirii, în timp scurt, cu forțele principale pe flota Nistru.

Dacă la începutul operației ofensive informațiile satisfăceau nevoile comandamentelor românești, pe timpul ducerii acesteia, în spațiul dintre Prut și Nistru, s-au produs multe schimbări în ceea ce privește compunerea și dispunerea forțelor sovietice astfel că se impunea o intensificare a acțiunilor de cercetare.

Rol determinant

Bătălia pentru Cernăuți, începută în după-amiaza zilei 3 iulie 1941, a avut sorți de izbîndă ca urmare a cunoașterii posibilităților sovieticilor de a pune în stare de apărare unele aliniamente puternice din teren pe căile principale de acces spre capitala Bucovinei, precum și a semnalării în timp util a pregătirilor acestora de a executa contraatacuri. Dacă la Comandamentul Armatei 4 s-a făcut inițial o evaluare eronată a compunerii forțelor și mijloacelor Armatei 12 sovietică, considerîndu-se că în rezerva acesteia s-ar găsi aproximativ una-două brigăzi de tancuri, ulterior, datele culese de cercetarea aeriană, confirmate în mare măsură de populația românească din zonă, au determinat o apreciere mai realistă și anume, că în rezervă, Armata 12 sovietică avea două-trei divizii de tancuri, luîndu-se măsurile ce se impuneau. S-a intensificat ritmul ofensivei și s-au destinat forțe și mijloace mai numeroase pentru asigurarea flancurilor și joncțiunilor. De asemenea, s-au exploatat mai bine avantajele oferite de teren (deluros, împădurit) și de starea timpului (ploaie, ceață). Toate acestea constituiau greutăți pentru deplasarea în timp util a rezervelor de tancuri sovietice, în vederea executării contraatacurilor. Unele detașamente constituite din subunități de cercetare, întărite cu subunități de blindate și artilerie au supravegheat permanent flancurile marilor unități din eșalonul întîi, aflate în ofensivă spre Cernăuți. Rezervele diviziilor și brigăzilor au fost dirijate, atît pentru amplificarea ofensivei, cît și pentru punerea în stare de apărare a unor aliniamente tari din teren (colinele domoale ale Bucovinei!) ce intersectau direcțiile probabile de contraatac ale sovieticilor.

Asemenea măsuri luate sub impulsul fluxului de informații ale cercetării au asigurat un ritm înalt ofensivei marilor unități din Armata 3 română, astfel că, în ziua de 5

Tranșee românească pe Frontul de Est

iulie 1940, brigăzile 1 și 4 din Corpul de vînători munte au intrat în Cernăuți, iar marile unități din Corpul de cavalerie (brigăzile 2 munte și 8 cavalerie), au eliberat Hotinul.

La 9 iulie 1941, marile unități române din compunerea Armatei 3, comandată de generalul de corp de armată Petre Dumitrescu, dețineau controlul deplin asupra întregului teritoriu al Bucovinei de Nord.

Ofensiva noastră a început în noaptea de 2/3 iulie 1941 și s-a desfășurat în ritm rapid, mai ales, în primele zile, avînd în vedere cunoașterea în detaliu a situației și posibilităților inamicului dispus în apărare pe rîul Prut și pe aliniamentele din apropierea acestui curs de apă.

Atît pe direcțiile de ofensivă ale marilor unități din Corpul 3 armată, cît și pe cele ale marilor unități din Corpul 5 armată au acționat detașamente înaintate (de recunoaștere, de asigurare) care aveau misiunea principală de a menține contactul cu inamicul, a descoperi noile rezistențe din adîncime și, mai ales, să semnaleze pregătirile pentru executarea contraatacurilor. Un asemenea detașament de recunoaștere, în cooperare cu avioanele din escadrilele de observare aeriană, a descoperit puternicul aliniament de apărare pregătit pe masivul împădurit Cornești ce domina regiunea înconjurătoare și principala cale de acces spre Chișinău. Asemenea informație a determinat modificarea concepției inițiale, de atac frontal, direct spre Chișinău, luîndu-se hotărîrea de a fixa de front raionul fortificat Cornești, concomitent cu executarea unei manevre dublu învăluitoare, care să ducă la încercuirea forțelor sovietice și continuarea în ritm rapid a ofensivei spre capitala Basarabiei. Și în această variantă cercetarea a acționat cu majoritatea forțelor în compunerea detașamentelor constituite pentru asigurarea flancurilor.

Manevra concepută la comandamentul Armatei 4 s-a executat conform planului, astfel că, la 16 iulie 1941, mari unități din compunerea Corpului 5 armată au intrat în Chișinău, după care au înaintat spre Tighina.

Pînă la 28 iulie 1941, marile unități române, în totalitatea lor, au ieșit pe aliniamentul Nistrului.

Realizările și neîmplinirile cercetării trupelor în cadrul operațiilor ofensive ale Armatei române desfășurate pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord evidențiază rolul determinant al informațiilor în procesul de elaborare a concepțiilor operației și luptei, precum și asupra exercitării corecte și eficiente a conducerii trupelor la toate nivelurile. ■

Generalul Antonescu: „Puteam să mă opresc?"

De la Nistru spre Volga și Caucaz

Alesandru D. DUȚU

„Pînă la capăt", o decizie controversată

Eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei, pînă la 26 iulie 1941, nu a însemnat sfîrșitul participării armatei române la război. Motivînd buna desfășurare a operațiilor militare la flancul sudic al frontului, Hitler a solicitat, la 27 iulie 1941, continuarea acțiunii militare și dincolo de Nistru. Conștient de șantajul practicat de Führer — dat fiind diferendul cu Ungaria, care ocupase, în august 1940, partea de nord–est a Transilvaniei — Ion Antonescu nu l-a refuzat, declarînd, la 31 iulie 1941, că „va merge pînă la capăt", că „nu pune nici un fel de condiții și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu", că are „deplină încredere în justiția pe care Führer-ul cancelar Adolf Hitler o va face poporului român".

O decizie discutabilă

Acceptînd această cerere — sosită într-un moment în care armatele sovietice nu erau nici pe departe înfrînte și în care armata ungară continua lupta alături de Wehrmacht —, Conducătorul Statului român a declarat că face acest lucru pentru a obține sprijinul Germaniei în vederea reîntregirii graniței de vest a țării, rășluită de Ungaria în 1940. Celor care îi contestau decizia le-a răspuns clar și cu argumente de luat în seamă, la 5 septembrie 1941, în ședința Consiliului de Miniștri, cînd întreba și răspundea în același timp: „În circumstanțele internaționale de azi, pe ce ne putem sprijini situația noastră? Pe germani. Nu ne sprijinim pe Germania, sîntem sfîrtecați". După care a continuat retoric: „Și în lupta pe care o purtăm, puteam eu, cînd se băteau germanii cu rușii, după ce am luat Basarabia, puteam să mă opresc? Sau să fi făcut cum spun unii: Să fi așteptat că ne-ar fi dat-o la pace englezii. Puteam să stau cu brațele încrucișate cînd germanii se băteau cu rușii și să aștept să ni se dea Basarabia de către englezi? Și dacă am pornit la luptă fără Germania nu am fi luat Basarabia. Bravura soldatului român? Priceperea generalului Antonescu? Sînt mofturi. Putea să fie generalul Antonescu de un miliard de ori mai priceput și soldatul român de un miliard de ori mai brav, Basarabia și Bucovina nu le-am fi luat de la ruși. Și după ce le-am luat cu ajutorul armatei germane puteam să mă opresc la Nistru? Puteam eu să spun: Eu mi-am luat partea mea, mă opresc aici. Ca doi țărani, care pun ce au împreună ca să-și are locul și după ce unul și-a arat să spună celuilalt: Eu nu te mai ajut pentru că eu mi-am făcut treaba mea. Dar aceasta n-o fac nici doi țărani. Și cum mi se poate pretinde să fac eu aceasta pe plan militar? Ar însemna să dezonorez și armata și poporul român pe veci. Ar fi fost o dezonoare pentru noi să mă fi dus pînă la Nistru și să le fi spus nemților apoi: La revedere!“.

„Politică — națională — dramatică — costisitoare — inevitabilă“, așa cum au apreciat istoricii Florin Constantiniu și Ilie Schipor, decizia lui Ion Antonescu de a continua participarea la război dincolo de Nistru a fost aprobată sau contestată în epocă de diferite personalități politice și militare, rămînînd discutabilă și în deceniile următoare, chiar și astăzi. Indiferent de pozițiile adoptate atunci și acum, un lucru este cert: odată declanșat războiul, lupta armatei române pe teritoriul sovietic a fost impusă de exigențele alianței cu Reich-ul, de argumente strategice și de loialitate față de aliatul german, care contribuise decisiv la eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei.

În acest context, după eliberarea părții de nord a Basarabiei, Armata 3 română, comandată de generalul Petre Dumitrescu, a primit misiunea să forțeze Nistrul la nord de Moghilev, să străpungă linia fortificată „Stalin“ și să continue ofensiva spre Bug.

Acțiunea a fost declanșată de Corpul de Munte, comandat de generalul Gheorghe Avramescu, la 17 iulie 1941, ora 3,45, sub focul viu al artileriei, care a încercat să neutralizeze cazematele inamice de pe malul opus al fluviului, foarte bine camuflate. Prin lupte grele duse la Negorniani, Lipcani și Honikovți, brigăzile 1 și 4 mixtă munte au reușit să continue un cap de pod larg de 12 km și adînc de 7 km, pe care l-au menținut la 18 iulie și l-au lărgit în zilele următoare, în pofida numeroaselor și puternicelor atacuri executate de unitățile diviziilor 130 și 164 infanterie sovietice. La 19 iulie, acțiunea inamicului a slăbit în intensitate, iar în ziua următoare acesta și-a retras forțele principale spre est, lăsînd în contact doar slabe elemente de acoperire. În acțiunile de forțare desfășurate, Corpul de munte a pierdut: 56 ofițeri, 12 subofițeri și 1.558 trupă, din care 510 morți. La rîndul său, Corpul de cavalerie, condus de generalul Mihail Racoviță, a forțat fluviul de o parte și de alta a satului Liasevți, cu efortul la flancul stîng, pe direcția Liasevți–Jurkovți. Concomitent, au trecut Nistrul și diviziile 6, 8, 13 și 14 infanterie, care acționau în cadrul Corpului 30 armată german, urmate, în noaptea de 5 spre 6 august, de Divizia 1 blindată și apoi de marile unități ale Armatei 4, care au fost dirijate spre Odessa, unde Armata 4 română, comandată de generalul Nicolae Ciupercă, a desfășurat, între 8 august și 16 octombrie 1941, una dintre cele mai aprige bătălii din istoria participării românești la cel de-al doilea război mondial.

Ofensiva la est de Nistru, declanșată la 21 iulie, s-a încadrat în concepția generală a Înaltului comandament german, care viza înfrîngerea forțelor sovietice din compunerea Frontului de Sud–Vest, comandat de generalul S.M. Budionîi, printr-o manevră dublu învăluitoare executată cu Armata 17 germană, dinspre nord–vest, cu efortul la flancul stîng, spre Niemirov, și cu armatele 11 germană și 3 română, dinspre sud–vest, pe direcția Moghilev–Gubnik, pe Bug. Retragerea forțelor sovietice spre Uman a determinat schimbarea misiunilor și direcțiilor de înaintare pentru cele două armate, comandamentul german hotărînd efectuarea unei manevre rapide spre sud–est în flancul stîng al trupelor sovietice care rezistau la Odessa, în fața Armatei 4 română. În acest context, Armata 3 a constituit „aripa ocolitoare“, așa cum aprecia generalul Petre Dumitrescu, a manevrei germane, deplasîndu-se „zi și noapte cu o viteză care va rămîne cu cinste în istorie, alături de aceea din 1914 a lui von Kluch, între frontieră și Marna. Înaintarea s-a caracterizat prin lupte frecvente cu ariergărzile inamicului, cele mai grele desfășurîndu-se la Karpova, Vierhovka, Konceba, Krivoe Ozero, Vradievka etc. Înfrînte și în zona Ananiev de Armata 11 germană, forțele sovietice au fost obligate să se retragă spre sud–est, către Nikolaev și Voznesensk, pe Bug, unde Armata 3 a ajuns la 10 august 1941.

Acțiunile ulterioare au fost determinate de cererea pe care Hitler a adresat-o lui Ion Antonescu, la 14 august, ca trupele române să continue ofensiva spre Nipru și în Crimeea. În urma răspunsului afirmativ dat de conducătorul statului român, Armata 3 a reluat, la 20 august, înaintarea spre Nipru, unde a respins, la nord de Berislav, între 1 și 15 septembrie, încercările forțelor sovietice de a trece la est de fluviu în flancul și spatele Armatei 11 germană. Cele mai grele lupte s-au dat la Fisch și Sablukovka (3–5 septembrie), Balka (5 septembrie), Leontievka (7 septembrie) și Gavrilovka (9 septembrie).

În timp ce Armata 3 română executa misiune de acoperire pe Nipru, Armata 11 germană a forțat fluviul, la Berislav, la 30 august, îndreptîndu-se cu corpurile 30 și 49 armată spre aliniamentul întărit dintre Balki și Melitopol, la sud de marele cot al Donului; în acest timp, Corpul 54 armată înainta spre Crimeea. La 15 septembrie, Armata 3 română a trecut și ea Niprul, deplasîndu-se spre est, pînă la 22 septembrie cînd Corpul de munte a primit ordin să înlocuiască Corpul 49 armată german, aflat în încleștare cu inamicul la sud de Balki, în vederea deplasării acestuia spre Perekop. Acțiunea a fost executată, pînă la 25 septembrie, pe un front de circa 40 km, între est Balki și Veseloe. Corpul de cavalerie a primit misiune de luptă la sud de Veseloe, între diviziile 170 și 72 infanterie germane.

La scurt timp însă, chiar în ziua în care Armata 11 germană, comandată de la începutul lunii septembrie 1941 de generalul Erick von Manstein (în urma decesului generalului Eugen von Schöbert), declanșa ofensiva spre istmurile Crimeei, armatele 6 și 18 sovietice au contraatacat puternic cu infanterie și tancuri pe întregul front dintre Balki și Melitopol, cu intenția de a pătrunde în flancul stîng și în spatele trupelor germane care înaintau spre Perekop. Luptele au atins intensitatea maximă în perioada 27–29 septembrie, cînd sovieticii au reușit să rupă frontul pe mai multe direcții. Contraofensiva declanșată la începutul lunii octombrie 1941, corelată cu manevra Grupului blindat „von Kleist" dinspre Zaporoje, a dus însă la nimicirea armatelor sovietice aflate în spațiul situat la nord de Marea de Azov.

„Ne scobim în dinți?"

În timp ce armatele 3 română și 11 germană înaintau vertiginos spre porțile Crimeei, Armata 4 română, comandată de generalul Nicolae Ciupercă, a fost angajată în bătălia de la Odessa — principală bază sovietică de operații terestre, navale și aeriene, situată la doar 150 km de Delta Dunării, la 300 km de podul de la Cernavodă și la 400 km de București și de zona petroliferă, de unde inamicul putea interveni ușor spre Nistru și spațiul petrolifer românesc. La cererea generalului Ion Antonescu, în bătălia de la Odessa au fost angajate în principal forțe române.

Începută la 8 august, operația ofensivă a Armatei 4 de la Odessa a fost finalizată la 16 octombrie 1941, după două luni de lupte extrem de grele duse împotriva unui inamic bine înzestrat și hotărît să reziste „cu orice preț", într-un teren fortificat (circa 250 km de șanțuri anticar, tranșee și diferite poziții de luptă, întărite cu cazemate din lemn sau pămînt și cupole metalice, 45 km rețele de sîrmă ghimpată, 40.000 de mine antitanc și antiinfanterie etc.), care a favorizat pe apărători. Imobilizarea unor importante forțe terestre (peste 100.000 de militari), de aviație, precum și a majorității flotei de război și comerciale sovietice din Marea Neagră a creat mari posibilități de acțiune forțelor germane care au înaintat în acest timp circa 450 km spre est, pînă în apropierea Donului. Înfrîngerea și evacuarea trupelor sovietice au consolidat siguranța zonei petrolifere române și au eliminat posibilitățile de acțiune ale inamicului în spatele flancului drept al trupelor germane și române care acționau în zona Mării de Azov și în partea de nord a Crimeei. Succesul a fost obținut cu mari eforturi, prin angajarea în luptă a șase corpuri de armată cu 18 divizii și patru brigăzi independente, 24 divizioane de artilerie grea, șase batalioane și șase grupuri de recunoaștere de corp de armată, 650 de avioane, două vedete rapide și un submarin care au executat incursiuni în Marea Neagră în apropierea portului, precum și șapte baterii de artilerie grea germane, două batalioane de asalt și o escadrilă de bombardament în picaj.

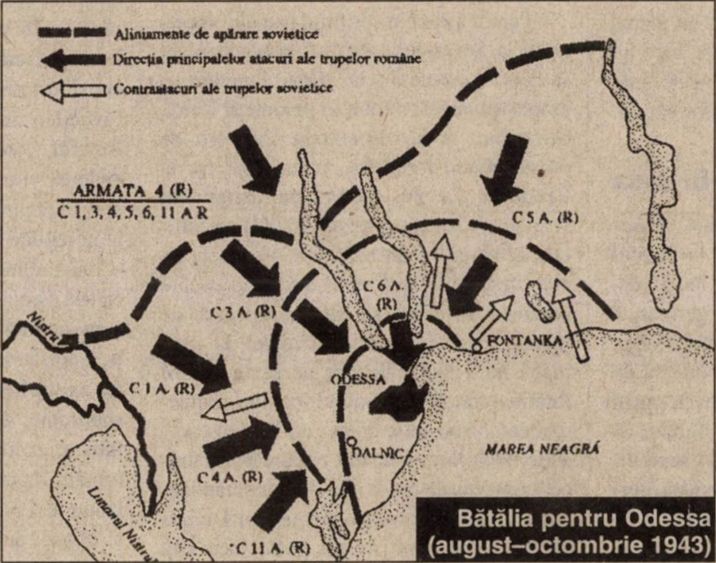

Bătălia pentru Odessa (august–octombrie 1943)

Avînd o importanță incontestabilă în evoluția viitoare a operațiilor militare la flancul sudic al frontului germano–sovietic, victoria românească de la Odessa a relevat, pe lîngă virtuțile ostășești ale militarilor români, și multe neajunsuri în conducerea trupelor, în executarea misiunilor de luptă și, în special, în dotarea unităților cu armament și tehnică de luptă. Analizîndu-le, mareșalul Ion Antonescu făcea, la 14 decembrie 1941, un adevărat rechizitoriu la adresa celor care nu au asigurat în perioada interbelică conducerea statului și a armatei, neasigurînd condițiile necesare pregătirii reale a armatei. „Roadele greșelilor comise timp de 20 de ani — aprecia el — nu puteau fi decît dezastruoase. Comandamente nepregătite au dus la nepregătirea ofițerilor. Nepregătirea acestora a provocat pe aceea a soldaților și subofițerilor. Totul se înlănțuie într-un organism. Totul pornește de la cap. Conducerea politică a statului și, în consecință, cea militară, nu putea duce decît la ceea ce a dus: la dezastru. Acum însă se pune întrebarea: Ce facem? Constatăm și ne scobim în dinți? Trebuie luat totul de la cap și lucrat serios". După ce își prezenta punctul de vedere, oferind factorilor militari soluții concrete de acțiune, mareșalul continua: „Iată ce aveam de spus pe marginea acestui rechizitoriu teribil, care nu poate lovi pe adevărații vinovați — oamenii politici și regele Carol —, care acum stau ascunși, rod ce au furat, își freacă mîinile ca alții să eșueze pentru ca să arate că ei nu sînt vinovați, ci poporul. Realitatea este că poporul este victima".

Roadele greșelilor din timp de pace au costat, într-adevăr, mult sînge românesc în timp de război, au determinat multe eforturi în campanie pentru îmbunătățirea dotării, deoarece — așa cum preciza generalul Vasile Atanasiu, comandantul Corpului 3 armată, la scurt timp după luptele de la Odessa: „Nu poți lupta cu pieptul deschis contra tancurilor, nu te poți apăra numai cu ascunderea de aviația inamică, nu poți tu atacator să scoți dintr-o poziție bine organizată un inamic mai bine dotat ca tine în armament de tot felul, nu poți tu urmări un inamic motorizat în retragere cu trupe pedestre, nu poți tu reduce la tăcere armamentul automat și artileria inamică încadrîndu-te într-un consum de munițiuni rațional sau calculat nu după reacțiunea inamicului, ci după disponibilitățile diferitelor eșaloane".

Alături de înfruntările militare propriu–zise, specifice războiului clasic, acțiunile de la Odessa au relevat prezența în luptă a partizanilor și a unei vaste rețele de catacombe pe întreaga suprafață a orașului (75 kmp) în care s-au refugiat, după ocuparea localității, la 16 octombrie, partizani, agenți NKVD, comuniști fanatici și alte elemente subversive, care au organizat și executat numeroase acțiuni agresive asupra trupelor române. În acest context, atentatul terorist executat asupra comandamentului Diviziei 10 infanterie, în după–amiaza zilei de 22 octombrie, nu a fost singular. El a fost, însă, cel mai sîngeros, provocînd pierderea a 135 militari (79 uciși, 43 răniți și 13 dispăruți), dintre care 128 români și șapte germani. Între cei uciși s-a aflat și generalul Ioan Glogojanu, comandantul Diviziei 10 infanterie. Impactul emoțional a fost extrem de puternic. Sub impresia masacrului, considerînd că atentatul fusese provocat de comuniști, între care se aflau și mulți evrei, Ion Antonescu a dispus să fie executați cîte 200 de comuniști pentru fiecare ofițer român sau german ucis sau rănit și cîte 100 pentru fiecare soldat. Ca urmare, în zilele următoare la Odessa s-au efectuat execuții, dar nu la amploarea represiunii ordonate. Aflate într-o legătură indiscutabilă, atentatul terorist executat asupra comandamentului român și măsurile represive care au urmat constituie realități tragice evidente, care nu trebuie ignorate ci analizate cu obiectivitate prin studierea tuturor documentelor epocii.

Pătrunderea în Crimeea

Pentru eliminarea pericolului reprezentat de forțele sovietice la flancul sudic al frontului, la începutul lunii septembrie 1941, comandamentul german a conceput operația pentru cucerirea Crimeei, apărată de armatele 51 și Independentă de Litoral, și pătrunderea ulterioară, prin peninsula Kerci, în peninsula Taman și Kuban. Ofensiva a început, la 24 septembrie, prin atacul Corpului 54 armată german spre istmul Perekop, fiind oprită la 29 septembrie și reluată la 11 octombrie, după înfrîngerea forțelor sovietice de la nord de Marea de Azov.

Corpul 54 armată german și Detașamentul „colonel Radu Korne“ au înaintat spre istmul Perekop, iar Corpul 30 armată (de la 21 octombrie) spre istmul Salkovo. După 10 zile de lupte grele, diviziile germane au străpuns puternicele poziții fortificate sovietice și trecînd la urmărire au cucerit Simferopolul (1 noiembrie), înaintînd apoi spre Sevastopol (Corpul 54 armată german și Detașamentul „colonel Radu Korne“), spre Feodosia și Ialta (Corpul 32 armată german) și spre Kerci (Corpul 42 armată german, introdus în luptă la sfîrșitul lunii octombrie). Corpul de munte român, care străpunsese pozițiile fortificate din istmul Genicesk s-a deplasat spre sudul peninsulei cu Brigada 1 munte, la Alușta și Sudak, și cu Brigada 8 cavalerie spre Kerci. În pofida condițiilor dificile de deplasare și de luptă determinate de sosirea iernii, forțele germane și române au reușit să încercuiască orașul fortificat Sevastopol (pînă la 14 noiembrie) și să cucerească portul Kerci, eliminînd prezența sovietică din peninsula cu același nume.

Inspecție pe front, la vînătorii de munte

Pentru a veni în sprijinul trupelor încercuite la Sevastopol, Înaltul comandament sovietic a executat, la sfîrșitul anului, o amplă acțiune de desant în peninsula Kerci, debarcînd, la 26 decembrie, la nord de orașul Kerci, forțe din Armata 51, iar la Feodosia, la 29 decembrie, forțe din Armata 41. În total, peste 40.000 de militari, 236 tunuri și aruncătoare, 43 de tancuri etc. Deși fusese informat din timp despre acțiunea ce avea să fie întreprinsă de inamic, comandamentul Armatei 11 germană nu a luat măsurile necesare pentru întărirea forțelor, apreciind intenția comandamentului sovietic drept „un bluf rusesc“, astfel încît, în momentul debarcării inamice, în peninsulă nu se afla decît comandantul Corpului 42 armată german cu Divizia 46 infanterie, care nu au putut face față numeroaselor forțe adverse. În acest context, generalul von Manstein a ordonat deplasarea în zonă a brigăzilor 8 cavalerie și 4 munte română, precum și a Detașamentului „colonel Radu Korne“.

În urma unor lupte grele, trupele germane și române au reușit să oprească, pînă la 13 ianuarie 1942, înaintarea inamicului la extremitatea estică a peninsulei Kerci, pe aliniamentul Koktebel, Azimovka, vest Vladislavovka, Kiet, și să permită comandamentului german să aducă în zonă noi forțe (diviziile 10 și 18 infanterie română, 132 și 170 infanterie germană etc.). La 15 ianuarie, concomitent cu o nouă debarcare efectuată la Sudak, inamicul a reluat ofensiva și a încercat să înainteze spre nord și est pentru a întoarce frontul trupelor germane și române și a face legătura cu forțele de la Feodosia. Pătrunderea a fost lichidată, pînă la 28 ianuarie 1942, prin intervenția fermă a Detașamentului „colonel Rukser“, constituit din trupe germane și românești. Sovieticii au continuat însă să controleze Kerciul, concentrînd în zonă noi forțe, în vederea viitoarei ofensive spre Sevastopol și apoi pentru „întoarcerea“ flancului sudic al întregului front german.

S-a ajuns astfel la o luptă de uzură, în cadrul căreia comandanții români de unități și mari unități au început să conteste modul în care comandamentele germane înțelegeau să întrebuințeze trupele române din subordine, deși generalul Gheorghe Avramescu, comandantul Corpului de munte român, raporta Marelui Stat Major, la 16 ianuarie 1942: „Comandamentele române și ofițerii au păstrat și păstrează raporturi cordiale cu comandamentele și ofițerii germani, existînd o bună camaraderie atît pe cîmpul de luptă cît și în relațiile curente“.

Încercînd să-și consolideze frontul în poziția întărită de la Parpaci, sovieticii au declanșat, la 28 februarie 1942, un puternic atac, efortul principal în sectorul Diviziei 18 infanterie, la Djantora, și parțial în zona de acțiune a Diviziei 46 infanterie germană, pătrunzînd, pînă în seara zilei, 8 km pe un front de 4 km. Între cauzele insuccesului, generalul Petre Dumitrescu enumera, pe lîngă greșelile proprii de conducere și de execuție, frontul mare (18 km) pe care a fost dispusă marea unitate română, insuficiența forțelor combative (opt batalioane de infanterie, din care numai patru în linia întîi și 15 baterii de artilerie — 10 române și cinci germane), „lipsa unei idei clare și hotărîte la comandamentul diviziei", „amestecul prea mare al comandamentelor germane în unele atribuții ale comandantului Diviziei 18 munte", „lipsa unui comandament superior român care ar fi putut interveni în condiții oportune".

Înfrîngerea l-a afectat mult pe mareșalul Ion Antonescu, care, la 27 aprilie 1942, a făcut un aspru rechizitoriu modului în care au acționat comandamentele române, apreciind: „Înfrîngerea diviziei se datorește în mare parte comandanților și comandamentului. O mare unitate poate fi bătută. Aceasta nu constituie o dezonoare cînd trupele și conducerea sînt la înălțime. Nu este cazul Diviziei 18 infanterie. Trupele au fost bătute mai mult de slăbiciunea comandanților decît de tăria inamicului. Personal am constatat în Crimeea că comandamentul nu inspiră trupei încredere. Este lipsit de energie. Era nesigur și fără curaj după înfrîngerea suferită. Lipsurile nu pot justifica nimic. Nici o trupă victorioasă nu a cîștigat o victorie fără nici o uzură. Astfel de stări sînt inerente, sînt normale. Chiar la toate armatele și în toate timpurile. Comandantul Diviziei 18 infanterie trebuie înlocuit cu un comandant energic".

Situația tensionată din timpul iernii 1941/1942 a fost aplanată de victoriile obținute o dată cu sosirea primăverii, inițial pe frontul din peninsula Kerci, apoi la Sevastopol.

Înaintea începerii asediului final al Sevastopolului, care constituia obiectivul principal al operațiilor militare din Crimeea, Înaltul Comandament german a decis să elimine prezența forțelor sovietice din peninsula Kerci. În acest scop, Armata 11 germană, comandată de generalul Erich von Manstein, în compunerea căreia a acționat și Corpul 7 armată român, comandat de generalul Florea Mitrănescu, a declanșat, la 8 mai 1942, o puternică ofensivă, care a pus trupele sovietice în mare dificultate. Deși pe teren înfrîngerea inamicului era evidentă, Înaltul Comandament sovietic a ordonat, în mod imperativ, la 15 mai: „Kerciul nu se predă. Organizați apărarea după modelul de la Sevastopol". În realitate, nu se mai putea face nimic, condițiile fiind cu totul altele. La Kerci, degringolada a fost totală, înseși comandamentele sovietice fiind nevoite să recunoască: „Trupele nu au avut nici o comandă. Cine unde a putut acolo a fugit. În primul rînd, generalii. La locurile de trecere stăteau răniții care erau călcați în picioare. Nu li se acorda nici un ajutor". Retragerea trupelor sovietice s-a făcut fără protecția aviației sau a artileriei. Majoritatea tancurilor, armamentului și a celorlalte materiale de război au rămas însă în mîinile trupelor germane și române. Referindu-se la acest lucru, generalul Radu Korne consemna: „Ne-a fost peste putință să inventariem tot ce am prins sau găsit și nici nu am putut preda prizonierii și materialele cu forme în regulă lagărelor sau unităților din urmă". Abordînd, la rîndu-i, multiplele cauze care au determinat înfrîngerea din Crimeea, L.Z. Mehlis, reprezentantul Înaltului Comandament sovietic, releva că în timpul luptelor din perioada 8–20 mai 1942 „Nu luptătorii sînt vinovați, ci conducerea".

După numai opt zile de luptă, forțele germane și române, „magistral conduse" de feldmareșalul Erick von Manstein, au obținut o victorie remarcabilă, care a dus la eliminarea prezenței sovietice din peninsula Kerci. În aprecierea generalului Platon Chirnoagă, bătălia din peninsula Kerci a fost de „concepție napoleoniană". Victoria din Kerci a creat condițiile necesare declanșării asaltului final asupra orașului fortificat Sevastopol, care rezista în încercuire de la 21 noiembrie 1941. Manevra concepută a constat în executarea, după o puternică pregătire de artilerie și bombardamente intense de aviație, a două lovituri convergente dinspre Kamîșli și Kamarî, executate cu cele două corpuri de armată germane, și o acțiune de fixare a inamicului în zona centrală a frontului cu Corpul de munte român, care trebuia să sprijine și atacul Corpului 54 armată german.

Asaltul a început la 7 iunie 1942, la orele 2,30, după o masivă și îndelungată pregătire de foc declanșată la 2 iunie, în condițiile în care trupele sovietice au executat la rîndu-le o intensă tragere de artilerie asupra bazelor de plecare la atac. În pofida rezistenței puternice opuse de inamic, Divizia 1 munte română a cucerit înălțimile Fedjukini și Gaytani, iar Divizia 4 munte română, introdusă în luptă, la 14 iunie, în locul Diviziei 24 infanterie germană, grupul de cazemate situat la vest de înălțimile Bastion II, Kegel etc. În faza finală a bătăliei, în care forțele sovietice se retrăseseră din fortificațiile situate între înălțimile Sapun și Sevastopol, cele două divizii române au fost scoase de comandamentul german de pe direcția de efort spre oraș și au fost deplasate spre flancul sudic al frontului cu misiunea de a cuceri înălțimile situate la nord de Balaklava, pentru a înlesni înaintarea Corpului 30 armată german spre Herson, la sud de Sevastopol. Divizia 4 munte, care a fost ținută în rezerva Corpului 54 armată german după cucerirea înălțimii Severnaia Golovka, a fost reintrodusă în linia întîi, la cererea comandamentului român, în noaptea de 30 iunie spre 1 iulie, între diviziile 20 și 50 infanterie germane, participînd la asaltul final al Sevastopolului, care a căzut la 4 iulie 1942.

Relevînd camaraderia de arme româno–germană și comportarea trupelor române în luptele din Crimeea, generalul Erik Hansen a trimis, la 8 iulie 1942, o scrisoare de elogiu generalului Gheorghe Avramescu, în care arăta: „Simt o mare bucurie să constat că aceste unități, luptînd zi de zi cu vitejie, au avut partea lor de glorie la cucerirea fortăreței de la Marea Neagră. Recunoscînd pe deplin marile fapte de arme ale trupelor române, realizate într-o strînsă camaraderie de arme, văd în aceasta încoronarea activității mele de șef al Misiunii Militare Germane în România. Sînt

Ostași români decorați cu Crucea de fier, după lupte

mîndru că și trupele române au putut să înalțe drapelul țării lor, de care mă simt atît de legat, ca simbol al participării lor atît de bogate în succese la asaltul asupra acestei cetăți bolșevice“.

Cucerirea orașului–port fortificat, după 250 de zile de asediu, a modificat radical raportul de forțe la flancul sudic al frontului germano–sovietic și în bazinul Mării Negre în favoarea trupelor germane și române, permițînd dirijarea efortului militar spre Caucaz și cursul inferior al fluviului Volga.

Bătălia de iarnă

Concomitent cu luptele desfășurate în Crimeea, în prima jumătate a anului 1942, aprige încleștări s-au derulat și la sud de Harkov, unde forțele sovietice pătrunseseră, în decembrie 1941, spre vest, în urma ruperii frontului la Izium, pe Doneț, pînă pe aliniamentul Novo Komo, vest Lozovaia, Samoilovka, Braghimovka, realizînd un intrînd cu o lățime de 30–40 km și o adîncime de 50 km, pînă la 90 km est de Krasnograd, amenințînd serios cele două centre vitale de la vest de Doneț: Harkovul și Dniepetrovskul.

În contextul în care comandamentul german nu avea în zonă rezerve disponibile pe care să le introducă în luptă pentru a limita pătrunderea inamicului, s-a apelat la Diviziile 1 și 2 infanterie română, aflate în Transnistria, cu misiune de pază și siguranță, și la Detașamentul de schiori „colonel Rotta“, constituit de Divizia 3 munte. Ulterior au mai fost aduse și diviziile 4 și 20 infanterie, forțele române de la sud de Harkov fiind subordonate, la insistențele comandamentului român Corpului 6 armată (comandant: generalul Corneliu Dragalina). A rezultat astfel o aprigă „bătălie de iarnă“, în cursul căreia trupele germane și române au limitat pătrunderea forțelor sovietice spre vest. Deși au luptat în condiții dificile, unitățile și marile unități române s-au bucurat de alese aprecieri din partea comandamentelor germane.

Înaintea declanșării bătăliei de vară pe frontul de sud, spre Stalingrad și Caucaz, Înaltul comandament german a decis să execute, în mai 1942, o ofensivă concentrică la sud de Harkov pentru a lichida intrîndul realizat de forțele sovietice. În acest scop a conceput o acțiune de fixare pe latura de vest a frontului și o acțiune ofensivă dinspre sud. Manevra germană a fost anticipată însă de comandamentul sovietic, care a atacat, la 12 mai, cu forțele Frontului de Sud–Vest cu intenția de a cuceri întreaga zonă Harkov și de a înainta apoi spre Krasnograd și Dniepetrovsk.

Acțiunea de la nord de Harkov a fost oprită de o divizie blindată germană, la Nepokitaia desfășurîndu-se una dintre cele mai mari bătălii de tancuri de pînă atunci de pe Frontul de Est. La sud de oraș, sovieticii au reușit să pătrundă în dispozitivul german circa 50 km, pînă la est de Krasnograd, în imediata apropiere a flancului stîng al Corpului 6 armată. După lupte înverșunate, forțele române și germane au reușit să limiteze pătrunderea inamicului și să constituie o puternică linie defensivă. Imediat, la 17 mai, Grupul de armate „Sud“ a trecut la contraofensivă cu grupul blindat „Kleist“ de la sud spre nord, pe direcția Slaviansk–Izium, pentru a ajunge în spatele forțelor sovietice aflate la sud–vest de Harkov. La 21 mai, blindatele germane au reușit să intercepteze complet căile de comunicație ale trupelor sovietice care luptau în intrînd.

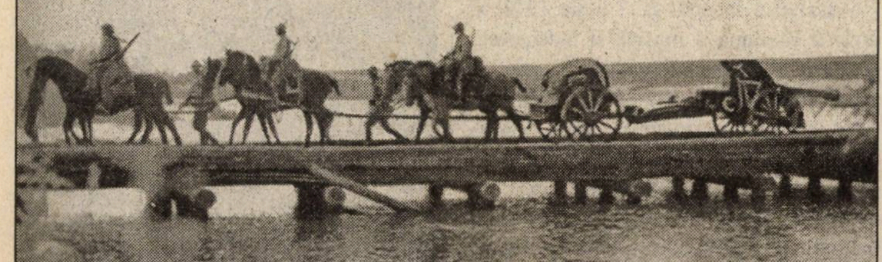

Trecerea Donețului pe un pod construit de armata română

În acest context, Corpul armată român a primit misiunea să atace la nord și la sud de Lozovaia. Datorită rezistențelor puternice opuse de inamic înaintarea a progresat încet, Divizia 1 infanterie reușind, totuși, să ocupe Lozovaia, la 25 mai. Ofensiva a fost continuată apoi spre nord, spre Krasnopavlovka, și spre nord–est, pînă pe valea Bereka, forțele sovietice fiind fracționate, pînă la 26 mai, în trei mari grupuri, și înfrînte definitiv pînă la 31 mai 1942.

La cîteva zile după victoria de la Harkov, generalul von Kortzfleisch releva „marea vitejie a trupelor române în atac“ și sublinia că „toate trupele s-au bătut cu cea mai mare bravură“. „Participarea unităților armatei regale române și anume a Corpului 6 armată de sub conducerea generalului de divizie Dragalina, a diviziilor 1, 2, 4, 20 și a unităților neîndivizionate ale Corpului 6 armată la această victorie — arăta la 25 mai comandantul Corpului 11 armată german — va rămîne pentru totdeauna o pagină de glorie în istoria armatei române. Vitejia, puterea de rezistență și disciplina lor le asigură un loc de onoare între națiunile care apără cultura europeană împotriva acțiunii de nimicire a bolșevismului“. La rîndul său, mareșalul Ion Antonescu considera că Diviziile 1, 2, 4, 20 infanterie și Detașamentul „colonel Rotta“ au participat, la sud de Harkov, la „una din cele mai mari bătălii din istorie“.

Înainte, spre Stalingrad

După lichidarea intrîndului sovietic de la Harkov și cucerirea Crimeei, Hitler a ordonat executarea unei ample ofensive spre cîmpurile petrolifere din Caucaz și spre Stalingrad, hotărînd, la 23 iulie 1942, prin Directiva nr. 45, cucerirea simultană a celor două obiective, aflate la circa 500–600 km depărtare unul de altul. Decizia s-a dovedit a fi nefastă, Înaltul Comandament german dispersîndu-și foarte mult forțele. Grupul de armate „B“, comandat de feldmareșalul Fedor von Bock, a fost dirijat spre Stalingrad, iar Grupul de armate „A“, comandat de feldmareșalul Wilhelm von List, spre Caucaz. La ofensiva germană au participat și forțe române, solicitate de Hitler încă din iarna dintre anii 1941 și 1942. Urmărind menținerea colaborării cu Reich-ul în vederea

În marș, pe un teritoriu străin

obținerii sprijinului german pentru recuperarea părții de nord–est a Transilvaniei, ocupată de Ungaria în 1940, mareșalul Ion Antonescu a acceptat fără rezerve cererea lui Hitler. Decizia sa a fost contestată, însă, de personalitățile politice din „opoziție“, inclusiv de unele cadre de conducere ale armatei.

În acest context, imediat după bătălia de la Harkov, Corpul 6 armată a înlocuit, pînă la 28 iunie 1942, unitățile Diviziei 384 infanterie germană, pe malul de vest al Oskolului, între Doneț și Pristin, după care, intrînd în subordinele Armatei 1 blindate (pînă la 19 iulie, cînd a fost subordonat Armatei 4 blindate), a atacat, la 8 iulie, în cooperare cu forțele de la flancul stîng al Corpului 44 armată german, spre Karpovka (cu Divizia 4 infanterie) și spre Svatovo (cu diviziile 1 și 20 infanterie). Acționînd pe o căldură foarte mare și parcurgînd zilnic 25–30 km, marea unitate română a ajuns la Don, la 27 iulie, unde a intervenit rapid, cu Divizia 2 infanterie, în capul de pod de la Zimleanskaia, pe care l-a menținut cu fermitate în pofida contraatacurilor puternice executate de inamic.

Ofensiva a fost reluată la 31 iulie, diviziile române înaintînd 130 km, timp de șase zile, pe o căldură toridă, într-un teren lipsit aproape complet de apă. La 6 august, au ajuns pe valea Aksai, unde a constituit capete de pod la Salivski, Doroteev, Șestakov și Klikov, apoi pe valea Mișkova, la 12 august unde au întîlnit o rezistență extrem de puternică. La 20 august, s-a declanșat atacul asupra centurii exterioare de fortificații a Stalingradului, care a fost străpunsă de Divizia 1 infanterie Vasilievka și Kupkinka. În cadrul regrupărilor de forțe ordonate de Armata 4 blindată pentru cucerirea poziției de rezistență de la Karpovka, Corpul 6 armată a preluat responsabilitatea sectorului Andreevka, Dubovij Ovrag, primind misiunea să ajungă cu un grup de forțe la sud–est de Krasnoarmeisk pentru a intercepta retragerea forțelor sovietice în cazul în care acestea ar fi fost înfrînte la Stalingrad. Pentru a-și crea condiții de trecere la est de linia lacurilor de la sud de Stalingrad a atacat cu Divizia 2 infanterie, la 5 septembrie, satul Bol. Ceapurniki, fără a-l cuceri însă datorită puternicelor fortificații existente în zonă.

La rîndul lui, comandamentul sovietic, urmărind manevrarea flancului stîng și a spatelui Armatei 4 blindate, a acționat ofensiv, începînd cu 29 septembrie cu Armata 51 pe direcțiile Șanata–Sadovoe și Plodovitoe–Abganerovo, în sectoarele diviziilor 1 și 4 infanterie. Inițial, marile unități române au rezistat trupelor sovietice, însă, prezența tancurilor, urmate de infanteria transportată, a făcut ca ele să fie respinse. Situația avea să fie restabilită, pînă la 1 octombrie, prin intervenția Diviziei 14 blindate germane.

Spre crestele Caucazului

În timp ce Corpul 6 armată era dirijat spre Stalingrad, Armata 3 a fost îndreptată spre Kuban pentru a asigura, prin cucerirea litoralului estic al Mării de Azov și al Mării Negre, flancul drept al forțelor germane care înaintau spre centrul Caucazului. Pentru îndeplinirea misiunii, generalul Petre Dumitrescu a dirijat Corpul de cavalerie (comandant: generalul Mihail Racoviță) la sud de Don spre litoralul estic al Mării de Azov. Înaintînd de la Timoșevka spre sud–est, marea unitate română a înfrînt, între 7 și 9 august, prin manevre abile, trupele sovietice de la Ejsk, a forțat apoi canalele Protoka (11–12 august) și Kurka (14 și 20 august) și a ocupat, la 24 august, Temrjukul, cel mai important port la Marea de Azov, permițînd astfel trupelor germane și române din Peninsula Kerci să treacă în Peninsula Taman.

În timp ce Divizia 6 cavalerie continua acțiunile pentru cucerirea definitivă a Peninsulei Taman, diviziile 5 și 9 cavalerie au atacat la nord–vest de Krimskaia, prin Kievskoe, Varenikovskaia și Gostagoevskaia spre orașul Anapa pe care l-au ocupat în dimineața zilei de 31 august, după ce au înfrînt rezistența a cinci–șase batalioane inamice. Fără întrerupere, cele două divizii române au continuat înaintarea spre Novorosiik, acoperind flancul de nord al Corpului 5 armată german. După ce au înfrînt circa două batalioane sovietice, Divizia 5 cavalerie a ajuns în seara zilei de 6 septembrie, la marginea de sud–vest a orașului în care intraseră dinspre nord și est unități din Corpul 5 armată german. Ultimele forțe sovietice din zonă au fost respinse pînă la 11 septembrie 1942.

În timpul înaintării spre Caucaz, Armata 3 română a luptat succesiv împotriva trupelor sovietice din Armata 47, realizînd întotdeauna, în zona de efort, superioritatea de forțe necesară. Acțiunea trupelor

Asalt românesc asupra unei poziții sovietice române a înlesnit înaintarea Grupării de armate „Ruoff“ spre sud, acoperindu-i flancul drept, spre litoralul estic al Mării de Azov și al Mării Negre, avînd ca rezultat cucerirea Peninsulei Taman și realizarea legăturii cu trupele din Peninsula Kerci.

G-ralul Petre Dumitrescu

Concomitent, Divizia 2 munte română, comandată de generalul Ion Dumitrache, a înaintat spre centrul Caucazului, unde a forțat rîul Baksan, la sfîrșitul lunii august 1942, după care a înaintat spre Nalcik pe care l-a cucerit între 26 și 28 octombrie, și spre Alagir, asigurînd flancul Armatei 1 blindate germane care lupta în zona Ordjonikidze.

Deși în această perioadă relațiile de comandament s-au desfășurat în condiții normale, au existat situații în care comandamentele germane au fragmentat marile unități române sau au făcut aprecieri greșite asupra comportării lor în luptă. Corpul 5 armată german, de exemplu, a luat diviziile 5 și 9 cavalerie din subordinea Corpului de cavalerie căruia i-a subordonat diviziile 6 cavalerie și 3 munte, iar cîteva zile mai tîrziu a trecut Divizia 3 munte în subordinea Diviziei 9 infanterie germană. „Această practică — aprecia Marele Cartier General român — are o influență dăunătoare atît asupra moralului comandanților cît și asupra moralului trupei, care își vede comandanții firești puși întotdeauna în stare de inferioritate față de comandamentele germane. Tot din această practică comandanții români nu pot fi deprinși cu răspunderea pe cîmpul de luptă și nici nu pot fi trași la răspundere din moment ce alții se amestecă în pregătirea execuției și conducerea operațiilor lor“. Luînd atitudine în fața acestor situații, mareșalul Ion Antonescu scria următoarele generalului Arthur Hauffe, la 22 octombrie 1942: „Atrag atențiunea și protestez în contra nerespectării condițiunilor care au fost puse de mine la angajarea tuturor forțelor românești în luptă. Nu uitați că răspunderile care decurg din angajarea în luptă în condiții nenormale, cît și pierderile suferite din cauza angajării neraționale, precipitate, fără munițiuni și neîncadrate într-un plan de ansamblu, ce au produs pierderi mari și au micșorat capacitatea de luptă a diviziilor 19 infanterie și 3 munte apasă toate asupra mea“. Pentru redresarea situației a cerut luarea măsurilor necesare pentru ca „raporturile de perfectă colaborare a armatelor noastre să continue și pe viitor sub același semn al încrederii și stimei reciproce ca și pînă acum“.

Toamna anului 1942 a găsit, astfel, armata română la porțile Stalingradului și pe crestele Munților Caucaz. De la începutul războiului, România a angajat în luptă însemnate efective, situîndu-se pe locul doi după Germania în ceea ce privește efortul militar la flancul sudic al Frontului est–european.

Luna	*La vest de Nistru*	*La est de Nistru*		*Total*
	în interesul țării	*8 operativ*	*Transnistria*	
iulie 1941	360.932	342.123	-	713.055
august 1941	352.647	346.821	-	709.468
septembrie 1941	362.342	306.038	-	668.380
octombrie 1941	403.751	386.752	-	790.503
noiembrie 1941	575.358	62.611	103.358	740.827
decembrie 1941	328.689	60.661	112.811	502.161
ianuarie 1942	253.009	50.625	106.898	410.532
februarie 1942	294.677	106.473	72.383	473.263
martie 1942	510.686	93.270	76.100	680.056
aprilie 1942	520.209	139.507	88.634	798.350
mai 1942	477.294	140.479	94.213	713.986
iunie 1942	462.647	159.545	90.667	712.739
iulie 1942	409.278	159.426	91.805	660.629
august 1942	454.855	194.129	73.270	722.254
septembrie 1942	437.476	296.222	82.625	816.323
octombrie 1942	329.876	372.902	80.387	783.165
noiembrie 1942	323.445	380.103	83.292	786.840

Situația efectivelor aflate sub arme, la est (operativ și ca trupe de pază și siguranță în Transnistria) și la vest de Nistru (în zona de interior a țării), se prezintă astfel, conform uneia din numeroasele situații centralizatoare întocmite în epocă *(v. tabelul de mai sus).*

Din cei 1.431.018 oameni mobilizați în 1941, cei mai numeroși au fost mobilizați în octombrie 1941 (790.503 — 55%), din care 28% în zona de interior și 27% la est de Nistru. În 1942, din mobilizabilul de 1.437.657, cifra maximă a mobilizaților s-a înregistrat în septembrie (816.323), din care 30% în interior și 26% la est de Nistru. Comparația efectivelor mobilizate dislocate la vest și respectiv la est de Nistru dovedește că doar în octombrie și noiembrie 1942, în timpul bătăliei de la Stalingrad, efectivele aflate la est de Nistru au fost superioare numeric celor din țară (în noiembrie 1942 — 32% în zona operativă și 22% în interior). Pînă în februarie 1942, numărul militarilor dislocați în Transnistria cu misiune de pază și siguranță a fost superior celor aflați în zonele efective de luptă. Pe bătălii, cele mai numeroase efective au fost angajate la Odessa — peste 300.000, în bătălia de la Stalingrad — 230.000 (în ambele situații, arhivele oferă cifre diferite, de la o sursă la alta). Între Nistru și Nipru au fost angajați 159.302 militari, la nord de Marea de Azov — 75.046 militari, în Crimeea — 78.241, iar la sud de Harkov — 64.127, în Caucaz — 84.012.

În ceea ce privește pierderile înregistrate în lupte în timpul fazei ofensive, arhivele oferă următoarele cifre: circa 90.000 morți, răniți și dispăruți la Odessa (21% din efectivele angajate în luptă), 6.420 între Nistru și Nipru (4%), 7.254 la nord de Marea de Azov (10%), 18.900 în Crimeea (24%), 14.009 la sud de Harkov (22%). Cele mai grele pierderi aveau să se producă însă la Stalingrad, în faza defensivă a Campaniei din Est. ■

Arma informațiilor — la înălțime. Dar...

Dezastrul de la Stalingrad în versiunea SSI

Cristian TRONCOTĂ

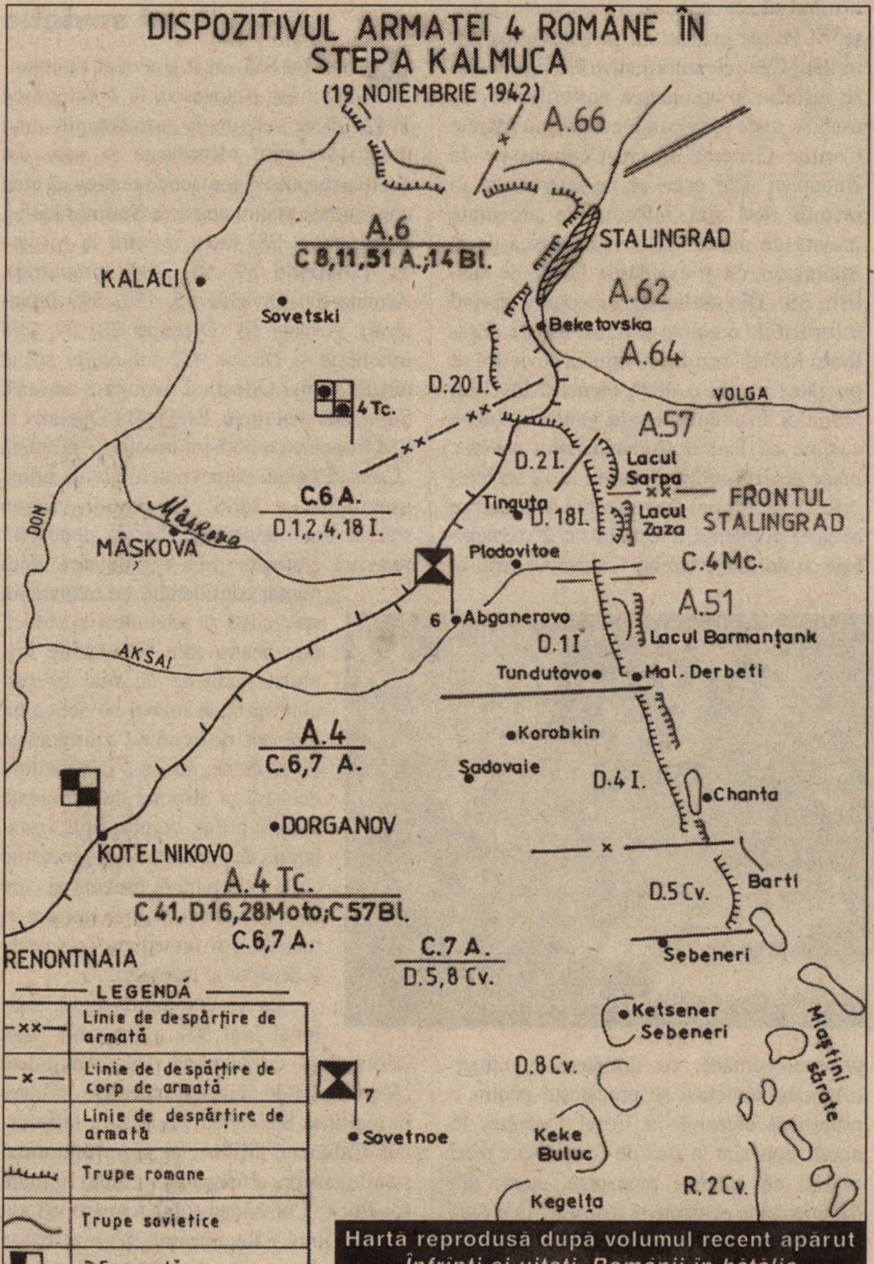
DISPOZITIVUL ARMATEI 4 ROMÂNE ÎN STEPA KALMUCA
(19 NOIEMBRIE 1942)
A.66
A.6
C 8,11,51 A.;14 Bl.
STALINGRAD
KALACI
Sovetski
A.62
Beketovska
A.64
D.20 I.
4 Tc.
VOLGA
A.57
D.2 I.
Lacul Sarpa
FRONTUL STALINGRAD
Tinguta
D. 18 I.
Lacul Zaza
C.6 A.
D.1,2,4,18 I.
DON
Mâșcova
MÂȘKOVA
Plodovitoe
C.4 Mc.
A.51
6
Abganerovo
D.1 I
Lacul Barmanțank
AKSAI
Tundutovo
Mal. Derbeti
Korobkin
A.4
C.6,7 A.
Șadovaie
D.4 I.
Chanta
DORGANOV
KOTELNIKOVO
A.4 Tc.
C 41, D16,28 Moto;C 57 Bl.
C.6,7 A.
D.5 Cv.
Barti
RENONTNAIA
C.7 A.
D.5,8 Cv.
Sebeneri
LEGENDĂ
Linie de despărțire de armată
Linie de despărțire de corp de armată
Linie de despărțire de armată
Trupe romane
Trupe sovietice
P.C. armată
P.C. corp de armată
Ketsener Sebeneri
Mlaștini sărate
D.8 Cv.
7
Sovetnoe
Keke Buluc
R. 2 Cv.
Kegelța

Hartă reprodusă după volumul recent apărut *Înfrînți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad*, de Mihail Vasile-Ozunu și Petre Otu (București, Ed. Ion Cristoiu, 1999)

Fluxul informațional, bine documentat, echilibrat și difuzat cu operativitate de către Serviciul Special de Informații *(în continuare: SSI)* principalilor beneficiari — în primul rînd, Marelui Cartier General al armatei române — nu a putut suplini carențele de ordin calitativ din dotarea unităților și marilor unități combatante pe Frontul de Est, inclusiv în bătălia de la Stalingrad.

Un război al motoarelor

Primii doi ani ai războiului impuseseră în arta militară rolul decisiv al motoarelor, tancurilor și avioanelor, precum și întrebuințarea lor rapidă în locurile reclamate de necesitățile frontului. S-a afirmat în istoriografia română, și nu fără temei, că armata română a intrat în război mai nepregătită decît în 1916. Ea s-a dovedit slab echipată cu blindate, iar aviația — deși dispunea de un personal bine pregătit — era departe de a răspunde exigențelor războiului pe Frontul de Est. Conducătorul statului român, generalul Ion Antonescu, a dorit prin participarea României la războiul contra URSS să refacă prin foc și sînge moralul poporului și armatei, grav afectat în urma cedărilor teritoriale din vara anului 1940. Chiar dacă nu s-a putut obține victoria pe Frontul de Est, analiza informațiilor cu caracter militar, obținute și difuzate de SSI, despre iminența contraofensivei Armatei Roșii la Stalingrad demonstrează că arma informațiilor își justifica rațiunea pentru care factorii de comandă ai armatei i-au acordat atenție și încredere.

După începerea operațiilor militare împotriva URSS, principala structură a SSI pe Frontul de Est a fost „Eșalonul Mobil".

Structura sa organizatorică corespundea cu centrala de la București, ceea ce înseamnă că „Eșalonul Mobil“ era un fel de SSI în miniatură care însoțea trupele române pe front. Pentru ca Eșalonul să-și poată îndeplini misiunile informative a colaborat de la început cu Secția a III-a Operații din Marele Stat Major, care, imediat după începerea operațiilor militare pe Frontul de Est, i-a pus la dispoziție date referitoare la armatele române, zona lor de operații și axul de deplasare al posturilor de comandă pentru fiecare armată.

La jumătatea lunii august 1942, s-a comunicat SSI că Marele Cartier General român urma să-și instaleze sediul la Rostov pe Don, fapt ce impunea măsuri informative și contrainformative luate din timp. „Eșalonul Mobil“, avînd la comandă pe locotenent–colonelul Grigore Ernescu — șeful Biroului Studii —, căruia i se acorda tot mai multă încredere pentru materialele documentare și informative întocmite pînă atunci —, s-a deplasat pe itinerariul Zaporoje–Mariupol–Taganrog–Rostov pe Don. Aici a colaborat cu colonelul Titus Gîrbea — șeful detașamentului de legătură al Marelui Cartier General român, cu Comandamentul Grupului de Armată „Sud“ german. Ceea ce este interesant, Eugen Cristescu a început să fie informat de „Eșalonul Mobil“ că trupele germane nu mai inspiră o stare de forță și siguranță ca în anul precedent. La rîndul lui, generalul Mihail Racoviță, comandantul Corpului de cavalerie, care își avea postul de comandă în Slavianskaia, a primit din partea „Eșalonului Mobil“ „un material informativ referitor la unitățile sovietice dislocate în Cuban și Caucazul de Nord“.

La un post de comandă românesc

La sfîrșitul lunii august 1942, Secția a II-a din Marele Stat Major i-a adus la cunoștință colonelului Ion Lissievici, șeful Secției I Informații Externe (principala structură de spionaj a SSI) — care preluase din nou comanda „Eșalonului Mobil“ — despre dispozitivul în curs de realizare al marilor unități române în Cotul Donului și Stepa Calmucă, în urma căruia s-a stabilit organizarea, încadrarea și dotarea structurilor informative ce urmau să acționeze pe frontul celor două armate române și anume: „Centrul Informativ condus de locotenentul Ciorapciu, pe fîșia de front a Corpului 1 armată; Centrul informativ sub comanda căpitanului Zilonîi, în zona Corpului 5 armată; Centrul informativ — locotenent–colonel M. Goanță aflat deja pe lîngă Corpul 6 armată; Centrul informativ — căpitan Ostrovzki pe lîngă punctul de comandă al Armatei 4, urmînd să acționeze pe întreg frontul acesteia“. Pe măsura intrării pe front a marilor unități, Centrele informative ale Eșalonului se instalau în apropierea posturilor de comandă, unde stabileau legăturile cu Marele Cartier General și cu Centrala de la București. Dar ceea ce ne interesează în primul rînd sînt informațiile procurate înainte de marea ofensivă sovietică de la Stalingrad, cît și evaluările făcute de analiștii SSI. Din studiul documentelor privind informațiile obținute și transmise de „Eșalonul Mobil“ rezultă că armata sovietică se pregătea pentru o mare ofensivă în Cotul Donului. În amintirile sale, generalul Jukov susține că Înaltul Comandament sovietic luase decizia contraofensivei la 12 septembrie 1942. Primul document al SSI, despre această problemă, a fost emis la 20 septembrie și adresat Marelui Cartier General al armatei române, cu următorul conținut: „Armata sovietică se pregătește pentru o puternică ofensivă în Cotul Donului. În acest scop, sînt în curs de concentrare mari unități cu efective proaspete, aduse din Siberia, bine echipate și instruite. Ofensiva va dispune de o masă de circa 600–700 tancuri. Ea urmează să înceapă la data de 25 octombrie 1942, cu efort probabil pe direcția Klețkaia–Rostov“. După cum își amintea colonelul Ion Lissievici, Comandamentul german al Grupului de Armate „Sud“ a apreciat primele informații oferite de SSI despre iminența unei contraofensive sovietice în Cotul Donului și Stepa Calmucă, ca fiind „netemeinice“ și „alarmiste“. Ulterior, verificîndu-le, a ajuns la concluzia că „sînt posibile“.

Potențialul sovietic

Raportul SSI văzut și avizat de mareșalul Ion Antonescu, la 1 octombrie 1942, făcea referire la următoarele mari unități sovietice identificate și care din analiza dispunerii lor tactice rezulta că erau concentrate pentru apărarea Stalingradului. Documentul SSI făcea referire la Armata 51 (Diviziile 89, 91, 204 infanterie), Armata 62 (Diviziile 35, 157, 399 infanterie), Armata 64 (Diviziile 28, 29, 208 infanterie și Divizia 422 infanterie sosită din Extremul Orient) și Armata 8 aeriană. Șapte zile mai tîrziu, Eșalonul I Operativ al SSI întocmea o notă informativă, intitulată „Considerațiuni asupra potențialului industriei militare a URSS“. Informațiile care au stat la baza întocmirii acestui document fuseseră obținute prin exploatarea unui număr considerabil de tehnicieni, specialiști și prizonieri sovietici, fapt pentru care concluziile formulate erau de un real interes: „Industria de război sovietică nu este atît de profund zdruncinată cît se crede, nu i s-a dat lovitura decisivă și dispune de suficiente materii prime, combustibil, instalațiuni de prelucrare, iar greutățile ce le întîmpină în prezent și care au fost enumerate mai sus sînt în măsură a fi remediate în spatele îndepărtat al frontului“.

La 13 octombrie 1942, Eșalonul I al SSI a întocmit Nota informativă cu numărul 1635, intitulată „Identificări de unități și obiective militare în regiunea Stalingrad“, prin care se informa Cabinetul Militar al Conducătorului statului asupra următoarelor unități militare sovietice: Comandamentul Armatei 57 (la sud de Olubîi), Regimentul 203 rezervă (la Pologaie Zacimsce, circa 25 km de Vladimirovska), Regimentul 178 rezervă (regiunea Kapustin–Iar și Solianka), Serviciul

Special NKVD (la ferma situată la 1 km vest de Rapina, circa 12 km nord–vest de Raigorod). Același document făcea referiri la aerodromurile sovietice de la Srednaia Ahtiuba și Saplonnoie, precum și la un tren cu muniții și un mare depozit de benzină și muniții identificate la 2 km de Leninsk, pe o ramură de cale ferată terminus spre o pădure situată la sud de șosea.

Între 25 și 30 octombrie 1942, „Eșalonul Mobil“ a informat Marele Cartier General român că ofensiva sovietică în Cotul Donului a fost amînată: „Ansamblul informațiilor primite din diferite surse, spre sfîrșitul lunii octombrie, duc la concluzia că proiectata ofensivă se va produce în prima decadă a lunii noiembrie 1942, imediat după ameliorarea situației la Stalingrad, pentru care s-au luat măsuri necesare. Imediat după această situație, se va trece la ofensivă, fie întîi pe frontul de la Stalingrad, fie pe frontul de la sud de Stalingrad, în scopul de a pune stăpînire pe poziții mai bune care vor servi ca bază pentru operațiuni ofensive în stil mai mare, ce vor avea loc într-un alt sector mai sensibil, fie în Cotul Donului pentru a sparge frontul și înainta spre Rostov, după care vor acționa și forțele de la sud de Stalingrad, fie concomitent cu un atac de la nord Stalingrad spre a despresura orașul“.

Cu Nota informativă nr. 2.097, intitulată „Pregătiri sovietice pe frontul Stalingrad“, din 2 noiembrie 1942, Eșalonul I al SSI aducea la cunoștința principalilor utilizatori (Președinția Consiliului de Miniștri — Cabinetul Militar, Marele Cartier General — Secția a II-a, Comandamentul „Cantemir“ — Secția a II-a, Cartierul General al Aerului — Secția a II-a — și SSI) noi informații de interes operativ. „Din declarațiile prizonierilor de război — menționa documentul —, rezultă că trupele ce sînt trecute la vest de Volga ar fi destinate ofensivei sovietice ce ar începe la 7 noiembrie, ziua aniversării Revoluției (bolșevice din 1917 — *n.n.*). Ofensiva ar avea ca scop recucerirea Stalingradului, după care forțele sovietice s-ar îndrepta în direcția Rostov, pentru a izola trupele germane ce operează în Caucaz. Concomitent cu trecerile de trupe la vest de Volga, pe malul de est se execută lucrări de organizarea terenului, șanțuri anticar și cazemate“.

Ulterior, SSI a informat că și această dată a fost amînată de Înaltul Comandament Sovietic, ofensiva urmînd să aibă loc între 15 și 20 noiembrie 1942. „În această acțiune — precizează Nota informativă din 15 noiembrie 1942 —, rolul principal îl vor avea aviația și unitățile blindate, care au și fost pregătite în vederea ofensivei. Date informative obținute în prima decadă a lunii noiembrie 1942 arată că dispozitivul ofensiv sovietic este aproape realizat, declanșarea acțiunii fiind în funcție de: condițiile atmosferice favorabile pe care le așteaptă cît mai propice în realizarea surprizei (ceață, ninsoare etc.); completarea informațiilor asupra dispozitivelor forțelor române și a posibilităților de reacție (rezerve tactice și strategice)“.

Neputința de a-i copleși pe ruși

Prin alte note și rapoarte informative, „Eșalonul Mobil“ a atras atenția asupra masivelor concentrări de trupe sovietice în zonă, ceea ce crea un evident pericol, în vreme ce Serviciul de informații german pronostica că în Stepa Calmucă era cu neputință să se adune rezerve sovietice într-o măsură importantă.

Dar rapoartele informative ale „Eșalonului Mobil“ făceau referire și la starea de spirit a trupelor române din Cotul Donului care, prin conținutul lor, veneau în contradicție cu rapoartele comandamentelor militare. Eugen Cristescu susținea că „astfel de rapoarte nu au fost luate în considerație“.

E adevărat că informațiile SSI, analizate prin prisma acestor documente, nu au reușit să indice o dată sigură a declanșării contraofensivei sovietice la Cotul Donului, dar evaluările privind iminența ei au fost corecte. Acest aspect este confirmat și de Raportul generalului Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 română, care preciza la un moment dat: „Toate rapoartele informative și operative zilnice ale Armatei 3, din perioada 29 octombrie–18 noiembrie, stau mărturie nezdruncinată *a bunei informări* a comandamentului nostru și a alarmării la timp și documentat a autorităților superioare, care trebuiau și puteau să ia măsuri oportune pentru a face față atacului ce se desemna. [...] Măsurile luate nu au fost nici oportune, nici suficiente“.

De asemenea, într-o analiză întocmită în martie 1943 de Biroul de studii al Frontului de Est pe baza examinării întregului material informativ obținut de „Eșalonul Mobil“, în perioada septembrie 1942–decembrie 1943, se formulau următoarele concluzii în legătură cu declanșarea contraofensivei sovietice: „De altfel, data precisă a declanșării ofensivei nu mai prezenta importanță deosebită pentru noi, atîta vreme cît încă cu mult înainte se ajunsese la preciziuni asupra intențiilor ofensive ale Sovietelor, în care scop afluirile de trupe și materiale de război erau în ultima vreme tot mai vizibile și mai intense. Dacă elaborarea planului a putut fi ținută secretă o oarecare vreme, imediat cînd primele pregătiri materiale au început să ia forma concretă, intențiile ofensive de iarnă ale Sovietelor se precizau tot mai iminente și ca sector de acțiune și ca idei operative tactico–strategice. Amînarea ei de la data presupusă avînd drept cauze cele arătate mai sus *(pierderile suferite în urma acțiunii întreprinse de aviația germano–română la nord de Don către sfîrșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie 1942 — n.n.),* iar nefinalizarea *(pregătirilor — n.n.)* nu au mai putut forma o problemă de prea mare importanță pentru Comandamentul sovietic, care stabilise totul în amănunt pentru un rezultat pe care îl scontau cît mai mare“. Este îndeobște cunoscut că în baza acestor informații Comandamentul Armatei 3 română a întreprins toate demersurile posibile pentru crearea condițiilor normale de acțiune a trupelor din subordinea sa: lichidarea capului de pod sovietic din Cotul Donului, asigurarea necesarului de mijloace antitanc atît sub aspect cantitativ, cît și calitativ. Eludarea de către Comandamentul german a informațiilor, concluziilor, propunerilor și cererilor părții române a fost, credem, unul dintre factorii care au dus la dezastrul de la Stalingrad. Elocvente în acest sens sînt consemnările generalului Ion Gheorghe: „La Statul Major german ni s-a răspuns că acesta este informat despre pregătirile rusești în ce privește Armata a 3-a, dar că conducerea germană le consideră numai o manevră a conducerii sovietice de abatere a atenției; aceasta nu intenționează să dea lovitura hotărîtoare pe

Don, ci probabil în regiunea Moscovei. De aceea este prematur să se pună în mișcare încă de pe acum rezervele germane de tancuri, mai înainte ca intențiile sovietice să se clarifice. Am fost asigurat că Armata a 3-a română nu va rămîne fără ajutor, în caz că aceasta se va dovedi necesar. Și de această dată conducerea germană a fost victima iluziei sale. Ofensiva rusească nu a venit în regiunea Moscovei, ci pe Don. Ea a lovit mai întîi și cu toată puterea Armata a 3-a“.

Toate acestea demonstrează că pierderile suferite de armata română în Cotul Donului și Stepa Calmucă, prin contraofensiva sovietică declanșată la 19–20 noiembrie 1942, nu se datorează lipsei de informații despre inamic. Cauzele țin de cu totul alte resorturi. De exemplu, la 3 decembrie 1942, mareșalul Ion Antonescu realiza deja că înfrîngerea germanilor de la Stalingrad era rezultatul nu numai al unei erori de concepție și conducere, ci și al „neputinței de a-i copleși pe ruși“. În ziua de 9 decembrie, data elaborării scrisorii către feldmareșalul von Manstein, convingerile mareșalului Ion Antonescu prindeau contururi și mai precise în această direcție. El aprecia înfrîngerea nu atît datorită greșelilor comise de comandamentele germane, ci, în special, pentru infidelitățile Berlinului față de români. Generalul Ion Gheorghe amintea despre faptul că frontul german se găsea într-o criză strategică, ce căpătase forme grave, ca urmare a lipsei de rezerve. „Ea era o consecință a împrăștierii forțelor în toate direcțiile, mai ales în operațiunile din Caucaz. În ciuda cîștigurilor de teren, obiectivele propuse au rămas neatinse. O flagrantă epuizare strategică. Conducerea germană încercase să devină stăpînă pe situație printr-o serie de măsuri operative insuficiente. Ea își propusese țeluri îndepărtate și mari fără să dispună însă de forțele necesare. Generalul Ion Gheorghe aprecia, pe bună dreptate, că Înaltul Comandament german mai făcuse greșeala de neiertat de a opera pe linii divergente: pe Don, la Stalingrad, în Caucaz. „Ea s-a trezit prea tîrziu din această greșeală — spune Ion Gheorghe — și nu i-a rămas altceva de făcut decît să umple imensul gol al cîmpului strategic cu trupe aliate *(Armatele 3 și 4 române, Armata 2 italiană și Armata 2 ungară — n.n.).* Oricît de mare ar fi fost vitejia cu care ar fi luptat aceste unități, ele erau totuși nepregătite pentru un război modern“.

Steagul roșu flutură, din nou, deasupra Stalingradului...

Pe baza informațiilor primite de la „Eșalonul Mobil“ de pe Frontul de Est, analiștii SSI au întocmit o primă evaluare, la 18 decembrie 1942, în care se sublinia: „Planul operațiunilor germane prevedea pentru anul 1942 distrugerea grosului armatei ruse și distrugerea liniei Astrahan–Arhanghelsk și cucerirea Caucazului. Din acest plan a fost realizat: cucerirea Peninsulei Kerci, cucerirea cetății Sevastopol, executate cu trupele aflate în Crimeea (fără trupe proaspete); cîștigarea de teren în Caucaz, fără importanță strategică; o cîștigare de teren în direcția Stalingrad care s-a soldat în condițiile cunoscute. O primă concluziune ce se impune este aceea că *operațiunile de pe Frontul de Est, din cursul anului 1942, constituie în fond un eșec al planului strategic german“.* În dreptul acestei fraze, pe manșeta documentului, mareșalul Ion Antonescu a făcut următoarea consemnare cu creionul roșu: „Mai mult“, ceea ce înseamnă că-și dădea seama că eșecul avea repercusiuni mult mai grave.

O altă concluzie subliniată de analiștii SSI în același document era următoarea: „Rezervele rusești nu sînt epuizate și trebuie să ne așteptăm la atacuri noi din partea lor și la o prelungire a eforturilor ruse pe tot timpul iernii“. Și în dreptul acestei fraze, mareșalul Antonescu a făcut consemnarea: „Da“. Ceea ce înseamnă că evaluările SSI le-a considerat corecte. ■

„Războiul de acasă" în timpul Campaniei din Est

În vizorul organelor de informații: Opoziția

Maria GEORGESCU

Monitorizarea activității Opoziției în timpul Campaniei din Est, atît a celei democratice — formată din Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, ulterior și din Partidul Social-Democrat, precum și diverse disidențe din cadrul acestora —, ca și a curentelor extremiste, comuniste și legionare, a reprezentat unul din compartimentele esențiale ale activității organelor de informații din România.

Interzise, dar active

Zilnic, pe biroul Conducătorului Statului, generalul (din august 1941, mareșalul) Ion Antonescu, și al președintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, se afla un buletin informativ, elaborat de Serviciul Centralizării Informațiilor din cadrul Secretariatului General al guvernului. Acesta sintetiza informațiile primite de la Serviciul Special de Informații (SSI), Centrul de Radio–Ascultare „Rador“, Ministerul de Interne (Direcția Generală a Poliției, Prefectura Poliției Capitalei, Inspectoratul General al Jandarmeriei), din care rareori lipseau datele privind poziția și activitatea forțelor politice mai mult sau mai puțin ostile politicii regimului Antonescu de angajare a României, alături de Germania, în războiul împotriva URSS pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

Analiza acestor documente (în mare majoritate aflate la Arhivele Naționale, în fondul PCM, Cabinetul militar mareșal Ion Antonescu, 1940–1944) atestă faptul că, deși interzise prin lege, partidele și grupările politice au continuat să-și dezvolte o activitate diversă, chiar dacă nu publică, cu consimțămîntul tacit al autorităților care le-au ținut permanent sub observație. Din aceste buletine informative rezultă că pe toată durata regimului Antonescu aproape orice „mișcare“ a forțelor politice din afara spectrului puterii a fost cunoscută cel mai adesea „din sursă sigură“, cum se preciza în notele SSI. Consemnate concis și clar, fără comentariile celui care le redacta, aceste știri privind diverse întîlniri, acțiuni ori opinii ale diverșilor lideri politici au conturat destul de corect — așa cum istoriografia perioadei o dovedește — evoluția și modificările de atitudine ale acestor forțe politice, datorate cursului evenimentelor politico–militare pe plan intern și internațional.

Cel mai atent și frecvent aflate în obiectivul organelor de informații au fost Partidul Național Țărănesc, prezidat de Iuliu Maniu, și Partidul Național Liberal, condus de Dinu Brătianu, datorită importanței lor în *establishment*-ul politic românesc și a influenței pe care o aveau în rîndul opiniei publice. Informațiile erau culese din imediata apropiere, uneori chiar din anturajul intim al liderilor acestor partide.

Faptul că autoritățile n-au luat măsuri pentru a le împiedica activitatea arată că aceste forțe politice erau privite — așa cum, de altfel, și ele se considerau — o posibilă alternativă la guvernare, pentru a scoate țara din impas într-o situație în care guvernul trebuia să părăsească scena politică. De fapt, atît național–țărăniștii, cît și național–liberalii n-au luat în considerare decît tîrziu, în vara lui 1944, răsturnarea prin forță, prin lovitură de stat, a regimului. Pînă atunci n-au folosit decît metoda memoriilor și protestelor față de actele de guvernare și măsurile militare ale lui Ion și Mihai Antonescu.

Fără a avea aceeași pondere și frecvență ca în cazul forțelor democrate, supravegherea comuniștilor și legionarilor s-a făcut constant, iar cînd au existat motive de îngrijorare, Antonescu a trecut la măsuri coercitive. Pe legionari reușise să-i anihileze în 1941 și nu-i mai socotea a avea forța necesară să dărîme guvernul; partidul comunist — deși era minuscul numeric — putea deveni periculos într-un anume context istoric, avînd în spate Uniunea Sovietică. De altfel, este arhicunoscută în istoriografia românească poziția de împotrivire — constantă și agresivă — a comuniștilor, manipulați de Moscova, față de războiul de eliberare a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Notele informative nu fac decît să confirme și să întregească imaginea. De aceeași „activitate subversivă“ era etichetat și Frontul Plugarilor de sub conducerea lui Petru Groza — „fost ministru și unul dintre conducătorii comuniști din Ardeal, care dirijează activitatea comunistă în special în Valea Jiului“ —, perceput de organele informative ca o „organizație comunistă, sprijinită de URSS“ (buletin informativ din 7 iulie 1941). Se pare că nu numai Moscova și Cominternul au coordonat și ajutat acțiunile comuniștilor de subminare a Războiului din Est. La 5 august 1941, o notă a Serviciului Special de Informații semnala că „Intelligence Service ar fi cerut Serviciului Secret american din România să colaboreze cu comuniștii din țară la acțiuni de sabotaj industrial și al transporturilor“.

Atitudinea față de război

Războiul pentru eliberarea teritoriilor românești anexate de Uniunea Sovietică în iunie 1940 a fost inițial susținut atît de liderii național–țărăniști, cît și de cei național–liberali, deși — cu anumite nuanțe — aceștia erau ostili politicii de cooperare cu Germania nazistă, pentru că erau convinși de victoria marilor democrații occidentale, iar interesul național impunea această victorie.

În primă etapă, susținerea a fost fără rezerve din partea tuturor, dar și-au precizat o poziție de susținere „în expectativă“, neimplicîndu-se în actul de guvernare și rămînînd în rezervă. Chiar înainte de declanșarea conflictului armat, la 10 mai 1941, SSI raporta că în consfătuirile dintre Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. N. Lupu și Mihai Popovici asupra atitudinii pe care PNȚ trebuia s-o adopte în cazul unui război germano–sovietic cu participarea României se ajunsese la următoarele hotărîri: „Gruparea național–țărănistă nu va participa la o formație guvernamentală în împrejurările actuale; în cazul unui război, personalitățile proeminente din partid vor rămîne în rezervă, urmînd a se examina dacă este cazul să se desemneze într-un cabinet de război personalități de mîna a doua; Ion Mihalache nu va participa la guvern“ (la un moment dat, acesta fusese de părere „să dea concurs guvernului, printr-o colaborare directă“). În întrevederea dintre Maniu și Mihalache, de la 24 iunie, s-a hotărît suspendarea oricărei activități a partidului, „național–țărăniștii urmînd a sprijini pe plan intern acțiunea Conducătorului Statului în lupta pentru întregirea hotarelor din Est“. La 27 iunie, SSI informa că liderul PNȚ însărcina pe Ghiță Pop și pe cîțiva experți să redacteze un răspuns în replică generalului Antonescu la comunicarea pe care acesta o făcuse cu privire la scrisorile

„În cazul unui război, personalitățile proeminente din partid (PNȚ) vor rămîne în rezervă“
(în prim–plan: I. Maniu, Al. Vaida Voevod, I. Mihalache)

și memoriile înaintate de Maniu. Răspunsul urma să cuprindă considerații de ordin politic intern în care se accentua necesitatea menținerii statului democratic, date cu privire la politica economică, „subliniindu-se penetrația germană în economia românească, ceea ce ar însemna înstrăinarea izvoarelor de bogăție națională“; considerații de politică externă, „în care se va arăta că politica României alături de Axă trebuie să fie moderată pentru a-și asigura o poziție favorabilă la pacea generală care va fi dictată de anglo–americani“. A doua zi după declanșarea războiului, în consfătuirile pe care șeful PNȚ le-a avut cu prietenii săi politici, comentînd declarațiile lui Churchill prin care acesta preciza atitudinea guvernului britanic față de războiul sovieto–german și față de țările care luptau alături de Germania, Iuliu Maniu a arătat că poziția României „este mai dificilă“ și în aceste condiții „este în interesul țării ca fiecare să continue de la locul pe care îl ocupă, politica sa“.

La rîndul lor, liberalii socoteau cu cîteva zile înainte de declanșarea războiului că „nu trebuie întreprinsă nici o acțiune ce ar putea îngreuna situația politică a generalului Antonescu, căruia trebuie să i se lase toată libertatea, deoarece și-a luat răspunderea politicii alături de Axă“. Gheorghe Brătianu se declara chiar gata să colaboreze cu regimul Antonescu. După începerea ostilităților militare, SSI semnala că „cercurile liberale declară că, deși gruparea liberală înțelege să rămînă în expectativă, privește favorabil acțiunea de distrugere a comunismului și aceea pornită de dl general Antonescu pentru dezrobirea Basarabiei și Bucovinei de Nord“; totuși — considerau liberalii — Conducătorul Statului „trebuie să aibă în vedere desfășurarea finală a evenimentelor internaționale fiindcă e neîndoios că victoria va fi de partea Angliei și Americii“ (nota SSI din 27 iunie 1941).

Legătura cu Aliații

De la începutul războiului în Est, liderii PNȚ și PNL au încercat să mențină legătura cu Marea Britanie și SUA, luarea în calcul a URSS făcîndu-se mult mai tîrziu. Cel mai activ și consecvent lider de partid a fost Iuliu Maniu, cel care a reușit să se impună și pe plan intern și față de puterile anglo–saxone ca reprezentant al întregii opoziții.

Șeful PNȚ a pledat permanent pentru necesitatea unei apropieri de Marea Britanie și SUA — cînd împrejurările o vor cere: „Dl Maniu socotește aceste legături foarte utile țării și crede că ar trebui stabilită o înțelegere între toți factorii hotărîtori politici și militari ai țării spre a asigura României o poziție favorabilă în orice împrejurări, fiecare avînd un rol de jucat într-un anume moment“. În iulie 1941, a avut mai multe întrevederi cu Gunther Mott, ministrul SUA la București, în timpul cărora a căutat „să asigure României prin tratative o poziție favorabilă în cazul unei victorii anglo–americane asupra Germaniei“, să demonstreze că „România este în drepturile ei să poarte războiul de eliberare a celor două provincii“.

Maniu, „ținta“ SSI

În nota SSI din 16 iulie 1941, se specifica: „Domnia sa urmărește să dovedească printr-un memoriu destinat guvernelor englez și american că poziția de astăzi a României este rezultatul unor împrejurări de forță majoră și este identică cu aceea a Greciei și Poloniei, iar acțiunea militară la care participă astăzi nu poate influența cu nimic raporturile cu Anglia și Statele Unite, ea fiind o acțiune de eliberare a unor teritorii răpite“; încerca astfel să obțină de la guvernele englez și american ca România „să nu fie considerată aliată a Axei, iar drepturile ei să fie examinate cu obiectivitate“. Mai mult, într-o altă notă, din 23 iulie 1941, se preciza că: „Dl Maniu ar fi afirmat că va căuta să determine guvernul american să facă deosebire între guvernul român «aservit Germaniei» și statul român care este sub ocupație germană“.

Spre deosebire de național–țărăniști — în special, maniștii —, liberalii au fost inițial puțin mai rezervați față de contactarea anglo–americanilor. Dar, în ședința din 24 iulie 1941 a Biroului PNL, ținută la locuința lui Al. Alimănișteanu, la care au participat: dr. C. Angelescu, Al. Lapedatu, prof. C. Stoicescu, V. V. Sasu, Gheorghe Cipăianu, Bebe Brătianu, Gh. Fotino, N. N. Săveanu și T. Constantinescu, „s-a hotărît luarea unei atitudini prietenoase față de Anglia și mai cu seamă față de America, dînd totuși concurs Conducătorului Statului și combătînd curentele extremiste comuniste și legionare“.

După trecerea Nistrului (începînd cu 17 iulie 1941), forțele democratice și-au modificat — cu cîteva disidențe notabile (Ion Mihalache, Al. Vaida–Voevod, Valer Pop, Gheorghe I. Brătianu) — opțiunea privind continuarea și susținerea războiului spre interiorul Uniunii Sovietice. Opoziția democratică considera că implicarea armatei române într-un teritoriu ce nu aparținuse statului român putea pune în pericol planul refacerii integrității teritoriale a țării în Vest prin reintegrarea Ardealului de Nord–Est, teritoriu anexat de Ungaria în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940) și ne putea duce la o stare de război cu guvernele de la Londra și Washington. Chiar înaintea operației de trecere a Nistrului, pe 8 iulie 1941, SSI consemna perfectul acord de opinii dintre Dinu Brătianu și Iuliu Maniu, potrivit căruia: „Rolul României trebuie să se oprească la izgonirea Sovietelor din teritoriul românesc, fiindcă o acțiune ce ar depăși acest rol ar complica situația în viitor“.

Lider de opinie a fost și în acest caz tot I. Maniu care a promovat cu insistență ideea ca „armata română să-și limiteze acțiunea la teritoriile românești pierdute și toate forțele țării să se grupeze în jurul Coroanei, arbitrul suprem, spre a se realiza o politică potrivită intereselor românești“.

La 9 august 1941, Direcţia Generală a Poliţiei transmitea ştirea potrivit căreia „dl Maniu continuă consfătuirile cu prietenii săi cărora le expune «pericolul continuării acţiunii armatei române dincolo de Nistru» şi anunţa că va intensifica propaganda pentru oprirea armatei la Nistru, căutînd să cîştige de partea tezei sale şi cîţiva ofiţeri superiori, activi sau de rezervă". Şeful grupării naţional–ţărăniste considera că Germania intenţiona să dea României teritorii dincolo de Nistru ca o compensaţie pentru Ardeal, pe care îl va da în întregime Ungariei. „Domnul Maniu socoteşte — se arăta în continuare în raportul Poliţiei — că dl general Antonescu se va opune în momentul cînd Germania va pune deschis această problemă, însă «nu-şi dă seama de cursa în care este atras». De aceea crede că opinia publică românească sau cel puţin forţele politice tradiţionale trebuie pregătite din timp pentru a rezista unei asemenea eventualităţi".

Dinu Brătianu, vizitat la Bucureşti, în ziua de 8 august 1941, de mai mulţi fruntaşi liberali, „a afirmat că este de acord cu vederile dlui Iuliu Maniu asupra opririi trupelor române la Nistru, pentru ca armata noastră să se păstreze pentru viitorul apropiat".

„Nici un soldat în acest război"

Accentuarea colaborării militare cu germanii în iarna 1941–1942, în condiţiile puţin promiţătoare ale desfăşurării Campaniei în Est, a fost una din multele probleme legate de desfăşurarea războiului, care au frămîntat conducerea PNŢ. Iată, de pildă, cum era perceput acest aspect în nota SSI din 27 ianuarie 1942, întocmită pe baza unor informaţii ce proveneau din „cercurile strict intime ale conducerii naţional–ţărăniste", unde s-au făcut „în formă confidenţială" anumite precizări. În convorbirea care a avut loc între regele Mihai şi Ion Mihalache, cu prilejul unei solemnităţi desfăşurate la Palatul regal, fruntaşul naţional–ţărănist a ţinut să precizeze că „după pierderile pe care le-am suferit, trimiterea tuturor rezervelor noastre sau numai a unei bune părţi din acestea reprezintă o primejdie foarte mare", în condiţiile în care „ungurii sînt mai bine înarmaţi, iar rezervele lor sînt intacte. Ei nu aşteaptă decît prilejul de a ne ataca". În condiţiile în care germanii nu-şi luau nici un angajament în ceea ce priveşte Ardealul, „trebuie să ne păstrăm şi noi toate forţele disponibile, să reorganizăm şi să întărim armata, pentru a putea face faţă împrejurărilor în viitor, care se anunţă grele şi ameninţătoare". La rîndul său, şi regele a declarat „că este împotriva trimiterii de noi trupe, că aceste trimiteri n-ar putea fi justificate decît de un angajament precis şi garantat al Germaniei de a ne retroceda Ardealul. Or acest angajament nu exista...".

Un an mai tîrziu, la 18 ianuarie 1943, Maniu şi Mihalache l-au vizitat pe dr. Lupu pentru a face o analiză politico–militară. Constatînd — din informaţiile pe care le deţineau — că „trupele aflate pe front nu vor fi aduse într-o refacere reală ci mutate pe o a doua linie, la dispoziţia comandamentului german, în schimb forţe proaspete româneşti vor merge în foc", Maniu a propus ca împreună cu liberalii (care au răspuns pozitiv) să facă un nou demers pe lîngă mareşal pentru a-l determina să sisteze orice trimitere de noi trupe, iar cele de pe front să fie aduse pe o linie neutră pentru refacere.

Dr. Lupu a arătat că, din punct de vedere al politicii lui Maniu, aceste demersuri trebuiau continuate, deşi rezultatele erau practic fără efect. Dar, în acest context, a ţinut să precizeze: „Este bine să se vadă la sfîrşitul războiului că România n-a acceptat de bunăvoie să urmeze linia germană, dar din punct de vedere naţional şi în ce priveşte Uniunea Sovietică, interesele noastre coincid cu ale Germaniei; înşişi noi democraţii dorim înfrîngerea Germaniei, dar nu înainte ca URSS să-şi piardă capacitatea ofensivă, fiindcă altfel fiinţa naţională a statului român este ameninţată".

La rîndul său, Mihalache se îndoia şi el „de eficacitatea demersului, dar dl Maniu — adăuga el — care are răspunderea politicii actuale a partidului poate să facă ceea ce crede de cuviinţă". Şi a completat: „Desigur, situaţia noastră e paradoxală; înţelegem că un triumf al Germaniei ar diminua independenţa României, dar un triumf al URSS ar desfiinţa România şi de aceea pentru toate complicaţiile viitoare, mai grele decît ne-am putea aştepta, este bine să ne rezervăm forţele proprii".

Totuşi, la 8 martie 1943, din interiorul PNŢ răzbăteau concluzii şi de genul: „România nu trebuie să mai dea nici un soldat în acest război şi trebuie să procedeze la reorganizarea şi reînarmarea armatei".

Politică de cafenea

Cu toate că Mihalache era de acord cu politica — pe plan extern şi chiar intern — a partidului promovată de Maniu, în privinţa metodei SSI surprindea „o nuanţă de deosebire între cei doi, care se accentuează în diferenţa de atitudine faţă de dl. mareşal Antonescu". Informaţiile din 11 martie 1943, culese pe baza declaraţiilor lui Popescu–Mehedinţi — unul din intimii lui Mihalache —, arată că acesta din urmă socotea că în situaţia gravă a ţării „nu trebuie să se facă sub nici o formă greutăţi guvernării şi Conducătorului Statului, în special, deoarece acestea se vor întoarce împotriva ţării". „Viitoarea înfăţişare a cîmpului de bătălie european va fixa situaţia şi drumul ţării noastre — reflecta fruntaşul ţărănist — iar nu criticile sterile la adresa domnului mareşal". În ce priveşte atitudinea faţă de URSS, „Mihalache — spre deosebire de alţii din partid — vede un pericol pentru ţara noastră în prezenţa unor Soviete puternice şi victorioase la hotarele ţării". De asemenea, „spre deosebire de manişti, nu crede că vreo promisiune politică făcută lui Maniu chiar de către englezi ar putea să ne dea siguranţa hotarelor noastre" şi „nu crede că simplul aranjament diplomatic dintre Anglia şi URSS ar putea opri Armata Roşie în înaintarea ei să se fixeze pe o linie arbitrară diplomatică, care s-ar fi hotărît la Londra". Din păcate, istoria i-a confirmat părerile, doar oraşul „tranzacţiei" a fost altul.

În aceste condiţii, Mihalache „a cerut lui Maniu să pretindă acoliţilor lui să înceteze a face politică de cafenea, să termine cu strategia militară făcută la bodegă". El „doreşte — se arăta în nota informativă din 21 martie 1943 — să ne întărim din punct de vedere militar şi vrea ca potenţialul nostru războinic să fie cruţat la maximum", pentru ca la un moment dat „să reprezentăm un coeficient de forţă de care să se ţină seama şi care să-şi poată fixa şi drepturile".

Ion Mihalache a fost suspectat de colegii de partid că ar intenționa să joace un rol important „în cazul în care s-ar socoti necesară, de către Conducător, o formulă guvernamentală de oarecare rezonanță politică în vederea evenimentelor internaționale ce ar putea interesa România“.

Deși declara că victoria finală va fi a Aliaților și critica politica militară a Germaniei, Mihalache afirma totodată — așa cum prezenta nota SSI din 12 aprilie 1943 — că „nu se poate ști în ce măsură victoria va fi obținută în mod total de puterile anglo–saxone și ce participație vor avea la aceasta Sovietele. Din cauza acestei situații neclare, spune Mihalache, toate planurile de viitor sînt premature. Este în același timp încredințat — arată același document — că germanii dispun încă de o forță puternică și deci misiunea guvernului Antonescu n-a încetat, dimpotrivă trebuie sprijinit fiindcă este cea mai bună formulă atîta vreme cît germanii sînt puternici“.

Întîlnirile lui Mihalache cu Vaida–Voevod, fruntaș țărănist care se declarase de acord ca în interes național să-și asume chiar răspunderea unei guvernări, ca și audiența acestuia la mareșal, n-au făcut decît să stîrnească îngrijorări printre „maniști“, și Mihalache să fie considerat „un caz“.

Dar, în vara lui 1943, chiar majoritatea grupării național–țărăniste a ajuns la concluzia — în urma unei anchete realizate de Maniu — că nu se putea întreprinde nici o acțiune efectivă, că „guvernul Antonescu rămîne o necesitate“, întrucît plecarea sa ar atrage ori atacarea României, de către forțele germane, ori un atac ungaro–bulgar sprijinit de germani. „Așadar, trebuia așteptat un moment mai favorabil“ (buletin informativ din 15 iulie 1943).

Și unii fruntași liberali și-au exprimat încă din martie 1943 o asemenea poziție. Buletinele informative ale Serviciului Central de Informații apreciau că Dinu și Gheorghe I. Brătianu erau de acord că „în momentul de față nu trebuie întreprinsă nici o acțiune politică pe care guvernul să o socoată ca o sabotare a relațiilor sale cu Germania“ și trebuia susținut în măsurile de reorganizare și întărire a armatei. Foarte activ în promovarea acestei politici a fost Gh.I. Brătianu, bazîndu-se pe revirimentul produs în evoluția operațiilor militare care-i întăreau convingerea că înaintarea sovietică se va opri, iar forțele germane erau departe de a fi epuizate. În aceste condiții, „nu trebuie să se precipite nimic în situația internă pentru că războiul va mai dura“ — spunea el —, iar „orice acțiune politică nesocotită ar putea duce la un dezastru al țării și la sacrificarea inutilă a fruntașilor grupării“.

Desprinderea de Reich

Pregătirea forțelor opoziției pentru desprinderea de Germania a fost anevoioasă, plină de îndoieli și incertitudini, cu rezerve mari față de Uniunea Sovietică, cîntărind în permanență contextul internațional și derularea operațiilor militare. Răspunderea era mult prea mare și plină de riscuri, iar acest lucru era conștientizat la scara întregii clase politice. Iată, de pildă, în iulie 1943 Iuliu Maniu aprecia că: „Interesul României este ca războiul să se poarte cît mai departe de granițele sale, deoarece Balcanii și zona petroliferă ca obiectiv de război ar putea însemna pe de o parte pustiirea țării și pe de altă parte punerea României într-o situație grea atît față de germani, cît și față de Aliați, deoarece va trebui să se decidă pentru sau contra unei intervenții, împotriva britano–americanilor“. Punînd permanent în balanță argumentele pro și contra, liderul național–țărănist declara: dacă se decide contra unei intervenții „vom fi ocupați de trupele germane“, iar dacă ne vom decide pentru, „sîntem amenințați ca Aliații să ne abandoneze complet în mîna rușilor“. El spera atunci într-o situație salvatoare dată de o debarcare aliată în Norvegia, Franța sau Italia, și astfel România, „degajată de forțe militare străine și observînd cum evoluează lucrurile pe al doilea front, ar avea timp și posibilitatea de a decide cea mai bună atitudine de luat“.

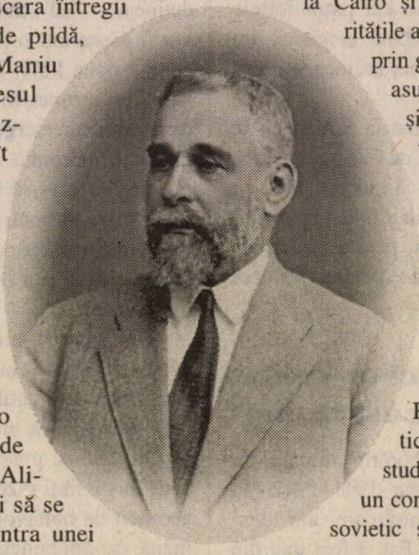

Constantin (Dinu) C. Brătianu

Buletinul informativ din 3 martie 1943 insera rezervele lui Gh.I. Brătianu bazate pe situația frontului față de „trimiterea în străinătate a unor emisari care să ia contact oficios cu cercurile aliate pentru a susține cauza României în eventualitatea unei victorii anglo–americano–sovietice“. Acest curent cîștigase teren în rîndurile grupării liberale și fusese „provocat de insistențele lui Maniu, la al cărui punct de vedere s-au raliat Barbu Știrbey și dr. Angelescu, ambii cunoscuți ca avînd influență asupra lui Dinu Brătianu“. În acea conjunctură, Gh.I. Brătianu a socotit că acțiunea ar expune la „riscuri inutile pe fruntașii din țară ai Opoziției, iar capitularea fără condiții pusă de Aliați ridică îndoieli asupra eficacității unor asemenea demersuri“. Negocierile vor fi într-adevăr întreprinse abia peste un an, la Cairo și Stockholm, iar autoritățile au fost la timp informate prin grija organelor abilitate; asupra lor istoriografia și-a spus îndeajuns cuvîntul.

Imediat după Conferința de la Moscova, din toamna lui ’43, șeful PNȚ și-a exprimat deschis punctul de vedere privind atitudinea pe care trebuia să o adopte imediat România: „singura politică înțeleaptă este să studieze mijlocul de a avea un contact direct cu guvernul sovietic și, dacă va putea, să încheie pace separată“, mai ales în condițiile în care „guvernele englez și american continuă să aibă o atitudine neprecisă față de România“. Cu toate acestea, Maniu a fost permanent extrem de preventiv. La 17 decembrie 1943, o notă SSI insera declarația lui Maniu prin care arăta că „cel puțin pentru moment trebuie continuată politica de pînă acum și nu trebuie create dificultăți dlui mareșal Antonescu în politica sa alături de germani“. Aceasta nu însemna un sprijin acordat politicii mareșalului, ci doar „evitarea situațiunilor dificile pentru țară“, punct de vedere împărtășit și de dr. N. Lupu, Ion Mihalache, Dinu și Gh.I. Brătianu, dr.

C. Angelescu ș.a. A doua zi, aceeași sursă de informații adăuga că „trebuie cercetate măsurile ce se impun spre a evita ca România să împartă răspunderile germane“, dar orice acțiune „trebuie dirijată cu spirit de răspundere“, căci „orice mișcare rău condusă sau orice moment inoportun ales ar urma să ducă la o situație mai rea decît cea de azi“.

I. Mihalache și dr. Lupu au fost de acord că orice gest prematur făcut de Opoziție putea să determine o reacție bruscă germană și nimeni n-ar avea de cîștigat — nici România, nici Aliații. Deocamdată s-au declarat în favoarea unei „expectative desăvîrșite“, mai ales că știrile din străinătate primite de Maniu nu precizau atitudinea reală a Aliaților.

În discuțiile din cercurile liberale, privind „sprijinul aliat“, din a doua jumătate a lunii decembrie 1943, dr. Angelescu și dr. Costinescu „au declarat că democrații își fac iluzia să creadă că Aliații sau Sovietele vor sprijini partidele democratice pentru bunul lor renume din trecut“, ci „vor sprijini pe oricine dacă ar reprezenta o forță activă în politica țării în momentul armistițiului“. Nici liberalii nu cer să se înceapă o activitate intensă, însă în acel moment doreau o politică mai activă deoarece, a rămîne „la remorca lui Maniu“ și a continua „vegetarea“, ar fi condamnarea la moarte a liberalilor și a liberalismului român.

Declarația lui Molotov, din 2 aprilie 1944 — URSS nu urmărește anexarea vreunei părți din teritoriul românesc sau schimbarea regimului social —, ca și termenii moderați ai propunerii de armistițiu din 12 aprilie 1944 au încurajat pregătirile Opoziției democrate pentru discuții neîntîrziate cu guvernul sovietic pentru ieșirea din război. În această chestiune, punctul de vedere al lui Gh.I. Brătianu a fost diferit de cel al lui Maniu și Dinu Brătianu, cărora le-a spus fățiș „că nu este de acord asupra cererii lor de armistițiu cu URSS; el mai credea încă în forța militară a Germaniei. Gheorghe I. Brătianu era de părere „că trebuie continuată lupta împotriva inamicului care a invadat țara, cu toate sacrificiile de care țara este capabilă, deoarece nu crede că asigurările date recent de guvernul sovietic, după cum nu păstrează nici încredere în garanțiile Marii Britanii și președintelui Roosevelt“. Totodată, „puterile aliate din Occident — spunea Gh. Brătianu — sînt prea angajate în război și depind într-o măsură prea importantă de URSS pentru a se ridica împotriva Sovietelor din cauza nerespectării unor angajamente privind România“; „numai dispariția forței militare sovietice de pe continent poate constitui garanția independenței românești“ — conchidea reputatul istoric și om politic (buletinul informativ din 22 aprilie 1944).

Eșecul lui Maniu, ofensiva comuniștilor

Acțiunea de constituire a unei largi alianțe a forțelor politice pentru răsturnarea regimului Antonescu și ieșirea României din război, finalizată la 20 iunie 1944 prin constituirea Blocului Național Democratic, din care făceau parte PNȚ, PNL, PSD și PCR, a cunoscut o fază accelerată a contactelor și măsurilor organizatorice în mai–iunie 1944. Potrivit unei note a SSI din 29 ianuarie 1942, ideea creării unui astfel de bloc al forțelor de Opoziție a fost mai veche și i-a aparținut lui Iuliu Maniu, pentru „a nu fi surprins de evenimente în cazul în care Sovietele ar ajunge în situația de a putea să aibă cuvînt hotărîtor la o conferință de pace prezidată de puterile adversare Axei“. Într-adevăr, Iuliu Maniu procedase la inițierea unei acțiuni „care să dea posibilitatea de a fi considerat șeful întregului curent democratic din Țara Românească, căutînd să mijlocească și pentru o apropiere între mișcarea social–democrată și unii din fruntașii comuniști, cum e de pildă av. Petru Groza“. Intervenția sa pentru o apropiere între social–democrați și comuniști a eșuat în 1942, „deoarece fruntașii comuniști pe care i-a văzut i-au comunicat că social–democrații sînt considerați la Moscova cu desăvîrșire indezirabili“. Prin urmare, a rămas ca Iuliu Maniu „să se rezume la șefia partidului său și la puterea de sugestie pe care o exercită asupra d-lor Dinu și Gheorghe Brătianu, ca și asupra camarilei de doamne din preajma conducătorilor Partidului Liberal“ — subliniau cu o anume malițiozitate surse din SSI.

Pe de altă parte, potrivit acelorași izvoare de informații, la 2 martie 1942 Serviciul Central de Informații raportează mareșalului că PCdR a decis să părăsească vremelnic idealurile revoluționare comuniste și proclamarea luptei pentru triumful democrației, propunînd „crearea unui Front Unic Patriotic care să înglobeze toate elementele antigermane și antifasciste, fără a ține seama de clasa socială, captînd chiar pe capitaliștii național–liberali, pe burghezii național–țărăniști și pe democrații anglofili din toate grupările politice“. Dar toate tatonările făcute „au rămas infructuoase“, se arăta într-un alt raport SSI din 12 februarie 1943, membrii partidelor democrate menținîndu-se „într-o rezervă pronunțată“.

Cu toate acestea, conducerea comunistă a perseverat dînd în continuare dispoziții organizațiilor din subordine „să colaboreze cît mai intens cu elementele democratice, în special cu foștii național–țărăniști“ și mai ales „să infiltreze pe cît este posibil cît mai multe elemente comuniste în rîndurile luptătorilor democrați, pentru

Liderii PNȚ: I. Maniu (stinga) și I. Mihalache ca sub masca luptei pentru asigurarea triumfului ideilor democrate să intensifice propaganda antigermană și să saboteze războiul contra URSS" (nota SSI din 15 iunie 1943).

În aceeași idee — conform ordinelor primite de la Moscova —, exponenți ai partidului comunist au propus o fuziune cu Partidul Social–Democrat — reorganizat sub conducerea avocatului C. Titel–Petrescu —, dar acesta a respins propunerea. „Titel–Petrescu stă pe principiul — se arată în nota SSI din 16 iunie 1943 — că gruparea socialistă nu poate colabora decît cu grupările democratice și că, în orice caz, trebuie să aștepte desfășurarea evenimentelor înainte de a lua vreo hotărîre". Noul șef al socialiștilor era încredințat că în rîndurile muncitorimii române „comuniștii nu se bucură de popularitate" și că „toate calculele care se fac cu privire la influența pe care o vor exercita în politica internă sînt exagerate". Cît despre Boris Ștefanov — secretarul general al PCdR —, șeful PSD îl considera „un agramat lipsit de orice valoare politică, care are singurul merit de a fi unul din devotații lui Rakovski".

O figură aparte în cadrul Opoziției a făcut liberalul Gheorghe Tătărescu care, cu toate demersurile sale directe și insistente din primăvara lui 1943 de a se crea „o formulă de «uniune sacră», cu scopul de a asigura solidaritatea națională în fața Conferinței de Pace", această propunere n-a fost acceptată, datorită atitudinii sale „carliste", nici de Maniu, nici de Dinu Brătianu.

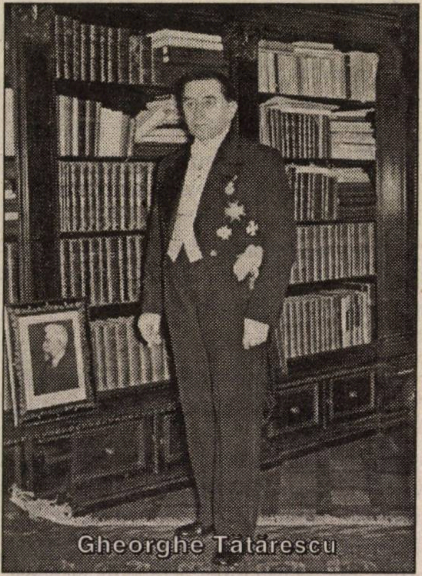
Gheorghe Tătărescu

Debarcarea aliată din Normandia, retragerea de pe frontul român a numeroase divizii germane și întărirea convingerii că se va iniția o ofensivă sovietică de mari proporții „a produs o mare fierbere în tabăra opoziției democrate". Nota SSI din 7 iunie 1944 enumeră concluziile lui Maniu privind situația dramatică a României și prezintă cartelul cu comuniștii (cu al căror lider L. Pătrășcanu se întîlnise încă din aprilie) „ca un succes pentru opoziția democratică". Informațiile din sursă SSI pe luna iunie 1944 arată că „Maniu și Brătianu socotesc că vor putea interveni în mod eficace într-un moment determinat de desfășurarea situației militare pentru a provoca cererea de armistițiu a României". Această cerere se întemeia: „pe convingerea că frontul germano–român nu va putea rezista noii ofensive rusești ce se așteaptă; pe încredințarea că în momentul prăbușirii frontului, dl. Mareșal Antonescu se va retrage și va da posibilitatea opoziției democratice să-și îndeplinească rolul ei; pe posibilitatea ca, în aceste condiții, să se poată alcătui un guvern care să încheie armistițiul, să evite ocupațiunea militară a rușilor pe tot teritoriul țării, să păstreze administrația românească și să continue negocierile pentru ameliorarea termenilor de capitulare; pe convingerea că acordul cu comuniștii va înlesni o formațiune de guvern și față de care Moscova să aibă mai multă bunăvoință". Acestea fiind convenite, Maniu „a luat contact foarte des — se arăta în nota din 23 iunie 1944 — cu informatorii și «experții» săi militari".

Inspecție pe Frontul de Est: regele Mihai I și, primul în spatele său, Mihai Antonescu

Cu toate că au avut un caracter conspirativ, toate pregătirile Opoziției erau cunoscute de Ion Antonescu, așa cum se vede din însemnările cu creion roșu sau albastru de pe marginea buletinelor informative. Organele de informații și-au făcut datoria. Cu toate acestea, mareșalul nu le-a luat prea mult în seamă. Pe buletinul din 7 iunie 1944 nota: „Dacă informația corespunde adevărului, este făcută încă o dată dovada ușurinței foștilor oameni politici. Dar refuz să cred că informația este riguros exactă. Să așteptăm. La agitații de cameră răspundem înțelept cu tăcerea, la acțiune reală vom vedea cum vom răspunde". Ion Antonescu a ordonat doar o verificare a informațiilor și o supraveghere mai atentă. Dar în această situație „nu trebuie exagerat — nota pe un alt buletin informativ, din 9 iunie 1944. Numai cine sînt într-adevăr capabili de acțiune și de a organiza o acțiune să fie izolați". Provocarea de tulburări „atunci cînd Moscova ar cere acest lucru în vederea instaurării unui regim comunist" o vedea capabilă venind doar din partea unor comuniști ca Doncea, Ana Pauker, Boris Ștefanov, Ștefan Foriș, stabiliți în URSS, pentru care cerea urgent informații mai precise. Dar în privința „modului cum se organizează pe teren conlucrarea sau pînă la ce punct sau consecințe merge colaborarea democraților de centru cu cei din extrema stîngă" voia doar „o intensificare a vigilenței". Cît despre activitatea unor generali sau ofițeri superiori în rezervă, preciza: „vorbării, agitație sterilă"; de cei activi nici măcar nu pomenea.

23 august 1944 avea să demonstreze că acțiunea Opoziției n-a reprezentat doar „o eventuală trecere la fapte", cum credea mareșalul. Avea să fie o certitudine. ■

Între două focuri

Legionarii pe frontul antisovietic

Grigore Traian POP

Campania din Est, războiul antisovietic este considerat de legionari și războiul lor, adică un prilej de a-și manifesta decis anticomunismul, sursa multor nenorociri pentru neamul românesc. Nu mai puțin importantă este, se înțelege, în aceeași viziune, dezrobirea fraților de peste Prut și refacerea României Mari, prăbușită datorită incapacității lui Carol al II-lea și a indeciziei partidelor politice. După legionari, românii ar fi trebuit să se opună atît ultimatumului sovietic, cît și Dictatului de la Viena. Însă, după conflictul ireversibil cu Antonescu ei se găsesc în situația de neacceptat de a fi considerați nevrednici să lupte pentru patrie și neam. Odată ajunși însă pe front, își vor da seama că trebuie să se ferească atît de focul cotropitorului, cît și de gloanțele care-i amenință din spate, la ordinele lui Antonescu.

Încercări după încercări

Rebeliunea este pentru legionari începutul unui nou și lung șir de încercări care tind spre anihilarea lor sistematică și totală în cazul eșecului resorbției politice. (Va trebui să folosim încă termenul de „rebeliune legionară“, deși sînt tot mai convingătoare dovezile că revolta legionarilor e provocată, că ei se apără, că trebuie luată în considerare și ipoteza unei lovituri de stat antilegionare.) Risipiți prin lume, ostatici în lagărele germane, închiși și exterminați în închisorile românești, mulți dintre ei decid să moară patetic, pentru patrie și neam, pe frontul anticomunist. (Alegoria *Dulce ca mierea-i glonțul patriei* — titlul unui roman al expatriatului Petru Popescu, apărut prin 1970, vine, cu siguranță din ethosul legionar.)

La un an și mai bine după rebeliune, în primăvara lui 1942, mulți legionari aflați în detenție, în majoritate tineri, hotărăsc să-i ceară lui Antonescu favoarea de a lupta pentru țară. E în afara oricărei îndoieli că Ion Antonescu folosește prilejul pentru încercarea de a-i decima cu folos. Cu toate acestea, reacția istoriografică a legionarilor, referitoare la acest eveniment, pare exagerată. (Se invocă moartea, asasinarea a 15.000 de universitari și a 5.000 de elevi!) Așa–zisa soluție finală aplicată legionarilor, de care se ocupă în amănunt celălalt Antonescu, Mihai, o reprezintă batalioanele de reabilitare. Pentru a contracara eventualul efect propagandistic legionar (vitejie, sacrificiu, eroism etc.) Mihai Antonescu aranjează un refuz al unităților combatante de a lupta cot la cot cu legionarii. Stîngăcia acestei strategii e evidentă. La urma urmelor, în plin război, un astfel de refuz ar fi fost de competența tribunalelor militare, interpretat ca gravă insubordonare. Dar, după cum se vede, devine o chestiune lăsată la înțelegerea și decizia unilaterală a ministrului Justiției...

Chiar admițînd însă că unitățile speciale în care sînt încadrați legionarii nu au altă menire decît decimarea acestora și nicidecum reabilitarea, nu putem accepta, fără o cercetare aplicată, concretă, amploarea pe care o dau legionarii acestui fenomen. Ei afirmă că decimarea are loc atît prin absurditatea misiunilor încredințate unităților lor, trimise la moarte sigură în infernul inamic (uneori rușii fiind avizați de natura, direcția, forța și scopul atacului chiar prin bunăvoința comandamentelor românești!), cît și prin „răpăiala mitralierelor românești din spate“, veritabile asasinate în masă.

Cum a nega fără dovezi e la fel de grav cu a afirma fără întemeiere, trebuie să mai amintim că centrul de la Sărata, din Basarabia, unde sînt instruiți legionarii înainte de a fi trimiși pe front, nu excelează prin ofițeri de tip prusac și nici cu studii la Eton. Apoi, unii dintre cei care vin acolo pentru instrucție, elevii, de pildă, nu țintuseră niciodată o armă în mînă. Aproape fără instrucție militară, însuflețiți doar de dorința de a-și servi patria, cad, nu o dată, luptînd eroic. Temeritatea lor e, desigur, tragică, iar moartea, uneori, inutilă.

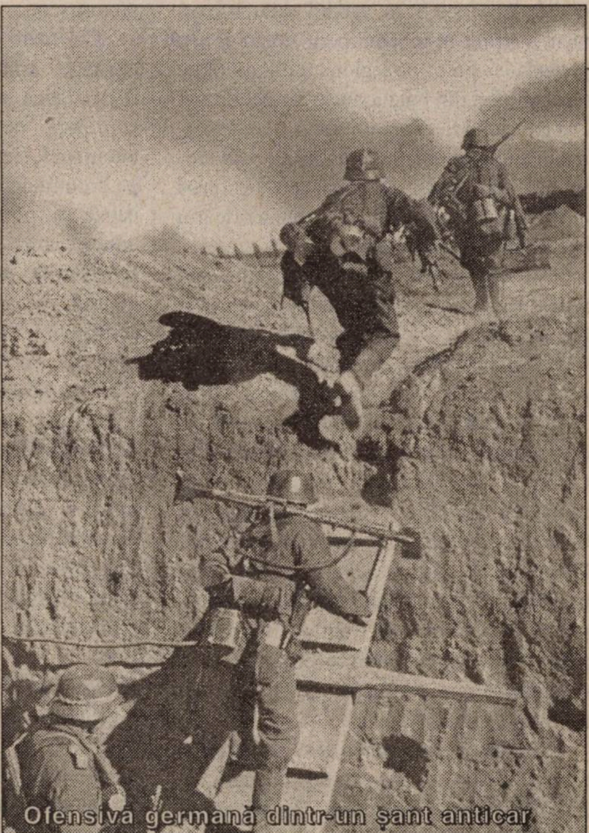

Ofensiva germană dintr-un șanț anticar

Un cameraman german pe Frontul de Est, filmînd pentru jurnalele de actualități

CH

Oricum, decimarea nu poate fi pusă în întregime pe seama intenției lui Ion Antonescu de a scăpa definitiv de Legiune.

„Cu grenada la spate“

Pe de altă parte, așa cum înainte de rebeliune, conflictul dintre Horia Sima, comandantul mișcării legionare, și generalul Ion Antonescu, șeful statului național–legionar, este sistematic alimentat de șeful Serviciului Secret, Eugen Cristescu, tot așa, pe front, agenții aceluiași serviciu îi trimit în misiuni periculoase și „cu grenada la spate“ pe legionarii din unitățile obișnuite ori din batalioanele de reabilitare. Dar Serviciul Secret acționează mai cu seamă în unitățile obișnuite, în batalioane eroismul fiind gestionat chiar de legionari întrucît se cunosc între ei, prezența oricărui agent fiind ușor de depistat.

Nu sînt cruțați nici simpatizanții sau rudele legionarilor notorii. Mai ales, exilul legionar acuză — pentru implicarea mai mult sau mai puțin directă în masacrarea camarazilor lor de-a lungul anilor 1941, 1942 și 1943, pe colonelul Traian Borcescu, colonelul Ion Lisievici, Ionescu–Micandru și Ion Nicolaide, dar și pe mulți agenți cu atribuții și grade mai mici. În bună parte, au dreptate, după rebeliune SSI întocmind un plan de acțiune în care, printre altele, e consemnată și măsura „descoperirii și trimiterii pe front a elementelor periculoase sau dovedite incorigibile, ca și controlul dintre legionarii din țară și cei refugiați în străinătate“.

Se citează, nu o dată, gesturi, atitudini și ordine ale lui Ion Antonescu care, în interpretarea istoriografiei legionare, ar avea un caracter maladiv, ar demonstra ura dementă a acestuia tocmai pentru cei care îl aduseseră la putere. Cînd sînt adevărate, manifestările de felul acesta (poetul Radu Gyr, de pildă, este lăudat de Antonescu pentru bravură, dar cînd află că-i legionar îl face trădător și laș; retrage multor legionari medaliile abia atribuite acordate pentru vitejie și eroism; dă ordine ferme pentru depistarea și exterminarea legionarilor etc.) au însă și o motivație: șeful SSI, Eugen Cristescu, nu pridideşte să-i facă cunoscute tot felul de comploturi urzite de legionari pentru lichidarea șefului statului. Unul sau două sînt adevărate, dar Cristescu inventează, fără încetare, „echipe ale morții“ pentru a nu slăbi atitudinea antilegionară a lui Antonescu.

Cu toate acestea, aproape numai memorialistica aduce la suprafață ecouri ale decimării legionarilor pe Frontul de Est. E și din cauză că, potrivit tot unor aduceri aminte, Antonescu ar fi ordonat personal distrugerea arhivelor referitoare la regimentele de reabilitare. Pe de altă parte, se spune că ordinul scris al lui Antonescu, de exterminare („Depistați legionarii din unitatea voastră și exterminați-i prin misiuni periculoase“), ar fi fost contramandat de un altul telefonic, aproape simultan, de neaplicare. Totuși, batalioanele de reabilitare continuă să existe. Se pare că batalioanele 990, 991, 992, 993 și 994 sînt formate doar din universitari și elevi din „Frățiile de Cruce“.

Cînd în urma unor tensiuni ivite între București și Berlin, în decembrie 1942, germanii lasă să se înțeleagă că ar fi dispuși să-i pună în libertate pe legionari, iar Horia Sima chiar face o scurtă „excursie“ la Roma, Antonescu strînge drastic șurubul, internînd în lagăre aproape 2.000 de legionari și înăsprind situația lor pe front.

Relatările legionarilor din exil despre această perioadă, oricît ar fi fost ea de nedreaptă și de tragică, sînt, în întregul lor, exagerate. Se merge pînă la a se afirma că Antonescu ar fi pornit războiul împotriva rușilor doar pentru a avea ocazia să aplice legionarilor așa–zisa soluție finală.

De aceea, memorialistica trebuie însoțită și de un efort documentar amplu, precum și de unul de obiectivitate, nu mai puțin important, în cercetarea respectivelor evenimente.

Dr. Șerban Milcoveanu, unul dintre legionarii destinați „decimării“, relatează, de pildă, împrejurările în care fiul lui Nae Ionescu, Radu, în noaptea de 16 spre 17 octombrie 1941, ar fi fost lăsat să fie strivit de tancurile sovietice împreună cu bateria pe care o comanda, omițîndu-se să-i fie transmis ordinul de retragere primit de altfel de toate celelalte unități. Cu alte cuvinte, pentru a-l asasina pe sublocotenentul Radu–Mircea Ionescu, Serviciul Secret, prin căpitanul Fifi Moldoveanu, sacrifică o întreagă baterie antiaeriană a armatei române.

Radu–Mircea Ionescu, fiul lui Nae Ionescu, căzut la datorie în octombrie 1941

Realitatea-i că poate fi vorba de o eroare, între multe altele, de o coincidență, cum tot atît de bine poate fi și o interpretare pătimașă a martorului, mai ales că familia sublocotenentului informează că Radu–Mircea Ionescu căzuse cu aproape două săptămîni mai devreme (la 2 octombrie 1942), la Dalnic.

Ceea ce se poate afirma însă cu certitudine e că mulți legionari scapă de decimarea antonesciană prin eroismul lor, urmînd — după cum inspirat afirmă un cercetător al respectivelor evenimente — să plătească acest eroism cu ani grei de detenție sau chiar cu viața în închisorile comuniste. ■

1944: Războiul ajunge la frontierele României

Luptele pentru apărarea Moldovei

Cornel SCAFEȘ

Acalmia relativă a frontului sovieto–german a fost ruptă în ultimele zile ale anului 1943 prin declanșarea unei puternice ofensive a Armatei Roșii. Ea s-a desfășurat între 24 decembrie 1943–29 februarie 1944 și a avut ca rezultat mutarea frontului de sud germano–sovietic pe un aliniament între sud Rovno–Korsun–Șevcenkovskoe–Kirovograd–rîul Inguleț–vest Kerson–Marea Neagră.

Pierderi grele la vest de Nistru

Sovieticii, angajînd în operații Fronturile 1, 2 și 3 ucrainene, au reluat ofensiva împotriva grupurilor de armate germane „Sud“ și „A“, aflate în Ucraina la începutul lunii martie 1944, vizînd cu precădere cucerirea României. La 23 martie trupele Frontului 1 ucrainean au realizat cîteva treceri peste Nistru, în Bucovina, iar la 29 martie 1944 au cucerit Cernăuții. Frontul 2 ucrainean, după ce a forțat din mișcare Bugul, la 17 martie a forțat Nistrul pe la Hotin și a pătruns pe teritoriul României. În aceste lupte a fost implicat și Grupul Blindat Mixt „Cantemir“ (52 de tancuri și 24 de tunuri de asalt), constituit din elemente ale Diviziei 1 blindate române care a acționat la sud de Vinița. Trupele Frontului 2 ucrainean, după ce au mărit capul de pod, au dezvoltat operațiunile pe două direcții: peste Prut (trecut la 26 martie) și spre sudul Basarabiei, în direcția Soroca, Bălți și sudul Moldovei. Pe aliniamentul Marginea–Rădăuți–Botoșani–Jijia trupele sovietice din acest front au intrat în contact cu unitățile Corpului 4 armată român (Diviziile 7, 8 infanterie și 5 cavalerie). În perioada următoare prezența românească în nordul Moldovei s-a întărit prin mobilizarea, la 15 martie, a comandamentului Armatei 4 română, comandată de generalul de corp de armată Mihail Racoviță. Acesta și-a subordonat Corpurile 4 armată român și 4 armată german. Ulterior, după terminarea mobilizării, trupelor române li s-au adăugat și Corpul 5 armată român (format din Diviziile 6, 8 infanterie, Gardă, Comandamentul 104 Siret, Detașamentele Blindat și de Grăniceri colonel Constantinescu). Trupele Frontului 2 ucrainean, după ce au cucerit la 6 aprilie Botoșanii, au continuat să înainteze pînă cînd unitățile sale au atins un aliniament aflat cu aripa dreaptă pe Carpați, cu centrul la nord de Iași și cu aripa stîngă pe Nistru, la vest de Chișinău. După 15 martie, datorită reorganizării apărării româno–germane și a rezistenței întîmpinate, a trecut la apărare. Frontul 3 ucrainean a declanșat operațiunile ofensive tot la 5 martie reușind ca la 18 martie să forțeze Bugul din mișcare și să realizeze un cap de pod în zona Novaia Odessa. Aici s-a confruntat cu trupele Armatei 3 română, comandate de generalul de armată Petre Dumitrescu, formată din Corpul 3 armată (Diviziile 5, 14, 15, 21 și 4/24 infanterie) și mai multe unități germane și slovace. Aceste unități erau dispuse în spatele frontului apărat de germani, pe cursul inferior al Nistrului, și îndeplineau misiuni de pază a căilor de comunicații și a nodurilor de cale ferată. Trupele româno–germano–slovace, în pofida rezistenței pe aliniamente succesive, au fost obligate să se retragă cu pierderi grele la vest de Nistru. Ca urmare, sovieticii și-au reinstalat autoritatea asupra Nikolaevului (28 martie) și Odessei (10 aprilie). La 12 aprilie, ei au pătruns în Tiraspol și au forțat din mișcare Nistrul, realizînd un cap de pod în vestul fluviului, la sud de Tighina, după care au trecut la apărare.

La 17 aprilie 1944, frontul s-a stabilizat. El se întindea de la vest spre est, pe un aliniament jalonat de Kolomeea–Solca–est Fălticeni–Pașcani–Tîrgu Frumos–Orhei–Dubăsari — în continuare pe Nistru, pînă la Marea Neagră. O parte însemnată a teritoriului românesc, cu localități importante ca Cernăuți, Rădăuți, Dorohoi, Botoșani, Hotin, Soroca, Bălți, a rămas sub ocupație sovietică.

La stabilizarea frontului a contribuit și faptul că în primele zile ale lunii aprilie marile unități de pe frontul germano–român au fost reorganizate și au putut să

Armata Roșie în ofensivă (aici, infanteria, în p. 50 — artileria)

opună o rezistenţă coerentă pe noile aliniamente. Grupul de armate german „A“ a primit denumirea de Grupul de armate „Ucraina de Sud“ şi şi-a subordonat Armata 17 germană (aflată în Crimeea), grupurile de armate „Dumitrescu“ (Armatele 3 română şi 6 germană) şi „Wöhler“ (Armatele 8 germană şi 4 română), Comandamentul „Aubb“ şi Corpul 78 armată german. Din Bucovina şi pînă la Marea Neagră, ele se succedau în următoarea ordine: Armata 4 română, între Boroaia (30 km sud Suceava)–Tîrgu Frumos–Ungheni, în continuare armatele 8 şi 6 germană şi Armata 3 română între Tighina–Cetatea Albă–gurile Dunării.

La comanda Grupului de armate „Ucraina de Sud“ a fost numit, la 30 martie, generalul Ferdinand Schörner care, la 23 iulie, a cedat comanda general–colonelului Hans Friessner.

După stabilizarea frontului, luptele nu au încetat, porţiunea cea mai activă a lui vădindu-se a fi cea din nord, în dreptul Grupului de armate „Wöhler“ (Armatele 4 română şi 8 germană), comandată de generalul de infanterie Otto Wöhler, comandantul Armatei 8 germană. Primele trupe române din acest grup care au reintrat în lupte au fost regimentele de grăniceri şi trupele de schiori de instrucţie. Ele au operat, în aprilie 1944, în nordul Carpaţilor, sub comanda Corpului 17 armată german. Printre acţiunile mai importante se numără şi cea a Batalionului 26 schiori care, între 24–25 aprilie, a anihilat un batalion sovietic infiltrat peste munţi, în spatele poziţiilor de apărare. Începînd din aprilie şi pînă în iunie 1944, pe front a fost adus şi restul marilor unităţi ce compuneau Armata 4 română. La sfîrşitul lunii mai şi începutul lunii iunie 1944, sovieticii au declanşat un atac local la Tîrgu Frumos (40 km vest de Iaşi), în sectorul diviziilor 4 infanterie şi de Gardă, respins cu mare dificultate prin contraatacul diviziilor blindate „Grossdeutschland“ şi 24 germane, sprijinite, între 2–4 iunie, de acţiunile Diviziei 18 munte română, comandate de generalul Radu Bîldescu. În lunile următoare, a fost o linişte relativă, punctată doar de unele acţiuni răzleţe, mai ales din partea sovietică, care a ţinut sub tensiune trupele româno–germane aflate în apărare. Cifra pierderilor armatelor române în intervalul pînă la 19 august 1944 s-a ridicat la următoarele valori: 3.849 militari în iunie, 4.344 în iulie şi 2.591 în august.

Poziţii de apărare

În aşteptarea reluării ofensivei sovietice, trupele române au fost angrenate într-o susţinută activitate de fortificare a poziţiilor, urmărindu-se întărirea sistemului defensiv din Moldova. Acesta fusese realizat în cea mai mare parte la sfîrşitul sec. al XIX-lea, şi se întindea între Adjud–Focşani–Nămoloasa–Brăila (AFNB). El a fost completat pînă în 1944 cu noi cazemate şi şanţuri antitanc. Aceste fortificaţii de pe linia AFNB erau apărate de detaşamentele 106, 115 şi 121 fortificaţii. El reprezenta cea mai puternică lucrare genistică a Axei de pe Frontul de Est. Pe lîngă aceasta, trupele Armatei 4 română au amenajat Linia fortificată „Traian“, între Carpaţi, Siret şi Nistru, pentru apărarea împotriva unui atac din nord care putea să pătrundă în Basarabia, regiune lipsită de un obstacol natural major. În spatele acesteia, mai spre est, s-a amenajat Linia fortificată „Ştefan“, în zona de operaţii a Armatei 6 germană. În sud, Armata 3 română şi-a amenajat poziţii fortificate de-a lungul Nistrului. În afară de aceasta, în lunile aprilie–mai 1944, s-a căutat întărirea frontului cu noi unităţi care să aibă experienţa frontului. Acest lucru s-a realizat prin evacuarea trupelor române şi germane blocate încă din noiembrie 1943 în Crimeea (Diviziile 1–4 munte, 10 şi 19 infanterie) care, o dată ajunse în ţară, au fost reorganizate rapid şi angajate pe frontul din Moldova. Deoarece nu s-a reuşit completarea în întregime a efectivelor şi a dotării lor, acestea au primit titulaturile de „Comandamentele“ 101–104 munte şi „Brigăzile“ 110 şi 119 infanterie.

Acoperirea aeriană a fost asigurată prin dislocarea în sprijinul Armatei 4 română a Corpului 2 aerian român, mobilizat la 1 aprilie 1944 şi intrat în luptă începînd cu 25 aprilie. Trebuie subliniat că unităţile sale erau mai slab instruite şi dotate decît cele ale Corpului 1 aerian. El a acţionat pe front pînă în iulie 1944, cînd a fost înlocuit de Luftflotte IV (Flota IV aeriană germană). Corpul 2 aerian, rebotezat Corpul 3 aerian, a fost dislocat la dispoziţia Corpului 2 armată român ce acţiona în Dobrogea în apărarea litoralului maritim şi a Deltei Dunării.

În pofida preparativelor româneşti, în iulie 1944 germanii au procedat exact invers: ei şi-au retras 2/3 din marile unităţi de tancuri şi motorizate aflate pe frontul din Moldova şi Basarabia, atît de necesare deoarece românii nu aveau decît o divizie blindată pe front şi ce-a de-a doua în formare, şi le-au angajat pe fronturile din Franţa şi Bielorusia. Pe loc au lăsat doar Diviziile 20 şi 13 blindate şi 10 motomecanizată. Trebuie subliniat că din acestea doar prima avea capacitatea de luptă de 100%. În afară de acestea, germanii au dislocat pe celelalte teatre de operaţii cea mai

mare parte a celor 845 de avioane de luptă din compunerea Luftflotte IV, mare unitate însărcinată cu apărarea României, și au păstrat pe frontul român doar 200 de aparate, în condițiile intensificării raidurilor aeriene anglo–americane. Decizia Înaltului Comandament al Armatei Germane (OKW) a stîrnit protestele conducerii militare românești care dispunea de informații ce demonstrau pregătirea unei ofensive majore pe frontul românesc.

O dată cu începutul lunii aprilie 1944 s-au intensificat și bombardamentele anglo–americane asupra teritoriului românesc. Ele au început prin puternicul bombardament din 4 aprilie, pînă la 19 august efectuîndu-se, noaptea și ziua, 36 de raiduri. Apărarea împotriva acestora a fost încredințată Flotilei 1 vînătoare care a reușit, cu prețul pierderii a 45–50 de aparate și o parte însemnată a celor mai buni piloți, să doboare, împreună cu artileria antiaeriană, 344 bombardiere și aparate de vînătoare inamice și să producă inamicului pierderi cifrate la 4.000 de aviatori morți sau prizonieri.

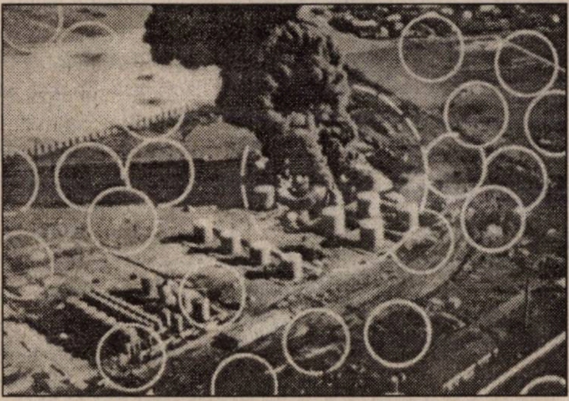

5 mai 1944: Bombardamentele anglo–americane asupra Ploieștiului

Ofensiva sovietică

Ofensiva sovietică a început la 20 august 1944 după ce, cu o zi înainte, au avut loc cîteva atacuri preliminare, cu precădere în sectoarele Diviziilor 1 și 5 infanterie română și în cele ale corpurilor 1, 5 române și 57 german. Intenția comandamentului sovietic era să pătrundă în adîncul dispozitivului româno–german cu peste 200 km, să străpungă linia defensivă Carpați–Focșani–Nămoloasa–Brăila–Dunăre și să ocupe Bucureștiul și Ploieștiul. Declanșarea ofensivei a însemnat și o intensificare a raidurilor aviației sovietice împotriva obiectivelor românești din spatele frontului. Între pierderile cauzate de loviturile aeriene sovietice, între 20–24 august, s-au numărat și scufundarea torpilorului „Năluca“, a 3 minisubmarine, tancului petrolier „Argeș“, remorcherului „Basarabi“, monitoarelor „Kogălniceanu“ și „Catargiu“, vedetei de siguranță fluvială nr. 2 și avarierea distrugătorului „Regele Ferdinand“ și a canonierei „Locotenent comandor Stihi Eugen“.

În noaptea de 19/20 august, Corpul 57 armată german a dislocat Divizia 1 blindată română într-o poziție aflată la 10–14 km de Podu Iloaiei, pentru a veni în sprijinul diviziilor 1 și 5 infanterie, vizibil amenințate după atacurile din ziua precedentă. Divizia 1 blindată a fost întărită cu două mici detașamente de autotunuri, numite, după comandanții lor, „Kessel“ și „Brusch“, puse la dispoziție de Brigada 905 tunuri de asalt germană.

La 20 august, de la ora 7,40, trupele Armatei 27 sovietică, după o puternică pregătire de artilerie, au pornit atacul pe întregul front. Acestea, sprijinite de 155 tancuri și autotunuri în primul eșalon, au străpuns pozițiile Diviziei 5 infanterie română și în jurul prînzului au reușit să cucerească Podu Iloaiei și să forțeze Bahluiul. Aproape în același timp, mai spre est, Armata 52 sovietică a străpuns pozițiile Diviziei 7 infanterie română și, cîteva ore mai tîrziu, a cucerit partea de nord–vest a Iașului. A fost străpuns, de asemenea, frontul Diviziei 76 infanterie germană, unitățile sale fiind obligate să se retragă pentru a nu cădea în încercuire.

Ca urmare a acestei situații, generalul Avramescu a decis ca unitățile Armatei 4 română să realizeze, cît mai repede, o linie de rezistență pe înălțimile din spatele rîului Bahlui. Misiunea a fost încredințată Diviziilor 18 munte și 3 infanterie română, sprijinite de Divizia 1 blindată română și Divizia 76 infanterie germană. În pofida rapidității cu care au acționat, noua poziție defensivă nu a rezistat decît puțin timp în fața atacurilor Armatei 6 tancuri sovietică, introdusă în prima linie prin breșa făcută de Armata 27 sovietică. În seara aceleiași zile, după orele 19, trupele române și germane au fost nevoite să se retragă spre sud–vest. Cu prilejul acestor lupte, Divizia 1 blindată a distrus 60 de tancuri sovietice, pierzînd în schimb 34 de tancuri și autotunuri.

A doua zi, 21 august 1944, Grupul de armate „Wöhler“ a mai făcut o încercare de fixare a frontului pe Bahlui, cu diviziile 1 blindată română, 20 blindată și 10 motomecanizată germană. Tentativa a eșuat din cauza intervenției celor 300 tancuri ale Corpului 18 mecanizat sovietic care, în urma loviturii executate, au mărit și mai mult breșa realizată în ziua precedentă de Armata 52 sovietică.

Ca urmare, retragerea spre vest și sud–vest a unităților române și germane a continuat, comandamentul Grupului de armate „Ucraina de Sud“ punîndu-și speranța în închegarea unei defensive coerente pe pozițiile, dinainte pregătite, ale Liniei fortificate „Traian“. În aceeași zi însă, din cauza pătrunderii în adîncimea dispozitivului a tancurilor sovietice, situația s-a agravat prin ruperea legăturilor dintre armatele 4 română și 8 germană. Acest fapt l-a determinat pe mareșalul Ion Antonescu, aflat în inspecție la comandamentul Armatei 4, să ordone generalului Avramescu să dea dispozițiile necesare pentru o rezistență temporară iar timpul cîștigat să fie folosit pentru închegarea unui front continuu, aliniamentul Strunga–Dealul Mare. În pofida eforturilor depuse de români, obiectivul nu a putut fi realizat.

La miezul nopții, generalul Friessner, comandantul Grupului de armate „Ucraina de Sud“, a primit aprobarea lui Hitler să-și regrupeze trupele din subordine pe aliniamentul Carpați–Linia AFNB–Dunăre.

În urma acestei decizii, la 22 august, mareșalul Ion Antonescu a convenit cu generalul Wöhler ca majoritatea unităților Armatelor 4 română și 8 germană să se retragă rapid spre Linia fortificată AFNB. Corpul 7 armată și Divizia 20 infanterie, din Corpul 1 armată, urmau să ocupe poziții defensive în trecătorile Carpaților pentru a asigura apărarea dinspre est.

Abandonarea frontului

Retragerea a început sub acoperirea Corpurilor 7 și 1 armată române și 57 german, ce ocupau în acel moment, cu fermitate, pozițiile de pe Linia fortificată „Traian". Corpurile 6 armată român, din Armata 4 română, și Corpul 4 armată român, din Armata 8 germană, s-au retras spre sud, primul spre linia fortificată AFNB, iar cel de-al doilea, spre Linia fortificată „Traian".

Spre sfîrșitul zilei de 22 august, Linia fortificată „Traian" a cedat în dreptul pozițiilor apărate de Divizia 13 infanterie, cu toată intervenția Diviziei 1 blindată română. Pentru evitarea încercuirii, frontul a trebuit să fie abandonat. Sub acoperirea Diviziei 1 blindată, resturile diviziilor de Gardă, 4, 13, 1 infanterie română și 46 infanterie germană s-au retras peste Siret, la nord de Roman. La 23 august, retragerea peste Siret a diviziilor Armatei 4 română, în ariergardă cu Divizia 1 blindată și Corpul 5 armată, a continuat, acțiunea lor fiind sprijinită de Diviziile 8 infanterie, din rezerva armatei, și 20 blindată germană.

În vederea rezistenței pe Linia fortificată AFNB, mareșalul Antonescu a ordonat dislocarea diviziilor 6, 15 și 21 instrucție, aflate în sud–vestul Bucureștiului. Totodată, el a hotărît ca unitățile de artilerie antiaeriană înzestrate cu piese de 88 mm și 75 mm, aflate la București și Ploiești, să fie trimise pe front pentru întărirea apărării antitanc. Ele urmau să se alăture detașamentelor 106, 115 și 121 fortificații, care formau garnizoana permanentă a Liniei fortificate AFNB.

Profitînd de un puternic contraatac declanșat de Divizia 6 infanterie din Corpul 1 armată, care a avut ca rezultat refacerea liniei de apărare a diviziei pierdute pe 20 august, retragerea unităților române spre vest a continuat, evitîndu-se încercuirea. Siguranța deplasării a fost efectuată de Divizia 1 blindată care, în cursul zilei de 23 august, a organizat o poziție defensivă în nordul Romanului, între rîurile Siret și Moldova.

La 24 august, la ora 0,30, unitățile Armatei 4 română au primit ordin de încetare a focului împotriva trupelor sovietice.

Grupul de armate „Dumitrescu" a fost atacat în dimineața zilei de 20 august, ora 8,20, după o oră și patruzeci de minute de bombardament. Lovitura marilor unități ale Frontului 3 ucrainean s-a îndreptat împotriva corpurilor 30 (Diviziile 306, 15, 257 și 302 germane) și 29 armată (diviziile 9 infanterie germană, 21 infanterie și 4 munte română). Diviziile 15 și 306 infanterie germană și 4 munte română, greu lovite în timpul pregătirii de artilerie, au cedat rapid în fața atacurilor infanteriei sovietice, sprijinită de tancuri și autotunuri. Divizia 4 munte, obligată să se retragă 12 km, a antrenat după ea și Divizia 21 infanterie care dispunea de capacitate operativă maximă. S-a încercat restabilirea situației printr-un contraatac al Diviziei 13 blindată germană însă acesta a fost respins cu pierderi importante pentru marea unitate germană. Încercarea a fost repetată a doua zi, pe 21 august, cînd diviziile 13 blindată și 153 infanterie germană au încercat din nou, fără succes, să restabilească linia de apărare. Trupele sovietice au continuat să înainteze, în timpul confruntărilor acestea distrugînd Diviziile 4 munte română și 306 infanterie germană. În breșele formate în apărarea româno–germană comandamentul sovietic a împins adînc spre sud–vest corpurile 4 și 7 mecanizate. La 22 august, cele două corpuri mecanizate au avansat 80 km în spatele liniilor Grupului de armate „Dumitrescu". Pentru a le stăvili avîntul, Diviziile 13 blindată germană și 1 cavalerie română au încercat, fără succes, o ultimă rezistență pe aliniamentul rîului Cogîlnic. Divizia română însă a fost respinsă spre sud, iar cea germană spre nord–vest.

Cîteva rînduri de pe front, pentru cei de-acasă...
CH

În sud, la Nistrul de Jos, Armata 3 română a rezistat în pozițiile inițiale pînă la 22 august, zi în care Armata 46 sovietică a declanșat o puternică operațiune amfibie peste estuarul fluviului, împotriva trupelor Comandamentului 110 infanterie dispuse pe un front foarte larg. Sovieticii au debarcat 8.000 de oameni, 200 piese de artilerie și opt tancuri și au forțat înaintarea spre vest.

În aceste circumstanțe, existînd pericolul creării unei pungi adînci care să periclitеze spatele Grupului de armate „Ucraina de Sud", generalul Friessner a ordonat Armatei 6 germană să se retragă spre vest și să i se subordoneze direct. Practic, acest ordin a reprezentat momentul desființării Grupului de armate „Dumitrescu".

În scopul asigurării retragerii Armatei 6 spre aliniamentul Carpați–Linia fortificată AFNB, în dimineața zilei de 22 august s-a creat Detașamentul blindat „Maior Braun". Pentru înzestrarea lui au fost folosite cele 30 de tancuri T4 și 21 tunuri de asalt ale Diviziei 8 cavalerie blindată română aflată în afluire spre front. Deposedată de materialul blindat, marea unitate română și-a reluat numele de Divizia 8 cavalerie moto.

Pe frontul Armatei 3 română, spre deosebire de cel al Armatei 4, acțiunile au continuat încă o zi după încetarea luptelor ordonată de la București. Aceasta, deoarece unitățile sovietice, căutînd să încercuiască Armata 6 germană, au continuat să atace și trupele române ce se refugiau spre sud–vest în direcția Jibireni–Vîlcov și Ismail, unde se organizaseră două capete de pod în vederea retragerii peste Dunăre. Rezistența a încetat în urma debarcării în nordul Deltei a unor unități de infanterie marină sovietice, care au barat retragerea trupelor aflate în sudul Basarabiei.

Pierderile românești s-au cifrat, între 19–24 august 1944, la 8.305 morți și 24.989 răniți din totalul de 431.800 militari angajați pe front de Armatele 3 și 4. Cifra celor dispăruți nu poate fi evaluată numai pentru această perioadă, deoarece trupele sovietice, neținînd seama de încetarea focului declarată de români, au continuat să ia prizonieri pînă în primele zile ale lui septembrie 1944. Așa încît, majoritatea prizonierilor, peste 110.000 de oameni, au fost capturați după 24 august 1944, cifra totală ridicîndu-se la 153.883 de dispăruți. ■

„Veți face mîine ceea ce eu am încercat să fac astăzi..."

Mareșalul Antonescu și războiul din Est

Gheorghe BUZATU

În fața și în cadrul Tribunalului numit pompos „al poporului", iar „procesul" denumit „al marii trădări naționale", mareșalul Ion Antonescu și echipa sa au fost judecați — potrivit Actului de acuzare nr. 1, din 29 aprilie 1946 — pentru dezastrul țării și crime de război. S-a apreciat că mareșalul și ceilalți 23 de inculpați, dintre care șapte absenți, „au trădat interesele poporului român, punînd țara în slujba dușmanului fascist și hitlerist". Acuzatorii au pretins, în chip cu totul fals, că pentru dreaptă judecată „am deschis arhive, am cercetat documentele, am examinat date, am întrebat experți acolo unde am avut îndoială. Nu am făcut nici o afirmație care să nu fie sprijinită pe documente sau pe fapte cunoscute și nu am tras nici o concluzie, înainte de a pleca de la date verficate (...) Am urmărit (...) cu sîrguință ca ceea ce dezvăluim să corespundă riguros realității" (Marcel–Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu, Documente,* I, București, 1995, p. 62–63).

Un verdict strîmb și nedrept

Judecătorii, care, vai!, vorbeau în numele comuniștilor și al falșilor democrați de la București ori exprimau punctul de vedere al puterilor ocupante și învingătoare în al doilea război mondial (URSS, SUA și Marea Britanie), s-au îmbătat cu apă rece și s-au străduit să asigure opinia publică internă și internațională în privința intențiilor lor formidabile de obiectivitate, fiind convinși că, nici mai mult, nici mai puțin, jucau rolul celor dintîi istorici ai faptelor în derulare. „(...) Am fost călăuziți — glăsuia Actul de acuzare — de o supremă dorință, și anume: atunci cînd, mai tîrziu, în timpul de răgaz și liniște, se va scrie istoria dureroasă a regimului Antonescu, această istorie să fie o adîncire și o completare a cercetărilor noastre și nicidecum o dezmințire" *(ibidem,* p. 63). Ei bine, nu a trecut nici un deceniu — nu mai vorbim de răstimpul de peste o jumătate de veac ce ne desparte acum! — și verdictul „Tribunalului" din 1946 a apărut în adevărata-i lumină: strîmb și nedrept, întemeiat pe documente alese pe sprînceană ori falsificate, totalmente insuficiente pentru a susține tot ceea ce acuzarea se străduise să ateste: dezastrul României și crimele de război. Generalul magistrat Ioan Dan, cel dintîi care a avut posibilitatea și curajul de a investiga întreg „dosarul" procesului fantomatic din 1946, a concluzionat fără nici un fel de dubii: „Judecata (din 1946) a fost pătimașă și sentința (condamnarea la moarte a mareșalului Antonescu și a unora dintre colaboratori) era dată înainte de așa–zisa judecată..." (v. Ioan Dan, *„Procesul" Mareșalului Ion Antonescu,* București, 1993, p. 279). S-a adeverit, astfel, observa înaltul magistrat, prezicerea Mareșalului din scrisoarea adresată soției, la 17 mai 1946, referitoare la modul în care „poporul român de jos" fusese constrîns să asiste neputincios la „opera" infamă a „Tribunalului" din București (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,* II, București, 1995, p. 274): „Judecata lui pătimașă de azi nu ne înjosește și nici nu ne atinge. Judecata lui de mîine va fi singura dreaptă și ne va înălța".

Atît *Actul de acuzare,* cît și sentințele dictate și, mai ales, dezbaterile din cadrul „Tribunalului poporului" (6–17 mai 1946) au insistat, cum era și firesc, avînd în vedere momentul desfășurării „procesului", asupra pregătirii, declanșării și purtării războiului din Răsărit. Așa după cum au atestat fără putință de tăgadă cercetările de specialitate din ultimele decenii, România lui Antonescu a fost obligată, în toamna anului 1940, să se alieze cu Axa Berlin–Roma–Tokio, alături de care va participa, cu începere de la 22 iunie 1941, la războiul împotriva URSS.

Războiul din Est a fost, de la un capăt la altul (22 iunie 1941–23 august 1944), unul drept, pentru zdrobirea comunismului și eliberarea provinciilor istorice ale Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța, ocupate de către URSS în vara anului 1940. În faimosul de-acum Ordin de zi către Armată, din 22 iunie 1941, generalul Ion Antonescu a dispus:

> **„Ostași,**
> **Vă ordon:**
> **Treceți Prutul!**
> **Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte!**
> **Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți!**
> **Reîmpliniți în trupul Țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre!"**

Pentru apărarea și salvarea credinței

Războiul din Răsărit, așa după cum prea bine se știe, a fost proclamat din start drept Sfînt. El era purtat nu numai pentru reintrarea în drepturile istorice românești la Est ori pentru zdrobirea comunismului, ci, deopotrivă, pentru apărarea și salvarea credinței. Subliniem că acesta era nu numai rostul oficial al campaniei, ci astfel a fost perceput de către toți cei care s-au bătut în Răsărit. „Să ne rugăm bunului Dumnezeu să ne ajute să făurim o Românie Mare și Sfîntă“ — opina un profesor din București într-o epistolă destinată fiului său pe front (v. Al. Lascarov–Moldovanu, *Scrisori din război. Din anul vitejiei românești — 1941,* București, 1942, p. 101).

În contradicție flagrantă cu faptele, actele și dezbaterile „procesului“ din 1946 s-au străduit să acrediteze cele mai năstrușnice puncte de vedere privind caracterul „nedrept“ și „premeditat“ al operațiunii din 22 iunie 1941, denumită exclusiv „act criminal“, astfel după cum s-ar fi desfășurat și acțiunile pentru eliberarea teritoriului național (Basarabia și nordul Bucovinei) ori acelea din interiorul URSS, pînă în regiunile Stalingradului și Caucazului, adică tot... criminale... Din Actul de acuzare, reținem aceste constatări: că regimul antonescian și-ar fi propus în 1940 să subjuge România lui Adolf Hitler, țara avînd a servi „drept bază militară și economică, bine organizată, pentru realizarea planurilor de agresiune (ale Germaniei) în Balcani și contra URSS“ (apud M.D. Ciucă, *op. cit.*, I, p. 66); în același scop, trupele germane ar fi fost invitate să „ocupe“ România *(ibidem,* p. 68–71); aderarea Bucureștilor la Pactul Tripartit, în 23 noiembrie 1940, a echivalat cu recunoașterea „spațiului vital“ și „ordinii noi“ naziste în Europa, cu susținerea „politicii imperialiste a hitlerismului și a fascismului“ *(ibidem,* p. 73); „echipa scelerată“ a lui Ion Antonescu, sprijinită de liderii reacționari ai PNȚ și PNL (?!), „a deschis frontierele țării“ trupelor germane pentru a înfăptui agresarea URSS *(ibidem,* p. 75) ș.a.m.d. Războiul din Răsărit — desprindem, în continuare, din Actul de acuzare — ar fi reprezentat, chipurile, culmea trădării și a crimelor înfăptuite de Antonescieni. Războiul a fost „nebunesc“, cu urmări incalculabile, dezastruoase *(ibidem,* p. 76). Declanșarea operațiunii eliberatoare de la 22 iunie 1941 a fost blamată și sancționată de „Tribunal“, atît acțiunea în sine, cît și modul în care s-a purtat ea, ceea ce îngăduia să se presupună — de la deschiderea „procesului“, la 6 mai 1946 — fără dificultate tot ce-i aștepta pe unii dintre reprezentanții regimului antonescian aflați în boxa acuzaților, în frunte cu însuși Mareșalul: „Crima de agresiune contra URSS nu constă numai în realizarea planului banditesc imperialist de jaf și cotropire. Ea se angrenează prin modul cum războiul a fost premeditat și condus. Așadar, crima clicilor fasciste–reacționare, în frunte cu Ion Antonescu, îmbracă un dublu aspect: jefuirea, cotropirea și exterminarea populației din teritoriile ocupate și trimiterea cu cruzime la moarte într-un război de jaf a sute de mii de tineri români“ *(ibidem,* p. 76). De unde, acest verdict: „Dacă intrarea în război este o crimă, continuarea lui este (a fost) o agravantă și mai mare“ *(ibidem,* p. 77).

Așa cum era de așteptat, mareșalul Antonescu a fost chestionat în privința războiului din Răsărit în cursul interogatoriului la care a fost supus, chiar în prima zi a „procesului“. În zadar președintele „Tribunalului“, Alexandru Voitinovici, și unii dintre „acuzatorii publici“ (D. Săracu, nume predestinat!, ori V. Stoican) s-au străduit să-i creeze probleme acuzatului. Ion Antonescu a replicat consecvent cu claritate și demnitate. Precizările mareșalului, la „capcanele“ ce i-au fost întinse de acuzare (precum întrebarea lui V. Stoican: „dacă nu avea intenția de a ocupa teritoriile URSS-ului, ce a căutat cu trupele române pînă la Stalingrad?“), cu adevărat s-au adresat Istoriei, iar nu Curții improvizate, manevrată din interiorul și din exteriorul țării și debusolată sub imperiul patimii ce-o copleșea. Unele dintre răspunsurile mareșalului trebuie avute, necondiționat, în atenție de către istoricii de azi și de mîine:

1. În privința caracterului „premeditat“ al ofensivei de la 22 iunie 1941, imputat de „Tribunal“, Ion Antonescu a observat: „Este un principiu militar...“. Statele Majore de pretutindeni, pentru orice acțiune de război, au în vedere ipoteze „cu zeci de ani înainte și prospecționează tot timpul“ *(ibidem,* p. 197).

2. Respingînd o dată mai mult premeditarea „crimei“ și referindu-se la momentul începerii ostilităților, Ion Antonescu a asigurat „Tribunalul“ că: „Războiul s-a declanșat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiți pentru el...“ *(ibidem,* p. 199).

3. Relativ la scopul fundamental al războiului din Răsărit, contestat cu vehemență și în mod repetat de către „Tribunal“, și anume că eliberarea teritoriilor străvechi românești ar fi fost în discuție, Ion Antonescu a declarat cu fermitate, indiferent de verdictul ce-l aștepta, că acțiunea peste Prut, alături de Germania și aliații ei, o angajase numai „pentru recuperarea provinciilor din Est, care ne fuseseră luate cu un an înainte“ *(ibidem,* p. 197).

4. Chestionat de președinte dacă, la declanșarea războiului, ar fi fost confruntat cu vreo opoziție, mareșalul a precizat: „Nici una“. Președintele „Tribunalului“ insistînd și asigurînd că dispunea de proteste scrise referitoare la problemă, Antonescu a revenit făcînd trimitere, mai mult ca sigur, la documentele ce puteau fi atribuite extremei stîngi, în frunte cu PCR,

aflată în slujba Moscovei: „Nu-mi amintesc (de protestele scrise). Și depinde cine le face. Trebuie să le facă persoane responsabile și persoane care se cade să vorbească în numele poporului român, acelea care aveau adeziunea maselor. Dacă sînt aceste persoane și le-am văzut și nu le-am luat în considerare, sigur că răspund. Dar nu există proteste și indicațiuni de la persoane care erau obligate să vorbească în numele neamului românesc" *(ibidem,* p. 199).

5. Stăruind, în sfîrșit, asupra întrebării „ce-a căutat la Stalingrad", care a preocupat atît de mult „Tribunalul" din 1946 și, ulterior, pe toți istoricii, mareșalul Antonescu a oferit aceste precizări: „(...) Cînd o țară s-angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă pînă în fundul pămîntului pentru ca să distrugă forțele inamice, să cîștige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și pînă astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că nimenea nu s-a oprit la frontieră (În 1943, generalul C. Pantazi, ministrul de Război, a făcut o declarație, reținută de către autoritățile militare ale SUA, în sensul că securitatea națională a României, țara nu se apăra la frontiere — cf. Larry L. Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918–1941,* București, 1994, p. 14), ci a mers acolo unde a putut să distrugă armatele. Cînd Hanibal a fost bătut în Italia, Scipione s-a dus după el în Africa, Spania, în Africa l-a distrus la Zamma și a distrus Cartagina. Napoleon a fost pînă la Moscova. Alexandru I al Rusiei a fost pînă la Paris, pe urmă. Rușii au fost de atîtea ori pînă la... (Aici, președintele «Tribunalului» îl întrerupe pe cel interogat, solicitînd să i se aducă drept probe... «rațiuni militare», drept care mareșalul continuă:) Da. Rațiune militară și numai rațiune militară. Și nu se poate opri. Și răspunsul cel mai bun care vi-l dau este că, atunci cînd s-a intrat în a doua fază a războiului (României), pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, Ardealului de Nord, armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers pînă în inima Europei, pînă la Viena, mi se pare, și pînă la Budapesta" *(ibidem,* p. 205).

Un proces în curs

Toate argumentele expuse de Ion Antonescu și documentele aflate la dispoziție nu au îngăduit „Tribunalului" să ajungă la o concluzie fermă și reală. Dimpotrivă. În Hotărîrea nr. 17, din 17 mai 1946, „Tribunalul poporului" din București, în capitolul special rezervat ex-mareșalului României, a reținut: „(...) Astfel, data de 22 iunie 1941, cînd Hitler a declarat război împotriva URSS, găsește România cu totul aservită politicii germane și aceasta prin fapta acuzatului Ion Antonescu și a celor care l-au secondat în politica sa, **comițînd cea mai mare crimă petrecută în istoria poporului român, alăturîndu-se Germaniei hitleriste, la agresiunea contra popoarelor din Rusia Sovietică, care doreau o colaborare cu poporul român. Această crimă a avut urmări dezastruoase și prin aceea că nemții au folosit armata noastră, în cursul luptelor, în situațiile cele mai primejdioase și deasupra puterilor omenești; că, în același timp, acuzatul Ion Antonescu, în două scrisori consecutive, îl asigură pe Hitler că va merge pînă la capăt cu acțiunea ce a pornit în Răsărit, adăugînd că nu pune nici o condițiune și nu discută cu nimic această cooperare militară pe un nou teritoriu (...)"** *(subl. ns.) (ibidem,* II, p. 220). În consecință, „Tribunalul", constatînd delictul de „crimă de dezastrul țării, prin săvîrșirea crimei de război", l-a condamnat pe Ion Antonescu la zece ani degradare civică, la detențiune grea pe viață și, prin șase capete de acuzare cuprinse în tot atîtea alineate, la pedeapsa cu moartea. Potrivit Codului Penal în vigoare în 1946, condamnatul trebuia să execute numai una dintre pedepse, și anume pe cea mai grea, adică pedeapsa cu moartea *(ibidem,* p. 278–279).

Cercetările istoricilor, descoperirile unor noi documente în arhive, intervenția factorului timp în analiza și aprecierea evenimentelor din 1939–1945, precum și, cel mai recent, războiul din Iugoslavia, îndeamnă astăzi pe specialiști, și nu numai, la regîndirea și rediscutarea cazului mareșalului Ion Antonescu. Acest nou „proces" fiind în curs, ne îngăduim să subliniem, în baza documentelor și în perspectiva distanței în timp ce ne separă de evenimentele studiate, temeinicia profețiilor mareșalului cuprinse în Testamentul politic expus la ultima ședință a „Tribunalului" din mai 1946:

„Scump popor român, (...) am luptat în două războaie (din 1914–1918 și 1939–1945) pentru gloria ta!

(...) Las Țării tot ce a fost mai bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă!

Acest război, care s-a sfîrșit cu înfrîngerea Germaniei hitleriste, nu va pune capăt conflictului mondial deschis în 1914.

Prevăd un al treilea război mondial, care va pune omenirea pe adevăratele ei temelii sociale. Ca atare, dv. și urmașii dv. veți face mîine ceea ce eu am încercat să fac astăzi, dar am fost înfrînt! Dacă aș fi fost învingător, aș fi avut statui în fiecare oraș al României. Cer să fiu condamnat la moarte și refuz dinainte orice grațiere. (...) Am terminat!..." (apud Gh. Buzatu, ed., *România cu și fără Antonescu,* ed. a II-a, Iași, 1998, p. 336). ■

„Trupele germane și-au legat pentru totdeauna numele de eliberarea ținuturilor românești cotropite vremelnic de bolșevici“

Apărut la Berlin, în 1943, la Editura Erich Zander, volumul *Basarabia Ucraina–Crimeia. Marșul victorios al trupelor române și germane* (240 p.) reprezintă astăzi, după toate probabilitățile, o raritate bibliofilă datorată aparatului de propagandă al Reich-ului. Reproducem aici, anastatic, textul semnat de mareșalul Ion Antonescu (așezat în chip de preambul), precum și — în p. 54 și 55 ale revistei de față — două gravuri ce însoțesc textul introductiv al lucrării citate.

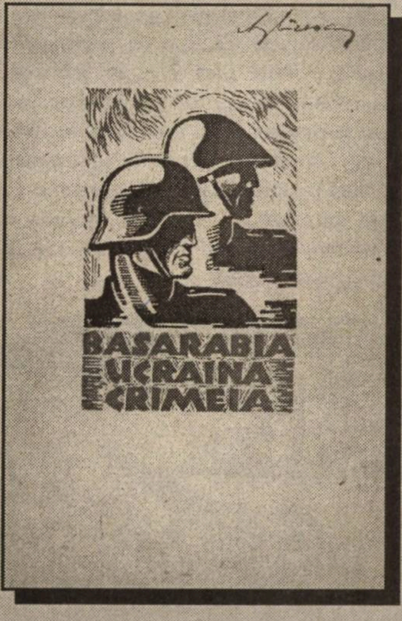

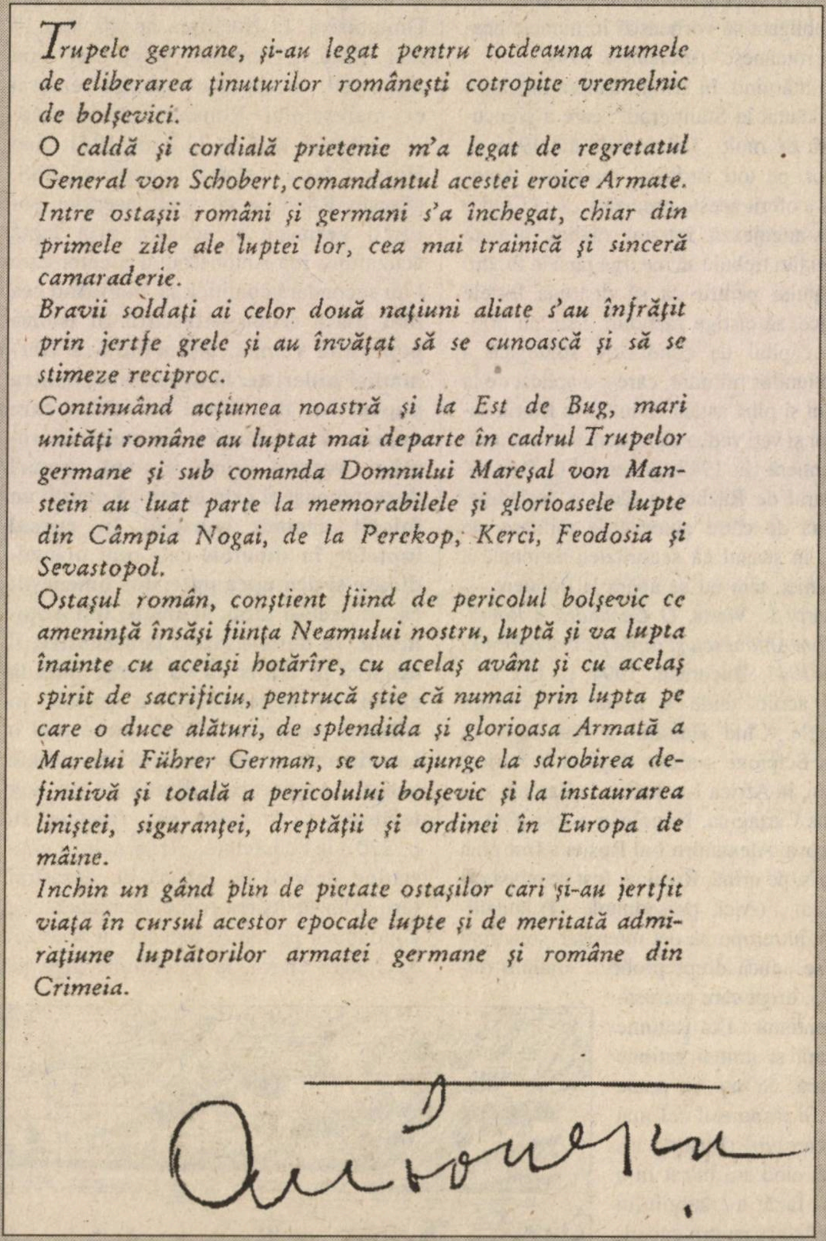

Trupele germane, şi-au legat pentru totdeauna numele de eliberarea ţinuturilor româneşti cotropite vremelnic de bolşevici.

O caldă şi cordială prietenie m'a legat de regretatul General von Schobert, comandantul acestei eroice Armate.

Intre ostaşii români şi germani s'a închegat, chiar din primele zile ale luptei lor, cea mai trainică şi sinceră camaraderie.

Bravii soldaţi ai celor două naţiuni aliate s'au înfrăţit prin jertfe grele şi au învăţat să se cunoască şi să se stimeze reciproc.

Continuând acţiunea noastră şi la Est de Bug, mari unităţi române au luptat mai departe în cadrul Trupelor germane şi sub comanda Domnului Mareşal von Manstein au luat parte la memorabilele şi glorioasele lupte din Câmpia Nogai, de la Perekop, Kerci, Feodosia şi Sevastopol.

Ostaşul român, conştient fiind de pericolul bolşevic ce ameninţă însăşi fiinţa Neamului nostru, luptă şi va lupta înainte cu aceiaşi hotărîre, cu acelaş avânt şi cu acelaş spirit de sacrificiu, pentrucă ştie că numai prin lupta pe care o duce alături, de splendida şi glorioasa Armată a Marelui Führer German, se va ajunge la sdrobirea definitivă şi totală a pericolului bolşevic şi la instaurarea liniştei, siguranţei, dreptăţii şi ordinei în Europa de mâine.

Inchin un gând plin de pietate ostaşilor cari şi-au jertfit viaţa în cursul acestor epocale lupte şi de meritată admiraţiune luptătorilor armatei germane şi române din Crimeia.

Antonescu

„Soldatul și comandantul s-au înfrățit în moarte"

Comandanți și eroi români în Campania din Est

Alesandru D. DUȚU, Florica DOBRE

Cruci improvizate pentru eroii căzuți în lupta de eliberare a Basarabiei

Întotdeauna, armata română a avut comandanți destoinici, care — indiferent de greșelile făcute în anumite situații (cine poate spune că nu greșește sau nu a greșit vreodată?) — s-au remarcat în conceperea și conducerea bătăliilor desfășurate pe front, nepregetînd să lupte și să-și sacrifice viața, atunci cînd a fost nevoie alături de ostașul de rînd, deseori în prima linie. „În luptă — consemna, la 6 iunie 1943, un reporter de război în «Ecoul Crimeii» — ostașul și comandantul au trecut prin aceleași greutăți, prin aceleași suferințe, înotînd prin nămolul drumurilor răsăritene desfundate. Ei au înfruntat cot la cot gloanțele dușmane, ducînd tot mai departe faima românismului. Și tot așa, după cum în luptă au fost alături, soldatul și comandantul s-au înfrățit în moarte“. Ca urmare, printre cei 71.585 de militari români consemnați în arhive la categoria „morți“ pe Frontul de Est se află și numeroși comandanți de unități și mari unități. Exemplul pe care ei l-au dat subordonaților a contribuit în multe situații la obținerea succesului.

Dacă competența și sacrificiul lor a fost un lucru firesc, incredibilă și de neconceput a fost situația multora dintre ei, care după trecerea României de partea Națiunilor Unite, au trăit o adevărată dramă fiind arestați și întemnițați, deseori fără să li se comunice acuzațiile concrete care li se aduceau, în afara celor generale de „criminali de război“ și de participanți la provocarea „dezastrului țării“.

„Ca un borfaș de rînd“

Uimit și indignat de ce i se întîmplase, Radu Korne, unul din cei mai distinși și competenți generali ai armatei române, consemna următoarele, la 16 noiembrie 1944, în memoriul înaintat ministrului de Război: „Am fost arestat, într-o seară, la domiciliu, ca un borfaș de rînd, ca și cum trecutul și purtarea unei vieți întregi ar fi putut îndreptăți teama ca nu cumva generalul Korne să dispară ca un răufăcător. Nu mi s-a dat nici un motiv al arestării mele, ba mai mult însuși domnul procuror al Curții Militare de Casare și Justiție mi-a afirmat pe cuvînt că nu-l cunoaște. Ceea ce se petrece astăzi la noi în oștire este fără precedent în istorie“. Crezînd sau sperînd, în buna–credință a generalului Constantin Sănătescu, Radu Korne considera că „epurările și licențierile, astfel cum se procedează, arestările și vexațiunile, la care atîția dintre noi sîntem supuși, nu au alt scop decît de a înlătura tot ceea ce neamul și regele au mai curat și de încredere în serviciul lor, pentru a face loc, în majoritatea cazurilor, celor care nu vor avea autoritatea și nici pregătirea să-i înlocuiască și care, conștient sau nu, vor săpa la temelie edificiul statului“. La fel de amărît de drama pe care o trăia, generalul Athanase Trincu consemna cu tristețe: „Trăind visul meu aievea m-am trezit în pușcărie. În cele șase luni de prevenție încerc să-mi amintesc vreo vină. Nu o aflu. Hotărît, nu! O spune generalul, o spune omul, o spune șeful de familie pe nedrept înlăcrimată“. Dezamăgit, dar cu speranță, el adăuga: „Astăzi, în loc să mă bucur de timpurile noi, așteptate de mine, întrevăzute de mine sînt oprimat fie dintr-o uneltire a unui vinovat, care vrea să-și puie un înlocuitor în pușcărie, fie din întîrzierile inerente birocratismului juridic. Aștept cu încredere instruirea mea cu convingerea că adevărul va fi stabilit“.

Aceasta era situația incredibilă și paradoxală cu care s-a confruntat o parte a corpului de comandă al armatei române la scurt timp după trecerea României de partea Națiunilor Unite, după înlocuirea unui regim considerat a fi fost dictatorial cu un altul care se dorea a fi democratic. Parte componentă a dramei intelectualității, a elitelor române, drama generalilor începuse în plin efort militar pentru reîntregirea graniței de vest a României, fiind determinată, pe lîngă oportunismele interne, de imixtiunile și abuzurile autorităților sovietice de ocupaţie. Mobilurile acestei politici nu au fost întîmplătoare. Ele au vizat lipsirea guvernelor române de forţa armată pe care ar fi putut-o folosi pentru stăvilirea imixtiunilor în politica internă a ţării şi a impunerii, la momentul oportun, a regimului politic dorit de Moscova. Rezultatele au fost rapide, dar din păcate catastrofale pentru armată şi demolatoare pentru corpul de comandă al acesteia. Eliminarea cadrelor competente şi demne a reprezentat o parte esenţială a procesului de diminuare a capacităţii de rezistenţă a poporului român, de realizare a unui nou corp de comandă loial noului regim instaurat, la 6 martie 1945, cu sprijinul Moscovei.

Revoltat de modul în care fusese închis, generalul Ilie Şteflea, fostul şef al Marelui Stat Major, considera, pe bună dreptate, că înainte de a se hotărî asupra situaţiei sale avea dreptul, după cum avea „cel mai umil funcţionar al ţării", să cunoască acuzaţiile care i se aduceau şi să i se dea posibilitatea să se apere. Convins că era nevinovat, el întreba firesc pe anchetatori: „Cînd se va dovedi, nu numai că nu sînt vinovat, dar că am adus numai enorme servicii oştirii şi ţării, cine va răspunde de toate umilinţele la care am fost supus? Cine va putea justifica ţinerea mea în această situaţie de la 23 august fără să fiu măcar anchetat?". Generalul Ilie Şteflea nu a fost singurul în această situaţie.

La rîndul său, indignat, dar demn, generalul Radu Korne făcea un rechizitoriu teribil situaţiei în care ajunsese ţara şi armata română: „S-au văzut desigur deblocări şi licenţieri de corp în masă, s-au văzut arestări şi deportări, execuţii etc., dar acolo unde erau două tabere care se războiau, sau acolo unde factorul suprem al unui stat era înlocuit prin altul. Dar este neauzit ca în aceeaşi ţară, sub acelaşi rege, pe care din fericire soarta ni l-a păstrat pînă acum, să fie urmăriţi, arestaţi, epuraţi, licenţiaţi etc. aceiaşi oameni care, acum cîteva luni, se luptau şi se jertfeau pentru el, şi din care nici unul nu a pregetat să răspundă la chemarea lui atunci cînd a înţeles să schimbe orientarea politicii noastre. Există o tendinţă care, din nenorocire, numai binele ţării nu-l urmăreşte, de a demonetiza, de a bagateliza, ba mai mult de a prezenta ca vinovaţi pe aceia care timp de trei ani şi-au făcut datoria, ca şi cînd istoria s-ar fi oprit în loc la 22 iunie 1941 şi nu şi-ar fi reluat firul decît la 23 august din acest an, ca şi cînd atunci, ca şi acum, nu ne-am fi bătut pentru acelaşi mit — Regele nostru, şi pentru acelaşi ideal — Ţara noastră... Atunci, de ce roşim de ceea ce am făcut? Există vreun francez, fie el chiar comunist, care să se lepede de epopeea napoleoniană sau de secolul regelui Soare? Există vreun rus astăzi care să se ruşineze de epoca lui Petru cel Mare?". În final, punea primului ministru întrebarea extrem de dureroasă nu numai pentru corpul de comandă al armatei, ci pentru întreaga naţiune română: „De ce umplu azi închisorile cei mai devotaţi ostaşi ai ţării?". În multe situaţii, răspunsul nu îl cunoşteau nici autorităţile române.

Dacă rolul hotărîtor în derularea acestor arestări şi procese l-a avut climatul politic impus de factorul extern sovietic, nu este mai puţin adevărat că derularea evenimentelor a fost favorizată de manifestările oportuniste ale unora dintre factorii interni de decizie politică şi militară. Relevantă este din acest punct de vedere graba cu care generalul Mihail Racoviţă, ministrul de Război, a propus, la 29 august 1944, înainte de sosirea sovieticilor la Bucureşti, anchetarea generalilor Ilie Şteflea, Petre Dumitrescu şi Ioan Arbore, şefi de comandamente şi comandanţi de mari unităţi pe frontul de la Stalingrad, deşi el însuşi comandase Corpul de cavalerie în adîncimea teritoriului sovietic, pînă în Caucaz. În mod asemănător, a procedat şi generalul Constantin Sănătescu, la 9 septembrie 1944, înaintea semnării Convenţiei de armistiţiu, în momentul în care generalul Iosif Iacobici, fost şef al Marelui Stat Major, demis de mareşalul Ion Antonescu pentru că se opusese, la începutul anului 1942, participării la operaţiile militare în adîncimea teritoriului sovietic cu mai mult de opt divizii, a cerut să-i fie recercetat cazul şi să i se dea „satisfacţia morală" pe care considera că o merita. Pe memoriul său, primul ministru a pus rezoluţia: „A fost ministru de Război la declanşarea războiului contra Rusiei. Deci va fi trimis în comisia de judecată".

Asemenea lui Iosif Iacobici, au suferit în închisori zeci de generali români, mulţi dintre ei murind între zidurile temniţelor cu convingerea că îşi făcuseră doar datoria faţă de ţară. Generalul Aurel Aldea — trecut în rezervă de Ion Antonescu, încă din toamna anului 1940 —, care declarase că „între cămaşa verde şi steagul roşu şi cel românesc" a preferat tricolorul, a fost arestat, la 27 mai 1946, şi învinuit că în ca-

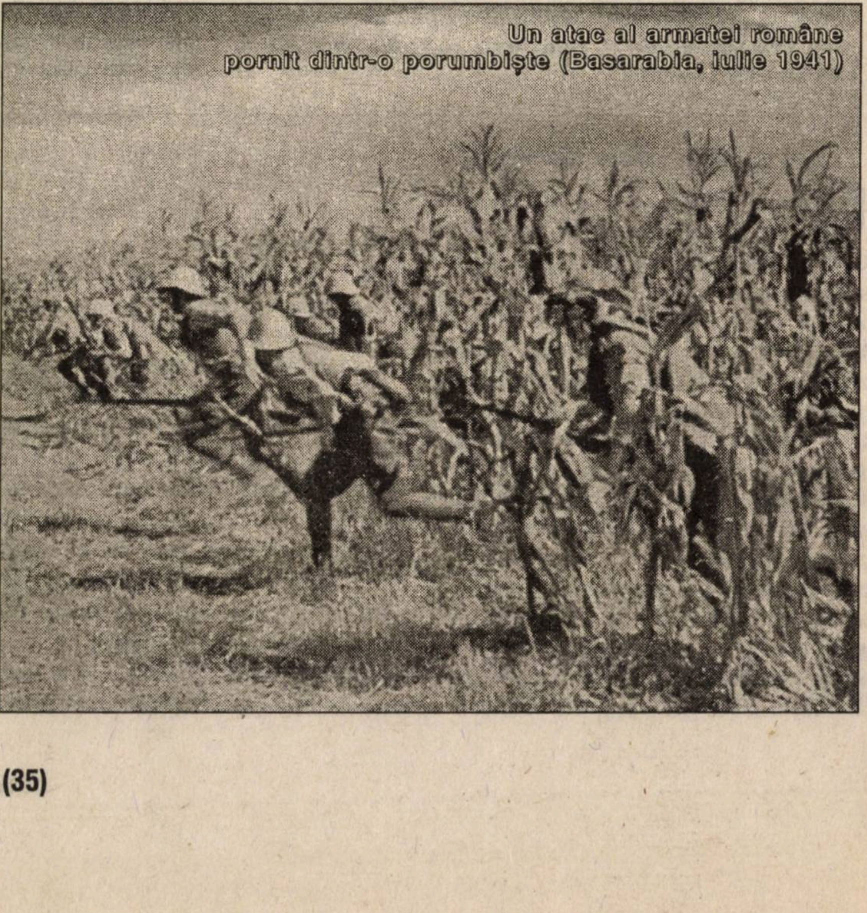
Un atac al armatei române pornit dintr-o porumbişte (Basarabia, iulie 1941)

litate de conducător al Mişcării Naţionale de Rezistenţă luase, din vara anului 1945, „iniţiativa polarizării organizaţiilor subversive“, care urmăreau „zdruncinarea unităţii statului, pregătirea războiului civil şi a insurecţiei armate“. Fără a nega implicarea sa în mişcarea de rezistenţă de după 6 martie 1945, generalul Aurel Aldea a declarat la proces că acţiunea sa a vizat lupta împotriva noului regim „care n-a prins rădăcini în ţară“. În încercarea de a-şi face cunoscut crezul politic, generalul preciza: „N-am dorit şi nu doresc decît o Românie liberă şi independentă, sub un regim cu adevărat democratic, în care libertăţile garantate de legi să poată fi exercitate nestingherit. Urăsc dictatura de oriunde ar veni: fie de sus în jos, fie de jos în sus, fie ea individuală sau colectivă. De atîţia ani, Ţara este frămîntată de curente şi lupte politice, favorizate de dictaturi. În interesul neamului nostru, starea aceasta trebuie să înceteze. Adevăratul popor este cuminte şi cu un simţ politic dezvoltat. Să fie lăsat în pace, ca să-şi croiască singur soarta, fără lozinci şi fără îndemnuri la ură şi lupte de clasă“.

Spre cinstea lor ei şi-au păstrat demnitatea chiar şi în închisoare, îndurînd şi necerînd „Nici milă, nici iertare, ci dreptate“, aşa cum declara generalul Emanoil Leoveanu. Au cerut doar, în aprecierea generalului Nicolae Macici, să nu fie condamnaţi „ostaşii care în timpul războiului şi-au făcut doar datoria şi au executat ordinele superioare“. Pe bună dreptate, acelaşi general întreba: „La ce s-ar rezuma oare războiul dacă un ostaş în luptă ar refuza să execute ordinele primite?“.

În pofida situaţiei fără ieşire în care se aflau, generalii români şi-au păstrat demnitatea şi speranţa în viitorul poporului român, în dreptatea istoriei. Bolnav, la limita supravieţuirii, contraamiralul Horia Măcellariu preciza încă o dată temnicerilor săi de la închisoarea din Rîmnicu Sărat, la 23 aprilie 1958: „Nicicînd n-am fost un trădător, un necredincios, un tulburător al ţării şi neamului meu. M-am bătut pentru întregirea neamului românesc, m-am bătut pentru graniţele lui sfărîmate“. Cu ultimele puteri, anticipînd revenirea la o situaţie normală a ţării, pentru care luptase şi suferise, bătrînul lup de mare, fala Marinei române, afirma: „Cîndva, cînd patimile politice se vor atenua, realitatea va apărea în tot adevărul ei“.

Categoric este faptul că în timpul războiului s-au făcut şi greşeli şi abuzuri şi fapte regretabile, determinate sau nu de starea de război, care ar fi fost minunat să fi fost evitate, şi pe care le regretăm cu toţii, pe care le-au regretat şi cei condamnaţi la ani grei de închisoare, deşi, în cea mai mare parte a situaţiilor, nu ei fuseseră vinovaţi de cele întîmplate.

● **Gheorghe AVRAMESCU,** general de armată (n. 26 ianuarie 1884, la Botoşani–m. 3 martie 1945, Iasbereny — Ungaria). Absolvent al Şcolii militare de infanterie (1908) şi al Şcolii Superioare de Război (1919). S-a remarcat în funcţiile de comandant al Corpului de munte (3 iunie 1941–5 octombrie 1943), în acţiunile desfăşurate în partea de nord a Bucovinei (iunie–iulie 1941) şi la nord de Marea de Azov (septembrie–octombrie 1941), dovedind „cele mai frumoase virtuţi războinice şi acte de bravură excepţională cu care tot ce este vînător de munte se vor mîndri de-a pururi“, aşa cum aprecia generalul Petre Dumitrescu. În perioada noiembrie 1941–iulie 1942, a acţionat în Crimeea, inclusiv la Sevastopol, „lăsînd trupelor de vînători de munte pe care le-a comandat cu destoinicie şi le-a dus la victorie amintirea unui şef stimat şi iubit. Pentru mine — continua comandantul Armatei 3 —, care l-am avut sub ordine tot timpul, afară de mici întreruperi, a fost unul din cei mai devotaţi şi de nădejde colaboratori“. În mod asemănător, s-a remarcat şi în fruntea Corpului 6 armată (22 februarie–30 iulie 1944) şi a Armatei 4 (30 iulie–23 august 1944, 31 august 1944–11 ianuarie 1945 şi 18 februarie–2 martie 1945) şi în bătălia din Moldova (aprilie–august 1944), în partea de nord–vest a României (septembrie–octombrie 1944) şi în acţiunile militare din Ungaria (noiembrie–decembrie 1944) şi Cehoslovacia (decembrie 1944–martie 1945). La 2 martie 1945, în timp ce se afla pe front, în Cehoslovacia, conducînd Armata 4 în operaţia „Banska Bystrica“, a fost arestat, de către sovietici şi ucis în timpul unui bombardament de aviaţie condus pe teritoriul Ungariei spre o destinaţie necunoscută. A fost înmormîntat la Soshalom, în apropierea Budapestei.

Înconjurat de ofiţeri români şi germani, Antonescu examinează situaţia de pe Frontul de Est

● **Nicolae CIUPERCĂ,** general de armată (n. 20 aprilie 1882, Rîmnicu Sărat–m. 25 mai 1950, Spitalul central nr. 1 al penitenciarului Văcăreşti). Absolvent al Şcolii militare de infanterie şi cavalerie (1902) şi al Şcolii Superioare de Război (1913). A comandat Armata 4 în acţiunile militare pentru eliberarea părţii de sud a Basarabiei (1941) şi în prima fază a operaţiei de la Odessa. Înlocuit de la comandă de mareşalul Ion Antonescu, la 9 septembrie 1941, fără să i se aducă însă acuzaţii de incompetenţă. La 13 octombrie 1941, a fost trecut în rezervă. Din 1945, a activat în organizaţia „Graiul Sîngelui“, în funcţia de comandant militar, sub numele conspirativ de „general Cioată“. Arestat la 12 septembrie 1948, a fost închis la Jilava, decedînd la Spitalul nr. 1 Văcăreşti.

● **Ervin CLAUS,** colonel (n. 4 august 1895, Vatra Dornei–m. 24 septembrie 1942, Kerci, Ucraina). S-a remarcat din prima zi de război, în fruntea Regimentului 4 roşiori, în luptele de la Mihăileni, apoi la Liubaşevka, între Nistru şi Bug, la nord de Marea de Azov, în Crimeea şi Kerci. În ultima zonă, cînd efectua recunoaşterea poziţiei de luptă, la Kiet, a fost rănit, la 9 mai 1942, de schijele unui proiectil inamic. Transportat la ambulanţă, a refuzat evacuarea în ţară şi s-a întors la unitate. Peste cîteva luni, în timp ce supraveghea îmbarcarea regimentului în Peninsula Taman, a fost lovit mortal în cap şi abdomen, pe cheiul de la Kerci. Iniţial, a fost înmormîntat în cimitirul din Stary Krîm, apoi adus în ţară şi reînhumat în Cimitirul militar Ghencea din Bucureşti. Decorat cu ordinele

„Crucea de Fier" germană, clasele II-a și I 1941) — și „Mihai Viteazul", clasa III-a (1941).

● **Constantin CONSTANTINESCU-CLAPS,** general de corp de armată (n. 20 februarie 1884, Berceni, județul Buzău–m. 1961, Bacău). Absolvent al școlii militare de artilerie și geniu (1905) și al școlii Superioare de Război (1920). La începutul războiului, în 1941, a comandat Corpul 11 armată în acțiunile militare pentru eliberarea părții de sud a Basarabiei și în operația Armatei 4 de la Odessa pe direcția Tătarka–Odessa. S-a remarcat în timpul acțiunilor din Stepa Calmucă, la sud de Stalingrad (septembrie–decembrie 1942) în pofida faptului că acestea s-au soldat cu înfrîngerea marilor unități române. La 10 februarie 1943, a demisionat din armată, fiind trecut în rezervă. Arestat, la 17 septembrie 1951, și închis la Văcărești și Jilava. La 20 noiembrie 1954, a fost condamnat la 15 ani muncă silnică pentru așa-zise crime de război. În urma „cererii de îndreptare" a procurorului general, Tribunalul Suprem l-a declarat nevinovat, fiind eliberat la 26 septembrie 1955.

● **Nicolae DĂSCĂLESCU,** general de corp de armată (n. 16 iunie 1884, Căciulești, județul Neamț–m. 26 septembrie 1969, Piatra Neamț). Absolvent al Școlii militare de artilerie, geniu și marină (1908) și al Școlii Superioare de Război (1923). S-a remarcat în întreaga perioadă a războiului, în funcțiile de comandant al Diviziei 20 infanterie (14 iunie 1940–30 iunie 1941), Diviziei 21 infanterie (30 iunie–8 noiembrie 1941), Corpului 2 armată (8 noiembrie 1941–1 ianuarie 1945 și 18 februarie–2 martie 1945; în perioada 29 august–10 septembrie 1944 a comandat și Armata 3), Armatei 4 (12 ianuarie–18 februarie 1945 și 2 martie–1 iunie 1945). A fost un simbol al comandantului competent, energic, autoritar și înțelegător în același timp, distins, cu un simț ireproșabil al onoarei și a dreptății. Trecut în rezervă la 1 iunie 1945. Acuzat, la 24 august 1946, de „crime de război". Cercetat, a fost achitat la 8 octombrie același an de Curtea de Apel București. La 5 noiembrie 1951, procurorul general al României a redeschis cazul, generalul fiind arestat din nou la 23 noiembrie. După doi ani de cercetări a fost trimis în judecata Tribunalului București. În urma apariției Decretului nr. 421/1955, instanța a decis încetarea cercetărilor și punerea generalului în libertate. Ca urmare, a fost eliberat din închisoarea Jilava, la 8 octombrie 1955.

● **Corneliu DRAGALINA,** general de corp de armată (n. 5 februarie 1887, Caransebeș–m. 11 iulie 1949, București). Absolvent al Școlii militare de ofițeri de artilerie și geniu (1907), al Școlii Superioare de Război (1921). A comandat Corpul 6 armată în ultima fază a bătăliei de la Odessa (1941), cu misiune defensivă între limanurile Iladjibci și Kujalnik. S-a remarcat în mod deosebit în conducerea acțiunilor militare de la sud de Harkov (februarie–mai 1942) și în timpul urmăririi spre Stalingrad, unde a preluat, la sfîrșitul lunii august 1942, la sud de oraș, comanda sectorului Deberty–Dubovi Ovrag–Andrievka. În timpul marii contraofensive sovietice, declanșată la 20 noiembrie 1942, a luptat în Stepa Calmucă, retrăgîndu-se spre valea Aksai spre Kotelnikovo, după care a participat la contraofensiva germană pentru despresurarea Armatei 6 germană, înaintînd spre valea Mișkova, unde a ajuns la 16 decembrie. În perioada 20 martie 1943–24 martie 1944, a fost guvernator al Bucovinei. Trecut în rezervă la 24 martie 1945.

● **Petre DUMITRESCU,** general de armată (n. 12 februarie 1882, Dobridor, județul Dolj–m. 12 ianuarie 1950, București). Absolvent al Școlii militare de artilerie și geniu (1903) și al Școlii Superioare de Război (1913). A comandat Armata 3 română din momentul angajării în război, la 22 iunie 1941, pînă la 29 august 1944, din nordul Bucovinei pînă în Cotul Donului și înapoi pînă la vest de Prut. După trecerea României de partea Națiunilor Unite, a fost pus la dispoziția Ministerului de Război (29 august 1944) și trecut în rezervă (1 noiembrie 1944). Audiat apoi de Tribunalul Poporului a fost acuzat, la 15 mai 1946, de „crime de război", care s-au dovedit, în timpul cercetării, a nu fi reale.

● **Raul HALUNGA,** colonel (n. 17 decembrie 1895, Piatra Neamț–m. 28 august 1941, Bujalik, Ucraina). Comandant al Regimentului 10 vînători în acțiunile pentru eliberarea Basarabiei și în bătălia de la Odessa. La 28 august 1941, înainte de ocuparea dispozitivului de atac, a plecat în recunoaștere în zona înălțimii cu cota 59, la sud-vest de Bujalik. Schijele unui obuz, care a explodat în apropiere, i-au spart țeasta și i-au perforat toracele și abdomenul. Decorat, post-mortem, cu ordinul „Mihai Viteazul", clasa III-a (1941).

● **Alexandru IOANIȚIU,** general de divizie (n. 2 februarie 1890, Botoșani–m. 17 septembrie 1941, Baden–Ucraina). Absolvent al Școlii militare de ofițeri de artilerie și geniu (1910) și al Școlii Superioare de Război (1921). În funcția de șef al Marelui Cartier General (6 septembrie 1940–17 septembrie 1941), a avut o contribuție hotărîtoare la conceperea planurilor de operație a armatei române în faza inițială a războiului. L-a secondat, în permanență, pe front pe generalul Ion Antonescu, atît în operațiile pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, cît și în operația Armatei 4 la Odessa. La 17 septembrie 1941, după ce coborîse din avion pe aeroportul din Baden a fost lovit de elice, încetînd din viață la scurt timp. Înmormîntarea cu onoruri militare, peste două zile, la cimitirul militar Ghencea din București. Considerat în epocă „un maestru în domeniul artei și științei militare", s-a remarcat și ca un distins profesor și strateg militar.

● **Iosif IACOBICI,** general de corp de armată (n. 8 decembrie 1884, Alba Iulia–m. 11 martie 1952, penitenciarul Aiud). Absolvent al Liceului militar superior din Mohrisch-Weisskeschen, Austria (1903) și al Școlii Superioare de Război din Viena (1910). Integrat în armata română, în 1918, după unirea Transilvaniei cu România, a îndeplinit funcții importante în ierarhia militară: ministrul Apărării Naționale (27 ianuarie–22 septembrie 1941), comandant al Armatei 4 (9 septembrie–8 noiembrie 1941), șef al Marelui Cartier General (22 septembrie 1941–17 ianuarie 1942). La sfîrșitul anului 1941, a intrat în conflict cu mareșalul Ion Antonescu în ceea ce privește numărul marilor unități române care urmau să participe pe front la campania anului 1942, cerînd ca acestea să nu depășească opt divizii. Rezultatul a constat în demiterea sa din fruntea Marelui Stat Major (17 ianuarie 1942) și în trecerea în rezervă. La 18 mai 1946, a fost arestat și cercetat de Parchetul Curții de Apel București în conformitate cu art. 1–3 din Legea pentru urmărirea și sancționarea criminalilor de război. Considerat nevinovat, la 26 august 1946 a fost scos de sub urmărire și eliberat. Peste doi ani, la 12 august 1948, a fost iarăși arestat și închis la Văcărești. Judecat în procesul celui de-al treilea lot al foștilor miniștri din timpul guvernării mareșalului Ion Antonescu, a fost condamnat, prin Decizia 123 din 19 ianuarie 1949, la opt ani temniță grea. Transferat la Aiud, a decedat în penitenciar de TBC pulmonar și osos.

● **Gheorghe JIENESCU,** general comandant aviator (n. 16 septembrie 1895, Rast, județul Dolj–m. 3 aprilie 1971, București). Absolvent al Școlii militare de ofițeri de rezervă (1915) și al Școlii Superioare de Război (1928). Subsecretar de stat al Aerului în perioada 27 ianuarie 1941–23 august 1944, a desfășurat o susținută activitate pentru dezvoltarea aviației române. La 24 august 1944, a fost arestat la domiciliu, iar la 29 ianuarie 1945 a fost trimis în judecată, fiind considerat „vinovat de dezastrul țării“. Condamnat, la 9 octombrie 1946, la 20 ani temniță grea, a fost închis inițial la Malmaison, apoi în penitenciarele Văcărești, Aiud, Rîmnicu Sărat și Gherla, fiind eliberat la 18 aprilie 1964, după 19 ani și două luni.

● **Radu KORNE,** general de brigadă (n. 23 decembrie 1895, București–m. 28 aprilie 1949, Spitalul central nr. 1 al închisorii Văcărești). Absolvent al Școlii Militare de cavalerie (1915), Școlii Superioare de Război (1923), al Școlii de cavalerie de la Saumur, Franța (1926). Considerat a fi unul dintre „cei mai distinși ofițeri ai armatei române“, un „element de elită cu care cavaleria se poate mîndri“, un „general de mare valoare, cu calități excepționale“. În Campania din Est, a participat la acțiunile militare din nordul Basarabiei pînă în Caucaz și Stepa Calmucă. Pe frontul din Moldova (1944), a comandat Divizia 1 blindată „România Mare“. La 21 octombrie 1944, a fost arestat și închis la închisoarea Comandamentului Militar al Capitalei, pînă în februarie 1945, după care i s-a fixat domiciliu obligatoriu. Cercetat de Tribunalul Poporului în anii 1945–1946, a fost găsit nevinovat. La 24 martie 1948, a fost iarăși arestat pentru „uneltire contra siguranței statului“ și închis la Jilava. A rezistat numai un an regimului dur de detenție. La 18 aprilie 1949, a fost transportat în stare gravă la spitalul central nr. 1 al închisorii Văcărești, unde a decedat după 10 zile.

● **Constantin LOVINESCU,** locotenent–colonel (n. 27 ianuarie 1894, Suceava–m. 26 octombrie 1942, vest Klețkaia–Cotul Donului, Rusia). La 26 octombrie 1942, în timp ce comanda Grupul 54 cercetare pus la dispoziția Diviziei 13 infanterie, a primit misiunea să ocupe înălțimea cu cota 154,7, în colaborare cu Regimentul 12 dorobanți, reușind prin lupte dîrze să cucerească obiectivul. În momentul în care dădea ultimele ordine pentru consolidarea trupelor la teren, a fost grav rănit în stomac de o schijă de brandt, decedînd în drum spre ambulanță. Înmormîntat, la 29 octombrie 1942, la Selivanov, și decorat, post–mortem, cu ordinul „Mihai Viteazul“, clasa III-a (1943).

● **Nicolae MACICI,** general de corp de armată (n. 7 noiembrie 1886, Craiova–m. 15 iunie 1950, penitenciarul Aiud). A absolvit Școala militară de ofițeri de infanterie (1907) și Școala Superioară de Război (1915). La începutul războiului, a comandat Corpul 2 armată, fiind delegat, în octombrie 1941, cu restabilirea ordinii în Odessa, după atentatul terorist asupra localului în care se afla Comandamentul Militar al Odessei. La 8 noiembrie 1941, a fost numit comandant al Armatei 1 română, care a asigurat frontiera de vest a țării și linia de demarcație vremelnică româno–ungară din Podișul transilvan. După 23 august 1944, a acționat împotriva trupelor germane și ungare pînă la 12 februarie 1945. Înlocuit de la comanda Armatei 1, la cererea comandamentului sovietic, în plină desfășurare a operațiilor militare pe frontul din Cehoslovacia. Trecut în rezervă la 27 martie 1945, a fost arestat apoi judecat și condamnat la moarte, la 22 mai 1945, de către Tribunalul Poporului pentru „crima de dezastrul țării prin săvîrșirea de crime de război“. Ulterior, pedeapsa a fost schimbată în muncă silnică pe viață. A fost închis la Jilava, Dumbrăveni și Aiud, unde a decedat.

● **Horia MĂCELLARIU,** contraamiral (n. 28 aprilie 1894, Craiova–m. 10 iulie

Mareșalul Antonescu (primul din stînga) vizitează trupele româno–germane la Kerci

1989, București). A absolvit Școala militară de artilerie, geniu și marină (1915), Școala de Război și Centrul de Înalte Studii Navale din Paris (1928). În timpul războiului, a îndeplinit funcții importante în cadrul Marinei române: șef al Statului Major al Marinei (12 ianuarie–25 august 1941), atașat pe lîngă Misiunea Navală germană (28 august 1941–26 ianuarie 1942), comandant al Escadrilei de distrugătoare (26 ianuarie 1942–30 aprilie 1943), comandant al Forțelor Navale Maritime (23 aprilie 1943–28 septembrie 1944), comandant al Școlilor Superioare ale Marinei (28 septembrie 1944–23 aprilie 1945), dovedind întotdeauna, așa cum aprecia generalul Nicolae Șova, subsecretar de stat al Marinei, „un foarte frumos exemplu de bravură, perseverență, pricepere și devotament“. În perioada în care a comandat Forțele Navale Maritime, acestea au executat misiuni de apărare a Litoralului, de escortare a convoaielor de aprovizionare a trupelor din Crimeea și de evacuare din aceeași peninsulă, precum și din Transnistria. După 23 august 1944, a coordonat acțiunea forțelor maritime de la mare împotriva navelor și trupelor germane din portul Constanța și de pe litoral, manifestînd o atitudine demnă față de abuzurile comandamentelor și trupelor sovietice. Trecut în rezervă, la 25 martie 1945. În perioada postbelică, a aderat la Mișcarea Națională de Rezistență, condusă de generalul Aurel Aldea, fiind condamnat, în 1946, în contumacie, la muncă silnică pe viață. Arestat, la 19 aprilie 1948, a fost închis succesiv la Văcărești, Aiud, Rîmnicu Sărat, Jilava, Dej, Gherla, de unde a fost eliberat la 29 iulie 1964.

● **Gheorghe NICULESCU,** colonel (n. 2 februarie 1894, Ploiești–m. 9 iulie 1941, Dealul Epureni, Republica Moldova). „Cu un admirabil dispreț de moarte“ a condus Regimentul 12 dorobanți în luptele pentru cucerirea Dealului Epureni, la est de Fălciu, unde forțele sovietice opuneau o puternică rezistență. La 9 iulie 1941, cînd inamicul a declanșat un puternic contraatac, a părăsit postul de comandă și a trecut în fruntea batalionului 2. Îmbărbătîndu-și ostașii, a respins trupele adverse spre șanțul anticar, fiind lovit în vîltoarea luptei de rafala unei arme automate. Înainte de a muri, a mai avut puterea să spună: „Maior Pavlov, ia comanda!“. A fost înmormîntat la Ploiești, la 12 iulie 1941, și decorat, post–mortem, cu ordinul „Mihai Viteazul“, clasa III-a (1941).

● **Ioan PĂLĂGHIȚĂ,** maior (n. 13 februarie 1899, Onești, județul Bacău–m. 9 mai 1943, Moldovanskoe, Rusia). Comandant de batalion în Regimentul 94 infanterie, s-a remarcat în luptele din Kuban, în zona Krimskaia, unde a rezistat tuturor contraatacurilor executate de trupele sovietice. Rănit, la 30 aprilie 1943, de o schijă de bandt a refuzat inițial evacuarea, apoi a stat cîteva zile într-o ambulanță germană. Nevindecat complet s-a oferit, la 9 mai, să conducă contraatacul pentru respingerea forțelor sovietice pătrunse în poziție, pe înălțimile de la nord–est de Moldovanskoe. Chiar în momentul pornirii la atac, un glonț i-a spart binoclul iar schijele unui aruncător bandt l-au lovit în plin, producîndu-i moartea pe loc. Transportat în țară, a fost înmormîntat în Cimitirul „Eternitatea“ din Iași. Decorat cu ordinele „Coroana României“, clasa IV-a (1942), „Crucea de Fier“ germană, clasele II-a și I (1942), „Crucea de cavaler a Crucii de Fier“ (1942), „Mihai Viteazul“, clasa III-a și clasa II-a, post–mortem, (1943). Avansat, post–mortem la gradele de locotenent–colonel și colonel.

● **Alexandru POPIȘTEANU,** locotenent–comandor aviator (n. 3 ianuarie 1903, București–m. 21 august 1941, Vasiliesvka). Comandant al Grupului 7 vînătoare, exemplu de curaj, a executat 36 misiuni la inamic. La 21 august 1941, unitatea sa a primit ordin să curețe zona aeriană a Odessei de aviația inamică. În fruntea a 10 avioane, a atacat o formațiune inamică superioară numeric, doborînd șase aparate. În încleștarea care a urmat, după ce a intervenit în sprijinul a doi camarazi, avionul pe care îl pilota — lovit în motor și urmărit de trei avioane sovietice — s-a prăbușit la sud de Vasilievska. Înmormîntat în Cimitirul Ghencea din București. În semn de omagiu, numele său a fost dat unității pe care a comandat-o. Decorat cu ordinele „Virtutea Aeronauticii“, clasa Crucea de Aur (1941), și, post–mortem, „Mihai Viteazul“, clasa III-a (1942).

● **Ilie ȘTEFLEA,** general de corp de armată (n. 29 martie 1887, Săliște, județul Sibiu–m. 21 mai 1946, București). Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie (1909) și al Școlii Superioare de Război (1919–1920). În campania anului 1941, a condus Divizia 3 infanterie în bătălia de la Odessa. La 20 ianuarie 1942, a fost numit șef al Marelui Stat Major desfășurînd o susținută activitate de concepție și organizare. A susținut interesele armatei române în relațiile cu comandamentele germane, încercînd să limiteze prezența militară românească în adîncimea teritoriului sovietic. Arestat la 11 octombrie 1944, sub pretext că a fost „omul mareșalului Ion Antonescu“. Închis în închisoarea Comandamentului Militar al Capitalei pînă în februarie 1945, cînd i s-a fixat domiciliul obligatoriu. Considerat „criminal de război“, în baza jurnalului Consiliului de Miniștri din 19 martie 1945, a fost deferit spre cercetare Tribunalului Poporului. ■

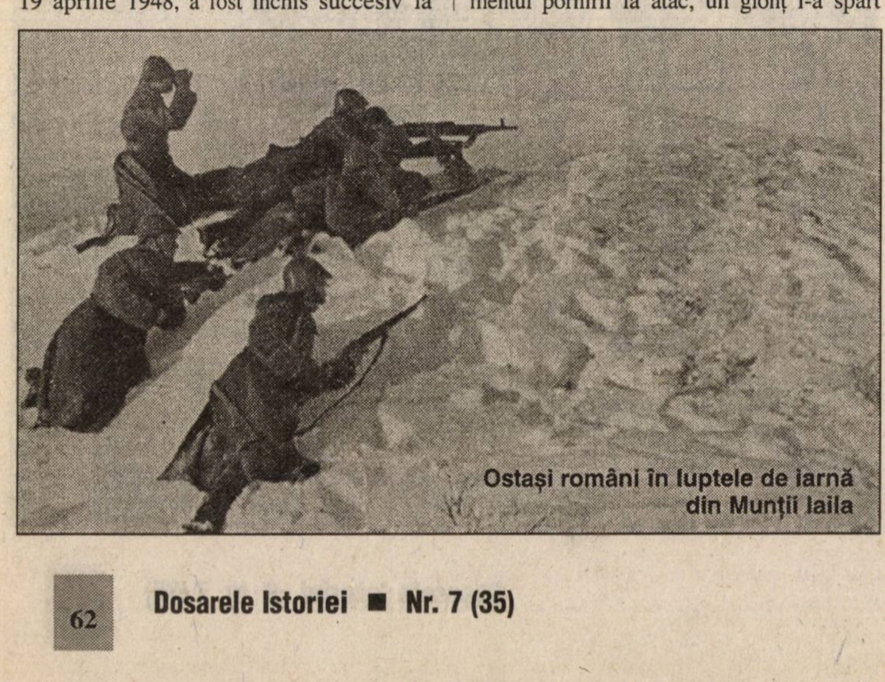
Ostași români în luptele de iarnă din Munții Iaila

● repere bibliografice ● repere bibliografice ● repere bibliografice ●

Armata română pe Frontul de Est (1941-1944)

Participarea Armatei Române la campaniile militare pe Frontul de Est (22 iunie 1941–22 august 1944) a fost multă vreme, pînă în decembrie 1989, un subiect tabu pentru istoriografia din România, cu unele „breșe", operate în lucrări, precum Istoria militară a poporului român, *vol. 6 (1989),* România în anii celui de-al doilea război mondial, *vol. 1 (1989, 3 volume),* File din istoria militară a poporului român; *vol. 5–6 (1979) ș.a. O lucrare cu caracter bibliografic, atotcuprinzătoare (inclusiv literatura de specialitate străină), este necesară, în viitor, pe această temă. Pretențiile noastre, acum, sînt cu mult mai modeste. Reperele bibliografice pe care le propunem vizează în exclusivitate lucrări/volume tipărite în România după anul 1989, atîtea cîte am reușit, deocamdată, să depistăm în noianul de titluri de carte ale editurilor, extrem de numeroase și acestea, cu texte integrale (de regulă) pe tema aleasă. Pentru orice omisiuni, cerem cuvenitele scuze autorilor, în primul rînd, precum și cititorilor. De aceea, am optat (contrar regulilor academice în vigoare) pentru un singur criteriu de ordonare a materialului bibliografic: anul apariției lucrărilor; sperăm că, astfel, se va pune mai bine în evidență efortul de cercetare și tipărire, subiectul rămînînd în continuare extrem de incitant și deschis. Sînt numeroase studiile și articolele științifice apărute în publicațiile de specialitate, în perioada cercetată, 1990 — prezent, neincluse aici. De asemenea, există teze de doctorat (specialitatea istorie militară) la Academia de Înalte Studii Militare din București, nepublicate, precum și la unele centre universitare din țară (specialitatea istorie), la Craiova, Iași ș.a.*

1991 — *Antonescu–Hitler. Corespondență și întîlniri inedite (1940–1944).* Ed. alcătuită de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache. Coordonator științific: dr. Florin Constantiniu. Editura Cozia, București, 1991, vol. 1 (212 p.), vol. 2 (218 p.) (15x20 cm)

1992 — Locotenent–colonel Alesandru D. Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1421 zile de încleștare. Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord (22 iunie–26 iulie 1941).* Editura Globus, București, 1992, 248 p. (14x20 cm). Pe coperta exterioară: Alesandru D. Duțu, Mihai Retegan, *Ostași, vă ordon: treceți Prutul!*; Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă,* Editura Militară, București, 1992, 476 p. (13,5x20 cm); Jipa Rotaru, Cristian Crăciunoiu ș.a., *Războiul submarin în Marea Neagră, 1941–1944. Acțiunile Marinei Române,* Editura Modelism Internațional, București, 1992, 32 p. (14,5x20 cm). Seria „Restituiri".

1993 — Mareșal Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca. Scrieri inedite.* Documente selectate și pregătite pentru tipar de maior Constantin Hlihor, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, 208 p. (15x20,5 cm); Mareșal Ion Antonescu, *Epistolarul infernului.* Avertisment, note și indice de nume de Mihai Pelin, Editura Viitorul Românesc, București, 1993, 430 p. (14,5x21 cm); Mircea Agapie, Jipa Rotaru, *Ion Antonescu. Cariera militară. (Scrisori inedite),* Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, 198 p. (15x20,5 cm) (73 documente adnotate); *Aviația Română pe frontul de Est și în apărarea teritoriului,* vol. 1, 22 iunie 1941–31 decembrie 1942. Documente, memorii și comentarii. Coordonarea, selectarea și îngrijirea textului: prof. univ. Ion Bucurescu, George–Paul Sandachi. Editura Tehnoprod, București, 1993, 218 p + 36 p foto alb–negru (15x20 cm); Valeriu Avram, Dan Antoniu, Cristian Crăciunoiu ș.a., *1 august 1943. Documente inedite,* Editura Modelism Internațional, București, 1993, 36 p. (30x20,5 cm). Seria „Restituiri"; Cristian Crăciunoiu, Niculae Koslinski, Mihai Georgescu, Jipa Rotaru, *Blindatele Dunării. Prezentare generală a monitoarelor Marinei Române/Romanian Danube Monitors,* Editura Modelism Internațional, București, 1993, 48 p. (30x20,5 cm). Seria „Restituiri"; Comandor dr. Jipa Rotaru, locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Campania din Est în ordine de zi,* vol. 1. „În Basarabia și în partea de nord a Bucovinei (22 iunie–26 iulie 1941)", Editura Metropol, București, 1993, 102 p. (13x20 cm) (41 documente, indice).

1994 — *Armata Română în cel de-al doilea război mondial.* Coordonator: locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu. *Supliment de Istorie Militară* (patru fascicule) în „Observatorul Militar", București, iunie 1994, nr. 1, 12 p.; august 1994, nr. 2, 12 p.; octombrie 1994, nr. 3, 12 p.; martie 1995, nr. 4, 12 p.; *Aviația română în luptă pe frontul de Est și în apărarea teritoriului,* vol. 2, 1 ianuarie 1943–23 august 1944. Documente, memorii, amintiri și comentarii. Coordonator: prof. univ. Ion Bucurescu, comandor aviator. Editura Fast Print, București, 1994, 518 p + 10 p. foto alb–negru (15x20 cm); Valeriu Avram, *Aviația de Asalt. Documente și memorii. Grupul 8, 1943–1945,* Editura Modelism Internațional, București, 1994, 36 p. (30x20,5 cm). Seria „Restituiri"; *Istoria Statului Major General Român. Documente, 1859–1947.* Editura Militară, București, 1994, 424 p. (16,5x24 cm). Cuvînt înainte de General–colonel Dumitru Cioflină. Responsabilii volumului: maior Eftimie Ardeleanu, locotenent–colonel Alexandru Oșca, Dumitru Preda. (13 autori, 143 documente, studiu introductiv, cronologie); Aurel Pentelescu, Cristian Crăciunoiu, Jipa Rotaru, *Hidroaviația României.* Editura Modelism Internațional, București, 1994, 40 p. (30x20,5 cm) Seria „Restituiri"; Jeans–Louis Roba, Eric Mombeck, *La chasse de jour allemande en Roumanie, 1941–1944* (Vînătoarea de zi germană în România, 1941–1944). Editions Modelism International, Bucarest, 1994, 100 p. (20x29 cm); Comandor dr. Jipa Rotaru, locotenent–colonel dr. Octavian Burciu, maior Vladimir Zodian, *Am făcut «Războiul Sfînt» împotriva bolșevismului. Campania anului 1941.* Editura Cogito, Oradea, 1994, 208 p. (13,5x20 cm); Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României, 1939–1947. Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța în vîltoarea celui de-al doilea război mondial.* Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, 226 p. (14,5x20 cm); Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda, *Petrol și bombe la Ploiești.* Editura Imprimax, Ploiești, 1994, 120 p. (17x24 cm).

1995 — *Armata Română în al doilea război mondial/Romanian Army in World War II.* Editura Meridiane, București, 1995, 216 p. + 16 p. pl. color (23x32 cm). Album (text, scheme, grafice, facsimile documente, fotografii alb–negru). Coordonatori: comandor prof. univ. dr. Jipa Rotaru, prof. Carol König, locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu. Prefață de dr. Florin Constantiniu (12 autori); Gh. Buzatu, *România în războiul mondial din 1939–1945.* Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, 476 p. (17x24 cm). Colecția „Românii în istoria universală", tom. 27; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,* vol. 2. Editura Enciclopedică, București, 1995, 478 p. (16,5x24 cm); Florin Constantiniu, locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război, 1941–1945. Un destin în istorie.* Editura Militară, București, 1995, 334 p. (14x19 cm). Rezumat în limba engleză, 2 hărți în afară de text; Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată.* Editura Albatros, București, 1995, 192 p. (15x20 cm); Locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Eroi români pe frontul de Răsărit (1941–1944),* vol. 1. Editura Eminescu, București, 1995, 176 p. (13x20 cm). Prefața de prof. Radu Ciuceanu. 30 de portrete (cu foto alb–negru); Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea, 1941–1944.* Editura Militară, București, 1995, 460 p. (13,5x20 cm); Aurel Pentelescu, Florica Dobre, Cristian Crăciunoiu, *Gruparea Aeriană de Luptă la eliberarea Basarabiei și cucerirea Odessei, 22 iunie–15 octombrie 1941. Document original din arhivele românești, comentat și adnotat/G.A.L. Liberation of Bassarabia and Conquer of Odessa, 22.06–16.10.1941. Original Document of Romanian Archives, Comentaries and Notes.* Modelism Internațional, București, 1995, 32 p. + LXIV p. (30x20,5 cm). Seria „Restituiri". Casetă video: „Zburătorii României"; Jean–Louis Roba, Cristian Crăciunoiu, *Seaplanes Over the Black Sea. German–Romanian Operations, 1941–1944.* (Hidroavioane deasupra Mării Negre. Operațiunile româno–germane, 1941–1944). Editura Modelism Internațional, București, 1995, 96 p. (21x29,5 cm); Comandor dr. Jipa Rotaru, locotenent–colonel dr. Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Campania din Est în ordine de zi,* vol. 2. „Între Nistru și Nipru (17 iulie–16 octombrie 1941)". Editura Metropol, București, 1995, 190 p. (14x20 cm). 96 documente. Indice; *Șefii Marelui Stat Major Român (1941–1945). Destine la răscruce.* Editura Militară, București, 1995, 288 p. (14x20 cm). Coordonator: general colonel Dumitru Cioflină. Biografii. Documente. 8 autori.

1996 — *Armata Română în al doilea război mondial,* vol. 1. „Eliberarea Basarabiei și a părții de Nord a Bucovinei (22 iunie–26 iulie 1941)“. Editura Militară, București, 1996, 384 p. (17x24 cm). Coordonatori: colonel dr. Alesandru Duțu, conf. univ. dr. Mihai Retegan. 11 autori. 22 hărți și scheme în text. Ilustrație foto alb–negru. Indice general. Rezumate în limbile engleză și franceză. (Monografie în patru volume); *Cronică de marș. 80 de ani de la înființarea Diviziei 11 Infanterie, 15 august 1916.* Ediție pregătită și prefațată de locotenent–colonel Constantin Moșincat. Editura Cogito, Oradea, 1996, 208 p. + 8 p. foto alb–negru (14x20 cm); Colonel dr. Alesandru Duțu (coordonator), colonel (r) Gheorghe Romanescu, colonel Gheorghe Nicolescu, Florica Dobre, *Corpul 7 Armată. Tradiție și actualitate.* Editura Modelism Internațional, București, 1996, 142 p. (14x20 cm); General Ion Gheorghe, atașat militar și ambasador la Berlin (1940–1944), *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul satelit).* Ed. și studiu introductiv de Stelian Neagoe. Editura Machiavelli, București, 1996, 376 p. (15x20 cm); Locotenent–colonel Eugen Ichim, *Generalul Nicolae Sava.* Editura Modelism Internațional, București, 1996, 140 p. (13x20 cm); *Istoria artileriei și rachetelor antiaeriene române,* vol. 1. Editura Modelism Internațional, București, 1996, 446 p. (15x20 cm). Coordonatori: general de divizie dr. Mihai Iliescu, general de brigadă Tiberiu Marineanu, general de brigadă Marin Stafie. 4 autori. (Monografie în două volume); Căpitan comandor (r) Niculae Koslinski, comandor (r) Raymond Stănescu, *Marina Română în al doilea război mondial, 1939–1945,* vol. 1 (1939–1942). Editura Făt Frumos, București, 1996, 336 p, + 13 p. foto alb–negru (14x21 cm). Sub egida Ligii Navale Române; *Marina Română în al doilea război mondial/ Romanian Navy in World War II.* Editura Modelism Internațional, București, 1996, 800 p. (23x32 cm). Album. Coordonatori: comandor (r) prof. univ. dr. Jipa Rotaru, dr. ing. Cristian Crăciunoiu. Prefața de viceamiral–comandor Gheorghe Anghelescu; Locotenent–colonel Constantin Moșincat, *Divizia 11 Infanterie. Din Poarta Sărutului cu dragoste de țară.* Editura Cogito, Oradea, 1996, 190 p + 30 pl. alb–negru + 18 p. foto alb–negru (16x23 cm); Sever Neagoe, *Grănicerii români în cele două conflagrații mondiale ale secolului al XX-lea.* Editura Ministerului de Interne, București, 1996, 290 p. (14x20 cm); Ion Profir, *Singur pe cerul Stalingradului.* Editura Modelism Internațional, București, 1996, 158 p. (14x20 cm). Colecția „Așii Aviației Române“ (1). Prefață (Pentru un prieten de zbor) de Sorin Tulea. Text datat: Paris, 1951; Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Ioan I. Scafeș, Cornel Andonie, Ioan Dănilă, Romeo Avram, *Armata Română, 1941–1945.* Editura RAI, București, 1996, 352 p + 16 planșe color (20x29 cm); *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei (1941–1945). Spre cetățile de pe Nistru, 22 iunie–26 iulie 1941.* Mărturii, episoade, documente. Editura Vasile Cârlova, București, 1996, 576 p + 12 p. foto alb–negru + 1 hartă color (16x23 cm). Coordonatori: general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de brigadă (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alesandru Duțu; *Zile de foc în Basarabia și Bucovina, 22 iunie–26 iulie 1941.* Din arhivele Agenției de Presă RADOR. Fundația Rompres, București, 1996, 100 p. (14x19 cm). Volum realizat de Paraschiv Marcu ș.a.

1997 — Colonel dr. Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Campania din Est în ordine de zi (1941–1944),* vol. 3. „La nord de Marea de Azov, în Crimeea și la sud de Harkov, septembrie 1941–iulie 1942“. Editura Vasile Cârlova, București, 1997, 192 p. (13x20 cm). Prefață de general de corp de armată Marin Dragnea. 108 documente; Florica Dobre, colonel dr. Alesandru Duțu, *Campania din Est în ordine de zi (1941–1944),* vol. 4. „Golgota Estului. De la Stalingrad și din Caucaz la Prut, 1942–1944“. Editura Vasile Cârlova, București, 1997, 256 p. (14x20 cm). 151 documente; General Ion Dumitrache, *Divizia de cremene. Memorii din campania 1941–1944.* Ediție de dr. Margareta Spînu, Marius Petrașcu. Studiu introductiv de locotenent–colonel dr. Ion Vlad. Muzeul Județean de Istorie, Brașov, 1997, 222 p. (17,5x25,5 cm); General de divizie Ion Gîdință, colonel dr. Dumitru Dobre, *Divizia Blindată „România Mare“.* Editura Militară, București, 1997, 240 p. (15x20 cm); Căpitan–comandor (r) Niculae Koslinski, comandor (r) Raymond Stănescu, *Marina Română în al doilea război mondial, 1939–1945,* vol. 2 (1942–1944). Editura Făt Frumos, București, 1997, 320 p. + 14 p. foto alb–negru (14x21 cm). Sub egida Ligii Navale Române; Medic colonel (r) dr. Nicolae I. Micu, *Chirurg în linia întîi. Cu Batalionul 7 Vînători de Munte în campaniile din Basarabia, Crimeea și Transilvania (1941–1944).* Editura Antim Ivireanu, Rm. Vîlcea, 1997, 136 p. (13x20 cm); Locotenent–colonel Constantin Moșincat, *Starea de veghe. 120 de ani de la înființarea Regimentului 3 Dorobanți „Olt“.* Editura Papyrus, Oradea, 1997, 224 p. (17x24 cm); Jean–Louis Roba, Cristian Crăciunoiu, *La chasse de nuit allemande–roumaine, 1943–1944* (Vînătoarea de noapte germano–română, 1943–1944). Edition Modelism International, Bucarest, 1997, 104 p. (21x29 cm); *Romania in World War II, 1941–1945.* Scientific coordination: colonel dr. Alesandru Duțu. Publishing House SYLVI, Bucharest, 1997, 352 p. (16,5x23,5 cm). (38 autori, 125 articole, scheme și fotografii alb–negru în text); *România de la război la pace, 1939–1947. Semnificații politico–militare.* Studii. Autori: dr. Ion Alexandrescu, dr. Constantin Botoran, dr. Florin Constantiniu, colonel dr. Alesandru Duțu (coordonator), colonel dr. Petre Otu. Editura Vasile Cârlova, București, 1997, 124 p. (13,5x19,5 cm); *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei. (1941–1945). De la Nistru la Marea de Azov, iulie 1941–iulie 1942.* Mărturii, episoade, documente. Editura Vasile Cârlova, București, 1997, 576 p. + 24 p. foto alb–negru + 2 hărți color (16x23 cm). Coordonatori: general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alesandru Duțu; *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei (1941–1945). De la Stalingrad la bătălia Moldovei, august 1942–august 1944.* Mărturii, episoade, documente. Editura Vasile Cârlova, București, 1997, 670 p. + 24 p. foto alb–negru + 2 hărți color (16x23 cm). Coordonatori: general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alesandru Duțu.

1998 — *Bătălia pentru libertate. Campaniile din 1941–1942 ale Diviziei 1 Blindate pe frontul de Est.* Editura Vasile Cârlova, București, 1998, 588 p. (15x24 cm). Coordonatori: locotenent–colonel (r) Ion S. Dumitru, colonel (r) Gheorghe Gheorghiu; Ion Dobran, *Jurnalul locotenentului Dobran.* Prefață de general aviator Gheorghe Bucșă. Postfață de Dan Antoniu. Editura Modelism Internațional, București, 1998, 190 p. + 15 p. foto alb–negru (14x21 cm). Colecția „Așii Aviației Române“ (3). Text cuprinzînd perioada 1943–1946; Căpitan comandor (r) Nicolae Koslinski, comandor (r) Raymond Stănescu, *Marina Română în al doilea război mondial (1939–1945),* vol. 3, 1944–1945. Editura Modelism Internațional, București, 1998, 372 p. + 12 p. foto alb–negru. Sub egida Ligii Navale Române; Comandor (r) dr. Ilie Manole, *Preoții și Oștirea la români (1830–1948).* Editura Daniel, Răzvad Tîrgoviște, 1998, 224 p. (13,5x19,5 cm); General de brigadă dr. Gheorghe Marin, general de brigadă (r) dr. Victor Atanasiu, colonel (r) dr. Gheorghe Romanescu, general de brigadă (r) Felix Țopescu, colonel dr. Cristian Vlădescu, locotenent–colonel Vladimir Zodian, *Istoria cavaleriei române.* Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1998, 410 p. (17x24 cm); Jean–Louis Roba, Cristian Crăciunoiu, *Romanian Black Hussars/Grupul 3 Picaj.* Modelism International Publishing House, Bucharest, 1998, 96 p. (21x30 cm). Avec resumé en français; Vasile Tudor, *Un nume de legendă, Căpitan aviator erou Alexandru Șerbănescu.* Prefață de Ion Dobran. Editura Modelism Internațional, București 1998, 136 p. + 15 p. foto alb–negru (14x21 cm). Colecția „Așii Aviației Române“ (4); *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei. (1941–1945).* Editura „Vasile Cârlova“, București, 1998, 712 p. + 24 p. foto alb–negru (17x23,5 cm); 3 hărți color în afară de text. Coordonatori: general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alesandru Duțu.

1999 — *L'armée roumaine dans la deuxième guerre mondiale (1941–1945).* Coordonateur: colonel dr. Alesandru Duțu, Editions Militaires, Bucarest, 1999, 260 p. (17x24 cm); Jipa Rotaru, Vladimir Zodian, Țeofil Oroian, Leonida Moise, *Antonescu–Hitler, Caucazul și Crimeea. Sînge românesc și german pe frontul de Est.* Editura Paideia, București, 1999, 220 p. + 8 p. foto alb–negru (14,5x20 cm). Colecția Paideia Științe — Seria Istorie; Jipa Rotaru, Octavian Burciu, Vladimir Zodian, Leonida Moise, *Mareșalul Antonescu la Odessa. Grandoarea și amărăciunea unei victorii.* Editura Paideia, București, 1999, 256 p. + 8 p. foto alb–negru (14,5x20 cm). Colecția Paideia. Științe — Seria Istorie; Jipa Rotaru, Leonida Moise, *Sacrificii pentru țară. regimentul 36 Infanterie „Vasile Lupu“. 90 de ani de la înființare, 1909–1999.* Editura Europolis, Constanța, 1999, 154 p. (14x20 cm); Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *Divizia 9 Mărășești. 120 de ani de la înființare.* Editura Punct, București, 1999, 256 p. + 5 p. foto alb–negru (14x20 cm); Mihail Vasile–Ozunu, Petre Otu, *Înfrînți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad.* Editura „Ion Cristoiu“ SA, București, 1999, 300 p. + 20 p. hărți color (16x24 cm). Colecția „Mari bătălii ale celui de-al doilea război mondial“ (1). ■

Comandor (r) dr. Aurel PENTELESCU

„Drumul cărții“: De la Tîrgoviște la Constanța și Mangalia

Nou înființata **Editură „Ion Cristoiu“** — avîndu-l ca președinte–director general pe reputatul prozator și gazetar — a debutat în trombă la Tîrgul Internațional de Carte București (2–6 iunie a.c.) lansînd primele trei volume apărute sub egida sa: *Ceaușescu la Tîrgoviște. 22–25 decembrie 1989,* de Viorel Domenico; *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu,* de Cristian Troncotă; *Înfrînți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad,* de Mihail–Vasile Ozunu și Petre Otu. Așa după cum au consemnat și ziarele centrale din vremea respectivă, lansările organizate la standul editurii — și care au beneficiat de prezența autorilor și a altor prestigioși reprezentanți ai vieții noastre științifice și culturale — au fost adevărate evenimente editoriale care au trezit, în mod justificat, interesul cititorilor pentru fiecare din volumele amintite.

A doua filă din „cronica“ editurii s-a scris pe 5 iunie, la **Tîrgoviște,** și nu oriunde în fosta cetate de scaun a Țării Românești, ci tocmai în cadrul **U.M. 01417,** adică acolo unde, în urmă cu aproape zece ani, Elena și Nicolae Ceaușescu și-au trăit ultimele zile după răsturnarea detestatului regim încarnat de cuplul prezidențial. Ion Cristoiu, Mircea Suciu, directorul editurii, și alți membri ai redacției au răspuns astfel amabilei invitații adresate de mr. **Viorel Simescu,** comandantul unității militare, de a participa la solemnele și emoționantele manifestări consacrate aniversării a 20 de ani de la înființarea U.M. 01417. Cu acest prilej și în prezența autorului, col. Viorel Domenico, precum și a g-ralului de brigadă (r) Andrei Kemenici (comandantul de atunci al Comandamentului Militar Județean Dîmbovița și al unității militare în care au fost judecați și executați Ceaușeștii), gazdele ne-au făcut onoarea de a organiza o nouă lansare a cărții de mare succes, *Ceaușescu la Tîrgoviște* (un instantaneu de la această manifestare de neuitat este reprodus pe coperta a IV-a a revistei; în imagine, de la stînga la dreapta: I. Cristoiu, V. Domenico, M. Suciu și g-ralul Kemenici), în rîndurile asistenței numărîndu-se numeroase cadre militare care au participat nemijlocit la evenimentele din '89 evocate și în paginile pasionantului volum evocat. De altfel, după terminarea festivităților și a lansării, Ion Cristoiu, în postură de „reporter“ al unei echipe a postului local al Antenei 1, și generalul Kemenici au refăcut, pas cu pas, întregul traseu urmat în cadrul U.M. 01417 de Elena și Nicolae Ceaușescu pînă la momentul fatal din ziua de Crăciun a anului 1989. (Ne luăm îngăduința de a sugera Antenei 1 să difuzeze la nivel național reportajul realizat cu amintita ocazie, telespectatorii avînd astfel posibilitatea unică de a descoperi o sumă de imagini și informații sigure, unele deloc sau foarte puțin cunoscute marelui public, despre felul în care s-a scris această dramatică pagină din istoria noastră recentă.) Prezența la Tîrgoviște a reprezentanților Editurii „Ion Cristoiu“ nu a scăpat neobservată nici de presa locală, atît „Realitatea dîmbovițeană“, cît și „Dîmbovița“ alocînd evenimentului cultural editorial largi spații în paginile lor.

La sfîrșitul lunii trecute, între 25–26 iunie a.c., Editura „Ion Cristoiu“ a fost în centrul atenției cu ocazia lansărilor de carte și a întîlnirilor cu cititorilor organizate pe Litoral, la **Constanța** și la **Mangalia.** La acest capitol, la fel de reușit și organizat după toate standardele profesioniste în materie, consemnăm călduroasa (la propriu și la figurat) întîlnire dintre Ion Cristoiu și fidelii săi admiratori tomitani de la **Librăria „Mihai Eminescu“** (una dintre cele mai moderne unități de profil din țară, loc în care, fără nici o exagerare, este o adevărată plăcere să intri, să consulți și să cumperi cărți și articole de papetărie!), la succesul acesteia contribuind din plin **S.C. Libri Maris S.A.** (acționari principali: **Constantin Mîndruță,** care este și președinte al Consiliului de administrație, **Laurențiu Dincică** și **Lucian Taciuc;** director general: **Lucia Coja**). Ipostaza lui Ion Cristoiu de scriitor, editor și conducător al unei edituri cu mari ambiții a fost evocată și în cadrul unei substanțiale emisiuni de televiziune — realizată de **Bogdan Nicolae Mateescu,** managerul postului — transmisă în direct de **„Canal 57 Plus“** din Constanța, în după–amiaza zilei de 25 iunie. Apoi, următoarea și ultima noastră etapă a turneului de la malul Mării Negre l-a constituit Mangalia, falnicul Callatis de odinioară. Ne-am bucurat aici de impecabila organizare ce a purtat marca lui **Gheorghe Todor,** președinte director general al **„ART Todor Company“** și sufletul publicației locale bilunare care poartă numele de astăzi al frumoasei stațiuni (**„Mangalia“** fiind, de altfel, sărbătorită chiar în acea zi la împlinirea unui an de la apariție), precum și de ospitalitatea — care este o regulă a casei — a excelentului **Hotel President,** cea mai modernă unitate hotelieră a litoralului românesc, condusă cu profesionalism și eficiență de **Cornelia Boantă,** director executiv al **Centrului Român de Afaceri Marea Neagră.** (În paranteză fie spus, cu doamna Boantă, precum și cu **Viorel Stamate,** director general al **S.C. Jupiter S.A.,** Ion Cristoiu — un neobosit și avizat *globe–trotter,* care a avut șansa să vadă multe hoteluri de pe mapamond — s-a întreținut îndelung, discutînd, atît cît se pricepe, soarta prezentă și viitoare a turismului românesc în general, cît și, în special, a celui organizat pe litoralul nostru.)

Tuturor celor amintiți, precum și multor altor prieteni de-ai noștri — de la Tîrgoviște, Constanța și Mangalia, cărora, cu scuzele de rigoare, nu le-am pomenit aici numele — Editura „Ion Cristoiu“ le mulțumește sincer și pe această cale și le dă întîlnire pe alte „drumuri ale cărții“. ■

Jacqueline ENACHE

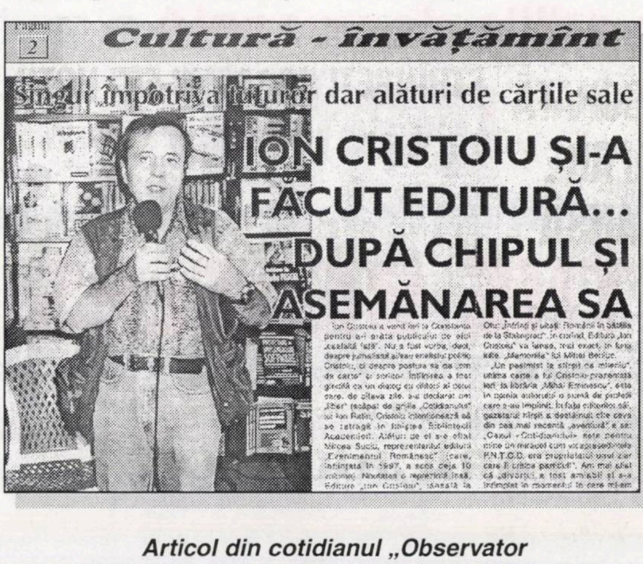

Pagina 2

Cultură - învățămînt

Singur împotriva tuturor dar alături de cărțile sale

ION CRISTOIU ȘI-A FĂCUT EDITURĂ... DUPĂ CHIPUL ȘI ASEMĂNAREA SA

Articol din cotidianul „Observator de Constanța“, nr. 525, 26/27 iunie 1999, p. 2

5 iunie 1999: Lansarea cărții *Ceaușescu la Tîrgoviște. 22–25 decembrie 1989*, de Viorel Domenico (apărută la Editura Ion Cristoiu), la UM 01417, Tîrgoviște

Viorel Domenico
Ceausescu la Târgoviște
22-25 decembrie 1989
FOTO: J.E.

În luna august, vă așteptăm
cu **o ediție de vacanță** a revistei

DOSARELE
ISTORIEI

Au schimbat muzica, au schimbat lumea:

THE BEATLES

Cel mai mare mit al istoriei muzicii pop–rock

Atenție! „Dosarul" va conține **discografia completă** a grupului
și **fotografii rare** cu **John, Paul, George** și **Ringo**

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

ISSN 1224-4287

Preț **13.000** lei
6 DM

115673

ediție de vacanță !

DOSARELE ISTORIEI

An.IV, nr.8(36),1999

Director: ION CRISTOIU

Au schimbat muzica, au schimbat lumea

THE BEATLES

55199

Apare în 10 ale fiecărei luni

Sumar
nr. 8 (36) • 1999

Au schimbat muzica, au schimbat lumea: The Beatles
(They Changed the Music, They Changed the World)

Întrebări, răspunsuri și o invitație (Mircea SUCIU) 1
Questions, Answers, and an Invitation

The Beatles și lumea lor (Jacqueline ENACHE)..........................2
The Beatles and Their World

The Beatles, mitul miturilor muzicii pop–rock (M.S.) 6
The Beatles, the Myth of the Myths in Pop–Rock Music

„Drumul lung și șerpuitor“ 7
“The Long and Winding Road”

6 iulie 1957, Liverpool: O zi hotărîtoare (J.E.)............................8
July 6th, 1957, Liverpool: A Decisive Day

„Noi n-am inventat nimic!“.................11
“We Didn’t Invent Anything!”

George Harrison, „indianul“ din The Beatles (M.S.)........................18
“An Indian” Among The Beatles: George Harrison

Ringo Starr: „Harpo Marx“ la tobe! (J.E.)..19
Ringo Starr: “Harpo Marx” at drums!

„Nimeni nu mă poate ține sub papuc, pentru că sînt incontrolabil“ (Alex REVENCO)........20
„Nobody Can Keep Me by Short Hairs Because I Am Unruly“

Cei patru mari.......................................21
The Big Four

„Băieți buni“, „băieți răi“ (A.R.) 23
“Good Guys”, “Bad Guys”

John, Paul, George, Ringo și copiii lor 25
Beatles’ Babies

The Beatles: discografie oficială (1962–1970) 27
Discography

Concerte pe patru continente.............31
Live on Four Continents

Filmografie 31
Beatles on Screen

The Beatles: 11 din 25!........................32
11 out of 25!

Post–Beatles: discografii paralele........33
Post–Beatles Era

Florian PITTIȘ: „Beatles au fost patru, precum evangheliștii“ 34
“The Beatles Were Four as the Evangelists”

Paul GRIGORIU: „Back in Ussr!“.....35

Sorin CHIFIRIUC: Un vis spulberat..38
A Broken Dream

Dincolo de „dosar“

O misiune diplomatică secretă: Mesajul regentului Horthy către Iuliu Maniu (2) (Raoul ȘORBAN) 40
A Secret Diplomatic Mission: Horthy’s Message for Iuliu Maniu (2)

„Ostașii nu mai simt că în spatele lor țara se gîndește la ei“ 52
“The Soldiers Didn’t Feel Anymore That Behind Them Is Their Country”

Armata și presa: Război fără învingători (Călin HENTEA)........54
The Army and the Media: A War With No Winners

Memoriile inedite ale lui Mihai Beniuc 58
Mihai Beniuc’s Unpublished Memories

• **Abonamente la „Dosarele Istoriei“** • **Abonamente la „Dosarele Istoriei“** •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 10.500 lei**

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei ■ **12 luni:** 126.000 **lei**

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1, corp C 2, et. 1, cam. 9, București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53
E-mail: suciu@cotidianul.ro

Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE
Procesare text: Carmen OLARU

Tipar: Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi“ SA — București

Difuzare:
S.C. CURENTUL S.A.
Tel./fax: 223.10.31
Tel.: 202.13.29

Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

0- DEC 2014

Întrebări, răspunsuri și o invitație

De ce Beatles? Și, mai ales, de ce în „Dosarele Istoriei"? Voi încerca să răspund în cîteva rînduri, poate nu cele mai potrivite, la aceste posibile întrebări/nedumeriri ale fidelilor noștri cititori/prieteni, apelînd — pentru a fi în ton cu „muzica" paginilor care urmează — la înțelegerea, chiar la ajutorul lor („With A Little Help From My Friends"...).

Întîi de toate, un astfel de demers publicistic (insolit, recunosc) într-o revistă dedicată investigării cotloanelor istoriei contemporane, românești și universale, se justifică în mare măsură dacă nu scăpăm din vedere adevărul că istoria, în general, nu se reduce doar la faptele, evenimentele sau personalitățile (politice, diplomatice, militare, eclesiastice, cultural–artistice, științifice etc., etc.) care, îndeobște, își au locul lor bine fixat și pe deplin meritat în manualele, tratatele și enciclopediile din care învățăm ce a fost trecutul național sau al altor popoare și civilizații. Istoriografia modernă a probat fără putință de tăgadă că a limita discursul despre istorie doar la succesiuni de capete încoronate sau de șefi de state și guverne, la tratate internaționale, la revoluții și la războaie („l'histoire bataille") este tot una cu a sărăci pînă la mistificare un tablou infinit mai cuprinzător și mai complex, practic înseamnă a eșua pe o *terra deserta* pe care nici vorbă de a mai fi mirosită carnea de om. („Un bun istoric — reamintesc cuvintele lui Marc Bloch — seamănă cu căpcăunul din poveste. Unde miroase carne de om, știe că acolo este vînatul său".) Dintr-o astfel de perspectivă, tot ce este gînd sau faptă omenească este sau poate deveni istorie. În rest, e o chestiune de evaluare și de proporții, ancheta de specialitate fiind chemată să stabilească, cu instrumentele și preceptele meseriei, importanța pe scara Istoriei —cu majusculă — a manifestărilor individuale și colective.

Și atunci, de ce n-ar merita atenția noastră, a celor pasionați pînă la patimă de descifrarea trecutului, și istoria fenomenelor culturale, de dată relativ recentă, extinse în lungul și-n latul mapamondului? Cultura rock, bunăoară, chit că unii — poate nu fără temei, dar discuția în acest punct rămîne deschisă și ea, oricum, depășește atît mijloacele, cît și intențiile noastre — o cataloghează drept subcultură. Să zicem; dar cine-i poate contesta rock-ului, pe de-o parte, supremația față de alte forme de expresie „populare" — care, fiecare, și-a trăit epoca de glorie în acest secol (filmul, pentru a da un singur exemplu) — iar, pe de alta, caracterul de stindard pentru generațiile postbelice (mai ales a celor născute, plus sau minus, în jurul anului 1950) ce și-au făcut din rock un mod de viață, complex și multiform, depășind în măsură apreciabilă limitele genului muzical omonim? Apoi, este oare cultura rock doar o poveste americană și anglo–saxonă (pentru că așa a apărut și pentru că engleza îi este abecedar)? Uitați-vă în jur, umblați pe canalele de radio și televiziune și veți înțelege că, astăzi, rock-ul a „învățat" limbi străine. Ce-i drept, și „profesorii" au fost și sînt încă de calitate. Printre ei — The Beatles. Vă invit, așadar, să-i (re)descoperiți și prin paginile acestei ediții de vacanță a revistei „Dosarele Istoriei". Nu cred că o să vă pară rău. În definitiv, nu fac altceva decît să vă propun un alt fel de tur printre amintiri (istoria = amintire). Dacă veți fi de acord cu mine că este un „Magical Mystery Tour", cu atît mai bine. ■

Mircea SUCIU

John Lennon
(n. 9 octombrie 1940, Liverpool– m. 8 decembrie 1980, New York; chitară)

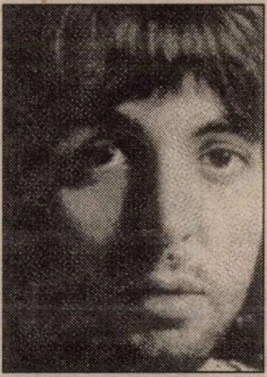

Paul McCartney
(n. 18 iunie 1942, Liverpool; chitară bas)

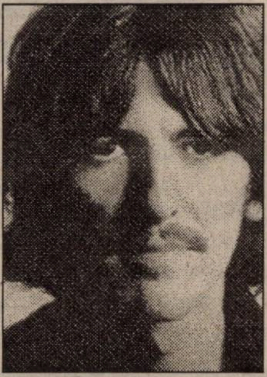

George Harrison
(n. 22 februarie 1943, Liverpool; chitară)

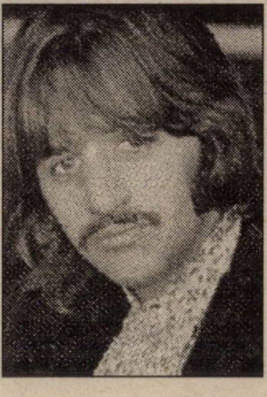

Ringo Starr
(Richard Starkey; n. 7 ulie 1940, Liverpool; baterie)

55199

• evenimente mondiale în cronologie selectivă (1962–1970) •

The Beatles și lumea lor

1962

- Noi state independente: Burundi, Jamaica, Trinidad–Tobago, Samoa de Vest, Uganda
- 22 mai: Ofensivă a armatei sud–vietnameze pentru anihilarea trupelor Vietcong-ului („Operațiunea Sunrise“)
- 31 mai: capturat și judecat de israelieni (procesul s-a deschis la 11 aprilie 1961), Adolf Eichmann este spînzurat pentru crimele comise în al doilea război mondial împotriva populației evreiești din Europa

Eichmann la proces

- 3 iulie: Algeria se proclamă independentă
- 6 iulie: moartea scriitorului american William Faulkner (n. 1897), deținător al Premiului Nobel pentru Literatură (1949)
- 11 iulie: prima legătură TV între America și Europa, prin intermediul satelitului american „Telstar“
- 5 august: sinuciderea actriței americane Marilyn Monroe
- 11 octombrie: deschiderea Conciliului Vatican II (se va încheia în 1965)
- 18–28 octombrie: „criza rachetelor“ din Cuba; lumea se află, pentru o clipă, în pragul unui război nuclear
- Alexander Soljenițîn: *O zi din viața lui Ivan Denisovici*
- Edward Albee: *Cui i-e frică de Virginia Woolf?*
- Andy Warhol: „Sticle verzi de Coca–Cola“; „100 de cutii“

1963

- Concernul Philips lansează pe piață primul casetofon
- 11 februarie: Sylvia Plath (31 de ani), reputată poetă și romancieră americană, se sinucide, la Londra
- 10 aprilie: catastrofa submarinului nuclear „USS Theesher“, în Atlanticul de Nord; întreg echipajul (129 de oameni) piere în ceea ce s-a numit cel mai mare accident submarin din lume
- 16 iunie: David Ben Gurion, prim–ministru al Israelului, demisionează; este succedat în funcție de Levi Eșkol
- 26 iunie: J. F. Kennedy, președintele SUA, ține un celebru discurs în Berlinul de Vest („Ich bin ein Berliner“)
- 28 august: Martin Luther King ține un memorabil discurs la Lincoln Memorial, Washington DC („I have a dream…“)
- 31 august: „telefonul roșu“ începe să funcționeze între Casa Albă (Washington) și Kremlin (Moscova)

Papa Ioan al XXIII-lea (1958–1963)

Ben Gurion (stînga) și Konrad Adenauer, cancelarul RFG

- septembrie: Ahmed (Muhammed) Ben Bella devine primul președinte al Algeriei
- 18 octombrie: Harold Macmillan, prim–ministru (poreclit în presa insulară „Supermac“), demisionează din fruntea guvernului Marii Britanii ca urmare a sfatului dat de medicul său curant; acesta îi spusese că are cancer, diagnostic neconfirmat...

M.L. King

- 1 noiembrie: lovitură de stat în Vietnamul de Sud, organizată de g-ral Duong Van Minh; guvernul lui Ngo Dinh Diem este răsturnat de la putere
- 22 noiembrie: J. F. Kennedy este asasinat la Dallas, Texas; Lee Harvey Oswald, presupusul asasin, la rîndul său, va fi împușcat de Jack Ruby, proprietar de bar, pe cînd era scos sub pază din închisoarea orașului

ALL THE WAY WITH JFK

Dallas, 22.XI.1963: înainte de atentat

- 12 decembrie: Kenya își proclamă independența de stat (președinte — Jomo Kenyatta)
- Heinrich Böll: *Clovnul*
- Günter Grass: *Anii cîinelui*
- John Updike: *Centaurul*
- John Le Carré: *Spionul care venea din frig*

1964

- Noi state independente: Malta, Malawi, Zambia, Tanzania
- 1 aprilie: lovitură de stat militară în Brazilia — președintele Joao B.M. Goulart îndepărtat de la putere; implicîndu-se, SUA urmăreau să preîntîmpine ascensiunea la putere a socialiștilor în Brazilia
- 22 mai: celebra soprană Maria Callas dă o reprezentație memorabilă la Opera din Paris, cu „Norma“, de Bellini

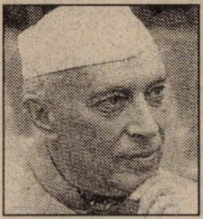

- 27 mai: moartea subită a lui Jawaharlal P. Nehru *(v. foto alăturată)*, prim–ministru al Indiei (74 de ani); urmat în funcție de Lal B. Șastri
- 11 iunie: conflict militar între greci și turci în Cipru; guvernul de la Atena refuză începutul discuțiilor cu Ankara
- 9 august: forțele ONU din Cipru ordonă încetarea luptelor
- 17 august: Grecia își retrage sprijinul militar acordat NATO
- 27 septembrie: se publică Raportul Comisiei Warren, însărcinată cu ancheta asasinării fostului președinte Kennedy; concluzia: L.H. Oswald este singurul responsabil pentru crimă, neexistînd nici o conspirație...
- 2 noiembrie: regele Saud ibn Abd al–Aziz al Arabiei Saudite este înlăturat de pe tron de fratele său, Faisal
- 10 decembrie: Jean–Paul Sartre refuză Premiul Nobel pentru Literatură
- Benjamin Britter: *Curlew River*
- Luigi Dellapiccola: *Parola di San Paolo*
- René Magritte: „Păcatul omului“

1965

- Noi state independente: I-le Maldive, Gambia
- 7 februarie: începutul bombardamentelor SUA asupra Vietnamului de Nord *(pentru războiul din Vietnam, una dintre cele mai celebre imagini — recompensată, de altfel, cu Premiul Pulitzer — este cea reprodusă mai jos; a fost imortalizată la 17 august 1972 și înfățișează un grup de copii vietnamezi fugind din satul lor bombardat cu napalm de trupele americane)*
- 8 martie: pușcașii marini ai SUA debarcă la Da Nang (prima acțiune americană terestră în Vietnam)
- 19 martie: moartea lui Gheorghe Gheorghiu–Dej; succedat de Nicolae Ceaușescu la conducerea partidului comunist și a statului român
- 16 iulie: deschiderea oficială a tunelului Mont–Blanc
- septembrie: în Indonezia, armata înăbușe o răscoală organizată de comuniști; în octombrie, vor fi 400.000 de morți
- 11 octombrie: Rhodezia (prim–ministru: Ian Smith) își proclamă, unilateral, independența față de Marea Britanie; Harold Wilson, șeful guvernului de la Londra, denunță ilegalitatea actului și instituie sancțiuni economice împotriva statului sud–african
- 25 octombrie: în Congo (care, din 27 august 1971, se va numi Zair), g-ralul Mobutu dă o sîngeroasă lovitură de stat, îl deposedează de putere pe președintele Joseph Kasavubu și se proclamă șef al statului
- Inaugurarea podului din Zeeland (Olanda), cel mai lung din Europa
- Ian Fleming: *Thunderball*
- Neil Simon: *The Odd Couple*
- James Baldwin: *The Amen Corner*
- Leonard Berstein: „Chickester Psalms“
- Pablo Picasso: „Autoportret“

1966

- Noi state independente: Lesotho, Guyana
- 11 ianuarie: moare, la 61 de ani, premierul Indiei, Lal Șastri; urmat de Indira Gandhi (48 de ani, fiica lui Jawaharal Nehru); moare, în Elveția, la 64 de ani,

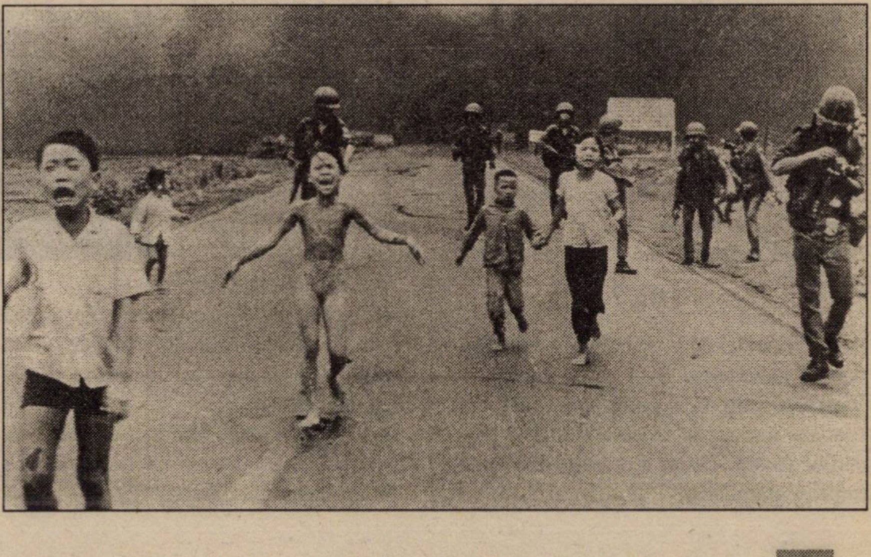

Alberto Giacometti, celebrul pictor și sculptor italian

- 22 februarie: Milton Obote, prim–ministru al Ugandei, își asumă puteri depline
- 24 februarie: în timp ce se afla într-o vizită oficială în China, președintele Ghanei, Nkrumah, este îndepărtat de la putere
- 11 martie: Charles de Gaulle *(v. foto)*, președintele Franței, anunță intenția țării sale de a-și retrage trupele din cadrul NATO și că Alianța trebuie să-și retragă, într-un an, bazele și centrul de comandă din Franța

- 18 aprilie: Mao Zedong lansează „marea revoluție culturală“; China comunistă intră astfel într-o fază de haos și teroare dezlănțuită
- 17 iunie: moare, la Basel, artistul plastic Jean Arp (78 de ani)
- 1 iulie: Mobutu, președintele Republicii Democratice Congo (denumire adoptată în 1967), impune noi nume ale principalelor orașe ale țării (Stanleyville devine Kisingani, Elizabethville–Lubumbashi, Léopoldville–Kinshasa)
- 6 septembrie: Henrik Verwoerd, primul ministru al Africii de Sud, este asasinat
- 13 noiembrie: tancurile și aviația Israelului atacă satul iordanian Sammu, ca represalii la raidurile forțelor OEP
- Mao Zedong: *Cuvîntări*
- Truman Capote: *Cu sînge rece*
- Mario Vargas Llosa: *Casa verde*
- James Goldman: *Leul în iarnă*
- Michel Foucault: *Cuvintele și lucrurile*
- Marc Chagall: „Le triomphe de la musique“
- Stagiunea de la Metropolitan Opera din New York se deschide cu „Antoniu și Cleopatra“, de Samuel Barber
- Dmitri Șostakovici: „Concertul nr. 2“

1967

- februarie: M.L. King protestează împotriva intervenției SUA în conflictul din Vietnam; corpul expediționar american sporește mereu, la fel ca și numărul pierderilor (morți, răniți, dispăruți) din rîndul trupelor americane

„Coloneii“ greci

- 15 aprilie: puternice demonstrații împotriva războiului din Vietnam, la San Francisco și New York
- 21 aprilie: lovitură de stat militară în Grecia, organizată de Georgios Papadopoulos și g-ralul Styliano Patakas; se instituie „regimul coloneilor“ (menținut pînă în 1974); liderii stîngii, în frunte cu Georgios Papandreu, sînt arestați

- 5 iunie: începe „războiul de șase zile“ între Israel și statele arabe învecinate; israelienii pun stăpînire pe partea de est a Ierusalimului, unificînd orașul *(foto: Moshe Dayan, ministrul Apărării și strategul victoriei israeliene, ulterior ministru de Externe)*
- 10 iunie: URSS rupe relațiile diplomatice cu Israelul
- 17 iunie: RP Chineză detonează prima ei bombă cu hidrogen; relațiile cu Moscova se tensionează încă o dată
- 25 iulie: de Gaulle, aflat în vizită în Canada, încurajează populația francofonă să ceară independența; premierul țării–gazdă reacționează și președintele francez este nevoit să plece spre Paris
- 8 octombrie: soldații bolivieni îl împușcă pe revoluționarul Ché Guevara (39 ani), figură legendară a rezistenței marxiste sud–americane

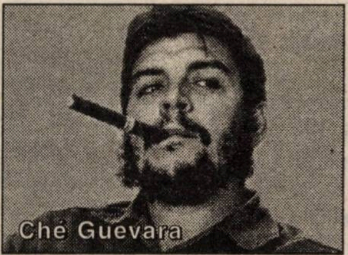

Ché Guevara

- 21 octombrie: demonstrații antirăzboinice în fața Pentagonului
- 3 decembrie: Christian Barnard, în Africa de Sud, efectuează — în premieră mondială absolută — un transplant de cord; pacientul trăiește 18 zile după intervenție
- Gabriel Garcia Marquez: *Un veac de singurătate*
- Günter Grass: *Ausgefragt*
- William Golding: *Piramida*
- Alexander Goehr: „Cvartetul pentru coarde nr. 2“

1968

- În Alaska, sînt descoperite cele mai mari zăcăminte de petrol din America de Nord; începe construirea unei conducte care traversează toată regiunea, ajungînd pînă în portul Valdez (reconstituit după cutremurul din 1964)
- Japonia ajunge a treia putere economică mondială
- Noi state independente: Nauru, Mauritius, Swaziland, Guineea Ecuatorială
- 30 ianuarie: începutul unei puternice contraofensive a forțelor Vietcongului și ale Vietnamului de Nord; sînt atacate 30 de orașe din Sud, inclusiv capitala, Saigon, și Hue
- 16 martie: „masacrul de la My Lai“: soldații americani împușcă sute de civili nevinovați din acest sat vietnamez

Paris, mai '68

- 4 aprilie: asasinarea pastorului M.L. King; asasinul (James Earl Ray) este arestat, pe 8 iunie, de către poliția londoneză la Aeroportul Heathrow; va fi extrădat în SUA, judecat și condamnat la închisoare pe viață
- Mișcări studențești contestatare de amploare în Franța („mai roșu“), în SUA și în Japonia
- 4 iunie: asasinarea lui Robert F. Kennedy, fratele fostului președinte american, de către emigrantul iordanian Shirhan B. Shirhan
- 21 august: intervenția militară a Tratatului de la Varșovia (URSS, Ungaria, Polonia, Bulgaria și RDG) în Cehoslovacia pentru stoparea programului de reforme sociale, economice, politice etc. cunoscut sub numele de „primăvara de la Praga“

Praga, august '68

- 7 septembrie: constituirea mișcării feministe americane cunoscută sub numele de „Women's Lib“, la Atlantic City
- Richard Hamilton: „The Beatles“ (pictură)
- Muriel Spark: *The Public Image*
- A. Soljenițîn: *Primul cerc*
- Benjamin Britten: „Fiul rătăcitor“

1969

- 8 iunie: Richard M. Nixon, președintele SUA, se întîlnește cu Nguen Van Thieu, șeful statului din Vietnamul de Sud, și anunță începutul retragerii militare americane
- 18 iulie: senatorul Edward Kennedy, fratele lui JFK și al lui Robert, comite accidentul auto de pe I-la Chappaquiddick; se salvează, dar însoțitoarea lui, Mary Jo Kopechne, își pierde viața; toată afacerea va juca un rol important în cariera politică a lui E. K.
- 21 iulie: Neil Armstrong și „Buzz“ Aldrin, membri ai echipajului spațial „Apollo 11“, pun piciorul pe Lună; mulți americani sînt de părere că totul a fost „înscenat“ într-un studio de televiziune, ca o „diversiune“ menită a abate atenția opiniei publice de la războiul din Vietnam

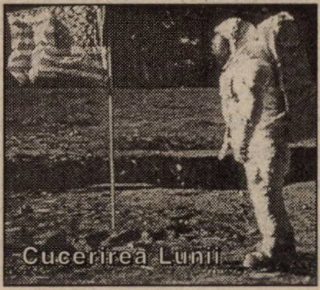
Cucerirea Lunii

- 15–18 august: festivalul de la Woodstock, statul New York (între 800.000 și un milion de participanți)
- Vladimir Nabokov: *Ada*
- Alberto Moravia: *La vitta e gioco*
- Mario Puzo: *Nașul*
- Kurt Vonnegut: *Abatorul nr. 5*
- Dmitri Șostakovici: „Simfonia nr. 14“

1970

- Noi state independente: Tonga, I-le Fiji
- Ianuarie: aviația israeliană întreprinde raiduri deasupra suburbiilor capitalei egiptene, Cairo
- 12 ianuarie: sfîrșitul războiului civil din Nigeria; g-ralul Effiong, conducătorul forțelor militare ale Biafrei, se predă; războiul a făcut două milioane de victime, majoritatea dintre civili
- 16 ianuarie: col. Moammer al–Geddafi (27 de ani) — autoproclamat „lider al Marii Revoluții de la 1 septembrie“ 1969 — preia puterea totală în Libia
- 25 februarie: Mark Rothko, artist plastic de renume, se sinucide la New Zork, la 66 de ani
- 24 iulie: Gamal Abdel Nasser *(v. foto)*, președintele Egiptului, acceptă o formulă de pace în Orientul Apropiat avansată de SUA

- 26 iulie: Iordania acceptă aceeași propunere americană de pace
- 27 iulie: António de Oliveira Salazar (81 de ani), dictatorul Portugaliei, încetează din viață; înlocuit ca șef al guvernului de către Marcelo José Caetano
- 31 iulie: Israelul acceptă planul de pace avansat de Washington în urma războiului cu țările arabe
- 2 august: în Orientul Apropiat, se reiau luptele arabo–israeliene
- 15 septembrie: începutul unui război civil în Iordania (încheiat la 26 septembrie)
- 26 septembrie: încercarea, nereușită, de asasinare a regelui iordanian, Hussein
- 28 septembrie: moartea președintelui egiptean Nasser (52 de ani); succedat de Anwar el–Sadat (51 de ani)
- 3 noiembrie: Salvador Allende (62 de ani; *v. foto)* este ales președinte în Chile; politica sa de naționalizări și de recunoaștere a regimului castrist din Cuba va stîrni reacția dură a Washingtonului

- 9 noiembrie: moartea lui de Gaulle (n. 1890), președintele Franței
- 7 decembrie: Willy Brandt, cancelarul Germaniei Federale, promotor fervent al așa–numitei „Ostpolitik“ (apropiere și deschidere față de statele de democrație populară din estul Europei), își începe vizita în RP Polonă; la Varșovia, politicianul german face gestul simbolic de a îngenunchea la picioarele monumentului ridicat în memoria victimelor nazismului *(v. foto)*

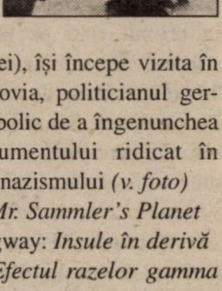

- Saul Bellow: *Mr. Sammler's Planet*
- Ernest Hemingway: *Insule în derivă*
- Paul Zindel: *Efectul razelor gamma asupra anemonelor*
- David Bedford: „The Garden of Love“ ■

Jacqueline ENACHE

„Făceau lucruri pe care nimeni altcineva nu le făcuse anterior"

The Beatles, mitul miturilor muzicii pop-rock

În anii '50 — susține Mikal Gilmore, cunoscut comentator al fenomenului —, rock'n' roll însemna în primul rînd **revoltă.** Revolta tinerei generații nord–americane împotriva valorilor pietrificate ale „erei" lui Eisenhower. Pe măsură ce se apropia decada următoare, spiritul ce animase această mișcare — la început, predilect muzicală — s-a domolit vizibil sau, mai bine spus, a început să sufere din pricina unor întîmplări nefericite — Elvis Presley a pornit să facă filme (de slabă calitate, majoritatea), apoi a fost încorporat în armată, Buddy Holly a dispărut, la 2 februarie 1959, într-un tragic accident aviatic, Jerry Lee Lewis și Chuck Berry au fost puși la index, și așa mai departe. Muzica pop din debutul deceniului șapte era dominată în America de nume ca Frankie Avalon, Paul Anka sau Connie Francis, top-urile și undele posturilor de radio fiind inundate de producțiile lor cuminți și dulcege. Decența și ordinea — atît de dragi acelei „middle class" care dădea grosul ascultătorilor și consumatorului de muzică pop (pop, adică „popular music"; pe la noi s-a încetățenit formula „muzică ușoară"), dar și al „establishment"-ului politic — păreau a se fi restabilit definitiv. Reculul rock-ului era însă doar temporar. Peste doar cîțiva ani, el va reveni în forță, explodînd cu o energie nebănuită. Și nu doar în Statele Unite ale Americii (unde se născuse), ci și de cealaltă parte a Atlanticului, în primul rînd pe pămîntul „perfidului Albion". De aici înainte, timp de cel puțin 10 ani, cultura de mase a Occidentului avea să stea sub semnul rock'n'roll-ului, mișcare care acum era departe de a fi doar muzicală și în care generațiile tinere vedeau o cale la îndemîna lor pentru a schimba lumea. Poate chiar și s-o salveze. Rock-ul devenea, astfel, expresia unei adevărate **revoluții culturale.** Revoluție în care o contribuție majoră avea s-o aducă un grup din Liverpool, un grup numit The Beatles.

La începutul anilor '60, Liverpool era un oraș–port britanic care trăia din amintirea gloriei de altă dată. Snobimea londoneză îl vedea ca locul ideal pentru toți acei „outsiders" care se zbăteau să-și facă o carieră. Dar ceea ce deosebea Liverpoolul de alte aglomerări urbane din insulă era, în acea perioadă, o exuberantă scenă a muzicii pop, constituită din nenumărate formații de tineri băieți care își făcuseră din blues, rythm'n'blues și rock un mod de viață. Dintre ele, în decembrie 1962, The Beatles, cel mai cunoscut grup al momentului, a pătruns vijelios în British Top Forty cu piesa lor „Love Me Do", un cîntec rock'n'roll cu inflexiuni folk. Nu era mare lucru de capul single-ului respectiv — compus de tandemul Lennon–McCartney — dar, oricum, evenimentul avea să marcheze o piatră de hotar în istoria pop–rock-ului. A fost , totodată, clipa în care s-a pus capăt „dominației americane" asupra top-urilor muzicale din Marea Britanie. „Love Me Do" a ocupat locul 17 în clasamentul din „New Musical Express" — demonstrînd flerul producătorului Brian Epstein, proprietarul unui magazin de discuri din Liverpool care i-a „descoperit" pe The Beatles —, dar numai după un an, fapt fără precedent și nerepetat, grupul avea în Top Twenty șase single-uri în aceeași săptămînă! „Era" Beatles începuse iar John Lennon, Paul McCartney, George Harrison și Ringo Starr aveau — susțin cei mai serioși critici muzicali — să schimbe dacă nu chiar istoria contemporană, cea a mentalității occidentale în orice caz. De aceeași părere este, bunăoară, și un artist de talia lui **Bob Dylan** (cel care, cum rezultă și din interviul lui McCartney inclus în paginile următoare, i-a influențat de-o manieră importantă pe The Beatles): **„Ei făceau lucruri pe care nimeni altcineva nu le făcuse anterior. Toată lumea credea că ei sînt niște adolescenți care vor cădea repede în uitare. Mie însă mi-a fost clar că ei au toată puterea de a rămîne. Am știut că ei indicau direcția în care se va duce muzica, am știut că o linie definitorie fusese trasată".**

The Beatles

Înainte de a încheia aceste rînduri de introducere în atmosferă — pentru că *saga* grupului The Beatles este convingător evocată, în articulațiile ei esențiale, de unul dintre celebrii „Fab Four" de odinioară — să mai reproducem o singură opinie. Esența ei poate fi extinsă asupra întregii perioade marcate de spiritul The Beatles. A fost formulată de criticul muzical Langdon Winner, în 1967, imediat după apariția albumului–nepereche SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND — apreciat de Philippe Paraire, autorul unei enciclopedii intitulate *50 de ani de muzică rock* (Paris, Bordas, 1994), drept „o veritabilă bombă lansată în lumea muzicii rock", un moment muzical unic în care s-a dovedit că sinteza dintre rock-ul cel mai pur, tentația experimentală și psyhedelism este cu totul posibilă — și se referă la impactul deosebit avut de acesta asupra societății occidentale: **„O clipă, conștiința ireparabil fragmentată a Occidentului a fost din nou unificată, cel puțin în mintea tinerei generații".** (M.S.) ■

● repere cronologice ● repere cronologice ● repere cronologice ● repere cronologice ●

„Drumul lung și șerpuitor"

1956: La Liverpool, Lennon înființează John Lennon Group

1957: La 6 iulie, Lennon îl cunoaște pe McCartney și îi propune să se alăture formației sale de **skiffle.** Numele acesteia se schimbă în The Quarrymen (Lennon — chitară, McCartney — chitară, Len Garry — chitară bas, Eric Griffiths — chitară, Colin Hanton — baterie)

1958: Harrison se alătură grupului; de la sfîrșitul anului, numele acestuia se schimbă, succesiv, în Johnny and the Moondogs, The Silver Beetles, The Silver Beatles (Lennon — chitară, McCartney — chitară, Harrison — chiatră, Stuart Sutcliffe — chiatră bas, Pete Best — baterie)

1959: Grupul se produce în cluburi și taverne din Liverpool („Blackjacks", „The Tavern")

1960: Sub numele The Beatles, grupul pleacă în Germania, la Hamburg, producîndu-se la „Kaiserkeller" și „The Indra".

1961: În iulie, grupul revine în Anglia; Stuart Sutcliffe părăsește The Beatles; la 3 decembrie, Brian Epstein devine impresarul formației

1962: Contract, din nou, la Hamburg (la „Star Club"); în aprilie, Stuart Sutcliffe moare în urma unei hemoragii cerebrale; 6 iunie: audiție pentru EMI; 15 august — Ringo Starr îl înlocuiește pe Pete Best; septembrie: la Londra, cu George Martin ca producător, The Beatles înregistrează primul single („Love Me Do"/ „PS, I Love You"), editat la 5 octombrie; noiembrie: contract la Hamburg

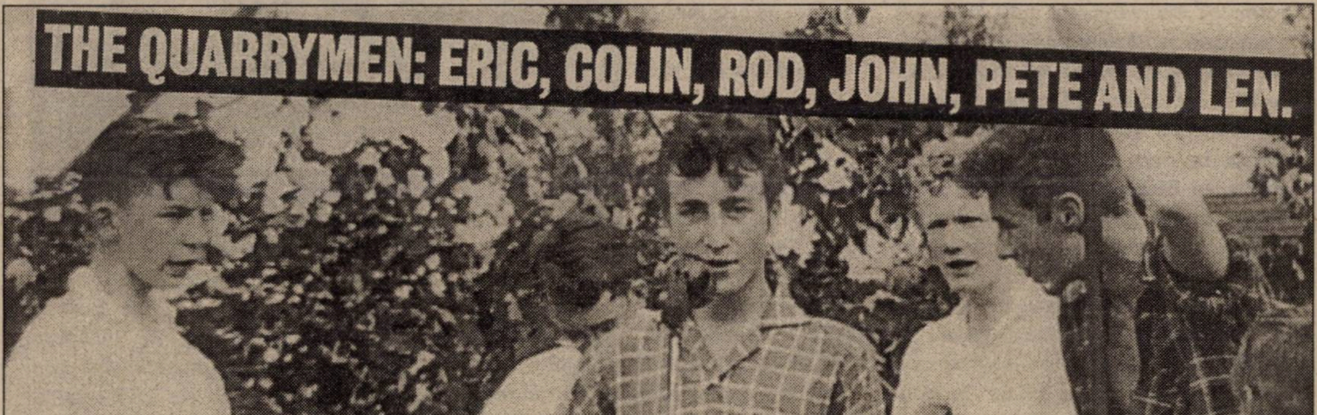
THE QUARRYMEN: ERIC, COLIN, ROD, JOHN, PETE AND LEN.

Tînărul John Lennon (la microfon) și ceilalți băieți din The Quarrymen

1963: Primul turneu în Anglia (împreună cu Helen Shapiro); august: discul single „She Loves You"/ „I'll Get You" se vinde în 500.000 de exemplare; 4 noiembrie: participă la programul TV în direct „The Royal Variety Performance" (audiență — 26 milioane de telespectatori); concerte în Suedia și Franța

1964: Primul turneu în SUA; se produc în cadrul emisiunii televizate „Ed Sullivan Show", transmisă în direct de la Miami (audiență — 73 milioane de telespectatori); The Beatles interpretează trei piese din repertoriul propriu: „From Me To You", „This Boy" și „All My Loving"; succes imens la fiecare din concertele susținute în America; primul film de lung metraj — „A Hard Day's Night" (titlul albumului omonim)

1965: La 12 iulie, Elisabeta a II-a, regina Marii Britanii, îi numește pe Lennon, McCartney, Harrison și Starr membri ai Ordinului Imperiului Britanic; cei patru se întîlnesc cu Elvis Presley. Ringo se căsătorește cu Maurren Cox; turnee în Franța, Italia, Germania, Spania, Olanda, Japonia

1966: George se căsătorește cu Patti Boyd. Lennon scandalizează prin declarația sa: „The Beatles sînt mai populari decît Iisus". El o cunoaște pe Yoko Ono. Grupul întreprinde ultimul turneu de concerte din

6 iulie 1957, Liverpool: O zi hotărîtoare

În destinul de excepție a celor care, sub numele The Beatles, aveau să revoluționeze cultura pop–rock, ziua de sîmbătă, 6 iulie 1957 a jucat un rol hotărîtor. Ba chiar mai mult decît atît, cronicarii și comentatorii de specialitate consideră, la unison, că data respectivă reprezintă una dintre pietrele de hotar ale istoriei rock-ului. Și nu poți să nu le dai dreptate, ținînd cont că atunci, în Woolton (cartier al orașului lor de baștină, Liverpool), John Lennon și Paul McCartney s-au întîlnit pentru prima oară.

Lucrurile s-au petrecut cît se poate de banal: The Quarrymen, grupul de **skiffle** *(v. explicația alăturată)* format și condus de Lennon, a cîntat în două reprize, cu ocazia unei serbări parohiale anuale, la St. Peter's Church Hall. Seara, urmau să se producă pe scena unei săli de dans din vecinătate, dar pînă să ajungă acolo, într-o bucătărioară a bisericii, lui John Lennon i-a fost prezentat — de către Ivan Vanghan, un coleg comun de școală — Paul McCartney. „Atît John, cît și Paul s-au purtat foarte înțepat. Tăcerea penibilă s-a risipit abia cînd Paul și-a scos chitara și a început să cînte", istorisea, după patru decenii, Pete Shotton, martor al scenei. Iată și alte amintiri referitoare la întîmplările din acea zi, consemnate într-una din edițiile din 1997 ale prestigioasei reviste britanice „Q":

Rod Davis: „Noi *(The Quarrymen, n.n.)* am cîntat de două ori în acea după–amiază, la serbare, apoi, seara, ne-am alăturat celor de la The George Edwards Band, la «Grand Dance». (...) Am avut în repertoriu piese ca «Maggie May», «Cumberland Gap», «Midnight Special» și multe altele pe care le auziserăm la Lonnie Donegan. Am cîntat și ceva rock, dar, dintre noi toți, John era cel mai pasionat de rock. (...) Spre deosebire de John, Paul mînuia corzile chitarei așa cum trebuie. Îmi amintesc faptul că pe John l-a impresionat faptul că Paul putea să cînte «Twenty Flight Rock», piesă ce avea un pasaj foarte complicat".

The Beatles, în formula cu Pete Best (primul din dreapta)

Len Garry: „Stăteam la o masă rotundă, la o cafea, cînd Ivan și McCartney au intrat în încăpere. McCartney purta o jachetă albă și o pelerină neagră de ploaie. La început, a fost o atmosferă cam împietrită. Cred că Ivan îi spusese lui John că Paul e un chitarist grozav, ceea ce m-a făcut un pic să-mi simt amenințată poziția în grup".

Pete Shotton: „Imediat după ce Paul a plecat, John m-a întrebat ce cred despre el. I-am spus că-mi plăcuse, după care John a mai vrut să știe ce-aș zice dacă l-am lua în grupul nostru. I-am răspuns: în ceea ce mă privește, este OK dacă John îl vrea și dacă Paul dorește să ni se alăture".

Desemnînd la origine un gen muzical hibrid, izvorît din blues și apărut în SUA în anii '20–'30, *skiffle* este cunoscut grație popularității atinse în Marea Britanie în anii '50, epocă în care această manieră extrem de simplă de a face muzică — bazată pe chitară și muzicuță, pendulînd între jazz și rhythm'n'blues — s-a răspîndit cu repeziciune în Albion, mai ales prin acele inconfundabile și tradiționale „pubs". Popularizată prin cîntăreți ca Chris Barber și, mai ales, Lonnie Donnegan, *skiffle* a fost terenul pe care s-au format numeroși muzicieni ai beat-ului insular, începînd cu The Beatles și Alexis Korner (1928–1984; considerat, alături de John Mayall, unul dintre părinții blues-ul britanic).

Pete Best (așezat) a fost înlocuit înainte de înregistrarea single-ului „Love Me Do"...

carieră (1 mai — stadionul Wembley, Londra; 29 august — San Francisco: The Beatles ultima oară pe scenă)

1967: După lansarea albumului revoluționar SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND, BBC interzice difuzarea pe post a piesei „A Day In The Life" din cauza „referirilor la utilizarea drogurilor". Într-un interviu, McCartney admite cu sinceritate că se droghează cu LSD. Moare, în august, la Londra, Brian Epstein, managerul de geniu al grupului. Realizarea filmului–reportaj „Magical Mistery Tour"

1968: Apare primul și ultimul dublu album din cariera grupului, așa–numitul THE WHITE ALBUM. Lennon și Yoko editează albumul TWO VIRGINS, a cărui ilustrație de copertă îi înfățișează pe cei doi goi pușcă

1969: Realizarea filmului de desene animate „Yellow Submarine". După apariția albumului ABBEY ROAD, The Beatles cîntă live, pentru ultima oară împreună, pe terasa–acoperiș a casei lor de discuri, Apple, din Londra. Reprezentația este filmată în întregime. McCartney se căsătorește cu Linda Eastman, moștenitoarea concernului omonim (producător de materiale fotografice). Lennon se căsătorește cu Yoko. Cei doi vor protesta împotriva războiului din Vietnam într-un mod insolit: o săptămînă încheiată, nu părăsesc patul unei camere de hotel din New York...

1970: După albumul (cu titlul emblematic pentru soarta grupului) LET IT BE, McCartney anunță oficial, la 10 aprilie, că a părăsit The Beatles. În scurt timp, el editează McCARTNEY, primul său album din cariera solistică. În același an, Harrison scoate și el primul album solo — ALL THINGS MUST PASS („Toate sînt trecătoare"), titlu, de asemenea, edificator pentru intențiile celor patru foști componenți

1971: Harrison — beneficiind de participarea multor nume sonore ale muzicii — organizează două concerte de caritate pentru ajutorarea populației din Bangladesh. Lennon evoluează cu grupul propriu, John Lennon and the Plastic Ono Band. Editează albumul IMAGINE

1973: Lennon: MIND GAMES; Harrison: LIVING IN THE MATERIAL WORLD; Ringo Starr scoate albumul RINGO, pe care apar fiecare din ceilalți trei parteneri din The Beatles

1974: Deprimat ca urmare a insuccesului înregistrat de turneul său de concerte, Harrison se izolează aproape total de societate (pînă în 1987)

1975: Maureen Cox divorțează de Ringo. Wings, grupul lui McCartney, întreprinde primul turneu mondial de concerte

1976: După o luptă de patru ani, Lennon obține „green card" din partea autorităților SUA. Harrison este acuzat de a fi plagiat, „în subconștient", piesa „He's So Fine" (a lui John Mack) pentru succesul său din 1970, „My Sweet Lord"

1977: Harrison divorțează de Patti Boyd

...cu Ringo Starr (al doilea din dreapta), ex–Rorry Storme and the Hurricanes

1978: Se lansează musicalul de TV „Ringo“, cu piese ale lui Ringo Starr şi succese Beatles

1979: McCartney figurează în noua ediţie a binecunoscutei *The Guinness Book Of World Records* drept „compozitorul cel mai de succes din toate timpurile“

1980: McCartney este arestat la Tokyo pentru posesie de marijuana şi face 10 zile de închisoare. Îi apare albumul McCARTNEY II. Harrison îşi publică volumul de memorii, *I Me Mine.* Lennon şi Ono editează DOUBLE FANTASY. La 8 decembrie 1980, Lennon este asasinat, la New York, de către un dezaxat, Marc Chapman, admirator fanatic al compozitorului–interpret

1981: Ringo editează STOP AND SMELL THE ROSES şi apare în rolul titular al filmului de comedie „Caveman“, în care joacă alături de Barbara Bach. Cei doi se căsătoresc. Harrison editează single-ul „All Those Years Ago“, piesă dedicată memoriei lui Lennon şi la realizarea căreia contribuie McCartney şi Starr

1985: Harrison, Starr şi Ono îl dau în judecată pe McCartney, acuzîndu-l că încasează venituri mai mari decît ei de pe urma drepturilor de autor cuvenite grupului de odinioară. Michael Jackson cumpără drepturile de editare ale aproape tuturor cîntecelor Beatles. McCartney avea să regrete amarnic gestul...

1986: Ringo apare într-un filmuleţ publicitar pentru vinurile Sun Country şi încasează o sumă (confidenţială) „cu şapte zerouri“

1988: Ringo şi soţia sa urmează o cură de dezalcoolizare. Paul McCartney nu onorează festivitatea de includere a grupului The Beatles în The Rock and Roll Hall of Fame (SUA).

1989: Ringo joacă în „Shining Time Station“, un show pentru copii al Companiei PBS. McCartney editează FLOWERS IN THE DIRT, album unanim apreciat de critica muzicală

1991: McCartney editează ambiţioasa operă simfonică „Liverpool Oratorio“. După 17 ani de întrerupere a activităţii concertistice, Harrison, acompaniat de grupul lui Eric Clapton, evoluează în Japonia

1992: Ringo Starr şi grupul său, All–Starr Band, concertează în SUA şi Europa. Editează albumul TIME TAKES TIME

1994: Lennon este inclus în The Rock and Roll Hall of Fame (de data aceasta, McCartney participă la festivitate)

1995: Alături de legendarul grup The Monkees (constituit în SUA, în anii '60, ca o replică americană a grupului Beatles), Starr realizează un film comercial pentru Pizza Hut. Apar, în Marea Britanie, culegerile THE BEATLES: LIVE AT THE BBC, precum şi THE ANTHOLOGY, vol. 1, cuprinzînd versiuni inedite ale pieselor din repertoriul grupului, dar şi o piesă nouă („Free As A Bird“), compusă şi înregistrată, iniţial, de Lennon

1996: Sînt editate vol. 2 şi 3 din THE BEATLES ANTHOLOGY ■

„Nici un alt grup nu a transformat atît de puternic sensul şi filosofia rock'n'roll-ului. În inovaţiile lor sonore pot fi identificate tendinţele majorităţii curentelor rock ce vor urma“.

(Daniela Caraman Fotea, Cristian Nicolau, *Dicţionar rock, pop, folk,* **Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999, p. 50)**

De la Paul McCartney zicere:

„Noi n-am inventat nimic!“

Despre The Beatles s-a scris și continuă să se scrie în neștire, în ziare și reviste, monografii și enciclopedii editate în toate limbile pămîntului. Subiectul este fabulos iar interesul publicului de pe toate meridianele — aparținînd, deopotrivă, generațiilor care au „crescut“ ascultîndu-le și identificîndu-se cu muzica lor fără egal, dar și acelora pentru care John, Paul, George și Ringo reprezintă... „preistoria“ — pare de nedomolit. La fel ca și pentru universul sonor purtînd marca inconfundabilă The Beatles, un fel de Biblie a culturii pop–rock.

Ca atare, este extrem de dificil să selectezi din această enormă masă de informații, comentarii și opinii despre The Beatles și muzica lor cele mai pertinente pasaje. În ceea ce ne privește, am preferat să redăm, fragmentar, interviul acordat, în 1991, de Paul McCartney săptămînalului „Le Nouvel Observateur“ (nr. 1.364). Dialogul are (cel puțin) două calități: prima — este o mărturie din interiorul fenomenului. Subiectivitatea — inerentă! — nu scade cu nimic valoarea conversației, ba chiar s-ar putea spune că-i sporește farmecul. A doua — deși furnizează, explicit sau implicit, o mulțime de informații despre el însuși, McCartney vorbește în interviu, în primul rînd, despre The Beatles, istorisindu-ne, pe scurt, „romanul“ grupului britanic. Înainte de-al parcarge, ne luăm îngăduința de a vă da un sfat: puneți-vă (după posibilități) un LP, o casetă sau un CD marca The Beatles. Așezați-vă comod în fotoliu. Citiți și ascultați. Lăsați-vă cuprinși de magia sonoră și ideatică a celor patru băieți din Liverpool care, la începutul anilor ’60, au îndrăznit să pornească în cucerirea lumii (și nu doar muzicale). Au cucerit-o. Într-un fel, au și schimbat-o.

Paul McCartney

Recuperarea unei moșteniri

Pe ultimul tău album, înregistrat în public*, mai mult de jumătate din piese datează din epoca Beatles. De unde pînă unde această revenire?

După despărțirea de Beatles, am întors spatele trecutului. Pur și simplu, nu mai puteam cînta piesele din acea epocă. Despărțirea era prea aproape. Apoi, cu timpul, m-am liniștit. Astăzi, reinterpretînd toate acele cîntece, am sentimentul că intru în posesia unei moșteniri. Ceea ce este extraordinar, este că piesele respective n-au îmbătrînit, ca să zic așa. Un exemplu: nu am cîntat decît o singură dată „Sgt. Pepper's", și asta în 1967, în timpul înregistrării discului. A o cînta în timpul recentului turneu a fost incredibil și, totodată, straniu. Mă simțeam ca și cum aș fi fost Jimi Hendrix sau altcineva dintre acele straruri dispărute. Ca și cum reveneam din împărăția morții.

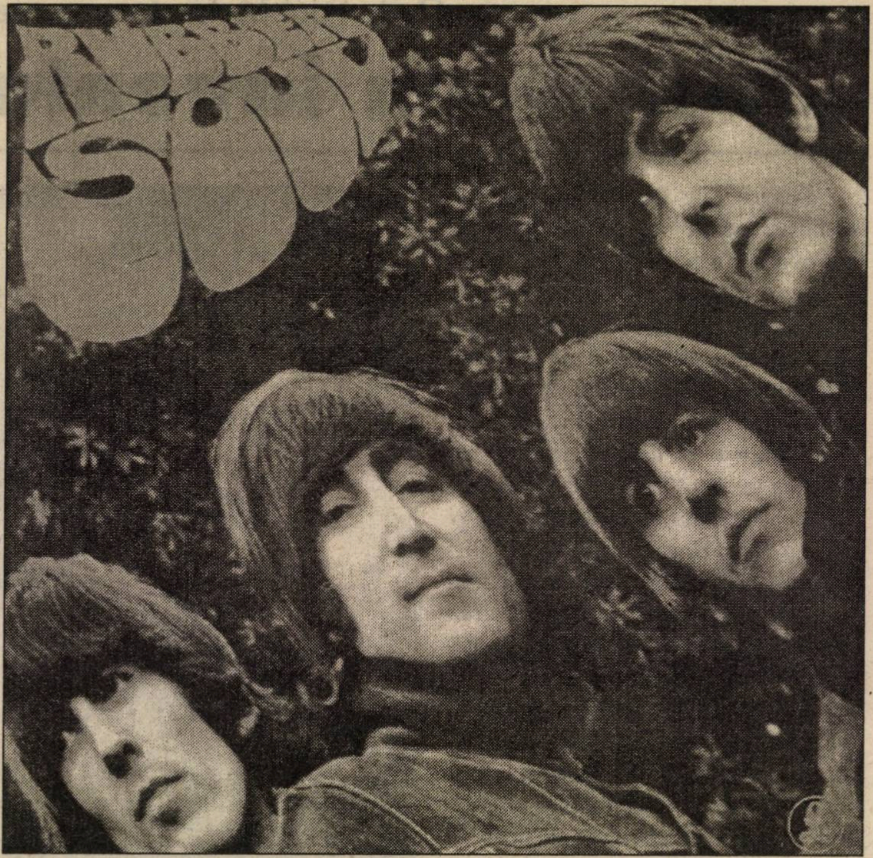

Una dintre rupturile muzicale cele mai importante ale grupului The Beatles s-a produs în decembrie 1965, în momentul apariției albumului RUBBER SOUL. Din acel moment, voi ați inventat o formă de muzică care deschide un capitol nou în istoria rock-ului și care va influența o generație întreagă. De fapt, ce se întîmplase? De unde venea această inspirație neașteptată?

Din droguri.

Droguri?!

Da, da, din droguri. Pînă atunci, noi eram mai degrabă niște bețivani. Eu, de exemplu, eram băutor de scotch, pe care-l amestecam cu Coca-Cola. Pe urmă, noi ne-am făcut o grămadă de cunoștințe, de noi prieteni, mai ales dintre muzicienii americani… Și știți cum se întîmplă în astfel de situații… Am început să fumăm împreună țigări cu droguri. Pentru noi era o schimbare nemaipomenită: descopeream o altă planetă. N-aveam deloc chef să ajungem niște epave din cauza whisky-ului. Noua experiență ne oferea mult mai multe senzații și, în plus, era mult mai bună decît orice! Evident, astăzi nu mai susțin așa ceva — drogurile au devenit extrem de periculoase. De fapt, n-am nici un chef să vorbesc despre așa ceva. Risc să fiu prost înțeles, se va crede, poate, că fac pe avocatul cauzei. Dar copiilor mei, acum, le spun: **nu vă atingeți de așa ceva, în nici un caz de așa ceva!** *(subl. ns.)*

Dar, totuși, să lămurim chestiunea: drogurile v-au ajutat?

Greu de spus; în orice caz, a țîșnit o nouă sensibilitate. Iar acest lucru nouă ne convenea de minune; la data aceea, aveam încă suflete de elevi. John frecventase artele frumoase, iar eu, în anii de liceu, citisem ceva literatură; nu erau lucruri foarte serioase, dar fusese suficient pentru a dobîndi măcar niște noțiuni artistice. Astfel încît, atunci cînd s-a produs răsturnarea despre care vorbeam, noi eram deschiși către lumea artelor. Pictura a devenit parte integrată a mișcării pop, astfel că am început să avem prieteni prin galeriile de artă. Descopeream alte orizonturi. Pot spune că am trăit o schimbare fenomenală, de fapt cea mai extraordinară răsturnare a gîndirii postbelice.

Toate albumele voastre scoase după RUBBER SOUL au fost realizate, în egală măsură, sub influența drogului?

Absolut! Dar asta nu e totul. Se întîmplă, adesea, ca arta să nu fie altceva decît un accident fericit. La fel a fost și în cazul nostru. Ne simțeam eliberați, gata a încerca orice. Vă amintiți de RUBBER SOUL, album ce are pe copertă fotografia noastră *(v. mai sus, n.n.)*, a celor patru, deformată? Cînd ne-au fost prezentate propunerile pentru ilustrația discului, fotograful proiecta diapozitivele pe un fel de ecran. La un moment dat, ridicîndu-se să plece, l-a atins din greşeală, deplasîndu-l şi imprimînd imaginii o formă bizară. Privind fotografia noastră astfel răsucită, toţi am strigat: Stop! Iată ce dorim!“. Astăzi, dacă am mai exista ca grup, probabil că ne-am sparge capetele întrebîndu-ne dacă e posibil să facem într-un fel sau altul. La data aceea, pur şi simplu ne năpusteam asupra unei soluţii şi gata, asta era totul.

---

* TRIPING THE LIVE FANTASTIC (EMI/Parlophone), înregistrat în timpul turneului, din septembrie 1989–iulie 1990, efectuat de Paul McCartney în mai multe țări ale lumii. Bilanț: 102 concerte, 2.800.000 de spectatori. Albumul conține, printre altele, piese din repertoriul clasic The Beatles: „Can't Buy Me Love", „Yesterday", „Get Back", „Back In The USSR". De atunci încoace, McCartney a mai editat albumele: UNPLUGGED: THE OFFICIAL BOOTLEG (1991), LIVERPOOL ORATORIO (1991), OFF THE GROUND (1993), FLAMING PIE (1997). Discografia sa, la zi, figurează în p. 33.

Cînd ai încetat să iei droguri?

Cum să vă spun, la sfîrşitul anilor '60 treaba devenise excesivă. În decada următoare, mulţi dintre cei care obişnuiam să ia droguri au trebuit să se oprească, alţii şi-au frînt gîtul. După părerea mea, este extrem de uşor să cedezi excesului atunci cînd te afli în compania unor inşi excitaţi sau într-un mediu artistic... Dar, totuşi, întrebarea era cînd m-am oprit? Ei bine, nu ştiu. De altfel, este — recunoaşteţi! — un subiect delicat. În fine, pot să vă spun că majoritatea celor pe care-i cunoşteam a trebuit să-şi reducă consumul.

John a fost cel mai bun prieten al meu

În neumăratele biografii care s-au scris şi continuă să fie scrise despre The Beatles, despre tine, cel mai adesea, se dă o imagine proastă; se spune, de pildă, că Lennon era cel mai militant şi original dintre voi, în timp ce tu erai mai reţinut... Ce părere ai?

Este ciudat... Oamenii vorbesc şi judecă. Dar, în ce mă priveşte, cred că eu sînt mai în măsură decît oricine să ştiu care a fost relaţia mea cu John. De fapt, sînt singurul care o cunoaşte cu adevărat, singurul care ştie ce ne spuneam unul altuia cînd ne aflam într-o încăpere, aşa cum sîntem noi acum. Mă refer la momentele cînd eram doar noi doi, ceilalţi fiind în camera de alături sau aiurea. De fapt, toate aceste speculaţii au ca punct de pornire dispariţia lui John. Ea a făcut din el un martir. Iar eu nu puteam avea altă soartă decît să fiu împins în umbră. Şi totuşi, în opinia mea, noi doi am făcut o treabă destul de bună împreună. Dacă aş fi fost cu adevărat rău, vă spun eu că John m-ar fi concediat. Or, noi am lucrat, totuşi, nu puţin timp împreună. John mă înţelegea. Trebuia să clarific toate acestea, să mă debarasez de imaginea de simplu secundant.

Secundant?!

Da, exact aşa, adică să scap de imaginea cuiva care a fost lăsat deoparte, „pe tuşă“, cum se spune, chiar dacă numai temporar. Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît îmi pare totul mai straniu. Dar şi eu sînt ca toată lumea. Mă gîndesc adesea la John. A fost un geniu, un tip strălucitor. Am avut o şansă incredibilă de a lucra cu el. Îl iubeam de-a dreptul. Îi ador pe Elvis, pe Hendrix, dar John era cu totul altceva, el îmi era foarte, foarte apropiat... El a fost cel mai bun prieten al meu şi noi am trăit împreună toată nebunia numită Beatles. Dar, vedeţi, există acest clişeu: John a fost un geniu, iar ceilalţi trei din formaţie n-au fost decît inşi de „linia a doua“... Ceea ce, trebuie să vă spun, este puţin greu de suportat. Ba nu! Aş spune chiar mai mult — este foarte greu de suportat. Oricum, sînt bucuros că pot pune lucrurile la punct. Pentru că, la urma urmei, ce-am făcut eu însuşi nu este chiar aşa de rău, nu credeţi? Să ne amintim doar de „Hey Jude“, „Eleanor Rigby“, „Let It Be“ sau „Yesterday“. Dacă îmi spune oricine că aceste piese nu sînt reuşite...

Bineînţeles că nu poate!

Geniu, rebel, masochist, sfînt: John Lennon

„The Beatles au fost creaţia lui John Lennon, care i-a făcut după chipul şi asemănarea sa. Dacă The Beatles ar fi fost un singur om cu patru feţe diferite, acest om ar fi fost John Lennon. Nu numai că The Beatles au încorporat toate elementele personalităţii fragmentate a lui John Lennon, dar ei au armonizat perfect aceste elemente, ceea ce le-a permis să atingă îndestularea. Astfel, pierzîndu-se în Beatles, Lennon s-a regăsit pe sine însuşi; în sens contrar, despărţindu-se de Beatles, Lennon s-a pierdut pe el însuşi şi pentru totdeauna...“.

THE NEW YORK TIMES BESTSELLER
THE LIVES OF JOHN LENNON
ALBERT GOLDMAN

(Albert Goldman, *The Lives of John Lennon,* New York ş.a., Bantam Books, 1989)

...Mă rog, dacă s-ar afirma aşa ceva, atunci de acord, John a fost cel mai bun. Dar vă spun eu, dacă printr-o împrejurare fericită John ar trăi şi azi, el ar fi fost primul dintre fanii mei. Evident, noi doi ne-am aruncat destule în faţă de-a lungul anilor, iar eu — uneori — lăsam capul jos în faţa lui. Dar asta numai pentru că nu doream un război deschis împotriva lui John, deşi cînd ne certam ne spuneam — dar numai între patru ochi! — lucruri grele: eşti un ticălos, un gunoi etc. Se întîmpla, cîteodată, ca el să tabere pe mine, fizic. Era o nebunie. De fapt, noi ne aveam ca fraţii. Astăzi, tot ce a spus el rău despre mine mă deranjează prea puţin. Nu-i port ranchiună, am uitat. De altfel, cred că toate astea sînt tîmpenii. John era suficient de înzestrat pentru astfel de istorisiri, le povestea bine şi era primul care să le creadă. Îmi amintesc, de pildă, ce-mi spunea cîndva John, chiar dacă apoi a negat lucrul acesta, şi asta deoarece el era un pic paranoic: „Mi-ar plăcea mult să se păstreze o imagine bună despre mine". I-am răspuns: „Nu te nelinişti, nu vei fi uitat. Dar de ce te frămîntă gîndul din moment ce tu nu vei mai fi aici?". Acum, astăzi, înţeleg mai bine ce dorea de fapt să spună: pur şi simplu, dorea să lase în urmă o amintire veşnică. Iar ceea ce voiam eu să-i spun, este că opera cuiva trebuie să se impună prin ea însăşi.

Anii '60: O perioadă absolut nebună

Pe albumul TRIPPING THE LIVE FANTASTIC foloseşti expresia „ceea ce se desemnează ca anii '60". De ce? Nu îndrăgeşti această perioadă?

Ba, dimpotrivă! Pur şi simplu, este curios cum s-a păstrat amintirea acestei perioade. Noi o regretăm. A fost o perioadă absolut nebună şi de o bogăţie incredibilă. Să vă spun o anecdotă: fiica mea *(Stella; v. p. 25, n.n.)*, cînd avea 16 ani, s-a dus să lucreze la Paris, la celebrul creator de modă Christian Lacroix. Cînd i-am telefonat acestuia pentru a-i mulţumi, el mi-a răspuns cam aşa: „O, Paul! Cît sînt de bucuros. Ştii, fără Beatles viaţa noastră n-ar fi existat niciodată". E nostim să auzi un tip de clasa lui spunînd toate astea! Cu alte cuvinte, este adevărat că această mişcare a eliberat vieţile puştilor obişnuiţi de pretutindeni. Şi asta pentru că noi, cei patru Beatles, eram la rîndul nostru oameni simpli. Noi puneam întrebări simple, rapid pricepute de oricine. De exemplu: este necesar războiul din Vietnam? De fapt, cred că nici azi nu m-am schimbat prea mult cînd mă întreb şi-i întreb şi pe alţii: este necesar să fie închise spitale în Marea Britanie?

În anii aceia, eraţi conştienţi de toate schimbările pe care, direct sau indirect, voi le-aţi iscat?

Da, eram. Noi aveam o putere extraordinară asupra puştimii. Puteam să le spunem: părăsiţi-vă părinţii, desprindeţi-vă. Ar fi făcut-o! Dar noi am preferat să cîntăm „All You Need Is Love". Cu asta, nu ne asumam nici un risc! Mai tîrziu, John a scris „Give Peace A Chance". La urma urmei, toate astea nu erau prea proaste. Din fericire, noi am avut bun simţ!

Obişnuiaţi să vorbiţi între voi despre toate astea?

Nu tocmai, dar oricum ne măsuram responsabilităţile. Ştiam ce se întîmplă. Noi n-am fost la originea mişcării care a bulversat toate valorile occidentale, nimic nu a fost organizat, noi n-am inventat nimic în această privinţă. Un exemplu: părul lung, adoptat de lumea întreagă după modelul nostru. O prietenă, la Paris, ne-a dat ideea. Atunci, noi eram pieptănaţi ca rocker-ii acelor ani. Ea ne-a spus: „Arătaţi ca nişte vătraie!", şi ne-a tăiat părul altfel, după moda care, pare-se, era atunci la Paris. După cum vedeţi, nici măcar la capitolul amănunte noi n-am inventat nimic. Numai că noi am devenit purtătorii de cuvînt ai unei generaţii. Cînd am compus „Revolution", de exemplu, John a insistat mereu să spună că am avut în vedere mai degrabă o revoluţie spirituală, nu o revoltă ca atare.

Dar, pentru voi, piesa cu pricina avea caracterul unui manifest...

Da, şi noi am reflectat asupră-i; ascultaţi cuvintele: „You say you want a revolution/Well, you know, we want to change the world...". E clar, nu? Noi făceam apel la o revoluţie spirituală, nu la război civil. După opinia mea, această revoluţie continuă. Mişcarea ecologistă, de exemplu...

The Beatles

Atunci cînd John a declarat că voi erați mai celebri decît Iisus (citatul nu este *ad–litteram,* dar expresia așa a fost preluată) crezi că a fost o idee bună?

A fost o declarație nefericită. Este la fel ca atunci cînd eu vorbesc azi despre droguri; sînt atent la ce spun, cunosc destul de bine pericolul. În acel articol, publicat de „The Evening Standard“, John a declarat că influența religiei este în descreștere și că bisericile se golesc. Ceea ce, de fapt, era o realitate. A mai adăugat că în Statele Unite noi eram mai celebri decît Christos. Poți să ții astfel de discursuri la un pahar, dar nu în fața unui gazetar. Este exact ca în cazul discuțiilor despre droguri: urmările sînt inevitabile. Îmi amintesc că în ultimul nostru turneu în America, un puști blond de 11 ani a început să lovească automobilul în care eram, zbierînd: „Nemernicilor! Am să vă dobor!“. Dacă ar fi putut, ar fi ucis. Un puști de 11 ani... Scena se petrecea la Bible Belt. Cînd mă gîndesc la acest episod, trebuie să spun că situația era înspăimîntătoare și amuzantă, în același timp, aproape patetică. La televiziunea americană, tot atunci, un tip înalt, avînd pe cap gluga Ku Klux Klan-ului, a declarat: „Noi sîntem o mișcare teroristă. Vom doborî pe unul dintre Beatles în cursul concertului din astă-seară“. Dintr-o dată, trebuie să vă mărturisesc că n-am mai avut, nici unul dintre noi, chef să urcăm pe scenă. Spuneam: „Nu, nu, nu, vrem să ne întoarcem la Holiday Inn!“. Și totuși, pînă la urmă, am susținut concertul din seara respectivă, numai că atunci cînd cineva a lansat, din entuziasm, o petardă, Ringo, pur și simplu, s-a aruncat la pămînt! În timpul aceluiași turneu nord–american, o prezicătoare (cea care a anticipat moartea președintelui Kennedy) a afirmat că noi vom muri într-un accident de avion, în timpul zborului de la Indianapolis la Denver. Am urlat, ce ne facem, trebuie să luăm acel avion! Eram speriați de moarte înainte de a ne îmbarca, iar zborul a fost îngrozitor din cauza golurilor de aer și, mai ales, pentru că băusem ca niște sugative. Dar, pînă la urmă, am ajuns întregi la destinație!

Rock-ul, expresia unei sensibilități

În acei ani, voi obișnuiați să-i ascultați pe acei „protest singers“ ai epocii?

Eram prieteni cu Bob Dylan, îl cunoșteam bine și-l admiram mult. Influența sa a fost enormă, mai ales asupra lui John (vă amintiți de refrenul său „Hey! You've got to hide your love away“, nu-i așa?). Aura lui Dylan se datora faptului că era și poet pe deasupra. Repet, pentru noi muzica exprima un punct de vedere artistic. Atunci cînd am debutat, noi nu eram, să zicem, ca Cliff Richard, nu simțeam că avem nimic comun cu el. Rock-ul, pentru noi, nu era numai o chestiune de show business prin care să facem bani cît de mulți. Era expresia unei sensibilități care amesteca propriile noastre experiențe de viață cu cea a unei epoci marcate de muzica americană, sound-ul Motown, contestarea politică. Dacă ar fi să-l felicităm pe John doar pentru un singur lucru atunci, fără îndoială, am putea face asta pentru că a scris „Give Peace A Chance“. Vă amintiți, desigur, că a fost ceva ca un milion de oameni să intoneze cîntecul său în fața Casei Albe! Numai și pentru asta și sînt mîndru că am făcut parte din Beatles. Din contra, anii '70 și '80 n-au produs nimic. Dacă ar fi fost cazul, aș fi știut-o din prima clipă.. Aș fi vrut să văd apărînd idei noi. Sînt pregătit. Or, ce văd? Thatcher–ismul, monetarismul, Europa așa cum se construiește. Numai povești despre bani și comerț. Iată motivul pentru care asistăm azi la întoarcerea spre sensibilitatea anilor '60. Mișcarea ecologistă, de exemplu, s-a născut atunci și astăzi se revine doar la ea. Jimi Hendrix, la fel, este la modă. Fiul meu *(James; v. p. 25, n.n.),* care cîntă la chitară, îl are ca model. E de necrezut, nu?!

Cum explici această revenire?

În anii '60, oamenii doreau cu adevărat să se elibereze sexual, politic etc. Dar era inevitabil ca să asistăm la revenirea politicii de forță, la ciomag. Ne-am trezit cu mîinile și picioarele legate. Dreapta a revenit. Am trăit anii lui Reagan, ai lui Bush... Ce ne-au adus aceștia? După părerea mea, nimic. Astăzi, sîntem confruntați cu o alegere foarte clară: să ne resemnăm în fața realismului sau, mai bine, să ne păstrăm ideile proprii. Vreau să spun că ori continuăm să ne asumăm industrializarea, poluarea, această „minunată“ cale economică, ori trebuie să schimbăm pur și simplu cursul lucrurilor. De altfel, cred că ușor, ușor acolo vom ajunge. Chiar și politicienii sînt conștienți de asta. Uitați ce spunea, nu demult, Maggie *(Margareth Thatcher, prim–ministru al Marii Britanii, 1979–1991, n.n.):* „Green is beautiful“. Din nefericire, ea a fost înlocuită,

The Beatles

dar sînt sigur că urmașul ei în funcție o va spune și el curînd.

Nu știu să „scriu“ muzică...

Astăzi, cînd compui, lucrezi într-o manieră foarte diferită de cea de la debut?

Dacă aș găsi o formulă, aș încerca s-o uit imediat. Este periculos să gîndești că se poate pune la punct o rețetă de a compune. În creația muzicală, excitația vine în mod precis de acolo de unde te aștepți cel mai puțin. În acest moment, lucrez la un oratoriu. Va fi prezentat, în iunie, în catedrala din Liverpool *(editat pe albumul PAUL McCARTNEY'S LIVERPOOL ORATORIO, 1991, n.n.)*. Am început ca de obicei: un cuplet, un refren, iarăși un cuplet. Dar, prietenul cu care lucrez m-a sfătuit să nu procedez astfel, recomandîndu-mi să scriu un cuplet și, apoi, să trec la altceva. Sînt încîntat să lucrez în modul acesta, pentru că experimentez o libertate totală. Totodată, observ ce se întîmplă. Într-o dimineață, colaboratorul meu vine și spune: am găsit o melodie. O cîntă. Este o melodie clasică, foarte cunoscută. Credea că o inventase, cînd, în realitate, nu făcea decît să reproducă. Iată pericolul culturii muzicale pentru noi!

Nu scrii niciodată muzica?

Nu, nu știu să „scriu“. Aș fi incapabil să recunosc melodia de la „Yesterday“ pe o partitură. Poate doar cuvintele textului... Este singurul meu punct slab. Dacă m-ar interesa ideea de a învăța să fac acest lucru, s-ar putea ca într-o bună zi să mă și apuc s-o și fac. Toți cunoscuții mei care scriu muzică ținînd cont de regulile de compoziție sînt, după părerea mea, prinși în capcană. Chiar mai mult, sînt convins că este preferabil să ignori ceea ce s-a scris înaintea ta. Dacă aș fi știut să cînt melodiile lui Schubert înainte de a crea „Yesterday“, în mod sigur n-aș fi ajuns niciodată s-o compun. Această ignoranță este prețioasă: muzica devine astfel o mare cutie magică în care eu pot să-mi modelez cîntecele. Asta îmi permite să proiectez figuri neașteptate, să creez efecte imprevizibile. Mi se întîmplă să pornesc de la cuvinte sau de la un titlu. A găsi un titlu înseamnă, uneori, jumătate din muncă. Cam cum se întîmplă cu un roman bun. La fel a fost cu una din piesele noastre celebre, „Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band“, titlu ce intrigă, nu-i așa? De asemenea, „A Hard Day's Night“, „Eight Days A Week“, „Lucy In The Sky With Diamonds“, tot ale noastre. John și cu mine începeam adesea prin a găsi titlurile pieselor ce le compuneam împreună. De multe ori, oamenii îl întrebau pe John dacă el era autorul textelor. Dar nici eu n-am compus texte prea rele. Îmi amintesc de figura lui John cînd i-am cîntat pentru prima oară „Papperback Writer“. Găseam cuvintele treptat, el le nota de zor, aprobînd din cap.

Întotdeauna ați lucrat împreună?

Nu în mod sistematic. Ni se întîmpla să compunem fiecare, separat. De exemplu, John a scris de unul singur „Strawberry Fields Forever“ și „I'm The Walrus“. „Yesterday“ este a mea, în întregime...

Cel care compunea melodia o și interpreta?

Da, aceasta era un fel de regulă. Mai puțin atunci cînd am compus pentru Ringo „With A Little Help From My Friends“; în acest caz, a fost un text croit pe măsura lui, ca un adevărat costum!

Un producător genial

Care a fost rolul lui George Martin, producătorul majorității discurilor voastre?

Pentru noi, el a fost un producător genial. Venea din lumea comediei muzicale și din tot ce însemna muzica pop. La început, a fost producător–aranjor. Cînd am debutat pe disc, nimeni nu dorea să audă de noi. Am sfîrșit prin a găsi interes la acea firmă măruntă atunci, Parlaphone, unde lucra George Martin. Pentru prima ședință de înregistrare, John aducea „Please, Please Me“, care suna, inițial, întocmai ca o melodie de-a lui Roy Orbison, precum un vechi country total depășit. George ascultă cîteva măsuri din acea melodie stîngace și zice: „O, nu! Ar fi mai bine altfel“; și ne arată un ritm mai rapid, cel ce avea să devină versiunea discografică binecunoscută. În asta consta forța lui George, știa să ne conducă. Oricum, avea această forță. Puteam să i ne opunem, puțin îi păsa: contractul prevedea foarte clar că decizia finală îi aparținea de drept. De fapt, este fără îndoială că el a inventat sound-ul Beatles.

George Martin

La mijlocul anilor ’60, voi ați descoperit noi forme muzicale. Ați fost ajutați?

Nu, ne mulțumeam pur și simplu să fim receptivi. La muzica indiană, bunăoară. Am descoperit-o prin intermediul lui Maharishi. Azi, mișcarea este discreditată și toți acei guru asemănători lui. Totuși, mă gîndesc că Maharishi n-a fost cel mai de lepădat dintre ei. Cînd l-am întîlnit prima oară, i-am pus tot felul de întrebări despre suflet. Apoi l-am întrebat: „Și, de fapt, levitația?“. Ne-a răspuns: „O, levitația, este posibilă!“. Atunci, i-am spus: „Venim de departe, știi, vrem să vedem ce ne așteaptă...“. Ne-a răspuns: „Azi, băieți, nu este posibil, dar cunosc pe cineva, dintr-un alt sat, care ar putea aranja o demonstrație...“. N-am mai vorbit niciodată despre asta cu el. Ce mă intriga, însă, la el era faptul că nu părea cu adevărat interesat de toate astea. Totuși, sfaturile sale în domeniul meditației mi-au servit, am învățat — de exemplu — să lupt împotriva durerilor de cap.

Luați-vă un avocat!

Ești, astăzi, posesorul celei de a doua averi din Marea Britanie. Consideri că este posibil ca cineva să aibă o carieră de rocker fără a fi, în același timp, și un înzestrat businessman?

Nu este absolut obligatoriu. Dar, avînd în vedere toate problemele pe care le-am întîmpinat la sfîrșitul grupului Beatles și după, pot să vă spun că este necesar — o dată ce ești în lumea rock-ului — să te pricepi bine și la afaceri. Eram foarte naivi, fiind la data aceea, ca să zic așa, aproape în fundul gol și așa am trăit cu toții istoria grupului Beatles. Pe cînd, acum, dacă ar fi să mă adresez unui tînăr muzician sau unui grup ce abia debutează aș începe cu următorul sfat: luați-vă un avocat!

Dar ce s-a întîmplat cu „Apple“, fundația a cărei creație muzicală, artistică și cinematografică v-a costat atîta bănet? La data aceea, era un proiect ambițios...

Da, desigur, era un proiect care, la începuturile sale, era mai mult cultural decît financiar. Noi doream să fundamentăm o instituție sub acoperișul căreia oricine să se poată exprima și să creeze absolut liber. Cu totul, o întreprindere destul de mare. Dar pentru a o duce la bun sfîrșit, ar fi trebuit ca noi să ne interesăm înainte și de aspectele sale financiare.

Nu te-ai gîndit niciodată de atunci încoace să reiei un astfel de proiect?

Nu știu ce să vă răspund. Adevărul e că eu mă interesez mai mult de ceea ce se întîmplă azi.

Dar, cînd mă gîndesc la anii ’60, este adevărat că forfoteala creativă de atunci mi se pare fără egal.

Turneul mondial pe care l-ai întreprins în perioada septembrie 1989–iulie 1990 este, cumva, ultimul al carierei tale?

Este o întrebare pe care și-au pus-o mulți, ținînd cont de „venerabila“ mea vîrstă. De altfel, la fel au stat lucrurile și cu ocazia turneului întreprins de The Rolling Stones, în 1989. Trebuie să admit că, în cazul meu, aș fi putut să decid s-o „pun în cui“. Știți, doar, că timp de 13 ani nu am făcut nici un turneu. Chiar mă întrebam dacă mai sînt în stare. Dar, aveam credința că se poate și apoi grupul meu actual este bun. În unele orașe, pe unde am poposit, la Paris bunăoară, a fost de-a dreptul incredibil, puteai să juri că ne întorseserăm în epoca beatlemaniei. A fost fantastic! Mă simțeam fericit, fericit cu adevărat... Pe de altă parte, a fost complet diferit de turneele isterice și nebunești din perioada Beatles. Pentru majoritatea spectatorilor, era aproape ca într-o poveste de familie. Mi s-a părut straniu, de exemplu, să văd în fața scenei pe care cîntam un bărbat în toată firea, care plîngea. Mă devora din priviri. Cîntînd, m-am uitat la el. Credeți-mă, a fost o experiență dură, mi se pusese aproape un nod în gît de emoție. Acest turneu a fost, într-un fel, emoție în stare pură. Iar noi am cîntat din toate puterile noastre. Ceea ce știu este faptul că, personal, am avut foarte mult noroc. La vîrsta mea ar trebui, poate, să mă opresc. Credeam că nu mai pot continua, dar acest turneu grandios a fost pentru mine un test. Mi-era teamă de reacția publicului care urma să aibă în față un tip de aproape 50 de ani, mă temeam că o să mi se spună: Gata, dispari de aici, te-am văzut destul! Dar, la urma urmei, publicul a reacționat complet altfel, adică foarte bine. ■

George Harrison, „indianul“ din The Beatles

Lui George Harrison i se datorează multe dintre inovațiile sonore ale grupului, cu precădere cele izvorîte din pasiunea sa profundă și creatoare pentru cultura și civilizația orientală, indiană în primul rînd. Cel mai eclatant exemplu din această perspectivă rămîne utilizarea **sitarului** (instrument cu coarde indian tradițional, descoperit de George — se spune — întîmplător, într-un magazin oarecare din Londra), sunetul său inconfundabil marcînd cîteva piese din repertoriul Beatles de o mare și profundă distincție: „Norwegian Wood“ (de pe RUBBER SOUL, 1965), „Love You To“ (REVOLVER, 1966) sau „Within You Without You“ (SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND, 1967).

Tainele sitarului i-au fost descifrate lui Harrison de **Ravi Shankar** (n. 1920), unul dintre cei mai populari muzicieni indieni și, fără îndoială, maestrul desăvîrșit al instrumentului. De altfel, între cei doi s-a statornicit o solidă prietenie, nedezmințită nici după mai bine de 30 de ani de la prima lor întîlnire („Este stăpînul meu, eu sînt servitorul său“, declara în 1997 Harrison despre Shankar, care i-a întors astfel dovada de prietenie: „Este fiul meu, tatăl meu, prietenul meu“). Dovada o constituie și albumul de acum doi ani al lui Shankar, CHANTS OF INDIA (Angels Records/ EMI) — conținînd 16 piese ale căror texte reprezintă adaptări ale unor rugăciuni tradiționale scrise în sanscrită —, album produs de Harrison și înregistrat atît în studiourile sale din Londra, cît și la Madras, în India.

„De îndată ce l-am întîlnit pe Ravi — continua Harrison în interviul deja amintit —, am auzit o voce interioară care mă împingea să aprofundez relația noastră. În ciuda educației mele catolice, eu cred în reîncarnare și, prin urmare, sînt absolut convins că noi am fost împreună într-o viață anterioară. Știți, pentru mine Ravi este superior lui Mozart sau lui Beethoven. Îl iubesc profund“. La rîndul său, Ravi Shankar, chestionat cu același prilej asupra naturii relației sale cu Harrison, a ținut să precizeze: „Toată lumea a crezut că e vorba de ceva superficial, că este doar o mondenitate. Acasă, în India, mi s-a reproșat faptul că noi am amestecat drogurile, moda, vedetele, yoga. Mai ales după ce am luat parte la festivalul de la Woodstock...“. În opinia lui Shankar, „atracția lui *(Harrison, n.n.)* pentru cultura indiană a fost și este sinceră. Noi n-am încercat niciodată să profităm de celebritatea fiecăruia dintre noi. Dimpotrivă, ne-am ajutat mult și ne-am respectat în aceeași măsură“. **(M.S.)** ■

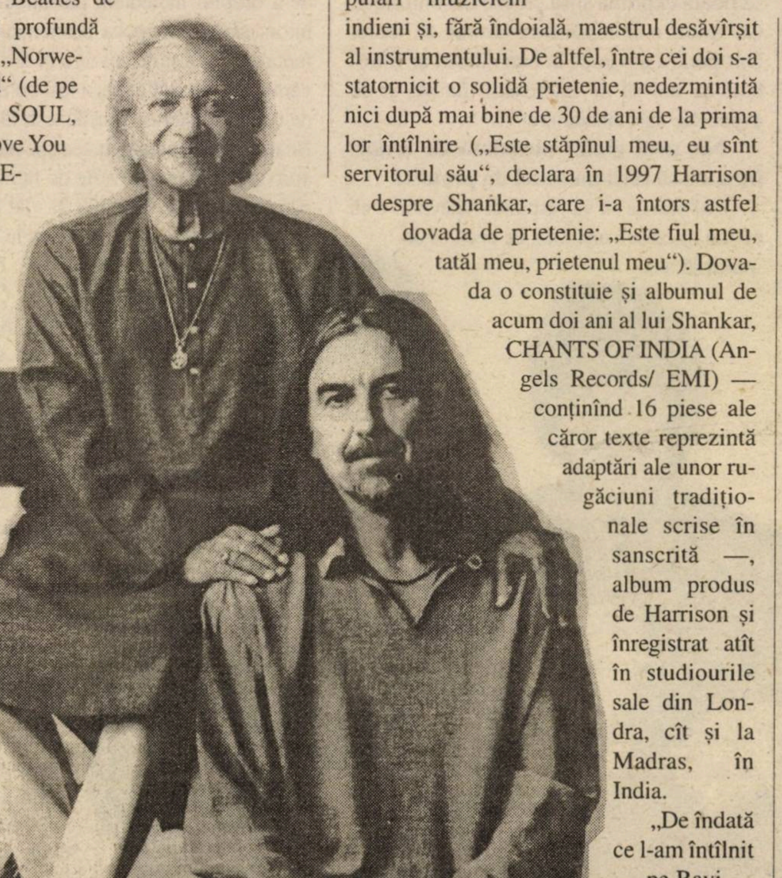

Harrison și Shankar, în 1997; sus, la Londra, în 1967

Anoushka, fiica lui Ravi Shankar, ea însăși o maestră a sitarului

Ringo Starr: „Harpo Marx“ la tobe !

După o copilărie dificilă (inclusiv din punct de vedere medical, drept pentru care și-a petrecut multe zile pe patul de spital) și plină de lipsuri materiale, tînărul Richard Starkey, poreclit „Ringo“ datorită pasiunii sale neostoite pentru inele și ghiuluri, se alătură grupului Beatles în august 1962, preluînd bateria și percuția. Instrumentist eficace, uneori de-a dreptul excelent, dar cu evidente limite în ceea ce privește calitățile componistice și de interpret vocal, Ringo Starr (numele de împrumut sub care a cunoscut celebritatea) a fost în cadrul Beatles un fel de Harpo Marx, unul dintre nu mai puțin celebri comici ai ecranului american, frații Marx.

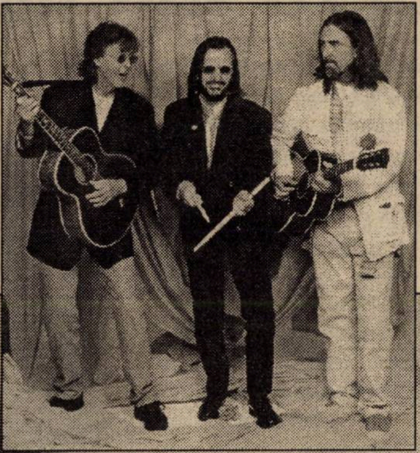

Ringo la „clape“, în epoca de glorie a Beatles-ilor, și mai aproape de zilele noastre, încadrat de Paul și George

După separarea grupului, a încercat să facă o carieră în cinema și televiziune, interpretînd o serie de roluri, dintre care memorabil rămîne cel din filmul „200 Motels“, al lui Frank Zappa, nimeni altul decît cel catalogat de foarte mulți dintre admiratorii săi drept un „papă“ al rock-ului. Pe plan muzical, Ringo Starr a avut o evoluție dezinvoltă — după gustul exigentei critici de specialitate anglo–saxone și americane, chiar prea dezinvoltă... —, înregistrînd o serie de albume care au mers de la stilul varietăți (SENTIMENTAL JOURNEY, 1970) pînă la stilul country (BEACOUP OF BLUES, înregistrat la Nashville, în 1970, cu, printre alții, Charlie Daniels; cel mai mare hit extras de pe acest album de fost „Back Of Boogaloo“, 1972). După un al doilea mariaj, cu starleta americană Barbara Bach, și după o serioasă cură de dezintoxicare alcoolică, fostul toboșar din Beatles a susținut nenumărate concerte pe multe scene ale lumii ca lider al grupului All–Starr Band (în care au activat, printre alții, Billy Preston, magician al clapelor, Doctor John și Dave Edmunds, ultimul unul dintre cei mai prodigioși chitariști de rockabilly, rock și country). Pînă acum, cel mai bine cotat album al lui Ringo Starr rămîne cel din 1992, TIME TAKES TIME. Ultima sa producție, VERTICAL MAN (1998), în ciuda cîtorva piese demne de „hit parade“, nu a a reușit aceeași performanță. Una peste alta, astăzi, la aproape 30 de ani de la dezmembrarea grupului The Beatles, nici Ringo nu o duce tocmai rău: averea sa personală a fost estimată, în 1995, la aproape 250 de milioane de dolari... **(J.E.)** ■

John Lennon, în ultimul său interviu:

„Nimeni nu mă poate ține sub papuc, pentru că sînt incontrolabil“

Cu doar patru zile înainte de a fi asasinat, la New York, în fața imobilului în care locuia (Dakota Building), John Lennon a acordat revistei „Playboy“ ceea ce avea să devină ultimul său interviu. La conversația cu ziaristul David Sheff a participat și Yoko Ono. Textul a fost publicat în primul număr din 1981 al revistei menționate. Din el am selectat cîteva fragmente semnificative pentru personalitatea celui considerat a fi fost creierul grupului Beatles.

John și Yoko, ați revenit pentru prima oară, după 1975, în studiourile de înregistrări. Să încep cu tine, John. Ce ai făcut în tot acest timp?

Am fost pe post de bucătar și am avut grijă de copil *(Sean, fiul lui Lennon cu Yoko Ono; v. p. 25, n. n.).*

Cum de-ai ajuns în postura asta, de „casnică“?

Sînt mai multe motive. De pe cînd aveam 22 de ani și pînă pe la 30 de ani, am tot fost sub obligații contractuale. În toți acești ani, n-am fost deloc liber. Contractul meu era un fel de închisoare. Apoi, am realizat că era mult mai important pentru mine să mă confrunt cu mine însumi, să mă confrunt cu realitatea, decît să continui viața de star rock'n'roll. Cu suișuri și coborîșurile inerente, în funcție de propria prestație sau de părerile publicului despre tine. Prin urmare, am avut de ales: să-mi continui viața de muzician, să ajung la Las Vegas și să cînt marile mele succese, să ajung în iad, acolo unde a ajuns și Elvis *(Presley, n.n.)*, sau să mă detașez de toate acestea. Am ales varianta din urmă.

Cei mai mulți ar fi continuat, totuși. Tu cum ai găsit calea de evadare?

Cei mai mulți nu trăiesc cu Yoko Ono…

Ce vrea să însemne asta?

Cei mai mulți nu au o companie care să le spună, în față, advărul.

Ce-ți face, de fapt, Yoko?

Ea îmi arată posibilitatea alternativei. Îmi spune: asta nu trebuie să faci, pentru că…

Yoko, cum te simți cînd știi că John e „casnic“?

Cînd John și cu mine ne-am retras, multă lume l-a întrebat: „John, ce faci?“. De mine, n-a întrebat nimeni, pentru că eu sînt femeie și se presupune că am alte preocupări. (…) Am preluat atît vechile afaceri — casa de discuri a formației Beatles și, respectiv, compania de publicitate —, cît și noi investiții. (…)

„Two Virgins“ — John și Yoko

John, ce părere ai despre cei care spun că ești, în totalitate, sub papucul lui Yoko?

E o tîmpenie. Nimeni nu mă poate ține sub papuc, pentru că sînt incontrolabil. Singurul care poate avea control asupra mea sînt eu însumi. (…)

Yoko, știi bine că pe seama ta a fost pusă destrămarea grupului Beatles. Cum a fost de fapt?

Pe mine mă interesa numai John. Dar John nu era chiar John. El avea grupul lui și toți acei oameni din jurul lor. De aceea spun că John nu era doar John. (…)

Deci, l-ai făcut sau nu să plece?

Da. ■

Traducere și adaptare
Alex REVENCO

8 decembrie 1980, New York: Lennon acordă un autograf lui Mark Chapman, cel care numai peste cîteva ore îl va împușca mortal...

Cei patru mari

Nu, de astă dată nu e vorba — cum s-ar putea să lase de înțeles titlul de mai sus — de The Beatles sau, și mai precis, nu numai despre ei. „Cei patru mari“ ai muzicii rock britanice — conform specialiștilor care stabilesc ierarhiile în Rock'n'Roll Hall Of Fame (ce s-ar putea traduce, aproximativ, prin „Galeria vedetelor rock'n'roll) — sînt umătorii: The Beatles, The Rolling Stones, The Who și The Kinks. Primii fiind destul de amplu prezentați în aceste pagini, să-i reamintim, în fugă, și pe ceilalți care completează careul de ași.

The Rolling Stones

Grup format, în 1962, la Londra, în componența: **Mick (Michael Philip) Jagger** (vocal, muzicuță), **Keith Richards** (chitară), **Brian Jones** (chitară, alte instrumente), **Dick Taylor** (chitară bas), înlocuit de **Bill Wyman, Ian Stewart** (pian) și **Mick Avory** (baterie), înlocuit de **Charlie Watts.** (După moartea lui Brian Jones, survenită la 3 iulie 1969, locul său a fost preluat de **Mick Taylor,** înlocuit la rîndul său, în 1975, de **Ron Wood.** În 1994, Bill Wyman se retrage, fiind înlocuit de **Darryl Jones,** cel care și astăzi se produce alături de Stones în formula Jagger–Richards–Wood–Watts.)

Rolling Stones în formula de aur: Jones, Jagger, Richards, Watts și Wyman (de la stînga)

Discografie:

(albume editate în Marea Britanie)

THE ROLLING STONES (1964); THE ROLLING STONES No. 2 (1965); OUT OF OUR HEADS (1965); AFTERMATH (1966); BIG HITS (HIGH TIDE AND GREEN GRASS) (1966); BETWEEN THE BUTTONS (1967); THEIR SATANIC MAJESTIES REQUEST (1967); BEGGAR'S BANQUET (1968); THROUGH THE PAST, DARKLY (1969); LET IT BLEED (1969); GET YER YA–YA'S OUT! (1970); STONE AGE (1971); STICKY FINGERS (1971); GIMME SHELTER (1971); MILESTONES (1972); EXILE ON MAIN STREET (1972); ROCK'N'ROLLING STONES (1972); GOATS HEAD SOUP (1973); NO STONE UNTURNED (1973); IT'S ONLY ROCK'N'ROLL (1974); MADE IN THE SHADE (1975); METAMORPHOSIS (1975); ROLLED GOLD (1975); BLACK AND BLUE (1976); LOVE YOU LIVE (1977); GET STONED (1977); SOME GIRLS (1978); TIME WAITS FOR NO ONE (1979); EMOTIONAL RESCUE (1980); SOLID ROCK (1980); SUCKING IN THE SEVENTIES (1981); TATTOO YOU (1981); SLOW ROLLERS (1981); STILL LIFE (1982); STORY OF THE STONES (1982); UNDERCOVER (1983); DIRTY WORK (1986); STEEL WHEELS (1989); FLASHPOINT (1991); VOODOO LOUNGE (1994); STRIPPED (1996); BRIDGES TO BABYLON (1997); NO SECURITY (1998)

The Who

Grup format, în 1964, la Londra. Componență: **Roger Daltrey** (vocal), **Pete Townshend** (chitară), **John Entwistle** (chitară bas) și **Keith Moon** (baterie; decedat la 8 septembrie 1978).

Discografie:

MY GENERATION (1965); A QUICK ONE (1966); THE WHO SELL OUT (1967); DIRECT HITS (1968); TOMMY (1969); LIVE AT LEEDS (1970); WHO'S NEXT (1971); MEATY BEATY BIG AND BOUNCY (1971); QUADROPHENIA (1973); A QUICK ONE/THE WHO SELL OUT (1974); ODDS AND SODS (1974); THE WHO BY NUMBERS (1975); THE STORY OF THE WHO (1976); WHO ARE YOU (1978); THE KIDS ARE ALRIGHT (SOUNDTRACK; 1979); QUADROPHENIA (SOUNDTRACK; 1979); MY GENERATION (1980); FACES DANCES (1981); HOOLIGANS (1981); IT'S HARD (1982); RARITIES VOL. I, 1966–1969 (1983); RARITIES VOL. II, 1970–1973 (1983); WHO'S LAST (1984); THE SINGLES (1984); THE WHO COLLECTION (1985); WHO'S BETTER, WHO'S BEST (1988); JOIN TOGETHER (1990); THE WHO: THIRTY YEARS OF MAXIMUM R&B (1994)

The Kinks
Die Kinks sind sauer auf Spanien
(Columbia 74 115)
dafür war ein typischer Fall von bürokratischer Klein-
teten die Beamten auf stur. Die unerwünschten Ausländer wurden ausgewiesen!

The Kinks

Grup format, în 1963, la Londra, de **Ray Davies** (vocal, chitară), fratele său, **Dave Davies** (chitară), **Mick Avory** (baterie) și **Pete Quaife** (chitară bas).

Discografie:

YOU REALLY GOT ME (1964); KINKS–SIZE (1965); KONDA KINKS (1965); KINKS KINGDOM (1966); THE KINKS KONTROVERSY (1966); THE KINKS GREATEST HITS (1966); FACE TO FACE (1966); LIVE AT THE KELVIN HALL (1967); SOMETHING ELSE (1968); (THE KINKS ARE) THE VILLAGE GREEN PRESERVATION SOCIETY (1969); ARTHUR OR THE DECLINE AND FALL OF THE BRITISH EMPIRE (1969); LOLA VERSUS POWERMAN AND THE MONEYGOROUND, PART ONE (1970); MUSWELL HILLBILLIES (1971); THE KINKS KRONIKLES (1972); EVERYBODY'S IN SHOW–BIZ (1972); PRESERVATION ACT 1 (1973); PRESERVATION ACT 2 (1974); SOAP OPERA (1975); SCHOOLBOYS IN DISGRACE (1975); SLEEPWALKER (1977); MISFITS (1978); LOW BUDGET (1979); ONE FOR THE ROAD (1980); GIVE THE PEOPLE WHAT THEY WANT (1981); STATE OF CONFUSION (1983); WORD OF MOUTH (1984); COME DANCING WITH THE KINKS (1986); THINK VISUAL (1986); LIVE: THE ROAD (1988); UK JIVE (1989); PHOBIA (1993); TIRED FOR WAITING FOR YOU (1995); TO THE BONE (1995); THE VERY BEST OF THE KINKS (1997) ■

Beatles *versus* Rolling Stones

„Băieți buni“, „băieți răi“

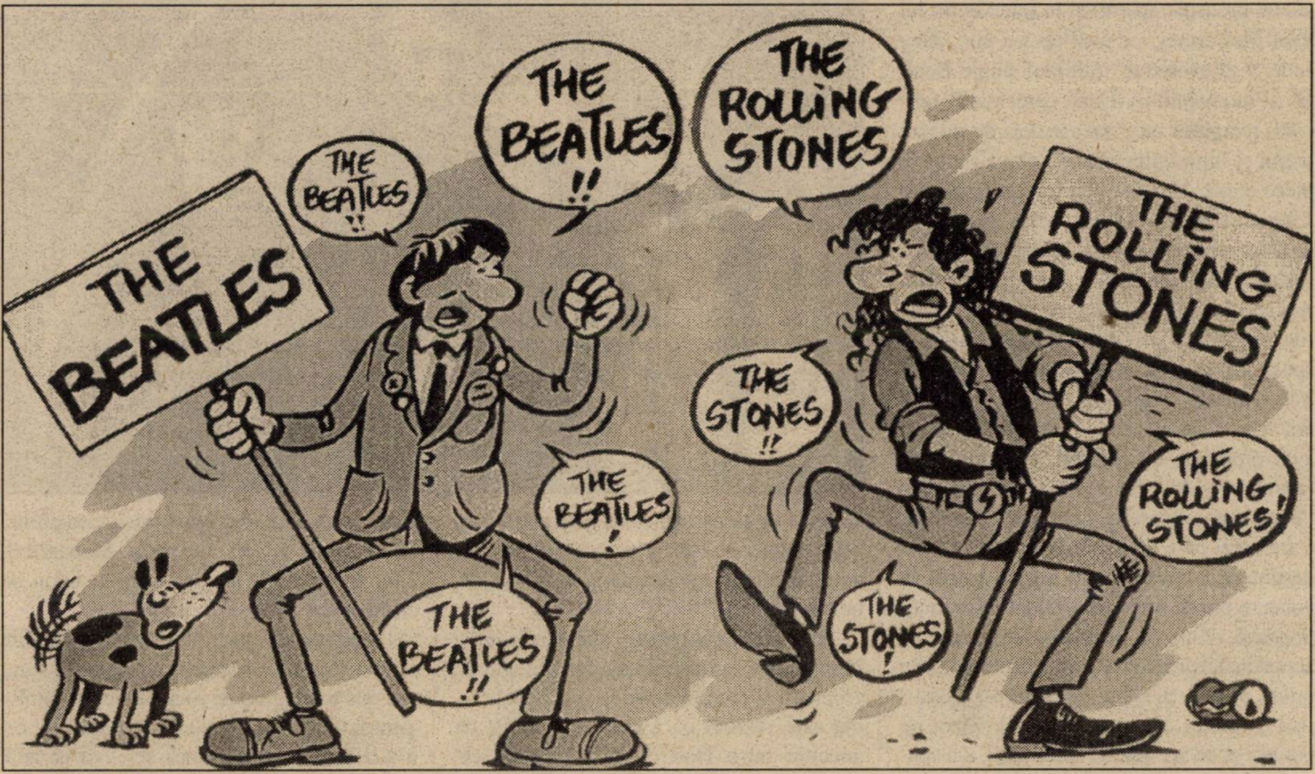
THE BEATLES
THE BEATLES !!
THE BEATLES !!
THE ROLLING STONES
THE ROLLING STONES
THE STONES !!
THE BEATLES !
THE ROLLING STONES!
THE BEATLES !!
THE STONES !

Alături de Beatles, Rolling Stones a fost, în anii ’60, grupul „far“ care a schimbat fața muzicii rock. Nu puțini sînt specialiștii care afirmă că, dezvoltarea și diversificarea ulterioară a genului se bazează pe două direcții caracteristice, trasate, una, de cvartetul din Liverpool și, cealaltă, cvintetul de londonez. Încă de la început, presa britanică a ținut să caracterizeze distinct cele două formații: Beatles — „băieții buni“, iar Rolling Stones — „băieții răi“.

Această „ștampilă“ a rămas definitivă și poate fi considerată, în multe privințe, conformă cu realitatea. În timp ce presa vremii îi arăta pe Beatles zîmbitori, îmbrăcați la fel și cu frizuri acceptabile, Rolling Stones erau prezentați cu părul mult mai lung, supărați și ușurîndu-se pe poarta unui garaj. Beatles cîntau prietenia și dragostea („iubește-mă“, „te țin de mînă“, „întoarce-te“ etc), iar Stones nemulțumirea și revolta („n-am nici o satisfacție“, „ești o proastă“, „inima mea e neagră, așa că vopsește totul în negru“ etc.).

În timp ce toate adolescentele visau să se mărite cu un Beatles, ziarele avertizau: „Nu vă lăsați fiica sau sora să se apropie de vreun Stones!“. În timp ce Beatles erau primiți și decorați de regină, la Palatul Buckingham, pe Stones îi aresta Poliția pentru consum de droguri. Beatles erau cu „Sgt. Pepper’s“ și „Hey Jude“, Rolling Stones cu „Their Satanic Majesties Request“ și „Sympathy For The Devil“.

În timp ce Beatles susțineau că muzica lor este pentru copii, părinți și bunici, Rolling Stones afirmau că muzica pe care o fac este ceea ce le place lor; dacă place și altora, este foarte bine, dacă nu, iarăși e bine.În timp ce Beatles au făcut un adevărat cult pentru Elvis Presley și Buddy Holly, Rolling Stones „erau“ cu Chuck Berry și Little Richard.

Și dincolo de „cortina de fier“, situația era asemănătoare. În România timpului, de exemplu, puteai să asculți destul de mult Beatles la Radio București. În schimb, muzica celor de la Rolling Stones numai la... Europa Liberă!

În ciuda acestei rivalități, cel puțin în aparență, Beatles și Stones se respectau reciproc. Sînt nenumărate legende și istorioare privind relațiile dintre cele două grupuri. În anii ’60, Tony Sanchez era furnizorul cu droguri al celor de la Rolling Stones. După o cură de dezintoxicare, a revenit la viața „normală“ și, în 1991, a scris o carte, *Up And Down With The Rolling Stones* (La bine și la rău cu Rolling Stones).

Dintre nenumărate întîmplări, la care a participat, și de care își amintește, Tony povestește ce s-a întîmplat în 1968, la party-ul ocazionat de ziua de naștere a lui Jagger. Acesta și-a serbat ziua la Vesuvio Club, din cartierul londonez Tottenham.

Printre invitați, lumea artistică la modă în acele timpuri, miliardarul Paul Getty II și soția, Talitha, și dintre muzicieni Paul, John și Yoko. La început, s-a ascultat BEGGARS BANQUET (ultimul album Stones, atunci proaspăt apărut) și la intervenția lui Paul McCartney, pe pick-up s-a pus „Hey Jude“ / „Revolution“ (ultimul single Beatles al momentului). După comentarii, felicitări reciproce etc., trecuse deja de miezul nopții și John împreună cu Yoko au vrut să plece acasă. Negăsind un taxi în timp util, John s-a enervat. Atunci, Mick Jagger l-a întrebat pe Tony Sanchez (care era și proprietarul clubului) de ce s-a supărat John. Aflînd motivul, i-a dat cheile de la mașină (un Aston Martin DB6, ultimul tip) și i-a spus: „Ia mașina mea și du-i pe John și Yoko, acasă“. Pentru că mașina lui Mick era foarte sofisticată, șoferul de ocazie a avut probleme cu pornitul. Instantaneu, a apărut un polițist care s-a adresat celor trei: „Bună seara domnule, bună seara doamnă. Care crezi că e problema, tinere?“. Aflînd despre ce e vorba, omul legii a trecut la volan, a pornit motorul, a arătat cum funcționează, cum se semnalizează, cum se acționează frînele și le-a urat drum bun. Pe drum, înspre reședința lor, John i-a mărturisit șoferului că, atunci cînd l-a văzut pe polițist că se apropie de automobil, s-a speriat și a ascuns un pliculeț cu cocaină sub bancheta din spate, dar acum nu-l mai găsește. „Trebuie neapărat să cauți aici, în spate, și să găsești cocaina. Este mașina lui Mick Jagger și este în vizorul poliției. Nu pot lăsa plicul de cocaină la el în mașină, nu este corect!“.

Rechts 'n Beatle, links 'n Stone!

Thomas G. Beyl flog mit den Beatles nach Deutschland! Aber kurz vorher erlebte der Chefreporter der BRAVO-Beatles-Blitz-Tournee die „abenteuerlichste Nacht“ seines Lebens:

Prietenie și rivalitate: Brian Jones (de la Rolling Stones) și Ringo Starr (Beatles), împreună cu redactorul șef al revistei „Bravo“, în 1966; jos, top-ul aceleiași publicații germane, din 1965

Mai sînt nenumărate alte istorioare și întîmplări — consemnate cu sfințenie de cronicari și comentatori de specialitate — din care rezultă că a existat o relația de amiciție între Beatles și Stones. Bunăoară, se spune că în melodia Beatles-ilor „All You Need Is Love“, la *backing vocals* participă Jagger și Richards. Ca dovadă că, uneori, și reciproca e valabilă, la *backing vocals* în piesa Stones-ilor „We Love You“ sînt prezenți Lennon și McCartney.

Beatles, cel mai important grup din istoria rock-ului, alături de Rolling Stones, cel mai mare grup de rock din lume, rămîn pentru totdeauna doi piloni de bază a tot ce s-a mișcat în muzica rock și — de ce nu? — în toată muzica din a doua jumătate a veacului nostru. ■

Alex REVENCO

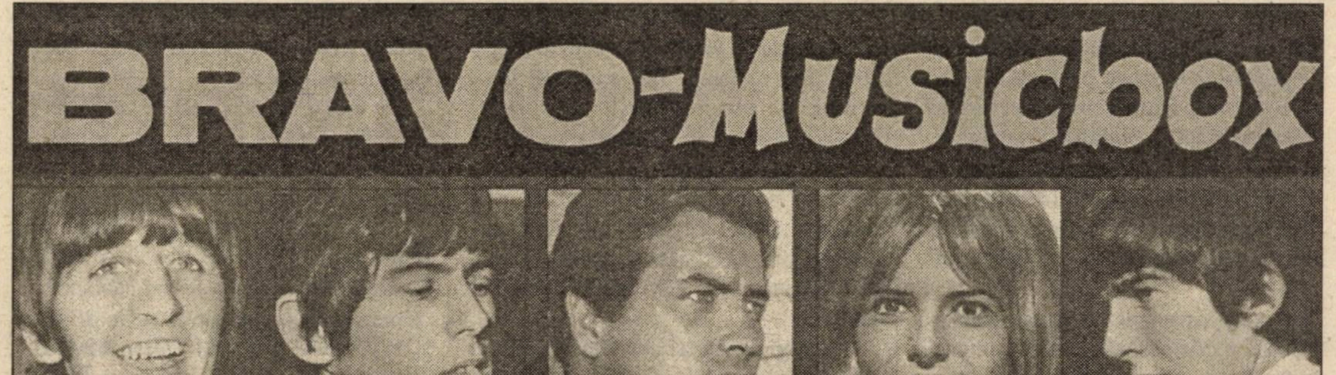

BRAVO-Musicbox

Ringo Starr	Keith Richard	Pierre Brice	France Gall	George Harrison
❶ Rock and Roll Music (1)	❷ The last Time (2)	❸ Ich steh allein (3)	❹ Poupée de Cire (8)	❺ Ticket to ride (5)
Beatles	Rolling Stones	Pierre Brice	France Gall	Beatles
Odeon 22 915	Decca 25 172	Decca 19 557	Philips 373 524	Odeon 22 950

Uneori, așchia sare departe...

John, Paul, George, Ringo și copiii lor

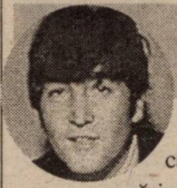

John Lennon

Julian (n. 1963): fiul lui John din prima căsătorie, cu Cynthia. Julian avea cinci ani cînd părinții au divorțat. La 12 ani, a primit prima chitară, apoi a învățat să cînte la baterie și la pian. Moștenește în bună măsură sensibilitatea și talentul muzical ale tatălui său, materializate în șase albume scoase în perioada 1984–1999. Dintre acestea, doar (1) a fost un mare succes. Critica de specialitae îi reproșează ancorarea obsesivă într-un rock al anilor '70. În plan personal, a avut de luptat cu deprinderile sale alcoolice și obiceiul de a-și administra droguri. A fost mult timp în dispută juridică cu Yoko Ono pentru moștenirea lui John Lennon. Necăsătorit, locuiește mai mult la Monte Carlo pentru a eluda rigorile fiscului britanic.

PHOTOGRAPH·SMILE·

Discografie: VALOTTE (1984), THE SECRET VALUE OF DAYDREAMING (1986), MR. JORDAN (1989), HELP YOURSELF (1991), DAY AFTER DAY (1997), PHOTOGRAPH SMILE (1999).

Sean (1976): fiul lui John și al lui Yoko. Locuiește cu mama sa la New York, chiar în Dakota Building, imobilul în fața căruia a fost împușcat tatăl său. Încearcă să se impună pe scena muzicală, fără prea mult succes pînă în prezent.

Paul McCartney

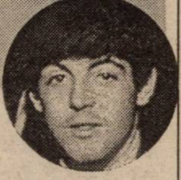

Stella (n. 1972): preocupată de modă, a lucrat o vreme cu Edward Sexton, croitorul grupului Beatles, apoi s-a lansat de una singură în lumea înaltă a creației vestimentare, cu destul succes.

Mary (n. 1970): ajutată de tatăl său, a lucrat o perioadă la MPL, compania muzicală a acestuia. De remarcat că Paul a insistat ca ea să înceapă „de jos", ca documentaristă la departamentul de imagine. Astăzi, Mary își cîștiga existența ca editor de imagine al unei firme de specialitate. Necăsătorită, locuiește la Londra.

James (n. 1977): se pare că moștenește, măcar în parte, talentul muzical al tatălui său, fiind un dotat chitarist. De altfel, în această postură, apare pe cel mai recent album al lui Paul McCartney, FLAMING PIE. A studiat sculptura și nu face un secret din faptul că dorește să se afirme și ca actor.

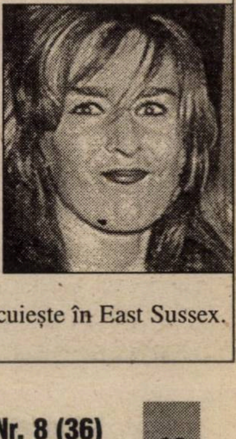

Heather (n. 1964): fiică vitregă, din prima căsătorie, adoptată oficial de Paul. Creativă și dotată pentru afaceri, s-a afirmat lansîndu-și propria colecție de ceramică. Vegetariană convinsă, ca și tatăl ei, de altfel, refuză să folosească în operele ei artistice orice material (clei, bunăoară) fabricat pe bază de oase de animale. Necăsătorită, locuiește în East Sussex.

George Harrison

Dhanni (n. 1979): singurul copil al lui George, rezultat din a doua sa căsătorie, cu Olivia Arias. A vrut o vreme să devină botanist, apoi actor. Locuiește cu familia lîngă Henley, în Anglia.

Ringo Starr

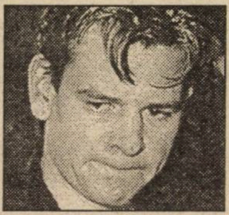

Zak (n. 1966): toboșar ca și tatăl său, este liderul unui grup (format tot din patru membri), numit Face. Căsătorit, are o fiică, Tatia (n. 1985), Ringo Starr fiind astfel primul dintre cei patru Beatles care a devenit bunic...

Lee (n. 1971): cosmeticiană, a avut o serie de necazuri financiare cu mica ei afacere (și-a deschis un magazin pe care a trebuit să-l închidă după numai un an). În 1995, a suferit o operație pe creier, la numai cîteva luni după ce mama ei, Maureen, a fost răpusă de leucemie. Necăsătorită, locuiește la Los Angeles.

Jason (n. 1968): pasionat și el de tobe și cinele, trăiește la Londra și cîntă într-o formație obscură. A avut probleme cu poliția, fiind arestat pentru furtul unei instalații stereo dintr-un automobil și, de asemenea, pentru posesie de marijuana.

Francesca (n. 1969): fiică vitregă a lui Ringo. Moștenește, se afirmă, frumusețea mamei sale, Barbara Bach, cea de-a doua soție a acestuia. Din cauza înclinațiilor ei sexuale neortodoxe și a deselor escapade la Los Angeles, a fost în relații foarte încordate cu părinții ei.

The Beatles

Discografie oficială (1962-1970)

Singles (45 turații/min.) editate în Marea Britanie

5 ianuarie 1962: **A** — My Bonnie / **B** — The Saints (cu Tony Sheridan) *(Polydor)*

5 octombrie 1962: **A** — A Love Me Do / **B** — PS, I Love You *(Parlophone)*

11 ianuarie 1963: **A** — Please Please Me / **B** — Ask Me Why *(Parlophone)*

11 aprilie 1963: **A** — From Me To You / **B** — Thank You Girl *(Parlophone)*

23 august 1963: **A** — She Loves You / **B** — I'll Get You *(Parlophone)*

28 noiembrie 1963: **A** — I Want To Hold Your Hand / **B** — This Boy *(Parlophone)*

20 martie 1964: **A** — Can't Buy Me Love / **B** — You Can't Do That *(Parlophone)*

10 iulie 1964: **A** — A Hard Day's Night / **B** — Things We Said Today *(Parlophone)*

27 noiembrie 1964: **A** — I Feel Fine / **B** — She's A Woman *(Parlophone)*

9 aprilie 1965: **A** — Ticket To Ride / **B** — Yes It is *(Parlophone)*

23 iulie 1965: **A** — Help! / **B** — I'm Down *(Parlophone)*

3 decembrie 1965: **A** — We Can Work It Out / **B** — Day Tripper *(Parlophone)*

10 iunie 1966: **A** — Papperback Writer / **B** — Rain *(Parlophone)*

5 august 1966: **A** — Eleanor Rigby / **B** — Yellow Submarine *(Parlophone)*

Legendă: Ziua, luna, anul indică data apariției discului respectiv; **A** și **B** indică cele două fețe ale albumului; în paranteză, cu *italice*, figurează numele casei/caselor de discuri editoare

11 februarie 1967: **A** — Strawberry Fields Forever / **B** — Penny Lane *(Parlophone)*

7 iulie 1967: **A** — All You Need Is Love / **B** — Baby You're A Rich Man *(Parlophone)*

27 noiembrie 1967: **A** — Hello Goodbye / **B** — I'm The Walrus *(Parlophone)*

15 martie 1968: **A** — Lady Madonna / **B** — The Inner Light *(Parlophone)*

30 august 1968: **A** — Hey Jude / **B** — Revolution *(Apple)*

11 aprilie 1969: **A** — Get Back / **B** — Don't Let Me Down *(Apple)*

30 mai 1969: **A** — The Ballad Of John And Yoko / **B** — Old Brown Shoe *(Apple)*

31 octombrie 1969: **A** — Something / **B** — Come Together *(Apple)*

6 martie 1970: **A** — Let It Be / **B** — You Know My Name (Look Up The Number) *(Apple)*

EP-uri (45 turații/min.) editate în Marea Britanie

12 iulie 1963: Twist And Shout: **A** — Twist And Shout /A Taste Of Honey / **B** — Do You Want To Know A Secret / There's A Place *(Parlophone)*

6 septembrie 1963: The Beatles Hits: **A** — From Me To You / Thank You Girl / **B** — Please Please Me / Love Me Do *(Parlophone)*

1 noiembrie 1963: The Beatles (No 1): **A** — I Saw Her Standing There /Misery / **B** — Anna (Go To Him) / Chains *(Parlophone)*

7 februarie 1964: All My Loving: **A** — All My Loving / Ask Me Why / **B** — Money (That's What I Want / PS, I Love You *(Parlophone)*

19 iunie 1964: Long Tall Sally: **A** — Long Tall Sally / I Call Your Name / **B** — Slow Down / Matchbox *(Parlophone)*

6 noiembrie 1964: A Hard Day's Night (extrase din coloana sonoră a filmului omonim): **A** — I Should Have Known Better / If I Feel/ **B** — Tell My Why / And I Love Her *(Parlophone)*

6 noiembrie 1964: A Hard Day's Night (extrase din LP-ul omonim): **A** — Any Time At All / I'll Cry Instead / **B** — Things We Said Today / When I Get Home *(Parlophone)*

6 aprilie 1965: Beatles For Sale: **A** — No Reply / I'm A Loser / **B** — Rock And Roll Music / Eight Days A Week *(Parlophone)*

4 iunie 1965: Beatles For Sale (No 2): **A** — I'll Follow The Sun / Baby's In Black / **B** — Words Of Love / I Don't Want To Spoil The Party *(Parlophone)*

6 decembrie 1965: The Beatles' Million Sellers: **A** — She Loves You / I Want To Hold Your Hand / **B** — Can't Buy Me Love / I Feel Fine *(Parlophone)*

4 martie 1966: Yesterday: **A** — Yesterday / Act Naturaly / **B** — You Like Me To Much / It's Only Love *(Parlophone)*

8 iulie 1966: Nowhere Man: **A** — Nowhere Man / Drive My Car / **B** — Michelle / You Won't See Me *(Parlophone)*

8 decembrie 1967: Magical Mistery Tour: **A** — Magical Mistery Tour / Your Mother Should Know / I'm The Walrus / **B** — The Fool On The Hill / Flying / Blue Jay Way *(Parlophone)*

LP-uri (33 turații/min.) editate în Marea Britanie

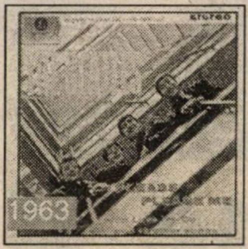

22 martie 1963: PLEASE PLEASE ME: **A** — I Saw Her Standing There / Misery / Anna (Go To Him) / Chains / Boys / Ask Me Why / Please Please Me / **B** — Love Me Do / PS, I Love You / Baby It's You / Do You Want To Know A Secret /A Taste Of Honey / There's A Place / Twist And Shout *(Parlophone)*

THE BEATLES
1963

22 noiembrie 1963: WITH THE BEATLES: **A** — It Won't Be Long / All I've Got To Do / Little Child / Till There Was You / Please Mr. Postman / All My Loving / Don't Bother Me / **B** — Roll Over Beethoven / Hold Me Tight / You Really Got A Hold On Me / I Wanna Be Your Man / (There's A) Devil In Her Heart / Not A Second Time / Money (That's What I Want) *(Parlophone)*

THE BEATLES

10 iulie 1964: A HARD DAY'S NIGHT: **A** — A Hard Day's Night / I Should Have Known Better / If I Feel / I'm Happy Just To Dance With You / And I Love Her / Tell Me Why / Can't Buy Me Love / **B** — Any Time At All / I'll Cry Instead / Things We Said Today / When I Get Home / You Can't Do That / I'll Be Back *(Parlophone)*

4 decembrie 1964: BEATLES FOR SALE: **A** — No Reply / I'm A Looser / Baby's In Black / Rock And Roll Music / I'll Follow The Sun / Mr. Moonlight / Kansas City / Hey–Hey–Hey–Hey! / **B** — Eight Days A Week / Words Of Love / Honey Don't / Every Little Thing / I Don't Want To Spoil The Party / What You're Doing / Everybody's Trying To Be My Baby *(Parlophone)*

THE BEATLES
HELP!
1965

6 august 1965: HELP!: **A** — Help! / The Night Before / You've Got To Hide Your Love Away / I Need You / Another Girl / You're Going To Lose That Girl / Ticket To Ride / **B** — Act Naturaly / It's Only Love / You Like Me Too Much / Tell Me What You See / I've Just Seen A Face / Yesterday / Dizzy Miss Lizzy *(Parlophone)*

3 decembrie 1965: RUBBER SOUL: **A** — Drive My Car / Norwegian Wood (This Bird Has Flown)/You Won't See Me / Nowhere Man / Think For Yourself / The Word/Michelle / **B** — What Goes On / Girl / I'm Looking Through You / In My Life / Wait / If I Needed Someone / Run For Your Life *(Parlophone)* **(v. foto copertă p. 12)**

1966
REVOLVER

5 august 1966: REVOLVER: **A** — Taxman / Eleanor Rigby / I'm Only Sleeping / Love You To / Here There And Everywhere / Yellow Submarine / She Said She Said / **B** — Good Day Sunshine / And Your Bird Can Sing / For No One / Doctor Robert / I Want To Tell You / Got To Get You Into My Life / Tomorrow Never Knows *(Parlophone)*

9 decembrie 1966: A COLLECTION OF BEATLES OLDIES: **A** — She Loves You / From Me To You / Help! / Michelle / Yesterday/ I Feel Fine / Yellow Submarine / **B** — Can't Buy Me Love / Bad Boy / Day Tripper / A Hard Day's Night / Ticker To Ride / Papperback Writer / Eleanor Rigby / I Want To Hold Your Hand *(Parlophone)*

SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND
BEATLES

Coperta primului album–concept din istoria rock-ului: **Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band,** operă revoluționară, una dintre cele mai importante realizări discografice a tuturor timpurilor. (În imaginea de jos, Beatles în momentul apariției acestei superproducții muzicale.)

The Beatles

1 iunie 1967: SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND: **A** — Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band / With A Little Help From My Friends / Lucy In The Sky With Diamonds / Getting Better / Fixing A Hole / She's Leaving Home / Being For The Benefit Of Mr. Kite! / **B** — Within You Without You / When I'm Sixty–Four / Lovely Rita / Good Morning / Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band (Reprise) / A Day In The Life *(Parlophone)*

22 noiembrie 1968: THE BEATLES (dublu album, cunoscut și ca THE WHITE ALBUM): **A** — Back In The USSR / Dear Prudence / Glass Onion / Ob–La–Di, Ob–La–Da / Wild Honey Pie / The Continuing Story Of Bungalow Bill / While My Guitar Gently Weeps / Happiness Is A Warm Gun / **B** — Martha My Dear / I'm So Tired / Blackbird / Piggies / Rocky Raccoon / Don't Pass Me By / Why Don't We Do It In The Road / I Will / Julia / **C** — Birthday / Yer Blues / Mother Nature's Son / Everybody's Got Something To Hide Except Me And My Monkey / Sexy Sadie / Helter Skelter / Long Long Long / **D** — Revolution 1 / Honey Pie / Savoy Truffle / Cry Baby Cry / Revolution 9 / Good Night *(Apple)*

17 ianuarie 1969: YELLOW SUBMARINE (coloana sonora a filmului de animație omonim): **A** — Yellow Submarine / Only A Northern Song / All Together Now / Hey Bulldog / It's All Too Much / All You Need Is Love / **B** — Popperland / Sea Of Time / Sea Of Holes / Sea Of Monsters / March Of The Meanies / Popperland Laid Waste / Yellow Submarine In Popperland (șapte piese instrumentale, interpretate de George Martin Orchestra) *(Apple)*

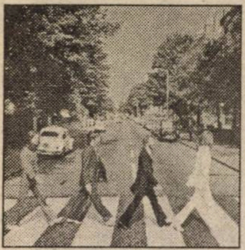

26 septembrie 1969: ABBEY ROAD: **A** — Come Together / Something / Maxwell's Silver Hammer / Oh! Darling / Octopus's Garden / I Want You (She's So Heavy) **B** — Here Comes The Sun / Because / You Never Give Me Your Money / Sun King / Mean Mr. Mustard / Polythene Pam /She Came In Through The Bathroom Window / Golden Slumbers / Carry That Weight / The End / Her Majesty *(Apple)*

8 mai 1970: LET IT BE: **A** — Two Of Us / Dig A Pony / Across The Universe / I Me Mine / Dig It / Let It Be / Maggie Mae / **B** — I've Got A Feeling / The One After 909 / The Long And Winding Road / For You Blue / Get Back *(Apple)*

LET IT BE
1970

LP-uri editate în SUA

22 iulie 1963: INTRODUCING THE BEATLES *(Vee Jay)*
20 ianuarie 1964: MEET THE BEATLES! *(Capitol)*

MEET THE BEATLES!

27 ianuarie 1964: INTRODUCING THE BEATLES *(Vee Jay)*
10 aprilie 1964: THE BEATLES SECOND ALBUM *(Capitol)*
26 iunie 1964: A HARD DAY'S NIGHT *(United Artists)*
20 iulie 1964: SOMETHING NEW *(Capitol)*
23 noiembrie 1964: THE BEATLES STORY *(Capitol)*
15 decembrie 1964: BEATLES '65 *(Capitol)*

22 martie 1965: THE EARLY BEATLES *(Capitol)*
14 iunie 1965: BEATLES VI *(Capitol)*
13 august 1965: HELP! *(Capitol)*
6 decembrie 1965: RUBBER SOUL *(Capitol)*
20 iunie 1966: „YESTERDAY"... AND TODAY *(Capitol)*
8 august 1966: REVOLVER *(Capitol)*
2 iunie 1967: SGT. PEPPER'S... *(Capitol)*
27 noiembrie 1967: MAGICAL MISTERY TOUR *(Capitol)*

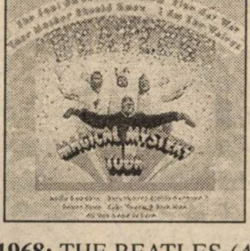

25 noiembrie 1968: THE BEATLES *(Apple / Capitol)*
13 ianuarie 1969: YELLOW SUBMARINE *(Apple / Capitol)*
1 octombrie 1969: ABBEY ROAD *(Apple / Capitol)*
26 februarie 1970: HEY JUDE *(Apple / Capitol)*
18 mai 1970: LET IT BE *(Apple / Capitol)* ■

The Beatles pe scenă (1962–1966)

Concerte pe patru continente

Beatles Live! (Hamburg, Ernst Merck Halle, iulie 1966)

- Australia
- Canada
- Danemarca
- Filipine
- Franța
- Hong Kong
- Irlanda
- Italia
- Japonia
- Marea Britanie (Anglia, Irlanda de Nord, I-le Canalului, Scoția, Țara Galilor)
- Noua Zeelandă
- Olanda
- RFG
- Spania
- Suedia
- Statele Unite ale Americii

Filmografie*

„A Hard Day's Night“ (Lester, 1964)
„Help!“ (Lester, 1965)
„Magical Mistery Tour“ (The Beatles, 1967)
„Yellow Submarine“ (desen animat, Dunning, 1968)
„Let It Be“ (Lindsay–Hogg, 1970)
„All This And World War II“ (Winslow, 1978)
„I Wanna Be Your Man“ (Zemechis, 1978)
„Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band“ (Schultz, 1978)

** Între paranteze figurează numele regizorului sau al producătorului, precum și anul realizării peliculei.*

Cele mai bune 25 de albume rock'n'roll ale anilor '60

The Beatles: 11 din 25!

În anii '60, muzica rock'n'roll a cucerit în Occident piața LP-urilor. Pînă atunci, rock-ul era, prin excelență, un domeniu al discurilor single; vînzările erau dominate, la capitolul albume, de așa–numitele „soundtracks" (coloane sonore) ale unor firme cu mare priză la public sau de producțiile a numeroși interpreți de „popular music". Au apărut apoi The Beatles și peisajul industriei muzicale s-a schimbat brusc și în profunzime. Grupul britanic a fost, fără îndoială, printre primele care au conceput altfel de LP-uri decît simple suporturi/fundaluri sonore menite a promova unul sau două succese de top.

Prestigioasa revistă americană „Rolling Stone" a alcătuit (în nr. 585, din august 1990) lista celor mai bune 25 de albume rock'n'roll din anii '60, criteriul de departajare fiind durata (în săptămîni) de plasare pe prima poziție în Topul „Billboard" a titlurilor respective. În privința grupului The Beatles — care figurează aici cu discurile scoase în SUA —, rezultatul este uluitor și edificator: 11 din cele 25 de poziții ale clasamentului sînt ocupate de tot atîtea LP–uri semnate de Lennon–McCartney–Harrison–Starr. Și — atenție! — întreaga discografie oficială The Beatles numără, din 1962 pînă în 1970, numai 13 albume...

1. Elvis Presley: BLUE HAWAII (RCA; editat — oct. 1961; săptămîni pe locul 1–20)

2. The Monkees: MORE OF THE MONKEES (Colgems; febr. 1967; 18)

3. The Beatles: SGT. PEPPER'S LONELY HEARTS CLUB BAND (Capitol; iunie 1967; 15)

4. Ray Charles: MODERN SOUNDS IN COUNTRY AND WESTERN MUSIC (ABC–Paramount; 1962; 14)

5. The Beatles: A HARD DAY'S NIGHT (United Artists; iunie 1964; 14)

6. Original Broadway Cast: HAIR (RCA; 1968; 13)

7. The Monkees: THE MONKEES (Colgems; 1966; 13)

8. The Kingston Trio: SOLD OUT (Capitol; 1960; 12)

9. The Beatles: ABBEY ROAD (Apple; oct. 1969; 11)

10. The Beatles: MEET THE BEATLES! (Capitol; ian. 1964; 11)

11. Elvis Presley: G.I. BLUES (RCA; oct. 1960; 10)

12. The Kingston Trio: STRING ALONG (Capitol; aug. 1960; 10)

13. Original Motion Picture Soundtrack: THE GRADUATE (Columbia; 1968; 9)

14. The Beatles: BEATLES'65 (Capitol; dec. 1964; 9)

15. The Beatles: HELP! (Capitol; aug. 1965; 9)

16. The Beatles: THE BEATLES (WHITE ALBUM) (Apple; dec. 1968; 9)

17. The Beatles: MAGICAL MYSTERY TOUR (Capitol; nov. 1968; 8)

18. Big Brother and The Holding Company: CHEAP THRILLS (Columbia; sept. 1968; 8)

19. Peter, Paul and Mary: PETER, PAUL AND MARY (Warner Bros.; 1962; 7)

20. Blood, Sweat&Tears: BLOOD, SWEAT&TEARS (Columbia; febr. 1968; 7)

21. Simon and Garfunkel: BOOKENDS (Columbia; 1968; 7)

22. Led Zeppelin: LED ZEPPELIN II (Atlantic; oct. 1969; 7)

23. The Beatles: RUBBER SOUL (Capitol; dec. 1965; 6)

24. The Beatles: REVOLVER (Capitol; aug. 1966; 6)

25. The Beatles: BEATLES VI (Capitol; iunie 1965; 6) ■

● post–Beatles: discografii paralele ● post–Beatles: discografii paralele ●

John Lennon

JOHN LENNON / PLASTIC ONO BAND (1970); IMAGINE (1971); MIND GAMES (1973); WALLS & BRIDGES (1974); ROCK'N'ROLL (1975); SHAVED FISH (1975); THE JOHN LENNON COLLECTION (1982); JOHN LENNON LIVE IN NEW YORK CITY (1986); MENLOVE AVENUE (1986); IMAGINE: JOHN LENNON (1988); LENNON (1990); WONSAPONATIME (1998)

John Lennon și **Yoko Ono:** UNFINISHED MUSIC NO. 1: TWO VIRGINS (1968); UNFINISHED MUSIC NO. 2: LIFE WITH THE LIONS (1969); SOME TIME IN NEW YORK CITY (1972); DOUBLE FANTASY (1980); MILK AND HONEY (1984)

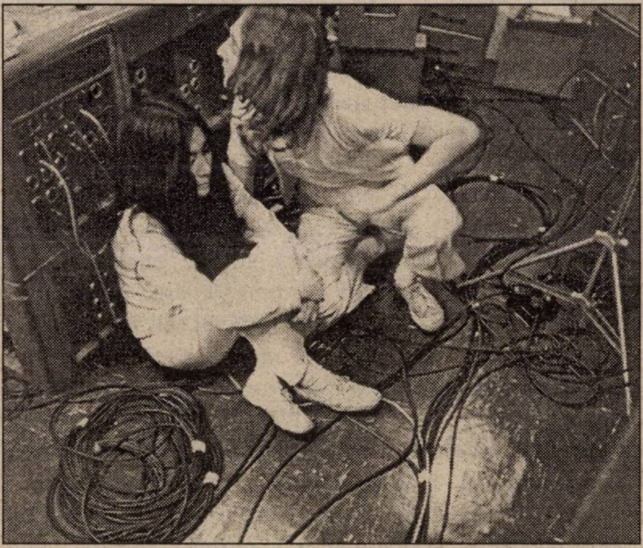

Paul McCartney

McCARTNEY (1970); RAM (1971); McCARTNEY II (1980); TUG OF WAR (1982); PIPES OF PEACE (1983); GIVE MY REGARDS TO BROAD–STREET (1984); PRESS TO PLAY (1986); ALL THE BEST (1987); FLOWERS IN THE DIRT (1989); TRIPPING THE LIVE FANTASTIC–HIGHLIGHTS (1990); UNPLUGGED (1991); RUSSIAN ALBUM (1991); LIVERPOOL ORATORIO (1991); OFF THE GROUND (1993); PAUL IS LIVE (1993); FLAMING PIE (1997)

Wings: WILD LIFE (1971); RED ROSE SPEEDWAY (1973); BAND ON THE RUN (1973); VENUS AND MARS (1975); WINGS AT THE SPEED OF SOUND (1976); WINGS OVER AMERICA (1976); LONDON TOWN (1978); WINGS GREATEST HITS (1978); BACK TO THE EGG (1979)

George Harrison

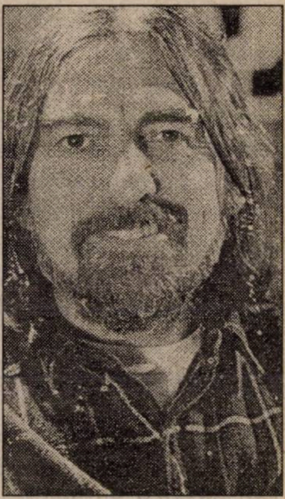

WONDERWALL MUSIC (1968); ELECTRONIC SOUNDS (1969); ALL THINGS MUST PASS (1970); CONCERT FOR BANGLADESH (1972); LIVING IN THE MATERIAL WORLD (1973); DARK HORSE (1974); EXTRA TEXTURE (READ ALL ABOUT IT) (1975); 33 1/3 (1976); THE BEST OF GEORGE HARRISON (1976); GEORGE HARRISON (1979); SOMEWHERE IN ENGLAND (1981); GONE TROPPO (1982); CLOUD NINE (1987); BEST OF DARK HORSE 1976–1989 (1989); LIVE IN JAPAN (1992)

Ringo Starr

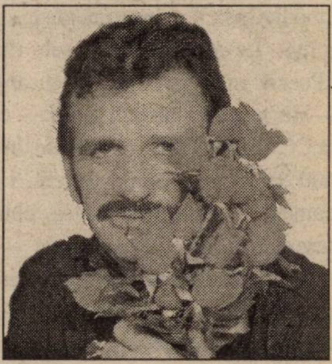

SENTIMENTAL JOURNEY (1970); BEAUCOUP OF BLUES (1970); RINGO (1973); GOODNIGHT VIENNA (1974); BLAST FROM YOUR PAST (1975); RINGO'S ROTOGRAVURE (1977); RINGO THE 4TH (1977); BAD BOY (1978); STOP AND SMELL THE ROSE (1981); OLD WAVE (1983); STARR STRUCK: BEST OF RINGO STARR, VOL. 2, 1976–1983 (1989); RINGO STARR AND HIS ALL–STARR BAND (1990); TIME TAKES TIME (1992); RINGO STARR AND HIS ALL–STARR BAND, VOL. 2: LIVE FROM MONTREUX (1992); BEAUCOUP OF BLUES (1995); VERTICAL MAN (1998) ■

La o cafea cu **Florian Pittiș**, cel veșnic tînăr

„Beatles au fost patru, precum evangheliștii“

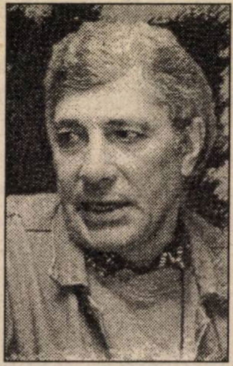

Actor desăvîrșit, membru fondator al grupului Pasărea Colibri (care are deja la activ patru albume, primite deosebit de călduros de publicul românesc) și, de la o dată destul de recentă, director al postului Radio România Tineret, ***Florian Pittiș****, cel veșnic tînăr, este omul care a fost și este tot timpul, în prim–planul mișcării muzicale din România. Pasionat de rock, i-a promovat, cu consecvență, calitățile pure (de la noi sau de aiurea). Nonconformist prin definiție, Pittiș a inventat (în perioada comunistă) titulaturi în spatele cărora își continua, cu încăpățînare, activitatea de promotor al rock-ului. Pentru că Beatles înseamnă (alături de Dylan) foarte mult pentru el, Florian Pittiș a acordat — în exclusivitate pentru cititorii revistei „Dosarele Istoriei“ — un scurt interviu, referitor la propria raportare la cei patru magnifici din Liverpool.*

La începutul anilor ’80, „Cum se numeau cei patru Beatles“, de la „Bulandra“–Grădina Icoanei, a fost unul dintre cele mai de succes spectacole din istoria modernă a teatrului românesc.

Într-adevăr, între 1982 și 1985 au avut loc 323 de spectacole, care erau „mediatizate“ prin două afișe, scrise de mînă. Le-am început sub titulatura „Poezia muzicii tinere“, cu aprobarea — nu se putea atunci altfel — celor de la CC al UTC. Era o nebunie, în sala de 400 de locuri erau, frecvent, 1.000 de oameni. Pe vremea aceea, chiar apăruseră tricouri cu inscripția — deloc liniștitoare pentru vigilentele autorități ale timpului — „Pittiș Fan“. Deși succesul la public era imens — spectacolul aducînd Teatrului Bulandra cele mai mari încasări — și în ciuda răsunetului avut în țară — unde show-ul s-a ținut în săli de sport, pline pînă la refuz —, după trei ani, „Cum se numeau cei patru Beatles“ a fost interzis. Asta după ce, într-o seară, publicul bucureștean venit la spectacol era atît de numeros încît s-a întrerupt circulația. A apărut, normal, Miliția, care a raportat mai departe. S-au făcut vreo șase–șapte vizionări, după care un oarecare tovarăș Bardoș, de la Propaganda CC al PCR, a spus ceva în genul: „Nu putem lăsa educația tineretului pe seama unui pletos care prezintă la teatru diapozitive porno“ (se referea la cele cîteva reproduceri după nuduri semnate Edgar Degas și la fotografiile cu John și Yoko în care aceștia apăreau complet dezbrăcați; *v. imaginea alăturată).* Chiar dacă cineva, om de bine, de la Organizația municipală de partid, precum și directorul de atunci al teatrului, Ion Besoiu, au fost amîndoi „jos pălăria“, practic, ei n-au avut ce să facă...

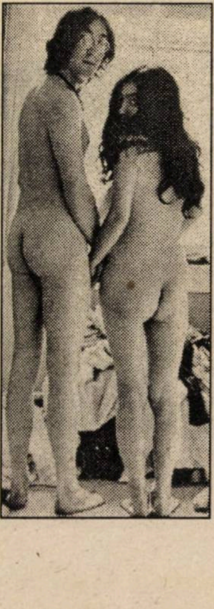

Dar de ce Beatles?

Subiectul era cel mai tentant. Beatles era momeala.

Pe de altă parte, vreau să vă spun că am avut întotdeauna convingerea că numai o întîmplare de la Dumnezeu a făcut să se adune patru tipi de o asemenea valoare, care să împingă lumea înainte în mai puțin de șapte ani, avînd în vedere că, practic, Beatles au existat între 1962 și 1969.

În vara lui 1967, a apărut SGT. PEPPER’S LONELY HEARTS CLUB BAND. Ce crezi că a însemnat acest album pentru generațiile tinere ale acelor ani?

Este, de departe, locul întîi în creația muzicii rock. Un asemenea salt, față de ce a fost pînă atunci, nu se va mai produce atît de repede. Ca și apariția lui Jimi Hendrix, SGT. PEPPER’S reprezintă un salt imens, de la muzica de divertisment la primul album–concept. „Semințele“ au apărut pe REVOLVER, dar fructul copt este SGT. PEPPER’S. Textele acestui disc au un conținut grav, într-un limbaj teribil de accesibil, ceea ce a dus la un fenomen rar întîlnit: absolut toate piesele au fost hit-uri. Țin minte că am citit undeva că la San Francisco, în trei cluburi, se asculta, pe atunci, 24 de ore din 24, numai muzica de pe SGT. PEPPER’S...

Discul a apărut în iunie ’67. Cînd l-ai avut în mînă?

După două săptămîni de la lansare, aducîndu-mi-l de afară Andrei Șerban. S-a întîmplat ca și atunci cînd am pus mîna pe primul Frank Zappa & Mothers Of Invention. L-am dat tare și a venit tot cartierul să asculte. Îmi amintesc că LED ZEPPELIN II l-am ascultat (tot la două săptămîni de la lansare) la Radio București, în 1969. L-a prezentat Cornel Chiriac, în memorabila sa emisiune „Metronom“, transferată la Radio Europa Liberă după ce realizatorul ei a reușit să fugă din țară.

Să mai vorbim un pic despre istorie. Ce semnificație dai zilei de 6 iulie 1957, data primei întîlniri între Lennon și McCartney?

Este o zi dată de Dumnezeu, cînd Paul — avînd o față tipică de vedetă hollywood-iană (ochi mari, gură mică) — l-a cunoscut pe John, care degaja, încă de atunci, mult mai multă profunzime. La început a fost The Beatles. Apoi, au fost John, Paul, George și Ringo. Cînd au devenit John Lennon, Paul McCartney, George Harrison și Ringo Starr — s-au despărțit.

Sînt adesea citate vorbele lui Harrison, din 1969: „Nu mai are rost să continuăm, a apărut Led Zeppelin!“. Cum le comentezi?

Nu cred că e vorba numai de Led Zeppelin. Mai degrabă, cred că Beatles au pus punct extraordinarei lor creații în momentul în care au simțit că epoca lor s-a încheiat. Ceva în genul: maurul și-a făcut datoria, maurul poate să plece... Pentru mine și pentru foarte mulți alții, aș spune chiar pentru enorm de mulți alții, ei au fost patru precum evangheliștii. Și, pentru ca lucrurile să fie și mai rotunde, Beatles au înregistrat — abstracție făcînd de un „best of“ — 12 albume oficiale.

În concluzie, ce înseamnă, pentru muzica ultimelor cinci decenii, The Beatles?

În anii ’50, rock-ul a adus ritmul. Ceva mai tîrziu, Beatles au adus armonia. Bob Dylan a fost creierul. Așa s-a zămislit trupul... ■

A consemnat
Alex REVENCO

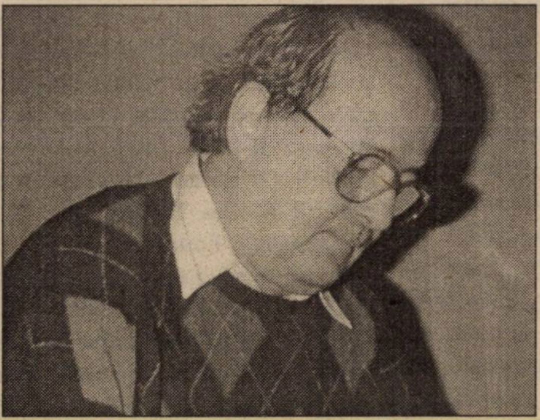

Din „arhiva secretă“ a lui **Paul Grigoriu**

„Back in Ussr!“

Fără să doresc nici o clipă să vă îndepărtez de mine (dimpotrivă!), vă previn în modul cel mai onest: dacă așteptați date, numere de catalog, titluri de cîntece înșirate pe nu știu cîte rînduri, cronici avizate cu trimiteri la „și mai clasici“ decît The Beatles, puteți — fără să regretați — trece la alte articole aflate între copertele revistei de față, cu un conținut mai „tehnic“ și semnături „grele“, așa că vă va fi foarte ușor să vă consolați. Dar dacă (așa cum sper eu) vă interesează părerea unuia care s-a educat (și) prin tot ce a însemnat „fenomenul Beatles“, atunci vă rog chiar să mă citiți pînă la capăt.

Pentru mine și pentru mulți din generația mea (am acum 54 de ani), „beatlemania“ începuse în ultimele clase de liceu și se acutizase considerabil în anii imediat următori. În 1970, cînd se petrece întîmplarea cu care încerc să-mi urnesc amintirile, în 1970 așadar, lucram la Radiovacanța–Mamaia, fiind convins — ca orice june și de atunci și de acum — că tot ce fac este vecin cu perfecțiunea și că, în tot cazul, doar incapabilitatea unora (mai vîrstnici, firește!) de a mă înțelege poate întîrzia — dar nu prea mult — ascensiunea mea profesională. Că a fost așa sau nu, las pe alții să judece și, oricum, altceva vă interesează în acest moment. Împreună cu prietenul meu Richard Lang, realizam în fiecare zi o emisiune de jumătate de ceas numită „Discoteca RV“. Deși eram bruftuluiți de cei care răspundeau de destinele Radiovacanței pentru stilul nostru de prezentare, imitat după radiourile străine (noi — ați ghicit! — ne socoteam foarte originali), erau rare momentele cînd, ca să spun așa, ne apuca lehamitea. Pentru a ne documenta, răscoleam de dimineață pînă seara prin fonotecă și ascultam tot ce se putea, iar noaptea era rezervată „Metronom“-ului pe care Cornel Chiriac îl făcea la Radio Europa Liberă și discuțiilor aprinse în jurul acestei emisiuni care, cred, ar merita mult mai mult decît simpla ei menționare. Cornel Chiriac — ca și noi — adora Beatles. Îi și văzuse în concert, iar cu discografia lor era la zi. Din fericire, modelul nostru de disc–jockey era un generos și, cu emisiunile mai mult sau mai puțin bruiate ale Europei Libere, putusem completa găurile negre ale universului nostru muzical, inclusiv galaxia Beatles.

The Beatles

Aflasem înaintea multora de existența cîntecului „Back in Ussr!“. Este considerat ca un protest împotriva invadării Cehoslovaciei din august ’68, dar nici atunci, nici acum nu l-am socotit mai mult decît un „hit“. Ceea ce îl făcea atractiv, subversiv și imposibil de difuzat (la noi) acum aproape 30 de ani era invitația cam oțărîtă conținută în titlu: „Back in Ussr!“. „Cărați-vă acasă!“ era un privilegiu rezervat doar americanilor, propaganda vremii lăsînd să se înțeleagă că, oriunde s-ar fi aflat pe planetă, yankeii n-aveau parte decît de pancarte pe care puteam citi în limba lor (ca nu cumva să nu priceapă) „Go Home!“. Pentru ruși, în schimb, chiar dacă pînă și zîmbetele oficiale erau acre ca lămîia la apariția lor (dintotdeauna, nu numai după isprava din august ’68), *nu se cuvenea* o asemenea ofensă. Drept care, un cîntec precum „Back in Ussr!“ nu figura în fonoteca Radiodifuziunii și ar fi fost cel puțin o inconștiență să-l difuzezi fie și la Radiovacanța, unde, totuși, sita cenzurii oficiale era mai puțin deasă pe motivul (și real, și inventat) că acest post se adresa cu precădere turiștilor străini veniți la noi pentru vacanțe ieftine și oarecum exotice.

In colecția noastră de înregistrări de la București, aveam — firește — și „Back in Ussr!“. Cu tot nonconformismul nostru, afișat în fel și chip (blue–jeans originali sau imitații ieșite din atelierul dlui Tudorel Stoica, croitor în Piața Amzei, apoi plete, tricouri soioase cu inscripții ca „Make love not war“), ne era teamă să mergem atît de departe și să încercăm să strecurăm în emisiunea noastră un cîntec socotit subversiv din cauza titlului. „Discoteca RV“ se difuza dimineața, între orele 9,30 și 10,00. Era o înregistrare pentru că, înainte de a lua calea eterului, trebuia, în mod obligatoriu, să primească — din partea celor care aveau acest drept — o viză, un fel de „bun de tipar“ cu o conotație mai degrabă politică decît profesională. Aveam deseori discuții la viză, eram siliți să tăiem cu foarfeca intervenții care păreau prea „occidentale“, dar recunosc acum că am avut de a face cu „vize“ permisive care, din diverse motive, ne lăsau să ne facem damblaua. Scăpați de carcanul cenzurii, duceam banda la emisie, după care ne retrăgeam în redacție, unde o ascultam cînd era difuzată. Desigur, la cea mai mare intensitate pe care o permitea aparatul de radio. După ultimele acorduri, dădeam volumul la o gradație rezonabilă dacă nu cumva îl tăiam pur și simplu. Urma critica emisiunii (o critică mai degrabă... tandră), urmau planurile pentru următoarea emisiune. Ne prindea ora 13.00 cînd — cu conștiința datoriei împlinite — ne pregăteam să mergem să înfulecăm ceva, ca să revenim apoi la studio. De la ora 13.00, Radiovacanța difuza atunci o jumătate de ceas de muzică ușoară căreia — vă închipuiți — nu-i acordam prea multă atenție. Era tot un program înregistrat, cu piese puse cap la cap. Realizatorul lui — excepționalul ilustrator muzical Ștefan Ionescu — îl concepuse ca pe o înșiruire de șlagăre care să dispună lumea înainte de masa de prînz. Între numeroasele calități (și umane, și profesionale) ale lui Ștefan Ionescu *nu* figura cunoașterea limbilor străine. Urechea lui muzicală, în schimb, îl conducea fără ezitări la cîntecele care aveau calitățile unui șlagăr sau care, printr-o difuzare repetată, puteau atinge această condiție. Un pilot de la Aeroportul Kogălniceanu aducea discuri „de afară“, le copia pe benzi de magnetofon și le comercializa pe sub mînă obținînd bani frumoși („vînzător de muzică“ era o meserie pe atunci!). Printr-o cunoștință, Ștefan Ionescu a ajuns la el și, cu asta, gata!, avea mereu muzică nouă din care-și alegea ce-i poftea inima pentru emisiunea lui. A ascultat „Back in Ussr!“, i-a plăcut și, fără să-și dea seama pe ce „bombă“ pusese mîna, a difuzat-o cu prima ocazie. Cînd am auzit-o pe post, nu ne venea să credem. Cineva îndrăznise, totuși! Și cine? Un „bătrîn“ (Ștefan avea pe atunci vreo 40 de ani), unul care nu se certa niciodată cu nimeni dintre șefi (pentru noi asta era un defect, o carență), om cu copil acasă, îmbrăcat normal, temător de excese și cîte și mai cîte... Am ascultat cîntecul pînă la capăt. Nu ne-o spuneam cu voce tare, dar asta era: înfrîngere completă. Lăsînd orgoliile la naiba, am mers la Ștefan să-l felicităm. Nu prea înțelegea efuziunile noastre. Pe urmă, a fost un moment cînd a fraternizat cu noi în numele a tot ce însemna Beatles… Sfîrșitul, însă, a fost de-a dreptul dramatic. Fără să bănuim că lui nici măcar prin minte nu-i trecea ce poate să însemne acel „Back in Ussr!“, l-am acoperit de laude pentru curajul lui. „Ce curaj, pentru ce?“. „Hai Ștefane, arată-ne tu pe cineva în România care ar difuza o piesă cu titlul ăsta: «Înapoi în URSS!». Ești cel mai bun, recunoaștem!“. Bietul om a făcut fețe–fețe, a bîiguit ceva din care am dedus că ar avea foarte multă treabă și ne-a expediat din cabina care-i servea și de birou. Uitam să vă spun că Ștefan, fiind considerat de șefi un om serios, de încredere, nu mai trecea prin furcile caudine ale vizei cu ascultare. Ducea doar cutia în care se afla banda, cei cu drept de semnătură pentru emisie își puneau apostila, după care respectiva emisiune mergea la difuzare.

Un instinct salvator pentru cariera lui Ștefan Ionescu ne-a reținut să povestim și altor colegi despre isprava lui. Bine am făcut! Bietul de el fusese curajos fără să știe. Peste cîteva zile însă, i-am cerut cîntecul să-l dăm și noi, orice-ar fi, la „Discoteca RV“. Cu aerul cel mai serios din lume, ne-a spus că nu avea așa ceva și că, în general, pe el nu-l interesează Beatles. Ni s-au scufundat toate corăbiile: temerarul nu era decît un biet redactor cu frica zilei de mîine.

The Beatles au rămas pentru noi la Europa Liberă și la Cornel Chiriac. N-aveau viză pentru Radiodifuziunea Română și a ei Radiovacanță decît atunci cînd cîntau „She Loves You“, „Yellow Submarine“ sau cine știe ce „Michelle“. Bun și așa, ce pretenții puteai să mai emiți? Oricum, ne-am mîngîiat o vreme programînd în draci „Lucy in the Sky with Diamonds“, după care am eșuat cu toții în „Cincinalu-n patru ani și jumătate“ pe care-l cînta, pe scena Festivalului de la Mamaia, Gică Petrescu. Două rînduri de scaune (cele de protocol) aplaudau în „stil Bobu“, iar cronicara muzicală a „Scînteii“ scria a doua zi despre „forța muzicii ușoare românești care-și trage seva din comorile de cîntec popular“ ș.a.m.d. I-aș spune respectivului cincinal (cum îi spuneam și atunci) „Back in Ussr!“, dar unde să se mai ducă? Pînă și URSS, de bine de rău, s-a făcut Rusia.

Mă leagă atîtea de Beatles că, de emoție, n-am apucat să vă spun decît povestea asta. Luați-o cum vreți! Dacă doriți să vă mai spun și altele, mă găsiți la club, la „Sergentul Pepper“. Unde-și torc aleanul atîtea inimi singuratice... ■

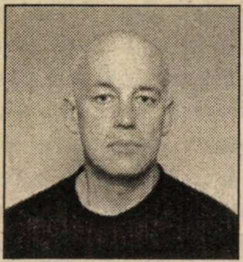

„Last but not least": **Sorin Chifiriuc** toarnă un strop de venin...

Un vis spulberat

La acea vreme proprietar al unei mici companii (Parlophone) producătoare de înregistrări conținînd comedii și momente vesele, George Martin face cunoștință cu Beatles-ii în ianuarie 1962, prin intermediul unei benzi demo oferite de Brian Epstein, de puțină vreme impresar al grupului, și care căuta cu disperare, fără succes deocamdată, să asigure acestora un contract cu o casă de discuri. Deși materialul sonor prezentat — cîteva cîntecele prost înregistrate, printre care „Love Me Do" și „P.S., I Love You" — nu promitea mare lucru, exista totuși ceva la acești băieți din Liverpool ce incita curiozitatea aceluia care îl întîlnea și înregistra periodic pe însuși Peter Sellers: farmecul, charisma lor deosebită, capacitatea de a reuși. Au dat de altfel lovitura rapid, cu contribuția consistentă a acestui producător, aranjor și orchestrator fără doar și poate redutabil, la a cărui sugestie s-au văzut nevoiți să-l sacrifice pe vechiul lor coleg Pete Best în schimbul celui mai „fierbinte" toboșar al momentului, un anume Richard Starkey.

Apar, pentru prima oară, la televiziune, pe 13 februarie 1963, lansînd piesa „Please, Please Me" și reprezentînd ca imagine (tunsori, costume), potrivit comentariilor din epocă, un „adevărat vîrf de lance al asaltului clasei muncitoare asupra muzicii, modei și artelor conexe". De-aici încolo, progresează, mai bine zis se extind, artistic și comercial, aidoma celei mai lacome vegetații, cu o viteză năucitoare. Fiecare cîntec nou este imediat pe placul marelui public. „E minunat, e grozav! Du-te și mai scrie unul ca ăsta, sau mai bun, sau altfel, orice! Și așa făceau" — își amintește George Martin. În cursul anului 1964, tot după o apariție TV intens mediatizată, cuceresc o Americă practic traumatizată de uciderea președintelui ei, la finele anului precedent. Urmează lumea toată. Bat drumurile de-a lungul și de-a latul globului, fac turnee în Japonia și Filipine, primesc îndrumare spirituală în Indii, sînt adulați pretutindeni, pentru ca, în 1966, John Lennon, pasămite amețit de succes, să facă acea remarcă aparent stupidă („We are more popular than Jesus now"), care pune capăt carierei concertistice a grupului.

Exilați în studioul de înregistrare de pe Abbey Road, compun — influențați și la concurență cu genialul album PET SOUNDS al lui Brian Wilson și Beach Boys (1967) — ceea ce avea să fie considerat culmea creației Beatles. Același George Martin: „Ideea era ca ei înșiși să devină altă trupă, Sgt. Pepper's etc., un interesant caz de *alter ego,* dacă vreți, și să susțină un spectacol imaginar, efect întărit de ilustrația sonoră (public, rîsete ș.a.). Cîntecele erau foarte diferite unul de celălalt, singurul element pe care-l au în comun fiind faptul că băieții aveau în sfîrșit tot timpul la dispoziție pentru a le finisa pînă la cele mai mici amănunte".

O paranteză despre influențe: întreaga lor evoluție artistică pare să reprezinte un strălucit exemplu de acces prioritar (și prelucrare cu maximum de eficiență) la totalitatea informațiilor din domeniul specific. Port la mare, dar și sediul unei importante baze militare americane, Liverpool era locul unde, la sfîrșitul anilor '50, puteai asculta un gen încă necunoscut la Londra, iar viitorii Beatles deveniseră experți în discurile de muzică rock&roll și soul „Motown" interpretate de artiști de culoare (și, datorită segregației rasiale din epocă, fără acces la canalele de difuzare acasă, în State); ascultate astăzi, cînd cunoaștem mai multe despre precursori (Chuck Berry, Little Richard ș.a.m.d. constituind exemple la îndemîna oricui), primele lor albume conțin, prin comparație, versuri și adaptări mai degrabă mediocre ale cîntecelor tuturor celor de mai sus; să nu omitem influențele „orientale", precum și cele ale libretelor „angajate", de proveniență Bob Dylan, a căror valoare, mă rog, după gust... O dată cu moartea lui Epstein, nimic nu-i mai poate ține împreună: fiecare după capul său; rezultatul este așa–zisul THE WHITE ALBUM, operă individuală, în care piesele superbe alternează cu momente sonore aberante, iar munca la LET IT BE devine un supliciu pentru niște persoane care nu colaborează și se urăsc reciproc. Sfîrșitul survine curînd, după ce, reuniți într-o ultimă încercare de reconciliere, cei patru înregistrează împreună albumul ABBEY ROAD. Ne aflăm în 1969, la sfîrșitul unei epoci în care mulți au trăit iluzia că muzica rock ar fi — din punct de vedere social, cultural, politic — o forță revoluționară. Consecințele acestui demers pot fi apreciate în chiar vremurile pe care le trăim; personal, cred că avem de-a face cu cea de-a doua Mare Minciună a secolului. Debordînd odinioară de optimism, cîntecele Beatles-ilor evocă de fapt un vis spulberat, constituindu-se în cel mai nostalgic repertoriu din istoria rock&roll-ului. ■

În loc de final

„Nu mai are rost să continuăm, a apărut Led Zeppelin!”

George Harrison

LED ZEP
Robert Plant
Jimmy Page
John „Bonzo” Bonham
John Paul Jones

Memorii în serial

O misiune diplomatică secretă: Mesajul regentului Horthy către Iuliu Maniu

Raoul ȘORBAN

(2)

Am publicat, în nr. 5(33), 1999, p. 54–58, prima parte a rememorărilor lui Raoul Șorban referitoare la un episod foarte puțin cunoscut al istoriei raporturilor româno–ungare din anii celui de-al doilea război mondial, mai precis din iunie 1943. Atunci, la București, a avut loc o întîlnire — despre care puțini au știut și asupra căreia martorii ei oculari, inclusiv semnatarul rîndurilor care urmează, au păstrat o tăcere absolută ani în șir — între Iuliu Maniu, președintele PNȚ și liderul de necontestat al opoziției democratice din România antonesciană, și contele Miklós Bánffy, fost ministru de Externe al Ungariei, mesager al primului ministru budapestan din acea vreme, Miklós Kállay. Abundența materialelor incluse în următoarele numere ale revistei noastre ne-au împiedicat să găsim locul — absolut meritat — pentru a continua publicarea amplului și valorosului articol de care aminteam. O facem acum, cerîndu-ne scuze cititorilor dacă am abuzat de răbdarea domniilor lor.

(Subtitlurile aparțin redacției.)

„Germanii au pierdut războiul“

IV. În raportul său din 22 iunie 1943, Bánffy amintește în treacăt și despre o a doua problemă ce i-a fost încredințată: „De asemenea, am intrat în legătură cu vechi cunoștințe“. Abia într-o notă ulterioară avea să se refere la o conversație cu Iuliu Maniu: „Bánffy — arată Csatári —, prin mijlocirea unei legături atent alese, a căutat să-l contacteze pe Maniu. Acesta aflase de sosirea lui Bánffy prin acel director de bancă care l-a întîlnit pe Bethlen, la Budapesta... Întîlnirea a avut loc noaptea, la orele 23“. Încă de la începutul întîlnirii, Bánffy a expus cu încredere scopul venirii sale: „După părerea mea — i-ar fi spus lui Maniu —, germanii au pierdut războiul, deși rezistența Axei mai poate dura doi ani ... În această situație, atît Bethlen, cît și eu considerăm necesară găsirea unei platforme comune cu Partidul Român al Păcii (!?), pentru a ne înțelege asupra viitorului apropiat. Problema cea mai gravă în bazinul dunărean o constituie antagonismul ungaro–român. Germania, în mod deliberat, menține acest antagonism, manevrînd atît Ungaria, cît și România, și susținînd cînd pe una, cînd pe alta din aceste țări. Animozitatea dintre noi nu este utilă decît Germaniei. Faptul constituie o mare nenorocire: după opinia mea, națiunea ungară ca și cea română au absolută nevoie una de alta. Dumneavoastră știți că întreaga mea viață am apărat acest punct de vedere: de aceea am acceptat să iau asupra mea și răspunderea de a conduce comunitatea maghiară *(din România, în anii 1939–1940, n.n.)*, pentru a mă pune astfel în serviciul acestei cauze. Acum se apropie momentul istoric al prăbușirii Axei și rămîne între noi, unguri și români, chestiunea Transilvaniei. Noi nu vom putea rezolva printr-un acord comun problema apartenenței sale. Dar există două lucruri pe care le putem face. Primul: Ungaria și România să rupă, împreună și simultan, cu Axa: procedînd astfel, vom scurta durata războiului și vom împiedica transformarea celor două țări în cîmpuri de luptă. Al doilea: după ruperea relațiilor cu Axa, să menținem în mod provizoriu statu quo-ul în Transilvania. Dacă nu acționăm repede..., ungurii și românii se vor bate încă o dată între ei..., sufletul popoarelor noastre va fi încă o dată lovit de amărăciune“.

„Maniu a fost de acord cu aprecierea privitoare la eșecul Axei — scrie mai departe contele Bánffy —, fiind deja convins de acest eșec și a apreciat că «o catastrofă fără precedent se va abate asupra Ungariei,

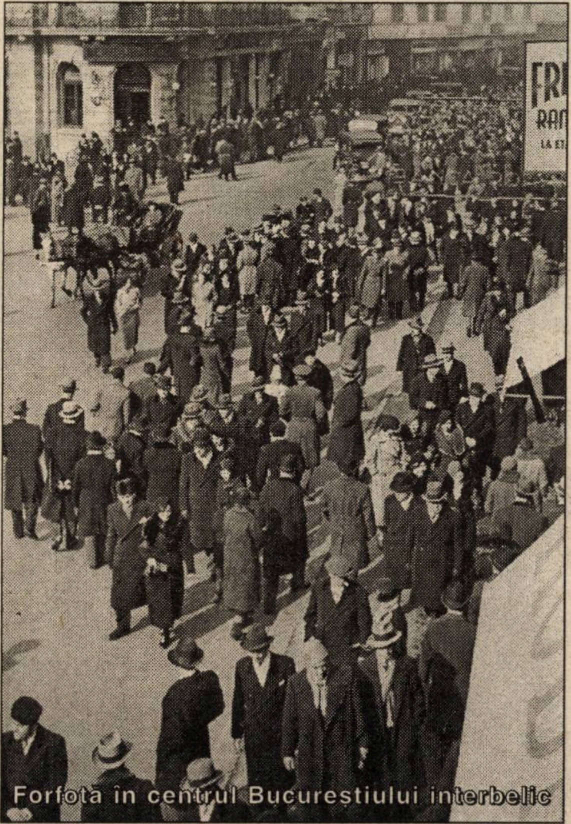

Forfota în centrul Bucureștiului interbelic dacă ea nu va ieși din această situație în același timp cu România și Bulgaria, dacă ea nu se va înțelege cu vecinii ei». Dar Maniu a insistat în egală măsură asupra necesității ca Ungaria să rezolve problemele sale nu numai cu România, ci și cu Iugoslavia... În sfîrșit, el a realizat că România nu va recunoaște niciodată deciziile arbitrajului de la Viena: «Fiindcă, în ceea ce privește Transilvania», un schimb de populație nu și-ar atinge scopul dacă acesta s-ar face numai între unguri și români, *(și fiindcă, n.n.)*, pe de altă parte, o Transilvanie independentă nu este un lucru bun întrucît fiecare din cele două țări va încerca să refacă unirea în profitul său".

Bánffy își exprimă regretul de a-l vedea pe Maniu în această poziție, fiindcă ar fi fost fericit — îl cităm pe dl. Csatári — dacă cei ce aveau atîta nevoie unii de alții s-ar fi putut pune de acord. În însemnările lui Bánffy, se remarcă aceste cuvinte: „Pentru noi, ardelenii, cel mai important este — și acest lucru intră în cadrul misiunii noastre — de a pregăti condițiile unei atmosfere de pace între poporul ungar și cel român, de a face tot ce este posibil pentru a împiedica, în cursul crizei ce va urma, să se instăpînească în spiritul populațiilor noastre o atmosferă otrăvită".

Maniu ar fi răspuns astfel: „Fără îndoială, acest lucru este necesar. Ne aflăm într-o situație disperată din care trebuie să ieșim cît mai repede cu putință, dar nu vom izbuti decît dacă asigurăm cooperarea celor trei țări despre care am vorbit... Ungaria nu trebuie să urmărească cu încăpățînare refacerea frontierelor sale din timpurile Sfîntului Ștefan". Dar Maniu era preocupat și de crearea condițiilor favorabile unei apropieri între țara sa și Cehoslovacia, adăugînd de îndată: „Trebuie să ne gîndim mai ales să facem fictive frontierele; apariția marilor complexe economice este inevitabilă și, în acest caz, frontierele nu vor avea o prea mare importanță".

Noaptea, spre orele 12 și un sfert, cu capul buimac, Bánffy părăsi locuința lui Iuliu Maniu. Deoarece nu s-a putut întîlni cu Victor Eftimiu, acesta fiind internat în spital, părăsi Bucureștii „fără a rezolva ceea ce își propusese". Bineînțeles — remarcă Csatári —, Bánffy îl informă pe prim-ministrul Kállay numai despre eșecul convorbirilor cu Mironescu.

Între adevăr și neadevăr

Ceea ce s-a conturat în fragmentele redate mai sus, drept bază și cadru al convorbirilor Bánffy–Maniu, nu poate fi considerat altceva decît forma deghizată a unei schematizări. Bánffy, cum se va vedea, își aplică teoriile pe care, de fapt, singur și le-a creat, asociind ficțiunea cu libertatea de interpretare. Cititorul va sesiza, fără îndoială, tendințele ca și contradicțiile interne ale unui asemenea procedeu, în care el intenționează să ne implice judecata — ori măcar să ne exproprieze atenția — și să ne dirijeze spre formule ficționale, cărora le acordă întîietate față de realitate.

Însemnările și notele lui Bánffy nu provin neapărat din zonele adevărului, dar nici nu sînt întru totul desprinse de ele. O asemenea atitudine are o consecvență internă, dar nu și una raportabilă la corectitudine și la respectarea redărilor fidele. Ceea ce se poate întreprinde cu o asemenea metodă este, printre altele, transcederea limitelor a ceea ce este firesc în societate și acceptabilă în istorie. Transformată în tehnică, cu această metodă se vor putea produce aparențe pe fondul unor realități, ca în rutina depășitelor „jocuri diplomatice" de odinioară.

Ca personaj social, Bánffy a beneficiat de privilegiul aceluia care putea ignora atît datele incomode ale vieții, cît și antiteza morală dintre adevăr și neadevăr. Dar contele era un artist și un scriitor remarcabil și ca atare se cuvine a fi apreciat în termenii convențiilor cărora li s-a supus. De aceea, însemnările și notele lui întregesc, în cadrul unui gen literar, o imagine autobiografică, sub forma intermediară dintre confesiune și proză ficțională. În structura intimă a acestei imagini, el a fost preocupat să dea expresie sentimentului său patriotic, militînd pentru renașterea Imperiului ungar și hegemonia hungarismului în spațiul carpato-dunărean. O asemenea evadare, într-un „mit poetic", a justificat atitudinea hibridă a unui politician considerat — și ieri și azi — drept un om neconvențional.

După ce am urmărit relatarea contelui Bánffy, în continuare se va vorbi, în termenii adevărului, despre misiunea sa secretă, neignorînd principiul după care evenimentele autobiografice pot fi reflexe ale unor scrieri literare — acestea, la rîndul lor, putînd fi și ele imitații verbale ale unor realități.

Cînd — și de cîte ori — recitesc însemnările atît de univoce rămase de la contele Miklós Bánffy și îl însoțesc cu gîndul în acțiunile sale, dar și în strîmtorile ce s-au putut ivi într-o viață închinată unei cauze despre care nu era voie să se afle, nici să se vorbească, totdeauna mă gîndesc că el a trebuit să-și poarte în tăcere iluziile și năzuințele, pînă în cea din urmă zi.

La începutul acestor rînduri eram înclinat să dau în vileag mecanismele de modificare ale acelor împrejurări despre care știm neîndoielnic că au fost direcționate nu spre implicarea sau definirea unui sens, ci spre realizarea unui scenariu destinat camuflării realității. Dacă procedam astfel, nu puteam integra și alte întîmplări conexe, survenite în condiții speciale, apte de a ne lămuri despre natura și țelul unor încercări deosebit de viguroase ce urmăreau păstrarea puterii, a unor cuceriri și dominații într-o lume a cărei supraviețuire ar fi dus la un fel de contestare a istoriei moderne și a unor realități naționale.

Aceste aparente divagări ne vor îndrepta spre o imagine mai cuprinzătoare. Fiindcă metoda folosirii lor va facilita evocarea empirică, fără a lua în considerare regulile proceselor de elaborare după normele vreunui tipar.

După ce am citit însemnările lui Bánffy — de fapt, niște mesaje pentru viitorime, menite, cum s-a mai spus, să camufleze sensul real al misiunii sale ca emisar al regentului Ungariei pe lîngă Iuliu Maniu —, am înțeles cum forme de înăbușire ale adevărului, chiar cînd se petrec sub ochii noștri, pot genera o serie de interpretări ambigue. Dar experiența personală îți lărgește orizontul numai în acel caz în care nu te nimicește.

Venerabil și clarvăzător

Paralel cu lectura acestor însemnări, mi-am amintit cît eram de uimit văzînd siguranța cu care se înfrunta pe sine însuși un venerabil bătrîn, care — asta îmi era impresia — în nici o împrejurare nu a uitat cine și ce este. Nici cît îi stă în putință, respectiv cît valorează alții în comparație cu el. Avea în sine ceva din darurile unui clarvăzător sau cel puțin din cele ale unui om ce-şi cunoştea raţiunea propriei vieţi, pînă spre limitele ultimelor amănunte. Se afla sub stăpînirea calmului artificial al clarităţii, cu acel calculat echilibru lăuntric în care vedem de obicei cauza obiectivităţii intelectuale. Acest echilibru mai însemna moderaţie în viaţă, cumpănire în scris, vorbă şi faptă... Cuvîntul său, rareori emoţional, era al unui om care nu avea mai multe lucruri în intenţie decît în expresie şi ştia să-şi domine şi să-şi astîmpere firea. Cu ce preţ? Oare stăpînirea de sine însemna pondere în forţă, ce-l ferea de fantasme şi de mobilitatea simţirii?

Cu Miklós Bánffy ne cunoşteam „pasiv“ de totdeauna: eram vecini cu proprietăţile noastre de prin părţile Someşului. Eram vecini şi la Cluj, avîndu-ne casele — a lui era un palat — pe aceeaşi stradă, care după 1918 purta numele lui I.C. Brătianu. Personal, aveam să-l cunosc abia înainte de 1939, în calitatea mea de director la cabinetul rezidentului regal din Cluj, prof. dr. Coriolan Tătaru, contele Bánffy fiind în anii premergători Dictatului de la Viena preşedintele comunităţii maghiare din România şi, în această calitate, un frecvent vizitator al rezidentului regal.

După Dictat, nu aveam să-l mai văd pînă într-o zi cînd, în mod surprinzător, a avut nevoie de mine. Se pare însă că îmi urmărise continuu calea vieţii, pentru că atunci cînd a voit să mă vadă ştiuse cum, unde şi prin cine mă poate afla. Ca român în Ungaria, eu trăiam într-o zonă de margine şi practicam noi tipuri de relaţii sociale. Vechii mei prieteni maghiari ardeleni, în cei patru ani ai Dictatului, au evitat cu statornică îngîmfare — ori teamă? — să-şi amintească de existenţa mea. Fenomenul acestei intenţionate răsturnări şi dezechilibrări de relaţii a fost, de altfel, şi motivul pentru care, după 1944, prin deliberată opţiune şi decizie, nu am răspuns niciodată la zgomotele şi reînviatele saluturi afectuoase ale foştilor mei prieteni de faţadă, de conjunctură şi de interes, fără însă ca naţionalitatea să fi constituit vreodată o stavilă în consolidarea unor noi prietenii. Dar prietenii mei noi nu se mai numeau Szolnay, Demeter, Kós, Attila Szabó şi alţii, ci Haynal Imre, Miskolczi Dezsö, Felvinczy Takáts Zoltan, Bernáth Aurél, Baránszky–Jób, Lehel István, Zilahy Lajós etc. Şi fără excepţie toţi proveneau din Ungaria (nu din Transilvania). Atunci aveam să înţeleg şi să reţin, pentru tot restul vieţii, că diversele mutaţii politice, în interferenţă cu puterea, transformă mentalităţi în ansamblul lor şi în special comportamentul majorităţii indivizilor. (Şi totuşi, a fost o singură excepţie: graficianul Gy. Szabó Béla).

Vizită total neaşteptată

Reîntîlnirea mea cu contele Miklós Bánffy îşi are istoria ei: Într-o zi, la sediul ziarului „Tribuna Ardealului“, al cărui secretar de redacţie eram între 1942–1944, am fost căutat de Lajos Jordáky. O vizită cu totul neaşteptată. (Elementele din această relatare vor înlesni clarificarea unor contradicţii şi inadvertenţe cuprinse în notele contelui Bánffy şi în comentariile pe marginea acestora).

Iată cum a fost motivată această vizită:

După felul în care decurg operaţiile militare — spunea social–democratul Jordáky —, puterile Axei vor pierde războiul. În această situaţie, se va nărui şi echilibrul de prin părţile noastre transilvane. Vom trece prin situaţii confuze, favorabile dezordinii, anarhiei, care vor fi însoţite de confruntări sîngeroase. Mai precis, românii se vor răzbuna pe unguri pentru abuzurile, masacrele — „ilegale“ (Ip, Trăznea ş.a.) şi „legale“ (peste o sută de mii de tineri morţi, ca soldaţi ai armatei regale ungare, pe fronturile din Rusia, alţi zeci de mii de români decedaţi în detaşamentele de muncă forţată etc.) — şi feluritele suferinţe şi nedreptăţi etc. Pentru a preîntîmpina o explozie a răzbunărilor, se propune din „partea ungurească“ să cădem de acord, românii şi ungurii, asupra următoarelor: întrucît în Transilvania de Nord ordinea este — şi va putea fi — asigurată de autorităţile în funcţie ale statului ungar, în timp ce în sudul Transilvaniei autorităţile României controlează situaţia, pînă la încheierea unui tratat de pace cele două state să asigure ordinea ca şi pînă acum. Adică să se menţină, după înfrîngerea puterilor Axei, graniţele dintre România şi Ungaria, aşa cum au fost ele stabilite la Dictatul de la Viena.

O porţiune din Calea Victoriei, înaintea celui de-al doilea război mondial

Propunerea lui Jordáky m-a derutat. În speranţele mele, înfrîngerea Axei şi, implicit, a Ungariei urma să restabilească automat graniţele sfîrtecate ale României. Aceasta era credinţa, voinţa şi dorinţa tuturor românilor. Dar faţă de Jordáky nu m-am exprimat în nici un fel, i-am spus doar că personal nu mă consider îndreptăţit să mă pronunţ într-o asemenea problemă. Cînd însă i-am relatat lui Emil Haţieganu comunicarea lui Jordáky (pe care el a considerat-o drept „primul semn“ venit de la maghiari după Dictat, prin care se recunoştea existenţa românilor în Transilvania de Nord), acesta, în stilul său sfătos şi şugubăţ, a reacţionat cam aşa: „Nu numai pasărea se exprimă pe sine şi-şi arată firea atunci cînd cîntă. Şi omul cînd vorbeşte se exprimă tot pe sine, chiar şi în acest caz, cînd întîmplător face parte din rasa superioară a maghiarimii“. În legătură cu temerile lui Jordáky, Haţieganu era de părere că acestea au ieşit „din amestecătura de idei ce pot exista în mintea unui ungur naţionalisto–kominternisto–bolşevico–social–democrat; nişte idei ce nu mai pot fi smulse din solul unor vechi deprinderi“.

Obişnuit să gîndească practic, Haţieganu s-a întrebat: pe cine anume îl reprezintă Jordáky? Dar pe noi ne-a însărcinat oare cineva să vorbim şi să hotărîm în numele poporului român?

Peste cîteva zile, l-am revăzut pe Jordáky. Mărturisesc că prea mare importanţă nu am acordat personajului, pe care, de mai mulți ani, îl trecusem, poate fără temei, în categoria acelor flecari ale căror idei sînt lipsite de limpezime, sînt și prost însăilate, n-au nici un suport sigur în conștiința lor și nici legătură cu mersul real al vieții. Dar nu mi-aș fi imaginat că înregimentarea lui în mișcarea socialistă n-ar fi fost sinceră. Cu alte cuvinte, că lumea lui lăuntrică avea o structură tradiționalistă și naționalist–șovină. (Chiar și după ce a dispus, fiind încă șef de partid, după ce fusese co–președinte de Republică nord–transilvăneană (!), în martie 1945, arestarea mea la Cluj — în urma articolelor publicate în presa centrală, prin care combăteam programul său de a crea, împreună cu Edgár Balogh, János Demeter, Teofil Vescan, Tudor Bugnariu, N. Goldberger și alții, un Ardeal independent, și de a recolora în roșu–comunist pe foștii hitleriști ai Partidului Maghiar din Ardeal —, mi-am zis că, asemenea fiecărui om, nici Jordáky n-ar trebui privit numai prin limitele și erorile sale, ci și prin prisma principiilor și străduințelor care-l animă).

La a doua noastră întîlnire, într-o vizibilă înfierbîntare nervoasă, Jordáky mi-a transmis o invitație. Era de la contele Bánffy: de a-i face acestuia o vizită. Un asemenea oficiu din partea lui Jordáky mi s-a părut — în februarie sau martie 1943 — de-a dreptul un lucru frivol. Cum adică? Social–democratul comunizant — mesager al contelui Miklós Bánffy? Iată un lucru ce mi se păru, în cazul cel mai bun, un fel de bufonerie suprarealistă. Surpriza reapăru însă îndată după 23 august 1944, cînd, purtînd zalele șovinismului comunist maghiar, Edgár Balogh solicita, de la același conte Miklós Bánffy, binecuvîntare pentru ceremonia naționalisto–stalinisto–bolșevică. (Fervoarea transfigurării „stîngii“ maghiare s-a mulat în prezent pe formele UDMR-ului, ca o confirmare a faptului că „activiștii“ vieții publice maghiare, în marea lor majoritate, perpetuează confuziile ideologice ale intelectualității de extremă stîngă, în forma ei nudă și de filiație directă). Înșelăciunea cuprinsă într-o asemenea atitudine — care pentru unii pare de natură politică, pentru alții de natură etnică — s-ar putea explica prin contradicția dintre a părea și a fi, dintre falsitatea formei de manifestare și agresivitatea conținutului ei.

Întrucît Lajos Jordáky a asistat la prima mea convorbire cu Miklós Bánffy, „curierul“ social–democrat comunizant era, bineînțeles, inițiat și el în proiectul contelui de a se întîlni la București cu Iuliu Maniu, întîlnire pe care dorea s-o realizeze prin mine, în perioada aprilie–iunie 1943. I-am promis că voi încerca să-i satisfac dorința. (Pe contele Bánffy aveam să-l revăd relativ des după război, în acei doi–trei ani pînă s-a repatriat din România în Ungaria. Obișnuia să mă viziteze săptămînal, de mai multe ori, ca „vecin“, totdeauna înainte de masă, făcîndu-i plăcere să bavardeze lîngă o ceașcă de cafea, dar și împrejurarea că fosta mea soție, actrița Enna Cenariu, vorbea și ea fluent limba maghiară.)

Bánffy reprezenta o lume. În prezența lui, eram întotdeauna impresionant de calmul său interior, simțindu-mă, datorită înaltelor calități ale omului, în fața unui mare senior. Vorbele îi erau încărcate de gînd și sentiment, uneori marcate de ironie chiar și față de propria-i castă și stare socială.

Iuliu Maniu, care îl cunoștea bine și de multă vreme pe Bánffy, a aflat de dorința contelui de a-l întîlni prin Emil Hațieganu și colonelul M. Gurgu, unul dintre consulii României la Cluj (cu misiuni speciale). Răspunsul lui Maniu a parvenit la Cluj — și i-a fost transmis contelui — la sfîrșitul lunii februarie 1943. Cînd i-am predat mesajul lui Maniu, contele Bánffy m-a rugat să-l însoțesc la București, pentru ca, prin mine, să se rezolve, cu discreția absolut necesară, problemele „tehnice“ ale întîlnirii. Am acceptat, firește, dar l-am și prevenit că obținerea unui pașaport pentru mine, care abia de curînd fusesem eliberat dintr-o detențiune mai lungă, va întîmpina dificultăți. După ce în luna mai, la întrebarea lui Bánffy, Iuliu Maniu a confirmat ca posibilă întîlnirea la data de 18–19 iunie, contele m-a chemat la Budapesta, unde, în holul palatului său, am predat valetului două fotografii. Peste circa două ore am primit, tot prin valet, pașaportul, eliberat fără nici o altă formalitate.

Misiune diplomatică secretă

La 16 iunie, Bánffy a plecat cu trenul la București, via Arad. În aceeași zi, eu am trecut granița la Feleac, luînd de la Turda trenul de București. În prealabil, stabilisem modul și locul întîlnirii în așa fel încît, în seara zilei de 18 iunie 1943, orele 23, să ajungem, mergînd pe jos, la locuința lui Iuliu Maniu, din str. Sfinților.

În reconstituirea acestei întîlniri nu faptul în sine — deși de importanță istorică — constituie o problemă, ci însuși argumentul evenimentului de a-l întîlni anume pe Iuliu Maniu, în cadrul unei sever elaborate și foarte secrete misiuni diplomatice.

De ce l-a trimis regentul Ungariei pe emisarul său în România tocmai la Iuliu Maniu?

Să fi fost lipsit de informație reală ori, dimpotrivă, orice altă personalitate a vieții politice românești nu oferea garanții suficient de serioase pentru discutarea și încheierea unei înțelegeri privind viitorul româno–ungar?

Poate nici n-ar fi necesar să repet observația că a vorbi despre lucruri de odinioară constituie o încercare de a pătrunde într-un context social și politic extrem de diferit de acela în care ne aflăm astăzi. Mă întreb din nou dacă totuși nu există între prezent și trecut niște tainice puncte de contact? Ori, dimpotrivă, poate structurile societății de acum mai bine de cinci decenii nu sînt nici măcar comparabile cu structurile societății de azi?

Asemenea nedumeriri — și altele de acest fel — apar în căutarea unui răspuns la întrebarea: de ce l-a trimis regentul Ungariei pe contele Miklós Bánffy, în România, tocmai la Iuliu Maniu?

Înainte de a căuta formularea plauzibilă a unei motivări, să încercăm a ne înregistra în ansamblul contextual contemporan, despre care știm firește mai mult — ca experiență trăită — și în mod mai articulat decît e posibil să cunoaștem despre un trecut cu valențele lui de continuitate uitate, denaturate ori disociate de cauzele lor.

Mai e oare cazul să spun că, în ceea ce mă privește, istoria anilor pe care încerc să-i evoc aproape că se confundă cu realitatea acelor ani — nefiind doar un simplu inventar de fapte și împrejurări? Dar prezentul?

Am oare curajul să recunosc că adeseori nu pare a fi altceva decît o prăbușire a credințelor, însoțită de ignorarea speranței în independență spirituală, chiar în înțelegerea adevărată a ceea ce se petrece în — și cu — noi? Poate un corolar al acelei practici politice care se servește de noi în scopul puterii? Nu importă de cine, și nu importă cum și cu ce preț; se folosește de oricine e gata să „adere“ ori să se lase pus în mișcare, fără a cunoaște măcar scopul final al acțiunii. Am văzut cum s-au dezbrăcat ideologii, cum au fost lepădate credințe, discipline, ierarhii, cum au fost — și sînt — trădate cauze, fără ca să se mimeze măcar un mic efort de explicație ori justificare. Ne-a învins oare coșmarul haosului — care naște lașitate, egoism, desfrîu — ori începem din nou să visăm asemenea celor ce sînt gata să apere cauza considerată ieri pierdută?

Revoluția din 1989 a însemnat și negarea disperată a unor înfrîngeri colective cu o intenție pe care istoria o îngăduie ca posibilă. Dar ea poate fi urmată și de comerțul de idei cu vechituri, făcîndu-i pe oameni să regrete trecutul. Acel trecut unde au existat suferințe scrise în teoriile cumplite ale zecilor de ani.

Un fost și actual metamorfozat ideolog ceruse, prin 1948, condamnarea la moarte a lui Iuliu Maniu. Acum, tot el, consideră Revoluția marea lui paradă personală! Dar mai și vorbește, tot el, cu brutalitatea foștilor gardieni, despre ce și cum „trebuie“. Astfel este învinsă și sancționată speranța, căreia foarte mulți i-au dăruit „totul“, în timp ce alții au regizat crime, considerîndu-se — ei, ucigașii — eroi de profesie, mîndria poporului și judecătorii greșelilor noastre...

Esența și imaginea patriotismului

Generațiile mai noi, care s-au succedat în ultimele cinci decenii, n-au cunoscut alte rînduieli: doar aceleași repetări agasante, lipsite de viață adevărată și fără rezonanțe tonice. Cei care au crezut în promisiunile fostului „regim“ au fost înșelați ca și cei ce au acceptat sacrificiul din patriotism. În spatele nostru, o epocă incredibilă și orgolioasă, de extaz artificial și trageri pe sfoară. La cele ce s-au petrecut au colaborat teama și lipsa de fermitate a multora. De aceea, în cazul răspunderilor nu există fragmente, ci o totalitate cvasigenerală. Iar crimele și criminalii — nicicînd reduși la o similitudine imprecisă — nu pot fi reabilitați. Răspunderile nu se strîng în jurul unui centru, ci se răspîndesc pe o rază largă și nu pot fi motivate cu „acte justificative“ și nici cu „disidențe“. Universul crimei politice și al agresivității morale rămîne unitar, compact și neanulabil de trecerea anilor ori de schimbarea regimurilor. Astfel asemenea constatări angajează și prezentul, asupra căruia se repercutează întregul sistem anterior.

Dar să înlăturăm tensiunea dintre caracterul nemijlocit al propriei subiectivități și acea tragedie care are în spate o realitate transpusă în dimensiunile a ceea ce n-ar fi trebuit să fie. E greu să te dezbari în cîteva luni, ori în cîțiva ani, de conștiința neomeniei care a devenit o realitate curentă în mințile oamenilor, să ignori brutalitatea neînfrînată de nici un impediment moral, ca și de orice concept juridic. Lumea s-a obișnuit cu inumanitatea, cu încălcarea celor mai elementare drepturi, cu regresul înspăimîntător al condiției umane. Iată de ce mă întreb dacă cititorii de azi vor înțelege — cu ajutorul unor elemente atît de fugar schițate — adevărata dimensiune a lui Iuliu Maniu, „spirit mare și sever“, luptător hotărît și fidel pînă la moarte a adevărului imanent. Dar care, în 1943, era un om lipsit de un „rang special“: un „particu-

Maniu și partizanii săi și-au pus întotdeauna mari speranțe în Marea Britanie. În imagine, primul ministru, Winston Churchill, și g-ralul Bernard Law Montgomery lar“, cu alte cuvinte. De ce totuşi regentul Ungariei şi-a trimis emisarul la o „persoană particulară“ din România, pentru a discuta viitorul relaţiilor dintre cele două state?

Iuliu Maniu era, în primul rînd, simbolul Marii Uniri. A unirii Transilvaniei cu celelalte provincii româneşti. Poate nici unul din marii politicieni români nu a avut un prestigiu mai rezistent decît „Sfinxul de la Bădăcin“. Cum înţelepţii sînt răbdători şi consecvenţi, fermitatea sa morală a putut modela conştiinţa unui scop şi a unui crez. Se spunea despre el că era ales parcă de destin să devină unul dintre conducători datorită cărora oamenii pot comunica între ei, că puterea n-a fost decît o povară de onoare pentru el, iar demnităţile şi sarcinile publice — grele responsabilităţi. Cum gîndirea şi faptele îi erau cu totul lipsite de obsesiile amorului propriu, întîmplările din jurul său, ori cele în centrul cărora se afla se petreceau parcă în corespondenţă cu spiritul colectiv. În desfăşurarea unor împrejurări critice pentru ţară, el avea tăria să-şi concentreze, cu prudenţă şi discernămînt, neinfluenţat de impresii, toate forţele.

În al doilea rînd, Iuliu Maniu era incomparabil mai mult şi esenţialmente altceva decît exponentul unei direcţii politice sau şeful unui partid. Era însăşi esenţa şi imaginea, nobilă şi dîrză, rămasă istorică şi tradiţională, a patriotismului unei epoci. În cele mai neaşteptate cazuri, calmul lui era acela al unui călăuzitor perspicace, puternic şi sigur de sine.

Iuliu Maniu mai era speranţa ţării şi adversar al lui Hitler, Stalin, Mussolini, ca şi a celor care voiau să tulbure liniştea şi integritatea României. Şi din acest motiv s-a bucurat de simpatia şi adeziunea poporului.

Miklós Horthy — şi nu numai el — ştia, prin urmare, că în „fenomenul“ Iuliu Maniu dăinuie realitatea unei ţări şi trăieşte speranţa unui popor, cu idealurile şi frămîntările existenţei sale. Iar „regimul“ instalat la 6 martie 1945 ştia, de asemenea, că numai odată cu dispariţia lui Iuliu Maniu, cînd se vor fi prăbuşit şi zidurile peste fundamentul zdruncinat al patriei, se vor putea sugruma libertăţile naţionale şi individuale.

Împrejurările vieţii mi-au permis să-l cunosc mai bine pe Maniu şi, în cîteva împrejurări, să beneficiez de protecţia şi ajutorul lui. L-am cunoscut din copilărie; fusese în relaţii bune cu tatăl meu (1876–1923) şi în strînse legături cu cel mai bun prieten al tatălui meu, cu Al. Vaida–Voevod. Fiindcă motivaţiile aspiraţiilor mele erau situate în alte zone, nu în cele ale politicii de orice fel, nu am devenit membru al Partidului Naţional Ţărănesc. Şi totuşi, din 1939, vizitîndu-l în căutare de răspunsuri la unele probleme arzătoare ale Transilvaniei — locuia pe atunci la Bucureşti, într-o modestă garsonieră în str. Caragea Vodă —, am pătruns cu inima şi imaginaţia, şi cu multe din iluziile mele, în lumea lui Maniu, desluşind totdeauna în vorbele sale nu numai glasul istoriei naţionale, ci pe cel al umanităţii. Cineva îi atribuise în acei ani calitatea de „conştiinţă a conştiinţei ţării“. (De aceea vrăjmăşia fără margini a maghiarilor şovini, ca în scrierile lui Edgár Balogh şi a altora, faţă de el şi de calitatea lui de arhitect al unirii Transilvaniei româneşti cu vechiul Regat.)

Aşadar, pentru Horthy, în 1943, nimeni altul nu reprezenta viitorul României decît Iuliu Maniu. Astfel se explică misiunea diplomatică secretă a contelui Miklós Bánffy, pe care Maniu l-a considerat reprezentantul unei lumi ce se alimenta din propriile iluzii. Iluzii fără consistenţă ale unei Ungarii moderne şi contemporane, pentru care viitorul se înfăţişează învăluit în aburii unei imaginaţii fanteziste şi împînzit cu intenţii subversive, împrăştiate în conjuraţii, conspiraţii şi uneltiri mondiale secrete. Rezumîndu-le, Maniu a considerat că întregul program al lui Horthy (cum i l-a expus Bánffy) este nu numai în contradicţie cu istoria firească a Ungariei, dar mai e şi ipocrit şi derivat dintr-un patriotism decorativ. Horthy îşi făcuse iluzia că ar putea controla viitorul cu asentimentul anglo–saxonilor, în umbra fostului şi — poate — a viitorului Imperiu ungar (cu vechi instincte medievale), o ambiţie activă pînă azi. Dar şi o ciudată şi anacronică iluzie, dacă ne gîndim la insistenta invocare a drepturilor omului. De altfel, nu e prima — şi nici ultima — dată cînd politica de „mare putere“ a Ungariei provoacă un sentiment ciudat, grotesc şi chiar lugubru.

Politica, arta şi mediocritatea

În politică — precum şi în artă — n-are ce căuta mediocritatea, argumentul secundar. Fiindcă nu există o politică care să fie doar „relativ bună“. Ca atare, ceea ce se pretinde a fi politică, fără a avea o funcţie ordonatoare şi armonizatoare plenară în cadrul societăţii, nu poate fi decît confuzie, neputinţă, schematism — ori abuz. Cînd imaginaţia exagerează în iluzii, dispare sentimentul realului şi se instalează dezordinea ori subiectivitatea pură.

Astăzi, timpul — cei peste 50 de ani rămaşi în urma noastră — se impune ca un judecător obiectiv şi şterge pînă şi semnele preocupărilor artificioase, chiar dacă ele au existat în preocupările contemporanilor acelor vremuri. Fiindcă timpul judecă lucrurile fără să confunde realul imaginat cu realul istoric. Iată de ce problemele lui Horthy, tălmăcite lui Iuliu Maniu de contele Miklós Bánffy, nu mai pot fi legate nici între ele, nici de mersul istoriei, decît în cartoanele unor fantezii deşarte, incapabile de a îmbina desfăşurarea obiectivă şi ascendentă a evenimentelor spre noi ţeluri — mai drepte — cu perpetuarea ambiţioasă a unor prejudecăţi.

Problemele discutate de Bánffy cu Maniu încercau să implanteze o lume fictivă într-o lume reală. Vom căuta să le consemnăm, dar nu înainte de a aminti că elementele care au dat vigoare acelei întîlniri, cele două forţe acţionînd concentrat — forţa omului şi a momentului — mai există, dar nu ca energie modelatoare de conştiinţă ci ca mecanizare de deprinderi în rîvnita restaurare a unui vechi ideal de odinioară, rătăcit, dar nu dispărut încă.

Să ne reamintim pe scurt de argumentele şi fazele de pregătire ale întîlnirii Bánffy–Maniu. Nu pentru a lungi cadenţa informaţiilor, ci pentru a nu pierde din vedere dispunerea scenelor şi intenţiile regiei prin care s-a urmărit acreditarea unui neadevăr, distanţarea de zonele clarităţii şi, nu în ultimul rînd, eliminarea posibilităţii de a pătrunde în culisele unei aventuri politice, atît de familiară şi obişnuită practicilor lui Bánffy.

Iată argumentele pe care contele le-ar fi vrut acceptate de istorie:

- Inițiativa de a trimite un emisar, în 1943, la București, pentru a discuta starea viitoare a relațiilor româno–ungare îi revine contelui István Bethlen, șeful opoziției în viața politică a regatului ungar, în urma unei sugestii venite din partea lui Iuliu Maniu;
- Implicarea aparentă a guvernului ungar și a prim–ministrului Kállay într-o convorbire oficială cu guvernul României prin intermediul unor persoane neoficiale (!?): Bánffy și Mironescu etc.;
- Angajarea vizibilă a românilor din Ungaria în acțiune, menită să înlăture orice îndoială în privința firului de legătură cu Bucureștii, despre care se știa că poate avea două capete în România: Ion Antonescu și Iuliu Maniu.

Aceste argumente plasează însă „acțiunea“, respectiv misiunea lui Miklós Bánffy, într-o stare de naivitate stranie, cu scopul de a tăinui identitatea persoanei aflate în miezul lucrurilor, regentul Ungariei: Miklós Horthy. (Nu cunosc volumul *Documente secrete ale lui Miklós Horthy,* dar în volumul său, *Memorii,* I, Ed. Europa–Historia, Budapesta, 1990, Horthy nu vorbește de această inițiativă a sa).

Relatarea pe care o vom încerca nu are exactitatea unor citate, dar va da expreșie fidelă conținutului și sensului celor discutate de Bánffy cu Maniu. La o asemenea încercare de restituire nu ne îndeamnă nici pe departe un simplu zel memorialistic, ci faptul că argumentele politice care au motivat, respectiv care au determinat această insolită misiune secretă se înscriu într-un vast cadru, comun mai multor demersuri politice — vizibile și invizibile — ale Ungariei, cu nebănuite și surprinzătoare convergențe, cu preocupări și interese formulate încă la începutul anilor 1920, care se prelungesc, mărite în intensitate, pînă azi.

Am sosit, la București, în ziua de 17 iunie 1943. Contele Bánffy s-a instalat la Athenée Palace, iar eu — vizavi — la Hotelul Splendid Parc. Am acționat după cum ne înțelesesem în prealabil. Bánffy mă avertizase că trebuie să fim vigilenți, chiar foarte vigilenți; că agenții care ne vor supraveghea și iscodi sînt nu numai extrem de iscusiți, dar și periculoși. Sincer vorbind, eram convins că exagerează. Apoi, mi-am dat seama, cu totul întîmplător, că geamantanele — și camera unde locuiam — îmi sînt frecvent și atent controlate și că sînt urmărit. Călătoria mea la București avea o „acoperire“ (reală): urma să obțin prin Ministerul Propagandei un manuscris: „Istoria literaturii române“, de Murărașu, pentru a o publica la Editura ERAN, din Cluj (al cărei director eram). Al.Bădăuță, secretarul general al ministerului, m-a atenționat la prima noastră întîlnire: „germanii s-au și interesat de mine, vrînd să știe dacă într-adevăr există manuscrisul lui Murărașu“.

Spre deosebire de atmosfera tensionată a Budapestei, Bucureștiul era mai nonșalant ca oricînd: în aerul cald, catifelat al verii însorite, oamenii erau desprinși de obsesiile războiului. Prin Aurel Buteanu și dr. Leucuția, am aflat că-l voi conduce pe contele Bánffy la Iuliu Maniu în seara zilei de 18 iunie, respectiv noaptea, la orele 23, cînd casa în care locuia președintele Partidului Național Țărănesc, în strada Sfinților, era mai puțin supravegheată. Locuința lui Maniu, modestă, situată la etaj, avea două camere. Într-una, care servea și de cabinet de lucru și de dormitor, s-au instalat Bánffy și Maniu, în cealaltă m-am aranjat comod într-un fotoliu. Ușa dintre cele două camere a rămas larg deschisă în tot timpul convorbirii.

Capitala sub camuflaj

Grădina Atheneului, locul de întîlnire cu Bánffy, la orele 22,30, era cufundată în întuneric. Camuflajul Capitalei era total. Drumul, pînă la locuința lui Maniu, l-am parcurs pe jos, în circa 15–20 de minute, deși un mărunt incident neprevăzut putea să provoace o mică întîrziere: din cauza întunericului, m-am ciocnit de un bărbat. L-am recunoscut după voce. Era unul dintre prietenii mei din anii studenției, Eduard Mezincescu. Un joc al hazardului!

Bánffy și Maniu se cunoșteau de peste 30 de ani și se respectau reciproc. Convorbirea pornise protocolar — ca de obicei — din nimic, mai bine zis din întrebări și răspunsuri banale și convenționale, mai întîi în limba maghiară, apoi în germană. Trăiam un sentiment ciudat: asistam la o conversație calmă despre destinele dramatice ale unor țări și popoare în timp ce soarta acestora — și a Europei — era pe cale de a fi decisă în tranșeele unor fronturi însîngerate. Situația îmi părea absolut ireală; se vorbea despre un proces de așezare în ordine și tihnă fără să se bănuiască măcar ce sfîrșit va avea încleștarea a cărei ieșire era decisivă pentru viața și soarta sutelor de mili-

MANUSI
GENTI
RO
PARFUM
GUSA CIO
DROGUERIE

Scenă de stradă din București (anii '30) oane de oameni prinși în vîltoarea războiului.

Simt nevoia să spun că de cîte ori am vorbit cu Maniu, de fiecare dată aveam sentimentul că tot ce spunea era atestat nu numai de o experiență, ci chiar de propriul său exemplu. Bánffy era altfel: el părea un om detașat de obiectul preocupărilor și de realitatea înconjurătoare. Și, totuși, orientat spre lume. În timp ce Maniu era însăși conștiința faptului de care era conștient: un om reunit cu existența și cu un univers căruia îi înțelegea nu numai rosturile, ci și tainele, Bánffy avea darul unei mari și însingurate inteligențe. Dar confruntat cu ecranul pe care se forma imaginea unor trăiri, aceasta devenea ezitantă, își pierdea din siguranță și din puterea de pătrundere. În cursul convorbirii, de peste trei ore, relația dintre cei doi interlocutori avea să se modifice, Bánffy devenind din ce în ce mai pasiv. În timp ce Iuliu Maniu dispunea de o conștiință de sine — și de alții — a unui om unit cu lumea exterioară, cu viața, Bánffy se arăta interesat mai curînd de contemplarea vieții, satisfăcut de dimensiunile largi ale propriei interiorități și de cunoașterea senzorială a existenței, de vederea aparențelor, a celor ce i se oferă privirii. A privi nu înseamnă însă a și poseda. Mai curînd înseamnă a te situa în afara sau cel mult la limita pragului. Dar inteligența universală a lui Bánffy s-a manifestat — și s-a realizat — în visele sale personale, ca scriitor, pictor, scenograf, ilustrator, grafician, ca stimulator de cultură, prin înfăptuiri demne de înalta sa calitate spirituală. În politică însă, activitatea lui era lipsită de transparență. În realitate — aceasta e părerea mea —, el s-a dedat acelui tip de mesianism, de coloratură emoțională, care încerca să modifice niște realități și să transforme istoria cu sprijinul și organizarea unor conjurații. Mitul conspiratorului are și el o fundamentare practică: ușurarea destinului oamenilor aflați în dificultate, modificarea în bine a lumii în care se trăiește, a mediului în care se respiră. În cazul lui Bánffy, conspirația romantică pe care o organizase, de prin 1912, urmărea schimbarea în bine a destinului poporului maghiar și al Ungariei. Ca oricare din adevărații conspiratori, și contele Miklós Bánffy tindea spre instaurarea unei idealități purificate. Himere? Dar oare himerele nu sînt expresia limită a unor realități necesare și a unor posibilități — dacă nu realizabile, măcar imaginabile? (Nu eram eu însumi un conspirator?)

Întorcîndu-ne privirile către tinerețea noastră zbuciumată, îi regăsim, deopotrivă, ca mentori ai scopurilor, iluziilor și speranțelor atît pe cei ce au transpus lumea în echivalente lăuntrice, cît și pe cei care au conspirat, cînd realizarea propriului lor crez nu era posibilă decît în umbra polului invizibil și în afara legilor. Între acești mentori, care au militat pentru primatul acțiunii asupra teoriei, se aflau, alături de Iuliu Maniu, și alții ca: Emil Hațieganu, Al. Vaida–Voevod, episcopul greco–catolic Iuliu Hossu, profesor Coriolan Tătaru, șef–rabinul Moshé Carmilly–Weinberger, profesor dr. Imre Haynal, episcopul greco–catolic Alexandru Rusu, publicistul evreu Ernest Marton, ambasadorul Eugen Filotti, pictorul budapestan Aurél Bernáth, ca și conspiratorul de profesie Mendi Lehrmann.

Ședeam într-un fotoliu într-o cameră din modesta și impresionala locuință a lui Iuliu Maniu. Ascultam formularea de către Bánffy a mesajului lui Horthy către Maniu. Stinsesem lumina. Urmăream răspunsurile lui Maniu și mă gîndeam că, pentru acest simbol al neamului nostru, existența nu era altceva decît o ajungere la sine prin universul lumii românești. Apoi, am fost cuprins de sentimentul unei mari umilințe, fiindcă înțelegerea nu avea darul să clarifice decît porțiuni dintr-un ansamblu.

Memorie ieșită din comun

Cînd contele Bánffy a început să transmită mesajul amiralului Horthy către Iuliu Maniu, puțin după ora 23 (18 iunie 1943), era de admirat felul în care o memorie ieșită din comun construia expunerea în cele mai mici amănunte ale sale. În același timp, din spusele lui se degaja o impresie destul de stranie, în sensul că textul pe care-l rostea nu părea să coincidă cu părerea lui personală. Exista cumva un sens paralel în expunerea sa — un text rostit și un altul sugerat, fără expresii ambigue, fără metafore, fără aluzii, chiar și fără o intonație critică ori rezervată, fără nimic din ceea ce ar fi răsturnat înțelesul autentic al mesajului sau ar fi putut pune în funcțiune alte argumente decît cele ce îi fuseseră indicate? Prin urmare, deși Bánffy nu părea a modifica esența mesajului, în reproducerea sa orală emisarul făcea impresia unui factor pasiv, dar și distanțat de conținutul căruia îi dădea forma orală. Sistemul fidel al comunicării se raporta strict la condiția intelectuală a lui Horthy, din care emisarul nu-și permitea nici o ieșire, nici o asociere cu propriile opinii, deși în mod evident se înțelegea că între cel care a trimis mesajul și cel care îl transmitea era o deosebire de „calitate“ în favoarea celui din urmă. Bánffy nu a făcut nici o încercare de a depăși barierele mesajului, nici să-l remodeleze, deși, în mod evident, acesta nu corespundea întru totul propriilor sale vederi.

Iuliu Maniu a ascultat atent, cu o continuă și egală concentrare, nemișcat și liniștit, pînă la capăt, comunicarea lui Bánffy, fără să schițeze vreun gest și fără să intervină cu vreun cuvînt, parcă cele auzite ar fi fost lipsite de o expresiune relațională în preocupările sale. În ceea ce mă privește, substanța mesajului mi se părea redusă la obsesia unui austro–ungar ofensat de istorie și năpădit de nostalgia trecutului. La începutul expunerii, făcută în limba germană, Bánffy a fost nițel derutat, neștiind cum să traducă cuvîntul „Föméltoságu“, titulatură ce i se cuvenea lui Horthy. „Reichsverweser“ nu era corespondentul titlului maghiar, „Durchlaut“ de asemenea era altceva decît „Altesse Serénissime“. Deci, o problemă de etichetă. Dilema a rezolvat-o prin folosirea cuvîntului francez „Regent“.

În încercarea de refacere tîrzie a mesajului am procedat la rectificări succesive în intenția de a fi cît mai corect în redarea conținutului, dar și a formei comunicării.

● Ungaria — spunea Bánffy din partea lui Horthy — a fost victima Tratatului de la Trianon. La Versailles, nu au avut loc tratative. Cu toate eforturile delegatului Ungariei de a demonstra adevărul, realitatea, destinul țării a fost cel decis de aliați încă înainte de începerea „tratativelor“. Un dictat, prin urmare, impus Ungariei pe baza unor date statistice măsluite de Edvard Beneš care a reușit să amplifice „Stimmung“-ul antimaghiar, pe de o parte, cu ajutorul unor hărți intenționat deformate, pe de alta, cu formularea unei acuzații grave, anume că, în izbucnirea primului război mondial, Ungaria ar fi avut o vină de neiertat. Ostilitatea care s-a manifestat în cursul tratativelor față de Ungaria se afla în contradicție cu acea afirmație a lui T.W. Wilson, după care războiul nu-și propune fărîmițarea ori împărțirea monarhiei Austro–Ungare, deși convențiile secrete ale aliaților încheiate cu cehii, românii și italienii au stabilit tocmai împărțirea, respectiv dezmembrarea monarhiei. Este foarte regretabil faptul că nu au fost luate în considerare acele propuneri ungare prin care se cerea ca fiecărui cetățean și fiecărei națiuni din monarhie să i se garanteze dreptul la autodeterminare. Dacă s-ar fi acordat un asemenea drept, în acest caz numai românii și o parte din croați ar fi părăsit granițele monarhiei, nu și rutenii, sașii, nici germanii din Banat. Toți aceștia ar fi optat pentru rămînerea lor între granițele Ungariei. Datorită nesocotirii dreptului de opțiune, s-au unit cu statele naționale învecinate nu numai acele naționalități care de-a lungul secolelor s-au infiltrat pe teritoriul Ungariei, dar au trebuit să fie sacrificați și trei milioane de unguri, care au ajuns sub stăpînirea unor popoare străine. Aceștia au fost subordonați unor națiuni cu o cultură incertă ori chiar inferioară culturii ungare. În acest chip, s-a nesocotit și violat tocmai principiul wilsonian al autodeterminării națiunilor, unul din trei maghiari fiind obligat să trăiască în afara țării sale. României i-a revenit cea mai importantă parte din Ungaria, împreună cu 1.300.000 de maghiari; deși armata română a fost complet învinsă și nimicită de honvezii unguri, României i s-a dat nu numai Transilvania întreagă, ci și părțile învecinate ale regatului ungar, precum și Banatul, cu aproape șase milioane de locuitori.

● În loc ca această situație să aducă liniște și pace în zonă, ea a generat și generează tensiuni nedorite, mai ales datorită unor acțiuni antimaghiare, ignorînd faptul că în spațiul dunărean cheia stabilității și a securității se află la Budapesta. Așadar, dezmembrarea monarhiei și a Ungariei nu au adus cu sine liniștea spiritelor în bazinul dunărean. Și totuși, Ungaria s-a străduit și se străduiește să păstreze un echilibru între state, să instaureze înțelegere și împăcare între ele. Același țel o animă și în prezent. Regentul i-a spus lui Hitler: „Trebuie să înlăturăm pericolul izbucnirii unui nou război“. Dar eroarea săvîrșită de Beneš la Conferința de pace s-a răzbunat aproape după două decenii. Cehoslovacia este un stat artificial, înconjurat din toate părțile de neprieteni. Un popor, poporul ceh, aflat în minoritate, în combinație cu națiunea ezitantă a slovacilor, este nevoit să conviețuiască cu germanii–sudeți, cu ungurii și rutenii; el a prefigurat, prin acest amestec, drama statului cehoslovac. Cu toate acestea, Ungaria a inițiat tratative cu statele Micii Antante, pentru ca, reciproc, să renunțe la folosirea armelor.

Cei care, cu nici un preț, nu vor să recunoască, în mod obiectiv, cumpătarea de care a dat dovadă Ungaria, îi reproșează că a profitat de înțelegerea de la München și că a participat, alături de Germania, la împărțirea Cehoslovaciei. Se mai spune, exagerînd, că Hitler a trebuit să tempereze pretențiile regentului. De fapt, Ungaria nu a avut nici o inițiativă. Tiso a fost cel care a avut ideea ca disputa în legătură cu Cehoslovacia să fie rezolvată printr-un arbitraj organizat de Germania și Italia. Cu această inițiativă și regatul ungar a fost de acord. Trebuie însă menționat că, în timp ce Hitler a vrut să transfere Ungariei întregul teritoriu al Slovaciei, regentul ar fi fost cel care a propus înființarea Slovaciei independente. În aceste împrejurări, Ribbentrop și Ciano au trasat pe harta naționalităților noua frontieră a Slovaciei, la arbitrajul din 2 noiembrie 1938, prin care i-a revenit Ungariei o parte din ceea ce a pierdut din nordul țării, la Trianon.

● Modul favorabil în care au reacționat atunci populațiile maghiare și nemaghiare demonstrează și el că opinia publică a considerat ca nedrepte frontierele trasate la Versailles, motiv pentru care se și impunea revizuirea lor. De altfel, regentul ține să se știe că așa–zisa „ideologie“ nazistă, ca și metodele folosite de Hitler îi sînt profund antipatice. Dar cînd a constatat că garanțiile oferite României, Cehoslovaciei, Greciei, de către Marea Britanie, n-au nici o valoare și nici nu exercită vreo influență moderatoare asupra politicii germane, Ungaria, un stat mic, a fost nevoită să ducă o politică pragmatică, mai ales că dezmembrarea fără rezistență a statelor succesorale — în care naționalitățile minoritare au avut mai puține drepturi decît fostele naționalități din Ungaria Mare — a dovedit un lucru esențial: Trianonul, în locul unui mare stat multinațional consolidat și prosper, a creat o serie de state mici multinaționale, dar fragile și șubrede. Această situație a fost analizată, în spiritul adevărului, la München, drept care, după constatarea ei, s-a căutat, în mod necesar — și s-a găsit — cea mai potrivită soluție. În același timp însă, concesiile făcute de Ungaria față de politica Axei Roma–Berlin au fost minime și perfect justificate: Ungaria a semnat Pactul anticomintern, a recunoscut noua situație din China, s-a retras din Liga Națiunilor. Dar o țară mică, aflată în situația de a face continue eforturi pentru supraviețuire și autoapărare în mijlocul unor popoare străine, nici nu putea acționa altfel. Oare România nu a fost forțată să cedeze Germaniei producția sa de petrol? Nici o clipă Ungaria nu a pierdut din vedere lupta sa pentru independență și neutralitate, conștientă că acestea le poate obține dacă se alătură anglo–saxonilor.

● Cel de-al doilea arbitraj de la Viena (30 august 1940), care a despicat Transilvania în două, nu i-a satisfăcut nici pe unguri, nici pe români. Un asemenea nonsens putea să-i mulțumească numai pe Ribbentrop și pe Ciano. Împărțirea în două a Transilvaniei este o aberație. Brașovul, Sighișoara, Aradul, Sibiul, Timișoara nu pot fi despărțite de orașe ca Oradea, Satu Mare, Cluj, Dej, Bistrița, Zalău etc. Și dacă totuși Transilvania a fost tăiată în două, aceasta se datorează faptului că Ungaria și România plutesc în aceeași barcă cîrmuită de nemți. Prin urmare, nu au ce să-și reproșeze.

● Întrucît nu se știe dacă anglo–saxonii vor deschide un al doilea front în Balcani, Ungaria și România nu ar trebui să excludă posibilitatea că rușii vor înainta pînă spre centrul Europei. Fiindcă, fără îndoială, Hitler a pierdut războiul. Regentul a aflat că Beneš a obținut promisiunea Rusiei, care, păstrînd Basarabia și Bucovina de Nord, va susține anularea celui de-al doilea arbitraj de la Viena. Dar rușii singuri nu vor putea restitui României Transilvania de Nord, fără asentimentul anglo–saxonilor și al francezilor. Vor trece cîțiva ani, după încheierea războiului, pînă se va ajunge la un tratat de pace. În acest timp, în Transilvania s-ar putea petrece evenimente tragice. Este datoria Ungariei și a României să le evite. Românii din Transilvania de Nord s-ar putea răzbuna pe unguri, dar nici o invazie a românilor răsculaţi din sudul Transilvaniei nu poate fi exclusă. Pentru a preîntîmpina instalarea anarhiei în Transilvania, regentul Ungariei îi propune lui Iuliu Maniu ca, pînă la noul tratat de pace, în Transilvania frontiera dintre Ungaria şi România să rămînă cea stabilită la Viena. În acest fel, autorităţile celor două ţări vor fi în măsură să asigure ordinea, siguranţa vieţii şi a bunurilor în cele două părţi ale Transilvaniei.

- Întrucît deschiderea unui nou front în Occident este iminentă, Ungaria şi România să-şi unească forţele cu armatele anglo–saxone, luptînd împreună pînă la înfrîngerea Germaniei, dar, în acelaşi timp, şi pentru a opri înaintarea ruşilor spre Germania. Realizarea unui asemenea proiect cere suspendarea tuturor neînţelegerilor şi rivalităţilor ce există între Ungaria şi România pe teme teritoriale, naţionale, istorice etc. Perspectiva unei asemenea colaborări s-ar putea prelungi într-o desfăşurare cu consecinţe nebănuite, dintre care şi aceea a stăvilirii expansiunii bolşevismului în ţările Europei.
- Regentul ar dori să cunoască părerea „opoziţiei“, condusă de domnul Iuliu Maniu, în faţa evenimentelor în curs de desfăşurare şi care anume ar fi propunerile sale într-o împrejurare ce învederează atîtea riscuri, dar şi realizări nu numai pentru unguri şi români, ci şi pentru întreaga Europă.
- Întrucît problema Transilvaniei va trebui rezolvată în aşa fel încît să-i mulţumească pe unguri, pe români, ca şi pe saşi şi secui, nu ar fi oare oportun să se analizeze crearea unui stat nou, care să se concretizeze prin elaborarea unui regim de autonomie pe bază cantonală?

Piatră de hotar în istoria Europei

Răspunsul lui Iuliu Maniu s-a înscris, cum se va vedea, înlăuntrul unui alt sistem de gîndire decît cel austro–ungar, pe care-l refuzase categoric încă din 1918.

Desigur, n-a trecut neobservat că reconstituirea unui fragment de istorie este tot aşa de încărcată de surprize ca şi istoria însăşi.

În anii războiului, în sufletele românilor era o mare învălmăşeală. Întreaga ordine a ţării a fost dată peste cap, într-un fel cum nimeni n-ar fi bănuit vreodată. Frămîntarea uriaşă era a întregului popor. Revenind după trei ani de absenţă în România, în iunie 1943, am putut să-mi fac o idee de cîte speranţe se concentraseră în jurul persoanei lui Maniu, în forţa cugetului acestui politician, unic în timpul său.

Înainte de a reconstitui răspunsul lui Iuliu Maniu, care nu a urmat calea formulărilor ezitante din expunerea contelui Miklós Bánffy, vom remarca distanţa de la primele proiecte şi concretizări pînă azi, în care revizionismul ungar şi-a perfectat şi generalizat tehnicile, şi-a precizat tîlcul şi finalitatea, a luat amploare, a spart limitele dimensiunilor naţionale, s-ar putea chiar spune că a construit un edificiu monumental, pe care a şi izbutit să-l populeze cu adepţi ori mercenari francezi, americani, englezi, ruşi, chiar şi cu români renegaţi (de diverse nuanţe), încercînd să-i confere funcţia unei pietre de hotar în istoria Europei. Într-adevăr, mai toate argumentele lui Horthy aveau să reapară în anii ce i-au urmat, sub diverse înfăţişări sau formule, aceleaşi azi ca şi ieri, utilizate cu toate mijloacele, schimbînd o temă „teoretică“ într-o forţă latent explozibilă, îndreptată împotriva libertăţii şi liniştii românilor, rutenilor, sîrbilor, croaţilor, ca şi împotriva păcii în regiunile centrale ale continentului nostru.

Cînd l-am însoţit, în 1943, pe contele Bánffy la Maniu n-aveam cum să ştiu că în mesajul lui Horthy se va putea identifica, fără greş, paternitatea mai tuturor tezelor revizionismului ungar de azi. Pentru cel ce nu cunoaşte natura şi ţelurile politicii ungare — ori se lasă ademenit de poveştile de adormit copiii ale foştilor cominternişti cu ramificaţii, la noi, pînă în structurile Uniunii Democrate Maghiare, ale clerului maghiar reformat, catolic, unitarian etc. este greu de explicat — şi chiar de imaginat — fenomenul amintit mai sus. Dar, din păcate, Ungaria îşi închipuie că afişarea şi colportarea zgomotoasă a nemulţumirilor ei, răspîndite

Debarcarea aliată în Normandia (iunie 1944) a accelerat sfîrşitul Germaniei lui Hitler. În imagine, un soldat american primeşte informaţii de la doi localnici în cercuri tot mai numeroase, vor transforma revolta ei într-o ofensivă generală cu efecte palpabile, datorită cărora se va modifica atît stilul propriei guvernări, cît și ființa țărilor vecine. Și cum revizionismul a devenit obsesia dominantă în toate împrejurările traversate de Ungaria, el nu poate fi detașat nici de Horthy, nici de Szálasi, Mátyás Rákosi, János Kádar ori de fluctuanta și ipotetica democrație din zilele noastre. **Ungaria încă nu a fost demascată.** Nu a fost încă sesizată nici acea particularitate a comportamentului ei pe arena națională și internațională de a repeta cuvinte înțelepte, pe care nu le transformă în fapte.

Cele cîteva fraze rostite la început de Iuliu Maniu, mai mult ca pentru sine, exprimau părerea că evenimentele în toiul cărora trăim ne obligă să vedem și să apreciem totul într-un chip nou, fiindcă toate s-au transformat — dacă nu chiar s-au răsturnat — în mișcarea convulsivă, care a dislocat întreaga omenire din loc.

● Este pentru a doua oară — i-a spus Maniu contelui Bánffy — că domnul amiral Horthy mă caută. A trecut un sfert de secol, din noiembrie 1919, de cînd, prin dr. Ioan Erdélyi (avocat român din Budapesta, devenit primul ambasador al României Mari în Ungaria), mi-a cerut să intervin ca românii să faciliteze ocuparea Budapestei de către armata națională ungară, respectiv să determinăm retragerea armatei române din capitala ungară pentru a înlesni astfel intrarea „victorioasă“ a amiralului în Budapesta.

Cu același prilej, viitorul regent i-a mai cerut lui Maniu să-i convingă pe cehi să-și retragă armata de ocupație din nordul Ungariei.

După opinia lui Maniu, alegerea lui Horthy ca guvernator al regatului ungar a fost însă un act neconstituțional, el devenind astfel uzurpatorul unui tron; un asemenea act fatalmente se opune lumii legalității și devalorizează imaginea, specială, pe care trebuie s-o aibă un șef de stat.

● Ceea ce susține Ungaria după Tratatul de la Trianon, și anume că noile frontiere de stat ar fi trasate în funcție de interese politice, economice și strategice — și nu în conformitate cu principiul wilsonian al autodeterminării popoarelor —, este o calomnie; iar propaganda Ungariei cu privire la maghiarii deveniți minoritari în România, Cehoslovacia și Iugoslavia este și ea tendențioasă. În plus, Ungaria nu numai că nu recunoaște existența minorităților din propria-i țară (din totalul de nouă milioane de locuitori ai Ungariei post–Trianon, între cele două războaie 800.000 erau germani, 800.000 erau evrei, 200.000 erau români, 250.000 slavi „de sud“, 300.000 țigani, 100.000 slovaci ș.a.), dar aceștia sînt expuși din partea statului ungar la o asimilare forțată, fără a avea cele mai elementare drepturi: la limba maternă în școli și biserică, la păstrarea tradițiilor strămoșești etc.

● Alături de Italia fascistă și de Germania nazistă, Ungaria, cu regimul patronat de cercul lui Horthy, oferă imaginea unui stat organizat după model fascist, cu o orînduire reacționară, retrogradă și antidemocratică. Încă înainte de proclamarea statului fascist în Italia, Horthy a oferit englezilor și francezilor participarea Ungariei la războiul intervenționist din Rusia. În schimb, Horthy ceruse puterilor occidentale să recunoască oportunitatea creării Confederației dunărene, ca stat „tampon“, atît de necesar menținerii echilibrului și stabilității în centrul Europei după dezmembrarea Austro–Ungariei.

Crimă împotriva ființei naționale

Iuliu Maniu a continuat prin a arăta că își dă seama cît de greu s-a decis regentul Horthy să intre în legătură cu el.

● Dar ceea ce propune amiralul este mai mult decît o absurditate: din ceea ce a fost tălmăcit de contele Bánffy, rezultă că Ungaria cere ca opoziția din România să recunoască ceea ce nu va recunoaște niciodată poporul român: acceptarea în fapt a Dictatului de la Viena!

● A accepta menținerea împărțirii făcută la Viena, chiar și „numai“ pînă la încheierea unui nou tratat de pace, ar echivala cu punerea în litigiu a unui fapt indiscutabil: unitatea românilor, istoria lor comună, interesele lor identice etc. Or, Dictatul de la Viena este considerat de întregul popor român ca o crimă împotriva ființei noastre naționale. Problema Transilvaniei nu este negociabilă; ea nu se poate pune decît într-un singur fel: care anume dintre „naționalitățile“ din Ardeal este majoritară? Prin urmare, cuvîntul hotărîtor asupra destinului Transilvaniei nu-l pot avea decît românii.

● Datorită solidarității revizioniste dintre Germania, Ungaria și Italia a devenit posibilă recîștigarea de către Ungaria a unor teritorii locuite în majoritate de români. Iar acum, Ungaria — considerînd că istoria nu este altceva decît un joc al hazardului și al aranjamentelor — aspiră la refacerea hotarelor sale zise „istorice“ sau măcar la păstrarea a ceea ce a primit de la „marele ei aliat“, Germania.

● După dezastrul provocat de primul război mondial, de care este răspunzătoare alături de Austria și Germania, ca și după lovitura mîrșavă și catastrofală dată poporului român la 30 august 1940, Ungaria dorește să profite în continuare de Dictatul de la Viena și, totodată, să părăsească un vas pe cale de a se scufunda.

● Rog să-i comunicați domnului amiral că poporul român nu a primit ca dar de la nimeni România Mare. Hotarele României Mari au fost statornicite prin foarte grele sacrificii de sînge și cu prețul unor lupte aprige. Și totuși, Marea Unire de la 1918 nu a fost rezultatul unor simple fapte de arme. Marea Unire a fost consecința firească a evoluției unei națiuni: ea s-a făcut în modul cel mai firesc, la capătul unei lungi evoluții naționale, politice, sociale și culturale. A sosit timpul ca și Ungaria să înțeleagă sensurile istoriei: oricare va fi ordinea ce se va instaura în Europa, Ungaria nu se va mai întoarce la împrejurările anterioare primului război mondial. Ca și Rusia, care e o mare putere. Dar ea se va dezmembra și se va fărîmița în zeci de țări dacă nu va adopta un alt sistem de colaborare cu statele mai mici pe care le asuprește. Ungaria are tendințe înrudite cu ale Rusiei, dar fără să dispună de forța ei, nici de puterea pe care o avea în anii dualismului, cînd, bazîndu-se pe puterea militară a Austriei, dar și pe superioritatea politică, culturală și economică a germanilor austrieci, mica națiune ungară s-a considerat îndreptată „istoric“ să stăpînească o majoritate — populația majoritară a „naționalităților“ —, fără nici o ezitare, fără scrupule de ordin moral. Iar acum Ungaria face încercări ca în Rusia Subcarpatică — cu 15% populație maghiară —, în ținuturile slovace, în Transilvania de Nord, ca și în părțile bănățene să creeze mici republici, ca astfel să-și asigure hegemonia în zonă.

● Cînd își revendică Transilvania și Banatul, pentru că aici trăiesc 1,4–1,5 milioane de unguri, implantați în aceste provincii prin lungi perioade de colonizare, Ungaria consideră, drept cel mai firesc lucru din lume, ca o minoritate maghiară să stăpînească o majoritate de peste cinci milioane de români! Acești români au fost ținuți în robia Ungariei, dar și în neștiință și sărăcie, expuși la cele mai perfide acțiuni de deznaționalizare. Nu e vorba însă numai de români. Oare sîrbii vor uita amiralului Horthy că a tolerat impasibil exterminarea a zeci de mii de bărbați și femei, de bătrîni și copii? Dar masacrarea românilor din Transilvania de Nord, numărul celor uciși fiind de peste 10.000? Ca și transformarea în carne de tun a peste 100.000 de tineri români încorporați în armata ungară pe frontul rusesc. Nu ne consolează faptul că recurgerea la crima instituționalizată este semnul incontestabil al unui proces de dezagregare politică și morală. Au mai venit informații și apeluri disperate din Ungaria și de la evrei.

● Ungaria pretinde a fi succesoarea fostei monarhii austro–ungare. În această calitate, se simte îndreptățită să se amestece în treburile interne ale României. Or, în privința teritoriilor locuite de români, a populației majoritare în Transilvania, Maramureș, Bihor, Banat etc. succesorii de drept ai monarhiei austro–ungare sînt românii. De altfel, România a fost dezavantajată de Tratatul de la Trianon, care nu a ținut seama nici de hotărîrile de la Alba Iulia și nici de stipulațiile cuprinse în Tratatul, din 1916, dintre România și aliații săi.

După ce la Trianon au fost rectificate hotarele noastre în beneficiul Ungariei, acum dl amiral Horthy ne propune să acceptăm, chiar și numai temporar, hotarele stabilite de Dictatul de la Viena. Nu încape nici o îndoială că noi dorim pacea în centrul Europei, ca și o bună vecinătate cu Ungaria. De asemenea, dorim să trăim în cele mai bune relații cu minoritatea maghiară din România. Dar prețul nu poate fi recunoașterea pierderii unei părți din Transilvania, care a fost și va fi a noastră pe baza dreptului de autodeterminare și a principiului unității naționale — și nu pe baza unor conjuncturi ori aranjamente politice internaționale.

● Statisticile, care n-au putut fi contestate nici în Ungaria, arată că în Transilvania maghiarii și secui împreună reprezintă abia 21% din populație. Iar acum dl amiral Horthy ne propune nici mai mult nici mai puțin decît împărțirea Transilvaniei! Argumentul este fals și nesincer: ca să preîntîmpinăm răzbunările și „vărsarea de sînge“. În mod logic, se pune însă întrebarea: de ce Ungaria, în timp de pace, a vărsat în interior atîta sînge nevinovat, de ce au fost uciși românii, sîrbii, rutenii, cei 20.000 de evrei din nordul Transilvaniei, în 1940–1942? A uitat oare Ungaria că în 1918, cînd românii au reluat Transilvania, lucrurile s-au petrecut, în mod uman, fără acte de răzbunare?

● Dl amiral Horthy va trebui să știe că nimeni nu poate avea argumente să convingă poporul român sau pe oricare dintre conducătorii lui politici să renunțe la o parte din Transilvania.

● Dv., sfetnicii domnului amiral, aveți obligația să-l lămuriți că ar greși și atunci dacă, în perspectiva creării unui stat federativ condus de unguri, ar încerca să autonomizeze Rusia Subcarpatică, cu o imensă majoritate slavă, ori să creeze un stat al Banatului și să transforme Slovacia — după cum ne-a informat domnul Beneš — într-o anexă a Ungariei. Dacă Ungaria nu va înțelege acest lucru, conflictele ei cu vecinii vor continua să ia amploare și vor produce neplăcute surprize și neașteptate complicații.

● Înfăptuirea unității naționale a românilor ardeleni a fost rezultatul voinței lor unanime. Poporul român a realizat unitatea sa națională fără să uite nici pe acei români, mai multe milioane, care sînt sortiți să rămînă minoritari la sud de Dunăre. Împotriva acestei unități, Ungaria acționează, folosind toate mijloacele posibile. Astfel, a uneltit împotriva noastră pînă și în complicitate cu Cominternul, încercînd să acrediteze ideea că România ar fi un stat multinațional. Astăzi, programul și tacticile revizionismului ungar sînt cunoscute de toți vecinii săi. Toți cunosc programul concentrat în lozinca „Mindent vissza“ („Totul înapoi“). Crede oare Ungaria că, după ce și-a realizat unitatea națională, România va renunța la opt–nouă milioane de suflete românești din Transilvania de Nord, Basarabia și Bucovina?

● Totodată, aș dori să se știe că românii sînt gata să colaboreze cu ungurii, dar nu cu prețul mutilării țării lor.

Același revizionism

În jurul orei două din noapte, obosit, am adormit în fotoliul meu. Expunerea lui Iuliu Maniu era deja, desigur, pe terminate, fiindcă peste o jumătate de oră am fost trezit pentru a-l conduce la hotel pe contele Bánffy. La despărțire s-au rostit obișnuitele fraze de politețe.

Adeseori, după această întîlnire, m-am gîndit că întîmplările reale sînt de fapt un fel de amalgam în care componentele apar în fiecare experiență, dar și prin extensii ulterioare. În acest caz, experiența s-a constituit și ca element al unei comparații, raportată viitorului. Pentru diverse forme, tactici și împrejurări ale revizionismului, vom recunoaște, în încheiere, că informațiile noastre n-au fost niciodată atît de complete cît le-am fi dorit. Dar atîtea cîte au fost — și sînt — se află în raport de conexiune și în continuitate cu toate celelalte experiențe ale noastre.

Amintirea acestei întîlniri dintre doi oameni de seamă, a căror experiență politică era aspră și amplă, am păstrat-o toată viața în memorie.

Contele Miklós Bánffy a murit în timpul regimului bolșevic al lui Mátyas Rákosi (6 iunie 1950), în palatul său din Budapesta. Iuliu Maniu a murit în penitenciarul de la Sighet. Reabilitat post–mortem de clerul unit, despre el vor istorisi alții, care l-au cunoscut mai îndeaproape și mai bine.

Misiunea diplomatică secretă a contelui Bánffy dezvăluie — și ea — caracterul revizionismului ungar, care, în orice ipostază — horthystă, fascistă, nazistă, comunistă, ori democrată — este mereu același. Fiindcă esența lui este fixă. ■

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

„Ostașii nu mai simt că în spatele lor țara se gîndește la ei”

Cu doar două luni înainte de la lovitura de stat de la 23 august 1944, ***Pamfil Șeicaru,*** *director al ziarului „Curentul”, punea la dispoziția mareșalului Ion Antonescu o analiză asupra frontului din Moldova, făcută la cererea reputatului ziarist, în iunie, de către* ***George Sbârcea*** *(probabil, cunoscutul muzicolog, născut în 1914, la Cluj). Atent la orice apreciere ce viza situația și moralul trupelor, mareșalul a pus pe margine următoarea rezoluție: „Dl general Pantazi — măsuri și răspuns. A[ntonescu]”, transmisă imediat ministrului de Război de către șeful Cabinetului Militar al mareșalului, colonelul Radu Davidescu.*

Reproducem integral, în cele ce urmează, documentul respectiv, aflat la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri — Cabinet Militar, dosar 64/1944.

Maria GEORGESCU

„Domnule Director,

Conform însărcinării dvs., am vizitat între 4–23 iunie frontul din Moldova și orașele Iași și Bacău. Am participat, cu aprobarea Marelui Stat Major și cum reiese din alăturatul Ordin de serviciu, la acțiuni ofensive și defensive în sectorul Corpului 6 Armată, comandat de generalul Avramescu. Corpul 6 ocupă o porțiune de circa 18 km între vest de Iași și Tg. Frumos. E o mare unitate, alcătuită în mare parte din elemente ardelene (sediul Corpului este la Cluj, recte Sibiu), cu ofițeri de stat major excelent pregătiți și cu un moral al trupelor care atinge pretutindeni temperatura entuziasmului. Corpul este sprijinit de trei divizii blindate germane: Grossdeutschland, Totenkopf și Divizia a 79-a. Am vizitat și sectorul acestor trupe, admirabil înzestrate cu tancuri grele: Tigrii, Pantere și 64. Fără să existe o legătură de camaraderie propriu–zisă între trupele germane și ostașii noștri, colaborarea tactică și strategică între unitățile române și cele germane se face organic, fără nici o greutate. Am participat la un asalt, dat de care de luptă și avioane germano–române de asalt, în regiunea Erbiceni–Podul Iloaei–Pădurea Rateșu–Mîrzescu, la care am constatat nu numai elanul ofensiv al trupelor noastre, ci și admirabila înzestrare tehnică a frontului românesc.

Din convorbirile avute cu generalul Avramescu, generalul Nic. Stoenescu (Corpul 4 Armată), cu ofițeri de Stat Major și din constatările personale, am ajuns la convingerea că o străpungere a frontului, în nordul Moldovei, este cu neputință. Rușii sînt pretutindeni intimidați de concentrările noastre de trupe și dîrzenia rezistenței noastre o interpretează drept un preludiu al unor acțiuni ofensive din partea noastră. Deși au aruncat în luptă surprinzător de multe avioane, de tip IL 2 și Cobra, atît spațiul aerian, cît și cel terestru este stăpînit în sectoarele românești de trupele și aviația româno–germană. Acțiuni ofensive, pe care comandamentul român le pregătește în regiunea Iașului, vizează împingerea liniilor noastre pînă în valea Jijiei, pentru a lua din mîinile rușilor cîteva cote care stăpînesc tranșeele și liniile noastre de comunicație cu frontul.

După declarațiile făcute de prizonieri sovietici, comandamentul bolșevic nu mai împrospătează de mult cu material și oameni frontul din Moldova. S-a dat ordin să țină piept româno–germanilor cu ceea ce au. Din toate aceste declarații, se desprinde convingerea că rușii acordă un interes secundar frontului din Moldova și Basarabia, fiind în expectativă politică. Totuși, s-au semnalat anumite masări de trupe sovietice, motorizate și aviație, în sudul Ucrainei, în apropierea liniei Tiraspol–Tighina.

Ceea ce merită să fie subliniat în presă este atitudinea rezervată a tuturor prizonierilor sovietici în ceea ce privește alianța URSS-ului cu Anglia. Ofițeri capturați au declarat că nu au nici o încredere în invazia anglo–americană și că victoria va fi cîștigată numai de Soviete. Moralul rușilor este în general ridicat, deși regimul aplicat trupelor care luptă lasă mult de dorit. Astfel, concedii nu se mai acordă din vara lui 1943, nici trupei, nici ofițerilor, nici chiar în cazuri de răni grave. Transnistrenii au fost concentrați cu toții și trimiși în prima linie de foc, ca trupe de «reabilitare». Comandamentele noastre au fost informate asupra executărilor făcute de sovietici în Ucraina, unde toate femeile care au servit de interprete oficiale între ruși și româno–germani, toți ucrainenii care au acceptat roluri economice sau administrative au fost împușcați. Este interesant că toți prizonierii repetă ca pe o lecție bine învățată: Nu avem nimic cu românii. Îi urmărim doar pe germani. Contrazice acest refren propagandistic mărturiile țăranilor trecuți din Moldova ocupată la noi. Aceștia semnalează siluiri de femei, deportări de țărani și cărturari, biserici transformate în latrine și un regim economic de o extraordinară severitate. Țăranii sînt puși, împreună cu femeile și copiii, să lucreze pentru armată șanțuri, adăposturi, amplasamente etc. Toate lucrările în pămînt sînt exclusiv executate de populația civilă. Armata este lăsată să lupte.

La întoarcerea în țară, am întîlnit cinci trenuri germane cu tunuri și reflectoare antiaeriene, împreună cu un regiment bavarez de infanterie.

În ce privește Iașul, orașul a fost aproape în întregime distrus, ars sau avariat de bombardamentul din noaptea 5–6 iunie. Avioanele care au zburat deasupra Iașilor au fost de proveniență americană, cu cifru american, dar cu piloți ruși. Nici unul n-a putut fi doborît din ele.

Constatări personale, în legătură cu trupele noastre, ca regim și moral, sînt următoarele:

1) Aprovizionarea celor din prima linie nu se face pretutindeni așa cum ar fi de dorit. O noapte petrecută în primele linii ale unui pluton din Batalionul 1 al Regimentului 32 dorobanți «Mircea» mi-a ajutat să văd realitatea: oamenii primesc o singură dată pe zi mîncare caldă, seara, pe a doua zi rămînîndu-le un ceai rece și o pîine. Cînd am vizitat eu unitatea, soldații din tranșee nu primiseră de zece zile rația de țigări. Primarul Bacăului, dl prof. Toma Mihăilescu, mi s-a plîns că deși a trimis în mai multe rînduri țigări ostașilor, ele n-au ajuns celor cărora le fuseseră destinate. Soldații cer în primele linii un biscuit, o salamă *(sic!)*, o conservă, o bucată de zahăr, pentru ca să-și amăgească foamea în cursul zilei, cînd primele linii de luptă sînt greu accesibile celor din spate. Ar fi atît de greu să le dăm?

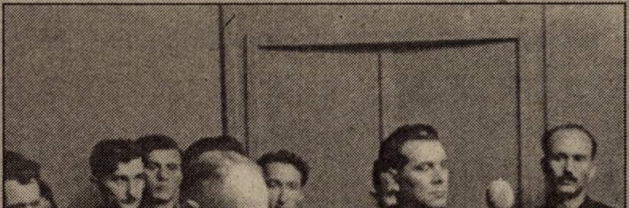

La microfon, Ion Antonescu (aici, pe vremea coabitării cu Legiunea)

2) Se constată o lipsă accentuată a publicațiilor ostășești de propagandă, soldații devenind astfel receptivi față de manifestele inamicului. Un săptămînal pe care l-ar tipări «Curentul», în 4 pagini și care ar fi trimis ca supliment al «Curentului» duminica în primele linii și la trupele în rezervă, ar împlini un mare gol.

3) Ambulanțele divizionare nu au o picătură de vin, o lămîie, o sticlă de cognac. Medicii sînt puțini. Lipsesc mai ales chirurgii. Conform informațiilor d-lui medic colonel Ursu, medicul Corpului 6 Armată, doctorii concentrați se sustrag prin intervenții de la serviciul de front. În felul acesta, sînt pierduți numeroși ostași, în urma intervențiilor nefăcute în timp util.

4) În general, ostașii nu mai simt că în spatele lor țara se gîndește la ei. Au fost desființate cutiile cu darul ostașului, care făceau atît de mult bine în campaniile de dincolo de Nistru: lucruri mărunte care pricinuiau bucurii mari.

5) Lipsa de cărți poștale și mersul încet al serviciului poștal pricinuiesc multe mîhniri ostașilor și chiar ofițerilor.

Cu toate acestea, atmosfera frontului din Moldova este una stenică, încrezătoare.

București, 23 iunie 1944

George Sbârcea". ■

Istoria, altfel...

Armata și presa: Război fără învingători

Călin HENTEA

Rîndurile de mai jos reprezintă doar embrionul primului capitol al unui viitor volum, intitulat *Armata și presa: Un etern război fără învingători,* aflat în pregătire. Lucrarea este rodul unei intense documentări efectuate de autor în acest an, în timpul unui curs de patru luni, la Școala de limbi străine a armatei britanice, din Beaconsfield. Dacă tematica referitoare la trecutul și prezentul relațiilor dintre armată și presă, pe timp de război, se bucură de mare atenție în Occident, în România subiectul este aproape necunoscut publicului larg. Cartea menționată tocmai aceasta urmărește: să aducă în discuție altfel de argumente privind mitul libertății presei, pe de o parte, și transparența instituției militare în lumea occidentală, pe de alta.

Epoca de aur a corespondenților de presă

Se pare că primul corespondent de război, în sensul modern al cuvîntului, a fost un englez, atunci cînd, în timpul războiului civil din Anglia dintre Parlament și regele Carol I, desfășurarea bătăliilor era relatată în niște ziare destul de rudimentare ce apăreau la Londra, numite „diurnals“. Evident, datorită puternicei rivalități dintre cele două tabere, nici nu se punea problema unei minime obiectivități a „reportajelor“ respective.

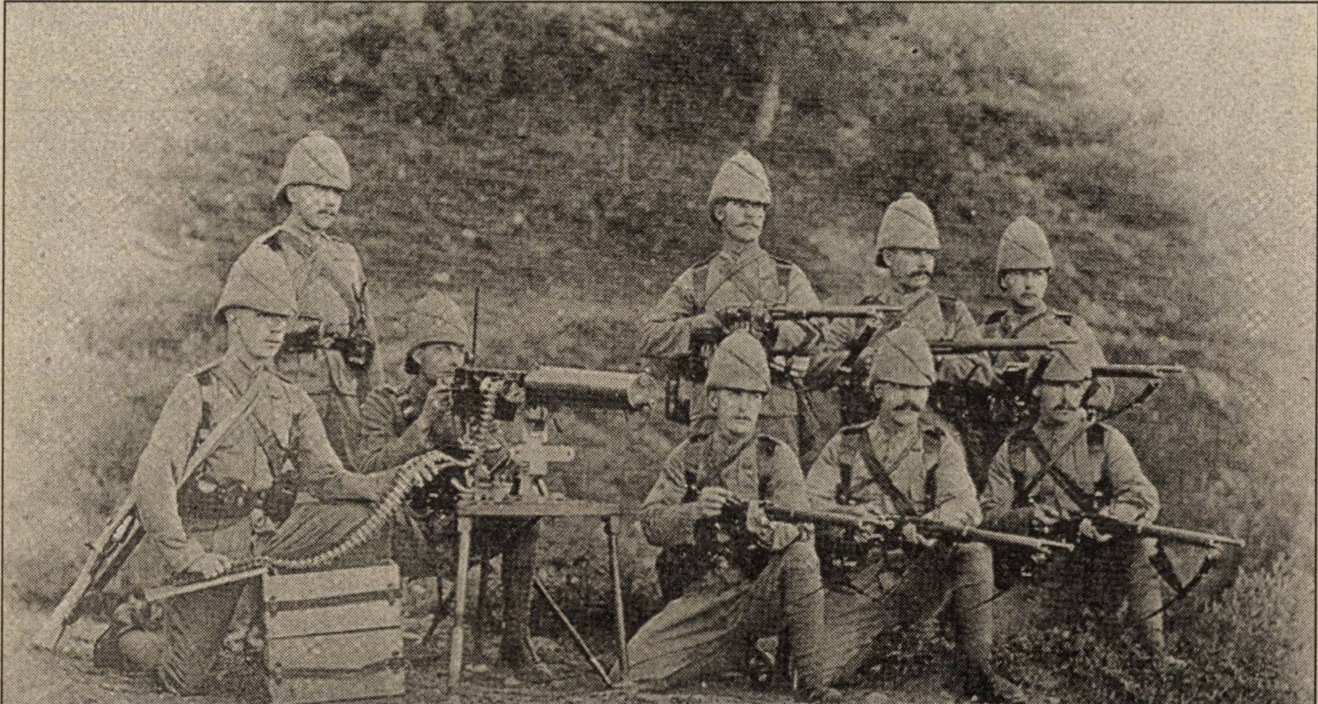

Pușcași britanici, de la sfîrșitul secolului XIX

În vremurile mai apropiate nouă, în secolul al XIX-lea, rolul corespondentului de război a fost asumat adesea de către scriitorii romantici ai epocii: Tolstoi ne-a lăsat o convingătoare imagine a cîmpului de luptă de la Borodino în *Război și pace,* iar de la Stendhal ne-am putut imagina cum a decurs bătălia de la Waterloo, citind *Mănăstirea din Parma.* Toate aceste descrieri poartă însă amprenta puternică a personalității și talentului literar a autorului, fiind departe de obiectivitatea și profesionalismul caracteristice unui reporter adevărat.

Analiștii și istoricii fenomenului media sînt unanimi în a considera drept epoca de aur a corespondentului de presă perioada dintre Războiul Crimeei (1853–1856) și primul război mondial (1914–1918). La mijlocul secolului XIX, în Imperiul britanic, „The Times“ — cea mai influentă gazetă, cu tirajul său de 40.000 de exemplare (față de cel mai apropiat rival ce vindea doar 7.000) — a avut un rol esențial în obținerea suportului național în războiul Angliei contra Rusiei, sprijin de care guvernul Gordon avea absolută nevoie. În același timp, reportajele din Războiul Crimeei, transmise prin proaspăt inventatul telegraf de corespondentul de război William Russel, cu sprijinul curajos al tînărului editor al lui „The Times“, John Delane, despre proasta conducere militară britanică, despre dezastrul asistenței medicale și haotica administrație britanică în Crimeea au provocat căderea guvernului Gordon, la 30 ianuarie 1855.

O primă reacție a oficialilor britanici a fost introducerea cenzurii pentru toți corespondenții prezenți în Africa de Sud în timpul Războiului burilor (1899–1902). Pentru prima dată în timpul războiului începutului de secol din Africa de Sud, datorită progreselor tehnologice în domeniul cinematografiei și fotografiei opinia publică mondială a putut vedea cu adevărat imagini reale, surprinse pe viu acolo unde se purtau luptele.

Războiul de secesiune american a dovedit o puternică aversiune a șefilor militari nordiști împotriva corespondenților de război aflați pe teren. Însuși președintele Abraham Lincoln a trebuit să intervină pentru temperarea teribililor săi generali, William T. Sherman sau Ulysses S. Grant, care erau gata să trimită cîțiva jurnaliști mai curajoși în fața curții marțiale și a plutonului de execuție.

Nici împăratul Napoleon III, în timpul războiului franco–prusac din 1870 nu a fost mai înțelept în atitudinea față de presă. El a interzis oricăror corespondenți de presă străini să însoțească trupele franceze pe front, temîndu-se că aceștia ar putea sesiza și mediatiza tocmai punctele slabe ale armatei sale. Din contra, mult mai abilul cancelar Bismarck, recunoscînd importanța strategică pe care o dobîndise presa, a permis jurnaliștilor britanici William Russel și Archibald Forbes să se alăture trupelor germane, ceea ce a determinat o imagine mult mai bună a germanilor în conștiința opiniei publice din puternicul Imperiu britanic, în comparație cu cea a francezilor.

Control și manipulare

Prima delimitare strictă a unei zone de exclusivitate militară, interzisă civililor, a fost stabilită pe frontul de vest din timpul primului război mondial, ca urmare a relativei stabilități a liniei frontului. Aceasta a permis, printre altele, și un control mult mai strict și o manipulare mai severă a presei de către militari și politicieni. Generalul lord Kirchner a amenințat chiar că va împușca orice ziarist care va fi găsit în zona frontului fără autorizație și escortă. Două „specii“ de jurnaliști s-au afirmat în timpul primului război mondial: ziaristul de teren, mereu în mișcare și în mijlocul evenimentelor, și „ziaristul de castel“, atașat unui Cartier General, printre liderii militari și oamenii politici. În anii primei conflagrații mondiale, cenzura militară și manipularea presei au devenit practici uzuale ale conducătorilor statului aflat în război și tot atunci s-a impus predominanta interesului național asupra adevărului, precum și practica satanizării în presă a inamicului. Aceste tendințe s-au amplificat în timpul celui de-al doilea război mondial, pentru a atinge un adevărat rafinament în ultimele decenii (Panama–1989, Golf–1991, Kosovo–1999). Trebuie însă precizată o deosebire de fond: dacă în timpul primului război mondial, opinia publică „înghițea“ o satirizare și o demonizare în bloc a inamicului (Kaiserul și împăratul fiind tratați alături de soldatul german sau de cel austro–ungar în egală măsură și cu aceleași instrumente de propaganda Antantei), în zilele noastre războiul mediatic american și european occidental stabilește o clară delimitare între liderul advers aflat în obiectiv (generalul Noriega, Saddam Hussein, Slobodan Milosevici) și națiunea respectivă. Astăzi, nici un cetățean nu ar mai accepta ca între liderul și soldatul sau cetățeanul din statul advers să se pună semnul egalității atunci cînd este vorba de o acuză politică, militară sau de drept internațional. Deosebirea dintre cele două maniere de abordare a războiului mediatic rezultă și din caracterul diferit al războaielor: în 1914–1918, era vorba de o luptă pe viață și pe moarte, dusă chiar în fața casei cetățeanului, în numele valorilor și intereselor supreme ale statului și care vizau direct națiunea în cauză, pe cînd în anii ’80 și ’90 a fost vorba de conflicte limitate în numele unor interese strategice ale marilor puteri, care purtau aceste lupte în afara teritoriului lor național.

În perioada interbelică mari scriitori, precum Ernest Hemingway, George Orwell sau André Malraux, au scris și transmis reportaje din războiul civil din Spania, dar toate aceste materiale erau concepute de pe poziții partizane și în scopuri de propagandă, angajamentul ideologic al fiecărui autor fiind notoriu.

Accesul și mobilitatea jurnaliștilor s-au ameliorat mult în timpul celui de-al doilea război mondial, cu notabila excepție a frontului sovietic. Toate țările combatante și-au aruncat în luptă întregul arsenal mass media, ca o nouă armă predominant ofensivă, aflată la dispoziția ministerelor de propagandă din țările respective. Radioul a fost cel care și-a afirmat pentru prima dată în această perioadă enorma sa putere persuasivă, el fiind utilizat din plin atît de propaganda nazistă, cît și de cea britanică și, în final, de cea americană. Coeziunea mișcării de rezistență și a populației în general din Europa ocupată s-a datorat în mare măsură programelor și mesajelor transmise de BBC, care a avut un rol decisiv în susținerea moralului și unității combative a britanicilor în momentele atît de dificile ale bătăliei Angliei, din 1940. Marile agenții de presă, precum Associated Press sau United Press, și-au îndeplinit și ele misiunea ce le-a revenit în determinarea opiniei publice americane — atît de izolaționistă — să accepte și să susțină efortul de război și marile pierderi de vieți omenești, nu numai în Pacific — zona clară de interes strategic nord–american —, dar și în Europa. Tot în timpul ultimei conflagrații mondiale s-au afirmat și exploatat pe scară largă, pe lîngă fotoreportajul de război destinat presei, imaginile filmate pe front de cameramani militari, care erau apoi difuzate sub forma jurnalelor de actualități din debutul spectacolelor cinematografice.

Următorul conflict major în care mass media a fost din nou aruncată în luptă a fost Războiul din Coreea (1950–1953), prima confruntare armată majoră a Războiului Rece. Sarcina presei occidentale a fost aceea de a explica oamenilor abia ieșiți din război că intervenția armată a Națiunilor Unite însemna, de fapt, un act de autoapărare a lumii libere împotriva agresiunii sovietice și chineze. La rîndul ei, presa comunistă, înregimentată perfect în structurile propagandistice totalitare, demasca furibund noua agresiune imperialistă împotriva popoarelor lumii. Mediatizarea Războiului din Coreea rămîne astfel un model propagandistic ofensiv și un contramodel de obiectivitate jurnalistică.

Cel care avea să modifice raporturile dintre presă și armată — pînă mai ieri, camarazi de front — a fost războiul din Vietnam. Ecourile și consecințele mediatizării acestui război nu s-au stins în totalitate nici astăzi. În temeiul celui de-al cincilea Amendament la Constituția SUA privind libertatea presei, atît militarii, cît și oficialii americani au dat acces liber presei din toate colțurile lumii în orice punct și moment fierbinte al războiului, asigurînd în plus ziariștilor și toate informațiile oficiale disponibile. Răspunsul presei a fost însă contrar așteptărilor: facilitățile pentru obținerea informațiilor și reportajelor au fost satirizate, iar reportajele presei scrise și audiovizuale s-au concentrat pe ororile războiului. Acțiunile de luptă propriu–zise au fost mediatizate într-un mod atît de simplist încît, probabil, nici un american care se uita la televizor în acea vreme nu a înțeles cu adevărat ce se întîmpla în Vietnam și care era mersul războiului. Punctul culminant al acestei defectuoase mediatizări a fost atins chiar în timpul faimoasei ofensive Têt a nord–vietnamezilor. Sprijinul inițial acordat de mass–media intervenției militare americane în Vietnam — prezentînd-o drept o acțiune de apărare a lumii libere, a stilului de viață și a valorilor democratice americane împotriva agresiunii comuniste — s-a transformat, în urma importantelor pierderi de vieți omenești și costuri, într-o violentă campanie antirăzboinică și antimilitaristă. Poate că cel mai puternic impact cu efect decisiv în politica de ducere a acestui război l-a avut televiziunea, care a filmat și transmis pe micile ecrane, omniprezente în lumea occidentală și americană a anilor '60, imagini pline de violență, sînge, mizerie și disperare umană. Pentru prima dată în istoria omenirii războiul, cu toate ororile sale, intra direct, necosmetizat și neromanțat, în casele oamenilor de rînd, determinînd o traumă națională. Mult timp după încheierea conflictului, în convingerea militarilor americani, de la mic la mare, a predominat ideea că SUA au pierdut războiul din Vietnam nu în junglă, ci pe micile ecrane.

Ziariștii, la discreția militarilor

Primii care au pus în aplicare această experiență de presă pe timp de război au fost britanicii în timpul războiului argentiniano–britanic, din Insulele Falkland (1982). Ministerul britanic al Apărării a fost luat complet pe nepregătite de invazia argentiniană în privința politicii de mediatizare a conflictului. Inițial, Marina regală britanică a refuzat să accepte la bordul navelor de luptă din compunerea flotei de intervenție în Falkland ziariști civili și doar o enormă presiune concentrată pe Downing Street 10 l-a obligat pe amiralul sir Sandy Woodward să primească 29 de jurnaliști din presa scrisă și de televiziune. Cu toate acestea, pe durata conflictului, ziariștii britanici participanți la operațiune au rămas în întregime la discreția militarilor în privința accesului la locul evenimentelor majore (scufundarea „HMS Sheffild", atacul bazei de la Goose Green) și mai ales în ceea ce privește transmiterea spre Londra a materialelor realizate (reportaje, fotografii, imagini filmate). În timpul aceluiași război anglo–argentinian au fost

Un fotoreporter militar, într-un oraș francez puternic afectat de luptele din primul război mondial

elaborate şi primele ghiduri de presă care cuprindeau lista restricţiilor privind subiectele şi informaţiile ce erau interzise a fi date publicităţii.

Două atitudini distincte s-au remarcat în presa britanică referitor la acest conflict. Pe de o parte, o susţinere necondiţionată a politicii şi acţiunii guvernului Thatcher cu sloganuri şi argumente patriotarde şi şovine (ziarul tabloid „The Sun“), iar pe de altă parte, o privire critică şi obiectivă a evoluţiei şi semnificaţiei războiului (cazul BBC-ului şi al programului său „Panorama“), ceea ce a atras imediat din partea militarilor şi a unor parlamentari britanici acuzaţia de trădare.

În anii ’80, SUA au traversat, purtînd în spate povara traumei vietnameze, două conflicte militare majore în afara graniţelor sale. În plus, după usturătorul eşec militar în tentativa de eliberare a ostaticilor americani din Teheran, din 1980, şi carnagiul infanteriştilor marini ucişi în atentatul terorist din Liban (23 octombrie 1983), America nu-şi mai putea permite să-şi piardă din imagine în urma unei intervenţii militare. Operaţiunile militare din Grenada şi Panama au fost precedate de vaste campanii de presă susţinute atît de Pentagon, cît şi de Casa Albă, avînd drept obiectiv principal acoperirea unei îndoielnice legitimităţi juridice internaţionale şi cîştigarea suportului opiniei publice americane şi internaţionale, în condiţiile Războiului Rece. Invazia Grenadei din octombrie 1983 (operaţiunea „Urgent Fury“), şi cea din Panama, din decembrie 1989 (operaţiunea „Just Cause“), au fost planificate şi executate cu o deliberată ignorare a mult trîmbiţatului drept al mass-media civile independente de a informa opinia publică cu ceea ce se întîmpla. În ambele cazuri, planificatorii militari americani — cu acordul expres al Casei Albe — au exclus orice prezenţă a presei în teatrul de operaţiuni, mai ales în primele zile ale acţiunilor militare, atunci cînd vulnerabilitatea trupelor şi a succesului acestora era maximă. Presa a fost acceptată în Grenada şi în Panama doar atunci cînd militarii aveau situaţia sub control, iar mediatizarea acţiunilor militare americane nu puteau fi decît una predominant pozitivă.

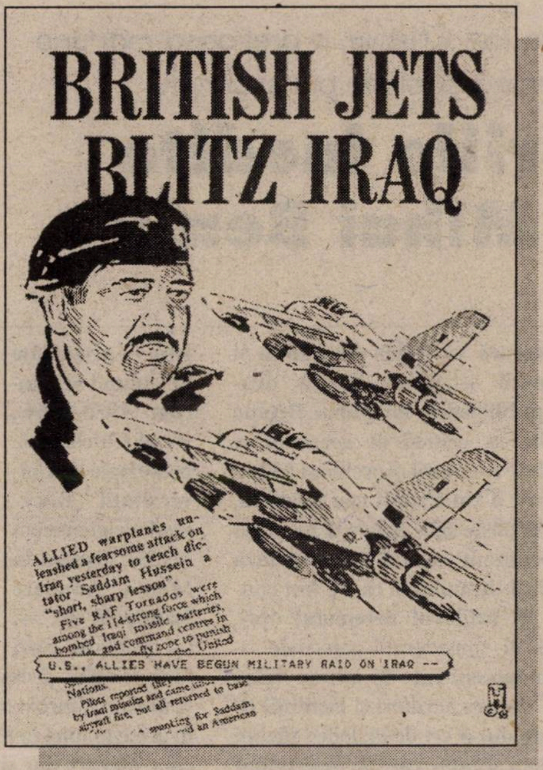
BRITISH JETS
BLITZ IRAQ
ALLIED warplanes unleashed a fearsome attack on Iraq yesterday to teach dictator Saddam Hussein a "short, sharp lesson".
Five RAF Tornados were among the 114-strong force which bombed Iraqi missile batteries and command centres in
U.S., ALLIES HAVE BEGUN MILITARY RAID ON IRAQ --
Nations.
Pilots reported they came under fire by Iraqi missiles and anti-aircraft fire, but all returned to base

Carte poştală britanică, din timpul atacurilor aeriene anglo–americane asupra Irakului lui Saddam Hussein (13 ianuarie 1993)

Reacţia mass–media la această sfidare a militarilor americani a fost puternică, în discuţie aflîndu-se unul din cele mai importante tabuuri ale sistemului american de valori: libertatea presei, garantată prin faimosul Amendament Cinci la Constituţie. Concertul criticilor dure care au urmat i-au făcut pe planificatorii Pentagonului să acorde o atenţie maximă relaţiei cu presa în momentul războiului din Golf, din 1991. Astfel, a apărut celebrul „pool system“ — sistemul cartelului de presă — ce a fost aplicat celor 1.500 de jurnalişti din toată lumea, concentraţi în Arabia Saudită în timpul operaţiunilor „Scutul Deşertului“ şi „Furtună în Deşert“. Prin acest sistem, doar echipe formate dintr-un număr restrîns (şi uşor de controlat) de ziarişti din presa scrisă şi audiovizuală avea acces în teren, printre militarii unităţilor luptătoare sau acolo unde se întîmpla un eveniment deosebit, avînd asigurat transportul, protecţia şi subzistenţa, urmînd ca la întoarcerea din expediţie aceştia să difuzeze celorlalţi materialul cules (îndeosebi fotografii şi imagini filmate, dar şi informaţii). Ceea ce era comun pentru toată mass–media erau conferinţele şi comunicatele de presă ale serviciilor de relaţii publice ale comandamentului aliat, din Riad. Investigaţiile şi deplasările independente ale ziariştilor au fost constant descurajate de către militari, trupele din teren avînd ordin de a nu le acorda informaţii, interviuri sau sprijin de orice fel. Şi această soluţie a fost imediat virulent atacată de ziarişti care au privit-o ca pe o nouă şi ceva mai sofisticată formă de cenzură şi manipulare din partea militarilor.

Războiul din Golf a mai consacrat alte două elemente ale interacţiunii dintre mass–media şi armată. După o primă experienţă reuşită în cazul generalului Manuel Noriega, în 1989, în 1991 s-au desăvîrşit tehnicile de demonizare prin presă a liderului inamic — Saddam Hussein —, precum şi cele de utilizare a mass–media ca armă principală a războiului psihologic, nu numai al celui de propagandă. O spectaculoasă şi absolută premieră au constituit-o transmisiunile în direct, din Bagdad, de către CNN a bombardamentelor aliate şi efectele acestora, CNN fiind singura televiziune occidentală acceptată de dictatorul irakian în capitala sa, cu speranţa — neîmplinită — a unei contraofensive mediatice.

Enormele şi rapidele progrese tehnologice ce permit giganţilor mass–media obţinerea şi diseminarea în timp real a ştirilor oriunde pe glob, alături de posibilitatea oricărui cetăţean liber de a avea acces la orice informaţie publică, conduc acum, la sfîrşitul unui secol de rivalitate presă – armată, la un paradox: totala independenţă tehnologică şi mentală a jurnaliştilor faţă de militari, în balanţă cu reala capacitate a acestora — în acord cu puterea politică — de a executa operaţiuni de propagandă şi manipulare la scară mondială prin intermediul mass media. Totul nu este decît o problemă de bună credinţă şi de bun simţ. ■

În pregătire la Editura Ion Cristoiu, o prețioasă mărturie de istorie literară și istorie pur și simplu

Memoriile inedite ale lui Mihai Beniuc

editura
Ion Cristoiu

Ceea ce istoria noastră literară va valida din întinsa și inegala producție scriitoricească — poezie, proză, dramaturgie —, precum și din publicistica lui Mihai Beniuc (1907–1988) este responsabilitatea criticii de specialitate. Pregătind pentru tipar volumul de memorii al aceluiași Mihai Beniuc, Editura Ion Cristoiu are o țintă mult mai modestă, anume de a pune în circulație, la peste zece ani de la moartea autorului, o veritabilă carte–document (ce va fi publicată fără a i se altera cîtuși de puțin spiritul timpului în care a fost concepută și definitivată, adică la mijlocul deceniului opt), conținînd abundente informații și considerații personale — unele dintre acestea deloc condescendente la adresa celor vizați, ba chiar dimpotrivă! — despre scriitori și instituții literare de la noi, de dinainte și de după cel de-al doilea război mondial, precum și despre oameni și fapte care au determinat mersul politicii în România dominată de partidul comunist. Beniuc, el însuși, a fost, cum bine se știe, un „toboșar al timpurilor noi“ (formula îi aparține), altfel spus — pentru a relua caracterizarea pe care i-o făcea *Dicționarul de literatură română. Scriitori, reviste, curente,* în 1979 — unul dintre scriitorii care „se va înregimenta după Eliberare *(23 august 1944, n. n.)* în lupta pentru idealurile noii orînduiri“. Orînduire care, pentru devotamentul arătat, l-a răsplătit cu mari onoruri — președinte al Uniunii Scriitorilor (1950–1964), șef al Catedrei de psihologie a Universității București, academician (1955), deputat în Marea Adunare Națională etc. —, i-a publicat cărți fără număr și l-a inclus în manualele școlare. Dar, cum spuneam, dincolo de toate acestea cartea ce urmează să apară în această lună la Editura Ion Cristoiu va pune în mîna istoricilor literari, dar și a istoricilor în general o mărturie extrem de prețioasă (în ciuda inerentelor subiectivisme, proprii acestui gen de scriere, precum și a unor formule de limbaj din „epoca de aur“) pentru înțelegerea și reconstituirea cât mai aproape de adevăr a unor timpuri de mult apuse. Practic, a unui arc de timp care se întinde de la ultimii ani ai regelui Carol al II-lea și pînă la capătul primului deceniu al „domniei“ lui Nicolae Ceaușescu. *(Subtitlurile fragmentului pe care îl reproducem în continuare aparțin redacției.)*

„Aș prefera Moscova“

În 1945, am fost chemat la Ministerul de Externe de secretarul general, Vasile Stoica, care mi-a făcut propunerea de a pleca în străinătate în calitate de consilier, rămînînd să-mi aleg singur țara care îmi convine, el exprimîndu-și numai părerea că ar fi bine să aleg o capitală din Occident, pe lîngă una din ambasadele noastre — Belgia, Franța, poate America. Dintru-nceput însă am ținut să-i spun că, dacă e vorba pe alese, atunci eu aș prefera Moscova. Credeam că are să mă refuze, ceea ce n-a fost cazul. A spus: „Dacă așa crezi, rămîne și așa. O să facem formele, pentru ca să pleci la Moscova“. Fără să mai întreb pe nimeni, am acceptat această propunere și m-am dus și la partid să anunț că am acceptat propunerea ce mi se face de a pleca în diplomație la Moscova, drept consilier pe lîngă ambasada română, unde fusese numit profesorul Iorgu Iordan ca ambasador. Îmi convenea din toate punctele de vedere. De altfel, nu de mult mă și căsătorisem cu actuala mea soție și țineam să ne mai îndepărtăm o vreme din Capitală, firește că nu ăsta era scopul principal. Așa se face că, în 1945, mi-am făcut de acum preparativele pentru Moscova, trebuind să plec pe 1 decembrie, ceea ce nu s-a putut întîmpla decît la mijlocul lui ianuarie 1946. Dar nu plecam fără să am sentimentul că pentru dezvoltarea vieții literare se creaseră totuși condiții care vor fi prielnice, avînd în vedere tocmai că oameni cum erau Perpessicius, Călinescu, Sadoveanu, pe care îl făcusem între timp președintele USAZ (Uniunea Societăților Artiștilor și Ziariștilor) și care primise de data aceasta să devină președinte, punîndu-mi o singură întrebare cînd m-am prezentat la el acasă în delegație: „Dar ascultă, Beniuc, de data aceasta este adevărat?“. Eu i-am răspuns foarte simplu: „Maestre, eu nu am venit la dv. să vă propun să vă faceți președintele Societății Scriitorilor; eu vin cu misiunea de a vă propune să acceptați să fiți președinte peste toate societățile. Această propunere cred că nu i s-ar putea face nimănui altuia în afară de dumneavoastră“. Firește, a acceptat. Între timp, reușiserăm măcar pentru o durată, pentru nu știu exact cît timp, să restabilim relațiile și cu Tudor Arghezi, căruia i se acordase în acea perioadă de timp Marele Premiu al Academiei, „Năsturel“, pentru poezie. Nu eu am făcut această propunere, sunt numai unul dintre cei care au susținut cauza. Lucrurile s-au petrecut așa: într-o bună zi, Ralea, care fusese numit între timp ministru al Culturii, a venit la mine, sau m-a chemat la el — nu-mi mai aduc bine aminte — și mi-a spus: „Ascultă, Beniuc, se întîmplă ceva foarte neplăcut“. Zic: „Ce anume?“. Zice: „Trebuie să facem ceva ca să nu se întîmple“. „Ce anume?“. „Se propune ca Marele Premiu al Academiei să fie acordat lui A.Toma. Eu sunt împotrivă și cred că nici tu nu ai fost de acord“. Zic: „Pe mine nu o să mă întrebe nimeni. Sigur aș fi împotrivă“. „Eu aș propune ori să-l iei tu, ori Tudor Arghezi“. Zice: „Pînă aici! Dacă e vorba așa, singurul care trebuie să-l ia este Tudor Arghezi. Despre mine nu se pune problema de a lua un așa premiu, ar fi șocant pentru oricine. Pentru Tudor Arghezi, da. Și, ca să se împiedice orice fel de încercare de a da pe nemerit acest premiu, eu te-aș ruga, avînd în vedere că ai trecere în sus, să te duci să vorbești cu Ana Pauker, care te va înțelege, și cu Pătrășcanu, în primul rînd cu aceștia doi, și poate și cu Petru Groza, care de asemenea o să fie de aceeași părere. Dacă vorbești cu ei, problema este de acum ca rezolvată“. De față mai era și Octav Livezeanu, fostul director de la „Frontul Plugarilor“, care renunțase la această calitate și devenise secretarul de cabinet al lui Ralea. Firește că punctul de vedere al lui Ralea a fost acceptat fără nici o dificultate de către personalitățile amintite, și n-am avut o mare greutate în acordarea acestui premiu lui Arghezi. Înainte de aceasta, ne-am întîlnit cu Arghezi, ca să ne convingem că el este dispus la acceptarea acestei cinstiri care i se aducea, ceea ce nu îmi venea să cred că se va izbi de un refuz, avînd în vedere că — pare-mi-se — și suma era destul de impunătoare.

Cel care trebuia să facă relația cu Arghezi era fostul său prieten, de care s-a despărțit de cîteva ori, dar iarăși s-au întîlnit, pentru că totuși țineau foarte mult unul la altul, era N.D. Cocea. N.D. Cocea a organizat o masă la el acasă, la care erau invitați cîțiva inși, dintre aceștia mai tineri, între care era și Ion Călugăru și Jebeleanu și eu, și Octav Livezeanu, care nu era chiar de vîrsta noastră, dar nici grozav de îndepărtat, și încă cîțiva scriitori. A fost o întîlnire prietenească, în care n-am avut de dat o bătălie în care să-l convingem pe Arghezi să accepte premiul, iar la masa de banchet care s-a dat apoi într-un séparé de la Capșa, a luat parte și Sadoveanu, care, între timp, devenise președintele USAZ, și îmi aduc aminte și acum că i-a spus: „Dar ascultă, Arghezi, asta nu înseamnă că de acum înainte vei scrie așa cum obișnuiești — o dată o iei încoace și o dată încolo, cu polemicile tale ascuțite!“. Nu știu dacă Arghezi a promis acest lucru cu mîna pe inimă, dar în orice caz nu a spus că își va continua felul său de a fi polemic. Eu îmi închipui la ce făcea aluzie Sadoveanu, la faptul că în acea epocă, cînd partidele istorice și partidul comunist erau oarecum într-un fel de armistițiu, care putea oricînd să se transforme într-o bătălie, s-ar putea ca Arghezi să accepte partea care va putea să-i ofere mai mari avantaje — avantajul reciproc — dar eu consider că lui Arghezi i s-a făcut pe această cale o mare dreptate. El primise un premiu al regelui Carol al II-lea, ca și Bacovia. Trebuia să i se acorde însă acest premiu, care purta acest caracter de premiu național, și părerea mea și astăzi rămîne aceeași, că l-a meritat pe deplin și a fost, în același timp, primul după Eliberare, după 23 August, care a luat acest premiu.

Mihai Beniuc

M-am despărțit, ca să zic așa, cu oarecare mîhnire că trebuie să-i las, pe colegii mei de la Societatea Scriitorilor, dar și cu bucuria anticipată că o să cunosc o lume nouă, anume Uniunea Sovietică, unde am plecat, poate, pe ziua de 16 ianuarie, împreună cu soția mea și cu membrii ambasadei, care veniseră aici împreună cu Iorgu Iordan. Am plecat cu un tren care adusese la București pe Harriman cu treburi la Comisia aliată de control.

Timp de trei ani, din ianuarie 1946 pînă în decembrie 1948, m-am despărțit de treburile Societății Scriitorilor din România, relațiile noastre fiind numai de schimburi de urări reciproce, amicale, pentru ca după întoarcerea mea în țară, în decembrie 1948, să-mi reiau imediat activitatea pentru punerea bazelor Uniunii Scriitorilor din România după un nou tip, care să se apropie în mod decisiv de condițiile socialismului.

Ani grei

Cei trei ani petrecuți la Moscova, din ianuarie 1946 pînă în decembrie 1948, cu toate întîmplările și cu tot ceea ce mi-a fost dat să cunosc în acest interval de timp ar ajunge din belșug pentru o întreagă carte, dar viața diplomatică, în general, este mult prea complicată pentru ca să îi consacru un timp destinat cu totul altui scop, anume acela al unor amintiri de ordin literar, așa că numai tangențial, în măsura în care nu se va putea altfel, voi aminti și de alte aspecte ale vieții din acest interval de timp.

Firește că de viața literară din țară, deși nu eram complet rupt, nu pot spune că aveam toate informațiile curente, rar mai corespondam cu foștii colaboratori din cadrele conducerii Societății Scriitorilor din România sau îi vedem atunci cînd tre-

La Uniunea Scriitorilor, în anii '50: Eugen Frunză, Aurel Baranga, Nina Cassian, Mihai Beniuc, Alexandru Jar, Petru Dumitriu, Sűto Andras, Eugen Jebeleanu și Mihai Davidoglu (de la dreapta)

buia, din motive de serviciu, să vin pe cîteva zile de la Moscova la București.

Acești ani, pentru Moscova însăși, erau cei mai grei, fiind imediat următorii perioadei războiului, lucru ce, desigur, se simțea în rîndurile populației, deși organele administrative căutau să se resimtă cît mai puțin cetățenii care avuseseră atît de suferit în timpul războiului. În ceea ce privește corpul diplomatic, n-aș putea spune că avea ceva de suferit, deoarece statul sovietic, și în speță Ministerul de Externe, de data asta, se îngrijise ca să li se pună la dispoziție tot ceea ce ar fi dorit — și ca alimentație și ca îmbrăcăminte și ca posibilități de distracție sau cultivare prin teatre, muzee ș.a.m.d., punîndu-li-se oricînd la dispoziție bilete sau ceea ce le trebuia, dîndu-li-se posibilitatea de a călători unde voiau înăuntrul Uniunii Sovietice, măcar așa a fost în acea primă perioadă, avînd cu toții, în același timp, și posibilitatea de a-și comanda sau aduce pe altă cale, directă, tot ceea ce ar fi dorit din țările capitaliste, mai cu seamă din țările nordice. (...)

Misiunea mea era destul de complicată, că trebuia simultan, în calitate de consilier, să mă ocup și de treburile ambasadei, avînd în vedere că sovieticii aveau mai mare încredere în mine decît în consilierul mai vîrstnic ce era acolo înaintea mea, iar pe de altă parte să-mi satisfac intențiile de cunoaștere a limbii și literaturii ruse și de stabilire de legături cu scriitorii sovietici.

Ambasadorul nostru de atunci la Moscova era — cum am mai spus — profesorul Iorgu Iordan. Nu era singurul profesor din țările socialiste, și noi între noi, români și străini, care stabiliserăm relații, spuneam că această garnitură de ambasadori ar putea fi numită „dinastia profesorilor", oameni foarte cinstiți, culți, probabil însă nu tocmai cum ar fi trebuit să fie diplomații de meserie, deci unși cu toate unsorile. La ambasada română pe atunci încă era prezentă vechea garnitură a Ministerului de Externe, eu fiind singurul comunist între ei — aceasta datorită lui Vasile Stoica, secretarul general al ministerului, și în același timp al lui Tătărescu, care m-a acceptat. Ulterior s-a trimis, desigur, o nouă garnitură de care a rămas să mă ocup eu, fiind și cel mai bătrîn, trebuind să ocup nu o dată postul de însărcinat cu afaceri, temporar, mai ales pînă s-a instalat noul ambasador român, Vlădescu–Răcoasa, el însuși tot din neamul profesorilor. De altfel, profesorii trimiși ca ambasadori la Moscova erau în general celebrități mondiale în știința lor — Iorgu Iordan era lingvist, Szekfü, ambasadorul Ungariei, un celebru istoric, la fel Horak, tot istoric, ambasadorul Cehoslovaciei, chiar din America de Sud, din nu știu ce țară latină, era tot un profesor celebru și ca om de știință și ca poet. Firește, cu timpul, dinastia profesorilor s-a retras și au venit, ca să zicem așa, oameni de meserie, pentru că diplomația cere totuși o pregătire deosebită. Nu m-aș putea lăuda că eu, personal, aveam o pregătire diplomatică, însă eu am învățat-o ca și milităria. Adevărata militărie se învață în timpul războiului și diplomația practicînd-o, mai cu seamă cînd ai un grad mai mic, ca acela de consilier, care este oarecum obligat să facă de toate. Conștiinciozitatea mea însă mi-a dăunat de data aceasta, prin faptul că am renunțat la orice fel de călătorii posibile în Uniunea Sovietică, nu mai vorbesc peste hotare, și am limitat la maximum întîlnirile cu oamenii pentru stabilirea de relații. Totuși aceasta făcea parte din intențiile și scopurile mele inițiale. (...)

Anii aceia știm că erau foarte grei în România — '46, '47, '48 — și cei care i-au trăit își aduc aminte cu tristețe de ei, cei care nu i-au trăit îi înjură, mai cu seamă anul 1948, după cum aud eu cîteodată, ca fiind cel mai dăunător pentru dezvoltarea literaturii și artei în țara noastră, anul dogmatismului, poate prelungit și după aceea, desigur, dogmatism care încă nici acum nu știe nimeni ce a fost și nici nu știe dacă a fost mult mai rău decît ceea ce este astăzi. Eu pe atunci nu eram în țară, și numai ocazional luam contact cu cei din țară, dar că s-au petrecut lucruri foarte supărătoare, asta o știu foarte bine. Tot așa știu foarte bine că era foarte greu ca pe cei din țară să-i determini să facă ceva, pentru că nici mijloacele nu le aveau și confuzia care încă a mai domnit după Eliberare nu permitea acest lucru. În '46 au fost alegerile, era lupta între partide, scriitorii înșiși erau de diferite opinii sau făceau parte din diferite partide, chiar dacă nu erau activi.

„Vreau să zburd și să mușc!“

Atunci am aflat că Tudor Arghezi se îndepărtase de ceea ce credeam noi că alesese ca drum în viață și că a început să scrie la ziarul „Dreptatea“ al național–țărăniștilor, articole care nu erau în folosul partidului comunist. Zaharia Stancu îmi spunea că, avînd cu el pe atunci o conversație, marele maestru al verbului românesc i-ar fi spus: „Mă simt încă tînăr, vreau să zburd și să mușc!“. Mie după aceea mi s-au spus alte lucruri, pe care le spun aici, fără gîndul că ele vor apărea, anume că el pusese, pentru ca să-și pună în slujba celor de stînga condeiul, anumite condiții de ordin material și financiar, explicabile, de alfel, într-o epocă de mare mizerie și în urma unei vieți a unui scriitor care a trăit așa și înainte. Dar nu numai el. În orice caz de la el nu mai se aștepta lumea la așa ceva (n-a fost un om de mare intuiție politică niciodată Tudor Arghezi), dacă își urma un drum pe care tot și-l începuse prin faptul că scrisese faimosul articol „Baroane!“ în 1944 și că fusese și în lagăr internat tocmai pentru aceasta. Dar nu vreau să intru în multe amănunte, chit că în calitatea mea sunt deținătorul unor informații pe care alții probabil că nu o să le aibă. Le voi povesti poate cu altă ocazie.

De mai multe ori am trimis în mod oficial, prin curier diplomatic, statutul Uniunii Scriitorilor sovietici, informații asupra felului cum funcționează fondul lor literar sau alte instituții, cenzura etc., dar toate aceste documente s-au pierdut nu știu unde, ori în arhiva Ministerului de Externe, ori au fost aruncate direct la coș, fără să fie luate în seamă, căci niciodată nu au parvenit la destinație, care nu era numaidecît Societatea Scriitorilor, ci Secția ideologică a Comitetului Central, de altfel cea care le solicita.

Nu știam ce se mai întîmplase. Între timp, am spus, Zaharia Stancu fusese scos din conducerea Societății Scriitorilor din România și habar nu mai aveam cum se rezolvase problema. Am aflat ulterior și chiar de la el, că a participat intens la alegerile din '46, el fiind un foarte bun cunoscător al situației politice, nu atît ca un mare ziarist și mare polemist, fără ca să pot susține că el s-ar fi găsit în mod decisiv într-o tabără sau alta vreodată, deși a stat și el în lagăr, nici să pot afirma că vreodată ar fi manifestat o atitudine de dreapta, dar mai păstrez în această privință rezerve. M-am pomenit într-o bună zi cu el la Moscova, în delegație, trimis de către Comitetul Central, după cîte îmi aduc aminte, căci intrase, nu ca membru în Comitetul Central, ci ca colaborator apropiat al lui Iosif Chișinevschi, în Secția de agitație și propagandă. Tot de la el am aflat că lucrează intens — nu știam exact în ce calitate — pot să spun ce calitate a obținut ulterior, după întoarcerea mea la Societatea Scriitorilor din România, care între timp își cam schimbase toată compoziția conducerii; nici nu știu dacă unii dintre ei nu muriseră. Între primele probleme [pe] care a cerut să i le rezolv a fost să-i fac rost de un statut al Uniunii Scriitorilor sovietici. I-am satisfăcut dorința și i l-am dat, pentru ca apoi, mai tîrziu, să mi se spună de către șeful de atunci al Secției ideologice că „am avut un reprezentant ani de zile la Moscova, dar niciodată n-a reușit să ne facă rost de un statut al Uniunii Scriitorilor sovietici, a fost destul ca o singură dată să meargă acolo Zaharia Stancu și l-a obținut numaidecît“. În sfîrșit, astfel de lucruri nu i se pot lua în nume de rău unui om ca Zaharia Stancu. Nu era întîia oară că făcea așa ceva, și nu era numai el care făcea astfel de lucruri. În același timp, am avut o întîmplare cel puțin la fel de neplăcută cu o piesă de teatru pe care o tradusese soția mea în românește și o trimisese în țară ca să fie jucată. Nu îmi mai aduc exact aminte care era piesa, poate „Problema rusă“, a lui Simonov, sau ceva de genul acesta. Acea piesă s-a jucat apoi tradusă însă de Aurel Baranga și Sică Alexandrescu. Am întrebat cum se face că au pus aceste nume pe copertă.

Au zis: „Noi am tradus-o, pentru că am obținut textul de la Moscova“. Îl obținuseră exact după ce trimisesem piesa. Totuși și-au luat o măsură de precauție! Controlînd textul, am putut să constat că în general se făcuseră oarecari schimbări — perfectul simplu fusese înlocuit cu perfectul compus și invers! Dar Zaharia Stancu ne-a atras atenția că dacă ar îndrăzni cineva să se atingă de Aurel Baranga, ar avea de-a face cu el. Pe atunci, Zaharia Stancu era o personalitate importantă și în lumea scriitoricească și în sectorul de agitație și propagandă. Firește că mi-am zis: „Atîta pagubă, nu e nimic!“.

Aceasta a fost înainte de a prelua eu sarcinile care îmi reveneau în România ca scriitor. Eu știam de acuma că se apropie și ceream insistent să se apropie termenul plecării mele din Uniunea Sovietică. Sincer vorbind, eu nu prea pot să stau prea mult în nici o țară străină, avînd sentimentul că mă înstrăinez de ceea ce constituie baza activității mele literare. Probabil am ceva de copac care nu se poate aclimatiza în orice sol. Noi ne-am purtat cu Zaharia Stancu foarte prietenește, nu mă putea deranja întru nimic faptul că ajunsese un om de vază din nou, că se trăsese cu buretele peste trecutul său, și îmi aduc aminte că după aceea, ani de zile, cînd ne întîlneam pe un timp de iarnă cu el, avînd o frumoasă căciulă de astrahan, își amintea că i-o alesese la magazin nevasta mea.

Tina și Anuța în inspecție

Cum am spus, se ridicase de acum problema, și o ridicasem eu în primul rînd, a plecării mele. Profitasem de o vizită pe care ne-au făcut-o Tina Chivu și cu Anuța Toma pentru a inspecta cum merg treburile la ambasadă — de acum aveam un nou ministru de externe, pe Ana Pauker — și mai cu seamă să se facă înlocuirea anumitor elemente care, eventual, nu corespundeau. Nu mai erau cine știe ce elemente vechi pe acolo — unii fugiseră, alții erau totalmente noi și neștiutori și mi-au dat destul de furcă pînă s-au adaptat noilor condiții de viață pe care le impune diplomația. Nu erau băieți răi, dar veniseră cu gîndul că ei sunt cei noi și toți, inclusiv eu, fac parte din vechea gardă. Totuși știau precis că nu se poate altfel decît să lucreze cu mine, iar de la Ministerul de Externe mi se dăduse însărcinarea ca cel puțin un an de zile să mai rămîn la Moscova, pînă se obișnuiesc cei noi cu noua viață. Erau în permanență nemulțumiți, nu se subordonau bucuroși relațiilor și regulilor pe care le cere diplomația și care domnesc în întregul corp diplomatic — pe care trebuie să le respecți o dată ce ești membru al acestui corp.

Aveam, de altfel, cunoștințe destul de multe printre diplomați — miniștri, consilieri, secretari, dar atracția cea mai mare asupra mea o exercitau reprezentanții presei, care erau mult mai bine informați în toate problemele. Aș aminti nume care de acum au devenit cunoscute, cum este Alexandru Werth, care a scris o carte, de altfel foarte substanțială, despre război, și pe care a avut ocazia să-l cunoască în calitate de reporter de război, trăind acolo tot timpul. Originar el era din Leningrad, dar era de mult cetățean britanic, bine văzut de sovietici, tocmai pentru obiectivitatea cu care prezenta lucrurile. Într-o situație asemănătoare se găsea tot un cetățean britanic, Ralph Parker, care a și renunțat să se mai întoarcă în Anglia și a și murit după aceea acolo. Tot dintre ei făcea parte un american, care nu se putea spune că era tocmai așa încîntat de regimul sovietic, Stevens, care lucra la „Christian Science“. Mai atașați și mai apropiați de noi erau francezii — prin Francis Cohen, pare-mi-se nepotul marelui Marcel Cohen, știu că erau în strînse legături de rubedenie —, care reprezenta ziarul „L'Humanité“ la Moscova, și ne vizita cu regularitate, ca să facem schimburi de idei, la mine acasă.

Noi aveam un apartament în vestitul Hotel „Metropol“, pe care stă placa de marmură înregistrînd faptul că acesta a fost hotelul conducerii revoluției la Moscova. Aveam un apartament, cu vedere spre Teatrul Mare, apoi spre Piața Roșie, pînă departe, spre Manej și vechea Universitate Lomonosov, din stînga văzute, zidurile Kremlinului, cu cunoscutele porți Troițki și Borovițki, încît oamenii veneau bucuroși la noi — nu pentru această perspectivă, că aceasta se putea vedea pe stradă — cît pentru că era spațiu suficient ca să putem să stăm ca lumea la masă. Mai erau doi francezi acolo, Champenois, extrem de simpatic, dar și extrem de iubitor de vodcă, inteligent, scriind excelent, mare iubitor de pești decorativi și posesorul unui uriaș motan siberian, într-un apartament, în oraș undeva, destul de mare. Prietenie strînsă însă aveam cu un italian, Franco Venturi, fiul marelui istoric al artei și nepotul altui Venturi care a publicat prima carte mai masivă despre Leonardo da Vinci. El însuși era însă istoric, dar ne înțelegeam foarte bine și ne întîlneam foarte des. (...)

Spuneam însă că se apropia termenul plecării mele, și cînd au venit în inspecție cele două femei reprezentative, mi-au atras atenția că va trebui să plec de la Moscova și că în locul meu o să vină un băiat foarte inteligent, ceea ce eu m-am bucurat foarte mult, [pentru] că niciodată nu m-am considerat foarte inteligent. Și am întrebat cine. La început au ezitat, după aceea au spus că e vorba de ginerele Anei Pauker, doctorul Brătescu. M-am bucurat, că îl cunoșteam de pe vremea cînd fusese secretar al Uniunii Tineretului Muncitoresc Român, și într-adevăr era, cred, foarte inteligent, dar mai cu seamă nespus de simpatic. Totdeauna am păstrat pentru el cele mai bune sentimente și n-am întrerupt niciodată relațiile de bună prietenie. Le-am prevenit numai pe cele două femei ca mie să nu mi se facă surprizele care se obișnuiau cu diplomații, că te temeai, dacă era vorba să fii rechemat în țară, plecai în altă parte; nu se rechema ci se venea în concediu în țară, și oamenii cam bănuiau că acest concediu însemna reținerea în țară. Le-am spus: „Pe mine mă anunțați cu cel puțin o lună înainte de a trebui să plec, că eu am de rezolvat anumite probleme aici, și nu accept nici un fel de surpriză; dacă ne chemați deodată pe mine și pe nevastă-mea în concediu, atunci nu mai vin, că înseamnă că aveți cine știe ce intenții“.

Secretarul, întotdeauna vinovat

Între timp se schimbase ambasadorul, de care trebuia să mă ocup eu însumi multă vreme, deoarece el era convins că trebuie să se bucure de un regim deosebit de al celorlalți și că lui i se permite orice. Între timp se impuseseră restricții în ce privește circulația, nu puteai să mai mergi pe anumite direcții, decît pînă la un anumit punct peste care riscai să fii oprit, și eu i-am pus în vedere că ar fi bine să se conformeze

O întîlnire cu N.S. Hrușciov (al treilea din dreapta): în imagine, printre alții, M.A. Solohov **(primul din dreapta)**, Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartre (în dreapta ei) și Mihai Beniuc (al patrulea din stînga, pe primul rînd) acestor dispoziții. Mi-a răspuns foarte scurt: „Acestea sunt pentru diplomații din lumea capitalistă, nu ne privesc pe noi“. Noi am fost de aceeași părere, și a doua zi, fiind duminică, s-a și dus cu mașina exact acolo unde spuneam eu că nu e bine să meargă pentru că nu va putea trece. Firește că mașina a fost oprită și a trebuit să se întoarcă la Moscova. A fost o scenă neplăcută pentru mine. Mi-a spus: „Știi cine e vinovatul?... Secretarul meu“. „Se spunea că secretarul este candidat ca ginere al său, și nu mi-a făcut nici o plăcere că mi-a spus: „Du-te la Externe și spune-le cine e vinovat“. M-am dus, am spus. De acolo mi s-a spus: „Ambasadorul dv. a vrut să treacă peste un anumit punct pe unde era clar că nu va putea trece“. Zic: „Eu i-am pus în vedere că nu e bine, și părerea mea este că dv. cînd ați dat această dispoziție ați dat-o nu numai pentru o categorie de ambasadori, ci pentru toți diplomații“. Ministrul cu protocolul, cu care discutam această chestiune, mi-a spus: „Sovietnik (la ei nu se spune nici „domnule“, nici „tovarășe“, ci „consiliere“), vino și ocupă locul meu aici, că nici eu nu gîndesc altfel; sunt norme pentru toți și trebuie respectate de toți. Încă ceva: această întîmplare nu are absolut nici o importanță și nici un fel de consecințe nu poate să aibă, cum bine îți poți da seama, totul este numai că anumite dispoziții se cer să fie respectate“. Eu însă mă obișnuisem cu noua gardă, că te poți aștepta oricînd din partea ei la surprize.

Cînd a apărut cartea Corpului diplomatic la Moscova, cîțiva dintre ei au început să se revolte că nu sînt trecuți cu titlurile lor, așa cum ar trebui să fie. Unul care era consul m-a întrebat de ce l-am trecut în calitate de atașat. Zic: „Iată ce e, să nu fii supărat pentru aceasta, pentru că dacă nu te puneam ca atașat, ca consul nu intrai în corpul diplomatic; secția consulară nu face parte din corpul diplomatic — dacă nu mă crezi pe mine du-te la ambasadă. Știind că toți vreți să mergeți la recepții, am fost obligat să recurg la acest lucru. Dacă scriam că ești consul, nu mai treceai în corpul diplomatic. Dacă ții foarte mult să porți titlul de consul, du-te și spune-le, și te vor șterge din cartea corpului diplomatic“. Cu greu reușeam să-i împac în astfel de împrejurări, că ei își aveau prejudecățile lor, și nu erau obișnuiți cu o viață protocolară.

Trebuie să mărturisesc, sovieticii, în privința protocolului sînt foarte riguroși. Odată am primit dispoziții de la Ministerul nostru de Externe să mă duc să procur regulamentul corpului diplomatic de la Protocolul sovietic. Nu îmi convenea nici această misiune, dar, fără îndoială, așa ceva nu se refuza — te duci, chiar cu riscul de a te compromite. Personal, eram convins că nu era nici un fel de regulament scris; cît ar fi de rigid, el nu se publică. Și, cînd m-am prezentat să obțin acest regulament, mi s-a spus foarte simplu: „Tovarășe Beniuc, dumneata ești de multă vreme la noi, cunoști protocolul tot așa de bine ca și noi, ai avut ocazia să te izbești de el. Noi nu avem nici un fel de regulament scris al protocolului sovietic. Avem un principiu, să facem tot ceea ce știm ca să nu jignim pe aceia cu care avem noi de-a face, deci pe membrii corpului diplomatic, ceea ce înseamnă că în anumite împrejurări se acceptă o anumită elasticitate, tocmai în apărarea acestui principiu“. Dacă comunicam însă numai atît la București, firește că era foarte puțin. Am preferat să nu comunic nimic, m-am prefăcut că nu știu despre ce e vorba și n-am mai răspuns. Nimeni nu ar fi crezut că sovieticii nu au un regulament încuiat într-un seif, dar nu vor să-l dea, că e secret de stat, ceea ce nu era cazul.

Ceasul și ispita la sovietici

Cînd te duceai să iei contact cu un reprezentant al Ministerului de Externe — anunțat, firește, că nu te duceai neanunțat — la ora fixă erai așteptat la intrare, nu era nevoie să te legitimezi, nici ca să spui cine ești, numai că nu te lua de mînă și te ducea în birou, unde cel care trebuia să te primească nu avea nici un fel de hîrtii pe masă în care să-și înfunde nasul, ci te aștepta pe tine, avînd numai hîrtie albă și două creioane, ca să poți să îți însemni și el să-și însemne anumite lucruri. Depindea de cine pe cine chema — puteai să te fi anunțat tu sau puteai să fii anunțat să te prezinți la cineva. Firește, vorbeam nu numai despre ce te interesa, ci și despre alte lucruri, despre vreme, despre toate celelalte. Eu i-am atras atenția atunci asupra unui lucru care pe mine m-a impresionat. Zic: „Voi nu aveți nici un fel de ceas pe perete“. Zice: „Nici la mînă nu avem ceas“. „De ce?“ „Să-ți spun de ce: pentru ca să nu ne ispitească să ne uităm la ceas cîtuși de puțin și să dăm impresia că ar fi stat prea mult cel venit și eventual să creadă că vrem să-l scoatem“. Cam ăsta era stilul protocolului lor, și îmi aduc aminte o scenă foarte interesantă, cînd trebuia să se prezinte noul nostru ambasador, Vlădescu–Răcoasa, pe care eu îl iubeam foarte mult, care a fost un foarte convins luptător pentru cauza comunismului, dar căruia nu i s-a mai acordat atenția pe care ar fi meritat-o. Nu vreau să discut despre capacitatea lui. A fost trimis ambasador la Moscova, unde a stat și după plecarea mea cîtva timp. Cum eram în bune relații de prietenie — lucrasem amîndoi la Uniunea Patrioților, el oarecum șef sub controlul unui membru al Comitetului Central, despre care am mai vorbit, Costică Agiu, eu ca șef al agitației și propagandei pe țară, deci aveam foarte strînse legături de colaborare și de prietenie, și de data aceasta, cînd ne-am întîlnit, fără îndoială că între noi relațiile s-au manifestat ca întotdeauna, afectuos, însă mi-a pus în vedere următorul lucru: „Beniuc, să știi că în momentul cînd te vei întoarce în țară — și știa că am să mă întorc între timp în țară — vei fi arestat chiar în aeroport“. Zic: „Foarte bine, nu o să am nici o grijă să-mi procur cameră și toate celelalte“. Nici nu eram convins că va fi așa, și nici n-a fost așa, dar pînă la plecarea mea mai era încă destul timp, și, între altele, eu eram acela care trebuia să îndeplinească formalitățile protocolare pentru prezentarea scrisorilor de acreditare la Kremlin. Președintele Uniunii Sovietice era pe atunci — cred că nu greșesc — Voroșilov. De față trebuiau să fie reprezentanții Ministerului de Externe și reprezentanții Ambasadei române, desigur. Însă eu primisem sarcina de la Ministerul de Externe sovietic să-l instruiesc bine pe ambasador în ceea ce privește desfășurarea însăși a prezentării scrisorilor de acreditare, spunîndu-mi-se că: „Dumneata cunoști acest lucru, că ai mai avut ocazia să vezi, însă am vrea să-ți aduci aminte încă o dată toate formalitățile pe care trebuie să le îndeplinim“. ■

În această lună, Editura Evenimentul Românesc lansează o originală cronică a ultimilor aproape zece ani din istoria noastră

Ion Cristoiu

Singur împotriva tuturor

Pamflete politice (1990–1999)

din sumar:

● De la Antigona la Traian Chebeleu ● Stilul Nicolae Văcăroiu ● Arheologul Gheorghe Funar ● Comedie cu Adrian Năstase și țărani ● Sanctificarea lui Ion Iliescu ● Despre cum ne crede Mugur Isărescu proști ● Un european de tinichea: Mircea Coșea ● Dezastrul Cozmâncă ● Un oracol de iarmaroc: Silviu Brucan ● Mi-a răspuns abajurul lui Petre Roman ● Cazul Adrian Severin — Stalingradul regimului Constantinescu ● Un oportunist exemplar: Ion Caramitru ● Maidanezul Remus Opriș dă să muște România ● Steaua lui Emil Constantinescu „încet pe cer se suie“ ● Un bun negustor: Sergiu Cunescu ● O șuetă cu premierul Radu Vasile ● Imbecilitatea trebuia să poarte un nume: Traian Decebal Remeș ● Nini Săpunaru — o Șeherezada de Focșani ● Un mutant: Gabriel Liiceanu

O carte incendiară, pe care nu trebuie să o ratați !

Editura Evenimentul Românesc

Relații suplimentare
și comenzi, la **tel./fax:**
223.43.53

În septembrie, la Editura Ion Cristoiu

1939: Ultimul an de pace, primul an de rãzboi,

de **Sidney Aster**

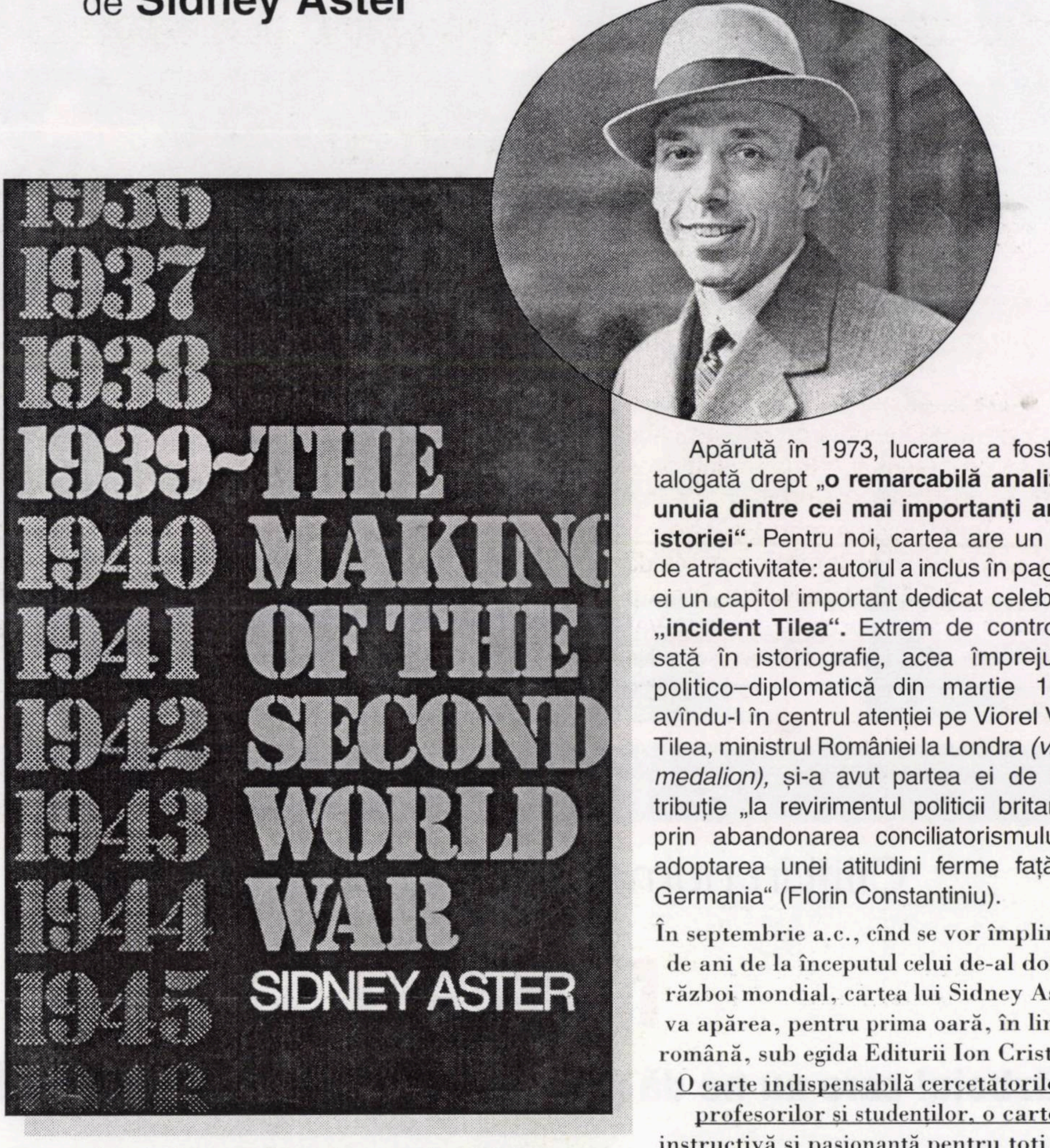

Apărută în 1973, lucrarea a fost catalogată drept **„o remarcabilă analiză a unuia dintre cei mai importanți ani ai istoriei“.** Pentru noi, cartea are un plus de atractivitate: autorul a inclus în paginile ei un capitol important dedicat celebrului **„incident Tilea“.** Extrem de controversată în istoriografie, acea împrejurare politico–diplomatică din martie 1939, avîndu-l în centrul atenției pe Viorel Virgil Tilea, ministrul României la Londra *(v. foto medalion),* și-a avut partea ei de contribuție „la revirimentul politicii britanice, prin abandonarea conciliatorismului și adoptarea unei atitudini ferme față de Germania“ (Florin Constantiniu).

În septembrie a.c., cînd se vor împlini 60 de ani de la începutul celui de-al doilea război mondial, cartea lui Sidney Aster va apărea, pentru prima oară, în limba română, sub egida Editurii Ion Cristoiu. O carte indispensabilă cercetătorilor, profesorilor și studenților, o carte instructivă și pasionantă pentru toți cititorii dornici de a înțelege la adevăratele lui proporții unul dintre cele mai importante evenimente ale istoriei mondiale din acest mult prea zbuciumat secol.

Istoricul și profesorul canadian **Sidney Aster** (n. 1942, Montreal) este autorul unei lucrări de referință din vasta bibliografie a celui de-al doilea război mondial: ***1939: The Making of the Second World War*** *(v. mai sus supracoperta ediției princeps).*

Informații: **tel./fax: 223.43.53**
Comenzi: **tel.: 202.13.29**

Citiți în numărul următor al revistei

DOSARELE ISTORIEI

Războiul care nu ne dă pace: Al doilea război mondial

- 1918–1939: Pacea care a pregătit războiul
- Epoca războiului total
- De la invadarea și împărțirea Poloniei la cucerirea Berlinului
- Marile teatre de operațiuni militare
- Războinici celebri
- Marele război al marilor spioni
- Mișcarea de partizani pe Frontul de Est
- România în vîltoare (1941–1945)
- Lecțiile celui de-al doilea război mondial
- Ultimul război mondial?

ISSN 1224–4287

Preț **13.000** lei
6 DM

11 5674

BIBLIOTECA „ASTRA"

An.IV, nr.9(37),1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

1939-1945

2174 de zile de coșmar planetar

Al doilea război mondial

11200

Apare în 10 a fiecărei luni

Sumar

nr. 9 (37) • 1999

2.174 de zile de coșmar planetar: Al doilea război mondial (2.174 Days of Worldwide Nightmare: WW II)

Al doilea sau *primul?* Din '39 sau din '37? (Mircea SUCIU) 1
The Second *or* the First? *From '39 or from '37?*

Florin CONSTANTINIU
O necesară schimbare de perspectivă 2
A Necessary Change of Perspective

Sidney ASTER
Ultimele ore dinaintea războiului mondial 5
The Last Hours Before the World War

Petre OTU
Frontul occidental și cel atlantic . .15
Western and Atlantic Fronts

Nicolae CIOBANU
Germania atacă și pierde războiul .25
Germany Attacks and Looses the War

Aurel PENTELESCU
Războiul aerian (1939–1945) 35
The Air War

Viorel CRUCEANU
Războiul se cîștigă cu oameni și resurse din colonii! 39
Gaining the War Implies People and Resources from the Colonies!

Documentar: Războinici ai celui de-al doilea război mondial 42
Documentary: Warriors of the WW II

Alesandru D. DUȚU
România în război 47
Romania at War

Gheorghe BUZATU
Marele război al marilor spioni . . .53
The Great War of the Great Spies

Vasile PUȘCAȘ
Al doilea război mondial și evoluția relațiilor internaționale 56
WW II and the Evolution of the International Relations

Al doilea război mondial a fost și ultimul? (Liviu Marius BEJENARU) 61
WW II Was the Last World War?

Remember 64

• **Abonamente la „Dosarele Istoriei“** • **Abonamente la „Dosarele Istoriei“** •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

• **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 10.500 lei**

Costul abonamentelor:
■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei
■ **12 luni:** 126.000 **lei**

Abonamente pentru străinătate:
■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM
■ **6 luni:** 16 USD / 27 D
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactor
Mioara ANTON

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C 2, et. 1, cam. 9,
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: **Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi“ SA — București**
Difuzare:
S.C. CURENTUL S.A.
Tel./fax: 223.10.31
Tel.: 202.13.29
Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

0- DEC 2014

Al doilea sau primul ? Din '39 sau din '37 ?

În cei trei ani scurși deja de la apariție, revista „Dosarele Istoriei" a pus, nu de puține ori, sub ochii numeroșilor și pasionaților ei cititori variate aspecte — unele de detaliu, altele de ordin general — ale acestui important capitol de istorie contemporană știut de toată lumea ca al doilea război mondial. Dacă ne întoarcem acum asupra subiectului — și încă printr-un număr dedicat în întregime marii conflagrații a secolului XX (titulatură consacrată în orizontul istoriografic românesc de o excelentă și substanțială monografie apărută, la începutul deceniului opt, la fosta Editură Politică) — o facem întrucît s-au împlinit 60 de ani de la acel 1 septembrie 1939 (atacarea Poloniei de către Germania), borna cronologică de la care am fost învățați că se măsoară al doilea război mondial (încheiat, în Europa, la 8/9 mai 1945, prin capitularea Reich-ului, respectiv, în Orientul Extrem, la 2 septembrie același an, prin capitularea Japoniei).

Este, însă, îndreptățită catalogarea acestui conflict ca fiind **al doilea** război mondial? Cel din perioada 1914–1918 („Marele război", cum i-au spus contemporanii) a fost, cu preponderență, un război european, în care coloniile și dominioanele, răspîndite pe Glob, ale marilor state de pe continentul nostru grupate în cele două tabere adverse — Puterile Centrale și Antanta — au fost doar marginal antrenate, în vreme ce SUA s-au implicat doar în ultima lui parte (ceea ce nu a împiedicat marea țară nord–americană să aibă o contribuție decisivă la dobîndirea victoriei, precum și la configurarea unei noi ordini internaționale postbelice, ambele consfințite prin „sistemul versaillez"). Cu totul altele aveau să fie dimensiunile geografice ale războiului zis al doilea mondial: crîncenele sale bătălii s-au purtat pe pămîntul a trei continente (Europa, Asia și nordul Africii) și în apele a două oceane — Atlantic și Pacific (forțele nord–americane fiind — după atacul de la Pearl Harbor — peste tot și masiv prezente). Din întreaga lume, doar America Latină și sudul Africii n-au fost direct antrenate, realitate care însă nu le-a scutit de consecințele războiului, mai mult sau mai puțin directe. În plus, nu poate fi ignorat faptul că al doilea război mondial a fost, de fapt, **primul** (din fericire pentru omenire, deocamdată și singurul) **conflict cu adevărat extins la scară planetară.** După cum a fost — nici aceasta să nu uităm — și **primul război total,** tragediile și ororile de el generate alegînd aproape nesemnificativ între combatanți și civili (cei din urmă supuși unui calvar materializat în invazii, ocupații, sălbatice bombardamente aeriene, foamete, deportări, exterminări, execuții — și lista poate continua).

Și încă o chestiune, deloc de neglijat. Dacă anul încheierii războiului mondial este, ca să spunem așa, bătut în cuie, lucrurile sînt ceva mai nuanțate în legătură cu data de la care ar trebui, posibil, să-i socotim începutul. Fără a putea adînci discuția, notăm că o recentă sinteză, *The Experience of World War II,* coordonată de John Campbell (Londra, Grange Books, 1989; ediția a 2-a, 1994), se face ecoul istoricilor de prestigiu care iau în calcul anul 1937 (invadarea Chinei de către Japonia, începută la 7 iulie) pentru momentul de debut al războiului mondial. **„Războiul din 1937–1945** (subl. ns.) a început ca două conflicte distincte, provocate de ambițiile Japoniei în Asia și de cele ale Germaniei în Europa, conflicte care, din 1941, s-au contopit într-unul singur" *(op. cit.,* p. 7).

Iată, așadar, doar două teme — numai aparent minore — de meditație pentru istoricii domeniului, teme asupra cărora și publicația de față își propune să revină cu un prilej viitor. Așa cum, de altfel, merită efortul de a reveni cu articole și documente relevante pentru acele capitole majore ale celui de-al doilea război mondial (ca să rămînem, deocamdată, la titulatura acceptată!) care, din rațiuni de spațiu, nu figurează în acest număr. ■

Mircea SUCIU

Cu ochii pe cer, de unde vin bombele: copii londonezi în timpul „bătăliei Angliei"

JJ200

„A doua lege a istoriei este de a avea curajul să spui ceea ce este adevărat"

O necesară schimbare de perspectivă

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

Pînă la încheierea Războiului Rece, cel de-al doilea război mondial a fost evenimentul care a generat cea mai întinsă bibliografie. Confruntarea Est–Vest din anii postbelici se anunță — judecînd după ritmul de apariție a lucrărilor ce-i sînt consacrate — ca fiind în măsură să depășească recordul deținut de conflagrația din anii 1939–1945.

Numeroasele studii, monografii, sinteze (a existat chiar un periodic special, „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", care, ulterior, și-a lărgit aria tematică) privind cel de-al doilea război mondial nu au putut găsi răspunsuri în măsură să obțină adeziunea unanimă a specialiștilor. Și astăzi există cel puțin șase explicații pentru faimosul ordin de oprire a blindatelor, dat de Hitler la 24 mai 1940, ordin ce a făcut posibil „miracolul de la Dunkerque", adică salvarea corpului expediționar britanic (și a unor trupe franceze), gata să fie strivit de șenilele tancurilor germane. Cărțile defectorului sovietic Viktor Suvorov (pe adevăratul nume, Vladimir Rezun) — în primul rînd *Spărgătorul de gheață* — au

Așa a început războiul în Europa: vineri, 1 septembrie 1939, ora 4,45 — Germania atacă Polonia

generat o controversă în privința intenției — atribuită de Suvorov lui Stalin — de a declanșa un război preventiv împotriva Germaniei, în jurul datei de 6 iulie 1941. Există și alte aspecte ale celui de-al doilea război mondial — îndeosebi din domeniul spionajului și al ponderii avute de informațiile obținute prin serviciile secrete asupra deciziilor militare și politice — care fac încă obiect de dispută între istorici.

Dincolo de incertitudini și polemici, s-a constituit însă, de-a lungul deceniilor de investigații, un fel de *istorie–standard* a celui de-al doilea război mondial, contestată — cînd și cînd — de cîte un „original“ ca A.J.P. Taylor, „copilul teribil al istoriografiei britanice“.

Potrivit „canonului“, marele conflict din anii 1939–1945 a fost o confruntare între „forțele binelui“ — Marea Alianță dintre SUA, URSS și Marea Britanie și „forțele răului“ — statele fasciste și Japonia militaristă. Victoria celor dintîi a căpătat astfel semnificația unei adevărate exorcizări, în urma căreia spiritele malefice ale totalitarismului fascist au fost alungate, iar omenirea a fost salvată de la catastrofă.

Această imagine este cea proiectată de învingători: „Cîștigătorul ia totul“ nu numai în cîntec, ci și în istorie. La 60 de ani de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, continuăm să privim evenimentele prin ochelarii cîștigătorilor, iar după prăbușirea Uniunii Sovietice, prin cei anglo-americani.

S-a creat, și în acest caz, o „political corectness“, un conformism al interpretării, a cărei contestare nu este lipsită de riscuri. Și totuși, așa cum spunea Cicero, „a doua lege a istoriei este de a avea curajul să spui ceea ce este adevărat“.

„Care a fost motivul?“

„Cel de-al doilea război mondial a fost, în mare parte, o repetare a primului. Au existat și diferențe evidente. Italia a luptat de partea adversă, deși a inversat din nou taberele înainte de finalul confruntării. Războiul care a început în septembrie 1939 s-a desfășurat în Europa și nordul Africii; el a coincis în timp, deși nu și în spațiu, cu războiul din Extremul Orient care a debutat în decembrie 1941. Cele două războaie au rămas distincte, deși cel din Orientul Îndepărtat a creat mari probleme pentru Marea Britanie și Statele Unite. Germania și Japonia nu și-au unit niciodată forțele, singura suprapunere reală fiind atunci cînd atacul japonez de la Pearl Harbour l-a determinat pe Hitler să facă o imensă greșeală: declarația de război adresată Statelor Unite. Însă războiul european și originile sale pot fi tratate ca o poveste de sine stătătoare, Extremul Orient furnizînd doar perturbări ocazionale din culise. În al doilea război mondial, aproximativ aceiași aliați europeni au luptat cu aproximativ aceiași adversari din timpul primului război. Deși inițiativa în cadrul confruntării a pendulat între cele două tabere, războiul s-a încheiat aproape la fel: cu înfrîngerea Germaniei. Legătura dintre cele două războaie a fost mai adîncă. Germania a luptat în cel de-al doilea război mondial special pentru a anula verdictul primului și a distruge pacea care i-a urmat. Oponenții ei au luptat, deși într-un mod mai puțin conștient, pentru a o apăra — și chiar au reușit, spre propria lor surpriză. Au existat multe proiecte ce pot fi plasate în zona utopiei în timp ce războiul era în desfășurare, dar la final aproape toate frontierele din Europa și din Orientul Apropiat s-au refăcut neschimbate, cu excepția — să admitem, una semnificativă — a Poloniei și a zonei Balticii. Lăsînd deoparte această regiune din nord–vestul Europei, singura schimbare serioasă a hărții teritoriului dintre Canalul Mînecii și Oceanul Indian a fost transferarea Istriei de la Italia la Iugoslavia *(A.J.P. Taylor pierde din vedere chestiunea Basarabiei — notează cu justețe traducătorul ediției în limba română).* Primul război mondial a distrus vechi imperii și a dus la apariția a noi state. Cel de-al doilea război mondial n-a creat nici un stat nou și a distrus doar Estonia, Letonia și Lituania. Dacă ne-am pune întrebarea mai degrabă rudimentară: «Care a fost motivul?», în cazul primului război mondial răspunsul este : «Pentru a decide cum trebuie refăcută Europa», iar în cazul celui de-al doilea : «Pentru a decide dacă refacerea Europei trebuie să continue». Primul război îl explică pe al doilea și, în fapt, îl determină în măsura în care un eveniment poate cauza un altul“.

(A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Iași, Ed. Polirom, 1999, p. 27)

Schimbare de partener

Cu riscul de a fi acuzat de antioccidentalism, voi spune că istoriografiile americană și britanică, iar, pe urmele lor, și alte istoriografii occidentale nu spun răspicat un adevăr fundamental: SUA și Marea Britanie s-au aliat cu un totalitarism la fel de odios ca și cel nazist — totalitarismul sovietic — și i-au sacrificat acestuia țările est–europene, incluse în sfera de hegemonie a URSS pentru concursul acordat în timpul războiului.

Istoricul elvețian Walter Hofer are dreptate cînd stăruie să nu se întrebuințeze termenul de „izbucnirea“ celui de-al doilea război mondial, ci de „dezlănțuirea“ lui, pentru a releva, și pe această cale, voința lui Hitler de a declanșa războiul. Responsabilitatea Germaniei și a Führer-ului ei în dezlănțuirea conflictului este mai presus de tăgadă. Marea Britanie și Franța s-au angajat — nu fără ezitări (dovadă, între altele, că au declarat război Germaniei abia la 3 septembrie) — în război pentru a onora garanția dată Poloniei la 31 martie 1939.

Hitler nu ar fi putut începe războiul fără înțelegere cu Stalin (Pactul Molotov–Ribbentrop, din 23 august 1939), grație căruia a fost sigur că, după campania–fulger împotriva Poloniei, nu avea să se teamă că va trebui să ducă un război pe două fronturi, dovedit fatal pentru Germania, în prima conflagrație mondială din anii 1914–1918.

Timp de aproape doi ani (1939–1941), cele două regimuri totalitare — nazist și comunist — au cooperat pe temeiul delimitării sferelor de interese în Europa Central–Răsăriteană și de Sud–Est. Deteriorarea relațiilor germano–sovietice a fost determinată, în ultimă instanță, de apetiturile din ce în ce mai mari ale lui Stalin, pe care Hitler nu era dispus să le satisfacă și de convingerea Führer-ului că URSS era privită de Churchill ca o posibilă „spadă continentală“ împotriva Reich-ului.

Atacul german împotriva URSS (22 iunie 1941) a schimbat radical configurația strategico–politică a globului: din partenerul lui Hitler, Stalin a devenit partenerul lui Churchill și Roosevelt. Dacă Hitler a știut să spună și „Nu“ lui Stalin, Churchill și Roosevelt au spus mereu „Da“ la cererile dictatorului sovietic. Cum se explică atitudinea liderilor celor două mari democrații occidentale?

Responsabilitatea anglo–americanilor

Imensa eroare săvîrșită de Hitler prin atacarea URSS (ea avea să fie egalată și chiar depășită de declarația de război adresată SUA după atacul japonez de la Pearl Harbor) a adus Germania în situația unui război pe două fronturi și a slăbit pînă la dispariție amenințarea germană asupra Marii Britanii. Este lesne de înțeles euforia de care a fost cuprins Churchill cînd s-a produs atacul german (despre a cărui pregătire englezii erau perfect informați prin serviciile lor secrete, iar premierul britanic îl avertizase pe Stalin, printr-un mesaj redactat la 3 aprilie 1941). La 7 iulie, Churchill l-a informat pe Stalin: „Pentru a vă ajuta vom face tot ceea ce timpul, geografia și creșterea resurselor noastre ne vor permite“.

O atitudine identică a adoptat Roosevelt (deși SUA erau încă formal neutre). În discuțiile purtate cu Stalin (30–31 iulie 1941), trimisul special american, Harry Hopkins, i-a promis lui Stalin livrarea de armament; cînd dictatorul sovietic a întrebat ce i se cerea în schimb, a aflat că oferta americană nu era însoțită de nici un fel de cereri sau condiții. Fondatorul sovietologiei americane, Bertram Wolfe, a subliniat cu îndreptățire: „Cu generoasă încredere și cu totul inconștient, în acel moment, noi am pus bazele pentru relele majore care au făcut să eșueze toate încercările de a instaura o pace decentă, după sfîrșitul celui de-al doilea război mondial“.

Sovieticii și germanii își împart Polonia (28.IX.1939)

Într-un moment cînd fostul partener al lui Hitler era într-o situație critică prin declanșarea Operației „Barbarossa“, Churchill și Roosevelt nu i-au cerut nici un angajament și nu i-au pus nici o condiție lui Stalin pentru a-i acorda asistență militară.

Nimeni nu-și face iluzia că, spre sfîrșitul războiului, cînd Armata Roșie era în măsură să ocupe și Europa de Vest, Stalin ar fi respectat vreo promisiune făcută, la strîmtoare, în 1941, dar alta ar fi fost poziția Marii Britanii și SUA în discuțiile cu Moscova în anii 1945–1947.

Poziția de inferioritate a celor două mari puteri apusene în raport cu URSS a fost determinată și progresiv agravată de către contribuția inegală a celor trei membri ai Marii Alianțe la înfrîngerea Germaniei naziste. Dacă o formulă, repetată pînă la sațietate de sovietici, s-a dovedit adevărată, ea este: „Uniunea Sovietică a dus greul războiului“. Nu numai că, prin efectivele angajate, URSS s-a plasat pe primul loc al coaliției antigermane, dar este evident că Wehrmacht-ul a fost zdrobit în substanța sa, pe Frontul de Est. În fața Moscovei, în iarna 1941/1942, a falimentat „Blitzkrieg“-ul, singura formă de război pe care Germania — o țară lipsită de materiile prime necesare conflictelor moderne — putea să-l cîștige.

Fără URSS, Marea Britanie și SUA nu-l puteau învinge pe Hitler. Și atunci, pentru a-și asigura concursul prețios, indispensabil, al dictatorului sovietic, i-au făcut concesii după concesii, i-au satisfăcut cerere după cerere. Stalin a înțeles foarte bine că Churchill și Roosevelt erau la mîna sa și a știut să valorifice cu o desăvîrșită artă poziția sa avantajoasă.

Pentru a-l avea pe Stalin aliat, Churchill și Roosevelt au uitat de generoasele principii înscrise în Carta Atlanticului. Dreptul popoarelor de a fi libere și de a-și alege singure forma de guvernămînt, renunțarea la anexiuni teritoriale etc., toate acestea au fost călcate în picioare de cei trei mari, cu același cinism cu care procedase și Hitler în vremurile lui de glorie.

Ecuația Hitler=Stalin este una dintre premisele înțelegerii corecte a celui de-al doilea război mondial. Nu putem celebra zdrobirea fascismului fără să evocăm imediat înrobirea unei jumătăți de Europă de către Stalin, cu consimțămîntul și chiar cu concursul anglo–american.

Cei care au fost aliații lui Hitler în război nu sînt mai culpabili decît cei care s-au aliat cu Stalin. Politica României în anii 1940–1944 trebuie judecată prin această prismă.

Dacă ni se va spune că SUA și Marea Britanie au trebuit să se plece în fața unei realități: ocuparea Europei de Est de către Armata Roșie în 1944–1945, vom răspunde că, în 1956, cînd revoluția ungară ar fi putut declanșa — dacă era sprijinită de Occident — o reacție în lanț, ducînd la prăbușirea zonei de hegemonie sovietică, SUA și aliații lor nu au mișcat nici un deget. 1989 ar fi putut să se consume în 1956. Pasivitatea Occidentului era continuarea logică a complicității sovieto–anglo–americane din anii 1941–1945. ■

La orizont, o carte fundamentală la Editura Ion Cristoiu

Ultimele ore dinaintea războiului mondial

Sidney ASTER

Așa după cum i-am informat pe cititori în precedentul nostru număr, la Editura Ion Cristoiu urmează să apară în cel mai scurt timp, acum cînd se împlinesc 60 de ani de la dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, versiunea românească a uneia dintre lucrările clasice ale domeniului, datorată profesorului canadian Sidney Aster, de la Universitatea din Toronto. Apărută inițial la Londra, în 1973, și numindu-se *1939. The Making of the Second World War,* cartea — tradusă de Marcel Ghibernea și postfațată de dr. Ioan Chiper, de la Institutul de Istorie „N. Iorga" — va fi la dispoziția publicului din țara noastră sub titlul *1939. Ultimul an de pace, primul an de război.* Din substanțiala contribuție a istoricului de la Erindale College la deslușirea cauzelor imediate ale marii conflagrații mondiale din anii 1939–1945, reproducem în cele ce urmează capitolul final (cu subtitluri ale redacției noastre și fără notele textului originar) .

Coșmarul devine realitate

Londra s-a trezit în ziua de 1 septembrie cu știrea că disputa germano–poloneză a căpătat amploare în estul Europei începînd cu ora 4,45. Reacțiile apatice au luat locul răbufnirilor de indignare sau al declarației de război la care se așteptau cu toții. Si nu era surprinzător. Coșmarul care a hărțuit mințile miniștrilor și oficialilor din luna martie a fost o realitate. Au mai trebuit 54 de ore și un sfert ca războiul germano–polonez din 1939 să se transforme în cel de-al doilea război mondial. Mecanismele diplomatice, care au acționat cu rapiditate, și directivele strategiei pe termen lung au pus în adevărata lui lumină caracterul acestor ultime ore de pace în agonie.

Știrea că în estul Europei se duc lupte a ieșit încetul cu încetul la iveală. Hitler nu a declarat război Poloniei. La ora 5,30, Leslie Hore–Belisha a primit acest mesaj scurt: „Germanii au pornit". După cîteva minute, Radio Berlin transmitea proclamația lui Hitler către armată: Polonia a refuzat să negocieze și a violat frontierele Reichului. „Pentru a pune capăt acestor gesturi iresponsabile, de-acum nu mai am altă soluție decît să răspund forței cu forță". Textul acestei emisiuni — trimis de la Berlin de Agenția de știri Reuter lordului Halifax și lui Neville Chamberlain — și o singură telegramă de la Varșovia, care relatau pe scurt despre acțiunile aeriene și terestre, erau singurele documente oficiale importante tratînd despre acțiunile din dimineața aceea de care dispunea Foreign Office.

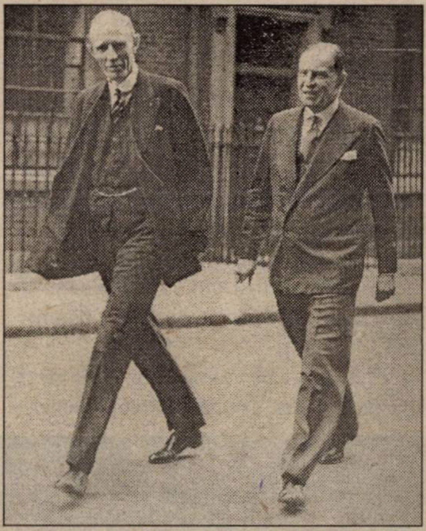

Lordul Halifax, ministru de Externe al Marii Britanii (1938–1940), și principalul său consilier, Sir Robert Vansittart, în Downing Street 10

Primul diplomat străin care l-a vizitat pe lordul Halifax a fost ambasadorul polonez, contele Edward Raczynski. Ei s-au întîlnit la 10 Downing Street, într-un mic birou de la parter.

Raczynski nu a adus cu el nici un document scris. El acționa pe baza informației primite prin telefon de la Paris, potrivit căreia principalele orașe poloneze, inclusiv Varșovia, au fost bombardate și că Wehrmacht-ul a trecut frontiera poloneză prin patru puncte.

După ce l-a informat pe Halifax cu aceste date, Raczynski a spus în încheiere: „Guvernul polonez consideră această acțiune ca o agresiune care intră sub incidența Articolului 1 al Tratatului de asistență mutuală anglo–polonez". Halifax a răspuns: „Nu am nici o îndoială".

Pe culoar, Raczynsski s-a întîlnit cu Sir John Simon, care l-a luat de mînă pe ambasador, „spunîndu-i ceva în sensul că «Acum putem să ne dăm mîna — sîntem cu toții în aceeași barcă. (...) Marea Britanie nu are obiceiul să-și părăsească prietenii»". Din partea ministrului, care pentru mulți era reprezentantul în mic al concilierii, cuvintele calde pe care le-a spus au constituit un emoționant gest de încurajare.

Halifax l-a convocat imediat pe Theo Kordt, însărcinatul cu afaceri german, la 10 Downing Street, vorbindu-i despre informațiile pe care le avea Raczynski. „Aceste informații ne prezintă o situație foarte gravă", a afirmat Halifax. La întrebarea lui Kordt prin care puncte a fost trecută frontiera, Halifax nu a putut da un răspuns. De altfel, Kordt s-a făcut că nu știe nimic. S-a reîntors la ambasadă pentru a asculta ce a mai rămas din discursul lui Hitler în Reichstag, unde Führerul declara: „De-acum încolo sînt primul soldat al Reich-ului german. Am îmbrăcat din nou haina aceea care pentru mine a fost sfîntă și dragă. Nu mă voi mai despărți de ea decît după ce vom obține victoria sau dacă nu voi mai supraviețui războiului".

În timp ce armatele germane își continuau înaintarea în Polonia, diplomația dădea la Berlin ultimele semne de agitație. Ea nu a reușit să-i învrăjbească pe polonezi împotriva aliaților lor. Va putea acum să reușească să îndeplinească o sarcină mai largă, aceea de a limita războiul germano–polonez și să evite un război mondial?

Hitler dorea foarte mult să încerce. Prima sa directivă militară, emisă la 31 august, limita războiul la Polonia. El a aruncat, în mod inteligent, responsabilitatea unei acțiuni în Occident pe umerii Marii Britanii și ai Franței. În timp ce pretinsele violări ale frontierei cu Polonia au constituit pretextul atacului în est, incidentele similare de la frontiera occidentală au fost minimalizate. El vroia să îngenuncheze cît mai repede Polonia. În sprijinul acestei strategii, ambasadelor germane le-au fost trimise, la 1 septembrie, instrucțiuni ferme, prezentînd ostilitățile nu ca un război, ci ca niște „ciocniri“ cauzate de atacurile polonezilor.

La Foreign Office au venit, aproape simultan, două propuneri pentru o soluție pașnică. Ele au apărut înaintea ședinței Cabinetului programată pentru 1 septembrie, ora 11,30. Birger Dahlerus, amator de călătorii cu avionul după cum se părea, a propus un plan de a veni la Londra pentru a-l lua cu el la Berlin pe generalul Sir Edmond Ironside, care să acționeze ca mediator. În legătură cu aceasta, Cadogan nota: „Nu se poate lua în considerație în actualele circumstanțe.“ Al doilea plan venea de la Sir Nevile Henderson. El vroia ca mareșalul Smigly–Rydz să se deplaseze, la Berlin, „ca soldat și persoană cu depline puteri“ pentru a avea convorbiri cu feldmareșalul Göring. Cu Smigly–Rydz implicat în luptele împotriva atacului german, nu este surprinzător că Roger Makins nota: „Imposibil în acest stadiu“.

Spre seară, Henderson, care a luptat cu atîta înflăcărare pentru evitarea războiului, avea să-și recunoască în cele din urmă înfrîngerea. „Neîncrederea dintre germani și polonezi este atît de mare — informa el Foreign Office — încît nu consider că mai pot să fac de aici noi propuneri utile. (…) Ultima speranță constă în hotărîrea noastră nestrămutată de a ne împotrivi forței cu forța“.

Celălalt om, care a luptat tot atît de aprig și a suferit o deziluzie amară, a avut vorbe și simțăminte asemănătoare. Neville Chamberlain a fost primul care a luat cuvîntul la ședința de dimineață a Cabinetului.

Primul ministru a spus că ședința de Cabinet are loc în cele mai grave condiții posibile. Pericolul împotriva căruia noi am luptat atît de mult timp și cu atîta seriozitate s-a abătut asupra noastră. Sîntem cu conștiința împăcată și nu e nevoie să ne mai întrebăm care este datoria noastră.

Secretarul de stat pentru Afaceri Externe a spus că în multe privințe poziția a fost totuși confuză, însă linia principală a fost clară. În ultimele două zile, principalul obstacol în realizarea unui progres l-a constituit dificultatea de a fi stabilit contactul dintre germani și polonezi. (...) Toate acestea, însă, aparțin istoriei (...), s-au primit informații că Polonia a fost invadată.

Halifax a relatat apoi din nou despre convorbirile sale cu Raczynski și Kordt. El a adăugat că ambasadorul american, Joseph Kennedy, i-a transmis un mesaj telefonic, informîndu-l că Varșovia fost bombardată. Mai tîrziu, în timpul ședinței, au sosit și alte mesaje care au fost citite cu glas tare. Se părea acum că Varșovia nu fusese bombardată.

Confuzia care domnea în legătură cu situația militară exactă în Polonia adăuga la dificultățile de a stabili precis modul de a acționa. Um membru al Cabinetului a susținut că, dat fiind lipsa unor „informații exacte, (...) era de dorit să nu se întreprindă nici o acțiune definitivă“. Deoarece chiar în momentul acestei discuții, Hitler vorbea în Reichstag, iar Henderson a anunțat că ar putea urma o inițiativă germană de pace.

Nu a existat nici o ezitare, însă, atunci cînd Halifax a pus în discuție ultimul mesaj telefonic venit de la Birger Dahlerus. Răspunsul trebuie să fie „ferm“. Trebuie să se accentueze faptul că un război mondial poate fi oprit numai dacă Germania încetează ostilitățile și își retrage trupele din Polonia. Orice altă soluție de pace venită în ultimul moment urma să fie tratată cu aceeași fermitate.

O hotărîre ca un ultimatum

Sosise momentul să se discute comunicarea pentru Germania pe care situația, evident, o cerea. Ar trebui ca să conțină un termen–limită și ce ar trebui să spună? La prima întrebare, Chamberlain a apelat la lordul Chatfield, care tocmai avusese ședință cu șefii de Stat Major. Ei erau pentru un termen foarte scurt. Considerau că, dacă a sosit momentul îndeplinirii garanțiilor pentru Polonia, „atunci hotărîrea justă ar fi să facem Germaniei o comunicare fără nici

Contele Edward Raczynski, ambasadorul Poloniei la Londra, și col. Jozef Beck, ministru polonez de Externe, părăsesc Foreign Office după discuțiile (din 3–6 aprilie 1939) cu oficialitățile britanice o întîrziere, care să aibă caracterul unui ultimatum.

Șefii de Stat Major nu aveau nici un plan de a ajuta Polonia. Soarta ei depindea de rezultatul războiului — înfrîngerea Germaniei. Aceasta era îndelungata și dificila sarcină pe care ei erau nerăbdători să înceapă a o îndeplini.

Cópii ale proiectului comunicării au trecut în Cabinet din mînă în mînă. Conținutul lui nu se cunoaște. Era însă evident un document dur și care conținea probabil un ultimatum cu un termen–limită. În ceea ce privește o acțiune ostilă, proiectul a fost respins, în ciuda opoziției unor miniștri. „Opinia generală“ era că aceasta ar da un „fals sens securității“. Hitler ar putea bombarda între timp Londra.

Comunicarea adoptată se referea la atacul german împotriva Poloniei și se încheia afirmînd că, în cazul în care Germania nu va opri acțiunea sa agresivă și nu-și va retrage urgent trupele, „Guvernul Majestății Sale își va îndeplini fără ezitare obligațiile sale față de Polonia“.

Primul ministru însuși a ridicat grava problemă a pasului următor. Dacă răspunsul germanilor va fi „nefavorabil“, a întrebat el, ar trebui atunci ca Sir Nevile Henderson „să părăsească Berlinul?“. Răspunsul la această întrebare, ca și orice alt punct divergent, a fost lăsat să fie soluționat cu guvernul francez. Se căzuse deja de acord că Marea Britanie și Franța vor declara război împreună. Aceasta decizie, mai mult decît oricare alta, urma să amîne pentru încă două zile declarația de război.

Înainte de a se ridica ședința, Cabinetul a fost informat despre mobilizarea armatei de uscat, a aviației militare și cea mai mare parte a flotei. S-a aprobat în secret să se trimită imediat în Franța atît avioanele de bombardament, cît și primul contingent de forțe terestre britanice. În cele din urmă, s-a primit o veste bună sub forma unui mesaj din partea primului ministru canadian, William Lyon Mackenzie King. Dacă va izbucni războiul, Canada va lupta alături de Marea Britanie.

În după–amiaza aceea, între Marea Britanie și Franța au apărut neplăcerile. Erau total neprevăzute, stînjenitoare și periculoase. Aproape că a dus la căderea guvernului Chamberlain. La ședința Consiliului de Miniștri al Franței, întrunit în același timp cu Cabinetul britanic, francezii au decis să mobilizeze imediat și să convoace Parlamentul pentru a doua zi, la ora 15,00. Numai Parlamentul putea să aprobe bugetul de război și, pînă la convocarea lui, nu se putea da declarația de război.

Vorbind cu Halifax la telefon în acea după–amiază, Georges Bonnet, ministrul de Externe francez, a refuzat să introducă în comunicare un termen–limită. Acesta ar fi un ultimatum, arăta el, lucru pe care îl poate autoriza numai Parlamentul. Pentru același motiv, el a refuzat să recheme ambasadorii de la Berlin.

Se părea că nu există alternative și trebuia să trimită comunicarea guvernului german fără termenul–limită. La Foreign Office, a început între timp redactarea unei a doua note — un simplu ultimatum. Lui Henderson i s-a transmis să ceară un răspuns imediat. Dacă i se va pune vreo întrebare, i s-au dat instrucțiuni să explice că această comunicare „are un caracter de avertisment și nu trebuie considerat drept un ultimatum“.

La ora 18,00, Chamberlain ia cuvîntul în camera Comunelor. „A sosit timpul cînd se cere acțiune și nu vorbe“, a declarat el într-o sală pe jumătate întunecată. În afară de prezentarea evenimentelor, nu prea avea multe de spus deputaților. A citit cu glas tare comunicarea care urma să fie făcută guvernului german.

„Termen–limită?“, a strigat deodată un deputat în momentul în care Chamberlain terminase de citit comunicarea. Primul ministru a adăugat atunci că, în cazul în care răspunsul era nefavorabil, Henderson avea instrucțiuni să se reîntoarcă în țară. Pentru moment, acest răspuns a mulțumit Camera. Potrivit afirmațiilor unui deputat, Harold Nicolson, Chamberlain trăia „o adevărată agonie morală, iar sentimentul general care domnește în Cameră este unul de profundă simpatie față de el, iar pentru noi era o mare suferință“.

La ora 21,30, Henderson și-a dus la îndeplinire instrucțiunile. Ribbentrop nu se grăbea să-l primească pe ambasador. Serviciile de informații germane știau deja că nu transmizea decît un avertisment. De această dată, ministrul de Externe german a fost „amabil și politicos“. El a încercat să reia cu Henderson dezbaterea pe tema responsabilității polonezilor. Ambasadorul britanic însă nu a reacționat. El a încetat să mai încerce să discute cu oficialii germani. La începututl după–amiezii, a ordonat ca cifrul ambasadei și documentele secrete să fie arse.

Înainte de a pleca, Henderson a declarat că rămîne la dispoziție în orice moment pentru a primi răspunsul lui Hitler. A urmat ambasadorul francez, Robert Coulondre, care a înmînat o comunicare similară.

În a doua zi a războiului polono–german — 2 septembrie — se iveau zorile. Armatele germane continuau să-i zdrobească pe polonezi. De la Berlin nu venea nici un răspuns la comunicarea anglo–franceză.

Lordul și lady Halifax, însoțiți de Sir Alexander Cadogan, se plimbau prin grădina Palatului Buckingham. Regele a fost generos și i-a dat ministrului de Externe o cheie de la poarta grădinii. Gîndurile lor nu se limitau la așteptarea unui răspuns din partea lui Hitler. Existau serioase probleme cu guvernul francez. Ambasadorului englez în Franța, Sir Eric Phipps, i s-au dat instrucțiuni „să-i insufle lui Bonnet curaj și determinare“. Punctul cel mai slab al opoziției făcută de francezi fusese remarcat și trebuia întărit. Altfel, pentru restul dimineții, lordul Halifax „era ocupat cu pregătirile pentru ceea ce părea a fi inevitabil“.

Guvernul francez a început să provoace dificultăți cînd, la ora 13,30, a cerut ca ultimatumul dat Germaniei să prevadă un termen de 48 de ore. Marele Stat Major francez avea nevoie de acest timp să încheie evacuările și mobilizarea generală.

Înainte de a fi putut să rezolve această problemă, lordul Halifax a primit un telefon de la Roma. Contele Ciano, avînd alături de el pe ambasadorii englez și francez, i-a dezvăluit lui Halifax ce se întîmpla în spatele englezilor. Guvernul italian, încurajat de francezi, i-a propus lui Hitler un armistițiu — care să fie urmat imediat de o conferință a celor cinci puteri. După ce a fost asigurat că respectiva comunicare nu era un ultimatum, Hitler a devenit, în mod surprinzător, înțelegător. El dorea să examineze problema pînă în ziua de 3 septembrie, ora prînzului. Guvernul francez acceptase deja. Care este reacția britanică?, l-a întrebat Ciano pe Halifax.

Răspunsul imediat, dat personal, al lui Halifax a fost negativ și ferm. A fost același ca la 31 august, cînd din partea Ducelui a venit propunerea pentru o altă conferință. Halifax i-a spus lui Ciano „că pentru convocarea unei conferințe, condiția indispensabilă ar fi evacuarea trupelor germane de pe teritoriul polonez". Germanii nu vor accepta o asemenea cerere, a spus Ciano. Halifax a replicat că se va consulta cu primul ministru și cu membrii Cabinetului și după aceea va da răspunsul definitiv.

Niciodată o propunere nu a fost mai inoportună ca aceasta și nici cu șanse mai mici de a avea succes, cel puțin la Londra. Chamberlain i-a cerut lui John Simon să vorbească în locul lui în Camera Comunelor, la ora 15,00. Simon urma să prezinte ultimele știri legate de război, să informeze că răspunsul lui Hitler nu a venit încă și să liniștească Parlamentul că guvernul nu dorea să mai aștepte prea mult. Urma să fie dat un ultimatum de îndată ce Parlamentul francez își va încheia ședința.

Simon descrise în jurnalul său ce s-a întîmplat: „Cu două sau trei minute înaintea începerii ședinței Camerei Comunelor, tocmai când mă pregăteam să intru la Cameră, am primit un mesaj prin care mi se spunea că de la Roma s-a primit o comunicare ce nu mai permitea ca la începutul lucrărilor să facem vreo declarație despre situația internațională". Simon a rugat Camera Comunelor să mai aștepte deoarece urma ca, mai tîrziu, primul ministru să facă o declarație.

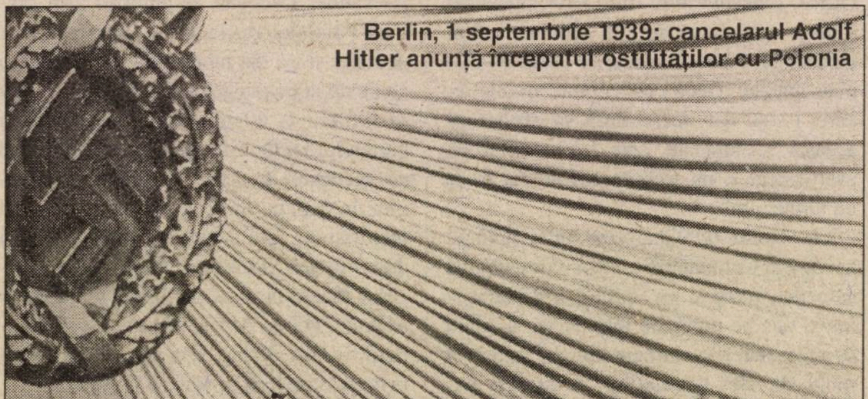

Berlin, 1 septembrie 1939: cancelarul Adolf Hitler anunță începutul ostilităților cu Polonia

În lucrarea sa *Consemnarea evenimentelor dinaintea războiului, 1939,* un scurt jurnal al ultimelor zile de pace, elaborat în octombrie, lordul Halifax relata:

„Am reușit să ajung în grabă la Camera Comunelor pentru a-l opri pe John Simon să facă declarația pregătită pentru ora 14,45, pentru a avea timp să intru în contact cu francezii în legătură cu conferința propusă și pentru a armoniza cu ei orice acțiune pe care am hotărî s-o luăm față de Germania. Nu-mi amintesc să fi trăit vreodată o atît de mizerabilă după–amiază și seară. De la ora 15 pînă la ora 17,30, am fost în contact telefonic cu Bonnet, care, după cum bănuiesc, s-a angajat ceva mai mult decît a recunoscut în legătură cu conferința.

La ora 15,00, Halifax avusese prima convorbire telefonică directă cu Bonnet. Ei au schimbat informații despre propunerile italienilor. Bonnet nu a recunoscut că el sprijinise deja pe Ciano. Halifax, însă, a rămas neclintit. Guvernul său va răspunde italienilor în scurt timp. «Este greu să ne imaginăm o conferință în timp ce trupele germane rămîn pe teritoriul polonez». Halifax a adăugat: «Am impresia că dumneavoastră credeți că un corp neînsuflețit poate fi înviat cu apă sfințită!». Georges Bonnet, cu toate acestea, își continua neabătut eforturile.

Aceasta era cu atît mai surprinzător cu cît Bonnet știa deja că guvernul polonez nu era deloc interesat într-o conferință. Colonelul Beck i-a transmis lui Bonnet, la 1 septembrie, următoarele: „Sîntem în toiul războiului în urma unei agresiuni neprovocate. Problema care se pune pentru noi nu este a unei conferințe, ci a unei acțiuni comune pe care să o întreprindă Aliații pentru a putea opune rezistență". O indiscreție făcută cu tact de către ambasadorul francez de la Varșovia, Leon Noël, a dat asigurări că Foreign Office a știut imediat despre manevre de culise a lui Bonnet.

În toiul acestei activități febrile, Chamberlain a convocat în grabă o ședință de Cabinet, pentru ora 16,15. Plecarea intempestivă a miniștrilor de pe banca guvernului i-a făcut pe deputați să intre în alertă, bănuind că se pune ceva la cale. Sir Horace Wilson și Sir Alexander Cadogan au fost invitați să participe și ei. Halifax nu a avut timp să pregătească o declarație generală. El a început prin a prezenta conținutul convorbirilor cu contele Ciano și cu Georges Bonnet. A prezentat apoi cîteva concluzii, puse de acord, „în mod provizoriu“, cu primul ministru înaintea ședinței. Aceste concluzii erau ferme, dar conciliatoare, ținînd seama de planurile propuse, după–amiază, de Bonnet și Ciano.

Dacă guvernul german ar cere mai mult timp pentru a-și pregăti răspunsul, „noi am fi gata să-i acordăm pînă mîine la ora 12, cu condiția să accepte un armistițiu“. Mai mult decît atît, „condiția primordială pentru orice conferință va fi ca trupele germane să se retragă mai întîi de pe teritoriul polonez“. Pentru a contribui la rezolvarea problemelor, a adăugat Halifax, termenul–limită ar putea fi prelungit de la ora 12 la miezul nopții de 3 septembrie. Pentru a clarifica aceste afirmații în cadrul discuțiilor care au urmat, Chamberlain a adăugat că atît el, cît și Halifax au apreciat că „nu va trebuie să discute condițiile“ pînă cînd trupele germane nu vor părăsi teritoriul polonez. El, personal, nu-și făcea iluzii. „Este foarte probabil că Herr Hitler nu va accepta această condiție“.

A urmat o dezbatere acerbă. Membrii Cabinetului se aflau, după cum descria Halifax, atenuînd mult starea reală, „într-o stare de spirit extrem de dificilă“. Procesul–verbal al ședinței a înregistrat pe numele fiecăruia opiniile exprimate de aproape jumătate din membrii Cabinetului. Ideile lui Chamberlain și ale lui Halifax, care au fost puse în discuție, n-au primit decît un foarte mic sprijin. În schimb, cînd miniștrilor li s-a cerut să ia cuvîntul, s-a dovedit că Chamberlain era pe punctul de a fi pus în inferioritate de Cabinetul său. El a apreciat greșit starea lor de spirit, atitudinea lor hotărîtă și îngrijorarea lor față de metodele lui Hitler.

„Nu cedăm nici o centimă“

Miniștrii din domeniul militar s-au făcut ecoul șefilor de Stat Major, opunîndu-se oricărei amînări în stabilirea unui termen impus lui Hitler. Statul Major al flotei dorea foarte mult să primească informații asupra situației la zi a flotei germane. Șeful Statului Major al aviației, mareșalul de aviație Sir Cyril Newall, era nerăbdător să afle care era „efectul moral al reafirmării garanțiilor noastre față de Polonia“. Leslie Hore–Belisha se temea că, în cazul în care vor apărea noi amînări, aceasta ar afecta unitatea țării. Opinia britanică „cere cu insistență să nu cedăm nici o centimă (...). Dictatorii au venit cu pretenții peste pretenții și dacă noi acum ezităm, susținea el, cu elocință, am putea să ne trezim într-un an de zile cu un război, dar între timp din cauza ezitării am pierde teren“. La fel de tranșant a fost și Malcom MacDonald. El a comentat pe un ton ironic: „Germanii se pot decide repede în anumite împrejurări și au știut să ceară și altor popoare să se decidă într-un timp foarte scurt“.

Dacă au mai fost necesare date noi privind decizia Cabinetului pentru clarificarea lor problema a fost adusă în discuție de Chamberlain însuși. Ambasadorul polonez tocmai înmînase un mesaj personal urgent și o telegramă de la Varșovia. Mai întîi, Chamberlain a dat citire mesajului. Acesta cerea „îndeplinirea imediată a obligațiilor britanice față de Polonia“. Apoi a citit telegrama, care vorbea de la sine:

„Luptele de azi pe întregul front au crescut în intensitate și au luat un caracter foarte grav. Trupele noastre opun o puternică rezistență. Întreaga forță aeriană a Germaniei este angajată împotriva Poloniei. Sate și întreprinderi sînt bombardate. Angajarea forțelor britanice împotriva aviației germane — de cea mai mare urgență“.

La aceasta nu s-a înregistrat nici un comentariu. Toți miniștrii știau că Polonia va fi zdrobită, deoarece nu exista nici un plan aliat pentru a veni în apărarea ei. Sesizînd atitudinea hotărîtă a Cabinetului, Chamberlain a prezentat pe scurt concluziile acestuia. Nu vor avea loc negocieri cu Germania pînă nu va accepta să-și retragă trupele din Polonia și de la Danzig. Hitler trebuia să se decidă asupra tuturor chestiunilor pînă la miezul nopții. Acesta „era, în mod clar, un ultimatum“, a declarat Chamberlain, și o comunicare în acest sens va fi transmisă guvernului german.

Ultima concluzie asupra căreia s-a căzut de acord a provocat în cîteva ore cea mai gravă revoltă de care Chamberlain a avut vreodată parte în timp de pace. Miniștrii fuseseră deja avertizați de două ori că francezii insistă cu încăpățînare pentru termenul–limită de 48 de ore. Cu toate acestea, Cabinetul a consimțit să lase pe seama lui Chamberlain și a lui Halifax termenii în care să fie redactată comunicarea după ce vor fi consultat cu francezii. Aceasta s-a dovedit a fi un dezastru, care a dus aproape la căderea guvernului. Cabinetul a amînat apoi ședința, membrii săi fiind de părere că, pînă la miezul nopții, Marea Britanie va fi în război.

Georges Bonnet a fost imediat informat prin telefon asupra concluziilor Cabinetului. El „a folosit toate tertipurile pentru a obține amînarea“. Un ultimatum care să expire la miezul nopții, declara el categoric, era „imposibil“. Evacuarea nu se încheiase. I s-a spus că, dacă Hitler nu va răspunde pînă la miezul nopții, englezii intenționau să-și îndeplinească obligațiile față de Polonia.

Nereușind să-l convingă pe Bonnet, Halifax s-a hotărît să apeleze direct la primul ministru francez, Edouard Daladier. E sigur că reputația sa de om ferm va da rezultatul dorit? Daladier nu a luat pe loc o hotărîre. El va trebui să convoace Consiliul de Miniștri.

La Roma, contele Ciano aștepta cu nerăbdare un răspuns la propunerea privind conferința. La ora 18,38, Halifax i-a telefonat transmițîndu-i opinia Cabinetului. Atît timp cît trupele germane erau pe teritoriul polonez, iar Danzigul era ocupat, a declarat Halifax, convocarea unei conferințe internaționale nu era posibilă. Ciano a răspuns că Hitler nu va accepta condiția. Ultimele cuvinte ale lui Halifax au fost un îndemn adresat lui Ciano de genul „faceți tot ce vă stă în putință“. Însă cu o asemenea declarație fermă prin care se exprimau opiniile britanicilor, propunerea privind conferința era moartă. După trei ore, atît guvernul britanic, cît și cel german erau informate despre deciziile lui Mussolini de a renunța la eforturile sale de pace.

Între timp, ședința Camerei Comunelor a fost suspendată temporar, la puțin timp după ora 18,00. Deputații așteptau să fie convicați pentru a asculta declarația primului ministru. Ei s-au deplasat de la un grup la altul, au trecut prin salonul rezervat fumătorilor, s-au dus pe terasă, venind după aceea înapoi pe culoarele Camerei. Erau neliniștiți, tensionați și îngrijorați. Zvonurile răspîndite de la galeria diplomaților exprimau unele bănuieli în legătură cu cauza amînării. Toți deputații se așteptau însă ca primul ministru să intre în sala de ședințe în orice moment pentru a anunța că Marea Britanie va fi în curînd în război.

În sfîrșit, Chamberlain intră aducînd cu el o declarație pusă de acord cu Daladier. Începe să vorbească la ora 19,45. Un deputat, generalul de brigadă Edward Spears, își amintea mai tîrziu cum, în timp ce membrii Parlamentului ascultau, „mirarea lor s-a transformat în stupefacție, iar stupefacția în exasperare". Cînd Chamberlain a terminat, „deputații au rămas înmărmuriți". Căpitanul Euan Wallace, ministrul transporturilor, își nota în jurnalul personal: „Proprii noștri oameni erau uluiți, iar opinia înfuriată". În loc de ultimatum, el a menționat amînarea provocată de propunerea italiană pentru conferință. În loc de termen–limită, el a fost obligat să recunoască faptul că nu s-a ajuns la un acord cu francezii. În loc de asigurarea că se va da un ajutor militar imediat Poloniei, a venit reiterarea dorinței de a negocia dacă forțele Germaniei s-ar retrage din Polonia.

Cînd Arthur Greenwood, șeful grupului parlamentar laburist, s-a ridicat să vorbească, s-au auzit imediat strigăte: „Vorbește pentru Anglia", „Vorbește pentru clasa muncitoare" și „Vorbește pentru Marea Britanie". Cuvintele acelea exprimau supliciile și furia unui parlament hotărît să pună capăt epocii de negocieri anglo–germane. Instruit dinainte de Chamberlain, Greenwood a vorbit reținut, apreciind politicos dificultățile primului ministru.

„Acum 38 de ore, a avut loc un act de agresiune". Din acel moment, „unul dintre cele mai importante tratate din timpurile moderne a intrat în mod automat în aplicare. Pot exista motive pentru care nu s-a acționat imediat". Dar fiecare minut de amînare, a continuat Greenwood, pune în pericol interesele și onoarea națională a Marii Britanii. „De aceea, sper că mîine dimineață (...). vom cunoaște punctul de vedere al guvernului britanic și că nu vor mai exista uneltiri pentru a prelungi ceea ce s-a prelungit prea mult". Greenwood s-a așezat în aplauze generale.

Chamberlain s-a ridicat repede din nou, pentru a liniști o Cameră înfuriată. „Aș fi îngrozit dacă deputații ar considera un moment că declarația pe care am făcut-o ar fi un semn de slăbiciune, fie a guvernului nostru, fie a guvernului francez", a spus el. Dificilele comunicații telefonice cu Parisul au cauzat o anumită amînare. Dar o declarație definitivă va fi făcută mîine. El nu a lăsat nici o îndoială că va fi o declarație de război.

Membrii Camerei Comunelor au plecat cu impresia că Marea Britanie se îndrepta spre un nou München. Henry Channon, secretarul particular parlamentar al lui R.A. Butler, născut la Chicago, consemna în jurnalul său: „Vechiul München se dezlănțuie din nou peste tot; toate resentimentele împotriva lui Chamberlain; toți cei care vor să moară îl înjură pe Cezar". Pe culoarele Parlamentului, după aceea, scria Hugh Dalton, „se discuta cu aprindere. Exista impresia că dacă s-ar fi solicitat un vot liber în cameră, Chamberlain și Simon ar fi fost înfrînți".

Ceea ce Parlamentul n-a știut și ceea ce i-a liniștit pe deputați a fost faptul că mulți membri ai Cabinetului lui Chamberlain erau la fel de înspăimîntați de acțiunile și declarația primului ministru. Cuvintele sale contraziceau decizia Cabinetului de a impune un termen–limită pînă la miezul nopții.

Un grup de miniștri disidenți din Cabinet a luat o inițativă.

Ei au organizat o „sit–down strike" (grevă prin ocuparea locului de muncă, n.trad.). Ei s-au adunat în grabă în biroul de la Camera Comunelor al lui Sir John Simon. Sir Reginald Dorman–Smith, numit ministru al Agriculturii și al Pescuitului cu doar șapte luni înainte, care s-a raliat mai tîrziu desidenților, își reamintea după aceea:

„Colegii mei, care se aflau deja acolo, hotărîseră să nu părăsească acea Cameră pînă cînd nu se va declara război. Cum stăteau și așteptau lîngă telefon și nimic nu se întîmpla, mă simțeam ca un spirit care și-a pierdut trupul. Nu mi se părea că sînt ceva real. Eram în grevă, (...) era un sentiment de mare emoție. Cu toții eram din nou noi înșine. Eu am devenit mai irlandez, iar Hore–Belisha mai evreu — vorbind despre drepturi și umilire și așa mai departe. (...) Așteptînd, am devenit mai murdari și mai transpirați".

În jurnalul său, Simon, relata discuția și ce s-a întîmplat apoi: „(...) Toți, fără excepție, și-au exprimat surprinderea că declarația făcută se deosebea fundamental de decizia Cabinetului, fiind totuși anunțată fără a mai avea loc o altă ședință a Cabinetului. Ei considerau că aceasta îi punea într-o postură incorectă și, mai mult decît atît, erau chinuiți de teama că anunțul care tocmai fusese făcut îi va descuraja pe polonezi și va fi exploatat de germani ca pe o dovadă că Polonia a fost prea optimistă așteptînd un sprijin prompt din partea englezilor. Limbajul folosit de unii dintre colegii mei și starea lor afectivă erau atît de puternice și profunde încît am crezut de cuviință să-l informez imediat pe primul ministru, care se mai afla încă în biroul său de la Cameră. El mi-a cerut să-i aduc la el pe miniștrii dezamăgiți, invitîndu-mă să spun în ce constă dificultatea".

Priviri încruntate

Miniștrii revoltați s-au adunat în biroul lui Chamberlain, aruncîndu-i priviri „încruntate". Simon a prezentat situația pe scurt, dar ferm. A adăugat, în cuvinte care

Sub forța de nestăvilit a Wehrmacht-ului, granița polono–germană se prăbușește

trebuie să fi fost dureroase pentru un ministru atît de loial, ca el „împărtășea opiniile celorlalți potrivit cărora a fost surpinzător că s-a adoptat și s-a anunțat public o formă atît de grav modificată a deciziei luată de cabinet“.

Chamberlain nu a respins acuzația; nici nu apare că ar fi reamintit rebelilor adevăratele concluzii ale cabinetului. În schimb, el a arătat „puternica presiune la care aceste permanente mesaje din Italia și Franța i-au supus pe Halifax și pe el însuși“. El nu a putut să realizeze un ultimatum comun cu francezii. Și a considerat, după cum afirmă Euan Wallace în jurnalul său, că marele dezavantaj de a declara război fără Franța n-a făcut decât să contrabalanseze, într-o mare măsură, posibilul efect al unei noi amînări asupra Camerei Comunelor și al țării“. Miniștrii l-au prevenit pe Chamberlain că nu va putea să înfrunte din nou Camera Comunelor decît dacă ar putea anunța termenul la care să expire un ultimatum și că Marea Britanie era în curs de a-și respecta garanțiile date Poloniei.

Imediat după aceea, miniștrii protestatari s-au adunat din nou, reluînd opiniile lor într-o scrisoare către Chamberlain. Au făcut o singiră concesie. Dacă prețul cooperării cu francezii este timpul, miniștrii vor accepta să prelungească termenul de expirare a ultimatumului pînă a doua zi la prînz. „Astfel va trebui să dăm imediat propria noastră declarație“.

Chamberlain era înspăimîntat și avea o teribilă nevoie de ajutor. S-a înapoiat în grabă la 10 Downing Street. Acolo îl întîlnește pe Sir Thomas Inskip care, spre deosebire de colegii săi mai combativi, venise pentru a insista să i se dea lui Hitler mai mult răgaz. Chamberlain a dat frîu liber întregii sale suferințe; descriind scenele din Cabinet, conform jurnalului lui Inskip, ca pe o stare de seminevroză. „El a trimis după ei: au venit încruntați, iar Simon a prezentat poziția lor. Primul ministru le-a spus că francezii nu vor accepta, iar el trebuie să facă o declarație. Primul ministru părea puțin speriat și fața îi era puternic ridată. Îmi părea rău pentru el; îl putea afecta serios pe un om trecut de 70 de ani și care a dus pe umeri o povară atît de grea. În afară de aceasta, el pare să conducă politica externă și am îndoieli că Halifax se va menține. Primul ministru este un om al păcii. Mi-a vorbit aseară despre sutele de mii de copii din Franța care vor fi uciși, dacă izbucnește războiul“.

Inskip a încercat să-l consoleze.

Chamberlain i-a telefonat apoi lui Halifax, care tocmai ieșise în oraș să mănînce, convocîndu-l la 10 Downing Street. În Camera Comunelor a avut loc o „scenă neplăcută“, a spus Chamberlain, guvernul fiind acuzat de lipsă de curaj și ezitare. „Nu l-am auzit niciodată pe primul ministru vorbind atît de tulburat, nota mai tîrziu Halifax. De aceea m-am dus direct la reședință, unde mi s-a servit cina. El mi-a spus că declarația i-a înfuriat pe deputați și că nu credea că guvernul se mai menține la putere a doua zi cînd se va întîlni cu parlamentarii dacă nu vom reuși să ne clarificăm poziția“.

Sir Alexander Cadogan lua masa în momentul în care a sunat telefonul. Era de la 10 Downing Street unde era chemat „Imediat: imediat“. A ajuns nu după mult timp pentru a-și continua cina împreună cu Chamberlain, Halifax și Sir Horace Wilson. După ce au terminat de mîncat, a fost convocat și Charles Corbin, ambasadorul francez.

Între timp, miniștrii revoltați, care continuau să fie în biroul de la Camera Comunelor, care devenise sufocant, s-au întrunit pentru noi discuții la ora 22. După cum spune în jurnalul său, Sir John Simon a primit un mesaj de la 10 Downing Street prin care era chemat acolo de urgență. Jurnalul lui Hore–Belisha nu menționează nici un mesaj, ci doar că Simon a fost delegat să meargă acolo pentru a vedea ce se întîmplă. De fapt, Sir John Anderson, lordul Sigiliului Privat, l-a însoțit pe Simon, în care ceilalți nu aveau prea mare încredere. Jurnalul lui Simon continuă povestea: „Intrînd în sala Cabinetului, mi-am dat seama imediat ce a vrut de la mine primul ministru. Se aflau acolo ambasadorul francez și Halifax. Primul ministru mi-a cerut să-i spun ambasadorului francez care era impresia mea despre starea de spirit pe care a produs-o ultima comunicare. Am spus că, fără îndoială, aspectul cel mai serios era că declarația nu conținea un termen–limită și de aceea însemna o amînare nelimitată și că erau siguri că nici Camera Comunelor, nici țara nu ar accepta. Pentru prima dată de cînd criza se ivise brusc, în Cameră a apărut o scindare, iar poziția de lider al națiunii a primului ministru era pusă în dificultate“.

A urmat o discuție în cadrul căreia Simon a prezentat punctul de vedere al răzvrătiților, care susțineau un scurt termen–limită pînă la expirarea unui ultimatum. Cînd Parlamentul se va întruni

Polonia, septembrie 1939: Invadatorii înaintează, populația civilă ia calea pribegiei

mîine la prînz, i-a spus el lui Corbin, va trebui făcut un anunț clar: „Sau Hitler va accepta să se retragă, sau se va declanșa starea de război“.

Neputînd să-l impresioneze pe Corbin, Chamberlain i-a telefonat primului ministru francez, Edouard Daladier, pentru a-l informa în legătură cu „scena de revoltă“ din Camera Comunelor și pentru a recunoaște că „va fi imposibil pentru guvern să controleze situația“, El a apreciat că nu mai era posibil ca așteptarea să se prelungească. La 3 septembrie, ora 8,00, partea britanică va prezenta un ultimatum. După o convorbire cu Georges Bonnet, care a avut loc după cîteva minute, hotărîrea finală a fost luată. Marea Britanie trebuie să acționeze singură. Francezii urmau să dea și ei la prînz un termen care nu era încă fixat.

Nici unul din cei doi francezi nu era pregătit să se urnească din loc sau să facă vreun compromis. Amîndoi, însă, au folosit cuvinte dure la adresa englezilor. După cum i-a spus Daladier lui Chamberlain: „Dacă bombardierele engleze sînt gata să acționeze imediat, atunci ar fi mai bine ca Franța să amîne declarația“. Bombardierele engleze soseau deja pe teritoriul francez. Dar nu pentru a veni în apărarea Poloniei, ci doar pentru scurt timp, cîteva luni mai tîrziu, în apărarea Franței.

Fără să cunoască strategia defensivă anglo–franceză, colonelul Beck ceruse deja în cursul zilei raiduri aeriene pe frontul de vest. El spera ca acestea să micșoreze numărul avioanelor germane care bombardau fără milă ținte militare și civile din Polonia. Kennard a susținut solicitarea și a cerut o imediată declarație de război.

Ambasadorul polonez, contele Edward Raczynski, s-a întîlnit cu Halifax, la ora 22,00, tocmai în momentul în care aveau loc convorbiri telefonice cu Parisul. Era un moment neplăcut să vină să se informeze tocmai în momentul în care englezii trimiteau ultimatumul lor. Era și mai neplăcută întrebarea dacă Marea Britanie va acționa fără Franța. Halifax a răspuns în termeni cît mai generoși posibil. Raczynski a plecat liniștit și conștient că o decizie urma să se ia. Ambasada poloneză nu mai avea de-acum nici o îndoială că francezii erau aceia care provocau dificultăți.

Chiar în momentul în care Halifax vorbea cu Raczynski, în biroul particular al lui Sir Horace Wilson avea loc o scenă uimitoare. El era cufundat într-o discuție cu un contact secret de-al lui, Fritz Hesse, consilier de presă la ambasada germană. Hesse acționa la instrucțiunile directe ale lui Hitler de a face un demers în legătură cu ceea ce la Berlin apărea drept veriga cea mai slabă a rezistenței engleze. Hitler mai spera să limiteze războiul la Polonia. De aceea, englezii și francezii trebuie ținuți în discuții și negocieri. „Legăturile nu trebuie rupte“, îi spune el generalului Halder. Din acest motiv, el a cerut timp pentru a examina propunerea lui Mussolini privind conferința internațională. De aceea, Hesse îi făcea lui Wilson o ofertă, potrivit memoriilor lui Hesse, de retragere a forțelor germane din Polonia și de plata unor reparații de război. În schimb, Germania va obține Danzigul și o arteră rutieră prin Coridor. Marea Britanie ar acționa ca mediator în disputa germano–poloneză.

Scurta notă de convorbire a lui Sir Horace Wilson a fost și mai surprinzătoare. Conform celor afirmate de Wilson, „lui Hesse (...) i s-a spus de către Ribbentrop, puțin după ora 20,00, să încerce să mă vadă și să mă întrebe dacă Guvernul Majestății Sale ar fi de acord să mă autorizeze să mă deplasez în secret la Berlin pentru a-l întîlni pe el și pe Hitler (...) pentru a discuta cu toată sinceritatea întreaga situație, inclusiv Polonia“. O însemnare nedatată a lui Cadogan pe această notă de convorbire spunea: „Ați dat un răspuns corect la care noi trebuie să ținem. (Aceste tentative de a face demersuri indirecte mă liniștesc în bună măsură. Germanii trebuie să fie în dificultate financiară)“.

Germanii l-au subestimat grav pe Wilson. Răspunsul său la acest plan absurd a fost fără echivoc. Nu vor avea loc convorbiri pînă cînd Germania nu-și va retrage forțele din Polonia și nu va reinstaura statu quo-ul.

Mai rămîne de luat o singură decizie: ora exactă a transmiterii guvernului german a ultimatului și momentul expirării lui. Lui Sir Nevile Henderson i s-a cerut să rămînă pe poziție pentru a prezenta această comunicare.

La ora 23,20, lui Sir John Simon, care se afla în biroul său de la Camera Comunelor, i s-a transmis un mesaj. În birou, miniștrii „în grevă“ erau ocupați cu citirea ultimelor telegrame primite de Foreign Office. Cu cît trecea timpul, nota Euan Wallace în jurnalul său, „neliniștea noastră creștea, iar unul sau doi dintre miniștri au propus să se deplaseze cu toții la 10 Downing Street“. Majoritatea miniștrilor a respins propunerea. I-a convocat, în schimb, la reședința primului ministru secretarul Cabinetului. Înfruntînd o puternică furtună, au ajuns la reședință „murdari și mirosind urît“, unde îi aștepta Chamberlain, Halifax, în costumul său de seară, și Cadogan.

Au mai sosit și alți miniștri, unii îmbrăcîndu-se în grabă după ce se culcaseră. Marchiza de Zetland a fost trezită, spunîndu-i-se să meargă imediat la ședință. „Am aruncat pe mine niște haine și am pornit-o printr-o noapte îngrozitoare. Nu numai că era un întuneric total, însă se dezlănțuise o teribilă furtună și mi-era tare greu să nimeresc străzile“.

Îndoieli și suspiciuni

Ședința Cabinetului, care a început în cele din urmă la ora 23,30, nu a durat decît 45 de minute. Chamberlain a explicat încă o dată, cu răbdare, motivele care l-au determinat să se îndepărteze de concluziile Cabinetului. Dar „acum recunoaște forța stării de spirit“ care s-a manifestat în Camera Comunelor, chiar și printre cei mai loiali susținători. Vroia să-și corecteze atitudinea. După ce a relatat ultimele convorbiri telefonice cu Daladier și Bonnet, Chamberlain a avut o discuție pe tema care era la ordinea zilei: prezentarea ultimatumului și fixarea termenului de expirare a acestuia. Dorea ca această decizie să fie luată de Cabinet.

Recomandarea șefilor de Stat Major era de a se scurta perioada de incertitudine înainte de expirarea ultimatumului. Aceasta ar face mai puțin probabil un atac aerian prin surprindere asupra Londrei. Chamberlain a mai arătat că va trebui să fie în măsură să facă o declarație definitivă în momentul în care Camera Comunelor se va întruni a doua zi la prînz. În plus, în vederea micșorării intervalului dintre transmiterea ultimatumului britanic și a celui francez, șefii de Stat Major nu au avut nici o obiecție să fie prezentat în dimineața următoare, la ora 9,00. Aceasta i-ar ajuta pe francezi, a afirmat Chamberlain, „care, în definitiv, vor duce cea mai mare parte a poverii“.

Cabinetul era conștient de faptul că fiecare oră de întîrziere va provoca noi „îndoieli și suspiciuni“ ale guvernului. Din acest motiv, Leslie Hore–Belisha a susținut, fără a fi fost sprijinit, ca ultimatumul să fie dat la ora 2,00 și să expire la ora 6,00. Totuși, Cabinetul a fost de acord că acesta va duce inevitabil la noi critici. În cele din urmă, s-a luat o decizie: Marea Britanie va declara război independent de hotărîrea Franței. Sir Nevile Henderson a primit instrucțiuni să aibă o întrevedere cu Ribbentrop duminică, 3 septembrie, la ora 9,00. El urma să declare că dacă guvernul german nu va răspunde favorabil pînă la ora 11,00 la comunicarea din 1 septembrie, între Marea Britanie și Germania va interveni la ora aceea starea de război.

Prim–miniștrii Dominioanelor urmau să fie informați la ora 9,00 că va fi dat un ultimatum. Sir Thomas Inskip s-a hotărît să facă o mică revoltă, a sa proprie, împotriva deciziei Cabinetului. El a trimis informația privind poziția sa la ora 13,30. El „socotea că nu era posibil să lase Dominioanele neinformate“ o perioadă atît de lungă.

Pe tot parcursul ședinței, își reamintea mai tîrziu Sir Reginald Dorman–Smith, Chamberlain „a rămas calm, chiar glacial“. El a acceptat acest „adevărat dictat“ al miniștrilor rebeli. Punctul culminant al ședinței — care nu s-a înregistrat nicăieri — a fost dramatic.

„Primul ministru s-a adresat liniștit: «Ei bine, domnilor, aceasta înseamnă război». N-a apucat să termine și s-a pornit un puternic ropot de aplauze și întreaga sală de ședințe s-a luminat de flash-uri orbitoare. Era un ropot asurzitor de aplauze pe care nu l-am auzit niciodată în viața mea. S-a zdruncinat cu adevărat clădirea“.

Apoi, ședința de Cabinet s-a întrerupt. Șefii de Stat Major , care, îmbrăcați în uniforme, așteptau afară, au fost informați despre decizie. Știrea i-a fost transmisă și ambasadorului francez. Membrii Cabinetului au părăsit reședința primului ministru pentru a se întoarce la casele lor printr-o stradă aproape inundată. Henry Chanon a observat că Chamberlain, părînd „descătușat, căci îngrozitoarea decizie fusese luată“, a rămas singur vorbind cu R.A.Butler, înainte de a se fi retras.

Sir William Malkin, care alerga grăbit pe marea scară centrală a Foreign Office–ului, a fost oprit de deputatul laburist, Hugh Dalton. „Cum merg lucrurile?“, a întrebat Dalton. Gîfîind, el i-a răspuns: „Am acum declarația în valiză. S-a rezolvat“. Ieșind pe ușa laterală a Foreign Office-ului spre Downing Street, Dalton se întîlnește cu lordul Halifax. Avertizat asupra „exploziei“ la care se putea aștepta în Parlament dacă din nou ar fi avut loc o amînare, Halifax a răspuns calm: „A fost foarte greu. Dar mîine va fi bine“. Dalton s-a liniștit, exclamînd: „Slavă Domnului!“.

Halifax s-a reîntors la birou unde se aflau cîțiva colaboratori. O telegramă, ordonîndu-i lui Henderson să ceară o întrevedere cu Ribbentrop pentru ora 9,00, fusese deja transmisă la Berlin. Ministrul de Externe „părea ușurat“ că decizia a fost luată. „A cerut o bere, i-a fost adusă de un somnoros funcționar al reședinței în pijama“. Epuizate, persoanele oficiale s-au dus apoi la culcare.

Analizînd criza după două zile, Foreign Office nu a avut nici o ezitare în a stabili a cui era vina. „Dl.Bonnet a fost răufăcătorul în această afacere (...), el este, noi știm, elementul principal al «defetismului francez»“, nota Sir Orme Sargent. El se temea că Bonnet va „unelti“ să mențină Franța în afara războiului și de aceea a recomandat să se ia „măsuri discrete“ pentru ca ministrul de externe francez să fie înlăturat. Sir Alexander Cadogan a fost de acord. În Bonnet „nu se poate avea deloc încredere și știm că în anumite ocazii el ne-a mințit și ne-a prezentat greșit lucrurile“. Înainte ca planurile englezilor de înlăturare a lui Bonnet să fi căpătat forma definitivă, el a fost înlocuit la Quai d'Orsay. La 14 septembrie, Edouard Daladier a preluat și portofoliul externelor, iar Georges Bonnet a devenit ministrul de Justiție.

Cînd lordul Halifax a ajuns la Foreign Office în dimineața zilei de 3 septembrie, nu a avut ce să facă decît să aștepte. La ora 9,00, Sir Nevile Henderson a predat ultimatumul Marii Britanii. A intrat în biroul lui Ribbentrop, unde nu l-a găsit pe ministrul de Externe, ci doar pe interpret, dr. Paul Schmidt. Ribbentrop a preferat să nu îndeplinească această neplăcută sarcină de a primi un document al cărui conținut îl putea bănui cu precizie. Henderson, cu o mină serioasă, i-a strîns mîna, dar a rămas în picioare. „Cred că era o situație oarecum ridicolă pentru ca doi prieteni să stea unul în fața celuilalt, ca doi soldați de plumb“, își amintea mai tîrziu Schmidt. Apoi, „cu adîncă emoție“, Henderson a citit ultimatumul și a plecat.

Schmidt s-a dus în grabă la Cancelaria Reichului, traducîndu-i lui Hitler documentul. Cînd a terminat, Hitler s-a întors spre Ribbentrop, care era lîngă el, întrebîndu-l: „Și-acum, ce facem?“.

Adevăratul răspuns a fost uimitor. Hitler nu a pierdut speranța că în ultimul minut putea să limiteze războiul la Polonia. El a aprobat un plan care pornea din mintea obsedant optimistă a lui Birger Dahlerus. La ora 10,50, liniștea liniilor telefonice dintre Londra și Berlin a fost întreruptă. Dahlerus a vorbit cu Frank Roberts: „Ca o ultimă posibilitate, el a sugerat ca feldmareșalul Göring să se deplaseze cu avionul la Londra pentru a discuta toate problemele“. Dahlerus a așteptat la telefon pînă cînd a fost consultat Halifax. Răspunsul a fost un refuz categoric. Guvernul britanic continua să aștepte un răspuns definitiv de la Hitler. Dahlerus i-a transmis lui Göring reacția englezilor, reacție care l-a „supărat“. El ordonase deja ca un avion să se afle pe un aeroport apropiat pentru a-l transporta la Londra.

O amînare de 56 de ore pentru un război de peste cinci ani

La ora 11,00, Halifax și Cadogan au trecut prin mulțime în drum spre Downing Street pentru a se întîlni cu primul ministru. După zece minute, o convorbire telefonică cu ambasada britanică de la Berlin a confirmat că nu s-a primit nici un răspuns. Războiul polono–german era de-acum al doilea război mondial. Trecuseră deja cincisprezece minute cînd Chamberlain a ținut la radio prima sa cuvîntare adresată țării în timp de război.

„Vă puteți imagina ce lovitură dură este pentru mine faptul că îndelungata mea luptă pentru a salva pacea a eșuat (...). Noi am făcut tot ce putea face orice țară pentru a asigura pacea, dar situația în care în nici un cuvînt al conducătorului Germaniei nu se putea pune bază și nici un popor sau țară nu se puteau simți în siguranță, a devenit intolerabilă“.

Primul ministru „arăta descurajat, abătut și îmbătrînit“, așa îl descrie Alvar Liddell, crainicul de la BBC, care a luat parte la acest eveniment istoric.

La prînz, după ce avusese deja loc prima alarmă aeriană — o alarmă falsă — și în timp ce ambasadorul francez la Berlin prezenta, în fine, un ultimatum care expira la ora 17,00, Chamberlain a luat cuvîntul în Camera Comunelor. El a citit ultimatumul părții britanice. Nu s-a primit nici un răspuns pînă la data stipulată, a spus el, „și, în consecință, țara noastră este în război cu Germania“.

Apoi a adăugat: „Obiectivul pentru care am acționat, tot ce am sperat, toate lucrurile în care am crezut în timpul vieții mele publice s-au năruit“.

În timpul celor două discursuri, cuvintele lui Chamberlain rămîneau legate de tragedia sa personală. Era adevărat. El și-a dus țara la război.

Cu toate strigătele de indignare, el a amînat anunțarea unui al doilea război mondial cu 56 de ore și un sfert. Era o amînare minimă pentru o națiune care avea să participe mai mult de cinci ani la războiul împotriva Germaniei naziste, mai lung decît oricare altul.

S-ar fi putut ca războiul să fie evitat? Aceasta era întrebarea care sîcîia mințile diplomaților, printre alții, care au fugit repede din zonele de conflict. Consulul–general britanic, Francis Michie Shepherd, și profesorul Carl Burckhardt, care n-a vrut să mai participe la năruirea evenimentului la ordinea zilei, Danzigul, au apreciat că guvernul polonez a făcut un singur pas fatal. Ultimatumul dat Senatului Danzigului, la 4 august, a fost o foarte mare greșeală. L-a provocat pe Hitler și a grăbit criza. A distrus orice șansă de soluționare pașnică a divergențelor germano–poloneze și a dus la război.

Opiniile lui Shepherd și ale lui Burckhardt au ajuns la Foreign Office spre sfîrșitul lui septembrie. Acum era suficient timp, o dată războiul început, să-și îngăduie să discute despre evenimentele care au avut loc. Sir Orme Sargent a citit atent ce trebuiau să spună, dar nu era convins. El nota cu scrisul său înflorat: „Dacă nu ar fi fost un anumit lucru, ar fi fost altul. Hitler a dorit un pretext și l-a găsit, chiar dacă ar fi avut de-a face cu Arhanghelul Gavril“. De pe biroul lui Sargent, dosarul a fost transferat lui Sir Alexander Cadogan. „*Nimic* n-ar fi schimbat lucrurile — decît dacă s-ar fi acceptat toate pretențiile lui Herr Hitler“, scria Cadogan. Dosarul a fost închis. ■

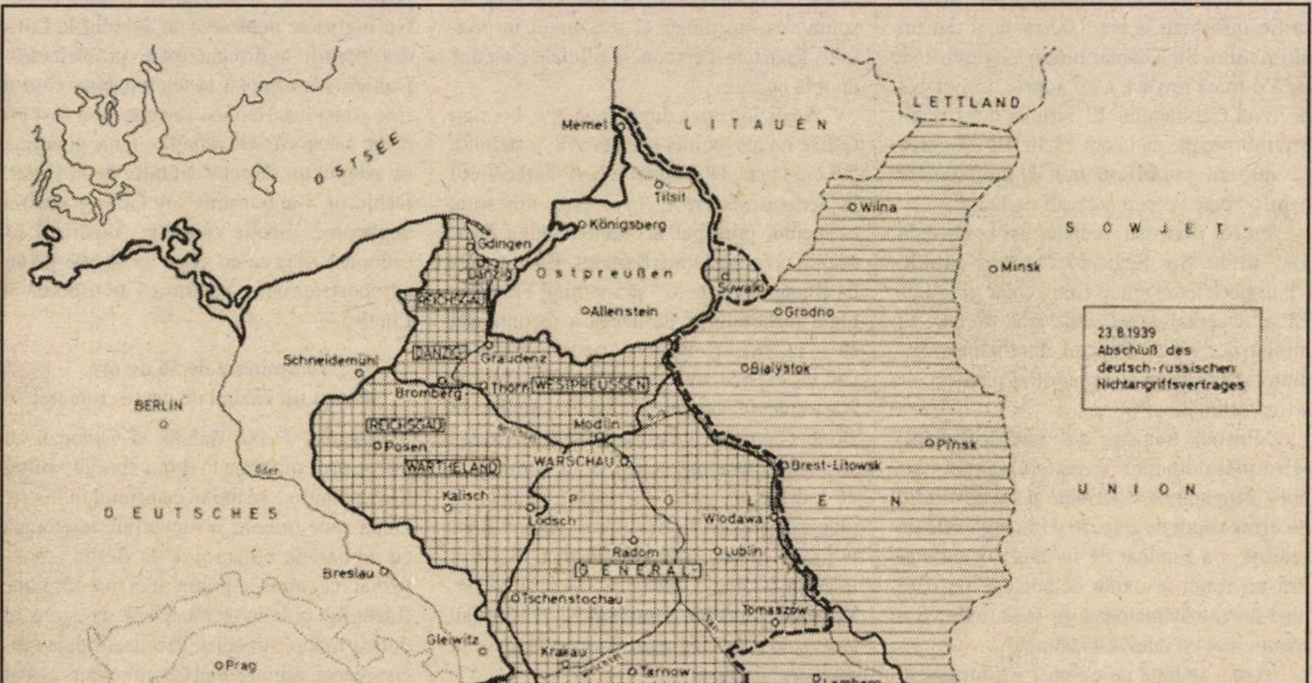
OSTSEE
Memel
LITAUEN
LETTLAND
Tilsit
Königsberg
Gdingen
Danzig
Ostpreußen
Suwalki
Wilna
SOWJET-
Minsk
Allenstein
Grodno
23.8.1939
Abschluß des
deutsch-russischen
Nichtangriffsvertrages
Schneidemühl
Graudenz
Bialystok
BERLIN
Bromberg
Thorn
WESTPREUSSEN
REICHSGAU
DANZIG
Modlin
Posen
WARTHELAND
WARSCHAU
Pinsk
Brest-Litowsk
UNION
DEUTSCHES
Kalisch
POLEN
Lodsch
Wlodawa
Radom
Lublin
GENERAL
Breslau
Tschenstochau
Tomaszow
Gleiwitz
Krakau
Prag
Protektorat
Böhmen-Mähren
Tarnow
Przemysl
Lemberg
GOUVERNEMENT
Stanislau
Kamenez-Podolsk
SLOWAKEI
REICH
PRESSBURG
Czernowitz
Wien
UNGARN
RUMÄNIEN
Deutsch-Russische Interessengrenze vom 28.9.1939
0
100
200
300
400 km

Sfîșiată între Hitler și Stalin: Polonia, la 28 septembrie 1939 (după *Der zweite Weltkrieg in bildern und dokumenten*, sub red. H.–A. Jacobsen și H. Dollinger, München–Viena–Basel, Ed. Kurt Desch, 1963, vol. I, p. 93)

Bătălii pe uscat, în aer și pe sub apă

Frontul occidental și cel atlantic

Petre OTU

În primii doi ani ai celui de-al doilea război mondial, vestul european și Oceanul Atlantic — ce pot fi considerate teatrul de acțiuni militare euro–atlantic — au reprezentat regiunea unde s-au desfășurat cele mai importante operații. Acest fapt apare ca firesc ținînd seama de înțelegerile germano–sovietice din 23 august și 28 septembrie 1939, care au deplasat atenția lui Hitler către vestul continentului.

Țară aflată în poziție centrală, Germania risca să fie angrenată într-un război pe două fronturi. Pentru a evita această situație, Führer-ul a optat mai întîi pentru o înțelegere cu puterile occidentale, a cărei moment culminant a fost Conferința de la München (29–30 septembrie 1938), care a marcat și apogeul „politicii de conciliere“ dusă de Marea Britanie și Franța. Înrăutățirea relațiilor germano–engleze și germano–franceze, din primăvară și vara anului 1939, l-au făcut pe Hitler să opteze pentru o înțelegere cu Stalin. Desigur, în calitate de solicitant, Hitler a fost cel mai puțin cîștigător din această afacere. Prin urmare, după înfrîngerea și împărțirea Poloniei, obiectivul Germaniei nu putea să fie decît vestul european.

„Războiul ciudat“

Aici, deși Franța și Anglia au declarat război Germaniei, s-a instalat un calm neașteptat, cunoscut sub numele de „la drôle de guerre“ („războiul ciudat“) sau „falsul război“, cum l-a denumit presa americană.

În timpul acestei perioade, de circa șase luni de zile, în care armele au tăcut, două instituții din ambele tabere au lucrat din plin — Statele Majore și propaganda. Primele au întocmit diverse planuri de operații care să ducă la victoria asupra adversarului, iar cea de-a doua a lucrat intens la subminarea moralului luptătorilor. Pe aceste două planuri, istoria arată că germanii au avut un succes mai mare. Imediat după campania din Polonia, Hitler a trasat drept sarcină conducerii militare continuarea războiului, obiectivul principal fiind nimicirea „forței și capacității puterilor occidentale“. Timpul nefavorabil a determinat însă ca Wehrmacht-ul să amîne de cîteva ori trecerea la acțiune pînă în primăvara anului următor.

La rîndul lor, franco–englezii au întocmit diverse planuri de operații, unele dintre ele fără prea multe șanse de reușită, cum ar fi învăluirea flancului estic german prin Grecia și Balcani sau al celui nordic prin Norvegia și Finlanda. Dincolo de aceste scenarii, persistau serioase divergențe între comandanții de rang înalt în ceea ce privește viitoarele acțiuni ale forțelor aliate. Comandamentul francez se aștepta la un atac prin Belgia și Olanda, ca în primul război mondial, dar aceste țări au refuzat să coopereze și să permită intrarea trupelor franco–engleze înainte ca Germania să le atace. În aceste condiții, generalul Gamelin a elaborat așa–numitul „Plan D“, care prevedea înaintarea în Belgia pînă la aliniamentul Anwerp–Dyle–Wavre–Namur– Meuse, pe care înaintarea germană trebuia oprită. Acest proiect a avut cîștig de cauză în fața celorlalte variante, dar el conținea importante inconveniente: lăsa inițiativa adversarului; considera masivul Ardeni „ca obstacol de netrecut“; nu stabilea precis modalitățile de cooperare care să asigure concentrarea strategică etc.

La rîndul lui, comandamentul german a elaborat un plan care era o variantă a celui adoptat în primul război mondial (Planul „Schlieffen“), de data aceasta prevăzîndu-se și invadarea Olandei.

Lovitura principală trebuia dată prin Belgia și Olanda de Grupul de armate „B“, dispus la flancul drept, care avea 37 de divizii. În continuare era dislocat Grupul de armate „A“ (27 de divizii), între Sedan și Sarre, iar în spatele Liniei „Siegfried“ se afla Grupul „C“, cu 25 de divizii. Acest plan nu a întrunit adeziunea tuturor comandanților de rang înalt, printre care și Erich von Manstein, șeful de Stat Major al Gru-

Militari francezi la o partidă de cărți, în timpul „războiului ciudat“

pului „A", comandat de von Rundstedt, care a propus ca lovitura principală să fie dată de acest grup peste masivul Ardeni, pentru a realiza surprinderea strategică.

În cele din urmă, a fost aplicat planul lui Manstein, dar acest lucru s-a datorat unui factor neprevăzut. La 10 ianuarie 1940, la Mechelen–sur–Meuse (Belgia), un avion în care se afla un ofițer ce avea planul complet al operației a aterizat forțat, iar documentele au parvenit comandamentului aliat. Istoricii au discutat dacă acest eveniment a fost într-adevăr un accident de aviație sau o formă de opoziție a generalilor care nu erau de acord cu planurile lui Hitler. În orice caz, Führer-ul a decis acceptarea planului de campanie elaborat de von Manstein, ceea ce s-a dovedit salutar din perspectiva intereselor celui de-al III-lea Reich.

Dacă pe uscat activitatea militară a fost neînsemnată, în Oceanul Atlantic au avut loc evenimente importante. Anglia a trecut la blocada maritimă a Germaniei, iar aceasta a răspuns cu „războiul submarin", care s-a dovedit deosebit de eficient. Cîteva exemple sînt edificatoare. La 17 septembrie 1939, portavionul englez „Courageous" a fost scufundat în Canalul Mînecii, iar la 14 octombrie, în baza navală de la Scapa–Flow a fost lovit cuirasatul „Royal Oak".

La rîndul lor, și englezii au silit cuirasatul german „Graf von Spee" să se autosabordeze în largul portului Montevideo. Înfruntarea pe mare va continua, cu sorți schimbători și în perioada următoare.

Rezumînd, se poate spune că în timpul acestui „război ciudat" ambele tabere au făcut intense pregătiri pentru confruntarea finală, dar germanii au fost mai activi și mai inspirați decît anglo–francezii, care s-au cantonat într-o conduită defensivă și defetistă.

„Aventuri nordice"

În mod neașteptat, „războiul ciudat" a luat sfîrșit în Peninsula Scandinavă, respectiv Danemarca și Norvegia. Această regiune a intrat în atenția celor două tabere beligerante, în toamna anului 1940 englezii încercînd, prin minarea apelor norvegiene, întreruperea aprovizionării Germaniei cu minereu de fier, esențial pentru industria de

Repere cronologice

1939

15 martie: Germania ocupă întreaga Cehoslovacie

21 martie: Germania adresează un ultimatum Poloniei, cerînd cedarea Danzigului și deschiderea unui coridor spre Prusia Orientală

22 martie: Ultimatum german adresat Lituaniei pentru cedarea Memelului (Klaipeda, ocupat a doua zi)

7 aprilie: Albania intră sub ocupație italiană

11 aprilie: Este aprobat „Planul alb" prin care Hitler hotărăște invadarea Poloniei

11 mai–31 august: Atac japonez asupra R.P. Mongole, în regiunea Halhîn–Gol. Intervenția trupelor sovietice zădărnicește atacul

22 mai: Tratat de alianță politică și militară germano–italian, „Pactul de oțel", prin care cele două puteri se angajau să ducă războiul împreună

23 august: Semnarea, la Moscova, a Tratatului de neagresiune dintre URSS și Germania (Pactul Molotov–Ribbentrop). Cele două state stabilesc o nouă ordine politică–militară între Marea Baltică și Dunăre, cu efecte negative asupra situației statelor mici și mijlocii din această zonă

30 august: Ultimatumul german adresat Poloniei cu privire la cedarea Danzigului

1 septembrie: Armata germană lansează atacul asupra Poloniei. Începe cel de-al doilea război mondial

3 septembrie: Franța și Marea Britanie declară război Germaniei

7 septembrie: România se declară neutră, dar își dă acordul de principiu pentru trecerea prin teritoriul ei a materialului de război destinat ajutorării Poloniei

15 septembrie: Armistițiu între Japonia și URSS în Mongolia

13–15 septembrie: Trupele japoneze trec la ofensivă în China

Mobilizarea economică a beligeranților

„Al doilea război mondial a pus în relief în mod special importanța vectorului economic în pregătirea, derularea și încheierea unei confruntări militare de mare anvergură. În această optică, termnul de economie trebuie înțeles sub două aspecte: acela de «război economic», care face trimitere la eforturile protagoniștilor de a utiliza arma economică (blocadă, bombardarea obiectivelor industriale) în sprijinul războiului clasic; acela de «economie de război», care impune studierea strategiilor interne utilizate de națiunile angajate pentru a-și finaliza efortul de război, a asigura buna funcționare a industriilor lor — sau reconversiunea acestora —, aprovizionarea cu hrană, mobilizarea societății etc. Fiecare țară implicată a încercat să promoveze, încă de la începutul războiului, o economie de război bazată pe posibilitățile sale inițiale și pe concepția sa teoretică asupra derulării operațiunilor. Confruntată cu realitatea, fiecare a trebuit să-și modifice planul inițial și să pună în aplicare unul nou. Este și cazul Germaniei, care, pregătită inițial pentru un război scurt, va trebui apoi să-și mobilizeze toate resursele în funcțiune pentru a face față conflictului prelungit pe care-l anunță rezistența sovietică, cu începere din iarna 1941–1942. Se va vedea, în final, că războiul economic, german sau aliat, nu a avut decît rezultate limitate, chiar și atunci cînd depășind mijloacele clasice (atacuri aeriene, blocadă), el viza să cucerească noi căi de acces spre materiile prime sau să obțină acorduri comerciale cu țările neutre. Dimpotrivă, calea realizării unei economii de război eficiente rămîne decisivă, cum o va demonstra victoria Aliaților occidentali".

(*Istoria secolului XX*, sub red. Serge Bernstein–Pierre Milza,
București, Ed. All, 1998, vol. 1, p. 396)

război. Germanii și englezii au fost neliniștiți și de războiul sovieto–finlandez. Churchill a considerat că acest conflict oferea o posibilitate de a lovi în interesele germane sub masca unui ajutor pentru finlandezi. La rîndul său, Hitler a luat în calcul atît atacul franco–englez, cît și ideea că Armata Roșie victorioasă ar fi putut constitui o amenințare pentru interesele germane.

Prin urmare, ambele tabere au trecut la elaborarea unor planuri de acțiune în Norvegia și Suedia — Hitler, la 27 februarie 1940, iar aliații la 5 februarie același an. La 1 martie 1940, Führer-ul a semnat directiva pentru ocuparea Norvegiei și Danemarcei, acest gest fiind motivat și de cazul navei „Altmark“, care, transportînd prizonieri britanici în Germania, a fost obligată de vase engleze să se refugieze în apele teritoriale norvegiene.

La începutul lunii aprilie 1940, aliații au definitivat planul acțiunii în Norvegia, care urma să fie pus în aplicare la 5 aprilie, moment amînat apoi pentru 8 aprilie. Hitler a fost mai rapid și de această dată, declanșînd acțiunile pe data de 9 aprilie, la ora 5,15. Danemarca a fost ocupată în patru ore, în schimb rezistența norvegiană a fost mult mai dîrză, mai ales în principalele porturi — Oslo, Kristiansand, Stavanger, Narvik. Beneficiind însă și de sprijinul adepților lui Quisling, nume devenit apoi de tristă amintire, trupele germane au reușit să pună stăpînire pe principalele puncte strategice. Surprinse, forțele anglo–franceze au realizat o debarcare tardivă la Narvik (14 aprilie). După o serie de lupte îndîrjite, ele au fost retrase, la 8 iunie, din cauza gravelor înfrîngeri din Franța.

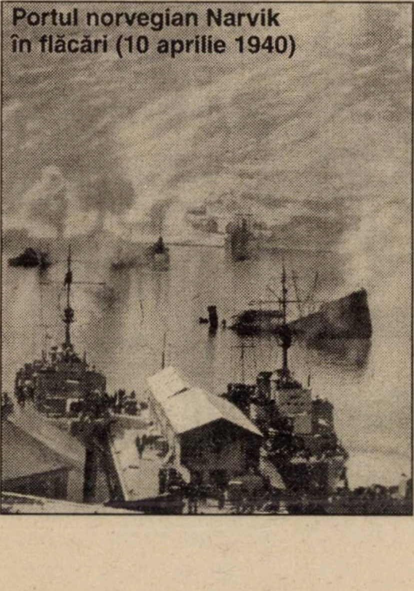
Portul norvegian Narvik în flăcări (10 aprilie 1940)

Cucerirea Danemarcei și a Norvegiei a reprezentat un succes pentru Germania, care și-a asigurat securitatea căilor de aprovizionare cu minereu de fier și, în plus, a dobîndit poziții strategice importante, marina germană avînd posibilitatea exercitării unui control în Atlanticul de Nord și în Oceanul Înghețat.

Sub raport militar, campania din Norvegia a evidențiat eficiența loviturilor combinate ale desantului maritim și aerian, debarcat și lansat în punctele importante din teritoriul advers. Pierderile au fost reduse pentru părțile implicate în conflict. Germanii au pierdut 5.296 de oameni, trei crucișătoare și 242 de avioane, englezii 1.869 de militari, portavionul „Glorious“, două crucișătoare și șapte distrugătoare, norvegienii 1.335 de combatanți iar francezii 530 de oameni.

Evenimentele din Peninsula Scandinavă au fost însă un preludiu modest al marilor confruntări militare din Olanda, Belgia și Franța.

„Blitzkrieg“-ul în acțiune

La 10 mai 1940, masive formațiuni de avioane germane au declanșat puternice bombardamente asupra teritoriilor Belgiei, Olandei și nordului Franței, lovind centre politico–administrative, obiective militare, căi de comunicație etc. Concomitent, detașamente de parașutiști au cucerit prin surprindere puncte strategice, cum ar fi fortul Eben Emael, considerat de unii militari ca inexpugnabil. Concomitent, trupele Grupului „B“ au intrat în Olanda și în nordul Belgiei, obținînd succese importante, iar Grupul „A“ a început trecerea peste masivul Ardeni, zdrobind slabele trupe de acoperire de aici. Grupările de tancuri ale lui Guderian și Rommel au atins rîul Meuse, cucerind capete de pod pe malul de vest, de unde au început înaintarea spre Saint–Quentin.

Aliații au pus în aplicare „Planul D“ (aprobat la 17 noiembrie 1939), forțele franco–engleze înaintînd pînă pe aliniamentul Moerdijk–Anvers–rîul Dyle–Namur–Dinant, dar acest lucru s-a potrivit ca o mănușă planului german. La 20 mai 1940, germanii au ocupat localitatea

17 septembrie: Trupele sovietice ocupă Ucraina de vest și Bielorusia de vest ca urmare a înțelegerii ce survenea în urma încheierii Pactului Molotov–Ribbetrop

- Guvernul polonez și Marele Stat Major se refugiază în România

27 septembrie: Varșovia capitulează

28 septembrie: Semnarea, la Moscova, a unui Tratat germano–sovietic de delimitare a frontierelor. Tratatul a fost însoțit de protocoale secrete privind linia de demarcație între zonele de interes sovietic și german

6 octombrie: Împărțirea efectivă a Poloniei între Germania și URSS

30 noiembrie: Se declanșează războiul sovieto–finlandez ca urmare a refuzului Finlandei de a accepta pretențiile teritoriale ale URSS

1940

5 februarie: Anglia și Franța decid trimiterea în Finlanda a unui corp expediționar

24 februarie: Hitler aprobă directiva operativă referitoare la atacarea Franței, Belgiei și Olandei

12 martie: Semnarea, la Moscova, a Tratatului de pace dintre Finlanda și URSS. Se încheie războiul sovieto–finlandez („războiul de iarnă“)

9 aprilie: Germania invadează Danemarca și Norvegia. În aceeași zi, Danemarca a fost ocupată în întregime. Alte forțe germane debarcă la Narvik, Trondheim, Bergen și Oslo

14 aprilie: Trupele anglo–franceze debarcă în Norvegia

10 mai: Armata germană invadează Franța, Olanda, Belgia și Luxemburgul.

- Demisia guvernului englez Neville Chamberlain; îi succede un guvern de coaliție, condus de Winston Churchill

14–15 mai: Capitularea armatei olandeze. Predarea orașului Haga

28 mai: Capitularea fără condiții a armatei belgiene

29 mai: Se încheie Tratatul economic germano–român („Pactul petrolului"); România renunță la declarația de neutralitate din 7 septembrie 1939

29 mai–4 iunie: Evacuarea trupelor britanice (235. 000) și franceze (115.000) din armata de nord, la Dunkerque („bătălia de la Dunkerque")

3 iunie: Aviația germană bombardează Parisul

3–10 iunie: Evacuarea trupelor anglo–franceze din nordul Norvegiei

10 iunie: Italia declară război Marii Britanii și Franței

- Capitularea Franței

14 iunie: Armata germană intră în Paris, declarat „oraș deschis"

16 iunie: Franța cere armistițiu, încheiat la 22 iunie, cu Germania, și la 24 iunie, cu Italia

26–28 iunie: URSS adresează două note ultimative României, cerînd părăsirea imediată de către administrația și armata române a teritoriului Basarabiei și Bucovinei de Nord

1 iulie–19 august: Ofensiva trupelor italiene în Africa de Nord

15 iulie: Hitler cere regelui Carol II al României să facă unele concesii teritoriale Ungariei și Bulgariei

8 august–5 octombrie: Ofensiva aeriană germană asupra Angliei („bătălia Angliei")

20 august–5 decembrie: Declanșarea unei puternice ofensive chineze împotriva ocupantului japonez („bătălia celor 100 de regimente")

30 august: Al doilea „arbitraj" de la Viena: Transilvania de Nord–Est trece la Ungaria. Germania și Italia garantează noile frontiere ale României

4 septembrie: Primul bombardament al aviațeie germane asupra Londrei

5 septembrie: Declarația expresă a guvernului Marii Britanii privind nerecunoașterea „arbitrajului" germano–italian de la Viena

6 septembrie: Abdicarea regelui Carol II al României în favoarea fiului său, Mihai I

7 septembrie: Se semnează Tratatul de frontieră româno–bulgar, la Craiova, prin care partea de sud a Dobrogei (Ca-

Abeville, despicînd pur și simplu dispozitivul aliat și izolînd în Flandra aproximativ 40 de divizii. Grava înfrîngere suferită a provocat schimbări la vîrf, generalul Gamelin fiind înlocuit cu generalul Maurice Weygand iar Philippe Petain, eroul din primul război mondial, a devenit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Între timp, Corpul expediționar britanic s-a retras spre Dunkerque, fapt ce a creat posibilitatea nimicirii lui complete. La 24 mai însă, în mod surprinzător, Hitler a dat ordinul de oprire („Haltbefehl") a trupelor sale blindate, lucru ce a permis ca în cadrul unei operații numită codificat „Dynamo" (27 mai–4 iunie) aproape 340.000 de militari britanici, cu o parte din armament și tehnică, să fie retrași de pe continent.

Episodul de la Dunkerque este amplu discutat în istoriografie, emițîndu-se numeroase ipoteze asupra atitudinii ciudate adaptate de Hitler cu acest prilej. Indiferent însă de motiv, ce urmează să fie elucidat, este cert că salvarea Corpului expediţional britanic a avut o însemnătate deosebită, deoarece în acest mod Anglia a putut continua războiul.

A doua etapă a campaniei pe Frontul de Vest a început la 5 iunie, armatele germane îndreptîndu-se spre sud. Trupele franceze rămase disponibile s-au dispus în apărare pe aliniamentul rîurilor Somme, Oise și Aisne, directiva dată de noul comandant–șef francez Weigand fiind de a rezista „fără gînd de retragere".

Planul comandamentului german a constat în executarea a două lovituri de o parte și de alta a Parisului, concomitent cu una dată peste Linia „Maginot"; ofensiva a fost declanșată de Grupul de armate „B", urmat, la 9 iunie, de Grupul „A", ambele grupări înregistrînd mari succese. La 10 iunie 1940, considerînd momentul propice, Italia a declarat război Franței, dar armata italiană nu a reușit să depășească rezistența adversarului. Cum înfrîngerea a devenit evidentă, guvernul condus de Paul Reynaud s-a refugiat la Bordeaux iar grupul capitulard a avut cîștig de cauză în fața partizanilor rezistenței. S-a format un guvern condus de mareșalul Petain, care, la 22

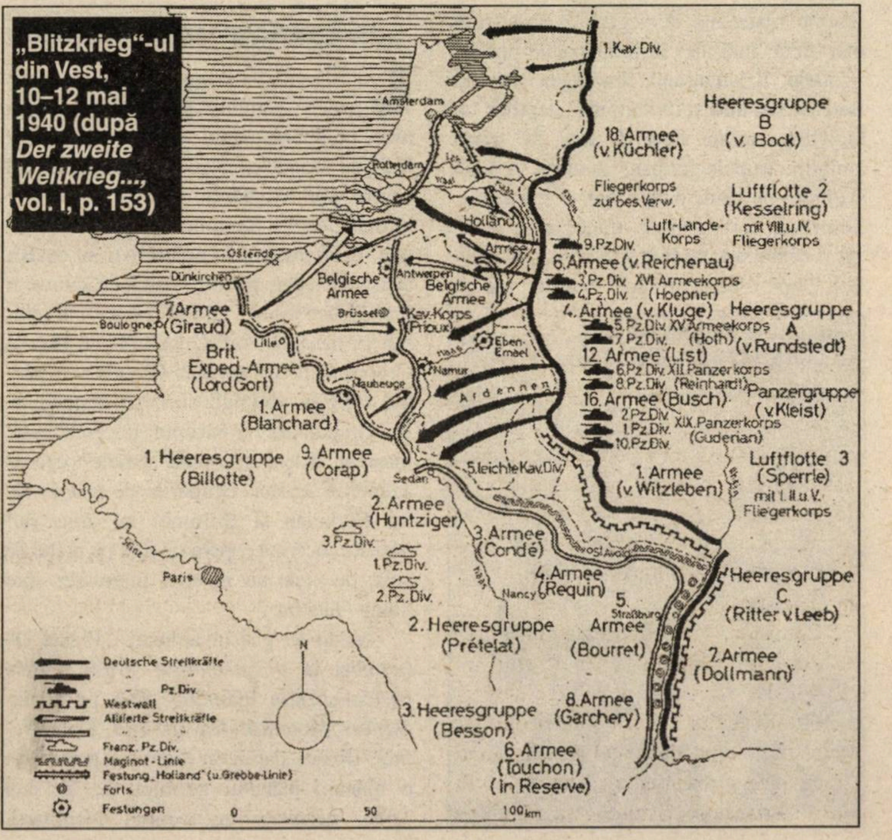
„Blitzkrieg"-ul din Vest, 10–12 mai 1940 (după *Der zweite Weltkrieg...*, vol. I, p. 153)
1. Kav. Div.
Amsterdam
Rotterdam
Lek
Waal
Heeresgruppe B (v. Bock)
18. Armee (v. Küchler)
Fliegerkorps zur bes. Verw.
Luftflotte 2 (Kesselring) mit VIII. u. IV. Fliegerkorps
Luft-Lande-Korps
Holland
Armee
9. Pz. Div.
6. Armee (v. Reichenau)
3. Pz. Div.
XVI. Armeekorps (Hoepner)
4. Pz. Div.
4. Armee (v. Kluge)
Heeresgruppe A (v. Rundstedt)
5. Pz. Div.
XV. Armeekorps (Hoth)
7. Pz. Div.
12. Armee (List)
6. Pz. Div.
XII. Panzerkorps (Reinhardt)
8. Pz. Div.
Panzergruppe (v. Kleist)
16. Armee (Busch)
2. Pz. Div.
XIX. Panzerkorps (Guderian)
1. Pz. Div.
10. Pz. Div.
Ostende
Dünkirchen
Belgische Armee
Antwerpen
Belgische Armee
7. Armee (Giraud)
Boulogne
Brüssel
Kav.-Korps (Prioux)
Eben-Emael
Lille
Brit. Exped.-Armee (Lord Gort)
Namur
Maubeuge
Ardennen
1. Armee (Blanchard)
1. Heeresgruppe (Billotte)
9. Armee (Corap)
Sedan
5. leichte Kav. Div.
1. Armee (v. Witzleben)
Luftflotte 3 (Sperrle) mit I. II. u. V. Fliegerkorps
2. Armee (Huntziger)
3. Pz. Div.
1. Pz. Div.
2. Pz. Div.
3. Armee (Condé)
4. Armee (Requin)
Nancy
Seine
Paris
5. Armee (Bourret)
Straßburg
Heeresgruppe C (Ritter v. Leeb)
2. Heeresgruppe (Prételat)
7. Armee (Dollmann)
8. Armee (Garchery)
3. Heeresgruppe (Besson)
6. Armee (Touchon) (in Reserve)
N
Deutsche Streitkräfte
Pz. Div.
Westwall
Alliierte Streitkräfte
Franz. Pz. Div.
Maginot-Linie
Festung „Holland" (u. Grebbe-Linie)
Forts
Festungen
0
50
100 km

Satisfacție (de partea germană) și deznădejde (de partea franceză): Parisul a capitulat

iunie 1940, a semnat armistițiul în aceeași pădure Compiègne, unde, la 11 noiembrie 1918, Germania a fost nevoită să ceară pace. Teritoriul Franței a fost împărțit în două — părțile de nord, nord–est și vest (circa 2/3 din teritoriul țării) deveneau zonă de ocupație iar restul rămînea sub autoritatea nominală a guvernului francez, care și-a stabilit sediul la Vichy. La 18 iunie 1940, generalul Charles de Gaulle, aflat la Londra, a adresat prin radio francezilor celebrul apel prin care îi chema la rezistență împotriva ocupantului.

Victoria fulgerătoare obținută în primăvara anului 1940 a făcut din Germania stăpîna Europei de Vest, Hitler aflîndu-se în culmea gloriei militare. Deznodămîntul pe teatrul de operații vest–european este consecința evoluțiilor politice, economice, militare europene de după 1918. Fără îndoială că una dintre cauzele majore ale victoriei germane a constituit-o concepția strategică superioară, adoptată prin utilizarea unui alt tip de război. Generalul Weygand constată cu amărăciune: „Noi am plecat în război cu o armată din 1918 împotriva unei armate germane din 1939“.

Comandamentul francez a rămas fixat în doctrina Marelui Război din anii 1914–1918, ignorînd progresele înregistrate în domeniul tehnicii și artei militare. În schimb, comandamentul german, motivat de dorința revanșei, a căutat cu febrilitate soluții pentru victorie. Așa s-a născut „războiul fulger“ („Blitzkrieg“). În esență, acesta a reușit să îmbine eficient cele două mari cerințe ale strategiei — viteza și forța —, utilizînd două mijloace tehnice — avionul și tancul sau carul de luptă, în terminologia epocii. În timp ce aliații au folosit materialul blindat și aviația ca elemente auxiliare ale apărării, germanii le-au utilizat grupat, constituind mari grupări de izbire, care dispuneau de o susținere aeriană corespunzătoare.

În acest fel, Germania și-a creat acel timp de război care să-i permită obținerea unor victorii zdrobitoare într-un timp scurt, deoarece era o țară cu resurse limitate și cu puternici adversari. „Blitzkrieg“-ul presupunea o rețea de comunicații relativ bine dezvoltată și un spațiu destul de mare care să permită manevrele rapide. Aceste condiții au fost întrunite în vestul Europei, nu însă și în Uniunea Sovietică, unde, datorită drumurilor proaste și spațiului imens, „Blitzkrieg“-ul a eșuat. Prin aceasta, Germania a pierdut posibilitatea de a obține victoria în război.

În legătură cu „Blitzkrieg“-ul, trebuie reținută și observația lui Churchill, potrivit căreia acesta, înainte de a fi o problemă de tehnologie și mecanizare, este una de moral, pentru că într-o zi mașinile vor fi învinse de mașini.

Victoria rapidă nu a îmbunătățit substanțial situația strategică a Germaniei deoarece ea avea în față o Anglie în picioare, care beneficia de sprijinul imensului său imperiu și, din ce în ce mai mult, și de cel al SUA și care avea o Uniune Sovietică „prietenă“, dar amenințătoare prin ambițiile sale.

Bătălia Angliei

Victorios pe continent, Hitler credea inițial că Anglia va cere pace, mai ales că propuneri în acest sens veniseră prin diverse filiere; Londra a ales însă rezistența, astfel că Führer-ul a dispus, la 2 iulie, definitivarea planului de invazie a insulelor britanice („Seelöve“ — Leul de mare), pe care l-a semnat la 16 aprilie. Acesta pre-

drilaterul) intră în componența Bulgariei

14 septembrie: Începe ofensiva italiană pe frontul libian; Sidi–Barani va fi ocupat la 18 septembrie

23 septembrie: Japonia ocupă partea de nord a Indochinei

27 septembrie: Încheierea, la Berlin, a „ Pactului tripartit“ de alianță militară între Germania, Italia și Japonia; reglementarea „spațiului vital“ al fiecărui stat semnatar

12 octombrie: Germania renunță la operația de debarcare pe coastele Angliei („Leul de mare“)

28 octombrie: Italia atacă Grecia

4 noiembrie: Trupe engleze debarcă în Insula Creta

20 noiembrie: Ungaria aderă la „Pactul triparit“

23 noiembrie: Ion Antonescu semnează aderarea României la „Pactul tripartit“

9 decembrie 1940–10 februarie 1941: Controfensiva britanică împotriva trupelor italiene din Africa de Nord

18 decembrie: „Directiva nr. 21“, prin care Hitler stabilește ca dată atacării URSS 15 mai 1941 (amînată apoi pentru 22 iunie)

1941

10 ianuarie: Bătălia aeronavală anglo–italiană din Golful Mesina

15 ianuarie: Începe ofensiva armatei engleze în Africa de Nord

21–23 ianuarie: Rebeliunea legionară în România

22–23 ianuarie: Trupele engleze cuceresc Tobrukul

27 ianuarie– 29 martie: Consfătuiri secrete, la Washington, între Statele Majore englez și american; se adoptă principiile fundamentale ale strategiei războiului împotriva puterilor Axei (Planul „ABC–1“)

10 februarie: Marea Britanie rupe relațiile diplomatice cu România, impunînd măsurile de blocadă

11 februarie: Debarcarea trupelor germane în Africa de Nord

25 februarie: Forțele militare engleze pătrund în Mogadiscio, capitala Somaliei italiene

26 februarie: „Africa Korps“, sub comanda lui Ervin Rommel, intră în acțiune pe frontul libian

1 martie: Bulgaria aderă la „Pactul tripartit“

11 martie: Promulgarea legii de „împrumut–închiriere“ a armamentului în SUA („Lend–Lease Act“)

12 martie: Corpul african german, aflat sub comanda generalului E. Rommel, a trecut la ofensivă, cucerind orașul Benghazi

25 martie: Iugoslavia aderă la „Pactul tripartit“

28 martie: Bătălie navală anglo–italiană în Mediterana Orientală („bătălia de la Capul Matapan“); înfrîngere dezastruoasă a flotei iatliene

6 aprilie: Germania, Italia și Ungaria atacă Iugoslavia; trupe germane invadează Grecia, venind în sprijinul armatei italiene

● Addis Abeba intră sub controlul trupelor engleze

11 aprilie: Debarcarea trupelor americane în Groenlanda

12 aprilie: Belgradul cade sub ocupație germană

● Armata engleză abandonează Bardia și Cirenaica, dar rezistă la Tobruk

13 aprilie: La Moscova, se semnează Tratatul de neutralitate pe timp de zece ani între Japonia și URSS

18 aprilie: Franța părăsește Societatea Națiunilor.

● Încetarea ostilităților pe frontul iugoslav

24–29 aprilie: Trupele engleze sînt evacuate din Grecia

27 aprilie: Armata germană ocupă Atena și regiunea Peloponez

18 mai: Capitularea trupelor italiene din Abisinia

23 mai: Flota engleză din Marea Egee suferă mari pierderi în urma atacurilor aviației germane (bătălia navală de lîngă Insula Cytera)

vedea ca două armate să debarce prin surprindere pe litoralul sudic și să dezvolte ofensiva apoi spre Londra. Succesul a fost însă condiționat de deținerea supremației aeriene și de capacitatea marinei germane de a face față marinei britanice și cerințelor de transport reclamate de operație.

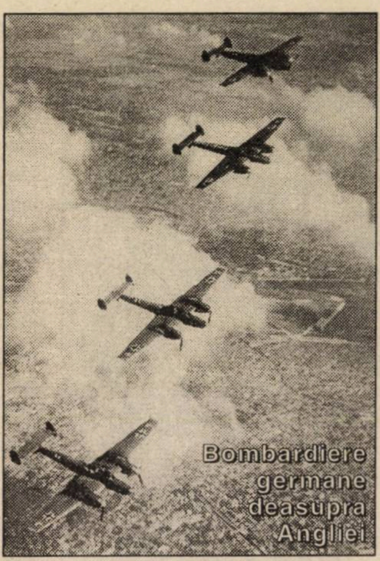
Bombardiere germane deasupra Angliei

Hermann Göring a fost convins că poate să obțină victoria bazîndu-se în special pe superioritatea numerică a aviației germane. Amiralitatea germană era însă mai puțin optimistă, fiind de părere ca invadarea Angliei să fie luată în calcul drept o ultimă posibilitate, pînă atunci urmînd să continue atacurile submarinelor asupra flotelor britanice.

„Bătălia Angliei“ a început la sfîrșitul lunii iulie 1940, eforturile concentrîndu-se asupra infrastructurii aviației și asupra navelor comerciale și de război britanice din Canalul Mînecii. Luptele au avut un caracter înverșunat, superiorității numerice germane englezii opunînd un material aviatic calitativ mai bun (avionul „Spitfire“ avînd calități tehnice remarcabile) și o organizare eficientă a apărării antiaeriene, în care un rol important l-au avut radiolocatoarele.

Cel mai mare atac aerian a avut loc la 15 august 1940, germanii utilizînd peste 500 de bombardiere. Englezii însă au ripostat eficient, astfel că au obținut o victorie importantă, distrugînd 290 de aparate. Victoria l-a făcut pe Churchill să declare ulterior: „Niciodată în sfera conflictelor umane nu s-a întîmplat ca un număr atît de mare de oameni să datoreze atît de mult unui număr atît de mic“.

De la 7 septembrie 1940, a început o nouă etapă în această confruntare, loviturile aviației germane concentrîndu-se asupra Londrei și împrejurimilor sale. Inițial, noua tactică a lui Göring a dat rezultate, dar englezii au știut să răspundă și aici eficient. Flota aeriană germană a pierdut, în perioada iulie–septembrie, 2.375 de aparate iar englezii numai 733. Pierderile mari înregistrate l-au determinat pe Hitler să accepte punctul de vedere al marinei germane, de amînare a invaziei „pînă la noi ordine“. La 12 octombrie 1940, operația „Leul de mare“ a fost amînată pînă în vara anului 1941, dar în ianuarie s-a dispus ca toate acțiunile să fie stopate.

Aviația germană și-a continuat însă raidurile, în special cele nocturne, asupra Marii Britanii. În replică, britanicii au început și ei să bombardeze din ce în ce mai intens teritoriul german.

Pierzînd „bătălia Angliei“, Hitler nu și-a putut materializa în fapt obiectivul cel mai important — invadarea insulelor britanice. Ca și Napoleon la începutul secolului al XIX-lea, Führer-ul, neputînd cuceri Anglia, și-a îndreptat armatele spre a îngenunchea Rusia, ce părea a fi pentru el o amenințare extrem de gravă.

Bătălia din Atlantic

Concomitent cu „bătălia Angliei“ au continuat cu intensitate și confruntările în Atlantic, marina germană îmbunătățindu-și situația prin preluarea bazelor din nord–vestul Franței. Folosind aceste poziții, marina germană a atacat convoaiele de vase care aduceau din SUA în Anglia materialele necesare continuării războiului. S-au folosit în acest scop submarinele, navele de suprafață, navele comerciale deghizate și aviația. Pentru a preveni atacurile, englezii au recurs la escortarea navelor comerciale de către nave de război, procedeu ce a permis o anumită diminuare a pierderilor. Cele mai eficiente s-au dovedit submarinele, în cursul anului 1940 media lunară a tonajului scufundat de acestea ridicîndu-se la 340.000 t, pentru ca în aprilie 1941 să se ridice la 650.000 t. Germanii au sporit numărul submarinelor și calitatea lor tehnică, precum și procedeele de luptă, apelînd la atacurile „în haită“, introduse de Dönitz, ce i-au surprins pe englezi. Aceștia au căutat mijloace de contracarare, soluțiile cele mai eficiente fiind radiolocatoarele și aviația prin care submarinele erau detectate la timp.

Navele de suprafață s-au dovedit mai puțin eficiente, englezii beneficiind de superioritate numerică. În mai 1941, a avut loc o confruntare acerbă între cele două marine de război, germanii făcînd eforturi de a cîștiga bătălia din Atlantic cu vase de suprafață. Englezii au repurtat un succes notabil, reușind să scufunde nava de linie „Bismarck“.

De asemenea, cooperarea din ce în ce mai strînsă între marina britanică și cea americană (pînă la intrarea SUA în război) a redus într-o oarecare măsură pierderile.

Pe întinsul Atlanticului, confruntările au fost acerbe, submarinele germane reprezentînd în continuare principalul pericol pentru flota aliată. Momentul culminant s-a consumat în primăvara anului 1943, cînd pierderile germane au devenit din ce în ce mai numeroase. De exemplu, în Atlanticul de Nord, în luna iunie 1943, nu a mai fost atacat nici un convoi, iar pînă în august submarinele germane au scufundat doar 58 de nave comerciale. Superioritatea și inițiativa au trecut de partea aliaților, astfel că ei au înregistrat pierderi din ce în ce mai reduse.

După declanșarea războiului germano–sovietic (22 iunie 1941), o importanță mai mare a dobîndit nord–estul Oceanului Atlantic, deoarece convoaiele aliate spre Uniunea Sovietică treceau prin Oceanul Arctic. În consecință, marina germană și-a întărit dispozitivul din Norvegia pentru a putea împiedica aceste transporturi care reprezentau, mai ales, în anii 1941–1942, adevărate baloane de oxigen pentru sovietici. Începînd din 1941, prin Oceanul Arctic au trecut 40 de convoaie cu 811 nave de comerț, dintre care au fost scufundate 58 iar 33 s-au întors din drum. Cele 720 de vase care au ajuns cu bine la destinație au transportat peste patru milioane de tone de materiale, o mare valoare avînd cele 5.000 de tancuri și 7.000 de avioane.

În concluzie, Oceanul Atlantic s-a dovedit în timpul celor aproape șase ani de război un teatru de acțiuni militare foarte important în dinamica celei de-a doua conflagrații mondiale.

Debarcarea aliată

Dacă în anii 1940–1941, teatrul de operații vest–european și cel atlantic a fost cel mai important, o dată cu de-

Oceanul Atlantic: un submarin german în plină acțiune

24 mai: Bătălia navală anglo–germană din Atlanticul de Nord; cuirasatul englez „Hood“ este scufundat

30–31 mai: Trupe germane aeropurtate ocupă Insula Creta

11–12 iunie: Acordurile româno–germane de la München și Berchtesgaden; România se angajează să participe la războiul antisovietic

22 iunie: Germania pune în aplicare „Planul Barbarosa“. Atacul asupra URSS. Declarația lui Winston Churchill cu privire la sprijinirea URSS de către Marea Britanie în lupta împotriva Germaniei

24 iunie: SUA se pronunță pentru acordarea de ajutor URSS

25 iunie: Finlanda declară război URSS

27 iunie: Ungaria declară război URSS

● Înființarea Statului Major General al detașamentelor de partizani în Iugoslavia conduse de Iosif Broz Tito

29 iunie: Albania declară război URSS

12 iulie: Acord anglo–sovietic, la Moscova. Părțile se angajau să nu încheie armistițiu sau o pace separată cu Germania

24–27 iulie: Trupele japoneze cuceresc sudul Indochinei

Începutul lunii august: Ofensive germane în direcția: nord (obiectiv: Leningrad), centru (obiectiv: Moscova), sud–est (obiectiv: Crimeea și Bazinul Donețului)

14 august: SUA și Anglia semnează Carta Atlanticului

29 august: Declarația italo–germană privind instaurarea „noii ordini“ în Europa

8 septembrie: Începe blocada Leningradului

23 septembrie: Constituirea, la Londra, a Comitetului Național al Franței Libere, condus de Charles de Gaulle

29 septembrie–1 octombrie: Conferința tripartită de la Moscova (URSS, Marea Britanie, SUA). Se adoptă programul livrărilor anglo–americane către URSS

2 octombrie: Începe ofensiva germană asupra Moscovei

15 noiembrie: Este declanșată cea de-a doua ofensivă germană asupra Moscovei

25 noiembrie: Prelungirea „Pactului anticomintern", din 25 noiembrie 1936, între Germania, Japonia și Italia pe încă cinci ani

27 noiembrie: Trupele britanice preiau controlul asupra Canalului de Suez

Decembrie: Crearea Armatei Naționale de Eliberare din Grecia (ELAS)

6 decembrie: Marea Britanie declară război Finlandei, Ungariei și României

7 decembrie: Atac nimicitor al aviației japoneze asupra flotei SUA de la Pearl Harbor. Debutul războiului în Oceanul Pacific

8 decembrie: Canada și Noua Zeelandă declară război României. Japonia declară război SUA, Marii Britanii, Australiei și Canadei

- SUA, Marea Britanie, Australia, Canada, Indiile Olandeze, Costa Rica, Honduras, Haiti și Comitetul de Eliberare al Franței Libere declară război Japoniei

10 decembrie: Bătăli aero–navală în largul Malaieziei; sînt scufundate cuirasatul „ Prince of Wales" și crucișătorul „Repulse", aparținănînd flotei britanice

1 decembrie: Germania și Italia declară război SUA

12 decembrie: România declară război SUA

16–17 decembrie: Întrevederi sovieto–britanice la Moscova (misiunea Eden)

18–19 decembrie: Marina de asalt italiană scufundă, în baza Alexandria, două cuirasate engleze. Marea Britanie pierde supremația navală în Mediterana răsăriteană

24 decembrie: Trupele engleze ocupă Benghazi, iar armata germană se retrage pînă la El–Agheila

25 decembrie: Capitularea fortăreței britanice din Hong Kong

clanșarea războiului germano–sovietic, importanța lui a scăzut, activitățile cele mai importante avînd loc pe mare și în aer.

În scopul de a împiedica o invazie pe continent, Germania a construit din 1942 un puternic aliniament fortificat, denumit „Zidul Atlanticului", menținînd, în același timp, importante forțe care se cifrau la 59 de divizii, dintre care zece de tancuri.

La rîndul ei, coaliția Națiunilor Unite, constituită în toamna anului 1941, a discutat posibilitatea creării celui de-al doilea front în Europa, Uniunea Sovietică cerînd insistent partenerilor de alianță acest lucru. Primele planuri au fost elaborate în anul 1942 de către Statele Majore britanice și american. La 19 august același an, o forță de circa 6.000 de militari (în special, canadieni) a executat un atac asupra portului Dieppe (operația „Jubilee"). Acțiunea a fost însă un insucces, ea arătînd dificultățile majore ale debarcării. În cursul anului 1943, planurile au fost refăcute, ținîndu-se seama de experiența dobîndită în acțiunile similare desfășurate în Africa de Nord, Sicilia, Salerno, Anzio.

Problema deschiderii celui de-al doilea front a fost cerută, din nou, de Stalin la Conferința de la Teheran (28 noiembrie–1 decembrie 1943). La această reuniune, Churchill a insistat pentru combinarea operației de debarcare în Vest (purtînd numele de „Overlord") cu una din Balcani, dar eforturile lui nu au avut șanse de reușită.

Conferința de la Teheran a hotărît ca deschiderea celui de-al doilea front să aibă loc în mai 1944, sovieticii angajîndu-se să declanșeze o mare ofensivă pe Frontul de Est.

Pe baza celor stabilite în capitala iraniană, anglo–americanii au intensificat pregătirile, la 12 februarie 1944 emițîndu-se directiva Comitetului unit al șefilor de State Majore. Planul prevedea debarcarea pe țăr-

„Ziua Z": Masiva debarcare aliată în nordul Franței a început murile Franței în două sectoare — unul pe malul Atlanticului, și altul în sudul Franței. Prima urma să aibă loc în Normandia, între Quinneville (dreapta) și Cabourg (stînga), după care forțele aliate să înainteze rapid spre nord–est. Comanda acestei operații a fost încredințată generalului american Dwight D. Eisenhower.

Debarcarea în sudul Franței trebuia să se desfășoare mai tîrziu, trupele urmînd a fi comandate de generalul M. Wilson. După joncțiunea celor două grupări, comanda avea să fie preluată de generalul Eisenhower.

Forțele aliate puse la dispoziție se cifrau la 46 de divizii, dintre care 36 pe coasta normandă, iar 10 în sectorul mediteranean. În SUA, mai erau dislocate încă 40 de divizii, care urmau să sosească ulterior pe teatrul european.

Operația propriu–zisă de debarcare trebuia să fie susținută de acțiuni de desant aerian la care urmau să participe trei divizii aeropurtate, care aveau misiunea să blocheze comunicațiile și să interzică afluirea rezervelor.

Aliații au declanșat o vastă operație de dezinformare pentru păstrarea secretului deplin, mai ales în ceea ce privește locul debarcării, care, așa cum au dovedit faptele, a dat rezultatele scontate.

În tabăra germană debarcarea era o certitudine, dar persistau opinii diferite în ceea ce privește locul acesteia. Mulți dintre comandanții germani, în frunte cu Gerd von Rundstedt, considerau că acțiunea se va produce în zona Pas de Calais, deoarece era locul cel mai scurt dintre țărmul britanic și cel francez. Hitler și Rommel au „ghicit" însă locul exact — coastele normande, pornind și de la considerentul că aliații vor avea nevoie de un port cît mai mare și acesta nu putea fi decît Cherbourg.

Existau, de asemenea, concepții diferite și asupra tipului de ripostă. Rundstedt avea în vedere executarea unui puternic contraatac, care să-i oprească pe adversari după debarcare. Rommel, dimpotrivă, considera că aliații nu trebuiau lăsați să se consolideze și trebuiau atacați înainte de debarcare și în momentul abordării plajelor.

Cît privește forțele germane, ele se ridicau la 59 de divizii, constituite în două grupuri de armată. Grupul „B", sub comanda lui Rommel și avînd 36 de divizii, se găsea dispus din Olanda pînă în Loire, iar grupul „G", comandat de general colonelul I. Blaskovitz, cu 21 de divizii, era dislocat de la Loire pînă la Pirinei și apoi pe țărmul mediteranean, în sudul Franței. Comanda supremă a fost încredințată lui von Rundstedt.

Operațiile au început la 6 iunie 1944 și s-au desfășurat în mai multe etape. În „bătălia capului de pod" (6 iunie–25 iulie), comandamentul aliat și-a consolidat dispozitivul, debarcînd forțe care totalizau 39 de divizii. Ulterior, aliații și-au lărgit capul de pod cucerind orașul Caen și realizînd încercuirea unui important grup de forțe germane („punga de la Falaise").

La 15 august, Armata 7 americană a debarcat în sudul Franței (operația „Anvil–Dragoon"), forțele americane sprijinite de cele franceze înaintînd rapid spre nord.

La 23 august, la Paris a izbucnit insurecția, două zile mai tîrziu trupele americane și franceze intrînd în capitală. În fața înaintării aliate impetuoase, comandamentul german și-a retras forțele în spatele liniei „Siegfried". Comandamentul anglo–american a hotărît să străpungă acest aliniament fortificat în sectorul central, concomitent cu o manevră pe la nord, cu scopul de a elibera Belgia, Olanda și Luxemburgul. Trupele aliate au obținut importante succese, eliberînd Bruxelles (3 septembrie) și Anvers (4 septembrie). La 16 septembrie, generalul Dwight „Ike" Eisenhower a preluat comanda unică a forțelor aliate de pe Frontul de Vest, iar la 18 septembrie s-a realizat și joncțiunea dintre cele două grupări. În toamna anului 1944, armatele aliate, deși s-au confruntat cu dificultăți majore, au continuat să înregistreze succese pe toate segmentele frontului. Situația a devenit critică însă, la jumătatea lunii decembrie, cînd s-a declanșat contraofensiva germană din Ardeni (16 decembrie 1944–16 ianuarie 1945). Surprins, comandamentul aliat a întîrziat cu organizarea ripostei, ceea ce a pus sub semnul întrebării succesele de pînă atunci. În cele din urmă, insuficiența forțelor germane și rezistența celor aliate au dus la eșuarea acestei ultime tentative de răsturnare a situației pe Frontul de Vest. Ceea ce părea o acțiune deosebit de reușită s-a transformat, după expresia lui Rundstedt, într-un „al doilea Stalingrad".

1942

1 ianuarie: SUA semnează cu guvernele (în funcție sau în exil) a 26 de țări Declarația Națiunilor Unite „potrivit căreia nici una dintre părți nu va semna o pace separată cu Germania și va lupta pînă la înfrîngerea acesteia"

2 ianuarie: Trupele japoneze ocupă Manila

20 ianuarie: Conferința de la Wansee; este adoptat planul de exterminare al evreilor din Europa

28 ianuarie: 19 din cele 21 de state participante la Conferința panamericană de la Rio de Janeiro semnează Actul Final, care recomandă ruperea relațiilor diplomatice cu țările Axei

14 februarie: Hotărîre a cabinetului de război britanic prin care se hotărăște intensificarea bombardamentelor asupra orașelor germane

15 februarie: Capitularea garnizoanei britanice din Singapore

23 februarie: Semnarea, la Washington, a convenției dintre SUA și Marea Britanie cu privire la acordarea ajutorului reciproc împotriva agresiunii

28 februarie: Trupele japoneze debarcă în Insula Jawa

9 martie: Forțele japoneze definitivează cucerirea Indoneziei

30 martie: 1.000 de avioane engleze au bombardat orașul Köln; începutul bombardamentelor masive asupra Germaniei

15 aprilie: Generalul Douglas MacArthur este numit comandant al forțelor aliate în Pacific

18 aprilie: Aviația SUA bombardează Tokio, Yokohama și Nagoya

20 aprilie: Ofensivă generală a armatei sovietice; străpungerea frontului geman în direcția Velikie Luki; armata germană suferă prima mare înfrîngere pe Frontul de Est

4–6 mai: Bătălia aeronavală din Marea Coralilor; înfrîngerea flotei japoneze

6 mai: Capitularea ultimelor forțe americane din Filipine, în insula fortificată Corregidor, din Golful Manila

4–7 iunie: Bătălia aeronavală din largul Insulei Midwey; înfrîngere decisivă a flotei japoneze; sînt scufundate 12 vase de război, patru portavioane și avariate trei cuirasate japoneze. Portavionul american“Yorktown“ este scufundat

6 iunie: SUA declară război României și Bulgariei

10 iunie: Ofensivă germană pe direcția Volgăi

11 iunie: Acord americano–sovietic, la Washington, privind asistența mutuală împotriva Germaniei; extinderea „Lend and lease“-ului asupra URSS

4 iulie: Căderea Sevastopolului, după un asediu de 250 de zile

23 august: Primul bombardament al aviației germane asupra Stalingradului

4 septembrie: Este declanșat atacul asupra Stalingradului

23 octombrie–3 noiembrie: Trupele britanice obțin o strălucită victorie la El–Alamein

8 noiembrie: Debarcarea trupelor anglo–ameicane în Maroc și în Algeria

9 noiembrie: Trupe germane și italiene debarcă în Tunisia

11 noiembrie: Pătrunderea trupelor germano–italiene în zona neocupată a Franței

12 noiembrie: Ultima ofensivă germană asupra Stalingradului, care rezistă

13 noiembrie: Forțele engleze intră în Tobruk

19 noiembrie: Debutul contraofensivei sovietice de la Stalingrad; forțele generalului Rokossovski și ale generalului Vatutin, venite din nord, converg pe Don cu cele ale generalului Eremenko, venite din sud, încercuind, la 22 noiembrie, Armata 6 germană

4 decembrie: Amiralul François Darlan își asumă funcția de șef al statului francez în Africa de Nord.

(continuarea în pag. 26)

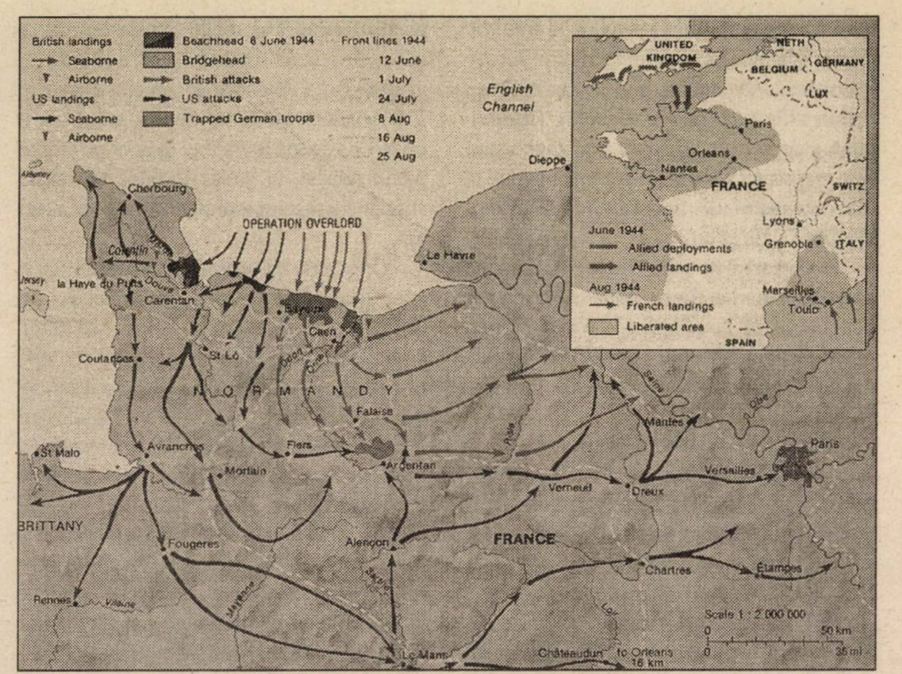
British landings
Seaborne
Airborne
US landings
Seaborne
Airborne
Beachhead 6 June 1944
Bridgehead
British attacks
US attacks
Trapped German troops
Front lines 1944
12 June
1 July
24 July
8 Aug
16 Aug
25 Aug
English Channel
OPERATION OVERLORD
Cherbourg
Cotentin
Jersey
la Haye du Puits
Douve
Carentan
Bayeux
Caen
St Lô
Coutances
Odon
Orne
N O R M A N D Y
Falaise
Le Havre
Dieppe
Seine
Oise
Mantes
Paris
Versailles
Avranches
St Malo
Mortain
Flers
Argentan
Verneuil
Dreux
BRITTANY
Fougeres
FRANCE
Alençon
Chartres
Étampes
Rennes
Vilaine
Sarthe
Mayenne
Le Mans
Châteaudun
to Orleans 16 km
Scale 1 : 2 000 000
0
50 km
0
25 mi
UNITED KINGDOM
NETH
BELGIUM
GERMANY
LUX
Paris
Orleans
Nantes
FRANCE
SWITZ
Lyons
Grenoble
ITALY
Marseilles
Toulo
SPAIN
June 1944
Allied deployments
Allied landings
Aug 1944
French landings
Liberated area

Debarcarea aliată în Normandia (Operația „Overlord“, 6 iunie 1944). (După *The Experience of World War II,* sub red. John Campbell, Londra, Grange Books, 1994, p. 76.)

Acțiunile ofensive pe scară largă ale forțelor aliate au reînceput la 8 februarie 1945, obținîndu-se succese în sectorul nordic și central al frontului, unde Rinul a fost atins și depășit în multe puncte. Ofensiva generalizată s-a declanșat la jumătatea lunii martie, armatele aliate pătrunzînd adînc în teritoriul german. La 25 aprilie, la Torgau, pe Elba, Divizia 69 infanterie din Armata 1 americană s-a întîlnit cu Divizia 58 infanterie din Armata 5 gardă sovietică. Germania era tăiată în două, ultimul act consumîndu-se la Reims (7 mai 1945) cînd o delegație condusă de feldmareșalul Alfred Gustav Jodl a semnat capitularea.

***

Timp de aproape șase ani, vestul european și Oceanul Atlantic au reprezentat unul dintre cele mai importante teatre de acțiuni militare ale celui de-al doilea război mondial. Din punct de vedere al efectivelor, el este depășit doar de teatrul oriental (sovieto–german), dar în ceea ce privește complexitatea acțiunilor de luptă considerăm că el se situează pe primul loc. Aici s-au dus acțiuni de o varietate deosebită, în toate cele trei medii — apă, aer, uscat.

Pe acest teatru de acțiune germanii au materializat pe scară largă un nou tip de război — „Blitzkrieg“-ul — și s-a desfășurat „bătălia Angliei“, de soarta căreia a depins deznodămîntul războiului. Cu o Marea Britanie învinsă, probabil că evoluția conflictului ar fi fost alta.

De asemenea, pentru asigurarea libertății căilor de navigație oceanice a avut loc o confruntare acerbă, în care s-a folosit o multitudine de mijloace și procedee, necunoscute pînă atunci. Un alt fapt deosebit de interesant îl reprezintă utilizarea de către germani, pentru prima dată, a rachetelor V–1 și V–2, cu care au bombardat teritoriul britanic. Surpriza tehnică realizată de către comandamentul german a fost insuficientă pentru a schimba soarta războiului.

Tot pe acest teatru de război s-a desfășurat și cea mai amplă operație de debarcare din istorie, ea fiind un model de artă militară. Desigur, și proporția distrugerilor materiale și a suferințelor umane a fost deosebit de mare, fapt ce confirmă că a doua conflagrație mondială a fost un război total, cel mai mare și mai sîngeros pe care l-a cunoscut omenirea. ■

De la „Planul alb" la căderea Berlinului

Germania atacă și pierde războiul

Nicolae CIOBANU

Acțiunile militare din timpul conflagrației mondiale din 1939–1945 s-au desfășurat, spre deosebire de războaiele anterioare, pe mari spații geografice, practic întregul mapamond devenind un „teatru de război", purtat cu cantități nemaiîntîlnite de forțe și mijloace avînd un înalt nivel de dotare tehnică (trupe motorizate, blindate, aeriene, navale etc.), în toate mediile (terestru, aerian, naval, inclusiv submersil).

Inițial, acțiunile militare terestre s-au declanșat pe teatrul de acțiuni militare est–european. Ca dimensiuni, acesta a fost pe întreaga durată a celui de-al doilea război mondial cel mai amplu.

Teatrul de acțiuni militare est–european a cuprins, inițial, doar teritoriul Poloniei, partea de est a Germaniei, Pomerania, Prusia Orientală și nord–estul Cehoslovaciei. Din iunie 1941, el a devenit unul dintre teatrele de acțiuni militare cele mai ample, atît prin dimensiuni (dezvoltare frontală, adîncime, suprafață), cît și datorită cantității de forțe și mijloace de luptă angajate.

„Y=1.9.4.45"

În evoluția sa, teatrul de acțiuni militare est–european a cuprins spații terestre care s-au întins de pe aliniamentul marcat, spre vest, de o linie ce pornea din bazinul Mării Baltice (gura fluviului Oder), imediat est Praga, est Bratislava; la sud, de o linie ce pornea din orașul Bratislava în lungul frontierei cehoslovaco–ungare, cehoslovaco–române și româno–polone, pînă la Pasul Ujok (889 m); la est, de o linie marcată de frontiera estică a Poloniei cu URSS (care trecea pe cursul superior al Nistrului, Bugul de Vest, pînă la Brest, de unde continua spre nord, traversînd fluviul Neman și ieșind în Cîmpia Suwalki); limita nordică era marcată de frontiera polono–letonă, polono–lituaniană, frontiera dintre Lituania și Prusia Orientală, țărmul sudic al Mării Baltice, pînă la Insula Rügen.

Principalele acțiuni militare desfășurate în cursul celui de-al doilea război mondial pe acest teatru de acțiuni militare au constat în ample operațiuni strategice, ofensive și de apărare.

Agresiunea împotriva Poloniei declanșată prin transpunerea în viață de către Reich-ul german a „Planului alb" („Fall Weiss"), transmis comandanților germani prin formula cod: Y=1.9.4.45, a fost aplicat imediat în săptămîna următoare semnării Pactului Molotov–Ribbentrop. În vederea invadării Poloniei, Wehrmacht-ul a concentrat 62 de divizii (dintre care șapte de tancuri), cu un efectiv de circa 1.600.000 de oameni, în timp ce armata poloneză dispunea de circa 1.000.000 de oameni încadrați în 24 de divizii. La declanșarea invaziei, situația celor două grupări beligerante se prezenta ca în *tabelul nr. 1.*

Trecînd la ofensivă, comandamentul german a executat cu Grupul de armate „Nord" (comandat de generalul Freiherr von Bock), dispus în Prusia Orientală și Pomerania, în cooperare cu Grupul de armate „Sud" (comandat de generalul Gerd von Rundstedt), dispus în protectoratul Boemiei și în nordul Cehoslovaciei, o manevră dublu învăluitoare, convergentă spre Varșovia. Între cele două grupuri de armate germane se găsea o grupare de legătură. Dinspre est, Polonia a fost invadată, la 17 septembrie, de către Armata Roșie.

În ceea ce privește comandamentul polonez (în frunte cu mareșalul Edward Rydz–Smigly), acesta a hotărît să treacă la apărare dispunînd forțele de-a lungul frontierei de nord, vest și sud ale Poloniei, astfel: Grupul „Narev" (comandat de generalul Mlót Fijalkowski), armatele de „Modlin" (comandată de generalul K. Emil Przedrzumirski) și de „Pomerania" (comandată de generalul Wl. Bortnowski), în fața Grupului de armate „Nord". Armata de „Poznan" a fost dispusă în fața Grupului german de legătură, iar pentru oprirea ofensivei Grupului de armate „Sud" au fost destinate armatele de „Lodz" (comandată de generalul polonez Julius–Karol Rommel), de „Cracovia" (comandată de generalul Antoni Szylling) și de „Carpați" (comandată de generalul Kazimierz Fabrycy) (Leonida Loghin, *Al doilea război mondial. Cronologie,* București, 1984).

Ampla ofensivă germană — desfășurată de-a lungul unui front de circa 1.600 de km, folosind pe scară largă trupele blindate și motorizate, în strînsă legătură cu aviația, aplicînd principiile „războiului fulger" privind teoria „penelor" și a „cazanelor" — a reușit, în scurt timp, să despice dispozitivul forțelor poloneze. La 16 septembrie, Armatele 3 germană (comandată de generalul Georg von Kuchler), din Grupul de

Forțe și mijloace	Germania	Polonia	Raport de forțe
Efective sub arme	1.600.000	1.000.000	1,6/1
Divizii			
- de tancuri			
- motorizate	62	24*	2,6/1
	7	---	---
	8	---	---
Brigăzi	2	16	1/8
Tancuri și autotunuri	2.800	870**	3,2/1
Tunuri și aruncătoare	10.500	4.300	2,4/1
Avioane de luptă	2.000	407	4,9/1

** la care se adăugau alte 15 divizii în curs de mobilizare*
*** inclusiv tanchete*

1.

(urmare din pag. 24)

1943

Ianuarie: Ofensivă sovietică în Caucaz și pe Donul mijlociu

12–18 ianuarie: Forțele sovietice străpung blocada Leningradului

14–24 ianuarie: F.D. Roosevelt și Winston Churchill se întîlnesc la Casablanca și discută măsurile militar comune pentru anul 1943

23 ianuarie: Trupele engleze pătrund în Tripoli

2 februarie: Capitularea armatei germane, încercuită la Stalingrad

2–28 februarie: Eliberarea Caucazului de Nord, cu excepția unui cap de pod german la gura Kubanului

7–8 februarie: Japonezii evacuează Insula Guadalcanal, care a trecut în stăpînirea deplină a forțelor aliate

18 februarie: Joseph Paul Goebbels proclamă, la Berlin, „războiul total"

22 februarie–26 martie: Contraofensivă germană între Nipru și Doneț

13 aprilie: Germanii informează despre descoperirea la Katyn, în apropiere de Smolensk, a unor gropi comune ascunzînd trupurile a peste 4.000 de ofițeri polonezi, executați de NKVD în 1940. URSS aruncă responsabilitatea asasinatului asupra Germaniei și se folosește de ocazie pentru a rupe relațiile diplomatice cu guvernul polonez în exil

5 aprilie: Bombardament masiv al aviației aliate asupra Anversului

19 aprilie–16 mai: Răscola evreilor din ghetoul de la Varșovia. Represaliile au fost crunte. Peste 60 000 de victime și distrugerea completă a ghetoului

13 mai: Armata germano–iataliană din Africa de Nord capitulează

23 iunie: La Alger, se constituie Comitetul Francez al Eliberării Naționale (CFLN), pus sub conducerea generalilor Charles de Gaulle și H. Giraud

5 iulie–23 august: Bătălia de la Kursk–Orel–Belgorod; puternică ofen-

Berlin, 22 iunie 1941: von Ribbentrop anunță presei începutul războiului cu Uniunea Sovietică

armate „Nord", și 10 (comandată de generalul Walther von Reichenau), din Grupul de armate „Sud", au realizat joncțiunea în zona Wlodawa, situată la est de Varșovia, pecetluind astfel soarta Poloniei, care a doua zi a fost invadată și de forțele sovietice, care au înaintat pînă pe aliniamentul rîurilor Bug și Sán.

La 28 septembrie, în Varșovia a încetat orice rezistență și, în aceeași zi, s-a semnat cu partea germană capitularea Poloniei, în timp ce, la Moscova, miniștrii de Externe polonez și sovietic au semnat „tratatul" prin care se stabileau granițele dintre cele două țări.

În această situație deosebit de critică pentru poporul polonez, România a încheiat un acord cu guvernul de la Varșovia care prevedea stabilirea sau trecerea în tranzit prin România a refugiaților polonezi, inclusiv a militarilor. De asemenea, cu tot protestul guvernului german, regatul român a facilitat transportarea tezaurului Băncii poloneze spre portul Constanța și păstrarea unor valori ale statului polonez de către autoritatea bancară națională română.

În ceea ce privește pierderile, datele oferite de istorici sînt contradictorii. Mai aproape de realitate sînt cifrele oferite de istoricul german Kurt Tippelskirch: 66.300 de militari polonezi morți, 133.700 răniți și 420.000 prizonieri; în timp ce armata germană a înregistrat 10.600 de militari, 30.300 răniți și 3.400 dispăruți. În legătură cu pierderile suferite de Polonia în luptele cu Armata Roșie, francezul Henri Michel indică cifra de 200.000 de militari prizonieri, din rîndul cărora au fost „selecționați" și cei care au pierit în masacrul din pădurea Katyn, săvîrșit de autoritățile sovietice (H. Michel, *La seconde guerre mondiale*, vol. I, Paris, 1968).

Campania armatei germane și a celei sovietice în Polonia s-a soldat cu desființarea Poloniei ca stat. Partea de est a țării a fost anexată de Uniunea Sovietică; teritoriile din nordul Poloniei au fost încorporate la Germania, iar zonele Lodz, Lublin, Cracovia, Kielce și parte din zona Varșoviei au constituit „Guvernămîntul general al Poloniei" sub administrație germană *(Marea conflagrație a secolului XX: al doilea război mondial,* București, Ed. Politică, 1974).

Alte dimensiuni

Odată cu invazia armatei germane și a aliaților acesteia (22 iunie 1941) pe teritoriul Uniunii Sovietice, teatrul de acțiuni militare est–european a căpătat alte dimensiuni, fiind delimitat astfel: limita vestică era marcată de o linie ce pornea de la vărsarea Vistulei în Marea Baltică, continua spre Varșovia, apoi pe rîul Prut, fluviul Dunărea — brațul Chilia, pînă la Marea Neagră; limita de sud era marcată de țărmul de nord al Mării Negre, strîmtoarea Kerci, Astrahan; limita estică trecea pe aliniamentul Murmansk, Arhanghelsk, fluviul Volga, Astrahan; limita de nord pornea de

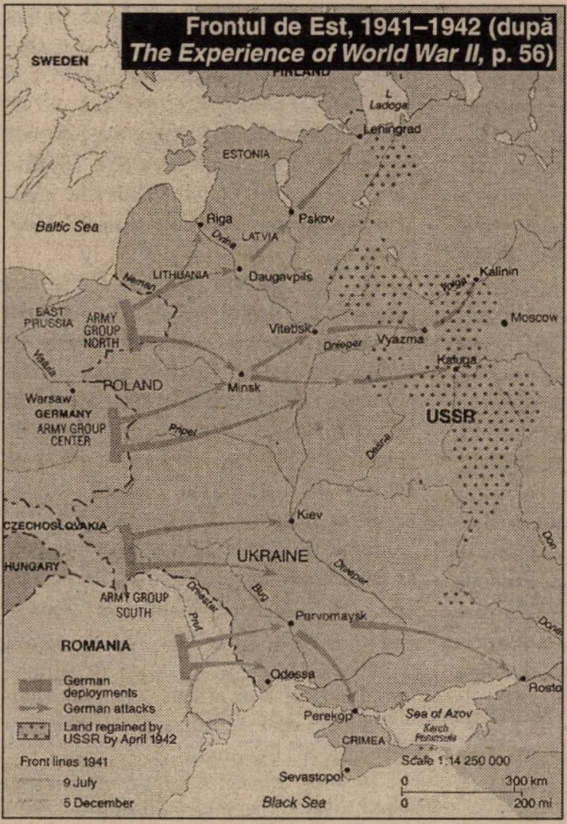
Frontul de Est, 1941–1942 (după *The Experience of World War II*, p. 56)

SWEDEN
FINLAND
L. Ladoga
Leningrad
ESTONIA
Baltic Sea
Riga
Pskov
Dvina
LATVIA
LITHUANIA
Neman
Daugavpils
Kalinin
Volga
Moscow
EAST PRUSSIA
ARMY GROUP NORTH
Vitebsk
Dnieper
Vyazma
Kaluga
Vistula
POLAND
Minsk
Warsaw
GERMANY
ARMY GROUP CENTER
Pripet
USSR
Desna
Kiev
CZECHOSLOVAKIA
UKRAINE
Don
HUNGARY
Dnieper
Bug
Dniester
Prut
ARMY GROUP SOUTH
Pervomaysk
Donets
ROMANIA
Odessa
Rostov
German deployments
German attacks
Land regained by USSR by April 1942
Front lines 1941
9 July
5 December
Perekop
Sea of Azov
Kerch Peninsula
CRIMEA
Scale 1:14 250 000
Sevastopol
0
300 km
0
200 mi
Black Sea

la vărsarea Vistulei în Marea Baltică, Golful Finic, Helsinki, Murmansk (*Atlas istoric*, București, 1971).

În legătură cu configurația geomorfologiei terenului pe acest vast teatru de acțiuni militare, remarcăm faptul că aici întîlnim practic toate formele de relief, începînd cu cele deltaice, cîmpii întinse, regiuni de deșert, regiuni colinare și de podiș, lanțuri muntoase, lacuri de mare întindere, peninsule, strîmtori, fluvii etc., la care se adaugă marile lucrări antropice: canale de navigație și irigații, magistrale feroviare și rutiere, porturi și baze maritime, mari localități, sisteme hidroenergetice și de hidroameliorații etc.

Primele confruntări pe acest teatru de acțiuni militare s-au angajat în timpul războiului sovieto–finlandez (30 noiembrie 1940–12 martie 1941). Deși au angajat circa 40 de divizii, Armata Roșie a întîmpinat o rezistență deosebită din partea armatei finlandeze. Înfrîntă, în cele din urmă, Finlanda a cedat Istmul Kareliei, orașul Viipuri, o parte a Insulei Rîbzei, insulele de la nordul lacului Ladoga și a „concesionat" portul Hangö Uniunii Sovietice pe timp de 30 de ani.

„Stăpîni" pe vestul, sudul și nordul continentului european, comandanții germani au declanșat, la 22 iunie 1941, marea ofensivă în estul Europei, menită să asigure dominația Reich-ului în întreaga Europă. În vederea invadării Uniunii Sovietice, Comandamentul suprem german a emis „Directiva nr. 21" încă din decembrie 1940, care stabilea liniile directoare ale Planului „Barbarossa".

La declanșarea invaziei asupra teritoriului Uniunii Sovietice, situația combativă a celor două grupări beligerante se prezenta ca în *tabelul nr. 2*.

Detalii	Germania	Finlanda, România și Ungaria	Total	URSS
Divizii	153	37	190	170
Brigăzi	2	16	18	2
Artilerie și aruncătoare	42.000	5.200	47.200	37.500
Tancuri și autotunuri	4.000	260	4.260	1.475 (noi)
Avioane de luptă	aprox. 4.000	980	4.980	1.540
Efective	4.600.000	900.000	5.500.000	2.680.000

* *Ulterior, pe front au sosit: Corpul expediționar italian (trei divizii cu 1.000 de tunuri, 60 de tancuri și 70 de avioane); „Divizia Albastră" (spaniolă); unități slovace, croate etc.*

2.

sivă germană (38 de divizii, din care 17 blindate), în prima fază, apoi contraofensivă sovietică (12 iulie–23 august), victorioasă

10 iulie: Debarcarea armatelor engleze (Montgomery) și americane (Patton) în Sicilia; ocuparea Siracuzei

19 iulie: Avioane aliate bombardează Roma

1 august: Raid al aviației americane asupra Ploieștiului

14–24 august: Conferința anglo–americană de la Quebec adoptă planul debarcării în Europa Occidentală (Planul „Overlord"), pentru anul 1944

19 august: Acord secret anglo–american privind colaborarea în domeniul creării bombei atomice

3 septembrie: Convenție secretă de armistițiu între Națiunile Unite și Italia la Siracusa

● Trupele engleze debarcă în sudul Italiei

8 septembrie: Trupele americane debarcă în Golful Salerno

10 septembrie: Armata germană ocupă Roma și orașele din Italia de Nord

12 septembrie: Răpirea lui Mussolini, deținut la Gran Sasso, de un detașament special pregătit de Comandamentul german

19–30 octombrie: Conferința tripartită a miniștrilor de Externe ai URSS, Angliei și SUA (Molotov, Eden, Hull), desfășurată la Moscova, pune bazele ONU, adoptînd deopotrivă hotărîri privind organizarea viitoare a Italiei și a Austriei, precum și responsabilitățile pentru distrugerile provocate de război

9 noiembrie: Charles de Gaulle devine președinte al CFLN

18, 22, 23, 26 noiembrie: Bombardamente ale aliaților asupra Berlinului

28 noiembrie–1 decembrie: Conferința de la Teheran a șefilor de stat ai SUA, Angliei și URSS. Se adoptă hotărîri privind desfășurarea operațiilor militare. Se confirmă hotărîrea de a se deschide un al doilea front în Franța, în mai 1944. Alte probleme discutate:

crearea ONU, viitorul Germaniei, deplasarea spre vest a granițelor poloneze

24 decembrie: Generalul Dwight Eisenhower este numit comandant suprem al forțelor aliate de debarcare; generalul Bernard Montgomery, adjunct al comandantului suprem, iar generalul Harold Alexander, comandant al forțelor aliate din Italia

1944

5 ianuarie: Intrarea trupelor sovietice pe teritoriul polon

8–10 ianuarie: Procesul de la Verona; G. Ciano și E. de Bono sînt executați la 12 ianuarie

14 ianuarie: Începe ofensiva trupelor sovietice la Leningrad și la Novgorod

Februarie–mai: Bătălia de la Monte–Cassino

31 ianuarie: Debarcarea forțelor aliate în Arhipelagul Marshall

1 februarie: Începe debarcarea trupelor americane în Insulele Marshall

4 aprilie: Bombardamente aeriene anglo–americane asupra Bucureștiului; aproximativ 3.000 de morți și 2.000 de răniți

10 aprilie: Eliberarea Odessei

12 aprilie: URSS face cunoscute României condițiile de armistițiu

9 mai: Trupele sovietice preiau controlul Sevastopolului

12 mai: Crimeea intră sub controlul total al forțelor sovietice, germanii fiind siliți să se retragă

3 iunie: Comitetul Francez al Eliberării se proclamă guvern provizoriu al Franței

4 iunie: Forțele aliate își fac intrarea în Roma

6 iunie: Debarcarea trupelor aliate pe coasta Normandiei („Overlord"); deschidera celui de-al doilea front în Europa

13 iunie: Germanii încep bombardarea teritoriului britanic cu V–1

Concepția generală a forțelor germane și aliate prevedea trecerea la ofensivă și nimicirea forțelor principale sovietice din „Rusia Occidentală", apoi să înainteze rapid, pînă la aliniamentul Volga — Arhanghelsk, cucerind obiective importante: orașele Leningrad, Moscova, Kiev și Rostov pe Don. Baza industrială sovietică din zona Munților Urali urma să fie distrusă de aviație.

În vederea declanșării ofensivei, forțele de invazie au fost repartizate astfel:

I. Între Marea Barenț și Marea Baltică (pe teritoriul Finlandei), s-a dispus Armata „Norvegia" (comandată de generalul Nicolaus von Falkenhorst), avînd în compunere 6 divizii, cu misiunea de a trece la ofensivă și a intercepta legăturile portului Murmansk cu restul teritoriului sovietic; în partea de sud a Finlandei, s-au dispus două armate finlandeze, cu 15 divizii (din care una germană), cu misiunea de a concura la cucerirea Leningradului. Forțele din Finlanda erau sprijinite de aproape 1.000 de avioane germane și finlandeze.

II. În Prusia Orientală, a fost concentrat Grupul de armate „Nord" (comandat de feldmareșalul von Leeb), cu 29 de divizii (dintre care șase de tancuri și motorizate), sprijinite de aproape 1.070 de avioane de luptă, cu misiunea de a cuceri orașul Leningrad.

III. În zona centrală a Poloniei, a fost concentrat Grupul de armate „Centru" (comandat de feldmareșalul Fedor von Bock) cu 50 de divizii (dintre care 15 de tancuri și motorizate), sprijinit de 1.680 de avioane de luptă, cu misiunea de a declanșa ofensiva pe direcția principală de efort, avînd ca obiectiv cucerirea orașului Moscova.

IV. Între Liublin și gurile Dunării, a ocupat baza pentru trecerea la ofensivă Grupul de armate „Sud" (comandat de feldmareșalul Gerd von Rundstedt), avînd în compunere aproximativ 70 mari unități (divizii și brigăzi), dintre care 15 divizii de tancuri și motorizate, sprijinit de 1.472 de avioane de luptă (dintre care 672 românești), cu misiunea de a dezvolta ofensiva pe direcția orașului Kiev și, în continuare, să înainteze în lungul Niprului, iar în final să cucerească orașul Rostov pe Don. În cadrul acestui grup, acționau și forțele române participante la lupte, constituite inițial în Grupul de armate „General Antonescu", din care făceau parte armatele 3 și 4 română și 11 germană.

Rezerva strategică a Wehrmacht-ului era formată din 24 divizii diferite.

În ceea ce privește comandamentul sovietic, la declanșarea invaziei acesta dispunea de următoarele forțe destinate apărării frontierei de vest: regiunile militare

Uman, 28 august 1941: Hitler și Mussolini în inspecție pe Frontul de Est

Rușii: un combatant și un prizonier căzut în mîna nemților

Leningrad, Baltică, de Vest, Kiev și Odessa, care, după declanșarea ostilităților, au devenit Fronturile de „Nord“, „Nord–Vest“, „Vest“, „Sud–Vest“ și „Sud“. Acestea erau dispuse astfel: Frontul de „Nord“ avea forțele principale dislocate în fața armatei finlandeze și parte a Grupului de armate „Nord“; în continuare, spre sud, pînă pe țărmul nordic al Mării Negre, se găseau forțele Fronturilor „Nord–Vest“, „Vest“ „Sud–Vest“ și „Sud“.

Acțiunile de luptă pe acest teatru de luptă s-au desfășurat în mare viteză, un rol important deținîndu-l forțele blindate, motorizate și aeriene. În scurt timp, pînă la 10 iulie 1941, forțele de invazie au pătruns adînc pe teritoriul sovietic, între 25–30 km la aripa stîngă a frontului german și circa 600 km pe direcția principală de efort. Forțele germane s-au apropiat de Leningrad, au cucerit un mare număr de orașe, între care și capitala bielorusă, Minsk (căzut la 28 iunie 1941), și au ieșit pe Dvina Apuseană și Nipru. În cursul acestor săptămîni de război, partea sovietică a înregistrat un mare număr de morți, răniți, dar mai ales de prizonieri, al căror efectiv se ridica la circa 1.000.000. De remarcat faptul că în această etapă luptele de apărare s-au dus concomitent cu acțiunile pentru evacuarea unui mare număr de uzine, valori culturale, depozite de materiale, material rulant etc.

„Puterea colosului rus“

Cu toate succesele obținute, comandamentul german a constatat cu surprindere că rezistența armatei sovietice este mult mai mare decît se aștepta, iar efectivele sovietice erau practic inepuizabile. În acest sens, generalul Halder nota: „Acum îmi dau seama că noi am estimat în mod periculos puterea colosului rus în domeniul economic și, mai ales, militar“ (apud W. Shirer, *Le troisiéme Reich,* Paris, 1960).

Din 10 iulie 1941, a început o nouă etapă a ofensivei forțelor germane și a celor aliate lor, care a durat pînă la sfîrșitul lunii septembrie 1941, timp în care au fost cucerite noi și noi localități, între care și orașul Kiev (cucerit la 19 septembrie). La sfîrșitul acestei etape, forțele de invazie pătrunseseră adînc pe teritoriul sovietic: 750 km pe direcția Leningrad (luptele pentru cucerirea marelui oraș au început la 8 august 1941 și au durat 900 de zile, fără ca orașul să fie cucerit — G.K. Jukov, *Amintiri și reflecții,* 1970), aproximativ 800 km (pe direcția loviturii principale) spre Moscova, între 600 și 850 km în partea de sud a Uniunii Sovietice.

De pe acest aliniament, situat la circa 275–300 km vest de Moscova, s-a declanșat ofensiva armatei germane cu numele de cod „Taifun“, al cărei obiectiv principal era cucerirea capitalei Uniunii Sovietice (G.K. Jukov, *op.cit.).*

15 iunie: Trupele americane debarcă în Insula Saipan din Arhipelagul Marianne

15 iulie: Bombardierele americane din Arhipelagul Marianelor lansează primul atac de pe un aerodrom împotriva Japoniei

20 iulie: Atentatul împotriva lui Hitler

22, 38, 31 august: Aviația americană bombardează Bucureștiul

1 august –2 octombrie: Încercarea de eliberare a Varșoviei, condusă de generalul Tadeusz Komorowski, eșuează. Orașul este distrus de bombardamentele germane

15 august: Debarcarea trupelor americano–franceze în sudul Franței

20 august: Trupele sovietice conduse de generalul Malinovski forțează linia fontului la Iași–Chișinău

23 august: Lovitura de stat din România; răsturnarea guvernului Ion Antonescu; România se angajează în război alături de Națiunile Unite

23–31 august: Armata română eliberează cea mai mare parte a teritoriului național

24 august: Aviația germană bombardează Bucureștiul

25 august: Parisul este eliberat

30–31 august: Trupele sovietice își fac intrarea în București

8 septembrie: Germanii încep bombardarea Angliei cu V–2 (prima rachetă balistică cu o singură treaptă)

12 septembrie: Semnarea armistițiului, la Moscova, între România și Națiunile Unite

7 octombrie: 4.000 de avioane americane bombardează Germania centrală

9–18 octombrie: Întîlnirea Stalin–Churchill, la Moscova ; repartizarea zonelor de influență în Europa dunăreană și balcanică; pentru URSS: 95% în România; 75% în Bulgaria; 50% în Iugoslavia și Ungaria; 10% în Grecia

13 octombrie: Atena este eliberată

22–25 octombrie: Bătălia aeronavală a Filipinelor; înfrîngere zdrobitoare a flotei japoneze

Noiembrie: Japonezii folosesc pentru prima oară piloți sinucigași („Kamikadze" — vîntul din ceruri) și oameni–torpile („Kartens" — drumul spre rai)

6 decembrie–6 ianuarie 1945: Primul război civil în Grecia

16 decembrie–20 ianuarie 1945: Ofensiva armatei germane în Ardeni se încheie cu o revenire la pozițiile de plecare

1945

14 ianuarie: Turcia deschide aliaților strîmtorile Bosfor și Dardanele

20 ianaurie: Semnarea, la Moscova, a armistițiului între Ungaria și Națiunile Unite

13–14 februarie: Puternice bombardamente ale aviației aliate aupra Dresdei (135 000 de morți)

4–11 februarie: Conferința la nivel înalt de la Ialta; se stabilesc și se pun de acord planurile militare, precum și configurația politică a Europei postbelice

28 februarie: Guvernul N. Rădescu este obligat să demisioneze

6 martie: Formarea guvernului dr. Petru Groza

7 martie: Constituirea, în Iugoslavia, a unui guvern de uniune națională prezidat de Iosip Broz Tito

23 martie–17 aprilie: Ofensiva trupelor anglo–americane în zona Ruhr

25 martie–12 mai: Operațiile Armatei 4 române pentru cucerirea masivelor Tatra Mare, Tatra Mică și Carpații Albi

6–7 aprilie: Bătălia aeronavală de lîngă Okinawa ; flota japoneză este complet distrusă

9 aprilie– 2 mai: Ofensivă aliată în Italia de Nord

16 aprilie: Armata sovietică începe ofensiva asupra Berlinului

25 aprilie–26 iunie: Conferința Națiunilor Unite de la San Francisco; con-

Concepția Operației „Taifun" prevedea constituirea în cadrul Grupului de armate „Centru" a unei forțe de circa 80 de divizii (dintre care 14 de tancuri și nouă motorizate), cu un efectiv de circa 1.000.000 de oameni ce dispuneau de o importantă cantitate de artilerie, 2.000 de tancuri și 950 de avioane de luptă. Grupul de armate „Centru" urma să treacă la ofensivă cu Armatele 4 și 9 și Gruparea 4 de tancuri, pe direcția Smolensk–Viazma–Moscova și, concomitent, să execute alte două lovituri: una pe direcția Rjev–Kalinin–Moscova cu Armata 9 și Gruparea 3 tancuri, alta pe direcția Briansk–Tula–Moscova cu armatele 2 și gruparea 2 de tancuri.

În fața acestor forțe, comandamentul sovietic a concentrat în cadrul a trei fronturi (de „Vest", de „Rezervă" și „Briansk") aproape 96 de divizii (dintre care cinci de infanterie moto și nouă de cavalerie) și 13 brigăzi de tancuri, cu un efectiv total de aproape 800.000 de oameni care dispuneau de 6.800 tunuri, 782 tancuri și 545 avioane. De asemenea, partea sovietică a acordat o mare atenție apărării antiaeriene a Moscovei, în care scop au fost destinate 796 tunuri antiaeriene de calibru mijlociu și 248 de calibru mic, 370 avioane de vînătoare și 303 aerostate. (Ca urmare a acestor măsuri, la 7 noiembrie 1941, cu prilejul celei de a 24-a aniversări a „Marii Revoluții Socialiste din Octombrie", a avut loc în Piața Roșie o amplă paradă militară, deasupra orașului nereușind să pătrundă nici un avion german.) De asemenea, în fața Moscovei a fost amenajată o zonă de fortificații adîncă de circa 100 km

Nemții: în acțiune pe teritoriul sovietic și sub gloanțele Armatei Roșii

Operația „Taifun", desfășurată între 2 octombrie și 5 decembrie 1941, a cuprins două etape. Prima, între 2 octombrie și 7 noiembrie, timp în care forțele germane au înaintat pe cele trei direcții într-un ritm scăzut, suferind pierderi însemnate în forță vie și tehnică de luptă, în timp ce iarna rusească și-a luat și ea tributul său. La 7 noiembrie, generalul Guderian nota: „La noi, s-au ivit primele cazuri de degerări grave" (Heinz Guderian, *Panzer Leader,* Londra, 1952).

Între 7 și 15 noiembrie, a avut loc o pauză operativă, timp în care comandamentul german și-a restructurat dispozitivul strategic în vederea asaltului final pentru cucerirea Moscovei. Etapa a doua a „Taifunului" s-a desfășurat, între 15 noiembrie și 5 decembrie 1941, printr-o manevră „în clește" (dublu învăluitoare), executată cu două armate de tancuri; una, Armata 2, a trecut la ofensivă pe direcția Stalinogorsk–Kașira–Noghinsk; alta, Armata 4, a atacat pe direcția Volokolamsk–Klin–Noghinsk. După eforturi deosebite, suferind pierderi nemaiîntîlnite pînă la această dată, forțele germane au fost oprite în fața Moscovei pe un aliniament situat la circa 25–30 km de oraș. Pe unele direcții a fost interceptat canalul Moscova–Volga, iar în unele cartiere periferice ale Moscovei au fost semnalate trupe de cercetare–diversiune germane. Dar atît. Moscova a fost mormîntul invincibilității armatei germane, care nu cunoscuse înfrîngerea de la declanșarea războiului.

Oprirea ofensivei germane s-a datorat, între alți factori, și concentrării de către comandamentul sovietic în apărarea Moscovei a noi și noi divizii proaspete, în special de siberieni, scoaterii la muncă forțată a sute de mii de locuitori ai orașului pentru amenajarea genistică a pozițiilor de apărare, conducerii centralizate (se ajunsese pînă acolo încît nici un tanc, nici un avion nu era repartizat fără aprobarea personală a lui Stalin — devenit din 8 august 1941 comandant suprem al armatei sovietice), dar și generalului „Ger“, despre care H. Guderian nota: „«Forța trupelor noastre se epuizează, după cum se epuizează și carburanții (...), atacurile noastre au eșuat asupra Tulei (oraș situat la circa 160 km sud de Moscova, *n.a.)* din aceleași cauze și fiindcă la 4 decembrie temperatura scăzuse la –31° C, iar la 5 decembrie pînă la –68° C (sic!)». Este o exagerare din partea generalului german în strădania sa de a pune cauzele înfrîngerii pe seama climei“ (apud Alexander Werth, *Un corespondent englez pe Frontul de Est,* București, 1970). Este însă adevărat că iarna anilor 1941–1942 a fost, în Rusia, deosebit de grea. În ceea ce privește sursele sovietice cu privire la rigorile acestei ierni, ele sînt în general foarte „zgîrcite“ cu amănuntele.

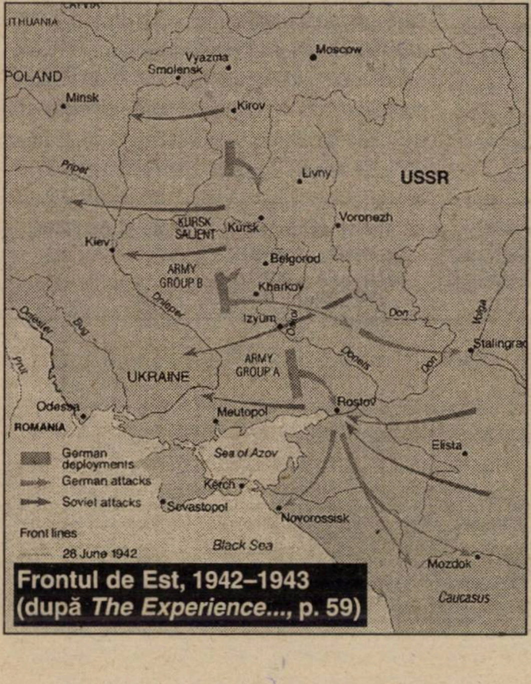
Frontul de Est, 1942–1943
(după *The Experience...*, p. 59)

Odată oprită ofensiva germană, comandamentul sovietic a executat o serie de acțiuni contraofensive care, în scurt timp, s-au transformat într-o ofensivă generalizată ce a durat pînă la 20 aprilie 1942 *(Istoria lumii în date,* București, 1969). La încheierea „ofensivei sovietice de iarnă“, forțele germane au fost respinse la vest de Moscova pe adîncimi cuprinse între 100 și 400 km.

Pe același teatru de acțiuni militare s-a desfășurat campania din anul 1942, în cursul căreia cea mai amplă a fost ofensiva de la Stalingrad. Aceasta a luat naștere ca urmare a schimbării efortului principal de către partea germană de pe direcția Moscova spre sudul Uniunii Sovietice, zonă bogată în surse de hidrocarburi și cereale, schimbare determinată de eșecul „războiului fulger“. Germania avea nevoie ca de aer de aceste surse pentru continuarea războiului.

De la „Albastru“ la „Uran“

Bătălia pentru Stalingrad s-a desfășurat între 17 iulie 1942 și 2 februarie 1943. În prima perioadă (17 iulie–18 noiembrie 1942), forțele coaliției atacatoare au desfășurat o amplă acțiune ofensivă, cu nume de cod „Albastru“, pentru a ieși pe fluviul Volga, cu efortul principal în zona Stalingrad. Cea de-a doua perioadă a cuprins contraofensiva sovietică (nume de cod „Uran“), declanșată la 19 noiembrie 1942, transformată într-o ofensivă generalizată, încheiată la 2 februarie 1943. La luptele din zona Stalingrad (Stepa Calmucă și marele Cot al Donului) au participat și două armate române, ale căror acțiuni constituie obiectul recentului volum *Înfrînți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingra,* de Petre Otu și Mihail–Vasile Ozunu (București, Ed. Ion Cristoiu, 1999).

La începutul contraofensivei sovietice, situația pe fron-

stituirea ONU; elaborarea și adoptarea Cartei ONU

28 aprilie: Arestarea și executarea lui Benito Mussolini, la Milano

30 aprilie: Adolf Hitler se sinucide

● Reichstag-ul este cucerit de către sovietici

8/9 mai: Capitularea necondiționată a Germaniei

5 iunie: Declarația cu privire la preluarea puterii în Germania de către guvernele URSS, Angliei, Franței și SUA

22 iunie: Delimitarea zonelor de ocupație în Germania

16 iulie: Experimentarea primei bombe atomice în SUA, la Alamogordo (New Mexico)

17 iulie–2 august: Conferința de la Potsdam a șefilor guvernelor URSS, Marii Britanii și SUA; se adoptă hotărîri privind situația Europei postbelice, statutul și frontierele Germaniei; crearea Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe

23 iulie– 14 august: Mareșalul H.P. Pétain este judecat și condamnat la moarte. Sentința a fost ulterior comutată la detenție pe viață

6 august: Aviația militară a SUA lansează asupra orașului japonez Hiroshima prima bombă atomică

8 august: URSS declară război Japoniei; acord anglo–sovieto–american privin înființarea Tribunalului Militar Internațional pentru judecarea crimelor de război

9 august: Aviația militară SUA lansează cea de-a doua bombă atomică, la Nagasaki

27 august: Trupele americane încep debarcarea pe teritoriul Japoniei

2 septembrie: Semnarea actului de capitulare necondiționată a Japoniei

18 octombrie: Inaugurarea lucrărilor tribunalul de la Nürnberg

15 noiembrie: Acord anglo–americano–canadian privind energia atomică; Marea Britanie, SUA și Canada refuză să comunice Uniunii Sovietice secretul bombei atomice ■

Detalii	Trupe sovietice	Forțe germane și aliate	Raport de forțe
Efective	1.103.000	1.011.500	1,1/1
Tunuri și aruncătoare	15.501	10.290	1,5/1
Tancuri și autotunuri	1.463	675	2,2/1
Avioane de luptă	1.350	1.216	1,1/1

3.

tul germano–sovietic, din această zonă, se prezenta ca în *tabelul nr. 3*.

În urma înfrîngerii suferite și ca urmare a trecerii la apărare pe direcțiile strategice Moscova și Leningrad, cît și datorită succeselor coaliției forțelor aliate în alte două mari operații (bătălia aero–navală de la Midway, 4–6 iunie 1942, ca și victoria din zona El–Alamein, Africa de Nord, 23 octombrie–3 noiembrie 1942), s-a produs marea cotitură a războiului, inițiativa strategică fiind preluată de Aliați.

Sigur, greul amplei încleștări de la Stalingrad l-au dus militarii ruși, aportul lor de sînge, viețile lor jertfite pe cîmpul de luptă sînt de neprețuit. Trebuie însă menționat și ajutorul material acordat de către principalele state membre ale coaliției Națiunilor Unite (SUA, Marea Britanie, Canada) Uniunii Sovietice. Astfel, livrările făcute pînă spre sfîrșitul anului 1942 către statul sovietic s-au ridicat la circa 4.400 tancuri, 3.100 avioane, 75.000 de mitraliere Thompson, 20.000 de autocamioane, 4.500.000 perechi de încălțăminte etc. (Alexander Werth, *op. cit*). Este iarăși adevărat că toate aceste materiale au fost plătite de către partea sovietică, unele datorii fiind eșalonate, timp îndelungat, chiar după încetarea războiului.

În anul 1943, situația pe teatrul de acțiuni militare est–european se prezenta ca în *tabelul nr. 4*.

Detalii	Armata Roșie	Wehrmacht-ul și aliații	Raport de forțe
Efective	6.612.000	5.325.000	1,2/1
Guri de foc de artilerie de la Ø de 60 mm în sus	105.000	54.300	1,9/1
Tancuri și autotunuri	10.200	5.850	1,7/1
Avioane de luptă	10.250	2.980	3,4/1
Nave de război	123	69	1,8/1

4.

Suferind pierderi mari, în urma ofensivei sovietice din iarna anilor 1942/1943, trupele germane și cele aliate lor au fost respinse, pînă în primăvara anului 1943, pe adîncimi de 600–700 km (față de pătrunderea maximă a forțelor germane pe teritoriul sovietic). Printre rezultatele cele mai importante remarcăm eliberarea întregii zone a Caucazului și Kubanului pînă la țărmul nord–estic al Mării Negre și cel estic al Mării de Azov. De asemenea, a fost „spartă“ blocada Leningradului (în ianuarie 1943), realizînd un culoar de legătură cu restul Uniunii Sovietice, larg de 10 km. La sfîrșitul lunii aprilie 1943, cînd s-a oprit ofensiva sovietică de iarnă, linia frontului germano–sovietic trecea pe aliniamentul: est Leningrad–est Novgorod–sud Orel, vest Kursk–nord–est Belgorod–Taganrog–Novorossiisk (pe țărmul de nord al Mării Negre). Între Orel și Belgorod, frontul sovietic avea un „intrînd“ în dispozitivul german cu o adîncime de circa 150 km și o dezvoltare frontală de aproape 170 km.

Pentru vara anului 1943, Comandamentul suprem german a hotărît să execute o amplă ofensivă (cu numele de cod „Citadela“) și, printr-o manevră dublu învăluitoare, să lichideze intrîndul de la Kursk–Orel, apoi, continuînd ofensiva printr-o nouă operațiune („Pantera“), să pătrundă adînc în teritoriul sovietic și să smulgă astfel inițiativa strategică pe Frontul de Est. La începutul declanșării Operației „Citadela“ (5 iulie 1943), raportul de forțe dintre cele două grupări beligerante se prezenta ca în *tabelul nr. 5*.

Detalii Mari unități strategice	Forțe sovietice Frontul „Central“ Frontul „Voronej“	Forțe germane Gr. de A. „Centru“ Gr. de A. „Sud“ Gr. „Kempf“	Raport de forțe
Corpuri de tancuri	8	7	---
Divizii	76	50	1,5/1
- de tancuri	---	18	---
- motorizate	---	3	---
- de infanterie	76	29	2,6/1
Efective	1.336.000	900.000	1,4/1
Guri de foc de artilerie	20.000	10.000	2/1
Tancuri și autotunuri	3.600	2.700	1,3/1
Avioane de luptă	2.172	2.050	1/1

5.

Din analiza raportului rezultă că la toate categoriile de forțe — armament și tehnică de luptă — superioritatea era de partea comandamentului sovietic. Se pune atunci întrebarea: de ce acesta a hotărît să treacă la apărare? Sînt greu de intuit cauzele care au generat o asemenea decizie. Se pare însă că partea sovietică avea o anumită reținere față de operațiunile ofensive germane desfășurate pe timpul verii, mărturie fiind rezultatele amplelor ofensive germane din anii anteriori. Astfel, a preferat să „zădărnicească“, mai întîi, ofensiva germană printr-o apărare adînc eșalonată pe o adîncime de circa 250–300 km (*Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskogo Soiuza. 1941–1945*, tom. 3, Moscova, 1962.

Rezultatul este cunoscut. Într-o primă etapă (5–12 iulie 1943), ofensiva germană a fost zdrobită. Punctul culminant al acestei confruntări l-a constituit bătălia de tancuri de la Prohorovka, din 12 iulie, cînd s-au confruntat circa 1.200 de tancuri sprijinite de o impresionantă cantitate de avioane de luptă. Pierzînd într-o singură zi 350 de tancuri, partea germană a trecut la apărare. În etapa următoare (12 iulie–23 august), forțele sovietice au trecut la contraofensivă pe un front larg, cu o grupare de forțe formată din șase fronturi: de „Vest”, „Briansk”, „Central”, „Voronej”, de „Stepă” și „Sud–Vest”.

Înfrîngerea forțelor germane în cursul marilor bătălii din zona Kursk–Orel a marcat producerea definitivă a cotiturii în ducerea războiului pe teatrul de acțiuni militare est–european. După această dată, comandamentul german nu a mai deținut în nici un moment, pe acest front, inițiativa strategică.

Avans spre Vest

În ianuarie 1944, raportul de forțe pe frontul germano–sovietic se prezenta ca în *tabelul nr. 6.*

În cursul acestui an, luptele angajate pe un front cu o lungime de circa 4.000 km s-au caracterizat printr-o ofensivă continuă a forțelor sovietice, acțiunile lor fiind grupate în două campanii bine distincte. Prima campanie, desfășurată între 14 ianuarie și 12 mai 1944, în timpul căreia au avut loc operațiile ofensive de la flancurile de nord și sud ale frontului sovieto–german, operația de la Leningrad–Novgorod (în cursul căreia a fost eliberat orașul Leningrad, după mai mult de 900 de zile de asediu, la 2 ianuarie 1944) și acțiunile din Crimeea, și din Ucraina. Cea de-a doua campanie, derulată din iunie pînă la sfîrșitul anului 1944, a cuprins un număr de șapte operații ofensive strategice. La încheierea campaniei, frontul sovieto–german avansase mult spre vest, practic acțiunile militare fiind mutate pe teritoriile Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei, Cehoslovaciei și României. De remarcat faptul că în cursul executării acestor operații militare forțele germane au opus o dîrză rezistență fiind copleșite prin superioritatea cantitativă a mijloacelor de luptă (tunuri, tancuri, avioane), cît și prin efectivele Armatei Roșii, practic inepuizabile. Dintre aceste operații, cele mai ample au fost acțiunile din Bielorusia (23 iunie–30 iulie), în care, de ambele părți, au fost angajate peste 2.500.000 de oameni (S.M. Ștemenko, *La Marele Stat Major,* București, 1973), încadrați în peste 250 de mari unități tactice tip divizie și brigadă, la finele căreia forțele sovietice au respins pe cele germane pe o mare adîncime, ieșind pe fluviul Vistula în fața Varșoviei, cît și cele de pe linia Iași–Chișinău (20–29 august 1944), în cursul căreia, ca urmare a alăturării României Națiunilor Unite cu întregul său potențial, militar și economic, forțelor sovietice le-a fost deschisă „Poarta Focșanilor”, iar trecătorile din Carpații Orientali și Meridionali, deținute de trupele române, au fost puse la dispoziția celor sovietice, acestea traversînd lanțul Carpaților Meridionali și de Curbură fără lupte, frontul sovieto–german mutîndu-se brusc, spre vest, cu peste 600 de km. Totodată, direcțiile strategice spre Balcani și în lungul văii Dunării fiind „deblocate” — ca urmare a actului României — înaintarea nestingherită a trupelor sovietice a devenit o realitate.

Detalii	Forțe sovietice	Forțe germane și aliate	Raport de forțe
Efective	6.354.000	4.906.000	1,3/1
Guri de foc de artilerie de la Ø de 60 mm în sus	95.604		
(2.167*)	54.570	1,7/1	
Tancuri și autotunuri	5.254	5.400	1/1
Avioane de luptă	10.200	3.073	3,3/1
Divizii diferite	460	260	1,7/1

* *Din cele 95.604 guri de foc de artilerie, 2.167 erau instalații reactive de tip „Katiușa”*

6.

În Rusia, germanii și aliații lor au fost învinși de „generalul iarnă”

La încheierea celor două campanii militare, din anul 1944, frontul sovietic a fost „împins” în afara granițelor sovietice (ce includeau și teritoriile obținute prin rapturile săvîrșite în anii 1939–1940), linia frontului trecînd pe aliniamentul: Golful Finic–țărmul estic al Mării Baltice–est Varșovia–Budapesta–vest Belgrad.

În ultima parte a desfășurării celui de-al doilea război mondial, teatrul de acțiuni militare central–est–european era delimitat astfel: limita estică — golful Kandalakșa, Stalingrad, Astrahan; limita de nord–vest era marcată de frontiera sovieto–finlandeză, Helsinki, Insula Hiuma, Golful Lübeck, vărsarea fluviului Elba în Marea Baltică; limita de vest urma traseul fluviului Elba, Dresda, Praga, Lintz, frontiera de nord–vest și sud a Austriei, rîul Drava, pînă la vărsarea în fluviul Dunărea; limita de sud urma itinerariul în lungul Dunării pînă la Belgrad, trecea prin Sofia, țărmul de vest și nord al Mării Negre, pînă la strîmtoarea Kerci, sud Astrahan.

Aliniamentul atins de forțele sovietice, la sfîrșitul lui 1944, asigura condiții favorabile (ținînd seama și de evoluția situației de pe alte teatre de acțiuni militare, mai ales din vestul și sudul Europei, create ca urmare a operațiilor de debarcare „Overlord” și „Anvil–Dragoon”) pentru dezvoltarea ofensivei sovietice pe direcțiile strategice Varșovia–Berlin și Budapesta–Viena.

Goana spre Berlin

La începutul lui 1945, ultimul an al celui de-al doilea război mondial, valoarea combativă a celor două grupări beligerante pe ansamblu, cît și pe frontul sovieto–german se prezenta ca în *tabelul nr. 7*.

Detalii	U.R.S.S.	Germania	Forțe pe Frontul de Est Sovietice	Forțe pe Frontul de Est Germania și Ungaria	Raport de forțe
Efective din care	9.412.000	9.420.000	6.000.000	3.100.000	2/1
- trupe de uscat	8.118.000	6.470.000*	---	---	---
- forțe aeriene	633.000	---	---	---	---
- forțe maritime	452.000	---	---	---	---
- în artileria a.a.	209.000	---	---	---	---
Guri de foc de artilerie	144.200	110.000	91.400	28.500	3,2/1
Tancuri și autotunuri	15.700	13.200	11.000	4.000	2,75/1
Avioane de luptă	22.600	7.000	14.500	2.000	7,25/1
Nave de luptă	225	434	---	---	---
Mari unități (Tactice)	---	---	500	206	2,4/1

**Inclusiv trupe din aviație, artilerie a.a. și flotă. Restul de 2.950.000 îl formau trupele de rezervă și servicii*

7.

În acest ultim an al „goanei spre Berlin“, pentru a pătrunde cît mai adînc în Europa, forțele sovietice și principalul lor „aliat“, armata iugoslavă (patru armate), dar și forțe române (15 divizii), bulgare (șase divizii), poloneze (cinci divizii), cehoslovace (trei brigăzi), au participat la desfășurarea unei ample ofensive strategice. Astfel, într-o primă etapă s-au eliberat teritoriile dintre Vistula și Oder (ianuarie–februarie 1945), ajungîndu-se foarte aproape de Berlin; în a doua etapă, au fost vizate Prusia Orientală și Budapesta.

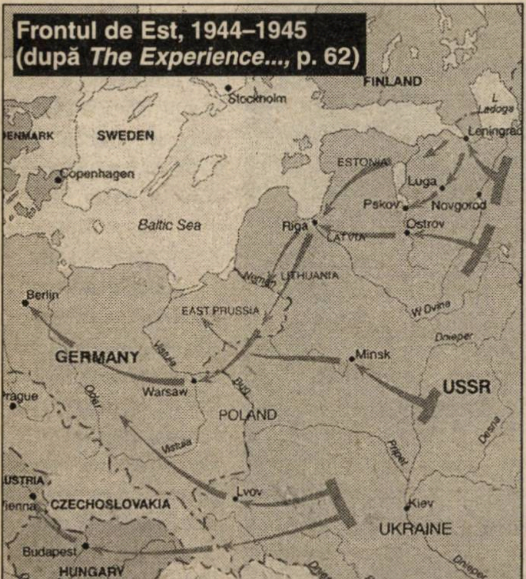
Frontul de Est, 1944–1945 (după *The Experience...*, p. 62)
FINLAND
Stockholm
L Ladoga
Leningrad
DENMARK
SWEDEN
Copenhagen
ESTONIA
Luga
Pskov
Novgorod
Baltic Sea
Riga
LATVIA
Ostrov
Neman
LITHUANIA
Berlin
EAST PRUSSIA
W Dvina
Dnieper
Vistula
GERMANY
Minsk
USSR
Prague
Oder
Warsaw
Bug
POLAND
Desna
Vistula
Pripet
AUSTRIA
Lvov
Vienna
CZECHOSLOVAKIA
Kiev
UKRAINE
Budapest
HUNGARY
Dnieper
Dniester
Bug
Drava
Danube
Carpathians
Tisza
Mures
Prut
ROMANIA
YUGOSLAVIA
Belgrade
Odessa
Sea of
Bucharest
CRIMEA
Soviet deployments
Danube
Soviet attacks
Sevastopol
BULGARIA
Front lines 1944
Scale 1:14 800 000

În vederea cuceririi Berlinului, Comandamentul suprem sovietic, beneficiind de experiența, uneori tristă, a luptelor pentru cucerirea (apărarea) unor mari centre urbane (Leningrad, Stalingrad, Moscova, Sevastopol, Odessa etc.), a concentrat o imensă cantitate de forțe și mijloace, astfel încît ofensiva să nu se „împotmolească“, dar, mai ales, să nu fie nevoit să apeleze la ajutorul forțelor anglo–americane.

Concepția ofensivei de la Berlin prevedea trecerea la ofensivă cu o grupare de forțe formată din trei fronturi, ruperea apărării germane în două sectoare și printr-o manevră dublu învăluitoare să încercuiască forțele germane din marele oraș și din împrejurimile acestuia, nimicirea pe părți a grupării încercuite, concomitent cu dezvoltarea ofensivei pentru a ieși, în timpul cel mai scurt, pe fluviul Elba, aliniament prevăzut pentru a se realiza joncțiunea cu forțele aliate.

Cele două grupări beligerante au concentrat, în vederea desfășurării acestei operațiuni, cantități impresionante de forțe și mijloace *(v. tabelul nr. 8)*.

Detalii	Forțe sovietice	Forțe germane	Raport de forțe
Efective	2.500.000	1.000.000	2,5/1
Guri de foc de artilerie	42.000	10.000	4,2/1
Tancuri și autotunuri	6.200	1.500	4,1/1
Avioane de luptă	9.000	3.300	2,7/1
Mari unități	140	63	2,2/1

8.

Declanșată la 6 aprilie, printr-o formidabilă pregătire de foc, cucerirea Berlinului s-a încheiat la 2 mai 1945 cu o victorie de proporții, anunțînd capitularea iminentă a Germaniei naziste.

Pe frontul sovieto–german s-a mai executat Operația „Praga“ (6–12 mai 1945), ultima ofensivă de pe frontul sovieto–german al teatrului de acțiuni militare central sud–estic din Europa.

Sfîrșitul celui de-al doilea război mondial pe teatrele de acțiuni militare din Europa, consfințit prin capitularea necondiționată a Germaniei la 8 (9) mai 1945, a găsit trupele sovietice în inima Europei. A urmat apoi, pentru o serie de țări central și est–europene, calvarul regimului comunist, îndurat timp de aproape 45 de ani, pentru că acest război, după cum afirma I.V. Stalin, „este un război deosebit de toate celelalte, acolo unde ajung trupele unei armate, ele își vor impune propriul lor regim politic“. Și într-adevăr și l-au impus, cu urmări pe care poporul român le simte și în prezent și le va simți încă mult timp. ■

Confruntarea pe viață și pe moarte, la mare înălțime

Războiul aerian (1939-1945)

Aurel PENTELESCU

Dinamica celui de-al doilea război mondial nu poate fi înțeleasă complet (aspectele militare, în primul rînd, apoi cele politice, diplomatice etc.) fără etalarea componentei aeriene a acestuia — războiul aerian, desfășurat concomitent sau nu cu războiul terestru și cu cel maritim, pe toate teatrele de acțiuni militare.

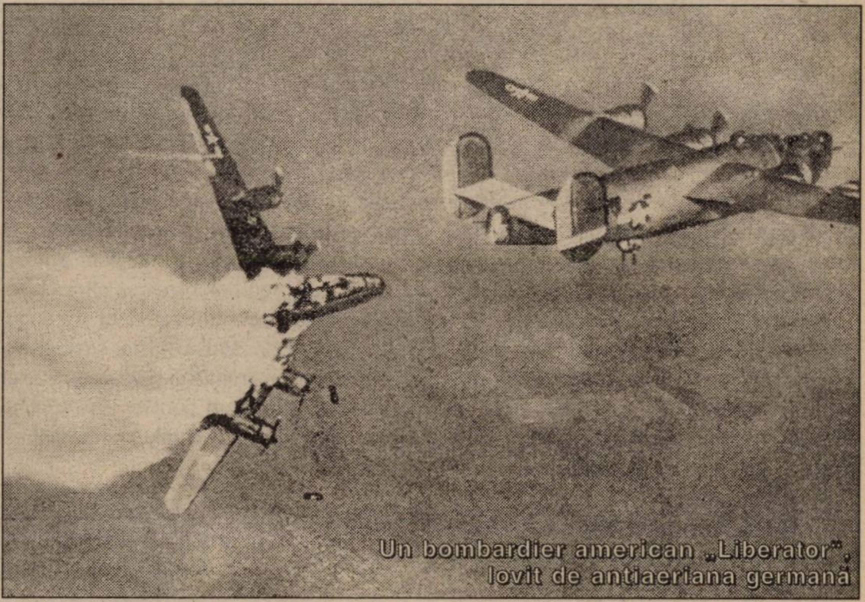

Un bombardier american „Liberator", lovit de antiaeriana germană

Predicțiile lui Giulio Douhet

Anii primului război mondial au impus avionul ca mijloc/instrument de luptă deosebit de eficace (misiuni de recunoaștere, de bombardament, de vînătoare etc.) și aviația ca armă distinctă, alături de trupele/armele terestre (infanteria, cavaleria, artileria ș.a.) și marina de război. De fapt, avionul, tancul și arma chimică (interzisă prin acte normative internaționale) au fost cele trei mari noutăți tehnico–tactice pe cîmpurile de luptă ale beligeranților din prima conflagrație mondială. Cît privește avionul, se credea că victoria într-un viitor război va fi decisă în exclusivitate prin eforturile aviației. Binomul avion–tanc avea să domine gîndirea și practica militară în toate țările, după războiul din 1914–1918.

În 1921, Giulio Douhet (1869–1930), comandantul primei unități italiene de aviație de luptă în anii 1912–1915 și, din 1918, șeful Biroului Central de Aeronautică din Italia, avansat general, avea să afirme în lucrarea sa, *Il domino dell'aria (Stăpînirea aerului)*, care a făcut epocă, următoarele: „Am convingerea fermă că viitorul nu mă va dezminți și că războiul dvs. în aer va deveni o problemă a viitorului și, ca urmare, flota aeriană va înregistra o creștere însemnată, reducîndu-se în aceeași măsură rolul armatei de uscat și al marinei". Giulio Douhet mai afirma: „Capacitatea ofensivă a avionului este atît de mare încît duce la o consecință absurdă în sine: pentru a te apăra, e nevoie de mai multe forțe decît pentru a atacă".

Țara	Total avioane	Din care (tipuri de avioane)		
		Vînătoare	Bombardament	Alte tipuri
Marea Britanie	3.600	620	2.530	450
Franța	2.500	400	1.450	650
Germania	4.840	1.200	1.750	1.890
Italia	2.600	900	950	750
URSS (vest)	3.300	1.400	1.650	250

①

De remarcat că aceste predicții, dezvoltate de teoreticienii și strategii militari sub variate forme, au declanșat o febră a înarmărilor aeriene de-a dreptul spectaculoasă, fără precedent. În pofida costurilor imense pentru înarmarea cu avioane de luptă, aproape toate statele lumii au dezvoltat forțe aeriene proprii, unele din acestea deosebit de puternice, nu numai sub raport cantitativ (număr de avioane), ci și calitativ (organizare, sistem de pregătire al personalului etc.). În 1939, situația forțelor aeriene ale țărilor Europei, în număr de avioane, se prezenta ca în *tabelul nr. 1.*

Numărul total de avioane în alte țări europene era: Danemarca — 65, Norvegia — 100, Belgia — 210, Țările de Jos — 330, Iugoslavia — 800, România — 840.

Se înțelege că în anii războiului (1939–1945) situația numerică amintită a fost modificată considerabil, cantitatea de avioane de luptă produsă în acei ani a fost de ordinul sutelor de mii, așa cum se prezintă în *tabelul nr. 2,* unde se includ și avioane de transport, de școală și antrenament, sanitare etc.

Anul	URSS	Germania	Marea Britanie	SUA	Japonia
1939	*)	8.300	7.000	2.195	*)
1940	*)	10.800	15.000	6.028	*)
1941	*)	11.800	20.100	19.445	5.088
1942	8.000	15.600	23.671	47.675	8.861
1943	18.000	25.550	23.263	85.433	16.693
1944	30.000	39.000	29.220	95.272	28.180
1945	25.000	8.000	*)	*)	11.066

**) Date necunoscute de noi.*

②

În prima parte a anului 1942, Marea Britanie și SUA au furnizat sovieticilor circa 25.000 aparate de zbor, din care 10.000 avioane de luptă. În anii 1939–1945, Germania a construit circa 120.000 de avioane militare. În perioada 1 ianuarie 1942–31 decembrie 1945, producția americană de avioane a fost de 275.245 aparate de zbor. În 1944, SUA atinsese ritmul producției industriale de un avion la șase minute!

Potrivit estimărilor, pe durata războiului (septembrie 1939–septembrie 1945) au fost folosite 675.000 de avioane de luptă pe toate teatrele de acțiuni militare, din care 475.000 de avioane aparținînd Națiunilor Unite. Doar 200.000 de avioane au fost utilizate în lupte de Germania, Japonia și Italia. În 1945, pînă la 8 mai, cînd a capitulat, Germania a produs doar 8.000 de avioane.

Chiar și din primul tabel prezentat rezultă cu claritate accentul pus de statele lumii pe aviația de bombardament, care, firesc, inclusiv în România, a cunoscut o dezvoltare specială. Se aprecia că un singur avion de bombardament, prin forța distructivă a cantității de bombe lansate într-o misiune la inamic echivala cu cîteva zeci de piese de artilerie care trăgeau continuu 24 de ore! Se adăugau: precizia bombardamentelor aeriene; rapiditatea și surprinderea (datorate vitezei) cu care avionul atingea obiectivele pentru bombardat; pătrunderea avioanelor de bombardament (însoțite de aviația de vînătoare de protecție) în adîncimea dispozitivului inamic, paralizînd căile de acces (aprovizionare) spre linia de contact a frontului; bombardarea și mitralierea forțelor luptătoare ale inamicului ș.a. Acestor bombardamente, cu caracter **tactic**, li s-au adăugat, în proporție tot mai sporită, spre partea finală a războiului, între anii 1944–1945, bombardamentele cu caracter **strategic,** de regulă desfășurate asupra întregului teritoriu al inamicului, cu bombardarea altor obiective, nu numai cele militare, chiar și a populației civile! Bombardamentelor strategice li s-a imprimat un pronunțat și eficace caracter terorizant, cu scopuri politice proiectate și atinse integral. Un exemplu concludent — bombardamentele aeriene anglo–americane asupra teritoriului României în perioada 4 aprilie–20 august 1944: 40 de raiduri, cu 83 de atacuri (dintre care, 67 de zi/aviația americană și 16 de noapte/aviația britanică). Scopul militar al acestor bombardamente: distrugerea zonei petrolifere Ploiești–Prahova, cu ponderea cea mai însemnată în resursele de țiței ale Axei (ale Germaniei, în special). Scopul politic al bombardamentelor: scoaterea României din războiul dus împreună cu Germania și alăturarea ei Națiunilor Unite, fapt realizat prin lovitura de stat de la 23 august 1944. În subsidiar, caracterul terorizant al bombardamentelor anglo–americane amintite (desfășurate asupra întregului teritoriu al României, atacarea populației civile etc.) au „temporizat“ frontul germano–sovietic pe aliniamentul Pașcani–Iași–Chișinău, permițînd pregătirea ofensivei sovietice din 20 august 1944, căreia, pe frontul occidental, i-a precedat, la 6 iunie 1944, debarcarea în Normandia, adică deschiderea celui de-al doilea front al Aliaților în Europa. Marile pierderi materiale și umane suferite de România în timpul bombardamentelor aeriene anglo–americane din aprilie–august 1944, ieșirea țării din războiul dus alături de forțele Axei, participarea, în continuare, a armatei române la operațiile militare pe Frontul de Vest, pînă la victoria finală din mai 1945, au însemnat un aport uriaș — după cum s-a arătat în istoriografie — la scurtarea cu circa șase luni a duratei războiului mondial! Cu toate acestea, la Conferința Păcii de la Paris, din vara anului 1946, România a fost considerată țară învinsă, i s-a refuzat cobeligeranța și a fost obligată să achite mari daune de război. Mai mult, prin Tratatul de Pace, semnat la 10 februarie 1947, teritoriile românești — Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța — au rămas în componența Uniunii Sovietice. În espectativa și disprețul democrațiilor occidentale, România a fost „arondată“ Moscovei, regimului totalitar comunist, instaurat după model sovietic, timp de aproape 45 de ani, situație extrem de gravă, cu consecințe negative reverberate și astăzi, atît pentru națiunea română, cît și, în general, pentru toate statele est–europene postbelice.

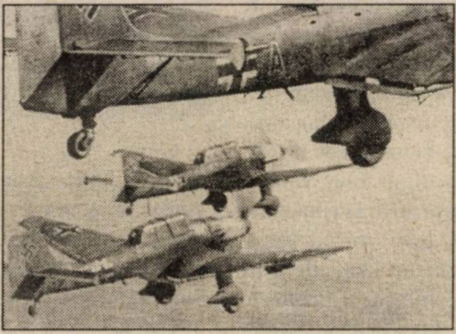

Bombardiere de asalt germane, în acțiune deasupra Peloponesului

Logica războiului aerian

Distrugerea aviației inamice la sol — prin bombardamente masive, realizate prin surprindere, și dobîndirea supremației aeriene, în principal, pe această cale, dar și prin lupte aeriene acerbe — a constituit cea dintîi ecuație a războiului aerian, în anii 1939–1945, esența logicii acestuia. Au urmat alte aspecte esențiale: bătălia aeriană „pură“, cum a fost bătălia Angliei, din august–octombrie 1940; combinarea războiului terestru cu cel aerian pe toate teatrele de acțiuni militare, cu precădere cele din Europa și Africa de Nord; marile bătălii aeronavale, cum au fost cele din Pacific, din anii 1942–1945 ș.a. În toate, același invariant din punctul de vedere al războiu-

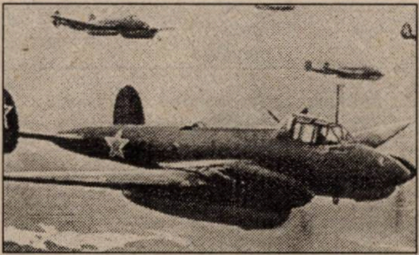

Avioane sovietice de protecție a trupelor terestre *(sus)*; două din celebrele „Spitfire" britanice *(dreapta)*

lui aerian: **dobîndirea supremației aeriene** și, prin aceasta, limitarea/anularea posibilităților de acțiune ale inamicului în aer (unde capacitatea de observare, control și dominare a cîmpului de luptă este practic nelimitată), obligarea acestuia să utilizeze din trei dimensiuni maximum două — cea terestră și, de la caz la caz, cea maritimă, limitate și acestea de intervenția aviației adverse. Dinamica celui de-al doilea război mondial a pus în evidență aceste aspecte esențiale și încă multe altele, în taberele beligeranților.

La 1 septembrie 1939, Polonia dispunea de 397 de avioane de luptă operative. Forțele Aeriene ale Germaniei — Luftwaffe — au desfășurat asupra Poloniei, prin surprindere, 897 bombardiere, 210 avioane de vînătoare și 474 avioane de recunoaștere și de transport, din totalul cărora au pierdut 126 de avioane, doborîte în principal cu faimoasele PZL 11 și 24 (de vînătoare), mîndria Poloniei. Prin ocuparea Poloniei în doar cîteva zile, Blitzkrieg-ul german a dobîndit un prim mare succes, la care Luftwaffe și-a adus un aport decisiv. Se credea că totul va fi desfășurat în același ritm. Și, un timp, chiar așa a fost: Germania a ocupat, rînd pe rînd, Norvegia, Danemarca, Olanda, Belgia și Franța. La ocuparea Norvegiei și a Danemarcei, s-au folosit pentru prima dată trupe **aeropurtate** germane. Cînd, la 20 iunie 1940, Franța a semnat armistițiul, trupele germane erau la Atlantic și în apropierea Angliei. Visul lui Hitler era ocuparea Londrei, fapt hotărît la 1 august 1940. La 13 august 1940, Luftwaffe a angajat ofensiva aeriană contra Marii Britanii, efectuînd în această zi 1.485 misiuni de război, cu pierderea a 45 de avioane. Royal Air Force (RAF) a pierdut doar 15 avioane. Bătălia Angliei s-a încheiat la 12 octombrie 1940, cu un răsunător eșec pentru Blitzkrieg-ul celui de-al III-lea Reich. Bătălia Angliei a fost desfășurată exclusiv cu forțe aeriene din partea beligeranților. Stațiile radar britanice au contribuit din plin la eșecul germanilor, fiind dispuse într-o rețea de observare aeriană compactă, la toate înălțimile de zbor ale aviației germane. La 8 august, Fighter Command al RAF dispunea de 941 avioane de luptă, iar Luftwaffe (la 13 august 1940), de 2.287 avioane de luptă, de vînătoare în special. Pierderile au fost imense: 2.154 avioane în total, din care: RAF — 800, Luftwaffe — 1.354 (633 de vînătoare, 691 de bombardament). Despre piloții britanici, Winston Churchill avea să spună, în 1940: „Niciodată de-a lungul istoriei atît de mulți oameni n-au datorat atîta celor puțini".

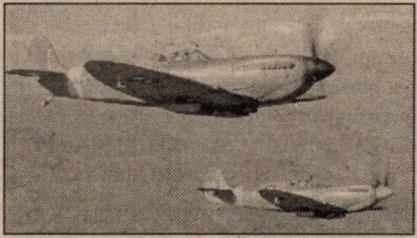

În adevăr, piloții britanici au salvat, în 1940, Anglia, poate și lumea! Au fost, cu adevărat, în totalitate, eroi. (În bătălia Angliei, au acționat și 15 piloți francezi.)

Mari bătălii, mari bombardamente

La 7 decembrie 1941, unitățile aeriene și navale americane de la Pearl Harbor (Hawaii, Oceanul Pacific) au fost puternic bombardate, prin surprindere, în dimineața zilei, de aviația japoneză, producînd un adevărat dezastru. Se apreciază — și faptul trebuie reținut, chiar dacă încă este discutabil — că SUA nu ar fi intrat niciodată în război dacă nu era atacul aerian japonez asupra bazei aeronavale de la Pearl Harbor. A doua zi, 8 decembrie 1941, Japonia a declarat oficial război Statelor Unite și Marii Britanii.

În decembrie 1941, în zona Pacificului existau 2.620 avioane japoneze, din care peste 1.200 ambarcate. Aliații (SUA, Marea Britanie, Olanda) dispuneau, la aceeași dată, în zonă, doar de 1.284 aparate de zbor, din care circa 560 ambarcațiuni. Patru mari bătălii aeronavale, desfășurate succesiv în anul 1942, au dat cîștig de cauză Statelor Unite pe teatrul de operațiuni militare din Pacific: din Marea Coralilor (4–8 mai 1942); din Arhipelagul Midway (4–6 iunie 1949); cea pentru cucerirea Insulei Guadalcanal (7 august 1942–8 februarie 1943); cea de la Santa Cruz (24–26 octombrie 1942). Bătălia de la Midway s-a încheiat cu înfrîngerea categorică a flotei japoneze (care a pierdut patru portavioane, un crucișător greu, un distrugător, față de un portavion și un distrugător ale americanilor). Cucerirea Insulei Guadalcanal, la 8 februarie 1943, de către Aliați, a însemnat oprirea expansiunii japoneze spre Australia (zona Pacificului de Sud–Vest).

În anul 1944, în Pacific s-au consumat încă două mari bătălii aeronavale: cea din Marea Filipinelor (19–20 iunie 1944); cea din Golful Leyte (24–26 octombrie 1944). Pierderile în avioane în bătăliile aeronavale din Pacific (1942–1944) sînt prezentate în *tabelul nr. 3.*

Capitularea Japoniei, la 2 septembrie 1945, a fost precedată de masive bombardamente aeriene americane asupra teritoriului japonez, în anul 1944, și lansarea celor două bombe atomice, în 6 august 1945, la Hiroșima și Nagasaki.

Masive bombardamente aeriene au fost efectuate de Aliați și asupra Europei, cu precădere în ultimii ani ai războiului mondial. La 12 iunie 1942, a avut loc primul atac al forțelor aeriene strategice americane asupra Europei (misiunea „Halpro"), care, venind dinspre Sudan–Turcia–Marea Neagră–Ploiești, au bombardat, fără rezultate notabile, teritoriul României. La 1 august 1943, raidul american „Tidal Wave" („Valul fluxului") asupra zonei petrolifere Ploiești–Prahova s-a soldat cu un eșec: 35 de bombardiere strategice, „Consolidated B 24 Liberator", au fost doborîte pe terito-

Bătălia	SUA	Japonia
Marea Coralilor	39	61
Midway	147	332
Guadalcanal	20	90
Santa Cruz	74	100
Marea Filipinelor	80	380
Golful Leyte	162	288
Total	**522**	**1.251**

3.

Anul	RAF	USAAF
1939	31	-
1940	13.033	-
1941	31.504	-
1942	45.561	1.561
1943	157.457	46.165
1944	525.518	389.119
1945	191.540	188.573

RAF — Royal Air Force
USAAF — USA Air Force

4.

riul României de aviația (20 de avioane) și artileria antiaeriană (15 avioane) româno–germană.

Bombardamentele anglo–americane asupra Germaniei, în anii 1939–1945, au fost masive, după cum rezultă din *tabelul nr. 4* (în tone bombe).

Bombardamentele aeriene britanice asupra marilor orașe ale Germaniei, în perioada 1 ianuarie–1 septembrie 1943, în tone bombe, au totalizat: Hamburg — 11.000; Essen — 8.000; Berlin — 6.000; Dusseldorf — 5.000; Nürnberg — 5.000. Misiunile și pierderile bombardierelor RAF asupra Europei, în anii 1939–1945, au fost: misiuni de noapte — 297.663 (pierderi — 7.449 avioane); misiuni de zi — 66.851 (pierderi — 876 avioane).

Pe acest fundal gigantic, la 6 iunie 1944, a început debarcarea în Normandia, operațiune aeronavală de mari proporții a Aliaților pe frontul occidental; 6.939 nave maritime în 47 convoaie; 10.743 ieșiri — avion; 11.912 tone bombe numai în data de 6 iunie 1944; peste 1.000.000 de oameni debarcați, la 1 iulie 1944 ș.a. Pe frontul din Europa de Est, la 23 august 1944, România s-a alăturat Națiunilor Unite. După ce au luptat împotriva aviațiilor sovietică, britanică și americană, în perioada 22 iunie 1941 –22 august 1944 (Campania din Est), cu rezultate notabile și fapte de arme eroice, forțele aeriene ale României (1 Corp Aerian) au acționat împotriva aviației germane pentru eliberarea Transilvaniei, apoi în spațiul aerian al Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la victoria finală (8 mai 1945).

Echipajul lui B–29 „Enola Gay“, avionul american *(v. imaginea de jos)* din care a fost lansată bomba de la Hiroshima

Țara	Numele și prenumele	Victorii
Germania	Erich Hartmann	352
	Gerhard Barkhorn	301
	Ghünter Rall	275
	Otto Kittel	267
	Walter Nowotny	258
	Wilhelm Batz	237
	Erich Rudorffer	222
	Heinz Bär	220
	Herman Graf	212
URSS	Ivan N. Kojedub	62
	Alexandr I. Pokrîșkrin	59
	Grigori A. Reșkalov	58
	Nikolai D. Gulaiev	53
Marea Britanie	Saint John Pattle	41
	James E. Johnson	38
	A.G. Malan	35
	Brendan E. Finucane	32
	George F. Beurling	31
Franța	Pierre Clostermann	33
Italia	Adriano Visconti	26
România (Frontul de Est)	Alexandru Șerbănescu*	39
	Constantin Cantacuzino	35
	Ion Milu	20
	Theodor Greceanu	16
SUA	Richard I. Bong	40
	T.B. Mc Guire	38
	D. Mc Campbell	34
	F.S. Gabreski	31
Japonia	Shoichi Sougita	120
	Hiroyoshi Nashizawa	103

5.

Cei mai buni dintre cei buni

În ecuația războiului aerian, oricît de perfecționată ar fi tehnica de luptă (aparatul de zbor, armamentul de bord, aparatura de ochire etc.), pînă la urmă cel care decide este omul–pilotul și coechipierii săi (observatorul aerian, trăgătorul de bord, mecanicul de bord). La aviația de vînătoare — numai **pilotul.** El este acela care angajează lupta aeriană, ochește și trage (...) Ei, piloții de vînătoare, sînt, în principal, **așii aviației.** Numărul avioanelor doborîte în lupte aeriene (omologate cu martori) îi clasifică pe ași între ași. Al doilea război mondial a impus calitatea de luptător aerian de război. Dintre aceștia, așii așilor — cei mai buni dintre cei buni, atît de puțin cunoscuți astăzi. Iată o listă *(tabelul nr. 5)* sumară a acestora, inclusiv piloți români. ■

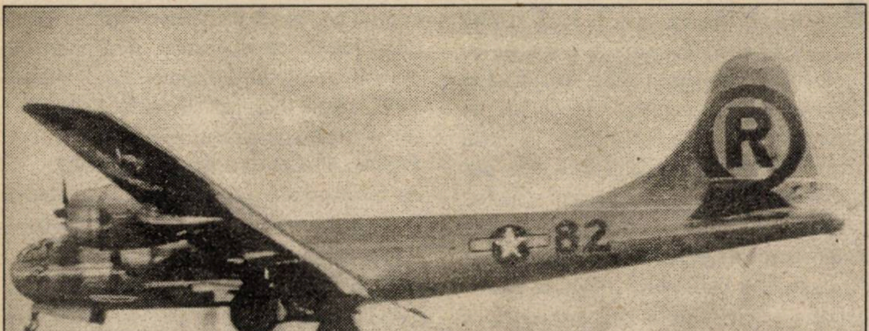

** Eroul căpitan aviator Alexandru Șerbănescu (căzut la datorie la 18 august 1944) a obținut cele 39 de victorii în 590 misiuni la inamic și 235 lupte aeriene, în perioada martie 1942–august 1944.*

De Gaulle: „Acest război nu poate fi limitat doar la teritoriul nefericitei noastre țări"

Războiul se cîștigă cu oameni și resurse din colonii!

Viorel CRUCEANU

Acesta pare să fi fost unul din imperativele frontului, împărtășit cu egală intensitate atît de premierul Winston Churchill, cît și de generalul Charles de Gaulle. La fel ca în anii primei conflagrații mondiale, coloniile Africii Negre au fost, din nou, alături de puterile metropolitane, în toate momentele de cumpănă de după 1940. Ele au îndeplinit două obiective esențiale: revitalizarea cu elemente combatante și aprovizionarea fluentă cu materii prime. În cazul Franței, impactul a fost mai mare: coloniile africane au devenit suportul reabilitării morale, după rușinoasa capitulare din 22 iunie 1940. Adevărata valoare a loialității acestor posesiuni o regăsim în cuvintele lui Gaston Monnerville, influent om politic al celei de-a IV-a Republici, rostite la 15 mai 1945: „Fără imperiu, Franța nu ar fi astăzi decît o țară eliberată. Grație imperiului său, Franța este o țară învingătoare".

Algeria, 8 noiembrie 1942: Debarcare americană lîngă Oran, în cadrul Operației „Torța"

Importanță vitală

Pentru Regatul Unit, implicarea imperiului colonial ținea de domeniul firescului. În *Memoriile* sale, Churchill își amintește că după atacul german asupra Poloniei „Imperiul britanic rămînea intact și glorios de unit, dar slab pregătit, și nu era gata de război". De aceea, după desemnarea sa ca premier, la 10 mai 1940, Churchill a inițiat o gestionare globală a efortului de război. Convins de validitatea unui asemenea demers, el era decis să lupte pînă la capăt, indiferent de consecințe. Iată de ce, adresîndu-se Camerei Comunelor, la 18 iunie 1940, Churchill îndemna: „Să ne comportăm astfel încît, chiar dacă imperiul și Commonwealth-ul ar dura o mie de ani, oamenii să poată spune: a fost cea mai frumoasă perioadă a lor".

La rîndul său, generalul de Gaulle a înțeles rolul ce urma să revină coloniilor. În textul citit la Radio Londra, la 18 iunie 1940, de Gaulle evidenția: „Franța nu este singură. În spatele său se află un vast imperiu colonial. Ea se poate alătura imperiului britanic ce stăpînește mările și continuă lupta (...). Acest război nu poate fi limitat doar la teritoriul nefericitei noastre țări. Soarta războiului nu s-a decis o dată cu bătălia Franței".

Din celebrele *Memorii de război* ale generalului de Gaulle deducem încrederea lui că „pe vastele întinderi ale Africii" Franța putea să-și refacă „o armată și o suveranitate" care să-i redea demnitatea pierdută. Mai mult, spiritul său ascuțit îi sugera că Africa „ar fi oferit o excelentă bază de plecare pentru întoarcerea în Europa". Pornind de la aceste considerente strategice, generalul a înțeles necesitatea unei acțiuni rapide, deoarece exista riscul însușirii coloniilor franceze fie de către Germania (ce tutela regimul colaboraționist de la Vichy), fie de către Aliați. Brusc, teritoriile africane capătă o importanță vitală. Hotărît să-și pună în aplicare planul, de Gaulle își stabilește cartierul general în Congo, la Brazzaville, care era și capitala „Africii Ecuatoriale Franceze" (AEF). Aici începe epopeea „Franței libere".

Ralierea AEF s-a datorat guvernatorului Ciadului, Félix Eboué (un negru originar din Antile), care, încă din iulie 1940, stabilise primele contacte cu de Gaulle, actul devenind oficial la 26 august.

În ziua următoare, Ciadul este citat de către general prin „Ordin pe imperiu" pentru că „prin admirabila sa hotărîre a indicat calea datoriei și a dat semnalul redresării întregului imperiu francez". Exemplul Ciadului este urmat de Camerun, la 27 august, de Congo și Oubangui–Chari, la 28 august. Existența „Franței libere" avea ca punct de pornire cele „trei zile glorioase" (26, 27 și 28 august 1940) ale Africii Negre. Rămăsese din AEF cel mai prosper teritoriu Gabonul, al cărui guvernator, Masson, ezita să iasă din orbita regimului de la Vichy. Dilema a fost rezolvată pe calea armelor și, la 9 noiembrie 1940, Libreville este ocupat de forțele „Franței libere".

Dar șansele proiectului generalului de Gaulle se reduceau la jumătate, atîta vreme cît „Africa Occidentală Franceză", condusă de guvernatorul general Pierre Boisson, rămînea fidelă mareșalului Pétain. Recuperarea AOF devenise prioritară. Generalul de Gaulle plănuia un atac surpriză la Conakry, în Guineea, de unde efectivele „Franței libere“ urmau să pornească asupra capitalei federației, Dakar (Senegal); concomitent flota engleză trebuia să blocheze coasta senegaleză. În mod inexplicabil, Churchill se pripește și, respingînd planul generalului, decide un atac frontal asupra Dakarului, dinspre ocean. Departe de a se lăsa impresionat, guvernatorul Boisson ripostează. Această rezistență neașteptată, ca și vremea nefavorabilă au făcut ca, după două zile de asediu, forțele anglo–gaulliste să se retragă, la 25 septembrie 1940.

Poziția lui Boisson rămîne neclintită pînă la debarcarea Aliaților în Africa de Nord, la 8 noiembrie 1942 (Operațiunea „Torța“). Amenințat cu o confruntare inegală, Boisson semnează, la 7 decembrie, în prezența amiralului Darlan (asasinat trei săptămîni mai tîrziu) și a generalului american Eisenhower, acordul prin care AOF se alătura generalului de Gaulle. Întregul imperiu african împărtășea soarta „Franței libere“. De acum înainte putea fi aplicată doctrina generalului de a reda libertatea Franței „cu oameni și resurse din imperiu“.

Angajarea coloniilor în efortul de război a fost totală. Astfel, principala ramură economică africană, agricultura, este subordonată necesităților „Europei combatante“. Întîietate aveau culturile industriale: arahide (Senegal, Gambia), cafea (Coasta de Fildeș, Camerun, Nigeria, Uganda), cacao (Coasta de Aur, Coasta de Fildeș), uleiuri vegetale (Nigeria), sisal (Zanzibar), ceai (Nyassaland, Kenya), tutun (Rhodezia de Sud), bumbac (Uganda). Pentru a face față solicitărilor frontului, guvernul englez a decis, în 1942, cumpărarea întregii producții de cacao a Nigeriei, pe toată desfășurarea războiului. Același produs a adus substanțiale cîștiguri plantatorilor și negustorilor din Coasta de Aur: în 1944, tona de cacao se vindea cu 122 lire sterline, preț nemaiîntîlnit pînă atunci. Tot Nigeria asigura aprovizionarea fluentă a metropolei cu ulei de palmier, cauciuc și bumbac. În Tanganyika, exporturile de sisal s-au triplat iar cele de cafea au crescut de două ori. La fel, în Uganda, în perioada 1940–1945, valoarea exporturilor de cafea a crescut de la 483.000 la 1.162.000 lire sterline, iar la bumbac, de la 3.700.000 la 7.000.000 lire sterline. De asemenea, recolta integrală de ceai și tutun a Nyassalandului lua drumul Angliei. O privire de ansamblu asupra cîtorva principale produse importate de englezi dovedește rolul special revenit Africii Negre în acele grele momente: cantitatea de cacao, care în 1938 asigura 92,5% din cerința pe piața internă a metropolei, a crescut la 98% în 1941, vîrful fiind înregistrat în 1943, cu 98,7%; necesitățile de nuci de cocos au fost acoperite în întregime de posesiunile de pe continentul negru; solicitarea de arahide a urcat constant de la 21,8% în 1938, la 39,4%(1940), respectiv 48,4% în 1944; cafeaua a cunoscut același curs ascendent, de la coeficientul destul de redus de 25,9% în 1940, la 80,5% în 1943 și chiar 90,7% în 1944; la rîndul său, 40% din producția africană de bumbac a servit imperativelor britanice de război. De asemenea, Franța își procura din Africa, în 1938, 64% din necesarul său de arahide, 53% din producția de ulei de palmier și 55% din cea de cacao.

„Minune geologică“

La mijlocul secolului nostru, subsolul african își dobîndise deja reputația unei „minuni geologice“. Prin urmare, și imensele sale resurse minerale au fost canalizate spre acoperirea trebuințelor războiului. Mai mult de jumătate din producția anuală mondială de aur — „vitală pentru menținerea sistemului monetar al lumii“, cum spune Fred Burke — provenea din Africa. Chiar Churchill, aflăm din memoriile sale, gîndea că trăinicia eforturilor Regatului Unit se baza pe „producția de aur din Imperiul britanic, în principal, bineînțeles, din Africa de Sud“. Într-un studiu consacrat marelui război, istoricul camerunez Alexandre K'uma Ndumbe se oprește asupra unei liste cu 20 de produse, considerate esențiale în situații de criză: cărbune, petrol, bumbac, lînă, fier, cauciuc, nichel, cupru, plumb, glicerină, celuloză, mercur, aluminiu, platină, antimoniu, magneziu, azbest, mică, acid nitric și sulf. Dintre toate, K'uma Ndumbe constată că Anglia nu-și acoperea decît necesarul de cărbune, celelalte fiind procurate din SUA, dar mai ales din întinsul său domeniu colonial. Trebuie precizat și faptul că, atunci cînd producția internă de cărbune a scăzut, englezii au dezvoltat masiv bazinul carbonifer Enugu (Nigeria), unicul din Africa de Vest, unde s-a înregistrat o creștere a populației de patru ori, în deceniul 1936–1946.

Consumul de minereu de fier al Angliei, provenit din Africa Neagră, a crescut de la 41,9% în 1938, la 78,4% în 1944; la fel cel de mangan, de la 34,4% în 1940, la 96,8% în 1944. Aceleași tendințe s-au consemnat la crom, de la 67% (1940), la 86,2% (1944), atingînd 91% în 1945, și bauxită, de la 58,3% (1942) la 90,8% (1945). Ca pretutindeni, din cauza războiului, producția a scăzut, în termeni fizici. Or, tocmai pe acest fond de recesiune, contribuția procentuală a coloniilor arată o constantă creștere. Faptul denotă, fără putere de tăgadă, sporirea importanței economico–strategice a teritoriilor de peste mări.

Se constată, deci, că realitățile războiului au impus puterilor metropolitane intensificarea valorificării economice a teritoriilor subordonate. Încă din 1940, guvernul de la Londra elaborează „Second Development and Welfare Act“, care stabilea investiții de 5.000.000 lire sterline în decurs de zece ani,

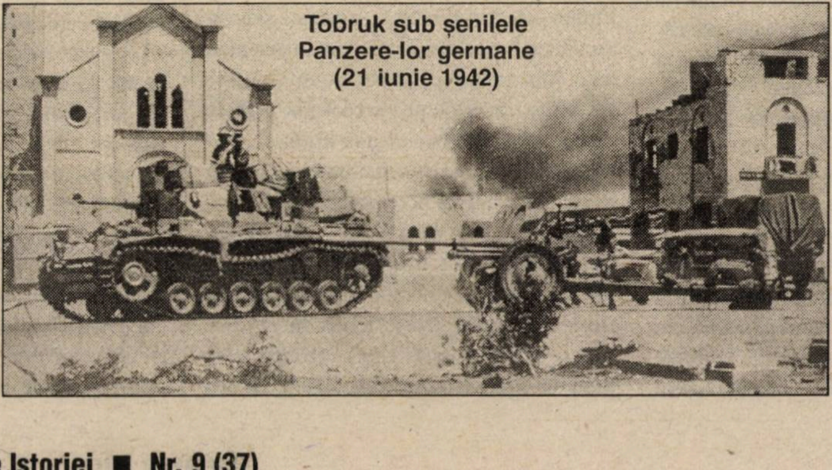

Tobruk sub șenilele Panzere-lor germane (21 iunie 1942)

plafon ce va fi substanțial ridicat în 1945, la 120 milioane lire, eșalonat tot pe un deceniu. (Englezii s-au dovedit preocupați de starea economică a posesiunilor imperiale. Începutul l-a reprezentat setul de planuri „Ormsby–Gore“, elaborate în 1924 și 1926, pentru Africa de Est și, respectiv, Africa de Vest. A urmat apoi, în 1929, „Colonial Development Act“, ce prevedea cheltuieli anuale de 1.000.000 lire sterline, pe parcursul unui întreg deceniu.) Un plan asemănător, intitulat „Fonds d'Investissement pour Dévelopment Economique et Social“ (FIDES), alcătuit din 55% contribuții metropolitane și 45% ale teritoriilor, va aplica și Franța, dar abia din 1946, după instituirea celei de-a IV-a Republici. Sumele investite au permis edificarea a numeroase construcții sociale (spitale, școli) și strategice (șosele, poduri, aeroporturi, porturi maritime). Prin urmare, activitățile economice curente se extind. Astfel, porturile Freetown (Sierra Leone) și Takoradi (Coasta de Aur) se specializează în repararea vapoarelor și avioanelor avariate. Portul Mombassa (Kenya) este modernizat, în 1942, permițînd Angliei stăpînirea și supravegherea traficului naval din Oceanul Indian. Aeroportul din Accra, perfecționat — ca și cel din Lagos —, primea, în 1942, 200 pînă la 300 de avioane americane ce aterizau și decolau zilnic. În același an, 2.994 de avioane aliate se așezau pe pista aeroportului din Fort Lamy (Ciad) și alte 6.994 survolau zona, devenită o placă turnantă între Africa Occidentală și Africa de Nord, respectiv Orientul Mijlociu.

Participarea africanilor la ostilitățile militare a fost remarcabilă. Fiecare colonie a contribuit cu un însemnat număr de soldați (recrutați sau primiți pe bază de voluntariat) și de elemente auxiliare.

Astfel, „West African Force“ a mobilizat 176.000 de soldați (față de numai 8.000 în 1938) care au luptat pentru eliberarea Etiopiei, Madagascarului, Somaliei Italiene, dar și departe, pe continentul asiatic, în Birmania și India. Majoritatea efectivelor proveneau din Nigeria — 100.000 de oameni, și Coasta de Aur — 70.000 de combatanți (dintr-o populație de aproximativ 4.000.000 de locuitori).

Țările din estul Africii au contribuit cu impresionante efective în „East African Force“. Numai din Tanganyika s-au înrolat 92.000 de persoane, adică un locuitor din 75 (cea mai mare proporție de voluntari din toate posesiunile britanice). De asemenea, în același teritoriu, 300.000 de civili sprijineau efortul de război prin munca prestată pe plantații sau în mine. La rîndul său, Kenya furniza EAF 75.000 de militari, iar Uganda a întărit efectivele britanice cu 55.000 de soldați. Ca și vest–africanii, cei din Est au luptat în Etiopia și Madagascar, dar mai ales în Birmania, Ceylon și India. Tot în EAF au fost chemați sub arme și 30.000 de oameni din minusculul Nyassaland, cărora li s-au alăturat 80.000 de voluntari din protectoratele australe Bechuanaland, Basutoland și Swaziland. La sfîrșitul războiului, 50.000 de est–africani nu s-au mai întors acasă...

Un tanchist britanic căzut prizonier trupelor lui Rommel (Cirenaica, mai 1942)

În coloniile franceze au fost înregimentați, cu începere din 1940, un număr de 127.320 soldați din AOF, alți 15.500 din AEF — intrați în istoria războiului sub denumirea de „tirailleurs sénégalais“ — și 34.000 militari din Madagascar. Din 1942, ei au luptat alături de gaulliști în Africa de Nord, Orientul Mijlociu, Italia și Franța, ajungînd pînă în Germania. La încheierea ostilităților se jertfiseră pentru metropolă 24.271 „senegalezi“ și 4.350 malgași.

Participarea africanilor la război a generat modificarea viziunii lor despre europeni. Ei au întîlnit acum numeroși albi simpli; gradații africani cu experiență i-au instruit și apoi chiar i-au comandat în luptă. Departe de a fi aroganți, soldații albi împărtășeau cu cei negri „angoasa tranșeelor“, cum inspirat se exprimă istoricul kenyan Ali Mazrui. S-a dezvoltat astfel o veritabilă „antantă“ rasială, de neimaginat odinioară, care a subminat întreaga „filosofie“ a sistemului colonial.

În plus, africanii au fost martorii tragediei propriilor stăpîni, înfrînți și de o altă rasă; la 15 februarie 1942, 70.000 de soldați din Imperiul britanic au capitulat la Singapore în fața japonezilor. Evenimentul a avut o profundă înrîurire psihologică pentru că „prestigiul omului alb, *ethos*-ul superiorității sale (...) s-a pulverizat“.

Reîntorși acasă, combatanții africani vor difuza noua percepție asupra unei stări de lucruri ce le fusese indusă eronat. Astfel, limitele impuse și întreținute de complexul inferiorității sînt depășite. Pentru Africa, și implicit pentru sistemul colonial, începe să se scrie o altă istorie. Prestigiosul autor din Burkina Faso, Joseph Ki–Zerbo, consideră că prin colportarea ideilor contestatare „soldații africani au fost marii artizani ai emancipării africane“. Era limpede că „opunîndu-se concepției naziste a superiorității rasei ariene“ puterile coloniale europene nu mai puteau justifica „punctul de vedere după care albii aveau dreptul inalienabil de a-i conduce pe negri“.

În sfîrșit, războiul a impus o realitate imposibil de negat: efortul posesiunilor africane a fost atît de necesar, iar rezultatele sale atît de benefice, încît **raporturile metropolă–colonii evoluează de la subordonare la parteneriat.** Prin urmare, Africa din 1940 nu mai semăna cu Africa de la sfîrșitul războiului. Continentul proba o vădită maturizare politică, ce se va concretiza, 15 ani mai tîrziu, în cîștigarea celei mai fecunde bătălii: independența. ■

● documentar: Războinici ai celui de-al doilea război mondial ●

Mareșalul Pietro Badoglio

Ofițer cu o vastă experiență, Pietro Badoglio (28.IX.1871–31.X.1956) a luat parte la războaiele italo–etiopian (1895–1896), italo–turc (1911–1912) și primul război mondial (1915–1918). Deși s-a opus ascensiunii fascismului în Italia, el a comandat trupele în timpul războiului împotriva Abisiniei (1935–1936). Nu a fost de acord cu intenția lui Mussolini de a ataca Grecia (1940), motiv pentru care a trecut în opoziție față de regimul lui Mussolini. După înlăturarea dictatorului italian (25 iulie 1943), a format un guvern de militari care a pregătit ieșirea Italiei din război și semnarea armistițiului cu Națiunile Unite (3 septembrie 1943). **(P.O.)**

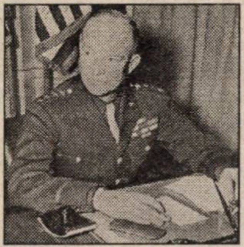

Generalul Dwight David Eisenhower

Descendent al unei familii protestante de emigranți elvețieni, viitorul general cu patru stele și apoi președinte al SUA, Dwight David Eisenhower s-a născut la 14 octombrie 1890, la Denison (Texas), fiind al treilea copil din cei șapte ai familiei Eisenhower. Obișnuit de mic cu o viață austeră, de muncă — în timpul anilor de școală lucra la o lăptărie (Camil Mureșan, Alexandru Vianu, *Președinte la Casa Albă*, București, 1974) —, era un elev peste media clasei. Iubea mult istoria. După liceu, a continuat a lucra la lăptărie, neavînd bani pentru studii universitare. Un prieten l-a îndemnat să urmeze cursurile unei academii militare. A reușit la Academia Navală Annapolis, dar s-a transferat la celebra academie militară de la West Point, pe care a absolvit-o în anul 1915, al 61-lea din cei 164 absolvenți ai promoției. A fost avansat locotenent în 1916, la 1 iulie. A urcat apoi continuu treptele ierarhiei militare continuu: maior 1920, locotenent–colonel 1936, general de brigadă 1941, general cu patru stele (echivalentul gradului de mareșal) 1944. Și-a perfecționat continuu pregătirea prin Colegiul de Comandă și Stat Major (1924), Colegiul de Război al Armatei etc. A îndeplinit funcții de ofițer instructor de infanterie (1915), instructor pentru trupele de tancuri (1918), consilier special al generalului MacArthur, șef de Stat Major de armată etc., pînă la cea de comandant suprem al forțelor militare aliate din Europa de Vest (1944–1945). A fost apoi șef de Stat Major al trupelor de uscat ale SUA pînă în 1947 etc. În 1948, a demisionat din serviciul militar activ și a devenit președinte al Universității Columbia din New York. În 1950, a revenit în serviciul activ, cînd i s-a încredințat funcția de comandant–șef al trupelor NATO (1950–1952). A îndeplinit funcția de președinte al SUA în perioada 1953–1961. S-a remarcat în special în conducerea operației de debarcare din Normandia (6 iunie 1944) și în conducerea campaniei din vestul Europei (iunie 1944–mai 1945). Este autorul, printre altele, al celebrului volum *Cruciade în Europa*, tradus și la noi.

A murit la 28 martie 1969, la Washington. **(N.C.)**

Generalul Charles André Joseph Marie de Gaulle

Viitorul teoretician militar, comandant de oști și președinte al Franței, s-a născut la 22 noiembrie 1890, în orașul Lille. A urmat cursurile Școlii Militare de la Saint–Cyr, la absolvirea cărora, în 1912, a fost înălțat la gradul de sublocotenent. Ulterior, a absolvit Școala Superioară de Război din Paris (1924).

A luat parte la primul război mondial, fiind rănit de trei ori în cursul luptelor. În luna martie 1916, a căzut prizonier la germani, în cursul luptelor de la Douaumont, fiind eliberat abia după încheierea războiului prin capitularea Germaniei, la 11 noiembrie 1918.

A urcat treptele ierarhiei militare pînă la gradul de general de brigadă (1940). Pînă la invazia în Franța a armatelor germane, generalul de Gaulle a îndeplinit funcții dintre cele mai variate, de la comandant de regiment de infanterie, profesor la Școala Militară de la Saint–Cyr (1921–1922), ofițer în statul major al „Armatei de Rin“, secretar al Consiliului Superior al Apărării Naționale, comandant de brigadă și divizie blindată ș.a.

O dată cu capitularea Franței (1940), a devenit șeful forțelor armate ale „Franței Libere“ și, apoi, președinte al Comitetului Francez de Eliberare Națională (1 octombrie 1943) — devenit Guvernul Provizoriu al Republicii Franceze (1944–1946). A fost președinte fondator al celei de a V-a Republici (1959–1969).

Teoretician militar talentat, a emis o serie de idei prețioase cu privire la rolul trupelor motorizate și blindate în războiul modern. A scris o serie de lucrări, între care menționăm: *Le Fil de l'épée* (1932); *Vers l'armée de métier* (1934); *La France et son armée* (1938); *Mémoires de guerre* (1954–1959); *Mémoires d'espoir* (1957); *Discours et messages* (1971).

Generalul de Gaulle a murit la 9 noiembrie 1970, la Colombey–les–Deux–Églises. **(N.C.)**

General–colonelul Heinz Guderian

„Părintele diviziilor de Panzer“, Heinz Guderian (17 iunie 1888–14 mai 1953), s-a născut la Kholm, pe Vistula. Fiu al unui ofiţer prusian, el şi-a început cariera militară în infanterie (1908). În timpul primului război mondial, a servit ca ofiţer de transmisiuni şi ulterior în Statul Major. După război, a intrat în Departamentul trupelor motorizate de la Ministerul Apărării (1922), devenind, împotriva părerilor oficiale, adeptul utilizării tancurilor. În perioada interbelică, a comandat Batalionul 2 motorizat (1930–1931), a fost şef de Stat Major al Inspectoratului trupelor automobile (1931–1935), comandant al Diviziei 2 tancuri şi al trupelor blindate. Concepţiile sale în domeniul utilizării blindatelor, aşa cum reiese din lucrările sale, în special *Atenţie. Tancuri!*, au avut un caracter revoluţional, el intuind valenţele binomului tanc–avion. De asemenea, H. Guderian a fost adeptul folosirii masive a tancurilor, prin acţiuni dinamice, care să paralizeze defensiva adversarului.

Guderian a condus invazia în Austria (1938) şi a comandat Corpul 19 armată în războiul contra Poloniei, obţinînd succese strălucite. Guderian a repetat performanţa în Franţa (1940), corpul său de armată trecînd Ardenii (10 mai), forţînd din mişcare Meusa (13 mai) şi ieşind spre Canalul Mînecii. În campania armatei germane împotriva Uniunii Sovietice, în fruntea Armatei 2 tancuri, din Grupul de armate „Centru“, a ocupat Kievul şi a încercuit o mare grupare la est de fluviul Nipru. Apoi, atacurile sale s-au îndreptat spre Moscova (noiembrie–decembrie 1941), fără a putea cuceri acest obiectiv important.

La 25 decembrie 1941, a fost înlocuit de la comandă, îndeplinind ulterior anumite funcţii în cadrul Statului Major german. În primăvara anului 1945 a intrat în conflict cu Führer-ul, demisionînd din armată. La 10 mai, a fost capturat de americani.

Guderian a fost un adept al Blietzkrieg-ului, pe care îl considera modalitatea cea mai potrivită prin care Germania putea să cîştige războiul. **(P.O.)**

Mareşalul Ghiorghi Konstantinovici Jukov

„Creierul“ operaţiilor strategice sovietice, în timpul „Marelui Război pentru Apărarea Patriei“, G.K. Jukov, s-a născut la 1 decembrie 1896, la Strelkovka. De meserie cojocar, absolvent al şcolii parohiale, a urmat în 1920 cursurile speciale de cavalerie, iar în 1930 Şcoala superioară de cavalerie din Leningrad. A urcat repede treptele ierarhiei militare, în 1940 fiind avansat la gradul de general de armată, iar în 1943 i s-a conferit gradul de mareşal al Uniunii Sovietice. A comandat de la regimentul de cavalerie toate tipurile de mari unităţi tactice şi operative, pînă la eşalonul front şi grupuri de front. A îndeplinit funcţia de şef al Marelui Stat Major şi locţiitor al preşedintelui Înaltului Comandament al Apărării al URSS (1941). A comandat numeroase fronturi în cursul celui de-al doilea război mondial. A fost guvernator militar în Germania (1945–1946), ministru al Apărării URSS (1955–1957). Trecut în rezervă, în 1958, la vîrsta de 62 de ani, cînd alţi mareşali, mult mai în vîrstă decît el, erau încă sub arme.

S-a format ca militar în cursul primului război mondial, iar în timpul războiului civil (1918–1920) şi-a dedicat întregul talent luptei împotriva alb–gardiştilor. S-a remarcat prin conducerea luptelor duse pentru apărarea Moscovei şi Leningradului, în 1941. A conceput şi elaborat unele operaţii ofensive, între care amintim contraofensiva şi ofensiva de la Stalingrad (19 noiembrie 1942–2 februarie 1943), apărarea şi ofensiva de la Kursk–Orel (5 iulie 23 august 1943), ofensiva pentru cucerirea Berlinului (16 aprilie–2 mai 1945).

A scris o interesantă lucrare, *Amintiri şi reflecţii* (1969).

A încetat din viaţă la 18 iunie 1974, la Moscova. **(N.C.)**

Generalul Douglas MacArthur

Născut în barăcile Arsenalului armatei din Little Rock (Arkansas), Douglas MacArthur (16 ianuarie 1880–5 aprilie 1964) a fost destinat unei cariere militare. După absolvirea Academiei Militare de la West Point (1904), a îndeplinit misiuni pe linie de Stat Major în unităţi cu bazele din Pacific şi a călătorit în Japonia şi Mexic. În timpul primului război mondial, a luptat pe frontul din Franţa, ca şef de Stat Major al Diviziei 42 din garda naţională. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a îndeplinit diferite funcţii de Stat Major, cu deosebire în Filipine, unde a fost consilier al preşedintelui acestei ţări. În calitate de comandant al trupelor aliate din Pacificul de Sud–Vest (1942–1945), el a luptat în arhipelagul filipinez împotriva trupelor japoneze comandate de generalul Masaharu Homma (1887–1946). Forţele americane au fost învinse, dar MacArthur a reuşit să păstreze obiectivul strategic de la Port Moresby. S-a remarcat în luptele crîncene de la Guadalcanal (7 august 1942–7 februarie 1943), obţinînd apoi o serie de succese în Pacificul de Sud–Vest (baza de Rabaul, Insulele New Britain, New Ireland, baza Hollandia). Una din cele mai mari victorii ale forțelor americane sub conducerea lui MacArthur a fost recucerirea Filipinelor. În conferința din 26 iulie 1944, desfășurată în prezența președintelui Roosevelt, MacArthur a reușit să încline balanța în favoarea planului său în dauna celui al lui Nimitz, care preconiza un salt direct către Tokio. Această decizie a fost însușită apoi și de Comitetul mixt al șefilor Statelor Majore, care a hotărît începerea atacului la 20 octombrie 1944. Înainte de aceasta însă, în cadrul uneia dintre cele mai mari bătălii aeriene din istorie, desfășurate în regiunea Insulei Taiwan, aviația americană a distrus-o pe cea japoneză, ceea ce a facilitat succesul în Filipine.

Marea debarcare a început în dimineața zilei de 20 octombrie, primul obiectiv fiind Insula Leyte, ce ocupa o poziție importantă între cele două mari insule, Luzon și Mindanao. Aici a avut loc cea mai mare bătălie aeronavală din istoria celui de-al doilea război mondial. Forțele americane au reușit să obțină supremația aeriană, dar garnizoanele japoneze au opus o dîrză rezistență. Abia la începutul lunii ianuarie 1945, MacArthur a început debarcarea în Insula Luzon, pe care a cucerit-o prin lupte dîrze abia în august 1945. În perioada aprilie–septembrie 1945, a fost cucerită și cea de-a doua insulă, Mindanao. Concomitent, forțele lui MacArthur au ocupat printr-o sîngeroasă bătălie Insula Iwo Jima și Okinawa.

După lansarea celor două bombe atomice, la Hiroshima (6 august 1945) și Nagasaki (9 august 1945), și intrarea Uniunii Sovietice în război împotriva Japoniei (9 august 1945), aceasta a capitulat, la 2 septembrie, actul fiind primit de MacArthur la bordul cuirasatului „Missouri". Atacurile în Noua Guinee, în Filipine, Okinawa și în alte regiuni din Pacific au demonstrat talentul și intuiția lui MacArthur, acestea propulsîndu-l în galeria comandanților americani iluștri. **(P.O.)**

Mareșalul Carl Gustaf Emil Mannerheim

Născut în localitatea Villnas, C.G.E. Mannerheim (4 iunie 1867–27 ianuarie 1951; *v. „Dosarele Istoriei", an. III, 11/27, 1998)* a făcut școala de ofițeri la Sankt Petersburg, urmînd apoi o carieră militară în armata rusă, unde a ajuns pînă la gradul de general de divizie (1917).

A luptat în războiul ruso–japonez (1904–1905) și în primul război mondial, unde a comandat o divizie și un corp de armată. A avut un rol important în obținerea independenței Finlandei, fiind comandant–șef al armatei finlandeze (1918) și regent al acestei țări (1918–1919). După proclamarea Finlandei ca republică s-a retras, dar a fost rechemat în activitate (1931), fiind desemnat președinte al Consiliului Apărării Naționale. La inițiativa sa s-a construit aliniamentul fortificat din Istmul Kareliei, care îi poartă numele. A condus armata finlandeză în „războiul de iarnă", împotriva Armatei Roșii (30 noiembrie 1939–12 martie 1940) și în anii 1941–1944, luînd parte la blocada Leningradului. La 1 august 1944, a devenit președinte al Finlandei, semnînd armistițiul cu Națiunile Unite (19 septembrie 1944).

În martie 1946, s-a retras în Elveția, stingîndu-se din viață la Lausanne (1951). Mannerheim este considerat un erou național, el reușind să se opună, cu relativ succes, presiunilor Uniunii Sovietice. **(P.O.)**

Feldmareșalul Erich von Manstein

Născut la Berlin, la 24 noiembrie 1887, educat în spiritul tradițional militar prusac, tînărul Erich Manstein a îmbrăcat de timpuriu haina militară, începînd cu școlile de cadeți din Plön și Gross–Lichterfelde, fiind avansat la gradul de locotenent în 1906, la doar 19 ani. A fost admis în Academia Militară din Berlin (1914), ale cărei cursuri le-a întrerupt pentru a participa la lupte pe fronturile primului război mondial la Verdun, pe Somme, la Sedan etc.

Avansat maior în 1927, colonel în 1933, general de brigadă în 1936, feldmareșal în 1942, s-a remarcat mai ales prin activitatea de concepție ca stat–majorist. Pe lîngă o serie de funcții pe linie de comandă (a fost, rînd pe rînd, comandant de regiment — 1932, comandant de divizie — 1938, comandant de corp de armată și armată, comandant de grup de armate), a lucrat ca ofițer de Stat Major, șef al secției operații (1935–1936), șef al secției organizare (1936–1938) din Marele Stat Major, adjunct al șefului Statului Major al O.K.H. — 1936 etc.

A participat la campania din Polonia (1939) și a contribuit, alături de generalul H. Guderian, la elaborarea planului de invazie a Franței, Belgiei și Olandei. În timpul agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, a comandat un corp de blindate pe Frontul de Est, pe direcția de efort spre Leningrad. A comandat forțele germane destinate să despresoare Armata 6 germană încercuită la Stalingrad, suferind un eșec usturător.

A fost destituit din funcția de comandant în 1944, iar în 1945 a căzut prizonier la englezi. Judecat și condamnat la 18 ani închisoare, a fost eliberat în 1953.

A scris *Aus einem soldatenleben, 1887–1939* și *Verlorene Siege* (1969). A murit în 1973, în vîrstă de 86 de ani, în localitatea Irschenhausen. **(N.C.)**

Mareșalul Bernard Law Montgomery

Unul dintre cei mai capabili și populari comandanți ai celui de-al doilea război mondial, B.L. Montgomery (17 noiembrie 1887–27 martie 1976), o adevărată „legendă“ a armatei britanice, s-a născut la Kensington și a trăit, vreme de 12 ani în Tasmania, unde tatăl său era episcop. Revenit în Anglia (1901), s-a dedicat carierei armelor, absolvind Academia Militară de la Sandhurst (1908). A servit apoi în India și a luptat pe Frontul de Vest în timpul primului război mondial, fiind rănit la Ypres (1914). În perioada interbelică, a comandat diverse unități și mari unități, avansînd pînă la gradul de general de brigadă (1938). După declanșarea războiului, a luptat pe Frontul de Vest, în Franța, Divizia a 3-a aflată sub comanda sa retrăgîndu-se de pe plajele de la Dunkerque (1 iunie 1940). În urma insucceselor de pe țărmul nord–african, în vara lui 1942, generalul Harold Alexander l-a înlocuit pe generalul Claude Auchinleck la comanda trupelor britanice din Orientul Apropiat, iar Montgomery a fost numit comandant al Armatei 8 britanice în locul generalului Neil Ritchie. După minuțioase pregătiri, forțele britanice au declanșat, la 23 octombrie 1942, ofensiva de la El–Alamein. După un început ezitant, acțiunea a avut succes, la 23 ianuarie 1943 Montgomery ocupînd Tripoli. În continuare, acționînd sub ordinele generalului Eisenhower, Armata 8 a progresat în Tunisia, la 12 mai 1942 prezența germană și italiană din Africa de Nord fiind eliminată. În vara și toamna lui 1943, a acționat în Sicilia și în sudul Italiei, fiind apoi cooptat în grupul de generali care a pregătit debarcarea din Normandia. În timpul acestei acțiuni de mare amploare, Montgomery a comandat Grupul 21 armate, avînd în compunere Armata 1 americană, Armata 2 engleză și Armata 1 canadiană. După reușita debarcării, el a considerat că operațiile împotriva Germaniei se pot încheia în 1944 printr-o serie de lovituri rapide date de blindate și aviație. După eliberarea capitalei belgiene (3 septembrie 1944), „Monty“ a organizat controversata operație de la Arnhem (17–26 septembrie 1944), nereușind să pătrundă pe teritoriul olandez. A participat la respingerea ofensivei germane din Ardeni, luptînd apoi în Ruhr și pe Elba (primăvara anului 1945). La 5 mai 1945, a primit capitularea forțelor inamice din Olanda, Danemarca și nord–vestul Germaniei. Comandant iubit de subordonații săi, dar destul de incomod pentru șefi și politicieni, Montgomery rămîne unul dintre cele mai ilustre personalități militare ale celui de-al doilea război mondial. **(P.O.)**

Mareșalul Konstantin Konstantinovici Rokossovski

Polonez de origine, viitorul mareșal al Uniunii Sovietice s-a născut la 9 decembrie 1896, la Velikie Louki. S-a dedicat carierei armelor, perfecționîndu-și pregătirea militară prin Cursul de comandanți de cavalerie (1925) și prin absolvirea Cursului de comandă de pe lîngă Academia „M.V. Frunze“. A participat la războiul civil din Rusia Sovietică (1918–1920).

A fost ridicat la gradul de mareșal al Uniunii Sovietice, în 1944, și de mareșal al Poloniei, în 1949.

La declanșarea agresiunii germane contra Uniunii Sovietice, s-a găsit pe front încă din primele momente ale invaziei și a executat una dintre primele contralovituri pentru scoaterea din încercuire, în zona Smolensk, a forțelor a două armate sovietice. A luat parte la amplele bătălii de apărare de la Moscova și Stalingrad. A condus mari unități strategice așa cum au fost Frontul „Breansk“, Frontul „Central“ ș.a. A luat parte la bătălia de la Kursk, faza de apărare, și a comandat unul dintre cele trei fronturi în operația de la Berlin. După încheierea celui de-al doilea război mondial, a comandat Grupul de armate „Nord“ (1945–1949), a fost comandantul Regiunii militare „Caucaz“ (1957–1958), dar și ministru al Apărării Naționale și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P. Polone (1949–1956). Revenit pe teritoriul sovietic, a fost locțiitor al ministrului Apărării al URSS (1956–1957; 1958–1962). Era un om de o răbdare proverbială, avînd o mare capacitate de a înțelege subordonații.

A scris lucrarea *Soldatski dolg,* care a văzut lumina tiparului cu puțin timp înainte de a muri, la 3 august 1968, la un spital din Moscova. **(N.C.)**

Feldmareșalul Karl Rudolf Gerd von Rundstedt

K.R.G. von Rundstedt (12 decembrie 1875–24 februarie 1953) a fost unul dintre cei mai importanți comandanți ai armatei germane în al doilea război mondial. Tipul ofițerului prusac, rece și distant, dar cu o temeinică pregătire militară, von Rundstedt a luptat în timpul primului război mondial pe diverse fronturi din Europa și Orientul Apropiat. După războiul din 1914–1918 a contribuit, împreună cu alți generali germani, la formarea Reichswehr-ului, ce a permis menținerea forței militare a Germaniei.

În timpul războiului contra Poloniei, von Rundstedt a comandat Grupul de armate „Sud“, ocupînd Cracovia și Lvovul.

În campania din vestul european, a comandat Grupul de armate „A“, care avea sarcina să străbată masivul Ardeni, pe care francezii îl credeau de nepătruns. Obține însă un mare succes, ceea ce a contribuit la înfrîngerea Armatelor 2 și 9 franceze. Apoi a contribuit, împreună cu Grupul de armate „B“, la încercuirea forțelor franceze din Belgia și nordul Franței. Nimicirea corpului expediționar englez nu s-a mai produs, cauza constituind-o ordinele lui Hitler. În campania din est, von Rundstedt a comandat Grupul de armate „Sud“, obținînd mari succese în vara și toamna lui 1941, ocupînd Kievul (26 septembrie) și ajungînd în apropiere de Rostov (noiembrie). Cum acțiunile de aici au fost un eșec, este înlocuit din funcție (decembrie 1941). Din martie 1942 pînă în iulie 1944, a fost comandantul–șef al Frontului de Vest, edificînd, împreună cu Rommel, „Zidul Atlanticului“. Von Rundstedt a apreciat că aliații vor debarca între Pas de Calais și Somme, el fiind adeptul unei apărări mobile, în care un rol important îl aveau tancurile. După debarcarea aliată din Normandia, a fost înlocuit de la comandă, dar a primit-o din nou, cînd a reușit să oprească treptele aliate pe Rin și apoi a declanșat ofensiva din Ardeni (16 decembrie 1944–3 ianuarie 1945). În martie 1945, după o serie de insuccese, i-a fost retrasă calitatea de comandant–șef al forțelor germane pe Frontul de Vest.

General cu o temeinică pregătire, von Rundstedt a căutat să păstreze vechea tradiție prusacă, fiind acuzat de atitudini conservatoare. Cu toate acestea, a înțeles totuși valențele războiului modern, fapt ce i-a permis să obțină mari succese pe cîmpul de luptă. **(P.O.)**

Mareșalul Aleksandr Mihailovici Vasilevski

Viitorul mareșal al Uniunii Sovietice s-a născut la 18 septembrie 1895, în localitatea Goltcika. A îmbrățișat cariera militară urmînd Școala Militară de Ofițeri — Alekscevsk, pe care a absolvit-o în 1915, cînd a și fost avansat sublocotenent. Și-a perfecționat pregătirea militară urmînd cursurile Academiei de Stat Major, pe care a absolvit-o în 1937.

A luptat în timpul războiului civil (1918–1920) de partea forțelor Armatei Roșii, iar izbucnirea celui de-al doilea război mondial l-a găsit, ca general, îndeplinind diferite funcții pe linie de Stat Major. La 22 iunie 1941, cînd s-a produs invazia armatelor germane asupra teritoriului sovietic, îndeplinea funcția de locțiitor al șefului Direcției de Operații din Marele Stat Major. A fost, apoi, prim–locțiitor al șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției de Operații, șef al Marelui Stat Major și locțiitor al Comandantului Suprem (I.V. Stalin) al Forțelor Armate ale URSS. A coordonat activitatea mai multor fronturi în anii 1942–1944. S-a remarcat în elaborarea concepției pentru apărarea Moscovei și a contraofensivei din 6 decembrie 1941. A pregătit, împreună cu G.K. Jukov, operația de la Kursk–Orel din vara lui 1943. Numit comandant al forțelor sovietice din Extremul Orient, a învins armata japoneză din Guangdong (9 august–2 septembrie 1945).

După încheierea celui de-al doilea război mondial, a fost șef al Marelui Stat Major și prim–locțiitor al ministrului Apărării (1946–1949; 1953–1957) și ministru al Apărării al URSS.

A încetat din viață în 1977, la Moscova. **(N.C.)**

Amiral Isoroku Yamamoto

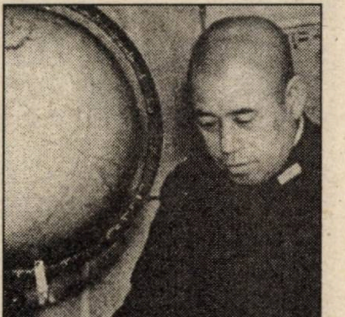

Isoroku Yamamoto (4 aprilie 1884–18 aprilie 1943) s-a născut la Niigata, într-o familie modestă, dedicîndu-se carierei armelor. După absolvirea Academiei Navale de la Yetajuma (1904) și a Școlii Superioare Navale (1916), a urcat în ierarhia militară, obținînd gradul de contraamiral în 1930. În perioada interbelică, a fost asistent al atașatului militar în SUA, timp în care a urmat și Universitatea Harvard (1919–1921), apoi a îndeplinit funcția de atașat naval în capitala americană (1925–1927). Yamamoto a fost printre primii ofițeri japonezi care au militat pentru dezvoltarea portavioanelor, ca mijloc pentru a contrabalansa raportul de forțe cu anglo–americanii.

În 1940, a fost avansat la gradul de amiral și, în contextul înrăutățirii relațiilor cu Statele Unite ale Americii, a elaborat planul de atac asupra bazei americane de la Pearl Harbor, ce a avut loc la 7 decembrie 1941. După seria de succese japoneze din prima parte a anului 1942, Yamamoto era de părere că distrugerea flotei americane, în special a portavioanelor, printr-o bătălie decisivă, reprezenta o prioritate pentru armata japoneză. Aceasta a apărut ca o necesitate în condițiile în care Tokio a fost bombardat de aviația americană, la 18 aprilie 1942. Confruntarea decisivă s-a desfășurat în largul Insulelor Midway (4–6 iunie 1942), dar flota și aviația japoneză, sub comanda lui Yamamoto, au suferit pierderi serioase, astfel că raportul de forțe s-a echilibrat.

Yamamoto a pierdut și bătăliile de la Guadalcanal și insulele Solomon. În aprilie 1943, și-a planificat un control la bazele înaintate din sud–vestul Pacificului, dar serviciile de informații americane au interceptat comunicațiile japoneze, aflînd itinerariul exact. La 18 aprilie, 16 avioane americane l-au surprins la Bougainville, distrugînd aparatul în care se afla amiralul japonez. Moartea lui Yamamoto a reprezentat o puternică lovitură dată comandamentului japonez, care a pierdut astfel pe unul dintre cei mai valoroși ofițeri. **(P.O.)**

Împreună cu Hitler și împotriva lui Hitler

România în război

Alesandru D. DUȚU

Participarea României la cel de-al doilea război mondial a fost determinată de masivele rapturi teritoriale săvîrșite asupra țării în vara anului 1940, cînd Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria au ocupat, în urma unor brutale ultimatumuri și dictate, aproape 100.000 kmp și 7.000.000 de locuitori, adică aproximativ 33% din teritoriu și din populație. Analizînd contextul strategic internațional, în care presiunile sovietice continuau să se amplifice, în care Anglia și Franța dispăruseră ca factori de putere europeană, generalul Ion Antonescu — devenit conducător al statului român după abdicarea forțată a regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940 — a apreciat că refacerea integrității teritoriale a țării nu putea fi realizată decît în cadrul alianței cu Germania, cea mai mare putere militară a continentului, care, deși contribuise la rășluirea teritorială a României, garantase, la 30 august 1940, ceea ce mai rămăsese din statul român.

Spre granița firească

Intuind planurile germane, conducătorul statului român nu a fost surprins la aflarea deciziei lui Hitler de a începe războiul împotriva Uniunii Sovietice, declarîndu-se de acord cu angajarea României în conflict alături de Reich. Cu multă claritate, Ion Antonescu și-a exprimat mobilurile hotărîrii sale în celebrul ordin: Ostași, vă ordon : Treceți Prutul!“, emis la 22 iunie 1941, în care preciza : „Ostași! V-am făgăduit din prima zi a noii domnii și a luptei mele naționale să vă duc la biruință. Să șterg pata de dezonoare din cartea neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri. Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna. Ostași! Vă ordon: Treceți Prutul! Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voevodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre“.

Începute la 22 iunie 1941, operațiile militare desfășurate de Armatele 3 (comandant: generalul Petre Dumitrescu), 4 române (comandant: generalul Nicolae Ciupercă) și 11 germană (comandant: generalul Eugen von Schobert), reunite în Grupul de armate „General Antonescu“, au vizat inițial eliberarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei. Pînă la 2 iulie 1941, luptele au avut un caracter local, concretizîndu-se în constituirea cîtorva capete de pod la est de Prut și în realizarea unor mici

Generalul Ion Antonescu în vizită oficială în Germania (München, 12 iunie 1941) pătrunderi în dispozitivul inamic în nordul Bucovinei. Victoriile obţinute de armatele feldmareşalului Gerd von Rundstedt, la nord de mlaştinile Pripetului, şi retragerea forţelor sovietice spre Uman au determinat trecerea la ofensiva propriu–zisă, începînd cu 2 iulie 1941, în cadrul căreia lovitura principală a fost executată de Armata 11 germană, pe direcţia Iaşi–Moghilev.

Potrivit concepţiei germane, Armata 3 română a declanşat ofensiva, la 3 iulie 1941, acţionînd cu brigăzile Corpului de munte prin pădurile bucovinene. Pînă în seara zilei, a eliberat Storojineţul, apoi, la 5 iunie, Cernăuţiul — capitala Bucovinei. Fără răgaz, înaintarea a continuat spre Hotin — eliberat la 8 iulie — şi spre Moghilev, unde marile unităţi române au forţat Nistrul, între 17 şi 19 iulie, şi au străpuns linia fortificată „Stalin“, îndepărtînd, astfel, forţele inamice de graniţa ţării. Armata 11 germană (în compunerea căreia acţionau şi cinci divizii române) a luptat în nordul şi centrul Basarabiei, pe direcţia sud Iaşi–Moghilev, iar Armata 4 română la sud de masivul Corneşti, executînd lovitura principală, cu Corpul 3 armată, pe direcţia Albiţa–Chişinău–Dubăsari şi o acţiune de fixare, cu Corpul 5 armată, la est de Fălciu, în capul de pod Ţiganca, Epureni, Cania, unde s-au dus şi cele mai grele lupte. Extrem de îndîrjite au fost acţiunile pentru respingerea trupelor sovietice din masivul Corneşti, adevărată poziţie strategică a Basarabiei, care nu a putut fi străpunsă decît în urma unei ample manevre realizate de Corpul 54 armată german — în compunerea căruia luptau şi trei mari unităţi române, inclusiv Divizia 1 blindată — şi Corpul 3 armată român. Rezultatul a constat în eliberarea Chişinăului, la 16 iulie 1941.

Doi mareşali pe frontul din Crimeea: Antonescu şi von Manstein (iulie 1942)

A urmat o viguroasă acţiune de urmărire spre Nistru, trupele sovietice fiind respinse pretutindeni, dincolo de fluviu. Eliberarea oraşului Cetatea Albă, la 26 iulie 1941, a dat prilejul Marelui Cartier General român să anunţe întreaga ţară: „Lupta pentru dezrobirea brazdei româneşti de la răsărit s-a terminat. Din Carpaţi pînă la Mare, sîntem din nou stăpîni pe hotarele străbune“. Reîntregirea graniţei de est a ţării, prin lupta a peste 400.000 de militari români — din care au fost pierduţi circa 30.000 (morţi, răniţi şi dispăruţi) — a anulat pentru moment consecinţele brutalului ultimatum sovietic din iunie 1940 şi a făcut ca poporul român şi armata sa să parcurgă în numai un an drumul de la agonie la extaz, de la deziluzia provocată de atitudinea capitulardă a conducerii statale şi politice din perioada finală a domniei regelui Carol al II-lea la bucuria realipirii provinciilor estice, cu speranţa redobîndirii celorlalte părţi ale ţării, la fel de româneşti.

Dincolo de Nistru

Eliberarea Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei nu a fost urmată însă de încetarea operaţiilor militare. În primul rînd, din considerente militare, deoarece Uniunea Sovietică nu era nici pe departe înfrîntă, iar Ungaria, cu care România era într-o competiţie continuă pentru încrederea Berlinului, continua lupta alături de Reich, în timp ce Bulgaria stătea în expectativă. Apoi, din considerente politice, deoarece continuînd lupta alături de germani, Ion Antonescu urmărea obţinerea sprijinului german pentru restabilirea integrităţii teritoriale şi la graniţa de vest a ţării. S-au adăugat considerentele de ordin moral, în condiţiile în care România participa la un război de coaliţie, alături de Germania, ale cărei trupe aduseseră o contribuţie însemnată la refacerea graniţei estice a ţării. Trecerea Nistrului a fost determinată, de asemenea, de cerinţele asigurării securităţii României la graniţa sa răsăriteană în condiţiile în care la Odessa, principală bază de operaţii terestre, navală şi aeriană sovietică, situată la doar 150 km de Delta Dunării, la 300 km de podul de la Cernavodă şi la 400 km de Bucureşti şi de zona petroliferă, se aflau importante forţe sovietice, care puteau anihila uşor victoria obţinută cu puţin timp înainte.

Hotărîrea conducătorului statului român de a continua campania militară şi după restabilirea suveranităţii româneşti asupra Basarabiei şi Bucovinei a avut consecinţe importante nu numai pe plan intern ci şi în privinţa relaţiilor externe ale României, ţara fiind pusă la sfîrşitul anului 1941, în mod formal, în stare de război cu Marea Britanie şi cu Statele Unite ale Americii. Decizia mareşalului Ion Antonescu de a continua operaţiile militare dincolo de Nistru, în adîncimea teritoriului sovietic, a fost aprobată şi contestată în epocă de diferite personalităţi politice, părerile contradictorii manifestîndu-se şi în zilele noastre.

După ce au depăşit, la 17 iulie 1941, frontiera de răsărit a României, forţele militare române au desfăşurat, în cooperare cu trupele germane, ample operaţii militare între Nistru şi Nipru, în zona Odessa, la nord de Marea de Azov, în Crimeea, la sud de Harkov, în zona Stalingrad (în Cotul Donului şi în Stepa Calmucă), în Peninsula Taman, în Kuban şi în Caucaz, pînă în apropiere de Groznîi. Prin amploarea lor, s-au remarcat operaţia ofensivă a Armatei 4 de la Odessa (4 august–16 octombrie 1941), operaţiile din Crimeea şi asediul Sevastopolului (noiembrie 1941–iulie 1942), la care au participat Corpul de Munte şi Corpul 7 armată, precum şi bătăliile defensive duse de Armata 3 în Cotul Donului şi de Armata 4 în Stepa Calmucă (noiembrie–decembrie 1942).

În acest mare spaţiu geografic, armata română a înregistrat victorii, dar şi înfrîngeri, unele extrem de grave, în special pe frontul de la Stalingrad, în condiţii dramatice în care superioritatea inamicului în mijloace moderne de luptă, în special în tancuri grele, era evidentă. În afara marilor lipsuri din dotarea și echiparea trupelor și a unor greșeli de execuție — care nu au determinat, însă, deznodămîntul nefavorabil —, bătălia de la Stalingrad a relevat, în plus, consecințele negative ale angajării armatei române într-un război de coaliție cu o mare putere fără a se stabili de la început, prin tratate sau convenții militare, drepturile și îndatoririle fiecărei părți.

Aceasta explică în mare măsură și situațiile dificile în care au fost puse deseori comandamentele române în relațiile cu cele germane, provocate nu atît de integrarea unor mari unități române în structurile militare ale Wehrmacht-ului, cît, mai ales, de concentrarea conducerii acțiunilor de luptă „într-o singură mînă“ — cea a lui Hitler —, exercitată prin comandamentele superioare germane din zona de luptă, care au acordat prioritate propriilor interese, lipsind, deseori, comandamentul român de o imagine de ansamblu în plan strategic, impunînd un mod de conducere care nu corespundea principiilor și prevederilor doctrinei militare românești. Centralizarea excesivă a actului de comandă de către comandamentele germane a mers pînă acolo încît comandanții români de armate nu au avut posibilitatea de a concepe planuri de luptă, de a lua decizii majore fără aprobarea eșaloanelor superioare, sau chiar similare, germane. Avertismentele și strigătele de durere ale comandanților români au rămas însă fără rezultat, Armatele 3 și 4 înregistrînd, în Cotul Donului și în Stepa Calmucă, o adevărată dramă, pierzînd, în nici două luni, circa 140.000–150.000 de militari — morți, răniți sau dispăruți. Dezamăgirea și deziluzia poporului român a fost enormă.

Cu toate acestea, România a continuat să lupte alături de Germania, să-și îndeplinească obligațiile de aliat și în timpul retragerii de la Stalingrad și din Caucaz, în capul de pod din Kuban, în Crimeea și pe litoralul nordic al Mării Negre, precum și în nordul Basarabiei și al Bucovinei, din martie 1944, cînd partea de est a teritoriului național a devenit din nou teatru de acțiuni militare.

Antonescu și Hitler examinează harta operațiilor militare de pe Frontul de Est (24 martie 1944)

După dezastrul de la Stalingrad, însă, Ion Antonescu și „opoziția“ — reprezentată în principal de cele două partide istorice — au întreprins numeroase, dar infructuoase preliminarii de armistițiu, îndreptîndu-și atenția în special asupra puterilor occidentale. Eșecul scenariilor preconizate s-a datorat unor cauze obiective, dar și subiective, interne, dar și externe. Un rol important l-au avut, pe lîngă exigențele românești de recunoaștere a graniței pe Nistru și ezitările de a se angaja în discuții cu sovieticii, hotărîrea Statelor Unite ale Americii și a Marii Britanii de a discuta numai în condițiile capitulării necondiționate și refuzul de a acorda asistență politică și militară României, sau chiar unele garanții, în momentul desprinderii de Axă. Bombardamentele aeriene efectuate de aviația anglo–americană asupra teritoriului național, în special în primăvara și vara anului 1944, au dezamăgit și spulberat speranțele românilor.

După aproape trei ani de război, în martie 1944, trupele sovietice au pătruns pe teritoriul românesc din estul țării și au ocupat din nou o mare parte din Basarabia și nordul Bucovinei. Ruperea frontului, la vest de Iași și la sud de Chișinău (la 20 august 1944), pierderile mari provocate trupelor române și germane de înaintarea nestingherită a Fronturilor 2 și 3 ucrainene spre poziția fortificată Focșani–Nămoloasa–Brăila, necesitatea evitării transformării teritoriului românesc într-un pustiitor teatru de operații militare pe care s-ar fi confruntat aproape 3.000.000 de militari români, germani și sovietici, bombardamentele puternice executate de aviația anglo–americană, care acționa fără reținere în spațiul românesc (cu 700–800 de avioane de bombardament și vînătoare) și care îndemna, prin manifestele aruncate, la capitulare necondiționată au fost doar cîțiva factori hotărîtori, care au impus adoptarea unor soluții politico–militare urgente, în măsură să asigure salvarea statului român.

Un triumf plătit scump

În încercarea de a salva ceea ce se mai putea, în contextul în care majoritatea opiniei publice era pentru trecerea de partea Națiunilor Unite, în care atitudinea rezervată și chiar ostilitatea multora față de mareșal se accentua și în condițiile în care acesta nu se hotăra să ia singur o decizie în acest sens regele Mihai I, de acord cu reprezentanții Blocului Național Democrat (Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social–Democrat, Partidul Comunist Român), constituit în iunie 1944, și cu o parte a corpului de comandă al armatei, a decis, în seara zilei de 23 august 1944, arestarea mareșalului Ion Antonescu, scoaterea țării din Axă și trecerea ei de partea Națiunilor Unite.

Trecerea României de partea Națiunilor Unite, într-un context strategic extraordinar de complex, în care Fronturile 2 și 3 ucrainene rupseseră frontul în cadrul ofensivei „Iași–Chișinău“ și în care Germania nu-și mai putea îndeplini obligațiile de asigurare a integrității graniței răsăritene a țării, asumate față de statul român în timpul războiului, a confirmat aprecierea feldmareșalului von Moltke, conform căreia „coaliția este excelentă atîta timp cît interesele fiecărui membru al ei sînt identice", că în toate coalițiile „interesele aliaților corespund numai pînă la un anumit punct". Ea a confirmat și constatarea teoreticianului român Mircea Tomescu, care considera că „într-un război de coaliție, în care există necunoașteri și suspiciuni reciproce, fiecare țară își rezervă posibilități de a face față viitorului".

Din acest punct de vedere, acuzațiile referitoare la „trădarea" aliatului german se impun cu siguranță a fi abordate mai nuanțat. Cu atît mai mult cu cît, și în august 1944, Germania a urmărit în primul rînd satisfacerea propriilor interese, transferînd 12 divizii de pe frontul românesc pe frontul de nord, în Galiția, pentru a opri înaintarea trupelor sovietice spre Berlin, în timp ce interesele românești impuneau cu prioritate oprirea înaintării sovietice în adîncimea teritoriului românesc spre București.

Încercînd să evite confruntarea româno–germană în primele momente ale trecerii de partea Națiunilor Unite, regele Mihai I l-a asigurat pe Manfred von Killinger, ministrul Germaniei la București, că România nu va declara război Germaniei, iar noul ministru de Externe, Grigore Niculescu–Buzești, a confirmat consilierului de legație, G. Stelzer, că nu se vor crea dificultăți trupelor germane dacă acestea se vor abține de la acte de ostilitate. Categoric este faptul că prin această hotărîre se urmărea cîștigarea de timp pentru consolidarea dispozitivului de luptă al trupelor proprii, dar în același timp se dădea posibilitatea și trupelor germane să se retragă, relativ ușor, la nord de munți. Decizia lui Hitler „de a suprima puciul, a-l aresta pe rege și camarila de la Palat și de a constitui un nou guvern condus de un general filogerman, în cazul în care mareșalul Antonescu nu va fi disponibil" și atacurile executate de trupele germane asupra Bucureștiului, inclusiv cu aviația de bombardament, au determinat, la 25 august 1944, generalizarea luptei împotriva trupelor germane și la declararea stării de război.

Manifestînd loialitate față de Națiunile Unite, România a pus la dispoziția acestora întregul potențial militar, economic și financiar de care dispunea, aducînd o contribuție valoroasă la obținerea victoriei finale din mai 1945. Pentru Aliați, menționa „The New York Times", la 24 august 1944, actul românesc a reprezentat „un triumf total", concretizat în prăbușirea frontului sovieto–german la flancul său sudic, în efectuarea, într-un timp scurt, a unei mari translații de front de la est spre vest de circa 200 km la flancul nordic și de aproximativ 900 km la cel sudic, în provocarea unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Reich și în asigurarea logistică a Wehrmacht-ului, în special cu petrol și cereale.

Semnificativă pentru caracterul inedit al acțiunii românești — apreciată ca fiind fără precedent în istoria universală — este comparația cu alte state aflate într-o situație similară. Italia, de exemplu, a încheiat armistițiu cu Națiunile Unite, la 3 septembrie 1943 (făcut public la 8 septembrie), însă doar o mică parte din diviziile sale au trecut de partea Aliaților, fără a lupta imediat împotriva Germaniei căreia i s-a declarat război abia la 13 octombrie 1943. Cu toate acestea, i s-a recunoscut calitatea de cobeligerantă. Bulgaria a întrerupt relațiile cu Germania, la 9 septembrie 1944, dar marile sale unități nu au declanșat imediat lupta împotriva Wehrmacht-ului. Finlanda a încheiat armistițiul cu Națiunile Unite, la 19 septembrie 1944, dar nu și-a asumat nici o obligație de luptă împotriva trupelor germane. Ungaria, deși a semnat armistițiul la 20 ianuarie 1945, cînd cea mai mare parte a teritoriului său era eliberat și s-a obligat să introducă în luptă opt divizii, nu a participat la efortul comun al Națiunilor Unite cu nici o unitate, forțele sale continuînd lupta alături de Wehrmacht pînă la înfrîngerea definitivă a acestuia, în mai 1945.

În afara avantajelor strategice aduse Aliaților, 23 august 1944 a constituit în același timp și semnalul de declanșare a luptei pentru eliberarea părții de nord–vest a României, ocupată de Ungaria în urma Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, luptă finalizată cu succes, la 25 octombrie 1944, de către armatele române și sovietice prin repunerea bornelor de hotar pe adevărata graniță din vestul țării. Fără răgaz, armata română a continuat să-și îndeplinească obligațiile asumate prin Convenția de armistițiu încheiată cu Națiunile Unite, la 12 septembrie 1944, participînd la operațiile militare desfășurate pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, într-un spațiu european de maximă anvergură (pe direcția generală București–Budapesta–Viena–Praga), pînă la victoria finală asupra Germaniei.

Aportul românesc la înfrîngerea Reichului a fost apreciat de înalte personalități și oficialități politice și statale ale marilor puteri aliate, de analiști politici și militari care nu au ezitat să afirme că România se situa, în ianuarie 1945, „în al patrulea rînd în ceea ce privește numărul de soldați cu care participă la bătălia pentru distrugerea nazismului" („Sunday Times", 7 ianuarie 1945), sau că „a adus prin contribuția ei o scurtare a războiului de cel puțin șase luni" (Radio Paris, 13 ianuarie 1946).

Între cele mai importante avantaje strategice aduse Națiunilor Unite s-au situat: contribuția la prăbușirea defensivei germane la flancul sudic al frontului est–european și la pulverizarea dispozitivului de luptă al Wehrmacht-ului în Peninsula Balcanică; deschiderea „Porții Focșanilor" și prin aceasta a „porților" Europei Centrale (pe valea Dunării) și ale Europei de Sud–Est în calea înaintării armatelor sovietice, așa cum ceruseră insistent reprezentanții SUA și ai Marii Britanii înainte de 23 august 1944; realizarea într-un timp scurt a unei mari translații a frontului sud–est european, fără egal în istoria celui de-al doilea război mondial (între 200 și 700 km în numai 15 zile); modificarea importantă în balanța de forțe a celor două coaliții aflate în luptă prin punerea la dispoziția Națiunilor Unite a peste 1.100.000 de militari români mobilizați; impactul negativ asupra mașinii de război germane prin sistarea imediată a oricărei aprovizionări din România cu produse de bază pentru continuarea războiului (în special, cu petrol și cereale), provocarea unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Axă; contribuția militară continuă și eficientă, pînă la sfîrșitul războiului, pe o direcție importantă de pătrundere spre centrul Europei; amplul efort economic, bazat exclusiv pe posibilitățile proprii ale țării și desfășurat concomitent cu îndeplinirea unor împovărătoare obligații asumate prin armistițiul semnat la Moscova.

Succint bilanț

În ansamblul Campaniei din Est, între 22 iunie 1941 și 23 august 1944 *(v. „Dosarele Istoriei“, an. IV, nr. 7/35, 1999)*, cu toate deficiențele înregistrate, România și armata sa au avut o importantă contribuție în susținerea războiului la flancul de sud al frontului germano–sovietic, țara situîndu-se pe locul doi, după Germania, în ceea ce privește valoarea efortului militar. La operațiile militare au participat două armate române (3 și 4), cu 10 corpuri de armată (corpurile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11 armată, Corpul de munte și Corpul de cavalerie), 33 de divizii (diviziile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 24, 35 infanterie, 1 gardă, 1 grăniceri, 1 blindată, 1, 2, 3, 4 munte, 1, 5, 6, 7, 8, 9 cavalerie), două brigăzi de fortificații (1 și 2), patru comandamente de munte (101, 102, 103 și 104) și un comandament de infanterie (110) și alte unități și formațiuni. Trupelor terestre li s-au adăugat forțele aeronauticii și marinei militare.

Începînd cu 23 august 1944, România a pus la dispoziția Aliaților, imediat și fără nici o condiție, un însemnat potențial militar (8,5% din populația țării), practic totalitatea armatei, care dispunea de 50 divizii operative și de instrucție, 71 escadrile de aviație, cu 1.646 avioane (508 de luptă), 71 nave de război fluviale și maritime mai importante. Pe parcursul războiului dus alături de Națiunile Unite, cuantumul forțelor militare române a oscilat în funcție de prevederile Convenției de armistițiu, din 12 septembrie 1944, ale Protocolului militar româno–sovietic, din 26 octombrie 1944, și ale altor exigențe ale Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), dar niciodată nu a fost inferior angajamentelor asumate. În nici un moment, în România reprezentanții aliaților nu au intervenit pentru înființarea de unități militare care să intre în luptă, deoarece în permanență potențialul militar disponibil a fost pus la dispoziția frontului.

Relevînd acest adevăr, în ianuarie 1945, deputatul laburist englez Ivor Thomas aprecia în Camera Comunelor: „De vreme ce România este a patra țară ca efectiv pe front împotriva Germaniei, ar fi cazul de a se propune să i se acorde un statut de cobeligeranță“. Aprecierile și propunerile engleze au rămas fără ecou, deși armata română a continuat să lupte pînă la sfîrșitul războiului într-un spațiu european de anvergură, pe fronturi mari, de pînă la 900 km în nord–vestul și vestul României, 120 km în Ungaria și 130 km în Cehoslovacia, în sectoare de certă finalitate strategică (Cluj, Arad, Budapesta, Zvolen–Banska Bystrica, nord–est Viena etc.), pînă în apropiere de Praga. Momentul marii victorii din mai 1945 a găsit armata română pe front, alături de Aliați, cu un număr de 16 divizii, superior celui stabilit prin Convenția de armistițiu.

Efective...

Dispunînd de un însemnat potențial militar, România a angajat în luptă pe parcursul războiului importante efective militare. La 22 iunie 1941, țara dispunea de un potențial mobilizabil de aproximativ 2.200.000 (16,2% din populația țării — 13.535.757 locuitori — și 32,9% din bărbați). În planul de mobilizare erau incluși 1.431.540 militari (39.476 ofițeri, 57.002 subofițeri și 1.334.540 trupă). În anii următori, situația s-a menținut de asemenea la cote înalte: 1.437.657 oameni, în 1942 și 1.431.659, în 1943.

Pînă în vara anului 1944, cele mai numeroase efective au fost mobilizate în aprilie 1943 (934.632 militari); în țară, cele mai multe au fost înregistrate în noiembrie 1941 (575.358), pe front, în noiembrie 1942 (380.103), iar în Transnistria (cu misiuni de pază și siguranță) în aprilie 1943 (118.413). Efectivele propriu–zis operative (fără cele din Transnistria) au fost superioare celor din țară doar în octombrie și noiembrie 1942, în timpul bătăliei de la Stalingrad. Pe bătălii, cele mai numeroase efective au fost angajate în operațiile militare din Basarabia și din nordul Bucovinei — 418.760 militari, la Odessa — 426.440, și în bătălia de la Stalingrad — 230.872; la nord de Marea de Azov, au luptat 75.046 militari, în Crimeea — 78.241, la sud de Harkov — 64.127, în Caucaz — 84.012 (arhivele oferă cifre diferite, de la o sursă la alta).

La 20 august 1944, armata română era încadrată cu 1.171.968 militari, repartizați astfel, pe categorii: 39.697 ofițeri (17.086 activi și 22.611 de rezervă), 50.913 subofițeri (din care 14.813 de rezervă), 1.059.579 trupă — 742.026 concentrați, 172.708 contingente active și 144.845 recruți), 11.148 elevi în școlile militare de ofițeri (1.890 activi și 9.258 de rezervă), 16.631 elevi în școlile militare de subofițeri (din care 10.791 de rezervă), precum și alte categorii de personal. Dintre aceștia, 431.888 erau angajați în dispozitivul de luptă din Moldova și sudul Basarabiei, iar peste 740.000 (63%) în interiorul țării.

În prima fază a participării la luptă alături de Națiunile Unite, armata română a angajat în luptă circa 500.000 de oameni, din care la 20 septembrie 1944, după semnarea Convenției de armistițiu, se aflau în confruntarea cu trupele germane și ungare 265.763 de militari, încadrați în 27 de divizii și alte mari unități și unități, cu mult peste angajamentele asumate. În pofida reducerilor impuse de Comisia Aliată de Control (partea sovietică), în toamna anului 1944, România a continuat să angajeze pe front o însemnată forță militară, la 25 octombrie 1944, cînd a fost reîntregită granița de vest a țării, armata română operativă dispunînd de 181.024 luptători. În Ungaria, numărul combatanților s-a cifrat la 210.006 oameni, iar în Cehoslovacia, la 298.430. La 12 mai 1945, cînd au încetat ostilitățile, în zona de luptă a armatei române se aflau pe front, alături de Aliați, 248.430 militari români, inclusiv cei 16.617 care reprezentau completările aflate în drum spre front. Analizînd situația efectivelor Națiunilor Unite aflate pe front la începutul anului 1944, analiști militari și politici englezi apreciau că România se situa din acest punct de vedere pe locul patru în cadrul coaliției antigermană.

Conform statisticilor întocmite de Marele Stat Major, efectivele maxime trimise pe front în Campania din Est au fost de 2.178.011 militari (72.452 ofițeri — 31.241 activi și 41.211 de rezervă), 70.612 subofițeri — 45.482/25.130, și 2.034.947 trupă — 497.451/1.660.561). În Campania din Vest, acestea s-au ridicat la 553.121 militari (19.883 ofițeri — 9.251 activi și 10.632 de rezervă; 24.443 subofițeri — 16.946/7.497; 528.795 trupă — 212.205/316.590 de rezervă).

... și pierderi

După cifre oficiale prezentate de delegația română la Conferința de Pace de la Paris, din 1946, armata română a pierdut în al doilea război mondial 794.562 militari (624.740 în Campania din Est și 169.822 în Campania din Vest), din care 92.620 morți (71.585/21.035), 333.966 răniți și bolnavi (243.622/90.344) și 367.976 dispăruți (309.533/58.443). Pe categorii de forțe armate, situația se prezintă astfel: **armata de uscat** — 788.605 militari (620/014 în Est și 168.591 în Vest), din care morți — 91.761 (70.406/21.355), răniți și bolnavi — 332.094 (242.132/89.962), dispăruți — 365.450 (307.476/57.974); **aeronautica** — 4.172 (2.977/1.195), din care morți — 1.328 (972/356), răniți și bolnavi — 1.538 (1.167/371), dispăruți — 1.306 (838/468); **marina** — 1.785 (1.749/36), din care 231 morți (207/24), răniți și bolnavi — 334 (323/11), dispăruți — 1.220 (1.219/1). Pe categorii de ofițeri, pierderile au fost următoarele: ofițeri — 22.592 (17514/5.078), din care morți — 3.972 (3.113/859), răniți și bolnavi — 11.648 (8.359/3.289), dispăruți — 6.972 (6.042/930); subofițeri — 17.460 (12.476/4.984), din care morți — 2.599 (1.823/776), răniți și bolnavi — 8.067 (4.983/3.084), dispăruți — 6.794 (5.670/1.124); trupă — 754.510 (594.750/159.760), din care morți — 86.049 (66.649/19.400), răniți și bolnavi — 314.251 (230.280/83.971), dispăruți — 354.210 (297.821/56,389).

Pe bătălii, în timpul fazei ofensive a Campaniei din Est, unele surse arhivistice oferă următoarele cifre și procente față de efectivele angajate: în Basarabia și nordul Bucovinei — 31.638 militari morți, răniți și dispăruți (8% din efectivele angajate), la Odessa — 87.218 (21%), pe Nipru — 6.420 (4%), la nord de Marea de Azov — 7.254 (10%), în Crimeea — 18.900 (24%), la sud de Harkov — 14.009 (22%), în Cotul Donului — 132.358 (53%), în Stepa Calmucă — 51.940 (50%), în Caucaz — 14.540 (17%).

Dacă pierderile din 1943 au fost mai mici față de cele din 1942, prima jumătate a anului 1944 a consemnat o nouă dramă pentru armata română, în special în bătălia din Moldova și din sudul Basarabiei, unde Armatele 3 și 4 române au înregistrat din nou pierderea capacității operative. Nu au fost mici nici pierderile din Crimeea.

La nivelul armelor, cele mai mari pierderi au fost înregistrate de infanterie, urmată de artilerie și cavalerie.

În campania anului 1941, de exemplu, la morți și răniți, situația procentuală se prezintă astfel față de efectivele trimise pe front: infanterie — 38% ofițeri, 24% subofițeri și 35% trupă; artilerie — 14%/6,5%/7%; cavalerie — 30%/11,5%/17%; geniu — 7%/4%/5%; aeronautică — 10%/8,5%/2%; marină — 5%/2,3%/4%; celelalte arme — 1%/2%/1%. Pe categorii de militari, au fost pierduți în primul an de război 5.447 ofițeri morți, răniți și dispăruți, adică 25% din cei angajați pe front, 2.331 subofițeri (14%) și 126.358 trupă (23%). În aceeași perioadă de timp, situația pe grade, la cele trei categorii de pierderi, este următoarea: generali — 2 (0,04% din totalul pierderilor în ofițeri), colonei — 25 (0,46%), locotenent–colonei — 61(1,10%), maiori — 184 (3,30), căpitani — 841 (15,60%), locotenenți — 1.057 (19%), sublocotenenți — 3.195 (59%), ofițeri necombatanți — 80 (1,46%), ofițeri asimilați — 2 (0,04%); plutonieri adjutanți — 6 (0,25% din pierderile subofițerilor), plutonieri majori — 98 (4,35%), plutonieri — 1.254 (54%), sergenți majori — 870 (37%), subofițeri necombatanți — 71 (3%), subofițeri asimilați — 32 (1,4%); trupă 21 ani — 16.802 (18,58% din valoarea contingentului), 22 ani — 4.227 (8,74%), 23 ani — 5.630 (9,26%), 24 ani — 8.283 (12,24%), 25 ani — 10.004 (12,92%), 26 ani — 13.224 (15,40), 27 ani — 10.947 (12,27%), 28 ani — 13.014 (14,63), 29 ani — 8.994 (10,43%), 30 ani — 9.384 (10,43%), 31 ani — 5.889 (8.04%), 32 ani — 6.428 (8,89%), 33 ani — 4.647 (6,04%), 34 ani — 4.239 (6,37%), 35 ani — 1.594 (2,57%), 36 ani — 3.062 (45%).

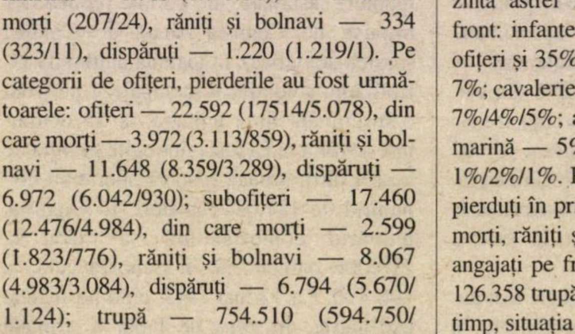
Stalingrad, un coșmar și pentru ostașul român...

După 23 august 1944, din cei 169.822 militari pierduți, 42.700 militari (21% din efective) au fost uciși, răniți sau dați dispăruți în Ungaria, 66.495 în Cehoslovacia (26%), iar restul (53%) pe teritoriul național. Pe principalele bătălii, situația se prezintă astfel: bătălia defensivă din podișul transilvan — 14.660 militari morți răniți și dispăruți (12,55% din efectivele angajate în lupte), bătălia defensivă din Crișana și Banat — 4.483 (8%), bătălia pentru forțarea Mureșului și eliberarea Clujului — 20.768 (22%), bătălia pentru eliberarea orașelor Oradea și Salonta — 1.154 (7%), bătălia Debreținului — 1.161 (7,7%), bătălia Szolnokului — 7.002 (16,48%), bătălia pentru forțarea Tisei — 11.462 (8%), bătălia din Munții Bükk — 5.272 (25,6%), bătălia pentru Hernad — 5.551 (6,7%), bătăliile „Seňa–Turna“ — 5.377 (6,7%), „Rožňava“ — 5.202 (6,9%), „Zvolen“ — 28.023 (17%), „Banská–Bystrica și Kremnika“ — 4.875 (7%), bătălia pentru forțarea Hronului și cucerirea Munților Nitra — 1.293 (3%), bătălia pentru cucerirea Munților Fatra Mică și Carpații Albi — 9.740 (7,6%), bătălia din Moravia — 4.157 (3,3%).

***

Neurmărind țeluri anexioniste asupra unor teritorii care nu îi aparțineau, România a participat la cel de-al doilea război mondial, atît la Campania din Est (1941–1944), alături de Axă, cît și la Campania din Vest (1944–1945), alături de Națiunile Unite, pentru refacerea integrității teritoriale grav afectate în vara și toamna anului 1940. Participarea la război dincolo de hotarele țării a fost determinată de exigențele războiului de coaliție și de necesitatea reîntregirii teritoriale și, apoi, a consolidării granițelor. La început, reîntregire în est, pe Nistru, care s-a dovedit a fi temporară, pînă în martie 1944, cînd armatele sovietice au pătruns din nou pe teritoriul românesc, apoi reîntregire în partea de nord–vest, pînă la granița adevărată, de dincolo de linia Satu Mare–Carei–Arad–Timișoara, care a fost confirmată de Tratatul de Pace semnat la Paris, la 10 februarie 1947. ■

Frontul secret: esențial, dar nu totul

Marele război al marilor spioni

Gheorghe BUZATU

Mai mult decît în cazul oricărui alt conflict militar precedent, al doilea război mondial s-a impus, și în această privință, în domeniul superlativelor. A fost, netăgăduit, nu numai cel mai mare război din istorie, dar, pînă la 1939–1945, nici una dintre confruntările desfășurate „en clair“ nu a mai fost „dublată“ în asemenea măsură de acțiunile desfășurate în umbră, pe tărîmul frontului secret, între inteligențele beligeranților de oriunde, și nu numai...

Neutri — indezirabili

Căci, cu adevărat, spre marea deosebire de războiul deschis, care a fost global și total, purtat pînă la capitularea necondiționată a adversarilor, conflagrația secretă dintre 1939 și 1945 a cunoscut numai beligeranți, fiindu-i pe deplin indezirabili neutrii, care — fie că s-au chemat Spania sau Elveția, Suedia sau Portugalia, Turcia sau Vatican etc. — au fost angajați în operațiuni clasice de spionaj/contraspionaj, chiar dacă, neavînd cel mai adesea rolul de inițiatori ori subiecți, s-au prezentat drept intermediari ori au preferat postura de gazde (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I–II, București, 1988–1995; *Geschichte des zweiten Weltkrieges*, ed. a II-a, Würzburg, A.G. Ploetz, 1960, p. 812 și urm.). Deoarece, în rest, s-a petrecut totul: adică marii beligeranți, chiar înainte de a fi izbucnit ostilitățile, la 1 septembrie 1939, s-au înfruntat pînă la epuizarea ultimelor resurse și apelînd la toate tertipurile războiului subteran, pe deplin, între 1939 și 1945, iar, în bună măsură, și după instalarea păcii, în mai 1945, în Europa, și, în septembrie 1945, în zona Pacificului. Cei mari s-au numit, după cum prea bine se știe, pe de o parte, statele Axei, mai precis Germania, Italia, Japonia și aliații lor mai mici („sateliții“, inclusiv România, în anii 1940–1944), și de cealaltă parte, Marea Britanie, URSS, SUA, Franța, China și celelalte „puteri“ ale așa–ziselor Națiuni Unite. Și, precum pe fronturile terestru, aerian ori naval ale conflagrației, în tranșeele secrete sorții armelor au fost nebuloși, incerți, trecători, astfel încît în primele faze ale încleștării generale (1939–1941/1942) norocul sau succesul a surîs forțelor Axei Berlin–Tokio, pentru ca ulterior, în 1942–1945, balanța să încline de partea Puterilor Națiunilor Unite, decisiv și iremediabil.

Este prea bine cunoscut că atunci cînd cititorul află, discută în general cazurile agenților secreți, mai cu seamă ale marilor spioni, se ajunge pe neobservate la exagerarea rolului lor, concluzia ce se degajă fiind aceea că agentul X ori Y ori Z a cîștigat cutare sau a procurat arma supersofisticată ori a plănuit atentatul cutare, ceea ce — fiecare în parte sau toate la un loc — au avut un efect determinant asupra cursului ostilităților. Conducînd, așadar, la rezultatul de-acum cunoscut: victoria Națiunilor Unite, la 2 septembrie 1945!

Realitatea este că, în epoca războiului global și total, frontul secret a constituit una dintre coordonate, în anumite momente, esențială a încleștării, dar n-a reprezentat nicidecum totul. Iar, în consecință, victoria sau eșecul au fost efectele îmbinării a nenumărați factori (inclusiv spionajul/contraspionajul), care s-au întrepătruns și condiționat reciproc. Cu alte cuvinte, nimic mai eronat decît să se admită că Richard Sorge a cîștigat bătălia de la Moscova în locul URSS, că „Enigma“ singură i-a propulsat pe americani în învingători siguri în Pacific, ori că Rudolf Roessler ori Amiralul Wilhelm Canaris ar fi semnificat, numaidecît, tragedia Germaniei! Pe fronturile subterane s-au confruntat marii agenți, unii proclamați ulterior ași ai spionajului modern, chiar spioni ai veacului, dar rolul major a revenit oricînd organismelor gigantice de informații și contrainformații ale beligeranților, respectiv: ● Intelligence Service-ul britanic, prin tradiție cel mai faimos dintre toate suratele sale de pe planetă; ● Abwehr-ul german; ● NKVD-ul (KGB-ul de mai tîrziu) și GRU-ul sovietice; ● OSS-ul american; ● Biroul 2 francez și, de ce nu, ● SSI (Serviciul Special de Informații) de la București.

În privința acestor servicii secrete, din care excludem, totuși, SSI, experiența și fondurile (sute de milioane de dolari), personalul (zeci de mii de funcționari și specialiști) și aria de acțiune le-au plasat în anii conflagrației în rîndul „monștrilor“ bătăliei din umbră, de care, într-adevăr, în

Trei celebrități ale serviciilor secrete din timpul celui de-al doilea război mondial: americanul W.J. Donovan, germanul W. Canaris și britanicul P. Sillitoe (de la stînga la dreapta)

anume moment a putut depinde cursul războiului. Deși nu independent de restul resurselor și posibilităților beligeranților. Astfel că, mai totdeauna, izbînzile răsunătoare în tranșeele secrete au fost corelate, ca să nu spunem: au depins, de capacitățile militare și politice ale statelor luptătoare. A se observa, în context, că a fost exclus din start ca războiul „en clair“ din 1939–1945 să fi fost cîștigat de către Națiunile Unite, iar confruntarea spionilor de către statele Axei! Acestea din urmă, cum s-a remarcat deja, au repurtat totuși succese importante, dar care n-au totalizat o victorie, pe cînd Națiunile Unite, în ciuda eșecurilor din etapa inițială, mai ales, au adunat succese care, finalmente, s-au concretizat într-o izbîndă copleșitoare.

...Tocmai de aceea, pe bună dreptate, se poate conchide — modificînd în chip corespunzător dictonul arhicunoscut — că o națiune care nu are spioni trebuie să-și cumpere!

În anii războiului mondial, activitatea de informații/contrainformații a României, departe de a se fi desfășurat la scară mondială, s-a confundat cu SSI-ul și a acoperit sub raport politico–diplomatic, militar și economic teritoriul național ori zona Frontului de Est, unde au fost nemijlocit implicate trupele române (22 iunie 1941–23 august 1944). Făcînd aceste precizări, nu neglijăm de asemenea rosturile, cu totul specifice, ale Birourilor de informații și contrainformații ale Marelui Stat Major de la București. Rezultatele SSI se leagă intim de activitatea „patronului“ său, Eugen Cristescu (1890–1950), un demn succesor de calibrul lui Mihail Moruzov (1885–1940), creatorul Serviciului Secret Român (1925–1940) (v. col. Nicolae Meianu, *Istoria Serviciului Secret de Informații al Armatei Române*, I–II, București, 1973, manuscris; Ion Pavelescu, *Enigma Moruzov*, Iași, 1993; Paul Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete românești*, București, 1994; Horia Brestoiu, Vasile Bobocescu, *Momente din activitatea organelor de ordine, informații și contrainformații românești în perioada 1878–1918*, București, 1979). Colaboratorii lui Eugen Cristescu au dovedit un excelent profesionalism, fapt ce ne îndeamnă să admitem că mareșalul Ion Antonescu a fost un conducător de stat și un lord al războiului bine informat (Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, II, p. 113), fie prin intermediul buletinelor zilnice sau al sintezelor ce-i erau prezentate (mai multe în 24 de ore) ori al notelor și documentelor capturate de la/despre inamic. A fost elocvent faptul că, în octombrie–noiembrie 1942, Eșalonul I al SSI a descoperit și interpretat corect — după documentele depistate de noi, în 1992–1994, în arhivele secrete de la Moscova — intențiile URSS privind pregătirile pentru declanșarea unei contraofensive de anvergură în zona de la Stalingrad, în sectoarele deținute chiar de trupele române, în jurul datei de 7 noiembrie, la împlinirea a 25 de ani de la victoria revoluției din 1917 (v. nota informativă nr. 2.164, din 4 noiembrie 1942). Ulterior, nota informativă nr. 2.187, din 5 noiembrie 1942, reținea: „(...) Organele noastre informative din regiunea Donului semnalează următoarele:

Sovietele fac pregătiri intense în vederea declanșării unei probabile ofensive de frontul Donului de la Kletskaia și Stalingrad, întrebuințînd metodele folosite în regiunea Moscovei în noiembrie 1941.

Declanșarea ofensivei ar fi în cursul lunii noiembrie, cu ocazia sărbătoririi a 25 ani de la revoluție“ (Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, 1996, p. 263–264).

Pînă la producerea faptului, la 19–20 noiembrie 1942, SSI a revenit cu un noian de știri despre intențiile sovieticilor: la 9, 11, 13, 14, 16, 17, 18 și 19–20 noiembrie, adică chiar din momentele în care trupele sovietice s-au pus în mișcare *(ibidem*, p. 264–269). A fost regretabil că, și în atare condiții, Comandamentul român, deopotrivă și cel german, nu au reușit să valorifice informațiile capturate!

Cu toate că, în continuare, alte succese remarcabile n-au lipsit SSI. Astfel, în martie 1944, centrala lui Cristescu, în baza datelor receptate, a organizat pentru uzul mareșalului Antonescu sinteza intitulată „Organizarea Serviciului de Informații sovietic în timpul războiului“ (apud Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, II, p. 296–307). Sinteza punea la dispoziția liderului politic și militar român o documentație completă relativ la schema, principiile de funcționare și modalitățile practice de acțiune ale redutabilului organism secret inamic, cu o precizie și profunzime ce nu au fost depășite nici astăzi, la peste 50 de ani de la descoperirea rețelei, în ciuda apariției unei bogate literaturi de specialitate la nivel mondial și în ciuda prăbușirii între timp a organismului vizat!

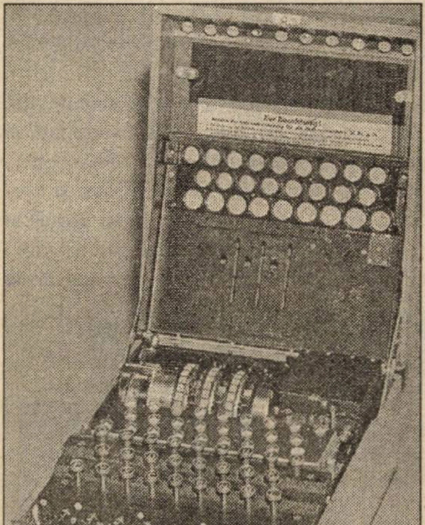

„Enigma“, mașina de cifrat utilizată de germani în timpul războiului

Rare, dar fatale

Se spune că serviciile secrete — mari, mici și mijlocii — greșesc rareori... Dar cînd se întîmplă aceasta, de obicei, greșelile le sînt fatale. Pentru Germania lui Adolf Hitler, se știe, imposibilitatea de a preîntîmpina complotul de la 20 iulie 1944 s-a dovedit catastrofală pentru Abwehr-ul amiralului Canaris. În România, la fel, SSI a controlat, a știut și a prevăzut totul de la 1940 la 1944, mai puțin, o singură dată, n-a pătruns preparativele opoziției interne pentru răsturnarea mareșalului Antonescu și a regimului său, la 23 august 1944. A fost suficient, căci, în consecință, SSI-ul lui Eugen Cristescu s-a prăbușit o dată cu mareșalul. Este adevărat că, în fapt, SSI a continuat să existe, dar ceea ce a mai funcționat devenise pur și simplu umbra palidă a organizaţiei din anii eroici ai războiului (v. Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu,* Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu S.A., 1999, p. 247 şi urm.). Sfîrşitul propriu–zis al serviciului a coincis cu asaltul comuniştilor la putere în România şi începutul transformării sale într-un organ de represiune, dar, pe de altă parte, cu infuzia masivă de NKVD-işti impusă de Kremlin. Potrivit unui document descoperit de noi recent în arhivele ultrasecrete ale fostului PCR, în 1946 lista agenţilor lăsaţi de Kremlin în atenţia cabinetului lui Emil Bodnăraş, ca să acţioneze în România, cuprindea nu mai puţin de 79 de persoane, în majoritate minoritari din Basarabia şi Bucovina, unii agenţi notorii şi care aveau să se impună în anii care urmau printre promotorii şi executanţii Holocaustului roşu împotriva poporului român: Pantelimon Bodnarenco, Serghei Niconov, Alexandru Nicolski, Petre Goncearuc, Liuba Chişinovskaia Roitman ş.a. (cf. Florin Mătrescu, *Holocaustul roşu,* ed. a II-a, Bucureşti, 1998, passim; general Neagu Cosma, *Securitatea, poliţia politică, dosare, informatori,* Bucureşti, Ed. Globus, 1998, p. 17 şi urm.).

Lista în discuţie, pe care o reproducem în continuare după original, cu erorile de transcriere a numelor, cu localităţile natale şi anii de naştere, era următoarea:

1. **Bodnarenco (Bodnarenco) Pantelimon** (Ismail, 1889); 2. **Didenco Ion** (Cetatea Albă, 1905); 3. **Niconov Serghei** (Ismail, 1905); 4. **Svenigoroţcki Vladimir** (Hotin, 1925); 5. **Sisman Afanasie** (Ismail, 1918); 6. **Rublenco Filip** (Tighina, 1920); 7. **Alexeenco Simion** (Cetatea Albă, 1918); 8. **Ratuşnăi Mihail** (Tighina, 1922); 9. **Grossu Vasile** (Chilia Nouă, 1922); 10. **Pecinenco Nicolae** (Ismail, 1925); 11. **Vasile Vladimir** (Cetatea Albă, 1922); 12. **Jitaru Andrei** (Chişinău, 1916); 13. **Grecov Ştefan** (Bolgrad, 1912); 14. **Gribici Vladimir** (Belţea, 1910); 15. **Scherman Raia** (Călăraşi–Chişinău, 1907); 16. **Povstancki Mihail** (Tighina, 1914); 17. **Bucicov Valerian** (Chişinău, 1909); 18. **Pasiuc Eugen** (Cernăuţi, 1910); 19. **Nicolski Alexandru** (Tiraspol, 1915); 20. **Cernov Vasile** (Tiraspol, 1912); 21. **Lustman Adasa** (Hotin, 1911); 22. **Goncearuc Petre** (Cetatea Albă, 1911); 23. **Sevcenco Artimon** (Tiraspol, 1904); 24. **Protopopov Mihail** (Cetatea Albă, 1903); 25. **Sargo Nicolae** (Belţea, 1921); 26. **Maximenco Feodor** (Ismail, 1921); 27. **Mandel Alexandru** (Ismail, 1923); 28. **Coşevoi Ion** (Ismail, 1925); 29. **Gorenciuc Serghei** (Hotin, 1920); 30. **Gherasimov** (Hotin, 1924); 31. **Gamerov Simion** (Chişinău, 1897); 32. **Dimitrev Eugen** (Kamenka, 1919); 33. **Pîntea Nicolae** (Ismail, 1925); 34. **Feltev Boris** (Ismail, 1925); 35. **Dimitriev Alexandru** (Ismail, 1923); 36. **Alexeev Iacob** (Cetatea Albă, 1908); 37. **Rusnac Ion** (Saba–Cetatea Albă, 1907); 38. **Aprilenco Samuil** (Cetatea Albă, 1888); 39. **Petriuc Vasile** (Cernăuţi, 1910); 40. **Gavrilovici Mihail** (Bolgrad, 1908); 41. **Munjiu Tamara** (Ismail, 1922); 42. **Leşanu Ion** (Orhei, 1915); 43. **Cojocaru Teodor** (Kamenka, 1919); 44. **Antoniu Dumitru** (Ismail, 1902); 45. **Babenco Simion** (Arhanghelsk, 1912); 46. **Valuchin Ion** (Moscova, 1906); 47. **Maxim Ion** (Chişinău, 1909); 48. **Ciobanu Mihail** (Bălţi, 1921); 49. **Deligul Ion** (Tiraspol, 1913); 50. **Anghelciuc Ion** (Soroca, 1903); 51. **Calica Iacov** (Orhei, 1903); 52. **Chirtoca Pavel** (Orhei, 1901); 53. **Galag Vasile** (Cetatea Albă, 1900); 54. **Lazăr Iacob** (Cetatea Albă, 1907); 55. **Petriuc Mihail** (Tighina, 1910); 56. **Roitman Iosif** (Bălţi, 1905); 57. **Rudenco Teodor** (Cetatea Albă, 1909); 58. **Sîrbu Maria** (Hotin, 1906); 59. **Sikorski Gheorghe** (Tighina, 1904); 60. **Seigher Simion** (Chişinău, 1914); 61. **Gaiskinski Elvira** (Tighina, 1907); 62. **Farladanski Iacob** (Cetatea Albă, 1908); 63. **Babuci Pavel** (Hotin, 1913); 64. **Petrover Iacob** (Cernăuţi, 1922); 65. **Chişinovskaia Roitman Liuba** (Tighina, 1911); 66. **Scripnic Timofei** (Olgopol, 1906); 67. **Faierstein Ghisele** (Chişinău, 1912); 68. **Haber Ivaniev Ştrul** (Storojineţ, 1909); 69. **Trofimovski Anatolie** (Tighina, 1920); 70. **Rogojinski Alexandru** (Cetatea Albă, -); 71. **Guţan Alexandru** (Cetatea Albă, 1911); 72. **Cremer Lucia** (-, -); 73. **Rabinovici Nesia** (-, -); 74. **Schwefel Leo–Aronovici** (Cernăuţi, 1925); 75. **Cehov Ion** (Ismail, 1920); 76. **Uhnienco Vasile** (Chişinău, 1925); 77. **Milco Emilia** (Chişinău, 1925); 78. **Sevcenco Serghei** (Cetatea Albă, 1912); 79. **Tudorache Elena** (Orhei, 1912).

Ce erau toţi aceştia altceva decît unelte la dispoziţia Kremlinului? Iar, pe un alt plan, ce însemna problema în sine? Sfîrşitul spionajului clasic ori, după anii eroici ai războiului, decăderea lui necondiţionată în perioada de „glorioasă dezvoltare“ anunţată de Imperiul Roşu, atotbiruitor pe moment?! ■

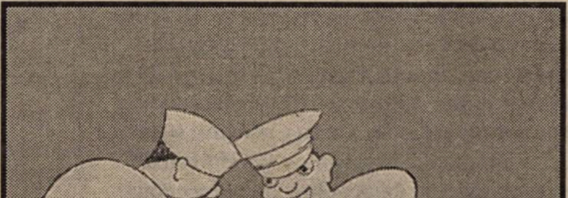

Războiul se poate pierde şi prin pălăvrăgeala de cafenea, avertiza acest afiş britanic din anii războiului

Transformări profunde și la scară planetară

Al doilea război mondial și evoluția relațiilor internaționale

Vasile PUȘCAȘ

În vara anului 1988, doi foști secretari de Stat ai SUA — Henry Kissinger și Cyrus Vance — au propus o „Agendă pentru 1989“, ca expresie bipartizană a gîndirii politicii externe americane în contextul evoluțiilor relațiilor internaționale. Textul amintit susținea următoarele: „La sfîrșitul acestui secol, un număr de piloni ai ceea ce a fost ordinea globală construită după al doilea război mondial se va schimba semnificativ“. Iar acum, la acest sfîrșit agitat de secol, constatăm că cei doi cunoscuți lideri ai politicii externe americane au prevăzut corect fenomenul transformării sistemului internațional. De aceea, frecvent se întîlnesc astăzi evaluări a ceea ce a produs al doilea război mondial pentru sistemul internațional, care au fost „regulile“ funcționării lui în timpul Războiului Rece și ce procent dintre acestea vor fi transferate către viitorul sistem, cum se va manifesta în veacul următor. Analiza noastră, efectuată în această „perioadă de tranziție“ a sistemului, își propune să releve doar o secvență a acestei problematici: evoluția celui de-al doilea război mondial asupra sistemului relațiilor internaționale.

Tranziție și revizuire

Cînd a apărut cartea lui A.J.P. Taylor, *The Origins of the Second World War* (1961), efectul ei a fost impresionant atît în mediile istoriografice, cît și în cele politice și opinia publică. Aceasta pentru că interpretarea cauzelor celui de-al doilea război mondial consona cu mentalitatea și cu sistemul gîndirii politice ale acelei epoci. Cartea autorului englez a făcut repede școală și, pînă spre sfîrșitul anilor ’80, istoriografia a urmat îndeaproape „ghidul Taylor“. Aproximativ în aceeași etapă cronologică în care Kissinger–Vance atenționau că sistemul internațional postbelic va intra într-o „perioadă de tranziție“, cu consecințe reformatoare, și interpretările lui A.J.P. Taylor au intrat în „revizuire“ chiar din partea foștilor lui învățăcei. Un Paul Kennedy, Sally Marks sau Stephen A. Schuker și alții au început o nouă analiză istoriografică critică asupra erei deschise de sfîrșitul primului război mondial, sistemul de la Versailles și conduitei principalilor actori în complexul regulilor propuse de noul sistem postbelic. Raportată la întregul sistemului internațional, opinia „revizioniștilor“ lui A.J.P. Taylor găseau că nu doar Germania avea vinovăție pentru declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale, ci și puterile care inițiaseră și garantaseră sistemul de la Versailles. Așadar, „sistemul de la Versailles“ în sine nu mai era privit drept sursă cauzatoare a conflagrației, ci mai degrabă modul cum toți actorii — îndeosebi Marile Puteri — s-au raportat acțional la conținutul atitudinal–funcțional al ceea ce era proiecția sistemului internațional instituit după 1918.

Vorbindu-se astăzi tot mai mult despre „o nouă ordine mondială“, despre care ar fi efectul „globalizării neoliberale“, se fac referiri frecvente la ceea ce s-a numit „liberalismul relațiilor internaționale“, adică la acel sistem internațional proiectat la sfîrșitul primului război mondial, în care actorii principali erau statele–națiuni, egale juridic și propovăduind o acțiune colectivă a comunității internaționale, în scopul asigurării securității individual–statale și comune. Acest sistem internațional este considerat azi a fi în regresiune, preferîndu-se tot mai mult o revenire la metodele tradiționale ale menținerii ordinii internaționale, aceasta devenind dependentă de tacticile puterii armelor ale statelor dominante și ale aliaților lor, cu puțină sau deloc atenție acordată dreptului internațional („Harvard International Review“, 1999, vol. XXI, nr. 3, p. 32).

Referirea sumară la cîteva percepții privind evoluția sistemului internațional contemporan am considerat-o necesară pentru a argumenta că, la acest final de secol, deși s-a spus de numeroase ori că „sistemul de la Versailles“ și-a epuizat valabilitatea, orice evaluare a sistemului postbelic se raportează la el fie istoricește, fie prospectiv (după anii 1990 și 2000).

„Sistemul de la Versailles“ interbelic

În celebra sa analiză a evoluției politicii internaționale (1919–1939), încheiată chiar în 30 septembrie 1939, E.H. Carr relatează un episod în care președintele Wilson, în drumul spre Conferința de Pace de la Paris, a fost întrebat de cîțiva con-

Teheran, 1.XII.1943: Stalin, Roosevelt și Churchill la sfîrșitul Conferinței celor trei mari puteri

silieri dacă el crede că proiectul său internațional — incluzînd și Liga Națiunilor — va funcționa. Replica președintelui american a fost: „Dacă nu va funcționa, trebuie făcut ca el să funcționeze“. Ironia istoriei este că proiectul nu a funcționat nici măcar favorabil președintelui în politica internă, el pierzînd alegerile (1920), iar Senatul SUA nu a acceptat să ratifice sistemul de tratate postbelic. Așadar, prima viziune coerentă americană asupra sistemului internațional, introdusă și aplicată în mecanismele relațiilor internaționale postbelice, nu a fost respectată/aplicată în primul rînd de SUA, care au preferat să susțină bilateralismul, indiferent de efectele de ansamblu asupra comunității internaționale.

Nici puterile europene nu au urmărit cu adevărat impunerea sistemului de la Versailles, ci doar extragerea unor avantaje maxime pentru ele însele, „comunitatea internațională“ fiind privită mai degrabă ca un instrument al interesului național individualizat. Felix Gilbert consideră că episodul München (1938) reprezintă o „demonstrație șocantă“ a dimensiunii devierii metodelor politicii internaționale de la principiile/regulile enunțate ca bază a noii ordini mondiale postbelice. W. Churchill caracteriza aceeași conferință drept un „dezastru de primă magnitudine“, prin aceasta subliniind și eșecul politicii externe engleze care a abandonat, curînd după încheierea Conferinței de Pace de la Paris (1920), proiectul liberalismului internațional pentru a readuce în sistemul internațional formula preferată: balanța/echilibrul puterilor. La rîndul ei, Franța era stăpînită de tradiționalele angoase antigermane și, în contextul „retragerii“ SUA din sistem, a oscilat între capriciile engleze și tentativele aplicării securității colective în propriu folos, îndeosebi prin manevre de „politică orientală“ (spre Europa Centrală, Sud–Estică și Răsăriteană).

Așadar, ceea ce s-a dorit a fi o inovare a sistemului internațional, o înlăturare a „Vechii lumi“ și înlocuirea ei cu „Lumea nouă“, o instaurare a „erei atlantice“, s-a dovedit a fi mai degrabă un ideal, un set de așteptări ale lumii care și-a construit o viziune optimistă după un coșmar umanitar nemaiîntîlnit pînă atunci, care a fost primul război mondial. Iar după cîțiva ani de progres în etapa reconstrucției, Marile Puteri au considerat că postura lor a fost mai confortabilă și mai profitabilă în contextul vechilor metode și concepții de a duce politica externă, fapt pentru care „Lumea nouă“ (ca sistem internațional) și-a restrîns aria de acțiune la nivelul Genevei, noul ideal postbelic de pace fiind tot mai greu de atins, fapt pentru care a fost proclamat „obiectiv al secolului XX“, optîndu-se, îndeosebi din anii ’30, pentru „pacea armată“. Conflictul internațional a primit explicația de stare de întrerupere a cursului păcii „unei vieți a statelor tot mai organizate“, iar războiul — după definiția clausewitziană — „o instituție a societății internaționale“. În felul acesta, nu putem decît să subscriem la concluzia analizei lui Ch. Hodges (1931) că, așa cum a evoluat, sistemul relațiilor internaționale după primul război mondial dovedea că omenirea „nu s-a civilizat încă destul“ pentru a înțelege că „pacea este o stare de simțire, nu doar o instituție politică“. Preferîndu-se aplicarea metodelor anterioare primului război mondial în locul celor propuse după terminarea conflagrației, vom conchide că eșecul sistemului internațional postbelic se leagă mai degrabă de greșeala revenirii la vechile metode decît de mijloacele de care dispunea atunci omenirea. Așa încît, merită acordată atenție sublinierii lui Felix Gilbert, atunci cînd acesta susține că „tragedia celui de-al doilea război mondial a început cu o comedie a erorilor“ în care liderii politici ai vremii, și în special cei ai Marilor Puteri ai lumii democrate, au jucat rolul saltimbancilor în fața dictatorilor, care aveau propria viziune asupra „noii ordini europene și mondiale“.

Eisenhover (x) și Montgomery (xx), împreună cu *staff*-ul lor, discută planul Operației „Overlord“

Dacă în primul deceniu interbelic URSS s-a menținut în ceea ce analiștii numeau „politica duală“, constînd în îmbinarea între conținutul formelor tradiționale ale politicii externe ruse și ingredientul internaționalismului proletar (comunist), în vremea lui Stalin viziunea internațională sovietică s-a exprimat, așa cum susținea Henry Roberts, prin așa-zisa „linie Litvinov“ (încercarea de a coopera, în cadrul „securității colective“, pentru obținerea obiectivelor de interes național) și ceea ce s-a codificat în celebrul Pact sovieto–german (23 august 1939), adică „linia revoluționară“. La sfîrșitul deceniului al patrulea, prioritățile Moscovei erau: 1) neimplicarea în război; 2) alianță cu partea învingătoare în război; 3) evitarea conflictului/invaziei simultane dinspre Europa și Asia; 4) evitarea desfășurării bătăliilor în spațiul sovietic; 5) expansiune teritorială; 6) susținerea mișcărilor comuniste și a ascensiunii lor la putere în alte țări (cf. Robbin F. Laird).

Programul lui Hitler de sistem internațional s-a aflat sub semnul „Lebensraum“-ului și avea în vedere, din 1938, o împărțire a lumii în zone de influență. După ce și-a realizat obiectivele în Europa Centrală, Berlinul a încercat să domine întreaga Europă prin balansul între englezi și sovietici și prin menținerea SUA în afara conflictului continental. Următorul pas trebuia să fie Africa, iar politica Germaniei coloniale intenționa să manevreze o conexiune de relații cu alte puteri care aveau aspirații coloniale (Japonia, Italia etc.), în așa fel încît Reich-ul să-și asigure controlul și dominația mondială. Aceste obiective programatice au fost nuanțate în derulare, îndeosebi datorită faptului că efortul Campaniei în Est s-a transformat, pînă la urmă, din mijloc în scop, iar din 1941 conflictul a „evadat“ de pe continentul european și a atins dimensiune cu adevărat planetară. Aceste „intenții globale“ (Klaus Hildebrand) ale Reich-ului nazist — proiectul „Noii ordini“ hitleriste — au atras nu numai reacția URSS, dar și a SUA, aceste puteri asigurîndu-și astfel o lansare spectaculoasă pe scena internațională după al doilea război mondial.

Însumînd aceste concepții și atitudini/interacțiuni despre sistemul internațional interbelic, este simplu de constatat că al doilea război mondial a fost cauzat de degenerarea competiției între viziunile și aspirațiile la „o nouă ordine mondială“ în conflict armat, aprins de scînteia agresiunii germane. Dar, adăugăm împreună cu Asit Kumar Sen, că marea conflagrație mondială a fost și rezultatul „nebuniilor victorioșilor“ din primul război mondial, al greșelilor democrațiilor, crizelor economice și sociale din anii '30, care nu au fost tratate printr-un management adecvat. Toate aceste condiții/situații au favorizat acțiunea belicoasă a puterilor totalitare și fasciste, care au dorit și ele să instaureze „o nouă ordine“ internațională.

Război și pace: concepții, viziuni

Chiar dacă nu vom prezenta descriptiv desfășurarea celui de-al doilea război mondial, nu este dificil a susține că această teribilă încleștare trebuia să se încheie cu o formulă de pace (sistem internațional), care să mulțumească, în primul rînd, puterile care au înclinat de partea lor balanța forțelor politico–militare angajate. Și cum coaliția antihitleristă a fost învingătoare, filosofia păcii postbelice a fost produsul concepțiilor politice fundamentale ale Marilor Puteri, care intrau în această alianță. Dintre acestea, SUA, Anglia și Franța au fost cele care și-au impus concepția despre sistemul internațional și după primul război mondial. În toate cele trei cancelarii diplomatice, referința de bază a constituit-o „sistemul de la Versailles“. F.D. Roosevelt a pornit de la bun început de la ceea ce putea fi reținut din viziunea wilsoniană, chiar dacă nu se proclama deschis revenirea ei în strategiile de edificare a noului sistem internațional. Harold Nicolson avertiza Foreign Office-ul, încă înaintea încheierii războiului, că Anglia poartă o substanțială responsabilitate pentru căderea „Versailles“-ului, iar viitoarea pace ar fi trebuit să țină seama și de regulile vechiului sistem de interacțiuni mondiale. În Franța, în 1945, Pierre Rain a publicat cartea *L'Europe de Versailles, 1919–1939,* în care conchidea, pornind chiar de la experiența tragică a războiului, că Tratatele de pace din 1919–1920 nu au fost de fapt aplicate în spiritul Conferinței Păcii de la Paris, ci au fost „mutilate“ pentru a satisface interese/orgolii de Mare Putere. Sfatul autorului era ca viitoarea conferință de pace să țină cont de experiența conclavului din 1919 și să elaboreze și un „statut“ al Europei.

Trimiterea la referințele „sistemului de la Versailles“ nu însemna că acesta era aplicabil situației de după al doilea război mondial. Era mai degrabă o concluzie a eliminării proiectelor totalitar–fasciste de instaurare a propriului sistem internațional. În realitate, actorii decizionali postbelici își aveau opțiunile lor, concepțiile și chiar experiențele istorice diferențiate. Așa cum le identifica H. Kissinger, aceste variabile de putere l-au determinat pe Churchill să încerce a reconstrui tradiționala balanță de putere în Europa, pe Roosevelt să gîndească la o ordine postbelică în care cele Trei Puteri+China să acționeze ca un „consiliu de directori“ ai lumii, iar pe Stalin să continue a impune „politica duală“, bazată pe ideologia comunistă și pe politica externă tradițională rusă. În fapt, puterile victorioase nu aveau nici o intenție să revitalizeze formula unui sistem internațional vechi, ci pretindeau la construcția altuia, nou. Și, de obicei, atunci cînd se încearcă impunerea unui sistem internațional nou sau modificarea radicală a celui vechi, se produc numeroase conflicte de grad ridicat, așa cum s-a întîmplat și la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, exteriorizate, îndeosebi, prin confruntarea sovieto–americană.

Componente sistemului postbelic

O percepție macroanalitică a relațiilor antagonice generate de impunerea unui nou sistem internațional postbelic conține, în viziunea lui Th.G. Paterson, următoarele componente:

- schimbările în sistemul internațional înseamnă o redistribuire a puterii și îndepărtarea de concepția lumii eurocentrice. Interacțiunea competitivă între SUA și URSS a contribuit la stabilirea bipolarismului chiar în perioada imediată terminării războiului;
- eliminarea Germaniei și Japoniei din pozițiile autoritative anterioare ale sistemului internațional a creat un vacuum de putere în Europa și Asia, pe cînd SUA și URSS — dornice a-și extinde viziunile lor postbelice — au fost incitate să umple acest gol;
- una dintre schimbările majore cauzate de al doilea război mondial s-a datorat distrugerilor enorme în economia mondială. Această situație a propulsat și mai autoritar rolul major al SUA, care au ieșit din conflict întărite financiar–economic. Se considera că noul sistem internațional va crea condiții economice stabile, care să faciliteze dezvoltarea relațiilor internaționale pașnice;
- al doilea război mondial a creat și tulburări politice profunde „supraviețuitorilor“. Regimurile politice ale anilor '30 erau discreditate iar guvernarea era asaltată insistent de tot felul de grupări insurgente, îndeosebi de stînga. În unele teritorii, care fuseseră ocupate de Germania și Japonia, puterile victorioase au creat zone competitive, căutînd să amîne instalarea unor guverne centrale. În statele învinse, SUA și URSS și-au asumat decizia impunerii formulei guvernării;
- puterile majore au intervenit extern pentru a exploata oportunitățile politice create de distrugerile conflagrației. Nu de puține ori s-a căutat obținerea unor schimbări în orientarea politică a națiunilor ca demers pentru aliniere, cu scopul înmulțirii susținătorilor uneia sau alteia dintre viziunile asupra sistemului internațional. Această „rearanjare a structurii politice prin națiuni“ a intensificat competiția Marilor Puteri, accentuînd faliile conflictualității în sistemul internațional postbelic;
- o dată cu haosul politic, războiul a adus și procesul dezintegrării coloniale și a unor imperii. Britanicii, italienii, japonezii s-au retras din unele arii încă din 1943, iar decolonizarea s-a desfășurat într-un ritm mai rapid în primii ani postbelici;
- harta mondială, așa cum a fost „desenată“ după primul război mondial, a primit o altă înfățișare acum, îndeosebi datorită apariției unei mulțimi de noi state. Transferul de autoritate în procesul decolonizării

a fost și el influențat de competiția pentru redistribuirea puterii în sistemul internațional, SUA și URSS căutînd a-și impune voința și asupra acestui fenomen. În anumite zone s-au creat adevărate „noi balanțe de putere“ (de exemplu, în Asia de Sud–Est);

● un motiv de exacerbare a conflictelor între superputeri l-a oferit efortul de a lansa o nouă organizație internațională, care să înlocuiască defuncta Ligă a Națiunilor. La conferința de la Dumbarton Oaks (1944), Aliații au inițiat planul Organizației Națiunilor Unite, a cărui negociere a fost extrem de tensionată, un compromis realizîndu-se în 1945 (la San Francisco), iar prima sesiune s-a deschis în ianuarie 1946, într-o atmosferă dominată de controverse. Astfel, inițiată pentru a servi ca factor stabilizator în sistemul internațional postbelic, ONU a început să funcționeze mai degrabă ca o sursă de conflict;

● sistemul internațional postbelic a fost viciat și de efectul destabilizator al noii arme descoperite — bomba atomică. Fostul secretar de Război al SUA, H.L. Stimson, l-a avertizat pe președinte că arma atomică era nu numai un instrument de masive distrugeri umane, dar, „într-o lume deja extrem de senzitivă la putere, introducerea acestei arme afecta profund considerațiile politice în toate secțiunile globului“. Era clar că națiunea/națiunile care dețineau „bomba“ aveau de partea lor un avantaj substanțial în politica internațională;

● războiul a generat nu numai profunde bulversări specifice, dar și creații care, prelungite în viața civilă postbelică, au modificat radical percepții și sensibilități despre lume. Dezvoltarea științei, tehnologiilor, transporturilor aeriene și a comunicațiilor a făcut ca lumea să pară „mai compactă și accesibilă“, iar America, posesoarea celor mai perfecționate resurse tehnologice, să se simtă „mai aproape“ de Europa și alte regiuni ale lumii, ceea ce i-a influențat și gîndirea strategică în relațiile internaționale. Dar observatorii începeau a vorbi nu numai de „epoca atomică“ sau de „epoca aerului“, ci și de „epoca globală“, căci un nou aspect — care s-a impus pregnant în sistemul internațional postbelic — a fost globalismul ca interdependență internațională.

Desigur, ar mai putea fi adăugate și alte caracteristici ale relațiilor internaționale în sistemul postbelic, dar nu ne-am propus, cu acest prilej, o analiză detaliată. Pentru înțelegerea fenomenului internațional de după al doilea război mondial, cunoscut cel mai adesea prin sintagma Războiul Rece, vom adăuga că amintitele trasee evolutive ale sistemului au fost în corelare cu anumite *reguli* de conduită, interacțiune a actorilor statali și nonstatali. Ne vom mărgini la o simplă enumerare a lor, așa cum le-a identificat J.B. Duroselle, pentru că o cunoaștere a lor face posibilă înțelegerea mai profundă a tuturor tipurilor de actori din sistem, dar și a sistemului internațional propriu–zis, îndeosebi acum cînd se proclamă frecvent sfîrșitul lui și tranziția către un nou/alt sistem internațional.

„Reguli“ în sistemul internațional postbelic

Așadar, examinînd perioada de după 1945, am putea fi tentați să credem că au dispărut aproape toate regulile care au funcționat în sistemul internațional din perioadele anterioare. Astfel:

● nu mai există nici o Mare Putere europeană, iar cele două superputeri care s-au remarcat după război au fost practic blocate adesea în acțiunile lor de amenințarea unui război nuclear. Regulii echilibrului Marilor Puteri i s-a substituit cea a „echilibrului terorii“;

● aparent, nu s-au mai înregistrat coaliții îndreptate contra hegemoniei. Cele două alianțe constituite în jurul superputerilor se preocupau și de atașarea a noi puteri mici și mijlocii, ceea ce însă nu modifica major forța reală a uneia sau a alteia. Cu toate acestea, contra unui eventual „hegemonism“ sovietic sau american, cele două superputeri căutau să-și alieze și puteri cu substanță în greutatea puterii în sistemul internațional (de exemplu, China);

● s-a susținut deschis că sistemul compensațiilor nu ar mai juca vreun rol în relațiile internaționale. Este observabilă însă intenția SUA și URSS de a păstra aparența unei simetrii, îndeosebi în anumite arii din Asia și Africa. Tentativele de a stabili state–tampon, inclusiv ca zone denuclearizate sau neutre, au eșuat datorită neîncrederii între cele două superputeri;

● nu s-a realizat vreun „concert mondial“ între superputeri, din cauza aceleiași neîncrederi structurale;

● dreptul internațional, de esență europeană, a fost bulversat atît datorită presiunilor dinspre dreptul comunist, cît și mondializării surselor de drept;

● progresiv, a început să se manifeste o forță nouă în relațiile internaționale, difuză, dar reală, anume „opinia publică mondială“, atît în cadrul ONU, cît și prin intermediul diplomației conferințelor publice;

● nu se mai înregistrează continuitate cu vechile cicluri economice, îndeosebi datorită abandonului progresiv al aurului;

● regula naționalităților, utilizată în procesul decolonizării, a evoluat, cel puțin în documentele ONU, către regula stabilității frontierelor;

● strategia militară a fost influențată enorm de arma nucleară și de ceea ce s-a numit „războiul de subversiune“.

Evident, aceste reguli au funcționat în cîteva faze succesive, fiecare avînd subdiviziuni cronologice, deoarece au operat în relație de condiții politice, economice, tehnice și strategice. De obicei, în sistemul internațional, *regulile* au o durată limitată, pe cînd *regularitățile* pot să se întindă și pe mai multe epoci istorice.

Învingătorii discută la Potsdam (17 iulie–2 august 1945) soarta lumii postbelice

România şi sistemul internaţional postbelic

În România, a existat o îngrijorare permanentă, în tot deceniul al patrulea, privitoare la posibilele evoluţii ale sistemului internaţional. Neadecvarea la metodele, regulile şi sensurile interacţiunilor europene şi mondiale a cauzat eşecurile cunoscute ale politicii externe româneşti şi tragedia naţională din 1940, care au situat statul român într-o postură nefavorabilă în contextul marii conflagraţii mondiale. Mihai Antonescu, avînd şi calitatea de ministru al Afacerilor Străine, a creat, la începutul anilor 40, un „Birou al păcii“ care să pregătească strategia României pentru faza postbelică *(v. „Dosarele Istoriei“, an. II, nr. 2/7, 1997).* Încă din 1943, nu numai la nivelul decizionalului politic şi statal ci şi opinia publică se interesa insistent de viitorul sistemului internaţional, fiind conştientizat faptul că de caracteristicile acestuia depindea şi soarta României postbelice. Spre exemplu, toate editorialele lui Pamfil Şeicaru, din „Curentul“ (ianuarie–august 1944), explorau conţinutul şi formele relaţiilor internaţionale postbelice, desigur încercînd evaluări pe baza comportamentelor de bază şi circumstanţiale (politico–militare) ale puterilor care-şi prefigurau statutul de învingător la sfîrşitul războiului.

Probabil cea mai coerentă şi sistematică abordare a situaţiei sistemului internaţional postbelic se datoreşte lui Gh.I. Brătianu, cu a sa *L'Organisation de la paix dans l'histoire universelle. Des origines à 1945* (elaborată între 1943–1945). Constatînd că cel de-al doilea război mondial a înregistrat confruntarea între două „sisteme de pace“ — ierarhic şi federativ —, cunoscutul istoric al fenomenului universal spera că după război se va impune sistemul federativ, aşa cum prefigura Charta Atlanticului şi opţiunile SUA, iar procedura împărţirii în zone de influenţă — pe care o promovase „Noua ordine“ a sistemului ierarhic al Germaniei, Italiei, Japoniei — va intra în istorie. Gh.I. Brătianu nu avea toate datele, la încheierea analizei sale istoriografice, care să-i indice că sistemul bipolarităţii va realiza o „sinteză“ a formulei federative (ONU) şi a celei ierarhice (sferele de influenţă). Prevăzînd că „forţele noi şi redutabile“ care s-au manifestat şi pe teatrul de război, din 1941, vor fi în poziţia decizională în viitorul sistem internaţional, el nu putea admite că Europa ar putea fi exclusă de la „facerea jocurilor“ mondiale şi a pledat pentru includerea experienţei europene în fundamentele viitoarelor aranjamente ale păcii internaţionale. Politica Războiului Rece şi „Cortina de Fier“ au infirmat predicţia lui Gh.I Brătianu cît şi a altor intelectuali şi politicieni români, care gîndeau la un altfel de sistem internaţional. Iar includerea României în sfera de dominaţie sovietică nici nu mai solicita efortul gîndirii asupra strategiilor relaţiilor internaţionale, căci acesta era atributul „centrului“.

Interes mai actual ca oricînd

Tema evoluţiei sistemului internaţional în relaţie cu cel de-al doilea război mondial este de maxim interes şi astăzi, în această etapă a unei tranziţii spre un sistem internaţional în reconstrucţie. Practic, războiul a fost o interacţiune prin care s-a urmărit acomodarea competitivă ori integrativă a tuturor experienţelor istorice despre organizarea sistemului relaţiilor internaţionale. Aşa cum uşor se poate observa, epoca postbelică nu a reuşit să se definească printr-o concepţie clară, acceptată voluntar de toţi actorii din sistem, ceea ce a cauzat „continuarea“ războiului, în forma Războiului Rece, fiecare dintre cele două superputeri încercînd să-şi impună propriile valori şi aspiraţii. Prăbuşirea regimurilor comuniste est–europene, în 1989, reunificarea Germaniei (1990) şi dezintegrarea URSS (1991) au readus în discuţie viziuni vechi şi noi de reformare a sistemului internaţional şi tot aşa cum, pentru a explica devenirea sistemului internaţional din a doua jumătate a veacului nostru au fost necesare referinţe ample la „sistemul de la Versailles“, înţelegerea interacţiunilor mondiale de la acest sfîrşit de veac şi de mileniu este mai realistă dacă se pătrunde în miezul „forţelor profunde“ care au caracterizat sistemul internaţional postbelic. ■

Arma atomică — teribila moştenire a celui de-al doilea război mondial. Rivalitatea postbelică dintre marile puteri (foste aliate pînă în 1945) a făcut din arsenalul nuclear un înspăimîntător instrument de configurare a politicii internaţionale

O întrebare cu tîlc, la sfîrșit și început de mileniu

Al doilea război mondial a fost și ultimul?

Conflictul mondial care a dus la instaurarea comunismului în Europa a fost caracterizat de Winston S. Churchill drept „războiul ne–necesar“. Atitudinea conciliantă a democrațiilor occidentale față de Germania în anii '30 l-a încurajat pe Hitler în declanșarea războiului, în timp ce prelungirea acestui război, cauzată de cramponarea Aliaților de „capitularea necondiționată“, s-a dovedit folositoare numai lui Stalin. Pacea mult așteptată a dat naștere la o nouă amenințare, comunismul, și la temerea că ar putea izbucni o nouă conflagrație mondială.

Mai 1945: Războiul mondial s-a sfîrșit.
La 60 de ani de la începutul lui,
amintirea sa continuă însă să ne bîntuie

Caracteristica principală a celui de-al doilea război mondial constă în faptul că scopurile urmărite se confundă cu cauzele care i-au făcut posibilă declanșarea: sfidarea echilibrului puterii dintre statele europene și negarea consensului ideologic pe care se baza întregul sistem internațional.

Conflictul a fost unul total, prin obiectivele urmărite. Pentru puterile Axei era vorba nu numai de a subjuga inamicul, ci și de a elimina fizic popoarele sau etniile calificate ca fiind „inferioare“.

Pentru Aliați, atunci cînd situația de pe teatrele de operații s-a schimbat în favoarea lor, a obține victoria nu mai era de-ajuns: trebuia obținută capitularea necondiționată a puterilor Axei și de a înlocui regimurile politice ale acestora cu regimuri politice democratice sau pretins democratice.

Conflictul a fost total și datorită mijloacelor militare puse în practică, ce vizau anihilarea completă a inamicului și transformarea populației civile și a resurselor economice în ținte militare, iar apariția armei nucleare a constituit o veritabilă mutație în istorie.

La sfîrșitul conflagrației, responsabilitatea organizării păcii a revenit celor două puteri a căror ridicare a fost prezisă cu un secol înainte de către Tocqueville, și care, prin mărimea populației, a teritoriului, a unității politice și a potențialului economic și militar, erau în măsură să-și exercite influența asupra Europei și să umple vaccum-ul *de putere rezultat din înfrîngerea Germaniei și slăbirea Franței și a Marii Britanii.*

Aceste două puteri erau SUA și URSS. Amîndouă, două puteri extraeuropene și mesianice: Uniunea Sovietică prin comunismul de sorginte marxist–leninistă, și Statele Unite, care s-au crezut întotdeauna o națiune aparte, aleasa Providenței, pentru răspîndirea în lume a „crezului american“, o formulă politică acoperită de un veșmînt religios.

„Pace imposibilă, război improbabil“

„Esența politicii noastre? Teama de voi, de guvernul vostru, de politica voastră“. Răspunsul lui Paul–Henri Spaak, secretarul general al NATO, dat în fața ONU, la întrebarea lui Andrei I. Vîșinski, delegatul URSS, fostul procuror general în timpul proceselor de la Moscova, caracterizează cel mai bine perioada Războiului Rece.

Dacă relațiile dintre SUA și URSS erau cele ale unui joc cu sumă nulă, în sensul că suma pusă în joc era aceeași la începutul ca și la sfîrșitul Războiului Rece, prin acordurile stabilite la Ialta și la Potsdam, iar incompatibilitatea ideologică a celor două supraputeri le obliga la menținerea unui status quo, *teama declanșării unui al treilea război mondial a fost prezentă în mediile politice occidentale.*

Această panică, a unui conflict cu URSS, a fost accentuată la cote extreme la 25 iunie 1950, cînd a izbucnit războiul din Coreea, ce a fost interpretat de NATO ca fiind un semnal al lui Stalin de trecere la cucerirea, cu mijloace militare, a supremației mondiale.

Iar faptul că Europa Occidentală putea ajunge teatrul unui război între cele două superputeri a fost luat în calcul atît de mediile politice, cît și de cele academice.

În monumentala sa lucrare, Studiu asupra istoriei, *Arnold J. Toynbee studiază și el această ipoteză. În termeni planetari — afirmă autorul —, în epoca noastră, nu există decît un singur continent, Eurasia, avînd ca vecine peste ocean două insule întinse: America de Nord și America de Sud.*

Într-o asemenea viziune planetară, URSS se înfățișează ca puterea continentală a lumii, în vreme ce SUA ar fi puterea insulară (exact ca în epoca modernă, cînd Marea Britanie juca rolul puterii insulare, în vreme ce Spania, Franța și Germania au jucat, pe rînd, rolul vrăjmașelor continente ale Albionului).

Sectorul apusean al Europei a rămas un sector crucial, pentru că el constituie capul de pod continental al puterii insulare. Dacă, pe vremuri, Flandra a fost arena majorității războaielor care au avut loc în

Europa Occidentală — subliniază Toynbee —, în anii Războiului Rece, întreg ansamblul Europei Occidentale apare ca fiind menit să servească, în ipoteza unui al treilea război mondial, drept arenă de luptă.

Deși confruntarea dintre cele două superputeri a fost caracterizată de Raymond Aron prin formula „pace imposibilă, război improbabil“, o dată cu invadarea de către URSS a Afghanistanului, în decembrie 1979, și sfîrșitul destinderii, conducerea militară a NATO atribuia forțelor armate ale URSS următoarele capabilități strategice de bază: ● să producă distrugeri catastrofale teritoriului SUA, cu ajutorul armei nucleare; ● să invadeze Europa Occidentală, prin surprindere, fără declarație de război, folosind grupul de forțe sovietice din RDG, precum și diviziile de tancuri și aviația din Cehoslovacia, Ungaria și Polonia; ● să interzică transporturile de trupe și materiale din SUA în Europa, atacînd forțele navale și aeriene ale NATO din Atlantic (Florian Gîrz, NATO: globalizare sau dispariție, *București, Ed. Odeon, 1995, p. 103).*

Cele mai cunoscute scenarii despre posibilitatea izbucnirii unui al treilea război mondial sînt cel al generalului Close, în eseul Europa fără apărare? *și cel al generalului Hacket, în cartea* Al treilea război mondial, *scrisă împreună cu alți șase generali și amirali ce au deținut funcții superioare în structurile militare ale Alianței Nord–Atlantice. Potrivit primului scenariu, fabricarea de către RFG a armei nucleare ar duce la declanșarea unei acțiuni preventive din partea URSS. Scopul declarat ar fi acela de a constrînge NATO să accepte o zonă demilitarizată și denuclearizată în Europa Centrală, printr-o ofensivă terestră prin surprindere, în lunile iulie sau august, cînd se acordă cele mai multe concedii cadrelor militare și trupelor din NATO. RDG ar fi constituit baza de plecare ideală pentru cele 20 de divizii sovietice, întărite de șase divizii est–germane; o eventuală participare a diviziilor din Polonia și din Cehoslovacia nu ar fi intrat în discuție, pentru a se menține secretul operațiunilor. Din cauza inexistenței unei coordonări a forțelor NATO, coloanele blindate și mecanizate sovietice pătrund pe teritoriul RFG și realizează joncțiunea cu trupele aeropurtate. Populația Europei Occidentale este cuprinsă de panică: drumurile din Benelux și Franța sînt aglomerate de refugiații din Germania Federală, anihilînd în acest fel posibilitatea unei riposte a NATO.*

Concluzia generalului Close era una pesimistă: răspunsul Occidentului nu poate sta decît în mîna președintelui SUA care, pentru a păstra credibilitatea Alianței, ar putea declanșa un război nuclear contra URSS.

Potrivit generalului Hacket, un război european ar fi fost precedat de un conflict local, în zona Golfului Persic, purtat împotriva URSS care, după invadarea Afghanistanului, ar fi trecut și la invadarea Golfului, pentru a pune stăpînire pe zăcămintele de petrol și a lovi în economiile statelor occidentale. Agresiunea URSS ar fi trebuit oprită prin intervenția masivă a SUA și a NATO, inclusiv prin folosirea armamentului nuclear. De asemenea, același general a prevăzut și declanșarea, în 1983, a unui război civil în Iugoslavia, cînd trupele sovietice ar fi urmat să intervină și să se ciocnească cu trupele SUA și cele ale NATO. Pentagonul a organizat cu regularitate jocuri de-a războaiele fictive, în încercarea de a descifra unele dintre misterele următorului război și, mai ales, pentru a încerca să afle unde ar putea avea loc această nouă conflagrație mondială. În martie 1982, președintele SUA, Ronald Reagan, a participat la un asemenea joc, fiind al doilea președinte american, după Eisenhower, care s-a implicat în așa ceva. Fostul secretar de Stat, William P. Rogers, a acționat pe post de președinte, în timp ce R. Reagan asista la operațiile simulate. Exercițiul computerizat — care a durat cinci zile — a imaginat un atac sovietic convențional împotriva forțelor americane din Europa, Coreea și din Iran. SUA au „răspuns“ cu forțe convenționale, în timp ce URSS au „recurs“ la arme nucleare tactice contra marinei SUA și la atacuri cu arme chimice asupra forțelor terestre. Americanii au „contraatacat“ cu arme

A cîștiga războiul, a pierde pacea

„Perioada anilor 1939–1945 poate fi considerată drept cea mai profundă și concentrată revoluție a umanității de la perioada Inchiziției («The Black Death»). În nici o altă perioadă, începînd cu secolul paisprezece, n-au fost atît de mulți oameni omorîți, dislocați, tulburați, dezrădăcinați sau avînd viețile complet transformate într-o perioadă de timp atît de scurtă. Anii de la sfîrșitul războiului și cei imediat următori au ilustrat încă o dată vechiul proverb care spunea că este destul de posibil să cîștigi războiul și să pierzi pacea.

Regiunile în care războiul s-a purtat de fapt au rămas în ruine. Nordul Franței, Țările de Jos și marea curbă a Cîmpiei nordice germane și o fîșie largă megînd pe tot drumul spre Moscova și Stalingrad au rămas devastate. În regiunile situate la țară n-a fost chiar așa de rău deoarece obiectivele au fost mai puține și au existat regiuni importante care au fost ocolite de lupta propriu–zisă. Orașele însă erau niște grămezi de moloz, căile ferate erau pline de gropi și de șine îndoite, podurile erau prăbușite, canalele și fluviile blocate, digurile avariate și rețeaua de energie electrică distrusă. Majoritatea bunurilor personale ale societății moderne fusese avariată într-un grad mai mare sau mai mic.

Lucrurile se prezentau la fel, fie că era vorba de regiunea Pacificului, fie de Asia de est. Fuseseră aduse prejudicii unui volum inestimabil de bunuri, iar națiuni mari ca China și Japonia și marile imperii ale puterilor coloniale erau aproape distruse. Milioane de înfometați își tîrau picioarele printre ruine, căutînd o cale să-și pună viețile în ordine.

Dar cuvîntul prejudiciu nu avea același înțeles pretutindeni. Acele țări din lumea industrializată care se luptaseră în război dar care nu avuseseră experiența luptelor pe propriul teren au prosperat după aceea aproape în proporție directă cu zonele de luptă care suferiseră. Dacă în Europa și Asia era destul de greu să departajezi cîștigătorii de învinși, nu exista nici o problemă de acest gen în ceea ce-i privea pe americanii din nord care erau cîștigători“.

(James L. Stokesbury, *Scurtă istorie a celui de-al doilea război mondial*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1993, p. 324) *nucleare cu efect redus, dar, în final, sovieticii au „declanșat“ o ofensivă nucleară generalizată, care a „distrus“ Washington și l-a „omorît“ pe președinte (Caspar Weiberger, Peter Schweizer,* Următorul război mondial, *București, Ed. Antet, 1997, p. 20–21).*

Dacă Moscova avea sau nu asemenea intenții, nimeni nu poate ști deocamdată. În orice caz, războaiele din zona Golfului au avut loc, dar într-un context geopolitic diferit, și nu din cauza URSS.

„Pax americana“

Războiul Rece a luat sfîrșit atunci cînd America se aștepta la o prelungire a ostilităților cu Imperiul sovietic, datorită inițiativei americane de lansare a programului „Războiul stelelor“.

Încheierea ostilităților cu Uniunea Sovietică a fost marcată de dezbateri intense, ample și confuze, despre interesele naționale americane.

Anticipînd acest lucru, la sfîrșitul anilor '80, Gheorghi Arbatov, consilierul lui Gorbaciov, a declarat la o întîlnire cu oficialități americane: „Ceea ce vă facem este cu adevărat teribil: vă lipsim de un dușman“. Cuvintele consilierului exprimau un mare adevăr, acela că, pentru americanul obișnuit, un interes național vital este un interes pentru care este dispus să-și dea viața și să-și sacrifice averea.

Dispariția amenințărilor din timpul Războiului Rece, victoria globală a democrației sau „sfîrșitul istoriei“, după titlul unei lucrări a lui Francis Fukuyama, ar fi un adevărat coșmar pentru SUA.

Războiul din Golf a rezolvat pentru un timp problema lipsei unui inamic. Așa cum declara Richard Cheney, pe atunci ministru american al Apărării, „războiul din Golf este precursorul genului de conflicte pe care riscăm să le întîlnim tot mai frecvent în noua eră: confruntări regionale cu inamici bine înarmați și înzestrați atît cu arme convenționale sofisticate, cît și cu încărcături chimice și nucleare“ (Michael Klare, „Noua strategie militară a Statelor Unite“, în „Le Monde diplomatique“, noiembrie 1997).

Strategii americani au luat în calcul nu numai conflicte cu adversari din lumea a treia, calificați la Washington drept „regimuri paria“, ci au examinat și alte scenarii: un conflict cu Moscova pentru resursele Mării Caspice, sau un război cu Beijingul pentru garantarea libertății de navigație în Marea Chinei.

În 1993, Samuel P. Huntington a publicat, în revista „Foreign Affairs“, un articol cu titlul incitant și dezvoltat ulterior într-o carte: „Ciocnirea civilizațiilor?“. Huntington susține că războaiele dintre regi în perioada medievală au fost urmate de războaie între națiuni, în perioada modernă, apoi de cele între ideologii în secolul XX, iar în secolul următor războaiele vor avea loc între civilizații, elementul religios ocupînd o poziție principală.

În era pe cale a se naște — subliniază autorul —, ciocnirile dintre civilizații reprezintă cele mai mari amenințări la adresa păcii mondiale, iar o ordine internațională bazată pe civilizații este cea mai sigură pază împotriva războiului mondial (S.P. Huntington, Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale, *București, Ed. Antet, 1997, p. 480).*

Teoria lui Huntington devine amuzantă atunci cînd el își imaginează, la începutul secolului XXI, o intervenție americană într-o dispută între China și Vietnam, în scopul protejării accesului la zăcămintele de petrol din marea Chinei de Sud, achiziționate de companii americane. Plecînd de la această intervenție, Hutington are viziunea unui război mondial între două tabere: pe de o parte, SUA, Europa, Rusia și India, iar de cealaltă parte, China, Japonia și statele islamice (ibidem, *p. 465–471). Normal, unde miroase a petrol, dispar și ciocnirile dintre civilizații!*

Totuși, teoria lui Huntington este foarte influentă, mai ales în mediile politice a căror existență depinde de Războiul Rece, și care doresc construirea unei noi amenințări, care să înlocuiască pe cea a comunismului.

Conflictul între civilizații ar putea avea însă loc — după modesta noastră opinie — nu din cauza factorului religios (în treacăt fie spus, acesta a exacerbat un conflict, dar i-a dat naștere foarte rar) ci din cauza politicii occidentale, în special a SUA, de subminare a organizării statale naționale din unele țări și regiuni, unde Occidentul urmărește să-și impună controlul.

Cum se poate defini, la acest sfîrșit de secol, pax americana? *Spre deosebire de perioada Războiului Rece, cînd America era antrenată în apărarea civilizației occidentale, astăzi, SUA rămîn implicate în lume, dar această implicare este orientată mai degrabă spre interese comerciale și etnice decît spre cele naționale. Cine vrea să găsească o coerență a politicii externe americane, trebuie să aibă în vedere tocmai aceste interese, fie că este vorba de Africa, Asia Centrală, Caucaz, sau, mai recent, Kosovo.*

SUA sînt o superputere de invidiat pentru rolul pe care au știut să-l joace în istoria relațiilor internaționale ale acestui secol. Hegemonia americană poate fi reprezentată prin metafora spițelor și a butucului unei roți, după cum afirmă Josef Joffe. Butucul reprezintă SUA, iar spițele sînt Europa Occidentală, Japonia, China, Rusia și Orientul Mijlociu. În ciuda antagonismului acestora față de SUA, asocierea lor cu „butucul“ este mai importantă decît legăturile lor reciproce (Josef Joffe, Cum procedează America, *în „Foreign Affairs“, sept.–oct. 1997).*

Mesajul american către „restul lumii“ a început însă să sune neconvingător, fiind subminat de slăbiciuni de fond (un declin al valorilor morale, pe fondul ascensiunii preocupărilor pentru satisfacție materială și senzuală) și de afirmarea multiculturalismului, care a dus la eliminarea ideii de Occident din rîndul elitelor americane. Aceste elite folosesc astăzi puterea economică, în special puterea soft *a informațiilor, comunicațiile și divertismentul pentru a lua în derîdere valori tradiționale precum religia, națiunea, familia și cultura înaltă, și înlocuirea acestora cu false valori. Conflictul între civilizații s-ar putea transforma astfel într-o ciocnire între toate civilizațiile, Occidentul și ceilalți, pe de o parte, și anticivilizația — de fapt, comportamentul de astăzi a numeroși americani —, pe de alta, după cum remarcă James Kurth* (Extinderea NATO și ideea de Occident, *în „Orbis“, 1997).*

Dar poate că Henri Kissinger are dreptate cînd spune că „Statele Unite nu-și pot asuma riscul de a fi ținute în lesă. Și, în plus, nu-și pot asuma riscul de a pierde!“. ■

Liviu Marius BEJENARU

Remember

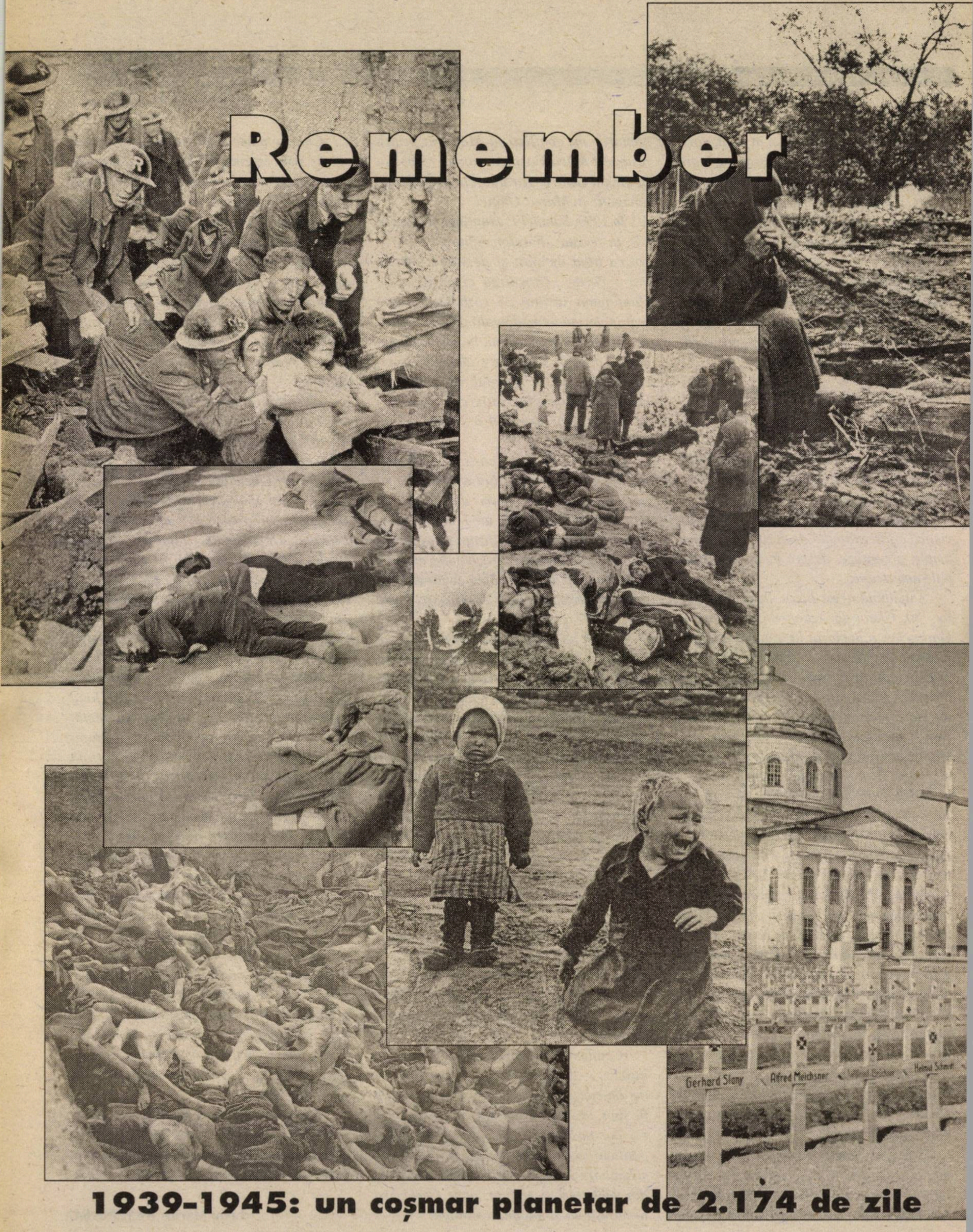
Gerhard Slany
Alfred Meichsner
Helmut Schmidt

1939-1945: un coșmar planetar de 2.174 de zile

„Un român care dă dureri de cap politicienilor“

(„Adevărul“, nr. 2.868, 26 august 1999)

„Timp de nouă ani (din ianuarie 1990 pînă în iunie 1999), mi-am asumat ingrata misiune de a fi cronicarul societății românești în tranziție. Rezultatul? Cîteva mii de pagini scrise și publicate săptămînal pînă în 1992, zilnic după aceea. Dintre acestea, cele mai multe pot fi considerate pamflete politice. Revăzîndu-le, am constatat, nu fără surprindere, că nici un politician și nici un partid ivit din mîlul postdecembrist n-au scăpat împunsăturii otrăvitoare a peniței mele, răzvrătite împotriva fuduliei, prostiei, corupției, demagogiei, punerii interesului mărunt, meschin, deasupra interesului național“.

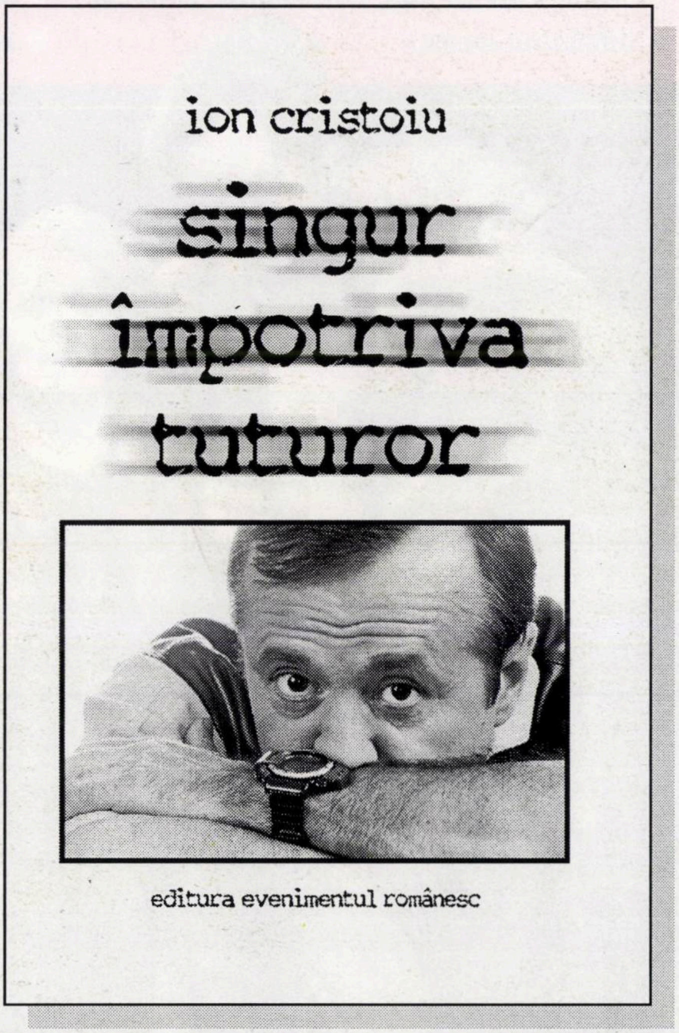

„(...) În cele aproape 500 de pagini ale cărții recitim istoria nesfîrșitei noastre tranziții, scrisă de un cronicar care observă cu imparțialitatea istoricului, dar relatează cu ironie, cu umor, uneori cu indignare, cu sarcasm. Talentul, luciditatea, consecvența, viziunea unitară sînt tot atîtea motive pentru care *Singur împotriva tuturor* trebuia să apară. E un roman–colaj ce urmărește nașterea și primii ani de viață ai acestui copil bicisnic care este democrația originală românească, o carte incitantă pe care simpli cetățeni–cititori o vor lectura cu plăcere în tramvai, în bucătărie, la cozi, iar sutele de personaje ale cărții o vor citi pe ascuns, sub pătură, și-l vor înjura vîrtos pe Ion Cristoiu, ceea ce este chiar foarte bine să se întîmple“.

(„Național“, nr. 678, 30 august 1999)

din sumar:

- O necesară schimbare de perspectivă
- Ultimele ore dinaintea războiului mondial
- Fronturile de Vest, din Atlantic și de Est
- Războiul aerian
- Războinici ai conflagrației mondiale
- România în război
- Marele război al marilor spioni
- Al doilea război mondial a fost și ultimul?

ISSN 1224-4287

Preț **13.000** lei
6 DM

BIBLIOTECA
SIB
115675

CINCI
2000
BANCA NATIONALA A ROMANIEI
MII LEI

An.IV, nr. 10(38), 1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

1 - IUL. 2005

Bani, bănci, bancheri în România

Apare în 10 a fiecărei luni

55201

Sumar

nr. 10 (38) • 1999

Bani, bănci și bancheri în România

(Money, Banks and Bankers in Romania)

Ion CRISTOIU

De la băncile de chirpici, la miliardarii de carton 1
From Adobe Banks to Cardboard Bankers

Andrei JOSAN

Cămătari, zarafi, creditori 3
Usurers, Money Changers, Creditors

Corneliu OLARU

Organizarea sistemului bancar în România .. 6
The Structure of the Banking System in Romania

Instituirea sistemului monetar al leului (**Corneliu OLARU**) 10
The Setting up of the Romanian Coin — leu

Maria MUREȘAN

Banca Națională a României 13
The National Bank of Romania

Eugeniu Carada: Un conspirator convertit în bancher (**Mihai OPRIȚESCU**) 17
Eugeniu Carada: A Plotter Converted in Banker

Mihai D. DRECIN

Finanțe și bănci în Transilvania (1867–1918) 18
Finances and Banks in Transylvania (1867–1918)

Adrian CORCODEL

Băncile populare sătești 21
Village People's Banks

Nicolae CIOBANU

Banca Generală Română și războiul de întregire (1916–1919) 24
The General Bank of Romania and the War of National Unity (1916–1919)

Ioan SCURTU

Finanțe și societate în România interbelică .. 28
Finances and Society in Inter–War Romania

Vasile BOZGA

Viața bancară în România interbelică 34
Banking Life in Inter–War Romania

Mihai OPRIȚESCU

„Afacerea Marmorosch–Blank“ 38
“Marmorosch–Blank Affair”

Grigore Traian POP

Bancherii în bătaia puștii legionare 41
The Bankers Within Gun Shot of the Iron Guard

Gheorghe BUZATU

Petrolul băncilor ori băncile petrolului? 44
The Oil of the Banks or the Banks of the Oil?

Petre OTU

Prea mult sînge, prea puțini bani 47
Too Much Blood, Too Little Money

Dincolo de „dosar“

Guvernarea Ion Antonescu în stenograme ale Consiliului de Miniștri 52
Ion Antonescu's Government in the Records of the Council of Ministers

Un tezaur documentar și interpretativ (Laurențiu CONSTANTINIU) 60
A Documentary and Interpretative Thesaurus

Mirajul liberal (Alexandru RADU) .. 61
The Liberal Mirage

Cărți primite, cărți recomandate 64
New Books

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecției revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

• IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 10.500 lei

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei ■ **12 luni:** 126.000 **lei**

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU

Redactor–șef
Mircea SUCIU

Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactori:
Mioara ANTON,
Laurențiu CONSTANTINIU

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura

Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN

Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C 2, cam. 9,
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53

E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Ioana PATRICHE
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT,
București, tel.: 335.93.18
Difuzare:
S.C. CURENTUL S.A.
Tel./fax: 223.10.31; tel.: 202.13.29

Editura
Evenimentul Românesc

ISSN 1224 – 4287

Un salt peste timp, o privire lucidă asupra mizeriei zilelor noastre

De la băncile de chirpici, la miliardarii de carton

0- VII. 200

Ion CRISTOIU

Deceniul postdecembrist românesc n-a fost lipsit de prăbușiri spectaculoase, bun pretext de meditație melancolică asupra măririi și decăderii în viața omenească. Oameni precum Sever Mureșan, Ioan Stoica, Viorel Cataramă au fost mult timp vedete ale vieții noastre publice. Imperiile lor, create peste noapte, au stîrnit sentimente intense, deși contradictorii: de la admirația fățișă pînă la revolta necruțătoare. Și, deodată, cînd respectivii își afișau viața de lux mai dihai decît cea a multimiliardarilor americani din filmele de duzină, a picat știrea că sînt falimentari, ba mai mult, în cazul unora, că fac obiectul unor anchete judiciare. Șocul a fost imens. Imperiile strălucitoare se dovediseră simple înjghebări de carton.

Un impact asemănător l-a avut și prăbușirea BANCOREX. Ani întregi, această bancă a trecut în ochii întregii țări drept imaginea capitalismului triumfător: sedii după normele arhitecturii de ultimul răcnet, publicitate zilnică în presă și la televiziune, salariați cu înfățișări de funcționari abia ieșind, la fine de program, din bilding-urile de pe Wall Street. BANCOREX întruchipa, în același timp, soliditatea de granit. Dacă ar fi fost să deschidă un cont, orice om de afaceri român ar fi ales, cu ochii închiși, instituția din capul Lipscanilor. Și, deodată, în anul de grație 1999, a răsărit și a explodat, ca o ciupercă de bombă atomică, știrea potrivit căreia BANCOREX e falimentară. Banca mileniului trei, cum suna un slogan publicitar, părea făcută numai din beton și oțel inoxidabil. În realitate, ea era ridicată din chirpici. Peste aceștia, mai–marii băncii, sprijiniți discret de mai–marii zilei, dăduseră o vopsea care să creeze întregii țări iluzia betonului.

BANCOREX nu e singura bancă din România circului postdecembrist (unde efectele de lumini lasă impresia sărbătorii grandioase, pentru ca, la sfîrșitul spectacolului, cînd reflectoarele s-au stins și tromboanele au tăcut, să descoperi nisipul prăpădit al arenei și scaunele jupuite ale tribunelor) care se prăbușește ca o șandrama la un banal cutremur. Alături de ea, s-au dărîmat Credit Bank, Columna, Albina, Bank Post. Nici una dintre acestea nu ne oferă însă contrastul paralizant dintre măreția anterioară și starea jalnică de acum. De aceea, o discuție despre procesul postdecembrist de prăbușire a băncilor se poate limita și la radiografia evoluției în timp a BANCOREX. Am greși susținînd că BANCOREX a fost ca și miliardarii de carton. Faimoasa bancă n-a reprezentat, de la început, o alcătuire din chirpici, arătată lumii ca făcută din beton și din oțel inoxidabil. Preluată de la regimul comunist, BANCOREX a fost la început o instituție solidă. Ea s-a șubrezit pe parcurs. Chirpicii n-au fost de la început. Ei au luat locul betonului treptat–treptat și pe șest. Șocul descumpănitor în opinia publică își are cauza în faptul că această șubrezire fatală a fost ascunsă întregii țări. În timp ce betonul era înlocuit cu chirpici, în timp ce fisurile catastrofale se iviseră și se adînceau în temelii,

55201

BANCOREX continua să surîdă românilor ca imaginea perfectă a măreției și solidității. Ar fi fost, poate, mult mai sănătos dacă, la primul proces de clătinare, s-ar fi dat alarma. Impactul prăbușirii dintr-o dată n-ar fi fost atît de devastator.

Spulberări de bănci au loc și în Occident. Cauzele sînt acolo, însă, net diferite de cele care au acționat în situația BANCOREX și în situația altor bănci românești de după decembrie 1989. În Occident, o bancă de talia BANCOREX dă faliment în urma unui moment neprevăzut de destin: bruscă schimbare a conjuncturii economice, dereglarea mintală a managerului. La noi, BANCOREX, asemenea altor bănci, a falimentat pentru că, de la un anumit moment, ea n-a mai avut nici o legătură cu propria condiție. În capitalismul autentic, inclusiv în cel românesc dintre cele două războaie mondiale — cum o arată valoroasele studii din acest număr al revistei noastre —, băncile sînt motorul economiei de piață. Ele nu se constituie ca afaceri în sine (deși sînt rentabile), ci în postura de mijloace vitale pentru dezvoltarea investițiilor. Instituția creditului, pe care se așază întregul sistem bancar, își asumă rolul de a pompa bani în arterele economiei private. De aceea, într-un capitalism veritabil, creditul se supune condiției sale de stimulare a afacerilor, de sporire ca număr și putere a firmelor private, de atragere a cetățenilor spre tentația riscului intrării în afaceri. Sub acest semn, băncile practică o politică specifică: dobînzi mici pentru a-i atrage pe cetățeni să împrumute și să investească ulterior, verificarea solvabilității celui care vrea un credit, dar, mai ales, judecarea riguroasă a șanselor de viitor ale proiectului cu care vine la bancă, pentru a lua bani, un cetățean. Rateurile, numite și credite neperformante, sînt, în Occident, o excepție. Ele apar nu din cauza băncilor, ci din cauza vieții, care e în slujba întîmplării fatale.

La noi, după decembrie 1989, băncile n-au îndeplinit această condiție izvorîtă din locul și rolul lor în capitalism. Ele au fost concepute sau au devenit pe parcurs (ca în cazul BANCOREX) pușculițe generoase pentru clientela politică. Ruinarea băncilor și-a avut cauza în creditele neperformante. Acestea n-au devenit neperformante pe parcurs, sub puterea unor răsuciri de destin, ci au fost chiar de la început neperformante, cu știința mai–marilor băncii. Banii statului sau ai populației n-au fost puși la lucru pentru dezvoltarea economiei de piață ci pentru pricopsirea unor escroci, beneficiari ai binecuvîntării fie din partea puternicilor zilei, fie din partea mai–marilor băncii, la rîndu-le însușitori de șpagă. În aceste condiții, era normal ca băncile să se prăbușească. Zvîrlitul banilor în dreapta și în stînga nu putea decît să le devalizeze. Grav nu e însă numai faptul că falimentul lor a lovit necruțător pe depunători, ci faptul că adevărații investitori — cei ce ar fi avut nevoie de bani pentru a deschide o afacere — au fost refuzați. În acest fel, băncile postdecembriste sînt responsabile, alături de alte instituții, de anemica dezvoltare a capitalismului autentic în România ultimilor zece ani. În schimb, ele au contribuit din plin la apariția și amplificarea fenomenului numit de occidentali **cleptocrație.** Ele au dus la apariția miliardarilor de carton, a îmbogățiților peste noapte, a celor tentați de risipirea deșănțată a banilor, a țoapelor cu pretenții.

Băncile din chirpici sînt, astfel, o realitate postdecembristă românească la fel de semnificativă ca și miliardarii de carton. ■

Numărul de față al revistei a beneficiat, în secțiunea destinată „dosarului“, de colaborarea unor prestigioși istorici ai economiei, din Capitală și din țară. Pentru fiecare dintre domniile lor este precizat locul în care își desfășoară activitatea științifică și didactică. Redacția le mulțumește și pe această cale și îi așteaptă cu viitoare colaborări menite a spori sau a adînci cunoștințele în materie ale statornicilor cititori ai „Dosarelor Istoriei“.

Mulțumiri se cuvin, de asemenea, Serviciului Colecții Speciale al Bibliotecii Naționale a României — d-nei **Ana PLEȘIA**, custode, respectiv d-lui **Ion MAMINA**, șef serviciu — pentru fotografiile de excepție puse nouă la dispoziție și care ilustrează multe din paginile care urmează.

Redacția

La începuturile capitalismului în Principatele Române

Cămătari, zarafi, creditori

Andrei JOSAN*

Modernizarea, proces care în ultimele secole, din punct de vedere economic, îmbracă forma capitalismului, este un proces stadial, stadii de dezvoltare dominate pe rînd de capitalul comercial, capitalul industrial și de cel financiar. Orice societate care pășește pe calea modernizării se înscrie pe parcursul acestor stadii și poate fi descrisă cu referire la ele. În geneza capitalismului, un loc esențial îl ocupă capitalul negustoresc și capitalul cămătăresc (numit și uzurar, adică purtător de dobîndă, existentă încă în societățile anterioare lumii capitaliste). Apăruți în cadrul unei economii naturale, caracterizată prin imobilitatea structurilor sociale și economice, cămătarii și zarafii au avut un rol extrem de important în accelerarea ritmului vieții economice și — în mod paradoxal — în dinamizarea procesului de mobilitate socială, mobilitate care constituie o caracteristică esențială a economiilor constituite pe baze capitaliste.

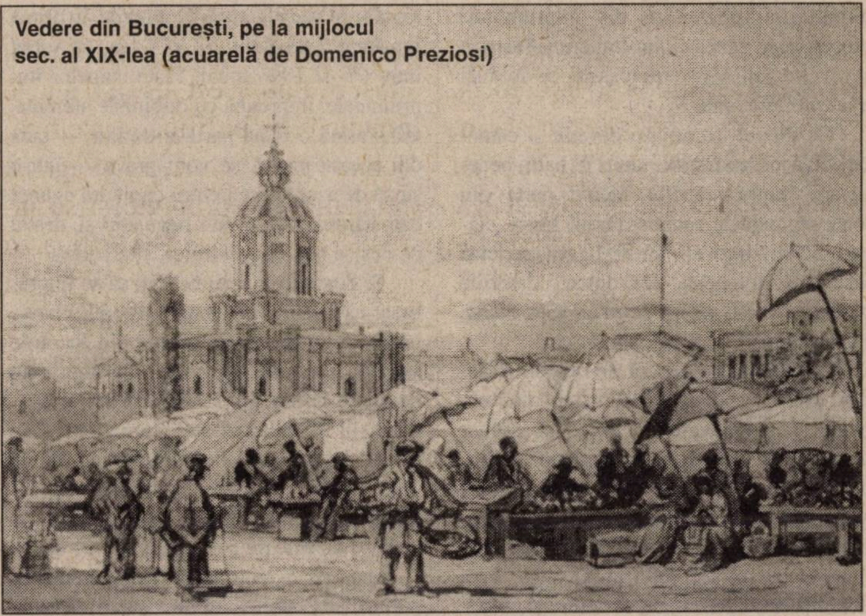
Vedere din București, pe la mijlocul sec. al XIX-lea (acuarelă de Domenico Preziosi)

De la boierime la burghezie

Rolul capitalului cămătăresc, sau uzurar, în viața economică a societății românești de-a lungul secolului al XIX-lea a fost unul dintre cele mai complexe. El a contribuit la ruinarea unei mari părți a boierimii, devenită ulterior moșierime, ca și a țăranilor și meseriașilor liberi, inclusiv la sărăcirea țăranilor dependenți. Prin necesitatea plătirii datoriilor către creditori el a impulsionat transformarea produselor în mărfuri, atît pe marea proprietate, cît și în gospodăria țărănească. Prin vînzarea, pentru plata datoriilor, a unui număr crescînd de moșii, el a contribuit la transformarea pămîntului în obiect de vînzare–cumpărare, în marfă, iar prin ruinarea unor moșneni, răzeși și a altor țărani liberi, a contribuit la accelerarea procesului de dezagregare a comunităților sătești, a obștilor. Prin dobînzile și avantajele impuse de cămătari, s-a produs un proces de acumulare a unor însemnate averi.

Cămătăria și zărăfia au apărut și s-au dezvoltat în circumstanțe istorice complexe, generate de statutul politic al Principatelor Române, statut care a influențat situația economică a acestora. Suzeranitatea otomană a lipsit Țara Românească și Moldova de un sistem monetar propriu, bazat pe o monedă națională, deși acestea și-au organizat, în limitele statutului lor politic o circulație monetară sui–generis. Toate valorile — pămîntul, vitele, produsele — și toate plățile, impozitele și alte obligații — erau evaluate în lei, dar realizate în monedele străine care existau în circulație. Leul a devenit moneda de cont atunci cînd a dispărut din circulație Löwenthalerul, principala monedă de circulație în lumea românească timp de aproape trei secole.

Pînă la adoptarea sistemului monetar național, în 1867, în Principate au circulat, ca monede reale, monede străine din aur, argint și aliaje. Valoarea lor este exprimată în leul de calcul (de socoteală) și este determinată, în general, de raportul comercial stabilit pe piață, pe baza valorii reale a metalelor, a titlului acestora și a greutății monedelor.

Lipsa monedei naționale evidenția starea retardată în acest domeniu, iar dobînda particulară ridicată, de 20–100%, orienta puținele capitaluri bănești interne spre zonele comerțului și cămătăriei și le sustrăgea producției. Insuficiența și scumpetea capitalului constituie o trăsătură de bază a unei piețe financiare în formare. Această situație a favorizat dezvoltarea zărăfiei care în prima etapă s-a manifestat sub formă de cumpărări și vînzări de monede, în scopul obținerii de cîștiguri pe cale speculativă. Numărul total al zarafilor care și-au desfășurat activitatea în această perioadă este apreciat în documentele din epocă la cîteva sute.

Capitalul zarafilor și cămătarilor avea surse interne și externe. Pentru boierii cre-

---

*** Asistent universitar, doctorand, Universitatea „Constantin Brâncoveanu", Rîmnicu Vîlcea**

ditori, sursele de bani erau constituite din dijmă, clacă în bani, monopoluri sau din cultivarea rezervei, creşterea şi vînzarea vitelor proprii, manipulări monetare, precum şi din exploatarea slujbelor şi arenzilor sau din exerciţiul ecleziastic. Pentru negustori, capitalul comercial era sursa principală a împrumutului cămătăresc. Din sursele externe, banii proveneau din împrumuturi efectuate, în general, din Imperiul Austriac şi cel Otoman, care erau plasate, cu dobînzi mari, în Principate.

Cu timpul, zarafii au devenit şi cămătari. Ei acordau împrumuturi în bani, beneficiarii împrumuturilor făcînd parte din toate segmentele sociale: ţărani liberi, clăcaşi, boieri, tîrgoveţi, meşteşugari, clerici şi vistieriile domneşti. De obicei, datoriile particulare erau garantate cu amanet, zălog, ipotecă pe clădiri şi/sau pămînturi.

Cămătăria, practicată de obicei de zarafi, care îşi spuneau şi bancheri, mai era practicată şi de negustori, arendaşi şi chiar de mănăstiri. Astfel, o caracteristică definitorie a fost eterogenitatea apartenenţei sociale şi etnice a celor ce o practicau. Proporţiile cămătăriei au crescut aproape continuu în cursul secolului al XIX-lea. Rata dobînzii era determinată de cerere şi ofertă. În condiţiile în care creştea cererea de împrumuturi, mai ales din partea ţăranilor şi a marilor proprietari funciari, ca şi a statului, iar oferta de credit era relativ limitată, rata dobînzii a avut permanent o tendinţă de creştere.

Drept urmare, dobînzile variau de la o zonă la alta, de la o perioadă la alta şi de la cămătar la cămătar. Proporţiile dobînzii au variat între jumătatea secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, în general, între circa 43–45% şi 10–12% anual. Unele documente din epocă arată şi cazuri în care oameni săraci erau obligaţi să plătească dobînzi anuale de 120%. În medie, dobînzile oscilau în jurul procentului de 24% spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

După destinaţia împrumuturilor, se disting, pentru început, două forme de credit: creditul politic, respectiv împrumuturi pentru obţinerea domniei sau pentru domnul în exerciţiu şi creditul de consum, numit uneori consumativ.

Creditul politic, practicat pe larg în perioada fanariotă, a continuat să aibă o amploare mare şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Un loc important în cererea de credit pe piaţă îl avea, în fiecare ţară, Vistieria, care se împrumuta pentru a face faţă pretenţiilor Imperiului Otoman şi cheltuielilor domnitorilor.

Spre deosebire de împrumuturile pretendenţilor la domnie sau ale unor mari negustori, cele ale Vistieriei se efectuau de regulă, pe piaţa internă. Dobînzile, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au variat între 6% şi 18% anual. Plata sumelor împrumutate, împreună cu dobînzile aferente, transformă o bună parte a dărilor — care din această cauză se vor agrava — într-o sursă de acumulare pentru capitalul uzurar, cămătăresc, pentru unii negustori şi, destul de des, şi pentru unii boieri şi arendaşi.

Şi domnitorii erau nevoiţi să se împrumute cu dobînzi însemnate. Astfel, marele istoric A.D. Xenopol, în una din lucrările sale de referinţă, semnala un împrumut domnesc în sumă de 223.650 de lei contractat în 1805 de la fostul mare vistier Ioan Mosh, iar un altul de 420.000 de lei, în 1815 de la Gheorghe Sachelarie, cu dobîndă de 37.800 de lei pe 8 luni, adică 12% anual şi un agio de 5%, adică 20.000 de lei.

Datorită faptului că în cazul creditelor politice se practicau dobînzi mari, la începutul secolului al XIX-lea au apărut preocupări pentru limitarea lor. Astfel, în 1817, Condica ţivilă şi politicească a Prinţipatului Moldovei, cunoscută şi sub denumirea de Legiuirea Callimachi, a stabilit dobînda legală la 10%, iar în Ţara Românească, în 1818, prin Legiuirea Caragea, ea a fost stabilită tot la 10%. Regulamentul Organic a statuat legal existenţa leului ca ban de calcul, a recunoscut de drept sistemul bimetalist şi a luat ca etalon galbenul ca monedă de aur şi sorcovăţul ca monedă de argint, a definit pentru fiecare greutatea şi titlul şi a declarat cursuri unice. Raportul legal între aur şi argint a fost stabilit la 1/15,8, apropiat de cursul pieţei occidentale.

Împrumuturile de stat au luat amploare după 1830. Numai în 1832, Ţara Românească a contractat împrumuturi de 2.186.357 de lei (adică 809.608 de lei aur 1867) cu dobînzi de 12–18%. În 1833 s-a mai împrumutat cu 3.654.150 de lei (adică 1.353.131 de lei aur 1867) fără ca împrumutul anterior să fi fost complet achitat. În anii următori au continuat să fie contractate împrumuturi de stat, cu dobînzi cămătăreşti, astfel încît la sfîrşitul anului 1849, datoria totală (inclusiv restanţe din 1842) a Ţării Româneşti era de 18.301.677 de lei (6.771.617 de lei aur 1867).

Creditul de consum avea utilizări variate. Ţăranii se împrumutau pentru plata dărilor, iar în cazul celor dependenţi, şi pentru plata obligaţiilor băneşti faţă de boieri şi Biserică şi, doar rar de tot, pentru cumpărarea de animale sau a unei bucăţi de pămînt. Boierii se împrumutau pentru a face faţă cheltuielilor de lux, cumpărării de posturi, de moşii, de case etc.

Datorii şi venituri

Procesul de îndatorare s-a amplificat la începutul secolului al XIX-lea, în 1815, numai la Iaşi datoriile exigibile în acel an se ridicau la două milioane de lei, ceea ce reprezenta o sumă de două ori mai mare decît veniturile statului. După Pacea de la Adrianopol, intensificarea ritmului vieţii economice a determinat o amplificare a cererii de credit, care, în condiţiile concrete existente, a impulsionat în mare măsură cămătăria. Astfel, în 1834, datoriile ţărăneşti erau evaluate de domnitorul Moldovei la 15 milioane de lei, sumă care depăşea bugetul ţării.

Între 1830–1860, casele cele mai importante din Principate care se ocupau şi cu activitatea bancară şi de împrumuturi cu camătă erau: 10 la Brăila (Robini, Teodorovich, Kastrino, Petalá, Anastase Doiciu etc.), 21 la Galaţi (Pedemonte & Peretti, Panaiotu Pavló, Karaus & C-ie, Epaminonda Paná, Dimopulo, Marcopoli etc.), 20 la Bucureşti (Hagi Bacaloglu, Halfon, S. Cristoduló, Jacob Marmorosch etc.), una la Buzău (Leibu Freiter), una la Craiova (Raicu Pavlovici) şi una la Iaşi (Michel Daniel). Aproape toţi proprietarii acestor case erau străini şi supuşi jurisdicţiei consulare ca să le poată fi apărate mai bine interesele.

În special după 1829 apare şi o altă formă de credit, şi anume creditul destinat scopurilor productive — care, destinat sporirii capitalurilor, poate fi apreciat drept credit de producţie sau de investiţii, sau, în cazul negustorilor, drept credit comercial.

Tentaţi de posibilităţile exportului, unii moşieri utilizează o parte din împrumuturi în scopuri productive, dar cei mai mulţi vor continua să le folosească pentru cheltuieli de lux. Dobînda mare, de obicei 18%, uneori atingînd chiar 40%, permitea creditorilor să-și dubleze capitalurile în circa 4–5 ani. La mijlocul secolului al XIX-lea, orientarea unei mari părți a proprietarilor funciari către creditele de consum a avut drept consecință, după cum remarca și Nicolae Bălcescu, ipotecarea majorității marilor proprietari.

În ceea ce-i privește pe țărani, mai ales pe cei liberi, la unii se observă apariția și a unor împrumuturi cu scopuri de producție, respectiv pentru cumpărarea de vite, de utilaj agricol și mai rar, pămînt. În cvasitotalitatea lor, la aceste împrumuturi, dobînda percepută de către cămătari era mai mare decît cea obișnuită. Referindu-se la țăranii liberi, Nicolae Bălcescu sublinia că aceștia, ca de altfel și cei dependenți, erau loviți greu de camătă, nu o dată trebuind să plătească dobînzi care mergeau pînă la 50%.

Împrumuturi însemnate contractau și unii arendași de vămi, dar datorită marilor lor venituri, spre deosebire de alți debitori, plăteau dobînzi mult mai mici.

Negustorii erau și ei foarte îngreunați în activitatea lor de raritatea capitalurilor care puteau fi luate cu împrumut și de dobînzile pe care trebuiau să le plătească. Falimentul și înșelarea creditorilor de către unii negustori nu erau nici ele, însă, o raritate. De foarte multe ori negustorii, ca și zarafii, se înțelegeau între ei cu privire la un anumit curs al unor monede, diferit de cel oficial și mai mare decît cel ce s-ar fi format pe piața liberă, în acest fel mărindu-și profiturile.

Ca tendință de ansamblu, cămătăria a căpătat o mare dezvoltare prin activitatea negustorilor. Unii dintre ei au început chiar să-și considere firma casă de bancă, chiar dacă practicau în continuare, mascat, activitate de cămătărie.

În perioada 1865–1880, cînd în presa și în lumea politică românească își face simțită prezența ideea privind necesitatea creării unei bănci naționale, zarafii și cămătarii deveniți în parte bancheri, în foarte multe cazuri s-au plasat pe poziții ostile și au făcut chiar propagandă împotriva ei. În perioada 1870–1885, numai la București erau cunoscuți ca împrumutători de bani: frații Petrescu, Vlasto, G. Ionescu, Hagi Vasile, A. Zahariade, C. Angelescu, Ghiță Hagi Tudorache, Solomon Ascher, Avram Levy, Moscu Russo, frații Juster ș.a. Erau cunoscuți de asemenea și bancheri precum: Deroussi, Sechiari, Rodocanachi, S. Halfon & fiii, Negropontes, I. Chrissoveloni, Marmorosch, Blank & Co, frații Ellias, Menelas Ghermani, Th. Mehedințeanu, E. Gheorghieff ș.a.

Atunci cînd a fost înființată BNR, de data aceasta pentru a fi părtași la cîștig, unii cămătari au devenit acționari și chiar au ajuns în conducerea băncii. Astfel, în 1881, Menelas Ghermani era președinte al Comisiei de Cenzori, iar C. Angelescu și Ștefan Ioanide, membrii ai ei. De asemenea, Th. Mehedințeanu a ajuns director. Prin crearea și extinderea rețelei Băncii Naționale, care a adoptat o rată a scontului mult mai mică decît dobînda de pe piață, marii comercianți și industriași au scăpat de presiunea cămătăriei. De ele au scăpat și moșierii, prin crearea, în 1873, a primei Societăți de Credit Funciar Rural.

Dacă marii proprietari, industriașii, comercianții și o parte a clasei politice și-au creat alternative și au scăpat de sistemul creditului cămătăresc, țărănimea, micii funcționari, micii meseriași și alte categorii au continuat să apeleze la cămătari. În 1900, o Comisie de anchetă agricolă de pe lîngă Ministerul Agriculturii, Industriei și Comerțului raporta că, în comunele de pe malul Dunării, dobînda de 120% pe an era socotită „prietenească". În unele comune dobînda percepută de cămătari se situa între 365% și 520% pe an. Aceeași anchetă a arătat numeroase cazuri în care împrumuturile contractate în bani de către țărani la arendași sau moșieri se achitau prin munca cu brațele sau cu carul, iar împrumuturile contractate la cîrciumari se achitau prin produse, vite și, uneori prin cedarea pămîntului către cămătar pe o durată de la 1–10 ani.

La cumpăna secolelor XIX și XX, băncile populare și obștile de arendare au mai atenuat din urmările nefaste ale cămătăriei, fără ca prin aceasta să distrugă fenomenul.

La începutul secolului XX, procesul de instituționalizare a economiei românești, proces realizat din necesități evidente, care explica și implicarea importantă a statului în activitatea economică, a limitat în mare parte proporțiile cămătăriei. Dezvoltarea capitalismului a impus existența unui sistem de credit modern, capabil să susțină afirmarea sectoarelor dinamice, printr-o politică de creditare caracterizată de dobînzi convenabile pe termen lung, menite a stimula investițiile productive. ■

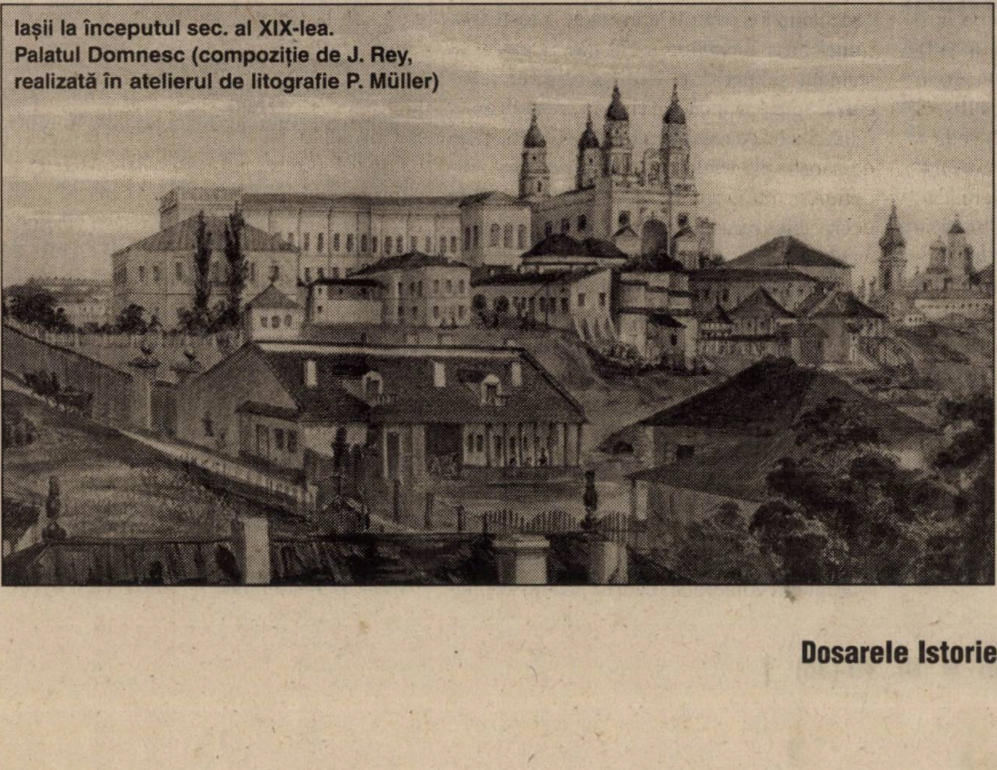

Iașii la începutul sec. al XIX-lea. Palatul Domnesc (compoziție de J. Rey, realizată în atelierul de litografie P. Müller)

Recuperare istorică, asimilare a modernității

Organizarea sistemului bancar în România

Corneliu OLARU*

Pentru a avea imaginea dificultăților care au fost depășite în societatea românească pentru integrarea structurilor economiei capitaliste moderne — sistemul bancar fiind un instrument esențial al înseși existenței acesteia — sunt necesare cîteva clarificări.

Importanța capitalului pentru economia modernă este atît de evidentă încît organizarea economiei pe baza utilizării acestuia îi dă chiar numele de economie capitalistă. Instituțiile și tehnicile mînuirii banilor în lumea modernă reprezintă rodul unei îndelungate experiențe, care a gestat și s-a afirmat în Occidentul Europei în condiții istorice date, ce au făcut din economia occidentală promotorul economiei moderne la nivel planetar. Împrejurări istorice de cu totul altă natură au făcut ca societatea românească să fie nu doar în urma, ci de-a dreptul în afara respectivei evoluții, iar integrarea în parametrii economiei moderne a necesitat un efort de recuperare și integrare — care a avut ca rezultat către mijlocul secolului XX, situarea României în structurile și la nivelul de performanță al timpului.

Exemplul istoric este stenic: societatea românească și-a dovedit capacitatea de recuperare istorică, de asimilare a modernității, în decursul a două generații înscriindu-se, nu fără dificultăți, în evoluția generală europeană. Întreruperea acestei evoluții ne-a adus astăzi iarăși în ipostaza de a face efortul de readaptare la contemporaneitatea economică. Iar acest efort — concomitent cu reorganizarea vieții economice — impune și un efort de readaptare a mentalităților, în care strădania de reamintire nu are cum să fie decît benefică.

Banul: ofertant și solicitant

Unele instituții și tehnici ale mișcării banilor în sens capitalist au antecedente în lumea mediteraneană antică și medievală. Însă, pentru a se ajunge la finanțarea modernă a activităților comerciale, industriale și agricole specifică Occidentului Europei — care devine treptat un propulsor economic la nivel planetar — există o lungă perioadă de căutări, iar propagarea ideilor de credit comercial (și a instrumentelor de utilizare a acestuia), respectiv de risc comercial (și a tehnicilor de preîntîmpinare a acestuia) sunt corelate cu impunerea unui nou mod de a gîndi, a unor noi mentalități.

Între altele — deși parabola talanților nu indică așa ceva — vreme îndelungată lumea creștină a considerat perceperea dobînzii ca un păcat, iar dislocarea acestei mentalități a contribuit esențial la formarea unei piețe a banilor — în care banul este vîndut și cumpărat, deci posibil de canalizat spre profit deopotrivă ca ofertant și ca solicitator. Aceasta explică de ce, în diferite perioade ale evoluției economice vest–europene, persoanele nerestricționate de respectiva concepție (evreii, ulterior protestanții) devin mînuitori curenți ai banilor, acumulînd în grupuri restrînse și omogene experiența utilizării banilor și a creditului.

Dacă pentru preîntîmpinarea riscului economic esențială a fost trecerea de la întreprinderea personală la societatea pe acțiuni și inventarea sistemelor de asigurări, în accelerarea și expansiunea schimburilor economice un rol esențial l-a avut cambia, a cărei răspîndire după secolul XVIII a fost încurajată de reglementările dreptului comercial, cadrul juridic al relațiilor economice contractuale, deci al creditului. Rezultat al unei adevărate scamatorii, de cumpărare la o valoare mai mică decît cea înscrisă și de încasare a valorii înscrise la termen, vînzătorul cambiei își procură banii cu anticipație, acceptînd o pierdere (dobînda), iar cumpărătorul investește banii cu profit (dobînda) — cu condiția ca între ei să fie o relație de încredere, iar împreună să aibă încredere în stabilitatea unității monetare. Între altele, cambia a impus generalizarea utilizării aurului pentru tranzacțiile de valoare mare, în subsidiar, impunînd statului organizarea unei monede stabile bazate pe aur. Către mijlocul secolului XVIII, cambiile trase pe nume de încredere din Londra sau Amsterdam permiteau efectuarea de plăți în întreaga lume civilizată.

Băncile moderne își au originea în zona mediteraneană, răspîndindu-se treptat în sudul Germaniei, Țările de Jos și Anglia. Cei mai importanți bancheri din secolul XIV erau Medici din Florența, iar în secolele XV–XVI, casa Fugger din Augsburg. Pe măsură ce polul comercial al Europei se deplasa spre Atlantic, în secolele XVI–XVIII Anvers și Amsterdam au devenit centrele financiare ale Europei, al căror loc a fost preluat, în secolul XVIII, de Londra — care va rămîne centru financiar pînă la primul război mondial, cînd va fi, la rîndul ei, înlocuită de New York. În timp, a avut loc o diversificare și o specializare a serviciilor prestate de bănci, iar prin preeminența economică și capacitarea oferită de stat se vor detașa cu operațiuni distincte, mergînd pînă la privilegiul de emisiune a bancnotelor, băncile centrale, menținute multă vreme ca bănci private, sub supravegherea statului prin intermediul legii (Banca Suediei din Stockholm — 1656, Banca Angliei — 1694, Banca Franței — 1801 ș.a.).

*** Conferențiar universitar dr., Academia de Studii Economice, București**

Politică și finanțe

În evoluția economică a lumii de la mijlocul secolului XIX, pentru modernizarea economiilor statelor care au pășit mai tîrziu pe calea industrializării, prezența capitalurilor provenite din exterior este o necesitate. Manifestîndu-se ca un segment nou al pieței, utilizarea fondurilor are un preț care se exprimă prin dobînda percepută, în funcție de ofertă și de cerere. Manevrarea banilor se efectuează prin bănci, care asigură acuratețea operațiilor și implicit a manifestării creditului internațional.

Un motiv pentru care capitalurile migrează dincolo de granițele țării de origine este profitul, un stimulent la fel de puternic pentru investitor fiind certitudinea obținerii acestui profit. Gradul de atractivitate pentru un investitor extern rezultă din evaluarea ansamblului condițiilor existente în țara către care își îndreaptă capitalul, siguranța obținerii profitului primînd asupra volumului acestuia. Circulația internațională a capitalurilor este corelată cu alte domenii ale activității umane — însă exportul, respectiv importul de capitaluri, este rezultatul unei situații economice, neavînd în sine o încărcătură ideologică sau politică.

În măsura în care diversele componente ale activităților umane se reflectă reciproc, există o interdependență între segmentul financiar și cel politic, inclusiv asupra a ceea ce reprezintă domeniul atît de dezbătut al independenței politice. Prezența capitalului de proveniență externă într-o economie a fost și mai este percepută încă de către unii ca o manifestare a subordonării economiei respective, ca o știrbire sau pierdere a independenței economice și politice a țării importatoare de capitaluri. Depinde din ce unghi este privită problema: o abordare unilaterală are calitatea de a fi coerentă, însă reflectarea incompletă a manifestărilor fenomenului, mai ales respingerea în absența cunoașterii, poate duce la un comportament contraproductiv din unghiul de vedere al posibilului ofertant și aberant din punctul de vedere al interesului posibilului utilizator.

Capitalurile disponibile provin mai ales din profitul activității industriale, astfel că postura Angliei de primă țară industrială face ca piața engleză a capitalurilor să predomine timp de circa o jumătate de secol, unul dintre sectoarele predilecte ale plasamentelor externe engleze fiind căile ferate, forma utilizată fiind mai ales cea a concesiunilor, fără a lipsi plasamentele directe sau împrumuturile de stat.

Este un lucru știut că peste tot în lume, inclusiv în SUA, căile ferate au fost construite inițial cu bani și experiență englezească. Pentru acest fapt americanii, sau belgienii, sau germanii, au ieșit în stradă cu lozinca „nu ne vindem țara“?

Pe parcursul secolului XIX, după succesiva lărgire a ofertei pe măsura propagării industrialismului (în principal deci, provenind din Anglia, Franța și Germania, dar și din alte zone dezvoltate ale Europei Occidentale și Centrale), treptat, are loc o scădere a prețului plătit pentru utilizarea capitalurilor externe — semnificativă fiind scăderea dobînzilor la împrumuturile de stat. Generalizarea treptată a organizării monedelor naționale pe baza sistemului aur — transferul aurului dintr-o țară în alta fiind liber — a făcut ca plasamentele externe să aibă un suport monetar sigur. Pe măsura complexificării pieței, sunt utilizate din ce în ce mai mult devizele ca mijloace de plată internaționale, evitîndu-se prin aceasta transportul riscant și costisitor al aurului metalic, iar mișcarea internațională a capitalurilor se manifestă firesc ca o componentă a pieței, conectată pieței bunurilor fizice.

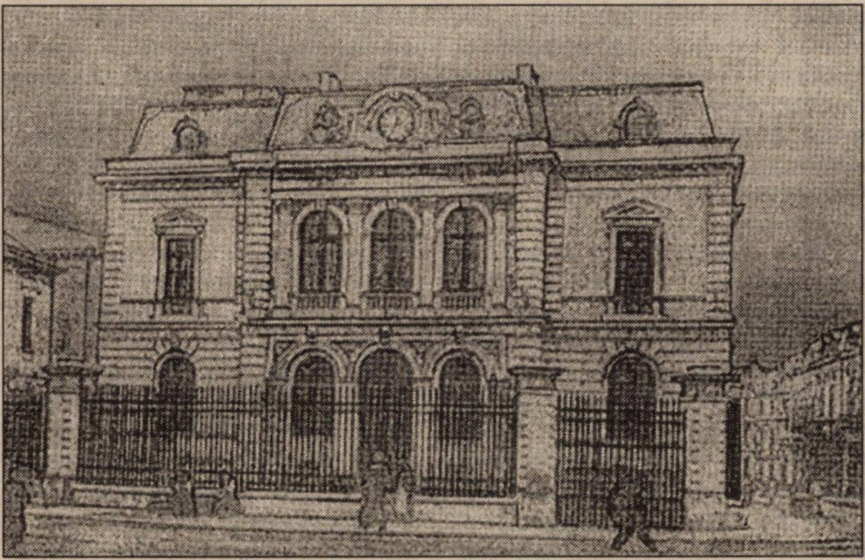

Primul sediu al Băncii Naționale a României — clădirea Creditului Funciar Rural (astăzi, dispărută), situată odinioară pe strada Colței

O șansă istorică

Pentru zona extracarpatică, la mijlocul secolului XIX întîrzierea în dezvoltare este notabilă, iar demarajul economic este posibil după constituirea României, în 1859. Pînă la primul război mondial, vechiul regat al României, cuprinzînd teritoriile de la est și sud de Carpați, cu o populație în 1914 de circa 7,5 milioane de locuitori, 90% rurală, este în rapid proces de modernizare, prin instituirea structurilor politice democratice (parlamentare) pe baza Constituției din 1866 și prin crearea cadrului legislativ de manifestare a economiei de piață. Proprietatea era garantată prin Constituție, Codul Comercial adoptat în 1886 urma tradiția serioasei legislații franceze în domeniu, iar litigiile comerciale se rezolvau prin autoritatea legii, puterea judecătorească fiind egală celorlalte puteri în stat.

Șansa istorică a făcut ca în România să existe, după 1848, o eminentă generație de politicieni, care au adus țara în pas cu epoca fără divergențe ireconciliabile între ei (deci fără lovituri de stat, revolte, insurecții, anarhie politică). Nu se exclude de aici nici înțelepciunea unanimă de la 1857, aplicată în 1866, a instituirii unei conduceri printr-un principe străin, devenit rege în

1881 (Carol I de Hohenzollern–Sigmaringen), personalitate responsabilă, temeinic pregătită pentru a fi şef de stat, a cărui îndelungată domnie (1866–1914) a asigurat România de ceea ce puţine ţări, în rare momente, au parte, o viaţă politică stabilă.

Slaba acumulare anterioară face ca resursele financiare proprii să fie modeste, însă resursele materiale existente, dinamismul economic puternic stimulat legislativ după 1886 şi stabilitatea politică democratică a României după 1877 duc la atragerea, pînă la primul război mondial, a unor însemnate resurse financiare externe, provenind din Germania, Anglia, Franţa, SUA ca investiţii directe în căi ferate, petrol, bănci, respectiv prin împrumuturile contractate de către statul român, restituite cu punctualitate.

Se poate aprecia că, pînă la primul război mondial, creditul României pe piaţa internaţională a capitalurilor a fost uriaş. În 1914, singura datorie publică externă era de 1.752 milioane lei–aur, majoritatea împrumuturilor fiind făcute pe piaţa financiară germană şi franceză, adăugînd investiţiile directe (concesiunile în căile ferate, în activitatea industrială — mai ales în petrol — şi în sistemul bancar). Pe ansamblu, valoarea creditului internaţional la care a avut acces România în cele trei decenii dinainte de primul război mondial poate fi estimată la peste 10 miliarde de dolari actuali — cifră care, pentru a–i înţelege semnificaţia, trebuie raportată la amploarea de atunci a vieţii economice.

Sistemul bancar este constituit din ansamblul diferitelor categorii de bănci care funcţionează într-o ţară, avînd ca centru banca ce înfăptuieşte politica monetară, valutară şi de credit. Iniţiativele din deceniile şase–şapte pun bazele sistemului bancar, însă configurarea acestuia pînă la parametrii de funcţionare presupuşi de economia modernă are loc la sfîrşitul secolului XIX, după constituirea Băncii Naţionale a României (1880).

Sectorul bancar cunoaşte atît iniţiative exclusiv externe cît şi participări mixte, împreună cu capitalul autohton. Băncile străine au pus la dispoziţia băncilor cointeresate din România participaţia la capitalul lor social, dar şi capitaluri de exploatare suficiente şi ieftine, ceea ce le-a oferit posibilităţi sporite de acţiune. În ansamblu, România a avut de profitat de pe urma capitalului extern, deoarece în perioada incipientă a acumulării capitalului naţional acesta era insuficient, prin prezenţa capitalurilor externe s-a putut organiza o mare parte a infrastructurii economiei şi a industriei ţării. De asemenea, prezenţa acestuia a servit ca exemplu întreprinzătorilor români, transmiţînd dintr-o experienţă deja acumulată, care a fost destul de repede însuşită şi valorificată.

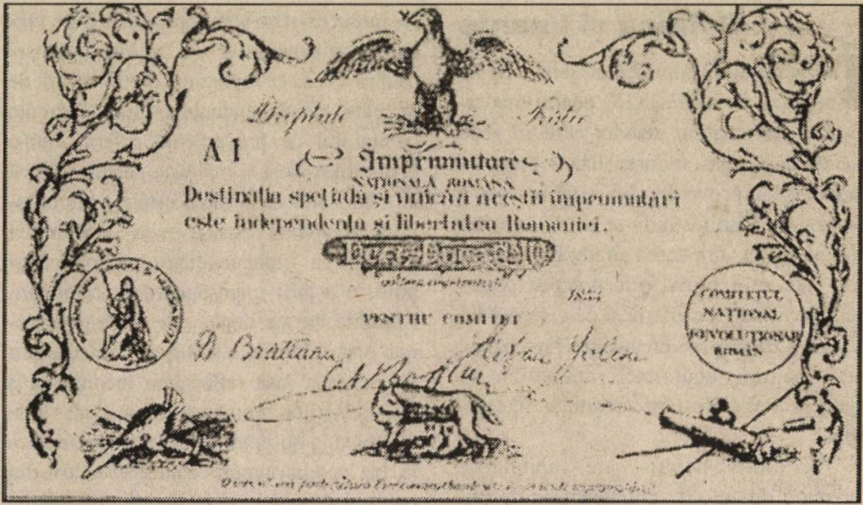

Biletul Comitetului revoluţionarilor români (1853) — un strămoş al biletelor de bancă româneşti

În prima jumătate a secolului XIX în Ţările Române au existat proiecte de înfiinţare a unor bănci, dar transpunerea lor în practică era imposibilă fără existenţa acumulărilor de capital ca şi de insuficienta manifestare a creditului comercial. Operaţiile de credit se desfăşurau prin cămătari şi case de bancă, principalul domeniu de activitate al acestora fiind acordarea de împrumuturi şi medierea relaţiilor cu băncile din centrul şi vestul Europei.

Prima instituţie bancară înfiinţată în zona din afara arcului carpatic este Banca Naţională a Moldovei. Constituită cu capital prusian, aceasta a funcţionat după 1858. Iniţial, banca şi-a propus statutul de bancă centrală, deci ar fi trebuit să funcţioneze cu cele două operaţiuni principale (fixarea ratei scontului şi emiterea de bancnote), însă aceste intenţii nu s-au realizat. Eventuala sa funcţionare ca bancă comercială era posibilă doar în condiţiile unei anumite extensii a creditului comercial; în absenţa acestuia, în 1857, iniţiatorul s-a angajat în operaţiuni ipotecare, ceea ce, dată fiind provenienţa propriilor resurse, în 1858, a adus banca în stare de faliment „stimulat“ de caimacamul Nicolae Vogoride.

Prima bancă cu activitate durabilă este Banca României, înfiinţată în 1866, sub forma concesiunii unei bănci de scont şi emisiune acordată unui grup de investitori englezi. După 1869, fără a utiliza prerogativele unei bănci centrale, va funcţiona ca bancă comercială; sub titulatura Bank of Romania este prezentă în sistemul de credit al ţării pînă la desfiinţarea acestuia în 1948.

Pînă la primul război mondial, prin înfiinţarea marilor bănci se constituie osatura sistemului de credit: Banca Agricolă (1894), Banca de Scont din Bucureşti (1898), Banca Comercială din Craiova (1898), Banca Românească (1914) (bănci cu capital românesc), Banca Generală Română (1895, capital german), Banca de Credit Român (1904, capital austriac şi românesc), Banca Marmorosch–Blank (1905, capital maghiar, german, francez şi românesc), Banca Franco–Română (capital românesc şi francez).

Marile bănci comerciale dispun în 1914 de un capital propriu de 191 de milioane lei, practic dublat după 1911 şi fiind mai ales de provenienţă externă (107 milioane de lei faţă de 83 de milioane lei de provenienţă românească). În ceea ce priveşte mijloacele străine (depuneri, conturi curente, reescont), în 1911, dintr–un total de 494 de milioane lei, 66,1% erau la dispo-

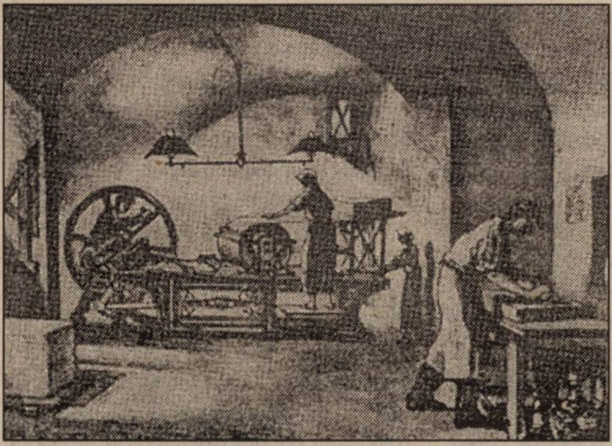

Prima mașină (tip Marignoni), instalată în sediul Creditului Funciar Rural (1880), pentru imprimarea bancnotelor emise de către BNR

ziția băncilor cu capital străin. Marile bănci înființate cu capital extern apelează mai rar la reescontul BNR, care este preponderent utilizat de către băncile cu capital românesc. În anii următori volumul mijloacelor marilor bănci sporește rapid, în 1914 acestea dispunînd de 857 de milioane lei (din care 58,6% sunt deținute de băncile cu capital extern).

Ameliorarea pieței capitalurilor, urmare a dezvoltării economiei, duce la înființarea a numeroase bănci mici (215 în 1914, dispunînd de un capital propriu de 228 de milioane lei), pe toată întinderea țării. Aceste bănci se ocupă în cea mai mare parte cu împrumuturi acordate țăranilor, proprietarilor mijlocii și micilor comercianți, în afară de acordarea creditelor, băncile din porturi și centrele agricole importante fac și afaceri cu cereale și comision.

În completarea sistemului bancar se adaugă băncile populare, organizații de credit în special agricol, pe bază cooperatistă. Între 1891 și 1914 s-au întemeiat 2.933 de bănci cu 599.672 de membri și cu fonduri proprii și străine, care în 1914 se ridicau la 134 de milioane lei. Alături de bănci existau și alte instituții de credit. Instituțiile publice de credit sînt Casa de Depuneri și Consemnațiuni (înființată în 1864), care în 1914 ajunge la un volum de depuneri de 127 de milioane lei, și Casa de economie (1880), cu 57 de milioane lei depuneri în 1914. Creditul Funciar Urban din București, înființat în 1873, a vehiculat pînă în preajma primului război mondial un volum de credite de circa 200 de milioane lei, prin care a contribuit la ridicarea unora dintre marile construcții din București.

În doar două decenii a fost constituită în România o structură bancară complexă, care asigura diferite genuri și volume de credite, cu activitate pe întregul teritoriu al țării. Una dintre consecințele imediate ale constituirii sistemului bancar este reducerea dobînzilor și dispariția cametei.

În integrarea circuitelor devizelor, deci a sistemelor monetare respective, deja pînă la primul război mondial, pentru economia românească se vede utilitatea existenței băncilor cu capital extern. Prezența băncilor cu capital englez, francez, german, belgian reprezintă, pentru corespondenții de afaceri din țările respective în raporturile cu comercianții români, o garanție a acurateții operațiilor bancare și monetare în care sunt implicați, lucru la fel de valabil și pentru românii participanți la desfășurarea respectivelor activități bancare și monetare. De asemenea, nu mai puțin importantă este însușirea de către sistemul bancar din România a operațiilor, tehnicilor, practicilor de funcționare a circuitelor monetare moderne.

Un sfert de secol de tatonări

Intenția constituirii unei bănci centrale a fost lansată în 1848 atît în Moldova cît și în Muntenia. Pentru a se ajunge la înființarea Băncii Naționale a României tatonările au durat un sfert de secol, fiind prezente înainte de Unirea Principatelor, intensificîndu-se în perioada din preajma afirmării independenței României, ca parte a procesului de modernizare a societății românești, de dotare a acesteia cu instituțiile necesare progresului politic, economic, cultural. Aici, ca și în alte domenii, este vădită angajarea temeinică a țării pe coordonatele dezvoltării europene, prin efortul tuturor factorilor responsabili.

Discuțiile ample care s-au desfășurat în Parlament, în presă, în numeroase lucrări, cu participarea celor mai prestigioși specialiști pe care îi avea România în acel moment și cu concursul unor importanți oameni de afaceri din diferite țări ale Europei, nu au ca obiect, așa cum adesea s-a susținut, obținerea unui profit imediat din funcționarea băncii centrale (din acest punct de vedere este simptomatic eșecul Băncii Moldovei ca propusă bancă centrală), cît crearea instituției centrale a creditului, a cărei funcționare urma să asigure, în perspectivă, fluența capitalurilor, garanția seriozității operațiilor economice, manifestarea sănătoasă a monedei naționale.

Dincolo de aspectele tehnice, discuția a clarificat fundamentarea băncii naționale pe două principii. Primul privește pe deținătorii acestei importante pîrghii de putere economică în România, grija factorilor responsabili români fiind de a nu deschide, prin intermediul băncii, posibilitatea unor ingerințe externe. Banca Națională a României, instituție economică centrală a țării, rezultată din eforturile interne de organizare, exprima prin însăși existența sa un act de suveranitate națională. Capitalul Băncii Naționale trebuia așadar să fie românesc, fără a exclude, chiar presupunînd, participarea deopotrivă cu românii etnici a evreilor, grecilor ș.a. în calitatea comună de cetățeni ai României.

Al doilea vizează legătura dintre Bancă și Stat. Problema a fost mult dezbătută, știut fiind că băncile centrale au fost organizate ca instituții private, cu autorizarea statului, dar fără posibilitatea de intervenție a acestuia asupra activității bancare dincolo de limitele controlului exercitat pentru respectarea prevederilor legale și statutare. Experiența de pînă atunci arătase că ingerințele statului în activitatea băncii centrale o deturnează de la funcțiile sale firești, datorită tentației executivului de utilizare a emisiunii de bancnote ca resursă bugetară. Referitor la participarea statului în calitate de acționar, a fost invocată pe bună dreptate insuficiența capitalurilor în România, dar organizarea adoptată se bazează pe principiile unei bănci private privilegiate.

Buna funcționare a Băncii Naționale depindea de corecta, temeinica așezare a bazelor sale organizatorice și tehnice. Existau în acel moment suficiente experiențe bancare care au fost temeinic studiate, între acestea fiind preferată experiența Belgiei. S-ar putea pune întrebarea de ce nu a fost adaptată experiența Franței — mult mai bine cunoscută românilor, ori a Angliei — mult mai riguroasă și temeinică prin rezultate. Diferențele oricum erau minime, însă avînd calitatea unei societăți europene dezvoltate, din punctul de vedere al dimensiunilor economiei Belgia era mai aproape de România. Astfel, legea prin care ia ființă Banca Națională a României, sub formă de societate anonimă cu participarea statului, reproduce, cu unele modificări, modelul de organizare a Băncii Belgiei.

Prin legea de funcționare și prin statutele adoptate în 1880, Banca Națională a României este o bancă privată, deplin autonomă în exercitarea funcțiilor de emisiune și de reglementare a creditului. Aidoma corespondentelor sale din Europa, BNR exercită privilegiul de emitere a bancnotelor convertibile în metal prețios (ca mijloace de plată legale, echivalente în prerogative cu moneda statului), pe baza reescontării efectelor comerciale oferite și garantate de băncile comerciale. Astfel BNR își exercită rolul de centrală a creditului comercial, al cărui preț îl orientează prin fixarea ratei scontului.

Prin operațiile de reescontare (singura cu acest drept în România), BNR dirijează întregul sistem de credit al țării, asigurînd fluiditatea operațiilor comerciale, expresia monetară a acestora fiind materializată prin emisiunea de bancnote. În primii ani de activitate BNR a pus în circulație o cantitate de bancnote în continuă creștere, corespunzător sporirii volumului portofoliului.

Este semnificativă compararea a două cifre. În 1870, volumul masei monetare — constituită exclusiv din monedă metalică — este apreciat la 100 de milioane lei–aur, iar în 1914, la 680 de milioane lei–aur (dintre care 578 de milioane bancnotele BNR). Întrucît unitatea monetară este stabilă, iar datele sînt comparabile, sporirea volumului circulației monetare de circa șapte ori indică sporirea de tot atîtea ori a forței economice a României în respectivul interval. De asemenea, trecerea de la o circulație monetară exclusiv metalică la una preponderent bazată pe bancnote indică utilizarea largă a creditului comercial, baza funcționării economiei de piață.

Volumul creditelor a fost influențat prin politica de scont: prețul creditului acordat de BNR a fost fixat la un nivel redus. Dacă anterior limita inferioară a dobînzilor era de 15%, în 1880 taxa scontului oficial a fost fixată la 5%, oscilînd ulterior între 5% și, în situații de excepție, la 9%. Reiese că BNR a dus politica banului ieftin, urmărind manifestarea constructivă a creditului. Astfel, în condițiile în care statutele băncii precizau primirea în portofoliu a efectelor cu o scadență de cel mult 100 de zile (credite utilizabile în afaceri comerciale), prin preschimbarea cu ușurință a cambiilor, BNR s-a conformat realităților pieței, prelungind creditele pe termen scurt pentru a le face utilizabile în investițiile din industrie și agricultură. ■

Instituirea sistemului monetar al leului

Modernizarea sistemelor monetare în secolul al XIX-lea

Raționalizarea sistemelor metaliste

Pe parcursul secolului XIX, în corespondență cu extinderea și creșterea în complexitate a schimburilor interne și internaționale, toate statele procedează la modernizarea sistemelor monetare, prin raționalizarea circulației monedei metalice și instituirea mijloacelor de plată bancare, bazate pe manifestarea creditului comercial.

Circulația monedei metalice este raționalizată pornind de la etalonarea unității monetare a țării: prin lege, unitatea monetară este definită printr-o cantitate de metal prețios (aur în cazul etalonului aur, aur și argint în cazul bimetalismului aur–argint), stabilindu-se submultiplii acesteia, majoritatea sistemelor monetare fiind organizate pe baze centisimale. Moneda legală, singura admisă cu putere nelimitată de plată (deplină putere liberatorie), este moneda din aur (în cazul monometalismului aur), respectiv din tot atît aur cît și cea din argint (în cazul bimetalismului aur–argint). Prin monetărie, statul emite moneda legală, a cărei calitate (cantitatea de metal, greutatea, dimensiunile) este garantată în limita toleranțelor prevăzute în legea monetară.

Funcționează principiul liberei bateri: orice posesor de aur (aur și argint) poate transforma metalul brut în monedă legală, plătind costul monetizării.

Bancnota și cecul

Printr-o lege distinctă este reglementată activitatea băncii centrale, inclusiv emisiunea bancnotelor. Banca centrală obține dreptul de a emite bancnote (semne monetare egale în drepturi cu cele ale statului), fiind privilegiată în acest sens de către stat, care își menține dreptul regalian pe care îl deleagă băncii pe o durată determinată. Emisiunea de bancnote este rezultatul operațiilor de reescontare a cambiilor (documente comerciale reprezentînd un credit, care prin reescontare este obținut în devans, cu plata dobînzii aferente). Tehnica emisiunii bancnotelor anticipează, depersonalizează și materializează monetar creditul comercial — astfel bancnota a revoluționat circulația monetară, iar materializarea creditului a permis transferul acestuia în spațiu și timp.

Bancnotele sînt mijloace de plată legale, dar numai reprezentante ale monedei legale. Provenind din manifestarea creditului comercial, deci fiind în ultimă instanță un credit oferit băncii de către posesor — și numai prin convenție mijloc de plată legal — pentru ca posesorul ei să acceadă la moneda legală, banca își asumă permanența convertirii biletelor proprii în monedă legală (aur, aur–argint), fiind obligată în acest sens la deținerea unui stoc conversiune (acoperirea metalică).

Următorul salt în circulația monetară îl reprezintă utilizarea transferurilor bancare, care accelerează și fluidizează mișcarea banilor în condițiile sporirii volumului acestora dincolo de limitele oferite de utilizarea nemijlocită a numerarului.

Utilizarea bancnotelor și a mijloacelor de plată bancare a elasticizat circulația monetară la amploarea și complexitatea economiei moderne.

Sistemul monetar al leului

Pînă la crearea sistemului monetar modern, în Moldova și Muntenia circulația monetară din prima jumătate a secolului XIX este eterogenă. În tranzacții sînt utilizate monede de valori și proveniențe diferite (austriece, turcești, rusești ș.a.).

Operațiile comerciale sînt îngreunate de necesitatea permanentei adaptări la situații monetare concrete; pentru a ușura tranzacțiile bănești în condițiile circulației paralele a numeroase monede străine, populația le aduce la un anumit numitor comun făcînd toate calculele în lei. Leul (divizat în 40 de parale) nu are o existență fizică, reală, fiind o monedă de calcul. Piesele necesare efectuării plăților pot fi procurate prin comerțul cu monede, activitate practicată de către zarafi.

Leul de calcul este oficializat prin Regulamentul Organic, care instituie un sistem bimetalist, cu raportul de valoare între aur și argint fixat de către stat. Ca etalon aur a fost ales ducatul [galbenul] olandez/austriac (3,49 g aur 900‰) — echivalat cu 31,5 lei, iar ca etalon argint zwanzig-ul austriac (6,68 g argint 583‰) — echivalat cu 2,25 lei. Cursurile celorlalte monede în aur și argint se stabileau în lei de calcul, prin raportarea la monedele etalon. Sistemul era greoi și permitea activitatea speculativă, prin introducerea în țară de monedă slabă (mai ales de monedă divizionară) și prin exportul monedelor cu valoare deplină. În Muntenia s-a luat măsura echivalării leului de calcul cu 60 de parale (1837), apoi cu 80 de parale (1843); în Moldova s-a recurs chiar la desființarea leului de calcul (1836), măsură administrativă rămasă fără efect.

Pentru statul românesc modern constituit în 1859, crearea unei monede proprii era o necesitate. În calea acestui deziderat au stat importante dificultăți economice, dar și politice; realizarea unui sistem monetar modern implică însemnate cheltuieli, iar emiterea monedei fiind un atribut al suveranității, implicațiile politice ale unui asemenea act erau evidente în condițiile menținerii suzeranității otomane pînă în 1877.

Constituirea sistemului monetar național a fost inițiată în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În mai 1860 se încheie cu Monetăria Franceză un contract pentru baterea monedei, operație legată de obținerea unui împrumut ce se negocia concomitent pe piața franceză: întrucît împrumutul nu a fost aprobat de Parlamentul României, a căzut și problema baterii monedei. A doua încercare, făcută în 1865, a rămas de asemenea fără rezultat. În urma acestor tentative au rămas concluziile discuțiilor purtate (în intenția guvernului și a Parlamentului României profilîndu-se similitudinea sistemului monetar românesc cu cel francez), proiectele de lege și probele monetare ale monedei de cinci parale (1860) și ale monedei de cinci sutimi (1864), bătute la Paris.

Pentru asemănarea cît mai deplină a monedei României cu cea franceză, prin paralelism cu francul, s-au propus pentru unitatea monetară numele de „român“, „romanant“, iar pentru unitatea divizionară „sutime“ sau „centimă“. A prevalat denumirea uzuală a unității monetare (în secolele XVII–XVIII „leul“ este o monedă turcească de aceeași valoare cu talerul olandez din secolul XVII, ce avea imprimată stema Olandei; de la numele acesteia Bulgaria are leva, Albania — leka, Grecia — liontari, iar România — leul). Pentru unitatea divizionară a fost ales numele de ban.

Problema sistemului monetar național este rezolvată în 1867, în primul an de domnie a lui Carol. În tratativele care s-au dus cu Turcia, aceasta a

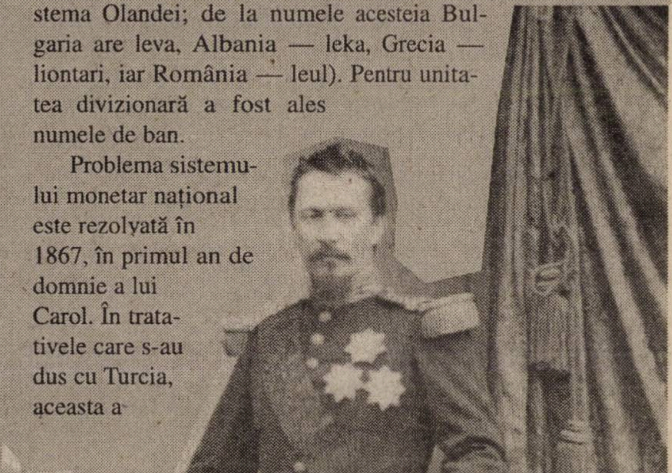
Alexandru Ioan Cuza (domnitor, 1859–1866)

renunțat treptat la pretențiile de a condiționa emiterea monedei românești de prezența pe moneda României a simbolurilor Imperiului Otoman. Era astfel depășit principalul obstacol politic.

În 14/26 aprilie 1867 Parlamentul României votează Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale, care intră în vigoare la 1/13 ianuarie 1868.

Prin această lege este adoptat un sistem monetar zecimal, bazat pe bimetalism. Unitatea monetară este leul (definit ca cinci grame argint cu titlul 835‰, respectiv ca 322 mg aur cu titlul 900‰), subdivizat în 100 de bani (1 leu nou = 2 lei vechi și 28 de parale). Monedele fabricate după același sistem urmau să fie primite la casieriile publice la fel ca și moneda țării, avînd drept de circulație monedele din Franța, Italia, Belgia și Elveția. S-au fabricat în străinătate și s-au pus inițial în circulație monedele de aramă (1867), apoi cele de argint (simbolic, în 1870 și masiv, între 1872 și 1874) și, la urmă, monedele de aur (simbolic, în 1868–1870). Prin adoptarea sistemului monetar național a fost instituită o circulație monetară bazată pe emisiuni proprii, care înlocuiește circulația anterioară, dezorganizată și eterogenă, printr-un sistem corespunzător economiei moderne.

Dificultățile monetare din timpul războiului din 1877–1878 — în urma convenției monetare româno–ruse, plățile armatei ruse urmau să se facă în ruble de argint, al căror volum în circulație a ajuns la circa 40 de milioane lei, prin supraestimarea acesteia economia românească fiind păgubită de circa trei milioane lei — au fost rezolvate prin emiterea monedei de 5 lei.

Pînă la 1881 valoarea totală a emisiunilor de monedă metalică s-a ridicat la 33.302.000 de lei (în cea mai mare parte monedă de argint), o mare parte a tranzacțiilor, a celor externe îndeosebi, utilizînd moneda de aur franceză, engleză sau germană.

Acalmie monetară

Sistemul monetar adoptat la 1867 era exclusiv metalist; legea nu prevedea folosirea bancnotelor sau a banilor din hîrtie.

După 1878, concomitent cu moneda metalică, piața românească este deservită de biletele ipotecare — semne monetare emise de Ministerul Finanțelor prin Legea din 11 iunie 1877. Emisiunea este garantată prin ipoteca asupra domeniilor statului, reprezentînd dublul valorii puse în circulație — 26.260.000 de lei. Emisiunea biletelor ipotecare a fost utilizată ca resursă bugetară, soluția aleasă corespunzînd și lipsei de pe piața românească a monedelor din aur, dispărute din circulație în timpul războiului.

În 1880 este înființată Banca Națională a României; din punct de vedere monetar, BNR avea rolul de a emite, pe calea scontului și a altor operațiuni prevăzute în statute, bilete de bancă la purtător (bancnote). Bancnotele aveau deplină putere liberatorie, fiind convertibile la prezentare în aur sau argint (în acest scop banca deținînd o rezervă metalică de 1/3 din suma biletelor emise). În practică, convertirea s-a făcut mai ales în argint (o perioadă), ulterior mai ales în devize (rezerva de acoperire a băncii, mărită la 40%, cuprindea 30% din stoc devize străine), sistem care va funcționa ca atare pînă în perioada interbelică, formal pînă în 1947. De asemenea, BNR s-a angajat să retragă biletele ipotecare (acestea vor fi retrase printr-un împrumut intern în 1888).

Funcționarea sistemului monetar românesc poartă, după 1870, amprenta dificultăților proprii sistemelor bimetaliste, în 1886 disagio-ul argintului față de aur fiind de circa 35%. Monedele din aur emise în 1883 dispar treptat din circulație, rămînînd doar cele de valoare mică (argint, aramă) și bancnotele BNR. În aceste condiții, necesitatea renunțării la bimetalism este resimțită în România, așa cum era de altfel resimțită și în alte țări. În 1890 este adoptată legea de trecere la sistemul monometalist aur, aplicată din 1892, conform căreia leul își păstrează — pînă în 1929 — definiția de 322,6 mg aur fin 900‰. În 1914 economia românească este deservită de 101.916.000 de lei monedă metalică și de 578.244.000 de bilete ale BNR.

Întrucît sistemul adoptat a asigurat stabilitatea monetară, iar datele sînt comparabile, avînd în vedere volumul circulației monetare de circa 100 de milioane în 1870, respectiv de circa 700 de milioane în 1914, avem imaginea sporirii forței economice a României înregistrată pe parcursul a două generații.

Poziția internațională a valutei românești, ca în toate cazurile în care balanța de plăți a unei țări nu are alte resurse (plasamente externe, servicii), depinde de situația exporturilor. Completat pe parcurs și cu alte produse (îndeosebi petroliere), pînă la primul război mondial exportul românesc este dependent de ciclul agricol. Atunci cînd exportul românesc este efervescent, abundența tratelor pe piață duce la scăderea prețului în lei a acestora, respectiv la un raport favorabil al leului față de alte monede. La un export mai restrîns, sau la un import mai mare decît exportul, cînd importatorii români sînt în căutare de devize, prețul în lei al altor valute va depăși paritatea aur. Există așadar o variație ciclică, sezonieră sau pe durate mai mari, a cursului leului pe piața schimburilor.

Pînă la primul război mondial și în perioadele de acalmie monetară din anii interbelici raporturile dintre leul românesc și monedele altor state au dovedit o remarcabilă stabilitate pe piața valutară, oscilînd în limitele punctelor aur (1–2% sub sau peste paritate). Pînă la primul război mondial România este racordată circuitului internațional al devizelor, fapt exprimat, între altele, prin cuprinderea în stocul metalic de acoperire al bancnotelor BNR, a tratelor asupra piețelor engleză, franceză, germană și belgiană. ■

Corneliu OLARU

„Citadela", un pas hotărît pe calea propășirii economiei naționale

Banca Națională a României

Maria MUREȘAN*

Problema întemeierii unei bănci naționale a constituit o preocupare majoră a oamenilor politici și de afaceri încă din deceniul patru al secolului trecut. Astfel, în 1832 Adunarea Obștească din Moldova adresa o scrisoare guvernatorului Pavel Kisseleff, semnată de un grup de mari negustori, în care formula dorința privind necesitatea și oportunitatea „de a întocmi o bancă națională". În 1844, Ion Ghica lansa, în paginile ziarului „Propășirea", o campanie de presă privind necesitatea de a înființa „un banc național", iar în documente ale mișcărilor revoluționare de la 1848, din Țara Românească și Moldova, se formula cerința de înființare a unei bănci naționale. Ulterior, în timpul domniilor lui Mihail Sturdza, Barbu Știrbei și Grigore Alexandru Ghica au fost formulate numeroase idei și chiar proiecte privind înființarea unei bănci de scont și de circulație. Astfel, în lucrări ale unor reputați specialiști în domeniul monetar–bancar, se menționează faptul că pînă la Unirea din 1859, numai în Moldova sînt consemnate șapte proiecte de înființare de bănci, dintre care trei întocmite de economistul Nicolae Suțu. În martie 1857, a fost înființată Banca Națională a Moldovei, care a funcționat circa un an, pînă în iunie 1858, falimentul ei transformîndu-se într-un mare scandal al timpului.

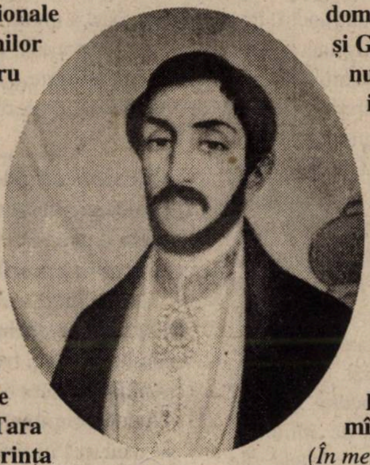

(În medalion, Ion Cîmpineanu, primul guvernator al BNR.)

Cerințele economiei de piață

Pînă la Unirea Principatelor din 1859 și chiar în perioada imediat următoare, trebuințele de credit ale boierilor, meseriașilor, întreprinzătorilor — atît cîți erau în acea vreme —, țăranilor ș.a., erau satisfăcute de cămătari și zarafi, dar cu dobînzi adesea foarte mari. Potrivit unor date statistice din documente ale epocii, în ajunul promulgării Legii rurale din 1864, suma capitalurilor cămătărești era de aproximativ 650–700 de milioane lei, iar dobînzile practicate se situau, în medie, între 18–20%, ajungînd chiar, nu de puține ori, la 30–40%. Ca urmare, capitalul cămătăresc și cămătăria au devenit o piedică în calea dezvoltării economice a Principatelor Unite și se impunea cu deosebită acuitate soluționarea problemei creditului bancar și implicit a celei a monedei naționale, în spiritul cerințelor economiei de piață moderne.

Ca expresie a înțelegerii de către oamenii politici, dar și de către economiștii timpului a acestei necesități, după Unirea din 1859 și pînă la înființarea Băncii Naționale a României, în 1880, au fost întocmite 18 proiecte, dintre care opt inițiate de miniștrii de Finanțe, iar celelalte de diferiți bancheri străini, care solicitau privilegiul emisiunii de monedă. Dintre propunerile, cuprinse într-un proiect sau altul, privind tipul de bancă ce urma a fi întemeiat, le reținem pe cîteva, cu titlu de exemplu: crearea unei bănci publice de scont și circulațiune; înființarea unei bănci de emisiune, scont și depuneri; înființarea unei bănci de emisiune care să se numească Banca Română; înființarea unei administrații generale a creditului, compusă din administrația băncii de scont și circulațiune și administrația băncii funciare; înființarea Băncii Naționale a Principatelor Unite; înființarea unei bănci care să aibă privilegiul de emisiune și să efectueze și operațiuni de scont, depuneri, împrumuturi ipotecare; înființarea unei bănci de scont și de credit funciar; înființarea unei Bănci Naționale ș.a.

Concomitent cu căutările generale în acest sens, prezente și în presa timpului, și cu proiectele formulate, au avut loc înființări de asemenea instituții. Astfel, în 1861 este fondată Banca Moldovei, care a rezultat din reorganizarea fostei Bănci Naționale a Moldovei; în 1864 este înființată Casa de Depuneri și Consemnațiuni; începînd cu 1870 sînt înființate la orașe o serie de cooperative de credit, sub denumirea de „Economia"; în 1870 și 1873 sînt înființate societățile de asigurare „Dacia" și „România", care vor fuziona în 1881; în 1871 este înființată Societatea Financiară a României, care a funcționat pînă în 1876; în 1873 se înființează „Prima societate de credit funciar", în 1875, „Creditul funciar urban din București" și Banca de București, aceasta din urmă intrînd în lichidare în 1877; în 1882 este întemeiat „Creditul funciar urban din Iași" ș.a. Dintre acestea, contribuții deosebite la desfășurarea vieții economico–sociale au avut Casa de Depuneri și Consemnațiuni și Creditele funciare, dar ele nu rezolvau principial și în ansamblu cerințele impuse de evoluția țării pe calea dezvoltării moderne. Împrejurările politice, dar mai ales greutățile economice din anii Războiului de independență, obligau statul român să-și asume sarcini suplimentare, dar și apăsătoare, legate de finanțarea efortului pentru ducerea lui și determină lumea politică și pe economiștii vremii să procedeze la conturarea unui proiect privind

---

*** Profesor universitar dr., Academia de Studii Economice, București**

înființarea unei bănci centrale. Astfel, în legea din 18 iunie 1877, privitoare la emisiunea biletelor ipotecare, în articolul X se stipula: „Guvernul va fi dator să elaboreze un proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scont și circulație, pe care îl va supune Corpurilor Legiuitoare, la cea mai apropiată sesiune“.

Cucerirea independenței de stat, în 1877, marchează începutul unei noi perioade a dezvoltării economiei românești pe cale modernă, care nu se putea realiza fără existența unei bănci naționale, ca instituție menită să contribuie la valorificarea corespunzătoare a potențialului economic al țării. În același timp, ea putea servi inițiativelor particulare, precum și statului, în eforturile lui de consolidare economică.

Dezbateri furtunoase

În februarie 1880, din inițiativa guvernului, în fruntea căruia era I.C. Brătianu, care în acel moment deținea și interimatul Ministerului de Finanțe și în deceniile șapte și opt desfășurase o amplă acțiune, prin discursuri parlamentare, conferințe, articole publicate în presa vremii ș.a., în susținerea necesității și oportunității întemeierii băncii naționale, proiectul legii pentru înființarea acesteia este depus la Cameră, iar dezbaterile asupra lui încep la 27 februarie același an. La aceste dezbateri au participat numeroși fruntași ai scenei noastre politice de atunci — Alexandru Lahovary, Theodor Rosetti, Ion Ghica, Nicolae Ionescu, George Vernescu, Menelas Ghermani, Ion Cîmpineanu, Vasile Boerescu, Gheorghe Chițu și alții, dintre care unii au susținut proiectul, iar alții l-au respins în totalitate sau doar unele prevederi ale lui.

În urma unor ample dezbateri, adesea furtunoase, în cadrul cărora proiectul a suferit unele modificări, la 17 aprilie 1880, Parlamentul României a adoptat în unanimitate „Legea pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune“, iar două zile mai tîrziu, prin Decretul domnesc nr. 1233, legea este promulgată și, ca urmare, consacră înființarea Băncii Naționale a României, a cărei activitate efectivă începe la 1 decembrie același an.

Potrivit statutului și legii de funcționare, redactate de Eugeniu Carada încă din 1879, Banca Națională a României cumula două funcții, întrucît ea era bancă unică de emisiune și bancă comercială centrală, iar sistemul de organizare și administrare a ei, potrivit expunerii de motive la proiectul legii, prezentată de Gheorghe Chițu, a fost inspirat din experiența Băncii Naționale a Belgiei, care avea deja o activitate de trei decenii. Astfel, în articolul 1 al legii de înființare se prevedea: „Se instituie o bancă de scompt și circulațiune sub denumirea de Banca Națională a României, cu dreptul exclusiv de a emite bilete de bancă la purtător“, iar în articolul 9 se precizează că ea poate efectua următoarele operațiuni: să sconteze efecte de comerț cu scadența pînă la 100 de zile și prevăzute cu trei semnături; să sconteze bonuri de tezaur, pînă la 20% din capitalul vărsat; să efectueze comerț cu aur și argint; să primească în depozit metale prețioase, să primească sume de bani în cont curent; să acorde avansuri în cont curent sau cu termene scurte pe bază de efecte publice sau cu titluri garantate de stat; să efectueze oficiul de casierie pentru stat, fără indemnizație.

> **„România modernă nu putea fi imaginată fără o Bancă Națională. Pentru a pune însă cheia de boltă a statului român modern, format în ecourile Revoluției de la 1848, astfel încît acesta să se țină laolaltă și să dureze, trebuiau șlefuite în prealabil celelalte pietre, trebuia dobîndit îndeajuns meșteșug. Este o explicație a faptului că, dacă începuturile României moderne se situează în prima jumătate a veacului al XIX-lea, Banca Națională a putut fi creată doar la 1880.“**
>
> (Mugur Isărescu, în vol. *Banca Națională a României, 1880–1995*, București, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 7)

În privința capitalului, BNR a fost concepută ca o bancă cu capital mixt, particular și de stat, ea fiind o societate anonimă pe acțiuni cu un capital subscris de 30 de milioane lei, la care particularii participau cu două treimi, prin subscripție publică, iar statul cu o treime. Din capitalul subscris, 12 milioane trebuiau depuse la înființare, erau, deci, capital vărsat, iar restul urma să se constituie în mod treptat, pe măsura necesităților. Capitalul vărsat era împărțit în 24.000 de acțiuni cu valoare nominală de 500 de lei. Potrivit legii, BNR avea privilegiul emisiunii monetare pe timp de 20 de ani, care ulterior a fost prelungit.

Conducerea Băncii Naționale a României era asigurată de Guvernator, numit de guvern pe timp de cinci ani, care trebuia să dețină minimum 40 de acțiuni; de șase directori, dintre care doi numiți de guvern și patru aleși de Adunarea Generală a Acționarilor, fiecare trebuind să dețină minimum 20 de acțiuni ale băncii; șapte cenzori, fiecare trebuind să dețină minimum 10 acțiuni ale băncii. Pentru a asigura obiectivitatea și imparțialitatea deciziilor conducerii băncii, credem că este deosebit de semnificativ felul cum este conceput statutul membrilor ei. Astfel, în articolul 21 al legii se precizează că

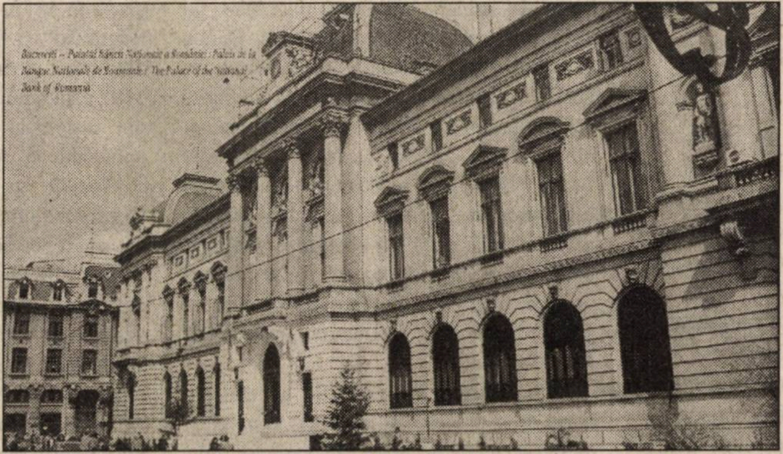
Sediul BNR în perioada interbelică; în p. 16, Sala de Consiliu (sus) și holul din fața intrării în aceeași sală (imagini recente)

Guvernatorul „nu poate fi în același timp membru în veri unul din corpurile legiuitoare, nici ocupa veri o altă funcțiune sau a face veri un comerciu". Iar în articolul 22 se stipulează că directorii și cenzorii „numiți de guvern nu pot fi funcționari publici, nici face parte din corpurile legiuitoare".

Iar cu privire la Adunarea Generală a Acționarilor, în lege se prevede că ea este alcătuită din cei care dețineau minimum patru acțiuni fiecare, barem care dădea dreptul la un vot, și că nimeni nu are dreptul la mai mult de 10 voturi personal și 10 voturi ca mandatar, oricîte acțiuni ar fi posedat. Această prevedere din articolul 5 al legii viza în primul rînd statul, cel mai mare acționar în momentul înființării băncii, și avea ca scop eliminarea și/sau limitarea subiectivismelor, a impunerii intereselor celor care dispuneau de un număr mare de acțiuni. Cu titlu de exemplu, fără pretenția unei enumerări exhaustive, printre acționarii votanți la Adunarea Generală a Acționarilor din 25 februarie 1882, așa cum sînt precizați în documente din arhiva BNR, se găsesc între alții: P.S. Aurelian cu 32 de acțiuni, Al. Băicoianu cu 28, I.C. Brătianu cu 40, Banca României cu 40, Ion Cîmpineanu cu 40, Emil Costinescu cu 10, Anton Carp cu 28, Eugeniu Carada cu 40, Grigore Capșa cu 40, Constantin Capșa cu 8, N. Chirilof cu 4, Nicolae Ciurcu cu 10, generalul Cernat cu 16, Stoica Duțulescu cu 40, C. Derussi cu 40, Menelas Ghermani cu 10, episcopul Ghenadie cu 25, Leon Halfon cu 40, I.P. Manuah cu 20, Theodor Mehedințeanu cu 20, Marmorosch și Blank cu 16, M.B. Missir cu 70, Ion Pencovici cu 36, A. Pencovici cu 20, D. Protopopescu cu 40, Pake Em. Protopopescu cu 40, Pulieff Chiriță cu 40, Constantin Racoviță cu 116, Teodor Ștefănescu cu 20, Dem. Teodorescu cu 48, C.I. Zamfirescu cu 40, D. Zamfirescu cu 50 ș.a.

Activitatea Băncii Naționale a României era concepută în legătură nemijlocită cu aceea a statului român, reprezentat prin guvernul său. Astfel, în articolul 25 al legii se precizează că un funcționar superior numit de guvern va supraveghea cu deosebire scontul de bilete de bancă, iar în articolul 26, că administrația va înainta guvernului, lunar, un raport în care să fie prezentată situația atît a băncii centrale, cît și a sucursalelor sale, raport publicat în „Monitorul

Guvernatorii și președinții BNR
(de la începuturi pînă astăzi)

1. Ion Cîmpineanu	15.VII.1880–01.XII.1882	guvernator
	27.II.1882–10.XI.1888	guvernator
2. Anton Carp	01.XII.1882–27.II.1888	guvernator
	10.XI.1888–18.XI.1890	guvernator
	21.XI.1895–17.XI.1899	guvernator
	01.I.1905–21.III.1907	guvernator
	12.XI.1909–14.XII.1910	guvernator
	15.XII.1910–20.II.1914	guvernator
3. Theodor Rosetti	19.XI.1890–21.XI.1895	guvernator
4. Mihail Soutzu	18.XI.1899–31.XII.1904	guvernator
5. Theodor Ștefănescu	22.III.1907–07.XI.1909	guvernator
6. Ioan G. Bibicescu	21.II.1914–31.XII.1921	guvernator
7. Mihail Oromolu	01.I.1922–31.XII.1926	guvernator
8. Dimitrie Burillianu	01.I.1927–09.III.1931	guvernator
9. Constantin Angelescu	09.III.1931–14.VII.1931	guvernator
	27.XI.1931–03.II.1934	guvernator
	01.IV.1944–30.IX.1944	guvernator
10. Mihail Manoilescu	14.VII.1931–27.XI.1931	guvernator
11. Grigore Dimitrescu	03.II:1934–26.VII.1935	guvernator
12. Mitiță Constantinescu	23.IX.1935–17.IX.1940	guvernator
13. Alexandru Ottulescu	17.IX.1940–01.IV.1944	guvernator
14. Ion Lapedatu	30.IX.1944–14.III.1945	guvernator
15. Constantin A. Tătăranu	14.III.1945–21.V.1946	guvernator
16. Tiberiu Moșoiu	21.V.1946–18.XI.1947	guvernator
17. Aurel Vijoli	18.XI.1947–05.III.1952	președinte
18. Anton Moisescu	05.III.1952–20.V.1953	președinte
19. Petre Bălăceanu	20.V.1953–04.II.1956	președinte
	08.IV.1957–04.XI.1957	președinte
20. Marin Lupu	20.II.1956–08.IV.1957	președinte
	04.IX.1957–23.I.1959	președinte
21. Coloman Maioreanu	23.I.1959–01.IV.1963	președinte cu delegație
22. Vasile Malinschi	01.IV.1963–20.X.1977	guvernator
23. Vasile Răuță	20.X.1977–16.III.1984	guvernator
24. Florea Dumitrescu	16.III.1984–01.III.1988	guvernator
25. Decebal Urdea	01.VIII.1988–01.IX.1990	guvernator
26. Mugur Constantin Isărescu	01.IX.1990–...	guvernator

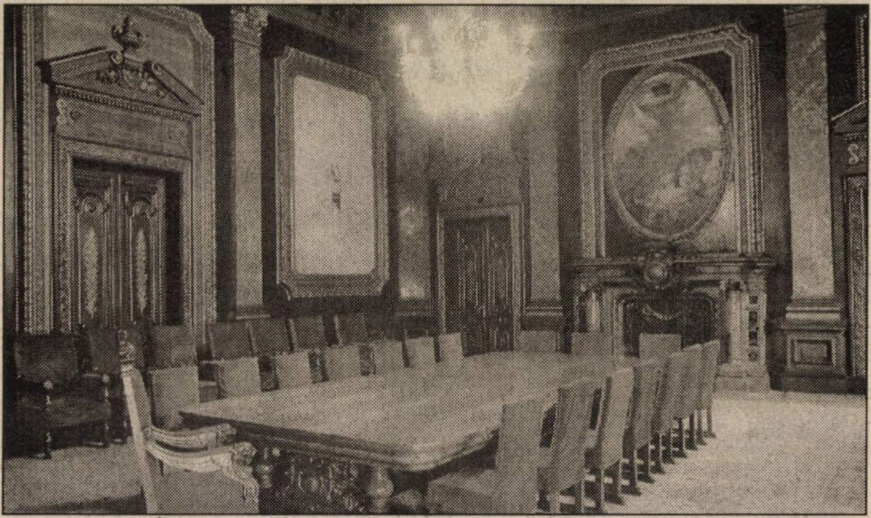

Oficial“. Totodată, prin articolul 27, guvernul își rezerva dreptul „de a controla toate operațiunile băncii“ și, în același timp, „de a se putea opune la executarea oricărei măsuri, cari ar fi contrarie legei, statutelor, sau intereselor Statului“. Activitatea Băncii Naționale a României s-a desfășurat atît prin centrala din București cît și printr-un mare număr de sucursale deschise în țară, anume: Brăila, Craiova, Galați, Iași în 1881, Ploiești în 1890 și Constanța în 1894. Au fost deschise și numeroase agenții ale ei: Bîrlad, Botoșani și Focșani în 1890, Turnu Severin în 1892, Buzău în 1893, Bacău și Pitești în 1894, Caracal, Roman și Turnu Măgurele în 1897, Dorohoi, Piatra Neamț și Tulcea în 1898, Giurgiu și Tîrgu Jiu în 1899.

Încă din primii ani ai funcționării, Banca Națională a României a desfășurat o activitate deosebit de profitabilă, dovadă în acest sens fiind creșterea continuă a ratei anuale a profitului obținut de bancă, de la 18,0% în 1881 la 26,3% în 1891 și la 38,3% în 1900, ceea ce a permis acționarilor încasarea unor dividende ridicate. Astfel, dividendul distribuit a crescut de la 12% în 1881 la 24,6% în 1900. În aceste condiții, a crescut și cursul acțiunilor băncii la bursă, acesta înregistrînd o creștere de circa 4,8–5,6 ori, de la 500 lei valoare nominală la circa 2.400–2.800 lei. De menționat și faptul că Banca Națională a României era atunci singura societate pe acțiuni din țară care distribuia acționarilor dividende de două ori pe an.

Banca Națională a României a jucat un rol important în instituirea, lărgirea și consolidarea creditului bancar modern, o condiție a unei creșteri economice susținute și durabile. Prin activitatea sa, ca instituție centrală de credit, ea a determinat o scădere apreciabilă a dobînzii curente. Dacă înainte de 1880 dobînda curentă pe piață nu scădea sub 15%, cea percepută de BNR la creditele de scont, taxa scontului, a fost fixată la 5% și a oscilat între 4 și 6% în primul deceniu de funcționare a băncii și între 5 și 9% în al doilea deceniu, 9% fiind taxa percepută doar în cursul unei scurte perioade de cîteva luni, între 1899–1900, cînd unele fenomene de criză s-au manifestat mai puternic.

La 1 ianuarie 1901 intervine o importantă modificare în activitatea BNR, statul retrăgîndu-se din calitatea de acționar. Ca urmare, Banca Națională a României devine o bancă exclusiv privată. Sub aspect tehnico–bancar operațiunea a constat în cedarea, de către stat, a treimii sale de capital și a părții aferente din rezervele băncii în schimbul sumei de 148 de milioane lei. Vînzarea acțiunilor statului s-a făcut către vechii acționari ai BNR, în proporție de o acțiune nouă la două acțiuni vechi. Acest lucru a stîrnit în epocă o imensă furtună politică și publicistică, dar, ca urmare a insistențelor băncii, a rămas un fapt împlinit. Modificarea statutului și a Legii de funcționare a BNR din 1901 are însă și o imensă importanță instituțională. Ea demonstrează soliditatea și viabilitatea BNR, ulterior confirmate de toată activitatea desfășurată de ea, motiv pentru care în epocă a fost supranumită „Citadela“.

Prin întreaga ei activitate, de la primul război mondial, Banca Națională a României a jucat un rol aparte în dezvoltarea țării pe cale modernă, în dezvoltarea forțelor sale productive și accelerarea modernizării economiei ei. Concomitent cu rolul important îndeplinit de ea în politica monetară, prin pîrghii specifice lumii bancare, BNR a facilitat circulația capitalurilor, a mobilizat capitalurile temporar disponibile și părți din veniturile bănești ale populației, pe care le-a pus la dispoziția celor ce aveau nevoie de capital bănesc, și statului, contribuind astfel la mobilizarea disponibilităților bănești și la orientarea folosirii acestora în activități de producție, comerț ș.a. ■

Eugeniu Carada: Un conspirator convertit în bancher

„În generaţia mare a Brătienilor, a lui Kogălniceanu şi Rosetti, Negri şi a Goleştilor, Eugeniu Carada a avut un rol de căpetenie“, afirma Vasile Morţun fixînd astfel locul întemeietorului Băncii Naţionale într-o strălucită pleiadă de oameni politici ce au înrîurit destinele României peste o jumătate de veac.

Născut la Craiova, la 29 noiembrie 1836, în familia serdarului Nicolae Carada, se pare de origine franceză, temutul şef al „ocultei liberale“ de mai tîrziu a avut o copilărie asemănătoare multor fii de boieri din generaţia sa. A studiat la Colegiul Naţional din Craiova, dar şi la institutul particular al profesorului Leon Clement Raymond unde, în urma unui exigent examen, îşi ia bacalaureatul în Litere.

Studiile şi le continuă în capitala Franţei unde audiază pe Edgar Quinet, Jules Michelet, dar şi pe marele economist Michel Chevalier, fiind puternic marcat de doctrina naţionalismului economic, susţinută de acesta.Tînărul Carada dobîndea astfel solide cunoştinţe economice pe care mai tîrziu, cînd împrejurările i-o vor cere, le va pune în practică.

Revenit în ţară, se aruncă în vîltoarea vieţii politice atras de ideile radicale liberale promovate de I.C. Brătianu şi de C.A. Rosetti. Acuzat de complot şi arestat pentru scurt timp în 1862, în urma asasinării primului ministru Barbu Catargiu, refuzînd oferta de colaborare pe care i-o face domnitorul Cuza, Eugeniu Carada este profund implicat în evenimentele politice din 1866 ce au dus la abdicarea ultimului domn pămîntean.

În 1870, Carada este din nou în centrul unei conspiraţii îndreptate însă împotriva domnitorului care, eşuînd în urma evenimentelor de la Ploieşti, îl trimite în faţa Curţii cu juraţi de la Tîrgovişte care îl achită.

Războiul pentru independenţă reprezintă un moment de răscruce în cariera sa, punînd în prim–planul activităţilor sale problemele economice. Are un rol major în acţiunea de aprovizionare şi echipare a armatei şi în lansarea emisiunii de bilete ipotecare prin care s-a asigurat finanţarea Războiului de independenţă dar şi a construcţiei de căi ferate. Trimis de I.C. Brătianu la Paris pentru a supraveghea tipărirea biletelor ipotecare, el îşi reface legăturile din anii tinereţii cu intelectualii francezi dar şi cele cu mediile economice din capitala Franţei.

Succesul emisiunii biletelor ipotecare face din Carada un adevărat specialist în problemele financiare ale Partidului Liberal şi al premierului I.C. Brătianu. Este desemnat să reprezinte guvernul în tratativele cu bancherii germani, reuşind să asigure rezolvarea unei probleme economice extrem de spinoase, cu profunde implicaţii politice şi diplomatice. În aceste condiţii, în 1879, Brătianu îl desemnează pentru a elabora statutul viitoarei Bănci Naţionale a României care îşi începea activitatea efectivă la 1 decembrie 1880. Deşi, în mod logic era persoana cea mai potrivită pentru a ocupa funcţia de guvernator al noii instituţii, el a preferat, ca şi în cazul emisiunii de bilete ipotecare, să rămînă în umbră, recomandînd ca guvernator pe Ion Cîmpineanu.

Refuzul său de a accepta conducerea instituţiei pe care o crease are rădăcini adînci în concepţia sa politică liberal–radicală din anii tinereţii. Republican convins, convertit la monarhie din necesitate, el n-a dorit niciodată să-l slujească pe cel ce încercase să-l detroneze în 1870. În 1883 cînd acceptă, după mari insistenţe din partea lui I.C. Brătianu, să devină director la Banca Naţională, dar candidează din partea acţionarilor Băncii şi nu a statului. Pentru Eugeniu Carada a cărui deviză a fost „totul pentru alţii pentru mine numai munca“, singurul său stăpîn a fost poporul român. În cei 27 de ani cît a condus Banca Naţională el a căutat să facă din această instituţie un instrument pentru dezvoltarea unei economii moderne, fiind convins că „un popor fără o viaţă economică bine organizată nu poate progresa“. Printr-o muncă asiduă, valorificînd bogatele cunoştinţe economice acumulate de-a lungul unei vieţi zbuciumate, a ridicat postul de director „la atotputernicia celui de guvernator“ încît nimic nu se făcea în Banca Naţională fără ştirea acestei eminenţe cenuşii a Partidului Liberal.

El a făcut din Banca Naţională o adevărată şcoală economică a Partidului Liberal unde mulţi dintre liderii liberali, în calitate de directori, cenzori sau membri în Consiliul de administraţie şi-au completat cariera politică cu solide cunoştinţe economice. A căutat să facă din principala bancă a ţării un mijloc de ridicare şi consolidare a unei clase de mijloc educată în spiritul ideilor liberale, capabilă să modernizeze țara.

Adept încă din tinerețe al naționalismului economic, a dorit ca principalele bogății ale țării să rămînă în mîna forțelor economice naționale, opunîndu-se în mai multe rînduri ca acestea să fie concesionate capitalului străin.

A militat ca Banca Națională să aibă o deplină autonomie față de stat, impunînd o politică pe care aceasta a promovat-o pînă la etatizarea ei în 1945. În același timp, nu a ezitat să intervină în sprijinul statului în momentele dificile economice de la începutul secolului al XX-lea. La fel ca și activitatea sa politică, opera sa economică a fost deseori contestată de contemporani, mai ales de conservatori, care au văzut în Banca Națională o citadelă economică liberală ce atenta la pozițiile economice ale marilor proprietari grupați în jurul Partidului Conservator.

Inflexibil și auster, învăluit întotdeauna în aerul de mister al „conspiratorului mazzinion“, avînd comportamentul unui „lup singuratic“ închis în biroul său de la Banca Națională, Eugeniu Carada a fost un amestec contradictoriu de romantism și pragmatism. Așa cum plastic remarca un biograf mai tîrziu, „Carada și-a început viața cu versuri și a sfîrșit-o cu proza cifrelor“.

Fidel colaborator al lui I.C. Brătianu, a devenit după moartea acestuia, în 1891, cel ce i-a continuat opera veghind în calitate de șef al „ocultei liberale“ ca spiritul politic al întemeietorului partidului să rămînă mereu viu în partid, pînă cînd fiul mentorului său politic a fost pregătit să preia, în 1909, succesiunea liberală. Instalîndu-l pe Ionel Brătianu la conducerea Partidului Liberal, își încheia în fapt o glorioasă activitate politică pusă în slujba poporului.

În februarie 1910, după o „căsătorie“ de 27 de ani cu Banca Națională, Eugeniu Carada intra în eternitate lăsînd în urma sa o ctitorie economică solidă, cu un corp profesional bine pregătit, a cărei competență s-a demonstrat în anii de cumpănă ai primului război mondial și în noile condiții ale României interbelice.

Poate cel mai frumos omagiu adus unei vieți închinate poporului său a fost cel al regelui Carol I care, în momentul în care cortegiul funerar, ce ducea pe ultimul drum rămășițele pămîntești ale vechiului său adversar din 1870, trecea prin fața Palatului regal, a ordonat gărzii să-i dea onorul. În acest gest de noblețe al bătrînului rege era un ultim omagiu adus unui mare român dar și regretul de a nu-l fi avut, în ciuda mai multor tentative, printre colaboratorii săi. Figură emblematică a unei generații de români de anvergură europeană, prețuit de mari personalități ca Mazzini și Michelet, dar și de bancheri ca Bleichröder și Hansemann, Eugeniu Carada rămîne unul dintre marii bancheri ai României moderne. ■

Mihai OPRIȚESCU

Considerații asupra unor veritabile instituții naționale

Finanțe și bănci în Transilvania (1867-1918)

Mihai D. DRECIN*

Tot mai mult se adeverește faptul că sistemul financiar–bancar a fost și este un veritabil barometru al stării economiei oricărei țări pentru epocile modernă și contemporană. Studierea cu atenție a tradiției activității bancare, a eforturilor de modernizare organizatorică și de racordare la realitățile momentului pe plan european și mondial, pot oferi sugestii valoroase, pragmatice sistemului bancar românesc din zilele noastre în căutările febrile și dramatice de așezare pe făgașul normalului. De aceea cercetarea istoriei sistemului financiar–bancar românesc din Transilvania, Regatul României, Bucovina și Basarabia de pînă la 1918 este o întreprindere absolut necesară.

Acumulări cantitative și calitative

Pentru reconstituirea istoriei băncilor românești din Transilvania epocii dualismului austro–ungar avem la dispoziție bibliografia editā dedicată problemei, publicată întîmplător pînă în 1918, puțin și superficial în perioada interbelică, sporadic și marcată de critica marxistă obligatorie — în anii perioadei comuniste, tot mai sistematic, profund — pentru că recurge, fără idei preconcepute, la documentele de arhivă — în ultimii aproximativ zece ani. Credem că cele trei Simpozioane naționale de istorie financiar–bancară, intitulate sugestiv „Muncă, bani, bănci, cultură și politică“, organizate în premieră de Universitatea din Oradea (1991, 1993, 1995), au stîrnit interesul cercetătorilor pentru această temă, au asigurat acea constantă în studiu și schimbul de opinii între specialiști fără de care nu se pot realiza acumulările cantitative și calitative necesare lămuririi oricărui subiect aflat în studiu. Pasul următor, realizat în 1997 și continuat în 1999, marcat prin trecerea de la Simpozionul „național“ la unul „internațional“, ne-a oferit posibilitatea cunoașterii mai exacte a particularităților evoluției lumii financiar–bancare și la alte națiuni din fostul Imperiu austro–ungar. În felul acesta, prin raportare la alții, vom putea evalua mai exact punctele forte și limitele sistemului bancar românesc din Transilvania, fără să cădem în extreme, deci fără să-i supraevaluăm forțele și rolul, sau, cum facem cel mai adesea cu trecutul nostru, să-l subestimăm.

La 1848–1849 și în deceniile următoare, în Imperiul habsburgic, apoi cel austro–un-

---

*** Profesor universitar dr., Universitatea din Oradea**

gar, s-au manifestat distinct prin programe care își propuneau să structureze și să modernizeze societatea în întregimea sa, prin perspectiva afirmării națiunii ca element politic fundamental.

În acest context apar în Transilvania la sași, evrei, unguri și români primele institute de credit, mai întîi sub forma cooperativelor, apoi a băncilor societăți anonime pe acțiuni. Modelul a fost evident săsesc, preluat din spațiul economic germano–austriac, care punea pe prim–plan principiul întrajutorării economice.

Mănunchiul de cauze care au stat la baza apariției băncilor românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cuprinde atît factori specifici întregului spațiu geografic central–european, cît și elemente particulare derivate din condiția națiunii române din Transilvania. Între factorii de sorginte central–europeană am aminti nevoia trecerii de la sistemul economic feudal la cel capitalist, deci de la un sistem economic privilegiat la altul liberal. Pentru aceasta era nevoie de credite ieftine, la îndemîna marii majorități a întreprinzătorilor, pentru dezvoltarea comerțului, industriei, transformarea proprietății funciare feudale în fermă capitalistă rentabilă, consolidarea proprietății țărănești mici și mijlocii prin achiziționarea de noi suprafețe de pămînt, unelte perfecționate, chiar mașini agricole, noi soiuri de plante și rase de animale. Creditele obținute de la cămătari, de obicei pe perioade scurte de timp, erau grevate de dobînzi mari și foarte mari, între 50–200% față de capitalul împrumutat. Deci nu erau o soluție convenabilă, încurajatoare și de perspectivă mai ales pentru sectoarele agricol și industrial, unde banii erau investiți în afaceri greu aducătoare de beneficii imediate, fiind supuse, nu o dată, hazardului, capriciilor naturii și unei dure concurențe. Între factorii particulari, specifici națiunii române, amintim atitudinea institutelor de credit săsești și maghiare față de clientela românească. Chiar dacă nu puteau să renunțe totalmente la o numeroasă și bună clientelă, băncile săsești și maghiare din Transilvania nu erau interesate să încurajeze constant și din plin afirmarea economică a țărănimii și a tinerei burghezii române. Astfel, de multe ori, în momente decisive pentru afirmarea și consolidarea lor economică, românilor li se tărăgăna acordarea creditelor sau erau chiar refuzați. Era o cale prin care se încerca frînarea dezvoltării națiunii române, prin înlocuirea discriminării derivate din statutul stărilor (națiunilor) privilegiate specifice feudalismului, cu discriminarea economică — mult mai dură și mai periculoasă, proprie epocii moderne, capitalismului.

Primele institute de credit cu capital românesc sînt Societatea de păstrare și împrumut din Rășinari (1867) — de fapt o cooperativă de credit de tip Schultze–Delitsch, Banca „Albina" din Sibiu (1871) și Banca „Aurora" din Năsăud (1873). Ele se înființează relativ ușor, beneficiind de prevederile liberale ale legislației comerciale austriece, în vigoare în Ungaria pînă în 1877, cînd apare Legea comercială nr. XXXVII, redactată de Apáthy Sándór.

După depășirea perioadei de depresiune, care urmează crizei economice din 1873, ce cuprinsese întreaga monarhie austro–ungară, asistăm la un proces accelerat de înființare a noi bănci și cooperative de credit cu capital românesc. Astfel, în 1888 înregistrăm 28 de institute de credit, în 1895 — 52, 1898 — 75, 1914 — aproape 150. Ele sînt răspîndite în toate comitatele locuite de români. Totuși, cele mai numeroase sînt în sudul Transilvaniei, Banat și în comitatele din vest (Sătmar, Sălaj, Bihor, Arad), acolo unde puterea economică a țăranului, meseriașului, comerciantului și intelectualului român era mai substanțială.

Ritmul înființării de bănci devine atît de alert după 1900, încît, în presa economică și politică românească se aud voci care îndemnau la temperarea fenomenului, „băncile de concurență" putînd mai mult să lovească în interesul național decît să-l afirme și să-l consolideze. În această reacție trebuie să vedem lupta de interese dintre bancherii români, care doreau să-și asigure venituri stabile, cît mai mari cu putință, respingînd ideea concurenței. Cele mai importante, prin forța capitalului social și implicarea în tipuri de operațiuni care au contribuit substanțial la creșterea forței economice a națiunii române, sînt „Albina" — Sibiu, „Victoria" — Arad (1887), „Timișana" — Timișoara (1885), „Ardeleana" — Orăștie (1885), „Economul" — Cluj și „Patria" — Blaj (1886), „Silvania" — Șimleu Silvaniei (1887), „Bihoreana" — Oradea (1898).

„Voiește și vei putea"

Date precise asupra numărului inițiatorilor, organizatorilor și acționarilor, a profesiunii și provenienței lor sociale de la toate băncile românești nu avem întrucît bilanțurile publicate nu au cuprins asemenea referințe, iar organele de presă economice din epocă nu s-au preocupat, decît tangențial, de asemenea precizări. Nici documentele de arhivă nu sînt relevante din acest punct de vedere. Menționăm și faptul că fruntașii vieții financiare

Marea Unire din 1918 s-a facut si prin efortul substantial al bancilor romanești din Transilvania. (In imagine, episcopul Iuliu Hossu citind Rezoluția Adunării de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918.)

româneşti nu aveau interesul de a face public, în totalitatea lor, operaţiunile şi mai ales capacitatea economică proprie în faţa opiniei publice şi mai ales a autorităţilor de stat suspicioase, a unei prese oficiale şi conservatoare ostile evoluţiei economice a burgheziei româneşti. O estimare globală, chiar cu riscul de a părea subiectivă, a numărului acţionarilor o putem face apreciind în medie 75 de acţionari la fiecare din cele aproximativ 150 de societăţi bancare existente în anul 1914, deci un număr total de circa 11.250 de membri. Ei proveneau din rîndurile proprietarilor funciari mijlocii, intelectualilor (avocaţi, preoţi, învăţători, medici, funcţionari), meşteşugarilor şi negustorilor, ţăranilor înstăriţi — care compuneau structura tinerei burghezii româneşti. Majoritatea iniţiatorilor şi conducătorilor băncilor româneşti au fost autodidacţi în materie financiar–bancară, la fel şi funcţionarii. După anul 1900, pînă în preajma primului război mondial încep să se ceară şi să crească numărul directorilor şi funcţionarilor cu pregătire economică sau juridică adecvată, absolvenţi ai Şcolii comerciale greco–ortodoxe de la Braşov, a altor şcoli comerciale maghiare şi germane, chiar a unor Academii comerciale de rang universitar. De la aproximativ 424 funcţionari în 1904, băncile româneşti consemnează 695 funcţionari în 1912 şi peste 1000 în 1918.

Statisticile referitoare la ponderea procentuală a numărului băncilor româneşti şi a capitalului lor social în cadrul întregului sector financiar–bancar din Transilvania şi Ungaria nu ne-au fost favorabile. Cîteva date sînt necesare pentru argumentare. Astfel, în 1900 băncile româneşti reprezentau doar 2,85% faţă de cele existente în întreaga zonă de activitate a guvernului maghiar şi 7,86% în Transilvania. De asemenea, capitalul social era doar de 9,6 milioane Koroane faţă de 609 milioane K al celorlalte bănci din Ungaria, reprezentînd 1,57% din suma totală a acestora. În Transilvania istorică, din cele 153 de bănci: 90 erau ale burgheziei maghiare (59%) cu valoarea împrumuturilor de 121.458.700 K; 46 erau ale burgheziei româneşti şi 30% cu împrumuturi de 40.592.700 K şi 17 ale celei săseşti (11%), cu împrumuturi în valoare de 127.742.500 K. În 1906 şi 1914, chiar dacă numărul băncilor româneşti a crescut mai rapid, cifra bilanţului total ne arată o situaţie în continuare favorabilă băncilor săseşti şi maghiare. Dacă succesele băncilor româneşti în sprijinirea afirmării social–economice, culturale şi politice a propriei burghezii este o realitate recunoscută de saşi şi de maghiari, aceasta se datoreşte unei munci mai organizate şi cu accentuată finalitate naţională, animată de o doctrină economică proprie, definită prin formula „Noi prin noi“ (sau „Voieşte şi vei putea“) — variantă a doctrinei „Prin noi înşine“ lansată de PNL în Vechiul Regat.

Lipsa de capital suficient, obstrucţia guvernelor maghiare, dragostea tradiţională a ţăranului român pentru pămînt — explică implicarea băncilor româneşti cu precădere în operaţiuni de scont cambial, credite ipotecare şi credite fixe cu acoperire ipotecară — deci în domeniul agrar. Ele vor sprijini un proces social–economic de o excepţională importanţă la nivelul naţiunii române din Transilvania. Este vorba de acordarea de credite avantajoase şi pe lungă durată ţărănimii, în general burgheziei române, pentru a cumpăra moşii sau părţi din moşiile grofilor maghiari şi a moderniza exploatarea agricolă de tip fermă mijlocie. Oamenii politici şi presa maghiară naţionalistă s-au alarmat într-atît încît vorbeau chiar de o „Eladó ország“ („Ţară de vînzare“). Este adevărat că în urma creşterii forţei economice a ţăranului român, acesta putea să-şi trimită o parte din copii la şcoli mai înalte, contribuind la consolidarea intelectualităţii — clasa politică conducătoare a oricărei naţiuni. Pe de altă parte, va creşte numărul ţăranilor cu drept de vot — suport electoral de nădejde al Partidului Naţional Român după reluarea activismului politic în 1905.

Fiecare bancă prevedea ca din profitul net anual să rezerve un anume procent, de obicei între 2–6%, aşa–zisei „cote pentru scopuri culturale şi de binefacere“. Din aceste sume vor fi sprijinite Şcoala, Biserica, diferite reuniuni şi asociaţii cultural–naţionale, spitale, orfelinate, aziluri de bătrîni. Mulţi elevi şi studenţi vor beneficia de burse şi alte ajutoare băneşti, fără de care nu şi-ar fi putut continua studiile. Instituţiile culturale româneşti ortodoxe şi greco–catolice vor fi sprijinite în egală măsură, fără nici o discriminare. Ajutoarele băneşti dirijate spre spitale, orfelinate sau aziluri de bătrîni urmau să fie folosite pentru toţi cei ajunşi în nevoie „fără diferenţă naţională sau confesională“.

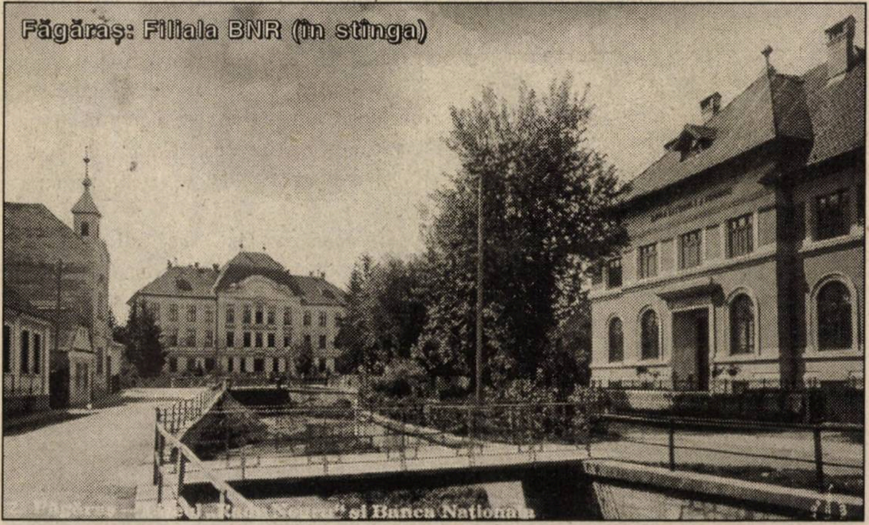
Făgăraş: Filiala BNR (în stînga)

Reformă profundă

Rezultatele activităţii sistemului financiar–bancar românesc în plan social–economic şi cultural se vor concretiza în plămădirea unei elite naţionale la cumpăna dintre secolele XIX–XX, atît la sate cît şi la oraşe, cantitativ şi calitativ superioară faţă de cea din anii 1849–1867.

Cunoscînd lacunele organizatorice interne, mai ales pe linia mobilităţii capitalurilor şi a controlului intern şi extern foarte precar, unele proprii şi sistemelor bancare mult mai vechi şi cu tradiţii din apusul Europei, băncile româneşti trec la o profundă reformă. Ea debutează în 1898 prin „Conferințele directorilor institutelor românești de credit“, inițiate de dr. Cornel Diaconovich și se încheie în 1907 prin înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea“, sub conducerea lui Ion I. Lapedatu. Faptul că inițiativa românească de la 1898 este urmată de sași și unguri la 1903, iar de austrieci și cehi doar la 1905 — dovedește potențele intelectuale și tehnice ale sistemului bancar românesc. „Solidaritatea“ va deveni un veritabil „consiliu economic“ al societății românești transilvănene pînă la 1918.

Politica „instinctului național“ a acționat la nivelul sistemului financiar–bancar românesc din Transilvania nu numai în direcția sprijinirii afirmării în toate domeniile a națiunii române din Austro–Ungaria, ci și prin strîngerea legăturilor cu Regatul României. Aceste legături au îmbrăcat forme diverse: de la afaceri strict în domeniul bancar (cumpărări reciproce de monedă, bilete ipotecare, efecte publice, acordarea de credite unor firme), înființarea în comun a unor rentabile și viabile societăți și instituții comerciale și bancare, pînă la transformarea băncilor românești din Transilvania în veritabili institutori ai națiunii — o dată cu prompta introducere în „agendele[lor] oficioase“ a noii ortografii a limbii române adoptate de Academia Română în 1904. Dacă mai amintim faptul că în 1912, într-un moment de profundă criză financiară, BNR, prin Banca „Agricolă“ din București, oferă un împrumut de 4 milioane de lei prin care se salvează de la faliment întregul sistem financiar–bancar din Transilvania — înțelegem firele care legau tot mai strîns „România liberă“ de „România neliberă“ — după expresia lui Nicolae Iorga. În toamna anului 1916, cînd armata română a trecut la eliberarea Transilvaniei, o serie de funcționari de bancă s-au înrolat ca voluntari, retrăgîndu-se apoi la sud și est de Carpați, luptînd pentru realizarea Marii Uniri. După 1 Decembrie 1918, la cererea Consiliului Dirigent, Banca „Albina“ din Sibiu preia serviciul financiar–administrativ al acestuia și îi va deschide un credit de 5.000.000 K cu o dobîndă minimă. Funcționari ai băncilor românești se vor implica în acțiunea de organizare a administrației românești în Transilvania toamnei anului 1918. Sediile băncilor vor fi, nu o dată, centrele luptei naționale în vestul și nord–vestul provinciei pînă la eliberarea completă a acesteia, în aprilie–august 1919 de către armata română.

Din toate aceste motive, băncile românești din Transilvania de pînă la 1918 le considerăm **veritabile instituții naționale**, care prin muncă tenace și discretă au contribuit la formarea statului național unitar român. ■

Din istoria creditului cooperatist

Băncile populare sătești

Adrian CORCODEL*

Coerența și diversitatea sistemului bancar românesc din perioada interbelică rezidă și în existența componentei creditului „alternativ“: e vorba de cooperativele de credit local, și în special de băncile populare sătești. Ele apăruseră în ultimii ani ai secolului XIX, grație unui vizionar: Spiru Haret, matematician, publicist, om politic liberal. Haret era convins că dezvoltarea economică a comunităților rurale, ca proces, era strîns legată de emanciparea culturală a săteanului de rînd — așa încît demersul său asociaționist s-a bazat pe eforturile învățătorilor și preoților de la sate.

Asociații de tip mutual

Primele bănci populare apar în Vechiul Regat pe la 1890–1891 în județele Vîlcea, Dîmbovița, Muscel și Argeș. De la 47 de unități în 1901 (cînd Haret devine pentru a doua oară ministru), se ajunge la 700, în 1903. Numărul obștilor de arendare a pămîntului crește, de asemenea, de la 16 în 1904, cînd a fost adoptată legea lor constitutivă, la 375 în 1910, cînd se încheie cel de-al treilea și ultimul mandat de ministru al Instrucțiunii Publice al lui Spiru Haret.

Băncile populare eliberau credite pe polițe, cu giranți capabili să asigure garantarea rambursării sumelor. Plasamentele băncilor includeau concomitent credite pe termen scurt și mediu de tip ipotecar — garantate cu ipoteci asupra terenului arabil sau a gospodăriei proprii, ori cu cesiuni de contracte de arendă sau acte de gaj pe recolte (certificate de tip warrant). După modelul unor cooperative austriece și germane (inițial „Schultze–Delitsch“, asociații de tip mutual iar apoi „Reiffeinsen“, caracterizate ca fiind ceva mai apropiate economiei de piață), băncile populare lucrau cu așa–numitele **scrisuri funciare;** acestea erau hîrtii de valoare, pe care proprietarul de teren le obținea în baza contractului de ipotecă. Urmare a gajului pus pe o suprafață de teren arabil (sau pădure, în unele cazuri, islaz etc.) se primea ulterior o sumă de bani, scrisurile funciare fiind acceptate de către băncile comerciale. La scadența împrumutului (10–12 luni, în cazuri rare 2–3 ani), proprietarii răscumpărau efectele, în felul acesta încheindu-se circuitul. La începutul secolului, hîrtii de valoare asemănătoare erau emise și de alte instituții de credit ipotecar, între care Creditul Funciar Rural sau societățile de credit funciar urban.

În acest context, succesul băncilor populare s-a datorat și ideilor unei alte personalități a acelor vremuri: Eugeniu Carada (unul din întemeietorii BNR), alături de alți economiști de orientare liberală, a apărat mereu ideea potrivit căreia banca centrală trebuie să susțină toate operațiunile de credit public, indiferent că sînt făcute de stat, județe **sau comune;** cu alte cuvinte, Carada milita pentru o piață lărgită a efectelor pu-

---

*** Redactor economic, Radio România Internațional**

blice — categorie din care scrisurile funciare făceau parte. Un astfel de mecanism a funcționat, sub diferite forme, în toate țările care au aderat la ACI, Alianța Cooperatistă Internațională, mișcare fondată de România și de alte state la 1895.

Dobînda anuală plătită către băncile populare de agricultori a variat în perioada 1920–1947, în funcție de mai mulți factori: destinația împrumutului și perioada de rambursare, dar mai ales taxa de scont a băncilor care preluau portofoliile de efecte — bănci comerciale dar mai ales BNR. Exista un anumit raport între verigile structurii respective: centrala cooperativă–federală a băncilor — banca populară–agricultor. În anii 1923–1929, centralele cooperativelor au beneficiat de credite de la BNR cu taxă de scont de 6%; tot în 1929 s-a înregistrat și nivelul maxim al dobînzilor percepute: 17,6%. Ca urmare a comisioanelor încasate de intermediari, se ajungea la o dobîndă de circa 10% anualizat. Pe de altă parte, băncile remunerau economiile depuse în conturi, spre fructificare, cu 2–3% anual. După 1931, o dată cu criza economică, o mare parte dintre băncile populare (peste 30%, după unele surse) nu au mai putut oferi dobînzile corespunzătoare pentru depunerile făcute de membri. În ceea ce privește dobînda medie percepută la împrumuturi — specialiștii care au recalculat seriile de date din acele vremuri (în special indicii producțiilor agricole medii) au stabilit în final că era vorba de valori inferioare celor practicate de băncile comerciale; dar, luînd ca indicator rentabilitatea efectivă a exploatațiilor țărănești (calculată fie ca profit raportată la capital, fie la valoarea globală a producției anuale) rezultă un cost ponderat al resurselor financiare atrase relativ mare.

Nu trebuie uitate și celelalte elemente de cost care grevau asupra unei gospodării țărănești — în principal impozitul pe terenul arabil; rezultatele financiare slabe din agricultură în anii 1933–1934 au impus reducerea impozitelor agricole, de la 12 la 6% pe an. Desigur, într-o economie de tip tradițional cum era cea românească în al doilea deceniu al secolului, în care încasările din vînzarea produselor agricole asigurau, prin redistribuire, o mare parte a venitului național, mulți indicatori financiari, inclusiv dobînzile, variau o dată cu ciclicitatea climatică: de regulă, dobînda medie era ceva mai permisivă în anii agricoli mai buni. Un rol esențial în refinanțarea cooperativelor locale l-au avut uniunile lor județene, numite „federale“ și „centrale“. În anii 1919–1920 și în special după reforma agrară din 1921, pe lîngă faptul că au reușit să canalizeze fonduri tot mai mari pentru refacerea gospodăriilor rurale afectate de război (rechiziții, confiscări, terenuri nelucrate etc.), federalele au contribuit efectiv la mijlocirea unor achiziții de terenuri dar și la exploatarea loturilor agricole de către săteni. O altă instituție importantă pentru mișcarea cooperatistă a reprezentat-o **Banca centrală cooperativă,** creată în baza Legii pentru organizarea cooperației, din martie 1929; Ion Răducanu, ministru al Muncii în guvernul Maniu, a conceput această bancă drept o instituție de credit pentru întreaga mișcare cooperatistă, organizată ca o societate pe acțiuni cu participarea statului, a cooperativelor și federalelor. Spre deosebire de vechile „centrale“, Banca cooperativă a finanțat numai unitățile afiliate ei. Ea avea misiunea de a distribui, direct sau prin intermediul sucursalelor din teritoriu, trei feluri de credite: **de întreținere, de exploatare și de investiții.** De pildă, la 1930–1933, o bancă locală putea beneficia de un împrumut de întreținere, între 3.000 și 50.000 lei, pe termen de 6–12 luni. Era vorba de finanțarea temporară a unor necesități ale gospodăriei rurale (procurare de inventar agricol, reeșalonarea unor datorii diverse etc.); creditul de exploatare era distribuit efectiv cooperativei, fie prin intermediul acesteia, membrilor asociați, pentru instalații diverse sau alte mărfuri de valoare mai mare, de obicei care se amortizau în cel puțin doi ani. De asemenea, creditul de exploatare era destinat acoperirii deficitului financiar creat prin plata unor arenzi, exploatări silvice etc. Teoretic, Banca cooperativă putea acorda și așa-zisele credite de investiții, pînă la 15 ani, destinate achiziționării de suprafețe arabile sau silvice mai mari de către obști; potrivit legii, ele trebuiau garantate cu ipoteci de către obștile locale. În realitate, numărul creditelor acordate pentru investiții a fost destul de mic, ponderea cea mai mare avînd-o creditele pe termen scurt.

Tecuci
Şcoala Normală de băeţi
şi Banca Poporului
BANCA POPORULUI

Tecuci: Banca Poporului

Fonduri insuficiente

În afară de băncile populare, pe la 1900–1914 și alte instituții începuseră să acorde credite pe termen scurt. Am putea aminti casele de împrumut pe gaj, organizații ale statului care se refinanțau direct de la BNR; însă acestea s-au îndepărtat treptat de la scopurile pentru care fuseseră create inițial, devenind instituții care finanțau aproape exclusiv pe marii latifundiari.

La finele lui 1914 existau 2.933 de cooperative, cu 599.672 de membri; fondurile totale existente în bilanțurile lor contabile erau de 134 de milioane lei — reprezentînd capitaluri proprii și atrase. Din păcate, ponderea participării membrilor era inegală — fapt ce va marca și perioada interbelică: 70% din membri dețineau 15% din capitalul social, în timp ce alți 4% dețineau circa 45%. În perioada interbelică, viața satului românesc s-a întemeiat, firesc, și pe banca populară — cea mai accesibilă instituție pentru țărănime: în anii 1931–1933, cînd prețurile produselor agricole au scăzut dramatic, băncile sătești au salvat de la faliment sute de exploatații agricole rurale. După 1933, numărul cooperativelor crește: de la 3.600 în 1940 la circa 4.200 în 1943.

În ciuda acestei dinamici notabile capitalurile lor au reprezentat o resursă insuficientă, astfel încît introducerea progresului tehnic nu a fost îndeajuns de rapidă, în ciuda eforturilor notabile ale statului, în special de creare a unui învățămînt agricol modern și de consolidare a zeci de ferme–model, măsuri concepute să sprijine generalizarea metodelor de lucru avansate și a tehnologiilor noi. Insuficiența fondurilor e un fapt explicabil dacă ținem seama, între altele, că Legea conversiunilor datoriilor agricole din aprilie 1934 a dus la diminuarea capitalurilor proprii la cel puțin 60% din cooperative. După 1940 ele se lansează în activități economice și comerciale, lărgindu-și sfera de activitate; aceasta era o tendință imprimată de federalele cooperativelor și de Institutul Național al Cooperației care au mandatat unitățile cooperatiste să aprovizioneze mediul rural cu o serie de bunuri de larg consum — zahăr, sare de bucătărie, diferite materiale textile, unelte agricole și de uz gospodăresc. Diversificarea sectoarelor de interes ale băncilor locale prin crearea de mici departamente și secții comerciale sau fuziunile la nivel județean nu au dat rezultate viabile decît în situații izolate — de fapt numai la acele unități care realizaseră beneficii și înainte de 1940.

La 1948, o dată cu lichidarea băncilor comerciale și înlocuirea lor cu rețeaua de instituții de credit centralizat, controlate de stat, și băncile populare sînt desființate; fapt explicabil — pentru că dispare însăși proprietatea funciară țărănească și se destramă treptat obștile sătești (forme de exploatare amintind de vechile exploatații sătești devălmașe) o dată cu crearea cooperativelor agricole de producție de tip planificat; de asemenea, nu se mai recurge la scontarea efectelor comerciale, astfel încît întregul mecanism prin care cooperativele locale funcționaseră devine caduc. Chiar și în acele zone de deal și de munte unde nu se înființează CAP-uri iar agricultura e făcută în continuare pe mici exploatații private, vechile instituții de credit dispar; în fiecare județ, în locul lor apar noile unități de credit de pe lîngă cooperativele „de consum“ ale CENTROCOOP. În 1949–1950 patrimoniul mobil și imobil al băncilor populare se risipește — conturile lichidate, iar clădirile lor (în unele comune case cochete, bine întreținute) au fost preluate de CAP-uri ori de primării. În multe localități un observator atent, cunoscător al stilului arhitectonic românesc tradițional, poate întîlni astăzi o parte din vechile sedii — aflate, din păcate, în degradare — în care mai funcționează foste SMA-uri, „discoteci“ pentru tineret, modeste grădinițe sau dispensare rurale.

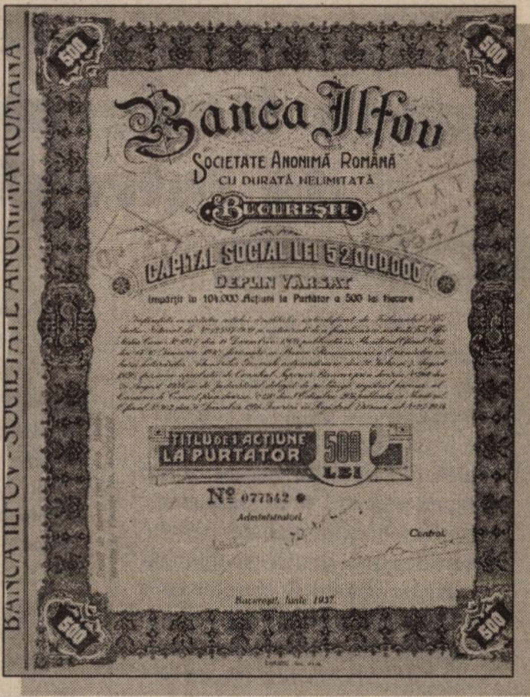
BANCA ILFOV - SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

500

Banca Ilfov
Societate Anonimă Română
cu durată nelimitată
București

Capital social lei 52.000.000
deplin vărsat
împărțit în 104.000 Acțiuni la Purtător a 500 lei fiecare

Titlu de 1 acțiune la purtător
500 lei

№ 077542

Administratori

Control

București, Iunie 1937.

Titlu de acțiune la purtător (1937)

„Fosilele“ sistemului bancar

Fapt interesant, în ultimii ani au existat eforturi de reînființare a băncilor populare. Unei asemenea inițiative (desigur, lăudabilă la prima vedere, pentru că ea ar fi relansat creditul de consum, cu totul insuficient după 1991) i s-au adus imediat critici, chiar întemeiate: Legea 109 din octombrie 1996 privind organizarea și funcționarea cooperației de consum și de credit este lacunară și ineficientă, putînd genera confuzii. Cele 10–12 cooperative create în București și în alte orașe în 1997–1998 au devenit, de fapt, mici bănci comerciale, lansîndu-se în tot felul de operațiuni de care legea nu vorbește. Oricum, ele nu au nimic în comun cu sistemul mutual de credit de odinioară... De altfel, oficiali ai BNR și chiar experți ai FMI au atras atenția în cîteva rînduri asupra „sistemelor bancare paralele“, cerînd insistent un nou text de lege în care, pentru eliminarea confuziilor, să se renunțe la termenul de **„bănci“ populare** și să se mențină denumirea de **cooperative de credit**. Se impune aici o precizare: în Occident băncile populare au evoluat, o dată cu întreaga economie capitalistă: clasicele instituții de tip mutualist au pus bazele unor bănci moderne — consorții de mari societăți pe acțiuni, unele cotate la bursă. Iată, de exemplu, rețeaua Raiffeisen de care vorbeam: de la băncile sătești de pe la 1840–1850 situate în diverse orășele și sate austriece, s-a ajuns la consorții locale care au dat naștere, ulterior, unuia din coloșii bancari ai Europei: RZB, sau Raiffeisen Zentralbank Österreich AG.

Băncile populare ne apar mai degrabă ca niște „fosile“ din vechi perioade geologice ale sistemului bancar, așa cum îl știm cu toții, în era cardurilor, a comerțului prin Internet și a banilor electronici. Ele rămîn, într-adevăr, niște ciudățenii — instituții originale în felul lor, tipice mai degrabă începuturilor capitalismului modern și unei societăți rural–patriarhale de prin secolul XIX. Ceea ce nu diminuează actualitatea lor în dezbaterile privitoare la destinul comunității bancare românești: astăzi, specialiștii în istorie economică le pot regăsi și valoriza, în mod obiectiv, adevăratul lor rol în făurirea economiei românești moderne. ■

Un mare efort financiar–bancar pentru împlinirea unui mare ideal național

Banca Generală Română și Războiul de întregire (1916-1919)

Nicolae CIOBANU

Pregătirea țării și prioritar, a armatei române, în vederea intrării în vîltoarea primului război mondial, a presupus, pe lîngă alte eforturi de natură economică, materială, tehnică, diplomatică, politică, științifică, morală etc., și un mare efort financiar–bancar, mai ales pentru asigurarea unei dotări corespunzătoare cu armament și mijloace de luptă a armatei. De asemenea, echiparea și hrănirea se impuneau asigurate prin eforturi financiare deosebite, cu precădere, interne.

Fonduri pentru război

Avînd experiența războiului pentru cîștigarea deplinei independențe de stat, guvernele României au încercat să adopte o serie de programe mai echilibrate de structurare și folosire a resurselor bugetare, să stabilească un raport cît mai corect între sumele alocate pentru diferitele sectoare de activitate. Deși problemele oștirii țării nu constituiau un domeniu prioritar în anii primului deceniu al secolului XX, totuși apărarea națională s-a bucurat de o atenție cît de cît mai aparte din partea factorilor de decizie din România. Grija pentru întărirea și perfecționarea forței combative a oștirii, dar și pregătirea operativă a teritoriului național și-au găsit un suport material în alocații bugetare pe care statul român (cu asentimentul principalelor partide politice) le-a rezervat nevoilor militare. Aceasta a fost situația în primele decenii după 1877–1878, fapt ce-l făcea pe deputatul Emil Costinescu (unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României) să afirme spre finele deceniului nouă al secolului trecut, că „nu s-a refuzat pînă anul acesta (1887) de nici o opozițiune creditele pentru apărarea țării“ (E. Costinescu, *Situațiunea. Discurs rostit în ședințele Adunării Deputaților de la 13 și 14 martie 1887*, București, 1887).

Astfel, dacă la sfîrșitul primului deceniu al secolului nostru multe state europene afectau pentru armată peste 20% din bugetul țării, România destina apărării mai puțin de 13%. Dar iată care erau, în anul 1910, cotele–parte din bugetul țării prin comparație cu alte state europene *(v. tabelul)*.

Se poate observa clar că din cele 10 exemple analizate România avea cele mai mici procente alocate din buget pentru apărare — 13,27%, iar cheltuielile militare pe locuitor erau, de asemenea, cele mai scăzute — 8,78%. În ce privește suma alocată de la buget pentru întreținerea unui militar, aceasta reprezenta în România 653,21 franci francezi, sumă ce era mai mică față de cea alocată în Grecia de 1,6 ori, în Serbia de 2 ori, în Franța de 2,2 ori, în Germania de 2,5 ori, în Anglia de 4,6 ori etc.

La izbucnirea primului război mondial, „aproape pe neașteptate“ guvernele statelor angajate în conflict, cît și cele care urmau să ia o decizie în acest sens, au fost puse în fața unor obligații financiare deosebite, ca mărime, încît resursele bugetare ordinare nu mai puteau face față cheltuielilor, cu precădere militare, impuse. Creditul public sub forma împrumuturilor de stat, cel puțin în prima perioadă a acestei conflagrații mondiale, era serios stînjenit de nesiguranța zilei de mîine, determinînd posesorii de fonduri financiare a păstra numerarul forte, pentru orice eventualitate. Deci, guvernelor le rămînea ca singură alternativă: recurgerea la concursul băncilor, aspecte pe care le găsim pretutindeni, desigur sub forme diferite, după condițiile și posibilitățile economiilor naționale respective.

În ce privește România, deși a adoptat încă de la începutul izbucnirii primului război mondial politica neutralității armate, în așteptarea unui moment favorabil intrării în război, în vederea „realizării idealului național, totuși din primul moment, prin însăși situația ei geografică, primește în plin toate repercusiunile conflictului ce se desfășoară la granițele ei imediate“ (Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României, 1880–1924*, Editura Cultura Națională, 1925).

Perioada de neutralitate a României s-a caracterizat printr-un efort material deosebit. Astfel, la fondurile bugetare acordate organismului militar constatăm o

Țara	**Cît la sută din buget era destinat armatei**	**Partea din buget afectată pentru un militar**	**Cheltuieli militare pe locuitor (franci/militar)**
Austro–Ungaria	16,83	13,58	2.047
Bulgaria	22,23	9,82	720,76
Franța	17,66	20,04	1.430,2
Germania	28,32	15,57	1.684
Grecia	21,16	11,09	1.059
Marea Britanie	19,05	17,02	3.028
România	**13,27**	**8,78**	**653,21**
Rusia	22,95	9,88	1217,28
Serbia	21,16	11,09	1331,35
Imperiul otoman	35,87	9,91	782,16

creștere simțitoare față de perioada dinaintea izbucnirii războiului. Bunăoară, pentru exercițiul bugetar 1914/1915 au fost repartizate 98.122.472 lei (16,3% din bugetul țării), pentru 1915/1916, 97.800.000 lei (16%), iar pentru 1916/1917, suma de 115.000.000 lei (17,8%). Cu toate aceste creșteri, sumele acordate din buget pentru armată se situau mult sub cele acordate de țările vecine, fiind practic printre cele mai scăzute din Europa.

Baza finanțării armatei au constituit-o însă împrumuturile făcute de stat la Banca Națională a României pentru acordarea unor credite suplimentare, care s-au ridicat numai în perioada de neutralitate a țării la circa 700.000.000 lei.

În astfel de condiții, statul este nevoit să intre în legături financiare cu Banca Națională sub forma a două împrumuturi de cîte 100.000.000 lei contractate pe baza convențiilor din 11 septembrie, respectiv 20 decembrie 1914, cu dobînda de 4%, pe bază de bonuri de tezaur. Valoarea împrumutului este deosebită, dacă ținem seama de faptul că bugetul militar pentru vara anului 1914 se ridica la 92.122.472 lei („Monitorul Oastei“, nr. 18, din 24 aprilie 1914).

În vederea perfectării acestor împrumuturi, ministrul Finanțelor (Emil Costinescu) a contactat pe viceguvernatorul Băncii Naționale (I.G. Bibicescu), stabilind condițiile de împrumut, acțiune în care a fost implicată și Casa de Depuneri și Consemnațiuni. La împrumutul din 14 decembrie 1914, statul se obliga să furnizeze Băncii Naționale, acoperirea împrumutului în aur (V. Slăvescu, *op.cit.)*. În anul următor (1915), din nou statul a fost nevoit a contracta alte două împrumuturi, la 15 iunie, și respectiv, 19 decembrie, cu un total de 200.000.000 lei, avînd dobînzi de-a dreptul avantajoase, de 3% pentru împrumutul din 15 iunie și 2,5% pentru cel din 19 decembrie, procedîndu-se totodată și la reducerea dobînzii împrumuturilor din 1914, de la 4% la 3%. Întrucît împrumuturile făcute de stat, în 1914, expirau la finele anului 1915, Banca Națională a prelungit data scadenței cu încă doi ani (pînă în decembrie 1917). Prin aceasta, instituția bancară și-a demonstrat încă o dată rolul său deosebit în finanțarea apărării țării, ducînd o politică financiară în interesele statului român, ale întregirii națiunii.

Ofițeri români pe linia de apărare a Siretului (1917)

Fondurile provenite din împrumuturile făcute de stat de la Banca Națională au fost folosite (cel puțin teoretic) cu precădere pentru pregătirea țării în vederea intrării în război, prioritate avînd cheltuielile făcute în domeniul înzestrării armatei.

În anul 1915, trebuie amintit și apelul făcut către marele public pentru depuneri benevole de aur, în vederea acoperirii noilor emisii de monedă. S-a remarcat, în prim–plan, atitudinea unor colecționari de obiecte din aur, între care la loc de frunte s-a situat și dr. C.I. Istrati, prin donația sa deosebit de prețioasă.

În 1916, ministrul de Finanțe, cu asentimentul guvernului, a lansat un Împrumut Național de minimum 150.000.000 lei (cu o dobîndă de 5% pe an), măsură ce a fost încurajată de către Parlamentul țării prin votul dat pentru aprobarea Legii din 6 aprilie cu privire la Împrumutul Național. Subscrierile au început la 21 aprilie, și era stabilit să se continue pînă la 15 mai același an. Afluența celor care au optat pentru subscrierea la Împrumutul Național a fost considerabilă, fiind acumulat un capital de 408.000.000 lei, subscripția încheindu-se la 30 aprilie, nu la 15 mai 1916, cum fusese stabilit inițial (I.G. Bibicescu, *Opt ani la Banca Națională a României*, București, 1921).

S-a procedat astfel și pentru faptul că împrumuturile ce s-ar fi putut face în străinătate puneau condiții de-a dreptul înrobitoare. Experiența anilor de început ai secolului XX era edificatoare. Spre exemplu, principalul creditor al statului român, Diskonto Gesellschaft, din Berlin, cerea pentru un avans de 30.000.000 ce făcea României, cedarea tuturor terenurilor petrolifere ale statului, industriei petroliere și exclusiva concesie a conductelor de petrol.

Ca urmare și a acestui Împrumut Național la intrarea țării în război (15 august 1916), statul dispunea din sumele împrumutate, de încă 260.000.000 lei. Cu acest disponibil și cu resursele normale ale tezaurului, se acopereau cheltuielile pentru primele două luni de război, dar acțiunile se prelungeau, și nu întotdeauna în folosul oștirii române, astfel că în 21 decembrie 1916, Banca Națională deschide statului român un nou credit de 300.000.000 lei, ceea ce ridica volumul total al împrumuturilor contractate la Banca Națională de către stat la circa 700.000.000 lei

Evoluția războiului în defavoarea armatei române a determinat retragerea, la sfîrșitul lunii noiembrie și în prima decadă a lunii decembrie 1916, a întregii armate, în spațiul situat între Carpații Orientali, rîul Prut, lunca Siretului și Dunărea maritimă.

O dată cu evacuarea autorităților și instituțiilor statale, a fost evacuată și Banca Națională Română, de fapt cea mai mare parte a sa, în Moldova, la Iași.

De acum situația Băncii Naționale era și mai grea, practic fiind divizată în două, o parte (este drept minimă) din personal, rămînînd în București.

Finanțe bulversate

La București, Banca Națională Română a lăsat un Consiliu de directori și de cenzori, dar ea a fost închisă de către autoritățile de ocupație, timp de mai multe săptămîni. Apoi, după inventarierea bunurilor băncii aceasta a fost redeschisă cu o parte din personalul avut, rechiziționat și lucrînd sub supravegherea a cinci funcționari ai autorităților de ocupație. În ce privește pe directorul Băicoianu și pe cenzorul dr. I. Cantacuzino, aceștia au fost arestați și internați (Băicoianu fiind chiar deportat „deștărat" într-o închisoare din Bulgaria). Localurile și locuințele Băncii Naționale au fost folosite de reprezentanții armatelor de ocupație, altele au fost devastate (cazul sediului Băncii din Călărași care a fost devalizat și deteriorat de trupele bulgare). S-a constituit apoi în scurt timp o bancă la București, zisă românească, dar cu capital german, „Banca Generală Română", care a emis bilete pe perioada ocupației străine cu ajutorul cărora au început operațiile financiare.

Evoluția frontului pe teritoriul României a determinat Ministerul de Finanțe să se adreseze Băncii Naționale (la 8 decembrie 1916) cu sugestia de a se asigura stocul de metale prețioase, prin depunerea lor într-o țară străină. „Dacă Banca Națională ar crede, precum credem noi, că o asemenea precauțiune n-ar fi de prisos, atunci v-am propune mutarea stocului metalic și a oricăror valori ar crede Banca, la Moscova, unde tezaurul guvernului aflat în Kremlin oferă o mai mare securitate ca oriunde. Transportul în alt loc, spre exemplu la Londra, este și mai greu și expus pericolului transportului pe mare, amenințat de submarinele germane. Demersuri sunt făcute de pe acum pe lîngă guvernul rusesc, pentru ca mutarea averii Statului de la Casa de Depuneri și de la Ministerul Finanțelor, să se poată eventual face tot la Moscova".

Consiliul de Miniștri, prin Jurnalul nr. 20901 bis, din 12 decembrie 1916, a decis strămutarea provizorie a sediului Băncii Naționale de la București la Iași, precizînd că în ceea ce privește depozitele sale, „Consiliul general al Băncii Naționale va putea strămuta tezaurul Băncii în orice altă parte, cînd va crede necesară o asemenea măsură".

Ca urmare a acordului între guvernele Rusiei și României, la 21 decembrie 1916 au fost depuse la Kremlin 1.738 de lăzi, conținînd stocul metalic de aur al Băncii Naționale (în valoare de 314.580.456,84 lei aur) și două lăzi cu bijuterii aparținînd reginei Maria (estimate la circa 7.000.000 lei aur).

1

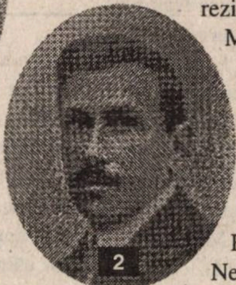
2

3

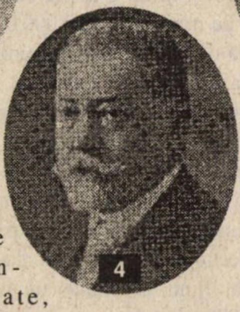
4

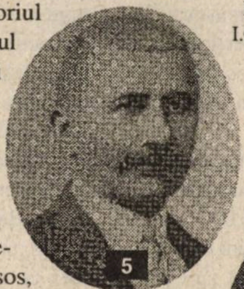
5

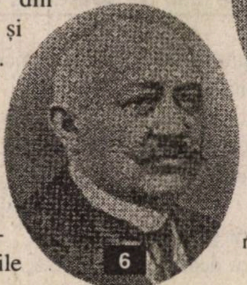
6

Consiliul de Administrație al BNR, refugiat la Iași (1916–1918), care a hotărît finanțarea Războiului de întregire: I.G. Bibicescu, guvernator (1), Dobrivici (2), G.G. Danielopolu (3), Corneliu Cioranu (4), Th. Capitanovici (5), G. Radovici (6)

Cu un dezvoltat simț de responsabilitate, reprezentanții Băncii Naționale Române, după ce au depus la Kremlin (în compartimentul de rezervă al Băncii Statului din Moscova), au procedat la o verificare amănunțită, între 4 ianuarie și 4 februarie 1917, împreună cu reprezentanții autorităților guvernului rus, a cantității valorilor depuse, încheindu-se un protocol care confirma întocmai cantitățile depuse spre păstrare. Din partea Băncii Naționale Române, la operațiile de verificare au participat și semnat Protocolul încheiat: directorul Th. Capitanovici, cenzorul Anghel Saligny, casierul general al BNR, M.I. Demetrescu și consulul României la Moscova, P. Guérin. Din partea Ministerului de Finanțe rus au fost desemnați: Basile Iakowlevici, directorul sucursalei Băncii de Stat ruse din Moscova, V.W. Weniaminoff, directorul casieriei aceleiași sucursale, precum și W.I. Iakowleff, subdirectorul aceleiași sucursale.

O dată cu stabilirea capitalei României la Iași, sediul central al Băncii Naționale Române s-a instalat în orașul moldav. De acum eforturile financiare ale BNR devin și mai mari. Pierzînd două treimi din teritoriul României, toată rezistența țării se concentrase în Moldova. Mijloacele financiare ale statului erau bulversate. Nu mai putea fi vorba nici de buget nici de impozite încasate în mod oportun, totul se reducea doar la împrumuturi și acelea făcute de la Banca Națională Română. Necesitatea finanțării războiului a obligat guvernul să recurgă la noi operații de credit la BNR. Astfel, la 12 aprilie 1917, printr-o nouă Convenție, Banca Națională a acordat statului un nou credit de 300.000.000 lei, ridicînd astfel totalul împrumuturilor către stat, care aveau cea mai mare destinație — susținerea efortului de război —, la 1 miliard de lei, cu o dobîndă totală de 2,5% pe an. Noua Convenție a fost semnată de ministrul de Finanțe, V. Antonescu, iar din partea Băncii Naționale, de către I.G. Bibicescu și C. Cioranu.

Împrumuturile masive către stat (la 20 decembrie 1917 acesta a contractat un nou împrumut de 300.000.000 lei), faptul că statul nu putea să restituie nici un fel de cotă parte din împrumuturile făcute anterior care, de acum însumau 1,3 miliarde lei și evacuarea tezaurului la Moscova (izbucnirea revoluției ruse făcea imposibilă folosirea valorilor depozitate) au determinat Banca Națională să solicite o „decretare formală a cursului leului forțat" pentru biletele ei: „BNR are dreptul să suspende plata biletelor ei în monedă națională liberatorie sau în monede străine cu curs legal pînă la totala achitare a împrumuturilor de Stat“. De fapt, aceasta arăta că emisia de monedă hîrtie nu avea acoperire; condiții care determinau conducerea BNR să-și pună întrebarea dacă nu ar fi cazul a se recunoaște că Banca Națională a ajuns la limita extremă a eforturilor sale și că este în interesul general al țării a se opri emisiunea.

BANCA NATIONALA A ROMANIEI
UN LEU
0753
G.229

Și totuși, continuarea războiului de către România a determinat noi împrumuturi ale statului la Banca Națională (300.000.000 lei în mai 1918, cu o dobîndă de 1,5%, apoi 1 miliard de lei prin Convenția din 16 octombrie 1919, fără dobîndă, statul fiind obligat a plăti doar cheltuielile de fabricație a bancnotelor, fără însă a depăși 1%).

În concluzie, eforturile de război au fost susținute constant de Banca Națională a României. Că aceste fonduri împrumutate nu au fost fructificate avantajos, unele încăpînd pe mîna unor speculanți sau escroci notorii, este o altă problemă.

Au fost făcute, totodată, mai multe împrumuturi pe piața externă. Astfel, în decembrie 1914, România a contractat un împrumut secret la „Banca d'Italia“ în valoare de 10.012.500 lire italiene, cu o dobîndă de 6,5% pe an. Cu această sumă urmau a fi plătite o serie de comenzi de armament și muniții, achiziționate de la mai multe uzine din această țară. Tot în secret s-au desfășurat demersurile cît și împrumutul obținut în luna ianuarie 1915 de la Banca Angliei, în valoare de 5.000.000 lire sterline, cu o dobîndă de 5% pe an. Suma a fost folosită pentru plata mijloacelor de luptă (în special armament). achiziționate în Marea Britanie și Franța. În toamna anului 1915, în luna octombrie, de la aceeași bancă londoneză, guvernul român a mai obținut un împrumut de 7.000.000 lire sterline, în aceleași condiții ca și împrumutul anterior.

Eforturi privind „pregătirea cît mai temeinică“ a oștirii în vederea intrării României în vîltoarea războiului s-au făcut mai ales printr-o deșănțată și gălăgioasă propagandă, fiindcă în practică, armata română a intrat în război cu mari lipsuri. Fondurile alocate mai ales pentru înzestrarea cu armament și mijloace tehnice s-au topit pe nesimțite, eforturile Băncii Naționale a României fiind „torpilate“. Asigurarea armatei cu materialele și armamentul necesar a generat afaceri înfloritoare pentru toți cei puși pe căpătuială peste noapte. Aprecierea unui publicist în ajunul intrării României în campanie este edificatoare: „Nu mai este nimic de ... operat (a se citi furat, *n.n.).* Aproape două miliarde de lei ai Ministerului de Război s-au mistuit pentru ca, peste o lună de zile să se adreseze acel apel deznădăjduit, ca să-și facă pomană și să dăruiască obielele pentru soldați. Samsarii, deci, au intrat în vacanță — nu se mai cumpără, nu se mai vinde și bursa permiselor de export s-a închis“.

Bancnota de 1 leu, emisie 1915

Toate acestea au avut loc sub privirile îngăduitoare ale guvernului, care, în frunte cu premierul Ion I.C. Brătianu, a făcut o serie de erori, ce au dus în final la catastrofala înfrîngere a armatei române, în toamna anului 1916. Martor ocular al evenimentelor, Octavian Goga a sesizat slăbiciunile clasei politice conducătoare condamnînd-o aspru prin notările din *Jurnalul* său, ținut în acele zile de doliu național: „Țară de secături, țară minoră, căzută rușinos la examenul de capacitate în fața Europei ... Aici ne-au adus politicienii ordinari, hoții improvizați astăzi în moraliști, miniștrii cari s-au vîndut o viață întreagă, deputați contrabandiști ... Nu ne prăbușim nici de numărul dușmanului, nici de armamentul lui, boala o avem în suflet, e o epidemie înfricoșată de meningită morală. Țara în care un Morțun e ministru de Interne, un așa–zis Porcu [Al. Constantinescu], stîlp de partid, cu conducători simpli hoți la drumul mare, trebuia să ajungă la marginea prăpastiei ... Piramida noastră socială e morbidă — vîrful bolnav de sifilis, temelia de pelagră. A trebuit acest cataclism, ca să crape mincinoasa fațadă occidentală, ca să vedem în dosul ei ... Guvernul, care în Franța ar fi căzut în primele trei zile și în Italia ar fi fost asasinat, e tot atît de sigur la locul lui“.

În ceea ce privește cheltuielile de război ale României (între 1916–1919), acestea se ridicau la suma de 308.800.000 lire sterline engleze, fapt ce o plasa înaintea Serbiei (119.000.000 lire sterline), Greciei (115.100.000 lire sterline), dar în urma Belgiei (411.800.000 lire sterline) și bineînțeles, în urma marilor puteri aliate.

România făcuse însă mari împrumuturi. Important consider faptul că împrumuturile externe erau mai reduse în comparație cu cele interne. Așa bunăoară, de la începutul primului război mondial (1914) și pînă la Armistițiul din anul 1918, din datoria făcută de statul român pentru ducerea războiului, care era de 2.714.852.500 lei aur, datoria externă se ridica la valoarea de 564.852.500 lei, ceea ce reprezenta aproape 21% din întreaga datorie contractată. Rămînea însă o mare datorie publică în interiorul țării. Dar în afara acestei datorii externe (cei 564.852.500 lei) față de statele foste aliate, România mai avea datorii care se ridicau la 2.057.972.799 lei aur pentru plata diferitelor materiale de război achiziționate în anii 1914–1919. Principalele state către care România era debitoare erau: Franța — 1.106.072.899 franci (ceea ce reprezenta 53,8% din totalul datoriilor externe), Marea Britanie — 23.000.000 lire sterline (28,2%), SUA — 38.000.000 dolari (9,6%), Italia — 151.000.000 lire italiene (7,3%), Belgia — 24.000.000 franci belgieni (1,1%).

Eforturile Băncii Naționale au făcut posibilă (alături de alte surse financiare) ducerea războiului de către armata României, acțiune la care practic a contribuit întreaga națiune. ■

Recurs la istorie: Atunci și acum

Finanțe și societate în România interbelică

Ioan SCURTU

Este adesea frapant cît de mult se repetă anumite evenimente și acte istorice la intervale mari de timp. Din foarte multe puncte de vedere politica economică promovată de guvernele din anii 1996–1999 seamănă leit cu cea aplicată în 1928–1933. Rezultatele de atunci se cunosc, cele de acum se văd și, mai ales, se simt. Poate tocmai de aceea se afirmă că „istoria nu ne învață nimic“, pentru ca cetățenii României de astăzi să nu știe ce a fost în trecut și să nu poată face comparații. În promovarea unei anumite politici economice sistemul financiar, în primul rînd Banca Națională, are un rol important. Anii 1928–1933 s-au caracterizat printr-o perioadă de criză economică mondială, în vîrtejul căreia a fost prinsă și România. O situație similară s-a înregistrat în anii 1989–1999 cînd, într-o bună parte a Europei, inclusiv în România, vechea economie socialistă, bazată pe centralism și plan unic, s-a prăbușit, fiind înlocuită cu o nouă structură, întemeiată pe proprietatea privată și pe producția pentru piață. Întîmplător sau nu, și în 1928–1933, și în 1996–1999, guvernele erau ale Partidului Național–Țărănesc, care au promovat (și promovează) o politică economică, în primul rînd financiară, bazată nu pe forțele interne, ci pe „colaborarea“ cu anumite bănci și instituții financiare internaționale. Din nefericire pentru poporul român și atunci, și acum, rezultatele au fost dezastruoase.

Oameni și automobile: Calea Victoriei din Capitală, în anii interbelici

Cele două concepții

În perioada interbelică s-au confruntat două concepții economice fundamentale: una susținută de Partidul Național–Liberal, care preconiza dezvoltarea economică „prin noi înșine“, și o a doua întemeiată pe lozinca „porților deschise“ în fața capitaliștilor străini, promovată de Partidul Național–Țărănesc. Aflați la putere, liberalii, mai ales în timpul guvernului Ion I.C. Brătianu din 1922–1926, au adoptat un set de legi economice menite să asigure dezvoltarea capitalului autohton, punînd piedici în calea capitaliștilor străini, care nu puteau deține mai mult de 49% din capitalul unei societăți (întreprinderi) din România. Pentru procurarea sumelor necesare investițiilor s-au făcut mari eforturi financiare din partea contribuabililor, care — în proporție de 80% — erau țărani. Pe această bază s-au întemeiat și dezvoltat întreprinderi industriale moderne, care realizau produse competitive la nivel european. Proprietarii acestora obțineau credite de la băncile românești, scutiri de taxe vamale, reduceri de impozite etc. astfel că, în decurs de un deceniu și jumătate România s-a transformat dintr-un stat agrar într-un stat cu o structură economică agrar–industrială. Principalii beneficiari au fost capitaliștii respectivi, dar, pe un plan mai larg, și alte categorii socio–profesionale: ingineri, maiștri, muncitori, precum și familiile lor. Societatea românească, în ansamblul ei, a făcut pași importanți pe calea modernizării.

Aflat în opoziție, Partidul Național–Țărănesc a desfășurat o vie campanie împotriva liberalilor, acuzați că au acaparat economia națională și au pus stavile în calea capitalului străin, care putea contribui la punerea în valoare a tuturor bogățiilor solului și subsolului, realizînd produse ieftine și de foarte bună calitate; astfel se asigura o dezvoltare firească a economiei, spre beneficiul tuturor cetățenilor și, evident, al celor care alcătuiau majoritatea populației, adică al țărănimii. Paralel cu propaganda desfășurată în țară, liderii național–țărăniști au fost foarte activi și pe plan european, susținînd că după ajungerea lor la putere vor înlătura toate piedicile ridicate de liberali și vor „deschide porțile“ în calea capitalului străin. Această propagandă era dublată de cea privind respectarea drepturilor și libertăților democratice. Liberalii erau acuzați că au instaurat o adevărată „dictatură“ în România, că prin politica lor nu urmăresc decît protejarea unui grup restrîns de indivizi („pentocrați“), punîndu-se în conflict cu marea majoritate a populației, în primul rînd cu țărănimea. Declarîndu-se singurii apărători ai drepturilor și libertăților democratice, național–țărăniștii au inițiat în noiembrie 1927 „rezistența cetățenească“; locuitorii erau îndemnați să nu mai plătească taxele și impozitele către stat, să riposteze în cazul în care jandarmii și polițiștii ar încerca să le impună respectarea legilor „liberale“; deputații și senatorii național–țărăniști s-au retras din Parlament. Această campanie a avut o mare audiență populară, reflectată în masivele participări ale locuitorilor la adunările organizate de Partidul Național–Țărănesc la nivelul comunelor, orașelor, municipiilor, județelor, provinciilor istorice; ele au culminat cu „marea adunare națională“ desfășurată la Alba Iulia în ziua de 6 mai 1928, la care au participat peste 100.000 de cetățeni. Ziarul național–țărănist „Dreptatea“ scria: „Masele vor un guvern Iuliu Maniu ca o antiteză la guvernele liberalo–averescane. Masele nu mai vor continuitate, ci rupere cu trecutul. Vor program nou, metode noi, oameni noi“. Cu alte cuvinte — ca să folosim sloganul utilizat de Opoziție în 1996, masele doreau „schimbarea“.

Paralel cu campania desfășurată în țară, liderii național–țărăniști s-au deplasat în diferite state europene, reușind să obțină sprijinul bancherilor occidentali pentru un guvern prezidat de Iuliu Maniu; bancherii au refuzat să acorde împrumutul solicitat de guvernul liberal (prezidat de Vintilă Brătianu) în vederea stabilizării monetare.

În fața unui curent de opinie extrem de ostil, atît pe plan intern, cît și internațional, liberalii au părăsit puterea, la 3 noiembrie 1928, după un deceniu de dominație asupra vieții politice din România. La guvernare au venit național–țărăniștii, la 10 noiembrie, prin Iuliu Maniu. Ei au fost primiți cu entuziasm de opinia publică. Ziarul național–țărănist „Dreptatea“ scria: „Ziua de 10 noiembrie 1928 este o mare dată în istoria politică a României. Vremea în care libertățile și drepturile poporului românesc înscrise în legile țării nu mai sînt literă moartă a sosit“. Covîrșitoarea majoritate a românilor a primit cu entuziasm vestea creării guvernului național–țărănesc prezidat de Iuliu Maniu; în noaptea de 10 spre 11 noiembrie 1928, în București, în orașe, ba chiar și în satele României au avut loc mari manifestații de bucurie, cetățenii fiind convinși că, în sfîrșit, „era nouă“ a sosit. În alegerile parlamentare din decembrie 1928, listele Partidului Național–Țărănesc au obținut 77,76% din voturi, ceea ce reprezenta un succes nemaiîntîlnit în istoria României. Starea de spirit din noiembrie 1928 a fost similară cu cea înregistrată în noiembrie 1996, cînd cea mai mare parte a românilor își lega speranțele de „schimbarea regimului“ și de aplicarea unei noi politici guvernamentale. Manifestațiile de bucurie s-au desfășurat și în noaptea de 17/18 noiembrie 1996, nu numai în București, ci și în multe alte localități ale țării, sute de mii de cetățeni salutînd victoria candidatului propus de Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat.

Frenezia împrumuturilor externe

Pentru a demonstra că se bucură de sprijinul „Occidentului“ național–țărăniștii au pornit pe calea contractării unor mari împrumuturi externe. Fiecare împrumut era prezentat ca o „nouă victorie“ a guvernului, dar și a României care acum se bucura de încrederea capitaliștilor străini. La rîndul lor, aceștia nu mai pridideau să laude pe național–țărăniști, care promovau o „politică europeană“; declarațiile lor nu erau lipsite de un interes material foarte concret: economia europeană intrînd în criză, nu mai puteau face investiții, astfel că erau bucuroși să-și plaseze banii în România, sub forma unor împrumuturi, cu dobînzi mari, obținînd în același timp și concesionarea unor bunuri ale statului român.

La guvernele din anii 1928–1931, a existat o adevărată frenezie a împrumuturilor. În februarie 1929 a fost contractat un împrumut de 100,7 mii de dolari (17 milioane lei) cu o dobîndă de 8,9%. Împrumutul a fost utilizat pentru realizarea stabilizării monetare. În iunie 1930 guvernul a contractat un nou împrumut, în valoare de 8 milioane de dolari, cu o dobîndă de 8%.

Mihai Oromulu, guvernator BNR (1922–1926)

Un alt împrumut a fost obținut în februarie 1931, în valoare de 1,3 miliarde de franci francezi (8,6 miliarde lei) cu o dobîndă de 10,2%. Astfel, datoria externă a României a crescut vertiginos. Se cuvine subliniat faptul că negociatorii români s-au preocupat mai puțin de interesele generale ale statului și mai mult de propriile lor cîștiguri. În primul rînd dobînda — care era în medie de 6% pe plan mondial — a fost mult mai mare pentru împrumuturile acordate României. În al doilea rînd, printr-un joc al cursului de schimb, statul român nu a încasat integral sumele contractate. Astfel, în 1929, România a obținut efectiv 14,4 miliarde lei (87% din suma contractată); în 1930 statul român nu a încasat nici un dolar, împrumutul avînd menirea de a arăta „solvabilitatea“ României; în 1931, s-au primit 6,8 miliarde lei din cei 8,6 miliarde lei, dintre care doar 3,8 miliarde au intrat efectiv în țară. Pe de altă parte, cei care au negociat împrumuturile au obținut comisioane substanțiale. Ministrul de Finanțe Mihai Popovici a devenit peste noapte unul dintre cei mai bogați oameni din România. Bun cunoscător al moravurilor vremii, Constantin Argetoianu scria: „În 1925, înainte de minister[ul de Finanțe], Mihai Popovici nu mai avea un franc și a venit la mine să-i girez o poliță de 50.000 lei la Banca de Credit. În 1932, după ce fusese ministru de Finanțe, fratele Mihai achiziționase, pentru fericirea Lugojancei [soția sa, născută Lugojanu], o splendidă vilă în parcul Filipescu, o mobilase la Viena, o îmbîcsise cu tablouri și obiecte de artă, mai cumpărase un automobil Buick, nu se mai îmbrăca decît la Orassen [Place de Vendôme, Paris] și nu mai bea la masă decît vinuri franțuzești. Fără să mai vorbim de sculele [bijuteriile], blănurile și mătăsurile doamnei“.

1928
GUVERNUL IULIU MANIU

Primul guvern prezidat de Iuliu Maniu (10.XI.1928–7.VI.1930)

Realitatea a demonstrat că „schimbarea“ din noiembrie 1928 a fost, înainte de toate, înlocuirea vechilor cadre administrative, liberale, cu persoane aparținînd Partidului Național–Țărănesc; mai mult, pentru satisfacerea unui număr cît mai mare de partizani politici, guvernul a înființat noi posturi, astfel că aparatul birocratic a crescut considerabil. O dorință de îmbogățire rapidă, și cu orice preț anima pe toți cei care reușiseră să obțină o slujbă de la stat. N. Iorga conchidea că „un grup de materialiști urmase altuia, că, schimbîndu-se numai personalul, piesa era în fond aceeași, și aceeași căpătuială pe seama statului [...] Era la acești oameni răsăriți din mulțime o poftă de pradă pe socoteala statului care pentru cei din vechiul Regat contrasta așa de neplăcut cu discreția boierilor noștri“. Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, sesizat de unii fruntași ai Partidului Național–Țărănesc, precum și de Opoziție în legătură cu diversele afaceri, în primul rînd ale lui Mihai Popovici, s-a dovedit extrem de tolerant, deoarece acesta contribuia cu sume considerabile la susținerea financiară a partidului.

Toate împrumuturile contractate au fost condiționate de concesionarea unor bunuri ale statului român către firme occidentale. Astfel, după împrumutul din 1929 s-a creat Casa Autonomă a Monopolurilor (C.A.M.), împreună cu un grup de bănci occidentale, care avea dreptul exclusiv de exploatare a tutunului, timbrelor, sării, hîrtiei de țigarete, cărților de joc; cîștigurile realizate se vărsau într-un cont special creat la BNR, aflat la dispoziția capitaliștilor străini. De asemenea, guvernul a concesionat unui trust suedez *(Svenska)* exploatarea monopolului chibriturilor (dreptul exclusiv de fabricare, de vînzare, de import și export) pe 30 de ani. În 1930 a concesionat unei societăți americane *(International Telephone and Telegraph Corporation)* exploatarea telefoanelor pe 20 de ani. Concesiunile în sine, dar mai ales modul în care au fost realizate, au constituit obiectul unor aspre critici din partea Opoziției politice.

Încă de la înființarea sa, Banca Națională a României a fost concepută ca o citadelă a capitalului românesc, aflat într-o permanentă concurență cu cel occidental. Prin BNR s-au derulat importante sume de bani, care au fost utilizate pentru dezvoltarea și modernizarea economiei naționale, în primul rînd a industriei și transporturilor. Această instituție era dominată de Partidul Național–Liberal, drept care naționl–țărăniștii și-au propus, în programul din 1926, reorganizarea ei, „încît să se asigure independența ei față de guvernare“. Sloganul din timpul opoziției a fost dat uitării după ce-au venit la putere, urmărind acum ei să-și subordoneze această instituție.

Entuziasm și decepție

Dar cea mai mare lovitură primită de Banca Națională a României a fost impunerea unui „consilier tehnic“ străin, în 1929, care participa la ședințele Consiliului de Administrație și ale Comitetului Executiv al acestuia, punctul său de vedere avînd un caracter consultativ. Cînd, în 1931, guvernatorul BNR, Dimitrie Burileanu, s-a opus, prelungirii mandatului acordat consilierului tehnic, el a fost înlocuit din funcție cu Constantin Angelescu, fruntaș al Partidului Național–Țărănesc. Mai mult, numărul de experți străini a crescut, finanțele statului român fiind efectiv puse sub controlul acestora; evident, întreținerea experților cădea în sarcina guvernului României.

După entuziasmul din 1928, populația a început să fie cuprinsă de o tot mai profundă decepție. După o perioadă de „buimăceală“ au început criticile, care au devenit tot mai virulente. Modul de contractare a împrumuturilor și prezența consilierilor străini în conducerea BNR au suscitat vii dezbateri. Mai ales că, în urma „sfaturilor“ acestora situația economică a României nu numai că nu s-a îmbunătățit, ci din contră, s-a deteriorat de la un an la altul. În timp ce unii guvernanți și-au sporit averile ca urmare a împrumuturilor acordate României și a colaborării cu „consilierii tehnici“ străini, situația populației s-a deteriorat considerabil. Multe întreprinderi s-au închis, lucrătorii devenind șomeri, prețurile la cereale au scăzut astfel că țăranii nu-și puteau procura banii necesari achitării datoriilor, taxelor și impozitelor, numeroși intelectuali (mai ales profesori și învățători) își primeau salariile cu mare întîrziere.

În fapt, „consilierii tehnici“ erau preocupați, în principal, de obținerea sumelor necesare pentru achitarea „cuponului“ (ratei) datoriei externe cu dobînzile aferente. Ei s-au opus categoric oricăror măsuri de ameliorare a situației populației României. Astfel, cînd în 1932, Parlamentul a adoptat Legea pentru conversiunea datoriilor agricole, prin care se urmărea scoaterea țărănimii de sub povara datoriilor contractate la cămătari și bănci, consilierul Charles Rist a protestat energic, deoarece, prin preluarea unei părți a datoriilor țărănimii de către stat, exista pericolul ca România să nu mai poată achita „cuponul“. La sugestia consilierilor tehnici s-au introdus, în 1931, 1932 și 1933, „curbe de sacrificiu“ prin care, de fiecare dată, salariile achitate de stat erau diminuate cu 10–15%. De asemenea, au fost sporite taxele și impozitele, astfel încît o bună parte a populației a ajuns în incapacitate de plată. A fost sistată acordarea de gradații, prime și alte drepturi prevăzute în legile existente. S-a creat „cadrul disponibil“ în care au intrat numeroși salariați care rămîneau acasă, primind doar 50% din salariu.

În opinia publică, prezența „consilierilor tehnici“ la Banca Națională și la Ministerul de Finanțe era percepută ca un atentat la adresa suveranității naționale, ca un control jignitor asupra economiei românești, avînd ca obiectiv spolierea poporului român. De aceea, toate mișcările sociale din acei ani au vizat și înlăturarea „consilierilor tehnici“ de la BNR.

Practic, toate partidele din opoziție au combătut politica economică a PNȚ. Astfel, Vintilă Brătianu — președintele Partidului Național Liberal, care înființase BNR — aprecia că politica național–țărăniștilor era ruinătoare pentru țară. În opinia sa, concesionarea unor bunuri naționale „este în contradicție flagrantă cu Constituția, este periculoasă din punctul de vedere al ordinei interne și al apărării țării și în contradicție cu principiile care întotdeauna au stat la baza dezvoltării statului român“. La rîndul său, dr. N. Lupu, președintele Partidului Țărănesc, critica cu hotărîre politica guvernului care înstrăina „o parte din capitalul național, pe care, cu atîta trudă, generațiile anterioare le-au acumulat“. Economiștii au stabilit că peste 10 miliarde de lei au luat drumul străinătății, reprezentînd veniturile obținute de trusturile internaționale din exploatarea bunurilor concesionate de național–țărăniști.

În fond, capitaliștii străini își urmăreau propriile lor interese și anume, de a obține cîștiguri cît mai mari și nicidecum sprijinirea economică a României. În măsura în care între obiectivele lor și necesitățile punerii în valoare a bogățiilor țării sau a creării unei infrastructuri moderne exista o concordanță, ei au adus o contribuție folositoare pentru români, în general. Din acest punct de vedere se remarcă dezvoltarea și modernizarea telefoniei, precum și construirea unor străzi asfaltate de cîteva sute de km.

„Planul de la Geneva“

Constatînd că „sugestiile consilierilor tehnici“ nu dădeau rezultate, că situația economică se deteriora, iar bugetul

---

„La începutul guvernării noastre *(se referă la Cabinetul condus de N. Iorga, 18.IV.1931–6.VI.1932, în care Argetoianu a deținut portofoliul Finanțelor, n.n.)*, chestiunea băncilor nu s-a pus în mod acut. Simptome îngrijorătoare îmi erau însă semnalate din toate părțile. Băncile se înmulțiseră în perioada inflației peste măsura bunului simț; ele fuseseră întemeiate fără nici un control, cu capitaluri prea mici sau chiar inexistente și erau conduse fără nici un control de toți șmecherii în goană după un automobil sau în căutarea unui mijloc de a-și resconta polițele la Banca Națională. Optzeci la sută din clientela unor asemenea bănci era alcătuită din oameni sleiți prin dobînzile uzuale, dobînzi cu atît mai mari cu cît banca era mai mică, și din agricultorii deveniți insolvabili atît prin copleșirea datoriilor, cît și prin lipsa de remunerare a producției. Legea cametei, care lăsase intact pasivul fiecăruia nu vindecase răul, și execuțiile silite se înmulțeau din zi în zi, amenințînd cu nimicirea pe toți producătorii fără să salveze băncile creditoare imobilizate pînă în gît și amenințate și ele în existența lor prin exigențele rescontului pe diferite trepte. Mi-am dat seama încă de atunci că o nouă organizare a regimului bancar și o descătușare a debitorilor printr-o largă conversiune a datoriilor devenise ineluctabilă.

Greutățile pe care le-am întîmpinat cu Banca Bercovici, cu Banca Moldovei, cu Banca Chrissoveloni, cu zeci de bănci mai mărunte din provincie și într-o măsură mai redusă cu Banca de Credit și cu Banca Românească — fără să mai pomenesc de Banca de Scont, de Banca Agricolă, de băncile săsești și șvăbești din Ardeal pe trei sferturi înghețate — au fost floare la ureche pe lîngă tot ce am suferit din pricina Băncii Blank. Acolo dîrdîia văpaia cea mare, acolo se întețise focul. Nesocotita instituție care se încurcase în întreprinderi de sute și sute de milioane, care trebuia să răspundă de avutul cîtorva zeci de mii de nenorociți și să facă față unui pasiv de peste 4 miliarde nu se mai ținea decît în propte și amenința întreaga noastră economie națională prin prăbușirea ei.“

(Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri,* vol. IX, partea a VIII-a (1930–1931), București, Ed. Machiavelli, 1997, p. 273–274) devenea tot mai sărac, guvernanții români au dat curs unor sugestii făcute de „experți“ de a se adresa Comitetului Financiar al Societății Națiunilor. La 18 iunie 1932, guvernul prezidat de Alexandru Vaida–Voevod a trimis o scrisoare respectivului Comitet, cerînd „concursul tehnic“ pentru realizarea unei reforme financiare și a refacerii economice a țării. Tratativele s-au dovedit a fi extrem de grele, deoarece, în timp ce emisarii guvernului român puneau accentul pe redresarea economiei, cei ai Societății Națiunilor erau preocupați de plata „cuponului“ datoriei externe și, pentru aceasta, de asigurarea unui control strict asupra finanțelor României.

„Planul de la Geneva“ a fost semnat la 28 ianuarie 1933; guvernul român se obliga să ia „toate măsurile posibile pentru a restaura echilibrul bugetar și a efectua o reformă financiară întinsă“, Comitetul financiar al Societății Națiunilor se angaja să organizeze „o colaborare tehnico–consultativă cu guvernul român în vederea stabilirii unui program de restaurare economică și financiară, și de aplicare a acestui program“; Consiliul urma să desemneze pe o perioadă acoperind patru bugete anuale votate și executate, experți pentru chestiunile fiscale pentru trezorerie și buget, precum și pentru contabilitate. Acești experți urmau să-și dea avizul la pregătirea prevederilor bugetare privind încasările și cheltuielile, examinarea tuturor cheltuielilor care implică cheltuieli adiționale, controlul tuturor angajamentelor viitoare de natură financiară, pregătirea și executarea bugetelor lunare; organizarea unui corp de inspectori în vederea asigurării încasării impozitelor. Acordul urma să intre în vigoare pînă cel tîrziu la 30 aprilie 1933.

Semnarea „Planului de la Geneva“ a suscitat vii dezbateri politice. Ziarul „Dreptatea“ — organul central de presă al Partidului Național–Țărănesc — susținea că el „nu comportă nici un fel de intervenții în drepturile suverane ale României, care a încheiat acordul în plin exercițiu al suveranității naționale“. Era o apreciere eufemistică, deoarece o lectură chiar fugară a textului evidențiază faptul că economia României, în principal finanțele, erau puse sub controlul „experților“ străini.

13.II.1934: Grigore Dimitrescu, guvernator, și Oscar Kinacescu, viceguvernator BNR

„Mai rău ca pe vremea turcilor“

Dezbaterile din Parlament, desfășurate în ziua de 12 aprilie 1933, au prilejuit Opoziției exprimarea unor critici extrem de vehemente. În declarația prezentată în numele Partidului Social–Democrat de Lothar Rădăceanu se afirma: „În România, în diverse partide, se găsesc destule capacități, destui oameni pregătiți, care să cunoască în cele mai mici amănunte problemele reale ale națiunii, pentru ca să ne putem lipsi de colaborarea tehnică și de consultanța teoreticienilor, a concepției capitaliste pure, care se profesează la Geneva“. Social–democrații apreciau că acordul „a pecetluit, în mod oficial, dependența economică a burgheziei românești față de ordinile, față de concepțiile, față de interesele burgheziei internaționale“.

Președintele Partidului Național–Liberal, *I.G. Duca,* aprecia că „acest acord nu este decît rezultatul, încoronarea nenorocitei opere financiare și economice, pe care dumneavoastră [național–țărăniștii] de patru ani o urmați în această țară [...] este un testimoniu de incapacitate, pe care ni-l dăm noi, în mod public și internațional“. El susținea că „România are destule forțe vii, care să facă o politică economică și financiară, potrivită cu tradițiile și care să ne scutească de umilirea unui asemenea act internațional“. *Gheorghe Brătianu,* președintele celuilalt Partid Național–Liberal, „s-a declarat împotriva «Planului de la Geneva», și pentru recîștigarea deplină a independenței economice a statului național“. *G. Ștefănescu–Goiceanu* (Partidul Țărănesc — dr. N. Lupu) se pronunța „împotriva acestei tentațiuni de a face din această țară [România] un colț de colonie sau un hinterland al bancherismului apusean“. *Anibal Teodorescu* (Partidul Poporului) a declarat: „Credem că țara nu merită umilința ce i se face, ea putîndu-și găsi în propriul său sîn toate resursele ce-i sînt necesare ca să se administreze cu chibzuință“. *Octavian Goga* (Partidul Național–Agrar) preciza: „Eu cred că față de acest proiect de lege se mobilizează unanimitatea de simțire a poporului românesc“, deoarece el este „o știrbire a suveranității noastre naționale“. *Grigore Iunian* (Partidul Radical–Țărănesc): „Țara noastră are destule rezerve de cumințenie și putere de muncă, pentru ca să se poată ridica prin propriile ei forțe“. O opinie similară au exprimat și partidele cu orientare de extremă dreaptă. Astfel, *A.C. Cuza*, președintele Ligii Apărării Național–Creștine, a apreciat: „O națiune care se respectă — și eu cred că o națiune, ca să existe, trebuie să se respecte, ca să fie respectată de celelalte — nu semnează asemenea acorduri rușinoase“. *Mihail Stelescu* a protestat în numele Gărzii de Fier împotriva acestui „Plan de la Geneva“: „Protestăm cu toată vehemența în contra aservirii acestei generații străinilor. Acest proiect de lege nu este decît semna-

C. Angelescu, guvernator BNR (1932)

rea unui tratat de vasalitate și de înjosire a prestigiului nostru național".

În termeni asemănători se exprimase și *N. Iorga,* într-un articol publicat în „Neamul românesc", la 4 februarie 1933, intitulat *Mai rău ca pe vremea turcilor:* „Umilința înțelegerii cu Geneva înseamnă ceva mai rău decît tot ce au putut răbda țările noastre supt trecuta suzeranitate otomană. În adevăr, atunci Moldova și Muntenia erau datoare să plătească o anumită sumă la un anumit termen și mai adăugau și cîte ceva pentru «Împărăție». Dar, afară de aceasta, niciodată, dar niciodată lîngă vistierul domnesc n-a stat un trimis turcesc care să numere birul și să decidă cheltuielile. În acest domeniu, dreptul împărătesc al domnilor noștri rămăsese întreg. Azi, în Regatul României este altfel. Mărturisindu-și propria păcătoșenie, partidele nu trec mîna cuiva care să încerce a reduce greutățile statului fără a cruța pe nimeni, ci preferă să se subordoneze în materie de finanțe controlorilor care, și dacă ar vrea să decidă de viața sau de moartea României, nu pot să aibă în vedere altceva decît interesul banului internațional. N-avem destule blesteme pentru a le arunca asupra făptașilor".

Eșecul unei iluzii

Proiectul legii privind „Planul de la Geneva" a fost adoptat cu 155 voturi pentru și 65 contra; între cei care au votat împotrivă s-au aflat și cîțiva parlamentari național–țărăniști. Ținînd seama de opoziția manifestată — inclusiv la nivelul conducerii partidului — guvernul prezidat de Alexandru Vaida–Voevod nu a depus în termen instrumentele de ratificare, iar la 12 octombrie 1933, delegatul României la Societatea Națiunilor a făcut cunoscut faptul că, circumstanțe de ordin intern nu-i permit să dea curs dorinței Consiliului de a fi numit un nou expert financiar în conformitate cu acordul din 28 ianuarie. Cîteva luni mai tîrziu — la 18 mai 1934 — guvernul liberal prezidat de Gheorghe Tătărescu a declarat că renunță la „Planul de la Geneva". Astfel, acest mult discutat plan nu s-a aplicat, deoarece guvernul român a înțeles, în sfîrșit, că economia națională nu se putea redresa prin politici monetariste, dictate de „experți" străini, al căror obiectiv era, de fapt, obținerea sumelor necesare pentru plata datoriei externe. Liderii național–țărăniști și-au dat seama că o economie aflată în plină criză și o populație sleită nu puteau oferi o susținere politică pentru partidul lor. De aceea, guvernul Vaida a început negocieri cu băncile occidentale pentru suspendarea plății datoriilor externe. La 15 august 1933 a fost adoptat un Jurnal al Consiliului de Miniștri prin care se anunța că România a decis suspendarea plății datoriilor externe „pînă cînd statele creditoare vor da posibilitatea, prin ușurarea relațiilor comerciale, de a procura devize pentru efectuarea transferului". La 9 iunie 1933, Consiliul de Miniștri a fost abilitat să ia măsuri „în vederea apărării intereselor economice, financiare și monetare ale țării".

Mitiță Constantinescu, guvernator BNR (1935–1940)

Confruntați cu realitatea vieții economice, național–țărăniștii s-au văzut nevoiți să renunțe la „politica porților deschise" în fața capitaliștilor străini și să adopte măsuri care — în esența lor — se apropiau de cele preconizate de Partidul Național–Liberal, întemeiate pe doctrina „prin noi înșine". În programul său din 1926, Partidul Național–Țărănesc preconiza „egalitatea de tratament a capitalurilor străine ca și a capitaliștilor români", principiu pe care l-au aplicat în guvernările sale din anii 1928–1931 și 1932–1933 soldate cu rezultate economice dezastruoase. În programul din 1935 al Partidului Național–Țărănesc ideea „porților deschise" a fost complet abandonată. Se preconiza „consolidarea și dezvoltarea industriei naționale", „înfăptuirea unei politici industriale de stat", un regim vamal protecționist; „înființarea pe baze etatiste a unei industrii de înzestrare tehnică a agriculturii, în special crearea de întreprinderi de producție a uneltelor și mașinilor agricole și de fabrici de îngrășăminte chimice"; „organizarea de stat a industriilor care au ca cel mai important client statul și în primul rînd etatizarea minelor de cărbuni"; „etatizarea industriei de gaz metan și etatizarea treptată a industriilor avînd un monopol de drept"; „se va întocmi un plan general de industrializare a țării care, ținînd seama de realitățile existente, să arate calea inițiativelor viitoare". Era un program elaborat după vii dezbateri și mai ales după o analiză atentă a realităților din România.

După șapte decenii, istoria se repetă...

Astăzi, mai exact după noiembrie 1996, istoria se repetă. Național–țărăniștii au adoptat politica din anii 1928–1933, ale cărei rezultate se concretizează în contractarea unor mari împrumuturi externe, „deschiderea porților" în fața capitalului străin și lichidarea întreprinderilor românești, primirea „experților" străini la ministerele economice, în primul rînd la Ministerul de Finanțe, precum și la Banca Națională a României, acceptarea planului elaborat de tehnicieni străini (respectiv Fondul Monetar Internațional). Deși au declarat în timpul campaniei electorale că au „15.000 de specialiști", guvernanții de astăzi au pornit pe calea solicitării „asistenței" unor „tehnicieni" de la Fondul Monetar Internațional. S-a ajuns pînă acolo încît primul ministru al României să declare, în 1997, că guvernul „și-a făcut lecțiile" cerute de reprezentanții instituției respective. Sub ochii noștri se lichidează bunuri și întreprinderi pe care „cu atîta trudă generațiile anterioare le-au acumulat", ca să-l parafrazăm pe dr. N. Lupu; s-a ajuns ca, din nou, românii să-și dea „un testimoniu de incapacitate, în mod public și internațional“ (I.G. Duca). Nu se ține seama de realitatea că, „și dacă ar avea cele mai bune intenții“, experții FMI, ca și cei ai Comitetului Financiar ai Societății Națiunilor „nu pot să aibă în vedere altceva decît interesul banului internațional“ (N. Iorga). Se contractează, an de an, împrumuturi externe în condiții oneroase, astfel încît România a ajuns dependentă de băncile străine. Nimeni nu știe cum sînt cheltuiți banii obținuți, de ce nu sînt ei investiți pentru redresarea economiei naționale.

Este foarte probabil că politica guvernelor României de după 1996 este determinată de comisioanele și afacerile care se derulează „în spatele“ împrumuturilor contractate. „Miliardarii de carton“ au apărut peste noapte, prin devalizarea băncilor — exemplul BANCOREX este tipic — iar corupția a cuprins întreaga societate; pe de altă parte, se înregistrează sporirea fiscalității și sărăcirea galopantă a populației. Acestea sînt realități pe care nimeni nu le poate nega. S-ar putea spune că, în comparație cu anii 1928–1933, metodele s-au perfecționat, cei care distrug economia națională s-au rafinat, iar prin utilizarea mass–media ei sînt prezentați ca adevărații „europeni“, care nu se formalizează la auzul unor cuvinte învechite, precum „suveranitate“ și „independență“, despre care vorbea, în 1933, un „biet“ istoric, numit Gheorghe I. Brătianu.

În prezent, Partidul Național–Liberal, promotor tradițional al politicii „prin noi înșine“ nu pare a-și cunoaște propria istorie, astfel că s-a angajat și el pe linia care altădată fusese „apanajul“ național–țărăniștilor. De aceea și speranțele reintrării în normalitate — adică a valorificării resurselor, capacităților și energiilor naționale — sînt cu totul incerte. Este posibil ca „steagul“ abandonat de actualii conducători ai Partidului Național–Liberal să fie preluat de alte forțe politice, care-și caută încă propria identitate. Numai că, în acest timp, România alunecă mereu spre o prăpastie, al cărei fund încă n-a fost atins. „Luminița de la capătul tunelului“, despre care vorbea primul ministru al României în 1997, nici nu mai este invocată de succesorul său. Iar „istoria nu ne învață nimic“. ■

Lumini și umbre

Viața bancară în România interbelică

Vasile BOZGA*

Compartimentul creditului joacă un rol esențial în ansamblul vieții economice, în sistemul de vase comunicante ce leagă între ele toate ramurile economiei naționale. Modernizarea acestui domeniu a reprezentat o străduință constantă a societății românești, cu deosebire în cele șapte decenii premergătoare Marii Uniri din 1918. Pe drumul de la creditul cămătăresc, caracterizat de dobînzi excesive, de insuficiență cantitativă în raport cu nevoile de expansiune a noii economii moderne, capitaliste, precum și de condiții însoțitoare extraeconomice care strangulau inițiativa întreprinzătorului sau/și a micului producător, la creditul modern, acordat cu dobîndă rezonabilă, în cantitate suficientă și neafectată de clauze parazitare — s-a constituit un sistem bancar adecvat trebuințelor economiei marfaro–bănești, stimulativ și propulsiv pentru toate ramurile de activitate. În paralel și în strînsă legătură, figura socială a cămătarului de tip Băltărețu — evocat cu farmec de Ion Ghica în scrisoarea, chiar așa intitulată, către Vasile Alecsandri (Ion Ghica, *Opere*, I., E.P.L., 1967, p. 346–358) — cedează, firesc, locul bancherului modern, capitalist, caracterizat de altă mentalitate, integrat unei alte viziuni asupra evoluției economice și a ceea ce numim astăzi management bancar.

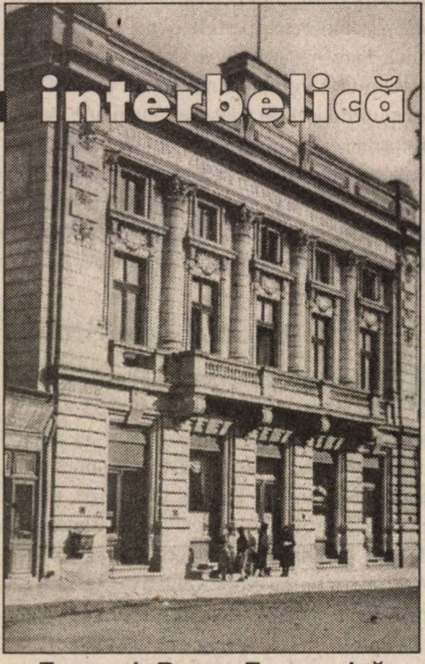

Focșani: Banca Economică

Febra speculativă

Drumul dezvoltării sectorului bancar, după 1918, va porni mai departe de la acest nivel, „adjudecat“ definitiv prin achizițiile istorico–economice anterioare din toate provinciile istorice românești, reunite acum, prin efort, inteligență politică și jertfă, sub un destin benefic, în cuprinsul României întregite.

Punctul de plecare al evoluției bancare din cele două decenii interbelice este marcat de starea economică și politică a țării noastre ca urmare a participării la primul război mondial, iar, pe de altă parte, ca urmare a unirii cu „țara“ a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. În ce privește mersul său ulterior, pe toată durata intervalului 1919–1939, acesta va fi marcat de fazele conjuncturale străbătute de economia României, o dată cu economia mondială, în acest răstimp. După o fază dominată de nevoile refacerii postbelice a urmat, precum se știe, faza de ascensiune și avînt economic ce merge pînă în pragul marii crize, declanșate în a doua jumătate a anului 1929. Iată, deci, un prim deceniu cu evoluție ascendentă. Criza economică mondială dintre 1929–1933, care n-a ocolit nici România, întrerupe acest mers, aducînd la ordinea zilei probleme și dificultăți specifice. După depășirea ei se reia un mers ascendent, dar, totodată, se resimt o seamă de consecințe ale deteriorării

---

*** Profesor universitar dr., Academia de Studii Economice, București**

mediului economic și politic, care, însumate și intersectate, vor conduce la declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale a secolului nostru. După cum se observă — și după cum, de altfel, s-a remarcat — mersul lin al evoluției economico–sociale, caracteristic „frumoaselor vremuri de altădată“ (numite de francezi „la belle epoque“), cedează locul unui mers mai rapid, mai „nervos“, cu faze mai scurte, marcate nu numai de accentuarea procesului de mondializare — în paralel cu diminuarea relativă a ponderii și rolului Europei —, ci și de „brutalitatea evoluției conjuncturale“ (P. Guillaume, P. Dalfaud, *Nouvelle histoire economique,* tome 2, Le XX-e siècle, A. Colin, 1976, p. 416).

Pe acest fundal, schițat sumar, băncile și creditul s-au aflat, la începutul intervalului, în fața unor multiple solicitări, ca și a unor noi posibilități.

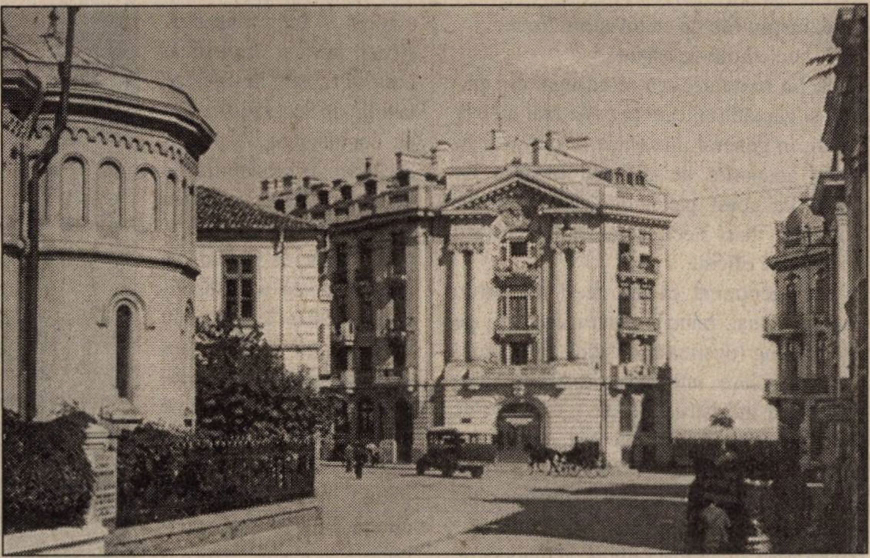

Constanța: Banca Românească

O acută nevoie de credit se face simțită în „dimineața posomorîtă“ de după încheierea ostilităților, nevoie generată de trebuințele imperative ale refacerii gospodăriilor agricole, întreprinderilor industriale, transporturilor, comunicațiilor etc., precum și de înzestrarea (măcar minimală) cu cele de trebuință a noilor exploatații țărănești care luau ființă ca urmare a marii reforme agrare din 1921. Pe de altă parte, unirea cu țara a provinciilor aflate sub stăpîniri străine descătușase inițiativa — pînă atunci îngrădită — a elementului românesc în materie economică, presînd în aceeași direcție. Inflația monetară, aflată în creștere (pînă în 1924), sporise de cîteva ori masa bănească aflată în circulație, crescînd astfel posibilitățile de credit, atît pentru consum, cît și pentru scopuri de investiție. Se manifesta chiar, după cum arăta economistul Victor Slăvescu, o veritabilă „febră speculativă“, dominată, firesc, de legea profitului cît mai mare și cît mai rapid, atmosferă ce a durat cîțiva ani.

În aceste condiții are loc, într-o primă fază, o creștere numerică a băncilor — mai ales a celor mici și mijlocii —, urmată apoi, în anii crizei și ulterior, de o mișcare de sens invers, de restrîngere a numărului unităților bancare. Fenomenul poate fi urmărit în tabelul alăturat.

Numărul băncilor, totalul activelor și mărimea capitalului lor social între 1919–1939

Anul	Numărul băncilor	Total active (în milioane lei)	Capitalul social
1919	486		711,3
1921	556	20.956	2.406,4
1924	844	48.676	5.175,2
1928	1.122	116.601	10.000,2
1929	1.097	122.835	11.180,7
1930	1.102	119.288	11.627,6
1931	1.037	104.786	11.879,4
1934	873	82.071	9.514,6
1938	753	120.619	8.796,6
1939	491*	136.079	8.391,4

*) Date incomplete

Sursa: *Enciclopedia României,* vol. IV, 1943, p. 565 și 1023.

Alte date, provenite din statistica bancară a Băncii Naționale, indică pentru 1938 un număr de 484 bănci comerciale, iar în martie 1940 (înainte de cedările teritoriale) 446 de bănci.

Un alt fenomen demn de atenție — și care se produce concomitent — a fost integrarea băncilor din provinciile românești unite în 1918 în sistemul bancar al țării întregite. Amploarea acestei integrări se vede din faptul că 282 de bănci, din totalul de 486 existente în 1919, reprezentau aportul noilor provincii, constînd atît din rețelele locale de bănci românești, cît și cele ale minorităților naționale — maghiare, săsești, ale șvabilor etc. Ele ies din circuitul de legături cu vechile centre financiar–bancare din Viena, Budapesta și Petersburg, reorientîndu-se spre București. Pe de altă parte, marile bănci din Vechiul Regat, în frunte cu Banca Națională, își deschid sucursale și filiale în noile provincii. Noile creații bancare, ce se vor produce în anii următori, vor consolida acest proces.

După Marea Unire din 1918 are loc și întregirea sistemului românesc de credit cu unele verigi care-i lipseau: creditul industrial, creditul meșteșugăresc, creditul pentru funcționari ș.a. Ca urmare, sistemul bancar din România întregită ajunge să aibă următoarele componente:

1. Banca Națională a României (BNR), cu cele două funcții majore ale sale: singura bancă de emisiune monetară și bancă centrală de credit;

2. băncile comerciale;

3. băncile de credit ipotecar;

4. creditul cooperatist (cooperativele de credit);

5. instituțiile de credit public (în principal, Casa de Depuneri și Consemnațiuni și Casa de Economii și Cecuri Poștale);

6. instituțiile de credit specializate;

7. societățile de asigurări.

8. La toate acestea se adăuga, din păcate, și cămătăria, care persista mai ales la sate și, în general, în zonele ce nu reușeau să fie acoperite de sistemul modern de credit. Pe acest palier dobînzile erau cu mult mai mari decît la unitățile bancare înregistrate oficial.

De menționat că din acest ansamblu lipseau, totuși, băncile pentru investiții pe termen lung (destinate, de pildă, unor ameliorări funciare, unor investiții pentru modernizarea infrastructurii etc.). Cererile de ajutor adresate, pe această linie, capitalului sau/și țărilor străine — în cadrul reuniunilor Blocului țărilor agrare, la diverse conferințe economice internaționale sau în alte împrejurări — au fost primite cu înțelegere, cu compasiune, dar au rămas fără rezultat.

În ce privește domeniul lor predilect de activitate, băncile mari și mijlocii și-au orientat creditul către comerț, mai ales către cel exterior, și către industrie, în timp ce băncile mici — către comerțul intern și către agricultura mică și mijlocie.

Impactul crizei

În cele două decenii interbelice resursele de credit s-au îndreptat în cea mai mare parte către comerț și industrie, unde plasamentele erau mai rentabile și mai sigure. Agricultura, după cum rezultă din datele statistice și din opiniile specialiștilor, deși era ramura principală a economiei naționale, furnizînd producția socială cea mai mare, a primit o cantitate insuficientă de credite, atît în primul deceniu postbelic, cît și, mai ales, după declanșarea (în 1928) a crizei agrare mondiale, care s-a repercutat, evident, și în țara noastră. Acest fapt a împiedicat această ramură să opereze la timp (în faza 1919–1929, cu conjunctură de prețuri ascendentă) modernizările necesare, fapt ce a făcut-o apoi, în faza următoare, a prăbușirilor de prețuri, să nu mai poată fi competitivă, ba chiar să lucreze în pierdere, cu întregul lanț de consecințe social–economice care au rezultat de aici. Cu toată intervenția statului, acest neajuns n-a putut fi înlăturat pe tot parcursul intervalului interbelic.

Se mai constată, apoi, ca o altă trăsătură caracteristică, faptul că după război marile instituții bancare din România — în consonanță și cu ceea ce se petrecea pe plan mondial — și-au intensificat participarea la industrie, alimentînd astfel un proces incipient de constituire a capitalului financiar.

Dat fiind locul ocupat de România în economia mondială, capitalul bancar extern (sau străin, adică aparținător unor cetățeni străini) deținea poziții și la noi, orientîndu-se mai ales spre marile bănci. După primul război mondial au loc însă unele redistribuiri de poziții. Ca urmare a înfrîngerii în război a țărilor de proveniență, s-a redus substanțial ponderea participării germane și austriece (austro–ungare). A sporit, în schimb, ponderea capitalului francez, italian, englez, elvețian etc. După 1933, capitalul german va tinde să-și recîștige pozițiile pierdute.

Perioada interbelică a înregistrat și o creștere de ansamblu a rolului băncilor, îndeosebi a marilor bănci, în fruntea piramidei cărora se afla BNR.

Craiova: Banca de Scont

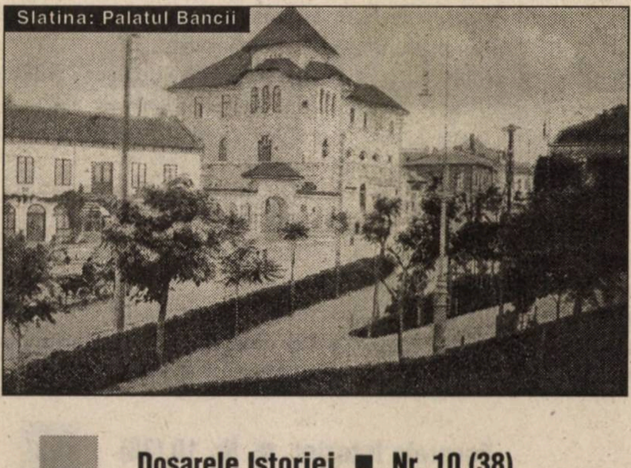
Slatina: Palatul Bancii

Acest fenomen devine mai evident după ieșirea economiei românești de sub impactul crizei din 1929–1933. Astfel, dacă în 1930 băncile mari — cu un capital de peste 60 de milioane lei fiecare — dețineau 39,71% din totalul bilanțului băncilor, în 1939 ponderea lor în acest total se ridicase la 66,66%, iar în 1940, la 72,95%. În 1940 numărul acestor mari bănci — care alcătuiau așa–numita „marea finanță“ — se redusese la 18 unități (celelalte fiind în număr de 428). Concentrarea și centralizarea capitalului bancar era, cu alte cuvinte, o realitate de mare pondere și de mare influență în viața economică (și nu numai economică) a țării. (Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, ediția a 2-a, București, Ed. Enciclopedică, 1997, p. 441–442.)

Semnificativ pentru mersul vieții bancare din România este și cadrul legal în care aceasta s-a desfășurat. Pînă la criza economică această activitate s-a bazat pe legislația comună, pe prevederile Codului de Comerț, pe unele dispoziții speciale ale Ministerului de Finanțe etc. Această stare de lucruri lăsa, se pare, destulă larghețe celor ce voiau să utilizeze în propriul folos anumite „goluri de legislație" sau să se abată de la deontologia profesiunii de bancher modern. Neajunsurile acumulate în primul deceniu postbelic, precum și șocul provocat de seismul crizei economice au făcut ca din deceniul al patrulea asupra instituțiilor bancare și a operațiunilor lor să se instituie acțiunea de reglementare și control a statului și a BNR. Principalele măsuri care au stat la baza evoluției ulterioare a sistemului de credit și a redresării sale au fost: „Legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă" din 8 mai 1934 și „Legea pentru înlesnirea și refacerea creditului" din 20 aprilie 1935, ambele modificate prin unele dispoziții ulterioare. La rîndul său, legislația de conversiune a datoriilor agricole — și în special „Legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane" din 7 aprilie 1934 — a influențat sensibil activitatea bancară. Nu ne vom putea opri, în cele ce urmează, în chip amănunțit asupra lor. Vom spune numai că legea din 8 mai 1934 prevedea înființarea Consiliului Superior Bancar, organism independent care, împreună cu Banca Națională, veghea la aplicarea legii și exercita controlul asupra comerțului de bancă. În ce privește legea din 20 aprilie 1935, aceasta a încurajat fuziunea băncilor, ceea ce a condus la reducerea numărului lor, respectiv la concentrarea și centralizarea capitalului bancar, așa cum am arătat anterior. (O expunere amplă asupra celor două legi, vezi în lucrarea recentă semnată de Alexandru Pintea și Gh. Ruscanu, *Băncile în economia românească, 1774–1995,* București, Ed. Economică, 1995, p. 178–183). În fapt, cele două legi sus–menționate îmbinau necesara introducere de ordine și control în activitatea bancară cu favorizarea explicită, dar inerentă și, putem spune, obiectivă în acele condiții, a băncilor mari și puternice, capabile deci, în viziunea legiuitorului, să-și îndeplinească mai corespunzător atribuțiile specifice.

Pentru a obține o vedere de ansamblu fără omisiuni importante ar mai trebui, desigur, să ne referim la rolul și atribuțiile Băncii Naționale a României (BNR), precum și ale celorlalte componente mai de seamă ale sistemului bancar românesc interbelic, la rolul lor în dezvoltarea diverselor compartimente ale economiei românești — rol cu adevărat însemnat și util —, la politica de dobînzi urmată de diversele verigi ale sistemului (unde am constata deosebiri notorii între băncile ce deserveau agricultura, practicînd, în destule cazuri, deși nu în toate, dobînzi excesive, calificate adesea de către economiști de prestigiu din epocă, de unii oameni politici și de numeroși „beneficiari" drept cămătărești — și băncile ce se adresau industriei, comerțului și altor ramuri, unde nivelurile de dobîndă erau mai rezonabile, mai „dulci"), la rolul și locul capitalului extern (adică străin, în accepțiunea sus–menționată, nediscriminatorie), la activitatea din epocă a bursei de valori, precum și la alte aspecte. După cum, de asemenea, ar fi instructiv, în sensul cunoașterii — și sub acest aspect — a unei perioade la care uneori se fac referiri nostalgic–romanțioase, dar eludîndu-se „reliefurile" mai „zgrunțuroase" ale realităților de atunci, să ne referim la unele imperfecțiuni sau chiar cusururi din sistemul bancar din acele vremuri, spre a vedea, de pildă, cum au stat lucrurile cu problema portofoliului imobilizat (numit și „portofoliul putred") acumulat la BNR și în ce mod a fost ea soluționată, la mersul și manifestările crizei bancare dintre 1931–1934, la modul de soluționare a conversiunii datoriilor agricole și urbane, de care nu toți cei îndreptățiți au beneficiat în egală și echitabilă măsură, precum și la multe alte fenomene sau fapte din planul mai „umbrit" al realităților bancare de atunci. Sperăm să o putem face cu un alt prilej.

București: intrarea la Bursă (astăzi, sediul central al Bibliotecii Naționale a României)

Nutrim convingerea că, prin tot ce a avut pozitiv și profesionist în dezvoltarea sa, sistemul bancar românesc interbelic merită, deopotrivă, interesul și atenția studioasă a cercetătorilor și a simplilor iubitori de istorie economică reală, autentică. ■

1931: Seism bancar de proporţii

„Afacerea Marmorosch – Blank“

Mihai OPRIŢESCU*

Criza economică mondială, dintre anii 1929–1933, a afectat puternic şi România deoarece economia sa, deşi se consolidase după primul război mondial, era marcată de puternice contradicţii. În domeniul financiar–bancar, reforma monetară şi împrumutul de stabilizare din 1929 reprezentaseră un adevărat „balon de oxigen“, mai ales pentru Banca Naţională, care reuşesc să-şi lichideze acel „portofoliu putred“, moştenire a primului război mondial, fiind capabilă să reziste marelui seism reprezentat de criza economică. Cu toate acestea, în 1931 s-a produs în România cel mai puternic dezastru financiar din perioada interbelică prin falimentarea uneia dintre cele mai puternice bănci comerciale: Marmorosch–Blank. ***(În imagine, Aristide Blank.)***

Un faliment răsunător

Şocul resimţit în societatea românească a fost deosebit de mare atît în mediile financiare şi de afaceri unde vestea falimentului a venit pe neaşteptate, dar şi printre miile de depunători pentru care banca, printr-o activitate laborioasă de mai multe decenii, asigura condiţii avantajoase şi sigure ale micilor lor economii. Această bancă, care avea la origine două case de bancă — Marmorosch şi Blank — ce fuzionaseră în 1874 şi deveniseră în 1905, cu sprijinul mai multor bănci austro–ungare, germane şi franceze societate pe acţiuni, se impusese de la începuturile sale în lumea economică românească.

Condusă cu multă pricepere de Mauriciu Blank (1848–1929), cel care în timpul primului război mondial negociase în numele guvernului român împrumuturile de război în Anglia, bucurîndu-se de încrederea lui I.I.C. Brătianu, banca şi-a extins cifra de afaceri după război, în anii de avînt economic şi de dezvoltare a industriei (1824–1929). În anii 1925–1939, cînd principele Carol s-a aflat în exil, în Franţa, Banca Marmorosch–Blank l-a finanţat mizînd pe o posibilă revenire a sa la conducerea României. În aceste condiţii, printre membrii de frunte ai camarilei regale ce se constituise rapid în jurul noului rege, începînd din iunie 1930, Aristide Blank, fiul şi succesorul lui Mauriciu Blank, ocupa un loc de frunte. Nimeni n-ar fi putut crede că peste un an atît de puternicul Blank va falimenta sub privirile neputincioase ale regelui.

Cauzele acestei situaţii care a condus la cel mai răsunător faliment din România interbelică rezidă atît în condiţiile general–financiare din plan intern cît şi internaţional de după 1929, dar şi într-o suită de operaţiuni financiare dubioase practicate de bancă. Mihail Manoilescu, numit la 24 iulie 1931, de regele Carol al II-lea, guvernator al Băncii Naţionale în speranţa că va salva banca de la faliment, mărturiseşte că la instalarea sa a găsit un raport elaborat de consilierul tehnic, Roger Auboin, în care se arăta că banca condusă de Blank emisese cecuri fără acoperire către Banca Naţională. Ceea ce era şi mai surprinzător, bancherul nu avusese prudenţa necesară să avertizeze Banca Naţională în ajun că cecurile fără acoperire erau la scadenţă, ele neputînd fi onorate la termen. Mihail Manoilescu mărturiseşte în *Memorii* că această incapacitate de plată a fost semnalată Băncii Naţionale, de Bank of England, ceea ce a afectat prestigiul financiar al ţării noastre, determinînd-o pe aceasta să acopere imediat datoria către banca britanică, devenind astfel complicea băncii Blank. Noul guvernator se arăta revoltat că Banca Naţională nu denunţase imediat pe bancherul emiţător de cecuri false, dar care „ducea o viaţă fastuoasă servindu-şi musafirii pe farfurii grele din aur masiv şi care la căsătoria lui la Paris avusese ca martori pe ministrul României la Londra, Titulescu şi pe Ambasadorul Americii, la Paris“.

În raportul menţionat, expertul francez, deşi constata un deficit de 1.790.000.000 de lei, era de părere că banca trebuie susţinută avînd în vedere interesele generale ale statului.

Gravitatea situaţiei constatate îl determină pe Manoilescu să se adreseze imediat regelui, dar acesta preferă, ca şi în alte situaţii dificile, să joace faţă de el o comedie ieftină, arătîndu-se indiferent de cele semnalate, în timp ce omul său de încredere, Puiu Dumitrescu, repeta zilnic guvernatorului că regele doreşte salvarea băncii.

Mihail Manoilescu, deşi înţelegea dorinţa regelui, era constrîns să urmeze politica Băncii Naţionale chiar cu riscul de a-şi pierde poziţiile ce le avea în anturajul regal.

De această situaţie va încerca să profite celălalt om de încredere al regelui din domeniul bancar, ministrul de Finanţe Constantin Argetoianu — mai ales că acesta făcea parte din conducerea băncii guvernate de Blank —, deşi a negat că ar fi avut interese personale în salvarea acesteia.

Deşi a recunoscut că bilanţurile prezentate de Blank erau false, ministrul de Finanţe a încercat să acrediteze, în amintirile sale, teza conform căreia Manoilescu îl

(continuare în p. 40)

*** Conferenţiar universitar dr., Academia de Studii Economice, Bucureşti**

• corespondență inedită • corespondență inedită •

În mapele de la Biblioteca Academiei Române conținînd corespondența primită și trimisă de N. Iorga, se află și scrisorile de mai jos — inedite pînă în acest moment —, ambele anonime și adresate ilustrului savant în vremea cînd îndeplinea funcția de președinte al Consiliului de Miniștri (1931–1932). Le reproducem integral, cu titluri aparținînd redacției.

Bani pentru cocote și cărți

„Domnule Profesor,

Aristide Blank nu va renunța atît de ușor la afacerile: Spirtul și Tutunul. Nu poate renunța el la cîteva sute de milioane cînd are de acoperit lipsurile de bani cheltuiți cu cocote și cărți, banii bieților depunători.

Mai ales nu va renunța ușor fiindcă a avansat vechiului regim atîtea milioane pentru reușita afacerilor pomenite mai sus. Afacerea cu spirtul era deja semnată, a tutunului în mare progres.

Wieder, prieten intim cu Aristide Blank, a primit de la acesta 10 milioane lei ca să se ocupe f. serios de reușita afacerei.

Cine este Wieder?

Un aventurier care are o soție frumoasă și pe care o cunoaște foarte bine Dl Puiu Dumitrescu.

Grație acestui Wieder este azi agreat la Palat Aristide Blank și acest corsar se laudă pe toate cărările că M.S. Regele îl consultă înainte să ia hotărîri în chestiuni de finanțe.

Cercetați panamaua «Culturii Naționale».

Cercetați cine are majoritatea acțiunilor liniei ferate Buzeu–Nehoiaș și cine agită pe detentorii străini?

Cercetați cine este Dodel Sanielevici, director la Banca Fortuna, văr cu Aristide Blank care a fost acum cu Aristide Blank la Berlin și au cumpărat de 8 milioane lei bonuri de tezaur 913. Cu aceste bonuri de tezaur se va prezenta apoi Blank personal sau prin persoane interpuse la Ministerul de Finanțe sperînd și obținînd sigur 30 milioane lei pentru ele.

Dl. Argetoianu, Președintele Consiliului de Administrație la Blank, i-a promis lui Aristide că îi va face afacerile cu Spirtul și Tutunul“.

***

Escrocherii de două miliarde

„Domnule Profesor,

Reviu asupra panamalelor pe care Banca Marmorosch, Blank & Co. le-a pus la cale sub patronajul partidului național–țărănesc.

Ca să fac dovadă de temeinicia afirmațiilor mele, interesați-vă ce rol are terenul de la Bordei (400 milioane) în afacerile Uzinei de Gaz și de Electricitate Primăria Municipiului București?

Interesați-vă cum a ieșit Statul din afacerile «Cultura Națională»? (La această afacere a luat Popovici 25.000.000 lei plus casa din Parcul Filipescu, fostă proprietatea directorului Scarlat de la Banque Marmorosch, Blank & Co., Senatorul Gică Ștefănescu 10.000.000 — și Nichifor Crainic 3 milioane).

Interesați-vă ce este cu Monopolul Tutunului; cu monopolul spirtului, cu măștile (ministerul de război). Cine le tratează?

Interesați-vă dacă Banca Blank nu a dat prin Răducanu 20.000.000 lei odată și 10.000.000 a doua oară, Clubului Partidului Național Țărănesc.

Căderea guvernului Maniu le-a stricat toate planurile.

Este adevărat că dl Puiu Dumitrescu — condus din umbră de Wieder și soția lui — au luat multe milioane de la Aristide Blank? Aceasta, se zice, ar fi cauza pentru care Maiestatea Sa îl susține pe Aristide Blank.

Se vor lovi însă cu toții de cinstea Dv.

Nu veți tolera, fără îndoială, că Blank să frustreze Statul cu două miliarde; atît calculează Blank să realizeze din toate aceste escrocherii ca să astupe golul făcut în depunerile spre fructificare, cheltuit cu cocote și joc de cărți. ■

„Aristide Blank este unul din oamenii cei mai periculoși din cîți am întîlnit. L-am cunoscut mai de aproape la Iași — eram vecini în Păcurari — în timpul războiului. Locotenent de rezervă, tăia cîinilor frunze, se tîra în ținută destrăbălată pe Lăpușneanu, gîfîia și se văita. Se lupta de moarte cu accese zilnice de astmă admirabil simulate (după război n-a mai avut nici unul) pe care le învingea succesiv, ca un voinic. Aceste nenumărate victorii l-au dus la demoralizare și la Paris unde o specială vocație îl chema să se devoteze cauzei naționale. Foarte inteligent, pricepînd toate din zbor, frămîntat de ambiție, fără cultură serioasă dar încrezut ca nimeni, socotindu-se bun la toate, — inconsolabil pînă la ură — Aristide a jucat un rol covîrșitor pe lîngă Regele Carol în calitate de sfetnic economic–financiar și de inspirator politic. Regele datorește trei sferturi din prostiile care le-a făcut, mai ales în politică, acestui prieten nedespărțit care știa să-i cînte și să-l încînte.“

(Constantin Argetoianu, *op.cit.*, p. 68)

În imagine, N. Iorga și C. Argetoianu.

(urmare din p. 38)

antipatiza pe Blank pentru că influența acestuia în cercurile oculte din jurul regelui creștea în timp ce a lui era în regres.

„Cu spatele la zid“

Urmărind a crește în ochii regelui printr-un act de servilism făcut pe socoteala statului — după cum nota Manoilescu — titularul Finanțelor s-a oferit să preia în numele statului 600 de milioane de lei din datoria Băncii Marmorosch–Blank. Criza băncii era însă mult mai profundă deoarece dificitul recunoscut de Aristide Blank, de 1,2 miliarde lei, era cu mult mai mare încît la 11 august 1931 Consiliul Băncii Naționale, ajungînd la concluzia că banca nu mai putea fi evaluată, fapt comunicat în ziua următoare de Manoilescu lui Blank. Convins de influența sa la Palat, bancherul se arată în continuare încrezător. Banca va fi salvată. Deoarece Manoilescu susține conducerea Băncii Naționale și în fața lui Carol al II-lea, va atrage asupra sa și mînia suveranului care-l avertizează că „dacă cade Blank, atunci și situația guvernatorului ar fi zdruncinată“.

C. Argetoianu supralicitează din nou și propune un sindicat bancar care să garanteze un miliard de lei la Banca Națională pentru a salva banca condusă de Blank. Deși ministrul de Finanțe a obținut și sprijinul lui Iorga care va susține în „Neamul Românesc“ că Banca Națională era obligată a salva de la faliment o bancă în dificultate, proiectul său va eșua, deoarece marile bănci particulare vizate a fi sindicalizate se vor opune. În ciuda eforturilor lui Argetoianu, Banca Marmorosch-Blank își continuă drumul spre faliment, și în septembrie 1931, căutînd o soluție de salvare a băncii, regele, într-o convorbire cu I.G. Duca, încearcă fără succes ca băncile liberale, în frunte cu Banca Românească, să sprijine pe Blank.

În octombrie 1931, criza atinge apogeul, regele continuînd presiunile asupra lui Manoilescu pentru a ceda. Argetoianu se arăta dispus din nou ca statul să preia în întregime datoria băncii, și pentru a nu fi eliminat Aristide Blank de la conducerea ei, să fie transformată în bancă de stat. La 21 octombrie 1931, Banca Marmorosch-Blank se prăbușește deoarece Manoilescu, după o lungă discuție, refuză să semneze protocolul prin care Banca Națională accepta să preia datoriile băncii. Guvernatorul care își asigurase și sprijinul primului ministru își oferă regelui demisia din funcție, deși era convins că își compromitea definitiv cariera politică.

În opinia publică românească căderea băncii a avut un impact uriaș, pe fondul marilor lipsuri materiale, a salariilor neplătite funcționarilor. Numeroși depunători și-au pierdut economiile făcute cu atîta trudă de-a lungul anilor.

După cum îi scria lui Iorga, care era prim–ministru, unul din cetățenii ce căzuse victimă a afacerilor lui Blank, „acesta cheltuise cu cocote și la cărți banii bieților depunători“. Într-o altă corespondență, lui Iorga îi sînt sugerate posibile legături între Blank și PNȚ. Prin aceste păreri se confirmă încă o dată dimensiunea politică a „afacerii Blank“. Este cert că bancherul nu își îndreptase atențiile numai spre regele Carol al II-lea, iar în mediile politice și în cercurile camarilei regale existau temeri că, aflat „cu spatele la zid“, bancherul va face unele dezvăluiri compromițătoare. Acesta a preferat însă să tacă, rămînînd în continuare fidel camarilei regale, deși influența sa asupra regelui a scăzut considerabil.

Cea mai mare bătălie din mediul financiar românesc din anii crizei economice s-a dus între Banca Națională și Ministerul de Finanțe. Mihail Manoilescu, apărînd principiile și autonomia Băncii Naționale de ingerințele politicului, nu a ezitat să fie de partea profesioniștilor din Banca Națională în confruntarea deosebit de dură cu Argetoianu și rege, manevrați din umbră de Aristide Blank.

În conflictul de interese ce a opus pe omul politic Mihail Manoilescu economistului și guvernatorului Mihail Manoilescu, profesionistul l-a învins pe curtean. Banca Națională a cîștigat în 1931 una dintre cele mai importante bătălii financiar-politice din întreaga sa existență, păstrîndu-și în continuare libertatea de acțiune. Manoilescu a fost înlocuit la 27 noiembrie 1931, dar și regele și-a pierdut încrederea în bancheri, îndreptîndu-și atenția către industriași, cum au fost Malaxa și Gigurtu, a căror influență va crește considerabil în cercurile carliste.

Prin dimensiunile sale economice, dar și politice, prin firele sale care duceau către cele mai înalte sfere ale politicii românești, „afacerea Blank“ rămîne unul din cele mai intens discutate episoade ale crizei economice în România. ■

„Acest Aristide al istoriei moderne...“

„Ministrul de Finanțe Argetoianu, interesat direct în Banca Blank ca gestionar responsabil al acesteia și prea doritor de a crește în ochii regelui printr-un act de servilism făcut pe socoteala statului, se oferă să ajute Banca Blank prin preluarea asupra statului a unui portofoliu de 600 de milioane din totalul portofoliului de un miliard și 200 de milioane, reescontat pînă atunci de către Banca Blank la Banca Națională. Datorită acestei cheltuieli, statul renunță în schimb la răscumpărarea prevăzută în legea de stabilizare a unui portofoliu a tuturor industriilor românești, debitoare la Creditul Industrial! Mai mult decît atît, pentru a da Băncii Naționale posibilitatea de a avansa noi sume Băncii Blank, statul sacrifica și un alt fond de 400 de milioane destinat prin împrumutul extern de la 1931 agricultorilor (contul J.) astfel că, dintr-o lovitură, statul jertfește și interesele industriei și pe cele ale agriculturii, numai pentru a putea salva pe acest Aristide al istoriei moderne.“

(Mihail Manoilescu, *Memorii*, II, București, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 270)

(În medalion, Mihail Manoilescu, guvernator BNR, 1931.)

„Democrația e pusă în slujba marei finanțe naționale sau internaționale jidovești"

Bancherii în bătaia puștii legionare

Grigore Traian POP

Pentru anumite orientări, grupuri și partide din perioada interbelică, bancherii reprezintă un fel de „coloană a cincea"; pentru altele, fața hîdă a capitalismului veros. Pentru Ștefan Zeletin, de pildă, care preia instinctiv idei ale stîngii, mai mult sau mai puțin marxiste, capitalul bancar e coșmarul care se cuvine să fie *trăit* de români cît mai lucid. Legionarii, și nu numai ei, observă, cu revoltă, că banii se concentrează în mîinile străinilor, ale evreilor mai ales, aceștia din urmă făcînd din cămătăria modernă un instrument de dominare a lumii. Pentru ei, în România banca și bancherul sînt o periculoasă directivă talmudică și trebuie tratată și tratat în consecință. Iar acest tratament este — vom vedea — uneori un periculos joc cu moartea...

C.Z. Codreanu vorbind la o adunare legionara

„Dușmani și corupători"

În toamna anului 1923, cînd se părea că mișcările studențești — deosebit de radicale mai cu seamă la Iași — sînt pe cale să se domolească, un grup de tineri care, peste patru ani, vor forma nucleul Legiunii Arhanghelul Mihail, pun la cale un stupefiant atentat. Conduși de Corneliu Zelea Codreanu, ei vin de la Cluj (Corneliu Georgescu, Ion Moța și Aurelian Vernichescu), Cernăuți (Tudose Popescu) și Iași (Ilie Gârneață, Radu Mironovici și Leonida Bandac), se întîlnesc la București, unde au complici, vrînd, cu neînduplecare, cu fermitate, să asasineze cîțiva oameni politici, ziariști și bancheri. Își procuraseră din timp armele, aproape zece pistoale, întocmiseră riguros lista și juraseră în biserică, la Mitropolie, să pună planul în aplicare indiferent de riscuri, de urmări.

Dacă unul dintre ei (Aurelian Vernichescu) n-ar fi dezvăluit autorităților cumplitul plan, probabil că sistemul bancar din România ar fi cunoscut un mare seism, întrucît pe lista celor care urmau să fie asasinați figurau și numele lui Mauriciu și Aristide Blank, al lui Eli Bercovici, mari și cunoscuți bancheri.

În mod obișnuit, cînd un bancher este amenințat cu moartea, șansa lui de a scăpa sînt, bineînțeles, banii. În cazul nostru însă, dacă grupul n-ar fi fost surprins și neutralizat, cei trei bancheri n-ar fi avut nici o șansă de scăpare, oricît aur ar fi pus la bătaie. Nu, întrucît mobilul posibilei crime e unul politic, ei fiind considerați, chiar după spusele lui Corneliu Zelea Codreanu, în interogatoriu, „dușmani și corupători".

Dușmani... În doctrina naționalistă, cu puternice accente antisemite și xenofobe, care anima mișcările studențești declanșate aproape concomitent cu formarea României Mari, evreii sînt considerați „ocupanți" ai țării, spoliatori ai neamului, dușmanii de dinăuntru. Vina de a fi evrei a lui Mauriciu Blank, Aristide Blank și Eli Bergovici este agravată însă, de aceea de a fi bancheri, de a-i putea finanța și cumpăra pe trădătorii neamului, pe „pigmei și mișei".

Desigur, se pot spune multe despre originea sentimentelor și atitudinilor antisemite ale studenților, mai ales ale celor de la Iași și Cernăuți iar, ceva mai tîrziu, și a studenților din celelalte centre, inclusiv din București. (Vine să întărească această atitudine acceptarea de către guvernul liberal a aranjamentelor de la Saint–Germain, prin care se acordă toate drepturile cetățenilor evrei din România, inclusiv celor intrați ilegal în țară.)

Se poate reitera, în acest sens, și o afirmație a istoriografiei dejist–ceaușiste după care majoritatea studenților nu-i antisemită. Constatarea e o bună dovadă că un adevăr spus doar pe jumătate are toate șansele să falsifice realitatea mai mult decît o minciună, întrucît, iată, într-adevăr, riguros exact, 80 la sută dintre studenții ieșeni, mai ales de la facultățile profesiilor libere, nu pot fi antisemiți întrucît sînt... evrei. E de altfel și motivul pentru care studenții creștini decid să formuleze principiul lui *numerus clausus,* adică admiterea studenților evrei în universitate proporțional cu numărul lor, în societate, vreo opt sute de mii. Pentru că — argumentează ei — studenții vor forma clasa dirigentă de mîine, în aceste condiții românii urmînd să fie conduși de străini, opresați de ei. Pînă atunci însă, și unii români se înstrăinează de aspirațiile țării și ale nației, cumpărați de „dușmanii" cu bani, adică de bancherii evrei.

Au cei din grupul lui Codreanu dovezi despre *vinovăția* bancherilor sus–amintiți, ori merg doar în virtutea unei mînii spontane, a unei largi încredințări că între cămătarul veros (în România, majoritatea zdrobitoare a cămătarilor era formată din evrei) și bancher nu-i nici o diferență?

Dacă-i vorba doar de antisemitism, toți, dar mai ales Corneliu Zelea Codreanu, au un profesor în persoana lui A.C. Cuza. Profesor la Facultatea de Drept din Iași, acesta poate fi considerat și „profesor de antisemitism“ al studenților creștini. E autor al unor studii în care își propune să releve invazia evreiască și înrobirea economică a românilor, ca și rolul capitalului lor în respectiva înrobire. Într-adevăr, primii bancheri din România, în perioada închegării unui sistem bancar cît de cît coerent, sînt evrei: frații Elias, Halfon, Derrusi, Hilel Manoach, Iacob Marmorosch.

De ce, pentru că veni vorba, pe listă nu-i, să zicem, nimeni din familia Marmorosch?

Dacă cercetăm lista oamenilor politici, constatăm și aici un oarecare „diletantism“ în întocmirea ei. (Ion Moța fusese cu ideea și tot el stabilise „vinovățiile“.) Comploțiștii procedează mai mult după principiul „din trei în trei“ ori „din zece în zece“, urmărind să atragă atenția asupra lor și abia pe urmă să pedepsească vinovății reali. De altfel, chiar Codreanu numește acest complot — pentru că e un *complot* — „o încercare de *răzbunare (s.n.)* care să servească drept pildă veacurilor viitoare“. Și totuși, în 1936, cînd apare cartea sa *Pentru legionari,* cel care condusese grupul comploțiștilor, acum Căpitan al Legiunii Arhanghelul Mihail, încearcă să găsească o motivație mai precisă trecerii bancherilor pe lista celor care ar fi urmat să fie asasinați: „Aristide și Maurițiu Blank (...) au corupt toate partidele și pe toți oamenii politici români, punîndu-i membri în consiliile de administrație și copleșindu-i cu bani; Bercovici (...) finanțează Partidul Liberal. (Blank luase asupra sa cu deosebire pe național–țărăniști, dar se simțea în stare să cumpere și pe liberali.)“

Totuși, dacă în amănunte și-n modul de „rezolvare“ a chestiunii, comploțiștii sînt diletanți, putîndu-se lua în discuție și calificativul de „teroriști“ — nelipsit în presa controlată de un Rosenthal, Filderman, Honigman (directorii ziarelor „Dimineața“, „Adevărul“ și „Lupta“), și ei pe listă — în general au dreptate (dreptatea lor, se înțelege), un alt evreu, Nicolas M. Nagy–Talavera, într-o carte despre *Fascismul în Ungaria și România,* preciza: „În perioada interbelică, 91% din industria petroliferă, 74% din metalurgie, 71% din industria chimică, 70% din industria forestieră, 95% din producția de curent electric și gaze naturale, 17 bănci cu o treime din întregul capital bancar al României și 70% din companiile de asigurări aveau proprietari străini“. Dar în aceste statistici, evreii din România sînt considerați români. Tocmai asta îi irită pe cei care văd în bănci și în bancheri un obstacol în calea românizării României. Iar ei nu-s doar studenții creștini sau, mai tîrziu, cei care aderă la mișcarea legionară, ci și unele partide. Chiar și liberalii, atît de acuzați că ar fi la ordinele capitalului străin.

Tentația păcatului

Una dintre calitățile lui Corneliu Zelea Codreanu — dacă admitem că un om atît de hulit poate avea și calități — este memoria politică, în cazul pe care-l voi expune aceasta avînd și o componentă afectivă. În 1931, cînd între desele ilegalizări ale Gărzii de Fier (în perioada 1930–1933 organizația politică a Legiunii e scoasă în afara legii de trei ori), Corneliu Zelea Codreanu ajunge totuși în Parlament, nu uită că, în 1923, avusese intenția să-i lichideze pe frații Blank. Dacă atunci alesese o cale cu totul ilegală, complotul, atentatul, în 1931 vrea s-o facă pe cale parlamentară. După ce declară că „democrația e pusă în slujba marei finanțe naționale sau internaționale jidovești“, cere „introducerea pedepsei cu moartea *exclusiv (s.n.)* pentru manipulatorii frauduloși ai banului public“, nominalizînd, între corupți și corupători, deopotrivă, Banca Blank.

Pentru ca „programul“ politic din 1931 să aibă o cît mai mare asemănare cu motivele mînioasei atitudini a comploțiștilor din 1923, Codreanu preconizează și „împiedicarea pe viitor a oamenilor politici de a face parte din consiliul de administrație al diferitelor bănci sau întreprinderi“.

Dar, spre stupefacția tuturor, Codreanu nu înșiră doar acuzații de principiu. El citește o listă care produce un efect inimaginabil. Chiar între cei care-l aplaudaseră sînt unii care abia se țin să nu se repeadă la el, să-i smulgă din mîini incendiarul petic de hîrtie. Stereotipele „întreruperi, zgomot“ și „exclamațiuni, întreruperi“, textele care adnotează frazele „Discursului la mesaj“ al lui Codreanu, publicat în „Monitorul oficial“ din 3 decembrie 1931, nu sînt apte să redea atmosfera din sală. Pentru că ceea ce citește el se vrea dovada irefutabilă a coruperii oamenilor politici români prin Banca Blank. „Fiecare vă regăsiți aici“ — îi avertizează Codreanu pe parlamentari și pe membrii guvernului.

Lista e destul de lungă iar sumele deloc neglijabile: de la 111.000 de lei (dați lui Rudolf Brandsch, subsecretar de stat pentru minorități în guvernul Iorga), la 3.800.000 (Jean Pangal — subsecretar la presă și informații de pe lîngă ministerul de Externe, pe deasupra și șeful masoneriei), 10.000.000 (Ion Răducanu, ministru de Finanțe în primul guvern Mironescu și, apoi, ministrul Lucrărilor Publice și Construcțiilor în cel de-al doilea), 19.000.000 (Nicolae Titulescu), ba chiar mai mult, în cazul lui C. Argetoianu, ministru de Finanțe în guvernul Iorga și, apoi, de Interne. „Exclamațiile și întreruperile“ abia îi mai dau posibilitatea lui Codreanu să pronunțe nume ca ale lui Grigore Iunian (ministru de Justiție în guvernele Maniu și Mironescu), Virgil Madgearu (ministrul Agriculturii în guvernul Mironescu) ori Mihai Popovici (ministru de Finanțe în guvernele Maniu și Mironescu).

Codreanu mai știe că Aristide Blank cheltuise „cu nunta“, la Paris, nu mai puțin de 50.000.000 de lei. E, într-adevăr, o sumă imensă a cărei dare în vileag are vocația să dovedească faptul că un om care cheltuiește cu nesăbuință, fără limite, pe deasupra cumpărîndu-și și clientela politică, nu poate fi decît veros, corupt și profund imoral.

Asanarea Băncii Blank (am văzut, o formă de asanare ar fi chiar condamnarea la moarte a bancherului care scăpase cu viață în 1923) i se pare grea, improbabilă, în condițiile atît de evidentei corupții a oamenilor politici români. Vina e — conchide Codreanu — și a oamenilor, păcătoși din fire, dar mai ales a sistemului, a democrației. Iar răul, tentația păcatului și mijloacele marii corupții în democrație sînt mai ales bancherii.

„Primim bani de la jidani!“

Ironia sorții face ca același Codreanu care, în 1924, după împușcarea lui Constantin Manciu, prefectul Poliției Iașiului, declara la interogatoriul procurorului C. Eșanu că „un grup de cetățeni mă întreține, unii dîndu-mi bani, alții haine“ (recunoscînd umilința de a fi căpătat „sumanul ce-l port“, „o pereche de ghete“ și a fi acceptat, din cînd în cînd, cîte-o invitație „pe la masă“, la A.C. Cuza, *patriarhul* antisemitismului) să fie acuzat, mai tîrziu, prin 1934–1936, că ar fi cedat ofertelor unor potentați și bancheri. Unor bancheri evrei! Pentru că iată ce scria ziarul „Politica“ din 10 august 1934: „Și la noi deci, fenomenul s-a verificat întocmai și este lucru știut de toată lumea, că cea mai însemnată mișcare a fascismului românesc, Garda de Fier, a fost creată și susținută de marii capitaliști. Și aici vine senzația deloc senzațională: jidanul Max Auschnitt a sprijinit și finanțat direct Garda de Fier. Lucrul acesta l-au afirmat doi oameni destul de serioși și cu răspundere, dl. ministru Victor Iamandi și cunoscutul publicist Scarlat Cal[l]imachi. După explicațiile de mai sus, faptul apare ca foarte normal. Cine nu știe că Hitler a fost finanțat de marii capitaliști evrei din Germania?“.

Probabil că, pentru Codreanu, aceste acuzații sînt chiar mai de nesuportat decît cele referitoare la tiparnița de bancnote false pe care ar fi deținut-o Garda de Fier. „Primim bani de la jidani!“ — sfîșietorul lui oftat, ca și aprecierea că legionarilor li se aplică o perfidă strategie „talmudică“ de denigrare — definesc atît psihologia momentului cît și sentimentul de singurătate care-i va da destul de des tîrcoale de-acum încolo.

N. Malaxa (al doilea din dreapta), A. Călinescu, M. Ralea și V. Madgearu

Să ne întoarcem însă la mărturia lui Victor Iamandi, citat în „Politica“, publicație filosemită, care, însă, de data asta, nu pregetă să pară *anti,* întrebuințînd cu falsă voluptate vocabula „jidan“. (O face, întrucît clanul financiar Blank încă nu-i, în acel moment, în relații prea bune cu „jidanul Max Auschnitt“ și, bineînțeles, pentru a-i compromite, în manieră *talmudică* pe legionari.) Întrebuințînd aceeași sursă Iamandi, ministru în multe guverne carliste (este, încă din 1933 subsecretar de stat și secretar de stat la Interne în guvernele I.G. Duca, C. Angelescu, Gheorghe Tătărescu, pînă în 1934, și ministru de Interne pînă în 1936 cînd, același Tătărescu îl „varsă la Culte și Arte; și vine la Justiție în guvernele Miron Cristea, Armand Călinescu, Gheorghe Argeșeanu, Constantin Argetoianu pînă în 1940), Petre Pandrea își amintește, în 1946, în „Lumea de mîine“: „Cînd Victor Iamandi a arestat pe filosoful Nae Ionescu, s-au găsit 22 de milioane de lei în casa de bani *Wartheim* — dintr-o catedră de metafizică! Nemții făceau război și aveau nevoie de petrol…“.

Bietul Nae Ionescu, acuzat, iată, că primise bani și de la Hitler exact într-un moment în care nu mai avea nici o influență activă în cercurile politice ori în ale camarilei. Dar nu contează, Victor Iamandi, maestru în „machiaverlîcuri“ știe că, uneori, cu cît zvonurile lansate sînt mai absurde, cu atît șansele de a fi acceptate cresc. De altfel, Nae Ionescu mai fusese învinuit că primise bani atît de la Auschnitt cît și de la Malaxa, cînd încă mai era în grațiile lui Carol al II-lea, „metafizician al camarilei“, după o expresie a lui Nichifor Crainic, ceea ce pare adevărat…

Bătuți la poker de rege

E destul de banală ideea că finanța și politica se intersectează, cînd nu se condiționează reciproc. Politicienii, grupurile, partidele nu pot accede la putere fără o propagandă, uneori deosebit de costisitoare. Cum pentru bancheri puterea e banul, e vital să controleze, să folosească importante pîrghii economico–financiare. Uneori ei sînt dependenți însă de ceea ce, la periferia lumii interlope, se numește *taxa de protecție.* (Analogia are doar menirea de a oferi o imagine intuitivă asupra acestor fenomene și nicidecum să se substituie unei analize calificate a stării de lucruri în discuție.)

Înainte de revenirea lui Carol al II-lea în țară, de data aceasta pe tronul României, printre cei dintîi care plătesc respectiva taxă e și socrul său neoficial, tatăl metresei regale Elena Lupescu. Tot el, cînd crede că-i momentul să-și recupereze sumele, ba chiar să le rotunjească binișor, îi aduce suveranului, după restaurație, parteneri de poker. Unii dintre aceștia sînt bancheri care, aproape invariabil pierd, fapt atestat și de *Jurnalul* suveranului.

Nu jocul de cărți este, însă, evident, ci faptul că e singura modalitate prin care regele e în contact profitabil cu capitalul bancar. Mediul în care trăise, camarila, îl va fi învățat că băncile și bancherii se simt onorate/onorați să fie de folos Coroanei și oamenilor influenți dacă li se oferă avantaje pe potrivă.

De aceea, după abdicarea lui Carol al II-lea și proclamarea statului național–legionar, la 6 septembrie 1940, printre cele dintîi măsuri luate de generalul Ion Antonescu, șeful statului, este și cea referitoare la însănătoșirea finanțelor țării, a sistemului bancar. Mare lucru însă nu poate face. Avizați asupra mersului istoriei, bancherii, cei evrei mai ales, nu mai așteaptă deciziile comisiilor de românizare, grăbind transferarea unor importante devize și sume în străinătate. Afaceri excelente fac chiar prin mediatori germani. Arieni, nu neapărat evrei. Ceea ce stîrnește furia „septembriștilor“, adică a legionarilor care năvălesc în mișcare după septembrie 1940, tocmai pentru a profita din plin de situația creată. Bancherii sînt din nou în bătaia puștii. ■

Economia românească dintr-o altă perspectivă

Petrolul băncilor ori băncile petrolului?

Gheorghe BUZATU

Se spune pe bună dreptate că acolo unde sînt bani apar bănci și prosperă bancherii... Tot astfel, precum unde este petrol, abundă banii. Nu rămâne, în consecință, decît să admitem că *unde e petrol sînt și bănci, și, nu mai puțin, viceversa!* Ceea ce istoria economică generală din ultimul veac și jumătate a confirmat fără nici o putință de tăgadă. Nu mai puțin această realitate a fost ilustrată de evoluția economiei naționale românești din acest răstimp.

La început, a fost petrolul

Nefiind cazul să intrăm în detalii, voi consemna că dintru începutul începuturilor a fost petrolul. El a fost „exploatat“ sau utilizat de-a lungul veacurilor în cele mai diverse moduri. S-au făcut gropoaie, a fost găsit la suprafață ori, pur și simplu, a irupt din adîncuri, nefiind necesar decît să fie adunat în ciubere sau găleți. Petrolul, cunoscut și sub denumirile de **păcură** ori **țiței**, s-a folosit, multă vreme ca leac universal, iar de la un timp pentru unsul osiilor, pe atunci cînd căruța era cel mai folosit mijloc de transport terestru și pe cînd, mai mult decît sigur, nimeni nu se gîndea la automobil. Exploatarea industrială a petrolului însă datează, în România și în alte părți, de la mijlocul veacului al XIX-lea. Pe plan mondial, **România deține chiar o prioritate absolută**: cu... 275 tone, la 1857, Țara Românească **a inaugurat lista producătorilor de țiței de pe glob**, fiind succedată în 1859 de SUA, mai apoi de Rusia (1863), Mexic (1901) sau Persia (1913), pentru a se ajunge la producția actuală ce însumează sute și sute de milioane de tone (cf. Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, 1998, p. 416–417). Exploatarea modernă a petrolului, la care revenim, nu numai că a presupus dar a și necesitat importante capitaluri. Astfel că, după un start furtunos în cele mai diverse regiuni de pe glob (inclusiv România), industria petrolului — devenită curînd, datorită importanței excepționale cîștigate, *a aurului negru* — avea să realizeze salturi acolo unde s-au găsit și capitaluri din belșug (SUA) ori unde au fost investite sume convenabile (Rusia, Mexic, Venezuela, iar ulterior Iran și Irak, Arabia Saudită etc.). Oricum, nu aceste aspecte interesează aici, ci surprinderea inevitabilei corelații **petrol–capital** ce a funcționat și în cazul României, la finele secolului trecut ori în cursul celui prezent. Ar fi de semnalat faptul că, din primele cantități de păcură exportate pe la 1780 în Austria ori în Turcia s-au cules sume importante, în privința cărora nu știm ce și cum au fost capitalizate. Este foarte posibil să fi ajuns parțial în mîinile *zarafilor*, români și de alte etnii, care au fost oricum cei dintîi „bancheri“ ai Europei. Știm cu siguranță că în anii ’40–’50 ai veacului trecut numai Moldova a trimis în Austria și Rusia 384.000 de „ocale“, pentru care a încasat 230.460 lei! În atare condiții, prin regiunea Bacău se fac eforturi pentru a se construi mai multe „distilerii“, iar în 1857, la Rîfov, lîngă Ploiești, se înalță **una dintre primele rafinării din lume.** Aparținea lui Teodor Mehedințeanu, care în anul următor a trecut-o în proprietatea fratelui său — Marin Mehedințeanu. Aceștia au fost unii dintre primii noștri *petroliști*, iar primul dintre ei, printr-un contract realizat în 1856 cu Primăria Bucureștilor, **a introdus la 1 aprilie 1857 iluminatul capitalei muntene cu gaz lampant.** Era tot o premieră la nivel mondial, căci Viena va recurge la același procedeu cu o întîrziere de doi ani. În anii următori, în România s-au constituit primele societăți petroliere pentru exploatare sau prelucrare, de către români sau străini. Cel dintîi a fost englezul J. Brown, fondatorul societății *Valachian Petroleum Co. Ltd.*, dispunînd de patru milioane de franci. În același an, numitul Teodor Mehedințeanu a creat *The Roumanian Petroleum Co. Ltd.*, cu un capital de „numai“ 5 milioane lei, sumă importantă la acea vreme. A urmat, în 1867, *Compania anonimă română pentru exploatarea și comerțul cu păcură* dispunînd de un capital de 100.000 de galbeni adunați de un grup de economiști și politicieni români. Un fenomen interesant s-a remarcat pînă spre sfîrșitul veacului. Mai precis, pînă la Legea minelor a lui P.P. Carp din 1895, care a încurajat afluxul capitalurilor străine în domeniul petrolului, a fost timpul în care industria română de țiței a prosperat pe seama proprietarilor de terenuri bogate în resurse de țiței. Mulți dintre ei erau acei *fîntînari–moșneni,* ridicați, prin sumele modice cîștigate, la rangul

București: Banca Chrissoveloni

de *mică burghezie națională* și din rîndurile cărora s-au impus cunoscutele familii (de atunci și de mai tîrziu) *Monteoru, Mateescu, Mehedințeanu, Grigorescu, Cîmpeanu, Stănculescu* ș.a.

Evoluție spectaculoasă

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru au fost de accentuată dezvoltare a statului român, context în care sistemul bancar a cunoscut, după fondarea *Creditului Funciar Rural* (1873) și, îndeosebi, a *Băncii Naționale a României* (1880), o spectaculoasă evoluție în raport cu perioada anterioară. Acestea au fost deceniile în care au apărut și s-au consolidat marile bănci, pe care, după cercetările celor mai competenți autori în materie (I.N. Angelescu, Victor Slăvescu, Geron Netta, M.Gr. Romașcanu, P.M. Sitescu, Ernst Ene, G. Mladenatz, J. Loghin, B. Solacolu sau după *Enciclopedia României*, IV, *Economia națională*, București, 1943, p. 562 și urm.), le putem grupa astfel: **a)** bănci cu capital străin — *Banca României* (1865), din 1904 filială a lui *The Bank of Roumania Ltd.*, creată de *Banca Imperială Otomană; Banca Generală Română* (1897), cu capital de la *Disconto–Gesellschaft* și *S. Bleichröder* din Berlin (din 1919, devine *Banca Generală a Țării Românești*, iar în 1938 redevine *Banca Generală Română*, pentru a fuziona cu *Banca de Scont a României*, 1941); *Banca Comercială Română* (1906), fondată de *Anglo–Österreichische Bank, Wiener Bankverein, Banque de l'Union Parisienne* și *Crédit Anversois; Banca de Credit Român* (1904), creație a două bănci vieneze; **b)** bănci cu capital românesc — *Banca Agricolă* (1894); *Banca Comerțului din Craiova* (1898); *Banca de Scont* (1898) și *Banca Românească* (1910), care a reprezentat citadela financiară a PNL; **c)** bănci cu capital mixt român și străin — *Banca Marmorosch, Blank & Co.* (1905), cu capital român, unguresc, german și francez; *Banca Franco–Română* (1914). Au sporit corespunzător capitalurile deținute: de la un milion de lei în 1874 la 92,1 milioane lei în 1900, la 185,8 mil. lei în 1910 și la 228,6 milioane lei în 1916. Cele mai importante societăți petroliere care au apărut în răstimp au fost creații ale capitalurilor străine, mai precis: *Steaua Română* (1895), fondată de *Banca ungară pentru comerț și industrie* din Budapesta, care ulterior a cedat locul celebrei și puternicei *Deutsche Bank*; *Romāno–Americană* (1904) depinzînd de puternicul trust *Standard Oil Co.; Concordia* (1907) făurită de grupul *Disconto–Gesellschaft/S.Bleichröder; Aquila Franco–Română* (1904) și *Colombia* (1905) întemeiate de grupul *Rothschild* și, în sfîrșit, *Astra Română* (1910), filială a nu mai puțin redutabilului trust anglo–olandez *Royal Dutch–Shell.* Societățile respective și-au asigurat și cele mai importante rezerve de terenuri petrolifere ori și-au construit cele mai mari rafinării — la Cîmpina *(Steaua Română,* 1897), la Ploiești *(Româno–Americană,* 1905) etc. Nu au fost neglijate nici domeniile înmagazinării sau transportului combustibilului lichid. Din 1908, prin societatea *Distribuția,* marile societăți și-au instaurat monopolul asupra desfacerii produselor rafinăriilor. Au funcționat condiții propice pentru sporirea producției *aurului negru:* de la aproximativ 80.000 tone țiței brut în 1895 la 250.000 tone în 1900, la 614.790 tone în 1905, la 1.352.407 tone în 1910, la 1.885.619 tone în 1913 și la 1.673.145 tone în 1915. Nivelul atins în 1913 **plasa România, pe plan mondial, pe locul al patrulea între producători, imediat după SUA, Rusia și Mexic.**

Pe plan european s-a angajat bătălia dintre trusturile *Standard Oil Co.* (1870), *Royal Dutch–Shell* (1907) și grupul constituit de *Deutsche Bank* în 1905, *Europaïsche Petroleum Union* (EPU), reunind propriile-i interese cu *Nobel* și *Rothschild.* În fine, la 1909, a apărut un alt concurent de temut — *Anglo Persian Oil Co. Ltd.*, controlat de guvernul britanic, la fel ca EPU de cel german. Guvernul din Berlin, în contextul precizat, a susținut, în deceniul ce a precedat izbucnirea războiului mondial din 1914–1918, eforturile băncilor *Deutsche Bank, Disconto Gesellschaft, Dresdner Bank* și *S. Bleichröder* în toate regiunile petrolifere din Rusia (Caucaz) și Europa (România).

Împrejurările evidențiate au determinat ca, pînă la izbucnirea primului război mondial, pozițiile dominante în industria de petrol din România să fie deținute de capitalurile străine. Ceea ce însemna nu numai că veniturile realizate plecau peste graniță, ci și faptul că principalii profitori ai tranzacțiilor de capitaluri ori ai tranzacționării acțiunilor la burse etc. realizau maximum de foloase pentru ei. Potrivit datelor furnizate de cei mai cunoscuți specialiști în materie **(Vintilă I.C. Brătianu, Mihail Pizanty, N. Xenopol, Gh. Damaschin, Octav Constantinescu)**, am stabilit următoarea „repartiție" a capitalurilor în petrolul românesc în momentul 1914: *german* — 35%; *englez* — 25,2%; *olandez* — 13,1%; *francez* — 10%; *american* — 5,5%; *italian* — 2,2%; *belgian* — 2,2%; *austro–ungar* — 1,3%; *românesc* — 5,5%. Trebuie precizat că situația era mai bună relativ la pozițiile deținute în sectorul bancar. Cu trimitere la marile bănci din București, situația se prezenta în 1914 astfel: 41,40% — *capitalul național* și 58,60% — *capitalul străin.*

Bătălie după război

Situația în petrol avea să se schimbe de-o manieră pe care o putem aprecia considerabilă după primul război mondial din 1914–1918. Atunci, în condițiile intensificării bătăliei mondiale pentru rezervele de țiței de pe glob, inclusiv România, grupările politice de la București s-au diferențiat în privința orientării în domeniul economico–financiar, principalele tendințe aplicate ținînd de politica prin noi **înșine** ori de cea **a porților deschise,** promovate în esență de Partidul Național–Liberal și, respectiv, de Partidul Național–Țărănesc. Capitalul național a pus bazele mai multor societăți petroliere deosebit de importante ori mai puțin solide: *Creditul Minier* și *Industria Română de Petrol* (IRDP), pe de o parte, și *Păcura Românească, Petrolul Românesc, Pallas, Nafta Română, România Petroliferă, Întreprinderile Petrolifere Ioan Grigorescu* ș.a., pe de altă parte. Dintre celelalte mari societăți, *Astra Română* și *Româno–Americană* au rămas filiale ale trusturilor *Royal Dutch–Shell* și *Standard Oil Co.* Cele 23 de societăți foste cu capitaluri deținute de supuși aparținînd puterilor ex–inamice înfrînte în noiembrie 1918 (Germania și Austro–Ungaria) au fost trecute sub sechestru chiar în decembrie 1918, precum în rîndul întîi: *Steaua Română, Concordia, Creditul Petrolifer, Orion, Vega, Petrol Block.* Situația acestor societăți avea să fie reglementată prin mai multe decrete–legi din 1919–1920 sau prin tranzacții obscure, în urma cărora *Concordia, Vega* și *Creditul Petrolifer* au trecut din sfera lui *Disconto Gesellschaft* în aceea a grupului „aliat“ franco–belgian *Compagnie Financière Belge des Pétroles* (Petrofina). Tot asemenea, interesele lui *Deutsche Bank* la *Steaua Română* au fost preluate — în spiritul celebrului acord de la San Remo, adică cîte 24,95% străinii și 50,10% românii — de un grup financiar anglo–franco–român, respectiv *Banque de Paris et des Pays Bas, Banque Mallet, Banque Mirabeau, Banca Marmorosch, Blank et Co., Banca Românească, Banca de Credit Român, Banca Generală și Banca Țărănească.* Legislația elaborată de guvernele I.I.C. Brătianu și Vintilă I.C. Brătianu (1922–1926; 1927–1928) în spiritul doctrinei **prin noi înșine** a încurajat net capitalul național, care a reușit în acești ani să-și fortifice pozițiile prin *Creditul Minier* și *IRDP* în petrol și prin *Banca Românească* și, nu mai puțin, prin *Banca Națională a României* în sistemul financiar. După informațiile comunicate de una dintre cele mai serioase și mai cunoscute reviste de specialitate din lume (am numit buletinul bilingv „Monitorul Petrolului Român/Moniteur du Pétrole Roumain“, care a apărut la București în 1900–1946) capitalul național a reușit să-și consolideze pozițiile în epoca de referință, în 1930 el deținînd 26,62% din sumele investite, comparativ cu capitalurile *englez* — 20,62%; *anglo–olandez* — 16,21%; *francez* — 15,49%; *american* — 10,10%; *belgian* — 6,44%; *italian* — 3,00%; *olandez* — 0,56%; *german* — 0,38%; alte capitaluri — 0,58% (vezi „Moniteur du Pétrole Roumain“, Bucarest,, nr. 3/1932, p. 93). Reexaminînd situația din 1937–1938, în funcție de natura capitalului, o comisie a Băncii Naționale a României a ajuns la constatări mai puțin îmbucurătoare referitoare la investițiile românești: 14,63% — „curate“ și 12,45% — în colaborare cu cele străine, restul de 72,92% revenind grupurilor de peste graniță (vezi *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*, II, București, 1939, p. 101). Între 1919 și 1934, în vreme ce sistemul bancar a depășit cu greu perioada crizei din 1929–1933, înregistrînd cîteva falimente de proporții *(Banca Marmorosch, Blank et Co., Banca Bercovitz* ș.a.), producția petrolieră a României a înregistrat salturi necontenite: de la 920.488 tone în 1919, la 1.851.303 tone în 1924, la 4.827.280 tone în 1929, la 7.350.321 tone în 1932 și 8.473.355 tone în 1934. După un ușor regres în 1935, în anul 1936 s-a realizat cea mai mare producție anuală interbelică: 8.704.000 tone, România fiind pe mai departe un producător și, deci, un comerciant suficient de important în ierarhia mondială, ceea ce a pus în atenția cercurilor de la București problema salvării resurselor necesare viitorului. În anii ce au precedat nemijlocit războiul mondial din 1939–1945, România oferea consecvent exportului peste 70% din producțiile anuale, comparativ cu SUA și URSS care-și absorbeau aproximativ 90% și, respectiv, 80 din cantitățile obținute. Vom exemplifica reținînd că, în 1936, România a exportat 6,8 milioane tone derivate petroliere din totalul producției de 8,6 milioane tone. Din punct de vedere valoric profiturile din exporturi au oscilat în funcție de perioadele de criză economică ori de postcriză, dar, oricum, valorile obținute au fost importante: de 10,4 miliarde lei în 1930, de 8,9 miliarde lei în 1936 și de 11,2 miliarde lei în 1939. Sub raport valoric, derivatele țițeiului acopereau cea mai mare parte din cîștigurile realizate de România la export. Grație cantităților exportate prin 1935–1936, România se plasa atunci în comerțul mondial de derivate petroliere pe locurile 3–4, după SUA, URSS și Venezuela, dar înaintea Iranului și a Indiilor Olandeze, a Mexicului și Irakului. În epoca interbelică, deopotrivă cu industria petrolieră, s-a consolidat sectorul bancar, mai ales în urma făuririi României Mari. De la 222 de bănci în 1918, sectorul a înregistrat de-a dreptul 486 de bănci în 1919 (adică 204 din Vechiul Regat + 282 în provinciile istorice reunite cu țara), 844 în 1925, 1.102 în 1930 și 893 în 1933. Valoarea totală a capitalurilor a reprezentat 711,2 milioane lei în 1919, 11,1 miliarde lei în 1930 și 9,9 miliarde lei în 1933. În afara instituțiilor de credit cunoscute și consolidate pînă la primul război mondial, în această perioadă s-au fondat *Banca Chrissoveloni* (1920) și *Banca Comercială Italiană* și *Română* (1929), plus mai multe străine (cf. *Enciclopedia României*, IV, ed. cit., p. 567 și urm.). Se înțelege cum, cu însemnate excepții, numeroase instituții bancare din București au făcut și dezvoltat investiții marcante în domeniul industriei *aurului negru*. Cu mai multe decenii în urmă, spre ilustrare, profesorii Costin Murgescu și N.N. Constantinescu au examinat cazul *Băncii Marmorosch, Blank & Co.* care între anii 1919 și 1922 poseda în petrol un veritabil hățiș de fire, controlînd mai mult sau mai puțin societățile: prin legături directe: *Colombia, Creditul Petrolifer, Traian, Alianța, Concordia;* prin legături indirecte: *Steaua Română, IRDP, Petrolul, Cometa, Petrol–Block, Petrolul Românesc, România Petroliferă, Sondajul, Stella Petroliferă, Matița, Petrolea;* prin *Compagnie financière Belge des pétroles din Bruxelles: Concordia, Sirius, Naphta, Internaționala* și *Vega* (vezi *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, Editura Academiei, 1960, schema A/4). De asemenea, tot profesorilor Costin

Petrolul, marea miză în cel de-al doilea război mondial (în imagine, rafinăriile din Ploiești bombardate de anglo–americani)

Nr. crt.	Denumirea societății	Fondare	Capital inițial/lei	Capital vărsat 1933/lei	Principalele grupuri interesate
1.	Astra Română	1910	29.400.000	2.034.000.000	Royal Dutch–Shell și diverși acționari particulari
2.	Steaua Română	1895	2.000.000	1.000.000.000	Grup anglo–franco–român, prin Steaua Française și Steaua British
3.	Româno–Americană	1904	12.500.000	900.000.000	Standard Oil of New Jersey
6.	Creditul Minier	1919	1.750.000	605.000.000	Grup româno–francez, prin Crédit Minier Franco–Roumain
8.	Petrol–Block	1918	30.000.000	577.464.000	Interese româno–franceze și belgiene
25.	România Petroliferă	1920	60.000.000	57.500.000	Capital românesc
95.	Stella Petroliferă	1921	10.000.000	3.000.000	Grup franco–belgiano–român, prin Petrol–Block
174.	Gura Ocniței	1916	300.000	300.000	Grupul Franco–belgian Concordia

Murgescu și N.N. Constantinescu ori lui Mihail Pizanty le datorăm tabelul complet *(v. mai sus)* al societăților petroliere din România anilor 1923–1933 (în număr de 202) cuprinzînd situația capitalurilor inițiale și efectiv vărsate, ca și a principalelor grupuri financiar–economice cointeresate (cf. M. Pizanty, *Le Pétrole en Roumanie*, Bucharest, 1933; *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, ed. cit., anexa nr. 1).

Pe plan general, după cum este bine cunoscut, *în anul 1938 s-a înregistrat momentul de vîrf al întregii evoluții economice a României în capitalism* (cf. Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX. 1918–1948*, București, 1999, p. 98–99). A urmat conflagrația secolului din 1939–1945 care, prin desfășurările și amenințările sale, a pus în pericol rezultatele cîștigate; iar prin consecințele sale, *a pus în discuție însuși regimul social–politic din România, și nu numai.*

Astfel că, în întreaga perioadă 1939–1947, *România s-a aflat, practic, între război și pace.* Comunizarea țării, declanșată în 1944–1945, s-a înfăptuit treptat, dar sigur iar în 1948, *naționalizarea principalelor mijloace de producție*, înfăptuită de guvernul de la București la comanda Kremlinului, *a zdruncinat din temelii un întreg sistem social–economic.*

A urmat ceea ce prea puțini își închipuiseră, dar foarte mulți au suportat: despre petrol și petroliști, despre bănci și bancheri s-a început a se vorbi la trecut. Apoi, din teamă, deloc ori numai în cărțile de istorie și, evident, denaturat! Cu efecte pe care le suportăm din plin și în prezent. ■

Efortul românesc de război în secolul XX

Prea mult sînge, prea puțini bani

Petre OTU

Evoluția armatei române în acest secol și războaiele duse de ea dovedesc o crudă realitate — s-au cheltuit cu mult mai puțini bani decît o reclamau necesitățile și s-a vărsat prea mult sînge pe cîmpurile de luptă și aceasta datorită faptului că armata a fost insuficient înarmată în parte neinstruită, prost echipată, uneori și prost condusă. Moralul bun și calitățile fizice și sufletești ale maselor de ostași–țărani n-au putut compensa decît parțial lipsurile mari existente în dotare și instruire. Una dintre cauze — lipsa banilor, mai ales în timp de pace. De-a lungul anilor am citit sute și sute de rapoarte, dări de seamă, memorii, planuri de organizare și reorganizare, de dotare etc., care semnalaú starea oștirii și propuneau diverse soluții de îndreptare. Aproape toate s-au circumscris mereu aceleiași probleme — banul. Care a fost răspunsul clasei politice, a cercurilor guvernante?

„Armata nu rentează“

S-a rezumat, în 1904, printr-o sintagmă celebră, primul ministru liberal D.A. Sturdza, ce deținea și interimatul ministerului de Război. La un raport al șefului Marelui Stat Major generalul de divizie Nicolae Tătărescu, prin care se propuneau o serie de reorganizări ale infanteriei, ce solicitau implicit și unele cheltuieli suplimentare, înaltul demnitar a răspuns că „Armata nu rentează“.

Desigur, se va putea obiecta ca D.A. Sturdza a fost o personalitate caracterizată printr-o zgîrcenie exagerată, dar faptul mi se pare simptomatic și el reflectă o mentalitate și o atitudine față de armată, des întîlnită în acest veac.

O asemenea conduită au marcat și pregătirile pentru prima mare conflagrație mondială. Dacă timp de 10–15 ani după războiul din 1877–1878, oștirea s-a bucurat de o mai mare atenție, în perioada ulterioară eforturile pentru întărirea armatei n-au ținut pasul cu necesitățile reclamate atît de nevoile militare ale țării cît și de progresul realizat pe plan internațional. Una din cauze rezidă în faptul că România era membră, din 1883, a Triplei Alianțe. Asocierea noastră la acest bloc militar avea un caracter defensiv, părțile contractante luîndu-și obligația de a-și acorda sprijin reciproc în cazul unei agresiuni a Imperiului rus. În aceste condiții mulți oameni politici considerau costisitoare întreținerea unei armate numeroase și bine înzestrate, de vreme ce Puterile Centrale interveneau direct în ajutorul României. Singuri oricum, continuau cei în cauză, nu puteam rezista colosului rus. Pe acest fond este de înțeles reacția lui D.A. Sturdza, dar o asemenea optică întîlnită la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a avut repercusiuni negative asupra pregătirii armatei. Astfel, dacă bugetul Ministerului de Război a fost în anul fiscal 1900/1901 de peste 45.500.000 lei (19% din bugetul statului), datorită crizei economice în anul următor, el a scăzut la 37.500.000 lei (17% din bugetul german). Apărîndu-și aceste măsuri de reducere, aspru criticate de mulți oameni politici, primul ministru D.A. Sturdza preciza la 15 decembrie 1903 în Parlamentul țării: „Economiile au fost într-adevăr dureroase, dar au fost impuse de împrejurările economice și financiare prin care am trecut. Dacă nu se făceau aceste economii trebuia să se licențieze toată armata, ceea ce ar fi fost un dezastru". Din păcate, și în perioada următoare fondurile alocate armatei au rămas la aceiași parametri. Abia în anul fiscal 1907/1908 bugetul oștirii s-a cifrat la 19,4% din cel al statului, respectiv la 48.669.400 lei. Pînă în anii 1911/1912, sumele acordate armatei au crescut ușor dar ponderea cheltuielilor militare în bugetul general al statului s-a redus la un procent de 13–13,5%.

Înrăutățirea situației din sudul Dunării și izbucnirile primului război balcanic în 1912 au produs o mare îngrijorare în rîndul clasei politice și al opiniei publice. În consecință, sumele alocate ministerului s-au mărit ajungîndu-se în anul fiscal 1913/1914 la 15,26% din bugetul general, respectiv la 81.878.036 lei. Cum nevoile erau foarte mari s-a recurs la credite extraordinare, care au atins sume importante — 263.600.000 lei (1912); 284.500.000 lei (1913); 290.000.000 lei (1914). Era însă tardiv, iar nepregătirea armatei a fost aspru sancționată de campania din anul 1913. Au lipsit cadrele, în special cele inferioare, echipamentul și armamentul au fost insuficiente, organizarea serviciilor a fost defectuoasă, iar sistemul sanitar s-a dovedit dezastruos. Generalul Dumitru Iliescu, care a asigurat șefia Marelui Stat Major în perioada neutralității, declara, în 1920, că multe unități au participat în sudul Dunării „cu armele legate cu sfori, cu cartușele în traistă, la un loc cu pîinea". Deși nu s-au desfășurat lupte, armata a avut sute de victime, din cauza epidemiei de holeră, care a bîntuit în rîndul marilor noastre unități.

Efort financiar și uman

Izbucnirea războiului mondial a găsit România cu o armată mică, mai mică chiar decît cea a vecinilor bulgari, a căror populație era inferioară. De aceea pregătirea ei solicita o activitate organizatorică uriașă și mari sume de bani. Planul întocmit cu acest prilej a urmărit patru mari direcții: sporirea efectivelor armatei de operații și a serviciilor ei, completarea, transformarea și refacerea echipamentului, a munițiilor și a materialelor de război; completarea echipamentului și a subzistențelor; serviciul sanitar. Asupra modului de realizare a pregătirii în timpul celor doi ani de neutralitate (1914–1916) s-au emis păreri contradictorii. Unii contemporani dar și istorici au criticat acerb faptul că primul ministru Ion I.C. Brătianu a încredințat această sarcină generalului Dumitru Iliescu, om de casă al Brătienilor care s-a dovedit incapabil a face față necesităților. Alții au arătat că dimpotrivă, guvernul și conducerea armatei au depus eforturi extraordinare, care s-au concretizat în importante îmbunătățiri ale stării combative a armatei. Gravele înfrîngeri din campania anului 1916, soldate cu pierderea a 2-3 din teritoriul național, inclusiv a Bucureștiului, capitala țării, sînt puse de cei din urmă pe seama superiorității numerice și tehnice a adversarilor, pe atitudinea aliaților, în special a Rusiei, care nu și-au îndeplinit angajamentele asumate prin Convenția din 4/17 august 1916. Desigur, că aceste lucruri sînt reale și au avut un rol important în drama armatei române, a țării însăși, din toamna anului 1916. Nu trebuie să uităm și neajunsurile proprii, inconsecvența în urmărirea propriilor planuri, lentoarea adoptării măsurilor, corupția, lipsa de profesionalism a unor lideri politici și comandanți militari etc.

Eforturile materiale și financiare din anii neutralității au fost mari, dar o armată puternică nu se poate improviza într-un timp scurt. Astfel, bugetul Ministerului de Război a sporit în exercițiul financiar 1914/1915 cu 16.497.137 lei, ajungînd la 98.122.472 lei, iar în preajma intrării în război s-a cifrat la 115.000.000 lei. La aceasta s-au adăugat credite extraordinare care s-au ridicat,

Regele Ferdinand și prințul moștenitor Carol trec în revistă garda de onoare

pînă la începutul lunii august 1916, la peste 838.000.000 lei. Pentru a face faţă nevoilor financiare mereu sporite, Banca Naţională a contractat patru împrumuturi în valoare de 400.000.000 lei, cu o dobîndă între 2,5 şi 4%. Deoarece banca centrală a cerut restituirea unei părţi însemnate din împrumuturi, în primăvara anului 1916 s-a recurs la un împrumut intern prin subscripţie publică, suma adunată fiind de 408 milioane lei. S-au realizat şi împrumuturi externe, la Banca d'Italia (10.012.500 lire italiene) şi Banca Angliei (5.000.000 lire sterline) pentru plata comenzilor de armament şi materiale realizate în Italia, Anglia şi Franţa.

Cu toate aceste eforturi financiare, imposibil de atins în timp de pace, persistau serioase neajunsuri în pregătirea şi dotarea armatei. Mărturiile despre această stare de lucruri sînt numeroase. La ele mai adăugăm încă ceva, provenind din jurnalul generalului Alexandru Socec (1859–1928), document mai puţin cunoscut. Răspunzînd unei întrebări a regelui Ferdinand privind puterea combativă a trupelor, generalul a notat la 8 iunie 1916: „Pînă acum am avut ocazia să cunosc de aproape 16 regimente de infanterie; instrucţia lasă mult de dorit, disciplină de luptă nu există, mare bază nu se poate pune pe acele trupe, mai cu seamă ca trupe de linie întîia". Din acelaşi jurnal mai reţinem o mărturie. La 18 iulie 1916, 16 generali au fost consultaţi de către Marele Stat Major privind starea armatei. S-au arătat numeroasele lipsuri existente, dar răspunsul primit a fost că situaţia se va remedia cu ajutorul alianţelor. Memorialistul nota cu tristeţe: „În definitiv după două ore de discuţii inutile, am plecat, cum am venit adică cu speranţa că se va completa în curînd totul." Speranţă deşartă pentru că, aşa cum au demonstrat evenimentele, armata română a suferit înfrîngeri succesive, inamicul fiind oprit abia la „porţile Moldovei". Ba mai mult, la sfîrşitul anului 1916 şi în vara anului 1917, însemnate valori, între care şi tezaurul ţării, au fost evacuate şi depuse spre păstrare în Rusia. Restituirea lor a fost una din cele mai dificile probleme ale raporturilor româno–sovietice, ea rămînînd şi astăzi nerezolvată.

Cu atît mai meritoriu apare efortul deosebit de mare realizat de statul român în iarna anului 1917 pentru refacerea oştirii, care a obţinut marile victorii din vara aceluiaşi an, de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz.

În ansamblu, tributul de sînge al României în timpul primului război mondial a fost, am putea spune, fără teama de a greşi, uriaş. La Conferinţa Păcii de la Paris, într-un memoriu, primul ministru Ion I.C. Brătianu aprecia că armata română a pierdut 330.000 de soldaţi, aproape 1/20 din populaţia sa totală. Într-un alt memoriu adresat Comisiei reparaţiilor (1921), pierderile armatei române erau apreciate la 335.000 de morţi sau dispăruţi şi 75.491 invalizi. Aceştia reprezentau 33% din totalul efectivului mobilizat de România în august 1916, depăşind ca pondere alte state: Marea Britanie — 10,66%; Franţa — 18,29%; Rusia — 17,48%, care au luptat de două ori mai mult ca ţara noastră.

G-ralul Constantin Pantazi, ministrul Apărării Naţionale (23.I.1942–23.VIII.1944), inspectează trupele

Dacă se raportează pierderile în morţi şi ale altor ţări beligerante la totalul populaţiei, rezultă că în cazul României ponderea a fost de 3,0%, Franţa a avut 3,6%, Germania — 2,7, Belgia — 0,69%, Italia — 1,24%, Marea Britanie — 1,25%, SUA — 1,24%.

Desigur că şi efortul economic şi financiar a fost deosebit, el fiind de peste 48,6 ori mai mare decît bugetul de stat planificat pentru exerciţiul financiar programat în anul 1916/1917. Totodată, datoria publică a statului a fost în primul an de după război de peste 16 miliarde lei, adică de circa 15 ori mai mare decît în 1914. Acest sacrificiu material şi uman a stat la baza României reîntregite, pe cale plebiscitară, în anul 1918.

Discrepanţa dintre vorbă şi faptă

În perioada interbelică, apărarea ţării a reprezentat, în continuare, o problemă presantă pentru statul român. Deşi România şi-a îmbunătăţit poziţia geopolitică şi geostrategică, nemaifiind prinsă între două mari puteri, Austro–Ungaria şi Rusia, iar potenţialul său militar a sporit, pericolele la adresa sa rămâneau considerabile. În acelaşi timp, ţara se afla şi în faţa unor multitudini de probleme privind reconstrucţia şi integrarea marilor provincii care s-au unit. Cum situaţia internaţională genera speranţe de stabilitate şi pace, întărirea armatei şi, în general, apărarea naţională, nu a figurat printre priorităţile guvernelor care s-au succedat la guvernare în primul deceniu şi jumătate după război. Acest fapt s-a datorat şi sfîrşitului fericit al războiului, care a adus cu sine împlinirea idealului naţional. Prin urmare, au fost date uitării situaţia grea şi neajunsurile cu care s-a confruntat armata română, cu deosebire la începutul ostilităţilor. Analiza lucidă şi responsabilă a făcut loc euforiei. În acest cadru au înflorit declaraţiile de dragoste faţă de armata ţării, angajamentele solemne că „se va face totul" pentru apărarea României Mari. În realitate, s-a făcut prea puţin, astfel că organismul militar a acumulat serioase rămîneri în urmă în privinţa dotării, instruirii, echipării. În martie 1935, ministrul de Război, generalul Paul Anghelescu, arată că timp de 14 ani (1921–1935) armatei i s-a acordat o sumă totală de 84 de miliarde lei pe an.

Sumă cu totul insuficientă pentru a realiza și pregătirea și înzestrarea. În ceea ce privește procentul din bugetul statului repartizat armatei, în unele state europene, timp de un deceniu (1925–1935), lucrurile stăteau astfel: România — 14%, Polonia — 36,82%, Bulgaria — 22%, Ungaria — 19,5%, Turcia — 35%. Asemănătoare era situația și în privința cheltuielilor ce reveneau pe un soldat: România — 42.000 lei, Ungaria — 215.000 lei, Franța — 145.000 lei, Rusia sovietică — 217.000 lei, Polonia — 77.000 lei, Italia — 134.000, Iugoslavia — 80.000 lei.

Dar nu numai insuficiența fondurilor era cauza lipsurilor cu care se confrunta din nou armata în timp de pace, ci și modul de cheltuire a banilor. În ziarul „Timpul“ din 10 octombrie 1937, Grigore Gafencu sublinia că, în 1924, proporția din bugetul armatei era de 32% pentru personal și 30% pentru întreținerea materialului. Zece ani mai tîrziu, în 1934, proporția a fost de 70% pentru personal și de numai 8% pentru material. Acest lucru dovedește că înzestrarea și instrucția au fost neglijate în favoarea birocrației. „Jos, prea mulți soldați care nu fac militărie. Sus, prea mulți comandanți care fac birocrație. Cu o asemenea rînduială, concluziona Gafencu, o armată e în primejdie să ajungă o instituție civilă, nu organism de pace“.

Înrăutățirea climatului internațional și starea precară a armatei au alarmat cercurile guvernante, care au trecut la un minuțios program de întărire a forței sale combative, mobilizînd pentru aceasta însemnate sume de bani. Așa cum arată, la sfîrșitul anului 1939, Victor Slăvescu, ministrul Înzestrării armatei, timp de zece ani (1930–1939) s-au făcut angajamente financiare care s-au ridicat la 60.324.430.303 lei, dintre care peste 31.500.000.000 lei în perioada 1 februarie 1938–30 ianuarie 1939. Din această sumă angajată s-au efectuat plăți efective — peste 27 de miliarde. Din suma totală angajată, cea mai mare parte a revenit armamentului și munițiilor, echipamentului și fortificațiilor.

Concomitent, s-au pus bazele și unei industrii militare proprii, care era în stare să producă, la sfîrșitul perioadei interbelice, armament și muniție de infanterie, unele categorii de artilerie cu muniția aferentă, cîteva tipuri de avioane etc.

BANCA NATIONALA A ROMANIEI
CINCI MII LEI
M/1 0196167
GUVERNATOR
CASIER CENTRAL
M/1 0196167
5000
5000

Bancnota de 5.000 lei, emisiune 28.IX.1943 (avers și, în p. 51, revers)

Procesul de înzestrare și echipare a armatei române a fost însoțit, din păcate, și de numeroase afaceri („Ferochimica“, „Fokker“, „Skoda“ etc.), care au produs atît pierderi materiale, cît și prejudicii morale însemnate.

În preajma declanșării celui de-al doilea război mondial, armata română avea, potrivit statutului de mobilizare, aproape 1.300.000 de oameni, ponderea cea mai mare avînd-o armata de uscat (80%), armata de aeronautică (5%) și marina (1%), restul fiind destinat zonei interioare (14%). În cadrul armatei de uscat, infanteria reprezenta 58%, artileria 13%, geniu 9%, servicii 12%, cavaleria 5% etc. Dotarea era însă deficitară, lipsind armamentul antitanc, antiaerian, blindatele etc. Lasă de dorit, de asemenea, și instruirea, multe contingente rămînînd nepregătite datorită restricțiilor bugetare.

Starea de nepregătire a armatei a reprezentat unul din argumentele ce au fost aduse în discuție, de către șefii militari (generalii Florea Țenescu, Gheorghe Mihail, șefi ai Marelui Stat Major) în ședințele Consiliilor de Coroană din perioada iunie–august 1940, care au decis acceptarea ultimatumurilor și dictatelor, hotărîre amplu discutată în istoriografie. Nu doresc să mă refer prea mult la acest moment, dar constat că el a sancționat discrepanța foarte mare dintre discursul politic despre necesitatea apărării țării și a sacrificiilor materiale ce trebuie făcute în numele acestui țel și starea de fapt a lucrurilor. Desigur că în situația României din vara anului 1940 nu se găsise o soluție militară și chiar cu o armată foarte puternică succesul pe cîmpul de luptă era îndoielnic, dar în perspectiva timpului soluția rezistenței era de preferat în locul celei a cedării.

Generalul Ion Antonescu, care a preluat puterea la 6 septembrie 1940, și-a propus un ambițios program militar, concretizat în formula „O armată mică, dar puternică“, însă realizările au fost modeste, armata română confruntîndu-se cu aceleași neajunsuri ca pînă atunci.

Victorii și înfrîngeri scump plătite

La 22 iunie 1941, România a declanșat luptele pentru eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, răpite cu un an în urmă de către sovietici. Exigențele războiului de coaliție însă au determinat ca statul român să continue războiul în cadrul Axei, pînă la 23 august 1944. În acest răstimp, armata a beneficiat de fonduri însemnate. Astfel, de la 6 septembrie 1940 pînă în august 1943, sumele pentru înzestrare s-au ridicat, după aprecierea lui George Cretzianu, ministru de Finanțe, la

301 de miliarde lei, dintre care livrările realizate efectiv au fost de 227 de miliarde lei. Problema cea mai importantă nu au reprezentat-o însă banii, ci sursele de aprovizionare, România fiind dependentă de Germania. Reich-ul însă, atent să mențină un echilibru între România și Ungaria, a onorat cu zgîrcenie comenzile lansate de București. Cum industria proprie era insuficientă, armata română a luptat și pe fronturile celui de-al doilea război mondial, cu amărăciunea că țara nu a fost capabilă să-i asigure cele necesare unui război mondial. În chip firesc au început să se adune pierderile de vieți omenești. La Odessa, de pildă, armata română a obținut o importantă victorie, dar care a fost scump plătită, pierderile fiind de peste 87.000 de militari (morți, răniți și dispăruți), ceea ce reprezenta 21% din efectivul angajat. Ion Antonescu a ordonat o anchetă asupra comportării armatei române care a relevat că neajunsurile în ceea ce privește organizarea, înzestrarea și instruirea aveau rădăcini adînci, care urcau mult în perioada interbelică. Neglijarea armatei în timp de pace a avut drept rezultat pierderi însemnate în timp de război. La Stalingrad, armata română a suferit, din nou, pierderi grele, care s-au cifrat la peste 132.000 de militari (morți, răniți și dispăruți), ceea ce tradus în procente a reprezentat 53% din totalul forțelor ce au luptat în marea bătălie de pe Volga.

ROMANIA
5000

În total, pierderile în Campania din Est (22 iunie 1941–23 august 1944) s-au ridicat la 624.740 de militari (morți, răniți, dispăruți). Situația nu s-a îmbunătățit nici în Campania din Vest, unde armata română, în cele nouă luni de campanie (23 august 1944–12 mai 1945) a pierdut 169.822 de militari. În total, România s-a înscris, după datele prezentate la Conferința de Pace, cu 794.562 de militari (morți, răniți și dispăruți), un sacrificiu de sînge impresionant, care putea fi însă diminuat printr-o înzestrare și echipare corespunzătoare în timp de pace. Fondurile cheltuite de România pentru susținerea Companiei în Est urmează să fie calculate, dar cele din Campania din Vest au fost apreciate la circa 1,2 miliarde dolari.

Bilanțul participării armatei române la cel de-al doilea război mondial a fost mai dureros decît în prima conflagrație, ceea ce arată că lecțiile istoriei au fost uitate, a doua zi după încheierea ostilităților.

Ignorare păguboasă

România a participat la cele mai mari conflagrații din acest secol, urmărind atingerea unor obiective foarte importante — realizarea statului național unitar, în anii 1916–1919 și refacerea integrității sale teritoriale, în anii 1941–1945. În ambele conflicte, armata a fost instrumentul chemat să le dea expresie faptică. Dar a existat întotdeauna o disproporție prea mare între scopul urmărit și starea combativă a oștirii, care a luptat nu de puține ori în inferioritate tehnică în raport cu adversarii și aliații. Desigur, cauzele unei asemenea situații sînt complexe, dar una dintre ele o reprezintă fără doar și poate neglijarea nevoilor oștirii în timp de pace, alocarea unor fonduri insuficiente pentru instruire și dotare.

Desigur că o țară relativ mică, cum a fost România, nu își poate realiza integral nevoile de apărare prin propriile forțe. Întotdeauna a existat și probabil va exista un decalaj între nevoi și gradul de acoperire a acestora. Dar în cazul României acest decalaj a fost prea mare. Clasa politică românească a dovedit în acest caz o lipsă de responsabilitate, încercînd să escamoteze realitatea prin discursuri frumoase, promisiuni solemne și măsuri de fațadă. Iată ce scria Grigore Gafencu referitor la măsurile luate de Carol al II-lea pentru echiparea oștirii:

„Armata noastră, scria ilustrul diplomat, și-a schimbat cu desăvîrșire înfățișarea șepcii, ca la ruși și ca la japonezi. Culori violete. Uniforme de toate felurile; avem regimente de englezi, de suedezi, de germani din vremea imperiului“. Referitor la parada de 10 Mai, el scria că este „o revistă de Music Hall“, în contradicție vădită cu simplitatea și uniformitatea cerută de necesitățile războiului. „Iar în spatele armatei de paradă, conchidea memorialistul, împodobită cu atîtea zorzoane netrebuincioase, armata de luptă care lipsește de toate“.

Chiar dacă aprecierile sînt ușor exagerate, ele reflectă o stare de lucruri de netăgăduit — nepregătirea armatei. Cu atît mai mult trebuie apreciate performanțele armatei române în conflictele militare din acest secol care nu pot fi minimalizate, în pofida înfrîngerilor și erorilor. Ele însă au fost realizate, așa cum am arătat, cu un mare tribut de sînge, care putea fi diminuat printr-un efort financiar mai consistent în timp de pace. Dacă armata și-a făcut datoria față de țară, sîngerînd din greu pe cîmpurile de luptă, o mare parte din clasa politică românească s-a dovedit lipsită de responsabilitate față de destinele României, prin ignorarea nevoilor armatei, a cărei misiune fundamentală era tocmai menținerea ființei statale. ■

În avanpremieră și în exclusivitate pentru „Dosarele Istoriei"

Guvernarea Ion Antonescu în stenograme ale Consiliului de Miniștri

Semnalăm apariția, în această toamnă, sub egida Arhivelor Naționale Istorice Centrale, a celui de-al treilea volum de documente din *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, sub coordonarea lui Marcel Dumitru CIUCĂ, a regretatului Aurelian TEODORESCU și a lui Bogdan Florin POPOVICI. Revista noastră publică, în exclusivitate, o parte a studiului introductiv, însoțit și de cîteva documente deosebit de sugestive (redate fragmentar). *(Subtitlurile aparțin redacției.)*

Boala generalului

Volumul al III-lea al lucrării *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu* cuprinde 24 de stenograme, datate între 1 aprilie și 25 iunie 1941, din care 14 sînt ale ședințelor Consiliului de Miniștri, două ale Consiliului de Cabinet și opt ale Consiliului Economic.

Dintr-un „Tablou de ședințele Consiliului de Miniștri ce au avut loc de la 6 septembrie 1940–20 ianuarie 1943" reiese că unele ședințe s-au ținut la Predeal, cum au fost ședința Consiliului de Miniștri din 29 aprilie 1941, cea a Consiliului Economic din 30 aprilie și a Consiliului de Miniștri din 2 mai. Aceste ședințe nu au fost stenografiate, după cum reiese din precizarea aflată la începutul „comunicatelor" care s-au dat. Există, deci, textele dactilografiate ale „comunicatelor" referitoare la cele trei ședințe, pe care le-am inclus în volum. Ședința Consiliului Economic din 19 mai s-a ținut în București, sub președenția lui Mihai Antonescu, iar continuarea ei a avut loc pe 20 mai, tot la Predeal. Pentru ședința din 20 mai, consemnată în „Tablou" nu am găsit nici stenograma și nici Comunicatul referitor la problemele care s-au discutat acolo. De asemenea, „Registrul istoric al Conducătorului Statului, 1 ianuarie–31 mai 1941" nu o menționează. Începînd din 17 aprilie și pînă la sfîrșitul perioadei de care se ocupă volumul — 25 iunie — ședințele Consiliului de Miniștri, ale Consiliului de Cabinet și ale Consiliului Economic s-au ținut sub președinția lui Mihai Antonescu. Explicația „dispariției" generalului Antonescu din fruntea colaboratorilor săi în conducerea treburilor Statului a fost pusă de Alexandru George pe seama bolii. Acesta, citîndu-l pe Nichifor Crainic, afirmă că boala de care suferea Ion Antonescu ar fi fost sifilisul, de care ar fi rămas marcat: „De altminteri și Nichifor Crainic explică așa purtarea lui ciudată și afirmă că Antonescu ar fi «dispărut» în vara anului 1941, cînd ar fi urmat tratamentul, învechit, zic eu, ca malarie, ceea ce l-ar fi dus la oarecare limpezime mentală, observată și de alții". Generalul Ion Gheorghe, vorbind de boala lui Ion Antonescu arată: „Unul din cele mai ciudate fenomene ale bolii sale era teama de singurătate și de izolare". Reluîndu-și activitatea în fruntea Statului, „După cele spuse de el însuși, Mareșalul trebuia să facă ordine în harababura provocată în lipsa sa de Mihai Antonescu în aproape toate domeniile. Această încordare sporită și permanentă a contribuit la slăbirea vitalității Mareșalului, măcinată și de o boală misterioasă. Boala se strecura pe nesimțite și nu a putut fi depistată cu claritate, mai ales la început".

La rîndul lui, Radu Lecca ne informează: „Tot în anul 1941, mareșalul Antonescu s-a îmbolnăvit grav și multă vreme nici nu venea la Președinția din Piața Victoriei, dar rezolva hîrtiile la vila care o avea la Băneasa. Doctorii nu știau ce boală are".

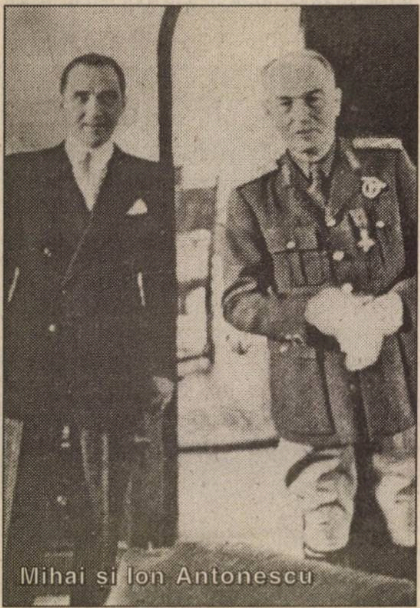
Mihai și Ion Antonescu

Spre sfîrșitul anului 1941 boala s-a înrăutățit: „Boala, ale cărei cauze și al cărei caracter medicii nu îl puteau constata și pe care încercau să o combată cu tot felul de injecții, a fost în cele din urmă identificată ca o malarie cronică".

Din stenogramele cuprinse în acest volum reiese că boala a început să se manifeste după 15 aprilie, cînd el a condus ultima ședință a Consiliului de Miniștri. Că este așa, o dovedește și faptul că ședința Consiliului Economic din 17 aprilie a fost condusă de Mihai Antonescu. La 19 aprilie „Dl și dna general Antonescu au plecat la Predeal". La Predeal, Ion Antonescu a condus ședințele din 29, 30 aprilie și din 2 mai. Aici, dimineața, făcea plimbări prin grădină sau, ca la 24 aprilie: „Dl. General Antonescu simțindu-se indispus, a rămas în casă tot timpul zilei; primea în audiență pe unii miniștri, profesori, diplomați germani, italieni. La dejunuri, adeseori, participau Regele Mihai și Regina Mamă Elena sau diplomați străini cu familiile. Astfel, la un dejun din 27 aprilie, ora 13, au participat „Dna și dra von Killinger, dl. ministru von Killinger, dna și dl. Steltzer, dl. ministru Ghigi“, dar și „Dl. dr. Basil Teodorescu“. Aproape zilnic era prezent în „audiență“. „Dl căpitan dr. Drăgănescu“, iar în unele zile mergea și de cîte două ori. S-au perindat și alți medici la vila de la Predeal a Generalului. Astfel, la 25 aprilie au fost dr. Drăgănescu, dr. Lorin Mihăilescu, col. dr. rezervă Dinulescu, pe 30 aprilie a fost „dna dr. Popovici“, pe 4 mai, cpt. dr. Stroescu, dr. C. Dănulescu.

Deși la 5 mai, Ion Antonescu a revenit la București, el nu a condus nici o ședință a Consiliului de Miniștri iar după 20 mai s-a reîntors la Predeal. În toată această perioadă a primit însă în audiență diferite personalități ale vieții politice și culturale din România sau din alte țări. Cînd și audiențele au devenit obositoare, s-a dat un comunicat: „Președinția Consiliului de Miniștri comunică: Domnul General Antonescu, fiind foarte ocupat cu importante chestiuni de Stat, audiențele la Domnia Sa au fost suspendate“. Dar, cu toate acestea, generalul va primi pe unii oameni politici (ca Ion Mihalache, în ziua de 16 iunie, și alții).

După 8 iunie, nu mai vine în „audiență“ nici dr. Drăgănescu.

Evenimentul cel mai important despre care se găsesc informații în acest volum și cel mai important în istoria lumii a fost cel de-al doilea război mondial, prin amploare și consecințe.

După cum se știe, în legătură cu intrarea României în război, în rîndul istoricilor au fost și mai sînt încă vii discuții; pentru perioada pe care o cuprinde volumul nostru ele se referă la: dacă și de cînd a știut Ion Antonescu că România va fi antrenată în război; ce poziție trebuia să adopte țara noastră etc.

La 11 iunie 1941, în „Registrul istoric al Conducătorului Statului“ se consemnează: „Plecarea la Berlin a dlui General Antonescu. Este însoțit de dl. ministru Killinger, dl. ministru Davidescu, gral Ritter von Schobert, lt.col. Radu Gallin, maior Eugen Niculescu, maior Proca, medic cpt. dr. Stroescu“, pentru a se întîlni cu Hitler.

De fapt, la 11 iunie, ora 16,30, Ion Antonescu a aterizat pe aeroportul din München și, în dimineața zilei următoare, pe 12 iunie, a avut loc întîlnirea lui cu Hitler. Cam la această dată, „aproximativ 12 iunie“, își planificase Hitler „hotărîrea asupra discutării planului Barbarossa cu românii“. În cadrul întrevederii, Führer-ul l-a informat pe General, în linii mari, asupra planului său de atac. „Cu acest prilej, el a vorbit și despre perspectiva — pe lîngă redobîndirea Basarabiei și [a] Nordului Bucovinei — de a obține, probabil, și noi regiuni dincolo de Nistru. Generalul Antonescu a promis participarea României“. Hitler l-a întrebat, totodată, „...dacă România ar urma chiar începînd din primele zile să colaboreze la acțiunea Rusiei...“, iar Conducătorul Statului român „a răspuns că el însuși dorește să lupte alături, din prima zi“. Dar Hitler nu i-a precizat ziua declanșării operațiunilor militare.

Din depozițiile sale din timpul procesului din 1946, rezultă că Ion Antonescu i-a cerut lui Killinger să-i comunice data cînd s-a hotărît atacul, deoarece, armata română fiind demobilizată, el are nevoie de timp pentru pregătirea acesteia de război: „Eu, cînd am văzut că întîrzie să-mi dea data, pentru că Hitler nu mi-a spus data intrării, pentru că era o dată secretă, și atunci l-am chemat pe domnul Killinger și i-am spus: «Domnule Killinger, eu am nevoie de 10 zile ca să pot să mobilizez armata, și atunci, dacă facem operațiunea militară fără să fiu prevenit cu 10 zile înainte, eu nu pot să particip la operațiuni». Și, atuncea, a venit în ziua de 9 sau 10 iunie la Predeal, era și dl. Mihai Antonescu și domnul Stel[t]zer, și mi-a spus: «Mi-ați cerut o dată». I-am spus: «Da». A scos creionul și pe o bucățică de hîrtie a marcat: «22». M-am uitat, am rupt-o, am priceput și m-am întors la București și am plecat pe front“.

Război prin surprindere

Nici în scrisoarea pe care i-a adresat-o la 18 iunie, Hitler, deși i-a expus încă o dată motivele planului său de a ataca URSS-ul, nu i-a comunicat ziua declanșării operațiunii.

Așadar, deși știa că Germania și România vor ataca URSS-ul, împreună, din prima zi, Ion Antonescu nu cunoștea data exactă a declanșării acțiunii și, într-adevăr, cînd i s-a comunicat data, el a fost luat prin surprindere. La proces, Ion Antonescu a declarat: „Războiul s-a declanșat prin surprindere pentru noi. Nu eram pregătiți pentru el“. Andreas Hillgruber confirmă că așa au stat lucrurile: „Avînd în vedere că din partea românilor pregătirile de război se desfășurau din plin abia acum, la 22 iunie 1941, cînd a început ofensiva generală, armata română era numai în mică măsură gata de a interveni“.

Din stenogramele ședințelor anterioare întîlnirii lui Ion Antonescu cu Hitler (12 iunie) reiese că șeful Statului român nu se aștepta încă la război. La 3 aprilie, constatînd că mai sînt două luni de zile grele în ce privește aprovizionarea — pînă la recolta cea nouă —, afirma: „Poate nu vom fi obligați să facem război pînă la recolta viitoare“. În legătură cu necesitatea depozitelor pentru aprovizionare, tot la 3 aprilie remarca: „Noi trebuie să ne pregătim pentru un război de lungă durată, dacă intră și America în război“. La aceeași dată, nu se hotărîse nimic în legătură cu mărirea efectivelor armatei, care ar fi sporit „enorm“ cheltuielile. Ion Antonescu, la 3 aprilie 1941, deci cu trei zile înaintea invadării Iugoslaviei de către forțele germane, italiene, bulgare și ungare, spunea: „Dacă țara va fi nevoită să se apere, va face. Eu nu intru în război, dar nici nu pot să las pe unguri să intre ei în Torontal“.

La 11 aprilie, Conducătorul Statului a prezentat în Consiliul de Miniștri „situația externă“ și și-a expus, din nou, punctul de vedere: „România nu intervine, sub nici o formă, în conflictul din Balcani. Ochii noștri trebuie să privească în altă direcție și forțele noastre trebuie să se pregătească pentru alt destin. Aceasta nu înseamnă că România renunță la drepturile și datoria pe care o are ca să reintegreze Banatul.

Am marcat destul de tare punctul nostru de vedere și am cerut — și cererea noastră a triumfat — ca, în cursul operațiunilor care se desfășoară contra Iugoslaviei, operații provocate de actul de la Belgrad, să se țină socoteală de aceste dorințe ale noastre, dorințe pe care le-am manifestat și cînd am fost la Berlin și cînd am fost la Roma, în cazul cînd se schimbă structura politică în Balcani, și anume că avem revendicări de făcut în Balcani; în consecință, am cerut să se interzică trupelor ungurești să intre în Banatul Sîrbesc, afirmînd că, în cazul că mă voi găsi în fața acestei situații, voi da și eu drumul trupelor românești să intre în Banat și în felul acesta, evident, se va naște un conflict între România și Ungaria“.

Față de situația Iugoslaviei în acel moment, Ion Antonescu a manifestat o atitudine de compasiune. Cînd subsecretarul de Stat al Cultelor, la 15 aprilie 1941, a propus ca Statul român să adopte față de Vicariatul Sîrbesc de la Timișoara același tratament pe care Statul sîrb l-a aplicat față de românii din Iugoslavia, Ion Antonescu a replicat: „Nu e bine să lovim și noi în cel care este lovit de altul. Dacă dta ai fi propus această măsură atunci cînd Statul Iugoslav era încă în picioare, aș fi admis-o numaidecît. Astăzi, cînd Iugoslavia este lovită, să nu venim și noi cu pumnalul pe la spate; să lăsăm această chestiune pentru mai tîrziu“.

Chiar dacă era aliat al Germaniei, ca și bulgarii și ungurii, dintre vecinii noștri, Ion Antonescu n-a mers alături de aceasta în războiul din Balcani, deoarece el urmărea „un singur scop: acela de a duce țara în ordine, s-o pun la lucru și să-i dau posibilități de viață nouă și, cînd se va pune problema cea mare pentru Neamul Românesc, să fiu gata pentru soluționarea acestei probleme în condițiuni eroice“. În același sens, în Consiliul din 1 aprilie, el sublinia: „Să ne gîndim, în tot momentul, că se poate întîmpla să avem șansa să refacem, dacă nu total, dar în cea mai mare parte, Țara Românească. Nu știu cum vor evolua evenimentele, dar eu sînt dator să lupt pentru această refacere“. La 6 ani, el aprecia că împrejurările „se pare că se apropie“, dar încă la 19 mai nu se decretase mobilizarea. La rîndul său, generalul Iosif Iacobici, ministrul Apărării Naționale, la 22 mai 1941, afirma: „Am luat obiceiul să privesc toate problemele mari, de la dezastrul anului trecut, numai sub prisma posibilității de refacere a granițelor țării“.

După 12 iunie însă, după întîlnirea cu Hitler, la München, cînd Ion Antonescu știa că România va participa alături de Germania la războiul ce se va declanșa împotriva URSS, în ședințele Consiliului de Miniștri s-a discutat, în mod deosebit, despre organizarea administrativă a Basarabiei și Bucovinei de Nord, despre regimul politic–administrativ de conducere, care trebuia să aibă „o autonomie cît mai vastă“, se preconiza și o reformă agrară în cele două provincii; se făceau chiar propuneri pentru persoanele ce urmau să ocupe funcții de conducere în administrație. La ședința Consiliului de Miniștri din 19 iunie, prezidată de Mihai Antonescu, au participat și ministrul de Interne german, Pflaumer, consilierul superior von Reinhard și primarul general al Strasbourg-ului, Ellgering. Generalul Pantazi a atras atenția asupra faptului că discuțiile „acestea ale noastre, de astăzi, trebuie să rămînă complet secrete“.

La 25 iunie, după declanșarea războiului, generalul I. Popescu, secretar de Stat la Ministerul de Interne, prezentînd Consiliului de Miniștri situația din țară, constata: „Lumea este entuziasmată de situația războiului“. Entuziasmul românilor este dovedit și de scrisoarea pe care C.I.C. Brătianu i-a adresat-o lui Ion Antonescu la 8 aprilie: „Singurul război admisibil pentru România ar fi acela pentru reluarea teritoriului pierdut. Pentru aceasta, dacă ar fi posibil în momentul de față, ați avea toată țara în jurul dv., dar pentru unul în contra Greciei și Serbiei vă asigur că sentimentul public nu v-ar urma“.

În legătură cu legionarii — perioada scursă de la rebeliune fiind foarte scurtă — în stenograme se găsesc numeroase informații: arestările lor, pedepsele, atitudinea pe care trebuiau s-o aibă autoritățile față de cei care au ieșit în stradă la 21–23 ianuarie, față de mișcarea legionară, în general. Reiese că elevii care au participat la rebeliune urmau să fie eliminați din școală, studenții, de asemenea; preoții legionari trebuiau să fie judecați de Parchet (în perioada 28 martie–7 aprilie 1941, au fost deferiți Parchetului 255 de preoți); la Tribunalul Militar s-a creat o secție nouă care trebuia să judece mai repede pe participanții la rebeliune. Ion Antonescu atrăgea atenția însă că, atunci „Cînd este vorba de preoți, de învățători, de oameni de cultură cari pot produce invidie în jurul lor, conducătorii prefecturilor și polițiilor să se convingă personal dacă sînt în adevăr vinovați. Altminteri, dezorganizăm Biserica. Preoții se mănîncă între ei, ca să ia unul locul altuia“. Contra preotului Sachelariescu de la biserica Plumbuita — care a organizat acolo și un dispensar, avea și o mică tipografie de mînă — s-au făcut reclamații în care se cerea să fie mutat pentru că este legionar. Ion Antonescu a cerut: „Să nu-l muți. Dacă va face ceva, ca legionar, contra ordinei publice în Stat, îl vei pedepsi, dar, deocamdată, am constatat că a făcut un lucru bun, și dta să-i aduci mulțumiri publice“. Și aceasta, cu toate că unul dintre legionari, aflat în detenție la Văcărești, jurase în biserică să-l suprime pe Ion Antonescu.

La 15 aprilie, s-a făcut o analiză a situației din Învățămînt și Biserică, după aproape două luni de la rebeliune și s-a constatat existența încă o unor germeni ai Mișcării Legionare. Dacă împotriva legionarilor care nu au acționat împotriva ordinii în Stat nu se luau măsuri, ca în cazul preotului Sachelariescu de la biserica Plumbuita, aceia care au săvîrșit tulburări, abuzuri și ilegalități erau pedepsiți, fie prin internarea în lagăre, fie erau executați. Această ultimă pedeapsă s-a dat celor doi asasini ai librarului evreu Max London, care, după ce au fost judecați, în noaptea de 14/15 aprilie, conform legii sentința trebuia să fie executată în termen de 10 ore. Aceste pedepse erau date pentru „ca să se termine o dată cu asemenea procedee“. La 1 aprilie, Ion Antonescu preciza: „Vreau să aduc națiunea pe calea ordinei. Eu n-am pe nimeni și nimic de protejat. Cine nu vrea să înțeleagă acest lucru este sau un nebun sau vîndut străinilor ori un om care nu poate decît prin revoluție și răsturnarea Statului să ajungă să-și cîștige existența“. Dar, „Pe aceștia îi pedepsesc cu setea de răzbunare, pentru că am plecat cu ei pe drumul cinstei și ei au fost exponenții celei mai mari dezordini și necinste, și au căutat să mă dezonoreze și pe mine.

Îi spuneam lui Horia Sima: «Dvs. ați închiriat epoletul și onoarea Generalului Antonescu și vreți să-l compromiteți. Eu nu merg cu dvs. pe drumul acesta»“.

Condamnări după condamnări

Pînă la 3 aprilie 1941, fuseseră „condamnați 2100 cu pedepse corecționale sub cinci ani, și 428 peste cinci ani, numai de Justiția Militară“.

S-au luat chiar măsuri de expulzare a germanilor „veniți aici“, pe care se sprijineau legionarii. Killinger i-a adunat pe cei de la Legația Germană și le-a spus: „Dacă generalul Antonescu cere ca «pe» oricare dintre dvs. să-l expulzez, am ordin de la Berlin să-l expulzez“.

Cu toate acestea, la 4 aprilie, Ion Antonescu arăta în şedinţa Consiliului de Cabinet, că: „Opinia publică este alarmată că Armata va da o lovitură zilele acestea şi va răsturna pe generalul Antonescu. Au venit chiar şi de la Legaţia Germană să ceară informaţii", iar generalul Em. Leoveanu, directorul general al Poliţiei şi Siguranţei, confirma aceasta spunînd: „În fiecare săptămînă ni se dă alt termen, ameninţîndu-ne". Aceste zvonuri sînt puse pe „sistemul terorist rusesc, ca să ne uzeze nervii".

Agitaţiile, în rîndul muncitorimii îndeosebi, erau făcute şi de comunişti, dar, în şedinţa Consiliului de Miniştri din 25 iunie 1941, generalul I. Popescu, subsecretar de Stat la Ministerul Internelor, arăta că: „Prin internările masive, în ce priveşte personalul de conducere a elementelor comuniste, mişcarea comunistă este dezorganizată. Nu ştiu cum să-şi recruteze noile elemente pentru o acţiune, pentru un caz eventual!"

În lagărul de la Dumbrăveni, erau două categorii de femei internate: „o parte cu Ana Pauker şi altă parte cu cele mai puţin comuniste". La observaţia lui Ion Antonescu, că: „Le face pe toate comuniste Ana Pauker", generalul I. Popescu a precizat: „Într-adevăr, ea are un ascendent asupra tuturor". În această discuţie, s-au arătat şi condiţiile pe care le aveau în lagăr: deţinutele aveau pîine, brînză de burduf de bună calitate, slănină.

În aceeaşi şedinţă a Consiliului de Miniştri, din 8 aprilie 1941, generalul C. Voiculescu arăta că: „Se semnalează că în fabrici s-a început o intensă activitate de reorganizare a fostei Mişcări Legionare, cuiburile începînd să funcţioneze din nou". Dar Ion Antonescu a remarcat: „Aceasta nu este Mişcarea Legionară, ci este mişcarea comunistă, care a luat firma Mişcării Legionare. Să-i trimitem la Storojineţ, să vadă ce s-a petrecut acolo. Toţi cei care fac agitaţiile acestea sînt comunişti, nu sînt legionari".

Propaganda care se făcea şi care îşi găsea adepţi „în rîndurile oamenilor fostelor regimuri politice" era apreciată ca „o propagandă criminală". Ion Antonescu avea o puternică nemulţumire faţă de C.I.C. Brătianu, care i-a trimis o scrisoare, pe care apoi a multiplicat-o şi a difuzat-o în public: „S-a multiplicat şi s-a împărţit scrisoarea d-lui Dinu Brătianu, dar nu s-a cunoscut răspunsul meu.

[...] În scrisoarea aceea, dl. Dinu Brătianu spune că ne găsim sub ocupaţie germană. Dar cînd a fost rebeliunea, dumnealor erau fericiţi că sînt trupele germane aici şi, în cazul cînd ar fi fost înfrînt generalul Antonescu, liniştea şi viaţa lor ar fi fost asigurate de trupele germane. Nu am fost însă sub ocupaţie, atunci cînd Brătianu a adus trupele ruseşti în Dobrogea? Nu a fost ocupaţie în Moldova cînd au venit ruşii? Nu a fost ocupaţie străină atunci cînd au venit trupele franceze în Bucureşti?

Voi publica scrisoarea d-sale şi răspunsul meu, ca să le judece opinia publică".

Scrisoarea lui C.I.C. Brătianu, la care s-a referit Ion Antonescu în şedinţa Consiliului de Miniştri din 15 aprilie 1941 este, desigur, aceea din 8 aprilie, referitoare la războiul din Iugoslavia. În această epistolă se afirmă: „Faptul că Germania, sub motivul de a instrui armata română, **a putut ocupa milităreşte ţara** (subl. ns.), făcîndu-şi aici baza sa de operaţiune pentru războiul din Balcani, ne pune într-o grea situaţie, ca ţară neutră". Conducătorul Statului i-a răspuns lui C.I.C Brătianu la 10 ani şi, în legătură cu ocupaţiile anterioare ale ţării, despre care a vorbit şi în şedinţa Consiliului de Miniştri, îi scria: „Dar în 1916, cînd ofiţerii noştri din Înaltul Comandament erau pălmuiţi de ofiţerii din Comandamentul generalului Saharov, nu era ocupaţie rusească în Dobrogea? Dar în 1917, trupele cazace nu făceau acte de ocupaţie cînd luau în suliţi şi purtau în triumf, prin satele Moldovei, copiii ţăranilor noştri? Aţi uitat poate că în teribila iarnă din 1917 eram nevoiţi să ne rugăm în genunchi de ruşi să ne dea din propriul nostru patrimoniu, pe care puseseră stăpînire, scînduri pentru bordeie, pentru a pune capăt tifosului exantematic şi păcură pentru spitale, fiindcă mureau rǎniţii de frig şi generalul Saharov ne refuza să ne dea ce era al nostru. Să vă mai amintesc de cele 110 mii vagoane de bucate luate de ruşi din totalul de 150 mii care-l mai aveam în Moldova, din care cauză populaţia noastră a murit de foame şi armata a suferit lipsuri groaznice; şi de soldaţii negri, zişi francezi, care făceau la Bucureşti, după război, atîtea şi atîtea orori, pe care din maşină nimeni nu le-a înregistrat.

[...] Ei bine, domnule Brătianu, să încetăm cu ipocriziile; atunci, cu toate aceste nemaipomenite jigniri, nu era ocupaţie, fiindcă era Partidul Liberal care făcuse apel la ajutorul străin; astăzi, pentru că am chemat eu trupe străine şi deşi nemţii se poartă cum se poartă, totuşi este ocupaţie".

Deşi Ion Antonescu a avertizat în şedinţa Consiliului de Miniştri din 15 aprilie 1941 că va publica atît scrisoarea liderului liberal, cît şi răspunsul său la ea, acest lucru nu l-a făcut.

În scrisoarea sa din 8 aprilie, C.I.C. Brătianu nu a făcut nici o referire la luarea proprietăţilor evreieşti şi nici în alte epistole, anterioare.

O lege pentru toţi

Scrisorile şi memoriile adresate de C.I.C. Brătianu şi Iuliu Maniu lui Ion Antonescu erau multiplicate şi difuzate în mediile liberale, ţărăniste şi în publicul larg, iar Ion Antonescu le punea pe acelaşi plan cu manifestele. La 15 aprilie, acesta afirma: „În chestiunea manifestelor care se răspîndesc, veţi aplica cu rigoare legea. În Ţara Românească nu putem avea două atitudini: una faţă de liberali, care să poată face orice, iar alta faţă de legionari, care n-au voie să facă nimic. Legea trebuie aplicată legal pentru toţi.

Cine răspîndeşte manifeste intră la ocnă, fie că le răspîndesc legionarii, fie că le răspîndeşte dl. Maniu, sau dl. dr. Lupu, sau dl. Dinu Brătianu".

Într-adevăr, răspunzînd la scrisoarea lui C.I.C. Brătianu din 8 aprilie, Ion Antonescu scria, la 10 mai: „N-am avut şi nu am ambiţii personale şi de aceea am declarat, de la început, că, dacă o doriţi, sînt gata să vă las toate răspunderile".

C.I.C. Brătianu, la rîndul său, i-a răspuns la această epistolă la 20 mai; şi, privitor la invitaţia făcută de Ion Antonescu de a prelua conducerea ţării, scria: „În ceea ce priveşte propunerea dv. să vă iau locul, dacă nu sînt mulţumit cu conducerea dv., ştiţi foarte bine că o atare schimbare este imposibilă în situaţia de astăzi şi că, de altminteri, sînteţi singura persoană care poate inspira încredere conducătorilor celor două dictaturi din Europa".

Stenogramele conțin numeroase informații și despre situația evreilor: aceștia sînt acuzați de sabotaj economic; în ședințe s-a discutat despre modul în care urma să se facă românizarea; principiile de organizare a Centrului Național de Românizare, înființat prin legea adoptată la 2 mai 1941.

În ședința Consiliului de Miniștri din 25 iunie, Mihai Antonescu a anunțat hotărîrea generalului Ion Antonescu ca evreii să fie scoși din toate comunele rurale din Moldova, Basarabia și Bucovina, măsură care se și aplica la acea dată, ea fiind luată la 21 iunie 1941.

La 27 martie 1941, s-a promulgat Decretul–lege 842, pentru exproprierea imobilelor urbane, despre care Ion Antonescu, la 1 aprilie 1941, spunea: „Ceea ce am făcut este o reformă revoluționară și am făcut-o pentru ca să nu vină prin revoluție de stradă", completînd: „Aplicarea acestei legi însă va trebui să o facem cu multă prudență și înțelepciune. Nu-i vom da pe evrei afară, acum, dar sînt case abandonate". La 8 aprilie, generalul C. Voiculescu afirma, în legătură cu românizarea: „A româniza nu înseamnă a pune un român ca să distrugă capitalul", iar Generalul preciza: „Prin românizare nu trebuie să dezorganizăm instituțiile comerciale care produc în interesul economiei naționale și în interesul Fiscului. [...] Este bine ca direcțiunea superioară, conducerea acestor instituțiuni comerciale să fie lăsată în mîna celor care le-au creat". Pentru că, pînă acum „S-a dat peste cap economia națională". În ședința Consiliului Economic din 10 aprilie, Ion Antonescu atrăgea atenția: „Toate aceste lucruri pe care le-am luat de la evrei, pe mine mă interesează să fie productive pentru Stat și să nu pierdem o avere care s-a acumulat în interiorul Statului Român. Putea să aparțină unui jidan, dar este o avere a colectivității române. Pe mine, ceea ce mă interesează este ca toate aceste averi să nu fie năruite și să fie puse în stare de producție. Dacă nu reușim lucrul acesta cu personalul românesc, să se pună vechiul conducător în capul instituției, fermă, moară etc. [...] atunci mă întorc îndărăt — nu ca proprietate, ci ca conducere — mă întorc la persoana care a fondat și a dus-o pe căile progresului."

În legătură cu arestările și expulzările de supuși străini, Ion Antonescu a atras atenția: „Dacă este însă o persoană care nu a făcut nimic aici la noi în țară, care să contravină în contrazicere (sic!) cu legile țării noastre, poate să ceară Serviciului Secret German să fie arestată, dar dv. nu trebuie să-l arestați. Trebuie să vă gîndiți că asemenea fapte au repercusiuni asupra românilor din Franța. Aceasta a fost amenințarea cu care am fost întîmpinați".

S-a discutat și problema străinilor aflați în Capitală. De asemenea, a preocupat situația țiganilor: „O altă plagă mare este aceea țigănească". Ion Antonescu a arătat, din nou, că: „Tendința mea este să scot țiganii din toate orașele, să fac sate de țigani și să începem să-i tratăm...", fiind bolnavi.

În ședințele Consiliului de Miniștri, ale Consiliului Economic sau de Cabinet se discutau și alte probleme care ar putea interesa pe cercetătorul istoriei contemporane românești: aceea a instalării refugiaților, ce crea, în continuare, dificultăți; a vărsării Dunării în Mare, de care se lega chestiunea Canalului Cernavodă – Mare și aceea a podului de la Cernavodă, pentru care studiile erau făcute; a Legii pentru administrarea comercială a Cinematografiei; a evacuării tezaurelor din muzee, pentru a le proteja de eventuale bombardamente engleze, ca urmare a războiului din Iugoslavia și Grecia.

S-a discutat, de asemenea, despre relațiile Statului cu Biserica. Ion Antonescu a cerut mitropoliților, la o întîlnire pe care a avut-o cu ei, în ziua de 10 aprilie 1941, „să se integreze în interesele superioare ale Statului și să nu facă Stat în Stat" și „Dacă vreți ca Statul să se intereseze de Biserică și să contribuie cu mijloacele lui, atunci trebuie să consimți ca Statul să aibă dreptul să dirijeze Biserica, nu în ceea ce privește canoanele și partea spirituală, ci sub raportul administrativ și al disciplinei de Stat".

Educația religioasă „trebuie făcută altfel", iar Eric Oteteleșanu, subsecretar de Stat la Ministerul Instrucțiunii, arăta că, din discuțiile care au avut loc în legătură cu Legea pentru reforma învățămîntului superior, s-a ajuns la ideea ca Religia să nu fie obiect de studiu în liceu, căci, „în adevăr, este ridicol să se pună note la Religie".

Cum nu este posibil ca în această sumară *Introducere* să cuprindem multitudinea de probleme abordate în ședințele Consiliului de Miniștri, ale Consiliului de Cabinet și ale Consiliului Economic din perioada 1 aprilie–25 iunie 1941, ne oprim aici cu prezentarea unora dintre ele.

Mihai Antonescu (vorbind),
„locotenentul" Conducătorului statului

„România nu intervine, sub nici o formă, în conflictul din Balcani“

„*General Ion Antonescu:* (...) Domnilor, înainte de a începe ședința Consiliului de Miniștri și dl Dimitriuc să-și facă expunerea în ce privește politica petrolului, am să vă dau cîteva indicații în ce privește situația externă.

Dv. știți care este atitudinea luată de România în această privință. România nu intervine, sub nici o formă, în conflictul din Balcani. Ochii noștri trebuie să privească în altă direcție și forțele noastre trebuie să se pregătească pentru alt destin. Aceasta nu înseamnă că România renunță la drepturile și datoria pe care o are ca să reintegreze Banatul.

Am marcat destul de tare punctul nostru de vedere și am cerut — și cererea noastră a triumfat — ca, în cursul operațiilor care se desfășoară contra Jugoslaviei, operații provocate de actul de la Belgrad, să se țină socoteală de aceste dorințe ale noastre, dorinți pe care le-am manifestat și cînd am fost la Berlin și cînd am fost la Roma, în cazul cînd se schimbă structura politică a Balcanilor, și anume că avem revendicări de făcut în Balcani. În consecință, am cerut să se interzică trupelor unguresti să intre în Banatul Sîrbesc, afirmînd că, în cazul că mă voi găsi în fața acestei situații, voi da și eu drumul trupelor românești să intre în Banat și în felul acesta, evident, se va naște un conflict între România și Ungaria.

În partea de Est sînt oarecari mișcări de trupe rusești, care nu au decît caracterul unei repercusiuni care se face asupra noastră. De la Moscova am primit însă indicații și asigurări că Rusia are completă încredere în generalul Antonescu și că dorește chiar să stabilească relații mai strînse. Nu mai are absolut nici o revendicare contra României și mi s-a cerut să intru în tratative pentru stabilirea liniei de demarcație la frontieră, între ei și noi.

Cam aceasta este situația care interesa să o cunoașteți, ca o orientare generală.

Dl Dimitriuc vă va face acum o expunere referitoare la politica petrolului. Doream mai de mult să vă aduc la cunoștință ce trebuie să știți în această privință, tot pentru orientarea dv.; însă, din cauza problemelor care au venit ca o avalanșe peste umerii noștri, am fost nevoit să amîn două–trei săptămîni această chestiune. (...)“

* * *

Marele cutremur din ’40: consecințe și învățăminte

„Problema sinistraților.

G-ral Gr. Georgescu: Din partea dlui g-ral Antonescu, am primit ordinul să expun Consiliului de Miniștri situația sinistraților.

Chestiunea efectelor cutremurelor asupra construcțiilor a pus o serie de probleme: de ordin geologic, de ordin constructiv, de ordin polițist în ce privește controlul construcțiilor.

S-au făcut studii de ordin geologic, s-au numit comisiuni compuse din persoane calificate din punct de vedere geologic și constructiv, care au avut misiunea să determine zonele expuse cutremurelor de maximă intensitate și să verifice dacă orașele distruse — Panciu, Cîmpina, Bîrlad, Focșani, Galați — sînt așezate pe un teren impropriu.

Din constatările acestor comisiuni de geologi, s-a ajuns la concluzia următoare: că în localitățile cele mai încercate situația geologică nu este așa de gravă încît să trebuiască ca aceste localități să fie deplasate. Ele rămîn să fie construite pe locul unde se află, luîndu-se numai oarecari precauții în construcții. Din constatările făcute, rezultă o primă constatare de ordin general, întemeiată pe examinarea asupra dărîmăturilor. În adevăr, s-a ajuns la concluzia că dărîmăturile de acolo nu se datorează intensității cutremurelor, și dezastrul de acolo se datorează felului în care s-au făcut construcțiile. Acolo n-a fost un dezastru datorit cutremurului, ci acolo a fost un dezastru de tehnică în construcție. Construcțiile au fost executate în mod deplorabil, defectuos; în ce privește execuția clădirilor, s-au întrebuințat materiale de proastă calitate. S-au întrebuințat meseriași nepricepuți. A fost și o greșită concepție arhitectonică. S-a constatat și lipsă de onestitate în ce privește executarea construcțiilor.

M. Antonescu: Venită din partea Ministerului Lucrărilor Publice, chestiunea aceasta trebuie s-o considerăm foarte gravă.

G-ral Gr. Georgescu: Sînt constatări făcute de ingineri.

M. Antonescu: Am văzut că foarte multe clădiri n-au avut de suferit, cu toate că au fost în regiuni mai expuse. Ceea ce înseamnă că acestea au fost bine construite.

De acum încolo, trebuie să existe un raport în privința construcțiilor, un raport între lipsa de riscuri de pînă acum în ce privește construcțiile și între eventuala situație viitoare, între eventualele riscuri viitoare de care va trebui să se țină seama în efectuarea construcțiilor. De acum încolo este probabil că construcțiile, ținînd seama de primejdiile cutremurelor, se vor face pe alte baze tehnice.

G-ral Gr. Georgescu: O a doua constatare a Comisiei de geologi este următoarea: clădirile cinstit executate, ca materiale de mențiuni și mod de construcție, fie că au fost cu mai multe etaje, fie că au fost biserici cu turle înalte, au rezistat. S-a constatat că o biserică, cu turle mai joase și mai masive, dar mai prost lucrate, a fost dărîmată. Pe cînd o biserică în Ploiești, cu o turlă ca o săgeată, a rămas intactă de pe urma cutremurului. Tot astfel hotelul din Panciu.

Din aceste exemple rezultă constatarea că în construcțiile efectuate pînă acum nu s-au respectat nu numai riscurile de cutremur, dar nu s-au respectat nici măcar riscurile oneste ale construcției normale, care urma să fie făcută cu un mor-

tar bun, cu cărămidă bună, bine arsă și bine lucrată și bine legată în construcție. (...)

G-ral Gr. Georgescu: **Se face o poliție a construcțiilor, pentru controlarea lor.**

G-ral Gh. Potopeanu: **Trebuie, neapărat, organizată o poliție a construcțiilor.**

G-ral Gr. Georgescu: **Pînă acum nu a existat decît un simulacru de control, care se reducea la autorizațiile de construcție, ocupîndu-se numai de aliniere și înălțimi.**

Apoi nu era decît o responsabilitate penală pentru accidentul întîmplat; nu era și o responsabilitate preventivă, care să facă să evite accidentul. Pînă acum se pedepsea numai după ce se dărîma casa, în sensul că proprietarul da în judecată pe arhitect.

M. Antonescu: **În afară de chestiunile tehnice, care vă aparțin dv., sînt dator să vă semnalez, în jurist, trei puncte noi, pe care trebuie să le introduceți în dispozițiunile dv., dacă vreți să organizați o prevenție în materie de construcțiuni.**

În primul rînd, trebuie reglementată o responsabilitate efectivă, penală și civilă, din partea constructorului, responsabilitate bine reglementată prin legi profesionale.

G-ral Gr. Georgescu: **Așa s-a făcut, avîndu-se în vedere responsabilitatea arhitectului, care face planul, a inginerului, care calculează, și a constructorului, care efectuează construcția.**

M. Antonescu: **Trebuie să fie reglementate răspunderile, să existe o solidaritate de răspundere între arhitect, inginer și constructor. Aceasta este prima problemă.**

A doua: Modificarea legislației administrative, prevăzîndu-se o nouă reglementare a regimului construcțiilor și sancțiuni altele decît cele de pînă acum, privitor la proprietarii care construiesc împotriva legilor și regulamentelor de construcție și sancțiuni privitoare și la funcționarul public care a dat o autorizație de construcție ilegală. Trebuie să fie angajată responsabilitatea civilă a funcționarului public, care săvîrșește o asemenea abatere de la legi și regulamente. Nu trebuie să fie angajată numai responsabilitatea profesională, care nu există.

A treia problemă: Jurisprudența noastră de pînă acum, în baza textelor noastre legislative, destul de elastice, și a măsurilor administrative, destul de superficiale, adeseori în materie de construcție pusă în fața problemelor de drept și echitate — adică pusă în situația de a hotărî dacă o construcție executată împotriva legilor și regulamentelor, ea trebuie să se poarte cu toleranță sau nu — a ezitat. Trebuie să avem un regim de legalitate absolută, care să permită instanțelor să oblige pe proprietari la dărîmarea caselor construite împotriva regulelor administrative, împotriva legilor, împotriva regulelor edilitare. Jurisprudența noastră pînă acum, în această situație, a spus că dacă construcția e terminată, ea urmează să fie respectată, chiar dacă a fost făcută împotriva acestor dispoziții legale. A hotărît așa plecînd de la responsabilitatea agentului administrativ, unită cu sistemul nostru de răspundere, care nu exista în legiuirile de pînă acum ale noastre, și unită și cu principiul de echitate.

Prin urmare, în al treilea rînd, va trebui să reglementăm că, ori de cîte ori se va constata de instanțele judecătorești că o construcție a fost realizată împotriva legilor și regulamentelor de construcție, instanța va putea să ordone desființarea acelei construcții.

Vă rog să prevedeți și aceste lucruri. Măsura aceasta va putea fi eficace, dacă prevedeți și o acțiune populară pentru toți acei interesați, cari în felul acesta vor putea să atragă atenția instanțelor judecătorești asupra construcțiilor efectuate în dispretul legilor. Vasăzică, va trebui să introduceți o acțiune populară, lăsată cît mai larg la dispoziția tuturor acelora cari au vreun interes în această privință sau vreun drept, pentru ca ei să poată să atragă atenția autorităților asupra construcțiilor ilegale.

Pe calea aceasta, instanțele, pe de o parte, sînt sesizate în mod larg în controlul legalității unei construcții, iar pe de altă parte, au posibilitatea să aplice sancțiuni grave împotriva acelora cari se abat. Aceasta va duce la situația ca proprietarii să nu mai construiască în dispretul legilor și regulamentelor.

G-ral Gr. Georgescu: **După cum există o poliție publică, care urmărește păstrarea ordinei publice, intervenind ori de cîte ori este nevoie, ori de cîte ori este un scandal public, tot așa să existe o poliție tehnică pentru păstrarea ordinei tehnice, intervenind ori de cîte ori va fi un scandal tehnic.**

M. Antonescu: **Cînd eram ministru de Justiție am făcut experiența și știu ce înseamnă poliția tehnică: imobilul «Carlton».**

Problema fundamentală nu este aceea a instituirii unei poliții tehnice, ci a creării unei legislații speciale, care să urmărească, cu severitate, construcția imobilelor, prin organele administrative, angajînd, totodată, și răspunderea civilă a funcționarilor publici și punînd la îndemîna instanțelor judecătorești obligațiunea de a desființa toate construcțiile, în orice stare ar fi ele, în orice moment ar fi sesizate instanțele judecătorești, de către oricine ar fi sesizate, ele să aibă posibilitatea și obligația de a desființa o construcție făcută în dispretul legilor și regulamentelor edilitare și de construcții, comunale.

G-ral Gr. Georgescu: **Problema mare constă nu numai în faptul că nu a existat o reglementare a responsabilității construcțiilor în ce privește pe proiectant, pe calculator și pe executant, dar pînă acum lipsa unei posibilități de bună construcție se datorește și faptului că majoritatea meseriașilor de construcții sînt improvizați și lucrează după inspirația lor. Constatăm nu numai o lipsă de arhitecți, dar și o lipsă de meseriași zidari. Zidăria nu se învață la noi nicăieri. Ucenici zidari nu există.**

M. Antonescu: **De aceea sîntem așa de specialiști să construim în abstract.**

M. Vulcănescu: **În vechiul Regulament al construcțiilor era un articol care spunea că arhitecții sînt scutiți de responsabilitate pentru un cutremur mai mare de gradul de 7".**

„Primele zile ale ostilităților ne dau dreptul să ne mîndrim“

„M. Antonescu: Miniștri, îmi fac o primă datorie — pentru că acesta este primul Consiliu pe care îl ținem după ce țara noastră și-a pornit destinul în pagini de istorie glorioasă — îmi fac datoria ca să vă anunț că primele zile ale ostilităților ne dau dreptul să ne mîndrim.

Dacă nu s-au dat comunicate — și nu se vor da încă, două–trei zile, comunicate — aceasta este pentru că operațiunile, pe întreg frontul rusesc, cer o perioadă de organizare a lor în așa fel încît cunoașterea tuturor amănuntelor frontului să nu poată fi favorabilă dușmanului.

În orice caz, pot să vă anunț că în zilele de 27 și 28 iunie *(1941, n.n.),* voi avea ocaziunea să vă dau multe noutăți în această privință.

Dl g-ral Iacobici a plecat la dl g-ral Antonescu acum și îi va duce dlui g-ral Antonescu un Decret, pe care mi l-a cerut azi dimineață dl General, prin care mă investește și cu dreptul de a semna Decrete.

N-am vrut să legiferăm prea mult în ocaziunea aceasta. De aceea, am limitat dreptul acesta la numirea de persoane — pentru cazuri urgente — și la rezolvarea de materii urgente — aceasta fiindcă cred că trebuie să limităm, să îngăduim cît mai mult legiferările, mai ales în perioada aceasta.

Dl g-ral Antonescu este dornic să aibă cît mai repede lucrările privitoare la pensii, lucrări pe care vi le-am dat, dle ministru de Finanțe.

G-ral N. Stoenescu: Erau gata de ieri.

(Dl ministru al Finanțelor prezintă dlui vicepreședinte al Consiliului un proiect, dînd relațiuni).

M. Antonescu: Poimîine plec și eu acolo, așa că vreau să le am pînă atunci, aceste lucrări.

C. Stoicescu: Trebuiesc neapărat luate măsurile excepționale pentru caz de mobilizare.

M. Antonescu: Acum am trimis măsurile acestea și vor apare.

C. Stoicescu: Trebuie măsuri pentru toate instanțele...

M. Antonescu: Fără îndoială.

Dl g-ral Antonescu m-a solicitat, de dimineață, din nou, ca să convoc pe reprezentanții Camerelor de Comerț și pe comercianți, ca și Băncile, pentru ca să organizeze viața economică și comercială din Basarabia și din Bucovina.

Dl Antonescu a luat hotărîrea — în Moldova fiind — ca să scoată, încă de pe acum, din toate comunele rurale — și din Moldova, și din Basarabia, și din Bucovina — pe evrei. Măsura aceasta a început deja să se aplice în Moldova.

Prin urmare, în cadrul acestei reforme chiar, este necesar să se organizeze elementele vieții comerciale și să se facă aceasta cît mai repede, pentru ca pătrunderea lor în viața economică să poată fi imediat efectuată, pentru că elementul evreiesc plecînd, să nu se paralizeze viața comercială.

De aceea, rog pe dl ministru Marinescu să convoace pe reprezentanții Camerelor de Comerț, pe marii comercianți și să aibă o primă întrevedere cu dînșii și să-mi facă un memoriu. Dl General a înțeles ca să am o conferință și eu cu dînșii. De aceea vă rog să-mi fixați și mie într-una din aceste zile o conferință cu cei mai însemnați dintre dînșii, pentru ca să stabilim anumite acțiuni comune.

Pe dl g-ral Rosetti îl rog foarte mult să nu uite că ne-am angajat — și că, în orice caz, am participat și am prezidat și o ședință a Consiliului de Miniștri, care a hotărît definitiv lucrul acesta —, că ne-am angajat ca de la 1 iulie să se restabilească salariile profesorilor universitari.

G-ral R. Rosetti: Proiectul este gata. Dl g-ral Antonescu mi-a spus să i-l prezint.

M. Antonescu: Să mi-l prezentați, pentru ca să-i dăm drumul.

G-ral R. Rosetti: Decretul este gata.

M. Antonescu: Chestunea aceasta interesează și pe dl ministru al Finanțelor.

Dl ministru de Finanțe, este vorba de salariile profesorilor universitari, care, exercitînd și o liberă profesiune, au fost supuse unei cote.

G-ral N. Stoenescu: Cunosc chestiunea de mult. Sînt de acord, în totul.

M. Antonescu: Pentru că și dl ministru de Finanțe este în totul de acord, vă rog, dle ministru Rosetti, să aveți gentilețea să-mi depuneți proiectul, pentru ca să dăm drumul acestei legi.

În legătură cu activitatea ministerelor: deși împrejurările de acum au stabilit primatul altor așezări și altor preocupări, dar dacă vreunul din dv. doriți ca, în cadrul propagandei și al informării străine, să faceți și să acordați unele informări ziariștilor străini asupra activității departamentelor dv., vă rog să aveți gentilețea să trimiteți o notă în acest sens sau puteți să-mi spuneți de pe acum, pentru ca să vă trimit apoi pe ziariștii străini, care mă solicită de mai multă vreme să-i pun în legătură cu dv. (...)“ ■

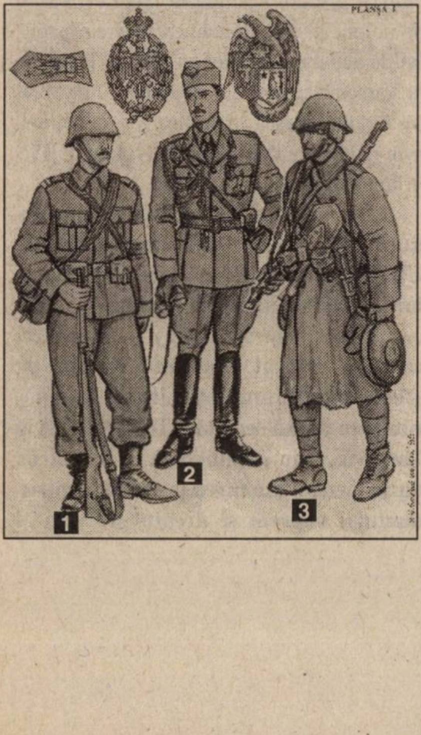

Infanteriști din al doilea război mondial (1 — caporal; 2 — căpitan; 3 — soldat). Reproducere după volumul colectiv *Armata română, 1941–1945,* București, Ed. RAI, 1996, planșa I

„Buletinul“ Războiului Rece

Un tezaur documentar și interpretativ

Dacă, ani de zile, în perioada Războiului Rece, revista americană „Problems of Communism“ a fost principalul mijloc de informare asupra situației din țările comuniste și din mișcarea comunistă internațională, acum, după încheierea confruntării Est–Vest, după prăbușirea comunismului în Europa de Est și dezagregarea URSS, locul amintitului periodic a fost luat de o altă revistă mai incitantă.

Din 1991, Centrul Internațional „Woodrow Wilson“ a lansat Proiectul de Istorie Internațională a Războiului Rece ale cărui rezultate științifice sînt publicate într-un periodic intitulat „Bulletin“ și într-o colecție de studii (în care au apărut, pînă în prezent, 24 de lucrări).

Obiectivul principal al proiectului de cercetare amintit este de a încuraja detectarea „completă și promptă“ a surselor documentare aparținînd țărilor implicate în Războiul Rece, publicarea, cu precădere, a materialelor documentare — total inaccesibile în anii Războiului Rece — din țările fostului bloc comunist și organizarea de colocvii consacrate principalelor probleme și aspecte ale celor 45 de ani de confruntare Est–Vest.

Rezultatele obținute pînă acum de proiectul lansat de Centrul „Woodrow Wilson“ sînt remarcabile. Cele 11 numere ale „Buletinului“ și cele 24 de contribuții ale colecției au pus la îndemîna cercetătorilor studii și documente care au dezvăluit aspecte necunoscute ale raporturilor din interiorul blocului sovietic și au permis formularea de noi concluzii privitoare la marile crize ale Războiului Rece (criza Berlinului, revoluția ungară din 1956, criza rachetelor, „primăvara“ de la Praga, criza poloneză din anii 1980–1981 etc.).

Cititorii revistei „Dosarele Istoriei“ au putut aprecia valoarea și noutatea informațiilor oferite de „Buletinul“ Centrului „Woodrow Wilson“ luînd cunoștință de articolul fostului ambasador al SUA, Raymond L. Garthoff, despre întrevederea secretă dintre ministrul de Externe al României, Corneliu Mănescu, și secretarul de Stat al SUA, Dean Rusk (4 octombrie 1963), care dezvăluie reorientarea dramatică a politicii externe a României în urma crizei rachetelor din anul precedent (v. „Dosarele Istoriei“, nr. 1(6), 1997, p. 25–27).

Ultimul număr al „Buletinului“ care a parvenit redacției noastre se remarcă prin varietatea sumarului și prin dimensiuni (280 p.). Principalele rubrici în care sînt grupate cele 29 de studii și articole sînt: Criza poloneză din anii 1980–1981; Polonia în perioada de început a Războiului Rece; apropierea chino–americană (1968–1969); Criza Berlinului (1958–1962); Note și informații științifice.

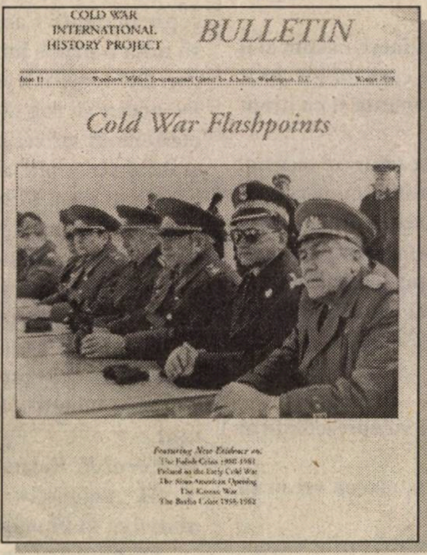
COLD WAR INTERNATIONAL HISTORY PROJECT

BULLETIN

Cold War Flashpoints

Featuring New Evidence on:
The Polish Crisis 1980-1981
Poland in the Early Cold War
The Sino-American Opening
The Korean War
The Berlin Crisis 1958-1962

România sfidează Kremlinul

Dintre studiile care interesează, în chip deosebit, pe cititorul român ne-am oprit la cel semnat de cunoscutul istoric american de origine cehă, Vojtech Mastny, consacrat încercărilor făcute de polonezi și de cehoslovaci de reformare a Tratatului de la Varșovia (1956–1968).

Autorul atrage atenția că în arhivele țărilor din blocul sovietic pot fi găsite documente de cea mai mare importanță privind frămîntările din interiorul Tratatului de la Varșovia. Grație investigațiilor făcute de autor, au putut fi date la iveală acțiuni ale României menite să limiteze controlul total al Uniunii Sovietice asupra partenerilor săi din alianța militară a statelor comuniste europene.

În timp ce polonezii au bătut în retragere și au abandonat încercarea lor de a transforma Comitetul Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia într-un organism de deliberare și decizie, România a acționat cu fermitate și curaj, după cum reiese din poziția adoptată de Mircea Malița, adjunct al ministrului Afacerilor Externe al României, la Conferința de la Moscova a locțiitorilor miniștrilor de Externe ai Tratatului de la Varșovia (februarie 1966).

„Cea mai radicală inițiativă — scrie Vojtech Mastny — a venit, în schimb, de la reprezentantul României, Mircea Malița, care, invocînd mandatul limitat în acceptarea vreunei decizii, i-a șocat pe ceilalți participanți prin ceea ce unii dintre ei au perceput corect a fi o încercare de paralizare a alianței prin transformarea ei într-un club de discuții neangajate. Spre deosebire de polonezi, care doreau extinderea spațiului de acțiune ca parteneri într-un Tratat de la Varșovia revitalizat, românii au încercat să-și dobîndească libertatea lor de acțiune prin reducerea la minimum a rolului URSS în funcționarea lui“ (p. 232).

„Doi ani mai tîrziu, România a acționat din nou pentru a limita ponderea URSS în structurile militare ale Tratatului: Din nou, cîrcotașii români — scrie, cu simpatie, Vojtech Mastny — **au fost cei care au criticat conceptul sovietic de «forțe armate unificate» inclus în supărătoarea anexă secretă a Tratatului de la Varșovia, dar nepublicată în textul de bază. Cerînd limitarea puterilor comandantului suprem și dreptul de veto al**

Mai 1955, Varșovia: întîlnirea liderilor român, ungar și bulgar, participanți la înființarea alianței militare a statelor socialiste europene

guvernelor naționale în privința oricărei desfășurări de trupe străine sau armamente pe teritoriul lor, Bucureștiul a încercat chiar să revină asupra acordurilor privind crearea unui Consiliu Militar, a unui Stat Major Mixt și a unui Comitet al Tehnologiei, pentru care își dăduse consimțămîntul în mai 1966. În același timp, liderul de partid român, Nicolae Ceaușescu, a încercat să blocheze accesul Tratatului de la Varșovia la Tratatul de neproliferare, a cărui redactare era aproape încheiată. El l-a condamnat susținînd că dădea superputerilor un avantaj în detrimentul aliaților lor mai mici. În timpul vizitei sale de la Praga, în februarie 1968, el a spus lucrurilor pe nume, în discuțiile private, descriind documentul propus ca fiind «mai rău și mai periculos decît Tratatul sovieto–german din 1939»“.

Articolul lui Vojtech Mastny, însoțit de o întinsă anexă documentară, are meritul de a pune în lumină divergențele existente între membrii Tratatului de la Varșovia, în spatele fațadei propagandistice a unității țărilor socialiste „frățești“.

Pentru cunoașterea poziției României în cadrul Tratatului și pentru eforturile lui Ceaușescu de a diminua preponderența sovietică, informații numeroase și interesante se găsesc în memoriile, recent apărute, ale generalului rus Anatoli Gribkov, intitulate *Soarta Tratatului de la Varșovia* (1998). În calitate de șef al Statului Major al forțelor reunite ale Tratatului (1976–1989), el a cunoscut din interior funcționarea structurilor militare ale blocului sovietic, astfel că mărturia lui este indispensabilă — folosită însă, evident, cu spirit critic — oricui urmărește istoria acestei alianțe militare.

În concluzie, „Buletinul“ Centrului „Woodrow Wilson“ se dovedește, prin marea cantitate de material documentar pus la îndemîna cercetătorilor și prin valoarea studiilor publicate, una dintre cele mai bune reviste de istorie contemporană din lume. Pentru „Dosarele Istoriei“ va fi întotdeauna un privilegiu și o onoare prezentarea noilor surse documentare și a celor mai recente interpretări — privind, și unele și celelalte, perioada Războiului Rece — ce-și vor găsi locul în viitoarele ediții ale acestei publicații nord–americane care face reale servicii investigației de specialitate.

Laurențiu CONSTANTINIU

● o carte de excepție în pregătire la Editura Ion Cristoiu ●

Mirajul liberal

Nevoia schimbării: Un deceniu de partidism în România *— așa se numește lucrarea pe care* ***Alexandru RADU****, lector universitar doctor de la Catedra de Politologie și Istorie a Universității Politehnice, București, o pregătește pentru Editura Ion Cristoiu și care, nădăjduim, va vedea în curînd lumina tiparului. Din cuprinsul ei, într-o veritabilă avanpremieră editorială, reproducem acum cîteva fragmente menite a semnala cititorilor o carte documentată și de o pătrunzătoare analiză, o carte absolut necesară istoricilor și politologilor preocupați de studierea deceniului scurs de la prăbușirea dictaturii comuniste în România. Lucrarea va avea însă, nu ne îndoim, succesul meritat atît în lumea noastră politică actuală, cît și în rîndurile publicului larg, cel care, ca electorat, va fi chemat la urne în anul 2000.*

Unificarea prin divizare

Probabil că cea mai sugestivă caracterizare a mișcării liberale din România postdecembristă ar fi compararea ei cu Fata Morgana. Într-adevăr, liberalismul politic românesc, clamat de toți, cerut cu necesitate de ruptura cu comunismul, dator trecutului său istoric, a fost, în tot acest deceniu, doar un miraj. Un spirit, o doctrină și o acțiune politică ce ar fi putut schimba fața României, liberalismul nu a avut forța de a renaște din propria-i cenușă. România resimte și astăzi, poate cel mai acut, nevoia unei forțe politice liberale care să-i traseze destinul.

Totuși, în 1990, la data reînființării Partidului Național Liberal (PNL), prea puțini erau cei care puteau pune sub semnul întrebării ascensiunea proaspăt renăscutul partid liberal. O puternică și onorantă tradiție politică era argumentul suprem pentru o nouă epocă liberală. Din păcate, el a fost ignorat, în primul rînd, chiar de către liberalii postdecembriști.

În anul care s-a scurs pînă la așa numitele congrese de unificare, mișcarea liberală a urmat un drum extrem de sinuos, marcat de numeroase regrupări de forțe, dar și de un adevărat război intraliberal. De altfel, în mod paradoxal, unificarea, devenită laitmotivul acțiunii liberalilor, reprezenta obiectivul politic în numele căruia fărîmițarea partidelor liberale căpăta justificare. Totodată, în ecuația jocului politic, forța liberalilor a contat din ce în mai puțin.

În timp ce demisia a încă doi senatori a făcut ca grupul senatorial al PNL să nu mai poată exista — conform regulamentului, cei nouă senatori rămași în PNL erau sub limita minimă a unui grup senatorial —, o parte a liberalilor, în majoritate proveniți

din Partidul Socialist Liberal al lui Niculae Cerveni, a decis înființarea unui nou partid liberal care să activeze în interiorul CDR. Partidul Liberal Național–Convenția Democratică (PNL–CD), condus de Niculae Cerveni și alți foști parlamentari PNL, printre care Horia Pascu, Dimitrie Callimachi, Adrian Popescu–Necșești, a fost înregistrat oficial pe data de 29 aprilie 1992. Cîteva săptămîni mai tîrziu, PNL–CD împreună cu mai vechiul PNL–AT au pus bazele Alianței Liberale cu scopul declarat de a contribui la unificarea mișcării liberale. Din Comitetul Director al Alianței, făceau parte René Radu Policrat, Radu Boroianu, Călin Popescu Tăriceanu, Vintilă Brătianu, Dinu Zamfirescu, Niculae Cerveni.

La sfîrșitul lunii mai 1992, la Congresul Național, PNL–AT, cu o conducere reîmprospătată (un Comitetul Director compus din Horia Rusu — președinte în exercițiu, Viorel Cataramă, Călin Popescu Tăriceanu, Dinu Patriciu, Raymond Luca, Daniela Crăsnaru, Radu Boroianu, Gheorghe Toduț, Mihai Carp), s-a prezentat opiniei publice ca cel mai liberal dintre partide, adept al terapiei de șoc și al statului minimal. Intenția declarată a tinerilor liberali era aceea de a deveni principala forță politică liberală, în jurul căreia să se coaguleze întreaga mișcare liberală. Chiar introducerea unui nou sistem de conducere, cu un președinte în exercițiu, se dorea o replică la vechiul stil politic al PNL. Totodată, ei s-au pronunțat, ca și PNL–CD, pentru participarea în alegeri alături de CDR, al cărui membru urma să devină. Trebuie subliniat că pe lîngă concurența dintre cele două partide liberale membre ale Alianței Liberale, concurență oarecum conformă cu spiritul liberal, dorința lor de a intra în CDR punea în dificultate conducerea acesteia. (...)

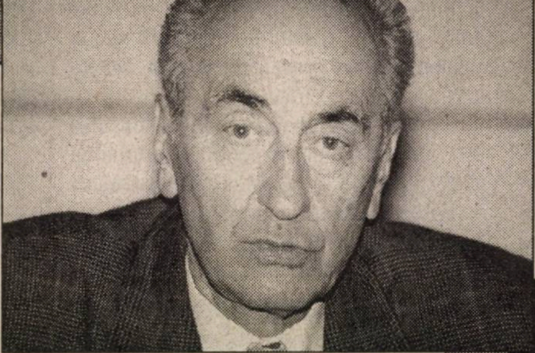

1999: în umbra, uneori totală, a marelui PNL de odinioară — M. Ionescu–Quintus (mijloc), V. Stoica (sus) și D.T. Remeș (jos)

Primul congres al NPL s-a desfășurat la Brașov, între 1–2 august 1992, la scurtă vreme după oficializarea partidului, fapt care arăta graba noilor liberali de a deveni protagoniștii scenei politice. Propunînd un program economic de dreapta — bazat pe proprietatea privată și statul minimal —, dar acceptînd necesitatea protecției sociale, NPL a vizat atît delimitarea de PNL, cît și de PNL–AT. De altfel, pe parcursul lucrărilor congresului s-au făcut dese referiri la cele două partide, primul considerat osificat și criticat pentru participarea la guvernare, cel de-al doilea acuzat de infantilism și imaturitate politică. Prin nașterea NPL, numărul pretendenților la admiterea în CDR s-a ridicat la trei. Noul partid liberal era condus de un Colegiu Director, format din dizidenții din PNL–AT, și un președinte în exercițiu, ales pentru șase luni, în persoana lui Viorel Cataramă.

Între timp, probabil pentru a atrage atenția opiniei publice asupra PNL, Radu Câmpeanu a venit cu o propunere șoc. În cadrul Delegației permanente, din 18 iulie, el a anunțat intenția partidului de a propune și susține candidatura la președinția României a lui Mihai de Hohenzollern! În mod firesc, propunerea a declanșat reacții imediate — unii l-au acuzt pe Câmpeanu de crimă de lesmajestate, alții au considerat propunerea ca o teribilă lovitură dată ideii de monarhie. Cel vizat a refuzat oferta, explicînd că ar accepta să revină în țară doar în calitatea pe care a pierdut-o.

La concurență cu partidele desprinse din PNL, mișcării liberale i s-a alăturat o altă formațiune politică de tentă liberală — Partidul Alianței Liberale (PAC). Istoria PAC începe, practic, la sfîrșitul lunii noiembrie 1990, o dată cu constituirea Alianței Civice. Structură nepartidistă, dar activă în plan politic, Alianța Civică a avut drept model formațiunile civice similare din fostele țări comuniste, în mod deosebit din Cehoslovacia, care au avut o contribuție covîrșitoare la prăbușirea regimului comunist și la instaurarea democrației în aceste țări. Constituită, la 6 noiembrie 1990, din inițiativa unor asociații civice precum Asociația 15 Noiembrie — Brașov, Solidaritatea Universitare, Societatea Timișoara, Grupul de Dialog Social, Societatea Agora — Iași, Grupul Independent pentru Democrație, Asociația Prodemocrația, Alianța Civică și-a ținut prima Conferință Națională în zilele de 13–15 decembrie 1990, în București, la Ateneul Român. Conferința a adoptat Carta Alianței Civice și Apelul pentru solidarizarea tuturor forțelor politice și nepolitice în scopul soluționării crizei din țară. Totodată, a fost aleasă conducerea Alianței Civice, respectiv un comitet de coordonare format din 11 membri. Deși funcția de președinte urma să fie deținută prin rotație de fiecare din cei 11, liderul incontestabil al Alianței Civice a fost Ana Blandiana. Deși, repetăm, Alianța Civică era o formațiune nepartinică, dorindu-se pivotul renașterii societății civile, acțiunile ai au interferat cu acțiunile partidelor politice, conducînd la poziționarea ei în trena partidelor istorice. De altfel, balansul permanent între politic și nepolitic a reprezentat miza constituirii unei structuri eminanente politice a Alianței Civice.

Nașterea acesteia, nu fără convulsii, avea să se producă în vara anului 1991. Congresul Alianței Civice, din 5–7 iulie, desfășurat la București, a decis constituirea Partidului Alianței Civice, ca formațiune politică de centru, reprezentantă în plan politic a intereselor și aspirațiilor Alianței Civice. Președinte al PAC a fost ales scriitorul și criticul literar Nicolae Manolescu. PAC a fost legalizat la data de 1 august 1991.

În condițiile unei vieți politice polarizate de confruntarea dintre feseniști și antifeseniști, traseul politic al PAC s-a intersectat cu cel al partidelor istorice, fiind unul dintre membri fondatori ai Convenției Democratice din Romania, pe listele căreia a participat la alegerile locale din februarie–martie 1992. Totodată, situat inițial pe o poziție ideologică de centru, PAC s-a deplasat pe un culoar de orientare liberală, încercînd promovarea unei politici specifice, cea a liberalismului civic. Tenta sa liberală va deveni tot mai pregnantă, ca și implicarea sa în destinul mișcării liberale din România.

Așadar, la debutul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare și prezidențiale din 1992, liberalismul era reprezentat de cele patru partide provenite din vechiul PNL, plus PAC, la care se adăugau alte formațiuni politice minore ce se revendicau de la orientarea liberală. Fără a le mai lua în calcul pe acestea din urmă, diferența dintre forța partidelor liberale era sensibilă. Cel mai puternic continua să fie PNL, singurul partid liberal care a depus liste complete cu candidați în toate cele 42 de circumscripții electorale. Totuși, popularitatea sa electorală se diminuase mult comparativ cu alegerile anterioare, fapt ce avea să fie confirmat de rezultatul scrutinului legislativ. Totodată, PNL nu a mai avut candidat propriu la alegerile prezidențiale. De cealaltă parte, PNL–CD, PNL–AT și PAC au ales drept cale a sporirii forței lor electorale participarea pe listele CDR, doar NPL rămînînd în afara Convenției.

Rezultatele alegerilor parlamentare au confirmat succesul strategiei adoptate de PNL–CD, PNL–AT și PAC, acestea devenind partide parlamentare prin intermediul CDR. Judecînd după nivelul reprezentării acestora, cel mai puternic partid liberal a devenit PAC, cu un total de 20 de parlamentari, dintre care șapte senatori. El era urmat de PNL–AT, cu 11 parlamentari, dintre care un senator, și de PNL–CD, cu doar trei deputați și patru senatori. În total, liberalii dețineau circa 30% din mandatele cîștigate de CDR. Proporția reprezentării parlamentare a făcut ca, la Senat, liberalii să fie nevoiți să formeze un unic grup parlamentar împreună cu PNȚCD + PER, în timp ce la Camera Deputaților s-au putut constitui două grupuri parlamentare — cel al Alianței Liberale (PNL–AT + PNL–CD), sub conducerea lui Dinu Patriciu și cel al PAC, condus de Stelian Tănase. Comparativ cu 1990, cînd național–liberalii și-au adjudecat 39 de manade, se poate afirma că liberalismul și-a păstrat aceeași priză la electorat. Totuși, privind mai atent lucrurile, trebuie spus că, în condițiile unei reașezări a spectrului politic, marcat de schisma FSN, deci a unui potențial electoral crescut al liberalilor, achiziționarea unui număr similar de locuri reprezintă în fapt o înfrîngere. Cu siguranță, contraperformanța liberalilor s-a datorat în primul rînd curentelor centrifuge din interiorul mișcării liberale, deteriorării imaginii a ceea ce ar fi trebuit să reprezinte partidul liberal. Cît privește eșecul PNL, situat sub pragul electoral de 3%, sau cel al NPL, cu doar 0,7%, ele nu fac decît să confirme cele spuse mai sus.

Cum era de așteptat, înfrîngerea electorală a tulburat și mai mult apele din PNL. Cu ocazia Delegației permanente a PNL, din 31 octombrie 1992, consacrată analizei alegerilor, aripa pro–Câmpeanu a obținut o victorie efemeră. Vinovați pentru eșecul electoral au fost găsiți I. V. Săndulescu și Mircea Ionescu–Quintus care părăsesc partidul alături de George Danielescu (toți trei membri ai guvernului Stolojan), ei alăturîndu-se ex–vicepreședintelui liberal Cristian Zăinescu, inițiatorului proiectului PNL fără Câmpeanu. Din acest moment, nu se mai poate vorbi de o conducere unitară a partidului, recunoscută de toți național–liberalii. În lunile care au urmat, lupta pentru putere dintre adepții lui Radu Câmpeanu și oponenții acestuia, constituiți în Grupul pentru Reforma Morală și Politică a PNL (GRMP), a luat forma unui război deschis, cu acuzații, contestații și excluderi reciproce, chiar cu acțiuni de forță. Mai mult, războiul penelist s-a extins și asupra celorlalte partide liberale.

În urma cererii GRMP de a convoca Conferința Națională Extraordinară pentru demiterea întregii conduceri, ședința Biroului Executiv al PNL, din 2 decembrie, a pus în discuție activitatea Grupului, sub acuzația de subminare și scindare a partidului. Doi dintre cei 20 de membri ai Grupului — Radu Stroe și Valeriu Stoica — au fost excluși din PNL. Aceștia, cărora li s-au adăugat Ioana Brătianu și Constantin Bălăceanu–Stolnici, au contaatacat prin convocarea unei ședințe extraordinare a Biroului Executiv al partidului în care au cerut demisia lui Radu Câmpeanu. Între timp, acesta anunțase fuziunea PNL cu NPL, celălalt partid liberal perdant în alegeri.

Pe fondul concurenței inițiativelor pentru unificarea mișcării liberale, aceeași atmosferă tensionată o întîlnim și în PNL–CD. La ședința din 15 ianuarie 1993 a Biroului Director Interimar, conducerea PNL–CD (Niculae Cerveni, Dimitrie Callimachi, Adrian Popescu–Necșești ș.a.) i-a retras lui Vintilă Brătianu calitatea de președinte al partidului, acuzîndu-l nici mai mult nici mai puțin decît de atitudine bolșevică și dictatorială. În spatele acestor cuvinte grele se ascundea, de fapt, refuzul lui Niculae Cerveni de a gira fuziunea cu PNL–AT. Totuși, în ciuda opoziției acestuia, fuziunea avea să se producă o lună mai tîrziu. ■

● cărți primite, cărți recomandate ● cărți primite, cărți recomandate ●

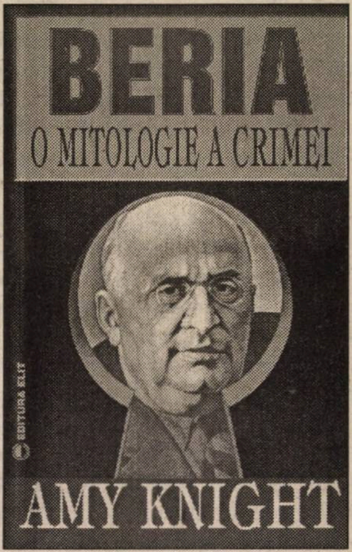
BERIA
O MITOLOGIE A CRIMEI
EDITURA ELIT
AMY KNIGHT

Amy Knight, *Beria. O mitologie a crimei,* Ploiești, Ed. ELIT, 1999, 344 p.

CARTEA LUNII

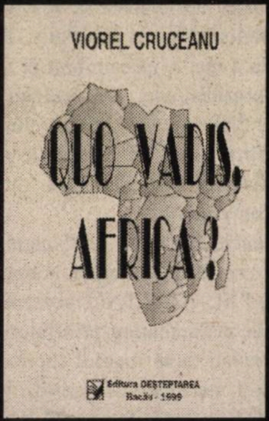
VIOREL CRUCEANU
QUO VADIS, AFRICA?
Editura DEȘTEPTAREA
Bacău · 1999

De curînd intrat în rîndurile colaboratorilor revistei noastre, prof. dr. Viorel Cruceanu, din Bacău, și-a publicat sinteza lucrării sale de doctorat, o veritabilă și salutară premieră în istoriografia românească: *Quo vadis, Africa? Istoria emancipării politice a posesiunilor engleze și franceze din Africa neagră,* Bacău, Ed. Deșteptarea, 1999, 287 p.

General de corp de armată
CONSTANTIN PANTAZI
CU MAREȘALUL
PÂNĂ LA MOARTE
Memoriile ministrului de Război
al României în anii 1942-1944
Memorii

Constantin Pantazi, *Cu Mareșalul pînă la moarte. Memorii,* București, Ed. PUBLIFEROM, 1999, 384 p.

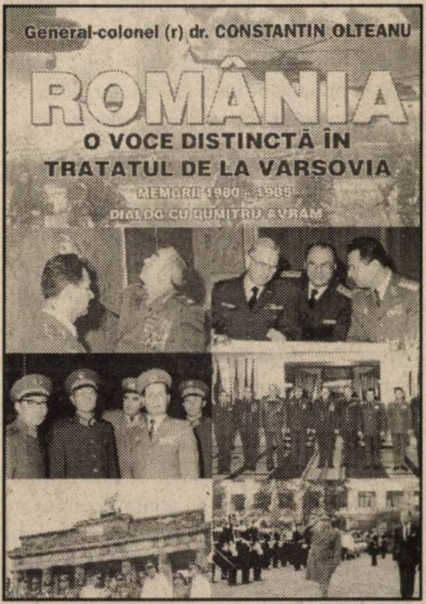
General-colonel (r) dr. CONSTANTIN OLTEANU
ROMÂNIA
O VOCE DISTINCTĂ ÎN
TRATATUL DE LA VARȘOVIA
MEMORII 1980 – 1985
DIALOG CU DUMITRU AVRAM

G-ral col. (r) dr. Constantin Olteanu, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii, 1980–1985,* București, Ed. ALDO, 1999, 247 p.

DRAGOȘ ILINCA
O ISTORIE
ZBUCIUMATĂ A POPORULUI
EVREU
NICULESCU

Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu,* București, Ed. Niculescu, 1999, 318 p.

Editura Ion Cristoiu

vă recomandă

două noi și pasionante titluri

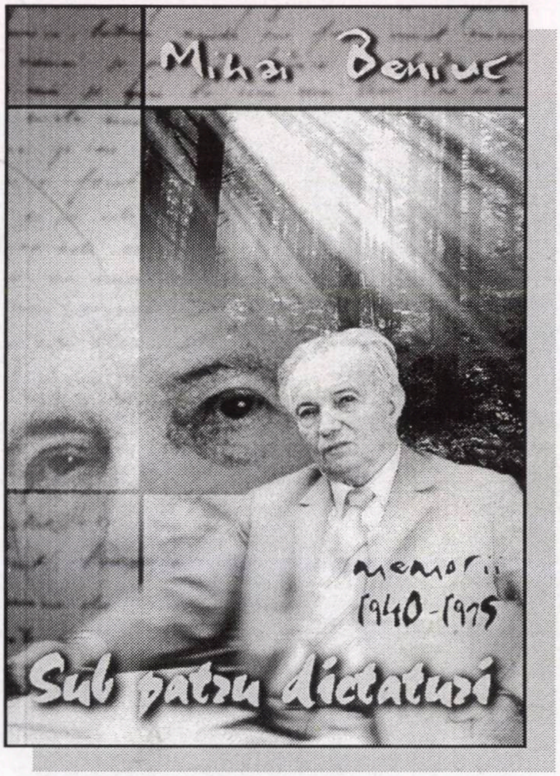
Mihai Beniuc
memorii
1940-1975
Sub patru dictaturi

Mihai Beniuc, *Sub patru dictaturi.*
Memorii (1940–1975),
București, 1999, 412 p.

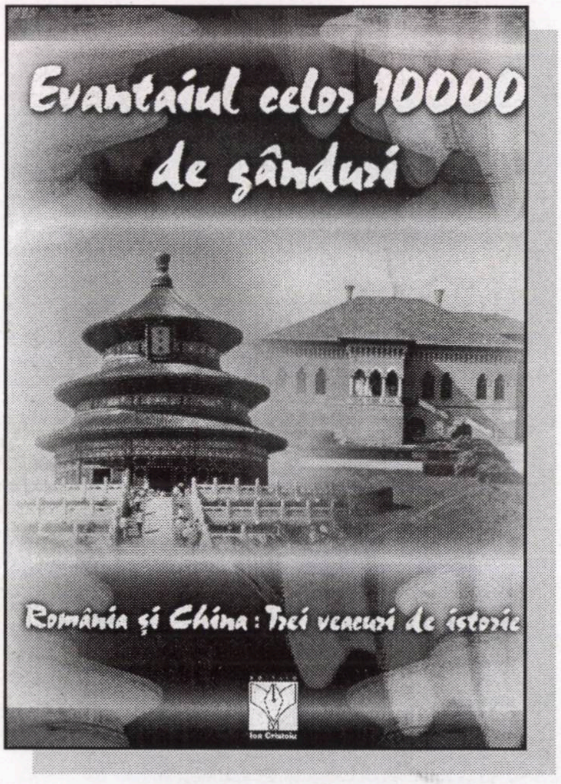
Evantaiul celor 10000 de gânduri
România și China: Trei veacuri de istorie
Ion Cristoiu

Evantaiul celor 10.000 de gânduri.
România și China: Trei veacuri de istorie,
București, 1999, 532 p.

Volumele pot fi procurate — prin comandă scrisă sau telefonică — și de la editură (Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, OP 33, CP 69; tel./fax: 223.43.53, de luni pînă vineri, între orele 10,00–17,00).

Plata se face ramburs, cheltuielile de expediție fiind suportate de editură.

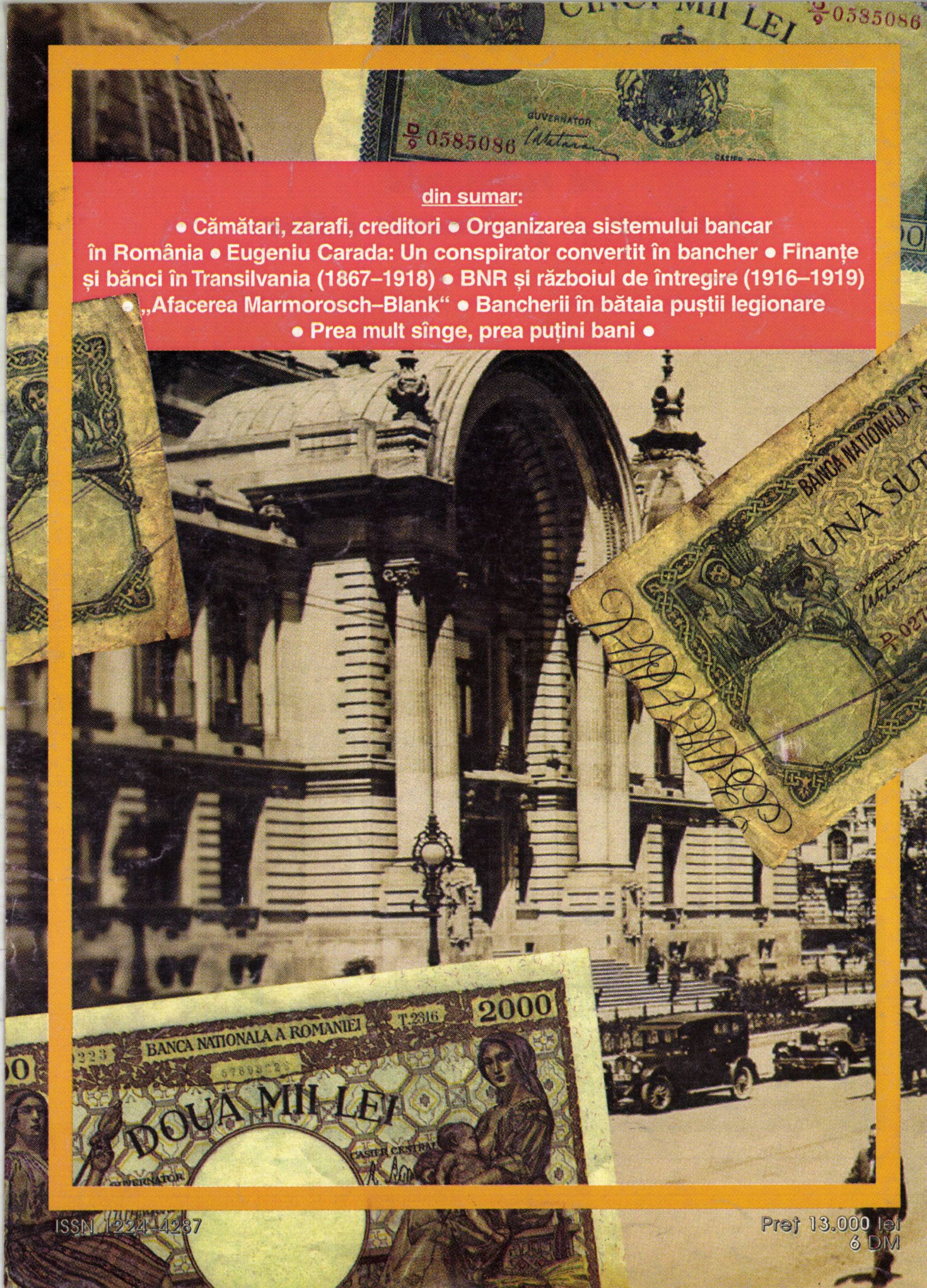
CINCI MII LEI
0585086
GUVERNATOR
BANCA NATIONALA A ROMANIEI
UNA SUT
2000
T.2316
DOUA MII LEI
CASIER CENTRAL

din sumar:

• Cămătari, zarafi, creditori • Organizarea sistemului bancar în România • Eugeniu Carada: Un conspirator convertit în bancher • Finanțe și bănci în Transilvania (1867–1918) • BNR și războiul de întregire (1916–1919) • „Afacerea Marmorosch–Blank“ • Bancherii în bătaia puștii legionare • Prea mult sînge, prea puțini bani •

ISSN 1224-4287

Preț 13.000 lei
6 DM

II 5676 A

An.IV, nr. 11 (39), 1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

secolul XX

- armeni
- evrei
- ţigani
- polonezi
- români
- tătari
- africani
- kurzi

Deportări, masacre, genocid

Apare în 10 a fiecărei luni

II 202

Sumar

nr. 11 (39) • 1999

Secolul XX: Deportări, masacre, genocid

(20th Century: Deportations, massacres, genocides)

Florin CONSTANTINIU

Secolul XX: Sînge şi dispreţ faţă de om . . 1
20th Century: Blood and Contempt towards Man

Armenii sub sabia sultanului 3
The Armenians under the Turkish Sword

Mioara ANTON

Feţele morţii: De la euthanasie la camerele de gazare 7
The Faces of Death: From Euthanasie to Gas Chambers

Radu Claudiu IONESCU

Tăcerea papei Pius al XII-lea 10
The Silence of Pope Pius XII

Grigore Traian POP

Holocaust al evreilor în România? 12
Romania: A Jewish Holocaust?

Viorel ACHIM

Nazismul şi genocidul ţiganilor 14
Nazism and Gypsies Genocide

Documente inedite: Deportarea ţiganilor în Transnistria (1942–1944) (**C-tin CĂZĂNIŞTEANU**) 19
Unpublished Document: The Deportation of Gypsies to Transnistria

Alesandru D. DUŢU

Calvarul românilor din Ardealul răpit . . . 23
The Ordeal of the Romanians in North–West Transylvania

Mihai MANEA

Masacrul de la Katyn 28
The Katyn Massacre

Iulian CHIFU

Rusificare sub falduri sovietice 30
Russification under a Soviet Mask

Ovidiu BOZGAN

Uniunea Sovietică: Drama popoarelor deportate 34
Soviet Union: Tragedy of Deported Peoples

CIA şi războiul murdar din Guatemala . . 37
CIA and the Dirty War in Guatemala

Mihail E. IONESCU

Anii '90: De la masacre şi genocid la dreptul de interferenţă 41
The 1990s: From Massacres and Genocide to the Right of Interference

Viorel CRUCEANU

Africa: Un continent al crizelor cu repetiţie 43
Africa: A Continent of Repetitive Crises

Liviu Marius BEJENARU

Kurzii, un dosar deschis 48
The Kurds: An Open File

Gabriel CATALAN

Timorul de Est: Conflict vechi, tragedii actuale 51
East Timor: An Ancient Conflict, New Tragedies

Dincolo de „dosar"

Acad. Dan BERINDEI

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului........................54
Honest Memoirs of the Right Balance in Judging the Past

Document inedit: Basarabia şi subversiunea sovietică (**Petre OTU**) 58
Unpublished Document: Bassarabia and the Soviet Subversion

Stalin: Precauţie şi hotărîre (**Laurenţiu CONSTANTINIU**).......62
Stalin: Cautiousness and Determination

Istorie paralelă: NATO şi Tratatul de la Varşovia..................64
Parallel History: NATO and the Warsaw Pact

• Abonamente la „Dosarele Istoriei" • Abonamente la „Dosarele Istoriei" •

Stimaţi cititori, cea mai simplă modalitate de a vă asigura continuarea colecţiei revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicaţiilor, **„Dosarele Istoriei"** figurează la **poziţia 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poştale şi prin filiale **RODIPET** din întreaga ţară

• IMPORTANT! Pentru abonaţi, preţul unui exemplar este de 10.500 lei

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei ■ **12 luni:** 126.000 lei

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM ■ **6 luni:** 16 USD / 27 DM
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE
ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–şef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacţie
Jacqueline ENACHE
Redactori:
Mioara ANTON,
Laurenţiu CONSTANTINIU

Consilieri redacţionali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaţionale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi),
Mircea CHIRIŢOIU (Arhivele Militare Române, Bucureşti),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone şi Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relaţiilor Internaţionale)
Mihail E. IONESCU (Şcoala Naţională de Ştiinţe Politice şi Administrative, Bucureşti),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii şi Cercetări Internaţionale, Paris)
Vasile PUŞCAŞ (Institutul de Studii Internaţionale, Universitatea „Babeş–Bolyai", Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Ştiinţe Politice şi Administrative, Universitatea Bucureşti),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Naţional de Informaţii, Bucureşti)

Publicaţie lunară editată de SC Evenimentul Românesc Editura
Preşedinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–şef
Alexandrina CĂLIN
Redacţia
Piaţa Presei Libere nr. 1, corp C 2, cam. 9, Bucureşti, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată: Jacqueline ENACHE
Coperta: Ştefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Mioara ANTON
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT, Bucureşti, tel.: 335.93.18
Difuzare: S.C. CURENTUL S.A.
Tel./fax: 223.10.31; tel.: 202.13.29
Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

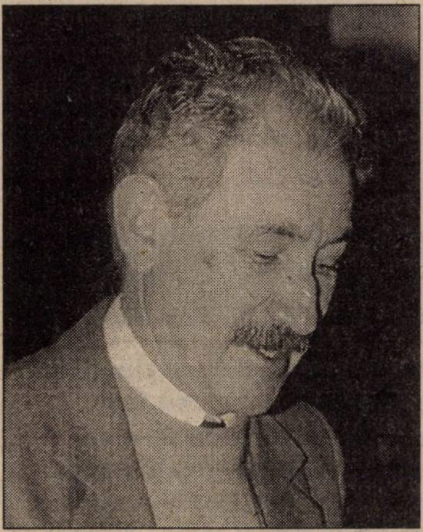

Secolul XX: Sînge și dispreț față de om

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

„Secolul douăzeci, o putem spune cu certitudine, ne-a făcut pe toți profund pesimiști în privința istoriei“, scrie Francis Fukuyama în cartea sa *Sfîrșitul istoriei și ultimul om* (București, Ed. Paideia, 1994, p. 15). Pesimismul despre care vorbește celebrul politolog american de origine japoneză a fost generat, în primul rînd, de năruirea imaginii optimiste despre progresul permanent — tehnic și moral — al omenirii. Anii de dinaintea primului război mondial — „La belle époque“ — au apărut ca o ilustrare a formulei (redată pe scurt și ușor adaptată) biblice: „Lumea mînca, bea și se veselea, dar Noe intrase deja în corabie“.

Marea conflagrație din anii 1914–1918 — cel mai important eveniment al secolului, după opinia mea — a închis în sine toate flagelele secolului ce se apropie acum de sfîrșit: confruntările de mase, de trupe, echipate cu o tehnică de luptă exterminatoare, ura ca fenomen colectiv în comunitățile naționale, direcționată asupra adversarului, ce trebuia exterminat, frustrările de masă — sociale și naționale — din care s-au născut ideologiile totalitare de extremă stîngă și de extremă dreaptă, voința de a îngenunchia definitiv adversarul prin pacea de dictat sau capitularea necondiționată.

Toate aceste fenomene au fost însoțite de vărsări de sînge și prigoane, cum lumea nu cunoscuse: masacre, deportări masive, genocid. Așa cum remarcă Michael Renner, „uciderea, expulzarea și distrugerea oarbă au fost practicate, în secolul nostru, atît de neîndurător și la o asemenea scară imensă, încît a fost necesară inventarea unor noi cuvinte pentru a le descrie: *genocid* a fost născocit în 1944, pentru a relata despre distrugerea deliberată și sistematică a unui grup social, politic sau cultural, iar *supraucidere* (*„overkill“ — n.n.*) a fost folosit, pentru prima dată, în 1957, pentru a descrie ștergerea unei ținte de pe fața pămîntului cu o forță distructivă mult mai mare decît cea necesară“ (*Starea lumii*, 1999, coordonator Lester Brown, București, Ed. Tehnică, 1999, p. 205).

Exterminarea pe criterii de rasă (Holocaustul nazist) sau pe criterii de clasă (Holocaustul comunist) a însemnat transformarea uciderii în masă într-o politică de stat. Disprețul față de om a devenit o atitudine tot mai răspîndită în practicile politice. În Cambodgea, Pol Pot a considerat că edificarea socialismului reclamă exterminarea populației urbane, contaminată de civilizația occidentală, prin trimiterea ei în cîmpurile de orez ucigașe.

Și totalitarismul de rasă, și cel de clasă și-au justificat masacrele prin dorința de a făuri un „om nou“: arianul pur sau comunistul devotat. Aceste făpturi nu s-au născut niciodată, dar încercările de a le crea s-au încheiat cu milioane de victime.

55202

Acum, după prăbușirea sistemului sovietic, există certitudinea că omenirea se va îndrepta spre o eră de pace și prosperitate, lăsînd cărților de istorie valurile de sînge vărsate în secolul al XX-lea? Mă tem că nu.

Violența nu este monopolul dictaturilor. Agresiunea NATO împotriva Serbiei, o agresiune inițiată și dirijată de SUA, a arătat că și cea mai înaintată democrație din lume nu ezită să ucidă în numele intereselor sale hegemonice. ■

În slujba răului

„Primul război mondial nu a fost, după cum s-a dovedit ulterior, decît o anticipare a noilor forme sub care răul avea să apară curînd. Dacă știința modernă a făcut posibile arme cu o capacitate de distrugere fără precedent, cum sînt mitraliera și bombardierul, politica modernă a creat un stat avînd o putere fără precedent, pentru care un nou cuvînt a trebuit să fie inventat: *totalitarismul.* Sprijinindu-se pe o forță polițienească eficientă, partide politice de masă și ideologii radicale care căutau să controleze toate aspectele vieții umane, acest tip nou de stat s-a lansat într-un proiect care urmărea nici mai mult, nici mai puțin decît dominația mondială. Genocidurile comise de regimurile totalitare ale Germaniei hitleriste și Rusiei staliniste au fost fără precedent în istoria umanității și au fost posibile, în mare măsură, datorită însăși modernității. Au existat, bineînțeles, tiranii sîngeroase înainte de secolul douăzeci, dar Hitler și Stalin au pus atît tehnologia cît și organizarea politică modernă în slujba răului. Înainte, ceva atît de ambițios ca lichidarea unei întregi categorii, cum a fost cazul evreilor din Europa sau al chiaburilor din URSS, fusese dincolo de capacitățile tehnice ale tiraniilor «tradiționale». Și totuși, exact acest lucru a fost posibil datorită progresului social și tehnic al secolului anterior. Războaiele dezlănțuite de aceste ideologii totalitare au fost, de asemenea, cu totul diferite de cele anterioare, implicînd distrugerea în masă a populației civile și a resurselor economice — de unde și termenul «război total». Pentru a se apărade această amenințare, democrațiile liberale au fost silite să recurgă la strategii militare ca bombardarea Dresdei sau a Hiroshimei care, în alte vremuri, s-ar fi numit, simplu, masacre.

Teoriile secolului al nouăsprezecelea despre progres asociau răul provocat de om cu o stare de înapoiere din punctul de vedere al dezvoltării sociale. Dacă stalinismul a apărut într-o țară înapoiată, doar pe jumătate europeană, cunoscută pentru regimul ei despotic, Holocaustul s-a născut într-o țară avînd cea mai avansată economie industrială și una dintre cele mai cultivate și instruite populații din Europa. Dacă asemenea lucruri s-au putut întîmpla în Germania, de ce n-ar fi ele posibile în orice altă țară avansată? Și dacă dezvoltarea economică, educația și cultura nu au fost o garanție împotriva unui fenomen ca nazismul, ce rost a mai avut progresul istoric?".

Una dintre „mărcile" secolului XX: industrializarea morții...

(Francis Fukuyama, *Sfîrșitul istoriei și ultimul om,* București, Ed. Paideia, 1994, p. 17)

Decimare sistematică la apusul Imperiului otoman

Armenii sub sabia sultanului

Am mai avut ocazia de a elogia în paginile revistei noastre excelenta publicație „Storia e Dossier“ — editată de Grupul Giunti —, care apare de aproape 15 ani, lună de lună, la Florența, sub conducerea lui Guido Clemente și a renumitului medievist francez Jacques Le Goff. De această dată, din nr. 103, martie 1996, p. 72–97 al revistei florentine reluăm (într-o formă restrînsă și adaptată) amplul articol despre tragedia armenilor din Imperiul otoman, din anii primului război mondial, contribuție de indiscutabilă valoare documentară și interpretativă datorată lui Sergio De Santis.

Preludiu cu masacre

Limitele cronologice între care se desfășoară „catastrofa“ —pentru a relua formula utilizată chiar de armeni în legătură cu martiriul lor național — sînt primăvara anului 1915 și, respectiv, toamna anului 1916. În acest interval, a fost distrus sistematic un popor.

Etnie de origine caucaziană, armenii aparțin unei biserici creștine, schismatice, de confesiune monofizită (singura încă existentă, inaugurată de conciliul de la Calcedonia din 451 d.Ch.). De-a lungul secolelor, teritoriul anticului regat al Armeniei s-a aflat sub dominația a trei stăpîni: țarul moscovit, șahinșahul Persiei și sultanul Constantinopolului. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, Imperiul otoman s-a prezentat ca un vast stat musulman multietnic, care și-a avut centrul în Anatolia. Aici, poporul armean s-a concentrat în două regiuni: Armenia Mare, divizată în șase provincii („vilayet“) — Erzerum, Bitlis, Van, Sivas, Karput, Diabekir —, și Armenia Mică, din regiunea Cilicia. Armenii au reprezentat cea mai importantă minoritate din regiunea anatoliană (aproape două milioane din totalul de cincisprezece milioane de locuitori).

Imperiul otoman era guvernat de etnia turcă, conform legii Coranului („Sharia“). Armenii erau excluși din comunitatea credincioșilor („umma“), ei ținînd doar de „rayah“, adică literalmente „turma“ sultanului. Nu erau stigmatizați ca „păgîni idolatri“, fiind considerați „necredincioși protejați“ („dhimmi“). „Protecția“ obliga poporul armean la plata unor taxe și îl priva de o serie de drepturi (de a purta arme, de a accede la funcții politice, de a intenta proces sau de a depune mărturie împotriva unui musulman), dar îi garanta libertatea de cult.

Declinul Imperiului otoman a început în 1829, cînd Grecia și-a cucerit independența; apoi, în 1830, Algeria a ieșit din orbita otomană pentru a trece sub dominația franceză. În timpul lui Mohamed al III-lea (1809–1839), a adiat în imperiu vîntul reformelor (Tanzimat). În cadrul acestei evoluții, în 1863, sultanul de la Constantinopol a acordat armenilor calificativul „millet“, adică „națiune“ (dar în sens religios).

În 1876, ascensiunea lui Abdul Hamid al II-lea la tronul sultanilor a marcat o cotitură istorică, el fiind cel care a acordat prima Constituție adevărată din istoria imperiului. Dar, doi ani mai tîrziu, același sultan a abrogat Constituția și a instaurat un regim autocratic care avea să devină simbolul celui mai obtuz absolutism.

Inexorabila dezagregare a imperiului a continuat. Un nou reper în cadrul acestui proces a fost războiul cu Rusia, din 1877–1878. Tratatul de la San Stefano și Congresul de la Berlin aveau să completeze dezastrul, consfințind independența României, Bulgariei, Serbiei, Muntenegrului și a Ciprului.

Acesta a fost contextul în care a ieșit la rampă, pentru prima dată, „chestiunea armeană“.

Preocuparea marilor puteri pentru soarta armenilor din Imperiul otoman nu era dezinteresată, ci s-a corelat — pe de o parte — cu apetitul teritorial al Rusiei țariste, sedusă de ideea de a face din Armenia

Armeni în costume tradiționale

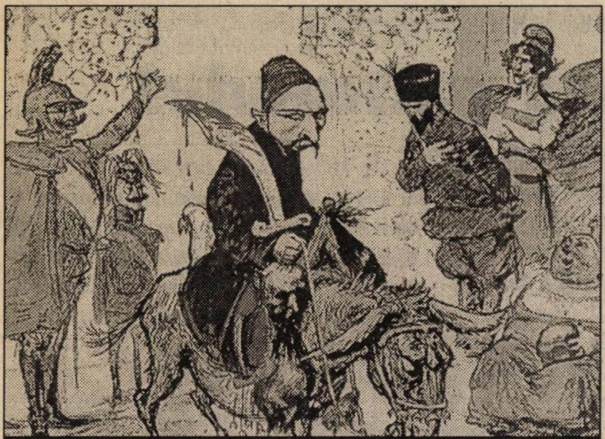

Sultanul Abdul Hamid, cu sabia însîngerată în mînă, este omagiat de puterile europene (caricatură de epocă)

Mare un cap de pod în Caucaz peste frontieră, și — pe de altă parte — cu strategia de penetrare economică urmărită de Franța și Marea Britanie.

Inserarea „chestiunii armene“ în mai vasta „chestiune orientală“ a dat tonul naționalismului armean, provocînd prima fisură între „millet“ și imperiu. Între timp, Imperiul otoman și-a continuat mersul fatal către disoluție. În 1881, revolta pașalelor din Egipt s-a încheiat cu ocupația britanică, iar Tunisia a ieșit din orbita otomană pentru a intra sub protectorat francez.

În acest climat de crepuscul imperial, armenii au început să se organizeze. În 1887, la Geneva, s-a fondat Partidul Hintchak („Clopotul“), iar în 1890, la Tiflis, în Georgia, s-a constituit Partidul Daschnak, născut de altfel ca Federația Revoluționară Armeană (FRA).

Teoretic, cele două partide aspirau la înfăptuirea unui program de reforme (Tanzimat) și-și propuneau ca obiectiv, mai degrabă, eliberarea unui popor decît a unui teritoriu.

În realitate, însă, ambele visau să repete experiența bulgară, adică începutul unei gherile capabile să provoace, mai întîi, o insurecție populară, apoi o intervenție străină și, în final, independența națională sub presiune internațională.

Prima revoltă a gherilelor din FRA (a așa–numiților „fedais“) a avut loc la Sassun și s-a soldat cu 80.000 de victime.

Poziția acestor „fedais“ a fost extrem de fragilă, dat fiind că poporul armean nu dispunea de o „vatră“ bine definită. Dispersat în Anatolia, era lipsit de sprijin internațional (exceptîndu-l pe cel al țarului, care multora le provoca o teamă cel puțin egală cu aceea inspirată de sultan) și nu avea legături organice cu marile centre ale creștinătății (din cauza caracterului schismatic al Patriarhatului său apostolic).

La 30 septembrie 1895, naționaliștii armeni au organizat o manifestație pentru reforme. Regimul otoman a reacționat și pogromurile au continuat pînă în ianuarie 1896.

La 26 august 1896, 26 de „fedais“ din FRA au ocupat Banca imperială otomană din Constantinopol și au luat cîțiva ostatici pentru a atrage atenția lumii asupra „chestiunii armene“. Deși Poarta promitea înfăptuirea unor reforme, acest episod a fost urmat de o cruntă represiune.

Pentru perioada 1894–1896, s-a estimat un număr de 2–300.000 de victime din rîndul armenilor aflați în granițele Imperiului otoman. Marea Britanie, Franța și Rusia au amenințat cu intervenția militară, dar Poarta nu au considerat necesare nici măcar falsele promisiuni.

În 1904, Sassun a fost din nou teatrul unor grave ciocniri. Noul bilanț: 3.000 de victime în rîndul armenilor.

Masacrele au continuat sporadic pînă în 1908, cînd, în urma unei revolte, sultanului Abdul Hamid i s-a impus restaurarea Constituției din 1876. Sultanul a cedat și, la 24 iulie, Constituția a fost restabilită. În noiembrie, au avut loc alegeri generale, iar la 4 decembrie, Parlamentul și-a deschis dezbaterile cu 262 de deputați (între care 10 armeni). (...)

Nazim Pașa, ministrul otoman de Război

Între țar și sultan

În august 1914, a izbucnit primul război mondial. Turcia era tîrîtă în război alături de Puterile Centrale.

Cum se vor comporta armenii în fața unui război care a contrapus patria lor atît tradiționalelor națiuni prietene din Occident, cît și confraților lor, supuși ai țarului?

Aceasta a fost întrebarea lansată la cel de-al VIII-lea Congres al Partidului Daschnak, desfășurat la Erzerum, în iulie–august 1914. Mai mult decît o întrebare a fost o propunere avansată de o delegație ittihadistă, condusă de Behaeddin Chakir, de a contribui la războiul iminent cu acțiuni de sabotaj și gherilă în Caucazul rus, în schimbul obținerii de la otomani a unui stat vasal, la granița ruso–otomană.

Răspunsul armenilor a fost negativ. Drept urmare, la 16 decembrie, era anulat un Protocol internațional, semnat la 8 februarie anul precedent, care garanta armenilor reforme și protecție sub supravegherea a doi inspectori străini (unul olandez și celălalt norvegian).

Între timp, armenii au răspuns chemării sub arme lansate de Moscova. Între 5–8.000 de armeni au luptat alături de ruși.

În acest punct, situația armenilor a devenit cu adevărat periculoasă. Acum, asupra populației armene plana acuzația de trădare în timp de război — un război pe care Triumviratul l-a transformat într-un „djihad“ *(război sfînt, n.n.)* islamic împotriva Antantei și a tuturor aliaților necredincioși. La 8 decembrie 1914, Enver Pașa a lansat o ofensivă în Caucazul rusesc, care s-a încheiat cu o dezastruoasă înfrîngere. La 17 martie 1915, armata rusă a forțat granița în trei provincii armene (Erzerum, Van, Bitlis), dar, în iunie a fost constrînsă să se retragă, ca urmare a contraofensivei otomane. Ce s-a întîmplat cu exactitate în provinciile Armeniei Mari, în timpul temporarei ocupații rusești, nu se va ști niciodată. Armenii au denunțat noi pogromuri, în vreme ce turcii i-au acuzat de sabotaje și acțiuni de gherilă împotriva regimentelor otomane în retragere.

La sfîrșitul lunii ianuarie 1915, un decret al Ministerului de Război otoman a ordonat dezarmarea tuturor armenilor și încadrarea lor în regimente de geniu, destinate să îndeplinească diverse sarcini (nivelarea unor străzi, construirea unor fortificații), departe de front.

Angrenajul masacrului a fost pentru moment amorsat. Putea fi pus în mișcare cu prima ocazie. Și ea a fost dată de revolta armenilor din regiunea muntoasă Zeitun, la sfîrșitul lui martie 1915, violent reprimată. La 15–20 aprilie, s-a declanșat o nouă revoltă, de această dată în provincia Van, de care răspundea prefectul („vali“) Djevet Bey, cumnatul lui Enver Pașa (supranumit „Potcovarul“ — pentru metoda sa de a „potcovi“ tălpile prizonierilor ca și cum ar fi fost vorba de cai).

„O turmă fără păstori“

La 24 aprilie 1915, la Constantinopol, otomanii au decimat elita armeană. Astfel, poporul armean devenea „o turmă fără păstori“.

După eliminarea „păstorilor“, a urmat exterminarea „turmei“. Instrumentul adoptat de regim pentru „Operațiunea masacru“ a fost numit „evacuarea din zonele de război, necesară din rațiuni de ordin militar“. Teoretic, era vorba de deportarea unui segment al populației, considerat potențial periculos pentru operațiunile militare aflate în curs.

Operațiunea s-a desfășurat în două faze: prima, în perioada mai–iunie, avînd ca teatru de acțiune cele șase provincii ale Armeniei Mari; cea de-a doua, în perioada august–septembrie, vizînd restul Ciliciei și orașele aglomerate, cu excepția orașelor Constantinopol și Smirna.

Actul care a consfințit operațiunea a fost o rezoluție a Consiliului de Miniștri, din 27 mai — un document concis, care afirma datoria statului de a reprima cu rigoare extremă orice atentat la siguranța și ordinea publică. Totodată, el conferea autorităților militare din diverse districte dreptul — „dacă cerințele de război îl impun“ — de a transfera în alte localități, individual sau în grup, persoanele bănuite de trădare sau spionaj. Cuvîntul „armeni“ nu figura în text.

Cum se desfășurau în realitate aceste deportări?

Armenii aveau la dispoziție două–cinci zile pentru a-și vinde bunurile și pentru a-și pregăti călătoria. Adesea, bărbații valizi rămași încă în sate și cei care plătiseră taxa pentru exceptarea de la serviciul militar („bedel“) erau obligați să plece primii. Au fost împușcați după cîtiva kilometri de marș.

Iată ce relata un oficial german, aflat la Erzerum, locotenentul Stange: „Ordinul de evacuare a fost executat în cel mai brutal mod. Oamenii au fost alungați din case și divizați în mici grupuri. Cei mai mulți dintre ei nu au avut timp să-și adune lucrurile de strictă necesitate. Sub ochii jandarmilor, populația locală a pus stăpînire pe bunurile abandonate. Timpul era neîndurător, dar deportații au trebuit să înnopteze sub cerul liber; și-au putut procura hrană și apă doar dînd bacșișuri jandarmilor“.

Consulul american din Trebinzonda, Oscar Heizer, își amintește: „Ordinul de deportare a fost anunțat pe străzi, la 26 iunie, și joi, 1 iulie, a fost executat de jandarmi. Grupuri de bătrîni, femei și copii cu boccele au fost înghesuite pe o străduță din apropierea consulatului. În momentul în care un grup atingea 100 de persoane, era îndreptat spre Erzerum, pe o căldură toridă. Cei care rămîneau în urmă, extenuați, erau uciși cu lovituri de baionetă și aruncați în rîu. Corpurile lor ajungeau pînă la gurile cursului de apă, în vecinătatea orașelor, unde erau lăsate să putrezească sub privirea îngrozită a oricui se nimerea să treacă prin zonă“.(...)

Din Armenia Mare au plecat, în perioada mai–iunie, sute de mii de armeni. La Alez, au sosit, după două luni de marș, doar cîteva mii. La sfîrșitul lui iulie, „epurarea etnică“ în provinciile Armeniei Mari și Tre-

Cadavrele unor armeni uciși pe străzile Trebizondei binzonda era practic încheiată. Au scăpat de la moarte cam 2–300.000 de armeni, care au urmat trupele țariste în retragerea lor.

La primele informații (scurse în afara Turciei) privind condițiile atroce de „deportări", puterile Antantei au reacționat. La 24 mai 1915, printr-o declarație comună adresată sublimei Porți, acestea protestau împotriva noilor crime comise în rîndul armenilor, a „umanității și civilizației". Guvernul otoman a răspuns printr-un comunicat oficial care definea „complet false" știrile privind pretinse „masacre contra armenilor" și considera chestiunea încheiată.

La 17 iunie, ambasadorul german, Hans von Wangenheim, adresa un mesaj cancelarului von Bethman Hollweg, în care arăta: „Este evident că expulzarea armenilor nu este motivată doar de rațiuni militare. Ministrul de interne, Talat, a declarat recent, în mod deschis, că «Sublima Poartă înțelege și profită de războiul mondial pentru a termina cu inamici interni, fără a fi deranjați de intervenții diplomatice străine»."

A doua fază de deportări a început în august. La Constantinopol, unde își aveau sediul reprezentanțele diplomatice, și la Smirna, unde generalul Liman von Sanders s-a opus executării ordinului de deportare în masă, autoritățile au acționat cu precauție, limitîndu-se la cîteva arestări.

Pretenția regimului că deportările ar fi fost măsuri militare indispensabile pentru a îndepărta de front elementele suspectate de colaborare cu inamicul pierdea orice urmă de credibilitate. În realitate, arestații proveneau din zone îndepărtate de front. Tuturor le era clar că în spatele deportărilor se ridica umbra masacrului.

Focarele de rezistență erau puține. Există două episoade principale de autoapărare în cursul acestei dure operațiuni. Primul se desfășoară în Van, după crunta represiune din 15–20 aprilie. Al doilea a avut loc la sfîrșitul lui iulie 1915, cînd 4–5.000 de armeni s-au refugiat în masivul Mussa Dagh, ultimii supraviețuitori fiind salvați de francezi, în luna septembrie.

Masacrul a continuat pînă în 1916, dar deja în primele zile ale lunii septembrie, în timpul unei vizite la ambasada germană, în cadrul unei conversații banale, Talat Pașa a rostit o frază sinistră: „De acum, chestiunea armeană nu mai există."(...) ■

Traducere și adaptare,
Carmen BURCEA

Sultanii au „respectat întotdeauna securitatea națională și religia celorlalte popoare"...

Puse în fața unor fapte de o gravitate incontestabilă, autoritățile otomane au recunoscut faptul că în timpul „deportărilor", din rîndul armenilor au murit „numai" 600.000 de oameni, subliniind că, în Imperiul otoman, sultanii au „respectat întotdeauna securitatea națională și religia celorlalte popoare". Mai mult, se susținea ideea că armenii au exploatat și masacrat pe turci, fapt pentru care au și ridicat un monument la Erzerum închinat victimelor masacrului organizat de armeni împotriva populației turcești, în anul 1918. Sigur, lupta de rezistență a unor grupuri de armeni a produs victime. La sfîrșitul primului război mondial, dintr-o populație de circa 2.500.000 de armeni, care locuiau în Imperiul otoman, mai supraviețuiau aproximativ 850.000. Dintre aceștia, doar 200.000 mai trăiau în Imperiul otoman; 200.000 de femei și copii au fost islamizați forțat, iar alte 250.000 s-au refugiat în Transcaucazia și, respectiv, Rusia; aproximativ 200.000 au găsit adăpost în alte țări ale lumii, între care și în România.

Sfîrșitul primului război mondial nu a însemnat însă și sfîrșitul suferințelor poporului armean. Astfel, în luna iunie 1920, forțele otomane au pătruns în provincia Kars, care fusese restituită Republicii Armenia (proclamată la 28 mai 1918). Aproape 200.000 de oameni, în majoritate civili, au căzut victimă invaziei otomane. Martor ocular la aceste evenimente, românul V. Ionescu a lăsat un prețios document scris, prin care arată că, „numai în orașul Kars, trupele turcești au măcelărit circa 10.000–12.000 de armeni".

Refugiați armeni, 1916

Problemele privind refugiații armeni au constituit obiectul unor dezbateri și în Liga Națiunilor, începînd cu sesiunea din 1922, fără a se rezolva ceva deosebit. Totuși, refugiaților armeni și altor refugiați rămași apatrizi li s-au eliberat pașapoarte internaționale „Dr. Nansen" (după numele lui Fridtjof Nansen, comisar al „Ligii pentru problemele refugiaților"), care le-a ușurat într-o oarecare măsură situația.

Și totuși, cu toate măsurile luate, problema armeană nu a fost încă rezolvată. Ei rămîn încă în comunități masive în diferite țări, în afara Republicii Armenia. În ceea ce privește armenii din Turcia, numărul acestora este în continuă scădere. Dacă, în anul 1927, aici se mai găseau cam 64.000 de armeni, în 1965, numărul acestora aproape se înjumătățise, ajungînd la circa 33.000 de oameni. ■

Nicolae CIOBANU

Stigmatul secolului — „soluția finală"

Fețele morții: De la euthanasie la camerele de gazare

Mioara ANTON

Varșovia, mai 1943: o imagine–simbol pentru Holocaust

Deceniile care au trecut de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial au fost marcate de nenumărate dezbateri privind destinul tragic al comunității evreiești din Europa intrată sub hegemonie nazistă. Părerile au fost și continuă să fie împărțite. Distrugerea documentelor incriminatorii, instaurarea „cortinei de fier“, modificările de granițe, deplasările de populație au făcut, practic, imposibilă stabilirea exactă a numărului celor dispăruți. Actele reparatorii — procesele intentate liderilor naziști acuzați de aplicarea „soluției finale“ — nu au dat rezultatele așteptate. Ca urmare, „vînătoarea de naziști“ a devenit una din constantele acestor ani.

Multitudinea colecțiilor de documente, a studiilor și lucrărilor consacrate acestui subiect atît la noi, cît și în străinătate ne determină acum să îi acordăm un spațiu restrîns, propunîndu-ne tratarea lui într-un număr special al revistei noastre. Deocamdată, pentru a nu văduvi prea mult „dosarul“ de față, înfățișăm, în linii mari, contextul istoric care a generat înfăptuirea Holocaustului evreilor, prezentînd și o statistică a pierderilor umane din perioada cuprinsă între 1939-1945.

Obsesii antisemite

Venirea la putere a lui Hitler, la 30 ianuarie 1933, a reprezentat debutul unei politici extrem de violente față de populația evreiască. Regimul nazist devenise depozitarul tuturor resentimentelor pe care Germania le acumulase după Pacea de la Versailles. Obsesiile antisemite ale lui Hitler au găsit astfel un teren propice, mergîndu-se de la enunțarea principiilor teoretice ale antisemitismului pînă la constituirea unui adevărat cadru instituțional pentru aplicarea „soluției finale“. Charisma lui Hitler a contribuit în mare măsură la propagarea fantasmelor antieveriești, succesul său fiind dublat și de eșecul asimilării comunității minoritare. Clasa de mijloc a devenit principala adeptă a ideilor naziste. Rațiunile unei înregimentări în masă au avut la bază considerente de ordin economic. Evreii deveniseră principalii concurenți, rolul lor în economia germană de după primul război nefiind deloc neglijabil. Pot fi amintite două exemple: Walther Rathenau și Albert Ballin, primul situat în fruntea Comisiei pentru reparațiile de război și a Ministerului de Externe, iar cel de-al doilea aflat la conducerea Societății centrale pentru cumpărare. Sub egida celor două organisme au luat ființă numeroase societăți comerciale, ceea ce a dus la o creștere considerabilă a poziției sociale a evreilor. Pe acest fond, asasinarea lui Walther Rathenau, la 24 iunie 1922, a fost interpretată ca un soi de eliberare. Orgoliul rănit al germanilor fusese „răzbunat“.

Hitler nu a lăsat nici un dubiu cu privire la atitudinea sa față de minoritatea evreiască, anunțînd încă din momentul venirii sale la putere intenția de a-i înlătura pe evrei nu numai din Germania ci și din Europa. Ca urmare, din 1933, guvernul german a propus excluderea evreilor din serviciul civil (ceea ce presupunea toate pozițiile didactice, de la școala elementară pînă la universitate, industria de divertisment, în care erau incluse radioul, teatrul, opera), în general, înlăturarea lor din funcțiile publice. Afacerile particulare au rămas totuși neatinse pînă în 1938. Politica antisemită și-a urmat cursul prin promulgarea și aplicarea „legilor de la Nürnberg“, din 1935. În virtutea acestora, evreii erau privați de drepturile politice, dar nu și de cele civile. Continuau să rămînă membri ai statului german, dar erau transformați peste noapte în cetățeni de rangul doi. Se legaliza, astfel, o discriminare practicată de majoritatea germană în detrimentul minorității everiești.

Punctul culminat al acestei politici a fost înregistrat la 9 noiembrie 1938. „Kristallnacht“ avea să înregistreze trecerea evreilor de la o „problemă politică“ la o „problemă fizică“. Asasinarea, la 7 noiembrie, la Paris, a secretarului ambasadei germane, Ernst von Rath, de către un tînăr evreu a constituit pretextul „nopții de cristal“. Deși se pare că acest asasinat a fost o înscenare a Gestapo-ului, el a dat semanlul pentru aplicarea „soluției finale“. Dinamica nazistă devenea tot mai radicală. Vitrinele a peste 7.500 de magazine evreiești au fost sparte, sinagogile au fost incendiate și peste 20.000 de cetățeni germani de confesiune mozaică au fost trimiși în lagărele de concentrare de la Dachau, Buchenwald și Sachsenhausen.

1) Civili și prizonieri de război exterminați de naziști:

● prizonieri sovietici	3.500.000
● deținuți în lagărele de concentrare	1.100.000
● euthanasia bolnavilor mintali	70.000
● țigani	240.000
● evrei	între 5.100.000 și 5.860.000

2) Nr. victimelor evreiești repartizate în funcție de cauza decesului:

● ghetouri și alte privațiuni	800.000
● executați în afara lagărelor (acțiunea trupelor Einsatzgruppen)	1.300.000
● lagărele morții	2.700.000
● alte lagăre	300.000
Total	5.100.000

3) Nr. victimelor evreiești repartizate pe fiecare țară

Țara	Număr de morți		Populația evreiască în 1939	% din populația evreiască exterminată
	R. Hilberg	Enciclopedia Holocaustului		
Austria	50.000	50.000	60.000	50%
Belgia	24.000	28.900	90.000	27%
Bulgaria		0	50.000	
Cehoslovacia	260.000	146.150–149.150	315.000	82,5%
Danemarca		60	6.500	
Franța	75.000	77.320	270.000	28%
Grecia	60.000	60.000–67.000	74.000	81%
Italia	9.000	7.680	50.000	18%
Iugoslavia	60.000	56.200–63.300	75.000	80%
Luxemburg	1.000	1.950	3.000	33%
Norvegia	1.000	762	2.000	50%
Olanda	100.000	100.000	140.000	71%
Polonia	3.000.000	2.900.000–3.000.000	3.350.000	89,5%
România	270.000	271.000–287.000	750.000	36%
Ungaria	180.000	550.000–569.000	400.000	45%
URSS	700.000	1.000.000–1.100.000	3.020.000	23%
Estonia	2.000	1.500–2.000	4.500	44%
Letonia	70.000	70.000–71.500	95.000	74%
Lituania	130.000	140.000–143.000	145.000	90%
Germania	120.000	134.500–141.500	240.000	50%
TOTAL	5.100.000	5.596.000–5.860.000	9.142.000	56–64%

(„Les collections de L'Histoire“, nr. 3, octombrie 1998, p. 40)

Ghetoizare, deportare, exterminare

Invadarea Poloniei, în septembrie 1939, a adus cu sine moartea a mii de evrei. Hitler declarase că „războiul va duce la anihilarea rasei evreilor din Europa“. „Chestiunea evreiască“ începuse să depășească granițele Reich-ului. Țările intrate în sfera de influență germană au început să practice o politică cu aceentuate nuanțe antisemite. S-au aplicat, în cele din urmă, aceleași măsuri de ghetoizare, deportare, exterminare. În concepția liderului nazist, Europa ar fi trebuit să devină un teritoriu „judenfrei“ (fără evrei). Ca urmare, au fost propuse chiar și planuri de expulzare a evreilor în Madagascar. Se preconiza transportarea a peste patru milioane de evrei în mica colonie franceză. Lipsa mijloacelor care să asigure transportul unui număr atît de mare de oameni, cumulată cu lipsa de timp, la care se adăuga prezența submarinelor britanice, au dus în cele din urmă la abandonarea proiectului. În fapt, acest plan nu a reprezentat altceva decît pregătirea psihologică a executanților naziști de necesitatea aplicării „soluției finale“. Hannah Arendt precizează, în *Eichmann la Ierusalim. Un raport asupra banalității răului,* că „de vreme ce nu era nici un teritoriu unde să poată fi «evacuați», unica soluție rămasă era exterminarea“ (p.89). „Soluție“ care nu a întîrziat să fie pusă în aplicare.

Programul de exterminare în masă prin utilizarea camerelor de gazare a luat naștere din programul de euthanasie ordonat de Hitler, în 1939. Se prevedea ca „persoanelor suferind de boli incurabile (...) să li se garanteze o moarte blîndă“. Între 1939–1941, aproape 15.000 de etnici germani au fost supuși euthanasiei prin utilizarea monoxidului de carbon. „Camerele morții“ erau instalate în instituțiile unde se tratau

> **„Adoptată de către naziști, politica de expulzare și de excludere a continuat să inspire toate operațiunile antievreiești pînă în 1941. Însă, acest an a reprezentat o răscruce în istoria antisemitismului activ, deoarece naziștii s-au confruntat atunci cu o situație determinată de un război total. Mai multe milioane de evrei erau închiși, captivi, în ghetouri, și emigrarea devenea imposibilă. Un proiect tardiv, care consta în a îmbarca pe evrei cu destinația Madagascar, eșuase total. Trebuia inventată o altă metodă de a «rezolva» «problema evreiască». În această perioadă crucială, ideea unei «soluții teritoriale» s-a ivit în mintea anumitor naziști. «Soluția teritorială» — sau, după cum a fost numită ulterior, «soluția finală a problemei evreiești în Europa» — prevedea, pur și simplu, moartea evreilor europeni. Era necesar, deci, să fie uciși. Aceasta a fost a treia fază istorică a acțiunii antievreiești. Să rezumăm: au existat, începînd din secolul al patrulea al erei noastre, trei politici antievreiești succesive, cea a convertirii, cea a expulzării, cea a anihilării. Cea de a doua a apărut pentru a o înlocui pe prima, iar a treia s-a ivit spre a o înlocui pe a doua.“**
>
> **(Raul Hilberg, *Exterminarea evreilor din Europa*, vol. I, Buc., Ed. Hasefer, 1997, p. 13)**

persoanele cu handicapuri fizice. Zvonul existenței unor astfel de camere a dus la nenumărate proteste. Utilizarea lor a fost stopată, dar se crease un precedent. S-a dispus aplicarea „metodei“ în teritoriile din Est. Primele instalații de gazare s-au pus în funcțiune la sfîrșitul anului 1941, la Chelmno și Belzec, iar în vara lui 1942, la Auschwitz. Exterminarea în masă fusese demarată. Reich-ul trebuia să rezolve problema celor aproape opt milioane de evrei pe care războiul îi pusese sub „protecția sa“. Treptat, lagărelor le-a fost schimbată destinația, din spații pur concentraționare în spații de exterminare. Din această perspectivă, Auschwitz-ul s-a transformat în simbolul spațiului concentraționar nazist, el devenind instrumentul pentru moartea programată a mii de oameni. Primele convoaie constituite de RSHA (Oficiul central de securitate al Reich-ului) au ajuns la Auschwitz în primăvara lui 1942. În componența lor, au intrat evreii din Silezia Superioară și Slovacia. Au urmat, apoi, evreii aduși din Franța, la 29 iulie 1942. Pe tot parcursul anului, trenurile au transportat spre acest lagăr în cea mai mare parte evrei din vestul Europei. În 1943, au început să fie aduși evrei din Balcani, în special din Grecia (aproape 70.000), la care s-au adăugat supraviețuitorii răscoalei din ghetoul Varșoviei. Tot aici au fost aduși și evreii italieni, împreună cu cei din lagărul de la Theresienstadt. În vara lui 1944, și-au făcut intrarea aproape 400.000 de evrei unguri. Ultimul transport a fost adus în august 1944.

„Soluția finală“ a fost dublată și de activitatea „Einsatzgruppen“, unități mobile însărcinate cu exterminarea „raselor inferioare“. Înființate în martie 1941, acestea au acționat în special în Rusia, în spatele frontului, eliminînd tot ceea ce nu corespundea standardelor Reich-ului: comisari sovietici, funcționari ruși, țigani, evrei, invalizi de război. În momentul în care devenise evident că Germania va pierde războiul, autoritățile naziste au încercat să facă dispărute o mare parte a probelor incriminatorii. Arhivele au fost incendiate, iar o parte a instalațiilor de gazare și incinerare au fost dezasamblate. Au rămas însă supraviețuitorii și gropile comune. Numărul total al victimelor „soluției finale“ rămîne — chiar și astăzi — la nivelul de aproximare, victimele din rîndul populației evreiești fiind apreciate între patru și șase milioane. Cifra nu a fost confirmată, după cum nici numărul total al victimelor din fiecare țară aflată în sfera de dominație a Reich-ului. ■

Interiorul unei barăci din lagărul de la Buchenwald. ianuarie 1945

Vaticanul și exterminarea evreilor

Tăcerea lui Pius al XII-lea

Radu Claudiu IONESCU

La mai mult de jumătate de secol după terminarea sa, al doilea război mondial mai iscă încă numeroase controverse. Una dintre acestea privește atitudinea papei Pius al XII-lea (1939–1958) din timpul războiului față de Germania nazistă și, mai ales, față de exterminarea evreilor de către aceasta și de către statele satelite ei.

Ofensivă diplomatică eșuată

Născut la 2 martie 1876, într-o familie ce dăduse funcționari Vaticanului încă din 1819, Eugenio Pacelli, viitorul Suveran Pontif, a urmat cursurile Universității Gregoriene, unde s-a remarcat prin elocința și memoria extraordinare, dar și prin darul de a-și însuși limbile străine. Ascensiunea sa în cadrul Secretariatului de Stat al Vaticanului a fost rapidă și, în 1917, a fost numit arhiepiscop și trimis nunțiu la München, apoi, în 1924, la Berlin. În 1929, s-a întors la Roma, unde Pius al XI-lea (1922–1939) îi acorda mantia de cardinal și îl numea secretar de Stat. Zece ani mai tîrziu, la 2 martie 1939, după cel mai scurt conclav din 1623 încoace, Pacelli e ales papă.

Pontificatul său nu începea însă sub cele mai bune auspicii. Europa se pregătea deja pentru război. Toată ofensiva diplomatică din vara lui 1939 a eșuat, înțelegîndu-se aici și inițiativa papei de a organiza o conferință la care să participe Italia, Germania, Polonia, Franța și Marea Britanie. La 1 septembrie, Germania atacă Polonia și, două zile mai tîrziu, Marea Britanie și Franța declarau război lui Hitler *(v. „Dosarele Istoriei" nr. 9/37, 1999)*. Încă de la începutul conflagrației, presiunile asupra lui Pius al XII-lea de a condamna deschis nazismul și practicile sale antirasiale au fost puternice, atât din partea britanicilor, prin Sir D'Arcy Osborne, reprezentantul lor pe lîngă Sfîntul Scaun, cît și din partea Franței, încă neocupată, prin ambasadorul D'Ormesson. Vaticanul a preferat însă neutralitatea, în speranța de a putea juca rolul de mediator în cazul unor eventuale și iluzorii tratative de pace.

Pe măsură ce războiul mondial avansa, tot mai multe voci cereau Vaticanului să condamne deschis atrocitățile comise de naziști în teritoriile ocupate de ei. Lucru pe care, de altfel, Pius XII avea să-l facă în mesajul său de Paște din 1941, în care se arată că „binecuvântarea sau blestemul lui Dumnezeu asupra unei țări ocupate depinde de tratamentul pe care ocupantul îl aplică populației". Mesajul a produs emoție atît la Roma, cît și la Berlin, întrucît, la acea dată, singurele țări ce ocupau teritorii străine din Europa erau Italia, Germania și URSS.

Pentru Aliați, însă, mesajul era prea general. Ei ar fi dorit ca mesajul papal să se refere expres la naziști și la Hitler. În condițiile date însă, și ținînd cont de faptul că, după Acordurile de la Laterano (11 februarie 1929), Vaticanul era un stat independent doar în teorie, nu și în practică, papa a considerat că ceea ce spusese era îndeajuns. În aceeași lună aprilie 1941, însă, Ante Pavelič, liderul ustașilor *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 11/27, 1998)*, renumiți prin cruzimea de care au dat dovadă în ceea ce îi privește pe sîrbi, era primit în audiență la papă.

Problema exterminării evreilor în lagărele de concentrare naziste nu a fost cunoscută însă de către Aliați și de către țările neutre și implicit, de către Vatican, pînă în vara lui 1942. Informațiile erau aproape imposibil de obținut din teritoriile ocupate de naziști și, chiar cînd astfel de informații erau dobîndite, faptul că erau folosite de propaganda de război le făcea puțin credibile. Un diplomat de la Vatican afirma, în perioada respectivă, că Secretariatul de Stat al Sfîntului Scaun credea 35% din comunicatele Aliaților și 75% din cele ale Axei.

Toată lumea auzise de deportarea evreilor spre „direcții necunoscute", însă nimeni nu știa precis ce însemna aceasta. În vara lui 1942, informațiile erau din ce în ce mai alarmante, cifrele alternînd între cîteva sute de mii și două milioane de evrei uciși de către naziști. În aceste condiții, tot mai mulți diplomați i-au cerut Sfîntului Părinte să se pronunțe deschis și direct asupra problemei. De altfel, și germanii, angajați în războiul împotriva URSS, ar fi dorit ca Vaticanul să-l considere un „război sfînt" împotriva „ateismului comunist". Ca răspuns la întrebarea unui diplomat de ce nu condamna practicile naziste și Germania, papa a răspuns: „Pentru că ar trebui să condamn și practicile comuniștilor ruși", lucru care nu convenea sub nici o formă Aliaților.

La 16 iunie 1942, Tittman, proaspătul însărcinat cu afaceri al SUA la Vatican, analiza, într-un raport către Departamentul de Stat, posibilele explicații ale tăcerii lui Pius al XII-lea: fie convingerea că Axa va cîștiga și, atunci, biserica ar fi fost supusă unor persecuții majore, fie teama de represalii imediate, fie speranța de a juca rolul de mediator în cazul unor tratative de pace. După întrevederea pe care a avut-o cu papa pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare, Hugh Montgomery, asistentul lui Osborne, rezuma astfel, la 11 august 1942, atitudinea Suveranului Pontif: „Vaticanul și-a exprimat deja poziția, chiar dacă printr-o exprimare mai directă Germania a înțeles că s-ar face rău chiar celor a căror ajutorare se încearcă;

bariera cenzurii este de netrecut; pe ascuns facem tot ce putem pentru a ajuta cît se poate de mult victimele terorii".

Protejarea victimelor

Într-unul din argumentele sale, papa avea perfectă dreptate. În iulie 1942, arhiepiscopul de Utrecht condamnase deschis deportarea evreilor olandezi. Ca măsură de represalii, naziștii au procedat la deportarea evreilor și a catolicilor nonarieni, printre care și a celebrului filosof Edith Stein. Mai mult, chiar Foreign Office-ul avea să adopte aceeași atitudine ca și Vaticanul pentru protejarea victimelor.

În februarie 1942, trei gropari au evadat din lagărul de la Chelmno și, ajunși la Varșovia, au relatat rezistenței poloneze despre atrocitățile din lagărele de concentrare. Informația a ajuns, în iunie, pe filieră suedeză, la guvernul polonez în exil la Londra, iar în iulie în ziare. În septembrie 1942, Mander, un parlamentar liberal, a făcut o interpelare în Camera Comunelor, cerînd Foreign Office-ului să precizeze dacă informația e reală sau nu. După consultarea guvernului polonez, șeful diplomației britanice a spus că, din motive umanitare, nu poate răspunde interpelării.

Pentru a satisface cererile diplomaților Aliați, în mesajul său de Crăciun, din 1942, papa cerea „tuturor oamenilor bine intenționați să readucă societatea sub ascultarea lui Dumnezeu; e o îndatorire pe care o avem (...) față de sutele de mii de oameni uciși sau condamnați la o moarte lentă, uneori numai datorită rasei sau naționalității lor". După cum se observă, nu exista nici o referire precisă la evrei sau la naziști, lucru remarcat de cancelariile aliate. În curînd, însă, grija acestora va fi nu să-l determine pe papă să condamne atrocitățile naziste, ci să-l convingă să nu condamne bombardarea Romei de către Aliați.

Neputînd sau nedorind să condamne direct exterminarea evreilor, Vaticanul a încercat, în schimb, să ajute, pe ascuns, refugiații de război, în mare parte evrei. La 16 octombrie 1943, o echipă SS a încercat să adune evreii din Roma pentru a fi deportați. La intervenția Secretariatului de Stat al Vaticanului, o mare parte dintre aceștia a fost eliberată. Au fost, totuși, deportați, la Auschwitz, în jur de o mie. Dintre aceștia, numai 15 au supraviețuit.

Cifra celor eliberați se ridică la circa 7.000. Pe perioada războiului, potrivit istoricului Joseph Lichten, între 4.000 și 7.000 de evrei au fost găzduiți în Cetatea Vaticanului și alți 3.000 în Castelul Gandolfo, reședința de vară a papei. Alții au fost găzduiți în 185 de mînăstiri catolice din Spania, Franța, Italia, Elveția, Austria și chiar din Germania.

Pinohas E. Lapide, consul al Israelului la Roma, afirma, în cartea sa *Ultimii trei papi și evreii*, că „cifra evreilor salvați de Pius al XII-lea și de Vatican în timpul războiului este, după mărturii, în jur de 700.000, deși este mult mai probabil ca cifra exactă să fie în jur de 860.000. Lapide afirma că cei salvați nici nu doreau ca papa să se exprime deschis în problema evreiască, acțiunea sa fiind mult mai eficientă. De altfel, atît în ultimii ani de război, cît și după, multe voci reprezentative aparținînd comunității evreiești au mulțumit călduros lui Pius al XII-lea pentru ajutorul dat evreilor, printre aceștia numărîndu-se și Alexandru Șafran, șef rabinul Bucureștiului, în scrisoarea sa din 7 aprilie 1944, către nunțiul papal. Mai mult, chiar în 1945, șef rabinul Romei, Zolli, s-a convertit la catolicism, luînd ca nume de botez chiar numele papei, Eugenio.

Pe de altă parte, însă au existat și există încă voci ce au reproșat lui Pius al XII-lea nu numai „scandaloasa tăcere în problema evreilor", ci și ajutorul dat naziștilor, materializat prin audiențele pe care papa le-a acordat lui Pavelič sau ministrului de Externe nazist, von Ribbentrop, cît și prin organizarea „rețelei Ratline", prin care Vaticanul ar fi ajutat naziști sau ustași să se refugieze, la sfîrșitul războiului, către America de Sud sau chiar către SUA, Franța și Marea Britanie.

Controversa, stîrnită mai ales după reprezentarea, în februarie 1963, a piesei „Vicarul", aparținînd unui dramaturg german pînă atunci necunoscut, Rolf Hochhuth, ce prezenta un papă timid și căruia i se reproșa tăcerea din timpul războiului, continuă și probabil va mai continua să fie folosită ca argument pro sau anticatolic. Ceea ce pare să fie sigur, conform mărturiei lui D'Arcy Osborne, este că Pius al XII-lea a rămas convins că Vaticanul a făcut tot ceea ce se putea face atît în planul acțiunii, cît și în planul declarațiilor, în timpul războiului, încercînd în același timp să-și păstreze neutralitatea.

Dar oare, în condițiile atrocităților și a luptei pentru dominația mondială și a genocidului deliberat, își mai găsesc locul nuanțele, sugestiile, aluziile fine ale diplomației tradiționale, pe care le stăpînea atît de bine Pius al XII-lea și care adesea lui i se păreau mult mai clare decît li se păreau celorlalți? O neutralitate care nu se dorește cu totul discretă va ridica întotdeauna probleme, căci cauzele nu sînt neutre din punct de vedere moral. ■

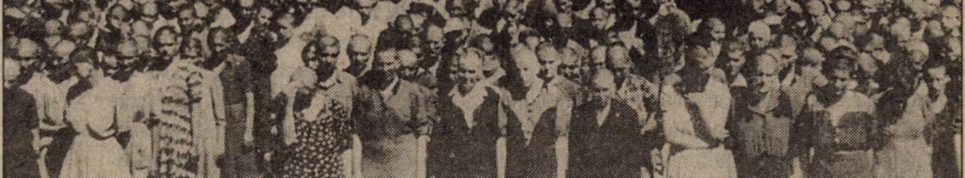

Lagărul de la Auschwitz, iunie 1944: evrei deportați din Ungaria

Un punct de vedere care merită toată atenția

Holocaust al evreilor în România?

Grigore Traian POP

29 iunie 1941: Victime ale pogromului de la Iași

Deși, la Procesul de la Nürnberg, Comisia Instructoare scoate din culpă pentru crime de război și genocid entități precum Mișcarea Legionară, guvernul din exil („Guvernul Național“) și armata română, deși nici o organizație românească nu este condamnată pentru fascism, crime de război și contra umanității, încet–încet s-a acreditat ideea că, în România, ar fi existat organizații antisemite care s-ar fi făcut vinovate de genocid. E drept că, pînă prin 1965, asemenea învinuiri nu au fost sistematice, concertate, astfel încît la procesul criminalului nazist Eichman *(v. „Dosarele Istoriei“ nr. 8/36, 1999)* din 1961, un Loewenthal, cunoscut pentru intransingența sa, afirma că antisemitismul dreptei românești, inclusiv al Gărzii de Fier, „nu era de natură rasială, ca la naziști, ci din invidie față de starea economică a populației evreiești din România“. Prin urmare, nu orice antisemitism generează genocid.

Ipoteze controversate

În ultimii douăzeci de ani, autori, muzee, asociații, institute de studiere a persecuțiilor și suferințelor îndurate de evrei acreditează, mai mult sau mai puțin ferm, ideea Holocaustului în România. Iar imediat după decembrie 1989, în fața Templului Coral din București, este instalată o placă de comemorare a 400.000 de victime ale Holocaustului anilor '40. Dar tot cei care se grăbiseră s-o instaleze o demontează, nu după mult timp, fără nici o explicație coerentă. Chiar șeful statului român din acea vreme, aflat într-o vizită la Muzeul Holocaustului din Washington, deplînge Holocaustul de care s-ar fi făcut vinovați românii...

E un mod cel puțin nefericit de a prelua în atitudinea politică ipoteze controversate ale istoriei, dacă nu chiar abuzive.

A vorbi fără rigoare și nuanțare despre antisemitismul românilor, mai ales al unor organizații, mișcări, grupuri și persoane cînd aproape toate partidele interbelice pot fi acuzate de oarecare intoleranță în încercarea de rezolvare a chestiunii evreiești, cînd însuși regele Carol al II-lea se exprimă în termeni ostili față de evreii care invadaseră România în deceniul al patrulea (venind din Germania, Rusia și din Europa Centrală), cînd chiar evreii pămînteni declară că sînt excedați de marele număr al coreligionarilor lor veniți ilegal în România, cînd Partidul Evreiesc face cartel electoral cu Garda de Fier înseamnă fie a ignora istoria, fie a încerca s-o falsifici cu bună știință. Și, evident, cu rea–credință.

Pînă la instalarea regimului național–legionar, la 14 septembrie 1940, nu se poate vorbi, în România, de violențe împotriva evreilor. Și nici măcar după aceea. Dar, e drept, se legiferează și se dau decrete antisemite, se restrîng drepturile acestor cetățeni, uneori destul de drastic. O făcuseră și guvernele anterioare, cele ale lui Goga–Cuza și Gigurtu (într-o guvernare extrem de scurtă, un *intermezzo* înaintea instaurării dictaturii regale), din proprie decizie, din obediență față de germani sau sub o oarecare presiune germană. Nicolas M. Nagy–Talavera, un evreu luminat, autor, printre altele, ale unei cărți fundamentale despre *Fascismul în Ungaria și România* (apărută și în limba română, București, Ed. Hasefer, 1996), scrie că miliția partidului gogo–cuzist, lăncierii, „a fost responsabilă, înainte de 1940, de mai multe acțiuni brutale antisemite și huliganice decît Garda de Fier“, menționînd, apoi, că „aproape toate excesele au fost atribuite Legiunii, la fel cum în Ungaria ele fuseseră puse pe seama Crucilor cu Săgeți“.

După cedarea Ardealului de N–E, în toamna anului 1940, sentimentele antisemite ale multor români sînt declanșate ori reactivate de jubilația evreilor ardeleni față de cedările teritoriale impuse nouă prin Dictatul de la Viena. Același avizat autor constata că evreii ardeleni, mulți dintre ei maghiarizați, nu-și ascunseseră sentimentele antiromânești nici înainte de acest tragic eveniment.

Oricum, de crime și genocid nu se vorbește decît cu referire la perioada 1940–1944, despre cea a războiului mai cu seamă. Și trebuie să admitem că, pentru România, în Est, războiul începe o dată cu ultimatumul sovietic și retragerea noastră din Basarabia (iunie 1940).

Spațiul tipografic nu ne permite prea multe detalieri. Știut este însă că, în retragere, trupele române au fost agresate de cetățenii evrei și ucraineni din Basarabia. De altfel, unii dintre aceștia fuseseră folosiți sistematic, organizat, pentru pregătirea invaziei sovietice.

Atitudini antiromânești

Cînd trupele lui Stalin s-au pus în mișcare, grupuri de evrei au devastat biserici și instituții de stat românești, pe care au arborat drapelul roșu, au comis atentate și asasinate, individual sau în grup. Publicînd în *Armata, mareșalul și evreii* (București, Ed. RAO, 1998) și documente care atestă astfel de acțiuni ostile și criminale, Alex Mihai Stoenescu apreciază că evreii comuniști, mulți la număr, s-au constituit într-o veritabilă coloană a V-a sovietică (unii plecaseră chiar din București în zona de conflict), justificînd astfel calificativul de „parte beligerantă și „denumirea justificată de inamic".

E de la sine înțeles că nu toți evreii s-au făcut vinovați de atitudini antiromânești, că nu toți au fost seduși de ideologia comunistă, internaționalistă. Dar nici cei care au avut această atitudine nu pot fi acuzați că ar fi fost funciarmente ostili românilor. Mulți vor fi crezut că sovieticii sînt filosemiți. Se va dovedi însă că avuseseră un prost instinct de conservare.

Primele asasinate ale unor minoritari evrei s-ar fi produs, după o tradiție aproape deloc susținută documentar, la București, în timpul rebeliunii legionare, din 21–23 ianuarie 1941. Atunci, în unele cartiere locuite de evrei, Dudești și Văcărești, în ghetouri, s-ar fi produs masive acte de vandalism și crime.

În *Jurnalul* său (București, Ed. Humanitas, 1996), scriitorul și dramaturgul Mihail Sebastian (Josef Hechter) pomenește de mii de morți, colportînd zvonuri ori, pur și simplu, presupunînd că așa ar fi fost, întrucît nu merge la fața locului nici în timpul evenimentelor și nici după. Rabinul Alexandru Șafran afirmă că ar fi vorba de sute, apoi de zeci de morți. Dovada: în acele zile, în cimitirul evreiesc din Șoseaua Giurgiului au fost înhumați mai mulți evrei decît de obicei. Mult mai mulți. Oricum, în cifra de 110, considerată a reprezenta victimele, sînt cuprinse și morțile naturale.

POGROMUL DELA IAȘI
(29 IUNIE 1941)
DE
MARIUS MIRCU
TURA GLOB BUCUREȘTI
MARIUS MIRCU
POGROMURILE DIN BASARABIA
și alte cîteva întîmplări
Editura „GLOB" București
MARIUS MIR
POGROMURILE DIN BUCOVINA și DOROHOI

Trei apariții editoriale din anii 1945–1947, un rechizitoriu în spiritul epocii la adresa politicii antonesciene față de minoritatea evreiască

Rabinul Moses Rosen, ca și actualul președinte al Federației Comunităților Evreiești din România susțin, în particular, realitatea crimelor din ianuarie 1941 și, în general, a Holocaustului. Încurcat totuși de inexistența unor date riguroase referitoare la numărul victimelor, acad. Nicolae Cajal se întreabă retoric: de la ce cifră de uciși în sus s-ar putea considera că este vorba de genocid?

Răspunsul, neașteptat, îl dă profesorul Ion Coja, cu care academicianul Nicolae Cajal avusese o polemică tocmai pe această temă: „De la unul în sus, dacă se dovedește că vinovăția acestuia este aceea de a fi evreu" — afirmă Ion Coja.

Dar, cum bine se știe, cetățenilor români care trădaseră, se manifestaseră ostil față de armata română în retragerea din Basarabia, ori se dedaseră la crime, organizați în „miliții", nu faptul de a fi evrei li se reproșase, ci tocmai de aceea de a fi fost trădători și criminali.

În legătură cu crimele săvîrșite în perioada rebeliunii, legionarii sînt fermi: ar fi fost un nonsens ca — aflați cu spatele la zid, sub tirul armatei, izolați în sediile legionare ori în anumite instituții pe care le controlează — să nu aibă altă grijă decît să se repeadă, cu orice preț (cu prețul vieții, după cum se vede), în cartierele Vitan și Dudești pentru a jefui și a asasina oameni nevinovați. Ei mai afirmă că cei care iau de bune faptele atribuite lor în cartea propagandei antonesciene *Pe marginea prăpastiei* (în bună parte, un fals), pentru a-l învinui apoi chiar pe Antonescu de genocid și Holocaust, dau dovadă cel puțin de lipsă de probitate morală.

Ceva însă a fost. Fără a se proba cu prea multe documente de arhivă, se face totuși dovada cu martori că unii militanți comuniști ar fi introdus în țară mii de uniforme legionare pe care le-ar fi folosit în timpul rebeliunii, îmbrăcînd cu ele declasații Bucureștiului și îndemnîndu-i să prade și să ucidă în cartierele evreiești.

Pentru confirmarea acestei ipoteze, argumentele vin din mai multe direcții, dar, deocamdată, dovezi irefutabile nu există.

Dar de Holocaust se vorbește mai cu seamă cu referire la mareșalul Antonescu, învinuit de deportări, de internarea în lagăre a zeci de mii de evrei, unde aceștia ar fi fost decimați, sau chiar de ordine directe de lichidare a cetățenilor de etnie evreiască. Și aceasta după retragerea armatei noastre din Basarabia, în 1940, adică după trecerea Prutului și recucerirea teritoriilor românești răpite de sovietici.

Astfel, numărul celor uciși din ordin, între 1941 și 1944, stabilit de „analiști" (e tot expresia academicianului Cajal) ar fi de 120.000 pentru Basarabia și Bucovina de Nord, „zeci de mii" de evrei ucraineni uciși la Odessa și în alte localități de armata română și jandarmerie. „Adăugați la aceste victime cei 135.000 evrei transilvăneni trimiși de fasciștii unguri din teritoriul Ardealului vremelnic ocupat și arși de vii în cuptoarele Auschwitz-ului" — ne îndeamnă acad. Cajal. Cu toată compasiunea și revolta pentru soarta acestor victime, trebuie să constatăm, cu regret, că la Muzeul Holocaustului, dar și în multe relatări avid absorbite de mediile internaționale de presă, vina arderii de vii a celor 135.000 de evrei este atribuită românilor, nu ungurilor.

A fost suficient pentru a se acredita ideea că, în România, ar fi fost Holocaust.

Dar chiar și fără evreii ardeleni trimiși de horthyști la Auschwitz, dacă s-ar dovedi că la ordinele lui Ion Antonescu armata și jandarmeria română ar avea pe conștiință moartea celor amintiți, și încă s-ar putea vorbi de Holocaust.

Cifrele sînt însă relative. Și, apoi, ne aflam în război, unde cutumele morale sînt bulversate iar legile și regulile care se aplică devin extrem de restrictive. Cît despre cei deportați, ei erau, în marea lor majoritate, intrați ilegal în țară. Toate acestea nu scot de pe rol tragedia „trenurilor morții", evenimentele din 25–30 iunie 1941 de la Iași, cazurile Odessa, Dalnic și Chișinău.

Dar, după opinia noastră, la nivelul actual al cercetărilor, nu se poate vorbi de Holocaustul evreilor în România. ■

„În acest grav contencios, un capitol special îl ocupă populația evreiască din Basarabia și Bucovina de Nord, realipite în 1941 patriei–mamă. Cum se știe, din cei 756.930 de evrei care trăiau în România, potrivit recensămîntului din 1930, mai mult de un sfert (27,3%) locuiau în Basarabia și 12,4% în Bucovina. Acestei colectivități evreiești din cele două provincii i s-a aplicat, din iunie–iulie 1941, un regim punitiv de exterminare. Și dispoziția o dăduse direct Ion Antonescu. Cum demonstrează unele dintre documentele acestui volum *(v. mai jos, n.n.)*, Ion Antonescu hotărîse nu lichidarea unor evrei ca indivizi, ci a întregii colectivități de aici. Ororile au fost bestiale și atît de atroce, încît în acea vreme, cînd hitleriștii nu adoptaseră încă «soluția finală», au trezit dezaprobarea chiar și a unor militari germani. Cifrele victimelor evreiești din Basarabia și Bucovina de Nord variază între 105.000 (cifră propusă într-un document din 1957 de Sabin Manuilă și W. Fildeman) și 120.000, iar alți analiști propun 150.000. Indiferent care dintre aceste cifre se validează, rămîne faptul crud și indiscutabil că, din dispoziția lui Ion Antonescu, în Basarabia și Bucovina de Nord (prin evacuări, ghetoizări sau deportarea în ghetoul mai mare care a fost Transnistria) au fost uciși peste 100.000 de evrei. E adevărat că evreii din Vechiul Regat și Transilvania de Sud, numărînd 307.376 de suflete, au fost salvați de la «soluția finală», fiind folosiți de cei doi Antonești drept capital politic pentru tratativele cu Națiunile Unite. Dar salvarea acestora nu-l absolvă pe Ion Antonescu de uciderea evreilor din Basarabia și Bucovina de Nord. La care se adaugă cele 15.000 de victime evreiești din Vechiul Regat (pogromul de la Iași, din 29 iunie 1941, măcelul de la Dorohoi și cel din zilele rebeliunii legionare etc.). Sînt realități indiscutabile (...), sistematic ignorate de zelatorii de astăzi ai mareșalului Antonescu (...)."

(*Evreii din România între anii 1940–1944. Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, vol. II, București, Ed. Hasefer, 1996, p. X)

Holocaustul nu este, totuși, „monopolul" evreilor!

Nazismul și genocidul țiganilor

Viorel ACHIM

Despre destinul tragic al țiganilor din Europa în timpul celui de-al doilea război mondial a început să se scrie tîrziu. Chiar dacă atît materialele în legătură cu politica nazistă în Germania și în țările ocupate publicate după război, cît și procesele marilor criminali de război făceau referiri la țigani ca victime ale politicii naziste, mult timp nu a existat interes pentru ce s-a întîmplat cu această populație în anii războiului. Istoriografia privind nazismul și cel de-al doilea război mondial a subestimat, ba chiar a ignorat acest episod. Semnificativ este faptul că prima carte germană despre țigani în timpul național–socialismului a apărut abia în 1964, iar, în paginile, ei autorul (H.–J. Döring) se ocupă de țigani ca de o „populație infracțională"!

Evreii — da, țiganii — ba...

Timp de două decenii de la încheierea războiului, cererile de despăgubire pentru prigoana nazistă înaintate de organizațiile țigănești nu au fost luate în seamă de autoritățile vest–germane. Justiția le-a respins pe motiv că țiganii nu ar fi fost victime ale persecuțiilor rasiale. S-a afirmat că persecuțiile țiganilor ar fi fost fundamental diferite de cele ale evreilor; că evreii au fost persecutați din motive rasiale, iar țiganii din rațiuni de ordine publică și de sănătate publică. Această atitudine s-a

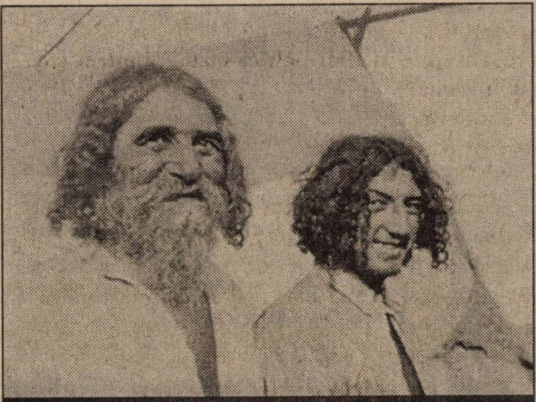

Țigani nomazi din România, tată și fiu (1938)

prelungit pînă în anii '60 și ea a existat nu numai în Germania.

Astăzi, țiganii sînt recunoscuți ca victime ale regimului nazist. Despre prigoana suferită de ei în Germania nazistă se vorbește în termeni de **genocid** și de **Holocaust.** Majoritatea istoricilor Holocaustului și nazismului folosesc aceste noțiuni în legătură cu politica față de țigani și publicul larg începe să fie informat în privința destinului tragic al acestei populații.

În regîndirea locului țiganilor în politica nazistă rolul decisiv l-au avut nu atît organizațiile țiganilor (rromilor), din țările occidentale sau cele internaționale, deosebit de active începînd cu sfîrșitul anilor '70, cît mai ales discuția în legătură cu noțiunea de **Holocaust** purtată în mediile politice și istoriografice în anii '70 și '80. S-a pus atunci problema dacă Holocaustul a fost unul exclusiv evreiesc sau a fost o catastrofă umană mai generală. Cuvintele lui Elie Wiesel — „not all victims were Jews but all Jews were victims" („nu toate victimele au fost evrei, dar toți evreii au fost victime") — exprimă poate cel mai bine noua abordare a noțiunii de Holocaust. **Holocaustul nu mai este un „monopol" al evreilor.** Au existat și alte grupe de populație care au suferit din partea Germaniei naziste aceeași politică de genocid și distrugere. Între acestea este vorba, în primul rînd, de țigani.

Cercetări mai riguroase privind Holocaustul țiganilor au început acum vreo două decenii. Titlul uneia dintre primele cărți pe această temă este sugestiv pentru destinul acestei istorii: *Holocaustul uitat* (Christian Bernadac, *L'Holocaust oublié: Le massacre des Tsiganes,* Paris, 1979). Au fost publicate cărți și studii privind țiganii în Europa nazistă. Este însă, deocamdată, o literatură minoră, care contrastează cu bogăția și calitatea literaturii despre Holocaustul evreilor. Aspecte importante — inclusiv în legătură cu lagărele de exterminare în care au pierit mulți țigani — nu au fost suficient lămurite. Avem de-a face cu un început și este de așteptat ca lucrările importante privind, ca să spunem așa, episodul țigan în politica nazistă abia de acum încolo să apară.

Pînă în acest moment, principalul cîștig în plan științific este cunoașterea locului ocupat de țigani în politica nazistă. S-au făcut progrese în înțelegerea legăturii din-

EDITURILE ALL
BD. TIMIȘOARA NR. 58, SECTOR 6 - BUCUREȘTI, SAU C.P.12 -107
TEL.: (01) - 402 26 00; FAX: (01) - 402 26 10

NU SE TIMBREAZĂ!
CORESPONDENȚĂ RĂSPUNS
C.R.
SE TAXEAZĂ LA DESTINAȚIE

TALON DE COMANDĂ
REVISTA *DOSARELE ISTORIEI*

EXPEDITOR: (VĂ RUGĂM SĂ COMPLETAȚI CÂT MAI CITEȚ POSIBIL)
Nume și adresă:____________________
____________________Telefon:__________
Cod client:__________ Profesie:__________

DESTINATAR
EDITURILE
ALL
BUCUREȘTI
O.P. 12
C.P. 107

cod talon 003051999

Pentru pasionații de istorie !

Editurile ALL *au înființat CLUBUL ALL ISTORIC, care va oferi membrilor săi numeroase facilități (reduceri de preț, informații asupra planului editorial în avans, întâlniri cu personalități de marcă din domeniu etc.) și surprize.*
Dacă doriți să deveniți membru al CLUBULUI ALL ISTORIC, exprimați-vă opțiunea bifând căsuța de mai jos și veți primi acasă pliantul de prezentare, cu toate detaliile necesare. În plus, această comandă va deveni comanda nr. 1 pentru CLUBUL ALL ISTORIC.

☐ *Vă rog să-mi trimiteți pliantul de prezentare a CLUBULUI ALL ISTORIC.*

Plata se va face ramburs (la primirea coletului poștal). Taxele poștale de expediție sunt suportate de editură.

tre politica socială germană, ideologia nazistă și genocidul ţiganilor.

Persecuţiile la adresa ţiganilor în Germania, dar și în alte părţi, sînt mai vechi decît politica nazistă. Ţiganii au suferit timp de secole discriminarea societăţii majoritare. Șicanele, expulzarea, pogromul etc. la adresa ţiganilor făceau parte din practicile puterii publice. În epoca modernă, pe măsură ce se accentua neadaptarea ţiganilor la societatea industrială și periferializarea lor în plan social, statele occidentale au dezvoltat politici speciale faţă de această populaţie. Împotriva ţiganilor și a celorlalte grupuri itinerante din ţările Europei au fost luate măsuri menite să conducă la sedentarizare și la asimilare socială. Sub acest aspect, Germania nu a fost o excepţie. Legislaţia și măsurile poliţienești împotriva nomazilor, asocialilor etc., adoptate în Germania (în statele germane și la nivel central) în timpul celui de-al Doilea Reich și în timpul Republicii de la Weimar, îi aveau în vedere, în primul rînd, pe ţigani. Ţiganii au devenit o preocupare pentru aparatul de stat, care îi înregistrează, le întocmește acte de identitate speciale, le controlează deplasările, le impun restricţii sau îi expulzează pe ţiganii recent veniţi din Europa sud–estică. Legea pentru combaterea ţiganilor, vagabonzilor și trîntorilor („Arbeitsscheuen“), adoptată, în 1926, în Bavaria, care prevedea sedentarizarea obligatorie și, pentru anumite cazuri, internarea în azile, vine în prelungirea acestei politici. Ţiganii erau trataţi drept asociali, scopul acestor măsuri fiind sedentarizarea și integrarea lor socială.

Un bulibașa de lîngă București (1938)

Cotitura nazistă

Regimul nazist a preluat această moștenire birocratică și a înăsprit măsurile poliţienești la adresa ţiganilor. Nu este vorba însă doar de dezvoltarea formelor tradiţionale de discriminare. Naziștii adaugă acum o **componentă rasială,** care nu exista înainte, ceea ce înseamnă, de fapt, un moment de cotitură în politica faţă de ţigani. Pînă acum, „problema ţiganilor“ a fost înţeleasă ca o problemă de ordine publică. Acum, la fel ca evreii, ţiganii devin o

PĂTRUNDEŢI PE POARTA ISTORIEI EUROPENE, PARCURGEŢI MOMENTELE EI ESENŢIALE, ALĂTURI DE O CĂLĂUZĂ DE NĂDEJDE!

Colecţia
ACCES LA ISTORIE

CAROL QUINTUL: SUVERAN, DINAST ȘI APĂRĂTOR AL CREDINŢEI, 1500 - 1558 – Stewart MacDonald
cod **H1428**, preţ **34 000 lei**

EUROPA ȘI DESPOŢII LUMINAŢI
Walter Oppenheim
cod **H1430**, preţ **34 000 lei**

FRANŢA ȘI CARDINALII, 1610 - 1661
Richard Wilkinson
cod **H1108**, preţ **34 900 lei**

GERMANIA: AL TREILEA REICH, 1933 - 1945 – Geoff Layton
cod **H1705**, preţ **39 900 lei**

HABSBURGII ȘI HOHENZOLLERNII, 1713 - 1786 – Walter Oppenheim
cod **H1431**, preţ **29 000 lei**

IMPERIUL BRITANIC, 1815 - 1914
Frank McDonough
cod **H1432**, preţ **29 000 lei**

ITALIA: LIBERALISM ȘI FASCISM, 1870 - 1945 – Mark Robson
cod **H1434**, preţ **29 000 lei**

IMPERIUL OTOMAN, 1450 - 1700
Andrina Stiles
cod **H1433**, preţ **29 000 lei**

JEAN CALVIN ȘI REFORMA TÂRZIE
Keith Randell
cod **H1039**, preţ **34 900 lei**

LUDOVIC AL XIV-LEA, FRANŢA ȘI EUROPA, 1661 - 1715
Richard Wilkinson
cod **H1107**, preţ **39 900 lei**

MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ȘI COLONIALĂ, 1919 - 1939
Alan Farmer
cod **H232**, preţ **9 900 lei**

MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ȘI COLONIALĂ, 1939 - 1964
Alan Farmer
cod **H1435**, preţ **29 000 lei**

NAPOLEON, FRANŢA ȘI EUROPA
Andrina Stiles
cod **H1436**, preţ **29 000 lei**

SPANIA: MĂRIRE ȘI DECĂDERE, 1474 - 1643
Jill Kilsby
cod **H1437**, preţ **29 000 lei**

UNIFICAREA GERMANIEI, 1815 - 1890
Andrina Stiles
cod **H1439**, preţ **29 000 lei**

UNIFICAREA ITALIEI, 1815 - 1870
Andrina Stiles
cod **H1440**, preţ **29 000 lei**

1. Alegeţi lucrările dorite, în urma consultării ofertei, reţinând codurile acestora; **2.** Completaţi rubricile de mai jos, înscriind codul lucrării și numărul de exemplare comandate; **3.** Depuneţi talonul, astfel completat, în cea mai apropiată cutie poștală.

Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.

„problemă rasială". Dacă înainte țiganii erau „asociali", acum ei sînt combătuți pentru că sînt o „rasă străină" („Fremdrasse"), inferioară și periculoasă.

Argumentele rasiste au fost furnizate de „știința" timpului. „Experții" germani în eugenie și „știința" rasială au elaborat, de fapt, concepția rasială a național–socialismului. Concluzia lor a fost că țiganii, împreună cu evreii, ar constitui un pericol pentru puritatea rasei germane. Centrul de cercetări eugenice și bioetnice (Rassenhygienische und bevölkerungsbiologische Forschungsstelle), creat, în 1936, la Berlin, condus de Robert Ritter, a procedat la clasificarea țiganilor în „țigani" („Zigeuner") și „corcituri" („Zigeunermischlinge"), fiecare de diferite grade, în funcție de numărul de străbunici de origine etnică țigană. Aceste clasificări, care au însemnat cercetări genealogice și antropologice, au constituit fundamentul deportării la Auschwitz. Acești „experți" au furnizat date poliției și SS, au făcut recomandări pentru sedentarizare, sterilizare și deportare. Chiar dacă ei nu au recomandat deschis exterminarea, cercetările lor au pavat drumul spre aceasta. „Experții rasiali" sînt — și ei — responsabili pentru genocid.

Ei au interpretat „asocialitatea" țiganilor ca o urmare a defectelor genetice. Amestecul între țigani și germani ar duce la asocialitate. Aceasta explică de ce tocmai corciturile („Zigeunermischlinge") — care, după calculele lui R. Ritter, însemnau peste 90% dintre țiganii germani — au devenit obiect al politicii de nimicire. Pentru țiganii „puri" (care, pentru Himmler, contau ca „arieni") a existat altă „soluție": ei urmau să fie feriți de distrugere, însă trebuiau împiedicați să se amestece cu ne–țiganii, prin interzicerea căsătoriilor cu aceștia.

Șatră de nomazi, în apropierea Bucureștiului (1938). În centrul imaginii, Gheorghe Niculescu, președinte, la acea dată, al țiganilor din România

Din 1934, țiganii pot fi supuși la sterilizare, în baza unei legi privind protecția eugenică, iar, în 1935, ei cad sub incidența legii pentru „protecție a sîngelui", care interzice căsătoria între germani și aparținătorii „raselor străine". Măsura îi privea nu numai pe țiganii nomazi, ci pe toți țiganii, inclusiv pe cei integrați sub aspect social și educați. Tot în 1935, prin „legile de la Nürnberg", evreii și țiganii devin cetățeni de categoria a doua. În orașe, municipalitățile au trecut la concentarea țiganilor în locuri speciale, așa–numitele „Zigeunerlager".

Popas al corturarilor

Scopul ultim al politicii față de țigani a statului nazist nu mai era sedentarizarea, pentru că ei nu mai erau văzuți ca fiind integrabili social, ci izolarea lor. Iar, mai apoi, acest scop a devenit eliminarea fizică a țiganilor.

Țiganii, ca și evreii, au fost o obsesie ideologică pentru naziști. În mai 1938, Heinrich Himmler a ordonat ca mai vechiul birou pentru problema țiganilor să fie numit Biroul Central al Reichului de Combatere a Infracțiunilor Comise de Țigani (Reichszentrale zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens). La 8 decembrie 1938, Himmler a promulgat un decret pentru combaterea „flagelului țigănesc" („Bekämpfung der Zigeunerplage"), care se baza pe înregistrările biorasiale ale lui Robert Ritter.

Deportarea țiganilor germani începe la scurt timp după izbucnirea celui de-al doilea război mondial și ocuparea Poloniei. La 21 septembrie 1939, o conferință convocată de Reinhard Heydrich, șeful Sipo (Sicherheitspolizei) și al SD (Sicherheitsdienst) , a hotărît ca toți țiganii care trăiau în Marele Reich German și în Austria să fie deportați, împreună cu evreii germani, în „Generalgouvernement". Acest plan a întîmpinat rezistența eugeniștilor din jurul lui R. Ritter, care considerau imposibilă pentru acel moment o rezolvare radicală „curată din punct de vedere științific" a problemei țiganilor. S-a renunțat la acest plan, dar în mai 1940, 2.800 de țigani germani sînt deportați la Lublin. Se apreciază că 80% dintre ei au murit. Deportarea țiganilor din Austria în „Generalgouvernement“, planificată pentru a doua jumătate a lunii august 1940, a fost amînată *sine die*. Țiganii din această țară vor fi mai apoi deportați la Auschwitz–Birkenau, în 1943. La începutul lui noiembrie 1941, au fost deportați în ghetoul din Lodz, în Wartheland, cca. 5.000 de țigani, în principal din Germania și din Burgenland, împreună cu 20.000 de evrei. Cei care au supraviețuit pînă la sfîrșitul anului au fost gazați, în ianuarie 1942, în lagărul de la Chelmno.

La 16 decembrie 1942, Himmler a dat ordinul prin care țiganii cu sînge amestecat trebuiau să fie selecționați și internați la Auschwitz. Rămîneau exceptați de la deportare țiganii „puri“ din punct de vedere rasial și cîteva categorii din rîndul celor corciți (cei căsătoriți cu persoane de origine ariană, cei care prestau serviciul militar, lucrătorii din industria militară, ș.a.), care trebuiau însă să accepte sterilizarea „voluntară“. Deportarea la Auschwitz s-a făcut însă fără a se respecta întotdeauna excepțiile amintite. Internarea țiganilor din Germania și din ținuturile ocupate în lagărul de la Auschwitz–Birkenau s-a efectuat în februarie 1943. Lagărul a funcționat 17 luni. Peste 20.000 din cei aproximativ 23.000 de oameni internați aici și-au găsit moartea. Dintre aceștia, 13.000 proveneau din Germania. Victimele au fost numărate cu minuție: 32 au fost împușcați după încercarea de evadare, 6.432 au murit gazați, 13.614 au murit datorită condițiilor de viață inumane din lagăr. Lagărul a fost lichidat în noaptea de 2 spre 3 august 1944, cînd cei aproximativ 2.900 de oameni care se mai găseau acolo și-au găsit moartea în camera de gazare.

Nimicire prin muncă

În același timp, politica față de țigani în Germania nazistă a avut și alte componente. Mii de țigani au fost obligați să presteze muncă forțată în lagărele de concentrare pentru fabricile germane de armament, devenind victime ale „nimicirii prin muncă“. Țiganii au fost, de asemenea, cobai pentru experiențele medicale din lagărele naziste. La Auschwitz, sinistrul dr. Josef Mengele și-a făcut cercetările pe perechi de gemeni din rîndul țiganilor. Experiențe medicale asupra țiganilor au fost și în lagărele de concentrare de la Natzweiler, Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald și Ravensbrück. În cazul țiganilor, s-a procedat la sterilizări. Sterilizarea trebuia să-i facă infertili pe corciții („Zigeunermischlinge“) care se mai aflau în viață și să contribuie astfel la desăvîrșirea genocidului

Regina Maria, într-un salaș de țigani

Politica nazistă față de țigani a fost pusă în aplicare și în teritoriile din Europa de Est, de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră, dar și din Balcani, regiuni aflate sub ocupație militară germană. Trupele SS („Einsatzgruppen“) care operau în spatele frontului în teritoriile sovietice și în țările baltice au ucis mii de țigani, precum și evrei. Ele au beneficiat uneori de ajutorul, chiar de zelul autorităților și al milițiilor locale. În Serbia ocupată, țiganii au fost victime ale represaliilor armatei germane. În august 1942, se raporta că Serbia este „singura țară în care problema evreilor și problema este rezolvată“. În Franța ocupată și cea de la Vichy, țiganii și alți nomazi au fost internați în lagăre. Mulți dintre ei au luat drumul lagărelor de concentrare din Germania. Aceleași măsuri au fost luate în Olanda, Belgia și Luxemburg.

Și în țările europene, aflate în anii războiului sub influența politică a Germaniei naziste, au existat politici și au fost luate măsuri împotriva țiganilor. Nu însă peste tot. Au fost țări — ca Bulgaria, de pildă — unde nu a existat nici o măsură împotriva acestei populații. Politicile față de țigani au fost însă dintre cele mai diferite. În Italia, unele familii de țigani au fost deportate în Sardinia. Măsuri radicale împotriva țiganilor au fost luate în perioada ocupației germane a nordului acestei țări. Atunci, unii țigani au fost trimiși la muncă forțată în Germania sau deportați în lagăre de concentrare. În Slovacia, nu s-au luat măsuri radicale. Aici, țiganii au fost internați în lagăre de muncă. În Ungaria, se pare că măsuri de oarecare anvergură au fost luate în 1944, în timpul ocupației germane. Atunci, au fost organizate detașamente de muncă forțată compuse din țigani, iar alți țigani au fost internați și deportați. În Croația, s-a practicat cea mai radicală politică de genocid la adresa țiganilor. Milițiile fasciste (ustașii) au ucis — cu o ferocitate care o întrecea pe cea a naziștilor — aproape toată această populație. Se consideră că doar 1% dintre țiganii croați au supraviețuit. Au scăpat, în schimb, țiganii musulmani din Bosnia, teritoriu care atunci se afla în componența statului croat.

Țiganii sub Antonescu

În ce privește România, guvernul Ion Antonescu a avut o politică specială față de țigani. Aceasta i-a afectat pe țiganii nomazi și o parte dintre cei sedentari, anume pe cei considerați a fi „periculoși și indezirabili“. Împreună cu familiile lor, ei au fost deportați, în 1942, în Transnistria, teritoriul sovietic dintre Nistru și Bug, aflat atunci sub ocupație românească *(v. documentele care urmează)*. În total, au fost deportați aproape 25.000 de oameni. Aproximativ jumătate dintre ei au murit în Transnistria. Supraviețuitorii au revenit în țară în 1944. Ceilalți țigani — numărul total al țiganilor care trăiau în România în granițele de atunci era de peste 200.000 — nu au fost afectați în nici un fel de politica guvernului Antonescu. Măsura a fost justificată de autorități pe considerente de ordi-

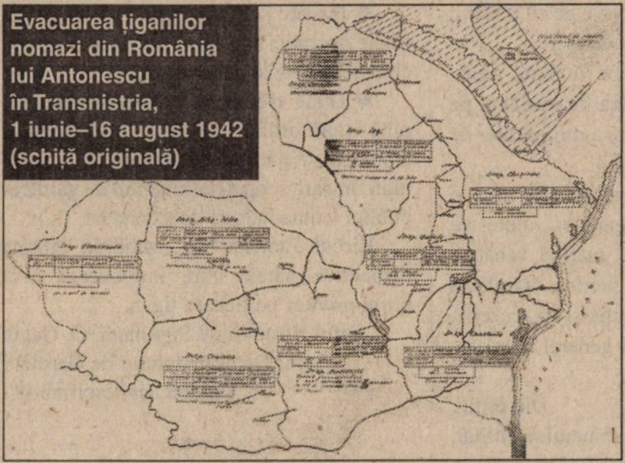

Evacuarea țiganilor nomazi din România lui Antonescu în Transnistria, 1 iunie–16 august 1942 (schiță originală)

ne publică. Scopul urmărit a fost, de fapt, scoaterea acestor țigani–"problemă" în afara țării. Măsura stă, credem, în legătură cu politica guvernului român de realizare a omogenității etnice a țării. Subliniem faptul că Transnistria — unde au fost deportați și evreii din Basarabia și Bucovina — a îndeplinit aceeași funcție de „groapă de gunoi" etnică, pe care a avut-o pentru Reich partea din Polonia numită atunci „Generalgouvernement".

Rămîne a fi lămurit, în viitor, în ce măsură politicile privitoare la țigani adoptate în diferitele țări au fost influențate de politica Germaniei naziste, dacă ele au fost luate la recomandarea sau în urma presiunilor din partea Germaniei naziste sau dacă au fost în întregime rodul factorilor politici interni din acea țară. Știm că Germania nazistă era interesată în „rezolvarea" pe plan european a „problemei" țiganilor și că „experții" germani au cerut statelor din sud–estul Europei să aplice măsuri de ordin rasial împotriva țiganilor. Deocamdată este, însă, greu de stabilit dacă au existat presiuni politico–diplomatice în acest sens. Influența germană ni se pare însă clară, nu numai în ce privește elementele ideologice xenofobe și rasiste, ci și în ce privește unele modalități de punere în practică a politicii față de țigani.

În ce privește Germania nazistă, **politica de genocid și Holocaust la adresa țiganilor nu poate fi contestată.** În legătură cu natura politicii față de țigani în celelalte țări aflate în sfera de dominație a Germaniei, lucrurile sînt însă mai complicate. Mai peste tot s-au luat, în acei ani, măsuri împotriva țiganilor. Peisajul politicilor aplicate populației țigănești în anii războiului a fost foarte diferit, **astfel încît noțiunea de genocid sau Holocaust nu poate fi aplicată peste tot.** În unele țări, măsurile împotriva țiganilor au constituit un aspect al politicii etnice promovate atunci de statul respectiv, politică ce a afectat, uneori în aceeași măsură, și alte minorități etnice.

Estimarea numărul de victime ale politicii față de țigani în Germania nazistă și încelelalte țări de pe continent în anii celui de-al doilea război mondial este dificilă. Se avansează, uneori, în legătură cu numărul total al țiganilor uciși cifre care merg de la 238.000 la 500.000. Cel puțin, deocamdată, ele sînt niște aproximații. Dincolo de aceasta, rămîne însă evidența prezenței în istoria Europei secolului XX a episodului tragic al politicii de genocid la adresa țiganilor. ■

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

- **Christian Bernadac, *L'Holocaust oublié: Le massacre des Tsiganes*, Paris, 1979**
- **Gabrielle Tyrnauer, *Gypsies and the Holocaust: A Bibliography and Introductory Essay*, Montreal, 1989**
- **H.R. Huttenbach, „The Romani Porajmos: The Nazi Genocide of Europe's Gypsies", în „Nationalities Papers", 19 (1991), p. 373–394**
- **Sybil Milton, „Nazi Policies Toward Roma and Sinti, 1933–1945", în „Journal of the Gypsy Lore Society" (5), 2 (1992), nr. 1, p. 1–18**
- **Sybil Milton, „Holocaust: The Gypsies", *în Genocide in the Twentieth Century: Critical Essays and Eyewitness Accounts*, ed. Samuel Totten, William S. Parson, Israel W. Charnay. New York, London, 1995, p. 209–264**
- **Donald Kenrick, Grattan Puxon, *Gypsies under the Swastika*, Hertfordshire, 1995.**

● documente inedite ● documente inedite ● documente inedite ● documente inedite ●

Deportarea țiganilor în Transnistria (1942–1944)

Deportarea țiganilor în Transnistria, în timpul guvernării mareșalului Ion Antonescu, la inițiativa acestuia, poate fi reconstituită, în toate detaliile ei, datorită surselor arhivistice extrem de bogate care s-au păstrat. Trimiterea forțată a acestei năpăstuite etnii în teritoriul dintre Nistru și Bug, între anii 1942–1944, operațiune condusă de Președinția Consiliului de Miniștri–Cabinetul Militar și executată de Direcția Generală a Poliției și Inspectoratul General al Jandarmeriei, subordonate Ministerului Afacerilor Interne, se regăsește atît în fondurile documentare ale acestor instituții, depozitate acum la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, dar și în alte fonduri conservate la Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, la Arhiva Serviciului Român de Informații sau la Arhiva Ministerului Justiției. De asemenea, unele aspecte locale ale mecanismului deportării țiganilor pot fi identificate în arhivele județene. Mărturii despre regimul la care aceștia au fost supuși în Transnistria se păstrează și în arhivele din Ucraina, ca de exemplu în cele de la Odessa.

Reproducem, în continuare, cîteva din documentele semnificative și, în primul rînd, inedite — păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond. Inspectoratul General al Jandarmeriei — ale acestui dramatic episod al istoriei noastre naționale din anii lui Antonescu. *(Subtitlurile aparțin redacției.)*

Constantin CĂZĂNIȘTEANU

„Eliminarea elementelor eterogene și parazitare"

„România/Președinția Consiliului de Miniștri/Cabinetul Militar/Biroul 1/Nr. 70

București, 22 mai 1942/Strict Secret/ Foarte urgent

Ministerul Afacerilor Interne — Cabinet/Subsecretariatul de Stat al Marinei — Cabinet/Guvernămîntul Transnistriei — Cabinet

Pentru asigurarea ordinei interne și eliminarea elementelor eterogene și parazitare, am onoarea a vă transmite următoarele dispozițiuni ale domnului mareșal Antonescu:

1. Țiganii nomazi, grupați în șatre din toată țara, vor fi imediat dirijați pe jos și pe drumurile cele mai scurte, prin organele de jandarmerie, spre Transnistria, unde vor fi instalați prin grija guvernămîntului; legiunile de jandarmi vor urmări mișcarea lor și lunar se va raporta Cabinetului Militar stadiul ei.

2. Se va face o clasare și o statistică a țiganilor din regiunea București, Pitești, Ploiești și Buzău în vederea trimiterii și a acestora în Transnistria. Se va stabili, prin clasare, categoriile ce vor fi exceptate (cei cu ocupațiuni folositoare) și se vor face studiile necesare transportului pe c.f. pînă la Dunăre (Oltenița–Giurgiu).

Paralel Secretariatul de Stat al Marinei va studia transportul lor pe apă de la Giurgiu–Oceacov–Bug și, după posibilitățile lui de execuție, se vor stabili grupele și data plecării lor.

Ulterior, în raport cu posibilitățile de transport, se vor degaja toate centrele urbane și apoi cele rurale de toți țiganii parazitari, retrograzi și necinstiți, pripășiți și tolerați prin o condamnabilă nepăsare a conducerii treburilor noastre publice de pînă acum.

Toate aceste măsuri au un caracter strict secret pentru a se evita sustrageri și agitațiuni de spirite. Nici organelor de execuție, nici șatrelor nomade nu li se va arăta nici scopul, nici destinația finală.

Ridicarea țiganilor din București se va face în masă și prin surprindere, însă organizat și cu omenie.

Transportul pe apă se va face în șlepuri, sub pază militară cu jandarmi. Hrana pentru toată durata transportului va fi îmbarcată la plecare spre a se evita, pe cît posibil, opriri și posibilități de evadare.

Operațiunea va începe în luna iunie, pentru a le da posibilitatea de instalare pe timpul verii și de agonisire a mijloacelor de trai pentru iarna viitoare.

Ministerul de Interne va convoca o conferință a tuturor organelor interesate (poliție, jandarmerie, c.f., marină, sănătate publică, guvernămînt) pentru stabilirea tuturor detaliilor de execuție și va prezenta domnului mareșal planul general al operațiunii.

Din ordin,
Șeful Cabinetului Militar,
Colonel R. Davidescu".

*

„Nu se va mai lăsa să intre sau să iasă nici un țigan din oraș"

„Plan de lucru nr. 3.199

1. Începînd de astăzi, 24 mai 1942, orele 14, se vor închide barierele orașului și nu se va mai lăsa să intre sau să iasă nici un țigan din oraș, inclusiv în cursul zilei de 25. Vor fi lăsați să iasă din oraș numai țiganii care n-au domiciliu în Bacău și țiganii nomazi, care vor fi chiar scoși.

2. În ziua de 25 curent, la orele 7, vor fi prezenți la poliție ofițerii, agenții de poliție, gardienii publici, șeful detașamentului și șefii de secție.

3. Se vor face 27 echipe, dintre care două compuse din cîte un șef de secție și doi gardieni, iar restul echipelor dintr-un ofițer sau agent, sau gardian public destoinic și încă un gardian sau doi.

4. Se vor înscrie în tabele citeț:

● Țiganii nomazi (căldărari, lingurari etc.)

● Țiganii stabili și anume acei care, deși nenomazi, sunt condamnați recidiviști sau nu au mijloace de existență, sau o ocupație precisă din care să trăiască în mod cinstit și prin muncă și deci constituie o povară și un pericol pentru ordinea publică.

● Aceste două categorii se vor scrie de șeful fiecărei grupe pe tabelul care i se va da ca model.

● Operația se va sfîrși neapărat în cursul zilei de 25 crt., dacă este posibil până la orele 13 și în orice caz pînă la orele 19.

● Fiecare șef de echipă va prezenta la finele operației la Biroul Siguranței tabelul complet de țiganii recenzați.

● După efectuarea recensămîntului și pînă la noi ordine toți țiganii specificați în tabele nu se mai pot deplasa în afara județului, în care scop detașamentul de gardieni publici va lua măsuri de executare. (...)

Biroul Judiciar va înscrie în rubrica respectivă datele care interesează acel birou privitor pe fiecare țigan.

Șeful Biroului de Siguranță,/O. Gagia
Șeful Detașamentului de Gardieni Publici,/(indescifrabil)".

*

„Ne-am făcut datoria către țară"

[1942]

„Majestate,

Sîntem țigani spoitori, născuți în orașul Giurgiu, ca și părinții noștri, posedăm proprietăți în acest oraș, ne ocupăm cu creșterea vitelor de alăptat și comerțul vitelor cu orașul București, deci facem orice ne îngăduie legile țării, ca să ne putem întreține familia.

Nu sîntem ca alții, nomazi și corturari, ne-am făcut datoria către țară, ca militari activi, unii luptă și mor pe front, alții sînt reangajați în armată. Deci nimic contra bunului mers al ordinii publice. Azi ne vedem să fim expulzați din oraș și trimiși în Transnistria, fără a fi vinovați de ceva.

De aceea, apelăm la bunăvoia Majestății Voastre de Regină și Mamă a celor săraci, și rugăm să interveniți a fi lăsați pe loc, să ne găsească aci copilașii noștri, cînd se reîntorc de pe front sau cînd le vin extractele de decese.

Rugăm a se da ordine poliției Giurgiu să ne lase în pace, că nu noi trebuie să plecăm, ci hoții și derbedeii, care fac rău societății.

Părinții sînt din luptătorii de la 1877 și noi am luat parte la ambele războaie, unii din noi.

Cu stimă,/spoitori, Șoseaua Ghizdarului–Giurgiu/*(ss)* Pascale Muti Mere, *(ss)* Marin Muti, *(ss)* Draghia Muti, *(ss)* Gh. Roua, *(ss)* Mircea Muti, *(ss)* Aurică Preda, *(ss)* Gheorghe Muti, *(ss)* Niculae Ilie, *(ss)* Dumitru Văduva, *(ss)* Ioșca Ilie, *(ss)* Dumitrul Muti Andrei, *(ss)* Iosif Ilie, *(ss)* Momis Ioan, *(ss)* Dumitru Tache, *(ss)* Murtucu Mihail, *(ss)* Valea Ion Meniș, *(ss)* Creștina Gh. Rona, *(ss)* Marin Curcă"

*

Intervenția lui George Enescu

„Notă

Sînt informat că pentru țiganii muzicanți a intervenit George Enescu, în persoană, la mareșalul Antonescu, afirmînd că pleacă și el în caz de-i duce muzicanții la Bug.

I. Pavăl“.

*

Țigani protejați?!

„21 iulie [1942]

Inspectoratul General al jandarmeriei/Serviciul Jandarmeriei

La nr. 36.455 și 36.895/942, am onoare a face cunoscut că pe nota de prezentare a situației evacuării țiganilor nomazi, domnul mareșal Antonescu a scris următoarea rezoluție:

«Merge foarte încet operațiunea. Este cineva care-i protejează. Trebuie să fie ridicați și toți țiganii fără ocupație stabilă și cu cazier judiciar».

Domnul mareșal cere să i se raporteze la fiecare 2 săptămîni situația evacuării țiganilor nomazi și a celor fără meserie sau infractori.

Din ordin:/Șeful Cabinetului
Militar,/Colonel R. Davidescu“.

*

Calvarul deportaților

„Copie de pe telegrama Prefectului județului Oceacov, nr. 6.045/1942, înregistrată la C.B.B.T. sub nr. 15.607, din 28 noiembrie 1942.

Telegramă/Președinției Consiliului de Miniștri,/București/Oceacov (...)

Am onoare a raporta că printre cei aproape 14.000 țigani evacuați în acest județ se găsesc foarte mulți care nu intrau în prevederile de evacuare nefiind nomazi și nici cu cazier — stop. Printre ei se găsesc invalizi și văduve de război, luptători în actualul război decorați [cu] Virtutea Militară, femei și copii cu soți și părinți pe front, părinți cu copii și gineri pe front, proprietari de imobile, meseriași calificați, negustori cu bune situații materiale de la orașe — stop. Majoritatea țiganilor au fost ridicați fără a li se permite să-și ia haine de iarnă, așternut, străchini sau linguri — stop. Zilnic sîntem asaltați de acești țigani care ne cer reîntoarcerea în țară — stop. Din cauza recoltei deficitară hrănirea țiganilor nu o putem asigura decît pentru un scurt timp — stop. Din cauza frigului și lipsei mijloacelor de încălzire mor zilnic 10–20 țigani, din care motiv au devenit amenințători, voind a pleca în masă spre Odessa pentru a lua trenul și a pleca în țară — stop. Nu avem jandarmi suficienți pentru paza lor. Am intervenit la Divizia 2-a pază pentru a ordona Regimentului 53 infanterie fortificații păzirea taberelor de țigani și a nu le permite ieșirea din sate — stop. Rog binevoiți trimiterea unei comisiuni pentru trierea imediată a țiganilor — stop. Conținutul de mai sus raportată telegrafic și Ministerului de Interne.

Prefect județul Oceacov,/Lt. colonel
V. Doschi — nr. 6.045/1942“.

*

Încartiruire fără reguli

„Inspectoratul General al Jandarmeriei/Serviciul Jandarmeriei/Comisiunea III. Zona Covaliovca — Androtefca — Varușino, Județul Berezovca./Colonel Moldoveanu Sandu/Maior Ursuleanu Octav/Memoriu nr. 63, din 21 decembrie 1942

Asupra controlului și stabilirei situațiunei țiganilor nomazi, evacuați în Transnistria și stabiliți în zona: Covaliovca–Androtefca–Varușino, județul Berezovca, făcut în zilele de 12 la 19 decembrie 1942, conform ordinelor Inspectoratului General al Jandarmeriei nr. 48.405, telefonic, din 9.XII.1942 și nr. 48.407, secret, din 9.XII.1942.

I) Stabilirea situației

1) Este cea făcută prin tabelele a, b, c, d, e, f, și g, pentru acei care au posedat acte și prin tabelele a. bis, b. bis, c. bis, d. bis, e. bis, f. bis și g. bis, pentru acei care nu au avut acte, sau au avut acte dar dubioase sau indescifrabile din cauza uzului.

2) Din studiul acestor tabele, se vede că au fost evacuați contrar ordinelor, următorii capi de familie și membrii, după cum urmează *(v. tabelul de mai jos — n.n.):*

3) Pentru cei din tabele a. bis, b. bis, c. bis, d. bis, e. bis, f. bis și g. bis, urmează de a se face o verificare amănunțită la auto-

Detalii asupra categoriilor stabilite	Cu acte			Fără acte		
	Capi familie	Membrii	Total	Capi familie	Membrii	Total
● Categoria a. și a. bis. Cei care aparțin unuia din elementele armatei.	165	794	959	234	978	1.212
● Categoria b. și b. bis. Invalizi din actualul război și cei din războiul 1916–1918.	4	13	17	8	32	40
● Categoria c. și c. bis. Familiile celor mobilizați sau concentrați.	18	53	71	32	101	133
● Categoria d. și d. bis. Părinții (tata și mama) care am copii pe front sau concentrați.	47	196	243	133	480	613
● Categoria e. și e bis. Concubinele au copii ai celor mobilizați sau concentrați.	12	45	57	26	91	117
● Categoria f. și f. bis. Românii evacuați, fiind considerați țigani.	6	21	27	5	12	17
● Categoria g. și g. bis. Țigani care nu intră în categoriile de mai sus, dar cer repatrierea pe motive demne de luat în seamă.	33	91	124	89	339	428
Total	**285**	**1.213**	**1.498**	**527**	**2.033**	**2.560**

rităţile în drept, căci unele din afirmaţiunile acestora este posibil să nu corespundă adevărului.

4) Restul de ţigani de la 5.100, cîţi au fost stabiliţi în această zonă, sînt parte care nu intră în niciuna din categoriile de mai sus, parte sînt morţi, iar parte sînt fugiţi din lagăre.

● Printre cei care nu au fost clasaţi în niciuna din categoriile de mai sus, sînt parte din ei care au făcut războiul din 1916–1918 şi ar fi cred just să fie şi aceştia repatriaţi.

● În tot timpul celor 5 zile de control şi stabilirea situaţiei acestor ţigani, am avut în continuă un dute–vino de ţigani, prinşi prin judeţele Transnistriei şi aduşi aci, alţii plecaţi în satele vecine după hrană, iar alţii ocupaţi cu înmormîntarea celor din familie, astfel că, stabilirea situaţiei celor prezenţi s-a făcut cu multe greutăţi, iar ţiganii fugiţi au rămas necontrolaţi.

5) Este la fel de remarcat şi faptul că la 14–18 octombrie 1942, atunci cînd aceşti ţigani au fost aduşi de la fermele: Pitilovca şi Sastacova, pe raza postului Covaliovca, nu au fost predaţi cu forme şi cîţi sînt nici postului de jandarmi şi nici celor 2 primării, Covaliovca şi Varuşino, din raza acestui post şi nici postul de jandarmi şi nici primăriile nu au avut evidenţa acestor ţigani, nici nominală şi nici numerică şi abia pe la 10 noiembrie 1942 s-a făcut de postul de jandarmi verificarea lor, în unire cu sublocotenentul Vasilescu Mircea, de la Legiunea Oceacov, şi care tabele au fost trimise la legiune şi postul a rămas în continuare tot fără nici o evidenţă.

● Şi deci tot timpul nu s-a făcut acestor ţigani nici un control şi nici nu li s–a impus nici un fel de reguli de avut în vedere în taberele unde au fost încuartiruiţi şi au făcut ce au voit, plecînd cînd au voit, fie spre a săvîrşi furtişaguri, fie de a trece în ţară, fie de a-şi agonisi hrana.

● Şeful postului Covaliovca, sergentul major Săpunaru Dumitru, s-a arătat tot timpul foarte indiferent de situaţia ţiganilor de pe raza postului şi avea chiar aerul de a spune, că el nu trebuie a se ocupa de aceşti ţigani şi apoi, în plus de aceasta, acest subofiţer este slab pregătit din toate punctele de vedere şi în plus este şi leneş şi lipsit de spiritul de educaţie şi disciplină militară.

6) Din studiul tabelelor de clasare, rezultă în general că parte din posturile de jandarmi şi poliţii de oraşe nu au făcut o triere a ţiganilor, conform dispoziţiunilor din ordinul Ministerului Afacerilor Interne nr. 2.383, cabinetul V, din 21 iulie 1942; ei au ridicat şi evacuat pe cine i-a ieşit în cale şi a urmărit numai de a avea numărul de ţigani, pe care îl raportase că intră în categoria ordinului sus citat, fără de a controla dacă aceştia sînt aceia care trebuiesc evacuaţi, căci numai aşa se explică numărul aşa de mare a celor evacuaţi prin abuz, sau prin neglijenţă şi se impune de a se lua severe măsuri contra celor vinovaţi.

● Dacă s-ar pune temei pe unele afirmaţiuni ale ţiganilor evacuaţi prin abuz, cum că au dat bani alţii care trebuiau evacuaţi şi în locul acelora i-a pus pe ei, că din ură personală că nu le-a satisfăcut diferite cereri, fie organelor de poliţie, fie organelor de la primărie, fie organelor de la posturile de jandarmi etc. au fost evacuaţi, ar fi cazul chiar de a se face cercetări ample, iar vinovaţii să fie trimişi la puşcărie, căci nu este permis a se evacua invalizi, soldaţi aflaţi în permisie, din cei care au făcut războiul actual şi au diplomă de recunoştinţă, copii români etc. etc., şi mă mir cum aceste categorii nu au fost raportate de Legiunea Oceacov, la Inspectoratul Odessa şi acesta să fi făcut propuneri de a fi imediat retrimişi în ţară, unde, după spusele chiar a ţiganilor, se găsesc o mulţime de borfaşi, sau fără ocupaţie şi avere şi nu au fost evacuaţi.

II) Cazarea

1) Cei 5.100 ţigani stabiliţi în zona Covaliovca, Androtefca, Varuşino, au fost cazaţi astfel:

a) Cei 1.100 din Covaliovca, în 54 case din care a fost evacuată populaţia.

b) Cei 3.500 din Androtefca, sat pendinte de comuna Covaliovca, a fost tot satul de circa 122 case evacuat şi în care s-a încuartiruit ţiganii.

c) Cei 400 din comuna Varuşino s-au cartiruit în 10 case din acest sat, din care a fost evacuată populaţia.

2) În general, la toate aceste trei localităţi, cazarea lasă foarte mult de dorit din cauză că, în case cu 2–3 camere, cu dimensiuni de 2/3 şi 3/4 m, s-au cazat cîte 25–40 persoane.

3) Casele în care sînt cazaţi, nu au paturi, iar majoritatea din ţigani nu au aşternut şi unii nici îmbrăcăminte şi nici lemne nu li se dă, nici pentru încălzit şi nici pentru preparatul hranei; parte din ei au degerat de frig şi apoi, în plus, au devastat grădini de pomi fructiferi, gardul etc., spre a-şi procura lemne.

III) Hrana

1) Cu hrănirea acestor ţigani, autorităţile superioare au dispus de a li se da fie făină de orz sau ovăz şi, în ultimul timp, şi făină de porumb, cîte 400 grame pentru persoane mari şi 200 grame pentru copii, sare şi cartofi 150 grame.

2) În realitate însă nu li se dă zile întregi absolut nimic de mîncare şi chiar în timpul cît subsemnatul am stat în zona celor de la Covaliovca şi Androtefca nu li s-au dat de către Primăria Covaliovca 2 zile nimic de mîncare, pe motiv că morile sînt stricate şi nu pot măcina etc.

● După declaraţiile ţiganilor şi în special a celor însărcinaţi cu primirea hranei lor şi chiar după cele arătate de şeful de post şi comandantul Escadronului de Cavalerie, de la Divizia 2-a Pază şi comandantul Garnizoanei Covaliovca, căpitanul Andreescu, rezultă la fel că, uneori, nu li s-a dat nimic ca hrană cîte 4–8 zile şi deci de la sine se înţelege că atunci cînd nu li se dă nici aceste minime cantităţi de alimente să plece după jafuri, tîlhării şi distrugeri, iar cei în neputinţă de a face astfel de operaţiuni de a muri de foame.

3) Deşi am comunicat domnului pretor Albu, de la raionul Spaer, care a venit la Covaliovca spre a se interesa de scopul vizitei subsemnatului, cum că ţiganii nu sînt hrăniţi zile întregi, nu s-a arătat tocmai îngrijorat de această situaţiune şi mi-a spus că domnia sa a dat toate dispoziţiunile necesare.

4) S-a furat pînă în prezent, de către ţigani, de pe cîmp şi de prin curţile locuitorilor circa 20–25 hectare porumb, 7 vite, 5 porci, numeroase păsări şi alte alimente, numai din satele unde sînt cazaţi şi alte cantităţi mult mai mari din satele învecinate, dar totuşi au murit de foame şi de mizerie circa 200 persoane şi zilnic mor între 5–10 persoane şi dacă se va continua cu situaţiunea actuală de hrănire, cazare şi higienă, pînă în primăvară, cînd urmează a fi puşi la munci, nu vor rămîne nici circa 500 capabili de muncă, majoritatea ajungînd cu figuri cadaverice.

IV) Asistenta socială

1) Este inexistentă şi nimeni nu se ocupă de higiena locuinţelor, a ţiganilor, de bolile care bîntuie printre ei și din care cauză la Varușino s-au declarat între populație 2 cazuri de tifos exantematic și sînt siguri că trebuie să fie cazuri de tifos și între țigani, atît la Varușino, cît și la Androtefca și Covaliovca.

2) Parte din țigani nu au nici schimburi de lenjuri și parte sînt aproape goi și nici săpun pentru spălat rufele și deci nu se poate face nici un fel de higienă a efectelor și corporală.

3) Nu se dispune de nici un fel de mijloace și materiale pentru deparazitare și cînd va izbucni epidemia, cu greu va fi stinsă și se va întinde și la populație.

V) Starea de spirit a populației

1) Populația evacuată din Covaliovca, Androtefca și Varușino este nemulțumită și chiar și agitată, dar tacit, pentru că au fost evacuați din gospodăriile lor și încredințate acestor țigani, care au început a le distruge.

2) Locuitorii din jurul centrelor, unde sînt cartiruiți acești țigani, sînt la fel nemulțumiți și alarmați din cauza furtișagurilor și tîlhăriilor săvîrșite de acești țigani și care jafuri și tîlhării se fac și din cauză că nu li se dă de mîncare și au fost nevoiți a-și aranja gărzi de pază în comune și sate și nu rareori aceste gărzi au maltratat pînă la sînge pe țiganii prinși la furturi.

3) Numeroase furturi se întîmplă chiar între țigani, din cauză că nimeni nu se ocupă cu hrana, organizarea și paza etc., iar șeful de post pe lîngă că este slab, dar cu jandarmii de care dispune nu poate face față tuturor nevoilor de serviciu, fiind și prea mulți țigani, circa 4.500–5.000, și dislocați în trei sate.

VI. Reclamațiuni și propuneri

1) Țiganul Filan Nicolae, din comuna Pătule, județul Mehedinți, și alții, au reclamat că au dat între 400–500 mărci și cîte 4.000 și 6.000 lei domnului director al fermei Pitilovca, I. Ionescu, care le-a făgăduit că le va da autorizațiuni și vagoane spre a fi repatriați, operațiune care se zice că și începuse a se efectua, dar a fost oprită și că la parte din țigani li s-a dat banii înapoi, dar lui și la alții nu li s-a dat.

2) Am dispus ca țiganul să facă o reclamație scrisă, care s-a înregistrat la Postul de jandarmi la nr. 795, din 16.XII.1942, pe care am dispus să se dea nota informativă la autoritățile jandarmerești, iar șeful de post să înceapă cercetări.

● Am comunicat verbal acest caz și domnului colonel Iliescu, inspectorul Inspectoratului Jandarmi Transnistria, cum și toate stările de lucruri arătate în prezenta dare de seamă, în ziua de 18.XII.1942 p.m. și în ziua de 19.XII.1942 a.m., cînd am scris pe curat lucrările, la reședința inspectoratului.

3) Pentru o bună cazare, organizare, hrănire și utilizare la lucru etc. a țiganilor ce vor rămîne evacuați, propun de a fi împărțiți pe comuni, cîte circa 150–200, căci așezați așa cum sînt astăzi, în grupe mari, este greu și de cazat și de hrănit și de supravegheat și de utilizat la lucru și apoi, în grupări mari, pot la un moment dat să prezinte și un pericol la ordinea și siguranța de stat, așa cum sînt un pericol la ordinea și siguranța publică în prezent.

Președintele Comisiunei 3/Ofițer controlor din Inspectoratul General al Jandarmeriei,/Colonel Sandu Z. Moldoveanu“. ■

Politica horthyștilor: „A venit vremea răzbunării”!

Calvarul românilor din Ardealul răpit

Alesandru D. DUȚU

30 august 1940. În Palatul Belvedere din Viena, Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano, miniștrul de Externe al Germaniei și, respectiv, al Italiei, impuneau României, prin forță și dictat, cedarea către Ungaria a 43.492 kmp din nord–estul țării și a 2.628.238 de locuitori, din care majoritatea (1.321.581, adică 50,39%) erau români. Revolta și uimirea populației românești a fost totală. Dînd glas protestului popular, Ion Lugoșianu scria în „Universul“: ***„Nu ne vine să credem că este cu putință! Ardealul rupt în două. Ungaria vecină cu Moldova. Noua frontieră la 22 km de Brașov. Maramureșul voievozilor descălecători de țară, Clujul, podoaba tînără a culturii noastre, Năsăudul grănicerilor, miile de sate curat românești, una din cele mai vrednice și mai viteze țărănimi ale neamului nostru rămase de mîine înainte dincolo de un hotar străin! Nu ne vine să credem!“.*** **Revoltat, și Nicolae Iorga scria în „Neamul Românesc“:** ***„Ni s-a furat, în formele cele mai imparțial diplomatice, după formele cele mai imperios brutale, o treime din pămîntul țării“.*** **Vestea a străbătut ca un fulger întreaga țară, care clocotea de mînie. De mînie și de revoltă, atît față de ocupant, cît și față de incapacitatea conducerii statale și militare de la București de a asigura integritatea teritorială a țării, de a organiza și conduce lupta de apărare. De compasiune față de conaționalii obligați, fără nici o vină, să trăiască coșmarul ocupației străine. Căci viața românilor sub ocupație ungară, în perioada 1940–1944, a fost — să nu uităm niciodată! — un inimaginabil coșmar.**

Expediție de pedeapsă

Ocuparea teritoriului românesc a început la 5 septembrie 1940, prin acțiunea brutală a circa 300.000 de militari unguri, dotați cu tehnică și materiale de război, precum și a unităților speciale de poliție, jandarmerie și alte forțe înarmate. Numărul militarilor unguri sosiți în Transilvania noastră a depășit cu mult nevoile operative de ocupare a teritoriului obținut prin dictatul Germaniei și Italiei. Relevînd acest lucru, Marele Stat Major arăta, într-un studiu întocmit în 1941, că „operațiunile au avut caracterul unor demonstrații de forțe, menite să satisfacă orgoliul maghiar și să impresioneze populația“. Dincolo de caracterul demonstrativ, menit a încuraja pe unguri și a intimida pe români — menționa un alt document de epocă —, înțelesul real al acestei desfășurări de forțe cu totul disproporționate a fost acel al unei adevărate expediții de pedeapsă; ca într-o țară a nimănui, „învingătorii" au înaintat din oraș în oraș, din sat în sat, introducînd regimul arbitrar al unor cuceritori cărora totul le este permis, neavînd a da seamă samavolniciilor făcute... Drumul trupelor maghiare a fost punctat de sîngele pașnicei și dezarmantei populații românești". Practic, se poate aprecia că au fost extrem de puține localitățile în care românii să nu fi simțit teroarea într-un fel sau altul. Soldățimea — menționa scriitorul maghiar Szenezei Lászlo, martor al acelor evenimente dramatice —, pătrunsă pînă în măduva oaselor de teoriile fasciste, odată ajunsă în nordul Transilvaniei, **a săvîrșit atrocități odioase față de locuitorii neajutorați ai satelor românești"** *(subl. ns.)*.

Administrația militară, care a condus direct, pînă la 8 decembrie 1940, teritoriul românesc ocupat, a introdus justiția excepțională, a emis numeroase acte normative care au îngrădit drepturile și libertățile românilor și a creat cadrul înăbușirii prin forță a oricărei împotriviri față de ocupanți. Înlocuirea administrației militare cu cea civilă, la sfîrșitul anului 1940, nu a ameliorat situația românilor.

Relatarea lui György Ferencz, gazetar secui, privind teroarea dezlănțuită de unguri în teritoriul românesc ocupat este edificatoare: „Adio, Cluj. Într-o minunată zi de toamnă, îmi iau rămas bun de la orașul meu natal. Cu ochii în lacrimi, mai mîngîi odată amintirile unui trecut fericit ce-mi revine în minte. Durerea îmi sfredelește inima... M-am considerat întotdeauna un secui care luptă pentru o conlucrare pașnică cu popoarele care trăiesc în România, dar în același timp, ca cetățean cinstit, loial, am înfierat munca de subminare pornită împotriva unității teritoriale a patriei noastre și m-am opus mișcărilor iredentiste. Spun adio orașului meu natal și, cu toiagul pribegiei în mînă, o pornesc ca să lupt mai departe pentru adevăr, pentru reînviere...

Tocul îmi tremură în mînă cînd aștern aceste rînduri pe hîrtie. Mîndrul pămînt al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică Golgotă, unde se petrec cele mai groaznice evenimente. **Oamenii sînt închiși cu sutele, cu miile, sînt bătuți, sînt torturați în mod cumplit. Asasinatele și execuțiile se țin lanț și toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut români...** *(subl. ns.)*.

Durerea ne sfîșie inimile la auzul atîtor suferințe. Cu ochii înlăcrimați, cu durerea în suflet, ne uităm la cer cum a făcut Iisus Christos, întrebăm și noi la fel: Cu ce au greșit? Care e vina acestor nenorociți torturați? Că s-au născut români? Pînă aici se aude hohotul disperării a multor sute de mii de oameni ajunși sub stăpînire pe pămîntul Golgotei din Transilvania".

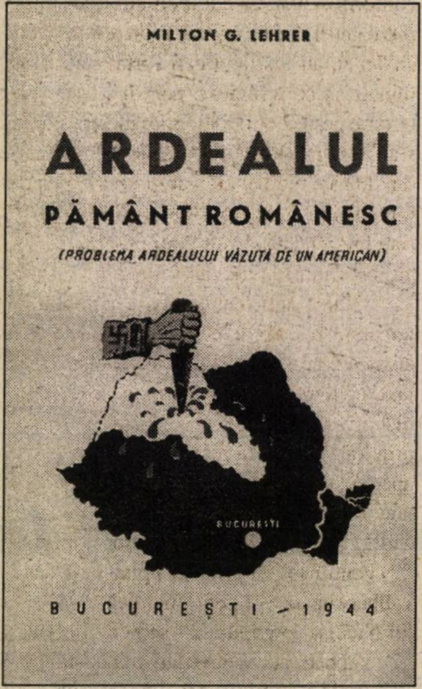
MILTON G. LEHRER

ARDEALUL
PĂMÂNT ROMÂNESC
(PROBLEMA ARDEALULUI VĂZUTĂ DE UN AMERICAN)

BUCUREȘTI – 1944

Coperta ediției princeps a lucrării lui Milton G. Lehrer (1944)

Regimul horthyst a oprimat populația românească prin **maltratări și crime individuale sau în masă, expulzări și dislocări de populație, internări în lagăre, concentrări și trimiteri în detașamente de muncă forțată, deposedări de bunuri materiale, maghiarizare forțată** prin intermediul școlii, religiei, literaturii și presei, **împiedicarea participării la viața politică și de stat,** precum și prin alte metode. Aparatul politico–funcționăresc și militaro–polițienesc, precum și alte organisme statale, organizații și asociații diverse au promovat o amplă acțiune naționalistă, au pregătit fățiș sau pe ascuns elemente de șoc pentru teroare și asasinat. În multe locuri, chiar populația maghiară din Transilvania a declanșat acțiuni agresive împotriva autorităților române care se retrăgeau, inclusiv asupra militarilor, participînd la maltratarea populației românești pentru a o obliga să-și părăsească mai repede vatra strămoșească. Declarînd că au fost persecutați și oprimați de autoritățile române, numeroși maghiari din Transilvania au instigat armata ungară la jafuri, distrugeri și asasinate. Concomitent, ungurii din sudul Transilvaniei și-au intensificat activitățile provocatoare prin intensificarea măsurilor de subminare a autorității statului român, reorganizarea rețelei teroriste și de sabotaj, eroarea de nemulțumiri în rîndul minoritarilor etc. Urmărind să provoace încordarea relațiilor româno–germane, organizațiile extremiste ungare au luat în calcul, în toamna anului 1941, organizarea de înscenări și provocări împotriva populației germane din România. În același scop destabilizator, au fost constituite detașamente speciale încadrate cu cetățeni maghiari, cunoscători ai limbii române, cu misiuni teroriste și de sabotaj, antrenați în mînuirea armamentului, exploziilor și ducerii luptei de gherilă etc. O atenție deosebită s-a acordat și pregătirii morale și militare a populației maghiare în vederea participării la acțiunile militare pentru ocuparea părții de sud a Transilvaniei, precum și constituirea de centre special de pregătire a echipelor de teroriști.

Atrocități premeditate

Desfășurate în mod premeditat, acțiunile împotriva românilor au fost declanșate imediat după trecerea frontierei de către trupele ungare. Numai pînă la 1 noiembrie 1940, Subsecretarul de Stat al Naționalităților a consemnat 22.713 de atrocități săvîrșite împotriva românilor (919 omoruri, 1.126 schingiuiri, 41.121 bătăi, 15.893 arestări, 124 profanări, 78 devastări colective, 447 devastări individuale). Actele de agresiune individuale sau în grupuri mai mici au culminat cu adevărate masacre, așa cum s-a procedat la Trăznea (263 de români uciși și răniți) și la Ip (157 de copii, bătrîni, femei și bărbați, nevinovați, uciși). Românii au fost omorîți și la Camăr, Păușa, Ciumârna, Șimleul Silvaniei, Huedin, Almașu Marc, Nușfalău, Stîna, Hida, Sînmihaiu Almașului, Valea Drăganului, Cosniciu de Sus, Mureșenii de Câmpie etc.

Iată, de pildă, relatarea lui Milton G. Lehrer privind masacrarea românilor la Trăznea: „Dintre toate masacrele în masă săvîrșite de unguri, două se detașează din linia comună prin ferocitatea lor: cele comise de armata și populația ungurească din comunele Trăznea și Ip, județul Sălaj.

Comuna Trăznea a fost ocupată de către trupele ungurești, la 9 septembrie 1940. Ca și cînd armata de ocupație ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost invadat de soldați, un veritabil potop de foc și sînge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale: puști, mitraliere, tunuri, grenade... După ce au fost trase primele salve, soldații au pătruns în case și au asasinat pe oricine se găsea în calea lor, incendiind casele. Cazul preotului român Traian Costea, care după ce a primit un glonț în cap a fost tras pe galeria de lemn a presbiteriului — căruia i s-a dat foc și care a ars în întregime cu cadavrul preotului — este tipic".

Mărturiile celor rămași în viață și documentele epocii redau **sadismul** celor care au săvîrșit asemenea masacre și atrocități. Sintetizînd gama metodelor folosite de horthyști pentru terorizarea populației românești, un document al Ministerului Afacerilor Străine al României consemna: „Soldați, jandarmi și bande înarmate de «patrioți» civili, cutreierau satele românești devastînd locuințele și schingiuind populația românească pașnică și fără apărare. Unora li s-au zdrobit oasele cu cismele, alții au fost împunși cu baionetele, altora li s-au scos ochii, li s-au tăiat urechile. Nimic din ceea ce poate inventa o fantezie bolnavă n-a fost lăsat neutilizat pentru a face imposibilă viața românilor".

Autoritățile ungare, cărora românii le solicitau protecția, dădeau de regulă același răspuns: **„A venit vremea răzbunării".** Concomitent, s-a încercat prin toate mijloacele de propagandă să se convingă străinătatea că vinovații erau tot românii, că asasinatele și schingiuirile nu erau decît „răfuieli locale" între populația civilă datorită conflictelor de interes personal.

Paralel cu săvîrșirea actelor teroriste, autoritățile horthyste au aplicat, sub lozincile „Vrem patrie fără valahi!", „Afară cu turma valahă!" etc., și o sistematică politică de izgonire și expulzare forțată a populației românești sau de obligare, în special a intelectualilor, să emigreze. Începută în toamna lui 1940, acțiunea s-a desfășurat în condiții dramatice, românii fiind forțați să-și părăsească gospodăriile în cîteva ore, numai cu „bagajul strict necesar", așa cum menționa ordinul Comandamentului militar al orașului Cluj, din 4 octombrie 1940. În final, conform statisticilor întocmite de Comisariatul general al refugiaților din nordul Transilvaniei, au fost alungați forțat sau determinați să se refugieze pentru a scăpa de teroare peste 224.000 de români; acestora li s-au adăugat alți 70–80.000 de oameni, care din diferite motive nu s-au prezentat pentru înregistrare în fișierul central al Comisariatului general al refugiaților. Alți 20.000 au fost trimiși la muncă forțată în Ungaria.

Politica antiromânească a autorităților ungare a fost completată cu măsurile abuzive care au vizat excluderea românilor de la exercitarea drepturilor politice și administrative. Concomitent, românii — în propria lor țară! — au fost aproape excluși din aparatul de justiție, judecătorii de naționalitate română găsindu-se doar sporadic în cadrul magistraturilor din teritoriul ocupat.

Pentru tot ce s-a întîmplat în Transilvania ocupată este semnificativă aprecierea lui Nicolae Iorga, din 24 septembrie 1940: „Ce s-a petrecut acolo la luarea în stăpînire de armata și administrația ungară, sub ochii ei și fără nici o încercare de a o opri, ba chiar cu binevoitorul ei concurs, întrece orice închipuire și se poate pune alături de cele mai groaznice scene din vremea năvălirilor barbare, cînd cel puțin setea de a omorî nu era unită cu un sadism ce aparține vremurilor noastre. Spînzurări cu capul în jos, răstigniri, baterea cuielor în cap, presărarea cu var nestins a rănilor, acestea au fost, după cîte știu pînă acum — și martiriul se deslușește tot mai mult — semnele civilizației poporului care s-a dezonorat prin asemenea acte. Statul român va face ce crede. Din partea noastră, n-avem decît un sfat. **A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar din România e cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor"** *(subl. ns.).*

O situație tragică a avut și populația evreiască din teritoriul românesc ocupat, în special după ocuparea Ungariei de către trupele germane, în martie 1944. După ce au fost internați în ghetouri, evreii au fost deportați în lagăre de exterminare, unde au fost uciși în cea mai mare parte. Din totalul celor 166.601 de evrei existenți în teritoriul românesc ocupat de Ungaria, în mai 1944, 151.180 au fost deportați la Birkenau–Auschwitz, iar 14.881 au fost concentrați în detașamente de muncă forțată. Dintre aceștia, au mai supraviețuit 15,5%, adică circa 25–26.000. „Este o realitate tristă, dar acesta este adevărul — sublinia și Oliver Lustig, unul din supraviețuitorii Holocaustului —, că deportarea evreilor din Ungaria horthystă a fost cea mai dură și mai inumană, cea mai radicală și s-a desfășurat într-un ritm fără precedent, fiind imposibilă orice încercare

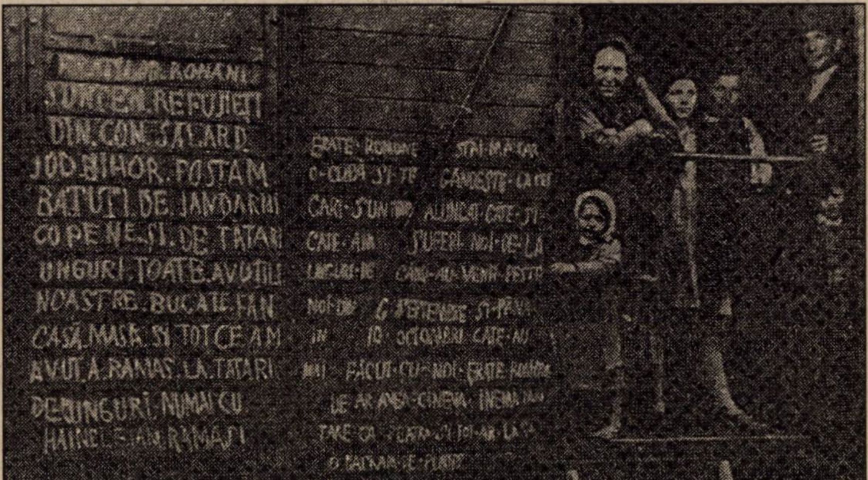

Romani din judetul Bihor. expulzati in noiembrie 1940 de salvare. Și n-a fost vorba doar de o colaborare. Întreaga acțiune — de la arestarea și internarea în ghetouri și pînă la îmbarcarea în vagoane cu destinația Birkenau–Auschwitz, inclusiv paza trenurilor pînă la graniță — a fost organizată și înfăptuită de autoritățile horthyste".

BICR
IP ȘI TRĂZNEA
ATROCITĂȚI MAGHIARE
ȘI ACȚIUNE DIPLOMATICĂ
Petre Țurlea
Editura Enciclopedică

O lucrare de excepție, apărută, în 1996, la Editura Enciclopedică

O altă cale de integrare mai rapidă, de dominare și exploatare eficientă a teritoriului românesc răpit a constat în diminuarea potențialului economic al populației românești, în excluderea acesteia din conducerea unităților industriale, comerciale, financiare etc. Rezultatele acestor măsuri au constat în trecerea întreprinderilor și a proprietăților din mîna românilor în cea a ungurilor, în **excluderea elementului românesc din viața economică și implicit în slăbirea rezistenței naționale.** Concomitent au fost expropriate numeroase întreprinderi românești. Alte măsuri discriminatorii au vizat revizuirea reformei agrare din 1921, revizuirea și anularea înstrăinărilor imobiliare, a contractelor de vînzare–cumpărare imobiliare din perioada 1918–1940.

Draconică a fost și acțiunea de deznaționalizare și maghiarizare forțată a românilor cu scopul declarat de **a schimba raportul etnic majoritar românesc.** Măsuri vexatorii au fost luate și împotriva învățătorilor, profesorilor și preoților români, mulți dintre ei fiind obligați să-și părăsească locuințele (au fost menținuți în învățămînt doar 10% din învățătorii români rămași pe loc). Majoritatea celor rămași au fost transferați în cele mai îndepărtate colțuri ale Ungariei. În schimb, în majoritatea satelor au fost numiți învățători maghiari care nu știau românește sau care, din proprie inițiativă ori prin ordine primite, predau elevilor români în limba maghiară. O politică asemănătoare a fost dusă și în ceea ce privește învățămîntul profesional, liceal și superior. Concomitent, au fost dărîmate numeroase biserici, iar mulți preoți români au fost maltratați și uciși bestial.

Sintetizînd drama românilor din nord–estul țării în perioada 1940–1944, lucrarea *Lupte și jertfe pentru Ardeal. De la Decebal la dezrobirea Ardealului de Nord,* apărută la Brașov, în 1944, consemna astfel fărădelegile comise de unguri în Transilvania ocupată: „Adevărații stăpîni ai pămîntului cotropit au fost omorîți, maltratați, arestați, întemnițați și internați în lagăre de către cotropitori. Bunurile lor au fost devastate și jefuite, sfintele lor biserici au fost profanate și incendiate, iar preoții au fost scuipați, batjocuriți și alungați de la altare (...). Prin expulzări de preoți și învățători, prin interzicerea întrebuințării limbii române chiar și în conversațiile particulare, prin îndepărtarea inscripțiilor românești, prin împiedicarea preoților români de a catehiza în școlile primare, prin desființarea școlilor secundare românești, prin înfometarea satelor românești, prin sechestrarea bunurilor expulzaților și refugiaților fără nici un motiv legal, prin arderea cărților românești aflate în bibliotecile școlare, prin manualele ungurești introduse în școlile primare — pline de aprecieri jignitoare la adresa națiunii române —, prin înfometarea și brutalizarea lor, prin trimiterea în masă a românilor pe frontul din răsărit, unde au fost expuși celor mai mari primejdii, prin interzicerea țăranilor români de a-și vorbi limba maternă, prin obligația românilor să învețe și să cînte cîntece jignitoare la adresa României și prin alte măsuri drastice, profitorii Dictatului de la Viena au urmărit deznaționalizarea totală sau totala nimicire a românilor din Ardealul de Nord. Nici teama de pedeapsa lui Dumnezeu, nici teama de răspundere în fața istoriei și a civilizației n-a oprit pe cotropitori de la sacrilegii și atrocități".

Noi tendințe revizioniste

Deși ocupaseră prin forță o bună parte din străvechiul pămînt românesc, cercurile conducătoare ungare nu au fost mulțumite cu teritoriul răpit în 1940, ci au inițiat o serie de măsuri politice și militare cu scopul de a anexa și partea de sud a Transilvaniei, pînă la Carpații Meridionali. Sugestivă în acest sens este declarația primului ministru ungar cu prilejul vizitei făcute în Transilvania, în iulie 1942, cînd a precizat că idealul reclădirii Ungariei Mari face să înceteze „orice nuanță politică și orice punct de vedere, de partid politic. Cînd vorbim de Ardeal, sîntem numai unguri. Toți sîntem una, gata de orice sacrificii. Ardealul este soarta maghiară și istoria noastră vie". Intențiile agresive ale guvernului de la Budapesta au reieșit cu claritate și din temeinicia cu care autoritățile au organizat militărește populația secuiască și maghiară, au înființat gărzi civile înarmate, instruite de cadre militare, care au organizat, în iunie 1942, exerciții și manevre în zona liniei de demarcație româno–ungară din podișul transilvan. Relevantă în ceea ce privește atitudinea și pretențiile expansioniste ungare este și literatura revizionistă, în care se puteau întîlni expresii de felul: „Ardealul este minunat. Este comoara noastră scumpă!", „Vrem Ardealul pînă la Predeal!", „Afară cu opincarii!".

În acest context, guvernul român și Marele Stat Major, informați și conștient de pericol, au adoptat de la început o atitudine fermă, au relevat caracterul din totdeauna românesc al Transilvaniei și necesitatea luptei pentru readucerea ei la patria–mamă. Conducînd luptele pentru restabilirea și consolidarea graniței răsăritene, de pe Nistru, Ion Antonescu și-a avut privirea îndreptată în permanență spre Ardeal, declarînd: „Nici o brazdă românească nu se uită. Nici o umilire nu rămîne nerăzbunată". Condamnînd în permanență Dictatul de la Viena, pe care-l considera lipsit de orice conținut istoric, politic și moral, conducătorul statului român de atunci a declarat de nenumărate ori că „poporul român nu poate să trădeze vreodată dreptul lui asupra Transilvaniei de Nord de care sînt legate toate scopurile vieții românești și pe care oricine le-ar părăsi, dar oricine, oricît de sus, oricît de jos, n-ar fi decît un trădător". „Transilvania — îi explica el lui Hitler — nu este un pămînt, un teritoriu, este leagănul românilor, este sufletul nostru (...). Transilvania este datoria noastră față de noi înșine și nu va fi un singur român care să nu moară pentru ea“.

Sacrificii pentru eliberare

Așa s-au petrecut lucrurile și după 23 august 1944, cînd România a trecut de partea Națiunilor Unite, obiectivul principal devenind eliberarea teritoriului național ocupat de unguri în 1940. Pretențiile revizioniste ungare, care s-au manifestat și după data menționată, concretizate în participarea la ofensiva germană din 5 și 13 septembrie 1944, au făcut ca acest ideal, care anima atunci întreaga națiune română, să se realizeze în urma unor lupte extrem de grele, victoria fiind obținută, la 25 octombrie 1944, cu mari sacrificii umane.

Deși nu avea nici un drept istoric asupra Transilvaniei, Ungaria a sperat și după înfrîngerile suferite pe plan militar să obțină prin manevre diplomatice părți din teritoriul românesc. În acest scop, a profitat din plin de măsura autorităților sovietice de a evalua autoritățile românești reinstalate în patru județe din teritoriul eliberat. Această măsură nedreaptă a creat o îngrijorare enormă în rîndul populației românești și chiar a autorităților, generalul Constantin Sănătescu, prim–ministrul român, adresîndu-se astfel generalului sovietic Vorbiev, din Comisia Aliată de Control: „Trupelor mele care se bat acum — și dvs. ați recunoscut că se bat cu tot elanul, și Armata 1 a ajuns chiar la Budapesta —, ce le voi spune acum cînd ele au plecat să se bată ca să cucerească Ardealul? Ce le spun eu acum, domnule general, cînd mă dați afară și cînd vor afla cei de pe front că s-au bătut de aici și pînă au ajuns la Tisa gratis, fiindcă n-a putut să intre nici un român în Ardeal?!“.

Ură și răzbunare

Acestor stări de lucruri inacceptabile și incredibile li s-a adăugat situația creată de armata germană și de autoritățile ungare, care, în retragere, au dezlănțuit din ură și răzbunare noi masacre în masă (la Sărmaș, în septembrie 1944, și la Moisei, în octombrie), deportări (la Dej și Rediu), arestări, maltratări și alte incidente sîngeroase (Negreni, Țara Codrului, Voievodul Mihai, Săbișa, Sînzieni, Brețeu, Covasna, Zagon, Zăbala, Feurdeni, Luna de Sus, Tîrgu Mureș, Prundul Bîrgăului, Sfîntu Gheorghe, Odorhei, Chichiș etc.).

Din declarația lui Vasile Petean, unicul supraviețuitor de la Moisei, redăm un scurt și grăitor fragment: „Eu am fost împușcat prin cap și umăr. Menționez că în momentul cînd au tras în noi horthyștii, în număr de patru, cu pene de cocoș, noi toți românii, cam 30, și un evreu eram culcați la pămînt, adică pe dușumeaua casei. Casa s-a umplut de sînge, cam de 4 degete… Cînd m-am trezit, am strigat: Măi fraților, care mai trăiți? Nu mi-a răspuns nimeni. Toți erau morți“.

Constituite în bande înarmate, elemente ungare au cooperat cu soldați germani rămași în spatele frontului terorizînd populația, atacînd posturile de jandarmi, autoritățile administrative românești și chiar unele subunități izolate, așa cum au procedat în zona Aita Seacă, unde bande maghiare au asasinat 13 români, între care și militari, „zdrobindu-le picioarele, coastele, tăind cu sapele și topoarele capetele soldaților răniți, printre care noi ofițeri, tăindu-i-se unui ofițer degetul pentru a-i lua verigheta fiind încă în viață“, așa cum rezultă dintr-un document întocmit de batalionul de voluntari români condus de Gavrilă Olteanu. În acest context, au avut loc și acte de răzbunare, precum cele de la Aita Seacă, Sîndominic etc.

Valul expulzărilor horthyste i-a atins și pe intelectualii români din Oradea

Impulsionate de propaganda iredentistă, revizionistă de la Budapesta, autorități și persoane de origine maghiară din Transilvania au trecut la reorientarea politicii lor, procedînd la dizolvarea majorității organizațiilor maghiare fasciste și la gruparea membrilor lor în MADOSZ, transformat apoi în Uniunea Populară Maghiară, care, nu de puține ori, a adoptat o atitudine oportunistă, camuflînd vechea activitatea iredentistă și filosovietică pentru promovarea cauzei maghiare. Concomitent, prin diferite manevre politice (captarea simpatiei unor cercuri politice românești, învrăjbirea românilor între ei, atitudinea insinuantă față de comandamentele aliate în România etc.), s-a încercat să se pună la adăpost elementele minoritare maghiare de consecințele activităților criminale față de elementul românesc în Ardealul răpit, să discrediteze poporul român în fața Aliaților, prezentîndu-l ca un popor intolerant și răzbunător. Mai mult, tricolorul românesc a fost iarăși pîngărit, iar națiunea română insultată. Din nou, limba română a fost interzisă în instituțiile publice. Prin diferite șicane și piedici s-a interzis deschiderea școlilor românești, fruntași și conducători politici și spirituali ai românilor au fost iarăși arestați, românii care nu-și părăsiseră domiciliul nici chiar sub ocupația maghiară au început să fie evacuați, soldații români sosiți în permisii au fost arestați și puși la corvezi, la fel ca și elevii de liceu care purtau cocarda tricoloră. Și toate acestea la foarte puțin timp după ce plaiurile și codrii Maramureșului, Țării Oașului și Crișanei vuiseră iarăși de „voioșia libertății cîștigate“...

Din păcate, aceste practici inadmisibile au continuat și după restabilirea administrației românești pe întreg teritoriu al Transilvaniei, la 9 martie 1945, cînd elemente de naționalitate maghiară au sabotat statul român pentru a-l prezenta, în perspectiva Conferinței de pace, ca incapabil să asigure conviețuirea românilor cu naționalitățile conlocuitoare. Concesiilor și avantajelor li s-a răspuns deseori cu aroganță și desconsiderare, provocări la incidente, care erau apoi aduse la cunoștința comandamentelor sovietice.

Ceea ce nu a reușit să mențină prin rapt (în 1940) sau pe cîmpul de luptă (în septembrie–octombrie 1944), Ungaria a încercat să dobîndească la Conferința de pace de la Paris, din 1946, unde a cerut 22.000 kmp, apoi 4.000 kmp din teritoriul românesc. Cererile ungare au fost respinse însă de forumul mondial care, în conformitate cu adevărul istoric, a făcut să triumfe drepturile imprescriptibile ale României asupra Transilvaniei. Hotărîrea Conferinței de pace, inclusă în Tratat cu România, din 10 februarie 1947, a reprezentat un veritabil act de justiție. ■

Industrializarea morții într-un exemplu elocvent

Masacrul de la Katyn

Mihai MANEA

Lumea a cunoscut de-a lungul istoriei multe crime, execuții în masă sau masacre, dar secolul XX a adus o veritabilă industrializare a morții. Unul din exemplele cele mai concludente, deși multă vreme negat de către autoritățile fostei Uniuni Sovietice, este masacrul de la Katyn.

Cadavrul exhumat al unui ofițer polonez ucis la Katyn. Capul, înfășurat într-un sac de pînză

Zvonuri macabre

Odată cu invazia trupelor Wehrmacht-ului în URSS *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 5/10, 1997, și nr. 9/37, 1999)*, în vara anului 1941, și înaintarea rapidă a acestora spre Moscova, Armata Roșie s-a repliat în grabă lăsînd în urmă mulți morți, prizonieri și abandonînd tehnica de luptă. La 15 iulie 1941, a căzut în mîna germanilor Smolenskul și tancurile germane s-au năpustit spre Moscova.

Guvernul polonez în exil de la Londra și cel sovietic au decis să colaboreze împotriva ocupantului german și să formeze o armată poloneză pe teritoriul URSS. Generalul Władisław Anders (1892–1970) a fost însărcinat cu formarea sa, dar atunci cînd a cerut ca cei 15.000 de prizonieri polonezi deținuți la vest de Smolensk să îi fie puși la dispoziție, Moscova a evitat un răspuns clar, preferînd să spună că nu știe unde se afla aceștia.

Nu departe de calea ferată Varșovia–Minsk–Moscova, la vest de Smolensk, se întinde Pădurea Katyn, locul unor tragice evenimente în toamna anului 1939. La Katyn, unde localnicii spuneau că se produseseră multe lucruri ciudate, s-a așternut liniștea. Dar, să vedem ce spuneau localnicii... Se pare că, după septembrie 1939, cînd Armata Roșie invadase Polonia de la Răsărit, pe cînd Wehrmactul atacase din partea opusă, și dîndu-se, astfel, lovitura de grație, practic, pentru a patra oară statului polonez, în pădure se instalase o unitate NKVD-ului (serviciul secret sovietic). Gărzi înarmate, însoțite de cîini fioroși, interziceau accesul în zonă. Întreaga arie a fost împrejmuită cu sîrmă ghimpată.

De ce atîtea măsuri de securitate? Ce se întîmpla oare în această zonă? Se spunea că, deseori, noaptea, copii cu picioarele desculțe dezgropau cadavre sau șepci de ofițeri, mantale, verighete și inele, documente într-o limbă străină. De unde proveneau zvonurile macabre despre execuții sumare ce se desfășuraseră la Katyn?

La 13 aprilie 1943, Radio Berlin anunța în buletinele sale de știri descoperirea „unui loc în care bolșevicii au organizat execuții secrete masive și unde 10.000 de ofițeri polonezi au fost asasinați de GPU“. Se preciza în comunicatele germane că descoperirea se datorase în principal localnicilor care conduseseră pe ofițerii germani la „o groapă de 28 m lungime și 16 m lățime în care (...) erau depuse cadavrele a 3.000 de ofițeri polonezi recunoscuți după uniforma lor“. Se adăugau unele detalii sinistre: „Unii au fost strangulați, și toți aveau răni provocate de un foc de revolver în cap. Nu a fost nici o greutate să se identifice aceste cadavre, căci datorită naturii solului ele erau complet mumificate și rușii lăsaseră asupra lor toate documentele personale“.

Din vagoane pentru vite la locul execuției

Informațiile au parvenit cu repeziciune celor direct interesați — guvernului polonez în exil la Londra sau polonezilor reuniți la Moscova. S-a aflat că în lunile februarie–martie 1940, acești ofițeri polonezi, ce căzuseră prizonieri în mîinile Armatei Roșii în septembrie 1939, au fost transportați în vagoane de vite din lagărul de la Kozelsk, lîngă Oriol, la Smolensk. De aici, au fost transportați cu camioanele la Kozi Gori unde au fost asasinați de unitățile NKVD.

Pentru prima dată, probabil, Germania nazistă spunea adevărul. Acesta însă provenea de la un guvern care promovase, la rîndul său, pe scară largă crima și asasinatul. Cum puteai fi crezuți naziștii cînd ei înșiși aveau o faimă sinistră în transportul populației civile în lagărele de exterminare și în masacrarea populației evreiești din țările ocupate în Europa? Așadar, la început, autoritățile sovietice nu au întîmpinat nici o dificultate în a-și expune propria variantă. La Katyn — pretindea Moscova —, naziștii executaseră ofițeri polonezi prizonieri. Și, pentru aproape 50 de ani, aceasta a fost varianta oficială a Kremlinului.

Masacrul de la Katyn investigat de o comisie de medici legiști germani (1943)

În realitate, la Katyn fuseseră executați de către sovietici prizonieri polonezi. Drama de la Katyn se înscria perfect în politica diabolică promovată de Stalin și Beria prin care prizonierii fuseseră răspîndiți și, apoi, exterminați în lagărele imensului Gulag. La 5 martie 1940, la propunerea lui Beria, Biroul Politic al PCUS a decis să aplice pedeapsa capitală prizonierilor polonezi aflați în lagărele de la Kozielsk, Starobielsk și Ostaszkow și unui număr de aproximativ 11.000 de polonezi aflați în detenție în vestul Ucrainei și în Bielorusia. Teribila decizie a fost aprobată, sub semnătură, de către însuși Stalin. De la 3 aprilie la 13 mai 1940, prizonierii au fost transferați din lagăre în grupuri mici. La Katyn, au fost ucise 4.404 persoane, care au primit un glonț în ceafă și au fost azvîrlite în gropi comune. În rapoartele NKVD se vorbește despre aceasta ca despre o „operație de lichidare“.

Falsificarea adevărului

Astfel, adevărul era de data asta de partea germanilor. Se zvonea de mult că în pădurile de la Katyn fuseseră asasinați ofițeri polonezi. Numeroși martori făcuseră să parvină, cu precădere, la Londra, dar și la Moscova mărturii cu privire la crimele lui Stalin. La cererea guvernului german, s-au format, cîteva comisii de anchetă: una germană, condusă de Gerhard Butz, una europeană (din medici aparținînd a 12 națiuni din Europa, inclusiv din statele neutre) și, respectiv, una a Crucii Roșii poloneze, condusă de dr. Marian Wodzinski.

Sovieticii însă își susțineau cu tărie poziția. La 23 aprilie 1943, Agenția TASS acuza guvernul polonez în exil de la Londra de colaborare cu autoritățile naziste. Peste două zile, Moscova rupea relațiile diplomatice cu guvernul în exil de la Londra și forma un guvern polonez la Moscova, ce-i susținea, evident, interesele. În septembrie 1943, cînd sovieticii au eliberat Smolenskul s-a format o comisie de anchetă sovietică condusă de Nikolai Burdenko care a concluzionat că victimele de la Katyn erau „opera“ armatei germane. La procesul de la Nürnberg, germanilor li s-au imputat crimele de la Katyn.

O dată cu începutul Războiului Rece, au început să apară cît mai multe dovezi cu privire la directa implicare a Moscovei în tragedia de la Katyn. În 1948, generalul polonez Anders a publicat, la Londra, lucrarea *Crimele de la Katyn în lumina unor documente,* în care acuza direct URSS. În 1952, o comisie de anchetă a Senatului SUA l-a găsit vinovat, în baza a peste 81 de mărturii, pe Stalin. La 17 octombrie 1989, pentru prima dată, televiziunea națională de la Varșovia a difuzat filmul documentar „Katyn“, realizat de Mitold Yadrowski. Abia în anii 1989–1990, autoritățile sovietice au început să recunoască treptat crimele.

Masacrul de la Katyn a lăsat o urmă adîncă în relațiile polono–sovietice și, probabil, polonezii se numără printre popoarele care au suferit cel mai mult de pe urma terorii comuniste. La Katyn, s-a înfăptuit o crimă înfiorătoare, o negare a celor mai elementare drepturi ale omului. Rămîne pentru generațiile secolelor viitoare o amintire grea și extrem de dureroasă. ■

Mărturia lui Stanislaw Swianiewicz, supraviețuitor al masacrului de la Katyn

„Sub plafon, am observat o gaură prin care reușeam să văd ce se petrece afară (...). În fața noastră, se afla o suprafață acoperită cu iarbă (...), înconjurată de un cordon strîns de unități NKVD cu baioneta la armă. Este o noutate față de experiența noastră anterioară. Chiar și pe front, imediat după ce fuseserăm făcuți prizonieri, escorta nu punea baioneta la armă (...). Un simplu autocar a venit la fața locului. Era mai de grabă mic în comparație cu cele întîlnite de obicei în prașele occidentale. Ferestrele erau date cu var. Capacitatea lui era de aproximativ 30 de persoane, urcarea se făcea prin spate. Ne-ntrebam ce rost să aibă ferestrele acelea acoperite cu var. Dînd înapoi, autocarul s-a apropiat de vagonul vecin, astfel încît prizonierii să poată intra direct, fără să coboare. Soldații NKVD supravegheau, cu baioneta la armă, intrarea autocarului de ambele părți (...). Colonelul NKVD, un om înalt, care mă scosese din coloană, se afla în mijlocul pajiștii cu mîinile în buzunarele mantalei lui largi (...). Era evident că el controla întreaga operație. Dar în ce consta ea? Trebuie să mărturisesc că în acel moment, la lumina acelei frumoase zile de primăvară nici nu m-am gîndit la execuții (...).“

(*Cartea neagră a comunismului*, București, Ed. Humanitas, 1998, p.342.)

Basarabia: Poligon pentru ororile comuniste

Rusificare sub falduri sovietice

Iulian CHIFU

Istoria i-a hărăzit Basarabiei una dintre cele mai crude soarte dintre teritoriile ocupate de armatele sovietice și înstăpînite, ulterior, prin ideologia impusă de sovietici, comunismul. Aceasta, în primul rînd, pentru că Basarabia a fost spațiul unei revanșe luată de Uniunea Sovietică în numele Rusiei țariste, care o stăpînise și o exploatase vreme de mai bine de un secol, de la 1812 la 1918. Apoi, pentru ca acest prim bastion latin în fața unei expansiuni slave guvernate în numele „testamentului „politic al lui Petru cel Mare reclama o reglare rapidă a raporturilor etnice, o anihilare din partea cotropitorului a credinței, culturii și civilizației românești. În fine, pentru că Basarabia a fost prima zonă ocupată de sovietici în care s-au experimentat metodele viitoarelor guvernări ale „democrațiilor populare“.

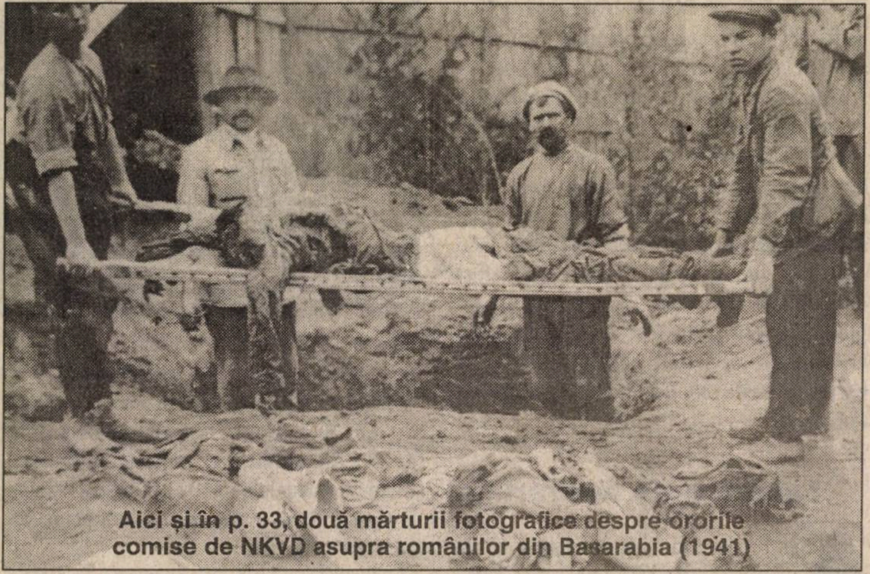

Aici și în p. 33, două mărturii fotografice despre ororile comise de NKVD asupra românilor din Basarabia (1941)

Distrugerea identității

La toate aceste cauze, s-a adăugat suprapunerea nefericită a cadrului prielnic aplicării unora din cele mai multe percepute distructive ale ideologiei comuniste: deznaționalizarea, melanjul etnic, maxima complicație teritorială, lupta de clasă, impunerea dominației muncitorilor și țăranilor, supunerea totală și aneantizarea elementelor de identitate, de națiune, de clasă, de grup, de familie, prin distrugerea a însăși esenței economice a societății, proprietatea. Această anarhie constitutivă în raport cu ordinea existentă în regat trebuia guvernată și atunci asupra ei s-a lăsat regimul totalitar comunist de inspirație stalinistă, care a topit brusc totul sub voința excerbată de panegiricii vremii, a adepților lui Stalin. Basarabia și-a trăit urgiile în cîteva etape: prima, a fost 1940–1941, cînd graba de a asimila un teritoriu nou, dobîndit fără luptă și starea de război, alături de nevoia unor surse de hrană și bunuri pentru a sprijini propriul efort a făcut ca URSS să treacă fără mănuși cu buldozerul peste Basarabia. Apoi, începînd din 1944, dar în special după încheierea Conferinței de pace de la Paris, cînd Uniunea Sovietică a realizat că planul său de extindere în Balcani prin metode „pașnice“, a loviturilor de stat comuniste, eșuase — Basarabia nemaifiind protejată de teza constituirii aici a unui model de organizare sovietică, cu o bunăstare aparentă —, teritoriul de dincolo de Prut a fost ras temeinic, luîndu-i-se majoritatea elementelor de identitate, schimbîndu-i-se ierarhia valorilor, în timp ce românismul a fost scos în afara legii, ca o banală haină uzată, bună de aruncat la coșul istoriei. Astfel s-a trecut „metodic“ la rusificarea sub falduri sovietice, cu consecințe care se resimt și astăzi.

Instalarea la putere a lui N.S. Hrușciov a marcat „epoca de destindere“ în care rămășițele de românitate aruncate pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice au fost „iertate“ de păcatul de a se fi născut în regat și de a mărturisi credința creștină și originea latină. În Basarabia, s-au întors doar umbrele cărturarilor, politicienilor, meseriașilor în diferite profesiuni care o populaseră odinioară.

Nu am putea trece peste „revoluția culturală“ a lui Brejnev, începută în 1974, atunci cînd, la aproape 10 ani de la instalarea în fruntea PCR, Nicolae Ceaușescu dăduse frîu liber istoricilor români să relateze adevărul. Problema Basarabiei revenise în prim–planul relațiilor cu Moscova. Aici a fost atacată frontal limba, unitatea și latinitatea românilor de pretutindeni, prin promovarea, la 50 de ani de la inventare, a teoriei „moldovenismului“, a existenței unui popor de origine slavă, la est de Prut, a cărei culturi și istorii erau legate de Moscova și o despărțeau de patria–mamă. În fine, ne este greu să închidem rusificarea sub emblema sovietică în anul 1991, la sfîrșitul căruia URSS a dispărut de pe harta geografică a lumii, Basarabia (o parte din ea) devenind Republica Moldova, stat suveran și independent. Acest lucru, deoarece, după august 1991, clasa politică de la Chișinău a continuat, la nivel oficial, rusificarea prin mijloace mult mai subtile, de la încurajarea separatiștilor la declanșarea războiului de pe Nistru, la reactivarea

„moldovenismului“ ca politică de stat, blocarea relațiilor româno–române și adaptarea armelor moderne de subminare a relațiilor de peste Prut prin terorism, criminalitate transfrontalieră, trafic și crima organizată, mafie politico–economică, sprijinirea guvernelor antiromânești și a culturnicilor filoruși în punctele-cheie ale aparatului de stat de la Chișinău.

Ofensiva politică a rusificării

Subiectul rusificării Basarabiei sub emblema sovietică a fost pe larg tratat în istoriografia românească. A recompune un asemenea subiect ar reclama sute de pagini de carte. Pentru a nu cădea în capcana unor dezvoltări în care colegii noștri istorici au state vechi și zeci de ani de muncă în arhive, ne vom opri asupra unei radiografii a metodelor rusificării Basarabiei. Politic, psihologic și militar, Uniunea Sovietică a abordat cîteva teme mari, pe care le-a insuflat după ce le-a hiperbolizat la rangul miturilor, în teritoriul ocupat dintre Prut și Nistru. Forța și atotputernicia armatelor sovietice a fost subliniată în mai toate discursurile, argumentul suprem fiind victoria asupra mașinii de război germane. Motiv pentru a exacerba și „binecuvîntările“ pe care le aduc popoarelor sovietice doctrina comunistă și organizarea sovietică, sub dictatura „tătucului“ Stalin, „părintele tuturor popoarelor“.

La nivelul politicii de stat, s-a pus un accent deosebit pe suspiciune și pe dezmembrarea populației din stînga Prutului, pentru ruperea tuturor legăturilor dintre membrii comunității sau ai familiei, pentru crearea unei mase de oameni „autonomi“, înfricoșați și fără capacitatea de a dobîndi ajutor unul de la altul. Artizanii au fost puținii comuniști basarabeni, unitățile românești dezertate și înrolate în Armata Roșie și atotputernicul NKVD, care funcționa după principiul clamat de Beria — „dați-mi un om și vă dau un dosar“.

Sovietizarea Basarabiei a continuat prin secătuirea economiei naționale, instaurarea unui regim obedient, distrugerea elitei politice sub pretextul axiomatizat de Lenin, al luptei cu dușmanii de clasă, care trebuie reeducați, izolați și reduși la condiția clasei muncitoare. Construcția socialistă a societății basarabene pe model stalinist a continuat cu atac direct la bazele românismului basarabean; distrugerea credinței prin satanizarea ei și dărâmarea bazei materiale a bisericilor, mînăstirilor și instituțiilor sale administrative, organizarea învățămîntului, științei și culturii pe principiile sovietice ale „stalinismului luminat“, care ajunsese culmea comunismului internaționalist.

În Basarabia, au fost aduși, în baza unei politici de înlocuire a elitelor și schimbare a componentei etnice, un milion de soldați și consilieri sovietici. Istoria națională a fost rescrisă, românii devenind o populație „apărată“ și „ajutată“ secole la rînd, de Rusia, apoi de URSS, poporul român „salutînd cu entuziasm intrarea în rîndul popoarelor sovietice“. O altă grijă a ocupanților ruși a fost vînătoarea refugiaților basarabeni, care erau repatriați pentru a fi deportați în Siberia. Nu în ultimul rînd, sovieticii au mizat pe colaboraționismul minorităților alogene din Basarabia, colaboraționism ce a funcționat încă din perioada interbelică.

Un punct aparte, care merită a fi dezvoltat, este teza fundamentală în baza căreia a fost scrisă istoria mistificată ce se învață în stînga Prutului, teză ce se baza pe ideea că Basarabia este un teritoriu rusesc, „ocupat“ în 1918 de armata regală română și „eliberat“ în 1940 de URSS. La 28 iunie 1940, a avut loc un „acord de retragere al trupelor regale românești din teritoriile ocupate în 1918“. Au fost retrase din circulație, metodic, fără excepții, cărți, articole, studii, cenzura trimițînd în arhive imunde sau la topitorii tot ceea ce conținea cuvîntul Basarabiei, ce se voia destinat unei gropi a istoriei.

În paralel, ofensiva URSS s-a sprijinit pe imaginea eroică a lui Stalin, pe avantajele morale și cantitatea de simpatie pe care le dobîndise liderul sovietic alăturîndu-se puterilor democrației occidentale în victoria asupra Germaniei hitleriste. Tot atunci, a fost lansată teza superiorității sistemului sovietic față de cel occidental, care se apropia pas cu pas de dezastrul general. Crimele au fost mascate și ascunse, fiind vîndute sub haina luptei pentru putere a operațiunilor luptei de clasă, asociate cu expresia genială a principiilor marxism–leninismului. Stalin și istoriografii săi nu au pregetat să folosească forța pentru a răstălmăci istoria și a pune pe seama fasciștilor sau a statelor învinse — dintr-un condei — crimele sale comise în al doilea război mondial.

De la jaful economic la „soluția finală“

Măsurile politice, militare și ideologice pentru rezolvarea chestiunii basarabene într-un sens acceptabil de către Moscova au fost dublate de un adevărat jaf economic, meticulos și perfect organizat. Astfel, chiar din 1940, o rublă a fost cotată la 40 lei, cu o supraevaluare de cinci–șase ori față de cota anterioară războiului. Aceasta s-a soldat cu cumpărarea de pe piață, peste noapte, a tuturor produselor existente în Basarabia, la prețuri derizorii. Scenariul s-a repetat în 1944, dublat de campanii extinse de colectare de bunuri, de rechiziții și de sistemul cotelor, spoliator pentru toți locuitorii autohtoni producători în special de mărfuri agricole. De aici, sărăcie, foamete, autoexil, migrație și refugiați. În 1950, s-a trecut la curățirea definitivă a intelectualității autohtone, indiferent de poziția pe scara ierarhică a funcționarilor publici. Scopul a fost dispariția elitelor românești, a tot ceea ce putea opune rezistență cotropitorilor ruși în haină sovietică.

În ceea ce privește industria, și ea a fost dezvoltată pe principiul dominant că Basarabia este o gubernie, o periferie a imperiului: detașamente de muncitori sovietici au propulsat brusc mica republică, atelierele și măruntele fabrici au fost proiectate să construiască doar componente colaterale, nesemnificative pentru marile subansamble și produse montate la Moscova. Investițiile au fost regionalizate și concentrate în special în stînga Nistrului, la Rîbnița și Tiraspol, și foarte puține la Chișinău. Industria parazitară a preluat, în baza industrializării forțate, construite prin colonizare, tot conținutul și profitul agricol. Agricultura a fost centralizată, indiferent că era vorba de vin, coniac, șampanie, pîine sau ulei.

Distrugerile războiului și seceta din 1945–1946, precum și diminuarea fondului de alimente din cauza deportării producătorilor și confiscării utilajelor agricole, dublate de colectivizarea forțată, au dus la calamități soldate cu o notă de plată enormă pentru locuitorii Basarabiei: 162.000 de hectare distruse la țărani, 38.700 hectare calamitate la colhozuri, 74% din gospodării rămase fără cai, 86% fără boi, 59,3% fără vaci, 78,3% fără porci, 57,4% fără oi și capre, în timp ce, în 1947, jumătate dintre gospodării nu mai aveau proprietarii care să muncească pămîntul și nici mijloace cu care să o facă. Propaganda oficială a PCUS s-a axat tot pe celebra „luptă de clasă“, propagînd zvonul „sabotajului culacilor și chiaburilor“, de unde și programul de rechiziționare, casă cu casă, a alimentelor de orice fel. URSS a exportat mii de tone de cereale, dar a lăsat în urmă 200.000 de morți în condițiile în care foametea putea fi evitată, însă programul politic presupunea împuținarea populației pe orice cale, dominarea celei rămase, mutarea naturală sau cu intervenție indirectă a autohtonilor români.

Există mărturii care vorbesc despre încercarea de a aplica „soluția finală“ pentru românii basarabeni, așa cum I.V. Stalin a decis strămutarea în masă a tătarilor din Crimeea în Asia Centrală (în special, în actualul Tatarstan), sub acuzația de colaborare cu ocupantul german în al doilea război mondial. G.K. Jukov, mareșal al Armatei Roșii, a reușit să demonstreze, dintr-o întîmplare, în Biroul Politic al CC al PCUS, că nici măcar Uniunea Sovietică nu avea suficiente mijloace de transport pentru a muta peste noapte 5,5 milioane de români, rămași în RSS Moldovenească, aiurea prin taigaua siberiană. Alternativa a fost „dispersarea românilor compacți“ și realizarea în stînga Prutului a unui stat multinațional, multietnic și „eliberarea omului nou, comunist, de constrîngerile vetuste ale clasei burgheze retrograde, legată de naționalitate“. Internaționalismul boșevic clama public, reluînd ideile kominterniste, renunțarea la suveranitatea națională pentru rațiuni superioare, asumate în numele „luptei de clasă“.

Deportări secvențiale

Istoria a cunoscut multe momente în care oamenii au căzut brusc sub condiția lor, pierzîndu-și caracteristicile generale care au detașat ființele cu conștiință de animale. Cel mai cunoscut și controversat moment, mediatizat pe toate canalele lumii actuale, este Holocaustul împotriva evreilor, înfăptuit de Hitler în cel de-al doilea război mondial. Cercetătorii care s-au aplecat asupra crimelor comunismului, dar îndeosebi asupra calvarului poporului român din Basarabia, în toată perioada ocupației sovietice, au reușit să concluzioneze în unanimitate că nivelul grozăviilor plăsmuite în numele ideologiei lui Marx, Engels și Lenin, precum și cele în numele deznaționalizării, sovietizării și comunizării Basarabiei au depășit limitele impuse percepției publice de ororile lagărelor de concentrare ale Germaniei naziste. Prof. Gheorghe Buzatu vorbește despre „Holocaustul împotriva poporului român“, declanșat la 28 iunie 1940, în timp ce Ion Constantin ne amintește că a avut loc „un genocid etnic în Basarabia“. Indiferent de formula pe care o adoptăm, un adevăr se impune: poporul român a trecut prin penitența martiriului sfinților creștini, ispășindu-și păcatele de la începutul lumii numai prin cele suportate de 5,5 milioane de români basarabeni. Cum „soluția finală“ nu putea tehnic să fie aplicată în Basarabia, s-a trecut la metode mult mai subtile, ale „deportărilor secvențiale“, în funcție de diferite pretexte care s-au aglomerat tocmai în această limbă de pămînt ce reprezenta sub 1,5% din populația imperiului și sub 0,8% din teritoriul său. Totul a început cu adoptarea, la 6 aprilie 1949, de către Biroul Politic al CC al PCUS, a hotărîrii „cu privire la deportarea de pe teritoriul RSS Moldovenești a chiaburilor, foștilor moșieri, marilor comercianți, complicilor ocupanților germani, persoanelor care au colaborat cu organele de poliție germane și românești, a membrilor partidelor și organizațiilor profasciste, a gardiștilor albi, a membrilor sectelor ilegale și a familiilor lor“. Aceasta este, evident, doar baza legală a deporărilor care au început în fapt în 1940–1941, apoi în 1945, continuînd pînă în 1954, în ritm alert. Dimensiunile genocidului sînt greu de evaluat. Pînă în toamna anului 1941, au fost asasinate prin împușcare sau omorîte prin tortură între 25.000 și 30.000 de persoane care aveau drept unică vină aceea de a fi români. O notă informativă a NKVD, din 10 iulie 1944, notează deja, raion cu raion, deportarea a 205 familii cu 406 oameni, care se reîntorseseră din refugiul după 1941 și au fost surprinși de evenimentele din 23 august în stînga Prutului. Secțiile de contrainformații „Smerș“ ale Armatei a IV-a de șoc a Frontului II ucrainean a aplicat prevederile punctului 1 și 2 ale decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, din 19 aprilie 1943, și ale articolelor 296–297 ale Codului Penal al RSS Ucrainene, taxînd drept „trădarea patriei socialiste“ fapta revenirii refugiaților români din Regat după 1941, condamnînd pe toți „infractorii“ și pe familiile lor la moarte prin împușcare, cu executare rapidă a sentinței, sau la deportare în lagăre de muncă silnică în regiunile de răsărit ale URSS. După 24 august 1944, s-a trimis în Basarabia Brigada 25 a NKVD, care descindea în razii de cîteva ori pe săptămînă, în special noaptea, pentru a aresta „naționaliști“, „colaboraționiști“, „cuziști“, „legionari“, în fapt bărbați și tineri apți de muncă pentru minele de cărbune din Donbas și șantierele sovietice, care duceau lipsă de bărbați din cauza războiului. În perioada de pînă în luna martie 1945, a urmat campania de trimitere a forței de muncă la tăierea pădurilor din Siberia, dar și pe fronturile celui de-al doilea război mondial, acolo unde numai în 1944 au plecat 240.000 de oameni în linia întîi, carne de tun, din care nu s-au reîntors nici 20%. În rapoartele românești,

Grup de români basarabeni refugiați din calea „terorii roșii“

de după 1941, se arată dimensiunea dezastrului din Basarabia. Potrivit datelor prezentate Consiliului de Miniștri, în octombrie 1942, de către Direcțiunea Inventarului Avuțiilor Publice, jaful avuției publice românești acaparate de sovietici în doar un an s-a cifrat la 157.120.000.000 de lei, la valoarea din 1942. Pagubele aduse instituțiilor publice și mănăstirilor rămase în Basarabia în momentul cedării s-au ridicat la 125.400.000.000 de lei, iar pagubele în sectorul agricol au fost de 161.000.000.000 de lei. Industria românească a pierdut capital investit de 2,5 miliarde de lei și o producție anuală de 4,1 de miliarde lei. De teama represaliilor, 300.000 de cetățeni au părăsit Basarabia, refugiindu-se în România. Astfel, Basarabia a pierdut 80.000 de germani, iar Bucovina alți 30.000. Conform deciziei Moscovei de deportare a „elementelor deosebit de periculoase“ pentru regimul comunist, în perioada 28 iunie 1940–22 iunie 1941 au fost deportați din Basarabia 300.000 de români, așa-ziși chiaburi și comercianți, în Kuzbas, Karaganda, Kazahstan etc. În sens invers, au fost aduși coloniști reprezentînd 13.000 de ofițeri NKVD și de armată, învățători și profesori din Belarus, Ucraina și Rusia, care au predat în limba rusă obligatorie, timp de un an, începînd cu 9 august 1940.

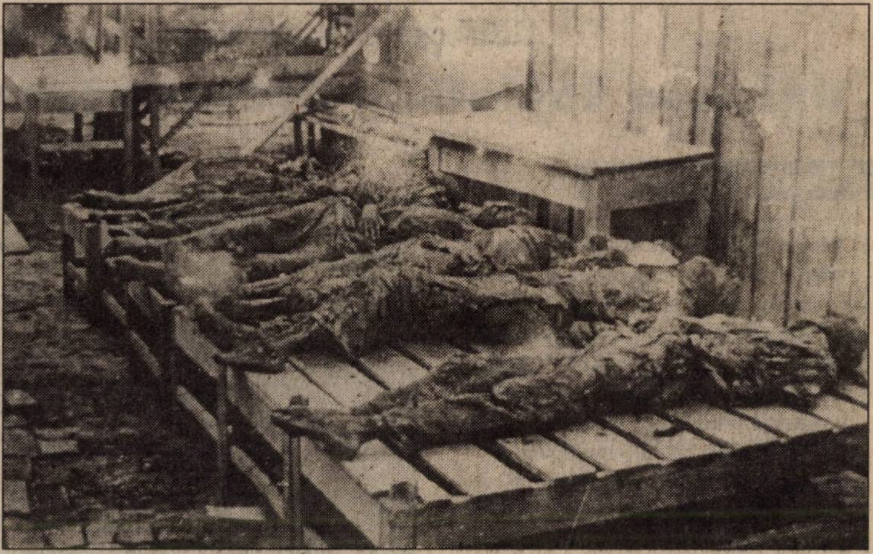

3,5 milioane de victime

O dimensiune reală a Holocaustului este greu de stabilit, din cauza numeroaselor tertipuri folosite de ocupantul sovietic pentru a-și acoperi politica de schimbări etnice. Dintre temele esențiale, reamintim valul de deportare a chiaburilor, cel datorat tezei „valorificării terenurilor din Siberia“, cel datorat tezei „echilibrării forței de muncă la nivelul URSS“, sistemul repartițiilor de stat, sistemul blocării indirecte a stabilirii autohtonilor în Republica Moldova prin condiții de muncă mai bune aiurea, mobilizarea forțată a 80.000 de tineri pe șantierele URSS, între 1947–1949, din care majoritatea nu s-au întors, migrația datorată „nevoii de a scăpa de șomaj“, în total o evaluare de minimum 1,5 milioane de persoane între 1944–1953. În același timp, politica de schimbare a componenței etnice a continuat cu implantarea coloniștilor, în special de origine slavă: 100.000–150.000 de alogeni anual, pînă în 1970, repopularea satelor și orașelor, între 1944–1953, colonizarea cu soldații demobilizați, între 1953–1959, (în special turcofoni) și 7.700 cetățeni ruși pe an, între 1959–1979, în calitate de cadre de conducere, specialiști, profesori, în poziții privilegiate, cu salarii mari și locuințe. Scopul a fost reducerea procentului populației autohtone sub 65%, potrivit grilei generale în URSS. Activiștii PCUS au depășit planul, „realizînd“ un procentaj de 63% români.

Potrivit raportului Congresului Frontului Național Patriotic de Eliberare, din 24 februarie 1969, în 1959 se mai aflau în Republica Moldova doar 2,3 milioane de români, 3,5 milioane de suflete dispărînd din scriptele oficiale prin deportări, schingiuiri, condamnări politice. 1,5 milioane de români au ajuns în Siberia, 200.000 au murit de foame, în 1946–1947, 500.000 au fost arestați și executați, 200.000 au murit în război, iar 880.000 s-au refugiat în țară. Diferența o reprezintă morțile naturale, pînă în 1959.

Dimensiunile reale ale genocidului pot fi realizate prin analizarea datelor publice emise de Cancelaria de la Moscova după preluarea puterii politice de către N.S. Hrușciov. El a amnistiat, la 27 martie 1953, 1.200.000 de deținuți politici, din care au fost reabilitați ca victime ale represiunilor staliniste, între Congresele XX și XXII ale PCUS, 737.200 de persoane arestate și deportate fără nici un temei juridic. La 17 septembrie 1955, a fost emis Decretul președintelui Sovietului Suprem al URSS „cu privire la amnistierea cetățenilor sovietici care au colaborat cu ocupanții în perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei“, fiind amnistiate 3.000 de familii, cu 10.000 de persoane deportate din Basarabia, persoane care se mai aflau în viață. În perioada următoare, între 1954–1956, au fost eliberate alte 3.300 de familii, cu circa 7.000 de suflete, în total „dezghețul hrușciovist“ reprezentînd pentru românii basarabeni cam 25.000 de persoane eliberate și reabilitate, din care însă sub 1% s-au reîntors în locurile natale. La 1 ianuarie 1957, se mai aflau în exil, potrivit datelor raportului „Cu privire la cultul personalităților și consecințelor sale“, prezentat de Hrușciov, la 25 februarie 1956 *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 1, 1996)*, 3.901 persoane deportate din Basarabia în 1941, 8.827 persoane deportate în 1949 și 1.500 persoane deportate în 1951. Totuși, datele sovietice arată că, în 1959, rămăseseră în zonele în care fuseseră exilate 50% din totalul celor deportați inițial. Tot datele sovietice notează că, pînă la 1 august 1961, din „localitățile speciale“ au fost eliberate 14.902 familii de deportați din Moldova, în operațiunile „legale“ din iunie 1941, iulie 1949 și aprilie 1951. Aceste date arată că cifrele avansate nu ajung nici pe departe la cifra reală a deportărilor din perioada Basarabiei sovietice. ■

Distrugerea sistematică a ființei naționale

Uniunea Sovietică: Drama popoarelor deportate

Ovidiu BOZGAN

Siberia, 1931: Rezultatul foametei programate

Discursul oficial care a însoțit crearea URSS acredita imaginea unui paradis pentru popoarele și minoritățile care compuneau acest stat. Într-adevăr, formarea statului sovietic și Constituția din 1924 corespundeau viziunii internaționaliste a lui Lenin, care permitea spații semnificative de manifestare națională chiar și celor mai insignifiante minorități. Desigur, nici o clipă nu era pusă sub semnul întrebării încadrarea statului sovietic de către PCUS și organizațiile sale naționale, regionale și locale. Partidul rămîne principalul factor de coeziune al „imperiului roșu“. Ascensiunea lui Stalin la putere va conduce la modificarea dramatică a politicii naționale dusă de statul sovietic prin revendicarea — implicită într-o tot mai mare măsură — a politicii țariste în domeniu, dar utilizînd violența la cote pe care nici un țar nu îndrăznise să le imagineze. Efectiv, deportările din anii 1930 și 1940 devin veritabile instrumente de guvernare și milioane de oameni, de etnii fără număr, vor trece prin decenii de coșmar generat de experimentele staliniste în politica națională.

Începutul tragediei

Abandonarea modelului federalist imprimat de Lenin în organizarea URSS — și care prezerva importante drepturi naționale — s-a produs concomitent cu afirmarea treptată a puterii absolute a lui Stalin. La sfîrșitul anilor ’20, s-a declanșat procesul stalinizării societății sovietice, care viza uniformizarea culturală, economică și socială a întregii populații. Vectorii principali ai stalinizării l-au constituit industrializarea și colectivizarea, ambele realizate în ritm și cu mijloace militare. Lansat în octombrie 1928, primul plan cincinal punea accentul pe industrializarea statului sovietic și dotarea lui cu o puternică industrie grea. Planul cincinal nu a dus doar la modificarea geografiei industriale a țării ci și la mari deplasări de populație rusă în zone nerusești, proliferînd orașe industriale, locuite majoritar de ruși acolo unde prezența etnică rusească era nesemnificativă. Colectivizarea însemna, pe lîngă lichidarea capitalismului agrar — oricum, incompatibil cu sistemul sovietic — pretextul pentru distrugerea rezistențelor naționale acolo unde acestea se manifestau cu obstinație. Foametea din Ucraina, din 1932–1933, generată artificial de agenții statului sovietic, a provocat o imensă hecatombă, pierderile umane fiind evaluate la aproape cinci milioane și, în consecință, rezistența ucrainenilor la rusificare a diminuat sensibil. În plus, paralel cu industrializarea și colectivizarea, a fost declanșat procesul de rusificare a conducerilor partidelor comuniste din republicile federate, cazul ucrainean fiind încă odată ilustrativ. Epurările în rîndul liderilor comuniști din republici, — realizate sub diverse pretexte — urmăreau lichidarea elitelor naționale care chiar în condițiile unui deficit de legitimitate, constituiau un obstacol în calea rusificării.

Deportarea unor grupuri naționale sau chiar popoare întregi urma logica procesului de stalinizare a statului și care demonstrează rasismul mascat al celui care a inspirat această tragedie. Dacă regimul nazist a proclamat cu brutalitate împărțirea umanității în rase „inferioare“ și „superioare“, regimul sovietic, fără să apeleze la teme rasiste în discursul oficial, a practicat un rasism violent, hrănit din convingerea lui Stalin că rușii reprezintă, în ansamblul multietnic al URSS, poporul destinat unei misiuni superioare. Precedentul deportărilor popoarelor și grupurilor naționale îl constituie, indiscutabil, fenomenul deculacizării care a afectat, potrivit unor aprecieri, cinci milioane de persoane. Experiența deplasării unui număr atît de mare de persoane a fost folosită, cîțiva ani mai tîrziu, în cazul deportărilor cu caracter național. Primii cobai au fost **finlandezii** din zona Leningradului, strămutați în 1932–1934. În 1936, aproape 36.000 de polonezi sînt deportați în Kazahstan. Dar, probabil cea mai importantă deplasare de populație pe criterii etnice înainte de al doilea război mondial este cea a **coreenilor.** Stabiliți în Rusia Sovietică, mai ales după eșuarea unei revolte antijaponeze din 1921, desfășurată în Coreea transformată în colonie a statului nipon, coreenii încep să fie deportați, în

1935, în Kazahstan și Uzbekistan. Rațiunea acestui act pare să fie realizarea securității frontierelor expuse unor potențiale amenințări, coreenii fiind considerați un element nesigur într-o viitoare confruntare cu japonezii. Aproximativ 170.000 de coreeni au căzut victime acestui tranfer de populație.

Paroxismul deportărilor

Cel de al doilea război mondial a imprimat o nouă dinamică deportărilor, acum justificate fie ideologic, fie pretextîndu-se colaborarea cu armată germană. Achizițiile teritoriale din anii 1939–1940, realizate grație Pactului sovieto–german din august 1939, atrage după sine deportări din Polonia, țările baltice și Basarabia care aveau ca obiect acele categorii socio–profesionale considerate inamice ale ordinii sovietice, în fond elitele politice și culturale din aceste zone. Dezlănțuirea războiului germano–sovietic, la 22 iunie 1941, a îndreptat furia sovietică împotriva populației **germane** din URSS. Germanii au început să fie colonizați în Rusia din 1764, cînd primele contingente de coloniști au fost stabilite pe fluviul Volga. Colonizările au continuat și în secolul XIX și au fost vizate și alte regiuni, cum ar fi Crimeea, Basarabia sau Caucazul de Nord. Dacă, inițial, suveranii ruși, pentru a-i atrage, le-au oferit germanilor substanțiale privilegii, acestea au fost anulate în 1871. La sfîrșitul secolului XIX, erau înregistrați în Rusia 1,3 milioane de germani. Demografia lor pare să fi fost stagnantă de vreme ce, în 1939, erau 1.427.232 de germani, din care aproximativ 25% locuiau în Republica Autonomă Germană, creată pe Volga, în 1924 (capitala era la Pokrovsk, rebotezată Engels). Impactul războiului asupra etnicilor germani a fost devastator căci, la 28 august 1941, a fost publicat decretul prin care se ordona deportarea germanilor. Brutala măsură nu a afectat doar pe etnicii germani de pe Volga. Un raport al NKVD, din 25 noiembrie 1941, afirma că 799.459 de germani au fost deja deportați, uluitoare performanță pentru un stat care simultan suferea grave înfrîngeri militare. În noiembrie–decembrie 1943, este rîndul **karaceaișilor** și **calmucilor** să fie deportați ca represalii la atitudinea lor favorabilă față de armata germană. Angrenajul deportărilor se abate implacabil, în martie 1944, și asupra altor populații din Caucaz: **cecenii, ingușii** și **balkarii.** Într-un raport redactat în iulie 1944, Beria inventaria tristele rezultate ale deportărilor din Caucaz, avansînd cifra totală de 602.193 de persoane, din care 496.460 de ceceno–inguși (deși este vorba de două popoare diferite), 68.237 karaceaiși și 37.406 de balkări. Majoritatea victimelor au fost instalate în Kazahstan și Kirghizia, zone predilecte pentru deportarea popoarelor. Deportările erau însoțite de măsuri administrative care urmăreau ștergerea memoriei instituționale ale existenței acestor populații. Republica kabardino–balkară, creată în 1921, și cea ceceno–ingușă, înființată în 1936, au fost suprimate.

Situatia populărilor speciale în octombrie 1946	
Bărbați	655.674
Femei	829.084
Copii sub 16 ani	979.182
Total	2.463.940

Compoziția populărilor speciale în octombrie 1946	
Germani	774.174
Ceceni–inguși	400.478
Tătari, bulgari, greci din Crimeea	193.959
Germani mobilizați în armatele de muncă (desființate în 1947)	121.459
Turci, kurzi, kemșini	84.402
Calmuci	81.673
Karaceaiși	60.130
Balkari	33.817
Lituanieni	5.426
Culaci	577.121
„Vlasovieni“ (membrii armatei generalului colaboraționist Vlasov)	95.386
Partizani din Organizația naționaliștilor ucraineni	29.351

Printre cele mai mediatizate cazuri de popoare deportate în cursul războiului este cel al **tătarilor** din Crimeea și ei, invariabil, acuzați de complicitate cu armata germană. Deși au existat forme de colaboraționism incitate de politica națională a ocupanțior germani, la urma urmelor ambiguă și inconsecventă, ele au fost marginale și nu puteau justifica politica punitivă aplicată nediferențiat. Suspiciunile regimului sovietic — alimentate de fantasme, dar uneori și de realități — au generat represaliile colective ce concretizau un proiect, desigur utopic, de uniformizare națională. Conform recensămîntului din 1937, existau în întreaga URSS 3.793.413 tătari, majoritatea concentrați în Peninsula Crimeea, unde, în 1921, se proclamase o republică autonomă. Problema deportării tătarilor pare să fie mai complicată datorită intervenției unui element care precede cu mult declanșarea războiului. În 1925, se crease „Societatea pentru instalarea muncitorilor evrei în URSS“ și care își propusese încurajarea colonizării evreilor în Crimeea. Eforturile societății s-au soldat cu rezultate mediocre, dar ideea a fost reluată în timpul războiului de Comitetul Antifascist Evreiesc, creat de autoritățile sovietice în 1942. Așadar, pe lîngă acuza de colaboraționism, un rol — secundar — l-a avut și intenția de a crea în Crimeea o zonă de locuire evreiască. Fapt este că, la 18–20 mai 1944, au fost deportați 180.014 tătari în condiții dramatice care au provocat moartea, după o evaluare neoficială, a peste 46% dintre ei. Situația oficială a tătarilor a fost formalizată prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem, din 23 iunie 1946, prin care li se atribuia calitatea de popor „vinovat“. Dincolo de cifre și evaluări statistice, deportările ascund o imensă dramă pe care doar supraviețuitorii acestui experiment ar putea să o descrie. Condițiile în care au fost deportați milioane de oameni erau lamentabile, convoaiele cu deportați circulînd săptămîni și chiar luni pînă la noua destinație. Mortalitatea în timpul acestor interminabile călătorii era înspăimîntătoare. În noile regiuni de exil, condițiile pe care deportații le găseau erau mizerabile și de multe ori aceștia trebuiau să înfrunte ostilitatea populațiilor locale, frecvent contaminate de propaganda sovietică care avusese grijă să demonizeze victimele. Odată ajunși în zonele de exil, deportații erau constrînși să presteze munci istovitoare. Morbiditatea, în condițiile unei asistențe sanitare groaznice, nu putea să fie decît teribilă. Statutul acestor populații deportate era de „populări speciale“, foarte aproape de statutul populației penitenciare. Deportații erau strict supravegheați de NKVD, care fusese de altfel responsabil cu operațiunile de deportare. Cei care părăseau regiunea în care fuseseră stabiliți erau pasibili de o pedeapsă de 20 de ani muncă silnică. În mod efectiv, deportații dispăruseră din punct de vedere juridic din rîndul „cetățenilor“ sovietici.

Soarta popoarelor deportate în perioada războiului a fost definitivată prin Decretul, din 26 noiembrie 1948, care proclama deportarea lor perpetuă. Documentul în cauză avea o semnificație particulară pentru politica națională a regimului sovietic. Deportările din anii treizeci lăsau să se prefigureze o reorientare radicală în domeniul politicii naționale. Al doilea război mondial a reprezentat proba care a relevat gradul de fidelitate al diverselor popoare fată de puterea sovietică și, totodată, a funcționat ca pretext pentru aplicarea acestei politicii radicale care părea să se contureze în ultimii ani interbelici. Decretul din 1948 elimina aspectul conjunctural care mai putea subzista și transforma măsurile de deportare într-o politică de sistem.

O tragedie fără epilog

Deportările nu au încetat o dată cu războiul, fapt care demonstrează utilizarea lor ca metodă de guvernare și — în ultimă instanță — pentru realizarea utopiei sovietice. În anii imediat după război, un număr important de baltici suferă rigorile deportării. Numai în 1949 sînt deportați 31.917 de **lituanieni,** 42.149 de **letoni** și 20.173 de **estoni,** care în total reprezintă 2% din populația statelor baltice. Flagelul deportărilor atinge și Basarabia de unde s-au operat deplasări de populație în 1940–1941, dar mai ales în 1949. Conform unui raport din 17 februarie 1950, au fost deportați 94.792 de români moldoveni, la care se adaugă numărul prezumat al celor decedați în timpul peregrinărilor spre zonele de populare specială, rezultînd un total de 120.000 de persoane, altfel spus 7% din populația Basarabiei.

La 1 ianuarie 1954, conform surselor de arhivă, existau 2.720.072 de coloni speciali, sintagmă care desemnează persoanele deportate. După originea etnică, această populație semipenitenciară era formată din 1.240.482 de germani, 32.4319 de ceceni, 83.598 de inguși, 64.818 de karaceaiși, 33.883 de balkari, 165.629 de tătari, 36.835 de greci, armeni și bulgari proveniți din Crimeea, 138.586 de baltici, deportați între 1945–1949, 10.408 de români moldoveni, deportați în 1940–1941, 36.057 de români moldoveni, deportați în 1949 etc. Evident, aceste cifre redau impersonal amploarea dramelor suferite de popoarele stigmatizate de regimul sovietic. Repetăm, este aproape imposibil de reconstituit numărul celor care au decedat în timpul transportului, organizat cu rigoare criminală de către autoritățile moscovite, și din cauza condițiilor inumane pe care le-au găsit în regiunile inospitaliere în care au fost colonizați.

Debutul destalinizării a însemnat și luarea primelor măsuri care vizau lichidarea sistemului populărilor speciale. Încă din 1954–1955, sînt ridicate o serie de interdicții, unele inițiative fiind determinate de presiuni externe cum ar fi cazul germanilor sovietici în favoarea cărora intervenise cancelarul Konrad Adenauer. În august 1964, germanii sovietici sînt absolviți oficial de acuzația de trădare. Deportările au fost formal condamnate în cursul Congresului XX al PCUS (1956) și cîteva popoare sînt autorizate să revină pe teritoriile originare de locuire, revenire deseori acompaniată de tensiuni cum este cazul incidentelor de la Groznîi, din iulie 1958, dintre ceceni și ruși. Sistemul populărilor speciale este definitiv desființat prin Decretul din 7 mai 1960, cînd ultimele elemente deportate, considerate cele mai intransigente sau virtual cele mai periculoase, sînt autorizate să revină în teritoriile lor naționale (ucraineni, baltici, români moldoveni). Lichidarea oficială a sistemului populărilor speciale nu a echivalat întotdeauna cu restabilirea integrală a drepturilor popoarelor deportate. Situația cea mai ingrată au cunoscut-o, indiscutabil, tătarii cărora li se interzisese revenirea în Crimeea. Comunitatea tătară a fost astfel obligată să militeze un timp îndelungat pentru recunoașterea dreptului de a reveni pe teritoriile de unde fuseseră deportați. În 1966, are loc prima acțiune spectaculoasă a acestei comunități, cînd este adresată o petiție Congresului XXIII al PCUS, din nefericire fără rezultat. La 20 mai 1969, se fondează chiar un „Comitet pentru apărarea drepturilor civice“, care urma să coordoneze eforturile tătarilor de a se restabili în Crimeea. Măsurile represive ale autorităților au condus la un reflux al mișcării care a fost reluată abia după accederea la putere a lui M.S. Gorbaciov (1985). Astăzi, tătarii deși au putut reveni în aria lor inițială de locuire trebuie să înfrunte un adversar mai redutabil decît regimul sovietic, mafiile locale care controlează piața funciară într-o regiune turistică intens frecventată, sprijinite de grupări șovine ruse. Soluția aleasă de germanii sovietici a fost alta, ei preferînd să se repatrieze în RFG. Dacă, în perioada 1956–1986, au fost autorizați să părăsească definitiv URSS doar 130.000 de germani, în 1993 numărul celor care s-au repatriat a atins cifra de 170.000, astfel încît prezența germană în fostul spațiu sovietic tinde să dispară pentru a deveni simplă istorie.

Deportarea popoarelor din fosta URSS nu este un fenomen care să se fi resorbit total în ultimii ani. Sechelele sistemului deportărilor și, în general, politica națională sovietică au degenerat, astăzi, în frecvente confruntări etnice și religioase, instigate și întreținute de structurile mafiote locale, de birocrațiile de partid convertite subit fie la democrație, fie la naționalism. Iar peste toate se proiectează nostalgiile imperiale ale Federației Ruse. ■

Gropile comune, capătul drumului pentru mulți deportați...

Peste 200.000 de victime într-un masacru tutelat de americani

CIA și războiul murdar din Guatemala

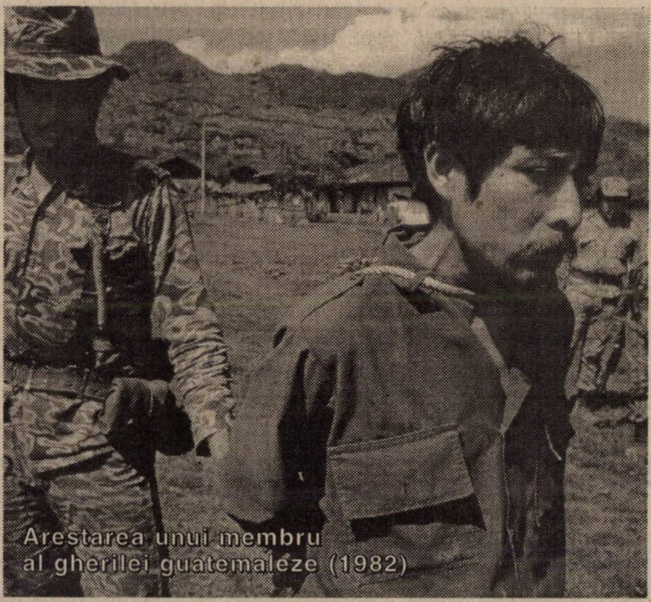
Arestarea unui membru al gherilei guatemaleze (1982)

Un masacru căruia i-au căzut victime peste 200.000 de oameni — iată, pe scurt, sîngerosul bilanț al celor trei decenii cît s-au aflat la conducerea Guatemalei militarii. Un carnagiu perpetuat prin bunăvoința, uneori și cu ajutorul direct al serviciilor speciale americane. Dacă, astăzi, tragica împrejurare — în urma căreia au căzut mai multe victime decît în Chile și Argentina, alte două țări latino–americane care au cunoscut dictaturi militare — a ajuns la conștiința opiniei publice din lumea întreagă la adevărata ei dimensiune faptul se datorează recentei declasificări a unor documente oficiale americane, informații considerate pînă nu demult „top secret". O sinteză a teribilelor date conținute de aceste piese de arhivă a întreprins, în această vară, săptămînalul francez „Le Nouvel Observateur" (nr. 1.812, din 29 iulie–5 august 1999), publicație din care preluăm și noi — într-o formă adaptată și cu subtitluri care ne aparțin — articolul despre războiul murdar din Guatemala și despre implicarea activă în reprimarea „pericolului castrist" a administrației de la Washington. În prim–plan se află nimeni alta decît celebra Central Intelligence Agency...

Guatemala: scurtă istorie

Situată în America Centrală istmică, Guatemala are o suprafață de ceva mai mult de 100.000 kmp și o populație de 9,5 milioane de locuitori. Fost nucleu al strălucitei civilizații precolumbiene Maya, apoi colonie spaniolă (1523–1821), țara și-a proclamat independența în același an în care, prin părțile noastre, avea loc revoluția lui Tudor Vladimirescu, pentru ca ulterior, după o scurtă perioadă, cînd a fost inclusă în Imperiul mexican (1822–1823), să facă parte din Federația Provinciilor Unite ale Americii Centrale (1823–1838). La 19 aprilie 1839, s-a proclamat republică de–sine–stătătoare, cunoscînd, pînă la sfîrșitul celui de-al război mondial, o succesiune de regimuri dictatoriale militare. Un scurt interludiu de reforme economice și sociale l-au constituit anii președinților Juán José Arévalo Bermejo (15 martie 1945–15 martie 1951) și Jacobo Arbenz Guzmán (15 martie 1951–17 iunie 1954), cel din urmă intrînd în conflict deschis cu atotputernica United Fruit Company, ale cărei întinse plantații au fost naționalizate, șeful statului guatemalez urmărind să distribuie țăranilor 900.000 de hectare de pămînt. Evident, marea companie agroalimentară americană, dar și autoritățile SUA nu au stat cu mîinile în sîn în fața acestei provocări, imprudentul președinte Guzmán fiind înlăturat în urma unei lovituri de stat orchestrată împotriva sa de la Washington și instrumentată de un militar local, col. Carlos Castillo Armas (proclamat șef al juntei, la 8 iulie 1954, apoi președinte al statului, de la 2 septembrie același an; Armas avea să sfîrșească asasinat, la 26 iulie 1957). Operația de înlăturare de la putere a lui Guzmán, cu sprijinul direct al CIA, a purtat numele de cod „Success" (Succes) și a fost coordonată de Tracy Barnes, un fost absolvent al Universități Yale, devenit unul dintre cei mai importanți agenți ai CIA din acea vreme. Acțiunea din 1954 a fost prima lovitură de stat organizată în anii postbelici de CIA în America de Sud și un veritabil model pentru alte acțiuni asemănătoare, petrecute în perioada următoare. Guzmán a fost catalogat de americani drept un „cripto–comunist", deși, așa cum o demonstrează documentele recent declasificate ale Agenției, acest președinte democratic ales al Guatemalei nu avea decît firave legături cu Moscova. Faptul nu l-a oprit însă pe Barnes, omul CIA, să pună pe picioare împotrivă-i o armată de exilați guatemalezi, precum și un post de radio de unde se „denunța" pretinsa derivă roșie (citește: comunistă) a lui Guzmán. Lovitura a reușit din plin, fiind opera unor maeștri în materie. Imediat după înlăturarea imprudentului președinte, puterea din țară a fost preluată de amintita juntă militară a lui Armas, prima decizie majoră a noilor autorități, înscăunate prin voința SUA, fiind — dacă mai e necesară precizarea — abandonarea reformei agrare preconizată de cel abia îndepărtat din fruntea statului...

Arme, ajutor și protecție

Revenind la informațiile pe care ni le dezvăluie documentele recent declasificate din arhivele CIA, revista pariziană citată notează că ele pun în lumină, fără tăgadă, faptul că perioada 1966–1996 din istoria Guatemalei nu au fost altceva decît 30 de ani de suplicii organizate sau încurajate de către CIA. În acei ani, armata guatemaleză a masacrat mai mult de 200.000 de oameni din propria țară și aceasta cu armele, cu ajutorul și sub protecția serviciilor speciale americane. În timpul acestei perioade de sînge, autoritățile de la Washington au susținut pe ascuns autoritățile militare guatemaleze care au comis mai multe atrocități decît dictaturile din Chile, Argentina și Uruguay luate la un loc. În numele luptei sacrosancte împotriva „subversiunii castriste“ — și pentru a apăra interesele marilor companii americane, în special cele ale amintitei United Fruit Company —, CIA, Departamentul de Stat și Pentagonul și-au dat „binecuvîntarea“ în vederea asasinării a numeroși membri ai gherilei guatemaleze, ai mișcării sindicale, a unor oameni politici sau militanți pentru drepturile omului, a unor ziariști, țărani, chiar și a unor femei și copii. Ca nicăieri în altă parte a lumii — cu excepția Indoneziei —, delirul anticomunist a împins Washingtonul să cauționeze, altfel spus să organizeze din umbră atîtea acte barbare. Dovezile pentru acest angajament ocult al SUA de partea călăilor din Guatemala sînt reunite într-un dosar impresionant, cuprinzînd mii de telegrame și de rapoarte „top secret“. În aprilie 1998, și numai după multe ezitări, administrația Clinton a remis dosarul cu pricina Comisiei „adevărului“, o instanță guatemaleză însărcinată a face lumină deplină asupra teribilului trecut apropiat al țării. În demersurile sale pe lîngă oficialitățile americane, comisia a primit un substanțial ajutor din partea unei asociații independente din SUA, National Security Archive, cea care, de altfel, a și făcut publice documente asupra cărora stăruim.

Totul a început la sfîrșitul lui 1965, o dată cu primele focuri care anunțau declanșarea rebeliunii de extremă stînga. Șeful guvernului din Ciudad de Guatemala, capitala țării, col. Enrique Peralta Azurdia (liderul juntei militare instaurată la 31 martie 1963, rămas la putere pînă la 1 iulie 1966) urmărea atunci să înăbușe în fașă insurecția. El nu se sfia să declare: „Dacă este necesar să transformăm țara într-un cimitir pentru a o pacifica, nu aș ezita să o fac“. Și nu glumea deloc. El i-a cerut ambasadorului american să-i găsească un om capabil de a „pacifica“ țara, altfel spus un specialist în contrarebeliune. Înalta oficialitate diplomatică se conformează și îl descoperă, ca din întîmplare, pe americanul John Logan, care-și făcuse „ucenicia“ în Venezuela, ajutînd guvernul local să zdrobească o revoltă. Logan era un profesionist. Oficial, el lucra pentru AID, agenția americană de ajutorare a țărilor în curs de dezvoltare, cu funcția de consilier pe probleme de securitate internă. În realitate, el era omul CIA, și încă unul dintre cei mai duri agenți.

Un plan diabolic

La sfîrșitul lui decembrie 1965, Logan le prezintă șefilor armatei, poliției și serviciilor speciale guatemaleze planul său secret pentru a termina odată pentru totdeauna cu „teroriștii“: **1.** Instalarea, în Palatul prezidențial, a unei celule clandestine care să coordoneze toate activitățile anticomuniste, legale sau ilegale (aceasta avea să fie piatra de temelie a așa–numitei „Casa Negra“, acea misterioasă „cameră neagră“ pe care toți locuitorii Guatemalei aveau s-o evoce cu teamă, fără a ști vreodată cu siguranță dacă aceasta a existat sau nu); **2.** Executarea de raiduri în capitala țării pentru „a-i scoate pe comuniști din bîrlog“; **3.** Crearea, în interiorul orașelor, a unor „zone înghețate“, controlate în întregime de către forțele de ordine. Într-un raport datat 4 ianuarie 1966, Logan, asul contrarebeliunii, scrie că este imperios necesar ca alți consilieri americani să fie trimiși de

USA
ATLANTIC OCEAN
Mexico
GUATEMALA
Cuba
Belize
CARIBBEAN SEA
Guatemala City
El Salvador
Honduras
PACIFIC OCEAN

Guatemala
pe harta Americii Centrale

urgență în Guatemala pentru întărirea forțelor polițienești. Totodată, el relata cu satisfacție că, în cursul unei conversații cu omul forte al țării, colonelul Peralta, acesta l-a anunțat confidențial că „va oferi o recompensă în bani peșin pentru arestarea sau asasinarea oricărui lider comunist“. Era semnalul că mașina infernală a „terorii albe“ s-a pus în mișcare. Cu banii și cu complicitatea Washingtonului...

Primele execuții în masă clandestine au început trei luni după întîlnirea amintită. Șeful postului CIA în Guatemala scria, în martie 1966, centralei de la Langley: „Comuniștii și teroriștii următori au fost executați în secret de către autoritățile guatemaleze în noaptea de 6 martie“ (și urma o listă de nume). „Executarea acestor persoane nu va fi anunțată public și guvernul Guatemalei va nega că ele au fost vreodată arestate“. Printre victime s-a numărat și Victor Manuel Gutierez Garbin, liderul Partidului Socialist Popular și una dintre figurile de notorietate ale rezistenței. Soția și prietenii săi n-au știut nimic de soarta lui timp de mai multe luni. La sediul CIA, asasinarea lui, petrecută în cel mai deplin secret, a produs desigur satisfacție și ușurare, întrucît mișcarea revoluționară guatemaleză era astfel privată de un conducător carismatic. Fără pic de rușine, cîteva zile mai tîrziu, Logan scria: Gutierez „Era un om de o mare cultură, onest și curajos; era unul dintre liderii cei mai atractivi pentru muncitori“.

„Casa Negra“ sau teroarea fără limite

Un an mai tîrziu, în 1967, teroarea orchestrată de „Casa Negra“ devine pur și simplu „nebunească“, conform directorului contrainformațiilor din Departamentul de Stat al SUA. Într-un raport, el explică: „În inima aparatului (anticomunist) secret, există o unitate specială a armatei care arestează, asasinează în stradă, comite atentate și îi execută pe comuniștii reali sau presupuși, și care, din timp în timp, acționează împotriva așa–zișilor «dușmani ai guvernului» vag definiți“. Se neliniștea cumva autorul acestui raport? Da, dar nu, bineînțeles, din cauza cruntei batjocoriri a drepturilor omului în Guatemala, ci din pricina faptului că, în mod ironic, „comuniștii ar putea să beneficieze din punct de vedere politic“ de pe urma acestei terori fără limite. Și, în nici o măsură, șeful contrainformațiilor din Departamentul de Stat nu sugerează stoparea ajutorului american. Pe de altă parte însă, opinia publică mondială era tot mai sensibilizată de acest val de masacre din Guatemala. Pentru a o calma, președintele guatemalez îl schimbă din funcție pe ministrul Apărării iar pe alți militari cu grade înalte îi expediază în diplomație. CIA cunoștea adevăratele scopuri ale noului guvern. Șeful postului său din Ciudad de Guatemala trimitea următoarea telegramă: „(Guvernul) este confruntat cu publicitatea defavorabilă care se face în jurul operațiilor împotriva rebeliunii“. Vor întrerupe autoritățile lanțul crimelor? Evident, nu. Spionul american continuă liniștit: „(Guvernul) dorește ca insurgenții uciși de către forțele de securitate să pară că au căzut victime în timpul confruntărilor militare, indiferent de cauza reală a morții lor“. Și tot el preciza în continuare: „Un judecător va fi chemat la locul presupusei confruntări militare cît mai repede posibil“. Evident, pentru a se da o spoială de „legalitate“ unor fapte pe cît de barbare pe atît de ilegale.

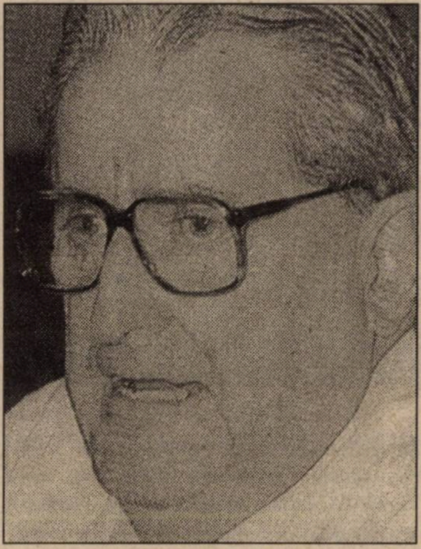

Vernon Walters, figură de vază a CIA și omul lui Ronald Reagan în America Centrală

Masacrele au continuat astfel departe de orice privire indiscretă. Washingtonul era ținut la curent ceas de ceas. Un document CIA, din 1971, reține următoarele: „Forțele de ordine *(din Guatemala, n.n.)* elimină în liniște o mulțime de teroriști, în principal în interiorul țării. Numai în departamentul San Marcos, au fost uciși 200“. În același an, ajutorul militar american ajungea la scadență. Congresul trebuia convins să-l reînnoiască, în ciuda opoziției unei mare părți a presei americane. Ambasada americană din Guatemala redactează un document adresat responsabilului comisiei parlamentare însărcinată cu studierea chestiunii — un raport secret, mincinos de la un capăt la altul. Indemnul diplomat care l-a conceput scrie că guvernul guatemalez folosește, în întregime, metode ortodoxe pentru a lupta împotriva comunismului, „chiar dacă uneori se înregistrează unele abuzuri“... Și adaugă imediat: „Ajutorul nostru a jucat un rol pozitiv pentru a permite poliției guatemaleze să-și îndeplinească misiunea de o manieră profesională și legală“. Iar pentru a fi absolut sigur că se vor obține dolarii pentru regimul de dictatură guatemalez, ambasadorul american amenință: „Dacă noi nu vom mai susține forțele de ordine din această țară, acestea vor recurge la proceduri ilegale“. În fața acestor argumente, Congresul de la Washington cedează. America continuă să finanțeze ororile pînă la sfîrșitul anilor ’70, adică pînă cînd președintele Jimmy Carter (al 34-lea șef al Casei Albe, 1977–1981) decide, în numele drepturilor omului, să pună capăt ajutorului militar american.

Dar această bruscă tresărire de moral a SUA va fi de scurtă durată. Imediat ce se va instala la Casa Albă, Ronald Reagan (al 40-lea președinte american, deținător a două mandate ca șef al executivului, în perioada 1981–1989) decide să revizuiască politica țării sale în America Centrală. El își trimite în Guatemala un emisar special, pe generalul Vernon Walters, nimeni altul decît un fost nr. 2 din CIA. Și în anul următor, ajutorul american este reluat. Washingtonul știe că puterea guatemaleză va declanșa o represiune încă și mai dură decît cele precedente. Un document CIA reține următoarele: „Conform planurilor militare, guvernul guatemalez va începe să

Generalul Efrain Rios Montt (în mijloc) a preluat puterea, la 23 martie 1982, în urma unei lovituri de stat militare

curăţe regiunea Ixil, unde se găseşte concentrată cea mai mare parte a gherilei. Această operaţie riscă să conducă la serioase abuzuri din partea forţelor armate. (...) Va fi necesară, probabil, distrugerea unui mare număr de sate". Şi, în fapt, un alt document al Agenţiei, datat cîteva săptămîni mai tîrziu, completează: „Comandanţii trupelor au primit ordin să radă toate satele şi toate oraşelor care colaborează cu gherila şi să elimine toate sursele de rezistenţă". În mod concret, cum a avut loc această „curăţenie"? Iată ce aflăm, bunăoară, dintr-un alt document: „Cînd o patrulă a armatei întîmpina opoziţie într-un oraş, acesta era considerat în totalitate ostil şi era în totalitate distrus".

Lespezi de beton peste gropi comune

Într-o altă telegramă, CIA relata ordinele date serviciului său secret de către noul preşedinte guatemalez, Rios Montt: „Sînteţi liberi să-i descoperiţi, să-i încarceraţi, să-i interogaţi şi să vă debarasaţi de presupuşii membri ai gherilei, aşa după cum credeţi de cuviinţă". Iar aceşti maeştri ai represiunii prin sînge nu duc lipsă de „idei". De exemplu, au transformat baza aeriană de la Retalhuleu într-un imens centru de tortură. Acolo, prizonierii erau închişi în puţuri umplute cu apă; pentru a nu se îneca, ei trebuiau să se agaţe de barele fixate deasupra capului, zi şi noapte. Cînd mureau, erau aruncaţi în gropi comune care, odată umplute, erau betonate (în 1994, una dintre aceste gropi a fost descoperită de către ziarişti americani, fapt larg mediatizat şi care a accelerat prăbuşirea regimului militar din Guatemala).

În total, la începutul anilor '80 în Guatemala se înregistrau în jur de 70.000 de oameni care erau supuşi unor atare suplicii. Cu toate acestea, în 1983, ajutorul militar american atingea 50 de milioane de dolari. În acelaşi timp, Departamentul de Stat al SUA acuza Amnesty International — care denunţase atrocităţile perpetuate de către militarii guatemalezi — că se face complice la o „campanie de dezinformare în serviciul comuniştilor".

Au mai fost nevoie de încă şapte ani pînă cînd Washingtonul să pună capăt ajutorului militar acordat Guatemalei, adică exact pînă în decembrie 1990, la mai mult de un an de la prăbuşirea Zidului Berlinului! Iar această decizie nu a fost luată din motive umanitare, ci pentru că un cetăţean american, Michael Devine, a fost asasinat undeva prin Guatemala şi pentru că presa americană suspecta intens serviciile secrete guatemaleze de a fi responsabile de această moarte. Atrocităţile au continuat şi la începutul anilor '90. De această dată însă, Washingtonul le-a denunţat în mod oficial, fără a întrerupe însă relaţiile secrete cu regimul torţionar din Ciudada de Guatemala. Şi aceasta întrucît CIA avea prea mult de pierdut — onoare şi, mai ales, agenţi. Pentru a-i proteja pe cei din urmă, Agenţia a ajuns să mintă pînă şi Departamentul de Stat şi chiar Casa Albă. În 1992, un lider al rezistenţei guatemaleze, Efrain Bamaca Velasquez, dispărea. Guvernul guatemalez declară că rebelul murise în cursul unei lupte cu forţele de ordine. Dar soţia lui Bamaca, o avocată americană, Jennifer Harbury, n-a vrut să creadă versiunea oficială. Ea declara presei că un indian l-a văzut pe soţul său într-o închisoare, torturat. „Fabulaţii, manipulare!", clamează Departamentul de Stat, care nu punea la îndoială cuvîntul militarilor guatemalezi. Afacerea a durat mai multe luni. În realitate, chiar din ziua asasinatului, CIA cunoştea adevărul adevărat: Bamaca a fost arestat, transportat la baza aeriană Retalhuleu, unde a fost torturat şi executat cîteva zile mai tîrziu, „cînd nu mai era nimic de scos de la el" — precizează un document al Agenţiei. Dar, acest adevăr a fost ascuns de serviciile secrete americane lui Jennifer Harbury, Departamentului de Stat şi Casei Albe şi aceasta dintr-o raţiune nemărturisită: torţionarul lui Bamaca — chiar şi al americanului Michael Devine — era nimeni altul decît colonelul Julio Roberto Alpirez, un specialist al torturii şi, ca din întîmplare, un agent remunerat al CIA... Un bun agent, conform documentelor serviciului secret american. La începutul anilor '80, Alpirez era, de exemplu, însărcinat cu eliminarea insurgenţilor din munţii Guatemalei şi se arătase, după documentele CIA, „excelent în meserie"... Această minciună a CIA a precipitat căderea coloneilor guatemalezi. Influentul ziar „New York Times" a revelat întreaga „afacere Alpirez" în 1995, fapt ce a indignat şi mai mult opinia publică americană. În plină campanie pentru a fi reales pentru noul mandat la Casa Albă, Bill Clinton a decis să se debaraseze de torţionarii guatemalezi şi să ajute taberele aflate într-un conflict de peste trei decenii să semneze pacea civilă, fapt care s-a petrecut în anul următor. În plus, în martie 1999, Clinton a mai făcut un pas suplimentar: aflat în turneu prin ţările Americii Centrale, a recunoscut oficial că SUA i-au susţinut în secret pe călăii poporului guatemalez şi că acest lucru a fost „rău". Ispăşirea s-a oprit aici. Nici un responsabil american nu va compărea în faţa justiţiei şi nici măcar nu va fi sancţionat pentru complicitatea activă la crimele care s-au petrecut pe scară largă în Guatemala. Pur şi simplu, chestiunea nici nu se pune. Tot ce au făcut SUA a fost doar să declasifice o parte din documentele „top secret" de odinioară. E şi asta ceva, la urma urmei... ■

Traducere şi adaptare,
Jacqueline ENACHE

Încotro se îndreaptă lumea?

Anii '90: De la masacre și genocid la dreptul de interferență

Mihail E. IONESCU

Sînt expresii care închid în semnificațiile lor mai mult decît studii lungi și plicticoase. Una dintre ele, des citată, este aceea potrivit căreia „două state care au McDonald's" nu vor recurge la război unul împotriva celuilalt. Că nu este integral adevărată este cu totul altceva, așa cum a demonstrat recent războiul din Kosovo, dar expresia reflectă totuși o concluzie statistică: democrațiile recurg mai rar sau deloc la război între ele. Războiul este însoțit de o avalanșă de consecințe, între care distrugerile umane și materiale sau vătămînd moralitatea și valorile civilizației ocupă, bineînțeles, primul loc. Locotenentul american William Calley, care a fost judecat și condamnat în SUA pentru organizarea masacrului a 500 de persoane — precedat de sadism și violențe sexuale — din satul vietnamez My Lai, în martie 1968, și-a exprimat indignarea față de sentință afirmînd: „Am ucis, dar la fel au făcut milioane de oameni". El s-a apărat afirmînd că a acționat așa cum a făcut Saul în relatările *Vechiului Testament* cînd a recurs la exterminarea amalekiților. Deci violența, atrocitățile, masacrele ar fi vechi de cînd lumea și ele sînt însoțitoare normale ale evoluției istorice.

Piederile din războaie contabilizează nu doar cele de pe cîmpul de luptă, ci și atrocitățile în grade diferite, precum uciderea prizonierilor, deportarea sau uciderea noncombatanților, masacre. După cum, în registrul moral, se cuvin amintite la același capitol bombardarea deliberată a populației civile, pentru a-i zdruncina capacitatea de rezistență. Rezultatele acestei modalități de purtare a războiului sînt apariția valurilor de refugiați, depopularea unor întregi regiuni, iar în cazuri extreme genocidul.

Pot fi înlăturate dacă nu războiul,măcar consecințele lui devastatoare sub raportul comiterii unor acte de cruzime și violență nejustificate? Poate fi elaborată și aplicată o strategie în plan internațional care să limiteze, dacă nu să elimine, astfel de consecințe?

1994: Genocid în Rwanda

Potrivit specialiștilor, în secolul XX au avut loc trei acțiuni de genocid: al armenilor, în 1915, al evreilor și țiganilor, comis de naziști *(v. paginile anterioare)*, și al populației tutzi, executat de către etnia hutu, în 1994, în Rwanda. Genocidul, conform definiției Convenției pentru prevenirea și pedepsirea crimei de genocid, adoptată de Adunarea Generală a ONU, în 1948, reprezintă acte (uciderea membrilor unui grup, producerea unei vătămări serioase, fizic sau mental, unui grup, impunerea deliberată unui grup a unor condiții de viață care să ducă la distrugerea lui fizică, în întregime sau în parte, impunerea de măsuri intenționate să blocheze nașterile, transferul forțat al copiilor unui grup către altul) întreprinse cu intenția de a distruge, integral sau parțial, un grup național, etnic, rasial sau religios.

Așadar, ce s-a întîmplat în Rwanda, în 1994? Discuțiile asupra acestui subiect încă nu s-au încheiat, mai ales că evenimentele respective au acționat ca un detonator al destabilizării unei întinse regiuni din Africa, a „marilor lacuri" — care include Burundi, Uganda, Congo (fost Zair), Tanzania, Kenia —, o regiune nici astăzi pacificată. Aflată în minoritate în Rwanda, etnia **tutzi**, răspîndită în aproape toate statele regiunii „marilor lacuri", a desfășurat la începutul anilor '90 o acțiune energică pentru a dobîndi un loc satisfăcător în societatea rwandeză. În acest scop, în Uganda vecină a luat ființă Frontul Patriotic Rwandez (FPR), care cuprindea refugiați tutzi din Rwanda, precum și **hutu** „moderați". Acțiunile FPR au radicalizat regimul președintelui hutu al Rwandei, Juvenal Habyarimana, sprijinit de către Franța, care era neliniștită de ascensiunea influenței anglo–saxone într-o zonă pe care o socotea rezervată. Încercări anterioare de a găsi o soluție pașnică crizei care se dezvoltă, prin convenirea unei reprezentări acceptate proporțional a etniilor hutu și tutzi în administrație și armată (Acordurile

Civili tutsi masacrați în iunie 1994, la Nyarubuye

de la Arusha, din august 1993) nu au făcut altceva decît să precipite violența. Semnalul genocidului a fost uciderea președintelui Habyarimana — avionul în care se află acesta, împreună cu președintele hutu al statului vecin, Burundi, a fost lovit de o rachetă, nici azi nefiind clar cine a fost în spatele acestei acțiuni — și, în cîteva săptămîni, peste 700.000 de tutzi au fost uciși, alte cîteva sute de mii fiind nevoiți să ia calea exilului în statele vecine. Aici s-au organizat și, în anii următori, au declanșat lupta armată pentru răsturnarea etniei hutu de la conducerea Rwandei, ceea ce au și reușit.

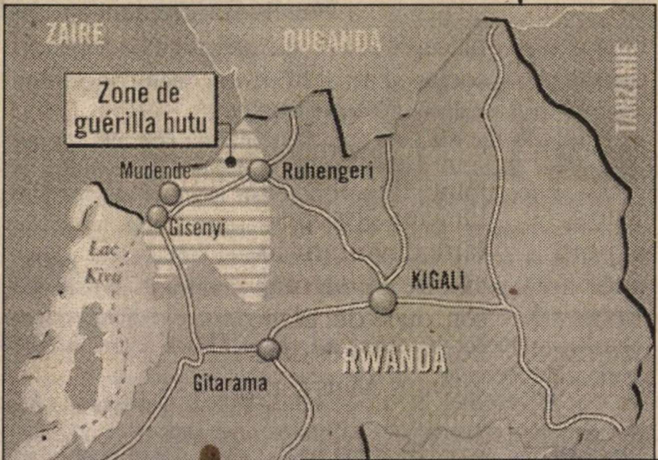

Declanșarea violenței de stat în Rwanda a alertat comunitatea internațională, care a încercat să intervină. Sub conducerea Franței, a fost organizată o operație de evacuare a rezidenților europeni (Operația „Noroit“), dar violențele au continuat netulburate în condițiile absenței intervenției unei forțe multinaționale de stabilizare a țării. Este interesant că acțiunea Franței — în perioada premergătoare genocidului și chiar în cursul acestuia — a făcut obiectul unei anchete parlamentare la Paris, ale cărei rezultate nu au fost însă concludente (septembrie 1998). Astfel, a fost pusă în discuție pasivitatea reprezentantului Parisului în comisia pentru aplicarea Acordurilor de la Arusha, ceea ce se pare că a precipitat și a încurajat o soluție militară, precum și sprijinul militar dat etniei hutu (sub, se pare, motivația ca FPR ar fi fost de inspirați americană) în încleștarea cu tutzi. Însăși Operația „Noroit“ a fost pusă sub semnul întrebării, iar unele relații dintre autoritățile militare franceze și etnia hutu (serviciile speciale) au fost apreciate a fi fost „prea strînse“, unii militari francezi purtînd chiar uniforme rwandeze („pentru a-și proteja identitatea“, cum s-a argumentat).

Murambi (localitate din Rwanda): rezultatul macabru al celor patru zile de atrocități comise împotriva populației tutsi, în aprilie 1994

De altfel, rămîne o întrebare deschisă: ar fi fost capabile forțele de pace ale ONU prezente în Rwanda să preîntîmpine genocidul? Conform unei comisii de anchetă belgiene asupra evenimentelor din 1994, acest lucru ar fi fost deplin posibil dacă s-ar fi dat crezare unei informații confidențiale obținute, cu trei luni înainte de evenimente, de la un informator rwandez, care a prezentat la comandamentul forțelor ONU din Rwanda planul detaliat al genocidului și dislocarea depozitelor de arme amenajate pentru înarmarea milițiilor hutu. Oficiali ai ONU din Rwanda au refuzat să autorizeze forțele aflate sub comanda lor să confiște depozitele de arme.

Așadar, ultimul genocid al secolului XX, desfășurat în zona „marilor lacuri“ africane, nu ar fi lipsit de legătură cu competiția între marile puteri pentru multiplicarea prezenței proprii în regiune. Dincolo de această prezumție, care rămîne să fie probată concludent pentru a deveni realitate istorică, se află însă o tragedie umană de mari dimensiuni și care a angrenat, într-o spirală a violenței, milioane de oameni.

Războiul: izvorul problemei refugiaților

Una din consecințele cele mai dramatice și de lungă durată ale războiului o reprezintă valurile de refugiați. Acest fenomen are implicații sociale, economice și politice vaste, perturbînd uneori dramatic situația statelor gazdă, iar în unele cazuri modificînd profund echilibrul etnic atît al țărilor de origine, cît și al celor de destinație. Incidența frecventă a acestui fenomen în ultimele decenii a făcut ca imaginea taberelor de refugiați să devină obișnuită, iar mobilizarea internațională pentru gestionarea acestei probleme a fost treptat instituționalizată pentru ca intervenția de ajutor umanitar să fie aproape concomitentă cu producerea evenimentului cauzal (războiul). Se poate chiar spune că frecvența înaltă a fenomenului refugiaților a sensibilizat profund opinia publică internațională, iar din această conștientizare a necesității unei acțiuni imediate de sprijin s-a dezvoltat conceptul intervenției preventive și, în final, al dreptului la interferență.

Poate cea mai veche problemă a refugiaților este cea născută o dată cu primul război arabo-israelian, din 1948, și accentuată cu cele următoare (1956, 1967). Potrivit Oficiului de Ajutoare și Lucrări al Națiunilor Unite pentru refugiații din Palestina (organizație creată în 1948), la 30 iunie 1998 refugiații palestinieni și descendenții lor sînt în număr de 3.521.130, din care 30% trăiesc în tabere (autorităţile israeliene apreciază această cifră ca fiind exagerată). Refugiaţii palestinieni se află atît în Cisiordania şi Gaza, cît şi în statele vecine, Iordania, Liban şi Siria. În prezent, problema refugiaţilor palestinieni constituie una din cele mai dificie în ansamblul dosarului negocierilor de pace israeliano–palestinene, poziţiile celor două părţi fiind ireconciliabile.

Aproape orice război intern sau interstatal declanşează fenomenul refugiaţilor. Pentru exemplificare, redăm fragmente din monitorizarea internaţională a fenomenului (există o agenţie specială a ONU în această privinţă), pentru luna septembrie 1997. Astfel, ca urmare a recentelor lupte din Afghanistan, un nou val de 200.000 de oameni a fost dislocat din locurile de baştină, îndreptîndu-se spre alte zone ale ţării sau state vecine. În acelaşi timp, ONU a declanşat un program pentru repatrierea a 150.000 de refugiaţi afgani din Pakistan (unde se aflau 1.200.000 de refugiaţi din Afghanistan ca urmare a războiului cu URSS). În Algeria, atrocităţi comise împotriva civililor neînarmaţi de miliţii islamice a determinat, în anul precedent, ca aproape 6.000 de algerieni să solicite azil în statele europene, care sînt tot mai puţin doritoare să-i primească. În Liberia, în aceeaşi lună, autorităţile ONU au declanşat un program de repatriere a 480.000 de refugiaţi din statele vecine, unde s-au aflat datorită evenimentelor violente din ţara lor vreme de şapte ani... În Thailanda, au sosit 20.000 de noi refugiaţi din Cambodgia, în Angola sînt înregistrate 30.000 de persoane dislocate recent din localităţile lor, în Arabia Saudită peste 20.000 de refugiaţi irakieni din timpul războiului din Golf (1991) sînt redislocaţi în alte state, inclusiv SUA, Australia şi ţările scandinave, în Liberia sosesc circa 200.000 de refugiaţi „împinşi“ de evenimentele violente din Sierra Leone.

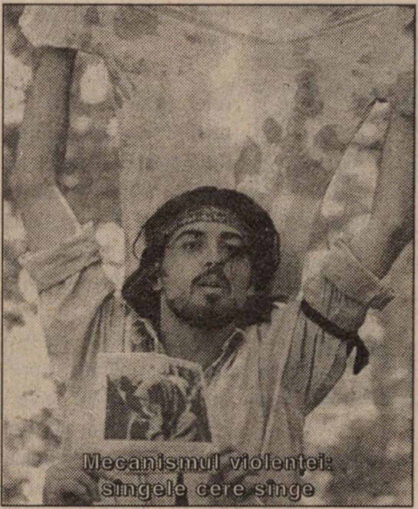

Mecanismul violenţei: sîngele cere sînge

Aşadar, monitorizarea situaţiei refugiaţilor într-un moment crează o hartă reală a fenomenului război la eşalon mondial. Ameliorarea statutului refugiaţilor, eliminarea acestui fenomen reclama eforturi intense din partea comunităţii internaţionale. Atît ONU, cît şi organizaţiile regionale cu vocaţie de securitate au angajat acţiuni corespunzătoare în momentul apariţiei fenomenului refugiaţilor. Eliminarea lui este însă în funcţie de succesul acţiunilor de prevenire a conflictelor, a angajării oportune a operaţiunilor de menţinere sau impunere a păcii, de transformările adecvate ale dreptului internaţional şi, în ultimă instanţă, de interzicerea războiului ca mijloc de rezolvare a problemelor politice. Această ultimă posibilitate este însă foarte îndepărtată în timp. Este ea, oare, imposibil de atins? ■

● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ● documentar ●

Africa: un continent al crizelor cu repetiţie

Viorel CRUCEANU

„Sfîrşitul istoriei“, prezis de deja citatul F. Fukuyama, ratează apoteoza libertăţii generale şi eşuează în aroganţă, intoleranţă, masacre... Suferinţa umană se extinde, din Africa în Irlanda de Nord, din Mexic în Rusia şi, mai nou, din Kosovo în Timorul de Est. Remediile lipsesc şi, în loc să fie pusă în carantină, violenţa endemică se extinde. Africa trăieşte în acest sistem încă de la dobîndirea independenţei, în urmă cu patru decenii. Făcîndu-se ecoul realităţii anilor '60–'70, profesorul René Dumont a publicat o carte sugestiv intitulată *L'Afrique est mal partie.* Ideile sale au generat un anume scepticism, cunoscut astăzi sub numele de „afropesimism“. Contabilizarea crizelor validează o asemenea concepţie. Însă, în prezent, sînt semne că Africa este hotărîtă să îndrepte erorile din trecutul său recent. În speranţa că redresarea se dovedeşte ireversibilă, să radiografiem — pe scurt — principalele drame umane petrecute pe „continentul negru“.

CONGO–KINSHASA, devenit independent la 30 iunie 1960, a fost zguduit, la numai 11 zile, de secesiunea katangheză (urmată, la 9 august, de cea kasaiană). În spatele separatiştilor se afla un puternic grup de interese economice: „Union Minière de Haut Katanga“ (UMHK). Acest colos minier producea mari cantităţi de cobalt, cupru, zinc, aur, germaniu, cadmiu şi uraniu, care i-au adus, în deceniul 1951–1960, beneficii anuale de 2,5 pînă la 4,5 miliarde de franci belgieni. Prin secesiunea Katangăi, UMHK şi-a creat propriul stat în stat, condus de rentierul Moise Chombé, considerat, încă din epocă, drept „una dintre personalităţile africane cele mai penibile“.

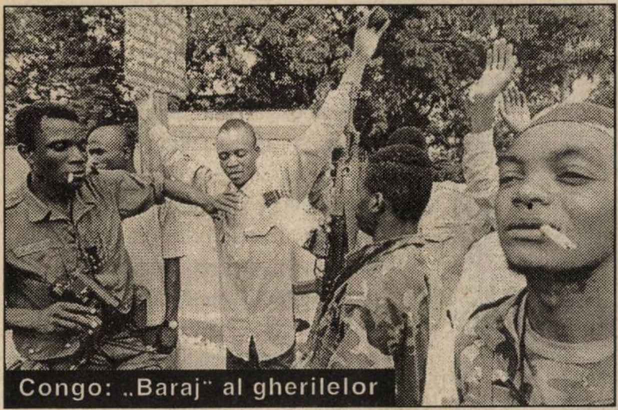

Congo: „Baraj“ al gherilelor

Timp de doi ani, guvernul central, ajutat de forțe ONU (16.000 de oameni), a luptat pentru restabilirea ordinii. La instigarea serviciilor secrete americane și belgiene, prim–ministrul, Patrice Lumumba (n. 1926, ales în 1960), suspectat de „comunism“, a fost înlăturat și apoi asasinat (17 ianuarie 1961). Din acest moment, în cadrul conflictului se dezvoltă o nouă dimensiune: revolta din estul țării, a adepților premierului martir, ce avea ca scop „adevărata decolonizare a țării“. Rebeliunea lumumbistă, condusă de oameni precum Christophe Gbenye, Gaston Soumialot și Pierre Mulele, cărora li s-a alăturat, pentru scurt timp, în 1965, și celebrul Ernesto „Che“ Guevara *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 6/34, 1999)*, a fost în cele din urmă înfrîntă.

De suferința milioanelor de congolezi a profitat un oportunist: g-ralul Mobutu, care, la 25 noiembrie 1965, a preluat puterea, instaurînd un regim dictatorial ce a durat 32 de ani. El a avut „decența“ să recunoască, într-un interviu acordat revistei „Jeune Afrique“, în 1982, că nefericitul conflict din anii 1961–1965 s-a soldat cu moartea a 500.000 de conaționali ai săi.

*

NIGERIA s-a aflat, din anii premergători independenței, sub semnul aprigei rivalități dintre principalele trei grupuri etnice: **ibo** (est), **yoruba** (vest) și **haussa** (nord). În timp ce primele două etnii reprezentau elita intelectuală a țării (impregnată cu valorile occidentale), cea de-a treia a rămas fidelă unui islamism de tip medieval. Însă, etnicii haussa dominau viața politică internă și ierarhia superioară a armatei. Pentru a-și păstra întîietatea, ei au falsificat alegerile federale, din 1964, și alegerile regionale, organizate în 1965.

Procedeul nu a rămas fără urmări. Un nucleu de șase ofițeri ibo (toți cu gradul de maior) a pus la cale o conjurație. Puciul, de la 15 ianuarie 1966, a fost extrem de sîngeros: premierul federal, nordistul Abubakar Tafewa Balewa, precum și premierii regiunilor de vest (Samuel Akintola) și nord (temutul sultan de Sokoto, Ahmadu Bello) au fost uciși. Reacția nordului nu se lasă așteptată: la 29 iulie, are loc o nouă lovitură de stat (a „coloneilor“) și liderul militar ibo, g-ralul Ironsi (care, de fapt, confiscase „lovitura maiorilor“), este la rîndul său asasinat. Din nefericire, spiritul de revanșă s-a transmis și populației haussa. Prin urmare, în regiunea de nord se declanșează un adevărat pogrom anti–ibo: 30.000 de estici sînt uciși, alți 2.000.000 fiind nevoiți să-și părăsească locuințele și să se refugieze în regiunea de baștină.

Tragedia ibo a alimentat un profund sentiment de frustrare. El s-a materializat în secesiunea provinciei estice (30 mai 1967), sub numele de Republica Biafra. Un rol important în precipitarea rupturii l-a jucat factorul subiectiv: rivalitatea personală dintre liderul federal, g-ralul Yakubu Gowon, și cel biafrez, col. Odumegwu Ojukwu (foști colegi de clasă la Academia Militară Regală, din Sandhurst).

Războiul civil a durat 30 de luni (5 iulie 1967–15 ianuarie 1970) și s-a transformat într-o catastrofă umanitară. Milioane de biafrezi s-au refugiat în pădurile și mlaștinile insalubre ale regiunii estice. S-a calculat că pentru un soldat căzut în luptă alte 100 de persoane mureau de inaniție și boli. Prin urmare, celor 250.000 de militari uciși le-au corespuns între 2.500.000 și 3.000.000 de victime civile (unele surse indică un plafon mai scăzut, de 1.500.000 de morți). De asemenea, pagubele materiale s-au ridicat la 700.000.000 de dolari. Biafra a fost copleșită, iar unitatea Nigeriei salvată (deviza g-ralului Gowon fiind *„One Nigeria, one nation“)*. A urmat un „boom“ economic, datorat petrolului, fapt ce a permis o rapidă cicatrizare a rănilor. Peste timp, amintirea războiului s-a estompat, el prezentînd interes doar pentru istorici.

*

SUDAN: cea mai întinsă țară africană. A devenit independentă la 1 ianuarie 1956. Din primele momente, a cunoscut un război larvar (1955–1972), între nordul musulman și sudul creștin și animist (în această perioadă, sudul revendicînd separarea de nord). În februarie 1972, sub regimul Gaafar El–Numeiri, s-a încheiat un acord de pace, prin care sudul dobîndea o largă autonomie. Însă, în 1983, mareșalul–dictator face o greșeală capitală: suprimă acordul din 1972 și introduce legea islamică *(Sharia)* la nivelul întregii țări (fapt ce va netezi accesul unui regim islamic la putere, în 1989). În sud, se formează „Sudan People's Liberation Army“ (SPLA), sub conducerea lui John Garang, fost ofițer al armatei sudaneze. Se declanșează un nou război, purtat fără milă și fără orizont, care se derulează și în prezent. Principala victimă: populația civilă, devenită ostatica forțelor guvernamentale sau rebele. Departe de ochii lumii civilizate, sate întregi au fost rase de pe suprafața pămîntului. Sute de mii de persoane suferă strămutări forțate, fiind folosite ca scuturi umane. Ajutoarele internaționale, destinate refugiaților, sînt deturnate și jefuite de combatanți. În 1993, la zece ani de război, revista „Newsweek“ scria că ambele părți au ucis 600.000 de oameni și au provocat dislocarea a altor 3.500.000 (mulți refugiați în țările vecine, ei înșiși confruntați cu războaie interne). Lucrurile nu s-au îndreptat și astăzi se vorbește deja de 1.000.000 sau chiar de 1.300.000 de morți (cf. „Le Nouvel Afrique–Asie“).

*

Numele **SOMALIEI** a devenit sinonim cu cel al tragediei. Pentru înlăturarea lui Mohamed Siad Barré (aflat la putere din 1969) a fost nevoie de un război în toată regula. Generalul–dictator s-a refugiat în străinătate, la 21 ianuarie 1991; în urma sa rămîneau o țară devastată și peste 100.000 de victime.

De atunci, Somalia s-a transformat într-un non–stat. Capitala este divizată în două. Principalele orașe au devenit centrele diferiților lideri de grupări armate. În

1991–1992, s-a produs o adevărată catastrofă umanitară: 40% din populația adultă a pierit, alături de 70% din copiii sub cinci ani. Alte 2.000.000 de persoane trăiau sub amenințarea foametei, în timp ce un milion a luat calea pribegiei (toate acestea la o populație de 6.500.000 de locuitori). Sub impulsul ONU, s-a declanșat operațiunea „Restore Hope“. Ampla mobilizare internațională (susținută la fața locului de contingente internaționale, dintre care 28.000 de soldați americani) a reușit să stopeze tragedia.

Din păcate, asistența umanitară nu a fost însoțită și de dezarmarea facțiunilor combatante (vezi eșecul patent al americanilor de a-l captura pe Mohamed Farah Aidid). După retragerea internațională (din mai 1994), luptele s-au reluat. Pe fondul generalizării criminalității economice și politice, populația somaleză, epuizată, s-a resemnat. Foametea își arată din nou colții; fără nici un efect pentru „căpeteniile de bandă“ Ali Mahdi Mohamed, Hussein Mohamed Aidid sau g-ralul Morgan (ginerele lui Siad Barré), care-și dispută o pradă muribundă...

*

CIAD-ul a cunoscut, pe parcursul unui sfert de secol (1965–1990), un război civil cvasipermanent. Extrem de sărac și depopulat, el prezintă un imens interes geostrategic. De aici, frecventele intervenții externe: ale Franței, în sprijinul succesivelor regimuri de la N'Djamena, și ale Libiei, în ajutorul repetatelor gherile formate în Tibesti (nordul muntos al țării). Regimul instaurat în 1990, cu complicitate franceză, se confruntă cu noi focare de rebeliune (în nord și sud), semn că se păstrează tradiția belicoasă ce a produs mii de victime.

*

BURUNDI este sora „geamănă“ a Rwandei. Și aici, masacrele interetnice au aceiași actori: hutu (85% din populație) și tutsi, cu 14% din populație. Spre deosebire de țara vecină, Burundi a cunoscut o decolonizare liniștită. Dar, sub influența evenimentelor din Rwanda anilor 1959–1964, spirala violenței a cuprins și Burundi.

Începutul l-a reprezentat încercarea de lovitură de stat, din 1965, a unor ofițeri hutu (atunci, armata nu era prea marcată etnic). Puciștii au asasinat 500 de oficialități tutsi. Au urmat represaliile: 5.000 de hutu uciși (printre care, 85 de execuții în rîndul elitei hutu).

La 28 noiembrie 1966, monarhia a fost abolită de tînărul căpitan Michel Micombero (de numai 26 ani). Regimul republican a făcut eforturi în direcția menținerii echilibrului etnic. Liniștea precară a fost tulburată, în aprilie 1972, de o tentativă de lovitură de stat a elementelor monarhiste. Luptele pentru putere dintre tutsi sînt speculate de hutu, ce declanșează o răscoală împotriva etniei minoritare. Urmează adevărate masacre ce s-au soldat cu 100.000 victime, posibil chiar 200.000.

După impresionanta defulare de ură, a urmat un deceniu și jumătate de relativă acalmie. Se părea că, în „micul paradis“ de la Ecuator, conviețuirea era posibilă. Însă, în 1988, s-au produs incidentele din comunele Ntega și Marangara (în nord, spre frontiera cu Rwanda), cînd elemente radicale hutu au ucis 2.000–3.000 de tutsi. Excesele au fost prelungite de două batalioane ale armatei, trimise să restabilească ordinea, care provoacă între 5.000 și 20.000 de victime hutu. Inceritudinea se insinua, din nou, în sufletele burundezilor.

După 1990, liderul militar tutsi al Burundi, maior Pierre Buyoya, a inițiat un proces de democratizare. În mod inevitabil, la primele alegeri libere, organizate în 1993, învingătorul nu putea fi decît un reprezentant al etniei hutu: Melchior Ndadaye. Acesta a bruscat lucrurile, încercînd să submineze monopolul tutsi asupra armatei. Minoritatea a început să condamne „democrația“, sinonimă pentru ea cu „etnocrația“. Punctul culminant al contestării se consumă la 21 octombrie 1993, cînd ofițeri tutsi efectuează o lovitură de stat în care președintele hutu (instalat doar de 100 de zile) este ucis. A urmat un adevărat genocid: 50.000 de tutsi sînt eliminați. Se ajunge la un nou conflict interetnic, soldat cu încă 100.000 de victime. Alți 700.000 de burundezi s-au refugiat în țările vecine, alăturîndu-se celor 240.000 de exilați din înfruntările anterioare. De asemenea, 120.000 s-au deplasat în interiorul frontierelor. O nouă intervenție a armatei în viața politică, în 1996, prin același P. Buyoya, a pus capăt masacrelor pe scară largă. S-au inițiat negocieri, cu participarea tuturor tendințelor burundeze, sub medierea fostului președinte tanzanian, dr. Julius Nyerere (șef al statului în perioada 1964–1985, retras de bună voie de la putere în 1985, decedat, la Londra, la 14 octombrie 1999). Procesul de reconciliere avansează anevoios, cu atît mai mult cu cît regimul se află sub presiunea constantă a rebelilor înarmați hutu.

*

O gravă criză s-a încheiat, în 1992, în **MOZAMBIC**. Independența fusese cucerită la 25 iunie 1975, după un lung război împotriva portughezilor, condus de FRELIMO (Frontul de Eliberare din Mozambic). Imediat s-a optat pentru un regim cu orientare marxistă. Însă, din 1977, forțele opoziționiste, finanțe de Occident, SUA și RSA, grupate în Rezistența Națională Mozambicană (RENAMO), au declanșat lupta armată. Referindu-se la rebeli, revista „Newsweek“ scria că, precum portughezi odinioară, ei s-au dedat la „masacre hidoase“. FRELIMO a avut puterea să depășească toate resentimentele și să se așeze la tabla negocierilor. La sfîrșitul războiului, bilanțul era impresionant: 600.000 de civili uciși, 3.000.000 de persoane deplasate și pagube materiale în valoare de 15 miliarde de dolari.

*

În contrast cu Mozambicul, **ANGOLA**, cealaltă fostă mare colonie portugheză, cunoaște un război neîntrerupt, de aproape 40 ani. Independența, dobîndită cu mari sacrificii, a fost urmată de trei războaie civile ce au avut ca actori „Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei“ (MPLA), la guvernare, și „Uniunea Națională pentru

Militari angolezi din armata nationala:echipamentul este de provenienta sovietică...

Independența Totală a Angolei" (UNITA), condusă de eternul rebel Jonas Savimbi.

La 11 noiembrie 1995, cînd s-au împlinit 20 de ani de la independență, președintele Jose Eduardo dos Santos a publicat un bilanț al tragediei ce răvășește Angola:

- primul război (1975–1991), în care au intervenit URSS și Cuba, de partea MPLA, și Republica Sud-Africană, de partea UNITA, s-a soldat cu 30.000 de morți, 2.000.000 de refugiați și pagube în valoare de 12 miliarde de dolari (revista „Jeune Afrique" indică, pentru aceeași perioadă, un număr de 500.000 de victime);
- al doilea război (1992–1994) a provocat „pagube inimaginabile, comparativ cu precedentele confruntări": peste 300.000 de morți civili (în timp ce pierderile militare s-au redus la aproximativ 2.000 de soldați de fiecare parte — cf. „Le Nouvel Afrique–Asie"), 1.000.000 de răniți și 3.000.000 de persoane forțate să-și părăsească așezările (în timp ce UNITA controla 60–70% din teritoriul național, trei sferturi din populație s-a refugiat în zonele controlate de guvern). Luptele au fost atît de violente, încît, la sediul ONU, se vorbea de 1.000 de morți pe zi. De asemenea, minele antipersoană au făcut 70.000 de victime. La acest capitol, Angola deține un record de neinvidiat: pe întinsul său se ascund 10 milioane de mine, cîte una pentru fiecare locuitor...

În ianuarie 1994, s-a încheiat Acordul de pace la Lusaka. Savimbi s-a angajat solemn să-l respecte. El a refuzat, însă, statutul de vicepreședinte și multe alte concesii făcute de dos Santos. Simultan, s-a eschivat de la obligativitatea dezarmării efectivelor sale. Prin urmare, previzibilul s-a produs: din vara lui 1998, s-a declanșat cel de-al treilea război civil, cu tot cortegiul său de suferințe. Cauza: ambiția nemăsurată a lui Savimbi care nu concepe că Angola poate să existe și fără ca el să fie președinte!

*

Decenii de tragedie a cunoscut și **ETIOPIA.** Punctul de pornire l-a reprezentat anexarea Eritreei(1955–1962). Austerii eritreeni au pus mîna pe arme, declanșînd un război de uzură. Conflictul „a ruinat regimul imperial", provocînd prăbușirea împăratului Hailé Sélassié I, la 12 septembrie 1974, după 44 ani de domnie. Noii conducători ai Etiopiei, militari de orientare marxistă, au continuat războiul. Fără mari iluzii căci, în 1976, se confruntau cu o rebeliune generalizată, 10 din cele 14 provincii etiopiene scăpîndu-le de sub control. Aceste evoluții au permis deturnarea puterii în folosul curentului radical, animat de lt.col. Mengistu Haile Mariam. Intransigentul Mengistu spera ca, beneficiind de sprijinul sovietic și cubanez, să înăbușe rebeliunea internă și curentul independenței din Eritreea. Dar, Etiopia era prea săracă pentru un asemenea efort. În 1984–1985, consecință directă a războiului, țara a fost lovită de o teribilă secetă care a provocat 1.000.000 de morți. Alte 10 milioane de etiopieni au luat calea pribegiei (850.000 s-au refugiat în „infernul" sudanez). Masivele ajutoare internaționale, sub patronaj ONU, dar și prin implicarea ONG-urilor (care au distribuit 1.200.000 t de alimente), au evitat o tragedie de proporții.

Eritrea: Celebrarea independenței (1993)

Autoritățile au reacționat cu cinismul specific regimurilor dictatoriale. Sub pretextul eliminării urmărilor secetei, s-a inițiat un program, la scară națională, de strămutare a sătenilor (o variantă locală a programului de „sistematizare" conceput pe malurile Dîmboviței). Astfel, 30 de milioane de oameni (Etiopia este o țară prin excelență rurală) trebuiau să fie strămutați în sate special create. Puțin entuziasmați (contrar propagandei oficiale), țăranii dezertau pe capete din aceste lagăre de concentrare și se alăturau gherilei (foarte activă în provinciile Tigre și Oromo). Experimentul „tropicalo–marxist" a fost stopat de victoria insurgenților, la 21 mai 1991.

„Coșmarul" numit Mengistu s-a făcut vinovat și de flagrante încălcări ale drepturilor omului. Astfel, se apreciază că 200.000 de persoane au fost suprimate din considerente politice. Totuși, la procesul „terorii roșii", declanșat în 1995, în sarcina lui Mengistu au fost reținute doar 1.823 de cazuri de asasinat (inclusiv a împăratului Hailé Sélassié I, în august 1975, sufocat — chiar de către Mengistu, se spune — cu o pernă îmbibată cu eter) și 194 de dispariții (printre care Abuna Tewoflos, patriarhul Bisericii ortodoxe etiopiene). Dictatorul este judecat în continuare, el aflîndu-se, împreună cu familia, într-un „exil aurit" în Zimbabwe.

Strîns legat de destinul Etiopiei este cel al Eritreei. Populată de arabi și creștini, Eritreea nu s-a identificat niciodată cu Etiopia. Cînd negusul Hailé Sélassié a

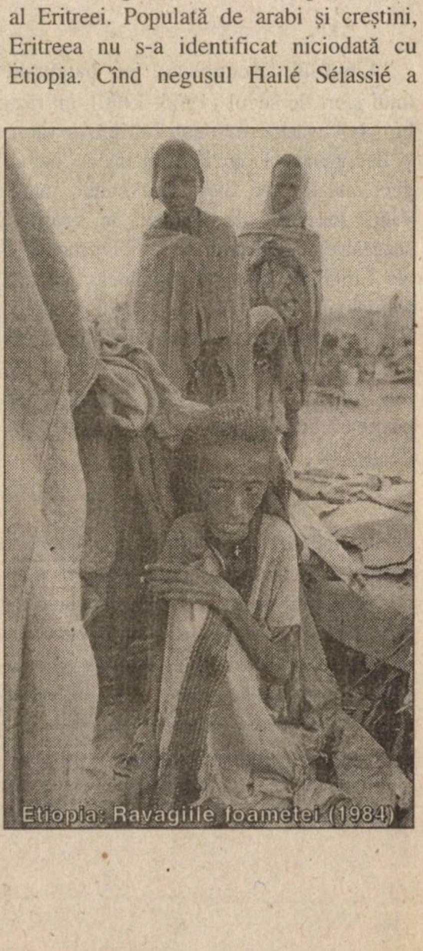
Etiopia: Ravagiile foametei (1984)

suprimat autonomia provinciei, eritreenii au recurs la lupta armată, inaugurînd (la 1 septembrie 1961) „cel mai lung și sîngeros război de eliberare“ de pe continentul negru. În momentul proclamării independenței (24 mai 1993), presa internațională a făcut bilanțul „unui sacrificiu tăcut, dar eroic“: între 60.000 și 150.000 de morți și 1.000.000 de exilați, la o populație de numai 3.000.000 de locuitori.

*

În **LIBERIA**, rădăcinile războiului civil se regăsesc în rivalitatea istorică dintre „freemen“ (urmașii sclavilor eliberați, care au condus de la proclamarea republicii, în 1847, și pînă la sîngerosul puci militar din 1980) și „nativi“ (localnicii, ajunși la putere prin sergentul major semianalfabet Samuel Doe, în 1980). Numai că Doe s-a comportat ca un satrap. Împotriva lui s-au ridicat majoritatea grupărilor etnice. „Micul dictator“ a fost prins și ucis, sub tortură, în 1990. Apoi, rebelii s-au sfîșiat reciproc, pînă s-a impus cel mai puternic: Charles Taylor, liderul așa-numitului „National Patriotic Front of Liberia“.

Pentru stoparea a șapte ani de război au fost necesare 13 acorduri de încetare a focului. „Războinicii de buzunar“ (C. Taylor, Prince Johnson, George Boley, Alhaji Kromah și Roosevelt–Johnson) au provocat imense suferințe: 150.000 de victime (în cvasitotalitatea lor civili), 500.000 de refugiați în capitala Monrovia și alte cîteva sute de mii în țările vecine (la o populație totală de trei milioane locuitori).

Războiul a impresionat prin atrocitățile comise: mutilări, amputări, deportări, execuții sumare, incendiere de sate și de recolte etc. În multe cazuri, torționarii erau copii; din cei 60.000 de combatanți ai grupărilor rebele, o pătrime era formată din adolescenți sub 15 ani. Aflați sub influența alcoolului și a drogurilor, ei s-au dedat la crime abominabile, ce au marcat definitiv o întreagă generație.

*

Războiul din **SIERRA LEONE**, declanșat la 23 martie 1991, a reprezentat o prelungire a conflictului liberian. Practic, „Revolutionary United Front“ (RUF), condus de caporalul Foday Sankoh, este o emanație a liderului liberian, Charles Taylor. Războiul a durat, cu intermitențe, opt ani. El a generat o profundă instabilitate politică (s-au efectuat trei lovituri de stat militare). Mai grav, a produs 10.000 de victime și 1.500.000 de refugiați (la o populație de 4.700.000 de locuitori).

Și confruntările din Sierra Leone au ieșit în evidență prin primitivismul instinctelor umane. Ținta predilectă a luptătorilor a fost populația civilă; metoda lor de „exprimare“ frizează intolerabilul: amputarea, pe viu, a membrelor superioare (fie cîte unul, fie ambele), uneori, chiar a celor inferioare. Mulți oameni, cărora nu li s-a putut acorda primul ajutor, au murit în chinuri groaznice. Totuși, pentru a nu periclita tînăra democrație din Sierra Leone (născută în chinurile războiului) și pentru a salva pacea (profilată prin Acordul de la Lomé, din 7 iulie 1999), călăii beneficiază de imunitate.

*

CONGO–BRAZZAVILLE prezintă un caz special: două războaie civile, în timpul aceluiași președinte — Pascal Lissouba (ales democratic în 1992). După o opinie avizată, Lissouba suferea de paranoia puterii, „înfățișîndu-se ca un Nero în miniatură“. Primul război civil (1993–1994) s-a soldat cu 3.000 de morți. Apoi, urmărind să-și reînnoiască mandatul cu orice preț, Lissouba a pus la cale exterminarea fizică a principalului său contracandidat, g-ral Denis Sassou–Nguesso (fost șef al statului în perioada 1979–1992).

Incendiul s-a aprins, din nou, în iunie 1997. Lissouba a primit sprijinul milițiilor lui Bernard Kolelas, ținta sa din precedentul război, pe care l-a momit cu funcția de prim–ministru. Principalul tribut de sînge l-a plătit populația civilă: între 10.000 și 15.000 de victime. Conflictul s-a internaționalizat prin intervenția forțelor armate angoleze, care au înclinat balanța victoriei în favoarea g-ralului Sassou–Nguesso (octombrie 1997). Incorigibili, Lissouba și Kolelas încearcă, din exil, să destabilizeze noul regim, pe seama suferinței nefericiților congolezi.

*

Succinta inventariere a crizelor cu repetiție de pe „continentul negru“ se încheie cu **ALGERIA**. Eșecul experienței socialiste promovate de Houari Boumediene (1965–1978) și imobilismul succesorului său, Chadli Bendjedid (1979–1992), au provocat o dramatică scădere a nivelului de viață. Pe acest fond, s-a produs o resurecție a integrismului religios. În toamna lui 1988, a izbucnit o adevărată „răscoală“ a foamei, înăbușită de armată într-o baie de sînge. Dar, pentru a se salva, Chadli a fost obligat la o concesie: acceptarea pluralismului politic. Acum își face o zgomotoasă intrare în scenă „Frontul Islamic de Salvare“ (FIS), partid integrist. Trăgîndu-și seva din categorile nevoiașe și afișînd un program populist, FIS și-a zdrobit adversarii în primul tur al alegerilor legislative, din 26 decembrie 1991.

Algeria era în pragul unei „revoluții“ sociale: victoria FIS ar fi însemnat abolirea unui sistem corupt și clientelar, în care armata reprezenta adevăratul centru de putere. Militarii intervin din nou, suspendă alegerile și interzic FIS. Islamiștii se regrupează în formațiuni teroriste. Începe un război disproporționat, cu numeroase episoade „ciudate“: masacre în zone de maximă securitate, asasinarea unor lideri de opinie ostili puterii, întreținerea psihozei atentatelor teroriste etc.

Astăzi, se știe că armata nu era străină de asemenea practici, ea făcîndu-se vinovată de torturi, răpiri de persoane, execuții extrajudiciare etc. Bilanțul celor opt ani de război absurd indică între 100.000 și 150.000 de morți. Dintre aceștia, 80% sînt civili (oameni simpli, personal administrativ, politicieni, dar și scriitori sau vedete ale muzicii locale) și doar 20% fac parte din rîndul militarilor, forțelor de poliție și grupurilor teroriste islamice.

La 28 aprilie a.c., au avut loc alegeri prezidențiale anticipate, cîștigate de Abdelaziz Bouteflika, strălucitul ministru de Externe din anii 1965–1979. Personalitate charismatică, Bouteflika a impus un nou mod de abordare a problemelor Algeriei. Nicicînd ambientul nu a fost atît de favorabil unei soluții pașnice. De altfel, A. Bouteflika este prezentat ca ultima șansă a păcii iar primele sale inițiative politice sînt promițătoare. ■

Masacre și genocid împotriva unui popor fără țară

Kurzii, un dosar deschis

Liviu Marius BEJENARU

Arestarea și condamnarea la moarte a liderului Partidului Muncitorilor din Kurdistan (PKK), Abdullah Öcalan, a readus în atenția opiniei publice mondiale destinul poporului kurd, un popor supus în cursul secolului XX unor masacre cu caracter de genocid și de crimă împotriva umanității.

Kurzi refugiați din Irak (1991)

Purificare etnică prin decret

Descendenți din triburile de limbă iraniană, avînd ca principale îndeletniciri vînătoarea și păstoritul, convertiți la Islam cursul secolelor VII–XVI, kurzii și-au păstrat pînă în secolul nostru organizarea tribală.

Kurdistanul (Țara kurzilor), o zonă ce se întinde pe teritoriul a cinci state (estul Turciei, sudul Transcaucaziei, nordul Siriei, al Irakului și vestul Iranului), este populată, după unele estimări, de circa 20–22 de milioane de kurzi. Jumătate din această populație trăiește în Turcia, reprezentînd 20% din populația acestei țări, șase milioane în Iran, patru milioane în Irak, 800.000 în Siria, 200.000 în Transcaucazia și 600.000 în diaspora (Yves Ternon, *Statul criminal. Genocidurile în secolul XX*, Seul, 1995, p. 367).

Absența unui naționalism în rîndul poporului kurd de-a lungul istoriei se explică prin persistența organizației tribale. În secolul XIX, Imperiul otoman a anulat autonomia emiratelor kurde nou formate, transformîndu-le în miliții tribale, folosite în lupta contra armenilor. După destrămarea Imperiului otoman, kurzii au devenit o minoritate în raport cu turcii, arabii sau perșii care și-au format propriile state.

La sfîrșitul primului război mondial, revolte ale kurzilor izbucnesc în Irak, în timpul mandatului britanic, și în Iran, fiind însă înăbușite. În Turcia, prin Tratatul de la Sévres, din 1920, este preconizată înființarea unui stat kurd. Tratatul însă nu a fost ratificat, iar prin victoria lui Mustafa Kemal Atatürk *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 11/27, 1998)* a fost anulat, Turcia devenind un stat național, suveran și independent.

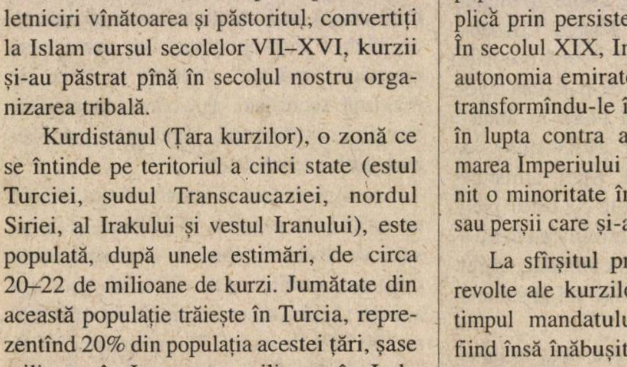

Cavaleriști kurzi în armata otomană (1913)

Măsurile luate de regimul kemalist — laicizarea țării și interzicerea folosirii limbii kurde — au stat la baza izbucnirii unei revolte a kurzilor, în 1925, sever reprimată. Urmarea acestei revolte a fost hotărîrea guvernului de la Ankara de deplasare a populației kurde, inspirată de cea a armenilor, majoritatea celor deportați pierzîndu-și viața.

În 1927, kurzii din Turcia înființează Partidul Independenței, care funcționează asemenea unei organizații paramilitare. După ciocnirile dintre kurzi și armata turcă, din regiunea Ararat, guvernul de la Ankara hotărăște soluționarea problemei kurde, negîndu-le dreptul la identitate. Mustafa Kemal decretează, în 1932, că toți locuitorii din Anatolia sînt turci din totdeauna, kurzii fiind numiți „turci din regiunile de munte".

„Este un caz unic de purificare etnică, cu efect imediat, prin simplu decret", afirmă Yves Ternon *(ibidem,* p. 369).

Decretul a fost însoțit de o nouă deplasare de populație, din Dersim, situat în Centrul Anatoliei, avînd un relief ce favoriza luptele de gherilă.

Astfel, guvernul turc a obținut o încetare provizorie a revoltelor kurde.

În 1937, Turcia a încheiat un acord cu Iranul, Irakul și Afghanistanul, ce prevedea o colaborare a celor patru state împotriva insurgenților kurzi.

După cel de al doilea război mondial, lupta kurzilor pentru înființarea unui stat propriu se mută în Irak. Ciocnirile dintre kurzi și autorități — întrerupte de negocieri — relevă o dublă incapacitate: cea a regimului de la Bagdad de a restabili ordinea, și cea a kurzilor de a obține deplina autonomie a teritoriului lor. Acestea au fost cauzele care au dus în cele din urmă — o dată cu revenirea la putere a Partidului Baas — la semnarea unui acord între Saddam Hussein și liderul Partidului Democratic Kurd din Irak (PDK), Mustafa Barzani.

Acordul, semnat la 11 martie 1970, recunoștea existența poporului kurd, a drepturilor sale culturale și definea statutul regiunii autonome kurde. Regimul de la Bagdad a profitat de aceste negocieri pentru a deplasa populația kurdă din regiunea Kirkuk, bogată în petrol, și de a reduce regiunea autonomă kurdă de la 74.000 kmp la 42.000 kmp.

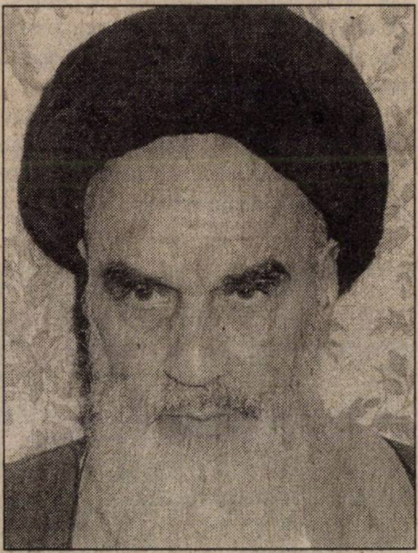

În consecință, kurzii resping acordul, care este recunoscut de Bagdad.

Luptele reîncep cu mai multă vigoare, kurzii fiind ajutați de Iran. Irakul este nevoit să negocieze cu șahinșahul Iranului, Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr (1941–1979, încoronat în 1967), și semnează un acord, la Alger, în martie 1975: în schimbul unor revendicări teritoriale satisfăcute, Iranul își retrage ajutorul pe care îl acorda kurzilor. După înlăturarea șahinșahului, în ianuarie 1979, imamul Khomeyni *(v. foto de mai sus)* anulează acordul și permite mișcării kurde să renască. În timpul războiului dintre Iran și Irak (1980–1988), kurzii a fost la început divizați; PDK a rămas aliatul fidel al Teheranului, în timp ce UPK, Uniunea Politică a Kurdistanului, fondată, în 1975, de Jalal Talabani, negocia cu regimul de la Bagdad. Cele două mișcări au sfîrșit prin a coopera, datorită represiunii la care au fost supuse de Saddam Hussein: bombardarea cu iperită a localității Halabja, din Kurdistanul irakian, provocînd o vie emoție în rîndul opiniei publice internaționale.

La rîndul său, Turcia și-a închis, începînd cu 1975, frontierele în fața refugiaților kurzi, iar în baza unui acord încheiat cu guvernul irakian, a intervenit militar în trei rînduri, între 1983–1987, contra bazelor kurde ale PDK și ale Partidului Muncitorilor din Kurdistan (PKK), partid de orientare marxist–leninistă, ce are ca obiectiv lupta pentru independență a Kurdistanului turc. Irakul a negat mereu că a folosit arme chimice împotriva populației kurde, chiar și după cele două condamnări din partea Consiliului de Securitate, din 1988.

În Iran, unde coabitează numeroase populații, un proiect de autonomie riscă să producă o explozie în lanț. Iată de ce proiectul unei autonomii a kurzilor a fost întotdeauna combătut de puterea centrală. În afara unei efemere republici kurde, înființată, în ianuarie 1946, între cele două zone de ocupație — britanică și sovietică — și care a fost desființată în luna decembrie a aceluiași an, revendicările de autonomie ale kurzilor au fost tratate prin asasinarea liderilor mișcării și distrugerea localităților locuite de aceștia, deși regimul de la Teheran, din cauza rivalităților cu Bagdadul, i-a sprijinit pe kurzii din Irak.

Problema kurdă și războiul din Golf

La sfîrșitul anilor '80, relațiile turco–siriene s-au răcit considerabil, din cauza problemelor apei potabile și a celei a kurzilor. Problema apei potabile este una relativ nouă în peisajul politic al Orientului Mijlociu, pe măsură ce a fost admis faptul că resursele de petrol nu erau inepuizabile. Apa tinde să devină pentru multe țări din regiune materia primă strategică, datorită creșterii demografice accentuate, care implică și o creștere a suprafeței culturilor irigate. Conștient de acest fapt, guvernul turc a început o serie de lucrări hidraulice pe Eufrat, spre nemulțumirea Siriei și a Irakului, care nu dispun de alte resurse de apă.

În consecință, Siria a folosit problema kurdă ca mijloc de șantaj: a încurajat PKK să lanseze atacuri pe teritoriul Turciei, mai ales că lucrările hidraulice efectuate se desfășurau pe un teritoriu revendicat de kurzi.

A fost, apoi, rîndul Irakului să intre în scenă, acesta declarîndu-se apărătorul cauzei arabe, și a resurselor de apă, în fața Turciei și a Israelului.

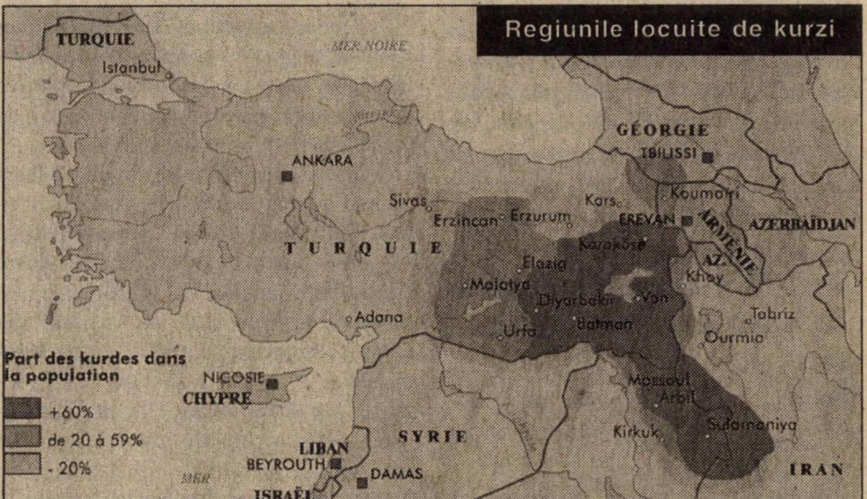
Regiunile locuite de kurzi

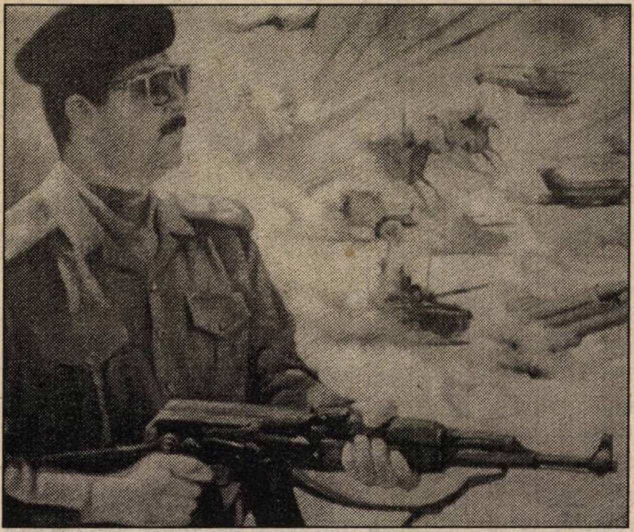

Înfrîngerea lui Saddam Hussein *(v. imaginea de mai sus)* în războiul din Golf a permis Turciei, membră a coaliției antiirakiene, să abordeze de pe poziții de forță problema kurdă, și să declare că este singura în măsură să o și rezolve.

Evenimentele ce au urmat nu au dus însă la rezultatele scontate de Ankara. Confruntată cu neîncrederea manifestată de Siria și de Egipt, Turcia a fost nevoită să abandoneze rolul de lider în Orientul Mijlociu, în timp ce problema kurzilor a scăpat din ce în ce mai mult de sub control.

Zona internațională de protecție a kurzilor din nordul Irakului, creată de către Consiliul de Securitate, în aprilie 1991, pentru salvarea refugiaților kurzi ca urmare a războiului din Golf, provoacă neliniște Ankarei, deși pentru prima dată, guvernul turc, rezultat din alegerile din luna octombrie 1991, i-a recunoscut pe kurzi ca etnie, refuzînd însă orice dialog cu aceștia în problema autonomiei.

Abdullah Öcalan și dilemele Ankarei

Capturarea în Kenia, de către un grup de comando, a liderului PKK, Abdullah Öcalan *(v. foto din dreapta)*, a fost primită cu o imensă bucurie în Turcia.

Presa a vorbit despre „o mare victorie“, un „sfîrșit al suferințelor și al terorii“ pricinuite de PKK.

Pentru kurzi, prinderea lui Abdullah Öcalan („Apo“, cum îl numesc ei), este comparabilă cu masacrul de la Dersin, din 1938. Pentru Savash, un fidel al liderului kurd, „Apo“ nu este numai șeful PKK, el este un profet.

Pentru PKK, arestarea liderului său a reprezentat un triplu eșec: **militar,** în fața unei armate turce superechipate, care le-a bombardat de nenumărate ori bazele din nordul Irakului, **diplomatic,** deoarece nici o țară europeană nu a acordat azil politic liderului kurd, iar demersul politic final al Statelor Unite a permis trimiterea lui „Apo“ pe Insula Imrali, și nu în ultimul rînd, **politic,** PKK nemaibucurîndu-se de o percepție democratică în rîndul opiniei publice.

Öcalan nu este un Arafat sau un Mandela, ci mai degrabă un Guzman, șeful mișcării „Calea Luminoasă“, aceasta este părerea ce predomină cel mai mult. O opinie ce poate părea pe deplin justificată: dincolo de mitul Öcalan, apare un om ce stăpînește foarte bine limbajul de lemn, proclamă că secolul XXI va fi „apoist“ și se autodeclară profet. El este, de asemenea, autorul sau inspiratorul unor atentate sîngeroase la Ankara și provincia Anatolia, atentate îndreptate împotriva armatei turce, precum și al unor reglări de conturi între diferite fracțiuni kurde.

Öcalan este însă și liderul care a făcut primul pas în deblocarea dialogului cu autoritățile de la Ankara. Într-o conferință de presă ținută la Geneva, la 24 ianuarie 1995, PKK anunța că se angajează să respecte Convenția de la Geneva, din 1949, și Protocolul, din 1977, cu privire la conduita în timpul războiului și la protecția populației civile. Liderul kurd stabilea o distincție între militari, jandarmi sau milițiile anti–PKK — care rămîneau țintele sale — și restul populației civile. În acest sens, el l-a înlăturat din partid pe Semdim Sakik — considerat că mîna sa dreaptă —, din cauza atitudinii dure și necruțătoare a acestuia.

Tot Öcalan a fost organizatorul unui Congres Național Kurd, ale cărui lucrări s-au ținut la Bruxelles, între 19 și 20 decembrie 1998, și la ale cărui lucrări au participat organizațiile kurde din Irak, Siria și Turcia, cu scopul de a forma o organizație unică, semănătoare Organizației de Eliberare a Palestinei (OEP). Și tot el este cel care a pus capăt atentatelor din Germania, în noiembrie 1995, prin convorbiri semioficiale ținute, la Damasc, cu emisarii cancelarului din acea vreme, Helmut Khol, un episod prin care Bonn-ul și-a atras resentimentele Ankarei.

Demersul Turciei de a intra în Uniunea Europeană ar putea fi mijlocul de luptă cel mai eficient al kurzilor pentru recunoașterea identității lor.

Pînă unde poate merge, însă, această recunoaștere?

Constituția în vigoare proclamă Turcia ca stat național și unitar, iar o promisiune devenită deja iluzorie că țara va accede în rîndul Uniunii Europene — „lupul, ciuma și turcul au fost întotdeauna spaimele Occidentului“, afirmă oficialii turci — nu va putea acorda autonomie kurzilor.

În orice caz însă, dacă guvernul turc nu profită de lovitura dată rebeliunii pentru a găsi o soluție problemei kurde, acesta riscă să piardă fructele victoriei sale și să adîncească prăpastia ce separă Ankara de Europa. ■

Epurări, masacre și deportări etnice sub ochii noștri

Timorul de Est: conflict vechi, tragedii actuale

Gabriel CATALAN

Indonezia este un arhipeleag (în componența căruia intră Insulele Sumatra, Kalimantan, Java, Sonde, Celbes, Moluce ș.a.) situat în sud–estul Asiei, între Oceanul Indian și Oceanul Pacific, avînd o suprafață de circa 1,9 milioane kmp și o populație de aproximativ 200 milioane de locuitori, 90% dintre aceștia fiind de religie islamică. Mahomedanismul s-a impus ca religia dominantă a Indoneziei încă din sec. XV și s-a menținut astfel în ciuda stăpînirii coloniale a portughezilor (din sec. XVI) și a olandezilor (din sec. XVII). Ultimii și-au extins stăpînirea asupra întregului arhipeleag în sec. XIX, pierzînd controlul mai întîi, temporar, în favoarea Japoniei (1942–1945), iar apoi, definitiv, prin înfrîngerile militare suferite, alături de britanici, din partea tînărului stat independent indonezian (1945–1949).

Retragere precipitată

Încă de la începuturile sale, Republica Indonezia a fost un stat condus de armată, ceea ce explică atît lipsa democrației, cît și apetitul expansionist, manifestat inițial prin anexarea Irianului de Vest (Papua de Vest), în 1963, sub regimul președintelui Ahmed Sukarno.

Timorul, însă, a rămas pînă în 1975 teritoriu portughez, total distinct de Indonezia, atît din punct de vedere politico–teritorial, cît și în ce privește etnia și religia locuitorilor (majoritatea absolută a populației fiind catolică).

În contextul presiunilor ONU în favoarea mișcărilor de eliberare din colonii, Portugalia procedează la retragerea precipitată a autorităților sale civile și militare din Timor (26 iulie 1975), ceea ce duce la proclamarea independenței regiunii de către mișcarea de eliberare autohtonă (FRETILIN) și, concomitent, la invazia militară indoneziană (29 noiembrie 1975). În ciuda protestelor Lisabonei (la 7 decembrie 1975, Lisabona rupînd relațiile diplomatice cu Jakarta) și a rezistenței armate timoreze, Indonezia anexează, oficial, Timorul Oriental, la 24 iunie 1976.

Artizanii acestei agresiuni au fost generalii Suharto (președinte și premier al Indoneziei între martie 1967 și mai 1998, unul din cei mai longevivi dictatori contemporani), Benny Moerdani, Dading Kalbuadi și Sahala Rajagukguk.

Încă din 1975–1976, în Timor armata indoneziană s-a dedat la acțiuni de epurare și terorizare a populației autohtone creștine (catolice), inclusiv masacre și deportări ale populației civile. Represiunile ocupanților indonezieni (musulmani) au fost însoțite în tot timpul dictaturii lui Suharto de măsuri economico–sociale discriminatorii la adresa băștinașilor, corupția și abuzurile elitei de la Jakarta conducînd la apariția unor cooperative (de exemplu, Denok Hermandes International) care dețin monopoluri în cele mai prospere domenii de afaceri (comerțul cu cafea, lemn de santal, chimen, cuișoare, dar și exploatarea petroliferă maritimă) în beneficiul clanului Suharto (un grup numeros de generali, ofițeri superiori și rude ale fostului dictator ascuns în spatele prosperelor cooperative). De pildă, Tien Suharto și fiicele lui Suharto, Siti Hardijanti Rukwana și Siti Hediati (Titiek), dețin terenuri de mii de hectare, mari firme comerciale și hoteliere, precum și grupuri financiare; Titiek este și soția fostului șef al Kopassus (forțele speciale), generalul–locotenent Prabowo, cel care „se bucură“ de un trist, chiar odios renume în insulă, după cum susține John G. Taylor, autorul cărții *Războiul uitat din Indonezia.*

După căderea regimului dictatorial al lui Suharto, în mai 1998, în Indonezia s-a făcut tot mai des trimitere la necesitatea democratizării societății, mai ales că tot în

Timorul de Est: Refugiați sub controlul militarilor indonezieni

1998 se înregistra criza economico–financiară din Asia de Sud–Est.

Profitînd de condițiile favorabile, est–timorezii au reluat lupta pentru independență, revendicînd recunoașterea dreptului la autodeterminare și obținînd, prin intermeiul ONU, organizarea unui referendum, dar după calendarul și sub controlul trupelor indoneziene care nu s-au dat în lături de la amenințări cu moartea, hărțuieli, torturi, crime, deportări ale civililor și chiar atacarea sediilor și reprezentanților ONU din principalele orașe est–timoreze, fie direct, fie indirect — prin milițiile proindoneziene (Aitarak).

La rîndul lor, adepții independenți s-au organizat în grupări paramilitare (FALINTIL) ce au ripostat în limitele posibilităților lor tehnice și logistice reduse, încercînd să asigure o minimă protecție populației civile terorizate zilnic în propria patrie.

În ciuda faptului că acordurile de încetare a focului, mediate de ONU, au fost încălcate chiar în ziua semnării lor de către Indonezia și milițiile proindoneziene, referendumul din 30 august 1999 a dovedit clar voința de independență a majorității absolute a poporului est–timorez.

După ce rezultatul referendumului a fost dat publicității, teroarea declanșată contra civililor est–timorezi a atins apogeul, înregistrîndu-se numeroase masacre, jafuri și deportări în toată regiunea. După cum a menționat cotidianul britanic „The Independent", prin transcrierea unor comunicații radio dintre milițiile proindoneziene și armata indoneziană, trupele Jakartei au coordonat permanent acțiunile milițiilor Aitarak, transmițîndu-le prin radio ordinul de masacrare a timorezilor adepți ai independenței. Bineînțeles, reprezentanții Indoneziei în străinătate au negat insistent orice implicare partizană a autorităților țării lor, susținîndu-și tot timpul neutralitatea și nevinovăția. Mai mult, în octombrie 1999, generalul Tufiequrochman Ruki a declarat că toți cei 38 de deputați desemnați de poliția și armata indoneziene sînt favorabili independenței fostei colonii portugheze, conform referendumului de la 30 august.

Oricum, Indonezia se face vinovată, cu siguranță, de lipsă de reacție față de violențele milițiilor ce îi sînt favorabile, deci de complicitate la genocid, pentru că deportarea și internarea în lagăre a aproximativ 250.000 de est–timorezi, migrația a 500.000 de persoane, date dispărute în munți, și zecile de noi dovezi ale atrocităților comise (jafuri, violuri, masacre) ce sînt descoperite zilnic sînt grăitoare în acest sens.

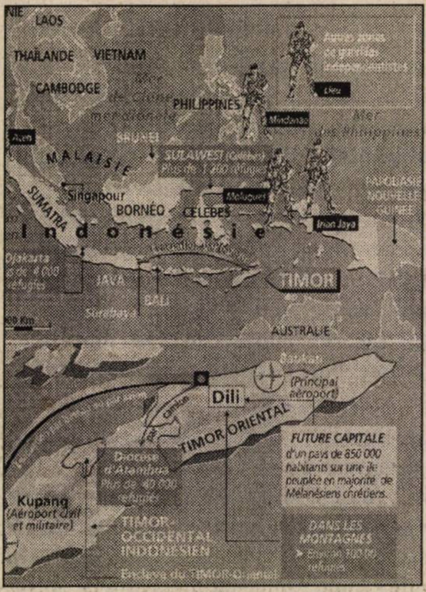

Dacă ținem cont și de faptul că în capitala Dili și în zonele învecinate se estimează că au mai rămas 100.000 de locuitori, casele de pe străzile orașului Dili fiind distruse sistematic, incendiate una cîte una, rase de pe fața pămîntului, putem să-i dăm dreptate ministrului de Externe al Finlandei (țară care deține președinția Uniunii Europene), Lars Backstrom, atunci cînd afirmă că față de Priștina, care „a fost atinsă grav", Dili a fost „devastat în întregime", iar dacă „în Kosovo, viața s-a putut relua imediat", în Timor „totul este vid, totul este ars".

Comunitatea internațională a reacționat relativ rapid, o forță de intervenție a Organizației Națiunilor Unite (INTERFET) fiind formată în vederea opririi violențelor și a respectării rezultatului referendumului pentru independența Timorului, primii 150 de soldați ai acestei forțe multinaționale, compuse din aproape 7.000 de militari (mai ales din state învecinate, precum Australia, Thailanda, Filipine ș.a.), sosind în Baucan, al doilea oraș est–timorez, în 22 septembrie. Astăzi, toți militarii aflați în misiune sub drapelul ONU sînt prezenți în Timor, însă principalul merit în privința staționării „căștilor albastre" aici revine insistentelor eforturi diplomatice ale celor doi lideri est–timorezi laici: Xanana Gusmao și Jose Ramos–Horta, precum și ale monseniorului Belo, arhiepiscopul catolic de Dili, care au reușit să obțină mai întîi sprijinul ministrului de Externe portughez, Jaime Gama, iar apoi, ajutați de el, au putut capta mai ușor atenția secretarului general al ONU, Kofi Annan, Adunării Generale a ONU, SUA, UE și statelor din zona Asia–Pacific. De remarcat că și Vaticanul a avut o influență mare în sensibilizarea comunității internaționale, mai ales că au existat zeci de cazuri de agresiune împotriva unor clerici catolici (episcopi, preoți, călugări).

Ceea ce surprinde, însă, este faptul că violențele indoneziene din Timorul de Est au continuat și după debarcarea trupelor INTERFET, sute de persoane au fost rănite și chiar ucise, inclusiv clerici și ziariști străini, fiind împiedicată revenirea refugiaților la casele lor care continuă să fie distruse. Conform declarațiilor comandantului INTERFET, generalul australian Peter Cosgrove, „în timpul retragerii lor, trupele Jakartei au incendiat mai multe obiective civile și militare și există suspiciuni că ar fi contribuit la înarmarea milițiilor civile". În aceste condiții, Comisia ONU pentru drepturile omului a decis, la 23 septembrie 1999, constituirea unei comisii de anchetă privind violențele comise în Timorul Oriental, Mary Robinson, fost președinte al Irlandei *(v. „Dosarele Istoriei", nr. 9/25, 1998),* înalt comisar ONU pentru drepturile omului, urmînd să înainteze un raport în acest sens pînă la data de 31 decembrie 1999. De subliniat că 11 țări s-au opus deciziei comisiei de începere a anchetei privind crimele împotriva umanității din Timorul de Est, dintre ele distingîndu-se Federația Rusă, RP Chineză, India și Pakistanul, care au invocat — ca și în cazul Kosovo — principiul neamestecului în treburile interne ale statelor, prevăzut de art. 2 al Cartei Națiunilor Unite. Deși, deja au început să fie arestați prezumtivi vinovați de genocid — viitori inculpați ai Curții Internaționale de Justiție de la Haga, guvernul indonezian a anunțat, prin ministrul său de Externe, Ali Alatas, că va efectua pe cont propriu o anchetă despre același subiect. Între timp, armata indoneziană a cedat INTERFET controlul asupra provinciei timoreze, iar la Jakarta au izbucnit manifestațiile studențești de protest împotriva adoptării unei legi prin care, pe timp de criză, armata preia controlul total asupra țării (sfîrșitul lunii septembrie), dar și conflictul între legislativul indonezian (700 de membri) și președintele–premier Habibie, contestat atît în privința scandalului bancar în care sînt implicați Banca Bali și șapte miniștri, cît și pentru că s-a înscris în cursa electorală pentru al doilea mandat de șef al statului în alegerile din 20 octombrie 1999. Trei din principalele partide din Indonezia au anunțat că vor vota contra lui Habibie, în timp ce studenții continuau să ceară retragerea candidaturii acestuia și ieșirea definitivă a armatei din viața politică, adică măsuri minime de democratizare a țării. *(Referitor la rezultatele scrutinului din 20 octombrie a.c., v. caseta alăturată.)*

Indonezia are un nou președinte
Timorul de Est poate deveni cel mai nou stat din lume

„Abdurrahman Wahid a fost ales, miercuri *(20 octombrie, n.n.)*, președinte al Indoneziei. Wahid, un lider musulman moderat în vîrstă de 59 de ani, a câștigat scrutinul desfășurat în Adunarea Consultativă a Poporului, obținînd 373 de voturi. Supranumit «Gus Dur», Wahid conduce cea mai importantă organizație musulmană din Indonezia. Din acest motiv, candidatura sa pentru președinția țării a fost susținută intens de către o alianță de partide musulmane, și nu de formațiunea politică al cărei membru este, Partidul Democratic Indonezian al Luptei (PDIP). Wahid deține o diplomă de arabă la Universitatea din Cairo și o licență în literatură la Universitatea din Bagdad. Analiștii politici indonezieni l-au caracterizat drept un supraviețuitor al perioadei cînd Suharto era președinte al țării, iar criticii îi reproșează lipsa oricăror principii în viața politică. Pe de altă parte, aceeași Adunare Consultativă a Poporului Indonezian a ratificat decretul de anulare a anexării Timorului de Est la Indonezia. Decretul recent adoptat validează rezultatele referendumului organizat de Națiunile Unite în regiune la finele lunii august, cînd majoritatea populației Timorului de Est s-a pronunțat pentru independență. Predarea teritoriului timorez, anexat de Indonezia în 1975, către ONU va avea loc, cel mai probabil, la sfîrșitul anului. În acest mod, Timorul de Est are toate șansele să devină cel mai nou stat al lumii.“

(„Adevărul“, nr. 2.916, din 21 octombrie 1999, p.11)

Cu toate progresele înregistrate — preluarea controlului provinciei de către INTERFET, începerea revenirii refugiaților în locurile de origine, organizarea unui sistem de distribuire a ajutoarelor umanitare, arestarea lui Caitano da Silva, comandantul miliției Aitarak — continuă să se înregistreze conflicte armate între cele două formațiuni paramilitare rivale, teroriștii proindonezieni acuzînd statele ce au trimis militari sub egida ONU de „neocolonialism“, iar luptătorii FRETILIN acuzînd INTERFET că tergiversează preluarea sub control a întregului teritoriu al Timorului Oriental; Taur Matan Ruak, comandantul forțelor proindependență din Timor, refuză să depună armele înainte de dezarmarea totală a miliției Aitarak și de constituirea oficială a noului stat timorez independent. Totodată, în situația în care alegerile din Indonezia au tensionat la maximum relația dintre Parlament și guvern (fostul, de acum, președinte Habibi a deținut, reamintim, și funcția de premier) și între armată (care după decenii de dictatură, continuă să dețină puterea reală) și societatea civilă, iar liderii religioși islamici din Indonezia predică „djihad“-ul contra trupelor ONU, adunînd zilnic mii și zeci de mii de musulmani voluntari pentru Timor, deznodămîntul acestei din urmă crize internaționale este greu de ghicit. Însuși ministrul australian de Externe, Alexander Downer, a declarat că „INTERFET va staționa în Timorul de Est pentru restabilirea ordinii cel puțin două luni, urmînd ca, apoi, să fie înlocuită cu o forță ONU de menținere a păcii care ar putea să rămînă pe teritoriul est–timorez vreo doi ani, răstimp în care va avea loc tranziția de la administrația indoneziană la independență“.

Trebuie subliniat, în final, că acest conflict etnico–religios ce are la bază tot încălcarea flagrantă a drepturilor omului, precum în cazul anterior din Kosovo, n-a fost rezolvat (pînă în prezent, cel puțin) tot prin intervenția NATO, SUA limitîndu-se la trimiterea a doar 200–300 de militari, la asigurarea suportului logistic, informativ și de comunicații și la sprijin diplomatic pentru INTERFET, respectiv Timorul de Est (de asemenea, Germania a deplasat un contingent sanitar, în timp ce Japonia a alocat exclusiv bani pentru nevoile țărilor în curs de dezvoltare ce vor participa la forța de pace — circa 100 milioane de dolari; doar Marea Britanie avînd o prezență militară mai importantă).

În același sens, s-a pronunțat și secretarul american al Apărării, William Cohen, care a anunțat în plină criză est–timoreză că NATO își va limita intervențiile la spațiul euroatlantic. Totuși, Madeleine Albright, secretarul american de Stat, a afirmat că este necesară crearea unei forțe speciale de poliție internațională, care să achiziționeze sub controlul ONU, astfel încît să fie eliminate deficiențe ca viteza de reacție redusă, lipsa fondurilor și efectivelor necesare unor astfel de operațiuni de restabilire a ordinei, menținere a păcii și evitare a catastrofelor umanitare gen Kosovo.

Iată, prin urmare, că — după restructurarea NATO și UEO sau chiar în paralel cu acestea — singura superputere actuală a lumii preconizează modificarea fundamentală a sistemului mondial de securitate, intervenția umanitară (INTERFET) în Timorul de Est fiind primul și poate decisivul test al ambițiosului plan de globalizare a sistemului de relații internaționale la începutul mileniului trei. ■

În exclusivitate pentru „Dosarele Istoriei“

Memorii sincere sau dreapta măsură în judecata trecutului (1)

Academician Dan BERINDEI

Ieșit, recent, la rampă aproape fără voia domniei sale — în contextul polemicii publice declanșate în jurul manualelor de istorie —, academicianul Dan Berindei este un savant în toată puterea cuvântului, demn de marii săi înaintași pentru care istoria era mai mult decât o știință (cu reguli și virtuți, dar și cu inerente limite!) ci și — de fapt, în primul rând — o carte de învățătură națională. În plus, actualul președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, grație unei îndelungate și prodigioase activități științifice desfășurate în comunitatea istoricilor din țară și de peste hotare, este depozitarul unor amintiri de cea mai mare importanță — practic, o veritabilă arhivă vie — despre istoria, dar și istoriografia de la noi din ultimii 50 de ani și mai bine. De altfel, acesta a fost punctul de plecare al propunerii pe care i-a adresat-o revista „Dosarele Istoriei“ de a evoca pentru numeroșii și pasionații ei cititori jumătatea de veac respectivă. *(Subtitlurile aparțin redacției.)*

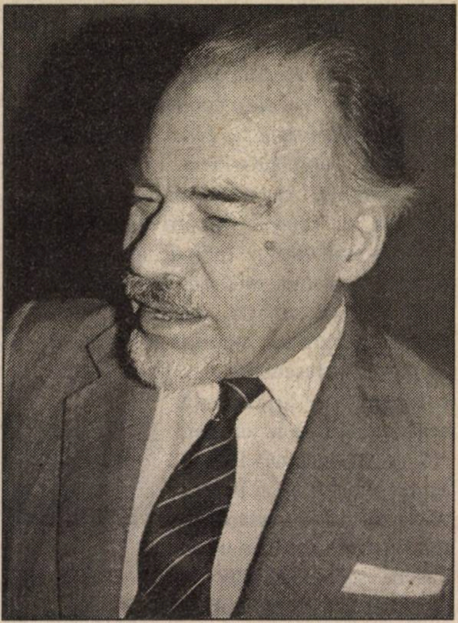

O lume total străină

A judeca astăzi un trecut nu este un lucru ușor, dacă lucrul urmează a fi făcut cu dreaptă măsură și mai ales dacă nu l-ai trăit în toată complexitatea sa. Reciteam un discurs „academic“ al lui Mihai Roller de prin 1951. Citeam, mi se trezeau amintiri dureroase, cuvintele scrise mă ardeau la rememorare. Vorbim în zilele noastre de „limbă de lemn“ (deși în locul ei a apărut... o „limbă de beton“!), dar limba lui Roller era o „limbă de fier“, cu totul lozincată și străină. Brutalitate, altă lume — cea sovietică în forma celui mai acerb stalinism —, intoleranță, succesiune de lovituri de măciucă, iată ce resimțeam la această relectură după o jumătate de veac!

Mai exista atunci — în perioada discursului evocat — o situație ce nu poate fi comparată cu una de astăzi. După euforia cîtorva luni, în vara, toamna și iarna 1944–1945 — și ele marcate de acuta criză economico–socială, acutizată prin nesfârșitele pretenții ale ocupantului sovietic —, când, politic, se sperase într-o restaurare a stării de lucruri din perioada interbelică, devenise din ce în ce mai clar că răsturnarea din dictatură spre libertate dusese la altceva, că eram cedați, lăsați sau părăsiți în brațele larg și atotcuprinzătoare ale marelui „urs“, aruncați într-o lume, în care nu ne închipuim să ajungem, pe care n-o cunoaștem și care mai ales ne era groaznic de străină pe toate planurile. De altfel, pentru toți un timp, pentru alții mai lungă vreme, iluziile au mai existat. Expresia „Vin americanii!“ se găsea dacă nu pe toate buzele, în toate mințile.

Păstrarea structurilor vechii societăți, o perioadă, a alimentat iluziile deșarte, care se potriveau mai mult sau mai bine educației noastre decât realitatea pe care doream să n-o vedem! Rămășițele marilor partide, înlăturate de fapt din jocul politic, încă de la sfârșitul domniei regelui Carol al II-lea erau cele din urmă capabile să înțeleagă schimbarea fundamentală ce era în curs și care nu depindea de factorii interni, ci de cei externi. Oricum, ele întrețineau cu o pasiune demnă de o cauză mai bună iluziile deșarte ale oamenilor și mai ales ale tinerilor.

Totul se petrecea însă etapizat și, în acest timp, partidul comunist, dintr-un pumn de oameni și în bună măsură o ficțiune, devenea o realitate, dură și sigură de ea. Ca orice formație politică la putere, a început să atragă aderenți, adeziunile stimulate de uriașe greutăți socio–umane, dar și de speranțele oferite „într-o lume mai bună și mai dreaptă“! În februarie 1945, tancurile sovietice ieșiseră în stradă, amenințătoare, pentru a secunda silințele brutale ale lui Andrei Ianuarevici Vîșinski, care, ca un nou Menșikov din 1853, nu s-a sfiit să trîntească ușa regelui Mihai I, dar, totodată, mulțimea strînsă ieșise în stradă și amăgită de ce i se făgăduia, sătulă de lipsuri, apăsare și multă injustiție. Țăranii aveau și ei să fie amăgiți prin cea de-a treia reformă agrară, nesemnificativă față de cea de după primul război mondial, dar care a oferit cel puțin unora dintre săteni o bucată de pămînt, înainte ca, după o jumătate de deceniu, să urmeze cumplita operă de colectivizare.

Cu toate acestea, vechile partide continuau încă, aparent, să-și păstreze pozițiile, care, pe măsură în care adevărata față „sovietică“ a schimbării a devenit mai evidentă, chiar s-au consolidat, în așa măsură încît în 1946, dacă alegerile ar fi fost oneste, ele ar fi fost cîștigate de ele. În primii ani de după răsturnarea din august 1944, partidele istorice, deși stînjenite în activitatea lor, au existat mai departe, bucurîndu-se de popularitate evidentă. Aceasta nu rezulta, poate, atît din meritele lor, cît mai ales deoarece ofereau omului simplu o alternativă, deși ea s-a dovedit, curînd, din nefericire, iluzorie. Jocurile se făceau în afară și noi nu mai aparțineam lumii europene, ci fuserăm lăsați „cu arme și bagaje“ marelui vecin de la Răsărit.

Îmi amintesc de entuziasmul nostru la 8 noiembrie 1945, de manifestația din fața Palatului, de pe gardul acestuia cuvîntînd, cu vocea sa puternică, Radu Câmpeanu. Alăturați „grevei regale“ încă în curs, ni se părea a fi în stare a impune ieșirea noastră de sub tutela sovietică și a bara drumul comuniștilor, instrumentele lor. Simple iluzii, cum aveau s-o demonstreze atît cesiunile puterilor occidentale privind guvernul și schimbarea lui în sensul pretins de rege. Conferința miniștrilor de Externe ai marilor puteri n-a făcut decît să găsească o soluție de fațadă, care n-a dezvăluit decît puterea uneia din părți, cea sovietică. Guvernul Groza nu urma să fie înlăturat, ci doar, în cuprinsul său, ca miniștri de stat, fără o atibuție, urmau să fie incluși cîte un reprezentant al partidelor istorice, dar și aceștia trebuiau să se bucure de „probarea“ guvernului. Refuzînd unele „candidaturi“ și „selecționînd pe cei pe care-i consideraseră mai dispuși a nu face greutăți, cei de al putere diminuaseră și mai mult proporțiile „cesiunii“ și ea atît de slabă! Marea cesiune occidentală, în temeiul căreia nu s-a impus schimbarea guvernului Groza, ci doar s-a obținut ca partidelor istorice să li se îngăduie să introducă cîte un ministru și el „selecționat“ în guvernul „de lîngă concentrare democratică“, n-a fos decît un compromis care n-a folosit decît în a demonstra limpede că România se găsea la dispoziția Uniunii Sovietice și a oamenilor ei!

Iluzii... în tranziție

În anul următor, alegerile din toamna anului 1946 aveau să evidențieze limpede a cui era puterea! Atît eu, cît și Ioana, soția mea, nu ne-am regăsit atunci în listele electorale și contestațiile pe care le-am făcut au fost inutile; nu s-a operat nici o rectificare. Cu o adevărată „nepăsare“, fără jenă, falsul electoral a avut loc și în ceea ce a privit voturile exprimate. Am printre hîrtiile mele o situație a județului Baia, unde socrul meu, Ioan Hudiță, conducea organizația național–țărănistă și era cap de listă; din șase mandate, cinci fuseseră obținute de țărăniști, dar, când s-au dat rezultatele ele au fost inverse, cinci mandate „guvernamentale“ și unul al opoziției, dobîndit de socrul meu, care, de altfel, nici nu s-a prezentat în Parlament. De fapt, lumea copilăriei și a tinereții noastre se sfîrșea, deși iluziile noastre încă ființau.

Îmi amintesc acei „ani de tranziție“, de cîteva întîlniri cu tineri intelectuali, plin de avînturi, dar, de fapt, ca și mine profund debusolați. Între timp, implacabile, evenimentele se succedau. „Greva regală“, manifestația de la 8 noiembrie 1945 și apoi procesul și execuția mareșalului Antonescu, alegerile falsificate, dar sancționate de rege, Tămădăul și scoaterea în afara legii a Partidului Național Țărănesc, eliminarea lui Gheorghe Tătărescu și a liberalilor tătărescieni și, apoi, abdicarea regelui Mihai I au marcat anii de sfîrșit ai monarhiei constituționale în România, de fapt ani de prizonierat politic ai monarhului, după ce greva sa nu se bucurase de un real sprijin al puterilor occidentale. Totul se desfășurase confuz pentru mințile noastre, chiar dacă, în ceea ce mă privea, am avut o viziune mai lucidă decît a multora din preajma mea, care încă sperau într-o spectaculoasă răsturnare a stării de lucruri în care ajunsesem și în „punerea la punct“ a sovieticilor de către americani. Dar, scepticismul meu asupra evoluției relațiilor dintre marile puteri, începînd să nu mai cred într-o apropiată „schimbare“, nu mă împiedica să nu pot înțelege duritatea proceselor social–economice în curs de desfășurare și mai ales ce avea să mai urmeze.

Abdicarea am perceput-o în dimensiunile ei reale, ca o cortină care se cobora asupra monarhiei române, dar și asupra unui laborios proces de constituire a statului român. Ne aflam în fața unei uriașe necunoscute. Persoal, mă găsisem într-o situație relativ mai ușoară în cadrul operațiilor de epurare universitară. Din decembrie 1946, fusesem angajat, prin concurs, ca secretar și, apoi, ca asistent la Institutul de Studii și Cercetări balcanice, creat de profesorul Victor Papacostea (1900–1962). La epurare, nu fusesem eliminat, fiind probabil tînăr și abia angajat, dar îmi vîzusem, ca și alții „scăpați mai ușor“, salariul suspendat și în situația aceasta m-am aflat luni de zile, pînă cînd s-a reîngăduit plata. Fiind tare strîmtorat cu banii, mai ales după ce leafa mi se suspendase, am insistat pe lîngă tata, în vara lui 1947, să-mi lase mie pe mînă cele vreo 3 ha de vie, fără a realiza că sfîrșitul moșiilor și al moșierilor era aproape. La rîndul său, refuzîndu-mă, m-a salvat de alte consecințe pentru perioada imediat următoare!

Îmi amintesc cu plăcere — și, aș spune, aproape cu venerație — acei ani de început ai carierei mele. Am reușit să public cîteva studii în „Revista Istorică Română“, în „Arhiva Românească“ a lui Mihai I. Kogălniceanu, și la „Hrisovul“, înființat de Aurelian Sacedorțeanu. În institut, Papacostea știuse să-și aleagă consilieri oameni ca Alexandru Elian, Radu Vulpe, Emil Condurachi, Silviu Dragomir — primii trei, minți strălucite, iar cel de-al patrulea poate cel mai de seamă istoric al Transilvaniei la ora aceea. M-am bucurat de bunăvoința tuturor și în primul rînd a directorului, profesorul Victor Papacostea, și de sprijinul lor prietenesc în primii pași pe care-i făceam în istoriografie. De pe atunci, am simțit nevoia de a corela istoria națională celei universale. Cu același gînd și de pe aceeași poziție, mi-am ales și subiectul tezei de doctorat consacrată relațiilor Principatelor Unite cu emigrația ungară, cu Napoleon al III-lea și Cavour, în anii 1860–1861, continuînd, de fapt, o teză a lui Nicolae Corivan.

În august 1947, a avut loc reforma monetară, prilej de aplicare concretă, pe plan economic, a „luptei de clasă“. Atunci, plecînd de la moșie pentru ultima oară, am cerut tatei să-mi îngăsuie să iau la București vreo 200 de cărți prețioase ale străbunicului meu Dimitrie Berindei, cu gîndul de a le pune în siguranță. M-a refuzat, cu impresia că după reforma din 1945, lucrurile se clarificase în ceea ce privea pămîntul. Am „furat“ doar cîteva cărți Hronicul vechimii româno–moldo–vlahilor a lui Dimitrie Cantemir, ediția de la Iași, Istoria Daciei, a lui Dionisie Fotino în traducerea lui George Sion, și dicționarul „topografic“ al lui D. Frunzescu — pe care mai le am și astăzi ca ultimă rămășiță a bibliotecii de sute de volume prețioase a străbunicului meu. Încă un volum aveam să-l găsesc la un anticariat din București, cu vreo douăzeci de ani în urmă, ajuns acolo nu știu pe ce căi, după ce tatăl meu fusese ridicat în primăvara anului 1949 și trimis în exil, cu domiciliul forțat, la Sibiu, iar toate lucrurile — între altele, și o condică cu documente vechi de familie — s-au risipit, au fost furate ori chiar, mi-e teamă, distruse, cum s-a întîmplat în multe părți.

În primăvara anului 1948 s-a născut Mihnea, fiul nostru. În timpuri grele, așadar. Socrul meu fusese arestat în 1947, iar, chiar în zilele cînd Ioana se afla la spital, a fost ridicat și tatăl meu vitreg, inginerul Alexandru Balș, al doilea soț al mamei mele, un om remarcabil, învinuit — și era chiar așa! — de a fi fost amestecat într-o acțiune de rezistență, condusă de amiralul Horia Măcelariu. Avea să suporte ani de grea detenție și să moară în chinuri, victimă a unui cancer pulmonar, în închisoarea din Pitești.

Complicații și avataruri personale

Tot în acel an, aveam să trec printr-o complicată problemă materială. Am vîndut garsoniera pe care, după ce-și vînduse propriul apartament, mi-o cumpărase, în 1945, tatăl meu (era situată în blocul din str. Brezoianu nr. 7, care avea să se prăbușească la cutremurul din 1977!), cu gîndul de a achiziționa un apartament de două camere, așteptînd apropiata „înmulțire“ a micii mele familii. Am reușit acest lucru, dar fiind vorba de o supraetajare, micul apartament achiziționat în str. Toamnei nr. 94 nu avea cota parte din teren. În consecință, a rămas să locuiesc în el și ca vînzătorul — antreprenorul Giurgea — să-mi dea în deplină proprietate (cu cota parte din teren!) un apartament similar pe care urma să-l construiască la nr. 96, pe aceeași stradă. Or, ne aflam în 1948, anul marilor răsturnări. În consecință, am rămas cu banii dați pe un apartament ce nu va mai fi costruit și ca locatar... într-un apartament care nu era al meu, deși îl plătisem și care tot eu a trebuit să-l finalizeze! Peste cîțiva ani, aveam să mă trezesc cu un supliment de impozitare la această vînzare–cumpărare... aeriană, care m-a silit să abandonez statului toate drepturile mele de proprietar!

Am locuit un timp la bunicii mei, pe str. Vasile Lascăr nr. 70, apoi Ioana se va muta la mama ei, în timp ce eu am dat o grea bătălie pentru finisarea micului apartament din str. Toamnei nr. 94, pierzîndu-mi vremea și cheltuind ultimii puțini bani! În iarna 1948–1949, au locuit în noul apartament prieteni timișoreni, soții Atias, iar apoi, în primăvara lui 1949, ne-am mutat împreună mica noastră familie, pînă atunci dispersată, în „casa mult visată“ din str. Toamnei 94.

În toamna lui 1948, am trecut și prin alt moment greu, profesional, de data aceasta. A avut loc restructurarea Academiei Române, intrată sub dominația „partidului conducător“. O bună parte dintre cărturarii națiunii au rămas în afara înaltului for, în care au pătruns, prin numire, alții — ca Mihail Roller —, desemnați pentru a introduce „noua ordine“ comunistă. Totodată, micile institute, de–sine–stătătoare sau legate de catedre, subordonate pînă atunci Ministerului Învățămîntului, au fost contopite și au fost aduse în subordinea Academiei. În acest fel, s-a format și Institutul de Istorie și Filosofie, așezat cu sediul principal în B-dul Aviatorilor nr. 1 (fosta Șosea Jianu!), în localul Institutului de Istorie Universală al lui Nicolae Iorga.

Institutul meu, în care abia intrasem cu mai puțin de doi ani mai înainte, era și el cuprins în noua alcătuire, dar în privința personalului s-a trecut prin „furci caudine“. Roller a găsit și formula administrativ–contabilă care-i îngăduia a avea la dispoziție forța de muncă înalt calificată, fără a trebui să confere sau să lase un statut științific real întregului personal și anume prin păstrarea în schemă doar a unei părți, ceilalți urmînd a fi colaboratori, plătiți doar cu luna și putînd oricînd a fi lăsați pe drumuri. În Institutul nou format au fost aduse și cadre didactice universitare considerate politic ca nefiind corespunzătoare noului învățămînt. Acest destin l-au avut, printre alții, profesorii mei Nicolae Bănescu (1878–1971), C.C. Giurescu (1901–1977) și Victor Papacostea.

În ceea ce m-a privit pe mine și pe alții — între ei și atît de înzestrată și inteligentă Marina Vlasiu–Lupaș — Petre Constantinescu–Iași, numit director, dar în fapt subordonat dictaturii rolleriene, ne-a somat să ne dăm adeziunile la Partidul Națiunii, formație intelectuală „de tranziție“, inventată pentru a subsuma pe intelectualii considerați a fi inoportuni în partidul conducător (rezultat din fuziunea partidului comunist cu Partidul Social–Democrat în nou formulă a Partidului Muncitoresc Român), dar care totuși trebuiau „ținuți în mînă“ dacă doreau să rămînă mai departe în institut. Am participat la cîteva ședințe, cu totul formale și destul de ridicole, avînd în vedere și compoziția sa și apoi... noul partid s-a autodizolvat, evident el nemaifiind necesar în condițiile afirmării atotputernice a PMR.

Socrul meu fusese coleg și prieten cu Petre Constantinescu–Iași, încă din vremea primului război mondial. Cînd Constantinescu–Iași fusese închis, în vremea lui Carol al II-lea, îl vizitase împreună cu soția mea, la închisoarea Doftana. Trebuie să mărturisesc că în ceea ce m-a privit (de altfel, îl cunoscusem cînd, în timpul celui de-al doilea război mondial, în 1943–1944, se întîlnea cu socrul meu), în măsura în care îi era îngăduit de propria sa situație în partid, din conducerea căruia fusese cu totul marginalizat, a încercat să mă apere, la aceasta contribuind, fără falsă modestie, și calitatea muncii mele profesionale. Îmi amintesc cum, în vara lui 1948, m-a chemat în cabinetul său directorial, mi-a spus că sunt tînăr, că am însușiri profesionale pe care el apreciază, dar că el nu mă poate sprijini decît dacă nu mă manifestam ca un „dușman de clasă“ și că, în consecință, consideră că este necesar — ca să mă poată apăra — să ader la Partidul Națiunii. I-am răspuns că am pasiunea meseriei mele, că nu sunt un „dușman de clasă“ și că înțeleg să-mi cîștig existența mea și a micii mele familii prin munca mea, dar că pentru aceasta trebuie să fiu lăsat s-o fac. Am acceptat să-mi dau adeziunea, fără nici un „avînt revoluționar“, ca pe un lucru inevitabil în situația dată și totodată ca pe un lucru formal. De la prima ședință la care am participat în acest „partid progresist al intelectualilor“, mi-am dat seama că era vorba de o ficțiune, departe de a fi un organism politic, viabil și capabil de a apăra pozițiile unei intelectualități; de altfel, curînd a avut loc și autodizolvarea!

Apăsarea partidului unic

În Institutul de Istorie și Filosofie am fost integrat, în toamna lui 1948, ca asistent II. Era o atmosferă deosebit de interesantă, mai ales pentru noi, tinerii, puși acum laolaltă cu atîția vîrstnici coborîți de pe piedestale în mijlocul nostru. Neîndoielnic, apăsarea partidului, exercită mai ales prin intermediul lui Roller, în ceea ce ne privea, era inhibitorie și apăsătoare și mai ales venea în contradicție cu formația noastră spirituală. Dar, totodată, se constituia efectiv o instituție nouă, în care fuseseră aduși excelenți specialiști și căreia I s-au pus la dispoziție mijloace materiale adecvate, inclusiv spații editoriale. De am beneficia astăzi, în condițiile libertății, de o situație materială similară! Atunci însă toată această elită intelectuală era „dirijată“ spre un singur tip de activitate: izvoare și instrumente de lucru. „Interpretarea“ — ca și responsabilitățile volumelor de izvoare — reprezenta un monopol rollerian, nouă fiindu-ne practic dacă nu oprit, cel puțin stînjenit accesul, prin impunerea ca obligații de serviciu a celui dintîi tip de activitate mai înainte evocat și prin imposibilitatea valorifică unor studii!

Și atunci, ca și în întreaga mea viață, am lucrat mult, chiar aș îndrăzni să spun, aproape fără răgaz. Am fost repartizat la colectivul Bibliografia analitică a perioadelor românești și am lucrat, o vreme, și la Bibliografia secolului al XIX-lea. Cel dintîi colectiv lucra sub îndrumarea lui Vasile Maciu, profesor de liceu, ilegalist sau apropiat al partidului comunist, în timpul războiului, căruia i se propusese de către Roller o conferință universitară. A avut bunul simț și meritul de a refuza înainte de a-și mai depăși pregătirea timp de cîțiva ani. Era, în afară de aceasta, un om onest.

La prima ședință de colectiv, cînd mi-a dat mîna, m-a întrebat unde am avut moșia (era în primăvara 1949, cînd se jucase ultimul act al lichidării marei proprități). I-am răspuns, spontan, că în județul Teleorman. Am avut impresia că sinceritatea mea neezitantă i-a plăcut; mai mult i-a plăcut, poate, hărnicia și calitatea muncii mele în colectiv. Este drept că o vreme l-a iritat că mai lucram în afara colectivului (după ce-mi redactam numărul de fișe prevăzut și normat) la studiile proprii ori la teza de doctorat. La o ședință de Consiliu științific al institutului s-a împotrivit chiar să mi se dea o primă, invocînd că nu lucrez doar pentru colectiv; a cedat, însă, cînd, la întrebarea lui Constantinescu–Iași, a recunoscut că munca în colectiv mi-o realizam conștiincios.

Cu timpul, între mine și Vasile Maciu s-a statornicit o relație de reciprocă prețuire. El era cu mentalitatea unui dascăl de provincie (venise de la Buzău), dar era — cît se putea în acele vremuri dure — ferm pe pozițiile apărării adevărului istoric și era cinstit și dintr-o bucată. Fără a avea un foc sacru, a ajuns, prin muncă și seriozitate, să întocmească lucrări de ținută științifică și, mai ales, s-a menținut pe pozițiile istoriografiei naționale, refuzînd a sluji cauze străine.

În colectiv mai era bibliograful Ioan Lupu, un ardelean, unul din „stîlpii" Bibliotecii Academiei, care și-a dedicat viața Bibliografiei periodicelor. Cu el aveam uneori divergențe profesionale, el fiind sclavul clasificării decimale, iar eu al realităților istorice, pe care-mi cerea — și eu refuzam! — a le „amenaja" în așa fel în redactarea fișei, încît să se potrivească clasificării sale! Nestor Camariano, nepot al lui Demostene Russo, un grec adaptat realităților românești, redactînd conștiincios fișe mai ales din doile oficiale, era un alt membru al colectivului. Inteligent, cultivat, cu simțul măsurii, era în colectiv și Ovidiu Papadima, cu care, mărturisesc, mă înțelegeam intelectual perfect. O relație foarte bună am avut și cu un alt eșuat în colectiv: Gheorghe Bezviconi. Era un autodidact, un pasionat pentru istorie, își vînduse o casă în Chișinău pentru a scoate revista „Din trecutul nostru". În timpul războiului, fusese speaker la Radio Chișinău, dar se salvase, după 23 august, prin apartenența sa la lumea rusă. În acei ani, se înfățișa ca cel mai bun specialist în istoria relațiilor româno–ruse; la aceasta, se adauga hărnicia sa. Oricum, cel puțin o vreme, a scăpat și a putut lucra în institut. Cu el, plecam de la institut și uneori, cu discreție și prudență, comentam vremurile. Îmi amintesc cum l-a distrat formula pe care o inventasem privind „cimitirul elefanților", în care se retrăgeau ori erau lăsați sau forțați să se retragă unii conducători comuniști, cei fericiți... de a fi scăpat cu viața! ■

(va urma)

Dan Berindei
(n. 3 noiembrie 1923, București)
Membru corespondent (9 martie 1991)
și membru titular (10 noiembrie 1992)
al Academiei Române; președinte al Secției
de Științe Istorice și Arheologie a Academiei
Române (din 1993).

Studii liceale și universitare (Facultatea de Istorie) la București. În 1969, și-a susținut teza se doctorat *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459–1862).* A fost cercetător și secretar științific la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice (1946–1948) și la Institutul de Istorie „N. Iorga" (1948–1990) din București; este profesor asociat la Facultatea de Istorie a Universității din București (din 1990); profesor la Universitatea „Hyperion" și la Academia pentru Studiul Culturii și a Religiilor din București. Este autorul, singur sau în colaborare, a peste 50 de volume și a peste 400 de articole și studii apărute în prestigioase reviste științifice din țară și din străinătate, în care abordează aspecte importante ale istoriei moderne a României; *Reforma agrară din 1864* (1967); *Revoluția română de la 1848* (1969, 1974); *Epoca Unirii* (1979); *Călători români pașoptiști* (1989); *Revoluția română de la 1821* (1991); *Societatea românească în vremea domniei lui Carol I. 1866–1976* (1992); *Revoluția română din 1848–1849. Considerații și reflexii* (1997); *Românii și Europa în epoca premodernă și modernă* (1997); *Revoluția română de la 1848–1848. Însemnătatea și programele ei (1998); și în limba franceză* (1998). Acestora li se adaugă: *Din începuturile diplomației românești moderne* (1965); *Cultura națională română modernă* (1986); *Românii și Europa* (I, 1991). În egală măsură a fost atras și de unele figuri de seamă ale istoriei moderne a României: *Mihail Kogălniceanu, Texte social–politice alese* (1967), *Bălcescu* (1969) ș.a. A depistat și a publicat izvoare istorice privitoare la istoria modernă a României: *Documente privitoare la Unirea Principatelor* (vol. I, II, IV, 1959, 1961, 1997). *Documente Hurmuzaki. Serie nouă. Rapoarte consulare austriace (1812–1823)* (1967): *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza I. 1859–1861* (1989). S-a numărat printre colaboratorii vol. IV al tratatului *Istoria României* (1964) și vol. II. *Bibliografia analitică a perioadelor românești* (1970–1972). Președinte al Societății de Științe Istorice din România, al Comitetului Națioal al Istoricilor, al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, al Comisiei Intenaționale de Studii Istorice Slave, membru al Asociației Internaționale de Istorie Contemporană a Europei, al Confederației Internaționale de Genealogie și Heraldică, al Societății Sud–Est Europene din Germania, al Asociației Istoricilor Europeni, al Societății de Istorie Modernă a Franței, al Societății Austriece pentru Studiul Istoriei sec. XVIII, membru titular al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere (1993) și membru titular străin al Academiei de Științe și Arte din Cracovia (1996) etc.

● document inedit ● document inedit ● document inedit ● document inedit ●

Basarabia și subversiunea sovietică

Dezmembrarea granițelor României Mari a început cu ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică la sfîrșitul lunii iunie 1940. Acest moment, ce reprezintă începutul sfîrșitului unui vis care a durat doar două decenii (v. „Dosarele Istoriei“, nr. 12/28, 1998), *a suscitat și suscită încă dezbateri aprinse atît în istoriografie, cît și în cadrul opiniei publice românești. Fără a intra în detaliile acestor controverse, care au depășit în chip firesc cadrul strict științific, vom reține faptul că foarte multe lucrări și studii s-au aplecat asupra cauzelor acestei tragedii naționale. Au fost evidențiate, între altele, politica agresivă față de statul român dusă de Uniunea Sovietică, de-a lungul întregii perioade interbelice, Pactul sovieto–german, din 23 august 1939, care a determinat încercuirea operativ–strategică a țării, lipsa sprijinului occidental, nepregătirea armatei abdicarea morală a cercurilor conducătoare în frunte cu regele Carol al II-lea în acele momente dramatice politica insuficient de coerentă a autorităților române față de provincia dintre Prut și Nistru în anii dintre cele două războaie mondiale etc. Referitor la acest ultim aspect, prezentăm în continuare un document confidențial adresat regelui Carol al II-lea, în februarie 1932, de doi cunoscuți luptători pentru cauza națională, care au avut un rol proeminent în actul Unirii de la 27 martie/9 aprilie 1918. Iată, de exemplu, Daniel Ciugureanu, medic de profesie, a fost președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Democratice Moldovenești și a făcut parte din delegația de fruntași basarabeni care au venit la Iași, cerînd ajutorul guvernului român pentru stabilizarea situației Basarabiei supusă asaltului bolșevicilor. Ulterior, el a făcut parte din guvernul român ca ministru fără portofoliu pentru provincia de peste Prut.*

Documentul face o radiografie a situației din Basarabia, insistînd asupra acțiunii subversive a sovietelor. În același timp, cei doi autori se referă și la inabilitățile autorităților administrative care nu țineau cont de specificul regiunii. Și, nu în ultimul rînd, ei prezintă și un set de măsuri pentru controlarea propagandei bolșevice și îmbunătățirea situației germane generale a provinciei, dintre care reținem ideea creării unui stat ucrainean, ca obstacol al ambițiilor imperiale rusești. După opinia noastră, documentul — din care reproducem prima parte, cu subtitluri aparținînd redacției —constituie, în același timp, și un avertisment adresat forurilor de conducere de la București, asupra pericolelor grave care planau asupra statului român. Din păcate, numeroasele atenționări care au parvenit conducerii politice și militare românești nu au fost luate în seamă, măsurile ferme au întîrziat, iar efectele s-au resimțit dramatic în vara anului 1940.

Petre OTU

„Chestia“ Basarabiei și interesele Rusiei

„Memorandum

În ultimul timp, în presă *(sic!)* și marele public a început din nouă să se discute situația Basarabiei; în această chestiune, circulă fel de fel de zvonuri, care provoacă grijă și neliniște în sufletele tuturor și mai ales în ale basarabenilor.

Nu este prima dată cînd chestia Basarabiei vine la ordinea zilei și, ceea ce este și mai regretabil, nu este ultima și aceasta din cauză că interesele Rusiei cer ca această chestie **să nu fie închisă niciodată,** pînă cînd Rusia nu va reuși să răpească iarăși această provincie românească.

Indiferent de faptul cît de întemeiate sînt zvonurile care circulă în momentul de față, indiferent de tezele care sînt puse azi în discuție de către guvernul sovietic, indiferent dacă marile puteri și chiar Liga Națiunilor sînt dispuse sau nu a discuta azi sau mîine această chestie, noi nu trebuie să uităm niciodată un lucru: **Rusia nu va renunța, definitiv, niciodată la pretențiile ei asupra Basarabiei** și această convingere profundă a noastră este bazată pe o constatare istorică irefutabilă și anume, că timp de mai bine de 1000 de ani, rușii nutresc idealul politic de a fi stăpînii Strîmtorilor.

Pentru realizarea acestui ideal, statul rus a suportat în decursul secolelor jertfe enorme, a făcut un șir de războaie și niciodată nu s-a abătut de la principiile politice care ar putea fi folositoare rușilor în vederea realizării acestui ideal al lor. De aceea, este neîndoielnic că, indiferent de structura socială și politică a statului rus, punctul de vedere al Rusiei în această chestiune, nu se va schimba niciodată și statul român va fi întotdeauna nesigur în privința intențiilor vecinilor noștri, referitoare la frontiera sa din orient, oricare ar fi tratatele care eventual se vor încheia cu rușii. **Aceste tratate nu vor fi niciodată încheiate de ruși cu sinceritate și vor fi călcate de ei la prima ocazie favorabilă.**

În această privință nu trebuie să ne facem niciodată nici o iluzie.

În situația actuală, la motivul arătat mai sus, se adaugă încă unul tot atît de important: România reprezintă astăzi un zăgaz puternic contra răspîndirii bolșevismului în Europa și **toate silințele sovietelor sînt și vor fi îndreptate pentru înlăturarea acestei piedici,** existența căreia poate deveni într-o zi chiar fatală existenței regimului bolșevic.

Și în această privință, nici o iluzie nu trebuie să aibă loc.

Așadar, în orient avem actualmente un dușman etern și neîmpăcat, care ne amenință și contra căreia vom fi siliți să ne luptăm atît timp cît el va exista.

Această luptă poate deveni într-o zi prea grea pentru noi și poate periclita chiar existența statului român.

De aceea, este de datoria noastră să ne gîndim din vreme la înlăturarea pericolului rusesc în general și cel comunist în special și trebuie să utilizăm pentru aceasta toate mijloacele care ne-ar putea sta la dispoziție, știut fiind că pe concursul aliaților noștri nu vom putea conta, decît numai în limitele dictate de interesele lor.

În această ordine de idei, pentru asigurarea situației și liniștei în Basarabia, se impune luarea unei serii întregi de măsuri, dar nu de măsuri izolate și necoordonate, — ci de măsuri legate între ele printr-un sistem care trebuie să fie bine studiat, ferm întocmit și aplicat cu rigurozitate.

Aceste măsuri trebuie să se refere și la situația noastră internă și la cea externă.

Prima măsură de luat, este de a ne asigura succesul în cazul unui plebiscit, — în presupunere că acest plebiscit ar avea loc vreodată, **ceea ce nu este completamente exclus,** dacă nu pentru ziua de azi, cel puțin pentru un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Cu adîncă durere în suflet trebuie să spunem sincer, că în cazul unui plebiscit într-un timp apropiat, nu putem avea siguranța că rezultatul va fi favorabil pentru țara noastră; ci din contra avem mai multe motive a ne aștepta la un vot negativ.

Motivele pentru formarea acestei păreri dureroase sînt destul de întemeiate și serioase, și anume:

1) Nu trebuie uitat, că majoritatea populației basarabene, azi în viață, a trăit sub regimul imperiului rus și din sufletele acestei populații nu a dispărut, nici pînă astăzi, concepția asupra mărimii și puterii Rusiei: iar în legătură cu această concepție nu poate să nu existe o grijă și o teamă de sancțiuni ce eventual ar putea fi aplicate de ruși, acelora care vor vota pentru România.

Această teamă nu este inspirată numai din amintirile despre puterea Rusiei în trecut, ea se bazează și pe represaliile efectuate în prezent de guvernul comunist asupra populației din Rusia sovietică, care lucru nu poate fi necunoscut și populației din Basarabia. Am auzit, de exemplu, judecata următoare: «Dacă voi vota cu rușii și vor rămîne românii, românii nu îmi vor face nimic; dar dacă voi vota cu românii și vor veni rușii, ei mă vor împușca».

Această obsesie și teamă de ruși nu poate fi neglijată.

2) Generația mai bătrînă își reamintește traiul dinainte de război, traiul de abundență, de viață ușoară, și compară în mod involuntar situația de atunci cu situația grea de astăzi, fără a-și da bine seama, că în Rusia, situația de azi e mult mai rea ca la noi.

3) Țăranii nu au uitat prima perioadă a revoluției rusești, care i-a scăpat de toate autoritățile și de obligațiunile cetățenești, ei nu au uitat că tocmai în momentul cînd au pus mîna pe pămîntul și averea boierilor, a intervenit statul român și a oprit desfășurarea acțiunii revoluționare, despre ale cărei consecințe dezastruoase, țăranii nu au o idee justă.

4) Situația materială a maselor de populație s-a înrăutățit de la 1918 pînă azi, în mod considerabil, fără ca această populație să bage de seamă că criza prin care trecem este mondială și aruncă vina în cea mai mare parte asupra statului român. Cu toată inexactitatea ei, această părere este răspîndită în masele poporului.

5) Din cauza organizării imperfecte și schimbărilor dese în administrația locală în decursul timpului trecut de la unire, în sufletul populației nu s-a putut întrona nici iubire, nici stimă și nici respect față de statul român, care este judecat nu după realizările istorice și culturale ale neamului, ci după acțiunea locală a reprezentanților administrației, care — în mai multe cazuri — nu au fost la înălțimea chemării și nici nu au urmărit un program bine întocmit și potrivit cu situația de astăzi a Basarabiei.

La aceasta au contribuit în mare măsură luptele politice cu care populația nu a fost obișnuită mai înainte și în toiul cărora nu sînt cruțate, nici autoritatea statului, nici principii și nici oameni.

Aceste lupte au avut ca rezultat scoborîrea autorității statului în ochii populației, care a văzut adeseori că principiile proclamate azi ca ceva stabil, sînt schimbate cu ușurință a doua zi; iar oamenii purtători ai puterii statului sînt schimbați cu căderea partidului din care fac parte și tratați adeseori, de acei care vin în locul lor, ca simpli criminali.

6) Minorităților, care formează cel puțin 25% din populație și care din cauza situației lor financiare și culturii au o mare influență asupra stării de spirit a populației întregi, li s-a reamintit prea des și în forme prea puțin delicate, că ei sînt cetățenii de categoria a II-a, pentru ca în cazul unui plebiscit să putem conta în mod sigur pe voturile lor.

Propagandă dăunătoare ideii naționale

7) Bolșevicii duc în Basarabia o propagandă intensă și neîncetată, care fiind bine organizată și din belșug alimentată cu mijloacele necesare, nu poate rămîne fără rezultat dăunător ideii naționale.

Rezultatele acestei propagande nu pot fi apreciate și măsurate cu exactitate, dar totuși există în mod incontestabil.

8) Populația nu este nici pînă astăzi pătrunsă de ideea că situația actuală este stabilă, mai ales că de la unire și pînă azi, populația nu a văzut aproape deloc efectuarea lucrărilor care ar putea întări ideea asupra stabilității situației de azi, cum sînt de exemplu: lucrările de construcție a căilor ferate și șoselelor, lucrările edilitare etc.

Acestea sînt motivele principale care determină pronosticul defavorabil, în cazul unui plebiscit.

Pentru îndreptarea acestei stări, există bineînțeles și mijloace care fiind rațional aplicate, nu vor putea să nu schimbe situația spre bine.

Primul și cel mai principal factor pentru schimbarea înspre bine este **timpul.**

Cu timpul, în locul generației vechi, atinsă în 1917 de boala revoluției, va veni generația nouă, crescută sub egida scutului românesc și dacă asupra educației acestei generații o să fie purtată cea mai mare grijă din partea statului român, atunci firește din acest tineret se vor putea forma cetățeni loiali și patrioți convinși, ai României întregite.

Îmbunătățirea situației economice, care de asemenea este în mare parte în funcțiune de timp, trebuie să formeze neapărat obiectul unei preocupări permanente și serioase a statului român.

În situația grea de față, o înlesnire sau o ameliorare cît de mică, nu poate să nu aibă un efect pronunțat și imediat, asupra stării de spirit a populației.

În această situație, sacrificiile care se vor cere din partea statului, vor da fără nici o îndoială roade chiar neașteptate.

Din acest punct de vedere, introducerea capitalului străin în Basarabia, ar fi o măsură cu atît mai bine venită, că în acest caz cei interesați, apărînd întreprinderile lor, vor acționa desigur prin guvernele lor în contra oricărei tentative de a schimba statu quo în Basarabia.

Pentru a putea aplica programul fixat, se impune în mod indiscutabil, **introducerea unei bune administrații locale,** afară de orice politică, condusă de oameni stabili în Basarabia (indiferent dacă sînt basarabeni sau din alte părți a țării) și familiarizați cu starea materială și morală a acestei provincii. Oameni care nu au legături reale și statornice cu Basarabia, nu trebuie să fie admiși, nici în posturile administrative și nici ca reprezentanți ai acestei provincii, în Parlament.

În capul administrației trebuie să fie o persoană fără vreo culoare politică, înzestrată cu depline drepturi pentru dezlegarea problemelor și chestiunilor locale.

Activitatea acestei persoane trebuie să fie independentă de partidul la putere, ea fiind subordonată numai Suveranului țării.

Numai în jurul unei asemenea persoane se vor putea grupa forțele vii ale Basarabiei, iar elementele folositoare care există în această provincie, vor putea fi concentrate, în loc de a fi risipite între diferite partide.

O lege specială va trebui să stabilească organizarea aparatului administrativ proiectat, precum și drepturile și îndatoririle organului de conducere. La elaborarea proiectului acestei legi, trebuie să ia parte reprezentanții vieții economice naționale, culturale, sociale și administrative ai acestei provincii.

În lege trebuie prevăzută și existența unui **sfat consultativ** pe lîngă conducătorul administrației, compus din reprezentanții legali ai autorităților civile, militare și judecătorești, precum și ai populației, prin instituțiile agricole, comerciale, industriale, culturale și sociale.

Agenți special pregătiți și instruiți

Un asemenea aparat administrativ, avînd autoritatea emanată de la Coroană, puterea acordată prin lege și fiind format din oameni cunoscători ai situației și nevoilor Basarabiei, va putea îndruma întreaga viață a acestei provincii pe calea națională și va putea remedia multe neajunsuri existente azi.

Numai o administrație bună, bazată pe cunoașterea provinciei și a nevoilor ei, va putea creea o Basarabie devotată tronului, fără margine și iubitoare de neam.

În pregătirea pentru un plebiscit eventual, aceasta este partea cea mai grea care cere, afară de timp, o concepție largă și o muncă încordată.

Paliativele încercate pînă astăzi trebuie abandonate, fiindcă nu au dat rezultate așteptate.

Dar afară de organizarea administrației, se impun și alte măsuri, care trebuie luate la timp.

În lupta contra propagandei sovietice, atît de dăunătoare intereselor românismului, trebuie dezvoltată o **contraacțiune energică,** cu întrebuințarea largă a acelorași mijloace, care sînt întrebuințate de soviete, aplicînd aceste mijloace după caz și în Basarabia și pe teritoriul sovietic al republicii Moldovenești și mai ales a Ucrainei.

Acțiunea sovietică în Basarabia și chiar în restul țării se manifestă prin: **1)** Spionaj intens; **2)** Propagandă vie; **3)** Manifestațiuni și acte de teroare cît de dese.

Toate aceste mijloace sînt întrebuințate de către soviete, în măsura cea mai largă, în mod continuu, fără ca statul român să le combată destul de energic prin o contraacțiune cu aplicarea metodelor corespunzătoare, mărginindu-se numai la măsurile de apărare cu caracter militar și polițienesc și la măsurile de contra–informațiuni, care pot interesa mai ales armata.

Or, în situația noastră, aceasta nu este suficient și o contra–acțiune energică se impune, în mod imperios.

Propagandei sovietice trebuie contrapusă o **propagandă efectivă,** care fiind organizată și sprijinită de organele statului, nu trebuie să aibă caracter oficial; deoarece tot ce vine pe cale oficială este de obicei primit cu rezerve de către populație.

Propaganda în Basarabia trebuie să fie făcută prin presă bine organizată, prin literatură, prin radio și prin graiul viu al agenților special pregătiți și instruiți.

Afară de propagandiști formați din elemente din țară, care pentru a se bucura de atenție și a inspira încredere în mase, trebuie recutați aproape exclusiv din basarabeni și mai ales din țărani și muncitori, pot fi întrebuințați în acest scop și refugiați moldoveni cu familiile lor, care ar putea povesti sătenilor despre condițiile mizerabile de trai în țara sovietelor.

O asemenea propagandă făcută de martori oculari de aceeași clasă socială ca și țăranii noștri, nu va putea rămîne fără rezultatele dorite, luîndu-se bineînțeles măsurile respective pentru selecționarea și supravegherea acestor refugiați.

O propagandă bună și eficace poate fi organizată fără prea mari greutăți și sacrificii, este numai necesar ca chestiunea să fie tratată de oameni care cunosc această provincie și sufletul populației basarabene.

Măsurile birocratice și polițienești, precum și aplicarea forței armate în această chestie, nu pot da un rezultat pozitiv.

Chestiunea măsurilor externe de aplicat este incontestabil mult mai complicată, deoarece, de o parte statul român nu poate patrona în mod oficial nici propaganda și nici mișcarea iredentistă în Ucraina; iar pe de altă parte, asemenea acțiuni, care vor trebui exercitate pe un teritoriu străin, vor fi urmărite și combătute fără nici o milă de către autoritățile sovietice, care după cum este știut, posedă un aparat polițienesc puternic și perfect. Înainte de a formula măsurile de luat în această privință, este necesar a se opri asupra unor considerațiuni politice și istorice prea puțin cunoscute și care merită a fi relevate, pentru clarificarea tezelor care vor urma.

Rușii și ucrainenii nu sînt același popor

Pînă la 1654, cînd s-a proclamat unirea Ucrainei cu Rusia, fiecare din aceste popoare a avut viața lui deosebită de stat și numai de la această dată începe viața comună a acestor popoare. Totuși, ideea unui stat separat de Imperiul rus, nu s-a stins deloc în decursul vremii și poporul rușilor mari (velicorus) și cel ucrainean (malorus) nu au trăit niciodată în armonie deplină între ele.

Din timpurile străvechi a existat o animozitate reciprocă între aceste două popoare, care nu a dispărut în decursul celor aproape 300 de ani, cît Ucraina a făcut parte integrantă din Imperiul rusesc.

Mișcarea pan–ucraineană nu a putut fi suprimată complet niciodată, cu toate măsurile luate de guvernele imperiale și a izbucnit foarte tare în primele momente ale revoluției rusești din 1917, trecînd cu o iuțeală fulgerătoare prin diferite forme de înfăptuire: Rada centrală (parlamentul), hatman Scoropadschi și Petlura, pentru a se stabili pînă în ziua de astăzi sub formă de Republica Ucraineană Sovietică, făcînd parte din Uniunea Sovietică Rusă.

Dar această formă nu poate fi considerată, nici într-un caz, definitivă și aceasta nu numai din cauză că nici regimul sovietic nu poate fi considerat ca formă definitivă a ordinei de stat rus, ci mai ales din cauză că națiunea ucraineană tinde prea adînc la ideea independenței și la ieșirea de sub tutela Moscovei. Ca dovadă că cele expuse sînt juste, poate servi faptul că în decursul întregii perioade de la 1917 încoace, guvernul de la Moscova nu a putut organiza un mod de administrare stabil pentru Ucraina. Chiar din știrile necomplete care parvin în presa europeană, se poate constaa cu ușurință că **mișcarea pan–ucraineană nu a încetat nici un moment și că guvernul din Moscova este în luptă permanentă cu revendicările separatiste ale ucrainenilor.**

Este suficient a reaminti procesele multiple urmate de condamnări la moarte și executări efectuate pe o scară întinsă, deportări izolate și în masă, efectuate și revoltele populației din Ucraina ce au avut loc în ultimii 12 ani și au trebuit să fie suprimate cu forța militară, pentru a vedea dreptatea părerii noastre întărită și prin faptul că reprezentanții mișcării ucrainene au protestat de mai multe ori chiar în fața Ligii Națiunilor în contra procedeului guvernului sovietic, pe care îl consideră ca pe un ocupant și nicidecum ca pe un guvern legal al Ucrainei.

Din știrile din ultimul timp, se mai vede că, chiar ucraineni comuniști care fac parte din guvernul ucrainean din Harcov și din administrația locală, au trebuit să fie în mai multe cazuri înlocuiți și chiar judecați de către guvernul din Moscova și aceasta nu pentru călcarea dogmelor comunismului, ci pentru **tendințele lor naționaliste și separatiste.** Această situație din Ucraina nu poate să nu fie utilizată de noi, fiindcă înfăptuirea Ucrainei independente, care cu siguranță nu va fi un stat comunist, mai ales dacă la crearea lui vor fi luate măsurile corespunzătoare, **existența acestei Ucraine reprezintă pentru neamul nostru singura garanție și singura apărare contra revendicărilor rușilor** și deci contribuirea statului român la înfăptuirea statului independent ucrainean, trebuie efectuată indiferent de sacrificiile ce se vor cere.

Statul român nu mai poate rămîne și mai departe simplu martor al evenimentelor, ci trebuie să intre în acțiune, pentru a realiza din vreme programul care poate asigura viitorul.

Fiecare zi pierdută este numai în folosul dușmanilor noștri, care lucrează cu energie la întărirea Rusiei sovietice și a regimului comunist în Ucraina, ajutat și prin faptul că prin educația respectivă a generației tinere, poziția bolșevismului se va întări, cu timpul, din ce în ce mai mult și lupta cu dogma comunistă va deveni din ce în ce mai grea.

Din prima vedere, această idee ar părea o utopie irealizabilă, dar totuși trebuie să pășim singuri sau cu alții împreună la înfăptuirea ei, deoarece imposibilitatea realizării acestui plan este, după o profundă convingere a noastră, numai aparentă și ceea ce este și mai important, **nu este nici o altă soluție de a asigura în mod efectiv și pentru un timp nemărginit granițele noastre din Orient.**

Despărțire definitivă

Ideea despărțirii definitive a Ucrainei de Rusia nu este o idee nouă, la ea s-au gîndit și ucrainenii și vecinii Rusiei, dar pentru realizarea ei Rusia dinainte de război era prea puternică, iar după război nu s-au făcut eforturi suficiente, în momentele oportune. Pentru a ilustra cît de înaintat era acest plan, este suficient de notat un fapt puțin cunoscut, că în vederea înfăptuirii Ucrainei independente, unul din membrii casei domnitoare din Austro–Ungaria a fost predestinat din copilărie a ocupa tronul Ucrainei, dîndu-i-se și educația cuvenită și chiar numele de Vasile Vîșivannîi.

Imediat după izbucnirea revoluției ruse în 1917, Germania și Austro–Ungaria au început aplicarea planului de a crea statul ucrainean independent, însă din cauze independente de voința lor, încercarea n-a reușit.

Momentul și conjunctura favorabilă pentru înfăptuirea Ucrainei independente, au fost atunci pierdute.

Dar nici timpul, nici ocazia nu pot fi considerate ca pierdute **definitiv** și după părerea noastră, această problemă este **realizabilă** și în ziua de astăzi și trebuie să fie relevată.

Actualmente mișcarea ucrainenilor cu toate că este foarte pronunțată nu poate lua proporții din cauza regimului terorist prin care Moscova guvernează Ucraina și această mișcare poate fi stînjenită foarte mult în dezvoltarea ei, pentru un timp destul de îndelungat, dacă nu se vor întîmpla evenimente deosebite politice, pe care noi nu le putem prevedea, sau dacă această mișcare nu va primi un sprijin real **din afară.**

Bineînțeles, oricît ar fi de folositoare pentru România această mișcare, statul român nu poate lua asupra lui, în mod oficial, organizarea și conducerea ei efectivă. Dar aceasta nefiind oportun, nu este nici necesar.

În Europa, există actualmente mai multe centre apreciabile de concentrare a patrioților ucraineni, ca de exemplu: **1)** La Berlin — hatmanul Scoropadschi, în jurul căruia stau ucrainenii monarhiști. **2)** La Praga — profesor Mațievici, Șulghiu și alții, care conduc elementele democratice moderate. **3)** La Paris — foștii partizani ai lui Petlura, elemente de extremă stînga, însă cu caracterul anticomunist, și altele.

Este suficient a examina și stabili care din aceste grupări reprezintă un interes mai mare pentru scopurile statului român din punctul de vedere al posibilității de organizare și înfăptuirea țelului urmărit și care din aceste grupări este mai acceptabilă pentru statul român, în vederea stabilirii relațiilor viitoare dintre România și Ucraina. Iar după încheierea convențiilor respective cu gruparea aleasă, această grupare trebuie ajutată în acțiunea ei contra regimului sovietic din Ucraina, dîndu-i posibilitatea de a se organiza și de a înființa pe teritoriul nostru baza de acțiune.

Această bază de acțiune, precum și mijloacele materiale sînt lucruri care lipsesc ucrainenilor. Oameni au ei destui și foarte potriviți pentru acțiunea proiectată, deoarece cadrele ucrainenilor emigranți se compun din oameni care se găsesc de mult în refugiu, care nu au mijloace de existență sigure și suficiente și care nu se vor opri în fața nici unui obstacol pentru a dobîndi patria pierdută și existența de cetățeni stăpîni acasă la ei, în locul situației de refugiați tolerați în țări străine.

De aceea nu încape nici o îndoială că în momentul cînd mișcarea ucrainenilor va și un sprijin din afară, ea va a mai mare energie, avînd foarte șanse de a reuși, înainte ca sovietele poată înfăptui parțial sau total revendicările lor asupra teritoriilor românești.

Acțiunea preconizată are avantaje considerabile chiar și în cazul cînd realizarea ei deplină va întîrzia și anume:

Organizațiile iredentiste ucrainene vor putea efectua acțiuni de revolte și de distrugere în dosul frontului, în cazul cînd rușii ar întreprinde vreo agresiune contra frontierei noastre de pe Nistru.

O asemenea acțiune va fi cu atît mai eficace și folositoare pentru interesele noastre, cu cît organizarea mișcării ucrainene va fi făcută din timp, cît mai perfectă și amplă, avînd nucleele răspîndite cît se poate mai mult în Ucraina, adică în hinterlandul eventualului front rusesc.

Acțiunea preconizată mai sus, să fie completată și cu **acțiunea diplomatică**, care urmează a paraliza acțiunea diplomatică a sovietelor în chestia Basarabiei.

Este știut că afară de acțiunea pe care sovietele o dezvoltă pe teritoriul nostru, diplomații sovietici nu pierd nici o ocazie de a acționa și pe cale diplomatică și cu toate că această activitate nu a fost încoronată pînă acum cu vreun succes apreciabil, statul român trebuie să ia din vreme precauțiuni în contra unei eventuale schimbări de situație în viitor, căutînd a para cu succes orice tentativă a sovietelor de a anula sau modifica pe cale diplomatică, tratatele și convențiunile internaționale existente.

Plebiscit și voință populară

Afară de demersuri și procedee uzate pînă acum de reprezentanții noștri diplomatici, după convingerea noastră, este necesar ca în fiecare caz cînd din partea rușilor va fi relevată chestia Basarabiei și mai ales a plebiscitului, simultan să fie agitată în mod cît se poate de energic **chestia plebiscitului în Republica Moldovenească Sovietică și în Ucraina;** iar în cazul cînd unele din statele al căror teritoriu s-a sporit în urma războiului, vor manifesta tendințe binevoitoare față de pretențiunile sovietelor, va trebui agitată ideea plebiscitului și în provinciile noi ale acestor țări, ceea ce se poate organiza fără prea mari dificultăți, cu ajutorul elementelor nemulțumite de schimbările survenite.

Pînă acum, sovietele nu au formulat pretențiile lor asupra Basarabiei, nici pe baze etnografice, nici pe acele istorice și motivul principal invocat de soviete în cererea unui plebiscit în Basarabia a fost întotdeauna că, în această chestiune, trebuie să decidă voința populației.

Statul român în contraacțiunea lui, poate întrebuința aceeași armă, deoarece nu trebuie uitat că Republica Moldovenească de peste Nistru și Republica Ucraineană, sînt recunoscute de către soviete ca state separate, cu guvernele și administrația lor proprie și numai participante în Uniunea Sovietică.

Prin urmare, dacă se poate cere un plebiscit pentru o provincie cum este Basarabia, care s-a și pronunțat deja odată în 1918, cu atît mai mult sînt motive de a cere **un plebiscit pentru acele două republici sovietice, care au căpătat existența ca state separate în urma revoluției din 1917, dar fără ca populația să se fi pronunțat vreodată, că dorește a face parte din Uniunea Sovietică.**

Din contra, reprezentanții poporului ucrainean, cu toate măsurile luate de guvernul din Moscova, au protestat de mai multe ori și protestează mereu contra regimului sovietic introdus pe teritoriul Ucrainei.

În asemenea condițiuni, cererea plebiscitului pentru aceste republici, nu poate să nu întărească situația internațională a statului român, în chestia Basarabiei. (...)

(Fond Casa Regală/Diverse/Dosar nr.1/1932) ■

(va urma)

„Preistoria" Cominformului — O nouă și importantă sursă documentară

Stalin: precauție și hotărîre

Accesul la arhivele sovietice a pus la îndemîna cercetătorilor nesperate și nebănuite informații despre politica URSS, dar un lung șir de probleme esențiale își așteaptă încă răspunsul. A acționat Stalin, în anii 1944–1947, potrivit unui plan prestabilit, urmărind instaurarea modelului sovietic în țările intrate în sfera de influență a Moscovei? — iată una din marile probleme rămase nesoluționate.

Ruptura Est–Vest

Astăzi, în istoriografie, cîștigă tot mai mult teren opinia potrivit căreia anul 1947 a marcat ruptura definitivă Est–Vest și începutul Războiului Rece. În această viziune, Stalin ar fi perceput „Planul Marshall" ca o încercare a SUA de a izola Uniunea Sovietică și de a-i sustrage, prin mijloace economice, țările care, la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, intraseră în orbita Kremlinului. Ca răspuns la ceea ce considera a fi o amenințare la adresa intereselor de securitate ale țării sale, Stalin a impus propriul model țărilor satelite și a creat, în septembrie 1947, un centru de coordonare și supraveghere a mișcării comuniste internaționale — Cominform *(v. „Dosarele Istoriei" nr. 10/26, 1998)*.

Această viziune este acum pusă în discuție — cel puțin în parte — prin documentele descoperite în arhivele sovietice și ungare. În „Buletinul" consacrat Războiului Rece, editat de Woodrow Wilson International Center for Scholars *(v. „Dosarele Istoriei" nr. 10/38, 1999)*, a fost publicat un fragment din cuvîntarea rostită, la 17 mai 1946, de Mátyás Rákosi, secretarul general al Partidului Comunist Ungar (denumirea oficială, la acea dată, era Partidul Celor ce Muncesc), la o plenară a Comitetului Central, cuvîntare care aduce elemente noi în ceea ce s-ar putea numi „preistoria“ Cominformului.

Editorul acestui text — de interes capital — este istoricul maghiar Csaba Békés, cercetător la Institutul pentru Studiul Revoluției Ungare din 1956 (Budapesta). Pentru istoricii români, Csaba Békés este binecunoscut prin studiile sale consacrate problemei naționale în Europa Centrală și Răsăriteană — îndeosebi cele dedicate chestiunii Transilvaniei în raporturile româno–ungare — și prin participarea sa la simpozionul consacrat „Începuturilor comunizării României“, ținut, la București, în 1995.

În 1991, istoricul rus Leonid Ghibianski descoperise în arhivele de la Belgrad documente care arătau că în timpul discuțiilor dintre Stalin și Tito, din mai–iunie 1946, fusese abordată și problema creării unui centru de dirijare a mișcării comuniste internaționale. Textul tipărit de istoricul ungar amintit arată însă că problema înființării unei astfel de structuri fusese luată în considerație de către Stalin cel puțin încă din martie 1946. Aflat, între 28 martie–2 aprilie 1946, într-o vizită secretă la Moscova, Mátyás Rákosi a luat cunoștință de intențiile părții sovietice de a crea o nouă organizație comunistă internațională. Dacă din informarea făcută de el Biroului Politic al Partidului Comunist Ungar, la 3 aprilie, nu s-a păstrat nici un document, se știe însă că în expunerea făcută la o întîlnire cu secretarii din întreprinderile industriale de la Budapesta liderul maghiar a înfățișat sumar punctul de vedere al Moscovei în privința instituției preconizate.

În fața Comitetului Central, Rákosi a fost mult mai explicit: „Tovarășii știu că a III-a Internațională a trebuit să fie dizolvată din cauză că progresul a dovedit că ea făcea mai mult rău decît bine pentru creșterea partidelor comuniste“. Liderul comunist ungar a reluat pe scurt argumentele cuprinse în actul de „autodizolvare“ a Internaționalei comuniste (Comintern).

Astăzi, se știe că decizia de desființare a Cominternului a fost luată, de Stalin, în realitate, la cererea președintelui SUA, F.D. Roosevelt, ca o dovadă că URSS renunță la mesianismul său revoluționar și intenționează să întrețină relații „normale“ cu Occidentul.

Pentru a nu intra în contradicție cu punctul de vedere al lui Stalin, formulat public la 28 mai 1943 în interviul acordat corespondentului Agenției Reuter la Moscova, Mátyás Rákosi s-a grăbit să precizeze că „noua Internațională nu poate fi comparată cu cele anterioare. Aceasta nu va fi un corp organizatoric; sarcina sa va fi de a aplana, de a interveni în formularea obiecțiilor; de a comunica experiența bună sau rea a unui partid comunist dintr-o țară către un altul din altă țară, astfel ca fiecare să învețe din experiențele și deficiențele vecinilor săi. Aceasta va fi, incontestabil, extrem de folositor, și nu numai noi, dar partidele comuniste din întreaga lume încep să simtă că fără un schimb de experiențe și de obiecții ele nu pot elabora planuri adecvate în probleme internaționale. O astfel de Internațională intenționăm noi să stabilim acum, și această Internațională va ajuta mai mult în loc să frîneze mișcarea comunistă internațională“.

Moscova menajează opinia publică internațională

De un interes deosebit este motivul indicat de Rákosi pentru amînarea deciziei de înființare a centrului preconizat de conducere a mișcării muncitorești. Potrivit liderului comunist ungar, momentul nu era propice din cauza „aglomerării“ partidelor comuniste cu sarcini curente: „Tovarășii știu că ele *(partidele comuniste, n.n.)* se pregătesc acum pentru alegeri în Franța, Cehoslovacia și România și că tovarășii noștri sînt ocupați și cu altele. Ei sînt, de asemenea, ocupați și cu problema păcii *(referire la Conferința de pace de la Paris, atunci în curs de desfășurare, n.n.)*. De îndată însă ce alegerile vor fi avut loc, și pacea va fi fost soluționată, în acel moment, această problemă *(constituirea noii Internaționale, n.n.)* va deveni actuală și noi vom crea un anumit tip de organism internațional. O parte a acestei concepții este că în aceste condiții schimbate, ori de cîte ori o țară îndeplinește condițiile pentru eliberarea proletariatului și pentru socialism, acest lucru va fi realizat idiferent dacă țara respectivă se află sau nu în încercuirea capitalistă. Aceasta este, așadar, o nouă perspectivă care înseamnă pur și simplu că într-o țară unde, ca rezultat a activității partidului comunist, aceste condiții sînt prezente, acest lucru *(luarea puterii, n.n.)* trebuie realizat. Este vorba de o încurajare puternică pentru toate partidele comuniste deoarece acum depinde, în primul rînd, de activitatea lor dacă în propria lor țară sînt create sau nu condițiile pentru eliberarea proletariatului“.

Explicațiile lui Mátyás Rákosi despre amînarea constituirii noii Internaționale sînt de înțeles ea exprimînd preocuparea Moscovei de a nu alarma opinia publică internațională și, în primul rînd, despre aceasta, țări ca Franța, Cehoslovacia și România, unde partidele comuniste erau angajate în campanii electorale, și de a nu crea dificultăți Uniunii Sovietice la Conferința de pace de la Paris, unde înființarea unui nou centru de conducere a mișcării comuniste internaționale ar fi înăsprit, cu siguranță poziția puterilor occidentale.

Csaba Békés subliniază că expunerea lui Rákosi aduce lumini noi și în discuția despre existența „planurilor de sovietizare“ a țărilor satelite: „Concepția schițată de Rákosi — evident, el repeta ceea ce auzise la Moscova — indică o politică precaută, dar hotărîtă: în acele țări, unde partidele comuniste ar fi fost capabile să creeze condiții interne favorabile pentru luarea pe cale pașnică a puterii, ele aveau permisiunea de a o face. Totuși, în această fază, în primăvara lui 1946, Stalin, doritor să mențină cooperarea cu Aliații Occidentali, nu intenționa să permită nici un fel de luare a puterii *(de către comuniști, n.n.)*, sprijinindu-se pe ajutorul sovietic direct sau implicînd războiul civil“.

Cuvîntarea lui Mátyás Rákosi, din 17 mai 1946, și considerațiile lui Csaba Békés obligă la reconsiderarea evaluărilor date pînă acum strategiei lui Stalin în anii 1945–1947. Să sperăm că istoricii români nu vor întîrzia să valorifice noile informații și puncte de vedere. ■

Laurențiu CONSTANTINIU

„Dosarele Istoriei" prezentă la o importantă reuniune științifică internațională

Istorie paralelă: NATO și Tratatul de la Varșovia

La Graz, în Austria, la 1 octombrie a.c., a avut loc prima reuniune din cadrul proiectului **„Istoria paralelă a NATO și a Tratatului de la Varșovia"**. De amplă respirație intelectual–științifică și răspunzînd imperativului de a fi studiată una dintre coordonatele de cea mai mare importanță ale ultimei jumătăți de veac, proiectul se datorează conlucrării unor prestigioase instituții de profil din mai multe țări europene și de peste ocean, cum ar fi: Centrul de Studii și Cercetări privind Securitatea și Conflictele (afiliat Institutului Federal de Tehnologie, din Zürich), Institutul de Studii Militare, din Viena, și Arhivele Securității Naționale (din cadrul Universității „George Washigton", din Washington, D.C.). La scrierea proiectatei istorii a celor două blocuri politico–militare care s-au aflat față în față de-a lungul anilor Războiului Rece contribuie, de asemenea, „Cold War International History Project" (de la Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C.), precum și Institutul de Studii Politice, din Varșovia. Coordonator și veritabil suflet al întregului proiect este unanim apreciatul prof. **Vojtech Mastny**, Senior Reasearch Scholar of Cold War International History Project, fost titular al unor prestigioase catedre universitare din SUA și Europa Occidentală, autor al unor volume de referință pentru istoria celui de-al doilea război mondial, precum și cea a Războiului Rece (cea mai recentă dintre cărțile sale, *The Cold War and Soviet Insecurity,* dobîndind, în 1997, premiul „George L. Beer" al Asociației Istorice Americane).

Manifestarea științifică de la începutul lunii trecute s-a bucurat de o prestigioasă participare internațională, dintre numele cele mai sonore ale domeniului mărginindu-ne aici să-i amintim pe Erwin A. Schmidl (Viena), Andreas Wenger (Zürich), Josef Litkei (Budapesta), Petr Lunák (Praga), Leszek Pajórek (Varșovia), Jordan Baev (Sofia), Valerii Vartanov (Moscova), Bruno Thoss (Potsdam), Pekka Visuri (Helsinki).

România a fost reprezentată de **Dragoș–Daniel Ilinca,** de la MApN, și **Mircea Chirițoiu,** de la Arhivele Militare Române, cel din urmă fiind și unul dintre consilierii redacționali și statornici colaboratori ai revistei „Dosarele Istoriei" (publicația noastră — reamintim — a realizat, pînă în prezent, trei numere care se încadrează perfect în viziunea ambițiosul program amintit: nr. 1/6, 1997 — **„Crize fierbinți ale Războiului Rece"**; nr. 10/15, 1997 — **„Războaiele de după război, 1945–1991"**; nr. 4/32, 1999 — **„Lumea bipolară: NATO și Tratatul de la Varșovia")**. Intitulată „Arhivele Naționale Române, importantă sursă pentru studiul istoriei paralele NATO–Tratatul de la Varșovia, 1945–1991", comunicarea prezentată de colegii noștri s-a bucurat de realul interes al participanților la seminarul de la Graz, discuțiile antrenate pe marginea ei nefăcînd altceva decît să sporească — în beneficiul selectului auditoriu —, prin completări și precizări din partea autorilor români, bagajul de informații referitoare la tezaurul de documente politico–militare și diplomatice din vremea Războiul Rece deținut de arhivele noastre.

Nu ne rămîne decît să sperăm că, în cel mai scurt timp, proiectul va fi dus la bun sfîrșit — inclusiv prin contribuția istoricilor și arhiviștilor din România —, „Dosarele Istoriei" manifestîn-du-și disponibilitatea de a coopera, cu mijloacele care îi stau la îndemînă, la realizarea mult–așteptatei istorii paralele a NATO și a Tratatului de la Varșovia.

STRUCTURES
INVOLVED IN THE ENFORCEMENT
OF
THE ARMISTICE AGREEMENT
AND
THE TREATY OF PEACE

1944 - 1948

STRUCTURI MILITARE ROMÂNE
CARE AU LUCRAT PENTRU APLICAREA
CONVENȚIEI DE ARMISTIȚIU
ȘI A
TRATATULUI DE PACE

• ultima oră • ultima oră • ultima oră • ultima oră • ultima oră•

Înainte de închiderea ediției, ne-a parvenit la redacție —drept pentru care ne grăbim a-i semnala apariția — un instrument de lucru de prima mînă pentru toți cei interesați de istoria postbelică a României. E vorba de volumul bilingv *Romanian Military Structures Involved in the Enforcement of the Armistice Agreement and the Treaty of Peace. Finding Aid / Structuri militare române care au lucrat pentru aplicarea Convenției de armistițiu și a Tratatului de pace. Inventar arhivistic,* vol. 1, 1944–1948 (București, Ed. Militară, 1999, 313 p.). Realizat sub egida Bibliotecii Congresului SUA și a Departamentului american al Apărării, volumul, coordonat de lt.col. Eftimie Ardeleanu și dr. Ernest Latham, a fost admirabil întocmit de lt.col. Mircea Chirițoiu, mr. Vasile Popa, Dana Beldiman și Florica Dobre (versiunea engleză datorîndu-i-se Annemariei–Alina Keszler).

DE REȚINUT! „Informații asupra documentelor asupra acestui fond și reproducerilor lor pe microfilm aflate în Biblioteca Congresului Statelor Unite ale SUA pot fi obținute de pe internet, accesînd site-ul http://lcweb.loc.gov/romarch.html".

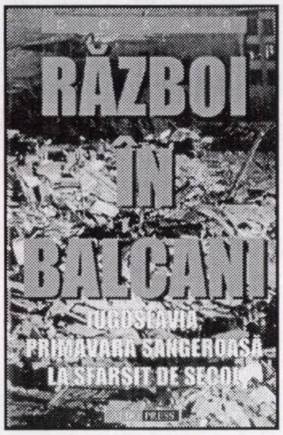
RĂZBOI
ÎN
BALCANI
IUGOSLAVIA
PRIMĂVARĂ SÂNGEROASĂ
LA SFÂRȘIT DE SECOL
PRESS

Centrul de Analiză și Documentare al Fundației Naționale pentru Românii de Pretutindeni, ***Război în Balcani. Iugoslavia. Primăvară sîngeroasă la sfîrșit de secol în Balcani,*** **București, Ed. ALDO PRESS, 1999, 649 p.**

CARTEA LUNII

istorie
SERGIO ROMANO
50 DE ANI
DE ISTORIE
MONDIALA

Sergio Romano, ***Cincizeci de ani de istorie mondială. Pacea și războaiele de la Yalta pînă în zilele noastre,*** **București, Ed. Fundației Culturale Române, 1999, 253 p.**

Războiul Rece, crizele africane, jocurile diplomației sînt numai cîteva din incitantele subiecte dezbătute în această lucrare. O impresionantă sinteză a relațiilor internaționale de după cel de-al doilea război mondial.

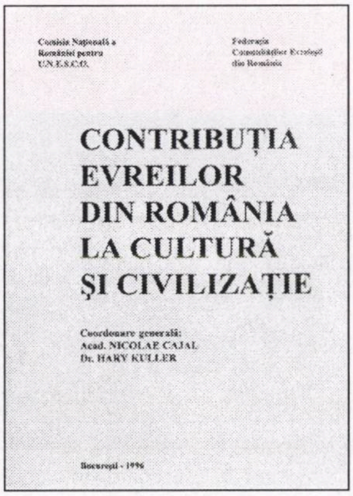
CONTRIBUȚIA
EVREILOR
DIN ROMÂNIA
LA CULTURĂ
ȘI CIVILIZAȚIE
Coordonare generală:
Acad. NICOLAE CAJAL
Dr. HARY KULLER

Comisia Națională a României pentru UNESCO, Federația Comunităților Evreiești din România, ***Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație,*** **coordonatori: acad. Nicolae Cajal, dr. Hary Kuller, București, 1996, 664 p.**

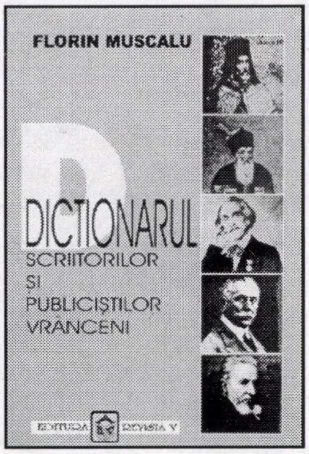
FLORIN MUSCALU
D
DICTIONARUL
SCRIITORILOR
ȘI
PUBLICIȘTILOR
VRANCENI
EDITURA REVISTA V

Florin Muscalu, ***Dicționarul scriitorilor și publiciștilor vrânceni. De la origini până în anul 2000,*** **Focșani, Ed. Revista V, 1999, 202 p.**

Martin McCauley
RUSIA, AMERICA
și războiul rece
1949-1991
ISTORIA

Martin McCauley, ***Rusia, America și Războiul Rece, 1949–1991,*** **Iași, Ed. POLIROM, 1999, 198 p. (col. „Historia“)**

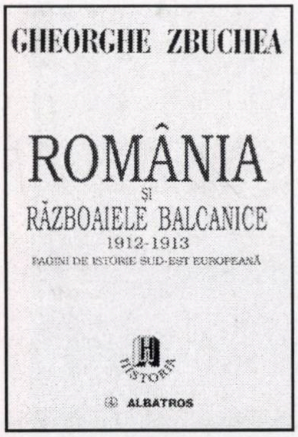
GHEORGHE ZBUCHEA
ROMÂNIA
ȘI
RĂZBOAIELE BALCANICE
1912-1913
PAGINI DE ISTORIE SUD-EST EUROPEANĂ
HISTORIA
ALBATROS

Gheorghe Zbuchea, ***România și războaiele balcanice, 1912–1913. Pagini de istorie sud–est europeană,*** **București, Ed. Albatros, 1999, 456 p.**

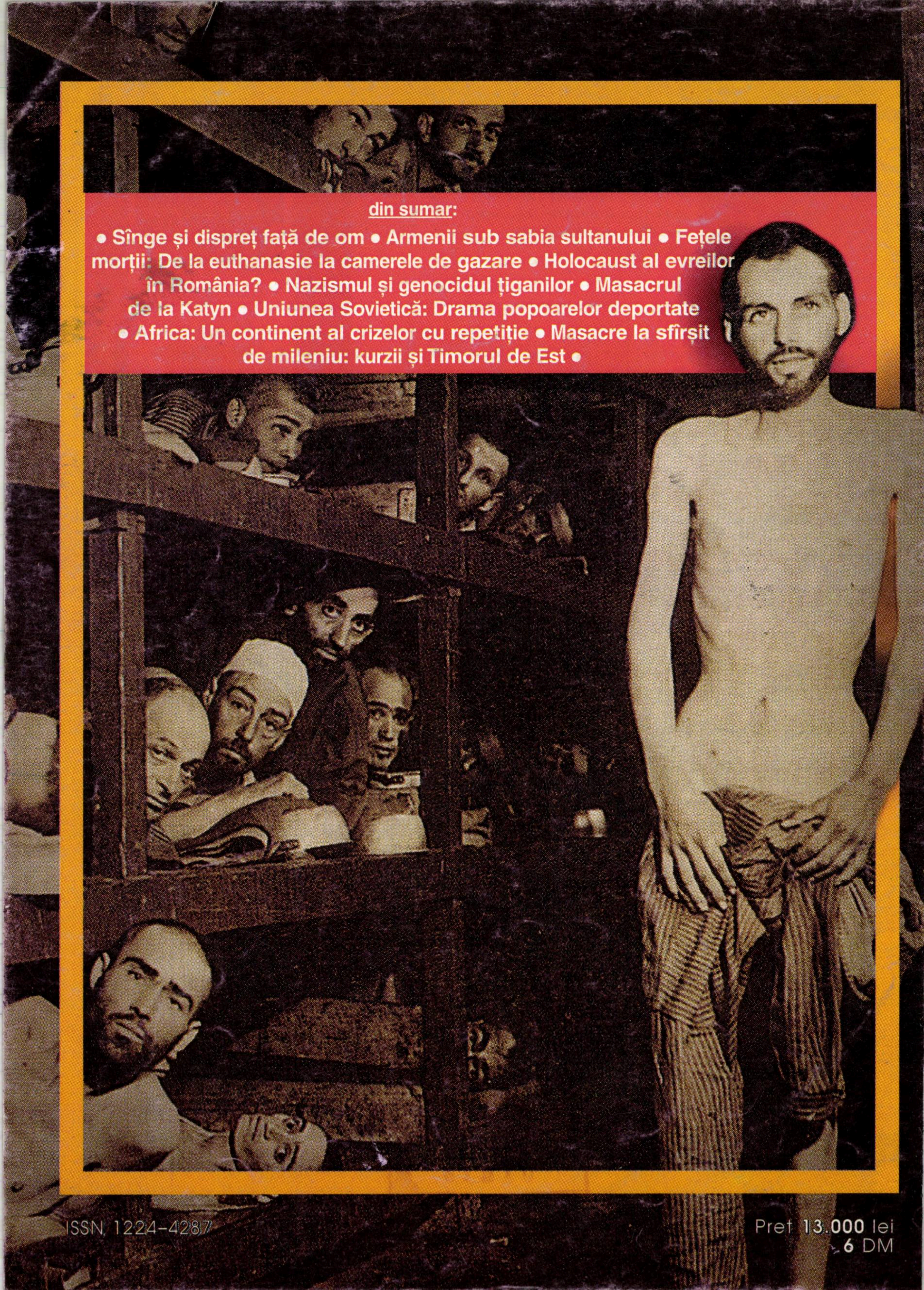

din sumar:

• Sînge și dispreț față de om • Armenii sub sabia sultanului • Fețele morții: De la euthanasie la camerele de gazare • Holocaust al evreilor în România? • Nazismul și genocidul țiganilor • Masacrul de la Katyn • Uniunea Sovietică: Drama popoarelor deportate • Africa: Un continent al crizelor cu repetiție • Masacre la sfîrșit de mileniu: kurzii și Timorul de Est •

ISSN 1224-4287

Preț 13.000 lei
6 DM

115677

An.IV, nr. 12 (40), 1999

DOSARELE ISTORIEI

Director: ION CRISTOIU

- Varșovia
- Budapesta
- Berlinul de Est
- Praga
- Sofia
- București

1989 Prăbușirea comunismului

Apare în 10 a fiecărei luni

55203

Sumar

nr. 12 (40) • 1999

1989: Prăbușirea comunismului
(1989: The Fall of Communism)

Ion CRISTOIU

Un eveniment determinat de condițiile specifice ale României 1
An Evenit Determined by Romania's Specific Conditions

Adrian CIOROIANU

O retrospectivă comparativă 3
A Comparative Retrospection

Mihail E. IONESCU

Sfîrșitul comunismului de tip sovietic.....10
The End of Soviet Communism

Prăbușirea imperiului roșu **(Jacqueline ENACHE)**....14
The Fall of the Red Empire

Stelian TĂNASE

Polonia: Din iarnă pînă în toamnă....18
Poland: Winter to Fall

Papa Ioan Paul al II-lea: „Nu vă fie frică!“ **(Laurențiu CONSTANTINIU)** 25
Pope John Paul II: "Thou shall not Fear!"

Liviu Marius BEJENARU

Ungaria: „Success Story“ 27
Hungary: "Success Story"

Rodica TRUICĂ

Sărutul morții pe obrazul lui Honecker....30
A Kiss of Death for Honecker

Iulian CHIFU

„Catifea de Praga“ pe mărci vest–germane 36
"Prague Velvet" on West–German Marks

Mioara ANTON

„Lovitura de palat“ de la Sofia....40
"Palace Coup" in Sofia

Florin CONSTANTINIU

Ceaușescu cel bun, Ceaușescu cel rău.....43
Good Ceaușescu, Bad Ceaușescu

Gheorghe BUZATU

Un „23 august“ în decembrie '89?....46
December 1989: Another "August 23rd"?

Așa a fost? **(Viorel DOMENICO)**....50
Was It So?

Cornel JURJU

Lucian Matiș: Un erou clujean din '89 51
Lucian Matiș: A 1989 Hero in Cluj

Vasile PUȘCAȘ

România '89: Între „chestiunea germană“ și „problema panameză“....55
1989 Romania: Between "the German Question" and "the Panamese problem"

Gabriel CATALAN

Ce-i învățăm pe copiii noștri?....59
What Do We Teach Our Children?

De la comunism la democrație în Europa de Est **(Alexandru RADU)**....61
Eastern Europe: From Communism to Democracy

Dincolo de „dosar“

Stalinism sub egida MEN?! **(Mircea SUCIU)** 63
Stalinism Under the Protection of the Ministry of Education?!

• Abonamente la „Dosarele Istoriei“ • Abonamente la „Dosarele Istoriei“ •

Stimați cititori,
cea mai simplă modalitate
de a vă asigura continuarea colecției
revistei rămîne abonamentul!

- În catalogul publicațiilor, **„Dosarele Istoriei“** figurează la **poziția 4.396**
- Abonamentele se fac prin oficiile poștale și prin filiale **RODIPET** din întreaga țară

- **IMPORTANT! Pentru abonați, prețul unui exemplar este de 10.500 lei**

Costul abonamentelor:

■ **3 luni:** 31.500 lei ■ **6 luni:** 63.000 lei
■ **12 luni: 126.000 lei**

Abonamente pentru străinătate:

■ **3 luni:** 8 USD / 13,50 DM
■ **6 luni:** 16 USD / 27 D
■ **12 luni:** 32 USD / 54 DM

DOSARELE ISTORIEI

Director
Ion CRISTOIU
Redactor–șef
Mircea SUCIU
Secretar general de redacție
Jacqueline ENACHE
Redactori:
Mioara ANTON,
Laurențiu CONSTANTINIU

Consilieri redacționali
Pierre du BOIS (Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale, Geneva),
Gheorghe BUZATU (Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași),
Mircea CHIRIȚOIU (Arhivele Militare Române, București),
Florin CONSTANTINIU (Membru corespondent al Academiei Române),
Dennis DELETANT (Institutul de Studii Slavone și Est–Europene, Universitatea din Londra),
Valeriu Florin DOBRINESCU (Universitatea Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale)
Mihail E. IONESCU (Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București),
Robert LEVY (Universitatea California din Los Angeles),
Lilly MARCOU (Centrul de Studii și Cercetări Internaționale, Paris)
Vasile PUȘCAȘ (Institutul de Studii Internaționale, Universitatea „Babeș–Bolyai“, Cluj–Napoca)
Ioan SCURTU (Facultatea de Istorie, Universitatea București),
Stelian TĂNASE (Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București),
Vladimir TISMĂNEANU (Universitatea din Maryland)
Cristian TRONCOTĂ (Institutul Național de Informații, București)

Publicație lunară editată
de SC Evenimentul Românesc Editura
Președinte executiv
Ion CRISTOIU
Director
Mircea SUCIU
Contabil–șef
Alexandrina CĂLIN
Redacția
Piața Presei Libere nr. 1,
corp C 2, cam. 9,
București, sector 1, OP 33, CP 69
Tel./Fax: 223.43.53
E-mail: suciu@cotidianul.ro
Tehnoredactare computerizată:
Jacqueline ENACHE
Coperta: Ștefan CIOS (consilier artistic)
Corectura: Mioara ANTON
Procesare text: Carmen OLARU
Tipar: FED, Grupul DRAGO PRINT,
București, tel.: 335.93.18
Difuzare:
S.C. Conpress Six SRL
Tel.: 093.267.053; (01) 222.67.37
Editura
Evenimentul Românesc
ISSN 1224 – 4287

BIBLIOTECA „ASTRA"
0- [illegible] 2014

Un eveniment determinat de condițiile specifice ale României

Ion CRISTOIU

La zece ani de la răsturnarea lui Ceaușescu, societatea noastră continuă să caute adevărul despre evenimentele din decembrie 1989. Aventura aceasta, începută chiar din ianuarie 1990, a avut multe momente absurde, culmea atingînd-o strădania puterii postnoiembriste de a judeca penal un moment istoric de rezonanța și complexitatea celui din iarna lui 1989. Nu prin altceva decît prin prostie se explică realitatea crudă că, după zece ani, ne mai punem încă problema adevărului despre decembrie 1989. După opinia mea, lucrurile sînt mult mai simple decît au încercat și încearcă să le prezinte toți băgătorii pe fir în chestiunea răsturnării lui Ceaușescu. Acest adevăr poate fi surprins numai dacă reușim, în sfîrșit, să ridicăm privirile dincolo de spațiul limitat al României. O raportare a celor petrecute, în decembrie 1989, în țara noastră la evenimentele din alte țări aparținînd defunctului „lagăr socialist" ne oferă șansa de a descoperi adevărul de esență al faptelor atît de numeroase și încîlcite. Evident, adevărurile parțiale, cum ar fi cel al caracterului definitoriu al momentului — revoluție sau lovitură de stat — sau cel al fenomenului așa–zișilor teroriști, rămîn să fie descoperite printr-o investigație obiectivă, neatinsă de patimi politicianiste. În ce privește însă adevărul esențial, rezumat de manualele de istorie doar la cîteva rînduri de text, raportarea la ansamblul Europei de Est ne demonstrează clar că tot ceea ce s-a întîmplat în România e doar o adaptare la realitățile specifice de la noi a evenimentelor petrecute în celelalte țări socialiste.

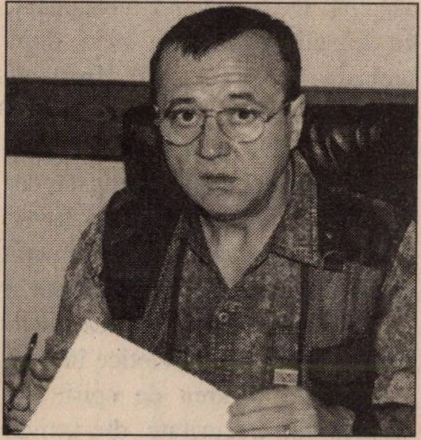

Astfel, pînă în 22 decembrie 1989, cu excepția Albaniei, în țările „lagărului socialist" căzuseră pe rînd toate conducerile comuniste tradiționale, lăsînd locul unor conduceri reformatoare, pe placul Kremlinului, unde se instalase, de mai mulți ani, un nou stăpîn — Mihail Gorbaciov —, convins că socialismul poate fi salvat printr-o adaptare la dinamica vremurilor. În Ungaria, încă din februarie 1989, CC al partidului comunist acceptă principiul trecerii de la dictatura unui singur partid la un regim pluralist. Sînt acceptate, în cadrul discuțiilor cu opoziția, alegerile libere. În octombrie, după ce fusese deschisă granița cu Austria pentru redegiștii doritori de fugă în Occident, partidul comunist din Ungaria se transformă în Partid Socialist. La 23 octombrie, deputații budapestani proclamă instaurarea celei de-a patra republici, denumită Ungaria, hotărînd în același timp organizarea de alegeri democratice. Polonia cunoaște, în septembrie 1989, primul guvern necomunist de după 1948, urmare a alegerilor libere din iunie, acceptate de către comuniști în cadrul „Mesei rotunde" organizate de putere cu „Solidaritatea". Cehoslovacia are, din octombrie 1989, un guvern necomunist. E punctul final al unor uriașe demonstrații de stradă, ultima fiind scena diversiunii puse la cale de KGB cu așa–zisa asasinare a unui student de către forțele de ordine. Pe calea demonstrațiilor monstruoase e schimbat de la conducerea partidului comunist liderul est–german, Erich Honecker. Continuarea demonstrațiilor duce la dărîmarea Zidului Berlinului, la 9 noiembrie 1989, și la decizia de trecere la pluralism. La Sofia, lucrurile se desfășoară mult mai liniștit. Pur și simplu, într-o plenară a CC al PC, din 10 noiembrie 1989, Todor Jivkov e înlocuit cu Petar Mladenov. Noua conducere acceptă principiul multipartidismului și pe cel al alegerilor libere.

Așadar, la 16 decembrie 1989, cînd la Timișoara se aprinde flacăra revoltei, România rămăsese ultimul bastion al comunismului de tip tradițional în Europa de Est.

55203

Speranțele puse în Congresul al XIV-lea, desfășurat la finele lui noiembrie 1989, fuseseră spulberate. În timp ce toate țările din jur cunoșteau deja un proces de trecere la pluralism în unele, comuniștii — chiar reformiști fiind —, ajungînd să cadă de la putere, România părea încremenită în dictatura ceaușistă. E practic imposibil de explicat, în hotarele unui articol, sau chiar ale unui întreg număr de revistă cum este cel de față, cauzele complexe ale acestei situații. Mulți cercetători au pus-o doar pe seama mecanismului represiv bine pus la punct din timpul regimului Ceaușescu. O cantonare în această explicație mi se pare nefastă pentru cercetător. Ar trebui luată în calcul, înainte de toate, independența României față de Moscova în „lagărul socialist“. Celelalte partide comuniste și-au putut schimba liderii la ordinele venite de la Kremlin, pentru că erau dependente de Moscova. România nu oferea condițiile unei asemenea manevre. Nimeni din conducerea de atunci a partidului și a statului nu și-ar fi permis o disidență prosovietică. Risca să fie prezentat drept omul URSS, țară față de care românii manifestau, cum manifestaseră de-a lungul acestui secol, o suspiciune ascuțită. De altfel, nu întîmplător, cu decenii în urmă, în 1955, după preluarea puterii de către Hrușciov, liderul comunist român, Gheorghe Gheorghiu–Dej, n-a putut fi schimbat de către aripa antistalinistă, dar și prosovietică, avîndu-l în frunte pe Miron Constantinescu. Situația aparte a României își avea cauza și într-o percepție falsă a Occidentului și a Uniunii Sovietice în ceea ce privește starea de spirit din Armată, din Securitate, din activul de partid. Din faptul că nimeni nu a manifestat pe față (excepție făcînd jalnica „Scrisoare a celor șase“, din martie 1989, avînd drept autori bătrîni comuniști suspectați a fi prosovietici), s-a tras concluzia că în jurul lui Ceaușescu era o solidaritate de beton. În realitate, aberațiile lui Ceaușescu din ultimii ani reușiseră să-i nemulțumească pe toți capii Armatei și ai Securității, pe liderii de partid și de stat. Intoxicat sau lovit de paranoia puterii, Ceaușescu se manifesta ca o unicitate în istorie. Era un dictator atît de încîntător în genialitatea sa încît ajunsese să neglijeze un element decisiv pentru supraviețuirea unei conduceri personale: asigurarea privilegiilor unui număr restrîns de persoane, care alcătuiesc, de regulă, garda pretoriană a oricărui dictator. În aceste condiții, s-a tras concluzia, la Moscova, că regimul Ceaușescu nu poate fi înlocuit cu unul gorbaciovist decît pe cale violentă. De aici, strădaniile de a pune între Ceaușescu și români un număr cît mai mare de cadavre, prin acte provocatoare împotriva forțelor de ordine și prin manipularea la care s-au dedat posturile de radio occidentale cu audiență în România.

„Ole, ole, Ceaușescu nu mai e..."

Rezultatul evenimentelor începute, la 16 decembrie 1989 la Timișoara, sînt cunoscute. Locul lui Ceaușescu e luat de Ion Iliescu, autoproclamat lider al unui organism nou, intitulat Frontul Salvării Naționale. Citită în seara lui 22 decembrie 1989, Platforma FSN nu diferă însă cu nimic de platformele celorlalte partide comuniste transformate în cursul anului, peste noapte, în partide socialiste: pluralism, alegeri democratice, libertate de expresie. Ca și în cazul altor țări, Polonia și Cehoslovacia, de exemplu, evenimentele ulterioare prăbușirii comunismului de tip tradițional au dus la prăbușirea comunismului însuși. Dar asta e, însă, o altă poveste, lipsită de orice legătură cu evenimentele din decembrie 1989. În esența lor, aceste evenimente nu sînt altceva decît o înlocuire, ținînd cont de condițiile specifice ale României, a comunismului de tip ceaușist cu un comunism cu fața umană, chiar dacă acesta se pitea sub numele de Frontul Salvării Naționale. ■

1989: Înainte şi după prăbuşirea comunismului în Europa Răsăriteană

O retrospectivă comparativă

Adrian CIOROIANU

Revoluţiile, în general, reprezintă o provocare serioasă pentru orice istoriografie, inclusiv cea românească. Anul revoluţionar 1989 nu face excepţie. Istoricii, sociologii sau politologii sînt departe de a fi găsit unanimitatea chiar şi în problema primară, cea terminologică: au fost evenimentele din 1989 *revoluţii*? Toate dintre ele? Dacă nu, cum se pot numi cele care nu au fost? Dacă da, care sînt criteriile care stabilesc această uniformitate? Şi, mai ales, vom vorbi despre *revoluţia* est–europeană a acelui an (după modelul, preferat de mulţi, al anului 1848) sau despre *revoluţiile* est–europene din 1989?

Din punctul nostru de vedere, evenimentele în discuţie au toate datele unor revoluţii (inclusiv cazul românesc), dar evoluţia lor a fost puternic individualizată, de la un stat la altul. Plecînd de la aceste deosebiri de fond care există între cele cinci cazuri care ne interesează aici — Bulgaria (un caz mai puţin cunoscut la noi), Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, plus cazul aparent mai cunoscut al României —, rîndurile care urmează propun o rememorare a acestor evenimente dintr-o perspectivă globală. *(Din motive diferite, am lăsat deoparte Albania, Germania de Est şi Iugoslavia, fiecare dintre ele reprezentînd cazuri particulare.)*

În România, comunismul a căzut în decembrie '89. Lenin, simbolul fostului regim, a căzut de pe soclu în martie '90

Revoluţia în durata lungă

Ni se pare evident că revoluţia este un fenomen care se înscrie (în termenii lui Fernand Braudel) în *durata lungă a istoriei*. Este clar că revoluţia s-a „dezvoltat" într-un ritm diferit de la ţară la ţară şi că ea nici nu a început, nici nu s-a terminat simultan în toate ţările. Este motivul pentru care perspectiva noastră priveşte, în egală măsură, spre perioada anterioară şi posterioară anului 1989, într-o încercare de descriere a contextului şi a principalelor consecinţe ale fenomenului revoluţionar.

Din punct de vedere metodologic, există cîteva modalităţi majore de a trata un astfel de an excepţional precum 1989: o cale ar fi de a analiza revoluţiile est–europene prin comparaţie cu marile revoluţii ale lumii moderne (un posibil model pentru o astfel de analiză comparativă este cartea profesorului Jaroslav Kreji, *Great Revolutions Compared. The Search for a Theory*, Brighton, Wheatsheaf Books, 1987); o altă cale poate

„Doctrina Sinatra“ *versus* „doctrina Brejnev“

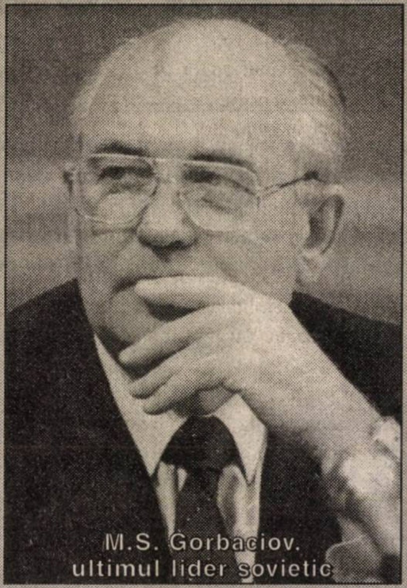

M.S. Gorbaciov, ultimul lider sovietic

„«Unitate nu înseamnă a fi identic sau uniform» declara Mihail Gorbaciov pe 2 noiembrie 1987. «Socialismul nu a avut și nu poate avea modele cu care toate țările socialiste să se compare.» Pe 6 iulie 1989, la Strasbourg, în fața Consiliului Europei, Gorbaciov devenea mult mai precis. Filozofia casei comune europene «exclude posibilitatea folosirii sau amenințării cu folosirea forței, între alianțe sau în interiorul alianțelor». «Orice intervenție în afacerile interne, orice tentativă de a limita suveranitatea unuui alt stat, amic sau aliat, sau de alt fel, este inadmisibilă (...)». Doctrina Brejnev părea efectiv decedată și înlocuită prin ceea ce se va chema, după expresia lui G. Gherasimov, purtătorul de cuvînt la ministerul Afacerilor Externe, doctrina Sinatra, după celebrul cîntec al acestuia *My way* (Calea mea). Neintervenția fiind astfel recunoscută drept principiu director al relațiilor intersocialiste, (...) atunci cînd Eduard Șevarnadze afirma, la 23 octombrie 1989 în fața Sovietului Suprem, «absoluta libertate» a popoarelor est–europene, și nega faptul că ar exista o criză în raporturile dintre URSS și aliații săi, el dădea de fapt semnalul debandadei, al desprinderii fostelor state–satelite“.

(A. de Tinguy, „Bouleversements à l’Est“, *Notes et études documentaires,* Paris, 1990, p. 123; apud *Istoria lumii în texte. De la începuturi pînă în zilele noastre,* Buc., Ed. Universitas/Teora, 1999, p. 337)

fi analiza evenimentelor est–europene ca reflectări ale unui curent unic plecat de la Moscova (precum o face Jacques Levesque, *1989: La Fin d’un Empire. L’URSS et la libration de l’Europe de l’Est*, Paris, Presses de la FNSP, 1995); în fine, mai există calea comparării între ele a rezultatelor concrete ale anului revoluționar din fiecare țară (vezi notabilul studiu semnat de Tim Snyder și Milada Vachudova, *Are Transitions Transitory? Two Types of Political Change in Eastern Europe since 1989*, în „East European Politics and Societies“, vol. XI, nr. 1, iarna 1997).

Acest articol nu are pretențiile analitice ale acestor studii; totuși, o retrospectivă globală a acelui an ni se pare utilă (reperele cronologice provin în principal din *Mutations a l’Est*, supliment al ziarului „Le Monde“, din noiembrie 1990), cu atît mai mult cu cît astfel devin vizibile, în opinia noastră, principalele note distincte ale revoluțiilor din fiecare țară și, mai ales, evoluția lor neuniformă.

Sofia, 1989: manifestație anticomunistă

Bulgaria: o cvasirevoluție de catifea balcanică

În ciuda relațiilor tradițiònal strînse între Moscova și Sofia, suflul *perestroikăi* a atins destul de slab Bulgaria, afectînd în principal o elită intelectuală lipsită de veleități politice opoziționiste deschise (de altfel, acești intelectuali erau, în mare parte, membri sau cel puțin apropiați ai Partidului Comunist Bulgar). Ca și în cazul țării vecine de la nord, partidul comunist local — condus de aparent inalterabilul Todor Jivkov — părea că a reușit să împiedice structurarea, la adăpost de ideologia oficială, a unei societăți civile capabile să pregătească germenii rezistenței față de regim; în ceea ce privește dizidența și protestele de ordin individual, ele s-au făcut simțite chiar în mai mică măsură decît în cazul țării vecine. Aparent, Jivkov stăpînea țara cu o mînă mai sigură ca oricînd: în primăvara anului 1986 (2–5 aprilie), cel de-al XIII-lea Congres al PCB își realesese fără nici o surpriză primul secretar, ca și majoritatea *politburo*-ului. Vara anului 1987 a fost una relativ încinsă — și nu numai pe plajele Nisipurilor de Aur, cît mai ales la vîrful ierarhiei de partid: devenindu-i tot mai clară apetența intelectualilor sofioți pentru retorica reformatoare gorbaciovistă — dar, în același timp, nedorind să scape din mîini frîiele țării sau să atragă condamnarea Moscovei —, Jivkov „propune“ în cadrul Plenarei Comitetului Central, din 27–28 iulie, noi măsuri privind descentralizarea politică și dezvoltarea autogestiunii economice; în continuarea acestei *perestroika à la bulgare*, peste trei săptămîni, la 18 august, Adunarea Națională hotărăște o restructurare decisivă a structurilor de conducere, fără a preciza însă direcțiile avute în vedere sau structurile propuse schimbării. Era clar pentru orice observator al scenei politice bulgare că aceste măsuri — preponderent cosmetice — constituie maximum a ceea ce Jivkov putea concepe, accepta și oferi. Această incapacitate a liderului bulgar a devenit cu atît mai clară la 20 iulie 1988, în momentul în care ședința plenară a CC al

PCB procedează la o epurare plină de semnificații: Ciudomir Alexandrov, unul dintre secretarii Comitetului Central, perceput ca un reformist moderat și ca un candidat cu șanse reale la succesiunea lui Jivkov, este eliminat din Biroul Politic.

Anul capital, 1989, a sosit în Bulgaria aproape o dată cu președintele Franței, François Mitterand (18–19 ianuarie), vizită considerată de Todor Jivkov ca un succes personal, cu atît mai mult cu cît președintele francez refuzase în mod public o vizită și la curtea vecinului Nicolae Ceaușescu. După această „victorie“ simbolică, actualitatea s-a centrat pe cele două subiecte pe cît de vechi pe atît de evitate de regim: pe de o parte, emanciparea politică în sens *perestroikist* cerută de intelectualii susținuți și încurajați de Moscova (și de ambasada sovietică la Sofia — vezi proiectul depus, la 5 mai, în fața Adunării Naționale de o grupare a intelectualilor reformiști), iar pe de altă parte deja vechea problemă a minorității turce și musulmane din Bulgaria (aproape 10 procente din populația țării), minoritate împotriva căreia guvernul a condus, de la sfîrșitul anilor '70 și în special din anii 1984–1985, un program concertat de **bulgarizare forțată**, plecîndu-se de la ideea–alibi că turcii din țară nu sînt decît bulgari convertiți cu forța la islam de-a lungul secolelor de ocupație otomană. La 20 mai, în cîteva dintre localitățile locuite de turci se produc altercații între membri ai comunității și forțele miliției, eveniment a cărui principală consecință a fost începerea unui adevărat exod al musulmanilor din Bulgaria către Turcia (cifrele variază între 300 și 500 de mii de persoane), prilej pentru premierul turc de la acea oră, Turgut Ozal, de a acuza în egală măsură atît guvernul bulgar, cît și guvernele occidentale, care „nu apără drepturile omului decît atunci cînd este vorba despre propriile lor interese“ (declarație în care mulți observatori au văzut o condamnare implicită a vizitei la Sofia a președintelui Mitterand).

Această escaladare a conflictelor de nuanță etnică s-a transformat în următoarele luni într-o problemă cu implicații politico–democratice: la 19 octombrie 1989, militanții pentru drepturile omului obțin (pentru prima dată!) autorizația pentru o demonstrație pe străzile Sofiei, iar a doua zi este rîndul altor mișcări ale renăscutei societăți civile (dintre care cea mai importantă era organizația „Ecoglasnost“) să iasă în stradă și să se adreseze mulțimii. Neobișnuita permisivitate a regimului nu trebuie să surprindă: în chiar acele zile avea loc, la Sofia, o ședință de lucru a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) pe problemele mediului înconjurător, iar regimul dorea să dea impresia normalității.

Normalitatea era însă exact ceea ce lipsea la nivelul conducerii comuniștilor bulgari, iar Todor Jivkov avea zilele numărate. În seara zilei de 3 noiembrie, peste 5.000 de membri ai tinerei opoziții ecologiste străbat centrul Sofiei strigînd *„Democrație“*, *„Glasnost“* și *„Referendum“*, fără ca miliția să intervină. Totuși, jocurile nu se făceau în stradă, ci în chiar nucleul elitei partidului. Enigmele acelor zile provoacă și azi polemici între istoricii de la Sofia: la începutul lui noiembrie 1989, Petar Mladenov (ministru de Externe al Bulgariei încă din 1971) face o vizită în China și imediat după întoarcerea sa a prins contur zvonul că fie la plecare (la 4 nov.), fie la întoarcere (la 8 nov.), el s-a oprit pentru o consultare discretă (necunoscută de Jivkov) la Kremlin, cerînd sfaturi privind acțiunile de urmat în continuare. Zvonul a devenit cu atît mai credibil pentru cei care, în seara zilei de 7 noiembrie, se număraseră printre invitații ambasadei sovietice la Sofia, cu prilejul obișnuitei recepții anuale dedicate Marii Revoluții Socialiste; cu acest prilej, ambasadorul rus s-a întreținut îndelung, în mod ostentativ, cu una dintre recentele „victime“ ale lui Jivkov, fostul *apparatcik* Stoian Mihailov, epurat și el în 1988.

Cert este că, odată întors în țară, Mladenov a dat tonul schimbării: la 10 noiembrie, a doua zi după căderea Zidului berlinez, o reuniune grăbită a Comitetului Central al PCB îl destituie pe Todor Jivkov din funcțiile sale de partid și de stat, profitorul principal al acestei schimbări fiind, evident, Mladenov. Vestea schimbării dinamizează societatea în ansamblu și în următoarele zile presiunea străzii și a opoziției necomuniste cresc simțitor: după marea manifestației din 18 noiembrie ce sărbătorea „despărțirea“ de Jivkov, la începutul lui decembrie cererile devin mai radicale, criticînd relativul imobilism al noii conduceri comuniste reformate. La 5 decembrie, Petar Mladenov este obligat să admită acceptarea „pluralității de opinii“, iar la 11 ale aceleiași luni sînt anunțate alegeri libere pentru primăvara anului următor.

Evoluția evenimentelor de la București a venit mănușă peste intențiile opoziției bulgare, facilitîndu-i acesteia presiunile asupra noii puteri: la 26 decembrie, PCB acceptă să se așeze la aceași masă, pentru tratative, cu principala forță a opoziției, Uniunea Forțelor Democratice. Trei zile mai tîrziu, Comitetul Central al PCB face un fel de *nostra culpa* în privința fostei maniere de soluționare a problei etnice; drept urmare, folosirea limbii turce și practicarea religiei musulmane sînt scoase de sub interdicția legii, devenind drepturi cîștigate ale minorității.

Cehoslovacia: o revoluție „veche“ de 20 de ani

În privința revoluției pragheze, mulți observatori spun că principala dificultate în ceea ce o privește ar consta în stabilirea ca atare a începuturilor. După unii, anul 1989 praghez a început chiar în august 1968, o dată cu intervenția Tratatului de la Varșovia împotriva „primăverii“ în curs *(v. „Dosarele Istoriei“, nr. 8/24, 1998)* sau în aprilie 1969, cînd Gustav Husak (1913–1991) îl înlocuiește pe Alexander Dubcek în postul de secretar general al PCC (pentru ca în 1975, la un an după ce în România Ceaușescu parcursese același ritual, Husak să devină și președinte al republicii). Alții spun că prima piatră la revoluția din '89 a fost pusă de fapt în 1977, o dată cu crearea „Chartei '77“, principala organizație independentă de apărare a drepturilor omului din Europa de Est și cea care va influența major societatea civilă din țările zonei.

La 17 decembrie 1987, în condițiile unei crize politice, sociale și morale nerecunoscute ca atare, dar reale și fără precedent în federație, Milos Jakes preia conducerea partidului; în mod neoficial, „țapul ispășitor“ pentru eșecurile regimului este găsit fie în persoana lui Lubomir Strougal, fost prim–ministru, înlocuit (în octombrie 1988) cu Ladislav Adamec, fie în conservatorul Vasil Bilak, epurat o lună mai tîrziu din Biroul Politic al partidului, în speranța amuțirii viilor contestații populare.

Praga, 1989: „revoluția de catifea"

Contestații care reprezintă una dintre caracteristicile definitorii ale revoluției cehoslovace, traducînd în faptă o maturizare a conștiinței civice fără corespondent la Sofia sau la București. Profitînd de degringolada tot mai evidentă a regimului, aniversarea a 70 de ani ai Republicii din ziua de vineri, 28 octombrie 1988, s-a transformat într-un protest contra regimului, prin glasurile a 5.000 de praghezi nepăsători față de festivismul ocaziei. Arestarea sau anchetarea unora dintre participanți a avut consecințe opuse celor dorite de puterea comunistă: la 15 ianuarie 1989, în preziua aniversării a 20 de ani de la sinuciderea studentului Jan Palach, centrul Pragăi este din nou scena unei manifestații a opoziției, soldată cu intervenția brutală a miliției și cu arestarea unora dintre lideri, printre care și dramaturgul rebel Vaclav Havel (în procesul desfășurat în februarie, Havel va fi condamnat la nouă luni de închisoare, din care va face patru). În mijlocul verii, un nucleu al opoziției intelectuale lansează manifestul numit simplu „Cîteva propoziții", cerînd democratizarea reală a regimului; în lunile următoare, petiția este semnată de 30.000 de intelectuali cehoslovaci.

Schimbarea la Praga începe, pur cronologic, cu demonstrația de amploare de vineri, 17 noiembrie: aproape 50.000 de locuitori ai orașului, dintre care mulți studenți, ocupă Piața Venceslas salutînd căderea Zidului Berlinului și evenimentele în curs din Polonia și Ungaria. Miliția intervine în forță, operînd arestări; a doua zi, sîmbătă, 200.000 de praghezi ies în replică la o nouă demonstrație, semnalînd regimului hotărîrea populației de a nu ceda. Acest gest formidabil suflă aer în aripile principalelor mișcări ale opoziției anticomuniste, care — din inițiativa lui Vaclav Havel — se reunesc, la 19 noiembrie, într-o singură forță: „Forumul Civic". Pe fondul continuării manifestațiilor la Praga și, mai ales, al propagării lor în toată țara (la Bratislava, Alexander Dubcek este aclamat de 50 de mii de oameni), în criză de soluții premierul Adamec se arată dispus, la 21 noiembrie, la o întîlnire cu o delegație a opoziției, dar marja de cedare a regimului este în continuare redusă. Tratativele dintre guvern și „Forumul Civic" sînt reluate în ziua de 26, paralel cu chemarea la grevă generală adresată populației de Havel. La 27 noiembrie, Cehoslovacia este o țară paralizată: greva generală a golit uzinele și a umplut, în schimb, străzile de o mulțime fremătîndă.

Regimul dă semne de agonie: la 29 noiembrie, Parlamentul abolește legea referitoare la rolul conducător al partidului comunist în societate. La 9 decembrie, Ladislav Adamec demisionează, iar înlocuitorul său, Marian Calfa, alcătuiește un guvern al „concordiei naționale" în care comuniștii sînt minoritari; a doua zi, veteranul Husak însuși își dă demisia din funcția de președinte al republicii, imediat după învestirea noului guvern.

La sfîrșitul aceluiași an 1989, care începuse cu o manifestație a opoziției, într-o singură săptămînă Cehoslovacia comprimă decenii de istorie: la 23 decembrie, sîrma ghimpată care marca de decenii granița dintre Cehoslovacia *populară* și RFG este strînsă; la 28 decembrie, Alexander Dubcek este ales ca președinte al Parlamentului, ca un omagiu tardiv pentru rolul său în „primăvara" pragheză din 1968; în fine, la 29 decembrie, Vaclav Havel, același om arestat la 15 ianuarie același an, este ales președinte al noii republici renăscute în democrație.

Polonia: revoluția sindicală

Mai mult poate decît oricare altă țară din Europa comunistă, Polonia avea deja, la sfîrșitul anilor '80, o considerabilă tradiție a protestelor populare. Înființarea Sindicatului liber „Solidaritatea", în vara anului 1980, venea în urma unor decenii de proteste mai mult sau mai puțin deschise ale muncitorimii poloneze, susținute de intelectualitatea cu vederi democratice și susținute, mai ales, de reperul moral foarte ferm care a fost biserica poloneză, mai ales după accederea la Vatican a papei Ioan Paul al II-lea. În plină epocă a stagnării bejneviste, inițial guvernul polonez a încercat să mușamalizeze protestul născut în orașele proletare Gdańsk și Szczecin; replica muncitorilor a fost intrarea în grevă și, în după–amiaza duminicii de 31 august 1980, o Plenară convocată în grabă a Partidului Muncitoresc Unit Polonez a împuternicit o comisie guvernamentală să semneze un acord *ad–hoc* cu greviștii conduși de Lech Walesa. Deși în aceași zi viceprim–ministrul Jagielski promitea eliberarea greviștilor arestați în ultimele zile, în scurt timp se va vedea că guvernul — direcționat, de la distanță, de consilerii lui Brejnev — nu erau nici pe departe dispuși să-și asume luxul unui sindicat liber cu 10 milioane de membri incontrolabili; relațiile dintre sindicaliști și guvern au intrat rapid în impas și, după o temporizare impusă de regim, represiunea brutală din decembrie 1981, legea marțială și tot ce a urmat a arătat foarte clar intenția regimului generalului Wojciech Jaruzelski de a pune capăt „aventurii" sindicale.

Următorii ani au fost anii unor șicane reciproce ale celor două tabere în conflict. Criza economică, endemică, precum și uriașa datorie externă a țării nu făceau decît să agraveze situația și să probeze, în ochii cetățeanului de rînd, incapacitatea regimului de a ieși din impas. În prima jumătate a anului 1988, timp de cinci luni (ianuarie–mai) grevele și manifestațiile s-au succedat într-un ritm alert, în semn de protest față de scumpirile anunțate de guvern. În septembrie, criza partidului unic este probată fără echivoc de schimbarea de la vîrful guvernului: numirea ca prim–ministru a lui Mieczyslaw Rakowski (simultan, apar zvonurile unor divergențe puternice între acesta și generalul Jaruzelski — zvonuri care, se va afla în următorii ani, n-au fost decît intoxicări produse de serviciile secrete, una dintre ultimele încercări de confuzionare a populației; dealtfel, Rakowski va demisiona de la conducerea guvernului, în iulie 1989, și va prelua de la Jaruzelski conducerea PMUP).

Anul 1989 se deschide, după o încinsă perioadă de pregătire a ambelor părți, cu *Masa rotundă* dintre guvern și „Solidaritatea", la 6 februarie. Trei zile mai tîrziu, la sfîrșitul consultărilor, PMUP anunță acordul său pentru renunțarea la monopolul puterii politice. Un nou acord „istoric" va fi semnat la începutul lunii aprilie 1989: o dată cu deplina ei intrare în legalitate, Sindicatul „Solidaritatea" intră și în Parlamentul țării, ca forță de opoziție; alegeri legislative sînt anunțate pentru luna următoare, primele alegeri libere din ultimii 40 de ani ai istoriei țării. Această zi de 5 aprilie este considerată de mulți (inclusiv istorici) ca semnificînd, de fapt, victoria revoluției poloneze. Sub pretextul discutării unor probleme legate de istoria comună a celor două țări, la sfîrșitul aceleiași luni (27–28 aprilie), Jaruzelski face o vizită la Moscova, pentru o ultimă consultare directă a lui Mihail Gorbaciov — ocazie cu care generalul află că, din punctul de vedere al șefului sovietic, drumul schimbărilor din Europa de Est este fără întoarcere.

Jaruzelski, „păpușa" lui Brejnev (caricatură franceză, c. 1985)

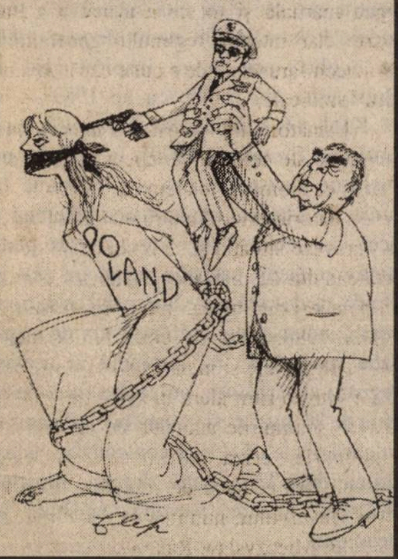

Luna iunie 1989 va rămîne, probabil, în istoria Poloniei ca luna „celor două duminici" care au schimbat istoria țării: la 4 și 18 ale lunii, alegerile legislative s-au soldat cu o înfrîngere atît de clară a PMUP încît înseși liderii „Solidarității" au fost surprinși; totuși, în virtutea acordurilor stabilite la „mesele rotunde" din ultimele luni, partidul comunist păstrează majoritatea în Parlament (majoritate în virtutea căreia Parlamentul îl va alege, la 18 iulie, ca președinte al Poloniei pe generalul Jaruzelski).

Ultimele luni ale anului nu sînt altceva decît un carusel de schimbări accelerate, toate însă în aceași direcție: la 1 august intră în vigoare ultima lege votată înaintea demisiei de cabinetul (comunist!) Rakowski, cea privitoare la liberalizarea prețurilor agricole; la 18 august, președintele Jaruzelski desemnează următorul premier, în persoana lui Tadeusz Mazowiecki, a cărui intenție anunțată este alcătuirea unui guvern reprezentativ, de coaliție, capabil să asigure startul țării spre reforme specifice economiei de piață (guvernul Mazowiecki este prezentat presei la 8 septembrie: „Solidaritatea" furniza 12 miniștri, Partidul Țărănesc și Partidul Muncitoresc Unit cîte patru, iar Partidul Democrat — doi). Această a doua jumătate a anului coincide, într-un fel, cu „redescoperirea" diplomatică a Poloniei; după decenii de „diplomație gri", țara este martora unor evenimente care se succed aparent de la sine: între 9 și 11 iulie, președintele american George Bush, însoțit de soție, este oaspetele Varșoviei; peste o săptămînă, Polonia reia relațiile diplomatice cu Vaticanul, relații întrerupte din motive politice timp de decenii. Între 9 și 14 noiembrie, este rîndul cancelarului Helmut Kohl să vină la Varșovia, ca simbol al unui nou gen de relații dintre cele două state vecine. După o celebră frază, istoria părea a nu mai avea răbdare în Polonia: încă nu se încheiase vizita cancelarului Kohl în momentul în care liderul unanim al „Solidarității" Lech Walesa părăsește Varșovia, cu destinația SUA; în fine, la 23 noiembrie, premierul Mazowiecki pleacă în URSS, pentru prima sa întîlnire cu Mihail Gorbaciov și echipa reformistă de la Moscova.

Ultimul act al anului politic 1989 se joacă la Varșovia în zilele dintre Crăciun și Anul Nou: după cîteva zile în care țara — ca întrega Europă — stătuse cu ochii pe ultimele zvîrcoliri ale stalinismului de la București, la 29 decembrie (la exact o lună după ce o prevedere similară trecuse prin Parlamentul cehoslovac) Parlamentul polonez declară nulă prevederea privind „rolul conducător" în societate al partidului comunist (PMUP) și, mai ales, suprimă articolul din Constituție care declara Polonia un „stat socialist și popular".

Un deceniu de luptă sindicală aducea astfel roadele mult așteptate.

Ungaria: revoluție în ritm de vals

Dintr-un anumit punct de vedere, revoluția maghiară a fost, dacă nu cea mai pașnică, în orice caz cea mai plină de șansă dintre toate. La Budapesta, protestul intelectual nu a atins dramatismul celui de la Praga, rezistența muncitorească a fost departe de amploarea celei poloneze de la Gdánsk, Szczecin, Nowa Huta sau Varșovia, iar revoluția n-are nimic din dramatismul celei de la București — dar, trebuie spus imediat, nici dogmatismul și osificarea partidului comunist maghiar nu atinseseră aceleași cote de avarie ca cel cehoslovac sau român. După revoluția din octombrie 1956, comunismul maghiar a căpătat tușa unei originalități benefice omului de rînd: este ceea ce istoricii numesc, deloc peiorativ, „gulaș–comunismul".

Recapitulînd astăzi evenimentele premergătoare lui 1989, la Budapesta totul are aparența unei normalități rar întîlnite în fostul lagăr socialist. În fapt, această *normalitate* fusese posibilă grație concesiilor puterii și grație rezistenței societății în sens larg și, în special, a intelectualității, al cărei principal efort a fost acela de a suprapune și identifica cele două noțiuni: ocupația sovietică și regimul comunist. Cu alte cuvinte, este exact inversul situației din România, unde *comunismul național* mai păstra încă, pentru unii, argumentele unui orgoliu rusofob; ca și în cazul Poloniei, emigrația maghiară, foarte numeroasă, a lucrat eficient în același scop, de asimilare a regimului cu ocupația străină.

La începutul anului 1988, opoziția maghiară era deja reunită sub umbrela „Forumului Democratic". Pe de altă parte, partidul comunist însuși este atent la vîntul schimbării care bătea dinspre Moscova, asfel încît Conferința națională a PMSU, din 20–22 mai, decide înlocuirea *dinozaurului politic* Kádár János cu mai tînărul Grosz Karoly (57 de ani). Pentru salvarea aparențelor, Kádár este numit, în virtutea meritelor sale, *președinte de onoare* al partidului; în realitate, această funcție era goală de conținut, iar scopul comuniștilor reformatori era atins: Kádár era de acum în afara Biroului Politic.

La 16 iunie 1988, aniversarea celor 30 de ani trecuți de la execuția lui Nagy Imre, liderul revoluției din 1956, s-a produs într-o atmosferă totuși tensionată — manifestarea opoziției la Budapesta s-a soldat cu altercații și arestări —, semn că puterea era încă nehotărîtă în privința amploarei concesiilor permise. Același mesaj îl transmite Grosz Karoly la Washington, cu prilejul vizitei făcute la sfîrșitul lunii iulie: cu toată primirea încurajatoare din partea gazdelor și cu tot relativul liberalism al declarațiilor făcute de Grosz, el neagă categoric posibilitatea retragerii trupelor sovietice din țara sa. Această șovăială, lesne observabilă de către presa și observatorii americani, a avut ca rezultat un zvon care s-a întors, practic, la Budapesta, o dată cu Grosz Karoly: zvonul referitor la o eventuală demisie (sau demitere) a sa, apropiată. Pe moment, această supoziție a părut a fi neîntemeiată: la 28 august, Grosz are o întîlnire scurtă, rece și puțin fructuoasă cu liderul comunist român Nicolae Ceaușescu; subiectul, evident, este situația minorității maghiare din România, unul dintre argumentele principale ale opoziției ungare, un subiect în legătură cu care Grosz dorește astfel să transmită preocuparea puterii de la Budapesta. Această întîlnire era, din mai multe puncte de vedere, un eveniment: era pentru prima dată, în ultimii 11 ani, cînd liderii de partid maghiar și român se întîlneau pentru discutarea relațiilor bilaterale. Dar, pus în fața unui Ceaușescu intratabil, Grosz nu poate marca nici un punct în disputa sa de acasă cu opoziția anticomunistă.

În toamna lui 1988, lucrurile par a scăpa de sub control (din punctul de vedere al puterii): la 23 octombrie, pentru prima dată în istoria recentă a țării, puterea și „Forumul Democratic" comemorează (nu împreună, dar simultan) revoluția din 1956, ca un exercițiu — de o parte și de cealaltă — de împăcare cu propriul trecut. Peste exact o lună, știrea demisiei lui Grosz Karoly din funcția de prim–ministru — și înlocuirea sa cu mai flexibilul Nemeth Miklos — pare a confirma, în parte, zvonurile din vară.

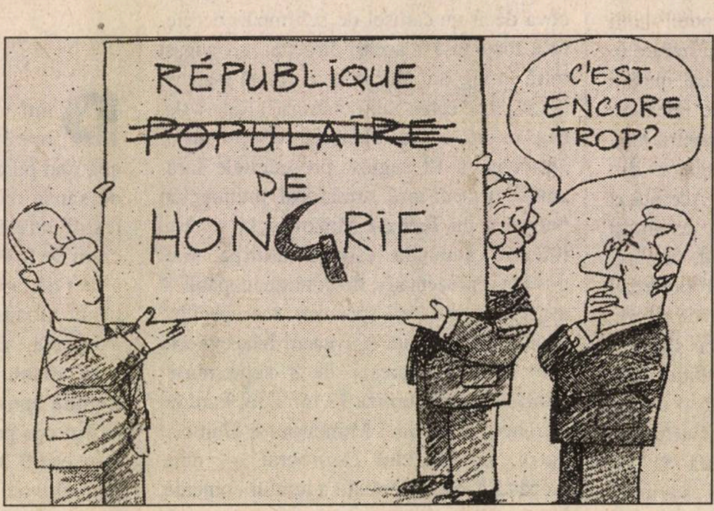

„E prea mult încă?" (caricatură publicată în „Le Monde", 1989)

Privind retrospectiv, se poate spune că dintre toate vecinele sale de lagăr, Ungaria are parte de cel mai „liniștit" și mai fructuos an 1989: la Budapesta au loc, încă din primele luni ale anului, schimbări de neconceput în celelalte țări: în ianuarie, Parlamentul țării adoptă două noi legi privind libertatea de întrunire și de asociere (legi în care se vedea deja sîmburele unui posibil sistem pluripartid). La 10–13 februarie, o reuniune a Comitetului Central al PMSU propune o „reevaluare" a anului 1956, pentru ca în aceleași zile puterea să accepte, în principiu, ideea tranziției la un sistem politic în care să coexiste mai multe partide, cu ideologii diferite (este motivul pentru care unii istorici consideră acea zi de 11 februarie ca fiind ziua–cheie a lui *1989 maghiar*). În zilele de 8–10 martie, Parlamentul adoptă un proiect de revizuire a Constituției considerat — pe moment — ca fiind apogeul reformei politice, cu atît mai mult cu cît prevedea și ideea creerii postului de președinte al republicii, ales prin vot universal (așadar, desprins de sub „tutela" directă a partidului comunist). În fine, la mijlocul lunii aprilie are loc o remaniere drastică a Biroului Politic al partidului unic, ocazie cu care pozițiile reformatorilor din elita partidului — noțiune inexistentă, spre exemplu, în partidul comunist din România vecină — se întăresc considerabil, profitînd de breșa produsă prin intrarea în guvern, în iunie 1988, a comunistului reformator Pozsgay Imre.

Începînd cu 2 mai, Ungaria produce o surpriză planetară prin ridicarea — în egală măsură simbolică și pragmatică — a sîrmei ghimpate de la granița cu Austria. Ceea ce va urma este cunoscut: un adevărat exod, începînd cu noaptea de 10/11 septembrie, al est–germanilor către RFG, *via* Ungaria. (În paranteză fie spus, la 12 septembrie cancelarul Helmut Kohl îi scria omologului său Nemeth: „ceea ce Ungaria a făcut în aceste zile pentru noi nu vom uita niciodată"; fără îndoială că multe din evoluțiile *post–1990* se explică prin acest inspirat gest al Budapestei din primăvara lui 1989 — v. H. Kohl, *Am vrut unitatea Germaniei*, Iași, Institutul European, 1999). În schimb, nu mai este o surpriză ceea se produce la 16 iunie, o dată cu reînhumarea solemnă a aceluiași neuitat Nagy Imre; o mare parte dintre cetățenii capitalei maghiare sînt în stradă, ca dovadă a prețuirii celui ce se opusese comunismului uniformizator de inspirație moscovită. Și, rămînînd în același registru al sărbătorii, nu putem trece peste ziua de 26 august, zi în care budapestanii și ungurii din toată țara au comemorat, pentru prima dată liber după decenii, moartea Sfîntului Ștefan, patronul spiritual al neamului.

Avalanșa schimbărilor nu putea ocoli nici partidul în sine — la 23 iunie, o ședință a Comitetului Central alege o conducere colectivă a partidului, cu Nyers Resz ca președinte și Grosz Karoly ca secretar general — și nici *monștrii sacri* ai regimului: la 8 mai 1989, Kádár este exclus din Comitetul Central al PMSU. Evenimentul va deveni în curînd subiect de anecdotă: la 6 iulie (după trei zile de spitalizare), Kádár moare; înhumarea sa, la 14 iulie, se spune că a produs mai mare ușurare la Budapesta decît a produs, în aceași zi, aniversarea bicentenarului Revoluției franceze la Paris…

Toamna budapestană a început, în linii mari, o dată cu Congresul extraordinar al partidului unic, din 6–9 octombrie, congres notabil prin avantajul net înregistrat de reformatori în disputa cu conservatorii, ca și, evident, prin schimbarea titulaturii partidului în Partidul Socialist Ungar (condus de același Nyers Resz). Semnale încurajatoare vin atît din țară — unde *pluripartidism*, *democrație*, *reformă* și *integrare în Europa* devin cuvintele–refren ale momentului —, cît și din exterior: la 29 octombrie, Nikolai Șîșlin, membru al Secției Internaționale a PCUS, declară postului de televiziune american *ABC* că Moscova respectă calea aleasă de Budapesta și că, din punctul de vedere al Sovietelor, Ungaria este liberă inclusiv să părăsească Tratatul de la Varșovia.

Acest din urmă lucru liderii maghiari totuși nu-l ceruseră încă; ceea ce Budapesta cere, în schimb, la 15 noiembrie, este aderarea sa la Consiliul Europei; la 26 ale aceleiași luni, un referendum național se pronunță asupra sistemului de votare al președintelui țării și decide desfășurarea, în primăvară, a alegerilor parlamentare și prezidențiale. Așadar, cel puțin din două puncte de vedere, disputa putere–opoziție în Ungaria depășise pragul critic. Dosarul economic, în schimb, era mai incomod: la 22 noiembrie, Parlamentul respinge programul economic al guvernului și, la capătul unei succesiuni de crize, la 19 decembrie premierul Nemeth Miklos își dă demisia. Față de uriașul eveniment mediatic care se va produce în cîteva zile în România vecină, criza politică maghiară trece aproape neobservată; oricum, noul an venea cu promisiuni foarte mari.

Epilog revoluționar: primul an al Noii Ere

Tot mai mulți istorici și politologi cad de acord asupra faptului că decisiv — din punctul de vedere al fenomenului revoluționar — este anul 1990, cu toate evoluțiile sale. La finele lui 1989, țările est–europene amintite se aflau oarecum la egalitate; în fapt, anul 1990 este cel în care devin foarte vizibile deosebirile profunde care existau între țările fostului bloc sovietic: deosebiri de mentalitate, de tradiție, de cultură politică, de nivel de aplicare și de înțelegere a reformelor.

Anul 1990 este peste tot anul primelor alegeri libere: cei mai grăbiți par a fi ungurii (alegeri parlamentare în martie–aprilie, cîștigate de „Forumul Democratic“ și aliații săi de dreapta — guvernul Antall Joszef —, iar Parlamentul îl va alege ca președinte, pe 2 august, pe Goncz Arpad); urmează România (alegerile din 20 mai) și Polonia (27 mai, alegeri locale cu o participare surprinzător de redusă, dar cu o victorie clară a „Solidarității“); în fine, în luna următoare este rîndul bulgarilor (10 și 17 iunie, alegeri cîștigate net de fostul partid comunist, rebotezat, din aprilie, în Partidul Socialist Bulgar, și alegeri prezidențiale la 1 august, cîștigate de liderul opoziției, Jeliu Jelev) și cehoslovacilor (alegeri parlamentare la 8–9 iunie, cîștigate de „Forumul Civic“, și alegeri prezidențiale la 5 iulie, soldate cu realegerea unui Vaclav Havel, practic fără contracandidat). Acest prim test, al alegerilor libere, este trecut așadar cu bine de cele cinci țări, dar cu rezultate diferite: în Ungaria, Polonia și Cehoslovacia dreapta vine (sau rămîne) la putere, în timp ce România și Bulgaria preferă încă partide de stînga, aflate mai mult sau mai puțin în directă filiație cu fostul partid comunist.

Al doilea lucru lesne observabil este marea deschidere spre exterior a acestor țări, ca semn al dorinței lor de legitimare rapidă. Fiecare țară are, în diferite grade, propriile sale victorii diplomatice în acest an (vezi, în cazul Poloniei, reluarea legăturilor cu Israelul, recunoașterea de către URSS a responsabilității în „episodul Katyn“ — v. „Dosarele Istoriei“, nr. 11/39, 1999 — sau vizita la Varșovia a președintelui german Richard von Weizsacker, în mai, și recunoașterea de către Bonn, în iunie, a liniei de graniță Oder–Neisse; sau, în cazul Ungariei, acordul din ianuarie 1990 privind retragerea trupelor sovietice din țară sau, în februarie, reluarea relațiilor cu Vaticanul). Dar, din acest punct de vedere, cazul cehoslovac este cel mai spectaculos: în ianuarie, Vaclav Havel vizitează Bonnul și Berlinul; în aceeași lună, vine la Praga Shimon Peres; la 20 februarie, Havel merge la Washington, o săptămînă mai tîrziu este la Moscova și peste alte trei

Despărțirea de trecut prin zîmbetul tinerei generații (Berlin. 1989) săptămîni merge la Paris; la 21 aprilie, papa Ioan Paul al II-lea vine la Praga, iar la 25 Vaclav Havel pleacă într-o vizită oficială în Israel etc.

Mai trebuie spus că fiecare țară înfruntă propriile sale probleme: în Polonia, anul 1990 începe cu greve ale minerilor din Silezia și continuă, în vară, cu serioase disensiuni în interiorul „Solidarității“; în Ungaria, dezbateri interminabile se poartă în legătură cu maniera de alegere a președintelui țării (prin vot direct sau prin votul parlamentar); Cehoslovacia — devenită, din aprilie 1990, Republica Federativă Cehă și Slovacă — face cunoștință cu primul atentat terorist din istoria sa post–revoluționară: în săptămîna dinaintea alegerilor din 8 iunie, o bombă artizanală rănește, la Praga, 18 oameni; în Bulgaria, o puternică polemică se încinge în jurul controversatului Petar Mladenov, acuzat că ar fi cerut, în decembrie 1989, intervenția tancurilor împotriva demonstranților de la Sofia. Dar nici una dintre aceste țări nu reușește performanța (în sens negativ) a României, țara care își va aneantiza practic imensul capital de simpatie din decembrie '89 și se va autoexclude pe termen scurt din Europa prin mini–războiul civil din 11–13 iunie, terminat prin cucerirea Bucureștiului de către minerii din Valea Jiului. Pe acest fundal, programul prezentat, la 28 iunie, de guvernul Petre Roman, promițător din punctul de vedere al intențiilor privind o economie de piață, trece aproape neobservat.

Privind cu detașarea impusă de cei aproape zece ani trecuți, anul 1990 a fost, așadar, anul trasării une noi linii, în chiar interiorul fostului bloc: unele țări au făcut pasul către noul sistem mai repede și cu un acord mai mare din partea societății; pașii altor țări au fost mai ezitanți. Aceasta face ca această linie la început insesizabilă să fie azi mult mai evidentă: la 9 aprilie 1990 (pe cînd Bulgaria era ocupată cu schimbarea de nume a foștilor comuniști iar România cu elucidarea — nereușită încă — a conflictului etnic, din 16 martie, de la Tîrgu Mureș), printr-o reuniune la nivel înalt la Bratislava, Cehoslovacia, Polonia și Ungaria hotărăsc să pună bazele unui parteneriat care să le faciliteze reciproc intrarea în Europa (parteneriat numit astăzi „Grupul de la Vișegrad“). După zece ani, bilanțul celor trei țări este net superior celorlalte.

Acest fragment de istorie contemporană are, din punctul nostru de vedere, o singură morală fermă: pe termen lung, au avut cîștig de cauză acele societăți care începuseră schimbările mai de timpuriu și, apoi, au înțeles că *revoluție* nu înseamnă schimbarea numelui unui partid aflat la putere sau omorîrea unui dictator; adică acelea care au înțeles că, de fapt, anul 1989 a însemnat *apogeul* revoluției, dar nu și sfîrșitul ei. ■

Un mare eveniment al secolului și mai multe explicații

Sfîrșitul comunismului de tip sovietic

Mihail E. IONESCU

La un deceniu de la prăbușirea Zidului Berlinului (9 noiembrie 1989), simbol al Războiului Rece, al divizării Europei și lumii (în subsidiar a Germaniei), sînt încă multe întrebări fără răspuns. Și este firesc să fie așa. Cine a declanșat valul de revoluții din Estul Europei în toamna–iarna anului 1989, care a dus la abandonarea comunismului? A fost întîmplător sau nu faptul că prăbușirea Zidului a fost semnalul declanșator al acestui val revoluționar? De ce s-a dezintegrat — și încă foarte rapid — comunismul în Estul Europei, foarte aproape (1991) intervenind și dispariția citadelei lui, URSS? De ce atunci, în 1989, și concomitent în mai multe state comuniste? Am asistat la unul din marile evenimente istorice ale secolului — și epocii moderne — ori doar la o reașezare a tabloului de putere la eșalon global și european?

Gorbaciov îl ascultă pe Kohl

Este indiscutabil că personalitățile momentului au jucat un rol însemnat în evoluția evenimentelor. Fiecare dintre ele, identificate cu interesele imediate și de perspectivă ale statelor pe care le reprezentau, au procedat în consecință, adăugînd însă tușe personale acțiunilor întreprinse și atitudinilor adoptate.

Astfel, a fost evident că față de reunificarea celor două state germane, pe care o precipită prăbușirea Zidului Berlinului, Margaret Thatcher (premierul Marii Britanii) și Fr. Mitterrand (președintele francez) au avut o atitudine nuanțată. Fie s-a manifestat o reticență întemeiată pe un trecut conflictual, dar considerabil amortizată de un parteneriat solid exprimat în Uniunea Europeană (președintele Franței), fie chiar o opoziție — mai mult ori mai puțin fățișă — așezată pe o evaluare a riscurilor pe care le va induce stabilității continentului un stat german supraponderal (M. Thatcher).

Față de același fenomen istoric al reunificării germane, atitudinea liderilor principalilor protagoniști ai Războiului Rece — SUA și URSS — a fost subordonată, în parte, planurilor proprii privind configurația viitoare a puterii pe continent și în lume, în parte temerii că adoptînd o poziție rigidă nu ar mai putea controla (influența) evoluția istorică. Liderul sovietic, M.S. Gorbaciov, a început să aibă, potrivit spuselor cancelarului german H. Kohl, o altă percepție asupra reunificării celor două state germane, în urma unei întrevederi din vara anului 1989, la Bonn. Atunci, Kohl i-a spus lui Gorbaciov, arătîndu-i înaintarea nestăvilită a Rinului: „Priviți, acest fluviu curge către mare. Puteți să ridicați un baraj, să loviți malurile, apa va curge totdeauna către mare. În mod similar, germanii vor persista în ideea că sînt un singur popor și că vor unificarea. Nu știu dacă voi trăi pentru a o vedea, dar știu că, tot așa cum apa fluviulu ajunge în mare, tot astfel reunificarea va avea loc într-o zi". Această poziție a lui Kohl a fost citată ulterior de liderul sovietic care a renunțat astfel la sacrosancta formulă a Moscovei (aparținînd fostului ministru de externe, A. Gromîko): „ultimul cuvînt al istoriei a fost spus, o dată cu înfrîngerea Germaniei (1944–1945), iar împărțirea ei a fost definitivă".

Desigur, nu convingerea lui Kohl în inevitabilitatea reunificării germane l-a făcut pe Gorbaciov să abandoneze poziția tradițională a URSS (opusă unității Germaniei sau, cel mult, acceptînd realizarea ei în afara NATO prin adoptarea neutralității), ci, mai degrabă, „noua gîndire" în politica externă a Moscovei. Dacă această „nouă gîndire", asumată o dată cu *perestroika*, însemna racordarea URSS la Occident (din motive variate, între care și cel al realizării unui nou echilibru mondial de forțe și poziționarea favorabilă în triunghiul SUA–URSS–RP Chineză) sau exprimă o reflecție în plan extern a unei slăbiciuni structurale accentuate în interior este subiect de discuție aparte. Ceea ce este o realitate istorică este faptul că, la 10 noiembrie 1989, Gorbaciov a dat crezare lui Kohl și nu propriilor servicii de securitate. În acea zi, bombardat de rapoarte (false) KGB și STASI referitoare la faptul că soldații și instalațiile militare sovietice din RD Germană sînt amenințate de furia populației și este necesară o intervenție în forță, Gorbaciov l-a apelat telefonic pe Kohl, care i-a arătat că demonstrațiile populației germane sînt pașnice. În același sens, cunoscutul lider vest–german Willy Brandt a expediat un mesaj liderului sovietic. „Gorbaciov ne-a crezut. Istoria ar fi luat un curs total diferit dacă tancurile sovietice ar fi apărut pe străzi" (H. Kohl, interviu în „Le soir", Bruxelles, 8 noiembrie 1999).

Pentru germani — afirma același Kohl —, președintele SUA, George Bush, a fost „un noroc neașteptat; el a sprijinit dorința noastră pentru unitate și libertate fără rezerve". Spre deosebire de alți membri ai Uniunii Europene — aluzie la Marea Britanie și Franța, întîi de toate — „dl Bush — continua Kohl — a înțeles de la bun început că Occidentul i-ar dezamăgi puternic pe germani și posibil că i-ar fi aruncat pe un drum greșit dacă le-ar fi negat cerința justificată de autodeterminare națională" (H. Kohl, „Germany's Moment of Decision" în „The Wall Street Journal–Europe", 9 noiembrie, 1999). Este știut acum că, încă de la începutul anului 1989, președintele american organizase o „echipă de lucru" cu însărcinarea specială de a monitoriza (și impulsiona) evenimentele care tindeau să grăbească unificarea celor două state germane. Dacă acest lucru a fost făcut pentru a avea controlul asupra unui complex evenimențial de anvergură mondială, care își dobîndise — se pare — o dinamică proprie ori tocmai pentru a fi parte la inevitabil reprezintă deja o dezbatere academică. Ceea ce este important este faptul că SUA — precum URSS — nu s-au opus înfăptuirii unității celor două state germane, și — sub conducerea lui G. Bush — au aplicat eforturi susținute ca noua Germanie să rămînă în Occident. Reușita a fost deplină.

Sub „bagheta" acestor personalități — a se observa că URSS și SUA sînt sin-

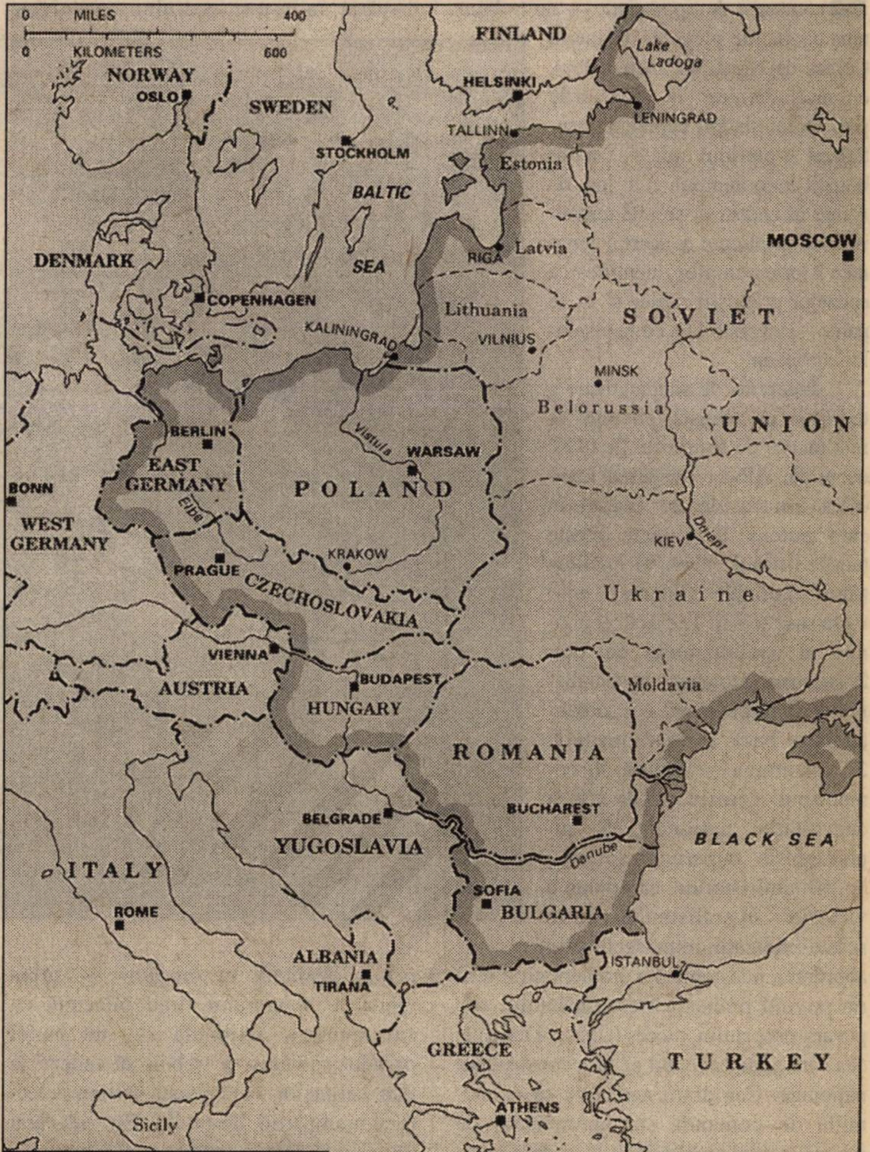
0 MILES 400
0 KILOMETERS 600
NORWAY
OSLO
SWEDEN
FINLAND
Lake Ladoga
HELSINKI
LENINGRAD
TALLINN
STOCKHOLM
Estonia
BALTIC SEA
DENMARK
RIGA
Latvia
MOSCOW
COPENHAGEN
Lithuania
KALININGRAD
VILNIUS
SOVIET UNION
MINSK
Belorussia
BERLIN
EAST GERMANY
Vistula
WARSAW
POLAND
BONN
WEST GERMANY
Elbe
KRAKOW
KIEV
Dnieper
PRAGUE
CZECHOSLOVAKIA
Ukraine
VIENNA
AUSTRIA
BUDAPEST
HUNGARY
Moldavia
ROMANIA
BELGRADE
BUCHAREST
YUGOSLAVIA
Danube
BLACK SEA
ITALY
SOFIA
BULGARIA
ROME
ALBANIA
TIRANA
ISTANBUL
GREECE
TURKEY
ATHENS
Sicily

Blocul sovietic pe harta Europei (1945–1989)

© Richard Natkiel 1993

gurele care au sprijinit aparent acest eveniment — „căderea Zidului Berlinului a deschis o eră de imprevizibil“ (Pierre Hassner). Incertitudinile noii ere sînt determinate de procesul — nelipsit de conflicte și războaie — de reașezare a ordinii mondiale în locul celei bipolare distruse și al cărei punct terminus este dificil de prognozat.

Eșec sau succes intern?

Literatura privind sfîrșitul sistemului comunist de tip sovietic — nu trebuie uitat că, în alte părți (RP Chineză, Coreea de Nord, Vietnam, Cuba), el mai dăinuie în trăsăturile principale: sistem economic centralizat și partidul unic — s-a îmbogățit exponențial. La loc de frunte în cadrul ei se află tentativele de explicare a acestui fenomen istoric complex, identificarea cauzelor prăbușiri rapide și — se pare — ireversibile a comunismului european.

Încercări de sistematizare a teoriilor în această privință au fost făcute de timpuriu. În 1993, de pildă, Albert Bergesen identifica trei nivele de analiză în care puteau fi grupate aceste teorii. Primul nivel, al explicațiilor naționale (interne), enumera șase teorii: **1.** eșecul economic al socialismului de stat; **2.** succesul economic al socialismului și imperativul concordanței între bază și suprastructură; **3.** restaurarea capitalistă; **4.** comunismul constructor de stat și dezvoltarea națională; **5.** supraextensia imperiului sovietic; **6.** „sfîrșitul istoriei“ ca urmare a victoriei liberalismului. Între aceste explicații, rețin atenția prin abordarea neașteptată a problematicii teoria privind prăbușirea comunismului sub povara propriului succes (Chase–Dunn) și cea care pune accentul pe faza construcției naționale. Cea dintîi apreciază că economiile de comandă sînt mecanisme de rupere a subdezvoltării și că, o dată acest lucru înfăptuit, partidul unic devine o frînă în calea dezvoltării și racordării economiilor în dezvoltare la sistemul mondial. Așadar, prăbușirea comunismului în 1989–1990, în Europa, a fost pricinuită de imperativul sincronizării — în termenii lui Marx — bazei economice cu suprastructura politică, multipartidismul fiind creditat cu asigurarea impulsurilor necesare continuării creșterii economice. În ce privește „comunismul–constructor de stat“, partidul comunist este asemuit în această teorie cu statul absolutist european al secolelor XV–XVII. Așa cum acesta din urmă a cimentat statul și a dispărut în urma asaltului cetățenilor pentru egalitate în drepturi — suveranitatea monarhului fiind înlocuită cu suveranitatea națională —, tot astfel partidul comunist a trebuit să cedeze în fața cerințelor cetățenești (sistem electoral multipartid, de pildă). Este adevărat că această teorie, precum și altele, nu explică de ce această cedare a comunismului a intervenit în 1989.

Ca și Zidul mai tîrziu, sîrma ghimpată dintre cele două sectoare ale Berlinului a făcut multe victime

Al doilea nivel explicativ este cel al interacțiunii între sate. Teoriile se grupează aici în: **1.** SUA au cîștigat Războiul Rece; **2.** URSS a devenit un partener minor în era „pax americana“; **3.** declinul SUA și sfîrșitul coeziunii URSS. În ceea ce privește prima teorie, care are partizani mai ales în rîndurile orientărilor conservatoare, URSS a trebuit să cedeze forței și presiunii SUA, întruchipate în provocarea lansată în anii ’80 de președintele R. Reagan. Acesta a început o costisitoare cursă a înarmărilor — mediatizatul program cunoscut sub numele de „războiul stelelor“ — care a adus în pragul colapsului economia sovietică, deja fragilizată, și a obligat Kremlinul la cedare. El s-a retras din Estul Europei și s-a decomunizat în schimbul parteneriatului cu Vestul (apartenența la G–7, Consiliul Comun Permanent cu NATO etc.) pentru a rămîne în prim–planul politicii mondiale. Teoria URSS ca partener minor în „pax americana“ este opusul celei dinainte întrucît nu mai există nici un cîștigător al Războiului Rece. Ea argumentează că URSS a trebuit să cedeze deoarece SUA s-au atrofiat ca hegemon în Războiul Rece, iar emergența Germaniei și a Japoniei a obligat Kremlinul să improvizeze în arena internațională, Estul Europei fiind cedat, întrucît amenințarea americană nu mai era atît de evidentă. Teoria declinului american încearcă să demonstreze că URSS a explodat datorită faptului că amenințarea SUA, care menținuseră coeziunea „imperiului roșu“, a dispărut și astfel s-au „răzvrătit“ particularitățile și s-au accentuat disparițiile în cadrul sistemului comunist sovietic.

Teoriile privind reorganizarea sistemului mondial — al treilea nivel — privesc fenomenul decomunizării din perspectiva evoluțiilor globale. Astfel, o primă teorie, aceea a „blocurilor protectoare“, evidențiază că 1989 a apărut într-o fază a descreșterii economice mondiale generatoare de fricțiuni și războaie pe plan internațional. Pe acest fundal, a apărut Europa dornică de integrare, de constituire a unui bloc puternic la nivel planetar, capabil să-și protejeze componenții față de provocările externe. Tendința de creare a „fortăreței Europa" prin integrare a obligat Estul Europei și URSS să caute o formă de asociere la noul bloc în formare, ceea ce a presupus, mai întîi, sincronizare economică și politică (economie de piață și pluripartidism).

O altă explicație, din perspectiva sistemului mondial, se referă la „restructurarea semiperiferiei" (așadar, statele din afara „cercului" puterilor dezvoltate economic). Statele socialiste au fost parte a „semiperiferiei", o zonă de mijloc a sistemului mondial, între statele din „nucleu" și periferia propriu–zisă (statele subdezvoltate). Practic, în anii '80, „restructurarea semiperiferiei" a cuprins nu doar Europa de Est, care s-a decomunizat, dar și America Latină, unde dictaturile militare au fost succesiv înlocuite (în Argentina, în 1983, în Brazilia și Uruguay, în 1985, în Paraguay și Chile, în 1989). Motivația acestei efervescențe a semiperiferiei rezidă în particularitățile evoluției economice a sistemului mondial, care reclamă o realiniere politică pentru a face față provocărilor devastatoare ale globalizării.

Desigur, aceste teorii nu epuizează largul diapazon al explicațiilor date uriașului eveniment din 1989. Ceea ce este sigur, din această perspectivă, este faptul că multidimensionalitatea evenimentului a cerut și reclamă în continuare explicații din diverse unghiuri, fiecare avînd fărîma de adevăr, dar nicidecum integralitatea lui.

„Triunghiul" planetar și prăbușirea URSS

O altă explicație posibilă a dezintegrării URSS rezidă în caracteristicile sistemice ale perioadei finale a Războiului Rece. După cum se știe, potrivit *Realpolitik*-ului, balanța de putere poate fi realizată în sistemul internațional de state prin existența unui „minim logic" de trei poli. Așadar, în pofida a ceea ce se crede, configurația bipolară a sistemului nu era suficientă pentru atingerea echilibrului, determinînd tensiuni și contradicții permanente. Probabilitatea războiului era astfel foarte ridicată, ceea ce în condițiile erei atomice reprezenta un risc major pentru întreaga planetă. Maestru al *Realpolitik*-ului, Henry Kissinger, în postura de secretar de Stat al SUA, a reconfigurat „minimul logic" în cadrul sistemului pentru a-i asigura echilibrul, atrăgînd China comunistă (comunicatul de la Shanghai — februarie 1972) ca unul din polii de putere. Din acest moment, practic, lumea bipolară devine una tripolară și va rămîne așa pînă la sfîrșitul Războiului Rece. Informal, RP Chineză a era aliata SUA în competiția cu cel de-al treilea pol, URSS.

Reacția URSS — care a țintit să-și păstreze poziția în ansamblul relațiilor internaționale și, nu mai puțin, în mișcarea comunistă mondială — a fost să realizeze o destindere durabilă cu Occidentul. În acest scop, încă din 1972, a încheiat Tratatele ABM și SALT (echilibrul nuclear cu SUA) și a amorsat negocierile pentru „înghețarea" situației în Europa, obținînd semnarea Actului Final de la Helsinki (1 august 1975), care consfințea statura majoră a URSS pe bătrînul continent. Deteriorarea accelerată a ansamblului structural al URSS (atît a imperiului „interior", cît și a celui „exterior" — Europa de Est) a obligat Moscova la cedări succesive în fața Occidentului, tocmai pentru a-și păstra statutul de pol major al sistemului. În consecință, a acceptat reunificarea celor două state germane și menținerea noii Germanii în NATO, a amorsat retragerea militară din Europa de Est și a fost de acord cu aderarea a trei dintre foștii sateliți (Ungaria, Polonia, Cehia) la Alianța Nord–Atlantică. Mai mult chiar, a „controlat" propria dezmembrare și a îmbrățișat sistemul politico–economic occidental — economia de piață și pluripartidismul. Această uriașă transformare istorică a permis Rusiei să evite căderea în statutul de putere de rangul doi (cum s-a întîmplat în acest secol cu Marea Britanie) și să fie în prim planul politicii mondiale. Astfel, în compensație pentru amintitele cedări, Rusia a devenit membru al G–7 (state cele mai puternic industrializate, toate occidentale), care reprezintă practic, sub conducerea SUA, polul major al sistemului. În același timp, în 1997, Rusia a încheiat cu NATO un „Act fondator", care consacră — cel puțin în viziunea Moscovei — o egalitate a sa cu alianța occidentală în gestionarea problematicii securității în spațiul euro–atlantic (practic, emisfera nordică). Sub raportul poziției în ansamblul relațiilor internaționale, utilizînd mai ales vectorul nuclear, care o plasează în poziția de superputere egală cu SUA, Rusia și-a menținut, în linii mari, cel puțin deocamdată, statutul de pol sistemic și rangul de putere majoră.

De la confruntare la conlucrare: Gorbaciov (dreapta), Reagan și Bush

O altă direcție urmărită cu obstinație de Moscova în același scop este crearea unui „practic normal" pentru realizarea balanței de putere în cadrul sistemului. Istoricește, acest „practic normal" este vădit a fi atins de interacțiunea a cinci–șase mari puteri care ar configura un sistem multipolar (asemănător celui existent între 1815 și 1914). „Practicul normal" urmărit de Rusia — prin atragerea RP Chineze, Indiei și Europei Occidentale alături de ea și SUA — tinde să evite poziția dominantă a Washingtonului în sistem (lumea unipolară, condusă, așadar, de o unică „hiperputere"). În acest fel, Moscova prin, de pildă, parteneriatul strategic cu China comunistă (aprilie 1997 și, mai recent, august 1999) proiectează o nouă ediție a „comunicatului de la Shanghai", în cu totul alt sens de această dată, SUA luînd acum locul URSS ca „țintă" a unui joc de mari dimensiuni în mai vechiul „triunghi planetar".

Conform acestei paradigme explicative — expusă aici doar în linii esențiale — prăbușirea URSS (și a comunismului) reprezintă prețul plătit pentru o reformulare a sistemului internațional de state, în care Rusia să-și păstreze rangul de „pol major" și, concomitent, să evite dominația (hegemonia) SUA, opunînd acestora un *challenge* redutabil. Va reuși oare Rusia? ■

Patru zile care au schimbat lumea în istorii paralele

Prăbușirea imperiului roșu

*Acum zece ani, la 9 noiembrie 1989, Zidul Berlinului se prăbușea și blocul sovietic, pe cale de consecință, intra în agonie. De la Varșovia la Praga, de la Vilnius la Moscova valul libertății a înghițit lumea lui Lenin. Cum a fost posibilă o asemenea răsturnare? **Vincent Jauvert** a întreprins o anchetă în culisele istoriei, publicîndu-și rezultatele în revista pariziană **„Le Nouvel Observateur“** (nr. 1.826, din 4–10 noiembrie 1999, p. 4–10). În cele ce urmează, prezentăm într-o formă restrînsă și adaptată articolul amintit.*

Varșovia, 16 ianuarie 1989:
Lovitura de poker a lui Jaruzelski

În această zi glacială de luni, generalul Jaruzelski, omul forte al Poloniei de mai bine de zece ani, avea să joace viitorul țării sale — dar și al întregii Europe din sfera de dominație a Moscovei — printr-o lovitură de poker, o veritabilă cacealma. Era prima zi a celei de-a X-a plenare a CC, „Parlamentul“ partidului comunist polonez (PMUP). Reuniunea se desfășura cu ușile închise la al cincilea și ultim etaj al sediului partidului, o clădire albă și pătrățoasă din centrul Varșoviei. Pe culoare și la tribună tensiunea este maximă. La ordinea zilei, o chestiunea care obseda puterea încă de la lovitura de stat din decembrie 1981: e necesară legalizarea Sindicatului „Solidaritatea“? Dacă răspunsul este pozitiv, ar fi începutul marilor negocieri cu Lech Walesa și echipa sa, un veritabil salt în necunoscutul postcomunismului. Iar dacă răspunsul este negativ, ar însemna menținerea stării de război și a represiunii, altfel spus, a imobilismului.

Jaruzelski dorea obținerea unui DA; el, călăul „Solidarității“, nu mai are, de cîteva săptămîni, nici o remușcare. Legalizarea sindicatului este singura soluție pentru Polonia și pentru partid. Cum se explică acest reviriment? G-ralul Kiszczak, ministrul de Interne (1981–1989), a urmărit fiecare etapă a convertirii „ideologice“ a șefului său. Kiszczak, care se tutuia cu Jaruzelski, este un „șoim“ comunist, cu un trecut impecabil: în august 1968, era numărul 2 în cadrul serviciilor de informații militare poloneze și a participat fără nici o reținere la reprimarea „primăverii de la Praga“. În decembrie 1981, el este cel care a dirijat operațiile polițienești împotriva „Solidarității“. Astăzi, în 1999, în decorul înstărit al vilei sale din capitala țării, el explică metamorfoza juntei poloneze: „La începutul anilor ’80, credeam că, prin disciplină militară, putem umple galantarele magazinelor, că era suficient să scoatem tancurile în stradă și să reprimăm opozanții pentru ca ordinea să revină și ca economia socialistă să repornească. Ne-am înșelat în totalitate!“.

La începutul lui 1989, zece ani după preluarea puterii de către generali, Polonia comunistă este în pragul haosului. Bancruta amenință, productivitatea economică este în cădere liberă, datoria externă a țării depășește cu mult exporturile. Pentru populație, eșecul este evident: cozile nesfîrșite în fața magazinelor și cartele de raționalizare a alimentelor sînt realități de fiecare zi. Starea excepțională n-a rezolvat nimic. Dimpotrivă. De neînchipuit cu cîțiva ani înainte, inflația își face apariția. Grevele se multiplică și ele sînt tot mai dure și sînt organizate de tineri muncitori care nici măcar n-au cunoscut epoca de glorie a „Solidarității“, în 1980. Amenințarea confruntărilor violente apasă pe toată lumea. Puterea este pe cale de a pierde controlul situației. G-ralul Kiszczak primește de la serviciile speciale o multitudine de rapoarte ultrasecrete, toate punîndu-l în gardă față de riscul unei prăbușiri generale. Ce era de făcut? Generalul explică: „Am fi putut reface lovitura din 1981 — tancurile în stradă, arestări masive... Asta nu m-ar fi deranjat. (...) Dar cît timp ar fi rezolvat această situație și cu ce rezultat? Nu, se impunea schimbarea politicii pentru a salva Polonia, dar și pentru a păstra puterea“.

Cum? De-a lungul întregii toamne a anului 1988, Jaruzelski și echipa sa și-au frămîntat mințile cu tot felul de scenarii, planuri și ipoteze. În decembrie, strategia lor s-a blocat. Kiszczak detaliază: „Era un fel de contract social garnisit cu sos polonez — dădeam un pic de putere «Solidarității», în schimb sindicatul legalizat ne ajuta să relansăm mașina. (...) Eram pregătiți să organizăm alegeri semilibere începînd încă din vara acelui an. Eram siguri de planul nostru“.

Chiar așa de siguri? În dimineața de 16 ianuarie 1989, cei 200 de membri ai CC erau mult mai puțin senini. Se succedau la tribună denunțîndu-l pe Jaruzelski, în care vedeau un „trădător al socialismului“. Evident, nu credeau în strategia juntei. Evident, le e teamă. Grație informatorilor săi — oare și a interceptărilor telefonice? —, g-ralul Kiszczak prinde de veste că un grup de delegați pregătea în secret o lege care urma să interzică orice negociere cu „Solidaritatea“. Prin urmare, trebuia acționat cu rapiditate.

La ora 12, plenara ia pauză. Pe coridoare, Kiszczak solicită o întrevedere imediată cu prietenul său, Jaruzelski. Șeful statului polonez îi cere fidelului său ministru al Apărării, g-ralul Siwiki, să li se alăture. În micul cabinet de lucru al lui Jaruzelski, de la primul etaj, Kiszczak le relevă celor doi complotul „durilor“. Plăpîndul Jaruzelski este de-a dreptul excedat: „De această dată trebuie să terminăm — ori ei, ori noi. Vom amenința că vom demisiona“. Kiszczak își reamintește: „Un șoc psihologic! Ideea era genială — trebuia ca noi, cei trei responsabili ai actului de la 13 decembrie 1981 *(instituirea Legii marțiale, n.n.)*, să amenințăm că dăm drumul la frîie. Așa ceva nu se întîmplase niciodată în întreaga istorie a blocului din Est. Era un fel de șantaj, o lovitură de poker“. Cei trei i-au cerut lui Rakowski, primul ministru, un „reformator“, să li se alăture. Acesta acceptă. Pactul secret al celor patru este perfectat și el va schimba cursul Istoriei.

Către orele 17.00, g-ralul Jaruzelski urcă la tribună și cere cuvîntul. În cîteva fraze anunță incredibilul: demisia sa și a lui Kiszczak, Siwiki și a lui Mieczyslaw Rakowski, garanții ordinii, în caz că legea cu privire la „Solidaritatea“ nu este votată. Apoi, părăsește sala, urmat de cei trei fideli locotenenți ai săi. Janusz Reykowski care asista la reuniune și avea apoi să conducă o delegație a partidului la negocierile cu „Solidaritatea“, evocă ce a urmat: „Dintr-o singură lovitură, sala a fost cuprinsă de teamă, o teamă fizică. Se citea pe fețele celor 200: «Ce vom face fără salvatorul nostru?» Pariul lui Jaruzelski a fost cîștigat“.

Foarte repede, legea cu privire la legalizarea „Solidarității“ a fost votată cu o majoritate zdrobitoare. Cîteva zile mai tîrziu, aveau să înceapă și negocierile cu Lech Walesa, faimoasa „Masă rotundă“. Conduse de g-ralul Kiszczak, aceste negocieri aveau să se încheie la 5 aprilie prin semnarea unui acord cu privirea la legalizarea sindicatului și organizarea de alegeri semilibere, în iunie. Jaruzelski era încîntat — era convins că la sfîrșitul partidei, în iunie, va lua potul. Ulterior, în *Memoriile* sale el va evoca cu sinceritate cacealmaua: după acorduri, „opoziția putea dispune de 35% din locurile Adunării Naționale și de un număr nelimitat de mandate în Senat. Era vorba de un maximum, rezultat al calculelor îndelungate și a tot felul de simulări pentru care «experții» noștri au fost ajutați de cei mai buni informaticieni. (...) Eram convinși că vom păstra puterea...“.

Altfel spus, în acel 16 ianuarie 1989, generalul Jaruzelski a deschis cutia Pandorei pentru dictatura comunistă, sigur fiind că o va putea închide oricînd. Dar poporul polonez va decide altfel.

Moscova, 22 august 1989: „Resemnează-te în fața noii situații!“

M.S. Gorbaciov, carismaticul lider al Kremlinului din martie 1985, își va ține oare promisiunea de a nu se amesteca în afacerile interne ale „țărilor frățești“, de a pune capăt „doctrinei Brejnev“ prin care URSS își arogase dreptul de a interveni peste tot, la Praga sau la Varșovia, în caz de „amenințări la adresa socialismului?“ Cu cîteva zile înainte, la Strasbourg, în fața Parlamentului European, Gorbaciov se mai angajase încă o dată să pună capăt practicilor imperiale „inacceptabile“. Ceva mai tîrziu, Edvard Șevarnadze, ministrul său de Externe, i-a explicat între patru ochi lui James Baker, șeful diplomației americane, rațiunile acestei „noi gîndiri“: „Noi nu putem face recurs la forță, întrucît aceasta ar fi însemnat sfîrșitul *perestroikăi*“ și, deci, a lui Gorbaciov. Erau credibile aceste bune intenții? La sfîrșitul verii lui 1989, nimeni nu era sigur. La Varșovia, la 22 august 1989, într-o zi de marți, în cursul unei convorbiri telefonice secrete, liderul sovietic va îndepărta ultimele îndoieli. Cîteva săptămîni înainte, Polonia s-a trezit din visele lui Jaruzelski, pentru a utiliza nimerita formulă a istoricului Andrzej Peczkowski. La 4 iunie, spre surprinderea întregii lumi și spre disperarea generalului cu ochelari negri, „Solidaritatea“ repurtează o victorie zdrobitoare, umilitoare, încă de la primul tur al scrutinului electoral. Teoretic, cartea nu este încă jucată. Partidul comunist poate menține încă puterea grație voturilor partidelor Țărănesc și „Democrat“, „tovarășii săi de drum“ din timpul războiului mondial, cărora, în mod imprudent, le-a acordat locuri în Adunarea Națională. Dar, precum girueta în vîntul istoriei, micile partide se alătură „Solidarității“ și, la 19 august, Jaruzelski este constrîns să-l numească în fruntea guvernului pe primul necomunist din Europa de Est după mai bine de 40 de ani: Tadeusz Mazowiecki, un apropiat a lui Lech Walesa. Va fi de acord, oare, Kremlinul?

În această zi de 22 august, se împlineau zece zile de cînd M. Rakowski aștepta un telefon de la Gorbaciov. După ce a demisionat din postul de șef al guvernului, Rakowski a fost numit prim–secretar al PMUP. A solicitat să se întîlnească cu stăpînul de la Kremlin — vrea să-i cunoască opiniile, recomandările. Poate și ordine? Partidul polonez trebuie să accepte noua situație și să facă parte dintr-un guvern cu o majoritate non–comunistă? Sau Kremlinul se opune? Timpul presează — conform Constituției, este ultima zi pentru întregirea coaliției guvernamentale, altfel s-ar ajunge în impas politic.

La sfîrșitul dimineții, o secretară îl previne pe Rakowski în legătură cu iminența unui apel telefonic pe linia secretă care leagă Moscova de Varșovia, o linie telefonică de înaltă frecvență rezervată conversațiilor dintre demnitarii blocului din Est și administrată de KGB pentru a fi evitate interceptările occidentale. Rakowski își revine, ridică receptorul și aude, în limba rusă, următoarele: „Alo, Mieczyslaw, ce se întîmplă?“. Tonul lui Gorbaciov este amical, aproape înțelegător. Absorbit de disputele interne din PCUS, Gorbaciov n-a urmărit în detaliu întîmplările poloneze. El vrea să înțeleagă de ce pariul prietenului său Jaruzelski n-a reușit. Rakowski, destul de plouat, îi relatează despre trădarea micilor partide și despre desemnarea forțată a lui Mazowiecki în fruntea guvernului. Apoi, așteaptă sentința patronului de la Kremlin. Astăzi, în 1999, instalat în fotoliul de redactor–șef al unei mărunte reviste, „Dzis“, fostul prim–ministru polonez, un om rotofei, cu o figură jovială și păr albit, își reamintește urmarea acestui dialog istoric: „Gorbaciov mi-a spus: «Știi, Mieczyslaw, trebuie să te resemnezi în fața noii situații. Trebuie să te acomodezi cu ea». Apoi, amintindu-și de dorința mea de a veni să-l văd la Moscova a adăugat: «Nu cred că e un moment bun, s-ar putea înțelege că eu caut să mă amestec în problemele voastre»“. Mesa postsovietismului a fost rostită. Gorbaciov nu va interveni. Nici el și nici altcineva. La 20 august, de îndată ce a aflat de numirea lui Mazowiecki, Nicolae Ceaușescu, coducătorul român, a trimis o scrisoare personală tuturor liderilor din statele membre ale Tratatului de la Varșovia. Îi implora să pună capăt experienței poloneze, chiar și prin forță dacă va fi necesar. Rakowski i-a vorbit lui Gorbaciov despre neliniștitoarea scrisoare. „În rusește — își amintește el —, l-a înjurat pe Ceaușescu, făcîndu-l nebun. A adăugat că, astfel, românul încearcă să-și salveze pielea, dar că, bineînțeles, Tratatul de la Varșovia nu se va pune în mișcare“.

Bonn, 25 august 1989: „Contați pe mine!“

În această zi de vineri, dimineața, o aeronavă a guvernului de la Budapesta ateriza pe pista aeroportului militar de la Köln–Bonn, departe de privirile indiscrete. Nimeni nu trebuia să știe cine erau cei trei pasageri. Era o condiție esențială pentru reușita misiunii, cea mai delicată întreprinsă vreodată de primul ministru ungar, Nemeth, ministrul său de Externe, Horn, și de ambasadorul budapestan în RFG, Horvath. Cei trei înalți demnitari au fost preluați imediat de un elicopter a grănicerilor vest–germani. Direcția — Castelul Gymnich, unde erau așteptați de cancelarul Helmut Kohl.

Acolo, în această discretă reședință, se va pune în mișcare procesul reunificării germane. Inexorabil...

De la începutul verii, guvernul ungar nu știe cum să rezolve o problemă tot mai presantă. În luna mai, Budapesta a desființat rețeaua de sîrmă ghimpată care separa Austria de RP Ungară, autorizîndu-i astfel pe propriii cetățeni să călătorească liber în Occident. O imensă speranță s-a născut în tot blocul răsăritean, mai ales în RDG. De-a lungul întregii veri, un șuvoi neîntrerupt de „Trabant"-uri traversează Cehoslovacia, apoi Ungaria pînă la frontiera cu Austria. În curînd, vor fi mii de oameni așteptînd deschiderea porților paradisului. Dar Budapesta nu vrea să încalce o regulă sacrosantă a Tratatului de la Varșovia. Cetățenii din „țările frățești", fără acordul expres a guvernelor respective, nu au voie să iasă în Occident. Pentru Erich Honecker, bătrînul stalinist din fruntea RDG de mai bine de două decenii, răspunsul la o asemenea întrebare era un categoric NU. Ba chiar mai mult, liderul din Berlinul de Est dorea ca refugiații est–germani, de voie sau de nevoie, să fie trimiși de unguri înapoi în țara lor. Și pentru a se face mai bine înțeles, Honecker își multiplică amenințările la adresa guvernului ungar. Între cele două țări, ruptura este apropiată. Ungurii, inventatorii „gulaș–comunismului", nu doreau însă să apară în ochii lumii întregi în postura de temnicieri ai lui Honecker. În această vară a lui 1989, cu atît mai puțin; întocmai ca și polonezii, și ei sînt pe marginea falimentului, țara lor are nevoie disperată de credite și de devize forte. Pentru a le obține, aveau nevoie să se îngrijească de imaginea lor în Occident. Cum să iasă din impas? Gyula Horn și Miklos Nemeth au găsit soluția la mijlocul lui august, după o noapte albă. Primul și-a petrecut ultimele 24 de ore ocupîndu-se de problema refugiaților est–germani. Al doilea a căutat soluții pentru criza financiară. În zori, epuizați, ambii discută despre noaptea tracasantă pe care au trăit-o, cînd, deodată, au avut o revelație, evocată în *Memoriile* sale de Horn: „Putem rezolva ambele probleme — cea a refugiaților, respectiv cea a falimentului economiei naționale — dintr-o singură lovitură. Cu condiția să-l implicăm pe Helmut Kohl, să obținem de la el asigurarea că Germania Federală va ajuta Ungaria orice s-ar întîmpla".

A doua zi, ambasadorul Horvath îl abordează foarte discret cu consilierul diplomatic al cancelarului, Horst Teltschik, anunțîndu-l că Nemeth și Horn vor să-i supună atenției lui Kohl o propunere secretă. Teltschik își previne șeful, care acceptă imediat să-i primească pe unguri și îi cere omului său de încredere să organizeze întrevederea. Insistă de mai multe ori asupra caracterului ultraconfidențial al acestei întîlniri. În afară de doi colaboratori ai lui Kohl, singur ministrul de Externe, Hans–Dietrich Genscher, este pus la curent cu acest secret. Cel din urmă, deși se resimțea de pe urma unei recente crize cardiace, decide să participe la reuniune, căreia îi înțelege importanța istorică.

După amabilitățile de rigoare, premierul ungar le schița gazdelor germane un tablou înspăimîntător privind relațiile cu „durii" din blocul răsăritean: Gustav Husak, liderul cehoslovac, Ceaușescu și Honecker, „bolnavi, speriați de reformele noastre și de *perestroika* lui Gorbaciov". Nemeth își exprimă chiar temerile în legătură cu organizarea unei lovituri de forță, cu mijloace militare, din partea celor nominalizați, dar și cu privire la instaurarea unei veritabile blocade economice dacă Ungaria nu expediază în RDG refugiații est–germani. Kohl se neliniștește: „Unde vrea să ajungă premierul ungar? Se va supune el, oare, dictatului staliniștilor?". Apoi urmează încurajările. Kohl avea să scrie în cartea sa de amintiri: „Nemeth ne-a făcut cunoscut noutatea salvatoare: «Vom deschide frontiera pentru cetățenii din RDG (...) și o vom lăsa deschisă»". Măsura va fi anunțată la începutul lunii septembrie. Avea să fie prima breșă în Zidul Berlinului. Kohl notează: „Ochii mi s-au umplut de lacrimi".

A fost un tîrg? Au obținut ungurii de la interlocutorul lor o contrapartidă oficială? Horst Teltschik, astăzi, neagă: „În acea zi de 25 august 1989, nu s-a încheiat nici un acord financiar secret. Ungurii doreau numai să știe dacă noi eram gata să-i ajutăm în caz de blocadă economică. Evident, am răspuns că da". De partea lui, Horn, în *Memorii*, este mult mai explicit: „El relevă că ungurii au cerut un credit de 500 de milioane de mărci germane, insistînd ca acest lucru să nu fie făcut public decît în octombrie, altfel spus după deschiderea frontierei, ceea ce s-a și întîmplat. Helmut Kohl notează că i-a asigurat pe cei doi miniștri budapestan „de tot sprijinul Germaniei atunci cînd Ungaria va dori să intre în Comunitatea Europeană".

Dar Moscova? Oare ce gîndea Kremlinul despre o asemenea inițiativă. Pentru a fi cu inima ușoară, Kohl i-a telefonat lui Gorbaciov cîteva ore după plecarea celor trei demnitari unguri și l-a anunțat de decizia Budapestei. Apoi, a așteptat răspunsul lui Gorbaciov. „A început prin a tace — mărturisește Kohl. Apoi, Gorbaciov a răspuns: «Ungurii sînt oameni de treabă», nici mai mult, nici mai puțin". Era aceasta o binecuvîntare pentru Horn și Nemeth? Kohl este convins. Apropiații lui Gorbaciov, în ceea ce-i privește, nu-și mai amintesc. Fostul adjunct al ministrului de Externe ungar, Laszlo Kovacs, ne asigură că l-a prevenit pe Șevarnadze. „Răspunsul a fost scurt — relatează Jacques Lévesque, în excelenta sa lucrare *1989, sfîrșitul unui imperiu,* apărută la Paris. Este o problemă care privește Ungaria, RDG și RFG".

Începînd cu 10 septembrie 1989, zeci de mii de est–germani, adevărate coloane ale libertății, au fugit din Ungaria în RFG, *via* Austria. Apoi, două luni mai tîrziu, sub presiunea străzii, succesorii lui Honecker au decis și ei să deschidă frontiera dintre cele două Germanii: „Într-o noapte, noaptea magică a lui 9 noiembrie, Zidul, simbolul opresiunii sovietice în Europa și garantul divizării germane, s-a prăbușit. În mai puțin de un an, în octombrie 1990, Germania va fi reunificată. Grație poporului german, grație lui Gorbaciov, dar și grație banilor lui Helmut Kohl.

Praga, 17 noiembrie 1989:
„Moartea" lui Martin Schmid

Lt.col. Danisovič se agită în sala Comandamentului poliției pragheze. Este ora 20.50, și sînt peste patru ore de cînd stă închis în subsolul cartierului general al forțelor de ordine, la cîteva sute de metri de Piața Venceslas, acolo unde s-au scris majoritatea paginilor istoriei cehoslovace, cele luminoase și cele întunecate. Sînt patru ore de cînd Danisovič urmărește imaginile de pe monitoarele de control și ascultă la stația de emisie–recepție rapoartele oamenilor prezenți pe teren, ale acelora care supraveghează cea mai mare manifestație studențească organizată de 20 de ani încoace, de pe vremea „primăverii de la Praga". Forțele de ordine și tinerii sînt față în față pe Bd. Național, primii împiedicîndu-i pe ceilalți să invadeze mitica piață, loc al tuturor adunărilor de protest împotriva opresiunii. Și a trecut mai mult de oră de cînd lt.col. nostru așteaptă un ordin de la ministrul de Interne, de la primarul Capitalei, de la șeful partidului. Ce ar trebui să facă: să-și lase oamenii să reprime manifestația? De fiecare dată, i s-a răspuns sec: „Descurcă-te, e problema ta“. Nu știe ce să facă. Decizia sa va trezi Cehoslovacia, o țară resemnată de peste două decenii sub apăsarea jugului stalinist.

La început, manifestația a fost legală. A fost chiar organizată de foarte oficiala Uniune a Tineretului Socialist. Era vorba de a fi comemorat, ca în fiecare an, martirajul lui Jean Opletal, studentul ceh asasinat în 1939 de către naziști în timpul unei demonstrații împotriva lui Hitler, organizat în aceeași Piață Venceslas. Dar liderii studenților „disidenți“ au făcut apel la tot tineretul să participe la această manifestație. Nu pentru a o comemora jertfa de ieri, ci pentru a-și striga disperarea de azi, de a-și face cunoscută furia de a vedea Praga sub dictatură în vreme ce Berlinul și Varșovia se eliberarau. În mod tradițional, defilarea se desfășura de la Facultatea de Medicină pînă la faimoasa piață. Însă, de la începutul verii, autoritățile se tem de toate adunările publice care se desfășoară la picioarele monumentului ridicat în onoarea lui Venceslas, sfîntul patron al cehilor. În august și în octombrie, astfel de adunări publice au „degenerat“. Neputînd să interzică o manifestație antinazistă, autoritățile pragheze au socotit prudent să schimbe parcursul acestor manifestări, mulțimile fiind dirijate către Cimitirul Vysehrad, în sudul orașului și departe de centru. La orele 18.00, moment în care manifestația ar fi trebuit să se disperseze, 25.000 de studenți erau masați lîngă cimitir, scandînd „Jakes, la gunoi!“. Era vorba, evident, de Milos Jakes, șeful guvernului. Apoi, cineva din mulțime a propus coloanelor să meargă de-a lungul cheiului Vtlavei, pînă pe Bd. Național. Direcția: Piața Venceslas. Cortegiul animat (și deja ilegal) se pune în mișcare, mărindu-se la fiecare minut, adunînd pe parcurs tot mai mulți studenți, dar și numeroși alți praghezi. După Varșovia și Berlin, Praga, în sfîrșit, se revoltă.

După două ore de marș triumfal, 50.000 de persoane dau în Bd. Național. Pe trotuare, în cafenele, la balcoane mulțimea-i ovaționează pe acești manifestanți pașnici, într-o atmosferă de neuitat. La orele 20.00, în frig și în noapte, mareea umană se oprește în dreptul Magazinului „Maj“, la cîțiva metri de Piața Venceslas. Cordoane de poliție le barează drumul, susținuți de vehicule blindate și de cîini care lătrau descurajant. La orele 20.50, manifestanții — care sînt de trei sferturi de oră față în față cu forțele de ordine — decid să rămînă pe loc, convinși că nimic nu li se va întîmpla. Vaclav Bartushka, un tînăr strălucit, astăzi vedeta cotidianului „Mala Fronta“, era în fruntea cortegiului. El era unul din principalii lideri ai studenților opoziționiști. „Oficial — explică el —, noi comemoram atunci uciderea de către naziști a unui student manifestant. Credeam, în mod naiv, că ei, comuniștii, vor face totul pentru a nu se comporta ca și fasciștii de odinioară“. Dar, în acea noapte, tinerii praghezi nu aveau toate elementele necesare pentru a evalua situația. „După adunările interzise din august, Biroul Politic a ordonat poliției, în mod secret, să zdrobească toate manifestațiile «antisocialiste»“, explică Bartushka. Dar, aceasta el nu o va descoperi decît două luni mai tîrziu, după triumful „revoluției de catifea“, cînd va conduce comisia parlamentară însărcinată cu „anchetarea evenimentelor din 17 noiembrie“.

În acea seară, ierarhia polițienească, de sus și pînă jos, era decisă să lovească cu putere. La fel gîndeau și polițiștii, dotați cu căști și scuturi, care așteptau ordine de 50 de minute. Mulți dintre ei erau în stare de alarmă de 15 zile, de la începutul agitațiilor publice. Danisovič ia singur decizia. Îi e teamă să nu greșească, îi e teamă să nu fie prea moale și prea timorat. La orele 20.50, el urlă în toate stațiile de emisie–recepție: „Dați-i drumul! Zdrobiți această manifestație antisocialistă!“. O dată eliberată, violența este nemaipomenită. Femeile și copiii sînt loviți, tineri și bătrîni sînt aruncați la pămînt și sînt loviți cu picioarele în piept și în plină figură. După o oră de sălbăticie, se contabilizau 600 de răniți, dintre care 56 cu comoție cerebrală. Se înregistra, de asemenea, și un mort, un oarecare Martin Schmid. În orice caz, aceasta afirma o femeie care pretinde a-l fi văzut fără viață. Zvonul se propagă rapid și agenția de presă „disidentă“ VIA, condusă de Peter Uhl, preia informația. Radio Europa Liberă anunță și ea moartea studentului Martin Schmid, „martir al comunismului“. În Praga revoltată, emoția este considerabilă. Se va ști doar cîteva zile mai tîrziu că nimeni nu a murit în acea zi de 17 noiembrie. Manipulare din partea serviciilor secrete cehoslovace (STB)? Timp de mai multe luni, oamenii acestora aveau să fie acuzați că au pus în circulație zvonul cu privire la moartea lui Marin Schmid cu scopul de a discredita autoritățile și de a favoriza instalarea la putere a gorbaciovienilor. Astăzi, V. Bartushka și toți istoricii sînt de una și aceeași opinie: nu a fost un complot, vestea falsă s-a născut în mintea agitată a unui mitoman. Martin Schmid nu a existat; falsa sa moarte va antrena însă căderea regimului comunist. A doua zi, la 18 noiembrie, secretarul lui Vaclav Havel, Vladimir Hanzel, l-a chemat pe acesta la Hradecek, una dintre reședințele viitorului președinte al Republicii Cehe. Havel, simbolul disidenței, revine la Praga. „Revoluția de catifea“ începe. Duminică, 20 noiembrie, la ora 10.00, el i-a strîns la un loc pe cei 15 principali lideri ai „Chartei 77“. Hanzel, după zece ani, își reamintește: „De pe o zi pe alta am devenit o forță. Se anunțau manifestații de proporții împotriva represiunii. Trebuia să le dăm un conținut politic precis. Prin urmare, am redactat un manifest. Primele noastre revendicări erau mai degrabă modeste: demisia ministrului de Interne, eliberarea prizonierilor… Apoi, în timpul manifestațiilor — care au devenit cotidiene — am ridicat ștacheta tot mai mult. (…) În acea zi de 20 noiembrie, ne lipsea un nume pentru grupul nostru. Havel dorea ceva care să semene cu acel «Neues Forum», grupul care condusese revoluția din Berlinul de Est. Sașa Vondra a propus adjectivul «civic». Astfel s-a născut Forumul Civic“. Grație flerului de tactician al lui Vaclav Havel, Forumul Civic i-a făcut pe comuniști să capituleze în mai puțin de o lună. La 29 decembrie, dramaturgul a fost ales președinte al Cehoslovaciei. Astăzi, el este președintele Republicii Cehe. *(Prin tratative în Parlament, Republica Federativă Cehă și Slovacă — nume al statului adoptat la 20 aprilie 1990 — s-a separat în două state, de la 1 ianuarie 1993, n.n.)* Lt.col Danisovič, condamnat în primă instanță pentru represiunea mișcării din 17 noiembrie, așteaptă ca recursul său să fie examinat. ■

Traducere și adaptare,
Jacqueline ENACHE

1989, anul miracolului

Polonia: Din iarnă pînă în toamnă

Stelian TĂNASE

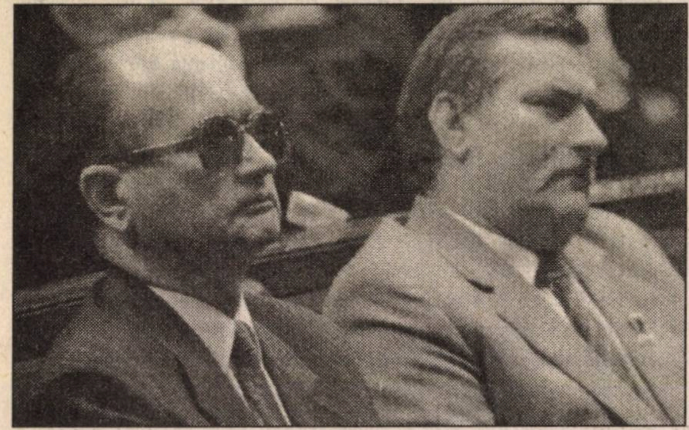

Scriitorul și politologul Stelian Tănase, consilier și apropiat colaborator al revistei noastre încă de la începutul ei, are în pregătire la Editura Humanitas lucrarea *Miracolul revoluției. O istorie a căderii regimurilor comuniste.* Pînă la apariția acestei cărți, în chiar luna în care ne aflăm, autorul ne-a încredințat spre publicare un fragment referitor la ultimele zile ale comunismului în Polonia. *(Subtitlurile aparțin redacției.)*

Întîi brejnevist, apoi gorbaciovist

De evoluția situației la Kremlin, de avansul reformei depindea în mare măsură, cel puțin pe termen scurt, procesul de deschidere din Polonia. În toamna lui 1988, Gorbaciov devine președinte ales de Sovietul Suprem. Poziția sa este consolidată, și după Congresul din vara lui 1988, cînd *glasnost* și *perestroika* se consolidaseră, părea posibil ca întreg procesul să fie ținut sub control. „Revoluția de sus“ părea să reușească. De încrederea cîștigată a beneficiat Jaruzelski care lărgește reformele, și pare mai dispus să accepte opoziția. Brejnevist sub Brejnev, el a devenit un gorbaciovist sub Gorbaciov. Vizita lui Gorbaciov, din iulie 1988, punctează această evoluție. Mai ales că vizita se produce după valul de greve din mai și după alegerile locale din iunie, un eșec pentru regim. Încă unul după cel de la referendum. „Fără Gorbaciov, revoluția pașnică din 1989 ar fi fost imposibilă“, scrie Bronislaw Geremek, unul dintre principalii consilieri ai „Solidarității“, azi ministrul de Externe al Poloniei. Tot atît de adevărat este că, fără „Solidaritatea“, Mihail Gorbaciov să nu fi ajuns la putere și reformele să fie amînate încă o generație. Criza poloneză din 1980–1981 a revelat declinul absolut al blocului sovietic și urgența reformelor. „Cît despre Brejnev, Andropov, Gromîko, Cernenko, Ustinov, Suslov, criza poloneză a fost, în mod cert, pentru ei ceea ce anul 1941 a fost pentru Stalin. Într-adevar, începutul anilor ’80 a dat la iveală întreaga putreziciune a sistemului. Pe de o parte Afghanistanul, pe de alta Polonia, ostilitatea crescîndă a Occidenului, eșecul campaniei de dezarmare, în timp ce la centru economia patina tot mai tare, nemulțumirea se generaliza, rămînerea în urmă, tehnică, se agrava, iar aparatul administrativ se împotmolea într-o corupție ireparabilă. Toate astea însemnau o criză a sistemului. După Polonia, „șefii și-au privit țara cu alți ochi“. La sfîrșitul anilor ’80, Polonia beneficia de cursul reformator impus de Gorbaciov. Reformele din URSS și noua politică externă a Kremlinului, mai ales renunțarea la „doctrina Brejnev“, lipseau regimul de ultimul său alibi: amenințarea Armatei Roșii. Odată declanșată criza în 1988, junta lui Jaruzelski este în fața propriului eșec. Lipsit de amenințarea cu forța din partea Kremlinului, ca și de sprijin intern, regimul recurge la adversarul său politic, care se bucura de sprijinul aceleiași societăți. „Solidaritatea“ avea autoritate, era respectată, dar nu avea acces la decizii, deci nu putea influența mersul lucrurilor. Regimul avea monopolul deciziilor, dar societatea îi era străină. Regimul se afla în fața dilemei oricărui regim conservator care trece la reforme: pînă unde putea merge cu reformele ca să nu fie răsturnat? Aripa dură a partidului se opunea categoric oricărei înțelegeri cu opoziția, avertizînd asupra pericolelor pentru regim. Jerzy Urban declara, la 26 iulie, că „Solidaritatea“ aparține definitiv trecutului. Se înșela. Un nou val de greve se produce, începînd din ziua Sfintei Marii Mari, 15 august. Minerii din Silezia, apoi constructorii navali din Gdańsk și Szczecin sînt în grevă. Sloganul lor: „Nu există libertate fără «Solidaritatea»!“.

> **„Aș negocia cu diavolul însuși dacă asta ar ajuta Polonia“.**
>
> Lech Walesa

Guvernul nu mai are resurse să se opună protestelor. Generalul Czeslaw Kiszczak, ministrul de Interne, cel care ar fi trebuit să înăbușe grevele, propune la televiziune începerea negocierilor, care ar putea lua forma unei „mese rotunde“ între opoziție și putere, adăuga el. Lech Walesa accepta deschiderea negocierilor. Legalizarea „Solidarității“ rămîne pentru Walesa punctul principal al oricărei discuții cu puterea. Ministrul de Interne îl invită pe Lech Walesa la Varșovia, pentru convorbiri. O dată cu grevele din august, situația semăna mult cu cea din august 1980, care a dus la căderea lui Gierek și la nașterea „Solidarității“. Legea marțială a salvat încă o dată regimul după riposta militară împotriva muncitorilor în 1956, 1970 și 1976. În vara lui 1988, violența ca mijloc de a pacifica societatea era definitiv epuizată. Populația nu se mai temea. Regimul se dovedea neputincios să treacă la reformele necesare pentru a salva economia ruinată. El întîmpina ostilitatea masivă a populației, nedispusă la alte sacrificii ordonate de un guvern în care nu credea. În acest context, Jaruzelski impune Biroului Politic începerea de negocieri cu opoziția. Rațiunile lui sînt multiple. El nu dorește să rămînă în istoria Poloniei doar ca autor al legii marțiale, un Pinochet.Vrea să se reabiliteze. Cursul politic imprimat de Kremlin este o șansă pentru el de a scoate Polonia de sub legea marțială, și mai mult, de a iniția deschiderea inevitabilă spre democrație. El se aliniază disciplinat politicii Moscovei, care cere tot mai apăsat reforme și, în același timp, transmite că nu se mai amestecă în politica internă a țărilor–satelit. La 27 august, generalul Kiszczak lansează public apelul pentru organizarea unei „mese rotunde“ pentru a debloca situația din Polonia. La 31 august, survine și invitarea lui Walesa la Varșovia. Și în opoziție erau multe voci care refuzau orice discuție cu oamenii lui Jaruzelski, vinovați de lovitura anti–“Solidaritatea“, din 13 decembrie 1981. Dar, spre deosebire de 1981, cînd radicalii au impus regulile jocului și s-a ajuns la confruntare, în 1988 moderații s-au impus. În afară de aceasta, experiența legii marțiale a arătat că nu există altă ieșire din paralizia puterii. Soluția de forță era și ea epuizată. Compromisul cu opoziția, inițiat de regimul lui Jaruzelski, era el însuși un fapt absolut nou în istoria comunismului. De la răscoala de la Kronstadt, din 1921, pînă la mișcarea „Solidaritatea“ esența acestor regimuri a fost monopolul puterii, conectat cu distrugerea oricărei diferențe, a oricărei încercări de a atenta la acest monopol. Din august 1988, Jaruzelski și aripa moderată a partidului doreau să negocieze o împărțire a puterii cu opoziția în schimbul asumării în comun a măsurilor economice nepopulare care trebuiau luate. Din anii ’40, nu mai avuseseră loc asemenea

• Polonia 1989: repere cronologice •

Ianuarie: Se introduce termenul de pluralism sindical, constituind de fapt gajul pe care autoritărîțățile comuniste îl acordă „Solidarității“

6 februarie: „Masa rotundă“. Lech Walesa propune încetarea monopolului partidului comunist. Se lansează un adevărat rechizitoriu la adresa politicii economice a guvernului

7 martie: Autoritățile comuniste poloneze recunosc faptul că masacrarea celor 15.000 de ofițeri polonezi în pădurea de la Katyn fusese o atrocitate a NKVD-ului

9 martie: Partidul comunist renunță la monopolul puterii

5 aprilie: Acord „istoric“ între putere și „Solidaritate“. Aceasta din urmă intră în legalitate. S-a dat startul pentru democratizarea instituțiiilor statului

27–28 aprilie: Vizita lui W. Jaruzelski la Moscova. Cu această ocazie, Gorbaciov promite eliminarea „petelor negre“ din cadrul relațiilor sovieto–poloneze

4–18 iunie: Alegeri legislative. Rezultatul reprezintă un adevărat fiasco pentru comuniști. Au cîștigat un singur loc în Senat și numai unul din cele 35 de locuri ale Seimului

9–11 iulie: Vizita la Varșovia a președintelui american George Bush

17 iulie: Reluarea relațiilor diplomatice dintre Vatican și Polonia

19 iulie: W. Jaruzelski este ales președinte la limită, cu o marjă de numai un singur vot. El își exprimă intenția de a fi un „președinte al consensului“

1 august: O ultimă decizie a guvernului Rakowski — liberalizarea prețurilor agricole ceea ce produce o creștere vertiginoasă a prețurilor cu amănuntul. Măsura determină declanșarea a numeroase greve și mișcări de protest

18 august: La Varșovia, reuniunea Comitetului Central al PMUP. Generalul Jaruzelski desemnează un nou prim–ministru, în persoana lui Tadeus Mazowiecki

24 august: Tadeusz Mazowiecki este învestit oficial în funcție, dispunînd de o largă majoritate în Dietă. El încearcă formarea unui cabinet de coaliție în care să fie incluși membrii ai „Solidarității“, ai Partidului Unit Țărănesc și ai Partidului Democratic

8 septembrie: T. Mazowiecki prezintă componența cabinetului de coaliție. Partidului comunist îi sînt atribuite patru portofolii, Partidului Unit Țărănesc și Partidului Democratic — patru și, respectiv, două. „Solidaritatea“ ocupă primul loc, cu 12 ministere

9–14 noiembrie: Vizita cancelarului Kohl în Polonia. Se stabilește stingerea unei importante părți din datoria externă poloneză față de Republica Federală Germania, în schimbul unor importante concesii privind statutul minorității germane din Silezia Superioară. Atitudine ambiguă a celor două părți cu privire la frontiera Oder–Neisse

13–16 noiembrie: Vizită lui Lech Walesa în SUA

23 noiembrie: Prima vizită a lui T. Mazowiecki la Moscova

29 decembrie: Parlamentul abolește rolul conducător al PMUP și suprimă articolul din Constituție prin care Polonia era definită ca „stat socialist și popular“

discuții în întregul bloc sovietic. Sigur, aceste negocieri — dublate de reforme — erau menite să salveze sistemul și nu să îi grăbească sfîrșitul. Așa cum, de fapt, s-a întîmplat.

Final de epocă

Agonia era evidentă, un final de epocă se consuma. Finalul era perceput mai ales de vîrfurile comuniste, de nomenclatură. Pentru elita guvernantă, esențiale erau garanțiile supraviețuirii politice și economice. Chiar în situația părăsirii puterii, aceste garanții trebuiau să le asigure impunitatea după transferul puterii. Miezul problemei îl constituia întrebarea: pot renunța comuniștii la monopolul puterii? Pot ei să împartă puterea cu alte forțe politice? Pot ei să se retragă de la putere? Istoria arată că nu. Din 1917 pînă 1988, ei nu făcuseră aceasta niciodată. O vor face în Polonia? Cît influența situația politică Mihail Gorbaciov? Va accepta URSS o schimbare de asemenea proporții?

O dată ce — riscîndu-și situația — Lech Walesa reușește, cu mari eforturi, să îi convingă pe muncitori să înceteze grevele, negocierile devin iminente. Pentru „Solidaritatea“ era limpede că următorul val de greve va fi necontrolat și sindicatul își va pierde influența. Pentru putere era, la fel de evident, că nu mai există altă soluție decît una politică și negociată.

Fără o schimbare în însăși natura regimului era imposibilă stabilizarea țării și ieșirea din criza economică. Era o problemă de timp și de contacte discrete, mediate de Biserică, pentru a se ajunge ca taberele să se așeze în jurul aceleiași mese. Compromisul istoric între adversari de moarte era singura cale de a evita pe viitor vărsarea de sînge. Compromis sau haos — iată pariul care trebuia cîștigat. Polonia se afla în apropierea unei noi mișcări de revoltă de mari proporții. Eșecul juntei era complet. Folosirea violenței împotriva societății era, de asemenea, de neimaginat. Pactul elitelor care se detestau era ceea ce se încerca. Scopul era evitarea unui conflict care ar fi făcut victime și ar fi aruncat țara în haos. Modelul venea de la „glorioasa revoluție“ engleză, din 1689–1690, cînd elita și contraelita s-au înțeles asupra regulilor jocului politic, renunțînd să se mai măcelărească reciproc. Un exemplu mai recent era ieșirea din dictatură a Spaniei. De acest model, cei implicați erau conștienți. Se părea că lucrurile vor merge repede. La 10 septembrie, liderii „Solidarității“ sînt de acord cu începerea negocierilor. La 15 septembrie, Lech Walesa și Czesalw Kiszczak se întîlnesc pentru a stabili agenda convorbirilor. A doua zi, delegațiile guvernului și ai opoziției se întîlnesc în satul Magdalenka, de lîngă Varșovia. La 19 septembrie, Walesa, Kiszczak și reprezentanții Bisericii se întîlnesc din nou. Dar era numai o aparență. Schimbarea premierului a fost încercarea cea mai serioasă de a bloca negocierile. Zbigniew Messner este învinovățit de eșecul reformei economice. Este înlocuit de Mieczyslaw Rakowski. Acesta era adjunctul generalului Jaruzelski, fost redactor–șef al jurnalului „Polytika“ și avea reputația unui comunist reformist. Era un personaj politic controversat. El a dat nenumărate declarații împotriva „Solidarității“ în anii ’80 și a participat la instalarea legii marțiale. Rakowski credea că sistemul era reformabil și că reforma trebuie să aibă loc sub controlul strict al partidului. Schimbarea trebuia limitată la o deschidere a socialismului, era un program revizionist. La sfîrșitul anilor ’80, Polonia dorea nu reformarea regimului, ci schimbarea lui. Rakowski, ca prim–ministru, echivala cu amînarea „Mesei rotunde“ propuse de generalul Kiszczak. Manevre preliminare inițiate de putere țînteau slăbirea poziției sindicatului. O campanie de presă împotriva liderilor „Solidarității“ este orchestrată de Jerzy Urban, purtătorul de cuvînt al juntei. Rakowski dă ordin ca Șantierul naval „Lenin“ din Gdańsk să fie închis. Faptul stîrnește proteste, ceea ce blochează inițiativa. Dar faptul a fost privit ca o provocare menită să pună „Solidaritatea“ în inferioritate la negocieri. La șantierele navale din Gdańsk se născuse „Solidaritatea“. Semnalele contradictorii trimise de putere se văd și în faptul că, o zi înainte de lansarea ordinului de lichidare a șantierului, Jerzy Urban citește public un apel pentru începerea imediată a negocierilor. Un alt apel este lansat de generalul Kiszczak chiar în ziua ordinului dat de premierul Rakowski. Era și un semn că în interiorul puterii ideea negocierilor nu era acceptată de toată lumea. Măsurile și declarațiile pro–„Masa rotundă“ alternau cu provocări care țînteau compromiterea negocierilor. Cu ocazia zilei de 11 noiembrie, brigăzile ZOMO folosesc în mai multe orașe violența împotriva celor care manifestau cu ocazia a 70 de ani de la dobîndirea independenței Poloniei. Walesa se întîlnește cu generalul Kiszczak, la mijlocul lui noiembrie. Generalul declara că „Solidaritatea“ nu poate fi legalizat. Pentru putere era important să atragă „Solidaritatea“ la negocieri, și numai în cadrul negocierilor, contra unor concesii majore, eventual să accepte cererea lui Lech Walesa de legalizare. Era un preț politic care trebuia plătit de sindicatul liber. Altfel spus, legalizarea acestuia puterea dorea să o accepte în schimbul legitimizării sale.

O altă încercare de a discredita liderii „Solidarității“ a fost organizarea unei dezbateri televizate între Lech Walesa și Alfred Miodowicz, membru al Biroului Politic, liderul sindicatelor oficiale.

Planul de a-l compromite pe liderul „Solidarității“, și implicit sindicatul, nu a reușit. Impresia pozitivă lăsată de Walesa, prima dată prezent pe canalele televiziunii oficiale, în direct, a schimbat lucrurile, mai ales în ce privește tentativa guvernului de a ieși din criză fără să negocieze cu „Solidaritatea“. Rakowski nu a reușit să aducă ajutoare externe. Promisiunea lui de a scoate economia din criză fără să negocieze cu „Solidaritatea“ eșuase. Singura ieșire rămasă pentru regim era „Masa rotundă“. În decembrie, guvernul condus de Rakowski accepta să negocieze cu liderii „Solidarității“.

„The real taste of Poland“

În noiembrie, vizita premierului britanic, Margaret Thatcher, arăta interesul Occidentului pentru procesul politic deschis în Polonia. Dar și modificări în poziția oficialităților, care permit o întîlnire între Lech Walesa și Margaret Thatcher, lucru de neimaginat cu cîtva timp în urmă.

Guvernul vrea să închidă Șantierele navale din Gdánsk, sperînd să obțină sprijinul premierului britanic, care procedase la fel în Marea Britanie, închizînd întreprinderile cu pierderi. Margaret Thatcher,

Margaret Thatcher (aici, cu Sevarnadze), o admiratoare declarată a cursului politic impus de Gorbaciov

„doamna de fier“, era cunoscută și pentru felul cum luptase și învinsese sindicatele. Tentativa de a asimila scopurile regimului de la Varșovia cu cele ale guvernului de la Londra eșuează. Margaret Thatcher subliniază că, spre deosebire de liderii de la Varșovia, guvernul britanic fusese ales prin alegeri libere, că democrația avea mecanisme de consultare a voinței societății, spre deosebire de ce se întîmpla în blocul sovietic. Vizita la Biserica St. Stanislaw Kostka, unde slujise Jerzy Popieluszko pînă la asasinarea sa, în octombrie 1984, îi permite premierului britanic să simtă „the real taste of Poland“ („adevăratul gust al Poloniei“). Întîlnirea cu Jaruzelski îi permite să îl asculte vorbind neîntrerupt o oră și trei sferturi pe general, „un comunist tipic“, observa Margaret Thatcher. Întîlnirea cu liderii „Solidaritatății“ are loc la Gdánsk. Cum îi vede un lider occidental, în toamna lui 1988, cînd mai erau șase luni pîna vor cîștiga primele alegeri (parțial) libere din imperiul sovietic? Premierul britanic va spune în ultima zi generalului Jaruzelski că „«Solidaritatea» nu poate fi ignorată, întrucît orice tentativă de a o ignora va fi un dezastru“. Generalul afla astfel care este punctul de vedere al întregului Occident, dacă dorea să primească sprijinul economic de care Polonia avea absolută nevoie. După întîlnirea cu Margaret Thatcher, o altă vizită duce la recunoașterea importanței Sindicatului „Solidaritatea“. La 10 decembrie, liderul său, Lech Walesa, face o vizită la Paris, însoțit de cîțiva dintre consilieri. Deși în Polonia oficialitățile îl consideră o „simplă persoană particulară“, primirea este cea rezervată șefilor de state. Este un semnal clar al Occidentului — al Franței mai ales —, trimis regimului de la Varșovia. Este prima vizită în străinătate a liderului „Solidarității“ după 13 decembrie 1981. Pentru Jaruzelski, Rakowski, Kiszczak — dacă mai aveau unele iluzii în ce privește regimul de la Varșovia — acestea s-au năruit. Walesa era tratat ca un om de stat, în vreme ce în Polonia era aproape zilnic ținta campaniilor presei oficiale. Liderii „Solidarității“ odată întorși acasă vor constata o schimbare în raportul între autorități și opoziție.

De altfel, decizia autorităților de a negocia era determinată de criza internă, de iminența unor proteste sociale de proporții, dar și de radicalizarea reformelor în URSS.

Înainte de sfîrșitul anului, evenimentele care trebuiau să ducă la începerea „Mesei rotunde“ se accelerează. La 18 decembrie, sub patronajul lui Lech Walesa se înființează Comitetul Civic, care reunea lideri ai „Solidarității“, personalități publice, activiști ai grupurilor *underground,* intelectuali. Cei 119 inițiatori aveau drept scop : să pregătească alegerile, să identifice experți pentru negocieri cu regimul. La 20 decembrie, are loc a X-a plenară a CC al PMUP (partidul comunist). Pe ordinea de zi, chestiunea „Mesei rotunde“. Nu se ia nici o decizie, deși Jaruzelski, Rakowski și Kiszczak insistă pentru desfășurarea lor. O lună mai tîrziu, are loc a doua parte a aceleiași plenare. Între timp, negocieri de culise au avut loc. La 18 ianuarie 1989, Comitetul Central acceptă reluarea activității sindicale și anulează decizia din 1982 care interzicea „Solidaritatea“. Pentru a obține votul, Jaruzelski amenință cu demisia și chiar părăsește sala de ședințe însoțit de fidelii săi. Negocierile încep la 6 februarie. Fața în față se află foștii temniceri și foștii prizonieri. Jaruzelski este însă în contact strîns cu generalul Kiszczak. Nici Lech Walesa nu se afla printre negociatori, dar este mereu în legatură cu oamenii lui. Cînd este nevoie, își impune voința, ca atunci cînd puterea s-a opus ca din delegația „Solidarității“ să facă parte Jacek Kuron și Adam Michnik, considerați prea radicali, anticomuniști viscerali. Realitatea este că ei au fost printre consilierii „Solidarității“ care au îndemnat la moderație și au formulat ideea revoluției autolimitate și nonviolente. Elementele muncitorești se arătaseră, în istoria „Solidarității“, radicale, gata să intre în conflict cu Puterea și să riște ce realizaseră deja. Cea mai importantă negociere a fost purtată în comisia politică. Delegația „Solidarității“ a fost condusă de profesorul de istorie medievală, consilier al lui Lech Walesa în timpul grevelor de la Gdánsk, Bronislaw Geremek, pe care Timothy Garton Ash îl caracteriza astfel: „un încîntător amestec de Macaulay și Machiavelli și un om care știa exact de ce are nevoie o Polonie modernă, occidentală și europeană“. Biserica este garant, gazdă și organizator al negocierii. Trei subcomitete dezbat chestiunile politice, economice și sociale ale Poloniei. Cînd discuțiile se blochează, Walesa și Kiszczak au ultimul cuvînt. Negocierile sînt dificile pentru ambele părți. Ceea ce doresc comuniștii sînt garanții pentru ei înșiși, pentru supraviețuirea lor politică în tranziția spre democrația care se deschidea. Necunoscutul, incertitudinea în care se trecea, de la certitudinile guvernării neîntrerupte de 40 de ani, complică lucrurile. Un apel semnat de Lech Walesa și generalul Kiszczak, ca negocierile să fie încheiate la 20 martie, nu are succes.

Negocieri, acord, compromis

După două luni, negocierile ajung la un sfîrșit. Acordul este semnat la 5 aprilie. Este un compromis. Autoritățile acceptă să legalizeze Sindicatul „Solidaritatea“. Se înființează funcția de președinte al Poloniei. Se vor organiza alegeri pentru

Parlament, la 4 iunie. Parlamentul va avea două camere; una superioară, Senatul, pentru care alegerile vor fi complet libere; pentru camera inferioară, Sejm, alegerile vor fi parţial libere. Pentru 35% din locuri se depun candidaturi, restul de 65% revine puterii. După patru ani, în 1993, urmau să aibă loc alegeri complet libere. Pentru reprezentanţii puterii miza era ca partidul să păstreze controlul şi în acelaşi timp să se legitimizeze prin alegeri, ceea ce nici un partid comunist nu reuşise din 1917. Pentru „Solidaritatea", miza era să poată influenţa deciziile puterii şi să schimbe regulile jocului politic, deschizînd procesul democratizării. Pentru „Solidaritatea", compromisul din aprilie era un prim pas spre o democraţie autentică, de tip occidental. Asupra reformelor economice şi accesului în mass–media comuniştii nu făcuseră concesii. „Mai bine vă cedăm ZOMO *(trupe speciale de intervenţie împotriva demonstraţiilor de stradă, grevelor etc., n.n.)* decît televiziunea!", i-a spus lui Jacek Kuron un negociator al partidului. La 5 aprilie, în faţa camerelor de televiziune, acordurile au fost semnate. Înregistrarea sindicatului liber are loc două săptamîni mai tîrziu, la 18 aprilie. Compromisul consta în crearea postului de preşedinte (pentru generalul Jaruzelski) contra unui Senat ales liber. În felul acesta, puterea păstra controlul asupra sistemului politic.

Propunerea de înfiinţare a Senatului a fost făcută de Alexandr Kwasniewski, mai tîrziu preşedinte al Poloniei (ca şi Lech Walesa, adversarul său de atunci). „Masa rotundă" a consacrat o elită politică, o elită care — în perioda care a urmat — va domina viaţa politică poloneză. Negocierile au avut ca miez definirea felului în care nomenclatura comunistă părăsea puterea. Alternativa la „Masa rotundă" era folosirea violenţei, ceea ce s-a întîmplat în România, la sfîrşitul anului 1989. Obiectul discuţiilor a fost transferul puterii din mîinile comuniştilor moderaţi care doreau o liberalizare a regimului, după modelul „perstroikăi", în mîinile opoziţiei care dorea democratizarea regimului, adică dispariţia lui. Pentru că regimul comunist nu poate supravieţui în condiţiile unei democraţii. Unii comuniştii credeau că pot menaja regimul cedînd o parte din putere şi împărţind-o cu opoziţia. Alţii considerau — corect — că orice infuzie de democraţie (acum 35 %) duce la lichidarea regimului. Ei au avut dreptate.

O prezenţă secretă şi tot timpul activă a fost cea a Kremlinului. În URSS, deja fusese acceptat din 1988 principiul pluralismul politic. Mii de organizaţii şi asociaţii apăruseră. Lucrările Sovietului Suprem, din vara lui 1988, fuseseră televizate în direct. Se formaseră, în mai multe republici unionale, fronturi populare care formulau critici la adresa partidului comunist, mai ales în ce priveşte politica naţională. Unii lideri de la Kremlin priveau „Masa rotundă" poloneză ca un exerciţiu de laborator, o încercare care dacă reuşeşte putea fi aplicată şi în URSS. „Izvestia" şi alte ziare scriu pozitiv despre Polonia şi despre negocierile dintre putere şi opoziţie. Apar (în „Moscovski Novosty") interviuri cu cardinalul Josef Glemp şi cu Lech Walesa. De succesul „Mesei rotunde" depind multe la Kremlin. Gorbaciov avea nevoie să demonstreze posibilitatea de a trece dincolo de canonul stalinist şi de a evita violenţa şi căderea regimului. Polonia rămînea ţara cu cea mai mare importanţă strategică pentru URSS. Deschiderea liderilor comunişti spre negociere se datora şi faptului că, o dată cu renunţarea la „doctrina Brejnev", ei nu mai aveau susţinerea Kremlinului. Soluţia pentru ei era de a se impune societăţii fie prin forţă, ceea ce era imposibil în noile circumstanţe din 1989, fie prin alegeri, ceea ce au şi încercat. Soluţia negociată era efectul acestei izolări.

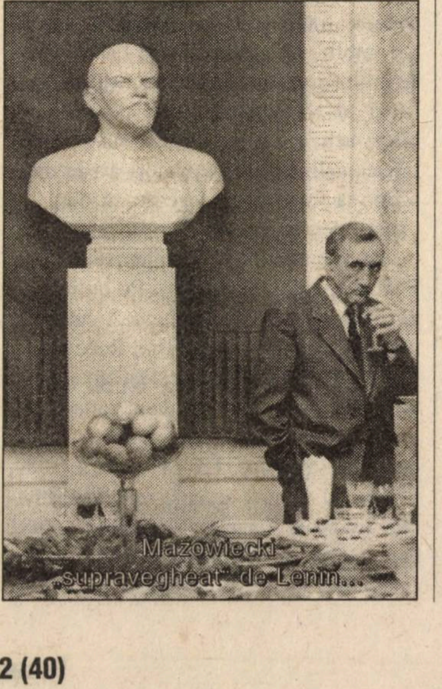
Mazowiecki „supravegheat" de Lenin...

Prima campanie electorală, parţial liberă după 60 de ani, începe la 10 mai. Lech Walesa lansează campania opoziţiei (care a candidat sub numele deja existent de „Comitetul cetăţenesc") la Gdánsk, într-un miting în faţa Bisericii Sfînta Brigita unde se născuse sindicatul. Tot atunci se fotografiază cu fiecare din cei 261 de candidaţi pentru afişul electoral. Campania este pentru „Solidaritatea" un „festival naţional al improvizaţiei".

În lipsa fondurilor, a structurilor şi din cauza timpului prea scurt pentru campanie, totul este inventat ad–hoc. Unul dintre afişe îl arăta pe Gary Cooper purtînd insigna „Solidarităţii". Sloganul „Solidarităţii" este „Trebuie să cîştigăm!", semnat: Lech Walesa. Comuniştii şi aliaţii lor au ca slogan: „Cu noi e mai sigur!". Prilej de glume în tabara opoziţiei: guvernul se prezintă în alegeri ca un ...prezervativ! Campania are ceva ireal, de sărbătoare. Candidaţii „Solidarităţii" nu au aerul unor politicieni. Ei sînt intelectuali (Adam Michnik, Bronislaw Geremek, Tadeusz Mazowiecki), muncitori, activişti ai Sindicatului (Zbigniew Bujak), scriitori, regizori (ca Andrej Wayda), actori. Adesea vin din închisori (ca Jacek Kuron) şi clandestinitate (Frasiniuk, Bogdan Lis). De pe afişele poliţiei, care îi căuta la începutul anilor '80, ei au ajuns pe afişele electorale. Candidaţii comunişti se prezintă ca reprezentînd ordinea, legea, pacea socială. Ei par favoriţii campaniei, mai ales datorită controlului asupra mass–media. Comuniştii propun pentru fiecare loc mai mulţi candidaţi, semn al ezitărilor şi disputelor din interior. Se folosesc intens de televiziune, de radio, de resurse materiale şi logistice ca şi de administraţie.

Nici candidaţii, nici alegătorii nu ştiu ce să facă şi la ce să se aştepte. Cardinalul Josef Glemp, de pildă, este neliniştit de rezultatele alegerilor. Printre liderii „Solidarităţii" sînt persoane care nu se bucură de simpatia sa. Mai ales Jacek Kuron şi Adam Michnik sînt oile sale negre. Înainte de 4 iunie, şeful Bisericii poloneze îi primeşte la reşedinţa sa pe contracandidaţii lui Kuron şi Michnik, oamenii puterii. Gestul stîrneşte mirare şi lumea îşi aminteşte de atitudinea sa din primele zile ale legii marțiale, cînd declarația acestuia a fost evazivă.

De altfel, se știa în unele cercuri ale opoziției că Josef Glemp a fost înștiințat de generalul Jaruzelski despre iminența introducerii stării de război. Altfel, cei doi, Kuron și Michik, aveau deopotrivă antipatia puterii și a ierarhiei Bisericii. Viitorul Poloniei este incert. Celelalte țări din blocul sovietic privesc curioase experimentul. Partidele comuniste — cu rezervă, populațiile — cu speranța că guvernul va fi înfrînt de „Solidaritatea“. Cea mai importantă și mai așteptată reacție este cea din partea URSS. Este un prilej pentru a observa adevăratele intenții ale Kremlinului. Va accepta rezultatele alegerilor sau declarațiile sale sînt vorbe goale?

4 iunie 1989. În duminica în care teroarea stăpînea la Beijing, polonezii participă la slujbele religioase, apoi se prezintă la vot (62 %). Nu s-au înregistrat incidente. Comuniștii așteaptă încrezători. „Eram convinși că vom păstra puterea“, va scrie ulterior g-ralul Jaruzelski. Ei utilizează întregul aparat de propagandă în campanie, televiziunea națională, radioul, presa. Sindicatul „Solidaritatea“, abia ieșit din clandestinitate și fără resurse, pare să aibă șansa a doua. Foile *underground* ale „Solidarității“ nu au răspîndirea ziarelor oficiale. „Gazeta Wyborcza“ („Gazeta electorală“), în 500.000 exemplare, este primul ziar al opoziției care apare, fiind condus de Adam Michnik. În ciuda tuturor așteptărilor, victoria aparține opoziției. Pentru putere este un dezastru. Chiar așteptările cele mai optimiste ale liderilor „Solidarității“ sînt depășite. Toți liderii comuniști care au candidat au pierdut. Printre ei, primul ministru, Mieczyslaw Rakowski, ministrul de Interne, Czeslaw Kiszczak, purtătorul de cuvînt al guvernului, Jerzy Urban. „Solidaritatea“ a cîștigat la Senat 82 de locuri în primul tur. După al doilea tur, avea 99 de locuri din 100. În Sejm, a cîștigat toate cele 161 de locuri pentru care s-au organizat algeri, adică 35%. Celelalte 65% au revenit, fără alegeri, puterii. Puterea a cîștigat în toată țara un singur loc (Henryk Soklosa, fost comunist, devenit antreprenor milionar). „Solidaritatea“ a mobilizat electoratul său, în vreme ce cei mai mulți dintre posibilii votanți ai puterii au stat acasă. „Ziua de 4 iunie 1989 constituie piatra de hotar nu numai în istoria postbelică a Poloniei, nu numai în istoria Europei de Est, ci și în istoria lumii comuniste“ (T.G. Ash). Votul însemna respingerea de către societatea poloneză a sistemului comunist. Tentativa nomenclaturii, a poliției, a administrației guvernamentale de a se legitima prin alegeri a eșuat.

„Cum ieșim din încurcătură?“

Polonia se afla într-o situație politică nouă, neprevăzută de nimeni. Adam Michnik, într-un interviu dat cîteva zile după alegeri, se întreba: „Cum ieșim din încurcătură?“. Calculele oficiale se dovediseră nule. Comuniștii nu au reușit să păstreze controlul asupra puterii și în același timp să se legitimeze prin alegeri. Scenariul „Mesei rotunde“, prin care elita comunistă păstra puterea, împărțind-o cu contraelita democrată, s-a dovedit iluzoriu. Lumea nu îi mai dorea pe comuniști la guvernare — aceasta a fost una din lecțiile alegerilor din 4 iunie. „Solidaritatea“ era însă nepregătit să guverneze. Nici puterea nu era mai pregatită să accepte rezultatul alegerilor. Anularea lor dintr-un reflex de autoapărare al nomenclaturii, sub un pretext sau altul, era posibil. Durii din partid chiar cer anularea lor. La 5 iunie, Geremek și Mazowiecki au o întrevedere cu generalul Kiszczak și alți membri ai Biroului Politic. Ei îi pun în gardă pe cei doi lideri ai opoziției că se fac presiuni pentru anularea alegerilor. Motivul: rezultatul nu era conform contractului politic, încheiat la 5 aprilie. Cei doi dau asigurări că vor respecta contractul, ceea ce însemna că „Solidaritatea“ nu avea intenția să preia puterea. Opoziția putea — prin numărul de parlamentari — să aleagă propriul ei președinte. Turul doi a confirmat avansul opoziției și înfrîngerea PMUP. Recunoașterea eșecului nu mai putea fi ascunsă. Nici Moscova — interesată în continuarea procesului de deschidere — nu dorește să perturbe alegerile. În ciuda unor articole „îngrijorate de soarta Poloniei și a relațiilor acesteia cu URSS“, nimic nu se întîmpla. Generalul Jaruzelski apare la televiziune pentru a recunoaște că PMUP a pierdut alegerile. „A fost pentru prima dată cînd alegătorii au putut să aleagă liber. Această libertate a fost folosită pentru a înlătura pe cei care au avut puterea pînă acum“, a declarat el.

Toate alegerile organizate în blocul comunist, în perioada de după 1945, au fost falsificate. Era prima dată cînd rezultatul lor real era recunoscut. Vremurile se schimbau. Dar nu neapărat și pretutindeni în direcția deschiderii. 4 iunie a fost și ziua masacrului din piața Tien An Men. Un suflu rece a traversat lumea comunistă. Dacă Europa se îndrepta spre lichidarea regimurilor comuniste cu mijloace pașnice, în Asia, Deng Xiaoping a trimis tancurile să restabilească ordinea. Tien An Men și „Masa rotundă“ erau versantele aceluiași proces. Care a fost reacția Kremlinului în fața eșecului electoral al PMUP ? Liderii *glasnost*-ului acceptaseră negocierile cu opoziția în speranța că victoria va aparține puterii sau că măcar procesul politic nu va scăpa de sub controlul acesteia. Altfel spus, că Polonia va prelua modelul Gorbaciov: revoluție de sus în jos. Rezultatul alegerilor infirma acest calcul. Ca întotdeauna cînd este luat prin surprindere, Kremlinul preferă să aștepte. Tăcerea aceasta nu a contribuit la scăderea tensiunii. Occidentul trimite emisari. Vizitele au rolul de a consolida procesul democratic început, încă vulnerabil și nesigur. François Mitterand, președintele Franței, sosește la Varșovia, urmat, în iulie, de președintele american, George Bush. Jaruzelski, de asemenea, este invitat la Bruxelles și Londra. Vizita lui Bush a avut ciudățeniile ei. O altă vizită avusese loc în 1987, cînd era vicepreședinte, iar Jaruzelski încă stăpîn absolut al puterii. Atunci, la îndemnul de a legaliza „Solidaritatea“ și de a face reforme, generalul a răspuns că asta ar „echivala cu sinuciderea guvernului său“. Acum, Bush venea în altă Polonie, în plină prefacere politică. Jaruzelski nu mai deținea puterea absolută, pierduse catastrofal alegerile, renunțase să candideze la președinție și se gîndea să se retragă. Acum, cînd Jaruzelski trata cu „Solidaritatea“, Bush simțea simpatie pentru el. Viteza și caracterul imprevizibil al transformărilor din Polonia îl neliniștea pe Bush. Nu se grăbea să-l vadă pe Jaruzelski înlăturat în favoarea lui Walesa. Le spusese colaboratorilor săi că o prăbușire bruscă a regimului comunist „ ar putea fi mai mult decît poate suporta piața“. „ Asta voia să însemne că Bush, Gorbaciov, Jaruzelski, dar și Walesa se temeau de haos“. Haosul putea fi provocat de proteste interne la scara mare, sau de o reacție negativă a conservatorilor de la Kremlin. Echilibrul mondial era ținut de vechi înțelegeri sovieto–americane. Bush nu vedea de ce înțelegerile între supraputeri, care asigurau pacea, să fie tulburate de cineva. Acum, de nerăbdarea polonezilor de a scăpa de regimul comunist, grabă care s-ar putea să nu fie deloc pe placul sovieticilor. Bush era neliniștit de rapiditatea cu care se dădea la o parte „cortina de fier“ și încerca să facă uz de influență pentru a-i proteja pe susținătorii vechiului regim, în care el vedea forțele unei schimbări treptate împotriva disidenților care îl șocaseră cu nerăbdarea lor nesăbuită. Lui Jaruzelski, într-o întrevedere de peste două ore, i-a spus că pe el nu îl interesează să cîștige o întrecere cu sovieticii, ci să ajute un proces evolutiv. El promite în fața Parlamentului nou ales, dominat de reprezentanții „Solidarității“, că „poporul polonez poate ajuta la lichidarea divizării Europei“. A promis peste 100 milioane de dolari ajutor economic. Întîlnirea inevitabilă cu Lech Walesa, marele învingător, personajul cel mai puternic din Polonia în vara anului 1989, are loc la Gdánsk. Walesa cere mult mai mult, anume 10 miliarde de dolari, spunînd: „Dacă reformele vor duce la șomaj și sărăcie, vom avea război civil“. Era exact ce nu voia să audă președintele american. După Bush, era mai bine ca generalul Jaruzelski să fie președinte, „să rămînă acolo și să aibă grijă ca lucrurile să meargă bine pînă la capăt“. Gorbaciov nu gîndea altfel în privința lui Jaruzelski. Grija lui Bush era mai ales reacția sovietică la răsturnarea din Polonia. Gorbaciov nu ar fi trimis Armata Roșie, era clar, chestiunea era dacă Gorbaciov și-ar mai fi păstrat puterea dacă țările europene ieșeau din blocul sovietic. Or, pentru Casa Albă, prezența lui Gorbaciov la Kremlin era prioritară. La sfîrșitul vizitei la Varșovia și Budapesta, Bush va spune consilierilor săi: „Dacă nu ar fi fost Gorbaciov, n-ar fi existat nimic din ceea ce am văzut în Polonia și Ungaria“. Concluzia lui Bush era clară: fără Gorbaciov la putere, cîștigurile înregistrate din 1985 ar fi fost pierdute.

Situație complet schimbată

Situația politică era complet schimbat. După anunțarea rezultatului alegerilor, Jaruzelski oferă „Solidarității“ să participe la un guvern de coaliție cu comuniștii. „Solidaritatea“ refuză. Alegerea președintelui așa cum fusese prevăzută în acord pune probleme în situația nou creată. Jaruzelski, temîndu-se să nu fie respins de votul Sejm-ului, îi cere lui Czeslaw Kiszszak să candideze, care — din aceleași motive — refuză. La 19 iulie, Jaruzelski își depune candidatura. Generalul este ales cu numai un vot în plus, cu contribuția „Solidarității“, care dă un număr de buletine nule pentru ca generalul să întrunească numărul de voturi necesar. Aceasta arată voința învingătorilor în alegerile din iunie de a respecta pactul politic încheiat. Ca președinte al Poloniei, Jaruzelski se retrage de la conducerea partidului comunist, în favoarea lui Mieczyslaw Rakowski. La 31 iulie, după 10 luni, acesta demisionează cu întreg cabinetul. La 2 august, Jaruzelski îl numește pe Kiszczak prim–ministru și îi cere să formeze guvernul. El nu reușește să obțină colaborarea „Solidarității“ și depune mandatul (18 august). La începutul lui iulie, Adam Michnik publică, în „Gazeta Wyborcza“, un articol provocator cu titlul „Președintele vostru, premierul nostru“, în care susținea ideea unui guvern al „Solidarității“. Propunerea a contrariat mulți dintre liderii sindicatului. „Solidaritatea“ se pregătea pentru o opoziție fermă pînă la viitoarele alegeri, din 1993. În acest interval urmau să fie consolidate structurile proprii, să fie educate cadrele. De asemenea, faza dureroasă a reformei urma să fie depășită. Ideea acordului putere–opoziție era că „Solidaritatea“ va rămîne în opoziție. Preluarea puterii de către „Solidaritatea“ ar fi însemnat să aibă împotrivă nomenclatura. Întreg aparatul comunist, milioane de funcționari și familiile lor și-ar fi apărat interesele cu toate mijloacele. În acest conflict, votul populației conta prea puțin. Un guvern „Solidaritatea“ însemna un pericol mortal pentru elita comunistă și clientela ei formată în 40 de ani. Chiar între liderii „Solidarității“ ideea a provocat rezerve. Mazowiecki, Kuron etc. s-au pronunțat în public contra propunerii lui Michink. Dar ideea s-a impus. După dezbateri tensionate, Lech Walesa anunța, la 7 august, că „Solidaritatea“ este gata să formeze un guvern de coaliție, dar nu cu comuniștii, ci cu partidele–satelit ale acestuia, tolerate 40 de ani în Sejm (Partidul Democrat și Partidul Țărănesc). La 16 august, aceste partide acceptă oferta. A doua zi, președintele Jaruzelski are convorbiri cu Lech Walesa și liderii celor două mici partide. Pentru Jaruzelski, preocuparea principală era cum vor reacționa țările din Tratatul de la Varșovia, URSS mai ales, la un guvern necomunist. Situația era fără precedent în blocul sovietic. Walesa a spus că Polonia și sub un guvern necomunist rămîne membru al Tratatului de la Varșovia și al CAER. Apoi, a spus el, comuniștii vor avea miniștri în guvern, la Apărare și Afaceri Interne. „Polonia nu trebuie să uite unde se găsește pe hartă și față de cine are obligații. Sîntem în Tratatul de la Varșovia. Asta nu poate fi schimbat“. Generalul Jaruzelski îi propune lui Walesa să formeze noul guvern. Walesa refuză, deși era cel mai puternic om din Polonia. „Eu rămîn cu masele. Eu sînt unul dintre ei“. A fost în acest refuz și un calcul politic. Guvernarea se anunța extrem de dificilă. Walesa întrezărea că președinția va deveni vacantă în scurt timp. Oricum, acordurile din aprilie prevedeau alegeri complet libere în 1993. Iar, Jaruzelski putea fi schimbat cel tîrziu atunci în împrejurări mai favorabile. Liderul sindical propune trei candidaturi: Geremek, Kuron, Mazowiecki. Jaruzelski, după consultări cu Biserica, îl numește ca premier pe Tadeusz Mazowiecki, vechi consilier al lui Walesa, legat de cercurile catolice.

Victorioșii: Mazowiecki și Walesa

Era o nouă răsturnare a situației, după cea din 4 iunie. Cum va reacționa Tratatul de la Varșovia, avînd partener un guvern necomunist? Dar Kremlinul? Liderii „Solidarității“ nu au întîrziat să dea declarații că politica externă a Poloniei nu se va schimba și tratatele și alianțele vor fi respectate. De la București, sosește, la 19 august, un mesaj din partea CC al PCR, semnat de Nicolae Ceaușescu, în care se cere blocarea instalării unui guvern necomunist. Ironia istoriei: ultimul prim–ministru necomunist după 1945 fusese Petru Groza, demisionat în 1952. Scrisoarea este trimisă și conducerilor celorlalte partide membre în CAER, iar cererea pentru o „intervenție frățească“ era clară. Liderii PMUP cenzurează textul scrisorii lui Ceaușescu, care nu apare în presa poloneză. Esențială pentru situația creată era reacția Moscovei. Emisarul român care aducea scrisoarea lui Ceaușescu nu este primit de Gorbaciov. Două zile mai tîrziu, la 22 august, între Gorbaciov și Rakowski, șeful partidului și premier în funcție, are loc o lungă conversație telefonică. Rakowski se opunea unui guvern condus de „Solidaritatea“. Gorbaciov nu îl încurajează în această atitudine, refuzînd orice amestec. Sovieticii refuzau să mai susțină partidele comuniste în păstrarea puterii. Era „ultimul cui în coșciugul PMUP din Polonia“ — comentează istoricul Gale Stokes.

Moscova a acceptat realitatea. O intervenție de orice fel — militară, politică, diplomatică — ar fi prejudiciat *glasnost*-ul și *perestroika* și i-ar fi obligat pe liderii de la Kremlin să contrazică propriile lor declarații. Credibilitatea Kremlinului s-ar fi diminuat considerabil. Gorbaciov își amintea perfect că „noul curs“ inițiat de Hrușciov a fost blocat atunci cînd a intervenit în Europa de Est pentru a bloca schimbările care se petreceau acolo. Viitorul propriilor reforme depindea de acceptarea reformelor inițiate în alte țări ale blocului sovietic. Un alt argument pentru a lăsa lucrurile să continue în Polonia a fost că o intervenție din exterior, sau una internă, care să ducă la anulare alegerilor, sau impunerea altei soluții decît cea impusă democratic la 4 iunie, ar fi produs haos, deraparea tranziției pașnice în conflicte deschise și anarhie. Or, de haos și anarhie sovieticii s-au temut cel mai mult. Pentru a avea liniște la granița de vest, URSS trebuia să accepte evoluția proceselor interne din Polonia. Era concluzia politică inevitabilă a situației. Raportul de forțe în societatea poloneză nu permitea altă soluție. PMUP era în agonie, el se va dizolva cîteva luni mai tîrziu.

Regimul comunist din Polonia s-a încheiat oficial la 24 august, la ora 1.08 p.m., cînd Tadeusz Mazowiecki a fost votat de Parlament. Primul necomunist din istoria blocului sovietic: 378 voturi pentru, 41 de abțineri, 4 contra. El strînge mîna fostului prim–ministru. Se îmbrățișează cu Geremek, liderul facțiunii parlamentare „Solidaritatea“. Walesa lăcrimează în balconul pentru invitați. „Monopolul partidului care a condus Polonia împotriva voinței poporului s-a terminat“, a spus Geremek. Parlamentul a acceptat demisia generalului Kiszczak, prim–ministru doar pentru o săptămînă. La plecare, este și el aplaudat de Parlament. Reacția URSS este extrem de așteptată. Mesajul sosește. El este unul de felicitare pentru noul prim–ministru. Lumea răsufla ușurată, avînd încă amintirea amenințărilor și tensiunilor din 1980. La 12 septembrie, Parlamentul votează lista noului Cabinet (402 voturi pentru, 13 abțineri). Mazowiecki, la aflarea votului, spune: „Cei 40 de ani de guvernare comunistă s-au încheiat“. Cabinetul are 11 miniștri din partea „Solidarității“, plus patru comuniști, patru din partea Partidului Țărănesc și a Partidului Democrat. Ministru de Finanțe este Leszek Balcerowicz, adept al economiei de piață și al terapiei de șoc. La Muncă și Asistență Socială, vechiul disident Jacek Kuron. Comuniștii dețin portofoliile Apărării, Internelor, Transporturilor și Comerțului Exterior. La instalarea sa, Mazowiecki invoca în jurămîntul său pe Dumnezeu. Este pentru prima dată după război cînd un prim–ministru polonez face acest lucru. Dar greul abia începe… ■

Papa Ioan Paul al II-lea: „Nu vă fie frică ! “

Alegerea cardinalului polonez Karol Wojtyla, în octombrie 1978, în fruntea statului Vatican, ca papa Ioan Paul al II-lea, a provocat o veritabilă undă de șoc în toate țările din blocul sovietic. Momentul a fost interpretat dincolo de „cortina de fier“ ca o mare speranță. Angrenajul politico–diplomatic care l-a avut în prim–plan pe Ioan Paul al II-lea și care a contribuit la prăbușirea Zidului a făcut obiectul analizei întreprinse de ***Jacques Duquesne*** *în paginile revistei* ***„Historia Special“****, nr. 60, iulie–august 1999, articol pe care-l prezentăn și noi într-o formă adaptată.*

O întîlnire istorică

În acea zi, un soare palid era deasupra Romei. Străzile, reci și aproape goale în acel moment, erau martorii muți ai cortegiului de limuzine negre, de fabricație sovietică, care se îndreptau spre Cetatea Vaticanului. Această zi, 1 decembrie 1989, ora 11.00, va intra în istorie. Pentru prima oară, secretarul general al PCUS, stăpînul încă al URSS, urma să-l întîlnească pe șeful Bisericii catolice romane. Cu cîteva zile înainte, Zidul Berlinului căzuse. În timp ce Ioan Paul al II-lea și M.S. Gorbaciov se izolau pentru o conversație discretă, purtată în limba rusă, Edvard Șevarnadze, ministrul sovietic de Externe, îi spunea primului ministru papal, Agostino Casaroli, următoarele: „Fără dumneavoastră, nimic din toate acestea nu s-ar fi întîmplat“. „Dumeavoastră“, adică oamenii Vaticanului impulsionați de Sfîntul Părinte. Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 21 februarie 1990, primind o delegație de pelerini, Ioan Paul al II-lea îi asigura pe vizitatorii săi: „În Răsărit, Dumnezeu este cel care a învins“. După patru ani, într-o lucrare personală, papa avea să afirme: „Ca sistem, comunismul, într-un fel, a căzut de unul singur“, prăbușirea sa „fiind consecința erorilor și exceselor proprii“.

Pentru moment, să vedem care a fost contribuția papei Ioan Paul al II-lea la prăbușirea comunismului. Aceasta întrucît contribuția divinității, invocată de Sfîntul Părinte în fața pelerinilor, în februarie 1990, este dificil de apreciat… Să revenim, așadar, la 1978, la momentul alegerii lui Karol Wojtyla în fruntea statului Vatican, demnitate ocupată din 1523 numai de papi de origine italiană. Wojtyla, primul slav ales în fruntea Bisericii Catolice, are o misiune istorică: reunirea „celor doi plămîni ai Europei“, altfel spus a catolicismului cu ortodoxia. În această seară din octombrie 1978, cînd Ioan Paul al II-lea își face apariția pentru prima oară în balconul Basilicii Sf. Petru, stăpînul Poloniei, Edward Gierek, un comunist reformist care încearcă modernizarea țării sale cu ajutor occidental, se confesează soției sale: „Este un eveniment pentru poporul polonez și o mare complicație pentru noi toți“. Gierek n-avea de unde să știe că alegerea papei Ioan Paul al II-lea îi va fi, în final, lui însuși, fatală, că ea îi va provoca pierderea puterii și excluderea din partid, trei ani mai tîrziu. La Moscova, domnea, atunci, Leonid Brejnev, care nu acordă o prea mare atenție aceluiași eveniment. Nici el nu este prea departe de a pune, retoric, aceeași întrebare ca odinioară Stalin: „Cîte divizii are papa?“. Dar, cîteva zile mai tîrziu, cînd papa Ioan Paul al II-lea va lansa celebrul său îndemn: „Nu vă fie frică!“, numeroși oameni din anturajul țarului comunist vor înțelege că teama și-a schimbat locul. Pentru început, papa își multiplică, prin declarații, semnalele adresate poporului polonez. Apoi, creează la Secretariatul de Stat, organul administrativ central al Bisericii Catolice, o „secțiune poloneză“. La sfîrșitul lui 1979, publică o ediție în limba poloneză a organului de presă oficial al Vaticanului, „Osservatore Romano“, ediție încredințată unui apropiat, părintele Adam Boniecki. Și mai ales, deși primul său turneu este rezervat Americii Latine, iată-l revenind în propria-i țară, în iunie 1979. Brejnev, care a sfîrșit prin a-și da seama de aceste realități și de consecințele lor, nu-l apreciază încă așa cum trebuie pe acest om de renume mondial, intim legat de tot ceea ce înseamnă rezistența în fața comunismului. Gierek, cu atît mai puțin.

Papa Ioan Paul al II-lea cu Gorbaciov, sau Vaticanul și Moscova — două direcții din care a bătut „vîntul schimbării“

„Sto lat!“

Imediat după sosirea la Varșovia, papa Ioan Paul al II-lea reamintește despre „drepturile fundamentale ale națiunii“, altfel spus, despre „dreptul la autodeterminare politică al cetățenilor, dreptul la formarea propriei culturi și a propriei civilizații“. Totul a fost spus. Și, de la o zi la alta, de-a lungul acestui turneu în Polonia, papa lovește tot mai puternic. De la o zi la alta, polonezii care-l aclamă sînt tot mai numeroși, entuziasmul colectiv frizînd idolatria. Este ca un imens val care ridică țara. Polonezii își exprimă speranța strigînd „Sto lat!“ („Să trăiască 100 de ani!“). În curînd, va fi cît se poate de evident faptul că acest turneu papal este un eveniment nu numai pentru istoria Poloniei sau pentru cea a Bisericii Catolice, ci pentru istoria întregii Europe.

15 august 1980. Greva este în plină desfășurare la Șantierele navale „Lenin“ din Gdánsk, pe malul Balticii. Nu este prima revoltă muncitorească de la instaurarea regimului comunist din Polonia, dar, de această dată, muncitorii au pus peste tot portretele papei și cîntă imnuri religioase în fața camerelor de luat vederi. Lumea întreagă, fascinată, urmărește evenimentele. Papa la fel, din reședința sa de vară, Castelul Gandolfo. Și își pune întrebări. Ar putea să arunce gaz peste foc. Dar, în acest caz, ce riscuri pentru polonezi! Ar putea, de asemenea, să calmeze situația. Dar papa aprobă, din adîncul inimii sale, revolta muncitorilor din Gdánsk. Prin urmare, va juca strîns. Și se va ruga. 40.000 de militari sovietici, unguri și est–germani sînt masați la frontierele Poloniei pentru „mari manevre“. Episcopii polonezi, cu aprobarea papei, predică armistițiul, altfel spus, sfîrșitul grevei. Dar, în același timp, liderul greviștilor, Lech Walesa, un electrician, semnează cu puterea comunistă așa–numitele acorduri de la Gdánsk, tocmai el, cel care, în preziua evenimentelor, era un necunoscut și acum este recunoscut ca un interlocutor valabil. Nimic nu este jucat. Totul se poate schimba.

La 15 ianuarie 1981, Walesa, care nu l-a întîlnit niciodată pînă atunci pe papă, este primit la Vatican. Cîteva luni mai tîrziu, la 13 mai, survine însă atentatul din Piața Sf. Petru: turcul Ali Agça trage asupra lui Ioan Paul al II-lea. Nu se va ști niciodată numele comanditarului atentatului, dar lumea întreagă este rapid convinsă că acesta nu poate fi decît din Răsărit. Deși obligat la o lungă covalescență, papa lucrează la următoarea sa enciclică, „Laborem exercens“, în al cărei text, ca din întîmplare, se fac referiri la dreptul la libertate sindicală. Adversarii săi din Polonia pricep repede și ripostează. La 18 octombrie 1981, g-ralul Jaruzelski preia puterea la Varșovia, pentru ca în noaptea de 12/13 decembrie să declare instituirea Legii marțiale. Mii de opozanți ai regimului, în frunte cu Walesa, sînt arestați. Papa se teme de o insurecție populară sau chiar de o intervenție sovietică. Jaruzelski de asemenea și el va explica mai tîrziu că a acționat în acest fel pentru a evita un rău și mai mare. Vaticanul va crede același lucru. Mai ales că se stabiliseră, în secret, legături cu el. Trebuia jucat, în continuare, foarte strîns. O altă alianță, de asemenea, discretă, este încheiată cu Washingtonul. Nu e vorba de un tratat în bună formă, ci de o alianță tacită. Începutul se face prin schimb de informații. Dolari americani, destinați clandestinilor din Est, tranzitează, printre alți intermediari, și Roma. Iar papa își multiplică apelurile pentru a întreține speranța compatrioților săi. În 1983, obține îngăduința de a reveni în țara sa natală. Pentru o dată, guvernul comunist nu cere nimic special, conștient de faptul că în felul acesta obține el însuși o cauțiune. Cea care se mișcă este însă opoziția poloneză, întrucît numeroși lideri ai săi sînt încă în închisoare și pentru că „starea excepțională“ este încă în vigoare. Nu avea dreptate. Peste tot pe unde trece Ioan Paul al II-lea se aude strigat cuvîntul interzis „Solidarnosc“ („Solidaritatea“). Verdictul opiniei publice este cît se poate de clar. Așa cum va fi și în 1984, cînd mai mult de 500.000 de persoane vor asista la funerariile părintelui Jerzy Popieluszko, vicar al unei parohii varșoviene, considerat de Moscova un „provocator antisovietic“, care a fost asasinat de oameni ai securității poloneze. În curînd, puterea va trosni din toate încheieturile. În 1986, toți deținuții politici sînt eliberați, iar un an mai tîrziu Jaruzelski este primit la Vatican și papa va putea merge la Gdańsk pentru a-i saluta pe greviștii din 1980 în numele „muncitorilor din lumea întreagă“. Istoria a intrat pe o turnantă, cu atît mai mult cu cît Moscova are un nou lider, Mihail Gorbaciov. În scurt timp, întrevederi discrete îi reunesc pe conducătorii comuniști și pe diplomații Vaticanului. Apoi vine 1989, marele an al contagiunii — regimurile comuniste se prăbușesc în Balcani, în Cehoslovacia, în Lituania, în Germania de Est. Iar Zidul Berlinului, simbolul simbolurilor, este dărîmat. O bucată din Zid se va regăsi, ca o stelă, în grădinile Vaticanului. În 1992, Gorbaciov va spune: „Nimic din cele ce s-au întîmplat în Europa de Est în cursul ultimilor ani nu ar fi fost posibil fără prezența acestui papă“. Ioan Paul al II-lea îi va întoarce complimentul în termeni similari. ■

Traducere și adaptare,
Laurențiu CONSTANTINIU

De la „gulaș–comunism“ la post–comunism

Ungaria: „Success Story“

Liviu Marius BEJENARU

Nimeni nu are pretenția ca fostele țări comunise să-și dezvolte problemele economice într-o perioadă de numai zece ani. Și, totuși, datorită implementării reformei economice, a accederii în rîndul țărilor NATO și a faptului că este o candidată la admiterea în Uniunea Europeană, ceea ce se petrece în Ungaria poate fi considerat un succes.

Liberalism în interior, dogmatism în exterior

Partidul Comunist Ungar, înființat de Bela Kun în 1919, a ajuns la putere, ca peste tot în Răsăritul Europei, grație tancurilor sovietice.

A urmat perioada de sovietizare și stalinizare a țării, întruchipată de Mathyas Rakosi, care a dus în cele din urmă, după moartea lui Stalin și apariția dezghețului practicat de Hrușciov în relațiile internaționale, la înlocuirea lui Rakosi cu Imre Nagy și la izbucnirea revoltei anticomuniste și antisovietice a ungurilor.

Confruntat cu problema Suezului, Occidentul nu a oferit însă nici un fel de sprijin revoltei, permițînd Uniunii Sovietice să reinstaleze „ordinea“.

A fost însă o victorie „à la Pyrrus“, deoarece prin accederea la putere a lui János Kádár, comuniștii unguri aveau să înfăptuiască, începînd cu sfîrșitul anilor '60, o reformare a sistemului, ce avea să se constituie într-o solidă bază de plecare în tranziția viitoare spre capitalism.

În plan economic, reforma ungară a însemnat un compromis între doctrina etatistă și o piață liberă limitată, așa–numitul „gulaș–comunism“.

În plan politic, a fost recunoașterea nelegitimizată, și totuși tacit recunoscută, a grupurilor de presiune, fapt singular în întreaga Europă răsăriteană (Agnes Heller, Ferenc Feher, *De la Yalta la Glasnost,* Timișoara, Editura de Vest, , 1993, p. 173).

Prețul plătit pentru realizarea acestor reforme interne a fost atitudinea rigidă pe scena internațională: Ungaria a fost aliatul fidel al Uniunii Sovietice și al Tratatului de la Varșovia, contribuind, în 1968, la înăbușirea „primăverii“ de la Praga.

Ca sistem ideologic și structură politică, kadarismul s-a dezvoltat prin aplicarea principiilor hrușciovismului la condițiile interne ale Ungariei. După 1964, Ungaria era singura țară hrușciovistă într-un cadru est–european nehrușciovist, iar conștientizarea acestui fapt din partea populației a constituit o premisă fundamentală a experimetului lui Kádár (*ibidem,* p. 165).

În aceste condiții, la sfîrșitul anilor '80, reforma ungară a intrat într-o serie de dificultăți, caracterizate prin creșterea datoriei externe, a inflației și șomajului, în timp

23 mai 1988: la Budapesta, Kádár (în centru, cu fața) îi cedează locul lui Grosz

ce corupția la nivelul elitei birocratice atinsese proporții îngrijorătoare.

Spre deosebire de celelalte țări comuniste, schimbarea politică din Ungaria a fost condusă în mare măsură de impulsuri revizioniste de sus în jos. Conducerea politică a Ungariei, confruntată cu pericolul izbucnirii unor mișcări sociale, a pornit, din mai 1988, o acțiune de reînnoire, prin înlocuirea lui János Kádár cu Karoly Grosz, un lider mai tînăr și mai energic, și care constituia o asigurare pentru oficialii partidului că reformele nu le vor scăpa din mînă, în timp ce tinerețea sa oferea aparența unui dinamism și a unei inovații sporite. (Zbigniew Brezinski, *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX*, Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1993, p. 137).

Perioada care a urmat, pînă la constituirea unui guvern de centru–dreapta, rezultat din alegerile din martie 1990, a fost caracterizată drept „o revoluție liniștită“, care a oferit Ungariei o serie de atuuri solide față de vecinii săi: o societate civilă dinamică — în condițiile în care, începînd cu anul 1987, opoziția politică ungară devenea o realitate instituționatizată, suficient de puternică pentru a organiza întruniri semipublice și chiar unele demonstrații la Budapesta —, acceptarea multipartidismului, abolirea cenzurii, restrîngerea funcțiilor ocupate de nomenclatură, abandonarea simbolurilor sovietice, precum și primele semne de demarare a unei economii de piață.

Spre deosebire de Polonia, unde Sindicatul „Solidaritatea“ a constituit factorul–cheie în prăbușirea finală a comunismului, sau în celelalte țări ex–comuniste (RD Germană, RS Cehoslovacă, RP Bulgară, RS România), care au suferit „efectul domino“, în Ungaria acest rol a fost jucat de instituționalizarea înfruntării politice, care a oferit cetățenilor alternative concrete. (Georges Mink, „Problèmes politiques et sociaux“, iulie 1990).

O premiantă la realizarea reformei

Faptul că Ungaria este considerată în Occident, la zece ani de la căderea comunismului, ca o țară cu o economie pe cale de consolidare nu poate surprinde pe nimeni, dacă ne gîndim că la această situație au contribuit mai mulți factori, pe care o să-i enumerăm în continuare.

În primul rînd, factorul decisiv a fost modul în care Ungaria a pornit reforma. Pornind de la început cu o privatizare și o restructurare rapidă și eliminînd dirijismul din economie, Ungaria a obținut rezultate foarte bune, care au dus la creșterea nivelului de trai al populației. Totodată, realizarea reformei economice a fost privită de clasa politică ungară ca o componentă a interesului național, nefiind încetinită sau stopată, indiferent de guvernele ce s-au succedat la conducere. În acest sens, merită a fi amintit faptul că guvernul foștilor comuniști, condus de Gyula Horn, a aplicat cel mai sever plan de austeritate impus de Occident, destinat să echilibreze bugetul și balanța exterioară de plăți.

În al doilea rînd, existența unui cadru legislativ coerent și a unor facilități instituționale, care au atras ca un magnet investițiile străine. Avînd și o Constituție ce garantează proprietatea privată, merită să amintim numai faptul că, în perioada 1990–1996, mai mult de jumătate din investițiile străine în fostele „democrații populare“ au fost orientate spre Ungaria: 13 miliarde de dolari!

• Ungaria 1989: repere cronologice •

Ianuarie: Prima vizită la Budapesta a președintelui Statelor Unite ale Americii, George Bush

11 ianuarie: Parlamentul adoptă două legi privind libertatea de asociere și de întrunire

10–13 februarie: Reuniunea Comitetului Central al PMSU pentru „reevaluarea“ evenimentelor din 1956. Tot acum este acceptat și principiul multipartidismului

8–10 martie: Sesiune parlamentară. Adoptarea unui nou proiect pentru reforma Constituției. În cele din urmă, se cade de acord asupra alegerii președintelui prin vot universal

12 aprilie: Remanierea Biroului Politic al PMSU. Reformatorii își întăresc pozițiile

2 mai: Deschiderea frontierei cu Austria, închisă după 1966

8 mai: Kádár János este exclus din Comitetul Central al PMSU

6 iunie: Funeralii solemne la Budapesta. Înmormîntarea lui Nagy Imre, împreună cu alți patru eroi ai revoluției din 1956, într-un mormînt de onoare

6 iulie: Moartea lui Kádár (77 de ani)

Iulie: Legalizarea grevelor

August: PMSU acceptă în principiu tranziția spre economia de piață

20 august: Pentru prima dată după patruzeci de ani, este celebrat, la Budapesta, Sfîntul Ștefan

10 septembrie: Sînt omise „temporar“ obligațiile Tratatului formal dintre Ungaria și RDG, aprobîndu-se ca cei aproape 15.000–20.000 de est–germani care erau în exod spre Occident să tranziteze prin Ungaria

6–9 octombrie: Congres extraordinar al PMSU. Dispute între reformatori și conservatori. La 7 octombrie, PMSU își schimbă denumirea în Partidul Socialist Ungar. Grosz este înlocuit, la conducere, cu Nyers

23 octombrie: Republica Populară Ungaria este redenumită oficial Republica Ungară

15 noiembrie: Ungaria aderă la Consiliul Europei

22 noiembrie: Parlamentul respinge programul economic al guvernului

26 noiembrie: Referendum privind modalitatea de alegere a președintelui. Viitorul președinte al Ungariei urma să fie ales de către noul Parlament, și nu direct de electoratul general

19 decembrie: Demisia primului ministru, Miklos Németh

Demantelarea retelei de sirma ghimpata de la frontiera ungaro–austriaca

În al treilea rînd, Ungaria este țara care și-a construit cel mai performant sistem bancar din Estul Europei. Iar faptul că agențiile de rating au acordat Ungariei calificativul A, adică cel mai înalt grad de credibilitate, constituie un atu important în cererea de aderare la Uniunea Europeană.

Nu în ultimul rînd, merită să amintim un alt factor deosebit de important, dacă facem comparația cu ceea ce s-a întîmplat în România: inexistența, în primii ani ai demarării reformei, a convulsiilor sociale. Cu excepția unei scurte greve a taximetriștilor, pacea socială a fost menținută în timpul guvernului condus de Antall, ceea ce i-a făcut pe locuitorii Budapestei să afirme că Ungaria este țara cu cele mai puține greve din Europa, excepție făcînd Vaticanul (Laurent Naghy, *Tranziția ungară, 1990–1996,* Paris, 1996, p. 26).

Spre deosebire de politica externă interbelică ce s-a caracterizat prin revizionism și cea din timpul Războiului Rece, cînd Ungaria a fost un aliat fidel al URSS pe scena internațională, în cei zece ani ce s-au scurs de la căderea comunismului, diplomația maghiară a fost caracterizată de pragmatism și a fost orientată spre accederea în structurile euro–atlantice.

Pentru atingerea acestui obiectiv, Ungaria a exploatat la maximum unele evenimente ce i-au adus simpatie în Occident: a fost țara care și-a deschis granițele, în septembrie '89, permițînd trecerea refugiaților est–germani prin Austria spre RF Germană; pastorul Tökes și maghiarii din Transilvania au jucat un rol principal în declanșarea revoluției române, precum și angajarea fermă a guvernului ungar pe calea transformărilor democratice și a respectării drepturilor omului.

Ungaria și-a atras de asemenea un capital de popularitate în Occident și datorită evenimentelor din 1956 care — au afirmat oficialitățile budapestane — au constituit o probă a apartenenței națiunii la valorile democratice occidentale și ale acelei „Mittel Europa".

Pe lîngă exploatarea factorilor enumerați mai sus, Ungaria a mai inițiat în perioada post–comunistă o serie de acțiuni diplomatice: realizarea unui parteneriat ungaro–german, Germania devenind cel mai bun avocat al Ungariei pe plan internațional; crearea, în 1991, la insistențele Occidentului și avînd la bază o idee a premierului Antall, a Grupului de la Vișegrad — o localitate unde, în 1335, s-a încheiat o alianță între cei trei regi: ceh, polon și maghiar —, precum și crearea de către cele patru țări (după apariția, la 1 ianuarie 1993, a Slovaciei) a Acordului Central–European de Comerț Liber (CEFTA), cu scopul de armonizare a schimburilor comerciale cu cele practicate în Uniunea Europeană.

De asemenea, Ungaria și-a oferit serviciile de „jandarm" al Uniunii Europene, în calea emigrației clandestine provenită din estul continentului.

Succesele economice obținute și o reală democratizare au fost însă cei mai buni susținători ai Ungariei. Admiterea ei ca membru cu drepturi egale în Alianța Nord–Atlantică nu s-a făcut pe baza importanței sale geostrategice (o viitoare aderare a Sloveniei, care ar realiza un culoar de legătură cu Italia, ar face din Ungaria o țară utilă Alianței), ci pentru că ideea centrală a extinderii rămîne faptul că NATO reprezintă, în primul rînd, un club politic fidel principiilor democrației și economiei de piață și abia mai apoi o alianță militară.

În ceea ce privește Uniunea Europeană, criteriile de selecție sînt cele referitoare la performanțele economice și sociale, precum și la armonizarea legislației interne cu legislația și normele Uniunii Europene. În privința negocierilor de aderare, Ungaria se dovedește cel mai puternic candidat din grupul stabilit de Uniunea Europeană în 1997, grup ce mai cuprinde și Cehia, Cipru, Estonia, Polonia și Slovenia.

Relațiile cu ungurii din afara hotarelor Ungariei au cunoscut la rîndul lor o schimbare de atitudine. Tratatul de la Trianon a lăsat urme adînci în conștiința ungurilor. După unele estimări, există aproape 2,2 milioane de maghiari în România, 700.000 în Slovacia, 500.000 în fosta Iugoslavie, 200.000 în Ucraina Subcarpatică și 50.000 în Austria (Yves Lacoste, *Dicționarul geopolitic al statelor,* Paris, Ed. Flammarion, 1998, p. 255).

Dar, spre deosebire de iredentismul din perioada interbelică, beneficiind și de sprijinul unei diaspore deosebit de active, mai ales în SUA, diplomația ungară abordează astăzi o serie de concepte cu mare priză în Occident; spiritualizarea și permeabilitatea frontierelor, drepturile minorităților naționale, multiculturalism.

În comparație cu diplomația românească, care a rămas cantonată la un naționalism defensiv, specific secolului XIX, cea ungară se pronunță împotriva revizuirii frontierelor și totodată caută să convingă Occidentul că la Trianon i s-a făcut o nedreptate istorică.

Va reuși Ungaria să depășească acest complex al Trianonului, sau demonii trecutului îi vor da iar tîrcoale? Semnarea tratatelor de bună vecinătate cu Slovenia și România ne face să fim încrezători în privința primei ipoteze. ■

Vîntul schimbării și criza RDG, „vîrful de lance" al blocului sovietic

Sărutul morții pe obrazul lui Honecker

Rodica TRUICĂ

Republica Democrată Germană a încercat în anii ’80 o serie de acțiuni, mai mult sau mai puțin notabile, în vederea reglării instabilității sistemului, pentru atingerea unor progrese, precumpănitor de politică externă, ca și pentru îmbunătățirea rapidă a relațiilor cu Republica Federală Germană. Cîteva puncte pe ordinea de zi atinse, nu lipsite de importanță pentru vremea aceea și pentru pretențiile partidului unic, s-au putut semnala la nivelul politicii de stat: creșterea producției și o anumită detensionare a relațiilor la nivelul societății. Cu toate aceste încercări de cosmetizare a sistemului politic, criza pe care acesta o înregistra la nivel intern nu dădea pace nici liderilor politici și, mai grav, nici populației. Cele mai grele acuze se aduceau regimului în ceea ce privea lipsa democrației și încălcarea drepturilor omului, care au atras după sine noi proteste. Exista o formulă celebră în acest sens, pe care un grup democratic independent a scandat-o, în ianuarie 1988, la sărbătorirea lui Karl Liebknecht și a Rosei Luxemburg, anume „Freiheit ist immer die Freiheit des Andersdenkenden“ (Libertatea este mereu libertatea celuilalt cugetător).

Saltul spre Vest, saltul spre libertate

Revoluție de sus

Rapidele schimbări de la vîrful politicii Uniunii Sovietice (de la Brejnev la Andropov, în noiembrie 1982, de la Andropov la Cernenko, în februarie 1984, de la Cernenko la Gorbaciov, în martie 1985) și nesiguranța înregistrată la nivelul Biroului Politic al PCUS au fost folosite de conducerea Republicii Democrate Germane pentru propriile sale manevre. „Revoluția izbucnită de sus“ în Uniunea Sovietică a așezat partidul comunist condus de Honecker în fața unei mari dileme. În timp ce RDG a urmărit, pas cu pas, schimbările înregistrate de centru, în acest moment nu se putea pronunța decît în mod vehement împotriva unei politici deja aplicate, o politică care nu se potrivea cu stereotipul relațiilor existente între statele aflate sub umbrela protectoare sovietică. Se punea întrebarea în ce mod trebuia să se acționeze, astfel încît să se miște ceva la nivelul fundamentului stalinist al statului și partidului unic. Această atitudine de respingere față de măsurile reformatoare ale Moscovei a determinat tulburări nu numai la nivelul populației, ci, mai mult, la nivelul partidului comunist.

Pe lîngă criza sistemului politic din anii ’80 s-au accentuat, înainte de toate, disfuncționalitățile de ordin economic. La începutul deceniului, statul est–german se găsea într-o ruină financiară. Numai creditele de miliarde ale Occidentului ar mai fi putut evita colapsul economic. Pe lîngă problemele de ordin intern, se adăugau cele de ordin extern, precum catastrofa mediului înconjurător și stagnarea ritmurilor economice. Imposibilitatea găsirii unei soluții de compromis a adîncit sentimentul de resemnare. Lipsa de inovații atît la propriu, cît și la figurat au degradat această perioadă de stagnare în loc să o amelioreze. Întărirea organelor de stat la toate nivelele și controlul strict exercitat de către serviciile secrete au adus, oarecum, mirajul mult așteptatei stabilități. În contradicție cu acest tabou idilic, este de semnalat numărul impresionant al celor care-și doreau să călătorească în Occident pentru a nu se mai întoarce, la care se adaugă activitatea unor mici grupări ale mișcărilor de opoziție dublate de aceea a celor care militau pentru respectarea drepturilor omului. Închiderea granițelor către Vest, ca și către Est, nu a condus așa cum era de așteptat la o izolare a PSUG, ci, în final, la naufragierea sistemului.

Conducerea PSUG a fost convinsă, după sesiunea celui de-al X-lea Congres, că nu reformele radicale erau soluția pentru slăbiciunea statului ci, dimpotrivă, adîncirea ideologiei și a practicii staliniste. Conducerea și-a dorit în acest fel să cimenteze pretenția de deținere absolută a puterii. În anii ’80, partidul continua să reprezinte elita statului est–german. Datorită acestui fapt, partidul trebuia să se mențină sau să se păstreze în cursa pentru controlul asupra vieții economice. Pe această linie s-au plasat acțiunile conducerii de partid, în sensul că ea spera să poată ține mai departe laolaltă elita politică, pentru a continua bunul mers al acțiunilor autoritare. O treime a membrilor de partid absolvise o instituție de învățămînt superior, iar peste două treimi dintre cei 80.000 de secretari de partid fuseseră educați în cadrul învățămîntului superior de cadre. Responsabilul cu sectorul de cadre din aparatul central de partid, Fritz Müller, vorbea, în 1981, despre 339.000 de cadre nomenclaturiste. Cu acest număr, justifica el, din cei 2,2 milioane de membri ai partidului comunist mai mult de jumătate de milion putea să exercite o funcție de prim–rang la nivelul partidului, statului și al economiei.

La nivelul structurilor de putere nu s-a schimbat nimic esențial în anii ’80. Cosmetizările privind o democratizare internă accentuată au fost susținute prin cele mai uzitate instrumente ale propagandei, atît la nivelul politicii domestice, cît și la nivelul afacerilor externe. Sistemul dictaturii staliniste putea funcționa numai în cazul în care aparatul de partid rămînea intact; el urma principiului centralismului, care la rîndu-i corespundea instrucțiunilor venite pe linie descendentă. RDG a făcut, în această ordine de idei, notă separată față de celelalte state supuse discuției, pentru că exista la nivelul conducerii de partid și de stat o rigiditate remarcabilă, în sensul că nu s-a întrezărit un demers clar și categoric față de directivele primite de la Moscova. Așa se explică faptul că conducerea partidică nu putea să acorde nici un fel de libertăți, ca să nu mai aducem în discuție posibilitatea unei destinderi chiar la nivelul acesteia. Pentru a asigura liantul între propriile sale cadre, elita partidului a dat startul unei noi campanii ideologice. Acestui lucru a servit proclamarea „Anului Karl Marx“ (anul 1983 a fost ales pentru a purta această denumire), special pentru a motiva sensul parteneriatului permanent, la care se adăugau tendințele evidente de eliminare a asperităților resimțite la contactul dintre teorie și practică.

La mijlocul și chiar la sfîrșitul anilor ’80, s-a accentuat convingerea că hege-

• RDG 1989: repere cronologice •

3 august: Bonnul intervine în ajutorul celor care încercau să fugă din Germania de Est, folosind ca rută de tranzit Ungaria

13 august: Autoritățile vest–germane decid închiderea ambasadei din Ungaria în care se aflau, la acea dată, peste 180 de est–germani

23 august: Un nou mare val de fugari spre Austria. RFG hotărăște închiderea ambasadei sale de la Praga pentru a stopa afluxul de refugiați

10 septembrie: Budapesta decide să respecte dorința est–germanilor de a-și alege singuri țara de adopție. În urma acestei hotărîri, peste 10.000 de est–germani vor fi tranzitați în Austria

29 septembrie: Peste 2.500 de persoane sînt găzduite în incinta Ambasadei RFG din Praga

1 octombrie: Peste 8.000 de refugiați est–germani din Praga și Varșovia sosesc în RFG la bordul așa–numitului „tren al libertății“

3 octombrie: RDG decide retragerea cetățeniei pentru toți cei care au intrat în Cehoslovacia fără autorizație de ieșire

6 octombrie: Vizita lui Gorbaciov în Berlinul de Est, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la înființarea RDG. El afirmă că respectă principiul statu quo-ului în Europa, îndemnînd tinerii est–germani să nu-și piardă răbdarea

18 octombrie: În urma presiunilor străzii, Honecker îl numește pe Egon Krenz la conducerea partidului și statului est–german

30 octombrie: Vizita lui Egon Krenz la Moscova, unde aduce elogii programului de reforme inițiat de M. Gorbaciov

6 noiembrie: Publicarea în Berlinul de Est a unui proiect de lege care autoriza trecerea liberă a graniței de 30 de ori pe an

8 noiembrie: Conducerea partidului și statului est–german demisionează

9 noiembrie: Autoritățile RDA decid deschiderea frontierei; germanii se pot deplasa liber din Est spre Vest. Noapte agitată la Berlin. Mii de berlinezi din Est trec dincolo de Zid

13 noiembrie: Reuniune în sesiune extraordinară a Parlamentului RDG. H. Modrow este numit șef al guvernului

17 noiembrie: Noul șef al guvernului est–german își afirmă opoziția cu privire la unificarea Germaniei, propunînd negocieri pentru o nouă construcție juridică între cele două state germane. Propune ca bază de discuții Tratatul bilateral din 1972

28 noiembrie: Cancelarul vest–german, Helmut Kohl, prezintă în Bundestag un plan structurat în trei etape, în care sînt analizate perspectivele unificării Germaniei

6 decembrie: Egon Krenz acordă amnistie deținuților politici. Întrevedere Gorbaciov–Mitterrand, la Kiev. Reunificarea germană stă în centrul discuțiilor. Egon Krenz demisioneaz din funcția de șef al statului și din funcția de șef al Consiliului Național de Apărare. Manfred Gerlach este numit, pe o perioadă interimară, în funcția de șef al statului

7 decembrie: Deschiderea în Berlinul de Est a lucrărilor Mesei rotunde între opoziție și partidul comunist. Egon Grenz anunță că primele alegeri libere vor avea loc la 6 mai 1990

8–9 decembrie: Summit-ul celor 20 de la Strassbourg. Cancelarul vest–german Helmut Kohl se pronunță pentru demararea procesului de uniune economică și monetară

17 decembrie: Dizolvarea oficială a poliției secrete est–germane (STASI)

20–22 decembrie: Vizita lui François Mitterrand în RDG monia partidului la nivelul statului și societății este premisa pentru stabilitatea regimului. Această situație a generat o campanie permanentă pentru întărirea poziției elementelor de vîrf ale configurației, și nu în ultimul rînd o întinerire a acestora. Este edificator în acest sens înaintarea în funcție a lui Egon Krenz — ce fusese pînă atunci șeful aripii de tineret a partidului —, care, la numai 46 de ani, a devenit cel mai tînăr membru al Biroului Politic.

PSUG rămînea un partid centralist. Toate deciziile politice trebuiau luate la nivelul Biroului Politic, categorisit drept unica putere centrală abilitată a „guvernului" est–german. Încuviințarea sa era necesară atît partidului, cît și conducerii statului, precum și pentru toate compartimentele societății — social, economic și cultural.

La nivelul structurilor centraliste, Partidul Socialist Unitar German nu a înregistrat nici o schimbare radicală de la începuturile stalinizării, din 1948–1949. Monopolul puterii era deținut de la începuturi și pînă în anii '80 de către partidul hegemon.

Informații detaliate despre funcționarea acestei mașinării sînt date de un raport al Secretariatului General al Partidului, din ianuarie 1986. Aproape 2,3 milioane de membri și candidați au fost înscriși în 58.573 de organizații de masă. Numărul muncitorilor a crescut de la 57,6% (procentaj raportat la cel de-al X-lea Congres al partidului), la 58,2%, în ianuarie 1986. Pentru prima dată a fost repartizat la nivelul acestor muncitori un segment, considerat real, al producției muncitorești (aproape 37,9% din totalitatea producției li se datora acestora). În statisticile care au urmat, numărul muncitorilor aderenți a crescut simțitor, cu circa 20%. Cea mai spectaculoasă dintre schimbări s-a înregistrat la nivelul intelectualității, a cărei participare la nivelul treburilor de partid a crescut simțitor, de la circa 12 %, în 1967, la 22,4%, în 1986. Majoritatea membrilor care au intrat în structurile partidului comunist au fost școlarizați. Au urmat cursurile școlii de partid, cursuri care au durat aproape trei luni, în timp ce numai 15.000 dintre ei au absolvit cursuri superioare. Al XI-lea Congres al Partidului Socialist Unitar German s-a dovedit a fi o posibilitate reală de renumerotare a membrilor și, în același timp, s-a vrut o reafirmare a principiilor de guvernămînt. Cu acest prilej, Erich Honecker afirma: „Poporul nostru a țintit în baza dezvoltării forțelor de producție și a relațiilor socialiste de producție un standard de viață neîntîlnit pîna acum în istoria sa. Șomajul este pentru noi o noțiune străină, parcă venită din altă lume. Capitale sunt pentru noi siguranța socială și natalitatea, ocuparea populației, șanse egale în ceea ce privește formarea personalității. Ca scop primordial, noi urmărim menținerea păcii, și cu aceasta, asigurarea unui viitor mai bun".

„Directiva celui de-al XI-lea Congres al Partidului Socialist Unitar" care privea planul cincinal pentru dezvoltarea economiei socialiste 1986–1990, a fost tema de discuție preferată a șefului guvernului, Willi Stoph. El estima cum că, în anii ce vor urma, curba economică va fi ascendentă și dinamică, în timp ce situația politică va articula o linie stabilă.

Un congres al frazelor goale

În timp ce Uniunea Sovietică începuse să facă loc criticilor îndreptate împotriva trecutului, partidul unic german continua să peroreze fără rost pe marginea forței revoluționare a trecutului roșu. Delegația care a participat la cel de-al XI-lea Congres al partidului a adus un mesaj semnificativ din partea lui Gorbaciov. Cu toate acestea, mesajul părea să nu fi atras deloc atenția la Berlin. Ba mai mult, Honecker aprecia că în momentul în care PSUG preluase puterea politică și nu numai atunci, între popor și structurile de partide pluraliste se instaurase o ruptură imposibil de reconciliat. Partidul ar fi devenit, după propriul său comentariu, „o forță responsabilă, cu putere de decizie la nivelul societății". Se pare că acest ultim Congres a fost unul al frazelor, al confirmării personale, care nu avea nici o acoperire în realitate.

La nivelul acestor noi alegeri, pentru Biroul Executiv s-au reconfirmat vechii deținători de funcții din 1981; se poate arăta astfel, spuneau aceștia, linia continuă a politicii partidului.

Mandatul lui Honecker a degenerat din această pricină într-o veritabilă criză, mai ales datorită faptului că el s-a opus politicii duse de Gorbaciov și prin aceasta s-a declarat ostil poporului, care s-a dovedit incapabil de a mai susține un astfel de parteneriat. „Glasnostul" și *perestroika* erau gîndite în așa fel încît să poată soluționa criza în care se zbătea Uniunea Sovietică, fiind menite să renoveze din temelii structurile staliniste și în acest fel să înlesnească un drum nou în politică, economie și cultură.

În ceea ce privește politica externă, guvernul de la Berlin s-a dovedit a fi de acord cu noile demersuri ale Moscovei, nu din altă pricină decît accea că ele se pliau pe prioritățile statului german — înțelegere cu celelalte state europene și încetarea cursei înarmării. De la primii pași făcuți de Uniunea Sovietică spre reformarea structurilor interne, Berlinul s-a împotrivit. Cu toate că Germania de Est s-a condus, încă din anii '40, după parola „să învățăm de la Uniunea Sovietică înseamnă să învățăm să învingem", totuși, în acest moment, ea a preferat să se ascundă în propriul hățiș de incertitudini. Conducerea de partid a adoptat o distanță considerabilă fața de jocul liberal al Moscovei. Cîțiva funcționari, dispuși permanent să copieze realități fără conținut, s-au arătat impresionați de ritmul impus, astfel încît au considerat de bun

Zidul Berlinului: de la edificare (aici), la desființare (în p. 35)

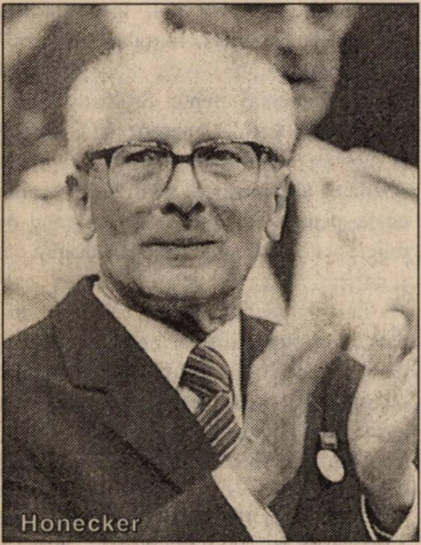

Honecker

augur un parteneriat de atitudine cu Moscova. Răspunsul primit în acest sens de la Honecker a fost demisia și acuzele de trădare a cauzei partidului. Kurt Hager, membru al Biroului Politic, într-un interviu dat săptămînalului „Stern“ de la Hamburg, aprecia cum că *perestroika* ar funcționa la Moscova precum tapetul pentru o locuință și se întreba retoric „dacă locuința sa ar trebui să fie din nou tapetată“, în condițiile în care vecinii trecuseră la un astfel de tratament.

Partidul lui Honecker a preferat să aștepte pînă cînd reformele lui Gorbaciov se vor împotmoli, iar dinspre Moscova va bate un altfel de vînt al schimbării. Tocmai cînd Gorbaciov a putut să-și consolideze poziția, în 1988, Germania Răsăriteană a purces spre a confisca noua politică, rămînînd la stadiul de indiferență față de realitățile sovietice. Întrunirile la nivel înalt, din iunie și decembrie 1988, semnalau intenția pe care „socialismul în culorile Republicii Democrate Germane“ o declara, aceea de a articula o serie de măsuri, care nu se găseau în același registru precum cele din Uniunea Sovietică, Polonia și Ungaria. În acest cadru se poate observa cît era de departe conducerea germană de lumea în care trăia. La cea de-a 7-a Plenară a Comitetului Politic Executiv, de la 1 decembrie 1988, Honecker aprecia că standardul de viață în Germania Democrată este cu mult mai ridicat decît cel înregistrat în aceeași parametrii de timp în Germania Federală. Pentru a fi cît se poate de convingători în ceea ce privește situația internă a statului pe care-l conduceau cu grijă, ei au acceptat să organizeze cel de-al XII-lea Congres al partidului pentru mai 1990, cu toate că, potrivit calendarului, el era așteptat un an mai tîrziu. Cu toate aceste încercări de reconsiderare, se poate afirma acum, la un deceniu distanță, că sentimentul de bulversare specific societăților est–europene nu a rămas străin Germaniei. La nivelul structurilor interne ale partidului s-au născut controverse. Misiunea de reconstrucție a unei lumi noi era contestată din temelii, valorile sale inițiale fiind golite de conținut. Cunoștințele livrate în acest sens de Moscova, regîndirea fenomenului istoric de pe alte coordonate — încercarea de rescriere a istorie partidului comunist din Uniunea Sovietică în timpul lui Stalin, ororile acestui regim — au sfîrșit prin a pune noi probleme. Pentru a se debarasa de întrebări și răspunsuri incomode, autoritățile din Berlinul de Est au recurs la mijloace neconvenționale. Au retras de pe lista de publicații străine, care se difuzau în cuprinsul țării, revista sovietică „Sputnik“. Articolele critice referitoare la dezvoltarea comunismului la nivel planetar, dovezile privitoare la vina împărtășită a lui Stalin de a fi contribuit la ascensiunea lui Hitler la putere, toate acestea nu aveau nici un fel de relevanță pentru un cetățean est–german „normal“. Această acțiune a fost dublată de o alta. Cenzura partidului a confiscat apariția considerațiilor bazate pe documente ale istoricilor ruși cu privire la Internaționala Comunistă, care apăreau în revista de limbă germană (editată la Praga) „Probleme des Friedens und des Sozialismus“. Cîteva restricții au șocat chiar pe funcționarii de partid. Lor le-a fost destul de clar că elita partidului nu lupta numai împotriva Vestului „dușman“, ci deodată se canalizase pe un război pe două fronturi, acum chiar împotriva puterii protectoare, Uniunea Sovietică. Această atitudine putea să degenereze într-un adevărat dezastru.

Conducerea de partid și de stat se temea de faptul că adoptarea unui set de măsuri de tip *glasnost* și *perestroika* ar fi condus la naufragiul sloganului ideologic–fundamental: „Partidul are întotdeauna dreptate“. Din această pricină, ea a vrut să evite înainte de toate controversele pe marginea stalinismului, noțiune–tabu pentru cea mai mare parte a liderilor politici est–germani. Această scurtă incursiune în istoria Germaniei Democrate arată că numai prin forțarea anumitor conjuncturi Partidul Socialist Unitar German și-a făcut loc la guvernarea și la instituirea, mai tîrziu, a unui regim de tip stalinist. Dorința de putere, ca și cultul personalității lui Stalin și-a pus amprenta asupra întregului eșafodaj politic, cultural și economic est–german. Elita germană a urmărit îndeosebi păstrarea acestui trecut propriu, pentru

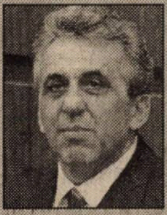

„În ajunul sărbătoririi, Ultimul președinte al fostei RDG a fost trimis în închisoare

Curtea Federală de justiție din Germania a respins, luni (8.XI.a.c., n.n.) recursul formulat împotriva condamnării la pedepse cu închisoarea a mai multor demnitari din fosta RDG, printre care și ultimul șef al statului comunist, Egon Krenz (v. foto), **relatează AFP. În urma deciziei Curții Federale, condamnarea lui Krenz la șase ani și jumătate de închisoare rămîne definitivă. În aceeași situație se află și alți doi membri ai Biroului Politic al Partidului Comunist Est–German — Gunter Schabowski și Gunter Kleiber, condamnați la cîte trei ani de închisoare. După decizia Curții Federale, anunțată în ajunul celei de-a zecea aniversări a prăbușirii Zidului Berlinului, cei trei urmează să se predea autorităților pentru executarea pedepsei. Ei nu mai au posibilitatea de recurs pe teritoriul Germaniei. Egon Krenz și cei doi demnitari ai fostei RDG au fost condamnați, la 25 august 1997, pentru responsabilitatea politică în moartea, la frontiera intergermană, a mai multor transfugi“.**

(„Adevărul“, nr. 2.932, 9.XI.1999, p. 15)

că reformele lui Gorbaciov nu făceau decît să arate că extinderea setului de erori conducea necontrolat la un nou drum al fostelor state comunitare. La nivel ideologic, dogma a rămas neschimbată, „singurul factor obiectiv important“ luat în calcul de către socialism fiind „rolul conducător al partidului marxist–leninist“. Pentru asigurarea acestor baze teoretice, ideologii explicau mai departe: „Fără rolul conducător al clasei muncitoare și al partidului nu există socialism“.

Se poate concluziona în acest sens că PSUG rămîne, pe tot parcursul anilor ’80, un partid de formație stalinistă, care a vrut să-și mențină propria dictatură ierarhică. Aceasta reiese din stăruința cu care a apărat ideologia moștenită și practica îngrădirii oricăror mecanisme democratice.

Oricît de pertinente au fost instrumentele cu care statul a acționat pentru slujirea propriilor interese, starea de spirit a populației, mai ales a tinerei generații era din ce în ce mai proastă. Acest lucru este dovedit de demonstrațiile, din vara anului 1983, de la Jena, de cele de la 1 septembrie 1987, din fața Porții Brandenburgului. Ele au fost susținute de către organizații independente pentru pace, care au avut un impact demn de luat în seamă mai ales în rîndul tineretului. Propaganda oficială a statului pentru pace a determinat articularea unor organisme civile independente. Această multitudine de factori au acționat independent. S-au sprijinit pe cea mai importantă instituție autonomă a statului, Biserica. Episcopul saxon, Johannes Hempel, afirma, în septembrie 1983, că centralismul societății est–germane era un „izvor evident pentru decepții“. El a reprezentat un punct de sprijin pentru un număr însemnat de cetățeni est–germani, puțin dispuși să mai creadă autoritățile. Același sentiment de nemulțumire s-a strecurat în rîndurile funcționarilor, prin îngrădirea accesului spre Vest (cu ocazia acestor călătorii legale în Republica Federală s-au înregistrat, în 1985, aproape 18.000 de azilanți politici, în 1986 — 20.000, în 1987 — 11.500, iar în 1988, aproape 30.000), dar și din cauză că nu-și puteau procura mărfuri de foarte bună calitate decît dacă apelau la serviciile speciale cu plata în valută.

Panică și neîncredere

La nivelul tinerei generații era vizibil același sentiment de închistare, de nemulțumire, ceea ce a condus inevitabil la rezistență și revoltă. În iulie 1985, un grup de 34 de tineri (dintre care făceau parte scriitorii Sascha Anderson și Rüdiger Rosenthal, precum și preotul Rainer Eppelmann) a semnat o scrisoare de protest, din care cităm: „Pentru noi, în Republica Democrată Germană, introducerea următoarelor drepturi ar fi o chestiune mai mult decît importantă: dreptul la libera opinie, dreptul la informație necenzurată, dreptul la călătorie, dreptul de emigrare, dreptul la libertatea întrunirilor și a înfrățirilor, șanse egale pentru educație independente de religie și de concepția personală despre om și univers“. Acest fel de apel rămînea deseori fără un răspuns oficial. Reacția era, practic, o supradimensionare a potențialului pe care-l deținea ministerul destinat securității naționale, ceea ce nu ducea decît la panică și neîncredere.

Criza politică a Germaniei Democrate s-a dovedit a fi vizibilă la alegerile din mai 1989. Deja din stadiul pregătirilor s-au conturat grupări de opoziție, ce nu păreau a se lăsa prea ușor intimidate. Pentru prima dată în istoria sa, PSUG a înregistrat o înfrîngere răsunătoare. Și totuși, au fost falsificate și aceste alegeri. Imediat după finalizarea lor, în diverse regiuni ale statului au izbucnit revolte și demonstrații (cum ar fi cea de la Leipzig). Aceste mișcări au demonstrat un grad ridicat de conștiință civică, mult superior sentimentului de apartenență la statul socialist. În iunie, au fost arestate peste 100 de persoane în Berlinul de Est, cetățeni care avuseseră „pretenții“ în ceea ce privește îndreptarea

Gorbaciov dixit: „Nu regret decizia mea“

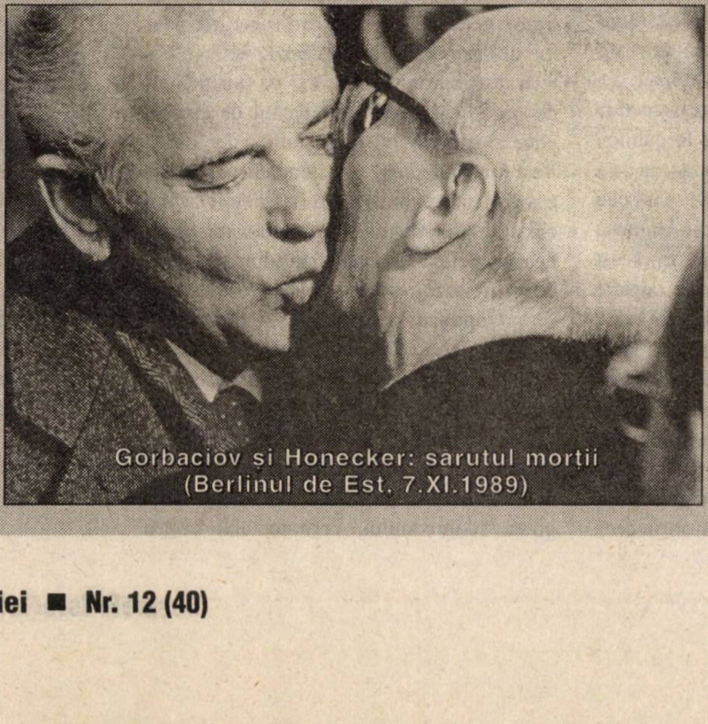

Gorbaciov și Honecker: sarutul mortii
(Berlinul de Est, 7.XI.1989)

„Niciodată nu am regretat decizia mea. A rezista voinței populare și a salva regimul condamnat al lui Erich Honecker ar fi fost fără sorți de izbîndă. Recurgerea la forță ar fi dus la mari vărsări de sînge — dorința de reunificare aprinsese milioane de germani — și ar fi putut provoca o confruntare între cele două superputeri. Chiar dacă s-ar fi putut evita acest lucru, intervenția ar fi contravenit principiilor fundamentale a filozofiei mele politice. O intervenție militară ar fi distrus încrederea care se crease între noi, lumea occidentală și SUA ar fi întrerupt sprijinul economic și politic vital pentru perestroika. Și ar fi însemnat să se tragă împotriva unor oameni obișnuiți, ceea ce era împotriva principiilor mele morale“.

(După „Adevărul“, nr. 2.932, 9.XI.1999, p. 10)

fraudelor electorale. Un puternic impact l-a avut discursul critic al celor 19 biserici protestante, întrunite la Dresda, în aprilie. În acest context s-a cerut clar şi răspicat reformularea conceptului de „alegere“ şi democratizarea dreptului la vot. Reacţiile la falsificarea alegerilor au semnalat puternicele disensiuni dintre popor şi elita politică.

Un grup format din 57 de persoane îşi pune semnătura pe o scrisoare de protest, publicată la 15 iunie, prin care se cerea abolirea sistemului politic de provenienţă stalinistă. Semnatarii i-au provocat la o discuţie liberă pe cei din partidul de guvernămînt. Atitudinea provocatoare a documentului a determinat întărirea mişcării de opoziţie. Honecker a rămas mai departe pe poziţii. Toate aceste evenimente au fost alimentate de vechile nemulţumiri, legate de mizeriile vieţii private, calitatea îndoielnică a sistemului juridic şi a sistemului sanitar. Statul nu a acceptat nici un fel de înţelegere cu protestatarii. Urmarea a fost demonstraţia de la Leipzig, din 11 septembrie 1989, care s-a soldat cu arestări şi pedepse pecuniare. La 19 septembrie, s-a înfiinţat Noul Forum, practic întruchiparea oficială a mişcărilor reformatoare. La 20 septembrie, a survenit reacţia statului. Se arăta că mişcarea nou închegată era, practic, un „duşman al statului“. Mişcarea a avut şi un suport programatic: „Tezele pentru o reorganizare democratică a Republicii Democrate Germane“. Într-un mod asemănător au reuşit să se închege şi celelalte mişcări contestatare. La 2 octombrie, cotidianele acestor organizaţii subliniau: „Societatea est–germană se găseşte într-o criză economică şi socială. Înfăţişarea ţării noastre a suferit îndeajuns. Credibilitatea socialismului a fost dinamitată din interior. (...) În această situaţie, cetăţenii est–germani se văd nevoiţi să-şi părăsească ţara. Pînă acum nu există un semn clar, cum că elita politică ar vrea să ajungă la o înţelegere cu masele populare. Este cert faptul că drumul către înnoirea sistemului socialist nu funcţionează“.

La 24 iulie 1989, a existat o încercare a cîtorva lideri, precum Martin Gutzeit, Markus Meckel, Arndt Noack şi Ibrahim Böhme, pentru fondarea unui Partid Social–Democrat. Drept contrapondere, în septembrie 1989, s-a creat o aripă de stînga a eşichierului politic, care milita la rîndu-i pentru reformare. Şirul acţiunilor revoluţionare s-a derulat rapid: la 2 octombrie, aproape 20.000 de oameni au manifestat la Leipzig, iar la 4 octombrie, la Dresda. Tot atunci, forţele cetăţeneşti au pretins alegeri libere în Germania Democrată, sub controlul ONU. Demonstraţiile au continuat şi în timpul sărbătoririi a 40 de ani de la fondarea RDG, la Dresda şi Magdeburg. Reacţia autorităţilor a fost categorică. Ea este sesizabilă îndeosebi în răspunsul pe care Honecker l-a dat liderului moscovit, Mihail Gorbaciov: „Lucrurile sînt stabile, controlăm întreaga situaţie“. Demonstraţia celor 70.000 de cetăţeni pe străzile Dresdei a infirmat răspunsul liderului est–german. Inutil să mai comentăm faptul că Biroul Politic nu era pe deplin în stare de a realiza un raport cuprinzător despre manifestaţiile de stradă. Pînă la mijlocul lunii octombrie, Noul Forum număra aproape 25.000 de cetăţeni. La 16 octombrie, în Leipzig, numărul demonstranţilor s-a ridicat la aproape 120.000. Soluţia Comitetului Politic Executiv părea a fi, după opinia lui Egon Krenz sau a lui Günter Schabowski, posibila înlocuire din funcţie a lui Honecker. Protestele de la Leipzig au atins cote fabuloase. Numărul demonstranţilor s-a ridicat la aproape 300.000. La 23 octombrie, manifestaţia a avut ca obiectiv contestarea noii regrupări de forţe din jurul partidului comunist.

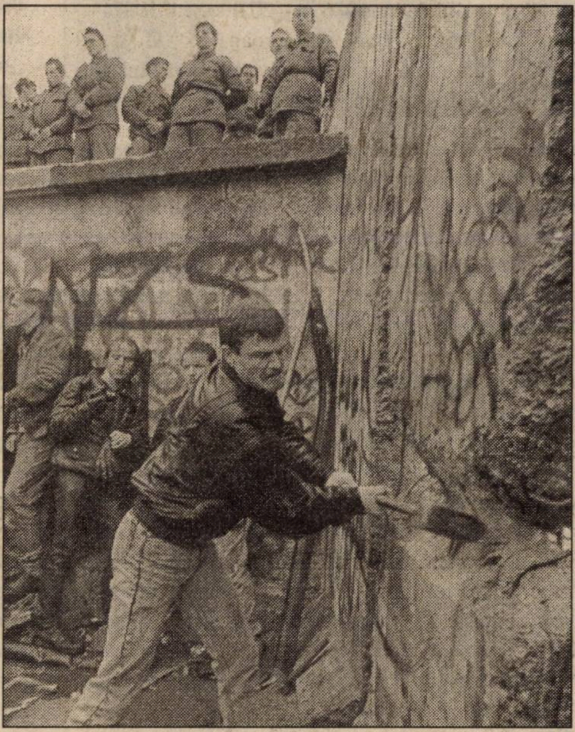

Nici măcar tertipurile lui Krenz sau aruncarea în faţa opiniei publice a unui nou slogan: „Schimbare!“ nu au soluţionat situaţia. Convorbirile care s-au purtat între Krentz şi Gorbaciov, la 31 octombrie 1989, nu au trecut pe ordinea de zi „reunificarea Germaniei“. Demonstraţiile populare au continuat. La 4 noiembrie, era rîndul Berlinului de Est să reacţioneze. Mai mult de jumătate de milion de oameni au cerut libertatea presei, a călătoriilor, a opiniei, a întrunirilor, dar, înainte de toate, alegeri libere. Schimbările survenite la nivelul Comitetului Central al partidului erau nesemnificative. De o importanţă categorică au fost acele răsturnări de situaţie care s-au făcut sesizabile la nivelul organizaţiilor de partid. Noua conducere instituită a promis alegeri libere. Cu toate acestea, presiunea exercitată de mase nu a dat nici o şansă politicii iniţiate de Krenz. Surprinzătoarea deschidere a graniţelor către Berlinul de Vest, în seara zilei de 9 noiembrie 1989, a provocat o schimbare spectaculoasă de situaţie. Această posibilitate reală de a veni în contact cu democraţia şi adevăratele ei valori i-a şocat pe oameni. Practic, din acest moment se poate discuta despre o rapidă escaladare a problemei reunificării spaţiului german.

Hegemonia Partidului Socialist Unitar German luase sfîrşit. Deja cu data de 1 decembrie a încetat să mai existe principiul „rolului conducător“ al partidului, drept înscris în Constituţie. Naufragiul partidului s-a consemnat definitiv la 8 decembrie 1989. ■

Apusul comunismului în „orașul de aur"

„Catifea de Praga" pe mărci vest-germane

Iulian CHIFU

Havel salută mulțimea. La Praga, comunismul este amintire

Ca în mai toate statele foste comuniste, și în Cehoslovacia căderea regimului impus de tancurile rusești după cel de-al doilea război mondial, prin specularea celebrelor „acorduri de procentaj", a avut particularități care au evidențiat-o. Potrivit principiului care a gestionat prăbușirea regimurilor comuniste urzită de George Bush și Mihail Gorbaciov, la Malta, cu cît regiunea a fost mai aproape de centrul Europei — „Heartcore" sau „Mittel Europa" — respectiv de Germania, cu atît trecerea s-a făcut mai pașnic, cu mai puține urcușuri și coborîșuri, mult mai lin decît în turbioanele din Răsăritul european și din fosta URSS.

Tot mai mulți comentatori ai istoriei, care analizează perioada prăbușirii comunismului, vorbesc despre „catifeaua de la Praga" cumpărată pe mărci vest-germane, în condițiile în care noile planuri ale Europei unite rezervă Cehiei statutul de condominion al marelui vecin unificat la Vest. Cehoslovacia a fost singurul stat federal de tip comunist care a trăit experiența separării pașnice a celor două state, Cehia și Slovacia, la 1 ianuarie 1993, la un an după prăbușirea URSS. Ea a deschis „cutia Pandorei" a secesionismului și căutării identității în spațiul fost sovietic. Îndreptățite sau nu, aceste speculații au devenit prin uz titlu de lege și puțini politicieni contemporani își pot permite să emită păreri contrare fără a risca să ajungă ținta privirilor reprobatoare ale colegilor din întreaga Europă.

Dar, poate, analiza prăbușirii sistemului comunist din Cehoslovacia ar rămîne pură speculație dacă ea nu ar fi evaluată în contextul faptelor care au marcat epoca comunistă la Praga.

De la breșe la cratere

Literatura care stă la îndemîna cercetătorilor perioadei este extrem de vastă și cu un conținut mare de semne de întrebare, în condițiile în care istoricii sînt privați în cea mai mare parte de arhivele aferente acestei perioade. Cei 30 de ani necesari deschiderii oficiale a arhivelor pentru publicul larg și pentru cercetători abia au trecut pentru evenimentele de la Praga din 1968. Este lesne de înțeles că atît kremlinologii, cît și istoricii comunismului se bazează în special pe metoda sociologică de investigație a acestei perioade recente a istoriei contemporane. În acest sens, tezele sînt multiple, indiferent dacă autorul lor se numește Cristopher Andrew, Oleg Gordievski, Françoise Jacques le Rider, Andrei S. Graciov, Jean-François Soulet, Timothy Garton Ash, Brian Crozier, Hans Huyn, Constantine Menges, Edouard Sablier sau André Fontaine. Indiferent de cine face evaluarea — nu am citat, dintr-un motiv evident, numeroșii cercetători și politologi români care s-au aplecat asupra fenomenului —, teza promovată este „topită" într-un set de fapte și agrementată cu „demonstrații" din jurnalele și mărturiile actorilor principali.

Cert este că sistemul comunist hipercentralizat, autoritarist–dictatorial s-a dezvoltat extensiv, dincolo de marginile teritoriului pe care l-a putut controla, gestiona, conduce și explora. Dezvoltarea extensivă, explicabilă prin spiritul imperialist rus, care sălășluia în conștiința profundă a fiecărui diriguitor sovietic, a făcut ca tot creuzetul în care erau topite națiuni, minorități, clase și conștiințe să dea în clocot, pe o slăbiciune naturală a sistemului comunist care a devenit inconsistent în însuși nucleul său dur, la Moscova, acolo unde gestionarea resurselor jumătății de glob, patronată indirect de Uniunea Sovietică, a dat faliment. „Doctrina Brejnev", a suveranității limitate, a fost combătută cu succes de către Iuri Andropov, autorul doctrinei pe care Gorbaciov a pus-o în practică, distrugînd colosul comunist. „Doctrina Andropov" permitea controlul asupra statelor foste comuniste la nivel politic și, mai ales, economic, prin abandonarea „ocupației directe" și a uriașului mecanism de administrație a „provinciilor supuse", a aparatului represiv și trupelor militare ce impuneau subordonarea clasică. Andropov propunea renunțarea la cheltuielile aferente administrației directe în schimbul unui control mult mai subtil, pe baza „conștiințelor pervertite" și al „reflexelor naturale" a marii majorități a populației ocupate. Ceea ce a ignorat însă Gorbaciov — Andropov nemaifiind în viață pentru a-l consilia — a fost faptul că *perestroika* și *glasnost*, respectiv crearea supapelor pentru detensionarea presiunii acumulate de sistem, nu mai erau suficiente pentru restabilirea echilibrului, iar breșele create au devenit adevărate cratere ale vulcanului care a dus la prăbușirea a sistemului. Mișcarea centrifugă a fost anticipată de Mihail Gorbaciov, care a sperat că din blocul comunist se vor desprinde doar statele din „imperiul exterior", fără a implica și statele independente din fosta URSS. În planul originar, cele din urmă trebuiau să se bucure de „suveranitatea limitată" aparentă, machiată de ideologii comuniști în noua CSI. După cum ne-o spune Andrei S. Graciov, asistentul și purtătorul de cuvînt al ultimului președinte al URSS, Gorbaciov s-a înșelat și va rămîne în istorie drept autorul principal al decesului formal al sistemului comunist.

Reformism și contestare

„Primăvara de la Praga", din 1968, nu a fost prima breșă în sistemul comunist. În mai–iunie 1953, muncitorii din RDG s-au revoltat împotriva sistemului, mișcare care a precedat revoluția de la Budapesta, din 1956. Mai mult, pentru cehoslovaci concluzia experienței pragheze (o replică a anului 1968 „roșu" de la Paris) s-a soldat cu ocuparea reală a țării lor de către armata sovietică. Încercarea comuniștilor reformatori a fost aceea de a construi un comunism cu față umană, așa cum ulterior a încercat să-l organizeze însuși Gorbaciov. Și în acest caz, Novotny, liderul ceh al momentului, a fost forțat de propaganda hrușciovistă — care dorea să anihileze imaginea nefastă a epocii staliniste — să procedeze la reabilitări și la eliminarea conducătorilor staliniști. Astfel, a apărut Alexander Dubcek, un produs al aparatului de partid, de origine slovacă, devenit prim–secretar al Partidului Comunist Slovac, și care a trecut discret la reforme liberale, insesizabile la scara sistemului comunist, dar extrem de jenante pentru conducătorii vremii. Între 1963–1967, Dubcek a avut timp să promoveze adevărate nuclee reformiste în sînul partidului comunist, acceptînd ascensiunea în prim–plan a unor oameni „fără partid", cum a fost cazul lui Vaclav Havel. Astfel, apar dezbaterile relativ publice legate de necesitatea schimbării. Cu aceeași ocazie, în aparatul Comitetului Central al PCC au apărut și economiștii liberali, Ota Sik și Karel Kuba. Aceștia, alături de alți autori, au reușit să dea substanță „primăverii de la Praga".

Fracțiunea reformatoare din partidul comunist a fost pusă în postura de a rezolva trei probleme, în contextul noilor deschideri și al absenței aparatului opresiv care reducea la neant orice tulburare în sînul societății comuniste: eficiența economiei, chestiunea slovacă și reformele de nuanță liberal–democratică, cantonate în sfera libertăților individuale clamate formal și de regimurile comuniste. Scriitorii au fost primii intelectuali care au susținut demersul incipient al lui Dubcek și deschiderea liberală a lui Havel, la loc de cinste situîndu-se Milan Kundera. Aceștia au atacat direct, din unghiul economico–pragmatic, risipa de resurse necesare aparatului opresiv și autoritarist de la Praga. Liberalii democrați cehi și naționaliști slovaci au determinat eliminarea legală, în cadrul regulilor regimului comunist, a lui Novotny din fruntea partidului, la 4 ianuarie 1968, și din funcția de președinte al republicii, la 28

• Cehoslovacia 1989: repere cronologice •

15 ianuarie: Importante manifestații în memoria studentului Jan Palach, care s-a sinucis în semn de protest, la 16 ianuarie 1969. Autoritățile intervin în forță. Arestarea dramaturgului Vaclav Havel

21 februarie: Condamnarea lui Havel la nouă luni de închisoare

Iulie: Lansarea petiției „ Cîteva propoziții", un adevărat manifest pentru democratizarea regimului. Aderă aproape 30.000 de intelectuali

17 noiembrie: Între 30.000 și 50.000 de demonstranți, dintre care foarte mulți studenți, manifestează în piața Venceslas. Intervenția violentă a forțelor de ordine. În ziua următoare, la Praga, peste 200.000 de oameni manifestează în stradă

19 noiembrie: Grupările intelectualilor constituie, la inițiativa lui Vaclav Havel, Forumul Civic, propunîndu-se autorităților deschiderea negocierilor pentru rezolvarea situației critice a țării

23 noiembrie: La Bratislava, fostul secretar general al partidului comunist cehoslovac, A. Dubcek, ține un discurs în fața a 50.000 de persoane

25 noiembrie: Miting de proporții — peste 750.000 de manifestanți — al opoziției

26 noiembrie: Negocieri între guvern și Forumul Civic. La inițiativa acestuia din urmă se ordonă o grevă generală de două ore

27 noiembrie: Grevă generală. Manifestații în toate orașele importante ale țării. Milioane de oameni sînt în stradă

29 noiembrie: Parlamentul abolește rolul conducător al partidului comunist

9 decembrie: Demisia cabinetului Ladislav Adamec. Marian Calfa, numărul doi în cabinet, este însărcinat cu formarea noului guvern de „uniune națională". Comuniștii au o reprezentare minoră

10 decembrie: Gustav Husak demisionează din funcția de președinte al statului, după numirea noului guvern

15 decembrie: Noua conducere a partidului se pronunță pentru dizolvarea tuturor organizațiilor partidului comunist din interiorul statului

23 decembrie: Demontarea oficială a liniei de fier de la frontiera Cehoslovaciei cu Republica Federală Germania

28 decembrie: Alegerea lui Alexandru Dubcek ca președinte al Parlamentului

29 decembrie: Alegerea lui Vaclav Havel, prin plebiscit, ca președinte al Republicii

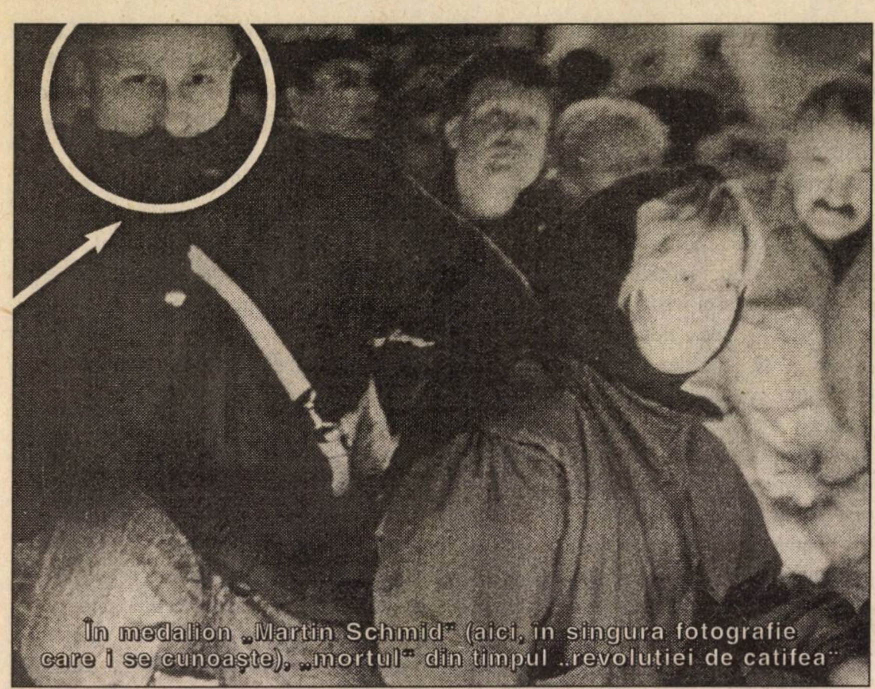

În medalion „Martin Schmid" (aici, în singura fotografie care i se cunoaște), „mortul" din timpul „revoluției de catifea"

martie, în locul său fiind promovat Alexander Dubcek.

La scurt timp, în mod natural, Dubcek a ajuns, în încercarea de a-și aplica ideile liberale, tocmai la contestarea însăși a sistemului, a blocului comunist și a practicilor aferente partidului al cărui secretar general era. A fost motivul pentru care, la 20 august 1968, forțele militare ale Tratatului de la Varșovia, mai puțin România, au pătruns în republica rebelă pentru a pune capăt periculosului experiment reformist. Experiența lui Dubcek, care și-a trăit drama cu curaj și deschidere, deși ideile pe care a ajuns să le promoveze erau contrare celora care-l aduseseră în aparatul cehoslovac, nu a fost învățătură pentru Gorbaciov, care a fost condamnat să retrăiască același zbucium, aceeași incertitudine și dramă, douăzeci de ani mai tîrziu.

Un gorbaciovist sperjur

Gustav Husak a fost ultimul conducător comunist al Cehoslovaciei. Spre deosebire de Ceaușescu, Jivkov sau Honecker, Gustav Husak a fost un sperjur în tentativa de a acomoda servitutea declarată și împinsă la limite greu acceptabile pentru un șef de stat față de Moscova cu credința sa fermă în principiile cele mai radicale ale dictaturii comuniste. Această dualitate l-a pierdut pe liderul cehoslovac, pus să accepte formal „cotitura Gorbaciov" a reformelor și să acomodeze transparența și reformele comunismului cu față umană cu încetățenitele percepte ale conservatorismului și înghețului de tip stalinist. Deși, pe față, aproba la toate întîlnirile „tovărășești" reformarea sistemului, liderul cehoslovac obtura orice încercare de pătrundere în sistemul de la Praga a ideilor marelui regim de la Răsărit. Cele mai radicale discursuri ale lui Gorbaciov erau trunchiate, iar Husak a pierdut și prin vîrsta sa (peste 70 ani), care reclama succesiunea. În prim–plan, s-au înfruntat conservatorii lui Vasil Bilak, susținuți de „bătrînul rinocer", Lubomir Strougal, preferatul lui Gorbaciov, care însă a refuzat să intervină. Lovitura de grație a fost vizita, din aprilie 1987, a lui Gorbaciov la Praga, acolo unde liderul sovietic nu a mai putut fi cenzurat. Husak a fost obligat să lase, în decembrie 1987, locul la conducerea partidului comunist unui individ insipid și fără personalitate, Milos Jakes, ale cărui reacții fruste și necugetate nu au făcut decît să întărească revolta populației cehoslovace pentru a evita „schimbarea Strougal". În acest context, a fost lansat proiectul „revoluției de catifea" de la Praga, nu înainte ca Helmut Kohl să proclame Planul în 10 puncte privind unificarea Germaniei. Societatea civilă, mult clamată de istoricii occidentali și mai ales americani, și-a făcut simțită prezența, deși nucleul revoltei l-a constituit tot opoziția liberal–democrată care inițiase „primăvara de la Praga". Evenimentele din RDG au declanșat mișcările intelectualilor și studenților care au folosit comemorarea manifestației din 1939 împotriva ocupantului german, la 17 noiembrie 1989, pentru a aduce în stradă 30–50.000 participanți. Reacția nemăsurată a forțelor opresive trimise în stradă de conducătorul comunist, lipsit de experiență și diplomație, a determinat ieșirea a 200.000 de praghezi în stradă, în grevă generală, chiar de a doua zi. Sămînța opoziției vînturată în ultimii 31 ani a fost aruncată în pămînt fertil atunci cînd Vaclav Havel a pus bazele Forumului Civic, asociație care a grupat toate resursele reformiste, în special de sorginte gorbaciovistă. Reacția lui Havel a dus la demisia guvernului comunist, la 7 noiembrie, și la înlocuirea președintelui Gustav Husak cu același Vaclav Havel, la 29 decembrie 1989.

Marele noroc al Cehoslovaciei, care a avut parte de o trecere lină la societatea postcomunistă, l-a reprezentat grupul de elite concentrat în jurul mișcării „Charta 77" și a deschizătorilor de drumuri din „primăvara pragheză". Cum opoziția comunistă a existat, în fapt, pe toată perioada de după 1968, a fost evident că alternativa la comunism s-a putut cristaliza și a putut fi recunoscută și legitimată de poporul cehoslovac. În plus, noii lideri democratici, în frunte cu Vaclav Havel, au avut cultul „consensului popular" și al „unității societății cehoslovace", astfel încît au putut negocia cu liderii comuniști ai momentului, și aceștia conștienți de cursul schimbărilor și de necesitatea unei treceri pașnice, legale, spre noul regim. Lucruri care au lipsit cu desăvîrșire în România Socialistă, de unde și cursul divergent al evenimentelor după 1989 în cele două (trei) state.

Experiența cehoslovacă subliniază, fără tăgadă, un fapt probat ulterior de mișcările secesioniste din fosta URSS, respectiv contribuția naționalismului, a nevoii de identitate, a fugii de „internaționalismul comunist" la prăbușirea regimului ce a dominat Estul european. ■

„După manifestările consacrate căderii Zidului Berlinului, un nou moment aniversar

10 ani de la începerea Revoluției de Catifea

Succedînd ceremoniilor prilejuite de căderea Zidului Berlinului, ieri, miercuri, a fost marcat un nou moment important pe calea prăbușirii comunismului în Europa centrală și răsăriteană și a lichidării războiului rece: 10 ani de la declanșarea Revoluției de catifea din fosta Cehoslovacie. Într-adevăr, la 17 noiembrie 1989, la Praga a avut loc, din inițiativa studenților, cărora li s-au alăturat numeroși locuitori ai capitalei, o demonstrație pașnică de protest, reprimată cu brutalitate de poliție. Protestatarii și-au continuat, în număr tot mai mare, acțiunile în zilele următoare, ceea ce a dus, în cele din urmă, după 18 zile, la dezagregarea regimului comunist. În paralel au avut loc manifestări împotriva totalitarismului și pentru libertate și la Bratislava, capitala Slovaciei. Un rol–cheie în evenimentele de acum un deceniu l-a avut liderul disidenței anticomuniste, dramaturgul și militantul pentru drepturile omului Vaclav Havel, co–fondator al «Cartei 77», omul curajos care, la numai două zile de la reprimarea manifestației din 17 noiembrie, a luat conducerea «Forumului Civic», care avea să preia pașnic puterea, punînd astfel capăt lungii nopți totalitare, vremelnic întreruptă de «primăvara de la Praga», înăbușită în august 1968, sub șenilele tancurilor sovietice și ale celorlalte țări est–europene din Tratatul de la Varșovia, cu singura excepție a României. La 29 decembrie 1989, Havel avea să fie ales președinte al Cehoslovaciei, iar în ianuarie 1993 devenea președinte al Republicii Cehe, în urma secesiunii Slovaciei. Evocarea celor întîmplae acum 10 ani a prilejuit reîntîlnirea la Praga, după ceremoniile de luna trecută de la Berlin, a celor trei mari protagoniști ai evenimentelor revoluționare care au zguduit Europa în ultima parte a anului 1989, George Bush, Mihail Gorbaciov și Helmut Kohl, la care s-au adăugat Margaret Thatcher și Lech Walesa. Prestigioșii invitați ai lui Havel au asistat la adunarea festivă în cinstea eroilor Revoluției de Catifea și la o conferință dedicată acestei pietre de hotar în istoria popoarelor ceh și slovac, și au primit înalte distincții oficiale, decernate cu titlul postum și fostului președinte al Franței, François Mitterrand.

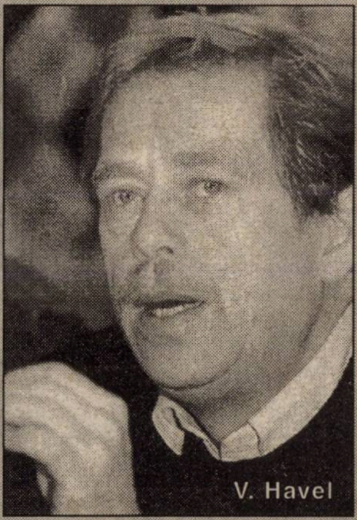
V. Havel

În afara unor concerte rock la Praga și la Bratislava, nu a avut loc nici o altă manifestare populară, locuitorii cehiei și Slovaciei, confruntați cu un șir de dificultăți economice, nemanifestînd un entuziasm deosebit pentru acest eveniment aniversar.

În întîlnirea pe care a avut-o cu Havel, Gorbaciov a evocat situația din Rusia și și-a împărtășit proiectul său de creare a unui partid social–democrat, idee, desigur, deloc lipsită de interes. La rîndul său, în discuțiile purtate cu liderul ceh, Lech Walesa, fostul președinte al Poloniei și conducător al Sindicatului «Solidaritatea», a opinat că «viitorul secol va fi foarte dificil, deoarece nimeni nu știe de ce anume are nevoie lumea după Război Rece».

La Facultatea de Teologie a Universității Carolingiene din Praga s-a decernat lui Gorbaciov medalia comemorativă de aur, care a fost emisă cu prilejul împlinirii a 650 de ani de la crearea vestitului lăcaș de cultură. «El *(Gorbaciov — n.n.)* a împiedicat o vărsare de sînge și ne-a condus pe calea păcii. Drumul său a fost mai degrabă cel al lui Isus decît cel al lui Cezar», a exclamat profesorul de teologie Zdenek Kucera.

Comentînd ceremoniile de la Praga, observatorii notează că Republica Cehă ocupă în prezent un loc important în angrenajul NATO, organizație în care a fost admisă în martie, alături de vecinii săi postcomuniști Polonia și Ungaria, dar că întîmpină unele greutăți în procesul integrării în Uniunea Europeană. Recent, oficialitățile UE de la Bruxelles au semnalat o anumită întîrziere în privința restructurării sectorului industrial și pieței interne, reformării justiției și protejării mediului înconjurător (ce să mai spunem, atunci, despre România...). De asemenea, șomajul a crescut de la 6,8 la sută, anul trecut, la 8,9 la sută în prezent, iar producția industrială a înregistrat un recul. În fine, viața politică cunoaște un proces de stagnare, cele două principale formațiuni politice, Partidul Social–Democrat și Partidul Democrației Civice (de dreapta), nedispunînd nici una de o majoritate suficientă pentru a conduce treburile țării potrivit propriului program.

În ciuda sănătății sale fragile, Vaclav Havel refuză să se mulțumească cu simplul rol de simbol și nu scapă nici un prilej pentru a denunța racilele vieții politice și a milita în sprijinul «societății civile». Recent, el a criticat «fascinația pentru indicatorii macro–economici», ca și slaba prestație a cabinetului minoritar al premierului social–democrat Milos Zeman și a protestat energic împotriva «zidului rușinii» ridicat la Usti–nad–Labem, prin care țiganii din acest oraș au fost separați de ceilalți locuitori".

(„Adevărul", nr. 2.940, 18.XI.1999, p. 11)

Țara care nu a căzut niciodată în „ispita de a sfida hegemonia sovietică"

„Lovitura de palat" de la Sofia

Mioara ANTON

O scenă tipică pentru ultimele zile ale comunismului la Sofia

Mutațiile politice din Europa Central Est–Europeană, de la sfîrșitul anilor '80, și-au făcut din plin simțite efectele și în Bulgaria. Evoluția situației interne din URSS — lansarea programului de reforme —, dar și a celei externe, dată de abandonarea „doctrinei Brejnev“ („liniștirea“ aliaților recalcitranți prin intervenția armată) și înlocuirea ei cu „doctrina Sinatra“ (în virtutea căreia, fiecare țară își putea urma propriul curs) a bulversat, încă din primele momente, conducerea comunistă a Bulgariei. Pentru autoritățile sofiote, planul de reformare a sistemului comunist punea în discuție atît credibilitatea, cît și stabilitatea regimului. Todor Jivkov se vedea pus în fața unei dileme: cum să salveze sistemul comunist fără a-și supăra „fratele cel mare“?

„Aparențe înșelătoare“

În blocul statelor–satelit, Bulgaria a fost singura țară care nu a căzut niciodată în „ispita de a sfida hegemonia sovietică“ (Joseph Rotschild, *Întoarcerea la diversitate*, București, Ed. Antet, 1997, p. 304). Ca urmare, răspunsul la programul de reforme inițiat de liderul de la Kremlin a fost, pentru început, unul extrem de ambiguu. Comuniștii bulgari au perceput inițiativa Kremlinului, pe de o parte, ca o trădare a cauzei comuniste, iar pe de altă parte, se vedeau dintr-o dată lipsiți de un model pe care-l copiaseră cu fidelitate timp de peste 40 de ani.

Jean–François Soulet a clasificat, în *Istoria comparată a statelor comuniste,* reacţia ţărilor–satelit din Europa Centrală şi de Sud–Est faţă de programul de reforme iniţiat de Mihail Gorbaciov: între acceptarea dinamicii gorbacioviste şi refuzul acesteia, autorul a plasat în sfera „aparenţelor înşelătoare“ reacţia a două „partide frăţeşti“ — cel bulgar şi cel cehoslovac. În cele două cazuri, partidele comuniste au lăsat să se creadă că vor adera la *perestroika,* căutînd de fapt să cîştige timp, dar, mai ales, încrederea conducătorului „partidului frate“. Această strategie a fost, însă, greşită. Ea a avut ca rezultat căderea în dizgraţie a lui Todor Jivkov, atît pe plan intern (fiind exclus din Biroul Politic, în toamna lui 1989), cît şi pe plan extern, Mihail Gorbaciov retrăgîndu-şi sprijinul acordat.

Aflat la conducerea partidului comunist bulgar din 1954, Todor Jivkov era, în 1989, unul dintre cei mai vechi lideri din sistemul comunist. Politica sa şi, implicit, a partidului s-a caracterizat printr-o totală fidelitate faţă de URSS, mergînd pînă acolo încît, în 1979, a acceptat un proiect de transformare a Bulgariei în cea de-a şaisprezecea republică unională. Proiectul avea la bază, după cum afirmau autorităţile bulgare, reale complementarităţi a intereselor economice şi a strategiilor de dezvoltare.

Ascensiunea sa în sferele puterii s-a produs pe fondul rivalităţilor dintre liderii de prim rang ai Partidului Comunist Bulgar: Cervenko — „micul Stalin“ al Bulgariei — şi Iugov, fost ministru de Interne, în perioada 1944–1949. Modelul hruşciovist, de denunţare a epocii staliniste, i-a oferit ocazia debarasării de Cervenko. Acesta a fost înlăturat din funcţia de vicepremier, dar şi din Biroul Politic. A fost momentul în care Jivkov a preluat conducerea de partid şi stat, controlînd totodată şi aparatul de securitate al statului, din cadrul Ministerului de Interne.

În 1971, prin modificarea „Constituţiei Dimitrov“, Bulgaria era proclamată ţară socialistă, iar Jivkov devenea, în mod oficial, şef al statului. Momentul este strîns legat şi de începutul unei puternice companii naţionaliste bulgăreşti, ca reacţie la adularea valorilor sovietice. Promovată şi dirijată de stat, politica naţionalistă a constituit prin rezultatele sale unul dintre aspectele negative a regimului comunist de la Sofia. Ea a avut ca principal obiectiv „extirparea identităţii etnice a minorităţii turco–musulmane“ (J. Rotschild, *op.cit.,* p. 317).

Astfel, în 1985, autorităţile bulgare au decretat că „naţiunea bulgară nu are în cuprinsul ei alte naţiuni“. Rezultatul a fost emigrarea, în primăvara lui 1989, a peste 320.000 de turco–bulgari în Turcia. Imaginea regimului de la Sofia, în mediile internaţionale, a fost grav afectată. Problemele create de conflictul cu minoritatea turco–musulmană s-au suprapus cu cele ivite în urma demarării aşa–numitului program de reformă — „perustroistvo“. El fusese anunţat de Jivkov încă din 1987. Se promiteau reforme atît în plan politic — descentralizarea puterii, reducerea efectivelor administraţiei statului şi partidului, limitarea puterii de decizie a partidului în structurile de stat —, cît şi în plan economic, prin introducerea autogestiunii. Se dorea o creştere a independenţei întreprinderilor şi băncilor faţă de stat. Planul de reformare a sistemului politic a fost ulterior abandonat, argumentîndu-se că problemele economice se impuneau a fi mai întîi rezolvate. Dar, şi în plan economic, eşecul a fost mai mult decît evident. Prin „autonomie“, „autofinanţare“, „autogestiune“ se masca dorinţa tot mai mare a partidului de a păstra în mîinile sale frîiele puterii. Radicalizarea programului de reforme şi modul în care acesta fusese pus în aplicare venea în contradicţie cu caracterul centralist al puterii. Un diplomat occidental observa, la începutul lui 1989, că „singurele schimbări semnificative s-au produs în economie“. Eficienţa lor era, însă, îndoielnică, deoa-

• Bulgaria 1989: repere cronologice •

17 ianuarie: Într-un interviu acordat ziarului „Le Monde“, Todor Jivkov declară că, „în Bulgaria, nu poate fi la putere un alt partid decît al nostru“

18–19 ianuarie: Vizita lui François Mitterrand în Bulgaria

20 februarie: Todor Jivkov susţine în faţa intelectualilor că pluralismul nu se poate dezvolta într-o ţară care are la bază principiile socialismului

5 mai: Interpelare a intelectualilor care au adresat Adunării Naţionale un proiect privind *glasnost*-ul şi *perestroika*

20 mai: Confruntări între autorităţile bulgare şi minoritatea turcă. Peste 300.000 de bulgari de confesiune musulmană părăsesc Bulgaria

19 octombrie: Pentru prima dată, militanţii bulgari pentru drepturile omului primesc permisiunea de a manifesta la Sofia

23 octombrie: Petar Mladenov prezintă în faţa CC al PCB o scrisoare foarte virulentă împotriva lui Todor Jivkov

3 noiembrie: Peste 5.000 de manifestanţi mărşăluiesc pe străzile Sofiei, cerînd democraţie , referendum, *glasnost*

10 noiembrie: Reuniunea CC al PCB. Todor Jivkov este înlocuit de la conducerea partidului şi statului, locul său fiind luat de Petar Mladenov, din 1971 ministru al Afacerilor Externe

18 decembrie: Manifestaţii la Sofia. Se exprimă sentimentul de uşurare faţă de înlăturarea lui Todor Jivkov, şi se cere noilor conducători accelerarea programului de reforme

5 decembrie: Petar Mladenov se declară în favoarea unui „pluralism de opinie“

11 decembrie: Petar Mladenov anunţă organizarea de alegeri libere pentru luna mai a anului 1990

26 decembrie: Discuţii între partidul comunist şi opoziţie — Uniunea Forţelor Democratice

29 decembrie: Reuniunea Comitetului Central al PCB avînd ca ordine de zi problemele etnice. Se acceptă folosirea limbii turce. Recunoaşterea islamismului ca religie în stat

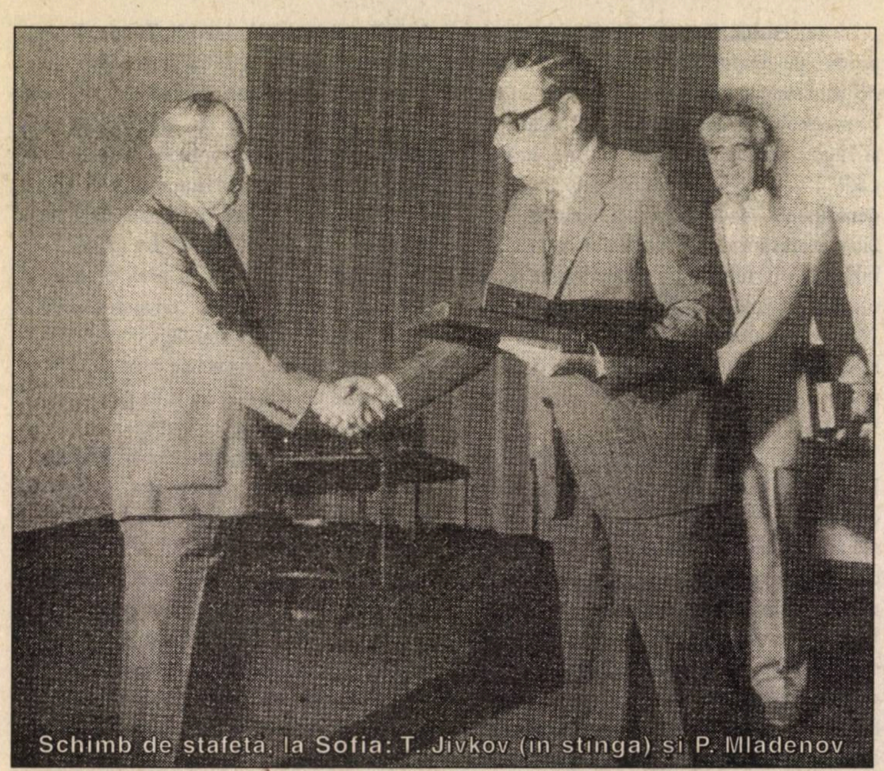
Schimb de ștafetă, la Sofia: T. Jivkov (în stînga) și P. Mladenov

rece „după 40 de ani, masele se găseau într-o adevărată stare de letargie“. Aplicarea în pripă a reformelor economice a creat dezechilibre, accentuate și de retragerea sprijinului pe care Moscova îl acorda Bulgariei. Reacția lui Jivkov nu a întîrziat să apară. El a exclus din partid doi reformatori, adepți ai liniei promovate de Moscova, Ciudomir Alexandrov, membru al Biroului Politic, și Stoian Mikhailov, secretar al Comitetului Central. Aceștia au continuat să fie primiți la ambasada sovietică din Sofia, chiar și după căderea lor în dizgrație.

Reformă eșuată

Regimul de la Sofia încerca, astfel, prin măsuri extreme să-și păstreze autoritatea. Două elemente (pe care Jivkov le-a neglijat) au grăbit prăbușirea acestuia: „efectul Gorbaciov“ asupra populației rusofile și rusofobe precum și mișcările de stradă ale tinerilor și intelectualilor. Organizațiile disidente au afișat inițial scopuri apolitice, orientate în special spre problemele culturale, ecologice sau pacifiste. Ulterior, ele au devenit un important factor de presiune asupra regimului. La nivelul aparatului de partid, reformatorul Petar Mladenov (care avea să-l înlocuiască pe Jivkov, în noiembrie 1989) a depus eforturi pentru reconcilierea cu Moscova. În timpul vizitei pe care acesta a făcut-o în URSS, Gorbaciov și-a afirmat poziția sa față de problemele cu care se confruntau bulgarii: „Atitudinea noastră irevocabilă este să considerăm că problemele Bulgariei trebuie rezolvate de tovarășii bulgari, de comuniștii bulgari. Asta nu înseamnă că problemele Bulgariei ne-ar fi indiferente. Bulgaria ne este evident foarte apropiată, îi cunoaștem bine pe prietenii noștri, dar nu ne putem amesteca în problemele sale interne, nici să împiedicăm maturizarea internă a situației.“ (apud Jean–François Soulet, *op.cit.*, p. 311)

Sfîrșitul anilor ’80 găsea Bulgaria în pragul unei grave crize financiare. Datoria externă crescuse simțitor, situîndu-se la aproape 10 miliarde de dolari. Situația s-a complicat o dată cu declanșarea unei noi campanii naționaliste. Mediile occidentale au denunțat politica regimului jivkovist, acuzîndu-l de încălcarea drepturilor omului. Lovitura de grație a venit, însă, din partea Moscovei care și-a retras încrederea față de regimul de la Sofia, refuzînd primirea în vizită oficială a lui Todor Jivkov, anunțată la începutul lunii noiembrie. Gorbaciov atrăgea atenția liderului bulgar, încă din 1988, că refacerea economică necesita și schimbări de ordin politic.

Manifestațiile de stradă, declanșate inițial la Ruse, în scopuri ecologiste, și-au schimbat intențiile. În 1988, și-a început activitatea în mod neoficial un grup de acțiune pentru drepturile omului. Autoritățile au intervenit în forță, activitatea grupului fiind stopată, iar membrii acestuia au fost arestați sau exilați. Semnalul fusese dat. Alte nouă organizații disidente activau neoficial. Printre ele, un sidicat independent, „Podkrepa“ („Sprijin“), și un partid ecologist, „Ecoglasnost“. La 20 februarie 1989, Todor Jivkov afirma, într-un discurs ținut în fața reprezentanților intelectualilor, că „pluralismul nu se poate dezvolta într-o țară care are la bază principiile socialismului. Pluralismul nu poate exista fără o bază socială. Construcția statală existentă nu permite crearea de asociații politice“. Jivkov confirma, încă o dată, reticențele regimului bulgar față de inițiativele de independență.

Aripa reformatoare, condusă de Petar Mladenov, unul dintre cei mai tineri lideri comuniști, și-a intensificat criticile la adresa numărului unu al partidului. La 23 octombrie, Petar Mladenov a lansat un atac extrem de virulent împotriva lui Jivkov. Regimul de la Sofia se îndrepta spre o inevitabilă prăbușire. Lipsit de sprijin, atît din interior, cît și din exterior Todor Jivkov a fost nevoit să accepte, la 10 noiembrie (la o zi după căderea Zidului Berlinului), înlocuirea sa din fruntea partidului cu Petar Mladenov. Eșecul acțiunii reformatoare a liderului de la Sofia s-a datorat atașamentului foarte puternic pe care acesta l-a avut față de putere. Spaima că situația ar putea scăpa de sub control l-a împiedicat să încredințeze responsabilitatea realizării proiectului de înnoire unor reformatori. Este bine știut că prăbușirea regimului comunist din Bulgaria nu a fost determinată de manifestațiile de stradă sau de protestul mediilor occidentale, ci de „lovitura de palat“ dată de „baronii“ din imediata lui apropiere. Se poate spune că Jivkov a fost, în cele din urmă, victima gravelor greșeli ale propriei sale politici. ■

România: 10 ani de la acel decembrie '89 de neuitat

Ceaușescu cel bun, Ceaușescu cel rău

Florin CONSTANTINIU,
membru corespondent al Academiei Române

La zece ani de la evenimentele din decembrie 1989, acestea continuă să rămînă obiectul unor controverse aprinse între politicieni, analiști, istorici etc., problemele în litigiu mergînd de la caracterizarea celor petrecute între 15 și 25 decembrie 1989 — *revoltă populară, revoluție, lovitură de stat?* — și pînă la episodul învăluit în misterul cel mai dens — *teroriștii* (cine au fost? cui au slujit?). Reluarea acestor probleme, discutate și răsdicutate vreme de un deceniu, nu ar face decît să ilustreze o butadă știută cercetătorilor trecutului: „Este discutabil dacă istoria se repetă sau nu, este însă sigur că istoricii se repetă unul pe celălalt“. Nu intenționăm de aceea să derulăm încă o dată filmul evenimentelor din 1989, ci să încercăm o evaluare a lor în perspectiva celor zece ani care s-au scurs de atunci. Schimbarea de percepție în conștiința colectivă este pusă în lumină de recentul sondaj CURS: 20% dintre români consideră că Nicolae Ceaușescu este conducătorul care a făcut, în acest secol, cel mai mult rău poporului român, în timp ce 20% cred că Nicolae Ceaușescu a făcut cel mai mult bine românilor. Oricît ar părea de surprinzător, și unii, și alții au dreptate.

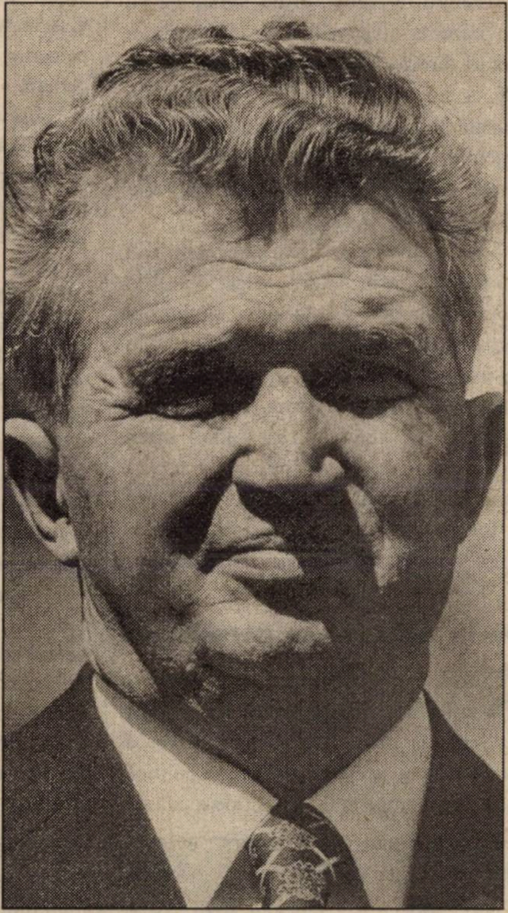

Mărire și decădere

În 1965, N. Ceaușescu a venit la putere într-un context de relaxare internă și de afirmare răspicată a politicii de independență față de Moscova și de apropiere de Occident. În efortul permanent de a-și asigura puterea, Gheorghiu–Dej, ostil destalinizării promovate de Hrușciov, înțelesese că, într-o confruntare cu Moscova, are nevoie de sprijinul propriului popor și de cel al Occidentului. Cultivarea sentimentului rusofob, adînc împlîntat în spiritul românesc, racordarea PMR/PCR la tradițiile istoriei naționale și deschiderile spre SUA, Franța, RFG și RP Chineză au servit aceste obiective.

N. Ceaușescu — deși s-a distanțat, pe planul politicii interne, de Gheorghiu–Dej și a reabilitat o bună parte din victimile sale — a continuat și amplificat politica externă a predecesorului său. Condamnarea, pe cît de viguroasă pe atît de curajoasă, a invadării Cehoslovaciei de către țările Tratatului de la Varșovia (mai puțin România) i-a adus liderului de la București un mare prestigiu internațional.

Niciodată — dar absolut niciodată — în istoria noastră, un conducător român nu s-a bucurat de atîtea mărturii de stimă din partea omologilor săi străini. Schimburi de vizite cu liderii celor mai puternice state ale lumii, acorduri economice etc. au conferit lui N. Ceaușescu o indiscutabilă statură internațională. Disidența sa în blocul sovietic, rolul de intermediar în relațiile dintre SUA și RD Vietnam și SUA și RP Chineză, sau de mediator în conflictul din Orientul Mijlociu au făcut din N. Ceaușescu un partener al puternicilor planetei. În memoriile lor, R. Nixon, H. Kissinger, W. Brandt, Golda Meir etc. menționează și apreciază politica de independență a României. Analiști de mare autoritate — precum Hugh Seton–Watson sau Hélène Carrère d'Encausse — au avut cuvinte de elogiu pentru efortul de emancipare a României de sub autoritatea Kremlinului.

În împrejurări care prezintă încă multe obscurități, în 1975, o dată cu lansarea „mini–revoluției culturale“, Ceaușescu a întors spatele relativului liberalism practicat în țară pînă atunci și s-a îndreptat tot mai rapid spre un amestec funest de Mao Zedong și Kim Ir Sen. Ideologizarea atotcuprinzătoare și înăbușitoare, cultul personalității în forme tot mai grotești (la care a fost, apoi, asociată și Elena Ceaușescu), înăsprirea supravegherii populației prin Securitate, măsuri represive împotriva disidenților au restrîns progresiv popularitatea dobîndită de Ceaușescu prin discursul din balconul Comitetului Central, rostit la 21 august 1968.

În ciuda tuturor acestor umbre, Occidentul și, în primul rînd, SUA nu s-au separat de liderul de la București. S-au auzit critici, s-au făcut anumite gesturi, dar, în esență, N. Ceaușescu s-a bucurat în continuare de sprijinul occidentalilor. În fond, prin el rușii puteau fi „ciupiți de nas" — pentru a relua formula lui Corneliu Bogdan, fost ambasador al României în SUA, pentru a explica rostul vizitei lui Nixon în România (2–3 august 1969).

Occidentul s-a distanțat de Ceaușescu din momentul cînd la Kremlin s-a instalat ca lider suprem M.S. Gorbaciov, promotor al politicii de reformă. Ostil, ca și Gheorghiu–Dej, față de destalinizarea lansată de Hrușciov, N. Ceaușescu a respins și *perestroika* și *glasnost*; le respingea ca un reflex de ostilitate față de orice directivă, îndemn sau sugestie venite de la Moscova și, totodată, ca inovații primejdioase pentru întreg lagărul socialist.

Tragedia lui N. Ceaușescu a fost că — lipsit complet de cultură politică marxistă — el nu-și putea imagina o formulă alternativă la modelul stalinist. De l-ar fi citit pe Buharin, ar fi știut că socialismul se construiește cu o țărănime bogată, ar fi sprijinit îmbogățirea țăranilor, încurajîndu-i să-și vîndă produsele agroalimentare la oraș și ar fi evitat astfel penuria de produse alimentare în centrele urbane, care devenise un coșmar.

Obsedat să lichideze datoria externă și să continue realizarea unor proiecte gigant (unele corecte, ca de pildă, sistematizarea Capitalei, dar făcută cu ignorarea totală a avizelor specialiștilor), Ceaușescu a supus populația la un regim de privațiuni (hrană, căldură, lumină) fără precedent.

Pentru Occident, el nu numai că nu mai prezenta nici un interes (SUA aveau legături directe cu China comunistă și cu OPL a lui Yasser Arafat, războiul din Vietnam încetase etc.), dar devenise chiar stînjenitor prin opoziția manifestată de politica de reforme a lui Gorbaciov, salutată călduros de Occident.

Soarta îi era pecetluită. „Vegetali" sau „mămăligari" prin natură, „digestivi" prin reacție (famelici secole de-a rîndul, ei reacționează cînd sînt flămînzi), românii mai aveau nevoie de un stimulent extern pentru a se pune în mișcare. Un plan bine orchestrat din afară a creat cadrul marii revolte populare, cu ajutorul și în umbra căreia grupul pregătit să ia puterea a putut — folosind cu abilitate psihoza „teroriștilor" — să pună mîna pe cîrma statului.

De la euforie la blesteme

Românii crezuseră că, a doua zi, după căderea regimului comunist, țara lor va deveni un mare „Dallas". Frustrarea a fost pe măsura așteptărilor. O clasă politică pe cît de incompetentă, pe atît de avidă de chiverniseală s-a repezit ca un val de lăcuste asupra țării și a pustiit-o.

Nomenclaturiștii regimului comunist se mulțumeau, cînd lumea mînca „tacîmuri de pui", cu cîteva kilograme de mușchiuleț și cu un chiolhan făcut pe furiș la vreo casă a partidului. Frica de denunțurile unor „tovarăși" invidioși sau de ochiul veșnic treaz al Securității tempera pofta de a gusta din plăcerile oferite de apartenența la nomenclatură.

Acum, în epoca de tranziție, pe măsura disoluției autorității statului, orice a devenit posibil. Noii nomenclaturiști nu mai vor cinci kilograme de carne, vor vile, automobile „ Opel Vectra" sau „Audi" (de ce nu și un „Chrysler" de 770 de milioane?), călătorii în străinătate cît mai multe. Orice neisprăvit, ajuns prin jocul „algoritmului politic" într-o funcție cît de măruntă, stă cu gîndul chiverniselii. Nicu și Zoia Ceaușescu au fost batjocoriți în tot felul, Astăzi, copii, nepoți, rude de tot felul ale noilor nomenclaturiști dau năvală în slujbe grase și afișează un lux indecent. Corupția, hoția, traficul de influență au atins cote fără precedent cu istoria noastră.

Asta au vrut demonstranții de acum zece ani, gata să moară (unii au și murit) pentru ceea ce ei credeau a fi idealurile de libertate și demnitate?

Oricine, cu o anumită familiarizare a istoriei românești, le-ar fi spus că evoluția aceasta nefastă era inevitabilă. Într-o țară fără tradiții democratice, cu o corupție

Pe vremea cînd Ceaușescu era, în ochii Occidentului, un dictator acceptabil (vizita oficială de stat în Marea Britanie, 13–16 iunie 1978; în stînga, liderul român alături de regina Elisabeta a II-a; în dreapta, Philip, prințul consort, arătîndu-i Elenei Ceaușescu, din caleașca regală, frumusețile Londrei) avînd rădăcini multiseculare, și cu un popor cîștigat devizei „Te uiți și cîștigi“ (nu „Muncește și cîștigi!“) nu se putea întîmpla altfel.

De aceea, astăzi, cînd la manifestațiile sindicale reapare portretul lui Ceaușescu și i se scandează numele, celor care o fac ar trebui să li se reamintească vorbele eroului lui Molière, care regreta o căsătorie de care era profund nemulțumit: „Dar, dumneata ai vrut-o, George Dandin!“. Altfel spus, oamenii au vrut un capitalism (sau — cum termenul este evitat — o economie de piață) pentru a cărei edificare nu s-a ostenit mai nimeni, iar acum cînd totul e la pămînt (ba chiar sub pămînt!), ei regretă socialismul, un socialism din a cărui imagine au șters exact ceea ce în decembrie ’89 i-a scos în stradă împotriva lui Ceaușescu.

S-a spus că într-o viață poți vedea toate lucrurile și contrariul lor. În România, a fost suficient doar un deceniu. ■

„Sondaj CURS despre evenimentele din decembrie ’89

Se spulberă mitul revoluției?

36% dintre intervievați cred în varianta loviturii de stat

Românii continuă să aibă, la zece ani de la evenimentele din decembrie 1989, păreri împărțite despre caracterul acestora, arată rezultatele unui sondaj de opinie, realizat de Centrul de Sociologie Urbană și Regională (CURS) la comanda Fundației pentru o Societate Deschisă.

Dintre cei intervievați, 41 la sută cred că în decembrie 1989 a fost o revoluție, iar 36 la sută au convingerea că a fost o lovitură de stat. Nu știu sau nu răspund 19 la sută dintre subiecți, iar 4 la sută cred că a fost «altceva» decît revoluție sau lovitură de stat.

Peste jumătate dintre subiecți (62 la sută) cred că revoluția a reușit, 27 la sută consideră că a fost un eșec, iar 8 la sută nu răspund sau nu știu să răspundă.

21 decembrie ’89: la mitingul fatal

«Poporul român, nemulțumit de foame și sărăcie», este văzut de 40 la sută dintre cei chestionați ca principal autor al răsturnării lui Nicolae Ceaușescu, în timp ce numai 19 la sută cred că schimbarea regimului Ceaușescu s-a datorat lui Ion Iliescu și oamenilor săi din FSN.

Evenimentele din 1989 au fost determinate și de influențe străine, cred 39 la sută dintre subiecții sondajului, în timp ce 28 la sută nu au această certitudine. Nu au știut să răspundă la între 33 la sută.

Nicolae Ceaușescu este conducătorul care a făcut cel mai mult rău României, comparativ cu liderii politici din ultima sută de ani.

Dintre cei intervievați în cadrul sondajului, 22 la sută consideră că Nicolae Ceaușescu a făcut «cel mai mare rău» României, dar în aceeași proporție și «cel mai mare bine».

Topul prestațiilor negative, așa cum este reflectat în sondajul CURS, este continuat de Emil Constantinescu (18 la sută), Ion Iliescu (7 la sută), regele Mihai (3 la sută), Gheorghe Gheorghiu–Dej (3 la sută), Ion Antonescu (2 la sută), Petru Groza (2 la sută), regele Carol al II-lea (1 la sută).

Sondajul a fost realizat în intervalul 14–27 octombrie, pe un eșantion reprezentativ de 2.019 persoane, marja de eroare fiind de + 2,2 la sută»“.

(„Curentul“, an. III, s.n., nr. 271/632, p. 3)

„Găsirea cuvintelor care au efect e mai importantă decît analizarea datelor obiective“

Un „23 august“ în decembrie '89?

Gheorghe BUZATU

„Olé, olé, Ceaușescu nu mai e!“ Cine nu-și mai amintește? Era, se știe, strigătul de bucurie al mulțimii. Era semnul triumfului revoltei populare prioritar anticeaușistă, și abia în cele din urmă anticomunistă, desfășurată în perioada 17–22 decembrie 1989. Schimbînd ce-i de schimbat, evenimentele din perioada respectivă amintesc de cele desfășurate în Rusia în timpul revoluției din februarie 1917. Inclusiv din punctul de vedere al ramificațiilor și implicațiilor externe, direcție din care soseau impulsuri pentru ceea ce, mai tîrziu, s-a numit *iugoslavizarea României.* Ceea ce a urmat după plecarea lui Ceaușescu, în 22 decembrie 1989, la ora prînzului, s-a numit — impropriu — revoluție.

București, 21 decembrie 1989: începutul sfîrșitului (în p. 48, două imagini de la spargerea mitingului)

Arta comploturilor

A fost exact ca în Rusia, unde Revoluția din Octombrie s-a confundat cu insurecția din Petrograd în urma căreia, prin lovitură de stat, s-a instalat guvernul bolșevic al lui V.I. Lenin. Ceea ce în fond a marcat debutul unei revoluții despre sfîrșitul căreia nimeni n-a mai vorbit pînă la colapsul URSS, în decembrie 1991. În România, la fel, lovitura de stat, desfășurată obligatoriu întru-un cadru intern și internațional prestabilit, a constituit semnalul trecerii de la revolta spontană a poporului român la revoluția planificată, care, după toate aparențele, încă nu s-a încheiat?! Iar, așa după cum au observat Curzio Malaparte și Ignazio Silone, pentru asemenea ocazii prea puțin s-a schimbat în raport cu anul 1917, cînd L.D. Troțki *and Co.* recomandau: **„Pentru a prelua puterea într-un stat modern este nevoie de o trupă de asalt și de specialiști: echipe de oameni înarmați, aflați sub comanda unor ingineri“** (Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat,* București, Ed. Nemira, 1996, p. 99). *Toma Cinicul* al lui Ignazio Silone este tot atît de direct: **„Arta comploturilor și a atentatelor este destul de fină și nu poate fi lăsată la voia întîmplării. Comploturile și atentatele cele mai reușite sînt, firește, cele pe care le pregătește poliția. Ar fi suficiente acestea pentru a justifica existența beneficei instituții. Dar revine aspirantului la dictatură știința de-a exploata imediat efectul respectivelor comploturi și atentate. În general, complotul sau atentatul cel mai eficace este acela în care «inamicul intern», adversar ireconciliabil al proprietății, al credinței și al bunelor moravuri, se dezvăluie ca făcînd parte din aceeași gașcă cu «inamicul ereditar de peste graniță»“** (Ignazio Silone, în *Școala dictatorilor,* Cluj–Napoca, Ed. Dacia, 1992, p.148).

A fost un avantaj — ori, mai degrabă, un dezavantaj? — că „revoluția română“ s-a desfășurat în văzul lumii: evenimentele de la București și, apoi, din restul țării s-au transmis din prima clipă la TVR, astfel că, șansă nemaiîntîlnită, telespectatorii din România și de aiurea le-au putut urmări în direct. În fapt, încă din start, așadar, a funcționat cu deosebit succes, pe plan intern și internațional, dezinformarea, subversiunea. Potrivit studiului clasic, din 1972, al lui Riger Mucchielli, subversiunea presupunea montarea unei **revoluții voluntariste.** **„Importantă nu este** — sublinia același — **realitatea vieții, ci ceea ce cred oamenii“**; iar, în context, **„găsirea cuvintelor care au efect e mai importantă decît analizarea datelor obiective“** (apud Vladimir Volkoff, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet,* București, Ed. Antet, 1999, p. 8). Cu alte cuvinte, exact ca în România anului de grație 1989!

Despre evenimentele din România s-a făcut caz încă din cursul desfășurării lor cum că ar fi reprezentat *prima revoluție din Istorie transmisă, desfășurată în fața camerelor de filmat!* Era ceva nemaiîntîlnit... „Revoluția română“ s-a impus fără dificultate atenției opiniei publice mondiale. Dacă ne amintim bine, nu pur și simplu, ci în acordurile „Lambadei“. Pentru ca, în perioada imediat următoare, „revoluția“ să se stingă pe aceeași melodie, adică tot în ritmurile „Lambadei“. Dar, cu adevărat, s-a terminat cumva „revoluția“? După cum am precizat, nicidecum. Atîta doar: că ea tot le-a fost **furată, sechestrată** românilor; și a rămas astfel pînă în ziua de azi!

În fapt, conștient ori nu, apogeul evenimentelor din decembrie 1989 a constituit, în același timp, și punctul de cotitură pe panta regresului. El a survenit chiar la 25 decembrie 1989, o dată cu faimosul „proces“ al Ceaușeștilor, încheiat nu cu execuția, ci cu abominabila masacrare a cuplului. Efectul întîmplării a fost, bineînțeles, detestabil. Pretutindeni, și nu în cele din urmă în România. Mai cu seamă că numărul 1 și numărul 2 ale fostului regim au fost torturați și asasinați în Sfînta Zi de Crăciun. Sfîntă, la români, și nu numai la ei. **De ce atunci?** Un răspuns clar încă n-a fost nici dat, nici aflat. Deși întrebarea în sine, fără îndoială, i-a frămîntat și va continua să-i obsedeze mai cu seamă pe „actorii“ dramei. Mai ales că astăzi, după un deceniu, cînd oricine este tentat la un bilanț, cei mai mulți ne gîndim la **rezultatele reale** ale răsturnărilor din ’89. Întrucît, în adevăr, unde ne-a condus **evenimentu’?** Să fim bine înțeleși; avem în vedere rezultatele care ar trebui să decurgă din *esența faptelor*

• România 1989: repere cronologice •

12 aprilie: În deschiderea lucrărilor plenarei CC al PCR, Ceaușescu declară: „Doresc să informez plenara, întregul partid și întregul nostru popor, că la sfîrșitul lunii martie România a plătit complet datoria externă“

12–14 aprilie: Plenara CC al PCR hotărăște convocarea Congresului al XIV-lea al partidului

18 aprilie: MAN adoptă Legea privind interzicerea creditelor din străinătate

24 aprilie: Comunitatea Europeană suspendă convorbirile cu România

Aprilie: „Scrisoarea celor șase“ — A. Bârlădeanu, C. Mănescu, C. Pârvulescu, Gr. Răceanu, S. Brucan și Gh. Apostol adresează lui Ceaușescu o scrisoare în care iau poziție împotriva nerespectării Acordului final de la Helsinki, interzicerii contactelor cu străinii, construirii Centrului Civic, a–tot–puterniciei Securității, muncii în zilele de sărbătoare, degringoladei planificării, haosului din agricultură etc.; semnatarii cer să se renunțe la planul de sistematizare a satelor, să fie restabilite garanțiile constituționale privind drepturile omului, să fie sistat exportul de alimente

16 iunie: CPEx al CC al PCR hotărăște reducerea personalului aparatului de stat, de partid și al organizațiilor de masă

6–8 octombrie: Ceaușescu participă la festivitățile din Berlinul de Est, consacrate împlinirii a 40 de ani de la înființarea RDG

26 octombrie: Plenarele Consiliilor oamenilor muncii maghiari și germani reafirmă adeziunea la politica PCR și a lui Ceaușescu, aprobînd documentele pentru Congresul partidului și respingînd încercările de amestec în treburile interne ale României

20–24 noiembrie: Lucrările Congresului al XIV-lea al PCR; Ceaușescu este reales, în unanimitate, în funcția de secretar general; amplificarea cultului personalității acestuia și al Elenei Ceaușescu

4 decembrie: La Moscova, întrevederea dintre Ceaușescu și Gorbaciov, cu prilejul participării liderului român la întîlnirea la nivel înalt a conducătorilor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia; schimb dur de replici între cei doi, încheiat cu o amenințare din partea lui Gorbaciov

15 decembrie: Începutul mișcărilor de protest de la Timișoara. Autoritățile comuniste intervin în forță împotriva manifestanților, care se opun mutării pastorului reformat Laszlo Tokes din oraș. Scînteia este aprinsă. Revolta se extinde și în alte orașe ale țării — Arad, Sibiu, Cluj, Tîrgu Mureș, culminînd cu Bucureștiul

17 decembrie: Ceușescu ordonă folosirea armamentului de război, pentru înăbușirea demonstrației

17–18 decembrie: Vizita oficială a lui Nicolae Ceaușescu în Iran

20 decembrie: Într-o alocuțiune radiotelevizată, Nicolae Ceaușescu afirmă că armata a intervenit la Timișoara „pentru a riposta împotriva grupurilor fasciste și antinaționale“

21 decembrie: Discursul public al lui Ceaușescu din balconul Comitetului Central. Cei aduși pentru susținerea poziției autorităților ripostează. Trupele de intervenție intră în forță. Sînt înregistrate primele victime din București

22 decembrie: Este declarată stare de urgență în întreaga țară. Militarii fraternizează cu armata. Radio România anunță căderea regimului comunist. Puterea este preluată de Frontul Salvării Naționale. Confruntările de stradă continuă pînă la 25 decembrie, înregistrîndu-se numeroase victime

25 decembrie: La Tîrgoviște, în urma unui simulacru de proces, cuplul Ceaușescu este executat

26 decembrie: Constituirea primului guvern provizoriu — Consiliu Frontului Salvării Naționale, la conducerea căruia a fost numit Ion Iliescu, iar ca prim–ministru Petre Roman

28 decembrie: CFSN promite organizarea primelor alegeri libere la sfîrșitul lunii aprilie 1990

31 decembrie: Ion Iliescu anunță abolirea pedepsei cu moartea în România întîmplate. În România și în tot „lagărul comunist" european care s-a prăbușit în urmă cu zece ani. Mai zilele trecute, cînd s-a celebrat zece ani de la căderea Zidului Berlinului, principalii eroi ai întîmplării au comis eroarea de a vorbi în public despre cele **ce** și **cum** s-au petrecut. N-au spus totul, dar suficient de multe pentru a îngădui anume concluzii. M.S. Gorbaciov, George Bush și Helmut Kohl, căci despre ei este vorba, s-au grăbit să evidențieze cum că demolarea Zidului s-a înfăptuit de sus în jos, iar nicidecum viceversa. Consecința? E lesne sesizabilă astăzi în Europa: *Zidul* propriu–zis nu mai există; pentru Berlin, redevenit capitală a Germaniei, el rămîne o dezagreabilă amintire; numai că *Europa continuă să fie divizată, împărțită de unul sau chiar mai multe ziduri reale ori imaginare,* întocmai — dacă nu mai rău? — ca în toiul Războiului Rece. Cum aceasta? Și învinșii, și învingătorii din 1989, mai mult decît sigur, au pornit de la premise false, s-au întemeiat pe calcule greșite, apoi s-au păcălit reciproc, iar în prezent „realitățile" îi obligă la acțiuni lipsite de perspectivă. Cu prilejul recentei aniversări, M.S. Gorbaciov nu a ascuns că era total dezamăgit la un deceniu după ce a fost de acord cu distrugerea Zidului Berlinului: **„Statele Unite au experimentat în Kosovo o nouă metodă pentru a pune capăt conflictelor și rezultatul este o victorie militară și un dezastru politic, contrariind în plus Rusia, India și China... La un colocviu, președintele Clinton a declarat în prezența mea că, grație lui Dumnezeu, secolul XX a devenit un secol american și următorul secol va fi și mai american. Am rămas mut. Dar i-am replicat două luni mai tîrziu în ziarul «The New York Times», citîndu-l pe John Kennedy, după care o lume cu un viitor american va fi o lume fără viitor!"**.

Orice studiu nepretențios poate lesne convinge că, în fond, căderea Zidului Berlinului nu a semnificat mai mult în viziunea Occidentului decît **reafirmarea valabilității acordurilor de la Ialta, din februarie 1945**, cu o singură și neînsemnată modificare: deplasarea „cortinei de fier" ce fusese proiectată pentru Europa din zona Berlinului cu cîteva sute de km mai spre Răsărit!

Contribuții majore

Revenim însă la evenimentele din România, în privința cărora cititorul dispune de-acum de o bogată literatură, însumînd relatări ale ziariștilor, monografii ale istoricilor, cele mai multe lucrări cu caracter memorialistic, volume de documente, studii și articole diverse, sinteze și eseuri etc. Să remarcăm că unele titluri reprezintă **contribuții majore,** peste care, în mod sigur, istoricul de mîine nu va putea trece cu ușurință. Reținem, dintr-o lungă listă, studiile și documentele reunite în volumul colectiv *Armata Română în revoluția din decembrie 1989* (coord. g-ral de divizie (r.) Costache Codrescu, ed. a II-a, București, Ed. Militară, 1998, 484 p.) ori însemnările memorialistice ale lui Michael R. Beschloss (istoric) și Strobe Talbott (ziarist și oficial al Departamentului de Stat al SUA): *La cele mai înalte nivele. Relatarea din culisele puterii referitoare la sfîrșitul Războiului Rece* (București, Ed. Elit, 1995, 682 p.). În același context, ne referim la cartea general–colonelului în rezervă Constantin Olteanu, care, deși stăruie asupra evoluției României în cadrul organizației Tratatului de la Varșovia dintre 1980 și 1985, valorifică în anexă mai multe documente, inclusiv stenograma (cunoscută) a ultimei întrevederi M.S. Gorbaciov–N. Ceaușescu de la Moscova, din 4 decembrie 1989 (Constantin Olteanu, *România — O voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980–1985,* București, Ed. Aldo, 1999, p. 234–243). De remarcat că documentului menționat i se adaugă relatările generalului Constantin Olteanu ca participant la ultima ședință a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia tot din 4 decembrie 1989, de la Moscova, unde participanții au fost confruntați cu un veritabil duel Gorbaciov–Ceaușescu (*ibidem,* p. 208–220). Martorul a reținut că, în timp ce în ședința plenară a CPC-ului a cuvîntat Gorbaciov, Ceaușescu „era plictisit, aparent absent, privind ostentativ mai mult în altă parte decît la vorbitor". În intervenția sa, Ceaușescu **„nu a făcut aprecieri asupra informării și nici asupra prestației lui Gorbaciov în Malta, cum procedaseră ceilalți. A declarat că se manifestă o ofensivă generală a imperialismului împotriva socialismului și, ca susținere, s-a folosit de un buletin «Agerpress» (primit în timp ce se afla în sală), citînd dintr-o declarație făcută, în drum spre**

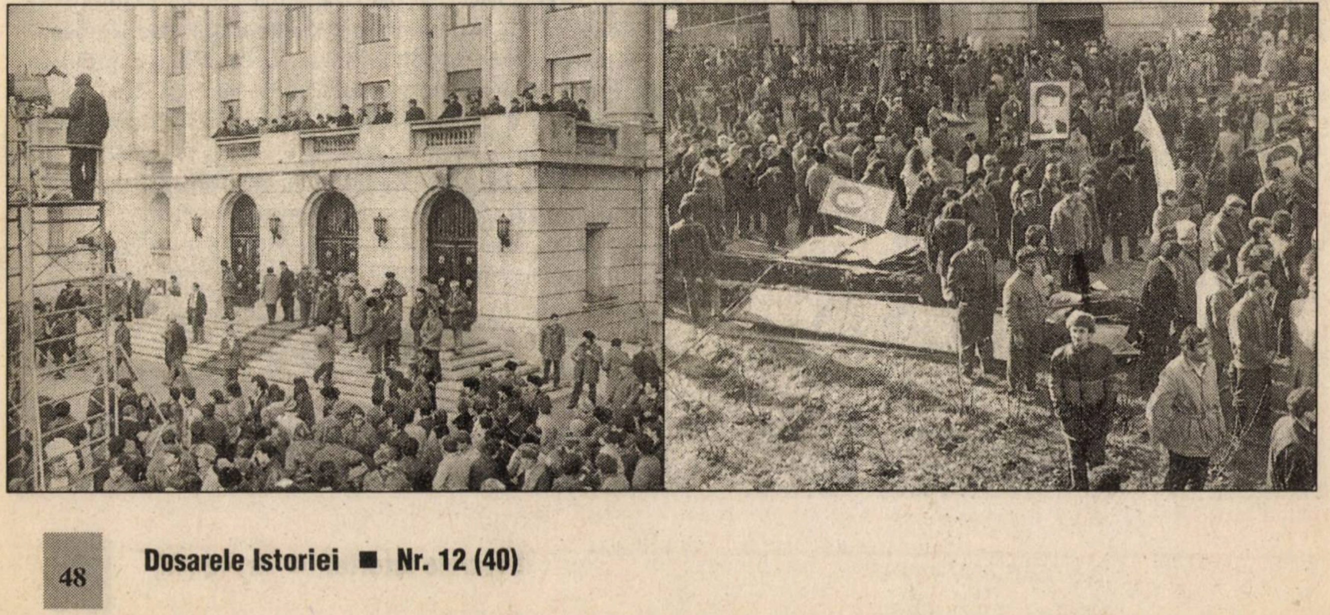

Bruxelles, de Georges Bush, care, între altele, se referea la întărirea NATO. «*Cum se împacă* — întreba retoric liderul român — *ceea ce s-a spus aici cu privire la îmbunătățirea relațiilor dintre cele două blocuri militare, cu declarația președintelui american?*». Totodată, el a cerut să înceteze acțiunea de discreditare a foștilor conducători înlăturați de la conducere în unele țări socialiste...“ (*ibidem*, p. 215). După o scurtă pauză, reuniunea CPC-ului, din 4 decembrie 1989, s-a reluat, Gorbaciov avansînd propunerea de-a se adopta o Declarație formală prin care se recunoștea că intervenția forțelor Tratatului de la Varșovia (mai puțin, cele române), în 1968, în Cehoslovacia fusese o greșeală. Propunerea — consemnează C. Olteanu — a declanșat un **„duel verbal“** între Gorbaciov și Ceaușescu (*ibidem*, p. 216). Și memorialistul face aceste semnificative observații: **„Consider îndreptățită opinia potrivit căreia această chestiune** (condamnarea agresiunii din 1968, n.n.) **ar fi putut fi convenită la Malta, pentru a da de înțeles țărilor din sud–estul Europei că, dacă vor trece la schimbări politice și economico–sociale, nu vor face obiectul unor intervenții militare. Declarația în cauză, pregătită din timp, nu condamna actul invaziei în termeni duri, fiind numai o scurtă evocare a dramaticului eveniment. Toate delegațiile au fost de acord cu documentul, cu excepția lui Nicolae Ceaușescu, care a ridicat o serie de probleme în dialogul cu Mihail Gorbaciov“** (*ibidem*). Din stenograma întrevederii separate Gorbaciov–Ceaușescu este imposibil să ignorăm replica lui Gorbaciov după ce N. Ceaușescu a reușit să stabilească, pentru 9 ianuarie 1990, o întîlnire a primilor miniștri ai URSS și României, N.I. Rîșkov și, respectiv, C. Dăscălescu. Atunci, liderul sovietic a conchis: **„Veți mai trăi pînă la 9 ianuarie!...“** (*ibidem*, p. 241). Avînd în vedere cele ce-au urmat, ne putem întreba, cu siguranță, ce ascundeau vorbele lui Gorbaciov: o amenințare, o premoniție sau, pur și simplu, o constatare nevinovată? În prezent, la atîția ani după evenimentele examinate, trebuie să ne gîndim la oricare dintre variante.

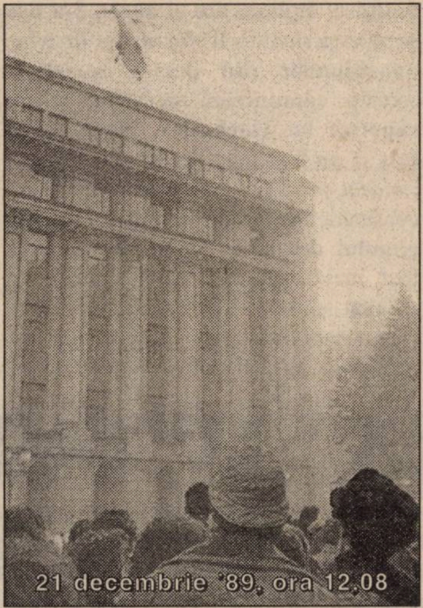
21 decembrie '89, ora 12.08

Un lucru este mai mult ca sigur, și anume: Kremlinului nu-i era necunoscută situația din România, liderii moscoviți fiind, în chip precis, la curent cu tentativele de a-l răsturna pe N. Ceaușescu. Nu însă fără alertarea Moscovei și fără implicarea ei. Deocamdată, pînă la apariția *Memoriilor* lui M.S. Gorbaciov (în cazul în care acesta se va dovedi un analist obiectiv), trebuie să facem presupuneri ori trebuie să apelăm la recunoașterile colaboratorilor săi apropiați. Sub acest aspect, ceea ce se impune pentru moment sînt asigurările ferme ale celor în cauză cum că Moscova, **chiar dacă a știut ceva despre acțiunile plănuite în 1988–1989 contra lui Ceaușescu, s-a menținut total rezervată.** Dar să-i cunoaștem pe martorii în discuție. Unul dintre ei a fost Aleksandr Iakovlev, membru al Academiei de Științe din Moscova, fost membru al Biroului Politic al CC al PCUS și președintele Comisiei de politică internațională a CC al PCUS. Într-o convorbire, din 14 septembrie 1991, cu Lilly Marcou, cercetătoare franceză bine cunoscută și apreciată, A. Iakovlev a mărturisit: **„N-am fost în România, dar am participat, cu Mihail Sergheevici, la întîlniri cu Ceaușescu la Moscova. Convorbirile cu el, mai ales spre sfîrșitul domniei lui, erau foarte penibile și încordate. Ceaușescu vorbea de una, Gorbaciov de alta: nu găseau un limbaj comun. Ceaușescu rămînea ferm pe pozițiile lui și ne critica dur: el ne reproșa că ne îndepărtăm de socialism, că «scufundăm nava socialistă», că ne eschivăm de la sprijinul internaționalist etc. Pentru noi era clar: ceea ce se petrecea în România n-avea nimic comun cu socialismul. Pentru că doream să respectăm formele, îi descriam lui Ceaușescu socialismul la care hotărîserăm să renunțăm definitiv. Și acest socialism semăna ca două picături de apă cu socialismul românesc. Cunoscînd bine starea de lucruri din această țară, ne așteptam** — a continuat, cu subînțeles, fostul demnitar sovietic — **că ceea ce s-a întîmplat să survină în orice moment. Dar noi n-am pregătit niciodată succesiunea. N-am avut nici un contact cu reprezentantul nici unei opoziții. Am fost solicitați în această privință, dar am evitat tot timpul să ne implicăm. Aceeași linie de conduită a fost adoptată în toate țările din regiune**“ (*subl. ns.*) (apud Aleksandr Iakovlev, *Ce vrem să facem cu Uniunea Sovietică? Convorbirile cu Lilly Marcou*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 114). A. Iakovlev a fost întocmai confirmat de un alt personaj important, de asemenea colaborator apropiat al lui Gorbaciov: V.A. Medvedev, și el fost secretar al CC al PCUS, șef al Comisiei ideologice a CC al PCUS etc., etc. *Amintirile* sale îl introduc pe cititor în labirintul moscovit al anilor de *perestroika* (1985–1991), detaliile furnizate dovedindu-se deosebit de interesante în ce privește culisele recunoașterii oficiale de către Kremlin a existenței originalului protocolului adițional secret al Pactului Hitler–Stalin, din 23 august 1939 (cf. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazreval v «mirovoi sisteme soțializma»*, Moskva, Mejdunarodnîie Otnoșeniia, 1994, p. 100–117) sau „valul 1989“ trecînd peste Berlin, Budapesta, Varșovia și Sofia (*ibidem*, p. 45–194). Se înțelege, în atare condiții, că nu lipsesc referirile despre schimbările survenite în România (*ibidem*, p. 194–223, subcapitolul „Geniul Carpaților“). Medvedev a avut șansa de a participa la unele întîlniri ale conducerii de partid și de stat sovietice cu N. Ceaușescu ori a avut de unul singur o întrevedere cu liderul român, la 31 ianuarie 1989, pentru care ne comunică stenograma păstrată (*ibidem*, p. 212–221). Cu acea ocazie, atestă Medvedev, Ceaușescu a reiterat propunerea convocării unei întîlniri a șefilor comuniști din Europa pentru a se dezbate

„soarta socialismului“ (*ibidem*, p. 220). În raport cu A. Iakovlev, recunoașterile lui V.A. Medvedev sînt mai directe: **„Îmi reamintesc că, de la un timp, din partea unor militari și a altor forțe opoziționiste** (din România) **s-au făcut încercări de a implica conducerea sovietică în afacerile interne** (ale României). **Asemenea semnale, prin ambasadorul nostru** (la București), **au venit din partea general–colonelului** (N.) **Militaru, cu observația că mișcarea împotriva lui Ceaușescu avea destul de mulți aderenți în cercurile militare, diplomatice și altele. S-a pus problema susținerii eforturilor forțelor opoziționiste din partea sovietică. Aceste comunicări personal le-am raportat lui Gorbaciov. Hotărîrea a fost să nu li se dea răspuns“** (*subl. ns.*) (*ibidem*, p. 223). În asemenea condițiuni, consideră memorialistul, prăbușirea **„regimului despotic“** al lui Ceaușescu a fost inevitabilă, survenind, totuși, ca rezultat al unei „insurecții populare“, despre care însă nu se spune dacă a fost un corolar al intervenției „forțelor opoziționiste“, cauză ori efect al vreunei lovituri de stat (*ibidem*).

În ce ne privește, ne îngăduim să conchidem că, față de lipsa unor probe arhivistice categorice, trebuie să amînăm pentru moment un verdict categoric relativ la condițiile în care s-a produs lovitura de stat din decembrie 1989. Iar, în felul acesta, va trebui să admitem că la enigmele încă nerezolvate ale cotiturii de la 23 august 1944 urmează să le adăugăm pe acelea, mult mai profunde și mai complexe, ale răsturnărilor din 22 decembrie 1989. ■

Așa a fost ?

Lipsa imaginilor cu execuția cuplului Ceaușescu a dat și dă naștere în continuare la ipoteze și interpretări dintre cele mai aiuritoare. Se consideră, îndeobște, că tăinuirea acelui moment nu poate fi decît interesantă, iar absența informației, se știe, creează premisele fabulației.

Se vorbește, de pildă, că după proces, soții Ceaușescu au fost maltratați pentru a destăinui conturile secrete, că au fost uciși prin tortură după care cadavrele au fost duse la zidul unde s-a produs… mascarada de execuție. Alții spun că, după proces, soții Ceaușescu au fost înlocuiți cu sosiile lor în care, de fapt, s-a tras. Mai umblă și varianta conform căreia, nu parașutiștii au apăsat pe trăgaciul „mitralierei“, ci… Gelu Voican Voiculescu!

Cert este că momentul execuției lipsește din banda video imprimată atunci la Tîrgoviște. Și orice absență dintr-o curgere coerentă de imagini duce, firesc, la întrebări și, pe cale de consecință, la răspunsuri. Dar și la răspunderi.

Sigur, această „absență de lux“ este regretabilă, iar justificările colonelului Ion Baiu, cameramanul care a filmat procesul, n-au fost și nu se dovedesc suficient de convingătoare. El spune că la Tîrgoviște, neavînd acumulatori, camera de luat vederi era alimentată la rețea. Pentru execuție — care avea loc cu mult mai departe decît camera în care se desfășurase procesul, în curtea cazărmii — cablul de legătură s-a dovedit a fi prea scurt, smulgîndu-se din priză. Și pînă s-a găsit o altă legătură la rețea, s-a ratat filmarea. S-au prins doar ultimele rafale, cînd soții Ceaușescu fuseseră deja secerați de gloanțe.

În mare, acesta este adevărul. În detalii însă…

Căpitanul **D.C.**, unul dintre parașutiștii care primiseră ordin de la generalul Stănculescu, încă înainte de începerea procesului, ca în caz de condamnare la moarte prin sentință definitivă să procedeze la execuție, ne mărturisește: „Domnule, eu sînt militar și execut ordinele. Mai ales ordinul unui general, dat mie, direct, în condițiile în care nu văzusem în viața mea un general decît la televizor! Să nu se uite starea de tensiune, spaima din sufletele noastre. Acolo, la Tîrgoviște, totul se juca nu între socialism și capitalism, ci între viață și moarte… Apoi, ura nemăsurată a tuturor românilor împotriva Ceaușeștilor, dorința expresă a revoluționarilor de a-l linșa, lozincile: «Moarte lor, moarte lor/ Moarte Ceaușeștilor!». Sau «Ceaușescu, Anul Nou/îl va face în cavou!»…

Toate acestea te făceau capabil să execuți și un asemenea ordin, deși în viața mea nu omorîsem o muscă! Deci, eram cu Revoluția, pentru Revoluție, pentru popor.

Dar cînd am văzut că se filmează… Asta m-a zăpăcit cu totul! Adică să omor doi oameni, să-l omor pe șeful statului și mîine–poimîine să mă văd la televizor… Să te vadă copiii, nevasta, părinții, rudele și colegii, prietenii cum tragi ca-ntr-un sac de cartofi… Ca-ntr-o țintă de carton… Păi, să nu înnebunești?! Cum puteam eu să accept așa ceva?

… Ei bine, imediat după proces, am fost tot timpul cu ochii pe cameraman. Îi pusesem gînd rău, trebuia să-l împiedic să filmeze momentul execuției. Cu orice preț și cu orice risc… A avut noroc că a scăpat doar cu atîta! Eram pus pe fapte mari, domle… Dar n-a fost cazul!

Că în momentul în care și-a întins mațele alea pe hol și s-a îndreptat spre ieșire, eu am luat în picioare cablul și l-am smuls din priză. Am lovit ștecherul cu atîta furie încît a ieșit și priza din perete. Asta îmi dorisem; în urma mea, instalația să rămînă nefolosibilă. Apoi, mimînd împiedicarea de acel cablu, am grăbit pasul în curte, unde-mi era locul dinainte stabilit. Acolo unde, pînă ce cameramanul a rezolvat chestia cu priza, noi ne-am făcut treaba…

Eu am făcut asta. Intenționat. Mă jur pe Dumnezeu că așa a fost. Și am făcut-o pentru a mă apăra. Pentru a-mi apăra colegii. Acum, știu că n-am făcut bine pentru istorie, că din cauza mea lipsește de pe film momentul acela, dar credeți-mă, omenește n-am putut altfel…

Mă simt vinovat și îmi asum răspunderea. Dar dacă m-aș fi văzut la televizor în postura aia de criminal, cred că mi-aș fi zburat creierii. N-aș fi suportat imaginea fizic–existentă. Abia o suport pe cea imaterială, pe cea mentală, care nu se mai șterge…

În lipsa imaginii–martor, mi-am mai păstrat un dram de putere: să mă tot mint și să-mi spun că, de fapt, memoria îmi joacă feste“. ■

Viorel DOMENICO

(autor al volumelor ***După execuție a nins***, Buc., Ed. Militară, 1992; ***Ceaușescu la Tîrgoviște. 22–25 decembrie 1989***, Buc., Ed. Ion Cristoiu, 1999)

● studiu de caz ● studiu de caz ● studiu de caz ● studiu de caz ● studiu de caz ●

Lucian Matiș: Un erou clujean din '89

Cornel JURJU

Pentru istoria secolului pe care ne pregătim să-l încheiem, anul 1989 este o adevărată piatră de hotar, prin colapsul definitiv pe care l-au cunoscut regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est, care, într-un timp istoric record, s-au dezagregat în favoarea modelului democratic occidental, asimilat în proporții diferențiate de la o țară la alta. Procesul dezintegrării comunismului a debutat în Polonia și Ungaria, forțele de opoziție de aici preluînd puterea în mod pașnic, continuînd să se propage, în toamna anului 1989, spre RDG și Cehoslovacia, unde confruntarea dintre societatea civilă și puterea comunistă a luat forme violente fără însă a produce victime umane. Valul schimbărilor, deși într-o dimensiune mai restrînsă, a atins și Bulgaria, Todor Jivkov, lider al partidului comunist din 1954, fiind înlocuit cu Petar Mladenov, comunist cu vederi mai liberale (Joseph Rothschild, *Return to Diversity. A Political History of East Central Europe Since World War II,* Oxford University Press, 1993).

Rigiditate și brutalitate

Într-un astfel de context, singura „dezamăgire“ părea să fie România cu toate circumstanțele care puteau fi invocate, ca de pildă rigiditatea și brutalitatea regimului comunist patronat de Nicolae Ceaușescu. Suspectată de un incomod complex al lașității, acutizat prin posturile de radio occidentale ascultate în România, societatea românească a reacționat printr-o revoltă de amploare, reușind în aproape o săptămînă să înlăture regimul de dictatură al soților Ceaușescu. Evenimentele revoluționare din România au început la Timișoara, în zilele de 15–16 decembrie 1989, și au fost ocazionate de o decizie judecătorească abuzivă de evacuare a pastorului reformat Laszlo Tökes din parohia pe care o deservea. Cum pastorul Tökes s-a opus procedurii de evacuare silită, în jurul său s-a angrenat un impresionat curent de solidarizare care a evoluat progresiv și într-un ritm accelerat de la credincioșii parohiali la marea parte a populației Timișoarei. Pe acest fundal, chiar din 16 decembrie, la Timișoara s-au desfășurat puternice manifestații anticomuniste ce au culminat cu ocuparea sediului Comitetului județean de partid. Riposta instituțiilor de represiune, la care a fost asociată și armata, nu a întîrziat, în zilele de 16–20 decembrie fiind executat foc intens împotriva populației civile din rîndul căreia au căzut numeroși morți și răniți. Represiunea premeditată nu a putut opri valul revoluționar de la Timișoara, din 20 decembrie, manifestanții preluînd controlul definitiv asupra orașului, armata fiind retrasă în cazărmi sau pactizînd cu populația ieșită în stradă.

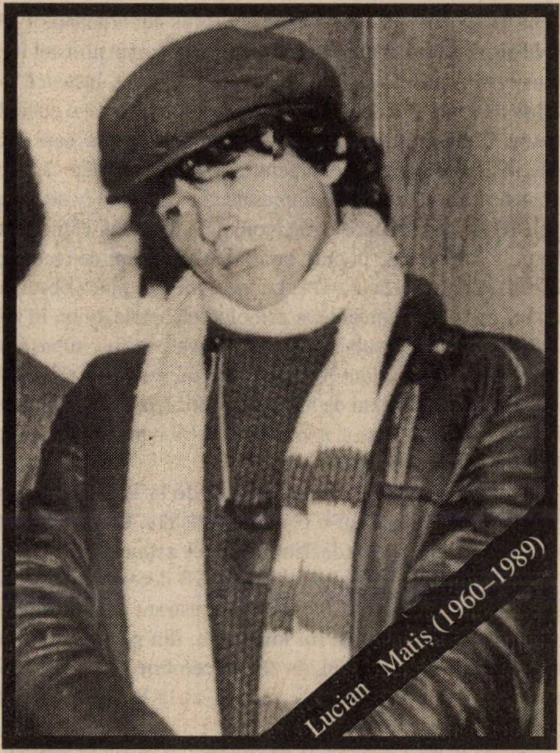

Lucian Matiș (1960–1989)

Cu începere din 21 decembrie, evenimentele revoluționare din Timișoara s-au extins în București, Cluj–Napoca, Tîrgu Mureș și în alte orașe ale României. La Cluj, prima luare de atitudine față de cele întîmplate la Timișoara a venit din partea structurilor comuniste locale, care, încă din 17 decembrie, au convenit asupra cîtorva măsuri menite a preîntîmpina contagiunea revoluționară. Sub conducerea primului secretar de partid, Ioachim Moga, a fost convocat Comitetul de Apărare Locală, care, printre altele, a dispus întărirea forțelor de ordine în oraș prin crearea unor patrule mixte; stricta supraveghere a „elementelor“ ce puteau genera destabilizare (ca, de exemplu, Doina Cornea); asigurarea unei mai bune aprovizionări a populației, a transportului în comun, a iluminatului public etc. Pentru a controla de la fața locului această febrilă activitate preventivă, la 18 decembrie 1989 a fost trimis la Cluj Nicolae Constantin, membru al CPEx. Concomitent, Inspectoratul General al Miliției Cluj, comandat de către generalul Ioan Șerbănoiu, și-a sporit capacitatea de apărare distribuind cadrelor armamentul individual din dotare și instalînd cele două mitraliere de care dispunea în scopul apărării sediului.

În baza ordinelor venite pe cale ierarhică, dar și a cererilor formulate de Comitetul de Apărare Locală, Comandamentul Armatei a IV-a, cu sediul în Cluj–Napoca, a luat propriile măsuri menite să asigure o neutralizare eficientă a oricăror „tulburări huliganice". La 17 decembrie, la orele 15.30, Armata a IV-a a intrat în stare de „alarmă de exercițiu", iar la orele 17.30 aceasta a fost completată, la fel ca pe întreg teritoriul României, cu indicativul „Radu cel Frumos", care consacra alarma parțială de luptă. Pornind de la interpretarea discutatului ordin în 14 puncte difuzat de ministrul Apărării Naționale, Vasile Milea, comandantul Armatei a IV-a, generalul Iulian Topliceanu, a transmis subordonaților săi o directivă prin care solicita o ripostă fermă din partea armatei împotriva celor care atacă și provoacă daune, „oricine încearcă ceva urmînd să fie lovit fără cruțare". În perioada următoare, o echipă de ofițeri din Comandamentul Armatei a IV-ea, printre care lt.col. Constantin Degeratu, a elaborat pentru orașul Cluj–Napoca o hartă cu punctele în care trebuiau amplasate, în caz de nevoie, dispozitivele MApN. La 20 decembrie, comandanții subunităților stabilite pentru a fi dislocate în oraș, au efectuat misiuni de recunoaște asupra reperelor ce trebuiau să le ocupe. Am mai putea observa că din motive care țin de pregătirea psihologică a soldatului, în zilele de 17–21 decembrie, „subunitățile operative" au fost supuse unei abile activități de intoxicare. Militarii în termen au fost informați că se pregătesc pentru acțiuni de luptă la frontierele României, dar că vor fi obligați să acționeze și în oraș împotriva bandelor de huligani pregătite de „agenturile" străine.

La celălalt pol, sub influența știrilor de la Timișoara, tensiunea populației civile era într-o continuă creștere. Cu toate acestea, scenarii premeditate pentru declanșarea unor acțiuni stradale nu par să fi existat, Securitatea obținînd doar în 20 decembrie informații despre posibilitatea organizării unor demonstrații anticomuniste în Cluj–Napoca. În schimb, un rol important, din perspectiva evenimentelor desfășurate la Cluj, în 21 decembrie, l-a avut eșecul mitingului televizat organizat în aceeași zi la București de către Nicolae Ceaușescu.

În prima parte a zilei de 21 decembrie, la nivelul Comitetului de Apărare Locală au parvenit informații certe despre intenția muncitorilor din uzina clujeană CUG de a porni spre centrul orașului, cît și despre desfășurarea unor manifestații anticomuniste în piețele centrale ale Clujului: Libertății și Mihai Viteazul. Drept urmare, începînd cu orele 15.00, trupele MApN din garnizoanele Florești și Someșeni au fost dislocate în oraș pentru a-și ocupa pozițiile prestabilite. Subunitățile din Someșeni, coordonate de lt.col. Florian Caba, au fost utilizate în partea centrală și de est a orașului (zona Hotel Astoria, Piața Mărăști, Piața Cipariu), iar cele din Florești, coordonate de către col. Vasile Lateș, în centru și partea de vest (zona Calea Moților, Hotel Napoca, Piața Libertății, cartierul Zorilor). Printr-o astfel de arondare a forțelor disponibile s-a urmărit împiedicarea concentrării maselor, din cartierele și platformele industriale, în zona centrală, fapt care în Timișoara se dovedise hotărîtor. De precizat că, la 21 decembrie, conform unor opinii, trupele Ministerului de Interne au îndeplinit misiuni secundare organizînd două baraje ineficiente pe traseul muncitorilor de la CUG sau intrînd în completarea dispozitivului realizat din forțe MApN în Piața Libertății, zona Anticariat. În funcție de plasamentul acestor obstacole, în după–amiaza zilei de 21 decembrie, la Cluj–Napoca s-a executat foc asupra demonstranților în patru puncte: Hotel Astoria, Calea Moților, Piața Mărăști și Piața Libertății. La Hotel Astoria, dispozitivul militar a fost comandat de cpt. Ilie Dicu și au fost împușcați mortal, din cadrul coloanei pornită de la CUG, Emil Ciortea, Ioan Iclezan și Teodor Pop, fiind rănite alte 10 persoane. Pe Calea Moților, unde au acționat trupele comandate de cpt. Valeriu Burtea, au fost ucise prin împușcare nouă persoane (Grigore Borș, Ștefan Szabo, Luminița Mișan, Gh. Nasc, Al. Pop, Ioan Chira, Ballai Zoltan Csaba, Dinu Smical, Ioan Vălean) și au fost rănite alte 13. Dispozitivul din Piața Mărăști s-a aflat sub comanda col. ing. Gh. Timiș de la UM Someșeni. Aici au fost împușcate trei persoane, dintre care una mortal (Ioan Rusu) (Tit–Liv Domșa, Victor Eugen, Mihai Lungu, *Cluj–Napoca — Decembrie 1989: „Împușcați-i că nu-s oameni!"*, 1998).

Primele victime

Însă, primele victime ale revoluției clujene au căzut în Piața Libertății, acolo unde, în 21 decembrie, s-a aflat și **Lucian Matiș.** Lucian s-a născut, la 27 septembrie 1960, în localitatea Poiana Horea, din Munții Apuseni, fiind primul copil al lui Cornel și Ana Matiș. Descoperit ca talent artistic de către învățătorul său din Poiana Horea, Lucian Matiș a făcut gimnaziul și studiile medii la Liceul de Arte Plastice din Cluj–Napoca, imediat după terminarea acestuia devenind student al Institutului de Arte Plastice din același oraș. De remarcat faptul că examenele de admitere din timpul liceului, care au precedat intrarea în clasa a IX-a respectiv a XII-a, precum și diploma de licență prin care și-a finalizat studiile superioare au fost obținute cu notă maximă. Aceste rezultate au fost expresia unui spirit sclipitor, cu resurse deosebite în domeniul creației artistice: „Îi plăcea să deseneze, avea o imaginație explozivă. (...) În institut a fost un student eminent, foarte apreciat de profesori, înzestrat sub aspect profesional". La scurt timp de la terminarea studiilor, Lucian Matiș s-a căsătorit cu Lucia, colegă de liceu, împreună cu aceasta avînd un băiat, în 1984, pe Horațiu. Pe plan profesional după două scurte stagii la Dorohoi și Turda, Lucian Matiș a fost angajat la Atelierul de Pictură în Ceramică din Cluj–Napoca, în această poziție fiind găsit și de evenimentele din 1989.

Dar, pentru a înțelege mai bine de ce, în 21 decembrie, Lucian Matiș s-a aflat în primele rînduri ale revoluției clujene, explicațiile de ordin material nefiind pe deplin satisfăcătoare, vedem necesară o scurtă privire asupra formației și temperamentului său. Lucian Matiș se născuse într-o familie cu certe tradiții anticomuniste, bunicul său fiind membru al PNȚ și unul dintre „chiaburii" din Poiana Horea proscriși de sistemul comunist, Dumitru Matiș s-a mai numărat și printre apropiații grupului de partizani „Leon Șușman" pe care i-a ținut ascunși la domiciliul său, motiv pentru care a fost luat de Securitate și bătut în mai multe rînduri. În sfîrșit, bătrînul Matiș a deținut și reputația unui regalist convins, în casa acestuia, ani buni după instaurarea comunismului, găsindu-și loc un portret al regelui Mihai I. Transmisă prin intermediul tatălui, dar mai cu seamă al bunicului, această experiență dramatică și poate fascinantă, l-a impresionat pe copilul și apoi adolescentul Lucian Matiș producînd o fractură timpurie între sistemul său de valori și regimul comunist. Mai tîrziu, în școala generală și liceu, această formație sedimentată încă din familie a fost confirmată și aprofundată de către profesoara de istorie Angela Popa, care nu ezita să-și afirme la clasă propriile nostalgii pentru România interbelică.

Pe lîngă convingerile sale politico–ideologice, Lucian Matiș a fost beneficiarul unui temeperament cu o evidentă aplecare spre nonconformism — îi plăcea să poarte plete, *blue jeans* etc. — temperament care l-a împins spre un dezacord inevitabil cu un regim politic obsedat de noțiunea depersonalizării prin uniformizare.

De fapt, prin comportamentul și tipul de gîndire, Lucian a intrat în „sfera de interes“ a Securității cu mult înaintea evenimentelor din 1989, fiind de mai multe ori reținut în stare de arest, anchetat și bătut: „Vine o dată în Huedin cu o rană sub ochi, necăjit. *Ce-i cu tine Lucian? M-au bătut, iară!* L-au luat de pe strada Napoca în mașina de Miliție și l-o dus în Parcul Abator și acolo l-or bătut“ (Cornel Matiș).

Posesor al unei asemenea configurații temperamental–intelectuale, Lucian Matiș a recepționat pozitiv disidența Doinei Cornea, prăbușirea celorlalte regimuri comuniste din Europa și mai ales izbucnirea revoluției de la Timișoara. Despre toate aceste evenimente, care i-au produs o puternică emoție îndemnîndu-l spre acțiuni concrete, s-a informat de la posturile de radio occidentale, Lucian Matiș fiind un pasionat ascultător al „Europei Libere“. Sub impactul evenimentelor de la Timișoara, Lucian Matiș împreună cu grupul său de prieteni — între care se aflau Călin Nemeș, Radu Negru, Mirela Matiș, Gavril Ladiu etc. — în zilele de 17, 18, 19 decembrie s-au întîlnit la Restaurantul „Pescarul“, discutînd posibilitatea unei deplasări la Timișoara. Aflînd, însă, că intrările în oraș erau închise, planul plecării spre Timișoara a fost abandonat, fiind așteptată oportunitatea unei revolte anticomuniste în Cluj–Napoca.

Un asemenea prilej a fost considerat a fi eșecul mitingului organizat de Nicolae Ceaușescu la București, în 21 decembrie, imediat după aceea Călin Nemeș, Lucian Matiș și Sorinel Jurja încercînd să adune trecătorii pentru o adunare ad–hoc, în Piața Libertății. Nereușind, au hotărît să meargă pe la cunoștințe, preconizînd a se întîlni la ora 15.00 într-un număr mai mare. În aceeași zi, la ora 15.00, după ce au aflat că muncitorii de la CUG doresc să vină în centru, un grup de aproape 50 de persoane (Călin Nemeș, Lucian Matiș, Gavril Ladiu etc.) s-a deplasat în Piața Libertății, unde Călin Nemeș, de pe capota unui automobil, s-a adresat celor din piață solicitîndu-le să-și exprime dezacordul față de genocidul de la Timișoara. Primul discurs liber rostit în Cluj, după 50 de ani de comunism, a avut un oarecare efect, mai multe persoane începînd să scandeze „Jos dictatura!“, „Timișoara!“, „Libertate!“ etc. Din cauza acestor agitații, la orele 15.00, în Piața Libertății a fost adusă de la UM Florești o subunitate comandată de cpt. Carp Dando și care în cea mai mare grabă s-a desfășurat în dispozitiv în apropierea Hotelului Continental. Din acest punct, evenimentele s-au precipitat, un rol important avîndu-l cpt. Carp Dando care, probabil depășit de situație, a ordonat soldaților să-și fixeze încărcătoarele la arme și să introducă proiectil pe țeavă, el însuși avînd pistolul în mînă. Stîngăciile sau poate dorința de afirmare a căpitanului au incitat și mai mult grupul demonstranților din Piața Libertății, unde au început să fie strigate îndemnuri împotriva violenței: „Noi sîntem poporul!“, „Voi pe cine apărați?“. Acestea au fost împrejurările în care Călin Nemeș, urmat imediat de prof. Ladiu și Lucian Matiș au intrat în partea carosabilă a pieții, apropiindu-se de soldați cu piepturile dezvelite, gest prin care doreau să-și exprime intențiile exclusiv pașnice. Cu același scop, după unele relatări, Lucian Matiș a împărțit florile pe care le cumpărase anterior de la o florărie aflată pe str. Napoca. Dezvoltarea grupului inițial de la trei la aproximativ 12 persoane l-a iritat și mai mult pe cpt. Dando care, se pare, l-a îmbrîncit pe Lucian Matiș, acesta căzînd pe trecerea de pietoni dintre Libraria Universității și spațiul verde din Piața Libertății. Încercînd să-și apere prietenul, Călin Nemeș s-a repezit asupra lui Carp Dando, prăbușindu-se împreună pe șosea. În acel moment, căpitanul a ordonat deschiderea focului. Rețin că pe cel mai mic *(foarte probabil Lucian Matiș — n.n.)*, la un moment dat conducătorul grupului de militari l-a împins de a căzut jos și Călin Nemeș s-a apropiat de ofițer, moment în care am auzit comanda *„Foc!“* Ordinul cpt. Dando a fost urmat de cîteva rafale în timpul cărora au fost ucise 11 persoane, majoritatea provenind dintre oamenii pasivi aflați pe trotuare (Lucian Matiș, Aurel Merca, Sorinel–Dorinel Jurja, Horea Pedestru, Attila Szabo, Iosif Burgya Tamasz, Rodica Cristurean, Imre Egyedy, Istvan Borbely, Viorel Cioară și Călin Mihai Țiclete). Au fost rănite alte 22 de persoane, între care îi amintim pe Călin Nemeș, prof. Ladiu, Ilie Marius, Durdean Marius (copil de șase ani) etc. Printre răniți s-a aflat și Carp Dando care, în timpul luptei corp la corp cu Călin Nemeș, a fost împușcat fără intenție de către unul

Lucian Matiș, un nonconformist ca atîția alții
din România dictaturii comuniste

dintre proprii soldați. Tot în Piața Libertății, dar în zona Anticariat, unde au acționat militarii din subordinea cpt. Iacob Gheorghe, a mai fost ucis Ioan Sabău, alte șase persoane fiind rănite.

Un cadavru pe caldarîm

Revenind la Lucian Matiș, trebuie să arătăm că deși a fost grav rănit, șansele sale de supraviețuire au fost compromise și prin lipsa oricărei asistențe medicale, intervenția autosalvărilor pentru ridicarea răniților și a cadavrelor fiind întîmpinată cu foc de armă. De fapt, pe la orele 19.00, deci la peste trei ore de la împușcare, cadavrul lui Lucian încă se mai afla pe caldarîm: „În jurul orei 19.00, m-am întors în Piață și nu era ridicat Lucian… Mi-am dat seama că-i Lucian, că-i fîlfîia părul lung“. Cadavrele aveau să fie ridicate cîndva între orele 19.00 și 20.00 de pe urma protestului grupului de manifestanți format în Piața Libertății după lăsarea nopții.

Reverberațiile destinului tragic de care Lucian Matiș a avut parte s-au resimțit din plin și asupra membrilor familiei. Presimțind că s-a întîmplat ceva, prof. Cornel Matiș a sosit la Cluj, în dimineața zilei de 22 decembrie. Aflînd că fiul său a fost împușcat, împreună cu Mirela Matiș au început căutările pe la mai multe spitale unde Lucian putea fi găsit în viață, chiar dacă rănit. Cînd n-a mai rămas altă soluție, cei doi s-au dus la Morgă: „Și am coborît alea cinci trepte, ușa era larg deschisă… Exact în momentul ăla îl spălau pe Lucian cu un furtun negru de cauciuc, erau toți în pielea goală. O lumînare nenorocită nu aveau pusă. Popa, sau cine era pe post de popă, și ăla beat mort. Eu am făcut criză de nervi cînd am văzut furtunu' ăla, așa cum îi furtunu' de speli mașina“. Plecată din Cluj în 21 decembrie, Lucia Matiș nu și-a mai regăsit soțul decît la Morgă: „S-o aruncat peste el, l-o desfăcut tot de sus, cămașă, bluză… și vroia să-l pupe“ (Mirela Matiș). Aflată în stare de șoc, Lucia Matiș a fost spitalizată de urgență, neputînd participa la înmormîntarea soțului său care s-a desfășurat în 25 decembrie, alături de celelalte 24 de victime, fiind înmormîntat în Cimitirul Eroilor din Cluj–Napoca.

GREVA
FOAMEI
PETRU
ADEVĂRUL REVOLUȚIEI
DIN
CLUJ
1989

Prof. Cornel Matiș (oct. 1999)

După 1989, insatisfacțiile, mai ales morale, s-au perpetuat, dacă nu cumva s-au accentuat. La începutul anului 1990, ancheta juridică declanșată de Parchetul Militar din Cluj părea să aibă un parcurs normal: Ioachim Moga și generalul Ioan Șerbănoiu erau arestați, iar în aprilie au fost emise mandate de arestare pentru mr. Ioan Laurențiu Cocan, cpt. Ilie Dicu și lt. col. Valeriu Burtea. Execuția acestui mandat a fost însă împiedicată de protestul corpului ofițeresc din garnizoanele Florești și Someșeni care au amenințat că arestarea colegilor lor îi va determina să recurgă la ocuparea municipiului Cluj–Napoca. Trimiși de urgență la Cluj pentru a dezamorsa criza, gen. Ionel Vasile și col. Mugurel Florescu au dispus reînceperea procedurii de arestare și transferul dosarului către Direcția Procuraturii Militare București. Ulterior, a fost decisă scoaterea de sub urmărire penală a tuturor persoanelor puse sub incriminare, eliberarea persoanelor arestate (inclusiv Ioachim Moga și Ioan Șerbănoiu), iar procurorul militar–șef, care instrumentase dosarele revoluției clujene, Tit Liviu Domșa a fost trecut în rezervă. După numeroase intervenții ale asociațiilor revoluționarilor din Cluj, în 1997, soluția dată inițial în dosar a fost infirmată, au fost reluate cercetările, iar în toamna lui 1998, au fost trimise în judecată șase persoane găsite vinovate pentru crimele săvîrșite la Cluj–Napoca în 21 decembrie. Chiar dacă a fost reluată, soluționarea cazului a progresat foarte greu, din 2 noiembrie 1998 pînă în prezent fiind audiați numai trei din cei șase inculpați. Acesta a fost și motivul principal pentru care, în octombrie 1999, în fața Palatului Cotroceni, prof. Cornel Matiș a declarat greva foamei, la care a renunțat în urma unei audiențe la președintele Emil Constantinescu.

Dar, dincolo de absența unei sentințe juridice normale, începînd cu anul 1990 împotriva prof. Cornel Matiș s-a agregat, premeditat sau nu, un adevărat mecanism al amenințărilor, discreditărilor și jignirilor. Aceste presiuni, proferate direct sau telefonic, s-au amplificat după episodul grevei foamei de la Palatul Cotroceni, familia Matiș fiind obligată să renunțe temporar la postul telefonic deținut la domiciliu.

În fapt, experiența familiei Matiș — simptomatică și pentru alte cazuri — aduce lămuriri importante chiar asupra raportului dintre conceptele de **revoluție** și **contrarevoluție**. Dacă perioada cuprinsă între 16–22 decembrie 1989 își asumă multe dintre trăsăturile specifice unei revoluții, începînd cu 22 decembrie, în România pare a-și fi făcut loc o contrarevoluție, singura, de altfel, capabilă să explice marginalizarea și stigmatizarea adevăraților revoluționari și, pe de altă parte, protecția și, de regulă, promovarea ierarhică de care au beneficiat cei care, în decembrie 1989, au apărat regimul comunist cu arma în mînă. ■

O etapă din procesul căderii sistemului comunist

România '89: Între „chestiunea germană" și „problema panameză"

Vasile PUȘCAȘ

Întinzîndu-i mîna lui „Gorby", Reagan a pregătit terenul pentru înțelegerile americano–sovietice din vremea lui Bush

În numărul din 28 noiembrie 1987, vestita revistă britanică „The Economist" își începea șirul analizelor cu un articol intitulat „Aceste rele căi latine". În fapt, era o prezentare a performanțelor și mai ales a neperformanțelor înregistrate, în 1987, de țările Europei Răsăritene și URSS. De remarcat că doar Polonia și Ungaria erau tratate într-o viziune optimistă. O altă observație: cronologizarea evoluției zonei se desfășura doar pe două coordonate — pre– și post–Gorbaciov. Despre România, printre altele, se scria că era un teritoriu privat al familiei Ceaușescu, numărul rudelor acestuia în structurile de guvernare întrecînd pe cel înregistrat de Trujillo (Republica Dominicană) și Somoza (Nicaragua), doi dintre „faimoșii" dictatori latino–americani care au sfîrșit prin a fi asasinați fără a stîrni vreun regret. Iar fraza finală din analiza dedicată României era următoarea:

„Șansa românilor depinde de cînd dl. Gorbaciov vine" (se înțelege de aici credința determinării viitorului României de politica Moscovei gorbacioviste).

Predestinare?

Departe de noi gîndul că această exprimare ar fi și o precizare a Vestului privind o predestinare geopolitică pentru România. Mai degrabă am putea să o considerăm o subliniare a rolului circumstanțelor geopolitice și geostrategice, a contextualității externe în inițierea și dezvoltarea actului schimbării în România de atunci. Că Gorbaciov era considerat de către Occident un factor geopolitic „predestinat extra–URSS, nu mai poate mira pe nimeni, cîtă vreme chiar și Margaret Thatcher, în 1988, cu prilejul vizitei la Casa Albă, declara: „Îmi place dl. Gorbaciov — noi putem face afaceri împreună". Iar românii au crezut și încă mai cred că ceea ce au trăit în decembrie 1989 și chiar după aceea este o „afacere" între Occident și URSS (Rusia), după cum arată și recentul sondaj de opinie CURS. În realitate, lucrurile par a fi mult mai complicate, căci la acest sfîrșit de secol XX interdependențele globale au marcat mult mai intens evoluțiile socio–umane din spații mai largi sau mai restrînse ale planetei. Iar România nu constituie o excepție. Dimpotrivă, acum, după ce a mai traversat un „obsedant deceniu", se prezintă ca un „studiu de caz" dintre cele mai interesante și paradoxale.

Probabil literatura română și străină despre confuziile, misterele și machiavelismele revoluției române din decembrie 1989 este întrecută în cantitate doar de literatura care prezintă drumul Germaniei Răsăritene către reunificare. Prezenta analiză nu are ca obiectiv explicarea acestei constatări, ci mai degrabă să o folosească drept punct de plecare pentru opțiunea utilizării metodei diacronice în descrierile care urmează. Căci, dacă evoluția evenimentelor din România sfîrșitului anului 1989 nu este întîmplătoare, și noi credem că nu este, atunci trebuie găsite elementele corelative care pot da un sens înțelegerii faptelor, fenomenelor și proceselor de atunci.

Este indiscutabil că ziua de 9 noiembrie 1989 — căderea Zidului Berlinului — reprezintă un moment istoric care desparte caracteristicile lumii Războiului Rece de lumea care-și conturează regulile pentru sec. XXI. Predicția discursului inaugural al președintelui Bush, conform căreia era dictaturilor și totalitarismului se apropia de sfîrșit, începea să prindă contur. Căci, la numai o zi de la amintitul mare eveniment de la Berlin, liderul comunist bulgar T. Jivkov se retrăgea de pe scena puterii (nu de bună voie). Iar dominoul continua: Krenz a fost înlocuit, la Berlin, de Hans Modrow (17 noiembrie 1989); în aceeași zi, la Praga, începea „revoluția de catifea“, iar două zile mai tîrziu, Vaclav Havel a inițiat Forumul Civic care, din 24 noiembrie, a punctat în prima confruntare cu comuniștii (întregul Birou Politic și Secretariatul PC Cehoslovac au demisionat), făcînd loc spre putere echipei lui Havel; în România, partidul comunist își desfășura Congresul al XIV-lea într-o atmosferă de stare de asediu asupra populației și numai de la mijlocul lunii decembrie diferite grupuri protestatare au început să se manifeste deschis contra lui Ceaușescu, transformîndu-se rapid într-o mișcare populară care a spulberat violent, în ultima decadă a aceleiași luni, întreaga structură de partid și de stat a regimului ceaușist; evident, în Polonia și Ungaria procesele reformatoare și de clarificare politică au fost accelerate și s-au radicalizat, fiind eliminați de la putere chiar și inițiatorii comuniști ai reformelor.

Dar dacă dominoul căderii regimurilor comuniste în Europa Centrală și sud–estică menținea capul de afiș al temelor discursurilor politice și mediatice, conform „lecțiilor“ bipolarismului, concomitent s-au petrecut și alte fenomene majore ale dezvoltării europene și globale, unul dintre acestea fiind **reunificarea germană.** Căci căderea Zidului Berlinului nu a favorizat numai eliminarea unui **sistem social** instaurat în Europa Centrală și de Sud–Est după al doilea război mondial, ca urmare și a unor aranjamente între Est și Vest, ci și realizarea unei **aspirații naționale** a celui mai mare popor european — reunificarea germanilor din cele două state divizate pe teritoriul fostului al Treilea Reich. Iar evoluția corelată a celor două importante procese europene nu era doar o supoziție, ci o realitate înregistrată, pozitiv sau negativ atît în Est, cît și în Vest. De exemplu, liderul de la Kremlin, Mihail Gorbaciov, presupunînd că eliminarea Zidului Berlinului va da cale liberă aspirațiilor reunificatoare germane, l-a avertizat pe cancelarul Kohl, la 11 noiembrie 1989, să nu accelereze demersul său național pentru a nu favoriza o eventuală apariție a haosului și impredictibilității. Sfatul Moscovei era să se păstreze un ritm și un evoluționism moderat. În fapt, această „dojană“ sovietică l-a încredințat pe cancelarul german că Gorbaciov nu va întreprinde ceva contra reunificării. De aceea, spre surpriza Vestului și Estului, în chiar preajma reuniunii de la Malta, Helmut Kohl a lansat un Plan în 10 puncte (în Bundestag, la 28 noiembrie 1989) care era un adevărat design al reunificării germane. Dar nu atitudinea lui Gorbaciov l-a determinat pe cancelarul Kohl să prezinte programul reunificării național–statale, ci, așa cum spune Jacques Lévesque, mișcarea populară est–germană care a debordat în stradă. Așadar, **strada** — după căderea Zidului Berlinului — nu mai este doar un subiect accidental al acțiunii anticomuniste, ci și actor al susținerii unor aspirații naționale (în acest caz, germane). De altminteri, analizînd evoluția factuală a căderii regimurilor comuniste vom realiza că **strada** a devenit, după 9 noiembrie 1989, o componentă tot mai dinamică a procesului eliberării, adesea manifestîndu-se pașnic (sub controlul organizatorilor), dar tot mai frecvent scăpînd acestui control (cazul praghez) sau degenerînd în violențe sîngeroase (cazul românesc).

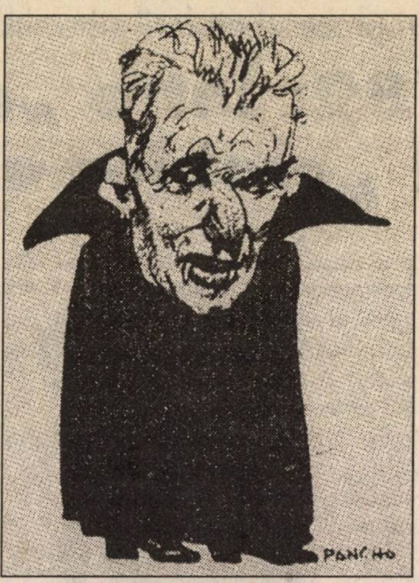

Satanizarea dictatorului român în presa occidentală: Ceaușescu „Dracula“ (caricatură apărută în „Le Monde“, decembrie ’89)

Aranjamentul Est–Vest

Unul dintre punctele centrale ale „aranjamentului“ între Est–Vest, conform planului reformist gorbaciovist pentru Europa Centrală și de Sud–Est, era ca trecerea țărilor din zonă la reforme economico–sociale și politice să se realizeze pe căi pașnice, fără utilizarea forței și să se evite vreo antrenare sovietică într-o eventuală manifestare violentă care să implice și intervenția Armatei Roșii. Nu doar Gorbaciov era atent, la acest aspect, dar și Bush, Mitterrand sau Thatcher. Și aceștia din urmă au fost îngrijorați, după căderea Zidului Berlinului, ca nu cumva accelerarea procesului reunificării germane să primejduiască trecerea pașnică la reformism în restul țărilor central–est europene.

La Malta, atît Bush, cît și Gorbaciov au subliniat că susțin o evoluție pașnică spre democrație, dar cînd s-a discutat „chestiunea germană“ opiniile celor doi s-au distanțat. Președintele Bush afirma că SUA nu pot decide asupra ritmului/rapidității schimbărilor în vreo țară, acesta fiind atributul determinării poporului, pe cînd Gorbaciov considera că „accelerarea artificială“ a „chestiunii germane“ ar putea duce la exacerbări și la îngreunarea schimbărilor în multe țări europene. Faptul că Bush nu mai împărtășea îngrijorarea lui Gorbaciov se datorează scrisorii cancelarului Kohl adresată președintelui american în chiar ziua anunțării „Programului de reunificare“ (28 noiembrie 1989) și intensului dialog la vîrf germano–american din zilele premergătoare întîlnirii de la Malta. Anticipînd argumentarea lui Gorbaciov, Kohl a contraatacat astfel: „Destabilizarea nu apare, așa cum mai afirmă cîțiva propagandiști estici, prin influența sau imixtiunea Vestului. Cauza acesteia este mai degrabă izbucnirea unor conflicte ținute sub control prin forță de mai multe decenii (de exemplu, naționalitățile sau refuzul reformelor și reacțiile care rezulă de aici — sau chiar părăsirea țării de către populație). RDG și Cehoslovacia sînt în această privință ultimele exemple, iar **soarta Româ-**

niei este prilej de mare îngrijorare“ *(subl. ns.)*. Aşadar, cancelarul Kohl, la sfîrşitul lunii noiembrie 1989, avertiza că o îngrijorare, în sensul predicţiei lui Gorbaciov, nu mai constituia decît România şi nicidecum statele din zonele învecinate Germaniei. Cele trei grupuri de pericole descrise de Kohl — naţionalităţile, refuzul reformelor, părăsirea ţării de către populaţie — erau percepute toate pentru cazul României şi, probabil, parţial şi pentru alte state.

„Adevărat în toate acestea este că eu am vrut, în realitate, unitatea Germaniei“, îşi aminteşte fostul cancelar reunificator care, cu toate avertizările Moscovei, şi-a propus să viziteze, în cursul lunii decembrie 1989, RDG tocmai pentru a grăbi procesul reunificării naţionale şi pentru a contracara orice tentativă de a-i încetini freneticul ţel. Suspectîndu-l pe Mitterand, care îşi anunţase o vizită la Berlin, în 20–22 decembrie 1989, Kohl şi-a fixat data de 19 decembrie 1989 pentru a merge la Dresda şi a explica est–germanilor intenţiile sale. La 14 decembrie, Kohl îi mai scrie lui Gorbaciov, asigurîndu-l că „problema germană“ nu va fi generatoare de fricţiuni pentru *perestroika* şi proiectul european al liderului sovietic. După aceea, **la 16 decembrie 1989,** cancelarul pleacă în Ungaria pentru o vizită oficială de trei zile, ţinîndu-şi promisiunea făcută premierului Nemeth cînd acesta îl vizitase fulger, la Ludwigshafen, în noiembrie. Gestul de mulţumire pentru ceea ce făcuse Ungaria pentru cauza naţională germană avea să fie însoţit de noi promisiuni de ajutoare financiare, sprijin la Bruxelles şi la toate instituţiile euro–atlantice. A vizitat locul ceremoniei încoronării regilor unguri, a mîncat gulaş şi a discutat multe lucruri „cu prietenii care ne-au însoţit în continuare cu bunăvoinţă pe drumul spre unitatea patriei noastre“ (Kohl). În timp ce se afla în Ungaria, cancelarul Germaniei află că „România trăieşte un uragan în toată regula“, care izbucnise tocmai în acele zile (la mijlocul lunii decembrie), urmare a unor „evenimente asemănătoare unui război civil“. Întors de la Budapesta, în 18 decembrie, Kohl găseşte o scrisoare a lui Gorbaciov care se intersectează pe drum cu depeşa sa din 14 decembrie. În scrisoarea sa, liderul de la Kremlin avertiza iarăşi: „A grăbi evenimentele, în mod artificial, pînă la precipitare, a arunca materie politică explozivă peste jăratecul încă aprins este deosebit de periculos“. Fără a ţine cont de „supărarea“ lui Gorbaciov, Kohl a plecat la Dresda, la 19 decembrie, convins că „unitatea vine“ şi decis a nu-i păsa nici de cei care-l avertizau că „destabilizează“ zona şi nici de aceia care-i interpretau acţiunile „în sens naţionalist“. La întîlnirea publică de la Dresda, Kohl a adresat un salut cordial „dragilor compatrioţi“ est–germani din partea „concetăţenilor din Republica Federală Germania“ şi, imediat, a ţinut să exprime „un cuvînt de recunoştinţă şi de admiraţie pentru această **revoluţie paşnică în RDG.** „Este pentru prima dată în **istoria Germaniei** — a subliniat Kohl — cînd oamenii demonstrează pentru viitor, fără violenţe, cu seriozitate şi gravitate şi în solidaritate. Pentru acestea mulţumesc tuturor foarte, foarte cordial“. Mesajul lui Kohl pentru Gorbaciov era clar: în Germania şi zona apropiată ei revoluţia, schimbarea s-a desfăşurat paşnic, cu seriozitate, gravitate, solidaritate; doar în România, în imediata apropiere a URSS s-au petrecut violenţe, dezordine, haos, dar în nici un caz situaţia din România nu era conectată procesului declanşat de „chestiunea germană“, ci mai degrabă de problemele Estului. De aici a rezultat unul din stereotipurile de evaluare a revoluţiei române din decembrie 1989, care a avut repercusiuni nu numai asupra sensurilor interpretative istorice ci, cu deosebire, şi în domeniul politicului, imaginii externe a României şi chiar a destinului ei european.

Operaţiunea „Cauza justă“

Un alt episod de istorie universală care are valenţe corelative cu revoluţia română din decembrie 1989 este aşa–numita „problemă panameză“, deci o temă americană/central americană. Şi aceasta este o consecinţă şi a relaţiilor Est (URSS)–Vest (SUA). De mai multă vreme, Washingtonul încerca să găsească o soluţie rezonabilă faţă de atitudinea dictatorului Noriega. „Problema panameză“ a fost discutată la Malta, dar şi la nivelul diplomaţiilor sovietică şi americană, în tot cursul anului 1989. De fiecare dată, Moscova s-a opus unei intervenţii militare americane, chiar dacă SUA aminteau frecvent de intervenţia sovietică în Cehoslovacia şi, mai ales, în Afghanistan. Invariabil, Kremlinul răspundea că „doctrina Brejnev“ este de domeniul trecutului, arătînd, totodată, că-şi menţine interesul pentru Cuba şi America Centrală.

Chiar din primele zile ale mandatului prezidenţial, George Bush i-a trimis un mesaj lui Noriega — *via* CIA — atenţionîndu-l asupra gravelor consecinţe dacă va mai hărţui sau ataca cetăţeni americani. Avertismentul a avut efect pînă în 15 decembrie 1989, cînd Noriega a instigat iarăşi contra americanilor. La 16 decembrie 1989, un locotenent din Marina SUA a fost ucis de soldaţi panamezi. În ziua următoare, preşedintele Bush a întrunit urgent principalii consilieri pe probleme de securitate naţională. Cu acest prilej, s-a decis că trebuiau întreprinse acţiuni concrete nemaiţinînd cont de întîmpinările sovietice la politica americană în zonă. Preşedintele Bush a ordonat pregătirea diplomatică şi logistică pentru o intervenţie militară în Panama. Pentru „consumul public“, purtătorul de cuvînt al Casei Albe a spus doar că preşedintele Bush era extrem de îngrijorat de faptul că un climat de agresiune s-a dezvoltat în Panama, punînd viaţa americanilor din zonă în primejdie. În fapt, lansarea atacului a şi fost stabilită pentru ziua de 20 decembrie 1989 (ora 1.00 a.m.). După aproximativ două săptămîni, Noriega era capturat, iar Operaţiunea „Cauza justă“ demonstra ce se poate întîmpla unui „dictator care subestimează angajamentul SUA de a-şi proteja interesele vitale“ (Baker) şi, în acelaşi timp, era „un exerciţiu în susţinerea democraţiei şi a aplicării legii în hemisferă“, tot după aprecierile secretarului de Stat de atunci. Operaţiunea militară americană în Panama a fost cea mai amplă după războiul din Vietnam şi multă vreme liderii de la Washington au ezitat să folosească forţa armată tocmai datorită aşa–numitului „complex vietnamez“. Şi de data aceasta, anunţul intervenţiei SUA în Panama a stîrnit o mare emoţie în rîndul cetăţenilor americani, iar mass media insista, cum era normal, asupra subiectului.

Revoluţia română din decembrie 1989 a stîrnit şi ea un interes enorm în mass–media americană, îndeosebi după 22 decembrie, datorită a cel puţin două elemente: 1) modalitatea violentă de eliminare a regimului comunist din România trimitea la „cazul China“ și, mai ales, la episodul Tien An Men; 2) posibilitatea intervenției trupelor sovietice într-o zonă est–europeană care ar afecta interesul politicii de *perestroika* a lui Gorbaciov. Ambele situații erau considerate de strategiștii de imagine ai Administrației americane ca fiind foarte favorabile diseminării senzitivității cetățenilor SUA față de intervenția în Panama.

Prima declarație de presă a Casei Albe despre evenimentele din România este datată 19 decembrie și anunța că sute de cetățeni români au fost uciși de Securitate. Explicația acestui gest era găsită în „negarea sistematică a drepturilor omului în România și, în particular, a membrilor minorității maghiare“. La 22 decembrie, același oficiu de presă al Casei Albe anunța căderea „dictaturii“ și-și exprima speranța că acțiunea poporului român pentru schimbări democratice se va desfășura „în mod pașnic“. Dar informațiile utilizate de Washington, în zilele următoare, au fost pe cît de confuze, pe atît de alarmiste. Conform relatărilor lui Beschloss și Talbott, Departamentul de Stat „știa“ că și după prinderea lui Ceaușescu românii continuau acțiunile violente, de data aceasta îndreptate contra… „etnicilor maghiari care trăiau în partea de vest a României“. Despre aceste „orientări“ din România, L. Eagleburger l-ar fi avertizat pe James Baker, precizînd că „războiul civil și violențele etnice ar putea trece chiar dincolo de granița românească“. Probabil și interpretînd faptele după „revoluția televizată“, cînd se putea viziona „oferta“ sovietică de „a ajuta“ noul *leadership* român prin intervenție armată de la Răsărit, secretarul de Stat a rostit, la 24 decembrie 1989, la una dintre cele mai urmărite emisiuni ale NBC, că SUA nu vor obiecta „dacă Pactul de la Varșovia va socoti necesar să intervină“ în România. Ceea ce unii analiști americani au socotit a fi una dintre cele mai mari gafe a lui Baker, în fapt nu era decît o justificare indirectă a intervenției americane în Panama. Stîrnind ironiile și chiar calificative înjositoare din partea Moscovei, îndemnul lui Baker a fost o foarte neinspirată tentativă de a revalida o anumită formă de intervenționism extern, pe care Washingtonul nu o va mai repeta în cazurile Golfului și Balcanilor. Cu toate acestea, postura incorectă față de România în care s-a aflat Baker, în ajunul Crăciunului 1989, și mai ales atitudinea sovieticilor față de propunerea sa au făcut ca el să păstreze anumite resentimente față de România care, o perioadă, nu i-au favorizat o percepție prea clară despre ceea ce se întîmpla la noi (a se vedea și călătoria sa la București, la începutul lunii februarie 1990).

Probabil realizînd penibilitatea gestului lui Baker, la 27 decembrie 1989, Casa Albă anunța că președintele Bush a transmis noului șef al statului român un mesaj de felicitare, însoțit de exprimarea speranței că România va evolua de acum în mod pașnic pe calea democrației și de promisiunea unei asistențe umanitare urgente. În aceeași zi, în cadrul unei conferințe de presă, președintele american mai adăuga o umbră de nemulțumire pentru modalitatea cum a fost judecat Ceaușescu, o anumită neîncredere față de posibilitatea controlului forțelor Securității și o vizibilă îngrijorare pentru „liniștea și libertatea din România“. În fapt, deja registrul mediatic american s-a mutat insistent pe relevarea „căii estice“ de desfășurare a revoluției române, adică violența, fărădelegile și respingerea modalităților civilizate (occidentale) în managementul crizelor interne și internaționale. Adică un alt set de stereotipuri care vor „îmbogăți“ imaginea externă a României în perioada care a urmat.

Această sumară corelare a revoluției române din 1989 cu „chestiunea germană“ și „problema panameză“ nu și-a propus a desprinde concluzii specifice subiectului, deoarece a intenționat doar să releve că în lumea de azi și de mîine nu mai pot fi tratate simplist paradigme contextuale de tipul Est–Vest, comunism/socialism–capitalism, dictatură–democrație etc. Aceasta pentru că adesea situațiile contextuale includ actorii în anumite „jocuri“ în mod indirect, prin rețeaua de interdependențe globale, așa cum precizam la început. Așa a fost și în cazul revoluției române de acum zece ani. Favorizate de cauzalități interne și impulsurile dominoului căderii sistemului comunist, evenimentele din România au avut exprimări specifice și ca urmare a existenței unor corelări cu fenomene care aparent nu erau din grupul cauzelor favorizante. În realitate, revoluția română este mult mai complexă decît schițele ideologizante sau scenaritele interesate, propuse adesea consumului autohton sau celui de pe alte meridiane. ■

Tancuri în Piața Republicii
(astăzi, a Revoluției); imagine luată din fostul Palat regal

După 10 ani, confuzia terminologică persistă și în manuale...

Ce-i învățăm pe copiii noștri?

Gabriel CATALAN*

Avînd în vedere importanța normativă a manualelor școlare de istorie, rolul lor deosebit în formarea opiniei publice și a mentalității colective, precum și actualul context politic — în care disputele despre natura evenimentelor din decembrie 1989 și rolul jucat de diferite personalități politice contemporane, necesitatea studierii acestei perioade atît de recente în formele atît de diferite ale manualelor alternative reprezintă fenomene cotidiene intrate în conștiința imensei majorități a cetățenilor români —, considerăm că un studiu mai atent asupra acestui subiect de mare interes ar contribui în mod esențial la clarificarea principalelor viziuni istoriografice și la elucidarea parțială a unor interpretări controversate ori misterioase.

Viziuni și interpretări

Astfel, începînd cu 1991, a fost elaborat — în baza programei școlare de tranziție — un manual de *Istoria Românilor. Epoca modernă și contemporană* (cl. a XII-a), schimbat față de manualul similar de cl. a X-a din timpul dictaturii ceaușiste. Autorii — profesorii Mihai Manea și Bogdan Teodorescu, își încheie manualul cu o scurtă prezentare a evenimentelor decembriste pe care le definesc ca fiind „o puternică revoltă populară" manifestată prin „marile demonstrații populare de protest din 16–22 decembrie 1989". (v. ed. 1992, p. 335). Ulterior, autorii vor extinde textul alocat acestui subiect de la opt–nouă rînduri la aproape o pagină, fără să aducă, însă, mari schimbări interpretative: „marea și puternica revoltă populară din România" (v. ed. 1995, p. 387); au mai fost adăugate cinci fotografii alb–negru, din 21–22 decembrie 1989 (p. 385–386), și cîteva informații concise despre contextul internațional și european din 1989 sub forma unui tabel cronologic (p. 409), fiind amintiți pentru prima oară „teroriștii", vorbindu-se despre „confruntări armate și demonstrații populare", despre „reluarea activității partidelor interzise de regimul comunist și crearea altora noi în chiar focul evenimentelor". În mod curios, nu apare, nici un alt nume cu excepția aceluia al pastorului Lászlo Tökes, în schimb se afirmă insidios că „revolta populară, **în spatele căreia s-au diseminat grupuri și interese politice,** a înlăturat regimul comunist pe cale violentă și a redeschis drumul României către democrație, pluralism politic și economie de piață" (p. 387–388; subl. ns.), făcîndu-se în acest fel o aluzie și la o posibilă deturnare a revoltei populare în folosul unor persoane (lideri), Cu această frază se încheie și manualul revizuit ce a rămas în uz pînă în acest an.

Din anul școlar 1999–2000, au intrat în uz noile manuale alternative de istorie, pentru clasa a XII-a primind avizul favorabil al MEN cinci manuale.

În mod curios, dintre acestea, două tratează foarte succint tema ce ne interesează. Cel editat la RAO (autorul capitolelor XI și XII: Adrian Cioroianu) alocă trei rînduri evenimentului la finele unui paragraf dedicat fenomenului disidenței în anii '80: „Izbucnirea **revoluției anticomuniste** (subl. ns.), pe 16 decembrie 1989, la Timișoara și extinderea ei la București în următoarele zile nu au făcut altceva decît să probeze totala izolare în care se aflau, în raport cu societatea românească, familia Ceaușescu și regimul pe care ea îl reprezenta" (p. 257). La aceeași pagină, sînt reproduse două fotografii făcute în București, în 21 și 22 decembrie 1989, iar la p. 261 sînt prezentate cîteva „repere cronologice" pentru perioada postdecembristă (decembrie 1989–noiembrie 1996), amintindu-se timid și de „atmosfera tensionată", din care nu au lipsit accente polemice, uneori excesive" (p. 262).

O viziune foarte asemănătoare întîlnim și în cazul manualului editat la ALL de un colectiv format din istoricii Ovidiu Bozgan, Liviu Lazăr, Mihai Stamatescu și Bogdan Teodorescu: **„Revoluția română** (subl. ns.) transmisă în direct la televiziune ca un spectacol dramatic"... (p. 147) — nu este singura trimitere la aceste „evenimente din decembrie 1989" — cum întîlnim expresia folosită trei paragrafe mai jos la aceeași pagină, ci mai există o cronologie (22 decembrie 1989–8 decembrie 1991) la p. 148; în schimb, nu există nici o reproducere foto potrivită. Se amintește „de războiul deschis purtat între structurile de putere și decizie ale statului totalitar și factorii politici care susțineau distrugerea acestora", de „lupta la nivelul ideilor și mentalităților, dar și de cea din stradă, prin violente manifestații, prin prezența unor grupuri de presiune și agresiuni fizice sau mentale" care au caracterizat evoluția politică postdecembristă, fără să se intre, însă, în detalii.

Manualul de la Humanitas oferă un spațiu mult mai larg aceluiași subiect: un întreg subcapitol, intitulat „1989 la români" (autor: Aurel Trandafir, p. 194–198), cu fragmente din declarația lui Gorbaciov la Strasbourg, reacția CC al PCR, în „Scînteia" din 18 octombrie, teleconferința lui Ceaușescu din 17 decembrie, discursul lui

Florin Constantiniu
Norocica-Maria Cojescu
Alexandru Mamina
Istorie
manual pentru clasa
a VII-a

Un manual gimnazial care poate fi model pentru cele de liceu (autori: Florin Constantiniu, Norocica–Maria Cojescu, Alexandru Mamina, Ed. Corint)

---

* **Profesor de istorie, Liceul „Miguel de Cervantes Saavedra", București**

Mircea Dinescu la TVR, din 22 decembrie, ora 13.00, Comunicatul către ţară al FSN din 22 decembrie, şi informarea CFSN — Ion Iliescu, din 23 decembrie 1989, cu o cronologie detaliată a lunii decembrie 1989 în România, cu prezentări generoase ale contextului extern şi intern (p. 194–195) şi ale desfăşurării „evenimentelor din decembrie 1989", la Timişoara şi Bucureşti; există o reuşită hartă despre căderea regimurilor comuniste din Estul Europei (p. 197) şi cinci fotografii alb/negru (Ceauşescu cu Gorbaciov; manifestanţi în Piaţa Operei, din Timişoara, şi în Bucureşti, în camioane; M. Dinescu în studiourile TVR şi în BCU, după incendiul din 22 decembrie. De remarcat faptul că sînt menţionaţi mai mulţi membri ai Consiliului de Conducere al FSN: Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Lászlo Tökés, Ion Iliescu, Petre Roman, Silviu Brucan, Ion Caramitru şi Sergiu Nicolaescu. Se insistă pe „psihoza teroriştilor" şi pe cele trei capete de acuzare în procesul soţilor dictatori Ceauşescu: „genocid (peste 60.000 victime), acţiuni armate contra poporului român şi a puterii de stat; încercarea de a fugi din ţară pe baza unor fonduri de peste un miliard de dolari aflaţi la bănci în străinătate". Totodată, se subliniază apariţia pluralismului politic, a „deosebirilor de opinii cu privire la statutul de partid politic al FSN" (demisiile Doinei Cornea şi Anei Blandiana), a „mişcărilor de stradă", a conflictelor interetnice şi sociale, a societăţii civile şi a presei libere, a scandalurilor politice şi financiare. Revenind la tema noastră — „evenimentele din decembrie 1989" (vezi paragraful de la p. 195–196) —, se pare că Aurel Trandafir optează fie pentru **„revoluţie anticomunistă"** (subl. ns.), despre care spune că a început la Timişoara la 16 decembrie 1989 (p. 195), fie pentru **„revoltă împotriva regimului ceauşist"** (subl. ns.), care a început tot la Timişoara, la 16 decembrie 1989 (v. cronologie 1989, p. 198), rezultatul fiind o oarecare confuzie de termeni.

O teorie originală

Coordonatorul manualului Ed. Petrion, prof.univ.dr. Ioan Scurtu, încearcă să demonstreze o teorie originală, conform căreia, spre deosebire de celelalte ţări foste socialiste — unde puterea politică a fost preluată de „eşalonul doi" al comuniştilor după prăbuşirea „regimurilor comuniste" (prin aceste ghilimele se insinuează că realitatea socială nu corespundea acestei denumiri uzitate, de obicei, de istorici) — „în România, răsturnarea regimului totalitar s-a produs printr-o amplă mişcare populară care s-a transformat în revoluţie" (p. 154).

Pentru a-şi argumenta afirmaţia, I. Scurtu face apel la argumente precum violenţele din decembrie 1989 — „1.104 morţi şi 3.321 răniţi, dintre care 221 şi respectiv 663 au fost militari", înscenarea procesului în urma căruia Ceauşeştii au fost condamnaţi la moarte şi executaţi, „ploaia de gloanţe a «teroriştilor»" —, inexistenţa în ţara noastră a unei perioade de „tranziţie", de *perestroika*, „«aşa cum s-a înregistrat în celelalte ţări socialiste europene»". De aceea, autorul coordonator consideră ca principală cauză a **„izbucnirii revoluţiei din decembrie 1989"** o reprezintă „prăpastia ce se crease între conducerea de partid şi poporul român" (p. 146). Deşi precizează tensiunile dinainte, din timpul şi de după alegerile din mai 1990, Ioan Scurtu şi colegii săi coautori omit prezentarea biografiei lui Ion Iliescu, dar acuză voalat partidele istorice, reînfiinţate, pentru păcate interbelice: „Un moment extrem de controversat a fost transformarea FSN în partid politic, la 6 februarie 1990. Alegerea lui Ion Iliescu în fruntea acestui partid a generat serioase dispute politice, partidele «istorice» manifestînd o poziţie extrem de negativă, ele cunoscînd din propria lor experienţă, că cine deţine puterea cîştigă alegerile" (p. 154–155). Din punct de vedere imagistic, remarcăm numai fotografia de la p. 153 care, prin dimensiunile sale, ne oferă o viziune panoramică asupra manifestaţiei bucureştenilor în Piaţa Revoluţiei (fostă a Palatului Regal), la 22 decembrie 1989.

Lice 2000
ISTORIE
Manual pentru clasa a 12-a
Ovidiu Bozgan / Liviu Lazăr
Mihai Stamatescu / Bogdan Teodorescu
12

Manualul pentru cl. a XII-a, de la Ed. ALL (autori: Ovidiu Bozgan, Liviu Lazăr, Mihai Stamatescu, Bogdan Teodorescu

În sfîrşit, controversatul manual realizat de Ed. Sigma, sub coordonarea lui Sorin Mitu, acordă două pagini de text şi imagini „căderii regimului comunist", specificînd — la fel ca cel de la Humanitas — condiţiile interne şi externe, desfăşurarea marilor manifestaţii de protest din Timişoara, Bucureşti şi alte oraşe, în luna decembrie 1989. Acest manual aduce cîteva noutăţi semnificative în privinţa informaţiei şi interpretării, relatînd faptul că „pînă şi Armata, Securitatea sau activiştii cu ranguri mai mici ai PCR îşi dădeau seama că nu se mai poate continua în acest fel" (p. 132).

De asemenea, acest manual este singurul în care se pune problema rolului factorului extern în căderea lui Nicolae Ceauşescu: „Căderea dictaturii lui Ceauşescu nu era dorită doar de români, ci şi de statele occidentale şi de Uniunea Sovietică. Deoarece ştiau că dictatorul nu va ceda puterea decît dacă va fi forţat să o facă, ţările respective vor favoriza răsturnarea acestuia, **prin intermediul unor acţiuni ale serviciilor secrete**" (subl. ns.).

Autorii consideră că factorul intern principal a fost „ridicarea deschisă a cetăţenilor împotriva dictaturii". Alte elemente specifice viziunii acestor autori sînt: afirmaţia implicită a intervenţiei brutale/criminale a Armatei şi Securităţii pentru reprimarea sîngeroasă a **„revoltei"** (subl. ns.) la ordinul lui Ceauşescu; definirea luptelor de după fuga dictatorului ca „o acţiune de diversiune" ce a provocat haos şi „multe victime datorită confuziei create", teroriştii rămînînd pînă azi la fel de necunoscuţi, tot ei fiind pretextul executării sumare a soţilor Ceauşescu care, deşi „vinovaţi de crime şi de dezastrul ţării, aveau dreptul la un proces corect", „împuşcarea lor, în condiţii barbare, în ziua de Crăciun, şocînd opinia publică internaţională" (p. 133).

Imaginile sînt variate şi destul de bine alese: revoluţionari solidari cu militarii în Bucureşti, Muzeul de Artă în flăcări, înconjurat de blindate şi infanterişti ce trag haotic după misterioşii terorişti, cuplul dictatorial pe iahtul personal, Gorbaciov şi Kohl (de subliniat inspirata alegere a principalilor şefi de state europene care „au dorit căderea lui Ceauşescu şi au favorizat acest lucru").

Trebuie remarcată și precizarea clară ce se face în cazul lui Ion Iliescu — „un fost lider al PCR, care se remarcase prin criticile sale la adresa politicii lui Ceaușescu" și „se baza pe sprijinul comuniștilor reformiști, care fuseseră ținuți de o parte de către Ceaușescu", fiind sprijinit și de „Armată, de o parte a Securității și de populația mulțumită că a scăpat de dictatură" (p. 132). În plus, manualul de la Sigma susține, pe bună dreptate, credem noi, că „toți comuniștii reformiști ajunși la putere în 1989 doreau să promoveze o politică de reforme asemănătoare cu cea întreprinsă în Uniunea Sovietică de Mihail Gorbaciov" și doar „presiunile venite din direcția societății românești, ca și desființarea Uniunii Sovietice, în 1991, vor determina noua putere din România să angajeze țara pe drumul democratizării reale și al creării unei economii de piață" (p. 134).

După cum se poate lesne observa, autorii de la Sigma ne prezintă cea mai complexă interpretare a evenimentelor din decembrie 1989, vorbind atît despre **„revolta populației"** (subl. ns.), cît și despre implicarea serviciilor secrete străine, precum și despre „preluarea puterii de un grup condus de Ion Iliescu, un fost lider al partidului comunist", de „diversiunea teroriștilor" și de acțiunile duplicitare ale Armatei și Securității, fără să ajungă să afirme direct, totuși, teza loviturii de stat (v. Radu Portocală, *Roumanie. L'autopsie d'un coup d'état. Dans le pays de mensonge triomphante — 1990;* ed. românească: *România. Autopsia unei lovituri de stat. În țara în care a triumfat minciuna,* Timișoara, Ed. Agora Timișoreană—Continent, 1991*),* ci doar sugerînd complotul, în timp ce nici unul din celelalte manuale nu iau în considerație această ipoteză, cu excepția ultimului manual unic (Ed. Didactică și Pedagogică, ed. 1995) care menționează, în mod vag, după cum am mai arătat, „diseminarea unor grupuri și interese politice în spatele revoltei populare" (p. 387–388).

Prin urmare, putem conchide că, în mod paradoxal, manualele cele mai criticate (vechiul manual unic postdecembrist și manualul alternativ de la Sigma) sînt, dintre toate, cele care expun viziunile cele mai complete, ca analiză și interpretare, în privința evenimentelor din decembrie 1989. Cît despre măsura în care aceste analize și interpretări sînt valide, să așteptăm noi indicii și, mai ales, noi documente scrise pentru a putea spera în elucidarea cvasicompletă a acestui moment istoric de însemnătate fundamentală pentru istoria noastră prezentă și viitoare. ■

● o carte de excepție în pregătire la Editura Ion Cristoiu ●

De la comunism la democrație în Europa de Est

Cu două numere în urmă, anunțam faptul că la Editura Ion Cristoiu se află în pregătire lucrarea **Nevoia schimbării: Un deceniu de partidism în România,** *de lector univ. dr.* ***Alexandru RADU*** *(v. foto), de la Catedra de Politologie și Istorie a Universității Politehnice București. Din cartea menționată — de interes atît pentru specialiștii domeniului, cît și pentru cele mai largi categorii de cititori — reproducem un scurt fragment în care punctul de greutate revine tranziției politice în România. (Subtitlurile aparțin redacției.)*

Cu un ceas mai devreme

Fără a avea în intenție apelul la delimitările zonale sau ierarhiile valorice cu care adesea se operează atunci cînd se analizează evoluția politică a țărilor est–europene foste comuniste, se poate aprecia că există similitudini în ceea ce privește geneza procesului de tranziție politică în țări precum Polonia, Cehoslovacia sau Ungaria și, într-o oarecare măsură, Bulgaria, după cum este limpede că România a constituit un caz separat. Aceasta datorită, în principal, specificității regimului comunist din aceste țări

Pe de-o parte, în țările Europei Centrale, unde revoluția anticomunistă a fost nonviolentă, „de catifea", competiția politică pentru primele alegeri libere a opus blocul forțelor anticomuniste (construită pe structura fostelor opoziții) partidelor comuniste care și-au continuat activitatea: în Polonia — „Solidaritatea" *versus* Partidul Socialist Unit Polonez (comunist), în Cehoslovacia — Forumul Civic și Publicul Împotriva Violenței *versus* Partidul Comunist din Cehoslovacia, în Ungaria — Forumul Democratic Ungar *versus* Partidul Socialist Ungar (succesorul direct al comuniștilor). În fiecare din aceste țări alegerile au dat cîștig de cauză noilor forțe politice, electoratul sancționînd prin vot desprinderea de comunism. Totodată, politica de reformare a economiei și a societății în general a fost rezultanta acțiunii unor forțe politice și civile democratice complementare, chiar reunite într-o unică formațiune politico–civică hibrid. Acest tip de structurare a scenei politice postcomuniste s-a putut produce pe fondul unei istorii similare a țărilor amintite. Însuși regimul comunist a fost mai permisiv, comparativ cu cel din România, dovadă breșele existente atît în mecanismul politic, cît și în cel economic. Se știe că, bunăoară, în Polonia sau Cehoslovacia, dar și în RDG sau Bulgaria au funcționat și alte partide alături de cele comuniste, prezența lor, chiar dacă într-un simulacru de pluripartidism, favorizînd constituirea unor nuclee de opoziție față de politica oficială, cărora li s-au adăugat cele din opoziția socială, facilitate și ele de o anume expansiune a societății civile. În plus, chiar în interiorul partidelor comuniste s-au constituit aripi reformatoare. Totodată, trebuie amintit că în aceste țări ponderea proprietății particulare era relativ ridicată, în special în agricultură și în servicii, iar măsuri de reformare a mecanismului economic comunist au fost introduse cu unu–două decenii înainte de 1990. În aceste condiții politice, sociale și economice, era firesc ca „opoziția politico–civică", care a pregătit şi declanşat revoluţia anticomunistă, să conducă şi procesul de tranziţie în fiecare din aceste ţări. (...)

Cazul românesc

În **România,** contextul politic, economic şi social intern premergător revoluţiei a fost cu totul altul, principala lui caracteristică fiind inexistenţa unei opoziţii cît de cît structurate în raport cu puterea comunistă. Aşa cum aprecia corect Vladimir Tismăneanu, în România tranziţia a fost semnificativ diferită, deoarece societatea civilă a fost subdezvoltată sau fragilă, iar elitele comuniste erau incapabile să ofere vreo alternativă la politica lor dezastruoasă, în timp ce, spre exemplu, sfîrşitul nonviolent al regimului autoritar bazat pe dictatura ideologică a partidului comunist a fost posibil în Polonia pentru că au existat grupuri atît în elita puterii, cît şi în opoziţie care au înţeles nevoia compromisului.

Explozia regimului comunist românesc nu s-a datorat presiunilor reformatoare interioare, ci tocmai rezistenţei acestuia la orice fel de schimbare. În fapt, prăbuşirea regimului ceauşist a fost o implozie generată de propria „greutate" a crizei de sistem. Chiar soarta partidului comunist şi cea a disidenţei anticomuniste a fost atipică, după cum revoluţia română în sine s-a distins prin forma şi conţinutul său.

Spre deosebire de celelalte ţări foste comuniste din centrul şi sudul Europei, în România nu a existat un continuator *de facto* şi *de jure* al partidului comunist. Practic, PCR şi-a încetat existenţa o dată cu părăsirea sediului său central de către Ceauşescu, în ziua de 22 decembrie 1989, fără însă a exista un act juridic care să îi constate dispariţia sau să îi interzică activitatea. Au fost astfel de iniţiative — ianuarie 1990, iunie 1990, dar ele nu s-au concretizat în acte normative. Pe de altă parte, decretele emise de CFSN şi, ulterior, de CPUN făceau incompatibilă continuarea existenţei PCR cu noua arhitectură politică a statului. Oricum, un partid care să-şi asume moştenirea şi ideologia fostului PCR nu s-a numărat printre cele 80 de formaţiuni politice legal constituite pînă la primele alegeri parlamentare. Abia spre sfîrşitul anului 1990 a apărut un partid care se revendica a fi continuatorul reformat al PCR, anume Partidul Socialist al Muncii (PSM).

Nici rezistenţa împotriva regimului comunist nu a avut amploarea celei din ţările amintite mai sus. În special în deceniul al nouălea, a cunoscut o anume dezvoltare fenomenul disidenţei personale, fie în interiorul partidului comunist, fie în exteriorul său, însă fără a se ajunge la structurarea unor grupuri opoziţioniste în PCR sau a unei opoziţii civice precum în Cehoslovacia. În fine, independenţa faţă de Moscova afişată de Ceauşescu, după 1968, nu a fost decît paravanul care a permis abandonarea măsurilor reformiste de la începutul anilor '70 şi reintroducerea unei conduceri de tip stalinist.

Dar ceea ce am putea numi globalizarea revoluţiei anticomuniste a impus un anume scenariu politic în tot spaţiul est–european, în care „rolurile" jucate de forţele comuniste şi anticomuniste din ţări ca cele amintite trebuiau adaptate la fiecare realitate socială în parte sau chiar inventate. Într-un fel, în perioada postcomunistă imediată viaţa politică românească a tins să repete experienţa politică de dinaintea revoluţiei comuniste bunăoară din Cehoslovacia, existînd în acest sens şi motivaţia obiectivă: defazarea istorică cronică a României. În lipsa unei opoziţii anticomuniste antecedente momentului revolutionar, „rolul" acesteia a fost asumat de formaţiunile constituente ale CDR, dar în alt timp istoric, adică în raport cu FSN. Tot aşa, rolul de forţă politică comunistă al FSN a fost „inventat" din aceleaşi raţiuni, Frontul nefiind, precum în ţările central–europene postcomuniste, continuatorul nemijlocit al fostului partid comunist. Totodată, CDR a preluat nu numai rolul, ci şi modelul structural al opoziţiei anticomuniste, la naşterea ei contribuind deopotrivă formaţiuni politice şi formaţiuni civice sau nepolitice (acestea din urmă chiar într-o măsură mai însemnată). Mai mult, traseul urmat de Convenţie, deşi defazat în timp, a fost similar modelelor ei politice atît în ceea ce priveşte succesul în competiţia politică, cît şi sub aspectul restructurării sale prin moderarea ponderii formaţiunilor civice componente. În fine, chiar ideologia şi strategia electorală ale Convenţiei s-au bazat, intuitiv aş spune, pe argumentul forte al paralelismului dintre scena politică românească şi cea central–europeană.

Important este, cel puţin din punctul de vedere al politologului, că alegerile din 1990 au confirmat o anume structură de putere, o structură de putere atipică în raport cu regula generală a primelor alegeri libere din fostele ţări comuniste din Europa, care a alimentat în mare măsură suspicionarea rezultatului electoral. Într-adevăr, în timp ce în RDG Partidul Socialismului Democratic (neocomunist) a întrunit doar 16,5% din voturi, în Cehoslovacia, Partidul Comunist — 15,6%, iar în Ungaria Partidul Socialist Ungar (comunist reformat) — 8,5%, în România, FSN nu numai că a câştigat alegerile, dar a făcut-o la un scor categoric. Pînă şi în Bulgaria, fostul partid comunist, rebotezat Partidul Socialist Bulgar, a obţinut majoritatea voturilor în alegeri, dar cu 52,7%, iar alegerile ulterioare, desfăşurate la scurtă vreme, au înclinat balanţa de partea cealaltă. Aşadar, alegerile de la 20 mai 1990 au conferit unui partid de stînga, suspectat de neocomunism, sarcina de a gestiona tranziţia de la comunism la capitalism. Cum s-a achitat de această sarcină este o altă discuţie. ■

Sub focul „teroriştilor", în preajma TVR

Conferința Națională a Societății de Științe Istorice din România

Stalinism sub egida MEN?!

În ziua de 20 noiembrie 1999, s-a desfășurat, la Bușteni, jud. Prahova, Conferința Națională a Societății de Științe Istorice din România. Au participat reprezentanți ai filialelor județene, ai Arhivelor Naționale, muzeografi, cadre didactice universitare, cercetători în domeniul istoriei. Conferința a făcut bilanțul celor 50 de ani de activitate, subliniindu-se — în raportul prezentat de prof. dr. Nichita Adăniloaie, președintele Societății — realizările obținute, greutățile cu care s-a confruntat, contribuția adusă de prefecționarea științifică și metodică a profesorilor de istorie din România. S-a insistat, într-un raport separat, prezentat de prof. dr. Bogdan Teodorescu, asupra evoluției SSIR din ultimii patru ani, care s-au scurs de la precedenta Conferință Națională.

În cadrul discuțiilor, la care au participat 20 delegați, s-a insistat asupra faptului că în ultimii ani situația învățămîntului istoriei s-a deteriorat grav, ca urmare a condițiilor materiale ale profesorilor și elevilor, a diminuării numărului de ore, a tendințelor de periferizare a istoriei naționale în procesul instructiv–educativ. La propunerea Comitetului Filialei București a SSIR, s-a adoptat o Rezoluție în care se arată: „Conferința Națională reafirmă că, în conformitate cu Legea Învățămîntului și în consens cu Recomandarea nr. 1.283 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, educația istorică reprezintă o prioritate națională, avînd un rol esențial în cultivarea valorilor civice și democratice, naționale și europene; consideră că îndemnătatea educativă a istoriei ar trebui să se reflecte și în statutul conferit acesteia în cadrul sistemului de învățămînt, ca și în societate, și solicită în acest sens adoptarea unor măsuri care să ajute la învățarea de către elevi a cunoștințelor referitoare la trecutul național și universal, prin îmbunătățirea condițiilor materiale ale actului de învățămînt, prin alocarea a cel puțin două ore săptămînal la toate clasele ciclului gimnazial și liceal și prin restabilirea statutului de disciplină obligatorie la examenele de capacitate și bacalaureat“.

Mai mulți delegați au criticat modul în care s-au elaborat actualele planuri și programe de învățămînt, fără participarea profesorilor, care au fost puși în fața faptului împlinit, prin măsuri administrative. S-a cerut o reală transparență din partea Ministerului Educației Naționale, care — folosind o frazeologie alambicată — tinde să instaureze un regim de intoleranță și chiar de amenințare la adresa profesorilor. S-a citat „Comunicatul privind efectivul de ore alocat studiului istoriei în planul de învățămînt școlar (gimnazial și liceal)“, transmis Inspectoratelor Școlare sub semnătura secretarului de Stat, Mircea Corneliu Fronescu, în care abundă invectivele la

IOI e ALL
EDITURILE ALL
BD. TIMIȘOARA NR. 58, SECTOR 6 - BUCUREȘTI, SAU C.P.12 -107
TEL.: (01) - 402 26 00; FAX: (01) - 402 26 10

NU SE TIMBREAZĂ !
CORESPONDENȚĂ RĂSPUNS
C.R.
SE TAXEAZĂ LA DESTINAȚIE

TALON DE COMANDĂ
REVISTA *DOSARELE ISTORIEI*

DESTINATAR
EDITURILE
ALL
BUCUREȘTI
O.P. 12
C.P. 107

EXPEDITOR: (VĂ RUGĂM SĂ COMPLETAȚI CÂT MAI CITEȚ POSIBIL)
Nume și adresă: ____________________
____________________ **Telefon:** ____________________
Cod client: ____________________ **Profesie:** ____________________

Pentru pasionații de istorie !

Editurile ALL ***au înființat CLUBUL ALL ISTORIC, care va oferi membrilor săi numeroase facilități (reduceri de preț, informații asupra planului editorial în avans, întâlniri cu personalități de marcă din domeniu etc.) și surprize.***
Dacă doriți să deveniți membru al CLUBULUI ALL ISTORIC, exprimați-vă opțiunea bifând căsuța de mai jos și veți primi acasă pliantul de prezentare, cu toate detaliile necesare. În plus, această comandă va deveni comanda nr. 1 pentru CLUBUL ALL ISTORIC.

☐ ***Vă rog să-mi trimiteți pliantul de prezentare a CLUBULUI ALL ISTORIC.***

cod talon 006051999

Plata se va face ramburs (la primirea coletului poștal). Taxele poștale de expediție sunt suportate de editură.

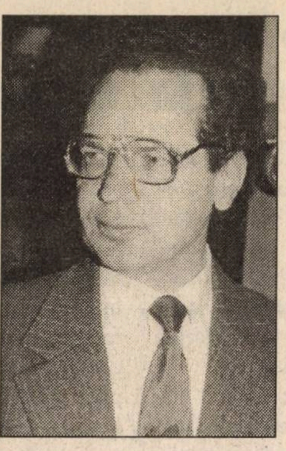

adresa celor care își permit să critice programele și manualele școlare. Cităm din acest „comunicat“: „Este complet **needucativ și întristător** nivelul **submediocru** al dezbaterii asupra manualelor de istorie ce au are loc în aceste două săptămîni în țara noastră. **Nici unul** dintre cei care s-au pronunțat la prima oră asupra manualelor **nu le citise. Nici unul** din cei ce atacă vehement manualele alternative de istorie **nu este istoric. Nici unul** dintre aceștia **nu cunoaște** tradiția românească interbelică. **Nici unul nu cunoaște** învățămîntul de astăzi din România și din alte țări europene. **Nici unul nu cunoaște** acordurile internaționale, de sub egida Consiliului Europei. **Nici unul nu cunoaște** practica europeană a manualelor de istorie. **Nici unul** dintre aceștia **nu cunoaște** cercetările recente de istorie din țara noastră. **Nici unul nu se întreba** dacă ceea ce spune are vreo bază în fapte. Pe acest fond de necunoaștere agresivă se falsifică cu bună știință. Iar **academicieni,** cunoscuți în țară și în străinătate, pentru că **au servit orice represiune** caută să **cauționeze din nou falsurile.** Și peste toate, în virtutea unui **nărav respingător,** directori de edituri care produc regulat manuale proaste **atacă orbește** totul, într-o **ultimă speranță** de a se strecura **fraudulos** într-o discuție fără reguli. Din nou este sesizabilă **regruparea acelor forțe care au împiedicat evoluție României spre structurile europene“.**

Ca în cele mai negre vremuri ale stalinismului, domnul secretar de Stat acuză pe toată lumea, potrivit lozincii: „Cine nu e cu noi e împotriva noastră“. Dar, în acest timp, conducerea MEN continuă să vorbească despre democrație, dezbatere liberă de idei, reformă etc., etc.

În cadrul Conferinței Naționale a SSIR, s-a cerut îmbunătățirea activității acestei organizații, implicarea sa hotărîtă în toate problemele care privesc învățămîntul și cercetarea în domeniul istoriei, exprimarea clară a punctelor de vedere ale membrilor săi. Mai ales că, prin aria de cuprindere, prin numărul de membri și calitatea lor, SSIR este cea mai mare organizație civică din România axată pe acest domeniu, esențial pentru formarea și educarea tinerei generații, pentru promovarea învățămîntului și cercetării istorice.

Conferința a ales în funcția de președinte al Societății de Științe Istorice din România pe **prof. univ. dr. Ioan Scurtu** *(v. foto)*, de la Facultatea de Istorie a Universității din București. Revista „Dosarele Istoriei“ — al cărei prețios consilier redacțional și constant colaborator este — îl felicită și îi urează distinsului universitar mult succes în fruntea SSIR. ■

Mircea SUCIU

ISTORIE

- **TENTAŢIA LUI HOMO EUROPAEUS. GENEZA IDEILOR MODERNE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST**
  Autor: Victor Neumann
  cod **H1411**/preţ **59 000 lei**
- **PREŢUL LIBERTĂŢII. O ISTORIE A EUROPEI CENTRAL-RĂSĂRITENE, DIN EVUL MEDIU PÂNĂ ÎN PREZENT**
  Autor: Piotr S. Wandycz
  Traducere: Mihaela Paraschivescu, Valentin Dragu-Banu
  cod **H670**/preţ **39 900 lei**
- **EICHMANN ÎN IERUSALIM. UN RAPORT ASUPRA BANALITĂŢII RĂULUI**
  Autor: Hannah Arendt / **Traducere:** Mariana Neţ
  cod **H1410**/preţ **34 000 lei**
- **JOE BOYLE. UN MOUSQUETAIRE CANADIEN AU SERVICE DE LA REINE MARIE DE ROUMANIE (ediţie în limba franceză)**
  Autor: Gilles Duguay
  cod **H931**/preţ **59 900 lei**
- **DIPLOMAŢIA**
  Autor: Henry Kissinger
  Traducere: Mircea Ştefancu, Radu Paraschivescu
  cod **H1408**/preţ **169 000 lei**
- **CHURCHILL. O VIAŢĂ DE REBEL**
  Autor: Norman Rose
  Traducere: Radu Paraschivescu
  cod **H1407**/preţ **139 000 lei**

Colecţia FILOSOFIE POLITICĂ

- **OAMENI DE STAT ÎNTR-O LUME INTERDEPENDENTĂ. ADENAUER, DE GAULLE, THATCHER, REAGAN, GORBACIOV**
  Autor: Ghiţă Ionescu
  Traducere: Roxana-Aura Duma
  cod **H1403**/preţ **69 000 lei**
- **MIZERIA ISTORICISMULUI**
  Autor: Karl Raimund Popper
  Traducere: Dan Suciu, Adela Zamfir
  cod **H1402**/preţ **34 900 lei**

Colecţia MEMORII - ARHIVE - MĂRTURII

- **DOUĂ SĂPTĂMÂNI DRAMATICE DIN ISTORIA ROMÂNIEI (17 - 30 DECEMBRIE 1947)**
  Autor: Eleodor Focşeneanu
  cod **H1414**/preţ **24 000 lei**
- **ÎNVINS ŞI ÎNVINGĂTOR, 1941 - 1949. CAMPANIA DIN EST ŞI PRIZONIERATUL**
  Autor: Alexandru Teodorescu-Schei
  cod **H1415**/preţ **24 000 lei**
- **DEPORTAT ÎN ŢARĂ STRĂINĂ**
  Autor: Ioan Matei
  cod **H1413**/preţ **24 000 lei**
- **UN MARTOR AL ISTORIEI. EMIL GHILEZAN DE VORBĂ CU ADRIAN NICULESCU**
  Autor: Adrian Niculescu
  cod **H1416**/preţ **44 000 lei**
- **ORDINEA INTERNĂ ŞI APĂRAREA ROMÂNIEI ÎN ANII 1939-1941. CONTRIBUŢIA JANDARMERIEI ROMÂNE LA APĂRAREA INSTITUŢIILOR DE STAT**
  Autori: Stan Stângaciu, Octavian Burcin, Ovidiu Miron, Adrian Bălan
  cod **H1415**/preţ **79 900 lei**

Colecţia BIBLIOTECA DE ISTORIE

- **PACE, RĂZBOI ŞI COMERŢ ÎN ISLAM. ŢĂRILE ROMÂNE ŞI DREPTUL OTOMAN AL POPOARELOR (SECOLELE XV-XVII)**
  Autor: Viorel Panaite
  cod **H1426**/preţ **119 000 lei**
- **ELITA LIBERALĂ ROMÂNEASCĂ, 1866-1900**
  Autor: Mihai Sorin Rădulescu
  cod **H1424**/preţ **59 000 lei**
- **GUVERNAREA NICOLAE RĂDESCU**
  Autor: Dinu C. Giurescu
  cod **H1425**/preţ **39 000 lei**

1. Alegeţi lucrările dorite, în urma consultării ofertei, reţinând codurile acestora; **2.** Completaţi rubricile de mai jos, înscriind codul lucrării şi numărul de exemplare comandate; **3.** Depuneţi talonul, astfel completat, în cea mai apropiată cutie poştală.

Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.	Cod lucrare	Nr. ex. com.

BIBLIOTECA „ASTRA“
SIBIU

În această lună,
la Editura Ion Cristoiu
urmează să apară
două cărți de un excepțional interes

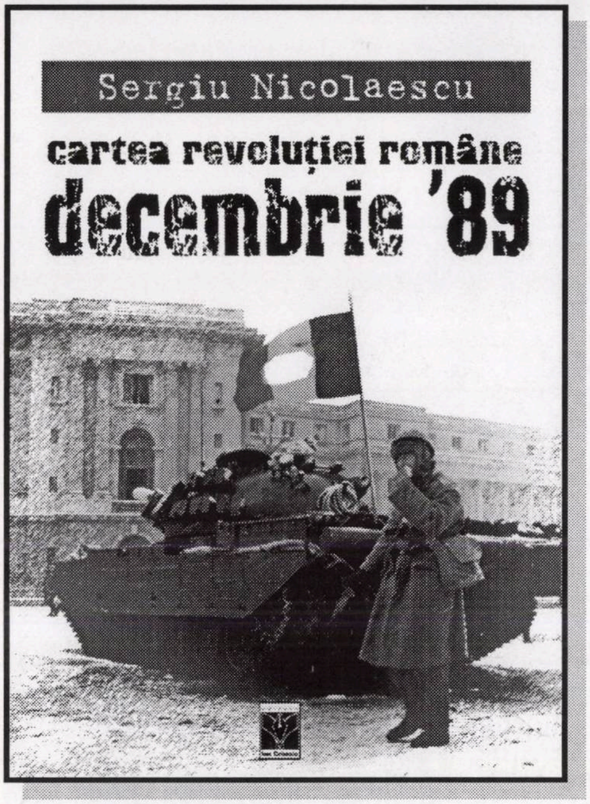
Sergiu Nicolaescu
cartea revoluției române
decembrie '89

Sergiu Nicolaescu,
Cartea revoluției române. Decembrie '89

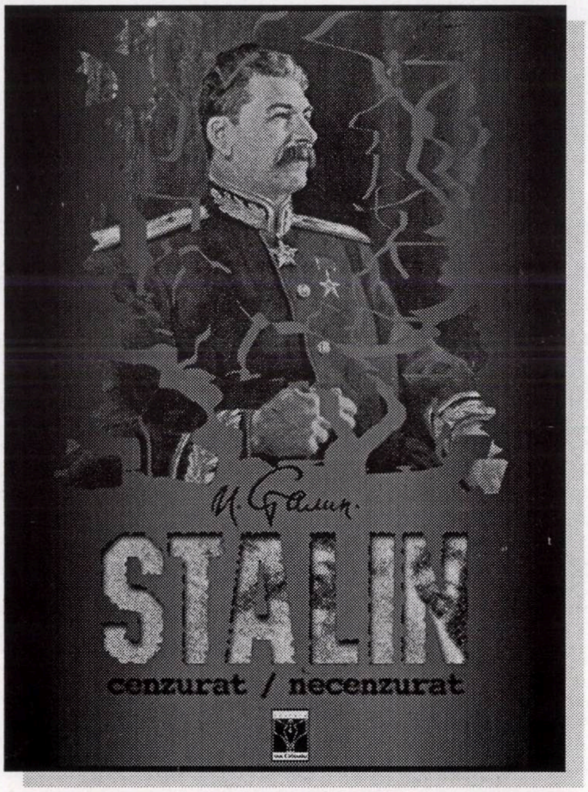
И. Сталин
STALIN
cenzurat / necenzurat

Stalin cenzurat / necenzurat
Studiu introductiv, text adnonat
și anexe documentare
de Gh. Buzatu și Mircea Chirițoiu

Cărțile pot fi procurate, en–gros și en–detail, de la Editura Ion Cristoiu,
P-ța Presei Libere, corp C 2, cam. 9, București, sector 1, OP 33, CP 69; tel./fax: 223.43.53

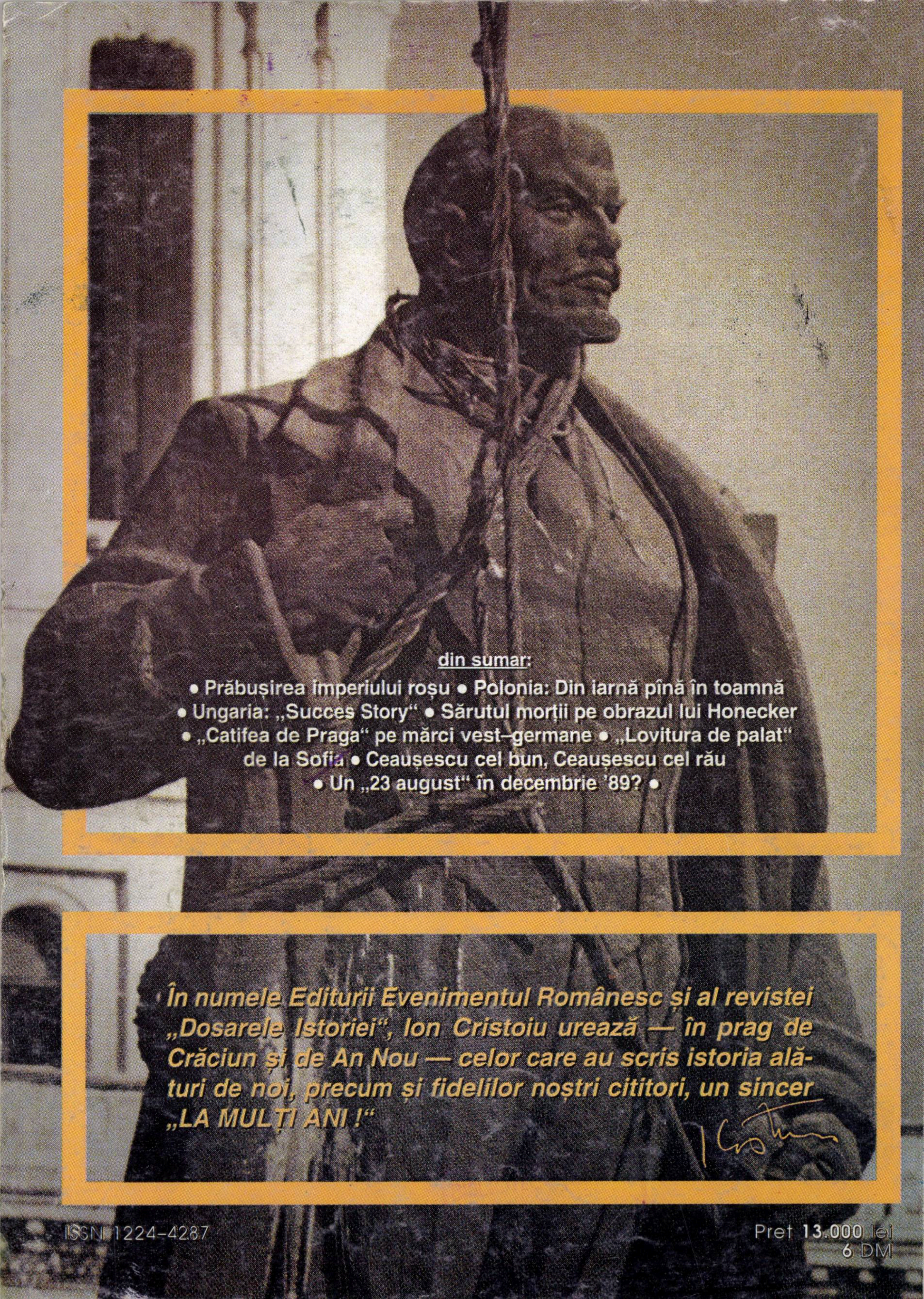

din sumar:

• Prăbușirea imperiului roșu • Polonia: Din iarnă pînă în toamnă
• Ungaria: „Succes Story" • Sărutul morții pe obrazul lui Honecker
• „Catifea de Praga" pe mărci vest–germane • „Lovitura de palat"
de la Sofia • Ceaușescu cel bun, Ceaușescu cel rău
• Un „23 august" în decembrie '89? •

În numele Editurii Evenimentul Românesc și al revistei „Dosarele Istoriei", Ion Cristoiu urează — în prag de Crăciun și de An Nou — celor care au scris istoria alături de noi, precum și fidelilor noștri cititori, un sincer „LA MULȚI ANI !"

ISSN 1224-4287

Preț **13.000** lei
6 DM